ספר

אמרי שפר

על ימי בין המצרים

חלק ראשון – הלכה ומנהג

ליקוטי הלכות, בעניני חודש תמוז ואב, כולל יום צום י״ז בתמוז, בין המצרים, שבת חזון, תשעת הימים, ערב תשעה באב, יום צום תשעה באב, מוצאי תשעה באב, עשירי באב, שבת נחמו, ט״ו באב, הכל ערוך ומסודר בטוב טעם ודעת, בצורה ברורה ונעימה בעזהי״ת, בדרך פרד״ס תורתינו הקדושה, דברים טובים ומתקבלים, מיוסד על דברי הרבנים בב׳ התלמודים, ונשענים על המדרשים ודברי הזוהר והתיקונים, על דעת כל הרבנים מראשוני הראשונים עד אחרוני האחרונים.

נודע מאמר החכם, שכשם שא״א לבר בלא תבן כך א״א לספר בלי שגיאות, לכן בקשתי שטוחה לכל אחי אהובי הלומדים והמעיינים בספר שיודיעוני על כל הארה והערה שיהא להם, יישר כוח עצום.

מדינא דגמרא של אל תמנע טוב מבעליו, מותר להעתיק מהחידושי תורה.

ע״פ דין תורתינו הקדושה זכויות הדפסת הספר הנני שומר לעצמי ולבאי כוחי.

ה׳תשפ״ו

ניתן להשיג ספר זה (וכן את שאר ספרי המחבר בס״ד) אצל שמעון פרידמן, ע״פ הכתובת:
ההגנה 420/3 אופקים פלאפון: 055-6763389

בסייעתא דשמיא

החידושים והליקוטים שבספר זה עלו לי ביגיעה עצומה מאוד מאוד, וכולי תחינה לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא שספר זה יביא תועלת גדולה לכל המעיינים בו.

ויהי רצון מלפניך ה׳ אלוקי ואלוקי אבותי שספר זה שזיכת אותי לחבר יעלה לריח ניחוח לפניך כעולה וכקרבן ויותר מכך, ויעלה ויבוא לרצון מלפניך לייחד קובה״ו לייחדא שם הויה ב״ה בדחילו ורחימו ורחימו ודחילו שם י״ה בו״ה בייחודא שלים על ידי ההוא טמיר ונעלם בשם כל ישראל.

ויהי נועם ה׳ אלהינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו.

והנני מוסר מודעא שאם טעיתי באיזה מן החידושים ועלו לי שלא כהוגן, הרי הם בטלים ומבוטלים לא שרירין ולא קיימין, למען לא אהיה בכלל המגלה פנים בתורה שלא כהלכה ח״ו, ואקצץ בנטיעות ח״ו, וה׳ הטוב יכפר עוון.

כמה כללים בספר זה

ראשון לציון, הדפים בספר הזוהר, מצוין לפי דפוס מתוק בדבש, פעמים רבות כתבתי לשון הזוהר בתרגום בלי לציין זאת. (ח״א של הזוהר הוא חומש בראשית, ח״ב הוא חומש שמות, ח״ג הוא מחומש ויקרא עד הסוף).

בהרבה מקומות כשהעתקתי לשון הספר כתבתי בתחילת הקטע וז״ל ובסוף הקטע עכ״ל, והרבה פעמים עוד הוא מדבר לפני הקטע שהעתקתי, ופעמים גם ממשיך אחרי זה, ואני לא העתקתי אלא הקטע הנצרך לענין דידן.

השתדלתי שבכל מקום שמצוטט בספרים מאמר חז״ל, ולא מוזכר היכן המאמר, ורק כתוב כמו שדרשו רז״ל וכדו׳, השתדלתי עד היכן שידי הכהה מגעת לציין המקומות שמוזכר זה בש״ס ומדרש וזוהר וכו׳. וכן כשמוזכר פסוק ולא מוזכר איה מקומו, השתדלתי לציין איה מקום כבודו.

והנה כשכתבתי סתם רבינו ז״ל הכוונה למהר״ן מברסלב זי״ע, וכשכתבתי סתם מרן הכוונה לאר״י ז״ל (מלבד כשמצויין בשו״ע וכדו׳ שאז הכוונה למהר״י קארו).

תוכן עניינים

חלק ראשון – הלכה ומנהג

פתיחה..... 13
לאורו של יום תשעה באב..... 14
האמת והשלום אהבו..... 19
ענין אורך הגלות..... 33
כמה מילים על הספר..... 35
שם הספר..... 35
אלה יעמדו על הברכה ועל התודה..... 38
שער סדר היום..... 39
ר"ח תמוז..... 39
צום י"ז בתמוז..... 41
ימי בין המצרים..... 54
תיקון חצות והאבילות ביה"מ..... 73
שהחיינו בימי ביה"מ..... 102
זהירות בימי ביה"מ מסכנה..... 119
שבת מברכים חודש אב..... 132
ראש חודש אב..... 135
ר"ח אב – אב לחודשים..... 141
ערב ראש חודש אב..... 146
אכילת בשר בר"ח אב..... 148
אכילת שיורי בשר מצוה בט' הימים..... 152
שתיית יין בהבדלה ובזימון..... 170
סיומי מסכת בט' הימים..... 175
טבילה בט' הימים..... 201
שבת חזון..... 206
טעימת התבשילים בע"ש חזון..... 215
קינות בשבת וניגון איכה בהפטרה..... 220
תשעה באב שחל בשבת..... 227
מנהגי עת"ב וסעודה מפסקת..... 267
יום תשעה באב..... 288

תוכן עניינים

התעוררות ליום הקדוש 288
דין תוספת בצום ת"ב 293
סדר ליל תשעה באב 299
סדר הלילה בתשעה באב 335
מדיני תשעה באב 340
סדר יום תשעה באב 347
מנהגי יום תשעה באב 407
לימוד תורה בתשעה באב 417
בהמ"ז למי שנצרך לאכול בת"ב 448
סדר תפילת מנחה 457
מוצאי תשעה באב 480
עשירי באב 489
סדר הימים שאחר ת"ב 496
סדר היום – יום ט"ו באב 498
שבת נחמו 500
הארת ימי הדין והמשפט מיום ט"ו באב 503
יום כ' באב וים כ"ח באב 504
שער הכוונות 507
כוונות התפילה בימי בין המצרים 507
שער הביאור 510
ביאור הכוונות על דרך העבודה 510
רמזי הכוונות 511

חלק שני – פרד"ס בעניני חודשי תמוז אב

שער החודשים תמוז אב 519
מעלת חודשי תמוז אב 519
צירוף שם הוי"ה של חודשי תמוז ואב 519
מזלות חודשי תמוז אב 524

תוכן עניינים

ענין חודשי תמוז אב שנפלו בחלקו של עשו 526
ביאור השם הניתן לחודש אב 531
ענין תיקון כח הראיה והשמיעה בחודש אב 535
ענין שייכות הכוליא לחוש השמיעה דייקא 539
שער ימי ביה"מ 542
ימי בין המצרים 542
מעלת ימי בין המצרים שכוללים כל המועדים 543
ענין כ"א יום שבין י"ז בתמוז לת"ב – ימי כפרה וסליחה 546
ענין ההשפעה להשגת קרבת הבורא ב"ה בימים אלו 556
עסק התורה בימים אלו 560
מעלת גדולת ימים אלו, וענין העסק בהם בתורה 564
ימי בין המצרים מסוגלים להעלאת ניצוצות הקדושה 566
מעלת התפילה בימים אלו – שבהם עלה משה רבינו להתפלל על עמ"י 567
ימי בין המצרים – עיקר האור יוצא מתוך החושך 570
ימי בין המצרים הם ימי רחמים גדולים 583
ענין ימי בין המצרים שהם הכנה גדולה לחודש אלול 585
ענין שאין מברכים שהחיינו בימי בין המצרים 590
מעלת השבתות שבימי בין המצרים 592
שער האבילות 594
ענין הבכיה על החורבן 594
ענין השכינה הקדושה 611
מלוא כל הארץ כבודו 618
שער הקריאה 628
ענין ג' הפטרות דפורענותא 628
טעם למה קורין פרשת פנחס בין המצרים 632
טעם למה קורין פרשת מסעי בין המצרים 635
טעם למה שקורין פרשת דברים קודם תשעה באב 636
שער ר"ח אב 639
לר"ח מנחם אב 639
ענין ראש חודש אב דאיקרי מועד 643

תוכן עניינים

שער שבת חזון 646

ענין שבת חזון 646

מעלת שבת חזון 647

ענין ערב תשעה באב או תשעה באב שחל בשבת שמעלה על שולחנו אפילו כסעודת שלמה בשעתו 651

עוד בהנ"ל 653

שער עניני ת"ב 659

ענין שיום תשעה באב יחול ביום שחל בו א' דפסח 659

ענין תשעה באב שנקרא מועד 662

ענין תענית תשעה באב, וענין שת"ב הוא הכנה ליוה"כ 675

ענין הבכיה בתשעה באב – תיקון לפגם היסוד 678

ענין הבכיה על החורבן 682

ענין איסור האכילה בת"ב, כאיסור אכילת גיד הנשה 684

ענין כ"א ימי בין המצרים, וענין אכילת ביצים בסעודה מפסקת, וענין שבת נחמו 693

ענין תשעה באב, וענין ישיבה על הקרקע, וענין הבכיה, וענין שבת נחמו – להגביר כח המושך ולהכניע כח המכריח 695

שער חורבן ביהמ"ק 700

ענין חורבן בית המקדש – העלמת אור צדיק האמת מעיני העולם 700

ענין חורבן ביהמ"ק שמשם נמשך הפגם של מחלוקת על צדיק האמת 710

ענין חורבן ביהמ"ק שעיקרו ע"י פגם המשפט 714

ע"פ הנ"ל ביאור ענין ארבעה תעניות וענין סיגופים הנוהגים בבין המצרים . 716

בזה מבואר ענין הסכנה שיש בימי בין המצרים 717

עפי"ז ביאור ענין תיקון המשפט בג' שבועות שבין המצרים דייקא 718

שער הנחמה 720

ענין הנחמה שעיקרה ע"י הדעת 720

ע"פ הנ"ל ענין ט"ו באב 721

ע"פ הנ"ל ענין שבט"ו באב ניתנו הרוגי ביתר לקבורה 722

ענין הנחמה שאחר ת"ב, וענין שבמנחה של ת"ב תיכף מתחיל ההמתקה, ואז מניחים טלית ותפילין 725

תוכן עניים

ע"פ הנ"ל ענין שבת נחמו 728
ע"פ הנ"ל ענין האבילות בת"ב, והנחמה שמתחילה במנחה של ת"ב 729
שער עניני ביהמ"ק 731
ביאור ענין הניסים שנעשו בביהמ"ק 731
שער ט"ו באב 749
עניני ט"ו באב 749
מיום ט"ו הדינים מסתלקים 750
ט"ו באב הוא יום שנשברו הדינים מעל ישראל 753
מט"ו באב הצירוף שם הויה כסדר – י"ה 754
ט"ו באב כנגד שם י"ה 755
יום שהותרו שבטים לבוא זה בזה 757
יום שהותר שבט בנימין לבוא בקהל 761
יום שכלו בו מתי מדבר 761
יום שנתבטלו פרוסדיות שהושיב ירבעם בן נבט שלא יעלו לרגל 762
יום שניתנו הרוגי ביתר לקבורה 762
יום שהפסיקו לכרות בו עצים למערכה 764
ביאור שורש הענינים שאירעו בט"ו באב 765
ביאור מאמר חז"ל בענין ט"ו באב שבו יוצאות בנות ישראל וחולות בכרמים וכו' 766
ענין יו"ט של ט"ו באב, וענין התרבות אור תורה שבע"פ ביום זה 769
ביאור הטעם שנקבע זה היום ליו"ט – משום שביום זה היה תיקון לג' ענינים, הקנאה התאווה והכבוד 772
ענין המחול 775
ביאור מועד ט"ו באב"ב ע"ד הסוד 775
שער קומי רוני בלילה 780
ענין לימוד תורה בלילה, שהוא כלל גדול להשגת התורה 780
עיקר לימוד התורה בלילה יהיה בתורה שבעל פה 789
מאמרי הזוהר בענין לימוד התורה בלילה 794
שער הנישואין 805
סגולת יום ט"ו באב 805

תוכן עניים

ענין הזיווג שהקב"ה מזווג את האיש והאשה..... 806
האדם שנשא אשה נקרא אדם שלם, ואי לא"ה נקרא פלג גופא..... 807
המעלות הרבות שיש למי שנושא אשה 809
מחילת עוונות למי שנושא אשה 810
על ידי האשה השכינה שורה עליו, ובלא"ה אין השכינה שורה עליו..... 811
הנושא אשה הברכות שורות עליו, ואי לא"ה אין הברכות שורות עליו..... 812
הנושא אשה זוכה לחיים..... 813
הנושא אשה זוכה לירא"ש וענוה ושורה עליו חסד 813
הנושא אשה יש לו מנוחה, ונקרא עבד ה' 814
הנושא אשה כאילו קיים כל התורה כולה..... 814
הנושא אשה לש"ש – כאילו ילדה, וזוכה לבנים הגונים 814
גודל העונש למי שלא נושא אשה ולא מביא נשמות לעולם..... 815
שער דרושים כלליים..... 818
ענין בין המצרים – התגברות הרע עין..... 818
ע"פ הנ"ל – ענין החורבן, וענין שבת נחמו, וענין ט"ו באב שאז מתחיל
ההמתקה, ובחינת חודש אלול, שכל זה הכנה לראש השנה ויום הכיפורים. 827
ע"פ הנ"ל ענין ט"ו באב וענין חודש אלול 829
דברי רבינו ז"ל שעל ידם יבואר ענין ג' שבועות בין המצרים 832
ע"פ הנ"ל ענין ג' שבועות של בין המצרים..... 836
ע"פ הנ"ל ענין ג' פרקי איכה שבמגילת קינות..... 837
ע"פ הנ"ל יבואר כל סדר הקינה 839
ע"פ הנ"ל ביאור ענין שבת נחמו 841
ע"פ הנ"ל ביאור ההכנה לקדושת ר"ה ועשי"ת ויוה"כ, ע"י השבתות שמקודם,
שהם ג' דפורענותא וז' דנחמתא ותרתי דתיובתא..... 842
ענין ארבע צומות ומגילת איכה ושבת חזון..... 844
ענין ימי בין המצרים – להמשיך מבחינת אוצר מתנת חינם..... 847
ע"פ הנ"ל ביאור עבודת יום ת"ב 849
ע"פ הנ"ל ביאור ענין נחמו נחמו ב' פעמים..... 849
עפי"ז מבואר ענין מה שקורין פרשת דברים קודם ת"ב..... 850
שער מגילת איכה..... 852

תוכן עניינים

ביאורי הקינות ומגילת איכה 852

קונטרס ברכת התורה – בענין "שלא בירכו בתורה תזזילה"

חורבן ביהמ"ק בעבור ביטול תורה 901
חורבן התורה – חורבן הפנימיות 919
ע"י שלא עסקו בתורה – לא היה אפשר שיחזרו בתשובה 946
ענין החורבן שלא בירכו בתורה תחילה – עסקו בה שלא לשמה 871
שלא בירכו בתורה תחילה – שלא עסקו בתורה בדביקות לשמה 959
מעלת התפילה – כלי להדבק בה' במקום הקרבנות 964
שלא בירכו בתורה תחילה – לא הקדימו יראה לתורה 978
על ידי לימוד התורה – באים לידי יראת שמים 991
שלא בירכו בתורה תחילה – שלא עסקו בה בשמחה 994
שלא בירכו בתורה תחילה – שלא עמלו בתורה 1023
שלא בירכו בתורה – הסיחו דעתם מן התורה 1048
ענין החורבן שנעשה בעבור ביטול לימוד תשב"ר 1053
על עזבם את תורתי – שמאסו בחכמת הקבלה 1077
שלא בירכו בתורה תחילה – שלא החשיבו את עצמם 1082
על עזבם את תורתי – שביזו תלמידי חכמים, ושלא הוכיחו זא"ז 1087
ביאור למה נענש יאשיהו 1093
שלא בירכו בתורה תחילה – שנאת חינם 1097
שהיו אוהבין את הממון זה גרם שנאת חינם 1124

פְּתִיחָה

יתעלה הבורא ויתרומם היוצר (יהו״ה), **איין דרכיו נפלאית ידיעתו** (אדנ״י), **אמירתו היא יוצרת הכל** (אהי״ה), **אדון הכל ובורא הכל** (אהו״ה), **אדון לכל היצורים יגדל מלכותו** (אלהי״ם), **ישתבח אדון האומר דבריו ועושה נורא הוא יוצרינו** (יאהדונה״י), במה אפתח פי להודות לשמך הנורא, אשר מי כגבורתך א״ל בשמים ובארץ, גדול ועיזוז שמך, גדול ונורא אתה על כל בריותך, מי כמוך ומי ישוה לך, אנא ה׳ שמע קולינו והראינו נפלאות, חננו וענינו אל משגב האמהות, רחל מבכה על בניה, אנא ה׳ הושיעה נא, אל נא תמנעי קולך ועיניך מדמעה, הן יוסף ובנימין וכל בניך בצרה, אוי אמא מאמע רחל אל תפסיקי להתחנן ולבכות, הפילי תחינתך לפני אבא כל יכולות, שחרו לאל עזוז יגאלינו מהרה, העתירו ליוצרינו יקים לנו מוריה.

אל נא עמי תחשבון אפסה תקוה, בקיבוץ עמי נגילה ונשמחה, עם חביב קומו בנים לגאולה, ובא לציון גואל ברינה וצהלה, נחלת ארצם תושב לעם אשר תם עוונם, תפארתך אשיב ובא אליהו לגאול עם אשר לא נם, כי במהרה אופיעה על עם עיניו נישאות, עתה בו זמן ציפה לו אלפים שנים קשות, יזרח הודך על עם אביון, תרים ותחיש לעמך פדיון, ועיני צופים לעיר ציון, שם נשיר שיר חדש בציון, ובנה ירושלים עיר הקודש, ונעלה לציון ברינה במסילה וחורש.

מלך מלכי המלכים, נורא באלים, עזור לנו לשוב בשמחה וקול רונים, קרבינו לעבודתך, ושבו בנים לגבולך, שער הרחמים לעם בך בוטח, ביום מועד תשעה באב יפתח, ישעי ומגיני לך אקרא בימים ובלילות, אל גדול ונורא עלילות, שלח נא גאולות ולך נשבח, ונקריב קרבנות על גבי המזבח, הסר מעלינו צור זעם ועברה, היה נא בעדינו צינה וסוחרה, פשע ועברה היה נא סולח, שמע נא עתירה בקרב המזבח, ועד אנה עמך יהיו בין צרים, חשוף זרועך על רשעים אכזרים, דרור יקרא לעם הנדכאים, ועזור לעמך אביונים ונאנחים.

השב נא שכינה לבית הבחירה, והסר מגינה מעל שה פזורה, קומי רוני בלילה לראש אשמורות, ושמע קול עמך ישראל אשר הוא באנחות, לך בוכים ומתחננים, אוי מתי תשוב תביא גואלים, זכור ה׳ מה היה לנו, והעלה שמחת עולם על ראשינו. **במהרה הוא יביא – את אליהו הנביא.**

לאורו של יום תשעה באב

הנה נודע בשערים דברי רבותינו אשר בפסיקתא (סוף פיסקא כח) שלא יהיה יו"ט גדול יותר מתשעה באב, וז"ל: אמרו משום אביי אין שמחה בא אלא בתשעה באב, לפי שקבעו אבל בזמן הזה, ועתיד לפני הקב"ה לעשותו יום טוב, שנאמר (ירמיה לא) והפכתי אבלם לששון ונחמתים ושמחתים מיגונם. ע"כ.

וכתיב בזכריה (ח) כי כה אמר ה' צבאות צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודא לששון ולשמחה ולמועדים טובים.

וכן איתא בתוספתא (תענית פ"ג הי"ג) וז"ל: אותן ימים עתידין להיות ימים טובים לישראל, שנאמר (זכריה ח) כה אמר ה' צום הרביעי וגו', וכל המתאבלים עליה בעולם הזה, שמחים הם עמה לעולם הבא, שנאמר (ישעיה סו) שמחו את ירושלים וגילו בה כל אוהביה וגו'. ע"כ.

והנה תשעה באב איקרי מועד, וזה נלמד מהכתוב (איכה א) קרא עלי מועד לשבור בחורי, וכדאיתא בספר התשב"ץ (סימן תסא) והו"ד בבית יוסף (סו"ס תקנט) וכ"כ בשו"ת מעשה הגאונים (עמוד לה) וברוקח (סימן שיא) שמטעם זה אין אומרים תחנון בתשעה באב משום דאיקרי מועד, שנאמר קרא עלי מועד. וכ"כ בספר פרדס הגדול (סימן קנה) ובספר הפרדס (עמוד רנו) ובשיבולי הלקט (סימן רסט) וכ"כ במנהגי מהרי"ל (הל' ת"ב סימן כו) והראבי"ה (ח"ג סימן תתצ) ובהגהות מיימוני (מנהגי תשעה באב שבסוף הלכות תעניות) ובאבודרהם (סדר תפילת תעניות דף סט:) וכן נפסק בטור ושו"ע (סימן תקנט ס"ד) וכ"כ בערוך השולחן (סימן תקנט ס"ה) והמטה יהודא (סו"ס תקנב) והחיי אדם (כלל קלה סימן כא).

ועיין בספר כרם שלמה (סימן תקנט סק"ד) בשם הגר"א ז"ל שיליף זה מהפסוק (איכה ב) תקרא ביום מועד, ולא מהפסוק הנ"ל קרא עלי מועד, שהרי בשבועות (דף י.) ובפסחים (דף עז.) ובתענית (דף כט.) למדו דר"ח תמוז איקרי מועד משום דכתיב קרא עלי מועד, הרי שלא למדו מפסוק זה לענין תשעה באב. והביאו כה"ח סופר (סימן תקנט סק"א).

וכתב בסדר היום (סדר ת"ב) וז"ל: ואין נופלים על פניהם כל היום כולו, להראות אותו כיום מועד, שמובטחים אנו שיהפוך אבלנו לששון ולשמחה, כדכתיב (ישעיה סא) לשום לאבלי ציון פאר תחת אפר. עכ"ד.

וכ"כ בערוה"ש (סימן תקנב סי"ד) ליישב טעם שאין אומרים תחנון בת"ב דנקרא מועד, ולכאורה הלא אומרים איכה וקינות והוא יום אבילות, ולמה לא יאמרו תחנון. ולפי הנ"ל אתי שפיר שחז"ל רצו לרמז שיאמינו שתהיה הגאולה בקרוב, לכן תיקנו שלא לומר תחנון להתחזק בגלות, שבקרוב יהיה זה יו"ט שאין אומרים בו תחנון.

גם צום י"ז בתמוז לעתי"ל יהפוך הי"ת את יום זה לששון ולשמחה, ולכך דבר זה אירע בי"ז בתמוז כמנין טו"ב, וכמו שאמרו חז"ל (ב"ק דף נד:) מפני מה אין ט' בדברות הראשונות, כי

היה גלוי וידוע לפניו יתברך שעתידין להשבר ויאמרו ח״ו פסק הטוב, על כן אין בהם ט׳ רק בלוחות שניות, לומר שכל אלה הענינים אירעו רק לטו״ב לישראל, על כן אירע זה המעשה שנשתברו הלוחות ביום טו״ב בתמוז. וכענין שאיתא בכתבי רבינו האר״י ז״ל (ליקוטי תורה פר׳ כי תשא) ע״פ (שמות לב) ויקרא אהרן ויאמר חג לה׳ מחר, והיינו שאמר כן אהרן בנבואה שעתיד להיות יום י״ז בתמוז לעתי״ל חג ויום טוב לישראל.

והענין הוא, כי הימים האלו הם ימי מועד כפשוטו, כיון שבימים אלו יש בהם אור מיוחד שנשפע מהשמים בימים אלו. ואמנם כמו שבכל דבר בעולם, אם אין כלי לקבל את השפע, הרי שההשפעה באה באופן של בכי וצער, וכמו שאם אחד ירצה להשפיע לעני מתנה גדולה ויתן לו שולחן עשר אמות, אין זה מתנה טובה, כיון שאין לו מה לעשות עם זה, כן הוא בקדושה שאם אין כלים מתאימים לקבל את הקדושה, אזי ההשפעה באה באופן של קושי וצער.

וזהו שהמועד של תשעה באב, נהפך לקרא עלי מועד ״לשבור בחורי״ ר״ל, היינו שכיון שאין כלי מתאים לקבל את ההשפעה – אזי המועד נהפך ללשבור בחורי ר״ל.

והנה הי״ת רחום וחנון ולרחמנותו אין סוף, וכל השינוי בהארה הוא רק מצד המקבלים, וכמו שאבא שאוהב את בנו, אם הבן מתנהג טוב אזי האהבה אליו מתבטאת בצורה טובה, אך אם ח״ו אין הבן מתנהג טוב, אזי האהבה מתבטאת באופן של עונש, להעמיד את הבן על מקומו, והיינו שאהבת האב היא אותו דבר, רק תלוי בבן שאיך שמתנהג – כך התגלה אליו אור האהבה.

וזהו הטעם שלעתי״ל תשעה באב יהפוך ליום טוב, וכן שאר הצומות, כמש״כ בזכריה (ח) כי כה אמר ה׳ צבאות צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמועדים טובים. ואמנם אין בזה שינוי בתורה חלילה, כי זאת התורה לא תהא מוחלפת (י״ג עיקרים), אלא שכן הענין באמת, שמהות וסגולת היום הוא מועד כפשוטו, רק שכעת אין אנו רואים את זה אלא בצורה של צער וקושי.

וכיון שלא זכינו, אזי אור המועד הזה מגיע אלינו בצורה של בכי וכאב נורא, והשגת האור באה דוקא על ידי אמירת קינות והנהגת אבילות, ולעתיד לבוא התגלה אור המועד הזה כפי שהוא באמת בששון ושמחה ומועד טוב.

וזהו ביאור הפסוק (איכה ב) כל רודפיה השיגוה בין המצרים, וקיבלנו מרובתינו הקדושים, שכל רודפי – י״ה השיגו – י״ה בין המצרים, כי אמנם בחיצוניות אין ניכר גדולת ימים אלו כמו מועד הפורים למשל, אך באמת בפנימיות הענינים ימים אלו גדולים ונפלאים מאוד מאוד, ובהם אפשר להשיג בקלות את קרבת ה׳.

וכיון שבימים אלו אפשר להגיע לאמת הפנימית ביותר, ולהתקרב להי״ת בצורה הכי עמוקה, לכן השגה זו באה על ידי בכי וצער, כיון שעתה אין השם שלם ואין הכסא שלם (תנחומא סדר כי תצא אות יא), והסטרא אחרא ניתן לה שליטה כביכול בעולם, והשכינה בגלות וצער נורא

מאוד מאוד, ולכן כשאנו מתקרבים לנקודת הפנימיות, אנו בוכים כי אנו נכנסים לאמת הכי פנימית שאין השם שלם ואין הכסא שלם, הבן.

והנה אמרו חז"ל (ש"ס מס' תענית דף ל: וכ"ה בזוהר פר' בשלח דף נה:) שכל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה. והיינו כפשוטו ממש, דאף שאנו רואים הרבה צדיקים שמתאבלים על חורבן ביהמ"ק, ובכל זאת אין ביהמ"ק נבנה בימיהם. מ"מ הענין הוא, דרואה בנחמתה הוא ענין פנימי שזוכה להתקרב לשכינה הקדושה, ומי שזוכה לבכות על החורבן, הרי שזה סימן שהוא קשור לנקודה הכי פנימית עם הי"ת, וזהו גופא נחמתו, ויש להאריך עוד.

ובס"ד מציאה מצאתי בשיבולי הלקט (סימן עדר) שכתב וז"ל: שנו חכמים, כל האוכל ושותה בתשעה באב אינו רואה בשמחת ירושלים, וכל המתאבל עליה זוכה ורואה בשמחתה, שנאמר (ישעיה סו) שמחו את ירושלים וגילו בה כל מאהביה שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה, המתאבל עליה רואה בשמחתה.

וכתב אחי ר' בנימין זצ"ל כך הוא פירושו של דבר, המתאבל עליה ראוי הוא לראות בנחמתה, ואם יהיה בעקבי הקץ והרי הוא נכתב בכת הצדיקים על כל הכתוב לחיים בירושלים הראויין לגאולה, וכל שאינו מתאבל עליה אינו ראוי לראות בנחמתה, ואפילו אם יהיה בעקב הגאולה, והרי הוא נכתב בכת הרשעים שאינן מאמינים ואינן ראויין לגאולה, כמו שמצינו במצרים שכל אותן שלא האמינו בגאולה מתו בשלושה ימי אפילה, ואנחנו וכל ישראל המאמינים ישועות אלהינו נזכה לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו ולהתנחם בנחמת ציון עם כל ישראל אמן, כאיש אשר תנחמנו אמו כן אנכי אנחמכם ובירושלים תנוחמו. עכ"ל.

ומרן פאר הדור הגרע"י זצוק"ל בחזונו (ארבע תעניות עמוד רפב הערה ב) ביאר ע"פ מה שאמרו חז"ל (ברכות דף נח:) דגזירה על המת שישתכח מן הלב, ואמנם על החי לא נגזרה גזירה, וכמו שאמרו חז"ל (ב"ר פר' פד אות כא) אין מקבלים תנחומין על החי, דעל המת נגזרה גזירה שישתכח מן הלב ולא על החי.

והנה בחורבן ביהמ"ק אנו ממשיכים להתאבל, היינו כי ביהמ"ק של מעלה חי וקיים, ובמהרה בימינו ירד בנוי ומשכולל מן השמים (עיין רש"י ר"ה דף ל. ובסוכה דף מא. ד"ה אי נמי ובזוהר פר' בראשית דף כח.), והנה המתאבל על ירושלים מראה שירושלים חי בקרבו, ולא הוי בבחינת מת שנגזרה גזירה שישתכח מן הלב.

והנה כי כן סימן יפה לו, וזוכה ורואה בשמחתה, כי זה גופא שמתאבל מראה שביהמ"ק עדיין לא מת, ויש תקוה ואחרית טוב, ועתיד לראות בשמחתה. עכ"ד.

ושו"מ שיסוד הדברים כבר חידש מרן הגר"ח מואלזין כמו שהביא מו"ר הגר"י טשזנר שליט"א בפתיחת ספרו שערי נחמה (אות א) וביאר כנ"ל, דהשמחה והנחמה היא בזה גופא

שירושלים אינה מתה, וזה אדם רואה תיכף ומייד, דאם הייתה מתה חלילה לא היה הטבע מניחו להתאבל עליה.

וכן אמר יסוד זה מרן החת״ס, וכמו שהביא בנו הכתב סופר (מס׳ גיטין דף נז.) וז״ל: שמעתי מפה קדשו של אאמ״ו מאור הגולה זצ״ל דלא אמרו יזכה לראות אלא זוכה ורואה, כי אין מקבלים תנחומין על החיים, אלא מקבלים תנחומים על המתים שהם לאחר יאוש ואין לו לקוות עוד, ולכן מי שליבו דווי על חורבן בית המקדש וירושלים ואינו מתנחם, סימן לו שיזכה לראות בנחמתה, והיינו כל המתאבל וכו׳ זוכה, בזה עצמו שמתאבל זוכה ורואה בנחמתה, שליבו אומר לו שיש לו עוד תקוה לראות בנחמתה, אלו דברי פי חכם חן ושפתים ישק. עכ״ל.

שו״מ בס״ד יסוד זה בדברי מרן החת״ס גופיה בתורת משה (פר׳ וישב פרק לז פסוק כו) דמש״כ כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה, דמשמע שזוכה ורואה כעת בנחמה, יל״פ עפמש״כ דאין מקבלין תנחומים על החי, והנה אם לא תהיה תקוה שירושלים תבנה למה מתאבלים זמן ארוך כזה ולא נתנחם עליה זה רבות בשנים, אלא ע״כ צ״ל דירושלים וביהמ״ק בנוי ומשוכלל למעלה, רק ממנו נאבדו ויש תקוה, לכך המתאבל עליה זוכה ורואה בשמחתה. עכ״ד.

וכן מבואר באיכ״ר (פר׳ ב אות ד) דהנחמה מגיעה מתוך הבכיה גופא, דאיתא שם בזה״ל: רבי היה דורש (איכה ב) בילע ה׳ עשרין וארבע אפין, ור׳ יוחנן הוה דריש אשיתין אפין, לאו ר׳ יוחנן רבא מן דרבי, אלא רבי על שהיה סמוך לחורבן בית המקדש היה נזכר, והיה דורש ובוכה ומתנח, וחוזר ובוכה ומתנחם ופוסק, ור׳ יוחנן על ידי שלא היה סמוך לחורבן בית המקדש היה דורש והולך ולא פוסק. ע״כ. הרי שרבי מתוך שהיה בוכה יותר היה מתנחם, דהרי מבואר שהיה דורש מעט ומייד בוכה, ועי״ז היה מתנחם, משא״כ ר׳ יוחנן שהיה דורש יותר אך פחות בוכה, לכן לא היה מתנחם מייד.

והנה כתב רבינו החת״ס (ח״ב דרוש לז׳ אב דף שלט:) דכתיב (תהילים קמז) בונה ירושלים ה׳ נדחי ישראל יכנס, הרופא לשבורי לב ומחבש לעצבותם, וקשה דלכאורה הול״ל בונה ירושלים מכנס. עוד קשה לשון לב דהלו״ל ליבות נשברות.

וי״ל דהנה אמרו חז״ל (מכילתא סדר יתרו בפסוק בחודש השלישי) כשאתם זוכים אתם מונים לבנינו, וכשאי אתם זוכים אתם מונים לחורבנו. והענין כי פירש״י במס׳ ר״ה (דף ל.) לעתי״ל יבוא ביהמ״ק מלמעלה משוכלל ובנוי, והנה מי הבונה אותו ובמה יהיה נבנה. והנה כתיב (ישעיה סב) המזכירים את ה׳ אל דמי לכם ואל תתנו דמי לו עד יכונן ועד ישים ירושלים תהילה בארץ, הנה הבכיה והצער של אבלי ציון המתאבלים על חורבנו היינו בניינו, ובכל שנה בעת הזאת כשמתקבצים לבכות על חורבנו היינו יכונן וישים ירושלים תהילה בארץ, וכשיוגמר זה הבנין ירד למטה משוכלל ובנוי.

והנה אנו מונים לבנינו של שלמה שבנאו ז׳ שנים, והורדוס ששה שנים, ואנחנו עוסקים ובונים זה אלף ושבע מאות ופ״ב שנים (בזמן החת״ס), וזהו שאנו מונים בניינו לחורבנו, כמה שני החורבן כך ימי הבנין, כי ההספד והבכי על החורבן הוא עצמות הבנין.

והיינו בונה ירושלים ה׳, בונה והולך ובונה על ידי שנדחי ישראל – הנדחים שבישראל מתכנסים והם הם השבורי לב, שעל ידי לב אחד הגדול הדורש ומעורר ומשבר אותם ע״י אנחה המשברת את הגוף, והנדחים המתכנסים לשמוע קול הקורא אל ה׳, הם בעצמם השבורי ע״י הלב שלהם הוא המוכיח, והשבר הזה הוא בעצמו הרפואה והבנין. עכ״ד.

מבואר שעל ידי הבכיה וההתאבלות גופא זה גורם את בנין ביהמ״ק.

והנה בעת הלימוד והתפילה צריכין להיות בשמחה, ובזה ע״י השמחה גופא ג״כ נהיה הבנין, וכמבואר בדרשות החת״ס (ח״א דרוש ליו״כ דף לב:) דכתיב (תהילים קכב) שמחתי באומרים לי בית ה׳ נלך, יאמר כי גם בזמן הזה כשאדם שמח בלב שלם ובהשתוקקות רב לבנין ביהמ״ק, הרי הוא כאילו בנאו, וזה שמחתי באומרים לי כו׳ אזי עומדות היו רגלינו בשעריך ירושלים, הרי הוא כאילו אנו עומדים שם ומחשבתינו משוי ליה מקום קדוש. עיין שם.

וכתב הרב פרי צדיק (פר׳ דברים אות טז) דמה שאמרו חז״ל (תענית דף ל:) כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה, ובודאי אין הפירוש שזוכה לראות בבנין ביהמ״ק בחייו, כי הלא הם לא האריכו ימים כ״כ. וגם אין המכוון על שיזכה לתחיית המתים וירא בנין ביהמ״ק, כי אז הלא כל ישראל יזכו לעוה״ב, כמו שנאמר (ישעיה ס) ועמך כולם צדיקים לעולם ירשו ארץ, ומה זה דוקא כל המתאבל וכו׳.

ואמנם המכוון הוא, שזוכה ורואה עוד בעת האבל – הוא מרגיש הארת השמחה. והוא כענין הנזכר במדרש (איכה רבתי פר׳ א אות נא) על ההוא טייעא שאמר ליהודי שרי תורך בעת החורבן, ומייד אמר לו אסור תורך, מפני שהרגיש שכבר נולד משיח, והכיר את זאת ע״י געיית השור, כמו שאמרו שם, מפני שהם יש להם יותר הרגשה מהאדם, כמו שמצינו באתון של בלעם, ומה גם האדם ע״י הרגש הקדושה, יוכל לראות מייד בזמן האבל שלו הישועה של משיח, שהוא באמת מוכן בכל שנה לבוא אם יהיה הדור ראוי לכך. עיין שם.

ובקדושת לוי (סוף ביאורי מגילת איכה) ביאר הענין שאמרו חז״ל (תענית דף ל:) כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה, והיינו כי הכלל הוא, שכל כוחות האדם נמשך אחר המחשבה, ובמה שהאדם חושב – שם נמשך כל עצמות האדם, ונמצא כאשר האדם חושב בקדושה ומתאבל על ירושלים, אז מחשבתו ועצמותו בקדושה, וזוכה הוא לשון הזדככות, אז האדם מזדכך ורואה עתה בשמחה קצת, דהיינו קצת משמחת ירושלים איך יהיה לעתיד לבוא. עכ״ד.

עוד כתב ר׳ צדוק הכהן מלובלין בפרי צדיק (פר׳ ואתחנן סוף אות יג) וז״ל: ומזה יהיה נכון ליבנו בטוח בה׳ שגם תפילותנו אינם חוזרים ריקם שאנו מתפללים תמיד ולירושלים עירך

ברחמים תשוב, הגם שאין אנו זוכים עוד בפועל, אל יפול לב האדם עליו, מפני שבאמת כל התפילות של נפשות ישראל פועלים ברוחניות כל פרט נפש לפי ערך תשוקתו, כך הוא זוכה לתכלית המכוון להתנחם בליבו, כמו שאמרו חז״ל (תענית דף ל:) כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה, וזה בודאי אין המכוון לעתיד לבוא, כי הלא נאמר בלשון הווה זוכה ורואה וכו׳, רק שלפי ערך התשוקה והגעגועים שלו בפנימיות הלב לעומת כן הוא זוכה מייד להיות רואה ומרגיש בליבו בשמחתה בבחינת שמחו צדיקים בה׳.

ועבור זה נתקנו כל נוסח התפילות בלשון הווה, בונה ירושלים מצמיח ישועה המחזיר שכינתו לציון, מפני שבאמת המה נענים בתמידיות, וכמו שנאמר (תהילים קמט) ישמח ישראל בעושיו בני ציון יגילו במלכם. עכ״ל.

והנה אמרו חז״ל (ירושלמי יומא פ״א ה״א דף ה.) כל מי שלא נבנה ביהמ״ק בימיו, כאילו נחרב בימיו.

וביאר בבני יששכר (מאמרי חודש תמוז אב מאמר ב אות טו) ע״פ מה שאמרו חז״ל (תנחומא סדר שמיני אות ט) ביום שחרב ביהמ״ק נטלו ישראל איפופסון (גזר דין) של עוונותיהם, היינו שהשי״ת מחל לישראל על כל עוונותיהם ושפך חמתו על העצים ועל האבנים כדי שיתקיימו ישראל, ויש לפרש, כל מי שלא נבנה ביהמ״ק בימיו הוה כאילו נחרב בימיו, ומהראוי שימחול לו הקב״ה עוונותיו. עכ״ד.

ולפי״ז תצא לן שכל שנה בתשעה באב יש בחינת מחילת עוונות, דכיון שלא נבנה ביהמ״ק ושפך הקב״ה חמתו על העצים ועל האבנים, ממילא מהראוי שימחול הקב״ה עוונותינו. הבן.

האמת והשלום אהבו

הנה התנאי לגאולה הוא שנהיה בשלום ואחדות, דהרי סיבת הגלות היא בעבור שנאת חינם, וכמבואר בש״ס (יומא דף ט:) וז״ל: אבל מקדש שני, שהיו עוסקין בתורה ובמצוות וגמילות חסדים מפני מה חרב? מפני שהייתה בו שנאת חינם, ללמדך ששקולה שנאת חינם כנגד ג׳ עבירות עבודה זרה, גילוי עריות, ושפיכות דמים כו׳. ע״כ.

ואיתא במדרש פתרון תורה (סו״פ האזינו עמוד 322) וז״ל: האזינו וגו׳, זה הוא שנאמר ברוח הקודש על ידי דוד (תהילים יח) ישת חושך סתרו סביבותיו סכתו חשכת מים עבי שחקים וגו׳, כנגד מי אמר דוד, כנגד שבחו וגדולתו של הקב״ה, שהוא שליט ברום ותחת, והוא אחד ושמו אחד, והוא שוכן בשלוש מאות ותשעים רקיעים, וכל רקיע ורקיע שמו וכינוי נקוד עליה, וכל אחד ואחד משרתים ואופנים ושרפים וכרובים וגלגלים וכסא הכבוד, והכל שלו והכל לשבחו, לא כל שכן שיש לו אלף אלפים וריבי רבבות רקיעות, כי בזמן שישראל עושין רצונו

של הקב״ה שכין על ערבות בשבעה רקיעים, ואין רחוק מהם כלום, שנאמר (במדבר ז) מבין שני הכרובים וידבר אליו, בשעת הכעס נתעלה וישב במרום מרומים, וצועקין ישראל ואין עונה להן, ובוכין ואין קולם נשמע, וגוזרים צום, יושבין ומתפלשין בעפר, ומתכסין שקין, ומורידין דמעות כנחלי מים, ובוכין מגדולים ועד קטנים, ואינן נשמעים, **וכל כך למה, מפני שנאת חינם, שהוא קשה מלפני הקב״ה מכל עוונות וחטאים שבעולם**. ע״כ.

ואיתא בדרשות מהר״ח אור זרוע (סימן טו) וא״ד: אל תריב עם אדם בחינם אם לא גמלך רע (משלי ג), כי גדול שנאת חינם שחורבן בית ראשון נתגלה קיצם שלא היה בין בית ראשון לבית שני כי אם ע׳ שנים, כי לא היה שנאת חינם ביניהם אלא ג׳ עבירות, גילוי עריות ושפיכות דמים ועבודה זרה, אבל בית שני היה בהן שנאת חינם ואיבה רעה, רמוז בר״ת הפסוק א׳יכה י׳שבה ב׳דד ה׳עיר ר׳בתי ע׳ם ה׳ייתה, ר״ת איב״ה רע״ה.

איכה ישבה בדד, יש שדורשין לשבח ויש דורשין לגנאי, יש דורשין לשבח כמו שהפסוק אומר (איכה ג) ישב בדד וידום, שאפילו מי שיושב ולומד יחידי הקב״ה נותן לו שכרו, ויש דורשין לגנאי (ויקרא יג) בדד ישב מחוץ למחנה מושבו.

וגם כאן דורשים בשני פנים, דורשים גם תיבת בדד לטובה, דהיינו שלמדו תורה כל אחד לבדו, וגם דורשים לרעה, דהיינו שיושבים בין שונאיהם, רבתי עם, שהיו עם רבים בתורה, כמו שאמר דוד המלך (תהילים ג) רבים קמים עלי בתורה ובחכמה ובעושר. עיין שם.

ואיתא בסמ״ק (מצוה ח) וז״ל: בית שני למה נחרב, מכירים אנו שגדולים בתורה ובגמילות חסדים היו, אם כן מפני מה נחרב מפני שהיה בהם שנאת חינם, ונרמז בראשי תיבות א׳יכה י׳שבה ב׳דד ה׳עיר ר׳בתי ע׳ם ה׳ייתה, ר״ת איב״ה רע״ה. עכ״ד.

וזה פירוש הפשוט בפסוק (איכה א) איכה ישבה בדד העיר רבתי עם, היינו שעיקר החטא נעשה מחמת שאיכה ישבה בדד ולא היו באחדות.

וכתב המהר״ל (חידושי אגדות מסכת גיטין דף נה:) כי חורבן ירושלים היה על ידי שנאת חינם ומחלוקת, כי שנאת חינם ומחלוקת הוא היפך המקום המאחד את ישראל, ודוקא בית המקדש השני חרב על ידי שנאת חינם, מפני שיותר ראוי שיהיה אחדות בישראל במקדש שני שלא היה חילוק בישראל, כמו שהיה במקדש ראשון שהיו ישראל מחולקים לשנים ישראל ויהודה, נמצא שהיה לישראל במקדש ראשון מעלה מיוחדת שהיה השכינה ביניהם, ובמקדש שני מעלה מיוחדת שלא היה מחולקים בעצמם רק אחדות בהם.

ולפיכך מקדש ראשון נחרב על ידי עבירות שהם טומאה, ואין הקב״ה שורה ביניהם בתוך וטומאה כזאת, ולכך נחרב בשביל זה מקדש ראשון על ידי עבודה זרה גילוי עריות ושפיכות דמים, כי אלו חטאים בפרט נקראו טומאה, כדאיתא במסכת שבועות בפרק קמא (דף ז:) וכיפר על המקדש מטומאת בני ישראל (ראה ויקרא טז), יש לי להביא בענין זה עבודה זרה, גילוי עריות, שפיכות דמים, עבודה זרה, דכתיב (ויקרא כ) למען טמא את מקדשי, גילוי עריות,

דכתיב (ויקרא יח) ולא תעשו מכל התועבות ולא תטמאו בכל אלה, שפיכות דמים, דכתיב (במדבר לה) ולא תטמאו את הארץ אשר אני שוכן בה, ולפיכך בשביל אלו ג׳ טומאות חרב הבית.

אבל בית המקדש שני נחרב על ידי שנאת חינם המבטל האחדות שלהם שזה מעלתם במקדש שני, כמו שהיה מעלתן של מקדש ראשון שהיה השכינה שורה ביניהם כך היה במקדש שני מעלתן שהיו ישראל אחד, וכמו במקדש ראשון שהיה השכינה ביניהם היה היצר הרע מגרה בהם לסור ממעלתם זאת ולעבוד עבודה זרה, וכן במקדש שני שהיו ישראל עם אחד היה היצר הרע מגרה בהם לעשות חילוק ופירוד ביניהם על ידי מחלוקת, ודברים אלו יקרים וברורים מאוד. עכ״ד.

והנה ביהמ״ק נחרב מחמת שנאת חינם כנ״ל, והביאור הוא, כי הנה השראת השכינה בישראל היה על ידי אחדות ישראל, וכמבואר בזוהר (פר׳ קדושים דף פא.) וז״ל: בגיני כך ליתי אחד וישתדל באחד, קוב״ה דאיהו אחד ישתדל באחד, דהא לית מלכא משתדל אלא במאי דאתחזי ליה, ובגיני כך כתיב (איוב כג) והוא באחד ומי ישיבנו, לא שארי קוב״ה ולא אשתכח אלא באחד, באחד, אחד מבעי ליה, אלא במאן דאתתקן בקדושה עלאה למהוי חד, כדין הוא שריא באחד ולא באתר אחרא. ע״כ. הרי מבואר שהקב״ה שורה על ישראל בעבור שהם עם אחד, ולא על אומות העולם שאינם אחד, הרי שהמייחד את ישראל והשראת השכינה בתוכם הוא האחדות.

וכתב הרב חרדים (מצות התשובה פרק ז) וז״ל: ומרומז בכתוב דכתיב (בראשית מט) הקבצו ושמעו בני יעקב וגו׳, וקשה מאי הקבצו הרי אמר להם האספו ואגידה לכם והרי הם לפניו, אלא פירושו האספו על הגופים, ואחר שהיו לפניו ציווה אותם שיסירו מליבם קנאה ושנאה ותחרות כאילו הם איש אחד ונפש אחד, שאם לא יעשו כן אי אפשר לקבל עליהם יחוד שירצה וישרה עליהם, כדכתב ר׳ שמעון בן יוחאי דהיינו (איוב כג) והוא באחד ומי ישיבנו, דהפסוק קשה להבין דהיה לו לומר והוא אחד מאי באחד, אלא רצ״ל והוא יתברך אינו שורה כי אם כשישראל ביחוד לב אחד בלי קנאה דוגמת מלאכי השרת, דכתיב בהו (ברכות קריאת שמע) כולם אהובים וכו׳ וכולם מקבלים עליהם עול מלכות שמים, ואמרו באבות דר׳ נתן דהמלאכים מכבדין זה את זה, וכל אחד אומר פתח אתה שאתה גדול ממני. עש״ע.

וכתב עוד בספר חרדים (חלק ידיעת הבורא יתברך פרק ז) וז״ל: המצוות שבין אדם לחבירו כיון יתברך לעשותה יחוד אחד, כדי שיהיו דוגמת של עולמות שעליהם אצילות בריאה יצירה שכולם מיוחדים, ואם חלילה וחס ימצא מחלוקת ופירוד ביניהם לא ישרה בתוכם, כדפירש רשב״י על פסוק (איוב כג) והוא באחד ומי ישיבנו, שדקדק שלא אמר הכתוב והוא אחד אלא והוא באחד, שרוצה לומר שלא ישרה במקום פירוד אלא במקום ייחוד.

ופירוש מי ישיבנו, על דרך כי הא דאמרו רז״ל (במדב״ר פר׳ יא אות אות ז ספרי סדר נשא פיסקא מב וע״ע ב״ר פר׳ לח אות ו תנחומא סדר צו אות י פסיקתא רבתי הוספה א פיסקא ג) כשישראל בשלום

זה עם זה אין שטן נוגע בהם, שנאמר (הושע ד) חבור עצבים אפרים הנח לו, ושכינתו אינה מסתלקת מביניהם אפילו הם עובדים עבודה זרה, זהו פירוש ומי ישיבנו, כלומר אין שום עוון יכול לגרום סילוק שכינתו מעליהם, דוגמת דור אחאב שאף על פי שהיו ישראל עובדים עבודה זרה, לפי שהיה ביניהם שלום, כשהיו יורדים למלחמה היו נוצחין, וכשאין שלום ביניהם נופלים אף על פי שהם צדיקים כדורו של דוד (ירושלמי פאה פ״א ה״א ויק״ר פר׳ כו אות ב במדב״ר פר׳ יט אות ב דב״ר פר׳ ה אות י תנחומא סדר חוקת אות ז מדרש תהילים שוחר טוב מזמור ז אות ז פסיקתא דרב כהנא פיסקא ד).

ולכן נתארך גלותינו על עוון מחלוקת ושנאת חינם שהוא בינינו, שעדיין לא הוטהרנו ממנו שכל העולמות קשורים זה בזה, ובהראות פירוד בתחתון גורם דוגמת פירוד בשלושה אשר עליו, ואין לך עבודה זרה גדולה מזו, ולכך אמרו בגמרא (יבמות דף צו:) שפעם אחת היה מחלוקת בבית הכנסת של טבריה, וקם אחד ואמר שבעבור אותו עוון יהיה אותו בית הכנסת בית ע״ז מידה כנגד מידה וכן היה.

ועוד כי נשמות ישראל חצובות מתחת כסא הכבוד, וכולן יחד שם אחד, להכי נקראו בלשון יחיד ע׳ נפש, ובהיות פירוד ביניהם למטה מראין פירוד בכסא הכבוד, לכן לעת בא גואלנו יבוא אליהו וישים שלום רב בישראל, כדכתיב (מלאכי ג) הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם, היינו שלום כדפירשו ז״ל (עדיות פ״ח מ״ז שיהש״ר פר׳ ד פסוק יב אות ה), וזהו שאנו אומרים בתפילת מנחה בשבת שהיא רומזת לימות משיחנו, אתה אחד ושמך אחד ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ, שאז בהיותינו אנחנו זרע ישראל גוי אחד בארץ, ביום ההוא יהיה ה׳ אחד ושמו אחד (זכריה יד), כי שלוש תפילות המחולקות בשבת תפילת ערבית שאומרים בה ויכולו, רמז לשבת בראשית שבו נברא העולם, תפילת שחרית שאומרים בה שני לוחות אבנים הוריד בידו, רמז לשבת מתן תורה, כדאמרינן בגמרא (שבת דף פו:) דכו״ע בשבת ניתנה תורה, ובמנחה כנגד לעתיד לבוא המזומן לעולם שכולו שבת, וכנגד ג׳ אלו ציווה יתברך ג׳ סעודות בשבת בג׳ היום הנרמזים בפר׳ (שמות טז) אכלוהו היום כי שבת היום היום לא תמצאוהו בשדה.

לכן כל איש ישראל יחרד מלפגום ביחוד העליון, על ידי עוון שנאת חינם או לשון הרע או מחלוקת חלילה, ויתן אל ליבו כי כדי לקיים המצוה הראשונה אחת דיבר אלהים שתים זו שמעתי (תהילים סב), דהיינו (שמות כ) אנכי ולא יהיה לך, צריך שיהא לו אהבה רבה ושלום וריעות עם כל ישראל, גם ישתדל לשים שלום בעולם, ותלמידי חכמים לפי שיודעים הסוד הזה נזהרים בו הרבה, כדאמרו ז״ל (שלהי ברכות שלהי יבמות שלהי נזיר שלהי כריתות שלהי תמיד ירושלמי שלהי ברכות אבות דרבי נתן פרק מח איכ״ר פר׳ ה אות כב תדא״ז פר׳ יז) תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם, וזה כדי לקיים המצוה הראשונה שהיא שורש ועיקר הכל, וגם הייחוד עצמו רמזו ז״ל בלשונם זה הקצר דשלום רמז ליסוד שהוא סוף התשע ספירות, והעולם רמז למלכות. ע״כ.

וכתב מרן החפץ חיים בשמירת הלשון (ח״א שער הזכירה פ״ב) וז״ל: והנה ידוע הוא דאתערותא דלעילא תליא באתערותא דלתתא, לכן אם נמצא בישראל מידת השלום ואין בהם שום דלטוריא מלמטה, גם למעלה אין השטן יכול לקטרג עליהם אפילו על עוון החמור מכל, עבודה זרה ח״ו, כמש״כ במדרש (כנ״ל) שאפילו ח״ו ישראל עובדין כוכבים ומזלות וביניהם שלום, כביכול אומר הקב״ה אין השטן נוגע ביניהן, שנאמר (הושע ד) חבור עצבים אפרים הנח לו, והכוונה שכן הטביע הקב״ה בשטן שבאופן זה לא יוכל ליגע בהן כלל.

וכן אמרו חז״ל (כנ״ל) שדורו של אחאב אף שהיו עובדי עבודה זרה, היו יורדין למלחמה ונוצחין, מפני שלא היה בהן דלטוריא, והראיה שלא הלשינו על עובדיה שהחיה את מאה הנביאים, דכלל הוא בכל הענינים, מידה כנגד מידה, ולכן כמו שהאדם כובש את עצמו ובולם פיו מלדבר דברי גנות על חבירו ולעורר מדנים עליו, כן למעלה אין המקטרג יכול לפתוח פיו לדבר קטיגוריא.

לא כן אם נמצא ח״ו דלטוריא בישראל מלמטה, לבד מה שמעורר בזה למעלה הבעל דלטוריא על עצמו קטגוריא עבור עוונותיו כו׳, הוא מעורר כח הקטיגוריא על כלל ישראל, שעי״ז בא השטן ומקטרג על ישראל עבור עוונותיהם ותובע דין עליהם, וכביכול מוכרח להענישם עבור זה, ומי גרם כל זה – המספר לשה״ר מלמטה. עכ״ל.

עוד כתב החי״ח (שם פרק יא) וז״ל: כבר ידועה גדולת השלום, כמו שאמרו חז״ל שאפילו אם יש ח״ו בישראל עוון עבודה זרה, אך ששלום ביניהם, אומר הקב״ה לשטן שאל יגע בהן. עכ״ל.

ואיתא במדרש תנחומא (סדר נצבים אות א) וז״ל: ד״א אתם נצבים היום, מה היום מאיר פעמים ומאפיל פעמים, אף אתם כשאפילה לכם עתיד להאיר לכם אור עולם, שנאמר (ישעיה ס) והיה לך ה׳ לאור עולם, אימתי בזמן שתהיו כולכם אגודה אחת, שנאמר (דברים ד) חיים כולכם היום, בנוהג שבעולם אם נוטל אדם אגודה של קנים שמא יכול לשברם בבת אחת, ואילו נוטל אחת אחת אפילו תינוק משברן, וכן את מוצא שאין ישראל נגאלין עד שיהיו כולן אגודה אחת, שנאמר (ירמיה נ) בימים ההמה ובעת ההיא נאום ה׳ יבואו בני ישראל ובני יהודה יחדיו וגו׳, כשהן אגודים מקבלין פני שכינה. ע״כ. הרי שע״י התאחדות ישראל זוכין לקבל השכינה.

וכן מבואר במדרש פתרון תורה (פרשת זאת תהיה עמוד 45) וז״ל: אמרו רבותינו ראה מה קשה היא שנאת חינם ולשון הרע, שהבית הראשון היו בה ג׳ דברים עובדי ע״ז ומגלי עריות ושפיכות דמים, וכיון שחרב נבנה לסוף ע׳ שנה, שנאמר (ירמיה כט) לפי מלאת לבבל שבעים שנה, והבית השני היו בם בעלי תורה ואין בהם אלו ג׳ דברים, אבל היה בהן שנאת חינם ולשון הרע ונתחרב ועד עתה עוד לא נבנה, אמר האלהים אם אתם מבקשים שאבנה את הבית אהבו זה את זה ואני אבנה אותה, שנאמר (זכריה ח) ואיש את רעת רעהו אל תחשבו בו וגו׳,

באותה שעה אני שב לירושלים שנאמר כה אמר ה׳ שבתי וגו׳. ע״כ. הרי שכל הגאולה ושיבת קוב״ה לירושלים הוא ע״י האחדות.

ואיתא בסדר עולם רבה (פרק טו) וז״ל: אז יקהל שלמה את זקני ישראל וגו׳, ויקהלו את המלך שלמה כל איש ישראל (מ״א ח), מלמד שאין השכינה שורה אלא בהקהל, וכן הוא אומר (ויקרא ט) וירא כל העם וירונו וגו׳, ואומר (שם) ויקרבו כל העדה ויעמדו לפני ה׳, ובמתן תורה הוא אומר (שמות יט) כי ביום השלישי ירד ה׳ לעיני כל העם על הר סיני, ובבית העולמים הוא אומר (דהי״ב ז) וככלות שלמה להתפלל והאש ירדה וגו׳, וכל בני ישראל רואים ברדת וגו׳, ועל אותה שעה הוא אומר (שיה״ש ג) צאינה וראינה בנות ציון וגו׳ ביום חתונתו, ביום ח׳ שלאחר שבעת ימי המילואים, וביום שמחת ליבו ביום גמר בית העולמים. ע״כ.

ואיתא עוד במדרש תנחומא (סדר בהעלותך אות יא) וז״ל: דבר אחר אספה לי שבעים איש, זה שאמר הכתוב (עמוס ט) הבונה בשמים מעלותיו ואגודתו על ארץ יסדה, משל למה הדבר דומה לפלטרין שהייתה בנויה על גבי הספינה כל זמן שהספינות מחוברות פלטרין שעל גביהן עומדת, לפיכך נאמר (שם) הבונה בשמים מעלותיו, אימתי כביכול כסאו מבוסס למעלה – בזמן שישראל עשויין אגודה אחת, לכך נאמר הבונה בשמים מעלותיו אימתי בזמן שאגודתו על ארץ יסדה, וכן הוא אומר (דברים לג) ויהי בישורון מלך, לכך אמר ליה הקב״ה למשה אספה לי שבעים איש, למה שכינוסן של צדיקים הנייה להם הנייה לעולם, אבל כינוסן של רשעים תקלה להם תקלה לעולם. ע״כ.

וכתב הספורנו במדבר (פר׳ נשא ז ג) וז״ל: עגלה על שני הנשיאים, לאות אחוה ביניהם אשר בה יהיו ראויים שתשרה שכינה ביניהם, כאומרו (דברים לג) ויהי בישורון מלך בהתאסף ראשי עם יחד, על היפך (הושע י) חלק ליבם עתה יאשמו. עכ״ל.

וזה ענין ביהמ״ק להורות על אחדות ישראל כנ״ל, ועי״ז הוא השראת השכינה כנ״ל, וכאשר פגמו בזה הנה ראוי החורבן, וכמבואר בדברי המהר״ל בנצח ישראל (פרק ד) כי מקדש ראשון היה השכינה ביניהם, וזהו מעלת בית המקדש ראשון שהיה מיוחד במעלה שהייתה השכינה שורה בו, ולפיכך חורבן שלו כאשר לא היה ראוי שתשרה שכינה ביניהם, דהיינו כשטימאו את בית המקדש, ואין הי״ת שורה בתוך טומאתם, אם לא כאשר היה החטא בשוגג, ואז כתיב (ויקרא טז) וכן יעשה לאוהל מועד השוכן אתם בתוך טומאתם, ואלו ג׳ חטאים נקראו טומאה, כדאיתא במסכת שבועות בפרק קמא (דף ז:) וכיפר על המקדש מטומאת בני ישראל (ראה ויקרא טז), יש לי להביא בענין זה עבודה זרה, גילוי עריות, שפיכות דמים, עבודה זרה, דכתיב (ויקרא כ) למען טמא את מקדשי, גילוי עריות, דכתיב (ויקרא יח) ולא תעשו מכל התועבות ולא תטמאו בכל אלה, שפיכות דמים, דכתיב (במדבר לה) ולא תטמאו את הארץ אשר אני שוכן בה, ולפיכך בשביל אלו ג׳ טומאות חרב הבית.

אבל מקדש שני, שלא הייתה השכינה שורה בו כמו במקדש ראשון, ולכך לא נחרב בשביל אלו ג׳ עבירות, אבל מעלת מקדש שני היה מחמת ישראל עצמם, ודבר זה ברור, כי ישראל

הם מתאחדים על ידי בית המקדש שהיה להם, כהן אחד, מזבח אחד, ונאסרו הבמות, שלא היה פירוד וחילוק בישראל, לכך בית המקדש על ידו הם אומה אחת שלימה, ומפני כך נחרב הבית בשביל שנאת חינם, שנחלק לבבם, והיו מחולקים, ולא היו ראויים למקדש אשר הוא התאחדות ישראל.

ולפי״ז יש לפרש גם כן, כי במקדש ראשון לפי מעלה העליונה שהיה להם במקדש ראשון, היה יצר הרע יותר גדול בהם לבטל את האדם בעצמו, ואלו ג׳ דברים הם שייכים אל האדם עצמו, וזה כי האדם יש בו ג׳ כוחות, כח השכלי אשר הוא ידוע, כח נפשי הוא גם כן, ויש בו כח הגוף, וכנגד אלו הם ג׳ חטאים, כי עבודה זרה החטא הוא בכח השכלי, שמאמין בעבודה זרה, וגילוי עריות החטא שמטמא את גופו בזנות ובערוה, ושפיכות דם הוא לנפש, שהוא שופך דם נפש האדם, כי הדם הוא הנפש (דברים יב), ולכך אלו החטאים היה במקדש ראשון לבטל האדם עצמו.

אבל במקדש שני לא היה היצר הרע כ״כ כוחו גדול לבטל את האדם עצמו, רק החטא לבטל מהם מה שהם עם ישראל, וגם זה קרוב אל ביטול האדם עצמו, רק כי הראשון הוא לבטל עצם האדם בחטא, אם כן הוא ביטול האדם לגמרי, אבל בבית המקדש השני לא היה זה בעצם האדם, רק מה שהם עם אחד, וכאשר יש להם חיבור ביחד הם עם אחד, אבל כאשר יש ביניהם שנאה, אינם עם אחד, ודבר זה אינו כמו עצם האדם. וע״ע שם מה שהאריך בזה.

והנה הגאולה העתידה תהיה ע״י שנאהב אחד את השני, ונסלק את השנאה ממחנינו, וכמבואר במדרש פתרון תורה (פרשת זאת תהיה עמוד 45) וז״ל: אמרו רבותינו ראה מה קשה היא שנאת חינם ולשון הרע, שהבית הראשון היו בה ג׳ דברים עובדי ע״ז ומגלי עריות ושפיכות דמים, וכיון שחרב נבנה לסוף ע׳ שנה, שנאמר (ירמיה כט) לפי מלאת לבבל שבעים שנה, והבית השני היו בם בעלי תורה ואין בהם אלו ג׳ דברים, אבל היה בהן שנאת חינם ולשון הרע ונתחרב ועד עתה עוד לא נבנה, אמר האלהים אם אתם מבקשים שאבנה את הבית אהבו זה את זה ואני אבנה אותה, שנאמר (זכריה ח) ואיש את רעת רעהו אל תחשבו בו וגו׳, באותה שעה אני שב לירושלים שנאמר כה אמר ה׳ שבתי וגו׳. ע״כ.

דורשי רשומות אמרו שתיבת ויקהל עולה בגימטריא כמנין מקו״ה, כי כח האחדות מטהר ומקדש כטבילה במקוה, וכן סגולתו לעורר רחמים רבים, ורמז לדבר כי צבו״ר (298) עולה בגימטריא רחמי״ם, כמבואר במגלה עמוקות עה״ת (פר׳ ויצא), היינו כי כח הציבור מעורר רחמים וכל טוב בס״ד.

וכתב מרן הח״ח בקונטרס אהבת ישראל (פרק ב) וז״ל: והנה אנו מתפללים בתפילותינו ובקשותינו, ובפרט בתפילות המוספין לבנין בית המקדש, ומצפים אנו על זה בכל יום ויום, ואין אנו מתבוננים על עיקר העיכוב של בנין בית המקדש, ומה אם היה בכח העוון המר הזה של שנאת חינם להחריב את בית מקדשנו, אע״פ שהיו אצלם תורה וגמילות חסדים, כל שכן וכל שכן שיש בכוחו לגרום שלא יבנה בימינו, אם לא נחזק את עצמנו בכל כוחנו לסור מעוון

זה ולהעביר את השנאה הטמונה בליבנו, דבעוונותינו הרבים נתרבה העוון הזה בכל עבר ופינה, בין בעיירות גדולות ובין בעיירות קטנות, ואם לא נתבונן לתקן את אשר קלקלנו, אז נהיה ח״ו נמקים בגולה, ועוד נהיה נתבעים על כבוד שמים שנתבזה על ידינו במשך גלותנו המרה.

וכתב עוד וז״ל: ונבאר כאן למה חמור עוון זה משאר עוונות, א) בכל העבירות אינו מצוי אצל אדם שיעבור עליהן בכל רגע ורגע (אם לא באדם המופקר ר״ל), אבל בעוון זה של שנאת חינם עובר האדם בכל רגע ורגע בזמן שמתעוררת שנאה בליבו, ולפעמים עומדת השנאה אצלו חודש או שנה ויותר, ונתכפלו הלאוין עד אין שיעור.

וכשם שמחלה הנמצאית בגוף האדם אם לא נשתרשה, יש תקוה לרופא לרפאותה, כן הענין הזה בעניני הנפש, אם נשתרש העוון הזה של שנאת חינם בליבו, אז ח״ו אין לו תרופה, ומאוד מאוד צריך האדם להשתדל שלא להשריש העוון בליבו.

ב) עוד חמור עוון זה משאר עוונות, מפני שגורם לו לאדם לכמה עוונות אחרים, דהיינו מחלוקת, ולשון הרע, ורכילות, ואונאת דברים, והלבנת פנים, ולהוצאת שם רע, ולפעמים לרציחה ממש, וכדאיתא בספרי, עבר אדם על לא תשנא סופו לבוא לידי לא תרצח, שכן כתיב (דברים יח) וכי יהיה איש שונא לרעהו וארב לו וקם עליו והכהו נפש, וכן הריגת הבל הייתה גם כן ע״י שנאת חינם של קין, כללו של דבר כל הצרות שבעולם תחילתן ועיקרן הן על ידי שנאת חינם.

עוד בא וראה כמה הקפידה התורה על לאו זה של שנאת חינם, מצינו בענין הלאו של (ויקרא יט) לא תטור, שאמרו חז״ל (יומא דף כג. ספרא סדר קדושים פר׳ ב פ״ד פי״א) איזו נטירה, אם אומר אדם לחבירו השאילני קרדומך ואמר לו לאו, למחר אומר לו השאילני מגלך, אומר לו הא לך, ואיני כמותך שלא השאלתני, זו היא נטירה, הרי חזינן דאף שמשאיל את החפץ שמבקש ממנו, אם רק אמר לו איני כמותך שלא השאלתני, הוא עובר על לאו דלא תטור, דגלי דעתיה ששנאה טמונה בליבו על חבירו.

עוד איתא בגמ׳ (סנהדרין דף כז:) דמי שלא דיבר עם חבירו מחמת איבה שלושה ימים נקרא שונא, ופסול לדון לו דין, בין לרבנן ובין לר׳ יהודה. עיין שם. והנה מצוי מאוד בין אנשים, שלפעמים בשביל סכסוך דבר קטן שהיה ביניהם יש להם תרעומת זה על זה, אף ששנאה גמורה אינה נראית ביניהם, אך מ״מ אינם רוצים להפגש יחד, ובלשון בני אדם נקרא ענין זה שאינו שווה בשווה עמו, אבל באמת הרי חזינן מגמרא הנ״ל שבענין כזה נקרא שונא ועובר על לאו דלא תשנא את אחיך בלבבך, ועל כן צריך האדם שיתבונן בדבר זה, שאפשר שבשביל דבר קטן יכשל האדם בעוון החמור הזה, שהוא נורא מאוד.

היוצא מדברינו, צריכים אנו מאוד מאוד לראות לתקן את העוון המר הזה, שהוא הגורם העיקרי לאריכות גלותנו, וה׳ הטוב יתן בליבנו להסיר השנאה מליבנו, ולא תעלה קנאת אדם

על ליבנו ולא קנאתנו על אחרים, ונזכה לביאת משיח צדקנו ולבנין בית תפארתנו במהרה בימנו אמן. עכ״ל.

עוד כתב (שם פרק ה) וז״ל: והנה אחי ורעי, אחרי שידענו כי החטא והעוון העיקרי שגרם לחורבן בית מקדשנו וסיבת אריכות גלותנו, הוא העוון של שנאת חינם בין איש לרעהו, על כן כשאנו רוצים ומצפים שיבנה בית מקדשנו, מחוייבים אנו לתקן את אשר קלקלנו, ובאותו עוון שחטאנו אנו צריכים לתקן, ועל פי מה שאמרו חז״ל (ויק״ר פר׳ כא אות ה) עשה אדם חבילות של עבירות, יעשה כנגדן חבילות של מצוות.

והתיקון לזה העוון הוא, שיפעול כל אחד בנפשו לאהוב את כל אחד ואחד מישראל בין בגופו ובין בממונו, ולחוס על כבודו וממונו של חבירו כשם שחס על כבוד וממון עצמו, ועל זה הוזהרנו במצות (ויקרא יט) ואהבת לרעך כמוך, וכמו שכתב הרמב״ם ז״ל, ולא לחינם נקראים אנו בשם חלק ה׳, כדכתיב (דברים לב) כי חלק ה׳ עמו יעקב חבל נחלתו.

ומלבד זה צריכים אנו לדעת כי ענין זה של הבאת שלום בין אדם לחבירו, הוא מהדברים שאדם אוכל פירותיהם בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא, כדאיתא במסכת פאה (פ״א מ״א). עכ״ל.

והנה כתיב (זכריה ח) כה אמר ה׳ צבאות צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמועדים טובים והאמת והשלום אהבו. ע״כ. והיינו דלעתיד לבוא נתבשרנו שהאמת תהיה ביחד עם השלום, לעומת המצב שאנו בו היום אשר ממש מתקיים נבואת חז״ל (סוטה דף מט:) והאמת תהיה נעדרת, ופירשו חז״ל (סנהדרין דף צז.) דהיינו שהאמת נעשית עדרים עדרים והולכת לה, והיינו כל אחד בונה במה לעצמו, ובטוח שהאמת נמצאית אצלו... ורק אצלו! כמובן.

והנה כבר אמר החכם שזה כוונת הכתוב (דברים ה) אנכי עומד בין ה׳ וביניכם, היינו ש״האנכי״ – שכל אחד רואה רק את עצמו, זה עומד בין הי״ת לעמ״י, וזה גורם עיכוב הגאולה וכל הצרות.

ואיתא במדרש תנחומא (ורשא, סדר יתרו אות יז) וז״ל: ולא תעלה במעלות על מזבחי וגו׳ (שמות כ), והרי דברים ק״ו ומה אבנים שאין בהם דעת לא לטובה ולא לרעה, הזהירך הקב״ה שלא לנהוג בהן מנהג בזיון, חבירך שהוא בדמותו של הקב״ה על אחת כמה וכמה. ע״כ.

ואיתא במכילתא דרבי ישמעאל (סדר יתרו, מסכתא דבחודש פרשה יא) וז״ל: והרי דברים ק״ו, ומה אם אבנים שאין בהן דעת לא לרעה ולא לטובה, אמר הקב״ה לא תנהג בהן מנהג בזיון, חבירך שהוא בדמותו של מי שאמר והיה העולם, דין הוא שלא תנהוג בו מנהג בזיון, אשר לא תגלה ערותך עליו. ע״כ. וכ״ה בפסיקתא זוטרתא (סדר יתרו סימן כג).

והנה יתבונן האדם בעצמו, מה יאמר על אדם שעובר ליד ביהכ״נ ורוקק לכיוון ביהכ״נ, הנה זה יראה נורא מאוד, ולו יצוייר שיראה אדם שעובר ליד ביהמ״ק ורוקק לכיוון ביהמ״ק, הלא

כל אחד מודה שהדבר מזעזע, ולו יצוייר שיכנס לעזרה וירקוק שם בדרך בוז, הנה זה כבר עובר כל גבול, מחריד מאוד, ולו יצוייר שיעבור ליד המזבח וירקק לכיוונו, הנה כאן כבר נתפוס אותו בצוארו ונסלק אותו מג' מחנות בחרפה ובוז.

עד כאן הכל ברור.

והנה המדרש מגלה לנו, דמש"כ (שמות כ) לא תעלה במעלות על מזבחי וגו', היינו שאין לנהוג מנהג בזיון במזבח, ואמרו חז"ל הרי דברים ק"ו, ומה אבנים שאין בהם דעת לא לטובה ולא לרעה, הזהירך הקב"ה שלא לנהוג בהן מנהג בזיון, חבירך שהוא בדמותו של הקב"ה על אחת כמה וכמה, והנה הרי זה מעשים בכל יום שאנו רוקקים על חברינו ונוהגים בו מנהג בזיון, הנה בודאי ובודאי הדבר אמור לגרום לנו זעזוע לא פחות מהאופן שנראה אדם שרוקק לכיוון המזבח.

יש דברים יותר נחרצים???

ונוסיף עוד בס"ד, מה יאמר אדם שרואה את חבירו מחזיק חומש ורוקק עליו, הנה זה יגרום לנו זעזוע, ודאי, ואם נראה אדם שקוראים לו לעלות לתורה, ובמקום לברך ברכות התורה הוא לא פחות ולא יותר ----- רוקק על ספר התורה! הנה זה יוציא כל יהודי מכליו.

בינתיים ברור.

והנה ידוע כי כל אחד מישראל הוא בחינת ספר תורה, כדאיתא בש"ס (מוע"ק דף כה.) וז"ל: העומד על המת בשעת יציאת נשמה חייב לקרוע, למה זה דומה? לספר תורה שנשרף שחייב לקרוע. עכ"ל. והתם מירי אף על אדם שאינו כשר כמבואר שם בהדיא.

ומבואר מזה דאדם בשעה שיוצאית ממנו הנשמה הוא ממש בחינת ספר תורה שנשרף, ויציאת הנשמה הוא בחינת אותיות הפורחות של הספר תורה בשעה שנשרף.

ועיין עוד בש"ס (שבת דף קה:) וז"ל: דתניא ר"ש בן אלעזר אומר העומד על המת בשעת יציאת נשמה חייב לקרוע, הא למה זה דומה לס"ת שנשרפה. ע"כ. ופירש"י: לס"ת שנשרף, הרואה ס"ת שנשרף חייב לקרוע, כדאמרינן במוע"ק (דף כו.) במגילה ששרף יהויקים דכתיב (ירמיה לו) לא פחדו ולא קרעו בגדים, אף נשמת ישראל הניטלת דומה לו, שאין לך ריק בישראל שאין בו תורה ומצוות. עכ"ל. מבואר שכל יהודי אפילו פשוט ביותר הרי הוא כספר תורה ממש.

וכתב מוהרנ"ת ז"ל בליקוטי הלכות (הל' סוכה ה"ז אות י) וז"ל: כי כל אחד מישראל הוא בחינת ספר תורה, כמש"כ (במדבר יט) זאת התורה אדם, כי האדם כלול מרמ"ח איברים ושס"ה גידים, שהם בחינות רמ"ח מצוות עשה ושס"ה מצוות לא תעשה כידוע, שהיא כלליות התורה, נמצא שהאדם הוא התורה. עכ"ל. (עיין שם).

ובקדושת שבת (מאמר ד עמוד כד) כתב וז״ל: וגם פושעי ישראל דאמר שם דמלאים מצוות כרימון, בשעה שעוסקים במצוות התורה הרי עוסקים אז בתורה ודבוקים בה ונעשים אש, דאדם מישראל שמת כספר תורה שנשרף (שבת דף קה:), ועיין מש״כ רש״י (שם) שאפילו ריק שבישראל, דאפילו פושעי ישראל אי אפשר לנתק עצמם מהשורש. עכ״ל.

והנה כאשר אדם רואה את חבירו רוקק על איש ישראל, אין הדבר מזעזעו כלל, היתכן??? והרי זה ממש כרוקק על ספר תורה. בינו זאת.

וכמה נורא שהמצב הוא שכל קהילה וקהילה כל עדה ועדה וכל פלג ופלג, וכל פלגי פלגים, כל עם ועם כלשונו, מדבר כלשון עמו, כל אחד אשר בראשו עומד איזה רבן או מרן, בטוח בודאי שהאמת אך ורק אצלו, ולא מוכנים להבין שיתכן ומישהו הולך בדרך שונה משלהם, ואני הקטן הנידוש בעקב עקיבו של פשוט איש ישראל, אומר: רבותי! עד מתי לעדה הרעה הזאת! והנה אף כי האמת נמצאית אצל כל אחד, אך היא הולכת עדרים עדרים, ואף אם נאמר דאמת יש כאן, אך שלום ודאי אין כאן, היפך הכתוב המזהיר לאמור האמת והשלום אהבו.

והנה לא באתי ללמד קטיגוריא על בני ישראל הקדושים, והרי כל כוונתם לשמים, אך מ״מ באתי לעורר, עד מתי??? עד מתי נשב בגלות? בידינו הדבר, לעורר רחמי הי״ת.

ובאמת דעו, כי י״ב שערים בשמים, וכל עדה וכל קהילה יש להם עבודת הי״ת המיוחדת להם, ואין זה סותר כלל את השני, באופן שקיום האחד אינו שולל את השני, והאמת והשלום אהבו.

וכתב בפרי עץ חיים (הקדמה לשער התפילה) וז״ל: בשורשי המנהגים, שיש חילוקים בין אשכנזים ובין ספרדיים, קטאלוניים ואיטליים וכיוצא בהם, שיש בהם מנהגים קדמונים שלהם בסידורי התפילה, ולא במה שנוגע לפיוטים ופזמונים האחרונים, רק בשורשי התפילות כפי הדין, והיה אומר מורי זלה״ה, שיש י״ב שערים ברקיע, נגד י״ב שבטים, וכל אחד עולה תפילתו דרך שער אחד, והם השערים הנזכרים בשלהי ספר יחזקאל, ואמר שודאי לא היו השערים ודרכי השערים שוין, וכל אחד משונה מחבירו, לכן גם התפילות משונות, לכן כל אחד ואחד ראוי להחזיק כמנהג תפילתו, כי מי יודע אם הוא משבט ההוא, ואין תפילתו עולה אלא ע״י שער ההוא. עכ״ל.

ויש לזכור מאמר חז״ל (ברכות דף נח.) שכשם שאין דעתם דומה זה לזה, כך אין פרצופיהן דומים זה לזה. ע״כ. וכ״כ בירושלמי (שם פ״ט ה״א) וז״ל: כשם שאין פרצופיהן דומין זה לזה, כך אין דעתן דומה זה לזה. ע״כ. וממילא כשם שאין אתה מתרגז על חבירך שפרצופו שונה משלך, ממילא אל תרגז שדעתו שונה משלך, וקבל את המציאות כפי שהיא.

בפרט שאחד מתנאי החכמה, הוא ללמוד מכל אדם, כמובא באבות (פ״ד מ״א) וז״ל: בן זומא אומר איזהו חכם הלומד מכל אדם, שנאמר (תהילים קיט) מכל מלמדי השכלתי. ע״כ. ואם האדם לא מוכן להסתכל אל השני, איך יוכל ללמוד ממנו, וא״כ נמצא כי לא יזכה לגדר חכם, וישאר בטפשותו.

ואל יאמר האדם לנפשו הן פלוני אלמוני ודאי מצוה להוקיעו כנגד השמש, ורבי פלמוני בודאי ובודאי שאין דעתו דעת תורה, אם תאמר כך, הרי ממילא הוכחת על חוסר הבנה בנאמר עד כאן, וחכם יבין מדעתו על כל כזה וכיוצא בזה.

ועוד שאם תאמר כן, הנה א״כ ימצא שבדורנו זה, יש שלום ואמת, דהרי קהילתו קהילה גדולה ב״ה, וא״כ יש אמת, וגם שלום, כי בני קהילתו חיים בשלום, א״כ אשאלה ממנו מענה לשון, מדוע המשיח לא בא לקבל פני קהילתו הדגולה והחשובה, והרי סיבת הגלות נעלמה ואיננה, אלא מוכרחים אנו לומר, ומלאך רע בע״כ יענה אמן, כי אכן כן אין זה שלום, אלא שנאת חינם במיטבה, בינו זאת ! ! !

על כן, אחי ורעי ! מורי ורבותי ! שימו לבבכם אל הדבר הזה, כי בנפשינו הוא, מהיות שכל אריכות גלותינו אינו כי אם בעבור הדבר הזה, חזקו ונתחזקה בדבר הגדול הזה ושימו מחסום לפיכם, ואל יאמר דבר שלא כרצון בוראינו ית״ש, וגם צאו נא וראו בקורות בני עמינו, אשר מלפנים זאת בישראל – נחלקו רבותינו גדולי הדורות במחלוקת לשם שמים שסופה להתקיים, ופעמים אף החליטו לצאת במלחמת מצוה, והנה כל המסייעים והמתערבים למיניהם לא יצאו נקיים, ואף צא וראה כי בדור שאחר זה, הנה בנים ילדו ולא ידעו מטיב המחלוקת, ונתקבלו ב׳ הצדדים כדעת ב׳ גאונים, זכר המחלוקת שכח ודעך, והאמת יצאת לאור, שאלו ואלו דברי אלקים חיים, בני זה אומר כך ובני זה אומר כך.

א״כ אחי ורעי ! למה לכם להכניס ראשכם בין ההרים הרמים והגבעות הנישאות, הלא די לכם בעוונותיכם שלכם, למה תוסיפו לכם עוד המשא הגדול הזה, ודעו ! כי זכר המחלוקת בין כך ובין כך ידעך, ורק אתם תאכלו גחלי רתמים על עוול בכפכם, ובשווא אשר בפיכם, ולמה לכם סבל בעולם העליון, וגם צרות צרורות בעוה״ז התחתון, על ביטול תורה וביזוי תלמידי חכמים, שווא לכם משכימי קום, אוכלי לחם העצבים.

בואו ונלמד מקורות בני עמינו, ונתבונן לדוגמא במחלוקת ב״ש וב״ה, דאיתא במשנה (יבמות פ״א מ״ד) וז״ל : בית שמאי מתירין הצרות לאחים ובית הלל אוסרים, חלצו בית שמאי פוסלין מן הכהונה ובית הלל מכשירים, נתייבמו בית שמאי מכשירים ובית הלל פוסלין אע״פ שאלו אוסרין ואלו מתירין אלו פוסלין ואלו מכשירין, לא נמנעו בית שמאי מלישא נשים מבית הלל ולא בית הלל מבית שמאי, כל הטהרות והטומאות שהיו אלו מטהרין ואלו מטמאין, לא נמנעו עושין טהרות אלו על גבי אלו. ע״כ. וכן איתא בעדיות (פ״ד מ״ח).

ואיתא בתלמוד ירושלמי (קידושין פ״א ה״ו) וז״ל : אע״פ שנחלקו ב״ש וב״ה בצרות ובאחיות ובגט ישן ובספק אשת איש ובמקדש בשוה פרוטה והמגרש את אשתו ולנה עמו בפונדקי והאשה מתקדשת בדינר ובשוה דינר, לא נמנעו בית שמאי לישא נשים מבית הלל ולא בית הלל מבית שמאי, אלא נוהגין באמת ובשלום, שנאמר (זכריה ח) והאמת והשלום אהבו. ע״כ. ועיין שם דמסקינן דאע״פ שהיו נוהגים למעשה כדבריהם, מ״מ היו מודיעים אחד לשני על

המקרים שסמכו על שיטתם, ומהם היו פורשים, אך בשאר הנשים לא מנעו מלישא אחד מן השני. וכ״ה מסקנת הסוגיא בבבלי יבמות (דף יד.-:).

ותחזינה עינינו דאין דרך המחלוקת בהתפלגות של ב׳ הצדדים, ואף בגוונא שנחלקו גדולי הדורות בדיני ערוה החמורה, ויש כאן ממזרות לחד שיטתא, אין בזה שום מניעה להמשיך לחיות בשלום, רק מודיעים אחד לשני מה עשו על פי שיטתם, ופורשים ממה שצריך, ותו לא מידי, האמת והשלום אהבו.

ועיין במש״כ הרדב״ז בתשו׳ (ח״ג סימן תרמה) בתו״ד וז״ל: ומי שיוכל לבטל מנהג זה יפה הוא עושה, ובלבד שלא ע״י מחלוקת, **שאין לך דבר עומד לפני המחלוקת**. עכ״ל. הרי שאין דבר העומד בפני המחלוקת, ומוטב להמשיך במנהג לא טוב, ובלבד שלא לעורר מחלוקת. (אלא שאם אפשר לבטל המנהג בלי מחלוקת, בודאי שהוא יותר טוב).

ואי תימה דבודאי מצוה להשיב מלחמה שערה, דבלא״ה הרי יפסיד במערכה, והרי כל המרבה בדברים זוכה להקרא מנצח, הנה דברים אלו מהבל ימעטו, וגם דדברי חכמינו ז״ל (עירובין דף יג:) מכחישים זאת מכל וכל, וז״ל: וכי מאחר שאלו ואלו דברי אלהים חיים, מפני מה זכו בית הלל לקבוע הלכה כמותן? מפני שנוחין ועלובין היו, ושונין דבריהן ודברי בית שמאי, ולא עוד אלא שמקדימין דברי בית שמאי לדבריהן. ע״כ. הרי אדרבא שמי שיותר נוח ועלוב — אזי יותר הוי סיבה שיקבע הלכה כמותו. וכל משכיל יראה בעיניו באמיתות הדברים, וקבל האמת ממי שאמרה בס״ד.

לאפוקי מצורת מחלוקת נוראה, שבדבר קט ומועט כבר לא נושאים נשים זה מזה, וכל אחד מתגדר בד׳ אמותיו ומחרים את הצד שכנגדו, והקהל יוסיף חטא ופשע למדורה שבוערת כבר בלא״ה, ויוסיפו לדבר סרה אחד על השני, וישמיצו ברחובות קריה, וימלאו פיהם דברי נבלה ולשון הרע, ויוסיפו חטא ופשע בהוצאת שם רע ודברי שקר כיד הטומאה הרעה עליהם ר״ל.

על אלה אני בוכיה. עיני עיני ירדה מים. רחק ממני מנחם. משיב נפשי.

ובזה אמרתי לפרש סיום מסכת יבמות דאיתא (דף קכב:) וז״ל: אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא: תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם, שנאמר (ישעיה נד) וכל בניך לימודי ה׳ ורב שלום בניך. ע״כ. וצ״ב דאין קשר לסיום המסכת.

ונראה בס״ד ע״פ הדברים האמורים, דרצו חז״ל ללמדינו דאף שבמסכת זו נחלקו התנאים גדולי הדור ההוא בדבר חמור כ״כ, שיש בו פסול ממזרות בעמ״י, ובכל זאת לא נמנעו מחמת זה ב״ש לישא וכו׳, להורות נתן כי העיקר להמשיך לחיות בשלום ואחוה, ועל כן סיימו במסכת זו באופן זה, להורות לנו שזה עיקר הלימוד שתלמידי חכמים מרבים שלום בעולם. ויהי רצון שלא יאמר פינו דבר שלא כרצונו יתברך.

וכיון שלא לכבודי אני דורש, אלא לכבוד המקום ב״ה, אמרתי בס״ד לחדד כאן עוד איזה ענין, דהנה מצינו פעמים איזה פסק הלכה שהרבה רבנים לא הסכימו כנגדו, הנה אם נראה

אדם שכן הולך כפי הפסק ההוא, איך צריכים להסתכל עליו, האם כעובר עבירה ויש בזה דין מסייע ביד עוברי עבירה, או דלמא לא חשיב כעובר עבירה, דהוא אזיל לפי ההוראה שקיבל.

והנה בחופש"י בענין זה, מצאתי לחד מעמודי ההוראה הוא מר ניהו הגר"מ פיינשטיין (אגרות משה חאו"ח ח"א סימן קפו) שכתב וז"ל: בדבר האתרוגים וכו' שהרבה אין סוברין היתר זה, אם יש להמחמירין איזה חשש מלצאת ידי חובת המצוה ומלברך עליהם וכו'.

וגם פשוט שכיון שהם עושין ע"פ הוראה, ליכא איסור לפני עיוור ולא איסור מסייע ידי עוברי עבירה, שהעושה על פי הוראה אין לו שום חטא, אף אם ההלכה שלא כמותו, כל זמן שלא עמדו למנין בקיבוץ כל חכמי הדור ונפסק שלא כמותם, כמו שלא חטאו מקומו של ריה"ג כלום בזה שאכלו בשר עוף בחלב, והעושין כר"א עוד קיבלו שכר על עשית סכין למול בשבת, אף שהאמת לדינא שהוא עוד בחיוב סקילה, ולכן אין שייך כאן קנסא ולא סיוע ידי עוברי עבירה כלל וכו'.

ולכן אין לחוש למה שאסרם גאון אחד ליקחם ולצאת בהם, ומה שהפריז אותו גאון עוד לומר שהמוכר וקונה אותם הוא ככופר במעשה בראשית, ואם בפרהסיא הוא כמחלל שבת בפרהסיא שהוא כמומר וחשוד על כל התורה, הוא טעות בדבר משנה בכורות (דף ל.) החשוד על השביעית אינו חשוד על המעשרות, וגם בשבת גופה הוא רק בחשוד על לא תעשה ולא על עשה, ואיסור סחורה הוא רק עשה, ובגיטין (דף נד.) איתא נחשדו ישראל על השביעית, אף לעבוד, ומ"מ ודאי לא היו חשודין על כל התורה. עכ"ל. (בגוף תשובה זו, אאריך בס"ד בספרי הק' שו"ת אמרי שפר).

וידידי הרה"ג ר' משה חליוה שליט"א מח"ס ענפי משה הראני לדברי מרן בשולחנו (חאו"ח סימן תצו ס"א) שכתב וז"ל: בגליות שעושין שני ימים טובים מספק, כל מה שאסור בראשון אסור בשני, והיו מנדין למי שמזלזל בו. ע"כ. וכתב במשנ"ב (סימן תצו סק"ב) דאם עשה הדבר ע"פ הוראת חכם שטעה אין לנדותו שהרי שוגג הוא. ע"כ. וכ"כ אחרונים רבים. והנה לפי"ז מבואר בהדיא דמי שעושה על פי הוראת חכם שטעה אין בזה שום דין מזיד ודין עבריין רק שוגג, וכ"ש אם מעיקר הדין הלכה כאותו חכם, רק מדין חומרא נטו האחרונים מדבריו דבודאי לית בזה בית מיחוש כלל. (ובגוף הדין דלכאורה צ"ב מאי קס"ד דמיקרי מזיד מאחר שעשה על פי הוראת חכם ומה הוה ליה למיעבד, אמר לי הרה"ג הגר"מ חליוה שליט"א ששאל זה למרן פאה"ד שה"ת הגר"ח קניבסקי זצוק"ל, וענה לו דקס"ד שהיה צריך להבין מעצמו שאותו חכם אינו ראוי להורות).

סוף דבר, חזקו ונתחזקה במידת השלום, ויתקיים בנו הכתוב (זכריה ח) כה אמר ה' צבאות צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמועדים טובים והאמת והשלום אהבו. ע"כ. ובזכות זה הי"ת יחיש ימהר גאולתינו בב"א.

אולם כמובן אין הדברים אמורים כלפי אותם אנשים שתורה חדשה מאיתם תצא ה"י, שדין מין ואפיקורס להם, אלא הדברים אמורים כלפי קהילות ישראל הקדושות, וכמובן. (ולא יצאתי

ידי חובת תוכחה, לאלה שדעתם משבשתם שכל מי שאינו לובש מגבעת כמותם, או שדעתו שונה בכמה מיני הלכות, הרי כבר יחשב בעיניו כתורה חדשה, וממילא לפי שיבוש דעתו דינו כדין מין ואפיקורס, רחמנא ליצלן מהאי דעתא משבשתא).

ענין אורך הגלות

כתב בספר הברית (ח״א מאמר י פרק ג) וז״ל: ודרשתי וחקרתי היטב בכל לבבי לדעת סיבת אריכות הגלות החל הזה, וארא והנה בדורות האלה יש תורה הרבה בישראל, מרבים העם ללמוד משניות גמרא ופוסקים גם ספרי קבלה, ובכל זאת לא בא לציון גואל, והרבה אנשים בדורות אלו התחזקו בתפילה בכל כח ועוז וגם אלה צועקים ואינם נענים, והרבה אנשים עוסקים במצוות למרבה, עד כי מלאים מצוות כרימון, ועם כל זה שנת גאולי לא באה, ואם שלוש אלה יש בדורות אלו ועדיין לא שבנו לארצנו, מה נשאר לנו עוד, ואנחנו לא נדע מה נעשה יותר מזה לרצות פני עליון.

ואמרתי אני בליבי, אין זאת כי אם שיש איזה מפסיד העומד כנגדם, ויבא גם השטן בתוכם להחליש כח שלוש אלה, כי זבוב מוות אחד יבאיש שמן רוקח הרבה (ע״פ קהלת י).

ויהי כאשר חיפשתי לדעת מי הוא זה המפסיד, מצאתי שהוא מה אשר כל ג׳ כיתות הנזכרים כולם אינם מכוונים במה שעושים כי אם לצורך עצמם ולתועלתם, לא למפרק קוב״ה ושכינתיה מן הגלות, וכל אדם מישראל מחשבתו לדרכו פנה ולתועלת עצמו, וכל תורה או תפילה או מצוה אשר הוא עושה – מכוין לקנות לו מקום חשוב בגן עדן ועוה״ב, ושיצליח על ידי זה בכל משלח ידיו בעוה״ז, ושיאריך ימים ושנים עם אשתו ובניו, וכל ישעו וכל חפצו של אותו יהודי אינו כי אם שיהיה לו פרנסה בכבוד, ושיזכה לבנות לו בית גדול וחצר מאבני גזית כפיסין לבנים, הכל כמנהג המדינה הנקרא, למען יעמוד ימים רבים וייראוה בניו ובני בניו אשר יולדו לו בארץ נכריה, ויראה זרע ויאריך ימים בגלות, ושימות בשיבה טובה, ויספידו אותו הרב שבעירו עם שאר תופסי תורה אצל בית הכנסת, ויהיה לו לויה גדולה ברוב עם בזוז ושסוי, זה כל תכלית המבוקש של הישראלי בגלות הזה.

וביאת המשיח רגיל על לשונו תמיד אך משפה ולחוץ, לא בלב שלם נכון למועדי רגל, בכל מועד ורגל אומרים אנו לשנה הבאה בירושלים, לא היום ולא מחר רק מדחים אותה שנה תמימה, ואף גם זאת לא בלב שלם, כי חפץ ליבו לגמור הבנין שהוא בונה שאי אפשר להשלימו כי אם אחר איזה שנים, וכן לגמור המשא ומתן שעל ד׳ וה׳ שנים אשר עשה עליו כתב וקשר מן השררה או מן המלכות הנקרא קאנטראקט (חוזה).

ואין קורא בצדק, ואין עושה באמת בכל שלוש כיתות הנזכרים הדברים כדי למהר את הקץ ולפדות גוי ואלקיו, ולמפרק קוב״ה ושכינתיה, זה לא יש בנו, והוא שאמר הכתוב (ישעיה מ) וכל חסדו כציץ השדה, כלומר אינם מכוונים בתורה ותפילה ומצוות שלהם כי אם לטובת

עצמן לתועלתם לבד או לעולם הזה או לעוה״ב או לשניהם יחד, ואין איש שם על לב לעשותם לי לשמי ולמעני כדי להוציאני מצערי ומגלותי, כמו שאמרו בזוהר (תיקו״ז ת״ו דף כב. ובת״ל דף עג:) כל חסד דאינון עבדין לגרמייהו עבדין, ואוי לאזנים שכך שומעות, קול ברמה נשמע רחל מבכה על בניה, היא אמנו שכינתא קדישא רוצה לצאת מן הגלות עם כל בניה, ושומע אין לה, צעקה ואין מושיע לה ופורק אין.

ובכן אחי ועמי לבטח תדעו, כי כל זמן שלא נכוון בתורה ותפילה ומצוות רק כדי למפרק קוב״ה ושכינתיה, לא זולת, לא יבוא משיחנו, כי הוא יתברך מתנהג עמנו מידה כנגד מידה, ואומר אתם אינכם חסים כי אם על עצמכם לא עלי, אף אני לא אחוס עליכם, ולא נקוה לאיש ולא נייחל לבני אדם גדולים שהמה בזכותם ותפילתם יביאו לנו הגואל, כי הרואה ללבב הוא היודע מי גדול, לא הרואה לעינים.

אך כל איש יהודי בעצמו אפילו אינו בעל תורה ולא בר אוריין כלל, מחוייב ללחום בעד אבינו שבשמים שהוא ימלוך על הארץ, ולעשות מלחמה וקרב בעד ארצנו נחלת אבותינו, היא ארץ ישראל במצוות אשר הוא עושה, ולכוין בכל מצוה רק למפרק קוב״ה ושכינתיה מגלותא.

אך אלקים יפדה יהיה כל כוונתו, כי בשו״ע יו״ד כתוב שבכל מיני צדקות כגון להאכיל רעבים או להלביש ערומים או לרפאות חולים, להכל פדיון שבוים קודם, ואסור לאחר אפילו רגע, ואם כך הדין בפדיון שבויים לבן אדם אחד, מכש״כ לפדות גוי ואלקיו שהוא פדיון שבויים הכללי.

ואל יאמר האדם בליבו, מה אני ומה ערכי שיהיה כח במצוותי לפעול דבר גדול כזה, כי אם מך הוא בערכו, המצוה בעצמה ערכה גדול, ורב כוחה לפעול זאת אם יכוין בו למפרק קוב״ה ושכינתיה מגו גלותא, ואז עד מהרה שנת גאולנו באה ותבנה ציון וכל ערי יהודה וארץ ישראל, וישכון כבוד ה׳ בירושלים אשר יכוננה עליון, וזרע עבדיו ינחלוה במהרה בימינו. עכ״ל.

מבואר שכל אריכות הגלות הוא מחמת שאנו לא מכוונים לעשות מעשינו לשם יקובה״ו ולמפרק שכינתא מגלותא, וא״כ חובה רבה עלינו לעשות המצוות בכוונה זו, ובס״ד כתבתי מאמר בענין נוסח ליקבה״ו והבאתיו בכמה מספרי (עיין בספרי הק׳ אמרי שפר על חנוכה בסוף סדר היום, ובספרי שו״ת אמרי שפר שעדין לא זכיתי להו״ל, וכן נדפס בקובץ מנורה בדרום הי״ל בק״ק אופקים חודש טבת תשפ״א) תקחנו משם.

והיעב״ץ בסידורו (שער הדלק דלת ב חלון ו אות טז) אחר שהביא את האיסור לנגן ולשמוע כלי שיר בזמן הזה, ושבזמנינו העולם מקילים בזה, כתב וז״ל: וכאן מקום שראוי להרחיב בו הדיבור, אלמלא לא היה אלא עוון זה בידינו, שאין מתאבלין על ירושלים כראוי, די להאריך גלותינו, והיא בעיני הסיבה קרובה היותר גלויה עצומה וחזקה, לכל השמדות המופלגות הגדולות הנוראות המהבהילות הרעיונים, אשר מצאנוהו בגלות בכל מקומות פזורינו, על

צוארינו נרדפנו, לא הונח לנו להרגיע בגויים, עם שפלותנו עניינו ומרודנו, לפי שיצא האבל הלז מליבנו, בהיותנו שוקטים בארץ לא לנו, שכחנו את ירושלים ולא עלתה על לבבנו, על כן כמת מלב נשכחנו, מדור לדור נוסף יגון על יגוננו ומכאובינו, וכל אוהב אמת יודה לדברינו, וכאשר יוכיח הנסיון ביחוד ביום תשעה באב המר, מי ומי המתאבל ונאנח על חורבן הבית ושוממות ארצנו כראוי ממעמקי הלב, כמה דמעות נשפכות על זאת, ואצ״ל בשאר ימי השנה, אין זוכר ואין פוקד ואין דובר דבר ממנה, אפילו במחשבה לא בא זכרונה, כאילו מקרה הוא היה לנו, על כן שבנו לחטאת אבותינו ללמוד דרכי הגויים אשר ממנה נמשכו כל הרעות בכלל. עכ״ד.

כמה מילים על הספר

הנה בספר זה דיברתי מענין עבודת חודש תמוז ואב, כולל עניני י״ז בתמוז, בין המצרים, תשעת הימים, תשעה באב, ט״ו באב, וכן מאמרים בענין מהות הימים, אך לא כתבתי כ״כ על ענין גלות וגאולה וכל המסתעף, ועוד חזון למועד בכרך נפרד.

רצוני להבהיר שהרבה ענינים המבוארים בספר הזה, כגון ענין תיקון חצות לילה וכדומה, אין זה שאנכי המחבר הדל הגיע למדריגות אלו, רק העתקתי הדברים שמא יועלו לאחד מן הצדיקים שבעמ״י.

שם הספר

ספר זה קראתי בשם אמרי שפר, ע״פ ברכת יעקב אבינו ע״ה את בנו נפתלי (בראשית מט כא) ״נפתלי אילה שלוחה הנותן אמרי שפר״, והיינו כי התוה״ק נקראית ״אמרי שפר״ כפי שאיתא בזמירות שב״ק (פיוט מה ידידות) ״ולהגות באמרי שפר״.

ואיתא באוצר המדרשים (מדרש על ברכת יעקב אבינו לבניו) וז״ל: הנותן אמרי שפר, שהיה לשונו של שבט נפתלי בתורה מתוקים מדבש. ע״כ.

ובפסיקתא זוטרתא (סדר ויחי אות כא) איתא וז״ל: הנותן אמרי שפר, שהיה לשונם של שבט נפתלי מתוקים כדבש, דברי הגדה. ע״כ.

ובמדרש פתרון תורה (סדר וזאת הברכה עמוד 343) איתא וז״ל: שמשה להם לשון ברור בתורה יותר מכל באי העולם, שיש להם דיבור שפר, כמו שבירכם יעקב אביהן, שנאמר הנותן אמרי שפר. ע״כ.

ובמדרש אגדה (בראשית מט כא) איתא וז״ל: הנותן אמרי שפר, שיהיו תלמידיו פקחים, אל תיקרי אמרי שפר אלא אמרי ספר. ע״כ.

ובתנא דבי אליהו רבה (פר׳ א) איתא וז״ל: נפתלי אילה וגו׳, אל תיקרי אמרי שפר אלא אמרי ספר. ע״כ.

וכן איתא במדרש תהילים (מזמור פא) וז״ל: א״ר יוסי בן יעקב בשם רבי אחא (בראשית מט) נפתלי אילה שלוחה הנותן אמרי שפר, אלו דברי תורה שניתנו על ידי שופר, שנאמר (שמות כ) את קול השופר. ע״כ.

וכעי״ז בב״ר (פר׳ צח אות יז) וז״ל: רבי יוסי בריה דרב יעקב בר אידי בשם רב אחא, הנותן אמרי שפר, אמרי שופר, שהן משפרין אמרים שנתנו בשופר ובתרועה. ע״כ.

הראיתי בס״ד לדעת, כי ענין אמרי שפר אזיל על התורה.

עוד אקדים בעזר אל עליון, מה דאיתא בש״ס (סוטה דף יג.) וז״ל: הנותן אמרי שפר, א״ר אבהו אל תקרי אמרי שפר אלא אמרי ספר. ע״כ. והיינו ששפר נדרש מלשון ספר, היינו שפר בשי״ן רפויה.

והנה כיון דאמרי שפר אזיל על התורה, הנה ספר זה שהוא על פי התורה ועל פי חכמי ישראל ז״ל, יקרא שמו בישראל אמרי שפר, כי הם דברים משופרים ע״פ רצון הי״ת, וגם אמרי שפר הוא מלשון אמרי ספר, לכן כה נאה ויאה שמו אשר ניתן לו.

והנה נפשי חמדה לדברי אגדה, לדעת כל רז סודך, ועל כן בספרי הקטן הרביתי לבאר ענינים רבים ע״ד פרד״ס, כאשר יראה ידידי המעיין החביב עד מאוד, והנה איתא באוצר המדרשים (ביהמ״ד ח״ה דף קצא, עמודים 6-235) וז״ל: הנותן אמרי שפר, שהיו לשונם של שבט נפתלי מתוקים כדבש בדברי אגדה. ע״כ. הראית לדעת כי ענין אמרי שפר הוא על דברי אגדה, ועל כן כה נאה וכה יאה שם אמרי שפר לספרי זה.

ואיתא בבעל הטורים (בראשית מט) כי אמר״י שפ״ר (831) בגימטריא שי״ר ושבח״ה, והנה כי כן הוא כולי מלא שיר ושבחה על ספרי זה, על כן כה נאה וכה יאה שם זה המורה על הודאה שיר ושבח לחי העולמים.

ואיתא בב״ר (פר׳ צח אות יז) וז״ל: דבי רבי נתן אמרי שפר זו שירה, שאמרו (שופטים ה) ותשר דבורה. ע״כ. והנה כיון שכולי שירה להי״ת על שסייעני עד כה, על כן כה נאה שם זה המורה על השירה לא״ל העולמים.

גם שפר ר״ת **ש**׳מעון **ר**׳חל לאה **פ**׳רידמן לרמז שמי ושם אשתי בשם הספר.

ולחביבתא דמילתא אביא לך כמה מדברי הרבנים שכתבו כי ענין אמרי שפר אזיל על התורה, ראשון לכל הם דבריו הנחמדים והמתוקים של הרב כלי יקר (בראשית מט) שביאר וז״ל: וקרוב בעיני לומר שאמרי שפר היינו התורה, ועל כן המשילו לאילה כדמסיק במסכת

עירובין (דף נד:) אילת אהבים (משלי ה), למה נמשלו דברי תורה לאילה, לומר לך מה אילה רחמה צר וחביבה על בעלה כל שעה כשעה ראשונה, אף דברי תורה חביבין על בעליה כל שעה כשעה ראשונה, ואולי שעל זה דרשו נופת לי כי דברי תורה מתוקים מדבש ונופת צופים, ורצ"ל לפי שנקרא נפתלי על שם שדברי תורה מתוקים כנופת צופים לפיו, על כן יזכה להיות כאילה שחביבה על בעלה כל שעה כשעה ראשונה ויתן אמרי שפר, שאפילו דברי תורה שנתיישנו בפיו הרי הם אמרי שפר, כי שפר מורה על דבר חדש שהוא בשופרו ויופיו. עכ"ל.

ועיין בהעמק דבר (דברים לג כג) שביאר וז"ל: והרמב"ן הביא בשם מדרש רבותינו דקאי על דברי תורה, ונמשך על לשון ברכת יעקב אבינו הנותן אמרי שפר, ומתפרש ברכה זו דמי שיש לו חידושי תורה ואין בכוחו להגיד ולהציע לרבים אינו שקט ונח בדעתו, עד שיהא משכיל על שפתו, כדכתיב (משלי טו) שמחה לאיש במענה פיו, ויש שכוחו רב בפיו אבל אין בכוחו להעלות חדשות מדעתו.

על זה אמר נפתלי שבע רצון, במה שיכול להציע לרבים, וגם מלא ברכת ה', חדשות מדעתו שהוא ברכת ה', וכבר ביארנו בספר שופטים ע"פ (שופטים ה) מני מכיר ירדו מחוקקים ומזבולון מושכים בשבט סופר, משום שנבחרו במלחמת דבורה עשרת אלפים מבני זבולון ומבני נפתלי, והיינו משום שהיה אז כח התורה בקרבם.

והיאך היה הדבר, מפרש דמני מכיר הוא חצי שבט מנשה שנגד זבולון ונפתלי בעבר הירדן ירדו מחוקקים, והיינו משבט יהודה בני יאיר בן מנשה, כמש"כ לעיל סו"פ דברים, המה היו ראשי ישיבות, ומזבולון ונפתלי עלו הרבה תלמידים ובחזירתם לביתם הרבו והגדילו תורת רבם, ושבט זבולון לא היה לו כח בפה להגדיל תורה, על כן היו מושכים בשבט סופר שהיו כותבים לעצמם, אבל נפתלי לא היה נצרך לכך, אלא היה כוחו בפיו ליתן אמרי שפר. עכ"ד.

ואיתא בפרי צדיק (לר"ח אדר ראשון אות יא) דהנה ברכת נפתלי מיעקב אבינו ע"ה נפתלי אילה שלוחה הנותן אמרי שפר, והיינו כי אמרי מרמז לתורה שבעל פה (פר ויחי דף רלד:) אמירה בחשאי, כד"א (ישעיה מט) ואמרת בלבבך, והתורה שבעל פה מופיע השי"ת בלב החכמים, וענין שפר הוא ע"ד דאיתא (ב"ב דף נח.) בשופריה דאדם הראשון, דשני עקביו דומין לב' גלגלי חמה, והיינו לאחר פטירתו שנתקן שהוא כמו קודם הקלקול, וזהו הנותן אמרי שפר שיכול להשפיע דברי תורה שבעל פה, וזהו גם כן שמחה, כמו שנאמר (משלי טו) שמחה לאיש במענה פיו וגו', ודרשו (עירובין נד.) אימתי שמחה לאיש בזמן שמענה בפיו וכו'. עכ"ד.

מכל אלו הגרגירים תבין ממש איך אמרי שפר הכוונה לחידושי תורה הנאמרים בתורה שבע"פ, וא"כ כה נאה ויאה לספרי זה המדבר בדברי וחידושי תורה שמו אשר ניתן לו.

ואשא כפי אל המרומים בתפילה לאל חי העולמים שלא יעכבו עוונותי ויקויים על ספרי הק' מה שאומרים (פיוט מה ידידות) ולהגות באמרי שפר בכל פינות ומחנות.

אלה יעמדו על הברכה ועל התודה

בראשונה אזכיר בזאת את הורי היקרים ה"ה אבי ר' שמחה שליט"א ואימי מורתי תליט"א, אשר הביאו אותי לעולם, וגידלו אותי במסירות נפש, ודאגו לכל מחסורי ברוחניות ובגשמיות, ואין ספק כי בודאי ובודאי שספר זה יוצא בזכותם, ובפרט אזכיר את אימי מורתי שבודאי רק בזכות תפילותיה ודמעותיה זכיתי לעלות בתורה ויראו"ש.

גם אזכיר בזאת את מו"ח ר' עוזיאל נוימן שליט"א ורעייתו תליט"א, אשר לב רחב להם לעזרה תמידית ודאגה כנה, ועוזרים לנו בכל מה שאנו צריכים, ותמיד חשוב להם שיהיה לנו הכי טוב שאפשר, ומהם אפשר ללמוד חסד מהו, שברוחב ליבם עוזרים לכל מי שצריך, ולא חוסכים כלום בעדינו, ודאי שחלקם בספר זה רב הוא.

גם אודה לנו"ב היקרה והחשובה, אשר עומדת לימיני לסמכני ולחזקני בכל אשר אלך, ומסייעת לי בכל נפשה שאזכה לגדול תלמיד חכם אמיתי, חריצותה ומסירותה עולה על כולם, בבחינת שלי ושלכם – שלה הוא כפשוטו ממש, ובלעדיה לא יתכן שספר זה היה רואה אור, אין מילים מתאימות להודות על כל הדאגה והמסירות בכל הענינים ממש, ודאי בזכות נשים צדקניות כמוה נגאל במהרה.

גם אזכיר בזאת את מוח"ז ה"ה סבי ר' דוד נתן נוימן שליט"א, וכן את מוח"ז ר' בנימין טל שליט"א ורעייתו מנב"ת תליט"א, שזכיתי להכירם וללמוד מהם הרבה מושגים בעבודת ה' אמיתית, מה זה אהבת תורה אמיתית, ואהבת ישראל וחסד ללא גבול, בהזדמנות זו אודה על כל מה שהם נותנים לנו, ועוזרים לנו בהרבה מישורים.

ע"כ ההודאות, ובצאתי מן הקודש אודה לאבי שבשמים שעזרני וסייעני עד כה, ואתפלל מלפניו שיזכני להמשיך ללמוד את תורתו בשלוות הנפש ומתוך בריאות ושמחה, ויזכני בתוך שאר אחי בני ישראל לזכות לראות משיח צדקינו, ולראות בבנין ביהמ"ק ובשוב ה' את ציון, במהרה בימינו אמן נצח סלה ועד.

ע"כ דברי פי הממלל הצב"י שמעון פרידמן

ר״ח תַּמּוּז

הנה תמו״ז הוא ר״ת ז׳מני ת׳שובה מ׳משמשין ו׳באים[א]. ויתחזק האדם ליתן בראש חודש תמוז צדקה[ב]. ויש נוהגים לילך להשתטח ביום זה על קברו של יוסף הצדיק[ג].

◆ באר מים חיים ◆

א **הנה** חודש תמוז מעלתו נפלאה ומיוחדת להתחזק ולתקן בכל הצריך תיקון, ומר״ה עד תמוז כבר עבר ג׳ רבעי השנה, וזה נרמז בחודש תמו״ז ז׳מני ת׳שובה מ׳משמשין ו׳באים.

והנה כל הצירופי שם הוי״ה בחודשים תמוז אב אלול מתחילים באות ה׳ (פרי עץ חיים שער ר״ח פ״ג), כי זה מורה על ה׳ עילאה, כנגד הבינה ששם עולם התשובה (עיין זוהר ח״א דף עט: בסתרי תורה), ובימים אלו מתחילים להתעורר אורות התשובה, לכן כל הצירופים מתחילים באות ה׳.

ואמר האדמו״ר מטאהש זי״ע (עבודת עבודה שיחות קודש ח״ב עמוד שכא) דחודש תמו״ז הוא נוטריקון ז׳מן ת׳שובה מ׳משמש ו׳בא, ויש מרמזים כי תמו״ז נוטריקון ז׳ריזין מ׳קדימין ו׳עושין ת׳שובה, והכל עולה בקנה אחד, שאנו צריכים להתעורר בתשובה ומעשים טובים לתקן מעשינו ולבדוק בדקי לבבינו, ועי״ז נזכה לטעום קצת מנועם זיו ה׳ יתברך, להרגיש עריבות ומתיקות התורה והעבודה, כי כל זמן שהנפש לא מטוהרה א״א לה לטעום אור השכינה, כי החולה אינו מרגיש שום טעם, וכמו שאומרים בפיוט ידיד נפש ״אל נא רפא נא לה בהראות לה נועם זיוך״, כי כאשר הנפש תתרפא מחוליה – אזי תזכה לראות נועם זיו השכינה, אכי״ר. עכ״ד.

ב **כתב** הגרח״פ במועד לכל חי (סימן ט אות א) וז״ל: משמרת ערב ראש חודש תמוז זכור אל תשכח ענין הצדקה דכתב בספר מעשה הצדקה (דף קכה אות כח), ונוסח התפילה שהביא שם דיאמר אחר הלימוד והוא בדף קלב (אות נז) קחנו משם, ויכוין דהחודש הזה הוא לתקן במידת תפארת, ויזהר ביותר בגזל וגניבה ואכילת דברים האסורים, ושלא להיות הולך רכיל מגלה סוד (ועיין שם דף קלא:). עכ״ל.

ג **כתב** הגרח״פ במועד לכל חי (סימן ט אות ג) וז״ל: מה טוב מי שהולך להשתטח על קברו של יוסף הצדיק זיע״א ביום ראש חודש תמוז, לפי מה שכתב בספר עמודי שמים (ח״ב דף סז.), והזמן גורם לבקש מטו מיניה על מכירתו, כי בחודש הזה גרמ״א דנפיל להיותינו בגלות החל הזה, והוא על מכירת יוסף כנודע מהזוהר חדש.

◆ באר מים חיים ◆

ובני ידיד נפשי אברהם הי״ו, אמר אלי טעם לשבח דנולד יוסף בראש חודש תמוז, והוא דבתקופת תמוז בכל שנה הקב״ה מטיל טיפה אחת כמו כדור ממים זכרים לתוך נילוס כמו שאור לעיסה ונעשים כל מי נילוס מים זכרים ואינן צריכין לגשמים, וכתב בספר פני דוד (סדר עקב) דמטעם זה מלך יוסף על נילוס, דיוס״ף (עם התיבה סה״כ 161) גימטריא נילו״ס (עם התיבה סה״כ 161) וגימטריא נקב״ה (עם הד׳ אותיות סה״כ 161) דהוא מיין נוקבין, ורמז שם בשם תמו״ז, יעויין שם, ואם כן בא בכיוון דלידתו הייתה בראש חודש תמוז דהוא זמנו ובחינתו כאמור, והיינו דאהניא ליה ויוסף הוא השליט, זה תוכן דבריו הי״ו. (ועיין סדר הדורות דף טז:). עכ״ל.

צום י״ז בתמוז

צום י״ז בתמוז הוא אחד מד׳ צומות המבוארים בקבלה, ונקבע מחמת הצרות שאירעו בו[א].

◆ באר מים חיים ◆

א **כתיב** בזכריה (ח) כה אמר ה׳ צבאות צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה. ודרשו חז״ל (ר״ה דף יח:) צום הרביעי זה צום שבעה עשר בתמוז, וצום החמישי זה תשעה באב, וצום השביעי זה צום גדליה, וצום העשירי זה עשרה בטבת. עיין שם.

וימים אלו נקבעו לימי צום משום הצרות שאירעו בו, וכדאיתא במתני׳ תענית (דף כו.-:) וז״ל: חמישה דברים אירעו את אבותינו בשבעה עשר בתמוז וחמישה בתשעה באב, בשבעה עשר בתמוז נשתברו הלוחות ובטל התמיד והובקעה העיר ושרף אפוסטומוס את התורה והעמיד צלם בהיכל, בתשעה באב נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ וחרב הבית בראשונה ובשניה ונלכדה ביתר ונחרשה העיר. ע״כ.

ואמרו חז״ל בש״ס (ר״ה שם) שבתשעה באב הוכפלו בו צרות, היינו חרב הבית בראשונה ובשניה, ונלכדה ביתר, ונחרשה העיר, ותניא אמר ר״ש ארבעה דברים היה ר״ע דורש, ואני אין דורש כמותו, צום הרביעי זה ט׳ בתמוז שבו הובקעה העיר, שנאמר (ירמיה נב) ברביעי בתשעה לחודש ויחזק הרעב בעיר ולא היה לחם לעם הארץ ותבקע העיר, ואמאי קרי ליה רביעי? רביעי לחודשים, צום החמישי זה תשעה באב שבו נשרף בית אלהינו, ואמאי קרי ליה חמישי? חמישי לחודשים, צום השביעי זה ג׳ בתשרי שבו נהרג גדליה בן אחיקם, ומי הרגו ישמעאל בן נתניה הרגו, ללמדך ששקולה מיתתן של צדיקים כשריפת בית אלהינו, ואמאי קרי ליה שביעי? שביעי לחודשים, צום העשירי זה עשרה בטבת שבו סמך מלך בבל על ירושלים, שנאמר (יחזקאל כד) ויהי דבר ה׳ אלי בשנה התשיעית בחודש העשירי בעשור לחודש לאמור בן אדם כתוב לך את שם היום את עצם היום הזה סמך מלך בבל אל ירושלים, ואמאי קרי ליה עשירי? עשירי לחודשים, והלא היה ראוי זה לכתוב ראשון ולמה נכתב כאן כדי להסדיר חודשים כתיקונן. עיין שם.

ואיתא בספרי (פר׳ ואתחנן פסוק שמע ישראל) וז״ל: כיוצא בו אתה אומר (זכריה ח) כה אמר ה׳ צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיו לבית יהודה לששון ולשמחה ולמועדים טובים, צום הרביעי זה י״ז בתמוז, שבו הובקע העיר, ולמה נקרא שמו רביעי?

◆ באר מים חיים ◆

שהוא חודש רביעי, צום החמישי זה תשעה באב, שבו חרב ביהמ״ק בראשונה ובשנייה, ולמה נקרא שמו חמישי? שהוא חודש חמישי, צום השביעי זה ג׳ בתשרי, שבו נהרג גדליה בן אחיקם, ומי הרגו? ישמעאל בן נתניה, ללמדך שקשה מיתתם של צדיקים לפני הקב״ה כחורבן ביהמ״ק.

צום העשירי זה י׳ בטבת, שבו סמך מלך בבל על ירושלים, שנאמר (יחזקאל כד) ויהי דבר ה׳ אלי בשנה התשיעית בחודש העשירי בי׳ לחודש לאמור בן אדם כתוב לך את שם היום את עצם היום הזה סמך מלך בבל אל ירושלים, ואני אומר צום העשירי הוא צום החמישי, אלא שביהודה מתענים על המעשה, ובגליל על השמועה, שנאמר (יחזקאל לג) ויהי בשתים עשרה שנה בעשירי בחמישה לחודש לגלותינו בא אלי הפליט וגו׳, ושמעו ועשו יום שמועה כיום שריפה, ודברי אני רואה מדבריו. ע״כ.

עוד איתא בתוספתא (סוטה סוף פ״ו) וז״ל: דרש ר״ע הרי הוא אומר (זכריה ח) כה אמר ה׳ צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי וגו׳, צום הרביעי זה י״ז בתמוז שבו הובקעה העיר, ולמה נקרא שמו רביעי שהוא רביעי לחודשים, צום החמישי זו תשעה באב, יום שנשרף בו ביהמ״ק, ולמה נקרא שמו חמישי שהוא חודש חמישי, צום השביעי זה שלושה בתשרי יום שנהרג בו גדליה בן אחיקם שהרגו ישמעאל בן נתניה, ללמדך שקשה מיתתן של צדיקים לפני המקום כחורבן ביהמ״ק, ולמה נקרא שמו שביעי שהוא בחודש שביעי.

צום העשירי זה עשרה בטבת, יום שבו סמך מלך בבל את ידו על ירושלים, שנאמר (יחזקאל כד) ויהי דבר ה׳ אלי בשנה התשיעית בחודש העשירי וגו׳ בן אדם כתוב לך וגו׳, ואני אומר צום העשירי זה חמישה בטבת שבו באתה שמועה לבני גולה, שנאמר (יחזקאל לג) ויהי בשתי עשרה שנה בעשירי בחמישי לחודש לגלותינו בא אלי הפליט וגו׳, שמעו ועשו יום שמועה כיום שריפה, והלא זה ראוי לכתוב ראשונה למה נכתב באחרונה, להסדיר חודשים כסדרן, ורואה אני את דברי מדברי ר״ע, שר״ע אומר על ראשון אחרון ועל אחרון ראשון, ואני אומר על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון. ע״כ.

ואיתא בתענית (דף כח:) להקשות סתירה וז״ל: הובקעה העיר בי״ז הוה, והכתיב (ירמיה נב) בחודש הרביעי בתשעה לחודש ויחזק הרעב בעיר, וכתיב בתריה ותבקע העיר וגו׳, אמר רבא לא קשיא כאן בראשונה כאן בשניה, דתניא בראשונה הובקעה העיר בתשעה בתמוז, בשניה בשבעה עשר בו. ע״כ.

ובירושלמי (תענית פ״ד ה״ה דף כג.) איתא וז״ל: כתיב (ירמיה טל) בתשעה לחודש הובקעה העיר ואת אמר הכין, א״ר תנחום בר חנילאי קילקול חשבונות יש כאן, הה״ד (יחזקאל כו) ויהי בעשתי עשרה שנה באחד לחודש היה דבר ה׳ אלי לאמור בן אדם יען אשר אמרה צור

◆ באר מים חיים ◆

על ירושלים האח, מהו האח, אין תימר בא׳ באב עדיין לא נשרף, אין תימר בא׳ באלול ביום ולילה נפק בלדרה מן ירושלים ואתי לצור, אלא קלקול חשבונות יש כאן. ע״כ. ורוצה לומר דמתוך טרדתם טעו בחשבונם ולא רצה הפסוק לשנות ממה שהיו סבורים. וכמו שביאר התוס׳ (ר״ה דף יח: ד״ה זה תשעה בתמוז).

והנה צ״ב קצת מהו קלקול חשבונות יש כאן, איך זה אירע. וראיתי בס״ד דרבינו המהרש״א (ח״א תענית דף כח: ד״ה בראשונה) עמד על זה, וביאר, דלפי שאומה״ע מונין לחמה וישראל ללבנה, וע״י אוייבים עובדי עבודת אלילים שגזרו על חשבון הלבנה וקידוש החודש, כמש״כ במסכת ר״ה (דף כה. בפירוש בתרא ברש״י ד״ה זיל), עי״ז נעשה זה הקלקול, והיינו שבודאי דבי״ז בתמוז בחודש הלבנה נבקעה העיר גם בראשונה, כמפורש בקרא בירמיה (א) מקל שקד אני רואה שהם כ״א ימים שבין י״ז בתמוז לתשעה באב, אבל לפי קלקול חשבונות של האוייבים שמונין לחמה לא היה רק ט׳ בתמוז דשנת החמה מוסיף על שנת הלבנה י״א ימים, נמצא שבג׳ תקופות מתשרי עד תמוז מוסיף ח׳ ימים שבין תשעה בתמוז לחמה ובין י״ז ללבנה. עש״ע לפי״ז ביאורו בדרוש.

ואנן קי״ל שבי״ז בתמוז יש להתענות, דחמיר לן טפי חורבן שני, וכמבואר בבבלי שבבית שני זה היה בי״ז בתמוז, ולהכי מתענים בי״ז בתמוז. וכ״פ בטור ושו״ע (סימן תקמט ס״ב).

והיינו טעמא לפי שעל החורבן הראשון קיבלנו תנחומים בבנין הבית השני, ושבה מלכות ישראל, ונשכחו כל הצרות הראשונות, אבל משנחרב הבית השני וגלינו מארצינו ולא נגאלנו, עבר קציר כלה קיץ ואנחנו לא נושענו, עד שיבוא משיח צדקינו ב״ב, לכן החורבן השני קשה לנו ביותר מהחורבן הראשון. (תיקון יששכר דף ז.)

אולם בריטב״א משמע לא כך, שהרי כך כתב בחידושיו לר״ה (דף יח:) דאף לאחר בית שני היו נקראים הצומות בלשון צום, והוכיח שלא נתבטלו לגמרי ולא נעקרה לגמרי הגזירה הראשונה, ואע״פ שהיה ראוי שתיעקר כיון שעל בית ראשון נגזרה גזירה והרי נבנה, והטעם לפי שיודעין שסוף בית שני זה ליחרב, ושיהיה גלות זו שאנו בו, ובנין בית שני לא חשיב לנו כולי האי דלהוי נגדר הפרץ הראשון, ולפיכך לא גזרו גזירתן לגמרי, אלא אמרו כי בזמן שיש שלום, כלומר שישראל שרויין על אדמתן וביהמ״ק קיים, יהיו לששון ולשמחה, ואם אין שלום שביהמ״ק חרב ויש שמד על ישראל, דאיכא תרתי לגריעותא שיהיו צום גמור מגזירת נ״ך, ואם אין שלום וגם אין שמד יהיה הדבר תלוי ברצון ישראל, רצו ב״ד מתענין לא רצו אין מתענין כלל. עיין שם. משמע דבנין הבית השני לא היה חשוב כ״כ, ולא קיבלנו תנחומין על חורבן הבית הראשון, ואף גם אז היינו מצטערים על חורבן הבית הראשון. וי״ל.

◆ באר מים חיים ◆

ואיתא בזוהר חדש (פר׳ וישב דף לו:) וז״ל: בא וראה שכך זה, ששנינו בי״ז בתמוז בטל התמיד, ובתשעה באב חרב ביהמ״ק, כמו שאמר רבי יוסי, מגלגלים זכות ליום זכאי, וחובה ליום חייב, שבאותו הלילה הוציאו דיבה רעה על הארץ הקדושה, והרימו קולם בבכיה, ונקבעה לדורי דורות. ודייק ותמצא, משבטל התמיד, שהיה מכפר על חטאיהם, עד שנחרב ביהמ״ק, בין בפעם הראשונה בין בפעם השניה – עשרים ושנים ימים, כנגד עשרים ושתים שנים שלא ראה הצדיק ההוא את פני כבוד אביו (היינו יוסף הצדיק שלא ראה את יעקב אביו בימים שהיה במצרים), להראות את החכמה העליונה, שזה תלוי בזה. ע״כ.

ומה שמבואר שהעמידו ביום זה צלם בהיכל, הנה פירש רש״י (תענית דף כו:) ע״פ תרגום ירושלמי (ישעיה סו) שצלם זה הועמד על ידי מנשה. וכ״כ רש״י ביומא (דף ט: ד״ה שני ריעים).

ובפירש״י בדניאל (ח יד) כתב וז״ל: ויום י״ז בתמוז היה ששרף אפוסטמוס את התורה וביטל את התמיד והעמיד צלם בהיכל, כמו ששנינו במסכת תענית. עיין שם. משמע שאפוסטמוס עשה את שלושת הדברים, ואף העמיד את הצלם בהיכל, ודלא כדבריו בתענית דמיירי בצלם שהועמד על ידי מנשה.

ובירושלמי (תענית דף פ״ד ה״ה דף כג:) איתא וז״ל: והעמיד צלם בהיכל, ואית תנייא תני הועמד, מאן דאמר הועמד צלמו של מנשה, מאן דאמר העמיד צלמו של אפוסטומוס. ע״כ. דהיינו דמאן דגריס העמיד אזיל אדסמיך ליה והיינו אפוסטומוס ששרף את התורה.

והנה כתב רש״י (תענית דף כח:) וז״ל: ומעת הוסר התמיד לתת שיקוץ שומם וגו׳, דבעת שהוסר ונתבטל התמיד באותו היום נתן שיקוץ שומם דהיינו הועמד צלם בהיכל. עכ״ל. והנה לפי״ז אם נאמר שהצלם המדובר הוא מה שאפוסטומוס העמיד כנ״ל בירושלמי, דמ״ד הועמד ס״ל דמיירי בצלם שהועמד ע״י אפוסטומוס, ממילא תצא לן שזה אירע בזמן הבית השני.

וביום שהעמיד את הצלם בטל התמיד, מחמת גזירות מלכות יון הרשעה שלא להקריב עוד, וכדברי רש״י (תענית דף כו:) וז״ל: ובטל התמיד, לפי שגזרה המלכות גזירה מלהקריב עוד. עכ״ל.

ועיין בירושלמי (שם דף כג.) דלכאורה משמע דלא מיירי במלכות יון, אלא במלכות רומי, וז״ל: רבי סימון בשם ר״י בן לוי, בימי מלכות יון היו משלשלין להם שתי קופות של זהב והיו מעלין שני כבשים, פעם אחת שילשלו להם שתי קופות של זהב והעלו להן שני גדיים, באותה השעה האיר הקב״ה את עיניהם ומצאו שני טלאים בלשכת הטלאים, על אותה השעה העיד ר׳ יודה בן אבא על תמיד של שחר שקרב בארבע שעות.

◆ באר מים חיים ◆

וא״ר לוי אף בימי מלכות הרשעה הזאת היו משלשלין להן שתי קופות של זהב והיו מעלין להן שני גדיים, ובסוף שילשלו להן שתי קופות של זהב והעלו להם שני חזירים, לא הספיקו להגיעה למחצית החומה עד שנעץ החזיר וקפץ מארץ ישראל מ׳ פרסה, כאותו השעה גרמו העוונות ובטל התמיד וחרב הבית. ע״כ.

וע״ע במנחות (דף סד:) דאיתא וז״ל: ת״ר כשצרו מלכי בית חשמונאי זה על זה והיה הורקנוס מבחוץ ואריסטובלוס מבפנים, בכל יום ויום היו משלשלין להן דינרין בקופה ומעלין להן תמידין, היה שם זקן אחד שהיה מכיר בחכמת יוונית, לעז להם בחכמת יוונית, אמר להן כל זמן שעסוקין בעבודה אין נמסרין בידכם, למחר שלשלו להן דינרין בקופה והעלו להן חזיר, כיון שהגיע לחצי חומה נעץ צפרניו בחומה ונזדעזעה ארץ ישראל ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה, באותה שעה אמרו ארור שיגדל חזיר וארור שילמד בנו חכמת יוונית. ע״כ.

עוד איתא בב״ק (דף פב:) וז״ל: ת״ר כשצרו בית חשמונאי זה על זה, היה הורקנוס מבפנים ואריסטובלוס מבחוץ, ובכל יום היו משלשים להם בקופה דינרין והיו מעלין להם תמידים, היה שם זקן אחד שהיה מכיר בחכמת יוונית, אמר להם כל זמן שעוסקין בעבודה אין נמסרים בידכם, למחר שילשלו דינרין בקופה והעלו להם חזיר, כיון שהגיע לחצי החומה נעץ צפרניו בחומה ונזדעזעה ארץ ישראל ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה, באותה שעה אמרו ארור האיש שיגדל חזירים וארור האדם שילמד את בנו חכמת יוונית. ע״כ.

ואפשר לבאר, דמה דאיתא בירושלמי אף בימי מלכות הרשעה הזאת מיירי על מלכות רומי שהייתה בימיהם, א״כ מבואר דלא מיירי על מלכות יון, אך אין הכרח ואיכא למימר דמיירי במלכות יון שנקראית מלכות הרשעה, ואדרבא למ״ד דמיירי בצמלו של אפוסטומוס ואז בוטל התמיד, אתי שפיר טפי דהרי היה משיירי יון, כמבואר במאירי (תענית שם) ובתוס׳ ר״י מלוניל (שם).

וצ״ע דפשטות הגמרא בבלי וירושלמי שבוטל התמיד מחמת שהיו במצור ולא מחמת גזירה, וברש״י מבואר שהיה מחמת גזירה? ואולי י״ל דהיה ב׳ פעמים שבוטל התמיד פ״א מחמת גזירה ופ״א מחמת שהיו במצור.

ועיין ברמב״ם (פ״ה מתעניות ה״ב) שבוטל התמיד מבית ראשון. ע״כ. והיינו שמאז שהועמד צלמו של מנשה בוטל התמיד. ולכאורה אזיל כמ״ד דמיירי בצלמו של מנשה דהוי בבית ראשון. ומצד שני גירסת הרמב״ם (שם) ושרף אפוסטומוס הרשע את התורה והעמיד צלם בהיכל, משמע דאזיל כמ״ד דמיירי בצלם שהעמיד אפוסטומוס. וצ״ע.

ובלא״ה יש להקשות על רש״י שפירש דמיירי בצלמו של מנשה, דהא בגמרא הביאו פסוק ומעת הוסר התמיד לתת שיקוץ שומם, ופסוק זה הוא בדניאל (יב) ושם לא מיירי כלל

והוא חוב גמור להתענות ביום זה[ב].

◆ באר מים חיים ◆

בתקופת בית ראשון כי אם בתקופת בית שני. והכי הקשה בגבורת ארי על פירוש רש״י במתני׳ דתענית, דלא יתכן דמיירי בצמלו של מנשה, כיון דלא מיירי הפסוק שהביא בגמרא על בית ראשון.

ויש לבאר עפמש״כ המאירי (תענית דף כח:) שהביא דברי הירושלמי אי מיירי בצמלו של מנשה ובבית ראשון, אי בצמלו של אפוסטומוס ובבית שני, וביאר הגמרא בבלי שהביאו הפסוק יום שהוסר התמיד וכו׳, היינו שביום הדומה לו ניתן בהיכל שיקוץ שומם, רצ״ל צלם של ע״ז. עכ״ד. ולפי״ז י״ל דאף דהפסוק מיירי בבית שני, אכתי הגמרא באה לומר דבזמן דומה זה אירע בבית ראשון. ואתי שפיר פירוש רש״י שפירש דמיירי על צלמו של מנשה.

אך אכתי צ״ע על דברי הרמב״ם, אם לא שנגרוס הועמד צלם. וצ״ע.

וכתב בסדר היום (סדר ארבע תעניות) וז״ל: יום י״ז בתמוז אירעו לאבותינו חמישה דברים, הא׳ נשתברו הלוחות, כמו שנאמר (שמות לב) וישלך מידיו את הלוחות וישבר אותם וגו׳, וזו הייתה צרה עצומה וגדולה לכל ישראל, אם משבירת הלוחות עצמן שהיה כתוב בהם חירות ממלאך המוות, כמו שאמרו (תהילים פב) אני אמרתי אלהים אתם וגו׳, חירות משעבוד מלכיות, ואפשר שהוא מן הפסוק עצמו שנאמר (שם) ובני עליון כולכם, כלומר שולטים בעצמכם ואין רשות אחרים עליכם, אבל גרם העוון (שם) אכן כאדם תמותון, כנגד הא׳, וכאחד השרים תפלו כנגד הב׳, וכאחד השרים תפלו ביד אחד השרים, וזו רעה גדולה מכולם, ודבר הגורם לו עשיית העגל שהוא היה סיבת כל רעתינו ונפילת עטרת ראשנו וניטל הודנו זיוונו והדרנו, והוא הוא אשר החשיך מאור עינינו והעריב שמשנו וערבה כל שמחתינו, ואע״פ שעשייתו לא היה ביום זה, כיון שנשתברו הלוחות בסיבתו נדמה עלינו כאילו היום נעשה ונהפך לאבל מחולנו, כמש״כ (שמות לב) וירא את העגל ומחולות וישלך מידיו וגו׳, ואם כן ראוי הוא לבכות שתי הרעות כאחד ולהתאונן על כך. עכ״ל.

[ב] **כתב** הרמב״ם (פ״ה מהלכות תעניות ה״א) שכל ישראל מתענים בימים אלו, מפני הצרות שאירעו בהם כדי לעורר הלבבות ולפתוח דרכי התשובה, ויהיה זה זיכרון למעשינו הרעים, ומעשה אבותינו שהיה כמעשינו עתה, עד שגרם להם ולנו אותן הצרות, שבזכרון דברים אלו נשוב להיטיב, שנאמר (ויקרא כו) והתוודו את עוונם ואת עוון אבותם. ע״כ.

ובזמן הזה קבעו חז״ל, שהוא חוב גמור להתענות, והוא מדברי קבלה, וכמש״כ הרמב״ן בתורת האדם (עמוד רמג) והר״ן (ר״ה שם) ובאורחות חיים (הל׳ תעניות אות יח) ובריטב״א (תענית דף כו: ובר״ה דף יח:) ובשו״ת התשב״ץ (ח״ב סימן רעא ובח״ג סימן ח) ובספר הבתים (עמוד קצג ס״ח) ובהגהות רבינו פרץ לסמ״ק (ריש סימן צו) וברמב״ם (פ״ה מהל׳ תעניות ה״ד)

ובחצי היום, מתקבצים בבתי כנסיות, ובוכים ומקוננים ומספידים, על שבאותו היום ובאותה עת, נעשה ביטול התמיד, שבסיבתו אנו גולים בארץ הגויים[ג].

יש שנוהגים להכריז בשבת קודם התענית, שצום זה יחול ביום פלוני, ויש שלא נהגו כן[ד].

◆ באר מים חיים ◆

וע״ע בספר האשכול (ח״ב הל׳ תשעה באב עמוד טז) ובתשובות הגאונים שערי תשובה (סימן עז) וע״ע בדברי רב כהן צדק גאון שהובא בשיבולי הלקט (סו״ס רעח) ובספר העיטור (ח״ב הל׳ מילה דף נג) ועוד בשיבולי הלקט (ח״ב הל׳ מילה סוס״ד) ובמאירי (ר״ה דף יח:) ובשו״ת הריב״ש (סימן רפז) וכ״פ בטור ושו״ע (סימן תקנ ס״א).

והנה זה הצום, הוא אחד מד׳ צומות הנזכרים בפסוק (זכריה ח) כי כה אמר ה׳ צבאות, צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי וגו׳, ונתבארו בגמרא הקדושה ובפוסקים. וחמישה דברים ארעו את אבותינו בי״ז בתמוז, ואלו הן, נשתברו הלוחות, ובוטל התמיד מבית ראשון, ונבקעה העיר הקדושה ירושלים, ונכנסו בה חיל נבוכדנצר ועשו בו כרצונם, ושרף אפוסטמוס את התורה, והועמד צלם בהיכל.

וחיוב גדול על האדם בתענית זה לאונן ולקונן ולהצטער מאוד על כל המאורעות ההם, שמהם כביכול הגיע צער גדול להבורא ית״ש ויתעלה, ושבר גדול לבניו כידוע, וזהו עיקר ושורש התענית, וכל זה יש לו לאדם להעלות על ליבו כמעט בכל רגע של יום תענית זה, ולקונן ולהצטער בליבו מאוד על כל אלו הנ״ל, וזה היום תחילת בין המצרים. (יסוד ושורש העבודה שער הצאן פרק יא)

[ג] **איתא** במנהגי ארץ ישראל לרבינו אברהם גלאנטי ז״ל (ילקוט הנהגות ותקנות ח״א עמוד טז אות י) וז״ל: יום שבעה עשר בתמוז בחצי היום, מתקבצים בבתי כנסיות, ובוכים ומקוננים ומספידים, על שבאותו היום ובאותה עת, נעשה ביטול התמיד, שבסיבתו אנו גולים בארץ הגויים. עכ״ל.

[ד] **הנה** כתב מרן בשו״ע (סימן תקנ ס״ד) וז״ל: בשבת קדם לצום מכריז שליח צבור הצום, חוץ מתשעה באב וצום כיפור וצום פורים, וסימנך (משלי טז) אכ״ף עליו פיהו. וכתב בהג״ה: ומנהג האשכנזים שלא להכריז שום אחד מהם. עכ״ל.

ומקור הדברים בדברי רבינו דוד אבודרהם (הל׳ תענית עמוד רנד) וז״ל: ובשבת שקודם להם אחר קריאת ההפטרה קודם אשרי, צריך שיכריז ש״צ ולהודיע לקהל באיזה יום יחול הצום, ואומר אחינו ישראל שמעו, צום פלוני יום פלוני, יהפוך אותו הקב״ה לששון ולשמחה, כמו שהבטיחנו בנחמות ונאמר אמן. וג׳ תעניות אין מכריזין עליהם תשעה באב יום הכיפורים ופורים, וסימניך אכ״ף. עכ״ל.

◆ באר מים חיים ◆

ובחזו״ע (ארבע תעניות עמוד ח אות ה) כתב שיש להכריז נוסח זה: אחינו בית ישראל שמעו, הצום יהיה ביום פלוני, יהי רצון שה׳ יהפוך אותו לנו לששון ולשמחה ולמועדים טובים, והאמת והשלום אהבו. ע״כ.

והנה מבואר בדברי ר׳ דוד אבודרהם ובשו״ע דעל ג׳ צומות אין להכריז, והיינו תשעה באב ויוה״כ ופורים, והוא משום דצומות אלו ידועים, תשעה באב ידוע מחמת רוב החומרות שבו וכן יוה״כ, וגם צום תענית אסתר ידוע שהוא קודם פורים. וכן ביארו הפתחי עולם (סק״ט) והיפה ללב (ח״ג סק״ב) והכה״ח (סקכ״ד).

וכתב מהר״א אזלאי בהגהותיו ללבוש (שם סק״ב) בשם ספר תיקון ישכר וז״ל: כל בני ספרד נהגו שבשבת קודם הצום, שש״צ מכריז בביהכ״נ על התיבה להודיע להם מתי יחול, חוץ מתשעה באב דכתיב (איוב ג) אל יחד בימי שנה, ועוד שכמה שיודעים הם הכל בצרותיו ובמאורעותיו ובמה שנוהגים להתאבל בו משיודע ר״ח מתי יחול, הרי צומו בכך ידוע ומפורסם לכל כמו צום כיפור וצום אסתר שידועים ומפורסמים לכל מראש חודשיהם בעניניהם ואי״צ להכריז עליהם, וסימן לג׳ הצומות הללו שאין מכריזין עליהם אכ״פ עליו פיהו. עכ״ל.

והגר״א (שם) ביאר, שהרי כל הצומות ברצו תליא מילתא ואינן קבועין לכן צריך לקבל לפנ״ז, מלבד צום תשעה באב ויו״כ שכבר קיבלו עליהם, ותענית אסתר קבוע הוא כמש״כ הרמב״ם עה״פ (אסתר ט) דברי הצומות וזעקתם. עכ״ד.

ובאורחות חיים (הל׳ תעניות אות ח) כתב בשם י״א שיש להכריז ביו״כ, ובמקום זה כתב שבצום גדליה אין להכריז, כי הוא ידוע לכל שהוא אחר ראש השנה.

והנה מנהג האשכנזים שלא להכריז על אף אחד מהצומות, וכמו שכתב הרמ״א בהג״ה וכנ״ל, וכן דעת הלבוש (שם) וכ״כ בליקוטי מהרי״ח (ח״ג דף מח:) דהעיד עלינו רבינו הרמ״א דמנהג אשכנז הוא שלא להכריז שום אחד מהצומות. וכ״ה בשיירי כנה״ג (הגב״י סימן תקנ) שכן נהגו האשכנזים.

וכ״כ במנהגי מצרים (או״ח אות נה) שכן מנהג מצרים, וז״ל: ומנהג האשכנזים שלא להכריז שום אחד מהם, ובמצרים המנהג שלא להכריז שום אחד מהן, כן עינינו הרואות. עכ״ד.

וכן הוא מנהג הרובע הגדול של אי ג׳רבא, אולם ברובע הקטן נהגו כמרן שמכריזין התענית, וכפי שהביא ידידי הרה״ג ר׳ יעקב כהן בשרשי הים (פרק טז אות א) בשם ספר ויען עמוס (מערכת ש אות ה) וספר ברית כהונה (מערכת ת אות לח).

וביאר הגר״א (שם) ע״פ מה שביאר דעת מרן כנ״ל שכל הצומות ברצו תליא מילתא ואינן קבועין לכן צריך לקבל לפנ״ז, מלבד צום תשעה באב ויו״כ שכבר קיבלו עליהם, ותענית

ויזהר ליתן צדקה ביום התענית[ח].

◆ באר מים חיים ◆

אסתר קבוע הוא כמש״כ הרמב״ם עה״פ (אסתר ט) דברי הצומות וזעקתם, וכתב לפי״ז דאנן קי״ל דכל הצומות כבר קיבלו עליהם ול״צ קבלה מחדש, וכמבואר בדבריו שם. יעוין שם.

וביפה ללב (ח״ב סק״ד) ביאר דכיון שהם כתובים בפסוק (בדברי קבלה) הרי הוא מקובל ואי״צ הכרזה כדי לקבלו.

ח **הנה** איתא בברכות (דף ו.) וז״ל: אמר מר זוטרא אגרא דתעניתא צדקתא. ע״כ. ופירש״י אגרא דתעניתא צדקתא, שנותנין צדקה לערב לפרנסת העניים שהתענו היום. עכ״ל.

וכתב בתוס׳ ר״ה (מגילה דף כא. ד״ה ואין מפטירין בנביא) וז״ל: והטעם שמפטיר במנחה בתענית ולא בשחרית, משום דכתיב בה (ישעיה נו) שמרו משפט ועשו צדקה, ואגרא דתעניתא צדקתא לעת ערב, ומש״ה נכון לאומרו בערב אחר שעשו צדקה. עכ״ל. מבואר שיש ליתן צדקה במנחה של התענית, ומטעם זה מפטירים במנחה, כיון שכתוב שם שמרו משפט ועשו צדקה, ונכון לאומרו בערב אחר שעשו צדקה.

ואיתא בסנהדרין (דף לה.) וז״ל: דא״ר אלעזר אמר רבי יצחק כל תענית שמלינין בו את הצדקה כאילו שופך דמים, שנאמר (ישעיה א) מלאתי משפט צדק וגו׳, וה״מ בריפתא ותמרי אבל בזוזי חיטי ושערי לית לן בה. ע״כ. ופירש רש״י וז״ל: כל תענית וכו׳, רגילין היו בלילי תענית לעשות צדקה, והיו עיני העניים נשואות לכך, ואם ילינו נמצאו עניים רעבים שנשענו על כך. והני מילי במקום שרגילין לחלק ריפתא ותמרי, דבר המוכן לאכול. אבל זוזי וחיטי ושערי, לא נשענו העניים עליהם אותו הלילה, ולית לן בה עד למחר. עכ״ל.

מבואר שכל תענית שלא דואגים לעניים הוי כאילו שופך דמים, מלבד אם רגילים לחלק כסף שלא הוי שופך דמים אם יאחר עם למחר, כיו דאין העניים נסמכים על זה בצום. וכ״ה ברמב״ם (הל׳ מתנ״ע פ״ט ה״ד) ובטור ושו״ע (יו״ד סימן רנו ס״ב).

ודין זה של נתינת צדקה במנחה של תענית, פסקו בשיבולי הלקט (סימן רפ) וז״ל: וצריך אדם ביום התענית ליתן מממונו לצדקה כדי שיקיים מצוה בגופו ובממונו, כדתניא (ברכות דף סא: פסחים דף כה. יומא דף פב. סנהדרין דף עד. ספרי סדר ואתחנן פיסקא לב) ואהבת את ה׳ אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך (דברים ו), ואם נאמר בכל נפשך למה נאמר בכל מאודך, ואם נאמר בכל מאודך למה נאמר בכל נפשך, אלא אם יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו, לכך נאמר בכל מאודך, ואם יש לך אדם שגופו חביב עליו מממונו לכך נאמר בכל נפשך, ואמרו חכמים (ברכות דף ו.) אגרא דתעניתא צדקתא, ויש מפרשין שיתן מה שלא אכל היום לעני לערב, שאם לא עשה כן נראה כמו שלא התענה לשם שמים, ועל כן נהגו להוליך שמן ולהדליק נרות בבתי כנסיות במוצאי התענית, וליתן מעות לקופה של צדקה. עכ״ל. וכ״פ בא״ר (סימן תקסו סק״ב) ובמשנ״ב (סקי״ב) ובכה״ח (סקט״ו).

◆ באר מים חיים ◆

וכתב במטה משה (סימן תשנה) מנהג ליתן צדקה במנחה דתענית דאגרא דתעניתא צדקתא (ברכות דף ו.), ויש אדם שחביב ממונו מגופו, וסימן לדבר תענית אותיות ת״ת ענ״י, ובגיליון מצאתי כתוב (תהילים פט) צ׳דק ו׳משפט מ׳כון כסאך, ר״ת צו״ם, ביום הצום יש להרבות צדק ומשפט. עכ״ל.

וכן איתא הרמז הנ״ל דתת עני בספר חרדים (מצות התשובה פרק ב) וז״ל: והתענית צריך צדקה, מה שהיה צריך לאכול ביום ההוא יתן לעניים, וכן אמר הקדוש ר׳ שלמה מלכו ז״ל מאי תענית ת״ת ענ״י, כדאמרו רז״ל (ברכות דף ו.) אגרא דתעניתא צדקתא. עכ״ל.

וכ״כ בשבט מוסר (פרק יט) וכ״כ במעיל צדקה (אות תרמד) בשם ר׳ יהודא החסיד. וכן הובא רמז זה בעמק ברכה (סימן ס דיני התענית וכדלהלן) ובאגרת הטיול (חלק הרמז אות ת׳).

וכתב השל״ה (מסכת תענית פרק נר מצוה אות כג) וז״ל: אמרו הקדמונים, תענית אותיות תת עני. וזהו ענין מה שאמרו רבותינו ז״ל (ברכות דף ו.) אגרא דתעניתא צדקתא. הפירוש הוא, כשהאדם מתענה אז הוא חסר לחם שאינו אוכל, וכואב לו ואז מרגיש צער העני, שתמיד הוא חסר לחם, איך הוא בצער ובכאב, ומרחם עליו.

וזה לשון אבא מורי הרב ז״ל בספר עמק ברכה (דיני תענית סימן ס): ויתן ממונו לצדקה ביום התענית, לקיים מה שנאמר (דברים ו) ואהבת את ה׳ אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך, ויש אומרים (ראשית חכמה שער התשובה פ״ו אות ה) שיתן מה שלא אכל היום, לעני לערב, שאם לא עשה כן, נראה כמי שלא התענה לשם שמים, רק כדי להרויח בתעניתו מיעוט הפיזור.

ואפשר לדקדק ענין זה בדברי הנביא, שאמר (ישעיה נח) הלוא פרוס לרעב לחמך, הלחם שלך, שהיה מגיע לחלקו, לאפוקי שלא יתן חלק אשתו ובניו שהוא חייב במזונותם, אם אין לו כדי לפרנסם אלא בצמצום, לפחות חלקו יתן, דעל זה רמז דוד המלך ע״ה שאמר לשלמה בנו (דהי״א כב) והנה בעניי הכינותי לבית ה׳ זהב ככרים מאה אלף וכסף אלף אלפים ככרים ולנחושת ולברזל אין משקל כי לרב היה וגו׳, וקשה בזה הפסוק, מה שאמר והנה בעניי הכינותי, מי יתן והיו כל עם ה׳ עניים כמותו, אדרבה הוה ליה למימר והנה בעשרי הכינותי.

אלא הכי פירושו, שידוע שדוד המלך ע״ה, אחרי אותו מעשה של בת שבע, היה בעל תשובה גדול, כאמרם ז״ל (מועד קטן דף טז: ע״ז דף ה.) שהקים עולה של תשובה, ועיקר התשובה הוא התענית. והנה בודאי דמי סעודתו היה הרבה, כי היה מלך וסעודתו גדולה, והיה בכל תענית ותענית שהתענה, מקדיש דמי סעודתו לגבוה, ואחר כך אחת לאחת למצוא חשבון סך דמי כל הסעודות, מאה אלף ככר זהב ואלף אלפים ככר כסף.

ולענין נתינת צדקה בלילה, נראה דאין חשש, ועיין הערה!.

◆ באר מים חיים ◆

ועל זה אמר והנה בעניי וגו', רצ"ל בעניי כשעינה עצמו והתענה, הכין כל אלה, כי לא רצה להנות ממה שקימץ מכח התעניות והקדישם לשמים. ע"כ.

וכן איתא בירושלמי (פאה פ"ד ה"ב) שהביא הפסוק דלעיל והנה בעניי וגו', ומקשה התם, מאי בעניי, אם היה זה הסך הגדול בידו קודם שהקדיש, עשיר היה, ותירצו בעניי – בעינוי, שהיה מתענה ומקדיש סעודתו לשמים, הרי מבואר כדברים הנזכרים לעיל. וכן הוא ברד"ק בדברי הימים בפסוק הזה. עכ"ד.

ויש נוהגין לשער מה שהיה אוכל ביום התענית ליתן לעניים בערב, כמבואר בשיבולי הלקט (כנ"ל) ובראשית חכמה (כנ"ל) ובשל"ה (כנ"ל) וכ"כ בא"ר (שם) ובמשנ"ב (שם) ובכה"ח (שם) בשם השל"ה.

ונוהגין בקצת קהילות להכריז ליתן כופר נפש, ומ"מ יראה לעשות כן שלא בחזרת הש"ץ התפילה, כי מבלבלין וצריך לשמוע להש"ץ, כמבואר בפמ"ג (משב"ז סק"ג) ובמשנ"ב (שם) ובכה"ח (שם).

י **הנה** לענין נתינת צדקה בלילה, כתב רבינו האר"י ז"ל (שער הכוונות דרושי תפילת ערבית דרוש א) וז"ל: ובענין הצדקה אין צורך לתת קודם תפילת ערבית כמו בשחרית, יען שעתה הוא זמן דינים קשים. עכ"ל. מבואר שאי"צ ליתן צדקה בכל לילה לפני תפילת ערבית.

אך זהו שלא כפשטות דברי הגמרא (ב"ב דף י.) שיש ליתן צדקה קודם כל תפילה, וכדכתיב (תהילים יז) אני בצדק אחזה פניך. וכן פסק מרן בשו"ע (סימן צב ס"י) וז"ל: טוב ליתן צדקה קודם תפילה. עכ"ל. ומשמע אף קודם תפילת ערבית.

וגם צ"ב בגוף דין זה, דהא כתיב (קהלת ח) שומר מצוה לא ידע דבר רע, ודוחק לומר דהוי (פסחים דף ח:) כשכיח הזיקא. וצ"ע.

וכתב בברכ"י (סימן רלה סק"א) בשם המקובל מהר"י צמח דהצדקה בכל עת מועלת, אבל לא בכל הזמנים ובכל התיקונים שווה.

והוכיח מדברי הירושלמי (שקלים פ"ה ה"ד דף כג:) וז"ל: רבי חיננא בר פפא הוה מפליג מצוה בליליא, חד זמן פגע ביה רבהון דרוחייא, א"ל לא כן אלפן ר' (דברים יט) לא תשיג גבול רעך? א"ל ולא כן כתיב (משלי כא) מתן בסתר יכפה אף? והוה מסתפי מיניה וערק מן קומוי. ע"כ. ומבואר דשר הרוחות אמר לרחב"פ דלילה זמן דין גמור ולא היה לו לצאת ולחלק צדקה, והשיב דעם היות שהוא זמן דין, הצדקה מועלת בכל עת, כדכתיב מתן בסתר יכפה אף, והוא מבואר. עכ"ד.

◆ באר מים חיים ◆

וע״ע בפתח עינים (ב״ק דף טז:) מש״כ באורך מזה, וסיים דבריו בזה״ל: ואין בנתינת הצדקה בלילה עבירה ולאו כמו שכתב, רק לא נכון לעשות כן, אבל העושה הנה שכרו איתו. עכ״ל.

וכ״כ האדמו״ר מקאמרנא זי״ע בספר פני זקן על הירושלמי (הנ״ל) ששר הרוחות טען דהואיל ובלילה שליטת הדינים אין ליתן צדקה בלילה, וכמש״כ האר״י ז״ל, והשיב לו רב חיננא בר פפא דמשום מתן בסתר יכול ליתן אף בלילה וכופה את מידת הדין, והיינו שאף שהזהיר רבינו האר״י שלא ליתן צדקה בלילה, מ״מ אם מתכוין שלא לבייש את העני, מתן בסתר יכפה אף ושפיר דמי. ע״כ.

וכתב הגרח״פ בכף החיים (סימן ב אות ז) וז״ל: כתב מרן בשולחן ערוך (סימן רמט סעיף יד) טוב ליתן פרוטה לעני קודם כל תפילה, שנאמר (תהילים יז) אני בצדק אחזה פניך, עכ״ל, ומדכתב קודם כל תפילה נראה דעל שלוש תפילות קאמר ואפילו בתפילת ערבית, וזה יורה דלא כסברת הרב רגל ישרה דכתב דאין ליתן צדקה בלילה, וכתב שכן העידו על רבינו האר״י ז״ל.

וכן יש להוכיח ממה שאמרו באבות דרבי נתן (פרק ג) וז״ל: הוא היה אומר אם נתת פרוטה לעני שחרית, ובא עני אחר ועמד לפניך ערבית תן לו, כי אינך יודע אם שניהם יתקיימו בידיך, אם שניהם כאחד טובים (קהלת יא), שנאמר (שם) בבוקר זרע את זרעך. ע״כ.

וזה נראה דכיוונו רז״ל שם באבות דרבי נתן (פרק ד) וז״ל: אלא מה הן גמילות חסדים, הנותן פרוטה לעני ומתפלל שלושה פעמים בכל יום תפילתו מתקבלת ברצון, ע״כ, דהכוונה כי עיקר גמילות חסדים הוא לתת פרוטה לעני בכל תפילה ותפילה קודם שיתפלל, ולא יחוש דבתפילת ערבית מעורר הדין, אדרבא תפילתו תקובל ברצון, וליכא משום לא תסיג (דברים יט) ולא תחסום (דברים כה). עכ״ל.

גם הרב אליה רבה (או״ח סימן צב סקי״ב) כתב דלא ראה מי שחש לזה שלא ליתן צדקה בלילה.

ועיין בסידור האר״י ז״ל קול יעקב למורנו ר׳ יעקב קאפיל (דף קלה:) וז״ל: בערבית אין ליתן צדקה כי אז הוא זמן שליטת דינין גמורין, וכתיב (דברים כה) לא תחסום שור בדישו, כמבואר בספר הקנה. עכ״ל. ומשמע שאין ליתן צדקה כלל. וצ״ע.

ועיין ג״כ בקשר גודל (קצת מנהגים ואזהרות השייכות בזמן תפילה אות טו) שכתב וז״ל: בתפילת מנחה היה רבינו האר״י ז״ל נותן צדקה, אך לא בערבית שהוא זמן דין. עכ״ל. וכ״כ הרב שולחן הטהור (או״ח סימן רלה ס״ד) ובכה״ח (שם סק״ד) ובדרכי חיים ושלום (אות שיט). וצ״ע כנ״ל.

ולעתי״ל יהפוך הי״ת את צום י״ז בתמוז לששון ולשמחה[1].

◆ באר מים חיים ◆

ועיין בדברי הבא״ח בשו״ת רב פעלים (חלק סוד ישרים ח״א סימן ט) שכתב בתו״ד וז״ל: ודוגמה לזה, שאין נותנים צדקה בלילה, כדי שלא יתגרו בכוחות הדינין. עכ״ל. וצ״ע כנ״ל.

ועכ״פ ודאי שאם מגיע לפניו עני אין למנוע כלל לתת צדקה, שנאמר (תהילים עד) אל ישוב דך נכלם, ואמרו חז״ל (ב״ב דף י.) וז״ל: דתניא רבי יהושע בן קרחה אומר כל המעלים עיניו מן הצדקה כאילו עובד עבודת כוכבים, כתיב הכא (דברים טו) השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל, וכתיב התם (שם יג) יצאו אנשים בני בליעל, מה להלן עבודת כוכבים אף כאן עבודת כוכבים. ע״כ. וכמבואר בדברי תורה לאדמו״ר ממונקאטש (ח״א סימן קיז) ובסידור יעב״ץ (מדור בית ה׳ בלילות אות ח) ובמעיל צדקה (סימן תתשמו) וכן הסיק מרן מלכא בשו״ת יבי״א (ח״י חיו״ד סימן מח) וכן האריך בזה עוד (בח״ט חיו״ד סימן טו) יעוין שם.

ובדברי תורה (שם) כתב בשם הרה״ק מצאנז זי״ע שכשהיה צריך ליתן צדקה בלילה היה אומר למקבל קח לך להכנסת כלה או לדורון דרשה או הוצאות החתונה או על משקה וכיוצ״ב כפי הענין, וזה כדי שלא יהיה בתורת צדקה אלא בדרך מתנה, ואז אין חשש כלל גם בלילה. עכ״ד.

וכתב אדונינו הגר״ח קניבסקי זצוק״ל בדרך אמונה (פ״ח מהל׳ מתנות עניים סק״א) דכתבו המקובלים שיותר טוב ליתן צדקה ביום ולא בלילה, מיהו אם נזדמן לו עני בלילה בודאי יתן והיא מצוה גדולה, אך יותר חשוב ביום. עכ״ד.

ובפרט אם נותן צדקה בסתר שפיר דמי לכו״ע, כמבואר בשו״ת מהרש״ם (ח״ב סימן מג ד״ה ועוד). ועיין בשולחן הטהור (סימן רלה ס״ד) שכתב דדוקא אם הוא אדם גדול, דבלא״ה אין להתגרות עם החיצונים. עיין שם.

ויש עוד להאריך בכל זה, אך עתה אין עת האס״ף, ועוד חזון למועד בס״ד.

[1] **לעתי״ל** יהפוך הי״ת את יום זה לששון ולשמחה, וכמובא ג״כ בטור ושו״ע (סו״ס תקפ). ולכך דבר זה אירע בי״ז בתמוז כמנין טו״ב, וכמו שאמרו חז״ל (ב״ק דף נד:) מפני מה אין ט׳ בדברות הראשונות, כי היה גלוי וידוע לפניו יתברך שעתידין להשבר ויאמרו ח״ו פסק הטוב, על כן אין בהם ט׳ רק בלוחות שניות, לומר שכל אלה הענינים אירעו רק לטו״ב לישראל, על כן אירע זה המעשה שנשתברו הלוחות ביום טו״ב בתמוז. וכענין שאיתא בכתבי רבינו האר״י ז״ל (ליקוטי תורה פר׳ כי תשא) ע״פ (שמות לב) ויקרא אהרן ויאמר חג לה׳ מחר, והיינו שאמר כן אהרן בנבואה שעתיד להיות יום י״ז בתמוז לעתי״ל חג ויום טוב לישראל. (וכ״כ בבנ״י מאמרי חודש תמוז אב מאמר ב אות א).

ימי בין המצרים

מי״ז בתמוז מתחילים כ״א ימי בין המצרים[א].

◆ באר מים חיים ◆

א **הנה** הימים שבין י״ז בתמוז לתשעה באב, נקראים ימי בין המצרים, על שם הפסוק (איכה א) כל רודפיה השיגוה בין המצרים. ואמרו חז״ל (מדרש איכה שם) דהפסוק הזה נאמר על ימי בין המצרים, היינו בין י״ז בתמוז עד תשעה באב, שבהם נכנסו האוייבים לירושלים עיר קדשינו ותפארתינו, ופרעו פרעות בישראל, עד יום תשעה באב שבו החריבו את ביהמ״ק.

והנה איתא בזוהר חדש (מדרש הנעלם שיה״ש דף עה:) וז״ל: וינאץ השקד, כמו שנאמר (דניאל ט) וישקוד ה׳ על הרעה, וכתוב (ירמיה א) מקל שקד אני רואה, וצמיחת השקד אחד ועשרים יום, כך משבעה עשר בתמוז עד תשעה באב, ומיום שהשקד מציץ, הפרח אין מוציא פרי, עד עשרים ואחד יום. עכ״ל.

ועוד איתא בזוהר (מדרש הנעלם איכה דף קיג.) וז״ל: וינאץ השקד (קהלת יב), מיום שמנצנץ האילן הזה לבלובים עד היום שעושה פרי, הם עשרים ואחד יום, כך משבעה עשר תמוז עד תשעה באב, עשרים ואחד יום ביניהם, זהו שכתוב (ירמיה א) מקל שקד אני רואה. ע״כ.

מבואר בדברי הזוהר דענין השקד הוא רמז לכ״א ימי בין המצרים, מעתה מובן פשר מראה השקד, וזהו שאמר מקל שקד אני רואה, היינו שראה פנימיות הענין שזה רמז לכ״א ימי בין המצרים.

וכתב הרוקח (סימן שט) וז״ל: השיגו״ה בין המצרים (779 עם התיבות) בגימטריא המ״ה כ״א ימי״ם מי״ז בתמו״ז ע״ד ט׳ בא״ב (779 עם התיבות), לכך אמר (ירמיה א) מקל שקד אני רואה שהוא גדל לכ״א יום. עכ״ל. ומבואר כנ״ל שענין פנימיות השקד הוא רמז לכ״א ימי בין המצרים.

וכן ביאר התוס׳ (בכורות דף ח.) על הא דאיתא בגמרא שם תרנגולת כ״א יום כנגדה באילן לוז, וכתב על זה התוס׳ וז״ל: ויש מדרש מקל שקד אחד לכ״א, אף מי״ז בתמוז לתשעה באב כן. עכ״ל.

וכוונתו לכאורה לדברי המדרש (פתיחתא דאיכ״ר אות כג) וז״ל: וינאץ השקד (קהלת יב), זו נבואתו של ירמיה, הדא הוא דכתיב (ירמיה א) ויאמר אלי מה אתה רואה, ואמר מקל שקד

בין המצרי״ם עם האותיות (456) גימטריא תמו״ז א״ב (456)[ב]. ויש המכוונים ימים אלו כנגד כ״א ימי המועדים[ג].

◆ באר מים חיים ◆

אני רואה, אמר רבי אלעזר מה סימנו של שקד זה, משעה שהוא מציץ עד שעה שהוא גומר עשרים ואחד יום, כך משבעה עשר בתמוז עד תשעה באב עשרים ואחד יום. ע״כ.

וכן איתא עוד במדרש (קה״ר פרק יב אות ז) וז״ל: וינאץ השקד (קהלת יב), זו נבואתו של ירמיה, שנאמר (ירמיה א) מקל שקד אני רואה, אמר רבי אלעזר מה השקד הזה משעת שינץ עד שהוא גומר פירותיו עשרים ואחד יום, כך כל גזירה לא הייתה אלא משבעה עשר בתמוז עד תשעה באב. ע״כ.

וכן איתא בירושלמי (תענית פ״ד ה״ה דף כג.) וז״ל: א״ר אבונה סימנא (ירמיהו א) מקל שקד אני רואה, מה הלוז הזה משהוא מוציא את ניצו ועד שהוא גומר את פירותיו כ״א יום, כך מיום שהובקעה העיר ועד יום שחרב הבית כ״א יום. ע״כ.

וכתב הראבי״ה (הל׳ תעניות עמוד תרס) אחר הביאו דברי המדרש הנ״ל, וז״ל: הילכך כל ימים אלו ראוי שלא לשמוח בהם. עכ״ל.

ואיתא במעשה הגאונים (סימן מט) ובפרדס הגדול (סימן קנה) ובשיבולי הלקט (סימן רסג) בשם רבינו סעדיה גאון זצ״ל שמי״ז בתמוז עד תשעה באב, הן הימים האמורים בדניאל (י) שהתענה שלושה שבועים, ויש נזהרין בהם שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין, כדכתיב ובשר ויין לא בא אל פי וסוך לא סכתי עד מלאות שלושת שבועים ימים, וי״א (פירוש הראב״ע בדניאל שם) שאותם הימים היו בניסן, וכן מוכיח בענין וכדכתיב אחר הפסוק הנז׳ וביום עשרים וארבעה לחודש הראשון וגו׳, וכתיב בענין מן היום הראשון אשר נתת אל ליבך להבין ולהתענות, ומ״מ בין כך ובין כך הימים הללו עלולים הן ואין להרבות בהם מיני שמחות. ע״כ.

וכתב בספר סדר היום (ענין י״ז בתמוז ובין המצרים) וז״ל: כלל העולה ירחיק ממנו כל שמחה וששון ויאנח ויאבל על חורבן בית מקדשנו ועל הצרות תכופות צרורות ומכופלות שאירעו לאבותינו בימים האלו, ועד היום אין אנו נקיים בזמן הזה מצרות ואנחות. עכ״ד.

[ב] **כ״כ** בספר מאיר נתיבים לר׳ צבי הירש מרגליות מתלמידי הבעש״ט (פר׳ דברים – מגילת איכה).

[ג] **הנה** כתב הרב אוהב ישראל (פר׳ פנחס אות ו) דאלו הכ״א יום שבין י״ז בתמוז לתשעה באב, הם מקוריים ושורשיים לכל המועדות של השנה שהם בכללן ג״כ כ״א יום, היינו שבת ור״ח, ז׳ ימי הפסח, יום חג השבועות, ב׳ ימים של ר״ה, יוה״כ, ח׳ ימי חג הסוכות, וסימנך (תהילים עג) א״ך טוב לישראל, ואלו הכ״א יום שבין המצרים, הם מקוריים שורשיים להם.

◆ באר מים חיים ◆

ואלו הכ״א יום הם ימים טובים גדולים מאוד, אך בעוה״ר עדיין אין אנו ראויים להם, וטובייהו גניז בגווייהו, ואי״ה כשנזכה במהרה בימינו לעשות תשובה ומעש״ט לזכך החומר ולהעביר זוהם הזהב, אז יתגלה רב טוב הצפון, כי אז נהיה ראויים לכל הברכות וישועות טובות מצד הדין, ואז יהיו הכ״א ימים ימים טובים גדולים ונוראים אשר אין להעריך, והם מקוריים ושורשיים לכל הכ״א ימים טובים שאנו עושין בזמן הזה, ועל כולם יהיה תשעה באב למועד יותר גדול, ולזה אנו קורין פרשת פינחס אשר כל המועדות כתובים בו בימים האלו, כי מהם נמשכים כל המועדות. עיין שם.

וכתב בזרע קודש (הפטרה מפר׳ דברים) דהנה אוצר שבו גנוזים הרבה אוצרות טובים, חותמים ונועלים אותו במנעולים חזקים שלא יהנו אחרים ממנו, וזהו שכתוב (תהילים עג) א״ך טוב לישראל, היינו כ״א יום שבין י״ז בתמוז לתשעה באב הם טובים לישראל, היינו שאוצר גנוז במקום שיש הרבה מנעולים, ועד״ז ימים אלו שבין המצרים, והם נגד כ״א יום מראש השנה עד שמיני עצרת. עכ״ד.

וכתב בקדושת לוי (ליקוטים לט״ו באב) על מה שאמרו חז״ל (תענית דף כו:) לא היו ימים טובים לישראל כט״ו באב כו׳, יבואר ע״פ הכתוב (שמות יז) ויבוא עמלק וילחם בישראל כו׳, כי בתחילה כתיב (שמות יז) היש ה׳ בקרבנו אם אין, משל לתינוק שהיה רוכב על כתיפו של אביו וראה חבירו של אביו, אמר לו, ראית את אבא, אמר לו אביו אתה רוכב על כתפי ואתה שואל עלי, הריני משליכך ויבוא השונא וישלוט בך, כך אמר הקב״ה לישראל, אני נשאתי אתכם על ענני כבוד, ואתם אומרים היש ה׳ בקרבנו, לפיכך יבוא השונא וישלוט בכם, הוי ויבוא עמלק, כדאיתא במדרש (שמו״ר סדר בשלח פר׳ כו אות ב תנחומא סדר יתרו אות ג ובעוד כמה דוכתין) נמצא האב מפחיד הבן כדי שידע שיש לו אב שיכול להציל אותו מהפחד, וכאשר יודע שיש לו אב אז מקרבו בכל מיני קירבות. ולזה נקרא זה החודש אב וחרב בו הבית המקדש שלנו, כדי שנדע שיש לנו אב, וכאשר יבוא הידיעה לנו אז יבנה הקב״ה הבית המקדש. עיין שם.

ואיתא במי השילוח (פר׳ כי תשא) וז״ל: את חג המצות תשמור וכו׳ למועד חודש האביב, אביב הוא לשון אב שהוא כולל כל התולדות, היינו כל טובות שאר החדשים וזמנים, אבל לא כ״כ כחודש אב, שהוא אב אשר בו כל הטובות אפילו מחודש האביב, וזהו הסימן א״ת ב״ש פסח תשעה באב, שיום שחל בו א׳ דפסח, חל בו ג״כ תשעה באב, שלעתיד יהיו כל המועדות בטילין חוץ מתשעה באב, שהוא כולל כל המועדות ואב לכולם, גם מועד של חודש האביב שהוא לעת עתה האב יהיה ג״כ נכלל במועד חודש האב, וזה למועד חודש האביב. עכ״ד.

◆ באר מים חיים ◆

וכתב בעבודת ישראל (פרקי אבות פ״ד מ״ה) על המשנה (אבות פ״א מי״ג ופ״ד מ״ה) ודאשתמש בתגא חלף, ביאורו, כי תגא הוא לשון תרגום ואחוריים, כי רומז לכתרי האותיות, היינו התגין שיש על האותיות, והאותיות שיש בהם תגין הם שבעה שעטנ״ז ג״ץ, ובכל אות יש ג׳ תגין עולה כ״א תגין, וזה רומז על כ״א יום שבין המצרים, דעלייהו אתמר (בראשית לח) ויהי כמשלוש חודשים ויגד כו׳ זנתה תמר כלתך, רצ״ל שאז בימים האלו נתרבו התאוות בעולם, וזה פירוש כלת״ך – היינו האהבות והחמדות זרות, ובימים אלו הקדושה מתעלמת והקליפה מתגברת ר״ל, ויחשבה לזונה כי כסתה פניה – רצ״ל כי אז בימים האלו הקדושה נתכסת ונגנזת בתוך התמורות, ולכן צריך האדם בעיתים הללו לאמץ מתניו וכוחו, בקדושת הבורא יתברך שמו, ביתר שאת ויתר עז, להוציא האור מן החושך, ולהחליף זאת התמורה ולגלות הקדושה מתוך התמורות.

ואדרבה בעתים הללו הקדושה רבה מאוד, וכמו משל האבן טוב, שלפי גודל האבן טוב, כמו כן יש עליו לבוש אבן פשוט, ואבן רומז על הקליפה ויצה״ר שהוא לב אבן, נמצא כאשר הקליפה מתגברת מאוד ר״ל ומסתיר הקדושה, אזי מי שזוכה להיות מתגבר על הקליפה ומחליף ומוציא הקדושה לפועל, אזי מוציא אור גנוז וקדושה יתירה לאין חקר.

רק לזה צריך התאמצות ביותר, וכמו שפירש מורי הרב מוהר״ר דב בער זצ״ל, על פסוק (איכה א) כל רודפיה השיגוה בין המצרים, היינו שמי שרודף אחר הקדושה, משיג אותה בין המצרים יותר ויותר.

וזהו ודאשתמש בתגא חלף, ובמה הוא מחליף אותה בחכמה, כמו שאיתא (אבות פ״ה מ״י) בגולם, גל״ם גימטריא חכמ״ה, והיינו שמיישב בדעתו ומחשבתו לחשוב מחשבות טהורות וקדושות, ופונה עצמו מדברים ומחשבות בטלים, ושומר עצמו מהם לבל יבאו אליו, ומגביר עליו כח הקדושה בכח התפילה והתורה. עכ״ד.

וכתב בזרע קודש (פר׳ דברים) דהנה אותיות המוקדמות לשם הוי״ה – שהם אותיות טדה״ד, הנה הם הגימטריא כ״ב, והוא בגימטריא קטנה בשמח״ה, וזהו שאמרו רז״ל משנכנס אב ממעטים בשמחה, דהיינו שממשיכין הטובות וממתיקין הדינים ע״י מיעוט, פירוש מספר של בשמח״ה שהוא בגימטריא כ״ב שם טדה״ד הנ״ל, והם כנגד כ״ב יום מי״ז בתמוז עד אחר תשעה באב, וכנגד כ״ב אותיות התורה גימטריא הטו״ב.

והם כנגד כ״ב יום שהם ימים טובים נגלים, ובימי בין המצרים שאנחנו בעומק מאוד שאין הטובות נגלים, ממילא אנו צריכים בעת הזאת לברר ניצוצי קדושה, ואז העת לתקן הברית קודש לקבץ הניצוצי קדושה מעומק אשר אנחנו בו אז, ואבותינו ראו כל זה, ולכן אחר מיתת אהרן שהיה בר״ח אב, כתיב (במדבר כא) ותקצר נפש העם בדרך, כי ראו הצרות שיעברו

◆ באר מים חיים ◆

עלינו בימים אלו, ולעתיד יתהפכו גם הכ״ב יום אלו לששון ולשמחה ויו״ט כמו הכ״ב יום שהם ימים טובים עתה. עכ״ד.

ואמר האדמו״ר מטאהש זי״ע (עבודת עבודה שיחות קודש ח״ב עמוד שעט) דבכ״א ימי בין המצרים שהם כנגד כ״א ימים טובים בשנה, בימים אלו גנוז אור קדושת כל ימים טובים האלה, אלא שהאור גנוז ומכוסה מעינינו, אבל מי שעובד את ה׳ בימים אלו, יש להמשיך ולגלות את האור הגנוז בהם, וזוכה להרגיש בימים אלו אורות של כל הימים טובים. עכ״ד.

ושמעתי מחכם אחד (מידידי ב.צ.מ בשם ר׳ משה שפירא זצ״ל) שהנה פסח חל בחודש האביב, והנה כמו שיש עץ ועציץ, דהיינו עץ הוא גדול ועציץ הוא קטן, וכן יש אל ואליל דאליל הוא הקטנת המושג אל (למושגים אנושיים גשמיים ולא נכונים), כן הוא בענין חודש אב שהוא הגדול ואביב הוא הקטן, דהיינו שלעתי״ל הרי כל ימי בין המצרים יהפכו לימי מועדים כנ״ל, וחודש אב יהיה מועד כזה גדול, עד שפסח יחשב נס קטן מאוד לעומתו.

וכעין מה שאמרו חז״ל בירושלמי (מגילה פ״א ה״ה) ובפסיקתא זוטרתא (אסתר ט סימן כח) שלעתיד לבוא כל המועדים יהיו בטילים מלבד ימי הפורים שלא יהיו נבטלים לעולם, וכמש״כ (אסתר ט) לא יעברו מתוך היהודים וזכרם לא יסוף מזרעם. וכ״ה במדרש שוחר טוב (משלי ט ב) ובמדרש שכל טוב (פר׳ בשלח פי״ז סימן טז) וכן פסק הרמב״ם (פ״ב מהל׳ מגילה הי״ח).

וביאר המהר״ש אלקבץ בספר מנות הלוי פירש וז״ל: כל הימים טובים יהיו בטלים, אין הכוונה שיתבטלו לגמרי ולא יחוגו אותם, חלילה לומר כן, אך יתבטלו כדבר הבטל בשישים נגד הניסים הגדולים אשר תחזינה עינינו במהרה, חוץ מנס הפורים שלא יתבטל, דגדול הוא מהניסים דלעתיד לבוא. עכ״ל. ועיין בבני יששכר (מאמרי חודש אדר מאמר ד אות ח) ובדברי רצ״ה בספר ליקוטי מאמרים (חודשים ומועדים פרק טז) ובמאור ושמש (סוף רמזי פורים) ובשער הכוונות (דרושי הפורים) ובפרי עץ חיים (שער הפורים פ״ה).

הרי חזינן דלעתי״ל יתגלו ניסים עצומים, עד שכל ניסי יצי״מ וכדו׳ יהיו בטלים בניסים הגדולים שיהיו אז, וזה הכוונה אב ואביב, שאב הוא העיקר ואביב הוא הטפל.

ועיין בטור ושו״ע (או״ח סימן תכח) דביום שחל יום א׳ דחג הפסח בו ביום הוא הקביעות של תשעה באב, והיינו שיש שייכות בין חודש ניסן לחודש אב.

ואיתא בפתיחתא דאיכה רבתי (אות יח) וז״ל: רבי אבין פתח (איכה ג) השביעני במרורים, בלילי פסח של יום טוב הראשון, הרווני לענה בתשעה באב, ממה שהשביעני בלילי יום טוב הראשון של פסח, הרווני בלילי תשעה באב לענה, הוי בלילי יום טוב הראשון של פסח הוא לילי תשעה באב. ע״כ.

וכו״ע מודו דהם ימים גדולים להתקרב אל הי״ת, והזמן גרמא ומסוגל ביותר להשראת השכינה הקדושה[ד].

◆ באר מים חיים ◆

ועיין בשו״ת הלכות קטנות (ח״ב סימן קלט) כתב וז״ל: ולעתיד לבוא בעז״ה יותר נהיה שמחים בתשעה באב מבפסח. עכ״ל. הרי שלעתי״ל תשעה באב יהיה יום מועד יותר מיו״ט דפסח.

[ד] **הנה** איתא בפרי צדיק (פר׳ מטות אות י) דאיתא בשם הרבי רבי בער זצ״ל על פסוק (איכה א) כל רודפיה השיגוה בין המצרים, פירוש כל רודפי ה׳ – שרודף אחר השגת התגלות ה׳ יכול להשיגוה ביותר בין המצרים, כמשל המלך כשאיננו בביתו יש ביכולת להגיע אליו בנקל יותר.

והענין הוא כי כ״ב ימים שבין המצרים, הם נגד כ״ב אותיות התורה שעברו ישראל אז, כדאיתא במדרש איכ״ר (פר׳ א אות כ) שהקינות שהם מא׳ ועד ת׳ על רמז זה. וי״ז בתמוז הוא נגד אות א׳ שבו ביום נשתברו הלוחות המתחילים באות א׳ אנכי, ותשעה באב הוא נגד ת׳, על שם (איכה ד) תם עוונך בת ציון, ששפך חמתו על עצים ואבנים.

וזה לשון בין המצרים כמיצר מכאן ומיצר מכאן, שאין להסתר התפשטות לא קודם המיצר וגם לא אחר תשעה באב, שכבר נתקן ונשלם הכל דייקא בימים הללו בתוך ההסתר, כמו שראינו שדייקא אחר חורבן הבית התחיל התפשטות והתרבות תורה שבעל פה על ידי התנאים והאמוראים שעמדו אחר זה דוקא. וכמו שאמרו במדרש (תנחומא סדר נח אות ג) שעיקר התגלות תורה שבעל פה הוא דייקא על ידי צער ויסורים, ועליהם נאמר (ישעיה ט) העם ההולכים בחושך ראו אור גדול.

ועוד אמרינן שם (במדרש תנחומא הנ״ל) שהקב״ה קבע שתי ישיבות שיהיו הוגין בתורה יומם ולילה וכו׳, ואותן ב׳ ישיבות לא ראו שבי ולא שמד ולא גלות, ולהלן אמר שם שאין רואין חבלי משיח, נראה מזה שיש להם קיום עד ימות המשיח. ובאמת לא היו השתי ישיבות רק בבבל כמו רב ושמואל רבה ורבי יוסף ואחר כך פסקו, אולם פנימיות המכוון על שורש החרש והמסגר, כמו שאמרו (בתנחומא שם) חרש בשעה שפותח וכו׳ נעשו הכל חרשין, וזה הוא בחינת נבואת ירמיהו שהוא בהסתר למעלה מן השגה כנ״ל. והמסגר כיון שאחד מהן סוגר וכו׳ אין בעולם שיכול לפתוח, והוא נגד נבואת ישעיה שבא לידי התגלות.

ויש לרמז זה גם כן באבעיות הגמרא (הוריות דף יד.) חריף ומקשה ומתון ומסיק – הי מיניהו עדיף? חריף ומקשה היינו בחינת החרש, ומתון ומסיק בחינת המסגר, ומסקינן תיקו, והיינו שהגם שעל פי שכל בודאי מתון ומסיק התגלות הלכה עדיף, עם כל זה הוא נשאר בתיקו, מפני שבחינת מתון ומסיק בא על ידי חריף ומקשה על ידי ההעלם מקודם כנ״ל, שהוא דייקא בין המצרים על ידי ההסתר.

◆ באר מים חיים ◆

והוא כאומרם ז״ל (ברכות דף לד:) במקום שבעלי תשובה עומדין צדיקים גמורים אינם יכולים לעמוד. וכאמרם ז״ל (מנחות דף כט:) מ״ט תליא כרעיה דה׳ וכו׳, דאי הדר בתשובה מעיילי ליה, וליעייל בהך לא מסתעייא מלתא וכו׳, בא לטהר מסייעין אותו, כי על ידי הריחוק והסתר – נצרך אחר כך להחזיק במקום גבוה יותר למעלה. עכ״ד.

מבואר מכאן שדייקא משום שימים אלו דימי בין המצרים הם ימים נמוכים, עי״ז אפשר להגיע לדרגות גבוהות מאוד, וכל אדם באיזה מצב שהוא, יש לו לידע שאף שהוא נמצא בשפל המדריגה במקומות נמוכים ביותר, בכל זאת יש לו להתחזק שדוקא הוא יוכל להשיג דברים גדולים, לקרבת ה׳ כי טוב, שאף צדיקים גמורים לא יכולים להשיג.

ואמר האדמו״ר מטאהש זי״ע (עבודת עבודה דברות קודש סו״פ מטות) דהנה בימי בין המצרים אפשר להשיג מה שא״א להשיג בכל ימות השנה, ובימים אלו יותר קל להתקרב אליו יתברך, כמו שפירש המגיד הק׳ ממעזריטש זי״ע עה״פ (איכה א) כל רודפיה השיגוה בין המצרים, דהיינו כל מי שרודף י״ה – השיג י״ה בימים האלה בין המצרים בנקל יותר משאר ימים, כי בימים אלו יכול כל אדם להשיג את הבורא ב״ה, ואף מי שעומד במצב שפל מאוד ומשוקע בהרבה מידות ומעשים רעים, יש בכוחו בימי בין המצרים לשוב ולהתקרב אליו יתברך בניקל. עכ״ד.

ואיתא בעטרה לראש צדיק (דף קיג. ד״ה איכה) דכמו שמפרשים הפסוק כל רודפי י״ה השיגו י״ה בין המצרים כו׳, עד״ז יש לפרש ג״כ את הפסוק (איכה א) כל מכבדיה הזילוה בין המצרים, היינו מכבדיה אותיות מכבד י״ה, הזילוה אותיות הזיל ו״ה, רמז ג״כ שכל מי שירצה לכבד את הי״ת ולעבוד אותו ית״ש, הזמן המובחר הוא בין המצרים, ואז יוכל להמשיך השפעות ממזל העליון, וזה כל מכבד י״ה הזיל ו״ה, היינו שיוכל להמשיך השפעות ממזל העליון (י״ה) לאותיות ו״ה שהם זו״נ – שורשי העולמות יצירה עשיה. עכ״ד.

ואיתא בעבודת ישראל (פרקי אבות פ״ב מט״ו) על המשנה, רבי טרפון אומר היום קצר והמלאכה מרובה והפועלים עצלים והשכר הרבה ובעל הבית דוחק, פירוש ע״י שהיום קצר והמלאכה מרובה – מחמת זה השכר הרבה, כי יש ימים קצרים כגון אלו הימים שבין המצרים, הם נקראים ימים קצרים במעלה, ואז והמלאכה מרובה, מלאכ״ה אותיות א״ל מ׳לא כ׳ל ה׳ארץ, והיינו שכשהשר בדרך אפשר לבקש ממנו בקשות אפילו בתשורה מועטת. ע״כ.

וכתב באוהב ישראל (פר׳ פנחס אות ו) די״ל בהעיר לב ושום שכל, דאלו הכ״א יום שבין י״ז בתמוז לתשעה באב, הם מקוריים ושורשיים לכל המועדות של השנה שהם בכללן ג״כ כ״א יום, היינו שבת ור״ח, ז׳ ימי הפסח, יום חג השבועות, ב׳ ימים של ר״ה, יוה״כ, ח׳ ימי חג

◆ באר מים חיים ◆

הסוכות, וסימנך (תהילים עג) א״ך טוב לישראל, ואלו הכ״א יום שבין המצרים, הם מקוריים ושורשיים להם.

והנה כתיב (תהילים לא) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך, ואיהו הרב טוב הצפון לצדיקים לעתי״ל, כי ראה שאין העולם כדאי לו ולכך גנזו לעתי״ל, וזה הרב טוב בא מסטרא דצפון, דאיהו בחינת זהב, ואיהו בחשיבות יותר מהכסף, אך זוהם הזהב הוא קשה מאוד ר״ל דאינון דינין קשיין, אבל טוביה גנוז בגוויה, ולעתיד לבוא יהיו ראויים לכל הטובות והברכות והישועות מצד הדין ולכך גנזו לעתי״ל.

ולכן בימי שלמה המלך ע״ה כתיב (דהי״ב כ) אין כסף נחשב בימי שלמה, כס״ף הוא בחינת חסד ורחמים, והיינו שלא היו צריכין אז לרחמים, כי הכל היו ראוי לישראל מצד הדין, כי אז היה קיימא סיהרא באשלמותא, והיה אז בבחינת מילוי הלבנה, כי מאברהם אבינו ע״ה עד שלמה המלך ע״ה היה ט״ו דורות, והיו צדיקים אשר ע״י מעשיהם הטובים נזדכך ונטהר זוהם הזהב הקשה, והיה אז הלבנה במילואה, דוגמת ט״ו ימים בחודש שאז הלבנה במילואה, ומימי שלמה עד חורבן הבית היו ג״כ ט״ו מלכי יהודה עד צדקיהו המלך שבימיו נחרב הבית, כי ע״י מעשיהם חזר הזוהמא ר״ל כבתחילה.

וחורבן הבית היה בתשעה באב, ואות ט׳ בכתיבה אשורית (כזה: ט) ראשו כפול לתוכו, לרמז כי טוביה גניז בגוויה, וזהו ט׳ – אב, היינו שהוא יהיה לעתיד לבוא אב וראש לכל המועדות כולם, אך עתה בעת הגלות טוביה גנוז בגוויה, והכ״א יום שבין המצרים הם מספר שם הקדוש יב״ט, היוצא משם אהי״ה הקדוש, ולכך כל הטובות והברכות הם בבחינת עתידים להיות לעתי״ל, וזהו השם הכתוב אצל משה רבינו ע״ה (במדבר יב) ותמונת ה׳ יב״ט.

וזהו שביקש דוד המלך ע״ה (תהילים קיט) גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך, כי תמוז ואב הם בחינת עינים, והם כעת בבחינת חושך ואפילה, וביקש דוד המלך ע״ה שיגלה הבורא ב״ה וב״ש הנכבד והנורא הרב טוב הגנוז בהם, וזהו גל עיני – היינו אלו החודשים תמוז ואב שהם בחינת עיני״ם, ואביטה – היינו הטובות והברכות הנמשכות משם הקדוש יב״ט כנ״ל, נפלאות מתורתך – היינו נו״ן, פלאו״ת מתורתך, כי הבטה הוא מלמעלה למטה, כמו שפירש״י ז״ל ע״פ (בראשית טו ה) הבט נא השמימה, עיין שם, והיינו ע״י התורה והמצוות שאנו עוסקים בהם למטה בעוה״ז, נבוא לבחינת נו״ן פלאו״ת, והבן זה.

וע״פ הנ״ל מבואר, שאלו הכ״א יום הם ימים טובים גדולים מאוד, אך בעוה״ר עדיין אין אנו ראויים להם, וטובייהו גניז בגווייהו, ואי״ה כשנזכה במהרה בימינו לעשות תשובה ומעש״ט לזכך החומר ולהעביר זוהם הזהב, אז יתגלה רב טוב הצפון, כי אז נהיה ראויים לכל הברכות וישועות טובות מצד הדין, ואז יהיו הכ״א ימים ימים טובים גדולים ונוראים אשר אין להעריך, והם מקוריים ושורשיים לכל הכ״א ימים טובים שאנו עושין בזמן הזה,

◆ באר מים חיים ◆

ועל כולם יהיה תשעה באב למועד יותר גדול, ולזה אנו קורין פרשת פינחס אשר כל המועדות כתובים בו בימים האלו, כי מהם נמשכים כל המועדות, והמשכיל יבין כל זה.

ולכך תיקנו חז״ל בהפטרות שמן י״ז בתמוז עד יוה״כ, ג׳ דפורענותא וז׳ דנחמתא, כי אלו הג׳ שבתות הם נגד ג׳ ראשונות כתר חכמה בינה, ולא נתגלו עדיין כנ״ל, והז׳ הם נגד ז׳ ימי הבנין, חסד גבורה תפארת נצח הוד יסוד מלכות, כי המועדות שבזמן הזה הם מעולם הזמן.

וע״פ כל הנ״ל, נוכל ג״כ להבין ענין מאמר חז״ל שאמרו (מנחות דף כט:) בשעה שסרקו בשרו של רבי עקיבא במסרקות של ברזל, אמרו מלאכי השרת לפני הקב״ה, רבש״ע זו תורה וזו שכרה? א״ל הקב״ה כך עלה במחשבה. ולכאורה אינו מובן מהו תירוץ על קושייתם.

אך י״ל בזה, דהנה איתא (פסיקתא רבתי פיסקא מא אות ב) בתחילה עלה במחשבה לברוא את העולם במידת הדין, ראה שאין העולם מתקיים, שיתף עמו מידת הרחמים, וכבר עמדו בזה אבות העולם, האיך שייך אצל הבורא ב״ה וב״ש חזרה ושינוי רצון ח״ו, וכי לא ידע זה בתחילה שאין העולם מתקיים במידת הדין לבד, והלא אצלו יתברך עבר ועתיד שוין.

אך י״ל דכשעלה ברצונו הפשוט להאציל ולברוא את העולמות, היה רצונו יתברך שיהיו כל הברואים ראויים להיות ניזון, ושיגיע להם כל הברכות והטובות מצד הדין, וזהו בחינת הרב טוב הצפון לצדיקים כמבואר לעיל, וזה היה בעולם המחשבה דאיהו עלמא דאצילותא קדישא, אשר אין שם שום אחיזה כו׳, וזהו בתחילה עלה במחשבה, היינו בעולם המחשבה הוא כך עד עתה, אך בהשתלשלות העולמות לנבראים וליצורים ולנעשים אשר שם יש אחיזה כו׳ ר״ל, ולא יוכלו ליזון מצד הדין מגודל זוהם הזהב הקשה כנ״ל, ולכך שיתף שם בהעולמות ההם מידת הרחמים, בשביל שיהיו יכולים ליזון עכ״פ מצד החסד והרחמים, ונמצא שלא היה שום חזרה ח״ו.

וזהו שהשיב הקב״ה למלאכי השרת כך עלה במחשבה, כי רצונו יתברך הוא רק שיזונו הצדיקים מצד הדין, וכמו הרב טוב הצפון לצדיקים לעתי״ל, ולכך הביא על רבי עקיבא הקדוש והטהור יסורים גדולים כאלו, כדי שיזדכך ויטהר מכל וכל ויבוא לו הכל מצד הדין, וזהו כמו בחינת עולם המחשבה וכנ״ל, וזהו פירוש כך עלה במחשבה, ולרמז דברינו אלה.

ומטעם זה היה חורבן הבית בחודש אב, כי אב הוא מלשון מחשבה, כי זרע הבן נמשך ממחשבת האב שהוא המוח, ולכך אבא הוא בחינת מחשבה, ולכך היה החורבן בזה החודש, כי ע״י הגלות והיסורין אשר אנו מקבלין עלינו באהבה ונטהר זוהם הזהב הקשה ר״ל, ואז מצד הדין נהיה ראויים לכל הטובות והברכות והישועות ונחמות, כמו שהוא בעולם המחשבה. ומטעם זה ג״כ ט״ו באב הוא יו״ט גדול, כי אז הוא בבחינת יוה״כ, ויבואו עלינו כל המיני השפעות טובות והישועות ע״י משיח צדקנו שיבוא בב״א, והמשכיל יבין כל זה. ע״כ.

והם ימי כפרה וסליחה[ק].

◆ באר מים חיים ◆

ואמר האדמו"ר מטאהש זי"ע (עבודת עבודה פתגמי קודש סו"פ מטות) דהנה בימי בין המצרים העת מסוגל יותר להשראת השכינה, כי בימים אלו השכינה הקדושה בדרך ובגלות והיא משתוקקת וממתנת כביכול שנעשה לה דירה לשכון בתוכנו, לכן מייד כאשר אנו עושים לה מקום משכן בליבנו, היא באה לשרות בנו באור גדול.

בפרט בשבתות של הימים האלה, שבכלל בכל שבתות השנה זהו עבודתינו לעשות דירה להשכינה הקדושה, כמו שאמר הכתוב (שמות לא) לעשות את השבת לדורותם, ופירשו בתיקו"ז (תיקון ו דף כב:) לדרתם מלשון דירה, זכאה איהו מאן דמתקן לה דירה נאה בלביה, כ"ש בשבתות של ימי בין המצרים, בימים אשר השכינה הקדושה בגלות, כאשר האדם עושה לה בשבת דירה נאה בלביה, השכינה באה לשרות בקרבו באור יותר גדול משאר שבתות השנה, וזוכה לסייעתא דשמיא מרובה בהתקרבות יותר גדולה אכי"ר. עכ"ד.

עוד אמר האדמו"ר מטאהש זי"ע (עבודת עבודה דברות קודש סו"פ בלק) דבימי בין המצרים צריך לעבוד ביותר להמתיק את הדינים מבנ"י, ולהשתדל יותר לשמח את השכינה הקדושה, אשר בכל צרתם לו צר, וע"י שהאדם משמח השכינה הקדושה אף בימים אלו, זוכה להרגיש האור הגדול המוסתר בימים הללו, כי בימי בין המצרים מאירים אורות שלימות המשיח, כי לעתיד יתהפכו ימים אלו לימים טובים, ועל כן עתה הם בבחינת ערב יו"ט, וכמו בכל ער"ש ויו"ט מאיר כבר אורו של שבת ויו"ט הבא, כן בימים אלו מאירים כבר אורות של ימות המשיח, ובכח זה נזכה בב"א שיתעוררו חסדים ורחמים רבים על כנסת ישראל, ונזכה כולנו לראות במהרה בנחמת ציון וירושלים בתיקון השלם ויחוד השלם ויתגלה במהרה קץ הגאולה באור גדול, וימלא כבודו את כל הארץ אמן ואמן, ובא לציון גואל בב"א. עכ"ד.

[ק] **הנה** המהרש"א (ח"א בכורות דף ח: ד"ה ועוד אייתו תרי ביעי וכו', בדילוגים) כתב, שכ"א יום אלו, הם כנגד כ"א ימי סליחה ושמחה, מיום טוב ראשון של ראש השנה עד כ"א בתשרי, שהוא הושענא רבה יום גמר החתימה, כדאיתא במדרשות (זוהר ח"ג דף לא:), כי כמו שהכ"א ימים שמראש השנה עד הושענא רבה תולדות ליבון עוון וכפרה עליהן הן, כן גם ימי כ"א יום פורעניות מי"ז בתמוז עד תשעה באב, היה תולדות ליבון עוונות, כי הצרות ויסורין מכפרין, כמו שאמרו (ברכות דף נו. וסנהדרין דף לז:) הגלות מכפר. עיין שם.

וכתב בערוגת הבושם (פר' פנחס בנדמ"ח עמוד שצב) דהנה בבחינת שנה יש ג"כ בחינת עיתים חשות ועיתים ממללות, דיש ימים בשנה שהעבודה צריכה להיות בבחינת עיתים חשות, ויש עיתים שהעבודה הוא בבחינת עיתים ממללות, ולדוגמא הוא מה דאיתא בספה"ק דכ"א יום שבין י"ז בתמוז הם כנגד הכ"א ימים טובים הכתובים בתורה (שבת ר"ח ז' ימי הפסח שבועות ב' ימי ר"ה יו"כ ז' ימי סוכות שמיני עצרת), ולעתיד יהיו ימים אלו ימים טובים יותר מכ"א ימים

◆ באר מים חיים ◆

טובים עצמם, כי כל הימים טובים הוא בבחינת עיתים ממללות היינו שיש בכל יו״ט מצוה מיוחדת לאותו יום, ועכ״פ חלוק בקרבנותיו משאר הימים, משא״כ ימים האלו שהוא בבחינת עיתים חשות, והימים האלו יהיו נזכרים ונעשים בעבודתן ויאיר בהם אורו יתברך שמו מעלמא דאתכסיא, ולא יהיה נגלה באתגליא שום דבר יותר משאר הימים, אלא העבודה תהיה בהם בחשאי, בבחינת עיתים חשות, כמו תפילת שמו״ע, שהוא בבחינת (ש״א א) חנה מדברת על ליבה וקולה לא ישמע. עכ״ד.

ואיתא בברכת אברהם (סלונים, לר״ח מנחם אב עמוד קיז-ח) דהנה צירוף שם הוי״ה של חודש אב הוא שם הקדוש העולה מר״ת של הפסוק (דברים כז) ה׳סכת ו׳שמע י׳שראל ה׳יום הזה נהיית לעם לה״א, ודרשו חז״ל (ברכות דף סג:) הסכת, הס ואחר כך כתת.

וביאר ע״פ מאמר חז״ל (חולין דף פט.) עה״פ (תהילים נח) האמנם אלם צדק תדברון, מה אומנותו של אדם בעוה״ז ישים עצמו כאלם, יכול אף לדברי תורה, ת״ל צדק תדברון, והא בהא תליא במידה שעושה עצמו כאלם לדברים בטלים כך זוכה לצדק תדברון.

וזהו דרשת חז״ל (ברכות דף סג:) הס ואח״כ כתת, היינו ע״י שיקיים הס מדברים אחרים, זוכה לכתת עצמו בדברי תורה.

וזהו ענין חודש אב, שבימים אלו של בין המצרים בהם מתגבר כח הרע אז צריך לקיים הס מכל דבר רע, ואז זוכה אח״כ בכ״א יום שמראש השנה עד שמיני עצרת לצדק תדברון בתורה ובתפילה ושפיכת נפשו לפני ה׳.

וזהו מאמר הכתוב (תהילים קלט) אם אסק שמים שם אתה ואציעה שאול הנך, היינו אם רוצה האדם להרגיש אלקותו יתברך בבחינת אם אסק שמים שם אתה, העצה היא ואציעה שאול הנך, היינו בבין המצרים ובכל עת מיצר בחינת שאול, אז ידע ש״הנך״ שהקב״ה עומד עליו ורואה במעשיו, או אם יזכה כאשר יגיעו הזמנים של אם אסק שמים בימים הנוראים לקרות כי שם אתה.

וכתב הרב ברכת אברהם (שם) רמז נאה, כי הנה אס״ק בגימטריא קס״א כמנין שם אהי״ה במילוי יודי״ן (כזה: אל״ף ה״י יו״ד ה״י), אהי״ה גימטריא כ״א, היינו שהשי״ת אומר אהיה אשר אהיה עם אלו הרוצים ועמלים עתה לקבל אלוקתי בכ״א ימי בין המצרים, אזי אהיה עימהם בכ״א ימים הנוראים והימים טובים.

ובתולדות אדם (פר׳ מטות) כתב וז״ל: וכ״א יום שבין המצרים מכוונים נגד כ״א יום שמראש השנה עד שמיני עצרת, והמתקן נפשו בכ״א יום שבימי בין המצרים אז יוצא לזכות בימי הדין הנ״ל, כי כבר תיקן הכל ואין לו עוד לירא מיום הדין, כי הימים נהפכו לרצון ורחמים וכו׳, וביותר יכול התיקון להיות בשבתות שבבין המצרים, כי הם גדולים יותר מכל שבתות השנה. עכ״ל.

◆ באר מים חיים ◆

וכתב האדמו״ר מטאהש זי״ע (עבודת עבודה פתגמי קודש פר׳ בלק סוף אות א) הנה ימי בין המצרים הם הכנה לימים הנוראים הבאים לקראתינו, והזמן גרמא ביותר להתבונן מה הסיבה שאין יראת ה׳ נקבעה בליבנו כדבעי, ולמה אין אנו רצים אחר מידה יקרה זו לקנותה, הלא יראת ה׳ היא חיותו של אדם, כמש״כ (משלי יט) יראת ה׳ לחיים, והיא האוצר הגדול, כמו שאמר הכתוב (ישעיה לג) יראת ה׳ היא אוצרו, וכאשר האדם זוכה לאושר הגדול הזה של יראת שמים, קנה לו בזה כל הצלחתו בעולם, בזה ובבא, לעד ולנצח נצחים. עיין שם.

עוד כתב (שם סוף פר׳ מסעי) דימי בין המצרים הם הכנה לימים הנוראים הבעל״ט, לעשות חשבון הנפש על מעשים של כל השנה שעברה, ובפרט כאשר מתחילין לקרות ספר דברים שהוא ספר משנה תורה, שבו חזר משה רבינו ע״ה על הפרשיות אשר קראנו במשך כל השנה, אזי הקריאה מעוררת את הזמן, לעשות חזרה על כל המעשים להתבונן היאך יתנהג במשך כל השנה. עכ״ד.

וכתב רבינו צדוק הכהן מלובלין בספר צדקת הצדיק (אות קעא) כי ידוע שכנגד כ״ב ימים שבין המצרים (כולל י׳ באב) הם מר״ה עד שמע״צ, ושמחת תורה הוא נגד י׳ באב, דאמר רבי יוחנן אלמלי הייתי באותו הדור לא קבעתיו אלא בעשירי, מפני שרובו של היכל בו נשרף, כמו שאמרו רז״ל (תענית כט.), כי ספיקא דיומא שבכל יו״ט הוא נגד תורה שבע״פ הדומה לתושב״כ שהם ב׳ לוחות הברית, וכן ב׳ ימים יו״ט אחד דאורייתא ואחד דרבנן והקדושה יורדת לב׳ הימים, וכן השפע שירד לתשעה באב שהיה מלמעלה שפע גדול ועצום כנ״ל נתחלק גם לי׳ באב, ולמטה נתהפך ר״ל.

וידוע דטעם סוכה הוא החסיון בה׳ והבטחון בו, ונגד תשעה באב הוא שמע״צ שאמרו רז״ל (תנחומא סדר פנחס אות טז) לפיכך אמר להם הקב״ה, כל שבעת ימי החג שהייתם מקריבים לפני קרבנות, על אומות העולם הייתם מקריבים שבעים פרים, אבל עכשיו הקריבו על עצמכם, שביום השמיני עצרת תהיה לכם והקרבתם עולה אשה ריח ניחוח לה׳ פר אחד איל אחד.

משל למלך שעשה סעודה שבעה ימים, וזימן כל בני המדינה בשבעת ימי המשתה, כיון שעברו שבעת ימי המשתה, אמר לאוהבו, כבר יצאנו ידי חובותינו מכל בני המדינה, נגלגל אני ואתה במה שתמצא, בליטרא של בשר או ליטרא של דג או ירק, כך הקב״ה אמר לישראל, כל קרבנות שהקרבתם בשבעת ימי החג, על אומות העולם הייתם מקריבים, אבל ביום השמיני, נגלגל אני ואתם במה שאתם מוצאין, בפר אחד ואיל אחד. ע״כ. והוא ממש היפך תשעה באב.

וימים אלו מסוגלים ביותר להעלאת ניצוצות הקדושה, ומסוגלים ביותר לתקן בהם ברית קודש[1].

◆ באר מים חיים ◆

וכ״ב ימים הם נגד כ״ב אותיות התורה שפגמו, כמו שאמרו רז״ל באיכ״ר (פתיחתא אות כד), ולכך בי״ז בתמוז נשתברו לוחות ונשרפה התורה, והוא נגד אות א׳ שמתחיל בו אותיות התורה, ובאותו זמן יורד שפע דברי תורה הרבה, רק שהוא בראיה כטעם מראות יחזקאל.

ואמרו רז״ל (ברכות דף נז:) הרואה יחזקאל בחלום יצפה לחכמה, שזהו דוגמת פסח ראתה שפחה כו׳, ואח״כ שבועות מתן תורה בקנין וצריך מ״ט ימי ספירה בינתיים, וכן מי׳ באב עד ר״ה הם מ״ט ימי ספירת נקיים, ואח״כ מתחיל דברי תורה בקנין כפי תוקף הראיה שבין המצרים. עכ״ד.

י אתא בפרי צדיק (פר׳ בשלח אות ו) שימי בין המצרים הוא הזמן המסוגל להוציא הניצוצות קדושות, והוא הכנה לגאולה, ויתכן לקרוא אותם ביחוד שבת שהוא הכנה להיות שבת שלם.

וכתב בזרע קודש (ליקוטים) שבימי בין המצרים, הזמן גרמא לתקן הברית, שאז קוראים עניני כבישת סיחון ועוג ומדין, ואז העת לברר ניצוצי קדושה מהעומק שאנו נמצאים אז.

וכתב בעבודת ישראל (פרקי אבות פ״ג מ״א) דהנה צריך לדעת למה הרכיב הקב״ה הנשמה שהיא חלק אלוה ממעל, אל הגוף הגשמי ונתנה בעולם השפל הזה שהוא מלא תאוות וחמדות, והיינו כדי שהנשמה תתגבר על התאוות וחמדות, כדי שיעבוד את ה׳ ובזה יהיה יותר תענוג, כמש״כ בזוה״ק (עיין פר׳ פקודי דף רסה.) שהעוה״ז נקרא טיט היון שבו צדיקים צומחין, ולשם השליך ניצוצות קדושה, וצריך אדם ללקט אותם ולהעלותם.

והוא כמו משל, לאחד שפיזר אבנים טובות אל האשפה וטינופת, וציוה לבנו ללקט אותם ולנקותם מן הטינופת, בודאי שכמה שיותר שבנו לוקט ומנקה אותם, כך יותר מקבל שכר מהם. ומזה יוכל האדם להבין, שבעוה״ז מחמת שפלותו, יוכל אדם להשיג מעלות גדולות. וכמו כן בודאי, כך יש ימים בשנה שהם שפלים, דהיינו ימי בין המצרים, שבהם יוכל אדם יותר להעלות יותר ניצוצות, ויוכל ללקט בימים אלו יותר אבנים טובות ומרגליות ולהעלותם.

ומה שיוכל אדם לתקן בתשעה באב שהוא בשפלות, אינו יכול לתקן בשמחת תורה, וכן להיפך, כי חרוצים ימיו של אדם, ובכל יום ויום צריך אדם לעשות תיקונים שנחרץ עליו דבר יום ביומו, ומה שיוכל לתקן ביום זה לא יוכל לתקן למחר, כי למחר צריך לעשות תיקונים אחרים, וללקוט אבנים טובות ומרגליות. וזהו שנאמר (שמות טז) ולקטו דבר יום ביומו דייקא, וכמאמר הזוה״ק (תיקו״ז תיקון כב דף סה.) לבושין דלביש בצפרא לא לבש ברמשא, לבושין דלבש ביומא דא לא לבש ביומא דא. ע״כ.

ויש להזהר מאוד להוסיף בימים אלה בעסק התורה, בפרט בתורה שבעל פה, בעיקר בפשטות התורה, לא בנסתרות[1].

◆ באר מים חיים ◆

[1] כתב במאור ושמש (סו"פ בלק) עה"פ (במדבר כב) ויעמוד מלאך ה' וגו', שכתב שהצירוף של חודש אב הוא ה'סכת ו'שמע י'שראל ה'יום, כי על פסוק זה דרשו חז"ל בש"ס (ברכות דף סג:) הסכת – עשו כיתות כיתות ועסקו בתורה, והיינו מפני שבימים אלה שהם עת תגבורת הדינין, צריכין ישראל לעסוק בתורה שבע"פ כדי להמתיק הגבורות.

כי הנה יש להבין מהו שימים אלו שבין י"ז בתמוז לתשעה באב נקראים בין המצרים, ונראה לומר, כי הנה הרשעים במעשיהם הרעים ממשיכים את ההנהגות ע"פ הטבע שהוא גימטריא אלהי"ם, והוא גבורות ודינים וגורמין חורבן העולם חלילה, אמנם הצדיקים במעשיהם הטובים ממשיכים את שמות הקדושים, דהיינו הויו"ת הקדושים גדלות המוחין לתוך שם אלהי"ם וממתיקים הדינים.

והנה ידוע שבעיתים הללו בין י"ז בתמוז לתשעה באב גברו הדינים והמקטרגים עד למאוד עד שנחרב הביהמ"ק, ואז בעת מעשה חורבן הבית נסתלקו הויו"ת למעלה למעלה, ואולם אז היה הסתלקות הויו"ת רק באותו הרגע, ואח"כ מייד חזרו לזרוח כבראשונה שלא להאחז חלילה שליטת החיצונים, ועי"ז היה קיום העולמות.

והנה נמצא כתוב בספר הכוונות להאר"י ז"ל שבימים האלה יש לכוין בשלוש הראשונות של השמו"ע בתפילה, בחתימה ראשונה יש לכוין האותיות שקודם להוי"ה דהיינו שם טדה"ד, ובחתימה השניה של השמו"ע יכוין האותיות שאחר שם הוי"ה דהיינו כוז"ו.

והיינו דידוע, כי בכל שנה חוזרין אותם השפעות שהיו באותן הזמן, וממילא בימים שבין י"ז בתמוז לתשעה באב מתעוררים הדינים ומקטרגים כמו שהיה בשעת החורבן ושריפת הבית, ולזאת נראה עצה היעוצה לעסוק בפשטות התורה בימים הללו ולא בנסתרות, ומובן ממילא ליודעי דעת.

וג"כ יראה לאחוז במידות טובות בי"ג מידות, וזה נרמז בדברי כוונת האר"י ז"ל דהיינו לכוין בשמות טדה"ד כוז"ו בחתימת ג' ברכות ראשונות בשמו"ע, כי שם טדה"ד הנזכר בכוונות ימי בין המצרים, היינו כי הוא רמז לכ"ב אותיות התורה כמנין טדה"ד, דהיינו שזה רומז ללמוד בהתמדה בתוה"ק בימים האלה, כי הוא רמז לכ"ב אותיות התוה"ק, ושם כוז"ו בגימטריא הוי"ה אחד, דהיינו לייחד השמות ולאחוז בי"ג מידות, כמו שאמרו חז"ל (ר"ה דף יז:) ויעשו לפני כסדר הזה וכו'.

ובזה נבין מה שנקראו הימים האלה שמי"ז בתמוז לתשעה באב שהם ימי צרה – בין המצרים, לפי שהשם הוי"ה הוא בין שני שמות דהיינו השם טדה"ד לפניו כנ"ל והשם כוז"ו

◆ באר מים חיים ◆

לאחריו כאמור, וזהו בין המצרים בין הגבולים, דהיינו השני שמות הנ״ל כדי שלא יאחזו בו החיצונים כידוע.

והנה נמצא כי ימי בין המצרים הם ימים קדושים שבהם אור הקדושה נסתר למען לא יוכלו לינק ממנו החיצונים, והנה כאשר ישראל עוסקים בתורה שבע״פ לשמה, שאין אומה״ע יודעים מתורה שבע״פ, ועליהם נאמר (דברים ד) כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים, שלאומה״ע אין להם תורה שבע״פ, אזי הן פועלים ע״י עסקן בתורה שבע״פ שיתייחדו היחודים באופן שלא יבינו הסטרא אחרא ולא תוכל לקטרג, שישראל פועלים ע״י עסקן בתורה שבע״פ שהיא כלולה ג״כ מכ״ב אתוון דאורייתא, להמשיך הי״ג תיקונים והט׳ תיקונים שעולים כ״ב.

והשם טדה״ד הנ״ל עולה ג״כ כ״ב, והשם שלאחר אותיות השם הוי״ה ב״ה כוז״ו עולה ט״ל כמספר שם הוי״ה וי״ג תיקונים, כי ע״י עסקן בתורה שבע״פ – ששם הוי״ה ב״ה מאיר בהשני שמות אלו דרך העלמה והסתר שלא יבינו הסטרא אחרא בכדי שלא תוכל לקטרג, ועי״ז נמתקין הגבורות ונמשכים הרחמים על כנס״י מהי״ג תיקוני דיקנא.

וזהו שאמרו חז״ל בגמרא (שבת דף פח.) על תורה שבע״פ הדר קיבלוה בימי אחשורוש, כי המן הרשע רצה להגביר כח הדינים לקטרג על ישראל, לכן עמדו ישראל וקיבלו על עצמם עול תורה שבע״פ, שע״י עסק התורה שבע״פ יכולין להמתיק הדינין ולייחד שמות ההויו״ת של הרחמים דרך העלמה, ולהמשיך חסדים על כנס״י.

וזהו שהצירוף של חודש תמוז הוא מס״ת הפסוק (אסתר ה) וכל ז׳ה איננ׳ו שוו׳ה ל׳י, לרמוז שכמו שבימי מרדכי נמתקו הגבורות ע״י שקיבלו עליהם לעסוק בתורה שבע״פ, כך בימים האלו צריך לעסוק בתורה שבע״פ יותר מבשאר ימים.

והצירוף של חודש אב הוא ר״ת הפסוק (דברים כז) הסכת ושמע ישראל היום, כי ע״פ זה דרשו חז״ל (ברכות דף סג:) הסכת – עשו כיתות כיתות ועסקו בתורה, מפני שבימים אלו שהוא עת תגבורת הדינין, צריכין ישראל לעסוק בתורה שבע״פ כדי להמתיק הגבורות בהעלם, ולהמשיך הי״ג תיקונים וט׳ תיקונים, שע״י עסק התורה שבע״פ ממילא נתייחדו השני שמות טדה״ד כוז״ו.

וזהו דאיתא בכוונות האר״י ז״ל לכוין שני שמות אלו בשני ברכות הראשונות של תפילה, כדי ששם הוי״ה יאיר בתוכם דרך העלם כנ״ל, ועי״ז נמתקין הגבורות ונמשך רחמים וחסדים על כנס״י. עכ״ד.

ואמר האדמו״ר מטאהש זי״ע (עבודת עבודה פתגמי קודש סו״פ דברים) דבימים האלה העבודה יותר גדולה וכו׳, ועל כן יש יותר להתאמץ לעבוד את ה׳ ביתר עוז וביגיעה יתירה, וכן יש להתאמץ מאוד בימים אלו ללמוד בתוה״ק ביגיעה יתירה ובמסירות נפש, וכמו שקודם מתן

◆ באר מים חיים ◆

תורה הוצרכנו ליגיעה ויסורים כדי שיזכו לקבל את התורה הנקנית ע״י יסורין, כך בכל דור ודור א״א לאדם לזכות לקנין התורה אלא ע״י יסורים, היינו שייגע את עצמו על דברי תורה וימית עצמו באוהלה של תורה, כמאמר חז״ל (ברכות דף סג: שבת דף פג: גיטין דף נז: זוהר פר׳ תרומה דף קנח: ובפר׳ כי תצא דף רעט. ובפר׳ פנחס רע״מ דף רמז: ובתיקוני זוהר חדש דף קיז. ועיין תמיד דף לב.) ע״פ (במדבר יט) זאת התורה אדם כי ימות באוהל, דאין דברי תורה מתקיימין אלא במי שממית עצמו עליה, וכן מנו חז״ל (אבות פ״ו מ״ה) אחד מקניני התורה בקבלת היסורין, והיגיעה על דברי תורה הן הן היסורים.

וע״י יסורים אלו נזכה גם למתנת ארץ ישראל שנקנית ג״כ ע״י יסורים בעת הגאולה בב״א, כדאיתא בפ״ק דברכות (דף ה.) תניא רבי שמעון אומר שלוש מתנות נתן הקב״ה לישראל, וכולם לא נתן אלא על ידי יסורין, ואלו הן התורה וארץ ישראל ועולם הבא וכו׳, נמצא כי ע״י יגיעת התורה נמהר את הגאולה ע״י מעשינו ונמהר לתקן את כל התיקונים אשר עלינו לתקן עוד לפני ביאת משיח צדקינו. עכ״ד.

ובמאור ושמש (רמזי בין המצרים) כתב עוד, כי צירוף של חודש אב הוא ר״ת הפסוק הסכת ושמע ישראל היום, והיינו כי דרשו על זה חז״ל (ברכות דף סג:) הסכת – עשו כיתות כיתות ועסקו בתורה, כי הנה החורבן של ביהמ״ק נגרם ע״י שנאת חינם ופירוד שהיה אז בין בנ״י, ואנו צריכין לתקן זה ע״י שנעסוק בתורה בחבורה כיתות כיתות באהבה ואחוה ושלום ורעות.

וזהו שצריכין להתחזק בחודש זה להתחזק בתורה ולהחליש ידי עשו בקולו של יעקב, כמו שדרשו חז״ל (ב״ר פר׳ סה אות כ), וכסימן הקדמונים מקומי עד שכבי קומי כנ״ל. עכ״ד.

וזהו שאיתא (מגילה דף ה:) דביקש רבי לעקור תשעה באב, והיינו ע״פ מה שאיתא (סוטה דף מט.) משמת רבי בטלה ענוה ויראת חטא, ופירושו הוא כי רבינו הקדוש ז״ל היה עבודתו כל ימיו להנהיג את תלמידיו בענוה ויראת חטא, ולבטל כח ידי עשו שהוא גורם לעשות פירוד ושנאת חינם, וכשמת רבי בטלה מתלמידיו זאת ההנהגה של ענוה ויראת חטא, נמצא כי בימי רבי היה ענוה ויראת חטא וזה גורם לקרב הגאולה, וזהו שביקש רבי לעקור תשעה באב אלא שיהיה הגאולה שלימה ולא יצטרכו להתענות בתשעה באב. וק״ל.

ואמר האדמו״ר מטאהש זי״ע (עבודת עבודה שיחות קודש ח״ב עמוד שפח) דימי בין המצרים הם ימים נשגבים, כי בימים אלו החל מיום י״ז בתמוז, התחנן משה רבינו אל ה׳ ארבעים יום בעבור חטא העגל, ומכח תפילותיו בימים אלו אמר לו הקב״ה לבסוף מ׳ יום לפסול הלוחות השניות, והקב״ה כתב עליהם שנית את עשרת הדברות, ולכן לעתי״ל יהיו ימים אלו יום טוב, כי באמת זהו יו״ט גדול, שאף אחר שבנ״י חטאו בעגל, מחל להם הקב״ה ונתן להם התורה השנית, וכיון שלעתי״ל יהיה יו״ט, גם עתה כן הוא, כי מה שהיה ומה שהוא ומה שעתיד להיות – חד הוא קמיה יתברך.

◆ באר מים חיים ◆

וכיון שימים אלו הם ימי יום טוב של קבלת התורה מחדש, צריכין להתאמץ ביותר בלימוד התורה, ולקיים בפועל מה שאומרים בכל לילה בברכות קריאת שמע של ערבית "ובהם נהגה יומם ולילה", נהגה הוא מלשון מחשבה וגם מלשון דיבור, והיינו שהן מחשבותינו הן דיבורינו יהיו שקועים יומם ולילה בעסק התורה בלימוד התורה קיום התורה, לשמור לעשות ולקיים את כל דברי תלמוד תורתך באהבה. עכ"ד.

וכתב הישמח משה זי"ע במאמר אבל משה (עמוד נז) עה"פ (איכה ב) קומי רוני בלילה לראש אשמורות, היינו הכוונה על לימוד התורה. והנה יש לדקדק מהו זה דקאמר קומי רוני בלילה, והלא אף בלא חורבן הבית נאמר (יהושע א) והגית בו יומם ולילה. וביאר עפ"י דברי הרי"ף (עין יעקב חידושי אגדות פ"ק דברכות דף ג.) דהמשמרות שיש בלילה, הן כדי לבסס כח הדין המושל בלילה, ובזמן שביהמ"ק היה קיים, היו האיברים והפדרים שלא נתעכלו מבעוד יום עושים תיקון זה, ולכן שואג הקב"ה אז, אוי לי שהחרבתי ביתי (שם) דהוא יותר מרוצה בתיקון הנעשה מלמטה. עיין שם. ולפי"ז היינו דקאמר, כיון שנחרב הבית קומי רוני בלילה, היינו שבזמן שביהמ"ק היה קיים, היה מתבסם כוח הדין ע"י איברים ופדרים, אבל עכשיו שנחרב הבית, אזי קומי רוני, דהיינו תעסקו בתורה, וכל העוסק בתורת עולה כאילו הקריב עולה כאמור (מנחות דף קי.). עכ"ד.

וכתב ר' מנחם מנדל מרימנוב זי"ע בספר מנחם ציון (פרשת פינחס, בסעודה שלישית ד"ה בבין המצרים) שהנה בימי בין המצרים, שאז שולט נחש הקדמוני (פרע"ח שער הברכות פ"ז) רצה לומר משליטת הסטרא אחרא, אזי צריכין אנו ליתן חיות חדש בזה הזמן ע"י עסק התורה הקדושה באלו הסדרות השייכים לאלו השלוש שבועות, כי הם מדברים מענין הקרבנות ושאר ענינים גדולים. עכ"ד.

וכתב בישמח ישראל (לתמוז אב) כי איתא בספה"ק על (איכה א) עיני עיני ירדה מים, דהוא על חודש תמוז אב בחינת עינים, ועל ידי התורה הקדושה יוכל להאיר העינים, פיקודי ה' ישרים משמחי לב מצות ה' ברה מאירת עינים (תהילים יט), וזהו (ברכת אהבה רבה) והאר עינינו בתורתך, פירוש על ידי תורתך נזכה לאור העינים. עכ"ד.

וכתב האדמו"ר מטאהש זי"ע (עבודת עבודה פתגמי קודש סו"פ קרח) דכאשר אנו נכנסים עתה לימי בין המצרים, אשר בימים אלו אנו מתעוררים ביותר לצפות ולייחל אל פדיית ציון וירושלים, בימים כאלה עלינו להתחזק יותר בענין זה להתעמק בעסק התורה, ואף שהם ימים נמוכים, ימים קשים, צריכין לזכור כי הקב"ה איתנו בכל עת וזמן, וכן בכל השנה כאשר עוברים על האדם עיתים וימים קשים, צריכין לזכור כי הקב"ה איתו עמו, והוא כביכול נושא אותנו, דער אייבערשטער טראגט אונז, ושומר אותנו וממלט אותנו מכל רע, כמו שאמר הכתוב (ישעיה מו) אני עשיתי ואני אשא ואני אסבול ואמלט.

וימים אלה מסוגלים שיתקבלו כל התפילות להי״ת[ח].

◆ באר מים חיים ◆

וכיון שהאדם מבטל את עצמו אל הבורא ב״ה ואל הנהגתו, ומוסר את עצמו ביד ה׳ שינשאהו, זוכה שיתהפכו לו העיתים והימים קשים, והקב״ה מאיר לו בתוך החושך, כי כל הקשיים הבאים על האדם, הוא מפני שמפריד את עצמו מהנהגת הבורא, ומראה בעצמו כאילו אפשר לו לעשות דבר בכח עצמו, וכאילו אינו צריך שהקב״ה ינשאהו, אבל כיון שהאדם מוסר את עצמו ביד ה׳, ומלביש את עצמו מראשו ועד רגלו בהכנעה וביטול, אזי מתהפכים לו כל העיתים לטובה, כי הקב״ה מדריכהו ומנחהו על מי מנוחות, וכמו שאמר הכתוב (תהילים כה) ידרך ענוים במשפט וילמד ענוים דרכו, וכמו שאמר הכתוב (שם כג) ה׳ רועי לא אחסר, שכאשר האדם מכיר כי הקב״ה הוא רועה שלו, ומוסר את עצמו בידו, אז לא יחסר לו דבר, כי הקב״ה ינהיגו וירעה אותו במרעה טוב, ויזכה לצאת מכל הקשיים ולראות בהמתקת הדינים, עד שנזכה שיתהפכו הימים הללו לששון ולשמחה ולמנוחה אכי״ר. עכ״ד.

[ח] **מבואר** בכתבי מרן האר״י ז״ל (עיין באורך בספר פרי עץ חיים שער התפילה פ״ז) דכל תפילה של איש ישראלי אינה דומה לתפילת איש אחר, וכן תפילת האיש הישראלי בבוקר אינה דומה לתפילת איש הישראלי בצהרים וכו׳, ואין תפילה שדומה לחבירתה מימות העולם עד עתה. עיין שם.

ואין לך כל תפילה ותפילה שלא יתחדשו אז אורות חדשים גמורים לא ראי זה כראי זה, כדאיתא בתיקו״ז (תיקון כב דף סה.) וז״ל: ולבושין דאיהו לבוש בצפרא – לא לביש ברמשא, ולבושין דלביש יומא חדא לא לביש יומא תנינא, והכי בכל יומא וירחא ושתא ושבתא ויומין טבין אשתני בלבושין. עיין שם באורך. וע״ע בשער הכוונות (סדר תיקון התפילות דף נט.) ובעץ חיים (ח״א דרוש עיגולים ויושר דף מג ד״ה ולא עוד אלא, ובח״ב שער מ״ן ומ״ד פ״ב).

וכתב בעבודת ישראל (אבות פ״ג מ״א) שזה צריך לתקן בימי בין המצרים בתורה ובתפילה ובתשובה, לא כקצת המוני עם שאומרים שלא יוכלו להתפלל בימי בין המצרים, ובודאי המה כסילים וליבם בל עמם, רק צריך להתחזק עצמו בתורה ובתפילה ובתשובה, בימים שבין המצרים שהם ימי תשובה, שמי״ז בתמוז התחילו מ׳ יום אמצעיים שביקש משה רבינו ע״ה רחמים על ישראל.

ואיתא במדרש (שמו״ר פר׳ מד אותיות א-ב) שבמ׳ ימים האמצעיים לא הניח מקום אחד במרום שלא התגולל בו לבקש עליהם רחמים, עד שנאמר לו בר״ח אלול פסול לך. ובפרקי דר״א (פרק מד) כתיב שבאותן מ׳ יום חזר עליהן להחזירם בתשובה. וכן משמע בסדר עולם רבה (פרק ו) שמשה רבינו עלה ביום י״ח בתמוז להר. ולכאורה נראה שהם מדרשים חלוקים.

◆ באר מים חיים ◆

אבל באמת נראה דמר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי, שזה היה מעלת משה רבינו ע״ה יתירה משאר נביאים, ששאר נביאים כשהיו מקבלים נביאות, היו צריכים להתבודד וגופם היה בטל, אבל משה רבינו ע״ה היה איש אלהים, ואמרו במדרש (דב״ר פר׳ יא אות ד) מהו איש האלהים, אמר רב אבין מחציו ולמטה איש, מחציו ולמעלה האלהים. ע״כ. ופירושו שהיה יכול לדבק עצמו למעלה בהבורא ית״ש, ולמטה היה איש ומדבר עם בני אדם, ובאותם מ׳ יום עשה שני הדברים כאחד שביקש רחמים במרום, ולמטה הוכיחן להחזירן בתשובה והעלה תשובן לפני כסא כבודו ית״ש, הבן.

ועיין בביאור הגר״א על סדר עולם רבה (פ״ו) וז״ל: עלה בשמונה עשר כו׳, פירוש עלה להר להתפלל, ולא להיות שם כל ארבעים יום, אלא כל הארבעים יום האמצעיים היה בתוך המחנה, אלא היה עולה בכל יום על ההר להתפלל וירד תיכף, וכן היה כל הארבעים יום, ודלא כהתוספות שכתבו שבארבעים יום אמצעיים היה ג״כ בהר והגיהו בפרקי דרבי אליעזר. עיין שם. והיינו שמבאר הסתירה הנ״ל באופ״א שגם היה בהר בפועל בכל יום, ואחרי כן היה יורד תיכף. ושבעים פנים לתורה.

תיקון חצות ואבילות ביה״מ

הנה בימי בין המצרים נהגו כל ישראל בכל מושבותיהם לשבת על הארץ ולומר תיקון חצות, והמנהג לשבת בחצי היום[א].

◆ באר מים חיים ◆

א **כתב** מרן החיד״א במורה באצבע (סימן ח אות רל) שכן נהגו בא״י ע״פ כתבי רבינו האר״י זצ״ל והוא מנהג ותיקין. וכ״כ בספרו שו״ת יוסף אומץ (סימן כא) וכתב שנוהגים לומר תיקון רחל, משום שפסוקי תיקון רחל מיוסדים על בכיה ומספד על חורבן הבית. וכ״כ המקובל הרב שמ״ח גאגין נכד רבינו הרש״ש זי״ע (דברי שלום מנהגי בית אל אות ס).

וכבר מבואר בדברי מרן הקדוש (או״ח סימן א ס״ג) דראוי לכל ירא שמים להיות מיצר ודואג על חורבן ביהמ״ק. ע״כ. ומש״כ ירא שמים, כבר ביארו צדיקים (ספר הזכות על השו״ע או״ח שם) דמה שכתב השו״ע ירא שמים, שלכאורה כל שכן מי שאינו ירא שמים לאמיתו שראוי להיות מיצר יותר, שהרי כל דור שלא נבנה ביהמ״ק בימיו כאילו נחרב בימיו (ירושלמי יומא פ״א ה״א דף ה.) ויש לכל אחד חלק בזה.

אלא כוונתו שלא ידמה אדם את עצמו בשקר, כשבאמת אינו מרגיש כלל חיסרון ביהמ״ק, וכל הנוגע לכלל ישראל, וראוי להיות מיצר ודואג על זה עצמו, שסימן שהוא מבחוץ, עד שירחמהו הי״ת להכניסו לכלל ישראל ויהיה מרגיש בחסרונם ושמח בשמחתם. עכ״ד.

וכתב בשפת אמת (פר׳ דברים תרל״ד) ואתד״ק: כל דור שאינו נבנה בימיו כאילו נחרב בימיו, והנה הרי היו הרבה דורות של צדיקי עליון, וקשה להבין שעל דורם נאמר שהיה ראוי להיות נחרב בימיהם. ונראה לפרש, כי כל ימי הדורות מצטרפין ומתכנסין כל ההארות של עבודת בנ״י להיות ראויין לגאולה, כי היעלה על הדעת שדור הגאולה יהיו כ״כ ראויין בזכותם בלבד לגאולה, אלא בע״כ רק שזכות כל דור ודור עוזר ומביא מעט בנין ביהמ״ק.

והבנין נמשך כל ימי הגלות, כמאמר (תהילים קמז) בונה ירושלים ה׳, וז״ש שכל דור שאינו מסייע לבנינו, וז״ש שאינו נבנה בימיו שאין ימיו בכלל הבנין כנ״ל, וכל אדם בפרט ג״כ צריך לידע שכל מעשיו הם סיוע לבנין ביהמ״ק, וכפי מה שמקבלין ע״ע עול מלכות שמים מסייעין לבנינו, כמו שאמרו חז״ל (שמו״ר פר׳ נב אות ד במדב״ר פר׳ יד אות ג) הכל מסייעין לבנינו של מלך כו׳. עכ״ד.

◆ באר מים חיים ◆

מבואר שבאמת אין הכוונה כפשוטו שכל דור שלא נבנה בימיו כאילו נחרב בימיו, אלא הכוונה שכל דור שלא סייע בבנין ביהמ״ק, הרי זה כאילו מחריבו, וכל אדם שימיו לא סייעו לבנין ביהמ״ק, הרי הוא כאילו נחרב בימיו, אך הצדיקים אה״נ באמת סייעו לבנין ביהמ״ק, וכל אדם צריך לדאוג שכל מעשיו יהיו סיוע לבנין ביהמ״ק, על כן כמה יש להזהר בימים אלו לעורר את עצמו ולהשתדל לפעול לבנין ביהמ״ק במהרה בימינו אמן.

ואיתא בשער הכוונות (דף פט: ענין ימי בין המצרים) וז״ל: והם כ״א ימים שבין י״ז לתמוז עד תשעה באב, מנהג טוב וכשר הוא מאוד לכל בעל נפש, לשבת באבילות אחר חצי היום בכל אלו הימים, ולבכות בכיה ממש על חורבן הבית, וטעם היות זה אחר חצות היום הוא, כי אז הוא התעוררות הדינין בסוד (ירמיה ו) כי ינטו צללי ערב, אשר לסיבה זו נשרף ההיכל אחר חצי היום, ודבר זה עושה תועלת גדולה בנפש האדם, וענין חצות הלילה אין צורך להזכירו, כי אפילו בכל שאר הלילות צריך להתאבל על החורבן (א.ה כל אחד ואחד יש לו לנהוג בזה כפי יכולתו, והוי מחשב שכר המצוה כנגד מה שיוכל להגרם לו מזה הפסד, ולכך כל אחד ינהג כפי שיורו לו רבותיו הקדושים. ואשר כח לו במתניו לאזור כגבר חלציו לקום בראש אשמורות, מה מאוד שכרו הרבה, אשריו ואשרי חלקו, ויזכה לראות בבנין ביהמ״ק עם כל בני ישראל, במהרה בימינו אמן נצח סלה ועד), ומכל שכן בלילות בין המצרים שצריך להוסיף בבכיה, ועליו נאמר (ישעיה סו) שמחו את ירושלים כו׳ כל המתאבלים עליה. עכ״ל.

ובפרי עץ חיים (שער חג השבועות פ״א) כתב וז״ל: וזה כל אותן הימים שבין המצרים, מנהג טוב להתאבל אחר חצות היום, כי אז סוד הדינין, ולבכות חצי שעה או יותר על חורבן הבית, וטוב מאוד אל הנפש. עכ״ל.

וכ״כ בנגיד ומצוה (הל׳ בין המצרים) וכ״כ הרב מג״א (סימן תקנא סקמ״ה) וכ״ה בסידור יעב״ץ (ח״ב דיני י״ז בתמוז חרך ד אות יא דף סח.) ובאליה רבה (סימן תקמט סק״ד) ובעטרת זקנים (סו״ס תקנ) ובשו״ת זרע אמת (ח״ג סימן סא) ובעיקרי הד״ט (או״ח סו״ס כח) ובשער המלך (שער ג פ״א) ובבאר היטב (סימן תקנא סק״מ) ובזכור לאברהם (או״ח סימן ט) ובארץ החיים (סימן תקנא ס״ק יח) וברוח חיים (סימן תקנא סק״ו) ובמקור חיים (קיצור הלכות סימן תקנא סק״ד) ובקמח סולת (הל׳ י״ז בתמוז ובין המצרים ד״ה מי שקיבל) ובחיי אדם (כלל קלג סוף ס״ח) ובקיצור שו״ע (סימן קכב ס״א) ובכה״ח סופר (סימן תקנא ס״ק רכא). וביפה ללב (ח״ב סקי״א) הוסיף דאח״כ אומרים אני מאמין באמונה שלימה בנחמת ציון ובבנין ירושלים עיה״ק וכו׳. עיין שם הנוסח.

ובאיגרות הרמ״ז (סימן יז) כתב וז״ל: שאלת ממני הסדר שעושים בארץ ישראל בבין המצרים, והוא, כי בתיקון של הלילה מתעטפים בסודר כאבלים, ומרבים בבכיה יותר מהנהוג, ובכל יום אחר חצות אומרים על נהרות בבל, ומזמור לאסף, ושתי קינות, גם כן מעוטפים. עכ״ל.

◆ באר מים חיים ◆

וכתב בשערי קדושה (החלק השני שער שביעי) וז״ל: קימה אחר חצות לילה, זולת היותו מכלל אבלי ציון וירושלים שנאמר עליהם (ישעיה סו) שישו איתה משוש כל המתאבלים עליה, כי גם הקב״ה באותה שעה מתאבל ושואג כארי וכו׳. עש״ע.

וכתב החסיד בספר יסוד ושורש העבודה (שער הצאן פרק יא) וכתב האר״י ז״ל כל אותם הימים שבין המצרים, ישב לארץ אחר חצי היום, ויבכה ויקונן על חורבן הבית. עכ״ל. ונהגו להתאבל בין המצרים איש איש כפי יראתו מהבורא ית״ש, ועיין גם כן בשו״ע (סימן תקנא). עכ״ד.

ובמועד לכל חי (סימן ט אות ז) הביא בשם ספר מעשה הצדקה (דף קל. אות מח) וז״ל: ובקונטרס מגן דוד הנזכר (בדרוש בין המצרים) כתב, דנרמז בפסוק (ירמיה ל) ועת צרה היא ליעקב וממנה יושע, דשם רמז אל עשרים ואחד יום שיש בין י״ז בתמוז לתשעה באב, בהוציא שלושה שבתות וראש חודש, ישארו טו״ב יום כנגד תיבת הי״א, וזהו ועת צרה הי״א ליעקב, וממנ״ה אותיות המ״ן שהוא מ״ן דמנצפ״ך – יושע, על ידי שיאמרו תיקון רחל מחצי היום עד שעת מנחה כמו שכתב הרב האר״י זיע״א, ומה טוב ומה נעים ליתן באותה שעה פרוטה לצדקה שהוא טוב מעט בצדקה להמתיק הטוב של ימי הדין, דאין הדין נמתק אלא בשורשו, ואותיות צר״ה נעשה רצון, וזהו (תהילים סט) ואני תפילתי לך ה׳ עת רצון, ועי״ז נזכה ונראה בבנין בית מקדשינו בזכרינו את ציון, ציון הי״א דורש ה״ן לה בעגלא ובזמן קריב במהרה בימינו, עכ״ד. עכ״ל.

וכתב במשנ״ב (סימן תקנא סקק״ג) וז״ל: ובכוונת האר״י כתב שיתאבל בימים ההם אחר חצי היום ויבכה כמו חצי שעה. עכ״ל.

וכתב בערוך השולחן (סו״ס תקנא) וז״ל: ודע דרבים נהגו על פי האר״י ז״ל לומר תיקון חצות בין המצרים לאחר חצות היום, לבד ערב שבת, וערב ראש חודש, וראש חודש, וערב תשעה באב. עכ״ל.

וכן הביא ידידי הרה״ג ר׳ יעקב כהן בשרשי הים (פרק יח אות ב) בשם הרב ברית כהונה (מערכת ב׳ אות יא).

והביא עוד (בהערה שם) מה שכתב בספר ממלכת כהונה (עמוד שסג) שהיו נאספים בחצות היום כל ילדי התלמוד תורה יחד עם הגברים לומר את התיקון חצות. וכ״כ בויען עמוס (עמוד רכד). יעוין שם.

ועל מנהג זה של תיקון חצות, העיד הגר״א לאפיאן (לב אליהו ח״א עמוד 40) שכן נהגו בליטא. וכן נהגו בישיבת נובהרדוק כעדות מרן הגרח״ק בשם אביו בעל הקה״י (דרך שיחה ח״א עמוד תרט).

◆ באר מים חיים ◆

ואיתא במכתבי הח״ח (עמוד כו) שבימי בין המצרים היה נוהג הח״ח לומר תיקון חצות לאחר חצות היום, אף שבשאר ימות השנה לא הקפיד על הנהגת המקובלים שהביא בסימן א (סק״ט) לומר כל לילה תיקון חצות. ע״כ. וז״ל: כן לא ראיתיו לקום בחצות הלילה לאמור תיקון חצות, חוץ מן י״ז בתמוז עד תשעה באב שאמר התיקון אחר חצות היום לבדו בבית הכנסת. עכ״ל.

וכן מובא בספר מנהגי מהרי״צ הלוי (בין המצרים פי״ז אות א) דבאשכנז נהגו לומר תיקון חצות בבין המצרים, וכן נהגו בישיבה, וגם המהרי״צ הלוי עצמו נהג כן בתקופות מסוימות. עיין שם.

וכן ראיתי בספר מעדני המלך (פ״א עמוד כז) שכן היה המנהג בישיבת פורת יוסף שהיו אומרים תיקון רחל ברבים בימי בין המצרים. וכתוב שם, דדבר זה אינו לוקח הרבה זמן, אבל צריך להשתתף בצער של ירושלים, שכינתא בגלותא, צריך להשתתף בצער השכינה מי״ז בתמוז עד תשעה באב. ע״כ.

וכן ראיתי שכתב ר׳ יצחק רצאבי בשו״ת עולת יצחק (סימן רח) דאע״פ שהמנהג בתימן שאין אומרים תיקון חצות רק יחידי דיחידי סגולה, מ״מ ראוי לומר תיקון חצות בימי בין המצרים אחר חצות היום. וכ״כ בחיבורו שו״ע המקוצר (סימן קג סט״ו).

והנה הטעם שעושים זה התיקון אחר חצות, הוא משום שאחר חצות נחרב ביהמ״ק לגמרי, כי בתשיעי הדליקו הרשעים את ביהמ״ק, וגמר שריפתו היה בעשירי אחר חצות היום, כי ינטו צללי ערב, וכמש״כ (ירמיה ו) אוי לנו כי פנה יום כי ינטו צללי ערב.

ואיתא בגמרא (תענית דף כט.) וז״ל: דכתיב (מ״ב כה) ובחודש החמישי בשבעה לחודש היא שנת תשע עשרה שנה למלך נבוכדנצר מלך בבל, בא נבוזראדן רב טבחים עבד מלך בבל ירושלים, וישרוף את בית ה׳ וגו׳, וכתיב (ירמיה נב) ובחודש החמישי בעשור לחודש היא שנת תשע עשרה שנה למלך נבוכדנצר מלך בבל, בא נבוזראדן רב טבחים עומד לפני מלך בבל בירושלים וגו׳, ותניא אי אפשר לומר בשבעה שהרי כבר נאמר בעשור, ואי אפשר לומר בעשור שהרי כבר נאמר בשבעה, הא כיצד? בשבעה נכנסו נכרים להיכל ואכלו, וקלקלו בו שביעי שמיני, ותשיעי סמוך לחשיכה הציתו בו את האור, והיה דולק והולך כל היום כולו, שנאמר (ירמיה ו) אוי לנו כי פנה היום כי ינטו צללי ערב, והיינו דאמר רבי יוחנן אלמלי הייתי באותו הדור לא קבעתיו אלא בעשירי, מפני שרובו של היכל בו נשרף, ורבנן אתחלתא דפורענותא עדיפא. ע״כ.

וכן איתא בסדר עולם רבה (פרק כז) וז״ל: מה תלמוד לומר בשבעה לחודש, ומה תלמוד לומר בעשור לחודש, ואם נאמר בעשור, למה נאמר בשבעה? אמור מעתה, בשבעה נכנסו גויים להיכל, ונטלו את הים ואת המכונות ואת העמודים, והיו מקרקרין בו שביעי שמיני

וחצות יום לפי הרבה פוסקים היינו מייד אחר נטיית השמש בחצי היום[ב]. ולענין חצות לילה י"א דהיינו י"ב שעות אחר חצות היום[ג].

◆ באר מים חיים ◆

ותשיעי עד שפנה היום, שנאמר (ירמיה ו) קדשו עליה מלחמה קומו ונעלה בצהרים, אוי לנו כי פנה היום כי ינטו צללי ערב, עם חשיכה הציתו בו את האור, והיה נשרף בעשור לחודש, ועל אותו הדור הוא אומר (דברים לא) כי ידעתי את יצרו וגו', ואומר (שם) כי אנכי ידעתי את מריך וגו', כי ידעתי אחרי מותי כי השחת וגו'. עיין שם.

וכן איתא בזוהר הקדוש (פרשת ויחי דף רל.) וז"ל: בא ראה, כשנחרב בית המקדש, בשעה שנשרף, היה זמן מנחה, ועל זה כתוב (ירמיה ו) אוי לנו כי פנה היום כי ינטו צללי ערב, מה זה צללי ערב? אותם מקטרגים של העולם ורגזי הדינים שמזומנים באותה השעה, ועל זה שנינו שצריך אדם לכוין דעתו בתפילת המנחה, בכל התפילות צריך האדם לכוין דעתו, ובתפילה זו יותר מכולן, משום שהדין שרוי בעולם, ועל זה זמן תפילת המנחה יצחק תיקן אותה, והרי פרשוה. ע"כ.

מבואר מכל הני מאמרים, שחורבן ביהמ"ק היה בזמן מנחה אחר חצות היום, לכך זה הזמן המובחר להתאונן על החורבן במר נפש, וכל המרבה משובח.

ועיין בדברי מהר"א מני בספר מעשה אליהו (סימן שיח) די"ל תיקון חצות עד זמן מנחה קטנה. וצ"ע לברר זה.

[ב] **הנה** זמן חצות הוא מייד אחר נטיית השמש בחצי היום, וכמו שהאריך בנהר שלום (דף יט: בדפו"י דף פו:) וכמש"כ בפמ"ג (משב"ז סימן תקמט ובא"א סימן תקנא סקמ"ה) ובכה"ח (שם).

[ג] **כ"כ** הרב שב יעקב (סימן א) דחצות היינו י"ב שעות אחר חצות היום שהחמה עומדת באמצע הרקיע, וביאר דברי הזוהר (פר' ויקהל קצה:) דכמו דאמרינן בחורף שהשעות של סוף הלילה הניתווספות בחורף הם שייכים ליום, הוא הדין בתחילת הלילה השעות הניתווספות בחורף של יום הוא, ולפי"ז אחר ו' שעות מחצות היום מתחיל הלילה בין בקיץ ובין בחורף וכו'. עש"ע. וכתב עוד דמי שרוצה לקיים ענין קימת חצות כבזוהר, יש לו לקום בחצות הנ"ל, אך מי שרוצה לקיים ענין ג' משמרות ע"פ הש"ס דילן, יש לו לחשב מצה"כ עד עלות השחר דכן משמע בגמרא דילן.

וכן הסיק לענין חצות דיש לחשב י"ב שעות אחר חצות היום, בשערי תשובה (סק"ו) וכ"ד הרש"ש (דף יט: בדפו"י דף פו:) וכ"כ בברכ"י (סק"ה) ובקשר גודל (סימן א ס"ח) ובמורה באצבע (סימן ב אות מה) ובשו"ת יוסף אומץ (סימן מב) ובחסדי דוד (פ"ק דברכות ד"ה רבי

וי״א דחצות לילה לענין התיקון הוא תמיד ו׳ שעות אחר צה״כ, אף דלענין תפילה אינו כן[ד].

◆ באר מים חיים ◆

אומר) ובשלמי ציבור (דף יז.) ובחסד לאלפים (סימן א סקי״א) ובארצות החיים (סוף ס״ג) וביאר שם באורך בהמאיר לארץ (סק״ל) עש״ב. וע״ע שם באורך בארץ יהודא (סק״ג).

וכ״כ הרב עיקרי הד״ט (סימן א סק״ב) והרב משנ״ב (סק״ט) ובסידור בית עובד (אות ב) וכ״כ בסידור היעב״ץ ובסידור בעל התניא, וכ״ה בשו״ע הרב (ס״ח) ובניצוצי אורות על הזוהר (שם) ובכה״ח פלאג׳י (סימן ג סקל״ג) ובלב חיים (ח״א סימן ו) וברוח חיים (סימן א סק״כ) ובבן איש חי (ש״א פר׳ וישלח אות ד) וברב פעלים (ח״ב חאו״ח סימן ב) ובכה״ח סופר (סק״ז) וכ״ד הבכור שור (ברכות דף ג.) עיין שם ודוק. וכ״כ בחמדת ימים (שבת סוף פ״א) וכ״כ בשולחן הטהור (סימן א ס״ד) ובערוך השולחן (סכ״א) ובמשמרת שלום קיידנוב (סימן כג ס״א) וכ״ה בא״ר (סק״א) ובא״ז (סק״ג) עיין שם שהוכיח כן מהש״ס, וכ״ד הדרך חכמה (דף מד: נתיב כא שביל ו).

וכן הכריח היעב״ץ במור וקציעה (סימן א) ובביאורו לאבות לחם שמים (פ״ק דברכות מ״ב) וחלק על השערי ציון בהבנתו בזוהר. וכ״ד ר׳ אליהו מני בזכרונות אליהו (מערכת הת׳ אות יא) והעיד שכן המנהג מפורסם בירושלים עיה״ק חברון ת״ו ואין לשנותו.

וכ״ד ר׳ שריה דבילצקי (תיקון חצות פ״ב, שריד מעיר אות ה, דיני זמני הלילה אות ט, לפני שמש פ״א אות א) והאור לציון (ח״ב פ״ד תשובה ח) והגרע״י (שו״ת יבי״א ח״ט סימן קח אות ל, הליכו״ע ח״א עמוד מו פר׳ וישלח אות ג, חזו״ע ימים נוראים עמוד ג) והגרב״צ מוצפי (אורחות ציון ח״א פ״א אות נא ובהערה).

וכ״כ בברכ״י (שם) משם סבו הרב אברהם אזולאי בביאורו לזוהר אור החמה (ח״ב דף קו.) שהביא ביאור הרמ״ק שהוכיח הדבר. ועיין שם בשיורי ברכה (אות א) שהביא דלמהרח״ו היה שיטה אחרת מהרמ״ק בביאור דברי הזוהר, וכתב דנראה שדעתו כן הייתה מקדם קדמתה, כאן לפני הדיבור אשר יצק מים על ידי רבינו האר״י. עיין שם. וע״ע בשו״ת מהרי״ל (סימן קנב) ובלבוש (סימן קלג ס״א) ודוק.

[ד] **כ״כ** המג״א (סימן א סוף סק״ד) דחצות לילה הוא לעולם י״ב שעות הן בקיץ והן בחורף, אע״ג דלענין תפילה אינו כן. והביא ראיה מדברי הזוהר (פר׳ ויקהל דף קצה:). ולפי״ז חצות לילה הוא ו׳ שעות אחרי צה״כ. (והיינו בערך 20 דק׳ אחרי השקיעה). וכן מבואר במחצה״ש (שם) דחשבון הי״ב שעות הוא מצה״כ. וכן הביא בבאר היטב (סק״ו) וכן הסיק באבן השוהם (סימן כב) וכ״כ עוד במג״א (בסימן רגל סק״ג) וכ״ד השערי ציון לרבי נתן נטע הנובר (ריש שער תיקון חצות) וכן הסיק במשנת חסידים (מס׳ חצות פ״א מ״א) ובצוואת ר׳ נפתלי כ״ץ (אות ח) וכ״כ תלמיד הרש״ש ר׳ אביגדור עזריאל בזמרת הארץ (עמוד כו).

וכן דעת רבינו ז״ל[ח]. וכל אחד ימשיך להחזיק במנהגו הטוב. ואף אלו שלא נהגו לומר תיקון חצות כל לילה, ויש להם על מה שיסמוכו, בכל זאת בימי בין המצרים יאמרו תיקון חצות בחצות היום[ט].

◆ באר מים חיים ◆

ובשב יעקב (סימן א) כתב שבעל נפש יחמיר בזה לחומרא. ועיין דעתו לעיל. וע״ע בשו״ת חת״ס (סימן קצט) שכתב דלענין תיקוני המשמרות קי״ל כהזוהר וכמש״כ המג״א, אף דלענין ק״ש ותפילה קי״ל דהשעות הם זמניות. עש״ע.

[ח] **כמבואר** בליקוטי מוהר״ן (ח״א סימן קמט).

[ט] **הנה** מבואר בספר מנהג ישראל תורה (ח״א בתחילת הספר) ליתן טעם למה אין אומרים תיקון חצות כל יום, ונשא משלו לאחד שהוא בשמחה כמו שמחת נישואין, אזי מחמת השמחה כולם מתקבלים ברצון לפניו גם מי שהרע לו והצר לו, אבל כאשר אדם הוא בצער ואבל ח״ו, אזי אינו מתקבל ברצון רק אוהבו המשתתף בצערו בכל ליבו, אבל לא מי שאינו נוגע צערו לליבו, ומכל שכן מי שגרם לו את צערו ואבלו, כן הוא כביכול אצל הקב״ה, והנמשל מובן.

ועוד כתב משל אחר, למלך גדול אחד שמת בנו והתאבל מאוד וגם המקורבים אליו התאבלו, ואחד מן החשובים עשה ג״כ כאילו הוא מתאבל על צער המלך, והמלך הבין זה וחרה לו מאוד, ואמר לא די שאין אתה מצטער בצרתי גם אתה משחק בי, כן כשרואה הי״ת את האדם כשאומר תיקון חצות ואינו מצטער באמת על חורבן ביהמ״ק, אז הי״ת כועס עליו ביותר. ע״כ.

ובאמת כבר כתב הרמח״ל (דרך ה׳ ח״ד סופ״ו אות טז) שענין תיקון חצות לא נתקן לכלל ישראל כי אם על חסידיהם, וז״ל: וצריך שתדע שהנה בסדרי ההנהגה היום מתחלק לשני חלקים, והוא הבוקר, ואחר חצות שהיא בין הערבים, וגם הלילה מתחלקת לשנים.

ואמנם בכולם צריך שתמשך הארה והשפעה לעולמות כפי בחינת חלק הזמן ההוא, ועל זה סידרו התפילות במנינם, והיינו כי הנה לשני חלקי היום תיקנו תפלת שחרית ומנחה, והנה בבוקר שהוא זמן התחדש השפע כפי בחינת היום, תיקנו הסדר בארוכה כפי כל המצטרך, אך לחלק השני של היום שנמשך אחר הראשון, לא יצטרך אלא קצת השתדלות להשלמת הענין כפי חלק הזמן ההוא.

ובלילה להיות בענין יותר חידוש מפני השתנות הבחינות, דהיינו בחינת הלילה שהיא יותר מתחלפת מהיום ממה שהוא בין הערבים מהבוקר, על כן תיקנו סדר יותר בארוכה משל מנחה, והיינו בברכות הקריאת שמע, אך קצר משל הבוקר, כי עכ״פ כבר השפע נמשך ובא מהבוקר.

◆ באר מים חיים ◆

ואולם לחלק השני של הלילה, לא קבעו סדר לכל שלא להטריח את הציבור, אבל הניחו הדבר לחסידים שיקומו וירונו כל אחד כפי ידיעתו, וכבר אפילו תפילת ערבית עצמה רשות הייתה אלא שקבעוה חובה, כל שכן תיקון חצות הלילה.

והנה תראה, כי השלוש תפילות אבות תיקנום, ומצד זה מוטל על כל ישראל לסדרם, ואולם תיקון חצי הלילה האחרונה דוד נזדרז בו, וכמש״כ (תהילים קיט) חצות לילה אקום להודות לך, והוא המשלים עם האבות תיקונם של ישראל, אך לא נקבע הענין להטילו על כל ישראל, כי אם על חסידיהם, להיות במדריגה קצת למטה מן האבות. עכ״ל.

ועיין בדברי היעב״ץ במור וקציעה (סימן א) שכתב וז״ל: ולכן יראה לי עיקר שספר הזוהר לא הטיל חיוב זה אלא לשוכני הארץ הקדושה, ולתלמידי חכמים דוקא, דחשיבי לאתאבולי על ירושלים, עם שבודאי כל הרוצה לעשות עצמו ת״ח לענין זה עושה, ולית בה משום יוהרא לכל אדם ובכל מקום, אשרי לו המקדש עצמו בכך, ודאי מקדשין אותו מלמעלה הרבה, וביחוד נאה הוא לת״ח הבריא דמצי לצעורי נפשיה. עש״ע. הרי מבואר בדברי היעב״ץ שתיקון חצות הוא ביחוד לתלמידי חכמים.

ובזה התבאר לשון השו״ע דראוי לכל ירא שמים, והיינו ראוי למי שהגיע לכלל דרגת חסיד ירא שמים להתאונן על החורבן בחצות לילה. וי״ל.

אולם מ״מ כבר כתב ג״ע הרב חיד״א במורה באצבע (סימן ח אות רכט) וז״ל: בין המצרים יזהר מאוד במיעוט שחוק במיעוט תענוג, ויאמר תיקון חצות בבכיה, לא נצרכה אלא להעדפה על מה שנהג, כי כל העולמות מצטערים בחורבן הבית והכל תלוי בתשובה, ובעוונותינו הרבים כל דור שלא נבנה בית המקדש בימיו כאילו נחרב בימיו (מדרש תהילים מזמור קלז ירושלמי יומא פ״א ה״א דף ה.), ונוסף צער בדור האחרון, ואם יתבונן יקרע סגור ליבו. עכ״ל.

ועל כן בימי בין המצרים, ראוי לכו״ע לקונן בחצי היום, דהוא דבר השווה לכל נפש.

וכתב ג״ע הרב חיד״א בשם הגדולים (ערך ספרים אות ק סימן צה קיצור תוקפו כהן) וז״ל: ודע כי בארעא קדישא לא נמצא איש מפקפק על שום דבר תורה ורז״ל ח״ו, והכל מתאבלים על החורבן בעוה״ר ומתאמצים לומר כל לילה תיקון חצות שסידר רבינו האר״י זצ״ל, ויש חברת אנשי חיל שקמים מבתיהם כל לילה בחצות למדרש קדוש ואומרים תיקון חצות, וקינ״ת סופרים תרבה, הן נותנין אוני״ן תאניה ואניה, ומרגלא בפומייהו דרבנן אשרי כל חוצ״י לומר תיקון חצות הנזכר.

◆ באר מים חיים ◆

ובימי בין המצרים בביהכ״נ הגדולה וק״ק תלמוד תורה נאספים ביום קהל גדול ומקוננים ובוכים בכל יום כמצות רבינו האר״י ז״ל. וכמה פרישות נוהגים הת״ח בימי בין המצרים ככל חומרות הנמצאים בספרים ויותר ויותר. עיין שם.

וכתב בפלא יועץ (ערך אבילות) וז״ל: אבילות על חורבן בית המקדש הוא דבר התלוי במעשה, ובפרט בזמן בין המצרים, ביום ובלילה ליתן אפר במקום הנחת תפלין ולישב אצל המזוזה ולומר סדר תיקון חצות, אמנם לא המעשה הוא העיקר, רק צריך להיות עין במר בוכה ולב נשבר ונדכה כאבל, אם קודר יאנח בשברון מתנים על צער השמים, והכל לפי הידיעה ולפי רוב האהבה ולפי זכות הנשמה.

והן אמת כי דלונו מאוד, ואין איתנו יודע מה חסרנו ומה אבדנו ומה גרמנו בעוה״ר, ומהו גלות השכינה, ועד היכן מגיע צערה וצער העליונים והתחתונים, על זה ידוו כל הדוויים, מ״מ כל אדם אינו חייב אלא כשיעורו, ויצייר בעצמו כאילו אמו חגורת שק, לובשת שחורים ומתעטפת שחורים, צועקת מרה קול ברמה, מנהמת כיונה, מה הלשון אומרת (סנהדרין דף מו.) קלני מראשי קלני מזרועי, בנים גדלתי ורוממתי והם פשעו בי (ישעיה א).

וכזאת וכזאת החי יתן אל ליבו דברים הממררים את הלב, וישפוך את נפשו בקול יללה, אולי יזכה ויראה בנחמת ציון ובבנין בית מקדשנו ותפארתנו, שיבנה במהרה בימינו אמן. עכ״ל.

ורבינו החסיד קב הישר (פרק צד) כתב וז״ל: על כן ראוי לכל איש מזרע לשראל להתאונן ולבכות על גודל החורבן, ועל גודל עול הגלות, ומה מאוד יפה לכל איש להתאבל ולהתפלל על הארץ בעפר ואפר, ובפרט מיום י״ז בתמוז ואילך שהן ימי האבילות שצריכים אנו להתאבל, ומכל שכן ביום של תשעה באב, שהוא יום מבוכה ויום צער.

ובעוונותינו הרבים ראיתי מכשול גדול ברוב מדינות, שבאים אנשים לבית הכנסת ולא די שאין אומרים קינות בבכי ובקול מר, אלא עוסקים בשחוק וקלות ראש ושמחים ושוחקים בפה מלא כאילו הם שמחים בשמחת תורה, ואין זוכרים אחריתם שיהיה מרה ועונשם גדול, וכל אותן האנשים לא יזכו לראות בנחמות ישראל כשיבא משיחנו.

ועל הרבנים ופרנסי הדור ודייני ישראל, מוטל עליהם למחות בידי פושעי ישראל השמחים אל גיל ביום צרה ומבוכה, וצריכין לקנוס אותם בקנסות וראויין להחרים אותם. אבל מי שמתאבל תמיד על החורבן בית המקדש ואריכות הגלות ומצער עצמו בצערן של ישראל, יזכה לראות הנחמה בביאת משיחנו, ולראות קנאת ה׳ צבאות ולשמוח בבנין בית המקדש ובירושלים עיר הקודש, כמו שאמר הכתוב (ישעיה סו) שישו איתה משוש כל המתאבלים עליה, אמן. מורי ורבי מורינו הרב יוסף ז״ל. עכ״ד.

ומ״מ יש נוהגים שלא לומר תיקון חצות כלל גם בימי בין המצרים, וכ״א יחזיק במנהגו[ז]. והעיקר בתיקון להתעורר בבכיה על החורבן, ועל כן מי שאינו מתעורר מאמירת התיקון יכול לומר דברים אחרים או לקרוא מדרשי איכה[ח].

◆ באר מים חיים ◆

ז **עיין** באפרקסתא דעניא (ח״א סימן יג) שמובא וז״ל: ואגב אזכיר מה ששמעתי מפי מו״ח הגה״צ מהר״ם ז״ל ששמע מפ״ק של הגה״ק בעל אמרי יוסף זי״ע בשם רבותיו, שכל מנהג האריז״ל שלא נהג אחריו הבעש״ט ז״ל כגון תיקון חצות ביום בין המצרים, גם אנן לא נהגינן הכי. עכ״ל.

ח **יי״א** שענין תיקון חצות אין לו שיעור, ואם ירצה לצאת במזמור על נהרות בבל ג״כ מהני, כמבואר בלקט רשימות לר׳ נתן וואכטפויגל (חלק עניני ביהמ״ק עמוד פז).

ולפי״ז לפי מה שאנו נוהגים לומר על נהרות בבל קודם ברכת המזון, כמבואר בדברי מהרח״ו בשער המצוות (פר׳ עקב דף מה.) וכ״כ באור צדיקים למהר״ם פאפיראש (סימן כג אות יט) **ובשל״ה** (שער האותיות אות ק׳ קדושת האכילה אות פח) **ובבן איש חי** (ש״א פר׳ בהר בחוקתי אות א) **ובלשון חכמים** (סימן ב) **ובפמ״ג** (סימן א א״א סק״ה) **ובמשנ״ב** (סימן א סקי״א), א״כ יוצא ידי״ח תיקון חצות.

ובספר יסוד ושורש העבודה (שער הבכורות פ״ו) כתב, שהעיקר שיכניס בליבו ובמחשבתו צער החורבן ויקרע סגור ליבו מהצער הגדול על חורבן בית המקדש בעת אמירת המזמור.

וכ״כ במג״א (סק״ה) דאחר כוונת הלב הן הן הדברים. וכ״כ במשנ״ב (שם).

וכן הסיק מו״ר הגר״י טשזנר שליט״א (שערי נחמה עמוד לג אות ח) שאם מתכוין באמירת על נהרות בבל למה שאומר, בהרגשת הלב ולא כפעולה חיצונית, יוצא בזה ידי חובת תיקון חצות בדיעבד.

וכתב החיד״א בשו״ת יוסף אומץ (סימן כא) שאין צריך בדוקא לומר תיקון רחל, וכן בדברי רבינו האר״י ז״ל לא נזכר אלא להתאבל ולבכות, אלא שנהגו לומר תיקון רחל שאומרים אחר חצות לילה, שפסוקים אלו מיוסדים על בכיה והספד על חורבן הבית, וכדי שיהיה סדר מסודר דבר השווה לכל נפש, לכך נהגו לומר תיקון חצות. עכ״ד.

ועל כן מי שאין מתרגש כ״כ מאמירת תיקון רחל, יוכל להתאבל ולבכות באיזה אופן שירצה, כגון שיקרא מדרש איכה או זוהר חדש על מגילת איכה וכדו׳. ואני הקטן המחב״ר תמיד הייתי מדבר על ליבות בני אדם, שלימוד זוהר חדש על מגילת איכה, מעורר את האדם מאוד מאוד, עד שמובטח לו שתיזל עינו כמים מדליו, בעת שיקרא המאמרים שם, וכולי עלמא שנהגו כדברי אלו בס״ד הודו לי.

ויש שנהגו לומר תיקון חצות בחבורה דוקא[ט]. ויש שאמרו שהם מהדברים התלויים בלב, בינו לבין קונו[י].

◆ באר מים חיים ◆

ט **כתב** בספר חתן סופר (עמוד מ) שנהגו בישיבתו הקדושה של מרנא החת"ס ואחריו נהגו כל הישיבות הקדושות שבגלילות ההם, להתאבל על החורבן ולומר תיקון חצות בחבורה. ועיין דרשות חת"ס (ח"ב דף שה:-ו. בהערה).

וכן מבואר במנהגי חת"ס (פ"א אות מז) דבליל ו' בחצות הלילה בא מרן החת"ס לבית מדרשו לעשות תיקון חצות עם בני הישיבה, ואז היה מקונן הרבה על בית המקדש תובב"א. עכ"ד.

וכן הרבה פוסקים פסקו להלכה, דאין בית מיחוש לומר תיקון חצות בחבורה, ואדרבא הכי שפיר טפי דברוב עם הדרת מלך, וכ"כ ג"ע הרב חיד"א בברכ"י (סימן א סק"ג) דבאזנינו שמענו ועינינו ראינו בכמה עיירות פשט המנהג לאמור תיקון חצות בציבור.

וכ"פ הרב משנ"ב (שם סק"ט) דחבורה שנתחברו יחד לומר תיקון חצות בציבור אין למונעם, ואדרבא ברוב עם הדרת מלך, וטוב יותר שיאמרו את התיקון בביהכ"נ משיאמרוהו בחדר הסמוך לו, דביהכ"נ קדיש טפי, וגם שיהיו מעשרה ראשונים. עכ"ד.

י **עיין** בדרכי חיים ושלום (סימן תרנז) דמובא דלא הוה ניחא ליה לאדמו"ר ממונקאטש זי"ע שאומרים תיקון חצות בחצות היום ברבים, דהוא דבר המסור ללב בינו לבין קונו ולא בציבור ובחבורה. ע"כ.

וכתב בשו"ת דברי יציב (חאו"ח סימן רלח) דהנה מצינו בב"ק (דף נט:) אליעזר זעירא הוה סיים מסאני אוכמי וקאי בשוקא דנהרדעא וכו', אמרו ליה את חשיבת לאיתאבולי אירושלים וכו', עיין שם, וצ"ב מהו שצריך להיות גברא רבא לזה, אלא דעיקר הצער והאבל בחורבן עירנו ושממת בית מקדשינו הוא על שאין אנחנו יכולים לעלות וליראות ולהקריב הקרבנות, שבטלה העבודה ואין לנו כהן בעבודתו ולא לוי בדוכנו וישראל במעמדו, והתורה הולכת ומשתכחת מישראל, וכמש"כ בחגיגה (דף ה:) כיון שגלו ישראל ממקומן אין לך ביטול תורה גדול מזה, ואילו פשוטי ההמון גסי השכל קצרה בינתם מלהתאבל על כך, וסבורים שהאבילות היא על שניטלה מלכות ושררה מישראל ואיננו יושבים איש תחת גפנו ואיש תחת תאנתו, ואבל כזה אבל שווא הוא, ולכן הותר רק לחשובים להתאבל על ירושלים כי הם משיגים את גודל האבידה והשממון הרוחנית ועל מה שיש להתאבל, ומטעם זה לא היה נהוג במקומותינו לערוך תיקון חצות ברבים, כי לאו כל מוחא סביל דא. עכ"ד.

וע"ע בשו"ת שבות יעקב (ח"ב סימן מד) שהביא מה ששאל אותו ר' גרשון קבלענץ מזיא, וז"ל: ילמדינו רבינו באשר שמקרוב התנהגו איזה יחידי סגולה ויותר משלושים לכח ולאזור חיל, להתאסף לביהכ"נ בראש האשמורה השלישית של הלילה ולקונן על החורבן, וקמו

◆ באר מים חיים ◆

עליהן עוררין ומסיקין דמסקו אדעתייהו דלאו יאות ושפיר עבדי, כדאיתא בפ״ב דברכות (דף טז:) דאמר רשב״ג לא כל הרוצה ליטול את השם יבוא ויטול, ופירש״י (דף יז:) ליטול את השם, אם לא הוחזק חכם וחסיד לרבים, אין זה אלא גאוה שמראה בעצמו שיכול לכוין ליבו. ע״כ.

והאריך להוכיח דין זה והיכי קי״ל. והביא עוד דהנה באמת הרבה פעמים כתבו הפוסקים בשם הירושלמי שכל שפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט, גם מצינו פעמים הרבה דלא חששו לזה, וכתבו הפוסקים דאין להם הכרע, וכ״כ המג״א (סימן לב סק״ח) שהאריך בזה וכן בכ״ד (עיין בסימן ע סק״ב וסק״ה ובסימן תעב סק״ו) ובספר מורי חוק יעקב (שם סק״י ובסימן תרלט ס״ז).

וכתב השואל לחלק, דכל היכא דיש פלוגתא דרבוותא וסוגיין דעלמא כמאן דמיקל, אז אסור להחמיר, וכמש״כ הט״ז (סימן תקנא סק״י), ומ״מ אם יקבל עליו דבר חדש להאריך בתחנונים ולהרבות בסיגופים דכל זה אינו בכלל זה, אדרבה כל מה שמקבל עליו לשם שמים שכרו הרבה מאוד, וכל המרבה הרי זה משובח, ורחמנא ליבא בעי.

ועפי״ז כתב השואל לפרש דברי הטור שכתב (בסימן א) טוב מעט בכוונה וכו׳ ואחד המרבה ואחד הממעיט וכו׳. ויעויין בט״ז (סימן סק״ג) שהקשה ממ״נ אי מיירי תחילה במרבה בכוונה, למה ישוה עם הממעיט, ואי בלא כוונה למה אמר אח״כ כי טוב יותר כו׳ ומתחילה השוה אותם, ובגמ׳ (סוף מנחות) אמרינן אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין ליבו לשמים. עיין שם בט״ז. ולפמש״כ לק״מ דיש לפרש טוב מעט בכוונה מהרבה שלא בכוונה וכו׳ משום יוהרא, ולזה מסיים ובלבד שיתכוון.

ובר מן כל דין, הנה ענין זה של חצי לילה הוא נובע ממעין גנים באר לחי רואי מהרא״ש מפ״ק דברכות (דף ג.) גבי הא דשלוש משמרות הוי לילה, וכתב הרא״ש (שם) ראוי לכל ירא שמים שיהא מיצר ודואג באותו שעה לשפוך תחנונים על חורבן בית המקדש, כמו שנאמר (איכה ב) קומי רוני בלילה לראש אשמורת, והביאו דבריו הטור והמחבר באו״ח (סימן א) והאריכו בו האחרונים. ויעויין במג״א (שם סק״ד). וא״כ פשיטא דאין בזה וכדומה משום יוהרא, וישראל קדושים הם ומתחדשים בכל יום ובכל שעה סייגים וגדרים לכבוד בוראם, וחלילה לאוסרם משום יוהרא.

וממשיך הרב השואל לכתוב, דאכן לפום ריהטא יש סתירה לנידון דידן מגמרא דב״ק (דף נט.-:) דאיתא שם אליעזר זעירא וכו׳ אמר ליה את חשיבת לאתאבולי אירושלים סבר יוהרא הוא. עיין שם. אכן אחר העיון קצת יש לחלק, דהא קשה וכי דרכו של ר״ג לדקדק במלבושי אדם אם שחורים הם או לא, ובפרט לפירוש רש״י שהוא מנהג אבילות, ודלמא באמת אבל הוא, ולמה תפסו, מה כולי האי?

◆ באר מים חיים ◆

אלא ודאי צריך לומר כתירוץ התוספות (שם) שלא היה מנהג ישראל לילך במנעלים שחורים, ומשו״ה הקפיד שהלך בחוקותיהם, לכך תפסוהו עד שחקרו וידעו שהוא ת״ח וכוונתו לש״ש, מ״מ מבואר דהיכא דליכא חשש איסור לא חיישינן משום יוהרא.

ומסיים הרב השואל, דנוסף על זה דהם ציבורא דלית ביה משום חשש יוהרא, על כן נראה דיחזיקו במנהגם ויהיה ה׳ עמם ויהיה שכרם כפול, ואל יחשו למעוררים ומלעיגים, והבא ליטהר מסייעין לו, ומ״מ אין אני סומך על דעתי דעת הקלושה לפעוט כמוני עד בא דברו הטוב, ועליו נניח ראשינו ורובינו. כ״ד הצעיר שבתלמידים הקטן גרשון קבלענץ מזיא. עכ״ל.

ומשיב לו הרב שבות יעקב, וז״ל: הנה במה דסיים אפתח, שכתב ונוסיף על זה דהם ציבורא דלית ביה משום חשש יוהרא, ולענ״ד נראה יותר להיפך דדוקא יחיד ירא שמים שרוצה להחמיר על עצמו והצנע לכת ודאי זכור לטוב ואין בו משום יוהרא, וכן עיקר מטרין של דין זה הוא מהרא״ש פ״ק דברכות (דף ג.) שכתב, ראוי לכל ירא שמים שיהא מיצר ודואג לשפוך תחנונים וכו׳, מבואר מלשונו דדוקא ביחידות שנו ולא בציבורא, אע״ג דאין בו חשש יוהרא כ״כ אם נעשו בציבורא, היינו אם כל או רוב הציבור עושין כן דליכא יוהרא כלל, משא״כ מקצתן יש חשש יוהרא, וכן אפילו יחיד שעושה דבר בפרהסיא מה שהוא שלא כדרך העולם יש חשש יוהרא, כי ראוי להיות הכל בהצנע, וכיוצא בדברים אלו.

(א.ה ולפי״ז יתבאר לשון מרן המחבר שכתב בלשון ראוי לכל ירא שמים, והיינו דרק לירא שמים ראוי לעשות כן ביחידות. וק״ל).

ובזה מיושב מש״כ הפוסקים דלפעמים אמרו הפטור מן הדבר ועשה נקרא הדיוט, ולפעמים אמרו דהמחמיר זכור לטוב, ולפי״ז לק״מ דודאי בהצנע אדם רשאי להחמיר על עצמו, משא״כ בפרהסיא, דמיחזי כיוהרא ונקרא הדיוט. ואין זה דומה למה דאמרינן בש״ס (שבת דף סד: דף קמו: ביצה דף ט. ע״ז דף יב.) כל מה שאסרו חכמים מפני מראית עין, אפילו בחדרי חדרים אסור, דכיון שכאן האיסור רק מפני חשש יוהרא, וכל שעשה כן בצנעה, ניכר מחשבתו מתוך מעשיו שאינה עושה כן משום יוהרא, וליכא איסור כלל.

ובר מן כל דין, נ״ל דיש חשש לעשות כן בציבור, כיון דכבר תיקנו חכמים סדר תפילות בכל שלוש פעמים כנגד הקרבנות, נמצא דהמוסיף איזה תפילה בציבור עובר משום בל תוסיף, ואע״ג דקי״ל (ברכות דף כא. פסחים דף נד:) הלכתא כר׳ יוחנן הלואי שיתפלל אדם כל היום, היינו ביחיד ובתורת נדבה אם יכול לחדש בה דבר, וכמבואר בשו״ע (או״ח סימן קז ס״א), ואף ביחיד סיים (שם ס״ד) הרוצה להתפלל תפילת נדבה, צריך שיהא מכיר את עצמו זהיר וזריז אמוד בדעת שיוכל לכוין בתפילה מראש ועד סוף, אבל אם אינו יכול לכוין יפה, קרינן ביה למה לי רוב זבחיכם, והלואי שיוכל לכוין בג׳ תפילת הקבועות לכל יום. ע״כ.

וי״ל תיקון חצות בחצות היום גם בימי בין המצרים של שנת השמיטה״א.

◆ באר מים חיים ◆

אבל בציבור אליבא דכו״ע אין להתפלל כלל בנדבה, ואם יאמר האומר דכל זה נאמר דוקא לענין תפילת י״ח, משא״כ בשאר תפילות, זה אינו, דעיין בהרמב״ם (פ״א מהל׳ תפלה ה״י) והשגת הראב״ד (שם) ובכסף משנה (שם) מבואר, דיותר מסתברא דמה שיש להתפלל כל היום היינו תפילת י״ח, משא״כ בשאר תפילות, יעוין שם, ומסיים בסו״ד דאין לקבוע תפילות חדשות לאומרם בציבור בקביעות.

והנה לפי כל הנתבאר, תצא דינא דאין זה נכון לומר תיקון חצות בימי בין המצרים בחבורה.

יא יש לידע דאף בשנת השמיטה י״ל תיקון חצות אחר חצות היום, כי מה שאין לומר תיקון חצות (תיקון רחל) בלילה בשנת השמיטה, הוא משום כי בחינת המלכות היורדת אל עולם הבריאה, בשנת השמיטה יש עלייה לבחינת המלכות, כמש״כ בשער המצוות (פר׳ בהר), אבל הכא לא משום בחינת המלכות, כי אם משום התעוררות הדינים וההתאבלות על החורבן, וכמו שנוהג כל דיני התאבלות על החורבן בשנת השמיטה, גם זה נוהג. וכמבואר כ״ז בכה״ח סופר (סימן תקנא ס״ק רכד).

והגם שכתוב בזוהר (פר׳ שלח לך דף קעא:) שיש שמחה למעלה בשנת השמיטה, אפשר שזהו דוקא בזמן הבית ולא בזה״ז, דאי לא״ה גם בחו״ל לא היה להם לומר תיקון רחל בשנת השמיטה כיון דיש שמחה למעלה, דמה יש הפרש בזה בין א״י לחו״ל, ועוד אף את״ל אפילו בזה״ז צ״ל דאינו בכל זמן, דא״כ למה מתענין ונוהגין כל דיני אבילות בין המצרים בשנת השמיטה בא״י כמו שאר השנים, כיון דיש שמחה למעלה, אלא ע״כ צריך לחלק או דוקא בזמן הבית, או אינו בכל זמן וימים שהם ימי צער, ורק בחצות לילה בא״י שאין אומרים הוא משום שאין עבודת קרקע ויש עילוי למלכות לבחינת א״י וא״צ תיקון, אבל לא לענין קינות שאומרים אחר חצות בימי בין המצרים, שאינו משום תיקון אלא משום צער החורבן ביהמ״ק שנחרב אחר חצות כנודע, ולא כזמרת הארץ שהביא ראיה מכאן שאין לומר קינות ביום אחר חצות בין המצרים לבני א״י, דאינו דומה, ועוד דא״כ תיקשי ליה כל הקושיות הנזכרות, ודוק. וכמבואר גם זה בכה״ח (סימן תקפא ס״ק עה).

וכן הסיק באור לציון (ח״ג פרק כה ס״ו) דאף בשנת השמיטה י״ל תיקון חצות ביום, כיון שאינו דומה תיקון רחל הנאמר בכל לילה לתיקון רחל הנאמר בימי בין המצרים ביום, דלא צריך לומר דוקא תיקון רחל בימי בין המצרים ביום, ובאמת יכול כל אדם לקונן על החורבן כפי צחות לשונו, אלא כיון שלא כל אדם בר הכי, נהגו לומר תיקון רחל, שפסוקים אלו מיוסדים על החורבן, וכדי שיהיה מסודר דבר השוה לכל נפש, וכיון שכן ממילא תצא דינא שאינה דומה אמירת תיקון רחל בכל לילה שבאה בכוונה מיוחדת לתקן ענינים מיוחדים כמבואר ברב פעלים, לתיקון רחל הנאמר בימי בין המצרים ביום שבא בתורת קינות בעלמא,

ובענין סדר התיקון עיין הערה'ב.

◆ באר מים חיים ◆

ועל כן אף שאין אומרים תיקון רחל בכל לילה בשנת השמיטה בארץ ישראל, יש לומר תיקון רחל בימי בין המצרים לאחר חצות היום. עכ"ד.

וזהו ג"כ שלא כדברי מורנו הרה"ג אליהו מני בתשו' מעשה אליהו (סימן קצג) דבשנת השמיטה כשם שאין אומרים תיקון חצות בלילה, גם בחצות היום בין המצרים אין לומר תיקון רחל, לבל יטעה לאומרו בחצות הלילה. ע"כ.

יב כתב הבא"ח (ש"א פר' וישלח את י) וז"ל: בעת שיאמר תיקון חצות ישנה מקומו מתחילת תיקון רחל עד אחר שיגמור תיקון לאה, בין שהוא אומר בביתו בין שהוא אומר בבית הכנסת, וקודם שיאמר פתיחת אליהו זכור לטוב, אז ישב במקומו העיקרי שרוצה ללמוד. עיין שם.

עוד כתב (שם אות יא) וז"ל: זהו סדר אמירת תיקון חצות על פי דברי רבינו האר"י ז"ל תשב בתחילת תיקון רחל אצל הפתח סמוך למזוזה, וטוב שיהיה הפתח של החדר שאתה אומר בו פתוח, אם אין שם קרירות.

וקודם שתאמר תיקון רחל, תפרוש מטפחת או בגד אחר קל על הקרקע כדי שיעור מושבך, דאין לישב על הקרקע ממש, ותסיר מנעליך ותשב שם יחף, ותכסה ראשך בגלימא או בגד אחר, ותיקח אפר מקלה ותשים במקום הנחת תפילין של ראש, ותכוף ראשך ותחבק פניך בקרקע ממש, ותכוון בזה להצטער על שריפת התורה שנעשית אפר, גם תכוון להצטער שבעוה"ר משנחרב בית המקדש נמסרו סודות התורה ורזיה לחיצונים, שזה נקרא גלות התורה בעוה"ר.

ואז תתחיל לומר (תהילים קלז) על נהרות בבל, ותכוון לבכות במזמור זה על חורבן ביהמ"ק, ואחר כך (שם עט) מזמור לאסף, ותכוון לבכות בזה על הריגת הצדיקים, ואחר כך (איכה ה) זכור ה' מה היה עד הסוף, ותכפול פסוק השיבנו, ואחר כך פסוקים (ישעיה סג) הבט וכו', אתה וכו', למה וכו', למצער וכו', (ישעיה סד) ועתה וכו', אל תקצוף וכו', ערי וכו', העל אלה וכו', ולא תאמר פסוקים יותר מזה, ואחר כך פסוקי נחמה (תהילים קב) על חומותיך וכו', ואל תתנו דמי לו וכו', נשבע ה' וכו', כי מאספיו וכו', אתה תקום תרחם ציון וכו', כי רצו עבדיך וכו', (תהילים קמז) בונה ירושלים וכו', הרי נשלם תיקון רחל. עכ"ל.

עוד כתב (שם באות יז) וז"ל: ויש נוהגים לומר אחר תיקון לאה, מזמור (תהילים קכו) בשוב ה' את שיבת ציון, ובקשת מלך רחמן רחם עלינו וכו' ויהא רעוא וכו', ואע"פ שלא נזכרו בדברי רבינו האר"י ז"ל אין חשש לאומרם, מאחר דאומרם בסוף תיקון לאה המסודר מרבינו האר"י ז"ל לית לן בה, וכן אנחנו נוהגים לאומרם.

◆ באר מים חיים ◆

מיהו יש מקומות שאומרים אחר תיקון רחל נוסח אוי לי על גלות השכינה וכו׳ ככתוב בסידורים, ודבר זה לא נזכר בדברי רבינו האר״י ז״ל, ואע״פ דמן הסברא נראה דאין חשש לאומרו, עם כל זה לא נהגנו לאומרו, ושאלתי על מנהג החסידים בעיה״ק תובב״א והשיבו לי דאין מנהגם לומר ״אוי לי״ הנזכר, אבל מנהגם לומר אחר סיום תיקון לאה מלך רחמן וכו׳ ומזמור בשוב וכו׳ כדי לפסוק בנחמה. עכ״ל.

וכתב בשער הכוונות (דרושי תיקון חצות ריש דרוש א) וז״ל: ולכן צריך שתלך ותשב אצל הפתח סמוך להמזוזה שהוא סוד השכינה פתח העליון, ותסיר המנעלים ותשב יחף ותעטוף ראשך כאבל, ותרבה בבכיה כפי כוחך, ותיקח אפר מקלה ותשים על מצחך במקום הנחת תפילין, גם תכוף ראשך ותחבק פניך בקרקע ממש, ותכוון בזה על שריפת התורה שנעשית אפר, וגם תכוון למה שנתבאר אצלינו בשער רוה״ק איך מיום שנחרב ביהמ״ק ונשרפה התורה נמסרו סודותיה ורזיה לחיצונים, וזה נקרא גלות התורה בעוה״ר.

ותאמר תחילה על נהרות בבל כו׳, ותכוון לבכות על חורבן הבית ואח״כ מזמור לאסף אלקים באו גויים כו׳ ותכוון לבכות על הריגת הצדיקים, ואח״כ תאמר פסוקים אלו זכור ה׳ מה היה לנו כו׳ עד סיום מגילת איכה, ותכפול בסוף פסוק השיבנו כו׳.

הכוונות אשר יש בפסוקים אלו, הם אלו, בפרק זכור ה׳ מה היה לנו תכוון ר״ת מיל״ה, רצ״ל שבמקום המילה נכנסה הערלה הנקרא חרפה, כמש״כ (בראשית לד) בבני יעקב כי חרפה היא לנו, וז״ש זכור ה׳ מה היה לנו בתחילה המילה והקדושה, ואח״כ הביטה וראה את חרפתינו עתה ששלטה הערלה בעולם, גם תכוון כי מה שהיה תחילה גוברת מידת רחמים בעולם שהוא הוי״ה דמ״ה דאלפין, חזר להיות מידת הדין הנקרא אלהים בגימטריא לנ״ו, וז״ש זכור ה׳, כי שם מ״ה חזר ונהפך ונעשה לנ״ו.

והענין הוא, כי מ״ה במילוי הוא מ״ם ה״א גימטריא פ״ו שהוא בגימטריא שם אלהי״ם, הרי שמן מ״ה נעשה לנ״ר.

ובפסוק נפלה עטרת ראשינו, תכוון ר״ת נע״ר, והכוונה שתכוון כי השכינה הנקראית ה״א אחרונה של ההוי״ה נפלה בעוונותינו, וזהו מילת נפלה נפל ה׳ ונשאר במקומה מטטרון הנער, בסוד (קהלת י) אי לך ארץ שמלכך נע״ר, גם תכוון כי הש״ך דינין שהם בגימטריא נע״ר כמבואר אצלנו גברו על הרחמים, וחסר מהם המיתוק הממתקן שהם אות ה׳ אשר אז נקרא נערה נע״ר ה׳, כי הש״ך הם ה׳ פעמים דין שבחמישה אדנ״י, וכשניתן עמהם ה׳ אלפין מתמתקים ונעשים ה׳ שמות אדנ״י.

ובפסוק על זה היה דוה ליבנו כו׳ תכוון כי זה הוא יסוד, ועל היסוד שזה הוא ההוד, ועתה ההוד נהפך לדוה, ונמצא כי על זה שהוא היסוד היה דו״ה תמורת הוד, ועל אלה שהם ו״ק

ועיין בהערה באיזה ימים אין לומר תיקון חצות[יג].

ולענין הנשים האם יאמרו תיקון חצות, הנה נפל בזה מחלוקת בין הרבנים, וכל אחד ינהג בזה כפי הוראת אבותיו ורבותיו[יד].

◆ באר מים חיים ◆

הנקרא אלה חשכו עינינו, או תכוון ג״כ אל סטרא אחרא בסוד (שמות לב) אלה אלהיך ישראל, כי על אלה חשכו עינינו.

ואח״כ תאמר פסוקי ישעיה בסימן סג, והם הבט משמים וראה כו׳, אתה אבינו כו׳, למה תתענו כו׳, למצער ירשו כו׳, ואח״כ פסוקים שבסימן סד, והם ועתה ה׳ אבינו כו׳, אל תקצוף כו׳, ערי קדשיך כו׳, העל אלה כו׳, ואח״כ תאמר פסוקים דנחמה שבסימן סב, והם על חומותיך ירושלים כו׳, ואל תתנו דמי לו כו׳, נשבע ה׳ בימינו כו׳, כי מאספיו יאכלוהו כו׳, ואח״כ תאמר ג׳ פסוקים אלו, והם אתה תקום תרחם ציון כו׳, כי רצו עבדיך כו׳, בונה ירושלים כו׳, והרי נשלם ענין תיקון רחל. עכ״ל.

עוד כתב בבא״ח (שם אות יג) וז״ל: מנהג עירינו יע״א לומר מזמור על נהרות בבל, ופסוקי איכה דזכור ה׳ מה היה לנו, ופסוקי ישעיה, הכל בניגון קינה דמעורר הבכיה ומשבר הלב, ואין אומרים אותם בטעמים שלהם, ושאלתי על מנהג החסידים בעיה״ק תובב״א, והשיבו דמנהגם לומר פסוקים הנזכרים בניגון קינות, ואין אומרים אותם בטעמים שלהם. עכ״ל.

יג **הנה** בערב שבת אחר חצי היום לא יעשה תיקון רחל, כמש״כ בפמ״ג (סימן תקנא א״א סקמ״ה) והביאו בביאור הלכה (סט״ז ד״ה בחפיפת הראש בחמין) וכ״כ באגרות רמ״ז (סו״ס יז). ולענין ערב תשעה באב ולילו, וכן ביום תשעה באב עיין להלן בסדר יום ערב תשעה באב, מסודר דבר דבור על אופנ״ו.

יד **הנה** בבא״ח (ש״א פר׳ וישלח אות ו) כתב וז״ל: אין הנשים אומרים תיקון חצות, ובספרי הק׳ רב פעלים כתבתי בס״ד טעמים נכונים שלא יאמרו הנשים תיקון חצות, גם לא יאמרו התנ״ך בליל חג השבועות, ומנהג הנשים בביתנו שאין אומרים תיקון חצות, גם אין אומרים לימוד של ליל חג השבועות, אבל לימוד של משנה תורה ותהילים בליל הושענא רבה מנהגם ללמוד, ושאלתי את ידידנו הרב הגאון החסיד מורנו הרב אליהו על מנהג הנשים בעיר הקודש ת״ו בענין תיקון חצות, והשיב לא ראינו ולא שמענו שאשה אומרת תיקון חצות. עכ״ל.

וכ״כ הרב הנז׳ בשו״ת רב פעלים (חלק סוד ישרים ח״א סימן ט) וז״ל: האמת הוא כך, שלא נמצא ולא נשמע שהנשים יאמרו תיקון חצות, הן תיקון רחל הן תיקון לאה, אע״פ שהן נשים חכמניות ולמדניות, ודרכן ללמוד תהילים בכל יום, וגם יש להן לימוד קבוע, עם כל זה אין אומרות תיקון חצות.

◆ באר מים חיים ◆

ונראה בס״ד, דאיכא טעמא רבא בזה, והוא דידוע מש״כ רבינו זלה״ה בשער טעמי המצוות (פר׳ ואתחנן) וז״ל: בשאר לילי השבוע אין ראוי לקרא מקרא, לפי שהמקרא הוא בעשיה, והלילה עצמה הוא בחינת עשיה, והכל הוא דינין, ואין ראוי לעורר הדינין. עכ״ל. וכתב הגאון חיד״א ז״ל בספר יוסף אומץ (סימן נד) ביאור דברים אלו בשם מהר״ם פאפירש ז״ל, דבחינת המקרא עליונה מאוד, ומתפשט עד העשיה, ועל ידי לימוד המקרא מברר מן העשיה, ולכן אין לקרא מקרא בלילה, לפי שמברר מן העשיה, והלילה בחינת עשיה, ואין ראוי לעורר הדינין. עכ״ל.

והנה ידוע, שהאשה עצמה היא בחינת עשיה, שהיא בחינת דינין, ומאחר שתיקון רחל ותיקון לאה הכל נעשה בלימוד המקרא, לכן אין ראוי לנשים להתערב בתיקון זה, ולקרות המקראות בלילה, כדי שלא לעורר הדינין, ורק הזכרים שהם בחינת יצירה, והם בחינת רחמים, יכולין לעשות תיקון זה במקראות בכל לילה.

ועוד טעם קרוב לזה, שכתב רבינו ז״ל בשער טעמי המצות (פר׳ קדושים) דהאשה כל אחיזת הדינים ושורשם הוא בה, ומטעם זה אין האשה מגלחת ראשה, אלא מגדלת שער, עיין שם, ולכן מאחר כי תיקון חצות הוא תיקון הנוקבא מלכות, אע״פ שאומרים אותו בחצי השני של הלילה שהוא עת רחמים, עכ״ז הוא לילה שבו שליטת הדינין, ונמצאית האשה שאחיזת הדינין ושורשם בה – היא מתגרית בחיצונים, ויתקנאו בתיקון שלה יותר, ואין להתגרות בהם בעת זה, ודוגמה לזה, שאין נותנים צדקה בלילה, כדי שלא יתגרו בכוחות הדינין.

ודע ששאלתי מאת ידידנו הרב החסיד מהר״א מני נר״ו (ז״ל) שיודיעני אם יש נשים בעיה״ק תוב״ב שאומרות תיקון חצות, והשיב לי בזה״ל: מודע לבינה, לא שמענו ולא ראינו שהאשה אומרת תיקון חצות, ואפשר הטעם שידוע ששורש הנשים ממלך בעל חנן, וכמש״כ בנהר שלום (דף עב. בענין יוה״כ) ותיקון חצות הוא על ירידת העולמות לברר, ומלך בעל חנן אינו יורד שזהו הטעם של שבת. עכ״ל.

על כן נראה, שאין ראוי לנשים לומר תיקון חצות, הן תיקון רחל הן תיקון לאה, מיהו בתורה שבע״פ אין קפידה, וכן מנהג הנשים בביתינו שעומדים באשמורת קודם עלות השחר, ואין אומרות תיקון חצות, אלא לומדות פתיחת אליהו זכור לטוב, וקצת לימוד כיוצא בזה, וזקינתי תנצב״ה הייתה לומדת י״ח פרקי משנה. עכ״ל המהרי״ח מבבל.

אולם בכה״ח סופר (סימן א סקט״ו) הוכיח מדברי רבינו האר״י ז״ל בשעה״כ דגם הנשים חייבות בתיקון חצות, עיין שם, והשיב על ראיות הרב פעלים, דמש״כ שאסור לקרוא מקרא בלילה, הנה הקפידא היא גם על גברים, והרי בכל זאת אומרים תיקון חצות, והכי נמי אין להקפיד בנשים. ומש״כ עוד שלא נמצא ולא נשמע שהנשים יאמרו תיקון חצות, י״ל מפני שבנערותן עסוקים בגידול בנים וכו׳, וכיון דדש דש, ועוד דהא כמה וכמה אנשים יש ג״כ

הכלל הוא, כי חובת השעה להתאונן במר נפש על חורבן ביהמ״ק[טו].

◆ באר מים חיים ◆

דאין אומרים תיקון חצות אלא רק היראים, ועל כן גם הנשים לא נהגו, אבל מי שיש לה יראת שמים ורוצה לקיים אמירת תיקון חצות תבוא עליה ברכה. עכ״ד. וכן הסיק הגרע״י זצוק״ל בהליכות עולם (ח״א עמוד מח אות ה).

[טו] **הנה** חובה גדולה להתאונן במר נפש בימי בין המצרים הללו, ובפרט ביום תשעה באב, ועיין בדברי רבינו החסיד קב הישר (פרק צד) ואלו דבריו: כתיב (ישעיה מג) כה אמר ה׳ למענכם שולחתי בבלה והורדתי ברחיים, בפסוק זה נתבאר גודל אהבת הקב״ה לישראל, שנשתתף בצרתן וירד עמהם לגלות, וכמו שהיה במצרים, דכתיב (שמות א) הבאים מצרימה את יעקב – את לרבות השכינה, ובסוד שאמר הקב״ה ליעקב (בראשית מו) אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך, ובגלות בבל כתיב (ישעיה מג) למענכם שולחתי בבלה ובכל צרתם לו צר, שבכל גלות הוא קשה יותר מגלות מצרים.

ובזוהר (פר׳ שמות דף ב:) איתא ואלו דבריו: אמר רשב״י, מאן דמרגיל עצמו בצערא דשכינתא, דאע״ג דבא עליו צער, יסבול משאוי הזה, ולא חייש, אבל מאן דלא מרגיל עצמו בצערא דשכינתא, וצערא דישראל, רק כל יומין הוא בתפנוקין ועידונין של העוה״ז, כיון דאתיא עליו איזה צער – דא איהו צערא שלים, ועל דא אצטריך כל אחד למיבכי, כד ישראל הן בצערא בגלותא.

כך ישראל, כד נחתו למצרים, רגילים בצערא הוו, דהא כל יומוי דההוא זכאה אבוהן בצערא הוה, ועל דא סבלו גלותא כדקא יאות, אבל גלותא דבבל ההוא הוה צערא שלים, ההוא הוה צערא דעלאין ותתאין בכאן עליה, עלאין, דכתיב (ישעיה לג) הן אראלם צעקו חוצה וגו׳, תתאין, דכתיב (תהילים קלז) על נהרות בבל שם ישבנו וגו׳, כלהון בכו על גלותא דבבל.

מאי טעמא, בגין דהוי ישראל בתפנוקין, כדכתיב (איכה ד) בני ציון היקרים המסולאים בפז וגו׳, והשתא הוי נחתין בגלותא ורחיים על צואריהון, וידיהון מהדקין לאחוריהן, וכד הוי אזלין בגלותא, קרא קוב״ה לכל פמליא דיליה, ואמר למה בני בגלותא, ואתון הבא קומו חותו כולכן, ואנא עמכון, הדא הוא דאמרת (ישעיה מג) כה אמר ה׳ למענכם שולחתי בבלה והורדתי ברחיים כולם, מאן ברחיים, אילין כל רתיכין ומשיריין עילאין, וכד נחתו אתמתחו ושריאת רוח הקודש על יחזקאל הנביא, אמר להו לישראל, הא מאריכון הכא, וכל חיילא שמייא ורתיכוי דאתייא לדור עמכון, ולא המנוהו ישראל, עד דאמר להו יחזקאל כל מאן דחמי בנבואה, שנאמר (יחזקאל א) וארא והנה רוח וגו׳, אמר רשב״י בהאי שעתא חדו ישראל חדוותא שלימה, שראו דהקב״ה הוא עמהון. עכ״ל הזוהר.

והנה בכל דור יש צדיקים שמקבלים עליהם באהבה רבה, למסור נפשם על קדושת השם, ואיתא בזוהר (פר׳ שמות דף ה:) אמר ר׳ יהודה אלמלא יודעים ישראל חביבותא דישראל,

◆ באר מים חיים ◆

דרחים הקב״ה יתהון, הוי שואגים ככפירים לרדוף אחריו. עיין שם. על כן צריך כל בר ישראל לקבל עליו עול הגלות באהבה ובחיבה, ובפרט בגלות המר הזה, אשר כמה נפשות היו יושבים בביתם ואינם יודעים דבר מה, ופתאום בא עליהם עלילות שקרים, מה שמעלילין עליהם עלילות שקר, ונלקח האיש מאשתו ומבניו ובנותיו ומבית אביו, ונשלך למקום אופל בין נחשים ועקרבים, והאומה הרשעה מעמידין עדות שקרים להעיד, ויושבי משפט מצווים לדון את היהודים בעינויים קשים ומרים, ואשתו ובניו כשהן שומעין את הצער, אזי בוכים וצועקים אל ה׳ ואל הקהל, אולי יוכלו בהשתדלות לפטור את התפוסים, ובני ישראל עם קדוש הם זרע רחמנים, פושטין את מלבושיהם, ונותנים מעות לפדות נפשות האביונים ממיתה קשה וחמורה, ולפעמים כל הון לא יועיל, וכל העם בוכים למשפחותם בשומעם משפט החמור והעינויים הקשים, שריפה גפרית ואש על ליבם של קדושים, וקודם המיתה מענין אותן במסמרות תקועים תחת הצפרניים, ומנעלים של ברזל, אוי מי יוכל לספר גודל העינויים, ולפעמים חותכין הלשון מאחורי הצוואר, וחותכין הברית קודש בעודנו בחיים, ואח״כ חותכין הבטן ולוקחין הלב והכבד והריאה, ואח״כ חותכין אותו לד׳ חלקים, ואעפ״כ הקדושים סובלין יסורים כאלו, ואעפ״כ אינם רוצים להמיר דתם, והקב״ה נוטל הצורה מן הקדושים ונותן בתוך הפורפירא שלו, כדי שינקום לעתיד נקמת דם עבדיו השפוך בחינם, שנוטלין האומות הנשמות מן הקדושים בעלילות שקרים.

ועל כל הצער הזה ידוו כל הדוויים, וכל בר ישראל מחוייב לקבל עליו באהבה, באם שיזדמן לו ח״ו סיבה כזו, ועל צער כזה השכינה מיללת, וכל העולמות של מעלה מלאים בכיות ואנחות על נפשות הקדושים, שהן דוגמת קרבן לה׳ וריח ניחוח, באשר שהן מייחדים את ליבם לאביהם שבשמים, ומוסרים עצמן על קדושת שמו הגדול ליחוד הקב״ה ושכינתיה.

ותדע דאיתא בזוהר (פר׳ בראשית דף לח:) כי בהיכל הרביעי מז׳ היכלות דלמעלה, שם יושבין אבלי ציון וירושלים וכל ההרוגים שמסרו נפשם על קדושת השם, ובהיכל הב׳ יש מחיצה להקב״ה ולמשיח, ושם יש בכייה גדולה על חורבן בית המקדש וירושלים והריגת הצדיקים, ומשיח צדקינו נחית להיכל הרביעי, ושם מתחיל להזכיר בפרוטרוט כל הקדושים שמסרו נפשם למות על קדושת השם, ומתחיל משיח לבכות בבכיה גדולה, ומתקבצין שם כל נשיאים מזרע בית דוד ואוחזין אותו ומנחמין אותו, והוא מתחיל לבכות עוד פעם שנית בקול גדול, וההוא קלא סליק למעלה ומתעכב שם עד ראש חודש, ואז נחית ההוא קלא ונחתין עמיה כמה נהורין דמאירין לכל ההיכלות, והרבה מיני רפואות יורדים עם הקול להני קטולין ובני מרעין ומכאוביו דסבלי יסורים, וכדין לביש משיח האי פורפירא דחקיקן ורשימין תמן כל אילין קטולין, וסליק עם האי פורפירא למידן ית הרצחנים וגזלנים, וקוב״ה זמין למילבש ההוא לבישא, עד דאתא ונחים לון ונחתין דפורפירא לעתיד, דכתיב (תהילים קי) ידין בגויים מלא גויות, עמיה נהורין ועידונים, וכמה מלאכים ורתיכין עמיה, וכל מלאך

גם יתאבל הרבה על היכל ה׳ אשר עלה באש, ועל גלות השכינה, ועל צערו וכבודו של הקב״ה, ועל צערם וכבודם של ישראל, ויהיה מתאוה ומחמד ומצפה על כבוד ירושלים, ולכבוד עם ישראל, ועל כבוד בית המקדש, ועל ישועה שתצמח בקרוב, ועל כינוס גליות[טז].

◆ באר מים חיים ◆

ומלאך עתידים ללבוש כמו האי פורפירא, דאית בהון דיוקניה דהרוגין, ואח״כ הולך משיח עם ר׳ עקיבא וחביריו לאתר דאין עין יוכל לראות זולת אלהים, ותמן מראה לו הקב״ה גודל השכר של הקדושים שמסרו נפשם, ומשיח מקבל תנחומין.

על כן ראוי לכל איש מזרע לשראל להתאונן ולבכות על גודל החורבן, ועל גודל עול הגלות, ומה מאוד יפה לכל איש להתאבל ולהתפלל על הארץ בעפר ואפר, ובפרט מיום י״ז בתמוז ואילך שהן ימי האבילות שצריכים אנו להתאבל, ומכל שכן ביום של תשעה באב, שהוא יום מבוכה ויום צער. ובעוונותינו הרבים ראיתי מכשול גדול ברוב מדינות, שבאים אנשים לבית הכנסת ולא די שאין אומרים קינות בבכי ובקול מר, אלא עוסקים בשחוק וקלות ראש ושמחים ושוחקים בפה מלא כאילו הם שמחים בשמחת תורה, ואין זוכרים אחריתם שיהיה מרה ועונשם גדול, וכל אותן האנשים לא יזכו לראות בנחמות ישראל כשיבא משיחנו.

ועל הרבנים ופרנסי הדור ודייני ישראל, מוטל עליהם למחות בידי פושעי ישראל השמחים אל גיל ביום צרה ומבוכה, וצריכין לקנוס אותם בקנסות וראויין להחרים אותם. אבל מי שמתאבל תמיד על החורבן בית המקדש ואריכות הגלות ומצער עצמו בצערן של ישראל, יזכה לראות הנחמה בביאת משיחנו, ולראות קנאת ה׳ צבאות ולשמוח בבנין בית המקדש ובירושלים עיר הקודש, כמו שאמר הכתוב (ישעיה סו) שישו איתה משוש כל המתאבלים עליה, אמן. מורי ורבי מורינו הרב יוסף ז״ל. עכ״ד.

[טז] **הנה** איתא בזוהר (פר׳ שמות דף יז:-ח.) וז״ל: רבי יהודה עאל לגביה דרבי אלעזר אשכחיה דהוה יתיב וידיה בפומיה והוה עציב, אמר ליה במאי עסיק מר, א״ל דכתיב (משלי טז) באור פני מלך חיים — אי טרנא עציב וכ״ש דגעי ובכי, שמשוי מאי עבדי, הה״ד (ישעיה לג) הן אראלם צעקו חוצה וכו׳, ר׳ דוסתאי אמר בעדנא דאתמסרן בנוי דקוב״ה לשולטני עממין מתכנפין תריסר בתי דינין ומשתקען גו תהומא רבא, געי טרנא געין ורהיטן ונחתין תרין דמעין לשקיעא דימא רבא, הה״ד (תהילים לו) משפטיך תהום רבה, ומתגלגלן עלאין לתתא אתבקען תתאין ונחתן מאתן וארבעין דרגין, הה״ד (עמוס ג) אריה שאג מי לא יירא. ע״כ. מבואר מכאן כמה גדול צער השכינה, ומבואר עוד דכשהשכינה בצער אנו ג״כ צריכים להצטער ולהתאבל.

ואיתא במדרש תהילים (מזמור יז אות ד) וז״ל: תני ר׳ שמעון בן יוחי משל לאחד שהיה מכה את בנו, ולא היה יודע הבן על מה הוא מוכה, לאחר שהכהו אמר לו לך ועשה דבר פלוני

◆ באר מים חיים ◆

שצויתיך היום כמה ימים ולא השגחת בי, כך כל אותן אלפים שנפלו במלחמה בימי דוד, לא נפלו אלא על שלא תבעו בנין בית המקדש, והלא דברים קל וחומר, ומה אם אלו שלא היה בית המקדש ביניהם, ולא נחרב בימיהם, נעשה להם כך, ונענשו על שלא תבעו אותו, אנו שחרב בימינו ואין אנו מתאבלים עליו, ולא נבקש עליו רחמים, על אחת כמה וכמה, לפיכך התקינו חסידים הראשונים שיהיו מתפללים שלוש תפילות בכל יום, והתקינו בו אנא רחום ברחמיך הרבים השב שכינתך לציון וסדר העבודה לירושלים, ותיקנו בונה ירושלים ברכה בפני עצמה בתפילה, ובברכת המזון, כיון שראה דוד כך, אמר אם נפלתי ביד שונאי היו מפילים אותי בחרב, אבל הקב״ה רחמיו רבים, לכך נאמר (תהילים יז) מלפניך משפטי יצא. ע״כ. מבואר מכאן גודל החיוב להתאבל על החורבן.

ואיתא בתדא״ר (פרק ד) וז״ל: כך כל חכם וחכם מישראל שיש בו דבר תורה לאמיתו ומתאנח על כבודו של הקב״ה ועל כבודן של ישראל כל ימיו, ומתאוה ומחמד ומצפה על כבוד ירושלים ועל כבוד בית המקדש ועל ישועה שתצמיח בקרוב ועל כינוס גליות, רוח הקודש בדבריו, השם בקרבו את רוח קדשו (ישעיה סג), מכאן אמרו כל תלמיד חכם שעוסק בתורה בכל יום תמיד בשביל להרבות כבוד שמים, אין צריך לא חרב ולא חנית ולא רומח ולא כל דבר שיהיה לו שומר, שהקב״ה משמרו בעצמו, ומלאכי השרת עומדין לו סביב סביב וחרבות ביד כולן ומשמר אותו, שנאמר (תהילים קמט) רוממות אל בגרונם וגו׳. עכ״ל.

וכתב הרב ראשית חכמה (שער האהבה סוף פרק י) וז״ל: וכמו שחייב אדם להיות שמח בימי שמחה, כן צריך להתאבל בימי צרה, כענין ד׳ צומות צום הרביעי וגו׳, וכ״א יום שבין י״ז בתמוז ותשעה באב שכולם ימי צער ויגון, וכן בימים שאינם ימי שמחה טוב שיתאבל בכל יום על חורבן הבית ועל שמו המחולל בגויים, כמו שאמר בתד״א שצריך שיתאנח על כבודו של מקום ועל כבודן של ישראל כל ימיו, ומחמד ומתאוה ומצפה לכבוד ירושלים ולכבוד ישראל ולכבוד בית המקדש ולישועה שתצמח בקרוב. ע״כ.

ובזוהר פירש וז״ל: רבי יהודה עאל לגביה דר׳ אלעזר אשכחיה דהוה יתיב וידיה בפומיה והוה עציב, א״ל במאי עסק מר, א״ל כתיב (משלי ז) באור פני מלך חיים. ע״כ. ומכאן נבין חיוב ההכנעה ועצבות, כי אם תשא עיניך השמים תראה מיעוט השפע, כי כל פנים קבצו פארור מניסים ונפלאות כימי עולם וכשנים קדמוניות, ולכן ראוי לגרש את השמחה הטבעית ולנגד רוחותינו אליו לעשותו בסיס שהוא נחת רוח המקום עלינו שישפיע בנפשותינו בטובו עלינו בסוד הבריאה.

אמר עוד בפסיקתא רבתי (פיסקא כו) ע״פ (ירמיה טו) אומללה יולדת השבעה, אמר ירמיה כשהייתי עולה לירושלים נטלתי עיני וראיתי אשה אחת יושבת בראש ההר, לבושה שחורים וראשה סתור, וצועקת ומבקשת מי ינחמנה, ואני צועק ומבקש מי ינחמני, קרבתי אצלה ודיברתי עמה אם אשה את דברי עמי, ואם רוח את הסתלקי מלפני.

◆ באר מים חיים ◆

ענתה ואמרה לי, אין אתה מכירני, אני היא שהיו לי ז׳ בנים, יצא אביהם למדינת הים עד שאני עולה ובוכה עליו, הרי שני בא ואמר לי נפל הבית על שבעה בניך והרגם, איני יודעת על מי אבכה ועל מי אסתור שערי, אמרתי לה מי את טובה מן אמא ציון שהיא עשויה מרעית לחיית השדה.

ענתה ואמרה לי אני אמך ציון שהיא עשויה מרעית לחיית השדה, אני היא אם השבעה, שכן כתיב אומללה יולדת השבעה, אמר לה ירמיה דומה מכתך למכת אוייב (ישעיה נב) התנערי מעפר קומי שבי ירושלים. ע״כ. ובמדרש איכה מהזוהר האריכו בענין בכיה על הגלות והחורבן. עיין שם. וכל המתאבל על ירושלים זוכה לראות בנחמתה, שנאמר (שם סו) שישו איתה משוש כל המתאבלים עליה. עכ״ל.

וכתב הרמח״ל בספר מסילת ישרים (פרק יט) וז״ל: והנה החסיד הזה מלבד העבודה שהוא עובד במעשה מצוותיו על הכוונה הזאת, הנה ודאי צריך שיצטער תמיד צער ממש על הגלות ועל החורבן, מצד מה שזה גורם מיעוט כביכול לכבודו ית׳, ויתאוה לגאולה לפי שבה יהיה עילוי לכבוד הי״ת, והוא מה שכתב התד״א, ומתאוה ומיצר לכבוד ירושלים וכו׳, ויתפלל תמיד על גאולת בני ישראל והשבת כבוד שמים לעילוי.

ואם יאמר אדם, מי אני ומה אני ספון שאתפלל על הגלות ועל ירושלים וכו׳, המפני תפילתי יכנסו הגליות ותצמח הישועה? תשובתו בצדו, כאותה ששנינו (סנהדרין דף לז.) לפיכך נברא אדם יחידי כדי שכל אחד יאמר בשבילי נברא העולם, וכבר נחת רוח הוא לפניו יתברך שיהיו בניו מבקשים ומתפללים על זאת, ואף שלא תעשה בקשתם מפני שלא הגיע הזמן או מאיזה טעם שיהיה, הנה הם עשו את שלהם והקב״ה שמח בזה.

ועל העדר זה הדבר התרעם הנביא (ישעיה נט) וירא כי אין איש וישתומם כי אין מפגיע, ואמר (שם סג) ואביט ואין עוזר ואשתומם ואין סומך, ואמר (ירמיה ל) ציון היא דורש אין לה, ופירשו ז״ל (ר״ה דף ל. סוכה דף מא.) מכלל דבעיא דרישה, הרי כאן שחייבים אנחנו בזה, ואין לנו ליפטר מפני מיעוט כוחנו, כי על כיוצא בזה שנינו (אבות פ״ב מט״ז) לא עליך המלאכה לגמור, ואי אתה בן חורין ליבטל הימנה, ואמר עוד הנביא (ישעיה נא) אין מנהל לה מכל בנים ילדה ואין מחזיק בידה מכל בנים גידלה, ואמר (שם מ) כל הבשר חציר וכל חסדו כציץ השדה, ופירשו ז״ל (תיקונים תיקון ל דף עג:) שכל חסד שעושים לעצמם הם עושים לטובת נפשם ולהנאתם, ואינם מתכוונים לכוונה השלימה הזאת, ולא מבקשים על עילוי הכבוד וגאולתן של ישראל, שהרי אי אפשר לכבוד העליון להתרבות אלא בגאולתן של ישראל, ובריבוי כבודם שזה תלוי בזה באמת, וכמו שכתב בתד״א הנ״ל ומתאנח על כבודו של הקב״ה ועל כבודן של ישראל.

◆ באר מים חיים ◆

נמצאת למד שב׳ דברים יש בענין זה, אחד הכוונה בכל מצוה ועבודה שתהיה לעילוי כבודו של מקום במה שבריותיו עושים נחת רוח לפניו, ועוד הצער והבקשה על עילוי כבודו של ישראל ושלוותן וכו׳. עיין שם.

וכתב רבינו האור החיים (ויקרא כה כה) ע״פ כי ימוך אחיך וגו׳, דפרשה זו תרמוז ענין גדול והערה ליושבי תבל, כי ימוך – על דרך אומרו (קהלת י) בעצלתים ימך המקרה, ואמרו ז״ל (תענית דף ז: מגילה דף יא.) עשיתם לאותו שנאמר בו (תהילים קד) המקרה במים עליותיו מך, כי כשהתחתונים מטין מדרך הטוב מסתלקים ההשפעות ומתמסכן עמוד הקדושה, כי העיקר תלוי בהתחתונים, ואמר ומכר מאחוזתו ירצה על המשכן משכן העדות אשר הוא אחוזתו יתברך שבו השרה שכינתו, ובעוונותינו נמכר הבית ביד האומות, וכמאמרם ז״ל (מדרש תהילים מזמור עט) בפירוש פסוק (תהילים עט) מזמור לאסף באו גויים וגו׳.

והודיע הכתוב כי גאולתו היא ביד הצדיק אשר יהיה קרוב לה׳, על דרך אומרו (ויקרא י) בקרובי אקדש, הוא יגאל ממכר אחיו, כי האדון ב״ה יקרא לצדיקים אח כביכול, דכתיב (תהילים קכב) למען אחי ורעי, והגאולה תהיה בהעיר ליבות בני אדם ויאמר להם הטוב לכם כי תשבו חוץ גולים מעל שולחן אביכם, ומה יערב לכם החיים בעולם זולת החברה העליונה אשר הייתם סמוכים סביב לשולחן אביכם, הוא אלהי עולם ב״ה לעד, וימאיס בעיניו תאוות הנדמים ויעירם בחשק הרוחני, גם נרגש לבעל נפש כל חי עד אשר יטיבו מעשיהם, ובזה יגאל ה׳ ממכרו, ועל זה עתידין ליתן את הדין כל אדוני הארץ גדולי ישראל, ומהם יבקש ה׳ עלבון הבית העלוב. עכ״ל. מבואר מכאן גודל החיוב להתעורר במר גורלינו ולצפות לגאולה השלימה.

וכתב הגאון יעב״ץ בסידורו בית יעקב (דיני תשעה באב דלת ב חלון ו אות טז) וז״ל: וכאן מקום שראוי להרחיב בו הדיבור, אלמלא לא היה אלא עוון זה בידינו, שאין מתאבלים על ירושלים כראוי, די להאריך גלותנו. והיא בעיני, הסיבה קרובה היותר גלויה עצומה וחזקה, לכל השמדות המופלגות הגדולות הנוראות המבהילות הרעיונים, אשר מצאונו נגלות בכל מקומות פזורנו על צוואתו נרדפנו (ע״פ תהילים לא), לא הונח לנו להרגיע בגויים (ע״פ איכה ה ודברים כח), עם שפלותינו עניינו ומרודנו, לפי שיצא האבל הלז מלבנו, בהיותנו שוקטים בארץ לא לנו, שכחנו את ירושלים ולא עלתה על לבבנו, על כן כמת מלב נשכחנו (ע״פ תהילים לא), מדור לדור נוסף יגון על יגוננו ומכאובנו, וכל אוהב אמת יודה לדברינו, וכאשר יוכיח הנסיון ביחוד ביום ט׳ באב המר, מי ומי המתאבל, ונאנח על חורבן המת ושממות ארצנו כראוי מעמקי הלב, כמה דמעות נשפכות על זאת, ואין צריך לומר בשאר ימי השנה, אין זוכר ואין פוקד ואין דובר דבר ממנה, אפילו במחשבה לא בא זכרונה, כאילו מקרה הוא היה לנו. עכ״ל.

◆ באר מים חיים ◆

וכתב בתפארת שלמה (פרשת מסעי עה״פ כן מטה בני יוסף דוברים) כי הנה צריך כל איש להשתוקק בכל לבבו על ארץ ישראל וקדושתה, כמש״כ (תהילים קכב) שאלו שלום ירושלים, וכתיב (ירמיה ל) ציון היא דורש אין לה, ודרשו חז״ל (סוכה דף מא.) מכלל דבעי דרישה, וענין התשוקה היא מועלת בעצמה על הגאולה העתידה במהרה בימינו, והיינו כשישים האדם על ליבו דברי הכתוב (במדבר לו) לא תסוב נחלה ממטה למטה, כי הקפידה התורה שלא תסוב נחלה ממטה למטה אחר, אע״פ שכולם י״ב שבטי י״ה, כולם קדושים, ומה חילוק בין זה לזה, אעפ״כ הקפידה התורה על זה, מכל שכן בזמן הזה, אשר בעוונותינו הרבים כל ארץ הקדושה היא תחת יד הישמעאלים, ויבלעוה זרים ויירשוה, והנה באו גויים בנחלתך טימאו את היכל קדשך (תהילים עט), שמו את ירושלים לעיים (שם), מכל שכן שצריך לקרוע לבב איש לצעוק אל הקב״ה, לעורר רחמים על הארץ, ועל קיבוץ גליות לתוכה בשמחה במהרה (ע״פ ברכת שוש תשיש משבע ברכות).

והנה ההתעוררות הלזה של תשוקת הארץ, כשתהיה באמת מעומק הלב, שידאיב באמת בנפשו על כבוד ארץ הקדושה, הנה בזה מעורר למעלה הרחמים והרצון על הגאולה במהרה, כמש״כ שאלו שלום ירושלים – על ידי כן ישליו אוהביך במהרה בימינו. הנה כמוהם אם תגבר התשוקה בלב איש מבנ״י אל הארץ ובנין בית המקדש, הלא חיש מהר יעתר להם, כי הלא הוא בנוי ועומד הוא למעלה, רק שצריך לבקש עליו להורידו, כמש״כ (דברים יב) לשכנו תדרשו ובאת שמה, וכמו דוד המלך ע״ה שהתעורר מעצמו על בנין בית המקדש, ועל שם זה נקרא דביר ביתו ביהמ״ק, ויעתר לו ה׳ כמבואר בכתוב, לשון דיבור – שצריך לבקש מהשי״ת עליו להבנות במהרה, וכל המתאבל על חורבן ירושלים זוכה ורואה בנחמתה (תענית דף ל:), כי כל האומר כן באמת בתפילה ולירושלים עירך ברחמים תשוב, הנה פועל באמת זה למעלה על קירוב הגאולה. עכ״ד.

וכתב בשל״ה (מסכת תענית פרק תורה אור אות קלא) ע״פ (תהילים קלז) אם אשכחך וגו׳, דיש ללמוד מכאן דחיוב גדול להתאבל תמיד על ירושלים, דהיינו הכבוד שגלה, וזהו (ישעיה סו) שישו וגו׳ כל המתאבלים עליה, רצ״ל על השכינה.

גם כשיזכור הדביקות וקדושה שהיו לנו אז, יתעורר לתשובה, כי עתה שנפלה עטרת ראשנו אוי נא לנו וגו׳ (איכה ה), משא״כ בזמן בית המקדש, הביאו קרבנות לכפר.

גם יזכור, אז היינו טהורים ודבקים בשכינה, ואנחנו עתה טמאים ומרוחקים, ושׂתם תפילתנו (איכה ג), ובחינות אלף כאלה, על דא ודאי בכינא, ומביא לתשובה. עכ״ד.

וכתב עוד (מסכת תענית פרק דרך חיים תוכחת מוסר אות רב) ע״פ (איכה א) על אלה אני בוכיה עיני עיני ירדה מים, יבכה אדם תמיד על עוונותיו, ויבכה תמיד על חורבן הבית, כי זה גורם

ויתעורר מאוד בימים אלו״.

◆ באר מים חיים ◆

זה, כי אילו היה המקדש, הייתה הקדושה מתפשטת וצדק ילין בה (ישעיה א), לא לן אדם בירושלים וחטא בידו (במדב״ר פר׳ כא אות כא), והייתה רוח הקדושה והנבואה שורה.

ועתה בעוונותינו חסרנו כל אלה, נפלה עטרת ראשנו אוי נא לנו כי חטאנו (איכה ה), כי במה יתכפרו עוונותינו העצומים, ואנחנו טמאים, אין לנו טהרה, ונתרחקנו מעל שולחן אבינו. על כן אין לנו תקנה, אלא להיותנו סור מרע ועשה טוב, ולהיותנו נכנעים שחים עד לעפר, ולקדש את עצמנו בכל מה דאפשר, שיהיה גופנו כלי מוכן לקבל קדושה, מאחר שהוא ציור המשכן, ובל יחסרו ממנו הקרבנות, הן בגופנו, סוד התענית, הן בדיבורנו, סוד (הושע יד) ונשלמה פרים שפתינו, קריאת פרשיות הקרבנות בהבנה, עם וידויים גדולים ובכיה רבה, כי הבכיה בסוד ניסוך המים, הן במחשבתינו, להיות לנו לב נשבר ונדכה, וכמש״כ (תהילים נא) זבחי אלהים רוח נשברה, על כן (שם) לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה. עיין שם.

״ **הנה** אעתיק בכאן לשון רבינו החסיד קב הישר (פרק צג) אשר מלשונו תתחזק בעבודה הנכונה בימים הגדולים שלפנינו, ואלו דבריו: אמר ר׳ יוחנן אסור לאדם שימלא שחוק פיו בעוה״ז, שנאמר (תהילים קכו) אז ימלא שחוק פינו, אמרו עליו על ר׳ שמעון בן לקיש שלא מילא שחוק פיו מכי שמע מרבי יוחנן רביה (ברכות דף לא.). והענין הוא, שהשי״ת ברא באדם לב וכבד וטחול, הלב הוא למעלה, והכבד מתחתיו באמצע מצד ימין, והטחול מתחתיו מצד שמאל. הכבד הוא מרמז על שורש של עשו הנקרא אדום, לפי שהכבד כולו דם, ולכן נקרא עשו אדום, והבשילו אדום, והשר שלו הוא אדום וכולו דין. והטחול הוא מרמז על לילי״ת הרשעה. והלב מרמז על ישראל עם קדוש, כי קדושים הם לאלהיהם, ועל כן לא נטל כל כך דמים, כי אם הברור והזך והטהור, ומבחין בין דם לדם, בין דם נדה לדם טהור.

מה שאין כך הכבד, שואב לגביה כל דם טמא, ואינו מבחין בין דם לדם, והכבד הוא תמיד בכעס, ועל כן אמרו רז״ל (שבת דף קה:) כל הכועס כאלו עובד ע״ז, כי כבר נתבאר כי הכעס הוא מצד הכבד, שהוא כח של סמאל שנקרא אלהים אחרים, והטחול הוא מצד לילי״ת, שדרכה להתראות לבני אדם בלילה בחלום ובהקיץ כדמות אשה, עד שגורמת שיצא ממנו זרע לבטלה, ולכן הטחול שוחק.

ובהיות בית המקדש קיים, אזי היה מאיר לישראל שני אורות משני עולמות העליונים, שעליהם נאמר (בראשית א) יהי אור ויהי אור, ומשורש העולמות האלו הן נשמות האמהות רחל ולאה, אשר בנו שתיהן בית ישראל, ובם היו מכניעים את הסמא״ל וזוגתו לילית, שלא יהיה להם שום שליטה לעשות רעה לישראל, ושני פעמים או״ר גימטריא שחו״ק. משא״כ כאשר נחרב הבית, גרמו העוונות שהאורות של מעלה נסתלקו, ואז גברו שתי הקליפות

◆ באר מים חיים ◆

הנזכרות, ואזי היא שוחקת בנו בעוונותינו הרבים, ולכן אין שמחה ושחו״ק בעוה״ז, וכשיבוא משיחנו אז ימלא שחו״ק פינו.

ומכאן צריך האדם לדעת, איך לרצות את הבורא יתברך, שלא להראות שום פנים שוחקות עכשיו בשעת החורבן, כי אסור לנו לשחוק, ואם האדם אינו נזהר בזה אזי הוא נותן כח להטחול לשחוק, ומתגברין הב׳ קליפות הנ״ל, ולא מילוי שחוק לבד אסור, אלא גם שאר שמחות שאינן של מצוה אסורות, ואפילו שמחה של מצוה אין להרבות בהם כלל, וכמבואר בדברי חז״ל (ראה מש״כ בזוהר פר׳ תזריע דף מה:) רבי חייא ורבי יוסי הוי אזלי באורחא, כד מטו חד חקל חמו חד פטירא דקיטפא (פירוש עץ של אפרסמון) שהיה בדרך לצד ימין, א״ר יוסי עטיפא עטיפא דקיטרא דעיני שכיח (פירוש כיסוי עשן של שריפת אש חורבן בית המקדש, שכיח לפני עיני צדיקים, הזוכרים תמיד את חורבן בית המקדש).

ולכן אין רשות להסתכל בשום שמחה מיום שנחרב בית המקדש, ראה כמה גודל החיוב להתאבל על חורבן הבית מקדש, ועל שפיכת דמן של ישראל, וצריך אדם לומר (תהילים קלז) על נהרות בבל, ולשפוך דמעות על חורבן בית המקדש, ושיר מזמור לאסף (פרק פו) בתהילים על הריגת הצדיקים, כי שערי דמעות לא ננעלו ואין נמחקים לעולם, ויש ברקיע ממונה אחד שמקבל אותן דמעות, והוא גם כן ממונה על התפילות של ישראל שהן בדמעות, והוא מלאך מן שרי האופנים, ושמו ירחמיא״ל, והוא שולט על שש מאות חיות, ואינון דמעין אחרינין הוא אותן דמעות, הן אראלים צעקו חוצה מלאכי שלום מר יבכיון (ישעיה לג), ואינון דמעין דישדון על זכאין כד מסתלקין מעלמין, כלהון נטלי לון רתיכין עלאין, ומערבי לון באינון דמעין דאושדן על חורבן בית המקדש, ועל דא כתיב (ישעיה כה) ומחה ה׳ אלקים דמעה מעל כל פנים, מאן אינון פנים אינון אילין רתיכין קדישין עלאין, ובתר כן (שם) וחרפת עמו יסיר מעל כל הארץ כי פי ה׳ דיבר.

הכלל כי תדיר צריך האדם להתעורר בלב מר על גלות השכינה, ולהתאנח על אריכות הגלות המר, ולשים אל ליבו כי בהיותינו על אדמתינו והשכינה הייתה שורה בין הכרובים היינו מקבלים הארה בכל יום, והיו ישראל נקראים עם קדוש לה׳, והיינו קרובים אל השכינה ואל הקדושה, והקליפות היו נחבאים ודחופים בעימקי תהום, מה שאין כן עכשיו, ישראל הן נדחפים ונסחפים ומפוזרים בכל פינות וקצוות הארץ, ומכניעים עצמם בגלות בהכנעה גדולה נגד כל אומה ולשון, וחולקין להם כל הכבוד, והלילית היא מחייכת ושוחקת, ויש לה הנאה גדולה, בראותה שישראל הן מכניעין עצמן נגד האומות, אשר ממש מקויים בנו כי שחה לעפר נפשינו, וממש אנחנו למרמס תחת כפות רגליהם, ואנחנו להם לעבדים ולשפחות, וכל טרחם של ישראל ויגיע כפן, נושאים עין קצת מן אומות העולם בישראל, ולוקחים ביד חזקה מידם, ואנחנו בית ישראל מוכים ונהרגים ונשחטים ונשרפים על קדושת השם.

◆ באר מים חיים ◆

והיאך לא ישים אדם אל ליבו, כל מי שיראת אלהים נוגע בליבו, לכוין בתפילתו במקומות השייכים לגאולת ישראל, שיגאלנו הקב״ה מידי אומות העולם למען שכינת כבודו, וקבלה אמיתית היא בידי, כל מי שבליבו תדיר צער על גלות השכינה – זוכה לכתר תורה.

ודע מש״כ האר״י ז״ל על מוהר״ר אברהם הלוי שחיבר התיקוני שבת, שהיה דירתו בצפת תוב״ב, ובכל חצות לילה היה קם וסובב כל הרחובות של יהודים, ונתן קולו בקול מר ואמר אחינו בית ישראל, הלא ידוע לכם שהשכינה בעוונותינו הרבים בגלות, ובית מקדשינו היה לשריפת אש, וישראל הם בגלות המר, וסובלים יסורים עיניים קשים ומרים, ונהרגו כמה חסידים וחסידות, בחורים ובתולות, זקנים עם נערים, בארבע מיתות בית דין, וניתלין ונידונין במיתות קשות ומשונות, ואתם שוכבין על מטותיכם בהשקט ובטח, קומו ונצעק אל ה׳ אלהינו שהוא מלך רחום וחנון, אולי ישמע ה׳ את קול תפילתנו, וירחם על עמו שארית פליטת ישראל, והיה החסיד צועק ולא נתן מנוחה לכל בני העיר, והיו קמים כולם בשעה חדא לבתי מדרשות, והיו אומרים התיקון חצות, ואחר כך היו לומדין איש איש כפי השגתו, יש מהן היו עוסקין בדברי קבלה ובזוהר, ויש מהן היו עוסקים בגמרא ובמשניות, ויש מהן היו עוסקים בתורה ונביאים וכתובים, ואחר כך היו אומרים פזמונים ובקשות עד אור היום והיו מעוררים רחמים.

והרב האר״י ז״ל היה מפליג בחסידותו, ואמר על החסיד ר׳ אברהם הלוי ז״ל שהוא היה גלגול של ירמיהו הנביא, ופעם אחת אמר לו האר״י ז״ל, דע כי שלמו ימיך והגיעו ימיך למות, אם לא שתעשה תקנה אחת שאלמדך, ואם תעשה אותה תקנה זו, אזי תחיה עוד עשרים ושתים שנים, וזו היא התקנה שלך, שתלך לירושלים ושם תלך להתפלל לפני כותל המערבי, ותשפוך תחינתך ותזכה לראות השכינה, ואז הלך החסיד לביתו וסגר עצמו ג׳ ימים וג׳ לילות בתענית שק ואפר, ואחר כך הלך החסיד לירושלים, ובא לפני כותל המערבי בתפילה ובתחנונים בבכיה גדולה, ואחר כך ראה על גבי הכותל, צורה דוגמת אשה מלובשת שחורים, ותיכף מרוב פחדו נפל על פניו ארצה, והיה צועק ובוכה בבכי גדול, ואמר אוי לי שראיתיך בכך, אוי אהה על נפשי, והיה מאריך בבכיה וזעקות, והיה ממרט שערות ראשו עד שנתעלף ונרדם, ואז ראה בחלום שבאה אליו השכינה בבגדים נאים, ואמר התנחם בני אברהם, כי יש תקוה לאחריתך וישובו הבנים לגבולם, כי אשיב את שבותם ורחמתי אותם, ויקץ וישא את רגליו, וחזר לצפת ובא אל האר״י ז״ל, ותיכף אמר האר״י ז״ל אני רואה בך שזכית לראות פני השכינה, ומעתה תהיה בטוח שתחיה עוד כ״ב שנים, וכן הוי שהחסיד היה חי אחר זה המעשה כ״ב שנים.

ומהחסיד הנ״ל יראה כל אדם לעשות כן, לקום בחצות הלילה, או קודם אור הבוקר, להתאבל על חורבן בית המקדש ועל הריגת הקדושים, ואחד המרבה ואחד הממעיט, ובלבד שיכוין ליבו לשם שמים, ולא יעשה זאת שיתפאר בפני הבריות, כדי שישבחו אותו הבריות,

והנה ראוי לאדם לסגף את עצמו בימים אלו בכל מה דאפשר, ואל יקל בעידונין ח״ו, שלא יסיח דעתו מאבילות, ויזהר האדם מאוד ביחוד בימים אלו למעט בשיחה ככל מה דאפשר, שלא יבוא למלאות פיו שחוק, ואיסור זה הוא גם בכל ימי השנה מדינא דגמרא״ח.

◆ באר מים חיים ◆

שלא די שהוא לא מקבל שכר על זה, אלא גם מקבל עונש גדול, ומי שהוא מכוין לשם שמים, אזי עליו הכתוב הוא אומר (קהלת ח) שומר מצוה לא ידע דבר רע, ויזכה לראות בבנין ציון וירושלים אמן. מורי ורבי מורנו הרב יוסף זכרונו לברכה. עכ״ד.

ח **הנה** ראוי לאדם לסגף את עצמו בכל מה דאפשר, ואל יקל בעידונין ח״ו, שלא יסיח דעתו מאבילות, ודרשו רז״ל (ש״ס תענית דף ל: וכ״ה בזוהר פר׳ בשלח דף נה: וכ״ה בפסיקתא רבתי סוף פיסקא כח) ע״פ (ישעיה סו) שישו איתה כל המתאבלים עליה – שכל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בנחמתה, ולהיפך כל מי שאינו מתאבל על החורבן, מכל שכן כששמח על צרה הזאת, עליו נאמר (יחזקאל לב) ותהי עוונותם חקוקה על עצמותם וכו׳, כמו שאמרו רז״ל (תענית שם) על האוכל בשר ושותה יין בסעודה מפסקת של תשעה באב. ויזהר האדם מאוד ביחוד בימים אלו למעט בשיחה ככל מה דאפשר, שלא יבוא למלאות פיו שחוק, ואיסור זה הוא גם בכל ימי השנה מדינא דגמרא, והובא ג״כ בשו״ע (סימן תקס ס״ה) ודי בהערה זו (יסוד ושורש העבודה שער ט פי״א).

שֶׁהֶחֱיָינוּ בִּימֵי בִּיהֵ״מ

נוהגים להזהר שלא לברך שהחיינו בימי בין המצרים, ויש היתרים שונים באופנים מסוימים[א].

◆ באר מים חיים ◆

א **איתא** בשו״ע (סימן תקנא סי״ז) וז״ל: טוב ליזהר מלומר שהחיינו בין המצרים על פרי או על מלבוש, אבל על פדיון הבן אומר ולא יחמיץ המצוה. וכתב בהג״ה: וכן בפרי חדש שלא ימצא אחר תשעה באב מותר לברך ולאכלו בין המצרים. עכ״ל.

והקשה המג״א (סקמ״ג) דלפי הטעם שכתב מרן דשמא יחמיץ המצוה, א״כ הרי גם כשרואה פרי חדש ואינו מברך שהחיינו הוא מחמיץ את המצוה, וביאר דמ״מ כיון שנהגו להמתין עד שעת אכילת הפרי, א״כ לא מיקרי מחמיץ המצוה.

ומש״כ מרן הרמ״א דיש להתיר בפרי שלא ימצא אחר תשעה באב, הנה לפי דעת המתירים להלן לברך שהחיינו בשבת, ממילא צ״ל דמיירי בכה״ג שגם בשבת אינו בנמצא, ואם יקחהו בחול וישמרהו לשבת יתקלקל, כמו גודגדיות קטנות, וכמבואר במג״א (סקמ״ד).

וכן הסיק באור לציון (ח״ג פרק כה ס״ג) דאם לא יזדמן אחרי תשעה באב מותר, אך בזמנינו שאפשר לשמור במקרר, א״כ כל זמן שיכול לשומרו במקרר ימתין ולא יברך עליו כעת שהחיינו, ואם יכול לשומרו עד השבת הקרובה ימתין עד לשבת, כיון שי״א שמותר לברך ברכת שהחיינו בשבתות אלו. ע״כ.

וכתב בברית כהונה (מערכת בין המצרים אות יד) שמנהגם בג׳רבא שלא לברך שהחיינו אפילו על פרי שלא ימצא אחר תשעה באב ודלא כהרמ״א. עיין שם.

והנה מקור המנהג הוא בספר חסידים (אות תתמ) וז״ל: יש חסידים מחסידים הראשונים שלא היו אוכלים שום פרי חדש בין י״ז בתמוז לתשעה באב, כי אמרו איך נברך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה, ויש מברכים על פרי חדש כשנזדמנו להם בשבתות שבין י״ז בתמוז לתשעה באב, א״ל החכמים היה לכם לברך שהחיינו כשראיתם אותו, כרבי יהודא כשראה קרא חדתא, ואלו אמרו לא כי אלא כשאכלו (עירובין דף מ:). עכ״ל.

ומבואר שאין לברך שהחיינו בכל ימי בין המצרים, ומשמע ג״כ שאיכא פלוגתא אי היו מברכין שהחיינו בשבת, והחסידים אין מברכין אפילו בשבת, וזהו כדברי מרן האר״י ז״ל כפי שיובא להלן. וכן הבין הרב בית דוד (או״ח סימן שכה).

והאיסור מתחיל מליל י״ז בתמוז[ב]. י״א שדין זה לא מטעם אבילות ולכן נוהג גם בשבת[ג].

◆ באר מים חיים ◆

וכתב בספר מנהג טוב לחד מן קמיא (עמוד 237) וז״ל: ומה שנהגו שלא לאכול דברים חדשים, משום שצריך לברך עליהם שהחיינו, ואין ראוי לברך בימים הללו שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה. עכ״ל.

וכתב במנהגי מהרי״ל (הל׳ בין המצרים אות ח) דאין מברכין שהחיינו כדי למעט השמחה. ע״כ. מבואר שיש טעם נוסף שאין לברך שהחיינו, דהיינו שלפי הס״ח הטעם הוא דלא שייך לברך שהחיינו וקיימנו כו׳ לזמן הזה, ולפי המהרי״ל הטעם הוא כדי למעט השמחה.

ובבנימין זאב (סימן קסג) כתב שאין לומר בזמן אבל וצער שהחיינו לזמן הזה. משמע כדברי הס״ח. (וא״כ גם באבל אי נימא דאין לומר שהחיינו, אין זה מטעם האבל, אלא מטעם דלא שייך לברך על הזמן הזה, וק״ל). וכ״כ **במאמ״ר** (סימן תקנא סקי״ד) **ובקמח סולת** (הל׳ י״ז בתמוז ובין המצרים ד״ה טוב ליזהר כו׳).

וכתב בתשו׳ מהרי״ל (תשובה נו אות ב) וז״ל: ולברך שהחיינו בין המצרים כתוב בספר חסידים דלא. עכ״ל. והוסיף וז״ל: ונראה לענ״ד כגון מילתא דאפשר לדחויה כגון פרי או מלבוש, אבל אי מיקרי פדיון הבן אין מחמיצין את המצוה או הברכה. וצ״ע. עכ״ל. והביאו מרן בב״י (שם). וכ״ה **בבנימין** זאב (שם) וכתב דדוקא אם יכול לברך על הפרי אחר תשעה באב שהחיינו אז לא יברך עליו בבין המצרים, משמע שבדבר שא״א לברך אחר כך מותר, ודלא כמהרי״ל שכתב דלא לברך שהחיינו על שום פרי. וכ״ה בדרכי משה (סקי״א).

[ב] **הנה** אף מליל י״ז בתמוז אין לומר שהחיינו, כמש״כ מרן החיד״א בתשו׳ חיים שאל (סימן כד) וכתב שכן הוא המנהג בארץ הצבי שאין לומר שהחיינו מליל י״ז בתמוז. וכן הסיק באור לציון (ח״ג פרק כה ס״ג). וכמו לענין תספורת ונישואין שיש להחמיר מליל י״ז בתמוז, כמבואר בשבט הלוי (ח״י חאו״ח סימן פא אות ב) וכ״ד הגרי״ש אלישיב (תורת המועדים סימן תקנא אות ט) והגר״ח קניבסקי זצוק״ל (אורחות רבינו ח״ב בנדמ״ח עמוד קנט אות א), דלא כהגאון אגרות משה (או״ח ח״א סימן קסח ובאו״ח ח״ד סימן קיב אות ב ועיין שערים המצוינים בהלכה סימן קכב) שמיקל בנישואין ותספורת אם יש צורך גדול.

[ג] **הנה** כתב מרן רבינו האר״י ז״ל בשער הכוונות (דרוש ימי בין המצרים) וז״ל: גם צריך ליזהר ולהמנע מלאכול בימים ההם שום פרי חדש ושלא ללבוש שום לבוש חדש, כדי שלא יצטרך לברך עליו ברכת שהחיינו, וכמו שנזכר ענין זה בספרי הפוסקים האחרונים, וענין זה נוהג בשבתות ובר״ח אב. עכ״ל.

וכ״כ בפרי עץ חיים (שער חג השבועות פ״א) וז״ל: באותן הימים שבין י״ז בתמוז עד תשעה באב, כבר כתבו הפוסקים אסור לאכול פרי חדש, או ללבוש לבוש חדש, כדי שלא יצטרך

ונחלקו הפוסקים מה הדין בי״ז בתמוז שחל בשבת ונדחה ליום ראשון[ד].

◆ באר מים חיים ◆

לומר עליהם שהחיינו, וכן ראוי לעשות באלו הימים, לשמור עצמו מלאכול פרי חדש, או ללבוש בגד חדש. עכ״ל.

וכ״כ הרמח״ל בקיצור הכוונות (בין המצרים עמוד קב) וז״ל: ובימים אלו אין לברך זמן על שום דבר חדש, אפילו בשבת עצמו. עכ״ל. והיינו לפי הטעם שמבואר בס״ח ובשו״ת בנימין זאב הנ״ל שהטעם שאין אומרים שהחיינו הוא לא משום מיעוט שמחה, אלא מהטעם שהזמן גרמא שהוא זמן צער ולא שייך לומר שהחיינו לזמן הזה.

וכ״כ בטור ברקת (סימן תקנא) דכל המיקל לברך שהחיינו בשבת ור״ח בימים אלו של בין המצרים – טועה מדרך השכל.

וכתב ג״ע הרב חיד״א בשו״ת חיים שאל (ח״א סימן כד) דאין לברך שהחיינו בימי בין המצרים ואפילו בשבת, דאין הטעם משום אבילות דאין אבילות בשבת, אלא הוא דבר התלוי מצד עצם הזמן, וממילא גם שבת זמניה הוא, ובכלל ימי הרעה הוא.

והוסיף לומר ולדייק, דבפרע״ח איתא לשון אסור, אמנם בספר חסידים לא כתב אסור אלא יש חסידים מחסידים הראשונים ולא כתב אסור, וגם בשו״ע לא כתב אסור אלא שיש להזהר, וגם הלבוש כתב שי״א להזהר, ובב״י הביא בשם תשובה אשכנזית דאסור, עין רואה דאף אחד לא כתוב אסור רק שיש להזהר, והאמת כמו ספר הכוונות שסידר מהרש״ו ז״ל שהוא היותר מוגה ומדויק, שאיתא בזה״ל: וגם צריך להזהר למנוע וכו׳. ולשון זה מתוקן כמש״כ הפוסקים. עיין שם.

וכן הביא את דברי האר״י ז״ל הרב מג״א (שם סקמ״ב) והביא הטעם הנז׳ דכיון דהזמן ההוא זמן פורעניות אין לברך שהחיינו לזמן הזה, אך אין הטעם משום אבילות דלא מצינו שאבל אסור לברך שהחיינו. ע״כ. וכן הביא הרב שתילי זיתים (סימן תקנא סקמ״ז) אך לענין שבת דעתו דמ״מ מותר. וכתב עוד במורה באצבע (פ״ח אות רמא) דאין לברך שהחיינו בשבתות שבבין המצרים. וכ״כ בבית דוד (או״ח סימן שכה) דכן הוא מנהג שאלוניקי, ושכן נראה מסתימת דברי מרן. וכ״כ בסידור יעב״ץ (דיני י״ז בתמוז חרך ד אות ו) וכ״ה בשולחן גבוה (סקנ״ב) וכ״כ במועד לכל חי (סימן ט אות כב) וכ״כ בברית כהונה (מערכת ב׳ אות יד) וכ״כ בבן פורת יוסף (הל׳ תשעה באב אות לד) וכן הביא ידידי ר׳ יעקב כהן בשרשי הים (פי״ח אות ד בהערה) בשם רבי צגייר עשוש בשו״ת עץ שתול (סימן מד). וכן הסיק באור לציון (ח״ג פרק כה ס״ג).

[ד] **הנה** לגבי י״ז בתמוז שחל בשבת ונדחה, כתב המג״א (שם) שמותר לברך שהחיינו בשבת זו. וכ״ה בבאר היטב (סקל״ח) וכ״כ במועד לכל חי (סימן ט אות כב) בשם הרב פני מבין (ח״ב

◆ באר מים חיים ◆

דף מט.) וכ״כ בעדות ביהוסף (סימן ע) ובבן פורת יוסף (הל׳ תשעה באב אות יב) שהנוהגים לא לברך שהחיינו בשבתות, גם בשבת זו אין לברך.

וכ״כ הרמ״ז באגרת (סימן טו) וז״ל: הן בזאת צדקה אענך במה שאמרת לברך שהחיינו ביום י״ז בתמוז שחל ביום שב״ק, כי אפילו בין המצרים הגמורים הייתה הסברא רווחת שבכל השבתות שבינתיים ראוי לברכה, דקי״ל אפילו בתשעה באב שחל להיות בשבת שמעלה על שולחנו כסעודת שלמה בשעתו, ואי לאו דמרן האר״י זלה״ה כתבו היינו מברכין, והבו דלא לוסיף עלה. עכ״ל. (בעיקר דבריו שכתב לדמות נידון דידן לדין שאין נוהג אבילות בשבת שחל בה תשעה באב, צריך לי הק׳ עיון, דלכאורה כבר נתבאר שטעם איסור שהחיינו לפי דברי מרן האר״י ז״ל הוא לא משום אבילות, אלא משום דהזמן גרמא, ולא שייך לומר שהחיינו לזמן הזה. וצ״ע).

וכ״כ בשואל ומשיב (ח״א חאו״ח סימן מב) שיש להתיר לברך שהחיינו בשבת שחל בו י״ז בתמוז, שהרי אף בשבתות שבינתיים איכא פלוגתא אם מברכים שהחיינו והו״ל ספק ספיקא, שמא הלכה כהפוסקים שמתירים לברך שהחיינו בשבת, ואף את״ל שאין הלכה כמותם, מ״מ שמא הלכה כהסוברים שבי״ז בתמוז שחל בשבת לכו״ע מברכינן. ועוד שאפילו בימי החול של ימי בין המצרים אין זה איסור אלא רק מהיות טוב, וכלשון מרן יש להזהר.

והביא דברי הזכור לאברהם שלהלן, וכתב דלא ס״ל כן דיומא דשבתא גרים דלא לשויי יומא דפורענותא. עכ״ד. ושנה דבריו (בח״ג סימן מה). עיין שם.

וכן העלה מרן מלכא בחזונו (ארבע תעניות עמוד קל עמודה ב) דכיון שעדיין לא התחילו ימי בין המצרים, לית חששא לומר שהחיינו לזמן הזה.

אמנם בתשו׳ בעי חיי לחכם הגאון חיים בנבנשת ז״ל בעל כנסת הגדולה (ח״ב סימן לה) מבואר דלנוהגין שלא לומר שהחיינו בשבת אסור גם בי״ז שחל להיות בשבת. וכן הסיק בברכ״י (סקי״א) וכ״כ בתשו׳ חיים שאל (ח״א סימן כד) דט״ס נפל בדבריו בברכ״י ואין לגרוס ודעתי כהמתירין, אלא צ״ל ודעתי כמותו, והיינו כהכנה״ג שהביא בסמוך דאסר.

והנה המג״א הנ״ל הביא ראיה מס״ד, דמבואר שם לענין תשעה באב שחל בשבת ונדחה ליום ראשון, שמותר בשתי השבתות, ואין נוהג דיני אבילות לענין לספר ולכבס וכו׳.

וראיתי בדברי מנחם (סקי״ג) שדחה ראיה זו, דשאני דא מן דא, דהתם אין שם שבוע שחל בו, אמנם לענין לברך שהחיינו ביום הריסה וחורבן, איך אריך לברך שהחיינו ליום ההוא. ע״כ. וכ״ה בזכור לאברהם אביגדור (חאו״ח סימן מט דף יד:) וכ״כ בעיקרי הד״ט (דיני בין המצרים אות ט).

וכ״כ בבגדי ישע על המג״א (סקמ״ב) שהוא נגד הסברא, מאחר דכל הטעם הוא משום דזמן פורענות הוא, ואין לברך עליו שהחיינו, מאחר שבזמן הזה ניטל כבוד מבית חיינו ונגדעה

וי״א דבשבת אין בית מיחוש לברך שהחיינו״.

◆ באר מים חיים ◆

קרן ישראל, ומה לי אם נדחה, ולהמתירין משום שבת הוא יום קדוש ויוכל לברך לזמן הזה, וכוונתו על יום השבת ולא לימי החדש.

אבל להאוסרים אפילו בשבת, א״כ לא חששו לכבוד שבת, משום שיום החודש גרם, והוא ימי הריסה והחורבן, א״כ אין לחלק יותר משום שנדחה י״ז בתמוז כיון שהוכפלו בו הצרות, ואין לדמות לימי האבל, דהתם לא הזמן גרם מידי שלא יוכל לומר לזמן הזה, משא״כ באלו הימים שנאמר עליהם (איכה א) כל רודפיה השיגוה בין המצרים, ומפרש ביומא דעקן כידוע, וזה ברור, אם כן תליא גם כן בפלוגתא אם מברך בשבת שהחיינו. עכ״ד.

והביא בשדי חמד (מע׳ בין המצרים אות א) בשם הרב זכור לאברהם אביגדור (סימן מט) שכתב, דאף אי נימא דמותר לברך שהחיינו בשבתות שבימי בין המצרים, מ״מ בי״ז בתמוז שחל בשבת שעיצומו של יום ההוא רע ומר, אין לומר בו שהחיינו.

וכן הסיק היעב״ץ במור וקציעה (סו״ס תקנא) דאין לברך שהחיינו בי״ז בתמוז שחל בשבת. וכ״כ בסידורו (חודש תמוז דיני בין המצרים אות ו).

וראיתי בפני מבין (ח״ב דף מט.) שכתב, דלענין ליל י״ז בתמוז שחל בשבת, יש להתיר לברך שהחיינו, כי יש כאן ב׳ צירופים, יש לצרף דעת המג״א דבליל י״ז בתמוז מותר לומר שהחיינו בכל אופן, וכן י״ל דבשבת אפשר לכו״ע לברך שהחיינו, וא״כ בליל שבת יש לנו היתר מב׳ צדדים, וכן עשינו מעשה דכולם היו תלמידי חכמים גדולים ועצומים ובירכנו שהחיינו בליל י״ז בתמוז שחל בשבת. עיין שם. וכן הביא בדברי מנחם (הגב״י סקט״ו).

וע״ע בהאי ענינא ביקהיל שלמה (ועד חכמים, ס״ז) ובפה אליהו (ועד חכמים, ס״ט) ובמשפט כתוב (ועד חכמים, סי״ז).

ה״ י״א דבשבתות שבבין המצרים אין איסור לברך שהחיינו, וכמבואר במטה משה (סימן תרצז) ובלבוש (סי״ז) ובא״ר (סקי״ז) ובדרך החיים (דינים מדברים שאין אסורים רק מר״ח סעיף ה) ובחיי אדם (כללל קלג אות ח) ובקיצור שו״ע (סימן קכב אות ב) ובבאר היטב (סקל״ח) וכ״ד הרב שתילי זיתים (סימן תקנא סקמ״ז ועיין בסקמ״ט ובזית רענן שם) וכ״כ במשנ״ב (סקצ״ח) וכ״כ בשו״ת כתב סופר (או״ח סימן קג) ובשו״ת אבנ״ז (או״ח סימן תכח) וכן מובא בבית יהודא (מנהגי ארג״יל, ועד חכמים סי״ז).

וביוסף אומץ יוזפא (אות תתסא) הוכיח מסוגיא בתענית (דף כט:) דתשעה באב שחל להיות בשבת אוכל בשר ושותה יין ומעלה על שולחנו כסעודת שלמה בשעתה, הרי שאין לנהוג שום ענין של אבילות בשבת, ולכן נראה שמצוה להקל בזה ולברך שהחיינו בשבתות שבימי בין המצרים. עכ״ד.

ודין ר״ח כדין שבת[ו]. ומה שהתירו בשבת, נחלקו הפוסקים האם זה כולל גם מלבוש חדש[ז]. אם בירך ברכת הפרי ונזכר שזה פרי חדש, נחלקו הפוסקים האם יברך גם שהחיינו[ח].

◆ באר מים חיים ◆

ואני הק׳ לא הבנתי דבריו, דהא הטעם שאין מברכין שהחיינו אינו מטעם אבילות, כי אם מטעם שלא שייך לומר שהחיינו לזמן הזה, ואין שום הוכחה מתשעה באב שחל להיות בשבת, כיון ששם הוא מטעם שאין אבילות בשבת, אך לענין ברכת שהחיינו א״כ גם בשבת הזמן גרמא.

ובכה״ח סופר (סימן תקנא סקל״ב) כתב להכריע דעד ר״ח אב יכולין לברך שהחיינו בשבת, ומר״ח לא יברך שהחיינו בשבת.

ובשמעתתא דמשה (עמוד תכח) מובא דדעת ר׳ משה פיינשטיין דעכ״פ שבת שחל בה תשעה באב אין לברך שהחיינו.

ו דין ראש חודש כדין שבת, כמבואר בהגהת רעק״א (כאן) בשם תשו׳ בית יהודא (מנהגים אות סא) שכתב בשם רבו דה״ה ר״ח דינו כשבת. וכ״כ בשער הציון (סקצ״ט) ובכה״ח (סקר״ה). וכן מובא בבית יהודא (מנהגי ארג״יל, ועד חכמים סי״ז).

ז הנה כל ההיתר שהתרנו לברך שהחיינו בשבת, הוא דוקא בפרי ולא במלבוש דאיכא שמחה טפי, כמבואר בא״ר (סקי״ז) ובדרך החיים (דינים מדברים שאין אסורים רק מר״ח סעיף ו) ובקיצור שו״ע (סימן קכב אות ב) ובחיי אדם (כלל קלג אות יד).

אך מרן מלכא בחזו״ע (ארבע תעניות עמוד קלד עמודה א) הוכיח מכמה פוסקים דאין בית מיחוש לברך שהחיינו אף על בגד חדש, אלא שלאחר ר״ח אב שממעטים בשמחה אין ללבוש בגדים חדשים אף בשבת, וכתב דיש להחמיר זה אף לבני ספרד, אע״פ שדעת מרן להחמיר בבגדים חדשים רק משבוע שחל בו. וכנראה שבאמת זה תלוי במנהגי אשכנז וספרד בענין קבלת דיני אבילות האם הוא מי״ז בתמוז או מר״ח אב, ואין כאן מחלוקת בעצם הענין. וק״ל.

ח הנה אם לקח פרי ובירך עליו ברכת הפרי, י״א שלא יברך עליו שהחיינו, וכמבואר במועד לכל חי (סימן ט אות כג) דאם שכח ובירך ברכת הפרי אז לא יברך שהחיינו, וכן כתב לענין מי שאכל פרי חדש בבין המצרים ושכח לומר שהחיינו, או כסבור שאין לומר בימים האלה, אז לא יאכל עוד ממנו עד אחר תשעה באב, ויביא פרי חדש אחר שלא אכל ממנו עדיין ויכוין לפטור גם את זה, או ישמע ברכת שהחיינו מאחר ויפטור אותו ויאכלו שניהם יחדיו.

◆ באר מים חיים ◆

אולם י״א דודאי יש לברך בכה״ג שהחיינו, וכמבואר בשו״ת בעי חיי (או״ח ח״ב סימן לד) תשו׳ בשם ר׳ יעקב ן׳ נעים דיש לברך שהחיינו. ושם (בסימן לה) הוכיח כדבריו, וכתב דהקול קול יעקב קלא דאיתחזק כבי דינא, דין אמת לאמיתו כנתינתו מסיני, דודאי לא אמרו דאין מברכין שהחיינו בין המצרים, אלא שלא יביא עצמו לידי חיוב אכילה כדי שיצטרך לברך שהחיינו, אבל היכא דאי אפשר כנידון דידן שכבר בירך ברכת הפרי, הא ודאי יברך שהחיינו ויאכלנו, דלומר שלא יאכלנו אי אפשר, ולומר שיאכלנו בלא ברכת שהחיינו לא מסתברא.

איבעית אימא קרא איבעית אימא סברא, איבעית אימא קרא, דהוי ברכה לבטלה, שמקור דין זה הוא מספר חסידים ולשונו מוכיח בבירור דאין האזהרה אלא שלא יביא עצמו לאכול הפרי, אבל אם כבר בירך עליו ברכת הפרי יברך עליו שהחיינו, וכמו שכתב החכם הפוסק נר״ו, ואיבעית אימא סברא, שלא מפני מנהג בעלמא שלא הוזכר לא בתלמוד ולא בפוסקים זולת בספר חסידים, נניח תלמוד ערוך שבידינו לברך שהחיינו על פרי חדש. עיין שם באורך.

וכן מדוקדק מלשון מהרח״ו ז״ל בשער הכוונות שכתב ג״כ צריך להזהר מלאכול וכו׳, הרי כתב שיש להזהר דוקא לאכול, אבל אם נצרך לאכול כנידון זה דכבר ברכת הפרי, בודאי שיברך שהחיינו.

וכ״כ בסוף דבריו כדי שלא יצטרך לברך עליו ברכת שהחיינו, מבואר שאם אוכל שפיר יש לברך שהחיינו.

והכי משמע ג״כ בספר חסידים שכתב, שיש חסידים מחסידים הראשונים שלא היו אוכלים, משמע שאם נצרך לאכול שפיר יש לברך שהחיינו.

אולם יש להקשות דאיתא בפרע״ח (הנז׳) וז״ל: צמח, סיפר לי בנו של הרח״ו ז״ל, כי זוכר שפעם אחת היו חכמי הדור אוכלין על שולחן אביו, והפצירו בו לאכול פרי חדש, ואכל אותן בלי שהחיינו, וזה כל אותן הימים שבין המצרים. עכ״ל.

מבואר דבכה״ג שנצרך לאכול אין לברך שהחיינו, וכמו שרבינו הרח״ו ז״ל כשאכל את הפרי מחמת כבוד החכמים, בכל זאת לא בירך שהחיינו. וצ״ע.

ועיין בתשו׳ אבני נזר (או״ח סימן תכח) שביאר בגוף הטעם שביטל הרח״ו ז״ל ברכת הזמן, דלכאורה איך יכל לנהוג כן, וביאר ע״פ דברי החת״ס שכתב דמה שנהגו שלא לעשות, אזי חיוב גמור הוא שלא לעשות משום אל תיטוש תורת אמך, אך אם המנהג לעשות והוא לא עשה, אינו חיוב גמור, ועל כן יוצא שאם יברך זמן, והמנהג שלא לברך בין המצרים, הוא איסור גמור משום אל תיטוש תורת אמך, משא״כ אם לא יברך הוא רק ביטול המנהג דקום ועשה לברך על קרא חדתא, ומנהג גרידא דחה מפני כבוד הגדולים.

וחולה או מעוברת שנצרכים לאכול פרי חדש, הסכימו הרבה פוסקים שיש להם לברך שהחיינו, ויש חולקים[ט].

◆ באר מים חיים ◆

וכתב דלאחר שבירך ברכת הפרי, ומוכרח לאכול שוב, ידחה מצוה דברכת זמן את המנהג לברך בין המצרים, כעין עשה דוחה לא תעשה, ואף דברכת זמן אינו חובה רק רשות מדינא ומנהג לעשות, אינו חיוב לדחות המנהג שלא לעשות שהוא איסור גמור כנ״ל, י״ל דהלא זמן אף שאינו חובה מ״מ אם מברך מצוה עביד ושפיר ידחה.

וכיוצ״ב איתא בירושלמי (פסחים פ״ח ה״א) פסחן של נשים רשות ודוחה שבת, ואף לפי גמרא דידן (שם דף צא:) דאי הוי רשות אינו דוחה שבת, הלא בריש שבועות איתא שתים שבועות שלא אוכל ואכל כל שהוא פטור, משום דמסתמא דעתו לאיסור כמו איסורין שבתורה, והכי נמי במנהג, ודאי דעתם כמו באיסור דאורייתא שעשה של תורה דוחה אותו, הכי נמי במנהג שלא איסור דעתם שמנהג של מצוה ידחה אותו.

ועל כן ניחא דברי הרח״ו ז״ל שכתב שלא יצטרך לברך שהחיינו, היינו שאם יברך ברכת הפרי, שוב ע״כ יאכל שלא יהיה ברכת הפרי לבטלה, וממילא מצות ברכת הזמן ידחה המנהג שלא יברך בין המצרים.

ועובדא דהרח״ו ז״ל שהיו הגדולים אצלו ואכל ולא בירך זמן, י״ל שכבר אכל פירות אחרים ונפטר ג״כ הפרי חדש בברכת הפרי, כי היה עדיין מפירות ראשונים לפניו, ועל כן בעת שמברך זמן, עוד בידו שלא לאכול ולברך זמן אח״כ, ועיין שבת (דף כד:) תירוצא דרבא דשריפת קדשים ומילה שלא בזמנה אינו דוחה יו״ט משום דאפשר לעשות למחר, ואינו דוחה ברכת הזמן את האיסור, וכבוד הגדולים לא דחה ג״כ המנהג איסור, ויש בו משום אל תיטוש.

ובזה הוכיח שכיון שבשבת אם מברך ברכת הפרי על פרי חדש, שוב מותר לברך זמן, מאחר שעשה דברכת הזמן מדחה האיסור שלא לברך בין המצרים, דבשעה שמברך זמן שוב א״א לו להמתין. ועיין עוד בדבריו מה שפלפל בזה.

ט הנה בפרע״ח (הנז׳) מבואר עוד, וז״ל: צמח: ונ״ל, שבחולה מותר, אפילו בחול, מפני שהפירות פותחין תאוותו לאכול דברים טובים, ובמקום חולי לא גזרו רבנן. עכ״ל. מבואר דהתירו לחולה לאכול פרי חדש.

והנה בברכ״י (סקי״ג) מבואר דבחולה אף שהתירו לאכול הפרי, מ״מ לא יברך שהחיינו, וכ״ה בשערי תשובה (סקל״ח) ובמשנ״ב (סקצ״ט). וכן הדין במעוברת, כמבואר בברכ״י (סק״ח) ובזכור לאברהם (סק״ט) ובשערי תשובה (סקל״א) ובמשנ״ב (שם). וכן הסיק במעשה

◆ באר מים חיים ◆

אליהו למהר״א מני (סימן קצט) דמעוברת תאכל בלי לברך שהחיינו, בפרט שברכת שהחיינו רשות. ע״כ. וכ״כ בקמח סולת (הל׳ י״ז בתמוז ובין המצרים סוף ד״ה אם לקח בין המצרים).

והנה לפי משנ״ת דכשאוכל פרי מחמת איזה צורך יש לברך שהחיינו, א״כ לכאורה הכי נמי בזה יש לברך שהחיינו. וצ״ע.

שו״מ שבתשו׳ תשובה מאהבה (ח״ב חאו״ח דף לו: סימן תקנב) כתב וז״ל: גליון שו״ע סעיף י״ז טוב ליזהר מלומר שהחיינו כו׳. עכ״ל. ולענ״ד במקום חולי קצת והרופאים דנו דינו למזור בפרי חדשה, וכ״ש אשה מעוברת שתתאוה לה, שאין מקום לזהירות זו. עכ״ל. משמע שכיון שמותר לאכול ממילא מותר לברך ג״כ שהחיינו. וכ״כ בכה״ח סופר (ס״ק ריא וריד) ושו״ר שכ״כ ג״כ בברית כהונה (מערכת ב׳ אות יז). ותאזרנ׳ שמחה בעבור כי עשיתי כיוונים לדברי הרבנים.

וכן הסיק באור לציון (ח״ג פרק כה ס״ג) דמעוברת שמוכרחת לאכול כדי שלא תסתכן, תברך ברכת שהחיינו, ודומה לפדיון הבן וברית מילה, ובשונה מסתם אדם שמתאוה לפרי חדש, דאז אף אם יאכלנו לא יברך ברכת שהחיינו.

ושו״מ שכ״כ בשו״ת התעוררות תשובה הנדמ״ח (חאו״ח סימן שמז) שחולה האוכל פרי חדש לרפואתו יברך שהחיינו, ואף שמשמע בספר נגיד ומצוה שיאכל בלי ברכת שהחיינו, תמוה לומר כן, שהרי פרי שלא ימצא אחרי תשעה באב מותר לכתחילה לאכול אותו בבין המצרים ולברך עליו שהחיינו כדי שלא יפסיד הברכה, א״כ ה״ה לחולה שאוכל פרי חדש לרפאותו, ואפילו אם מרן האר״י ז״ל חולק על זה, מ״מ אנו אין לנו על דברי הפוסקים והשו״ע. עכ״ד. וכ״כ הרב מתנות כהונה (מע׳ בין המצרים אות טו״ב).

ומהנהגת מהרח״ו שאכל בלי ברכה אין שום ראיה, דעין רואה בדבריו שאי נצרך לאכול יש לברך, וכמש״כ בהדיא שאין לאכול כדי שלא יצטרך לברך שהחיינו, משמע שאם אוכל יש לברך שהחיינו, וי״ל על המעשה הנ״ל כדברי האבנ״ז הנ״ל.

אי נמי י״ל כמו שביאר בכה״ח (סקרי״ד) דמיירי בפרי שהיה ספק אם צריך לברך שהחיינו, דיש לפוטרו על ידי פרי אחר, ולכך הקילו בו אותם חכמים לכבוד סעודת מצוה, וסמכו לפוטרו אחר ימי בין המצרים, אבל רח״ו ז״ל מיאן בזה שלא רצה לאכול עד שיפטור אותו בפרי אחר אחרי בין המצרים, עד שהפצירו בו לעשות כמותם.

עוד ראיתי למרן ג״ע הרב חיד״א זי״ע ביוסף אומץ (סימן נו) שביאר, איך שמע להם הרח״ו ז״ל, דיש לעשות אוקמיתות, או שהיה בשבת, או שלא היה בנמצא הפרי אחר תשעה באב, או שהיה קצת חולה והייתה לו רפואה בפרי ההוא, אלא שהדבר קשה על מהר״י צמח שסתם מאוד הדברים. עכ״ד.

◆ באר מים חיים ◆

ובעניותי הקשיתי בס״ד, דאכתי מאי אהני לן בתירוצא קמא שהיה בשבת, דהא דעת מרן האר״י ז״ל דאף בשבת אסור, ואי כתירוצא מציעאה שלא ימצא אחר תשעה באב, א״כ יכול לברך שהחיינו. וזה קשה אף לתירוצא קמא.

ואולי י״ל על תירוצא קמא דמחמת כבוד החכמים היקל לאכול בשבת. ועדיין צ״ע מדוע לא בירך שהחיינו. וה׳ יאיר עיני בתורתו התמימה.

והנה אם מידי חובת ביאו״ר יצאנו, אך מידי קושיא לא יצאנו, ולא אהני לן, דהנה המשנ״ב ושאר הפוסקים הנ״ל כתבו דחולה ומעוברת יאכלו בלי ברכת שהחיינו, וצ״ע מאי שנא מפרי שלא ימצא אחר תשעה באב שאפשר לברך שהחיינו וכנ״ל. וצע״ג.

וביותר קשה על החיד״א בברכ״י שכתב גבי אחד שלקח פרי ובירך עליו ונזכר שאסור לברך שהחיינו, דהדין שיש לברך שהחיינו, ומיניה וביה אבא שדי ביה נרגא מש״כ גבי חולה ומעוברת שתאכל בלי ברכה, ומאי שנא. וצע״ג.

ושו״מ בשו״ת שלמת חיים (סימן שז) שדיבר מזה, דהנה במ״ב (סימן רכח סקי״ג) כתב ואם לא בירך שהחיינו בשעת אכילה ראשונה שוב לא יברך על אכילה שנייה, וא״כ מאי שנא אם הפרי לא ימצא אחר ת״ב מותר לברך שהחיינו כדי שלא יפסיד ברכה זו, הלא גם במעוברת אם לא תברך עכשיו שהחיינו לא תוכל לברך אח״כ. (עש״ע)

ותירץ שם, שהחילוק פשוט, דהנה אם לא יהיה הפרי מצוי יתבטל מהברכה מכל וכל, אבל במעוברת הלא תוכל אם תרצה לשמוע ברכת שהחיינו אח״כ וגם החולה, וכנראה כיון שהוא חולה ואחרים אינם מברכים לא שייך כ״כ שמחה לברך על זה שהחיינו, זכר לדבר אם אין האב נמצא בשעת המילה אינם מברכים שהחיינו שהשמחה אינו במילואה. עכ״ד. ונמצאו הדברים מאירים כנתינתן מסיני.

והנה לענין המבואר בשלמת חיים הנ״ל דבמעוברת הא תוכל לשמוע ברכת שהחיינו אחר בין המצרים, הקשה הגרש״ז אויערבאך (הליכות שלמה פי״ד אורחות הלכה הע׳ 7) דא״כ למה לא הזכירו הפוסקים דבר זה שהחולה צריך לשמוע ברכת שהחיינו לאחר מכן. וצ״ע.

וכעי״ז ביאר מרן שה״ת הגרח״ק זצוק״ל (קרא עלי מועד אות ה) דכיון שאוכל מפני פיקו״נ שחושש שמא ימות אם לא יאכל, ממילא לא שייך לומר שהחיינו לזמן הזה.

וכן ביאר מרן הגרי״ש אלישיב (תורת המועדים סימן תקנא אות ח, הלכות ומנהגי ימי בין המצרים עמוד לא הערה 30, אשרי האיש פרק סח אות יט) דהיכא שיש לו ענין באכילה עצמה שפיר מברך כל שהוא אוכל, ולכן אם בירך ברכת הנהנין בשוגג, אזי צריך לברך שהחיינו, דהא אז שפיר הוי הנאה מהאכילה, דיש לו ענין מעצם האכילה מאיזה טעם שיהיה, אבל אם אין ברצונו לאכול רק שמתירין לו מחמת חולי או מעוברת שנתאווית אין ראוי לברך על אכילה זו ברכת

◆ באר מים חיים ◆

שהחיינו שיסודה השמחה שבאכילה זו, וכיון שברצונו לא באה אכילה זו אין ראוי לברכה, והכל משום דברכת שהחיינו רשות.

אולם כל הנ״ל שייך בחולה שאוכל בבין המצרים, שאז האכילה היא רק מחמת הרפואה דבלא״ה אסור להנות, אך בכל השנה גם חולה ומעוברת שנתאווית לאכול יש להם לברך שהחיינו, דהא מכוין גם להנאה מהפרי.

ועדיין קשה הסתירה בברכ״י, דמש״כ דהיה בשבת, והקשיתי דא״כ למה לא יברך שהחיינו, אין לומר דכיון שיוכל לצאת ידי חובה אחר ימי בין המצרים ע״י שישמע מאחר, לכן עדיף שלא יברך כנ״ל, דהא כתב בדין שהתחיל לברך וכו׳ שיברך שהחיינו, אף שגם שם יוכל לצאת מאחר אחר ימי בין המצרים. וצ״ע.

וכן קשה לתירוצו השני שתירץ דמיירי המעשה דהרח״ו ז״ל בפרי שלא ימצא אחר תשעה באב, עדיין קשה דלמה לא יברך שהחיינו מאחר דלא יוכל לצאת אחר בין המצרים, וכדברי הרמ״א דבזה שפיר לברך, ומדוע הרח״ו ז״ל לא בירך. וצ״ע. וה׳ יאיר עיני בתורתו.

עוד חילוק ביאר בהליכות שלמה (פי״ד אורחות הלכה הע׳ 7) שבפרי שלא ימצא אחרי תשעה באב הוי מקרה שאינו רגיל, ולכן התירו לברך, משא״כ מעוברת וחולה הוי מקרים מצויים בכל יום, ועלולים לבוא בכל שעה, לכן לענין זה לא חילקו בתקנה שלא לברך שהחיינו בבין המצרים. עכ״ד.

ועיין עוד בתשו׳ יביע אומר (חי״א סימן נד) מה שפלפל לענין ברכת שהחיינו במעוברת.

והנה אף כי מצאנו בשו״ת הרדב״ז (ח״א סימן שיט) שאם לא בירך שהחיינו באכילה ראשונה, הוה ליה מעוות לא יוכל לתקון, ואפילו אם יחזור לאכול ממנו, אין מברך שהחיינו דהויא ברכה לבטלה. ולכאורה לא מהני מה שיברך אח״כ, ואזיל התירוץ של השלמת חיים.

וי״ל בס״ד, דאנן לכאורה לא קי״ל הכי, וכמו שכתב בשו״ת בעי חיי (סימן לד-ה) והובא שם תשו׳ ר׳ יעקב ן׳ נעים, ושנה דבריו (בהגב״י או״ח סימן רכה סק״ד) וכ״כ הברכ״י (סימן תקנא סקי״ד) והזכור לאברהם (סק״ט) והשערי תשובה (סקל״א) בכעי״ז, דאם אכל פרי בין המצרים ולא בירך שהחיינו שחשב דאסור לברך, אחר בין המצרים יאכל פרי אחר חדש ויברך עליו ויכוין לפטור גם אותו פרי. וכ״כ הכה״ח (סימן תקנא סקרט״ו ובסימן רכה סק״מ). מבואר דקי״ל דשפיר מהני לפטור אותו פרי ע״י פרי אחר, ולא הוי מעוות לא יוכל לתקון.

וכן מוכח מהמעשה דהרח״ו ז״ל לפי מה שביאר הכה״ח דמיירי בספק ורצו להוציא אותו אחר בין המצרים וכנ״ל, ומבואר דעשו כן לכתחילה, מלבד הרח״ו ז״ל שעשה כן מכבוד הגדולים, ועכ״פ מבואר דלצורך גדול שפיר סמכינן אהה, ואי הוי כהרדב״ז דהוי מעוות לא יוכל לתקון, איך שרינן זה לכתחילה. ודוק.

לענין קטן שיש לו ידיעה קצת, אבל לא ידע להבחין בין ימים אלו לשאר ימות השנה, ומתאוה לפרי חדש, שרי לתת לו ויברך שהחיינו'. גם בי' באב יש להחמיר לענין שהחיינו, ונחלקו הפוסקים עד מתי בדיוק נוהג האיסור'א.

◆ באר מים חיים ◆

שו"ר נדפס מקרוב ספר ענפי משה על בין המצרים לרה"ג ר' משה חליוה שליט"א וראיתי שהאריך שם (בסימן יח) בהאי ענינא, והנה רוב הדברים כבר נתבררו בס"ד בדברי לעיל, ואין לכפול.

' **הנה** לענין קטן שיש לו ידיעה קצת, אבל לא ידע להבחין בין ימים אלו לשאר ימות השנה, ומתאוה לפרי חדש, שרי לתת לו ויברך שהחיינו, כדי שלא יטעה ולא יברך שהחיינו בשאר הימים, כ"כ בברכ"י (סק"ט). וכ"כ הרב זכור לאברהם (סק"ט) והרב שערי תשובה (סקל"א).

ובעניותי הערתי בס"ד, דלכאורה לא צרכינן לטעמא דלא אתי למיסרך, דבלא"ה נתבאר דהיכא דנצרך לאכול שפיר יברך שהחיינו וכנ"ל. ויש לפלפל וליישב דברי הפוסקים הנ"ל כנ"ל בדינא דחולה ומעוברת, דיתכן דסמכינן אהה שיכול לברך אחרי בין המצרים, אי לאו האי דינא דאתי למיסרך. ודוק.

'א **לענין** י' באב, כתב ג"ע הרב חיד"א ביוסף אומץ (סימן נו) דתשעה באב לאו דוקא וה"ה י' באב, דכיון דבכל יום עשירי היה שריפת ההיכל, איך נאמר שהחיינו והגיענו לזמן הזה, והיה יום מר מאוד בעצמו וגמר החורבן. וכ"כ במחב"ר (סימן תקנח סק"ג) והובא בשערי תשובה (סק"ג) וכ"כ עוד במורה באצבע (פ"ח אות רמא) וכ"כ במשפט כתוב (ועד חכמים, סימן תקנח) ובקמח סולת (דיני תפילין ותפילה בת"ב ד"ה אם יכול). וכן הסיק מרן מלכא בתשו' יחוה דעת (ח"ה סימן מא ד"ה ונראה) וכן הסיק באור לציון (ח"ג פרק כה ס"ג).

וכן מבואר בשו"ת התעוררות תשובה (סימן שסב) שאין לברך שהחיינו עד סוף י' באב, שכיון שלא מברכים מפני שאי"ז זמן טוב, א"כ עד השקיעה אינו זמן טוב. וכ"ה מנהג האי ג'רבא, כמו שהביא ידידי הרה"ג ר' יעקב כהן בשרשי הים (פ"כ אות כח) בשם מוהרמ"ך במטה משה (דיני מוצאי תשעה באב אות ב).

אך במאמ"ר (סימן תקנא סקט"ו) כתב דאין להחמיר בי' באב לענין שהחיינו. ועיין ג"כ בא"א בוטשאטש (סימן תקנח). וצ"ע.

ובמועד לכל חי (סימן י אות צג) דמנהג עירו איזמיר דנמנעין מלברך שהחיינו עד חצות יום עשירי. ותמה על המאמ"ר הנ"ל.

ולענין מוצאי ת״ב שנדחה, יש להקל בפשיטות לכו״ע[יב]. יש שחלקו בכלל על מנהג זה, ואמרו דמותר לברך שהחיינו בכל ימי בין המצרים[יג].

◆ באר מים חיים ◆

[יב] **אם** תשעה באב דחוי, נראה דמותר כמו דשרי גילוח ואכילת בשר ויין (ואף לדברי הרמ״א ז״ל דבשר ויין אסור, היינו משום אבילות של יום, אך שאר דיני האבילות לא נוהגים), כמבואר בדברי הרב זכור לאברהם (סק״ט) הובא בכה״ח (סקכ״ח) וכן הסיק הגאון מהרש״ם בדעת תורה (סימן תקנח ס״א) וכ״כ עוד בתשו׳ (סימן רנ).

[יג] **הנה** י״א שכלל אין בעיה לברך שהחיינו בכל ימי בין המצרים, והוי חומרא יתירא, דאין חמור יותר מאבל ביום המיתה, דאמרינן (ברכות דף נט:) דאם נפטר אביו והשאיר ממון וירשו מברך שהחיינו, וכמש״כ אדונינו הגר״א ז״ל בביאורו (סי״ז).

וכ״ה מנהג עדת התימנים, כמבואר בשו״ת עולת יצחק (ח״א חאו״ח סימן סו סוף אות ג) דשהחיינו על פרי חדש אין נמנעין מלברך.

ובט״ז (סקי״ז) הוכיח, דלפי מה שהתיר הרמ״א לברך שהחיינו בימי בין המצרים בפרי שהוא לא ימצא אחר תשעה באב, יש להתיר לברך שהחיינו בכל יום מימי בין המצרים שמא ימות, וכתב ששמע סברא זו בשם הרב מהו׳ יוסף כ״ץ מקראקא, ויש ראיה לזה ממש״כ התוס׳ דשרי לכתוב כל דבר השייך לבי״ד בחוה״מ דהוי דבר האבוד, פן ימות הנותן או העדים או בי״ד כו׳, ואם בצרכי הגוף הקילו בסברא זו, בצרכי גבוה לעשות ברכה, במכל שכן שמחשש זה ימהר לקיים כל זמן שיוכל לקיים. ע״כ.

ובעניותי בס״ד אמרתי דלכאורה לא חיישינן למיתה, דמיתא לא שכיחא כמבואר ביומא (דף יג.), ואף דאמרינן בגיטין (דף כח:) דשמא ימות חיישינן, כבר כתב שם בתוס׳ (ד״ה הא ר״מ כו׳) דלזמן מרובה דוקא חיישינן אך לא לזמן מועט, והכא הוא כזמן מועט. וכסברא זו כתב ג״כ המג״א (סימן תקסח סקי״ג) בענינו. ושו״מ שכן תירץ בכה״ח (כאן סקר״כ). ותאזרנ׳י שמחה.

ואמנם י״ל דחשיב זמן מועט רק אם מותר לברך בשבת, דבזה מצינו שז׳ ימים הוא זמן מועט, כמו שאיתא בשער המלך (פ״ד מהל׳ סוכה) וכן מצאתי שכתב רבינו יהונתן איבשיץ ביערות דבש (ח״ב סוף דרוש ג דף קכו. בדפו״י) דז׳ ימים הם זמן מועט ולא חיישינן למיתה כלל. וא״כ כיון שיכול לברך זמן בשבת ליכא למיחש לשמא ימות.

ושו״ר במשחא דרבותא (כאן) שדחה ראיית הט״ז, דא״כ בכל השנה כל חי שרואה פרי חדש, יהיה חייב לקנות את הפרי, דשמא ימות וימנע מקיום המצוה, וגם לא היה לנו לאסור לאבל שלא ללבוש בגדים חדשים, וגם כאן בשבוע שחל בו תשעה באב, למה אסרינן לקנות בגדים חדשים, הא מבטל ברכת שהחיינו.

◆ באר מים חיים ◆

אלא ודאי דאין לברך שהחיינו, דלא כט״ז, ושאני לענין בית דין וכו׳ שהתירו לכתוב, משום דבחוה״מ התירו דבר האבד, הכי נמי התירו זה, משא״כ הכא דאין החיוב לברך אלא רק כשיקנה, ואם אינו לוקח ממילא אינו חייב לברך, וא״כ לא ראוי לקנות ולחייב עצמו ברכת שהחיינו בג׳ דפורענותא, אך פדיון הבן ובריתמילה שלא הכניס עצמו לזה, שפיר יכול לברך שלא יחמיצנה, ועיין שם שמסיק דט״ס הוא בשו״ת מהרי״ל וכו׳. עיין שם.

ועיין בכתב סופר (או״ח סימן קג) שכתב, דמותר לברך שהחיינו בשבת דאל״כ תפסת מרובה לא תפסת, דשמא ימות ולא יברך שהחיינו כלל. משמע דעיקר הקפידא היא על יותר מז׳ ימים דאז חיישינן לשמא ימות וכמבואר. ושנה דבריו (חיו״ד סימן קה) שכן יש לעשות הלכה למעשה וכן להורות לאחרים.

אך אי נצדק בדברינו, איכא למירמי בדעת הט״ז דידיה אדידיה, דבסוף דבריו כתב דאיתא בספר חסידים שבשבתות שבבין המצרים מותר לברך שהחיינו, וא״כ מהו שהוכיח בתחילה דמותר לברך שהחיינו משום שמא ימות, והא כיון שאפשר לברך בשבת הוי סימן מועט ולא חיישינן לשמא ימות. וצ״ע.

וי״ל בס״ד, דבתחילה הוכיח לפי הפשטות דאין לברך בשבתות ג״כ, וכלשון מרן השו״ע שלא חילק בזה, ולפי״ז חידש שכיון דאיכא זמן מרובה חיישינן לזמן מרובה, ומותר ממילא לברך בכל ימי בין המצרים, ואז תירץ דמה שהשו״ע כן כתב דאין לברך שהחיינו הוא משום דס״ל כס״ח שמותר לברך בשבת, וכיון שכך שוב הדר דלא חיישינן למיתה כנ״ל ושפיר אין לברך שהחיינו.

ולפי״ז תצא דינא, דאף לדעת הט״ז למסקנא אין לברך שהחיינו חוץ משבת שאז מותר, אלא שלכאורה אין הדברים ברורים דהו״ל לט״ז לפרש זה. וי״ל.

ועוד ביאר בכה״ח (שם) דהא כמה פוסקים ס״ל דברכת שהחיינו רשות, וכ״כ החיד״א ביוסף אומץ (סימן נו) בשם כמה פוסקים דברכת שהחיינו אינה אלא רשות, אלא שכשאוכל חובה לברך, ועל כן לא חיישי כל הפוסקים הנ״ל לשמא ימות קודם שיקיים מצוה זו, כיון דאינה אלא רשות ומיתה לא שכיחא. עכ״ד.

ואיתא בלקט יושר (עמוד קז) דרבו בעל תרומת הדשן היה נוהג לברך שהחיינו בימי בין המצרים משום שאין מעבירין על המצוות, וכדרשת חז״ל (מכילתא פר׳ בא) ושמרתם את המצות מצוה הבאה לידך אל תחמיצנה.

וז״ל: ועשה שהחיינו על הפירות עד אחר י״ז בתמוז, אפילו אחר ר״ח, אם בא לו דבר חשוב שחביב עליו, ואמר משום דאין מעבירין על המצוות, וגם אינו יכול לאכול סעודה בלי פירות. עכ״ל.

ויש שנהגו לאכול פרי חדש בלי לברך עליו ברכת שהחיינו, והרבנים התנגדו לזה בתוקף[יד].

◆ באר מים חיים ◆

[יד] **כתב** בבאר מים חיים מוצירי (או"ח ח"א סימן ז) דהקפידא היא על ברכת שהחיינו, דאילו לאכול הפרי בלתי ברכת שהחיינו אין שום קפידא, וכן אני נוהג. ע"כ. וכן הביא שם (בח"ב סימן ב) דכן היו עושים מהרח"ו והרבנים שבזמנו בבין המצרים שהיו אוכלים פרי חדש בלי ברכת שהחיינו (א.ה לעיל כבר נתבאר שאין לדברים אלו שחר), ושלא כהזכור לאברהם הסובר שיש בזה עבירה ביד הנמנע מלברך שהחיינו. עכ"ד. והביאו בקמח סולת (הל' י"ז בתמוז ובין המצרים סוף ד"ה אם לקח בין המצרים).

וכתב בכתונת יוסף (סימן יא) שאפשר לאכול פרי חדש בבין המצרים, בלי לברך ברכת שהחיינו, ואחר בין המצרים יאכל שוב ויברך שהחיינו. והחכם ר' יצחק קריספין כתב שיברך בליבו ויותר לאכול. עיין שם.

וכתב ג"ע הרב חיד"א במראית עין (ליקוטים סימן טו"ב) דמש"כ הרב באר מים חיים (או"ח סימן ז) דהוא נוהג לאכול כל פרי חדש בין המצרים בלי שהחיינו שהוא רשות, עם האדון הסליחה שזלזל במנהג כל ישראל, ובדבר שנתפשט המנהג, מי יקל ראשו. עכ"ד.

ובתשו' יוסף אומץ (סימן כד) כתב ג"כ דאיך מלאו ליבו לסמוך כ"כ על דעתו ולעקור מנהג קבוע בכל ישראל שלא לאכול פרי חדש בבין המצרים, ואיך רב גובריה לבטל מנהג אבותינו ורבותינו לעשות מעשה וכתוב בספר. ע"כ.

וכ"כ במועד לכל חי (סימן ט אות כא) וז"ל: בענין פרי חדש בין המצרים, הקפידה אינו על הברכה בלבד אלא גם על האכילה נמי. עכ"ל. וכן הסיק בנו ביפה ללב (ח"ב סק"ט). וכן הסיק בעיקרי הד"ט (דיני בין המצרים אות ח) דאין לסמוך על הכתונת יוסף.

ועיין במאמ"ר (סימן תקנא סקי"ד) שהאריך בהאי דינא, וא"ד: הנה בעיקרא דהאי דינא קא חזינא תיוהא רבתא בספר נדמ"ח לאחד מחכמי זמנינו נקרא בשם שו"ת כתונת יוסף שכתב דנראה לו דיכול לאכול הפרי בלא ברכת שהחיינו, ולאחר תשעה באב יברכנה כשיאכל מאותו המין, ותלי זייניה בדברי מרן ז"ל בשו"ע שכתב טוב ליזהר מלומר שהחיינו על פרי חדש וכו', ולא כתב טוב ליזהר שלא יאכל פרי חדש וכו', אלמא משמע דדוקא הברכה הוא שלא יאמר אבל לעולם יאכל הפרי לרצונו לפני ה', דבאכילת הפרי לא נגעו בה כלל, והיינו משום דברכת שהחיינו אינה מעכבת אכילת הפרי, משום דברכת שהחיינו הוי רשות.

ובכמה פירות משכנו ידינו מלברך ברכת שהחיינו מספק כיון שהוא רשות, והרי יין חדש שרבו בו הספיקות כאשר יראה הרואה באו"ח (סימן רכה), וכמו כן בפירות שנשתנו במראה שיש מהם שחורות ומהם לבנות ומהם אדומות ומספק אין אנו מברכין שהחיינו, ואם איתא

◆ באר מים חיים ◆

דברכת שהחיינו מעכבת אכילת הפרי, איך אנו אוכלים אותם הדברים שהם בספק ולא אסרום עד שיתברר הדבר או עד שיצטרף עמו דבר המוציאו מן הספק, וכמו כן בנידון דידן נמי דאיכא מאן דאמר שלא יברך שהחיינו בין המצרים, ואיכא מ״ד לברך בשבת, ואיכא מ״ד אפילו בחול, א״כ הצד הטוב והיפה שלא יאמר שהחיינו כשאר המקומות שנפל בהם קצת ספק, אבל לעולם יאכל הפרי לכתחילה, כי הא מיהא יש לו תשלומין אח״כ.

והאריך להוכיח במישור שאין איסור מצד אכילת פרי חדש בין המצרים, דהא יכול לאכול מעדני מלכים ואין איסור אלא בברכת שהחיינו, ובסוף דבריו העלה שאם פירוש דברי מרן ז״ל בשו״ע הוא כאשר כתב דאין איסור מצד אכילת הפרי חדש אלא מצד ברכת שהחיינו, הדין דין אמת להתיר לאכול הפרי חדש בלא ברכת שהחיינו, ולברך אחר עבור בין המצרים.

וכל דבריו תמוהים הם בעיני, ואחר המחילה נראה דלא נגע ולא פגע בכוונת מרן ז״ל, דמה שהאריך להוכיח דאין איסור מצד אכילת הפרי רק מצד שהחיינו, אומר אני בהורמנותיה דמר שקיל טיבותיה ושדי אחיזרי, דזה פשיטא ופשיטא הוא ואין לנו בו שום ספק וספק ספיקא, והכי מוכח בהדיא במקור דין זה בב״י דהקפידא אינה אלא על ברכת שהחיינו (והרב כתונת יוסף העלים עינו ממנו ולא הביא ראיה משם), אבל מ״מ אין משם הכרח של כלום לומר דיאכלנו בלא ברכת שהחיינו, דלענ״ד הדבר ברור דכוונת מרן ז״ל לומר דיש ליזהר מלאכול פרי חדש בין המצרים מטעם שאין ראוי לברך אז שהחיינו, ומרן ז״ל נקט מה שהוא עיקר טעם האיסור דהיינו שהחיינו, וכתב דטוב ליזהר מלומר שהחיינו, וממילא ידעינן דאין לו לאוכלו עד אחר בין המצרים.

ומש״כ הרב הנז׳ דאין ברכת שהחיינו מעכבת אכילת הפרי, והטריח קולמוסו להביא ראיות מיין חדש ומפירות שנשתנו במראה ומשאר מקומות, אחר המחילה לא דק, דלא דמי להא אפילו כי עוכלא לדנא, דבשלמא התם איכא ספיקא בעיקרא דדינא, דאיכא למ״ד דבעי ברוכי שהחיינו, ואיכא למ״ד דלא בעי ברוכי, ולכן יפה כח המנהג שלא לברך מספק, ולא מטעמיה דברכת שהחיינו רשות, אלא משום דכלל גדול בידינו ספק ברכות להקל ואפילו בברכות שהם חובה חוץ מברהמ״ז וכיוצא שהם מדאורייתא כדאיתא בפוסקים, ואפילו לפי דברי הרב כתונת יוסף אין הנידון דומה לראיה, דהכא קא עסקינן בפרי שצריך לברך עליו שהחיינו לכו״ע, אלא שיש אומרים דאין לברך אותה בזמן זה שהוא זמן פורענות, וי״א דמצי לברוכי, ואין זה ספק בעיקר הדבר, וזה ברור.

גם מש״כ דיאכלנו בלא ברכת שהחיינו, ואחר תשעה באב כשיאכל עוד מאותו המין יברך עליו, והביא על זה דברי מור״ם ז״ל (שבסימן רכה) דאע״פ שלא בירך באכילה ראשונה יכול לברך אח״כ, אינו נכון בעיני ומטיבותיה דמר אמינא ישתקע הדבר ולא יאמר, דהא עיקר דין זה שהביא בשם רמ״א ז״ל שנוי במחלוקת כמו שהובא בב״י בסימן הנז׳, דהר״מ וסמ״ק

◆ באר מים חיים ◆

ז״ל סברי דאינו יכול לברך באכילה שניה, והאגור הביא מחלוקת בזה וכתב בשם מהרי״ל דיכול לברך.

ומש״כ מור״ם ז״ל בסתם דיכול לברך, היינו לפי שנמשך אחר דעת מהרי״ל כדרכו ברוב המקומות, ומרן ז״ל לא העלה עיקר דין זה בשולחנו הטהור, ומכותלי דבריו נראה דס״ל דאינו יכול לברך אותה באכילה שניה, שהרי בב״י הביא מחלוקת בדבר, דמהר״מ וסמ״ק ס״ל דאין לה תשלומין, ומהרי״ל ס״ל דיש לה תשלומין, ומסתמיות דבריו נראה שסובר דאין לברך, חדא דספק ברכות להקל, ותו שאין דבריו של אחד במקום שנים.

איך שיהיה עכ״פ מידי ספיקא לא נפקינן, ומאחר שכן, מי הוא זה ואיזה הוא אשר ימלאנו ליבו לעיוליה נפשיה בפלוגתא דרבוותא ולעשות דבר לכתחילה על דעת ליכנס בספק ברכה לבטלה שהחמירו מאוד בעונשה, ואפילו רמ״א ז״ל נ״ל דיודה בהא דאסיר.

סוף דבר איני רואה מקום לדברי הרב כתונת יוסף, ומדברי הרב כנה״ג שהביא שם מוכח בהדיא כדברינו, אלא שהוא ז״ל תמה עליו ונדחק ליישבו, ובמה שכתבנו אנחנו יתורץ מה שדקדק עליו.

גם מש״כ בסוף דבריו שיהרהר הברכה בליבו כשיאכל הפרי בין המצרים, ולמד כן מדברי הרב ט״ז (סימן סב), אין זה ענין לנידון שלפנינו כאשר יראה המעיין, ואין להאריך בדברים פשוטים, אלא שלפי שנתפשט הספר הנז׳ בעולם, ויראתי פן יטעה התלמיד הנבהל וממנו יראה וכן יעשה, כתבתי זה, ופוק חזי מאי עמא דבר שלא לאכול פרי חדש בין המצרים מכח דין זה שכתב השו״ע, והוא הנכון, אם לא בפרי שאינו נמצא אחר תשעה באב שיש לאוכלו ולברך עליו שהחיינו כמש״כ רמ״א ז״ל. עכ״ד המאמ״ר.

גם הרב זכור לאברהם אלקלעי (ח״א דף לח. ד״ה מי שאכל) הוכיח במישור מתשו׳ כנסת הגדולה מלשון הס״ח דהקפידא היא על האכילה דייקא, שהרי ז״ל הספר חסידים (אות תתמ) יש חסידים מחסידים הראשונים שלא היו אוכלים שום פרי חדש בין י״ז בתמוז לתשעה באב וכו׳. הרי שיש להמנע מהאכילה. ועש״ב. וע״ע בדברי מנחם (סקי״ד) שהציב כאן ציונים.

זהירות בימי בין המצרים

בימי בין המצרים יש להזהר מעניני סכנה[א].

◆ באר מים חיים ◆

[א] **הנה** בימי בין המצרים, צריך האדם להזהר שלא ללכת יחידי, מסוף שעה רביעית ביום, עד סוף תשיעית ביום מפני המזיקין, וכן לא ללכת בין חמה לצל, וכן לא להכות את התלמידים, וכן ההורים לא יכו את ילדיהם בימים אלו, וזה ג"כ בין השעות הנז', משום שהמזיקין מצויים והסכנה אורבת רחמנא ליצלן.

והנה איתא בסנהדרין (דף קב.) וז"ל: וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם (שמות לב) תנא משום רבי יוסי עת היא מזומנת לפורענות. ע"כ.

ופירש רש"י (שם) וז"ל: וביום פקדי, בתשעה באב, שבכל השנה מאותן מ' שנה שעמדו במדבר, יום מזומן לפורענות, בו חזרו מרגלים, בו נחרב הבית בראשונה ובשניה. עכ"ל.

והמהרש"א (בח"א שם) כתב, שהכוונה למעשה העגל שהיה בי"ז בתמוז. עיין שם.

וכתב מו"ר הגר"י טשנזר שליט"א בשערי נחמה (עמוד קצד אות ח) וז"ל: ולולא דמסתפינא הייתי מפרש, שקאי על כל שלושת השבועות שמי"ז בתמוז עד תשעה באב, שימים אלו הינם עת מזומנת לפורענות מאז בריאת העולם, כי ידוע שיש זמנים המסוגלים לטובה, כגון ליל פסח שהוא ליל שימורים, והוא לילה משומר ובא מששת ימי בראשית (ר"ה דף יא:).

וכן הא דאיתא בברכות (דף ז.) שהקב"ה כועס כל יום לרגע, שזה דבר קבוע מימות עולם, כמו כן ימים אלו של בין המצרים הם ימים שמזלם רע, ועלולים לפורענות מאז שנברא העולם, ולכן יש שליטה לקטב מרירי, ואף קודם המבול, אלא שאין להם שליטה על בני אדם כל עוד שלא חטאו, אבל אחר שחטאו בנ"י בעגל בשבעה עשר בתמוז ושוב חטאו במרגלים בתשעה באב, נקבעו ימים אלו לימי צער וחורבן לדורות, ונתנו למזיקים כח להזיק, עד שיתקנו החטא בב"א. עכ"ד.

והביא כן ג"כ בשם ר' שמואל אוזידא בעל מדרש שמואל על פרקי אבות שביאר כן וז"ל: ובמדרש כל רודפיה השיגוה בין המצרים, בין י"ז בתמוז לט' באב, וכתב הרב מורי ז"ל (מרן האר"י ז"ל או רבינו חיים ויטאל ז"ל) דבר גדול הנביא דיבר בחוזק ותוקף מעלת ישראל וחשיבותם לפני השי"ת, עם היות שעוו ופשעו כמו שהקדים הפסוק במיני עוונות גדולי הערך, עכ"ז הוצרך לסיוע העת והזמן המוכן לפורעניות, כדי שיוכלו האוייבים להשיג ולכבוש אותם שהוא בין י"ז בתמוז לט' באב, דאילו בשאר ימות השנה לא יוכלו למו. עכ"ל.

ולכן יש להזהר מללכת יחידי מסוף שעה רביעית ביום עד סוף שעה תשיעית ביום, וכן לא ילך בין חמה לצל, והיינו בצל הסמוך לחמה, וכן לא יכו התלמידים בימים ההם[ב].

◆ באר מים חיים ◆

ואיתא באורחות רבינו (ח"ב בנדמ"ח עמוד קנט אות ד) דבבין המצרים היה מרן הקה"י דואג ומפחד שלא יארע לו ח"ו משהו, בגלל שהם ימים המועדים לפורעניות ר"ל, במיוחד כשנחלה בימים אלה היה מודאג מזה מאוד.

[ב] **הנה** איתא במדרש שוחר טוב (מזמור צא) וז"ל: מדבר באופל יהלוך, רבנן אמרי שד הוא, רבי יהודה ברבי יוסי אמר דהוה קץ לה לשון שודד, רבי הונא בשם רבי יוסי אמר קטב מרירי עשוי כמין קליפין קליפין שערות שערות עינים עינים, ובעין אחת הוא רואה, ועינו לתוך ליבו, ואינו שולט לא בצל ולא בחמה, אלא בין חמה לצל, ומתגלגל ככדור, ושולט מארבע שעות ועד תשע, ושולט מי"ז בתמוז עד תשעה באב, וכל מי שרואה אותו נופל על פניו, חזקיה ראה אותו ונפל על פניו, אמר רבי פנחס בר חמא מעשה היה באחד שראה אותו ונפל על פניו ונכפה, רבי שילא בר רבי יצחק מפקיד לספרייא דיהון מפנין לטלייא מארבע שעין ועד תשע, רבי יוחנן היה מפקיד לספריא דלא ליהוון מחין לטליא מן שבעה עשר בתמוז ועד תשעה באב, הוי מקטב ישוד צהרים. ע"כ.

ואיתא במדרש איכה רבתי (פ"א אות כט) וז"ל: דבר אחר, כל רודפיה השיגוה בין המצרים, ביומין דעקא, משבעה עשר בתמוז עד תשעה באב, שבהם קטב מרירי מצוי, כמה דאת אמר (תהילים צא) באופל יהלך מקטב ישוד צהרים, רבי אבא בר כהנא ורבי לוי, רבי אבא בר כהנא אמר דהוא גזיז סוגיא דטיהרה מרישהון דשית עד סופיהון דתשע, ורבי לוי אמר דהוא גזיז סוגיא דיומא מסופיהון דארבע עד רישיהון דתשע, ואינו מהלך לא בחמה ולא בצל, אלא בצל הסמוך לחמה.

רבי יוחנן ורבי שמעון בן לקיש, רבי יוחנן אמר כולו מלא עינים, קליפות קליפות, ושערות שערות, ורבי שמעון בן לקיש אמר עין אחת נתונה על ליבו, וכל מי שרואה אותו נופל ומת. ומעשה בחסיד אחד שראה אותו ונפל על פניו ומת, ויש אומרים יהודה ברבי היה. שמואל חמתיה ולא נפל, אמר עכן בית. רבי אבהו הוה יתיב ומתנא בהדא כנישתא מדוכתא דקסרי, חמא חד בר נש דטעין חדא קטיתא ואזל למימחי חבריה, חמא מזיקא קאי בתריה דטעין קטיתא דפרזלא, קם וצריח, אמר ליה מה את בעי קטיל חבריך, אמר ליה בהדא בר נש קטיל חבריה, אמר ליה הא מזיקא קאים בתריה דטעין קטיתא דפרזלא, את מחי ליה בהדא והוא מחי ליה בההיא ומת. רבי יוחנן הוה מפקד לספרייא ומתנניא דלא להוון טעונין ערקתא מינוקיא באילין יומי. רבי שמואל בר נחמני הוה מפקד לספרייא ומתנניא דיהוון מפטרין, רב טלאי בארבע שעין. ע"כ.

◆ באר מים חיים ◆

וביאר במתנות כהונה באיכה רבתי (שם) וז״ל: ר׳ אבהו היה יושב ולומד בבית כנסת במקום קסרין, וראה איש אחד נושא בידו מקל של עץ והלך להכות חבירו, ראה ר׳ אבהו מזיק אחד העומד מאחורי אותו איש ובידו מקל של ברזל, עמד ר׳ אבהו ותפסו לאיש, והפציר בו שלא יכנו, ואמר לו מה אתה רוצה להרוג את חבירך, א״ל הרודף וכי בזה שהוא עץ קטן יכול אדם להרוג חבירו, וא״ל מזיק אחד עומד מאחריך ובידו מקל של ברזל, אתה תכנו בזה שבידך והוא יכנו בזה שבידו וימות, ולכן ציוה ר׳ יוחנן למלמדים שלא יכו התלמידים בימים אלו. עכ״ל.

ובפירוש תפארת ציון שם ביאר, שקטב מרירי הוא מזיק מסוכן מאוד מאז ומעולם, גם בזמן שלא היה בכח השדים להזיק את האדם, שזה היה קודם המבול, כמבואר בב״ר (פר׳ לו אות א), וכל מי שהיה רואה אותו, לא היה לו חיים, ומה שתיארו את מראהו הוא מפני שסוד ה׳ ליראיו. ע״כ.

וכן איתא בבמדב״ר (נשא פר׳ יב אות ג) וז״ל: רבנן אמרין שד הוא, ולמה קרי ליה קטב, רבי אבא בר כהנא אמר דהוא בזא סוגיא דיומא מן ראשיהון דארבע עד סופיהון דתשע, רבי לוי אמר דהוא בזז סוגיא דטהרא מן סופיהון דארבע עד ראשיהון דתשע, ואינו שולט לא בצל ולא בחמה אלא בין הצל לחמה, ראשו דומה לעגל וקרן אחד יוצאה בתוך מצחו והוא מתגלגל ככד.

אמר רב הונא בשם רבי יוסף קטב מרירי עשוי קלפין קלפין, שערות שערות, עינים עינים.

אמר רבי שמעון בן לקיש ועין אחת קבועה לו בליבו, וכל מי שהוא רואה אותו אין לו חיים מעולם בין אדם בין בהמה, וכל מי שהוא רואה אותו נופל ומת, ומרירי שולט משבעה עשר בתמוז ועד תשעה באב, חזקיה ראה אותו ונפל על פניו ומת.

אמר רבי פנחס הכהן, מעשה באחד שראה אותו ונכפה על פניו, אמרו יהודה בן רבי שמואל ראה ולא נפל, אמרו אעפ״כ מת.

רבי אבהו הוה יתיב פשיט בחדא כנישתא מדוכתא דקסרין, חמא חד פארי בתר חבריה ובידיה חד קטו בעי דימחיניה בה, חמא חד מזיק פארי בתריה ובידיה חד קטו דפרזל, נפק רבי אבהו ופארי בתריה, אמר ליה לא תמחיניה דלמא הוא מית, אמר ליה רבי מן הדא הוא מיתא, אמר ליה הא מזיקא פארי בתרך ובידיה קטותא דפרזלא, את מחי לה בהדה והוא מחי לה בההיא והוא מית.

רבי יוחנן הוה מפקד לספריא ולמתניניא באלין יומיא, דלא יהוון טענין ערקא על מינוקיא, רבי שמואל בר רב יצחק הוה מפקד לספריא ולמתניניא באלין יומיא דיהוון מפטרין טליא בארבע שעין. ע״כ.

ונחלקו הפוסקים באיזה זמן בדיוק יש סכנה[ג].

◆ באר מים חיים ◆

ודבר זה הובא בספר הרוקח (סימן שט) וז"ל: מי"ז בתמוז עד תשעה באב אין לילך יחידי מד' שעות עד ט' שעות, ואין להכות אפילו ברצועה את תלמידו, כדאמרינן באיכה רבתי כל רודפיה השיגוה בין המצרים, שבהם קטב מרירי וקטב ישוד צהרים. עכ"ל.

ובתרומת הדשן (סימן רסג) כתב וז"ל: והימים הללו שמשבעה עשר בתמוז עד תשעה באב קטב מרירי שולט, וצריך אדם ליזהר שלא להלך בין חמה לצל, וצריך להזהיר למלמדי תינוקות שלא להכות לתלמידיהן בימים הללו מארבע שעות עד תשע ביום, כדאיתא במדרש איכה. עכ"ל. וכן איתא בתניא רבתי (סימן נח).

וכ"כ במנהגי מהרי"ל (הל' תשעה באב אות ב) וז"ל: ומונעין שלא להכות תלמידים אפילו ברצועה כל ימי בין המצרים. עכ"ל.

וכן הובא בהגהות מיימוני (סוף הל' תעניות מנהגי תשעה באב) וכן הביא מרן בבית יוסף (סו"ס תקנא).

וכ"פ בשו"ע (שם סי"ח) וז"ל: צריך להזהר מי"ז בתמוז עד תשעה באב שלא לילך יחידי, מד' שעות עד ט' שעות משום שבהם קטב מרירי שולט, ולא יכו התלמידים בימים ההם. עכ"ל. וכ"פ בדרך החיים (סימן קל סקי"ד).

וידידי ר' יעקב הכהן בשרשי הים (פי"ח אות ה ובהערה) בשם הרב ויען עמוס (עמוד רכח) דנהגו להזהר מי"ז בתמוז עד אחר תשעה באב, שלא להכות את הילדים והתלמידים בשום אופן, ודברים אלו היו מעשיים ומוחשיים בג'רבא יותר מכל מקום אחר, ה' יצילנו. עכ"ד.

וכן הדין שלא לילך בין חמה לצל, וכמבואר בתרומת הדשן ובתניא רבתי הנז', וכ"כ במעגלי צדק (דיני בין המצרים) ובא"ר (סקמ"ג).

ועניין בין חמה לצל, היינו בצל הסמוך לחמה, וכמבואר באיכ"ר (פר' א סימן כט) שאותו המזיק אינו מהלך לא בחמה ולא בצל, אלא בצל הסמוך לחמה. עיין שם. וכ"כ בכה"ח (ס"ק רכז). וכן מבואר בחידושי הריטב"א (נדה דף כ:) בענין אחר, וז"ל: ולפי שהמקום הסמוך לחמה אין בו צל גמור כמקום שהוא רחוק ממנו, לכך נקרא בין חמה לצל. עכ"ל. הרי שהמקום הסמוך לחמה נקרא בין חמה לצל.

[ג] **הקפידא** היא מתחילת ד' שעות עד סוף תשע, דהיינו ו' שעת סה"כ, וכמבואר בלבוש שכתב כי הרמז הוא שרודפיה השיגוה בין מצרי היום, דהיינו שנחלק היום לד' משמרות כל אחד ג' שעות, שתי משמרות האמצעיות הן נקראות בין מצרי היום, ולכל אחד יש לה משמר לפניה או לאחריה, ולפי"ז יהיה הפירוש מד' ועד ט', רצ"ל מתחילת ד' עד סוף ט' דהיינו ו' שעות. וכ"פ במג"א (סקמ"ה) ובמשנ"ב (סקק"ב).

ובעיר ג״כ יש חשש ללכת בין חמה לצל[ד].

◆ באר מים חיים ◆

והנה בהגהות מנהגים (טירנא עמוד עד) ובמטה משה (סימן תרחצ) כתבו מז׳ ועד ט׳. וצ״ע.

ובמדרש איכה הנז׳ איתא דרבי אבא בר כהנא אמר מרישהון דשית עד סופיהון דתשע, ורבי לוי אמר מסופיהון דארבע עד רישיהון דתשע, וכן הסיק בא״ר (סקמ״ד) להחמיר מספיקא כר׳ אבא וכר׳ לוי במדרשם, ולכן ראוי להזהר מסוף ארבע עד סוף ט׳. ע״כ.

אולם העיקר להלכה לכאורה כדברי הלבוש והמג״א והמשנ״ב שיש להחמיר מתחילת ד׳ עד סוף ט׳, כי כן איתא בהדיא בבמדב״ר (פר׳ יב אות ג) דלר׳ אבא בר כהנא איכא למיחש מתחילת ד׳ עד סוף ט׳, וכן כתב במתנות כהונה (שם) שביאר ג״כ במדרש שוח״ט מתחילת ד׳ ולא מסוף ד׳, ובסכנתא אזלינן לחומרא, דחמירא סכנתא מאיסורא, וכמבואר בש״ס (חולין דף י׳).

והנה בפסחים (דף קיא:) מבואר דקטב מרירי מחד בתמוז עד שיתסר ביה ודאי שכיחי, מכאן ואילך ספק שכיחי ספק לא שכיחי, ומשתכחי בטולי דחצבא (מין עשב) דלא חצב גרמידא (שלא גדל אמה), ובטולי דצפרא ופניא דלא הוי גרמידא (ובצל של בוקר וערב שאינם באורך אמה), ועיקר בטולי דבית הכסא. עיין שם. משמע דיש להקפיד מא׳ בתמוז עד שיתסר ביה, וגם משמע שנוהג בכל היום כולו, כי הם מצויים בכל ימים אלו, ולכאורה צ״ע דסותר למבואר הכא שעיקר הקפידא היא מי״ז בתמוז עד באב. ועכ״פ יראה דיש להזהר מא׳ בתמוז לחומרא. וכ״כ בביאור הלכה (סי״ח ד״ה צרריך להזהר).

שו״ר דהרב הגדול הגחיד״א בברכ״י (סימן תקנא סקט״ז) קשיתיה ג״כ לקושיה הנזכרת מש״ס פסחים. וה׳ יאיר עינינו בתורתו.

[ד] **בשו״ת** התעוררות תשובה (סימן שמח) כתב, דהנה איתא באבות (פ״ג מ״ה) דההולך בדרך יחידי ומפנה ליבו לבטלה, הרי זה מתחייב בנפשו, ואיתא בירושלמי (פ״ד ה״ד) כל הדרכים בחזקת סכנה, מבואר דבכל שנה יש סכנה לילך יחידי.

וביאר לפי״ז, דמש״כ הפוסקים שלא לילך יחידי בתמוז בשעות הנ״ל היינו אפילו בעיר, דאל״כ למה היו צריכים הפוסקים להזהיר על בין המצרים יותר מכל השנה דצריך להזהר בדרך, וכן משמע מלשון השו״ע שנקט סתם שלא לילך יחידי ולא חילק בין עיר לדרך.

ורק בשאר ימות השנה אין לחוש ללכת יחידי בעיר, כדאמרינן בחולין (דף קה:) וז״ל: הנהו שקולאי דהוו דרו חביתא דחמרא בעו לאיתפוחי אותבוה תותי מרזיבא, פקעה, אתו לקמיה דמר בר רב אשי אפיק שיפורי שמתיה, אתא לקמיה, אמר ליה אמאי תעביד הכי? אמר ליה היכי אעביד כי אותביה באונאי, אמר ליה את בדוכתא דשכיחי רבים מאי בעית, את הוא

וכן יש להזהר לא לשבת בצל החמה בימי תמוז ואב וכל שכן שלא ישן שם[ח]. ויש חולקים ואומרים שבעיר אין שום חשש, וכן נראה להורות[ט].

◆ באר מים חיים ◆

דשנית זיל שלים. ע״כ. מבואר שבשאר ימות השנה אין קפידא, דאין למזיקין רשות להיות במקום שמצויים אנשים.

וכ״ה בזוהר (פר׳ וישלח דף קסט:-קע.) וז״ל: שכל מי שהולך יחידי בזמנים ידועים אפילו בעיר במקומות ידועים, מושך עליו רוח טומאה, לכן בכל זמן לא ילך אדם יחידי בדרך ובעיר, אלא במקום שבני אדם הולכים ושבים ונמצאים שם, ועל כן לא ילך אדם יחידי בלילה, הואיל ובני אדם לא נמצאים. ע״כ. משמע דאין לילך יחידי אפילו בעיר, אך משמע דאזיל על כל השנה. וצ״ע.

ח **כמבואר** בשבט מוסר (פרק טז) וז״ל: בני אל תשב בצל החמה בימי תמוז ואב, וכל שכן שלא תישן כו׳ מפני קטב מרירי. ע״כ. וכן הביא בכה״ח (סימן תקנא סקרכ״ז).

ט **הנה** הרב ערוך השולחן (סו״ס תקנא) כתב וז״ל: ונראה דהקפידא הוא על הליכה בדרך, ולא בעיר. עכ״ל.

וכן כתב באשל אברהם בוטשאטש (כאן) דפשוט שאין זה במקום שאנשים מצויים, ואצ״ל בבנינים שיש בהם מזוזה, אך גם באחורי הבתים כל שהוא עדיין בכלל שם העיר או הכפר או אולי גם בעיבורו, נראה שאין חשש, וכמש״כ בכ״ד דהבא להוסיף בכגון זה חשש – עליו הראיה, וכל הספיקות הם בכלל דלא ידע שומר פתאים ה׳.

וסיים דבמדרש לא ראה כלל אודות הליכה, רק שלמדו מהמעשים הנזכרים שם דמשמע שהיה ביום, ומ״מ י״ל שהיה זה רק במדבר במקום תוהו, משא״כ באתר דנהיגי אינשי למיזל, וכ״ש כשנשמע שם קולות בני אדם, המנהג מכריע במדינות אלו הנוטים לקור שאין חשש בזה, ולית דחש, ואין על זה שום פתחון פה. עכ״ד.

וכן הובא בדינים והנהגות מהחזו״א (פי״ט ה״ה) דמה שאין לילך יחידי בבין המצרים משעה ג׳ עד שעה ט׳ הוא דוקא בהולך מחוץ לעיר. ע״כ.

וכן מובא באורחות רבינו (ח״ב בנדמ״ח עמוד קס אות ז) דמש״כ שאין לילך יחידי, הכוונה רק מחוץ לעיר, אבל בעיר מותר לילך יחידי. ע״כ.

וכ״ד הגרי״ש אלישיב (אשרי האיש פרק סט אות א) דכל הקפידא ללכת בין חמה לצל, הוא דוקא במקום מבודד דלא שכיחי שם אנשים כלל, אך במקומות ששכיחי אנשים או כלי רכב, אין קפידא.

והקפידא היא דוקא בהולך כסדר בין חמה לצל[ז]. י״א שבזמן הזה אין חשש סכנה, ושומר פתאים ה׳, ובכל זאת יש להזהר במקום סכנה, דלא סמכינן בסכנתא אפירוקא[ח]. ועיין בהערה[ט].

◆ באר מים חיים ◆

ז **לענין** הזהירות בהליכה מחמה לצל, דעת הגר״ח קניבסקי זצוק״ל (קרא עלי מועד פ״ב סקי״ט, תורת המועדים סימן תקנא אות ג) שאם הולך ברחוב והולך בין חמה לצל של בנינים או עצים בדרך, שאין בזה קפידא, דמסתמא עיקר הקפידא הוא בהולך כסדר בשביל שהוא בין חמה לצל.

ח **כן** מובא בשו״ת התעוררות תשובה (סימן שמח) דהיום אין חוששים לחששות אלו כלל, ועל זה נאמר שומר פתאים ה׳, ומ״מ יש להזהר במקום סכנה.

וכתב עוד, דבכלל האיסור הוא לשלוח את חבירו בעד איזה דבר שילך יחידי, דעובר משום (ויקרא יט) לפני עיור לא תיתן מכשול, דלא יהיה פחות ממה שאסור להשים אבן אשר יוכל להכשל בו, והגם שחבירו בעצמו אינו מקפיד לילך יחידי בעת ההיא, מ״מ אין לאחר להכשילו, אך כתב דבזמנינו דרובא דעלמא אינם מקפידים ואינם יודעים להקפיד מדבר זה, עליהם נאמר (תהילים קטז) שומר פתאים ה׳, ולכן הוא בכלל השמירה, ומ״מ לא סמכינן בסכנתא אפירוקא, כדאמרו חז״ל (ע״ז דף ל.), א״כ יש להזהר. ע״כ.

ט **י״א** שכל ענין חשש זה נתבטל מימי אביי, וכמבואר בפסחים (דף קיב:-ג.) וז״ל: ותו חדא זמנא פגעה ביה (אגרת בת מחלת) באביי, אמרה ליה אי לאו דמכרזי עלך ברקיע הזהרו בנחמני ובתורתו הוה סכנתיך, א״ל אי חשיבנא ברקיע גוזרני עלייכי שלא תעבורי ביישוב לעולם, הא קא חזינן דעברה, אמרי הני גזייתא נינהו דשמטי סוסיא ואתו דברי להו. ע״כ.

ופירש״י (שם) וז״ל: גזייתא, כשמהלכים במבואות שבילי כרמים וסוסיהן משתמטין מכאן ובורחין ביישוב אתו ודברי להו. עכ״ל.

מבואר דנתבטלה הסכנה דאגרת בת מחלת, והכי נמי י״ל שבטלה התקנה דקטב מרירי. ולפי״ז המדרש הנ״ל דחש לקטב מרירי הוי מקמי האי עובדא דאביי – שהיה אמורא.

ועכ״פ אין הדברים מוכרחים, דשפיר איכא למימר דענין אגרת בת מחלת לחוד, וענין הסכנה דקטב מרירי לחוד, ואין לערב הענינים, ביחוד שכבר הביאו הפוסקים חשש זה, ומי מלאו ליבו לשנות מזה.

ולפי משנ״ת די״א שעיקר הקפידא היא מחוץ לעיר, א״כ בלא״ה הדברים הנ״ל מופרכים, דאביי ביטל רק שלא יהיו בעיר אך לא מחוץ לעיר.

אם רוצה להנצל מעניני סכנה ירבה בעסק התורה ויקיים מצוות שילוח הקן'.

◆ באר מים חיים ◆

וכבר איתא בזוהר (פר' ויקהל דף רה.) גבי הענין הסכנה דאגרת בת מחלת, וז"ל: ואם תאמר, הרי שנינו שלא יצא אדם יחידי, לא בליל רביעי של שבת ולא בליל שבת, וצריך אדם להשמר, והרי אמרנו, שבליל השבת שמורים אנשים מכל המקטרגים של העולם ולא צריכים להתפלל על שמירה?

בא וראה, כך זה ודאי, ליל רביעי של שבת צריכים להשמר מהם, מה הטעם? משום שכתוב (בראשית א) יהי מארת, מארת כתוב חסר, והרי פרשוה, שבגלל שהיא חסרה, כמה קבוצות של רוחות נכללו במארת הזה, קללות ומארת הן בפגימת הלבנה, וכולם שולטים באותו הלילה.

בליל השבת, כיון שכולם מתפזרים להכנס לנקב של העפר, שלא יכולים לשלוט, צריך אדם יחידי להשמר, ועוד, אע"ג שלא יכולים לשלוט, נראים לפעמים, ובן אדם יחידי צריך להשמר.

דבר זה כך שנינו, ואם כך, זה חסרון של השמירה, אבל בשבת השמירה מצויה לעם הקדוש, וכשנכנסת שבת הקב"ה מעטר כל אחד ואחד מישראל, ורוצה שישמרו את העטרה הקדושה הזו שהתעטרו בה, ואע"ג שהם אינם נמצאים בישוב, לפעמים הם נראים לאדם יחידי ומורע מזלו, וצריך לאדם להתעטר בעטרה קדושה ולשמור אותה. ע"כ.

מבואר שיש זמנים שרוח זו יכולה לשלוט בשבת אע"פ שיש שמירה מהמזיקים, כי אדם יחידי יכול להיות שהורע מזלו, וגם שלפעמים הם נראים, וכן י"ל גבי הא דאביי דאע"ג דביטל המזיקים עדיין יתכן שלפעמים יראה בזמנים המועדים לפורענות. ודו"ק.

וכתב בבני יששכר (מאמרי חודש תמוז אב מאמר ב אות י) דדין הנ"ל שאין לילך יחידי יש לרמוז בפסוק (שופטים ה) בימי שמג"ר בן ענת וכו' חדלו אורחות, בימי שמג"ר – שם ג"ר, היינו בימים אשר שם נולדים נשמות גרים (כמבואר במחברת הקודש דף קיב. שזהו בימי בין המצרים), בן ענ"ת – ע"פ המבואר בסודי רזיא הובא במג"ע (אופן נט) המלאך של חודש תמוז שמו תע"נ ב"ן אותיות ב"ן ענ"ת, בימ"י יע"ל – בזמן שיש עליה לקו משוה היום היינו ט' בשעות הנ"ל שאז החמה בגבורתה, אז חדלו אורחות, והוא רמז נכון. עכ"ד.

'מי שרוצה להנצל מכל עניני סכנה אלו ירבה בתורה ויקיים מצות שילוח הקן, דהכי איתא במדרש במדב"ר הנז' וז"ל: באברתו יסך לך, מהו באברתו יסך לך, בזכות התורה שניתנה מימינו של הקב"ה, שנאמר (דברים לג) מימינו אש דת למו, (תהילים צא) ותחת כנפיו תחסה, מי שבא לחסות תחת כנפיו של הקב"ה, הוא לו צינה וסוחרה של אמת, מהו צינה וסוחרה

וכן אם הולך לדבר מצוה אין סכנה[א]. ויש חולקים[ב]. ולא יכו את התלמידים אפילו ברצועה קטנה, ועיקר החשש הוא בין שעה ד׳ לשעה ט׳ כנ״ל, ויש שהקפידו בהכאה כל היום, ולהכות במקל כל השנה אסור[ג].

◆ באר מים חיים ◆

אמיתו, אמר רבי שמעון בן לקיש, אמר הקב״ה זין אני עושה לכל מי שהוא סוחר באמיתה של תורה, אמר רבי שמעון בן יוחאי אמיתה של תורה זין הוא לבעליה.

אמר רבי שמעון בן יוחאי זין נתן הקב״ה לישראל בסיני ושם המפורש כתוב עליו (תהילים צא) לא תירא מפחד לילה, מן אגרת בת מחלת ומרכבתה, ולא מכל המזיקים המושלים בלילה, מחץ יעוף יומם, אמר רבי ברכיה יש מזיק שהוא פורח באויר כעוף וקושט כחץ, ומי יצילך ממנו? שילוח הקן, שכן כתיב למעלה כי הוא יצילך מפח יקוש, אין פח אלא ציפור, כענין שנאמר (עמוס ג) התפל ציפור על פח הארץ, וכתיב (דברים כב) כי יקרא קן ציפור לפניך וגו׳ שלח תשלח וגו׳, (תהילים צא) מדבר באופל יהלך, מי שמעשיו באופל הדבר שולט בו, וכן הוא אומר (חבקוק ג) לפניו ילך דבר ויצא רשף לרגליו, אף כאן הוא אומר (תהילים צא) מקטב ישוד צהרים. ע״כ.

[א] **כן** הסיק הרב התעוררות תשובה (סו״ס שמח) שאם הולך לדבר מצוה מותר, כי (קהלת ח) שומר מצוה לא ידע דבר רע, אך דוקא אם צריך לעשות מצוה זו עתה, דאם יכול לדחות המצוה, יש לו לדחותה. עכ״ד.

[ב] **הנה** הרב וילקט יוסף (ח״ט סימן יד) כתב, שגם שלוחי מצוה צריכים להזהר, והראיה מזה שלא התירו להכות את התלמידים אע״פ שיש בזה מצוה. עכ״ד. וכ״ד הגרח״ק (תורת המועדים סימן תקנא אות ב).

ואולם דעת הרב התעוררות תשובה, דשאני הכאה שאף שהיא מצוה – החמירו יותר, משום שהכאה היא יותר מסוכנת.

[ג] **הנה** מה שמבואר שאין להכות התלמידים, הנה גם זה הקפידא היא דוקא בין שעה ד׳ לט׳, דהא מסיים הב״י אחר שמביא גם דין הכאת התלמידים שהוא משום קטב מרירי. וכ״ה בשיבולי הלקט (סימן רסג) ובתניא רבתי (סימן נח) ובתרומת הדשן (סימן רסג) וכ״ה בלבוש (שם) ובסידור יעב״ץ (דיני בין המצרים חרך ד אות י) ובפמ״ג (משב״ז סקי״ח) ובמטה יהודא (סקכ״ד) וכן העלה למעשה בבירור הלכה (סימן תקנא).

והנה במדרש הנ״ל מבואר שבין ד׳ לט׳ אין ללמד כלל את התלמידים, כדי שלא יבואו להכותם, ואולם אין נהגו להזהר בזה, ועיין ביפה ללב (ח״ב סק״י) שכתב, דהפוסקים השמיטו הא דאיתא במדרש שאין ללמוד עם התינוקות מסוף ד׳ עד תחילת ט׳, שמא יבואו

◆ באר מים חיים ◆

להכותן, וזאת משום דס״ל שהוא חומרא יתירה, ומשום ביטול ביהמ״ד שלא יבטלו התשב״ר מתלמוד תורה כ״כ הרבה שעות, ויבואו לידי ברי היזקא ע״י הביטול. עכ״ד.

ובלבוש (שם) הוסיף גם כן שההורים לא יכו את ילדיהם. וכ״ה בקיצור שו״ע (סימן קכב ס״ב).

ומובא בשם הקה״י (תורת המועדים שם אות א) שהיה נזהר שלא להכות כל היום, אולם זה הרחקה יתירה ולא מעיקר הדין שהקפידא היא דוקא מד׳ עד ט׳. וכן מובא בהערות הגר״ח קניבסקי לספר קרא עלי מועד (פ״ב הערה ז) שראה לאביו מרן הקה״י שהיה נזהר כל היום מקטב מרירי.

וכן מובא באורחות רבינו (ח״ב בנדמ״ח עמוד קס אות ח) דמרן הקה״י לא היה מכה כלל את ילדיו. ע״כ. ומשמע דבא לומר ג״כ שלא היה מכה כל יום, וגם שלא היה מכה אף ברצועה. ועיין להלן.

ובאמת שכן נראה מפשטות לשונו של השו״ע, שלענין הכאת התלמידים סתם בזה, ולא סיים לומר בין ד׳ לט׳, ונראה שבכונה כתב זה לבסוף ולא כתב על זה בין ד׳ לט׳, להשמיע דדין הכאה נוהג כל היום.

ושוב התבוננתי שכן מבואר בהדיא במנהגי מהרי״ל (הל׳ תשעה באב אות ב) וז״ל: ומונעין שלא להכות תלמידים אפילו ברצועה **כל** ימי בין המצרים. עכ״ל. ושו״ר שכן הסיק ג״כ בתוספות חיים על החיי אדם (סימן קלג סקי״ז).

וכן הסיק בפקודת אלעזר (סימן תקנא סי״ח) דמשמע מהשו״ע דאין להכות כלל בימי בין המצרים, ולכן השאיר זה לבסוף, ולפי״ז אינו מטעם קטב מרירי. אלא שבב״י (שם) כתב הטעם דקטב מרירי גם על הכאת התלמידים, ומשמע דמיירי על השעות ולא על הימים. ועש״ע.

ושמעתי ביאור יפה (מידידי ב.צ.מ) דהנה הקב״ה ג״כ מקיים המצוות, וכמבואר במדרש (שמו״ר פר׳ ל אות ט) מלך גוזר גזירה והוא כו׳, למה אינו משמר שבת כו׳, והשיבו דהוא חצירו של הקב״ה, שנאמר מלוא כל הארץ כבודו, וכן אמרו (ברכות ו.) מנין שהקב״ה מניח תפילין, ועוד טובא, וכן מצוות חכמים, על זה נאמר (איוב כב) ותגזור אומר ויקם לך, כדברי רז״ל (פסיקתא רבתי פרשה ג), ואמרו (תענית כג.) צדיק גוזר והקב״ה מקיי.

ולכן אנו נוהגים לא להכות כל היום, כדי שג״כ הקב״ה ינהג עמנו באותה מידה, שאין מכין הבנים כל היום.

וי״א שבבית אם מזוזה אין חשש זה[יד]. גם לא ילך לים בימים אלו בכל אופן[טו].

◆ באר מים חיים ◆

ויש לזהר להכות אפילו ברצועה, כמבואר בב״י (סו״ס תקנא) ובט״ז (סקי״ח) ובמשנ״ב (סקק״ג) ובערוך השולחן (סו״ס תקנא) ובשתילי זיתים (סקנ״ב), וכמבואר במדרש (במדב״ר הנז׳) דהסכנה בהכאה אף ברצועה.

וכתב הרב מאמר מרדכי (סימן תקנא סקי״ז) דמרן ז״ל לא הוצרך לפרש זה דאפילו ברצועה, לפי שהוא מוכרע ממש״כ ביו״ד (סימן רמה ס״י) גבי שאר ימות השנה דאין למלמד להכות התלמיד אלא ברצועה קטנה, והוא מדברי הגמרא כמבואר שם, וממילא מה שהזהיר כאן שלא יכו התלמידים בימים אלו הוא אפילו ברצועה קטנה שיש רשות למלמד להכותם בה בשאר ימות השנה, וזה ברור. עכ״ד.

וכתב באשל אברהם בוטשאטש (כאן) דבהרמת הרצועה נראה ג״כ שהקפידא דוקא בהכאה במקום סכנה נגד איברים הפנימיים ממש, ומ״מ ברצועה דוקא, כי ביד אפשר לפלס נתיב לאפו, ולזה ראינו שאין העולם מקפידים בזה עכשיו ולית דחש בזה, כיון שנהגו להכות במקום שאין סכנה, וכיון שאסור לנטור האיבה להתינוק מחשש איבוד לדעת, כמו שאמרו חז״ל הכי עדיף טפי. עכ״ד.

ואמנם דעת הגר״ח קניבסקי זצוק״ל (תורת המועדים ס״א אות ב) דמסתימת השו״ע משמע שכל סוגי ההכאה אסורים. וכן מבואר באורחות רבינו כנ״ל.

ולהכות במקל כל השנה אסור, כמבואר בשו״ע (יו״ד סימן רמה ס״י), ומותר רק ברצועה קטנה, וז״ל השו״ע: לא יכה אותו המלמד מכת אוייב, מוסר אכזרי, לא בשוטים ולא במקל, אלא ברצועה קטנה. עכ״ל.

וכמבואר בש״ס (ב״ב דף כא.) וז״ל: וא״ל רב לרב שמואל בר שילת, כי מחית לינוקא לא תימחי אלא בערקתא דמסנא, דקארי קארי דלא קארי ליהוי צוותא לחבריה. ע״כ. ופירש רש״י (שם) וז״ל: לא תמחייה אלא בערקתא דמסנא, ברצועות של מנעלים, כלומר מכה קלה שלא יוזק. עכ״ל.

יד כ״כ הגאון מהרש״ם בדעת תורה (סימן תקנא סי״ח) בשם הדעת קדושים ז״ל, דכל הקפידא של ההכאה, זה רק בחדר שאין בו מזוזה, אבל במקום שיש בו מזוזה, הוי המזוזה שמירה ואין מזיק ההכאה. ע״כ.

טו כן מובא באורחות רבינו (ח״ב בנדמ״ח עמוד קס אות ו) דמרן הקה״י לא היה נותן לילדיו לנסוע לים בבין המצרים מי״ז בתמוז, ואמר שאף שמעיקר הדין מותר, מ״מ משום סכנה דאיתרע מזל ר״ל, לכן אסר להם.

ויש מקילים[טז].

◆ באר מים חיים ◆

ומקור דין זה גבוה בראשונים, וכמבואר במנהגים דבי מהר"ם (י"ז בתמוז) וז"ל: ועוד שנינו מי"ז בתמוז עד תשעה באב ודאי שכיחי מזיקים, לכך נזהרין שלא לרחוץ באילו הימים כלל בנהרות. עכ"ל.

וכן הביא ידידי הרה"ג ר' יעקב כהן בשרשי הים (פי"ח אות יב) בשם ספר יהדות האי ג'רבא (פרק לד סעיף 40) דנהגו להמנע משחיה בים מי"ז בתמוז, והוא מחמת סכנת טביעה ה"י, דבימים אלו שכיח היזקא.

וכ"כ המקור חיים (סימן תקנא סקי"ד) שיש להמנע מלרחוץ בנהרות בימי בין המצרים מפני הסכנה והעת מסוגל לרעה. וכ"ד הגר"מ פיינשטיין (שמעתא דמשה עמוד תכח).

וכ"כ בשער המלך (ח"ב שער ג פ"ב) וז"ל: יש להזהיר את העולם שימנעו מן הרחיצה בנהר, כיון שימי בין המצרים צריכים שמירה מעולה, כיון שהם ימי זעם והמזיקים שולטים ועלולים לנגוף בני אדם, וחס ושלום אותיות רחיצ"ה יכול ליהפך לרציח"ה. עכ"ל.

וכן מובא בספר מנהגי מהרי"צ הלוי (בין המצרים פי"ז אות ה) דיש להזהר מללכת לים בימי בין המצרים, ולא משנה אם היה לפנ"ז בים, והטעם משום דבימי בין המצרים שכיחי מזיקים יותר מכל השנה. ע"כ.

וכן מבואר בשו"ת עולת יצחק (ח"א חאו"ח סימן סו אות ז) דבימי בין המצרים נמנעים בזמנינו מהליכה לים ולבריכה, מפני שהם ימי סכנה וכאשר שמענו כמה אסונות ר"ל. ועיין שם בדבריו בהערה.

[טז] **כן** דעת הגרש"ז אויערבך (הליכות שלמה מועדים פי"ד ס"ה ודבר הלכה אות ז ואורחות הלכה הערה 13) שמותר ללכת לים ולבריכה בימים אלו, ואף מי שלא הלך לים ולבריכה קודם י"ז בתמוז, דאין טעם לחלק בזה, אך מ"מ יש להזהר יותר משאר ימות השנה שלא יהיה באופן שעלול לבוא ח"ו לידי סכנה.

ובשלמי מועד (פרק צ עמוד תפד) כתב בשם הגרש"ז אויערבך לענין תשעת הימים, דאינו נכון לשחות בתשעת הימים בבריכה אף לצורך הבראה והתעמלות, וגם שאין להכניס את עצמו בסכנה בימים אלו, מה גם שבהתעמלות יש בזה תענוג. עכ"ד. ומבואר דאין להקפיד בזה בכל ימי בין המצרים, אלא רק בתשעת הימים.

וכן מובא באשרי האיש (פרק סח אות כא) דתמיד היה מורה רבינו הגרי"ש אלישיב שאין בעיה ללכת בימי בין המצרים לים או לבריכה, ואף אם לא הלך מקודם רשאי ללכת.

ובקובץ מבקשי תורה (קובץ מז עמוד ה) מובא שאחד שאל את הגרי"ש אלישיב מדוע ידוע בציבור שאין ללכת לים בימים אלו? וענה הגרי"ש אלישיב דא"כ זה שאלה על הציבור.

וי״א שאם לא הלך לים לפני ימי בין המצרים יש להם להזהר, ויש בזה סברא[יז]. ולצורך בריאות יש להקל יותר[יח].

◆ באר מים חיים ◆

ועיין בתרומת הדשן (סימן קנ) שכתב וז״ל: אמנם כמדומה לי שראיתי בימי חורפי רוחצים בנהרות מר״ח ואילך ולא מיחו בידם, והמחמיר תבא עליו ברכה. עכ״ל.

וכ״מ בשולחן גבוה (סימן תקנא ס״ק מח-ט) וברוח חיים (סק״ז) דאין סכנה לשוט בימי בין המצרים בים הגדול. עיין שם. וכ״מ מדברי מרן בחזונו (ד׳ תעניות, עמוד רלח אות א). ועיין ברב פעלים (חאו״ח ח״ד סימן כט שאלה ב) שכתב, שמי שהוא ירד לשוט בנהר כדי להתלמד, והוא כבר התחיל מקודם בין המצרים, ועדיין לא השלים לימודו, שמותר לו ללכת לשוט בנהר גם אחר ר״ח אב, חוץ מן תשעה באב, כי זה במלאכתו הוא עוסק, ואין כוונתו לתענוג, וזה פשוט, אך ודאי נכון להחמיר בזה, אבל אין למחות ביד המיקל. עכ״ד. ומשמע שלא חשש כלל לענין סכנה. ודוק.

וכ״כ באול״צ (פרק כה סימן ה ובהערה) דמותר ללכת לים או לבריכה בימי בין המצרים, ואף אם לא הלך לפני ימי בין המצרים, דאין לנו אלא דברי מרן שכתב להזהר שלא לילך יחידי ושלא להכות את התלמידים, ותו לא מידי. עכ״ד.

[יז] **כ״כ** מו״ר הגר״י טשזנר שליט״א בשערי נחמה (עמוד כה אות טז) שהנה מעיקר הדין, אין איסור ללכת לים או לבריכה עד ר״ח אב, ואעפ״כ יש נמנעים מללכת משום שבימים האלו יש להזהר ביותר מכל דבר שיש בו חשש סכנה.

ומנהג נפוץ הוא, שמי שהתחיל ללכת לים או לבריכה, לפני י״ז בתמוז, יכול להמשיך ללכת עד ר״ח אב, אבל מי שלא הלך עדיין, לא יתחיל ללכת בימים אלו.

ואף שאין לזה מקור בפוסקים, מ״מ יש בזה סברא, שאין ראוי להרבות בשמחה בזמן שיש למעט בה, ולכן אין זה מן הראוי שדוקא בימים אלו יתחיל ללכת לים שהוא דבר ששמחים בו. עכ״ד.

[יח] **אם** נוסע לים לצורך בריאת יש להקל יותר, וכמבואר באורחות רבינו (שם) ובתורת המועדים (סק״ב), וכן הביאו (שם) בשם מרן החזו״א שהיה נוהג לרחוץ בים עד ר״ח אב לצורך בריאותו.

שבת מברכים חודש אב

נוהגים לברך ולהכריז באיזה יום יחול ר"ח[א]. ויש שלא נהגו להכריז את ר"ח אב כיון שהוא חודש של פורענות, ויש חולקים[ב]. ויש שנהגו להכריז ולהוסיף יהפכהו הקב"ה

◆ באר מים חיים ◆

[א] **הנה** כתב ר' דוד אבודרהם (סדר ראש חודש, ענין הכרזת ראש חודש) וז"ל: שבת קודם ראש חודש אחר קריאת ההפטרה קודם אשרי מכריז שליח צבור ומודיע לקהל באיזה יום יחול ראש חודש, או אם יהיה יום אחד או שני ימים. עכ"ל. וכ"כ מנהג זה של ברכת החודש, בספר יראים (סימן רנט) ובאור זרוע (הל' ר"ח סימן תנב) ובערוך השולחן (שם ס"ז) ובלבוש (סימן תכא) וכ"כ במשנ"ב (סימן תיז סק"א).

וכן למד בתועפות ראם (על יראים שם אות ג) מדברי הירושלמי (סנהדרין פ"ה ה"ג דף כה:) וז"ל: א"ר יסא כגון אנא דמן יומוי לא צלית מוספא מן דלא ידע אימת ירחא. ע"כ. והיינו דלפני תפילת מוסף היה מברך את החודש ויודע מתי הוא.

וכתב בתיקון ישכר (מנהגות, מנהג ר"ח בנדמ"ח עמוד רכו) וז"ל: וכבר נתפשט המנהג בכל קהילות ישראל שהחזן מכריז בביהכ"נ בשבת שלפני ראש חודש על יום קביעות החודש ומנינו. עכ"ל.

[ב] **הנה** לענין ר"ח אב, מבואר במרדכי (מס' מועד קטן הגהות מרדכי הל' תשעה באב רמז תתקלד) וז"ל: ראיתי בתוס' דשבת שלפני ר"ח אב אין מזכירין ר"ח, משום דכתיב (איוב ג) במספר ירחים אל יבוא, ודחה דאדרבה יותר טוב כדי לברך ישראל שהזמן מוכן לפורענות, ועוד יש לומר דלאו על חודש אב נאמר איוב דלייט למזליה, ועוד דא"כ הלל לא יאמרו (בר"ח אב), דכתיב (שם) אל תבוא רננה בו. עכ"ל. והביאו מג"א (סימן תיז סק"א) ובעטרת זקנים (ריש סימן תקמט) ובמחצית השקל (סימן תיז) ובבאר היטב (סק"א).

ובסדר טרוייש (עמוד 39) כתב וז"ל: חודש אב מזכירים אותו בשבת שלפניו כשאר חודשים, כי לא נאמר עליו במספר חודשים אל יבוא (איוב ג), אך איוב מקלל היום שנולד בו, ג"כ היה נוהג מורי אבי זצ"ל להזכירו כשאר חודשים. עכ"ל.

ובמשנ"ב (סימן תיז סק"א) הביא דיש מקומות שאין נוהגים לברך ר"ח אב משום שהוא חודש של פורעניות.

וכ"כ ג"ע הרב חיד"א בלדוד אמת (סימן כד אות א) וז"ל: שבת שלפני ר"ח מכריזין ר"ח ואומרים נוסח יה"ר כו' הכתוב בסדורים, וגם לפני חודש אב מכריזין. עכ"ל. וכן הסיק לענין

עלינו ועל עמו ישראל לטובה וכו'[ג]. ונחלקו האחרונים האם י"ל חודש אב או חודש מנחם אב[ד]. וכן יש שנהגו לומר אב הרחמים בר"ח, ויש שנהגו שלא לומר כמו בכל ר"ח[ה].

◆ באר מים חיים ◆

מעשה בשערי אפרים (שער י סל"ה) דמברכין חודש אב. וכ"כ הגרימ"ט בלוח א"י. וכ"כ במנהגי מצרים (הל' תשעה באב ס"ד) ובעוד.

וכתב בכנסת הגדולה (הגב"י חאו"ח סימן רפד סק"ו) דבמקומינו מקום שנהגו להכריז הוא, אלא שאומרים קודם ההכרזה קינה מיוסדת על הכרזת ראש חודש, ואומרים מי שעשה ניסים בניגון נשבר ונדכה. עכ"ד. וכ"כ בא"ר (סימן רפד סקי"ג).

וכן הביא ידידי הרה"ג ר' יעקב כהן בספר שרשי הים (פי"ח אות ח) בשם שו"ת מעשה ניסים (ח"א סימן קפח) דגם בשבת שקודם ר"ח אב נהגו להכריז על הר"ח עם התפילות היהי רצון שקודם לכן כרגיל.

ג **בספר** תיקון יששכר (שם עמוד רכז) כתב, דאנו נוהגים להכריז אף חודש אב, אלא שאנו אומרים בהכרזתו במקום יחדשהו הקב"ה עלינו וכו', יהפכהו הקב"ה עלינו ועל עמו ישראל לטובה וכו'. ע"כ. והביאו ג"כ באמת ליעקב (סימן רפד סק"א).

ד **לענין** אם לומר חודש אב או חודש מנחם אב, הנה בערוך השולחן (אבהע"ז סימן קכו סט"ז) הביא, דבמדינותינו מברכין חודש מנחם אב, והיינו לשם נחמה כשנזכה בב"א, אבל שם החודש הוא רק אב. עש"ע.

ודעת הגאון ר' שריה דבילצקי זצוק"ל (דרך ישרה פ"מ אות ה ובהערה) די"ל אב בלי מנחם, וביאר הטעם בשם הגר"ש גרינימן דרק מאחר תשעה באב נקרא מנחם אב. עש"ע.

ה **לענין** אמירת אב הרחמים, הנה בא"ר (סימן רפד סקי"ג) הביא, דראש חודש אב שחל בשבת אין אומרים אב הרחמים. והביאו במחצית השקל (סו"ס רפד).

ובבאר הגולה (סו"ס רפד) כתב דאפילו כשמברכין ר"ח אב אין אומרים אב הרחמים, כיון שאינו דומה לר"ח סיון שאז אומרים אב הרחמים על הגזירות שהזכיר ביוצר.

וכ"כ במשנ"ב (סימן רפד סקט"ז) ובתוספת שבת (סק"ז) דבשבת שמברכין בו אב או בשבת שחל בה ר"ח אב גופא אין אומרים אב הרחמים.

ובערוך השולחן (סימן רפד סט"ו) כתב דכשמברכין ר"ח אב אומרים אב הרחמים, ור"ח אב שחל בשבת א"א אב הרחמים.

ובמעשה רב (אות קלח) מובא שהגר"א זי"ע נהג לומר אב הרחמים בשבת מברכין חודש אב.

◆ באר מים חיים ◆

וכ״כ בליקוטי מהרי״ח (ח״ג דף נ:) דיש אומרים לומר אב הרחמים כשמברכין חודש אב והיכי דנהוג נהוג.

ראש חודש אב

הנה איתא במתניתין תענית (דף כו.-:) וז"ל: חמישה דברים אירעו את אבותינו בשבעה עשר בתמוז וחמישה בתשעה באב, בשבעה עשר בתמוז נשתברו הלוחות ובטל התמיד והובקעה העיר ושרף אפוסטמוס את התורה והעמיד צלם בהיכל, בתשעה באב נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ וחרב הבית בראשונה ובשניה ונלכדה ביתר ונחרשה העיר, משנכנס אב ממעטין בשמחה. ע"כ.

ואמרו שם בגמרא (תענית דף כט.-:) אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב כשם שמשנכנס אב ממעטין בשמחה, כך משנכנס אדר מרבין בשמחה, אמר רב פפא הלכך בר ישראל דאית ליה דינא בהדי נכרי, לישתמיט מיניה באב דריע מזליה, ולימצי נפשיה באדר דבריא מזליה. ע"כ.

והביאו דין זה הרי"ף (תענית דף ט. מדפיו) והרא"ש (פ"ד דתענית סימן לב) ובתניא רבתי (סימן נט).

וכתב בעל הלכות גדולות (סימן יח עמוד רל הוצאת מכון ירושלים) וז"ל: ולא מיבעיא תשעה באב גופיה דאסיר, אלא מריש ירחא דאב נמי מיתבעי לשנויי בבדיחותא, דתנן (תענית דף כו:) משנכנס אב ממעטין בשמחה. עכ"ל.

ובסדר רב עמרם גאון (סדר תשעה באב) כתב וז"ל: ולא מבעיא תשעה באב גופיה, אלא מריש ירחא דאב נמי מתבעי ליה לשנויי ולא לאבדוחי נפשיה, כדתנן (תענית דף כו:) משנכנס אב ממעטין בשמחה. עכ"ל. ובסידור רש"י (סימן תיא) ובספר השולחן (הל' תעניות שער ד) ובספר מצוות זמניות (הל' ת"ב).

וכ"פ מרן בשולחנו (ריש סימן תקנא) וז"ל: משנכנס אב ממעטין בשמחה, ובר ישראל דאית ליה דינא בהדי נכרי לישתמיט מיניה דריע מזליה. עכ"ל.

וכתב המג"א (סק"א) פירוש שאין שמחין כלל, כמש"כ התוס' במגילה. עכ"ל.

וכוונתו לדברי התוס' שם (דף ה:) שכתב וז"ל: ממעטין במשא ומתן, ממעטין רצ"ל שלא יהיו ששים כלל, וחמירי מתשעה באב שמארסין בו, אבל אין לפרש ממעטין אבל ששים קצת, דאם כן היה לו לפרש השיעור מה הוא קורא ממעט. עכ"ל. והתוס' מירי גבי תענית ציבור על שלא ירדו גשמים, והמג"א דימה זה לממעטין הנאמר כאן, דהא התוס' הוכיחו דאי לאו הכי מה שייך מיעוט, ואיזה שיעור יש, וממילא זה שייך גם בענין דידן כמובן. ועיין במחצית השקל ובפמ"ג בא"א (כאן).

וכ״כ בשולחן גבוה (סק״ב) ובא״ר (סק״א) ובבאר היטב (סק״א) וכ״כ במשנ״ב (סק״א) וכן הסיק בחיי אדם (כלל קלג ס״ט) דאין שמחין כלל. וכ״כ בסידור יעב״ץ (דיני בין המצרים שער שלכת אשנב א אות ז) וכ״כ במועד לכל חי (סימן י אות ט) וכ״ה בהלכתא גבירתא (תענית פ״ד משנה ו-ח) וכ״ה בשושנים לדוד (תענית פ״ד מ״ו סנהדרין פ״ה מ״ה אבות פ״ד מ״י)

וכתב ג״ע הרב חיד״א במורה באצבע (סימן ח אות רלב) וז״ל: עוד יוסיף יגון ואנחה, ובמרירות יאנח עקירה ואנחה שוברת בט׳ ימים, ועוד בה עשיריה ולא יאכל בשר ולא ישתה יין בחול וימעט בהנאה כל מאי דאפשר. עכ״ל.

ואולם יל״ע בזה, דעיין בתוס׳ (יבמות דף מג. ד״ה מלישא וליתן) שכתב, דבפרק בתרא דתענית (בירושלמי) מוקי בבנין ונטיעה של שמחה כגון אבורנקי של מלכים, וי״מ דמשא ומתן נמי איירי בשל שמחה כגון צרכי חופה, ואין נראה דלא אסר אלא סעודה עצמה, ונראה דריבוי משא ומתן קא אסר שימעטו יותר מבשאר ימים. ע״כ. הרי מבואר מדברי התוס׳ שמתיר אפילו לקנות צרכי חופה דהוא שמחה אפילו מראש חודש אב והלאה, והא דקאמר ממעטין במשא ומתן, היינו שימעט ממה שדרכו לנהוג בשאר הימים.

ולפי״ז אפש״ל דהוא הדין לענין מה דקאמר ממעטין בשמחה, היינו ג״כ למעט ממה שרגיל, ואף שהתוס׳ במגילה הוכיח שלא יתכן לפרש כן דא״כ הוה ליה לפרושי במה ימעט, י״ל דלענין תשעת הימים מפורש בגמ׳ לענין מה למעט, וי״ל דשמחה ומשא ומתן חדא ענינא הוא, דכמו במו״מ לא אסרנו אלא בשל שמחה, ולא לבטל לגמרי, כן הוא בשמחה יש למעט מהרגיל אך לא לגמרי, ובתוס׳ גופא מוכח שתענית ציבור יותר חמור מתשעה באב, דהא בתשעה באב אפשר לארס.

ועיין בשער הציון (סק״א) שג״כ העלה דלפי דברי התוס׳ בהחולץ י״ל דדברי המג״א לא מוכרחין.

ושו״מ במשחא דרבותא (דף ע: מובא בשו״ע אוצרות ספרד על סימן תקנא) שתמה על דעת המג״א, דהרי יש חילוק בין תענית ציבור שהוא יותר חמור מתשעה באב שמותר לארס. עיין שם.

ושו״מ במטה יהודא (סק״א) דכתב על הא שכתב השו״ע ממעטין בשמחה, דרצ״ל עניני שמחה שיתבארו בסמוך (ס״ב) לענין משא ומתן ובנין ונטיעה וכיוצא, והכא כללא והתם פרטא, והביא שכן כתב הר״ן בפ׳ בתרא דתענית. ע״כ.

ועיין במנחת עני (ערך שמחה) שכתב, דהנה הר״ן לא כתב כן בהדיא, אלא שעל מתניתין דמשנכנס אב ממעטין בשמחה, הביא הברייתא דיבמות (דף מג:) מר״ח עד התענית ממעטין בעסקיהן בבנין ונטיעה וכו׳, ומשמע דס״ל שזהו פירושא דמתניתין, וא״כ לפי״ז אין איסור שמחה כלל, אלא רק הנך ענינים של שמחה דהוזכרו שם, אבל לא שאר דברי שמחה, ואפילו בתענית ציבור לא מצינו איסור, דהא לא קאמר בהו ממעטין.

והתוספות דמגילה הנ״ל לא קאי אלא על אירוסין ונישואין, וכוונתם לפרש דכל אירוסין אסור, אף על גב דבתשעה באב שרי, והכריחו זה דכל אירוסין אסור, דאל״כ הוה להו לפרש. ולפי״ז אפש״ל דהתוספות גם הם מודים להר״ן, וא״כ אין ראיה מן התוספות כלל לאסור שמחה.

ואפילו אי התוספות לא מפרשי כהר״ן, מ״מ אין מוכרח לאסור כל שמחה, דהתוספות לא כתבו כן אלא על אירוסין, דהרי שם במגילה ליתא כלל הך ממעטין בשמחה, שהרי לא הוזכר במס׳ תענית גבי תענית ציבור. ובאמת משמע כפירוש זה, חדא מדלא הוזכר בתענית ציבור ממעטין בשמחה, ועוד כיון דלא פירט עניני השמחה, לא היה צורך להך כללא. ועיין שם עוד שהאריך בהאי ענינא.

והנה בתלמוד (שם) ובשו״ע (סימן תקנא ס״א) ביארו הרבה הלכות, במה ממעטין בשמחה, אבל ענין משנכנס אדר מרבין בשמחה לא מפרשים במה מרבים, ואמרינן רק בדרך אגב כשם שמשנכנס אב ממעטין כך משנכנס אדר מרבין, ויש להבין איך דבר זה יתכן, הלא מידה טובה מרובה, והיה לו לפרש במה מרבין בשמחה.

וכן ביאר בשער יששכר (מאמר חודש אדר אות ב) דכוונת חז״ל כך היא, משנכנס אב ממעטין בשמחה, ומפרט במה ממעטין כדי שלא נסבור ח״ו להיות בעצבות ומרה שחורה ר״ל, כי לא זו הדרך ולא זו העיר, וכאשר כתבו תלמידי הבעש״ט הקדוש זי״ע, שצריך להיות באמת בלב נשבר ולבכות על הגלות וחורבן ביהמ״ק, אבל לא נעצב לגמרי, כמתייאש ח״ו מן הגאולה, רק להיות בשמחה, והשמחה היא חיוב מן התורה, כמאמר הקרא (דברים כח) תחת אשר לא עבדת את ה׳ אלקיך בשמחה. אמנם בענין תוספת השמחה, אין בזה כללים, ואין חשש שנטעה בהבנה של תוספת שמחה זו. עכ״ד.

ועיין במאור ושמש (פר׳ וישב) וז״ל: כי כן שמעתי פירוש המשנה (תענית פ״ד מ״ו) משנכנס אב ממעטין בשמחה, פירוש ממעטין את צער ודאגות – בשמחה, פירוש עם שמחה, על ידי שמחה שיש לאדם – הוא ממעט גלות השכינה. עכ״ל.

וכבר נודע מאמר רבינו ז״ל, שאין הוללות שאין בה מהקדושה, כי יש בה מעט שמחה, וכנגד זה, אין עצבות שאין בה מהסטרא אחרא, והיינו אף בעצבות דקדושה, יש אחיזה לסטרא אחרא.

ואיתא משמיה דהחוזה הקדוש מלובלין זי״ע (הובא בשיח שרפי קודש ח״ב אות תלג) משנכנס אב ממעטין בשמחה, שעם השמחה יוכל האדם למעט את החודש אב, והדברים עמוקים.

וכן אמר האדמו״ר מטאהש זי״ע (עבודת עבודה שיחות קודש ח״ג עמוד תד) דידוע כי עבודתו של הרבי מלובלין זי״ע הייתה בשמחה מופלגת מאוד, והיה מרגלא בפומיה לפרש את דברי חז״ל (תענית דף כו:) משנכנס אב ממעטין בשמחה, פירוש ממעטין ומחלישין כח הס״מ ע״י מידת השמחה, וכן משנכנס אדר ומחזקין את כח הקדושה – בשמחה, היינו ע״י השמחה, ובודאי שמע כי כך פירשו מימרא זו בשמים ממעל, כי כל דבריו נאמרו ברוח הקודש. עכ״ד.

וכתב בזרע קודש (פר׳ דברים) דהנה אותיות המוקדמות לשם הוי״ה – שהם אותיות טדה״ד, הנה הם הגימטריא כ״ב, והוא בגימטריא קטנה בשמח״ה, וזהו שאמרו רז״ל משנכנס אב ממעטים בשמחה, דהיינו שממשיכין הטובות וממתיקין הדינים ע״י מיעוט, פירוש מספר של בשמח״ה שהוא בגימטריא כ״ב שם טדה״ד הנ״ל, והם כנגד כ״ב יום מי״ז בתמוז עד אחר תשעה באב, וכנגד כ״ב אותיות התורה גימטריא הטו״ב.

והם כנגד כ״ב יום שהם ימים טובים נגלים, ובימי בין המצרים שאנחנו בעומק מאוד שאין הטובות נגלים, ממילא אנו צריכים בעת הזאת לברר ניצוצי קדושה, ואז העת לתקן הברית קודש לקבץ הניצוצי קדושה מעומק אשר אנחנו בו אז, ואבותינו ראו כל זה, ולכן אחר מיתת אהרן שהיה בר״ח אב, כתיב (במדבר כא) ותקצר נפש העם בדרך, כי ראו הצרות שיעברו עלינו בימים אלו, ולעתיד יתהפכו גם הכ״ב יום אלו לששון ולשמחה ויו״ט כמו הכ״ב יום שהם ימים טובים עתה. עכ״ד.

וראיתי בליקוטי מהרי״ח (ח״ג דף נא.) שהביא בשם ספר ייטב פנים מכבוד אדמו״ר הגה״ק מו״ה יקותיאל יהודא ט״ב מסיגוט זצ״ל (במאמר יפה לעינים) שמביא מעשה רב שזקנו הגה״ק בעל ישמח משה זצ״ל בעת עמד על המחקר להבין דרכי החסידות, עלה בליבו קושיא אחת על שדרכן של החסידים לשמוח תמיד, והלא מבואר בשו״ע ראוי לכל ירא שמים שיהיה מיצר ודואג על חורבן ביהמ״ק.

והיה בנוסעו לקבל פני רבו הקדוש מלובלין זלה״ה התפלל לה׳ ואמר אנא ה׳ אתה יודע מחשבותי כי רצוני לבלי יקשה בעיני דבר, על כן היה נא עמדי שהצדיק הלז יתרץ לי הקושיא, כי אמרו הבא להטהר מסייעין אותו, לא אמרו מסייע דהיה משמע שהקב״ה לבדו מסייעו, אבל אמרו מסייעין לשון רבים, על כן גם אותו צדיק יסייע לי להעמידנו על האמת.

והיה בבואו אל רבו הקדוש, תיכף שאל אותו (רבו) מדוע פניכם כחושים, הן אמת שראוי לכל ירא שמים להיות מיצר ודואג וכו׳, אבל כבר אמר החכם צהלי בפני ואבלי בליבי, תאמינו לי שאנחנו אומרים תיקון חצות בבכיה והספד – בכל זאת הוא בשמחה.

וכן לימדַנו רבינו הקדוש הר״ר שמעלקי מניקלשבורג זלה״ה, על פי משל, למלך שנשבה למרחקים ועמד לפרוש אצל אחד מאוהביו, וכראות את המלך בשביה הלך ובכה, ועם כל זה שמח כי המלך מתאכסן אצלו. והנמשל מובן.

ואם כי לא היה מהראוי לגלות דבר הזה, כי הצנע לכת עם ה׳ אלקיך כתיב, אבל כבר אמרו חז״ל הבא ליטהר מסייעין אותו, לא אמרו מסייע רק מסייעין, וצריכין גם אנחנו לסייעו. עכ״ד הקדושים.

וכתב ביסוד ושורש העבודה (שער הצאן פי״ב חודש אב) דהנה אמרו רז״ל בגמרא הקדושה (דף כו:) משנכנס אב ממעטין בשמחה, וראוי לאדם מאוד שיתנהג בימים אלו בשתיקה, רק

דיבור ההכרחי, שלא יבוא ח״ו לידי שחוק ושמחת הלב, ויפנה ליבו רק אל האבילות של חורבן הבית.

וראוי לאדם להעמיד עצמו עכ״פ בט׳ ימים שמר״ח אב עד אחר התענית, מתענוגי אכילה ושתיה בכל מה דאפשר, ולכוין בזה לאונן ולקונן על חורבן ביהמ״ק ועל שבר גדול שאירע לעם ישראלי בימים האלו, ותחשב לו לצדקה לדור ודור עד עולם. וכבר נהגו רבים וכן שלמים יראי השם, שמר״ח אב עד ת״ב מתענין בכל יום ויום, ואחר התענית אין אוכלין שום תבשיל רק פת חרבה, ואשרי חלקם. (שם)

והנה צ״ב איך אמרינן שמאן דאית ליה דינא וכו׳, והא אין מזל לישראל (שבת דף קנו.)? ויעוין בחידושי הריטב״א (שם) שכתב, דכך נגזר שבחודש אדר וחודש אב יש מזל לישראל. ואפשר עוד, דמזל לאו דוקא אלא לגזירה קרי מזל בלשון בני אדם. אי נמי כמש״כ המהרש״א בח״א (שם) דמגלגלים זכות ליום זכאי וחובה ליום חובה, כמבואר שם לעיל מינה (דף כט.). וכ״כ התוס׳ (שם ד״ה אמר ר״פ).

ועיין רש״י (שבת דף קנו. ד״ה אין מזל) שכתב דע״י תפילה וזכות משתנה המזל לטובה. ע״כ. משמע דבעצם יש מזל לישראל, רק שהוא יכול להשתנות על ידי תפילה וזכויות, והכי נמי י״ל הכא דשמא לא תהא לו כ״כ זכות שישתנה המזל.

וכן מבואר בתוס׳ (שבת שם) דבאמת יש מזל לישראל, וכמו שמבואר (מוע״ק דף כח.) דבני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא, אלא שע״י זכות גדול משתנה, ועל זה אמרו אין מזל לישראל. וכן תירץ התוס׳ (מוע״ק שם ד״ה אלא במזלא) וע״ע בתשו׳ המיוחסת לרשב״א (סימן רפג).

והנה סוגיא זו רחבה בהיקפה, ולנזירא אמרינן סחור סחור אל תקרב, והנה בספרת׳ם, והמה בכתובי׳ם, איש איש כפום חורפי׳ה, ובעיט׳ו אחשינה. ועתה מקרוב ראיתי נדפס ספר נפלא ביותר לידידי הרה״ג אי״ש קשש שליט״א המכונה בשם קובץ יסודות הש״ס (ערך מזל) שקצת הרחיב היריעה בזה. עיין עליו.

והנה בשו״ת חת״ס (או״ח סימן קס) ביאר מדוע השמיט הרמב״ם הדין דלישתמיט וכו׳, והיינו דרב לטעמיה דס״ל כמ״ד כל החודש אסור לספר ולכבס ואבילות נוהג בו, דדריש (הושע ב) והשבתי כל משושה חגה חדשה ושבתה, ויליף מתיבת חדשה, ואנן קי״ל דוקא בשבוע שחל בו כמש״כ שבתה.

וכעי״ז כתב בתוס׳ מגילה (דף לא: ד״ה ר״ח אב) וז״ל: והא שאין אנו מפטירין חזון בשבת שחל בו ר״ח אב, משום דקי״ל דאין אבילות חל אלא בשבוע שחל תשעה באב להיות בתוכה, ורב דאמר דמפטיר חזון סבר דהאבילות חל מיד שנכנס ר״ח, ואין הלכה כן. עכ״ל. מבואר דרב ס״ל דמר״ח אב נוהג דיני אבילות, והיינו דס״ל לדרוש חדשה, ואנן לא קי״ל הכי.

וא״כ גם באדר לא דרשינן והחודש אשר נהפך, וכיון דלא דרשינן והחודש, שוב אין לנו להוסיף שמחה אפילו בשבוע שחל פורים, דשבתה לא כתיב בפורים. עכ״ד.

והנה איתא בתענית (דף כט:) וז״ל: שלח רב יצחק בר גיורי משמיה דרבי יוחנן אע״פ שאמרו כלי פשתן אין בהן משום גיהוץ, אבל אסור ללובשן בשבת שחל תשעה באב להיות בתוכה, אמר רב לא שנו אלא לפניו אבל לאחריו מותר, ושמואל אמר אפילו לאחריו נמי אסור. ע״כ.

ואמרינן אחר״ז בגמרא (שם) וז״ל: תנאי היא דתניא תשעה באב שחל להיות בשבת, וכן ערב תשעה באב שחל להיות בשבת, אוכל ושותה כל צרכו, ומעלה על שולחנו אפילו כסעודת שלמה בשעתו, ואסור לספר ולכבס מר״ח ועד התענית דברי רבי מאיר, רבי יהודה אומר כל החודש כולו אסור, רשב״ג אומר אינו אסור אלא אותה שבת בלבד.

ותניא אידך, ונוהג אבל מראש חודש ועד התענית דברי ר׳ מאיר, רבי יהודה אומר כל החודש כולו אסור, רשב״ג אומר אינו אסור אלא אותה שבת בלבד.

אמר ר׳ יוחנן ושלושתן מקרא אחד דרשו, דכתיב (הושע ב) והשבתי כל משושה חגה חדשה ושבתה, מאן דאמר מר״ח ועד התענית מחגה, ומ״ד כל החודש כולו אסור מחדשה, ומ״ד כל השבת כולה אסור משבתה, אמר רבא הלכה כרשב״ג, ואמר רבא הלכה כרבי מאיר, ותרוייהו לקולא, וצריכא דאי אשמועינן הלכה כר׳ מאיר הו״א אפילו מר״ח, קמ״ל הלכה כרשב״ג, ואי אשמועינן הלכה כרשב״ג הו״א אפילו לאחריו, קמ״ל הלכה כרבי מאיר. ע״כ.

ומבואר בגמרא בהדיא דרב ס״ל כר״מ שלפניו אסור לאחריו מותר, וא״כ לא יתכן לומר דרב לשיטתו בענין משנכנס אב, דס״ל שדרשינן שכל החודש אסור, דאדרבא שיטתו שלא כל החודש נוהג דיני אבילות, והנה זה מתאים לדברי התוס׳ דרב ס״ל דמר״ח אסור, אך עדיין צ״ע בדעת החת״ס שכתב דרב ס״ל שכל החודש אסור, וזה ודאי לכאורה אינו מובן. וצ״ע.

וביותר צ״ב איך הביא החת״ס ראיה מדברי התוס׳, והא לכאורה אין שום ראיה, דהתוס׳ מיירי רק מר״ח אב, אך לא שכל החודש אסור. וצ״ע.

ובמש״כ עוד החת״ס דלא קי״ל הדרשא דוהחודש אשר נהפך להם וכו׳, צ״ע לכאורה דהא אנן ודאי קי״ל הכי, וכמו שפסק מרן בשולחנו (סימן תרפח ס״ז) שכל החודש כשר לקריאת המגילה, דכתב דבשעת הדחק אפשר לקרוא המגילה מתחילת החודש, והוא מהירושלמי (מגילה פ״א ה״א דף א:) וז״ל: תני בשם ר׳ נתן כל החודש כשר לקריאת המגילה, מה טעמא? והחודש אשר נהפך להם מיגון לשמחה וגו׳. עיין שם. הרי שקי״ל דרשא זו.

ויש ליישב בס״ד הקושיא האחרונה, דהנה כתב מרן בב״י (סו״ס תרפח סקי״ד) וז״ל: ונ״ל דההיא דירושלמי דכל החודש כשר לקריאת מגילה, לא ס״ל לתלמודא דידן, מדלא מייתי לה, ומ״מ בשעת הדחק שא״א בענין אחר כלל, כדאי הוא הירושלמי לסמוך עליו, ומיהו כל

שקרא שלא בזמנה, אם נזדמנה לו מגילה בזמנה חוזר וקורא כדין. עכ״ל. ולפי״ז מובן מדוע כתב החת״ס דלא קי״ל כהדרשא דכל החודש כשר למקרא מגילה, דהבבלי לא ס״ל הכי.

וביאר החת״ס עוד, דכיון דקי״ל אין מזל לישראל, לכך לא העתיקו השו״ע והרמב״ם דין זה להלכה, רק לענין חודש אב דטוב מזל לאומות העולם לכך העתיקו שיש ליזהר לישתמיט וכו׳, והיינו דהשו״ע ס״ל כר״פ ס״ל דיש מזל לישראל, ואנן לא קי״ל הכי, ואף דאיכא למימר דבחודש אדר ריע מזלא דעמלקים, סו״ס דשארי אומות מי ריעא? ולענין בריאות מזלא דישראל הא אין מזל לישראל. עכ״ד.

ר״ח אב – אב לחודשים

כתב הרב בן איש חי (ש״א פתיחה לפרשת דברים) הנה תמו״ז א״ב מנינם תאנ״ה (456), ובזה יובן בס״ד (משלי כז) נוצר תאנה לעת עתה יאכל פריה לעתיד לבוא, שיתהפכו לימים של טובה, ונודע כי החורבן וכל הרעות שהיה לישראל היו מסיבת עוון עץ הדעת שהיה תאנה כמו שאמרו חז״ל (ברכות דף מ.), ועוד איכא דסבירא להו דגפן היה, ואלו ואלו דברי אלהים חיים, דהוה הכי והוה הכי[א], ובזה יובן (יואל ב) כי עץ השדה נתן פריו תאנה וגפן נתנו חילם, רצה לומר עץ השדה הם אילני סרק שעתידין להוציא פרי (כתובות דף קיב:), יען כי תאנה וגפן שחטא בהם אדם הראשון נתנו חילם שנתקנו.

ולכן חודש זה נקרא אב – שהוא עתיד להיות אב לכל חודשים, מאחר שנעשו בו רבות רעות מוכרח שיהיו בו טובות מרובות יותר מכל חודשים, על דרך מה שאמר הכתוב (תהילים צ) שמחנו כימות עיניתנו.

גם נראה לבאר למה נקרא אב, שהוא יתוקן ויתגבר בזכות התורה, כמו שאמרו רבותינו ז״ל (שבת דף קד.) אל״ף בית – אלף בינה, ולכן שבטו יששכר (ספר יצירה פ״א), והנה נודע כי תוקף ימים רעים של חודש זה הוא בכניסתו בלבד, שהם תשעה ימים שיש בהם רי״ו שעות כמנין גבור״ה וכמנין ארי״ה, לכן מזל חודש זה הוא אריה, תוציא מהם ד׳ שעות שהוא שליש אחרון של יום תשעה באב שאז נולד המשיח מושיען של ישראל, נשאר רי״ב שעות

◆ באר מים חיים ◆

[א] עיין בתיקו״ז (תכ״ד דף סט.) וז״ל: חד אמר חיטה היו וחד אמר גפן וכלא קשוט כו׳. עיין שם. ועיין בתיקו״ז חדש (דף קז.) וז״ל: שבע מדורין דגיהנם דלכולהו נחית אדם כו׳, בגין דחב אדם בשבע מינין כו׳, ובגין דא אמרי רבנן דמתניתין אילן שאכל אדה״ר חטה היה, ואחרנין אמרין גפן הוה, ואחרנין אמרין תאנה הייתה, ולא הוו חולקין במילולייהו דכלהו קשוט וכו׳. ע״כ. וכן איתא בעוד כ״ד.

ונעשו ר״ב שעות אלו רעים לישראל בחורבן, בשביל שביזו תלמידי חכמים, כמו שאמרו רז״ל (שבת דף קיט:) לא חרבה ירושלים אלא על שביזו בה תלמידי חכמים, וידוע כי תלמיד חכם של ארץ ישראל נקרא ״רבי״, כמו שכתבו חז״ל (עיין תיקו״ז תיקון כ-כא דף מו: ועיין ספר יוחסין מאמר ראשון מאמר אלף בית סיום ד״ה וששאלתם ובסדר תנאים ואמוראים ח״ב אות פה ובהליכות עולם לרבי ישועה ב״ר יוסף הלוי שער א פ״ג אות ד ובספר הכריתות מבוא התלמוד לר׳ יוסף בן עקנין פ״א אות טו, ולכאורה יש למצוא לזה סמך בדברי רשב״ם בב״ב דף נב. ד״ה אבא וכעי״ז ברשב״ם בפסחים דף קיט: ד״ה אבא וכ״ה בספר הערוך ערך אבא וערך אביי, ושו״מ כן בהדיא ג״כ ברש״י כת״י על מוע״ק דף ד. סוד״ה הני אגמי דבבל וכ״ה ברש״י כתובות דף מג: ד״ה אמר רב זירא), כל רב מבבל וכל רבי מארץ ישראל, ומאחר שביזו את רבי, לכך לקו ברי״ב שעות קשות אלו של תשעה ימים הנזכרים, והנה אנחנו בוטחים כי ר״ב שעות רעות אלו יתהפכו לעתיד לטובה שיהיו מספר אור״ה שעולה ר״ב, ויתקיים בימים אלו (אסתר ח) ליהודים הייתה אורה ושמחה וששון.

ועוד טעם ביאר הרב בן איש חי, שנקרא חודש זה אב, כי הוא תלוי בתיקון ב׳ אותיות ו״ה של השם ואות אל״ף של כסא, כי כאשר יושלם תיקון שלהם שיהיה השם שלם והכסא שלם, אז גם הוא יהיה לטובה לששון ולשמחה, כי לכן עתה בימי החורבן אמרו רבותינו ז״ל (תענית דף כו:) משנכנס אב ממעטין בשמחה, להיות דהשם חסר, היינו ו״ה המורים על השמחה, כמו שאמרו רבותינו ז״ל (איכ״ר פר׳ א אות לא) בין ״ויי״ ל״וה״ ניצול רבן יוחנן בן זכאי, ולכן נקרא אב רמז באותיות אב על אותיות השם וכסא.

וכתב בקדושת לוי (ליקוטים לט״ו באב) על מה שאמרו חז״ל (תענית דף כו:) לא היו ימים טובים לישראל כט״ו באב כו׳, יבואר ע״פ הכתוב (שמות יז) ויבוא עמלק וילחם בישראל כו׳, כי בתחילה כתיב (שמות יז) היש ה׳ בקרבנו אם אין, משל לתינוק שהיה רוכב על כתיפו של אביו וראה חבירו של אביו, אמר לו, ראית את אבא, אמר לו אביו אתה רוכב על כתפי ואתה שואל עלי, הריני משליכך ויבוא השונא וישלוט בך, כך אמר הקב״ה לישראל, אני נשאתי אתכם על ענני כבוד, ואתם אומרים היש ה׳ בקרבנו, לפיכך יבוא השונא וישלוט בכם, הוי ויבוא עמלק, כדאיתא במדרש (שמו״ר סדר בשלח פר׳ כו אות ב תנחומא סדר יתרו אות ג ובעוד כמה דוכתין) נמצא האב מפחיד הבן כדי שידע שיש לו אב שיכול להציל אותו מהפחד, וכאשר יודע שיש לו אב אז מקרבו בכל מיני קירבות. ולזה נקרא זה החודש אב וחרב בו הבית המקדש שלנו, כדי שנדע שיש לנו אב, וכאשר יבוא הידיעה לנו אז יבנה הקב״ה הבית המקדש. עיין שם.

ואיתא במי השילוח (פר׳ כי תשא) וז״ל: את חג המצות תשמור וכו׳ למועד חודש האביב, אביב הוא לשון אב שהוא כולל כל התולדות, היינו כל טובות שאר החדשים וזמנים, אבל לא כ״כ כחודש אב, שהוא אב אשר בו כל הטובות אפילו מחודש האביב, וזהו הסימן א״ת ב״ש פסח תשעה באב, שיום שחל בו א׳ דפסח, חל בו ג״כ תשעה באב, שלעתיד יהיו כל המועדות בטילין חוץ מתשעה באב, שהוא כולל כל המועדות ואב לכולם, גם מועד של

חודש האביב שהוא לעת עתה האב יהיה ג״כ נכלל במועד חודש האב, וזה למועד חודש האביב. עכ״ד.

וכתב בזרע קודש (סוף פר׳ דברים) דחודש אב מורה ג״כ על רחמים, כי אב מרחם על בנו, גם אב אותיות א״ב כסדר מורה רחמים, ואמרו חז״ל (איכ״ר פתיחתא אות כד) שבחורבן ביהמ״ק בא אברהם כו׳, ואמר הקב״ה לאברהם מ׳ה ל׳ידידי ב׳ביתי ר״ת מל״ב, וזה מורה על החסד של אברהם שהראה לו ית׳ שיהיה זה הכל בחסד, ואברהם טען בני היכן הם? כי ניתווסף לו ה׳ בשמו שעי״ז הוליד, וה׳ מורה לה׳ חסדים.

וזהו שאמרו חז״ל (סנהדרין דף צט.) לליבי גליתי, מורה ששם זה מלב, שגדול החסד שבלב מאוד, רק לאיברי גיליתי – שאין החסד נראה, וזה שכתוב (איכה ב) בצע אמרתו, הוא לשון פשר דבר (כמו בציעה), כי בראשית נמי מאמר הוא, ואעפ״כ א״א לכתוב בו ויאמר, כי הוא בחינת מחשבה, א״כ מה שקראו אותו מאמר, כי הוא ממוצע בין מחשבה לדיבור דוגמת פשר, וזה שכתוב בצע אמרתו שהוא רק אמירה שהוא דוגמת פשר בין מחשבה לדיבור, שם החסד הגנוז בבחינה העליונה הזאת. עכ״ד.

והאדמו״ר מטאהש זי״ע (עבודת עבודה שיחות קודש ח״ב עמוד שעט) ביאר, כי חודש אב נקרא כן, כי הוא אב לכל החודשים, וזה יתקיים לעתי״ל שחודש זה יהיה אב לכל החודשים, כי הימים האלו יתהפכו לימים טובים גדולים.

גם השם אב רומז למידת החכמה שנקראית אבא (זוהר ח״ג דף רצ.), וידוע שכל האורות וחיות נמשכים ממידת חכמה, כמש״כ (קהלת ז) החכמה תחיה בעליה, לכן נקרא שם החודש אב, כי בחודש הזה גנוזים אורות גדולים הנמשכים מספירת חכמה. עכ״ד.

וכתב הגרח״פ במועד לכל חי (סימן י אות ב-ו) וז״ל: בחודש הזה יכוין לתקן מידת הוד כמו שכתב בספר מעשה הצדקה, ויזהר ביותר לכבד ללומדי תורה ולרוץ בדבר מצוה ולהחזיק ברכים כושלות, ולהיות אוהב שלום ורודף שלום יותר משאר חדשים, ובא וראה מפלאות תמים דעים, דאהרן כהנא דבחינתו בהוד הייתה מיתתו בראש חודש אב, דהורה על גודל צדקותו שיורד על פי מידותיו, והמתענה תענית חלום בראש חודש אב אין צריך תענית לתעניתיה.

עוד תשוב ותראה פלאות, והוא דחורבן בית ראשון היה (ירמיה ט) על עזבם את תורתי, והעיקר הוא המחזיק, כמש״כ בזוהר הקדוש (סדר וישלח דף קעא.), וחורבן בית שני על שנאת חינם (יומא דף ט:), ואם כן יבוא על נכון התיקונים הנזכרים לעיל בחודש הזה כי על ידי זה חיש מהרה יבוא, כי בזכות התורה יבנה הבית המקדש. ע״כ.

והביא עוד הגרח״פ בשם הרב סופי ענבים (סימן לא) שכתב וז״ל: אריה שאג והוא מזל אריה, שאג בחודש אב שהוא חודשו, ש׳הדליק א׳ש ג׳דול נוטריקון שא״ג בבית המקדש, וגם כן הוא נוטריקון ש׳כבה א׳ור ג׳דול והוא אורו של בית המקדש, מי לא יירא ממידת הדין, מאחר שראה שהקב״ה לא נשא פנים אפילו לביתו שהחריבו, פשיטא שלא ישא פנים

לשום אדם, וכי אדנ״י יהו״ה דיבר שהוא מידת הדין הרפה, ושורש הדין שדיבר בלשון עז, דדיבור לשון עז הוא כמו שאמרו חז״ל, מי לא ינבא עליו, כלומר מי יאמר שלא תהיה הנבואה הקשה והעזה ההיא עליו כי ינצל ממנה, אם לא יהיה ראוי פשיטא שלא יהיה כן מאחר שלא נשא פנים אפילו לביתו, זה תוכן דבריו ושפתים יצדק.

והשל״ה הקדוש והובאו דבריו בנוהג כצאן יוסף, רמז בשם החודש דא״ב ראשי תיבות א׳דום ב׳בל והם השני החורבנות. יעויין שם.

ובשו״ת רבבות אפרים (סוף ח״ג עמוד תכז) ביאר בשם רבו ר׳ גדליה הלוי שארר זצ״ל, דהנה בחודש אב לקינו כמה וכמה פורעניות, ואמאי נקרא בשם אב שהוא מורה על רחמים, אלא שזה ע״פ הכתוב (דברים ח) כי כאשר ייסר איש את בנו ה׳ אלקיך מיסרך, דהיינו שהפורעניות הם מוסרי ולימודי האב הרחמן הרוצה בהטבת בניו, ובאמת הם כולם לטובה רק באופן נסתר, ודבר זה הוא יסוד גדול הנותן לאדם כח ועידוד במצבים קשים. עכ״ד.

עוד ביאר בערוגת הבושם (ריש פר׳ מסעי) דחודש אב נקרא כן, ע״פ מה שאנו רואים שכל מי שיראת הי״ת נוגע בלבבו, בהגיע תור הימים האלו נתעורר בליבו עוגמת נפש על חילול כבוד שמים ועל חורבן בית קדשינו ותפארתינו, וטעמא דמילתא ע״ד שאמרו חז״ל (ב״ר פר׳ פד אות כא) אין מקבלים תנחומין על החי, דעל המת נגזרה גזירה שישתכח מן הלב ולא על החי.

ולכאורה הלשון אינו מדוייק דהוה ליה למימר דנגזרה גזירה שישכחו את המת ולא את החי, ופירש בפנים יפות (פר׳ וישב ע״פ שמעתי שאומרים נלכה דויתנה) ע״פ מה שכתוב (משלי כז) כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם, דע״י שזוכר את חבירו מעורר שגם הוא זכור יזכרנו עוד, ומשום הכי אין מקבלים תנחומין על החי וקסבר שמת כיון דבאמת הוא חי, א״כ חבירו זכור יזכרנו, ועי״ז נתעורר גם בליבו לזכרו, משא״כ במת כיון דנגזרה עליו גזירה שהוא א״א לו לזכור, ממילא משתכח מן הלב.

וזה הטעם דנתעורר בימים האלו בליבות בנ״י צער על חורבן ביהמ״ק, כיון דבימים האלה כתיב (ישעיה כב) ויקרא ה״א צבאות ביום ההוא לבכי ולמספד ולקרחה, ממילא כמים הפנים לפנים וגו׳, דכתיב (דברים לב) כי חלק ה׳ עמו, ומזה ניכר שישראל הם בבחינת בנים למקום, והי״ת הוא בבחינת אב כביכול, ואפשר דעל זה רומז שם החודש אב. עכ״ד.

עוד ביאר בספר רמתים צופים (הובא בטעמי המנהגים עניני ת״ב סימן תרלב) דחודש אב אנו קורין לו מנחם אב, והיינו שמנחם את הא״ב, כי כל הקינות נאמרו בא״ב, וכל הבריאה נבראה בא״ב, וא״כ אשר תהיה הגאולה תהיה הנחמה על הא״ב.

עוד ביאר בספר דביר המוצנע (הובא בטעמי המנהגים שם אות תרלג) שנקרא מנחם אב, כי כביכול הקב״ה מנחם את עצמו כאב המנחם את עצמו.

בחודש הזה שבטו ישששכר, כמו שכתב בספר עמודי שמים (דף סח:), ולפי זה ראוי לעסוק בתורה בחודש הזה טפי משאר חודשים, ומאת ה׳ הייתה זאת דמתחיל זמן קומי מהחודש הזה. עכ״ל הגרח״פ.

עֶרֶב רֹאשׁ חוֹדֶשׁ אָב

יזהר להפסיק באכילת בשר מבעוד יום[א]. ואלו הנוהגים לאכול בשר בערב ר"ח אב, עד סמוך לחשיכה, יש להם על מה שיסמוכו[ב]. ולענין המנהג לאכול בשר בכל ר"ח, יתבאר להלן הדין בזה. ובערב ר"ח וכ"ש בר"ח אין לעשות תיקון חצות, וכן אין לומר תחנון[ג].

◆ באר מים חיים ◆

א **יש** להזהר להפסיק בערב תשעה באב מאכילת בשר מבעוד יום, וכמש"כ בספר יסוד ושורש העבודה (שער הצאן פרק יא) וז"ל: בישראל ראיתי שערוריה, אין איש שם על לב התנהגות המון עם, שבערב ר"ח אב אין מתענין כלל בכדי להפסיק מבעוד יום באכילת בשר קודם הט' ימים, אוי ואבוי לאותו מנהג, ולא תהא כזאת בישראל עם קדוש, ולא תלכו בחוקות הגויים שמפסיקין בסעודות בשר קודם עינוייהם, אוי לעינים שכך רואות מנהג זה בעם קדוש, ודי בהערה זו. עכ"ד.

ב **הנה** אף כי מבואר בדברי החסיד כנ"ל שיש להמנע מאכילת בשר בערב ר"ח אב, אולם יש ללמד זכות על הנוהגים כן, וכמבואר בספר טעמי המנהגים (קונטרס אחרון סימן תרלד אות ב) שכתב וז"ל: וטעם המנהג לאכול בשר בערב ר"ח אב לעת ערב, ומאמר העולם הוא "מיעסט פלייש פאר דער שוהל", כלומר שנוהגין לאכול בשר קודם שילכו להתפלל, הוא כיון דכמה פעמים אוכלין בכל השנה מאכלי חלב ומהם אשר חביב להם יותר חלב מבשר (א.ה פוק חזי כמה מיני וסוגי מאכלים חלביים משובחים נמכרים בימי אבל אלו, הי"ת ידיננו לזכות), ובמה יוודע איפה זכר לחורבן, לזה שמו להם לחוק שיאכלו בשר ויין בערב ר"ח אב לעת ערב מה שלא יאכלו להבא. עוד טעם, להראות דפורשין מעכשיו לשם עינוי, לא משום דמאכל חלב חביב עליהם. עכ"ל. ומנהג ישראל תורה.

ג **בערב** ראש חודש אב וכל שכן בראש חודש עצמו, אין לשבת על הקרקע ולעשות בכיה ומספד, כי ר"ח עצמו ודאי שאסור הוא בהספד ותענית, כמבואר בש"ס (תענית דף יח:) ובשו"ע (או"ח סימן תיח), והיינו משום כי ר"ח הוקש למועדים לענין שמחה, דכתיב (במדבר י) וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חודשיכם. וכיון שר"ח הוא כמו מועד, הרי מצינו בכל המועדים שהארת המועד מתחילה להאיר כבר מערב המועד אחר חצות, שמטעם זה אין אומרים תחנון בערב שבת וערב חג, וא"כ גם בר"ח מתחילה ההארה כבר בערב ר"ח, ואסור לעשות תיקון רחל בחצות היום, כשם שאין אומרים תחנון. וכ"כ להלכה באגרות הרמ"ז (סימן יז) ובארץ החיים (שם ס"ק יח) ובערוך השולחן (סו"ס תקנא) ובברית כהונה (מערכת ב' אות יא). ובפרי מגדים (א"א סימן תקנא ס"ק מה) הביאו בביאור הלכה (סט"ז ד"ה

◆ באר מים חיים ◆

בחפיפת הראש בחמין) כתב זה לענין ר״ח אב שאין לומר תיקון חצות. וכן מבואר בעוד אחרונים.

אֲכִילַת בָּשָׂר בְּר״ח אָב

לענין אכילת בשר בר״ח אב, יש שנהגו לאסור[א].

◆ באר מים חיים ◆

[א] **הנה** מנהג האשכנזים שאין אוכלים בשר בר״ח אב, וכמבואר בדברי הרב משנ״ב (סימן תקנא סקנ״ח) וציין בשער הציון (שם) שהוא מפשטות דברי הדרך החיים (סימן קל אות ט) והחיי אדם (כלל קלג אות טז). וכן הסיק בעיקרי הד״ט (סימן זך אות א).

ובלבוש (סימן תקנא סק״ט) כתב דמר״ח עד התענית נוהגין שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין. וכתב עליו הא״ר (סקי״ט) דהיינו מאחר שהתפללו ערבית דר״ח, ויש נמנעין אחר שקיעת החמה. והוא מהמג״א (סקכ״ו).

וביאר בטעמי המנהגים (סימן תרלד) בשם הרב נזירות שמשון, דאע״ג דאיתא (בסימן תיט) דסעודת ר״ח מצוה, מ״מ אין אוכלים בו בשר משום שמת בו אהרן הכהן, ויש שמתענים כמש״כ בטור ושו״ע (סימן תקפ).

[א.ה.] הנה מקור דין זה שמתענים בר״ח אב כיון שמת בו אהרן הכהן הוא גבוה בדברי גאונים וראשונים, ומהם בהלכות גדולות (הל׳ תשעה באב ותענית סימן יח דף טל:) ובסדר רב עמרם גאון (ריש סדר תעניות) ובפרק ימי הצומות (הובא בסוף מגילת תענית) ובכל בו (סימן סג) ובאורחות חיים (הל׳ תשעה באב אות כד) ובאשכול (אלבק, עמוד 9 הל׳ בה״ב ותעניות) ובספר צידה לדרך (מאמר ה כלל א פ״ח) וכ״פ בלבוש (שם ובסימן תקעג).

הן אמת דמרן הב״י (שם) הקשה על זה איך תיקנו להתענות בר״ח. וכן מובא בתניא רבתי (סימן סב) שאין להתענות בר״ח, כיון שאין ידוע לנו מי תיקן צומות אלו, אם מחכמים הראשונים או מי. והוא מתשו׳ הגאונים (אוצר הגאונים תענית סימן לג) וכ״כ בשיבולי הלקט (סימן רעח) וע״ע בערוך השולחן (סימן תקפ ס״א).

הנה כבר ביאר הרב בית חדש (שם) דבתענית שקבעו על צרות שאירעו בימים ההם אלו שהוא יום מר, א״א לדחותם כיון שהתענית צריך להיות קבוע ביום זה שהיינו בו בצרה. וכביאור זה מוכח ברוקח (סימן ריב).

ובחידושי הגהות (סק״א) ביאר בתירוץ קמא, דמשום שצומות אלו נתקנו בהסכמת כל ישראל, יש להם רשות לגזור תענית אף בר״ח.

וכן הסיק במג״א (ריש סימן תקפ) דיש להתענות גם בר״ח. וכן נראה מדברי הרמ״א (סימן תקעג) וכן מבואר בהגהות מנהגי מהר״א טירנא (מנהג בין יו״כ לסוכות אות קפג) ובמנהגי

◆ באר מים חיים ◆

מהר״ש (סימן קפ) וכן מבואר עוד במג״א (סימן תקעג סק״ג) ובא״ר (סק״ד) ובפמ״ג (א״א סק״ב) ובמשנ״ב (סק״ט) ובכה״ח (סקי״ד). ובא״ר (סימן תקפ סק״ב) כתב, דבר״ח לא ישלים התענית כיון שבעצם אסור להתענות בר״ח].

נהדר לדידן, הנה מבואר באגור (סימן תתכח) דנוהגין איסור ברחיצה מר״ח, עדה״כ (הושע ב) והשבתי חגה חדשה, משמע דבר״ח עצמו אסור לאכול בו בשר. וגם ממה שאמרו חז״ל משנכנס אב ממעטין בשמחה קאי גם אר״ח ודאי, ומניעת אכילת בשר היא מניעת השמחה, כי אין שמחה אלא בבשר. עכ״ד.

וכתב הרב שואל ומשיב ביוסיף דעת (יו״ד סימן שמא) שיש לזה סמך מהגמרא (תענית דף כט:) דר״מ סבר אסור לספר ולכבס מראש חודש עד התענית, שנאמר והשבתי כל משושה ״חגה״ חדשה ושבתה, ומדכתיב חגה ילפינן דהיינו מיום ר״ח דחשיב חג, שנאמר קרא עלי מועד כפירש״י, וקי״ל אין שמחה אלא בבשר, וסתם אמרו משנכנס אב ממעטין בשמחה. עכ״ד.

והטעם לזה על פי מש״כ בירושלמי (פ״ד מהל׳ תענית ה״ה) דאיכא מאן דאמר שבתשעה בתמוז הובקעה העיר בחורבן בית ראשון, ובראש חודש אב חרב בית המקדש.

ובספר זכרון יהודה (דף טל.) הביא שכן נהג הגאון מהר״ם א״ש להמנע מאכילת בשר בראש חודש אב, ונתן טעם לדבר על פי המבואר בשו״ע (או״ח סימן תקפ) שאותו יום הוא תענית צדיקים, שבו נפטר אהרן. וכן כתב טעם זה המאמר מרדכי (סימן תקנא סק״ט) ולכן כתב דאין להקפיד על המחמירים. וכ״כ בנחל אשכול על ספר האשכול (ח״ב סוף עמוד יג).

ובספר נחלה לישראל (סימן לז) כתב וז״ל: ראיתי בעבה״ק להגאון חיד״א ז״ל (מורה באצבע סימן רלג) דכתב דמנהגם לאכול בשר בר״ח אב, והנה גם בשו״ע אין הכרע, דמש״כ (בסימן תקנא ס״ט) דנוהגין שלא לאכול בשר מר״ח, יש מקום לומר דהיינו אחר ר״ח. ומצינו כעין זה בהל׳ ראש השנה (סימן תקפא ס״א) דנוהגין לקום מראש חודש לומר באשמורת סליחות, וכתב המ״א היינו אחר ר״ח, דבר״ח אסור לומר תחנונים. עכ״ד.

ושו״מ בספר סדר היום (ענין י״ז בתמוז ובין המצרים) שכתב וז״ל: משנכנס אב חמור טפי ממעטין בשמחה, נ״ל מלשון ממעטין דאין צריך לומר שלא יעשו דברים של שמחה, אלא אפילו השמחה באה מעצמה אין ליקח אותה, אלא ממעטין בה ולא יקח אותה בשלימות, אפילו מי שאינו מדקדק בשאר הימים שמי״ז בתמוז עד ר״ח, משנכנס אב צריך למעט בשמחה, ולהרחיק כל דבר המביא לידי שמחה כאכילת בשר ויין למדקדקים, ורחיצת גופו בין בחמין בין בצונן אם הכוונה לתענוג, וכן יש מקומות שמונעין השחיטה לציבור מר״ח אם לא יהיה יום ה׳ ויום ו׳ לכבוד השבת, וכן ראוי לנהוג, כי ראוי היא בית תפארתנו להצטער על חורבנה תמיד, ובפרט באלו הימים המיוחדים לצרותינו בעוונות.

ויש שנהגו להתיר[ב].

◆ באר מים חיים ◆

ואפילו ביום ר״ח עצמו, עם היות שהוא ר״ח והוא יום שמחה, שאני ר״ח זה שהוא ראש לחודש הפורענות, וגם בו נסתלק אהרן הכהן ע״ה, וכן כתוב במגילת תענית שמת צדיק זה, וא״כ אין לגדלו על שאר הימים, מפני שנצטרף עמו האבל הזה, נוסף על פורענות החודש, וא״כ מי שקיבל עליו שלא לאכול בשר ולא לשתות יין משנכנס אב, אפילו יום הר״ח עצמו הוי בכלל, וכן משמע לשון המשנה דכתב משנכנס אב נראה מתחילת ההכנסה דהיינו ר״ח, אבל אם פירש קבלתו או הנהיג עצמו באיסור שאר הימים חוץ מר״ח הכל לפי מעשיו. עכ״ל.

[ב] **כ״ה** מנהג הספרדים, וכמש״כ ג״ע הרב חיד״א במורה באצבע (סימן ח אות רלג) דמנהגם לאכול בשר בר״ח אב.

וכן סברי מרנן ה״ה ר׳ אליהו בן ר׳ משה בשו״ת קול אליהו (ח״א חאו״ח סימן מה) דנהגו לאכול בשר בר״ח אב.

וכ״כ בשער המפקד (הל׳ תשעה באב אות א) דלא נהגו איסור באכילת בשר ביום ר״ח עצמו.

וכ״כ מהר״ח פלאג׳י במועד לכל חי (סימן י אות ז) וז״ל: מי לנו גדול מיוסף צדיקא (הוא ג״ע הרב חיד״א) דכתב במורה באצבע (אות רג״ל) דבראש חודש אב נהגנו לאכול בשר לכבוד ראש חודש. עכ״ל. וכן כתב בבן איש חי (פרשת דברים אות טו). וכן יוצא מתוך דברי הרב שדי חמד (פאת השדה מערכת בין המצרים סימן א אות ג). וכ״כ בשמחת כהן (ועד חכמים, ס״ט).

וכ״כ בשו״ת שערי עזרה (חאו״ח סימן כד) דאנן בדידן פה מתא דמשק יע״א נהגינן כמנהג קוסטא יע״א לאכול בר״ח בשר ולשתות יין, הגם דנמנעים מר״ח ואילך. ע״כ.

וכ״כ הרב שיירי כנסת הגדולה (הגב״י סימן תקנא סקכ״ו) וז״ל: אמר המאסף, לא נתבאר בדברי הפוסקים אם ר״ח בכלל האיסור, או אם בר״ח מותר. ומכח הסברא נראה, דאין ראוי לנהוג בר״ח מילי דאבילותא, וכן מנהג פשוט בקושטא לאכול בשר ולשתות יין בר״ח, אע״פ שנמנעים מר״ח ואילך.

ויראה לי דאפילו לנמנעים מלאכול בשר ולשתות יין מי״ז בתמוז ואילך, דמותרים לאכול בשר בר״ח ולשתות יין, מידי דהוי אשבתות דמותרים לאכול בשר, ודומיא דתספורת דעומר שנוהגין להסתפר בר״ח לרוב העולם, אע״פ שרבינו המחבר אינו סובר כן. ואני מהנוהגים שלא לאכול בשר ולשתות יין מי״ז בתמוז ואילך, ובשבת ור״ח אני אוכל בשר ושותה יין.

ומסיק, דכיון שדבר זה אינו אלא מנהג, כי קבילו עלייהו שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין, קבילו עלייהו מר״ח ואילך, ולא ר״ח בכלל. וטעם זה יספיק לנוהגים שלא לאכול בשר

ומנהג האר״י ז״ל שלא לאכול בשר בר״ח אב[ג].

◆ באר מים חיים ◆

ונוהגין לשתות יין, דבבשר קבילו עלייהו, יין לא קבילו עלייהו, והטעם אפשר שלא להפסיד ברכת היין. עכ״ד. ועיין בדברי מנחם (הגב״י סק״ח) מש״כ בזה.

וכן מוכח מדברי הרב ט״ז (סימן תקנט סק״ח) שכתב וז״ל: דלא עדיף תשעה באב עצמו ״מן אחר״ ר״ח אב דמצניעין סכין של שחיטה וכו׳. עכ״ל. הרי שרק מאחרי ר״ח מצניעין הסכין, מבואר שבר״ח עצמו מותר לאכול בשר.

וכ״כ בתורת חיים (סימן תקנא סקי״ט) דמותר לאכול בשר בסעודת ר״ח למי שרגיל כל פעם לעשות סעודה.

וכן נהג האדמו״ר ממונקאטש, וכמובא בספר דרכי חיים ושלום (סימן תרסו) שנהג לאכול בשר בסעודת ר״ח, וכתב שכן הוא דעת אבותיו ורבותיו. אך כתב דכל ההיתר הוא לאלו הנוהגים כדברי הבעש״ט לעשות סעודה בכל ר״ח, הא לאו הכי אין שום היתר.

וכ״כ בשער יששכר (חודש אב אות ט) שכן הוא מנהג אבותינו ורבותינו צדיקי עולם.

וכן העלה בשו״ת יחוה דעת (ח״א סימן מא, ח״ג סימן טל) דהמנהג בירושלים להקל בראש חודש אב באכילת בשר, ואין אחר המנהג כלום. וכ״כ בתשו׳ יביע אומר (ח״ט חאו״ח סימן נ) ובהליכות עולם (ח״ב עמוד קמה). וכ״כ האול״צ (פרק כו אות ג) דבני ספרד נהגו לאכול בר״ח בשר.

וכתב בכה״ח סופר (ס״ק קכה) דהמנהג בעיר קדשינו ירושלים ת״ו, שהאשכנזים אין אוכלים בשר ואין שותים יין אפילו בר״ח עצמו, אבל הספרדים אע״פ שנוהגים שלא לאכול בשר מר״ח ואילך, מ״מ ביום ר״ח עצמו נוהגים לאכול בשר ולשתות יין. עכ״ד.

ג **הנה** זה ידוע כי מנהגו הקדוש של רבינו האר״י ז״ל היה שלא לאכול בשר בראש חודש אב, וכמבואר בהגהת מהר״ש ויטל לספר שער הכוונות (דף פט:). וכן כתב בספר בני חיי (הגב״י סימן תקנא סק״א) דבמחזור למהרח״א שמיוסד על פי האר״י זיע״א כתב שאף בר״ח אב אין לאכול בשר. וכ״כ בשו״ת עדות ביהוסף (סימן מא). והמיישר אורחותיו ע״פ דברי רבינו האר״י ז״ל יתכן ויש לו לחוש לדבריו בזה, אלא דאולי מ״מ עדיף כח המנהג לעשות סעודה בר״ח, וידחה דברי רבינו האר״י ז״ל למי שמנהגו אחרת. וצ״ע.

אֲכִילַת שִׁיורִי בְּשַׂר מִצְוָה בְּט׳ הַיָּמִים

נחלקו האחרונים האם מותר לאכול משיירי בשר מצוה, יש מתירים, והביאו לשיטתם הוכחה מדין הואיל ואישתרי אישתרי, והרבה רבנים דחו ראיה זו בהחלט, ואעפ״כ יש שהתירו בכל זאת, ויש שאסרו זאת בהחלט[א].

◆ באר מים חיים ◆

[א] **הנה** כתב בשו״ת קול אליהו (ח״א חאו״ח סימן מה) דפה עיר הקודש ירושלים תוב״ב נהגו שלא לאכול בשר מראש חודש עד התענית, וכתב דנסתפק במי שנשאר לו בשר ממה שקנה לצורך אוכל נפש לראש חודש או לשבת, שהמנהג לאכול בראש חודש ובשבת, אי שרי לאכול בשר זה במוצאי ראש חודש או במוצאי שבת.

וכתב דשמע באומרים לי משמיה דגברא רבא הוא הרב מוהר״א יצחקי ז״ל, שהיה אוכל משיורי שבת ור״ח, באומרו שיורי מצוה נינהו, וכן נהגו אחריו להקל. אך נתתי אל ליבי לדרוש ולתור, דיש בזה היתר וראיה לדבר.

וכתב שיש להביא ראיה ברורה לזה ממש״כ הרא״ש ז״ל בפ״ק דחולין (סימן כג) גבי מאי דאיבעיא לן התם (דף יז.) איברי בשר נחירה שהיה להם לישראל בכניסתן לארץ מהו, תיקו. ופירש״י ז״ל (שם) דרוש וקבל שכר, דהא לא נפקא מינה מידי. אבל הרא״ש ז״ל כתב דנפק״מ למי שאסר על עצמו מין אחד מהמינין בהגיע זמן פלוני, וקודם אותו זמן היו לו מאותו המין, אם מותר לאכול כיון שהיו בידו בזמן ההיתר.

ועיין בתרומת הדשן (סימן רפא) והביאה מרן ז״ל (יו״ד סימן ריח) שכתב דבנידונו דהוי חרם ושבועה דהוי איסור תורה אית לן למיזל לחומרא, ואחד מן הגדולים שהתיר, היה נידונו במנהג בעלמא, דון מינה ואוקי באתרין, דכיון דהך מילתא אינו אלא מנהג בעלמא, הוי ספיקו להקל, ושרי ליה לאיניש למיכל שיורי שבת ור״ח.

וכן בדין, דהא דברים המותרים ואחרים נהגו בהם איסור הוא, ומאי דקי״ל אי אתה רשאי להתירם בפניהם, אינו אלא מדרבנן, כמש״כ הרא״ש ז״ל בפרק בתרא דנדרים (דף פא:), וספיקא דרבנן לקולא.

ואף בלא טעם זה, נראה פשוט דבליל מוצאי שבת מיהא מותר, דכיון דסעודה רביעית שייכא לשבת הו״ל כשבת ממש דלא נהוג, ואע״פ שכתב מור״ם בהג״ה (סימן תקנא ס״י) דמנהגם הוא שלא לשתות אפילו כוס הבדלה, יש לחלק דשאני הבדלה דאינה כל כך מצורך

◆ באר מים חיים ◆

השבת ואינה לכבוד השבת אלא להתיר מלאכה בחול, משא״כ סעודה רביעית שהיא מן הצורך לכבוד השבת.

וכתב עוד הרב קול אליהו דאחר זמן ראה בספר נחפה בכסף (חאו״ח סימן ג) שהאריך בעניינים אלו, ולפי מש״כ (בדף יב:) תורה יוצאה דמה שנשאר לו משבת אסור אחר השבת, ומה שנשאר מר״ח שרי לאחר ר״ח, אלא דבאמת דבר זה כי מיחזי כי חוכא ואטלולא, ואין טעם לדבר זה. עכ״ד הרב קול אליהו.

היוצא לנו מדברי הרב קול אליהו דמותר לאכול משיורי בשר שנשתיירו משבת ור״ח, דאמרינן כיון שהותר בשר זה לפנ״ז, כעת ג״כ מותר, ואף דהוי ספק דלא איפשיט בגמרא, הנה כאן שהוי מנהג – ודאי דספיקו להקל.

ועוד יוצא מדבריו דאין חילוק בין שבת לר״ח, ותמיד יש להתיר, דלא כהרב נחפה בכסף שחילק בזה, ולא מובן מה החילוק.

וכן בסעודת מלוה מלכה פשוט דלכו״ע מותר, דכיון דהסעודה שייכת לשבת, והיא לצורך השבת, א״כ דינה כשבת שמותר לאכול בה בשר.

והנה הרב קול אליהו תמה על הרב נחפה בכסף, מה מצא טעם לחלק בין שיירי שבת לשיירי ר״ח, וצ״ע דהלא המעיין בגוף דברי הרב נחפה בכסף ימצא טעם מבואר, והוא דבשר הנשאר מסעודות ראש חודש אמרינן ביה הואיל ואשתרי אשתרי, דדמי להההיא דבשר נחירה, כיון שלא חל עליו מעולם חומרת מניעת אכילתו, משא״כ בשר הנשאר מסעודות שבת יש להחמיר ולהמנע מאכילתו אחר השבת, כיון שחלה עליו חומרת מניעת אכילתו לפני השבת. עיין שם. וצ״ע על הרב קול אליהו שלא הזכיר מזה כלום.

והנה דברי התשובה הזו, הביאה גם הרב עיקרי הד״ט (או״ח סימן זך אות א) והוסיף דשפיר יש טעם נכון לדברי הרב נחפה בכסף, והוא דבשלמא שיורי ר״ח דבשעת הזמנת הבשר לר״ח עדיין לא חל עליו שום איסור, ובהיתרו עומד מה שהזמין אם ישתייר, וכשחל זמן איסורו כיון דמנהגא בעלמא הוא והבעיא לא איפשיטא יש להקל, ודמי להההיא שקודם שנכנסו לארץ לא נתחייבו לזבוח ואישתרי בשר נחירה, והכי נמי עד ר״ח לא היה נאסר עליו אכילת בשר לכן בהיתרו עומד לאחר ר״ח, לא כן כששחט לשבת שהוא מזמין בערב שבת בשעה שכבר נאסר עליו, ואפשר לומר שאף שלמחר שהוא שבת הותרה באכילה, מ״מ כיון שכבר חל עליו איסור בשעת הזמנה, אזי האיסור חוזר וניעור איסורו לאחר השבת, ולכן שיירי בשר אסור אחר השבת. וכתב הרב עיקרי הד״ט דשוב מצא בנחפה בכסף שכתב כחילוק הזה, ותמה על הרב קול אליהו שלא ירד לזה.

הרי שהוקשה לרב עיקרי הד״ט ממש כמו שכתבתי לעיל בס״ד.

◆ באר מים חיים ◆

ושו״ר למרן ג״ע מופת הדור הגרע״י זי״ע בשו״ת יביע אומר (ח״י חאו״ח סימן מ) שביאר דברי הרב קול אליהו, דבאמת שמוכח מדברי הרב קול אליהו שאחר שראה דברי הנחפה בכסף, ידוע ידע מהחילוק הנ״ל, וכל רז לא אניס ליה, ורק שאין הסבר נכון לדבר בעיני העולם, שהרי אדרבה סעודות שבת חשובות יותר מסעודות ראש חודש, וכיון ששיורי מצוה הוא, למה נחמיר לאסור שיורי סעודות שבת יותר משיורי סעודות ראש חודש, יציבא בארעא וגיורא בשמי שמיא, ולק״מ על הרב קול אליהו. עכ״ד.

ואח״כ ראיתי שכן ביאר הרב שדי חמד (פאת השדה מערכת בין המצרים סימן א אות ג) דנראה שנוכל לומר שגם הוא מודה שיש לחלק כנ״ל, ורק כוונתו שלגבי המון העם הוא כדבר התמוה וכיציבא בארעא וכו׳, דלאו כל מוחא סביר הא חילוקא דרבנן, וההמון ידמו שמפני קדושת היום (ראש חודש) לא חל איסור על הנשתייר ממנו, וכל שכן שיש לומר כן בהמשוייר משבת, כן נראה כוונת הרב קול אליהו. עכ״ד. (ולא ידעתי למה לא ציינו מרן הגרע״י זי״ע, ואולי כיון דירד לזה מדעתו לא חש לזה).

ואולם הקשה הרב שדי חמד (שם) על עצם חילוקו של הרב עיקרי הד״ט, דהן אמת יש לפקפק בחילוקו של הרב עיקרי הד״ט, שלפי דבריו כשחל ראש חודש בערב שבת דאז מה ששחט לשבת היה בזמן היתר ולא חל עליו איסור בינתיים, ממילא י״ל שיהיה מותר מה שנשתייר משבת לחול, וכן אם חל ראש חודש בשבת.

וכתב בשדי חמד, דלזה (מקרה הב׳) יש לומר דאה״נ דשרי כמו בשאר שיור בשר שמראש חודש לחול, ולא מפני שנתווסף עליו קדושה שבה נאסר מה שנשתייר ממנו, ולא אמר הרב לאסור כל מה שנשתייר משבת זו. אבל כשחל ראש חודש בערב שבת, קשה דודאי מסתמא גם על מוצאי שבת זה אמר שמה שנשתייר ממני אסור, וצ״ב אמאי, הרי לא חל עליו שם איסור כלל, ואין נכון לומר דשאני שבת זה מראש חודש, דראש חודש אינו זמן איסור בשום שנה, אבל יום שני באב יום האסור הוא בשאר שנים, דאין הדעת סובלת לדקדק כל כך בדבר שאין בו שום איסור כי אם מנהג, ואי בעלמא נקטינן למיזל לקולא (בכגון בעיא דנחירה), במידי דרבנן אין לנו לדקדק כל כך לזה. עכ״ד.

והנה לפי דברי הקול אליהו הנ״ל, ק״ל בס״ד דלפי הראיה מבשר נחירה, י״ל דאף בשיירי אוכל שהיה לפני תשעה באב יש להתיר, דהיה בזמן ההיתר, והואיל ואישתרי אישתרי. וצ״ב.

ואח״כ ראיתי בבני יששכר (מאמרי חודש תמוז אב מאמר א אות י) שהעיר כנ״ל.

ושו״ר בשדי חמד (שם) שיישב קושיא זו, וכתב דנראה ברור שגם מה שנשאר מימי החול קודם ראש חודש מיקרי שיורי ראש חודש והוא בכלל ההיתר, ולא ידעתי מי הכניסו להרב בנ״י להבין בהיפך, (עד דלא ידע מה בין ראש חודש לבין ימי החול שקודם ראש חודש, והלא אף

◆ באר מים חיים ◆

היא הייתה בידו בזמן היתר וכו׳), שהרי לפי מה שהגיד הרב עיקרי הד״ט טעמו של הרב נחפה בכסף הדבר פשוט דזה וזה שוים להיתר, כיון שהזמין בשעה שעדיין לא חל האיסור.

והרב מוהר״א יצחקי שמתיר אף שיורי שבת ולא ס״ל כסברת הרב נחפה בכסף הנ״ל, (דכיון שכבר חל עליו האיסור אף שהותר בשבת, מכל מקום מה שנשתייר חוזר וניעור ואסור אחר השבת), גם הוא מודה דאם יש בידו בשר שקנה על ימים שקודם ראש חודש, גם זה מותר, כמו שהדין נותן כן לפי סברתו וטעמו של הרב נחפה ככסף, באופן שהדבר ברור הוא שכולם מסכימים, דמה שנשאר ממה שקנה על ימים שקודם ראש חודש מותר.

ומאי דנקטי שיורי ראש חודש, י״ל דהנה דברי חכמים בהווה, ובזמן ההוא רובם לא אכלו בשר בימי החול, יש מהם משום פרישות, והרבה מהם מדלית איסר, כי שרא דעניותא רדיף טובא בערי הקודש, מי כהחח״מ היודע ועד נער הייתי בעיר קדשינו ירושלים תוב״ב, ולא טעמנו טעם בשר בימי החול כי אם לעיתים רחוקות, וגם האוכלים בשר בכל יום אם קנו בשר לאכול בערב ראש חודש ונשאר ממנה, והיה הנשאר ראו לאוכלו בראש חודש, ואם לא אכלוהו בראש חודש גם זה נקרא שיורי ראש חודש, וזה פשוט וברור לדעתי הקצרה. עכ״ד.

ובבנ״י (שם) כתב עוד על דברי הרב קול אליהו, דאם לדין יש תשובה, דאין הנידון דומה לראיה, דשאני האיבעיא דאיברי בשר נחירה, דהנה מצות שחיטה הוא מצות עשה ממנין תרי״ג, ונצטוינו על המצוה הזאת בכניסה לארץ ואז נאסר לנו לאכול בהמה חיה ועוף עד יקויים בה המצוה כתיקונה, משא״כ במדבר לא היו צריכין לקיים זאת המצוה, והנה אם נחרו בהמה במדבר ונשאר בידם מן האיברים בכניסתם לארץ, הנה באיברים לא שייך קיום המצוה, ושפיר יש מקום להתיר אותן האיברים כיון שכבר הם איברים ואין שייכות בהם למצוה לשחוט הסימנים וכיוצא (ויתכן בזה בדקדוק אומרם בגמרא איברי בשר נחירה, רצ״ל מקום הספק הוא הואיל שהם כבר איברים) והוי כמו ירקות ופירות.

משא״כ בנידון דידן שאין כאן שייכות מצוה, רק איסור אכילה מחמת האבל, ממילא אין ראיה להתיר מחמת שהיה הבשר בידו קודם לזמן האבל, וגם הנידון שהמציא מרן הרא״ש ז״ל, לפי קט דעתי אינו דומה לבעיין בגמרא, ואעפ״כ יש ליישב דבנידון דהרא״ש יש בו ג״כ מצות עשה (דברים כג) מוצא שפתיך תשמור וכו׳, (במדבר ל) ככל היוצא מפיו יעשה, משא״כ בנידון דידן.

ומ״מ כתב הרב בנ״י, דנראה לומר דמקום ההיתר הוא, דאם נאמר שלא יהיה רשאי לאכול שיירי הבשר אחר השבת יתקלקלו השיריים ומימנע ולא יקנה לשבת רק בדוחק ובצמצום ועי״ז יהיה מניעה לעונג שבת, וכהאי גוונא אשכחן בכמה מקומות.

◆ באר מים חיים ◆

ועוד אומר לך, דכירנא כד הוינא בימי חורפי הייתי משמש לפרקים לצדיק אחד שהיה מפורסם בדורינו מהר״מ סופר זצוק״ל מפשעווארסק, והצדיק ההוא היה מפורסם לבעל מדריגה ורוח הקודש, והיה מנהגו שהיה מצניע שיורי מאכלים אשר היו מתוקנים לשבת כגון הרקיקין והדובשנין, ובבוא אליו איש נכבד בימי החול היה מכבדו בשיריים הללו, ואמר שזה מיקרי כעין שיירי מנחות.

וברבות הימים מצאתי בשם גדול אחד (עיין חסד לאברהם מעין ה נהר ו) אשר מי שרוצה שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין בימי החול או מחמת פרישות, וכאשר יכבד הדבר עליו הנה יקנה בשר ביום ד׳ או ביום ה׳ לכבוד שבת – ואז מותר לו לאכול מאותו הבשר גם בימי החול, וגם מה שישתייר לו אחר השבת יוכל לאוכלן בימי החול, ורואה אני שהדבר קל וחומר להתיר בנידון דידן, כל זה הנני כותב לא להלכה ולא למעשה כי כדאי הוא בית אלקינו וכו׳.

וכתב עוד שם הרב בנ״י, דמש״כ הרב נחפה בכסף (חאו״ח סימן ג) שיש לחלק בין ראש חודש לשבת, דשיורי שבת אסורים ושיורי ראש חודש מותרים, ותמה על זה הרב בעל קול אליהו דמחזי כי חוכא ואיטלולא, ופתח לו הרב המחבר כיון דעיקר ראייתנו מאיברי בשר נחירה שהיו מותרים עד היום ולא נאסרו מעולם, והנה בדומה הוא ראש חודש בנידון דידן, משא״כ שבת הנה כבר נאסר הבשר בבוא החודש ובבוא שבת הותר, הנה יש לומר דאחר השבת חוזר וניעור איסורו.

וכתב ע״ז בבנ״י, דלפי״ז אם כן גם בשבת שחל ביום ב׳ מנחם לא נאסר עדיין הבשר. ועוד אני מתמיה, בשלמא בשר נחירה לא נאסר מעולם עד ביאת ישראל לארץ, משא״כ בנידון דידן גם בשיורי ראש חודש יש לאסור דהרי נאסר בשנה העברה ואח״כ הותרה אחר התענית ושוב בביאת הימים (המקווים להתהפך לשמחה) חוזר וניעור, על כן לדעתי אין לדברים הללו ראיה מבוררת, ושמא יש לומר דמה שנאסר בשנה העברה אין לו שייכות בצירוף עם השנה הזאת, כיון דבכל שנה מחכים ומצפים ליום המקווה, איומתי בכל שנה אומרת היא השנה הזאת (קינות לתשעה באב), היום אם בקולו תשמעו (תהילים צה). עכ״ד.

והנה על ההיתר שכתב בבנ״י דאם נאסור השיריים הוא ימנע מלקנות לכבוד שבת, דמיחש חייש שמא ישאר לו בשר ולא יוכל לשומרו וילך לאיבוד, הנה כתב המשנ״י (חי״א סימן צד) דבזמנינו לא שייך ההיתר הזה, דיש קירור והקפאה ולא נשאר מאומה שהולך לאיבוד, וחלילה לנו בזמנינו לנהוג היתר בזה, ואין הולכים אחר המיקל באבילות ירושלים, דכדאי הוא בית אלוקינו וכו׳, ושאני מאבילות דיחיד. עיין שם.

וכן בברכי יוסף (חאו״ח סימן תקנא סק״ו) כתב, דיש מקילין לאכול בשר מבושל שנשתייר מסעודת שבת, והביא ששמע מי שהביא ראיה להתיר מההיא דאבעיא לן פ״ק דחולין (דף

◆ באר מים חיים ◆

יז.) איברי בשר נחירה שנכנסו לארץ אי אמרינן הואיל ואשתרי אשתרי. וכתב הרא״ש שם (סימן כג) דנ״מ לדידן. עש״ב. וכתבו הפוסקים דבדרבנן נקטינן להקל. וה״ה הכא דהוי מנהג בעלמא אמרינן בהא הואיל ואישתרי לשבת אישתרי לחול. עכ״ד. ואף שיש לדחות ראיה זו לפי מה שמחלקי רבנן בתראי הלא בספרת׳ם, והארכנו בזה במקום אחר בס״ד. מ״מ אין למחות במקילים. עכ״ד.

וע״ע במחב״ר (קו״א סק״א) שהביא מדברי הרב מזבח אדמה שהעיד על גדול אחד שאכל בשר משיורי שבת, ומ״מ הוא גופיה צידד בזה. ע״כ.

וכתב עוד בשו״ת חיים שאל (ח״א סימן פט) משם הרב אור יקרות דלא אמרינן הואיל ואישתרי אלא באיסור עצמו שהותר ולא נתחדש לו אח״כ איסור אחר, כגון כהן הדיוט שנשא אלמנה ונעשה כהן גדול דאיצטריך קרא למשרי ולא אמרינן הואיל ואישתרי, כיון שנתחדש האיסור אח״כ, וכן בעבד שמת רבו הכהן לא אמרינן הואיל ואישתרי באכילת תרומה וכו׳, מהאי טעמא.

עוד הביא שם דברי רבינו בנחפה בכסף (או״ח סימן ג) שהו״ד לעיל. ועיין שם עוד שהאריך בזה. ולפי״ז בנידו״ד י״ל דכיון שאיסור בשר נתחדש בשבוע שחל בו או מראש חודש, ושבת מעולם לא נאסרה באכילת בשר, א״כ ליכא למימר בבשר שנשתייר הואיל ואישתרי, דאינו בגדר איסור שהותר אלא בגדר דבר שמעולם לא נאסר. וזה כוונת הרב ז״ל במש״כ בברכ״י כמו שהארכנו במ״א. וע״ע בענין יסוד זה במחב״ר (סימן שעד סק״ב) ובעין זוכר (מערכת ה׳ אות ד).

ועיין בנודע ביהודא (מהדו״ת חיו״ד סימן סד) שכתב, דהנה יש להבין מדוע הרא״ש האריך בלשונו וכתב שיש נ״מ בבעיא זו לאדם שאוסר עצמו באחד מן המינין מזמן ידוע ואילך כו׳, וצ״ב מש״כ מזמן ידוע ואילך, הא ודאי שמי שאוסר עצמו באיזה דבר שאינו אוסר למפרע ופשיטא שאוסר עצמו להבא, וא״כ למה אמר מזמן ידוע, והיה די לומר אדם שאסר עצמו באחד מן המינין והיה לו מאותו המין שהיה אוכל והולך עד אותה שעה שאסר עצמו, אם מותר לאכול מה שנתותר בידו.

ולכן כתב בכוונת הרא״ש, דהנה ילה״ק על הרא״ש קושיא עצומה, דלדבריו כל נזיר לא יהיה אסור ביין שכבר היה בעת שנזר, ולא יהיה נאסר אלא במה שיוציא הגפן אחר שכבר הזיר, וכן לא יאסר מלטמא למתים שכבר מתו. ואין לומר דאה״נ שבעיא זו היא גם בזה, שהרי בנזיר (דף יז.) בעי רבא נזיר והוא בבית הקברות מהו בעינן שהייה למלקות או לאו כו׳, והנה עד כאן לא מספקא ליה אלא אי בעי שהייה, אבל אם שהה, וכן אם לא היה עומד בבה״ק ונכנס לבה״ק, ודאי לקי, והרי רגע קודם שהזיר עצמו היה מטמא למתים הללו ועכשיו לוקה עליהן. וכל זה היה קשה להרא״ש עצמו על סברתו.

◆ באר מים חיים ◆

ולכן ניחא ליה להרא״ש אחת משתים, או שעד כאן לא מספקא ליה לר׳ ירמיה אלא בדומיא דאיברי בשר נחירה שאלו לא נאסרו במדבר, וילפינן ממה דכתיב (דברים יב) כי ירחק ממך המקום וזבחת, כמו שפירש״י (שם) בדברי ר״ע שאמר בתחילה הותר להם בשר נחירה ומשנכנסו לארץ נאסר להם, ופירש״י (בד״ה הותר להם כו׳) מההוא קרא נפקא לן דכתיב כי ירחק וזבחת, מכלל דעד השתא לא נצטוו על הזביחה, והרי האי קרא במדבר נאמר להם, חזינן שהקב״ה ציוה אותם במדבר והזהיר על הזביחה שלא יאכלו בשר נחירה, ואמנם קבע להם זמן שלא יתחיל איסור זה עד שיבואו לארץ, בזה איכא למימר שהקפיד לגמרי שלא יחול איסור זה כי אם על שינחרו לאחר זמן ההוא, כשם שהקפיד שלא יתחיל איסור זה עד אותו זמן, אבל בדבר שנאסר ומתחיל האיסור תיכף, אין שום חילוק בין מה שהיה בידו מעבר או מה שיבוא אח״כ לידו.

ולכן אדם האוסר עצמו באיזה דבר או נזיר שהזיר עצמו, תיכף נאסר, ואין חילוק בין מה שהיה בידו או מה שעתיד לבוא לידו.

ולכן נקט הרא״ש הנפקותא בבעיא זו לאדם שאוסר עצמו באחד מן המינין מזמן ידוע ואילך, וכוונתו שלא אסר עצמו תיכף מאותו זמן, רק קבע זמן מאימת יתחיל האיסור, כגון שעמד בר״ח אדר ואסר עצמו בבשר מר״ח ניסן ואילך שהוא ממש דומיא דבשר נחירה שהקב״ה ציוה אותם במדבר. ועיין שם עוד.

ועכ״פ עולה מדברי הנוב״י ז״ל, שכל הספק של הגמ׳ הוא דוקא בגוונא דדומיא דבשר נחירה שלא נאסר מייד, אך בשאר איסורים שנאסר מייד, אין מקום להאי ספק, ופשוט שנאסר להם מייד, וממילא מיושב מה שנאסרו בחלב ודם כבר בשבת, כיון שזה היה איסור שחל מייד.

והנה לפי דברי הנוב״י אין לכאורה מקום להתיר בשר שנשתייר מר״ח, כיון דהוי איסור שחל מייד ולא לאחר זמן, ובכה״ג אין צד שיהיה מותר כנ״ל.

שו״ר בפתחי תשובה (יו״ד סימן שמא סקי״ב) שכתב כן להשיג על דברי הברכ״י, דלפי מה שכתב בתשובת נודע ביהודה (תנינא חיו״ד סימן סד) נסתר היתר הנ״ל, ופשיטא דגם לענין שבוע שחל תשעה באב אין להקל בזה. עיין שם.

וכתב בשדי חמד (מערכת בין המצרים סימן אות ו) דלפי הנראה לא ראה הפתחי תשובה סיום לשון של זהורית בספר ברכ״י הנ״ל שכתב וז״ל: ואף שיש לדחות ראיה זו לפי מה שמחלקים רבנן בתראי הלא בספרתם והארכנו בזה במ״א, מ״מ אין למחות במקילים. עכ״ל. הרי דגם הוא ז״ל ראה וידע שאין בראיה זו כדי שביעה להכריח מינה הנ״ל, ובכל זאת ההוא אמר דאין למחות במקילים, ואפשר דטעמיה דהרב חיד״א בהא, הוא משום דנהי דבמידי דאיכא סרך איסור לית לן למיסמך אהא דהואיל ואישתרי אישתרי, מיהו בהא דאכילת בשר

◆ באר מים חיים ◆

בימים אלו דלכו״ע מותר מדינא קודם סעודה המפסקת, ואינו אלא חומרא בעלמא משום להרבות אבילות, בכה״ג המיקל לסמוך אהא דאישתרי אין מוחין בידו. עכ״ד.

והנה הרב שולחן גבוה (חיו״ד ח״ג בסופו בחידושיו על או״ח) כתב דיש שפשטו לאיסור מההיא דפ״ק דחולין (דף יז.) איברי בשר נחירה, דכתב הרא״ש ז״ל דנפקא מינה לאדם שאסר על עצמו וכו׳, וכיון דסלקא בתיקו ספק איסורא לחומרא, ודכוותיה ה״נ אסור מספק. ויש שדוחין ואומרים דשאני בשר נחירה דאורייתא וספיקו לחומרא, מנידון זה דלא נאסר מדינא אלא ממנהגא, וממילא ספיקא לקולא.

ואין זו דחייה, שהרי הרא״ש השווה המידות, בין אדם שאסר עצמו באחד מן המותרים לבשר נחירה, והרא״ש אזיל לטעמיה, דכתב בפ״ב דנדרים (דף טו.) גבי דברים המותרים ואחרים נהגו בהם איסור אי אתה רשאי להתירם בפניהם, שנאמר (במדבר ל) לא יחל דברו, וכתב על זה בשם הר״י הכהן ז״ל מי שרגיל להתענות תענית לפני ר״ה ובין ר״ה ליוה״כ, ושלא לאכול בשר ושלא לשתות יין מר״ח אב או מי״ז בתמוז עד התענית, ורוצה לחזור בו מחמת שאינו בריא, צריך ג׳ שיתירו לו, וראייתו מפ״ב דנדרים דברים המותרים וכו׳, והביאו הטור והשו״ע (יו״ד סימן ריד), הרי דדברים הללו סמוכין דיליה מפסוק לא יחל דברו, א״כ דברים המותרים ונהגו בהם איסור, איסורו מהתורה דלא יחל דברו.

עוד כתב הרב שולחן גבוה (שם) דאחר כך ראה במג״א (סימן תקנא סקכ״ו) שכתב לאסור, וז״ל המג״א: שלא לאכול בשר, נ״ל דמייד שהתפללו הקהל ערבית במוצאי שבת, אע״פ שהיחיד לא התפלל עדיין, אסור בבשר ויין, והוא הדין בר״ח לדידן, ויש נמנעים אחר שקיעת החמה. ע״כ. ומוכח שאין להתיר אז לאכול אפילו הבשר שנשאר מסעודת שבת. עכ״ד הרב שולחן גבוה. ועיין בשו״ת שערי עזרה (חאו״ח סימן כד) מה שהשיב עליו. גם בשו״ת יבי״א (ח״י סימן מ בקטע האחרון) האריך לחלוק עליו.

ושו״ר בשדי חמד (פאת השדה מערכת בין המצרים סימן א אות ג) שכתב, דהשיג עתה ספר טהרת המים לרב גדול מוהר״ר אברהם בן נחמן הכהן מרבני שאלוניקי בקונטרס שיורי טהרה (מערכת ט אות יא) שהביא סברא חדשה אשר לא שיערו כל הפוסקים המפלפלים בזה על פי הבעיא דאיברי בשר נחירה, דלכולהו משמע להו דמנהג זה שלא לאכול בשר בימים אלו חשיב מידי דרבנן, וכיון דלא איפשיטא הבעיא אזלינן בדרבנן לקולא, אמנם בספר הנ״ל הביא לנו דהרב שולחן גבוה (בסוף חלק שלישי דף יד) בתשובתו בענין זה, כתב כיון דלא איפשיטא הבעיא דאיברי בשר נחירה, ממילא אזלינן לחומרא משום דהוי ספק דאוריתא מלאו דלא יחל דברו. אלו תוד״ק. והיינו שסובר הרב שאף שדברים אלו אינם אלא מנהג, מ״מ היינו בכלל דברים המותרים ואחרים נהגו בהם איסור דאי אתה רשאי להתיר להם, וסובר דזה הוא דין תורה, ולדידיה נפל פיתא בבירא, דאף אם נאמר דנידון זה דומה לבעיא

◆ באר מים חיים ◆

דאיברי בשר נחירה (שלא כדעת המפקפקים לחלק בנושאים), מ״מ כיון דלא איפשיטא הבעיא אית לן למיזל לחומרא.

והנה אמת דהרב טהרת המים תמה עליו מדאמרינן בנדרים (דף טו.) ומי איכא בל יחל מדרבנן? אין, והתניא (בניחותא) דברים המותרים ואחרים נהגו בהם איסור אי אתה רשאי להתירן בפניהם, אשר משם מתבאר יפה דהא דדברים המותרים וכו׳ אינו אלא מדרבנן. וכתב כן גם בשם הרב קול אליהו בסימן מה הנ״ל.

אולם מ״מ הרב טהרת המים מסיק להחמיר, ועוד תמה על הרב קול אליהו שהיקל לענין סעודת מלוה מלכה, וכתב דלא זכר שר מדברי הרבנים מג״א וא״ר שמתבאר יפה מדבריהם, וכן מדברי הרב פמ״ג בא״א שגם לסעודה שבליל מוצ״ש, תיכף שהתפללו הקהל ערבית, ואף אם הוא לא התפלל אסור לאכול בשר, והיינו הבשר שנשתייר מסעודת שבת.

ועיין שם שכתב עוד למחות במקילים בזה, והוא שהביא שם שהרב מזבח אדמה (דף ח.) פקפק על מה שהעידו על אדם גדול שהיה מתיר וכו׳, וז״ל: אמנם הגדה זו שהגידו, אפשר שהיה דבר זה לסניף אמנם הוא היה חלש מאוד וכו׳, או היה בשר עוף, גם יתכן דמה שראו היה תבשיל שנתבשל בו בשר וכו׳. אלו תו״ד הרב מזבח אדמה.

וכתב סעד לדבריו ממה שכתבו הרבנים בית דוד (חו״מ סימן צ דף קח:) ואוהל יצחק (יו״ד ריש סימן טז) שאין לסמוך על מה שמעידים אפילו גדולים וטובים שבעיר שנעשה זה ימים ושנים מעשה כי האי גוונא, דרובם כוזבים מעיקרא, וטוב שבהם השומע לא דק, ומדמה מילתא למילתא, ואין לסמוך עליו אפילו אם הוא בר סמכא, הלכך אחד שראה מעשה אף שהוא עושה כמוהו אין סומכין עליו לא בפניו ולא שלא בפניו, אך אם גמיר וסביר ויש לו סעד או ראיה קצת, אז המעשה הוא סניף לראייה, והוא הדין בנידון דידן כל שאנו רואים להפוסקים הנ״ל שכתבו בפשיטות לאסור, וכמעט שהרב קול אליהו לא התאמץ בראיותיו אלא במונח דמה שהעידו אמת, וכדי להחזיק דבריו וכו׳, ועתה בנפול היסוד וכו׳.

ועוד אפשר, שאם היה רואה לגדולי הפוסקים הנ״ל דאסרי, לא היה נזקק להביא ראיה להתיר.

ועוד אפשר, שאחר שראה שהרב נחפה בכסף אוסר, חזר בו, ומה שכתב ואין טעם לדבר זה, הוא במה שחילק בין שבת לראש חודש, ועוד שבסו״ד הביא גם הוא ראיה לאסור והצריך עיון, וא״כ אף דזה איסור דרבנן, כיון דרוב הפוסקים סוברים לאסור, ומי שמתיר הוא יחיד, וגם הוא לא התיר בשופי, אין לומר בזה דבדרבנן שומעים להקל, דזה דוקא במחלוקת שקול, לא כן שסברת המתיר סברא יחידאה.

◆ באר מים חיים ◆

וכן תמה על מרן החיד״א שכתב שאף שיש לדחות הראיה מאיברי בשר נחירה, מ״מ אין למחות במקילים, דאמאי לא מחינן כיון דרוב הפוסקים סוברים לאסור, ואין לומר דגרע משאר איסור דרבנן, דזה אינו וכו׳.

ועוד דמרן (בסימן תקנא סי״א) כתב, מי שאוכל בשר במקום שנוהגין איסור פורץ גדר הוא וכו׳, וא״כ מסתברא להחמיר בכל ספק שיפול בענין זה, ושוב צידד לדחות זה, ומ״מ סיים דבדין זה שאינו שנוי במחלוקת שקול, יש לפסוק כדעת רוב הפוסקים שאוסרים. אתוד״ק. ע״כ.

והנה כתב בשו״ת דברי יציב (ליקוטים והשמטות סימן מז) דכבר הרבה מפרשים העירו בדברי הרא״ש ודמיונו לנדר, ואפשר לומר בכוונת הרא״ש, דנפק״מ באדם שנדר שמזמן זה ואילך יעשה מעשה זה, למשל שיעמוד בעצמו אצל החליבה או שבעצמו יתלוש הפירות שאוכל, והספק הוא דאפשר דעיקר הנדר שמזמן זה ואילך יעשה המעשה, וא״כ זה רק אם שייך לעשות, משא״כ בחלב ופירות שישנם כבר אצלו דלא שייך שיעשה בהם המעשה אינם בכלל האיסור, וכמו דכשנכנסו לארץ נצטוו אם ירצו לאכול ישחטו, וידועים דברי הט״ז (יו״ד סימן א סקי״ז) וכל האריכות בזה, ועכ״פ מצות שחיטה היא שאם ירצו לאכול ציותה התורה לשחוט, והיינו ג״כ על המעשה שישחטו, וזה רק על מה ששייך עוד המעשה משא״כ בנתותר מקודם, או דילמא נאסר כבר הבשר, וה״נ בנידון הרא״ש נאסרו כבר החלב והפרי. וגם לענין גבינות ושלקות, היינו שאסרו שעכו״ם יעשה אותם ורק הישראל בעצמו יעשם, ג״כ הספק כיון דבמה שנותר אי אפשר כבר לעשות הדבר. ודו״ק.

וזה כוונת אא״ז בבני יששכר, דבנידון הרא״ש יש בו ג״כ מצות עשה (דברים כג) מוצא שפתיך תשמור וגו׳ ככל היוצא מפיו יעשה, היינו דהספק היא אם הנדר על המעשה, ובזה יש מצות מוצא שפתיך תשמור שיעמוד על החליבה ויתלוש בעצמו הפרי, ורק על מה ששייך עוד מעשה, וכמו בשחיטה המצוה שאם ירצה לאכול יעשה מעשה שחיטה, ועל הנותר לא שייך שיעשה מעשה וכנ״ל. ודו״ק. ולזה כתב שדברי החכם מהרא״י אינו דומה כלל, דבזה ודאי הבשר נאסר. עכ״ד.

ובשו״ת בית שערים (חאו״ח סימן רסז) כתב דיש לחלק בין הנידון של דברי הרא״ש לנ״ד, ועיין שם שהאריך להוכיח בענין זה, וסיים דלפי״ז כאן נמי אין האיסור על החפץ, דאין הבשר אסור רק האיסור על הגברא שאסור לאכלו, וממילא לא שייך כלל לומר כיון דאישתרי אישתרי, והרא״ש קאי באדם שאסר עצמו אחד מן המינים דהיינו בקונם, ואז ודאי שפיר שייך לומר כיון דאישתרי. עכתו״ד.

ובשו״ת משנה הלכות (ח״ח סימן ריט) כתב, על טעם ההיתר של הבנ״י דאל״כ ימנע עצמו ולא יקנה לשבת רק בצמצום וימנע מעונג שבת, דאין דבריו מחוורים להלכה, כיון שהקשו

◆ באר מים חיים ◆

עליו ממג״א (סימן תקנא סק״כ) ושע״ת (סקי״ט) דמי שמיקל בעצמו הרי הוא פורץ גדר. וגם בשו״ת מהר״ם שיק (סימן רפו) ומחנה חיים (ח״ג חאו״ח סימן מא) אוסרים. וכ״כ בשו״ת לבושי מרדכי (מהדורא תליתאי סימן מט) גם בספר שמן המאור (סימן תקנא) כתב דאין להקל בזה, כיון דבעי לצער מבשר, ובזה אינו מצער עצמו. ובאמת כמעט כל האחרונים שוים בזה לאיסורא. ועיין ברכ״י (סימן תקנא) שכתב דאין למחות בהמקילים. אמנם שאר אחרונים לא הקילו בזה כלל.

וסיים דבריו, דלולי דמסתפינא נראה דלא אמרינן הואיל ואישתראי, אלא דוקא בדבר איסור שהותר, אז שייך לומר הואיל ואישתראי אישתרי, אבל בדבר שאינו משום איסור לא שייך לומר הואיל, ולפי״ז הרי מעיקר דינא האיסור הוא בערב תשעה באב ומר״ח ועד ערב תשעה באב אינו אלא מנהגא שלא לאכול בשר, ולא שייך כלל לומר הואיל ואישתראי, שהרי אנן ידעינן שהוא היתר, אלא נוהגין איסור באכילת בשר והו״ל כדבר ההיתר ואחרים נוהגים בו איסור מאיזה טעם שהוא, וא״כ האיך נאמר בזה הואיל ואישתראי.

ולא דמי לנדרים נמי, דעכ״פ איכא איסורא, וכן בקטן שעכ״פ בר איסורא הוא אלא שאינו בר עונשים, אבל הכא ליכא איסור כלל רק מנהגא, ולפי״ז לא שייך נמי הטעם שמא יצמצם בשביל שבת כמובן. עכ״ד.

ובשו״ת התעוררות תשובה (ח״ב סימן קעג) כתב על דבר השאלה, מי שאין לו בשר בשבת שבין ר״ח אב עד התענית רק אווזא ובני ביתו מועטים ויהא נותר ממנו עד לאחר השבת, ואם לא נתיר לו לאכלו בחול אחר כך, יש לחוש שימנע ולא אתי למשחט כלל, ואתי למנוע ממצוה, האם יש מקום להתיר בכה״ג.

ותשובתו הרמתה, לפי מה שמבואר ביו״ד בהל׳ אנינות שאונן מותר לאכול בשר בשבת אם רוצה, ואסור למנוע עצמו מבשר מחמת אנינות, וכתבו המפרשים שאיננו מחוייבים לאכול בשר בשבת, אלא אם ירצה האונן מותר לאכול, ואם מונע לאכול מחמת אנינות איסור בידו, נראה מזה שאין מצווה לאכול בשר בשבת, ולפי״ז אין בזה לחוש אי מימנע ואתי מלשחוט, דמה בכך כיון שאינו חיוב במצוה לאכול בשר בשבת. ועש״ע מה שדן בזה דיתכן שכן יש מצוה לאכול בשר בשבת.

ועיין בשו״ת יביע אומר (ח״י חאו״ח סימן מ) שג״כ כתב דלכאורה יש לדחות הראיה מחולין (דף יז.) דשאני התם שלא חל איסור נחירה מעולם, הילכך אמרינן הואיל ואישתרי אישתרי, משא״כ כאן שחל האיסור של אכילת הבשר לפני השבת, והותר לכבוד שבת, כיון שעבר השבת, חוזר הדבר לאיסורו. וראיה לחילוק זה ממתני׳ (דמאי פ״ד מ״א) הלוקח פירות ממי שאינו נאמן על המעשרות ושכח לעשרם, שואלו בשבת ואוכל על פיו, חשכה מוצאי שבת לא יאכל עד שיעשר, והיינו משום שבשבת האמינו לעם הארץ דאימת שבת עליו, ואעפ״כ

◆ באר מים חיים ◆

לא אמרינן הואיל ואישתרי אישתרי, והיינו טעמא דמכיון שכבר חל איסור דמאי קודם השבת, אף שהותר לצורך השבת, מ״מ כשעבר השבת חזר הדבר לאיסורו. וה״נ נימא הכי. עיין שם.

עוד כתב (שם) דלכאורה היה מקום לדחות עוד את הראיה מחולין (דף יז.) ע״פ מש״כ הרשב״א בחידושיו לקידושין (דף כא:) גבי כהן ביפת תואר בביאה שניה, דאמר רב שמותר הואיל ואישתרי אישתרי, ומקשה הרשב״א, תימה דהא יבמה מן האירוסין דשריא לכהן גדול מן התורה בביאה ראשונה, דעשה דיבום דחי לל״ת דאלמנה לכ״ג, כדאיתא ביבמות (דף כ.), אפ״ה בביאה שניה אסורה, ולא אמרינן הואיל ואישתרי אישתרי. וי״ל דשאני התם דלא שרי לה קרא בהדיא, אלא מדרשא דאתי עשה ודחי לא תעשה, ומש״ה בביאה שניה דליכא עשה אסירא, אבל הכא שאיסור יפת תואר שרי לה קרא בהדיא, ולא חילק בין ביאה לביאה, שפיר אמרינן הואיל ואישתרי אישתרי. ע״כ.

לפי״ז י״ל דשאני איברי בשר נחירה שהותרו לגמרי, שייך בזה לומר הואיל ואישתרי אישתרי, משא״כ כאן שדחויה אכילת בשר אצל שבת, משום מצות עונג שבת, י״ל דשיורי השבת אסורים. ואע״פ שאמרו בגמרא תענית (דף כט:) תשעה באב שחל בשבת, מעלה על שולחנו כסעודת שלמה בשעת מלכותו, אין זה אלא מתורת דיחוי משום מצות עונג שבת, הילכך בחול אסור. עכ״ד. (ולמעשה היקל כמו שיובא להלן).

גם בשו״ת מהר״ם שיק (חאו״ח סימן רפו) כתב, דאי משום הא לא איריא, דגם איסור נבילה הוי איסור גברא, וכמבואר מדברי הר״ן בנדרים (דף יח. ד״ה הלכך), אמנם עיקר כוונת קושייתו, דבשלמא גבי איברי בשר נחירה במדבר דהוי הנחירה כמו שחיטה וסילוק איסור אבר מן החי ואיסור נבילה, וכיון דהוי כמו נשחט, נהי דמשם ואילך הנחירה אינו מועיל להסיר איסור נבילה, אבל מה שכבר הוכשר אי אפשר שיחול עליו איסור נבילה, משא״כ גבי אכילת בשר מראש חודש אב ואילך, דבשבת לא פקע מיניה שם בשר, אלא דבשבת מותר לאכול בשר, ואם כן כשבאין ימי החול דאז אסור לאכול בשר מהיכא תיתי דיהא רשאין לאכול.

ובסו״ד ביאר דברי הברכי יוסף הנ״ל, דס״ל דבדרבנן אמרינן האיבעיא להקל, וס״ל דגם בשר מראש חודש אב נאסר משום חשש ואיסור שמחה, ואפ״ה הותר בשבת אפילו אם אוכל להנאת עצמו ויותר מכדי צורך שבת, ועל כרחך דאפילו שלא לצורך התירו. ואפשר דס״ל כתרומת הדשן (סימן רפא) שכתב גם כן דבדרבנן אמרינן הואיל ואישתרי אישתרי, ואפילו לא היה נאסר מחמת חשש, ולכך סובר הואיל והותר לשבת הותר נמי לחול. אלא די״ל דבשבת הותר רק לצורך מצוה, וע״כ צ״ל דס״ל כמשנ״ת דבשבת שרי לגמרי אפילו להנאת עצמו. ועל זה כתב באמת הברכי יוסף (שם) דיש לחלק, והיינו דלא אישתרי אלא לשבת,

◆ באר מים חיים ◆

וכל אכילה בשבת איכא מצוה, והואיל ואישתרי במקום מצוה אישתרי נמי שלא במקום מצווה לא אמרינן, ואפ״ה מ״מ כתב שם דאין למחות במקילין. עיין שם.

ועיין בזכור לאברהם אביגדור (סימן תקנט) שכתב להקל בזה, דכיון דהכא אינו אלא מנהגא בעלמא מקלינן, ולא הוי כסוגיא דאיברי נחירה דהתם הוי ספק איסורא לחומרא דסלקא בתיקו. עש״ב. ועיין בזכור לאברהם אלקלעי (הל׳ תשעה באב ד״ה יש מקילין). וע״ע בפקודת אלעזר (סימן תקנא ס״ט) שהאריך בהאי ענינא.

ועיין בפה אליהו (ועד חכמים, ס״ט) מש״כ בזה, ונראה דדעתו נוטה להיתרא. ועיין במשפט כתוב (ועד חכמים, ס״י).

ובשערי תשובה (סימן תקנא סקי״ט) כתב, דבמדינתינו לא שמעתי מי שמיקל בזה, והוא בכלל פורץ גדר, אך אפילו במקום שמקילין בזה, אין להקל אם לא שההכנה הוא לצורך שבת ובדרך מקרה וסיבה נשאר לחול, אבל פשיטא אם בישל לשבת יותר מהצורך בכדי שישאר לו לחול, אם יאכל בחול פורץ גדר הוא, דמעיקרא לא אישתרי לשבת כלל שהרי אי״צ לזה כלל בשבת, והוא פשוט. עכ״ד.

ובכה״ח (סימן תקנא ס״ק קמג) כתב בשם הרב שמן המאור, שאין להקל בזה כלל, דשאני הכא דלצעורי נפשיה קא מכוין, כמש״כ הבית יוסף בשם הכל בו, ואי אמרינן שמותר לאכול בשר שנשתייר מסעודות שבת, אין כאן צער כלל. עכ״ד.

וכן מוכח מדברי המגן אברהם (סימן תקנא סקכ״ו) על מש״כ מרן בשו״ע, יש נוהגים שלא לאכול בשר בשבוע שחל בו תשעה באב, כתב וז״ל: נ״ל שמייד שהתפללו הקהל ערבית במוצ״ש, אע״פ שהיחיד לא התפלל עדיין, אסור בבשר ויין, וה״ה במוצאי ר״ח לדידן. ע״כ. ומוכח להדיא שאף בשר שנשתייר מסעודת שבת, אסור ליחיד שעושה עדיין סעודה שלישית, וכ״ש בשביל סעודה רביעית. וכן הוכיח בכה״ח (שם) שכתב דכ״מ מס״ק קכב, ושם הביא דברי המג״א הנ״ל. נראה דכוונתו להוכיח כנ״ל. וכן הוכיח בשולחן גבוה (חיו״ד ח״ג בסופו בחידושיו על או״ח).

ושו״ר בשו״ת יביע אומר (ח״י חאו״ח סימן מ בהערה ד״ה ובשערי תשובה) שהביא בשם הרב מזבח אדמה (סימן תקנב) שכתב, דמה שהעידו על אחד מגדולי ישראל שהיה אוכל משיורי סעודת שבת, בימי החול, אפשר שהיה חלש מאוד ולכן לסניף ביקש להקל מעט בדבר, יען שאינו כמו בשר שלמים, שכבר עברו עליו ג׳ ימים משעת השחיטה. ועוד אפשר שראו שאכל רק התבשיל שנתבשל בו בשר דמדינא שרי, וכמש״כ הכל בו. ע״כ.

ויש מתירים עכ״פ בסעודת מלוה מלכה[ב].

◆ באר מים חיים ◆

[ב] **הנה** לענין סעודת מלוה מלכה, נתבאר בתשו׳ קול אליהו (הנ״ל) דודאי מותר. וכן ראיתי שהסיק מהר״א מני בספר מעשה אליהו (סימן עו) דאין ראוי לאכול בשר שנשאר משבת, ואם רוצה לאכול אין מוחין בידו, ובמוצאי שבת מותר. עיין שם.

וכן מבואר בנהר פקוד על שער המפקד (הל׳ תשעה באב סוף אות א) דלענין מלוה מלכה יש להקל לאכול משיירי בשר, והוסיף עוד, שלא רחוק לומר שגם הרב מג״א ז״ל שכתב דאם הקהל התפללו ערבית היחיד נאסר תיכף בבשר ויין, י״ל דאינו ענין לשיירי שבת, ורק נאסר בבשר ויין בהכנה חדשה, אכן שיורי שבת – משבת קא אתו, ואין למחות ביד המיקל. ודוק. ע״כ.

וכן כתב בהוראות והנהגות (ח״ב סימן ז) דדעת הגר״ח מוואלז׳ין דמותר לאכול בשר ולשתות יין בסעודת מלוה מלכה, כיון דהוי סעודת מצוה. וכנראה קיבל כן מרבו הוא אדונינו הגר״א זי״ע.

וכ״כ בשו״ת חיים ביד (סימן קכה) דנראה דאפילו המחמיר שלא לאכול משיורי שבת, מ״מ בסעודה ד׳ מותר ומצוה איכא, דהרי עד ד׳ שעות הוא זמנה ועדין איכא הארת שבת. עכ״ד.

וכ״כ במועד לכל חי (סימן י אות כ) דבסעודה רביעית יש להקל לאכול משיורי שבת ולא עוד, והשאר יתנו לתינוקות. עכ״ד. וכ״כ הרב יפה ללב (ח״ב סימן תקנא סק״ו) בשם הרב אורחות יושר, ודוקא אם נשאר משבת, ואפילו אם עשה תבשיל ונשאר למוצ״ש מותר בסעודה ד׳ דהיא סעודת דוד המלך, ואיכא נמי משום בל תשחית, אך הסיק דאסור להערים ואם הערים אסור. עיין שם.

ובשו״ת חלקת יעקב (ח״ג סו״ס כא) הביא קצת ראיה ממש״כ הא״ר (סימן תקנא סוף סקכ״ד) להקל קצת לטעום מתבשילי השבת בערב שבת חזון אחר חצות, מפני שיש אז הארת שבת. וסיים שהנוהג להזהר תמיד בסעודת מלוה מלכה, יש לו על מה לסמוך לאכול בשר משיורי סעודות שבת, ובפרט המרק והתבשיל של בשר שאין בהם בשר ממש דדינו קל יותר כמובן.

ובשד׳ חמד (פאת השדה מערכת בין המצרים סימן א סוף אות ג) הביא מש״כ אליו הרה״ג מוהר״ר יעקב ברוינפעלד יצ״ו מהעיר קראקא, שהעלה דבעלמא ראוי להחמיר שלא לאכול בחול מה שנשאר משבת כמו שמתבאר מדברי הרבנים שערי תשובה ובני יששכר ומהר״ם שיק, אכן לסעודת מלוה מלכה שפיר דמי לאכול בשר ממה שנשאר לו משבת אף דהותיר לכתחילה על מוצש״ק, והוא כיון שנהג תמיד לאכול בסעודת מלוה מלכה בשר זה חשיב לגביו סעודת מצוה, אמנם מי שלא רגיל לאכול תמיד בשר במוצש״ק אין להתיר לו לאכול כיון דיצא מהגאונים הנ״ל לאסור. וכתב שכן הסכימו לפסק זה מהר״מ אריק אבדק״ק

◆ באר מים חיים ◆

יאזלאוויץ בעהמ״ח ספר שיורי טהרה וספר מנחת קנאות וכבוד הגאון מהר״מ תאומים אבדק״ק וויקלקאטש בעהמ״ח שו״ת שער נפתלי. ע״כ.

וכן העלה הגאון האדר״ת בהר המוריה (סימן סה) דמי שרגיל לאכול בשר בסעודת מלוה מלכה, מותר לו גם במוצ״ש חזון לאכול בשר בסעודת מלוה מלכה.

וכ״כ בתורת חיים (סימן תקנא) דמי שרגיל לאכול בשר בסעודת מלוה מלכה מותר לו לאכול בשר בסעודת מלוה מלכה.

וכן הביא בשו״ת רבבות אפרים (ח״ג סימן שלה) בשם ר׳ גבריאל צינר בספר עולת החודש, וז״ל: מי שדרכו לאכול בשר בכל מוצש״ק, יכול לנהוג כן בשבת שבחודש מנחם אב. דאיתא במג״א (סימן ש) שנכון לאכול בשר בסעודת מצוה מלכה, עיין שם, וסעודה זו היא סעודת מצוה, וכמו דמותר בסעודת ברית מילה הכי נמי בזה, וכל שכן באוכל שיריים משבת דישנם הרבה מקילין בזה, עיין בברכ״י באריכות, ובסה״ק בני״ש בזה יש להקל, ועכ״פ במוצש״ק שאינו בשבוע שחל תשעה באב, בודאי יש להתיר, וכן היה נוהג הערוה״ב ובנו הויגד יעקב זי״ע. עכ״ד. (ועיין ההערה על זה בשו״ת רבבות אפרים ח״ד סימן קלח).

ושו״ר בספר מאיר עיני חכמים (מהדורא תליתאי סו״פ דברים למוצש״ק פר׳ חזון) שהביא טעם נכון דדוקא במלוה מלכה של שבת חזון יש ענין גדול לאכול בשר, דהנה מנהג ישראל שמקמצין לסעודת מלוה מלכה סעודתא דדוד מלכא משיחא, ואפילו חסידים ואנשי מעשה הנזהרין בסעודה זו מ״מ מקמצין, והטעם לזה כי הנה איתא שדוד המלך ע״ה היה מקמץ כל ימיו בסעודתו להרבות כסף וזהב לבנין ביהמ״ק תובב״א, לכן בסעודה זו הנקראית על שמו מקמצין בכוונה כדי לזכור זכותו שהיה מקמץ לבנין בית הבחירה.

ולפי״ז ראוי ונכון לאכול בשר בסעודת דוד מלכא משיחא במוצש״ק פר׳ חזון, הגם שאין אוכלים בשר בימים הללו משום זכר לחורבן ביהמ״ק, מ״מ יש לאכול בשר בסעודת מלוה מלכה, משום שהכוונה בסעודה זו לעורר זכות דוד מלכא משיחא שהיה מקמץ לבנין ביהמ״ק, והבן. עכ״ד.

וכתב בשו״ת יביע אומר (ח״י חאו״ח סימן מ) וז״ל: ומסקנא דדינא, שהאוכל אחר השבת משיורי הבשר שנשאר לו מסעודת שבת, יש לו על מה שיסמוך, ובפרט אם אוכל זה בסעודה רביעית, והוא רגיל לאכול בשר בסעודה רביעית.

ושם (בהערה ד״ה ובשערי תשובה) הביא דלכאורה יש סימוכין להקל מדברי הירושלמי (סופ״ק דעירובין) אהא דתנן (עירובין דף יז.) ארבעה דברים פטרו במחנה (פירש״י, היוצאית למלחמה), ואחד מהם שמותרים בפירות דמאי, ואמרו בירושלמי, אם נכנסו עמהם לעיר כבר נפטרו (כלומר, פירות דמאי שלאחר שחזרו מן המלחמה נכנסו עמהם לעיר, פטורים שכבר נפטרו הפירות מתחילה כשבאו לידם במתנה).

ויש שאסרו אף לסעודת מלוה מלכה[ג]. וכל אחד ינהג בזה כמנהגו, כי לכל אחד יש שורש וענף בדברי הפוסקים.

◆ באר מים חיים ◆

וכתב בשיורי קרבן (שם) דאף דר׳ ירמיה מיבעיא ליה בבשר איברי נחירה שנכנסו עמהם לארץ, אי אמרינן הואיל ואישתרי אישתרי, הירושלמי פשיטא ליה דבכה״ג הואיל ונפטרו כבר מותרים. ולפי״ז גם שיורי בשר מסעודות שבת יש להתירם. וידוע מש״כ מרן הכסף משנה (פ״ח מהל׳ תרומות הט״ו) דבעיא דלא אפשיטא בתלמודין, ואיפשיטא בירושלמי, נקטינן כפשיטותא דהירושלמי. עיין שם. וכ״כ הש״ך יו״ד (סימן קמה סק״א). וא״כ יש לתפוס כדברי הירושלמי להקל בנידון דידן שהוא רק מנהג, קל וחומר מדין פירות דמאי, ועכ״פ יפה כתב מרן החיד״א שאין למחות במקילים. עכ״ד.

וכן הסיק בספרו חזו״ע (ד׳ תעניות, עמוד קעז אות ה) דהאוכל אחר השבת משיורי הבשר שנשאר לו מסעודת השבת, יש לו על מי לסמוך, ובפרט אם אוכל זה בסעודה רביעית, והוא רגיל לאכול בשר בסעודה רביעית. עכ״ד.

וכן העלה עוד ביבי״א (חלק יא חאו״ח סימן נה) דהמקילים לאכול משיירי שבת יש להם על מה לסמוך, אך לכתחילה אין ראוי להקל בזה, ויתנו לקטנים, ובתבשיל בשר שאין בו בשר אף דהמנהג להחמיר בזה כמש״כ הפוסקים, מ״מ כיון דמעיקר דינא מותר כמבואר בדברי מרן, לכן יש להקל יותר לענין שיירי שבת.

וכן לענין מלוה מלכה יש להתיר לאכול בשר, כיין הבדלה שהתיר מרן. עיין שם.

והאול״צ (פרק כו אות ז) כתב, דשיירי בשר עדיף ליתן לקטנים או לשמור בהקפאה, ואם אינו יכול ויש בבשר שיעור חשוב כדי סעודה אחת לפחות, אזי יש להקל לאוכלו, והרגיל בכל השנה לאכול סעודה רביעית רשאי לאכול אף במוצאי שבת חזון, והמיקל בכל אופן (אף אם לא רגיל) יש לו על מה לסמוך. ואם הוא תבשיל בשר שאין בו בשר מותר לאוכלו אחר השבת בכל אופן. וה״ה בכל זה בבשר הנשאר מסעודת מצוה, כגון סעודת ברית מילה וכדו׳.

ומה שהיקלו בשיירי אוכלין, הוא מחמת טעם איבוד אוכלין, כמבואר ביפה ללב (ח״ב סק״ו), והרב אול״צ (שם בהערה) ס״ל דטעם זה הוא עיקרי להיתר זה, ולכן באופן שא״א לתת לקטנים וכן א״א לשמור בהקפאה והוא שיעור סעודה, מותר לאכול.

ולענין מלוה מלכה, דעת האור לציון (שם בהערה) דאע״פ שמעיקר הדין מותר כנ״ל, מ״מ טוב יותר שלא יאכל בשר גם בסעודה רביעית.

[ג] **יש** בזה דעות כנ״ל, דלפי המשנ״ב שהביא דברי המג״א שמייד שהתפללו הציבור ערבית אסורים לאכול בשר, הרי דס״ל דבכל אופן אין לאכול בשר אף זה שנשתייר משבת. (ועיין

◆ באר מים חיים ◆

בשו״ת שערי עזרה (חאו״ח סימן כד) שכתב שאין מדברי המג״א ראיה). וכן הוא לפי השערי תשובה והכה״ח ועוד דאין להקל בזה כלל.

וכן לפי המנהג שאסור לאוכלם בר״ח אב, כ״ש שלא שייך ההיתר של שיירי ראש חודש.

וכן ראיתי בשדי חמד (פאת השדה מערכת בין המצרים סימן א אות ג) בשם ספר טהרת המים לרב גדול מוהר״ר אברהם בן נחמן הכהן מרבני שאלוניקי בקונטרס שיורי טהרה (מערכת ט אות יא) שתמה על הרב קול אליהו שהיקל לענין סעודת מלוה מלכה, וכתב דלא זכר שר מדברי הרבנים מג״א וא״ר שמתבאר יפה מדבריהם, וכן מדברי הרב פמ״ג בא״א שגם לסעודה שבליל מוצ״ש, תיכף שהתפללו הקהל ערבית, ואף אם הוא לא התפלל אסור לאכול בשר, והיינו הבשר שנשתייר מסעודת שבת. עכ״ד.

ועיין בליקוטי מהרי״ח (מנהגי חודש אב) שהביא ששמע מכבוד אדמו״ר הגה״ק מו״ה יקותיאל יהודא טייטלבוים מסיגוט זצללה״ה, שאמר בשם זקנו הגה״ק בעל ישמח משה זצללה״ה שהיה נזהר מאוד בסעודת מוצ״ש, והיה דרכו לבצוע על לחם שלם ואכל דגים ושתה כוס יין, ובסעודה דמוצ״ש חזון לא שתה הכוס, וכל לבבות דורש ה׳. עכ״ד.

וכן מבואר בשתילי זיתים (סימן תקנא סקכ״ד) דמי שנוהג לא לאכול בשר בתשעת הימים, גם במוצאי שבת אסור, ואין היתר של מלוה מלכה. (אולם איהו גופיה דהוי מחכמי תימן, מנהגו לאכול בשר בכל תשעת הימים חוץ מערב תשעה באב).

וכ״ד הגרי״ש אלישיב (אשרי האיש עמוד תסז קודם אות כח) שגם בשר הנשאר משבת אסור לאוכלו, ואפילו בסעודת מלוה מלכה, והאיסור הוא בין בבשר בהמה ובין בבשר עוף. וגם תבשיל של בשר בלי בשר ממש יש לאסור, לפי המבואר במשנ״ב (סימן תקנא סקס״ג) דהאידנא נהיגי עלמא לאסור אף תבשיל של בשר בלי בשר ממש.

וכן העלה בשו״ת אגרות משה (חאו״ח ח״ד סימן כא) וז״ל: ובדבר מי שנוהג לאכול בסעודת מלוה מלכה במוצאי שבת בשר, שראוי לעשות כן למי שאפשר לו כדאיתא במג״א (סימן ש), מסתבר שכיון שעכ״פ מאיזה טעם שיהיה נמצאו אף מיראי ה׳ וזריזין במצוות שלא הקפידו לאכול בשר בסעודת מלוה מלכה, אלא אפילו בדורות הקדמונים, אין אפילו לאלו המקיימים אותה בכל שבת בבשר, רשות לאכול בשר בסעודת מלוה מלכה זו.

ואפילו נהג כבר הרבה פעמים שיש חשש נדר מדין נהג ג׳ פעמים, ולא התנה שיהא בלי נדר, מסתבר שאין צריך התרה, דהא הנהגתו היתה במוצאי שבת דכל השנה שמותרין בבשר, דהא לא שייך לומר שמנהגו היה שלא נחשב גביה סעודה חשובה בלא בשר, דנימא שלפי מנהגו לא יצא כלל חיוב מלוה מלכה, אלא שמנהגו להוסיף ליותר כבוד, לכן מחמת המלוה מלכה שאוכל בכל מוצ״ש בשר שליכא שום חשש באכילת בשר, אין בכלל מנהגו גם במלוה מלכה דבתשעת הימים שהמנהג הוא שלא לאכול בשר. עכ״ל.

◆ באר מים חיים ◆

וכ״כ מו״ר הגר״י טשזנר שליט״א בשערי נחמה (עמוד נז אות ה) שמשמע דאין להתיר לאכול אף בסעודת מלוה מלכה, וכמו לענין ר״ח. ושם בהערה הביא קצת מדברי הפוסקים לענין שיירי בשר. עיין שם.

ושו״ר בספר ענפי משה על בין המצרים הנדפס מקרוב ע״י ידידי הנאדר בקודש הרה״ג ר׳ משה חליוה שליט״א (סימן יב) ששאל שאלה זו אם אפשר לאכול בשר בסעודת מלוה מלכה של מוצ״ש חזון למרן רשכבה״ג הגראי״ל שטינמן זצוק״ל, ואמר לו דאין נוהגין, דהמצוה היא לאכול כזית פת ולא שור הבר. וכן הביא שם בשם מרן שר התורה הגר״ח קניבסקי זצוק״ל שאין נוהגים, דאין חיוב באכילת בשר. ועיין שם ציונים לעיון בכמה מקומות. וע״ע בדבריו בספרו פתחי חיים (ח״א סימן מא) ובמש״כ בתשו׳ בספר גם אני אודך (חלק לז סימן יא).

שְׁתִיַּת יַיִן בַּהַבְדָּלָה וּבְזִימּוּן

הנה לענין שתיית יין של הבדלה ושל ברכת המזון בתשעת הימים או שבוע שחל בו, יש מתירים[א]. ויש אוסרים לכתחילה, ומצריכים לתת לקטן דוקא, וצריך לתת לקטן שהגיע לגיל חינוך, אך לא הגיע לגיל חינוך להתאבל על ירושלים, ואם אין קטן לתת לו את היין לכו"ע מותר לשתות בעצמו[ב].

◆ באר מים חיים ◆

א **הנה** כתב בב"י (סימן תקנא) בשם תשובה אשכנזית דמותר לשתות יין הבדלה וברכת המזון. וכ"פ בשולחנו (שם ס"י). וביאר הגר"א (שם) דהיינו טעמא, כיון דבכה"ג לא קיבלו עלייהו דהוי סעודת מצוה. וכן מבואר בלקט יושר (או"ח עמוד 107) לענין הבדלה שהיה שותה בעצמו ונתן לכל הבחורים לשתות. אך לענין כוס של ברכת המזון מבואר שהיה מזמן עד אחר ר"ח על היין, ונתן הכוס לקטן לשתות, או לאשתו כיון ששותה בלא"ה יין אע"פ שאינה אוכלת באותה פעם. אבל בערב תשעה באב לא רצה שתשתה אשתו יין, ונתן לאחר לברך על השיכר. עיין שם.

וכ"ד רבי יעקב מוצפי זי"ע כמובא בשו"ת תפארת יעקב (חאו"ח סימן ריח) דהספרדים נהגו לשתות בעצמם את כוס ההבדלה כמו בכל השנה.

וכ"מ ממה שהשמיט הרב שתילי זיתים (סימן תקנא ס"י) את הגהת הרמ"א שמחמיר בזה כדלהלן.

והנה מרן הגרש"ז אויערבך (שלמי מועד פרק צ עמוד תפו, הגהות ביצחק יקרא להגר"א נבנצל על מ"ב סימן תקנא סק"ע) נהג בכל אופן לשתות בעצמו את כוס ההבדלה, מחמת הספיקות בגדר המדויק של קטן שהגיע לגיל חינוך ולא הגיע לגיל חינוך להתאבל על ירושלים (עיין להלן).

וראיתי לידידי הרה"ג ר' משה חליוה שליט"א בענפי משה (בין המצרים סימן טו) שכתב דהיה שנה אחת אצל הגר"ח קניבסקי זצוק"ל בהבדלה במוצ"ש חזון, וראה שנכד הגרח"ק נ"י עשה סיום מסכת מקודם הבדלה, ושתה המסיים ליין הבדלה, והגרח"ק הורה ג"כ לאדם אחד שהיה שם שיכול לשתות מיין הבדלה כיון שהיה בסיום. ע"כ. וכן הביא ג"כ בספרו פתחי חיים (ח"א סימן מ).

ב **כ"ד** הרמ"א (שם) שכתב, דנוהגים להחמיר שלא לשתות יין לא בברהמ"ז ולא בהבדלה, אלא נותנים לתינוק, ובמקום דליכא תינוק מותר בעצמו לשתות הבדלה. וכ"פ במטה משה

◆ באר מים חיים ◆

(סימן תשז) ועוד. וביאר הגר״א (שם) דהיינו טעמא, כיון דאפשר למטעמיה לתינוק, משא״כ בשאר סעודות מצוה.

והנה מקור הענין הוא בתשו׳ מהרי״ל (סימן טו אות ג) שהבית יוסף כינה תשובה זו בשם תשובה אשכנזית, וז״ל מהרי״ל: ולשתות יין הבדלה משנכנס אב, לא ראיתי רבותינו נזהרים. וגדולה מזו אמר לי מה״ר שמואל שפירא ז״ל שדן לפני מהר״מ ז״ל שמותר לברך ברכת המזון על כוס יין ולטועמו, והודה לו מהר״מ ז״ל. אכן ליבי מגמגם בזה, כיון דמדמיא ליה לנדר, כמו שפסק מהר״ם שצריך התרה לפי שנהג איסור, גם בספר אגודה התיר לבשל דגים בחומץ משום דהנודר מן היין מותר בחומץ, משמע דלענין יין חשיב נדר. עכ״ל. הרי מבואר בדבריו דמותר לשתות יין הבדלה ובברכת המזון, וזה ביאור הפסק של מרן הב״י, אך מ״מ המהרי״ל גמגם בזה, וזה ביאור הפסק של מרן הרמ״א.

ולפי הרמ״א שאין לשתות את היין, יש ליתן לתינוק כזה שהגיע לגיל חינוך וישתה רוב כוס, כמבואר בפמ״ג (א״א סקל״א) ובדרך החיים (סימן קל סק״י) ובמשנ״ב (סק״ע) ובכה״ח (ס״ק קנו), ודוקא אם לא הגיע עדיין לגיל חינוך שיכול להתאבל על ירושלים, כמבואר במג״א (סקל״א) ובבאר היטב (סק״ל) ובמשנ״ב (שם) ובכה״ח (שם).

והנה לענין גיל חינוך להתאבל על ירושלים, דעת הגרי״י קניבסקי זצוק״ל (אורחות רבינו ח״ב עמוד קסז אות כה) דהוא עד גיל י״ג שנה. והטעם ביאר מר בריה דרבינא (קרא עלי מועד פ״ה סק״ד) דכיון שבזמנינו גם בגיל י״ג אין יודעים להתאבל על ירושלים, לכך עד גיל י״ג חשיב קטן לענין זה.

אולם דעת הגר״נ קרליץ (קרא עלי מועד שם) שילד שמבין גמרא עם תוספות, מן הסתם הוא יודע להתאבל על ירושלים.

והנה אם הוא עושה הבדלה ואין לפניו ילד שכבר יודע להתאבל, דעת הגרי״ש אלישיב (אשרי האיש פרק סט אות לד, מו״ר בשערי נחמה עמוד ס אות ד) דעדיף שילד גדול עד בר מצוה ישתה, מאשר שהוא ישתה בעצמו, דהגדול אין חובתו להתאבל אלא מדין חינוך, והגדול מצווה להתאבל מעיקר הדין, אולם כשיש בת קטנה עדיף שהוא ישתה.

והנה מרן החזו״א (אורחות רבינו שם) נהג לטעום מהכוס בכל אופן. וכן העיד ידידי הרה״ג ר׳ משה חליוה שליט״א (ענפי משה בין המצרים סימן טו) שכן נהג הגרח״ק זצוק״ל לטעום מהכוס מעט ואחרי זה הביא לקטן לשתות.

אך דעת הגרי״ש אלישיב (אשרי האיש שם, מו״ר בשערי נחמה שם) היא, שאסור לטעום כלל.

ובשלמי מועד (פרק צ עמוד תפה) הביא לתמוה למה לא חוששים לדעת הגאונים המובאים בשו״ע (סימן רעא סי״ד) שאם לא טעם המקדש מהכוס לא יצא, והכי נמי בהבדלה, שהרי לפי הרמב״ם הוי מדברי תורה כמו קידוש.

י״א דמי שלא הנהיג את עצמו ליתן לתינוק לשתות יין בהבדלה של תשעת הימים, אזי יש לו לנהוג כדעת השו״ע ולשתות הכוס בעצמו[ג]. ובכל אופן אין להבדיל על שיכר, ויש חולקים[ד].

◆ באר מים חיים ◆

וביאר הגרש״ז אויערבך, דכמו שלא הצריכו חכמים להזכיר יציאת מצרים בנוסח הברכה של הבדלה כמו בקידוש, ואע״ג דתרוייהו כלולים בגז״ש דזכור את יום השבת, מ״מ בהבדלה מקילים בזה, כיון שהברכה על היין הוסיפו רק אחרי זה, וכדאיתא (ברכות דף לג.) אנשי כנסת הגדולה תיקנו להם לישראל ברכות ותפילות קדושות והבדלות, בתחילה קבעוה בתפילה, העשירו קבעוה על הכוס, הענו חזרו וקבעוה בתפילה, והם אמרו המבדיל בתפילה צריך שיבדיל על הכוס. והכי נמי לענין טעימה הקילו יותר. וכ״כ בשמירת שבת כהלכתה (פרק מח הערה פג ובתיקונים ומילואים). ואולם בדעת החזו״א יתכן לומר שס״ל שיש לחשוש לדעת הגאונים אף בהבדלה (כך נראה בס״ד).

ומבואר באורחות רבינו (ח״ב עמוד קסח אות כז) שצריך שהקטן יבין שהמבדיל מוציאו בברכת ההבדלה.

וכתב מו״ר הגר״י טשזנר שליט״א בשערי נחמה (עמוד סא אות ח) שלפני ההבדלה צריך להסביר לילד את ההלכות הקשורות למצות ההבדלה ולשתיית היין. ובעיקר ללמדו להקשיב היטב לברכות המברך, ולענות אמן עליהן. ושאחר גמר ההבדלה ישתה לכה״פ רוב הכוס (מ״ב שם סק״ע) בלי להפסיק בדיבור ובלי לברך על הכוס בעצמו, שהרי כבר יצא חובת הברכה במה ששמע ממי שהבדיל.

[ג] **הנה** י״א דמי שלא הנהיג את עצמו ליתן לתינוק לשתות יין בהבדלה של תשעת הימים, נכון שינהג כדעת השו״ע (סימן תקנא ס״י) לשתות בעצמו. וכך סברני מרנן הגרי״ח זוננפלד בתשו׳ שלמת חיים (או״ח סימן שיז) וכן הובא בהנהגות ופסקים הגרי״ח זוננפלד (הלכות תשעת הימים ותשעה באב אות ו) וכ״ה בסידור יעב״ץ (דיני בין המצרים שער שלכת אשנב ב אות ח) ובדרכי חיים ושלום (אות תרסח) דאם יש קטן ג״כ אין נותנים לו לשתות. וכן העלה בזכור לאברהם אביגדור (חאו״ח סימן נ) וכ״פ מרן הגרע״י זצוק״ל בחזונו (ד׳ תעניות עמוד קעו אות ד).

[ד] **הנה** בכל אופן אין להבדיל שיכר, כיון שלא ברור מהו השיכר בא״י, כמבואר באורחות רבינו (שם אות כח). וכ״כ מו״ר הגר״י טשזנר בשערי נחמה (עמוד סא אות ט). אך יש הרבה דעות בזה, וכיון דאין בזה כ״כ נפק״מ לא אאריך בזה.

ולדעת הרמ״א אם אין קטן לתת לו את הכוס, אין לזמן על כוס יין של ברכת המזון, ואין אנו מתירים לשתות בעצמו כמו בהבדלה״.

◆ באר מים חיים ◆

״ **הנה** בברכת המזון לדעת הרמ״א בכל אופן יש לברך בלי כוס, כמבואר במג״א (סקל״ב) ובעטרת זקנים (שם) ובבאר היטב (סקל״א) ובמשנ״ב (סקע״א).

והטעם לזה, ביאר במחצה״ש (שם) ובלבושי שרד (שם) כיון דיש פוסקים דאפילו ג׳ שאכלו אי״צ כוס לברכת המזון, ועכ״פ בכה״ג יש לסמוך עלייהו.

ומקור דין זה גבוה במנהגי מהרי״ל (הלכות י״ז בתמוז ותשעה באב אות ח) דשבוע שחל תשעה באב בתוכה היה מהר״י סג״ל מזמן ברכת המזון בלי כוס, גם נהג שלא להשקותו לקטנים. ע״כ.

וכ״ה בשו״ת מהר״י מברונא (סימן יז) וז״ל: שמעתי מפי מהרז״ק שיש רבנים ברריינו״ס מקילים לברך ברכת המזון על כוס של יין לפי שברכת המזון טעונה כוס, ונ״ל דאסור דהא ת״ר (תענית דף ל.) כל שהוא משום תשעה באב אסור לאכול בשר ולשתות יין, ופירש״י כגון בסעודה המפסקת, ותנן במתני׳ (שם דף כו:) ערב תשעה באב אסור לאכול בשר ולשתות יין, וזהו ע״כ אפילו בברכת המזון דאסור לשתות יין, ואנן הואיל ואנן מחמירין מר״ח אב בכל מה שאסור בערב תשעה באב כר״מ (שם דף כט:) דאמר מראש חודש אב, מכוח המנהג אסור אף לברך ברכת המזון על כוס של יין.

ועוד כיון דמדמינן אנן איסור אכילת בשר לשתיית יין, כדפסק בספר אגודה דמתיר בחומץ של יין בשבוע שחל תשעה באב בתוכו, לפי (נדרים דף נג.) שהנודר ביין מותר בחומץ, א״כ אף בברכת המזון אסור, ולא דמי לשבת שלא חל עליו הנדר מעולם, מיהו ע״כ לא דמי לנדר שהנודר בבשר אסור בכל בשר, וכאן יש מתירין לאחר שעברו עליו ג׳ ימים לפי שאינו בכלל שמחה, מ״מ מאן דזהיר במעשיו לא יביא לו יין על שולחנו כלל ויברך ברכת המזון בלא כוס, נאם ישראל מברונא. וראיה מתשעה באב שחל להיות בשבת ונדחה עד אחר שבת דאסור בתשמיש המטה ולא אמרינן לקיים מ״ע דאורייתא. עכ״ל.

ובסידור יעב״ץ (שער שלכת אשנב ב אות ט) העיד על אביו החכם צבי, שהיה נוהג שלא לזמן על הכוס מר״ח אב עד תשעה באב, וכנראה שנשא פנים למנהג זה שלא ליתן פתחון פה לעמי הארץ שיאמרו שאנו מקילין לעצמינו ח״ו. וכתב עוד דמ״מ מי שמזמן על הכוס ושותהו אין לתופסו על כך, אבל לא כל הרוצה ליטול את השם יטול, אא״כ מוחזק לחסיד בכל מעשיו. עכ״ד.

והנה בלקט יושר (או״ח עמוד 107) מבואר, שהתרומת הדשן היה מזמן עד אחר ר״ח על היין, ונתן הכוס לקטן לשתות, או לאשתו כיון ששותה בלא״ה יין אע״פ שאינה אוכלת

◆ באר מים חיים ◆

באותה פעם. אבל בערב תשעה באב לא רצה שתשתה אשתו יין, ונתן לאחר לברך על השיכר, אבל הבדלה שותה בעצמו ונתן לכל הבחורים לשתות. עכ״ל.

הרי מבואר שהתרומת הדשן נהג לשתות בעצמו את כוס ההבדלה.

וכתב ביוסף אומץ יוזפא (סימן תתס) דמי שדרכו לברך ברכת המזון על היין, נראה לי שעבירה היא בידו אם ימנע בין המצרים לברך על היין, אף אם נזהר מבשר ויין. ואי לא מסתפינא אמינא, דאפילו ערב תשעה באב קודם סעודה המפסקת מותר לברך על היין, ועכ״פ נראה שטוב לברך על כוס שיכר, דהוי אז כמו חמר מדינה. עכ״ד. אך כבר נתבאר דנחלקו עליו רוב הפוסקים וס״ל דאין לברך על כוס ברכת המזון, וכן שאין לברך על שיכר.

ובכה״ח (ס״ק קנב) כתב דבני ספרד נוהגים בהבדלה כמרן, ובברכת המזון נוהגים להחמיר כהרמ״א. וכ״כ הרב יפה ללב (ח״ב סק״ז).

ובחזו״ע (ד׳ תעניות עמוד קעו אות ד) כתב ג״כ, דאין לעשות כוס בברכת המזון להמחמירים בשתיית יין. עיין שם.

סיומי מסכת בט׳ הימים

מותר לאכול בשר בסעודת מצוה כמו סיום בתשעת הימים[א]. ואף סעודה שעושים ביום שאחר הסיום היא סעודת מצוה, ואפשר שגם ביום שאחר אחריו[ב].

◆ באר מים חיים ◆

א **הנה** איתא בדרכי משה (סימן תקנא סק״י) שאם אירע סעודת מצוה כגון מילה ופדיון או סעודת אירוסין וסיום מסכתא אחר ר״ח אב, מותר לקבץ מנין מצומצם.

והוא דעת מהר״א קלויזנר (סימן קלג הגה א) ומהרי״ל (הל׳ תשעה באב עמוד רלח סימן ו) ומנהגי מהר״א טירנא (עמוד עו). וכתב המהרי״ל והמהרא״ק שההיתר הוא רק אי היה מגיע גם בלא הבשר והיין, אך אם מגיע רק משום זה ובלא״ה לא היה הולך, הו״ל מצוה הבאה בעבירה.

ודעת מהרי״ל (שם ד״ה אב) דרק בשבוע שחל בו וערב תשעה באב יש לצמצם מנין בלבד, ואף בזה יש מתירים מלבד ערב תשעה באב, אבל מר״ח אב עד שבוע שחל בו תשעה באב בתוכה מותר לאכול שם כל השייכים למילה כגון קרוביו ורעיו. עכ״ד. וכ״כ מהר״א קלויזנר (שם).

וכתב במשנ״ב (סקע״ג) דכל מי שהיה מגיע בזמן אחר משום רעות, שפיר דמי להזמינו אף אם לא למד עמו המסכת. וכעי״ז כתב בדרך החיים (סימן קל סקי״ב).

ולמעשה פסק הרמ״א בהג״ה (שם ס״י) וז״ל: ובסעודת מצוה, כגון מילה ופדיון הבן וסיום מסכת וסעודת אירוסין, אוכלים בשר ושותין יין כל השייכים לסעודה, אבל יש לצמצם, שלא להוסיף, ובשבוע שחל תשעה באב בתוכה, אין לאכול בשר ולשתות יין רק מנין מצומצם, וזה אפילו בערב תשעה באב שרי, ובלבד שלא יהיה בסעודה שמפסיק בה. עכ״ל. ועיין בנו״כ הפרטים שבהלכה זו.

ויש שהחמירו שלא לעשת סיום בשבוע שחל בו תשעה באב, עיין בדרכי חיים ושלום (אות תרסז).

ויש שהחמירו שלא לעשות סיום מז׳ באב, וכמבואר בשו״ת דברי יציב (חאו״ח סימן רלח) דבצאנז נהגו לאכול בשר בסעודת סיום מסכתא עד ז׳ באב. עיין שם.

ב **כן** כתב בשו״ת חוות יאיר (סימן ע) דה״ה יום של אחריו הוי סעודת מצוה, שהרי שלמה המלך ע״ה עשה משתה ז׳ ימים, ואפשר שגם ביום שאחר אחריו, כמו שמבואר גבי ז׳ ברכות מחמת הילולא. עיין שם.

אך כל זה בתנאי שמכוין בסעודה זו לשם סעודת סיום, אבל בסתמא לא חשיב סעודת מצוה[ג]. וי"א דמותר לכוין את הסיום לימים אלו[ד].

◆ באר מים חיים ◆

ג **עיין** במנחת יצחק (ח"ח סימ מה) מש"כ על דברי החוות יאיר לענין תענית בכורים בערב פסח, ודון מינה ואוקי באתרין.

ד **יש** נוהגין ללמוד מסכת ולשייר בסופה, ולסיים בט' הימים כדי שיוכלו לאכול בשר, והוכיחו זה מסוגיא במוע"ק (דף ט.) דנזכרה סברא זו גבי בנין ביהמ"ק דאיבעי להו לשיירי פורתא כדי שיאכלו לסיים אחר יו"כ וכו', ורק בבנין ביהמ"ק מסיק דלא משיירינן. עיין שם. חזינן כעי"ז ולכאורה שפיר דמי.

וכן מבואר בשו"ת מהר"ם מינץ (סימן קיט) והובא ג"כ בש"ך (יו"ד סימן רמו סקכ"ז) שכאשר מגיעים לסוף המסכת, ישיירו מעט בסוף המסכת עד שעת הכושר, יומא דראוי לתקן בו סעודה כו', ולכך נהגו כל הבעלי בתים לילך על הישיבה בתחילת הזמן, ולכן מנהג להודיעם כשבא הרב לסיים המסכתא כדי שיבואו הבעלי בתים ג"כ לסיומא, ואז יהיו שם תחילה וסוף, ויחזרו אחר מנין לומר קדיש וי"א קדיש דרבנן ועשרה בני רב פפא, והיא סעודת מצוה דאפילו אבל תוך י"ב חודש על אביו ואמו יכול לסעוד שם, דאיתא שם ולשמחת מריעות מותר, ואיתא באגודה על זה, וז"ל: ובירושלמי יש דסעודת מצוה מותר, ומ"ש היתר ראבי"ה לאכול לאבל בסיום המסכתא. עכ"ל אגודה. וסיים בזה"ל: וכן ראיתי הלכה למעשה מרבנן קשישי שהבחורים אבלים אוכלים בסעודת סיום המסכתא. עיין שם.

והנה מבואר דמותר לשייר קצת ולסיים המסכת בזמן מסוים, ואעפ"כ חשיב ממש סעודת מצוה ומותר לאבלים להשתתף בסעודה זו.

והנה מדברי המהר"ם הנ"ל אין כ"כ ראיה, דהא כתב בהדיא, שהמנהג הוא שמשיירים מעט בסוף המסכת עד שער הכושר, יומא דראוי לתקן בו סעודה, וזה ודאי לא שעת הכושר בימי תשעת הימים, אם לא שנאמר שיש ענין גדול בסיומים בימים אלו וכמו שאביא בס"ד להלן, ושפיר הוי שער כושר.

וכן האריך להוכיח בשו"ת בית אבי (סימן בן) ומסיק דגבי אכילת בשר בתשעת הימים שהוא רק מנהג, שפיר דמי.

וכן הוכיח הגרש"ק בספר החיים (סימן תקפא) דמוכח מכאן שדחיית הסעודה ושמחת הסיום שפיר דמי. וכ"כ בשו"ת מקור חיים (חאו"ח סימן לו) ובשו"ת דברי מלכיאל (ח"א סימן ג) ובשו"ת שנות חיים (סימן רמה).

ויש המתירים ג״כ למהר או לאחר לימודו בשביל זה[ה].

◆ באר מים חיים ◆

ושוב הדר ביה בתשו׳ (סימן קעג) והוכיח ממדרש קהלת ע״פ (קהלת ז) ביום טובה היה בטוב, אם נזדמן לך לעשות יום טוב תהא עושהו מייד, ש״מ דאין לעכב הסיום. וע״ע בדבריו (בסימן בן) דקא מחסם ביה גברא טובא, דשיורי מצוה לא משיירינן. עיין שם.

והמדרש הנ״ל מצאתיהו בקה״ר (פ״ז אות יד) וז״ל: ביום טובה היה בטוב, אם נזדמן לך יום טוב, תהא עושה אותו מייד. ע״כ.

ה כ״ד היעב״ץ בסידורו (בדיני בין המצרים שער שלכת אשנב ב אות יד) שאף הממהר בלימודו בימים אלו יותר מבשאר השנה, כדי לסיים המסכת במים אלו, חשיב ג״כ סעודת מצוה. וז״ל: ואף הממהר לסיים לימוד ספר יותר מלימודו, הוא זריז ונשכר, שהקדים עצמו למצוה, בתנאי שלא יגרע מעסק הלימוד היטב כראוי להבין ולהשכיל, משא״כ בדלא ידע מאי קאמר, רטין ולא ידע מאי רטין. עכ״ל.

וכ״כ במנחת יצחק (ח״ב סימן צג אות ג) דהעולם סומכים על הגאון יעב״ץ. עיין שם. וכן הוסיף להוכיח במישור מרן הגרע״י בחזו״ע (ארבע תעניות עמוד קצח הערה טז) דהעולם מקילים בזה ויש להם על מה שיסמוכו. וכ״כ בספר דרכי חיים ושלום לגאון ממונקאטש (אות תרסז) שהיה נוהג לעשות סיום מסכת בימי חודש אב ולאכול בשר, ואמר שהמנהג הזה יסודתו בהררי קודש מגדולי החסידים תלמידי הבעל שם טוב. עיין שם.

וכתב מרן הגרע״י זצ״ל בהליכות עולם (ח״ב עמוד קמו סוף אות ט) דהרוצה להקל למהר לימודו כדי להספיק לסיים המסכת בימים שאחר ר״ח אב ולאכול בשר בסעודת הסיום מסכת, יש לו על מה לסמוך, וכן הרוצה להתעמק בלימודו ללמוד יותר לאט כדי שיגיע לסיום המסכת בימים שאחר ר״ח אב, יש לו על מה לסמוך. עיין שם.

וכ״כ בשו״ת בצל החכמה (ח״ד סו״ס צט) שאף מי שנוהג לעשות סיום אחר שלומד איזה מסכת קטנה כגון תענית או מגילה או חגיגה, וגם ממהר בלימודו בזמן קצר, שפיר חשיב סיום מסכת לכל דבר. וכן הסיק בשו״ת מים חיים משאש (ח״א חאו״ח סימן קעט) והגרח״פ בחיים לראש (דף יד: ובנדמ״ח עמוד יב).

וסיפר מרן הגר״ח קניבסקי זצוק״ל (קרא עלי מועד פ״ה הערה כז) ששמע מאביו מרן בעל הקה״י זצוק״ל שבזמן מלחמת העולם הראשונה לא היה מה לאכול בישיבה רק בשר, ועשו הבחורים בכל סעודה סיום, וכל הישיבה אכלה בשר. ע״כ.

שו״ר דבר חידוש שהביא ידידי הרה״ג חיים מלין שליט״א בחמדת חיים (עניני בין המצרים אות שי) בשם הגר״י זילברשטיין שליט״א, דמה שאסור לסדר שהסיום יהיה בתשעת הימים (לדעת האוסרים כנ״ל), היינו דוקא שלומד במהירות יותר, דהיינו שלמד ב׳ דפים בשעה

ויש מחמירים ואוסרים בכל זה'.

◆ באר מים חיים ◆

במקום דף אחד בשעה כמו שרגיל, אך אם מוסיף יותר שעות ולומד שעה נוספת ממה שרגיל כדי שיצליח לסיים את המסכת, בזה לכו"ע מותר לסדר שיסיים עי"ז בתשעת הימים. עכ"ד.

' הנה כתב הא"ר (סקכ"ו) שאם לא נזדמן בלימודו הסיום לא ימהר או יאחר בשביל זה. וכ"כ המשנ"ב (סקע"ג) וכן העלה בשו"ת האלף לך שלמה (או"ח סימן שיז) לענין תענית בכורות. וכן העלה בשו"ת תשובה מאהבה (ח"ב סימן רסא) דכ"ד הנודע ביהודא.

וכ"כ בשדי חמד (מערכת בין המצרים סימן א אות ח) דלאו שפיר עבדי, דמבואר בא"ר שלא להתיר בגוונו הנ"ל. וכתב עוד דאם אינם שומעים, עכ"פ לא יאכלו רק בשר עוף. עיין שם. שוב עיין בדבריו (פאת השדה מערכת בין המצרים סימן א אות יד) דהסיק, דלמעשה העולם מקילים בזה ויש להם על מה שיסמוכו.

וכן הסיק באור לציון (ח"ג פרק כה ס"ה) דאסור לכוין לסיים מסכת דוקא בימים אלו. וכ"כ בשו"ת משנ"י (ח"ה סימן צו אות א).

וכן הביא ידידי הרה"ג חיים מלין שליט"א בספרו חמדת חיים (עניני בין המצרים אות ערה) דכן דעת הגר"י זילברשטיין שליט"א, דאין לדחות לכתחילה את הסיום לימי תשעת הימים, מלבד כשיש צורך, וכגון מה שבעל הדברי יציב הורה לבני ישיבתו, שכ"א יסיים מסכת ביום אחד מתשעת הימים, כדי שהיולדות והחולים בביה"ח לניאדו בנתניה יוכלו לאכול בשר לכתחילה. עכ"ד.

וכבר כתב הגאון רעק"א (חאו"ח סימן לד) וז"ל: גם אנכי דרכי למחות באותם שמכוונים לסיים כדי לאכול ולהזמין הקרואים, זולת אם אסתייע מילתא שגמרו בערב פסח איני מוחה להזמין ת"ח וכו'. עכ"ל. וכן העלה בחסד לאברהם תאומים (ח"א חאו"ח סימן נו).

ועיין בדברי הרב ערוך השולחן (סכ"ח) וז"ל: ודע שיש שמניחים הסיום מסכת על ימים אלו כדי לאכול בשר, ודבר מכוער הוא, דאע"ג דבמוע"ק (דף ט.) מוכח דמותר לשייר מקצת הגמר לסיום מצוה, כדאיתא שם בבניין בית המקדש, עיין שם, מכל מקום להניח לכתחילה בשביל אכילת בשר, לא נאה ולא יאה.

ויש שלומדים לכתחילה מסכת כדי לעשות סיום בימים אלו, ודבר זה אפשר, כדי לעשות שעי"ז יעסוק בתורה, מיהו אין לבקש על הסיום רק תלמידי חכמים השייכים ללימוד התורה, ואנחנו לא נהגנו בסיום, ואפילו כשיארע סיום בימים אלו, אנו מניחין הסיום עד אחר תשעה באב, כדי שנוכל לשמוח בשמחת הסיום לכבוד התורה כראוי. עכ"ל.

והנה יש להזהר לא להקל בענינים אלו יותר מידי, וכגון מה שכתב בשו"ת שבט הלוי (ח"ו חאו"ח סוף סימן עב) וז"ל: בענין הסיום בתשעת הימים לאכול בשר גם הנשים וילדים

וי״א דבימים אלו יש ענין גדול לעשות סיומי מסכת, וכן נהגו חסידים ואנשי מעשה לסיים מסכת דוקא בימים אלו[1].

◆ באר מים חיים ◆

בסביבה, אין דעתי נוחה להקל ביותר, כי כמדומני מזלזלים במנהג קדום זה, וחשש חולשה ופיקו״נ אין כאן, כי אפשר ובריא להיות ניזון גם במאכלים אינם בשריים, ולמה לנו להקל במה שאין צורך, ואם יש צורך באמת גם בלא״ה אפשר להקל. עכ״ל.

ולמעשה גם בתשו׳ יבי״א (ח״א סימן כו) העלה דאין להקל לכוין ולשייר כדי לעשות את הסיום לשבוע שחל בו תשעה באב בכוונה. וכ״כ בתשו׳ יחוה דעת (ח״א סימן מ).

[1] **הנה** מצינו בדברי הרבנים שענין גדול לעשות סיום בימים אלו, וכן לאכול בשר ולשתות יין בשמחת הסיום, ועי״ז מכניע הסטרא אחרא שרו של עשו הרשע כח סמא״ל הרשע.

ואיתא בשער יששכר (מאמר חדשי תמוז ואב אות ח) כי ר״ת של הסמא״ל הוא ס׳יום מ׳סכת א״ין ל׳עשות (או ס׳עודת מ׳צוה א״ין ל׳עשות), על כן ע״י לימוד התורה וסיום מסכתא מכניעין כוחו, ולכך כתב שנוהגים החסידים תלמידי הבעש״ט לעשות סיום מסכת אחר ראש חודש אב ולאכול בשר ויין, ואם כי אינם להוטים כלל אחר בשר ויין, אולם בהיות ובסעודת סיום מחלישים כח הסטרא אחרא שרו של עשו סמא״ל כנ״ל, לכן טוב לעשות סעודת סיום מסכת להחליש כוחו בימים אלו ולהכניעו. עכ״ד.

והנה ימים אלו, אנו צריכים להכניע בהם כוחו של סמא״ל, ולהתקרב להי״ת, למען לא נפרד ממנו ח״ו, לכן אנו מרבים בעשיית סיומי מסכתא בימים אלו.

ובספר חידושי הרי״מ עה״ת (עמוד רמד) מובא טעם למנהג לעשות סיומי מסכתות בימים אלה, משוס שביהמ״ק נחרב בגלל שנאת חינם שהיה, כמבואר בש״ס (יומא דף ט:), ואיתא בגמרא (שבת דף קיט.) אמר אביי תיתי לי, דכי חזינא צורבא מרבנן דשלים מסכתא, עבידנא יומא טבא לרבנן. הרי עיננו שפיר חזי, דלחד מרבנן דסיים מסכת, החברים היו עושים סעודה, ושמחים זה עם זה, שהוא ההיפך משנאת חינם, ומשום שהחורבן היה בגלל שנאת חינם עושים סיום באהבת חברים לתקן חטא זה. עכ״ד.

ומעלת הסיום בימים אלו, יש ללמוד מדברי רש״י (סוכה דף נה.) בד״ה מי יקום לי עם מרעים, שזימרו שיר זה בשמחת בית השואבה, וז״ל: ונראה בעיני, מפני שפרשת מי יקום לי מדברת על צרותן, שהיו משועבדין בבית שני תחת מלכי פרס ומלכי יון ומלכי רומי, ואעפ״כ אינן נמנעים מלשמוח בשמחת מלכם, ומתפללים מי יקום לנו להצילנו מן המרעים האלה, לולי ה׳ עזרתה לי כמעט שכנה דומה נפשי, אם אמרתי מטה רגלי וגו׳ שרעפי בקרבי תנחומיך ישעשעו, כלומר אף לפי צרותינו אין אנו נמנעין מלבוא להשתעשע בתנחומיך. עכ״ל. מבואר מכאן שבזמנים קשים צריכים אנו לעורר עלינו שמחה של מצוה, ולהשתעשע בתנחומי הקב״ה, והיינו שמחת התורה, כמש״כ הישי״ש (ב״ק פ״ז סימן לז) דאין לך שמחה

◆ באר מים חיים ◆

יותר גדולה לפני הקב״ה, אלא שמחה של תורה, דאין להקב״ה בעולמו אלא ד׳ אמות של הלכה. עכ״ד.

ועיין בדברי הרמח״ל באדיר במרום (מעמוד טו) והבן משם, כי תיבת נח הוא בסוד התורה שאין בה גלות כלל, וכמו התיבה שהייתה מחוץ למים של הסטרא אחרא, כך בתורה אין שליטת הסטרא אחרא ואין בחינת גלות כלל, ועל כן בתשעת הימים אנו עושים סיום מסכת עם בשר וכו׳, כי בתורה אין גלות ואין אבילות כלל, וזה בבחינת תיבת נח, עיין שם היטב, ודוק.

ובדברי אמת (ליקוטי כתובים דרוש לסיום של מסכת סוטה) כתב, דהנה ידוע דאיתא בזוהר חדש שהגלות הוא בשביל מכירת יוסף, ואיתא שם, שעל ידי שמירת השבת שהוא שורשו, יתוקן עי״ז הפגם דמכירת יוסף, ועל כן (שבת דף קיח.) כל המקיים שלוש סעודות ניצול מחבלי משיח, דהיא תיקון הגאולה.

וזהו כמו שאמרנו טעם על מה שאיתא בשו״ע בסעודת ברית מילה קודם תשעה באב שאין רשאי להיות רק מנין, וכיוצא בזה לפי הדיעות אשר שם, ובסיום אין לדקדק כלל, ויש להבין מאי שנא? והענין הוא, כי התורה הוא התיקון, והחורבן היה על עוזבם את תורתו (נדרים דף פא. ב״מ דף פה: איכ״ר פתיחתא אות ב מדרש זוטא איכה פר׳ א אות מ פסיקתא דרב כהנה פיסקא טו אגדת בראשית פרק עא תדא״ר פרק יח תדא״ז פרק א) והגאולה תהיה ע״י התורה, כמו שפירשו רז״ל (ויק״ר סדר צו פרשה ז אות ג פסיקתא דרב כהנה פיסקא ו וכ״ה בילקו״ש פר׳ פנחס פרק כח) על פסוק (הושע ח) גם כי יתנו בגויים כו׳, שבלשון ארמי נאמר על לימוד תורה כידוע, על כן בסיום גם קודם תשעה באב מותר להיות כמה שירצו.

והנה עכשיו שאומות יש להם השפע, הוא כמו הסוטה מקבלת ממי שאין לה לקבל כי אם התמצית, וכמש״כ (משלי ל) שפחה כי תירש גבירתה ר״ל. והנה יוסף כשנסתלק מאחיו עסק בפרשת עגלה ערופה, וזה הסימן שאמר לו יעקב אבינו ע״ה, וכמו שפירשו רז״ל (ב״ר פרשה צד אות ג) על פסוק (בראשית מה) וירא את העגלות. והנה שבת קודש הוא תיקון לזה ותהיה הגאולה כנ״ל, כי גם שבת שקול ככל התורה, וכנ״ל בזוהר חדש.

ואיתא במדרש רבה (ב״ר פר׳ יא אות ב) על (בראשית ב) ויברך אלקים את יום השביעי, ברכו באור פניו שאינו דומה כו׳. וזה הדרן לשון הדר, הדרת פנים.

וזהו ג״כ הענין דהדרן עלך מסכת – הוא ענין עגלה ערופה, רמז למכירת יוסף כנ״ל, ועי״ז סליקא יסתלק מסכת ענין סוטה שתהיה היחוד כראוי הקב״ה וכנס״י במהרה בימינו. עכ״ד.

וכן הסיק בשו״ת בית אב״י (ח״ב סו״ס בן) וסיים וז״ל: וחזינן לגדולים וטובים שהקילו בזה הרבה, אע״פ שלא היו ח״ו להוטים אחר אכילת הבשר והיו פרושים מכל נדנוד של איסור הרחק כמטחוי קשת, וגם כת״ר הביא בשם זקינו הגאון בעל קול אריה זצ״ל, ושמעתי בשם

וי״א דעכ״פ יש ענין להמנע מאכילת בשר בסיומים בימים אלו אף שיתקיימו בו כל התנאים[ח]. ועתה אביא בס״ד כמה פרטי הלכות בעניני סיומים על ספרים הקדושים. הנה אם לומד גמרא מהני אפילו בלי פירוש רש״י, אך צריך שיבין את מה שלומד[ט].

◆ באר מים חיים ◆

הגה״ק מרן אדמו״ר מהרי״ד מבעלזא זצ״ל שאמר בטעמא דמילתא משום כיון דחורבן בית מקדשינו היה משום עזיבת התורה, רצו בזה להראות שע״י לימוד התורה יתהפכו הימים האלו לששון ולשמחה ולמועדים טובים, יה״ר שיהיה במהרה דידן. עכ״ל.

ועכ״פ אם אינו רגיל לעשות סיום, אין להקל, כמש״כ בתשו׳ יחוה דעת (ח״א סימן מ).

[ח] **עיין** בשו״ת משנת יוסף (ח״ט סימן קלז אות ב) שכתב דגם בגוונא שהסיום הוא כראוי דהיינו בזמנו ממש, שכן אירע שגמרו את המסכת בתשעת הימים, לא איחרוהו ולא הקדימוהו, והנידון הוא על הלומדים שגמרו המסכת, וכן אחרים שהיו הולכים לסעודה זו בפעם אחרת, וכן הגבאים והמחזיקים בידי הלומדים כבשו״ע וכו׳, בכל זאת אם נמנע מלאכול בשר מפני שספק לו אם למד כהוגן ומפני אבילות ביהמ״ק ציון וירושלים ת״ו בודאי קדוש יאמר לו.

וכן הביא עוד בשם גיסו הק׳ ציס״ע מהר״א מבעלזא זי״ע שלא השתתף בסיום בכלל, ובפרט לא בט׳ הימים. עיין שם. וע״ע באורך מש״כ בזה בח״ה (סימן צו) וע״ע בח״י (סו״ס פט).

[ט] **הנה** בגדר לימוד המסכת, די שלמד בהבנה את הגמרא אפילו בלי פירוש רש״י ותוס׳, אבל אם רק קרא בלי להבין אינו נחשב סיום, וכמש״כ באורחות רבינו (ח״ב עומד נז) שכן הורה הגרי״י קניבסקי זצ״ל. וכ״ד הגרי״ש אלישיב באשרי האיש (ח״ג פנ״ד אות י׳, סידור פסח כהלכתו ח״א בהוספות עמוד קצט, קונטרס דיני פסח וספיה״ע עמוד 11) שיש להבין את כל סוגיות המסכת ולא ברובא תליא מילתא, ואם גמר בקריאה בעלמא בלבד בלי להבין אי״ז נחשב סיום, אך לא נצרכא להבנה בעומק, וגם בלי פירוש רש״י מהני.

ועיין במה שהביא ידידי הרה״ג חיים מלין שליט״א בחמדת חיים (עניני בין המצרים אות רצט) בשם הגר״י זילברשטיין שליט״א, דלענין סיום המתיר אכילת בשר בתשעת הימים, אפילו לימוד שטחי פוטר, ואין צריך לימוד בעיון דוקא, אבל מ״מ צריך שידע ויבין מה שלמד.

וראיתי בגיליון אוצרות השבת דחסידי מוהר״ש הצדיק מיבנאל (עלון מס׳ 27 פר׳ אמור) שהביאו שו״ת עם הגר״ח קניבסקי, ומובא בסגנון זה: שאלה: האם גמרא בלי רש״י נחשב לסיום? מרן זי״ע: כן, גם בימי אביי שאמר עבידנא יומא טבא לרבנן היה הלימוד בלי רש״י. ע״כ.

ואם הרהר כמה שורות בגמרא ואפילו השמיטן לא מעכב'.

◆ באר מים חיים ◆

ומבואר בשו"ת אפרקסתא דעניא (סימן קנד) שלעשות סיום אפשר אף אם לא הבין המסכת היטב, משום דאותיות התוה"ק עכ"פ פועלים פעולתם, אבל לפטור עצמו מתענית בכורים, אפשר שמהני רק אם הבין את המסכתא היטב.

ולפי"ז אולי ה"ה לענין אכילת בשר בתשעת הימים, וכ"כ מו"ר הגר"י טשזנר בשערי נחמה (עמוד נט אות י).

ובשו"ת אור לציון (ח"ג פי"ב תשובה א) כתב שיכול לעשות סעודת סיום רק אם למד את הגמרא בהבנה עם פירוש רש"י.

ודעת הגרש"ז אויערבך (שלמי מועד פרק צ עמוד תפו) דבסעודת הסיום צריך המסיים לדעת היטב את המסכת שלמד, ורק אז הוי סעודת מצוה, אבל אלו שעברו על המסכת כדי לסיימה, ולא הבינו את כל מה שלמדו, לא מיקרי סעודת מצוה.

ואי יש כמה השמטות במסכתא מהצנזורה, לית ביה בית מיחוש, כמבואר בשו"ת ארץ צבי (ח"ב סימן עד) דמה שחסר ע"י ה"צנזור" ואינו מצוי אצל שום בן תורה כמעט, רק למיעוטא דמיעוטא, ואין מרגיש בעצמו שחסר לו מאומה להשלמת המסכתא, כיון שאין דרך שום בן תורה ללמוד זה, וגם הוא אינו עתיד ללומדה, ואין זה מונע שמחתו והפקת רצונו, וכיון שיש לו שמחה של מצוה שלימה, שוב יוצא ידי חובתו בסיום המסכת של משניות לבד, כמו שהיה בימי הגמ' בטרם שסידרו ר"א ורבינא ש"ס בבלי. עיין שם.

' **הנה** אם הרהר בלימודו איזה שורות בגמרא, או אפילו השמיטן, כתב בתשו' אור לציון (ח"ג פי"ב תשובה א) דחשיב סיומא. וכן דעת הגרש"ז אויערבך (הליכות שלמה פסח פ"ח ס"ב) שכיון שהשלים לימוד רוב המסכת בכל סוגיותיה ועניניה נחשב ככל סיום מסכת, דסו"ס שמח הוא בשמחת הסיום.

וראיתי בגיליון אוצרות השבת דחסידי מוהר"ש הצדיק מיבנאל (עלון מס' 27 פר' אמור) שהביאו שו"ת עם הגר"ח קניבסקי, ומובא בסגנון זה: שאלה: חיסר קצת במסכת, האם נחשב סיום? מרן זי"ע: אין זה קריאת התורה שכל אות מעכבת, אלא כשחיסר סוגיא שלימה. ע"כ.

אולם לכאורה מדברי הארץ צבי (ח"ב עד) שטרח למצוא טעמים מדוע השמטות הצנזורה לא מעכבות את הסיום, מוכח שלחסר אפילו כמה שורות מעכב, רק דמחמת הצנזורה אין זה מעכב, דלא מעכב השמחה, וכן דלא שייר בקנינו, עיין שם מה שביאר.

ואף הלומד שלא כסדר מהני'[א]. ואף על מסכת תמיד מהני לעשות סיום'[ב]. ואם כמה אנשים סיימו ביחד נחלקו הפוסקים האם מהני'[ג]. ואם לומד משנה וסיים מסכת אחת,

◆ באר מים חיים ◆

וכ"ד הגרי"ש אלישיב (אשרי האיש ח"ג פנ"ה אות י) דרק אם למד במחשבה היינו שקרא את שורות הגמרא במחשבה בלי להוציא התיבות מהפה, חשיב סיום, שהרי יש לו שמחה שגמר, וכן הדין בשומע שיעור. ומבואר דאם לא למד במחשבה כלל, לא חשיב סיום.

[א] **כן** כתב באור לציון (שם) דאף הלומד שלא כסדר שפיר דמי. וכ"כ בתשו' מנחת יצחק (ח"ב סימן צג אות ה) דהרי מצות ת"ת מקיים בכל אופן שלומד, דדוקא במגילה קיי"ל שהקורא למפרע לא יצא, דנלמד מקראי, וכדאיתא במס' מגילה (דף יח:), ובקריאת התורה קי"ל דבדיעבד אם דילג באמצע חוזר וקורא אפילו אחרי שהחזיר את התורה את מה שדילג כמבואר בשו"ע (או"ח סימן קלז ס"ג), אף שלא קרא כסדר, וממילא כיון שבצירוף ממה שלמד בתחילתו וסופו סיים כל המסכת, ויש שמחת הנפש שזכה לזה, ממילא הוי סעודת מצוה. עכ"ד. וכ"כ בשו"ת בצל החכמה (ח"ב סימן כח) דחשיב סיום, דסו"ס השלים את המסכת ויש לו שמחה. ואולם כתב (שם אות ג) דמ"מ לכתחילה היה טוב להשאיר קצת בסוף המסכת, כדי לסיים בו בציבור, כי היכי שלא יעשה דבר התמוה לרבים, ויחשבו בטעות שאפשר לעשות סיום לתענית בכורים גם באמצע המס', אולם בודאי שאין זה מעכב כנ"ל. וכ"כ בחזו"ע (פסח עמוד ריב סוף הערה מח) דהלומד מסכת שלא כסדרה מהני, ושמחת הסיום במקומה עומדת.

[ב] **באורחות** רבינו (ח"ב עמוד נז) מובא דדעת הגרי"י קניבסקי שעל מסכת "תמיד" אפשר לעשות סיום. וכ"ד הגרי"ש אלישיב (אשרי האיש ח"ג פנ"ה אות יד) וכן דעת האול"צ (ח"ג פי"ב סימן א).

ולפי"ז מבואר דל"צ שיהיה גמרא על כל המשניות, ולכן בירושלמי שיש מסכתות שאין גמרא על כל המשניות, ג"כ חשיב סיום, וכגון מסכת מכות שיש בירושלמי גמרא רק על פרק הראשון והשני, ולהנ"ל אם סיים את כל המשניות אין זה מעכב.

[ג] **הנה** בשו"ת קנין תורה (ח"ב סימן בן) כתב להתיר לעשות סיום גם כשמחלקים בין כמה אנשים. וכ"כ בשו"ת בית ישראל (ח"א סימן מז) דבמקום שיש חברת משניות שמחלקים הששה סדרי משנה לבני החבורה, ראוי שיעשו חבורה זו את הסיום על זה בערב פסח, שזה בודאי נקרא סעודת מצוה. ע"כ.

ועיין בשו"ת דברי יציב (או"ח סימן צד) דהנה בחוות יאיר (סימן ע) כתב, וכן סעודת חבורה שלומדים יחד כשגמרו ספר, עיין שם, וצ"ב כוונתו דאם גמרו וסיימו ביחד מסכת, הרי כבר אמר מקודם דסעודת סיום הוי סעודת מצוה, ומאי קמ"ל דכשלומדים בחבורה.

◆ באר מים חיים ◆

וביאר דיתכן לפרש הכוונה, שהחבורה חילקו ספר או מסכת לפרקים וכל אחד למד פרק, וע״י החבורה בכללה נגמר הספר, שגם סיום כזה הוי סעודת מצוה, ולפי״ז נתחדש לן דגם חלוקת מס׳ לפרקים שפיר דמי, דהוי כאילו כולם ביחד למדו המס׳ כולה, ואפשר דהוא מטעם ערבות. ודו״ק.

ושם בחו״י הובא, דהסעודת מצוה של סיום מסכת יכולים לעשות יום שלאחריו כנהוג, שהרי שלמה המלך ע״ה עשה משתה ז׳ ימים, ואפשר שגם אחר אחריו, כמש״כ גבי ז׳ ברכות מחמת הילולא. עיין שם. ואפשר שלזה המנהג שמחלקין ש״ס לשנה, ואם אחד יגמור תיכף והאחרים בסוף השנה, מ״מ יכול הוא לעשות הסיום יחד עמהם, וכמו בכתובות (דף ח.) בנישואין אמר ר״פ משמיה דרבא דא״ל מחמת הילולא עד תריסר ירחי שתא. ודו״ק.

וכתב עוד הדברי יציב, דיתכן שמקור הדבר הוא ממה דאיתא בספר חסידים (סימן רסא) אהוב לך את המצוה הדומה למת מצוה וכו׳, ואם תראה שאין חוששין ללמוד מועד קטן ופרק מי שמתו אתה תלמדם וכו׳, אהוב אותם מס׳ ואותן הלכות שבני אדם אין רגילים בהם וכו׳, אמרה מוע״ק והדומה לה רבש״ע למה אין עוסקין בי כשאר מס׳ וכו׳. עיין שם.

ולזה המנהג שמתאחדין בחבורה ומחלקין כל המסכתות, ואם לא היו עושין כך היתה מוע״ק וכדו׳ מקטרגים ומתרעמים על הלומדים שאר המס׳ למה אין עוסקין בנו, ועי״ז שמחלקין כל הש״ס מבטלים הקטרוג מהלומדים האחרים.

וכן במסכתא אחת להנ״ל בחו״י, כיון שישנם פרקים כמו מי שמתו וכנ״ל, וכן ישנם פרקים קשים שבני אדם אין רגילין בהן כמו פרק ערוגה במס׳ כלאים וכדו׳, וממילא יוגרם קטרוג, ולזה כשמחלקים כל הפרקים במס׳ נמתק הפגם והקטרוג, וכשמסיימים הוי שמחה גדולה שנתבטל הקטרוג.

ועוד גם זאת שם בספר חסידים (סימן תתריב) תלמיד אחד שאל לחכם אמר כשאני מסיים סדר או מסכתא יבוא לי שום צער וכו׳, א״ל החכם א״כ אל תכתוב שמך בספר וכשתכתוב שום ספר וכו׳. עיין שם. ואף דשם מיירי בכתיבה, מ״מ נראה דאיזה קטרוג ונזק יכול להיות בסיום הספר, וא״כ כשנתווסף לזה ח״ו ההתרעמות של המס׳ והפרקים שאינן נלמדין כ״כ, יכול ח״ו לגרום נזק ורעותא. וגם הלומד מס׳ מו״ק יתכן שיגרם לו נזק כמ״ש בספר חסידים, וידוע מהחת״ס כשהתחיל ללמוד מס׳ חולין גזר תענית, והוא בספר הזכרון והוא מביא כן מהס״ח. עיין שם. [ועיין יוסף אומץ יוזפא (ח״ב בדיני סדר הלימוד בעצמו עמוד ע״ר בנדמ״ח)], וכן מס׳ אהלות ונגעים איכא הך טעמא דספר חסידים.

ובאמת היה המנהג אצלנו כשחלקו ש״ס חלקו גם משניות, ומהאי טעמא הנ״ל שלא יוגרם קטרוג מהמס׳ והפרקים שאינם נלמדים, ולזה השמחה גדולה שב״ה סיימו בלי שום מכשול

ג"כ מהני, ויש מפקפקים בזה ומצריכים שילמד עם פירוש תוס' יו"ט שאז הוא כלומד גמרא, או שהוא ת"ח וכשלומד המשנה הוא מחשב את דברי הגמרא על המשנה"י.

◆ באר מים חיים ◆

ונתבטל הקטרוג של המס', ולזה דייקא השמחה ביום שלאחריו ואחר אחריו כמש"כ שם בחו"י, כשראו שבעז"ה לא ניזקו ולא נפגמו וכולם כאחד שלמים וקיימים.

ושם בספר חסידים (סימן שסז) יש צדיקים שהם עשו יחדיו זכיות כגון חברים שמתיעצים יחדיו לעשות המצוה או לומדים יחד וכו' ויש צדיק וכו' ופעמים לוקה בזרע זכרים וכו'. עיין שם. ובהפירוש שם כתב (אות א) וז"ל: כשעשו זכיות ביחד, הם זוכין לשני עולמות שיש להם עשירות ובנים וכו', ומייתי ראיה דכתיב (תהילים קמט) יעלזו וכו'. עיין שם. ולזה נגד החששות הנ"ל (דספר חסידים סימן רסא וסימן תתריב) התלמוד תורה דרבים ממתקן ומבטלן שח"ו לא יוזקו ולא יוגרם שום מכשול, והוי כסעודת הודאה על הנס.

ואתי שפיר לפי"ז ההמשך שם בחו"י, סעודה שעושה בעל הנס וכו' או סעודה שעושה מי שנתן ס"ת וכלי קודש לביהכ"נ, וכן סעודת חבורה שלומדים יחד כשגמרו ספר, שהוא כולל סעודה שעושה בעל הנס שלא ניזוק וסעודת שמחה כמו בכלי קודש, וזה נגרם ע"י שהם חבורה ובכח תלמוד תורה דרבים נעשה להם הנס שלא ניזוקו, וכמ"ש בספר חסידים (סימן שסז). ודו"ק. עכ"ד.

ואולם הגרע"י בחזו"ע (ארבע תעניות עמוד קצט סוף עמודה ב, פסח עמוד ריא סוף הערה מה) כתב אדברי קנין תורה הנז', לא שמיעה לי, כלומר לא סבירא לי, שהיא קולא יתירה. ודוק. וכן דעת הגרי"ש אלישיב (דולה ומשקה עמוד שיח הערה 3, אשרי האיש ח"ג פנ"ה אות יא) שאינו נחשב לסיום, אלא דוקא אם אדם אחד סיים בעצמו את כל המסכת, ולא ע"י חלוקת המס' לכמה אנשים.

ואגב גררא ראיתי להעתיק בנ"ט מש"כ בשדי חמד (מערכת מ סוף כלל קצח) דמצוה שעושים אותה הרבה בני אדם בשותפות, אזי כל אחד נוטל שכר כאילו עשאה כולה לבדו, ומטעם זה נוהגים כל בית ישראל לעשות חבורת ש"ס ומחלקים הש"ס בין כמה בני אדם, וכל אחד לוקח מסכת אחת, ועושים סיום פ"א בשנה, ושורת הדין נותנת שיטול כל אחד שכר כאילו למד כל הש"ס כולו. עכ"ד.

י"ד הנה לענין לימוד משניות, עיין בשו"ת בנין שלמה (סימן נט) שכתב שאף סיום מסכת משניות חשיב סעודת מצוה, ולכך כתב שאם לומד המשנה בעיון ובהבנה עם פירוש רע"ב יש להקל, וכן הנהיג הרה"ק האדמו"ר ר' ישראל מרוז'ין, והובא באורחות חיים החדש (סימן תקנא סקל"ה) שאפילו אם לומד מסכת משניות הסיום הוי סעודת מצוה, וכן ציוה לשומעי לקחו שילמדו מסכת משניות ושיאכלו בשר בימים אלו.

◆ באר מים חיים ◆

וכ״כ בשו״ת אפרקסתא דעניא (סימן קנד) שאם הוא מבין מה שלומד על ידי הפירושים, אפילו אין סוגיית הגמרא שגורה בפיו בודאי מצוה רבה של תלמוד תורה בידו, וגם על זה נאמר (תהילים יט) פיקודי ה׳ ישרים משמחי לב, וכן הוכיח מדברי היש״ש שכל המשלים מצוה נחשב ליו״ט, ואין לך מצוה גדולה מזו.

וכבר אמרו חז״ל (ב״ב דף קמה:) וטוב לב משתה תמיד, זה בעל משנה, ואפילו לרבא שם דאמר אלו בעלי תלמוד, מ״מ מודה במשניות שלנו שעיטרום בפירושים נכונים אליבא דהלכתא ולפי מסקנת הגמרא דשפיר דמי. וע״ע להרב תוס׳ יו״ט (בפתיחתו לפירושו על המשניות).

ועיין בשו״ת משנ״י (ח״ה סימן צו אות א) שכתב דרק אם למד המשניות עם פירוש רע״ב ותוס׳ יו״ט או זרעים וטהרות עם ר״מ ור״ש או סדר משניות שלם או כל ששה סדרי משנה, וגם הוא רגיל לעשות סיום בכה״ג גם בשאר ימות השנה, אז ״אולי״ מותר כמו כן בתשעת הימים. עש״ע.

וכן דעת המהרש״ם בדעת תורה (סימן תקנא ד״ה וראיתי) בשם הגה״ק אב״ד קאמינקא שגם אחר סיום משניות הוי סעודת מצוה לאכול בשר בשבוע שחל בו תשעה באב.

וכן הסיק בשו״ת בית אב״י (ח״ב סו״ס בן) דאף שלענין תענית בכורות לא נהגו להקל בזה, מ״מ לענין תשעה באב אפשר להקל בזה, דתענית בכורות מקורה ממס׳ סופרים (פרק כא ה״א), משא״כ איסור אכילת בשר בתשעה באב הוא ממנהג שנהגו כן. וסיים וז״ל: לכן נראה לדינא דלאכול בשר אחר ראש חודש אב יש להקל בסיום מסכת משניות עם פירוש הרע״ב והתוס׳ יו״ט בעיון, ומכל שכן בלימוד בחבורה לפני רבים כו׳, דלימוד ברבים נקרא מסכת (כמבואר ברש״י גיטין דף נט. ד״ה שאול), ולכן על ידי לימוד פירושי הראשונים הוי כמו שלומד גם הגמרא.

וחזינן לגדולים וטובים שהקילו בזה הרבה, אע״פ שלא היו ח״ו להוטים אחר אכילת הבשר, והיו פרושים מכל נדנוד של איסור הרחק כמטחוי קשת, וגם כת״ר הביא בשם זקינו הגאון בעל קול אריה זצ״ל, ושמעתי בשם הגה״ק מרן אדמו״ר מהרי״ד מבעלזא זצ״ל שאמר בטעמא דמילתא משום כיון דחורבן בית מקדשינו היה משום עזיבת התורה, רצו בזה להראות שע״י לימוד התורה יתהפכו הימים האלו לששון ולשמחה ולמועדים טובים, יה״ר שיהיה במהרה דידן. עכ״ל.

ועיין בפסקי תשובה (הג״ה לסימן קצד) שהביא שהרה״ק מרוזין זצ״ל עשה סעודת מצוה בסיום מסכת משניות, ואכל בשר במוצאי ט׳ באב. עיין שם.

◆ באר מים חיים ◆

וכן העלה בשו״ת משיב שלום (סימן רל) דלימוד משניות עם פירוש הוא כלימוד הגמרא, אלא שלא נהגו העולם לעשות סיום מסכת בערב פסח אלא על מסכת גמרא, אמנם לענין תשעת הימים יש להקל גם בסיום מסכת משניות.

וכן העלה בשו״ת בית ישראל לנדא (סימן מז) שהמיקל לאכול בערב פסח בסיום משניות שלמד בעיון יש לו על מי לסמוך, אך לא ראה מי שעשה כן בערב פסח במקום התענית, ויותר טוב הסיום שעושים על המסכתות קטנות שיש להם יותר גדר של מסכת גמרא.

וכתב שאביו ר׳ שלום לנדא שהיה בכור, כאשר לא היה לו פנאי לסיים מסכת גמרא היה מסיים מסכת כלה, והאריך להוכיח ההיתר בזה.

ובפתחא זוטא (סימן תע אות ג) כתב בשם מהר״ש קלוגר דאי עושה סיום על מסכת כלה אם לומד אותה דרך לימודו, הסיום הוי סעודת מצוה, ומותר לאכול שם בשר בימים אלו, וגם אי מסיים מס׳ דרך ארץ או מסכת סופרים הוי כסיום שאר מסכתות.

וכן ראיתי בשו״ת פני מבין (או״ח סימן קג) דאף סיום על מס׳ קטנה כמו מס׳ סופרים או מס׳ כלה או אבות דרבי נתן, כשולמדה עם פירוש ומבין כפי יכולתו, בודאי הוי שמחה וחשיב סעודת מצוה, אולם אם לומד במרוצה בלי שום יגיעה רק בהעברה בעלמא בודאי לא נחשב לשמחה גמורה שיהיה יו״ט. ע״כ. וכ״כ בשו״ת משיב שלום (סימן רל).

ועיין בדברי הגרע״י בתשו׳ יבי״א (ח״א חאו״ח סימן כו אות ט-י) ובתשו׳ יחוה דעת (ח״א סימן מ) דאם לומד משנה בהבנה מהני, אך יעשה את הסיום רק לעצמו, או בגוונא שלמדו בציבור יעשו בציבור רק מי שלמד, אבל אין ראוי להזמין גם אחרים שיאכלו עימו בשר ויין. וכ״כ בחזונו (פסח עמוד רי-א) לענין תענית בכורות, דלא כדאי לפטור ע״י סיום מסכת אנשים אחרים שלא למדו איתו את המסכת. עכ״ד.

והראיה שאפשר לעשות סיום על מסכת משניות, דהא אביי שהיה עושה סעודה בסיום מסכת, ודאי לא היה גמרא כאצלינו, והיה הרי רק משניות, לכן שפיר מוכח שהוי סעודת מצוה. וכן הוכיח בשו״ת בית ישראל (שם) ובשו״ת בית אב״י (שם).

ואולם בשו״ת פרי השדה (ח״ב סימן צב אות ב) דחה ראיה זו, דאביי ידע גם את הגמרא שעל המשניות, וכשלמד משניות ידע אז כל מה שאמרו בגמרא, לכך הוי סעודת מצוה, משא״כ אנו שלא יודעים את כל הגמרא. אך הסיק (ח״ג סימן צא) דבמקום שהוא ת״ח ושגור בפיו קצת גמרא, וע״י הפירושים מבין את המשנה, שפיר יכול לעשות סיום.

ובשו״ת אור לציון (ח״ג פי״ב תשובה א) כתב לענין תענית בכורות בערב פסח, שאין לעשות סיום על משניות, ואף במסכת שאין עליה גמרא אין לערוך סיום.

◆ באר מים חיים ◆

וכ״ד הגרש״ז אויערבאך (הליכות שלמה פסח אורחות הלכה הערה 6) שלענין תענית בכורים בערב פסח אין סומכין על סיום מסכת משניות אלא על לימוד גמרא. ומ״מ כנשאל פעם בליל ערב פסח ע״י חייל ששהה במקום שלא היה שם מסיים מסכת, ודעת רבינו היתה שיש להקל לו שלא יתענה, הורה לו שילמד בלילה זה ולמחרתו מסכת אבות (מתוך הסידור) וכשישלימנה יפסיק תעניתו. ומובא שם שדעת הגרש״ז שאף שמצינו שהקלו טובא בתענית זו, מ״מ יש לדקדק בכל כגון דא שיהיה בדרך סיום של לימוד מסוים, כדי שלא יקל ענין התענית אצל השואל. עיין שם.

ואולי לענין תשעת הימים, יש יותר להקל כמבואר בפוסקים הנ״ל, ואפשר דגם מרנן האור לציון והגרשז״א זצוק״ל יודו בזה. וצ״ע.

ועיין בשו״ת ארץ צבי (ח״ב סימן עד) שכתב בהאי ענינא, דבאמת ראוי שגם מסכת משניות יחשב סיום, דהרי שורש הדבר בגמ׳ (שבת דף קיח:) תיתי לי דכי חזינא צורבא מרבנן דשלים מסכתיה, עבידנא יומא טובא לרבנן, והרי בימי הגמ׳ עדיין לא היה נסדר הגמ׳ רק המשניות לבד, הנה מבואר להדיא, דמסכת של משניות לבד, ג״כ הוי סיום מסכת.

אמנם באשר דעיקר היו״ט הוא מחמת שהוא שמחה של מצוה, נראה דבעינן תרתי, שיהיה סיום, וגם יהיה לו שמחה מזה, ובימי הגמ׳ שעדיין לא היה נסדר הגמ׳ היה לו שמחה מסיום מסכת משניות שהיה אז דבר שלם לעצמו, משא״כ אחר שסידרו רב אשי ורבינא הגמ׳, אינו מוצא קורת רוח והפקת רצון בסיום מסכת משניות, ואף שהוא סיום מסכת לא חשיב שמחה של מצוה, דאנן סהדי שאינו שבע רצון מזה עדיין, כיון שיודע בעצמו שחסר לו עדיין הגמרא על המסכת.

וכעי״ז איתא בר״ה (דף כח.) מצוות לאו ליהנות ניתנו, ופירש״י: לעול על צוואריהן ניתנו. עכ״ל. שמעתי קושיא ומטו בה משמיה דגברא רבא וקדוש ה׳ מכובד (אומרים זאת בשם מרן החידושי הרי״ם מגור זצ״ל, ובספר שיח שרפי קודש ח״ד אות קז מביא זאת בשם השפת אמת מגור זצ״ל) דהרי זה עצמו הנאה מה שנפטר מן העול, ותירץ כיון דמצוה גוררת מצוה, א״כ תיכף חל עליו עול מצוה אחרת. ע״כ שמעתי. וכל שכן בנידון דידן, דעדיין לא נפטר לגמרי מהעול של מצוה זו שעדיין צריך ללמוד הגמ׳ אשר עליה, אין שמחתו שלימה ולא חשיבא שמחה של מצוה.

וי״ל בלשון אחרת, דלעולם ראוי שגם סיום מסכת משניות יחשב סיום, כמבואר בגמ׳, וצ״ל דשאני בימי הגמ׳ שאז לא היה יותר, היה זה חשוב דבר שלם, כעין דאמרינן גיטין (דף מג.) התם שייר בקנינו הכא לא שייר בקנינו, וכן בנידון דידן כיון דהיום יש לנו במס׳ זו יותר, והוא משייר לא חשיב סיום, ודון מינה ומינה דכל זה כשהיה אפשר לנו ללמוד השאר. עיין שם.

ואם סיים סדר שלם ודאי דמהני[טו]. ואם סיים מקרא בעיון הוי סעודת מצוה, ואם סיים נ"ך נחלקו הפוסקים האם מהני[טז].

◆ באר מים חיים ◆

[טו] **כ"כ** בשו"ת בצל החכמה (ח"ב סימן צט) שרק בסיום סדר שלם של משניות חשיב סעודת מצוה, ולא במסכת אחת. וכ"ד הגר"ש ואזנר זצוק"ל (קובץ מבית לוי ח"ז עמוד כז) שסיום סדר משניות נחשב סיום. וכ"ד ר' יוד'ל שפירא זצוק"ל (דרכי יהודא לידידי הרה"ג הגר"מ חליוה שליט"א, עניני המועדים אות ב) דמהני סיום כזה לפטור תענית בכורים בערב פסח. ושו"ר שהאריך בזה בספר הנפלא ענפי משה לידידי הרה"ג ר' משה חליוה שליט"א (בין המצרים בסימן טז) עש"ב. וע"ע בדבריו בספרו ענפי משה על עניני פסח (סימן רח).

וכן מבואר בשו"ת פני מבין (או"ח סימן קג) דלא נהגו לעשות סיום רק אם סיים סדר שלם של משניות, דעיקר שמחת הסיום הוא על מה שיגע וזכה לסיים מסכת, ובמשניות שלומדים כפשוטו יש אפשרות לסיים כמה וכמה מסכות בשעות שתים שהן ארבע. עיין שם.

[טז] **אם** לומד מקרא בעיון, כתב בשו"ת בית אב"י (סימן בן) דאם סיים שפיר הוי סעודת מצוה. וכ"כ באגרות משה (או"ח ח"א סימן קנז) והוסיף שהוא בתנאי שלמדו המקרא לפי פירוש רבותינו הראשונים, אבל לא בפירוש אינשי דעלמא שלא תמיד מכוונים לאמת, ובהרבה מהם יש כעין גילוי פנים בתורה שלא כהלכה. ועיין להלן שהבאתי דבריו בשלימות.

ולכאורה יש לזה ראיה מפורשת מהמדרש (שיהש"ר פר' א פסוק א אות ט) וז"ל: א"ר אלעזר מכאן שעושין סעודה לגומרה של תורה, א"ר יודן ללמדך שכל מי שמלמד תורה ברבים זוכה ששורה עליו רוה"ק, שכך עשה שלמה שלמד ושרתה עליו רוה"ק ואמר ג' ספרים משלי וקהלת ושיר השירים. ע"כ. וכ"ה בקה"ר (פר' א פסוק א אות א).

ולמד מכאן האו"ז (ח"ב הלכות סוכה סימן שכ) לעשות שמחה ביום שמחת תורה שאז אנו שמחים על סיום התורה הקדושה, וז"ל: ובתשיעי ספק שמיני אנו עושין שמחת תורה, ומסיימין התורה ומתחילין בראשית, וחתני תורה עושין סעודה לכבוד גמר תורה. ובמלכותנו בשושני"א עושים חתני תורה סעודה גמורה ומזמנין מבני הקהל ונותנים להם מאכלים טובים אווזות ותרנגולין.

ומצאתי עיקרו של מנהג אני המחבר יצחק בר' משה נב"ה בתחילת מדרש שיה"ש ויבוא ירושלים ויעמוד לפני ארון ברית ה' (מ"א ג), א"ר יצחק מיכן שעושין סעודה לגומרה של תורה, גבי שלמה המלך כתיב (שם) הנה עשיתי כדבריך, הנה נתתי לך לב חכם ונבון אשר כמוך לא היה לפניך ואחריך לא יקום כמוך, וכתיב (שם) ויקץ שלמה והנה חלום ויבוא ירושלים ויעמוד לפני ארון ברית ה', ויעל עולות ויעש שלמים ויעש משתה לכל עבדיו, הנה

◆ באר מים חיים ◆

כשנתן לו הקב״ה חכמה – לכבוד החכמה עשה משתה, ומיכן למד ר׳ יצחק שהגומר תורה שכולה חכמה שצריך לעשות סעודה ומשתה. ע״כ. וכ״ה בהגהות אשירי (סוכה פ״ד סימן ו).

וכן איתא באורחות חיים (ח״א הלכות תלמוד תורה אות כד) וז״ל: ונהגו לעשות סעודה ביום סיום הספר, והטעם כו׳, ולכך עושין סעודות גדולות ג״כ ביום שמחת תורה לכבוד סיום התורה. עכ״ל.

וכ״ה באשכול (הל׳ סוכה דף קעג:) ובמנהגי מהר״א טירנא (מנהגי שמיני עצרת אות ט) וכ״פ בטור וב״י (סימן תרסט) וברמ״א (שם) וכ״ה במטה משה (סימן תתקעו) ובקיצור שו״ע (סימן קלח ס״י) ובלבוש (סימן תרסט) ובערוך השולחן (שם ס״ב).

מכל זה נלמד דיש מצוה גדולה לעשות סיום אף על מקרא, דהא המקור לעשיית שמחה ביום שמחת תורה, הוא על מה שאנו מסיימין את המקרא.

ואולם בשו״ת אגרות משה (או״ח ח״א סימן קנז) כתב שאין זה ראיה ברורה, דסיום על קריאת התורה שהוא קביעות לכל ישראל אפשר דשאני, ואין ללמוד מכאן סיום על כל סיום מקרא.

אך מ״מ כתב האגרות משה, שהדין אמת דאף לימוד בעיון הספרים של תורה שבכתב נמי יש להחשיב הסיום סעודת מצוה, דהא מצינו דלאו דוקא סיום מסכת הוי סעודת מצוה, אלא כל מצוה שנמשכה משך זמן – נמי יש שמחה בסיומה, כדאיתא ברשב״ם (ב״ב דף קכא:) בטעם רבה ור׳ יוסף דיו״ט של חמישה עשר באב הוא משום שפוסקין בו מלכרות עצים למערכה לפי שבאותו יום היו משלימין מצוה גדולה כזאת. ואף שלא מצינו חיוב ומצוה לעשות סעודה בחמישה עשר באב, ומסתבר דאף בזמנם שגמרו ממש המצוה נמי לא עשו סעודה רק יום טוב בעלמא שלא להתענות, הוא משום דלא היו אנשים מיוחדים שהם עשו כל המצוה אלא זה מעט וזה מעט עד שגמרו, והוי הגמר לכלל ישראל בכולל ולא לכל אחד בפרט, ולכן לא חייבו בסעודה אלא לעשות יום טוב בעלמא לכל ישראל.

אבל עכ״פ יש ללמוד מזה שיש לעשות שמחה לגמר כל מצוה, ולכן באנשים מיוחדים שעושין מצוה משך זמן, יש להן לעשות סעודה לשמחתם, כי שמחה אחרת כמו לעשות את היום ליו״ט לא שייך ביחידים, אבל סעודה הא מצינו שעושין יחידים לגמר מצותם בסיום מסכת, וכמו כן הוא לגמר מצוה אחרת, מאחר שחזינן שיש לעשות שמחה בגמר כל מצוה. ועוד אפשר שאף שלא חייבו בסעודה בגמר מצות כריתת עצים, מ״מ אם עשו סעודה היתה סעודת מצוה.

ועיין בבביאור הגר״א (יו״ד סוף סימן רמו סקע״ו) שהוכיח מהרשב״ם לזה שבסיום מסכת צריך לשמוח ונקראית סעודת מצוה. ומפורש בנמוק״י (ב״ב שם) בסתמא בכל מצוה שכשהשלימה עושין שמחה ומשתה ויו״ט. עיין שם.

◆ באר מים חיים ◆

וא״כ ודאי יש ללמוד מזה שגם לימוד מקרא בחבורה שנמשך איזה זמן, שלא גרע מכל מצוה שיש לעשות שמחה ומשתה, והיא נחשבת סעודת מצוה כשגומרין איזה ספר כשלמדו בעיון. אבל פשוט שהוא רק כשלמדו כפי פירוש אמת, שהוא כאחד מפירושי רבותינו הראשונים, ולא בפירושים מאנשים דעלמא שרובן בדואים ואינם אמת, והרבה יש גם כעין מגלה פנים בתורה שלא כהלכה. עכ״ד.

ולענין סיום ספר נביא או כתובים, הנה בשו״ת האלף לך שלמה (או״ח סימן שפו) כתב דגם בסיום בנביא אחד בערב פסח אין צריך להתענות, אך כתב שזהו דוקא אם סיים התנ״ך לפי תומו, אך אם סיים בכוונה כדי לעשות סיום לא מהני, משא״כ בסיום מסכת מהני גם אם סיים לא לפי תומו אלא בכוונה לפטור מהתענית. ועיין בדברי החוות יאיר (סימן ע) שנראה מדבריו דגם בסיום ספר אחר הוי סעודת מצוה.

וכ״כ הפני יהושע בברכות (דף יז.) שכתב שם על הא דאיתא התם בגמרא רבי יוחנן כי הוי מסיים ספרא דאיוב, אמר סוף אדם למות, וסוף בהמה לשחיטה, והכל למיתה הם עומדים, אשרי מי שגדל בתורה ועמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו, וגדל בשם טוב, ונפטר בשם טוב מן העולם, ועליו אמר שלמה (קהלת ז) טוב שם משמן טוב, וכתב על זה הפני יהושע דרבי יוחנן כד הוי מסיים ספרא דאיוב היה רגיל לעשות סעודת סיום, כדאשכחן בשבת (דף קיח:) דאפילו בסיום מסכת הוי עביד יומא טבא לרבנן. עכ״ד.

ועיין בשו״ת משנה שכיר (או״ח סו״ס ריד) שדקדק מדברי הפנ״י דסעודת סיום על תנ״ך יותר פשוט שהוי סעודת מצוה מסיום על מסכת, והיינו מזה שכתב הפנ״י **דאפילו** בסיום מסכת הוי עביד יומא טבא לרבנן, משמע דסיום על תנ״ך הוא כל שכן דהוי סיום.

ואולם עיין בשו״ת אגרות משה (או״ל ח״ב סימן יב) שכתב דאין ראיה מהפנ״י לנידון דידן, דלימוד ר׳ יוחנן ספרא דאיוב היה בעיון רב, משא״כ אנו שלומדין רק לפי פשטות הקרא שלא בעיון גדול בעומק הדברים, ואף כשלומדים עם פירוש רש״י או מפרש גאון אחר נמי ידוע שאין הלימוד בשימת הלב ומחשבתו כמו בלימוד משנה וגמ׳, ולא דמי ללימוד ר׳ יוחנן לתלמידיו שהוא לדרוש כל תיבה ואות וקרי וכתיב, שזהו עיקר תורה שבע״פ לדרוש הקראי בין להלכה בין לאגדתא.

שסיום לימוד ספר מקרא זה הוא עוד יותר ראוי להחשיב סעודת מצוה מסיום מסכת, וכמפורש כן שם בפנ״י שכתב שסיום ספרא דאיוב לר׳ יוחנן הוא עוד כל שכן מסיום מסכת שנחשב סעודת מצוה, וזה הא ברור אף לכתר״ה שלדידן לא יהיה כל שכן מלימודנו בגמ׳ שסיום מסכת היא סעודת מצוה על לימודנו במקרא.

אלא מוכרחין לומר, דרק לימוד ר׳ יוחנן בספרא דאיוב שהוא לדרוש כל אות ואות, כתב הפנ״י שהוא כל שכן מסיום מסכת, וא״כ אפשר שגם על עיקר הדבר שסיום לימוד ספר

ואם סיים חלק מד׳ חלקי השו״ע חשיב סיום (וי״א דאף אם סיים הל׳ שבת וכדו׳ חשיב סיום)״.

◆ באר מים חיים ◆

מקרא נחשב סעודת מצוה הוא רק כהא דר׳ יוחנן, דשייך כהאי גוונא לדידן כשנסיים מדרש חז״ל על ספר מקרא כמו שיגמור ספרא על ויקרא, ואף ספר אגדה כמדרש רבה על בראשית וכדומה, אף שליכא כל שכן מסיום מסכת, מ״מ הוא הדין כסיום מסכת הוי, אבל לימוד המקרא לבד אף עם פירוש רש״י ואיזה גאון אחר אפשר שאין להחשיבו סעודת מצוה.

אבל לדינא הא ביארתי שם שגם זה נחשב סעודת מצוה. עכ״ד.

וכ״ד הגר״ש ואזנר (קובץ מבית לוי ח״ז עמוד כז) שהמסיים ספר מספרי הנ״ך נחשב כסיום מסכת ופטור מן התענית.

ובשו״ת בית אב״י (סימן ב) קא מחסם ביה טובא, ודעתו דאין לדמות לסוגיא בברכות הנ״ל, דר׳ יוחנן למד את זה בעומק ודרש תילי תילים של הלכות דאז מועיל, אך קריאת הפסוקים בעלמא לא חשיב סיום, ואמנם אם למד עם מדרש רבה וכדו׳, שפיר חשיב סיום. עיין שם.

ועיין בשו״ת האלך לך שלמה (או״ח סימן שפו) שרק אם למד את הנביא לפי תומו וסיים בערב פסח מהני, אך לא אם למד כדי לעשות סיום.

וביאר הסברא בדבריו בשו״ת בית אב״י (שם) דצריך לומר בטעמא דמילתא, דכיון שבלימוד המקרא הרי זה מידה ואינה מידה (ב״מ דף לג.), לכן בעינן שילמוד לפי תומו, אבל גמרא דאין לך מידה טובה וגדולה מזו, לכן בכל גווני לימוד, בסיומו הוי סעודת מצוה. עכ״ד.

״ **המסיים** חלק אחד מד׳ חלקי השו״ע בהבנה, חשיב סיום חשוב והוי סעודת מצוה, וכמש״כ בשו״ת בית אב״י (חאו״ח סימן בן) ע״פ המבואר בגמרא (דף י.) ע״פ (זכריה ח) וליוצא ולבא אין שלום, אמר רב כיון שיוצא אדם מדבר הלכה לדבר מקרא שוב אין לו שלום, וחזינן דהלכה חשיב יותר ממקרא, ולכן מי שמסיים חלק מהשו״ע ודאי דיכול לעשות סעודת מצוה, ואף למ״ד דעל מקרא לא עושים סיום, וא״כ יתכן דמרב רואים אמנם שהלכה זה יותר ממקרא אך לא בטוח דהוי בחשיבות גמרא, יש לדחות, דכיון דבזמן הזה אין פוסקים הלכה מן התלמוד, אלא לומדים ההלכה לפי מה שפסק מרן השו״ע ורבינו הרמ״א, א״כ ודאי חשיב כתלמוד ועושים סעודת מצוה.

וכן הסיק בשו״ת משנה הלכות (ח״ו סימן קסו) וז״ל: בהא באמת ראינו ראיה דנוהגים העולם לעשות סיום בגמר שו״ע או״ח או יו״ד, ואפילו לפעמים רק כשגומרים הל׳ שבת וכיוצא בזה, כידוע. עכ״ל.

ואם סיים ספר בזוהר מהני אף אם למד בלי בהבנה"ח.

◆ באר מים חיים ◆

ואולם עיין במשנ"י (ח"י סימן צג אות ד-ה) שכתב, דאף כי באמת אפשר לעשות סיום על הל' שבת או כרך אחד במשנ"ב, אך מ"מ אין להתיר בתשעת הימים לאכול בשר מחמת סיום כזה, דאין להקל באבילות על חורבן בית מקדשינו ותפארתינו שיבנה בב"א, אלא במה שנהוג בכל ישראל בסיום מסכת ממש, ויש גם ענין של למיגדר מילתא בזה – שלא יקל כל אחד לעצמו לסיים משהו ולאכול בשר. עיין שם.

יח **אם** מסיים ספר הזוהר, ג"כ יכול לעשות סיום, וכמבואר בשו"ת פרחי כהונה (או"ח סימן יג) דהנה המהרש"ל ביש"ש (ב"ק פ"ז סימן מו) נקט בלשונו סיום ספר סתם, דמשמע דלאו דוקא מסכתא. וכן הרב חוות יאיר (סימן ע) מונה והולך כמה פרטים בענין זה, וכתב, וכן סעודת חבורה שלומדים יחד כשגמרו ספר. ע"כ. וצ"ל דהך ספר שכתב אינו רצ"ל מסכתא, דההיא בהדיא קתני לה לעיל, אלא דמיירי גם כשסיימו איזה ספר מדרש וכיוצא, וקאמר מר דהוי סעודת מצוה.

א"כ דון מינה לסיום ספר הזוהר, שכל שכן הוא שעלינו לשמוח בסיום לימודו שבזכות לימודו מועיל יותר להוציאנו מעבדות לחירות בביאת משיח צדקנו בובק"א, כנזכר מזה בכמה מקומות מהזוהר, עיין פר' נשא (רע"מ דף קכד:) ובפר' בהעלותך (דף קנג:), וכמש"כ הגאון כה"ר יצחק דלטאש ז"ל בפסקו שהוא בתחילת הזוהר ויאירו עיניך. ומה גם שהוא מלא על כל גדותיו ממשניות ובריייתות ובכלל מסכתות נחשב. וזאת לפנים בישראל שבסיום ספר הזוהר עושין סעודות גדולות ורבה השמחה בהם. ובודאי פשוט שסיום לימודו וסעודה לשם זה הוא בכלל סעודת מצוה. עכ"ד.

וכן מבואר בשו"ת יבי"א (ח"א או"ח סימן כו אות י) והניף ידו שנית (ח"ד או"ח סימן יג אות ג) בשם הרב פרחי כהונה (חאו"ח סימן יג) דאם מסיים ספר הזוהר, ג"כ יכול לעשות סיום, ומהני זה לפטור בתענית בכורות, ואפילו שלומד בלי להבין, יש לומר דחשיב סיום, והנוהגים לסמוך על זה, יש להם על מה שיסמכו. וכ"כ בחזונו (פסח עמוד ריא) דלימוד הזוהר אע"פ שאינו מבין בעניני סודות שבו, נחשב לימוד והסיום שלו פוטרת מתענית בכורות. (ועיין בשו"ת אפרקסתא דעניא ח"א חאו"ח סימן קנד).

וכתב ג"ע הרב חיד"א בעבודת הקודש (מורה באצבע סימן ב אות מד) וז"ל: לימוד ספר הזוהר מרומם על כל לימוד בשגם לא ידע מאי קאמר, ואף שיטעה בקריאתו, והוא תיקון גדול לנשמה, ולפי שהגם דכל התורה שמותיו של הקב"ה מ"מ נתלבשה בכמה סיפורים ואדם הקורא ומבין הסיפורים נותן דעתו על הפשט הפשוט, אבל ספר הזוהר הן הסודות עצמם בגלוי, והקורא יודע שהם סודות וסתרי תורה אלא שאינו מבין מקוצר המשיג ועומק המושג.

◆ באר מים חיים ◆

עכ״ל. וכ״כ בשם הגדולים (מערכת ספרים אות לג) וכ״כ מוהר״ח פלאג׳י בספר נפש חיים (מערכת ז אות ד) ובספר זכירה לחיים (ח״ב במדבר דף נג:).

מבואר דהלומר ספר הזוהר ללא הבנה כלל, ג״כ חשיב לימוד.

וכ״כ הרמ״ק בספר אור נערב (סוף חלק ה) וז״ל: כי העוסק בחכמה זו וממלא פיו בה, בלי ספק ממלא ליבו יראת שמים ויראת חטא ויוסיף אומץ בעבודה, וזה בדוק ומנוסה, כי אפילו גירסת לשון הזוהר יראה אל האדם שמחה בנפש ביראת ה׳ כאילו עוסק עם הצדיקים בגן עדן, ואם גברא לא חזי מזליה חזי, כי אין ספק שזה עיקר עסק התורה בגן עדן עם הצדיקים. עכ״ל.

וכ״כ הרמח״ל בדרך עץ חיים (בסופו) וז״ל: כתיב ״והגית״ בו יומם ולילה, ולא כתיב ״והבנת״ בו יומם ולילה, אם תבין – תבין, ואם לא – שכר לימוד בידך, והא ראיה מספר הזוהר שאע״פ שאינו מבין, הלשון מסוגל לנשמה. עכ״ל.

והרמ״ז בפירושו לזוהר (דף קעג.) כתב וז״ל: ולימוד מאמרי הזוהר מעורר את האהבה עד שתחפץ בלגלוג וגמגום איש הוגה ושוגה באהבתה וכו׳, וקריאתו זו היא הילולו, אף כי גירסא בעלמא. עכ״ל.

ועוד כתב (בהגהותיו לספר הכוונות) וז״ל: וגם כי סתומים וחתומים הדברים, אל נא תמנע מקריאתם, כי ברית כרותה לשפתיים הנוטפות מור באימה ורעותא דליבא בהני כבשא דרחמנא שאינם חוזרות ריקם. עכ״ל.

וכתב בתיקון ליל שבועות למהרנ״ש (שבסוף ספר טוב הארץ) וז״ל: צריך לקרות בספר הזוהר וכו׳ אע״ג דלא ידע מאי קאמר, כי תיקון גדול ועצום מאוד למטרוניתא ולנשמתו כנודע מכמה טעמים. עכ״ל.

וכתב בפלא יועץ (ערך זוהר) וז״ל: לימוד ספר הזוהר נשגב מאוד לטהר ולקדש הנפש ואפילו לא ידע מאי קאמר ושוגה בה שגיאות הרבה, הוא חשוב לפני הקב״ה כדכתיב (שיה״ש ב) ודגלו עלי אהבה, פרשו רז״ל (עיין מדרש תנחומא סדר במדבר במדבר סימן י ובמדרש שיהש״ר שם) ודלוגו עלי אהבה. למה הדבר דומה? לתינוק קטן שאינו יודע דבר ומדבר חציין של תיבות בלעגי שפה ואביו ואמו יצחקו לו ישמחו לקולו, כך יושב בשמים ישחק וישמח כשהאיש הישראלי יש לו חיבה בתורה ורוצה ללמוד, אך אין דעתו משגת או אין לו מי שילמדנו ולומד כמו שיודע, בודאי עושה נחת רוח ליוצרו ובא בשכרו.

הנה כי כן אין מקום פטור למי שאינו יודע ללמוד, אין טענה זו פוטרתו ליום הדין, כי יכול הוא ללמוד כמו שיודע, ונהי שבלימוד המשניות והכ״ד (היינו הכ״ד נ״ך) יש דעות שצריך להבין לפחות מהו הענין שלומד, אבל בלימוד תהילים וזוה״ק אפילו באין מבין כלל חשוב

◆ באר מים חיים ◆

ומקובל ומרוצה לפני ה׳, ומי שיודע ספר ומבין דברי הזוה״ק הפשוטים ימצא בו טוב טעם ודברים מתוקים מדבש, ומוסרי השכל שמושכים לב האדם לאביו שבשמים.

הנה כי כן ראוי לכל אדם ליקח לו ספר הזוה״ק ולא יעבור מלקרוא הפרשה מידי שבוע בשבוע, וזה גדר גדול לאדם שלא ישיאנו יצרו לפנות עצמו לבטלה שהוא רעה גדולה כידוע, ויעשה זאת איפה וינצל שיקבל עליו סדר לימודים כגון ח״י פרקי משנה בכל יום וספר תהילים **ופרשת הזוהר** וכדומה, וכשלא יהיה לו פנאי יהיה לווה ופורע מיום ליום ומחודש לחודש, באופן שבהיותו פנוי תיכף יפנה לשלם חובתו, אך ישכיל על דבר מראשיתו שלא יצטרך ללמוד במהירות גדול באופן שלא יהיה שווה אותו הלימוד כלום ויהיה עמלו לריק ח״ו, וכבר אמרו (עיין ברכות דף ה: דף יז. מנחות דף קי. זוהר פר׳ פנחס דף רנג:) טוב מעט בכוונה מהרבות בלא כוונה. עכ״ל. וכ״כ שם עוד בערך חידוש.

וכ״כ באור צדיקים (סימן לה סי״ז) וז״ל: ומי שלא זכה להבין הזוהר אפ״ה יקרא הלשון, כי מסוגלת לזכך הנשמה ולהאירה זוהר נפלא, ובפרט האדרא (רבה וזוטא) ותיקוני הזוהר וכו׳. עכ״ל.

והמקובל ר׳ יעקב קאפיל בסידור (סדר כוונת הלימודים) כתב וז״ל: ילמוד בספרי קבלה ואף אם אינו מבין בהם, יאמר דברי הזוהר והתיקונים כי הם מסוגלים לטהר הנשמה. עכ״ל.

ומהר״ם פאפיראש באור צדיקים (סימן א סעיף טז) כתב וז״ל: מי שלא זכה להבין הזוהר, אעפ״כ ילמוד, כי הלשון של הזוהר מזכך הנשמה. עכ״ל.

וכתב המהרצ״ה זי״ע בספר סור מרע ועשה טוב (אות ט) שמקובל בידינו שגם מי שלא יודע כלום לשון הזוהר בכל זאת מסוגל לזכך הנשמה. ע״כ.

ובדגל מחנה אפרים (בליקוטים ד״ה ישקני) כתב וז״ל: על דרך שאיתא שלשון הזוהר הוא מסוגל לנשמה אף שאינו מבין כל מה שאומר, כמשל הנכנס לחנותו של בשם – ילך, אע״פ שלא לקח כלום, מ״מ ריח טוב קלט עימו. עכ״ל.

וכתב בספר חנה אריאל להרי״א מהומיל (פר׳ שמות) וז״ל: וכמו ששמענו מפי האדמו״ר הזקן [בעל התניא] בליאזנו שיש בחינת טמטום המוח וכו׳, ולזה מועיל קריאת דברי הזוה״ק אף שלא ידע מאי קאמר. עכ״ל. והצמח צדק ליובאוויטש בספר חגי ישראל כתב וז״ל: לימוד הזוהר מרומם את הנפש וכו׳. עכ״ל.

וכתב בספר שארית ישראל (שער ההתקשרות שער הא׳ דרוש ה מאמר ב) וז״ל: ובענין לימוד הזוהר הקדוש, אמר בשם הקדוש ר׳ אהרן מז׳יטאמיר שזוה״ק צריך לאומרו בלי ביאור כי התיבות והדיבור של זוהר הקדוש עצמן מקשרין את האדם לאין סוף יתברך, רק מי שרוצה ללמוד עם ביאור יעיין מקודם בהביאור והזוהר יאמר כסדר בלי ביאור. עכ״ל.

◆ באר מים חיים ◆

ובעובדות והנהגות לבית בריסק (ח״א עמוד קנז) מובא שאמר מרן הגרי״ז בשם מרן הגר״ח שיש ענין לקרוא בספר הזוהר אפילו אינו מבין. ומובא בספר אור לישרים משם המהר״ם מקאברין זצ״ל שאמירת זוה״ק בכל יום, אף כי לא ידע מה הוא אומר, עם כל זה אמירת זוה״ק מזכך הנשמה. ע״כ.

ואיתא בזוה״ק (פר׳ וישב דף קפה.) דמי שהשתדל להבין את התורה בעוה״ז אזי יזכה להבין הכל בעוה״ב, וז״ל: מאי (משלי ו) היא תשיחך, בגין דאע״ג דהשתא יקומון מעפרא, אורייתא לא יתנשי מנהון, דהא כדין ינדעון כל ההיא אורייתא דשבקו כד אסתלקו מהאי עלמא, ההיא אורייתא נטירא מההוא זמנא ותיעול במעייהו כמלקדמין, ואיהי תמלל במעייהו, וכל מילין מתתקנן יתיר מכמה דהוו בקדמיתא, דהא כל אינון מילין דאיהו לא יכיל לאדבקא לון כדקא יאות, ואיהו אשתדל בהו ולא אתדבק בהו, כולהו עאלין במעוי מתתקנן, ואורייתא תמלל ביה, הה״ד (שם) והקיצות היא תשיחך. עיין שם.

וכתב בספר מעבר יבוק (מאמר שפתי רננות פכ״ו) דאף שאדם לא זוכה להבין מה שלומד, בכל זאת יגרוס וילמד, כי אף שבעוה״ז לא מבין, סו״ס בעוה״ב יהיה לו לב ויבין במתיבתא דרקיעא. ע״כ.

וכן הביא שם בשם הזוהר פר׳ וישב, וכוונתו לזוהר הנ״ל, וסיים וז״ל: ולכן טוב לגרוס סדר הזוהר ותיקונים ורעיא מהימנא וכדו׳ גם שלא יבין אותם. וכ״כ בשו״ע הרב (סופ״ב מהל׳ ת״ת) ובליקוטי מהרי״ח (סדר קביעות עיתים לתורה). וע״ע בשער המצוות למהרח״ו (ריש פר׳ ואתחנן).

וכתב בספר חסידים (סימן תתשסד) כי מי שיגע בתורה הרבה – אע״פ שלא הבין היטב מפאת חולשת שכלו או מפני שאר סיבות, מ״מ כשיבוא לעולם העליון יהיה שם למדן מופלג כשאר החכמים הגדולים. וז״ל החסיד מילה במילה: ואם אדם טורח לדעת בזה העולם לימודים, אע״פ שאין לו לב עתה יהיה לו לב במתיבתא דרקיע. עכ״ל. וכ״כ במדרש תלפיות (ענף דין דף קנד:).

וכתב הרב חמדת ימים (ח״ג לימים נוראים פ״א אות לג) וז״ל: ועל כן האנשים הניגשים אל ה׳ קורין מידי יום ביום סוד התיקונים האלה באידרא עד יום הכיפורים ולא יעדרו דבר, ואף למי שאינו יודע ואינו מבין מה שקורא אפילו הכי הלשון של הזוהר מסוגל לנשמה ובפרט באידרא, והיא מכפרת עוון ומתקן את הנפש ומכרית כל המשטינים ומקטרגים מעליו כנודע, כי על כן קראו לבאים בסוד ה׳ מחצדי חקלא, כי הם כורתים קוצין מן הכרם, ואף אם לא ידע מאי קאמר, וכמו שאמרו בזוהר פרשת נח (דף סט:) וז״ל: מאן דכסיף לאסתכלא ולמנדע, אע״ג דלא יכיל, שבחא איהו דיליה וכולא משבחין ליה. ע״כ.

וי״א שצריך להבין דברי הזוהר, דבלא״ה אין שמחה בסיום[יט]. ודי בספר אחד מהזוהר כדי לעשות סיום, אם לומד בהבנה[כ]. ואם לומד לא בהבנה יעשה סיום אם גמר כל ספר הזוהר[כא]. וי״א דכל ספר שמסיים חשיב סעודת מצוה[כב].

◆ באר מים חיים ◆

וכתב בעל התניא בליקוטי תורה (שיר השירים דף ג: טור א) וז״ל: והנה לימוד הזוהר וכתבי האריז״ל הוא בכלל שליש במקרא, וכמש״כ במקו״א בפי׳ הזוהר דבראשית (דף נז:) הנ״ל הטעם בזה, וקיצור הענין, שהרי מדרש הזוהר וכן מדרש רבה ושאר המדרשות הן פירוש המקרא, ופירש״י בפ״ק דברכות (דף יא:) שמדרש הוא קרוב למקרא וכו׳, עיין שם, ואף שבהלכות ת״ת מבואר דבמדרש תורה שהוא ספרא וספרי וכה״ג הן בכלל שליש במשנה, היינו עכ״פ מפני שהן פירוש דיני וגופי התורה כמו המשנה ממש, אבל בלימוד סודות הזוהר אין השגה אפילו לגדולי החכמים, רק ידיעת המציאות והשתלשלות ולא השגת המהות כלל, והרי זה כעין לימוד המקרא שהוא קורא בשמותיו של הקב״ה אע״פ שלא משיג כלל עצמיות הגנוז בהם כנ״ל, וכעין זה הוא בלימוד הזוהר ובעץ חיים, ולכן הוא בכלל שליש במקרא. עכ״ל.

והנה מי שעוסק במקרא מהני גם בלי שמבין, כמש״כ בשו״ע הרב (סוף פ״ב מהל׳ ת״ת), והכי נמי לספר הזוהר שהוא כמו מקרא כנ״ל.

יט **כ״כ** בספר סידור פסח כהלכתו (פרק יד ס״ו הערה 17) דאף שבלימוד הזוהר יש ענין גדול, מ״מ סיום הוא רק במקום שיש בו שמחה, וזהו רק בלימוד עם הבנה, אבל בלא הבנה זה לא שייך.

כ **כ״כ** בספר תענית בכורים (פי״ב עמוד רנח) דעל לימוד בהבנה של חלק אחד מהזוהר אפשר לעשות סיום ואפשר לפטור תענית בכורות, דלא גרע ממסכת אחת מהש״ס. ע״כ.

כא **כ״כ** המקובל האלקי ר׳ דניאל פריש זי״ע בעל מתוק מדבש בשערי זוהר (שער ח פי״ג עמוד שנב) דממנהג ישראל נראה שהלומד בגירסא יכול לעשות סיום רק אם סיים את כל ספר הזוהר, וכמבואר בספר דרך ארי״ץ (מנהגי יהודי ארם צובא ח״א עמוד כז). עיין שם.

כב **כן** מצאתי חידושא רבה בנפש חיה לריא״ז מרגליות (סימן תקנא ס״י) דכתב על לשון הרמ״א סיום מסכתא וסעודת אירוסין, דבמקור היה כתוב סיום מסכתא וס״א, והאמת הייתה הכוונה סיום מסכתא וספרים אחרים, וא״כ כל ספר שמסיים חשיב סעודת מצוה. ע״כ.

וכן הביא בשו״ת לבושי מרדכי (אבן העזר מהדו״ק סימן מז) דמה שכתב הרמ״א בהל׳ ת״ב (סימן תקנא ס״י) שמותר לאכול בשר בסעודת מצוה, וכתוב שם שגם סעודת אירוסין חשיב סעודת מצוה, והרבה להקשות המג״א (סקל״ד) על היתר בשר ויין בסעודת אירוסין. והתשובה לזה, שבאמת היה כתוב ראשי תיבות ס״א, וקאי אדלעיל דבסיום מסכת מותר

ולענין מסכת דרך ארץ, נחלקו הפוסקים אם חשיב תורה[כג]. ועיין בהערה מי יכול להשתתף בסיום[כד].

◆ באר מים חיים ◆

בבשר ויין וספרים אחרים, כלומר דגם על ספרים כגון רמב"ם ושו"ע בסיום לימודו מותר ג"כ, ופירש המדפיס מדעתו סעודת אירוסין. ע"כ.

[כג] **הנה** לענין מסכת דרך ארץ, הנה אין הדבר פשוט דחשיב הסיום סעודת מצוה, דעיין בדברי הב"ח (סימן קב סק"ג) והפמ"ג (משב"ז סימן קב סק"ד) לענין שאסור לישב בצד המתפלל, ואם עוסק בתורה יש מי שמתיר וכו', וכתבו הפוסקים הנ"ל דבעוסק במסכת דרך ארץ, לא מיקרי תורה וצריך לעמוד לכו"ע וכו'. ומבואר דמסכת דרך ארץ לא מיקרי תורה. ולפי"ז י"ל דגם בנידון דידן לא חשיב סיום דלא הוי תורה. וכן ראיתי שכתב הגאון מהרש"ם בדעת תורה (או"ח סימן תקנא ס"י) דלפי"ז בסיום מסכת דרך ארץ אין היתר לאכול בשר.

ואולם בפתחא זוטא (סימן תע אות ג) כתב בשם מהר"ש קלוגר דאי עושה סיום על מסכת דרך ארץ הוי כסיום שאר מסכתות. עיין שם.

[כד] **הנה** כל המחזיקים ידי הלומדים בממונם ובהוצאות הסעודה, יכולים להשתתף בסעודת הסיום, כמבואר בסידור יעב"ץ (דיני בין המצרים שער שלכת אשנב ב אות יד). וכן הסיק במנחת יצחק (ח"ט סימן מה).

וכ"כ בביאור הלכה (כאן ד"ה וסיום מסכת) דכל המסייעים והמחזיקין ידי הלומדים בממונם, מותרים לאכול, וגם הגבאים המשגיחים עליהם ומשרתיהם, כל אלו מותרים אפילו יהיו רבים, אך לזמן אחרים מלבד אלה מפני הכבוד והאהבה או לאיזה תועלת שהוא, הוא איסור גמור, ומ"מ פשוט דאם אותן הבאים מסייעין לעשות הסעודה בודאי מותר, דהוא בכלל מה שאמר בגמרא (שבת דף קיח:) תיתי לי דכי הוי מסיימי רבנן מסכתא עבדינן יומא טבא לרבנן. עכ"ד.

וכן נהג הגאון ממונקאטש להשתתף בסעודת סיום מסכתא אפילו שלא סיים עימו, כמבואר בדרכי חיים ושלום (סימן תרסז).

וכ"כ ביש"ש (ב"ק פ"ז סימן לז) דיש מצוה רבה להשתתף בסיום אפילו מי שלא למד עם המסיים. ולכאורה הכי נמי בנ"ד חשיב מצוה ושפיר דמי כהפוסקים הנ"ל.

וכן העלה הגר"ח פלאג'י בחיים לראש (דף יד:) שאפילו מי שלא למד המסכת, אבל מ"מ בר הכי הוא להבין מה שלומדים בעת סיום המסכת, שפיר דמי.

וכן הוכיח במישור בתשו' חוות יאיר (סימן ע) בשם מהרש"ל.

◆ באר מים חיים ◆

וכ״כ במשנ״ב (סימן תע סק״י) גבי תענית בכורות דמהני הסיום להחשב סעודת מצוה אף גבי מי שלא למד עם המסיים, דמ״מ כיון שאצל המסיים הוא סעודת מצוה מצטרפים לסעודתו, והוסיף דהמנהג הוא שמתקבצים להמסיים קודם שסיים, ומסיים לפניהם המסכת ושומעים ומצטרפים עימו בסיומו, ואח״כ עושין סעודה. ע״כ.

והנה אם הגיע אחר שעשו הסיום, וכעת עוסקים בסעודת המצוה, האם יכול להשתתף בסעודה? הנה דעת הגר״מ פיינשטיין (שמעתתא דמשה עמוד תכו) שמותר באכילת בשר, כיון שהסעודה היא סעודת מצוה, וכל אחד רשאי לאכול בסעודת מצוה בשר ויין. וכ״ה בשו״ת מהר״ם בריסק (ח״א סימן קלג) דשמיעת הנוכחים אינו מעכב. וכ״כ בחזו״ע (ארבע תעניות עמוד קצח-ט) ועיין בחוט שני (פסח עמוד נד).

ואיתא בתשובות והנהגות (ח״ב סימן רי) לענין תענית בכורים, דנהגו להקל לאכול אף שלא שמעו הסיום רק משתתפים באכילה, ושמעתי שהסכים לכך מרן הגר״י קניבסקי זצ״ל, ויסוד ההיתר נראה משום שגדול כח המנהג, ומאחר ששורש האיסור (של תענית בכורות) עיקרו רק מנהג, והיום שהתרופף מצב הבריאות וחולשה ירדה לעולם לכן נהגו להקל כה״ג, ויש לסמוך על זה ולהקל בחיוב שעיקרו ושורשו אינו מדינא. עיין שם. וילי״ע לפי״ז האם כה״ג מתיר גם אכילת בשר, דיתכן דלענין זה אף שהוי האיסור רק ממנהגא, מ״מ לא שייך טעמא דירדה חולשה לעולם וכו׳. וצ״ע.

ואמנם בבן איש חי (ש״א פר׳ צו אות כה) לענין תענית בכורות כתב שיש לשמוע את הסיום ולהבין את הנאמר שם. אולם אם למד עם המסיים ביחד, אינו חייב לשמוע את הסיום. ע״כ. וכן העלה הגר״ח פלאג׳י בחיים לראש (דף יד: בנדמ״ח עמוד יב) שרק אם מבין מה שלומדים בעת סיום המסכת שפיר דמי. וכ״ה בנהר מצרים (הל׳ פסח אות יז) וכ״כ באול״צ (ח״ג פי״ב סימן א) וע״ע בשו״ת רבבות אפרים (ח״א סימן רצו) דהאריך בהאי ענינא. וע״ע בשו״ת יבי״א (ח״א חאו״ח סימן כו אות ח, ובח״ד חאו״ח סימן מב) ובחזו״ע (פסח עמוד ריב).

וכ״ד הגרש״ז אויערבך (הליכות שלמה פסח פ״ח ס״א) שרק שמיעת הסיום מתירה את התענית, או מי שהוא שותף לשמחת המסיים כגון שלמד איתו את המסכת וכדו׳. וכ״כ במנחת יצחק (ח״ט סימן מה) וסיים, שאם מסייע לעריכת הסעודה ודאי שיכול להשתתף בזה וכנ״ל.

ודעת הגרי״ש אלישיב (סידור פסח כהלכתו ח״א פי״ד הערה 14, קונטרס דיני פסח וספיה״ע עמוד 11, אשרי האיש ח״ג עמוד שסג-ד) דצריך להשתתף דוקא בסיום, ומי שאיחר את הסיום ונמצא רק בסעודה אין הוא פטור מהתענית, דלאכול מהסעודה בלי להשתתף בסיום זה דברים בטלים, אך אם היה בזמן הסיום ולא שמע יש בזה ג״כ קצת מצוה. ע״כ.

◆ באר מים חיים ◆

ולכאורה יש לחלק בין תשעת הימים לענין תענית בכורות, וי״ל דתענית בכורות יותר חמור, כיון שאנו רוצים להתיר גוף האכילה, ולכן י״ל דכל היכא שלא שמע את הסיום מהיכ״ת שיוכל לאכול, משא״כ לענין תשעת הימים, שאנו רוצים להתיר אכילת בשר, ממילא י״ל דכל שהסעודה היא סעודת מצוה אין שום סברא לאסור אם לא שמע את הסיום, וכן מוכח ממרן הגרע״י זצוק״ל שחילק בין תענית בכורות שצריך לשמוע את הסיום, משא״כ בתשעת הימים אי״צ לשמוע את הסיום כדי לאכול בשר. וצ״ע.

טְבִילָה בְּט׳ הַיָּמִים

הנה לענין טבילה בתשעת הימים, מי שרגיל תמיד לטבול לטבילת עזרא ודאי שמותר, וכ״ש אדם שנטמא בקרי שמותר לו לטבול[א]. וכן הסנדק מותר לטבול, במקום שמקפידין על טבילת הסנדק אפילו בחורף[ב]. והנוהג לטבול קודם שנכנס לבית הקברות ולאחמ״כ,

◆ באר מים חיים ◆

[א] **הנה** לענין טבילת עזרא, עיין בשו״ת מהרי״ל דיסקין (קו״א סימן ה אות סג) שהסתפק האם מותר לטבול גם בתשעת הימים, אך הוסיף שבשבת ודאי אפשר להקל. ועיין בא״א בוטשאטש (סו״ס תקנא) דפשיטא ליה דמותר בטבילת עזרא, וכ״ש בטבילה בער״ש חזון. ועיין שם באריכות מש״כ בזה.

וכ״כ בשו״ת רב פעלים (חאו״ח ח״ד סימן כט שאלה ב) ובבא״ח (ש״א פר׳ דברים אות טז) ובמועד לכל חי (סימן י אות כו) וברוח חיים (סימן תקנא סק״ז) דמי שראה קרי מותר לטבול אפילו בערב תשעה באב, אם רגיל בכך, וכן בתשעה באב שחל בשבת יטבול בבוקר לטהר עצמו מטומאת קרי, וכן אם רגיל לטבול אחרי ששימש מיטתו בו ביום עצמו בשביל טהרה ולא יעבור, ואפילו ערב תשעה באב מותר, והוסיף ברב פעלים שיותר טוב שיטבול בבוקר לפני שחרית שאז הרוח עדיין קר וניכר שטובל לא לשם תענוג.

וכן הסיק הרב ישועות יעקב (סימן תקנא סק״ג) דמותר לטבול טבילת עזרא. וכן הסיק הכה״ח סופר (ס״ק קצ) וכ״ד החזו״א (אורחות רבינו ח״ב עמוד קסה אות טו, דינים והנהגות חזו״א עמוד ק) והגרי״ש אלישיב (אשרי האיש פרק סט סמ״ד) וכ״ד הקה״י (אורחות רבינו ח״ב בנדמ״ח עמוד קסה אות טו) והגר״ח קניבסקי (נחמת ישראל פרק טו הערה 99, אלא ד׳ אמות של הלכה פנ״ב סקי״ב) והגראי״ל שטינמן (כאיל תערוג עמוד רעו) והגר״ע יוסף (חזו״ע ד׳ תעניות עמוד רמד אות ב, יחוה דעת ח״א סו״ס לח, הליכות עולם ח״ב עמוד קמז, ועיין יבי״א ח״ה חאו״ח סימן מא) וכ״כ מו״ר הגר״י טשזנר שליט״א בשערי נחמה (עמוד מט אות כז) וכ״כ באול״צ (פכ״ז סימן ה) דמותר לטבול במים קרים או פושרים לטבילת עזרא או לכתיבת סת״ם אם הוא רגיל בכך כל השנה.

[ב] **כן** כתב בשו״ת רב פעלים (ח״ד חאו״ח סימן כט שאלה ב) וז״ל: גם עוד אני אומר מי שרוצה להיות סנדק ג״כ, מותר לו לטבול בבוקר קודם תפילה, כי זה ידוע ומנהג פשוט שהסנדק מוכרח לטבול קודם המצוה, ואפילו בחורף בימי הקור, ופה עירנו נזהרים בטבילה אבי הבן והסנדק מאוד מאוד, נמצא עתה שאינו טובל כי אם בשביל מצוה ולא לתענוג, ובכל זה אני

מותר לו לטבול גם בתשעת הימים[ג]. וכן הנוהג לטבול לפני כתיבת סת"ם, ג"כ מותר לו לטבול[ד]. ויטבול בצונן, וי"א דאף בפושרים שפיר דמי למי שרגיל בכך, והעיקר שלא יהיה חם מאוד, ואם קשה לו או שאין לו מים קרים, יוכל לטבול אף בחמים[ה].

◆ באר מים חיים ◆

מיקל בשביל שהוא טבולו בצונן שאינו כי אם מנהגא בעלמא. עכ"ל. וכ"כ שוב בבא"ח (ש"א פר' דברים אות טז).

ואיתא בשם הגרי"ש אלישיב זצוק"ל (תורת המועדים סקע"ג אות ו) דאדם שכיבדוהו בסנדאות בתנאי שיטבול קודם, מותר לו לטבול בצונן אף אם אינו רגיל תמיד לטבול לסנדקאות.

[ג] **כמבואר** בשו"ת ברב פעלים (שם) וז"ל: גם עוד אני אומר כי מי שנוהג כל השנה כולה לטבול קודם שילך לבית הקברות ואחר שיחזור מבית הקברות ואפילו בחורף, גם עתה יוכל לטבול כמנהג. עכ"ל.

[ד] **כ"כ** באור לציון (ח"ג פכ"ז אות ה).

[ה] **יש** לטבול דוקא בצונן, וכמבואר בתוספות חיים על חיי אדם (כלל קלג סקל"ד) וכ"ד הקה"י (שם) וכ"כ מו"ר הגר"י טשזנר שליט"א בשערי נחמה (עמוד מט אות כז) וכן מוכח בשער הציון (סקצ"ח) דכשמותר לטבול הוא דוקא בצונן. ועיין בשבט הלוי (ח"י סימן פא אות ו) דלענין טבילה בצונן בערב שב"ק יש להקל, והמדקדקים מקפידים שלא לטבול חמין והעולם מזלזלים בזה. וכ"ד ר' שריה דבילצקי (שו"ת שומע ומוסיף בין המצרים עמוד פא) דכמובן שכל ההיתר הוא בצונן.

ואולם דעת הגרח"ק (אלא ד' אמות פנ"ב סקי"ב) לגבי מי שרגיל בטבילת עזרא תמיד, שיכול נמי לטבול בתשעת הימים, ואפשר גם בפושרים למי שרגיל בכך, והעיקר שלא יהיה חם מאוד.

ואולם כתב בכה"ח (ס"ק קצ) דאם קשה לו לטבול בצונן או שאין שם כי אם מים חמים, מותר לו לטבול במים חמים כיון דיש תועלת גדולה בטבילה זו, ועוד כיון שאינו מכוין לשם תענוג רק להעביר רוח הטומאה מעליו. וכ"ד הגר"ע יוסף (חזו"ע ד' תעניות עמוד רמד אות ב, יחוה דעת ח"א סו"ס לח, הליכות עולם ח"ב עמוד קמז, ועיין יבי"א ח"ה חאו"ח סימן מא) וכ"כ מו"ר הגר"י טשזנר שליט"א בשערי נחמה (עמוד מט אות כז).

ואין ראיה מהשער הציון הנ"ל דהוא מירי בטבילת ער"ש שעיקרה לשם תענוג. וכן הביא סברא זו בא"א בוטשאטש (שם) לענין אדם שמחסר טבילה לפעמים, כמו שנביא בס"ד להלן.

וכן אם רגיל לטבול בכל ערב שבת מותר לו לטבול[1]. והיינו בצונן דוקא, אך אם קשה לו או שאין לו מים קרים יוכל לטבול אף בחמים[2]. וכן אם רגיל לטבול קודם תפילת שחרית, מותר לו לטבול, אלא שבזה י"א דאין היתר לטבול[3].

◆ באר מים חיים ◆

[1] **מותר** לטבול בער"ש חזון למי שרגיל בכך, וכמבואר בשל"ה (מסכת תענית פרק נר מצוה אות ז) דמי שנוהג בעצמו טבילה בכל ערב שבת לכבוד שבת, וכפי מה שכתבו גדולי המקובלים האחרונים, אזי לא יבטל טבילה זו אף בערב שבת דחזון, רק לא ירחוץ ביותר, כי אם כפי שיעור טבילה שטובל בכל ערב שבת וערב שבת, כן יעשה גם עתה. וכל מעשיך יהיו לשם שמים. עכ"ד. וכ"כ בסידור יעב"ץ (דיני בין המצרים שער שלכת אשנב א אות כט) וכ"כ במועד לכל חי (סימן י אות כו) דמי שרגיל לילך למרחץ ולטבול בכל ערב שבת יכול לטבול גם בשבת חזון. וכ"כ במג"א (סקמ"א) ובא"ר (סקל"ז) ובדרך החיים (סימן קל אות ח) ובא"א בוטשאטש (סימן תקנא) ובחיי אדם (כלל קלג סי"ט) ובקיצור שו"ע (סימן קכב סי"ג) ובמשנ"ב (סקצ"ה) ובבא"ח (ש"א פר' דברים אות טז) ובכה"ח (ס"ק רב) וכ"כ בליקוטי מהרי"ח (ח"ג דף נא:) דמותר לטבול בערב שבת למי שרגיל. וכ"ד הקה"י (אורחות רבינו ח"ב בנדמ"ח עמוד קסו אות כא).

[2] **הנה** יש לטבול דוקא בצונן, וכמבואר בדרך החיים וקיצור שו"ע (שם) וכ"ד הקה"י (שם). וכתב בכה"ח (שם) שפשוט שאם קשה לו לטבול בצונן או שאין שם רק מים חמים, מותר לטבול בחמים אם לא מבטל בשום פעם. וכ"כ בתוספות חיים על חיי אדם (שם סקל"ז) וכ"ד הגרי"ש אלישיב (אשרי האיש פרק סט סוף סמ"ג).

[3] **הרגיל** ללכת לטבול במקוה בכל יום קודם שחרית משום קדושה, כתב הערוך השולחן (סימן תקנא סל"ה) שיכול ללכת גם בתשעת הימים, דאין זו רחיצה אלא טבילת טהרה. וכ"כ בא"א בוטשאטש (סימן תקנו) וכ"ד הגר"ש ואזנר (שבט הלוי ח"ז סימן עז אות ב סק"ג). וכ"כ בליקוטי מהרי"ח (ח"ג דף נא:) דכעת נתפשט בכל המקומות הנוהגין בדרכי החסידות לטבול בכל יום קודם התפילה בצונן, ואפילו בשבוע שחל בו תשעה באב, ואין למחות בידם. עכ"ד. וכ"ד הגרש"ז אויערבך (שלמי מועד פ"צ, הליכות שלמה פי"ד ס"כ) וכ"כ מו"ר הגר"י טשזנר שליט"א בשערי נחמה (עמוד מט אות כז).

וכ"כ בשו"ת ציץ אליעזר (חי"א סימן נז אות ב) בשם כמה רבנים להתיר טבילה לפני התפילה למי שרגיל בכך.

אולם דעת הגרי"ש אלישיב (אשרי האיש פרק סט סמ"ד, קרא עלי מועד פ"ג הערה טו) דהרגיל לטבילת עזרא מותר, והרגיל לטבול בכל יום אין להקל. וכ"ד הגר"ח קניבסקי (קרא עלי מועד בהערות שם) וכן מבואר בחוט שני (יו"ט עמוד שמז).

וי״א דכל טבילה שאינה מן הדין, אין היתר לטבול[ט]. וכן הרגיל לטבול בכל ר״ח מותר לו לטבול בר״ח אב[י]. ובגדר הרגיל לטבול עיין בהערה[יא].

◆ באר מים חיים ◆

[ט] **כן** דעת הגר״ח קניבסקי זצוק״ל (נחמת ישראל הערות 106 109 111).

[י] **הנה** באורחות רבינו (ח״ב בנדמ״ח עמוד קסד אות יד) מובא, דמרן הקה״י היה נוהג לטבול בכל ר״ח, ולכן היה טובל גם בר״ח אב, ובסוף חייו הפסיק לטבול משום שאמר שלומדים ממנו לטבול בר״ח אב, ואינם יודעים שהוא נוהג כן בכל ר״ח. ע״כ.

[יא] **לענין** גדר מי שלא ביטל טבילה, כתב באשל אברהם בוטשאטש (סימן תקנא) שאין קפידא כל כך כשלפעמים מבטל מצד הצינה ולפעמים אינו מבטל, כי מה שאיננו מבטל על ידי הצינה לפעמים הוי הכרעה שאין כוונתו בטבילה בערב שבת קודש לשם עונג גופני רק לשם שמים, ועכ״פ נראה שכשעד אז לא מבטל הטבילה גם אם על העתיד אין איתו ידיעה אם לפי מזגו יוכל לנהוג כן גם מאז, וגם אם נוטה אצלו באומדנא שמצד שמזגו נוטה לצוננות לא תהיה מאז הטבילה בערב שבת קודש אצלו בקביעות בימי קור, מ״מ הכל רק כפי מה שהוא באשר הוא שם, ואין צריך לקבל על עצמו הסכמה בלב על העתיד כלל עי״ז, רק כל שעד אז לא ביטל אין שום חשש פתחון פה כל דהו, וכן הוא לגבי טבילה לתקנת עזרא ז״ל.

וגם אם היה מפורש שאין לעשותה מראש חודש עד התענית או עכ״פ בשבוע שחל תשעה באב בתוכה רק באופן שעושים טבילה בערב שבת קודש חזון, דהיינו שכשאין מבטלים טבילה דתקנת עזרא ז״ל על ידי טרדא או קור אז דוקא טובל בשבוע שחל תשעה באב בתוכה, מ״מ כל שעד אז לא ביטל טבילה דתקנת עזרא ז״ל (מה שהוא בגדר ודאי, משא״כ ספיקות שבזה גם בשעה שהיה התקנה קבועה היה פטור בספיקות ובמים עכורים וכדומה, ואין ללמוד עכ״פ ודאי מספק), ועכ״פ בקור היה לו תשעה קבים ועכ״פ הידר על תשעה קבים או מקוה קודם תפילה הקדושה, כי לגבי דברי תורה הקדושה יותר מפורש להקל כמבואר בפוסקים ז״ל, וממילא ברכות שאינם מצד הקביעות של כל התפילה קילי גם כן והם כדברי תורה הקדושה, אך כל שלתפילה הקבועה היה לו תשעה קבים, יכול לטבול בשבוע שבה תשעה באב בלי חשש, ואין צריך להעלות על דעתו היאך ינהוג בזה לעתיד.

עוד כתב דלענין טבילה לתקנת עזרא ז״ל, הגם שהוא עכשיו רק מידת חסידות, מ״מ י״ל שהוא כרחיצה לליבון שאין הכוונה משום תענוג ואין מניעה ע״י המנהג של מניעת רחיצה מראש חודש אב, וגם בערב תשעה באב אין מניעה, ואין זה כטבילה בערב שבת קודש שצריך להיות שלא ביטל ע״י קור או טרדא, כי שם מ״מ עיקרה לתענוג, משא״כ בזה שעיקרו לבחינת טהרה גם אם מבטל ע״י קור אין דנין אפשר משאי אפשר כ״כ נקל, ומ״מ

באופנים שמותר לטבול כנ״ל, אם לפי תקנון המקוה חייבים להתקלח לפני הטבילה, מותר להתקלח בתשעת הימים לפני הטבילה מה שנצרך ממש כדי להכנס למקוה׳׳ב.

◆ באר מים חיים ◆

אין לטבול יותר משתי פעמים, וגם מי שאינו מבטל טבילה זו ע״י קור, כי פעם שניה בטוח שהמים נוגעים בכל מקום ע״י שנתלחלח הגוף ואין צריך יותר, ודי בזה היטב.

והנה המונעים טבילה בערב שבת קודש ע״י קור וכדומה, ומ״מ גם אז נזהרים לרחוץ רוב גופם בחמין או בצונן כדי לקיים מה שכתוב בטור ושו״ע או״ח (ריש סימן רס) שלכתחילה מצוה לרחוץ כל הגוף והיינו רובו כנהוג ברחיצה באמבטאות שחלק מהגוף אין רוחצין, הרי זה כלא ביטול הטבילה בשום פעם ורוחצין בערב שבת קודש חזון בצונן רוב גופם ורשאים ג״כ לטבול כל גופם, ואם ממתינים לעשות הטבילה בשבת קודש שחרית ג״כ נכון.

ומניעת הטבילה שע״י טרדא, אין זה רק כשאינו בסגנון אונס כל דהו או שכחה או שסבר שיהיה עוד פנאי ואח״כ לא היה לו פנאי, רק ביטל מצד ספק איזה ריוח מועט, או אהבת הנאה מועטת, או אהבת שיחה שאינה הכרחיית, בזה מנעו האחרונים ז״ל. עכ״ד.

ודעת החזו״א (קרא עלי מועד הערות הגרח״ק אות יד) דמותר לטבול טבילת עזרא גם למי שאינו מקפיד תמיד.

אך ברב פעלים (חאו״ח ח״ד סימן כט) מבואר דההיתר הוא דוקא אם מקפיד לטבול תמיד ולא ביטל אפילו בחורף.

ובאורחות רבינו (ח״ב בנדמ״ח עמוד קסו אות כב) מובא, דאם ביטל הטבילה מחמת שהיה מצונן או חולה, אין זה נקרא שמבטל טבילה, אלא זהו אונס.

יג כן מבואר בדברי מרן ראש הישיבה רשכבה״ג הגראי״ל שטינמן זצוק״ל (כאיל תערוג מועדים עמוד רעו) לענין טבילת עזרא. ועיין בשו״ת גם אני אודך לידידי הרה״ג ר׳ משה חליוה שליט״א (חי״ג סימן כד) מש״כ בהאי ענינא. וכן ראיתי מבואר בחוט שני (ר״ה עמוד תטו) ובתורת המועדים (סימן תקנא סקע״ג אות ג) בשם הגרי״ש אלישיב זצוק״ל.

שבת חזון

יש מחמירים שלא ללבוש בגדי שבת בשבת זו, ומחליפים רק את בגדי הזיעה[א].

◆ באר מים חיים ◆

[א] **הנה** כתב הראבי״ה (ח״ג סימן תתצ) שבשבת של חזון ישעיהו אין מחליפין כלים רק הכתונת לבד (היינו הלבשה תחתונה, יבואר להלן). עכ״ד. וכ״כ הרבה מן הראשונים ואלו הם, מרדכי (תענית סימן תרלה) הגהות אשרי (תענית פ״ד סו״ס לח) מנהגי מהר״א טירנא (דין תשעה באב) ספר הרוקח (סימן שיא) שו״ת מעשה הגאונים (סימן מט עמוד לה) ספר הפרנס (סימן ערה) ספר האגודה (תענית פ״ד סימן כג) ובאור זרוע (הל׳ תשעה באב סימן תטז) וכן הובא במהרי״ל (הל׳ תשעה באב עמוד רמא) בשם ספר האגודה.

ובפרדס (מנהג תשעה באב עמוד רנו) מובא שר׳ יוסף ויתר העם החליפו גם חלוקים.

והנה הביא בלקט יושר (ח״א עמוד קח-ט) מנהג להחמיר שלא ללבוש בגדי שבת, מלבד כשנופל ר״ח אב בשבת שאז היה מלביש בגדיו של שבת, משום דתשעה באב חל בשבוע אחרת, ואולם הביא מליקוטי מהר״י אוברניק יצ״ו, דבניאושטט נוהגים שלא ללבוש בגדי שבת אפילו בשבת ראשון, כשנדחה תשעה באב עד יום ראשון. ע״כ. וכ״ה בשו״ת מהר״ם מרוטנבורק (קוק, ח״ג סימן עג). ובשיבולי הלקט (סימן רסו) ובתניא רבתי (סימן נט) כתבו לענין להחליף חלוק ומכנסים בערב שבת, שטוב להזהר כשחל תשעה באב להיות בשבת, מפני שהם דברים שבצינעא, וקי״ל גבי דברים שבצינעא שנוהג בשבת.

וכתב בהגהות מימוני (מנהגי תשעה באב שבסוף הלכות תעניות) לענין בגדי שבת שנהגו לשנות קצת בשבת, שאין מחליפים כל בגדיהם בשבת זו כבשאר שבתות, והוא בשביל להראות קצת סימני אבילות. וכן הובא בספר המנהגים לרבינו אברהם קלויזנר (סימן קלג הגהה ח) ובמהרי״ל (הל׳ תשעה באב עמוד רמ) ובספר מנהגים דבי מהר״ם (דין תשעה באב).

והנה במהרי״ל (שם עמוד רמב) הביא להלכה שהמהרי״ל לא שינה שום בגדים בשבת דחזון ישעיהו (היינו שנשאר בבגדי חול), גם טלית המיוחד לו לשבת לא עיטף אלא בשל חול. ושם (עמוד רמג) הובא שנשאל המהרי״ל איך נוהגים אבילות בשבת שלא לשנות בגדים? והשיב דלא מנכרי בזה אבילות דהרואה אומר בגדי שבת אין לו. (ולפי״ז בימינו שלכולם מצוי בגדי שבת, אין אפשרות לקיים המנהג שלא להחליף בגדי יום חול).

וכתב רבינו הרמ״א בהגהת שו״ע (סימן תקנא ס״א) וז״ל: אפילו בשבת של חזון אין מחליפין ללבוש בגדי שבת כי אם הכתונת לבד. עכ״ל. ובשו״ת מהרש״ל (סימן כז) כתב ללמוד מדברי הראשונים הנ״ל שכתבו שמותר להחליף הכתונת לשבת חזון, שמותר ללבוש כתונת

◆ באר מים חיים ◆

מכובסת בשבת חזון, ולמד זה גם כן מדברי המהרי״ל הנ״ל, שכתב שאין בכך שאינו מחליף בגדים בשבת משום אבילות משום דלא מנכרי בזה אבילות, ובכתונת אין עני בישראל שאין לו כתונת לבן בשבת. וכתב שם עוד טעם להיתר, והוא מפני שהכתונת אינה בכלל שינוי בגדים, כי הוא משום זיעה בעלמא, והמחמיר בזה ומבטל עונג שבת הוא כחסידות של שטות. עיין עליו. והובאו דבריו בספר מטה משה (סימן תשלו) ובמגן אברהם (שם סק״ד).

אמנם האליה רבה (שם ס״ק טל) כתב שהנוהגים שלא להחליף גם הכתונת, יש להם על מה שיסמכו. עיין עליו.

והנה צ״ב מהו הכתונת שמותר להחליף, ובדברי המהרש״ל הנ״ל שכתב שהיתר החלפת הכתונת הוא משום זיעה, נראה שהכתונת הוא בגד תחתון ששמים על הבשר ממש, ולפי״ז יש להתיר כל ההלבשה תחתונה כגון גופיה וגרבים וכדומה.

אולם אין זה ברור, כי במרדכי (שם) הובא הגהה שפירוש כתונת הוא מעיל עליון ולא חלוק, ושכן פירש הרד״ק (ספר השורשים ערך כתן) והובאו דבריו בדרכי משה (סו״ס תקנא). וא״כ לפי״ז אין להתיר הלבשה תחתונה, כי כל ההיתר הוא לבוש העליון משום כבוד שבת.

ולהלכה כתב בשו״ת הרדב״ז (ח״ב סימן תרצג) לדחות פירוש המרדכי בשם הרד״ק, וכתב דסתם כתונת הנזכרת בכל מקום, הוא בגד הסמוך לבשר, כענין כתונת של כהנים.

וכן הסיק הרב משנה ברורה (סק״ו) וז״ל: כי אם הכתונת לבד, שאינו לובש אלא מפני הזיעה, ומטעם זה מותר להחליף גם הפוזמקאות, וזה מותר אפילו בשבת שחל בו תשעה באב. עכ״ל. מבואר מכאן שהכתונת ענינה בגד הסמוך לבשר, ולפי״ז כל בגד הסמוך לבשר יהיה מותר להחליפו וכמבואר במשנ״ב בהדיא וכנ״ל. וכן הסיק בקיצור שו״ע (סימן קכב סט״ז).

וכתב בדרך החיים (סימן קל סעיף ג) וז״ל: וכן אסור ללבוש שאר בגדי שבת, ואפילו הטלית של שבת אסור ללבוש בשבת של חזון. עכ״ל.

וכתב החת״ס בתורת משה (פרשת דברים) דהנה בשו״ע (סימן תקנא ס״א) איתא בשבת שחל בה תשעה באב, אין משנין ללבוש בגדי שבת, ודברים שבצנעא נוהג (שם סימן תקנד סי״ט), אך האר״י ז״ל לא הראה שום אבילות כלל. ונראה שהאר״י וכדומה לו אשר מפורסם רוב צערם וכאבם על גלות השכינה וחורבן ביהמ״ק, א״כ צדקות וחסידות הוא לו, כי כל כך חשוב אצלם מצות עונג וכבוד שבת שמשכח ממנו רוב צערו. אמנם רוב בני אדם צריכים להראות בהיפוך, שמצטערים על חורבן ביהמ״ק, עד שמניח עונג שבת בשבילו. עכ״ד.

ועיין בשו״ת דברי ישראל (ח״א חלק או״ח סימן קמח) שהביא בשם הגאון בעל השואל ומשיב שהלך בשבת חזון בבגדי חול, והתרעם על הבית יצחק שאינו נוהג עצמו בזה כאבותיו וכו׳. והביא שם בשם החתם סופר שאמר שרבינו האר״י ז״ל שהיה לובש בגדי שבת בשבת חזון, היה לו צער יותר גדול ללבוש בגדי שבת בשבת חזון מאילו לא החליף, משא״כ אנן יתמי

ויש שחלקו עליהם ואמרו שאין לנהוג כן, ובזמנינו נראה יותר שכן נכון לנהוג לכו״ע[ב].

◆ באר מים חיים ◆

דיתמי אם לא נעשה היכר יצא האבילות מליבנו. ולפי״ז באמת צריך לעשות היכר ולא ללבוש את כל בגדי השבת. וע״ע בשו״ת חלק לוי (סימן קפו) ובעוד.

[ב] **כתב** בשו״ת הרדב״ז (ח״ב סימן תרצג) וז״ל: שאלת אודיעך על מה שנהגו חכמי האשכנזים שלא להחליף בגדים בשבת איכה, אלא לובשים בגדי החול, והיה הדבר קשה בעיניך ושאלת אם יש להם סמך על זה המנהג. תשובה: כתוב בהגהה באשרי סוף תעניות בשם א״ז וז״ל: וכן שבת של חזון ישעיהו אין מחליפין כלים רק הכתונת בלבד. ע״כ. וכן כתוב במרדכי בתחילת מועד קטן וז״ל: ובעלי ברית לובשים אז כלים אחרים, אך לא לבנים ממש, וכן בשבת של חזון ישעיהו, אין מחליפין כליהם, אלא הכתונת בלבד, ופירוש כתונת הוא מעיל ולא חלוק, וכן פירש ר׳ דוד קמחי, ומה שכתוב כתונת המעיל, פעמים קורא שניהם כאחד. ע״כ.

וכל גלילות ישראל אשר שמענו שמעם, לא נהגו מנהג זה, ויפה עשו, לפי שאני סובר שהוא כנגד הדין, דהא קי״ל מדברי קבלה (שבת דף קיג.) כבדהו בכסות נקיה, כיון שיש לו להחליף מחליף, והלא אם חל תשעה באב בשבת אינו מונע ממנו דבר, ואפילו דברים שבצנעא ואפילו תשמיש המטה, וכן הסכימו כל גאוני עולם, וכ״ש וק״ו בנו של ק״ו שבת של חזון ישעיהו, ומי שרגיל ללבוש בשאר שבתות כסות נקיה, ובשבת זה לובש בגדי החול בפרהסיא, נמצא נוהג אבילות בשבת, ונמצא מחמיר בשבת זה יותר מאבילות חדשה.

וראיתי לבעל הטורים ז״ל, שהעתיק תחילת לשון א״ז, שכתב ובעל ברית לובש בגדים אחרים, אך לא לבנים ממש והשמיט הך וכן שבת של חזון ישעיהו וכו׳, משמע דלא ס״ל כן. ומש״כ המרדכי שם ר׳ דוד קמחי כי הכתונת הוא המעיל, אינו נכון אצלי, כי סתם כתונת הוא סמוך לבשר, כמו כתונת של כהנים, ודחק אותו הקושיא כי איך אפשר שילבש בגדי חול בפרהסיא, ולפיכך הוציא הלשון מפשוטו.

ואי לאו דמסתפינא, הוה אמינא, שלא נתכוון הרב בעל א״ז למה שנהגו הם, אלא כן הוא דעתו, דהאי וכן בשבת של חזון וכו׳, אבעלי ברית דלעיל מיניה קאי – וכן בעלי ברית בשבת של חזון ישעיהו, אין מחליפין כליהם ממה שנהגו ללבוש בשאר שבתות, אלא הכתונות בלבד כפי הפירושים, אבל בגדי חול לא היו לובשים בשבת כלל, אם יש לו להחליף.

ואם חכמי האשכנזים הם מקובלים בפירוש לשון א״ז כאשר נהגו, אנחנו לא נחוש למנהג זה, לפי שהוא כנגד כבוד השבת ועושה מהקודש חול, ומנהג קדום במצרים שבזמן החופה לובשים לבן, ובשבת של אבילות ובשבת איכה ובשעת מיתה, משום שנאמר (תהילים ב) וגילו ברעדה, וכן בשבועות משום (שמות יט) וכבסו שמלותם, וכן בראש השנה ויום

◆ באר מים חיים ◆

הכיפורים משום (ישעיה א) אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו וגו', ומנהג יפה הוא. עכ"ל. וע"ע בשו"ת הרדב"ז (ח"ג סימן תרמה).

ותחזינה עינינו לדברי הרדב"ז שס"ל בתוקף, שאין נכון לנהוג המנהג שלא להלביש בגדי שבת בשבת חזון, ואין זה כבוד השבת, ולכך הסיק שודאי וודאי יש להחליף בשבת זו לבגדי שבת, ככל שבתות השנה. והרוצה לשנות טוב שילביש בגדי לבן משום (תהילים ב) וגילו ברעדה, ומנהג יפה הוא. (ובימינו אין ללבוש בגדי לבן, דהוה כחוכא ואיטלולא, וכל ערום יעשה בדעת, נראה לי, ופשוט).

וכן הסיק מרן הבית יוסף (סו"ס תקנב) שאחר שהביא דברי הגהות מימוני והמרדכי שמחמירים כנ"ל, כתב על זה: ולא נהגו כן. וכן הסיק המטה יהודא (סימן תקנא) שכן הוא מנהג הספרדים, וכ"כ ג"ע הרב חיד"א במורה באצבע (אות רלד) וכ"כ המאמר מרדכי (שם סק"א) והשולחן גבוה (שם סק"ד) ובכה"ח סופר (סימן תקנא סקי"ג) ובנהר מצרים (דף לו.).

וכ"כ הגרח"פ במועד לכל חי (סימן י אות טו) וז"ל: הלובש בגדי חול בשבת איכה, הוא נגד הדין והוה ליה כמחלל שבת. עכ"ל.

וכן הסיק ברא כרעיה דאבוה ביפה ללב (ח"ג סק"ב) דאין לשנות הבגדים, רק דלא לובשים לבנים כשאר שבתות הקיץ, כי אם מצבעונים אחרים כדרך שלובשים בשבתות החורף.

וכ"כ בספר ברית כהונה (מערכת ש' אות יא) שנהגו בשבת חזון אפילו בשבת שחל בה תשעה באב, ללבוש בגדי שבת ככל שבתות השנה.

וכ"כ בבן פורת יוסף (הל' תשעה באב אות ד) דמה שנהגו האשכנזים שלא להחליף הבגדים בשבת איכה יש להם סמך, אבל יפה עושה מי שאינו נוהג כן.

וכ"ה מנהג עדת התימנים, כמש"כ בשו"ת עולת יצחק (ח"א חאו"ח סימן סו אות ג) דלובשים בגדי שבת אף בת"ב שחל בשבת ונדחה, ואין משנים כלל מבגדי שבת. וכ"מ מהשתילי זיתים (סימן תקנא סק"ג) ומדברי מהרי"ץ בעץ חיים (דף י:).

ואמנם אין מנהג זה נחלת הספרדים בלבד, כי גם הרבה מהאשכנזים ס"ל כן, וכמו שכתב היעב"ץ בסידורו (דיני בין המצרים שער שלכת אשנב א אות י) ושכן נהג אביו הגאון החכם צבי, שלא לשנות מאומה משאר השבתות אף כשחל תשעה באב בשבת, וכן אנו נוהגים אחריו. והו"ד במחזיק ברכה (סק"ד).

ועיין בדברי הגר"א בביאורו (סק"ג) שכתב על דברי הרמ"א שזהו חומרא בעלמא, דהא התירו לכבס בחמישי מפני כבוד השבת, ולחד מ"ד אפילו בתשעה באב בעצמו, ולא יהיה חמור יותר מתשעה באב שחל בשבת, שהרי אף אכילה דחמיר, אמרו בגמרא ומעלה על שולחנו אפילו כסעודת שלמה וכו'. ע"כ.

◆ באר מים חיים ◆

וכן איתא במעשה רב (אות קצז) שהגר"א לא היה משנה בשבת חזון מבגדי שבת כלל, ונהג ככל שבתות השנה, ואפילו אם היה חל תשעה באב בשבת. וכ"כ הרב חיי אדם (כלל קלג סימן כא) שבק"ק וילנא נוהגים על פי הגר"א ללבוש בגדי שבת, ויש משנים בגד אחד.

ובתוספת מעשה רב (שם) מבואר דהטעם שהגר"א נהג ללבוש בגדי שבת, הוא משום דאין אבילות בפרהסיא. אולם בביאור הגר"א (סימן תקנא) מבואר דהטעם הוא שכיון דדין כיבוס בגדים הוי חומרא בעלמא ומנהג, אין בכח זה לדחות כבוד שבת, אף אי לא הוי אבילות בפרהסיא.

וכ"ד הגרי"ש אלישיב (קרא עלי מועד פ"ד סקי"ט) שנוהגים כדעת הגר"א להחליף את כל הבגדים, ואין לשנות אפילו בגד אחד, ואפילו בגד של צנעה. וכן דעת הגר"ח קניבסקי שכן הדין לכתחילה.

וכתב בדברי נחמיה (יו"ד סימן שלג) שכן נהג האדמו"ר בעל התניא, ללבוש בגדי שבת בשבת חזון. ובספר דרכי חיים ושלום (סימן תרסט) כתב שהגאון ממונקאטש בעל המנחת אלעזר, נהג ג"כ ללבוש בגדי שבת בשבת חזון כבשאר שבתות השנה. ע"כ. וכ"כ בספרו נימוקי או"ח (סימן תקנא) שכן הוא לפי שיטת רבינו האר"י ז"ל.

ורבינו המשנה ברורה (סימן תקנא סק"ו) כתב וז"ל: ובק"ק וילנא נוהגין ע"פ הגר"א ללבוש בגדי שבת, ויש משנים בגד אחד, וכ"כ ר"י עמדין בשם אביו הגאון שצריך ללבוש בגדי שבת אפילו בשבת שחל בו תשעה באב. עכ"ל.

וכתב במועדים וזמנים (ח"ה סימן שמג) דיש לבאר בדרך דרוש הטעם שאנו לובשים היום בגדי שבת ודלא כרמ"א, והיינו שבליקוטי חבר מתלמיד מובהק של רבינו החתם סופר זצ"ל מביא שרבו הגה"ק בעל חתם סופר זצ"ל הלך בשבת זו בבגדי חול, ושאלו אותו תלמידיו הלוא הקדוש האר"י ז"ל סבירא ליה שאין לשנות כלל בשבת זו מבגדי שבת ולמה הוא הולך בבגדי חול, והשיב החתם סופר זצ"ל שהקדוש האריז"ל מעולם לא הסיח דעתו מחורבן בית אלקינו ית"ש גם בבגדי שבת, אבל אני צריך להתעורר שלא לשכוח, ועל כן אני לובש בגדי חול.

ועכשיו נראה שאנן נענה אבתריה, דבזמנינו שבלאו הכי מסיחין דעת מאבילות, והלוואי שבתשעה באב גופא לא נסיר דעתינו מאבילות כעיקר הדין, וכ"ש בשבת זו הלוא לא יועיל אף אם נלבש בגדי חול שנתעורר כראוי שלא לשכוח חורבן בית אלקינו ית"ש, וא"כ כיון דבלאו הכי לא יועיל בגדי חול, הדר דינא שצריכים ללבוש בגדי שבת כדין לקיים עכ"פ מצות כבוד שבת כהלכה, משא"כ לפנים בימים אלו התעורר כל לב בבכי ודאגה על גלות השכינה וחורבן בית המקדש, וגודל חילול השם שעם ה' כצאן לטבח יובל, לא הסיחו דעתם מאבילות וצער גם בשבת, ושפיר לבשו בגדי חול, אבל היום בעוה"ר נתייבשו כל

ויש שנהגו לשייר בגד אחד באופן שאינו ניכר[ג].

◆ באר מים חיים ◆

הרגשותינו ואין אנו מרגישים כלל גודל החורבן וצער בית ישראל, ושכינה הקדושה בגלות, ואין שום תועלת היום ללבוש בגדי חול, ואולי גם הרמ״א מודה שנלבש בגדי שבת, ולכן היום נתפשט המנהג כן טפי ואתי שפיר לכו״ע. עכ״ד.

והנה מציאה מצאתי בהנהגות ופסקים להגרי״ח זוננפלד (הלכות תשעת הימים ותשעה באב אות ז ובהערה שם) דבשבתות של בין המצרים לבש בגדי שבת משומשים, וגם שטריימל פשוט היה לו לשבתות אלו, וכפי הנראה רצה רבינו להרויח בזה לצאת ידי שניהם, הן להחליף מבגדי חול והן שלא ללבוש בגדי שבת הרגילים. ע״כ.

[ג] **עיין** בבית דוד (סימן שכב) שהורה הלכה למעשה, דאין לשנות בגדי שבת בשבת חזון, רק לשנות קצת, דהיינו שישאיר בגד אחד ולא יחליף, ובדבר שאין כ״כ היכר, כגון שאותו דבר הוא שלם ונקי וכיוצא, שאע״פ שהוא מיוחד לחול, מ״מ גם אם לובשו בשבת אינו מתבייש לצאת בו לשוק, ולכן נראה דמי שכל כליו של חול בלויים הרבה, יחליף כולם ולא יניח כלל לסימן אבילות. ע״כ.

והחזו״א נהג כן לשנות בגד אחד, ולכן לא החליף גרבים, וביאר הגר״ח קניבסקי דמרן החזו״א ס״ל שגרבים אינם בגד של זיעה כ״כ, וכמובא כל זה בתורת המועדים (סימן תקנא סקנ״ג). וכן מובא בטעמא דקרא (הנהגות והוראות אות כ) דמנהג החזו״א היה ללבוש בגדי שבת חוץ מהפוזמקאות. וכן מובא באורחות רבינו (ח״ב בנדמ״ח עמוד קסה אות יז).

ומנהג הגרי״י קניבסקי (אורחות רבינו ח״ב בנדמ״ח עמוד קסא אות יב ועמוד קסה אות יז) שלא היה מחליף את הט״ק.

וכן מובא בספר מנהגי מהרי״צ הלוי (פי״ח אות ג) דהמהרי״צ הלוי היה נוהג להחליף את כל הבגדים לבגדי שבת, מלבד בגד אחד שאנשים לא היו מבחינים כ״כ שהוא לא של שבת, ובדר״כ זה היה מגבעת או עניבה. ואם תשעה באב חל בשבת או ביום ראשון והיה שתי שבתות בתשעת הימים, בשבת הראשונה החליף את כל הבגדים ללא יוצא מן הכלל.

עוד מובא שם (פרק יט אות ז) שכשחל תשעה באב בשבת וכן כשחל ערב תשעה באב בשבת, היה מתעטף בטלית גדול של חול, והטעם שהחמיר בשבת זו יותר משאר שבתות חזון, מובא בהערות דינרי זהב (שם אות יג) דהוא מכיון שמז׳ אב יש להחמיר יותר משאר שבתות חזון, משום שבאותו יום נכנסו העכו״ם להיכל. עיין שם.

וי״א שזה תלוי באופן ההלבשה, דאם יש להם בגד מיוחד לשבת הניכר מבגדי החול, אזי הוי אבילות בפרהסיא ומותר להחליף[ד]. ולענין ממתי מותר להחליף בגדי השבת בערב שבת, וכן לענין מוצאי שבת עד מתי מותר להשאר עם הבגדים, נחלקו בזה האחרונים[ה].

◆ באר מים חיים ◆

[ד] **הנה** הרב ערוך השולחן (סימן תקנא סי״א) כתב וז״ל: ודע שאצלינו יש שנים או שלושה דורות שאין נוהגין כמנהג הזה בשבת חזון, אלא לובשין כל בגדי שבת. וגדולי הדור שהיו אז הנהיגו כן, באמרם שזהו כמראים אבילות בשבת בפרהסיא. ולכן אפילו בשבת שחל בו תשעה באב ונדחה אנו לובשין בגדי שבת מטעם זה. ולכן בימינו אלה, כמעט נשכח הדבר שאין ללבוש בגדי שבת בשבת חזון. ותמוה אצלי דבר זה, דאטו קדמונינו לא ידעו זה? ועם כל זה נהגו בזה, אף שאינו כן מדינא, ואיך נבטל מנהגם?

ולכן נראה לעניות דעתי דזה תלוי באופן ההלבשה, דאצל הקדמונים הייתה הלבשת שבת וחול שווים בדמותם ובתמונתם, אלא שההפרש היה בין סחורה יקרה ובין סחורה פשוטה, ולא היה ההפרש ניכר כל כך, שהרי עניים גם בשבת יוצאין בסחורה פשוטה, ולכן הנהיגו ללבוש בגדי חול.

מה שאין כן זה כמה דורות מקודם, שבשבת הייתה תמונה אחרת לגמרי להבגדים, בין עני בין עשיר, כמו שבחול היו נושאין כובע של קלאפי״ן, ובשבת שטריימי״ל, וכן שארי בגדים, היה ניכר לכל שזה בגד חול, כמו קיטאי״י, וזה בגד שבת, כמו של משי לעשיר, ומשי פשוט לעני, ולפיכך הנהיגו הגדולים שלא לנהוג מנהג זה, מפני שההפרש ניכר הרבה, והוי כאבילות בשבת.

ולכן אני אומר דבזמנינו זה, שעל פי פקודת המלכות כבר החלפנו תמונת הבגדים, ושבת וחול תמונה אחת להן, אלא שההפרש בין זול ליוקר – ודאי נכון לקיים מנהג הקדמונים. עכ״ל.

וכן ראיתי בליקוטי מהרי״ח (ח״ג דף נא:) שכתב, דפשט המנהג במדינותינו מרבים המתנהגים בדרכי החסידות שלובשין בגדי שבת כמו בשאר שבתות, ושוב הביא ששמע פשט הדבר שאותן הנוהגים ללבוש בשבת בגדי משי וגם כובע של שבת שנקרא שטריימיל, ממילא הוא אבילות של פרהסיא אם לא ילבוש בשבת חזון, משא״כ בשאר בגדים לא מינכרי כ״כ כמובן, ומסיים דמדברי היעב״ץ משמע דבכל ענין מותר. עכתו״ד.

[ה] **הנה** בענין ממתי מותר להחליף הבגדים לבגדי שבת, מובא בתורת המועדים (סימן תקנא סקנ״ג) דמותר מחצות. וכן מובא באורחות רבינו (ח״ב בנדמ״ח עמוד קסה אות יז) וכ״ד הגרי״ש **אלישיב** (קרא עלי מועד פ״ד הערה יח, אשרי האיש פרק סט אות עא).

◆ באר מים חיים ◆

ואולם בתורת המועדים (שם) מובא בשם הגר״ש דבילצקי שאין להחליף רק מפלג מנחה, ובדיעבד מותר מזמן מנחה קטנה. וכעי״ז דעת הגר״נ קרליץ (קרא עלי מועד שם) שמותר ללובשם רק קרוב לשבת, ומסתמא מזמן מנחה קטנה.

ודעת הגר״ש ואזנר (קובץ מבית לוי חי״ג עמו נ) שיכול ללבשם בשעה שרגיל ללובשם כל ערב שבת אפילו סמוך לחצות היום. וכ״ד הגרש״ז אויערבך (שלמי מועד פ״צ הערה 51).

ולענין מוצאי שבת, מבואר באשל אברהם בוטשאטש (מהדו״ת סימן תקנא) שאין צריך לפשוט את בגדי השבת במוצ״ש, ואף אם הבדילו כל הציבור, כיון שהאיסור הוא רק התחלת הלבישה ולא מה שכבר לבוש ועומד.

וכן סברי מרנן, הגרי״ש אלישיב (קרא עלי מועד פ״ד סקי״ט, ישא יוסף או״ח ח״ב סימן קכט) והגר״ש ואזנר (קובץ מבית לוי חי״ג עמוד נ).

וכן מובא באשרי האיש (פרק סט אות עב) בשם הגרי״ש אלישיב דבמוצ״ש חזון אפשר להמשיך וללכת עם הבגדי שבת עד השינה, אך מי שהוריד את החליפה ראוי שיחזור ללבוש בגדי יום חול בלבד.

אך אם אינו יכול מותר לו לחזור וללבוש את החליפת שבת אף במוצ״ש עד השינה, וכמבואר באשרי האיש (שם) בשם ספר וביום השבת (ח״א עמוד כ).

וכן מובא בספר מנהגי מהרי״צ הלוי (פי״ח אות יט) דהמהרי״צ הלוי לא היה מחליף במוצ״ש את הבגדי שבת.

אך דעת הגר״נ קרליץ (קרא עלי מועד שם) שמסתימת הפוסקים לא משמע שהאיסור הוא דוקא התחלת הלבישה, דא״כ יהיה מותר להמשיך ללכת בבגדי שבת כל התשעת ימים, אלא דהגדר הוא דיכול לעשות קודם הבדלה, ואח״כ צריך לפשוט את הבגדי שבת.

ובשו״ת משנ״י (ח״ה סימן צז) כתב דההיתר הוא עד סעודת מלוה מלכה. והוסיף דמנהג העולם להקל בזה, וביאר דאולי זה נובע ממה שיש חבורות העורכות בכל מוצ״ק יחד סעודת מלוה מלכה, וממילא כיון שעדיין קדושת השבת נמשכת בעיר עד שהללו יגמרו את הסעודה, לכן כולם נגררים אחריהם. וסיים דצ״ע והנח להם לישראל וכו׳.

וכ״ה מנהג מרן החזו״א (קרא עלי מועד שם בהערות הגרח״ק אות כב) שהיה פושט את בגדי השבת מייד בצאת השבת, אך אין ידוע אם פשט רק את המעיל העליון או את כל בגדיו.

ובשלמי מועד (שם) מובא דדעת הגרש״ז אויערבך דאי״צ לפשוט במוצ״ש. אך דבר זה נסתר מהמבואר בהליכות שלמה (מועדים פי״ד אות כח ודבר הלכה אות לח ואורחות הלכה הערה 86) דבמוצ״ש חזון אין לובשים את הבגדי שבת, ואע״פ שבכל מוצאי שבת המנהג ללבוש בגדי שבת, דכבוד השבת הנמשך עדיין גם במוצ״ש, מ״מ הכא מפני אבילות החורבן

◆ באר מים חיים ◆

פושטים אחרי הבדלה. ויש להחליף דוקא את הבגדים הניכרים שהם בגדי שבת ולא שאר בגדים. עכ״ד. וכן מובא בשמירת שבת כהלכתה (ח״ב פמ״ב סנ״ו) דיש להחליף את הבגדים במוצ״ש. וצ״ע.

ומו״ר הגר״י טשזנר שליט״א בשערי נחמה (עמוד נד אות ה) כתב דמ״מ אם לא קשה לו, עדיף ללבשם בערב שבת סמוך לשבת, אבל אין צריך לצמצם ללובשם ברגע האחרון ממש, וכן להחליפם במוצאי שבת סמוך אחר יציאת השבת. אמנם את המעיל העליון נכון להחליף אחר יציאת השבת, כי זהו הבגד הכי ניכר, ועוד שקל להחליפו. ויש נוהגים להסיר עכ״פ העניבה במוצאי שבת. וכל לבבות דורש ה׳. עכ״ד.

טַעֲימַת הַתַּבְשִׁילִים בְּעֶ״שׁ חָזוֹן

הנה לענין טעימת התבשילים בערב שבת חזון, יש שדנו להתיר מצד כבוד השבת, לידע האם התבשיל הוא טוב, ועל כן מותר לטעום בלי לבלוע, אך לטעום ולבלוע בפלוגתא תליא, ולקטנים יש להקל להביא להם בשר אחרי חצות, כיון שיש קצת קדושת שבת אחר חצות[א].

◆ באר מים חיים ◆

א **הנה** יל״ד האם מותר לטעום מן התבשיל בערב שבת לבדוק איה תיקונו הנצרך לו, ולכאורה הוה פשיט לן להתירא, דהא הטועם את התבשיל אינו צריך לברך ואפילו הוא בולעו עד שיעור רביעית, כיון שאין הטעימה חשיבא כאכילה, וכן משמעות הרי״ף (תענית דף ד.) והרמב״ם (פ״א מהל׳ ברכות ה״ב) דאף בבולע ל״צ לברך. והכי קי״ל בשו״ע (סימן רי ס״ב).

והנה אם טועם ובולע, בפלוגתא תליא, דאם בולע צריך לברך, כמבואר בתוס׳ (ברכות דף יד. ד״ה טועם) בשם ר״ח, כמבואר שם בדברי מרן, וספק ברכות להקל כבעל המפה ז״ל. ועיין שם בנו״כ.

ומבואר במג״א (סק״י) דאם בולע לכו״ע חייב לברך, כיון דאיכא אכילה ממש. אך האחרונים הסכימו לרמ״א דספק ברכות להקל, וכמבואר בא״ר (סק״ג) ובמאמר מרדכי (סקי״ג) ובמגן גיבורים (אלף המגן סקי״ג).

ולכן הרוצה לבלוע, לכתחילה טוב להזהר שיתכוון להנות מהמאכל בתורת אכילה ויברך עליו, כמבואר בחיי אדם (ח״א כלל מט ס״ה) ובמשנ״ב (סקי״ט).

ועל כן לפי המבואר דמותר לטעום בלי ברכה, הכי נמי י״ל בנידון דידן דשפיר מותר לטעום, כיון דלא חשיב אכילה, ולא חשיב נהנה מזה, דא״כ הא היה צריך לברך, דהא אסור להנות מן העולם בלא ברכה (סנהדרין דף קב. ברכות דף לה:).

והנה אם כוונתו גם לאכילה וגם להנאה, יש להסתפק, דבשער הציון (שם סק״ל) הסתפק בכה״ג לענין ברכה, ורצה להוכיח מסימן רד (ס״ח) דצריך לברך בגוונא של אוכל לרפואה בדבר שהחיך נהנה ממנו, ודחה שהתם שאני דאפילו אין מתכוין להנאה כלל צריך לברך. והביא דמהחיי אדם (כלל מט ס״ה) משמע דצריך לברך, דכתב הרוצה לטעום אם חסר מלח וכדו׳, משמע דאי גם כוונתו גם להנאה צריך לברך. ע״כ. והכי נמי לנידון דידן יהיה אסור לטעום דחשיב אכילה.

◆ באר מים חיים ◆

ואם טועם את התבשיל אחר הבישול שאין ביכלתו לתקן את המאכל, דעת הא״ר (סק״א) והפמ״ג (א״א סק״ו) דזהו ג״כ בכלל טעימה, אחר שאין כוונתו לשם אכילה, וכן מבואר במשנ״ב (סקי״ג). וי״א דבכה״ג עדיף לכוין לאכילה ולברך, כמבואר בכה״ח (סקכ״ב).

והנה כל הנ״ל הוא לכאורה לפלפולא בעלמא, דמהיכ״ת לדמות מילתא למילתא, וענין ברכה לחוד, וענין איסור אכילת בשר בתשעת הימים לחוד.

ושו״מ בס״ד בשו״ת התעוררות תשובה (ח״ב סימן קסט ח״ג סימן שמב) שהתיר לטעום מן התבשיל בערב שבת חזון. ודעתו דההיתר הוא רק לטעום ולפלוט, אך לא לבלוע, ויש להחמיר לבלוע אפילו בפחות מכשיעור. ועיין בילקוט הגרשוני (סימן רנ סק״א).

ויש לבאר בס״ד, דדעת הרב התעוררות תשובה דכל ההיתר לטעום הוא משום דלא חשיב אכילה, אך אם בולע איכא למיחש לדעות שיש לברך, וממילא חשיב כאכילה ואסור.

וכן משמע בגוף התשו׳ שכתב וז״ל: אבל אם אינו מרגיש בזה הטעם כראוי, אם מותר לבלוע לכה״פ פחות מכשיעור, לענ״ד יש להחמיר כיון שנהגו להחמיר מאוד שלא לאכול אפילו תבשיל של בשר כמובא במג״א, ומי שנהג מנהג מצוה, אסור מן התורה לעבור עליו כידוע ומבואר במג״א (סימן תקנא סק״ט) להחמיר בזה שנהגו, עיין שם, לכן תשער המבשלת אחר שטעמה בפיה אם המאכל טוב מוטעם על שבת לטוב. עכ״ל.

והיינו שיש להחמיר לבלוע, כיון שהחמרנו אפילו באכילת תבשיל בשר, וכיון שאם בולע הוי אכילה, א״כ הדר דינא לאסור איסר.

אך דעת הגר״ש ואזנר (קובץ מבית לוי חי״ג עמוד מט) שאם יש צורך בטעימת התבשיל בשר קודם השבת מותר לטעום מעט ולבלוע כפי הצורך, שאין זה בכלל טעימה האסורה משום שמחה. וכן דעת הגרע״י בחזו״ע (ארבע תעניות עמוד קעה אות ג ובהערה שם אות ה, וכ״ה בהל׳ שבת ח״א עמוד כב בהערה ד״ה והנה) דמותר אף לטעום ולבלוע, כי כן דעת מרן דבכה״ג ל״צ לברך, וה״נ בנידון דידן. וכ״ד האור לציון (ח״ג סימן כו תשובה ד) שהרגיל בטעימת התבשיל כל ערב שבת, מותר לו לטעום ולבלוע גם בערב שבת זו, כיון שכוונתו רק לענין טועמיה חיים זכו (כמו שיבואר). וכ״כ הגאון בעל חו״י במקור חיים (ס״ט).

ואיתא בלקט יושר (עמוד קי) וז״ל: העתקתי מליקוטי מהרר״י אוברניק יצ״ו, אמר ששמע בשם מה״ר אהרן הק׳ הי״ד, שהניח לאכול בניו הקטנים בשר לאחר חצות כשחל תשעה באב בשבת ולא מיחה בידם, ועוד אמר שנראה לו היתר לנשים לטעום הקדירה אחר חצות, אבל אמר בשם מה״ר אנשל מרפוק שמיחה בידם. עכ״ל. מבואר דלגדולים אסור, ואף לנשים יש דעה שאוסרת, אך עכ״פ מבואר שלקטנים יש להקל.

ויש להתיר גם מצד הענין טועמיה חיים זכו[ב].

◆ באר מים חיים ◆

ועיין הגהות המנהגים (הל׳ חודש אב אות נט) וז״ל: אמר מהר״ש בשם מהרא״ק שהניח בניו כשהן קטנים לאכול בשר אחר חצות בערב תשעה באב שחל בשבת. עכ״ל. הרי שיש להקל לקטנים לאכול בשר אחר חצות היום אפילו בערב תשעה באב שחל בשבת.

והו״ד בא״ר (סימן תקנא סקכ״ד) וביאר הטעם, דכיון שיש קצת קדושת שבת אחר חצות, לכן יש להקל עכ״פ לקטנים.

אכן בשו״ת אגרות משה (או״ח ח״ד סימן כא סוף אות ד) כתב, בדבר להאכיל לקטנים בערב שבת אחר חצות בשר בתשעת הימים, אין שום טעם להתיר זה, דמאי שנא הם מגדולים בשביל כבוד שבת, ואם מחנכין אותם באיסור אכילת בשר, כדאיתא במ״ב (סימן תקנא סק״ע) שאף לתינוקות אין מאכילין בשר, ממילא ליכא טעם שיהיו מותרין להאכילם בערב שבת אחר חצות, ורק אם עדיין לא הרגילום לחכות בימי הקיץ עד אחר מעריב, אלא מאכילין אותן סעודת שבת בשעה או כשתי שעות קודם קבלת שבת, יכולין אז להאכילן בשר. עכ״ד.

[ב] **הנה** יש לבאר עוד טעם להיתר טעימת התבשילין בערב שבת, והוא כי הנה טעם ענין טעימת התבשילים בערב שבת יש בו ג״כ ענין גדול דטועמיה חיים זכו (ישעיה נח), וכמו שנביא להלן, והנה איסור אכילת בשר אינו אלא מנהגא, וענין טועמיה חיים זכו דמיא לדברי קבלה, וכן במחז״ו שנביא להלן מביא הפסוק (איוב ה) דוידעת כי שלום אהלך, להכי אין להחמיר בזה, וכפי שנבאר בס״ד מפי סופרים. וכן בשו״ת התעוררות תשובה (שם) נסמך על טעם זה לטעום התבשילין. וכ״כ ג״ע הגרע״י זצוק״ל בחזו״ע (ארבע תעניות עמוד קעה אות ג ובהערה שם אות ה, וכ״ה בהל׳ שבת ח״א עמוד כב בהערה ד״ה והנה).

והנה איתא בשער הכוונות (דרושי סדר שבת אות א ענין כוונת הטבילה) במעלת טעימת התבשילים בערב שבת, וז״ל: גם ראוי לאדם לטעום כל התבשילין שמבשל בערב שבת לכבוד השבת, כי הוא דוגמת האדם המכין סעודה למלך וטועם התבשילין אם הם טובים, ואם חסרין איזה תבלין, כדי שיתקנם או כדי שיבשל תבשילים אחרים.

וכל זה הוראה שמקבל האורח בסבר פנים יפות, וז״ס (ישעיה נח) טועמיה חיים זכו, שתיקנו בתפילת מוסף דשבת המתחילה תכנת שבת רצית קרבנותיה כו׳, כי כל הטועם התבשילין של שבת מערב שבת זוכה לחיים עליונים. עכ״ל. וכ״ה בפרי עץ חיים (שער יח פ״ג).

וכבר איתא בשיבולי הלקט (סימן פב) שמביא האגדה דפסיקתא דבאתי לגני (פסיקתא דרב כהנא פיסקא י אות ב) בזכות ב׳ דברים ישראל מתענגים לפני הקב״ה, בזכות שבת בזכות מעשר, בזכות שבת דכתיב (ישעיה נח) אז תתענג על ה׳ טועמיה חיים זכו, המכבדים אותה במיני מאכל ומטעמים, ויש סומכין לטעום תבשילו מערב שבת. עכ״ד.

◆ באר מים חיים ◆

וכ״כ בכל בו (סימן לז) וז״ל: טועמיה חיים זכו, מצוה לטעום תבשילי שבת בערב שבת, כדי לתקנם כהוגן ויהיו נאכלין לתאוה. עכ״ל. וכ״ה באורחות חיים (סדר תפילת מוסף אות א) ובמחכים (עמוד כג).

ובמחזור ויטרי (סימן קצא, עמוד רפט בהוצאת הרב גולדשמידט) איתא וז״ל: תנא כל הטועם תבשילו בערב שבת מאריכין לו ימיו ושנותיו. ובירושלמי מפרש טעמא שלא יכעוס על בני ביתו מפני הקדחת תבשילו, וכתיב (איוב ה) וידעת כי שלום אהלך, ומוקמינן ליה בשבת (דף לד.) בהדלקת הנר, וכ״ש שצריך להזהר פן יקדיח התבשיל. עכ״ל.

וכן הביא במטה משה (סימן תח) בשם הירושלמי, וכתב וז״ל: נהגו אנשי מעשה לטעום התבשילים בערב שבת כדי לתקנם כהוגן ויהיו נאכלים בתאוה, וכן מצאתי בשם הירושלמי טועמיה חיים זכו, מצוה לטעום קודם השבת טעם תבשילי שבת לכבודה. עכ״ל.

וכ״ה בסידור המקובל ר׳ הירץ ש״ץ (פיסקא וביום השבת עמוד שכט) בשם הירושלמי, וז״ל: בירושלמי מפיק ממנה שמצוה לטעום קודם השבת טעם תבשילי שבת לכבודה, וכן ראיתי נקיי הדעת אשר טעמו ממיני שבת שקורין שאלנט (היינו החמין הצ׳ולנט), ואני אחריהם על הרוב. עכ״ל.

וכ״כ בשל״ה (מסכת שבת פרק נר מצוה אות לא) וז״ל: על כן נהגו אנשי מעשה, לטעום התבשילין בערב שבת, כדי לתקנן כהוגן, ויהיו נאכלים לתאוה, וכן מצאתי בשם ירושלמי ע״פ (ישעיה נח) טועמיה חיים זכו, מצוה לטעום קודם השבת טעם תבשילין של שבת לכבודה. עכ״ל.

ולא נודע איה מקום הירושלמי והמשנה שהביא במחז״ו ובפוסקים. וצ״ע.

וכ״כ ביוסף אומץ (סימן תקעו) וז״ל: מצוה לטעום בערב שבת מתבשילי שבת אם הם מתוקנים ומתובלים כראוי לפי כבוד שבת, וכתב מהר״ר הירץ טריוש ז״ל המקובל, שהיה פה חזן, בפירוש התפילה שחיבר על טועמיה חיים זכו, שיש לטעום השאליט (היינו החמין הצ׳ולנט) בערב שבת, ומצות עשה זו קיימתי בכל עוז. עכ״ל.

וכ״כ בחמדת ימים (שבת פ״ג אות קמ) וז״ל: ומנהג טוב להולכים בתמים לטעום בערב שבת קודם הטמנת החמין מכל תבשיל אשר יבשל לצורך שבת כמנהג הרב ז״ל, ויזכה לחיים על שם טועמיה חיים זכו, ואנשי מעשה המתענים בערב שבת יתנו בקבלת תעניתם לטעום קודם קבלת שבת ממה שבישלו לשבת, וכמו שאמרו מתענין לשעות, ואם אפשר להם להתפלל מנחה בעשרה קודם שיטעמו יאמרו עננו, ואם לאו טפי עדיף לטעום תחילה ולהתפלל בציבור בלא עננו משיתפלל יחידי. עכ״ל. וע״ע בדבריו (בפ״ח אות לב).

ויש חולקים בזה[ג].

◆ באר מים חיים ◆

וכ״כ בב״י (סימן סימן רפו סק״ב) ובמג״א (סימן רנ סק״א) ובשיירי כנה״ג (בהגה״ט סק״ב) ובמשנ״ב (סק״ב) ובשער הציון (סק״ח) ובעולת שבת (סימן רנא סק״ב) ובתהילה לדוד (סימן רמט סק״ב) דמצוה לטעום מכל תבשיל בערב שבת, כדי לתקנה יפה כהוגן, וכמו שנאמר (ישעיה נח) טועמיה חיים זכו. ויש נוהגים לומר בזמן הטעימה, טועמיה חיים זכו, וכמבואר במשמרת שלום (סימן כה).

והנה כשטועם מן התבשיל מחמת ענין טועמיה כנ״ל, כיון שכוונתו לאכילה א״כ נצרכא לברכה, וכמש״כ בכה״ח (סימן רי סקכ״ג).

ג **כ״ד** ר׳ ניסים הכהן בשו״ת מעשה ניסים (ח״ד סימן עב) הביאו ידידי ר׳ יעקב הכהן בשרשי הים (פי״ח אות יח) שכתב, דאין היתר לטעום מתבשילי הבשר מחמת ענינים שונים, מלבד אם כוונתו בטעימה לדעת האם המאכל מתוקן כל צרכו.

וכן הביא ידידי הרה״ג חיים מלין שליט״א בחמדת חיים (עניני בין המצרים אות רפז) בשם הגר״י זילברשטיין שליט״א, דאין להתיר לטעום מהתבשיל מחמת ענין טועמיה הנ״ל.

וכן הסיק בקרא עלי מועד (פ״ה הערה טז) דאין לטעום מהתבשילין. וכן דעת הגרי״ש אלישיב (אשרי האיש פרק סט אות ל, הליכות והנהגות בין המצרים עמוד 11). ודעת הגר״נ קרליץ (ר״ה עמוד תטו) דמותר לטעום ולפלוט, אך לבלוע אסור.

ויש שבכלל חולקים על הענין הנ״ל של טעימת התבשילים בערב שבת, והוא הרב מאורי אור (חלק קן טהור דף קפח:) שכתב על מנהג זה, בסודם אל תבוא נפשי, ולא נמצא כזאת. וגם לא מצינו מי מהאמוראים (עיין שבת דף קיט.) שנהג לעשות כן לכבוד שבת. עש״ע. אך לפי המבואר לעיל, הנה חבל פוסקים כבר כתבו כן, ואין לפקפק במנהג קדוש זה כלל וכלל. וה׳ עוז לעמו יתן ה׳ יברך את עמו בשלום.

קִינוֹת בְּשַׁבַּת וְנִיגּוּן אֵיכָה בַּהַפְטָרָה

יש שנהגו לקונן בשבת חזון[א]. ויש שנהגו לנגן ניגון איכה בהפטרת שבת חזון[ב].

◆ באר מים חיים ◆

[א] **הנה** כתב המאירי במגן אבות (סימן כד עמוד קנו) בשם הגאונים, שאע"פ שהשבת נאסר בכל מיני הספד ובכל ענין של קינה, בשבת איכה התירו לקונן בציבור דרך הכנעה ושבירת היצר, מפני שיש בזכירת החורבן והתאונן על הצרות שאירעו באותו זמן חלק משורשי התשובה, וכל שעיקרו לתשובה ולהכנעה הותרו שאר התפילות אגבן, וכ"ש בימים המיוחדים לכך והכל נגרר אחר העיקר. עכ"ד. אשר מדברי המאירי מתבאר טעם נכון למנהג האשכנזים בזמנים קדמונים לומר קינה בשבת חזון.

והרב שער המלך (ח"ב שער ד סופ"ה) כתב, דבשבת חזון מותר להרבות בכיה על בית ישראל. עיין שם.

וכתב בכנסת הגדולה (הגב"י חאו"ח סימן רפד סק"ו) דבשבת מברכין חודש אב, אומרים קודם ההכרזה קינה מיוסדת על הכרזת ראש חודש, ואומרים מי שעשה ניסים בניגון נשבר ונדכה. עכ"ד.

[ב] **לפי** משנ"ת לעיל מדברי המאירי, יתבאר המנהג הנוהג גם כעת לקרוא הפטרת שבת חזון בניגון איכה, ואין בזה בעיה של אבילות בפרהסיא, וכמבואר במאירי שזה מותר מפני שיש בזכירת החורבן והתאונן על הצרות שאירעו באותו זמן חלק משורשי התשובה, וכל שעיקרו לתשובה ולהכנעה הותרו שאר התפילות אגבן.

והנה המנהג לקונן בהפטרת שבת חזון, כבר מבואר כן בתשו' הריב"ש (סימן קיב) עיין שם בענינו. וכן הביא במנהגי ר"י שמש (ח"ב סדר הפרשיות פר' דברים) ובמנהגי ר"י קירכום (עמוד רסו) ובמג"א (סימן רפב סקי"ד) ובא"ר (סימן רפב סק"י) ובמקור חיים (סימן תקנא) ובשערי אפרים (שער ט סכ"ז) ובבאר היטב (סימן רפט סקי"א) ובחיי אדם (כלל קלו ס"ד) ובקיצור שו"ע (סימן קכב סי"ז) ובמשנ"ב (שם סקכ"ז) ובליקוטי מהרי"ח (ח"ג דף נב.) ובדברי קהילות (עמוד 92).

ושו"מ כן בראבי"ה (ח"ב מסכת מגילה סימן תקצה) שכתב וז"ל: והפטרה דחזון ישעיהו נהגו לקרותה בניגון קינה, וענין אבילות הוא, ואע"ג דשבת שמפטירין בה אינה משבת שחל תשעה באב בתוכה, כיון דבחול לא אפשר לאפטורי, מפטיר בשבת.

וכן יש שנהגו לנגן בקריאת התורה בפסוק איכה אשא וכו׳ בניגון איכה[ג]. יש שנמנעו מלומר זמירות בשבת חזון[ד]. ויש שניגנו את ניגון הלכה דודי בניגון עצוב[ה]. ויש שהתנגדו למנהגים אלו, ואמרו שאין לעשות כן דהוי אבילות בפרהסיא[ו].

◆ באר מים חיים ◆

ובסו״ד מסיק דנראה דרב סבר דהפטרה לאו אבילות גמורה היא כעין סיפור וכיבוס, אלא כעין מיעוט שמחה, ותנן משנכנס אב ממעטין בשמחה. עיין שם.

וכ״כ הגר״ש משאש בשו״ת שמ״ש ומגן (ח״ד חאו״ח סימן עז אות ו) דגם אצלם במרוקו נהגו לנגן ההפטרות בג׳ דפורענותא בתמרור הידוע. עכ״ד.

[ג] **בא״א** בוטשאטש (סימן רלח) הביא המנהג לומר הפסוק איכה אשא וכו׳ בניגון איכה. וכ״ה בספר ליקוטי מהרי״ח (ח״ג דף נב.) ובאורחות חיים ספינקא (סימן קלח ס״ג).

[ד] **כן** מובא בלקט יושר (או״ח עמוד 106) דהתרומת הדשן לא אמר זמירות מי״ז בתמוז עד אחר תשעה באב. ע״כ. וע״ע שם (בעמוד 117). הרי שלא חשש לאבילות בפרהסיא.

וע״ע כעי״ז במנהגי ר״י שמש (סימן קיט) דכן מנהג ק״ק וורמיישא, דמשנכנס אב ממעטין בשמחה, וכל התפילות ופסוקי דזמרא, וכל מה שרגילים לנגן, מקצרין ובקול נמוך הנוטה בקצת המקומות לניגון של איכה, כגון כשמזכיר ירושלים או בסוף ובתחילת הללוי.

וביוסף אומץ יוזפא (אות תרא) כתב, דאפילו בין המצרים וכל שכן בימי העומר נראה לי דיש לומר הזמירות, בקול נמוך קצת או בניגון שאינו משמח כניגון הזולתות וכיוצא. (וע״ע בסימן תרז בהגהת ר׳ חיים אולמא). ומבואר דאף שאמר שיש לזמר זמירות מ״מ יש לאומרם בקול נמוך או בניגון שאינו משמח, הרי שלא חששו בזה לאבילות בפרהסיא.

[ה] **כ״כ** בליקוטי הלוי (עמוד 20) לענין לכה דודי שהיה נהוג לאומרו בניגון איכה, דכן הוא מנהג ווירצבורג שבאשכנז, דמן י״ז בתמוז עד תשעה באב אומר הש״ץ בחזרת התפילה סיום ברכת בונה ירושלים בניגון איכה, בב׳ וה׳ גם היהי רצון אחר קריאת התורה, בשלושת שבתות שבין י״ז בתמוז עד תשעה באב מנגנין לכה דודי בניגון הדומה לאיכה. ע״כ.

ובדברי קהילות (עמוד 88 ועמוד 91) מובא דמנהג פראנקפורט בשתי השבתות הראשונות של בין המצרים לנגן את הלכה דודי בניגון עצוב של אחד מניגוני הקינות בתשעה באב, ובשבת חזון ניגנו בניגון של אלי ציון. וכן העיד מהרי״צ הלוי (מנהגי מהרי״צ הלוי פי״ז אות ג) שכן היה מנהג עירו קעלן.

[ו] **הנה** על המנהג לקונן בשבת, כבר צווחי מרנן בזה, וכגון מש״כ בתשו׳ זקן אהרן (סימן לח) דמה שנהגו קצת קהילות ישראל בשבתות של ימי בין המצרים לומר קינות על צום

◆ באר מים חיים ◆

הרביעי וצום החמישי וכו׳, נראה שאסור לנהוג כן מפני שהקינות מביאים לידי צער ובכיה ושברון לב, שכל זה אסור בשבת, ואפילו בחנוכה ופורים שנוהגים בהם אבילות – קינה אסורה, כדאיתא במוע״ק (דף כח:) שבחנוכה ופורים אין הנשים מקוננות על מת, וכ״ש בשבת שאין אבילות בשבת, וכמו שאמרו הנביאים הראשונים לגבי ר״ה אל תתאבלו ואל תבכו כי קדוש היום לאדונינו ואל תעצבו כי חדות ה׳ היא מעוזכם, וכ״ש בשבת שלא התירו חז״ל להתאבל בשבת על ירושלים, וכל העוסק בזה עוסק בעבירה הוא, שמבטל עונג שבת.

ואין להביא ראיה משתיקת החכמים על דבר זה, כי לא היה בידם למחות, וכמש״כ כיוצ״ב הטור (או״ח סימן סח) וז״ל: בענין ההפסקה שמפסיקין בברכות שמע לומר קרוב״ץ, ראוי היה שלא להפסיק, והרמ״ה נשאל על זה, והשיב כך ראינו שאסור להפסיק, והרי בפירוש שנינו ברכות (דף יא.) במקום שאמרו לקצר אינו רשאי להאריך, ועוד שנינו (שם דף מ: עיין ברמב״ם ובכס״מ פ״א מהל׳ ברכות ה״ז) כל המשנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות לא יצא ידי חובתו, ואשר הוגד לכם שאני יושב ביניהם ושומע ושותק, אמת הוגד לכם, ולא מפני שהדבר ישר בעיני אני בא בעת הקרוב״ץ, אלא כדי שלא אמנע עצמי מסדר הקדושות והקדישים ועניית אמן ולהתפלל עם הצבור, אך מה שהוגד לכם שיש בידי למחות לא הוגד לכם האמת, על כן אמרתי הנח להם לישראל מוטב שיהו שוגגין ואל יהו מזידין, וזו היא סיבת שתיקתי. עיין שם.

וכן יצא חוצץ כנגד מנהג זה הרדב״ז בתשו׳ (ח״ג סימן תרמה) וז״ל: שאלת ממני אודיעך דעתי במה שנהגו ברוב גלילות ישראל בג׳ שבתות הסמוכות לתשעה באב לומר קרוב״ץ זכר לחורבן, וחוברו בזה כמה מאורות וקדישין וברכו ונשמת כל חי, וכולם ע״ד קינה וזכר לחורבן, ויש בהם מחיבורי ה״ר יהודה הלוי ור׳ שלמה בן גבירול ז״ל וזולתם, אם יפה הם עושים, ואי מבטלינן להו.

תשובה, יישר חיליה למאן דיבטל דבר כזה. ושבח לאל כבר נתבטל מנהג זה במצרים וגם המסתער״ב לא נהגו כזה, וכמה הרחיקו רז״ל (א.ה עיין שבת דף יב. ועיין משנה תענית פ״ג מ״ז ובגמרא תענית דף יט. ועיין דף יד.) צעקה ובכיה בשבת, וכ״ש לומר דברי קינות ולהזכיר החורבן כדי לעורר הבכיה, והלא אפילו בזמנו דוחין אותו כשחל בשבת, וכ״ש קודם זמנו, ואפילו דברים שבצנעא אינו נוהג בתשעה באב שחל להיות בשבת לדעת רוב הפוסקים, כ״ש בשבתות של קודם תשעה באב, וכ״ש לומר קינות שהם דברים של פרהסיא.

ואל תקשה על מחבריהם, כי שמא לא היו בעלי הוראה אלא משוררים, כמו שכתב הרמב״ם ז״ל בספר המצוות על מחבר האזהרות שהוא ר׳ שלמה בן גבירול ז״ל.

והלא לענין אכילת בשר אמרו שאם חל בשבת מעלה על שולחנו אפילו כסעודת שלמה, סוף סוף אין ראוי להראות שום דאגה ולא עיצבון בשבת, אלא הכל שמחה, ומי שיוכל

◆ באר מים חיים ◆

לבטל מנהג זה יפה הוא עושה, ובלבד שלא ע״י מחלוקת, שאין לך דבר עומד לפני המחלוקת.

ולא נחוש למנהג, כיון שהוא באיסור, שכן כתב הריטב״א ז״ל וז״ל: אבל המנהג להקל לעולם אין חוששין לו, ואפילו היה על פי גדולים שבעולם, כל שנראה בו צד איסור לחכם בעל הוראה אשר יהיה בימים ההם, שאין לנו אלא השופט שיהיה בימינו. עכ״ל. עכ״ד הגאון הרדב״ז.

וכ״כ ג״ע הרב חיד״א בברכי יוסף (סימן תקנא סק״ב) וז״ל: מנהג ארץ ישראל שלא לומר בשבת חזון שום קינה, כמו שכתוב בסידורים, וכן הוא מנהג מצרים וכרכים ועיירות גדולות שבתוגרמה, דאפילו בתשעה באב שחל בשבת מעלה על שולחנו בשרא שמינה אפתורא דמשלם, לעשות יקר ביומא דשבתא. ומי שם פה לבכות ואב׳ל הביא גם הוא כאשר קונ׳ן, ומה גם בפרהסיא קבל עם ביום שבת קודש, הא ודאי ראוי לבטל מנהג זה ולכבוד השבת. עכ״ל.

וכ״כ עוד במורה באצבע (סימן ח אות רלד) וז״ל: בשבת איכה אפילו הוא יום תשעה באב או ח׳ באב, לכבוד שבת ילבש מלבושי שבת, וכל שכן שלא יאמר שום קינה, ואם במקומו יאמרו הוא ימנע עצמו, כי קדושת שבת חוסמת כל מיני אבל קטן וגדול. עכ״ל.

ושילש דברו בלדוד אמת (סימן כד אות א) וז״ל: החזנים שלפני חודש אב אומרים מחדש חודשים כו׳ בקול קינה ומאריכים בזה לקונן כל הנוסח, לא יפה עושים לעורר בשבת בכי יגון ואנחה, ובמקום זה יותר טוב שיבכו ויקוננו בתשעה באב באמת כראוי ויתעוררו כפי חיובנו על חילול שמו ח״ו וחילול תורתו וגלות השכינה ח״ו כמה מאות שנים בעוה״ר, אי איישר חילי אבטליניה קול המצ״ר לישראל בשבת קודש, ובפרט שהראשונים ביטלו במקומותינו הקינות בשבת. עכ״ל.

וע״ע בדבריו במחב״ר (סימן תקנא סק״ו) וכ״פ בשערי תשובה (סק״ו) ובכה״ח (סקי״ד) דאין לומר שום קינה.

וכ״כ בנהר מצרים (או״ח אות נו) דהמנהג במצרים היה לומר קינות בשלושה שבתות הסמוכות לתשעה באב, ותלי״ת כי נתבטל זה המנהג. ע״כ. וכ״כ במשפט כתוב (ועד חכמים, ס״ב) דאין לומר שום קינה בשבת.

וכ״כ בליקוטי מהרי״ח (ח״ג דף נ:) דאנו לא נהגנו באמירת פיוטים המסודרים לשבתות אלו (היינו קינות) בג׳ שבתות, ואפילו בשבת חזון, והיכי דנהוג נהוג.

גם לענין המנהג שקוראים ההפטרה בניגון עצוב, יצאו עליו ערער, ה״ה הרב שער המפקד (הל׳ תשעה באב מחודשות אות ד) דאין לומר בשבת חזון שום קינה. וכתב בנהר פקוד (שם) ששבת חזון לאו דוקא, דה״ה לכל שבתות בין המצרים, כי טעם אחד להם שלא לעורר אבל

◆ באר מים חיים ◆

וקול בוכים בשבת, ואין עדיפות לשבת חזון יותר משאר שבתות, ופוק חזי מנהג השורר בארץ הקודש אשר אין דברי אבל נשמע בכל שבתות ה׳, וקדושת שבת גוברת על הכל.

ומסיים שם, דמהאמור יש לבטל מנהג כמה קהילות קדושות אשר ראיתי בחו״ל בערי האפריקה, ובפרטן עיר ואם בישראל תונס יע״א, דהגם שמנהגם שלא לומר שום קינה בשלוש השבתות כאמור, אכן ההפטרות דתלתא דפורענותא אומרים אותה בקול נהי ונועם תמרור קורע הלב לבית חללו, ומעורר היגון מעומק מסתרי הלב, ואין זה נכון, והלא כשאמרו שלא לומר קינות בשבתות אלו, היינו טעמא שלא לעורר היגון בשבת בכל אופן שיהיה, ואין הפרש אם נאמר קינות או נאמר ההפטרה בנועם קינה.

והלא זה הרי דברי הכתובים בעצמם האמורים בשלוש ההפטרות, המה יפלחו כליות ולב שמבין מה הוא אומר, כל שכן כשמוסיף על אלה גם תמרור הנועם המשבר הלב, א״כ אין לך קינות גדולות מאלה, וראוי לבטל המנהג, ורק לקרות אותם בקול נמוך ופשוט מפני כבוד השבת, ויספיקו הדברות הללו למיישרים אורחותם, ודוק. עכ״ד.

וכן הביא ידידי הגאון ר׳ יעקב כהן בשרשי הים (פי״ח אות טז) בשם הרב גאולי כהונה (מערכת ת׳ אות ב) דבשלוש ההפטרות דפורענותא, לא נהגו לשנות את ניגון ההפטרה לניגון של אבילות, אלא קוראים אותה כרגיל ככל ההפטרות של השנה. ע״כ.

וכ״כ בהשומר אמת (סימן הפטרות אות ד) דהמנהג באיזה מקומות לנגן הפטרות דש״ח במר צורח, ושורש זה נמצא כו׳, והביא דברי החיד״א, דאשר נגע אלקים בקרבו יבטל ענין זה, ומי יתן לעשות כן ביום תשעה באב, לבכות ולקונן על גלות השכינה וגלותינו מלב ומנפש, לא בשבת קודש. עכ״ד.

וכן מובא באורחות רבינו (ח״ב עמוד קסז אות כד) דאמר רבינו שר התורה הגרח״ק זצוק״ל, שאת הפטרת חזון, וכן את הפסוק איכה אשא לבדי שבפר׳ דברים, קראו אצל מרן החזו״א שלא בניגון איכה, דהוי כאבילות בפרהסיא בשבת. וכן מובא בדינים והנהגות החזו״א (פי״ט ס״ז).

וכן כתב במועדים וזמנים (ח״ה סימן שמג עמוד קצו) שהיום נתבטל המנהג לקרוא ההפטרה בניגון איכה, וביאר דהיינו משום דבין כך אנו לא מתעוררים מזה.

ושו״ר שכ״כ ג״כ בשו״ת עמק יהושע להרב יהושע מאמאן זצ״ל (ח״ג חאו״ח סימן יח אות ב) דהמנהג בימי קדם היה לקרוא את הפטרת חזון במנגינת איכה וכעדות מור אביו זצ״ל, ואח״כ בוטל המנהג הזה על פי דברי ג״ע הרב חיד״א וכו׳, וכתב דב״ה גם אצלם בעיר צפרו (מארוקו) בוטל המנהג הזה, אך באיזה ערים נשאר זכרו קיים באיזה בתי כנסיות, ולצערינו הרב גם כאן בארצינו הקדושה ראיתי בעין רעה בנהריה וכאן בבאר שבע איזה אחדים עמי הארץ שעוד אוחזים בידיהם המנהג הזה, ומתאמצים לקנות ההפטרה הזאת, כדי לעלות

◆ באר מים חיים ◆

ולקרות אותה במנגינת איכה, והוכחנו אותם, ובכל זאת לא שומעים לקול תורה מחסרון היראה. עכ״ד.

אך הגרי״ש אלישיב (אשרי האיש פרק סט אות ו, הל׳ ומנהגי בין המצרים עמוד צג הערה 8) תמה על מנהג החזו״א, כיון שמקור המנהג הוא בראשונים ובמג״א, ואין לשנות המנהג.

והנה לענין המנהג לשורר לכה דודי בניגון עצוב של הקינה אלי ציון, כתב על זה בדברי תורה לאדמו״ר ממונקאטש זי״ע (מהדורא ו אות צח) דלולא דמסתפינא הוי אמינא ופורתא גלינא מה ששמענו מפי גדול אחד ז״ל, ששמע מפי הגאון הצדיק בעל שו״ת קול אריה ז״ל, שאמר שרע עליו המעשה והמנהג אצל האשכנזים כי בשבתות בין המצרים אומרים בביהכ״נ לכה דודי וכו׳ בניגון אלי ציון וכו׳, דהוי כמו אבילות בפרהסיא.

ועוד והוא העיקר, כי באזניו שמע בהיותו ילד ועלם חכם, היה בית אחד שקוננו שם בו הלצים והשדים והרוחות ר״ל על הגג והעליה, עד כי הוכרחו הדרים לצאת מן הבית, ושמעו שם בלילה בימות החול שאמרו לכה דודי בניגון של אלי ציון הנהוג כנ״ל, וכאילו הם מתגרים בנו ללעג ולקלס, והם הסטרא אחרא נהנים מזה מה שמזמרים בניגון לכה דודי, על כן ראוי שלא לנהוג כן גם בשבת קודש בימי המצרים. עכ״ד.

והביא עוד דברי הזוהר (פר׳ עקב דף ערב:) וז״ל: אשר לא ציותי, הוא פולחנא דשפחה בישא וכו׳ ועבדין הספידא בליל שבתא. ע״כ. וכוונת הזוהר שמחבבין הסטרא אחרא הניגון של קינות (בליל שב״ק בניגון לכה דודי כנ״ל), הגם כי לא אומרים קינות בהחלט.

ומוסיף לאמור וז״ל: וגם לא ישמעו בקולי האשכנזים וכו׳, כי אולי היה הדבר נהוג בפני גדולי עולם רבותינו האחרונים ז״ל, על כן לא אומר דבר, אבל למיחש מיהא בעי, וה׳ יצילנו מכל רע, ושכט״ס. עכ״ד.

ובדרכי חיים ושלום (סימן תרסב) כתב בשם האדמו״ר ממונקאטש שהגיד בשם הגאון הצדיק המפורסם בעל שו״ת קול אריה וכו׳ שאמר, שרע עליו המעשה והמנהג אצל האשכנזים כי בשבתות בין המצרים אומרים בבית הכנסת לכה דודי וכו׳, הכל בניגון ״אלי ציון״ וכו׳ (הפזמון שבקינות של תשעה באב) דהוי כמו אבילות בפרהסיא. ושם (סימן תרס) העיד ג״כ שהאדמו״ר ממונקאטש היה מתפלל ש״צ בשחרית ומוסף של שב״ק, והיה מזמר ומשורר בקדושה ובטהרה כמו בשמחת תורה. ושם (בסימן עתר) מובא שכן נהג גם בשבת שחל בה תשעה באב בזמירות וד״ת כשאר שבתות. ע״כ.

וכ״ד כ״ק הרבי מליובאוויטש זי״ע (תורת מנחם התוועדיות חלק יב עמוד 144) שאמר, דכיון שענין האבילות שבשלושת השבועות אינו צריך להיות בשבת, וכידוע שבמדינות מסוימות שבהם נהגו לומר לכה דודי בניגון השייך לתשעה באב היו גזירות וכו׳, הרי איך שתהיה ההנהגה בשאר שבתות מברכים, הנה בשבת מברכים זו יש לחשוש מכל ענין שיכול

ולמעשה כל אחד יאחז במנהגו, כי כל מנהג קדוש יאמר לו ויש לו שורש בפוסקים[1].

◆ באר מים חיים ◆

להתפרש באופן של היפך השמחה, כיון שרצונו של כ״ק מו״ח אדמו״ר שבשבת יהיה שבת של שמחה (״א פריילעכער שבת״), הרי שבשבת מברכים זה צריכה להיות השמחה באופן של הוספה. עכ״ד.

[1] **כמבואר** בס״ד בטוב טעם ודעת לעיל.

וכתב בשו״ת דברי יציב (חאו״ח סימן רמא) דלפי מנהגינו שנוהגים כהח״צ והגר״א ללבוש בגדי שבת וכמנהג הספרדים, משום דהוי אבילות בפרהסיא, א״כ ה״נ דיש להתיר ללמוד תורה. וכ״ש הוא לפי האריז״ל שלא להראות שום אבילות בשבת אפילו באבילות חדשה וכ״ש בישנה. ולהכי לא נהגו לומר בשבתות שאחר פסח הפיוטים המדברים מהחורבן, מלבד הטעם שהוא בתוך ברכת ק״ש. ודו״ק. וגם לא נהגו לשנות הניגונים בזמר לכה דודי ובהפטרת חזון וכדו׳. ודו״ק.

ומנהג השני ג״כ נכון, דבבגדי ישע (סימן תקנ סק״ג) כתב ביישוב דברי השל״ה שמחמירין בכל החומרות בכל הג׳ צומות, דהיינו טעמא משום דעכשיו שאין רגע בלא פגע, וכל יום קללתו מרובה משל חברתה, הוה הצום והאבל חיוב מדברי קבלה, עיין שם, ומכ״ש עכשיו שר״ל בכמה מדינות ומקומות הצרות מתרבות מחבלי משיח שממש באו מים עד נפש, יהיה עכשיו לכו״ע מדברי קבלה, ולזה אפשר ליישב שבזמן האר״י הק׳ בא״י, ואולי בכל העולם היה בגדר אין שלום ואין שמד, אבל כעת הוא בגדר צום, ולזה נהגו בני אשכנז להזכיר אף בשבת, ואלו ואלו דא״ח. ועיין שם.

וכתב מו״ר הגר״י טשזנר שליט״א בשערי נחמה (עמוד נד אות ו) וז״ל: יש מקומות שבקבלת שבת של שבת חזון נהגו לזמר ״לכה דודי״ בניגון עצוב (בניגון של הקינה ״אלי ציון״ שהיה נהוג במקומם, והוא שונה מהניגון הנהוג אצלינו). והיו גדולים שהתנגדו לזה (וכן הובא בשם האדמו״ר ממונקאטש). ואכן גם אצלנו לא נוהגים כן. וכן מובא שבבית מדרשו של מרן הגרי״ש אלישיב (שליט״א) [זצוק״ל] אין משנים את ניגון לכה דודי בשבת חזון. ע״כ. ולענין הפטרת שבת חזון הביא מו״ר את שתי המנהגים. עיין שם.

ויש שצידדו לעשות כעין פשרה, דהיינו לא לנגן את הלכה דודי בניגון עליז ושמח ולא בניגון איכה ואלי ציון, אלא ניגון מעורר ורציני לקבל פני שבת מלכתא בקדושה וחרדת קודש, וכמבואר במשנ״י (ח״ז סימן קה אות ה).

תשעה באב שחל בשבת

תשעה באב שחל בשבת לא יטייל, ויש מתירים[א]. ולענין לימוד התורה בשבת זו יש מחמירים ואוסרים מחצות, ויש אוסרים אף קודם חצות[ב].

◆ באר מים חיים ◆

[א] **הנה** אם חל ערב תשעה באב בשבת חזון לא יטייל, ואם חל תשעה באב בשבת, כו״ע מודו דאין לטייל בשוק במשך כל היום, ופשוט, וכמבואר בברכ״י (סימן תקנג סק״ה) וכ״ה בזכור לאברהם (ח״א דף לח:) ובשערי תשובה (שם סק״ה) ובכה״ח סופר (שם סק״כ). וכן דעת הגרי״ש אלישיב (אשרי האיש פרק ע אות ד).

אולם כתב באור לציון (פרק כט הי״ח ובהערה) דלמנהג ספרד שלא נוהג דברים שבצנעה בשבת חזון ואפילו בתשעה באב שחל בשבת, ממילא מותר גם לטייל בשבת זו, וכל המבואר בברכ״י שאסור לטייל הוא למנהג המבואר ברמ״א דנוהג דברים שבצינעה.

אולם נראה לי הק׳ בס״ד דמרן שר התורה הגרע״י זצוק״ל בחזונו (ארבע תעניות עמוד שלג) פליג על האור לציון, דהא הביא את דברי הרב חיד״א, ולא הביא סברא לחלוק בזה, ומדשתק ליה י״ל דס״ל דדבריו נכונים לכו״ע.

וטעם הדבר נראה בס״ד, דמניעת הטיול לא הוי אפילו אבילות בדברים שבצנעה, דהרבה אנשים לא מטיילים בכל שבת, ושונה מתשה״מ וכדו׳. וצ״ע.

[ב] **איתא** בשו״ת מהרי״ל (סימן מד) וז״ל: כשחל תשעה באב בשבת, אסור ללמוד אחר חצות אלא בדברים הרעים שבירמיה כמו בחול. עכ״ל. ובשו״ת מהרי״ל הנדמ״ח איכא נוסחא אחרינא: כשחל ח׳ באב בשבת. ולפי״ז אפילו כשחל ערב תשעה באב בשבת יש להחמיר. וע״ע באורך בשו״ת כתב סופר (חאו״ח סימן קא ד״ה ולתשלום).

וכתב בספר המנהגים לרבינו אייזיק טירנא (עמוד עט) וז״ל: ונוהגים שלא ללמוד אחר חצות, לפי שהתורה משמחת לב. עכ״ל. ומבואר מדבריו דבערב תשעה באב אסור ללמוד, והיינו כשחל בחול. ולהלן כתב (עמוד פא) ואם חל במוצ״ש או בשבת ונדחה, אין אומרים פרקים (היינו פרקי אבות). עכ״ד. מבואר שאין ללמוד אף בערב תשעה באב שחל בשבת, וא״כ כ״ש שכשחל תשעה באב בשבת, אסור ללמוד תורה.

◆ באר מים חיים ◆

וכן הביא רבינו הרמ״א בדרכי משה (סימן תקנד סק״א) בשם מנהגים ומהרי״ל, דאסור ללמוד בערב תשעה באב אחר חצות, ואם חל בשבת אין אומרים פרקים במנחה בשבת. וכ״פ במטה משה (סימן תשיח וסימן תשכח).

וכתב בספר המנהגים לרבינו אברהם קלויזנר (סימן קלו הגהה ב) כשחל תשעה באב בשבת ונדחה, אין אומרים פרקי אבות. והביא שם הרב המו״ל נוסחא וז״ל: כשחל תשעה באב בשבת ונדחה, או בא׳, אין אומרים פרקי אבות. ע״כ. מבואר שבכל אופן אין לומדים בשבת.

ובלקט יושר (ח״א עמוד קי) כתב וז״ל: ואין נוהגים ללמוד אחר חצות כשחל תשעה באב יום א׳, רק קינות והלכות תשעה באב, וכאשר תשעה באב נדחה עד יום א׳, אין לומד כל השבת, רק הלכות תשעה באב, וטוב להעביר הסדרא ביום ו׳, אבל אם לא העביר ביום ו׳ מעביר בשבת, אבל ביום ו׳ לומד כל מה שירצה. ע״כ.

וז״ל רבינו הרמ״א בהגהת השו״ע (סו״ס תקנג) ונהגו שלא ללמוד בערב תשעה באב מחצות ואילך, כי אם בדברים המותרים, בתשעה באב, ולכן אם חל בשבת, אין אומרים פרקי אבות. עכ״ל. ולכאורה נתבאר בדברי הרמ״א דדוקא היכא דחל תשעה באב בשבת יש להחמיר, אך אם חל ביום א׳ מותר ללמוד בשבת, סו״ס י״ל שאף הרמ״א ס״ל שבכל אופן אסור ללמוד, וכמו שכתב איהו גופיה בדרכי משה כנ״ל.

וכ״כ הלבוש (שם) להחמיר בזה בין בתשעה באב שחל בשבת ונדחה ליום ראשון, ובין בתשעה באב שחל ביום ראשון, שבשניהם אין ללמוד בשבת אחר חצות, אלא אם כן בדברים הרעים.

ובכנסת הגדולה (הגהות ב״י ריש סימן תקנד) כתב להשיג על דברי הלבוש, דמנין לו שאם חל תשעה באב באחד בשבת שאסור ללמוד בשבת שהוא ערב תשעה באב מחצות ואילך, שהרי מדברי המהרי״ל מוכח דדוקא כשחל תשעה באב בשבת אסור ללמוד, אבל כשחל ביום ראשון מותר ללמוד בשבת אחר חצות, וכתב לדייק כן אף מדברי הרמ״א הנ״ל. ע״כ. אך כבר נתבאר בס״ד שאין שום הוכחה מהרמ״א, ואף במהרי״ל יש גירסא שבכל אופן אין ללמוד כנ״ל. וכבר העירו על דברי הכנסת הגדולה, האליה זוטא (סו״ס תקנג) ומרן החיד״א במחזיק ברכה (שם סק״א).

והנה בטעם האיסור, ביאר הרב מועדים וזמנים (ח״ה סימן שמ) דהנה האיסור של אכילת בשר ויין בערב תשעה באב, הוא מחמת שזהו הנאה נמשכת ונהנה ממנה אף בתשעה באב, וכתב דלפי״ז מצא מקור נאמן מעיקר הדין להמנהג שלא ללמוד בערב תשעה באב אחר חצות אלא דברים המותרים בתשעה באב, והגר״א זצ״ל (סו״ס תקנג) תמה שזהו חומרא יתירא, והיינו מפני שאין לזה שום מקור מעיקר הדין, אבל לפי דברינו הנ״ל אתי שפיר שפיקודי ה׳ ישרים משמתי לב כבשר ויין ממש, וכשם שאסרינן סעודה מחצות בבשר ויין

◆ באר מים חיים ◆

או שני תבשילין שנשען עלה ומרגיש לה בתשעה באב הנאה נמשכת, מהאי טעמא גופא מסתברא לאסור נמי תלמוד תורה שהיא ג״כ הנאה נמשכת, ואפילו אי לא קי״ל כהרמב״ן לאסור רחיצה, יש לומר דהיינו מפני שאין ברחיצה הנאה ממושכת כ״כ כבשר ויין, אבל בתלמוד תורה סבירא לן דהוה הנאה הנמשכת ומשמחי לב, ולכן שפיר נהגו לאסור כבר מחצות דהנאתה נמשכת מאז כמו בבשר ויין.

ואולם תמה על פסק הרמ״א שאף בשבת יש לאסור לימוד התורה אחר חצות אפילו בערב תשעה באב שחל בשבת, דהא בשבת זו שרי בשר ויין וכל הנאות אף שנמשכים לאח״כ, וא״כ למה נאסור דוקא תלמוד תורה ודבריו צע״ג, וכבר תמהו רבים מהאחרונים על עיקר דין זה.

וצ״ל שדעת הרמ״א דלא כמו שנתבאר, רק לדידיה עיקר הטעם דאסרינן היא מפני שישארו לו הרהורים בתשעה באב גופא, אבל קשה מנלן מסברא בעלמא מהאי טעמא למנוע בשבת זו ללמוד כדרכו, והלוא אין לזה מקור בקדמונים. עיין שם.

והנה מה שלא חששו לאבילות בפרהסיה בענין הזה, הוא מפני שבלא״ה מותר ללמוד בשבת כל מה שליבו חפץ, ואף בדברים הרעים, ממילא כשילמד בשבת בדברים הרעים, אין זה ניכר שעושה כן משום אבילות.

ובמועדים וזמנים (ח״ה סימן שמג) ביאר, דהוא דומיא דחול שטעם האיסור הוא שכיון שמהרהר אחר כך בהרהורי תורה, לכן אסרו ללמוד לפנ״ז, ולא הוי דין זה כלל מדין אבילות, וממילא אין לחוש דהוה אבילות בפרהסיא, כיון שאינו נוהג כל היום מינכר מלתא שאינו משום אבילות היום, אלא רק כדי שלא יהרהר בערב וכה״ג שרי לדעת הרמ״א.

וכתב דלפי״ז לפני חצות שרי ולאחר חצות הוא דאסור, ואתי שפיר נמי שהרמ״א מביא האיסור רק בפרקי אבות דהיינו בשבת במנחה, דבשחרית שרי מהטעמים הנ״ל. עכ״ד.

ובשו״ת כתב סופר (חאו״ח סו״ס קא) ביאר ע״פ דברי החת״ס (חאו"ח סימן קנו) דטעמא דמילתא דנוהגים שלא ללמוד ערב תשעה באב אחר חצות לא משום אבילות, אלא דכל מה שלומד מחצות ואילך עדיין מחשבתו עליו ויהרהר גם בלילה ויכנס באבל כשהוא שמח, לכן גם בשבת אחר חצות אסור, שאינו אלא משום אבילות דלילה שלאחריו.

וממילא אתי שפיר, דגם שלא לומר פרקים ליכא משום אבילות בפרהסיא, דהא אינו מראה בזה אבילות דיומא אלא אבילות דלילה שלאחריו, ואתי שפיר ונכון. עיין שם.

גם אין להקשות מאי שנא מבשר ויין שהתירו בתשעה באב שחל בשבת, די״ל כמו שביאר בתבואת שור (תענית דף ל.) דעונג שבת לחוד ושמחה לחוד, וכדמשמע בשבת (דף סג:) דעונג ושמחה לאו חדא מילתא היא, ועונג לחוד ושמחה לחוד, ולכן אכילת בשר דפשוט דהוה עונג, כדכתיב (ישעיה נה) ותתענג בדשן נפשכם, אסור למנוע בשבת, דכתיב (שם נח) וקראת

◆ באר מים חיים ◆

לשבת עונג, אבל לימוד תורה דשמחה הוא, כמש״כ (תהילים יט) משמחי לב, ולא מצינו משום תענוג רק משום דהוא יום פנוי, ואדרבה מבואר (בסימן רצ) דהתלמידי חכמים ימשכו יותר באכילה ושתיה, ואע״ג דלשון הרמ״א (שם) דהרי הם מתענגים בלימודם וכו׳, הוא שיגרת לישנא, וכיון דהוא שמחה בלא עונג אסור ואפילו בשבת כו׳, לכן הנח לישראל, אם אינם נביאים בני נביאים הן, ומנהגן תורה היא, וכ״ד המג״א שילמוד רק דברים המותרים בתשעה באב. עכ״ד. ובשו״ת מהרי״ל דיסקין (קו״א סימן ס״ו) כתב שהדין עמו.

ואולם יש לפלפל בדבריו אלו, דהרי כמה וכמה פוסקים ס״ל דגם בשבת יש מצות שמחה, וכן מוכח בירושלמי (מגילה פ״א ה״ד דף ה.) דאיתא וז״ל: ר׳ זעירה בעא קומי ר׳ אבהו ויעשו אותן שבת, א״ל (אסתר ט) לעשות אותם ימי משתה ושמחה, את ששמחתו תלויה בב״ד, יצא זה ששמחתו תלויה בידי שמים. ע״כ. מבואר שבשבת יש דין שמחה, אלא ששמחה זו תלויה בידי שמים.

ואולם יש שדוחים ראיה זו, עיין ביד אפרים (או״ח סימן תרפח ס״ו) שכתב וז״ל: ששמחתו בידי שמים כו׳, משמע מזה דסעודת שבת שמחה היא, ואדוני אבי זקיני בכור שור (סוף תענית) כתב דאכילה בשבת היא מטעם עונג, ולא נצטווינו בשבת על שמחה, עיין שם, ואפשר דהירושלמי לישנא בעלמא קאמר. עכ״ל. הרי שס״ל דלשון הירושלמי שכתב שמחה גבי שבת הוא לאו דוקא.

ועוד עיין בספרי (סדר בהעלותך פיסקא עז) וז״ל: וביום שמחתכם (במדבר י) אלו שבתות. ע״כ. הרי בהדיא שיש דין שמחה לשבת. אלא שדרשא זו תלויה בפלוגתא, עיין שם, ואולי לא קי״ל כדרשא זו. וק״ל.

ובספר המנהיג (ריש הל׳ שבת אות א עמוד קלב) כתב וז״ל: שגם שבת נקראית יום שמחה, שנאמר (במדבר י) וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם, מועדיכם וראשי חדשיכם במשמען, וביום שמחתכם אלו שבתות. ע״כ. הרי שקי״ל כדרשא זו. וא״כ מוכח בהדיא דיש דין שמחה בשבת.

ושו״ר בתורה תמימה (בראשית פ״ב הערה ה) שהוכיח מדברי הספרי הנ״ל שיש דין שמחה בשבת.

ובשיבולי הלקט (סו״ס פב) כתב וז״ל: מה שאמרו (תפילת מוסף של שבת) ישמחו במלכותך, פירש ה״ר אביגדור כהן צדק נר״ו שסמכו על שאומר (במדבר י) וביום שמחתכם ובמועדיכם, ואמר מר (ספרי פיסקא עז) וביום שמחתכם זה שבת, ויש לומר שעל זה סמכו לומר וישמחו בך כל אוהבי שמך. עכ״ל. הרי שיש דין שמחה בשבת כנ״ל.

◆ באר מים חיים ◆

וכן מבואר בתניא רבתי (סימן יז) שכתב וז״ל: מה שאמר ישמחו במלכותך, מצאתי בשם הרב אביגדור ז״ל שסמכו על מה שאמר (במדבר י) וביום שמחתכם ובמועדיכם, ואמר מר (ספרי פיסקא עז) וביום שמחתכם זה שבת. עכ״ל.

וכן מבואר באבודרהם (סדר מעריב של שבת) שכתב וז״ל: וגם השבתות נקראו ימי שמחה, כדאיתא בספרי (פיסקא עז) וביום שמחתכם אלו השבתות. עכ״ל.

וכן מוכח בתשו׳ הרא״ש (כלל ה סימן ח) שכתב וז״ל: לכן נהגו להרבות בנרות בשבתות וימים טובים לשמחה ולא לאורה. עכ״ל. הרי שיש דין שמחה בשבת.

וכן מוכח במחזור ויטרי (סימן פג) שכתב וז״ל: ומשום הכי תיקנו רצה והחליצנו בשבת ולא בימים טובים, כי הוא יום מנוחה ושמחה וחייב להזכיר חורבן ירושלים ונחמתו בשמחתו, דכתיב (תהילים קלז) תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי, וכן מצינו ששבת נקרא יום שמחה, דאמרינן בספרי (פיסקא עז) וביום שמחתכם זה השבת, ובמועדים כמשמעם, ומשום הכי חותמים בשבת וישמחו בך כל ישראל כו׳, שנקרא השבת יום שמחה. עכ״ל. הרי בהדיא ששבת נקרא יום שמחה.

וכן מבואר בפירושי סידור התפילה לרוקח (תפילת מוסף עמוד תקסה) שכתב וז״ל: ישמחו במלכותך שומרי שבת, לפי שכתוב (במדבר י) וביום שמחתכם זה השבת (ספרי פיסקא עז), וכתיב (דברים יב) ושמחתם, על כן אנו אומרים ישמחו לעתיד. עכ״ל.

ושנה דבריו (בעמוד תקפה) וז״ל: וכתיב (במדבר י) וביום שמחתכם, זה שבת (ספרי פיסקא עז), לכך אומר ישמחו במלכותך שומרי שבת. עכ״ל.

וכן מבואר בחידושי הר״ן (מיוחס לו, מסכת שבת דף ס: ד״ה מעשה) שכתב וז״ל: ונמצא נמנעין משמחת שבת ויו״ט שהוא מצוה לשמוח ולהתענג בהם אסרו בשבת ויו״ט. עכ״ל. הרי שיש דין שמחה בשבת כמו ביו״ט.

וכן מבואר ברמב״ם (פ״י מהל׳ אישות הלכה יד) לפי גירסת מרן הבית יוסף (אבהע״ז סימן סד) וז״ל: אסור לישא אשה בשבת ואפילו בחולו של מועד אין נושאין נשים כמו שביארנו (בפ״ז מיו״ט הט״ז), לפי שאין מערבין שמחה בשמחה (מוע״ק ח:) שנאמר (בראשית כט) מלא שבוע זאת וניתנה לך גם את זאת. עכ״ל. הרי שגם מה שאין נושאין נשים בשבת הוא משום שאין מערבין שמחה בשמחה. וא״כ מוכח דגם בשבת יש דין שמחה.

אולם גירסת הרמב״ם שלפנינו היא כזו: אבל אין נושאין נשים לא בערב שבת ולא באחד בשבת, גזירה שמא יבוא לידי חילול שבת בתיקון הסעודה שהחתן טרוד בסעודתו, ואין צריך לומר שאסור לישא בשבת, ואפילו בחולו של מועד אין נושאין נשים כמו שביארנו, לפי שאין מערבין שמחה בשמחה, שנאמר (בראשית כט) מלא שבוע זאת וניתנה לך גם את

◆ באר מים חיים ◆

זאת. עכ״ל. משמע שהטעם שאין לישא נשים בשבת הוא לא קשור לאין מערבין שמחה בשמחה, אלא מטעם שמא יבוא לידי חילול שבת. ודוק.

וכן מבואר בשו״ת הרמ״ע מפאנו (סימן עח) שיש דין שמחה בשבת, שכתב וז״ל: עוד אני אומר דכיון דעדיף כבוד שבת כלה מלכתא וקדושת יום טוב גם כן בלי ספק מהקבלת פני לבנה, אין מערבין שמחה בשמחה. עכ״ל. הרי שביאר שמה שאין מקדשין הלבנה בשבת הוא משום שאין מערבין שמחה בשמחה, הרי שבשבת יש דין שמחה.

וכן מבואר בפרי חדש (או״ח סימן תכו ס״ב). ואולם עיין בשו״ת הב״ח (ישנות סימן פ). ודוק.

הנה נתבאר מפי ספרים וסופרים חבל נביאים קדושים עליונים, דיש דין שמחה בשבת, וזהו שלא כמבואר בבכור שור שבשבת אין דין שמחה. וצע״ג.

והן אמת שבתוס׳ (מוע״ק דף כג: סוף ד״ה מ״ד) כתב וז״ל: ומתרץ אע״ג דשבת עולה רגל אינו עולה, הואיל ואין אבילות כלל משום דכתיב בהן שמחה, שבת מיהא לא כתיב שמחה אפילו אינה נוהגת עולה. עכ״ל. משמע שאין דין שמחה נוהג בשבת.

וכ״כ הרמב״ן במלחמת ה׳ (מועד קטן דף יד:) וז״ל: ולא דמו לשבת דעולה ואינה מפסקת, עונג הוא דכתיב בה. עכ״ל. משמע שבשבת יש רק דין של עונג ולא דין של שמחה.

וכן מבואר בשאילתות דרב אחאי (פרשת חיי שרה שאילתא טו) וז״ל: שבת עולה ואינה מפסקת מאי טעמא עונג הוא דכתיב ביה, הרגלים מפסיקין ואינן עולין מאי טעמא שמחה הוא דכתיב בהו. עכ״ל. וכן איתא בהלכות פסוקות (ריש הל׳ אבל) ובהלכות גדולות (סימן כא הלכות אבל עמוד רמד). הרי בהדיא דבשבת כתיב רק עונג ולא שמחה.

ולכאורה כן מוכח ג״כ בש״ס (מועד קטן דף יד:) דאיתא וז״ל: אבל אינו נוהג אבילותו ברגל, שנאמר (דברים טז) ושמחת בחגך. ע״כ. הרי שרק גבי יו״ט אמרינן דיש בו דין שמחה.

אלא דיש לדחות ראיה זו, דאנן ידעינן דאף בשבת אין דין אבילות, ואע״פ שאין בו דין שמחה, ובע״כ דכוונת הגמרא היא דגם ביו״ט יש דין שמחה, מלבד מה שיש בשבת.

ושו״ר בהעמק שאלה על השאילתות (שם אות ז) שכתב דכוונת הגמרא היא, דבשבת כיון דאין בו דין שמחה, ממילא רק אבילות בפרהסיא לא נוהג, אבל אבילות בצנעה נוהג, משא״כ ביו״ט שיש דין שמחה גם אבילות בצנעה לא נוהג. ולפי״ז יוצא שבשבת באמת אין דין שמחה. ועש״ב.

וכן מבואר בשו״ת מהר״י מברונא (סימן קכא) וז״ל: והועד לפני על מהר״י ויי״ל שמיחה מלפדות בכור אדם בפורים כדי שלא לערבב שמחה בשמחה, ומזה אין ראיה לשבת, דשבת לא איקרי שמחה רק עונג, ומטעם זה עולה שבת למנין ז׳ ימי אבילות. עכ״ל.

◆ באר מים חיים ◆

וכן מבואר בהלכות ריי"ץ גיאת (הלכות אבל עמוד רמא) וז"ל: אבל שבת כיון דעונג כתיב ביה שמחה לא כתיב ביה, אומר צידוק הדין, להודיע כי בשבת מת משה רבינו. ע"כ. וכן איתא בתשובות הגאונים (שערי תשובה סימן ל).

וכן מבואר בתוספות הרא"ש (ברכות דף מט. ד"ה אי אמר) וז"ל: אבל בשבת לא אשכחן דכתיב ביה שמחה. עכ"ל. וכ"ה בתוס' ר"י החסיד (שם ד"ה ולא ידענא).

וכן מוכח מדברי המהרי"ל (מנהגים, הלכות יום טוב אות מו) שכתב וז"ל: אמר ה"ר יעקב כ"ץ מנורטהויז"ן שראה כתוב בספר הגדולה שאין להתענות ביום טוב תענית חלום, דהא דמתענין בשבת גם כי כתיב גביה (ישעיה נח) וקראת לשבת עונג, נותנים בו טעם דהיינו עונג דידיה דמתבטל החלום בתעניתא, אכן ברגלים כתיב שמחה (דברים טז) ושמחת בחגך, ואין שמחה אלא בבשר ויין, לכן אסור להתענות בהן וכו'. עכ"ל. הרי בהדיא שמחלק בין יו"ט שיש דין שמחה, לשבת שאין בו דין שמחה.

וכן מבואר בשו"ת תשב"ץ (ח"ג סימן רחצ) שכתב וז"ל: ועוד אכתי איכא איסור הספד ותענית באותו יום, דאפשר דמשום שבת גופיה לא מיתסר בהספד, דלא אשכחן דשבת איקרי יום שמחה אלא עונג באכילה, ויש אבילות בשבת בצנעה, ומשום פורים מיתסר. עיין שם.

ובשיטמ"ק (כתובות דף ז.) ג"כ מבואר שבשבת אין דין שמחה, והקשה על הרמב"ם שפירש בפירוש המשנה שאין נושאין נשים בשבת משום דאין מערבין שמחה בשמחה, דלא נהירא דרק במועד כתיב שמחה, כדכתיב (דברים טז) ושמחת בחגך, אבל בשבת לא כתיב ביה שמחה. עיין שם.

וכן מבואר בבית הבחירה למאירי (מועד קטן סוף דף ח:) שכתב וז"ל: אלא אפילו שבת שאין שמחה כתובה בו אין נושאין. עיין שם.

וכן מבואר בשו"ת הרשב"א (ח"ד סימן רסב) שכתב בשם הרב רבי יצחק בן גיאת ז"ל וז"ל: אין דוחין עונג שבת ושמחת יום טוב. עכ"ל. הרי שלגבי שבת נקט לשון עונג, ולגבי יו"ט נקט לשון שמחה, משמע שבשבת אין דין שמחה.

וכן משמע קצת בחידושי הרשב"א (ברכות דף מט: ד"ה תפילה) דבשבת החיוב לאכול פת הוא מדין עונג. עיין שם. אולם אין ראיה כ"כ שאין מלבד דין עונג גם דין שמחה. ועיין ביאור הלכה (סימן קפח ס"ח ד"ה סעודה).

וע"ע למצויין בשו"ת יביע אומר (ח"ד חאו"ח סימן כו אות ב, ובח"ח סימן מא אות ב) ובשו"ת יחוה דעת (ח"א סימן צ בהערה אות ח עמוד רג ד"ה והנה בעצם, ובסימן לז ד"ה ולענין הלכה, ובח"ד סימן כד בהערה הראשונה, ובח"ב סימן נח עמוד קנח-ט ד"ה ואמנם) ובשו"ת ציץ אליעזר (ח"ז

◆ באר מים חיים ◆

סימן כד וסימן כה) **ובשו״ת יד אפרים** (סימן יז) **ובשו״ע הרב** (או״ח סימן רמב סעיף א-ב) **וע״ע בשאגת אריה** (שו״ת בישנות סימן סה) **ובשו״ת חת״ס** (חאו״ח סימן רח ריש ד״ה מ״מ וקראת) **ובחידושי חת״ס לש״ס** (שבת סוף דף קיא. ד״ה ודע לפענ״ד) **ובשו״ת רעק״א** (מהדו״ק סימן א ובהשמטות לסימן א) **ובשו״ת דברי יציב** (ליקוטים והשמטות סימן מא) **וע״ע באריכות מה שביאר דעת הבכור שור בשו״ת בצל החכמה** (ח״א סימן סח) **וע״ע בשו״ת שערי דעה** (ח״א סימן עה) **ועיין ביד שאול** (סימן רכט סק״ב). **ועיין בשאילתות** (פר׳ חיי שרה סימן טו) **ובהעמק שאלה על השאילתות** (שם אות ז) **וע״ע בשו״ת משנה הלכות** (חלק יח סימן קפג, **וע״ע** בחלק ג סימן לא) **וע״ע בקובץ אור ישראל** (תשנ״ח, עמוד קיז) **במאמרו של הרב יוסף זילבער. וע״ע** בקובץ בית אהרן (תשנ״ט, עמוד פא) **במאמרו של הרב בעריש שמעיה.**

ושו״ר במרדכי (מוע״ק סימן תתקו) שכתב וז״ל: יש אוסרים תלמוד תורה בשבת דדמי למילי של צינעא, אבל ר״י היה מתיר ללמוד תורה בשבת שהוא משמחת הלב, והוא צריך לשמח עצמו בשבת. עכ״ל. ומביאו ג״כ מרן בב״י (יו״ד סו״ס ת). הנה מבואר בהדיא לענין אבל דמותר לו ללמוד לפי ר״י משום שהיא משמחת, ובשבת צריך לשמח עצמו. וחזינן שיש ענין לשמח עצמו בשבת.

וכן מבואר בספר חסידים (סימן רעא) שכתב וז״ל: ויברך אלהים את יום השביעי (בראשית ב), ולא פירש במה, אלא באותן דברים שקילל איוב את יומו תשכון עליו עננה (איוב ג) אל יחד בימי שנה (שם) אל תבא רננה בו (שם) יקבוהו אוררי יום העתידים עורר לויתן (שם), מכלל שבירך את השבת באור ומצוה שישב וירנן שבחות, שנאמר (תהילים צב) מזמור שיר ליום השבת טוב להודות לה׳ ולזמר לשמך עליון, ויש לשמוח בשבת בפיקודי ה׳ ישרים משמחי לב (תהילים יט). עכ״ל. (ועיין מש״כ בזה בשו״ת בצל החכמה ח״א סימן סח אות י).

וממש״כ המאירי (שבת דף קיח.) שתלמידי חכמים מענגים את השבת בלימוד תורה, אין להכיח שתלמוד תורה הוא עונג, דלעולם הוא שמחה ולאו דוקא נקט.

והנה בסוגיא זו האם יש דין שמחה בשבת, יש עוד אריכות רבה, ומחמת שאין זה כ״כ סוגייתנו, אמרתי שכאן יעמוד קנה במקומו.

ונהדר לדידן בס״ד, הנה כן הוא דעת הרבה אחרונים להחמיר שלא ללמוד בשבת אחר חצות, אא״כ לומד בדברים הרעים, ואין חילוק בין אם חל תשעה באב בשבת, ובין אם חל תשעה באב ביום ראשון, וכמש״פ הרב מטה משה (סימן תשכח) והרב אליה רבה (שם סק״ד) והרב מטה יהודא (שם) והרב נוד״ב בדגול מרבבה (שם) והרב מחצית השקל (שם) והרב דרך החיים (דיני ערב תשעה באב שחל בשבת אות א) והרב באר יעקב (סימן רצב סק״ב) והרב כה״ח (סימן תקנג ס״ק יח). וכן היה המנהג בבגדאד, כפי שהובא בספר ישיבות בגדאד (ח״ב עמוד 342) ועיין שם.

◆ באר מים חיים ◆

וכתב הרב מגן אברהם (סק״ז) שאם חל תשעה באב בשבת ונדחה, אין ללמוד כל היום רק בדברים המותרים, דדברים שבצינעא נוהג, והרי יכול ללמוד בדברים המותרים. עיין עליו.

והנה לכאורה צ״ב, דמדוע בשבת אסור לקרוא פרקי אבות, ומאי שנא שמותר לקרוא את כל סדר היום ופרשת הקרבנות ומשנת איזהו מקומן שאפילו בתשעה באב מותר, וכן הקשה הט״ז (סק״ב).

וביאר בבגדי ישע (שם) דשונה קריאת פרקי אבות כיון שכולו מוסר, וכל המדקדק בהם מוצא טעם וחידוש נפלא במה שגזרו חז״ל, ותהיה לו שמחה גדולה, ואינו דומה למה שקוראים בתורה שאינו אלא קריאה בעלמא, וכן הקריאה של פרשת הקרבנות שאינו אלא קריאה בעלמא.

ועיין בפמ״ג (משב״ז סק״ב) שכתב לבאר דעת הרמ״א, דס״ל שפרקים לא הוה כסדר היום שאומרים כל השנה, דפרקים אין אומרים רק בקיץ דברי מוסר, ויש מקומות שאין אומרים פרקים, לכן הוה כלימוד תורה ואסור, ומשום זה אין מראה אבילות בשבת. עכ״ד.

ולהלכה לענין שמו״ת, דעת החזו״א (אורחות רבינו ח״ב בנדמ״ח עמוד קסט אות ב ובקרא עלי מועד הערות הגר״ח קניבסקי אות כט ובתורת המועדים סק״ה) שאפילו בערב תשעה באב שחל בשבת אין ללמוד אחר חצות אלא בדברים המותרים ללמוד בתשעה באב, ולכן כתב שיש ללמוד שמו״ת לפני חצות, ובדיעבד אם לא הספיק קודם חצות, יקרא לאחר חצות, וכמו שהתירו לאבל לקרוא שמו״ת בשבת.

ומובא באורחות רבינו (שם) דמרן החזו״א זי״ע בשבת ערב תשעה באב כשגיע חצות היה מפסיק מלימודו הקבוע, ומתחיל ללמוד מסכת מוע״ק, וכן העיד הגר״ח קניבסקי זצוק״ל ששאל למרן החזו״א בערב תשעה באב, ואמר לו החזו״א ללמוד רק בדברים המותרים אחר חצות. ע״כ.

עוד הובא שם (עמוד קעז אות לח) דבתשעה באב שחל בשבת היה הקה״י לומד את הקביעות שלו במשניות לאחר חצות, והיה משניות טהרות, וכן אמר תהילים. לשנה הבאה ג״כ חל תשעה באב בשבת ואמר הקה״י שאסור ללמוד לאחר חצות אף הקביעות שלו, ורק למד דברים המותרים בתשעה באב, אבל לפני חצות יש להקל וללמוד. והגר״ח קניבסקי סיפר שפ״א חל תשעה באב בשבת ולא למד אביו גם לפני חצות גם לא את הקביעות.

ובזכור לאברהם אלקלעי (ח״א הל׳ תשעה באב ד״ה ולענין פר׳ שמו״ת) האריך בזה, ובכלל כתב דאם לא קרא שנים מקרא ואחד תרגום בבוקר, יקרא אחר חצות אפילו בתשעה באב עצמו, והיינו דפירש דכוונת לחזור הפרשה היינו הך. עיין שם.

◆ באר מים חיים ◆

וכן התיר הרמ״א (סימן תקנד ס״ד) לחזור הפרשה בתשעה באב. וביאר המג״א (סק״ז) בביאורו השני דמיירי בתשעה באב שחל בשבת דאז אפילו יחיד מותר לחזור הפרשה. עכ״ד.

וכן מבואר בלקט יושר (ח״א עמוד קי) וז״ל: וכאשר תשעה באב נדחה עד יום א׳, אין לומד כל השבת, רק הלכות תשעה באב, וטוב להעביר הסדרא ביום ו׳, אבל אם לא העביר ביום ו׳ מעביר בשבת, אבל ביום ו׳ לומד כל מה שירצה. ע״כ.

וכן מבואר בספר מנהגי מהר״א טירנא (ריש הל׳ תשעה באב) וז״ל: כל חובת היום מותר כגון קריאת שמע ומזמורים וכה״ג, וכן לחזור הפרשה בתשעה באב שחל בשבת מותר. עכ״ל. ועיין להלן בענין לימוד התורה בתשעה באב שהארכתי בס״ד בהאי ענינא.

וכתב בשבט הלוי (ח״ו חאו״ח סימן ע אות ו) דכמדומה שהיות כי אין העולם רגילים כ״כ ללמוד ב׳ ימים שלמים רק בדברים המותרים בתשעה באב ויבואו לידי ביטול תורה, על כן נוהגים עכ״פ להקל לפני חצות כדעת הדגו״מ ומ״ב. עיין שם. ומבואר דלא היקל אלא לפני חצות.

וכן נהג מהרי״צ הלוי (מנהגי מהרי״צ הלוי פרק יט אות ח) דבין כשחל תשעה באב בשבת ובין כשחל ערב תשעה באב בשבת, היה לומד אחר חצות רק בדברים המותרים ללמוד בתשעה באב.

וכתב מו״ר הגר״י טשזנר שליט״א בשערי נחמה (עמוד עב אות ג) דמ״מ אף בערב תשעה באב שחל בחול, אי״צ לדקדק להפסיק הלימוד הרגיל בחצות היום בדיוק, והלומדים בישיבות ובכוללים אפשר ללמוד סדר בוקר כרגיל עד שמתפללים מנחה גדולה, כי קשה לשנות סדר הלימוד באמצע הסדר, וזה גורם ביטול תורה, והיות שבלא״ה יש מקילים כל היום, ממילא אי״צ לדקדק על חצות ממש.

ולענין לימוד בפלפול בדברים הרעים, כתב הכה״ח (סקי״ז) דאף שהוא אסור בתשעה באב לפי החת״ס, מ״מ אין להחמיר בזה בערב תשעה באב.

ולענין לימוד בחבורה בדברים הרעים שאסור בתשעה באב, בערב תשעה באב יש להקל בזה אפילו אחר חצות, וכן יש להקל לאב שילמד עם בנו וכן לרב עם תלמידו, כמש״כ בשו״ת כתב סופר (חאו״ח סו״ס קא) ע״פ המבואר בחת״ס (חאו״ח סימן קנו) דטעמא דמילתא דנוהגים שלא ללמוד ערב תשעה באב אחר חצות, הוא לא משום אבילות, אלא דכל מה שלומד מחצות ואילך עדיין מחשבתו עליו ויהרהר גם בלילה ויכנס באבל כשהוא שמח, לכן גם בשבת אחר חצות אסור, כיון שאינו אלא משום אבילות דלילה שלאחריו, אלו דבריו הקדושים זצ״ל.

וביארו האחרונים כמה טעמים בטעם האיסור[ג].

◆ באר מים חיים ◆

ויצא לנו עפי״ז דין חדש, דמותר ללמוד ערב תשעה באב אחר חצות עם אחרים דברים הרעים הגם שאין צריכים לו, דמבואר ביו״ד (סימן שפד) דללמוד עם אחרים אסור אפילו דברים המותרים לעצמו (ועיין מג״א סימן תקנד סק״ב), דמשו״ה אסור ללמוד עם התינוקות אפילו דברים הרעים, אפילו אין מבינים, משום איסור מלמד, הנה כל זה אסור דוקא בתשעה באב דאז אסור משום אבילות, אבל בערב תשעה באב שרי, דליכא איסור רק משום שיהרהר בלילה, ובמלמד דברים הרעים לא שייך טעם זה, וכן מש״כ הב״ח דעם תינוק שאינו מבין אסור ללמוד אפילו דברים הרעים משום איסור דתינוק עצמו ששמח בלימודו, מ״מ בערב תשעה באב שרי, דלא שייך בתינוק שיהרהר בלילה במה שלמד ביום וישמח בו כנ״ל. עכ״ד. והביא דבריו אלו בשו״ת שבט הלוי (ח״ו חאו״ח סימן ע אות ז).

וכן מבואר בהדיא בחת״ס (או״ח סימן קנו) דאף שאין ללמוד אחר חצות, מ״מ קודם חצות בשבת מותר ללמוד אפילו ברבים, דאין חשש שיהרהר מחמת זה בתשעה באב וכו׳, וכן נוהגים בכ״מ שראיתי. עכ״ד.

ומובא באשרי האיש (פרק ע אות א) דאמר מרן הגרי״ש אלישיב, דמי שיכול ללמוד דברים המותרים בשבת שחל בה תשעה באב, מן הראוי שילמד בדברים המותרים מערב תשעה באב שחל בשבת אחר חצות.

ועיין להלן שנרחיב עוד בדינים אלו.

ג **בטעם** האיסור ללמוד בערב תשעה באב, כתב בשו״ת חת״ס (חאו״ח סימן קנו) שאינו משום אבילות, אלא הוא משום שכל מה שלומד מחצות ואילך, עדיין מחשבתו על זה ומהרהר עליו בלילה, ונכנס לתשעה באב כשהוא שמח. וע״ע שם (סימן לג) וכן הובא בהגהות חת״ס (כאן). ובשו״ת כתב סופר (חאו״ח סו״ס קא) ובבאר יעקב (סימן תקנג סק״ד) ובאשל אברהם מבוטשאטש (מהדו״ב לסימן תקנג) ובנימוקי או״ח (סימן תקנג) ובתוספות חיים על חיי אדם (כלל קלד אות יא) ובכה״ח סופר (סימן תקנג ס״ק טז).

ועיין ג״כ בבגדי ישע (סימן תקנג) שכתב, דדברי תורה משמחין הלב אפילו לאחר שעה, אם יהיה עוסק עד הלילה בדברי תורה גם לאחר שיכנוס הלילה, יהיה שמח ליבו במה שלמד ביום, ומכל שכן אם יתחדש לו שום חידוש של אמת בדברי תורה, יהיה ליבו חוזר עליו גם בלילה ויהרהר בו, ולא יוכל להסיר מליבו מחשק התורה, לכך נתנו הרחקה חצי יום אפילו יתחדש לו בשחרית והיה ליבו טרוד חצי יום שלאחריו, ובבוא הלילה יהיה פנוי להתאבל. ועיין שם עוד מש״כ בזה חילוק אחר.

לענין לימוד בחבורה נחלקו האחרונים האם מותר[ד].

◆ באר מים חיים ◆

ובספר בכור שור (תענית דף ל.) כתב שאיסור הלימוד אחר חצות בשבת, אינו משום אבילות על חורבן בית המקדש, אלא לכבוד מיתת משה רבינו שאלמלא מת במדבר אלא היה נכנס לארץ ישראל, לא היה חרב הבית, וכמו שאסור לקבוע מדרש – זכרון למיתת משה רבינו, כך גם הוסיפו בערב תשעה באב שחל בשבת לאסור ללמוד מחצות שמרגישים עתה ביותר בחסרונו. עכ"ד.

ועיין בעין יעקב (סוטה דף יג.) שהביא גירסא בגמרא: אמר רבי חמא בר חנינא, מפני מה נסתתר קברו של משה מעיני בשר ודם, מפני שגלוי וידוע לפני הקב"ה שעתיד ביהמ"ק להיחרב, ולהגלות את ישראל מארצם, שמא יבואו לקבורתו של משה באותה שעה, ויעמדו בבכיה ויתחננו למשה, ויאמרו לו, משה רבינו, עמוד בתפילה בעדינו, ועומד משה ומבטל את הגזירה, מפני שחביבים צדיקים במיתתם יותר מבחייהם וכו'. ע"כ. וחזינן מכאן את כוחו של משה רבינו שיכל לבטל הגזירה של החורבן, נמצא שבמיתתו נגרם החורבן.

[ד] **לענין** לימוד ברבים, דעת מרן הגרי"ש אלישיב (תורת המועדים סק"ו, אשרי האיש פרק ע אות א, קובץ מבקשי תורה קובץ מז עמוד י) דאף שנוקטים להלכה כדעות שמותר ללמוד בשבת זו, מ"מ בפרהסיא אין ראוי לעשות שלא כדברי הרמ"א, ולכן אין לקיים שיעור לרבים בשבת בערב תשעה באב, חוץ מבמקרה שיתבטל השיעור אם לא ילמדו בשיעור זה כלום.

עוד מובא בתורת המועדים (שם) דלטעם החת"ס שהאיסור ללמוד הוא אינו מחמת אבילות, אלא מחמת שכשלומד אחר חצות דעתו על זה וכו', ממילא אין להתיר גם בשבת דלא הוי אבילות בפרהסיא דאין האיסור מחמת אבילות.

ובשו"ת דברי יציב (או"ח סימן רמא) כתב סברא להיפך, שבלימוד קבוע בציבור כגון לימוד הבחורים בישיבות או בכל מקום שיש שיעור קבוע לרבים בשבת אחר צהרים, יתכן שאף לדעת המחמירים שלא ללמוד בשבת אחר חצות, מותר להמשיך את הלימודים הללו, מפני שאם יבטלום הרי זו אבילות בפרהסיא שאסורה בשבת.

והוסיף, שלפי"ז מה שאסר הרמ"א ללמוד פרקי אבות, היינו רק לנוהגים שלא לאומרם ברבים. וכן הביא סברא זו בתורת המועדים (שם סק"ו).

וכ"ד הגר"נ קרליץ (נחמת ישראל עמוד קמז) והוסיף שבמידת האפשר ראוי לקבוע את הלימוד בהלכות היום. וכ"כ הגר"ש קמינצקי (קובץ הל' בין המצרים עמוד רפא) שיש להקל בשיעור הקבוע לרבים, הן מחמת שיש בזה משום אבילות בפרהסיא, והן מחמת שביטול תלמוד תורה של רבים חמור יותר.

ולימוד אבות ובנים בודאי מותר[ה]. ויש שלא נהגו בכל זה והתירו את הלימוד בשופי[ו].

◆ באר מים חיים ◆

[ה] **לענין** לימוד אבות ובנים, מבואר בתורת המועדים (שם, ובקובץ מבקשי תורה גליון מז תשס"ח עמוד י, אשרי האיש שם) בשם הגרי"ש אלישיב דאין בזה בית מיחוש, דכיון שכל אב לומד בפנ"ע עם בנו, א"כ אין זה נחשב לימוד ברבים, ועוד שקשה ללמוד עם ילדים רק דברים המותרים בתשעה באב, כי אוחזים במה שלמדו בתלמוד תורה, ואם לא ילמדו כרגיל יבואו לידי ביטול תורה, והוסיף שמה שיש אפשרות לדחות את הלימוד למחרת תשעה באב אין זו סיבה לבטל עכשיו תורה, כיון שגם ביום זה יש איסור ביטול תורה. ע"כ.

[ו] **הנה** מצינו להרבה מהפוסקים שכתבו שאין להחמיר שלא ללמוד בשבת בין אם חל אז תשעה באב ובין אם תשעה באב חל ביום א', וכמש"כ המהרש"ל שהובא בט"ז (סימן תקנג סק"ב) שאין איסור ללמוד בכל מקום אחר חצות בערב תשעה באב כלל, ואפילו כשחל בחול, ולמד בעצמו והתיר גם כן לאחרים ללמוד. ע"כ.

וכן בדרישה (סימן תקנד סק"א) כתב בשם המהרש"ל דחלילה לנהוג במנהג זה שלא ללמוד בערב תשעה באב, והתיר המהרש"ל ללמוד עד בין השמשות. ע"כ.

וכן אדונינו הגר"א ז"ל בביאורו (שם) כתב על דברי הרמ"א שחומרא יתירה היא, דהא אינו נוהג בערב תשעה באב דבר מדברים הנוהגים בתשעה באב כגון רחיצה וכו'. עיין שם.

וכ"מ שכ"ד הרב שתילי זיתים (כאן) שהשמיט הגהת הרמ"א בס"ב. וכ"כ בהדיא בחיבורו (סוף סק"ב).

וכן המאמר מרדכי (סימן תקנג סק"ב) הסיק דהוראה זו תמוהה היא, וכבר ראיתי לקצת מן האחרונים דצווחו עלה, אמנם הרב מג"א קיים דברי הרמ"א ז"ל וכו', והאריך בזה ולבסוף סיים, ואיך שיהיה נלענ"ד דאין לחוש לזה, לפי שאין לנו טעם נכון לאסור הלימוד בשבת כלל, ומש"כ הרב מג"א להחמיר מטעם דיכול ללמוד דברים המותרים בתשעה באב, אומר אני שאין זה מספיק, לפי שאין אדם לומד אלא מה שליבו חפץ (ע"ז דף יט.), ועינינו הרואות דכמה תלמידי חכמים מתרשלים בלימוד המותר ביום תשעה באב עצמו, משום דצער הוא להם ללמוד במה שאינם רגילין, וגם אני בעוה"ר כאחד מהם, ולכן איני חושש לסברא זו, ודעתי נוטה להתיר אפילו בחול, עד סמוך לבין השמשות.

ואי לאו דמיסתפינא מחברייא הוה אמינא דאפילו ביום תשעה באב עצמו היה לנו להקל, דבעוה"ר נתקלקלו הדורות, וביום תשעה באב מטיילין בשווקים ומשיחין שיחת חולין, ואפילו היודעים ספר וקצת הלומדים מקילין בזה, ופשיטא דבאופן זה טפי הוי עדיף להו ללמוד. וכיוצא בדבר מצינו בירושלמי (מוע"ק דף ט.) א"ר אבא בר ממל אילו היה מי שיתמנה

◆ באר מים חיים ◆

עימי הייתי מתיר מלאכה בחוה״מ, כלום אסרו אלא כדי שיהא אוכלין ושותין ושמחין ועוסקין בתורה, וכדון אינון אוכלין ושותין ופוחזין. ע״כ.

ואף אנו נאמר, כלום אסרו הלימוד אלא כדי שיהיו יושבין בעניני צער ואבילות, ומתוך כך זוכרין ודואגין על חורבן הבית, והנה מטיילין ומשיחין שיחת חולין ומסיחין דעתן מן האבילות, ומתוך כך באים לידי שחוק והיתול, אלא דמאחר שאיסור ברור הוא בש״ס ופוסקים, פשיטא דאין לנו כח להקל. ושומר נפשו ירחיק עצמו משחוק והיתול וטיול, והשם יכפר בעד השוגגים.

אמנם בערב תשעה באב יש להקל, כיון שלא הוזכר בש״ס ופוסקים, וכן אני נוהג אף בחול וסמיכנא בהא על מהרש״ל ז״ל, ומ״מ מי שמרגיש בעצמו שיוכל לדחוק וללמוד דברים המותרים, ולא ימעט מפני זה בלימודו, קדוש יאמר לו, ואחר כוונת הלב הן הדברים. עכ״ל. והביאו בביאור הלכה (שם).

ועיין בט״ז (סק״ב) שכתב, דהרבה יש לתמוה בזה שכתב הרמ״א דאין ללמוד בערב תשעה באב שחל בשבת, דכיון שאין איסור באכילה בשר ויין, ואדרבא חוב עליו לאכול בשר בשביל כבוד שבת, כמש״כ הטור (סו״ס תקנב), ולמה נחמיר עליו שלא ילמוד משום אבילות, בפרט מי שיש לו שיעור שרגיל בכך בעת ההיא.

ותו תימא לי, דהא קורין בתורה במנחה ואפילו בתשעה באב במידי דשייך ליומיה כגון פר׳ התמיד ומשניות דקרבנות, כיון דרגילים לאומרם בכל יום, ולמה ישתנה משניות ופרקים השייכים לאותו שבת. וא״כ בלאו כבוד שבת הוה ליה למימר פרקים.

ומסיים הט״ז, דמצא בשם המהרש״ל שלמד אחר חצות בכל ערב תשעה באב, והתיר לאחרים ללמוד. והמנהג שלנו שכתב רמ״א ע״פ מנהגים צריך עיון. ונראה דהלומד בשבת אחר חצות לא הפסיד שכרו כנלע״ד. עכ״ד.

והנה לעצם קושיית הט״ז ממה שאסור למנוע מבשר ויין וכו׳, ביאר במגן בעדי (ועד חכמים, ס״י) דהיינו כדין אונן, שמבואר בשו״ע (יו״ד ריש סימן שמא) דבשבת אוכל בשר ושותה יין, ואילו לענין תלמוד תורה אפילו אבל אסור, כמבואר שם (בסימן שפד), ופר׳ התמיד ומשניות דקרבנות כיון דסדר תפילה הם, ואבל דעלמא נמי יכול לאומרם.

ולענין קושיית הט״ז ממה שקורין בתורה וכו׳, כתב במטה יהודא (סימן תקנג סק״ג) דאינו קושיא כלל, דלימוד בשבת הוי דברים שבצנעה, משא״כ קריאת התורה בשחרית ובמנחה הוי מסדר היום הרגיל לכל נפש דהוי כפרהסיא, ולא בקביעות יחידים כגון משניות וכיוצא. ע״כ.

◆ באר מים חיים ◆

וכתב החיי אדם (כלל קלד סימן י) שהמנהג שלא ללמוד בערב תשעה באב אחר חצות הוא חומרא בעלמא. וכ״כ בשו״ת בנין עולם (חאו״ח סימן ל).

וכ״כ במקור חיים (שם) לבעל החוות יאיר, דהא קי״ל שאפילו דברים שבצינעא אינם נוהגים בו. וכתב עוד (בסימן תקנד סי״ט) שהמנהג הזה מנהג בטלנים הוא.

וכ״כ בברית כהונה (מערכת תשעה באב אות ז) שהמנהג בג׳רבא דלא כהרמ״א, ומותר ללמוד כל היום בתשעה באב שחל להיות בשבת. ושם (אות ח) מובא דגם בערב תשעה באב שחל בחול, מן הדין לא ינהג כרמ״א, אלא יכול ללמוד כל היום בכל מקום. עיין שם. ושו״ר שכן הביא ידידי הרה״ג ר׳ יעקב כהן בשרשי הים (פ״כ אות יט ובהערה) בשמו, וכן הביא עוד בשם הרב ויען עמוס (מערכת ש׳ אות יא) ושו״ת מעשה ניסים (ח״ב סימן קסז).

וכ״כ במשנ״ב (סימן תקנג סק״ח) וז״ל: ונהגו וכו׳, דתורה משמחת הלב, ומ״מ כל זה אינו מדינא, דהא מותר בערב תשעה באב מדינא כל החמישה עינויים, ועיקר הטעם, משום דהוא יכול ללמוד דברים המותרים בתשעה באב.

והנה מהרבה אחרונים משמע שתפסו המנהג הזה ולא ערערו עליו, דאפילו אם חל בשבת הסכימו כמה אחרונים להתנהג כמש״כ הרמ״א וכמו שאכתוב לקמיה, אמנם יש איזה אחרונים שפקפקו מאוד על המנהג הזה, ראשון לכל הרש״ל, כתבו עליו שלמד בעצמו אחר חצות והתיר גם לאחרים בזה, גם הגר״א בביאורו כתב דחומרא יתירא היא, וכן המאמר מרדכי בספרו מאריך בזה, וכתב דהוא מביא הרבה לידי ביטול תורה להלומדים, שמתרשלים ללמוד דברים המותרים בתשעה באב, דאין אדם לומד אלא מה שליבו חפץ, ועל כן דעתו להקל בזה, וכתב דכן היה הוא נוהג, עיין שם, וכן החיי אדם כתב דהוא חומרא בעלמא, ועל כן נראה דמי שרוצה להקל בזה אין מוחין בידו. עכ״ל.

ושם (בסק״י) הסיק המ״ב דאין לבטל מנהג אמירת פרקי אבות בשבת, וז״ל: אין אומרים וכו׳. והט״ז מפקפק מאוד על מניעת הלימוד בשבת, ומסיים דהלומד בשבת אחר חצות לא הפסיד שכרו, והיינו אפילו כשחל תשעה באב בשבת, וכ״ש כשחל ערב תשעה באב בשבת. ונראה דיש לסמוך על זה, אחרי דאפילו כשחל בחול כמה אחרונים מקילין וכנ״ל. עכ״ל.

ועיין בסידור יעב״ץ (שער שלכת אשנב ג אות יב) דהמנהג שאין אומרים פרקי אבות הוא דבר תמוה ודאי.

ועיין בלקט יושר (עמוד קיב) שהביא לענין פרקי אבות ב׳ מנהגים, דבניאושטט אומרים אבות וברכי נפשי ושיר המעלות אפילו כשחל תשעה באב בשבת, אבל במרפרוק אין אומרים פרקי אבות באותו שבת. עיין שם.

◆ באר מים חיים ◆

וכן נהגו בישיבת ראדין ע״פ הוראת הח״ח ללמוד ביום זה כבכל יום אחר, כמובא בספר הח״ח חייו ופועלו (ח״ג עמוד תתמח).

וכתב מרן הגרע״י זצ״ל בהליכות עולם (ח״ב עמוד קנ אות יב) דלענין לימוד בערב תשעה באב כשחל בחול, הנה אם יש לו צער כשאינו לומד כדרכו בכל ימות השנה, אזי רשאי ללמוד בערב תשעה באב אחר חצות במקום שליבו חפץ, ולענין תשעה באב או ערב תשעה באב שחל בשבת, מעיקר הדין יש להקל בזה, והמחמיר ללמוד דוקא בדברים המותרים תבוא עליו ברכה, ובכל ענין יזהר שלא יבטל כלל מלימודו מחמת כן. עכ״ד.

ובשו״ת אור לציון (ח״ג פכ״ח תשובה ה) כתב, דאף שלכתחילה יש להימנע מללמוד דברים האסורים בתשעה באב, מ״מ מי שקשה לו הדבר, ויש חשש שמחמת זה יתבטל מלימודו, יכול לסמוך על המקילים וילמד במקום שליבו חפץ. עכ״ד.

ובשו״ת מהר״ם מלובלין (סימן צט) כתב להתיר עכ״פ בתשעה באב שחל בשבת, שיהיה מותר ללמוד כל היום, דהא אפילו לענין דברים שבצינעא רבו הפוסקים המתירים, וא״כ אף לדידן שאנו נוהגים לאסור דברים שבצינעא, מיהו הבו דלא להוסיף עלה. ע״כ.

וכן דעת היעב״ץ במור וקציעה (סימן תקנג) וכתב על דברי המג״א שאסר הלימוד, בזה״ל: ואני אומר שזה ודאי אינו נכון לעשותו, דהוי מידי דפרהסיא, דאסור אליבא דכו״ע, ומוטב שנתיר לו הלימוד, אפילו נאמר שחשוב דברים שבצנעא, מ״מ הרי לדעת רבים וגדולים גם דבר שבצנעא מותר, ודוק, לכן דברי הט״ז (סק״ב) נראין יותר נכונים בטעמן. עכ״ד. וכ״כ בסידורו (דיני בין המצרים) והובא במחזיק ברכה (סימן תקנג סק״א) ובברכי יוסף (סימן תקנג סק״ג) דהוי מידי דבפרהסיא שאסור לכו״ע, ואפילו אי הוי דברים שבצינעא, הרי לדעת רבים וגדולים גם דברים שבצינעא מותר בתשעה באב שחל בשבת, וכן פסק מרן בשולחנו. ע״כ.

ולענין ערב תשעה באב שחל בחול, דעת היעב״ץ בסידורו (שער שלכת אשנב ג אות טו) שאין ללמוד מחצות אלא בדברים המותרים.

ועיין בשדי חמד (אסיפת דינים מערכת בין המצרים סימן ב אות ד) שכתב, דהלכה דמותר ללמוד בערב תשעה באב שחל בשבת בכל מה שירצה. וע״ע בדבריו (פאת השדה מערכת בין המצרים סימן ב אות ד) שהן אמנם מי שאפשר לו שלא לבטל תלמוד תורה בשבת, ויכול ללמוד דיני תשעה באב, נכון לצאת ידי סברת המחמירים, אמנם אלו שאינם יודעים ללמוד, כי אם תהילים ומשניות ופרקי שבת השגורין בהם, ואם נאסור עליהם, יהיו בטלים מתלמוד תורה, ממילא נכון להתיר להם, ולא יתבטלו מתלמוד תורה יום אחד או אפילו שעה קטנה.

וכתב רבינו הבן איש חי (ש״א פרשת דברים אות יח) שבתשעה באב שחל בחול אין ללמוד אלא מדברים שמותר ללמוד בתשעה באב, וכשחל בשבת יש כמה דעות חלוקות בספרי

◆ באר מים חיים ◆

האחרונים, ויש לסמוך על סברת המקילין, וכן אני נוהג כסברת המקילין. עכ״ד. ועיין בספר ישיבות בגדאד (ח״ב עמוד 342) שהיה ויכוח בענין זה בין חכמי ביהמ״ד בבגדאד, ומהר״ר ניסים כצ׳ורי לחם בעוז להעמיד פסקו של רבינו הבא״ח להתיר ללמוד בשבת (אף שהמנהג בבגדאד היה להחמיר בזה, כמובא שם). עיין שם.

ועיין בדברי הגרח״פ (במועד לכל חי סימן י אות כא) שהאריך בהאי ענינא, וכתב דאם חל בשבת תשעה באב או ערב תשעה באב, יש שלוש סברות לענין תלמוד תורה, א, דבשניהם אסור אחר חצות, ב, לחלק בין ערב תשעה באב לתשעה באב עצמו כל היום, ג, דבשניהם מותר ללמוד.

והעיקר הוא שלא יהא בטל מדברי תורה, וכבר אפשר ללמוד בפירוש האיכה ואיוב וירמיה, ומדרשי רבותינו זכרונם לברכה, ופרק אלו מגלחין, ובהלכות תשעה באב, ומי הכניסו לחכם בתגר זה במקום שיוכל להגות במילי דשייכי לאותו היום, אך מה יעשה עם הארץ דאינו יודע באלו, ולהיות בטל הוא יותר רע, ואין דנין אפשר משאי אפשר, ואם יוכל לילך ולשמוע מוסר ואגדה מפי חכם מה טוב ומה נעים, וראוי לחכם הדורש שילמוד בספר קב הישר (פרק צד) וכיוצא מזה, להשמיע לעם לעורר לבבם, ומה שכתב במטה יהודא לענין אבל, וערך השולחן לגבי תשעה באב, דאם רוצה להיות בטל רשאי יעויין שם, לי הפעוט צריכה רבה ואני מצטער על הנשים דהם בטילות והם באו להוסיף על האנשים זה דבר תמוה. עכ״ל.

וכן הסיק בערוך השולחן (סימן תקנג ס״ד) וז״ל: ויש חולקים, דכיון דבשבת אוכלים בשר ושותין יין, איך נאסור בתלמוד תורה? ולכן מותר ללמוד כל היום בשבת. ויש מתירין ללמוד בכל ערב תשעה באב אחר חצות. ויש לסמוך על המקילים בשביל ביטול תורה. ויש מי שכתב, הרי יכול ללמוד בדברים המותרים. ואין זו טענה, דאנו רואים בחוש דכיון דמפסיק מלימודו הרגיל, אינו לומד עוד. וכן כתב הגר״א דחומרא יתירה היא, עיין שם. ולכן מי שלומד בכל ערב תשעה באב עד הלילה, לא הפסיד שכרו, כן נראה לעניות דעתי. עכ״ל.

וכ״כ בהליכות שלמה (מועדים פרק טו אות י) וז״ל: בתשעה באב שחל בשבת, יש מקום להקל ללמוד כרגיל כל היום. עכ״ל.

ולענין ערב תשעה באב שחל ביום חול, דעתו (שם אות א ובדבר הלכה אות א) דמותר ללמוד דברים הרעים בעיון, שלא כבתשעה באב עצמו, שאסור להעמיק בדברי תורה יותר מההבנה הנצרכת. (אך גם בתשעה באב אין הכוונה שיש ללומד מקופיא ובשטחיות).

ובשו״ת תפילה למשה (ח״ד סימן מא) הסיק, דלהולכים לפי פסקי מרן, יש להתיר ללמוד במה שחפץ אם אינו יכול ללמוד דברים המותרים. ע״כ.

ועיין בהערה מה שהובא בזה מדברי הירושלמי והמדרש[1].

◆ באר מים חיים ◆

[1] **הנה** כדעת הפוסקים הנ״ל, המחמירים שלא ללמוד בערב תשעה באב אפילו כשחל בשבת אלא בדברים המותרים, כן איתא בהדיא בירושלמי (שבת פט״ז ה״א) וז״ל: רבי ורבי חייא, רבא ורבי ישמעאל ברבי יוסי, היו יושבין ופושטין במגילת קינות ערב תשעה באב שחל להיות בשבת מן המנחה ולמעלה. ע״כ. ופירש בקרבן העדה שם וז״ל: יושבין ופושטין — עוסקין בפירושה. עכ״ל. מבואר מכאן בהדיא שבערב תשעה באב שחל בשבת צריך לעסוק בדברים הרעים דייקא.

ועיין במדרש איכ״ר (פר׳ ד אות כג) וז״ל: רוח אפינו משיח ה׳, רבי ורבי ישמעאל ברבי יוסי היו יושבים ופושטין במגילת קינות, ערב תשעה באב שחל להיות בשבת עם חשיכה, שיירו בה אלפא ביתא אחת, אמרו אנו יוצאים וגומרין אותה למחר, וכשעלה רבי לביתו נכשל באצבעו, אמר על עצמו (תהילים לב) רבים מכאובים לרשע, אמר לו רבי ישמעאל ברבי יוסי אילו היינו עוסקין בענין הזה והגיעך כך, כך הייתי אומר, עכשיו על אחת כמה וכמה, רוח אפינו וגו׳, כיון שעלה רבי לביתו נתן על המכה ספוג יבש וקשר עליה גמי בחוץ. ע״כ.

וכעי״ז איתא במדרש רבה (שמו״ר סדר תזריע פר׳ טו אות ד) וז״ל: רבי ורבי ישמעאל ברבי יוסי היו יושבים ועוסקים במגילת קינות, ערב תשעה באב שחל להיות בשבת עם חשיכה מן המנחה ולמעלה, שיירו בה אלף בית אחת, אמרו למחר אנו גומרין אותה, כשעלה רבי נכשל באצבעו הקטנה, קרא על עצמו רבים מכאובים לרשע, אמר לו רבי ישמעאל, אילו לא היינו עוסקין בענין (איכה ד) רוח אפינו משיח ה׳, הייתי אומר, עכשיו שאנו עסוקין, על אחת כמה וכמה. ע״כ.

ומכאן למד הרב מגן אברהם (סוף סימן תקנג) להחמיר שאין ללמוד לא בערב תשעה באב שחל בשבת וכ״ש בתשעה באב שחל להיות בשבת, דהא יכול ללמוד דברים המותרים בתשעה באב, וכן אשכחן בגמרא שקרא רבי במגילת איכה בתשעה באב שחל בשבת. עיין שם.

אולם הרי״ץ גיאות במאה שערים (הל׳ תשעה באב עמוד לא) הביא דברי ירושלמי אלו, ולמד מהם שהאיסור ללמוד דברים האסורים הוא דוקא מן המנחה ולמעלה, ומאז דוקא יש להקפיד לעסוק בדברים המותרים, אך לא שאסור כבר מהבוקר. וצ״ע.

וכתב מרן החת״ס בתשו׳ (סימן לג) וז״ל: ושבוע זו נתחדשתי פירוש מדרש איכה שרבי למד איכה בשבת תשעה באב, ונקף אצבעו וקרא על עצמו רבים מכאובים לרשע, ור׳ חייא השיב משיח ה׳ נלכד בשחיתותינו, יעויין שם על זה הפסוק. והנה מג״א (סו״ס תקנג) מייתי מהכא, דאין ללמוד בשבת תשעה באב אלא דברים המותרים, יעויין שם. ואין משם ראיה, דודאי

לענין לימוד ביום שישי שלפני ת״ב שחל בשבת בודאי מותר ללמוד, ואין להחמיר בזה כלל[ח].

◆ באר מים חיים ◆

מותר ללמוד איכה בכל שבת ויו״ט, ואדרבא משם מוכח בהיפוך, דמג״א כתב (ריש סימן תקנד סק״ב) דאין ללמוד עם אחרים, ורבי למד עם אחרים, א״כ מוכח בהיפוך.

ולהכריע נ״ל כך, למאי דקיי״ל למידחי תענית עד י׳ אב, א״כ שבת אין לו דין תשעה באב כלל, ומותר ללמוד עם אחרים וכמש״כ מג״א בעצמו, דיש לו רק דין ערב תשעה באב, אך אי הוה קי״ל כס״ד דרבי הואיל ונדחה ידחה ואין לו שום תשלומין, א״כ תשעה באב נשאר בזמנו בשבת, רק מצוות עונג שבת דוחה תשעה באב, אבל עכ״פ מה שהוא בצינעא או ללמוד עם אחרים וכדומה אסור, כמו כל אבל בשבת. והנה רבי עבר על דברי עצמו, שהרי הוא סבר הואיל ונדחה ידחה, ואפ״ה למד עם אחרים, על כן תלה חטא נקיפת אצבעו בזה, וקרא על עצמו רבים מכאובים ר״ל, ור״ח אמר אנו הסיבונו לך הדבר הזה, כי לא רצינו להודות לך, ולא רצית לעבור על דברי חבריך, והיינו משיח ה׳ נלכד בשחיתותינו. עכ״ד.

וכתב היעב״ץ במור וקציעה (סימן תקנג) גם כן לדחות הראיה הנ״ל, דהתם בתשעה באב שחל בשבת הווה מעשה והתחילו מערב, ומיהא גמרוה בשבת, וצ״ל דלא מיקרי פרהסיא כשמסיים מה שהתחילו מבערב, עכ״פ להתחיל בשבת ודאי לא שפיר דמי לפירושא דידי, אי מטעם דמינכרא מילתא דאבילות, ואי משום דאין קוראין בכתבי הקודש בשבת אלא מן המנחה ולמעלה וכו׳, ושלא כדברי המפרשים של מדרש רבה ושל ירושלמי דאזלי בתר איפכא. ע״כ.

וכ״כ היעב״ץ בסידורו (שער שלכת אשנב ג אות יג-ד) דאסור לעסוק גם בדברים הרעים בשבת ערב תשעה באב, וכל ההיתר הוא דוקא לסיים מגילת קינות – אם התחילו בה מאתמול דוקא.

ובמועדים וזמנים (ח״ה סימן שמג) כתב לדחות הראיה מהירושלמי, דאין זה מפני שנוהג דברים שבצינעא, רק מאחר שאין קורין מגילת איכה בשבת, למדו עכ״פ מהאי ענינא להזכיר ענין היום, וכן איתא במגילה (דף ד.) פורים שחל להיות בשבת דורשין בענינו של יום, עיין בתוס׳ (שם) ורמב״ם (סוף פ״א מהל׳ מגילה) שמסיים כדי להזכיר שהוא פורים, והכי נמי יש לומר דנהגו ג״כ ללמוד קינות להזכיר בכך שהיום תשעה באב, אבל לא מפני שאסור ללמוד כל השבת מדינא, ובפרט שלדעת רבינו הגר״א זצ״ל אפילו בתשמיש המטה גופא שרי בשבת, אפילו לדידן דמחמירין, הבו דלא להוסיף עלה לאסור כל ישראל ללמוד כל היום דהוה נמי קולא בקדושת שבת כמ״ש. עכ״ד.

[ח] **הנה** איתא בלקט יושר (עמוד 110) דביום שישי לומד כל מה שירצה. ע״כ.

◆ באר מים חיים ◆

אך הנה יל״ע בזה, דלפי הטעם שאיסור הלימוד בתשעה באב הוא מחמת שדברים שבצנעה נוהג, ואיסור הלימוד לפי״ז הוא כל השבת, א״כ צריך לאסור גם בערב תשעה באב מדין אבילות ערב תשעה באב.

ודוקא לפי הטעם דמרן החת״ס שאיסור הלימוד הוא לא מדין אבילות אלא מחמת שחוששים שיכנס לצום שמח, א״כ ודאי דביום שישי אין טעם לגזור.

והנה המשנ״ב (סימן תקנג סק״ט) פסק שקודם חצות מותר ללמוד בשבת, משמע דלא ס״ל שטעם האיסור הוא מחמת דדברים שבצנעה נוהג, דא״כ היה צ״ל שכל השבת אסור ללמוד, אלא צ״ל דס״ל שטעם האיסור הוא מטעם החת״ס.

אולם צ״ב ממש״כ המשנ״ב (סימן תקנד סקט״ל) דדעת הרמ״א שאומר שתשה״מ אסור בתשעה באב, הוא מחמת שיש לשבת זו דין קובר מתו ברגל דנוהג ברגל דברים שבצנעה, וכמבואר לעיל בשו״ע (סימן תקמח ס״ד) דקובר מתו ברגל נוהג דברים שבצנעה. וכתב במשנ״ב (סימן תקמח סקט״ז) דאסור גם בתלמוד תורה. ולפי״ז צ״ב מדוע בשבת זו מותר ללמוד קודם חצות לדעת הרמ״א שנוהג דברים שבצנעה מדין קובר מתו ברגל.

הן אמת שיש מקילים ללמוד ברגל, וכל הדין של דברים שבצנעה אינו בתלמוד תורה, וכמו שכתב החכם צבי (סימן ק) דלענין תלמוד תורה שכל חפצים לא ישוו בה (משלי נז), שפיר דמי לסמוך על המקילין, דלא מיסתבר כלל למימר שילמוד בכל הרגל כולו בדיני אבילות ודברים רעים שבירמיה, אלא בע״כ יעסוק בפיקודי ה׳ ישרים משמחי לב (תהילים יט). ע״כ. והביאו בשערי תשובה (סמן תקמח סק״ה) ובמשנ״ב (שם).

ולפי״ז י״ל דגם בשבת הא יש דין שמחה וכמבואר לעיל, ולכן אף שנוהג בשבת דברים שבצנעה מ״מ זה לא נאמר על תלמוד תורה, ולכן מותר ללמוד קודם חצות.

אך זה לא יתכן דא״כ היה צ״ל שמותר ללמוד גם אחר חצות.

ואולי יתכן לומר דאף אם יש לשבת זו דין קובר מתו ברגל שמחמת כן נוהג דברים שבצנעה, אכתי לענין תלמוד תורה לא אסרינן וכנ״ל, ומה שאסור ללמוד אחר חצות הוא לא מחמת אבילות, אלא מטעמא דהחת״ס וכו״ע מודו בזה.

וכן י״ל עפמש״כ בא״ר (סימן תקמח סק״ג) שלענין לימוד תורה יש לצרף גם דעת הפוסקים שחשיב אבילות בפרהסיא. וי״ל כנ״ל וטעם האיסור אחר חצות הוא מטעמא דהחת״ס, ולא חיישינן לאבילות בפרהסיא דאין אנו אוסרין ללמוד מדין אבילות וכנ״ל בדברי החת״ס.

עוד י״ל עפמש״כ בשו״ת דת אש (סימן ז) הובא בפתחי תשובה (סימן שצט סק״א) דתלמוד תורה אין לאסור, משום דאין האיסור אלא מחמת שמחה, דכתיב (תהילים יט) פיקודי ה׳ ישרים משמחי לב, וברגל לא נאסר לאבל כיון ששמחת הרגל היא דאורייתא ואבילות הוא

לענין אב הרחמים בתפילת שחרית בת״ב שחל בשבת, המנהג לומר אע״פ שאין אומרים במנחה צדקתך[ט].

◆ באר מים חיים ◆

דרבנן, ולכן אין זה דוחה דין דאורייתא, וגם בשבת יש דין שמחה וכמשנ״ת, וטעם האיסור אחר חצות אינו מטעם אבילות אלא מטעמא דהחת״ס.

ולפי כל זה תצא דינא דלדעת הרמ״א דלשבת זו יש דין קובר מתו ברגל ולכן נוהג דברים שבצנעה, ומה שבשבת מותר ללמוד, הוא מחמת דיש להקל לענין זה מכמה טעמים וכנ״ל, וכל האיסור אחר חצות הוא מטעמא דהחת״ס, א״כ ביום שישי שאין את הטעמים של שמחה וכדו׳ שפיר יהיה איסור ללמוד אחר חצות כדין ערב תשעה באב שאסור בתלמוד תורה.

וזה פשר מה שראיתי שמובא באורחות רבינו (ח״ב בנדמ״ח עמוד קעז-ח אות טל) דאמר הגר״ח קניבסקי ששאל את החזו״א האם מותר ללמוד בערב שבת של שבת שחל בו תשעה באב, ומרן אסר לו מחצות של עש״ק ואילך, והתיר לו ללמוד רק דברים המותרים. והיינו מהטעמים הנ״ל.

אך למעשה קי״ל דמותר ללמוד ביום שישי, וכיון שיצא מפורש מפי הלקט יושר שהיה תלמידו של התרומת הדשן, ואין אחר הראשונים כלום. וכ״ה לפי מה שפסקו האחרונים את טעם החת״ס, ואין איסור הלימוד מדין אבילות – שפיר דמי.

וכן ראיתי בתורת המועדים (סימן תקנג סק״ו) דאף לאלו שאוסרים ללמוד כל השבת מדין אבילות בצנעה, בכל זאת אין לאסור ביום שישי אחר חצות.

אולם באמת זה צ״ב כנ״ל בריש דברי בס״ד, מדוע לא נוהג האיסור ביום שישי, אולם כעת חשבתי בס״ד לבאר, דהרי בערב תשעה באב כו״ע מודו שאינו מטעם אבילות אלא מטעמא דהחת״ס (ורק בשבת שחל בה תשעה באב י״א שהוא מטעם אבילות), ועל כן ביום שישי ודאי אין לאסור דאין בעיה שיכנס שמח בשבת, ואף אם זה יגרום לו להרהר בדברי תורה אין בעיה, דבלא״ה איסור הלימוד בשבת הוא חומרא, בפרט הרהור דלאו פשיטא כולא האי גם לענין תשעה באב ממש, והבו דלא לוסיף עלה.

וכן ראיתי באורחות רבינו (שם) דמסיק לענין מעשה, דההוראה להחמיר בלימוד ביום שישי אחר חצות הוא חומרא רבה, וההוראה הכללית לכל העולם הוא דאי״צ להחמיר בזה. (א.ה. בפרט דהיא חומרא דאתי לידי קולא, שעי״ז יגרם ביטול תורה, ודי במה שכתוב במפורש, והבו דלא לוסיף עלה וכנ״ל).

[ט] **תשעה** באב שחל בשבת, אומרים אב הרחמים אע״פ שאין אומרים צדקתך, כמובא בא״ר (סימן תקנד סקי״ח) **ובלבושי שרד** (סימן רפד סק״ו) **ובמשנ״ב** (סימן רפד סקט״ז).

והנה אם ת״ב או ערב ת״ב חל בשבת, אסור למנוע עצמו מבשר ויין בסעודה שלישית, וכן בכל השבת אין למנוע עצמו מבשר ויין מחמת האבילות, ויש אוסרים לשבת בחבורה בסעודה זו, אך הרבה הסכימו דאין בזה בית מיחוש׳.

◆ באר מים חיים ◆

וכ״כ בא״ר (סימן תקנד סקי״ח) דכשחל תשעה באב בשבת נראה דיש לומר אב הרחמים, אף דתשעה באב נקרא מועד, מ״מ אב הרחמים הוי כמו קינות שאומרים בתשעה באב, ועוד דהא אפילו בתחנון וצידוק הדין כתב הט״ז (סימן תקנט סק״א) שיש לאומרו בתשעה באב, ואף דלא נהיגין הכי, מ״מ הבו דלא להוסיף כיון שלא נזכר בפוסקים. וזה לשון מעגלי צדק (דיני תשעה באב) מזכיר נשמות הרבנים הקודמין והקהילות שנהרגו על קדושת השם ואב הרחמים, ע״כ, ומשמע אף בתשעה באב בשבת. עכ״ד.

׳ **הנה** איתא בתענית (דף כט:) ובעירובין (דף מ:) בזה״ל: תניא, תשעה באב שחל להיות בשבת, וכן ערב תשעה באב שחל להיות בשבת, אוכל ושותה כל צרכו, ומעלה על שולחנו אפילו כסעודת שלמה בשעתו. ע״כ. וכן איתא בתוספתא (תענית פ״ג הלכה יב) ובירושלמי (תענית פ״ד הלכה ו) וכ״פ הרמב״ם (פ״ה מהל׳ תעניות הלכה ח) והטור ושו״ע (סימן תקנב ס״י).

וכתב הטור (שם) בשם רב שר שלום גאון, שתשעה באב שחל לביות ביום ראשון או בשבת ונדחה ליום ראשון, שפיר דמי למיכל בישרא ולמישתי יין, אבל אנו אין רגילים כן, ואף בשבת אין אוכלים בשר ושותים יין לסעודה המפסקת, משום חורבן הבית. עכ״ד.

וכ״ה בתשובות רב שר שלום גאון (סימן נו) ובהלכות פסוקות מן הגאונים (סימן קצב) וכ״כ בספר המנהיג (הלכות תשעה באב סימן כא) בשם רב נטרונאי גאון, וכ״כ הראב״ן (תענית דף קסב:) שנהגו העולם שלא לאכול בשר ולשתות יין, אבל איסור אין בו. וכ״כ בספר המנהגים (חילדיק, מנהגי תשעה באב).

וכ״כ בספר הרוקח (סימן שיב) בשם רבינו שלמה ב״ר שמשון ב״ר אליקים, שהורה שלא לאכול בשר בסעודה המפסקת.

וכ״כ הראבי״ה (ח״ג סימן תתפח) שיש נוהגים שאינם אוכלים בסעודה המפסקת בשר, ואין שותים יין אפילו בשבת, כיון שאין חובה להעלות על שולחנו כסעודת שלמה, אך רשאי לעשות כן, ושלוש סעודות שבת יכול לקיים קודם סעודה מפסקת. והובאו דברי הראבי״ה במרדכי (תענית סימן תרלח) ובטור (סימן תקנב) וכ״כ הסמ״ק (סימן צו).

ובספר מנהג טוב (עמוד 238) כתב דיש למעט בכל השבתות שבבין המצרים בבשר ויין, ובשבת שחל תשעה באב להיות בתוכה לא יאכל בשר ולא ישתה יין בסעודה שלישית של שבת, ואם חל תשעה באב בא׳ בשבת ימעט מאכילת בשר ושתיית יין דוקא ככתוב רק בסעודה שלישית בשבת שהוא ערב תשעה באב. ע״כ.

◆ באר מים חיים ◆

ועיין בסדר רב עמרם גאון (גולדשמידט, עמוד קלד) שהביא דיני סעודה מפסקת, ובתו״ד כתב וז״ל: והלכתא, ערב תשעה באב שחל להיות בשבת אוכל אדם ושותה כל צרכו, ומעלה על שולחנו אפילו כסעודת שלמה המלך בשעתו, ובהאי סעודתא דמפסק בו, אם רצה לאכול בשר מליח ולשתות יין מגיתו, הרשות בידו. והו״ד בספר המנהיג (שם סימן כב) ועיין מה שכתב עליו.

וכתב האגור (הלכות תשעה באב סימן תתלז) וז״ל: וחכמי רומ״י נהגו לאכול בשר ולשתות יין בסעודה המפסקת, אבל אני יקר מצאתי בפירוש בה״ג שחייב להפסיק לסעודת שבת מי״ח שעות ולמעלה שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין. וה״ר אביגדור כהן כתב שמותר לאכול בשר ולשתות יין. עכ״ל.

ועיין שם (סימן תתנו) שצווח על המנהג שלא אוכלים בשר בסעודה מפסקת כשחל בשבת ונוהגים אבילות, והביא בשם ספר התרומה שכתב רבינו ברוך ממגנצא בשם ר׳ אליעזר ממיץ: ראיתי מנהגים לא ישרו בעיני, ואומר אני חדשים מקרוב באו לא שיערום אבותיהם, רבותינו הראשונים אשר מימיהם אנו שותים, ואזכיר מקצתן, נוהגים בתשעה באב שחל להיות בשבת שלא לאכול בשר ולא לשתות יין בסעודה המפסקת ונהגו סימני אבילות, ושנו חכמים אוכל בשר ושותה יין ומעלה על שולחנו כו׳. עיין שם.

והנה בשיבולי הלקט (סימן רסו) כתב וז״ל: אבל אני יקר מצאתי בהלכות גדולות בפירוש, שחייב להפסיק לסעודת שבת משש שעות ולמעלה שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין. עכ״ל. וכ״כ בספר פרדס הגדול (סימן קנח) ובספר הפרדס (עמוד רנח) ובשו״ת מעשה הגאונים (עמוד לו).

ובספר הרוקח (סימן שי) מבואר שאוכלין ג׳ סעודות, ואחר״ז אוכלים סעודה המפסקת על כסאות קטנים ולא על גבי קרקע, ואוכלין על שולחן קטן ביצים ושותים מים.

ושם (סימן שיב) הביא מנהג שפיירא שלא לזמן בשבת בסעודה המפסקת, ושלא לומר נחם ולא רצה והחליצנו, אך מסבים על השולחן, ואוכלים ביצים ופירות. ועיין שם עוד (בסימן שיב) והביאו האגור (הלכות תשעה באב סימן תתלג). וכן מצאנו לכמה מהראשונים שכתבו שאין לאכול בסעודה מפסקת בשר ולשתות יין, ומדברי הראבי״ה הנ״ל מבואר, שכשלא אוכל בסעודה מפסקת בשר וכו׳, מ״מ ג׳ סעודות עושים לפני סעודה זו המפסקת.

ובאמת בהלכות גדולות שנמצא לפנינו (דפוס ברלין עמוד קצב, דפוס מכון ירושלים עמוד רלב) איתא בהדיא שלא כמובא בשמו, שכתב בהדיא להתיר בשר ויין אפילו בסעודה המפסקת. וכ״כ בספר הלכות פסוקות לאחד מן הגאונים (הל׳ תשעה באב). וע״ע באוצר הגאונים (תענית סימן צה-ז עמוד מד).

◆ באר מים חיים ◆

אולם עיין בתשובות רב נטרונאי גאון (או"ח סימן קעד) וז"ל: כתב רב נטרונאי דאף תשעה באב שחל להיות בשבת או ערבו, אסור לאכל בשר ולשתות יין בסעודה המפסקת. עכ"ל.

ועכ"פ דעת הרוב, שאף בסעודה המפסקת אוכל בשר ושותה יין. וכ"כ בהגהות מיימוני (פ"ה מהל' תעניות אות ל) שיש מגדולי אשכנז שהנהיגו כשחל תשעה באב במוצאי שבת, שאוכלין סעודה אחרת סעודה שלישית, ואוכלים ביצים ושותים מים, ומורי לא חשש על מנהג זה, ולא שינה בסעודתיו משאר שבת. ע"כ.

וכ"ה בשו"ת מהר"ם מרוטנבורק (דפוס ברלין, סימן קסט, קוק, סימן עו) שאין לשנות בסעודה מפסקת מכל שבתות השנה, אפילו כשחל תשעה באב להיות במוצ"ש. וכ"פ מרן בבית יוסף (סו"ס תקנב) שכן פשט המנהג כדברי הר"ר מאיר. וכ"כ בספר המנהגים לרבינו אברהם קלויזנר (סימן קלו הגהה ג) שמהרי"ל הנהיג לאכול סעודה שלישית אחר מנחה, ונפיק ביה סעודה המפסקת, ואין משנים כלום משאר שבת. וכן איתא בספר מהרי"ל (הלכות תשעה באב אות יז) ובהלכות ומנהגי מהר"ש (סימן תיג) ובספר לקט יושר (ח"א עמוד קי) בשם התרומת הדשן. וכ"כ בספר אוהל מועד (שער מועד קטן דרך ה נתיב ג) ובספר האורה (ח"א סימן סד) וכ"כ בספר הנייר (הל' תשעה באב) ובספר השולחן (הלכות תענית שער ד) ובסידור רש"י (סימן תיב) ובספר הפרנס (סימן ערה) ובשו"ת הרשב"א (ח"א סימן תקכ) וכ"כ באורחות חיים (הל' תשעה באב סימן טו) ובמנהגי מהר"א טירנא (דין תשעה באב) ובספר מצוות זמניות (הל' תשעה באב).

ובשיבולי הלקט (שם) הביא תשובת רבינו קלונימוס איש רומי שהשיב לרבינו יקר, שאם חל תשעה באב בשבת או באחד בשבת, מתירים הגאונים ז"ל לאכול בשר ולשתות יין בסעודה המפסקת משום כבוד שבת, ואין צריך לשנות שולחנו בשבת, ובלבד שיש לו לישב בדאבון נפש שלא לנהוג בשמחה, וכך אמרו חכמים וכו', והא מתניתא לא מיירי אלא בסעודה המפסקת, שאם תאמר בסעודת שבת שאוכלין קודם שש שעות מיירי, מאי איריא שבת אפילו בחול מותר וכו'. עכ"ד. והו"ד בספר הרוקח (שם) ובספר הפרדס (שם) ובשו"ת מעשה הגאונים (שם).

וכ"כ האגור (הלכות תשעה באב סימן תתלב) וז"ל: כשחל תשעה באב באחד בשבת או שנדחה כתב רב שר שלום גאון מותר לאכול בשר ולשתות יין בסעודה המפסקת אבל אנו אין רגילים. וכן פירש ראבי"ה שיש נוהגין שלא לאכול בשר בסעודה המפסקת בשבת. ע"כ. ונ"ל כיון שהוא משום אבילות אסור לעשות בשבת. והרא"ש נהג לאכול בשר ולשתות יין בשבת בסעודה המפסקת. עכ"ל.

ומיהו בספר בכור שור (תענית דף כט:) חולק על זה, ודעתו דמי שרגיל בכל שבת לסעוד סעודה זו עם חביריו ומיודעיו, ומונע בשבת זו, הוי ליה כאבילות פרהסיא, ודברי הרוקח

◆ באר מים חיים ◆

הנ״ל, שכתב שישב בדאבון נפש, מיירי בצינעא. והו״ד בברכי יוסף (סימן תקנג סק״ד) ובלבושי שרד (סימן תקנב) וביד אפרים (שם) ובזכור לאברהם (ערך תשעה באב דף לח:) ובקמח סולת (הל׳ אב הנחמות ד״ה אם רגיל לסעוד) ובשערי תשובה (שם ס״ק יא) ובתוספות חיים על החיי אדם (כלל קלו סימן א) ובכף החיים סופר (שם ס״ק בן) ובמשפט כתוב (ועד חכמים, סימן תקנג ס״ב) ובעיקרי הד״ט (דיני תשעה באב אות יז) ועיין בהגהות מהרש״ם לארחות חיים החדש (סימן תקנב סק״ח) וברוח חיים (סו״ס תקנב) ובשדי חמד (אסיפת דינים מערכת בין המצרים סימן ב את ט) וכתב דאף המג״א מיירי דוקא על סעודת חברים שאינו רגיל בה, דאע״ג דגם זה מדינא מותר, מ״מ כיון דברוקח איתא דיש לישב בדאבון נפש, לכך יש למנוע מזה. וכן הסיק בספר תשעה באב שחל בשבת (עמוד פז-ח) דאין לשנות ומותר לישב בסעודה עם חברים.

והוסיף השיבולי הלקט, שכן הורה הר״ר אביגדור כהן צדק, שלא להמנע מבשר ויין אפילו בסעודה המפסקת, וגם הפרושים הנזהרים מלאכול בשר ולשתות יין מי״ז בתמוז עד תשעה באב, אין להם להמנע מלאכול בשר בשבתות שהן חלים בינתיים, ואם עשו כן יצא שכרם בהפסדן. וכ״כ בספר המנהיג (שם) שאחר שהביא דברי רב נטרונאי גאון הנ״ל, להחמיר שלא לאכול בשר ולשתות יין בסעודה המפסקת, כתב על זה, ואינו עיקר כלל.

וכן הסיק במרדכי (תענית סימן תרלז) ובפסקי ריא״ז (סוף תענית, ובפסחים ריש פ״ד) דאין המנהג הזה חמור מן האיסור עצמו, והכל נדחה מפני כבוד השבת, כי אין אדם רשאי למעט בכבוד השבת. וכ״כ רבינו ירוחם (תולדות אדם וחוה נתיב יח ח״ב דף קסד. טור ב) והארחות חיים (הלכות תשעה באב סימן טו) והכל בו (סימן סב) ובספר המכתם (סוף תענית עמוד עדר) וכ״כ הטור (סוף סימן תקנב) ושכן היה אביו הרא״ש נוהג לאכול בשר ולשתות יין.

וכן סיים הטור (שם) אחר הביאו מנהג זה, וז״ל: ונ״ל דכיון שנמנע מלאכול בשר ולשתות יין משום אבל הוא אסור, כדמוכח במוע״ק (כג.) דכל דבר שניכר בו שעושה אותו משום אבל, אסור לעשותו בשבת, ואדוני אבי הרא״ש ז״ל היה נוהג לאכול בשר ולשתות יין. עכ״ל.

וברמב״ם (פ״ה מהלכות תעניות הלכה ח) איתא וז״ל: וערב תשעה באב שחל להיות בשבת, אוכל ושותה כל צרכו, ומעלה על שולחנו אפילו כסעודת שלמה, וכן תשעה באב עצמו שחל להיות בשבת, אינו מחסר כלום. עכ״ל. ולהלן (הלכה ט) כתב וז״ל: ומימינו לא אכלנו ערב תשעה באב תבשיל, אפילו תבשיל של עדשים, אלא אם כן היה בשבת. עכ״ל.

והמעשה רוקח (שם) פירש בדעת הרמב״ם דמש״כ אא״כ היה בשבת, כוונתו לומר דאם היה בשבת היה אוכל תבשיל בלי בשר, וזה התבשיל עדשים שהזכיר הרמב״ם, שבשונה

◆ באר מים חיים ◆

מחול שלא אכל תבשיל, בשבת כן היה אוכל תבשיל עדשים, אך בלי בשר, ומה שאמרו מעלה על שולחנו וכו׳ היינו רשות ולא חובה.

אמנם הרבה מפרשים בדעת הרמב״ם דס״ל דדין מעלה על שולחנו הוא לעיכובא, וכמש״כ ואינו מחסר כלום, וכן הבין בשו״ת הלכות קטנות (ח״ב סימן קלז) ומש״כ תבשיל עדשים היינו עם בשר, והמפרשים שאוכל תבשיל עדשים בלי בשר שיבוש הוא. וכן פירש בחזו״ע (ארבע תעניות עמוד רסד).

וכ״כ בשולחן גבוה (סקט״ז) וסיים לאפוקי ממי שלא פירש כן. וכ״כ בשו״ת שואל ונשאל (ח״ב סימן לה).

וכ״פ מרן בשו״ע (שם סעיף י) וז״ל: אם חל תשעה באב באחד בשבת, או שחל בשבת ונדחה לאחר השבת, אוכל בשר ושותה יין בסעודה המפסקת, ומעלה על שולחנו אפילו כסעודת שלמה בעת מלכותו. עכ״ל. וכ״פ במטה משה (סימן תשכח) וכ״כ בסידור יעב״ץ (שער שלכת אשנב ג אות טז) אך כתב, דלא ירבה בה בשמחה.

וכן כתב המשנ״ב (סימן תקנב סק״י), ולכן לא ישב בסעודת חברים, כמבואר במג״א (ס״ק יד) וכ״כ הרב אליה רבה (ס״ק יד) והחיי אדם (כלל קלז סימן א) והקיצור שו״ע (סימן קכה סעיף א) והשתילי זיתים (סקי״ז).

וכ״פ האחרונים שאין להמנע מבשר ויין בתשעה באב שחל להיות בשבת משום אבילות החורבן, וכ״כ המג״א (ס״ק יג) והדרך החיים (סימן קלג סק״א) והחיי אדם (כלל קלו סימן א) והמשנ״ב (ס״ק כג) והיפה ללב (ח״ג סק״ג) והכה״ח סופר (סק״נ) וכ״כ במשפט כתוב (ועד חכמים, ס״ב) ובעוד.

וכ״כ הרב חסדי דוד על התוספתא (שם) דמה שאמרו אוכל ושותה כל צורכו, היינו אכילת בשר ושתיית יין, ומעלה על שולחנו היינו פרפראות הבאות לקינוח סעודה כדרך המלכים, וכי היכי דלא נימא שכל אלו הדברים רשאי לעשותם, אבל יכול להמנע מהם אם ירצה, וכמו שיש סברא כזו בטור, קמ״ל דאינו מונע, דאע״ג דחיובא ליכא לאכול בשר בשבת, מ״מ כל שנמנע מחמת אבל, עבירה היא בידו. ע״כ.

וכ״כ בשו״ת שואל ונשאל (ח״א סימן לה) שהנוהגים שלא לאכול בשר בשבת חזון, מנהג טעות הוא ויש לבטלו, כיון שרבים אוסרים להמנע מאכילת בשר משום האבל. עיין שם. ושם (ח״ד סימן מב) יצא לעקור מנהג הרע הזה שנהגו שלא אוכלים בשר ולא שותים יין בשבת. עיין שם. ושם (ח״ה סימן פה) כתב שאי״צ התרה למנהג זה. עיין שם.

ומותר לזמר זמירות שבת בסעודה שלישית'א.

◆ באר מים חיים ◆

ועיין בשולחן גבוה (סקט"ז) שכתב, דמנהג זה שלא אוכלים בשר לאו שפיר הוא, אלא שאם קיבל עליו בלשון נדר, חל עליו באיסור כולל בימי החול, וצריך לשאול התרה, ואח"כ לקבל עליו בימי החול לבד. ע"כ.

וע"ע בבית דוד (סימן שכד) שכתב, דמי שקיבל עליו שלא לאכול בשר מי"ז בתמוז עד תשעה באב אפילו בשבתות שבינתיים, נראה דשפיר דמי, ואין עליו איסור בשביל שמונע עונג שבת דיכול לקיימו בשאר דברים. ואם מונע משום אבילות אסור כמבואר בטור וכו'. עיין שם. וכן הביא בבית הרואה (הל' תשעה באב) ובבן פורת יוסף (הל' תשעה באב אות כח) ובקמח סולת (הל' י"ז בתמוז ובין המצרים ד"ה מי שקיבל).

ועיין בשו"ת שבט הלוי (ח"ו חאו"ח סימן ע אות ה) דגם בתשעה באב שחל בשבת אסור למנוע עצמו מאכילת בשר ולשתות יין, כיון שמונע עצמו מחמת האבל. עיין שם.

והנה אף אם אינו רגיל לאכול בשר ולשתות יין בסעודה שלישית, יהיה מותר לו לאכול בשר ולשתות יין בסעודה ג' בערב תשעה באב שחל להיות בשבת, וכמש"כ בפשיטות הגאון ר' משה פיינשטיין באגרות משה (ח"ד חאו"ח סימן קיב אות א).

י"א לענין לשיר זמירות בשבת, הנה דעת הרב אגרות משה (ח"ד חאו"ח סימן קיב אות א) שמותר בשבת חזון לשיר זמירות שבת בכל הסעודות, ואף בסעודה שלישית אפילו כשחל בערב תשעה באב, ואף למי שאינו רגיל בכך בכל שבתות השנה. ע"כ. והגרש"ז אויערבך (הליכות שלמה הל' בין המצרים פרק טו אורחות הלכה הערה 33) הורה לבחורים בישיבת קול תורה, שאת הזמירות הקבועות בסידורים ורגילים לזמרם בכל שבת, ישירו גם בשבת זו בלא שינוי ואף בסעודה שלישית, אבל שלא ישירו שירים אחרים.

ועיין בספר דרכי חיים ושלום (סימן עתר) שמנהג האדמו"ר ממונקאטש היה לזמר זמירות שבת בשבת חזון, ואפילו בתשעה באב שחל להיות בשבת.

וכן הסיק באור לציון (ח"ג פרק כח ס"ד) דמותר לשיר ולזמר אף בתשעה באב שחל בשבת ואף בסעודה שלישית, ומ"מ אין לזמר רק עד השקיעה.

אולם שוב ראיתי שהביא ידידי הרה"ג חיים מלין שליט"א בחמדת חיים (עניני בין המצרים אות שכג) בשם הגר"י זילברשטיין שליט"א, דאמר בשם הגאון ר' שריה דבילצקי זצ"ל שבסעודה שלישית של תשעה באב שחל בשבת, לא ישירו זמירות שבת, משום דמבואר במשנ"ב (סימן תקנב סקכ"ג) דישב בדאבון נפש ולא ינהג בשמחה.

ועוד הובא שם בשם הגר"י זילברשטיין שליט"א, דמתסתבר שזמירות ושירים המיוסדים על בנין ביהמ"ק, מסתבר דכו"ע מודו שמותר. ע"כ.

ויזמן בסעודה זו אם אכל בשלושה'[ב]. ויזהר לסיים הסעודה קודם השקיעה, ונכון להודיע זה להמון העם'[ג]. אם חל ת"ב במוצ"ש, נחלקו הראשונים האם צריך להבדיל עכ"פ במוצאי ת"ב או שמא פרח מיניה חובת הבדלה'[ד].

◆ באר מים חיים ◆

[ב] **הנה** בסעודה זו, לכו"ע מותר לאכול עם בני ביתו, ויכול לברך בזימון כיון שהוא שבת, כמש"כ האליה רבה (סק"י) והפמ"ג (א"א סקי"ד) והדרך החיים (סימן קלג סק"א) והמשנ"ב (סקכ"ג) והכה"ח סופר (סקנ"א).

ומה שאיתא בספר הפרנס (סימן רעו) ובשיבולי הלקט (סימן רסו) ובתניא רבתי (סימן נט) שנהגו שלא לזמן בסעודה המפסקת אפילו בשבת, וכן איתא בספר הרוקח (סימן שיא) שמנהג שפיירא שלא לזמן בתשעה באב שחל בשבת. הוא דוקא למנהג הגאונים שלא לאכול בשר ולשתות יין בסעודה מפסקת, אבל אנו שלא נוהגים כן משום שנראה אבילות בפרהסיא, ה"נ לענין זימון.

[ג] **יזהר** לסיים הסעודה מבעוד יום – קודם השקיעה, כמש"כ מרן בבית יוסף (סו"ס תקנב) בשם הסמ"ק (סימן צו) וכ"פ רבינו הרמ"א (בהגהת שו"ע שם סעיף י). ומקור דין זה גבוה בתלמוד (עירובין דף מא.) דאיתא וז"ל: אמר להן רבי יוסי, אי אתם מודים לי בתשעה באב שחל להיות בשבת שמפסיק מבעוד יום. וכ"כ הראבי"ה (סימן תתפח).

וכיון דקי"ל (שו"ע סימן תקנג ס"ב) דבין השמשות של תשעה באב אסור, הכי נמי בשבת אסור מבעו"י.

וכתב המשנ"ב (סקכ"ד) שנכון להודיע זה להמון, שלא יטעו שהוא כשאר שבת. וכן העלה בערך לחם (כאן) שצריכין להפסיק מבעו"י כמו בחול. וכ"כ בסידור יעב"ץ (שער שלכת אשנב ג אות טז). וכ"ה באור לציון (ח"ג פכ"ח ס"ד). אולם עיין בשו"ת נחלת עזרא הדאיה (סימן יג) דאי"צ להפסיק מבעו"י, וסגי שיפסיק בשקיעה מפני כבוד השבת. אך אין הלכה כן כנ"ל.

[ד] **איתא** בטור (סימן תקנו) וז"ל: כתב בה"ג אע"ג דקי"ל מתפלל אדם של מוצ"ש בשבת ואומר הבדלה על הכוס, אם חל תשעה באב באחד בשבת לא יבדיל מבעוד יום, דאי אבדיל קבליה לתשעה באב ואסור לו לשתות, אלא יברך במוצ"ש על האש ואינו מבדיל עד אחר התענית, ואז מבדיל על הכוס, ואינו מברך על האש. והרמב"ן כתב שאין לו להבדיל על הכוס, וא"א הרא"ש ז"ל הסכים לדברי הלכות גדולות וכ"כ רב נטרונאי. עכ"ל.

והנה דברי ההלכות גדולות הם בהל' קידוש והבדלה (סימן ב עמוד צז) והוסיף, דאע"ג דאמר מר מבדיל והולך כל היום כולו, כל היום אין טפי לא, הני מילי היכא דהוה שרי ליה למיכל, אבל הכא דהוה אסיר ליה למיכל בחד בשבא מבדיל לאורתא דתרין בשבא, וכן שליחא

◆ באר מים חיים ◆

דציבורא מבדיל בכנישתא, אבל על נורא לא ליבריך, דאמר רב יעקב (פסחים דף קו.) אבל לא על האור, וכן תאני שילא מארי אבל לא על האור, מאי טעמא, כיון דלא הויא שביתה לאור לא מברכינן עילויה. עכ״ד.

ודברי הרמב״ן הם בספרו תורת האדם (שער האבל ענין אבילות ישנה עמוד רס) שקודם הביא דברי הה״ג, והקשה עליו דכיון דלא חזי לאבדולי אלא מוצאי שבת ויומו, כי אסור למיכל בהו, מאי טעמא ליבדיל מכאן ואילך, ואדרבה איפכא מסתברא דכי אסיר למיכל באפוקי שבתא ולא חזי לאבדולי בחד בשבא לא מבדיל בתרי בשבא, דהא לא חזי בשעתיה לאבדולי.

וטפי בטפי איכא למימר, דאפילו למ״ד מבדיל והולך כל השבת כולה (פסחים דף קה.), הני מילי היכא דבמוצאי שבת חזי לאבדולי, אבל היכא דבמוצאי שבת לא חזי לאבדולי, תו לא מיבדיל עד רביעי בשבת, דכולהו תשלומין דראשון נינהו, וכיון דבזמניה לא חזי להבדלה לא מבדיל בלא זימניה, משל (מנחות דף יח: ובדוכתין טובא) כל הראוי לבילה אין בילה מעכבת בו, וכל שאינו ראוי לבילה בילה מעכבת בו, ומ״מ למ״ד מבדיל והולך כל היום כולו משום דכולי יומא כלילה של מוצאי שבת הוא.

ומסיק הרמב״ן, דמילתא מחוורתא היא דכי נמי אסור למיכל ולמשתי במוצאי שבת, ממילא ג״כ לא מבדיל מכאן ואילך, דליכא הבדלה אלא במוצאי שבת דהוא לילה ויום, וכיון שראינו לרבינו הגדול ז״ל שהסכים לפסוק הלכה מבדיל והולך כל היום כולו, אין לנו הבדלה על הכוס בתשעה באב שחל להיות באחד בשבת.

וכתב עוד דמסתברא דבמוצאי שבת שחל להיות תשעה באב לא תקינו הבדלה על הכוס, והוכיח זה מהא שאמרו בתחילה קבעוה בתפילה העשירו קבעוה על הכוס, ובתשעה באב שחל להיות במוצאי שבת כל ישראל עניים מרודים הם, ובכי האי שעתא לא תקינו הבדלה על הכוס כלל, ולא אמרינן המבדיל בתפילה צריך שיבדיל על הכוס, אלא בשעה שיש כוס, אבל בשעה שאין כוס בעולם אין צריך להבדיל.

והנה המאירי במגן אבות (ענין הרביעי) כתב לדחות שיטת הרמב״ן, וכתב בסו״ד על הסברא שבמוצ״ש אנו עניים וכו׳, דהוא מילתא דבדיחותא, וז״ל: ומה שהזכרתם בשיטה שלכם שלא תיקנו הבדלה על הכוס אלא כשהעשירו ובתשעה באב הרי כולנו עניים, והמקרא צווח ואומר זכרה ירושלים ימי עניה ומרודיה וכו׳, מילי דבדיחותא הוא. ועוד שהרי כשהגיע זמן הנחמה חזר העושר למקומו.

וגדולה מזו נראה לי, שאף לדעת הגורסים כל היום כולו, כל שנתחייב בדבר, ומצד אחר אתה מפקיע חיובו כגון זה שאין הפקעתו אלא מפני שאי אפשר לו לשתות, כל שעבר אותו

ולהלכה קי״ל דיש להבדיל במוצאי ת״ב[טו].

◆ באר מים חיים ◆

האיסור ראוי הוא לתשלומין, שלא נאמר כל היום אלא במקצת פשיעה כגון מזיד שהוא פשיעה גמורה, או ששכח שהוא קצת פשיעה כו׳ והדברים ברורים. עכ״ד.

ובספר אהל מועד (שער מועד קטן דרך ה נתיב ט) הביא ב׳ הדעות ולא הכריע, והביא דברי הרמב״ן באחרונה, משמע דהכי ס״ל.

וכ״כ שם בהדיא (שער קידוש והבדלה דרך ב נתיב ב) דתשעה באב שחל להיות במוצ״ש מבדילין בתפילה ומברכין על הנר כשיאותו לאורו, אבל אין מברכין על הבשמים מפני שאבל אסור להריח עצי בשמים, ובמוצאי התענית אינו מבדיל על הכוס כלל וכן נהגנו, אע״פ שמן הראשונים יש שהצריכו להבדיל. עכ״ד.

וכן הסיק הרשב״א בתשו׳ (ח״א סימן קיז) שאין להבדיל כדברי הרמב״ן. וכן הסיק הריטב״א (תענית דף ל. ובסוכה דף נד: ד״ה ולמוצ״ש לא היו מבדילין ובהל׳ ברכות שבסוף מס׳ ברכות פ״ח הי״ד). וכן הסיק הר״ן (פסחים דף כא: מדפי הרי״ף ובתענית דף י: מדפי הרי״ף).

וכ״כ בספר המנהגים (חילדיק, מנהגי תשעה באב) וז״ל: תשעה באב שחל להיות באחד בשבת למוצאי שבת מברך בורא מאורי האש אע״פ שאין מבדילין עד לאחר התענית למוצאי יום ראשון, ולמוצאי יום ראשון אין מבדילין, שהרי כבר אכלו במנחה קודם יציאת שבת, וכשהחשיך חלה תענית ואין יכול לטעום, ואין מבדילין אלא על הכוס, וא״ת מאחר שלא הבדילו היאך עושין מלאכה בתשעה באב? וי״ל אומרים הבדלה בחונן הדעת. עכ״ל.

[טו] **כן** נראה דמסיק הטור שהרי כתב בסו״ד וז״ל: וא״א הרא״ש ז״ל הסכים לדברי הלכות גדולות וכ״כ רב נטרונאי. עכ״ל.

ודברי הרא״ש הם במס׳ תענית (פ״ד סימן מ) שהביא דברי הה״ג הנ״ל וכן הביא את דברי הרמב״ן, וסיים דנהגו העם כדברי ההלכות גדולות, שצריך להבדיל במוצאי תשעה באב.

וכן במחזור ויטרי (סימן רסז) כתב וז״ל: וכן אמר רב נטרונאי גאון בר הילאי ראש ישיבה, תשעה באב שחל להיות במוצאי שבת להבדיל אי אפשר שכבר עשו תקנה כרב תחליפא בר אבדימי אמר שמואל מתפלל אדם של מוצאי שבת בשבת ואומר הבדלה על הכוס, והיינו דוקא דאין לו יין במוצאי שבת, אבל במקום שמצוי שם יין אין עושין כך.

וליפטר מן ההבדלה כל עיקר אי אפשר, שהרי לא טעם כלום משנכנס חול, הילכך אין תקנה אלא להבדיל למוצאי תשעה באב, וכן אנו נוהגין. וכך ראינו רבותי שעושים אבל לא על האור. עכ״ל.

וכ״כ בסידור רש״י (סימן תיד) וז״ל: תשעה באב שחל להיות במוצאי שבת מברך רבי על האש, אע״פ שאין מבדילין עד לאחר התענית למוצאי יום ראשון, דלמוצאי שבת אין

◆ באר מים חיים ◆

מבדילין, שהרי כבר שהחשיך חל התענית, ואינו יכול להבדיל, לפי שאינו רשאי לטעום, ואין מבדילין אלא על הכוס, ואם תאמר אם כן למה הוא מותר במלאכה, כגון הבערה ובישול דמותרין בתשעה באב, כגון שהבדיל בתפילה ובניו ובני ביתו. עכ״ל. וכ״ה בפרדס הגדול (סימן קנה וסימן קסב) וכ״כ עוד בספר ליקוטי הפרדס מרש״י (דף לא:) דיש להבדיל במוצאי תשעה באב.

וכ״כ בסדר רב עמרם גאון (הל׳ תשעה באב סימן קא) דכן אנו נוהגים וכן ראינו רבותינו עושים. וכ״ה בסידור ר׳ סעדיה גאון (עמוד קכו) וכ״כ בשו״ת הגאונים שערי תשובה (סימן קד) אלא דיש שם ט״ס שבמקום מבדיל כתוב מדליק, אך הוא טעות בודאי לכל מעיין. וכ״ה במעשה הגאונים (סימן מט) וכ״כ בשו״ת ר׳ נטרונאי גאון (סימן קעה) וכ״כ רי״צ גיאות במאה שערים (הל׳ תשעה באב) וכ״כ בעל המאורות (תענית דף ל.).

וכן נראה שהכריע באורחות חיים (הל׳ הבדלה אות יד) וכ״כ בכל בו (סימן סב) וכ״כ התוס׳ (פסחים דף קז. ד״ה אמימר מתני) וכ״כ המרדכי (מוע״ק סימן תתקלד, תענית סימן תרלח) ובמנהגי מהרי״ל (הל׳ תשעה באב אות טז) ובספר המחכים (הל׳ תשעה באב עמוד 36) וכ״כ בספר הרוקח (סימן שיא) ובספר הנייר (הל׳ קידוש והבדלה עמוד ג) וכ״כ הראבי״ה (סימן תתצ) וכ״כ בשיבולי הלקט (סימן רסח) וכ״כ בתניא רבתי (סימן נט) ובאור זרוע (סימן תטז) וכ״כ במנהיג (הל׳ תשעה באב אות כא) ובאגודה (פסחים פ״י סימן פט) ובאשכול (הל׳ תשעה באב עמוד 18) וכן הסיק המאירי (פסחים דף קה. ד״ה וכן נהגו להבדיל, תענית דף ל. ד״ה כל שאירע, מגן אבות ענין הרביעי) וכ״ה בספר מנהגים דבי מהר״ם (סדר תשעה באב) וכ״כ במנהגים ישנים מדורא (עמוד 149, בהוצאת המאור דף רעח.) וכ״כ בספר המנהגים (קלויזנר, סימן קמב) וכ״כ במנהגי מהר״א טירנא (הל׳ תשעה באב עמוד פא) וכ״כ בשו״ת בנימין זאב (סימן רלה ד״ה ושאלת) וכ״כ בסמ״ק (סימן צו עמוד ס) וכ״כ במנהגי הרב זלמן יענט (הל׳ תשעה באב).

וכן הסיק בב״י (סימן תקנו) דהכי נקטינן. וכן הסיק בדרכי משה (סק״א) וכן פסקו בשו״ע (סימן תקנו) וכן סברי מרנן המטה משה (סימן תשל) והלבוש (סימן תקנו) והשל״ה (מס׳ תענית פרק נר מצוה אות ט) וכ״כ בסידור יעב״ץ (שער הדלק דלת ב חלון א אות י, ובחלון ה אות א) והשולחן גבוה (סק״א) והיד אהרן (בהגה״ט סק״ב) והחיי אדם (כלל קלו ס״ה) ובמקור חיים (סימן תקנו) ובקיצור שו״ע (סימן קכה ס״ו) והדרך החיים (סימן קלז ס״א) וברוח חיים (סק״א) וביפה ללב (ח״ב סק״ב) ובלב חיים (ח״ב סו״ס קנט) וכ״כ בנוהג כצאן יוסף (הל׳ תשעה באב אות ג) וכ״כ בנהר מצרים (הל׳ תשעה באב אות יד) וכ״כ בתשו׳ משנה הלכות (ח״ז סו״ס טל) ובליקוטי מהרי״ח (ח״ג דף נה.) דכן נתפשט המנהג במדינותינו להבדיל במוצאי תשעה באב.

וכ״כ בשער המפקד (הל׳ ת״ב אות ז) דמנהג פשוט בעיה״ק ירושלים תו״ב, כשחל תשעה באב בשבת להבדיל במוצאי תשעה באב על הכוס בשם ומלכות כפסק מרן בשו״ע, ואין פוצה פה. עכ״ד.

ומותר לו לשתות את היין בעצמו, ויש חולקים הסוברים שיש ליתן לקטן, אך אם אין קטן לכו״ע מותר לו לשתות בעצמו[טו]. אך במוצאי ת״ב לא יברך על האש[יז].

◆ באר מים חיים ◆

ובנהר פקוד (שם) האריך בהאי ענינא, ודן באריכות למה לפעמים אומרים ספק ברכות להקל גם כנגד פסק מרן, ופעמים אין אומרים והמנהג לברך אף במקום שיש מחלוקת. וביאר על פי יסוד גדול, דבודאי כח מרן להכריע גם כשיש מחלוקת האם לברך, ומדוע שלא נסמוך עליו לברך, כאשר הכריע לברך.

אלא הכוונה שלפעמים מרן ראה איזה פוסק שכתב לברך, ולא ראה דברי החולקים, ואח״כ האחרונים חלקו עליו מטעמים שונים, אז דוקא אנו אומרים סב״ל אפילו כנגד פסק מרן, משום שיש לנו ספק גם בדברי מרן גופא, דאנו אומרים אילו היה מרן רואה דברי החולקים היה חוזר בו, וממילא יש לנו ספק אפילו בדעת מרן, לכן אנו אומרים שלא לברך.

משא״כ כאשר יש מחלוקת בראשונים ומרן הביאת בית״ה יוסף, ונשא ונתן בדבריהם, והכריע דיש לברך, הרי שיש בכח מרן להכריע דברי הראשונים, וכיון שקיבלנו עלינו הוראות פסקי מרן, גם בזה בודאי יש לנו לילך אחרי דברי מרן.

ולפי״ז ביאר, דלענין הבדלה במוצאי תשעה באב שחל ביום ראשון, כיון שנחלקו בזה הראשונים ומרן הביאם בית״ה יוסף, ובכח הכרעתו פסק דיש לברך, ממילא כיון שיש למרן כח להכריע דברי הראשונים, שפיר יש לנו לילך אחר דבריו. עיין שם שהוכיח זה באופן מוצק.

והנה בראב״ן (סוף תענית) כתב דמבדילין בליל התענית, ומשמע במוצאי שבת.

[טז] **לענין** האם מותר לשתות את היין בליל עשירי, הנה פשטות הפוסקים דיכול לשתות בעצמו. וכן משמע במהרי״ל (הל׳ תשעה באב אות טז) וכ״כ בדגול מרבבה (סימן תקנו) ובמשנ״ב (סק״ג). אך הפמ״ג (א״א סק״ב) כתב דיתן לתינוק ואי ליכא תינוק ישתה בעצמו. וכ״כ בא״ר (סק״ד) ובתוספות חיים על חיי אדם (כלל קלו סקי״א) ובכה״ח (סק״ז).

[יז] **הנה** במוצאי תשעה באב לא יברך על האש, דאין מברכין על הנר אלא במוצ״ש בזמן שנברא, וכמבואר במנהגי מהרי״ל (הל׳ תשעה באב אות טז) ובספר המחכים (הל׳ תשעה באב עמוד 36) וכ״כ במנהגי הרב זלמן יענט (הל׳ תשעה באב) ובמחזור ויטרי (סימן רסז) ובסידור רש״י (סימן תיד) וכ״כ עוד בספר ליקוטי הפרדס מרש״י (דף לא:) וכ״כ בסרע״ג (הל׳ תשעה באב סימן קא) וכ״כ בה״ג (הל׳ קידוש והבדלה סימן ב עמוד צז) וברוקח (סימן שיא) ובספר הנייר (הל׳ קידוש והבדלה עמוד ג) וכ״כ בשיבולי הלקט (סימן רסח) וכ״כ בתניא רבתי (סימן נט) ובאור זרוע (סימן תטז) ובראבי״ה (סימן תתצ) ובאגודה (פסחים פ״י סימן פט) ובמנהיג (הל׳ תשעה באב אות כא) ובשו״ת בנימין זאב (סימן רלה ד״ה וששאלת) וכ״ה בספר מנהגים דבי מהר״ם (סדר

ויש שכתבו שבמקום שאין מנהג להבדיל אין להבדיל משום ספק ברכות להקל[יח]. ויש שחששו בכל אופן לספק ברכות להקל[יט].

◆ באר מים חיים ◆

תשעה באב) וכ״כ במנהגים ישנים מדורא (עמוד 149, בהוצאת המאור דף רעח.) וכ״כ בספר המנהגים (קלויזנר, סימן קמב) וכ״פ בטור ובשו״ע (סימן תקנו) ובאחרונים הנ״ל.

[יח] **הנה** בשדי חמד (אסיפת דינים מערכת בין המצרים סימן ב אות ו) כתב דבעיקר הסברא בנידון דידן הוא מחלוקת שקול וסב״ל, אך סיים דלפי הנראה המנהג הוא כן להבדיל במוצאי תשעה באב ברכת היין וברכת המבדיל, והיכן שאין מנהג י״ל דסב״ל. וכ״כ עוד שם (פאת השדה סימן ב אות טז) והסיק, דבמקום שאין מנהג לא יברך כלל ברכת המבדיל, ולא מהני שיבדיל בלי שם ומלכות, דהוי הפסק למ״ד שצריך להבדיל ויצא קרח מכאן ומכאן.

ובכה״ח (סק״ה) כתב, דבמקום שנהגו להבדיל לא אמרינן סב״ל, אך במקום שאין מנהג להבדיל אזי יש להבדיל בלי שם ומלכות משום סב״ל.

וכן ראיתי שכתב במועד לכל חי (סימן י אות מח) דתשעה באב שחל במוצאי שבת יבדיל על הכוס במוצאי תשעה באב בלי שם ומלכות, ובמקום שיש מנהג לא אמרינן ספק ברכות להקל, ומנהגינו לברך בשם ומלכות השתי ברכות ולא עצי בשמים. עכ״ד. וכן העלה בזכור לאברהם (סק״ה). וע״ע בצרור החיים (ועד חכמים, סימן תקנו ס״א) וברב דגן (ועד חכמים, סימן תקנו ס״א).

[יט] **הנה** רבינו ירוחם (נתיב יח ח״ב דף קסד: טור א) הביא דברי הבה״ג ודברי הרמב״ן, וכתב שלא יכניס עצמו בספק ברכות, וסיים וכן עיקר.

וכתב הרדב״ז בתשו׳ (ח״ב סימן תרמב) וז״ל: שאלת ממני ידיד נפשי כשחל תשעה באב בשבת ונדחה ליום א׳ אם אני מבדיל כסברת הגאונים או לא.

תשובה, מנהגנו שלא לברך, ואע״ג דדברי הגאונים דברי קבלה הם, מ״מ רוב האחרונים הסכימו שאין ראוי כיון שנדחה, ועיין בדבריהם שאע״פ שראו דברי הראשונים הרי דחו אותם וקי״ל הלכתא כבתראי, ואע״ג דכתב הרא״ש שנהגו כדברי הגאונים אפשר במקומו נהגו, אבל במקומות אחרים לא נהגו, וכל מקום שיש מחלוקת בברכות שב ואל תעשה אני שונה, משום ספק הוצאת שם שמים לבטלה, ומסיק דכיון דבנידון דידן המחלוקת הוא בברכה בעצמה אם יבדיל או לא, לפיכך אני שונה שב ואל תעשה, דומיא דאמרינן בכל דוכתא ספק ברכות להקל, ומ״מ אין אני מוחה במי שמבדיל שהרי על גאוני עולם הוא סומך. עכ״ד.

וי״א דלכתחילה יש להבדיל בתפילה במוצ״ש, ובדיעבד אם לא הבדיל בתפילה יבדיל במוצאי ת״ב[כ]. ואף שאין עושין הבדלה במוצ״ש, מ״מ במוצ״ש יש לברך על הנר (וי״א שצריכין לברך על אבוקה כבכל מוצ״ש) קודם שקורין איכה[כא].

◆ באר מים חיים ◆

וכן פסק בשיירי כנה״ג (סק״א) דרבינו ירוחם ז״ל כתב שלא יכניס עצמו בספק ברכה לבטלה, ושכן עיקר. ע״כ. ועיין ב״ח (סימן תקנו) שג״כ פסק כן. וכן הוא מנהג מצרים, כמבואר במנהגי מצרים (או״ח אות נט).

[כ] **כ״כ** הרב גינת ורדים בגן המלך (סימן קמד) שאין להבדיל על הכוס במוצאי תשעה באב לכתחילה, רק אם שכח להבדיל בתפילה בליל תשעה באב, ויש לחוש לב׳ הסברות, ולכתחילה סומך על הבדלה שהבדיל בליל תשעה באב, ואינו מבדיל על הכוס במוצאי תשעה באב, אכן כשטעה ולא הבדיל בתפילה אין לו לחזור ולברך י״ח ברכות כדין מי שאין לו יין לברך עליו, אלא במוצאי תשעה באב יבדיל על הכוס, ובכה״ג ניחא טפי שיבדיל על הכוס במוצאי תשעה באב כדברי האומרים כן, ולא לחזור ולברך י״ח ברכות דנפישי טובא. עכ״ד. והביאו ג״כ הרב יד אהרן (בהגה״ט סק״ב) ובעיקרי הד״ט (סימן כח סקט״ז) ובבן פורת יוסף (הל׳ תשעה באב אות כב).

[כא] **הנה** באורחות חיים (הלכות הבדלה אות יד) כתב דבתשעה באב שחל להיות במוצ״ש שקורין מגילת איכה לאור הנר, מברך בורא מאורי האש קודם, ויש חולקין עליו ואומרים שאינו צריך לברך עליו לפי שכבר נפטר ביוצר המאורות, אמנם טעמא דמסתבר הוא שלא יהנה ממנו בלא ברכה, וכן דעת הר׳ יהודה מפריש ז״ל, וביאר עוד שמברך גם על הבשמים בלא כוס, והר״פ ז״ל כתב שמברך גם כן המבדיל קודם שיצא מביהכ״נ, וי״א שאין מברכין על הבשמים לפי שהבשמים משמחין הנפש ואסור לשמחה, הלכך אין מברך אלא על האור, ור׳ גרשום ז״ל כתב דאין מברכין על האור כלל לפי שנשרף ההיכל בלילה ההוא וגם על הבשמים לא יברך דאין מביאין בשמים בבית האבל, ולזה אין מבדילין דקי״ל חוזר ומכנסן. עכ״ל.

עוד כתב (סדר תפילת תשעה באב אות כב) וז״ל: ויש נוהגין לברך על האור קודם שיפתח במגילה איכה, וכן דעת הראב״ד ז״ל וכ״כ הר״ז ז״ל, והטעם שאין לברך על האור אחר שנהנה. אבל במנהגי נרבונה שאין לברך כלל עד לאחריה. והר״פ ז״ל כתב שיש לו לברך בורא מאורי האש קודם שיצא מבית הכנסת על אור ששבת ומברך המבדיל קודם שיצא מבית הכנסת. עכ״ל. וכ״כ בכל בו (סימן סב) וכ״כ בעל המאורות (תענית דף ל.) וכ״כ במנהגי הרב זלמן יענט (הל׳ תשעה באב) וכ״ה בספר מנהגים דבי מהר״ם (סדר תשעה באב) וכ״כ

◆ באר מים חיים ◆

במנהגים ישנים מדורא (עמוד 149, בהוצאת המאור דף רעח.) וכ״כ ר׳ דוד אבודרהם (עמוד רנו) דיש לברך על האור קודם איכה.

וביאור הט״ז (סק״א) דמה שמבדילין קודם איכה, היינו טעמא דבאיכה כתיב (איכה ג) במחשכים הושיבני, על כן יברך תחילה על המאור, ומ״מ נראה דאם שכח יוכל לברך אח״כ בלילה כיון שהחיוב עדיין עליו. עכ״ד. וכ״כ במשנ״ב (סק״א) וכ״כ בא״ר (סק״ב). וכ״כ לענין אדם ששכח שיוכל לברך אח״כ, ביד אהרן (בהגב״י כאן) ובכה״ח (סק״ג).

והנה בברכי יוסף (סימן תרצג סק״א) ביאר טעם אחר מדוע יש לברך ברכה זו קודם שקורין איכה, שהוא כדי שלא יהנה מהאור קודם שיברך. ובשולחן גבוה (שם סק״ד) וכ״כ במטה יהודא (סימן תקנו) וביפה ללב (ח״ב קונ״א סימן תקנט סק״ג).

וכן ראיתי בהדיא בשו״ת מהר״י ברונא (סימן טז) וז״ל: בליל תשעה באב קודם שיתחיל החזן איכה מברך בא״י אמ״ה בורא מאורי האש, לפי שרוצה ליהנות לאורו לקרות איכה. עכ״ל.

וכתב במנהגי מהר״א טירנא (הל׳ תשעה באב עמוד פא) וז״ל: אלא כשרואה נר מברך בורא מאורי האש קודם איכה, ויש אומרים כשיבוא לביתו. עכ״ל.

וכתב בפמ״ג (משב״ז סק״א) דכ״ש עתה שיחידים קורין ג״כ איכה מברך תחילה קודם שיהנה מהאור וזמנה כל הלילה.

והנה עיין ברמ״א (סימן תרצג ס״א) שמבדילין אחר קריאת המגילה, עיין שם. ומזה מבואר שאין להקפיד להנות מאור הנר קודם הבדלה. ועיין בהגהת רעק״א (סימן רחצ ס״א) דמצדד שמותר ללמוד קודם הבדלה, ויסדר ברכת מאורי האש על הנר אח״כ. והביאו במשנ״ב (שם סק״ד). ובשער הציון (שם סק״ג) הוסיף שהכי נמי נוהגין לומר ויתן לך לאור הנר גם קודם הבדלה.

והחילוק בין תשעה באב לקריאת המגילה ולימוד תורה וכו׳, הוא משום שברכת מאורי האש אינה אלא ברכת השבח, וכמבואר בכל בו (סימן מא) לבאת דעת החולקים בענין קריאת המגילה, וכ״ה בכנסת הגדולה (סימן תרצג הגב״י) בשם מהר״ש הלוי (סימן כח) שברכת בורא מאורי האש אינה ברכת הנהנין, דהיינו שאסור להנות מהאש בלי ברכה, אלא ברכת השבח, זכר מה שהיה בזמן בריאת העולם שהאור נברא במוצ״ש, כמבואר בש״ס (פסחים דף נד.), ולכן סגי שיברך ג״כ אח״כ, וכן עדיף טפי שיסדר ברכה זו עם שאר הברכות, משא״כ בתשעה באב עדיף טפי לברך קודם שיהנה מהאור, דהא לא עתיד לסדר ברכה זו עם שאר הברכות, כיון שאין עושין הבדלה. וכ״כ בשערי תשובה (סימן תרצג סק״ב).

ואולם עיין במשנ״ב (סימן תקצט סק״א) לגבי ליל ראש השנה שחל במוצ״ש, שהמנהג הוא שמתפללין מתוך הסידור אף שלא בירכו עדיין ברכת מאורי האש, והביא שם טעמו של

◆ באר מים חיים ◆

השערי תשובה (שם) שביאר, דגם אם נאמר לגבי מגילה שאין להנות קודם קריאת המגילה, הכא שאני שאין זה הנאה גמורה דקצת התפילה שגורה בפיו, והמחמיר יחמיר לעצמו, אבל אין להורות לאחרים להחמיר. עכ״ד. ולכאורה מוכח מדברי המשנ״ב שבעצם מחמיר לא להנות מאור הנר קודם הבדלה, רק אם יש טעם לזה כמו לענין ראש השנה שלא נחשב כ״כ הנאה, אז דייקא מותר. ובאמת זה כבר סוגיא ארוכה האם מותר להנות מהאור קודם שיברך על הנר, ואכמ״ל בסוגיא רחבה זו, וקצת מדובר מזה בספרי הק׳ על חנוכה (בסימן המדבר מענין מה יש להקדים במוצ״ש של שבת חנוכה האם הבדלה או נר של חנוכה).

ולענין אם צריכין לברך על אבוקה כבכל מוצאי שבת, הנה כתב הא״א בוטשאטש (סימן תקנו) שאודות ברכת מאורי האש במוצאי שבת קודש שהוא תשעה באב, כיון שעכשיו מדליקין כמה נרות סמוך לאמירת איכה, יש ליקח שני נרות כאחד, כי אבוקה מצוה מהמובחר, ואין לשנות בזה מבכל השנה. עכ״ד.

אולם י״א שאין לברך על אבוקה, כיון שטעם האבוקה הוא כדי להרבות אורה, ותשעה באב אין זמן ראוי להרבות אורה, וכ״ד הגר״ש דבילצקי (דיני תשעה באב שחל ביום א׳ סמ״ו ובהערות שם) וכתב שכן משמע מסתימת הפוסקים בזה, דבכל הפוסקים כתוב לשון כשרואה נר, ומשמע דהיינו הנר שהדליקו לצורך קריאת מגילת איכה, ולא מבואר בשום מקום שיהדרו אחר אבוקה.

ואף שמלשון הראשונים שכתבו לשון כשראה הנר ולא הזכירו אבוקה, אין כ״כ ראיה, דאולי במקומם לא הבדילו בביהכ״נ כל השנה ולא הייתה אבוקה מצויה שם, אמנם גם אלה שכן כתבו שהציבור מברכים אח״כ בביתם לא הזכירו ענין אבוקה, לכן נראה דאין היום ענין למיהדר אחר אבוקה, ואוקמינן אדינא לברך על נר יחידי.

והביא שם הגר״ש דבילצקי, שזה כמה שאל אחד מזקני ירושלים איך המנהג בזה בירושלים, וענה ואמר דאבוקה אמנם לא מדליקים, אבל כל אחד מהקהל מחבר הנר שלפניו לקריאת איכה עם עוד נר של שכנו ומברך.

ושוב הביא הגר״ש, דבשש״כ (פרק סב סמ״ג) מובא בשם הא״א בוטשאטש דלכתחילה יברך על אבוקה.

ושוב כתב דבמוצאי שב״ק תשעה באב בשנת תשס״ה החלטנו דאין לבטל דין אבוקה, כיון שהוזכר בגמרא, ולכן קירבנו ב׳ נרות. עיין שם.

ושו״ר בספר ענפי משה לידידי הרה״ג ר׳ משה חליוה (בין המצרים סימן לט) שביאר, דמה שלא הזכירו הפוסקים דיש ליקח אבוקה, הוא משום דהוי דין כללי בהבדלה, והא כבר שמעינן בהל׳ שבת, ולא בעינן למכפליה. אי נמי כתב ליישב, דכיון שבלא״ה אפשר לקיים

ואם שכח לברך על הנר יכול לברך גם אחר שיצא מביהכ"נ[כב]. וי"א דלכתחילה מברך בביתו אחר שיצא מביהכ"נ[כג]. וי"א דאין לברך על הנר במוצ"ש[כד].

◆ באר מים חיים ◆

דין אבוקה ע"י ב' נרות דמקרבם אהדדי, ואח"כ כשיפריד ישאר לו נר אחד לאיכה, על כן בדייקא לא הדליקו אבוקה מיוחדת להבדלה.

והביא ג"כ בשם הגרב"צ פלמן בשיעורי שלמי תודה (בין המצרים עמוד נד) שכתב בתו"ד דמצוה מן המובחר שיקח אבוקה לברך עליו. עיין שם.

[כב] **כ"כ** הט"ז (סימן תקנו סק"א) דנראה שאם שכח, יכול לברך אח"כ בלילה, כיון שהחיוב עדיין עליו. וכ"כ ביד אהרן (הגב"י סק"ג).

[כג] **כמבואר** במנהגי מהר"א טירנא (שם) בשם י"א כנ"ל.

ועיין במנהגי מהרי"ל (הלכות תשעה באב אות טז) שמבואר ג"כ הכי וז"ל: תשעה באב שחל ביום א' או נדחה לשם, אמר מהר"י סג"ל דאז במוצאי שבת כל אחד בבא לביתו מייד כשרואים את הנר מברך בפני עצמו בורא מאורי האש, כן ברוקח. ובשמים אין מברכין דתענוג הוא בריחן. עכ"ל. וכ"כ בספר המנהגים (קלויזנר, סימן קמב) דמברכין במ"ה כשיוצא מבית הכנסת. ובשו"ת בנימין זאב (סימן רלה ד"ה וששאלת) ג"כ כתב לברך במ"ה כשיוצא מבית הכנסת. ובסמ"ק (סימן צו עמוד ס) איתא, דיש לברך במוצאי תשעה באב בורא מאורי האש על הנר. וכ"כ המרדכי (תענית סימן תרלח) והראבי"ה (סימן תתצ) ובאור זרוע (סימן תטז) ובאגודה (פסחים פ"י סימן פט) ובפסקי ריקאנטי (סימן קפט) וכ"כ בהגהות מיימוני (מנהגי תשעה באב שבסוף הל' תענות) וכ"כ ר' דוד אבודרהם (עמוד רנו) וכ"כ בב"י (סימן תקנו) דכן נהגו העולם. וכ"כ בדרכי משה (שם) וכן נפסק בשו"ע (שם). ולא מבואר מתי בדיוק יש לברך על הנר.

[כד] **במאירי** (תענית דף ל. ד"ה כל שאירע) כתב, שאין לברך על האור במוצאי תשעה באב, כיון שכבר אמר בין אור לחושך, ומאחר שתיקנוהו לברך על הכוס אין לברכו בלא כוס, והוא שאמר הפייט הקדמון איך אברך על לבת ובהיכל עברה לבת. וכ"כ בתשובות הגאונים (שערי תשובה סימן קד) וז"ל: ובליל תשעה באב שחל להיות במוצאי שבת אין מנהגנו בכך, שמקומנו מקום שנהגו שלא להדליק, אבל מקום שמדליקין מברך בורא מאורי האש. עכ"ל. וכ"כ בעל המאורות (תענית דף ל.) די"א שאין לברך על הנר שאין נאותים בו, כיון שראוי לישב בחושך, להרחיק כל הנאות הגוף בתשעה באב. עכ"ד.

וגם אשה יכולה לברך על הנר בביתה[כה]. ועל הבשמים אין לברך, או משום שאין להריח כלל בשמים בת"ב משום דהוי תענוג[כו].

◆ באר מים חיים ◆

[כה] **הנה** לפי מה שהסתפק בביאור הלכה (סימן רצו ס"ח ד"ה לא) דאף למ"ד שנשים חייבות בהבדלה, בכל זאת לא חייבות בנר, והסיק דיותר נכון לומר דאשה אינה חייבת בנר לכו"ע. הנה לפי"ז י"ל דאין לנשים לברך על הנר בתשעה באב שחל המוצ"ש. ובאמת ראיתי שכ"ה דעת הגרש"ז אויערבך (שש"כ פס"ב הערה צח) ודעתו שעל כן לא יברכו את הברכה בביהכ"נ כדי שיוכלו להוציא את הנשים.

ובאמת י"א דאין לנשים לברך כלל, וכ"ד הגר"ש דבילצקי (תשעה באב שחל ביום א') וכ"כ בשו"ת רבבות אפרים (ח"ג סימן שע).

אך הרבה הסכימו דאף אשה יכולה לברך ברכת הנר, וכן סברי מרנן הגר"מ פיינשטיין (אגרות משה חו"מ ח"ב סימן מז אות ב) והגרי"ש אלישיב והגר"ח קניבסקי (קרא עלי מועד פ"ז הע' יט, שבת לישראל עמוד תע). והגר"ש ואזנר (שבט הלוי ח"ז סימן עז) כתב ג"כ דאין לשנות מנהג ישראל שהיה מדורי דורות שמברכין קודם ששומעים איכה, ומסיק דגם אשה חייבת בנר הבדלה למ"ד שחייבות בהבדלה. וכ"כ בשו"ת ציץ אליעזר (חי"ד סימן מג) ובשו"ת באר משה שטרן (ח"ד סימן כח) ובשו"ת יביע אומר (ח"ט סו"ס עט) וביחוה דעת (ח"ד סו"ס זך) ובחזון עובדיה (ד' תעניות, עמוד שמג אות ז) וכ"ד הגרש"ז אויערבך גופיה כמובא בהליכות שלמה (פט"ו אות יד) וכל מה שמובא בהנ"ל זה רק לפי ספיקו של המשנ"ב, אך אנן לא קי"ל הכי. (וכן מובא בדבר הלכה שם אות כב). וכ"כ מו"ר הגר"י טשזנר שליט"א בשערי נחמה (עמוד קז אות ח). ואכמ"ל.

ובאמת שכן מבואר כבר בפוסקים ה"ה הברכי יוסף (סימן תרצג סק"א) דהאשה יכולה לברך על האש וכמו שחייבות מן התורה בהבדלה, הכי נמי יכולות לברך על הנר. וכ"כ בשו"ת בית דוד (חאו"ח סו"ס תצא) ובמועד לכל חי (סימן י אות מו) ובשולחן גבוה (סימן תרצג סק"ד) ובכה"ח (סימן רצו סקנ"ח).

ובהליכות שלמה (פט"ז ס"ח) מובטח דיותר טוב שלא תברך ברכת מאורי האש אלא אחרי הבדלה.

[כו] **הנה** הרבה ראשונים כתבו דאסור להריח בשמים בכל יום תשעה באב, וכ"כ הרב אוהל מועד (שער קידוש והבדלה דרך ב נתיב ב) דדין תשעה באב הוא כדין אבל שאסור לו להריח בשמים. וכן מבואר במנהגי מהרי"ל (הל' תשעה באב אות טז) וכ"ה בספר מנהגים דבי מהר"ם (סדר תשעה באב) וכ"כ בספר המנהגים (קלויזנר, סימן קמב) דכ"ה המנהג. וכ"כ המרדכי (תענית סימן תרלח) וכ"כ ר' דוד אבודרהם (סדר תפילת התעניות ד"ה ליל תשעה באב) וכ"כ באורחות

או מחמת דהם באים להשיב נפש יתירה ואין ראוי לעשות כן בתשעה באב[כז].

◆ באר מים חיים ◆

חיים (הל׳ הבדלה אות יד) וכ״ה בהגהות מימוני (מנהגי תשעה באב שבסוף הל׳ תעניות) וכ״כ בב״י (שם) וכן פסק בשו״ע (שם) ובלבוש (סימן תקנו) וכ״כ עוד (יו״ד סימן רסה). וכ״כ עוד ראשונים שאין לברך על בשמים במוצאי תשעה באב, ה״ה בספר מעשה הגאונים (עמוד 34) וכ״כ ראבי״ה (סימן תתצ) והאור זרוע (ח״ב סימן תטז) וכ״ה בפרדס הגדול (סימן קנה).

וכן מבואר בשו״ע (ס״ד) דהטעם שאין להריח בשמים בתשעה באב הוא מחמת דריח תענוג הוא ואסור להנות בתשעה באב. וכ״כ הרב גינת ורדים בגן המלך (סימן קמה) דאסור להריח בשמים בתשעה באב, וכמו שאסור לטייל בתשעה באב מפני שמסיח דעתו מן האבילות, כ״ש שאסור להריח, דהוי עונג גדול שהנשמה נהנית ממנו, ואסור לא מטעם עינוי. וכ״כ בבית דוד (סימן שלד) וכ״כ בשולחן גבוה (סימן תקנו סק״א) וביפה ללב (ח״ג סק״ב) ובבן פורת יוסף (הל׳ תשעה באב אות כג) וכן נראה במשנ״ב (סק״א) וכ״כ בבית הרואה (הל׳ תשעה באב) דלהריח בהדס בתשעה באב לא שמענו.

וכ״כ עוד בשו״ע (סימן תקנט סק״ז) דלא יביאו למילה בשמים, משמע דכל תשעה באב אסור להריח. וכ״כ במשנ״ב (שם סקכ״ז) דאין להריח בשמים בתשעה באב דהוי תענוג. ועיין בשער הציון (סימן תקנו סק״א). וכן הביא בדרכי משה (הארוך, סימן תקנט ד״ה והתוס׳ כתבו) שלא מביאים הדס במילה בתשעה באב כמו במוצאי תשעה באב שלא מבדילים עם בשמים, משמע שאין להריח בתשעה באב בשמים כלל. וכ״כ בנהר שלום (סק״א) ובשל״ה (מס׳ תענית פרק נר מצוה אות ח) ובמועד לכל חי (סימן י אות עד) וכ״ד הרב כנה״ג (הגה״ט סימן מו סק״ד) לענין יו״כ.

[כז] **הנה** המג״א (סק״א) כתב דמה שאין לברך על בשמים בתשעה באב, אין הטעם משום שאסור להריח בשמים בתשעה באב משום דהוי תענוג, אלא דכל הקפידא היא דוקא בהבדלה, שבכל זמן הבשמים באים להשיב נפש יתירה, וזה אין נכון לעשות בתשעה באב. וכ״כ טעם זה בש״ך (יו״ד סימן רסה סקי״ב) וכ״ה בביאור הגר״א (כאן ד״ה ואין כו׳) וכ״כ בשערי תשובה (סק״א) והשיירי כנה״ג (סימן תקנט הגב״י סק״ה, ועיין לעיל בדעתו) והא״ר (סק״ג) ובעולת תמיד (שם) ובבגדי ישע (שם).

ועיין במטה יהודא (סימן מו סק״ט) שכתב דמה שאין להריח ההדס בעת המילה, הוא משום דהרחתו במילה היא להשבת הנפש, כי יש בני אדם שמתעלפים בראותם דם הברית. עכ״ד. ולפי״ז משמע דרק להשיב הנפש אסור כטעם שאין מריחים בבשמים בהבדלה, אך סתם כך מותר.

וי״א דמברכין אף על הבשמים במוצ״ש[כח]. ואם שכח לומר אתה חוננתנו במוצ״ש אין צריך לחזור, כיון שכבר יבדיל במוצאי ת״ב[כט]. וכן לא יבדיל בתפילה במוצאי תשעה באב[ל]. ואף אם אכל במזיד במוצאי ת״ב קודם הבדלה, אין שייך לקנוס אותו[לא]. וכן חולה שטעם במוצאי שבת, אין קונסים אותו לחזור ולהתפלל[לב].

◆ באר מים חיים ◆

כח **הנה** בליקוטי הפרדס מרש״י (דף לא:) כתב וז״ל: ושאלתי מר׳ משה בר׳ יקותיאל ואימתי יברך על המאור ועל הבשמים בליל תשעה באב כשאין מבדילין על הכוס. והשיב אפשר לברך על שתיהם במוצ״ש, אע״פ שחכמים אמרו צריך לסדרן על הכוס, בשעת הדחק שאני. עכ״ל. הרי דס״ל שאפשר לברך על הבשמים בתעשה באב. וכ״כ בספר הרוקח (סימן שיא).

וכן הביא בשיבולי הלקט (סימן רסח) וכן הביא בתניא רבתי (סימן נט) ובבעל המאורות (תענית דף ל.) אך סיים דמנהגינו שאין מברכין לא על הנר ולא על הבשמים במוצאי שבת של תשעה באב. וכ״כ בראב״ן (סוף תענית). וכן הביא באורחות חיים (הל׳ הבדלה אות יד) בשם רבי יהודא מפריש, דיש לברך על הבשמים במוצ״ש. וכן הביא בהגהות מיימוני (הל׳ תשעה באב שבסוף הל׳ תעניות) בשם יש מי שאומר, אך כתב שמנהגינו לא כך.

כט **אם** טעה ולא הבדיל בתפילה במוצאי שבת אי״צ לחזור, כיון שיבדיל על הכוס במוצאי תשעה באב, כמבואר ביד אפרים (סימן תקנו ד״ה ובליל מוצאי תשעה באב) ובמשנ״ב (סק״ב).

ל **מי** ששכח להבדיל בתפילה, לא יבדיל בתפילה במוצאי תשעה באב, שכבר חלף שעתא וסגי במה שיבדיל עתה על הכוס, וכמבואר בשערי תשובה (סק״א) ובמשנ״ב (סק״ג).

לא **הנה** אף אם אכל והזיד במוצאי תשעה באב לפני שהבדיל על הכוס, אינו חוזר ומתפלל שהרי לא יתקן כלום בתפילתו, כיון שא״א לחזור ולומר אתה חוננתנו במוצאי תשעה באב שכבר חלפה שעתו (עיין משנ״ב סק״ג), ולכך אין קונסים אותו, וכ״כ הגר״ש דבילצקי (דיני תשעה באב שחל ביום א׳ הע׳ עט).

וכ״ד הגרש״ז אויערבאך (שש״כ פס״ב הע׳ צה) דמסתבר דלאחר שכבר התפלל הרבה תפילות מבלי להזכיר אתה חוננתנו (עיין בסימן רצד במשנ״ב סק״ב), ממילא אין מקום להזכיר הבדלה בתפילה, וצ״ע. וממילא בכה״ג לא שייך לקנוס אותו לחזור ולהפלל, דבין כך לא יועיל בתפילתו כלום. ע״כ.

לב **כ״כ** הגר״ש דבילצקי (שם) וביאר, דכיון שאין בלילה זה חיוב הבדלה רק על חולה וכדו׳, ממילא אין חובת הבדלה בכה״ג אלימא כולי האי לחייב את הטועה וטועם לפניה לחזור ולהתפלל. ע״כ.

מנהגי עת"ב וסעודה מפסקת

ערב תשעה באב לא יטייל האדם[א]. ואין אומרים תחנון[ב].

◆ באר מים חיים ◆

[א] **איתא** בספר המנהגים לרבינו אייזיק טירנא (עמוד עט) שלא יטייל אדם בערב תשעה באב. וכ"פ פסק רבינו הרמ"א בהגהת השו"ע (סו"ס תקנג). וכתב ג"ע הרב חיד"א בברכי יוסף (סק"ה) וז"ל: יש מי שכתב, דבהא כו"ע מודו דאף בשבת לא יטייל, ואם חל תשעה באב בשבת, כל היום לא יטייל ופשוט. ע"כ. והו"ד בזכור לאברהם (ח"א חאו"ח דף לח.) ובשערי תשובה (שם סק"ה) ובכה"ח סופר (שם סק"כ).

ביותר בערב ת"ב ראוי מאוד לאדם למעט סעודתו בכל מה דאפשר יותר מכל שבעת הימים, שלא יאכל רק תבשיל אחד, אף קודם חצות, כי כדאי הוא בית אלהינו ית"ש ויתעלה למעט מתענוג כל דהו, ודי בהערה זו. (יסוד ושורש העבודה, שער הצאן פי"ב חודש אב)

[ב] **בערב** תשעה באב אין אומרים תחנון בתפילת המנחה, מפני שתשעה באב נקרא מועד, שנאמר (איכה א) קרא עלי מועד לשבור בחורי. וכן אם חל תשעה באב במוצ"ש אין אומרים צדקתך בתפילת המנחה ביום שב"ק. דכיון שבתשעה באב אין אומרים תחנון, ממילא גם בערב תשעה באב אין אומרים תחנון, לפי המנהג המבואר בשו"ע (סימן קלא ס"ו) ומשנ"ב (שם סקל"ב) וכה"ח (שם ס"ק קא) שבכל יום שאין אומרים תחנון גם במנחה שלפניו אין אומרים תחנון. והוא הדין נמי למנחה של ערב תשעה באב, כמבואר בהדיא בספר הרוקח (סימן שיב) ובמחזור ויטרי (סימן רסד) ובהגהות מימוני (מנהגי תשעה באב שבסוף הלכות תעניות) ובאורחות חיים (הל' תפילת תשעה באב סימן טז) ובתניא רבתי (סימן נט) ובמהרי"ל (הל' תשעה באב אות יח) ובמחכים (סדר תשעה באב) ובסידור רש"י (סימן תו) ובמנהגי הרב זלמן יענט (חודש אב) ובספר מנהגים דבי מהר"ם (דין תחינה) ובספר המנהגים (חילדיק, מנהגי תשעה באב) ובמנהגי מהר"א טירנא (דין תשעה באב) וכן איתא בספר מנהגי מהר"א קלויזנר (סימן קלד).

וכן נפסק בשו"ע (סימן תקנב סי"ב) וז"ל: אין אומרים תחנה ערב תשעה באב במנחה, משום דאיקרי מועד. עכ"ל. וכ"כ בדרך החיים (סימן קלב סק"ו) וכ"כ בלבוש (מנהגים אות יד) ובמטה משה (סימן תשיא). וכן לענין צדקתך פסק בשו"ע (ריש סימן תקנט) שאם חל תשעה באב במוצ"ש אין אומרים צדקתך במנחה בשבת. וכן הביא הרמ"א בהגה (סימן תקנב שם) שאם הוא שבת אין אומרים צדקתך. וכ"פ במטה משה (סימן תשכח) וכ"כ בסידור יעב"ץ (שער שלכת אשנב ג אות יא) ובברית כהונה (מערכת ת' אות כט) וכ"כ בראבי"ה (סימן תתצ עמוד תערג) ובמנהגים ישנים מדורא (המאור, דף עדר.) ובאור זרוע (ח"ב סימן תטז) ובמרדכי (מוע"ק סימן

◆ באר מים חיים ◆

תתקלד, תענית סימן תרלה) ובמהרי״ל (שם) ובספר הפרנס (סימן ערה) ובמנהגי הרב זלמן יענט (חודש אב) ובספר מנהגים דבי מהר״ם (דין תשעה באב ובדין תחינה) ובספר המנהגים (חילדיק, מנהגי תשעה באב) ובמנהגי מהר״א טירנא (דין תשעה באב) וכן איתא בספר מנהגי מהר״א קלויזנר (סימן קלו) וכ״כ בליקוטי מהרי״ח (ח״ג דף נב:).

והאגור (הלכות תשעה באב סימן תתלז) הביא ב׳ דעות בזה, וז״ל: כשחל תשעה באב להיות באחד בשבת נוהגים לומר צדקתך צדק במנחה, והיה פליאה בעיני, אבל אין להרהר אחריהם כי כולם מחמירים. ובמגנצ״א אין אומרים צדקתך צדק במנחה. עכ״ל.

ובשיבולי הלקט (סימן רסו) הביא ג״כ את המנהג לומר צדקתך במנחה, והוא מנהג אישפירא, אולם לא סיים בלשון ״כי כולם מחמירים״, אלא בלשון ״כי כולו מחמדים״. וכן הביא בתניא רבתי (סימן נט) וכן הובא בסדר טרוייש (פ״ח עמוד 16) דיש לומר צדקתך.

וכתב בשירי כנסת הגדולה (סימן תקנט הגהת הטור סק״ו) דכל שכן הוא שאין אומרים צדקתך, אם חל יום תשעה באב בשבת, עיין שם. (וצ״ע מה שהוכיח מהרמ״א ודוק). וכן הוא הסכמת האחרונים שכל שכן הוא. וכ״כ במועד לכל חי (סימן י אות כא).

וזהו דלא כמש״כ בשו״ת הלכות קטנות (ח״ב סימן קלח) שיש לומר צדקתך אף בתשעה באב שחל להיות בשבת, והוכיח שכן דעת מרן השו״ע, שתחילת הסימן אינו סברת מהר״י קארו, אלא דעת הרמ״א, והוכיח זה ממה שבכתב דק של הגה כתוב בשו״ע שלו דפוס הנוו״א, והוכיח שכן הוא דעת מרן בהכרח, דהא בהל׳ ר״ה (סימן תקצח) ובהל׳ יוה״כ (סימן תרכב) פסק מרן שאם חלו להיות בשבת, אומרים צדקתך, ועיין מש״כ ב״י בשם הר״ן ביוה״כ שהוא יום עינוי, וכל שכן בתשעה באב שחל בשבת, ואי משום דאיקרי מועד, גם ר״ה ויוה״כ איקרי מועדי ה׳, ואין תלוי במה שאין נופלין על פניהם, דבר״ה ויוה״כ נמי אין נופלין ואנו אומרים צדקתך. עיין שם.

וכבר השיב עליו הרב שואל ונשאל כלפון (ח״ו סימן מב). וכן כתב הרב שתילי זיתים (סימן תקנט סק״א) דודאי שדין זה כתבו מרן בעצמו, וכתב שכן נמצא בשו״ע ישן שנדפס בזמן מרן. וע״ע בשו״ת בנין עולם (חלק או״ח סימן יז) ובשו״ת עמודי אש (סימן ו אות ז).

ועיין בכסא אליהו (סימן תקנט ס״א) שהשיב על דברי הלק״ט, דאין כאן קושיא, דבתשעה באב אין אומרים משום דאיקרי מועד, ואולם ר״ה ויוה״כ יומי דדינא נינהו וראוי לומר בהם צידוק הדין.

וגם כתב לדחות הראיה מדברי מרן, דא״כ יקשה גם על הטור שבהל׳ ת״ב פסק לומר צדקתך, ובהל׳ ר״ה ויוה״כ פסק שאומרים צדקתך. וגם שלא יתכן לומר שכאן זה דברי הרמ״א, דהרמ״א הרי כבר כתב כן לעיל (סו״ס תקנב), והפרי חדש העיר שם על הרמ״א דלא דק, שהרי מרן כבר כתבו לקמן (בסימן תקנט). עכ״ד.

אך תיקון חצות אומרים בערב תשעה באב[ג].

◆ באר מים חיים ◆

ובשולחן גבוה (סק״א) תמה על בעל ההלק״ט, דלכאורה יפלא, דאם זה מדברי הרמ״א מדוע לא הביא זה בדרכי משה כאן, ועוד דא״כ גם על הטור יקשה שכאן כתב שאין אומרים צו״ץ, ובר״ה ויוה״כ כתב שכן אומרים. אלא האמת שכל הדברים הללו הם מחלוקת המנהגים, א״כ הכא והתם מתורת המנהגות כן. ודוק. ע״כ. (א.ה ולפי הנ״ל יותר מבואר, דחילוקא רבה איכא בין ר״ה ויוה״כ דהוי יומא דדינא וראוי להצדיק עלינו את הדין, לבין תשעה באב דאיקרי מועד ואינו יומא דדינא כנ״ל).

ועיין בדברי מנחם (סימן תקנט הגה״ט סק״ב) וביד אהרן (הגה״ט סק״ה).

ושו״מ שכתב בספר מנהגי מהר״א קלויזנר (סימן קלו בהג״ה) וז״ל: כשחל תשעה באב ביום א׳, אומרים צדקתך בשבת כדי להצדיק על הרעה ועל הטובה, וכשחל בשבת עצמו אין אומרים צדקתך משום דאיקרי מועד. עכ״ל.

וראיתי חידוש בספר צידה לדרך (מאמר ד כלל א פ״ט) די״א שאין אומרים צדקתך אפילו בשבת שלפני השבוע שחל בו תשעה באב, שהרי חודש אב נקרא מועד, וכתב על זה בצידה לדרך, דלא נראה כן, שזה נקרא מועד, וסיים, דהכל כמנהג המדינה. ע״כ.

וכתב על זה בשיירי כנסת הגדולה (הגב״י סימן תקנב סקי״ג) דהמנהג פשוט בשבת חזון לומר צדקתך, ובמוצאי שבת ויהי נועם, זולת שאם חל בשבת או במוצ״ש, שאין אומרים לא צדקתך ולא ויהי נועם.

והביא שראה בספר צידה לדרך וכו׳, והקשה עליו, דאם הדברים כמשמען, תמוהים הם הרבה, דמשמע דכל שחל תשעה באב באחד מימי השבוע, אין אומרים צדקתך משום דאיקרי מועד, והא ראש חודש נמי אתקש למועד, ואומרים צדקתך בשבוע שחל ראש חודש להיות בתוכה. ואם כוונתו לומר דכל חודש אב נקרא מועד, ולכן אין אומרים צדקתך, ולא מפני התשעה באב, מנ״ל הא, וכמו שהקשה עליו בעל הספר. ואי מיירי כשחל תשעה באב בשבת או ביום א׳, למה כתב בעל הספר ואין נ״ל דאיקרי מועד, דהא מקרא מלא הוא (איכה א) קרא עלי מועד, ומוסכם בכל הפוסקים דתשעה באב איקרי מועד. עכ״ד.

[ג] **הנה** אף שבערב תשעה באב אין אומרים תחנון, בכל זאת אומרים תיקון רחל, משום דאז שפיר למבכי, וכמש״כ מרן החיד״א בשו״ת יוסף אומץ (סימן כא) וכ״כ בעיקרי הד״ט (סימן כח ס״ק כג) וכ״כ במועד לכל חי (סימן ט אות ז סימן י אות כג) וברוח חיים (סימן תקנא סק״ו) וכ״כ בבן איש חי (ש״א פרשת דברים אות כה) וכ״כ בספר עלי הדס (פי״ד אות א) הביאו ידידי הרה״ג ר׳ יעקב כהן בשרשי הים (פרק יח סוף הערה ב) דכן המנהג ברובע הקטן, וכן מנהג תונס. וכן הסיק בכה״ח סופר (שם ס״ק רכג) דכן הוא המנהג. וזהו שלא כהרב פמ״ג (א״א

וישב לאכול סעודה מפסקת[ד].

◆ באר מים חיים ◆

סקמ״ה) והביאו בביאור הלכה (סט״ז ד״ה בחפיפת הראש בחמין) שכתב דאין עושין תיקון חצות לאחר חצי היום. וכ״כ בערוך השולחן (סו״ס תקנא). ובברית כהונה (מערכת ב׳ אות יא) הביא דכן מנהג הרובע הגדול באי ג׳רבא. וכ״כ מהר״י רקח בספר פרי עץ הדר (דיני תיקון חצות אות ט) דמנהגם בחו״ל שלא לומר תיקון חצות בערב תשעה באב.

[ד] **הנה** איתא בירושלמי (תענית פ״ד ה״ו דף כו.) וז״ל: רב מן דהוה אכל כל צורכיה, הוה צבע פיסתיה בקיטמא, ואמר זו היא עיקר סעודת תשעה באב, לקיים מה שנאמר (איכה ג) ויגרס בחצץ שני הכפישני באפר. ע״כ. מבואר דיש מצוה לאכול סעודה מרה קודם כניסת הצום, וכמבואר בשו״ת הלכות קטנות (ח״ב סימן קלה) דמשמע דאיכא קצת מצוה להקדים סעודה מרה של אבילות ובין תנור וכירים דרך הבראה שעושין לאבל.

ועוד דאיקרי מועד ויהפכנו הקב״ה ליו״ט, וכשם שנותנין אפר מקלה על הראש זכר לאבל, ובמקומה (ישעיה סא) לשום לאבלי ציון פאר תחת אפר (תענית דף טז.), כך כיון שא״א לאכול בתשעה באב, יש לאכול בכניסתו מאכל אבלים, מה שהיה ראוי לעשות בתשעה באב עצמו אם לא היה מפני התענית, ותחתיה תעמוד סעודה של לויתן העתידה בזמן גאולתינו במהרה בימינו אכי״ר.

ויש להביא סמך מדאמרינן (ברכות דף ח:) כל האוכל ושותה בתשיעי, מעלה עליו הכתוב כאלו התענה ט׳ וי׳, שההכנה הנעשית לדבר גדול תחשב גם הוא לצדקה, לפיכך ליום אדיר ונורא כיוה״כ צריך לקבלו בשמחה רבה, מה שהיה ראוי שתעשה בעצם היום כי יום כיפורים הוא ואין לנו שמחה גדולה כמו היותנו נקיים בפני ה׳, ולפיכך כשהשלימו בית המקדש ומזבח כפרה אכלו ושמחו ביוה״כ, כי כבר נתכפרו בבניינו ובהקריב עליו (מו״ק דף ט.).

וכן ביוה״כ שירד משה רבינו ע״ה עם התורה ודאי שלא התענו, כי מי הגיד להם ולא ירד קודם לפי שבו ביום, אמר לו הקב״ה סלחתי כדבריך, וא״כ הני ענויין כנגד מי כו׳, וכן גבי תשעה באב שהוא יום ענות אדם נפשו ולהתאבל על חורבן בית מקדשנו, וא״א להתקיים בלא שיאכל האדם, ואם לא היו גוזרין תענית בתשעה באב האכילה בו היה ראוי לאכול תמרורין, וכיון שצריך להתענות בו ואין היכולת לקבלו בלא אכילה, ראוי הוא שיעשנה כמו שהיה ראוי לעשות בתשעה באב עצמו, והוה ליה כאילו התאבל ח׳ וט׳. ע״כ.

וכן הביא ביד אהרן (הגה״ט סק״ה) דיש מצוה לאכול סעודה מפסקת, והביא כן משו״ת הלק״ט.

ובמקור חיים (סימן תקנב ס״א) דאף שאין חיוב מדינא אך מנהגם של ישראל תורה.

ויש שנהגו לומר על סעודה המפסקת בלשון: הרי זו סעודת תשעה באב[ח]. יש שנהגו לאכול תבשיל עדשים או ביצים בסעודה מפסקת[ט].

◆ באר מים חיים ◆

ח **י״א** שיש לומר על סעודה זו, הרי זה סעודת תשעה באב, וכדחזינן בירושלמי (תענית פ״ד ה״ו דף כו.) וז״ל: רב מן דהוה אכל כל צורכיה, הוה צבע פיסתיה בקיטמא, ואמר זו היא עיקר סעודת תשעה באב, לקיים מה שנאמר (איכה ג) ויגרס בחצץ שני הכפישני באפר. ע״כ. וכ״כ מרן בב״י (סימן תקנב ד״ה גרסינן) והמשנ״ב (סקט״ז) וכ״כ בסידור יעב״ץ (שער שלכת אשנב ג אות ה) וכ״כ ביפה ללב (ח״ג סק״ב) אלא שכתב די״ל זוהי סעודת ערב תשעה באב.

ט **יש** נוהגים לאכול תבשיל של עדשים עם ביצים טרופות בקערה אחת, מפני שהעדשים והביצים הם מאכלי אבלים, ומנהג זה הובא בספר האשכול (ח״ב הל׳ תשעה באב עמוד יד ובמהדורת אלבק דף ריד:) ובספר המנהיג (הלכות תשעה באב סימן כד) ובספר מנהג טוב (עמוד 238) וכן הביא הטור (סימן תקנב) ובכל בו (סימן סב) ובמנהגי מהרי״ל (הל׳ תשעה באב אות יג) ובספר המנהגים (חילדיק, מנהגי תשעה באב) ובמנהגי מהר״א טירנא (דין תשעה באב) וכן איתא בספר מנהגי מהר״א קלויזנר (סימן קלד) ובספר מצוות זמניות (הל׳ תשעה באב) וכן הביא בספר האורה (ח״א סימן סד) דנהגו העם לאכול ביצים צלויות כדרך אבל. ורבינו ירוחם (תולדות אדם וחוה נתיב יח ח״ב דף קסד. טור ב) כתב דיש מקומות שנהגו לאכול ביצים כמו בהבראה של אבילות. ובספר סדר היום (סדר תשעה באב) כתב דיש לאכול רק תבשיל עדשים. ומנהג זה של אכילת ביצים ועדשים, הביא הגאון מליסא בדרך החיים (סימן קלב סק״א) וכן הביא מנהג זה במטה משה (סימן תשטו) וכ״ה בסידור יעב״ץ (שער שלכת אשנב ג אות ד).

וטעם המנהג ע״פ המבואר בב״ב (דף טז:) וז״ל: ותנא אותו היום נפטר אברהם אבינו, ועשה יעקב אבינו תבשיל של עדשים לנחם את יצחק אביו, ומאי שנא של עדשים? אמרי במערבא משמיה דרבה בר מרי מה עדשה זו אין לה פה, אף אבל אין לו פה, דבר אחר מה עדשה זו מגולגלת אף אבילות מגלגלת ומחזרת על באי העולם, מאי בינייהו איכא בינייהו לנחומי בביעי. ע״כ. ופירש רש״י וז״ל: לנחומי בביעי, אין להם פה, אבל אינם מגולגלים כגלגל. עכ״ל.

וכ״כ רבינו גרשום (שם) וז״ל: לנחומי בביעי, דלמ״ד פה – עדשה אין לה פה, ביצים נמי אין להם פה, ומנחמין בהן אבלים כמו בעדשים, ולמ״ד מה עדשה זו מגולגלת, בביצים אין מנחמין, מפני שאינם מגולגלים כל כך כעדשים. עכ״ל.

וכ״כ ביד רמ״ה (שם) וז״ל: ללישנא קמא (ליד רמ״ה היה גירסא הפוכה בסדר הלישנות) דקאמרת שדומה לגלגל, ביעי כיון דלא דמו לגלגל, לא מנחמינן בהו, ללישנא בתרא דאמרת

◆ באר מים חיים ◆

לפי שאין לו פה, ביעי נמי כיון דאין להן פה, מנחמינן בהו, וקי״ל כלישנא בתרא, מהא שמעינן דמנחמינן בעדשים והוא הדין לביעי. ע״כ.

הנה מבואר דעדשים הוא מאכל אבלים, טעם אחד, מחמת שאין להם פה, וטעם שני, מחמת שעדשה היא מגולגלת כו׳, והנפק״מ בין הטעמים היא האם אפשר לנחם בביצים, דפה אין להם, אך הביצים לא עגולים.

אולם עיין בלבוש (סימן תקנב ס״ה) שכתב וז״ל: ונוהגין לאכול עדשים או ביצים מפני שהם סימן לאבל כו׳, מה ביצים ועדשים גלגל, אף אבילות גלגל הוא שחוזר בעולם, ומה ביצים ועדשים אין להם פה, אף אבל אין לו פה, שאין לו להרבות בדיבור. עכ״ל.

הנה מבואר מדברי הלבוש, שב׳ הטעמים שנאמרו בגמ׳ לענין עדשים – שייכים ג״כ לענין ביצים, דהא פירש ב׳ הטעמים על עדשים וביצים גם יחד, וצ״ע דבגמ׳ בב״ב הנ״ל מבואר שהנפק״מ לנחומי בביעי, דהיינו שהטעם של גלגל לא שייך בביצים.

וכן מבואר בקיצור שו״ע (סימן רה ס״א) לענין אבל, וז״ל: ותחילת הסעודה תהא בביצים או עדשים שהם עגולים ואין להם פה, כמו האבל שאין לו פה. עכ״ל. מבואר שהאבל אוכל ביצים בתחילת הסעודה מחמת שהם עגולים. וקשה כנ״ל.

והנה בחופש״י בענין זה, מצאתי דאדרבא בהרבה ראשונים מבואר דגם בביצים שייך הטעם של ביצה מגולגלת, וממילא יהיה קשה על כל הראשונים הללו שזה לכאורה נסתר מדברי הגמ׳.

דהנה כתב רש״י (בראשית כה ל) וז״ל: ולפיכך המנהג להברות את האבל בתחילת מאכלו ביצים שהם עגולים ואין להם פה, כך אבל אין לו פה, כדאמרינן במועד קטן (דף כא:). עכ״ל. הרי דס״ל לרש״י בהדיא דביצים הם עגולים, ומטעם זה הוא מאכל אבלים.

וכן מבואר בפסיקתא זוטרתא (לקח טוב בראשית כה כט) וז״ל: אמרו רז״ל מפני מה מנחמין האבלים בביצים, לפי שכשם שאין פה לביצה שהיא עגולה, כך אסור לאבל להרבות דברים, שנאמר (ויקרא י) וידום אהרן, ואומר (איכה ג) ישב בדד וידום, וכשם שהביצה מגולגלת, כך המיתה גלגל הוא של עולם, דור הולך ודור בא, ומתחילה היה מנחמין בעדשים, לפי שאין לעדשים פה, כמו לאפונים ולפולים, ולשאר מיני קטניות, ועוד שהוא עגול ומתגלגל. ע״כ. הרי מבואר דגם בביצים שייך הטעם שהם מגולגלים, ולכן הוא מאכל אבלים, לרמז שגלגל הוא שחוזר בעולם.

וכ״כ בשיבולי הלקט (הל׳ שמחות סימן כג) וז״ל: ומנהגינו לנחם בביצים לפי שהן עגולין ואין להם פה, דומיא דראשונים שהיו מנחמין בעדשים, כדאשכחן ביעקב אבינו, דכתיב (בראשית כה) ויזד יעקב נזיד וגו׳, ותנא אותו היום נפטר אברהם אבינו ובישל יעקב עדשים

◆ באר מים חיים ◆

לנחם את יצחק אביו, ולמה עדשים, מפורש הטעם בב״ר מה עדשה אין לה פה אף אבל אין לו פה, פירוש להרבות דברים אסור כמו שמצינו באהרן וידום אהרן, וכשם שהעדשה מגולגלת אף המיתה גלגל בעולם. ע״כ. מבואר בשיבולי הלקט דאע״פ שכתב הטעם דגלגל על עדשים, מ״מ בתחילת דבריו כתב שמנהגינו לנחם בביצים לפי שהם עגולין.

וכ״ה בכל בו (סימן קיד) וז״ל: המנהג להברות כל אחד בביצים לפי שהם עגולים, כלומר גלגל הוא שחוזר בעולם. ע״כ.

וכ״כ באורחות חיים (הל׳ אבל אות יג) וז״ל: והמנהג להברותו בביצים או בעדשים, לפי שהם עגולים, כלומר גלגל הוא שחוזר בעולם. ע״כ.

וכ״ה בספר המנהיג (הל׳ תשעה באב עמוד רצג) וז״ל: ויש שמפסיקים בביצים שאין להם פה ועגולים כגלגל וכעניין אבל ושלום. ע״כ.

וכ״ה בתניא רבתי (סימן סח) וז״ל: ומנהגנו להברות האבל בביצים, לפי שהן עגולות ואין להן פה, כמו שמצינו ביעקב אבינו וכו׳. ע״כ. וכ״ה בהגהות מיימוני (פ״ה מהל׳ תעניות אות צ) וכ״ה בשו״ת רדב״ז (ח״ו סימן ב׳ אלפים רנד).

וכן מצינו שכתבו הראשונים לענין מת שטחין ראשו בביצים טרופין בקליפתן לסימן היכר שהוא ישראל, והטעם שדוקא בביצים הוא מחמת שגלגל הוא שחוזר בעולם, וכמבואר באורחות חיים (הל׳ אבל אות יא) וז״ל: וטחין ראשו בביצים טרופין בקליפתן, וזה המנהג קדום לסימן, לפי שהיו מוליכין אותו חוץ לעיר ליקבר, וכדי שיכירו הקוברין שהוא ישראל עשו בו סימן זה, והטעם בביצים שגלגל הוא שחוזר בעולם. ע״כ.

וכ״כ בכל בו (סימן קיד) וז״ל: וטחין את ראשו בביצים טרופין בקליפתם, וזה המנהג קדום לסימן, לפי שהיו מוליכין אותו חוץ לעיר ליקבר, וכדי שיכירו הקוברים שהוא ישראל עשו בו סימן זה, וטעם הביצים שגלגל הוא שחוזר בעולם. ע״כ. וכ״ה ברמ״א (יו״ד סימן שנב ס״ד) ובב״י (יו״ד סימן שנב סק״ד) ובדרישה (שם סק״א) ובלבוש (שם ס״ד) ובערוך השולחן (שם ס״ד).

וכן מצינו לענין מה שנהגו להביא ביצה מבושלת זכר לחגיגה בליל הסדר בפסח, ומדוע בחרו דוקא ביצה, אלא זה זכר לאבילות, שגלגל הוא שחוזר בעולם, וכמבואר באורחות חיים (ח״א סדר ליל הפסח אות יד) וז״ל: וי״א לפי שאנו אומרים הוציאנו מעבדות לחירות ומאבל ליו״ט, לפיכך עושין המבושל מביצה, כי כן דרך לנחם בה אבלים, כלומר גלגל הוא שחוזר בעולם. ע״כ. ודין זה בקצרה הביאו בכל בו (סימן נ) ובב״י (סימן תעג אות ד) ובמו״ק (שם) ובמטה משה (סימן תרט) ובשל״ה (מס׳ פסחים נר מצוה אות לג) ובחוק יעקב (שם סקי״ז) ובבאר היטב (שם סק״י) ובשו״ת הלכות קטנות (ח״ב סימן קלט) וכ״כ הרמ״א (סימן תעו ס״ב).

◆ באר מים חיים ◆

ושו״מ בבית דוד (סימן שכו) שעמד על הערה זו, והקשה על הלבוש כנ״ל, ומטעם זה כתב דמוכח דלמ״ד גלגל הוא, לאו למימר שאין מנחמים בביצים, אלא דעדשים עדיף טפי שהוא סגלגל טפי מביצים, ולמ״ד שאין להם פה לא עדיף אלא שוין נינהו. עכ״ד.

מבואר מדברי הבית דוד, דמה שכתוב בגמ׳ הנפק״מ לנחומי בביעי, היינו דלמ״ד גלגל היינו שלטעמא דגלגל עדיף לנחם יותר בעדשים דהם יותר עגולים מביצים, אך גם בביצים בעצם אפשר לנחם, דמ״מ דומה לגלגל, רק דעדיף עדשים כנ״ל.

וכן מדוקדק לשונו של רבינו גרשום (שם) שכתב דביצים אין מנחמין מפני שאינם מגולגלים כל כך כעדשים, משמע שבימים הם עגולים אך לא כ״כ כמו עדשים.

עוד י״ל בדרך הנ״ל בנוסח אחר, דגם ביצה נקראית מגולגלת, אף שאינה עגולה כגלגל, דביצה צלויה נקראית בלשון חז״ל מגולגלת, כמבואר בעירובין (דף מא.) וז״ל: תניא אמר רבי יהודה פעם אחת היינו יושבין לפני רבי עקיבא, ותשעה באב שחל להיות בערב שבת היה, והביאו לו ביצה מגולגלת וגמעה בלא מלח. ע״כ. ופירש רש״י וז״ל: מגולגלת, צלויה רכה. ע״כ.

וכ״ה בערוך (ערך גלגל) דביצה צלויה נקראית גלגל, כיון שמגלגלים אותה לבדוק אם היא צלויה.

וממילא י״ל דביצה אף שלא מגולגלת כגלגל, מ״מ נקראית מגולגלת מצד שהיא צלויה, ולכן יש ענין לאוכלה זכר לאבילות, גם לפי הטעם שגלגל הוא שחוזר בעולם, ומה שמבואר בגמ׳ בב״ב דטעם דגלגל הוא דוקא בעדשים, היינו רק מטעם עדיפות שהם עגולים בעצמם משא״כ ביצה, אך גם ביצה שפיר הוי מגולגלת מצד מציאותה שהיא צלויה, וכמבואר בגמ׳ בעירובין וכנ״ל.

ונהדר לדידן, מבואר בפרקי דר״א (פרק לה) וז״ל: רבי אליעזר אומר, העדשים מאכל צרה הם ואבל, תדע לך כשנהרג הבל, היו אבותיו אוכלין על אבלו מאכל עדשים באבל ובצרה, וכשנשרף הרן באור הכשדים, היו הוריו אוכלין על אבלו מאכל עדשים באבל ובצרה, ויעקב היה אוכל מאכל עדשים באבל וצרה על שהייתה מלכות ושררה ובכורה של עשו, ובאותו היום מת אברהם אבינו זקנו, וישראל אוכלין מאכל עדשים באבל וצרה על אבל בית המקדש ועל גלות ישראל, מכאן אתה למד שאין בני עשו נופלין עד שיבוא שריד מיעקב ויתן לבני עשו מאכל עדשים באבל ובצרה, ויקח מהם שררת מלכות ובכורה שקנה יעקב ממנו בשבועה, שנאמר (בראשית כה) ויאמר יעקב השבעה לי כיום וישבע לו. ע״כ.

ואיתא בב״ר (פר׳ סג סימן יד) וז״ל: ויעקב נתן לעשו לחם ונזיד עדשים (בראשית כה), מה עדשה זו עשויה כגלגל, כך העולם עשוי כגלגל, מה עדשה זו אין לה פה, כך אבל אסור לו

◆ באר מים חיים ◆

לדבר, מה עדשה זו יש בה אבל ויש בה שמחה, כך אבל שמת אבינו אברהם, שמחה שנטל יעקב את הבכורה. ע״כ.

וי״ל לפי הב״ר שבעדשה יש בה אבל ושמחה, דאנו אוכלים עדשים משום האבל על חורבן ביהמ״ק, ומצד שני אנו מתנחמים בזה שבן דוד נולד בחצות יום תשעה באב, וזה השמחה שבאכילת עדשים.

ובליקוטי מוהר״ן (ח״ב סימן פה) ביאר הענין של אכילת ביצים בסעודה המפסקת בערב תשעה באב, וז״ל: אגוזים הנקראים לוזים, הם רומזים לבחינת לאה שהיא בעורף, שהיא נקיבה ראשונה, ואחר כך נכנסין לבית המקדש, שהוא בחינת (פסחים דף פח.) יעקב קראו בית אל, וזהו שפירש רש״י (שופטים א) שדרך לוז נכנסין לבית אל. וזהו (ישעיה מ) נחמו נחמו, שתי פעמים נחמו גימטריא קדקד, שהוא בחינת עורף, שעל ידה נכנסין לבית אל.

וזהו שלושה שבועות שהם עשרים ואחד יום שבין המצרים, וכנגדו באילן לוז, בשביל זה נוהגין לאכול ביצה בסעודה המפסקת בתשעה באב, כי הביצה נגמרת בעשרים ואחד יום, כמאמר חז״ל (בכורות דף ה. עיין תוספות שם) תרנגולת מולדת לעשרים ואחד יום וכו׳, וכנגדו באילן לוז.

וזהו העצם לוז שיש בעורף אדם, שישאר אחר כליון הגוף, וממנו יתחדש בנין הגוף בשעת תחיית המתים, וזהו עיקר נחמתינו, בחינת נחמו נחמו כנ״ל, כי על הגוף נאמר (רות ג) שכבי עד הבוקר, שהוא עת התחיה, והנה בבוקר והנה היא לאה (בראשית כט), היינו עצם לוז הנ״ל, שעל ידה נתבנה הגוף, ובשביל שכל כוונתו של יעקב היה בשביל רחל, נאמר בבני רחל דהיינו יוסף, ולקדקד נזיר אחיו (בראשית מט), ובבנימין כתיב (דברים לג) ובין כתפיו שכן, רמז שעל ידי בחינת לאה שהיא ראשונה, יכול לבוא לבחינת רחל, קדקד וכתפיו זה בחינת לוז הנ״ל, ער״ף גימטריא ש״נ ראשי תבות ש׳בת נ׳חמו – רמז להנ״ל. עכ״ד.

ובסידור רש״י (סימן תה-ו) מובא בשם רבינו יצחק בן יהודא שנהגו לאכול ביצה אחת. וכן הובא מנהג זה במחזור ויטרי (סימן רסד) ובספר פרדס הגדול (סימן קסה) ובשיבולי הלקט (סימן רסה) ובתניא רבתי (סימן נט) וברא״ש (תענית פ״ד סימן לד). וכ״כ בספר הרוקח (סימן שי) שאוכלים ביצים מבושלים קשים, שאין להם פה. וכן כתב בהגהות מיימוני (מנהגי תשעה באב שבסוף הלכות תעניות) שאוכלים ביצים מבושלות וקרות.

וכתב מרן בשולחנו (שם ס״ה) וז״ל: נוהגים לאכול עדשים עם ביצים מבושלים בתוכם, הם מאכל אבלים. הג״ה: ויש נוהגים לאכול ביצים קשים, שהוא גם כן מאכל אבלים. עכ״ל.

והנה כתב הרב מג״א (סק״ה) דהיינו דוקא במקום שדרכם לבשל עדשים עם ביצים אף בשאר ימות השנה. וכ״כ שם שאר האחרונים. והיינו משום דאי אין המנהג כן, הוי כמו ב׳

◆ באר מים חיים ◆

תבשילים. וכן הסיק הרב משנ״ב (ס״ק יג) שדוקא במקום שרגילים לבשל כך ביחד מותר, משום שנחשב כתבשיל אחד, ומיירי כשאוכלן בבת אחת.

ובטור (שם) כתב עדשים או ביצים, וכן כתב הלבוש (שם), וכן המנהג אצלינו שאוכלים ביצים לבד משום אבילות, וכמש״כ בהג״ה. (משנ״ב שם). וכן הסיק הרב פרי חדש (ליקוטים סימן תקנב) שהמנהג לאכול עדשים ואחר״ז ביצים הוא טעות, וטעו כן, כי הבינו שהרמ״א בא להוסיף שמלבד העדשים יאכל גם ביצים, וזה אינו משום שיש בזה איסור של ב׳ תבשילים. (והשו״ע התיר דוקא תבשיל אחד העשוי מביצים ועדשים, וגם זה הוא דוקא היכא שנוהגים לבשל כן).

והמנהג שנהגו לאכול עדשים ולברך ברכת המזון, וחוזרים לאכול ביצים קשות, גם זה אינו נכון, כמבואר בפרי חדש (שם) דהוי ברכה שאינה צריכה, וכמש״כ התוס׳ (שבת דף קיח. ד״ה במנחה) לענין ג׳ סעודות, ועוד שנמצאית תקנת חכמים שלא יאכלו שני תבשלין מופקעת, ע״י הפסקת ברכת המזון. עכ״ד.

וכ״כ בשולחן גבוה (סקי״א) שהאוכלים עדשים ואח״כ ביצים, כבר היכה על קודקדם הפרי חדש, דהא ודאי דאסור, כדתנן ולא יאכל שני תבשילין.

והנה הביא בחזו״ע (ארבע תעניות עמוד רסב עמודה ב) בשם הרב מזבח אדמה (דף ח.) שכתב על דברי הפרי חדש הנ״ל, דאם סיים סעודתו ומברך ברכת המזון, ושוהה בינתיים כמו שצריך, ואח״כ יושב בדאגה בין תנור לכירים, ואוכל ביצה מטובלת באפר לשם סעודה מפסקת, מותר בודאי. עכ״ד.

והנה כמבואר בראשונים הנ״ל, צריך לאכול ביצים קשים דייקא, וטעם הדבר, כי סימן האבילות אינו בקליפת הביצה, אלא בביצה גופא שהיא המאכל האבלים, ואם הביצה רכה, ממילא אינה עגולה ואינה מאכל אבלים. (הגהות הגר״ב פרענקל כאן).

שו״ר נדפס מקרוב ספר ענפי משה על בין המצרים לרה״ג ר׳ משה חליוה שליט״א, וראיתי שם (בסימן כג) שהעיר בכמה פרטי דינים בענין מנהג אכילת הביצים, האם צריכין להקפיד בזה בדברים שהאבל מקפיד בזה, כמבואר בב״י בבדק הבית (יו״ד שלהי סימן שעח) בשם האורחות חיים שלא יקלוף האבל בעצמו את הביצה מפני שנראה כרעבתן. האם גם הכא בענינא דסעודה המפסקת יש להקפיד בזה. וגם דן שם האם הביצים צריכים להיות קרים, ובטעמא דמילתא. עיין שם.

ובמעשה רב (אות קצח) איתא דמנהג אדונינו הגר״א ז״ל שאינו אוכל ביצים כלל. (וטעמו כי לא רצה לאכול תבשיל כלל, וכמו שיתבאר להלן בענין שיש למעט בסעודה מפסקת כמה שאפשר).

וכן יש שנהגו לטבל הפת באפר[ז]. ויש שנהגו לטבל בסוף הסעודה את הביצים באפר[ח]. ויש למעט בסעודה זו בכל האפשר[ט]. ולא יזמן בסעודה זו, ויש חולקים, ולכן לכתחילה לא ישבו ג׳ ביחד, כדי שלא יתחייבו בזימון[י].

◆ באר מים חיים ◆

[ז] **יש** נוהגים לאכול פת עם אפר אחר אכילת סעודה מפסקת, ומקור למנהג זה, הוא בירושלמי (תענית פ״ד ה״ו) שרב לאחר שאכל כל צרכו, היה טובל פרוסת לחם באפר, ואמר, זו היא עיקר סעודת תשעה באב, לקיים מה שנאמר (איכה ג) ויגרס בחצץ שיני הכפישני באפר. ע״כ. והביאו דברי ירושלמי אלו, הרמב״ן בתורת האדם (ענין אבילות ישנה עמוד רמח) והרוקח (סימן שי) והראבי״ה (ח״ג סימן תתפח) והאור זרוע (ח״ב סימן תטו) ובספר המנהיג (הלכות תשעה באב סימן כד) ובשיבולי הלקט (סימן רסה) ובהגהות מיימוני (פ״ה מהל׳ תעניות אות פ) ובאורחות חיים (הל׳ תשעה באב סימן ח) וכן הביא מנהג זה במטה משה (סימן תשטו).

[ח] **יש** נוהגין לאכול בסוף הסעודה ביצים מטובלות באפר, וכמבואר במועד לכל חי (סימן י אות כט) בשם הרב לב מבין (דף נא:) וכ״כ בשדי חמד (פאת השולחן מערכת בין המצרים סימן א אות ו).

[ט] **אמרו** חז״ל (תענית דף ל.) שרבי יהודא בר עילאי היה נוהג לאכול בסעודה המפסקת פת חריבה במלח, ויושב בין תנור לכירים (מקום מנוול שבבית, רש״י), ושותה עליה קיתון של מים, ודומה כמי שמתו מוטל לפניו. ע״כ. וכן הביא במטה משה (סימן תשטו) דיש לירא שמים לנהוג כן. וכ״כ בסידור יעב״ץ (שער שלכת אשנב ג אות ה).

ומאוד מאוד צריך להזהר למעט בתענוג בסעודה זו, בא וראה מה שכתב רבינו הרמב״ם (פ״ה מהל׳ תענית ה״ט) וז״ל: חסידים הראשונים כך הייתה מידתן, ערב תשעה באב היו מביאין לו לאדם לבדו פת חרבה במלח, ושורה במים, ויושב בין תנור וכירים ואוכלה, ושותה עליה קיתון של מים בדאגה ובשממון ובכיה, כמי שמתו מוטל לפניו, ובזה ראו חכמים לעשות או קרוב מזה, ומימינו לא אכלנו ערב תשעה באב תבשיל, אפילו תבשיל של עדשים, אלא אם כן היה בשבת. עכ״ל.

וכתב בכל בו (סימן סב) וז״ל: ויש פרושין שמונעים עצמן מכל מיני לפתן, ואין אוכלין רק פת במלח ומים במשורה, ויש יושבין בין תנור וכירים ואוכלין ביצה זכר לאבילות. עכ״ל.

[י] **הנה** איתא בתשו׳ ר׳ שרירא גאון הנדמ״ח (או״ח סימן סג) וז״ל: וכתב רש״ג, כל תלמידי חכמים שבא״י נוהגין בערב תשעה באב בסעודה המפסקת שלא להסב, אלא כל אחד ואחד יושב לבדו וכל אחד מברך לעצמו ואין מזמנין בברכת המזון, לפי שדומה להם כמו שמתו

◆ באר מים חיים ◆

מוטל לפניו, וכך עושים תלמידי חכמים וותיקים בכל ארץ גלותם. עכ״ל. וכ״ה באוצר הגאונים למס׳ תענית (סימן קז).

וכן בספר הפרנס (סימן רעו) כתב וז״ל: גם נהגו שלא לברך בזימון בסעודה המפסקת, אלא כל אחד מברך לעצמו, ואינו מיסב עם אחרים אלא בדד ישב. עכ״ל. ובשיבולי הלקט (סימן רסה) כתב וז״ל: ובסעודה המפסקת בה, אין מסובין על השולחן, ואין מזמנין זה עם זה, אלא כל אחד ואחד מברך לעצמו, ויושבין בעגמת נפש כאבלים. עכ״ל. ובתניא רבתי (סימן נט) כתב וז״ל: ואינן מסובין על השולחן ואין מזמנין, אלא כל אחד ואחד מברך לעצמו, ויושבין בעוגמת נפש כאבלין. עכ״ל. וכ״כ בספר מנהגים דבי מהר״ם (הל׳ תשעה באב) וז״ל: ואין מברכין בזימון, דכתיב (איכה ג) ישב בדד וידום כי נוטל עליו. עכ״ל. וכ״כ בספר מנהגי מהר״א טירנא (סדר תשעה באב) וז״ל: ואין מזמנין אפילו הם ג׳, אלא כל אחד מברך לעצמו. עכ״ל. ובפסקי ריקאנטי (סמן קפו) כתב וז״ל: כתב בתשובות כל תלמידי חכמים שבארץ ישראל נוהגין בתשעה באב מבערב בסעודה המפסקת שלא להסב, אלא כל אחד יושב לבדו וכל אחד מברך לעצמו ואין מזמנין בברהמ״ז, לפי שדומה לו כמו שמתו מוטל לפניו, וכן עושין ת״ח וותיקים בכל גלותם. עכ״ל. ובאשכול (ח״ב עמוד 16, ובמהדורת אלבק ח״ב עמוד 182) כתב דנהגו כו״ע דלא למיכלא אפתורא. ממילא נשמע מינה דאין לזמן, דודאי לא חשיב קביעות.

ואולם כתב הטור (סימן תקנב) וז״ל: כתב בתשובה שרבינו משולם אכל בערב תשעה באב עם ג׳ בני אדם ולא בירך בזימון אלא בירך לבדו, וכן נהג ר״י, ואני תמה דאפילו אבל חייב בזימון, וא״א הרא״ש ז״ל היה נוהג לאכול לבדו בסעודה המפסקת להתבודד. עכ״ל.

והנה מדברי הטור מבואר דיש ב׳ סברות האם בכל אופן אין לזמן, או דוקא אם אוכל לבד, ולכן הביא מנהג אביו הרא״ש דכדי לצאת מידי כל ספק היה אוכל לבד.

וכן מבואר בהגהות מיימוניות (הלכות תעניות פ״ה ה״ז) וז״ל: הנהיגו רבותינו וכ״כ רב שרירא גאון שנהגו שלא לזמן בג׳ בזו הסעודה, אלא כל אחד ישב לעצמו, דכתיב (איכה ג) ישב בדד וידום, וכן נהגו ר״י ורבינו משולם לברך לעצמן כשאכלו עם ג׳ בני אדם, ונכון הוא שלא ישבו ג׳ יחד כדי שלא יתחייבו בזימון. ע״כ. וכ״כ עוד במנהגי תשעה באב (שבסוף הל׳ תעניות). וכ״כ במנהגי מהרי״ל (הל׳ תשעה באב אות יג).

וכ״כ באור זרוע (ח״ב סימן תטו) וז״ל: וכתוב בתשובות כל תלמידי חכמים שבארץ ישראל נוהגים בערב תשעה באב בסעודה המפסקת שלא להסב, אלא כל אחד יושב לבדו וכל אחד מברך לעצמו, ואין מזמנין בברכת המזון לפי שדומה להם כמי שמתו מוטל לפניו, וכן עושין ת״ח וותיקין בכל ארץ גלותם. ע״כ. וכן הובא בהגהות אשר״י (מסכת תענית פ״ד סימן לה).

◆ באר מים חיים ◆

וכתב בבא״ח (ש״א פר׳ דברים אות כ) וז״ל: ולא ישבו שלושה ביחד לאכול בסעודה זו, כדי שלא יתחייבו בזימון, והטעם נ״ל כי זימון מורה על קביעות, ואנחנו אין רוצין שיהיה קבע לסעודה זו שהיא בשביל האבול, כי מקווים שיבא הגואל ויבנה ביהמ״ק בב״א, ונעשה סעודה של שמחה וששון. עכ״ל.

והנה מרן בשולחנו (סימן תקנב ס״ח) כתב וז״ל: יש ליזהר שלא ישבו שלושה לאכול בסעודה המפסקת, כדי שלא יתחייבו בזימון, אלא כל אחד ישב לעצמו ויברך לעצמו. עכ״ל. מבואר דלכתחילה אין לשבת בג׳, אך בדיעבד אם סעדו בג׳ שפיר יש לזמן.

וכן הבין הרב נהר שלום (סק״ג) שכתב, דמסתמיות לשון השו״ע משמע דפסק כהטור שאם אכל בג׳ חייב לזמן, וטעמו שאין ראוי לבטל זימון שחיובו נזכר במשנה. עכ״ד. וכ״כ בשולחן גבוה (סקי״ד) וכן נראה בלבוש (שם) וכ״כ בדברי מנחם (הגב״י סק״ב). וכן הסיק בערוך השולחן (ס״ו) דבדיעבד ודאי שיזמנו. וכן מדויק מדברי הבא״ח (שם).

וכן משמע ביעב״ץ (שער שלכת אשנב ג אות ז) דצריך להזהר שלא ישבו ג׳ על שולחן אחד, כדי שלא יתחייבו בכוס בזימון. עיין שם.

וכן הסיק בחזו״ע (ד׳ תעניות, עמוד עדר אות יא) דלכתחילה לא ישבו ג׳ ביחד, אך בדיעבד אם ישבו יחד יזמנו.

ובמג״א (סק״ט) כתב, דגם אם אירע שאכלו בג׳ לא יזמנו, וכמש״כ הראשונים הנ״ל, והטעם הוא משום דלא חשיב קביעות אא״כ הסיבו או ישבו בשולחן אחד, כמבואר בשו״ע (סימן קסז סי״א) והכא אין דעתן לקבוע, ומבואר בשו״ע (סימן קצג סס״ג) דפעמים אף אם ישבו יחד אמרינן דדעתן לא היה לקבוע יחד ולא מיקרי קביעות ואין מזמנים, דמבואר שם דהמנהג שלא לזמן בבית גוי משום דלא יוכלו לקבוע עצמם בבית גוי משום יראת הגוי, והוי כאילו אכלו בלא קבע אע״פ שישבו על שולחן אחד, הרי שאפילו במנהג אמרינן דלא חשיב קביעות אפילו אם קבעו עצמם, וה״נ כאן כיון דאינו נכון מן הדין לקבוע יחד אע״פ שהוא רק מנהג, א״כ אפילו קבעו לא מיקרי קביעות. (ע״פ מחצית השקל ופרי מגדים).

וכן מבואר בביאור הגר״א (כאן) שכתב דכיון שאסור לקבוע לשבת יחד, ממילא לא חשיב קביעות ואין לזמן.

וכ״כ הרבה אחרונים, דאפילו אם קבעו יחד לא חשיב קביעות, וכמבואר בפמ״ג (א״א סק״ט) ובא״ר (סק״י) ובחיי אדם (כלל קלד ס״ד) ובבאר היטב (סק״ט) ובדרך החיים (סימן קלב סק״א) ובשתילי זיתים (סקי״ג) ובמשנ״ב (סקי״ט) וכ״כ מו״ר הגר״י טשזנר שליט״א בשערי נחמה (עמוד עד סוף אות יד).

ויש שנהגו להרבות בסעודה קודם מנחה, ואחר מנחה עשו סעודה מפסקת עם תבשיל אחד, יש שיבחו את המנהג ונתנו לו טעם, ויש שהתנגדו למנהג זה״א.

◆ באר מים חיים ◆

ואם יושבים בחדר אחר, ג״כ נחשב דלא הוי קביעות לכו״ע, כמבואר בסידור יעב״ץ (שער שלכת שער שלכת אשנב ג אות ז דף עא.).

וכתב הרב מועד לכל חי (סימן י אות לו) וז״ל: זימון ליכא בסעודה זו, וישבו לאכול בפרטות זה בזוית זו וזה בזוית זו, ומהיות טוב יזהרו שלא יהיו רואים זה את זה, או ימתינו עד שיברך האחד ברכת המזון. עכ״ל. וכן הביא בכה״ח (סקמ״ד).

יא הנה כתב בברכי יוסף (סימן תקנב סק״ו) וז״ל: ומ״מ אל ימעט באכילתו כל כך, אלא יעשה באופן שיוכל לסבול התענית, וכן בשתיית מים, מהר״ר שמואל שער אריה בחידושיו. עכ״ל.

וכבר יש סמך גדול לנוהגים לעשות סעודה קבועה קודם סעודה המפסקת, וכמש״כ המהרי״ל (הל׳ י״ז בתמוז ותשעה באב אות יז) וז״ל: מנהג הוא באשכנז שכל ימות השנה כל ימות החמה מתפללין תפילת מנחה וגם של ערבית קודם סעודת הלילה, אבל בערב תשעה באב אוכלין סעודת הלילה קודם תפילת המנחה אחר מנחה גדולה, ואח״כ מתפללין רק תפילת המנחה לבד, וחוזרין לבתיהם ואוכלין סעודה המפסקת על הארץ. עכ״ל.

וכ״פ רבינו הרמ״א (סימן תקנב ס״ט) וז״ל: מנהג בכל גלילות אשכנז לאכול סעודה קבועה קודם מנחה, ואח״כ מתפללין מנחה ואוכלים סעודה מפסקת ונוהגין להרבות קצת בסעודה ראשונה, כדי שלא יזיק להם התענית הואיל ופוסקים מבעוד יום כמו ביום כיפורים, ויש קצת ראיה לזה ממדרש איכה רבתי, מיהו מי שיוכל לסגף עצמו ויודע בעצמו שאין התענית מזיק לו ומחמיר על עצמו, נקרא קדוש כנ״ל. עכ״ל.

והנה מבואר דיש סמך למנהג וכנ״ל, וטעם לזה מבואר בביאור הגר״א (ד״ה ונוהגין כו׳) שהוא ע״ד שכתב הרא״ש (יומא פ״ח סימן כב) שהטעם למצות האכילה בערב יו״כ הוא כדי שהתענית לא תזיק. וה״נ לענין ערב תשעה באב.

וכתב בחיי אדם (כלל קלד ס״ו) וז״ל: ומנהג הישר, לאכול קודם חצות או אחר חצות סעודת קבע, וסמוך לחשיכה אוכלין על הארץ תבשיל אחד, ואחרי זה מי שמתיירא שיזיק לו התענית, מותר לאכול פת עם חמאה או גבינה כדי לשבוע, ובלבד שלא יאכל שני תבשילין. עכ״ל.

והעושים סעודה קודם סעודה מפסקת, יכוונו דהסעודה של קודם סעודה המפסקת היא כמו סעודת יום טוב, ויכוין דאנו בטוחים דיהפכהו הקב״ה לששון ולשמחה, ואם הרבה בסעודה אין קפידא, כמבואר בסידור יעב״ץ (שער שלכת שער סור אשנב ג אות א דף ע:) שיש

◆ באר מים חיים ◆

בריבוי סעודה זו אמונה בנחמה, וביטחון שהקב״ה יהפוך ימים אלו לששון ולשמחה, אמן. עכ״ד. וכן הביא במועד לכל חי (סימן י אות כט).

וכ״כ במגן אברהם (סימן תקנב סקי״א) דהטעם הוא מפני שבזמן בית שני היה יום טוב תשעה באב והיה מרבין בסעודה, אף עכשיו לא זזו ממנה להיות לזכרון שיהפך ב״ב לששון ולשמחה, עיין בב״י (סו״ס תקנד). עכ״ל.

ומה שכתב לעיין בב״י בסימן תקנד, כוונתו כי שם מבואר על הענין שזקנים הראשונים הנהיגו שהנשים רוחצות ראשן מן המנחה ולמעלה בתשעה באב לפי שהנשים חלושות להאמין בנחמות, מפני שאין יודעות ספר וצריכים חיזוק, ועשו סמך על מש״כ באגדה כי המשיח נולד ביום תשעה באב, ואף כי הב״י קרא תיגר על מנהג ההוא, וכתב שצריך לכוף לקיים דברי חז״ל לנהוג כל דין אבילות עד הלילה, מ״מ מיהא שמעינן דיש לעשות זכר לגואל ב״ב היכא דליכא איסור, לכן עושים זכר בערב תשעה באב ע״י ריבוי סעודה.

וכתב במטה משה (סימן תשט) וז״ל: ערב תשעה באב מנהג לאכול סעודה קבועה קודם מנחה, ואחר כך מתפללים מנחה ואוכלין סעודה מפסקת. ונוהגים להרבות קצת בסעודה הראשונה כדי שלא יזיק להם התענית, הואיל ופוסקים מבעוד יום כמו ביום כיפורים. ויש קצת ראייה לזה ממדרש איכה רבתי (פתיחתא אות יז) ישיחו בי יושבי שער (תהילים סט), אלו ישראל שהן יושבין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, ונגינות שותי שכר, מאחר שהן יושבין ואוכלין ושותין ומשתכרין בסעודת תשעה באב יושבין וקוראין קינין ונהי ואיכה (רמ״א סימן תקנב ס״ט). ומיהו אי מצי לצער נפשיה ואינו אוכל רק למלאות תאות נפשו כי ירעב, אלו הם בכלל בטן רשעים שכתב הרמב״ן ז״ל (תורת האדם ענין אבילות ישנה). ועל המחמירים נאמר (משלי יג) צדיק אוכל לשובע נפשו. עכ״ל.

וכתב בדרכי משה (סימן תקנב סק״ג) דטוב לאכול אותה סעודה קודם חצות, או שלא יאכל כדי שבעו ויהא בדעתו לאכול עוד סעודה קבועה, שלא יהיה בכלל אותן שכתב הרמב״ן דהוה בטנם בטן רשעים.

ונוהגין בכל המקומות להרבות קצת בסעודה זו שאוכלין קודם מנחה, רק שנזהרין מבשר ויין, זהו מנהג של רוב העם חוץ מהמדקדקים שנזהרים גם בסעודה זו למעט באכילתם, ונראה לבאר טעם המנהג דסבירא להו דלא מיקרי בטן רשעים רק כשאוכלין בשר ויין, אבל בשאר מינים יש להרבות דומיא דערב יום הכפורים שמרבין בסעודה כדי שיוכלו להתענות ולא יזיק להם התענית.

וראיה קצת ממדרש איכה רבתי (פתיחה אות יז, פר׳ ג אות ה) דאמר (תהילים סט) ישיחו בי יושבי שער ונגינות שותי שכר, אלו ישראל שאוכלין ושותין ומשתכרין בערב תשעה באב ואח״כ קורין איכה. ע״כ.

◆ באר מים חיים ◆

אבל מ״מ שומר נפשו ירחק מזה, כי כדאי הוא בית אלהינו לאבד עליו סעודה אחת בשנה, ודי שיאכל האדם כדי צרכו כמו שאר פעם שמתענין, ולא להרבות בסעודה כלל. עכ״ד.

והנה הרבה אחרונים יצאו תיגר על המנהג הזה, ועיין בלבוש (סימן תקנב ס״ט) שהוכיח את המתנהגים כך, וז״ל: וכל זה אינו מדבר אלא בסעודה שמפסיק בה, דהיינו שהוא אחר חצות, ושהסכים בדעתו שלא לאכול היום אחר סעודה זו סעודת קבע, אע״פ שדעתו לאכול אח״כ אכילת עראי, לא כמנהג רוב העם עכשיו, וגם תלמידי חכמים ופרושים לא נזהרו בזה שאוכלין אחר חצות סמוך למנחה מאכלי חלב כמה מינים, אפוי ומבושל דברים שעולים על שולחן מלכים, ושותים כל צרכם כאילו הוא יום מועד, ואח״כ מתפללין מנחה וחוזרין ואוכלין אחר כך אכילת עראי על השובע אכילה גסה וקורין לה סעודה המפסקת, ועושין אותה בביצים צלויים כדי להפסיק בסעודתם.

אבל לא יפה הם עושים, אע״פ שאין אוכלין בשר ויין, מ״מ אין להרבות בתבשילין סמוך לערב כל כך, שודאי לא יוכל לאכול אח״כ סעודת קבע כי אם אכילה גסה, דדוקא קודם חצות אמרו בגמרא שאין צריך ליזהר בכל הדברים הללו אע״פ שאין דעתו לאכול אחריה סעודת קבע, או אחר חצות והוא באופן שיכול לאכול אחריה סעודת קבע ודעתו לאכול אחריה סעודת קבע, אבל אלו האוכלים סמוך לערב כמה מיני תבשילין כל צרכם ואומרים שדעתם לאכול אחריה קבע לסעודה המפסקת, וידוע שלא ירעבו ולא יצמאו לא מצאו ידיהם ורגליהם, דאם כן אין כאן לא אבילות ולא צער ולא זכר לחורבן, אלא דרך תענוג ויום טוב, וקרוב הוא לקרות עליהם ותהי עוונותם על עצמותם (יחזקאל לב).

אלא אם ירצה לאכול כדי שלא יזיק לו התענית, יאכל כל שבעו בתבשיל אחד המשביעו ולא מאכלים המתענגים, ואם יכול לסגף עצמו ויחמיר על עצמו שיודע שלא יזיק לו התענית, קדוש יאמר לו. עכ״ל.

הרי שמבואר בדבריו שאין להרבות סתם באכילה, אלא כל ההיתר הוא לאכול מוקדם בגוונא שעיקר סעודתו היא על הסעודה מפסקת.

וכן מבואר דכן דעת אדונינו הגר״א ז״ל במעשה רב (אות קצח) דאיתא וז״ל: סעודה המפסקת אינו אוכל שתי סעודות ומפסיק במנחה, אלא אוכל סעודה אחת אחר מנחה על גבי קרקע, ואינו אוכל ביצים כלל. עכ״ל.

ועיין בשו״ת מהרש״ל (סימן ל) דאיתא וז״ל: שאלה, אי שרי לאכול כמה מיני תבשילין של חלב בערב תשעה באב קודם מנחה, ואחר כך אוכלין סעודת מפסקת בפירות על הקרקע. תשובה, נראה שאותן שאוכלין מעדנים בערב תשעה באב בכמה מיני טיגונין, לרוב התבשילין הוה כאילו סעודת שלמה, אלא שאין אוכלין בשר ושותין יין, ובודאי הוה בכלל בטן רשעים, כמו שכתב הרמב״ן והטור הביאו.

◆ באר מים חיים ◆

ומה שתפס הרב אוכלין בשר ושותין יין, היינו לפי הגמרא שאינו אוסר בשר ויין כי אם בסעודה המפסקת, רק המנהג הוא שלא לאכל בשר כל החודש עד תשעה באב, וזה לשון הגמרא (תענית דף ל:) אמר רב יהודא אמר רב לא שנו אלא בסעודה שמפסיק בה, אבל בסעודה שאינו מפסיק בה מותר אפילו בשש שעות ומעלה, ופוסק כן בסמ"ג וכן הלכה וכן הג"ה, ומסיק וכבר נהגו כל ישראל שלא לאכול בשר ולשתות יין כל היום כו'. ע"כ.

א"כ מבואר שגם בימי הסמ"ג לא נתפשט מנהג איסור בשר אלא ביומו, א"כ ג"כ לפי הגמרא כותב הרמב"ן שמתיר בשר קודם סעודה המפסקת וכן פוסק בסמ"ג, מ"מ הוא בטן רשעים שאוכלין כל צורכם במעדנים לאכול אח"כ ארעי, וה"ה שאר אכילות מחלב שעושין בתיקונם כמו לחג השבועות בארצינו וההווה תפש הרמב"ן.

וראייה מן המיימוני (פ"ה מהל' תעניות ה"ט) שכתב מימינו לא אכלנו ערב תשעה באב אפילו תבשילין של עדשים, וכתב ערב תשעה באב היינו אחר חצות, ועוד דאי איירי בסעודה המפסיק בה אבל כבר אכל כמה מינין, א"כ מאי רבותיה שכתב מימינו לא אכלנו כו', לכן אומר אני שגדול עוונם מנשוא בפרט לקצת יודעי התורה, דברי שלמה לורי"א. עכ"ד. והביא דבריו בקוצר הרב בית חדש (ס"ו) והרב עטרת זקנים (סק"ג) והרב נחלת צבי (סק"ט) והפרישה (סק"ז) והט"ז (סק"ב).

וכן המג"א (סקי"ב) לא הוה ניחא ליה במנהג זה, והוכיח מהמדרש שאין לאכול יותר מתבשיל אחד אף קודם מנחה. עיין שם.

וכן מנהג תימן שאין אוכלים בערב תשעה באב רק סעודה אחת כדינה והיא סעודה המפסקת, וכמבואר בשתילי זיתים (סקט"ו) וגם השמיט הגהת הרמ"א.

וכ"כ הט"ז (סק"ב) והביא דברי הרמב"ם (פ"ה מהל' תענית ה"ט) שכתב כי מימינו לא אכלנו אפילו תבשיל של עדשים בערב תשעה באב, והטור הביא זה, ואח"כ כתב וכל זה בסעודה המפסקת כו' משמע ליה דהרמב"ם אסעודה המפסקת דוקא.

ותמיהני מאי רבותיה דאם אכל כבר מאכלים טובים, בסעודה המפסקת לא אכל תבשיל, וצ"ל דהוא לא אכל ב' פעמים כמו שאנו עושים שאוכלים קודם מנחה סעודה קבועה, ואחר תפילת מנחה סעודה מפסקת, אלא סעודה אחת לבד אכל, והיא הייתה הסעודה המפסקת, ועל אותה הסעודה שהוא קבע שלו לא אכל אפילו תבשיל עדשים, אבל קודם לזה דהיינו קודם חצות אכל הרבה תבשילין. עיין שם.

והנה עכ"פ יש תקנה לדבר, אם יאכל הרבה תבשילים קודם חצות, וכמבואר בט"ז הנ"ל, וכ"כ בב"ח (ס"ו) דבעל נפש שאינו רוצה לשנות המנהג שכתוב בהגהות שו"ע (ס"ט), ירבה בסעודה קודם חצות. והביאו הרב עטרת זקנים (סק"ג) והרב נחלת צבי (סק"ט).

ונהגו לשבת בסעודה מפסקת על הקרקע, ואין צריך לחלוץ המנעלים דאין הישיבה על הקרקע מטעם אבילות, כי אם מטעם דבעינן סעודה עניה ושפילה״[ב]. ואף הנשים נהגו

◆ באר מים חיים ◆

ומ״מ כתב בא״ר (סקי״ב) וז״ל: ואומר אני דכל זמן שהוא מכוין לשם שמים בכוונות הנ״ל, הרשות בידו, ועכ״פ יראה כל אדם שלא ישביע עצמו יותר מדאי, והחכם עיניו בראשו כדי שיוכל לאכול אחר מנחה סעודה מפסקת שלא יהא כאכילה גסה וארעי. עכ״ל. והביא דבריו במשנ״ב (סקכ״ב).

ועיין ביפה ללב (ח״ב סק״ו) דכתב דמש״כ בסידור יעב״ץ דמרבין בסעודה כו׳, הכוונה על שני מאכלים דמיעוט רבים שנים, ומש״כ מהרש״ל וב״ח לגנות מנהג זה כו׳, הוא על המרבה יותר מב׳ מאכלים. ע״כ.

[ב] **נהגו** לשבת על הקרקע בסעודה מפסקת, כמבואר ברוקח (סימן שי) ובהגהות מיימוני (פ״ה מהל׳ תעניות אות צ, ובמנהגי תשעה באב שסוף הל׳ תעניות), וכ״פ בטור ושו״ע (סימן תקנב ס״ז). וכתב בתרומת הדשן (סימן קנא) שאינו מטעם אבילות, אלא דבעי סעודה עניה ושפילה, ומש״ה אסרינן שני תבשילין ובשר ויין, ולכך בעי נמי ישיבת קרקע, דבהא נימא נמי שאינה חשובה, כדאמר בכמה דוכתי לחשיבות הסעודה, מיסב ואוכל, ולדידן דלא נהגינן לעולם בהסיבה, אין שפלות הסעודה ניכר אלא בישוב על גבי קרקע. ע״כ. והובא טעם זה במשנ״ב (ס״ק יז).

ומבואר בחוט שני (יו״ט עמוד שמט) ובהליכות שלמה (פט״ו אורחות הלכה הע׳ 5) דיש לישב כל הסעודה על הקרקע.

ואיתא בתרומת הדשן הנ״ל וא״ד: בסעודה מפסקת אין צריכין לחלוץ המנעלים, ואע״ג דאחד מן הגדולים כתב דצריך, וכן נהג הוא בעצמו, ונתן טעם לדבר, דכיון דבעי ישיבת קרקע לא אשכחן ישיבת קרקע בלא חליצת סנדל, מ״מ שאר גדולים לא נהגו הכי, ונראין דבריהם, משום דלפי הענין נראה דהא דבעי סעודה זו ישיבת קרקע – לא מטעם אבילות, דהא אכתי לא עייל תשעה באב, אלא דבעי סעודה ענייה ושפלה, ומשום הכי אסרינן שני תבשילין ובשר ויין, ולכך בעי נמי ישיבת קרקע, דבהא נימא נמי שאין חשובה, כדאמר בכמה דוכתין לחשיבת הסעודה מיסב ואוכל. ולדידן דלא נהגינן לעולם בהסיבה, אין שפלות הסעודה ניכר אלא בישוב על גבי קרקע, אבל חליצת מנעל לא שייכי מידי לסעודה לאחשובי או לגרועי.

ועוד נראה דהאי סעודה דמיא לסעודת אנינות דמקמיה אבילות היא. והכי משמע לשון הספר, כרבי יודא בר אילעאי, דקאמר, והיה יושב בין תנור לכירים ודומה לו כאלו מתו מוטל לפניו, והיינו אנינות, וגבי אנינות תנינא אינו מיסב ואוכל ואינו אוכל בשר ואינו שותה

לשבת על הקרקע, ויש חולקים[ג]. ויש שהקפידו לא לשבת על הארץ ממש, ויש לזה טעם ע"פ פשט וע"פ סוד[ד].

◆ באר מים חיים ◆

יין, והיינו ממש כמו סעודה המפסקת לדידן, ובלאו הכי לא רגילינן בהסיבה כדלעיל אבל חליצת מנעל אינו צריך באונן, כדאיתא בהדיא בתוס' פ"ק דכתובות (דף ד. ד"ה בועל), ומוכח התם משום דמקילינן באנינות טפי מבאבילות, להכי לא צריך חליצת סנדל.

ותו דהמדקדק בדברי רבותינו שכתבו סדר היום דתשעה באב, משמע דלא הוזכרה כלום חליצת מנעלים עד תפילת ערבית. עכ"ד.

וכ"פ רבינו הרמ"א (סימן תקנב ס"ד) דאין צריך לחלוץ המנעלים בסעודה המפסקת. וכ"ה במטה יהודא (סק"ו) וכ"כ בסידור יעב"ץ (שער שלכת אשנב ג אות ו).

[ג] **בשו"ת** רבבות אפרים (ח"ג הוספות שבסוה"ס עמוד תכד) כתב דנשים ג"כ יושבות על הקרקע בסעודה מפסקת, ולא שייך לומר שאין בזה צניעות, דהא אבילות ממש ג"כ יושבות על הקרקע. וכן ביאר בנטעי גבריאל (בין המצרים פנ"א אות ד).

אולם עיין בהליכות שלמה (פט"ו אורחות הלכה הע' 5) דנהגו שאין הנשים יושבות על גבי הקרקע בסעודה המפסקת.

[ד] **הנה** כתוב בתוה"ק (שמות יז) ויקחו אבן וישימו תחתיו וישב עליה. מבואר דאין לישב על הקרקע ממש, אלא יש להשים הפסק.

ואיתא איתא בש"ס (ברכות דף סב:) וז"ל: תניא בן עזאי אומר, על כל משכב שכב חוץ מן הקרקע. ע"כ. ובתלמוד ירושלמי (ביצה פ"א ה"ז דף ז.) איתא בזה"ל: תני רבי ישמעאל בי רבי אומר, אבנים שישבנו עליהן בנערותינו, עשו עמנו מלחמה בזקנותינו, ר' יונה מפקד לחברייא, לא תיתבון לכון על מסטובייתא ברייתא דסדרה דבר עולא, דאינון צנינין, רב מפקד לתלמידוי, לא תיתבון לכון על טבלה ברייתא דסדרה דאסי, דאינון צנינין. ע"כ.

ופירש בקרבן העדה (שם) וז"ל: אבנים שישנו עליהם בנערותינו, שהן מקררין את הגוף, מהן נחלש בעת זקנותינו. רבי יונה ציוה לחברים, שלא ישבו להם על האצטבאות החיצונות של בית המדרש של בר עולא, שהן צוננים ומקררין את הגוף. רבי ציוה לתלמידיו, שלא ישבו על טבלאות החיצונות של בית המדרש של אסי, שהן צוננים. עכ"ל. וכן איתא בפרי חדש (יו"ד סימן קטז).

וכן כתב הגאון יעב"ץ (ברכות שם) וביאר דמה שאמרו חז"ל (אבות פ"ו מ"ד) על הארץ תישן, אין הכוונה לישן על גבי הארץ ממש, אלא שיישן על מיטה פשוטה ועל גבי ספסל, או באופן

ואם יושב על רצפה מרוצפת מעיקר הדין יש להקל, והמחמיר תבוא עליו ברכה[טו].

◆ באר מים חיים ◆

שפורש כסותו על הארץ, אך לא על הארץ ממש. וכ״כ בביאורו לחם שמים עמ״ס אבות (שם).

והנה מכל הנ״ל, אין קשה איך יושבים על הארץ בתשעה באב, דכדאי הוא בית אלקינו, שנסכן עצמינו מעט פעם אחת בשנה. אך בכל זאת כתבו המקובלים שאין נכון לשבת על הארץ ממש, ויש לזה טעם ע״פ סוד, אלא ישים הפסק בינו לבין הקרקע, וכדלהלן.

וכה דברי מרן החיד״א בברכי יוסף (סק״ח) בשם מהר״ר שמואל שער אריה, שעל פי הקבלה צריך להפסיק בבגד בינו לבין הקרקע, כי אין לישב בקרקע אפילו אם בגדיו, אלא על בגד שאינו מיוחד למלבושיו. עכ״ד. וכ״כ במשפט כתוב (ועד חכמים, סימן תקנב ס״ז). וכ״כ בקמח סולת (הל׳ אב הנחמות ד״ה אם רגיל לסעוד). וכן הביא ידידי הרה״ג ר׳ יעקב הכהן בשרשי הים (פי״ט אות ג) בשם מוהרמ״ך במטה משה (דיני סעודה מפסקת אות ד).

והרב בן איש חי (דברים אות כ) כתב וז״ל: בסעודה המפסקת לא ישב על גבי כרים, אלא על מחצלת או כסות דק. ולא ישב על קרקע ממש, כי דבר זה קשה הוא ע״פ הסוד, ומותר לישב על גבי נסר שאינו גבוה טפח. עכ״ל. וכ״כ במועד לכל חי (סימן י אות לה) וביפה ללב (ח״ח בסוף ח״ה קובץ שני השלמות סק״א) ובכה״ח סופר (סימן תקנב ס״ק טל).

[טו] **הנה** יש לעיין מה דין ישיבה על גבי רצפה מרוצפת, האם חשיב הפסק, והנה כתוב בתוה״ק (שמות יז) ויקחו אבן וישימו תחתיו וישב עליה. מבואר דגם הפסק של אבן מועיל. וי״ל. והנה דעת מרן מלכא הרב עובדיה יוסף זצוק״ל בחזו״ע (ארבע תעניות עמוד עדר עמודה א) שאין בזה חשש, וכתב שטוב להחמיר אף בזה. ובהליכות עולם (ח״ב עמוד קנב אות יד) התיר בלי חשש.

וזהו דלא כדברי הרב דברי מלכיאל בתשו׳ (ח״ו סימן ט) שאין להתיר אפילו בכה״ג שהקרקע מרוצפת, משום דריצוף חשיב כקרקע ממש, שכל הקבוע בקרקע חשיב כקרקע.

ובכה״ח סופר (סימן תקנב ס״ק טל) כתב, שאם הקרקע הייתה מרוצפת באבנים ליכא חששא, משום דאין רוח רעה שורה אלא על גבי קרקע, ובזה יישב דעת המהרי״ל המובאית לעיל, שישב על גבי קרקע, היינו שהקרקע הייתה מרוצפת. ומ״מ כתב הכה״ח, דהיכא דאפשר יש להחמיר שלא לישב על גבי קרקע אפילו אם הוא מרוצף, אם לא על ידי הפסק בגד וכדומה. עיין שם.

ובשערי תשובה (סק״ח) השיב על דברי מהר״ש שער אריה, שמדברי המהרי״ל משמע דלא חש להא, שהרי כתב שהיה לו סרבל גרוע שלא להפסיד את בגדיו. ומ״מ כיון שמותר לישב על השק יש לעשות כן לחוש לדברי קבלה שכתב מהר״ש.

ויש מקילים למי שקשה לו שישב על כר[יז]. ויש מקילים לשבת על כסא בגובה טפח[יח]. ויש מקילים אפילו בג׳ טפחים[יט].

◆ באר מים חיים ◆

ובא״ר (סימן תקנט סק״א) הביא דמהרי״ל ישב להדיא על הרצפה ולא על המעלה דלפני התיבה, והיה לובש סרבל רעועה וגרוע שלא להפסידו בישיבת הקרקע, ובמנחה החליף מן הגרוע אל הטוב. ע״כ. ומשמע קצת דאין לשום בט׳ באב תחתיו כר או כסת, דאם היה אפשר להשים לא היה מקפיד ללבוש סרבל גרוע. ע״כ. מבואר בא״ר שלמד דהמהרי״ל הקפיד לישב דוקא על הקרקע בלי שום הפסק. אולם הביא דברי המג״א (סק״ב) שכיון שהישיבה לקרקע אינו אלא מנהג, אין קפידא אם ישב על השק.

ועיין בפמ״ג (א״א סק״ב) דהשיב על ראיית הא״ר מהמהרי״ל, דמה שלבש סרבל גרוע, היינו משום דגם אם היה יושב על השק, הסרבל יכל להיפסד מהצדדים. ע״כ.

[יז] **בפמ״ג** (א״א סק״ז) כתב, שמי שרגיל לשבת תמיד על גבי קרקע ע״ג כרים וכסתות, אזי ישב בסעודה המפסקת בלא כרים, אך לדידן שאין אנו יושבים על גבי קרקע בשום אופן במשך השנה, לכך די לנו לשבת ע״ג קרקע וכר תחתיו אם הוא חלוש. וכן פסק במשנ״ב (ס״ק יז) שאם הוא אדם חלוש, אזי יוכל להניח כר תחתיו.

[יח] **כתב** במועד לכל חי (סימן י אות לה) דרשאי לישב על נסר שאינו גבוה טפח מן הארץ, דלא חזי לישיבה. וכ״כ בבן איש חי (פר׳ דברים אות כ).

[יט] **בילקוט** הגרשוני (סימן תקנט סק״א) התיר לחלוש לישב אפילו על כסא פחות מג׳ טפחים, דהאי חומרא לישב על גבי קרקע יש לה סימוכין מדברי הירושלמי (מוע״ק פ״ג דף טז:) וז״ל: ומנין לכפיית המיטות ר׳ קריספי בשם ר׳ יוחנן (איוב ב) וישבו איתו לארץ, על הארץ אין כתיב כאן, אלא וישבו איתו לארץ, אלא דבר שהוא סמוך לארץ, מכאן שהיו ישנין על מיטות כפיות. ע״כ. וסמוך לארץ היינו ג׳ טפחים, ולכן יש מקום להקל לחולה או לזקן ולכל מי שאינו יכול.

וכ״כ בערוך השולחן (יו״ד סימן שפז סק״ג) גבי אבל. וכ״כ בדעת תורה (יו״ד סימן שפז) וכ״כ בגשר החיים (עמוד ריב) שכיום אין נזהרים אף בתשעה באב לישב על פחות מטפח, אלא יושבים על דרגש הגבוה יותר מטפח מן הקרקע, ובחלש וזקן כתב הש״ך להקל. וכן הסיק הגרע״י בחזו״ע (ארבע תעניות עמוד עדר עמודה ב) דכן עיקר להלכה, והכי מסתברא ע״פ מה דאיתא ביומא (דף יא:) דכל הפחות מג׳ טפחים ארעא סמיכתא היא.

יום תשעה באב

התעוררות ליום הקדוש

כתב בפלא יועץ (ערך תשעה באב) וז"ל: תשעה באב הוא היום אשר קרא ה' לבכי ולמספד, ואם כל הימים בהזכיר חורבן בית המקדש, כגון באמירת תיקון חצות וכדומה, ראוי לעורר בכי ונהי, על אחת כמה וכמה כהיום הזה, אשר בודאי גדול צער השמים, רחל מבכה על בניה, וה' ממרום ישאג וממעון קדשו יתן קולו, שאוג ישאג על נוהו יותר ויותר על שאר הימים.

הנה כי כן, אף כי בעוונותינו עינינו חשכו מראות ברע אשר גרמנו בעוונותינו, ואין אנחנו יכולים להצטער ולבכות ולהוריד כנחל דמעה כאשר היה ראוי ונאה לנו, עכ"פ את אשר בכוחנו לעשות נעשה, וידמה האיש בדעתו כאילו באוזניו ישמע קול אלפי אלפים וריבי רבבות מחנות קדושים, שהמה בוכים בקול ברמה, יללה רבה וצעקה גדולה ומרה, וליבו יחיל בקרבו על אשר גרם כל כך צער לאביו ולאמו קוב"ה ושכינתיה וכל צבא המרום צדיקים וחסידים ומלאכים ושרפים ואופנים, אולי יתעורר לבבו להתמרמר בבכי ותרדנה דמעותיו, ועכ"פ אם לא יוכל לבכות ולהוריד דמעה, יאמר הקינות בקול בכי, וכל הלילה והיום ישב בדד וידום בפנים עצובות, עד שכל רואיו יכירוהו שהוא מר ועצב יותר ממי שמתו מוטל לפניו, ולא יסיח דעתו מן האבילות.

ומתוך כך אסרו לשחק עם תינוק, ואפילו לעסוק בתורה אסרו, משום דכתיב (תהילים יט) פיקודי ה' ישרים משמחי לב, על אחת כמה וכמה לשאר שחוק וקלות ראש דאסור, וכן אסרו שתיית הטוטון, ובזמן הרב כנה"ג היה איש אחד ששתה טוטון אחר חצות ונידה אותו. עכ"ל.

וכתב בסדר היום (סדר תשעה באב) וז"ל: יום תשעה באב עצמו צריך להתאבל בו הרבה מאוד כמו שמתו מוטל לפניו, ולא ישחק ולא ירבה דברים, ואין צריך לומר בקלות ראש ושיחה בטילה והוא יום מר ונאנח.

וארעו לאבותינו בו חמישה דברים קשים, א' נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ, וזה היה בענין המרגלים, שנאמר (במדבר יד) ויבכו העם בלילה ההוא, והוא היה ליל תשעה באב כדמוכח מענין הפסוקים, ושם נאמר חי אני נאום ה' אם יראו האנשים וגו', ואותה הלילה נקבעה בכיה לדורות.

ומכאן אני אומר שישתדל האדם להוריד דמעות בלילה יותר מביום.

ב׳ שנחרב הבית בחורבן בית ראשון, ואע״ג דכתיב במלכים (מ״ב כה) ובחודש החמישי בשבעה לחודש בא נבוזראדן וישרוף וגו׳, צריך לומר שהוא בא בשבעה ושרף בתשעה, ואף כי נאמר שהתחיל בשבעה, סוף עיקר הפעולה הרעה וחורבן היה בתשעה.

עוד אפשר לומר, אע״פ שנעשה בו מקצת הפעולה, מ״מ חשבינן ליה כיון שהוא יום מועד לרעה מזמנים אחרים, כאילו נעשה כל הענין בו ביום דמי, והוא הוא הגורם, וראיה לזה שבבית שני נכנסו בו גויים בתשיעי לעת ערב, והתחילו לשרוף ולא נשרף באותו יום כי אם מעט מזעיר, ורובו או כולו נשרף בעשירי, ואפ״ה נקבעה הבכיה והתענית ביום תשיעי מפני שהוא יום המועד ויום הגורם כל הנזק.

ור׳ יוחנן בגמרא דאמר אילו הייתי שם הייתי קובעו בעשרה, היינו משום צער החורבן והשריפה שהיה בו, אבל הקובעים לא חששו לזה, אבל חששו ליום המר והנמהר וקבעו אותו לבכיה.

הג׳ כבר אמרנו, שחורבן בית שני נחרב בזה היום גם כן, וכמו שאנו חוששין לחורבן בזה ובזה, ובוכין ומתאבלין על כך, גם כן צריך לחוש לכל נפשות ישראל שנפלו בחרב, וכמה חסידים ואנשי מעשה ודם נקי שנשפך הרבה מאוד, בין בחורבן בית ראשון ובין בחורבן השני, שאין חקר לדם שנשפך, בין מחמת הזרים בין מישראל עצמן שנהרגו אלו עם אלו.

ויבכה על חורבן הבית ועל שריפת התורה וההיכל, ועל משוש העיר ויופיה, איך היה לשמה ושממה, כל העובר עליה ישום ויניע ראשו ואומר, הזאת העיר שיאמרו כלילת יופי, ועל הריגת כמה חכמים וחסידים בתוכה, וכמה תינוקות של בית רבן, וכמה עוברות ומניקות עם יונקי שדים, וכל היודע ליליל ייליל.

וצריך האדם להתאבל על זה מאוד ולהתחנן לפניו יתברך, שילבש בגדי נקם וינקום נקמת תורתו ונקמת עמו ישראל, מיד קמינו ורודפינו שרדפו אחרינו בכל דור ודור, ואותו מזמור לאסף באו גויים וכו׳ שאומרים אותו יום י״ז יש בו ענין לזה, וראוי לכוין בו לאומרו על החורבן בכל זמן שרוצה לזכור אותו ולהתאבל עליו.

הד׳ נלכדה ביתר, שהייתה עיר גדולה לאלקים של חכמים ושל סופרים, ונהרגו בה הרבה מאוד מישראל, ומרוב ההרוגים לא ניתנו לקבורה, עד שעשו מהם גדר לכרם גדולה, והמקום ברוך הוא ברחמיו חס עליהם שלא הסריחו כל אותם הימים, עד שגברה יד ישראל וניתנו לקבורה וקברום.

ועל נס זה תיקנו בברכת המזון ברכת הטוב והמטיב, שעשה הטובה כפולה עמהם שלא הסריחו כל אותו זמן, ועוד שזכו כולם לקבורה, וחורבנה היה אחר חורבן ירושלים בזמן בית שני על ידי מלכי אדום הרשעה, ימחו מספר חיים, ובהלכדת ביתר נחשך מאור שמשנו וערבה כל שמחתינו, נגזרנו לנו, ונפל הגורל על היום המר הזה.

הה׳ נחרשה העיר, היא ירושלים, על ידי מלך אחד רשע ממלכי אדום טורנוסרופוס הרשע שחיק טמיא, וחרש את ההיכל כולו ואת כל סביביו מקנאה ותחרות על אותו מקום מקודש, והיה יום תשעה באב.

וכל אלו החמישה דברים קשים וכבדים עד מאוד, כל אחד מהם לבדו, ואין צריך לומר כולם כאחד, ואם כן צריך כל אדם לפנות ליבו ודעתו ביום זה מכל שאר הדברים כולם, וליתן מחשבתו ושכלו לחשוב כל אלו הדברים וכיוצא באלו שארעו לאבותינו, ולמרר עצמו וגופו עליהם ולהתאבל ולהתאונן ככל הבא מידו, וכל המרבה הרי זה משובח, ונקרא בין מלאכי מרום מאבלי ירושלים, ויזכה לראות בשמחתה ונחמתה, כדכתיב (ישעיה סו) שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה. עכ״ל.

וכתב הגרח״פ במועד לכל חי (סימן י אות סו) בשם הרב דרך חכמה (נתיב הרביעי סימן ח) וז״ל: מה שאמרו בתיקונים (תיקון יב דף זך.) שמה שכתוב (ירמיה לא) בבכי יבואו, פירושו בזכות הבוכים על חורבן הבית וגלות השכינה יתקבצו הגליות, הטעם שהוא תיקון לעוון קרי, כמו שכתב בספר יסוד יוסף, שעל כן דוד היה נזהר בעמידת חצות לילה לתקן חטא אדם הראשון שפגם באות ברית קודש, ועל שחטא זה בא על ידי הרהור שהוא בא על ידי הראיה, גם כן צריך לתקן העינים על ידי הבכיה ואנינה על חורבן הבית, ועיין מה שכתב בספר קטורת המזבח שהמקונן על חורבן הבית מכפרים עוונותיו וזוכה לאריכות ימים ובניו לא ימותו בחייו, יראה זרע יאריך ימים. יעויין שם.

וכתב באורחות חיים (הלכות תשעה באב אות יד) וז״ל: ולא ילך לטייל בשוק כדי שלא יבוא לידי שחוק והיתול, והרי תורה בטילה שנקראית (תהילים יט) משמחי לב, ומי יקל ראשו בשמחות, אלא יעסוק כל אדם במילי דעגמא ודברי כיבושים. עכ״ל.

וכתב בשל״ה (מסכת תענית פרק תורה אור אותיות נד-ה) וז״ל: ענין תשעה באב, כתיב (ישעיה סו) שישו איתה משוש כל המתאבלים עליה, וכתיב (זכריה ח) כה אמר ה׳ צבאות צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה, מדברי נביאים וכתובים ומדברי רבותינו ז״ל בתלמוד ובמדרשים ובזוהר, נתבאר גודל החיוב המוטל להתאבל על חורבן בית המקדש ועל הגלות.

וטעם הענין הוא, מפני כבוד השכינה, כי מפני חטאינו גלינו מארצנו, וכביכול השכינה בגלות, והשפחה תירש גבירתה, וגבר האוייב מצד הקליפה סטרא אחרא, וכבוד בית ה׳ נשרף ואין עולה ואין זבח, ופסקה הנבואה ורוח הקודש, ורוח טומאה נתפשטה, ועם ה׳ אומה הישראלית נתנו לדבר ולחרב ולרעב ולשבי ולביזה, ועד היום הם בין האומות ככבשה בין הזאבים בחרפה ובבוז, וכל זה הוא חילול השם.

אוי נא לנו כי חטאו אבותינו, ואנחנו לא נטהרנו, על דא ודא קא בכינו, כי גרמנו כל אלה, ובשומינו על ליבנו זה בצום ובבכי ובהספד, ובהתעוררות לב לצעוק השיבנו ה׳ אליך

ונשובה (איכה ה), אז כלה ענן וילך (איוב ז), דהיינו הקליפה מתמעטת, ואנחנו מזדככים מכח הצער והחרטה, וגם היסורין ממרקין.

ובגמר המירוק לנו בעת הגאולה, לא די שנחזור למעלת הגדולה שהייתה לנו כבר, אלא אף זו שיהיה יתרון גדול לאור העתיד, בכמה מעלות טובות יותר ממה שהיה, ויתרון התרוממות זו בא מכח חושך הצרות.

וכל המרבה להתאבל הוא מוסיף על עצמו אור חדש גדול לעתיד, כי בגדול האבילות נראה כאילו עתה נחרב בית המקדש, והנה מכח המכה הגדולה של החורבן בית המקדש, נטלו ישראל אפוכי (שטר פרעון כמו שובר), כדאיתא במדרש (איכה רבתי פר׳ ד אות כה) ע״פ (איכה ד) תם עוונך בת ציון כו׳.

והמתאבל, נראה בעיניו כאילו עתה נעשה החורבן ושוקל אפוכי, וכן הוא תמיד באבילות, ואז מזדכך לגמרי ומתבטלין הקליפות, ואז יבוא האור הגדול בלי הפסק שום מסך, ומזה נמצא, כל הגליות והצרות יבאו באחרית הימים לטובה, והם לתכלית עצם הטוב.

ובזה מבואר המדרש באיכה רבתי (פר׳ א אות לב) ע״פ (איכה א) כי ה׳ הוגה, יכול על מגן (היינו על חינם), תלמוד לומר (שם) על רוב פשעיה, קשה, דקארי לה מאי קארי, איך היה הוה אמינא שבחינם ישלח הקב״ה פורעניות, הא איפכא מצינו שבחינם חונן, כמו שאמרו (ברכות דף ז.) על הפסוק (שמות לג) וחנתי את אשר אחון גו׳, אבל להכות מכות חינם, חס וחלילה, חינם נקרא, ענין פעולה שאין יוצא ממנה דבר תכלית נצחי.

על זה אמר כי ה׳ הוגה, יכול על מגן, כלומר, שלא יהיה יוצא מזה פעולה טובה נצחיית, רק המכות והיסורין הם לנקום מהם על מה שעברו, על זה אמר על רוב פשעיה, כלומר המכות והיסורים מזככים אותם ומשברין הקליפות, והם נקראים רוב פשעיה, כי בעוונותינו הרבים הקליפות נתפשטו שהם הרוב, כי ראיתי בני עליה והמה מועטים (סוכה דף מה:), ועליהם הרמז (שמות כג) לא תהיה אחרי רבים לרעות, והמכות והגליות והצרות, ובפרט צרת חורבן המקדש, הם מזככים, ויתבטלו הקליפות שהן עתה הרוב.

ולעתיד, לא זו בלבד שיהיה רוב תשבחות, אלא (ישעיה יא) ומלאה הארץ דעה (ישעיה יא) מקטנים ועד גדולים, ולזו הסיבה נקרא תשעה באב מועד (איכה א), כי מתוך צרה – רווחה, וזהו שנאמר (ישעיה סו) שישו איתה משוש וגו׳, וכן מה שכתוב (זכריה ח) כי הד׳ צומות יהיו לששון ולשמחה, אשר על זה בא הרמז בתורתנו הקדושה, שאמר אהרן (שמות לב) חג לה׳ מחר, ומצאתי בקונטרס דהאר״י ז״ל (ליקוטי תורה וספר הליקוטים בפסוק זה) שהדברים כפשוטן, כי יש מחר שהוא לאחר זמן (תנחומא סדר בא אות יג), ויהיה חג לה׳ מחר, שהוא שבעה עשר בתמוז, כי יהיה לששון ולשמחה. עכ״ד.

עוד כתב (באותיות ע-עא) וז״ל: ועל ענין הנ״ל יתבאר מדרש תמוה באיכה רבתי (פ״א אות לב) ע״פ (איכה א) כי ה׳ הוגה על רוב פשעיה, יכול על מגן, תלמוד לומר על רוב פשעיה.

ע״כ. ומהתימה איך יעלה על הדעת שהקב״ה יתן עונשים בחינם, אדרבה לענין טובה מצינו מתנת חינם אבל לא לרעה, כי חפץ חסד הוא.

המאמר הזה יתבאר על שלושה פנים, ונתרץ גם כן בענין הציווי להתאבל על ירושלים וזכרון לחורבן תמיד, כמוזכר בדברי נביאים (עיין רא״ש ברכות פ״א ס״ב), ובדברי רבותינו ז״ל (תענית דף ל:) בכמה דינים, וכל המרבה זוכה בישועה לראות בנחמת ציון. ולכאורה יש להפליא, הלא כל הנביאים וחכמי האמת, גם חכמי האומות, מאריכים בזה לקבל יסורין באהבה, ושהצער על העבר הוא פועל הבל, ואם כן למה בא פה הציווי להיפך. וגם נודע, כי העצבון הוא מונע גדול להשכלה, אשר על כן אין הנבואה שורה אלא מתוך שמחה (שבת דף ל: פסחים דף קיז. מדרש הגדול סדר ויגש פמ״ה אות יז).

אך לפי מה שהקדמנו, יוצא מזה שלש תועליות, הא׳ בהתבוננו בהעדר הגדול ובחורבן העצום, ותרד פלאים מפני חטאינו, כי עוונותינו גרמו כל אלה, אז נבוש ונכלם וחטאתינו נגדינו תמיד, ונפשפש במעשינו. הב׳, כי הגליות הם תמורה וכפרה תחת עונש הגיהנם (בראשית רבה פר׳ מד אות כא), ואולי מפני רוע מעללינו, כי בגויים אין תורה (איכה ב) בעוונותינו הרבים, אולי חייבים אנחנו הרבה והרבה. על כן אנו מזכירים צרת החורבן והכליון, כדי שיצרף הקב״ה מחשבותינו למעשה, רצ״ל שיקח לכפרה מרירות ליבנו כאילו הייתה בפועל, על דרך (הושע יד) ונשלמה פרים שפתינו, ושבירת הלב במקום פעולה. הג׳, כדי שיהיה צירוף וזיכוך, שהקליפה תסולק לגמרי, ואז לעתיד יתרון האור. עכ״ד.

וכתב בתפארת שלמה (לתשעה באב ד״ה השני) דכתיב (איכה ג) גדר בעדי ולא אצא וגו׳ גם כי אזעק ואשוע שתם תפילתי, סכותה בענן לך מעבור תפילה, צפו מים על ראשי אמרתי נגזרתי, אך קראתי שמך ה׳ מבור תחתיות, אעפ״כ מתפללים רק על גלות השכינה אזי קולי שמעת שהתפילה כזאת נענה מייד קראתי שמך, קרבת ביום אקראך אמרת אל תירא, שפכי כמים ליבך נוכח פני ה׳, וזה (מלאכי ג) אני ה׳ לא שניתי שלא למדתי נגדכם וגו׳, ואעפ״כ אתם בית יעקב לא כליתם. עכ״ד.

דין תוספת בצום ת״ב

נחלקו הראשונים האם יש דין תוספת בתשעה באב כמו ביו״כ, י״א דיש דין תוספת, וי״א דאין דין תוספת, והלכה כדעת האומרים שאין דין תוספת, ומ״מ יש לנהוג בדיני ת״ב מעט קודם השקיעה, כדי שלא יטעה ח״ו, ואולם י״א שכן הוא להלכה דיש דין תוספת בת״ב[א].

◆ באר מים חיים ◆

א **הנה** יל״ע האם יש דין תוספת בתשעה באב, והנה כתב הרמב״ן במלחמות ה׳ (פ״ק דתענית דף ג. מדפי הרי״ף) דמה שאמרו בתשעה באב שבין השמשות שלו אסור, משמע דתוספת עינוי אין לנו אלא ביוה״כ בלבד, שכן מוסיפים בו מחול על הקודש, כדיליף ביומא (דף פא:) מדכתיב (ויקרא כג) תענו את נפשותיכם בתשעה לחודש בערב, הא כיצד מתחיל ומתענה מבעוד יום, מכאן שמוסיפים מחול על הקודש. עכ״ד.

וכ״כ הרמב״ן בתורת האדם (ענין אבילות ישנה דף פה:) דלא עלה בידינו תוספת לתשעה באב אלא לאסור בין השמשות שלו, ואי״צ לומר לשארי תעניות ציבור, ואין מצות תוספת אלא ליוה״כ. עכ״ד.

והריטב״א בחידושיו לתענית הביא את דברי הרמב״ן (דף יב:) והוכיח זה, שהרי לא נחלקו בגמרא אלא על בין השמשות, ולא נאמר אוכלים ושותים מבעו״י אלא למעט בין השמשות, אבל קודם לכן רשאי לאכול ולשתות כמו שירצה, ואין דין תוספת. ע״כ.

וכן דקדק שם (דף ל:) מדאמרינן ובין השמשות של תשעה באב אסור, ומינה שקודם לכן מותר, כיון שאין דין תוספת לתשעה באב. ע״כ.

וכ״כ התוס׳ (פסחים דף נד: ד״ה לקביעא דירחא) וז״ל: הקשה רשב״א דמשמע לקביעא דירחא הן חלוקין, הא לכל דבריהן שוין, והא יום הכיפורים תוספתו אסור ותשעה באב תוספתו מותר, ותירץ ר״י דלא מיירי אלא בדברים דשייכי בתענית עצמו. עכ״ל. הרי שאין דין תוספת לתשעה באב. וכ״כ התוס׳ הרא״ש (שם) והר״ש משאנץ (שם) וכ״כ הר״ן (שם) והנימוק״י (תענית דף ל.) וכ״כ בספר אהל מועד (שער מועד קטן דרך ה נתיב ד) וכ״כ הרי״ץ גיאות במאה שערים (הל׳ תשעה באב סוף עמוד כח).

◆ באר מים חיים ◆

וכן מבואר בספר האשכול (מהדורת אלבק ח"ב הלכות תשעה באב עמוד 182) שכתב וז"ל: ותשעה באב בין השמשות שלו אסור, הלכך מפסיק סעודתו עד בוא השמש. עכ"ל. משמע שאין דין תוספת כלל, ומפסיק סעודתו עד בוא השמש ממש.

וכ"פ מרן הבית יוסף (סו"ס תקנג) כדעת הרמב"ן, דאין דין תוספת בשאר תעניות מלבד ביוה"כ, ואפילו בתשעה באב שבין השמשות שלו אסור אין דין תוספת. וכן העלה בברכ"י (סימן תקנג סק"ב) וכ"כ בבן פורת יוסף (הל' תשעה באב אות ה).

ואמנם לשון הרמב"ם בפירוש המשניות (פ"ד מ"ו) הוא: וממה שאתה חייב לדעת כי כל המצוות הנוהגות באבל נוהגות בתשעה באב, ועוד יתבארו הלכות אבל במקומן, ודין תעניתו כדין תענית צום כיפור, רוצה לומר שאסור ברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה, **ומוסיפין מחול על הקודש**, ועשיית מלאכה בו מגונה מאוד. עכ"ל. מבואר שיש דין תוספת לדעת הרמב"ם. וכן למד בדבריו השפת אמת (תענית דף יב: סוף ד"ה במשנה אוכלים ושותין מבעו"י).

וכן מצינו בספר החינוך (סוף מצוה שיג) וז"ל: ואודיעך שהחמירו בו חכמים בכל ענינו כמו ביום הכיפורים להפסיק מבעוד יום. עכ"ל. וביאר במנ"ח (שם) דהוא כמו מש"כ הרמב"ם בפירוש המשנה סוף תענית במשנה דחמישה דברים כו' דיש תוספת בתשעה באב כמו ביוה"כ. עיין שם.

וכן משמע בספר השולחן (הלכות תענית שער ד) וז"ל: תשעה באב לילו כיומו לכל דבר, ואין אוכלין אלא מבעוד יום, ובין השמשות שלו אסור כיום הכפורים. עכ"ל.

וכתב בכל בו (סימן סב) וז"ל: ומפסיקין עוד היום גדול. עכ"ל. משמע שיש דין תוספת. וי"ל.

עוד כתב (שם) ובין השמשות שלו אסור כמו ביום הכיפורים, ואע"ג דלאו דאורייתא הוא החמירו ביה רבנן. עכ"ל. משמע שמדמה דין תשעה באב לדין יוה"כ. אולם לא מוכרח.

וכן מוכח לכאורה מסוגיית הש"ס (עירובין דף מא.) וז"ל: א"ל ר' יוסי אי אתם מודים לי בתשעה באב שחל להיות בשבת שמפסיק מבעוד יום וכו'. ע"כ. משמע שיש דין תוספת. וכ"מ שם בתוס' (ד"ה אי אתם וכו') דיש להתחיל את הצום מבעו"י לפי שא"א לכוין תחילת הלילה. עיין שם.

ואין לומר דהכוונה רק מספק ולא מדין קבלת הצום ודין תוספת, דא"כ לכאורה קשה מה הראיה משבת דמפסיק מבעוד יום, דהתם הלוא אינו מקבל עליו הצום דוקא, רק שנמנע לאכול סמוך לערב, דהא אינו חייב לאכול עד הערב ממש, ולכן נמנע מלאכול ואינו חושש,

◆ באר מים חיים ◆

משא״כ בתענית בערב שבת שממשיך הצום עד כניסת השבת חמיר טפי שזהו תענית בשבת?

אלא בע״כ נראה דמוכח מכאן שיש מצות תוספת לתשעה באב, ושפיר מקבל על עצמו תענית מבעוד יום, וזו ראיית רבי יוסי דהכא מקבל תענית עליו משגמר לאכול ואע״פ שהוא שבת, והוא הדין בערב שבת שממשיך הצום עד אחרי לילה, ולא חוששין לתענית שעות. וכ״כ ראיה זו במועדים וזמנים (ח״ז סימן רנג).

ועיין בלשון ספר הלכות גדולות (סימן יח הלכות תשעה באב ותעניות עמוד רל) שכתב וז״ל: וערב תשעה באב מיבעי ליה לאפסוקי מדאיכא שימשא כתענית ציבור, דתנן (תענית דף יב:) עברו אלו ולא נענו בית דין גוזרין שלוש תעניות אחרות על הציבור אוכלין ושותין מבעוד יום וכו׳. עכ״ל.

ועיין בספר הלכות קצובות לאחד מן הגאונים (הלכות תשעה באב אות א) וז״ל: בתשעה באב צריך לפסוק בסעודתו מבעוד יום כמו ביום הכיפורים מאכילה ושתיה. עכ״ל.

אמנם הנה הרמב״ם בחיבורו יד החזקה (פ״ה מהל׳ תעניות ה״ז) כתב וז״ל: תשעה באב לילו כיומו לכל דבר, ואין אוכלין אלא מבעוד יום, ובין השמשות שלו אסור כיום הכיפורים. עכ״ל. ומבואר דרק בין השמשות שלו אסור כיוה״כ ותו לא מידי. וכן הבין במגיד משנה (שם). ולכאורה זה סותר לדבריו בפירוש המשניות.

ועיין בדברי הרדב״ז (בלשונות הרמב״ם ח״ב סימן קד) דהסיק דאין תוספת אף לדעת הרמב״ם, ומי לנו בקי בלשונות הרמב״ם יותר מהמ״מ, והוא פירש כן, ואף את״ל דבפירוש המשנה סבר דיש דין תוספת, מ״מ הדר ביה בחיבורו. עכ״ד.

אולם יש לומר דכלל אין ראיה מהרמב״ם כאן כנגד מה שפירש בביאורו על המשניות, דהכא בא לומר דין בין השמשות שאז חלים עליו כל דיני האבילות והתענית, משא״כ בדין תוספת לא נוהג כל דיני התענית והאבילות, אלא נוהג רק דין שאסור לאכול ולשתות ולא מדין אבילות אלא מדין תוספת.

וכן יש לבאר הסוגיא בפסחים שמבואר שתשעה באב אסור רק בין השמשות, ומשמע לכאורה שאין דין תוספת, אלא דיש לדחות דהתם מיירי לענין דיני אבילות שזה מתחיל לנהוג רק בין השמשות, אבל לגבי קבלת הצום ודין תוספת שפיר יש לקבל כמו ביוה״כ.

ושוב ראיתי לשון התוס׳ (ברכות דף כז. ד״ה דרב צלי) וז״ל: וכן לענין תוספת שבת ותשעה באב ויוה״כ דקי״ל שהוא מן התורה וכו׳. עכ״ל. מבואר דדין תוספת תשעה באב הוא מן התורה.

◆ באר מים חיים ◆

אלא דבלא״ה דברי התוס׳ לכאורה אינם ברורים כ״כ, דמה שייך לומר בתשעה באב תוספת מן התורה, והא תשעה באב לאו מדאורייתא. וכן הוכחנו בס״ד לעיל שדעת התוס׳ שאין דין תוספת בתשעה באב.

ובאמת כבר הגיה שם הגיליון דצ״ל ויו״ט, ותו לא קשיא מידי. וכן בתוס׳ הרא״ש איתא ויו״ט. וכ״ה בתוס׳ ר״י החסיד ובתוס׳ ר״י שירליאון. וכן הגיה הפרי חדש במים חיים (שם) ועוד.

ועוד יש לדקדק בדברי התוס׳ (תענית דף ל: ד״ה כל העושה) וז״ל: ואוכלין סעודה המפסקת מבעוד יום, וכן נמי ביום הכיפורים צריך לסעוד מבעו״י, דתוספת יום הכיפורים מן התורה, כדכתיב (ויקרא כג) מערב ועד ערב, וכתיב (שם) בעצם היום הזה, אבל מ״מ אין לאסור לשתות משאכל סעודה מפסקת ועדיין הוי היום גדול. עכ״ל. ומשמע דדימה דין תשעה באב ליוה״כ, וצ״ל דדימה רק לענין המציאות דאף בתשעה באב יש להפסיק מבעו״י דא״א לצמצם, אך בזה אין דין תוס׳ מדאורייתא, וביוה״כ כתב התוס׳ דיש ג״כ לקבל תוספת היום מדינא דאורייתא.

ואמנם בנהר שלום (סימן תקנג) למד מדברי התוס׳ שדין תשעה באב שווה ליוה״כ לענין תוספת. ודבריו צ״ע דכבר נתבאר דדעת התוס׳ בהדיא (פסחים דף נד: ד״ה לקביעא דירחא) שבתשעה באב אין דין תוספת. וצ״ע.

ועיין בדברי הגר״מ שטרנבוך בתשובות והנהגות (ח״ה חאו״ח סימן קסח אות ה) דהנה מרן בשו״ע (סימן תקנג ס״ב) כתב שבין השמשות אסור בתשעה באב, מבואר שאין בו מצות תוספת כמו ביוה״כ, וכן פסק שם המ״ב, ויש לתמוה על המחבר שמעלים עין מדעת גדולי הקדמונים שיש דין תוספת לתשעה באב, שהריטב״א (סוף תענית) מביא שזהו דעת הרי״ף והראב״ד, וכן משמע בתוס׳ תענית (דף ל: ד״ה כל העושה) ומפורש כן בתוספות ברכות (דף כז. ד״ה דרב צלי), (ופלא מה שבמסורת הש״ס הגיה שם שבמקום תשעה באב צריך לומר יום טוב), וכן מפורש בפיהמ״ש לרמב״ם (סוף תענית), וכבר תמה בשפת אמת למה פירש במ״מ (פ״ה דתענית ה״ז) שבתשעה באב אין תוספת, והלוא בפיהמ״ש פירש להדיא שיש תוספת ולמה לא נפרש כן ברמב״ם בהלכות תענית, וכן תמה בהגהות אבן ישראל שם (ריש סימן תקנג) שהלוא רוב הקדמונים דעתם שיש תוספת לתשעה באב, ולמה מעלימים עין מהם.

ונראה שיש בזה טעם נכון לקיים תוספת לתשעה באב, שענין תוספת שבת היינו שמקבל את השבת באהבה, ולכן מקדים לקבל השבת, וכן ענין תוספת ביוה״כ הוא שמקבל את הצום שמכפר בשמחה, ולכן מקדים לקבל הצום, והוא הדין תשעה באב שמפורש ברמב״ם (רפ״ה דתענית) שענינה הוא שמכיר שהחורבן מפני חטאינו, ואם ניטיב דרכינו ניוושע מייד,

◆ באר מים חיים ◆

שייך שפיר תוספת כמו ביוה״כ שמקבל את הצום והעינויים באהבה, שמוכן להצטער כאילו עכשיו חרב מפני חטאינו, ונקוה להיטיב דרכינו.

והנה נתבאר (תשובות והנהגות ח״ג סימן קע) שלתוספת שבת אין שיעור ומספיק במשהו, אבל לתוספת דיוה״כ צריך שיעור שמוסיף באיכות העינוי וזהו לערך רבע שעה, עיין שם היטב, ולפי זה גם בתשעה באב ראוי להפסיק כרבע שעה קודם ולקבל עליו הצום.

ובשנה שערב תשעה באב בשבת הייתי נבוך מאוד אם לקבל הצום בפה לפני שקיעה כאשר עדיין שבת שאסור לצום, ומיהו אפשר שכאן שזמן מצותה הוא בשבת, אין איסור כשמקבל על עצמו תוספת רבע שעה, ולא יכולתי להכריע, ואמרתי שרק יפסיק לאכול רבע שעה קודם. (וע״ע בדברינו בח״ב (סימן רסב) דמעיקר הדין כלל א״צ לקבל ע״ע תוספת תשעה באב בפה, דרק בקדושה צריך לקבל ע״ע בפה, אבל בתשעה באב גדר התוספת הוא בשב ואל תעשה, ורק זהו הנהגה טובה שיקבל ע״ע בפה). עכ״ד.

ועיין בדבריו במועו״ז (ח״ז סימן רנג) שהסיק לענין דין תוספת בתשעה באב, דהנכון להחמיר ולפרוש כמה דקות לפני השקיעה כדי לצאת דעת הסוברים שיש דין תוספת לתשעה באב, וכן במוצאי תשעה באב נכון להחמיר ולהוסיף משהו לצאת ידי כל הדעות.

אך כתב דלכאורה אי״צ לקבל בפה, דכיון דתשעה באב אינו קדושה, וגדר התוספת הוא בשב ואל תעשה ממילא בזה אולי אין צריך לקבל על עצמו. עיין שם.

ועיין עוד בדבריו בתשובות והנהגות (ח״ב חאו״ח סימן רסב) דהנה בעיקר הדין של תוספת בתשעה באב, נראה דאף אם ננקוט דיש מצות תוספות לתשעה באב, היינו דוקא שיפסיק לפני בין השמשות כמה דקות, אבל חיוב קבלה בפה כמו בתוספות שבת וכמבואר בריטב״א ר״ה (דף ט.), היינו דוקא לשבת שיסודה קדושה ראוי לקבל על עצמו, וכמו בבכור דאף שהקדושה חלה מאליה ראוי להקדיש בפה, אבל בתשעה באב אין כאן קדושה, רק דין צום לבד, ולכך אין חיוב לקבל בפה לכו״ע, ואם יכול לצום, ראוי לו לימנע מלאכול בלי לקבל שמעכשיו צם שאין בזה חובה לכו״ע וכמש״נ, אלא שיש בזה חומרא כהנהגה טובה (ובתענית יחיד כדי שיתחייב צריך קבלה, אבל ת״צ חז״ל חייבוהו). עיין שם.

ולהלכה כתבו המג״א (סק״ג) דאי״צ להוסיף בתשעה באב מבעו״י. וכ״כ הרב שתילי זיתים (סק״א). וכן בפמ״ג (א״א סק״א) ובמשנ״ב (סק״א) ובכה״ח (סק״ב) לא הזכירו איסור רק בין השמשות. וכן הסכימו רוב הפוסקים. וכן האריך להוכיח מרן הגרע״י בחזונו (ארבע תעניות עמודים ערה-רעח). עיין שם.

ואמנם לדעת הנהר שלום יש בזה דין תוספת, וכן לדעת המנחת חינוך בדעת החינוך, וכן לפי השפת אמת יש דין תוספת אף בתשעה באב.

ויש לאדם לקבל התענית בפיו[ב].

◆ באר מים חיים ◆

וכן הסיק הנצי״ב בעמק שאלה (שאילתא קסז) להחמיר שיש דין תוספת לתשעה באב. וכ״ה לפי דברי הגר״מ שטרנבוך הנ״ל.

ומעניין לענין, הנה באבני נזר (או״ח ח״ב סימן תכט אות ד-ה) ביאר דמה שבתשעה באב אסור בין השמשות, אינו מטעם חומרא שבו אלא מחמת קולא שבו, דכיון שהוי דרבנן ודומה לדין נטילת ידים שאף בהוחזק איסורא כיון דהוי דרבנן אזלינן ביה לקולא, וממילא גם בין השמשות של מוצאי תשעה באב יש להתיר, וזה הרי אי אפשר, ולכן אסרו שניהם דאין לחלק בין כניסה ליציאה, משא״כ לענין שבת לא גזרו שבות בערב שבת רק במוצאי שבת, דבמוצאי שבת אסור מדאורייתא דהוחזק איסורו, משא״כ בערב שבת דלא הוחזק איסורא. עש״ב דברים נכוחים.

[ב] **כתב** בספר יסוד ושורש העבודה (שער הצאן פי״ב חודש אב) שקודם שילך לבית הכנסת, יקבל על עצמו התענית, ויחלוץ נעלו מעל רגלו, וענה ואמר בזה״ל: הריני מקבל עלי תענית של תשעה באב באכילה ושתיה ורחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותשמיש המיטה, כפי שציוונו חז״ל. והריני מוכן ומזומן לקיים מ״ע ול״ת שציונו יוצרי ובוראי כו׳, ואני מקבל עלי חמישה ענויים אלו, להתאבל ולקונן על חורבן בית המקדש, ועם קדוש, ועל הריגת הצדיקים, ועל גלות השכינה הקדושה, ועל גלות ישראל עם קדוש, בשעת החורבן. ע״כ. ויאמר נוסח זה בשברון לב מאוד ואח״כ ילך לבית הכנסת. עכ״ד.

סדר ליל תשעה באב

בת"ב נוהגים כל העם לישב על הארץ[א].

◆ באר מים חיים ◆

א **הנה** המנהג לשבת בתשעה באב על הרצפה, וכן נפסק בשו"ע (סימן תקנט ס"ג), ויש לזה מקור בפסוק (ישעיה ג) ואנו ואבלו פתחיה ונקתה לארץ תשב, ופירש רש"י וז"ל: לארץ תשב. מגובה לשפלות, ישבו לארץ ידמו בתשעה באב. עכ"ל. ואיתא במסכת סופרים (פי"ח הלכה ז) ויש שמשנין את מקומם, ויש שיורדין מספסליהם למטה, וכולם מתפלשין באפר וכו'. ע"כ. וכן הובא במנהיג (ריש סימן תתצ) ובאור זרוע (ח"ב סימן תטז) ובספר האשכול (ח"ב עמוד 16, ובמהדורת אלבק ח"ב עמוד 182) וברוקח (סימן שיב) ובמרדכי (תענית סימן תרלה ובמוע"ק סימן תתצה) ובהגהות אשר"י (סוף תענית סימן לח) ובכל בו (סימן סב) וכ"ה בטור (ריש סימן תקנט) וכ"כ הרמב"ן (תורת האדם אבילות ישנה דף פז.).

ועיין בפסיקתא דרב כהנא (פיסקא טז נחמו אות ו) וז"ל: באיוב (ב) כתיב וישבו איתו לארץ שבעת ימים, ובירושלים כתיב (איכה ב) ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון. ע"כ.

עוד איתא בפסיקתא דרב כהנא (פיסקא טו איכה אות ג) וז"ל: בר קפרא פתח (ישעיה כב) ויקרא ה' אלהים צבאות ביום ההוא לבכי ולמספד ולקרחה ולחגור שק וכו', ועוד שאל להן, מלך בשר בדם אבל מה הוא עושה? אמרו לו מכפה את המיטות, אמר להם אף אני עושה כן (דניאל ז) חָזֵה הֲוֵית עַד דִּי כָרְסָוָן. ע"כ. והיינו כמו שפירש שם המצודת דוד (שם פסוק ט) וז"ל: רואה הייתי כל זאת, עד אשר הושלך והושם כסא, וזקן מיושן בימים ישב על הכסא וכו'. עיין שם.

ואיתא במדרש (פתיחתא דאיכ"ר אות ז) וז"ל: רבי אבהו בשם רבי יוסי בר חנינא פתח (ישעיה ג) ואנו ואבלו פתחיה, אנינה מבפנים ואבילה מבחוץ, פתחיה – חורבן ראשון וחורבן שני, ונקתה – נקיה מדברי תורה, נקיה מדברי נבואה, נקיה מצדיקים, נקיה ממצוות ומעשים טובים, לפיכך לארץ תשב (ישעיה שם), ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון (איכה ב), איכה ישבה בדד (איכה א). ע"כ.

וכן נפסק בשו"ע (סימן תקנט ס"ג) וז"ל: ליל תשעה באב ויומו יושבים בבית הכנסת לארץ עד תפילת המנחה. עכ"ל.

וכתב בערוך השולחן (סימן תקנה אות ג) וז"ל: ואע"פ שאין נוהגין בכפיית המטה, מ"מ מנהגינו לישב על הארץ, או סמוך לארץ, ולא על הספסל עד חצות היום. עכ"ל.

ובזמן אמירת הקינות יש ענין מיוחד לשבת על הארץ[ב].

◆ באר מים חיים ◆

[ב] **הנה** בזמן אמירת הקינות יש ענין לשבת דוקא על הארץ דרך אבילות ולא לעמוד, ועיין בזה במועדים וזמנים (ח"ה סימן שמא) די"ל שמעיקר הדין בשעת הקינות צריכים לישב ע"ג הארץ דוקא, והוא ע"פ מה דאיתא בדברי המחבר בשו"ע (יו"ד סימן שפז סקי"א) אבל חייב בכפיית המטה, ובשעת שינה ואכילה יושב על מטה כפויה, אבל כל היום אינו יושב אפילו על מטה כפויה אלא ע"ג קרקע, וכן המנחמין אינן רשאין לישב אלא ע"ג קרקע. עיין שם.

ומשמע דיש באבילות הלכה מיוחדת דבשעת ביקור המנחמין בעי לישב ע"ג קרקע דוקא, ובשעת שינה ואכילה לא בעינן שישב ע"ג קרקע דסגי במטה כפויה, ועין שם בש"ך וט"ז דאף שאצלינו היום לא נהגו בכפיית המטה, האי דינא דבעינן בשעת אכילות וביקור מנחמין שישב ע"ג קרקע דוקא נוהג נמי בזמן הזה שאין עיקרה מדין כפיית המטה דוקא, רק מקורה מדין אחר וכמו שנבאר.

ויסוד הדבר הוא גירסת הרי"ף ורמב"ם בגמרא דילן (מוע"ק דף כח:) אין המנחמין רשאין לישב אלא ע"ג הארץ, שנאמר (איוב ב) וישבו איתו לארץ, והיינו שהאבל ומנחמיו יושבין על הארץ דוקא מעיקר הדין, וכוותייהו קי"ל, וכמבואר בשו"ע שם (ריש סימן שפז), ועיין שם בביאור הגר"א שחסר בגמרות דילן שהסופרים השמיטוהו, אבל הכי הוא עיקרא דדינא, ועיין שם בש"ך וט"ז.

וביאור הדבר נראה שמצות ניחום מתקיים רק כשהאבל מתאבל, והיינו כשיושב ע"ג הארץ דרך אבילות, אבל אם עומד אין כאן קיום דאבילות, ולכן אין בזה קיום מצות ניחום כדין, ולהכי בעינן מדינא דבשעת ניחום ישב האבל ע"ג הארץ, ובמנחמיו סומכין שהאבל מוחל בזמנינו, וכה"ג אין חיוב. עיין שם במפרשים.

ומעתה הלוא תתיישב כמין חומר מנהג דילן לישב על הארץ עד גמר הקינות, דהיינו עד חצות לבד, וקשה אי ישיבה ע"ג הארץ חיוב מדינא כאבל ממש ניבעי הכי כל היום, ולפי דברינו הדברים מאירים, שניהוג אבילות היינו דוקא כשיושב ע"ג קרקע כמשנ"ת, ואין זה מכח חיוב כפיית המטה, שזה אינו נוהג כלל בתשעה באב, רק דין מיוחד בקיום אבילות דלא נקרא מתאבל אלא כשיושב ע"ג הארץ, ולכן גם לדידן דלית לן כפיית המטה, עדיין קיימא האי דינא דבעת ביקור מנחמין מקיימין מצותן רק כשהאבל מתאבל והיינו כשיושב ע"ג קרקע, וא"כ אף שבתשעה באב לא חל מצות כפיית המטה, בשעת איכה וקינות בעינן דוקא ישיבה ע"ג הארץ שרק בזה מתאבל כנ"ל.

ומעתה נראה ברור דלא סגי במה שאינו יושב בשעת איכה וקינות בכסא וספסל, וע"כ יכול נמי לעמוד על רגליו, דקיום אבילות היא בישיבה על הארץ דוקא, ולכן מצוה דוקא לישב

◆ באר מים חיים ◆

על הארץ כשמתאבל ואומר איכה וקינות, ואף שבעמידה נמי אין כאן איסור, מ״מ קיום מצות אבילות אין כאן, דלזה בעינן ישיבה ע״ג הארץ דוקא דרק בזה מיקרי מתאבל כמשנ״ת.

ועיקר מנהגינו אתי שפיר טפי, שמעצם הדין אפילו באבל בזמנינו שאין נוהגין כפיית המטה הלוא שרי אפילו לישב ע״ג כסא בשעת אכילה ושינה, כמבואר שם בביאור הגר״א (ריש סימן שפז), ואינו אלא מנהג בעלמא להחמיר כל שבעת ימי אבילות, אבל בתשעה באב שהיא אבילות ישנה וגם היא מועד אין מחמירים אחר חצות, אבל בשעת איכה וקינות האסור מדינא, ולכן נהגו להחמיר עד קרוב לחצות שגמרו אז קינות רק בהאי שעתא.

והפוסקים לא ביארו כדי צורך החיוב מדינא לישב ע״ג הארץ בשעה שאומר איכה וקינות, ואולי דעתם דעיקר האמירה דאיכה וקינות העם אינו חיוב מדינא, ואף שנהגו ע״פ רבינו הגר״א זצ״ל לברך בליל תשעה באב על מגילת איכה אשר קדשנו במצוותיו וציונו על מקרא מגילה, היינו טעמא שמברכין על מנהג, אבל מ״מ פשוט דאף שאין חיוב לקרות איכה ואמירת קינות מדרבנן, בכל זאת הנה אם הוא אומר – מצותה ע״ג קרקע דוקא, דחפצא דאיבול היינו כשיושב בקרקע ומתאבל וכנ״ל. עכ״ד.

ומנהג מהרי״צ הלוי דינר (מנהגי מהרי״צ פ״כ אות ב ובהערות שם) שהיה עומד בתפילת ערבית מוהוא רחום עד אחר שמו״ע, והחל לישב על הארץ רק בקריאת מגילת איכה, וכן בבוקר הקפיד לעמוד בכל תפילת שחרית, ורק באמירת הקינות ישב על הארץ.

והעיד שכן נהגו רבים בעירו קעלן לישב על הקרקע רק בקריאת המגילה ובאמירת הקינות, הן ביום והן בלילה. וכ״כ בדברי קהילות (מנהגי פראנקפורט עמוד 5-93).

והטעם לזה ביאר המהרי״צ, שעי״ז מתעוררים ומרגישים ביותר את האבילות על חורבן ביהמ״ק כי זהו עיקר תכלית התשעה באב להתאבל ולהצטער, וזאת מרגישים בצורה מוחשית כאשר יושבים על הארץ כאבלים דוקא בשעה שקוראים מגילת איכה ואומרים הקינות.

ואולם עיין בט״ז (סק״ד) שכתב וז״ל: אם רוצה לעמוד ודאי אין עליו חיוב לישב דוקא ולישב על הארץ. ע״כ. ויתכן שאמנם אין חיוב, אבל יש בזה ענין גדול וכנ״ל.

ומובא באשרי האיש (פרק עא סל״ד) שנשאל הגרי״ש אלישיב זצוק״ל במי שאי אפשר לו לשבת על כסא נמוך, האם יאמר הקינות בביתו בשכיבה או בבית הכנסת על כסא גבוה, והשיב שעיקר צורת אמירת הקינות הוא בישיבה על הארץ, ולא מרויח כלום כשאומר בשכיבה, אלא יאמר בבית הכנסת על כסא גבוה. עיין שם.

ואולם אין לישב על הארץ ממש[ג]. ולמי שקשה לו לישב על הארץ ממש, יש מקילים שיכול לשבת על כסא עד גובה טפח[ד]. ויש מקילים עד ג"ט[ה]. ויש מקילים אף ביותר מזה, דהעיקר שיהיה יותר נמוך מכסא רגיל[ו].

◆ באר מים חיים ◆

ג **עיין** לעיל בדיני סעודה מפסקת, שהבאתי מדברי קבלה שאין לשבת על הרצפה ממש, אלא שיהיה איזה שהוא הפסק בין הקרקע אליו, ואם הקרקע מרוצפת יש להקל ולומר שאין חשש, ומ"מ המחמיר תבוא עליו ברכה.

ד **הנה** למי שקשה לישב על הארץ, אפשר להקל לישב על ספסל נמוך (משנ"ב סימן תקנט ס"ק יא), ושיעור ספסל נמוך, י"א דהכוונה על נסר פחות מטפח, כמש"כ בבן איש חי (ש"א פר' דברים אות כ, לענין סעודה מפסקת). וי"א שמותר לישב על גבי נסר של עץ גבוה טפח, כמש"כ בספר אדני פז (דף כו:) והביאו הגר"ח פלאג'י בספרו רוח חיים (סימן תקנב סק"ג).

והטעם שהתירו עד טפח, הוא מחמת שאז חשיב עדיין כיושב על הקרקע, וכמבואר במס' כלים (פכ"ב מ"ג) וברע"ב (שם) דרק אם גבוה טפח חשיב שלא יושב על קרקע. עיין שם.

ה **כ"ד** מרן מלכא הרב עובדיה יוסף זצוק"ל בקובץ קול סיני (מנחם אב תשכ"ב) דיש להקל לכל אדם לישב על ספסל גבוה עד טפח, ולזקן ותשוש כח התיר לשבת על שרפרף או כרים וכסתות עד שלושה טפחים. וכן העלה בחזונו (עמוד עדר הערה יב) דהעיקר שיש להקל עד ג"ט.

וכן היקל בילקוט הגרשוני (סק"א) דמותר לישב על ספסל עד ג' טפחים. והטעם הוא דהאי חומרא לישב על גבי קרקע ילפינן לה מהירושלמי (ברכות פ"ג ה"א דף כב: מוע"ק פ"ג ה"ו דף טז:) וכן הביא בפירוש רבינו חננאל (מוע"ק דף כא.) דאיתא ללמוד דין כפיית המיטה מהפסוק (איוב ב) וישבו איתו לארץ – על הארץ אין כתיב כאן אלא וישב איתו לארץ, היינו דבר שהוא סמוך לארץ, מיכן שהיו ישנין על מטות כפויות (או כפופות). וסמוך היינו ג' טפחים, וכמבואר ביומא (דף יא:) דכל פחות מג' טפחים ארעא סמיכתא היא.

וכ"כ בערוך השולחן (סימן שפז ס"ג) דיש ראיה מהירושלמי הנ"ל דאפשר לשבת עד ג"ט דוקא, דעד ג"ט הוי כיושב על הקרקע. וכ"כ במעורר ישנים (עמוד קכא). וכ"כ בדעת תורה (יו"ד סימן שפז ס"ב) להתיר בפחות מג"ט לענין אבל. וכ"כ במשמרת שלום (יו"ד הל' שמחות סימן י סקמ"ז) ובטעמי המנהגים (סימן תתרסד).

ו **י"א** שמותר לישב על ספסל גבוה ג' טפחים ואף יותר, והעיקר שיהיה שונה מכסא רגיל, כמובא כן בשם החזו"א (קרא עלי מועד פ"ח ס"ק כג, אורחות רבינו ח"ב בנדמ"ח עמוד קעא אות יד, תורת המועדים סימן תקנט סק"ג) וכן דעת הגרש"ז אויערבך (הליכות שלמה בין המצרים פרק

ומי שקשה לו ביותר יכול לשבת על כסא כרגיל[ז]. ובכל אופן אין לישב על כסא בילויים אף שהוא נמוך[ח]. מדריגות שלפי ארון הקודש דינם כקרקע[ט].

◆ באר מים חיים ◆

טו אורחות הלכה הערה 25) דהעיקר שיהיה נמוך מהרגיל. וכ״ד הגרי״ש אלישיב (הל׳ ומנהגי בין המצרים עמוד קעג, אשרי האיש פרק עא אות טו) שכיון שאין זה מעיקר הדין אלא מנהג אפשר להקל בזה, והעיקר שיהיה ניכר שהוא קטן וסמוך לארץ.

וכן נהג הגרי״י קניבסקי, כמובא באורחות רבינו (שם) שלא היה מדקדק על גובה הכסא הקטן שיהיה פחות מג״ט, ופ״א ישב על ספסל הפוך, ופ״א ישב על כסא קטן שהיה בדיוק 30 ס״מ גובה (והיינו ג״ט בדיוק לשיטת החזו״א, וקצת פחות מד״ט להגר״ח נאה), וישב על זה בקינות ולא דקדק בגובה (שיהיה פחות מג״ט).

ושו״מ בחידושי הרמב״ן (מוע״ק דף כז. ד״ה דרגש) שכתב וז״ל: באבל (פרק יא) תניא כופה אדם את מיטתו על גבי שני ספסלים או ע״ג ד׳ אבנים ונותן אפילו ארבעה וחמישה מלמעלה, ואפילו גבוה מן הארץ ג׳ אצבעות (נ״א ד׳ טפחים) עליה הוא נותן, ובלבד שיהיה רגליו זקופות מלמעלן וכו׳. עיין שם. והנה לפי הגירסא ד׳ טפחים ודאי חזינן דאין קפידא דוקא על טפח, והעיקר שיהיה שונה מכסא רגיל.

וכן ראיתי בקרא עלי מועד (פ״ח הע׳ כג) שהגר״ח קניבסקי זצוק״ל ציין למס׳ שמחות (פי״א) שאפילו גבוה מד׳ טפחים מותר.

[ז] **זקן** או חולה שקשה להם לישב אף על ספסל נמוך, מבואר בערוך השולחן (יו״ד סימן שפז ס״ג) לענין דיני אבל, שמי שבריאותו חלשה או אשה מעוברת, יכולים לשבת על מקום גבוה.

[ח] **כן** העיר לנכון מו״ר הגר״י טשזנר שליט״א בשערי נחמה (עמוד פה אות יב) דבכל אופן אין לשבת על כסא נוח נמוך של בילויים, וכל שכן שלא להביא דבר כזה לבית הכנסת, ובפרט אם הוא בצבע רועש, שאין זה מתאים כלל, לא לכבוד בית הכנסת ולא לאבילות היום. ע״כ.

[ט] **מדריגות** שלפני ארון הקודש, נחשבות כקרקע, וכמבואר במנהגי מהרי״ל (ליקוטים אות פ) וז״ל: היה מקפיד על המניחין ספרים על המדריגה שעולין בה על המגדל בבית הכנסת דגם העליונה מחשב כהניח על גבי קרקע. עכ״ל. וכ״פ ברמ״א (יו״ד סימן רפב ס״ז) ובכנה״ג (הגה״ט יו״ד סימן רפב אות כא). וכמו שפירש שם הגר״א בביאורו (שם ס״ק יט) שהיינו משום שהמדריגות נחשבות כארץ כיון שהולכים עליהן. ע״כ. וכיון שכן הוא, מותר לישב עליהם בתשעה באב אפילו שגבוהים, כיון שחשיב כקרקע, וכמש״כ המקור חיים (לחוות יאיר, סימן מג סוף ס״א) דלכן יש להתיר לזקן ובעל בשר לישב על המדריגות שלפני ארון הקודש בתשעה באב, ואפילו לכל אחד אין איסור, רק דמהרי״ל היה נזהר בזה בתשעה באב וישב על הארץ ממש (עיין להלן). עיין שם. וכ״כ הגר״ש דבילצקי (זה השולחן פרק א) עיין שם.

י״א דבתשעה באב צריכין לשנות ולישב במקום אחר בביהכ״נ כאבלים שמשנין מקומם, אך דין זה מתקיים כאשר אנו יושבים על הקרקע, דזה ג״כ חשוב כשינוי מקום׳.

◆ באר מים חיים ◆

אולם עיין במנהגי מהרי״ל (הל׳ תשעה באב אות כא) דיש גירסא וז״ל: מהר״י סג״ל ישב להדיא על הרצפה ולא על גבי המעלה דלפני תיבה, ונותן הספר על המעלה. ע״כ. מבואר דאדרבא המעלה שלפני התיבה אין לה דין של קרקע, דמהרי״ל לא היה יושב עליה, וגם היה מניח הספר על גבי המעלה. ונמצא סתירה בדברי המהרי״ל.

וי״ל בס״ד, דשאני תשעה באב שמבואר בטור (סימן תקנט) דיש מניחין את תיק הספר על גבי הקרקע ואומר נפלה עטרת ראשינו. וכן מובא בראשונים. ובב״י (שם) העתיק דיש מניחין את התורה על הקרקע כאבילות שחורה. וכ״כ בחידושי הגהות (סק״א) דבמ״ס איתא שמניחין את הס״ת ממש לארץ. ולכן הניח את הספר על המדריגה. ולענין מה שהחמיר על עצמו לישב על הרצפה, י״ל דהחמיר על עצמו יותר, וגם שרצה להניח הספר על המדריגה. ודוק.

כ״כ בתוספות (תענית דף ל. ד״ה ואע״ג דקאמר) וז״ל: וצריך לשנות מקומו שהוא רגיל לאכול בו, כמו שהיה מנהגו של רבי יהודא בר׳ אילעאי שישב ואכל ערב תשעה באב בין תנור לכיריים, מקום שהיה מנוול. עכ״ל. הרי מבואר מדברי התוס׳ דיש לשנות המקום בערב תשעה באב, ולכאורה מוכח דגם אם יושב על הקרקע יש ענין לשנות את מקומו, ומה שיושב על הקרקע אינו נחשב שינוי מקום, דהא בסעודה מפסקת יש לישב על הקרקע, ואם נאמר דישיבה על הקרקע מהני לשינוי מקום, א״כ מדוע ר׳ יהודא בר׳ אילעאי היה משנה מקומו, והא כבר בין כך היה יושב על הקרקע מדין סעודה מפסקת.

אולם יש לדחות, דלכאורה יל״ע בדברי התוס׳ דאיך למד מריב״א שיש לשנות המקום מעיקר הדין, והא בגמרא מוכח דהוי רק מידת חסידות דריב״א, ולא הנהגה מתאימה לכולם, דהא הגמ׳ הביאה את זה שדוקא ריב״א עשה ולא אחר.

אלא י״ל בס״ד, דאה״נ התוס׳ לא יליף מריב״א שמי שיושב על הקרקע יש לו לשנות מקומו, דזה הוי רק מידת חסידות, אלא יליף הכי, דכמו שראינו בריב״א ששינה מקומו, ממילא י״ל דמי שאינו יושב על הקרקע מאיזה סיבה כגון שאינו יכול וכדו׳, עכ״פ יש לו לשנות מקומו, דאי יושב על הקרקע הוי שינוי מקום, אך אם אינו יושב על הקרקע, צריך לשנות מקומו מעיקר הדין. ודוק.

ושו״ר במטה יהודא (סימן תקנב סק״ה) שכתב ג״כ לבאר בדרך זו, דהראיה של התוס׳ ממנהגו של ריב״א דיש לשנות מקומו, היינו דאם ראינו מנהגו של ריב״א שהיה מחמיר כ״כ, אנן בעי לן שינוי מקום מיהא מן הדין, אלא שריב״א החמיר על עצמו גם לישב על

◆ באר מים חיים ◆

הקרקע וגם שינה מקומו, ולפי״ז אם משנה מקומו אי״צ לישב על גבי קרקע, דבהכי מינכר שהוא סעודה עניה ושפילה. ע״כ.

ועיין בדברי המהריק״ש בערך לחם (סימן תקנב ס״ז) שכתב על דברי השו״ע שצריך לישב על גבי הקרקע, וז״ל: צריך לשנות מקום שהוא רגיל לאכול בו, תוספות תענית (דף ל. ד״ה ואף על גב). עכ״ל.

ובמועד לכל חי (סימן י אות לה) כתב וז״ל: ובספר ערך לחם כתב דאם אינו יכול לישב על גבי קרקע, הא מיהא ישנה מקומו. עכ״ל. ולכאורה מדוע שינה מדברי המהריק״ש שלא הזכיר מענין מי שאינו יכול לישב על הקרקע, אלא כתב בסתמא בשם התוס׳ שיש לשנות מקומו. וזה הערה חזקה.

אלא מוכח כדברי הנ״ל בס״ד, דהמועד לכל חי היה קשה לו הקושיא הנ״ל על התוס׳, וממילא יישב שדברי התוס׳ מיירי דוקא באופן שאינו יכול לישב על הקרקע, דבכל אופן יש לו לשנות מקומו. ועכ״פ אם יושב על הקרקע אי״צ לשנות מקומו, משום שזה גופא חשיב שינוי מקום. (אך בגוף דברי הערך לחם לא ידעתי להלום הדברים, דהא כתב זאת על דברי השו״ע שכתב שיש לישב על גבי קרקע, ועל זה כתב דיש לשנות המקום, ואי כשיושב על גבי הקרקע מקיים הדין של שינוי מקום, א״כ מה הערך לחם בא להוסיף, ואולי כוונתו לפרש הדין שיושבין על גבי קרקע שהוא ג״כ מדין שינוי מקום, ונפק״מ למי שלא יכול לישב על גבי קרקע. ודוק).

וכן יש להוכיח מדברי הבית יוסף (סימן תקנב) שכתב וז״ל: כתבו הגהות מיימון, ודומה כמי שמתו מוטל לפניו, לכך נהגו לישב על גבי קרקע בסעודה המפסקת, וכן כתבו התוספות (ל. ד״ה ואף על גב) צריך לשנות מקומו שהוא רגיל לאכול, כמו שהיה מנהג רבי יהודה בר אלעאי שישב ואכל ערב תשעה באב בין תנור וכיריים, מקום שהיה מנוול. עכ״ד. מוכח מדברי הב״י דענין שינוי המקום שכתב התוס׳ הוא כענין הדין שכתב בהג״מ שצריכין לישב על גבי קרקע.

וכן מוכח מדברי הרעק״א (בהגהותיו כאן) על מש״כ השו״ע שצריכין לישב על גבי קרקע, וז״ל: וכתב מוהרק״ש וז״ל: וצריך לשנות מקום שהוא רגיל לאכול בו (תוס׳ תענית דף ל.). ועיין לבוש (סימן תקנט סא) ודו״ק. עכ״ל הרעק״א.

ועיינתי בלבוש (סימן תקנט ס״א) וכתב בזה״ל: ועומד ש״ץ ומתפלל ערבית, והקהל מתפללין ברכת ערבית על הקרקע בנחת ודרך בכי כאבלים, ואין צריכים לשנות מקומם כאבלים, כי ישיבת הקרקע היא עצמה השינוי. עכ״ל. הרי שהרעק״א הבין דדברי הערך לחם הנ״ל שצריכין לשנות המקום אנו מקיימין ע״י שאנו יושבין על הקרקע, וכמו שציין ללבוש וכנ״ל.

והנה בליל תשעה באב ממעטין באורה"א.

◆ באר מים חיים ◆

ועיין בדברי הרמ"א (סימן תקנט ס"ד) שכתב דאין צריך לשנות מקומו בתשעה באב. וביאר במשנ"ב (שם סקכ"א) שדיינו במה שאנו מראין סימני אבילות במה שאנו יורדין מהספסלין ויושבין על הארץ. עכ"ד. הרי מבואר דאין צריכין לשנות המקום בתשעה באב, ודיינו במה שאנו מראין סימני אבילות במה שיושבין על הארץ, והיינו דבזה אנו מקיימין ג"כ דין שינוי מקום. (אך באמת יתכן דהמשנ"ב ס"ל דכלל אין דין שינוי מקום, ואנו רק צריכים להראות סימני אבילות, ודוק).

ואיתא במסכתות קטנות (מס' סופרים פי"ח ה"ט) וז"ל: ויש שמשנין את מקומן, ויש שיורדין מספסליהן למטה, וכולם מתפלשין באפר. ע"כ. וכן הובא בטור (סימן תקנט). ומשמע דבאמת יש בזה ב' מנהגים, דיש משנים מקומם, ויש שיושבין על הארץ, ושניהם מקיימין דין שינוי המקום.

וכתב הרמב"ן בתורת האדם (שער האבל ענין אבלות ישנה אות קט) דמקום שנוהגין לשנות את מקומם, היינו שעושין אותו כשבת שניה של אבילות, ומקום שיורדין מספסליהם עושים אותו כשבת ראשונה, וכן נהגו עכשיו, שיושבין על הארץ ואין משנים מקומם, שאילו מן הדין אין לנו בגמרא שינוי מקום וישיבת קרקע בתשעה באב כלל, קל וחומר מכפיית המטה. ע"כ. וכן הביא בביאור הגר"א (סימן תקנט סקט"ו).

יא **בליל** תשעה באב ממעטים באורה, ואין מדליקין נרות בלילה, כי אם נר אחד לומר לאורו קינות וקריאת מגילת איכה, כמבואר בשו"ע (סימן תקנט ס"ג) ובמטה משה (סימן תשכד). והיינו משום דכתיב (איכה ג) במחשכים הושיבני כמתי עולם (משנ"ב שם ס"ק יד) וכ"ה בשו"ת מהר"ם מרוטנבורק (קוק, ח"ג סימן סג) וכ"כ המרדכי (מוע"ק הל' תשעה באב סימן תתצה) ובראב"ש (תענית פ"ד סימן לז) ובהגהות מיימוני (פ"ה מהל' תענית הי"א אות א).

וברבינו ירוחם (תולדות אדם וחוה נתיב יח ח"ב דף קסד:) איתא דמכבין נרות ולא מדליקין כי אם לקרות איכה וקינות.

ואיתא בפסיקתא דרב כהנא (פיסקא טו איכה אות ג) וז"ל: בר קפרא פתח (ישעיה כב) ויקרא ה' אלהים צבאות ביום ההוא לבכי ולמספד ולקרחה ולחגור שק, אמר הקב"ה למלאכי השרת מלך בשר ודם וכו', ועוד שאל להם מלך בשר ודם אבל מה הוא עושה? אמרו לו מכבה את הפנסים, אמר להם אף אני עושה כן (יואל ד) שמש וירח קדרו וגו'. ע"כ.

וכן מבואר במדרש (איכ"ר פר' ג אות י) וז"ל: ישב בדד וידום (איכה ג), אמר רבי שמואל בר נחמן קרא הקב"ה למלאכי השרת ואמר להם, מלך בשר ודם אבל מהו עושה? אמרו לו לובש שחורים ומכסה את ראשו בשק, אמר אף אני עושה כן, הה"ד (ישעיה נ) אלביש שמים

מלבד מה שצריך החזן לקריאת איכה וקינות, ובמקום שכולם קורין איכה וקינות מותר להדליק בכדי הצורך שכולם יוכלו לקרות'ב.

◆ באר מים חיים ◆

קדרות ושק אשים כסותם, ועוד שאל להם, מלך בשר ודם אבל מהו עושה? אמרו לו מכבה את הפנסין, אמר להם אף אני עושה כן, הה"ד (יואל ב) שמש וירח קדרו וכוכבים אספו נגהם. ע"כ. וכ"ה באורחות חיים (הל' תשעה באב אות יז) ובכל בו (סימן סב) ובמהרי"ל (הל' תשעה באב אות טו).

ואיתא בזוהר (פר' עקב דף ערב:) וז"ל: אחר שחטאו ישראל ונחרב ביהמ"ק, נאמר בשכינה האם הקדושה (איכה א) איכה ישבה בדד העיר רבתי עם הייתה כאלמנה, ומכבים בליל תשעה באב אורות ונרות, ועושים הספד ויושבים כמו אבלים, להשתתף בצער השכינה, משום שהם גרמו לה כל אותו השבר. ע"כ.

וכתב רבינו דוד אבודרהם (הל' תשעה באב) וז"ל: והטעם שאין מדליקין נרות בבית הכנסת, כדאיתא באיכה רבתי, שאמר הקב"ה למלאכי השרת בשעת חורבן הבית, מלך בשר ודם כשהוא אבל מה דרכו לעשות? אמרו לו מכבה את הפנסין. אמר להם אף אני אעשה כן, שנאמר (יואל ד) שמש וירח קדרו. ופירוש פנסין כלים שנותנין בהם הנרות, מפני הרוח שלא יכבו שקורין להם עששיות, וכן תרגומו (ישעיה כד) באורים כבדו ה' – בפנסיא. עכ"ל.

וכתב בספר סדר היום (סדר תשעה באב) וז"ל: וכל מה שאפשר למעט בנרות ימעטו, כי ריבוי הנרות משמח את הלב, אלא כיצד יעשה ידליק כל אחד נרו ויועיל לו ולאחרים סביביו, וכן יעשה אחר רחוק ממנו עד שימצא בכל ביהכ"נ ג' ד' נרות בצמצום, ובהכרח כדי שיקראו כולם המגילה, ואחר שיקראו המגילה יכבו כל הנרות וישאר אחד כדי שיראו מה שיעשו. עכ"ל.

וכתב בסידור יעב"ץ (שער הדלק דלת ב חלון א אות ב) דמדליקין נר אחד לפני התיבה, ועוד נר אחד שאם יכבה ידליקוהו ממנו, ועכשיו נפסדו נתקלקלו כל המנהגים הראויים, מרבין בנרות לפני כל אחד כאילו הוא יום טוב. ע"כ.

'ב **הנוהגים** לקרות הקינות ואיכה כל אחד ביחד עם הש"צ, מותר להדליק כל אחד נר לעצמו, בשעה שקורין הקינות ואיכה, ולא אמרו להדליק נר אחד רק בתחילת הלילה, כמש"כ בשיירי כנה"ג (סימן תקנט בהגהת הטור סק"א) וכ"ה בסדר היום (הנ"ל) וכ"כ הט"ז (סק"ה) עיין שם. וכ"כ המג"א (סק"ד) והא"ר (סק"ג). וכן נראה בדברי המשנ"ב (שם) והכה"ח סופר (ס"ק כו). וכ"כ בשולחן גבוה (סק"ה) דמותר להדליק נרות כמה שצריך, רק שממעטין שלא יהיה יותר מהנצרך. ע"כ. ועיין ריטב"א (פסחים דף נג:).

וגם בשחרית יש למעט באורה"ג. ובימינו שמשתמשים באור החשמל, יש ג"כ למעט ככל האפשר"ד.

◆ באר מים חיים ◆

וכתב ר' דוד אבודרהם (סדר ליל תשעה באב) וז"ל: ואין מדליקין נרות רק נר אחד לומר לאורו איכה, וכשיגיע לנפלה עטרת ראשנו (איכא ה טז) מכבה אותו. עכ"ל.

וכתב בלקט יושר (עמוד קיב) וז"ל: בבית הכנסת שלו היה מדליק נר אחד של שמן כל זמן התפילה בליל תשעה באב, ולעצמו לקח שתי נרות של שעוה הגדילים יחד, כשאמר איכה וקינות, לשנה האחרת ציוה לכבה הנר של שמן כשהתחיל איכה. עכ"ל.

וכתב רי"ץ גיאות במאה שערים (הלכות תשעה באב עמוד ל) וז"ל: מקום שנהגו להדליק נרות בתשעה באב מדליקין, מקום שנהגו שלא להדליק אין מדליקין (פסחים דף נג:), אמר מר רב האיי ובמקומינו שנהגו שלא להדליק אין מדליקין. עכ"ל.

וכתב בכל בו (סימן סב) וז"ל: ויש מקומות חלוקין בקריאתו, כי יש מקומות שקורין אותו כל הקהל, ויש מקומות שאין קורין אותו כי אם החזן לבד וכל הציבור שותקין ומכבין כל הנרות, ואצלנו מנהג לקרוא כל אחד ואחד, ואחרי כן מכבין כל הנרות, ואחר כך פותח שליח צבור קינות לעגם הנפשות ולשבר הלבבות. עכ"ל.

ג **גם** בשחרית אין מדליקין נרות, ולמנחה מדליקין, כמש"כ במנהגי מהרי"ל (הלכות תשעה באב אות כו) וכ"כ באליה רבה (ס"ק יב) ובפמ"ג (א"א סק"ג) ובמשנ"ב (ס"ק טו) ובכה"ח סופר (ס"ק כז). ואם יש ברית מילה בביהכ"נ, אזי מדליקין נרות בשעה שמביאין התינוק למול, כמבואר בהנ"ל.

ד **בימינו** שמשתמשים באור החשמל, אם אפשר בנרות של שעוה שיוכל כל אחד לקרות לאור הנר שלפניו הרי זה טוב, ואם אי אפשר להדליק נרות של שעוה יכולים להשתמש לאור החשמל, ובלבד שימעט בהדלקת נרות של חשמל ככל מה דאפשר, וכן המנהג כשאין נרות של שעוה, משתמשים באור החשמל בצמצום כאילו יושבים בחושך, וה' יאיר חשכנו וכימי קדם ינחנו באורו. (שו"ת דברי חכמים חאו"ח סימן צ).

ובחזו"ע (ארבע תעניות עמוד שנה עמודה א) כתב, דבימינו שמשתמשים לאור החשמל, ידליקו החשמל וימעטו מעט ממה שרגילים להדליק כל השנה.

וכתב מו"ר הגר"י טשזנר שליט"א בשערי נחמה (עמוד פז אות יט) דבזמנינו שיש לנו נורות חשמל, ועד לאחרונה נהגו לכבות את כל התאורה בבית הכנסת, וכל אחד לקח נר שעוה לקריאת איכה ואמירת הקינות בלילה, ועי"ז היה חשוך בבית הכנסת, ולאחרונה בהרבה בתי כנסיות הפסיקו לנהוג כן, מטעמי בטיחות, כי הילדים משחקים בנרות, ועוד שטפטוף

וי״א דגם בביתו יש ענין למעט באור, ויש שאמרו שאין צורך[יט]. נוהגים להסיר הפרוכת מעל ארון הקודש בתשעה באב[כ].

◆ באר מים חיים ◆

השעוה מלכלך את בית הכנסת אלא מדליקים רק חלק מהתאורה, אמנם עפ״ר נשאר עדיין הרבה אור, כי הרי יש מפסק אחד לכמה נורות, ואם רוצים להדליק נורה אחת נדלקות עמה עוד כמה נורות, ולא מרגישים את ה״במחשכים הושיבני״.

והיה ראוי שגבאי בית הכנסת יסדרו מראש תאורה מתאימה לליל תשעה באב, כגון להוציא מבתי המנורה את הנורות המיותרות, או להביא חוט חשמל נוסף ולחבר בו נורה, ולהדליק רק אותה, או להשתמש רק בתאורת החירום וכדו׳, אבל עפ״ר יש בזה טירחה ולא עושים כן, אבל היה כדאי להזהר בזה, וכמו שאר עניני בית הכנסת שטורחים בהם הגבאים למרות שמדובר רק עבור יום אחד. עכ״ד.

[יט] **עיין** בחידושי הריטב״א לפסחים (דף נג:) שכתב דהענין של מיעוט האורה הוא דוקא בביהכ״נ ובביהמ״ד, וז״ל: דכדאי הוא בית אלקינו למנוע עליו הדלקת נרות מביהכ״נ ומביהמ״ד יותר ויותר מן הבתים. עכ״ל.

ועיין הובא בספר שלמי מועד (פרק צא עמוד תצ) דאף דבפשטות המדרש יש למעט דוקא בבית הכנסת שהוא מקדש מעט, מ״מ מטעם במחשכים הושיבני יש נוהגים שלא להרבות האורה אף בבית, רק מעט לפי הצורך, וכן בבית מרן הגרש״ז אויערבך הקפידו שלא להדליק את כל האורות רק מעט לפי הצורך. ע״כ. וכ״ד הגר״ח קניבסקי (תורת המועדים סימן תקנט סקי״ז) דגם בבית צריך למעט באור.

וכתב מו״ר הגר״י טשזנר שליט״א בשערי נחמה (עמוד פז כא-ב) דיש הנוהגים למעט האור רק בבית הכנסת, אבל בביתם מדליקים האור כרגיל, ע״פ המבואר ברא״ש סוף תענית ובהג״מ פ״ה מתענית, שהמנהג הוא בבית הכנסת דוקא, וע״פ המד״ר איכה הנ״ל, שאמר הקב״ה למלאכי השרת מלך בשר דם כשהוא אבל מכבה הפנסים, אף אני עושה כן, והיינו רק במקדש מעט שהוא בית ה׳, אבל יש הנוהגים למעט האור אף בביתם, מטעם ״במחשכים הושיבני״.

וכן הביא בשם הגרי״ש אלישיב שבביתו לא נהג להמעיט באורה בליל תשעה באב. ע״כ.

[כ] **נוהגים** להסיר הפרוכת מעל ארון הקודש בתשעה באב, מפני שנאמר באיכה (ב) עשה ה׳ אשר זמם ביצע אמרתו, ואמרו באיכ״ר (פר׳ א אות א) בזע פרפוריה, היינו שכביכול קרע בגדיו. ומנהג זה הובא בספר המנהגים לרבינו אייזיק טירנא (עמוד פב) וכ״כ הרמ״א בדרכי משה (סימן תקנט סק״א) ובשו״ע (שם ס״ב).

יש להתפלל תפילת ערבית בנחת ודרך בכי כאבלים[יז]. כוונות מיוחדות יש בשם הוי"ה לתשעה באב בערבית ובשחרית[יח]. יש שנוהגים לקרות פרשת האזינו קודם תפילת

◆ באר מים חיים ◆

וביאר טעם נאה לזה בספר אוצר מנהגי ישורון (הביאו מו"ר בשערי נחמה עמד פב הערה טל) שהוא משום כבוד השכינה, כי בית ה' נשרף ואין עולה או זבח, ופסקה הנבואה ורוה"ק מעם ה', ואומה הישראלית ניתנה לדבר ולחרב ולשבי ולביזה, ועוד היום הם בין האומות בחרפה ובבוז. וד"ל.

וכשגידר טיטוס הרשע את הפרוכת ויצא ממנה דם, קסבר הרג את עצמו, כמבואר בגיטין (דף נו:). ופירש"י (שם) דהוא כינוי כלפי מעלה. וכן איתא בויק"ר (פר' כב אות ג) וז"ל: טיטוס הרשע נכנס לבית קודש הקדשים וחרבו שלופה בידו וגידר את הפרוכת, ונטל שתי זונות והציע ספר תורה תחתיהן ובעלן על גבי המזבח, ויצאה חרבו מלאה דם, מאן דאמר מדם הקרבנות, ומאן דאמר מן דם פר ושעיר של יום הכיפורים, התחיל מחרף ומגדף כלפי מעלה, אמר לא דמי ההוא דעביד קרבא עם מלכא במדבר ונצח ליה, להההוא דעביד קרבא עם מלכא בגו פלטין דידיה ונצח ליה. ע"כ. וכ"ה בב"ר (פר' י אות ז) ועוד בויק"ר (פר' כ אות ה) ובבמדב"ר (פר' יח אות כב) ובקה"ר (פר' ה אות נ) ובמדרש תנחומא (סדר חוקת אות א).

ואיתא בשל"ה (מס' תענית פרק תורה אור בראשיתו) ראה העלבון מהחילול ה', כשגידר טיטוס בפרוכת ויצא ממנו דם קסבר כו'.

ואף שלפי האמת היה דבר טבעי, כי הכהן גדול היה מזה ביוה"כ בקודש הקודשים ז' הזאות אחד למעלה וז' למטה, ותנן אם נגעו הדמים בפרוכת נגעו, ולא ימלט שבהמשך השנים כמה פעמים נגעו, והדם נבלע בפרוכת, ככמה ענינים במקדש שהיו נבלעים במקומן, ועתה כשנתחללה קדושת הפרוכת ונסתלקה תוקף הקדוש ממנה, אז יצאו אלו הדמים בטבע, ומ"מ היה בזה חילול ה' לעיני הרואים, וכמו שהיה סובר הרשע שהרג את עצמו.

והנה לזכרון חילול ה' שנסתעף עי"ז, אנו מסירין את הפרוכת. עכתו"ד.

ויש שנהגו להפוך את הפרוכת מבית לחוץ, וכמבואר בשיירי כנה"ג (הגה"ט סק"ח) שכן הוא מנהג קושטא. וכ"כ ביפה ללב (ח"ג קונ"א סק"א).

[יז] **יש** להתפלל תפילת ערבית בנחת ודרך בכי כאבלים, כמש"כ רבינו הרמ"א בהגהת שו"ע (סימן תקנט ס"א) וז"ל: ומתפללים בנחת ודרך בכי כאבלים. עכ"ל.

[יח] **כתב** בפרי עץ חיים (שער חג השבועות פ"א) וז"ל: מהחברים, בתשעה באב יכוין ערבית ושחרית כל הויה בשבא (כזה: יְהֹוָה) כי אז הגבורות שולטין. עכ"ד.

ערבית[יט]. לענין קדיש תתקבל אחר תפילת ערבית, ואחר קריאת איכה, נפל בזה מחלוקת בין הראשונים, וגם באחרונים כתבו שזה תלוי במנהג, לכן כל אחד יחזיק במנהגו הטוב[כ].

◆ באר מים חיים ◆

[יט] **נהגו** אחינו הספרדים לקרות פר׳ האזינו קודם תפילת ערבית, והזכיר מנהג זה בשו״ת זבחי צדק (ח״ג סימן כב).

[כ] **אחר** תפילת ערבית אומרים קדיש תתקבל, כמבואר בטור (סימן תקנט) וכ״כ בהגהות אשר״י (מס׳ תענית סימן לח) ובמרדכי (תענית רמז תרלה) ובאור זרוע (סימן תטז) ובראבי״ה (סימן תתצ) ובפרדס (סימן קנה) ובמעשה הגאונים (ריש עמוד לה) וברוקח (סימן שיא) ובאבודרהם (סדר תפילות תשעה באב) וכ״ה בספר המנהגים (מהר״א טירנא עמוד פא) וכ״כ בלקט יושר (עמוד קיב) וכן מנהג האשכנזים כמבואר במשנ״ב (סימן תקנט סק״ד) וכ״כ ביפה ללב (ח״ב סק״ח, ושם בקונ״א סק״א) וכ״כ הכה״ח (סק״ט). וכן הסיק במאמר מרדכי (סק״א) דהכי שפיר טפי.

וכ״כ הבית יוסף (שם) שאחר תפילת ערבית אומרים קדיש תתקבל, ואחר איכה אומרים קדיש ללא תתקבל, משום שנאמר (איכה ג) שתם תפילתי. וכ״ה במטה יהודא (סק״ב).

וכן מנהג התימנים, כמבואר בשתילי זיתים (סק״ג).

וכ״כ הגהות מיימוני (מנהגי תשעה באב שבסוף הלכות תעניות) שקודם שקרא איכה יאמר תתקבל, ואחר שקרא איכה לא יאמר תתקבל, דכיון שקרא באיכה שתם תפילתי לא שייך לומר תתקבל. וכן איתא בספר מנהגי מהר״א קלויזנר (סימן קלה) וכ״פ בדרך החיים (סימן קלד סק״ב) ובלבוש (סימן תקנט ס״ב) וכ״פ בליקוטי מהרי״ח (ח״ג דף נב:).

ומנהג הספרדים שלא לומר קדיש תתקבל בליל תשעה באב, וכן הביא ידידי ר׳ יעקב הכהן בשרשי הים (פרק יט אות ו) בשם הרב גאולי כהונה (מערכת ת׳ אות ה).

ואמנם באורחות חיים (הל׳ תשעה באב אות יז) כתב דאחר תפילת ערבית אומרים קדיש זוטא, ואח״כ יושבים על הארץ בדאגה ושממון ואומרים איכה בבכי ונהי גדול, ואחר ואתה קדוש אומרים קדיש שלם. וכ״ה בכל בו (סימן סב) ובשיבולי הלקט (סימן רסז) ובתניא רבתי (סימן נט) ובספר הפרנס (סימן רעו).

וכן דעת ר׳ יעקב מוצפי (שו״ת תפארת יעקב סימן רכג) דמנהג הספרדים לומר ח״ק אחרי שמו״ע דתפילת ערבית, ואחרי הקינות אומרים קדיש תתקבל.

ובמנהגי מהרי״ל (הל׳ תשעה באב אות כ) מבואר דאין לומר אחרי הקינות תתקבל. וכ״כ במנהגי הרב זלמן יענט (חודש אב) ובספר המנהגים קלויזנר (סימן קלה, לקצת גירסאות) ובספר

◆ באר מים חיים ◆

מנהגים דבי מהר״ם (דין תשעה באב). והטעם משום דכתיב (איכה ג) שתם תפילתי, וכ״כ (שם) סכות בענן לך מעבור תפילה. וכ״כ בספר המנהגים (חילדיק, מנהגי תשעה באב) וכ״כ בסדר **טרוייש** (פ״ג עמוד 7).

וכתב בערך לחם (סימן תקנט) דיש מקומות שאומרים תתקבל, ויש מקומות שדולגין תתקבל בלילה, ובשחרית אומרים אותו אחר שסיימו הקינות. ע״כ. וע״ע מש״כ בזה באורך הרב ביד דוד (סימן שלח).

ואיתא בשו״ת מהר״ם שיק (חיו״ד סימן שע) דמה שבתשעה באב לא אמרינן תתקבל אינה הלכה פסוקה, דבאבודרהם איתא דאומרים תתקבל, אבל מנהג כל העולם כמנהגינו דאין אומרים תתקבל, וכתב הטעם משום דכתיב שתם תפילתי, והדבר קשה להבין וכי משום דכתיב שתם תפילתי לא נתפלל כלל, והרי אנו מתפללין כל התפילות כמו שאר הימים, ומבקשים מאת השם כל צרכינו אפילו בתשעה באב, ועוד שאנו אומרים יהיו לרצון אמרי פי, ומה בין יהיו לרצון אמרי פי לתתקבל צלותהון, ורש״י באיכה פירוש שתם תפילתי דנסתמו חלוני הרקיע, וא״כ אפשר דאין הלשון מדוייק כ״כ במה שאומרים תתקבל צלותהון, והיה ראוי לנו להתפלל שיפתח לנו שערי השמים לשמוע תפילתינו, וצ״ע.

וכתב לבאר בזה על פי מאי שכתב בדגו״מ (או״ח סימן תקנט) על הא דהמנהג דאין אומרים או״א בתשעה באב, והקשה הדגו״מ, דכיון דאם עלה לא ירד, ראוי לן לומר ברכת או״א שהוא ברכת כהנים, ובסוף דבריו הוא מיישב משום דהוי כשאילת שלום, ובתשעה באב אין שואלין בשלום חבירו.

ועדיין צריך ביאור, הא אנו אומרים עושה שלום וכו׳ הוא יעשה שלום עלינו ועל כל ישראל גם בתשעה באב, וצריך לומר כיון דמבקש זה גם על עצמו ולעולם יכלול אדם תפילתו לתפילת שלום אין זה כשאילת שלום, רק כדורש בטובת חבירו ובברכת חבירו, ובעיקרים (מאמר ד) ביאר, דכל ענין ברכה הוא מורכב מתפילה וברכה.

וא״כ אפשר לומר דכוונת המנהגים הוא כך, דוודאי אם לא נכתב שתם תפילתי, והיה תפילה להקב״ה על ישראל, אפשר שהיה מותר, אבל כאן דכתיב שתם תפילתי אינו נראה כתפילה, אלא כדרישת כלל ישראל, שהשי״ת יקבל תפילת כלל ישראל, וגם הוא כולל עצמו עמהם, ולכך גם תתקבל הוי כדרישת ובקשת שלום, ולכך אין אומרים אותו בתשעה באב. עיין שם.

ויש שאין אומרים קדיש כלל, כמבואר בשיבולי הלקט (סימן רסז) בשם יש נוהגין. וכן משמעות מחזור ויטרי (גולדשמידט, עמוד תרח) שכתב דלאחר תפילת ערבית קורא ש״צ איכה וכו׳, ולא הזכיר אמירת הקדיש כלל.

וקורין מגילת איכה בליל תשעה באב אחר תפילת ערבית, ויש שנהגו לקרות מתוך הקלף[כא].

◆ באר מים חיים ◆

כא **קורין** מגילת איכה בתשעה באב, כמבואר בשו״ע (סימן תקנט ס״ב). ומקור הענין במדרש איכ״ר (פתיחתא אות יז) ובמסכת סופרים (פרק יד ה״ג, ובפרק יח ה״ד) והביאו בהגהות מיימוני (פ״ה מהל׳ תעניות אות ב, ובמנהגי תשעה באב שבסוף הל׳ תעניות) ובספר מהרי״ל (הל׳ תשעה באב). וכן מבואר בש״ס (תענית דף ל.) שבתשעה באב קורין בקינות, דהיינו בספר איכה.

ואיתא במסכת סופרים (פרק יח ה״ד) וז״ל: יש שקורין ספר קינות בערב, ויש מאחרין עד הבוקר לאחר קריאת תורה, שלאחר קריאת תורה עומד וראשו מתפלש באפר ובגדיו מפולשין, וקורא בבכיה ובילולה, אם יודע הוא לתרגמו מוטב, ואם לאו נותנו למי שיודע לתרגם בטוב ומתרגם, לפי שיבינו בו שאר העם והנשים ותינוקות, שהנשים חייבות לשמוע קריאת ספר כאנשים וכ״ש זכרים. ע״כ. והובא דברי מסכת סופרים הנ״ל בטור (סימן תקנט). ובמאמר מרדכי (סק״ג) דייק מדברי הטור והארחות חיים והכל בו שקורין מגילת איכה דוקא בלילה. ולהלן בסדר שחרית יתבאר שמנהגינו לקרות איכה גם בשחרית.

ואיתא בספר מנהגים דבי מהר״ם (דין תשעה באב) וז״ל: ומה שאין אומרים איכה ביום, משום דכתיב (איכה ב) קומי רוני בלילה, וכתיב (שם א) בכה תבכה בלילה. עכ״ל.

המנהג הוא לקרות איכה הראשון בקול נמוך ובנחת ודרך בכי כדרך אבלים, כמבואר בהגהות מיימוני (מנהגי תשעה באב שבסוף הל׳ תעניות) וכ״פ הרמ״א בהגהת שו״ע (סימן תקנט ס״א).

ובכל איכה המנהג להגביה הקול מעט יותר, וכן להפסיק מעט בין כל פסוק, ובין כל איכה ואיכה יפסיק מעט יותר, וכן הוא המנהג, כמבואר במנהגי מהרי״ל (הל׳ תשעה באב אות כא) והובא בדרכי משה (סימן תקנט סק״ב) ובהגהת רמ״א על שו״ע (סימן תקנט ס״א) ובסידור יעב״ץ (שער הדלק דלת ב חלון א אות ו דף עב:) ובמועד לכל חי (סימן י אות סט).

וכתב בהגהות מיימוני (מנהגי תשעה באב שבסוף הל׳ תעניות) כשמסיימים החזן עד השיבנו אליך וגו׳ יאמר הקהל אותו פסוק בקול רם וחוזר החזן וגומר. וחוזר ומתחיל זכור ה׳ מה היה לנו אוי, הביטה וראה את חרפתינו אוי, ואוי מה היה לנו, וכן חולק כל פסוק באמצע אוי, ואוי מה היה לנו בסופו, עד אתה ה׳ לעולם תשב, ומשם והלאה גומר כבראשונה, והקהל עונין הפסוק השיבנו כמשפט הראשון. וכ״כ בספר הנייר (הל׳ תשעה באב בהג״ה) ובסידור רש״י (סימן תו) וכן הביא המשנ״ב (שם סק״ב).

והמהרי״ל (הל׳ תשעה באב אות כא) כתב שבסיום קריאת איכה היו הקהל אומרים פסוק השיבנו שנית בקול רם והחזן כופלו. וכתב הרמ״א (שם) וז״ל: וכשמגיע החזן לפסוק

◆ באר מים חיים ◆

השיבנו, אומרים אותו הקהל בקול קם ואח״כ מסיים החזן, וחוזר הקהל ואומרים השיבנו בקול רם וכן החזן. עכ״ל.

ואיתא במנהגי הרב זלמן יענט (חודש אב) וז״ל: וכשיגיע להשיבנו ה׳ אליך שותק ואומרים הקהל אותו הפסוק וחוזר החזן וכופלו, ואומר אחריו כי אם מאוס מאסתנו וגומרו ושותק, והקהל חוזר ואומר השיבנו ואח״כ החזן שנית. וכן יעשו כשחוזר וקורא אתה ה׳ לעולם תשב. אחר שכפל כל הפסוקים מזכיר ה׳ מה היה לנו, ואומר אתה ה׳ לעולם תשב וגומר. ע״כ.

וביאר בישועות יעקב (סימן תקנט) והביאו בפקודת אלעזר (שם) דהטעם למנהג זה, כי הנה אם יחטא העבד לאדונו ורצון האדון לשלחו מעל פניו, אינו כועס עליו ואינו מענישו עונש חמור על החטא אשר עשה, שזה בעצמו מה ששלחו מעל פניו הוא עונשו, גם כיון שאין רצון האדון שיהיה עוד ברשותו אינו חושש להענישו כ״כ לבל ישוב עוד לכסלה, כי מה לו בזה, ואמנם אם האדון רוצה שיהיה לו עבד גם אחרי זה, הוא כועס עליו כעס גדול ומענישו הרבה למען לא יוסיף עוד לעשות כמעשה הרעה הזאת.

וזה שאנו מתפללין השיבנו ה׳ אליך, רק שלא נאמר שאולי לרוב חטאותינו מאס ה׳ בנו וכבר נדחינו ממנו, ואנחנו לא עמו ח״ו, אמנם מאחר שאנו רואים אשר השלכנו מעל פניו באף וחימה וקצף גדול, עד כי נחשבנו כצאן לטבח, וגם ביתו נחרב, זה אות כי רצונו לקרוא אותנו להיות עמו וצאן מרעיתו, ועל כן כעסו כעס גדול.

וזה כי אם מאוס מאסתנו קצפת עלינו עד מאוד, דהיינו שאם הקב״ה מאס בנו ואין רצונו שיהיה לו לעם, א״כ מדוע הקצף גדול מאוד, ולכן השיבנו, והיינו שאנו בטוחים שנשוב אליו באמת, ולכך הכעס גדול מאוד לבל נשוב לכסלה, ועל כן אומרים אותו הקהל פעם שנית, להורות דאנחנו בטוחים שישיב ימינו כקדם. עכ״ד.

ויש נוהגים שהציבור אינו אומר בקול השיבנו רק פ״א לאחר שסיים החזן כי אם מאוס, והחזן חוזר אחריהם, וכן מנהג הפרושים בירושלים, וכן מנהג הישיבות.

וכתב הגר״ש דבילצקי (דיני ת״ב שחל ביום א׳ עמוד פח סי״ב) שלא ברור מה טעם לא נהגו כהרמ״א. אולם יש סמך לזה בהג״מ שהקהל אומר רק פ״א, אלא ששם נראה שאומרים השיבנו הראשון.

ויש ליתן טעם למנהג ירושלים שעונים רק בשניה ולא בראשונה, שכיון שהחזן קורא מתוך מגילה כשירה, וכל הקהל רק שומעים ולא קוראים, לכן חששו שאם יענו בראשונה, אולי יסיחו דעתם מלשמוע מפי החזן שחוזר וקורא את הפסוק, ויהיה חשש להפסד כל השמיעה של המגילה מתוך הכתב, משא״כ אם יענו בשניה, גם אם אח״כ יסיחו דעתם מלשמוע מפי החזן שחוזר על הפסוק אין בכך הפסד, כיון שזה רק מנהג לסיים בדבר טוב. ע״כ.

ויש שנהגו בדוקא שלא לקרות מתוך הקלף[כב].

ואף הנשים חייבות בשמיעת מגילת איכה, ויש חולקים בזה, והמנהג להקל, וטוב שתשב על הארץ ותאמר מגילת איכה בביתה בלשון קינה ותשתדל להבין את הדברים, ואם טרודה בגידול בניה ואין באפשרותה לכוין דעתה פטורה לכו"ע[כג].

◆ באר מים חיים ◆

אולם בספר אם למקרא (עמוד כה) כתב הגר"ש דבילצקי שמי שיכול להנהיג בדרכי שלום כדעת הרמ"א תבוא עליו ברכה. עיין שם.

ובשתילי זיתים (סימן תקנט סק"ב) כתב שמנהג תימן שהחזן מתחיל איכה לבדו והקהל אומרים אחריו אותו הפסוק וכל איכה ראשון עד סופו, ומחזיר החזן פסוק אחרון, ומתחיל פסוק ראשון של איכה השני, והקהל חוזרין אותו הפסוק וכל איכה השני עד סופו, ומחזיר החזן פסוק אחרון ומתחיל פסוק ראשון מאני הגבר, וחוזרים אותו הקהל עד סופו, ומחזיר החזן ג' פסוקים של אות ת"י, ומתחיל איכה פסוק ראשון וחוזרין הקהל עד סופו, וחוזר החזן תם עוונך ומתחיל פסוק זכור וחוזרים אותו וקורין עד סוף, ואח"כ קורא החזן קינות. ע"כ.

ואחר קריאת המגילה יש שנהגו לומר מזמור על נהרות בבל, וכמבואר במסכת סופרים (פי"ח ה"ג) וז"ל: בט' באב בארבע פסוקים, משל ירמיה (יד) המאוס מאסת את יהודה, עד כי אתה עשית את כל אלה, ושני מזמורים הללו אלהים באו גויים בנחלתך (תהילים עט), ועל נהרות בבל (שם קלז), אע"פ שבכל מקום מקדימין דברי קדושה לדברי קבלה, בזה דברי קבלה מקדימין לדברי קדושה. ע"כ. וכן מבואר במחזור ויטרי (גולדשמידט עמוד תריט) בשם מסכת סופרים.

[כב] **בלבוש** (סימן תקנט ס"א) ביאר, מדוע אין קוראין מגילת איכה מתוך הקלף, וז"ל: ולמה קורין אותה מתוך החומשין הנדפסין ולא נכתבה כהלכות ספרים. וצ"ע. ואפשר שנהגו כן מפני שלא היה מצוי להם מפני שהסופרים לא נהגו לכותבם, משום שאנו מחכים ומצפים בכל יום שיהפך לנו יום זה לששון ולשמחה ולמועד, ואם היו כותבין מגילת איכה היה נראה כמייאשין מן הגאולה ח"ו, משא"כ במגילת פורים כי ימי הפורים לא יהיו בטלים, ולפיכך ע"י הדחק נהגו לקרות איכה מתוך החומשין. עכ"ל.

[כג] **הנה** מבואר במס' סופרים (הנ"ל) דגם נשים חייבות, דאיתא: יש שקורין ספר קינות בערב, ויש מאחרין עד הבוקר לאחר קריאת תורה, שלאחר קריאת תורה עומד וראשו מתפלש באפר ובגדיו מפולשין, וקורא בבכיה ובילולה, אם יודע הוא לתרגמו מוטב, ואם לאו נותנו למי שיודע לתרגם בטוב ומתרגם, לפי שיבינו בו שאר העם והנשים ותינוקות, שהנשים

◆ באר מים חיים ◆

חייבות לשמוע קריאת ספר כאנשים וכ״ש זכרים. ע״כ. הרי שיש לתרגם כדי שאף הנשים והתינוקות יבינו.

וכ״כ הרב שער המלך (שער ד פ״ט) דגם הנשים חייבות במקרא מגילה.

ואולם יל״ע, דהנה במג״א (סימן רפב סוף סק״ו) הביא דברי המ״ס הנ״ל לענין שהנשים חייבות ג״כ בקריאת התורה, וכתב על זה דבמקומו נהגו הנשים לצאת חוצה בעת קריאת התורה, הרי שודאי לא נהגו חיוב בזה. ועפי״ז י״ל דגם באיכה לא נהגו לקרוא לנשים. וכ״ד הגר״ח קניבסקי זצוק״ל (תורת המועדים סימן תקנט סק״ט) ועיין בקובץ תשובות (ח״ג סימן מח) מש״כ בזה לענין עצם הדין.

שו״מ בתשובות והנהגות (ח״ב חאו״ח סימן רנ) שדיבר מזה, וא״ד: במסכתא סופרים (פרק יח) מפורש שמתרגמים מגילת איכה כדי שיבינו בו שאר העם והנשים והתינוקות, שהנשים חייבות לשמוע קריאת ספר איכה כאנשים.

והטעם נראה, שקריאת איכה שייך לעצם האבילות, ודרך אבילות הוא בקריאת איכה שכך תיקנו חז״ל, ומאחר שנשים חייבות להתאבל שנוגע להן כאנשים, שמטעם זה חייבות גם כן לצום, א״כ הוא הדין שצריכים להתאבל באמירת איכה.

ומיהו מנהגינו כהשיטות שאין נשים חייבות בחיובי ציבור ששייך רק לאנשים, כיון שציבור היינו גברי, וכמבואר בזבחים (דף עו.), ולא חייבו נשים להשתתף לשמוע איכה בציבור דוקא, וכמש״כ החיד״א עמ״ס סופרים דהכוונה חייבות היינו מנהג טוב, עיין שם, דרצ״ל דכיון שנהגו לתרגם בביהכנ״ס כדי שיבינו, לכן הולכות לבית הכנסת.

ומעתה נראה שנשים שמבינות פרשת איכה ראוי להן לשבת על הארץ ולהתאבל, שחייבת באבילות והיינו עם פרשת איכה, ואם לא מבינה ראוי לתרגם לה עכ״פ עיקר הדברים, שאם לא מבינה חסר בהנהגת אבילות ופטורה מאמירה בעלמא.

ומיהו כשם שבתפילה אם טרודה פטורה להתפלל, מסתברא שכאן גם כן לא חייבו בטרודה, ומיהו נשים דידן רובם ככולם יודעות לשון הקודש כאנשים, ואם לא באות לבית הכנסת, כדאי שיאמרו בבית בלשון קינה, ומקיימות בזה מצות אבילות בתשעה באב כמצותה, וראוי לעוררם לקיים מצות היום ולהתאבל באמירת איכה.

ולפי זה למעשה ראוי לכל אשה אם אינה יכולה ללכת לבית הכנסת בליל תשעה באב, שתשב על הארץ ותאמר איכה בביתה בקינה, ומקיימת בזה מצות אבילות בתשעה באב, ויש היום תרגום לאיכה בכל השפות שתוכל להסתכל שמה בשעת הקריאה, ורק אם טרודה כ״כ בגידול בניה שאין באפשרותה לכוין דעתה בקריאה פטורה.

ולענין הברכה נפלה בזה מחלוקת גדולה בין הראשונים והאחרונים, ועל כן כל אחד יחזיק במנהגו הטוב[כד].

◆ באר מים חיים ◆

ובמק"א נתבאר שמצות קריאת איכה על הארץ דוקא כאבל, ומי ששומע או קורא מעומד לא יצא, ואע"פ שקורין במגילה מעומד מפני שכבוד הציבור מעומד, כאן במגילת איכה מצותה מיושב על הארץ כאבל, והעומד וקורא או שומע איכה לא קיים המצוה כראוי, וכ"ש שראוי לגברים להבין מה שקורין באיכה שעיקרה להתאבל וכמשנ"ת. (ומיהו במסכת סופרים שם משמע שאפילו בקריאת איכה החזן עומד, עיין שם, אבל מפורש שם "שראשו מתפלש באפר ובגדיו מפולשין"). עכ"ד.

[כד] **הנה** איפליגו קמאי האם מברכים על מקרא מגילה בקריאת מגילת איכה, והנה במסכת סופרים (פרק יד ה"א) מבואר שהקורא ברות ובשיר השירים באיכה ובמגילת אסתר, צריך לברך ולומר על מקרא מגילה ואע"פ שכתובה בכתובים, והקורא בכתובים צריך לומר ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם אשר קידשנו במצוותיו לקרוא בכתבי הקודש. ע"כ. היינו שהקורא בחמש מגילות צריך לברך על מקרא מגילה אף שהם בכתובים, והקורא את שאר הכתובים צריך לברך בשם ומלכות לקרוא בכתבי הקודש.

וכתב בספר הפרדס (נביו, תרומת הפרדס שער תשיעי הוא שער המעשה) וז"ל: ונהגו לקרוא מגילת קינות בלילה או ביום, ושומעין בשתיקה כדרך ששותקין במגילת אסתר, ומברך בתחילה על מקרא מגילה, כדאיתא במסכת סופרים (פי"ד ה"א), וכתב הרב ז"ל (תורת האדם עמוד רנח) דלפי זה חייב לברך שתים, על מקרא מגילה וברוך דיין האמת, ולא ראיתי מי שנהג כן בגלילות ארצינו. עכ"ל.

והרבה ראשונים כתבו שבקריאת מגילות איכה וכו', יש לברך על מקרא מגילה, כמש"כ המהרי"ל (סדר תפילת תשעה באב עמוד רנא סימן כא) וכ"כ באור זרוע הגדול (ח"ב סימן תנה) ובשיבולי הלקט (סימן קעד) ובספר המנהיג (הלכות תשעה באב סימן כג) ובשו"ת מהר"י מברונא (סימן טז) ובספר המנהגים (טירנא, מנהג של תשעה באב) ובמנהגי הרב זלמן יענט (חודש אב) ובספר מנהגים דבי מהר"ם (דין תשעה באב) ובהגהות מיימוני (הל' תעניות פ"ה אות ב, ובמנהגי תשעה באב שבסוף הלכות תעניות) בשם רבינו שמחה והמהר"ם, ובמחזור ויטרי (גולדשמידט, הל' תשעה באב אות ב, הל' שבועות אות יח, ובדפו"י ח"א עמוד 344, ובח"ב עמוד 706) וכ"כ המרדכי (מוע"ק סימן תתקלד, וסימן תשפג) ובהגהות מרדכי (מוע"ק סימן תתקלד) ובאבודרהם (עמוד רמ).

אך הנה כתב מרן בבית יוסף (סימן תקנט) והרמ"א (סוף סימן תצ) שהעולם לא נהגו כלל לברך על שום מגילה חוץ ממגילת אסתר. וכ"כ בשו"ת הרדב"ז (ח"ה סימן ב' אלפים וצא) שאין לברך כי כך נהגו כל ישראל ומנהגם תורה הוא. עיין שם.

◆ באר מים חיים ◆

וכ״כ הט״ז (סו״ס תצ) שכל המברך על מגילות אלו הוי ברכה לבטלה. וכ״כ בשו״ע הרב (שם סי״ז) ובאליה רבה (שם סק״י) ובט״ז (סק״ו) ובבאר היטב (סק״ט) ובשו״ע הרב (סימן תצ) וכ״כ בחוק יעקב (סקי״א) שאין לברך כיון שמכניס עצמו בספק ברכה. וכ״כ בפמ״ג (משב״ז סק״ו, ובסימן תצ א״א סק״ט) שספק ברכות לקולא. וכ״כ בחידושי הרש״ש (ב״ב דף יד:) והחת״ס בהגהותיו לשו״ע (שם) ובשו״ת חת״ס (חלק יו״ד סימן קצא בד״ה איברא) וכ״כ בדרך החיים (דין מנהגי תשעה באב סק״ג) ובשולחן שלמה (סימן תקנט ס״ב) וביפה ללב (ח״ג לסו״ס תצ) ובערוך השולחן (סימן תקנט ס״ב).

והוא כדעת הראשונים, שאין מברכין על המגילות חוץ ממגילת אסתר, כמבואר בספר לקט יושר (ח״א עמוד קנח) בשם התרומת הדשן.

וכ״כ הרב יסוד ושורש העבודה (שער הצאן פי״ב חודש אב) לענין מקרא מגילת איכה, שלא יברך ברכה לפני הקריאה, כי לא נזכרה ברכה זו בשולחן ערוך.

והוא כדעת הראשונים, שאין מברכין על המגילות חוץ ממגילת אסתר, כמבואר בספר לקט יושר (ח״א עמוד קנח) בשם התרומת הדשן.

וכתב הרמ״א בתשובה (סימן לה) שהראשונים כתבו לברך על מקרא מגילה, וכן כתבתי בדרכי משה, וכן דקדקתי במש״כ בהגהת שו״ע ״והעם נהגו שלא לברך״, ולא כתבתי סתם ״וכן נוהגים״, היינו דהאמת דשפיר יש לברך, ופוק חזי מאי עמא דבר. ועיין שם באורך מה שביאר שיותר נראה שלא לברך מכמה וכמה טעמים, והסיק דיותר יש לחוש לברכה שאינה צריכה, ממה שיש לחוש שלא לברך, כי ברכות אינם מעכבות, אמנם מדבריו שם משמע דאם המגילה כתובה המגילה כתקנתה על הקלף יוכל לברך. עיין שם. וכן הבין בשעה״צ (סקי״ד).

ומ״מ לענין קריאת מגילת איכה הסיק הרמ״א דשפיר יש לברך, דיש לחלק בין איכה שהחזן קורא להשמיע לציבור, והוי כקריאת מגילת אסתר, ועוד שאותה קריאה נזכרת בגמרא (סוף תענית דף ל.) דקאמר קורין בקינות, והביאוה הפוסקים. אבל קריאת מגילת קהלת ורות אינו אלא מנהג בעלמא. עיין שם.

וכ״כ המג״א (סימן תצ סק״ט, וריש סימן תקנט) שצריך לברך על כל המגילות חוץ מקהלת וכן עיקר. עיין שם. וכ״כ הלבוש (סימן תצ ס״ה) והב״ח (סו״ס תקנט) והפרישה (סימן תקנט סק״ב). וכן סתם הרמ״א בדרכי משה (שם סק״א, ובסימן תקנט סק״ב) ועיין בדברי הרמ״א בתשובה (הנ״ל). ובאליה רבה הסיק לברך בלי שם ומלכות. וע״ע במג״א (ריש סימן רפד) וביפה ללב (ח״ו סימן תקנט סק״ב).

◆ באר מים חיים ◆

ויש לברך ברכה זו בנחת ובלחש, כמש״כ בהגהות מיימוני (שם) בשם מהר״ם. וכ״ה בשו״ת הרמ״א (ריש סימן לה) בשם מהר״ם המובא בהגהות מיימוני הנ״ל. וכ״כ בשו״ת הרדב״ז (ח״ד סימן ב׳ אלפים צא) בשם מהר״ם הנ״ל. וכ״כ בספר מנהגים דבי מהר״ם (עמוד 28).

ובשו״ת מהר״י מברונא (שם) כתב לשנות ולברך ״לקרות מגילת איכה״, דמאחר שנשתנה עלינו סדרי בראשית נשתנו ברכותיה.

והנה גם אדונינו הגר״א (שם) הסיק שיש לברך, והגדיל לומר דאף על קהלת צריך לברך, על אף שאינם כתובים בגיליון, וכ״ש כשהם כתובים בגיליון כספר תורה, וכן מנהג כל הראשונים, וכן עיקר. ע״כ.

והנה אם המגילה כתובה כתיקונה על הקלף, ודאי שאין פקפוק בדבר, שיש לו על מי לסמוך שיוכל לברך, כדמשמע בדברי הרמ״א בתשובה וכנ״ל. וכן הסיק הרב משנ״ב (סימן תצ סקי״ט) שהנוהג לברך עכ״פ כשכתובין על קלף בודאי אין למחות בידו. וכ״כ לענין מגילת איכה (סימן תקנט סק״ב) שדינו כמבואר בסו״ס תצ הנ״ל.

וכתב בספר יוסף אומץ יוזפא (סימן תמז) שלענין מגילת איכה נהגו שמברך החזן. וכ״כ החיי אדם (כלל קלה סימן כג) שמנהגם לקרוא איכה מתוך מגילה הכתובה כדין על הקלף, ומברכין על מקרא מגילה.

ובאורחות רבינו (ח״ב בנדמ״ח עמוד קע אות ה) מובא, דאצל מרן החזו״א וכן אצל הגרי״י קניבסקי קראו איכה במגילת קלף ובירכו על מקרא מגילה. (אך לענין קריאת המגילה ביום, מובא שם (עמוד קעד אות כא) דיש לקרוא בלי ברכה).

וכתב בחת״ס (חיו״ד סימן קצא) לבאר מדוע על מנהג קריאת ההלל בר״ח מברכין אפילו אם לא כתוב על קלף, ואילו על מנהג קריאת המגילה לא מברכין אא״כ כתוב על קלף, וז״ל: ומה שנלע״ד בזה לחלק בין קריאת הלל למגילות הללו, לפי משנ״ת דמשמע מתוס׳ דסוכה (דף מד:) דלא ברירה להו שיהיה קריאת הלל מעשה רבא לברך עליו, אם לא משום שהוא כקריאת התורה.

והנה בשלמא הלל שעיקר קריאתו לשיר לא איכפת לן במה שאינו כתוב על הספר ובדיו על הגליון, דאפילו אם נימא דפוס הוי ככתיבה, מ״מ גליון בעי (עיין מג״א סימן רפד), ונראה דכל שירי תהילות נאמרים בעל פה, דמעיקרא הכי נתקנו, דלא נראה שהיו הלויים משוררים בביהמ״ק מתוך הספר, או שיהיו עושי הפסח קוראים הלל מתוך הספר, וא״כ מעיקרא הכי אתקין ושפיר מברכים על ההלל כקורא בתורה.

והנה קריאת מגילה איכה צריך להיות בבכיה גדולה מאוד, ויש חילוקי מנהגים בענין הקריאה עם החזן, דיש נוהגים שהחזן קורא לבד את המגילה, ויש נוהגים לקרוא עם החזן ביחד כל הציבור[כה].

◆ באר מים חיים ◆

משא"כ המגילות הללו, אילו היו מברכים עליהם היו צריכים לכותבו בגליון, ומעיקרא לא הנהיגו כך שלא להטריח על הציבור, וחילוק זה רמוז בתוך דברי רמ"א בתשובה הנ"ל, אלא שלא ביאר כל צרכו. עכ"ד.

ובסידור יעב"ץ (שער הדלק דלת ב חלון א אות ה) כתב, דקורא מגילת קינות בלי ברכה.

ובכף החיים סופר (סימן תקנט סק"ה) הסיק, שכל אחד יעשה כמנהגו, אך היכא דליכא מנהג אין לברך, משום ספק ברכות להקל. ועיין בדבריו עוד (בסימן צ סק"א).

ובמנהגי מהרי"צ הלוי (פרק כ אות ג) מובא דמנהג המהרי"צ הלוי היה לקרוא מגילת איכה בלילה מתוך ספר קינות מודפס עם טעמים בלי ברכה.

וכתב ג"ע מרן פאר הדור הגרע"י זצ"ל בחזו"ע (עמוד שנה-ו הערה ג) דמסקנא דמילתא אין מנהג בני ספרד לברך על מגילת איכה, ועל כן מסיק דלא נהגו אצלם לכתוב מגילת איכה על קלף, לפי שאין מברכין עליה, ופוק חזי מאי עמא דבר. ע"כ. וע"ע בדבריו ביבי"א (ח"א סימן כט) מש"כ מזה באורך.

והקורא ביחידות לא יברך לכו"ע, כמבואר בהל' חג בחג (הלכות ומנהגי ימי בין המצרים עמוד קצט) וכ"כ הגרימ"ט בלוח א"י, וכן הסיק מו"ר הגר"י טשזנר שליט"א בשערי נחמה (חלק תשובות סימן י אות ד).

כה **יתחיל** לקרות מגילת איכה עם הציבור בבכיה גדולה מאוד, גם התיבות בעצמם מעוררים לב האדם אל הבכי, והעיקר להכניס בליבו צער ואנינות גדול על כל הנזכר במגילה, דהיינו על גודל צערם שהיה אז לישראל במיתות משונות, וביחוד על גודל חילול שמו הגדול של בוראנו ית"ש ויתעלה, שהיה אז בין העמים, וביחוד בין אותם החיילות אשר צבאו פתח בית המקדש, שנכנסו אז להיכל ה' ובית קודשי הקודשים, וקול נתנו בית ה' כיום מועד, וקרקרו שם בכל מיני שחוק והיתול ואמרו איה אלהיהם, כל זה ישים האדם אל ליבו בעת קריאת המגילה, ויבכה במר נפש מאוד, בכי גדול, ובודאי אם יכין אדם רק את ליבו אל אנינות גדול, ולהצטער עצמו מאוד בעת קריאת הפסוקים המורים על חילול שמו הגדול ית"ש, ועל שבר הגדול של עם קדוש, כי גדול כים שברם במיתות אכזריות משונות, ממילא עיניו יורידו כנחל דמעה מאין הפוגות מראש המגילה ועד סופה, ודי בהערה זו. (יסוד ושורש העבודה שער הצאן פי"ב).

אחר קריאת מגילת איכה יתחיל לומר קינות בלב נשבר ונדכא מאוד, ובשעת קינות אסור לספר דבר, ואף אם אינו יכול לבכות ולהוריד כנחל דמעה, עכ״פ יעשה אשר בכוחו לעשות ואולי יעורר נפשו עי״ז[כו].

◆ באר מים חיים ◆

וכתב בסידור יעב״ץ (שער הדלק דלת ב חלון א אות ה) דקורין מגילת קינות, ובכל איכה מגביה קולו יותר בבכיה ויללה, והוא בכיה קבועה לדורות מאז שבכו בכיה של חינם בזה הלילה, והקהל יושבים דוממים ושומעים, או קורין עימו בחשאי וקולם לא ישמע. ע״כ.

ועיין בפמ״ג (סימן תקנט משב״ז סק״ה) ובמשנ״ב (סקט״ו) שכתבו, דיש לקרוא מגילת איכה בלחש עם החזן. ועיין להלן בענין אמירת הקינות, חילוקי המנהגים בענין קריאת מגילת איכה, האם יש לקרוא ביחד עם החזן, ושם מובא גם לענין מגילת איכה דחד ענינא הוא.

כו **אחר** קריאת מגילת איכה יתחיל לומר קינות בלב נשבר מאוד, בבכיה גדולה, גם כן ממש על הכוונה הנ״ל במגילת קינות. (יסוד ושורש העבודה שער הצאן פי״ב חודש אב)

בשעת קינות ואיכה אסור לספר דבר, וכן אסור לצאת לחוץ, כדי שלא יפסיק ליבו מן האבילות, וכל שכן שאסור לשוח עם נכרי (שו״ע סימן תקנט ס״ה).

ואף אם לא מצליח לבכות ולהוריד כנחל דמעה, עכ״פ יעשה אשר בכוחו בקול ובכי אולי יעורר נפשו עי״ז, וכמבואר בפלא יועץ (ערך תשעה באב) וז״ל: הנה כי כן, אף כי בעוונותינו עינינו חשכו מראות ברע אשר גרמנו בעוונותינו, ואין אנחנו יכולים להצטער ולבכות ולהוריד כנחל דמעה כאשר היה ראוי ונאה לנו, עכ״פ את אשר בכוחנו לעשות נעשה, וידמה האיש בדעתו כאילו באוזניו ישמע קול אלפי אלפים וריבי רבבות מחנות קדושים, שהמה בוכים בקול ברמה, יללה רבה וצעקה גדולה ומרה, וליבו יחיל בקרבו על אשר גרם כל כך צער לאביו ולאמו קוב״ה ושכינתיה וכל צבא המרום צדיקים וחסידים ומלאכים ושרפים ואופנים, אולי יתעורר לבבו להתמרמר בבכי ותרדנה דמעותיו, ועכ״פ אם לא יוכל לבכות ולהוריד דמעה, יאמר הקינות בקול בכי. עכ״ל.

וכתב בספר מנהג טוב (עמוד 238) דבליל תשעה באב טוב לומר קינות בבית או בביהכ״נ, ולעלות עפר על ראשו ולהחזיקו עד י׳ באב. ע״כ.

וכתב ג״ע הרב חיד״א במורה באצבע (סימן ח אות רלה) וז״ל: ליל תשעה באב יקרע סגור לבבו בקריאת איכה, אך הקינות יש מהם שטוב שלא לאומרם. עכ״ל.

וכתב במועד לכל חי (סימן י אות סג) וז״ל: גם יזהר ביום ובלילה לומר הקינות עם הציבור מילה במילה, וכמו שכתב מרן בשולחן ערוך (או״ח סימן תקנט ס״ה) וז״ל: בשעת הקינות אסור לספר דבר ולצאת לחוץ כדי שלא יפסיק ליבו מן האבל, וכל שכן שלא לשיח עם העובדי כוכבים ומזלות, וצריך להגביה הקול בקול מר, וזה לשון הזוהר הקדוש (סדר בשלח

ויש כמה מנהגים בענין אמירת הקינות ואיכה, האם הש"ץ אומר לבדו, או הציבור והש"ץ אומרים ביחד[כז].

◆ באר מים חיים ◆

דף נה:) רבי יהודה הוה יתיב קמיה דרבי שמעון והוה קרי, כתיב (ישעיה נב) קול צופיך נשאו קול יחדיו ירננו, קול צופיך – מאן אינון צופיך? אלא אילין דמצפאן אימתי ירחם קוב"ה למבני ביתא, נשאו קול – ישאו קול מבעי ליה? מאי נשאו קול, אלא כל בר נש דבכי וארים קליה על חורבן ביתיה דקוב"ה, זכי למאי דכתיב לבתר יחדיו ירננו, זכי דמחוי ליה בישובא בחדוותא, בשוב ה' ציון – בשוב ה' אל ציון מבעי ליה, מאי בשוב ה' ציון? בשוב ה' ציון ודאי. יעויין שם.

וכתב בספר סדר היום (סדר תשעה באב) וז"ל: וישב דומם קורא בספר קינות או בדברים המעוררים יגון ואנחה מאיזה ספר שיהיה, עד שיורידו עיניו דמעות, ויתחיל לבכות על חורבן הבית, ועל שריפת התורה וההיכל, ועל משוש העיר ויופיה, איך היה לשמה ושממה, כל העובר עליה ישום ויניע ראשו ואומר הזאת העיר שיאמרו כלילת יופי ועל הריגת כמה חכמים וחסידים בתוכה וכמה תינוקות של בית רבן וכמה עוברות ומניקות עם יונקי שדים, וכל היודע ליליל ייליל היודע לומר קינות יקונן בין כתובות על ספר בין מאליו כפי חכמתו אשר נתן אלהים בקרבו, ומצוה היא על כל אדם לחבר קינים והגה והי ולומר אותם ביום המר הזה, וצדקה יחשב לו, ונקרא מאבלי ירושלים ומקדושיה, ומי שאינו בר הכי לחבר יעסוק במה שחיברו אחרים. עכ"ל.

[כז] **הנה** יש כמה מנהגים בענין אמירת הקינות, דיש נוהגים שהש"ץ או אחד מהמתפללים אומר את הקינה בקול וכל הקהל מקוננים עמו בלחש, וכמבואר במקור חיים (סימן תקנט ס"ג) וביוסף אומץ (סימן תתפג) ובנוהג כצאן יוסף (עמוד רמח-ט) ובדברי קהילות (עמוד 93-5) ובמנהגי ר"י שמש (סימן קכב-ג) ובמנהגי מהרי"צ (פ"כ ס"י).

וכן מבואר בט"ז (סימן תקנט סק"ה) דכן צריך לעשות. וכ"כ בשיירי כנה"ג (הגה"ט סק"א) ובמשנ"ב (סקט"ו). ולכן כתבו שמותר להדליק נר לכל אחד בכל שכונה כדי שע"י הדחק עכ"פ יוכלו לומר קינות לאורו. וכ"כ הרב ויען עמוס (עמוד רכה) הביאו ידידי הרה"ג ר' יעקב כהן בשרשי הים (פי"ט ס"ח) דכל הציבור אומרים את הקינות ביחד.

וכן הביא בליקוטי מהרי"ח (ח"ג דף נב:) דכן המנהג. והביא ג"כ החולקים. וכן לענין קריאת המגילה הביא ב' מנהגים בזה.

ואולם במהרי"ל (סדר תפילות תשעה באב) משמע דרק הש"ץ אומר קינות והקהל אין אומרים רק שומעים מהש"ץ, ועל כן אין להדליק נר רק לש"ץ. וכן הביא במג"א (סק"ד).

ואחר הקינות נוהגים לומר פסוקי נחמה, ויש חולקים[כח].

◆ באר מים חיים ◆

ועיין בכל בו (סימן סב) שכתב וז״ל: ואח״כ יושב שליח צבור והקהל לארץ בדאגה ושממון וקורין מגילת איכה בנהי גדול עד השיבנו ה׳ אליך, ויש מקומות חלוקין בקריאתו, כי יש מקומות שקורין אותו כל הקהל, ויש מקומות שאין קורין אותו כי אם החזן לבד, וכל הציבור שותקין ומכבין כל הנרות, ואצלינו מנהג לקרוא כל אחד ואחד ואחרי כן מכבין כל הנרות.

וכ״כ (שם) לענין קינות בשחרית, שיושבין לארץ ואומרים קינות כל אחד כפי השגתו, ומקוננין האנשים לבד והנשים לבד, וכל המרבה לקונן ולהתאונן עליו הכתוב אומר (ישעיה סו) שישו איתה משוש כל המתאבלים עליה. עכ״ד. וכן מבואר באורחות חיים (סדר תפילות תשעה באב אות יז ואות כ). עיין שם.

ועיין בסידור רש״י (סימן תו) שכתב וז״ל: לאחר תפילת ערבית קורא שליח צבור איכה וקינות לעוגמת נפש ציבור, ואי קרו כולהו לא הוי עיגום, ואינו אלא כקורא בתורה הוי, וחוזר על זכור ה׳ מה היה לנו כל פסוק לעצמו כמתאונן מוסיף אוי אוי, והציבור עונין אחריו אחר כל פסוק ופסוק זכור ה׳ מה היה לנו, ומפסוק ואתה ה׳ לעולם תשב עד סוף הספר אומר שליח ציבור והציבור כולם כאחד, ואינו מוסיף אוי מפסוק זה ואילך, ושוב אומר קינות לשברון לב ועגמת נפש. עכ״ל.

וע״ע בסידור רש״י (סימן תז) שכתב וז״ל: ויושב לקינות לעוגמת נפש הציבור וזכרון אבל. עכ״ל. וע״ע במחזור ויטרי (סימן רסד).

וכן מוכח במנהגי מהר״א טירנא (מנהגי תשעה באב בשחרית ובערבית) ובספר מנהגים דבי מהר״ם (סדר תשעה באב) דרק הש״ץ אומר קינות.

ועיין במנהגי מהרי״ל (הל׳ תשעה באב אות כד) דחלק קינות הש״ץ אומר וחלק קינות אומרים גם הציבור. וכן מבואר במנהגי מהר״א קלויזנר (סימן קלה וסימן קלח).

והנה בא״ר (סק״ג) תמה איך אישתמיט לפוסקים האחרונים הנ״ל (מג״א וט״ז) דברי הראשונים הנ״ל, ולמה לא ציינו שבאמת יש בזה מנהגים חלוקים.

ובכה״ח (סקכ״ו) הסיק דכל אחד יעשה כפי מנהג מקומו, ואם החזן קורא בלבד לא ידליקו כי אם נר אחד, ואם כל הקהל קוראים ידליקו בכל שכונה. ע״כ.

כח **אחר** הקינות נוהגים לומר כמה פסוקי נחמה, כדי לסיים בנחמה, כמבואר בדרכי משה (סימן תקנט סוף סק״ב) וכ״כ הרמ״א בהגהת שו״ע (שם סעיף ה) וכ״פ בדרך החיים (סימן קלד סק״ח).

◆ באר מים חיים ◆

ומקור הענין גבוה בספר המנהיג (הל׳ תשעה באב עמוד רצג) ובספר מצוות זמניות (הל׳ תשעה באב, תיקון תפילה).

וכ״כ בספר בינה לעיתים (דרוש נה) שאפילו ביום המר של תשעה באב, תיקנו לנו קדמוננו עליהם השלום, לומר אחר הקינות עניני נחמה. עיין שם.

וכ״כ ג״ע הרב חיד״א במורה באצבע (סימן ח אות רלח) לענין אמירת הנחמות שבמנחה, וז״ל: גם פסוקי נחמה הכתובים בספר במנחה אין למנוע אמירתם, כדי לקבוע בלב ההמון כי יגאלנו ה׳ ברחמיו ויקיים לנו כל נחמות נביאיו בקרוב. עכ״ל.

ולענין אמירת פסוקי נחמה אחר כל קינה וקינה, י״א שאין זה מנהג נכון, וכמש״כ הפרי חדש (ליקוטים, סימן תקנט סק״ה) וכ״כ מרן החיד״א במחזיק ברכה (סימן תקנד סק״ג) והכסא אליהו (שם סק״א) והמטה משה (סימן תשכ) והברית כהונה (מערכת ת׳ אות י).

וכ״כ המאמר מרדכי (סימן תקנט סק״ד) דאין לומר נחמות אחרי כל קינה והוא מנהג בטעות וראוי לבטלו, וגם מצד עצמו אין לו טעם וסברא לומר קינה ונחמה ואח״כ שוב קינה ונחמה וכו׳, ורק בגמר הכל יש לסיים מעט בנחמה ואף גם זאת צריך להיות בכובד ראש ובשברון מותנים ודרך תחנה. עכ״ד.

וכבר תמה על מנהג זה בשו״ת מהר״ם מרוטנבורק (קוק, ח״ג סימן מח) איך קורין בנחמות שבירמיה וכו׳, וכתב דאח״כ שמע שיש נקיי הדעת שמדלגין כל פסוקי דנחמתא. וכן הביא במרדכי (תענית סימן תרלט) ובהגהות מיימוני (פ״ה מהל׳ תענית הי״א אות ב) ובאגודה (תענית פ״ד סימן כא) ובאגור (סימן תתמ).

וי״א שגם זה מותר, וכמש״כ הגר״ח פלאג׳י במועד לכל חי (סימן י אות סז) דהנה איתא בהג״מ והביאו הרמ״א (סימן תקנט ס״ה) דנוהגים לומר קצת נחמה אחר הקינות לפסוק בנחמה, והנה לא פורש אם הוא ביום דוקא או גם בלילה, והנה מרן לעיל (ריש סימן תקנד) כתב דאם יש ביניהם פסוקי נחמה צריך לדלגם.

וכתב הגרח״פ, דנראה שיש לחלק בין לימוד לאמירת קינות, דבלימוד כיון דאסור לקרות בתורה נביאים וכתובים כי אם דוקא בדברים הרעים, ממילא אין ללמוד פסוקי נחמה, משא״כ מה שסידרו בעלי הקינות כל אחד ואחד בסוף שיש לאומרם, שזהו כענין תפילה וריצוי להקב״ה, להתפלל על צרה בשעתה שימהר להחיש לגאלינו ויבנה בית המקדש במהרה בימינו.

ושוב הביא דברי הרב פרי חדש (בליקוטיו לסימן תקנט) שכתב וז״ל: ונוהגים לומר קצת נחמה אחר הקינות, פירוש אחר שגמרו כל הקינות, אבל לא כמו שטועים עכשיו שאחר כל קינה

◆ באר מים חיים ◆

אומרים נחמה, וזה שיבוש, שאם כן למה כתב הרב (בסימן תקנד סוף ס״א) שאם יש פסוקי נחמה שצריך לדלגם, אלא ודאי דהכא דוקא בסוף כל הקינות קאמר. עכ״ל.

והביא ג״ג דברי החיד״א במחב״ר שכתב על מה שכתב מרן, ואם יש מקומות שאומרים פסוקי נחמה כו׳, מכאן דלא טוב עשו האומרים הנחמות שבסוף כל קינה וצריך לדלגם, שנראה להרב פרי חדש שכתב כן, שהנוהגים לומר חתימות הקינות שהוא נחמה הוא שיבוש. עכ״ל.

וכתב הגרח״פ על דברים אלו, דאחרי המחילה רבה, קשה, שהרי הרב פרי חדש מסיק שיאמרו הא מיהא נחמות וקינות בסוף כל הקינות, ואילו לסברת מרן שאוסר לקרות פסוקי נחמות ולדלגם, הוא אפילו כל היום, ואפילו אחר אמירת כל הקינות.

ועל כרחינו צריכים אנחנו לחלק בין קריאת התורה דאסור מדינא, לאמירת נחמות בסוף הקינות, כי המחבר הקינה עצמה מסיים בכי טוב, לעתור ולרצות להתפלל לה׳ שיחזור ויבנה לנו בית המקדש, ובכי האי גוונא היתר גמור הויא, כי כן אין לזוז ממנהגינו, כי בלילה אין אומרים סיום הקינות כלל, אכן ביום אומרים סיום כל הקינות שיש בהם נחמות.

ואי לא מסתפינא, הייתי אומר דגם בלילה בכל קינה יאמר סיום הנחמה, שהרי על הרוב הוא תפילה לאל נורא עלילה שיחפוץ בנו ותרצינו בשובך לציון ברחמים, אלא דאומרים דבלילה חשיב כענין (עיין אבות פ״ד מי״ח) ואל תנחמהו, כמי שמתו מוטל לפניו. עכ״ד.

וכ״כ ברא כרעה דאבוה הרב יפה ללב (ח״ז סימן תקנט סק״ב) דאפש״ל קצת נחמה אחר כל קינה בליל תשעה באב, כי כן נוהגין לומר נחמה אחר כל קינה, כמו שכתוב בכל הסידורים, והנח להם לישראל, ואין לערער על שום מנהג שאינו היפך התורה. ע״כ.

וכתב במעשה ניסים (ועד חכמים, סימן תקנד ס״א) דאין ראיה ממה שצריך לדלג פסוקי נחמה שבירמיה, דבזה שהוא בלימוד שרוצה ללמוד, ממילא לא ילמוד רק בדברים הרעים שבספר ירמיה ולא בנחמות, והטעם דפיקודי ה׳ ישרים משמחי לב (תהילים יט), אבל הנחמות שבסוף הקינות שאומרים דרך בקשה ותחנון, ועוד שאומרים אותם בדמעות שליש ליכא בהו שמחת לב, ואדרבא יגון גדול יש, וודאי טוב עשו האומרים אותם, ומאי שנא זה מנחם שאומרים בכל תפילה של תשעה באב וכו׳.

ומוכרח הוא דהכי ס״ל ליה למרן, שהרי כתב בב״י משם הכל בו דקורין בקינות ואיכה וכו׳, ואם איתא למה לא כתב שאין אומרים הנחמות שבסוף הקינות, והלא ודאי ידע להו לקינות שהם מהגאונים הראשונים כר׳ משה ן׳ עזרא ז״ל והרז״ה ז״ל בעל המאור וה״ר יהודא הלוי ז״ל וכדו׳, אלא ודאי כמש״כ, ודו״ק. ע״כ.

ועיין בכתונת יוסף (סימן ט) שהאריך בהאי ענינא, והסיק דלית בזה בית מיחוש, כיון דנחמה זאת הוי לומר שלא אבדה תקותינו כלל, דעדין יש תקוה, ואולי יהיה מקונן כל היום כולו,

◆ באר מים חיים ◆

א״כ הוי כמתייאש עצמו מן הרחמים וכאילו הלך החבל אחר הדלי, לזה נהגו קצת בנחמה, ולעולם נחמה אינה נחמת שמחה כאותן נחמות של פסוקים בפיקודי ה׳ ישרים משמחי לב (תהילים יט), דאין זה מפסיק ליבו ואינו משמחו, אלא כמעמידו שלא יתייאש מן הרחמים כלל.

ועוד ביאר, דבשלמא נחמת פסוקים משמח לב האדם ממש דהוי בשורת הנביא לישראל ומשמחו, אבל נחמה שאומרים בסוף כל קינה וקינה, הן הן דברי תחינה ובקשה שאנו מתחננים ואומרים שהי״ת יאמר די לצרותינו וינחם על לב ויקבץ פזורים בעמים וגואל יביא, א״כ אין זה משמח, כי אין זו בשורת נחמה מהנביא, אלא אנו אומרים כן, ומי יתן איפה כדברי הנביא בשליחות הקב״ה שמבשר ואומר נחמו נחמו עמי וכו׳.

ואפילו אם המצא ימצא בשום אחד מן הקינות שפוסק בנחמה בחד מן הפסוקים של הנביא, אפילו הכי לק״מ, דסו״ס אע״פ שהוא פוסק הוי דרך בקשה ונחמה, ונקט המקונן להפסיק בנחמה בלשון מושאל, דוגמת סדר הפייטנים וסדר התפילה, דהוי הכל לישנא דקרא מן הכתוב, ולזה לא נשתנה טעמו לאסור, מאחר שאינו אומרו על סדר בשורת הנביא, אלא דרך תפילה וסיום נחמה וסדר תפילה ותחנה לחוד, וסדר קריאת פסוקים ממש לחוד, דומיא דסדר היום אע״פ שיש כמה פסוקים של נחמות ובשורות טובות, ולא חשו לו חז״ל כלל.

ולפי״ז ביאר מה שנהגו במנחה לומר פסוקי נחמות מפוזרות, והיינו מטעם דלא נאמרו ולא נכתבו אלא לסדר תפילה ותחנה, וא״כ אינו ממש סדר קריאת פסוקים לאוסרם, אלא הוי כמתפלל מתי לאבלים תנחם ציון ובונה ירושלים, ומתי יתקיים פסוקי נחמות אלו של נחמו נחמו וכיוצא זעיר שם זעיר שם.

ודוקא כשקורא אותן במקומן מפי הנביא ממש, אז משמח את לב האומרן, אבל הכא בסדר תפילה שאנו כמבקשין ממנו מתי יתקיימו נחמות אלו ועשה עמנו אות לטובה שיתקיימו עלינו, א״כ הוי דוגמת סדר פסוקי נחמות הקינות היו, כיון שאינו קורא על סדר מקרא הנביא ממש אלא כמלקט ומתפלל לשון מושאל, מתי תשוב תנחם ציון, כנבואת ישעיה נחמו נחמו עמי, וסו״ס הן הן הדברים שאנו מבקשים אותם, ולא כמו קורא ממש, א״כ סדר תפילה לחוד ולא יש בהם שום חשש שמחה, אדרבא בשומעו דברים אלו, נמס ליבו כדונג בבכיה ואנקה כשמוע את ספר דברים, מי יתן ויראו עינינו וישמח ליבו בשמחת ירושלים. ע״כ. והביא דבריו ג״כ בפקודת אלעזר (סימן תקנב סי״ב) ובעיקרי הד״ט (סימן כח אות יח).

ועיין בכה״ח סופר (סימן תקנד ס״ק יב) דמסיק, דאנן בדידן קי״ל כדעת הרוב שאין מנהג זה נכון, וגם דשב ואל תעשה עדיף, אכן אם יש נוהגין כן אין למחות בידם. ע״כ.

ואח"כ יאמר קדיש דהוא עתיד לחדתא עלמא, ויש שלא נהגו כן[כט]. ויש נוהגים להכריז מנין שנות החורבן, ויש שלא נהגו בזה[ל].

◆ באר מים חיים ◆

[כט] **מנהג** הספרדים לומר בליל תשעה באב קדיש דהוא עתיד לחדתא עלמא, ואחרי כן אומרים בקול רווי געגועין פיוט עד אנה בכיה בציון, שיש בו תפילה על נחמות ציון ובנין בית המקדש, ואחר כך אומרים קדיש יהא שלמא וברכו ועלינו לשבח.

וכתב ר' דוד אבודרהם (סדר תפילות תשעה באב) לענין תפילת שחרית, וז"ל: ואומר קינות בישיבה, וכשמסיים אומר עד אנא בכיה בציון ומספד בירושלים תקום תרחם ציון תבנה חומות ירושלים, ואומר קדיש דהוא עתיד לחדתא. עכ"ל.

וכ"כ בספר מצוות זמניות (הל' תשעה באב, תיקון תפילה) וז"ל: אחר כך יאמר קדיש יתגדל ויתקדש שמיה רבא, דהוה עתיד לחדתא עלמא ולשכללא היכלא, ולמפרק חייא ולאחייא מיתייא, ולמיעקר פולחנא נוכראה מארעא, ולאתבא פולחנא קדישא די שמיא לאתריה, ולהדריה ולזיויה ויקריה ושכינתיה, בחייכון וביומיכון וגו', תתכלי חרבא וכפנא ומותנא, ומרעין בישין יעדי מינן ומכל עמיה בית ישראל ואמרו אמן אחר יהא שלמא רבא וגו'. ע"כ.

וכן הביא ידידי ר' יעקב הכהן בשרשי הים (פרק יט אות ו) בשם הרב גאולי כהונה (מערכת ת' אות ה ובהערה) וספר עלי הדס (פי"ד אות טו).

וכתב בליקוטי מהרי"ח (ח"ג דף נג.) דבמדינותינו לא נהגו לומר קדיש דהוא עתיד לחדתא עלמא.

[ל] **יש** נוהגים להכריז בבית הכנסת אחר הקינות, שמעו נא אחינו בני ישראל, ומכריז: היום כך וכך שנים לחורבן בית מקדשינו, כמובא בספר תיקון ישששכר (דף ו:) שנוהגים בצפת ת"ו וגם אני שמעתי שכן נוהגים בא"י וכל קהילות ישראל הדרים בה, שבליל תשעה באב השליח ציבור עומד בתוך הקהל ואומר בקול רם בהכרזה של עוגמה ודאבה אחינו בית ישראל שמעו, כי בעוונותינו אנחנו מונים לחורבן בית מקדשינו ולשריפת היכלנו ולגלות שכינת עוזינו ולנפילת עטרת ראשינו, היום כך וכך לחורבן, אוי לנו על חורבן ביהמ"ק, אוי לנו על שריפת התורה, או לנו על הריגת הצדיקים, אוי לנו על צערו של המשיח. ע"כ. ומבואר בדבריו שאומרים נוסח זה קודם הקינות.

אמנם בכנסת הגדולה (בהגהות הטור ריש סימן תקנט) כתב להכריז שנות החורבן אחר הקינות. וכ"כ בכה"ח (שם ס"ק יא) בשם ספר ארץ חיים. וכ"כ ביפה ללב (ח"ג סק"א) עיין שם. ובפקודת אלעזר (סימן תקנט ס"א) הביא ג"כ דברי הכנה"ג.

ואח"כ יאמר סדר קדושה ולא יאמר פסוק ובא לציון גואל ויש נוהגים לאומרו, גם לא יאמר ואני זאת בריתי[לא].

◆ באר מים חיים ◆

וביוסף אומץ יוזפא (אות תתעה) כתב דמנהגו לומר לבני ביתו בסוף סעודה מפסקת בשברון לב, בעוונותינו, עתה כך וכך שנים לחורבן בית מקדשינו.

וכתב שכמדומה לו שגאון עירו מ"ו מהור"ר עקיבא ז"ל הדרשן הגדול שדרש בכל שבתות השנה, מנה שנות החורבן בכל דרשותיו שבשבת חזון. ע"כ.

ויש טעם להכרזת מנין שנות החורבן, וכמבואר בדרשות חת"ס (דף שטו: עמודה ב דרוש לז' אב תקע"ב) דאיתא במדרש (מכילתא סדר יתרו) כשזכיתם הייתם מונים לבנינו של ביהמ"ק, וכשלא זכיתם אתם מונים לחורבנו, אשר נראה מזה המדרש דמצוה למנות לבנין ביהמ"ק ויציאת מצרים כשנתקדש שמו הגדול ונכנסו לקדושה וטהרה, ולעומת זה מצוה לאדם למנות בכל שעה לחורבנו לידע ולתת לב כמה שנים אנו כנזופים וכמנודים למקום ב"ה מרוב עוונינו, וכמה שנים אנו בנים גולים מעל שולחן אבינו שבשמים יתברך, ואין אומר השב, והיום אנו נכנסים לשנת אלף תשמ"ה (בזמן החת"ס בשנת אלף תקע"ב) לחורבן בית שני וחילול שמו הגדול על ידינו וגלות השכינה ובזיון התורה בעוה"ר, אוי נא לנו.

וממשיך החת"ס (שם) דעכ"פ יש להזכיר המנין ברמז, דהנה איתא בבמדב"ר (פר' א אות א) ע"פ (תהילים לו) צדקתך כהררי אל ומשפטיך תהום רבה, צדקות שהקב"ה עושה מפורסמים כהררי אל, באחד לחודש השני בשנה השנית. אבל משפטיך תהום רבה המשפטים שהוא עושה הוא מסתיר ואינו מפרסם החשבון כמו תהום רבה, ומייתי ראיה מחשבון חורבן ביהמ"ק ביחזקאל, עיין שם, למדנו מזה דאע"ג דמצוה למנות כמה שנים היינו נזופים למקום, מ"מ מצוה להסתיר החשבון ולזכרו ברמז. ועש"ע.

[לא] **אחר** קינות ואיכה אומרים סדר קדושה, ומתחיל מואתה קדוש (שו"ע סימן תקנט ס"ב), ולא יאמר ובא לציון גואל, שאין גאולה בלילה, וכמבואר במחזור ויטרי (גולדשמידט, עמוד תרט) ובמנהיג (הל' תעניות סכ"ח) וכ"כ בספר הנייר (הל' תשעה באב בהג"ה) ובמנהג מרשלייאה (חודש אב עמוד 167-8) וכן הביא באגור (סימן תתנה) דמנהג פשוט בידינו לומר ובא לציון דוקא בליל תשעה באב שחל במוצ"ש, וכן המנהג במגנצא. ושוב הביא דמנהגם לומר ובא לציון בכל אופן וכדלהלן. וכ"כ בראבי"ה (סימן תתצ) ובאור זרוע (הל' תשעה באב סימן תטז) ובמרדכי (תענית רמז תרלה) וכ"כ במשנ"ב (שם) ובליקוטי מהרי"ח (ח"ג דף נג.).

ועיין בדעת תורה (סימן רצה ס"א) שהקשה על טעם זה, דהא מזכירין יציאת מצרים בלילות (ברכות פ"א מ"ה), ועיין שבועות (דף טו:) ותוס' (שם ד"ה אין וכו') ורש"י בר"ה (דף ל. ד"ה לא

◆ באר מים חיים ◆

צריכא) ורש״י בסוכה (דף מא. ד״ה אי נמי וכו׳) דבנין המקדש לעתיד לבוא שהוא בידי שמים יהיה בלילה, ויש ליישב. עכ״ד.

ואולי י״ל דכיון דבבנין שבידי אדם לא יכול להיות בלילה, ממילא לא נחשב בעצם זמן גאולה, אע״פ שבאמת יכול לבוא גם בלילה בגוונא שהבנין בידי שמים. ודוק.

ודעת ר׳ אליקים המובאית בפרדס (סימן קנה) ובשיבולי הלקט (סימן רסז) וברוקח (סימן שיא) שאומרים ובא לציון גם בלילה, משום דלאחר קינות צריך לומר ולבקש להביא משיח צדקינו ב״ב להוציאנו מהאבילות. וכן מובא באורחות חיים (הל׳ תשעה באב אות יז) שכן מנהג גירונא וקטלוניא שנהגו לומר ובא לציון. וכן הסיק באגור (סימן תתנה) די״ל ובא לציון בכל אופן. וכ״כ רי״ץ גיאות במאה שערים (הל׳ תשעה באב עמוד לא) וכ״כ בתניא רבתי (סימן נט) וכ״כ הראב״ן (ח״ב סוף תענית).

ולא יאמר ואני זאת בריתי, שנראה כמקיים ברית על הקינות, כמבואר במחזור ויטרי (שם) ובסידור רש״י (סימן תו) ובמעשה הגאונים (סימן מט) ובפרדס (סימן קנה) וברוקח (סימן שיא) ובסידור רב עמרם גאון (סימן צט) ובמאה שערים לרי״ץ גיאות (עמוד לא) בשם רב צמח. וכ״ה בטור (שם) וכ״כ ר׳ דוד אבודרהם (סדר תפילות תשעה באב) וכ״כ בספר הנייר (הל׳ תשעה באב בהג״ה) ובספר המנהגים (חילדיק, מנהגי תשעה באב) ובמנהגי מהר״א טירנא (דין תשעה באב).

ועוד דהרי אסור בדברי תורה ולא שייך לומר ולא ימושו מפיך, וכמבואר במחזור ויטרי (שם) ובסידור רש״י (סימן תו) וברי״ץ גיאות (שם) בשם רב האי גאון. ובפרדס (סימן קנט) ובראבי״ה (סימן תתצ) ובשיבולי הלקט (סימן רסז) ובאור זרוע (ח״ב סימן תטז) ובמרדכי (תענית סימן תרלו) ובראב״ן (ח״ב סוף תענית) ובמנהגים ישנים מדורא (המאור, דף עדר.) ובהגהות מיימוני (מנהגי תשעה באב שבסוף הל׳ תעניות סכ״ח) בשם רה״ג. וכ״ה בטור (שם) בשם רבינו ניסים. וכ״כ ר׳ דוד אבודרהם (סדר תפילות תשעה באב) ובמנהג מרשלייאה (חודש אב עמוד 167) ועיין להלן. וכ״כ באורחות חיים (הל׳ סדר תפילות תשעה באב סי״ז וס״כ) וכ״כ בספר הנייר (הל׳ תשעה באב בהג״ה) ובתניא רבתי (סימן נט וסימן ס) ובספר מנהגים דבי מהר״ם (דין תשעה באב) ובספר המנהגים (חילדיק, מנהגי תשעה באב) ובמנהגי מהר״א טירנא (דין תשעה באב) ובמנהגי מהרא״ק (דף מג.). ובמנהגי הרב זלמן יענט (חודש אב) כתב בסתמא דאין לומר ואני זאת בריתי. וכן סתם בספר מצוות זמניות (הל׳ תשעה באב, תיקון תפילה).

וי״א שאין טעם זה נכון, כיון דהעם עוסקים באיוב וירמיה וקינות, ומדוע לא נאמר ואני זאת בריתי, וכמבואר בטור (שם) ובמאה שערים לרי״ץ גיאות (שם). ובאגור (סימן תתנב) כתב דמנהגא לומר ערבית ושחרית ואני זאת בריתי. ושם (סימן תתנג) כתב דמנהג אשכנז לדלג הפסוק ואני זאת בריתי. ולמעשה הביא (בסימן תתנה) דאין לומר ואני זאת בריתי לא ביום

◆ באר מים חיים ◆

ולא בלילה, וכן נמצא במנהגי שפיר״א. וכן מובא במנהג מרשלייאה (חודש אב עמוד 167) דמנהגם הוא די״ל ואני זאת בריתי כיון שהעם קוראים באיוב ובקינות ובירמיה.

ועיין במאמ״ר (סימן תקנט סק״ב) שכתב דמה שאין אומרים ואני זאת בריתי, הוא ג״כ מחמת הטעם שאין גאולה בלילה, לפי שגם פסוק זה אזיל על הגאולה, וכ״מ מדברי הטור (סימן רצה) שכתב לענין מוצ״ש דמתחילים מואתה קדוש לפי שאין גאולה בלילה, ולכאורה טעם זה נכון רק על הפסוק ובא לציון ולא על הפסוק ואני זאת בריתי, אלא מוכח שטעם זה עולה על ב׳ הפסוקים. ועש״ע.

אולם אין הכרח להוכחת המאמ״ר מדברי הטור (בסימן רצה), דאפש״ל על פי המבואר בט״ז (סימן רצה סק״א) ובמשנ״ב (שם סק״ב) שפירשו, דכיון דאלו ב׳ פסוקים ובא לציון ואני זאת בריתי הם סמוכים ביחד בספר ישעיה (נט), ממילא כל שאין אומרים האחד, גם הב׳ אין אומרים, לפי שסמוכים הם אהדדי. ולכן במוצ״ש שלא שייך לומר ובא לציון מחמת שאין גאולה בלילה, הכי נמי לא אומרים ואני זאת בריתי הסמוך לו. והכי נמי י״ל לענין מוצאי תשעה באב.

והראשונים דס״ל שאין לומר ואני זאת בריתי מהטעם שאז בטלים מדברי תורה, אף שעוסקים בדברים הרעים. י״ל דמ״מ כיון דמרוב התורה בטלים שפיר נחשב בטלים מהתורה, ובפרט למ״ד שאסור ללמוד בעיון, בודאי הוי ביטול תורה באיכות. ועוד דעכ״פ לא שייך לומר ולא ימושו מפיך, דעתה רוב חלקי התורה בבחינת ימושו מפיך, דהרי אסור ללומדם.

וי״א שאין לומר סדר קדושה, דכל מקום שאין אומרים ויהי נועם, גם סדר קדושה אין אומרים, וכמבואר בסדר רע״ג (שם ובהל׳ הבדלה סל״ז) והביאו הטור (סימן תקנט ס״ב) בשם יש מהגאונים. וכ״כ המנהיג (שם סכ״ז).

אולם המעיין בתוך דברי הסרע״ג יראה דיש לומר סדר קדושה, דאחר שכתב שכל מקום שאין אומרים ויהי נועם אין אומרים ואתה קדוש, כתב וז״ל: ולאחר שקורא קינות אומרים ובא לציון גואל ואתה קדוש וכו׳. עכ״ל. הרי מבואר דמה שאין אומרים סדר קדושה הוא מדין סדר מוצ״ש, אך סדר הקדושה הנאמר אחר קינות בכל שנה ודאי אומרים אף במוצ״ש, דמה שונה משאר שנים.

ולפי״ז אין פלוגתא דמ״ד שאין לומר ואתה קדוש מיירי קודם הקינות, ומ״ד לומר מיירי אחר הקינות, וכן מבואר בדברי רב צמח שכתב: אבל ואני זאת בריתי אין אומרים מפני שקראו קינות, משמע דמיירי על אמירת סדר קדושה שאחר קינות ובזה כו״ע מודו. ובטור משמע דיש בזה מחלוקת. וצ״ע.

ויש שלא נהגו לומר ויהי נועם במוצאי ת״ב שחל בשבת, ויש שנהגו לאומרו[לב].

◆ באר מים חיים ◆

והטעם שאומרים סדר קדושה בתשעה באב אחר הקינות, מבואר בדברי רש״י (ליקוטי דינים בפרדס) שהוא מפני שנתחייבו שונאי ישראל כליה שעברו את התורה מאל״ף ועד תי״ו. עוד טעם ביאר שהוא משום דכתיב (איכה א) סִלָּה כל אבירי ה׳, כאדם שאומר נפסלה מטבע זאת ואין לה תקנה, עמדה מגילת איכה אמרה לפניו, ריבונו של עולם אם אנו כלים מי יקדש את שמך בעולם? ומי יסדר קדושתך בבתי כנסיות שלך? ונתרצה להם הקב״ה, לפיכך תיקנו חכמים, שיהיו קורין סדר קדושה אחר איכה. ע״כ.

ובמשחא דרבותא (סימן תקנט) ביאר, דהטעם שאומרים סדר קדושה, הוא להורות שאף שנחרב הבית ונעשו כל אלו הצרות, מ״מ ואתה קדוש – לא נתמעט מכבודו כלום ח״ו, וגם יושב תהילות ישראל, רצ״ל שהוא רוצה תהילתנו יותר מכל תהילות של כל העולם ואפילו של מלאכים, וכיון שכן אל נתייאש ח״ו, כי יש לעץ תקוה. וק״ל. ע״כ.

עוד כתב הרמ״ק בספר הגירושין (סימן פט) לבאר הענין, שכיון שאנו מראים אבילות ועצבות, היה באפשר שיתעוררו הקליפות, אבל הוא מקום סכנה וניתן רשות למזיקים ח״ו, לכן אנו מבטלים אותם. עכ״ד. והיינו שעל יד אמירת סדר קדושה אנו מבטלים את המזיקים. והביא דבריו מרן הגאון חיד״א ז״ל בברכי יוסף (סימן תקנט סק״א) וכן הביאו הרב קמח סולת (הל׳ תשעה באב ד״ה כתב בעל ההג״ה).

ובשו״ת הלכות קטנות (ח״ב סימן קלט) ביאר הענין, על פי שאמרו חז״ל (אבות פ״א מ״ב) על שלושה דברים העולם עומד, על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים. וביום תשעה באב האסור בלימוד תורה, במה יתקיים העולם, אלא שבסוטה (דף מט.) אמרו רז״ל, דעלמא אתקיים אקדושה דסדרא, ומשום כך אומרים ביום זה ואתה קדוש – בשביל שיתקיים העולם.

ועוד טעם ביאר שם, ממה ששמע מבנו החסיד מורנו כמהרי״ע מולכו נר״ו, שהוא רמז לגאולה כדי שלא יתייאשו העם, ובפרט לרמוז לידת משיח וכיוצא. עכ״ד. וכן הביא הרב יד אהרן (בהגהת הטור סק״ד) ב׳ הטעמים הנ״ל.

ועיין בשולחן גבוה (סימן תקנט סק״ב) שהביא דברי הרב הלכות קטנות, והכריע כהטעם הראשון, ויפה כח האב מכח הבן, דהא אין גאולה בלילה, ואם משום רמז לידת משיח, הרי לא נולד אלא ביום, לכן טעם אביו נראה עיקר, וסימנך כהנא מסייע כהנא. עכ״ד.

[לב] **הנה** אף אם חל תשעה באב במוצ״ש יש להתחיל מואתה קדוש ואין אומרים ויהי נועם, וכמבואר בטור ושו״ע (סימן תקנט ס״ב) וכ״כ בסידור רב עמרם (ח״ב סדר תשעה באב סימן צט דף קלב:) וברי״ץ גיאות (הל׳ תשעה באב עמוד לא) בשם רב צמח גאון ורב האי גאון. ובמנהיג

◆ באר מים חיים ◆

(הל׳ תשעה באב סכ״ח) בשם רב צמח ורב האי גאון. וכ״ה במעשה הגאונים (סימן נו) ובתשו׳ רש״י (סימן שמט) וכ״ה בסידור רש״י (סימן תטו) ובמחזור ויטרי (סו״ס רסח, ובהוצאת גודשמידט עמוד תרכג) ובאורחות חיים (הל׳ תשעה באב סעיף כב) ובכל בו (סימן סב) ובאבודרהם (סדר תפילות תשעה באב) ובמנהג מרשלייאה (חודש אב עמוד 167) ובשיבולי הלקט (סימן רסז) ובספר המחכים (עמוד לו) ובספר הנייר (הל׳ תשעה באב) ובסדר טרוייש (פ״ח עמוד 8-17) ובתניא רבתי (סימן נט) ובמהרי״ל (הל׳ תשעה באב אות כ ואות כא) ובמנהגי הרב זלמן יענט (חודש אב) ובספר המנהגים (חילדיק, מנהגי תשעה באב) ובמנהגי מהר״א טירנא (דין תשעה באב) וכ״פ בדרך החיים (סימן קלד סק״ב) וכ״כ בסידור יעב״ץ (שער הדלק דלת ב חלון א אות ט).

וכן מבואר במרדכי (מוע״ק סימן תתקלד תענית סימן תרלה) והטעם משום דתשעה באב איקרי מועד. וכ״כ בראבי״ה (סימן תתצ) ובאור זרוע (הל׳ תשעה באב סימן תטז) ובמרדכי (תענית סימן תרלה).

וכ״כ הסמ״ק (סימן צו) וביאר מטעם אחר, והוא לפי שמזמור זה הוסד על הקמת המשכן, ועתה אין לאומרו ביום שנחרב. וכ״כ בספר אוהל מועד (שער מועד קטן דרך ה נתיב ג) ובסדר טרוייש (פ״ח עמוד 8-17) ובספר מנהגים דבי מהר״ם (דין תשעה באב).

עוד טעם מובא בסדר טרוייש (שם) דאין לומר ויהי נועם משום שהם פסוקי ברכות ונחמות.

וכעי״ז כתב בלבוש (מנהגים אות כ) דתשעה באב הוא יום מר ולא שייך לומר ויהי נועם ואין זה יום של נעימות.

ובראש יוסף (סימן תקנט) ביאר, דהרי בויהי נועם אומרים ומעשה ידינו כוננה עלינו, ואיך שייך לומר זה בתשעה באב, כיון שבעוונותינו היינו סיבה לחורבן, וגם משום ע״ז שעשינו, וא״כ אין לומר ומעשה ידינו כוננה עלינו. ע״כ.

ובב״י (שם) הביא עוד טעם בשם המרדכי דהוא משום דבמקום שלא נהגו לעשות מלאכה בתשעה באב אין עושין, כמבואר בפסחים (דף נד:). עיין שם. וטעם זה לא נמצא במרדכי שלפנינו. אולם טעם זה מבואר בראבי״ה (ח״ג עמוד תעדר) ובראב״ן (ח״ב סוף תענית) ובמנהגים ישנים מדורא (המאור, דף עדר.) ובספר מנהגים דבי מהר״ם (דין תשעה באב ובדין מוצ״ש) ובמנהגי מהר״א טירנא (דין תשעה באב) וכן איתא בספר מנהגי מהר״א קלויזנר (סימן קלו). וכ״כ באור זרוע (ח״ב סימן תטז) דאין אומרים ויהי נועם לפי שנהגו שלא לעשות מלאכה בו.

וצ״ע לטעם זה מדוע כשחל תשעה באב בחול כן אומרים ויהי נועם, והא כיון שאין אומרין זה בכל אופן שחל יו״ט בחול שאין עושין בו מלאכה. וכן העיר לנכון בספר מטה משה (סימן תשכט) שטעם הסמ״ק עיקר, דאם הטעם הוא משום איסור מלאכה, א״כ גם כשיחול

ואין אומרים למנצח בנגינות קודם תפילת ערבית בתשעה באב שחל במוצ״ש[לג].

◆ באר מים חיים ◆

תשעה באב באמצע השבוע לא היה לנו לומר ויהי נועם במוצ״ש, מאחר שלא נוכל לומר ומעשה ידינו כוננהו.

ועוד צ״ע מאי שנא מפורים, שגם בזה יש מנהגים חלוקים, ויש שנהגו שלא לעשות מלאכה בפורים (עיין מגילה דף ה:), ובכל זאת אומרים במוצ״ש של שבוע שחל בו פורים ויהי נועם. וכן העיר בערך השולחן (סק״א) ב׳ הקושיות הנ״ל, והסיק דטעם הסמ״ק עיקר.

אלא דעל השאלה האחרונה י״ל בס״ד שהחילוק פשוט, דלענין פורים, הנה בעצם מלאכה שייכת גם בפורים דהא מלאכה לא קבילו עלייהו (עיין מגילה דף ה:), אך מ״מ אחרים נהגו בו איסור (עיין מגילה שם), משא״כ תשעה באב במקום שנהגו הוה איסור גמור לא רק מצד אל תיטוש, ועל כן ס״ל שאין לומר. ועיין בתשו׳ כנה״ג (סימן נה). ודוק.

ושו״ר בראש יוסף (סימן תקנט) שביאר, דאולי משום דהכא בתשעה באב כל התלמידים בכל מקום מבטלים. ועוד דבכל מקום ששמענו שמעם מבטלים מלאכה בתשעה באב, משא״כ בפורים. והיינו כעין ביאורינו הנ״ל בס״ד.

והוסיף הראש יוסף לבאר עוד, דבפורים מותר לעשות מלאכה של שמחה בכל מקום, משא״כ בתשעה באב.

ועוד ביאר, דהא גבי פורים איכא גם תירוצא אחרינא בגמ׳ דלא קבילו עלייהו איסור מלאכה, משא״כ בתשעה באב. ע״כ.

ועיין ג״כ בשולחן גבוה (סק״ג) שכתב ג״כ דטעם הסמ״ק עיקר, דלטעמא שאין עושים מלאכה, היה השו״ע צריך לחלק בין מקום שנהגו לעשות מלאכה בתשעה באב למקום שנהגו שאין עושים. ע״כ.

ויש להשיב בס״ד על טענה זו, דיתכן דגם במקום שעושים מלאכה, ראוי לא לומר, מחמת שבמקום שאין עושים הוא איסור גמור לעבור על זה, ממילא ראוי שכולם לא יאמרו. וי״ל.

וי״א דיש לומר ויהי נועם בלחש, וכמובא בסדר טרוייש (שם).

[לג] **כ״כ** הרמ״א (סימן תקנט ס״ב). וביאר הגר״א (סק״ח) דכיון שאינו מסדר היום אסור. וכ״כ במשנ״ב (סק״ח). ויש עוד טעם, וכמבואר בלבוש (סימן תקנט ס״ב) שאין אומרים אלקים יחננו דאין חנינה היום. וכ״כ במשנ״ב (סימן רצג סק״א). וכ״כ בסידור יעב״ץ (שער הדלק דלת ב חלון א אות י) דאין אומרים למנצח.

ולענין אמירת ויתן לך, אין לאומרו[לד]. ועלינו לשבח, נהגו לאומרו, ויש שלא נהגו לאומרו[לה].

◆ באר מים חיים ◆

לד **אין** אומרים ויתן לך, אם תשעה באב חל במוצ״ש, כמבואר במחזור ויטרי (שם) ובאורחות חיים (שם) ובכל בו (שם) ובמחכים (שם) ובמנהג מרשלייאה (חודש אב עמוד 167) וכ״כ בלקט יושר (עמוד קיב) ובמהרי״ל (הל׳ תשעה באב אות כא) ובסדר טרווייש (פ״ז עמוד 16) ובמנהגי הרב זלמן יענט (חודש אב) ובספר מנהגים דבי מהר״ם (דין מוצ״ש) ובספר המנהגים (חילדיק, מנהגי תשעה באב) ובמנהגי מהר״א טירנא (דין תשעה באב) וכן איתא בספר מנהגי מהר״א קלויזנר (סימן קלו) וכ״פ הרמ״א (סימן תקנט ס״ב) וכ״פ בדרך החיים (סימן קלד סק״ב) ובמועד לכל חי (סימן י אות כא) ובמטה משה (סימן תשל) וכ״כ בסידור יעב״ץ (שער הדלק דלת ב חלון א אות ט).

וביאור בלבוש (מנהגים אות כ) דהיינו טעמא כיון שכל פסוקי ויתן לך הם פסוקי ברכה ושמחה ואין לאומרם בתשעה באב.

לה **מנהגינו** לומר עלינו לשבח בתשעה באב בסיום התפילה, כמבואר במהרי״ל (הל׳ תשעה באב אות כא) וכ״כ במנהגי הרב זלמן יענט (חודש אב) וכן איתא בספר מנהגי מהר״א קלויזנר (סימן קלה) ובלבוש (סימן תקנט ס״ב) ובסידור יעב״ץ (שער הדלק דלת ב חלון ב אות יז) וכן הסיק ביפה ללב (ח״ב סק״ח).

אולם בתניא רבתי (סוף סימן נט) ובשיבולי הלקט (סימן רסז) כתבו שאין לומר בתשעה באב עלינו לשבח, משום שנאמר (ישעיה א) גם כי תרבו תפילה אינני שומע. וכן נראה במחזור ויטרי (הל׳ תשעה באב) שלא הזכיר אמירת עלינו לשבח. ובאגור (סוף סימן תתנח) הביא כן בשם הר״י הלוי, וסיים דאין נראה כן. עיין שם.

סדר הלילה בתשעה באב

בליל תשעה באב יזהר האדם לשקוד על התורה[א]. ונוהגים להתאסף יחד ולקונן על החורבן, וראש הקהל דהיינו הרב דמתא או ראש הישיבה אומר דברי מספד והתעוררות[ב].

◆ באר מים חיים ◆

[א] **הנה** יזהר האדם ללמוד עד חצות לילה, ובחצות יעשה התיקון, וילמד אחר זה מעט, ויקרא ק״ש שעל המטה, ויישן כדי שלא יתנמנם למחר בקינות. (יסוד ושורש העבודה שער הצאן פי״ב)

וזה ודאי דאין להתבטל לגמרי מהלימוד בליל תשעה באב, אלא ילמד בדברים המותרים, וכן נראה ברמב״ם (הל׳ ת״ת פ״ג הי״ג) וז״ל: אע״פ שמצוה ללמוד ביום ובלילה, אין אדם למד רוב חכמתו אלא בלילה, לפיכך מי שרצה לזכות בכתר תורה יזהר בכל לילותיו, ולא יאבד אפילו אחד מהן בשינה ואכילה ושתיה ושיחה וכיוצא בזה, אלא בתלמוד תורה ודברי חכמה, אמרו חכמים אין רינה של תורה אל בלילה, שנאמר (איכה ב) קומי רוני בלילה, וכל העוסק בתורה בלילה חוט של חסד נמשך עליו ביום, שנאמר (תהילים מב) יומם יצוה ה׳ חסדו ובלילה שירה עמי תפילה לאל חיי, וכל בית שאין נשמעין בו דברי תורה בלילה אש אוכלתו, שנאמר (איוב כ) כל חושך טמון לצפוניו תאכלהו אש לא נופח. עכ״ל. וכן הובא בשו״ע (יו״ד סימן רמו).

הרי שמבואר שיש להזהר לא לבטל אפילו לילה אחד ומשמע אפילו ליל תשעה באב.

[ב] **כתב** הגאון הרב בן ציון מוצפי בספרו נחמת ציון (עמוד שמח ד״ה ומנהג) וז״ל: ומנהג ידוע בקהילות ישראל עוד מזמנים עברו, אשר גדולי ישראל היו אוספים את הציבור בליל תשעה באב, לקונן על חורבן הבית אשר משפיע על כל מהלך החיים בכל שנות הגלות, ועל צער השכינה המושלכת בעפר בעוונותינו, וכמו שאמרו חז״ל (מדרש תהילים מזמור קלז, ירושלמי יומא פ״א ה״א דף ה.) כל דור שלא נבנה בימיו כאילו נחרב בימיו. עכ״ל.

והנה זכורני כד הוינא בישיבה הקדושה תורה בתפארתה, שכל שנה בליל תשעה באב נאספים כל בני הישיבה, מיונק עד איש שיבה, להיכל הישיבה הקדושה, ושם נושא רבינו ראש הישיבה שליט״א בקול מר ונמהר קינה ונהי, על חורבן בית המקדש, ועל הצרות המתחדשות עלינו בפרט בתקופה ההיא, ועל נסיונות התקופה המרים והקשים, ומחזק את כל בני הישיבה להתחזק כאיש אחד בלב אחד בכל דבר שבקדושה, ואחריו עולה רבינו

בליל תשעה באב יש לאדם לסגף עצמו, אך עוברות שאינם יכולים לסגף עצמם אינן צריכות[ג].

◆ באר מים חיים ◆

מו״ר הגאון ר׳ רפאל גפן שליט״א ומתחיל לשאת קול נהי וקינה מרה, וכל בני הישיבה שומעים ובוכים בקול מר, לקול דבריו הנוראים החוצבים לבבות, ושוברים סכרי דמעות, כך בני הישיבה יושבים כמה שעות, ואחר שנתאחר הזמן הרבה, הולכים כל בני הישיבה לנום שנת לילה קצרה, בכדי שיהיה כוחם במותנם להתפלל שחרית וכל התפילות בכוונה גדולה, ואחרי כן אומרים קינות בבכיה רבה עד מאוד, עד חצות היום.

ג **כתב** הכל בו (סימן סב) בשם הר״ר שמואל מאויר״א, שהיה נוהג להחמיר על עצמו לשכב מוטה על הארץ. וכ״ה באורחות חיים (הל׳ תשעה באב אות יג). והמרדכי (מוע״ק סימן תתקלד) כתב, שיש בני אדם שמשימין אבן תחת ראשם בליל תשעה באב. ורמז לדבר, ויקח מאבני המקום (בראשית כח), ובית המקדש ראה, דכתיב (שם) מה נורא המקום הזה, וחורבן ראה, ממעשה הגאונים מצאתי. עכ״ד. והו״ד בבית יוסף (סימן תקנה) וכן איתא בספר מנהגי מהר״א קלויזנר (סימן קלה).

וכתב רבינו משה בן מכיר בסדר היום (סדר תשעה באב) וז״ל: ולא ישכב בכר ובכסת כשאר הלילות, דצריך שתשתנה הלילה הזאת לצער ועינוי אבל מכל יגון הלילות, כמו שנשתנה ליל פסח מכל הלילות לשמחה וטובה מכל הלילות, אלא כיצד יעשה אם איש בריא הוא דיכול לישכב על גבי קרקע, יפרוש מחצלת וישכב עליה וישים אבן תחת מראשותיו, ואם לא ניסה באלה וירא שמא יזיק לו, יישן על גבי מיטה או ספסל ולא יפשוט בגדיו כולם כשאר הלילות לענג נפשו אלא יכסה עצמו בלא סדינין ושמלות, כי לילה א׳ היא לצער עצמינו בכל האפשר על חורבן בית תפארתנו, והכל לפי מה שהוא אדם כמו שכתבתי, ומפני זה לא דיברו בענינים אלו בגמרא, ואפילו מאן דאמר לכפות המטה לא הודו לו, מפני שאין לו לגזור על הציבור גזירה שאין רוב הציבור יכולין לעמוד בו, אבל דברי אלה הם למי שיכול לעמוד להכניע יצרו וגופו לשמים, ואולי תהא ארכה לשלוותו, כ״ש שאין הדברים האלו יוצאין מן הראוי לכל אדם לעשות או לרוב, כי קרובים המה לכל אשר יחפוץ ביקר המלך. עכ״ל.

ובלקט יושר (עמוד קי) איתא וז״ל: הפך הכלים ממיטתו הכרים והכסתות מראשו למרגלותיו, ומה שהיה מרגלותיו שם למראשותיו, והיה מניח ראשו במקום רגליו שהיה קודם תשעה באב, כל היום מתשעה באב. עכ״ל.

וכתב במנהגי מהרי״ל (הלכות תשעה באב אות יד) וז״ל: מה אשר יש משימין אבן מראשותיהן בליל תשעה באב, היינו טעמא דכתיב (בראשית כח) אין זה כי אם בית אלהים, ודרשינן שראה יעקב חורבן הבית, ויקח מאבני המקום וישם מראשותיו, משום אבל. עכ״ל.

◆ באר מים חיים ◆

וכתב מרן בשולחנו (סימן תקנה ס״ב) וז״ל: ויש מי שנוהג לשכב בליל תשעה באב מוטה על הארץ, ומשים אבן תחת ראשו. הג״ה: ויש לאדם להצטער בענין משכבו בליל תשעה באב, שאם רגיל בשני כרים לא ישכב כי אם באחד (תוספות תענית דף ל:), ויש בני אדם משימים אבן תחת מראשותיהם, זכר למה שנאמר ויקח מאבני המקום, שראה החורבן (מרדכי הנ״ל). וכן הביא במטה משה (סימן תשכו).

וכתב ג״ע הרב חיד״א במורה באצבע (סימן ח אות רלו) וז״ל: יצטער מאוד במשכבו, ויקח מאבני המקום וישם מראשותיו. עכ״ל.

וכן היה מנהג הגרי״י קניבסקי (תורת המועדים סק״ז) להניח אבן תחת המזרון וישן על זה.

וכן מובא באורחות רבינו (ח״ב בנדמ״ח עמוד קע אות ט) דמנהג הגרי״י קניבסקי בליל תשעה באב, ישן ע״ג מזרון וכר על הקרקע, ושם אבן מתחת למזרון למראשותיו, ובשנה אחת שם אבן קטנה תחת הכר שישן עליו, אך כשנחלש מאוד התיר נדרו ושכב על מיטה כרגיל.

עוד מובא (שם אות י) דמרן החזו״א לא ישן אלא ע״ג מיטה, והיינו כיון שהיה חלוש בגופו.

מיהו עוברות שאינן יכולין להצטער אינן חייבות בכל אלה (תוספות שם). וכתב הרב משנ״ב (סק״ו) וז״ל: ואדם חלוש אין צריך להחמיר בזה ויישן על המיטה. עכ״ל. וכ״כ הרב חיי אדם (ח״ב כלל קלה סי״ז). וכ״כ בכה״ח (סק״ט וסקי״א) דביכול דוקא הכתוב מדבר.

וכתב מרן הבן איש חי (ש״א פר׳ דברים אות כג) וז״ל: וליל תשעה באב ישים אבן תחת הכר שישים ראשו עליו, ואם דרכו לשכב על שנים ישנה מנהגו וישכב על אחד. עכ״ל.

ובערוך השולחן (סימן תקנה אות ג) כתב וז״ל: ויש מי שנוהג לשכב בליל תשעה באב מוטה על הארץ, ומשים אבן תחת ראשו, ולא כל אדם יכול לעשות כן. אך איך שהוא, יש לאדם להצטער קצת בעניין משכבו בליל תשעה באב, שאם היה רגיל לישן בשני כרים יישן בכר אחד. ויש משימים אבן תחת מראשותיהם, זכר למה שנאמר (בראשית כח) ויקח מאבני המקום, דאיתא במדרש (עיין בר״ר פר׳ סח אות יג) שראה החורבן. מיהו החלשים ועוברות, שאין ביכולתן להצטער, לא יעשו כל אלה. עכ״ל.

ועיין בספר ענפי משה לידי״נ הרה״ג ר׳ משה חליוה שליט״א (בין המצרים סימן לז) שביאר בהאי ענינא, דלכאורה צ״ב מאי קא מוסיף הרמ״א שכתב ויש בני אדם משימים אבן כו׳, והא כבר כתב כן מרן בשולחנו ומשים אבן תחת ראשו.

וביאר דבאמת הוי חילוקי מנהגים, האם יש להניח את האבן תחת הראש ממש או תחת הכר, והביא שם דבאמת הגראי״ל שטינמן זצוק״ל (כאיל תערוג מועדים עמוד רפא, ספר אדם גדול הוא ושמח במצוות עמוד קמט) היה נוהג להניח את האבן תחת ראשו, וזה היה הכר שלו בתשעה באב. מאידך הנהגת הגרח״ק זצוק״ל (אלא ד׳ אמות פנ״ג ס״ו) היה להשים אבן תחת

וימעט האדם מכבודו ומהנאתו כמה שיוכל[ד]. ולענין קריאת שמע, מי שרגיל לומר כל הנוסח בכל לילה, מותר לו לומר ג"כ בתשעה באב[ה]. ולענין תיקון חצות, יש מי שאמר שאין לומר, אך כל האחרונים דחו דבריו והסיקו דודאי י"ל תיקון רחל בליל תשעה באב[ו].

◆ באר מים חיים ◆

הכר. והנהגת הקה"י זצוק"ל (קרא עלי מועד פ"ח הערה כז, אורחות רבינו ח"ב עמוד קלח) להשים אבן תחת המזרון למראשותיו.

וצוין שם ג"כ לספר נחמת ישראל (פל"ז הערה קצו) דמייתי מספר תורת אביגדור (או"ח סימן תקנה) שכתב, דגם אם האבן לא מצערו דיש לו כר עליו, מ"מ יקח האבן זכר ליעקב. עכתו"ד.

וכתב בשו"ת שבט הקהתי (ח"א סימן קצא אות ב-ג) שאף אם ישן ביום תשעה באב, ג"כ צריך למעט בהנאתו, ומה שהזכירו ליל תשעה באב, דמשמע לילה דוקא, היינו משום שלכתחילה אין לישן ביום תשעה באב כדי שלא להסיח דעת מהאבילות.

אולם בשם הגר"ח קניבסקי זצוק"ל (קובץ תשובות ח"ד סימן עט, קרא עלי מועד פ"ח הע' כח) מובא שאין להקפיד בזה ביום תשעה באב אחר חצות.

[ד] **ימעט** אדם מכבודו ומהנאתו בתשעה באב בכל מה שאפשר (רמ"א שם). וכתב הרב משנ"ב (סק"ח) וז"ל: מכבודו ומהנאתו, אסור לעשן טיטון (שקורין רייכערין, טבק, סיגריות) אפילו בד' צומות וכ"ש בתשעה באב (כנה"ג), והחמיר מאוד עד שכתב, שמי שמעשן בתשעה באב היה ראוי לנדותו. ויש מאחרונים שמקילין, ועל כן מי שדחוק לו שמורגל בו ביותר, יש להקל אחר חצות בצנעא בתוך ביתו, וכ"כ בשערי תשובה (סימן תקנט סק"ג). עכ"ל. (בענין עישון הסיגריות, לא נכנסתי כעת לסוגיא זו, משום דבלא"ה כל ירא שמים צריך להזהר כל השנה מהעישון מפני הסכנה, וחמירתא סכנתא מאיסורא).

[ה] **בענין** קריאת שמע שעל המיטה, דעת הגרי"ש אלישיב (תורת המועדים סימן תקנד סקכ"ב) שמותר לקרות, וכן מותר לומר כל הנוסח המוזכר בשו"ע. וכן כתב בקרא עלי מועד (עמוד סג הערה ט) בשם הגר"נ קרליץ.

ואולם דעת הגר"ח קניבסקי (תורת המועדים שם) דלמעשה אין לומר אלא מה שרגיל לומר בכל יום, ואמר שהוא נוהג לומר בתשעה באב רק פר' שמע, בידך, המפיל.

[ו] **הנה** לענין תיקון רחל בליל תשעה באב, הביא ג"ע הרב חיד"א בשו"ת יוסף אומץ (סימן כא) בשם הפמ"ג בא"א (סימן תקנא סקמ"ה) שאין לומר התיקון, משום שתשעה באב איקרי מועד. אולם כל האחרונים פליגו עליו, וכמש"כ ג"ע הרב חיד"א בברכי יוסף (סימן תקנב ס"ק יא) בשם הרב המקובל מהר"ם זכות (הרמ"ז) בתשובה כת"י, לדחות סברת מי שכתב שלא

◆ באר מים חיים ◆

לעשות התיקון בליל תשעה באב, שאין לו על מי לסמוך בדעתו זאת, וכל איש ישראלי חייב להתאבל במרירות, ועמד עליו רוח קינ״ה כל היום וכל הלילה, איברא כי אין לומר המזמורים, וכן הוא מנהגי, ע״כ, ודבריו ברורים. עכ״ד דברי מרן החיד״א. וכן הובא בזכור לאברהם (סימן תקנד סק״ט) וכ״כ מרנן הגרח״פ במועד לכל חי (סימן ט אות ז) והבא״ח (ש״א פר׳ דברים אות כה) והכף החיים (סימן תקנב ס״ק ס״ג) דיש לומר תיקון חצות בליל תשעה באב, וי״ל תיקון רחל בלבד.

וע״ע למרן החיד״א בשו״ת יוסף אומץ (סימן כא) שהביא דברי הרב השואל בשם ספר אשל אברהם שכתב, שאין לומר תיקון חצות בתשעה באב, ולא נתן טעם לדבר, וכתב מרן החיד״א שכעת לא ראה בדברי הרב א״א (פמ״ג בא״א סימן תקנא סקמ״ה) אלא לענין ערב תשעה באב, ולעיקר הדין כתב שטעמו הוא משום דתשעה באב איקרי מועד, דומיא דר״ח וערב שבת, והוי כאמירת תחנונים, ועימו הסליחה, דשאני ר״ח וערב שבת אחר חצות שאסור לבכות ולהתאבל, משא״כ תשעה באב. ואמנם תשעה באב נקרא מועד, אבל מרבים בו בו בכיה ואבילות, ויש טעם גדול על פי הסוד מהרמ״ע – נכון מאוד לזה שנקרא תשעה באב מועד. עכ״ד.

והגאון הרב בן ציון מוצפי שליט״א בספרו נחמת ציון (פרק יד עמוד שכח סוף אות טו) כתב וז״ל: וכן ראיתי למור אבי ז״ל שבליל תשעה באב, היה אומר תיקון רחל בחצות הלילה בדמעות שליש. עכ״ל.

וכתב הרב שערי הקודש (על מורה באצבע אות רלו) דבפרט בלילה זו שנקבעה בכיה לדורות ונחרב הבית בראשונה ובשניה, בודאי ראוי להתאונן ביתר שאת באמירת תיקון חצות, ועיניו יורידו כנחל דמעה מאין הפוגות, ובזכות זה יזכה לשמוח במהרה בימינו בבנינה, כמש״כ (ישעיה סו) שישו איתה משוש כל המתאבלים עליה. עכ״ד.

הטעם שאין לומר תיקון לאה, אמר הגר״ש דבילצקי (נחמת ישראל עמוד קסו) שהוא לפי שאין אומרים תהילים בתשעה באב. (ובעיקר דין זה עיין משנ״ת בס״ד בענין אמירת תהילים בתשעה באב).

מדיני תשעה באב

הנה בשונה מכל דיני אבל, בת"ב כיון שכולם אבלים וגם שהוי אבילות ישנה יש לקום בפני אביו ובפני רבו, או מפני ת"ח, או בפני זקן, או מפני ספר תורה[א].

◆ באר מים חיים ◆

א **הנה** בשונה מכל דיני אבל, בתשעה באב שכולם אבלים, וגם שהוי אבילות ישנה, יש לקום בפני אביו ובפני רבו, או מפני תלמיד חכם, או בפני זקן, וכן מפני ספר תורה, וכמש"כ בשו"ת בית יהודא (ח"ב סימן פו) וכ"כ הגר"ח פלאג'י במועד לכל חי (סימן י אות פח) וכ"כ בנו ביפה ללב (ח"ה סק"ב) ובזכור לאברהם אלקלעי (מערכת תשעה באב סימן תקנד ס"כ) ובמשפט כתוב (ועד חכמים, סימן תקנד סי"ב) וכ"כ מרן מלכא בשו"ת יביע אומר (ח"ג חלק יו"ד סימן כז אות ג ואות ח) ובחזו"ע (ארבע תעניות עמוד שלב) ובתשו' יחוה דעת (ח"ז סימן רכב אות יד) ובשו"ת רבבות אפרים (ח"ג סימן שדמ) ובשו"ת אז נדברו (חלק יא סימן מח).

וכ"כ ג"ע הרב חיד"א בברכי יוסף (סימן תקנד סק"ו) ובמחזיק ברכה (יו"ד בשיורי ברכה סימן שעו אות ג) שהעיקר כדברי הרב בית יהודא דבתשעה באב רשאין לקום מפני זקן ומפני הרב, שכן המנהג פשוט בא"י ובחו"ל שבתשעה באב נוהגים לקום מפני זקן ותלמידי חכמים כשאר הימים.

וז"ל החיד"א (בשיורי ברכה יו"ד סק"ב): באמת שצריך ישוב וטעם למרן בשו"ע ולהטור שהשמיטו מימרא מפורשת בש"ס (מוע"ק דף כז:) א"ר יוחנן הכל חייבין לעמוד מפני נשיא חוץ מאבל וחולה, והביאוה הרי"ף (מוע"ק דף יז:) והרא"ש (שם פ"ג סימן פט) בהלכותיהם, והרמב"ם בחיבורו (הל' אבל פי"ג ה"ה) והרמב"ן בספר תורת האדם (דף ע: דפוס ויניציא) והטור (ברמזים קיצור פסקי הרא"ש) ורבינו ירוחם (נתיב כח ח"ב) וגם הגאון בעל הלכות גדולות (הל' אבל עמ' רנב) כתבה, ואמאי הטור ומרן השמיטוה, ולא עוד אלא שמדין זה שכתבו אא"כ הוא אבל וכו' יש במשמע שהם חייבין לקום. וכבר מור"ם בד"מ ובהגהה בסמוך כתבה לזו.

והרב הלבוש נמי כתבה, וטעמא טעים מפני שטרודים בצערם. והרב שבות יעקב שם (ח"א סימן כו) דחה דבריו, דאבל חייב בכל המצוות אף דטרידא דעתיה, דאיבעי ליה ליתובי דעתא. והרב בית יהודה ח"ב (סימן פו) כתב דהעיקר כטעם הרב הלבוש, והכוונה מפני שהנשיא והרב מוחלין על כבודם וכו'. עיין שם. ויש להשיב, דכיון דזו מצוה של תורה והאבל חייב בה, נהי דהנשיא והרב מסתמא מוחלין על כבודם מפני עגמת נפש, אבל לא הו"ל לר' יוחנן לומר הכל חייבין לעמוד חוץ מאבל וחולה, דלשון זה מורה ובא דאינן

ויש חולקים, ומ״מ אין איסור בזה לכו״ע[ב].

◆ באר מים חיים ◆

חייבין, וזה אינו, דחייבין הם רק שהם מוחלין, ונפקא מינה דאם לא מחלו חייבין. וכי תימא דרבנן גודא רבא שדיוהו ארב ונשיא דלימחלו, הא ליתא, דאי הכי לימא ר׳ יוחנן דהנשיא והרב ימחלוהו. ועוד שאין טעם לחייב לנשיא ורב שימחלו, כיון דזו מצות עשה, והוא חייב בכל המצוות.

ומאי דיהיב טעמא הרב שבות יעקב מפני שהוא יושב על הארץ ואינה קימה שיש בה הידור, כבר השיב עליו הרב בית יהודה, דכיון דאין המקום מטונף, וצערא דגופא דאבל וחולה בקרבו ישים, זיויה ישתנון, קימה שיש בה הידור היא. ודבריו ברורים. ולא דמי מה שפירש רש״י בכתובות (דף ו:) לפוטרו מתפילין, כאשר יראה הרואה.

אמנם יראה שהטעם הוא דכיון דהאבל מסב בראש, כמ״ש במוע״ק (דף כח:) ובכתובות (דף סט:), וילפינן מקרא לעשות יקר לאבל, כדיליף ר׳ אבהו התם מדכתיב (איוב כט) אבחר דרכם ואשב ראש ואשכון כמלך בגדוד כאשר אבלים ינחם, א״כ הכתוב השווהו למלך, ולפום צערא עשו לו נחת רוח לישב בראש, ודומה למלך, לכן אינו חייב לעמוד מפני הרב והנשיא. עכ״ל.

וכתב מרן מלכא הגרע״י (שם) שאף לפי הטעם שאין אבל צריך לקום מחמת דהוי קימה שאין בה הידור, זה דוקא באבל ביום הראשון שמעולל בעפר קרנו, ולכך אסרו לו להניח תפילין, ולא הוי קימה שיש בה הידור, אבל בשאר ימי האבל, וכן בתשעה באב דקי״ל שחייב להניח תפילין, ממילא למה יפטר מלקום דשפיר הוי קימה שיש בה הידור. עיין שם.

[ב] **הנה** בשו״ת שבות יעקב (ח״א סימן כו) מצדד שאין חיוב לקום בתשעה באב מפני אביו ורבו, דהוי קימה שאין בה הידור, דהאבל מעולל בעפר קרנו, דהטעם למה דאיתא (מוע״ק דף כז:) דאבל אינו חייב לקום מפני הנשיא, הוא מחמת שהוי קימה שאין בה הידור, וזה שייך גם בתשעה באב.

וכתב (שם) שלפי הטעם של הלבוש שהאבל טרוד באבלו, ולכן נפטר ממצות קימה, הנה לפי טעם זה תצא דינא שבתשעה באב שהיא אבילות ישנה ואינו טרוד בה כ״כ, חייב בקימה, והקשה ע״ז ממה דאיתא בסוכה (דף כה:) אבל חייב בכל המצוות שבתורה, דאיבעי ליה ליתובי דעתיה, חזינן דאין כזה פטור שהאבל טרוד בצערו.

והוסיף בשבו״י שאם רוצה לעמוד בפני הרב, ודאי שאין בזה איסור, והוכיח כן מהנאמר ביעקב (בראשית מח) ויתחזק ישראל וישב על המטה, הרי שהחמיר על עצמו וקם לכבוד יוסף לפי שהיה מלך, וכמו שפירש רש״י (שם). עכ״ד. והביאו להלכה הגאון רעק״א בגליון (או״ח סימן תקנט ויו״ד ריש סימן שעו) ובבן פורת יוסף (הל׳ תשעה באב אות יח).

אין שאילת שלום בתשעה באב[ג]. ויש שאסרו אף לומר בוקר טוב וערב טוב וכדו', ויש שהקילו בזה[ד]. לענין נענוע הראש לאות שלום, יש להחמיר[ה].

◆ באר מים חיים ◆

ג **איתא** בתוספתא (תענית פ"ג הי"א) אין שאילת שלום לחברים בתשעה באב, ולהדיוט בשפה רפה. וכעי"ז איתא בירושלמי (תענית פ"א ה"ח). וכ"פ הרמב"ם (פ"ה מהל' תעניות הי"א) והרמב"ן בתורת האדם (ענין אבילות ישנה אות קח עמוד רנו) והרא"ש (תענית פ"ד סימן לז) והמרדכי (מוע"ק סימן תתצה) ועוד ראשונים כפי שיובא להלן. וכ"פ הטור והשו"ע (סימן תקנד ס"כ). וכתב הלבוש (שם) כי לא עת שלום הוא, רק צער ויללה על חורבן ביהמ"ק.

וכתב הרב בית חדש (שם) לדייק מלשון התוספתא, שאין שאילת שלום לחברים, דהיינו דוקא תלמידי חכמים אין נותנים זה לזה שלום בתשעה באב, אבל עמי הארץ כן שואלין בשלומם, ושוב הוכיח מהמרדכי שכתב אין שאילת שלום לחבירו, משמע כל אחד ולאו דוקא תלמידי חכמים. עכ"ד.

ואולם יש להוכיח לא כן מלשון הירושלמי הנ"ל דאיתא בזה"ל: אין שואלין בשלום חבירים בתשעה באב, אבל משיבין את ההדיוטות בשפה רפה. ע"כ. משמע דכל ההיתר להדיוטות הוא רק להשיב אך לא לשאול לכתחילה.

ובודאי שזהו ג"כ הביאור בתוספתא, כי היכי דלא להרבות בפלוגתא, ושו"מ שכן מפורש ג"כ בדברי הרא"ש (תענית פרק ד סימן לז) וז"ל: תוספתא (פ"ג) אין שאילת שלום לחברים בתשעה באב, אבל משיבין את ההדיוטות בשפה רפה, והכי איתא בירושלמי (פ"א הלכה ח) אין שואלים בשלום חבירים בתשעה באב, אבל משיבין את ההדיוטות בשפה רפה. עכ"ל. הרי דס"ל דכוונת לשון התוספתא הוא כהירושלמי. וכן העתיק המנהיג (הל' ת"ב עמוד רצד) דלשון התוספתא והירושלמי היינו הך דכל ההיתר הוא להשיב לעמי הארץ. וכ"כ המגיד משנה (פ"ה מהל' תעניות הי"א)

ועיין בתורת האדם לרמב"ן (שער האבל ענין אבלות ישנה אות קח עמוד רנו) וז"ל: תוספתא אין שאלת שלום לחברים בתשעה באב, ולהדיוטות בשפה רפה, פירוש משיבין את ההדיוטות בשפה רפה, וכך אמרו בירושלמי אין שואלין בשלום חברים בתשעה באב, אבל משיבין את ההדיוטות בשפה רפה. עכ"ל. הרי מפורש בהדיא בדברי הרמב"ן דהירושלמי מפרש דברי התוספתא, ואין הכוונה בתוספתא דמותר לשאול בשלום לעמי הארץ, ורק להשיב בשפה רפה.

ועיין בחידושי הריטב"א (תענית דף ל.) וז"ל: תוספתא, אין שאילת שלום לחברים בתשעה באב ולהדיוטות בשפה רפה, ופירשו בירושלמי שמשיבין את ההדיוטות בשפה רפה. עכ"ל.

◆ באר מים חיים ◆

הרי שמצד אחד גרס כדברי התוספתא שלפנינו, ומצד שני כתב דהירושלמי מפרש דברי התוספתא, והוא פשוט. וכן הבין הנמוק״י (תענית דף ל.) דהירושלמי מפרש דברי התוספתא.

ולמעשה גם בריי״ץ גיאות (הל׳ ת״ב עמוד ל) פסק כלשון הירושלמי. וכ״פ בספר אוהל מועד (שער מוע״ק דרך ה נתיב ז) ובמנורת המאור (הל׳ ת״ב עמוד 352) וכ״פ הרמב״ם (שם) והמרדכי (שם) וכ״ה בהדיא בטור ושו״ע (שם) דכל ההיתר הוא להשיב להדיוטות שאינם יודעים ונותנים שלום.

ולפי כל זה ברור דדברי הב״ח צ״ע מהיכן לקח דיוק זה. וגם צ״ב מה הוצרך להוכיח מלשון המרדכי, הא בהדיא מפורש בדבריו דרק משיבין לעמי הארץ ותו לא מידי, ולא צרכינן לשום דיוק נוסף, דזה מפורש בדבריו.

ובאמת הרב מג״א (ס״ק כב) כתב על דברי הב״ח, ולא ידענא מאי קאמר, דודאי אסור ליתן שלום לכל אדם, אך עמי הארץ שאין יודעין ונותנין שלום, משיבין להם בשפה רפה. ע״כ. ועיין שם בנו״כ מה שפלפלו בזה.

ושו״ר בהגהת החת״ס (שם) שכתב דכדברי הב״ח מבואר גם ברמב״ם וברמב״ן בתורת האדם, ולענ״ד לא זכיתי להבין, דלכאורה לפי משנ״ת לעיל, אדרבא מדבריהם מוכח להיפך, וה׳ יאיר עיני בתורתו הקדושה. (דמש״כ דוקא תלמידי חכמים, היינו דשם פסיקתא מילתא שהכל אסור, משא״כ בעמי הארץ דהתם מותר להשיב כמו שמסיימים הראשונים הנ״ל).

ולענין הלכה, ודאי יש להחמיר בכל אדם, דהרי כן הוא לשון מרן השו״ע: אין שאילת שלום לחבירו בתשעה באב, והדיוטות שאינם יודעים ונותנים שלום, משיבים להם בשפה רפה ובכובד ראש. עכ״ל. ומבואר שבכל אופן אסור אפילו אם אינם תלמידי חכמים.

ד **הנה** לענין אמירת בוקר טוב וערב טוב וכיוצ״ב, הנה באליה רבה (ס״ק כא) והפמ״ג באשל אברהם (ס״ק כא) ובשערי תשובה (ס״ק טז) ובחיי אדם (כלל קלה ס״ק יג) ובמשנ״ב (ס״ק מא) ובכה״ח סופר (סק״צ) כתבו שאסור לומר צפרא דמרי טב, או צפרא טבא, וה״ה לענין אמירת בוקר טוב וכדומה. וכ״כ ביוסף אומץ יוזפא (סימן תתפא) וכ״כ במועד לכל חי (סימן י אות נד) ובערוך השולחן (סי״ח) וכ״ד הגרי״ש אלישיב (אשרי האיש פרק עא אות יז).

ובפלא יועץ (ערך תשעה באב) כתב וז״ל: וכן אסור בשאילת שלום, ולדידן אסור לומר בואנוס דיאס (גיטען טאג) כמו שנוהגים. עכ״ל.

וכתב מו״ר הגר״י טשזנר שליט״א בשערי נחמה (עמוד פא אות לד) דצריך במיוחד להזהר בזה כשמדברים בטלפון, שנהוג בימות השנה להתחיל ולסיים השיחה במילת שלום, כי יותר קשה להזהר בזה כשלא רואים את האדם שמדברים אליו, ממה שניתן להזהר כשרואים

◆ באר מים חיים ◆

אותו, אלא יש להתחיל את השיחה "כאן מדבר פלוני" וכדו', וכן לסיים בביטוי מותר אחר. עכ"ד.

והנה הרמ"א (יו"ד סימן שפה) כתב, ויש מקילים האידנא בשאילת שלום האבל לאחר שלושים יום, ואין טעם להם, אם לא שיחלקו לומר שזה שאנו נוהגים לא מיקרי שאילת שלום שבימיהם. ע"כ. והרב מג"א (כאן ס"ק כא) תמה עליו, שהרי בטור שם מביא הירושלמי, שכתב בהדיא שלום עליכם, וגם בגמרא אמרינן כדי שאילת תלמיד לרב שלום עליך רבי, ולכן אין להקל. עכ"ד.

והאליה רבה (ס"ק כא) ביאר דעת הרמ"א, וכתב, ולענ"ד כוונת הרמ"א על צפרא דמרי טב דנהיגין האידנא, דלא מיקרי שאילת שלום. ומ"מ כתב הא"ר שבתשעה באב הכל אסור, דלא עדיף מאבל תוך שלושים, שהכל אסור. וכן פסק מהר"ם שיק (חיו"ד סימן שע ד"ה והיה) לענין אבל, שהכל אסור. וכ"פ הגר"ח פלאג'י במועד לכל חי (סימן י אות נד).

והנה כתב תלמיד התרומת הדשן בספר לקט יושר (ח"א עמוד קי) וז"ל: מה שאומר אחד לחבירו בליל תשעה באב גוטא נאכט (לילה טוב), אין זה שאילת שלום. אבל מ"מ הוא (התרומת הדשן) לא אמר. העתקתי ממהר"י אוברניק וכו', דהיכא שאסור לשאול בשלום, היינו דוקא בלשון שלום עליכם, אבל טוב שבת, טוב יום טוב, אינו בכלל שאילת שלום. עכ"ד.

ובשו"ת באר משה (שטרן, ח"ד סימן קו) הוסיף, שמצא פירוש לאחד הקדמונים על מסכת מוע"ק, שכתב בזה"ל: שלושה ימים הראשונים אסור בשאילת שלום, כתב הר"ר אבא מארי ב"ר יוסף ז"ל, כשאומר לאחרים האיך אתה בשלום וכיוצ"ב, אבל אם אומר לו יבוא עליך שלום, או לך לשלום, מותר, ע"כ דברי אותו ראשון, ועפי"ז כתב הבאר משה להקל לאבל אף בג' ימים ראשונים (וה"ה לתשעה באב) באמירת ערב טוב או בוקר טוב. עש"ב. וע"ע בשו"ת בצל החכמה (ח"ה סימן ע אות י ואות יא וסימן עב) שדעתו להחמיר בכל זה. וע"ע בשו"ת רבבות אפרים (ח"ב סימן קנה אות כה).

ועיין בהליכות שלמה (פט"ו אורחות הלכה הערה 30) שכתב, דיש להמנע מאמירת "להתראות" כשנפטר מחבירו, ואמנם אפש"ל בנוסח כזה, שנזכה להתראות יחד בבית המקדש. ע"כ.

[ה] **הנה** דין זה אינו ברור דיו, דהנה עיין בריטב"א (מוע"ק דף כז:) שכתב וז"ל: ת"ר אבל כיון שנענע בראשו, שוב אין מנחמין רשאים לישב אצלו, פירש הרב ר' יצחק ן' גיאת ז"ל לפי שהאבל אסור בנתינת שלום בזמן שפוטר את המנחמין, שוחה לנגדם מעט כתלמיד השוחה לרבו ליתן לו שלום, וזו היא פטירתן, ע"כ, ולמדנו מן הפירוש הזה כי האבל מותר לשחות

◆ באר מים חיים ◆

בתוך ז׳ כדרך ששוחין נותני שלום, כיון שאינו נותן שלום ממש, ואף על פי שיש לדחות דכבוד המנחמין שאני, סברא הוא דלא למימר הכי, דכה״ג שרי למיעבד אפילו ליחיד. עכ״ל.

הרי מבואר בהדיא בדברי הריטב״א דמותר לנענע בראשו לאות שלום, כיון דלא הוי שלום ממש.

אלא שדין זה אצלי בבחינת אין ולאו ורפיא בידיה, דעיין בשו״ת שלמת חיים להגרי״ח זוננפלד זצוק״ל (חיו״ד סימן רא) שכתב וז״ל: לענין שאילת שלום באבל ר״ל, אם מותר כשאינו אומר בפיו אך מנענע בראש וכדומה לסימן של שאילת שלום, והגם דאיכא מראית עין, אפשר לעורר מדעת הפוסקים דאם החשד הוי רק בדרבנן לא חיישינן למראית עין.

תשובה, נראה דאינו מותר מן הדין, לא מחמת מראית עין. עכ״ל. הרי מוכח בדברי קודשו דגם נענוע הראש אסור מן הדין כמו שאילת שלום, ואף שדבריו נסובו לענין אבל, י״ל דהכי נמי לענין תשעה באב. ופשוט.

ושו״ר שם בהערות דאיתא וז״ל: והנה בריטב״א (מוע״ק דף כז:) הביא בשם הרי״צ גיאות שבזמן שהאבל נפטר מן המנחמים שוחה לנגדם מעט, וכתב הריטב״א: ולמדנו מן הפירוש הזה, כי האבל מותר לשחות בתוך ז׳ כדרך ששוחין נותנים שלום, ואף על פי שיש לדחות דכבוד המנחמים שאני, סברא הוא דלא למימר הכי, דבכה״ג שרי למיעבד אפילו ליחיד, עכ״ל. וצ״ע לדעת רבינו. עכ״ל.

והנה לענין מעשה קשה להקל בזה, אף דיתכן דמעיקר הדין לית בזה בית מיחוש.

ושוב נדפס מקרוב ממש ספר ענפי משה לרה״ג ר׳ משה חליוה שליט״א (בין המצרים סו״ס לב) שעמד בהאי ענינא, ורצה ג״כ להוכיח מהריטב״א הנ״ל, וכתב דלפי״ז יוצא שיש להתיר לנענע בראשו בתשעה באב לחבירו, דלא הוי שלום ממש.

וכתב דיש להטעים זה, ע״פ דברי הלבוש שהו״ד לעיל בטעמא דאין שאילת שלום בתשעה באב, דהיינו כי עתה לא עת שלום, רק עת צער ויללה על חורבן ביהמ״ק, דאכתי י״ל דכשמנענע ראשו לרעהו אין זה כאמור בגדר שאילת שלום, אלא הוי כסימנא מילתא בעלמא שאין מתעלם הימנו בראותו, וק״ל.

אולם שוב הביא תשובת הגרי״ח זוננפלד הנ״ל, וכן הביא דברי הנטעי גבריאל (הל׳ בין המצרים ח״ב פרק עו סק״ב) דלפי הגרי״ח זוננפלד אסור לנענע בראשו לאות שלום בתשעה באב. והביא ג״כ דיל״ע בספר שלום רב לרה״ג שילה בן דוד שליט״א (פרק מב סימן יב עמוד תרמח).

ושוב הביא ג״כ ששאל שאלה זו למרן הגרח״ק זצוק״ל, וענה לו מרן, ינענע לדרך. וביאר המחבר הגאון הנז׳ דכוונת מרן דלא ינענע בהדיא בראשו לכיוון רעהו, דאז קיל טפי.

ואם שואל את חבירו היאך הוא מרגיש מהתענית מותר, ואם שואל לשם נימוס גרידא אסור, וכן מותר לאחל לחבירו מזל טוב אם יש לו שמחה וכדו׳.

◆ באר מים חיים ◆

עכתו״ד הגאון הנז׳. וכן הביא הגאון הנז׳ תשובה זו בספרו פתחי חיים (ח״א מכתבי תורה מכתב קטז אות ג). ושמחתי על דבריו כמוצא שלל רב.

ושו״ר בספר קרא עלי מועד (פ״ח הע׳ כה) שמתיר לשחות כדרך נותני שלום, והביא שזהו על פי הריטב״א הנ״ל. עיין שם.

לענין לחיצת ידים, יש להתיר, וכ״ד הגרי״ש אלישיב (ישא יוסף ח״א סימן קיז).

׳ **לענין** אדם ששואל את חבירו איך הוא מרגיש מהתענית, י״ל שמותר דאינו בכלל שאילת שלום, וכ״כ הגר״י קמינצקי באמת ליעקב (סו״ס תקנד). אך כל זה ששואל מחמת צורך, כגון ששואל איך מרגיש מהתענית, אך לשם נימוס גרידא אסור כדלהלן.

ועיין בהליכות שלמה (פט״ו אורחות הלכה הע׳ 30) שכתב, דאין לשאול מה שלומך, וכן איך אתה מרגיש ששואלים מחמת דרך ארץ, אך אם שואל לחולה או מסיבה אחרת מותר.

עוד מובא בהליכות שלמה (שם) דמותר לאחל מזל טוב לבעלי שמחה. וכ״ד הגרי״ש אלישיב (ישא יוסף ח״א סימן קיז) והגר״נ קרליץ (חוט שני שבת ח״ד עמוד שכז) וכ״כ באז נדברו (חי״ג סימן ו) ובגשר החיים (פכ״א אות ז סק״ז).

ודעת הגר״מ פיינשטיין (שמעתתא דמשה עמוד תלד) שאין לומר מזל טוב רק אחר חצות.

ולכו״ע אינו נכון לומר מזל טוב בתשעה באב, ואם אפשר יבקש זמן אחר לומר מזל טוב, ואף שגם כשמתו מוטל מלפניו אין איסור לומר מזל טוב, מ״מ אין זה ראוי ואין זה מנהג בני אדם, מלבד בברית מילה החלה בתשעה באב, שאז מותר לומר מזל טוב בשעת הברית.

סדר יום תשעה באב

יש להשכים לתפילת שחרית של תשעה באב, ויש שכתבו שאין טוב להשכים כ״כ כדי שלא יגמרו הקינות הרבה קודם חצות, ויש שנהגו מטעם זה להנהיג שהשמש יעורר את הציבור ולא יקומו מעצמם, ויש שלא הקפידו בזה, ואדרבא נהגו שאין השמש קורא לביהכ״נ[א].

◆ באר מים חיים ◆

[א] **יזהר** האדם להשכים קום ביום תשעה באב, כי ענין גדול לקום ביום תשעה באב, והוא מחמישה ימים שצריך האדם להזדרז לקום בהשכמה יותר משאר ימים, בשביל שלא יוכלו המקטרגים לקטרג על עמ״י, ואלו הם: יום שבועות, תשעה באב, ראש השנה הושענה רבה, פורים.

וכ״כ בספר מנהגים דבי מהר״ם (דין תשעה באב) דבשחרית יש להשכים להתפלל. וכ״כ במנהגי מהר״א טירנא (דין תשעה באב) דיש להשכים קצת.

וכתב הגאון הרב חיד״א בדבש לפי (מערכת ה אות ו) לרמוז ימים אלו בפסוק (בראשית כב) וישכם אברהם בבוקר – אברה״ם ראשי תיבות: א׳ איכה, ב׳ רמז על שבועות שבו ניתנה התורה שמתחילה במילת בראשית, ר׳ ראש השנה, ה׳ הושענה רבה, מ׳ מגילה. וכ״כ בעוד ספרים. וכ״ה בהגהות מהר״א אזולאי על הלבוש (סימן תרסד אות ב).

ובספר מטה משה (סימן תתקנח) הביא רמז לענין ההשכמה בימים אלו מהפסוקים, דכתיב (איוב ז) ותפקדנו לבקרים – זה ראש השנה ויום הכיפורים, שהם ימי פקודה ובהם נפסקים מעשי בני אדם, וממש״כ (איכה ג) חדשים לבקרים – אנו לומדים לענין ההשכמה בהושענה רבה, וממש״כ (תהילים קא) לבקרים אצמית כל רשעי ארץ, לומדים לענין ההשכמה בפורים, כי ביום זה היה מפלה גדולה לרשעי ארץ, אלו שונאיהם של ישראל ימ״ש, וממש״כ (ישעיה לג) היה זרועם לבקרים אף ישועתינו בעת צרה, אנו לומדים לענין תשעה באב, שאף ביום זה ה׳ יושעינו ויהפוך יום זה למועד ויום טוב בב״א.

וסימן לדבר (בראשית יט) וישכם אברהם בבוקר, אברה״ם נוטריקון, א׳ זהו תשעה **באב**, ב׳ זו בריאת עולם, היינו ראש השנה שבתשרי נברא העולם, ר׳ רבה זו צומא רבה, ה׳ הושענא רבה, מ׳ מגילה דהיינו פורים.

ויושבים על הארץ כמו בערבית, ומתפללים כל מה שהוא בסדר היום[ב].

◆ באר מים חיים ◆

ענין אחר א׳ זו סוף תיבות של הושענ׳א רבה, ב׳ סופי תיבות של תשעה באב, ר׳ סופי תיבות של יום כיפו׳ר, ה׳ סופי תיבות של ראש השנ׳ה, מ׳ סופי תיבות של פורי׳ם. ע״כ.

וכתב במנהגי מהרי״ל (הל׳ תשעה באב אות כב) וז״ל: שחרית אין השמש קורא לבוא לביהכ״נ, אך מעצמן משכימין כעלות השחר ובאין לביהכ״נ. עכ״ל. וכן משמע במנהגים דבי מהר״ם (שם) שהציבור משכימין מעצמן. וכ״כ היעב״ץ בסידורו (שער הדלק דלת ב חלון ב אות ה).

ובמג״א (סימן תקנט סק״ה) דבמדינותינו נוהגים לקרות לביהכ״נ.

וביאר בליקוטי מהרי״ח (ח״ג דף נג.) דכפי הנראה הוא משום שאם יקומו הציבור מעצמם, יש לחוש שיקדימו יותר מידי ויגמרו את הקינות הרבה לפני חצות, על כן נוהגים שקמים רק כשהשמש קורא.

אולם הגרח״פ במועד לכל חי (סימן י אות נט) כתב וז״ל: אין השמש קורא לבית הכנסת בתשעה באב אלא מעצמן משכימין ובאין, והנה אמת דטוב לאחר התפילה בבית הכנסת כדי שיצאו כחצות היום, מכל מקום הישנים על ערסותם שינה של שחרית כאילו היום הזה הם בני חורין מלומר קריאת שמע ותפילה בזמנה, עליהם נאמר על מה תוכו עוד תוסיפו צ׳רה, דמעכבים בנין בית המקדש וביאת המשיח, ואדרבא מצינו דאחד מהימים שצריך להשכים הוא תשעה באב כמו שכתב בספר דבש לפי, ברמז הכתוב (בראשית כב) וישכם אברהם בבוקר, ואיך יתכן לעשות לאידך גיסא להתעצל שלא לקום יותר משאר ימים, ולבטל מקריאת שמע ותפילה בזמנה, ואם כן הירא את דבר ה׳ יתן דעתו על בניו שיקומו בבוקר להתפלל. עכ״ל.

ואולם העיר לנכון הרב א״א בפריו (סימן תקנט סק״ג) דטוב שלא להשכים כ״כ, כדי שעי״ז ישהו ויאריכו עד קרוב לחצות. ואולם כתב (בסק״ה) שאם הוא במקום שמאריכין, אזי שפיר דמי להשכים.

ובאורחות רבינו (ח״ב בנדמ״ח עמוד קעב אות טז) מובא דלא כסברת הפמ״ג, והיינו שהקה״י היה מתפלל בתשעה באב בנץ, ואף שגמרו את הקינות מוקדם. וכן מרן החזו״א התפלל בתשעה באב כותיקין כמנהגו כל ימות השנה.

וכן מובא עוד (שם עמוד קעג אות כ) דמרנן הקה״י והחזו״א נהגו לומר את הקינות רגיל אחר תפילתן בנץ וגמרו את הקינות מוקדם ולא האריכו.

[ב] **יושבים** על הארץ כמו בתפילת ערבית, ומתפללים התפילה כסדר שמתפללים בימי החול, ואין בעיה של תלמוד תורה בחלקי התפילה, כל מה שהוא מסדר היום, כמבואר

ויש שנהגו שלא לומר קרבנות ולא משנת איזהו מקומן ולא מדרש דר׳ ישמעאל כיון שבטל התמיד[ג]. ולענין ברכת שעשה לי כל צרכי, נחלקו הפוסקים האם לומר או שלא[ד].

◆ באר מים חיים ◆

בתורת האדם לרמב״ן (ענין אבילות ישנה עמוד רנה) שאין לנו איסור בסדר היום, שהרי אנו קורין קרי״ש ומברכין לפניה ולאחריה, וכן קורין בתורה ומפטירין בנביא, ופרשת הקרבנות ואיזהו מקומן כנגד התמיד תיקנום, ואומרם כדרכו ואינו חושש.

וכן הובא בטור (סימן תקנד) ובספר אהל מועד (שער מועד קטן דרך ה נתיב ז) ובאגור (הלכות תשעה באב סימן תתמא) ובמ״מ (פ״ה מהל׳ תעניות הי״א) וכן פסק מרן בשולחנו (שם ס״ד). וכ״כ בערוך השולחן (ס״ו) שמותר לקרוא סדר היום ופרשת העקידה. אמנם מי שאינו רגיל תמיד לומר משנת איזהו מקומן, דעת אדונינו שר התורה הגרח״ק (קרא עלי מועד פ״ח סק״ו, תורת המועדים סימן תקנד סקכ״א) שלא יקרא בתשעה באב. וכן דעת הגרש״ז אויערבך (שלמי מועד פרק צא עמוד תצז) שמי שאינו רגיל לומר פרשת התמיד, העקידה, ובריית׳א דרבי ישמעאל, לא יאמר בתשעה באב.

[ג] **כן** איתא בספר המנהיג (הלכות תשעה באב עמוד רצז) שהביא דמנהג גירונדא שאין אומרים בתשעה באב פרשת קרבנות ולא משנתן ולא מדרשן, לפי שבטל התמיד. ע״כ.

[ד] **הנה** כתב בעל העיטור (הלכות יום הכיפורים דף קו: טור א) וז״ל: ואיכא מ״ד דאינו מברך שעשה לי כל צרכי מפני שאסור בנעילת הסנדל, ומסתברא כיון דבידו וברשותו הם לעולם כגון מפני סכנת עקרב, מותר ויכול לברך כסדר כל השנה כולה. ולאו דוקא כי סיים מסאני, כי היכא דכי לא שמע קול תרנגולא מברך, כיון שבידו היא. עכ״ל. והביאו הטור (סימן תריג) והרא״ש (יומא פ״א סימן ג).

וכתב בשיבולי הלקט (סימן רסט) וז״ל: ואע״פ שהולכין יחיפין מברכין שעשית לי כל צרכי לפי דברי בעל הדברות ז״ל, מפני שבידו וברשותו לנעלם מפני סכנת עקרב. ע״כ. וכ״כ בתניא רבתי (סימן ס).

עוד כתב בשיבולי הלקט (סימן שיט) לענין יו״כ, וז״ל: וכיון שהולך יחף יש אומרים שאינו מברך שעשית לי כל צרכי שהרי אסור בנעילת הסנדל, ובעל הדברות ז״ל כתב מסתברא כיון שבידו ורשותו הוא לנועלם מפני סכנת עקרב, מותר ויכול לברך כסדר כל השנה, ולאו דוקא כי סיים מסאנא, כי היכי דלא שמע קול תרנגולא מברך, כיון שבידו הוא. עכ״ל.

וכתב הר״ן (יומא דף ב. מדפי הרי״ף) וז״ל: ואיכא מ״ד דבתשעה באב ויוה״כ כיון שאסורין בנעילת הסנדל אינו מברך שעשה לי כל צרכי, ומסתברא דכיון דבידו וברשותו הוא לנועלם, דהא מפני סכנת עקרב מותר יכול הוא לברך כסדר כל השנה, ועוד דעל מנהגו של עולם הוא מברך, כשם שהוא מברך הנותן לשכוי בינה אע״ג דלא שמע קל תרנגולא. עכ״ל.

◆ באר מים חיים ◆

ועיין להרב בית יוסף (סימן תריג) שהקשה, דמה טענה היא זו שיכול לנעול במקום סכנת עקרב, והא כיון שבמקום דליכא סכנת עקרב אסור לנעול, א"כ היאך יברך שעשה לי כל צרכי? וצ"ל דהכי קאמר אילו לא היה צד היתר לנעול מנעלים ביום הכיפורים ודאי לא היה יכול לברך, אבל מאחר שאפשר למצוא צד היתר, כגון היכא דאיכא סכנת עקרב, אם כן לא נאסר לגמרי נעילת הסנדל, והילכך שפיר מצי מברך. עיין עליו.

והנה סוגיא זה רחבה ותלויה ג"כ במחלו' אחרת האם יש לברך ברכות השחר כאשר לא נתחייב עליהם, עיין שו"ע (סימן מו ס"ח) ובלבוש (שם) ובשו"ע הרב (שם ס"ז), והרוצה לעמוד על סוגיא זו ילך ויעיין בשורש הדברים, בראשונים ובאחרונים, ואני בס"ד אזכיר רק מה שנוגע לענין תשעה באב.

הנה למעשה הרבה ראשונים ואחרונים הסכימו שיש לברך שעשה לי כל צרכי גם בתשעה באב ויו"כ, וכ"כ רבינו ירוחם (נתיב ז ח"ב דף נא. טור ב) והרשב"ץ בתשו' (ח"ב סימן קפו) ומהר"ם חלאווה (פסחים דף ז:) ור' דוד אבודרהם (סדר תפילת שחרית של יוה"כ) והאשכול (הל' תפילה עמוד ז) והריטב"א (תענית דף ל. וברכות דף ס:) בשם ר' יהודא הנשיא אלברצלוני ז"ל. וכ"כ בפמ"ג (משב"ז סקי"א) ובלבוש (סי"ז) ובא"ר (סקט"ז) וברב דגן (ועד חכמים, סימן תקנד סט"ז) ובמשנ"ב (סקל"א). וכ"כ הלבוש (סימן תריד ס"ד) עוד לענין יו"כ. וכ"כ בקול אליהו (ח"א חאו"ח סימן מ) וכ"כ בשו"ת מהר"ם שיק (חאו"ח סימן כה) ובמאמר מרדכי (סימן מו סק"י) וכ"כ בבגדי ישע (סימן תקנד סקט"ז) ובשו"ת תשובה מאהבה (ח"ב דף ו:) ובשו"ת מחזה אליהו (סימן א אות ג).

והרב באר היטב (סימן תקנד סקי"א) כתב, דאע"פ שאסור בתשעה באב בנעילת הסנדל, מ"מ מברכין שעשה לי כל צרכי, והאר"י ז"ל פסק שלא לברך.

ובמקור חיים לבעל חו"י (סימן מו) כתב דיש לומר ברכת שעשה לי כל צרכי, דהואיל וברכת שעשה לי כל צרכי היא כוללת שבח על כל הצרכים, א"כ אף שתיקנוה בפרט על נעילת המנעלים, ממילא אף שכעת לא נועל מנעלים יש לברך מצד שכוללת שאר צרכים.

ועיין בשו"ת שערי עזרה (חאו"ח סימן יד) שכתב לענין ברכת המעביר דאנחנו נוהגים לברך אותה, והוכיח מדברי הכנה"ג ז"ל (או"ח סימן מו בהגה"ט) שכתב שם דיש ט"ו ברכות מאלהי נשמה עד הגומל חסדים טובים וכו', ובסדר המנין של הק' ברכות שעשה שם, מוכח שמברך על נט"י ביוה"כ, וגם נראה שמברך גם כן שעשה לי כל צרכי, דמנה שם ט"ו ברכות מאלהי נשמה עד הגומל וכו', וברכת הנותן ליעף כח אין מברך אותה, כמש"כ (שם בהגב"י). עכתו"ד.

ושוב ראיתי דהכי איפסיקא הלכתא בשמיא, וכמבואר בשו"ת מן השמים (סימן יב) שאיתא בזה"ל: ושאלתי, על הברכות שמברכין בכל שחרית שנסתפקנו בהם, כי יש אומרים שצריך

◆ באר מים חיים ◆

לברך כל אחת ואחת קודם עשייתה, ואם לא נזדמנו לו לעשותן לא מברך עליהן, כלומר שאם לא שמע קול התרנגול לא יברך אשר נתן לשכוי בינה, ואם ישן במלבושו לא יברך מלביש ערומים, ואם הולך יחף כגון בתשעה באב וביום הכיפורים לא יברך שעשה לי כל צרכי, ושאלתי אם הלכה כדבריהם, או כדברי המברכים אפילו לאחר עשייתן ואפילו לא נזדמנו לו לעשותן.

והשיבו: אל תבוז כי זקנה אמך (משלי כג), ומנהג אבותיך תיקח בידך, כי תחילת תקנת אלה הברכות הייתה להשלים מאה ברכות בכל יום, ואין לחוש עליהן לברכן קודם לעשייתן, כמו שאין אנו חוששין על ברכת לישב בסוכה שסידרו על הכוס, וכמו כן אע״פ שלא שמע קול התרנגול או שישן במלבושים מברך עליהם, והעד מברכת שמונה עשרה אע״פ שאין לו חולה בתוך ביתו מברך ברכת רופא חולי וכו׳, ואע״פ שהוא עשיר ואינו צריך לפרנסה מברך ברכת השנים. עכ״ל.

וכן דעת הגרי״י קניבסקי (אורחות רבינו ח״ב עמוד קעב אות יז) שיש לברך בתשעה באב שעשה לי כל צרכי.

וכן הסיק הגרע״י בחזו״ע (ד׳ תעניות, עמוד שסא אות ג) דרוב הפוסקים ראשונים ואחרונים הסכימו שיש לברך ברכה זו גם בתשעה באב וביו״כ, לפי שאין הברכה אלא ברכת השבח שנתקנה על מנהגו של עולם, ועוד שמותר לנעול נעלי גומי ונעלי לבדים וכיוצא בהן, ולא נאסר לנעול אלא נעלים של עור, הילכך שפיר מברך שעשה לי כל צרכי, וכן המנהג אצל רבנים וגדולים. ושם בהע׳ (סוף הע׳ ב) העיד מרן ע״ע שגם הוא נהג לברך ברכה זו בשם ומלכות בתשעה באב ויו״כ. וכ״כ בהליכות עולם (ח״א עמוד נג אות ד). וכ״פ בשו״ת אוצרות יוסף (ח״ג סימן יא). וע״ע בשו״ת יביע אומר (ח״ב חאו״ח סימן כה אות טו, ובח״ט חאו״ח סימן ח).

וידידי הרה״ג ר׳ יעקב כהן בספרו שרשי הים (פ״כ ס״א) הביא בשם הרב ברית כהונה (מערכת ת׳ אות מז) דנהגו לברך ברכה זו, אך יש שנהגו לא לברך. ושם בהערה (א) הביא שהרב ברית כהונה הניף ידו שנית בשו״ת שואל ונשאל (ח״ז סימן מ) דיש לנהוג לברך מצד הדין ועוד טעמים. וכן הביא בשם הגר״ח מאדאר במקור חיים (עמוד קמח אות כד) והרב ויען עמוס (מערכת ת׳ אות י).

ועיין בקמח סולת (דיני תפילין ותפילה בת״ב ד״ה לענין ברכת) שהביא בשם מהר״א חאיון שלא השאיר עוללות מדברי הפוסקים ראשונים ואחרונים שלא הביא, ולבסוף מסיק, דהחסידים הנוהגים בכל מילי על פי הסוד לא יברכו ברכה זו, אך לפני כל קהל ישראל עדת ישראל, דינא יתיב וספרין פתיחו והדת ניתנה לברך ברכה זו, בין בתשעה באב בין ביוה״כ ואפילו הולך יחף לגמרי. ע״כ.

◆ באר מים חיים ◆

והביא ידידי הנ״ל דיש חולקים הסוברים שאין לברך, וכגון מוהרמ״ז בספר זכר צדיק (עמוד יא הלכה טו) וכ״כ במגיד חדשות (ח״ז עמוד שיא אות כא) ובמצמיח ישועות (דיני יו״כ אות לז) ובמעשה שושן (דרוש ד) ומוהרש״ך בשי למורא (ליוה״כ דף עב.) וכ״ה בכל הסידורים של תשעה באב ויו״כ דפוס ליוורנו תונס וג׳רבא. וכ״ה במחזור יום סליחה ליו״כ (ג׳רבא תשי״ג דף ע:). עכ״ד ידידי הגאון הנ״ל בספרו שרשי הים.

ודעת הרמ״ע באלפסי זוטא (ברכות דף ס:) דיש חילוק בין תשעה באב שאין לברך, ליו״כ שיש לברך, דבתשעה באב איסור נעילת הסנדל הוא מחמת דאנו עניים באותה שעה, ובאמת זהו חיסרון, וא״כ איך נברך ברכת שעשה לי כל צרכי, אך ביו״כ מה שאסורים אנו בנעילת הסנדל הוא מחמת שבח ומעלה, וא״כ שפיר אין זה חסר לנו ויש לנו כל צרכינו, ושפיר דמי לברך.

וז״ל: נהגו שלא לברך שעשה לי כל צרכי בתשעה באב דליכא מסאני, וניחא, דעניי אנן באותה שעה, וחסרון לא יוכל להמנות (היינו להמנות בברכה), אבל ביוה״כ שבח היא לנו שאין אנו צריכים לנעילת סנדל ויש לנו כל צרכנו בלעדיו, וכן מפורש באגדה אע״פ שדרשו בו אחד מה׳ עינויים לפי המפורסם. עכ״ל.

והנה על חילוק זה בין תשעה באב ליו״כ, כתב ג״ע הרב חיד״א בברכ״י (שיורי ברכה סק״ד) וז״ל: ומיסוד תורת האר״י זצ״ל שמענו שלא לברך ברכה זו לא בתשעה באב ולא ביוה״כ, וכך נהגנו. עכ״ל.

ובמעשה רב (אות ט) איתא וז״ל: כל ברכות השחר אם שכח לאומרן תיכף, יש שהות לאומרן כל היום, וגם בלילה עד השינה, חוץ מברכת התורה שכבר נפטר באהבה רבה, ולכן ביום כיפור שאין אומרים ברכת שעשה לי כל צרכי וברכת המעביר שינה יאמר אותן בלילה תיכף כשנועל מנעליו וכשרוחץ פניו. עכ״ל.

וכן נהג החזו״א (אורחות רבינו ח״ב עמוד קעב אות יז, עמוד רנד אות לח, דינים והנהגות חזו״א פרק יט אות ט).

וכן לענין ברכת המעביר שינה, מובא באורחות רבינו (שם) דמרן החזו״א לא היה מברך עד הלילה שהיה רוחץ עיניו.

וכן דעת הגרש״ז אויערבך (שלמי מועד פ״כ) לענין יו״כ דיש לברך ברכת שעשה לי כל צרכי במוצאי יו״כ כשנעל מנעליו כדעת הגר״א. וכן נהג בעצמו, כמובא בהליכות שלמה (מועדים פט״ו אורחות הלכה סוף הערה 19).

◆ באר מים חיים ◆

ובאמת דכן יש הרבה ראשונים הסוברים כן, עיין בחידושי הרא״ה (ברכות דף ס:) והניף ידו באורחות חיים (הל׳ מאה ברכות אות ה) וכ״כ התוס׳ (ברכות דף ס: ד״ה כי פריס) וכ״ד הרמב״ם (פ״ז מהל׳ תפילה) וכ״כ המאירי (ברכות דף ס:) ועוד ראשונים הנ״ל בשם י״מ.

וכן הוא על פי הקבלה, ויש טעם לזה על פי סוד, דאף שבעלמא קי״ל שיש לברך אף בגוונא שלא נתחייב, שאני תשעה באב שאף אחד לא לובש מנעלים, א״כ ברכת שעשה לי כל צרכי לא שייכא אותו היום כלל במנהגו של עולם, על כן אין המשכה בברכה זו באותו היום כלל, וממילא אין מקום לחיוב ברכה זו, ואע״פ דחולה וחיה לובשים מנעלים, מ״מ בטלי במיעוטייהו, ואין כל העולם יכולים למשוך אורות בברכה זו בעבור דאלו המועטים לובשים מנעלים. וכן הסיק בשער הכוונות (ריש שער דרושי ברכות השחר) ובפרע״ח (שער הברכות פ״ד ובפ״ז ובשער כג קודם הדרוש על סוד ט״ו באב ט״ו בשבט) ובנהר שלום שרעבי (דף טו:) ובסידור הרב בעל התניא (הל׳ תשעה באב) וכ״כ בסידור בית עובד (הל׳ ברכות השחר אות י) דשב ואל תעשה עדיף, וכ״כ בבית הרואה (הל׳ תשעה באב) וכ״כ ג״ע הרב חיד״א בקשר גודל (סימן ה סקי״ט) ובשערי תשובה (סקי״ב) ובכה״ח פלאג׳י (סימן ט אות יא) וביפה ללב (ח״ג סימן מו סק״ד) ובזכור לאברהם (ח״א הל׳ ברכות אות ש) ובבן איש חי (ש״א פר׳ וישב אות ט, ובפר׳ דברים אות כג, ובפר׳ וילך אות יז) וברב פעלים (חאו״ח ח״ב סו״ס ח) ובמקבציאל (פר׳ וישב אות יז) ובמועד לכל חי (סימן י אות נח, ובסימן יט אות מו) ובנהר שלום (סימן עא סק״ב) ובבית דוד (סימן שכט) ובשולחן הטהור (סימן מו ס״ח) ובשו״ת תשובות והנהגות (ח״א סימן ו) ובכה״ח סופר (סימן מו ס״ק טוב).

וכ״ד רבי יעקב מוצפי זי״ע כמובא בשו״ת תפארת יעקב (חאו״ח סימן רכא) דמנהג הספרדים שלא לברך ברכת שעשה לי כל צרכי.

וכתב הרב חמדת ימים (יום הכיפורים פ״ה אות יז-ח) וז״ל: ולענין הברכות נפל מחלוקת בין הפוסקים בברכת שעשה לי כל צרכי, והרב בעל העיטור כתב שאין לאומרה כיון שאסור בנעילת הסנדל וברכה זו נתקנה על נעילת הסנדל, והטור ז״ל חלק עליו וכתב דאילו לא היה צד לנעול מנעלים ביום הכפורים ודאי לא היה יכול לברך, אבל מאחר שאפשר למצוא צד היתר כגון היכא דאיכא סכנת עקרב אם כן לא נאסר לגמרי נעילת הסנדל, והילכך שפיר מצי מברך, ומזה נתפשט המנהג לברך אותה.

אמנם השרידים אשר ה׳ קורא המיישרים אורחותם במנהגי הרב זלה״ה ראוי שלא לאומרה כנודע לבאים בסוד ה׳.

כי כל ענייני הברכות האלו לא לבדו היו לדברי העולם של מטה, אלא גם פנו למעלה ורומזים עניינים נעלמים, וברכה זו פנתה למעלה בסוד נעילת הסנדל למעלה, שהוא סוד אם הבנים רובצת על בניה וחופפת עליהם במלבו״ש קדוש ועליון הנקרא חשמ״ל להסתירם

ויש שאמרו שאם לובש נעלי לבד וכדו׳ בודאי י״ל דלכו״ע יכול לברך ברכה זו״.

◆ באר מים חיים ◆

מן החיצונים שלא יינקו מהם, וחלק המלבוש העליון הזה המלביש גם כן מתחת רגליהם, אותו החלק הוא סוד המנעלים שלהם, ועל הענין הנעלם הזה אנו מברכים שעשה לי כל צרכי, אמנם ביום זה כי מלכות שמים לבית אימה עלתה אין צורך למלבוש הזה, ואין צריך להסתיר אותה כי אין לחיצונים אחיזה במקום העליון הזה, ולכן אין נעילת הסנדל פה עמנו היום, ולכן אין לברך זאת הברכה כי בחינה הזאת לא הייתה שם למעלה. עכ״ד.

(**א.ה** הנה מש״כ הרב חמ״י דדעת בעל העיטור דאין לברך ברכה זו בתשעה באב, לא ידעתי מנין הוציא זה, והמעיין בדברי בעל העיטור ישר יחזה פנימו דס״ל דיש לברך, ואולי הבין כן מדברי הטור, והבין שדברי בעל העיטור הם האיכא מ״ד, ומה שממשיך ומסתברא וכו׳, הם דברי עצמו שחולק על בעל העיטור, וליתא, כיון דזה המשך לשון העיטור עצמו, וכנראה שלא היה לפניו).

ה **לענין** מי שלובש נעלי בד וכדו׳, הנה בשערי תשובה (סימן מו סקי״ב) כתב לענין אבל שאף לדעת השו״ע דמי שלא נהנה לא מברך, בכל זאת בכה״ג יש לברך. וכ״כ בברכ״י (שיורי ברכה סק״ג) בשם מהרי״ו הלוי בתשו׳ כת״י. ולפי״ז י״ל דהכי נמי לענין תשעה באב דאף לדעות שאומרים שאין לברך, אם לובש מנעלים של בד יש לברך. (אולם בחיבורו קשר גודל (סימן ה אות יט) כתב שאין לברך בכל אופן, אף אם לובש מנעל של לבדים, וצ״ע). ובשו״ת מהר״ם שיק (חאו״ח סימן כה). וכן הסיק היעב״ץ במור וקציעה (סימן מו) וכ״כ בסידורו (שער הדלק דלת ב חלון ב אות ב) שאין אומרים ברכת שעשה לי כל צרכי, ואם יש לו מנעל של שעם מברך.

וכ״כ בדרכי חיים ושלום (סימן תערה) שהאדמו״ר ממונקאטש זי״ע היה מברך שעשה לי כל צרכי אף בתשעה באב, משום שהיה הולך עם נעלי גומי מביתו לביהמ״ד.

וכ״כ בשו״ת קול אליהו (חא״א חאו״ח סימן מ) שנעלי גומי שפיר מגין עלינו ויש לברך לכו״ע.

וכ״כ בשדי חמד (פאת השדה מערכת בין המצרים סימן ב אות ט) שמנהגו לברך ברכת שעשה לי כל צרכי, והוסיף שכ״ש אם נועל נעלי לבד שיוכל לברך ברכה זו, דלשון מסאני האמור בש״ס לכאורה אינו בהכרח מנעל של עור דוקא. עש״ע.

אולם בכה״ח (סימן מו ס״ק טו״ב) כתב, דאין לברך בתשעה באב וביו״כ אף שלובש מנעל של לבדים. עיין שם. וכ״כ במאמר מרדכי (סימן מו סק״י) דלדעת האר״י ז״ל אף אם הוא לבוש מנעלי בד אין לברך, וכתב דאף הברכ״י מודה לזה לענין תשעה באב ויו״כ. עש״ע.

וכן יש להוכיח מדברי הבא״ח, שכתב (ש״א פר׳ דברים אות כא) דאין ללכת יחפים ממש בתשעה באב, אלא ילבשו מנעל של בגד, ומצד שני כתב דאין לברך ברכת שעשה לי כל צרכי כנ״ל, א״כ מוכח דדעת הבא״ח שאין לברך בשום אופן ברכת שעשה לי כל צרכי.

ויש שנהגו לברך ברכה זו במוצאי ת״ב. ויש שאמרו שאין לברך ברכה זו בלילה כמו שאר ברכות השחר׳.

◆ באר מים חיים ◆

ובגינת ורדים (ח״א חאו״ח כלל א סו״ס ח) כתב דאף אם לובש מנעלים ממש, אין לברך ברכת שעשה לי כל צרכי, כיון שברכה זו אינו מחוייב בה רק על צד ההודאה והשבח, וכיון שהוא מצטער בדברים אלו אין ראוי לתת שבח עליהם, ועל כן אף אם לובש מנעל אין לברך.

׳ **לענין** האם לברך ברכה זו בלילה, הנה דעת הגר״א דשפיר יש לברך, וכדאיתא במעשה רב (אות ט) וז״ל: כל ברכות השחר אם שכח לאומרן תיכף, יש שהות לאומרן כל היום, וגם בלילה עד השינה, חוץ מברכת התורה שכבר נפטר באהבה רבה, ולכן ביום כיפור שאין אומרים ברכת שעשה לי כל צרכי וברכת המעביר שינה יאמר אותן בלילה תיכף כשנועל מנעליו וכשרוחץ פניו. עכ״ל.

וכן נהג החזו״א (אורחות רבינו ח״ב עמוד קעב אות יז, עמוד רנד אות לח, דינים והנהגות חזו״א פרק יט אות ט).

וכן לענין ברכת המעביר שינה, מובא באורחות רבינו (שם) דמרן החזו״א לא היה מברך עד הלילה שהיה רוחץ עיניו.

וכן דעת הגרש״ז אויערבך (שלמי מועד פ״כ) לענין יו״כ דיש לברך ברכת שעשה לי כל צרכי במוצאי יו״כ כשנעל מנעליו כדעת הגר״א. וכן נהג בעצמו, כמובא בהליכות שלמה (מועדים פט״ו אורחות הלכה סוף הערה 19).

וכ״כ במאמר מרדכי (סימן מו סק״י) שאפשר לברך אף בלילה. וכן הסיק בשו״ת אוצרות יוסף (ח״ג סימן יב) שאפשר לברך אף בלילה.

׳ **הנה** דעת הגר״ש קלוגר בספר החיים (סימן מו) ובשו״ת שנות חיים (סימן פ) דאפשר לברך ברכות השחר רק עד חצות היום. ובדרך החיים (הל׳ אונן אות ה) כתב דאין לברך אלא עד ד׳ שעות ביום. וכן העלה מהרש״א (אלפנדרי) בתשו׳ (ח״א סימן ג).

ועיין בשו״ת הרשב״א (ח״א סימן קצא) שכתב וז״ל: ואם תשאל מאי שנא תפילת השחר מתפילת מנחה וערבית (שאז מברכין ברכות השחר)? יש לומר לפי שבשחר אנו נעשים כבריה חדשה, דכתיב (איכה ג) חדשים לבקרים רבה אמונתך וכמו שבא להם ז״ל במדרש, וצריכין אנו להודות לו יתברך על שבראנו לכבודו לשרתו ולברך בשמו, ועל דבר זה תיקנו בשחר כל אותן ברכות שאנו מברכין בכל בוקר ובוקר, ולפיכך אנו צריכין להתקדש בקדושתו וליטול ידינו מן הכלי ככהן שמקדש ידיו מן הכיור קודם עבודתו. עכ״ל. הרי מתבאר בדבריו דעיקר ברכות השחר נתקנו לאומרם קודם התפילה.

◆ באר מים חיים ◆

ואולם בנהר שלום (סימן עא סק״ב) כתב דאפשר לברך כל היום עד הלילה. וכ״ה לפי דברי הרב מג״א (סימן עא סק״א) כפי שהבינו במחצית השקל (שם) דמי שהיה בר חיובא בתחילת היום שפיר יוכל לברך כל היום. (אך בתשעה באב י״ל דבתחילת היום לא היה בר חיובא) וכן הבין בלבושי שרד (שם) והחכמת אדם (כלל קנג ס״ז) כדברי המחצית השקל הנ״ל. ודלא כפי שהבין בדרך החיים (הל׳ אונן אות ד). וכ״כ במשנ״ב (סימן בן סק״י) דהמיקל לסמוך בדיעבד על הגדולים ולברך אחר חצות אין למחות בידו. וכן הסיק בשו״ת זרע אמת (ח״א סימן יא). וע״ע בב״י (סו״ס בן) שכתב דלפי דברי כולם הברכות שאנו מברכין בבוקר יכול לאומרם אחר תפילתו, ולא הזכיר עד איזה זמן מסוים. וכן ציין בדרכי משה (שם סק״ב) בשם הכל בו (סימן ה).

ואולם עיין בשו״ת רב פעלים (חאו״ח ח״ב סימן ח) שכתב וז״ל: והנה כאשר נתבוננתי בזה הדין לאומרם אחר חשיכה, כמש״כ הגאון ז״ל ומאמר מרדכי ז״ל, ראיתי דאיכא טעם נכון שלא לברך, והוא כי מצאתי בדברי ר׳ דוד אבודרהם ז״ל שכתב על ברכת שעשה לי כל צרכי וז״ל: הטעם לברכה זו שכל זמן שהוא יחף אינו יכול לצאת ולעשות צרכיו וצרכי ביתו, וכיון שלבש מנעליו כאילו נעשה לו כל צרכיו. עכ״ל. וכ״כ הרב הלבוש ז״ל.

נמצא לפי״ז דלא תיקנו חז״ל ברכה זו וכיוצא בה אלא בעבור הנאות שהם ביום, שהאדם דרכו לצאת בשוק ביום, ללכת אנה ואנה לעשות צרכיו, ולכן צריך הוא למנעלים, אבל בלילה כיון דחשיכה אין דרך לצאת לשוק, ולילך אנה ואנה לעשות צרכיהם, אלא הכל נסגרים בתוך ביתם ולא קפדי כ״כ אמנעלים.

וכן ה״ה והוא הענין בשאר ברכות כיוצא בזה שכולם נתקנו על הנאות השייכים ביום, שהם הנאות לבוש ואזור ומצנפת ומנעל וכיוצא, ומאחר דחז״ל תיקנו ברכות אלו על מנהגו של עולם בהנאות אלו, שהם על הרוב שגורים ומצויים ביום, לכך ראוי שלא לברך אותם אחר שעבר היום שנתקנו בעבורו, ורק אם השכים לקום אחר חצות לילה יברכם בשביל יום הבא כנגדו, וכמש״כ הפוסקים דלהכי מברך לכתחילה כל הברכות כולם אחר חצות לילה.

עוד ביאר שם הרב פעלים טעם ברור ונכון יותר ע״פ הסוד, דאין לברך ברכה זו אחר חשיכה קודם חצות לילה, והוא כי מבואר בספר דברי שלום להרב החסיד מהר״א שרעבי ז״ל (דף סג: טור ב) כפי מה שהעלה מדברי רבינו האר״י זצ״ל, שכאשר באים מוחין דגדלות דנ״ר בז״א, אז יש בחינת מנעל, משא״כ אם מסתלקים מוחין דגדלות דנ״ר, אז אין שם בחינת מנעל, וזהו הטעם דאסור האבל בנעילת הסנדל, משום דאין לאבל מוחין דנ״ר, וכמש״כ רבינו ז״ל בשער טעמי המצות (פרשת ויחי), ומצאתי לאהובינו הרב החסיד מהר״א מני (בהגהותיו על שער הכוונות) שחקר והלא בכל לילה דשאר ימות השנה אין בז״א מוחין דנ״ר, ועיין נהר שלום (דף עט: בד״ה והנה וכו׳), וא״כ למה לא יאסר נעילת הסנדל בכל לילה, ותירץ

◆ באר מים חיים ◆

לפי שביום יש בז״א מוחין דנ״ר, הנה בלילה מוכרח שיש בחינת רשימו דמוחין הנזכר, ומכח הארת הרשימו דמוחין הנזכר אנחנו מותרים בנעילת הסנדל בלילה. ע״כ.

והנה הרב דברי שלום ז״ל (שם דף סג: טור ב) כתב, דאפילו ביום תשעה באב יש בז״א מוחין דנ״ר, ובודאי שיש בחינת מנעל מאימא, אלא דאסור לתחתונים לנעול משום עונש, כמש״כ מהרי״ץ כיון דהחטא גרם כתונות עור משכא דחויא, ונמשך ממנו המיתה והחורבן, ולכן נוהג דין זה ביום תשעה באב. עיין שם.

ולפי״ז כיון שבכל לילה אין בז״א מוחין דנ״ר קודם חצות, איך אפשר שיברכו ברכה זו בלילה קודם חצות לילה אחר חשיכה, דא״כ נמצא בברכה זו ממשיכים המוחין דגדלות דנ״ר, ובאמת אותו העת עדיין לא הגיע זמן המוחין דגדלות, ואין בז״א אלא רק המוחין דקטנות, ולכך א״א לברך ברכה זו אחר חשיכה קודם חצות לילה, אבל אחר חצות לילה שהוא עת רצון, והוא עת חזרת המוחין דגדלות למעלה בז״א, שפיר מצי לברך ברכה זו עם שאר סדר הברכות, ולא עוד אלא לפי דברי רבינו הרש״ש ז״ל, חיובא איכא לברך כל ברכות אלו אחר חצות לילה תיכף ומייד.

על כן נמצא טעמא רבא איכא ע״פ הסוד, דאין לברך ברכה זו של שעשה לי כל צרכי אחר חשיכה קודם חצות לילה, ולא זו בלבד אלא גם שאר ברכות השחר הם כיוצא בזה, דאין לברך אותם אחר חשיכה קודם חצות לילה, כיון דהז״א הוא בסוד המוחין דקטנות, ואין עתה זמן ראוי להחזיר המוחין הנמשכים על ידי הברכות כפי הסוד והרמז שיש בכל ברכה וברכה, ורק אחר חצות לילה הוא זמן הראוי לזה, והשי״ת יאיר עינינו באור תורתו, אכי״ר. עכ״ד.

וע״ע בכה״ח (סימן עא סוף סק״ד) שמביא ע״פ מקובלים דאחר התפילה אין לומר ברכות השחר, אא״כ נשתהה ולא התפלל שאז יוכל לברך עד חצות. וזה הדין באונן שבזמן החיוב היה פטור. אולם בכל אדם ששכח לברך קודם תפילה ורוצה לברך אח״כ, אם הוא קודם שליש היום אין מזניחין אותו, אבל לא אח״כ, כיון שיש בזה פלוגתא וקי״ל ספק ברכות להקל.

גם הרב שולחן הטהור (סימן עא ס״א) העלה, דאין לברך ברכות השחר בלילה.

והנה הרב אול״צ (ח״ד פ״כ אות ג בהערה) הסיק ג״כ דאין לברך ברכת שעשה לי כל צרכי בתשעה באב ויו״כ, וכתב דמטעם זה יש נוהגים ממידת חסידות שלא להחליף את הנעלים במוצאי יו״כ עד הבוקר, כדי שלא להכנס לספק ברכות שי״א שיש לברך ברכה זו אף בלילה. וכן הביא שכן נהג ר׳ עזרא עטייה זצ״ל שנזהר שלא להחליף מנעליו במוצאי יו״כ ותשעה באב עד לבוקר. ע״כ.

וכן נחלקו הפוסקים לענין ברכת המעביר שינה מעיניו[ח]. גם נחלקו האם יברך ברכת עוטר ישראל בתפארה בשחרית לפי המנהג שאין מניחים תפילין בשחרית, ומשלימים ברכה זו במנחה שאז מניחים תפילין[ט]. לענין אמירת מזמור שיר חנוכת הבית נחלקו הפוסקים[י]. וכן לענין אמירת מזמור לתודה[יא].

◆ באר מים חיים ◆

[ח] **עיין** בהערה לעיל.

[ט] **לענין** ברכת עוטר ישראל בתפארה בשחרית, הנה במועד לכל חי (סימן י אות נח) כתב, דהמנהג לברך עוטר ישראל בתפארה.

ואולם בסידור יעב"ץ (שער הדלק דלת ב חלון ב אות ג ובחלון ד אות א) מבואר דאין אומרים עוטר ישראל בתפארה, כיון שלא מניחים תפילין, רק במנחה יברך ברכה זו כאשר מניח תפילין. וכ"כ במנהגי מהרי"צ הלוי דינר (פ"כ סט"ו).

[י] **לענין** מזמור שיר חנוכת הבית, יש נוהגים שלא לאומרו, כיון שמזמור זה נתייסד על הקמת הביהמ"ק ועתה נחרב, וכעין הטעם שכתבו הפוסקים לענין שאין אומרים ויהי נועם בתשעה באב שחל במוצ"ש מכיון שעיקרו נתייסד על הקמת המשכן ועתה נחרב, וכמבואר כל זה במנהגי מהרי"צ הלוי דינר (פ"כ סעיף ז ובדינרי זהב אות יג). וישלים זה במנחה כמו שאביא בס"ד להלן בסדר תפילת מנחה.

[יא] **מזמור** לתורה אומרים מפני שהוא בכלל סדר היום, כמש"פ המשנ"ב (סימן תקנט סק"כ) ובמועד לכל חי (סימן י אות ס) ובבאר היטב (סק"ו) ובקמח סולת (דיני תפילין ותפילה בת"ב ד"ה כתב הרב שלמי ציבור).

וכתב מהרש"ל בתשו' (סימן סד) וז"ל: ומזמור לתודה ראוי לקראו ולימשוך אותו ולנגן, כדאמרינן כל השירות עתידות להבטל חוץ ממזמור לתודה כו', וכן נהגו שלא לאומרו בערב יו"כ משום שאין מביאין קרבן תודה בערב יו"כ, לפי שאין מביאין קרבן לבית הפסול, שהרי נאכל ליום ולילה כו', וי"א שאין אומרים אף בערב תשעה באב, וטעות גדול בעיני, שאם יבנה בית המקדש ויקריבו קרבנות לא יהיה תשעה באב, כי אם לששון ולשמחה. עכ"ל.

מבואר דהיה מנהג שאין אומרים מזמור לתודה בערב תשעה באב משום שלא מביאים קרבן לבית הפסול, וכל שכן שבתשעה באב אין לומר, וקמ"ל דשפיר דמי דאנו מצפים שיבנה ביהמ"ק וממילא שפיר יוכלו להקריב קרבנות. (אולם לא נתבאר בהדיא לענין תשעה באב, ויתכן שיש מניעה לאומרו מצד איסור לימוד תורה, אי לאו מטעמא דהוי מסדר ביום כנ"ל).

ופסוקי דזמרה אומרים[ב]. ולענין שירת הים, ג"כ נחלקו הפוסקים האם יש לאומרה, ויש שנהגו לומר במקומה שירת האזינו, אך המנהג לומר שירת הים, ויש שנוהגים לומר אחר תפילת שחרית שירת האזינו[ג].

◆ באר מים חיים ◆

וכתב במטה משה (סימן תשי) וז"ל: ואני שמעתי מפי מורי הגאון ז"ל (עיין בשו"ת מהרש"ל סימן סד) דמה שיש מנהג שלא לומר מזמור לתודה בערב תשעה באב ובתשעה באב, טעות הוא, כי אם יבנה בית המקדש יהיה הצום הזה לבית יהודא וישראל לששון ולשמחה, וישובו הלויים לדוכנן וכהנים לעבודתן, ויקריבו קרבנות כחוקתן, תמידין כסדרן, ומוספין כהלכתן. עכ"ל. וכ"כ בא"ר (סוף סקי"ג).

אך במנהגי מהר"א טירנא (דין תשעה באב) איתא די"א שאין לומר מזמור לתודה.

וכן מוכח לפי מש"כ הלבוש (ס"ו) וז"ל: ואין אומרים אין כאלהינו ופיטום הקטורת, אפילו במקום שנהגו לאומרו בחול, שאין קטורת היום. ע"כ. מבואר דאף דברים שהם מסדר היום, אם כעת לא הוי במקדש, ממילא אין אומרים אותו בתפילה. ולפי"ז גם מזמור לתודה אין לומר, דאף שהוא מסדר היום, מ"מ כעת לא היה במקדש. וגם מוכח דלא ס"ל כסברת המהרש"ל. ועיין בא"ר (שם סק"כ) שהעיר ג"כ על הלבוש כנ"ל, וכתב דבהכרח הטעם שאין אומרים פיטום הקטורת משום שלא כולם אומרים אותו, ואינו מסדר היום, ונראה כעוסק בתורה. עיין שם. כמש"כ ג"כ במג"א (סק"ז).

[ב] **אומרים** שאר פסוקי דזמרה כי הוא מסדר היום, כמבואר בראשונים ובפוסקים. ויש שנהגו לומר פסוקי דזמרה בלחש, וכמבואר בכנה"ג (הגה"ט סק"ג) בשם הגהות שסביב המרדכי (אנשי שם תענית דף יב. אות ב).

[ג] **לענין** שירת הים, הנה בספר המנהיג (הל' תשעה באב סימן כח) כתב שצריך לדלג, וכ"כ במחזור ויטרי (סימן רסה) ובספר האשכול (ח"ב עמוד 17, ובמהדורת אלבק ח"ב עמוד 183) ובתניא רבתי (סימן ס) ובשיבולי הלקט (סימן רסט) ובארחות חיים (הל' תשעה באב סימן יז) ובכל בו (סימן סב) ובספר המנהיג (הל' תפילה סימן כד ובהל' תשעה באב סימן כח) ובמנהג מרשלייאה (חודש אב עמוד 168) וכ"פ הטור (סימן תקנט) וכ"כ המרדכי (מוע"ק סו"ס תתקלד) שכן מנהג רומי.

והטעם לפי שנאמר (ירמיה יג) ואם לא תשמעוה במסתרים תבכה נפשי מפני גוה, לכן אין לומר השירה.

אולם המאירי (סוף מס' תענית) דחה זה, שאם כן אף כל פסוקי דזמרה צריכים לדלג, אלא כל שהוא דרך שבח, דרך שיתעורר האדם בהם להכניע לבבו בתפילה, ואין בהם משום שמחה ומותר. וכ"כ באגור (סימן תתמט) דמ"מ המנהג לאומרו.

◆ באר מים חיים ◆

ולכן כתב מרן בבית יוסף (שם) שהעולם נוהגים לומר במקום שירת הים – שירת האזינו. וכ״כ ג״כ מהר״א אזולאי בהגהותיו ללבוש (סימן תקנט סק״ה) דיש מקומות שאין אומרים שירת הים וכו׳, ואומרים במקומה שירת האזינו. וכ״כ בשיירי כנה״ג (שם) ובערך לחם (סימן תקנט) וכ״כ בגדולות אלישע (מנהגי תשעה באב אות ד) ובקמח סולת (דיני תפילין ותפילה בת״ב ד״ה כתב הרב שלמי ציבור).

וכ״כ בשולחן גבוה (סק״ו) דאין קורין שירת הים, וקורין במקומה האזינו, דאין שירה במקום קינה, ושירת האזינו תוכחה היא ומשבר ליבו של אדם, ובאבל לא נהגו כן לדלג שירת הים, דאם המתנחמים שרויים בצער, המנחמים שרויים בשמחה, משא״כ בתשעה באב דכולם שרויים בצער. ע״כ.

וכ״כ הרב בא״ח (דברים אות כו) שכן המנהג בבגדאד. ואולם הוסיף הבא״ח שהוא עצמו נוהג לומר בפסוקי דזמרא שירת הים כמו בכל יום, ושירת האזינו היה אומר אחר העמידה, והסיק שכן עושים החכמים והיראים ואנשי מעשה. וכן הביא ידידי הרה״ג ר׳ יעקב כהן בשרשי הים (פ״כ אות ג) דכן מנהג האי ג׳רבא. וכן הביא בהערות (שם) בשם הרב עלי הדס (פט״ו אות ח) דכן מנהג תונס.

והרמ״א בדרכי משה (סק״ו) כתב, שהמנהג לומר השירה כמו בשאר הימים. וכ״כ בספר חסד לאלפים (סימן נא סקי״א) שבזוהר הקדוש הפליגו באמירת שירת הים, ובקהלא קדישא שבירושלים שמתנהגים ע״פ דברי רבינו האר״י ז״ל, נוהגים לומר שירת הים אפילו בתשעה באב, ולא כמו שנתפשט המנהג לומר שירת האזינו. עכ״ד. וכ״כ הגר״ח פלאג׳י במועד לכל חי (מערכת י אות ס) ובכף החיים סופר (סימן תקנט ס״ק לב) וכ״כ בספר בא״ח (שם) שהוא עצמו היה נוהג כן לומר שירת הים, ורק אחר העמידה היה אומר שירת האזינו כנ״ל, ושכן היו עושים החכמים ויראים ואנשי מעשה, ושלא כמנהג מקומו שהיו נוהגים לומר שירת האזינו במקום שירת הים. עיין שם.

ובשו״ת זבחי צדק החדשות (ח״ג סימן כב) כתב ג״כ, דלפי״ד מרן האר״י ז״ל (שעה״כ דף נא:) אין לומר שירת האזינו במקום שירת הים, ולכן היה נוהג יחד עם רבינו הבא״ח ושאר החכמים הצנועים, לקרוא שירת הים ולא שירת האזינו, ורק החזן אומר שירת האזינו עם המון העם. עיין שם.

ולהלכה, פשט המנהג בא״י לומר שירת הים, כמו בשאר ימות השנה. ואחר סיום התפילה, קודם אמירת איכה וקינות, אומרים שירת האזינו, וכמבואר במועד לכל חי (שם). ומ״מ אנו האשכנזים לא נהגנו באמירת שירת האזינו כלל.

נחלקו הפוסקים האם יש להניח תפילים בת״ב, ולהלכה הסכים מרן השו״ע ואיתו חבל פוסקים דאין להניח תפילין בשחרית, ובמנחה מניחים תפילין״.

◆ באר מים חיים ◆

״ **הנה** דעת הרבה מהראשונים שאין להניח תפילין בתשעה באב, משום דכתיב (ישעיה סא) לשום לאבלי ציון לתת פאר תחת אפר וכו׳, אלמא במקום שיש אפר אין פאר, וכן נאמר (איכה ב) השליך משמים ארץ תפארת ישראל, ואמרו במדרש דזו תפילין, וכן שלא להתעטף בציצית בתשעה באב, משום דכתיב (שם) בצע אמרתו, ואמרינן במדרש איכה (ריש פר׳ א) בזע פורפריה דידיה. וכ״כ המהר״ם מרוטנבורק (קוק, הל׳ שמחות סו״ס סט) והרוקח (סימן שי) וכ״כ הרא״ש (תענית פ״ד סימן לז) בשם המהר״ם. וכן הביא בשיבולי הלקט (סימן ער) שיש נוהגין כן. וכן הביא הטור (סימן תקנה) בשם מהר״ם.

והראב״ד בתמים דעים (סימן מ) כתב וז״ל: ותשעה באב אסור בתפלין, כך כתב הגאון, מי שערב לו הדבר יעשה כמותו, כי אני מעולם לא הנחתים בו, ויותר טוב לשים אפר מקלה בראשו. עכ״ל.

ובספר מנהג טוב (עמוד 238) הוסיף דאין להניח תפילין גם ביום י׳ באב בבוקר.

וכתב באורחות חיים (הלכות תשעה באב אות יד) וז״ל: וקצת מהחכמים נמנעים מהנחת תפילין, וכתב הר״י מקורביל ז״ל דמותר להניחן דקרי ליה פרק החולץ אבילות ישנה, והר״פ ז״ל כתב, הלכך לא עדיף מיום שני דאבל מניח תפילין כדאיתא במועד קטן, וכן דעת הר״ם נ״ע שמותר להניחן, אבל אינו מניחן בבוקר דכתיב (איכה ב) בצע אמרתו שקרע פורפרין דיליה. עכ״ל. וכ״כ בכל בו (סימן סב) ובמהרי״ל (הל׳ תשעה באב אות כב) ובמנהגי הרב זלמן יענט (חודש אב) ובספר מנהגים דבי מהר״ם (דין תשעה באב) ובמנהגי מהר״א טירנא (דין תשעה באב).

וכתב הרמב״ם (הל׳ תעניות פ״א הי״א) וז״ל: ומקצת החכמים נוהגין שלא להניח בו תפילין של ראש. עכ״ל.

ולמד מדבריו אלו רבינו ירוחם (נתיב יח ח״ב דף קסד:) שדעת הרמב״ם דאין להניח תפילין בתשעה באב כיום ראשון של אבל.

וכתב המגיד משנה (שם) וז״ל: ומקצת החכמים נוהגין וכו׳, פירוש סברת רבינו הוא שרשאי אדם להניח תפילין בתשעה באב, והרי הוא בזה כשאר הימים, אלא שמקצת החכמים נהגו שלא להניחם, שאם היה דעתו ז״ל שאסור להניחם, לא היה כותב כן, אלא דעתו הוא כמש״כ, וכן הוא עיקר. עכ״ל.

וכ״כ הב״י (סימן תקנה) בדעת הרמב״ם, שרשאי אדם להניח תפילין בתשעה באב, אלא שמקצת החכמים נהגו שלא להניח של ראש.

◆ באר מים חיים ◆

והרבה מן הראשונים ס״ל שאף בתשעה באב יש חובת הנחת תפילין ועטיפת הציצית, וכמבואר בשיבולי הלקט (שם) בשם הגאונים, ושכן הלכה בב׳ ישיבות. עיין שם. וכן הובא בתניא רבתי (סימן ס) וכ״כ בספר המנהיג (הל׳ תשעה באב עמוד רצט) ובספר השולחן (הלכות תענית שער ד).

וכן מובא בשם רה״ג ורב ששנא גאון בתשו׳ הגאונים שערי תשובה (סימן קנה) וז״ל: בתשעה באב גופו מותר להניח תפילין, דהא כבר אמרינן אבל מותר להניח תפילין, ומה אבל דאבילות חדתא וליבו מריר על מתו חייב להניח תפלין, תשעה באב דאבילות עתיקא היא ודשינן בה מכמה שני, על אחת כמה וכמה שחייב להניח תפילין, וכך הלכה למעשה בב׳ ישיבות מניחין תפלין בתשעה באב. עכ״ל. וכן איתא עוד שם (בסימן רסו). וכן איתא בהלכות פסוקות מהגאונים (סימן סה) ובתשובות הגאונים מהגניזה לאסף (עמוד 103) וכ״כ הרמב״ן בתורת האדם (ענין אבילות ישנה עמוד רנז) וכ״כ בחידושיו לתענית (תענית דף ל.) וכ״כ הריטב״א (תענית דף ל.) וכ״כ בעל העיטור (הל׳ תפילין דף ס:) והר״ן (תענית דף י. מדפי הרי״ף) והנימוק״י (שם) והאור זרוע (ח״ב סימן תלט) וכ״ד הרשב״א בתשו׳ (ח״ה סימן ריד) וכן העלה הרא״ש להלכה (שם) וכ״כ האגור (הלכות תשעה באב סימן תתמה) בשם הרא״ש והרמב״ן וכן הכריע. וכ״כ (בסימן תתמו) בשם רב ששנא גאון. ובספר האשכול (במהדורת אלבק ח״ב עמוד 183) הביא דיש בזה פלוגתא בין הראשונים, יש שהתירו להניחם ויש שנהגו שלא להניחם.

וכתב רבינו דוד אבודרהם (סדר תפילות תשעה באב) וז״ל: ולענין הנחת תפילין בתשעה באב, כתב מר רב ששנה שמותר להניח תפילין דהא כבר אמרינן אבל מותר להניח תפילין. אבל הראב״ד כתב שמעולם לא הניחו בתשעה באב, ואומר שיותר טוב לשים אפר מקלה על ראשו. וכתב הרא״ש ומסתברא דחייב בתפילין, כיון דאבל גופיה לא מיתסר אלא ביום ראשון דלא חמיר תשעה באב משאה ימי אבילות, ובריייתא דמצוות הנוהגות באבל נוהגות בתשעה באב כל שבעת ימים קאמר ופרושי קא מפרש להו כגון רחיצה וסיכה נעילת הסנדל ותשמיש המיטה ולקרות בתורה. וה״ר מאיר כתב ונראה דבתשעה באב אין להניח תפילין כמו ביום ראשון של אבל שאין יום מר יותר ממנו יום קביעות בכיה לדורות. וכתב הרא״ש ואפשר שדחק למצוא סמך למנהג אשכנז, אבל לכאורה נראה כמו שכתבתי. עכ״ל.

ופסק מרן בשולחנו (סימן תקנה ס״א) וז״ל: נוהגים שלא להניח תפילין בתשעה באב שחרית ולא טלית, אלא לובשים טלית קטן תחת בגדים בלא ברכה, ובמנחה מניחים ציצית ותפילין ומברכין עליהם. עכ״ל.

ומשלימים כל הפסוקים של הנחת תפילין וקריאת שמע, ויש חולקים בזה, והכל הולך אחר המנהג[טו].

◆ באר מים חיים ◆

[טו] **לענין** פסוקי קדש ופרשת כי יביאך שאומרים בהנחת תפילין (למי שמניח בשחרית, ולכו״ע כשמניח במנחה), יש נוהגים לאומרם בתשעה באב, ויש שאין אומרים אותם, וכל אחד יעשה כמנהגו בזה, כמש״כ הרב בא״ח (ש״א פרשת דברים אות כה) ובכה״ח סופר (סימן תקנד ס״ק יט) ועיין בקובץ מן הגנזים (ח״ט עמוד קכה).

ובמועד לכל חי (השמטות שבסוה״ס) כתב שיש לקרוא פר׳ קדש והיה כי יביאך. וכ״כ בתוספת חיים על החיי אדם (כלל קלה אות כה) והוסיף שיקראו כל הד׳ פרשיות.

וכ״כ במשמרת שלום (קיידנוב, סימן מ ס״ד) דשפיר לקרוא ד׳ פרשיות כשמניח תפילין במנחת תשעה באב.

ואלו הנוהגים להניח תפילין במנחה, כתב במשנ״ב (סימן תקנה סק״ה) דיראה שיזהר לא לקרוא עתה פרשיות קריאת שמע וכן פרשיות קדש, דהלא כעת הוא רק כקורא בתורה בתורה ותלמוד תורה אסור כל היום.

וכ״כ בשו״ת בנין עולם (ריש סימן ל) דלאו שפיר עבדי אלו המניחים תפילין במנחה וקורין קריאת שמע, דכיון שכבר עבר זמן קריאת שמע לא הוי בכלל סדר היום.

אמנם במקור חיים (ריס סימן תקנה) כתב, דמותר לומר אף אם מניח תפילין במנחה, דמה ששנינו (ברכות דף ט:) הקורא מכאן ואילך לא הפסיד כאדם הקורא בתורה, זה מיירי גבי קבלת שכר, אך מ״מ מקיים מצות קריאת שמע בזה. וכ״ה בפתחי עולם (סימן תקנה) ובפתחי תשובה (סימן תקנה) דאין דברי הבנין עולם הנ״ל מוכרחים. וכן מוכח בא״א בוטשאטש (סימן כו ס״ד) ובכה״ח (סימן תקנה סק״ז) וכן העלה הגרע״י בחזו״ע (ארבע תעניות עמוד שיב עמודה א) וכן הסיק ברבבות אפרים (ח״ג סימן שסג). וכן הסיק בתורת המועדים (סימן תקנד סק״ה) בשם הגר״ח קניבסקי.

וכן בשבט הלוי (ח״י סימן פא אות ה) כתב דמנהג העולם לומר קריאת שמע עם תפילין, וכן אלו שמניחים תפילין דר״ת יכולים לומר בהם קריאת שמע, ואע״פ שקריאת שמע לאחר זמן הוא רק כקורא בתורה ועדיין אסור בדברי תורה, מ״מ הוא אומרו בשביל סדר היום ופסוקי מלכות שמים, ודלא כמש״כ בשעה״צ (סימן תקנה), וסיים בעל שבט הלוי: ושוב הראוני שכבר השיגו מחברים עליו בזה ומנהג העולם כדברינו. עכ״ל. וכ״כ עוד בחלק י (חאו״ח סימן יא אות א) דכן נהגו באמת כל גדולי הדורות. וכ״כ בחלק ט (סימן קלג אות ב) לענין תפילין לחולה האוכל בתשעה באב, שאם מתפלל תוך ביתו ביחידות יתפלל עם התפילין, ואם מתפלל בבית הכנסת יתפלל בלא תפילין, ובביתו יקרא ק״ש בתפילין, וגם

ובשחרית אין בית מיחוש לקרוא קריאת שמע בלי תפילין כיון שעושה כן מצד הדין, ועוד שכוונתו להניח תפילין במנחה ובכה"ג שפיר דמי[טז].

◆ באר מים חיים ◆

לאחר זמן ק"ש, דלא כהוראת המ"ב (סימן תקנה סק"ה), אלא כמנהג רבותינו שקראו ק"ש בתפילין דר"ת בתשעה באב, ובמנחה יכול להתפלל עם התפילין שלא לפרוש מן הצבור. ע"כ.

וכעי"ז איתא בהליכות שלמה (פרק טו אות ז) דמי שנאנס ולא קרא קריאת שמע בתשעה באב עד שעבר זמנה, דמותר לו לקרותה בברכותיה, אע"פ שאמרו שאינו אלא כקורא בתורה. ועיין שם באורחות הלכה (הערה 27) דלא דמי לנ"ד. וכ"כ בשלמי מועד (פרק צא עמוד תצז) ובקובץ מבקשי תורה (קובץ תשנ"ה עמוד רמט אות לד) ובאשי ישראל (פרק מד עמוד תקכא הערה קמה) בשם הגרשז"א. וע"ע בשו"ת התעוררות תשובה (ח"א סימן עב).

ולענין פסוקים ברכי נפשי וגו' מה יקר וגו' ומחכמתך וגו' וארשתיך וגו', שפיר לאומרם לכו"ע אף כשמניח תפילין במנחה, כמבואר בקרא עלי מועד (פ"ח הערה ט) בשם הגר"ח קניבסקי. וכ"ה בתורת המועדים (סק"ה) בשם הגר"ח קניבסקי. וכ"כ בשו"ת רבבות אפרים (ח"א סימן שפו אות ג).

[טז] **הנה** הקורא קריאת שמע בשחרית תשעה באב בלי תפילין, אין בית מיחוש למבואר בברכות (דף יד:) שכל הקורא קריאת שמע בלא תפילין כאילו מעיד עדות שקר בעצמו, וכאילו מקריב עולה בלא מנחה וזבח בלא נסכים.

דיש לומר שכל שמניח טלית ותפילין באותו יום שפיר דמי, דאינו מעיד עדות שקר, ויוכיח סופו על תחילתו, וכן חשיב שהביא מנחה ונסכים, דהרי מביא אדם מנחה ונסכים כל היום ואפילו עד עשרה ימים. וכן ביאר בשו"ת בנין עולם (או"ח סימן ל). וכבר קדם לביאור זה הרמ"ע מפאנו בספרו אלפסי זוטא (ברכות שם). וכ"כ יסוד זה בשו"ת בית יצחק (או"ח סימן יז אות ג).

וכ"כ סברא זו מרן מלכא בתשו' יחוה דעת (ח"ו סימן ב בהערה השניה) דאם קורא ק"ש בשחרית תשעה באב, אין בזה בית מיחוש של מעיד עדות שקר בעצמו, דמכיון שהמנהג להניח אח"כ תפילין במנחה, ומניעת הנחתן בשחרית הוא רק מפני האבל ולא דרך פריקת עול וזלזול ח"ו, ממילא אין בזה שום חשש של מעיד עדות שקר בעצמו.

ועוד יש לפרש ע"פ דברי המאירי (ברכות דף יד:) שכתב וז"ל: מה שביארנו שהדברים אמורים במי שמיקל בהנחת תפלין דרך פירוק עול מצוות, הוא מפני שיש נמנעים מזה מצד אחר, והוא שהתפילין צריכים גוף נקי ושצריך להזהר שלא יישן בהם ושלא יסיח דעתו מהם, וכל שכן שלא יתעסק בשום דבר לכלוך כו', ובתלמוד המערב הזכירו במקצת חכמים

ונהגו להשים אפר במקום הנחת תפילין, לקיים אפר תחת פאר"[ז]. וכן נהגו שלא להתעטף בטלית בשחרית תשעה באב, אך בציצית תחת הבגדים מותר"[ח].

◆ באר מים חיים ◆

שהיו נזהרים שלא להניחם אלא בימים ידועים בשנה, והיה בהם מי שלא היה מניחם אלא אחר שבאו עליו יסורים ונתרפא, שהיה חושב בעצמו שמרקו היסורים את עוונותיו והיו סומכים זה למה שנאמר (תהילים קג) הרופא לכל תחלואיכי הגואל משחת חייכי המעטרכי חסד ורחמים, וראה איך הפליגו בכוונה, כלומר שהן צריכין גוף נקי מעבירות ומהרהורים ואין ראוי להניחם אלא לאחר התשובה, וקצת חכמים נוהגים להניחם בימים שבין ר"ה ליום הכיפורים אחר התשובה והטבילה והוידויין, וכן הדבר נכון בעיני. עכ"ל.

הרי מבואר בדבריו בהדיא שאם קורא קריאת שמע ללא תפילין מחמת סיבה נכונה, מממילא אין בזה בית מיחוש של מעיד עדות שקר בעצמו, כיון שלא עושה כן דרך פריקת עול, ולפי"ז ודאי שאם בתשעה באב לא מניח מחמת סיבת האבילות, וכן משום מאי דכתיב (ישעיה סא) לשום לאבלי ציון לתת פאר תחת אפר וכו', אלמא במקום שיש אפר אין פאר, וכן נאמר (איכה ב) השליך משמים ארץ תפארת ישראל, ואמרו במדרש דזו תפילין, ודאי אין בזה בית מיחוש, דאינו עושה כן דרך פריקת עול.

[ז] **טוב** לשום אפר מקלה בראשו במקום תפילין, לקיים אפר תחת פאר, כמש"כ הרמ"א בדרכי משה (אות א) והוא מכל בו (סימן סב) בשם הראב"ד (תמים דעים סימן מ), וכ"פ עוד אחרונים. ומנהג בית אל אשר בעיה"ק ירושלים, שקודם אמירת הקינות מביא השמש כלי שיש בו אפר ומוליך אותו אצל כל אחד, וכל אחד נוטל מעט ומניח על מצחו, ונשאר שם עד גמר הקינות ואחר כך מסירין אותו. ומ"מ יש ליזהר שלא להניח במקום שער שמא לא ירחץ יפה, או ישכח ויהיה חציצה במקום הנחת תפילין, כמש"כ בכה"ח סופר (סימן תקנה ס"ב).

ובשיבולי הלקט (סימן ער) כתב וז"ל: ובתשעה באב כתיב העלו עפר על ראשם, וכן היה מנהג זקיני ר' אברהם הרופא זצ"ל כשקורין איכה בליל תשעה באב כשהיה מגיע לפסוק הזה העלו עפר על ראשם, היה נוטל עפר ונותנו בראשו במקום תפילין. עכ"ל.

וכתב הגרח"פ במועד לכל חי (סימן י אות ס) דכשאומר פאר תחת אפר ימשמש בתפילין.

[ח] **כתב** במנהגים ישנים מדורא (המאור, דף עדר.) דנהגו רבותינו ורוב העולם שלא להתעטף בציצית ובטלית, דכתיב (איכה ב) בצע אמרתו. ע"כ.

והנה לפי המנהג שאין לובשים טלית בשחרית, כתב בשו"ע (סימן תקנה ס"א) דעכ"פ לובשים טלית קטן תחת הבגדים בלא ברכה. ע"כ.

יש שנהגו להתעטף בציצית גם מעל הבגדים, ודעתם כיון שהמעיל העליון מכסה אותם שפיר דמי[ט]. יש שנהגו להכניס את הציציות מתחת הבגדים, ויש שאמרו שיותר טוב

◆ באר מים חיים ◆

ומקור הדין הוא, בדברי המהר"ם מרוטנבורק (קוק, הל' שמחות סימן ס) וז"ל: וציצית נהגו קדמונינו בכל אשכנז שלא להתעטף בו בתשעה באב, ואסמכוה אקרא (איכה ב) בצע אמרתו, ואיתא במדרש איכה (פר' א אות א פר' באות כא) בזע פרפורין דיליה. ויש שאינן רוצין לשנות המנהג, וגם אינן רוצין להיות בלא ציצית, ומתעטפין בט"ק תחת בגדיהם. עכ"ל. וכ"כ עוד (שם סימן סא) דט"ק לובש בתשעה באב אבל לא גדול. וכ"כ עוד (שם סימן סב) דבבוקר מותר ללבוש ט"ק לפי שאינו נראה לעולם. והביאו הטור (סימן תקנה) ור' דוד אבודרהם (סדר תפילות תשעה באב) וכ"כ **בתשב"ץ** (סימן קד).

וכתב רבינו ירוחם (תולדות אדם וחוה נתיב יח ח"ב דף קסד:) דיש ארצות שנהגו שלא להתעטף בציצית מההיא דמדרש איכה דבצע אמרתו דבצע פרפורין דיליה, ומתעטפים בטלית קטן תחת בגדיהם, וראיתי לרבותי נוהגין כן. עכ"ד.

ובמרדכי (תענית סימן תרלז) איתא, שלובש ט"ק בתשעה באב, לפי שאינו נראה לעולם. ע"כ.

וכתב האגור (סימן תתמו) וז"ל: היחידים לובשים ט"ק תחת בגדיהם בלי ברכה. עכ"ל.

ובספר שיבולי הלקט (סימן ער) כתב בשם רבינו שלמה זצ"ל בהל' ציצית: רבינו נ"ע היה מתעטף בציצית בתשעה באב, וגם גאוני דורו כמו כן היו מתעטפין. ובדברי הגאונים זצ"ל מצאתי: רבינו נ"ע היה מתעטף בציצית בתשעה באב שחרית, אע"פ שאחרים לא היו מתעטפין משום אבילות, וכן ראיתי באישפירא שמתעטפין בתשעה באב. ע"כ. וכ"כ בתניא רבתי (סימן ס).

ויש שצווחו על המנהג שלא מתעטפים בציצית בתשעה באב, וכמובא בספר האגור (הלכות תשעה באב סימן תתנו) בשם ספר התרומה שכתב רבינו ברוך ממגנצא בשם ר' אליעזר ממיץ: ראיתי מנהגים לא ישרו בעיני, ואומר אני חדשים מקרוב באו לא שיערום אבותיהם, רבותינו הראשונים אשר מימיהם אנו שותים, ואזכיר מקצתן כו', ועוד ראיתי אוסרים להתעטף בציצית בתשעה באב. עכ"ל.

[ט] **כתב** בתורת המועדים (סק"א) שהחזו"א והגרי"י קניבסקי נהגו ללבוש את הטלית קטן על הבגדים כדרכם בכל השנה, וביאר הגר"ח קניבסקי (שם) שכיון שבדרך כלל הלכו עם חליפה על הט"ק, לכן לא חששו להסתיר את הט"ק גם כשהורידו את החליפה.

להשאיר הציציות בחוץ כדי לקיים מצות וראיתם אותם[כ]. ויש שנהגו שלא לאחוז הציציות בזמן קריאת שמע, ויש שנהגו לאחוז הציציות[כא]. וכדי לצאת מספק ברכות כשלובש הציצית בבוקר, טוב וישר להשאר אם הציצית גם בלילה[כב]. והנה חוץ

◆ באר מים חיים ◆

[כ] **הנה** בשו״ת רבבות אפרים (ח״א סימן שפג) כתב שבתשעה באב ראוי להכניס הציציות מתחת בגדיו שלא יראו החוצה. עיין שם. וכ״ד הגר״ש דבילצקי (תורת המועדים שם).

ואולם יש ליישב מנהג העולם שלא מקפידים להכניס הציציות, דמאחר שלובשים הט״ק, א״כ צריכים להוציא החוטים החוצה כדי לקיים את עיקר המצוה של וראיתם אותו. (תורת המועדים שם).

ובדעת נוטה (ח״ב סימן קנז-ח) מובא בשם הגר״ח קניבסקי זצוק״ל שאין להקפיד ולהצניע את הציצית. ואצלם בבית לא הקפידו ללבוש הט״ק בתשעה באב תחת הבגדים, אך אפשר שנהגו כן משום שלבשו מעיל עליון ארוך.

[כא] **י״א** שאין לאחוז ג״כ את הציציות בברוך שאמר ובקרי״ש, וכ״ד הגר״נ קרליץ (קרא עלי מועד פ״ח הערה לד) וכ״כ בקובץ מבית לוי (ח״ג עמוד מו) וכ״כ בשו״ת רבבות אפרים (ח״א סימן שפג) וכ״ה בתורת המועדים (שם) בשם הגרי״ש אלישיב, הגר״ש דבילצקי, הגר״נ קרליץ והגר״ש ואזנר. וכן מובא בספר נחמת ישראל (פרק טל סכ״ו).

וי״א שמסתבר שמותר, וכ״ד הגר״ח קניבסקי (קרא עלי מועד שם) וכן הביא בנטעי גבריאל (פנ״ח סכ״ב) שכן נהג המהרי״ץ דושינסקי.

ומובא באורחות רבינו (ח״ב עמוד קעג אות יט) דבתחילה היה הקה״י אוחז בק״ש את הציציות של הט״ק כרגיל כמו בט״ג, אך אחרי זה כנראה חזר בו ולא אחז את הציציות של הט״ק.

[כב] **י״א** שאם פשט את הט״ק בלילה, יש לברך על הציצית בבוקר, וכמבואר במשנ״ב (סק״ב) בשם הפתחי עולם. וכ״כ בסידור יעב״ץ (שער הדלק דלת א ארובה ו אות א) וכ״ה בלוח א״י שכתב דלמנהג הגר״א יש לברך על ט״ק בתשעה באב בבוקר.

ועל כן נהג הגרש״ז אויערבך (הליכות שלמה הל׳ תפילה פ״ג אורחות הלכה הערה 34, ובהל׳ תעניות פט״ו אורחות הלכה הערה 32, שלמי מועד פרק צא עמוד תצ) בשכבו לישון בליל תשעה באב, שלא לפשוט את הט״ק מעליו, ואף זירז את בני ביתו לנהוג כך, כדי שלא לבוא לחיוב ברכה בבוקר, ולצאת מכלל הפלוגתא האם מברכים על ט״ק בתשעה באב. וכ״כ בתורת המועדים (שם) שכן ראוי לנהוג. וכ״ה בתוספות חיים על החיי אדם (כלל קלה סקכ״ד) שכן ראוי לנהוג.

מהטעמים המבוארים בראשונים, יש עוד טעם נחמד מדוע אין מניחים תפילין ולא מתעטפים בטלית בתשעה באב, והעתקתיו בס״ד בהערה[כג].

◆ באר מים חיים ◆

וכ״כ מו״ר הגר״י טשזנר בשערי נחמה (עמוד פח אות כו) דהיות שי״א שצריך לברך על הציצית, עדיף שלא לפשוט את הטלית קטן כשהולך לישון בלילה. ע״כ.

ושוב זיכני הבוי״ת למצוא לזה מקור מפורש בקדמונים, והא בספר לקט יושר (עמוד קי) לתלמיד התרומת הדשן שכתב וז״ל: וישן הלילה בארבע כנפות שלו, ולמחר עשה תחת בגדו ואינו מברך עליו. עכ״ל.

[כג] **הנה** מו״ר הגר״י טשזנר שליט״א בשערי נחמה (עמוד רג-ד סימן ו) נתן טעם לשבח למנהג שאין לובשים טלית ותפילין בתשעה באב בבוקר בתפילת שחרית, והוא ע״פ מש״כ בתורת חיים (ב״ק דף נט:) וז״ל: נראה לפרש לפי שגם הקב״ה מניח תפילין כמונו, כדאיתא בברכות (דף ו.) מנין שהקב״ה מניח תפילין, שנאמר (ישעיה סב) נשבע ה׳ בימינו ובזרוע עוזו, וענין תפילין שלו יתברך הוא כשם שאנחנו מניחים תפילין נגד הלב והמוח כדי שנזכור תמיד באהבתו ויחודו, שנאמר (שמות יג) ולזכרון בין עיניך, ככה גם הוא יתברך כביכול מניח תפילין באלו המקומות שיזכור תמיד באהבתינו ושאנחנו עמו עם אחד.

והיינו דקאמר התם, הני תפילין דמרי עלמא מה כתיב בהו (דהי״א יז) מי כעמך ישראל גוי אחד בארץ, ומי גוי גדול, אשריך ישראל, ולתתך עליון, ונראה דהה״ד (דברים כו) את ה׳ האמרת היום וה׳ האמירך וכו׳, סיפא דקרא ולתת עליון וכו׳ רמז למה שפירש.

וכן יסד החסיד בשיר הכבוד, דפארו עלי ופארי עליו, רמז נמי לתפילין שלו ותפילין שלנו, כי זה לעומת זה הוא, ולכך סמיך ליה קשר תפילין הראה לעניו.

וידוע נמי כי גם הוא יתברך מתעטף בטלית של ציצית, כדאיתא בפ״ק דראש השנה (דף יז:) ע״פ (שמות לד) ויעבור ה׳ על פניו ויקרא, אמר רבי יוחנן מלמד שנתעטף הקב״ה כשליח ציבור וכו׳, כי גם את זה לעומת זה עשה האלקים, כי ארבע ציציות שלנו המה דוגמת המרכבה, ארבע חיות אשר בכסא, לכך בכל אחת שמונה חוטין, י״ו כפולין נגד י״ו פנים לחיות כידוע.

ובזמן חורבן הבית, נתפרדה החבילה כביכול, כאלו התיר קשר תפילין שלו יתברך, ולא הניח תפילין להעלות זכרתנו לפניו לטובה, וזהו שאמר הכתוב (איכה ב) השליך משמים ארץ תפארת ישראל, רומז לתפילין שלו כדפירש, וגם אז קרע יתברך ציציות מטלית שלו, וראיה לזה ממה שנאמר (שם) עשה ה׳ אשר זמם בצע אמרתו, ומתרגמינן בזע פורפירא דיליה, נראה דלכך נקט בצע אמרתו ולא קאמר בצע לבושו, משום דאימרא היינו כנף הבגד מקום

ומנהג המקובלים וכן נהגו הרבה בעיה"ק ירושלים תוב"ב אמן להניח תפילין בשחרית ולהתעטף בטלית וציצית הכל ככל השנה[כד].

◆ באר מים חיים ◆

ציצית, רמז הכתוב כי אז קרע הציציות מבגדו, כמו שהשליך התפילין, כאילו ח"ו אינו רוצה לזכור בנו.

וזה שאמר הכתוב (שם) ולא זכר הדום רגליו ביום אפו, רמז למצות ציצית כדפירשתי, ומה"ט נראה מה שאין מניחין תפילין וציצית בט' באב אינו משום אבילות, שא"כ אמאי קורין ק"ש ותפילה, אלא לפי שגם הוא יתברך לא הניחן ביום ההוא. עכ"ד.

[כד] **דעת** המקובלים שצריך להניח תפילין בביתו קודם התפילה, וקורא קריאת שמע עימהם, וכן סברי מרנן, וכמו שהביא בבאר היטב (שם סק"א) בשם מהר"ם גלאנט"י. וכ"ה בהלכות קטנות (ח"ב סימן קלט) וכתב שכן מצא לרבינו האר"י ז"ל. ועיין בשערי תשובה (סק"ב). וכ"כ בספר מעשה רוקח (סופ"ד מהלכות תפילין) שכן מנהג יחידי סגולה, ושכן קיבל מאב"ד חברון רבי אברהם יצחקי. עיין שם. וכ"כ בספר כסא אליהו (סימן תקנה) ובבן איש חי (ש"א פרשת דברים אות כה) שכן יש לנהוג. וכ"כ בספר חסד לאלפים (סימן לח).

ובספר מעבר יבוק (שפת אמת מאמר ב סו"פ לד) כתב, שראה ליחידים שלא מנעו עצמם מלהניח תפילין בתשעה באב שחרית.

ובספר בית דוד (או"ח סימן שלו) כתב, שתשעה באב חייב בתפילין וכן לענין טלית גדול, והביא משם מר זקינו המג"ן (ה"ה מהר"ם גלאנט"י) שהיה מניחם בביתו, והיה קורא קריאת שמע, ואחר כך היה הולך לבית הכנסת. וכ"כ בסידור בית עובד (דיני החייבים בתפילין אות יג) שכל אחד יניח תפילין בביתו ויקרא עימהם קרי"ש, ושכן מנהג ארץ ישראל. ע"כ. וכ"כ בספר ברית כהונה (מערכת תשעה באב אות יב) שכן נהגו כמה תלמידי חכמים ויחידים בג'רבא. וכ"כ בספר גדולות אלישע (סק"א) שכן המנהג בבגדאד. ובכנסת הגדולה (בהגהת הטור סימן לא) הביא שכן מנהג שאלוניקי. וכ"כ ביד אהרן (הגב"י סק"א) משם הלק"ט. ובשולחן גבוה (סימן תקנה סק"א-ב) כתב שכן מנהג עיר ואם בישראל שאלוניקי וכן המנהג בעיר ואם בישראל איזמיר. עש"ב. וכן העיד בספר מטה יהודא (סימן תקנה) שכן היה מנהג מקומו להניח תפילין בתשעה באב שחרית. וכן הנהיג הגאון רבי אליהו מאני בבית מדרשו אשר בחברון (שיח יצחק, סוף הספר) וכן הביא ידידי ר' יעקב הכהן בשרשי הים (פרק כ אות ב בהערה) בשם הרב פרח שושן (בשבחי ההמ"ח עמוד 47).

ובבן איש חי (ש"א פרשת דברים אות כה) כתב וז"ל: ביום תשעה באב יניח ציצית ותפילין רש"י ור"ת בבוקר בביתו, ויקרא קריאת שמע בלבד, ואח"כ ילך לבית הכנסת להתפלל עם הציבור, ואותם שנוהגים לעשות זאת עד זמן המנחה לאו שפיר עבדי, ופרשת קדש ופרשת

◆ באר מים חיים ◆

והיה כי יביאך יש נוהגים לאומרם בתשעה באב, ויש שאין אומרים אותם וכל אחד יעשה כמנהגו בזה. עכ״ד.

וכתב בספר מנהגי בית אל (אות סב) שביום תשעה באב מתפללים שחרית בטלית ותפילין של רש״י ור״ת ז״ל בכוונת כל התפילה, ומוציאים ספר תורה ומפטירין, ואחר גמר עלינו לשבח מסירים הטלית והתפילין, ונותנים אפר מקלה על ראשם ויושבים על הארץ לומר קינות, ומתחילים מהאזינו השמים, ואחר כך קוראים מגילת איכה ואח״כ איוב. ע״כ. וכן העיד על מנהג זה בחסד לאלפים (או״ח סימן לח).

וכ״ד הגאון ממונקאטש בספר אות חיים ושלום (סימן לח) ובספרו דרכי חיים ושלום (סימן תדער) שיש להניח תפילין בתשעה באב. וכ״כ בספר שולחן הטהור (סימן לח).

ובשו״ת שאילת יעקב (סימן צט) העיד, שכן היה מנהג המהר״ם שיק, להניח תפילין בתשעה באב שחרית. עיין שם. וכן נהג החת״ס, כמבואר במנהגי החת״ס (עמוד סא).

וכן מבואר במשמרת שלום (קיידנוב, סימן מ אות י) דמנהג מור אביו להניח תפילין בתשעה באב שחרית ולקרות עמהן קריאת שמע, ובמנחה חוזר ומניח תפילין וקורא בהם ד׳ פרשיות ומתפלל עמהן.

והרב מהר״א כלפון בספר לקט הקציר (עמוד תיד) מעיד שבהיותו בליוורנו בשנת תקס״ד ראה לרבינו החיד״א שהיה מתפלל ביום תשעה באב בביתו בתפילין, ואחר התפילה היה חולצן, ובא לבית הכנסת וקורא עם הציבור קינות ואיכה. עיין שם.

וע״ע בשו״ת ישכיל עבדי (חלק ח קונטרס דעה והשכל סימן ו) ובדברי מרן מלכא בחזון עובדיה (ארבע תעניות עמוד שסו-שעא) **ובתשו׳ יבי״א** (ח״ב חאו״ח סימו כח אות י) **ובתשו׳ יחוה דעת** (ח״ב סימן סז, ח״ז סימן רז אות יד) שהעלו דודאי מנהג זה הוא הנכון והמקובל מדורוי דורות, וכתב מרן מלכא דבמקום שנהגו להתפלל שחרית עם טלית ותפילין, בודאי אין בזה שום פקפוק, ואין לשנות כלל מן המנהג, ואולם במקום שנהגו כדברי מרן, ימשיכו במנהגם להניח תפילין במנחה. וע״ע בתשו׳ יחוה דעת (ח״ז סימן צ).

וכתב בהליכות עולם (ח״ב עמוד קנד אות יז ובהערה) דמנהג ירושלים להתעטף בציצית ולהניח תפילין בביהכ״נ בתפילת שחרית בתשעה באב, ומנהג זה יסדתו בהררי קודש, ואין לשנות המנהג, והנוהגים להניח במנחה, טוב שינהגו שכל אחד יתעטף בציצית ויניח תפילין בביתו קודם תפילת שחרית ויקרא עמהם קריי״ש, ואח״כ יפשוט הטלית ויחלוץ התפילין וילך לביהכ״נ להתפלל שחרית, ובתפילת מנחה יחזור ויתעטף בטלית ויניח תפילין בברכותיהם. עיין שם.

ויש מחלוקת האם יש לברך כשמניח התפילין[כה]. וכן יש להניח תפילין של ר"ת, ויש חולקים ואומרים דאין להניח תפילין של ר"ת בשחרית של תשעה באב, כי אם במנחה[כו].

◆ באר מים חיים ◆

וכתב הגר"ח פלאג'י בספר רוח חיים (סימן תקנה) ובמועד לכל חי (סימן י אות ס) שמי שהוא שליח ציבור יניח טלית ותפילין של רש"י ושל ר"ת ויקרא קריש, ואחרי כן יסירם וילך לבית הכנסת, ומי שאינו ש"צ יתפלל ביחיד בביתו בהצנע עם טלית ותפילין כאורחיה כל יום בלי שינוי כלל. עכ"ד. ועיין בספר ברכות המים (סימן תקנז) שכתב, שיקרא ק"ש בביתו עם התפילין, שהרי צריך שהתפילין יהיו עליו גם בשעת התפילה. עיין שם.

ובימינו נשתנה המנהג ומניחין תפילין בתשעה באב גם בביהכ"נ, כמבואר בשו"ת תפארת יעקב (סימן רטז) בשם ר' יעקב מוצפי. וכן מובא שם (סימן רכב) לענין תפילין דר"ת דיש מן הספרדים שנוהגים להניח טו"ת בתפילת שחרית עד אחרי שמו"ע.

וכתב בשו"ת אור לציון (ח"ג פכ"ט תשובה כב) שמי שנוהג להניח תפילין, יש לו לחולצן קודם אמירת הקינות. וכן הביא בספר א"י להגרימ"ט (סימן כא ס"ג) שמנהג הספרדים להתפלל בטלית ותפילין, וחולצין אותן קודם הקינות. ע"כ.

וכן מבואר במנהגי בית אל, וכפי שהובא לעיל.

כה **בבית** דוד (סימן שלז) הסיק דאפשר לברך על הנחת התפילין, דהא רוב הפוסקים ס"ל דיש להניח תפילין, ושפיר אמר אקב"ו, דהיינו וציוונו לשמוע לרבים, כמש"כ (שמות כג) אחרי רבים להטות, וזה כלל פשוט ושריר וקיים. וכ"כ בשו"ת הרמ"ע מפאנו (סימן קז) דהמברך לא הפסיד. וכ"פ בשביתת יו"ט (דף קכב:) דיש לברך. ועיין בספר בתי כנסיות (אוצר פוסקי ספרד סימן תקנה סק"א) וכ"פ בעולת תמיד (סימן ב) ובעיקרי הד"ט (סקי"ב).

אולם בעולת שמואל (סימן יב) כתב דיש להניח בלי ברכה. וכ"ה בהלכות קטנות (ח"ב סימן קלט) וכ"כ בשולחן גבוה (סימן תקנה סוף סק"א) וכ"כ בדבר משה (סימן לח) וכ"כ בשו"ת שערי עזרא (חאו"ח סימן יב) ובפה אליהו (ועד חכמים, סימן תקנח).

כו **לענין** תפילין של ר"ת, כתב הרמ"ע מפאנו בתשו' (סימן קז) דאין אנו מניחין אלא של רש"י בלבד, ובמנחה יניח שתיהן. עיין שם.

ואולם בשיירי כנסת הגדולה (הגב"י סימן תקנה סק"א) הביא דברי הרמ"ע מפאנו ז"ל בתשו' (סימן קז) דהנוהגים להניח תפילין, אף דבשאר הימים מניחים שני זוגי תפילין של רש"י ושל ר"ת ז"ל, בתשעה באב לא יניח אלא תפילין של רש"י לבד ויברך עליה, ובמנחה יניח שתיהן.

וכתב על זה הכנה"ג, דאין הוראה זו נכונה בעיניו, דכיון דהמניחים שני זוגי תפילין טעמם מפני הספק דאולי תפילין דר"ת הם עיקר, ואיך יעיד עדות שקר בעצמו לקרות ק"ש בלא

◆ באר מים חיים ◆

תפילין, וס״ל דתשעה באב חייב בתפילין ככל יום, למה לא יניח ג״כ בבוקר שני זוגות לקרות ק״ש בתפילין, ומה בצע שיניחם למנחה, ואם תפילין של ר״ת הם הכשרים, קרא ק״ש של בוקר בלא תפילין. עכ״ד. וע״ע במשפט כתוב (ועד חכמים, סימן תקנה ס״א) מש״כ בהאי ענינא.

וכתב החיד״א בברכ״י (סימן תקנה סק״א) על דברי הכנה״ג הנ״ל, דאמנם כבר נודע חכמת הרמ״ע בכל, סוב״ר הרזי״ם רזי תורה, ומילין לצד עילאה ימלל, ועל דרך האמת שני התפילין בסדר רש״י ור״ת קודש הם, ובימי האבילות כתבו המקובלים דאין להניח תפילין דר״ת, בסוד (איוב ד) ימותו ולא בחכמה, והטיב אשר דבר הרמ״ע, דלפום מאי דנהוג עלמא שלא להניח בבוקר ולהניח במנחה, נראה הטעם דבבוקר נוהגים כיומא קמא דאבל, ובמנחה כשאר ימים.

וכפי זה דהבוקר חמיר, עייליה דרגה הרמ״ע, דתיסגי לן אם יעשו בבוקר כשאר יומי אבילות, ובמנחה קיל טפי מאבילות דאמרי פסוקי נחמתא, ולכן בבוקר יניחו דרש״י כשאר יומי אבילות דאין מניחין דרבינו תם, ובמנחה שנהגו להקל לקרות פסוקי נחמה וכיוצא, יניחו שניהם. כנ״ל לישב דברי הרמ״ע. ואחר זמן מטו לידאי תשובות הרמ״ע וראיתי דמחוי כמחוג דדברי קדשו הם על דרך הסוד. עיין שם.

ואנא חזיתיה לתפילי דבי חביב׳י המקובל המופלא מהר״ש שרעבי נר״ו שנהג להניח דרש״י ור״ת בימי אבלו ובתשעה באב בבוקר, ואמר שהמעמיק בסודן של דברים עיניו יחזו שכן עיקר. עכ״ד.

ודברי הרש״ש הם בנהר שלום (דף יט:). וכדבריו הסיק בסידור בית עובד (דיני מי הם החייבים בתפילין אות יב) דמאחר דהשתא אנן בדידן נהיגי להניח דרש״י ודר״ת בתורת חיוב מדינא משום ספק, ואיכא נמי גבן עדות נאמנה של הרש״ש ז״ל דלא נמצא בכתבי מהרח״ו ז״ל האמיתיים שלא להניחם, ולדעתו יש להניחם, ועביד איהו עובדא להניחם בימי אבלו, הכי נקטינן. עכ״ד.

וכן הסיקו מרנן, דיש להניח גם תפילין של ר״ת בתשעה באב, וכדברי מהרח״פ במל״ח (שם) וברו״ח (שם) וכ״כ בשתילי זיתים (סק״א) וכן הסיק הרב בן איש חי (ש״א פר׳ דברים אות כה) וכן הסיק לענין אבל בעוד יוסף חי (פר׳ וירא אות טז).

וכ״כ עוד לענין אבל בבא״ח (ש״א פר׳ חיי שרה אות יב) וז״ל: ונתפשט המנהג בעיה״ק ירושלים ת״ו וגם פה עיר בגדא״ד, להניח האבל תפילין דר״ת כהוראת רבינו הרש״ש, ודלא כרבינו חיד״א ז״ל שכתב שב ואל תעשה עדיף. עכ״ל.

וכ״כ בחסד לאלפים (סימן לח סק״ג) דפה עיה״ק ירושלים תוב״ב נתפשט המנהג אצל הבאים בסוד ה׳ על פי דברי רבינו האר״י ז״ל, להניח שניהם כדברי הרש״ש ז״ל, גם בתשעה באב

לענין אמירת ענינו נפסקה הלכה די״ל ענינו בשחרית, כל אחד לפי מנהגו, או הש״ץ בתפילת רפאינו או גם הציבור בברכת שומע תפילה, ואין חילוק בין תשעה באב לשאר צומות[כז].

◆ באר מים חיים ◆

בתפילת שחרית מניחים שתיהם בקהל חסידים במדרש בית אל יכב״ץ. עכ״ד. וכן הביא שוב בדרך אגב בהל׳ ברכת כהנים (סימן קכח סקי״ח).

וכ״כ בכה״ח (סימן יח סקט״ז) דמנהג בית אל יכב״ץ להניח בתשעה באב תפילין של רש״י ור״ת כו׳, וכמעט רוב בתי כנסיות של עיר קודשינו ירושלים תובב״א עושים בשחרית כן כמו בית אל יכב״ץ. וכ״כ עוד (סימן לח סקכ״א, ובסימן תקנה סק״ג) וכ״כ בתפילה לדוד (סימן צג דף כא:).

ואולם דעת החיד״א גופיה לענין אבל, מבואר באו״ח (שיורי ברכה סימן לח סק״ב) וביו״ד (סימן שפח סק״ג) דשב ואל תעשה עדיף, ואין להניח אלא תפילין של רש״י.

וכן דעת הרב שלמי ציבור (דף לו:) בשם כתבי האר״י דאין להניח תפילין דר״ת בימי האבל. וכ״ה בסולת בלולה (סימן לח סק״ג).

וכ״כ הגרא״ז מרגליות ביד אפרים (חידושים, הלכות אבילות ס״ג) דתפילין של רבינו תם לא יניח האבל כל שבעת ימי אבילות. ע״כ.

וכ״כ בבנ״י (מאמרי השבתות מאמר ג אות א) בשם האר״י ז״ל (ליקו״ת פר׳ ויחי בטעמי המצוות) שלא להניח בהם תפילין דרבינו תם אשר הם מצד מוחין דחכמה, כי בימים האלה מסתלקים מוחין דחכמה. ע״כ. וכן הביא בטעמי המנהגים (סימן כג) בשם הבנ״י.

לגוף הענין, עיין בשער המצוות (דף יא.) ויתכן ללמוד מדבריו שם שאין להניח תפילין של ר״ת בימי אבילות, וכמבואר שם ג״כ בהג״ה של מהר״ם פאפירש. ואין הכרח שם כלל לענין תשעה באב. וע״ע בשער המצוות (פר׳ ויחי דף נ.) דמבואר בהדיא דאין לאבל להניח תפילין של ר״ת. וה׳ יאיר עינינו הדלות בתורתו העמוקה מני ים.

והסיק מרן הגרע״י זצ״ל בהליכות עולם (ח״ב עמוד קנח אות יח) שיש להניח בתשעה באב גם תפילין של ר״ת, וכשמניחים בביהכ״נ לפי המנהג, מניחים גם תפילין של ר״ת, ואם נוהגים להניח תפילין במנחה, טוב שיניחו בשחרית קודם התפילה תפילין של רש״י ושל ר״ת, ובמנחה יניחו כרש״י. עכ״ד.

[כז] **הנה** לענין אמירת ענינו, עיין בפוסקים מש״כ בזה לענין כל תענית, האם י״ל בכל התפילות לענין היחיד ושליח ציבור, אך הנה ראה ראיתי ותחזינה עיני דבר חדש במרדכי (תענית הל׳ תשעה באב רמז תרלו) בשם ר״י הלוי שהנהיג שלא לומר ענינו בתפלה, ואולם מסיק המרדכי דאין נראה כן.

◆ באר מים חיים ◆

והטעם של ר״י הלוי מבואר בספר מנהגי מהר״א קלויזנר (סימן קלח) וז״ל: ורבי יצחק הלוי הנהיג שלא לומר ענינו שחרית אע״פ שהוא קרוי צום, מ״מ ושתם תפילתי כתיב ביה (איכה ג), וגם נקרא מועד שנאמר (איכה א) קרא עלי מועד, ומהאי טעמא אין נופלין בתחינה. עכ״ל. וכן הביא בראבי״ה (ח״ג סימן תתצ) בשם ר״י הלוי. אולם פליג עליו.

וכן הביא מהר״א טירנא (מנהגי תשעה באב) ג״כ בשם ר״י שהנהיג שלא לומר ענינו בשחרית לפי שנקרא מועד. ועיין ג״כ באורחות חיים (סדר תפילות תשעה באב סימן יט) שלא הזכיר בשחרית שהחזן אומר ענינו, אע״פ שהזכיר ענין אמירתו במנחה. גם במעשה הגאונים (סימן מט עמוד 35) הביא דברי ר״י הלוי, אך למעשה לא הסכים עימו.

ואולם רוב הראשונים חולקים על זה, עיין במנהגי מהר״א טירנא (מנהג של תענית ציבור, מנהג של תשעה באב) שמבואר דאומרים ענינו גם בשחרית. וכ״ה בפרדס (סימן קסג וסימן קסה) ובליקוטי הפרדס (דף לג:) ובמחזור ויטרי (גולדשמידט, הל׳ תשעה באב סימן ה, ובסדר התפילות סימן ה) ובמעשה הגאונים (סימן מט) ובאשכול (ח״ב עמוד 16) וברי״ץ גיאות (הל׳ תשעה באב) וכ״כ באור זרוע (סימן תטז) ובספר המנהיג (הל׳ תשעה באב עמוד רצו) ובהגהת אשר״י (פ״ד דמסכת תענית סימן לח) וכ״כ המרדכי (מוע״ק סימן תתקלד, תענית סימן תרלח) דיש לומר ענינו גם בשחרית. וכ״כ הראבי״ה (ח״ג סימן תתצ) והראב״ן (סוף מס׳ תענית) והרוקח (סימן שיב) ובשיבולי הלקט (סימן רסט) ובתניא רבתי (סימן ס) ובספר הנייר (הל׳ תשעה באב) וכ״כ בהגהות מימוני (הל׳ תשעה באב שבסוף הל׳ תעניות) ובאבודרהם (הל׳ תשעה באב) ובמנהג מרשלייאה (חודש אב עמוד 168) ובספר מצוות זמניות (הל׳ תשעה באב).

וכן במנהגים ישנים מדורא (המאור, דף עדר.) הביא דברי ר״י הלוי שאין אומרים ענינו משום שתם תפילתי, אך הסיק דאומרין אותו. ע״כ.

ועיין בט״ז (סימן תקנז סק״ב) שהסיק, דשב ואל תעשה עדיף, וכתב דמ״ד דאין אומרים ענינו, הוא לשיטתו שגם א״א אפים אין אומרים. עיין שם. וכ״כ בפמ״ג (משב״ז סימן תקנז סק״ב) דכמדומה שנוהגין שלא לומר עננו בשחרית, ורק במנחה אומרים.

וכ״כ הרב שולחן גבוה (סימן תקנז) דאין לומר ענינו בשחרית, משום שתם תפילתי, ובשחרית אז תגבורת האבילות, אבל במנחה אומרים מפני שאז הוא זמן נחמה. ע״כ.

והמאמר מרדכי (סימן תקנז סק״ד) תמה על דברי הט״ז, שאין שום הכרח לומר שדין א״א אפים ודין ענינו שווים, שהרי מפשט דברי מרן ז״ל בב״י ובשו״ע (סימן תקנט) מוכח שאין אומרים תחנון וגם צו״ץ אין אומרים, וכ״כ רבינו הטור (בסימן הנזכר) בשם מנהג ספרד, ואעפ״כ לא נמנעו מלכתוב בסתם שאומרים ענינו.

◆ באר מים חיים ◆

וכתב דכן מסתבר שי״ל ענינו, שהרי דברי ר״י שהזכירו המנהגים דברי יחיד הם, ויש לנו טעם נכון לדחותם, דאע״ג דאיקרי מועד, מ״מ עכ״פ היום הוא יום תשעה באב, והוא יום אבל ומר, יום צרה ואנחה, ולאו לכל מילי איקרי מועד, שהרי אין זה אלא רמז בעלמא וכדי שלא להתייאש מן הגאולה, ועל כן בהיכר כל דהו סגי.

וכתב שיש לתמוה עוד על דברי ר״י הלוי ז״ל, דמשמע בדבריו בהדיא דלחלק יצא בין שחרית למנחה, דבשחרית אין לאומרו ואייתי בידיה טעמא דאיקרי מועד, וקשה דאי מהאי טעמא אין לאומרו בשחרית, ממילא גם במנחה אין לאומרו, דמאן פלג ליה, ואין זה ענין לנחם שאין אומרין אותו רק במנחה, דוק בדברי הפוסקים ותשכח דהנהו טעמי לא שייכי הכא. עכ״ד.

וכתב בדגול מרבבה (סימן תקנז ס״א) להקשות על הטעם לפי שנקרא מועד, דטעם זה תמוה דמה בכך שנקרא מועד, והלא המתענה בשבת אומר ענינו כמבואר בשו״ע (סימן רפח ס״ו), והטור (סימן רכ בסוה״ס) מביא דברי הירושלמי (ברכות פ״ד ה״א) שאם היה תענית צבור בראש חודש באיזה ברכה יאמר ענינו.

ועוד הקשה, אי מטעם שנקרא מועד אם כן גם במנחה לא יאמר ענינו, ובהגהת מנהגים (אות פ) לא כתב כלל מטעם מועד, רק מדכתיב (איכה ג) שתם תפלתי, ובזה אין מקום לדברי הט״ז שכתב שהמרדכי לשיטתו שסובר שגם אל ארך אפים אומרים. עכ״ד.

וכן הקשה המשחא דרבותא (כאן) דא״כ גם בערב אין לומר ענינו, אלא דע״כ דיש לומר ענינו, ולא דמי למה שאין נופלין ואין מתחננין, חדא, דענינו היא מכלל תפילה יקרא מעיקר תפילת התענית. ועוד דלא איקרי מועד למיהוי מועד גמור, דא״כ נאמר ג״כ לא לקונן, ואדרבא שמח ישמח, אלא ודאי איקרי מועד, אך לא הוי מועד ממש, וכיון שכן צריך לקונן ולומר ענינו, דזו היא עיקר התפילה, אבל אין נופלים ואין מתחננים, כיון דאיקרי מועד צריך לחלוק לו כבוד, ולרמוז שעתיד להיות מועד ושמחה. וק״ל. ע״כ.

ובא״ר (סימן תקנט סקי״ג) תמה עוד על הט״ז שהרי הרבה ראשונים פסקו שאומרים ענינו בשחרית, אע״פ שפסקו שאין אומרים אל ארך אפים מטעם שתשעה באב קרוי מועד. וזה ברור.

וגם על הטענה שכתוב (איכה ג) שתם תפילתי, כתב בליקוטי מהרי״ח (ח״ג דף נג:) דנראה לומר דמשום רמז זה אינו כדאי לדחות רק דברים שאינם מדין התלמוד ומתקנת אנשי כנסת הגדולה, וכגון לומר תתקבל צלותהון, משא״כ תפילת ענינו שהוא מדינא דגמרא, וכיון דתיקנו אנשי כנסת הגדולה לאומרו ביום התענית הוי מסדר היום כמו ברכת רפאינו ושאר ברכות ובקשות שמתפללין בתשעה באב, ולא משגיחין ברמז הלז דשתם תפילתי, ואין טעם

ולענין נשיאת כפים נחלקו הפוסקים האם יש לישא כפים, י״א שאין לישא כפים וגם הש״ץ לא יאמר הפסוקים של ברכת כהנים[כח].

◆ באר מים חיים ◆

לחלק בין ברכות הקבועות בכל יום לברכות שאינם קבועות, דוכי היוצא לדרך לא יאמר תפילת הדרך כיון שאין ברכה זו קבועה בכל יום. וזה ברור. עכ״ד.

וכן הסכימו הפוסקים להלכה ולמעשה, די״ל ענינו גם בשחרית, וכמבואר בהגהות מנהגי מהר״א טירנא (שם אות פ) וכן מבואר בטור ושו״ע (סימן תקנז) דיש לומר ענינו גם בשחרית. וכ״כ בא״ר (סימן תקנט סקי״ג) דהכי נוהגים. וכ״כ במטה משה (סימן תשלב) והחיי אדם (כלל קלה סכ״א) ובדרך החיים (סימן קלד ס״ז) ובסידור יעב״ץ (סדר תפילת תשעה באב) וכ״כ במשנ״ב (סימן תקנז סק״ג) ובקיצור שו״ע (סימן קכד ס״ג) ובכה״ח (סימן תקנז סק״ה).

וכ״כ בשדי חמד (פאת השדה מערכת בין המצרים סימן ב אות יא) דיש לומר ענינו גם בשחרית, דכן משמעות מרן. עש״ע.

ובליקוטי מהרי״ח (ח״ג דף נג:) כתב דאין ספיקו של הפמ״ג שכתב כמדומה שנוהגים שלא לומר ענינו, מוציא מידי ודאי של הא״ר שכתב ברור דנוהגים לומר ענינו.

[כח] **נהגו** הרבה מקהילות ישראל שאין נושאין כפים בתשעה באב, וכן הש״ץ אינו אומר או״א ברכנו בברכה המשולשת וכו׳, וכמבואר בשיבולי הלקט (סדר תענית סימן רסט) דאין הכהנים נושאים כפים, והטעם לפי שנאמר (ישעיה א) ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם גם כי תרבו תפילה אינני שומע ידיכם דמים מלאו. וכ״ה בתניא רבתי (סימן ס, ובסימן סח) ובספר מצוות זמניות (הל׳ תשעה באב, תיקון תפילה).

ואפשר שהוא ע״ד דאמרינן (ברכות דף לב:) א״ר יוחנן כל כהן שהרג את הנפש לא ישא את כפיו, שנאמר (ישעיה א) ידיכם דמים מלאו. ע״כ.

וע״ע בשיבולי הלקט (הל׳ שמחות סימן כב) שכתב וז״ל: ולומר ברכת כהנים יש שאין נמנעין, ולעיני נראה שאין הגון לאומרו, וראיה לדברי תשעה באב שחרית שאין אומרים אותו, ותשעה באב ואבל איתקוש להדדי. עכ״ל. וכ״כ עוד ראשונים לענין אבל, שאין לו לישא כפיו, מכיון שאינו שרוי בשמחה, עיין במרדכי (מגילה רמז תתיז) ובשו״ת מהר״ם מרוטנבורג (פראג, סימן שמה).

והרב כנה״ג בשייריו (הגה״ט סימן תקנט סקי״א) ביאר, דהיינו מהטעם שכהן אבל אינו נושא את כפיו, לפי שכל מי שעומד לברך ראוי שיהיה בשמחה, והאבל שרוי בצער [א.ה כמבואר בשיבולי הלקט (הל׳ תפילה סימן כג) בשם ר׳ יצחק בר יהודא, שכל מי שעומד לברך, ראוי לו שיהא שרוי בשמחה ובטוב לבב, שכן מצינו ביצחק אבינו שאמר לעשו הביאה לי ציד וגו׳ (בראשית כז), ולאחר שיאכל וישתה ותהא נפשו שמחה עליו אמר לברכו, לכן נראה שזה

◆ באר מים חיים ◆

שדואג על מתו ויושב שלא במקומו, אינו מברך בשמחה], וא״כ אף כאן בתשעה באב כל העולם כולו בצער וביגון על חורבן בית מקדשינו, ואיך הכהנים ישאו את כפיהם והם שרויים באבל, וכיון דאין הכהנים נושאין את כפיהם, אין ש״ץ אומר אלקינו. ע״כ. וכן הביא טעם זה בחסד לאלפים (סימן קכח אות חי) וכ״פ בדרך החיים (סימן קלד סק״ז).

והנה על טעם זה יש להשיב לפי שיטת הראשונים דאבל נושא כפיו, וכן ס״ל להרבה פוסקים, עיין ב״י (סימן קכח סקמ״ג) דאבל נושא את כפיו שהרי חייב בכל המצוות האמורות בתורה. וכן נהגו בארצות הללו שהכהנים נושאים את כפיהן. עיין שם.

וכן יש להוכיח מדברי הרשב״א בתשו׳ (ח״א סימן פה) שכתב להשיב לשואל, לענין כהן פנוי אם מותר לישא את כפיו אם לאו, לפי דאיתא בשם הרב ר׳ יצחק בר׳ יהודה ז״ל שאינו נושא את כפיו עם אחיו הכהנים שהמברך צריך לברך מתוך השמחה, והשרוי בלא אשה שרוי בלא שמחה.

והשיב הרשב״א, דדבר זה לא שמעתיו לאחד מרבותי ז״ל מעולם, ולא ראיתיו לאחד ממחברי הספרים, ואולי מדרש הגדה הוא אבל לפי גמרתנו אינו נראה כן, שלא הוזכר בשום מקום. ע״כ.

ונראה מדברי הרשב״א שלא חשש לסברא זו שאין הכהן בשמחה, והכי נמי י״ל לענין אבל דלא ס״ל האי סברא, ושפיר דמי שהאבל ישא כפיו, ואין שום מקור לפוטרו ממצוה זו.

ועיין ברדב״ז (ח״א סימן א) שהאריך בזה, ומסיק דבודאי יש לאבל לישא כפיו אף ביום ראשון לאבילותו. והביאו בשלמי ציבור (דף קפה.) ובכה״ח (סימן קכח סקרנ״ג). ועיין גם בחסד לאלפים (סקי״ח) שכתב ג״כ דיש לאבל לישא כפיו.

נהדר לדידן, עיין בדגול מרבבה (כאן) שביאר טעם אחר מדוע אין הכהנים נושאים את כפיהן בתשעה באב, והיינו מפני שבתשעה באב אסור בשאילת שלום, ואיך יאמר וישם לך שלום. וכן הביא טעם זה בעיקרי הד״ט (דיני תשעה באב אות ז).

וכן מנהג האשכנזים, שאין נושאין כפים בשחרית תשעה באב, וכן אין הש״ץ אומר או״א ברכנו בברכה המשולשת. וכמבואר בקיצור שו״ע (סימן קכד ס״ג). ועיין בחיי אדם (כלל קלה סכ״א).

וכן הביא ידידי ר׳ יעקב הכהן בשרשי הים (פרק כ אות ד בהערה) בשם הרב מוהרמ״ך במטה משה (אות ו) שאין אומרים ברכת כהנים, דהיינו או״א ברכנו בברכה המשולשת וכו׳.

וכן דעת ר׳ יעקב מוצפי (שו״ת תפארת יעקב סימן רכד) דאף לגבי הספרדים המנהג הנכון הוא שאין לישא כפים בתשעה באב בתפילת שחרית, כי אם בתפילת מנחה.

ויש נושאים כפים כרגיל בכל השנה[כט].

◆ באר מים חיים ◆

וכתב בשיירי כנה"ג (הגה"ט סימן תקנט סקי"א) דכיון דאין הכהנים נושאין את כפיהם בתשעה באב, ממילא אין ש"ץ אומר או"א ברכנו בברכה כו'. והוסיף, דמטעם זה הנהיג בעירו איזמיר דלא יאמרו בבית האבל או"א כשהאבל מתפלל בביתו, דכיון דהאבל אינו נושא את כפיו, גם המתפללים בביתו אין אומרים או"א. וכ"כ עוד בשירייו (הגב"י חאו"ח סימן קכח סקכ"ו). והביאו הגאון רעק"א בהגהותיו לשו"ע (סימן קלא ס"ד).

וכן מבואר בדברי רבינו הרמ"א (סימן קכז ס"ב) דאין לומר או"א אלא בזמן הראוי לנשיאת כפים. וכ"פ במטה משה (רמז קעו) ובחיי אדם (ח"א סימן כד סכ"ה) ובסידור יעב"ץ (סדר ברכת כהנים אות א) ובבא"ח (ש"א פר' תצוה אות ב) ובכנה"ג (הגה"ט סימן קכז סק"ב) ובעוד.

וכ"כ לענין אבל בבאר היטב (סימן קכא סק"ב) דאין אומרים או"א בבית האבל. ולכאורה היינו מטעמא דאין שם ברכת כהנים. וכ"כ בדרך החיים (סימן לג סצ"ו). וכ"כ במגן גיבורים (אלף המגן סימן קכא סק"ג, ובסימן קכז סק"ז). וכ"כ במשנ"ב (סימן קכא סק"ו).

ולפי שיטות אלו בודאי גם בתשעה באב אין לומא או"א, דכיון שאין נושאין כפים, ממילא ג"כ אין אומרים או"א.

והנה סוגיא זו רחבה מאוד, ויש כאן עוד הרבה שיטות, ועוד שזה תלוי במנהגי אמירת או"א בכל השנה וכו', ולא הבאתי אלא ראשי פרקים, והמבין מדעתו יעיין עוד. וגם דהפוסקים דס"ל שיש לומר או"א בבית האבל ובתשעה באב, זה רק משום דס"ל שי"ל ברכת כהנים, ולכן כשאין כהן אומרים או"א, אך גם הם מודים דבעצם אי לא היה דין לומר ברכת כהנים, ממילא אין לומר או"א. ואתה תחז"ה.

[כט] **בא"ר** (סימן תקנט סקי"ג) כתב דכן נוהגים לישא כפים בתשעה באב. וכ"כ במקור חיים (כאן).

וכן הסיק בעולת שמואל (סימן עט) והשיב על הטענות הנ"ל, דאי מטעמא דכתיב (ישעיה א) ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם, הנה לפי"ז גם לא נתפלל, משום המשך הכתוב (שם) גם כי תרבו תפילה אינני שומע ידיכם דמים מלאו, וזה ודאי לא יתכן. ואי מטעם דאסור בשאילת שלום, א"כ גם במנחה אין לישא כפים, אלא בע"כ דלא חשיב שאילת שלום.

וכ"ה מנהג עיה"ק ירושלים ת"ו ובקהל חסידים בית אל יכב"ץ ההולכים בתורת האר"י ז"ל לומר ברכת כהנים גם בשחרית תשעה באב מפני הכוונות השייכא להם, דגם בתשעה באב נוהגים לכוין בסדר התפילה כמו שאר הימים, וכפי שהביא במועד לכל חי (סימן י אות נח) ובחסד לאלפים (סימן קכח אות חי הגהת בנו אות קצד) ובכה"ח (סימן קכח ס"ק רסב, ובסימן תקנט סק"ל).

ואין אומרים תחנון בתשעה באב[ל].

◆ באר מים חיים ◆

ועיין בבא"ח (ש"א תצוה אות כב) שכתב וז"ל: ובקהל חסידים בבית אל יכב"ץ נוהגים לעשות נשיאות כפים בתשעה באב בשחרית, ופה עירנו יע"א לא נהגו בתשעה באב כן, אלא רק במנחה דוקא עושין נשיאות כפים, ולא שניתי מנהגם בזה בתשעה באב, מטעם הכמוס איתי. עכ"ל.

וכבר מבואר בסדר רב עמרם גאון (סימן קב) דחייבים הכהנים לישא את כפיהם בין בשחרית ובין במנחה בתשעה באב. וכן מבואר באורחות חיים (הל' תפילת תשעה באב סי"ט) וכ"ה במנהגי מרשלייאה (אב עמוד 168).

וכן מנהג הספרדים, שהכהנים נושאים את כפיהם בתשעה באב, בין בשחרית ובין במנחה. וכ"כ בפמ"ג (סימן תקנז משב"ז סק"ב).

אולם דעת ר' יעקב מוצפי (שו"ת תפארת יעקב סימן רכד) דאין לישא כפים בתשעה באב בתפילת שחרית, כי אם בתפילת מנחה וכנ"ל.

וכתב הגרח"פ במועד לכל חי (סימן י אות נח) וז"ל: בתשעה באב בבוקר הכהנים נושאים את כפיהם במדרש קדוש בית אל יכב"ץ, כמו שכתב בחסד לאלפים (סימן קכח אות יח), ובמקומות כמו אזמיר דאין נושאין את כפיהם בבית האבל אם כן גם בתשעה באב כן, ועיין שם הטעם. עכ"ל.

ובמנחה לכו"ע נושאין הכהנים כפים, כמבואר בשיבולי הלקט (סימן רסט) ובא"ר (סק"ל) ובכה"ח (סק"ל) ובליקוטי מהרי"ח (ח"ג דף נד:) ובבא"ח (שם).

[ל] **הנה** תשעה באב איקרי מועד, וזה נלמד מהכתוב (איכה א) קרא עלי מועד לשבור בחורי, וכדאיתא בספר התשב"ץ (סימן תסא) והו"ד בבית יוסף (סו"ס תקנט) וכ"כ בשו"ת מעשה הגאונים (עמוד לה) שאין אומרים תחנון בתשעה באב משום דאיקרי מועד, שנאמר קרא עלי מועד. וכ"כ בספר הרוקח (סימן שיא) וז"ל: ולעולם ביום תשעה באב אין נופלים בתחנונים, לא ביוצר ולא במעריב, מפני דקרוי מועד, אבל אומרים עננו. עכ"ל. וכ"כ במנהגי מהרי"ל (הל' תשעה באב סימן כו) וכ"כ הראבי"ה (ח"ג סימן תתצ) ובפרדס הגדול (סימן קנה) ובשיבולי הלקט (סימן רסט) ובתניא רבתי (סימן ס) ובספר הנייר (הל' תשעה באב) ובהגהות מיימוני (מנהגי תשעה באב שבסוף הלכות תעניות) ובאבודרהם (סדר תפילת תעניות דף סט:) ובמנהגים ישנים מדורא (המאור, דף עדר.) ובספר מנהגים דבי מהר"ם (דין תחינה) ובמנהגי מהר"א טירנא (דין תשעה באב) ובמנהג מרשלייאה (חודש אב עמוד 169) ובמנהגי מהרא"ק (דף מב:) ובמנהגי הרב זלמן יענט (חודש אב) ובספר מצוות זמניות (הל' תשעה באב, תיקון תפילה) וכן

◆ באר מים חיים ◆

נפסק בטור ושו״ע (סימן תקנט ס״ד) וכ״כ בלבוש (מנהגים אות ג) וכ״כ המטה יהודא (סו״ס תקנב) והחיי אדם (כלל קלה סימן כא) וכ״כ בערוך השולחן (סימן תקנט ס״ה).

ועיין בספר כרם שלמה (סימן תקנט סק״ד) בשם הגר״א ז״ל שיליף זה מהפסוק (איכה ב) תקרא ביום מועד, ולא מהפסוק הנ״ל (שם א) קרא עלי מועד, שהרי בשבועות (דף י.) ובפסחים (דף עז.) ובתענית (דף כט.) למדו דר״ח תמוז איקרי מועד משום דכתיב קרא עלי מועד, הרי שלא למדו מפסוק זה לענין תשעה באב. והביאו כה״ח סופר (סימן תקנט סק״א).

וכן ראיתי שכתב בדברי מנחם (הגה״ט סק״ד) בשם הרב יקר הערך, דבראשונים לא מוזכר בהדיא הפסוק קרא עלי מועד, רק מובא בסתמא שנקרא מועד (כ״ה בחלק מהראשונים), ובאמת כוונתם למקרא תקרא כיום מועד, דאילו הפסוק קרא עלי מועד לא איירי בתשעה באב, אלא לר״ח תמוז וכו׳. עכ״ד.

ובספר הרוקח (סימן שי) גם כן כתב שאין אומרים תחנון בתשעה באב, אך כתב שזה נלמד מהכתוב (איכה ג) סכות בענן לך מעבור תפילה, ומהפסוק (שם) שתם תפילתי. וכ״כ במחזור ויטרי (סימן רסו) בכל בו (סימן סב) וכ״כ באורחות חיים (הלכות תפילת תשעה באב סימן טז) ובסדר טרוייש (פ״ג עמוד 7).

ועל טעם זה הקשה בראש יוסף (סימן תקנט) דא״כ אמאי אומרים ענינו. וצ״ע.

ובספר האשכול (במהדורת אלבק ח״ב עמוד 183) כתב, דבנפילת אפים יש שנופלים, ויש שאין נופלים זכר לאבילות. ע״כ. הרי שכתב טעם אחר שאין נופלים אפים, והוא משום זכר לאבילות, ואולי כוונתו לענין שתם תפילתי וכנ״ל.

ובסדר היום (סדר תשעה באב) כתב וז״ל: ואין נופלים על פניהם כל היום כולו, להראות אותו כיום מועד, שמובטחים אנו שיהפוך אבלנו לששון ולשמחה, כדכתיב (ישעיה סא) לשום לאבלי ציון פאר תחת אפר. עכ״ד.

וכ״כ בערוה״ש (סימן תקנב סי״ד) ליישב טעם שאין אומרים תחנון בת״ב דנקרא מועד, ולכאורה הלא אומרים איכה וקינות והוא יום אבילות, ולמה לא יאמרו תחנון. ולפי הנ״ל אתי שפיר שחז״ל רצו לרמז שיאמינו שתהיה הגאולה בקרוב, לכן תיקנו שלא לומר תחנון להתחזק בגלות, שבקרוב יהיה זה יו״ט שאין אומרים בו תחנון. עכ״ד.

ודע כי בשו״ת מהרש״ל (סימן לב) הביא בשם ספר האגודה ובשם ספר הרוקח שיש לומר תחנון בתשעה באב, משום דבטלה מגילת תענית. אך לא נפסק כן כנ״ל, מלבד שבספר הרוקח שלפנינו מבואר בהדיא שאין לומר תחנון בתשעה באב.

אחר התפילה קורין בתורה בפרשת כי תוליד בנים, ועולים ג׳ אנשים, והשלישי מפטיר אסוף אסיפם[לא]. ויש שנהגו לקרוא את הקריאה בניגון עצוב ומעורר ולא בטעמי המקרא[לב]. ואולם יש אומרים דאדרבא יש להקפיד לקרוא בטעמי המקרא[לג]. י״א דקודם ברכו וברכות התורה יש לברך ברוך דיין האמת, ויש שלא נהגו בזה, ויש שנהגו לברך ברכה זו בלא שם ומלכות, ויש שנהגו לברך ברכה זו בלחש ובלא שם ומלכות[לד].

◆ באר מים חיים ◆

[לא] **אחר** התפילה קורין בתורה בפרשת כי תוליד בנים (דברים פרק ד פסוקים כה-מ) ועולים ג׳ אנשים, והשלישי מפטיר אסוף אסיפם (ירמיה מפרק ח פסוק יג עד פרק ט פסוק כג), כמבואר בתלמוד (מגילה דף לא:) וז״ל: אמר אביי האידנא נהוג עלמא למקרי כי תוליד בנים, ומפטירין אסוף אסיפם. ע״כ. וכ״פ הרמב״ם (פרק יג מהל׳ תפילה הלכה יח) וכ״פ הטור והרמ״א בהגהת שו״ע (סימן תקנט ס״ד).

[לב] **יש** נוהגין לקרוא בלי טעמי המקרא אלא בניגון עצוב ומעורר, וכן מבואר במנהגי מהרי״צ הלוי דינר (פ״כ סעיף ח). וכ״כ בנוהג כצאן יוסף (פר׳ דברים, ערב תשעה באב, אות ז) דקורין הקריאה בלי נגינת הטעם. וכן הובא במנהגי ר״י שמש (סימן קכג) ובדברי קהילות (עמוד 94) שיש לקרוא את הקריאה בלי נגינה, רק בקול נמוך ועצב, אך מ״מ יש להפסיק קצת במקום שיש טעם מפסיק.

[לג] **עיין** בשו״ת חתם סופר (ח״ו חלק הליקוטים סימן פו) כי לעולם מנגנים זרקא כמשפטה וסגול כמשפטו, רק בתשעה באב מנמיך קולו כאבל המדבר. עיין שם.

וכתב במועד לכל חי (סימן י אות סג) וז״ל: וגם השליח ציבור יזהר לקרוא פרשת כי תוליד בהכנעה ובבכיה, ולא יהא כניגון איכה, אלא כזמר קריאת התורה בכל עת, ולא יהא מגמגם מחמת כי תרדנה דמעותיו, אלא יתאמץ לקרותה בשפה ברורה בעבור ישמע העם. עכ״ל.

[לד] **הנה** איתא במס׳ סופרים (פרק יח הלכה ט) וז״ל: והקורא בתשעה באב אומר ברוך דיין האמת. ע״כ. וכ״כ הרמב״ן בתורת האדם (ענין אבילות ישנה אות קט) אולם משמע מדבריו דמיירי על מגילת קינות. וכ״כ בספר הבתים (תענית שער ז אות ז) ובספר השולחן (הל׳ תענית שער ד).

אולם בטור (סימן תקנט) משמע דהבין דמיירי על הקורא בתורה כפשוטו, וכמשמעות המס׳ סופרים.

וכ״כ בבית יוסף (סימן תקנט סק״ה) וז״ל: אבל פשטא דלישנא משמע דאקורא בתורה קאי, וכן נראה שהרי כל לשון זה של מסכת סופרים אינו שנוי זה אחר זה, שבהלכה ד׳ מתחיל יש שקורין ספר קינות בערב וכו׳, עד וכל שכן בנים זכרים, ובהלכה ז׳ מתחיל והקורא אומר

◆ באר מים חיים ◆

ברוך דיין האמת, ויש שמניחין את התורה על הקרקע כאבילות שחורה ואומר נפלה עטרת ראשנו וכו׳, עד וכל שכן לשוח עם הגוי, ואם כן והקורא אומר ברוך דיין האמת דקתני, לאו אקורא קינות קאי, אלא אקורא בתורה כדפרישית, וכן נהגו העולם שהעולה לקרות קודם שיברך ברכת התורה אומר ברוך דיין האמת. עכ״ל. וכ״כ בפרישה (סק״ד) ובלבוש (ס״ד) וכ״כ בערך לחם (ס״ה) וכ״כ בלחם רב (ס״א) וכן הביא מנהג זה בערוך השולחן (ס״ו) וכ״כ בשולחן גבוה (סק״ז) ותמה על מרן השו״ע והרמ״א שהשמיטו זה. (ולכאורה על הרמ״א לק״מ, דכבר כתב בדרכי משה שאין מנהגינו כן, ולמה יעתיק דין זה דלא ס״ל).

ומש״כ דיש לברך ברכה זו קודם ברכות התורה, הכוונה גם קודם ברכו, דאי לאו הכי הוי הפסק, ואינו יכול להפסיק בין הברכה להזמנה, וזה פשוט. וכן ראיתי בהדיא בבית דוד (סימן שמ) וע״ע בערך השולחן (סק״ב) ובספר חיים למהר״ח פלאג׳י (סימן לז אות יא) ובפתח הדביר (ח״א סימן קלג) ובערך לחם (סק״ה) ובשולחן גבוה (סק״ז).

ואולם עיין בדרכי משה (שם סק״י) וז״ל: ואין מנהג זה במקומינו ואין מברכין דיין האמת כלל. עכ״ל. וכ״ה בעטרת צבי (סק״ו) ובעטרת זקנים (סק״ג) ובקמח סולת (דיני תפילין ותפילה בת״ב ד״ה בהגהת החמ״י חדש). וכן נהגו האשכנזים. וכ״כ בחזו״ע (ד׳ תעניות, עמוד שפח עמודה ב) שכן מנהג הספרדים.

וכ״כ במועד לכל חי (סימן י אות עא) וז״ל: יש נוהגין לומר ברוך דיין האמת קודם ברכת התורה של קריאת ספר תורה, ויש נוהגין לאומרו קודם קריאת איכה, ויש נוהגין לאומרו בקריאת ספר תורה, ומהיות טוב יפה שתיקה, ולא יאמרנו אפילו שהוא בלי שם ומלכות. עכ״ל. ובנו ביפה ללב (ח״ב סק״א) כתב דלפני איכה יאמר בלחש ברוך דיין האמת.

וכ״כ בחמ״י (דף פז:) בשם מהר״ש שער אריה, שאינו מנהג יפה, מאחר שלא נמצא כן בתלמוד ובראשונים. (ספר חמ״י אינו להרב המחבר, אלא מאחד מחכמי איטליא ונדפס במהדורת ליוורנו תקכ״ד, מל״ח שם).

וכתב בשל״ה (מס׳ תענית פרק נר מצוה אות ג) וז״ל: הב״י (סימן תקנט) הסכים שהקורא בתורה בתשעה באב, קודם שמברך ברכת התורה, אומר ברוך דיין האמת, וכתב הבית יוסף, שכן נהגו העולם. וכן הוא בטור, והקורא בתשעה באב אומר ברוך דיין אמת. ובשו״ע השמיט זה. וגם לא ראיתי נוהגין.

ואפשר, משום שיש לספק, אם קאי אקורא בתורה או אקורא איכה, כדמשמע ברמב״ן (תורת האדם, ענין אבלות ישנה ד״ה ובמסכת סופרים) שהביא הבית יוסף. על כן מספק אין עושין ברכה.

אמנם, נראה לי שיאמר הקורא ברוך דיין אמת, הן בקורא בתורה הן לפני איכה. ואין להקשות, מה שייכות לברוך דיין אמת בקורא בתורה, דבקריאת תשעה באב הוזכר החורבן והגלות. עכ״ל.

יש שנהגו לקרוא את ההפטרה בניגון איכה[לה].

◆ באר מים חיים ◆

וכן במחצית השקל (סק״ה) כתב, דהואיל ומזכירין בלא שם ומלכות, יש לברך גם קודם איכה.

וכתב במגן אברהם (סק״ה) וז״ל: נוהגין לברך ברוך דיין האמת קודם שקורא בתורה, ובדרכי משה כתב שאין נוהגים כן, וטוב שהקורא יאמר אותו בלא שם ומלכות. ע״כ. וכן הסיק בשערי אפרים (שער ח סצ״ט) לברך בלא שם ומלכות. וכ״כ היעב״ץ בסידורו (שער הדלק דלת ב חלון ב אות י).

ועיין בא״ר (סקט״ו) שכתב ג״כ דנראה לברכו בלא שם ומלכות, ועוד כתב, דאף לנוהגין לברך, מברכין בלא שם ומלכות, כיון שלא נזכר בש״ס רק במס׳ סופרים, וכה״ג כתב רמ״א (סימן רכה ס״ב) גבי ברוך שפטרני. ועוד ראיה ממש״כ הב״ח (סו״ס תקסא סוף ס״ד) הרואה בית המקדש אין לברך בשם ומלכות, דלא נתקנה ברכה זו אלא על שמועות המתחדשות ובאות, אבל זו אבילות ישנה הוא וכו׳, והוא הדין ט׳ באב. אך צ״ע מברכות (דף נח:) הרואה בתי ישראל בחורבנן אומר ברוך דיין אמת, וזה ודאי בשם ומלכות מיירי, גם לב״י (סימן רכד) מיירי מבית המקדש. ע״כ.

וכן מובא בקיצור שו״ע (סימן קכד ס״ג) ובבאר היטב (סק״ז) דיש לברך ברכה זו בלא שם ומלכות.

ומנהג הגרש״ז אויערבאך (הליכות שלמה פט״ו הע׳ 31) לברך בלחש ברוך דין האמת בלא שם ומלכות.

[לה] **מנהג** האשכנזים שקורין ההפטרה בניגון איכה, כמש״כ המג״א (סק״ו) ובאליה רבה (סקט״ז) ובפמ״ג (א״א סק״ו) ובבאר היטב (סק״ח) ובמשנ״ב (סקי״ח) ובערוך השולחן (סימן תקנט) ובקיצור שו״ע (סימן קכד ס״ג) ובליקוטי מהרי״ח (ח״ג דף נד.). מלבד הפסוקים האחרונים שקורין בניגון המקובל, כמבואר בערוך השולחן (שם) וכ״ה במנהגי מהרי״צ הלוי דינר (פ״כ ס״ט) וכן נהגו בפראנקפורט בדורות האחרונים (דינרי זהב שם סקי״ז).

וכ״ה מנהג התימנים, כמבואר בשתילי זיתים (סקי״ג) שקורין ההפטרה בניגון איכה.

ובאמת שכן מוכח בטור (סו״ס תקעט) דכתב דיש לקרוא בתעניות בהפטרה כמו ניגון הפטרת תשעה באב, וכתב בפרישה (סק״ב) דהיינו שבניגון איכה נקראית. וכ״כ ר׳ דוד אבודרהם (עמוד רמט) כדברי הטור. וכן מבואר במנהגי מהר״א טירנא (מנהגי תשעה באב סדר תפילת שחרית) וע״ע בלקט יושר (חאו״ח סוף עמוד 115).

ויש אומרים דאדרבא יש לקרוא בניגון הרגיל של ההפטרות[לו]. והנה בשמיעת הפרשה ובקריאת ההפטרה ישים בליבו אבילות ואנינות גדול על כל הנאמר שם[לז]. ואין אומרים בהוצאת ספר תורה אל ארך אפים, ויש מנהגים חלוקים בזה[לח].

◆ באר מים חיים ◆

וכן מובא בדברי קהילות (עמוד 94) ובמנהגי ר״י שמש (סימן קכג) דקורין הפטרת איכה בלי ניגון כלל אלא בקול עצוב. ובסידור יעב״ץ (ח״ב שער הדלק דלת ב חלון ב אות יב דף עג:) מובא דיש שקורין ההפטרה בניגון בכיה.

[לו] **הנה** בסדר טרוייש (עמוד 13) כתב דבתשעה באב מפטירים אסוף אסיפם בניגון דרשו ולא בניגון חזון ישעיהו, ומבואר שם שניגון דרשו אינו שונה משאר הפטרות, מלבד שמקצרים בהפטרה זו.

וכן מבואר במנהגי מהרי״ל (הל׳ תשעה באב אות כג) דמפטיר בספר ירמיה אסוף אסיפם בניגון המקרא ולא בניגון אחר הפטרות.

וכן מובא במנהגים דבי מהר״ם (סדר תשעה באב עמוד 34) וז״ל: ומפטירים מן אסוף אסיפם עד באלה חפצתי וגו׳ בניגון מלמדי מקרא וברכותיה. עכ״ל.

ובמנהגי מהר״א קלויזנר (סימן קלח אות ב) דאומרים הפטרה בניגון מקרא.

[לז] **בשמיעת** הפרשה מפי הקורא בתורה ובקריאת ההפטרה, ישים בליבו אבילות ואנינות גדול על כל הנזכר שם. (יסוד ושורש העבודה שער הצאן פי״ב)

[לח] **לענין** אמירת אל ארך אפים אם חל תשעה באב ביום חמישי (לפי חשבון דידן לא שייך שיחול תשעה באב ביום ב׳, דלא בד״ו פסח והסימן א״ת ב״ש וכו׳), הנה המנהג הוא שלא לומר, וכמבואר במנהגי מהר״א טירנא (הל׳ תשעה באב) ובספר המנהגים (קלויזנר, סימן קלח) ובאבודרהם (סדר תפילת התעניות ד״ה ליל ת״ב) וכ״ה ברוקח (סימן שיא) ובאורחות חיים (הל׳ ת״ב אות כ) ובספר מצוות זמניות (הל׳ תשעה באב). וכן פסק רבינו הרמ״א בהגהת השו״ע (ס״ד) שאין אומרים אל ארך אפים, וכן המנהג. וכ״כ בלבוש (ס״ד) וכ״כ בב״ח (סק״ב) ובשיירי כנה״ג (הגה״ט סקי״ד) ובמטה משה (סימן תשלג) ובאורחות חיים (בוכנר, סימן ט) ובחיי אדם (ח״א כלל לב סל״ד, ח״ב כלל קלה סכ״א) ובדרך החיים (סימן לט ס״ב) ובערוך השולחן (ס״ה) ובא״ר (סקי״ג) ובט״ז (סימן תקנז סק״ב). וביאר העטרת צבי (סק״ח) דבינו מטעם דתשעה באב איקרי מועד. וכ״ה בקיצור שו״ע (סימן קכד ס״ג) ובטעמי המנהגים (סימן קמ, סימן תרנ).

אולם בטור (סימן תקנט) מבואר, שאם חל תשעה באב בשני וחמישי אומרים אל ארך אפים. וכ״ה בסרע״ג (סדר תשעה באב) וכ״ה בראבי״ה (סימן תתצ) ובאור זרוע (הל׳ תשעה באב סימן

ומראים הכתב לציבור כבכל השנה[לט].

◆ באר מים חיים ◆

תטז) **ובמרדכי** (עירובין רמז תצה, תענית הל׳ ת״ב רמז תרלו) **ובאגודה** (תענית פ״ד סימן כג) **ובסידור הרוקח** (הל׳ קריאת התורה ד״ה אא״א) **ובאגור** (סימן תתנג) **ובמנהגים דבי מהר״ם** (הל׳ אא״א) וכ״ה **בהגהות אשירי** (תענית פ״ד סימן לח הגה א) **ובהגהת ספר המנהגים** (חילדיק, מנהגי תשעה באב הערה י) **ובהג״מ** (מנהגי ת״ב שבסוף הל׳ תעניות) **הביא ב׳ המנהגים, דיש נוהגים** לומר אא״א כשחל ביום ה׳, ויש שאין נוהגין לומר.

ובמנהגי מהרי״ל (הל׳ ת״ב אות כג) איתא וז״ל: אך אומר אל ארך אפים גם אם לא יום ה׳ ככל תענית ציבור. ע״כ. מבואר דבכל אופן יש לומר אל ארך אפים. וכ״כ ביוסף אומץ יוזפא (הל׳ תשעה באב סימן תתעט). וכן הביא בב״י (סימן תקנט) בשם הראבי״ה. אך בראבי״ה שלפנינו לא מובא כך כנ״ל.

[לט] **בתשעה** באב מראים את הכתב לציבור כנהוג בכל השנה, כמש״כ בשו״ת כנסת הגדולה (סימן לז) דמנהג העולם בתשעה באב שלא לעשות הקמת ס״ת בשחרית, כמו שנוהגים בשאר ימים שמקימין הס״ת, ומראה כתיבתו לעם העומדים לימינו ולשמאלו ומחזירו לפניו לאחרו, ואומרים וזאת התורה, כמו שכתוב במס׳ סופרים (פי״ד ה״ח).

ולא מצאתי דבר זה בשום ספר מאין בא להם מנהג זה שלא להקים הס״ת בתשעה באב בשחרית, ואפשר שנהגו כן, משום דהקמת ס״ת נראית כשמחה שמגביה ומראה לכל, והופך עצמו מצד זה לצד זה לארבע רוחות כדי להראות הכתיבה לעם.

ולולי שראיתי שכך מנהג פשוט בכל המקומות, הייתי אומר שמנהג בטעות הוא וראוי לבטלו, שההקמה הזאת הכרחית היא ממס׳ סופרים (פרק יד ה״ח) הביאה הרב ז״ל בב״י (או״ח סימן קלד) והרמב״ן ז״ל בפירוש התורה (דברים כז כו) והביאו הרב ז״ל בב״י (שם) הביא מהירושלמי (סוטה פ״ז ה״ד) ארור אשר לא יקים, וכי יש תורה נופלת, רשב״י אומר זה החזן, ופירשו חז״ל על החזן שאינו מקים ס״ת על הצבור להראות כתיבתו לעם, כדאיתא במסכת סופרים כו׳.

וכיון שהחזן שאינו מקים הס״ת להראותו לעם קאי בארור, למה לא נקימהו אף בתשעה באב בשחרית, דדוחק לומר דלא כתב הרמב״ן ז״ל אלא בשאר ימים לא בתשעה באב, דמאן פלג ליה ומאין בא להם זה, כיון דבתשעה באב מוציאין ספר תורה וקורין בתורה.

ולכן הנהגתי פה איזמיר יע״א בק״ק פורטוגאל יע״א להקים הספר תורה אף בתשעה באב בשחרית, דלא מפני מנהג שלא מצינו יסודו בשום ספר, שבקינן דברי הרמב״ן ז״ל המפורשות, והוא מהירושלמי, וליקום בארור חלילה. עכ״ד.

ואומרים ובא לציון, ונחלקו הפוסקים האם י״ל ואני זאת בריתי[מ].

◆ באר מים חיים ◆

והביא דבריו ג״ע הרב חיד״א בברכי יוסף (סימן תקנט סק״ג) וכ״כ בספרו לדוד אמת (סימן ד אות א) וכ״כ בשולחן גבוה (סק״ז) **ובקמח סולת** (דיני תפילין ותפילה בת״ב ד״ה כתב הרב שלמי ציבור) **ובדברי מנחם** (הגה״ט סק״ה) **ובמשפט כתוב** (ועד חכמים, סימן תקנט ס״ד) **ובכה״ח** (סקל״ה) **וכן הסיק בחזו״ע** (ד׳ תעניות, עמוד שפט עמודה א).

וכתב בשולחן גבוה (סק״ז) דהמנהג הקדמון בכל מקום שלא להגביה הס״ת להראות הכתב כשאר כל הימים, ואף כי לא נמצא כתוב מנהג זה, והטעם שאין להגביה הס״ת, משום דכשמגביה הס״ת צ״ל פסוקים כגון וזאת התורה כו׳, תורת ה׳ תמימה כו׳, פיקודי ה׳ ישרים כו׳ וכיוצא, והיום הרי אסור בדברי תורה, זולת במה שהוא חובת היום דייקא.

ולמעשה הסיק בשם כמה״ר משה אמארילייין, שיש להגביה הס״ת, והסביר הרב הנז׳, דכשהיה בקושטא הראה לו הרב הגדול כמוה״ר חיים אלפאנדרי פסק אחד מכ״י מהרב כנה״ג דגם בתשעה באב יש להגביה הס״ת וכו׳. ע״כ.

וכן הסיק בעדות ביהוסף (סימן לז) **ובבן פורת יוסף** (הל׳ תשעה באב אות ח) דטוב להקים את הס״ת בתשעה באב, אע״פ שנהגו שלא להקימו, ודעת הרמב״ם שהחזן שאינו מקימו קאי בארור וכו׳. ע״כ.

ואולם יש חולקים וס״ל דאין להגביה הס״ת בתשעה באב, כמש״כ בכסא אליהו (סק״ב) וכ״כ בנהר מצרים (אות טו) ואכמ״ל.

[מ] **אומרים** בשחרית ובא לציון, ועיין לעיל בסדר תפילת ערבית שהבאתי בענין זה, ומבואר שם שאין לומר פסוק ואני זאת בריתי. ובמאמר מרדכי (סימן תקנט ס״ב) כתב שיש לומר ואני זאת בריתי בשחרית, ורק בערבית אין לומר. ומדברי הראשונים נראה שאין חילוק בזה. וכ״כ הב״ח (סימן תקנט) בשם מהרש״ל, ושכן המנהג. וכן מבואר במנהגי מהרי״ל (הל׳ ת״ב אות כד) דמדלגין ואני זאת בריתי, דהא הטעם שאין אומרים ואני זאת בריתי בלילה משום שאסור בדברי תורה, והכי נמי שייך טעם זה גם ביום שהרי אסור בתלמוד תורה כל היום. וכן מבואר במשנ״ב (סק״ו) שהביא הטעם של הטור שאין אומרים ואני זאת בריתי בלילה משום שאסור בדברי תורה, וה״ה ביום שייך טעם זה. וכן הובא שם טעם שנראה כמקיים ברית על הקינות וזה שייך גם ביום. ואמנם הטעם המבואר שם שאין אומרים גאולה בלילה, אה״נ אין טעם זה שייך בשחרית.

ועיין בשיירי כנה״ג (הגה״ט סק״ה) שכתב, דאין לומר ואני זאת בריתי בין בערבית בין בשחרית ואפילו כשיש מילה, דלא כמבואר במנהגי מהרי״ל (הל׳ ת״ב אות כד) בשם

ואין אומרים מזמור ה׳ יענך, ויש שנוהגים לאומרו[מא].

◆ באר מים חיים ◆

המהרא״ק דאם יש מילה אומרים ואני זאת בריתי כבכל השנה. ע״כ. וכ״כ היעב״ץ בסידורו (שער הדלק דלת ב חלון ב אות יז) דמדלגין ואני זאת בריתי גם בשחרית.

[מא] **אין** אומרים מזמור יענך ה׳ ביום צרה, כמבואר במעשה הגאונים (סימן מט) ובפרדס (סימן קנה) ובהגהות אשר״י (סוף תענית) וכ״כ המרדכי (סוף תענית סימן תרלו) והראבי״ה (תענית סימן תתצ) והרוקח (סימן שיב) ובמנהגים ישנים מדורא (המאור, דף עדר.) והמהרי״ל (הל׳ תשעה באב אות כד) וכן איתא במנהג מרשלייאה (חודש אב עמוד 169) ובמנהגי מהר״א טירנא (דין תשעה באב) ובספר המנהיג (הל׳ תשעה באב עמוד רצז) ובשיבולי הלקט (סימן רסט) ובספר מצוות זמניות (הל׳ תשעה באב, תיקון תפילה) וכן פסק הרמ״א (סימן תקנט ס״ד) והלבוש (שם). והוא משום דכתיב שם יענך ה׳ ביום צרה ישגבך וגו׳, ואין שייך לומר זה בתשעה באב, כמבואר במשנ״ב (סקי״ט).

ובמנהגי מהרא״ק (דף מג.) מבואר דאין אומרים למנצח משום שהוא קרוי מועד.

ור׳ דוד אבודרהם (סדר תפילות תשעה באב) נתן טעם שמדלגים על מזמור יענך, לפי שכתוב בו ישגבך שם אלקי יעקב, ישלח עזרך מקודש, נרננה בישועתך, ואין בדין לומר שירה ביום זה. וכן מנהגינו שלא לאומרו כמובא בליקוטי מהרי״ח (ח״ג דף נד.).

וע״ע בהגהות מיימוני (מנהגי תשעה באב שבסוף הלכות תעניות) שהביא חילוקי מנהגים בזה.

ועיין במחזור ויטרי (גולדשמידט, הל׳ תשעה באב סימן ה, ובסדר התפילות סימן ו) שמבואר די״ל למנצח.

ובפרדס (סימן קנה) ובשיבולי הלקט (סימן רסט) הביאו דיש מן הרבנים שחולקין בדבר ונוהגין לומר לאחר התהילה בשחרית למנצח, וטעם שלהן הוא, שעיקר אבילות תשעה באב אינו נוהג אלא בלילה, שנאמר (איכה ב) קומי רוני בלילה ולא יותר, ולמחר מקצת היום ככולו. עכ״ד.

והנה לפי הנתבאר דמה שאין אומרים למנצח הוא משום שתשעה באב נקרא מועד, לא אתי שפיר מה שאמרו הרבנים הנ״ל, דמה אכפ״ל שביום תשעה באב כבר לא נוהג עיקר אבילות, והא אכתי הוי מועד.

וי״ל בס״ד, דס״ל להרבנים הנ״ל דהטעם הוא כדברי ר׳ דוד אבודרהם, שאין לומר שירה ביום זה, ולפי״ז שפיר אמרו די״ל כיון שעיקר אבילות אינו נוהג ביום תשעה באב. וברור.

לענין קדיש תתקבל יש חילוקי מנהגים[מב]. וי״א קדיש דהוא עתיד לחדתא[מג].

◆ באר מים חיים ◆

[מב] **מנהג** האשכנזים שאין אומרים קדיש תתקבל אחר ובא לציון בשחרית (רמ״א סימן תקנט ס״ד), וכ״כ בלקט יושר (עמוד קיב) ובמהרי״ל (הל׳ תשעה באב אות כד) ובשיבולי הלקט (סימן רסז) שכן מנהגם. ובתניא רבתי (סימן נט) ובראבי״ה (תענית סימן תתצ) ובסדר טרוייש (פ״ג עמוד 7) ובמנהגים ישנים מדורא (המאור, דף עדר.) ובמנהגי הרב זלמן יענט (חודש אב) ובספר מנהגים דבי מהר״ם (דין תשעה באב) ובמנהגי מהר״א טירנא (דין תשעה באב) ובמנהגי מהרא״ק (דף מג.) וכן נראה בספר המנהגים (חילדיק, מנהגי תשעה באב) וכ״פ בדרך החיים (סימן קלד סק״ז) ובלבוש (סימן תקנט ס״ב) ובליקוטי מהרי״ח (ח״ג דף נד:). וכ״כ היעב״ץ בסידורו (שער הדלק דלת ב חלון ב אות יז). וכן הוא מנהג האי ג׳רבא, כמו שהביא ידידי ר׳ יעקב הכהן בשרשי הים (פרק יט אות ו) בשם הרב גאולי כהונה (מערכת ת׳ אות ה). וכ״ה מנהג התימנים, כמבואר בשתילי זיתים (סקי״ד).

ומנהג הספרדים לומר קדיש תתקבל בשחרית תשעה באב כמו בשאר בימים, כמש״כ מרן בבית יוסף (סימן תקנט) שבשחרית אומרים קדיש תתקבל אף אחר אמירת קינות, לפי שכבר סילקו וסיימו קינות ואומרים קצת פסוקי נחמות בסופו, וכ״כ המרדכי (הל׳ תשעה באב תענית סימן תרלה) והאור זרוע (ח״ב סימן תטז) והגהות מיימוני (מנהגי תשעה באב שבסוף הל׳ תעניות) ור׳ דוד אבודרהם (סדר תפילות תשעה באב) ובכל בו (סימן סב) ובספר הפרדס (עמוד רנז) וכן הביא הראבי״ה (תענית סימן תתצ) בשם י״א, וכן הסיק המאמ״ר (סימן תקנט סק״א) דהכי שפיר טפי.

וכן מנהג מגנצא כמובא בשיבולי הלקט (סימן רסט) ובתניא רבתי (סימן ס) וטעם שלהן שעיקר אבילות תשעה באב אינו נוהג אלא בלילה, שנאמר (איכה ב) קומי רוני בלילה ולא יותר, ולמחר מקצת היום ככולו. ע״כ. וכן מנהג המקובלים, ואין להאריך.

וכתב האגור (הלכות תשעה באב סימן תתנט) אין אומרים תתקבל שחרית אחרי ובא לציון, ויש רבנים שנוהגים לומר אותו, ובמנהגי מגנצ״א מצאתי שאומרים אותו שחרית. עכ״ל.

וכתב בערך לחם (סימן תקנט) דיש מקומות שאומרים תתקבל, ויש מקומות שדולגין תתקבל בלילה, ובשחרית אומרים אותו אחר שסיימו הקינות. ע״כ.

[מג] **בספר** מצוות זמניות (הל׳ תשעה באב, תיקון תפילה) כתב לומר בשחרית ג״כ קדיש דהוא עתיד לאתחדתא כמו בערבית. וכן הביא ידידי ר׳ יעקב הכהן בשרשי הים (פרק יט אות ו) בשם הרב גאולי כהונה (מערכת ת׳ אות ה) שכן הוא מנהג האי ג׳רבא.

וכן לענין עלינו לשבח יש חילוקי מנהגים[מד]. וכן לענין שיר של יום[מה]. וכן לענין פיטום הקטורת[מו]. וכל אחד יחזיק במנהגו הטוב.

◆ באר מים חיים ◆

[מד] **הנה** לענין אמירת עלינו לשבח, בתניא רבתי (סימן נט וסימן ס) מבואר שלא לאומרו. וכ״כ בשיבולי הלקט (סימן רסז) וכמו בערבית. וכן הביא ידידי ר׳ יעקב הכהן בשרשי הים (פרק יט אות ז) בשם הרב גאולי כהונה (מערכת ת׳ אות ה) שכן הוא מנהג האי ג׳רבא. אמנם במהרי״ל (הל׳ תשעה באב אות כד) ובמנהגי מהר״א טירנא (דין תשעה באב) ובספר המנהגים (חילדיק, מנהגי תשעה באב) כתב שאומרים עלינו לשבח. וכ״כ הלבוש (ס״ו) והיעב״ץ בסידורו (ח״ב שער הדלק דלת ב חלון ב אות יז דף עב:) והיפה ללב (ח״ב סק״ח). ובאגור (סימן תתנח) הביא ב׳ דעות בזה.

[מה] **אין** אומרים שיר היחוד ולא שיר של יום, כמש״כ בקיצור שו״ע (סימן קכד ס״ג) וכ״פ בדרך החיים (סימן קלד סק״ז) וכן איתא במעשה רב (אות ר) ובכה״ח סופר (סימן תקנט ס״ק מז) וכ״כ היעב״ץ בסידורו (שער הדלק דלת ב חלון ב אות יז).

ומנהג בית אל, לומר שיר היום ואין כאלהינו ופיטום הקטורת, כמו בכל יום. וביאר בכה״ח סופר (שם ס״ק מח) ע״פ מש״כ בשער הכוונות (דף יג:) דבסוף תפילת שחרית אנו חוזרים ואומרים אותו, כדי שלא יינקו הקליפות מן השפע היורד ונשפע לעולמות על ידי התפילה. יעוין שם. ושיר היום הוא מטעם המבואר ג״כ בשער הכוונות, הביאו כה״ח סופר (סימן קלב ס״ק כו). עיין שם.

וכ״כ הגרע״י בחזו״ע (ארבע תעניות עמוד שצ עמודה ב) והוסיף, דבפרט למבואר בשלמי ציבור (דף קנו.) בשם הרב סדר היום, דהטעם שאומרים בכל יום שיר של יום, הוא כדי לזכור חורבן ביהמ״ק ולדאוג על זה, ולבקש מהקב״ה שיחזיר עטרה ליושנה, וא״כ דבר בעיתו מה טוב, ועניינא דיומא.

[מו] **לענין** פיטום הקטורת וסדר הקרבנות מלבד פרשת התמיד, איתא במנהגי מהר״א טירנא (דין תשעה באב) דאין לומר. ופסק במשנ״ב (שם סק״ז) שאין לומר, וכל ההיתר לקרוא פרשת קרבנות המבואר בשו״ע, היינו פרשת התמיד. וכ״פ בדרך החיים (סימן קלד סק״ז). ועיין להלן בשו״ע (סימן תקנט ס״ד) הגהת רמ״א, שאין לומר פיטום הקטורת. וכ״כ במג״א (סק״ז) ובכה״ח סופר (ס״ק מח) ואף מי שנוהג לאומרו בכל יום, אין לו לאומרו בתשעה באב, כדברי הרמ״א בדרכי משה (סק״ז) וכ״ה בלבוש (ס״ו).

וכן אין לומר אין כאלהינו, כמש״כ הלבוש (ס״ו) וז״ל: ואין אומרים אין כאלהינו ופיטום הקטורת, אפילו במקום שנהגו לאומרו בחול, שאין קטורת היום. ע״כ. מבואר דאף דברים שהם מסדר היום, אם כעת לא הוי במקדש, ממילא אין אומרים אותו בתפילה. ולפי״ז גם

◆ באר מים חיים ◆

מזמור לתודה אין לומר, דאף שהוא מסדר היום, מ״מ כעת לא היה במקדש. ועיין בא״ר (שם סק״כ) שהעיר ג״כ על הלבוש כנ״ל, וכתב דבהכרח הטעם שאין אומרים פיטום הקטורת משום שלא כולם אומרים אותו, ואינו מסדר היום, ונראה כעוסק בתורה. עיין שם. כמש״כ ג״כ במג״א (סק״ז).

ודעת הגרי״ש אלישיב (הלכות ומנהגי ימי בין המצרים עמוד קנה סוף הערה 62) שאם רגיל לאומרם בכל יום, מותר גם בתשעה באב לאומרם כדרכו בכל יום. וכן נראה במשנ״ב (סימן תקנט סק״כ) שכתב דהטעם שאין אומרים פיטום הקטורת, הוא משום דלא מקרי סדר היום, שאין כל אדם אומר אותו. ע״כ. משמע דאם אומר כל יום שפיר דמי. ויש לדחות, דיתכן שכוונת המשנ״ב לומר שכיון שאין כל אדם אומר אותו, ממילא גם האומרו כל יום, אינו יכול לומר, דבעצם אינו מסדר התפילה.

וכ״כ בשתילי זיתים (סימן תקנט סקט״ז) שאין אומרים פיטום הקטורת, ואף במקום שנהגו לאומרו.

והנה כתב בשדי חמד (פאת השדה מערכת בין המצרים סימן ב אות י) בשם האגודת אזוב, שכל דברי הרמ״א והמג״א שאין אומרים פיטום הקטורת, הוא דוקא לענין פיטום הקטורת שאומרים אחר התפילה, שיש הרבה מהאשכנזים שלא אומרים אותו, ולכן אינו נחשב מסדר היום, אבל פיטום הקטורת שאומרים קודם התפילה אחר פרשת התמיד, מותר לאומרו גם בתשעה באב. וכ״ה בערוך השולחן (סימן תקנט ס״ה) וכ״כ בשו״ת דברי מלכיאל (ח״ו סימן ט) ובשו״ת אז נדברו (חלק יא סימן מח עמוד קכז) וכן העלה הגרע״י בחזונו (ארבע תעניות עמוד שצ-א).

אולם דעת אדונינו שר התורה הגרח״ק זצוק״ל (קרא עלי מועד פ״ח סק״ז) שלא נהגו לומר פיטום הקטורת, אף קודם התפילה, וכן מבואר במשנ״ב (סימן תקנד סק״ז) שאין לומר פיטום הקטורת אף קודם התפילה, שהרי כלל דינו יחד עם פרשת הקרבנות שאומרים קודם התפילה, וברור.

והנה בשו״ע (סימן תקנט) נראה שמיירי דוקא בפיטום הקטורת שאחר התפילה, דכל דבריו שם נסובו על סוף התפילה.

ומנהג בית אל, לומר שיר היום ואין כאלהינו ופיטום הקטורת, כמו בכל יום. וביאר בכה״ח סופר (שם ס״ק מח) ע״פ מש״כ בשער הכוונות (דף יג:) דבסוף תפילת שחרית אנו חוזרים ואומרים אותו, כדי שלא יינקו הקליפות מן השפע היורד ונשפע לעולמות על ידי התפילה. יעוין שם. וכנ״ל.

ומותר לומר י״ג אני מאמין ושש זכירות אם רגיל בכך[מז]. ופרק שירה וכדו׳ אין לומר, ואף אם כעת מקיים סגולה של ארבעים יום וכדו׳, וישלים במוצאי תשעה באב[מח].

◆ באר מים חיים ◆

[מז] **לענין** אמירת אני מאמין, מבואר בדברי מלכיאל (ח״ו סימן ט) דמותר, מפני שהוא מסדר התפילה. אך מי שלא רגיל לומר, משמע שאסור כיון דחשיב לימוד, שהרי הרמב״ם כתב דברים אלו בהלכותיו ובפירושיו.

וכן מותר לומר שש זכירות, למי שנוהג לומר, כמו שמותר להעביר הפרשה למי שרגיל בזה. (ובענין זה עיין משנ״ת בענין לימוד בסדר חוק לישראל וכו׳).

[מח] **לענין** פרק שירה, אין לומר, וישלים במוצאי תשעה באב, וכן הדין למי שקיבל ע״ע ללמוד ארבעים יום, ואין בזה דין של עובר על הנדר, כיון שאין הנדרים חלים על דבר איסור, וכמובא בתורת המועדים (סימן תקנד סקכ״א) בשם הגרי״ש אלישיב והגר״ח קניבסקי.

וכעי״ז לענין הסגולה שהולכים ארבעים יום רצופים לכותל המערבי ואומרים שם שיר השירים, ואומרים שהיא סגולה למציאת הזיווג, אמר הגרי״ש אלישיב דאם אחד מהימים חל בתשעה באב, אזי כדי שלא יפסידו את הסגולה ילכו לכותל באותו זמן שהולכים כל יום אך לא יאמר שם את שיר השירים, ואחר גמר התענית ילכו שוב ויאמרו, ובעזה״י לא יזיק לסגולה, כמובא כל זה בקובץ מבקשי תורה (קובץ מז) ובאשרי האיש (פרק עא אות כב).

ובדרך אגב אביא כאן דבר חידוש מדברי השו״ת הלכות קטנות (ח״ב סימן קלט) וז״ל: ולטיבן של הקינות ראיתי אני המני״ח שנתייסדו על פי הקדמה זו, דידוע ומפורסם הוא שאף שהצרות והרעות הבאות על האדם אי אפשר בלי שירגישם האדם ויצטער עליהם, עכ״ז שש ושמח שקט ושאנן מפחד רעה בבוא עליו כל מין צרה אפילו קטנה תחשב לו לגדולה, וכ״ש אם היא גדולה ורעה רבה, והטעם ידוע כי הוא דרך טבע ההפכים שיורגשו בעצמם כשיופגשו זה בזה וכמו אם תשים במכה דבר הפכיי לה שירגיש המכה כאב גדול כדמותו בצלמו בבוא הצרה לאיש אשר היה שמח וטוב יורגש ביותר, ככה אנחנו בני ישראל בגלותינו שהיינו ברום המעלות לרכוב שמים ולחבק זרועות עולם עד היותנו כאלהים יודעי טוב ורע, ועתה בעוונותינו ירדנו לתחתיות בעומקא דתהומא רבא, וידל ישראל עד מאוד, והוא מה שאמרו רז״ל (ב״ק דף צב:) כד הוינא זוטרי לגברי השתא דקשישנא לדרדקי.

א״כ איפה ע״פ הקדמה זו, כדי שיצטער האדם ויורגש בצער שהוא יושב, יעלה בזכרונו הטובות והנחמות שהיה לו, ועי״ז יצטער ביותר, ולכן אפשר דעל זה נתייסדה קינת אש תוקד בקרבי בהעלותי על לבבי דהולך המקונן ומסדר הטובות שהיה לנו בצאתנו ממצרים וההפכים בצאתנו מירושלים, וכן עד״ז הם הקינות האמורות לעיל המזכירים מעלת הבנים על שולחן אביהם, ואח״כ הגלותם מעליו, דהצרה היא בכפלים.

אחר קריאת התורה וההפטרה יאמר קינות, ויש כמה מנהגים בסדר הדברים[מט].

◆ באר מים חיים ◆

ולדעתי שאם אדם ישים עצמו לקרוא שיר השירים, אם יקראהו בכוונת הלב, יצטער ויבכה יותר משעה שהוא קורא ספר קינות, כי בלומדו המעלה והרוממות והדביקות והחשק שהיה לשי״ת עם ישראל, ועתה בעוונותינו שרבו צווחינן ולית דמשגח בן, יגדל הבכי והמספד ביותר, ולכן גם בהשגחתינו מלחמות ישראל וגבורתם במלחמת מדין וכיוצא שי״ב אלף מישראל ניצחו לכמה רבבות ואלפים ממדין יהיה ג״כ סיבה להזכיר צערינו ושפלותינו ודלותינו, כי קול עלה נידף רודף אותנו עד חרמה, עד ישקיף ה׳ משמים וישיב את שבותינו כבראשונה. עכ״ד.

ולפי״ז בודאי אין שום בית מיחוש לומר שיר השירים בתשעה באב.

[מט] **הנה** יש מתחילים לומר קינות אחר קריאת התורה וההפטרה, וכן הוא לפי דברי הרוקח (סימן שיב) והמהרי״ל (מנהגים הל׳ תשעה באב אות כד) והאור זרוע (סימן תטז) ומנהגי מהר״א טירנא (הל׳ תשעה באב) ומנהגי מהר״א קלויזנר (סימן קלח) ומנהגי ר׳ זלמן יענט (חודש אב) ומנהגים דבי מהר״ם (סדר תפילות תשעה באב) וספר הפרנס (סימן רעו) והלבוש (סימן תקנט ס״ו) והליקוטי מהרי״ח (ח״ג דף נד.).

וי״א קודם קריאת התורה, וכן הוא לפי דברי ר׳ דוד אבודרהם (סדר תפילות תשעה באב) והתניא רבתי (סימן ס) וספר מצוות זמניות (הל׳ תשעה באב). וכ״כ האורחות חיים (סדר תפילות תשעה באב אות יט) לענין חלק מהקינות.

וי״א אחר אשרי, וכמבואר בכל בו (סימן סב) ובמנהג מרשלייאה (חודש אב עמוד 168) ובספר המנהגים חילדיק (הל׳ תשעה באב) וכ״כ האורחות חיים (סדר תפילות תשעה באב אות כ) לענין חלק מהקינות.

וי״א אחר סדר קדושה ג״כ, כמבואר באשכול (ח״ב עמוד 17, ובמהדורת אלבק ח״ב עמוד 183) וכ״כ הראבי״ה (ח״ג סימן תתצ) ובמחזור ויטרי (גולדשמידט, הל׳ תשעה באב סימן ה, ובסדר התפילות סימן ו) וכן הביאו מנהג זה בכל בו (סימן סב) ובאורחות חיים (סדר תפילות תשעה באב אות כ).

וי״א אחר כל סדר התפילה, וכפי מנהג בית אל, כמבואר בכה״ח סופר (סימן תקנה סוף סק״ד, ובסימן תקנט ס״ק מג).

ועיקר אמירת הקינות היא הבכיה, ואף מי שאין טבעו לבכות, בכל זאת יאמר בלב נשבר ונדכא מאוד ובקול מר ובכי[נ]. ובענין אמירת הקינה "אלי ציון ועריה", המנהג

◆ באר מים חיים ◆

[נ] **כוונת** בכיות של הקינות הם ממש על דרך כוונת קריאת מגילת איכה. ועיקר אמירת קינות היא הבכיה, כי זה שורש ועיקר בקינות, וכוונת הבכיה יהיה על שני דברים כנ"ל בתענית כ' סיון ובקריאת מגילת איכה. (יסוד ושורש העבודה שער הצאן פי"ב)

והנני שם לפניך בשיעור כמה קינות, ומהם תקיש מעצמך על השאר, בקינה איכה אלי קוננו מאליו וכו' – המדבר מענין הריגת הצדיק יאשיהו המלך, ובקינה ארזי הלבנון – שמדבר מענין עשרה הרוגי מלכות התנאים הקדושים וכיוצא, יבכה בכי גדול ועצום מאוד על גודל צער השכינה הקדושה כביכול שהייתה לה מבנים הנחמדים כאלו, שהייתה מתפארת בהם בכל העולמות, ראו מה בריה בראתי בעולמי, כנזכר בזוה"ק שמתפארת כן באדם צדיק, ועכשיו בעוונותינו הרבים ראתה גודל צערם במיתתם הקשה, ע"י יסורים קשים ומרים שנעשו בהם. (שם)

ויכוין ג"כ בבכייתו על צערם של הצדיקים והחסידים ההם בנים נחמדים של הקדוש ב"ה וברוך שמו, שסבלו יסורים קשים ומרים, כזה וכיוצא בשאר קינות המדברים מענינים כאלה. (שם)

ובקינה זכור אשר עשה צר בפנים, ובקינה ואתה אמרת היטב איטיב עמך, וכיוצא, יבכה בכי גדול ועצום, על חילול שמו הגדול והנורא בין עם טמא. ובקינה החרישו ממני ואדברה, שמדבר בה מענין גודל שברם של עם קדוש, וגם ענין שפלות וירידות תורתינו הקדושה שנאבדו תופשי כלי מלחמתה, והם התלמידי חכמים הגדולים, יבכה על זה בכי גדול ועצום מאוד, שאין לנו עתה מי שיפרש ויפענח צפונות סודותיה הגנוזים בה. (שם)

ומי שאין טבעו להוריד דמעות, עכ"פ יאמר הקינות בלב נשבר מאוד, ובקול בכי, ויצטער ויתאונן מאוד על כל הנ"ל, ודי בזה. (שם)

וכתב היעב"ץ בסידורו (שער הדלק דלת ב חלון ב אות יג) וז"ל: וש"ץ פותח לומר קינות בקול מר, אבל יחידו של עולם יעשה, מספד תמרורים, לעורר בבכי כמי שמתו מוטל לפניו, ועינים זולגות מאין הפוגות, והוא והשומעים צריכים להרבות בבכיה ולצעוק ווי בכל לשון של קינה וזעקה ואנחה, השוברת כל גופו של אדם עצמותיו פצחה, על העדר טוב ההצלחה, ציון דורש אין לה, היינו עזובה, היינו שכוחה, יגענו ולא מצאנו מנוחה, ערבה כל שמחה. עכ"ל.

וכתב הגרח"פ במועד לכל חי (סימן י אות סה) וז"ל: החי יתן אל ליבו ביום תשעה באב, כי מלבד מה שהוא חייב לבכות ולהתאבל על חורבן פעמיים וחילול ה' וחילול תורתינו

לאמור קינה זו בניגון מיוחד ומעורר, והנה יש נהגו לאומרה מעומד, ויש שאמרו שאין בזה טעם, אך אין לשנות מהמנהג ולכל דבר יש טעם[א].

◆ באר מים חיים ◆

הקדושה, זאת ועוד יתן דעתו וכוונתו באמירת קינות ואיכה על הריגת כמה צדיקים וחסידים וסנהדרין, וראשי אלפי ישראל כהנים לויים וישראלים במיתות משונות, ובפרט בהריגת זכריה הנביא שיש להצטער עליהם מצד הזכרת מיתתן של צדיקים, כמש״כ בזוהר הקדוש (סדר אחרי) באורך על ענין קריאת פרשת מיתת שני בני אהרן ביום הכיפורים, כמו שיעויין שם, וזהו בכל אלו הצדיקים, וכמו כן על מיתתו של יאשיהו המלך, ועשרה הרוגי מלוכה, ושבעת בני חנה וכדומה להם, ונוסף גם הוא איכא עוד שברון מתנים מהזכרת מיתתו של זכריה הנביא, להתאונן על חטאות אבותינו שחטאו ואינם בהריגת דם זכאי כהן ונביא וצדיק ובשבת ויום הכפורים ובתוך בית המקדש, אולי יחנן ה׳ להעלות לנו ארוכה ומרפא לרפאות לכל מכאובי נפשינו ולסלוח לכל עוונותינו, ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב אמן. עכ״ד.

[א] **לענין** אמירת הקינה ״אלי ציון״, הנה יש שנהגו שכל הקהל אומרו ביחיד בניגון מרגש ומעורר, באופן שכאשר אחד מהקהל התחיל בקול רם את המילים הראשונות, אזי הקהל הצטרף אליו בקול רם עד הסוף. וכן מבואר במנהגי מהרי״צ הלוי דינר (פ״כ סי״א). וזה המנהג המקובל בעדת האשכנזים.

וכ״כ מו״ר הגר״י טשזנר (שערי נחמה עמוד צא אות לח) דהקינה ״אלי ציון״ נוהגים לזמר בניגון ידוע ועצוב, החזן אומד חרוז אחד והקהל חוזרים אחריו על החרוז ההוא. אמנם מה שמודפס בקינות שאחר כל חרוז אומרים שוב את החרוז ״אלי ציון״ לא נוהגים כן, ורק כשמסיימים הפיוט חוזרים על החרוז הראשון ״אלי ציון״.

ואולם יש שנהגו שהחזן לבד ניגנו מתחילתו ועד סופו, וכמובא בדברי קהילות (עמוד 94) ובמנהגי ר״י שמש (סימן קכג).

והנה האם יש לעמוד באמירתו, הנה המנהג הרווח הוא לעמוד בקינה זו.

אולם במנהגי מהרי״צ הלוי דינר (פ״כ סי״ג) העיר לנכון דיש לאומרו בישיבה, כיון שיש לאומרו ככל הקינות בישיבה דרך אבילות. וכן מובא בנוהג כצאן יוסף (עמוד רמט) ובדברי קהילות (עמוד 84) וכן נהג האדמו״ר ממונקאטש (דרכי חיים ושלום אות תרעט) שיש לשבת אף בקינה זו.

וכן תורה יוצאה לפי הראשונים שכתבו שיש לשבת עד סוף הקינות, עיין סידור רש״י (סימן תז) ומחז״ו (סימן רסה-ו) ובמנהגים דבי מהר״ם (סדר תשעה באב) ובמהרי״ל (סדר תפילות תשעה באב אות יא) ובדברי ר׳ דוד אבודרהם (סדר תפילות תשעה באב) ובכל בו (סימן סב)

אחר סיום הקינות יש נהגו לומר קרבו גויים[נב].

והנה העיקר באמירת הקינות הוא הכוונה וטוב מעט בכוונה מהרבות בלי כוונה[נג]. ובזמן הקינות אין לדבר ולשחוק, ואין לזרוק חפצים מזה לזה בביהכ"נ[נד].

◆ באר מים חיים ◆

ובאורחות חיים (סדר תפילות תשעה באב אות כ) ובספר הפרנס (סימן רעו) ובהג"מ (סוף הל' תעניות, מנהגי תשעה באב).

ובאמת שבהליכות שלמה (פט"ו אורחות הלכה סוף הערה 31) מובא, שהיה תמה מה טעם נהגו לקום מעל גבי קרקע לאמירת הקינה "אלי ציון", שהרי היא מכלל הקינות שאופן אמירתן היא בישיבה לארץ כאבלים, ורק לאחר הקינה "שומרון תתן קול" מסיימים בפסוקי נחמה.

וכתב מו"ר הגר"י טשזנר (שם) דברוב המקומות כשמגיעים לקינה "אלי ציון" הקהל נעמדים כדי לאמרו, ואין טעם ידוע לזה. (והביא דברי הגרש"ז הנ"ל). ומסיק דמ"מ אין לאדם לפרוש מן הציבור. ע"כ.

ואולם הגר"ח קניבסקי זצוק"ל (תורת המועדים סימן תקנט סק"ב) ביאר מה שעומדים בקינה "אלי ציון ועריה", שהוא משום כבוד הקינה.

נב **בסוף** הקינות יש נוהגים לומר קרבו גויים בישעיה (לד), וכמבואר באגור (הלכות תשעה באב סימן תתמ) וז"ל: באשכנז נהגו לומר אחר סיום התפילה קרבו גויים בישעיה. וכתב הר"ם מרוטנבורק איני יודע מהיכן נהגו שקורין כמה פסוקים של נחמה בירמיה, וגם קורין פרשת קרבו גויים שכולה נחמה. וכתב שיש פרושים נמענו מלקרותה ומדליגין כל פסוקי דנחמה. ואני המחבר ראיתי נוהגים חכמי אשכנז ואבי מהר"י לנדא מכללם לקרות קרבו גויים אחר התפילה של שחרית. עכ"ל.

וכתב בסידור יעב"ץ (שער הדלק דלת ב חלון ב אות טז) דמנהג אביו החכם צבי היה לקרות אחר חצות היום פר' קרבו גויים לשמוע (ישעיה לד) עד ישכנו בה.

נג **הנה** עדיף לאדם לומר מעט קינות בכוונה, מהרבות קינות בפחות כוונה והבנה, כמובא באשרי האיש (פרק עא אות לג) בשם הגרי"ש אלישיב. ודבר זה מצוי בהרבה מנינים שממהרים עם הקינות, דעדיף לאדם להתעכב לבד ולומר מעט קינות בכוונה מהרבה בלי כוונה.

נד **בשעת** קינות ואיכה אסור לספר דבר, וכן אסור לצאת לחוץ, כדי שלא יפסיק ליבו מן האבילות, וכל שכן שאסור לשוח עם נכרי (שו"ע סימן תקנט ס"ה).

◆ באר מים חיים ◆

וכתב הרב אליה רבה (סימן תקנט סקי״ז) וז״ל: וכל שכן שרע עלי המעשה במה שקצת נוהגין קלות וזורקין זה לזה בבית הכנסת. עכ״ל.

וכתב בחיי אדם (ח״ב כלל קלה סעיף יד) דאיתא וז״ל: ואותן אנשים שיושבים בבית הכנסת ועושין שחוק, עליהם נאמר (תענית דף ל:) כל מי שאינו מתאבל כו׳, וגדול עוונם מנשוא. עכ״ל.

והרב משנה ברורה (שם סקכ״ב) כתב ג״כ וז״ל: וכל שכן שרע עלי המעשה במה שקצת נוהגין קלות וזורקין זה לזה בביהכ״נ, ועוון גדול הוא דאפילו שלא בתשעה באב אסור להראות קלות בביהכ״נ, וכח שכן בתשעה באב, ובשעת קינות שעם ישראל מקוננים על בית ה׳ שנחרב ועל עמו שנפזרו בכל העולם. עכ״ל. וכן הביא בליקוטי מהרי״ח (ח״ג דף נד.).

וכתב היעב״ץ בסידורו (שער הדלק דלת ב חלון ב אות יד) וז״ל: אסור לספר שיחה קלה בשעת אמירת הקינות ולא לצאת החוצה שלא להסיח דעתו מהם, ולא לפרוש מאבילי ציון וירושלים, ולא אטריח קולמוסי לדבר מקלי עולם השמחים לאיד, הגרועים מבני נכר, שאפילו אוייבנו השומעים אותנו מתאבלים ובוכים, ליבם נשבר ונעצב, והללו לשחוק עושים להם שערים, גולריין הקטנים מתגרים, הבנים מלקטים עצים, והאבות מבערים, והגדולים כסומים וכעורים מושכים ידיהם את לוצצים, מלעיגים ומלעיבים ומתעתעים בתוכחות, הלא טוב מותם מחייהם, אטו ברשיעי כהאי גוונא ובגברי קטילי עסקינן, ולא נחרבה ביתר אלא על שלא התאבלו על ירושלים כראוי, אע״פ שהיו בה חסידים גדולים ותנאים הראשונים, והקולר תלוי בצואר מי שיש בידו למחות, והמוחה יזכה לנחמות ולשמחות. עכ״ל.

ועיין במשמרת שלום (קיידנוב, סימן מ) שכתב, דמאוד יש להזהר לא להראות שום שמחה ולעג וצחוק ח״ו בתשעה באב. והובא שם בשם הרה״ק ר׳ פנחס מקוריץ זי״ע שלשחוק בתשעה באב הוא סכנת נפשות, ואמר בזה״ל, איין לאכט טאהן תשעה באב איז אסכנת נפשות. עיין שם.

וכתב במועד לכל חי (סימן י אות סג) וז״ל: גם יזהר ביום ובלילה לומר הקינות עם הציבור מילה במילה, וכמו שכתב מרן בשולחן ערוך (או״ח סימן תקנט ס״ה) וז״ל: בשעת הקינות אסור לספר דבר ולצאת לחוץ כדי שלא יפסיק ליבו מן האבל, וכל שכן שלא לשיח עם העובדי כוכבים ומזלות, וצריך להגביה הקול בקול מר, וזה לשון הזוהר הקדוש (סדר בשלח דף נה:) רבי יהודה הוה יתיב קמיה דרבי שמעון והוה קרי, כתיב (ישעיה נב) קול צופיך נשאו קול יחדיו ירננו, קול צופיך – מאן אינון צופיך? אלא אילין דמצפאן אימתי ירחם קוב״ה למבני ביתא, נשאו קול – ישאו קול מבעי ליה? מאי נשאו קול, אלא כל בר נש דבכי וארים קליה על חורבן ביתיה דקוב״ה, זכי למאי דכתיב לבתר יחדיו ירננו, זכי דמחוי ליה בישובא

◆ באר מים חיים ◆

בחדוותא, בשוב ה׳ ציון – בשוב ה׳ אל ציון מבעי ליה, מאי בשוב ה׳ ציון? בשוב ה׳ ציון ודאי. יעויין שם.

וכתב בספר סדר היום (סדר תשעה באב) וז״ל: וישב דומם קורא בספר קינות או בדברים המעוררים יגון ואנחה מאיזה ספר שיהיה, עד שיורידו עיניו דמעות, ויתחיל לבכות על חורבן הבית, ועל שריפת התורה וההיכל, ועל משוש העיר ויופיה, איך היה לשמה ושממה, כל העובר עליה ישום ויניע ראשו ואומר הזאת העיר שיאמרו כלילת יופי ועל הריגת כמה חכמים וחסידים בתוכה וכמה תינוקות של בית רבן וכמה עוברות ומניקות עם יונקי שדים, וכל היודע ליליל ייליל היודע לומר קינות יקונן בין כתובות על ספר בין מאליו כפי חכמתו אשר נתן אלהים בקרבו, ומצוה היא על כל אדם לחבר קינים והגה והי ולומר אותם ביום המר הזה, וצדקה יחשב לו, ונקרא מאבלי ירושלים ומקדושיה, ומי שאינו בר הכי לחבר יעסוק במה שחיברו אחרים. עכ״ל.

ועיין בספר שומע ומוסיף לגה״צ ר׳ שריה דבילצקי זצ״ל (בין המצרים עמוד ח) הביאו ידידי הרה״ג ר׳ משה חליוה בספרו ענפי משה על בין המצרים (סימן מה) שכתב וז״ל: ועל אלו הנוהגין קלות וזורקין זה לזה ענפי עצים, כבר כתב וגזר היעב״ץ בסידורו דינם – כי טוב מותם מחייהם. עכ״ל.

ועיין בספר נטעי גביראל (בין המצרים ח״ב פס״א אות טו) שכתב וז״ל: נערים הזורקים בובקעס (היינו איצטרובלים) באמצע הקינות יש לגעור בהם ולמחות בידם, שעוון חמור הוא. עכ״ל. והובא שם בהערות (אות כה) מעשה נורא המסופר בספר איש צדיק היה (עמוד כד) מזכרונות הגה״צ ר׳ אריה לוין זצ״ל, דשנה אחת בעת אמירת קינות בישיבה זרקו נערים שובבים שיסקעס (איצטרובלים) כשהגר״י חריף יושב על הארץ ואומר קינות, נפלו השיסקעס בזקנו של הגר״י, והתחיל לצעוק בקול מר, ביהמ״ק נשרף ביהמ״ק נשרף, ואכן בלילה זה אחר חצות נפלה דליקה בשכונה ונשרף הבית עם הנערים ר״ל, ובתשעה באב אחר אמירת הקינות הביאו את האפר לקבורה. ע״כ תורף המעשה הנורא.

ומן הענין להביא לשון קודשו של היעב״ץ בסידורו (דיני ת״ב דלת ב חלון ו אות טז) אחר שהביא את האיסור לנגן ולשמוע כלי שיר בזמן הזה, ושבזמנינו העולם מקילים בזה, כתב וז״ל: וכאן מקום שראוי להרחיב בו הדיבור, אלמלא לא היה אלא עוון זה בידינו, שאין מתאבלין על ירושלים כראוי, די להאריך גלותינו, והיא בעיני הסיבה קרובה היותר גלויה עצומה וחזקה, לכל השמדות המופלגות הגדולות הנוראות המהבהילות הרעיונים, אשר מצאנוהו בגלות בכל מקומות פזורינו, על צוארינו נרדפנו, לא הונח לנו להרגיע בגויים, עם שפלותנו עניינו ומרודנו, לפי שיצא האבל הלז מליבנו, בהיותנו שוקטים בארץ לא לנו, שכחנו את ירושלים ולא עלתה על לבבנו, על כן כמת מלב נשכחנו, מדור לדור נוסף יגון על יגוננו ומכאובינו, וכל אוהב אמת יודה לדברינו, וכאשר יוכיח הנסיון ביחוד ביום תשעה

ויש שנהגו לזרוק בובקעס זה על זה, ואפשר דיש להם על מה שיסמוכו[יה].

◆ באר מים חיים ◆

באב המר, מי ומי המתאבל ונאנח על חורבן הבית ושוממות ארצנו כראוי ממעמקי הלב, כמה דמעות נשפכות על זאת, ואצ"ל בשאר ימי השנה, אין זוכר ואין פוקד ואין דובר דבר ממנה, אפילו במחשבה לא בא זכרונה, כאילו מקרה הוא היה לנו, על כן שבנו לחטאת אבותינו ללמוד דרכי הגויים אשר ממנה נמשכו כל הרעות בכלל. עכ"ד. וע"ע בפר הברית (ח"א מאמר י פרק ג).

יה **מנהג** ידוע אצל חסידים ואנשי מעשה לזרוק בובקעס אחד על השני בשעת אמירת הקינות, ואף שהובא לעיל דברי תוכחה על מנהג זה, מ"מ יש לידע כי יש שורש וענף למנהג זה, ואינו נוסד בלי טעם וריח, ולכן הנוהגים כן יש להם על מה שיסמוכו.

טעם ראשון למנהג זה, דבימים קדמונים היו כאלה שהתאבלו כמעט עד כלות הנפש בעצבות ושברון לב, ולזה היו זורקין חפצים זה לזה להסיח דעתם קצת מהאבילות. וכמבואר טעם זה בשו"ת דברי ישראל (סימן קנה) והוסיף דמהא דחזינן שדנו הפוסקים על מנהג זה, ש"מ שבאמת היה מנהג כזה.

ושו"ר שטעם זה הביא ג"כ מו"ר הגר"י טשזנר שליט"א בספרו שערי נחמה (עמוד צא אות לז) בשם הגה"צ ר' משה שוואב זצ"ל, כי בשנים קדמוניות היו אנשים שהתאבלו מאוד על חורבן ביהמ"ק ולקחו כ"כ ללב את הקינות, עד שהיה חשש שתטרף דעתם עליהם ח"ו מרוב צער, לכן הנהיגו דבר זה בזמן הקינות כדי להסיח דעתם קצת מהאבילות.

ואולם כותב מו"ר שליט"א, דהיום שלא מצוי חשש זה, אין צורך כלל לזורקם, ואין זו אלא קלות ראש בחינם שלא מתאימה ליום זה כלל, וצריך לבטל מנהג זה, וכמש"כ המשנ"ב הנ"ל. עכ"ד מו"ר שליט"א.

טעם נוסף למנהג זה י"ל על פי מה שראיתי בספר ענפי משה לידי"נ הרה"ג ר' משה חליוה שליט"א (בין המצרים סימן מה) דהנה מבואר שהיו זורקין ענפי עצים וכדו', והטעם לזה על פי המבואר בדברי ג"ע הרב החיד"א בברכי יוסף (סימן תקנט סק"ד) על מה שנהגו העולם לומר פסוקי נחמה בערב, וביאר שם עפי"ד מרן האר"י זצ"ל שנתן טעם למה שקמים מהקרקע חצות היום, למרות שעיקר שריפת הבית הייתה בשעת המנחה, וזאת ע"פ מה שאמרו חז"ל (איכ"ר פר' ד אות יד) שכשישראל ראו דבתשעה באב הציתו אש בהיכל, אמרו מזמור, ששפך חמתו על העצים והאבנים, ושמחו שמחה גדולה, דאי לא"ה לא היה ח"ו תקומה, ואז קיבלו נחמה, והמנהג הוא טוב ונכון. עיין שם.

ומהשתא י"ל דלכך היו שנהגו לזרוק גזרי עצים ביום תשעה באב, לרמז על השמחה בהא שהשליך הקב"ה חמתו על העצים ואבנים. אולם למעשה כתב הרב הגאון הנז' דאין לנהוג

ויש שנהגו לומר קינות על השואה[נו]. י״א שאמירת שיר השירים בהתעוררות הוי כקינה ממש[נז].

◆ באר מים חיים ◆

בזה האידנא, דאפשר דברבות השנים נעשה עי״ז חוכא ואיטלולא, ועל כן ביטלו להאי מנהגא.

טעם נוסף למנהג זה י״ל על פי מה שראיתי בספר טעמי המנהגים (עניני תשעה באב הערות לסימן תרסא) שכתב וז״ל: אדמו״ר הצ״צ היה קורא את האדמו״ר מרוזין ״דער הייליגער רוזינער״ (הקדוש מרוזין), וסיפר שהקדוש מרוזין היה מרחיק עצבות ואפילו מרירות, והיתה אצל החסידים שובבות (שטיפעריי), בתשעה באב שיחקו בזריקת בערעלאך (באבקעס) (צמחי בר שונים), אח״כ החליטו לפתוח את הגג של ביהמ״ד ולהוריד רשת, ומי שיכנס יזרקו עליו הרשת ולהעלותו על הגג, וכן עשו, בינתיים נכנס האדמו״ר מרוזין, אלו שהיו על הגג לא הבחינו בדיוק את זהותו, וגם אותו החלו להרים, כשהכירוהו, הורידוהו בחזרה, אמר האדמו״ר מרוזין, ריבונו של עולם, אם בניך אינם מחזיקים ב״יום טוב״ שלך, קחהו מהם (תורגם מאידיש משיחת כ״ק אדמו״ר ה״ר יוסף יצחק שניאורסאן נ״ע מליובאוויטש במוצאי ת״ב נדחה ה׳תש״א). עכ״ל.

לפי זה נמצא טעם הגון למנהג זה, והיינו להראות קבל עם ועדה דלא ניחא לן במועד זה, ובזכות זה הי״ת ישלח לנו גואל ויבנה לנו ביהמ״ק בב״א, וממילא יבוטל כל ענין האבילות על החורבן.

ושמעתי מת״ח אחד החפץ בעילום שמו שליט״א, די״ל דמה שמבואר בפוסקים הנ״ל לגנות מנהג זה, היינו משום שעושין שחוק וקלות ראש, כמבואר בהדיא בדבריהם, ממילא מוכח דדוקא כשמתכוונים לשחוק ולקלות ראש אסור הדבר, אך כאשר מתכוונים לשם שמים לטעמים הנ״ל שפיר דמי לכו״ע.

[נו] **הנה** יש נוהגים לומר קינות על השואה הנוראה, וכן נהג הגרי״ש אלישיב (מבקשי תורה גליון מז תשס״ח), וכל אחד יבחר נוסח שמקובל עליו. וכן מובא שם שהסכימו לזה הגרש״ז אויערבך, הגר״מ פינשטיין, הגרא״מ שך ועוד גדולים וטובים. ועיין בהליכות שלמה (מועדים פט״ו אורחות הלכה סוף הערה 36).

[נז] **ראיתי** דבר חידוש בשו״ת הלכות קטנות (ח״ב סימן קלט) וז״ל: ולטיבן של הקינות ראיתי אני המני״ח שנתייסדו על פי הקדמה זו, דידוע ומפורסם הוא שאף שהצרות והרעות הבאות על האדם אי אפשר בלי שירגישם האדם ויצטער עליהם, עכ״ז שש ושמח שקט ושאנן מפחד רעה בבוא עליו כל מין צרה אפילו קטנה תחשב לו לגדולה, וכ״ש אם היא גדולה ורעה רבה, והטעם ידוע כי הוא דרך טבע ההפכים שיורגשו בעצמם כשיופגשו זה בזה וכמו אם

ולענין אמירת פסוקי נחמות אחר כל קינה, וכן אמירת פסוקי נחמות אחר כל הקינות, עיין לעיל בסדר אמירת קינות בליל תשעה באב[נח].

וגם ביום קורין מגילת איכה[נט].

◆ באר מים חיים ◆

תשים במכה דבר הפכיי לה שירגיש המכה כאב גדול כדמותו בצלמו בבוא הצרה לאיש אשר היה שמח וטוב יורגש ביותר, ככה אנחנו בני ישראל בגלותינו שהיינו ברום המעלות לרכוב שמים ולחבק זרועות עולם עד היותנו כאלהים יודעי טוב ורע, ועתה בעוונותינו ירדנו לתחתיות בעומקא דתהומא רבא, וידל ישראל עד מאוד, והוא מה שאמרו רז״ל (ב״ק דף צב:) כד הוינא זוטרי לגברי השתא דקשישנא לדרדקי.

א״כ איפה ע״פ הקדמה זו, כדי שיצטער האדם ויורגש בצער שהוא יושב, יעלה בזכרונו הטובות והנחמות שהיה לו, ועי״ז יצטער ביותר, ולכן אפשר דעל זה נתייסדה קינת אש תוקד בקרבי בהעלותי על לבבי דהולך המקונן ומסדר הטובות שהיה לנו בצאתנו ממצרים וההפכים בצאתנו מירושלים, וכן עד״ז הם הקינות האמורות לעיל המזכירים מעלת הבנים על שולחן אביהם, ואח״כ הגלותם מעליו, דהצרה היא בכפלים.

ולדעתי שאם אדם ישים עצמו לקרוא שיר השירים, אם יקראהו בכוונת הלב, יצטער ויבכה יותר משעה שהוא קורא ספר קינות, כי בלומדו המעלה והרוממות והדביקות וההחשק שהיה לשי״ת עם ישראל, ועתה בעוונותינו שרבו צווחינן צווחינן ולית דמשגח בן, יגדל הבכי והמספד ביותר, ולכן גם בהשגחתינו מלחמות ישראל וגבורתם במלחמת מדין וכיוצא שי״ב אלף מישראל ניצחו לכמה רבבות ואלפים ממדין יהיה ג״כ סיבה להזכיר צערינו ושפלותינו ודלותינו, כי קול עלה נידף רודף אותנו עד חרמה, עד ישקיף ה׳ משמים וישיב את שבותינו כבראשונה. עכ״ד.

[נח] **ועיין** בסידור יעב״ץ (שער הדלק חלון ג אות א) שכתב, דמלין אחר גמר הקינות שכבר אמרו פסוקי נחמה, וכתיב (תהילים קיט) שש אנכי על אמרתך. ע״כ. מוכח שאומרים נחמות בשחרית. ודוק.

[נט] **כתב** רבינו דוד אבודרהם (הל׳ תשעה באב) שגם בשחרית קורין במגילת איכה. ועיין לעיל בסדר תפילת ערבית משנ״ת האם מברכים על קריאת מגילה זו.

וכתב החסיד בספר יסוד ושורש העבודה (שער הצאן פי״ב) שאחר הקינות יקרא מגילת איכה אף בשחרית, והוא מהשל״ה, וראוי לקרות בציבור כמו אתמול. עכ״ד.

ומנהגינו גם ביום תשעה באב אחר תפילת שחרית, לקרות בציבור מגילת איכה, אך ללא ברכה. וכן הביא הרב ערוך השולחן (סימן תקנט ס״ב) שהמנהג לקרות כל מגילת איכה אחר התפילה והקינות. וכ״פ בדרך החיים (סימן קלד סק״ח) דטוב שכל יחיד יקרא איכה גם ביום.

ולענין מי שלא בירך על המגילה בלילה (לדעות שצריך לברך) נחלקו הפוסקים האם יש מקום לברך ברכה זו על קריאת המגילה ביום תשעה באב[ס].

◆ באר מים חיים ◆

וכ״כ במאמ״ר (סימן תקנט סק״ג) דמנהגינו שקורין איכה גם ביום, ואומרים קודם קינות ואח״כ קורין איכה, וכן משמע מלשון מרן שהזכיר (סימן תקנט ס״ב-ג) קודם קינות ואח״כ איכה. (נ.ב. וכ״ה לשון רבינו הרמ״א בס״ב). ע״כ.

[ס] **עיין** בספר ארץ ישראל להגרי״מ טיקצינסקי זצ״ל (סימן כא ס״ב עמוד סז) שכתב וז״ל: האשכנזים הפרושים קוראים איכה במגילה כשירה כתובה על קלף, ומברכים על מקרא מגילה (כהלבוש, מג״א והגר״א), אבל לא שהחיינו. ולמחרת בבוקר אחרי הקינות נוהגים לקרוא שוב מגילת איכה במגילה כשירה, אבל בלי ברכה, וגם אם לא קראו המגילה בלילה, ואפילו מאונס, אין מברכים על קריאתה ביום.

וביאר שם בהערה וז״ל: שאלה זו נשאלה בשנת תש״ח, כשבבתי כנסיות רבים לא קראו המגילה בלילה כי היה ליל הפגזה על ירושלים, ושאלו בבוקר אם לברך על המגילה ביום, והייתי גם אני בין המשיבים שלא לברך ביום. ועל שאלת כמה תלמידי חכמים מנא לי הכי, השבתי, מדחזינן שבתשעה באב תיקנו לקרוא בצבור (ובברכה להני פוסקים) רק בלילה, וביום ליכא חיוב, ואפילו להשל״ה והמג״א (ריש סימן תקנט) שאמרו לקרוא גם ביום אין זה מחיובא של הציבור אלא מנהג יחידים לקרוא בבית (לא כבפורים שחייב לשנותה ביום), ומה שאנו קורין בבוקר בציבור (בלי ברכה) הוא משום שבבית לא יקראו כל אחד ואחד.

ואם היה החיוב לקרוא פעם אחת או בלילה או ביום, ודאי היו מתקנים קריאת המגילה ביום כמו קריאות המגילות דיו״ט (פסח, שבועות וסוכות), וכרוב המצוות שחיובן ביום (מגילה ספ״ב), וש״מ שחיוב קריאת איכה הוא רק בלילה.

והטעם על פי מה שאמרו חז״ל (תענית דף כט.) על הפסוק (במדבר יד) ויבכו העם בלילה ההוא, על שהם בכו בלילה ההוא בכיית חינם נגזר על אותו הלילה לבכות בו על חורבן ראשון ושני, וכדכתיב (איכה א) בכה תבכה בלילה. עכ״ל. וכן הביא הגר״ש דבילצקי בקונטרס תשעה באב שחל ביום א׳ (עמוד פח סי״א) וכן דעת הרב זה השולחן (ח״ג עמוד סט) דאין לברך.

וכתב על זה מו״ר בשערי נחמה (תשובות סימן י אות ב) דאם לדין יש תשובה, כי לכאורה הטעם שנגזר על אותו לילה וכו׳, הוא רק טעם כדי להעדיף את הקריאה בלילה, אבל לא נראה שזה יהיה טעם לומר שאם לא קראו בלילה שלא יהיה לזה השלמה ביום.

ובמסכת סופרים (פי״ח ה״ד) איתא: יש שקורין ספר קינות בערב, ויש מאחרין עד הבוקר לאחר קריאת התורה, שלאחר קריאת התורה עומד החזן וראשו מתפלש בעפר ובגדיו מפולשין וקורא קינות בבכיה ובילולה, אם יודע הוא לתרגמו מוטב, ואם לאו נותנו למי

◆ באר מים חיים ◆

שיודע לתרגם בטוב, ומתרגם לפי שיבינו בו שאר העם והנשים והתינוקות, שהנשים חייבות לשמוע קריאת ספר כאנשים וכל שכן זכרים. ע״כ. והביאו הטור (בסימן תקנט). ועיין בב״י וב״ח (שם) שביארו כוונת הטור, שאע״פ שכתב מקורם שמנהגינו הוא לקרוא איכה בלילה, מ״מ הביא המסכת סופרים שיש קוראים בבוקר, ומשמע שרצ״ל שגם היום אם נהגו כן אין קפידה.

ובתוך דבריו הביא הב״י מהרמב״ן לברך על קריאת איכה על מקרא מגילה כמו על קריאת מגילת אסתר, ולא הזכיר כלל שלמנהגינו יש לברך רק אם קראו בלילה ולא על קריאת היום.

ומכל זה נראה שהתקנה היתה לקרוא מגילת איכה בתשעה באב פעם אחת, ולא קבעו זמן מסוים לזה אם בלילה או ביום, ונוהגים לקוראה בלילה מטעם הנ״ל של ״בכה תבכה בלילה״. ומסתבר שמשום כך מתקני הקריאה לא תיקנו לקרוא דוקא ביום כמו קריאת המגילות שבחגים, אבל גם לא חייבו לקרוא דוקא בלילה. ואחר שקראו בלילה, מותר לחזור ולקרוא כמה פעמים שרוצים, אבל בלי ברכה, כי כבר יצאו ידי חובתם.

וכן לא היתה תקנה בתשעה באב לקרוא מגילת איכה בלילה וביום כמו שתיקנו בפורים. אבל אם מאיזה סיבה לא קראו איכה בלילה עדיין נשאר חיוב לקראה ביום, ולהנוהגים לקרוא בברכה, אפשר לברך אז אף על קריאתה ביום.

והביא מו״ר שליט״א דברי השיח יצחק (סימן רנד) שכתב, לגבי מה שנשאל, היות יום צום תשעה באב חל בשתא זו ביום א׳, ובאשר גזירה מהגויים שהיהודים אינם רשאים לצאת החוצה אחרי עבור שעה ח׳ בערב, האיך יהיה עם התפילה וקריאת איכה בציבור בליל מוצש״ק ליל תשעה באב, אם יכולים להקדים ולהתפלל מעריב אחרי פלג המנחה.

הנה זה אי אפשר לעשות, דהמג״א (בסימן רצג סק״ד) פוסק, שאף שיכול להתפלל של מוצאי ש״ק מפלג המנחה של שבת, אם היה אנוס או לצורך מצוה, הביא בשם מהרש״ל וב״ח שאין להורות כן, שהוא דבר התמוה לרבים. ואם שהש״ך (ביו״ד סימן רמב סקי״ז) כותב דהיכא שנותן טעם לדבר הותר, אמנם בספר גילוי דעת (בהל׳ טריפות) מביא, דבזמן הזה אין להורות דבר התמוה לרבים, אף אם נותן טעם למה עושה ככה.

ועוד כמו במשנה (פ״ק דמגילה מ״ג) תשעה באב וכו׳ מאחרין ולא מקדימין, משום דלא מקדים אינש פורענותא לנפשיה. וגם אם מקדים בהתחלת צום דתשעה באב רק בשעה או שעתיים, ג״כ נאמר לגבי זאת לא מקדים אינש פורענותא לנפשיה, עיין תשובת מהרי״ל (סימן לג) מובא בספר החיים למרן הגרש״ק זי״ע (בסימן תקפא ובהשמטות לסימן תקפד) דבראש השנה אין מוסיפים מחול על הקודש, הן בתפילה הן בקידוש, משום דיומא דדינא הוא, עיין שם הענין בארוכה. ולפי״ז אף אם ערב תשעה באב חל ביום חול, לא יקדים להתפלל מעריב דתשעה באב מבעוד יום מהאי טעמא, ובפרט לאותן מקומות שפוסקים

◆ באר מים חיים ◆

כשיטה באו״ח (סימן תקנז) שבכל ג׳ תפילות דתשעה באב אומרים רחם או נחם בתפילה, לזאת אין להקדים תפלת מעריב במוצש״ק שבו חל תשעה באב.

ויש לדון רק בענין קריאת מגילת איכה, אם רשאים לאומרה ביחיד כל איש בביתו, הנה שיטת החיי אדם בהל׳ ת״ב (כלל קלה סי״ט) שמותר לומר איכה וקינות ביחידות. ויש לומר הסברא לזה, מאחר דהר״ן מביא שיטה במשנה ראשונה דמגילה, על בני הכפרים שקורין ביום הכניסה, דבענין קריאתה בלילה אפשר שקורין אותה בלילה יחיד ולמחר קורין אותה בעיירות בעשרה. עכ״ד. ואם לגבי מגילה אשר נזכר בלשון חיוב בגמ׳ (פ״ק דמגילה דף ד.) אמר ריב״ל חייב אדם לקרות את המגילה בלילה (עיין יסוד ושורש העבודה שער יב פ״ג לענין שצריך להיות לילה ודאי בעת שמתחילים לקרותה), ובכל זאת יכלו בני הכפרים לקרותה ביחידות בלילה, מכל שכן לענין קריאת מגילת איכה שנזכרה רק במס׳ סופרים (פי״ח ה״ד), ולא הוזכר מזה בש״ס, בוודאי רשאים לקראה ביחידות.

אמנם כן, הנה בלבוש (סימן תקנט ס״א) כותב, וכה לשונו הטהור, כל ימי תמהתי כיון שנוהגים לקרות איכה בציבור ולברך עליו על מקרא מגילה, מדוע לא נהגו באיכה כמו במגילה לכתוב אותה על קלף וספר בפני עצמו, כדין כל הספרים שצריכים לצאת בהם ידי חובתם בציבור, ולא דמי לשיר השירים רות וקהלת, דשאני הם שאין רגילים לקרותם בשליח ציבור, אלא כל יחיד ויחיד קוראה בפני עצמו, משא״כ באיכה שצריכים לקרותה ע״י הש״ץ להוציא הקהל, ולמה קורין אותה מתוך החומשין הנדפסין, ולא נכתבה כהלכות ספרים, וצ״ע. עכ״ל. ועיין שם מה שתירץ על זה. עכ״פ נשמע שיטת הלבוש שמגילת איכה צריכים לקרות בצבור וע״י הש״ץ. ולפי״ז יש שתי שיטות, הלבוש ס״ל שבציבור חייב לקרותה, ושיטת החיי אדם דגם ביחידות יכולים לקרות מגילת איכה.

לזאת נראה לענ״ד לצאת חובת ידי שיטת הלבוש ג״כ, לקרותה בלילה ביחידות, ולמחר ביום תשעה באב לקרות המגילת איכה בציבור אחרי אמירת הקינות, דהרי שיטת השל״ה (ריש מס׳ תענית) לנהוג ככה בכל תשעה באב, עיין שם.

וגם איתא במס׳ סופרים (שם) ומובא בטור (סימן תקנט) יש מקומות שקורין מגילת איכה בערב, ויש שמאחרין עד הבוקר אחר קריאת ספר תורה. ולפי״ז אף אם נימא כשיטת הלבוש לקרות איכה בלילה בציבור דווקא, ואף אם אמינא דלא יצא בקריאת הלילה לקרוא ביחידות, הרי יוצא עכשיו במה שקורא בבוקר, ועושה כיש מקומות שנוהגים כן בכל תשעה באב.

וכתב על זה מו״ר (שם אות ד) וז״ל: הרי גם לו היה פשוט שמצד התקנה ניתן לקרוא איכה ביום [ולא הזכיר אם לברך על המגילה, כי מן הסתם נהג כמו רוב העולם שקוראים איכה בלי ברכה גם בליל תשעה באב]. לכן למנהגינו שקוראים בברכה, אם לא קראו הציבור

ואף דמפשטות לשון הפוסקים מוכח דיש לקרוא איכה אחר קינות, מ"מ יש שנהגו להקדים את האיכה לקינות[סא]. ויש שנהגו לקרוא איכה ביחידות[סב].

◆ באר מים חיים ◆

בלילה, יש לקראה ביום בברכה, אבל אם הציבור קראו כדין ורק יחידים לא שמעו, אין מנהג שיחיד קורא בברכה אף בלילה ובודאי לא ביום. עכ"ד.

הרי לנו מפורש דדעת מו"ר הגר"י טשזנר שליט"א שבכה"ג שהציבור לא קראו בלילה, ורוצים לקרוא ביום מגילה איכה, אזי שפיר מברכין.

וכן דעת הגרח"ז גרוסברג בספר זר התורה (סדר הקריאה בתשעה באב עמוד צ) וברביד הזהב (שם אות קטו).

ועיין בתשובות והנהגות (ח"ג סימן קנח) שכתב, דהנה גדולי זמננו נסתפקו מה הדין בציבור שלא שמעו מגילת איכה בליל תשעה באב, אם בבוקר יברכו על הקריאה, או דעיקרה רק בלילה, ולדברינו [שכתב שם לעיל מינה שכל שקורין בציבור, בעצם ראוי לברך ברכות התורה, ומטעם זה החמיר לקרות מגילת איכה ביום תשעה באב מתוך חומש ולא מתוך הקלף, כדי לא להכנס בספק ברכות], בעצם גם ביום היה ראוי לברך, שעיקרה על הקריאה ולא על החיוב, ואמנם יש אומרים שאין ברכה פעמיים, ולמש"כ שיש הפסק יש לחשוש שצריך לברך ביום וכנ"ל.

ומ"מ בלא שמע בלילה דעתי נוטה שודאי יש לברך ביום כשהציבור לא שמעו, והיינו בקוראין קודם חצות שאז הוא עיקר החיוב להתאונן ולהתאבל, ובזה אם לא שמעו בלילה מברכים בבוקר. וכ"ה בממס' סופרים (פי"ח) שיש שהיו קורין איכה בלילה ויש שהיו קורין איכה ביום ומברך עליה, עיין שם, והובא ברמב"ן בתורת האדם. ע"כ.

ועיין בשו"ת רבבות אפרים (ח"א סימן שפה) שצידד בזה, ומסיק דלמנהגינו שמברכין על קריאת המגילה בלילה, ממילא אם לא היה להם מגילה בלילה וקורין ביום תשעה באב בודאי שאפשר לברך. וע"ע בספר הלכות חג בחג (בין המצרים פ"ט הע' לח).

[סא] כמבואר בהערה לעיל בשם המאמ"ר, אך מ"מ י"א דטוב להקדים קריאת מגילת איכה לאמירת הקינות, כיון שהיא העיקר, שהרי נאמרה ברוה"ק ע"י נבואת ירמיה הנביא, ויש מן הקהל שחייבים למהר ללכת לעבודתם, ולה משפט הקדימה, וכמבואר בחזו"ע (ד' תעניות, עמוד שצא אות טו).

[סב] הנה בנוהג כצאן יוסף (עמוד רנ) מובא דהמנהג הוא לקרוא בשחרית מגילת איכה ביחידות, והיינו שאחר שחוזרים הביתה לאחר תפילת שחרית, יושבים על הארץ וקוראים מגילת קינות, וכתב שם דאפשר שלכך אין חוזרים וקורין מגילת איכה בביהכ"נ כמו שקורין מגילת אסתר, כדי שיקראם ביחידים, לקיים (ירמיה ו) אבל יחיד עשי לך. עכ"ד.

וקורין ספר איוב וירמיה, ויש שלא נהגו כן[סג].

◆ באר מים חיים ◆

ובאמת שכן מבואר בכל הראשונים, מהם בטור (סימן תקנט) והכל בו (סימן סב) דאין לקרוא מגילת איכה כי אם בלילה. וכן מוכח במס׳ סופרים (פי״ח ה״ד) הביאו הטור (שם) ואף שכתבו דיש מאחרין לקרות המגילה לאחר שחרית, הנה מבואר שהיו קורין בכל אופן רק פ״א.

וכן ראיתי מפורש במנהגים דבי מהר״ם (סדר תשעה באב עמוד 34) שכתב וז״ל: ומה שאין אומרים איכה ביום, משום דכתיב (איכה ב) קומי רוני בלילה, וכתיב (שם א) בכה תבכה בלילה. עכ״ל.

וכה דברי השל״ה (מסכת תענית פרק נר מצוה אות א) וז״ל: מצוה גדולה להתאבל בתשעה באב, וקינה מבעיא ליה, ועיקר הקינה היא מגילת קינות, דהיינו מגילת איכה שנאמרה ברוח הקודש, על פי נבואת ירמיה, על כן נראה לי מנהג טוב, שכל יחיד ויחיד יחזור ויקרא מגילת איכה למחר, בינו לבין עצמו, כי לעולם ענין היום עדיף, כדמצינו לענין שבת (פסחים דף קה.) כבוד יום עדיף מכבוד לילה. וכן מצינו לענין קריאת המגילה (מגילה דף ד.) חייב אדם לקרות בלילה ולשנותה ביום. והטור (סימן תקנט) הביא דברי מסכת סופרים (פרק יח ה״ד) שכתב, יש קורין ספר קינות בערב, ויש מאחרין עד הבוקר כו׳, על כן אני אומר, ירא שמים יוצא ידי שניהם. ואין לומר דזמנה דוקא בלילה, מדכתיב (איכה א) בכו תבכה בלילה, דאדרבא משם ראיה דיותר טוב לעורר ולבכות ולקונן ביום תשעה באב, כי בכו תבכה קאי אליל עשירי. כמש״כ רש״י באיכה (שם) בכו תבכה בלילה — שבו נשרף רוב ההיכל, כי הציתו האש לעת ערב כו׳. ואע״ג דאין הציבור עושים כן ואין קורין אלא בלילה, מ״מ ראוי ליחיד לעשות כן, וסימנך (ירמיה ו) אבל יחיד עשי לך. עכ״ל.

וכ״כ הרב מג״א (ריש סימן תקנט) ובאליה רבה (שם סק״ד) ובמשנ״ב (שם סק״ב) בשם השל״ה שטוב שהיחיד יקרא איכה גם ביום, והיינו שיש לקרות מגילת איכה גם ביום, משום דמגילת איכה חיובא לקרות אותה ביום טפי מהלילה, כמש״כ הגר״ח פלאג׳י במועד לכל חי (סימן י סוף אות סז).

[סג] **אחר** תפילת שחרית יש נוהגים לקרות בספר איוב, וכן הובא בהגהות אשר״י (סוף תענית) וכ״כ רבינו דוד אבודרהם (סדר תפילת התעניות דף סט:) ובכל בו (סימן סב) ובאורחות חיים (הל׳ סדר תפילות תשעה באב ס״כ) ובספר המנהגים (חילדיק, מנהגי תשעה באב) ובמנהגי מהר״א טירנא (דין תשעה באב) ובספר מצוות זמניות (הל׳ תשעה באב, תיקון תפילה) ובמנהגי הרב זלמן יענט (חודש אב) והוסיף שקורין גם ספר ירמיה. וכ״ה בראבי״ה (תענית סימן תתצ) וע״ע בספר מועד לכל חי (סימן י אות סד).

וכן הביא ידידי ר׳ יעקב הכהן בשרשי הים (פ״כ אות ט) שכן מנהג האי ג׳רבא, וכן הביא בשם ספר עלי הדס (פי״ד אות כא) שכן מנהג תונס. וכן הביא בשם ספר עטרת אבות (פכ״ה אות מו)

◆ באר מים חיים ◆

שכן מנהג מרוקו. וביאר בעלי הדס (שם) שעי״כ יוצאים ידי״ח הפוסקים האומרים שיש להאריך בביהכ״נ באמירת הקינות סמוך עד לחצות היום, כמבואר ברמ״א (סימן תקנט ס״ג).

וכתב בשו״ת מהר״ם מרוטנבורק (קוק, ח״ג סימן סד) דנהגו לאחר קינות לישב על ספסלין וקורין איוב וירמיה, ובצרפת אין נוהגים כן עד תפילת מנחה. וכ״כ המרדכי (מוע״ק סימן תתצה).

ויש אומרים לפני שקורין איוב, מזמור (תהילים קלז) על נהרות בבל, ואחרי שקורין ספר איוב אומרים (תהילים עט) מזמור לאסף אלהים באו גויים בנחלתך, וכמבואר באבודרהם (שם).

וכתב הגרח״פ במועד לכל חי (סימן י אות סד) וז״ל: משה היה מראה ספר איוב לזקני ישראל כדי שיראו שיש תקנה לכל הבוטח בה׳, (רבותינו ז״ל והובא בילקוט ראובני סדר וילך), ואם כן מלבד הטעם דהאי יומא דקא גרים ללמוד בספר איוב שהם דברי תוכחות ומאורעות רעות, עוד הן בה טעמא רבה דעם בני ישראל יתנו ליבם דמבטחינו בה׳, דיש תקוה לאחריתנו, ויבוא משיח צדקינו, ויבנה בית המקדש במהרה בימינו אמן כן יהי רצון אמן. עכ״ל.

ויש שכלל לא נהגו בקריאת איוב בציבור, וכן מנהג האשכנזים, כמבואר בב״ח (סו״ס תקנט) דבמלכותינו לא נהגו לומר איוב בציבור. וכ״כ בליקוטי מהרי״ח (ח״ג דף נד:).

מנהגי יום תשעה באב

נוהגים לילך אחר שחרית לבית הקברות, ויש בזה כמה טעמים, או כדי לעוררינו שנחזור בתשובה, או מחמת שגם הצדיקים מתאבלים איתנו על חורבן ביהמ"ק, או בשביל עוגמת נפש[א]. ואם אין קברי ישראל הולכים אף על קברי עכו"ם[ב].

◆ באר מים חיים ◆

[א] **כתב** רבינו הרמ"א בהגהת השו"ע (סוף סימן תקנט) שבתשעה באב הולכים על הקברות מייד שהולכים מבית הכנסת. ומנהג זה מיוסד על דברי התוספות (תענית דף טז.) שכתב וז"ל: יוצאין לבית הקברות, מכאן נוהגין בכל מקום לילך לבית הקברות בתשעה באב, שהרי תשעה באב הוי תענית צבור כמו שהיו עושין מפני הגשמים. עכ"ל. מבואר מדברי התוספות, שכמו שבתענית ציבור היו יוצאים לבית הקברות, הכי נמי ממש בתשעה באב. וכן הביא מרן בבית יוסף (סימן תקנט ד"ה ואומר נחם). וכן הובא במטה משה (סימן תשלח). וכ"כ בספר יסוד ושורש העבודה (שער הצאן פרק יב).

וכתב המהרי"ל (הל' תשעה באב אות יד) דמנהג יפה לילך על קברי מתים בתשעה באב, כי גם הצדיקים מתאבלים על חורבן ירושלים, כדאיתא באיכה רבתי. ע"כ. וכן הובא במטה משה (סימן תשלח).

וכתב בספר מנהגים דבי מהר"ם (דין תשעה באב) וז"ל: ונהגו לילך על קברי הרוגי גזירות ועל בתי קברות, וכן בכל תעניות משום עגמת נפש. עכ"ל.

ומנהג מהרי"צ הלוי דינר (מנהגי מהרי"צ הלוי פ"כ אות יד) דבעיר מולדתו קעלן הלכו אחר סיום אמירת הקינות לבית הקברות העתיק אשר בו נטמנו (לפי המסורת) הרוגי קעלן (קולוניא) שנהרגו על קידוש ה'. ע"כ.

[ב] **אם** אין קברי ישראל הולכים אפילו על קברי עכו"ם, והוא על פי הגמרא (תענית שם) וז"ל: למה יוצאין לבית הקברות, פליגי בה ר' לוי בר חמא ור' חנינא, חד אמר הרי אנו חשובין לפניך כמתים, וחד אמר כדי שיבקשו עלינו מתים רחמים, מאי בינייהו, איכא בינייהו קברי עכו"ם. ע"כ.

ונפסק להלכה בטור ושו"ע (סימן תקעט ס"ג) וברמב"ם (פ"ד מהלכות תעניות הלכה יח) שהטעם שהולכים לבית קברות הוא בשביל לעורר את העם לומר שהרי אתם מתים כמו אלו – אם לא תשובו מדרכיכם. וכתב הרמ"א (שם) ולפי"ז אם אין קברי ישראל, הולכים על קברי

ולא ילך על הקברות ממש, אלא יעמוד מחוץ לבית הקברות, בפרט אם לא תיקן עוון קרי, וכן אם הוא טמא קרי[ג].

◆ באר מים חיים ◆

נכרים. וכ״כ האחרונים לענין תשעה באב, עיין במשנ״ב (סימן תקנט ס״ק מא) וכ״כ בבאר היטב (סימן תקנט ס״ק יז).

ואיתא בירושלמי (תענית פ״ב ה״א דף ח.) וז״ל: א״ר לוי ולמה יוצאין בין הקברות, לומר חשבינו כאילו מתים לפניך. א״ר תנחומה וכולהן בה אם מיתה אנו חייבין הרי מתים, אם גלות הרי גולים אם רעבון הרי רעבים. ע״כ. ולפי״ז ודאי שגם קברי עכו״ם מועיל לענין הזה.

והנה אם בקברי עכו״ם נמצאים אלילים, אין ללכת לשם, כמבואר במשנ״ב (סימן תקנט ס״ק מא, ובסימן תקעט ס״ק יד) וכ״כ בבאר היטב (סימן תקנט ס״ק יז).

וכתב המג״א (סימן תקעט ס״ק יא) והביאו הרב משנ״ב (סימן תקעט ס״ק יד) שלפי הטעם השני המבואר בגמרא, שהוא כדי שיבקשו המתים עלינו רחמים, אין לילך לקברי עכו״ם. ובפרט לפי נוסח שלנו שאומרים בערב ראש השנה וערב יום הכיפורים על בית הקברות, בודאי צריך דוקא קברי ישראל.

ועיין בבאר היטב (סימן תקעט ס״ק ד) שכתב גם כן, שלפי נוסח שלנו שאומרים בקשות בערב ראש השנה וערב יום הכיפורים, ממילא צריך דוקא קברי ישראל.

[ג] **הנה** כתב במשנת חסידים (מס׳ גמילות חסדים פ״ב מ״ג) דמרן האר״י ז״ל מחמיר מאוד שלא לילך לבית הקברות, רק לצורך הלוית המת בר מינן, משום שהחיצונים מתדבקים, בפרט אם לא תיקן עוון קרי. עכ״ד.

והעצה היעוצה היא, שילך קרוב לבית הקברות בכדי שיוכל לראות משם קברי מתים, ואזי יוצא ידי חובת כל הדעות, כמש״כ בספר יסוד ושורש העבודה (שער הצאן פרק יב) ובבאר היטב (סימן תקנט ס״ק יז) ובמשנ״ב (שם ס״ק מא).

וכל שכן מי שהוא טמא קרי, לא ילך לבית הקברות, כמבואר בליקוטי מהרי״ח (ח״ג דף נד:).

וכתב בחמדת ימים (אלול וראש השנה פ״ה אות סו) וז״ל: אך על כל פנים יזהרו שלא ליכנס שמה מי שהוא טמא במקרה אשר לא טהור, לפי כי עיקר שכונת החיצונים הנעשים מנגעי בני אדם הוא בבית הקברות, ומי שבא שמה הם מתדבקים בו ודאי במצוא מין את מינו ואינו חוצץ, וגם אחר שטבל לכבוד היום לא אריך למיעבד הכי, כי אם יחזור לטבול עוד פעם אחרת. עכ״ל.

ולא ילך בחבורה[ד].

◆ באר מים חיים ◆

ובפלא יועץ (ערך טהרה) כתב וז״ל: ואזהרה שמענו לטבול כשהולך לבית הקברות לקבורת מת וכדומה, כדי שלא יתאחזו בו הקליפות ורוח הטומאה, שאם הוא טמא מצא מין את מינו וניעור וכן ביותר צריך ליזהר כשחוזר מבית הקברות, תיכף יטבול להעביר רוח הטומאה מעליו. עכ״ל.

ובחיי אדם (ח״ב כלל קלח סעיף ה) כתב וז״ל: ואמנם צריכים ליזהר מאוד שלא יכנסו לקברות מי שהוא טמא קרי, כי אז החיצונים מתדבקים בו. וגם לא ילך על קברי רשעים, כי הם המזיקין. עכ״ל.

ומנהג רבינו החזון איש זי״ע (אורחות רבינו ח״ב בנדמ״ח עמוד קעד אות כב) דבתשעה באב היה נוסע לבית הקברות במונית באומרו שזה מנהג שהובא בתוס׳ וברמ״א, פעמים נכנס בין שורת הקברים ופעמים שלא נכנס בין שורת הקברים, רק ברחבה שלפני הקברים וחזר מייד, וכן נהג בעל הקה״י ליסוע במכונית לבית הקברות, והיה שנה שמיאן לחזור במכונית וחזר רגלי, וכמה שנים לאחר מכן סירב לנסוע במכונית גם בהלוך והלך רגלי הלוך וחזור.

ומובא שם (אות כד) דדעת הקה״י שיש לברך בבית הקברות ברכת אשר יצר אתכם בדין וכו׳. אך מובא שם (אות כג-ד) דמרן החזו״א מיאן לענות על שאלה זו האם לברך ברכת אשר יצר.

עוד מובא שם (עמוד קעה אות כז) דבשנים האחרונות הקה״י הפסיק ללכת לבית הקברות בתשעה באב לא ברגל ולא במכונית, ואף שהוא נימק את הדבר בזה שאין לו כח, נראה שהיה לו טעם כמוס שנמנע לצאת לבית הקברות בשנים האחרונות, כי הלא המכונית הסיעתו הלוך וחזור ולא יצא ממנה. ע״כ. (ולהלן יתבאר בס״ד שבאמת יש מקום להמנע מללכת לבית הקברות מחמת כמה מכשולות, וכן מחשש התדבקות החיצונים ה״י).

[ד] **כתב** השל״ה (מסכת תענית פרק נר מצוה אות יא) שנכון שלא לילך בכנופיא גדולה, כי אין זה אלא טיול, וגם מביא לידי שיחת חולין ומסיחין דעתן מהאבילות, רק ילך יחידי או עם עוד אחד, שלא יפסיקו מלדבר בעניני החורבן ולהתעורר באבילות. ע״כ. וכ״כ בנוהג כצאן יוסף (עמוד רנ). וכ״ה במקור חיים (סו״ס תקנט) דההליכה לקברות יהיה איש איש לבדו ולא בחבורתא ושיחות בטילות. והביאו במשנ״ב (שם) והוסיף, דאם על ידי ההליכה לבית הקברות, יהיה מוכרח לילך במנעלים, טוב יותר שלא ילך כלל. עכ״ד. וכ״ה במקור חיים (סימן תקנד סי״ז) ובכה״ח (סימן תקנט סקפ״ב).

ויש שאמרו שעדיף לא ללכת לבית הקברות בתשעה באב מחשש התדבקות הקליפות והתגברות החיצונים, ויש שנהגו להביא שומים לבית הקברות מטעם זה, כי השומים מסלקים את החיצונים[ח].

◆ באר מים חיים ◆

[ח] **הנה** יש שביטלו מנהג זה מחמת מכשולות שונים שיכולים לקרות מחמת מנהג זה, וכמובא במועד לכל חי (סימן י אות עט) וז"ל: הגם דכתבו הפוסקים דהולכים לבית הקברות ביום הזה, והזהירו שלא ילכו בכנופיא ולא ירבו בשיחה, הנה בעירנו אזמיר יע"א בזמן מרן מלכא מורינו הרב המופלא המלאך רפאל בעל מראה עינים ז"ל חקק גזירה שלא ילכו כלל לבית עלמין ביום הזה, משום דיצא שכרו בהפסדו, והוא דכיון דבית הקברות ניצב על שפת הים נפיק מינה חורבא מדלת העם שנכנסים בים ולא תהא כזאת בישראל, לכך נעשה הסכמה דשב ואל תעשה עדיף, והן הם דברי השל"ה הקדוש, ובלאו הכי כתב בספר עמודי שמים (דף עג:) דרבינו האר"י מנע מזה, ומה גם אם לא תיקן מעוון קרי, כאשר יעויין שם. עכ"ל.

וכ"כ ביפה ללב (ח"ב קונ"א סקי"א) דבאיזמיר ביטלו הליכה לבית הקברות בתשעה באב, וכמבואר במל"ח הנ"ל. ע"כ.

ובערוך השולחן (סימן תקנד סי"ח) כתב וז"ל: גם יש למנוע ההולכים לבית הקברות, כי הולכים בחבורות, ואין הדבר כדאי, והיראים נמנעים מזה. עכ"ל.

וכן בשתילי זיתים (סקכ"ו) כתב שאין ללכת על הקברות בת"ב, כיון שאין לילך על הקברות אלא לצורך הלווית המת בר מינן, ובפרט אם לא תיקן עוון קרי כי מתדבקים בו החיצונים, ולכן השמיט כאן הגהת הרמ"א.

וכן בסידור יעב"ץ (שער הדלק דלת ב חלון ב אות יח) כתב, דיש הולכים לבית הקברות אחר יציאה מבית הכנסת, והאר"י ז"ל מנע מזה, בפרט אם לא תיקן עוון קרי. ע"כ.

ועיין ג"כ בנימוקי או"ח (סו"ס תקנט) שכתב דבתשעה באב יותר חמור להכנס לקברים, דאינו יכול לטבול לקריו, ועוד שאז הוא זמן שליטת החיצונים, ובפרט בין שעה ד' לט' שהוא אחרי אמירת הקינות.

וביאר דעל כן המג"א (סימן תקנט סקט"ו) כתב וז"ל: וכתב בכתבי האר"י דאין לילך על הקברות אלא לצורך הלוית המת, ובפרט אם לא תיקן עוון קרי מתדבקים בו החיצונים. עכ"ל. והנה מדוע לא הזכיר אזהרה זו לענין תעניות. ועוד שבהל' ר"ה כתב דאין לילך על קבר אחד ב"פ באותו יום, ומבואר דפ"א זה ודאי מצוה. אלא י"ל דבכוונה כתב זה הענין דוקא על תשעה באב, דאז יש ענין לא ללכת על הקברים, מחמת שאז יש יותר חשש שיתדבקו בו החיצונים. עש"ב.

ועיין בספרי הק׳ על חודש אלול ובספרי הק׳ גדולת גדליה מש״כ עוד הרבה בענין הליכה על קברי צדיקים.

לענין אמירת תהילים בבית הקברות נחלקו הפוסקים האם מותר[1].

◆ באר מים חיים ◆

והרב שער המלך (שער ד פ״י) כתב באופן קצת אחר מדוע אין לילך על הקברים בתשעה באב, והוא משום שבתשעה באב אין אנו עוסקים בתורה ואין עושין מצוות, ואז לחיצונים יש יותר כח לשלוט, משא״כ בשאר ימי השנה אנו עוסקים בתורה ובמצוות ואין לחיצונים שליטה כ״כ.

ועל כן יש נוהגים להביא שום לבית הקברות, כי הוא מבריח החיצונים, ובתשעה באב יש יותר סכנה, משא״כ בכל ימות השנה, יכולין לינצל ע״י תורה ותפילה ואין להם אחיזה.

עוד טעם י״ל ע״פ המבואר בברכות (דף יז.) דמרגלא בפומיה דרב – לא כעולם הזה העולם הבא, העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה ולא פריה ורביה ולא משא ומתן ולא קנאה ולא שנאה ולא תחרות אלא צדיקים יושבין ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו השכינה, שנאמר (שמות כד) ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו. ע״כ.

והנה איתא בב״ק (דף פב.) וז״ל: ת״ר חמישה דברים נאמרו בשום, משביע ומשחין ומצהיל פנים ומרבה הזרע והורג כינים שבבני מעיים, וי״א מכניס אהבה ומוציא את הקנאה. ע״כ. הרי שהשום מוציא את הקנאה, וזאת אנו מרמזים ע״י השום בבית הקברות שאין בין המתים קנאה ושנאה וכו׳.

ומובא בטעמי המנהגים (סימן תרנט בקו״א) דשמע מפי איש נאמן ירא ה׳ שהרה״צ הקדוש מהר״י מבעלז זצוק״ל כשהלך לבקר חולה אחד הוליך אצלו שומים. ע״כ.

[1] **לענין** אמירת תהילים האם מותר בתשעה באב, הנה עיין בדברינו בס״ד בענין תלמוד תורה ביום תשעה באב, האם אמירת תהילים מותרת בתשעה באב, ועיין בספר זה השולחן (ח״א סימן תקנד) שהביא שנהגו רבים לומר תהילים בתשעה באב, ובפרט כשהולכים לבית הקברות, ואין למחות בידם כי יכולים לסמוך על הדעת הסוברות שכל האומר דרך בקשה, אין זה בכלל איסור תלמוד תורה בתשעה באב.

ובמנהגי וורמיישא (לר״י שמש אות קכג) כתב, שאין אומרים בבית קברות שום תחינות כלל. וכ״כ במנהגי פרנקפורט (עמוד קמו) שהיו הולכים לבית הקברות, וסבובוהו בלי לומר שום תחנה.

ויש להזהר ליתן צדקה ביום התענית[1].

◆ באר מים חיים ◆

[1] **הנה** עיין לעיל בסדר יום י״ז בתמוז, מה שמבואר שם באורך מענין חובת נתינת הצדקה ביום התענית.

וכ״כ ברוח חיים (סק״ג) דאם אדם נותן צדקה לעני ובפרט כשהוא ת״ח, מלבד שאין איסורא של נתינת מתנה בתשעה באב, אלא אדרבא מצוה איכא, וכ״ש אם הוא שולח מעות להוצאות ביתו וכו׳, ובלא״ה כבר נהגו בכל תפוצות ישראל לחלק צדקה לעניים ביום תשעה באב, ויש סמך לזה. עכ״ד. וכ״כ הבא״ח (ש״א פר׳ דברים אות כד) ובכה״ח (סקצ״א) ובשו״ת התעוררות תשובה (ח״ג סימן שנה).

ואיתא במועד לכל חי (סימן י אות סח) וז״ל: ביום תשעה באב יש להרבות בצדקה לעניים ולתלמידי חכמים, שהרי בסתם יום התענית יש לתת צדקה, כמו שאמרו בסנהדרין (דף לה.) ופסקו מרן בשולחן ערוך (יו״ד סימן רנו) דכל תענית שמלינים הצדקה הוי כשפיכות דמים, וכל שכן בצום התענית הזה שהוא לילה ויום.

וגם כי הגלות היה בעבור שגזלו מתנות עניים, כמו שכתוב במדרש (עיין איכ״ר פר׳ א סימן כח) על פסוק (איכה א) גלתה יהודה מעוני, לכן כדי לתקן עוון זה יש לנו להרבות צדקה, (ועיין מה שכתב בספר מורה באצבע אות רלא, יעויין שם), ומה גם כי אמרו רז״ל (סנהדרין דף צח.) דאין ירושלים נפדית אלא בצדקה, וגדולה צדקה שמקרבת הגאולה, ולכן יש לנו להרבות בצדקה כהיום הזה.

וכן נהגו עם בני ישראל בכל המקומות להרבות צדקה לעניים ולתלמידי חכמים ביום תשעה באב, והוא סגולה נפלאה לכפר עוונות וגם לקרב הגאולה, והגם שכתב הרב מג״א (סימן תקנד סקכ״א) דכמו שאסור בשאילת שלום, כמו כן אסור לשלוח דורון, דהוי בכלל שאילת שלום, נראה דזהו דוקא דורון בין איש לחבירו שאין בו סרך מצוה, אבל לתת לתלמיד חכם דורון דהוי מצות צדקה ומחזיק ביד לומדי תורה, אדרבא יותר עילוי יש היותו בתשעה באב, ואינו אסור אלא כעין משלוח מנות בפורים, וכמש״כ בפמ״ג (שם).

ומה גם כי יש עילוי גדול לשכינה בנתינת צדקה בימים אלו, ועוד כי דורון הוא דבר מלבוש או איזה חפץ ותכשיט, אבל לשלוח לו מעות ובפרט כשהתלמיד חכם הוא נצטרך ורוצה להוציא לפרנס את בני ביתו, ודאי שהוא מצוה גדולה שאין למעלה ממנה, שהרי אמרו בסתם צדקה שמקרבת הגאולה, וכל שכן עם היות צדקה עם עמלי תורה שממהרת יותר, (כמו שכתב הרב מוהרי״ד ז״ל בספר לחם הפנים בפירוש ההגדה בפסקא הא לחמא עניא, יעויין שם), ובקושטא יע״א נוהגים לתת בבתי כנסיות היחידים למשרתי הקהל הקדוש מנה ראויה יותר מפורים, והוא מנהג יפה.

ולענין תיקון חצות, י״א דיש לומר תיקון רחל בחצות יום תשעה באב, אך רוב האחרונים הסכימו דאין לומר״.

◆ באר מים חיים ◆

עוד נראה להביא סמך לתת ולהרבות בצדקה לעניים בתשעה באב, יען אמרו רז״ל במדרש (ויק״ר פר׳ כו אות ח ותנחומא סדר אמור אות ג ובמדרש איכה פר׳ א אות מא) על הפסוק (איכה א) ממרום שלח אש בעצמותי, שש שנים היו הגחלים ביד גבריאל, סבור אולי ישראל עושין תשובה, וכיון שלא עשו תשובה ביקש לזרקן ולקעקע ביצתן, אמר לו הקב״ה, גבריאל גבריאל יש בהם בני אדם שעושין צדקה אלו עם אלו, שנאמר (יחזקאל י) וירא לכרובים תבנית יד אדם, אמר רבי אבא בשם בר כהנא, מי מעמיד העליונים והתחתונים הצדקה שעושין ביד, יעויין שם, הרי שאפילו בעת חורבן בית המקדש הקב״ה ברוגז רחם תזכור, בזכות הצדקה להותיר לנו שריד, לכן מן הראוי לעשות צדקה וחסד כהיום הזה, והוא ברור, ופה עירנו אזמיר יע״א, היה עושה אחד המיוחד חילוק גדול כיד המלך לכל התלמידי חכמים שבעיר מקטון ועד גדול, תנוח נפשו בעדן גן אלהים. עכ״ל.

ח **הנה** לענין אמירת תיקון רחל בתשעה באב, כתב ג״ע החיד״א בשו״ת יוסף אומץ (סימן כא) שביום תשעה באב אחר חצות אין צריך לומר תיקון רחל, ומרבית העם הנוהגים לומר תיקון חצות בימי בין המצרים, נהגו שלא לאומרו ביום תשעה באב, והיינו טעמא משום שבכל יום אחר חצות בימי בין המצרים מתעוררים הדינים, ולכן יש לבכות ולהתאבל על החורבן, וא״כ מאחר דביום תשעה באב מתאבלים ובוכים מאז הבוקר בקינות ואיכה כמה שעות — סגי בהכי. וגם אחר חצות היום המון העם מכינים לסעודה ובטוחים להתנחם וכו׳. עכ״ד.

וכ״כ הגר״ח פלאג׳י במועד לכל חי (סימן ט אות ז) וברוח חיים (סימן תקנא ס״ו) שאין לומר תיקון רחל ביום תשעה באב, מטעם שקרינו היום איכה כולה וקינות די והותר, ויש להראות בזמן מנחה סימני גאולה ומילי דנחמתא. עכ״ד.

וכ״כ הרב בן איש חי (ש״א פרשת דברים אות כה) וז״ל: אבל ביום אין אומרים תיקון רחל אע״פ שדרכם לאמרו בכל יום אחר חצות מיום י״ז תמוז ואילך. עכ״ל. וכ״כ הרב תורת חיים סופר (סימן תקנא סקל״ז) וכ״כ הרב כה״ח סופר (סימן תקנא ס״ק רכג) וכ״כ בברית כהונה (מערכת ב׳ אות יא).

וכל זה הוא שלא כדברי הרב עיקרי הד״ט (סימן כח אות כג) שכתב, דיש לומר תיקון רחל כבשאר הימים, ונראה שמתיר לומר גם המזמורים של תיקון לאה, דהא התיר שם בצירוף זה שהוי מסדר היום, ועוד שעושין כן אחרי חצות. עיין שם עוד. ועיין בפקודת אלעזר (סימן תקנב סי״ב) שהרבה השיג עליו.

ויש להזהר מאוד מאוד מלהסיח דעת מהאבילות[ט]. ובחורים הלומדים בישיבה נחלקו הרבנים האם מותר להם לסדר המזוודה בת"ב[י].

◆ באר מים חיים ◆

[ט] **הנה** על זה ראוי לעורר את האדם מאוד ומאוד, שיזהר מאוד מהיסח הדעת מאבילות ח"ו כל היום, והנה מזה יתבונן האדם גודל העונש על זה ר"ל, מדאסרו חז"ל אף לימוד תורה הקדושה שחיובה (יהושע א) והגית בו יומם ולילה, אך בעבור שהלימוד משמח את הלב ויסיח דעתו מהאבילות, על כן אסרו חז"ל הלימוד בתשעה באב, ומזה תבין גודל העונש למי שמסיח דעתו מהאבילות ביום המר הזה, אפילו רגע אחת. (יסוד ושורש העבודה שער הצאן פי"ב)

לכן יזהר האדם בזה מאוד ומאוד, דהיינו אף בעת שלא יעסוק בלימוד בדברים המותרים, כנזכר בשו"ע (סימן תקנד), דהיינו בעת הליכתו מביתו לבית הכנסת או מבית הכנסת לביתו וכיוצא, ואף בשעה שיהיה בבית הכסא, לא יסיח דעתו מהאבילות, ויחשוב אז גודל שברם של ישראל עם קדוש שהיה להם בשעת החורבן, השפיכות דמים ושארי דברים הרעים, כפי שנזכר בגמרא פרק הניזקין וכיוצא, ויצטער בליבו על זה. והתחבולה לזה שלא יסיח דעתו מהאבילות אפילו רגע אחת, הוא שיזהר מלדבר עם שום אדם כל המעת לעת כנ"ל. (שם)

ובודאי מי שנזהר מלהסיח דעתו מהאבילות כל המעת לעת, יזכה לראות בנחמות ציון, כמו שאמר הכתוב (ישעיה מו) שישו איתה משוש כל המתאבלים עליה, ודי בהערה זו. (שם)

וכתב רבינו דוד די מודינה ז"ל בזכר דוד (מאמר שלישי פרק נג) וז"ל: אכן על כל זה, אלו השמחים אלי גיל, וביום צום הלזה מצאו חפץ ולשחוק אמרו מהולל, עד שאחר חצות מתאספים אסופות לשמוח ולשחוק וקלות ראש – אין עוד תשעה באב, על הרועים מוטל לדבר על ליבם שיבטלו מנהג זה בטעות, דהא נפיק מיניה חורבא. עכ"ל.

[י] **הנה** אסרו חז"ל לעשות מלאכה בתשעה באב, ועיין בשו"ע ובנו"כ כל הפרטים בהלכות אלו, ובס"ד אזכיר רק כמה הלכות ומנהגים שלא כ"כ ידועים.

הנה לענין מלאכה אחר חצות, יש בזה כמה דעות וחילוקי מנהגים, ועכ"פ הנה הרבה מבני הישיבות מארגנים את המזוודות שלהם בתשעה באב אחר חצות, ולכאורה לפי השיטות שאסור להסיח דעת מהאבילות, גם זה אסור.

ובאמת ראיתי בשם מרן הגרש"ז אויערבך זצ"ל שהיה מתרעם על בחורי ישיבה שמתעסקים בתשעה באב אחר צהריים באריזת חפצים וארגון נסיעתם הבייתה מהישיבה, או מהבית למקומות הנופש, כמובא בהליכות שלמה (פט"ו ארחות הלכה הערה 45).

נהגו הנשים לסדר את הבית ולרחוץ ראשן מן המנחה ולמעלה, יען שדעתן קצרה, וחיזקו ידיהם לקבוע בליבם אמונת הגאולה ולא יתייאשו ח״ו[א].

◆ באר מים חיים ◆

וכן נראה שכן דעת מו״ר הגר״י טשזנר שליט״א שהעתיק לשון ההליכות שלמה, עיין בשערי נחמה (עמוד צד הערה נא) ומשמע דהכי ס״ל.

אך שמעתי ממו״ר הגאון ר׳ רפאל גפן שליט״א, שאין בזה שום בית מיחוש, דכל בחור שמארגן את המזוודה שלו לקראת היציאה לבין הזמנים, הוא מרגיש צער גדול ועצב שיש בו ממש, לעזוב את בית חיותו, וכאילו מנתקים אותו ממקור חייו, לכן אין בזה כל איסור, דאינו מפריע לאבילות כלל, ואדרבא זה עוזר להיות שבור יותר ויותר, ועפי״ז נהגתי לארוז את המזודה ביום תשעה באב אחר חצות, וכן ראיתי נוהגים.

ויש לבאר הענין עפמש״כ בברכ״י (סימן תקנד סק״א) וז״ל: ותינוקות של בית רבן בטלים וכו׳, יש מי שכתב דהאידנא דרוב התינוקות גדל צערם כשהם לומדים, ובהתבטלם עונג הוא להם, שרי ללמוד לתינוקות דברים הרעים, ואין דבריו נראין. עכ״ל. הרי שדעת החיד״א שלא מתייחסים לתינוקות ששמחים במיעוט הלימוד, והכי נמי לא שנא ולא מתחשבים בקלי הדעת ששמחים לעזוב את הישיבה. וק״ל.

[א] **הנה** כתב בברכ״י (סימן תקנט סוף סק״ז) וז״ל: ומצאתי כתוב, דמזה הטעם (שי״א שמלך המשיח נולד בתשעה באב בשעת המנחה) לא מיחו חכמים על רבות בנות, דאחר חצות מתעסקות בכל כוחן לכבד הבית ולתקן המיטות וכיוצא מתיקוני הבית, וזה מנהג קדום בערי איטליא לנשים, ויען שדעתן קצרה וחלושי אמונה, אדרבא חיזקו ידיהם לקבוע אמונת הגאולה, ולא יתייאשו ח״ו. עיין שם.

וכ״כ במורה באצבע (סימן ח אות רלז) וז״ל: כל מה שאסרו רז״ל בתשעה באב הוא עד הלילה, ואין להקל אחר חצות בשום דבר רק שמקילין לנשים לסדר הבית קצת, וזה לקבוע בליבם אמונת הגאולה. עכ״ל. וכ״כ בקמח סולת (דיני תפילין ותפילה בת״ב ד״ה כתב הרב״י נר״ו).

ובמועד לכל חי (פ״י אות פז) כתב וז״ל: סמך לנשים שאומרות שאחר חצות הוא נחמו ומתקנות הבית, משום שדעתן קצרה ולא יתייאשו מהגאולה, ועוד שהוא השעה שנולד המשיח ונלקח לגן עדן, וגם שישראל אמרו מזמור דשפך חמתו על העצים ועל האבנים, וזה דוקא לאשה, אבל לאיש כל זמן שלא עבר היום עד שחשיכה באיסורו עומד, וכל העיתים שוות בחמישה עינויים ובתלמוד תורה עד צאת הכוכבים, זולת מה שהוא בתורת מנהג כמו ישיבה על גבי קרקע דהקילו אחר חצות. עכ״ד.

◆ באר מים חיים ◆

וכעי״ז מצינו בכל בו (סימן סב) שכתב וז״ל: אך מנהג קדום, שהנשים רוחצות ראשן מן המנחה ולמעלה ביום תשעה באב, והזקנים הראשונים ז״ל הנהיגו זה, ולטובה נתכוונו, ועשו סמך לדבר, על מה שאמרו בהגדה כי המשיח נולד ביום תשעה באב, וכמו שעשינו זכר לחורבן ולאבילות, כן צריך לעשות זכר לגואל ולמנחם, כדי שלא יתייאשו מן הגאולה, וזה האות לא הוצרך רק לנשים ולכיוצא בהן, שהן חלושי כח, אבל אנו כולנו מאמינים ובטוחים בנחמות הכתובות שנויות ומשולשות בספרי הנביאים, אך הנשים שאינן יודעות ספר צריכות חיזוק. עכ״ל. והיינו כעין מה שהתירו לנשים לסדר את הבית בתשעה באב אחר המנחה, מטעם שדעתן קצרה והם חלושי אמונה, ואדרבא חיזקו ידם לקבוע אמונת הגאולה בליבם ולא יתייאשו ח״ו, וכן מטעם זה התירו לנשים לרחוץ ראשן מן המנחה ולמעלה. וכ״כ באורחות חיים (הלכות תשעה באב אות יא).

וכתב בספר אהל מועד (שער מועד קטן דרך ה נתיב ו) וז״ל: והנהיגו הזקנים והנשים לרחוץ מן המנחה ולמעלה את ראשן, וסמכו על מה שאמרו בהגדה כי משיח נולד ביום החורבן, והנשים חלושות הדעת וכדי שלא להתייאש מן הגאולה הנהיגו אותן בזה כדי שתהיינה זכורות הגאולה. עכ״ל.

ומרן בבית יוסף (סימן תקנד) הביא דברי הכל בו וז״ל: מי שמיקל לרחוץ מן המנחה ולמעלה רגליו עובר על דברי חכמים, אך מנהג קדום שהנשים רוחצות ראשן מן המנחה ולמעלה ביום תשעה באב, וזקני הראשונים הנהיגו זה, ועשו סמך לדבר על מה שאמרו בהגדה כי המשיח נולד ביום תשעה באב, וצריך לעשות זכר לגואל ולנחמם כדי שלא יתייאשו מן הגאולה, וזה דוקא לנשים לפי שהן חלושות מלהאמין בנחמות, מפני שאינן יודעות ספר לפיכך צריכות חיזוק. ע״כ.

וכתב על זה הב״י וז״ל: ואני אומר כי המנהג ההוא נשתקע ולא נֶאֱמַר, וכל הבא להקל בדבר בין איש בין אשה – כופין אותו שלא יעבור על דברי חכמים. עכ״ל. היינו שלכתחילה אין להקל בזה.

וכתב החיי אדם (כלל קלה הלכה טז) וז״ל: כל הדברים שאסור מדינא בתשעה באב כגון אכילה וכו׳ אין חילוק בין בלילה ובין ביום עד הערב, ומה שנוהגין שרוחצין קודם מנחה הוא מנהג של בורות וע״ה, ונשים היו נוהגות כן לחזק את ליבן שנולד משיח בתשעה באב ושעתיד לבוא, אבל אין ראוי לכל בן תורה לעשות כן. עכ״ל.

לִימוד תּוֹרה בתשעה באב

תשעה באב אסור בתלמוד תורה, ומותר ללמוד רק בדברים הרעים, ולכן קוראים באיוב ובדברים הרעים שבירמיה, ומדלג פסוקי נחמה שביניהם, וכן מותר ללמוד פרק אלו מגלחין, ופירוש על איכה ופירוש על איוב, וידלג עניני שמחה שבהם, ומותר ללמוד באגדות שבפרק הניזקין בגיטין, וכן ללמוד בחורבן הנזכר בספר יוסיפון, וכן מותר ללמוד מסכת שמחות, ובשאר הדברים אין ללמוד, ואף בדברים שאינו מכיר שאין לו כעת שמחה, בכל זאת אסור ללמוד, דבסוף כשיבין יהיה לו שמחה[א].

◆ באר מים חיים ◆

[א] **אמרו** חז״ל בש״ס תענית (דף ל.) דתשעה באב אסור ברחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותשמיש המיטה, ואסור לקרות בתורה נביאים וכתובים. וכן אסור לשנות בו במשנה ומדרש וגמרא בהלכות ובאגדות, שנאמר (תהילים יט) פיקודי ה׳ ישרים משמחי לב. אבל קוראים באיוב ובדברים הרעים שבירמיה, ומדלג פסוקי נחמה שביניהם. וכן מותר ללמוד פרק אלו מגלחין, ופירוש על איכה ופירוש על איוב, וידלג עניני שמחה שבהם. וכן נפסק ברמב״ם (פ״ה מהל׳ תעניות הלכה יא) ובטור ושו״ע (סימן תקנד ס״א וס״ב).

ומבואר בברייתא (שם) דשרי רבי מאיר לקרות בדבר שאינו רגיל שצער הוא לו, ור״י אוסר, והלכה כר״י. ע״כ. וכתב הט״ז (סימן תקנד סק״ב) דטעמו דר״י הוא משום דלבסוף כשהבין שמח הוא, ור״י לטעמיה דאזיל בתר סיפא דמילתא במועד קטן (דף ט:) אההיא דלא תסוד אשה במועד, ומודה ר״י בסיד שיכולה לקפלו במועד, שאע״פ שמיצרת עכשיו שמחה לאחר זמן. עכ״ד.

וכתב הרב נהר שלום (שם סק״ב) וז״ל: ובגליון השולחן ערוך כתב הרב משי״ח וז״ל: זה אינו אלא לפום אוקמתא דרבינא התם במועד קטן, אבל לא לפום אוקמתא דרנב״י, עיין שם, והוה ליה להרב לפרש כן, ועוד אליביה דרנב״י מ״ט דר״י הכא. עכ״ל.

וביאור כוונת דברי הנהר שלום הנ״ל, הוא לפי מש״כ בהגהת חכמת שלמה (שם) שהביא שנשאל מידידו הרב הה״ג מוהר״ר שמשון המאדיש נ״י אבד״ק זלאזיטץ, דלכאורה דברי הט״ז סותרים דברי הש״ס בפרק קמא דמועד קטן (דף ט:) דפריך שם דרבי יהודה אדרבי יהודה מעבודה זרה (דף ב.), ומשני רנב״י הנח להלכות מועד דכולהו מיצר עתה ושמח לאחר זמן נינהו, משמע דדוקא במועד הקילו, אבל בעלמא לא נחשב שמחה מה ששמח לאחר זמן, ע״כ תוכן קושייתו.

◆ באר מים חיים ◆

והשיב החכמת שלמה, דלא קשה מידי, דאין כוונת הש״ס לומר קולא במועד, רק הכלל כך הוא, דהיכא דהוא מיצר עכשיו ושמח לאחר זמן אז יצא זה בזה, ולא נחשב לו מיצר כיון דשמח לאחר זמן, ולא שמח כיון דעתה הוא מיצר.

ולכך במועד – כיון דרק מה שצער הוא לו נאסר, אבל זה שאינו צער לו מותר, ואם כן הכא נמי כיון דנהי דמיצר הוא עכשיו שמח לאחר זמן ולא נחשב מיצר, ושוב הוה צורכי הגוף ומותר בחול המועד, אבל בעבודה זרה דמה שאינו צער ולא שמחה מותר, ולא אזיל ומודה רק דבר שהוא שמחה לו ואסור דאזיל ומודה, ובזה י״ל דמיצר הוא עכשיו לא נחשב שמחה ולא אזיל ומודה.

וכוונת הש״ס כך הוא, הנח להלכות מועד דבעל כרחך לא בעינן בהו שמחה, רק שלא יהיה מיצר, דאם לא כן הרי כולם מיצר הוא עכשיו ושמח לאחר זמן הוא, ובעל כרחך דלא בעינן שמחה רק שלא יהיה מיצר, אבל בעבודה זרה בעינן דוקא שמחה לכך מותר, ואם כן בתשעה באב כיון דאסור לעסוק בדברים שמסיח דעת מן האבילות אף שאינו שמחה, ואין היתר ללמוד רק דבר שהוא צער לו, כי בזה אינו מסיח דעת מן האבילות, רק אדרבא זה הצער מעורר עוד צער.

ולכך שפיר הביא הט״ז ראיה ממועד דמוכח שמה שהוא מיצר עכשיו ושמח לאחר זמן לא נחשב צער, וניהו שגם שמחה אינו, מכל מקום שוב אסור מכח מסיח דעת מן האבילות, כיון דעל כל פנים אינו מיצר, ואתי שפיר ונכון כוונת הט״ז, ודו״ק. עכ״ד.

וכתב בהגהות מיימוני (פ״ה מהל׳ תעניות הי״א) בשם מהר״ם (הל׳ שמחות סימן מח) שאין לקרות פסוקי נחמה שבירמיה וכו׳, וכתב שנקיי הדעת מדלגים את כולם. ונהגו לקרות איוב ודברים הרעים שבירמיה, ודבר זה התירו חכמים, אבל הקורא פסוקי נחמות עבירה היא בידו, שהרי אפילו דברי תורה שאינם לא נחמה ולא תוכחה אסור, כ״ש וכ״ש דברים טובים ונחמות שאסור לקרות. עכ״ד.

והכל בו (סימן סב) כתב, קורא הוא בקינות ובאיכה ובדברים הרעים שבירמיה ובמדרש איכה רבתי כדי להזכיר חורבן ביהמ״ק. ע״כ. והסמ״ק (סימן צו) כתב, שקורא בפרק אלו מגלחין וכיו״ב. וכ״כ בתשובת מהרי״ל (סימן רא) שכל זה לא חשיב שמחה, ועוד דחשיב כמו תוכחה, דהחי יתן אל ליבו. והביא דבריו מרן בב״י (שם) ובמג״א (סק״ד).

ומותר ללמוד באגדות שבפרק הניזקין בגיטין, וכן ללמוד בחורבן הנזכר בספר יוסיפון, וכ״כ הלבוש (שם) וכ״פ במשנ״ב (סק״ג). וכן מותר ללמוד מסכת שמחות, וכמבואר באשרי האיש (פרק עא אות כ) בשם הגרי״ש אלישיב.

ואף שאין היתר ללמוד כל דבר, מ״מ הא מיהא חייב ללמוד בדברים המותרים, ואולם י״א דבתשעה באב אין חיוב ללמוד תורה[ב].

◆ באר מים חיים ◆

וביאר בערוך השולחן (סימן תקנד ס״ג) מדוע מותר ללמוד בתשעה באב בדברים הרעים, והיינו מפני שגם לנפש יש צער מצרות ישראל, ולכן אף גם שבדברים הרעים הוי תורה ושמחה, מ״מ הצער מבטל השמחה, ולכן מותר, אבל צער של הלימוד עצמו אינו מבטל שמחת הנפש מלימוד התורה. עכ״ד.

ובהגהת חכמת שלמה (שם) כתב, דמה שאסור לעסוק בתורה בתשעה באב הוא משום שמסיח דעת מן האבילות אף שאינו שמחה, אבל דבר שהוא צער לו מותר ללמוד, משום שבזה אינו מסיח דעת מן האבילות, רק אדרבא זה הצער מעורר עוד צער. עיין שם. וכן ביאר בשדי חמד (ח״ד מערכת בין המצרים סימן ב אות יב) שכוונת חז״ל במה שאסרו ללמוד הוא משום שמסיח דעת מן האבילות וכנ״ל. וכן מוכח בהדיא מהמאמר מרדכי (סימן תקנג סק״ב).

וכתב באורחות חיים (הלכות תשעה באב אות יד) וז״ל: ולא ילך לטייל בשוק כדי שלא יבוא לידי שחוק והיתול, והרי תורה בטילה שנקראית (תהילים יט) משמחי לב, ומי יקל ראשו בשמחות, אלא יעסוק כל אדם במילי דעגמא ודברי כיבושים. עכ״ל.

בבב הנה ודאי שאף בתשעה באב חייב אדם ללמוד תורה, וחובה עליו לאזור כגבר חלציו ולעסוק בדברים המותרים, בא וראה מה שצווח הרב מאמר מרדכי (סימן תקנג סק״ב) וז״ל: ואי לאו דמיסתפינא מחברייא הו״א דאפילו ביום תשעה באב עצמו היה לנו להקל, דבעוה״ר נתקלקלו הדורות וביום תשעה באב מטיילין בשווקים ומשיחין שיחת חולין, ואפילו היודעים ספר וקצת הלומדים מקילין בזה, ופשיטא דבאופן זה טפי הוי עדיף להו ללמוד, וכיוצא בדבר מצינו בירושלמי (מוע״ק דף ט.) א״ר אבא בר ממל אלו היה מי שיתמנה עמי הייתי מתיר מלאכה בחוה״מ, כלום אסרו אלא כדי שיהא אוכלין ושותין ושמחין ועוסקין בתורה, וכדון אינון אוכלין ושותין ופוחזין. ע״כ.

ואף אנו נאמר כלום אסרו הלימוד, אלא כדי שיהיו יושבין בעניני צער ואבילות, ומתוך כך זוכרין ודואגין על חורבן הבית, והנה מטיילין ומשיחין שיחת חולין ומסיחין דעתן מן האבילות, ומתוך כך באים לידי שחוק והיתול, אלא דמאחר שאיסור ברור הוא בש״ס ופוסקים פשיטא דאין לנו כח להקל, ושומר נפשו ירחיק עצמו משחוק והיתול וטיול, והשם יכפר בעד השוגגים. עכ״ד. והביאו הרב ביאור הלכה (סימן תקנג).

אמנם עיין בספר שבט יהודא (יו״ד סימן שפד) שכתב לענין אבל, שאמרו שמותר לו לקרות באיוב ובקינות, נראה דמותר ורשות קאמר, שאם אינו רוצה ללמוד כלל אפילו בדברים הרעים, רשאי, דכיון שאמרו פטור מתלמוד תורה משמע דפטור לגמרי. עיין שם באורך.

◆ באר מים חיים ◆

וכן מבואר בשיבולי הלקט (הל׳ שמחות סימן כו) בשם הגאונים שבכל יום שאסורים בדברי תורה כגון תשעה באב וכן האבל, אסור לברך ברכות התורה. וכ״כ באגור (הל׳ תשעה באב סימן תתמח).

וכתב עוד בשיבולי הלקט (סימן רסט) דלכאורה סברת הגאונים צ״ע דאע״פ שאסורים בדברי תורה, הרי מ״מ רשאי ללמוד בדברים הרעים ובקינות, לכך מסיק דיש לברך ברכות התורה.

וכן הגרש״ז אויערבך (שלמי מועד פרק צא עמוד תצו) הוכיח מדברי הריטב״א (מוע״ק דף טו.) שהלימוד בדברים הרעים רשות ולא חובה. וכן כתב בהליכות שלמה (פרק טו דבר הלכה אות יב וע״ע בהל׳ תפילה פ״ו אורחות הלכה הערה 11) וכ״כ בתשו׳ מנחת שלמה (ח״ב סימן צד אות ג עמוד שנג טור ב).

ודברי השבט יהודא הנ״ל הביאו להלכה במטה יהודא (יו״ד סימן שפד) ובדברי מנחם (הגה״ט סימן תקנד סק״ב) וכן הביאו המהרי״ט בערך השולחן (סימן תקנד סק״א) לענין תשעה באב. עיין שם. אמנם בקונטרס אחרון (שם) העיר, שמדברי החכם צבי (סימן ק) משמע דסבירא ליה דאבל חייב ללמוד בדברים הרעים, ואינם בתורת רשות. וכן הסיק בכה״ח סופר (סימן תקנד סק״י).

וכן מוכח מדברי השולחן גבוה (סק״ה) שהקשה איך אבילות ישנה דרבנן מבטל תלמוד תורה דאורייתא, דכתיב (יהושע א) והגית בו יומם ולילה. ותירץ, דכיון דבקריאת שמע לבד יצא אליבא דרבי יוחנן דאמר משום רשב״י (מנחות דף צט:), ואליבא דר׳ אמי דאפילו לא קרא אלא פרק אחד שחרית ופרק אחד ערבית, קיים והגית בו יומם ולילה, וכ״פ הרמב״ם (פ״א מהל׳ ת״ת ה״ח) לדעת הלחם משנה (שם), (א.ה. עיין שם היטב בלחם משנה), והכי נמי קורא פרק איזהו מקומן והיינו פרק אחד שחרית וכו׳. עיין שם.

והנה צ״ב מה הקשה השולחן גבוה, והא י״ל דרבנן לא עקרו כלל מצות ת״ת, דשפיר יכול לקיים מצות ת״ת ע״י שיעסוק בדברים המותרים, אלא מוכח דהשו״ג ס״ל דאין שום חיוב לעסוק בדברי תורה בתשעה באב, ושפיר הקשה כנ״ל.

[באמת יתכן דיש ליישב דברי השו״ג באופ״א, והא ע״פ המבואר בגמ׳ (מגילה דף ג.) דמבטלין ת״ת כדי לשמוע מקרא מגילה. צ״ב מדוע מקרא מגילה חשיב ביטול תורה, שאמרו מבטלין תלמוד תורה כדי לשמוע מקרא מגילה, והנה הוא מדוב׳ר והנה בספרת׳ם, כל חד לפום חורפי׳ה ותורה דילי׳ה.

ועיין בנפש חיה (דף ג. ד״ה מכאן) שביאר, דיש שני חיובים במצות תלמוד תורה, יש חיוב והגית בו יומם ולילה, והיינו שכולם מצווים לעסוק בתורה בכל שעה, ויש חיוב עיון והבנת התורה, דהיינו מי שחננו ה׳ בחכמה להבין עמקי עניני התורה לפלפל ולאסוקי שמעתא

◆ באר מים חיים ◆

אליבא דהלכתא, על איש זה מוטל לייגע עצמו בתורה ולהבינה על בוריה, ויש לקבוע לחיוב זה זמנים מיוחדים, ובית רבי היו לומדים בעיון ובעמקות, והיו מפסיקים ומבטלים עצמם מלימוד זה ועוסקים במקרא מגילה.

ולפי״ז י״ל, דכיון שלכו״ע אין ללמוד בעיון רב את התורה, וי״א דאפילו בעיון מועט אסור, א״כ בהכרח שיש כאן ביטול תורה באיכות, ולכן הקשה השו״ג איך אבילות דררבנן דוחה מצות ת״ת דאורייתא. ודוק. וממילא אין ראיה מהשולחן גבוה דס״ל כהשבט יהודא. ע״כ].

והגר״ח פלאג׳י במועד לכל חי (סימן י אות כא) כתב שהוא דבר תימה לפטור את האנשים מתלמוד תורה בתשעה באב, וז״ל: לי הפעוט צריכה רבה, ואני מצטער על הנשים דהם בטילות, והם באו להוסיף על האנשים — זה דבר תמוה. עכ״ל.

ובמנוחה וקדושה (דף י: בדפו״י) כתב, דאף אבל בז׳ הימים ובתשעה באב חובה רבה לעסוק בתורה בדברים הרעים המותרים, וח״ו שחז״ל יאמרו לאחד מישראל לבטל מתלמוד תורה או ללמוד ברפיון, ובדברים המותרים יש בהם די והותר כדי ללמוד שנים ושלושה שבועות, ואם אינו עוסק בתורה, הוא ביטול תורה גדול מאוד, וגם תפילתם פסולה, כי חז״ל אסרו את האבל במלאכה כדי שיוכל ללמוד בדברים המותרים, ויהיה הלימוד בחשק גדול ובפה מלא כראוי, וע״י שילמדו בכל כוחם יזכו גם להתפלל בכוונה רצויה וביושר לבב. עיין שם.

וכן הסיק בשדי חמד (מע׳ בין המצרים סימן ב אות יב) דבתשעה באב הוא בר חיובא לעסוק בדברים הרעים המותרים. וכן הוכיח במישור בשו״ת דברי יציב (ח״ב סימן רמ) ובערוך לנר (מוע״ק דף טו.) וכן הסיק בשמחת יהודא (הל׳ אבילות) וכן הוכיח הגרע״י בחזו״ע (ארבע תעניות עמוד שיג-טו) וכתב דהראיות שהביא בשבט יהודא, המעיין ישר יחזו פנימו שיש לדחותם. וע״ע בשו״ת יבי״א (ח״ח סימן לה). וכ״ד הגרי״ש אלישיב (קרא עלי מועד פרק פח סק״ד, הל׳ ומנהגי בין המצרים עמוד קנ) וכתב, שכל הראיות שכתב המטה יהודא אינן מוכרחות. וכ״ד הגראי״ל שטינמן (כאיל תערוג עמוד רפג) דיש חיוב לעסוק בתורה בתשעה באב, והראיה שמברכים ברכות התורה ואומרים וציוונו לעסוק בדברי תורה. (ובמוסגר העירו שם שיתכן שכוונתו שבתשעה באב יש ג״כ מצות תלמוד תורה, ולא חיוב. עיין שם.

שו״ר בפתחי חיים לידידי הרה״ג ר׳ משה חליוה שליט״א (ח״א מכתבי תורה מכתב מט) ששאל למרן הגרח״ק באי ענינא, וז״ל: מי שאינו לומד בעניני החורבן בתשעה באב אי עובר בביטול תורה. תשובה, אם יכול ללמוד בדברים המותרים נכון שלא יבטל. עוד שאל, באיזה ספר רצוי ללמוד בתשעה באב. תשובה, במ״ב הלכות תשעה באב. ושוב נדפס מקרוב ספר ענפי משה על בין המצרים לרה״ג ר׳ משה חליוה שליט״א וראיתי שם (בסימן כו) שהאריך בהאי ענינא בטוב טעם ודעת.

ומותר ללמוד בספרי מוסר, אלא שיש שאוסרים, ויש שהתירו דוקא אם אין בדברי מוסר ציטוטים מפסוקים ודברי חז"ל[ג].

◆ באר מים חיים ◆

[ג] **מותר** ללמוד בספרי מוסר, כמבואר במאירי (מוע"ק דף כא.) לענין אבל, וז"ל: ויראה לי שלא נאסרו דברי תורה לאבל אלא דרך לימוד וגירסא, אבל לעיין בספרים המעוררים ליבו של אדם לתשובה לא נאסר, ולא עוד אלא שראוי לעשות כן, ומכאן יראה שנהגו הכל בכך, וביום ראשון מיהא ראוי להזהר מכל וכל. עכ"ל.

וכן מבואר בסידור רש"י (סימן תז) שיש לעיין בדברי כיבושין ומורך לבב, ולהכנע מתוכם, וז"ל: אלא לעיין במילי דעיגומא דברי כיבושין ומורך לבב לשדל להכנע מתוכם. עכ"ל.

וכ"ה במחזור ויטרי (סימן רסו) וז"ל: אלא ליעיין במילי דעיגונא דברי כיבושים ומורך לב לשדי בהם להכניע מתורה. עכ"ל.

וכ"כ בשדי חמד (ח"ד מערכת אבילות סימן כה) דאע"ג דאבל אסור בתלמוד תורה, מ"מ מותר ללמוד בספרי יראה ומוסר המעוררים לב האדם לשוב אל אבינו שבשמים, כי השעה צריכה לכך, להיות כי מידת הדין מתוחה עליו, וגדולה תשובה שמביאה רפואה לו ולכל העולם, כי שב אפי ממנו ולא יוסיף לדאבה עוד. עיין שם.

וכ"כ בתוספות חיים (על החיי אדם כלל קלה) שמותר ללמוד בתשעה באב בספרי מוסר, והראיה מהא שכתבו הספרים שמותר ללמוד חכמת הקבלה בתשעה באב, כיון שאין מוסרים רזי תורה אלא למי שליבו דואג בקרבו, וא"כ גם ספרי מוסר מותר ללמוד, כיון שאדרבא גורמים לאדם דאגה וחשבון הנפש, אך כל ההיתר הוא ללמוד בספרי מוסר, אך לא בעניני דרוש אע"פ שמיוסדים על דרכי המוסר. עיין שם.

וכ"כ בספר נוה שלום (סימן שפד) שמותר לאבל לקרות בספרי מוסר, מפני שהם מכניעים את לב האדם, ומ"מ סיים שלמעשה עדיין יש להתיישב בדבר. והגר"ח פלאג'י ברוח חיים (סימן שפ) הסיק להיתר. וכ"כ בספר אברהם אזכור (מערכת א אות סט) וכן הסיק בשו"ת שבט הקהתי (ח"ב סימן קצא).

וכן פשט להיתרא בשו"ת רבבות אפרים (ח"א סימן שפו) דכשם שלאבל מותר ללמוד בספרי מוסר, הכי נמי לענין תשעה באב, והוסיף דהנה קריאת התורה דמותר בתשעה באב, הוא משום דזה לא ללימוד אלא לשם תשובה, ולכן כל דבר שמביא לידי תשובה מותר, וזה כמובן ספרי מוסר, ולכן מותר לעיין בזה. עכ"ד.

וכ"כ ר' כלפון משה הכהן בשו"ת שואל ונשאל (ח"ג סימן ריח) דהנה השד"ח בשם הרב אברהם אזכור משם הרב נוה שלום (סימן שפד) התיר ללמוד ספרי מוסר ותשובה בימי אבילות, וראויים הדברים למי שאמרן, דכבר כתב הרמב"ם ז"ל (עיין בפי"ג מהל' אבל סי"ב,

◆ באר מים חיים ◆

ובהל׳ תעניות פ״ה ה״א) דעיקר הבכי וההספד הוא לשוב אל ה׳ ולהתעורר בתשובה ושב ורפא לו, ועל פי זה התרתי לעצמי ללמוד הל׳ תשובה להרמב״ם ז״ל וכיוצא בזה. עכ״ל. וכ״כ בשו״ת משה האיש (חאו״ח סימן כא אות ג, וסימן כב אות ג).

וכתב בספר הלכות חג בחג (הל׳ ומנהגי ימי בין המצרים, עמוד קמח אות מ) שהוכיח מדברי הגר״א בביאורו (כאן) שכתב, דההיתר ללמוד פרק אלו מגלחים אף שאין כולו הל׳ אבילות, אלא יש בו גם דיני מצורע ומנודה וגם דברי אגדה, היינו משום דכולם דברי תוכחות וצער ומותר כמו שמותר ללמוד בספר איוב. ומדברי הגר״א הללו מוכח שמותר ללמוד בספרי מוסר, כיון שהם ג״כ דברי תוכחות וצער וכו׳.

ועיין עוד (שם הערה 57) ובספר הליכות והנהגות (בין המצרים, עמוד 15) ובספר אשרי האיש (פרק עא אות כ) בשם הגרי״ש אלישיב זצוק״ל, שמותר ללמוד מוסר בתשעה באב, אע״פ שיש שם אגדות ומדרשי חז״ל, כיון שאין הכוונה ללימוד, אלא להתעורר לתשובה ותיקון המידות, שזה חובת היום בתענית. אך כל זה דוקא כשלומד לשם מוסר, אבל כשלומד רק מדרשי חז״ל ואגדות אסור. וכן העלה בשו״ת שבט הקהתי (ח״ב סימן קצא) ובחזו״ע (ארבע תעניות עמוד שטז אות ג) ובשו״ת יבי״א (ח״ב חיו״ד סימן כד אות י) וכ״כ הגרי״י פישר (הליכות אבן ישראל ח״א עמוד שסד) וכ״ד הגר״נ קרליץ (חוט שני ר״ה עמוד תטז) והגראי״ל שטינמן (כאייל תערוג עמוד 162).

וכן הביא ידידי הרה״ג חיים מלין שליט״א בחמדת חיים (עניני בין המצרים אות רפח) בשם הגר״י זילברשטיין שליט״א שאמר בשם הגרי״ש אלישיב שמותר ללמוד בספרי מוסר בתשעה באב, אע״פ שיש המתענגים מאוד בלימוד במוסר, ואע״פ שיש שם פסוקים ומאמרי חז״ל, דסו״ס עיקרו מוסר והתעוררות, אבל פרקי אבות בודאי דאסור ללמוד, וכמבואר ברמ״א דבשבת שחל תשעה באב להיות בתוכה לא יאמרו פרקי אבות.

ואמנם עיין בספר נזר החיים (עמוד רז) שאדונינו שר התורה הגרח״ק זצוק״ל נשאל בזה, והשיב לאסור משום שמובאים שם מאמרי חז״ל. ושוב נשאל שהגרי״ש אלישיב מתיר, והשיב, אם הגריש״א פסק כן אין אחר הוראתו כלום. ע״כ.

ועיין בספר ענפי משה לרה״ג ר׳ משה חליוה שליט״א (בין המצרים סו״ס כו) שמובא ששאל למרן הגרח״ק זצוק״ל האם מותר ללמוד בספרי מוסר בתשעה באב, והשיבו תלוי איזה. והביא בשם הרה״צ רבי אליעזר יצחק דנציגר שליט״א בריה דכ״ק האדמו״ר מאלכסנדר שליט״א, דיל״ע בהקריאה דקורין בתשעה באב שחרית בדברים (פ״ד פכ״ה ואילך) לפרשתא דכי תוליד בנים וגו׳, דצ״ב הא דמוסיפים התם איזה פסוקים דתורה, והיה באפשרי לסיים מקודם להם, ואמר דאפשר דיש להוכיח מינה דמוסר חיובי מותר ללמוד בתשעה באב, וכיון

◆ באר מים חיים ◆

דפסוקים אלו מיירי בהליכה בדרכי הי״ת מישרא שרי, ועל דרך זה אמר דאפשר די״ל נמי אקריאת הפטרה דמנחה דת״ב, ודפח״ח. עכ״ד.

ובתורת המועדים (סימן תקנד סקי״ח) מובא דאמר הגר״ח קניבסקי דהמנהג אצלם שלא לומדים ספרי מוסר, אלא רק באופן שאין שם פסוקים ומאמרי חז״ל, ולפי״ז מותר לקרוא סיפורי צדיקים המעוררים לידי יראת שמים ותיקון המידות. ומרן החזו״א נהג לעיין בסדר הדורות ובספר שם הגדולים למרן החיד״א.

וכן מובא באורחות רבינו (ח״ב בנדמ״ח עמוד קעה אות כח) דמרן החזו״א הסתכל בתשעה באב בספר סדר הדורות, וכן בשם הגדולים מהגחיד״א ז״ל ואמר שזה לא תורה, וכן התיר לאחותו הרבנית ע״ה לומר תהילים, וכן אמר הגרח״ק זצוק״ל שגם לו התיר. והעידו על החזו״א שאמר תהילים בערב תשעה באב לאחר חצות. וע״ע בספר כאיל תערוג לרה״ג ר׳ משה חליוה שליט״א (עניני המועדים סקכ״ו) וע״ע בדבריו בפתחי חיים (ח״א מכתבי תורה מכתב נד אות ג) שהגרח״ק זצוק״ל אמר לו, דהלומד בספר סדר הדורות יקבל שכר, אבל לא חשיב ממש תורה.

שו״ר נדפס מקרוב ספר ענפי משה על בין המצרים לרה״ג הנז׳, וראיתי שם (בסוף סימן כו) שדיבר בהאי ענינא, והביא שגיסו הרה״ג ר״א אלבז שליט״א שאל את מרן הגרח״ק זצוק״ל במאי דהובא משמיה בספר אורחות רבינו דמרן החזו״א ז״ל עיין בספר סדר הדורות ושם הגדולים להגחיד״א ז״ל, ויל״ע אם זה מהאי טעמא דאין בזה מצות תלמוד תורה, או משום שאין בהם שמחה, והשיבו מרן ״מעשיות״. ע״כ.

ומנהג הגרש״ז אויערבך (הליכות שלמה, מועדים פט״ו אורחות הלכה אמצע הערה 36) שהיה קורא בספרי תולדות עם ישראל בתקופת חורבן ואחריה, אלו המיוסדים על דברי והשקפת חז״ל.

וכן מובא בשלמי מועד (פרק צא עמוד תצז) דדעת הגרשז״א היא, שמותר לקרוא ספרים עצובים על השואה, אך דוקא אלה שמעוררים אבל ובכי, אבל לקרוא סתם סיפורי מעשיות אסור.

וכן כתב מו״ר הגר״י טשזנר שליט״א בשערי נחמה (עמוד צו אות ה) וז״ל: וכן מותר ללמוד בספרי מוסר, אע״פ שיש בהם אגדות ומדרשי חז״ל, הואיל שכוונת הלומד בהם אינה אלא להתעורר לתשובה ותיקון המידות, שזוהי חובת היום בתענית. אמנם מותר רק דברי מוסר פשוטים המשברים את הלב כמו ספר חובת הלבבות ומסילת ישרים וכדו׳, אבל אין ללמוד ספרים הבונים מערכות בעניני מוסר, כגון ספרי מכתב מאליהו וכדומה, כי הם ודאי משמחים את הלב. עכ״ל.

◆ באר מים חיים ◆

ובספר תשעה באב שחל בשבת (עמוד פ) כתב בשם אדונינו שר התורה הגרח"ק זצוק"ל, שיש להחמיר שלא ללמוד בספרי מוסר, משום שמובא שם פסוקים ומאמרי חז"ל. ע"כ. וכ"כ בשו"ת רבבות אפרים (ח"א סימן שפו) בשם מרן הגר"ח קניבסקי זצוק"ל.

אולם כבר נתבאר דאח"כ הסכימה דעת מרן לדעת עליון הוא דעת מור חמיו הגרי"ש אלישיב שמותר ללמוד בספרי מוסר בלי שום פקפוק.

ועיין באור לציון (ח"ג פרק כט ס"א) שהסיק, דאין ללמוד ספרי מוסר בתשעה באב, ובעיקר יש להזהר מקריאת הפסוקים ומאמרי חז"ל המוזכרים שם.

עוד הביא בשו"ת רבבות אפרים (שם) בשם הרה"ג ר' שריה דבליצקי שכתב לו בזה וז"ל: אף שבשד"ח (אבילות סימן כה) כתב משם הנוה שלום להתיר באבל, וא"כ ה"ה בתשעה באב, לדעתי הדבר אסור בהחלט דאין ספר מוסר שאין בו מקראות ומאמרי חז"ל, ואפשר שגם הרב נוה שלום לא התיר אלא ספרי מוסר הבנויים על רעיונות מוסריים ללא ציטוט מאמרי חז"ל (אם ישנם כאלה). עכ"ל.

וכתב על דבריו מו"ר הגר"י טשזנר שליט"א בשערי נחמה (עמוד קעח אות ב) דנראה לחלק, שהנה מש"כ שאם יש שם פסוקים אסור, הרי גם באותן הגמרות שמותר ללמוד מובאים פסוקים, ואף באגדות החורבן יש פסוקים השייכים לענינים אחרים, ולא אישתמיט חד מן הפוסקים שיכתוב שצריך לדלג פסוקים אלו, אלא בע"כ י"ל דהיות שאת תוכן הענין מותר ללמוד, הרי הפסוקים הם חלק מעיקר הענין ומותר ללמוד הכל ביחד.

לכן ה"ה בענייננו, אותם ספרי מוסר שהעיקר בהם הוא דברי מוסר, כמו חובת הלבבות, ומסילת ישרים ושערי תשובה לרבינו יונה, שני השערים הראשונים (ואולי גם שער הרביעי), מותר ללמוד בימי אבילות ובתשעה באב אע"פ שגם מצטטים פסוקים, ובודאי ספר כמו מבחר הפנינים (להקדמון רבינו ידעיה הפניני), שכמדומה לא מביא פסוקים או מאמרי חז"ל.

אבל אותם ספרי מוסר שהעיקר בהם הוא מאמרי חז"ל, כמו מנורת המאור, וכן אותם ספרי מוסר שהעיקר בהם הוא הלכות, כמו שער השלישי של ספר שערי תשובה אסור ללמוד בהם בתשעה באב.

ומה שכתב שרעיונות מוסריים מותר ללמוד, הרי רעיונות מוסריים טובים הם מאוד ומשמחים לב האדם, ובודאי אסור ללמדם בתשעה באב, כמו ספרי הרב דסלר זצ"ל ושיעורי דעת מטעלז וכדו'. עכ"ד.

ועיין בחוט שני (ר"ה עמוד תטז) שכתב, שיש לחלק בין לימוד מוסר שהוא רק לעורר שמותר, ללימוד מוסר שהוא כדרך הלימוד שאסור. ולענין לימוד התוכחות שבתורה מסברא יש להתיר, ואולם לא נזכר זה בפוסקים שהם מהדברים שמותר ללמוד, וכן מהא שהתיר

גם מותר לומר דרשות מוסר בתשעה באב[ד].

◆ באר מים חיים ◆

המשנ"ב (סק"ח) לחזן לחזור הפרשה דשחרית קודם שקרא דמעין המאורע הוא, משמע שרק מהאי טעמא מותר אבל לא בלאו הכי, אף שהוי דברי תוכחה. עיין שם.

ושו"ר בנהר שלום (סק"ד) שכתב, דהנה במג"א כתב דמותר לו לחזן לחזור הפר' קודם שיקרא, ואם על פרשת כי תוליד קאמר, משמע דאילו אדם אחר אסור לו לקרותה, ולא הוי כדברים הרעים שבירמיה דשרי, ואם כן הוא הדין דאסור לקרות בתוכחות דתו"כ ודפרשת כי תבוא. וכן משמע קצת ממה שלא איתשמיט הגמרא ולא שום פוסק לומר דשרי לקרות בהם, ולא הוזכר אלא איוב וקינות ודברים הרעים שבירמיה.

מיהו כתב הנהר שלום, דאפשר דהמג"א על פרשת ויחל קאמר שנהגו לקרותה במנחה כמו בשאר תענית ציבור, אבל פרשת כי תוליד וכדומה לכולי עלמא שרי. עכ"ד. וצ"ע למעשה.

ומה שאסרינן לקרוא פרקי אבות בתשעה באב, אינו ראיה שאסור ללמוד מוסר, משום דשאני פרקי אבות שמלבד דברי המוסר – יש בו עוד ענינים של קיום מצוות, ודברי תורה וחכמה.

וכמו שמצינו גבי תשעה שבאב שחל בשבת, שהדין הוא דיש מחמירין לא ללמוד פרקי אבות, והקשה הט"ז (סימן תקנג סק"ב) דהנה לכאורה צ"ב מדוע בשבת אסור לקרוא פרקי אבות, ומאי שנא שמותר לקרוא את כל סדר היום ופרשת הקרבנות ומשנת איזהו מקומן שאפילו בתשעה באב מותר.

וביאר בבגדי ישע (שם) דשונה קריאת פרקי אבות כיון שכולו מוסר, וכל המדקדק בהם מוצא טעם וחידוש נפלא במה שרמזו חז"ל, ותהיה לו שמחה גדולה, ואינו דומה למה שקוראים בתורה שאינו אלא קריאה בעלמא, וכן הקריאה של פרשת הקרבנות שאינו אלא קריאה בעלמא. ודוק.

ומענין לענין, ראיתי שהובא בקובץ מבקשי תורה (קובץ מז עמוד יא) שפעם אחת בתשעה באב נשכב רבינו הגרי"ש אלישיב לנוח, ועמד לידו ספר המספר על העינויים שעבר עמינו במחנות ההשמדה ה"י, וקרא בזה, ואמר אח"כ "זה ספר בשביל תשעה באב". ע"כ.

[ד] **מלבד** מה שהתירו ללמוד בספרי מוסר בתשעה באב, הותר ג"כ לומר דרשות התעוררות אף שתוך כדי הדברים מעוררים הלכות שאינם קשורות לתשעה באב, וכמובא בתורת המועדים (סימן תקנד סקי"ח) בשם הגר"נ קרליץ.

וכן ראיתי שכתב הרב דבר שמואל אבוהב (סימן ט) לרבי עזריה פיג'ו, דמותר לעשות דרוש של הספד על תלמיד חכם בתשעה באב, שהרי מדבר רק כדי להרבות עצב וצער, ואף שתשעה באב איקרי מועד, הרי גם בר"ח שלא אומרים בו צידוק הדין, מ"מ דורשים על

ואולם סדר חוק לישראל ושאר לימודים קבועים אסור[ח].

◆ באר מים חיים ◆

המתים. ע״כ. וכן הביא ביד אהרן (הגה״ט סימן תקנט סק״ד) ובבית הרואה (הל׳ תשעה באב) ובזכור לאברהם אלקלעי (הל׳ תשעה באב סימן תקנד סוף ס״א) ובקמח סולת (דיני תפילין ותפילה בת״ב ד״ה אם מותר).

ובמועד לכל חי (סימן י אות פט) כתב וז״ל: לדרוש בבית עלמין שרי בתשעה באב (דבר שמואל סימן ט), ובתנאי שלא יצא מענין תשעה באב והספד לחוץ. עכ״ל.

ח **הנה** לענין קריאת סדר חוק לישראל וסדר מעמדות, עיין למרן החיד״א בברכי יוסף (סימן תקנד סק״ב) שכתב בפשיטות לאסור בזה, אפילו אם הוא לומד סדר חוק לישראל וסדר מעמדות יום יום. וכן כתב במשנ״ב (שם סק״ז) שמעמדות בודאי אין לומר. וכ״כ בשערי תשובה (שם סק״ד). וכן הסיק בספר זכור לאברהם (מערכת תשעה באב דף טל:) וכ״כ במשפט כתוב (ועד חכמים, סימן תקנד ס״ד) ובקמח סולת (דיני תפילין ותפילה בת״ב ד״ה ללמוד סדר). וכן הסיק בשולחן גבוה (סימן תקנד סק״ז) דאין זה דרך בקשה אלא למצות קביעות הוא קורא, ומשמחי לב קרינן ביה ואסור. וכ״כ הגר״ח פלאג׳י בשו״ת לב חיים (ח״א סימן כג) ובמועד לכל חי (סימן י אות צ) וכ״כ בתוספות חיים על החיי אדם (כלל קלה סק״ה) וכ״כ הגרא״ז מרגליות בהלכות אבילות שבסוף יו״ד (סימן יח) וכ״כ בכה״ח סופר (סימן תקנד ס״ק יט). וכן הסיק מרן הגרע״י בחזו״ע (ארבע תעניות עמוד שט) ועיין שו״ת יבי״א (ח״ד חיו״ד סימן לא אות ה ואות ו) וכן הסיק באור לציון (ח״ג פרק כט ס״א).

וכתב במועד לכל חי (שם) דמור אביו אביר יעקב זלה״ה תיקן סדר חוק לישראל ליום תשעה באב, הלא הוא כמוס עמדי, ואם ירצה ה׳ יתברך והביאותיו בספר חוקות החיים בעזרתו יתברך שמו. עכ״ד.

וכל זה הוא דלא כמש״כ בספר גשר החיים (פרק כא סימן ה אות ג) להקל בזה, שהמדקדק לקרוא חוק לישראל בכל יום, אם אומר חוק לישראל בימי אבלו אין להקפיד עליו.

ובאמת שכן מבואר במהרי״ל (הל׳ שמחות אות יב) לענין דיני אבל, וז״ל: אמר מהר״י סג״ל כו׳ ואבל קורא בחול בתורה, אבל בשבת לא יקרא בתורה, דנראה כאילו היה לו מעמד קבוע כו׳. ע״כ. והיינו דהיכא שקבוע אצלו הוי מסדר היום ומותר, והכי נמי לכאורה לענין תשעה באב.

והוא הדין למי שקורא ח״י פרקי משנה בכל יום, או קרבנות דפרשת צו, ושאר קביעות שאדם קובע לעצמו, וקורא בכל יום דאסור, ויפרעם בי׳ אב, כמו שהסיק בקמח סולת (דיני תפילין ותפילה בת״ב ד״ה ללמוד סדר) ובכה״ח סופר (שם).

ויש שהתירו שמו"ת[1].

◆ באר מים חיים ◆

[1] **הנה** רבינו הרמ"א בהגהת המפה (סימן תקנד ס"ד) כתב דמותר לחזור הפרשה בתשעה באב. וכ"כ בדרכי משה (שם סק"א) בשם מנהגי מהר"א טירנא. וכ"כ במטה משה (סימן תשכב) דמותר לחזור הפרשה בתשעה באב. וכ"כ במשפט כתוב (ועד חכמים, סימן תקנד ס"ד) אלא שאין ראוי להקל בזה.

וביאר הט"ז (סק"ג) דברי הרמ"א, דנראה דה"ק דמי שרגיל לחזור הפרשה באותו יום דהיינו שחל תשעה באב ביום ה' הוה ליה כסדר היום. עכ"ד. ולפי"ז יוצא קולא גדולה שמותר לקרוא שמו"ת בתשעה באב שחל ביום ה' עם רגיל לקרות אז סדר הפרשה.

ויש להביא סימוכין לדברי הט"ז שלחזור הפרשה היינו שמו"ת, מדברי הרא"ש (מוע"ק פ"ג סימן כח) שכתב וז"ל: אבל לחזור הפרשה כיון דחייב אדם להשלים פרשיותיו עם הצבור, הוי כקורא את שמע ומותר. ע"כ. וכ"ה ברבינו ירוחם (תולדות אדם וחוה נתיב כח ח"ג דף רלז. טור א ד"ה החלק השלישי) וכ"פ בטור ושו"ע (יו"ד סימן ת ס"א). הרי שלשון לחזור הפרשה היינו שמו"ת.

ועיין בלבושי שרד (שם) שביאר, דהט"ז הוקשה לו, דהא עיקר המצוה לחזור הפרשה שנים מקרא ואחד תרגום הוא בערב שבת (מג"א סימן רפה סק"ה), ותשעה באב אינו חל בערב שבת, משום הכי פירש במי שדרכו לחזור שנים מקרא ואחד תרגום ביום חמישי, לפי שטרוד בערב שבת לצרכי שבת. עכ"ד.

אולם יש שביארו באופ"א כוונת הרמ"א, וכפי שביאר המג"א (סק"ז) דהיינו חזן הקורא מותר לו לחזור הפרשה קודם שיקרא, או מירי בתשעה באב שחל בשבת דאז אפילו יחיד מותר לחזור הפרשה. עכ"ד. וכן נראה שכעי"ז הבין בלבוש (שם) וכ"כ בשולחן גבוה (סק"ח) וביד אהרן (הגה"ט סק"ב).

והנה על ביאורו הראשון של המג"א הקשה בא"ר (סק"ו) דלכאורה ודאי שמותר לקרוא הפרשה כי תוליד בנים דהא הוי מעין המאורע, וא"כ מדוע התירו זאת דוקא לחזן.

וביאר במחצית השקל (שם) דאיצטריך לאשמעינן, דהא כתב המג"א (סק"ה) דאסור ללמוד איזה קושיא ותירוץ אפילו בדברים רעים, והטעם דאע"ג דבתחילה צער היא לו, מ"מ כיון דלבסוף כשעמד על הקושיא או התירוץ שמח בדבר לכן אסור, וכדס"ל לר"י, א"כ ס"ד גם בחזן דצריך לידע בע"פ קודם הקריאה הטעמים ונקודות, א"כ אע"פ דפרשת כי תוליד מעין המאורע, מ"מ כיון שאחר שלומד החזן הטעמים ונקודות על פה שמח בדבר, ממילא יהיה לו דין לימוד קושיא ותירוץ בדברים הרעים שאסור, קמ"ל דשרי, דאין שמחת החזן גדולה כ"כ במה שיודע הטעמים בע"פ. עכ"ד.

◆ באר מים חיים ◆

ובלי לישועה (ועד חכמים, סימן תקנ״ד ס״א) ביאר, דהחידוש הוא, דכיון דסוף הפר׳ אינה דברים רעים, וכן שני פסוקים האחרונים דהפטרה אינם דברים רעים, וגם יש בפרשה פסוק של נחמה, וסד״א דאסור לחזור הפרשה, קמ״ל דמותר לחזור. עיין שם.

ובנהר שלום (סק״ד) ביאר כוונת המג״א, דאה״נ באמת לא הוי כדברים הרעים שבירמיה דשרי, ואם כן הוא הדין דאסור לקרות בתוכחות דתו״כ ודפרשת כי תבוא, וכן משמע קצת ממה שלא איתשמיט הגמרא ולא שום פוסק לומר דשרי לקרות בהם ולא הוזכר אלא איוב וקינות ודברים הרעים שבירמיה.

עוד ביאר, דאפשר דהמג״א מירי על פרשת ויחל שנהגו לקרותה במנחה כמו בשאר תענית ציבור, אבל פרשת כי תוליד וכדומה לכולי עלמא שרי. וכן ביאר במשנ״ב (סק״ח).

ובזכור לאברהם (שם) האריך בזה, ובכלל כתב דאם לא קרא שנים מקרא ואחד תרגום בבוקר, יקרא אחר חצות אפילו בתשעה באב עצמו, והיינו דפירש דכונת לחזור הפרשה היינו הך. עיין שם. והביאו הגרח״פ במועד לכל חי (סימן י׳ אות כא).

ולגבי התירוץ השני של המג״א דמירי בתשעה באב שחל בשבת, עיין בלבושי שרד (שם) שביאר, דבשו״ע שציינו המג״א (סו״ס רפה) מבואר דאם היה אנוס בערב שבת יאמר שנים מקרא ואחד תרגום בשבת. ומבואר עוד (סו״ס תקנג) דרמ״א אוסר ללמוד בתשעה באב שחל להיות בשבת, משום הכי קא משמע לן כאן דחזרת הפרשה הוי סדר היום ומותר, מה שאין כן להמתירין ללמוד אין צריך לאשמועינן כלל. עכ״ד.

וכתירוצו השני של המג״א כן מבואר בלקט יושר (ח״א עמוד קי) וז״ל: וכאשר תשעה באב נדחה עד יום א׳, אין לומד כל השבת, רק הלכות תשעה באב, וטוב להעביר הסדרא ביום ו׳, אבל אם לא העביר ביום ו׳ מעביר בשבת, אבל ביום ו׳ לומד כל מה שירצה. ע״כ.

וכן מבואר בספר מנהגי מהר״א טירנא (ריש הל׳ תשעה באב) וז״ל: כל חובת היום מותר כגון קריאת שמע ומזמורים וכה״ג, וכן לחזור הפרשה בתשעה באב שחל בשבת מותר. עכ״ל. וכן מבואר שהבין בקיצור שו״ע (סימן קכה ס״ד) וכ״כ בערוך השולחן (סימן תקנד ס״ו).

ועיקר ההיתר הוא כמו שמבואר גבי אבל, כמש״כ הרא״ש (מוע״ק פ״ג סימן כח) שכתב וז״ל: אבל לחזור הפרשה כיון דחייב אדם להשלים פרשיותיו עם הצבור, הוי כקורא את שמע ומותר. ע״כ. וכ״ה ברבינו ירוחם (תולדות אדם וחוה נתיב כח ח״ג דף רלז. טור א ד״ה החלק השלישי) וכ״פ בטור ושו״ע (יו״ד סימן ת ס״א) וכ״פ בחכמת אדם (שער השמחה כלל קסט סי״ט) ובלבוש (סימן ת ס״א) ובקיצור שו״ע (סימן ריט ס״א) וכ״כ הש״ך (סק״ד) דההיתר הוא ג״כ לחזור שמו״ת. וכן הביא בבאר היטב (סק״ג).

◆ באר מים חיים ◆

אולם באגודה (מוע״ק פ״ג סימן נח) כתב וז״ל: נראה דאבל אין לו לחזור הפרשה שנים מקרא ואחד תרגום. ע״כ.

והמהרש״ל (בהגהותיו לטור סימן ת) כתב, דבאגודה שאסור לקרוא שנים מקרא ואחד תרגום, ובסימן ת׳ הכריע הטור שמותר לחזור הפרשה, לכן כתב להכריע, שבחול אסור ובשבת מותר. ע״כ. והביאו בדרישה (סימן שפד סק״ב סימן ת סק״א). וכן הביא בט״ז (סק״א).

הרי דהפוסקים ס״ל לענין הלכה, דלחזור שמו״ת בשבת מותר לאבל ובחול אסור, וא״כ זהו כתירוצו השני של המג״א דמיירי בתשעה באב שחל בשבת, דאז מותר גם לאבל.

ובאמת די״ל שזהו ג״כ הביאור בדברי הט״ז, דכיון שרגיל לחזור ביום ה׳, הוי ליה כסדר היום, וכמבואר במהרי״ל (הל׳ שמחות אות יב) וז״ל: אמר מהר״י סג״ל כו׳ ואבל קורא בחול בתורה, אבל בשבת לא יקרא בתורה, דנראה כאילו היה לו מעמד קבוע כו׳. ע״כ. והיינו דהיכא שקבוע אצלו הוי מסדר היום. ולפי״ז מיושב קושיית הדרישה (בסימן ת הנ״ל ועיין בדבריו בסימן שפד סק״ג). ודוק.

ובפשטות נראה לכאורה דפירוש דברי הט״ז יותר מסתדר בלשון הרמ״א, דאי מיירי בחזן וכו׳, לכאורה היה צריך לפרש זה, וכן אי מיירי דוקא בתשעה באב שחל בשבת ג״כ היה צריך לפרש, ואולם במנהגי מהר״א טירנא ובלקט יושר שהבאתי דבריהם בס״ד לעיל, אף דמסתימת לשונם משמע דמיירי גם לענין שמו״ת, מ״מ מבואר בהדיא בדבריהם דמיירי בתשעה באב שחל בשבת דייקא.

ולמעשה אין להקל לקרות בסדר הפרשה, כמבואר בברכי יוסף (שם סק״ג) וכן הסיק בנהר שלום (שם) וכיוצא מדברי המג״א, אא״כ מיירי בתשעה באב שחל בשבת. וכ״כ בהגהות מהר״א אזולאי ללבוש (אות ב) וכן בחיי אדם (כלל קלה ס״א) העתיק כפירוש המג״א, משמע דהכי סבירא ליה. ועיין ג״כ בביאור הגר״א (שם) שכתב לעיין במג״א, משמע דס״ל לפרש כדבריו. ודוק.

וכ״פ במשנ״ב (סק״ח) כביאורו הראשון של המג״א וכפי שביארו הנהר השלום בפירושו השני. וכתב שם בשער הציון (סקי״א) וז״ל: ולא העתקתי פירוש הט״ז, דהיינו מי שרגיל לחזור פרשת השבוע באותו יום, דהיינו שחל תשעה באב ביום ה׳, ומשום דהוי לה כסדר היום, ואליה רבה כתב גם כן הכי, משום דכמה אחרונים מפקפקין על זה, עיין בנהר שלום דכתב דקשה מאד להקל, וכן בהלכה ברורה כתב גם כן הכי, וגם הגר״א רמז לעיין במגן אברהם, וכן החיי אדם העתיק רק פירוש המגן אברהם, ומשמע מכולהו דהכי סבירא להו. עכ״ל.

וכעת ראיתי נדפס מקרוב ספר ענפי משה לרה״ג ר׳ משה חליוה שליט״א (בין המצרים סימן כז) וראיתי שכתב ג״כ בהאי ענינא, עיין שם בדבריו המתוקים והנפלאים.

וקריאת מזמורי תהילים קודם חצות יש לאסור, ואחר חצות יש שהתירו ויש שאסרו, ויש שהתירו אף קודם חצות[1].

◆ באר מים חיים ◆

[1] **לענין** קריאת מזמורי תהילים, הנה כתב הלבוש (סימן תקנד ס״ב) שבפוזנא נוהגים שלא לומר תהילים ושיר היחוד קודם תפילת ערבית מוצאי תשעה באב. ע״כ. והמג״א (סימן תקנד סק״ו) הביא את דברי הלבוש, שכתב שבפוזנא נוהגים שלא לומר תהילים, וכתב על זה המג״א, ובמדינה זו נוהגין לאומרם במנחה, אע״ג דאסור בתלמוד תורה כל היום, צ״ל דס״ל דכיון שאומרים דרך בקשה, שרי לאומרו במנחה. עכ״ד.

וכ״כ בסידור בית יעקב (שער הדלק, דלת ב חלון ד אות א) שאומרים תהילים במנחה. וכן מבואר בלקט יושר (ח״א עמוד קיב) שהתרומת הדשן אמר חוקו תהילים בליל תשעה באב, וביום תשעה באב אמר חוקו תהילים ושיר היחוד סמוך לכניסת בין השמשות בערב. עכ״ד.

ודעת הגרש״ז אויערבך (קובץ מבקשי תורה גליון כו, שלמי מועד פרק צא עמוד תפט, הליכות שלמה תפילה פ״ז עמוד צג, הליכות שלמה מועדים פט״ו דבר הלכה אות ח) שמותר לומר תהילים, רק למי שרגיל לומר בכל יום כמה פרקים בדרך תפילה, דאז הוי כתפילה ומותר (דטעם האיסור הוא מחמת שנכנס לאבל שמח ומהרהר בד״ת, וזה לא שייך בתהילים), אך לענין ערב תשעה באב אחר חצות איתא דמותר לומר תהילים, משום שהוא דרך תפילה תחינה ובקשה, רק שבתשעה באב עצמו אסור, דתהילים הוי קצת כתלמוד תורה ותשעה באב הרי אסור בתלמוד תורה.

ועיין עוד בהליכות שלמה (מועדים פט״ו אורחות הלכה הע׳ 28) שמותר לומר תהילים לזכות רפואת חולים, וכן מותר לומר תהילים בעליה לקבר ביום יארצייט שחל בתשעה באב.

ודעת הגרי״ש אלישיב (אשרי האיש פרק עא אות כ) דמותר לומר תהילים, ומשמע בכל אופן.

וכן מובא באורחות רבינו (ח״ב בנדמ״ח עמוד קעה אות כח) דמרן החזו״א התיר לאחותו הרבנית ע״ה לומר תהילים, וכן אמר הגרח״ק זצוק״ל שגם לו התיר. (והעידו על החזו״א שאמר תהילים בערב תשעה באב לאחר חצות). (ומה שמובא בקרא עלי מועד פ״ח הערות הגרח״ק אות לד, שיתכן דכל ההיתר הוא לאשה, נראה מהנ״ל דלמעשה אינו נכון חילוק זה).

וכן מובא בסו״ס טעמא דקרא (בהנהגות מרן החזו״א אות מב) דמותר לומר תהילים בתשעה באב. וכן הביא בשו״ת רבבות אפרים (ח״א סימן שפו).

ועיין בשו״ת זרע אמת (ח״ג סימן סא) שכתב להקל, לומר מזמורי תיקון חצות, אחר חצות היום בתשעה באב, כיון שאומרם דרך בקשה, ולא דרך תלמוד תורה. ע״כ. ולפי״ז יהיה מותר לומר תהילים על חולה בתשעה באב, משום שאומרם דרך תחנונים, ולא דרך תלמוד תורה. וכ״כ בשו״ת דברי מלכיאל (ח״ו סימן ט) להקל לומר תהילים לרפואת חולה בתשעה

ומותר לומר תפילת הדרך, אך יאמר רק מה שנצרך מעיקר הדין, ומי שרגיל לומר הכל, מסברא י"ל שמותר לומר כל מה שרגיל[ח]. לימוד קבלה יש שהתירו ויש שאסרו[ט].

◆ באר מים חיים ◆

באב מהטעם הנ"ל. וכ"ד הגר"ש וואזנר (קובץ מבית לוי חלק יג עמוד מה) שמותר לומר תהילים לצורך חולה, כיון שהוא דרך בקשה.

וכן העלה הפמ"ג (סימן תקפד א"א סק"א) דאע"פ שאסור לאבל ללמוד תורה, מ"מ תהילים שרי כיון דהוי דרך תחנה. וכן הסיק בחזו"ע (ארבע תעניות עמוד שיא עמודה ב).

ובסידור דרך החיים (סימן קלד ס"ז) כתב שלא לומר תהילים בתשעה באב. והו"ד בשער הציון (שם סק"ח). **ובמשנ"ב** (שם סק"ז) כתב, ונוהגין לומר תהילים ושיר היחוד במנחה, אע"ג דאסור בתלמוד תורה כל היום, צ"ל דס"ל כיון שהוא דרך בקשה שרי, ובפוזנא נוהגים לומר למחרתו של אמש ושל היום, וכן נכון. וכן הביא בכה"ח סופר (שם סק"כ) וכ"כ בבאר היטב (סק"ד). וכן דעת הגר"מ פיינשטיין (עיין שו"ת רבבות אפרים ח"ג בהוספות חיסרון יוכל להמנות עמוד תלג, ושמעתתא דמשה עמוד תלה) שאין לומר תהילים בתשעה באב. וכ"כ בשו"ת אור לציון (ח"ג סימן כט תשובה א) וכ"כ הגר"ש וואזנר (קובץ מבית לוי חלק יג עמוד מה).

ובשו"ת בנין עולם (חאו"ח סימן ל) כתב, שהנוהגים לומר תהילים בתשעה באב אינו מנהג ותיקין, ולאו מר בר רבינא חתים עלייהו, דכמה מזמורים בתהילים שאינם דרך בקשה אלא דרך שירות ותשבחות. ע"כ.

[ח] **הנה** הביא ידידי הרה"ג חיים מלין שליט"א בחמדת חיים (עניני בין המצרים אות שטז) בשם הגר"י זילברשטיין שליט"א, דהנוסע מעיר לעיר בתשעה באב, לא יאמר את הפסוקים שאחר תפילת הדרך שמקורם מג"ע הרב חיד"א, והיינו פסוק לישועתך קויתי וגו', ויעקב הלך לדרכו וגו', יברכך ה' וגו', המלאך הגואל וגו', ר"ת לוי"ה, וזאת משום דאסור בדברי תורה בתשעה באב.

ואמר הגר"י זילברשטיין שליט"א, דהשמירה תהיה כשישמור על הדין וההלכה. עכ"ד.

והנה דבר זה מחודש מאוד, דלכאורה מי שרגיל לומר זה בכל פעם שנוסע, א"כ הוי כמו פסוקים שאומרים מחמת סדר היום. ועיין בהערות (שם) מש"כ בזה ידידי הרה"ג הנ"ל.

[ט] **הנה** לענין לימוד קבלה, היה נראה לומר שמותר, כיון דאיתא בחגיגה (דף יג.) שאין מוסרים רזי תורה כי אם למי שליבו דואג בקרבו, הרי שלימוד זה אינו מביא שמחה, וכ"כ בשו"ת רבבות אפרים (ח"ג סימן שסט) והביא זה בשם מחבר ספר שער הכולל קב ונקי בספרו נתיב חיים שעל ספר דרך החיים (דיני אבל שאסור ללמוד תורה סימן רנח סק"א) בשם הרב חנה אריאל. וסיים הרב רבבות אפרים דלכאורה זהו חידוש גדול וצ"ע בזה.

ולימוד בעיון – הסברא אומרת שמותר, אך יש אוסרים, ויש לחלק ולומר דהכל לפי מה שהוא אדם ולפי עומק העיון'.

◆ באר מים חיים ◆

ועוד צ"ב דוכי בחכמת הקבלה לא נאמר (תהילים יט) פיקודי ה' ישרים משמחי לב, ולכאורה לימוד הקבלה הוא בבחינת (תהילים ב) וגילו ברעדה.

ואמנם אין להקשות מדברי המהרש"א (תענית דף ל. בח"א) שלימוד תורה בתשעה באב שנאסר לגדולים הוא מטעם שלא ישכח אבלו של יום, ולא משום שמחה, שזה הטעם נאמר רק לענין לימוד תורה עם תשב"ר, וז"ל: ואסור לקרות בתורה כו', פירש"י משום דכתיב בהו משמחי לב. עכ"ל. ולולי פירושו נראה דלאו משום שמחה נגעו בה, דלא מייתי האי קרא דמשמחי לב אלא בסיפא גבי תינוקות של בית רבן, אבל בשאר כל אדם איכא טעמא אחרינא משום שלא ישכח אבלו של יום, ובשאר עסקים נמי אסור מהאי טעמא, ולרבותא נקט דאפילו ללמוד תורה אסור בו, אבל בתשב"ר נקט ליה מקרא דאסור מיהת משום שמחה. עכ"ל.

וא"כ לפי דברי המהרש"א מאי אכפ"ל בלימוד קבלה שאינו מביא שמחה, דסו"ס ישכח אבלו שלם יום.

די"ל שלא קי"ל כסברת המהרש"א, דכבר כתב מרן (סימן תקנד ס"א) שאיסור לימוד התורה אף לגדולים נאסר מחמת שמחה, ולא קי"ל כסברת המהרש"א, וכן כתבו טעם זה באורחות חיים (הל' תשעה באב אות יד) ובכל בו (סימן סב) וכן פירש רש"י (תענית דף ל.) וז"ל: ואסור לקרות בתורה כו', דכתיב בהו משמחי לב. עכ"ל.

וגם הרב המתיר הנז', הזכיר סברת ההיתר משום שמחה, משמע דלא ס"ל שהטעם משום שמסיח דעתו מאבלו של יום.

' הנה כתב בכל בו (סימן סב) בשם רבינו פרץ, שמותר ללמוד בפירוש איכה, אבל לא בפירוש איוב, משום דהוי עמוק טפי, ואמרינן קורין דוקא, אבל לענין סברא היינו לעיין אסור. ע"כ. וכ"כ באורחות חיים (הל' תשעה באב סימן יד) והביאו ביפה ללב (ח"ב סק"ב) וכתב, דהוא מילתא דמסתבר טפי כמדובר.

אולם בשו"ת מהרי"ל (סימן רא) כתב להתיר ללמוד פירוש ירמיה ואיוב, דאין לחלק בין הפירוש לבין הקריאה, דאטו בשופטני עסקינן, שאינם מבינים מה שמוציאים מפיהם, ואי משום שיש בו עיון, כל שכן דעדיף, דהא ר"מ מתיר לקרות ולשנות במקום שאינו רגיל אפילו שאינו תוכחה, ואף דקי"ל כרבי יהודא, מ"מ חזינן דכל מה שמצטער ללמדו ומתקשה טפי עדיף, ודוקא כשהדבר מפורסם שנושאים ונותנים בדבר הלכה יש לאסור. והביאו מרן בבית יוסף (סימן תקנד) ובמטה משה (סימן תשכא).

◆ באר מים חיים ◆

ופסק מרן בשו״ע (שם ס״ב) כדעת המהרי״ל, דשרי ללמוד פירוש איוב בתשעה באב. ע״כ. וכ״ה בשולחן גבוה (סק״ג). ולכאורה מוכח מדברי המהרי״ל דשרי ללמוד בעיון בתשעה באב, ולא רק בפשוטן של דברים.

וכתב בערוך השולחן (סימן תקנד ס״ק א-ד) וז״ל: ואסור לקרות בתורה נביאים וכתובים, ולשנות במשנה ובמדרש ובגמרא, והלכות ואגדות, משום שנאמר (תהילים יט) פיקודי ה׳ ישרים משמחי לב.

וכתב עוד, דודאי גם בלימוד התורה יש שמחה, וגם צער ביגיעת התורה, אף להיותר גדול, כי אין סוף לעומק תורתנו הקדושה, אמנם עיקר עסק התורה משמח את הנפש הישראלי, אף שיש לו צער ויגיעה בשעת מעשה, ורבי מאיר ס״ל דלימוד בדבר חדש, וכן תינוקות ומלמדיהן, כיון שיש להם בשעת מעשה קצת צער מותרים ללמוד, ורבי יהודה ס״ל דאין הצער שווה בעיקר שמחת הנפש כשלומדת תורת ה׳, אע״פ שאינו שמח שמחת הגוף בפועל, מ״מ הנפש הישראלי שמח מזה.

וזהו כמו שהסביר הרמב״ם ז״ל (בפרק שני מהל׳ גירושין) בעניין כופין אותו עד שיאמר רוצה אני, מפני שכל נפש מישראל רוצה באמת לעשות רצון קונו, אף שאין הגוף רוצה. עיין שם.

האמנם בדברים הרעים מותר ללמוד, מפני שגם לנפש יש צער מצרות ישראל, ולכן אף גם שבדברים הרעים הוי תורה ושמחה, מכל מקום הצער מבטל השמחה, ולכן מותר, אבל צער של הלימוד עצמו, אינו מבטל שמחת הנפש מלימוד התורה.

ולפי זה אני אומר, דהנה מפרשי השו״ע כתבו דאפילו בדברים הרעים אין מותר רק לקרות, ולא להעמיק ולפלפל בהן, ובאמת הדבר קשה מאוד לתלמיד חכם הלומד, שבעל כרחו השכל יחשוב קושיא ותירוץ, וכיוצא בזה. אך לפי מה שכתבתי אתי שפיר, דודאי טעם ומתיקות התורה יש בכל דברי תורה, אף בדברים הרעים, אלא שהצער מבטל השמחה, א״כ אף אם מחדש איזה חידוש, עם כל זה לא נתבטל הצער של הצרות. עיין שם. ועיין בדבריו בחלק יו״ד לענין דין אבל.

והנה בט״ז (סק״ב) כתב וז״ל: נ״ל שאפילו במקום שמותר ללמוד היינו בפשוטן של דברים, אבל לא דרך פלפול. ע״כ. וכ״פ הרב מג״א (סק״ה) וכ״כ בסידור יעב״ץ (שער הדלק דלת א ארובה ה אות ז) דמו״מ ופלפול בהלכה אסור.

וכ״פ הרב משנ״ב (שם סק״ד) וז״ל: מגלחין. אע״ג דיש בו גם כמה דיני מנודה ומוחרם, מ״מ מותר ללמוד, אבל לישא וליתן בהלכה בודאי אסור (מ״א בשם מהרי״ל), וכעין זה כתב ג״כ הט״ז דאפילו במקום דמותר ללמוד, היינו שילמוד בפשוטן של דברים, אבל לא דרך

◆ באר מים חיים ◆

פלפול. ואפילו בהרהור לפרש דבר חמור אסור מטעם שיהיה לו שמחה אחר שיתיישב לו. עכ״ל.

ואמנם האליה רבה (סק״ד) העיר על הט״ז ממש״כ הלבוש, מיהו היכא דמפרסמא מילתא וכו׳, משמע דבפני עצמו מותר, אם לא שנאמר דבדבר שאינו חמור קאמר, דאסור לישא וליתן עם אחרים, וצ״ע. ועוד הא פירוש איוב דחמיר כמש״כ בב״י וקי״ל דמותר. עכ״ד. ומבואר דמסיק דלא כהט״ז.

ועיין במאמר מרדכי (סימן תקנד סק״א) שכתב על דברי הט״ז והמג״א, דבהורמנותייהו דהנהו תרי אשלי רברבי, נראה שהדבר קשה מצד עצמו, דאטו בשופטני עסקינן או בתינוקות של בית רבן שאינם מבינים מה שמוציאין מפיהם, והלא מפשט לשון הש״ס והפוסקים משמע דשפיר דמי ללמוד דברים המותרים עם הפירוש שלהם, וכמש״כ כאן בשו״ע (ס״ב), ומשמע דיכול לדרוש בהם ולהבין ולהורות מתוכם, דמאחר שמותר ללמוד פרק אלו מגלחין עם פירש״י ותוס׳, נראה דשרי להבין ולפלפל בהם כמו שיצטרך, דאל״כ כל אדם יקוץ בלימודו ולא ילמוד.

והכי מוכח בהדיא מדברי תשובת מהרי״ל שהביא רבינו ב״י, וכן נראה מן הסברא, ונהי דמדברי ר״פ שהביא הכלבו לא משמע הכי, הא כבר פסק מרן ז״ל בס״ב כדברי מהרי״ל, והכי מסתבר. ומיהו למעשה צ״ע שאיני כדאי לחלוק על גדולי האחרונים אפילו להחמיר כ״ש להקל נגדם, לכן יש לחוש לדבריהם היכא דאפשר. עכ״ד.

והנה מרן מלכא בשו״ת יבי״א (ח״ב חיו״ד סימן כו אות ה) כתב, שיש שני אופנים של עיון וסברא, סוג אחד הוא שמעיין להבין פירוש הדברים כשאינם מחוורים לו כל צרכן, וזה מותר בתשעה באב ובאבל. משא״כ כשמעיין בעיון נמרץ ליישב קושיית המפרשים, או ליישב קושיא של סתירה ממקום אחר וכדומה, וע״י פלפולו מחדש בטובו חידושים יפים, יש לאסור לכו״ע, דמידי הוא טעמא שאסור לישא וליתן בהלכה עם אחרים, אלא משום שעי״ז תגבר השמחה ביותר, שאחד מחדד את חבירו, כדדרשינן במס׳ תענית (דף ז.) ובכ״ד. וכבר כתב הפמ״ג (סימן תקנד א״א סק״ה) שקושיא ותירוץ שמחה היא לו ואסור, וכמאמר החכם מי שלא טעם טעם שמחת התרת הספיקות, לא טעם טעם שמחה מעולם, וה״ה איזה קושיא ג״כ שמחה היא לו. ע״כ. ובזה מיירי הט״ז הנ״ל. וגם המג״א (סק״ד) הביא דברי המהרי״ל בקיצור, שלישא וליתן בהלכה ודאי אסור, ע״כ, ולא הזכיר דהיינו דוקא כשנושא ונותן בהלכה עם אחרים, אלמא שהכל לפי ענין עיונו, ואם הוא בעומק ובפלפול אסור אפילו הוא יחידי. עכ״ד.

וכעי״ז כתב מרן הגרי״ש אלישיב (הערות מוע״ק דף כא.) לגבי אבל, שיכול ללמוד בדברים המותרים בעיון, אך לא בעיון שיצא לו מזה לחדש חידושים.

◆ באר מים חיים ◆

וכן נראה כוונת הגרח״פ במועד לכל חי (סימן י אות פא) שכתב וז״ל: לא הותר ללמוד עם תלמידים דיש להם התחלת עיון אפילו בהלכות תשעה באב, וכל שכן בפרק אלו מגלחין דבאין לידי עיון ופלפול, ואפילו על ידי הרהור אסור ללמוד בדברים המשמחים מכל שכן איזה קושיא וביותר לפשוט איזה ספק, ואמר החכם, מי שלא טעם שמחת התרת הספיקות לא טעם טעם שמחה מימיו. עכ״ל.

והנה כתב ג״ע הרב חיד״א בברכ״י (יו״ד סימן שפד סק״ג) וז״ל: ראיתי לאחד מהגדולים בימי אבלו, שהיה לומד בהלכות אבילות בעיון נמרץ בינו לבין עצמו, ומה שמחדש בענין שקלא וטריא או דין היה כותב ומעלה על ספר. ולי ההדיוט לאו שפיר עביד, דודאי כיון שמעמיק בעיונו ומחדש, אין שמחה לבעל תורה גדולה מזו, ולא התירו אלא ללמוד פשטי הדינים והשמועות. וכ״כ האחרונים גבי תשעה באב, ופשוט בעיני. עכ״ד.

וכתב על זה בערוך השולחן (חיו״ד סימן שפד סק״ה) לדחות דברי החיד״א, וז״ל: ולי נראה עיקר כדברי אותו הגדול, וכמש״כ הב״י (סימן תקנד) בשם מהרי״ל וכו׳, ולפ״ז ממילא כיון שהוא אדם גדול בהכרח שיתחדש לו איזה חידוש תורה, ומותר לכתבו, ואי משום שמחה זהו שמחה דממילא, ומה יעשה האבל אם עסקיו הרויחו לו בימי אבלו וכו׳. וכן כשמניח תפילין ומתפלל בכוונה שיש בהם שמחה וכו׳. הגע עצמך הרי ספר איוב הותר לאבל, ואין לך ספר סתום יותר מאיוב, ועתה אם הוא לומד ונתחדש לו איזה חידוש ופירוש טוב באיזה פסוק, הימנע את עצמו מזה? אין זה אלא מן המתמיהים, וכן נראה לי עיקר לדינא. עכ״ל.

ויש לבאר דעת מרן החיד״א כמו שפירש הרב נוה שלום (דף סה:) שכתב על דברי החיד״א וז״ל: ונ״ל לחלק ולומר דדוקא היכא דנחית אדעתא דהכי ללמוד בעיון נמרץ ולחדש, בזה אסר החיד״א, אבל אם הוא לומד פשטי הדינים והשמועות, ובדרך לימודו נתחדש לו איזה חידוש או דין חדש, או נתקשה לו איזה דין להבינו והוצרך לעיין, ואגב חידש בטובו איזה חידוש מודה הרב בזה שיכול לכתבו. ואני אומר שחובה עליו לכתבו ואין לך דבר האבד גדול מזה וכו׳. עיין שם. והוא כדברי מרנן ורבנן הגרי״ש אלישיב והגר״ע יוסף הנ״ל.

ועיין בקובץ מבקשי תורה (ח״ז עמוד רטז) שסיפר רבי יחזקאל אברמסקי, שכאשר הגר״ח מבריסק ישב שבעה, היה לומד בעיון דברים המותרים, והיינו משום דס״ל שהלימוד שלא בעיון אינו לימוד כראוי, ולפי״ז לא אמרו שלא יעיין בדברים המותרים רק להקשות ממקום למקום ולפלפל בזה, משא״כ בהבנת הענין עצמו ככל הראוי שזהו שפיר דמי.

ובאורחות רבינו (ח״ב בנדמ״ח עמוד קעה אות ל) מובא דאמר הגר״ח קניבסקי זצוק״ל בשם אביו הקה״י שאמר בשם מרן החזון איש, דמש״כ במג״א ובט״ז (בסימן תקנד) שמותר ללמוד גמרא אלו מגלחין אבל לא בעיון, לא יתכן שיתירו חז״ל ללמוד גמרא אך לא בעיון, ולכן ודאי שמותר ללמוד בעיון.

◆ באר מים חיים ◆

וכן מובא בתורת המועדים (סימן תקנד סקי״ט) שמותר ללמוד בעיון, וכן אם חברותא, והטעם כי א״א ללמוד בלי עיון, וה״ה שאפשר ללמוד איזה דרוש או קושיא ותירוץ.

וכן מובא עוד באורחות רבינו (שם אות כט) דהחזו״א הורה שמותר ללמוד את הפירוש לחם דמעה על מגילת איכה.

וכן איתא בקרא עלי מועד (הערות הגר״ח קניבסקי אות לב) שדעת החזו״א, שבדברים המותרים אפשר ללמוד גם בעיון, וכתב שאולי צריך לומר שיש דרגות בעיון.

ועיין באור לציון (ח״ג פרק כט בוף הערה א) שכתב, דלמעשה נראה שלענין לימוד הדברים המותרים בעיון ובעמקות, אף שלכתחילה אין ללמוד בעמקות, מ״מ מי שמחמת זה יתבטל לגמרי מלימודו ולא ילמד, לא ימנע עצמו מחמת כן וילמד דברים אלו בעיון ובעמקות.

ומו״ר הגר״י טשזנר שליט״א בשערי נחמה (עמוד קעט אות ג) כתב וז״ל: וראיתי מובא על גדולים שהקילו ללמוד בעמקות, אבל נראה שאין בזה קושיא, שהכל לפי האדם מה נחשב אצלו פשוטן של דברים ומה נחשב אצלו עומקן של דברים, שמי שרגיל ללמוד רק עם פירש״י, לדידיה ללמוד התוס׳ יש בזה משום להתעמק, אבל מי שלומד עם כל הראשונים, לדידיה רק ללמוד גם עם אחרונים נחשב להתעמק, וכן הלאה. עכ״ל.

ועוד כתב (עמוד קפ אות ה) אחר שהביא דברי הערוך השולחן הנז׳ לעיל בדברי בס״ד, וז״ל: ומ״מ נ״ל כמש״כ לעיל, ואין קושיא מדבריו שודאי הם דברי טעם, שהשמחה מחידוש פשוט אינה מורגשת מחמת הצער של התוכן שלומד, אבל גם לזה יש גבול, ואם מחדש חידושים נפלאים, ההיפך הוא הנכון שאז נשכח הצער מחמת שמחת החידוש, אלא ודאי החידושים הפשוטים שעולים מעצמם בראש בזמן הלימוד אין בהם שום איסור, וכדברי הערוך השלחן, וגם אם חושב קצת כדי לתרץ איזה קושיא אין בזה איסור, אבל אין להתעמק בלימוד ולהוציא חידושים גדולים. עכ״ל.

ועיין בחוט שני (ר״ה עמוד תטז) שכתב, שמותר ללמוד פרק אלו מגלחין הגמ׳ והרא״ש ומסקנות התוס׳, אבל אסור ללמוד את הקושיא והתירוץ של התוס׳ – איך הגיעו למסקנתם, ואע״ג שבגמ׳ יש ג״כ קושיות ותירוצים, וזה הרי מותר ללמוד, מ״מ כיון שאנו אין מגיעים למסקנא ההלכתית מהמשא ומתן שבגמ׳, אלא מהמו״מ שיוצא מהתוס׳ ושאר הראשונים, לכך המו״מ שבגמ׳ מותר ללמוד, והמו״מ שבראשונים אסור ללמוד כנ״ל. ע״כ.

ולכו״ע אין הכוונה שצריך ללמוד בשטחיות, אלא הכוונה שיש ללמוד בהבנה, אך לא להעמיק בעיון יותר מידי, ובזה תלוי כל אחד לפי אופן לימודו, וכמבואר בהליכות שלמה (פט״ו דבר הלכה אות א ובאורוחות הלכה הע׳ 4). וכן אם רוצה להעמיק בלימודו כדי להבין דברים הנוגעים לענין מעשה, יש להתיר לו ללמוד, כדי שיהיו לו הדברים ברורים ומובנים כל צרכם, כמבואר בהליכות שלמה (שם אורחות הלכה הע׳ 34).

גם להרהר בדברי תורה אסור, ויש מקילים, ולמעשה יש להחמיר'א.

◆ באר מים חיים ◆

ולענין אם יוכל ללמוד בחברותא, הנה דעת הגר"ח קניבסקי (קרא עלי מועד הערות הגרח"ק אות לב) שמותר, אך שילמד בפשטות, אך אין ללמוד בכל המ"ח קנינים שהתורה נקנית בהם. וכן מובא בתורת המועדים (סימן תקנד סקי"ט) שמותר ללמוד עם חברותא.

מאידך בשולחן גבוה (סק"ג) כתב, דאם לומד בחברותא אם תלמיד אחר אסור, דכשהם מתפלפלים ומנצחים זה לזה איכא שמחה. ע"כ. ויתכן דגם הפוסקים הנ"ל שהתירו היינו דוקא כשלומד בפשטות לא בפלפול וכו', וכמבואר בלשונם גם כן.

יא **כתב** בשו"ת מהרי"ל (סימן רא) דאע"ג דקי"ל הרהור לאו כדיבור דמי, מ"מ אסור להרהר בדברי תורה בתשעה באב, כיון שהטעם הוא משום שמחה, ובהרהור איכא שמחה כמו במדבר, ופעמים טפי, ועיקר השמחה הוא מן ההרהור, ואם יקרא אדם כל היום ולא יבין, מה שמחה היה לו, אלא א"כ יבין, א"כ כי מהרהר בלא גירסא מאי שנא, ומדכתיב (תהילים יט) משמחי לב ילפינן לה (תענית דף ל.), והכי נמי שמחת לב הוא, ולעיל (סימן ר) כתבתי דקי"ל כר' יודא, ואפילו במקום שאינו רגיל, אסור לקרוא בתשעה באב, אף על גב דצריך להרהר ולעיין, מה מועיל לו הקריאה עד שיעיין.

הא לא דמיא אלא להא (ברכות דף כד:) דאסור לאדם תלמיד חכם לעמוד במקום הטינופת כו', וכן בית הכסא ובית המרחץ דאסור להרהר בהן, ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר מיהא איכא, ובשבת פרק שואל (ידף קנ.) מחלק בין שבת להרהור דבית הכסא, דבשבת כתיב (ישעיה נח) דיבור, והכא כתיב (דברים כג) והיה מחניך קדוש, וכן בנידון דידן נמי כתיב משמחי לב כדלעיל.

ובשבת נמי היא גופא תימא, כיון דטעמא משום טורח ותענוג הוא, מה לי דיבור או הרהור. אלא נראה לי דודאי מקרא יתירא התם אפקיה, כדדרשינן מודבר דבר, דאי מודבר לחוד היה הרהור בכלל, אף על גב דכתב ודבר. וגם בעלמא לאו כדיבור דמי, היינו משום כיון דטעמא דמילתא משום טורח ותענוג אין לחלק, והאי דקרא אפקיה, היינו משום דלא הקפידה תורה אלא על הדיבור דמפורסם ואוושא מילתא ואין זה כבוד שבת, מידי דהוה אדברים שבצנעה דשרי בשבת (מוע"ק דף כד.), ולא אסרינן אלא שבפרהסיא משום כבוד שבת.

אבל תשעה באב ואבילות אין לחלק בלימוד בין דיבור להרהור אפילו בינו לבינו, ואפילו בשאר דברים שאינם אבלות, כדפירשתי לעיל (סימן ר) מאבל רבתי. עכ"ד.

ואיתא בספר האגור (סימן תתמז) וז"ל: כתב מהר"י מולן ללמוד בתשעה באב ע"י הרהור רוב רבותינו פוסקים דהרהור לאו כדיבור דמי, לענין ק"ש וברכת המצוות אפילו למ"ד אין צריך להשמיע לאזניו, מ"מ להוציאו בשפתיו צריך, אבל בהרהור כלל לא.

◆ באר מים חיים ◆

אמנם נלע״ד דהכא בתשעה באב הוא הטעם שאסור ללמוד משום שמחה, דכתיב (תהילים יט) פיקודי ה׳ ישרים משמחי לב, א״כ עיקר השמחה הוי בהרהור שאם ילמוד ולא יבין מה שמחה יש, ודמי להא דאמרו רז״ל (ברכות דף כד:) תלמידי חכמים אסור להם להשהות במקום הטינופת שאי אפשר להם בלא הרהור תורה, לכן נראה לאסור. עכ״ל.

וכ״פ מרן בשולחנו (סימן תקנד ס״ג) וז״ל: יש מי שאוסר ללמוד על ידי הרהור. וכ״פ בספר מטה משה (סימן תשכא) וכ״כ בסידור יעב״ץ (שער הדלק דלת א ארובה ה אות ח).

וכתב המשנ״ב (סק״ה) דמהאי טעמא אסור ללמוד איזה דרוש או קושיה או תירוץ, אפילו בדברים הרעים, מפני ששמחה היא לו. והוא מדברי המג״א (סק״ה) וכ״כ האליה רבה (סק״ד וסק״ה) והאשל אברהם (סק״ה) והשולחן גבוה (סק״ד) והחיי אדם (כלל קלה סק״א) והמטה יהודא (סק״ג) וכ״כ בכה״ח סופר (סימן תקנד ס״ק טוב).

וכן מסיק להחמיר, הרב פרי חדש בספר מים חיים (ברכות דף טו.) שהביא דברי חז״ל (שבת דף קנ.) וַדַּבֶּר דָּבָר – דיבור אסור הרהור מותר, ומכאן נראה שהאבל, והוא הדין בתשעה באב, מותר להרהר בדברי תורה האסורים, אם לא שנאמר שמשמחין אפילו כי מהרהרי בהו, וכנראה שזוהי דעת מהר״י מולין שהביא בבית יוסף, שאסור לקרות בתשעה באב בדברי תורה אפילו ע״י הרהור, וטוב להחמיר. עכ״ד.

והנה י״ל דכ״ש לפי דעת הגר״א בביאורו (בסימן מז) שאף המהרהר בדברי תורה, צריך לברכת ברכות התורה, ממילא כ״ש שיש לאסור בתשעה באב, דחשיב כעוסק בתורה.

אולם בספר לקט יושר (ח״ב עמוד צג) כתב, ואבל מותר להרהר בדברי תורה, רק שלא יוציא בשפתיו.

וכן ראיתי שכתב ר׳ מאיר המעילי בעל המאורות (מוע״ק דף כ.) דנראה שלדברי כל הפוסקים, העיון בתורה בלי קריאה מתוך הספר מותרת, כיון שאינו אלא הרהור בעלמא, ואבילות לא חמיר משבת דקי״ל דיבור אסור הרהור מותר, וכ״ש הרהור בדברי תורה לאבל שהוא מותר, דקי״ל (ברכות דף כ:) הרהור לאו כדיבור דמי הילכך מותר לאבל לעיין בספר, ובלבד שלא יוציא בשפתיו, ומ״מ כיון דהיינו טעמא דאבילות כדי שיהיה יושב ודומם וצדיק ומצדיק עליו את הדין ומפשפש במעשיו וליישר אורחותיו, כן ראוי לו לעשות, וכן נוהגים. עכ״ד.

וכן הסיק בנהר שלום (סימן תקנד סק״ג) על הא דכתב בשו״ע בלשון יש מי שאוסר, ולכאורה לא מצינו שום חולק עליו בהדיא, ואפילו הכי כתבו השולחן ערוך להלכה שאינה פסוקה, והיינו טעמא דכיון דבעלמא קיימא לן הרהור לאו כדיבור דמי, אם איתא דלענין זה כדיבור דמי לא הוו שתקי מניה שאר הפוסקים. עכ״ד.

◆ באר מים חיים ◆

והנה במה שהעיר הנהר שלום על מש״כ השו״ע בלשון יש מי שאומר, אף שאין על זה חולק בהדיא, ותירץ, דמהא שהפוסקים לא הזכירו מזה כלום, משמע דלענין זה ג״כ ס״ל דהרהור לאו כדיבור דמי כבכל התורה.

אולי אפשר בס״ד לתרץ באופן אחר, דדרכו של מרן השו״ע לכתוב יש מי שאומר על דברים שלא מצא מפורש אלא בפוסק אחד, אע״פ שכו״ע מודים לחידוש זה, עיין כעי״ז בחיי אדם (ח״א כלל יד ס״ב). או מטעם שהוי דבר מחודש, ודרכו של מרן השו״ע שבדבר חידוש כותב יש מי שאומר, עיין כעי״ז בט״ז (סימן לב סק״כ).

ועיין במקור חיים לבעל חו״י (סימן פה) שכתב דמש״כ מהרי״ל לאסור בתשעה באב וכן באבל ללמוד על ידי הרהור משום שדברי תורה משמחי לב, נראה דאי משום הא לא איריא, שיש לומר (משלי טו) שמחה לאיש במענה פיו, ובכה״ג דוקא איירי קרא דמשמחי לב, ועכ״פ נראה דבכל הני דאמרינן הרהור לאו כדיבור דמי היינו דוקא בהרהור במחשבה בלבד, משא״כ בשומע דברי תורה ומאזין לרצונו. עכ״ד.

וע״ע בספר נועם מגדים (בפירוש בית הלוי בהשמטות דף מו.) בשם ספר דעת קדושים על יו״ד (סימן שפד) שחילק בין אבל שמותר, לתשעה באב שאסור, וכתב שהטעם שלאבל מותר להרהר בד״ת, ואין ללמוד מתשעה באב, משום דבחורבן ביהמ״ק היה בכיה גם בבתי גואי, כמש״כ בחגיגה (דף ה:), משא״כ באבל אין מניעה אלא על שמחה במענה פיו, משא״כ בהרהור, וכ״ש בשבת יש להתיר להרהר בד״ת. ע״כ. ועוד הביא טעם מדוע יש להתיר לאבל להרהר בד״ת, שעיקר האיסור הוא משום (תהילים יט) פיקודי ה׳ ישרים משמחי לב, ובהרהור ליכא שמחה, ואסמכתא לדבר מהכתוב שמחה לאיש במענה פיו וכו׳. עכ״ד.

ובשו״ת אבני נזר (חיו״ד סו״ס תעד) כתב, דאין לחלק בין אבל לתשעה באב לענין הרהור בדברי תורה, ובשתיהם אסור, וכמבואר בדברי מהרי״ל.

ועיין בדברי מרן מלכא בשו״ת יביע אומר (ח״ד חאו״ח סימן ח אות יז) שכתב דיל״ע אם יש להקל בתשעה באב כשאינו מבין הלימוד, ואם יש תרתי לטיבותא שמהרהר ואינו מבין אפשר שיש להקל. ע״כ.

ובחכמת שלמה (הגהת שו״ע כאן) כתב וז״ל: ומה שעמד כבוד תורתו על דברי השו״ע מה שכתב דאסור ללמוד על ידי הרהור, הנה זה ודאי דהרהור לבדו נמי אסור, ועיקר שמחת התורה הוי בלב, כמו שנאמר (תהילים יט) פיקודי ה׳ ישרים משמחי לב, וכיון דהרהור הוה בלב שמחה נמי הוי בלב, ומה שכתב רום מעלתו אם מעיין בספר, זה אינו, כי מלבד דאין זה סברא דמה לי אם מעיין בספר או אינו מעיין, כיון דהוא אינו מוציא בשפתיו רק מהרהר, וגם אם כפי הבנת רום מעלתו היה לו לומר דאסור ללמוד על ידי עיון בספר, מהו לשון על ידי הרהור, בעל כרחך דהרהור נמי אסור.

ולכתוב חידושי תורה המותרים ללמוד בתשעה באב י״ל שמותר, ויש אוסרים׳ב.

◆ באר מים חיים ◆

ומה דנקט אסור ללמוד ולא נקט אסור להרהר, הכוונה דדרך עראי אם בא לו איזה הרהור בדברי תורה אינו מחוייב להסיר ההרהור מליבו, רק לקבוע עצמו בכוונה ללמוד איזה ענין על ידי הרהור זה אסור דרך קבע, אבל דרך עראי על ידי הרהור מותר, כן נראה לפענ״ד בזה. ע״כ השבתי להרב מלעשנוב ודו״ק היטב. עכ״ד.

וע״ע בשו״ת הר צבי (ח״א חאו״ח סוף סימן מב) **ובשו״ת יבי״א** (ח״ד חיו״ד סימן לא אות ז) **ובחזו״ע** (ארבע תעניות עמוד שיז).

׳ב **הנה** אם כותב דברי תורה בתשעה באב בדברים האסורים בלימוד, ודאי שאסור, כיון דקי״ל (שו״ע סימן מז ס״ג) שהכותב בדברי תורה אע״פ שאינו קורא, צריך לברך ברכות התורה. (ואם כותב בלי להבין רק מעתיק, לכאורה מותר, כי אין מברכין על זה ברכות התורה, וזה תליא במה שנכתוב להלן, האם הכתיבה עצמה מותרת בתשעה באב).

והנה אם רצונו לכתוב בדברים המותרים בתשעה באב, צ״ע אם מותר, דיתכן שהוי בכלל איסור עשיית מלאכה בתשעה באב.

והנה איתא בהגהת סמ״ק (מצוה קצה ס״ט) וז״ל: מצאתי כתוב דמותר לכתוב חידושין בחולו של מועד, ונ״ל להביא ראיה מהא דפריך בפ״ב דתמורה (דף יד:) והא אמר רבא בריה דרבי חייא בר אבא א״ר יוחנן כותבי הלכות כשורפי תורה וכו׳, דברים שבע״פ אי אתה רשאי לכותבן בכתב, ותנא דבי רבי ישמעאל וכו׳ ואי אתה כותב הלכות, ומשני אמרי דלמא מלתא חדתא שאני, דהא ר׳ יוחנן ור׳ שמעון מעייני ספרא דאגדתא בשבת ודרשי הכי (תהילים קיט) עת לעשות לה׳ וגו׳, אמרי מוטב תעקר אות אחת מן התורה ואל תשתכח תורה מישראל. ע״כ. ופירוש מילתא חדתא דבר חדש וירא שמא ישכחנו, אלמא דאפילו בזמן שנאסרה הכתיבה בדברים שבע״פ מותר בדבר של חידוש, גם בחוש״מ נתיר מטעם זה לכתוב דברים שהם חדשים אצלו וירא שמא ישכחם. עכ״ל. הרי שמותר לכתוב חידושי תורה שמפחד שמא ישכח מדין דבר האבד.

אולם בתשו׳ הרשב״א (ח״ג סימן רעג) מבואר דדבר עיון מחודש בהלכה הוי כדבר האבד שמא ישכח, ושוב כתב שנסתפק בזה, ואף בימי רבותיו נ״ע, והוא מפני שאמרו אין מגיהין אות אחת ואפילו בספר העזרה, ולמה לא ניחוש שמא ישכח, וכל הספרים נגיה מטעות שמא ישכח, ועוד דמצוה איכא משום (איוב יא) ואל תשכן באהליך עוולה (כדאיתא בכתובות דף יט.), ויכתוב אדם פירושיו וחידושיו ועושה אדם חיבוריו וכותב, ונמצא עושה מועדיו חול, ויכתוב תפילין לאחרים דהא איכא מצוה.

◆ באר מים חיים ◆

אלא כתב הרשב״א וז״ל: מסתברא לי שלא אמרו אלא ביציאותיו וחשבונותיו שבינו לבין אחרים שהכל תלוי בזכרון שמא לא יזכיר ויאבד ממונו, אבל חידוש ששמע או שעלה בידו בעיונו, זו באובנתא דליבא תלי, ולאחר המועד עשוי הוא לחזר אחר שמועותיו ויבין כמו שהבין מתחילתו, וכן אם מתיירא שמא ישכח ישנה בעל פה פעמים הרבה כדי שיהא שגור בפיו, כמש״כ במגילה (דף ז.) תנא מיניה מ׳ זמנין ודמיא כמאן דמנחא בכיסתיה, וכדרך שהיו עושים לזכרון עד שלא נכתבה המשנה והגמרא, וכן הטעם בהגהת ספרים עשוי הוא לחזור ולראות בהם ולהגיה. עכ״ד. מבואר שהרשב״א אסר לכתוב חידושי תורה ואין זה דבר האבד שמא ישכח, דיש לו לחזור על שמועתו ועי״ז לא ישכח.

ובשיבולי הלקט (סימן רכה) מבואר דמה שמותר לכתוב דברי תורה זהו רק באופן שלא היה לו פנאי לכתוב לפני המועד, וגם לאחר המועד לא ימצא אדם לשלח על ידו, הא לאו הכי אסור דלא גרע מספר עזרא.

ובמנהגי מהרי״ל (הל׳ חוה״מ אות ו) כתב שאסור לכתוב חידושי תורה ודינים המחודשים לו כדי שלא ישכחם אחר המועד, כיון דצריכין כיוון ותיקון ביותר.

ואולם בטור (סימן תקמה) כתב וז״ל: ואדוני אבי הרא״ש ז״ל כתב תשובת שאלה בחוה״מ, והתיר לי להעתיקה דחשיב דבר האבד. עכ״ל. וכתב בב״י (שם) דמש״כ רבינו שהרא״ש התיר לו להעתיק תשובת שאלה, נראה שהוא סובר כדברי התוס׳, ושלא כדברי הרשב״א, ולפי מה שנתן הרמב״ם טעם לכתיבת חשבונותיו מפני שכתיבות אלו אין אדם נזהר בתיקונן מאוד, ונמצאו כמעשה הדיוט, אפשר דה״ה דשרי לכתוב דבר חידוש שאין אדם נזהר מאוד בתיקון כתיבתו, שאין כוונתו אלא שלא תשכח מפיו. עכ״ד.

ובשו״ת הרא״ש (כלל כג סימן ט) איתא וז״ל: וכתב תשובה על שאלה בחוה״מ מפני שהיה השליח ממתין לה, והתיר אף להעתיקה. עכ״ל. משמע דדוקא משום שהשליח המתין הא לא״ה אסור. ואולי התשובה הזאת לא עסקה בדברי תורה. וצ״ע.

וכ״כ רבינו ירוחם (תולדות אדם וחוה נתיב רביעי ח״ד דף לח. טור א) שמותר לכתוב חידושי תורה דחשיב דבר האבד, וז״ל: ואם שמע דבר חידוש ורוצה לכותבו כדי שלא ישכח מותר, או להעתיקו אם לא ימצא להעתיק אחר המועד, דאין לך דבר האבד גדול מזה, וכ״כ רבינו פרץ, זולתי שהיה הוא מחמיר על עצמו והיה כותבו בשינוי. עכ״ל.

וכתב באורחות חיים (הל׳ חוה״מ את ח) וז״ל: ולכתוב שמועות וקושיות ותירוצין מחידושי הלכה ודברי שמועות, נראה שמותר, שהרי יש במלאכה מצוה, וכמלאכת האבד דמי שמא ישכח ושמא יתעצל ע״י אונס. עכ״ל. וכ״כ בכל בו (סימן ס).

◆ באר מים חיים ◆

וכ״כ הריטב״א (מוע״ק דף יח.) וז״ל: וכן אם הוא בענין שלא יהא ספר להגיהו בו לאחר המועד מגיהין אותו ברגל בכל כתבי הקודש בין מן המקרא בין מן הש״ס, שאין לך דבר האבד גדול מזה, וכן הסכימו רבותי על ידי, ועוד התירו לי לכתוב שיטת חידושין שלי שהייתי לומד וכיוצא בו כדי שלא אשכח, וכן נראה הלכה למעשה. עכ״ל.

וכ״כ בשו״ת מן השמים (סימן לב) וז״ל: שאלה: אם מותר לכתוב במועד אגרת חפציו של אדם בשינוי, גם שאלתי על החכמים שכותבים בלא שינוי אם יפרשו הפסוק או ההלכה ומחדשין בה חידוש, ובעבור שלא ישכחו כותבין אותו חידוש בחוה״מ ואומרים שאין לך דבר האבד גדול מזה, ואם לא יכתוב עתה שמא ישכח, ושאלתי אם מותר לכתוב הפירושים ההם?

והשיבו (תהילים פז) אוהב ה׳ שערי ציון מכל משכנות יעקב, אוהב ה׳ שערים המצוינים בהלכה (ברכות דף מ.), ולא הבנתי התשובה, ובלילה השנית שניתי ושאלתי לפרש לי התשובה, או להשיב תשובה אחרת מבוארת, והשיבו כבראשונה ופירשו לי, אוהב ה׳ שערים המצוינים בהלכה – כשמחדשים חידוש בהלכה ומעמידין אותה על בירור, אותן שערים נאהבים לפני המלך הגדול יותר מכל משכנות יעקב, המקיימים בהם שאר המצוות, וכל מי שחושב מחשבות וסובר סברות בהלכות חמורות ובפסקים החמורים – נאהב ונחמד לפני המלך העליון, וזהו שאמרו (ברכות דף ו:) אגרא דשמעתא סברא, והדברים והמחשבות ההם הם כמרגליות היקרות בעיניו, ואם על אבידת כסף או שוה כסף התירה התורה לעשות מלאכה בחוה״מ, כ״ש שיש להם על אבידת המרגליות היקרות ההם לכותבם ולחותמם למען לא יאבדו, והכותב והחותם מקבל שכר עליהם, כל זה השיבו לי באמת. עכ״ל.

וכן גילה המגיד למרן הב״י כמובא במגיד מישרים (פר׳ צו דף ל:) וז״ל: ובחולא דמועדא כתוב הני מילין, ומאי דאוליפתך עוד דבחול המועד שפיר דמי למיכתב מילין, ולאפוקי מאן דאסר משום דלא הוי דבר האבוד דאיבעי ליה למהדר כמה זימנין, דליתא, אלא דבר האבוד הוא דלא מצי אינש למיטרח כולי האי. עכ״ל.

וכן פסק בשו״ע (סימן תקמה ס״ט) וז״ל: ואם שמע דבר חידוש מותר לכותבו כדי שלא ישכח, וכן אם ראה ספר מחודש מותר להעתיקו אם לא ימצא להעתיקו לאחר המועד. עכ״ל. וכן הסיק בב״י (שם) דלכתוב שמועות וקושיות ותירוצים נראה שמותר דהוי כדבר האבד שמא ישכח.

וכן העלו להלכה בברכ״י (סימן תקמה סק״ב) ובשערי תשובה (ס״ח) ובא״ר (סקי״ט) ובחיי אדם (כלל קיא ס״ו) ובערוך השולחן (סי״ט) וכ״כ בשו״ת רדב״ז (ח״א סימן שנז) דכל האיסור הוא בהגהת ס״ת שצריך אימון גדול לכתוב כתיבת אשורית וכו׳, וכל שלצורך המועד מותר, ואי הוי צרכי רבים מותר אף שלא לצורך המועד כגון כתיבת שאלה, ובנידון דידן כתב

◆ באר מים חיים ◆

שמותר דהוי כדבר האבד שמא ישכח אחד מן הטעמים. וביאר שכיון שהוי מלאכת הכתיבה מלאכה דשכיחא ורגילו בה אינשי טפי מתפירה, לכך בשינוי מועט סגי. עיין שם.

וכ״כ בשיירי כנה״ג (סוף סקי״ג) שעל סמך הוראה זו כתב בחוה״מ כמה פסקים מחודשים.

וכ״כ בלבוש (ס״ט) דמותר לכתוב חידושין, דחשיב דבר האבד, וכתב עוד טעם דכשכותב חידוש ששמע אין אדם נזהר מאוד בתיקון כתיבתו שאין כוונתו אלא שלא תשכח מפיו, ומה שאסרו להגיה אפילו אות אחד בספר ולא נחוש ג״כ שמא ישכח וכל הספרים נגיה מטעות שמא ישכח, ועוד דמצוה איכא שכתוב (איוב יא) ואל תשכן באהליך עוולה (כדאיתא בכתובות דף יט.), היינו משום דעשוי הוא לחזור ולראות בהם ולהגיה, לכן במועד אסור. ע״כ.

ועיין בשו״ת המבי״ט (ח״ג סימן טו) וז״ל: ונפניתי ביום אחד מימי חול המועד של סוכות להשיב עליהם, כי החכם הנעלה וכו׳ אמר לי שהיו הולכים אנשים דרך שם מייד אחר החג והיה דבר האבד אצלך גם אצלי, כי אולי לא יהיה לי פנאי אחר החג וכו׳ במשא ומתן בדברי תורה ושאלות אחרות מבחוץ וטורח בעלי דינים וריבם, מלבד קביעות לימוד הישיבה עם החכמים והתלמידים יצ״ו. עכ״ל.

והנה כעת נבוא לידון בדין זה לענין תשעה באב, והנה בשו״ת מהר״י ברונא (סימן טז) כתב, דצריך עיון אם כתיבה מלאכה היא לענין תשעה באב. והביא בשם ר״י, שהגיה הספר תורה שלו בתשעה באב, והגיה בו הסופר טעיות. וכן הובא במרדכי (תענית סו״ס תרלו) בשם רבינו יחיאל מפאריש. וכן הובא להלכה בשיירי כנה״ג (סימן תקנד, הגהת הטור סק״ג).

ולפי״ז העלו הפוסקים, שאם רצונו לכתוב בדברים המותרים בתשעה באב, אם חושש שישכח את הדברי תורה, צ״ל שיהיה מותר, והוא ע״ד המבואר בשו״ע (סימן תקנד סכ״ג) שמלאכת דבר האבד, מותרת בתשעה באב, כדרך שאמרו בחולו של מועד. וכ״פ הגר״ח פלאג׳י בספר מועד לכל חי (סימן י אות עה) ובתוספות חיים על החיי אדם (כלל קלה סק״א). וכ״כ בבאר היטב (סק״כ) שמותר לכתוב בתשעה באב. וכ״כ הרב שתילי זיתים (סימן תקנד סקל״ד) וכ״כ בשולחן גבוה (סק״ד) שמדברי המהרי״ב משמע שמותר לכתוב בלא שינוי, וכן פסקים או חידושים ששמע או שחידש בדברים המותרים לקרות בתשעה באב, מותר לכותבם בתשעה באב מדין דבר האבד דשרי, ושאני מאבל שמותר לכתוב רק בשינוי, דתשעה באב הוי אבילות ישנה וקיל טפי. עיין שם. והביאו כה״ח סופר (ס״ק קי) וכ״כ הרב יפה ללב (ח״ב סימן תקנד סק״א) וכ״ה בקמח סולת (דיני תפילין ותפילה בת״ב ד״ה לחלוב פרות) וע״ע ביקהיל שלמה (ועד חכמים, סימן תקנד סכ״ב).

וכן הסיק מרן בחזו״ע (ארבע תעניות עמוד שכז אות ח) דמותר לכתוב חידושי תורה בדברים המותרים בתשעה באב, מדין דבר האבד, דשמא ישכחם אחר תשעה באב.

◆ באר מים חיים ◆

אמנם עיין בשערי תשובה (סק״כ) דמי שנתחדש לו איזה חידוש אין לכותבו בתשעה באב, אע״ג דבחוה״מ התירו, שאני תשעה באב דשמחה היא לו כשכותב חידושי תורה, וגם שאינו רק יום אחד ואין חשש שישכח. עכ״ד. וכן הרב שדי חמד (מערכת בין המצרים סימן ב אות י) כתב לפקפק על דברי השולחן גבוה הנ״ל, דשאני חול המועד שיש בו כמה ימים, משא״כ תשעה באב דהוי יום אחד, ולכן העלה להלכה כהרב שערי תשובה, מלבד אם יודע בעצמו שודאי ישכח עד הלילה, דאז מותר לו לכתוב ראשי דברים, כדי לעורר את זכרונו ולהעתיק אח״כ. עיין שם.

אמנם בגוף דבריהם לכאורה צ״ע, דהרי לא מצינו הלכה שביום אחרון של חול המועד אסור לכתוב, כי נשאר רק יום אחד, ואולי י״ל דבחוה״מ לא מצינו שישאר רק יום אחד, דהרי בפסח איכא שביעי של פסח שאסור בכתיבה, וכן בסוכות יש את שמחת תורה, ויהיה לכה״פ ב׳ ימים שיצטרך לשמור החידוש, ובחו״ל ג׳ ימים, ודוק.

ובאמת יש ראיה דבב׳ ימים חיישינן לשכחה, דעיין בש״ס סנהדרין (דף לה.) וז״ל: נידייניה במעלי שבתא ונגמריה בחד בשבתא, מינשו טעמייהו, אע״ג דשני סופרי הדיינין עומדים לפניהם, וכותבין דברי המזכין ודברי המחייבין נהי דבפומא כתבין, ליבא דאינשי אינשי, הלכך לא אפשר. ע״כ. הרי דיש חשש שכחה בב׳ ימים. (ואולי יש לדחות דהתם חיישינן יותר, משום דבדיני נפשות עסקינן. ודוק).

והנה מרן מלכא בשו״ת יבי״א (ח״ב חיו״ד סימן כו אות ט) הקשה כנ״ל, שלא מצינו חילוק בחוה״מ, חזינן דבאמת הוקשה לו הנ״ל. ויל״ע.

ובכה״ח סופר (סימן תקנד ס״ק קי) הסיק, שנראה שהכל לפי מה שהוא אדם, דאם חושש שישתכחו ממנו, יש לרשום רק ראשי דברים.

וכן מבואר בשדי חמד הנ״ל דאם יודע בעצמו שודאי ישכח עד הלילה, אז מותר לו לכתוב ראשי דברים, כדי לעורר את זכרונו ולהעתיק אח״כ. עיין שם.

וכ״כ בדעת תורה (סכ״ב) וז״ל: ונראה להתיר לכתוב ברמז בקיצור ולא יותר. עכ״ל.

וכן פסק הגר״ש ואזנר (קובץ מבית לוי בין המצרים עמוד לא הע׳ ד) דאם חושש לשכוח, מותר לו לציין ראשי פרקים שלא ישכח.

והנה לפי דברי הט״ז (סו״ס תקמה) והמאמר מרדכי (סק״י) שאפילו בלא טעם שכחה, כיון שבכל עת ורגע מוטל על האדם לעמול בתורה ולחדש בה כפי יכולתו, דכתיב (יהושע א) והגית בו יומם ולילה, אין שייך לומר ימתין עד אחר יו״ט ואז יכתוב החידוש, דאותו זמן יהיה עליו חיוב אחר, דהיינו שיחדש אח״כ חידושים אחרים, ואם יתעכב בכתיבת החידושים שלמד בתוך המועד, יצטרך ללמוד שנית מה שלמד כבר, ולהזכיר מה שחידש

◆ באר מים חיים ◆

מכבר, וזה יבטלנו מלימוד חידושים אחרים באותה שעה ואין לך דבר האבד גדול מזה, והעידו על הב״ח ז״ל שכתב חיבוריו בחוה״מ. ע״כ. וכ״כ הרב משנ״ב (שם ס״ק מז).

[**ובמאמ״ר** שם כתב דחשב אח״כ לפקפק על סברא זו, דכיון שעכ״פ עסוק הוא בלימוד כשחוזר על לימודו ומקיים שפיר מצוות אלוקיו, א״כ לא מיקרי דבר האבד, וכתב דאפשר דמשום הכי הוצרכו הפוסקים לטעם דשמא ישכח.

ושוב כתב שמצא ברב ט״ז כסברא הראשונה, והסיק שכן מסתבר, והטעם הוא, דעכ״פ מאבד מה שהיה מחדש אחר המועד, ונמצא שזה החידוש שהיה מחדש אז נאבד ממנו, וק״ל. עכ״ד].

ולפי״ז תצא דינא דודאי מותר לכתוב בתשעה באב, דאף אם לא ישכח החידוש, אכתי ביום שאח״כ יתבטל בעת כתיבת החידוש הישן, מחידוש חדש כנ״ל, ולכן ודאי שמותר לכתוב חידוש שנתחדש לו בתשעה באב בדברים המותרים.

וכן הסיק מרן מלכא בשו״ת יבי״א (שם) וסיים דבריו, שהמחמיר בזה, הוא חומרא דאתי לידי קולא, שמפסיד חידושו בידים, והויא פסידא דלא הדרא, וחלפא שעתא אשר הוציא יקר מזולל. עכ״ד.

וכן ראיתי שכתב בנו הרב דוד יוסף שליט״א בתורת המועדים (ארבע תעניות ובין המצרים, סימן ח סוף אות כא) וז״ל: וכן ראיתי לאאמו״ר (שליט״א) [זצוק״ל] שעשה מעשה בעצמו, וכתב חידושי תורה שנתחדשו לו בדברים המותרים ללמוד בתשעה באב, וכן כשהיה אבל ל״ע. עכ״ל.

וכ״כ מו״ר הגר״י טשזנר שליט״א בשערי נחמה (עמוד פ אות כח) דלמעשה נראה להקל כשזה דבר האבד, וכגון שעלו במחשבתו חידושי תורה בדברים המותרים ללמוד בתשעה בא, וחושש שמא ישכחם עד מוצאי הצום, או שאז לא יהיה לו זמן לכותבם, הרי זה דבר האבד ומותר לכותבם בתשעה באב. עכ״ד.

ומי שרוצה לכתוב בכדי שיתברר לו הלימוד יותר על ידי הכתיבה – לא חשיב מניעת רווח בלבד שאסור, אלא חשיב דבר האבד, דביחס התורה הכל חשיב כדבר האבד, וכמבואר בחוט שני (חוה״מ עמוד רנב) ובמעשה איש (ח״ד עמוד עד) בשם מרן החזו״א זי״ע.

ואולם עיין בספר ענפי משה לידי״נ הרה״ג ר׳ משה חליוה שליט״א (בין המצרים סימן לה) שדן בהאי ענינא, ובסו״ד הביא ששאל למרן הגרח״ק זצוק״ל בזה״ל: אדם שקשה לו ללמוד בתשעה באב בדברים הרעים מחמת חוסר ריכוז וחולשה, אמנם כשכותב יש לו ריכוז בלימודו, ונפשו בשאילתו אם מותר לו להעתיק ממדרשי חז״ל על החורבן וכיו״ב, או דיש בזה בית מיחוש. והשיב מרן הגרח״ק זצוק״ל בכתי״ק: אין כותבין בתשעה באב (משום

◆ באר מים חיים ◆

תענוג). ע״כ. (המילים משום תענוג הקיף המחבר הגאון הנז׳ במוסגר, מחמת שלא היה ברור הכתי״ק כל צרכו). עכ״ד. וכן הביא תשובה זו הגאון הנז׳ בספרו פתחי חיים (ח״א מכתבי תורה מכתב קטז אות ב). ולפי״ז לא פשיטא כולי האי דהיכא דרק יתברר לו הלימוד יהיה מותר, אולם לכאורה פשטות הדברים הוא כדברי החזו״א הנ״ל, דביחס התורה הכל חשיב כדבר האבד.

עוד מצאתי מרגניתא טבא בספרו של ידידי הרה״ג חיים מלין שליט״א (חמדת חיים עניני בין המצרים אות רעח) בשם הגר״י זילברשטיין שליט״א, דמותר לכתוב תשובת היתר עגונה ביום תשעה באב, וכמו דאיתא בתשו׳ הב״ח תשובה עיונית ועמוקה בענין היתר עגונה, שכתבה ביום תשעה באב עצמו, וטעמא רבה איכא להא מילתא, דכיון דהמתיר עגונה כאילו בנה אחת מחורבות ירושלים, וזהו בנין ירושלים, על כן שרי גם בתשעה באב. עכ״ד.

ועיין לשונו של הרב ב״ח (תשו׳ החדשות סימן סד): והנה ח״ו אל תחשבו לי לגאוה שהכנסתי ראשי בדברים אלו, תאמינו לי ונקלותי עוד מזה להתיר בחינה קטנה שבבחינת העגונה העליונה, אשר על זה נמי אמר שלמה (קהלת ד) ראיתי דמעת העשוקים ואין להם מנחם, וכל מי שמתיר עגונה אחת בזמן כאילו בנה אחת מחרבות ירושלים העליונה להציל בחינה אחת מן אשת חיל. וד״ל. עכ״ל.

ועיין בשו״ת מהרש״ם (ח״א סו״ס פד) שכתב וז״ל: ויען שמבואר בתשו׳ ב״ח החדשות (סו״ס סד) כי מי שמתיר עגונה אחת בזה״ז כאלו בנה אחת מחורבות ירושלים העליונה, להציל בחינה אחת מן אשת חיל, וכ״ה בנחל אשכול (על איכה) בשם הרה״ק ר״א חיון, לכן נדחקתי לגמור התשובה היום, ביום הצום על חורבן בית תפארתנו, והנלע״ד כתבתי. עכ״ל.

בהמ״ז לְמִי שֶׁנִּצְרַךְ לֶאֱכוֹל בְּת״ב

מי שנצרך לאכול בתשעה באב, וכן ילדים האוכלים בתשעה באב, יש להם לומר נחם בברכת המזון[א].

◆ באר מים חיים ◆

א **מי** שאכל בתשעה באב, יאמר נחם בברכת המזון בברכה שלישית קודם ובנה ירושלים, כמו שפסק הרמ״א בהגהת שו״ע (סו״ס תקנז) ובדרכי משה (סק״א). וכ״פ המג״א (סק״ג) ובסידור יעב״ץ (שער הדלק חלון ג אות ז) ובבאר היטב (סק״ג) וכ״כ בשו״ת בית יהודא עייאש (ח״ב סימן פז) וכ״כ החיי אדם (כלל קלה אות כג) וכ״פ בדרך החיים (סימן קלו סק״ד) ובמקור חיים (סימן תקנז) ובמשפט כתוב (ועד חכמים, סימן תקנז ס״א) וביוסף אומץ יוזפא (ח״א סימן תתפד) ובשואל ומשיב (חמישאה סימן לט) ובמשנ״ב (סק״ה). ומקור הלכה זו גבוה מדברי המהרי״ל במנהגים (הל׳ תשעה באב דף לג:) שכתב שמי שנצרך לאכול ביום תשעה באב, יש לו לומר נחם בברכת המזון.

וכן מוכח מדברי הרב שו״ת הלכות קטנות (ח״ב סימן קלה) שכתב לענין אם יאמר בברהמ״ז של סעודה מפסקת משחשיכה נחם, וכתב על זה דנראה שיאמר, דומיא דההיא שכתב הטור (סימן רעא) וגם הרא״ש שאם גמר סעודתו מבעוד יום וקידש עליו היום מזכיר של שבת, מידי דהוה אמי שלא התפלל בערב שבת מנחה מתפלל שתים של שבת, כ״ש הכא, וכמו שהוכיח קודם שסעודה מפסקת היא סעודה הבאה לשם תשעה באב, שיוכל לסבול את הצום, ומטעם זה כתב דיתכן דאפילו בערב תשעה באב עצמו יאמר נחם בברכת המזון, דסעודה זו היא לצורך תשעה באב, ולענין ערב תשעה באב הסיק בצ״ע. ע״כ.

ומוכח עכ״פ מדברי בעל הלכות קטנות, דכ״ש הוא אם יאכל בתשעה באב שיצטרך לומר נחם בברכת המזון. ומרנן השתילי זיתים (סקי״ט) השולחן גבוה (סק״ו) והקמח סולת (הל׳ נחם ד״ה מי שאכל) העתיקו דברי השו״ת הלכות קטנות להלכה.

ובספר אוצר הברית (פ״א סימן ה הערה ז) מובא בשם הגרש״ז אויערבך שהאוכל בתשעה באב צ״ל נחם קודם ובנה ירושלים, ולא הוי הפסק, וכפי המובא בשו״ע (סימן קח סי״ב) דהמזכיר מאורע של שאר הימים לא הוי הפסק, והו״ד ג״כ בהליכות שלמה (מועדים פט״ז אורחות הלכה הערה 16) ובקובץ מבקשי תורה (קובץ כו עמוד תלב אות לו) וכ״כ בשלמי מועד (פצ״א עמוד תצא).

וי״א דצ״ל נחם רק אחרי זמן מנחה גדולה[ב]. ובכל אופן אם לא אמר אין מחזירין אותו[ג]. ויל״ע מה דין בעלי ברית למנהגינו שאינם משלימין התענית בתשעה באב שנדחה (אך לא עושים סעודה), האם יאמרו נחם בברכת המזון, והפוסקים נחלקו בזה[ד].

◆ באר מים חיים ◆

וכן הדין לענין קטנים, כמובא בסידור יעב״ץ (שם) ובמקור חיים (שם) ובנוהג כצאן יוסף (שם). אולם בבית הגרש״ז אויערבך (הליכות שלמה מועדים פט״ז אורחות הלכה סוף הערה 16) לא חינכו את הקטנים לזה.

ובשו״ת דברי יציב (או״ח סימן רמד) כתב כמה טעמים לומר נחם בברכת המזון, ואחד הטעמים הוא, שכיון שקי״ל (שו״ע סימן תקנד סכ״ה) שכל האוכל ושותה בתשעה באב אינו רואה בשמחת ירושלים, לכן גם מי שאוכל מחמת אונסו, יש לו לומר נחם בברכת המזון, כדי להראות שלמרות שאוכל עדיין הוא מתאבל על ירושלים, ויזכה לראות בשמחתה.

ועוד הביא שם טעם נוסף, כדי שיזכור הצום ולא יקל לעצמו ח״ו באכילת מעדנים ומאכל ומשתה רק כדי קיום הגוף, וגם שלא יקל ח״ו בשאר דברים מהאבילות ישנה, ואם לא יאמר נחם יחשוב שהותרה הרצועה, ולזה תיקנו לומר נחם, להזכיר לו שהיום תשעה באב וחייב באבילות, וא״כ יש בזה קפידא גדולה שהאוכל יאמר נחם, להתאבל בתוך אבלי ציון וירושלים עד ישוב ה׳ וירחמנו בב״א. עכ״ד.

[ב] **י״א** שיש לומר נחם רק אחרי זמן מנחה גדולה, כמובא בבא״ח (ש״א סו״פ דברים אות כז) ובמועד לכל חי (סימן י אות פג). וזאת לפי פסק רבינו הרמ״א (סימן תקנז) דהמנהג פשוט שאין אומרים נחם רק בתפילת מנחה של תשעה באב, לפי שאז הציתו במקדש אש, ולכן מתפללים אז על הנחמה. וכן היה המנהג בבגדאד, כמבואר בגדולות אלישע (סימן תקנז סק״ד).

[ג] **אם** לא אמר נחם בברכת המזון אין מחזירין אותו, כמש״כ בדרכי משה (סק״א) וכ״כ במשנ״ב (סק״ה). וכמו שנפסק בשו״ע (שם) לענין תפילה שאם שכח לומר נחם אין מחזירין אותו. וביאר מרן בבית יוסף (שם) שהוא משום דקי״ל (דף כד.) שבימים שאין בהם קרבן מוסף, אם טעה ולא אמר מעין המאורע אין מחזירין אותו.

[ד] **הנה** לענין בעלי הברית בתשעה באב שנדחה, האם משלימין התענית, עיין בתוספות (עירובין דף מ: ד״ה דלמא אתי) שכתב וז״ל: ומעשה היה בברית מילה ברבינו יעקב בר יקר שחל עשרה באב בא׳ בשבת והוא היה אב״ד, וציוה להתפלל מנחה גדולה, ורחצו ואכלו מפני שיו״ט שלהן היה, כדכתיב (תהילים קיט) שש אנכי כו׳. עכ״ל. הרי שמותרין הבעלי ברית לאכול.

ועיין בטור (סימן תקנט) שכתב וז״ל: מעשה שחל תשעה באב בשבת ונדחה עד למחרתו, והיה רבינו יעבץ בעל ברית, והתפלל מנחה בעוד היום גדול, ורחץ ולא השלים תעניתו, לפי

◆ באר מים חיים ◆

שיו״ט שלו היה, וראיה מהא דתניא (עירובין דף מא.) א״ר אליעזר בר צדוק אני הייתי מבני סנאה בן בנימין וחל תשעה באב בשבת ודחינוהו עד לאחר שבת, והתענינו בו ולא השלמנוהו מפני שיו״ט שלנו היה. עכ״ל. הרי שפסק הטור הלכה למעשה שבעלי הברית מותרין לאכול בתשעה באב שנדחה.

וכן מבואר במרדכי (תענית רמז תרל) שכתב וז״ל: תניא אמר ר״א ברבי צדוק אני הייתי מבני סנאב בן בנימין, פעם אחת חל תשעה באב להיות בשבת, ודחינוהו לאחר השבת והתענינו בו ולא השלמנוהו, מפני שיו״ט שלנו היה, מעשה ברבינו יעב״ץ שהיה בעל ברית בתשעה באב שחל להיות בשבת, ונדחה למחרתו, והתפלל מנחה בעוד היום גדול, ורחץ ולא השלים, ומהאי טעמא דהכא שיו״ט שלו היה. עכ״ל.

וכ״ה בספר הרוקח (הל׳ שבת סימן קיג) שכתב וז״ל: מעשה היה בוורמיישא חל תשעה באב בשבת, ודחו התענית עד למחר כתיקון חכמים, ואותו היום היה יום מילה, והיה רבינו יעקב בעל ברית, וציוה להתפלל מנחה גדולה אחר שש שעות, והלך ורחץ הוא ובעל ברית עמו, ואחרי כן הלכו שנית לבית הכנסת ומלו, והלכו לבתיהם ואכלו כל צרכיהם, ולא השלימו עם הציבור. עכ״ל.

וכ״ה באור זרוע (ח״ב הל׳ אבילות סימן תמ) שכתב וז״ל: מעשה ברבינו יעב״ץ הלוי זצ״ל שהיה לו ברית מילה, והיה יום המילה בתשעה באב שחל להיות בשבת, ודחו אותו עד למחר יום א׳, וציוה להתפלל מנחה גדולה לאחר ו׳ שעות, והלך ורחץ הוא ובעל ברית עמו, ואח״כ הלכו לבית הכנסת ומלו, והלכו לבתיהם ואכלו כל צרכיהם, ולא השלימו עם הציבור, לפי שהיתה סעודת מצוה, וגם תענית בי׳ באב, בעבור כך התיר, כדגרסינן (תענית פ״ד מ״ז) ובחמישי מותרין מפני כבוד שבת, כל שכן לכבוד מילה דחמירא יותר מחמישי לכבוד שבת. עכ״ל.

וכן מבואר בהלכות שמחות למהר״ם מרוטנבורג (נספחות סימן ב) שכתב וז״ל: מעשה היה בימי רבינו יעקב הלוי זצ״ל שחל תשעה באב להיות בשבת ודחו התענית עד למחר כתיקון חכמים, ואותו היום היה יום המילה, והוא עצמו רבינו יעקב היה אב לברית, וציוה להתפלל מנחה גדולה אחר שש שעות, והלך ורחץ הוא ובעל ברית עמו, ואח״כ הלכו לבית הכנסת ומלו, והלכו לבתיהם ואכלו כל צרכיהם ולא השלימו עם הציבור, הטעם לפי שהיה סעודת מצוה, וגם התענית היה י׳ באב, וזה הטעם דגרסינן (תענית פ״ד מ״ז) ובחמישי מותר מפני כבוד השבת, וכל שכן הכא לכבוד המילה דחמירא יותר מחמישי לכבוד השבת. עכ״ל.

וכ״כ בספר מנהגי מהרי״ל (הל׳ י״ז בתמוז ותשעה באב אות יד) וז״ל: אמר מהר״י סג״ל שכתב במרדכי מעשה ברבי יעב״ץ בתשעה באב שהיה חל בשבת ונדחה, ואותו היום נעשה בעל ברית, והתענה חצי היום ואחר כך סעד, כי אמר שיום טוב שלו הוא. עכ״ל.

◆ באר מים חיים ◆

וכ״ה בהגהות אשרי (מוע״ק פ״ג סימן לז הגהה ג) ובהגהות מרדכי (מוע״ק הל׳ ת״ב רמז תתקלד) וכ״כ בהגהות מיימוניות (הל׳ תעניות פרק ה הלכה ו).

ופסק בשו״ע (סימן תקנט ס״ט) וז״ל: תשעה באב שחל להיות בשבת ונדחה ליום ראשון בעל ברית מתפלל בעוד היום גדול, ורוחץ ואינו משלים תעניתו לפי שיו״ט שלו הוא. עכ״ל. וכ״ה בלבוש (שם).

וכ״פ הרדב״ז (ח״א סימן שפה) ובשו״ת מהר״ם מלובלין (סימן צח) וכ״פ בא״ר (סקכ״ו-ז) ובלחם רב (שם סק״ב) ובדגול מרבבה (שם) ובשערי תשובה (סקט״ו) ובחיי אדם (כלל קלו ס״ז) ובקיצור שו״ע (סימן קכה ס״ח) וכ״נ בבית מאיר (שם) ובט״ז (סק״ז) וכ״ה דעת המורה בעובדא שהביא השו״מ (ח״ה סימן לט) וכ״ד הישועות יעקב (סק״ה) וכ״כ בשו״ת דברי מנחם (סימן כג) וכ״כ בשו״ת מהר״ש לבית הלוי (חאו״ח סימן ב) אלא דהוא גופיה מצדד דיתכן דאף בתשעה באב שלא נדחה הדין כן. וע״ע בשו״ת להורות נתן (ח״ה סימן לד) ובשו״ת חת״ס (חאו״ח סוף סימן קנז). וע״ע בשו״ת יבי״א (ח״א חאו״ח סימן לד) שהאריך בהאי ענינא, ומסיק דיש להקל בת״ב שנדחה לבעלי הברית שלא להשלים התענית.

וכ״פ במשנ״ב (שם) ולא הביא דעת המג״א שמחמיר בזה. וכתב בשער הציון (סקל״ט) וז״ל: אף דהמגן אברהם כתב בשם כנסת הגדולה דעכשיו נתפשט המנהג להחמיר בזה, לא העתקתיו, דחולק עליו האליה רבה, וכתב דזהו רק בתוגרמא ולא במדינתנו, והעתיקו השערי תשובה, וכן החיי אדם העתיק כהשולחן ערוך. עכ״ל.

ואולם בכנסת הגדולה (הגב״י סימן תקנט אות ו) כתב דהמנהג עכשיו להשלים התענית אפילו בדחוי, ואפילו בשאר התעניות באחד מארבע צומות אפילו דחוי משלימין התענית. וכ״כ המג״א (סקי״א) דהמנהג עכשיו להשלים אפילו בנדחה. ועיין בשו״ת שאילת יעב״ץ (ח״ב סימן כג) שהאריך בדברים קשין כגידין שאין להקל בזה כלל וכלל. וכ״ד השו״מ (שם) שכתב דהמורה שהיקל בזה לא נהג כדין. והביא דבריו בשדי חמד (אסיפת דינים מערכת בין המצרים סימן ב אות כב, פאת השדה סימן ב אות ח) והסכים עימו שאין להקל בזה, וכמה מכשולות יכולים לצאת מזה. וכ״כ בערוך השולחן (שם) שלא שמענו להקל בזה. וכ״כ בשו״ת זרע אמת (ח״ג סימן עז) וכ״כ הגרח״פ בחיבורו רוח חיים (סק״ג) שכ״ה מנהג איזמיר לחומרא. וכ״ה בשולחן גבוה (סקט״ו) שהעיד שכן מנהג שאלוניקי. וכ״ה מנהג תימן, כמבואר בשו״ת פעולת צדיק (ח״ג סימן קמז). ועיין דעת תורה (שם). וע״ע בשו״ת הלכות קטנות (ח״ב סימן קמ) שכתב, דאפשר דאין ללמוד מההיא דר״א ב״ר צדוק לזמן הזה. עיין שם.

ובשו״ת קנה בושם (ח״ג סימן לט) הסיק, שהסומכים על המתירים לא להשלים התענית, ראוי להם לחוש להקל דוקא באופן שהברית היתה אחר חצות.

◆ באר מים חיים ◆

ואם המילה גם כן היא שלא בזמנה ישלים תעניתו לכו״ע, כ״כ בשו״ת פרי הארץ (ח״ב חאו״ח סימן ח) וכ״פ בברכי יוסף (סק״ו) ובא״א אופנהיים (שם). ועיין בשערי תשובה (סוף סקט״ו) שמפקפק בזה. ועיין בדעת תורה (שם).

וכעת נדון האם בעלי הברית יאמרו נחם בברכת המזון, עיין בשו״ת שואל ומשיב (מהדורה חמישאה סימן לט) דכתב שיש להסתפק אם הבעלי ברית שמותרין מן הדין לאכול, אם צריכין שיאמרו נחם בברכת המזון, דהנה בשו״ע לא נזכר (בסימן תקנז) רק סתם מי שאכל בתשעה באב, יאמר נחם בברכת המזון, ולא נזכר אם גם זה בכלל. ואולי לא מיירי השו״ע רק מחולה, וע״ד שנזכר (בסימן תריח ס״ו), אבל הבעלי ברית כיון שיו״ט שלהם הוא, פשיטא דביו״ט אין לומר נחם.

וכתב דעכ״פ נראה דמ״מ י״ל נחם, דבאמת ישראל צריכין לנחמה, וגם הוא, אף שיו״ט שלו, מ״מ צריך לנחמה, ובשלמא ביום טוב בעצם אין לומר נחם, דיום הוא בשמחה ואסור להזכיר אבילות וצער בו, אבל כאן היום יום מר הוא, רק שיו״ט שלהם הוא, אבל עכ״פ צריכין להתפלל בעד קהל ישראל שצריכין נחמה.

וכתב שם השו״מ, דהן אמת דמהמעשה שהביא המג״א (סימן קלא סקי״ז) והעטרת זקנים (סימן תצג) שהרב מהר״א הלוי נענש על שאמר נחם בל״ג בעומר, לפי שיו״ט הוא, לכאורה לא משמע כן, דמבואר שאין לומר נחם היכא דהוי כדין יו״ט. וכתב השו״מ לדחות דאולי שם הוא יום טוב של כל ישראל, שכולם שמחים בהילולא דרשב״י.

ומסיק השו״מ, דיותר נכון לומר נחם בברכת המזון, אף לבעלי ברית. וכתב שבזה נראה דמדוקדק דברי השו״ע שכתב (בסימן תקנז) דמי שאכל בתשעה באב יאמר נחם, ומשמע דאף בעלי הברית בכלל, ובמקום אחר (בסימן תריח) לענין אמירת יעלה ויבוא באוכל ביו״כ ביאר חולה בהדיא, וע״כ דכאן אף אינו חולה בכלל, ובאמת היה מהראוי לומר נחם בכל יום שזה מענין התפילה וברכת המזון, ואנו מתפללים על זה בכל יום, ובפרט בזמנינו שפקרו מיני בני ישראל הרבה, בזה ואינם מאמינים ח״ו בביאת משיח כלל, וח״ו להקל בענין זה שיתפרצו העם לשמצה בקמיהם. עכ״ד. והביא דבריו בדעת תורה (או״ח סימן תקנט סק״ט) ובשדי חמד (אסיפת דינים מערכת בין המצרים סימן ב אות כב).

ועיין בשו״ת רבבות אפרים (ח״ג סימן שעג) שהביא מכתב מהרב גבריאל צינער שכתב וז״ל: בעל ברית שאוכל בתשעה באב שנדחה אחר חצות, יאמר נחם בברכת המזון, כן פסק שו״מ (ח״ה סימן לט) דאע״פ שיו״ט אצלו, מ״מ היא עת שכל ישראל צריכים לנחמה, ואינו דומה למש״כ המג״א שאין לומר נחם בל״ג בעומר, דהכא שאני שהוא יום אבילות לכל העולם. עיין שם.

ולענין הזכרת נחם בברכה מעין שלוש, י״ל דאין להזכיר, ויש מצדדים דיש להזכיר[ח]. ויש חולקים על עיקר דין זה, וס״ל דאין להזכיר נחם בברכת המזון[ט].

◆ באר מים חיים ◆

והנה בספר ברית אבות (סימן ד אות יז) מסיק דאין לומר לבעלי ברית נחם, דיו״ט שלהם הוא. וכ״כ בשו״ת שארית שמחה (סימן טו) שלא לומר נחם, כיון שעיקר תשעה באב נדחה מפניהם, דהוי יו״ט שלהם. וכ״כ בשו״ת עמק התשובה (סימן פח) ובשו״ת משיב הלכה (ח״ב סימן צד) הביאם בשו״ת רבבות אפרים הנ״ל.

[ח] **עיין** בשו״ת רבבות אפרים (ח״ב סימן קנה אות ה) שכתב, נשאלתי בחולה שאוכל מזונות בתשעה באב האם מזכיר נחם בברכה אחרונה. ואמרתי למבואר ברמ״א (סימן תקנז) בלשון זה מי שאכל בתשעה באב יאמר נחם בברכת המזון משמע דרק אז, ולא בברכה מעין ג׳, וראיה דעל הניסים מזכיר ג״כ בברכת המזון ולא מזכיר בברכת מעין ג׳, וא״כ הוא הוא. וג״כ בברכת המזון דנו אם להזכיר, עיין במ״ב (סק״ה) וסיים, ובלא אמר אין מחזירין אותו, וא״כ בברכת מעין ג׳, אין לומר, כך נראה לכאורה.

וכתב הרבבות אפרים שאח״כ השיג ספר מאיר עינים מהרב מאיר ונדר שליט״א, וכתב (בעמוד לח) בלשון זה, חולה שמוכרח לאכול בתשעה באב אם יזכיר נחם בברכת המזון, והובא מחוברת ישראל סבא מהאדמו״ר מקלויזנבורג. והנה משמע דבכדי להוציא עצמו מהספק אם לומר בברכת המזון או לא, דלא יאכל לחם כי אם מזונות, ובמזונות לכו״ע לא מזכיר, וכמ״ש דלא גרע מעל הניסים. וא״כ אמרתי דלא יזכיר נחם בברכת מעין שלוש.

עוד הביא בשם הרב יצחק אהרן פענפיל נ״י שכתב, דהנה יש כמה טעמים במה שאין מזכירין חנוכה ופורים במעין שלוש, יש טעם לפי דברי מהר״ם שהובא בא״ר (סימן תרפב סק״ב) כיון דאין שם הודאה, ובערוך השולחן (סימן רח ס״ז) כתב, דהיינו מפני שבברכת המזון מעכב בדיעבד, לכן ל״צ להזכיר בברכה מעין ג׳, ובספר נפש חיה ביאר, לפי שברכת מעין שלוש נתקן כנגד הברכות שבברכת המזון, וא״כ מה שמזכירים שיו״ט אינו כנגד רצה ויעלה ויבוא, אלא כנגד הברכות שלהם דהיינו בא״י שנתן שבתות למנוחה, ובחנוכה ופורים אין שום ברכות כאלו, לכן אין מזכירים במעין שלוש.

ועכשיו נדון לפי״ז מה הדין בתשעה באב, דהנה לפי טעם השני והשלישי, אה״נ גם בתשעה באב אין להזכיר, אבל לפי הטעם הראשון של מהר״ם, לכאורה לא שייך כאן, דא״א לומר שלא נתקן אלא היכא דאיכא נחמה, דהלא גם בשמו״ע וברכת המזון אין נחמה, ואפ״ה אומרים נחם. עכ״ד.

[ט] **יש** חולקים ואומרים שאין לומר נחם בברכת המזון, והוא דעת השיבולי הלקט (עיין בסימן פט וסימן קג) והתניא רבתי (סימן פ ענין דברים האסורים ביוה״כ) ובאורחות חיים (הל׳ יוה״כ אות

◆ באר מים חיים ◆

יד) ודעתם כן בין לענין הזכרת יעלה ויבוא ביו״כ, ובין לענין הזכרת נחם בתשעה באב. [א.ה אך למעשה דעת הרבה ראשונים די״ל יעלה ויבוא ביו״כ, וכ״פ מרן (בסימן תריח ס״י) כדבריהם, וא״כ אין ראיה מהראשונים הנ״ל לענין מעשה בנ״ד]. ועיין ג״כ בדברי הרב חיד״א בברכי יוסף (סק״ב) שכתב דאין לומר נחם בברהמ״ז. וכן דעת הט״ז (סימן תריח סוף סק״י) וכן נראה שכן דעת האליה רבה (בסימן תקנז סק״ג) וכ״כ בעיקרי הד״ט (או״ח סימן כח סק״ג) וכ״כ ברב דגן (ועד חכמים, סימן תקנז ס״א).

וכן בשערי תשובה (סק״א) ובמשנ״ב (סק״ה) הביאו דעת האחרונים שמפקפקים על הפסק לומר נחם בברכת המזון.

וכ״כ בשו״ת כנסת הגדולה (סימן עא) דנראה שאין לומר נחם בברכת המזון, דלא דמי אמירת נחם בתשעה באב לאמירת יעלה ויבוא ביוה״כ, דיעלה ויבוא אומרים אותו בכל יום טוב וביוה״כ בכל התפילות ערבית שחרית ומנחה ומוסף, וכן אומרים אותו בברכת המזון, אבל בנחם דאין אנו אומרים אותו אלא במנחה, מטעם דבשעת המנחה הציתו אש בהיכל, למה יאמרו אותו בברכת המזון, אם בשאר התפילות אין אומרים אותו, כ״ש בברכת המזון. עכ״ד. (א.ה. אולם לפי המנהג של אחינו היקרים הספרדים לומר נחם בכל התפילות, י״ל דגם הרב כנה״ג יודה דשפיר לומר נחם).

וכן מבואר בדברי הגר״א בביאורו (שם) שכתב וז״ל: מי שאכל כו׳. למד ממש״כ ביו״כ (סו״ס תריח), ולא דמי, דהא אמרינן בשבת שם ימים שאין בהם קרבן מוסף כו׳ ואין בהם הזכרה בברכת המזון, ולא דמי לחנוכה דשם משום פרסומי ניסא ואם בא כו׳ וגם דקביעא. עכ״ל. והובא במעשה רב (סימן רא).

וביאר דבריו בפעולת שכיר על המעשה רב (שם הערה א) דאע״פ שי״ל דלא מקרי הזכרה אלא כשמזכיר עיצומו של יום, כגון יום חג פלוני הזה או ר״ח או הזכרון או יום הכיפורים הזה, וכן בחנוכה שמונת ימי חנוכה אלו, ובפורים בימים ההם בזמן הזה בימי מרדכי ואסתר כו׳ בשלושה עשר לחודש אדר כו׳, אבל נחם שלא הוזכר בו דהאי יומא קא גרים, ואינו אלא תפילה ותחנונים לרחם על אבילי ציון ועל בנין ירושלים דמישך שייך כולי שתא, לכאורה י״ל דלא מקרי הזכרה כלל, וגם נראה לכאורה שאם בא להזכיר בכל השנה בתפילה וברהמ״ז נוסח נחם רשאי, שהרי אינו אלא תוספת תפילה בברכת ירושלים, וא״כ צ״ב סברת הגר״א שהבין דהוי הזכרה?

אלא יש לבאר סברת רבינו זצ״ל, דכיון דבירושלמי (פ״ד דברכות ה״ג) קרי לנוסח נחם מעין המאורע לענין תפילה, ואפשר שהוא מפני שאין לנו לקרוא את עצמינו אבילי ציון וירושלים אלא ביום תשעה באב, שאז כל מצוות הנוהגות באבל נוהגות בתשעה באב, וא״כ ה״ה לענין

◆ באר מים חיים ◆

ברהמ״ז מקרי הזכרה שאין להזכיר ביום שאין בו קרבן מוסף, אע״פ שבירושלמי שלפנינו איתא שם שינוי הנוסח, ודאי הנוסח המקובל לנו הוא עיקר. עכ״ד.

והנה לכאורה לפי״ד הגר״א יצא לנו שהמהרי״ל שממנו נובע הלכה זו טועה בדבר משנה, וזה לא יתכן.

ובאמת מצאתי בתשו׳ באר אברהם (עמוד קפח) שביאר כוונת המהרי״ל דענין הזכרת נחם בברהמ״ז אינו מדין הזכרה מעין המאורע, דזה ודאי אינו שייך אלא ביום שיש קרבן מוסף, אלא הענין שמזכירין נחם הוא כמו ברכת אבלים שצריך להזכיר נחם בברהמ״ז, כמו שהובא נוסח זה להדיא בשו״ע (יו״ד סימן שעט ס״ב) גבי ברכת אבלים, וז״ל: ויש מוסיפין בברכה שלישית נחם ה״א את אבלי ירושלים. עכ״ל.

ואולם בחכמת שלמה (סימן תקנז) השיב על תירוץ זה, דהנה הרא״ש כתב להדיא בפ״ק דכתובות (סימן יד) דלדידן שאין לנו שורה ולא רחבה אין לומר ברוך מנחם אבלים בברכת המזון, וכוונתו דדוקא בזמן הקודם דהוו מברין האבל והוי סעודת מצוה הנקבע ביחוד לאבל שייך הזכרה בברכת המזון, אבל בזמנינו דאין לנו כל זה לא שייך הזכרה בברכת המזון.

ולכך בברכת אבלים בזמנינו לא נתקן רק אחר שנגמר כבר כל ברכת המזון, אז כיון דיכול להוסיף בו אחר כך כל מה שירצה אז יזכיר זה, וגם לא בלשון תחנונים רק הוי כעין צידוק הדין ותפילה כשאר הרחמן הוא, אבל אסור לו לומר זה בתוך הברכות של ברכת המזון עצמן. ובתשעה באב שפסק המהרי״ל להזכיר זה בתוך ברכה שלישית ולומר בלשון נחם, מה שאין כן בשאר אבלים, בעל כרחך דעשה מזה חיוב הזכרה כמו ביום הכיפורים, ולכך יפה תמה הגאון מוהר״א מווילנא זצ״ל.

ועל כן כתב לבאר באופ״א, וז״ל: מיהו אפשר לדחוק ולומר שטעמו של המהרי״ל הוי כיון דתשעה באב אקרי מועד כידוע (סימן תקנב סי״ב), הוי ביה חיוב הזכרה כמו במועד, ודו״ק. עכ״ל.

ובדמשק אליעזר (סימן תקנז) ביאר, דהנה בתוספתא (פ״ג דתענית) גרסינן כל יום שאין בו מוסף, ולא גרסינן קרבן מוסף, ולפי״ז אין הכוונה לקרבן מוסף, אלא הכוונה שאין מוסף תפילה, וע״ד דאיתא במגילה (דף כא.) כל מקום שיש בו מוסף קורין ד׳, ואיתא שם (דף כב.) איבעיא להו תענית ציבור בכמה, ראש חודש ומועד דאיכא קרבן מוסף ארבעה, אבל הכא דליכא קרבן מוסף לא, או דלמא הכא נמי איכא מוסף תפילה. ואיתא עוד שם (בע״ב) אמר רב אשי והא אנן לא תנן הכי זה הכלל כל יום שיש בו מוסף ואינו יום טוב קורין ארבעה, לאתויי מאי לאו לאתויי תענית ציבור ותשעה באב. ע״כ. הרי שגם בתשעה באב איכא מוסף תפילה. וכמש״כ הרמב״ן בתורת האדם לדייק מגמרא זו דבתשעה באב יש להוסיף עוד שש ברכות לתפילה כמו בתעניות אחרונות של תענית ציבור, וכ״ה בירושלמי (פ״ג דר״ה ה״ד דף

וכל אחד ינהג בזה כמנהג אבותיו[1].

◆ באר מים חיים ◆

טז:) ר׳ יוחנן מתפלל בתשעה באב כ״ד וכו׳, אמר ר״ז מילתא דר״י אמר יחיד בתשעה באב מתפלל ד׳, והיינו תפילת נעילה.

וא״כ לפי כל הנתבאר י״ל דמה דאיתא בגמרא שבת הנ״ל כל יום שיש בו מוסף, ואמרינן כגון בה״ב של תענית, הכוונה שאין בו מוסף תפילה, והיינו בה״ב של ג׳ תעניות ראשונות, שבהם אין מוסף תפילה, אבל תענית של אחרונים וכן בתשעה באב דאיכא מוסף תפילה, שפיר יש להזכיר בברכת המזון. עכ״ד.

ולהלכה הסיק בכה״ח סופר (סקי״א) דכיון דאיכא פלוגתא בזה, וגם דאם לא אמרו אין מחזירין אותו, ממילא אמרינן דשב ואל תעשה עדיף ואין לאומרו, כי יש לחוש להפסק בתוך הברכות – לדעת האומרים שאין צריך להזכיר מעין המאורע בתוך ברכת המזון בתשעה באב ויוה״כ. ואמנם כתב דיש לאומרו בתוך הרחמן.

וכן העלה מרן מלכא בתשו׳ יחוה דעת (ח״ג סימן מ בסופו ד״ה וחולה) דשב ואל תעשה עדיף. וכ״כ עוד בח״א (סו״ס מד בהערה) ובח״ג (סוף סימן מ) ובח״ז (סימן רכב אות יג) ובחזונו (ד׳ תעניות עמוד רפח-צ) ובהליכותיו (הליכות עולם ח״ב עמוד קסב אות כא).

וכן הסיק באור לציון (ח״ג פרק כט ס״ז) דחולה הנצרך לאכול בתשעה באב לא יאמר נחם בברהמ״ז, ואמנם טוב שיאמר בלא חתימה בהרחמן במקום שמזכירים שאר מועדים, ואולם המזכיר נחם בברהמ״ז יש לו על מי לסמוך.

וכ״ד הגרי״ש אלישיב (אשרי האיש פרק עא אות מו, הליכות והנהגות בין המצרים עמוד 17) דלמעשה המנהג הוא שלא אומרים נחם בברכת המזון.

וכן מובא בספר מנהגי מהרי״צ הלוי דינר (פי״ח אות ג) דאין לומר נחם בברכת המזון למי שנצרך לאכול בתשעה באב.

[1] **כתב** מו״ר הגר״י טשזנר שליט״א בשערי נחמה (עמוד קב סוף אות יג) דבענינים כגון אלו, ינהג כל אחד כמנהג אבותיו, ומי שאין לו מנהג ידוע, נראה שעדיף שלא יאמרנה בברכת בונה ירושלים אלא בסוף הרחמן, לפני הרחמן הוא יזכנו לימות המשיח וכו׳. עכ״ד.

סדר תפילת מנחה

במנחת תשעה באב קמים ויושבים על הספסלים[א].

◆ באר מים חיים ◆

[א] **במנחת** תשעה באב קמים ויושבים על הספסלים, ואין יושבים על הרצפה. ולדעת הרמ״א (סימן תקנט ס״ג) עכשיו נהגו לישב על ספסליהם מייד אחר שיצאו מבית הכנסת שחרית, וביאר המשנ״ב (ס״ק יב) דהיינו שאחר הקינות הולכים לבית הקברות, ועם שיעור זה ימשך עד חצות, ואז מותר לישב על הספסל. ולפי״ז ההיתר הוא מחצות דוקא ולא לפני כן. וכן מבואר בדרכי משה (סק״א) שהכוונה שמותר לישב על הספסלים בחצות, כי עד חצות מאריכים בקינות. וכן הסיק המג״א (סק״ג) וכ״פ בדרך החיים (סימן קלד סק״ח) וכ״כ בסידור היעב״ץ (שער הדלק חלון ג אות ח).

ואיתא בספר מהרי״ל (הלכות תשעה באב אות כו) וז״ל: במנחה לא הקפיד מהר״י סגל והחליף סרבל הגרוע שלבש בבוקר ולבש הטוב, אך הולכין יחפין לבית הכנסת ויושבים על האיצטבאות וכו׳. ע״כ. וכ״כ בזכר דוד לרבינו דוד די מודינה ז״ל (מאמר שלישי).

ובלקט יושר (עמוד קיב) איתא וז״ל: ולא רצה לישב על הספסל עד אחר מנחה, אע״פ שהתיר לאחרים אחר חצות. עכ״ל.

ובספר מנהגים דבי מהר״ם (דין תשעה באב) כתב וז״ל: ואין מניחין תפילין וטלית עד הערב במנחה, שאז מתעטפין בציצית ומניחים תפילין ויושבין על מקומן על הספסל. עכ״ל. משמע שרק במנחה היו קמים ויושבים על הספסל. וכ״ה בספר המנהגים לר״א טירנא (עמוד פב) ובמנהגי מהרא״ק (דף מג.) וכ״ה בשו״ת מהר״ם מרוטנבורק (קוק, ח״ג סימן סב).

והנה כתב הלבוש (סימן תקנט ס״י) וז״ל: ומייד שיוצאים מביהכ״נ נוהגין ללכת לבית הקברות כו׳, וכשחוזרים לביתם נוהגין לישב על הספסלים ולא על גבי קרקע. עכ״ל. משמע דכשחוזרים הביתה מותר לישב על הספסלים אף קודם חצות. ומאידך כתב (בסעיף ט) דאין יושבין על הכסאות עד אחר חצות.

וביאר בחידושי הגהות מהגאון מו״ה ברוך פרענקיל זצ״ל (כאן) לחלק בין ישיבת כסא לספסל, ומביא ראיה ממדרש תהילים (מזמור ד אות ג) דאיתא וז״ל: אמר ר׳ זעירא אדם יש לו בן בית, פעם ראשונה נכנס לו ומושיבו על מטה, שניה על הכסא, שלישית על הספסל כו׳, הרי שהכסא חשיב מספסל. ע״כ. וכ״כ בטעמי המנהגים (הערות סימן תרנו).

ומי שרוצה להחמיר לשבת גם במנחה על הרצפה, י״א דשפיר עבד, וי״א דלאו שפיר עבד, ובכל אופן לא ישנה מהמנהג[ב].

◆ באר מים חיים ◆

והנה ידידי הרה״ג ר׳ יעקב כהן שליט״א בספרו שרשי הים (פ״כ אות יג) הביא בשם מוהרמ״ך בספר מטה משה (דיני התפילה בלילה וביום אות ב) דנהגו לשבת על הרצפה עד מנחה, ולא רק עד חצות.

[ב] **עיין** בט״ז (סימן תקנט ק״ו) שכתב וז״ל: משום דמקרי מועד, נ״ל דמותר לעשות הספד על חכם שמת ולישב על גבי קרקע בתשעה באב, דהא בלא״ה מספידין כל הקדושים בו ביום ואפילו אחר חצות, דכולי יומא ההוא קבוע לבכיה והספד, ולענין זה לא אשגחינן במה דקרוי מועד, וכן מוכח מדלא הזכירו איסור הספד בתשעה באב כמו שכתבו שאר דברים כנלע״ד. עכ״ל. הנה מבואר בדברי הט״ז, דאין לישב על הקרקע אחר חצות תשעה באב, דמהא שהוצרך הט״ז להתיר לשבת על הקרקע אחר חצות בהספד על חכם, מוכח דדוקא לזה מתירים משום דהותר ההספד, הא לא״ה אסור, דתשעה באב איקרי מועד, ומה שלא הוזכר לנהוג אבילות, אסור לנהוג אבילות.

וכן יש להוכיח מהמשנ״ב (סקי״ז) שהעתיק האי דינא דהט״ז, וז״ל: ומ״מ מותר לעשות הספד על חכם שמת ולישב על גבי קרקע, ואפילו אחר חצות, דכל ההוא יומא קבוע לבכיה והספד, ולענין זה לא אשגחינן במאי דקרוי מועד. עכ״ל. מוכח דדוקא לחכם שמת הותר הישיבה על הקרקע אחר חצות, וזאת מחמת שהותר להספידו, וממילא הותר לעשות כל הדברים הרגילין בהספד. וכן הביא דין זה הא״ר (סקי״ד).

שו״ר בפתחי תשובה (סימן תקנט אות ג) שהביא בשם שו״ת נאות דשא (סימן לו) דמי שרוצה במדינות אלו להחמיר על עצמו לישב על הארץ עד הערב, אינו רשאי, חדא, דמיחזי כיוהרא, וכמבואר בגמ׳ (ב״ק דף נט:) בעובדא דר״א זעירא דאמרו לו את חשיבת לאיתאבולי אירושלים, ולכן אין להתאבל יותר מכפי המנהג. ועוד, דאיקרי מועד לענין כל הדברים, ורק במה שנאמר בו, נהוג, ולכן אף לגדול בדורו דלא שייך בו יוהרא, מ״מ אסור לו להחמיר על עצמו מחמת דאיקרי מועד. עכ״ד. וכן הביא הרב שדי חמד (מערכת בין המצרים סימן ב אות כא) דבמקום שנהגו היתר אחר חצות, אסור להחמיר על עצמו. ועיין להלן. וכן הביא בכה״ח (סקכ״ד).

ושוב עיינתי בדברי הנאות דשא הנ״ל, וראיתי שבנה יסודו על דברי הט״ז הנ״ל, והוכיח כדברי הנ״ל, דהנה הט״ז הוצרך להתיר הספד בתשעה באב, דקס״ד דכיון דאיקרי מועד אסור, וקמ״ל שמותר לפי שהותר לאותו דבר, שהרי הוא יום הספד קינים והגה והי ונהי בכי תמרורים על בית המקדש ועל עם ה׳ כי נפלו בחרב, ועדין הו״א דאסור לישב על הקרקע לאותו הספד, דהא ישיבת קרקע לא הותרה לזה, וקמ״ל דשרי, והטעם דכיון שהותר ההספד

◆ באר מים חיים ◆

ממילא הותר לכל דיני הספד, סו״ס מבואר בדברי הט״ז דבלאו האי מילתא אסור לישב על הקרקע משום דאיקרי מועד, ודוקא במקום שנהגו ישיבת קרקע כל היום הוה ליה כמו איסור אכילה ושתיה כו׳. עיין שם.

וראיתי בילקוט הגרשוני (סק״ב) שהביא מספר זכרון יהודא מנהגי מהר״ם א״ש, דגם אחרי חצות לא ישב על הספסל, ורק כשכבר היה לבוש בתפילין כשהיה חלוש ולא היה יכול לעמוד, אז ישב על הכסא. וכתב הילקוט הגרשוני דיש להוכיח מהט״ז הנ״ל שמותר לישב אחרי חצות. עכ״ד.

ואחר אלף המחילות וחמש מאות קידה, הא אדרבא מהט״ז יש ראיה לדברי הנאות דשא, כפי שהביא הנאות דשא בעצמו, ואיך יתכן ללמוד מדברי הט״ז שמתיר לשבת על הקרקע בהספד על חכם גם אחרי חצות – דה״ה בנידון דידן, והיא נפלאת בעינינו.

שו״ר נדפס מקרוב ספר ענפי משה על בין המצרים מהרה״ג ר׳ משה חליוה שליט״א (סימן מד) שעמד בנקודה זו, ושמחתי בדבריו הנפלאים.

ובעיקר האי דינא, עיין ביוסף אומץ יוזפא (סימן תתפו) כתב וז״ל: ומי שיושב כל היום ע״ג קרקע בגלל שריפת בית אלקינו, יזכה לנחמה וישיש איתה משוש. עכ״ל. וכ״כ במשנ״ב (סקי״ז) דאף אחר חצות מותר לישב ע״ג קרקע, דכל ההוא יומא קבוע לבכיה והספד, ולענין זה לא אשגחינן במאי דקרוי מועד. ע״כ.

והנה בביאור הגר״א (ס״ג) מוכח דדעת רבינו הגר״א ז״ל, דאף אחר חצות אסור לשבת על כסא מן הדין כדין אונן. וכ״כ בפסקי הגר״א (שם) שצריך לישב על הארץ עד חשיכה. והכי נהוג בבית מדרשו של הרב זילברמן זצ״ל. וע״ע במועדים וזמנים (ח״ה סימן שמב). ודוק.

ובעיקר דברי הרב נאות דשא הנ״ל, שו״ר שהשיג עליו הרב עמודי אש (סימן ו אות ז) וכתב, דלא נהירא כן, דאי סלקא דעתך דיש איסור בישיבה על גבי קרקע, אם כן הא מדינא דש״ס אין צריך לישב בתשעה באב על גבי קרקע דאינו חייב רק במצוות לא תעשה שבאבל, כמו שכתב הטור (סימן תקנה) בשם מהר״ם מרוטנבורג.

דהא דצריך בתשעה באב לישב על גבי קרקע הוא ממנהגא, וכמו שכתב הב״ח (בסימן תקנט), ואם כן אי סלקא דעתך דיש איסור בדבר, למה נקל בהמועד ולישב על גבי קרקע (עד מנחה) מה דאינו צריך מדינא, אלא ודאי דאין איסור בדבר.

ומה שכתב הנאות דשא דבשו״ת גבעת שאול (סימן עא) צידד לומר דיש לו דין יום טוב, הוא תמוה, דאדרבה הגבעת שאול שם כתב דאף דתשעה באב נקרא מועד, היינו רק כמו ראש חודש, ולכן מותר לומר בערב תשעה באב צידוק הדין אחר חצות אף דבערב יום טוב אסור, עם כל זה תשעה באב הוי דינו כמו ראש חודש, אם כן מפורש דאין דינו כמו יום טוב רק כמו ראש חודש.

◆ באר מים חיים ◆

וכן נראה מהאור זרוע (הלכות תשעה באב סימן תטו) שכתב, דאם חל תשעה באב במוצאי שבת אין אומר צדקתך דאיקרי מועד, מידי דהוי אראש חודש שחל במוצאי שבת, הרי שדימה אותו לראש חודש, וכיון שבראש חודש לא מצינו שיהיה איסור לישב על גבי קרקע וראיה דאבל נוהג אבילותו בראש חודש אף להאומרים דראש חודש דאורייתא, שמע מינה שלא נאסר בראש חודש לישב על גבי קרקע, ואם כן הוא הדין בתשעה באב שדינו כראש חודש.

ועיין בדברי רש"י (תענית דף יז:) שכתב, וראש חודש יום טוב הוא, כדכתיב (איכה א) קרא עלי מועד, והוא ראש חודש אב. וכן הוא בשיבולי הלקט (הלכות תפילה סימן יא), אם כן מבואר דראש חודש ותשעה באב מחד קרא נפקא ודיניהם שוה.

הן אמת דבטור (או"ח סימן תיט) הביא דראש חודש אקרי מועד הוא מהיקשא (במדבר י) דשמחתכם וראשי חדשיכם. וברוקח (סימן רכח) כתב דהיקש הזה הוא בפסיקתא. אולם בש"ס פסחים (דף עז.) איתא בזה"ל: ראש חודש איצטריך ליה, סד"א הא לא כתיב ביה מועד, קמ"ל ראש חודש נמי אקרי מועד, כדאביי דאמר אביי תמוז דהאי שתא מלוי מלייא דכתיב (איכה א) קרא עלי מועד, מבואר להדיא דצדקו דברי רש"י דמהאי קרא שמעינן דראש חודש אקרי מועד.

אולם בתוספות (שם) ובמהרש"א מבואר דקרא דאלה תעשו במועדיכם, לא קאי אראש חודש, והקרא דקרא עלי מועד הוא גילוי מילתא דהוא בכלל מועדות. ובש"ס ראש השנה (דף כא:) איתא, דלכן מחללין שבת על כל ראש חודש בזמן שבית המקדש היה קיים, משום דראש חודש אקרי מועד מהאי דאביי דקרא עלי מועד, כמו שכתבו התוספות שם. ועיין לחם משנה (פ"ג מהל' קידוש החודש ה"ב) וטורי אבן ראש השנה (דף ד:), ועיין רש"י עירובין (דף י:) ראש חודש אקרי מועד דכתיב קרא עלי מועד.

יהיה איך שיהיה, נראה דראש חודש ותשעה באב חד דינא אית להו, ואם כן מותר לישב על גבי הקרקע. ומה שהביא הנאות דשא ראיה מדברי הט"ז (סימן תקנט סק"ו) שכתב דמותר לישב על גבי הקרקע כו' שיגרא דלישנא בעלמא נקט, וגם יש לומר דהט"ז לשיטתו (שם סק"ד) שפירש שם דמדינא דגמרא אסור לישב על גבי הקרקע קודם חצות, ואחר חצות אין צריך, אם כן יש לומר כן, מה שאין כן לדידן דסבירא לן כהב"ח והמגן אברהם (שם סק"ב) וכמו שכתבו כל האחרונים דהוא רק ממנהגא, אם כן מוכח דאין איסור כלל בישיבה על גבי הקרקע. עכ"ד.

ועיין בשדי חמד (פאת השדה מערכת בין המצרים סימן ב אות טו"ב) שהביא דברי הרב עמודי אש הנ"ל, וכתב דנראה שלא נחלק על הרב נאות דשא אלא במה שהפריז לאסור גם לגדול בדורו דבזה ס"ל דליכא משום איסורא, וגם ליכא משום יוהרא, אבל במה שאסר הרב נאות

ומי שלא אמר מזמור שיר בתפילת שחרית יש לו להשלים זאת כעת בתפילת מנחה[ג]. וכן הדין שצריכין להשלים שיר של יום ושאר דברים שחיסרו בשחרית, ויש חולקים[ד]. וי"א ובא לציון בתפילת המנחה[ה]. ובתפילת מנחה יש להניח תפילין, ויש שנהגו להניח תפילין מייד אחר הקינות, ויש שממתינין עכ"פ עד זמן מנחה גדולה מפני זריזין מקדימין, ויש שמניחין בזמן מנחה קטנה[ו].

◆ באר מים חיים ◆

דשא לשאר כל אדם משום יוהרא, נראה דגם הרב עמודי אש מודה לו דאסור, שבזה לא נחלק עליו, כמו שיראה הרואה בדב"ק בגופן שלהן. עכ"ד.

ולהשלמת הדברים, אציין מה שראיתי שכתב הרב ענפי משה (שם) ששאל למרן הגרח"ק זצוק"ל אי רשאי לישב על הארץ אחר תפילת מנחה, דבכמה מקומות בספרי דרבנן דנו בזה, וצ"ע לדינא. והשיבו מרן בכתי"ק: לא נהוג. ע"כ. והביא הגאון הנז' תשובה זו ג"כ בספרו פתחי חיים (ח"א מכתבי תורה מכתב קיז אות ב).

[ג] **והנה** לפי המנהג שאין אומרים מזמור שיר בשחרית, יש להשלים תפילה זו במנחה, כמבואר במנהגי מהרי"צ הלוי דינר (פ"כ סי"ז). ומובא בדינרי זהב (שם אות לה) דהטעם הוא כעין מש"כ המשנ"ב (סימן תקנה סק"ג) לענין מה שמניחים תפילין במנחה, שהוא כדי להראות נחמה באבלינו בו ביום.

[ד] **כן** מבואר בקיצור שו"ע (סימן קכד סי"ט) וכ"כ בסידור היעב"ץ (שער הדלק חלון ד אות א). אולם במעשה רב (אות ר) משמע דאין אומרים שיר של יום כלל, ואין להשלימו.

[ה] **יש** אומרים ובא לציון במנחת תשעה באב, וכמבואר ברוקח (סימן שיב) וז"ל: ועוד שאלתי אם צריך לומר ובא לציון בתשעה באב במנחה קודם קריאת ספר תורה כמו בשאר שבתות בתפילת המנחה או עם ואני זאת בריתי. והשיב בליל תשעה באב לאחר קינות צריך לומר ובא לציון ואתה קדוש, וגם בשחרית כמו כן צריך לומר, אבל לא ואני זאת בריתי משום שיש בו לא ימושו מפיך ואנן קרינן קינות הילכך אין צריך לומר.

אבל כן מנהג ברומי במנחה לעת ערב של תשעה באב קודם קריאת ספר תורה צריך לומר ובא לציון וגם ואני זאת בריתי, כבשאר שבתות במנחה, לפי שיש לומר בתפילת מנחה נחם להכי אמרינן ואני זאת. ועוד לפי שלא אמרו ואני זאת לא בערבית ולא בשחרית. לכך נוהגין ברומי לאומרו במנחה כמו בשבתות שלא אמרוהו לא בערבית ולא בשחרית. עכ"ל. וכן הביא מנהג זה בליקוטי מהרי"ח (ח"ג דף נד:).

[ו] **דעת** הרבה מהראשונים שאין להניח תפילין בתשעה באב, משום דכתיב (ישעיה סא) לשום לאבלי ציון לתת פאר תחת אפר וכו', אלמא במקום שיש אפר אין פאר, וכן נאמר (איכה ב)

◆ באר מים חיים ◆

השליך משמים ארץ תפארת ישראל, ואמרו במדרש דזו תפילין, וכן שלא להתעטף בציצית בתשעה באב, משום דכתיב (איכה ב) בצע אמרתו, ואמרינן במדרש איכה (איכ״ר ריש פר׳ א) בזע פורפריה דידיה. והרבה מן הראשונים ס״ל שאף בתשעה באב יש חובת הנחת תפילין ועטיפת הציצית.

ופסק מרן בשולחנו (סימן תקנה ס״א) וז״ל: נוהגים שלא להניח תפילין בתשעה באב שחרית ולא טלית, אלא לובשים טלית קטן תחת בגדים בלא ברכה, ובמנחה מניחים ציצית ותפילין ומברכין עליהם. עכ״ל.

וכתב האגור (הלכות תשעה באב סימן תתמו) וז״ל: ומנהג אשכנז שלא להתעטף בציצית בשחרית ולא להניח תפילין עד מנחה. עכ״ל.

וכתב רבינו משה בן מכיר בסדר היום (סדר תשעה באב) שבשעת מנחה, נוהגים לקום מעל הארץ לשבת על גבי ספסלים במקום גבוה, והוא להראות נחמה באבלינו בו ביום, ועל זה אומרים פסוקי נחמה ומתעטפים בציצית ומניחין תפילין שנקראים פאר, מה שאין עושין כך בבוקר משום אבילות, וכן אין נופלים על פניהם כל היום כולו, להראות אותו כיום מועד שמובטחים אנו שיהפך אבלינו לששון ולשמחה, כדכתיב (ישעיה סא) לשום לאבלי ציון פאר תחת אפר וכו׳, אבל שאר העיניין אין מבטלין אותו כל היום כלל. עכ״ל.

ובערוך השולחן (סימן תקנה אות ג) כתב וז״ל: ויש מהגדולים שהניחו בבוקר תפילין בביתם, וקראו קריאת שמע וחלצום, והלכו לבית הכנסת, ואומרים שכן עשה האריז״ל. אבל כל ישראל נהגו שלא להניח תפילין וציצית בבוקר בעת התפילה. והטעם נראה ברור, שהרי מה שהאבל פטור מתפילין ביום ראשון, משום דכתיב (עמוס ח) ואחריתה כיום מר, ועיקר מרירות האבילות הוא יום ראשון, ולכן אין ללבוש תפילין שנקראין פאר, וקל וחומר בתשעה באב, היום המר והנמהר לכל ישראל, שאין לנו לשאת את הפאר של תפילין. וכן ציצית דכתיב (איכה ב) בצע אמרתו, ואיתא במדרש (ויקרא רבה פרשה ו) ובתרגום בזע פורפירא דיליה (טור). אלא לובשין טלית קטן תחת בגדיו בלא ברכה. ובמנחה מניחים ציצית ותפילין, ומברכין עליהן, וכך נהגו כל ישראל. ולמה מניחים במנחה? דבמנחה אנו מקבלים תנחומין, שאומרים נחם. עכ״ל.

ועיין בעבודת ישראל (סו״פ דברים) שביאר מה שאמרו חז״ל בתשעה באב חייב להניח תפילין במנחה, והטעם הוא משום שאז באים מוחין חדשים לנחם את עמו ישראל, וכמש״כ האריז״ל (עיין פרי עץ חיים שער חג השבועות פ״א) לכוין במנחה שם הוי״ה ניקוד סגול, והוא כמו למשל מדרך האב שמייסר את בנו בשבט כדי להדריכו, ואעפ״כ אח״כ הוא מקרבו, ומדבר על ליבו ומנחם אותו, לומר לו אהבתיך ומשכתיך חסד, וגם כשאני מוכיח אותך בשבט הוא לטובתך.

◆ באר מים חיים ◆

וכן הענין כאן, שאחר הימים הנוראים אלו ובפרט בתשעה באב אשר הדינים מתוחים ר״ל, כמש״כ האר״י ז״ל (עיין פרי עץ חיים שער חג השבועות פ״א) לכוין כל היום הוי״ה בניקוד שב״א שמורה על הגבורה, לכן לעת ערב הוא מנחם את עמו ישראל, ומראה להם התקרבות ביד ימינו והחסד, ושם מאירה הוי״ה בניקוד סגול, ובאים מוחין חדשים, ובודאי יש כח להמשיך אז שנו״ת חיים (משלי ט) בתפילין, כמו תמיד בבוקר בבוקר כנודע (עיין שער הכוונות דרושי הציצית דרוש ד, ובדרוש אסרו חג דרוש ג, ובפרי עץ חיים שער הציצית פ״ה, ובשער מקרא קודש פ״ו). עכ״ד.

והנה בענין הזמן הראוי להנחת תפילין, הנה לכאורה י״ל דזה תלוי בטעמא דמילתא מדוע דוקא במנחה מניחים תפילין, דהגר״א (בביאורו לסימן תקנה ס״א) ביאר, כי אז הציתו אש במקדש, והי״ת מחל על עוונותינו ע״י שכילה חמתו על עצים ואבנים. ולפי טעם זה היינו דוקא מזמן מנחה קטנה שאז הציתו אש במקדש, כמבואר בתענית (דף כט.) דסמוך לחשיכה הציתו בו את האור. עיין שם.

ואולם לטעם הסדר היום הנ״ל, והו״ד במשנ״ב (סק״ג) הוא כדי להראות נחמה באבלינו בו ביום. ולפי״ז ה״ה מזמן מנחה גדולה.

אולם אין הכרח בדברים אלו, וי״ל דלכו״ע שפיר דמי להניח תפילין מזמן מנחה גדולה, והיינו משום כי אחר זמן מנחה גדולה כבר נחשב דכי ינטו צללי ערב, דשעתא חדא חשיב, והכל זמן אחד דכבר התחיל שעת מנחה, ואינו לעיכובא לדקדק כולי האי, וזכר לדבר מענין תיקון חצות שדעת רבינו האר״י ז״ל לאומרו אחר חצות היום, והטעם כי אז נשרף ביהמ״ק כי ינטו צללי ערב, ואז הוא שעת שליטת הדינים, כמו שהבאתי לעיל בעניני בין המצרים, עיין שם, והתם מוכח דאינו אחר זמן מנחה קטנה דייקא. ודוק וזה פשוט.

וכן מוכח בהדיא מהמובא במעשה רב (אות ר) שאדונינו הגר״א ז״ל נהג להניח תפילין מייד אחר גמר אמירת הקינות אפילו לפני חצות. הרי שכלל לא הקפיד אפילו על זמן מנחה גדולה. וגם בחיי אדם (כלל קלה אות יח) שהביא שאדונינו הגר״א ז״ל נהג להניח טלית ותפילין מייד אחר חצות, עכ״פ מוכח שלא חיכה לזמן מנחה קטנה. וזה ראיה מוצקה. ושו״ר בשלמי תודה (בין המצרים עמוד מ) שפלפל בזה. עיין שם. ושו״ר שעורר בזה ג״כ ידי״נ הרה״ג ר׳ משה חליוה בענפי משה על בין המצרים (סימן לו).

והנה כתב בתורת חיים (סימן תקנה) דיש ב׳ מנהגים בענין תפילין, יש שמתפללים מנחה גדולה, והוא משום דכיון שלא הניחו תפילין עד עתה, וזריזין מקדימין לקיים המצוה, וזה מנהג ספרד (חסידי). אך מנהג אשכנז לאחר ולהתפלל מנחה קטנה כבכל השנה, כיון שמנחה גדולה יוצאים בה רק דיעבד, וזמן קריאת שמע כבר בין כך עבר. ע״כ.

ופרטי הדינים בהנחת התפילין, כבר נתבאר לעיל בסדר תפילת שחרית. עיין שם.

ויש שנהגו לברך כעת ברכת עוטר ישראל בתפארה[ז]. ומחזירים הפרוכת במנחה[ח]. ויש כוונה מיוחדת בשם הוי״ה במנחת תשעה באב[ט]. ואומרים נחם בבונה ירושלים[י].

◆ באר מים חיים ◆

[ז] **לענין** ברכת עוטר ישראל בתפארה בשחרית, הנה במועד לכל חי (סימן י אות נח) כתב, דהמנהג לברך עוטר ישראל בתפארה בשחרית.

ואולם בסידור יעב״ץ (ח״ב שער הדלק דלת ב חלון ב אות ג ובחלון ד אות א) מבואר דאין אומרים עוטר ישראל בתפארה, כיון שלא מניחים תפילין, רק במנחה יברך ברכה זו כאשר מניח תפילין. וכ״כ במנהגי מהרי״צ הלוי דינר (פ״כ סט״ו).

[ח] **קודם** מנחה מחזירים את הפרוכת, כשם שמתעטפים בטלית במנחה, שמאותו הטעם שמורידים את הפרוכת בתשעה באב, יש נוהגים לא להתעטף בטלית בשחרית תשעה באב, דהיינו מחמת מה שנאמר (איכה ב) עשה ה׳ אשר זמם בצע אמרתו, כמבואר בפתחי עולם (סק״ח), ועתה הרי מתעטפים דהא התחילה עת נחמה, על כן מחזירים גם כן את הפרוכת. ובכה״ח (ס״ק יט) ביאר עוד טעם, משום שאחר חצות אנו בוטחים להתנחם בנחמה, וצריך כל אדם לקבוע בליבו לצפות לגאולה, וגם שאז מקילים לישב על הכסאות וכו׳. עכ״ד.

[ט] **כתב** בפרי עץ חיים (שער חג השבועות פ״א) וז״ל: מהחברים, בתשעה באב יכוין ערבית ושחרית כל הוי״ה בשבא (כזה: יְהוָה), כי אז הגבורות שולטין, ובמנחה בסגול (כזה: יֱהוֶה), כי כבר התחלת המתקה, שיכך חמתו באש ויצת אש בציון, לכן אומרים נחם במנחה בתשעה באב, ובמנחה בברכת עניינו – לעולם (גם בערבית ובשחרית) בסגול ואהי״ה משולב עמו (כזה: יֱאֱהֶוֶיֱהֶ). וליחיד, בשומע תפילה בניקוד חטף סגול (כזה: יֱהֶוֶה) ואהיה נוסף (כזה: אֱהֶיֱהֶ) ובמנחה חטף סגול ואהי״ה משולב עמו (כזה: יֱאֱהֶוֶיֱהֶ). עכ״ל.

[י] **הנה** איתא בירושלמי (ברכות פ״ד ה״ג דף לד.) וז״ל: א״ר אחא בר יצחק בשם רבי חייא דציפורין יחיד בתשעה באב צריך להזכיר מעין המאורע, מהו אומר: רחם ה׳ אלהינו ברחמיך הרבים ובחסדיך הנאמנים, עלינו ועל עמך ישראל, ועל ירושלים עירך, ועל ציון משכן כבודך, ועל העיר האבילה, והחריבה, וההרוסה, והשוממה, הנתונה ביד זרים, הרמוסה ביד עריצים, ויירשוה לגיונות, ויחללוה עובדי פסילים, ולישראל עמך נתת נחלה, ולזרע ישורון ירושה הורשתה, כי באש היצתה ובאש את עתיד לבנותה, כאמור (זכריה ב) ואני אהיה לה נאם ה׳ חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה.

רבי אבדימא דציפורין בעי קומי רבי מנא היכן אומרה? א״ל ועדיין אין את לזו, כל דבר שהוא לבא אומרה בעבודה, וכל דבר שהוא לשעבר אומרה בהודאה, ומתניתא אמרה כן ונותן הודאה לשעבר וצועק לעתיד לבוא. ע״כ.

◆ באר מים חיים ◆

וכתב באבודרהם (סדר תפילות תשעה באב) וז״ל: נחם ה׳ אלקינו, על שם (ישעיה מ) נחמו נחמו עמי, ועל שם (שם סו) כאיש אשר אמו תנחמינו כן אנכי אנחמכם, את אבילי ציון ואת אבילי ירושלים, על שם (איוב כט) ואבליו ינחם, ועל שם (ישעיה סא) לשום לאבלי ציון, ואת העיר האבלה, על שם (איכה א) דרכי ציון אבילות, והחרבה, על שם (נחמיה ב) אשר ירושלים חרבה, ועל שם (ישעיה נא) ניחם כל חרבותיה, והבזויה, על שם (איכה א) כי הייתי זוללה, והשוממה מבלי בניה, על שם (ישעיה נד) כי רבים בני שוממה, ועל שם (איכה א) כל שעריה שוממין. ותמצא כי א׳בלה ח׳רבה ב׳זויה ש׳וממה ר״ת אחב״ש, לרמוז (ישעיה ל) ביום חבוש ה׳ את שבר עמו.

היא יושבת וראש חפוי, על שם (איכה ב) ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון וגו׳ הורידו לארץ ראשם, ועל שם (ירמיה יד) חפו ראשם, כאשה עקרה שלא ילדה, על שם (ישעיה נד) רני עקרה לא ילדה, ויבלעוה, על שם (איכה ב) בילע ה׳, לגיונים, פירוש מחנות המלחמה, והוא מלשון רבותינו ז״ל (חולין דף קכג.) לגיון העובר ממקום למקום, והנגיד פירש מזה הענין הבוז לגאיונים (תהילים קכ) ואמר כי הלמ״ד בו שורש.

ויירשוה עובדי פסילים, על שם שהעמידו צלם בהיכל, ועל שם שירשו אותה – אמר ויירשוה, וכתיב (תהילים פג) אשר אמרו נירשה לנו, ויטילו את עמך ישראל לחרב, על שם (ירמיה כב) מדוע הוטלו הוא וזרעו, ועל שם (שם יד) יהיו מושלכים בחוצות ירושלים, ויהרגו בזדון חסידי עליון, על שם (תהילים עט) בשר חסידך לחייתו ארץ.

על כן ציון במרר תבכה, על שם (יחזקאל כז) ובכו אליך במר נפש, וירושלים תיתן קולה, על שם (ירמיה יב) נתנה עלי בקולה, ליבי ליבי על חלליהם, על שם (שם ד) קירות ליבי הומה לי ליבי לא אחריש, וזהו שאמר ליבי ליבי ב׳ פעמים, על חלליהם, על שם (שם ח) חללי בת עמי, מעי מעי, על שם (שם ד) מעי מעי אוחילה, על הרוגיהם, שכתוב בה (שם יח) הרוגי מוות.

כי אתה ה׳ באש הצתה, על שם (איכה ד) ויצת אש בציון, ובאש אתה עתיד לבנותה, כאמור (זכריה ב) ואני אהיה לה נאום ה׳ חומת אש וגו׳, ברוך אתה ה׳ בונה ירושלים, שנאמר (תהילים קמז) בונה ירושלים ה׳. עכ״ד.

וכתב בליקוטי מהרי״ח (ח״ג דף נד:) דיש נוהגים להכריז קודם מנחה די״ל נחם, אך מנהגינו שלא להכריז. ע״כ.

והנה מבואר שיש לומר נוסח זה בברכת רצה, או בהודאה כפי שיבואר להלן, ואמנם מנהגינו לאמור זה בברכת בונה ירושלים, וכמבואר בריי״ף (תענית דף י.) ובראי״ש (סוף פ״ד דתעניות סימן לד). וכמו שאמרו בע״ז (דף ח.) דאע״פ שאמרו שואל אדם צרכיו בשומע תפילה, אם בא לומר בסוף כל ברכה מעין אותה ברכה אומר. ע״כ. וכ״כ הרמב״ם (פ״ב מהל׳

וי״א דהנוסח הנכון הוא רחם״א.

◆ באר מים חיים ◆

תפילה הי״ד ובסדר התפילות) וכ״ד הרמב״ן בתורת האדם (ענין אבילות ישנה דף פז:) וכ״כ במחזור ויטרי (גולדשמידט, עמוד תריא ותרכו) וכ״כ בסדר רע״ג (סדר תשעה באב) וכ״כ המאירי (תענית דף ל.) והאשכול (ח״ב ריש עמוד 17, ובמהדורת אלבק ח״ב עמוד 182) ובספר המנהיג (הל׳ תשעה באב אות כו) ובראבי״ה (תענית סימן תתצ) ובמנהגים ישנים מדורא (המאור, דף עדר.) ובשיבולי הלקט (סימן רסז ובסימן רסט) ובתניא רבתי (סימן נט וסימן ס וסימן סא) ובספר אהל מועד (שער מועד קטן דרך ה נתיב ז) ובמאה שערים לרי״ץ גיאות (עמוד לא) וכ״כ ר׳ דוד אבודרהם (סדר תפילות תשעה באב) וכן מבואר בספר הבתים (תפילה וברכת כהנים שער ב אות ז) ובמנהגי הרב זלמן יענט (חודש אב) וכ״ה בספר המנהגים לר״א טירנא (עמוד פב) ובספר מנהגים דבי מהר״ם (דין תשעה באב) ובספר המנהגים (חילדיק, מנהגי תשעה באב) ובמנהגי מהרא״ק (דף מג.) ובספר מצוות זמניות (הל׳ תשעה באב, תיקון תפילה). וכ״פ בטור ושו״ע (סימן תקנז).

אך דעת רבינו ירוחם (נתיב יח ח״ב דף קסד:) דיש לומר ברצה, וכן פשוט בירושלמי, ואולם סיים, דהעולם נהגו לאומרה בבונה ירושלים, וסמכינן אגמרא דידן לומר מעין הברכה בסוף אותה ברכה.

וכתב הריטב״א (תענית דף ל.) דהירושלמי סבר דדוקא ביחיד השואל צרכיו אמר בסוף כל ברכה מעין אותה ברכה, אבל צרכי רבים של כל ישראל יש לומר בעבודה, וסיים דמ״מ אין משנים המנהג בדבר הזה.

יא הנה בירושלמי (תענית פ״ב ה״ב וברכות פ״ד ה״ג) הנוסח הוא רחם. וכ״ה בסדר רע״ג (סדר תשעה באב) וברמב״ם (שם) ובשיבולי הלקט (סימן רסז ובסימן רסט) ובתניא רבתי (סימן נט וסימן ס וסימן סא) ובאשכול (שם) וברי״ץ גיאות (שם) וברבינו ירוחם (תולדות אדם וחוה נתיב יח ח״ב דף קסד:) וכן מבואר בספר הבתים (תפילה וברכת כהנים שער ב אות ז). ובעוד.

ואולם ברי״ף (תענית פ״ד דף י. מדפי הרי״ף) הנוסח הוא נחם. וכ״ה בראי״ש (שם סל״ד) ובראבי״ה (שם) ובמנהגים ישנים מדורא (המאור, דף עדר.) ובמחזור ויטרי (גולדשמידט, עמוד תריא ותרכו ותרכז) ובספר מצוות זמניות (הל׳ תשעה באב, תיקון תפילה) ובהג״מ (סדר תשעה באב שבסוף הל׳ תעניות) וכ״ה בטור (סימן תקנז) ובאגור (שם) ובספר אהל מועד (שער מועד קטן דרך ה נתיב ז) ובאבודרהם (שם) ובמחכים (שם) ובסדר היום (שם) ובמנהגי הרב זלמן יענט (חודש אב) ובספר מנהגים דבי מהר״ם (דין תשעה באב) ובספר המנהגים (חילדיק, מנהגי תשעה באב) וכ״ה בספר המנהגים לר״א טירנא (עמוד פב) ובמנהגי מהרא״ק (דף מג.).

וכ״כ בסדר טרוייש (סוף פ״י עמוד 39-40) די״ל נחם בבונה ירושלים ולא רחם כי הוא אבילות ישנה.

ויש שנהגו לומר בכל התפילות רחם ובמנחה נחם[ב]. י״א תפילת נחם בכל התפילות, ויש שנהגו לומר רק במנחה[ג].

◆ באר מים חיים ◆

[ב] **י״א** שבערבית ושחרית י״ל רחם ובמנחה י״ל נחם, וכמבואר באור זרוע (ח״א הל׳ סעודה סימן קצט) וז״ל: ואנו נוהגים להתפלל נחם ה׳ אלהינו, אלא בערבית ושחרית שאינו עת נחמה, אנו מתפללים רחם שהיא תפילת תחנונים, ובמנחה שהיא שעת נחמה, מתפללים אנו נחם ה׳ אלהינו, ושמעינן מינה דרחם אינו לשון נחמה, אלא לשון תחנונים. וע״ע בדבריו (ח״ב סימן תטז) וכ״ה באורחות חיים (הל׳ תשעה באב סט״ז) ובכל בו (סימן סב) שכן נהגו הראשונים. וכ״כ בספר המכתם (תענית דף ל.) וכן הביא בטור (סימן תקנז) וכ״כ באשכול (שם) בשם יש שנהגו. וכן מובא במנהג מרשלייאה (חודש אב עמוד 167-170) וכ״כ ר׳ אשר מלוניל בספר המנהגות (דף טז.) וכן הביא בספר המנהיג (הל׳ תשעה באב סימן כו עמוד רצה).

וכן כתב בתשובת הגאונים (הביאו באור זרוע שם, ולא מצאתי בתשו׳ הגאונים שלפנינו) וז״ל: הכי אמור רבנן ז״ל, בתשעה באב ערבית ושחרית אומר בתפילה רחם ה׳ אלהינו עלינו וכו׳ וחותם בונה ירושלים, לפי שהוא דומה כמי שמתו מוטל לפניו, ואינו ראוי לקבל תנחומים, אבל במנחה הוא אומר נחם ה׳ אלהינו, לפי שדומה כמו שנסתם הגולל, וראוי לקבל תנחומים מכאן ואילך, וכן הלכה. ע״כ. וכ״כ הריטב״א בתשו׳ (סימן סג) הביאו בב״י (שם).

[ג] **מנהג** האשכנזים וחלק מהספרדים לומר נחם רק במנחה של תשעה באב, משום שאז הציתו אש במקדש, ולכן מתפללים אז על הנחמה, כהכרעת רבינו הרמ״א (סימן תקנז ס״א). וכמבואר בסידור רס״ג (עמוד שיח הערה 16) וכ״כ הרוקח (סימן שיב) ובסידור הרוקח (סימן קכג עמוד תרלז) והראבי״ה (סימן תתצ) ובמנהגים ישנים מדורא (המאור, דף עדר.) והמרדכי (מוע״ק סימן תתקלד) וכ״ה במחזור ויטרי (גולדשמידט, עמוד תרכז ועיין עמוד תריא וצ״ע) ובסידור רש״י (סימן תטז) ובפרדס (סימן קנה) ובאגור (סימן תתנא) ובספר מצוות זמניות (הל׳ תשעה באב, תיקון תפילה) ובמנהגי ר״א טירנא (עמוד פא) וכ״כ ר׳ דוד אבודרהם (סדר תפילות תשעה באב) ובספר מנהגים דבי מהר״ם (דין תשעה באב) ובמנהגי מהרא״ק (דף מג.) ובספר המנהגים (חילדיק, מנהגי תשעה באב) ובמנהגי הרב זלמן יענט (חודש אב) שפשט המנהג כרס״ג דיש לומר נחם רק במנחה. ובמטה משה (סימן תשדמ) ובשולחן גבוה (סק״ה) ובזכור לאברהם אלקלעי (הל׳ תשעה באב סימן תקנד סכ״ד) וביפה ללב (ח״ב סק״ב). וכ״כ בסידור יעב״ץ (שער הדלק דלת ב חלון ב אות ו ובחלון א אות ג) דהמנהג שאין אומרים רק במנחה, אך מן הדין דעתו דיש לאומרו בכל התפילות.

וכ״כ בליקוטי מהרי״ח (ח״ג דף נב:) דכן העיד עלינו רבינו הרמ״א (סימן תקנז) שאין אומרים נחם רק בתפילת מנחה לפי שאז הציתו אש במקדש.

◆ באר מים חיים ◆

וכן הוא מנהג האי ג׳רבא, כמבואר בברית כהונה (מערכת ת אות י) וכן הביא ידידי ר׳ יעקב כהן בשרשי הים (פ״כ אות יז) בשמו, ובשם הרב ויען עמוס (מערכת ת׳ אות יב). וכ״ה מנהג בגדאד, כמובא בספר גדולות אלישע (סימן תקנז אות ד).

וביאר הטעם לזה בב״י (סימן תקנז) דהרי לעת ערב הציתו אש (עיין תענית דף כט.), הלכך באותה שעה מזכירים שפלות ירושלים ואבליה ומתפללין על תנחומיה. עכ״ד.

עוד טעם שאומרים נחם רק במנחת תשעה באב, כי במנחת תשעה באב נולד המשיח הנקרא מנחם, כמבואר בזכור לאברהם (סק״ט) בשם מהרח״ו.

וכתב הגרח״פ במועד לכל חי (סימן י אות פב) דעננו ונחם ליכא כי אם במנחה, וראיתי בכתבי הקודש למר אהובינו הרב הכולל שליחא דציבורא מקהילתינו כבוד מורינו הרב אברהם חיים דוד ז״ל דכתב וז״ל: כתב הפרי חדש (סימן תקנז) דפה ירושלים נהגו לומר נחם בכל התפילות, וכן כתב הרב ברכי יוסף, וכן ראיתי להרב לחם משנה (פ״ו מהל׳ תענית ה״י) דכתב דנראה כן בסדר התפילות, אבל מלשונו שכתב צריך עיון כו׳, משמע דקושיא הוא על המנהג דנוהגין שלא לאומרו כי אם במנחה, ומדבריו למדנו שהמנהג שלא לאומרו בכל התפילות וכו׳.

ולפי כל הרשום דנחם ליכא כי אם במנחה, ומשום דבשעת מנחה הציתו האש במקדש, ואי נמי על לידת המשיח בעת ההיא כדכתבו הרבנים הנזכרים הלא בספרתם, אם כן נפקא מינה דלא טוב עושין המתפללים מנחה גדולה כי עדיין אינו זמן לומר נחם לפי הטעמים הנאמרים לעיל, אלא דיש להם לומר דכי ינטו צללי ערב שעתא חדא חשיב והכל זמן אחד דכבר התחיל שעת מנחה, ועוד דשלמים וכן רבים סוברים דהוא בכל התפילות ואינו לעיכובא לדקדק כולי האי. עיין שם.

ודעת מרן בשו״ע (שם) לומר נחם בכל התפילות של תשעה באב, כי סתם בדבריו ולא חילק בין מנחה לשאר התפילות, וכ״כ בברכ״י (סק״א) בדעת השו״ע. וכ״כ הפרי חדש (ליקוטים שם) בדעת השו״ע. וכ״כ המאמ״ר (סימן תקנז סק״ג) בדעת השו״ע. וכ״כ השולחן גבוה (סק״ה) בדעת השו״ע. וכ״כ בזכור לאברהם אלקלעי (הל׳ תשעה באב סימן תקנד סכ״ד) בדעת השו״ע. וכ״כ הכה״ח סופר (סק״ז) בדעת השו״ע. וכן מנהג חלק מהספרדים, כמובא בשלמי ציבור (דף קלב:) ובטור ברקת (סימן תקנז) ובתפילה לדוד (סימן רעז) ובברכות המים (דף מא:) ובמעשה ניסים (ועד חכמים, סימן תקנד ס״א).

וכ״כ בשער המפקד (הל׳ תשעה באב אות ב). וכ״ה בנהר פקוד (שם) שכן הוא לפי רוב הראשונים, והוא לדעת ג׳ עמודי הוראה הרי״ף הרמב״ם והרא״ש, ותמה על מנהג הקהילות שנהגו לאומרו רק במנחה. עיין שם.

ובנוסח החתימה נחלקו הראשונים היאך יותר טוב לומר[ד].

◆ באר מים חיים ◆

וכן הסיק מרן מלכא בתשו׳ יחוה דעת (ח״א סימן מד) ובחזו״ע (ד׳ תעניות עמוד שנז) ובהליכות עולם (ח״ב עמוד קסב אות כא בהערה) וכן הסיק באור לציון (ח״ג פרק כט סכ״א).

והוא כמבואר בסדר רע״ג (סימן צח) והרא״ש (פ״א סל״ד) ובכל בו (סימן סב) ובאורחות חיים (הל׳ תשעה באב סט״ז) וכ״כ רבינו ירוחם (נתיב יח ח״ב דף קסד:) ובמעשה הגאונים (עמוד לה) ובספר האשכול (שם) ובספר המחכים (עמוד לו) וברי״ץ גיאות (שם) ובשיבולי הלקט (סימן רסז) ובתניא רבתי (סימן נט וסימן ס וסימן סא) ובסדר היום (סדר תשעה באב) וכן משמע ברמב״ם (סדר תפילות כל השנה ובהל׳ תפילה פ״ב הי״ד) שסתם בזה. וכ״כ הלחם משנה (פ״ה מהל׳ תעניות סוף ה״י) שכ״ד הרמב״ם. וכן משמע בספר אהל מועד (שער מועד קטן דרך ה נתיב ז) שג״כ סתם בזה. וכן מבואר בספר הבתים (תפילה וברכת כהנים שער ב אות ז) שסתם בזה.

והקמח סולת (הל׳ נחם ד״ה מי שאכל) כתב, דאמנם מלשון השו״ע משמע דיש לומר בכל התפילות, אך מ״מ כל המנהגים יש להם על מה לסמוך.

וכתב בספר כה״ח (סק״ז) שמנהג חסידי בית אל יכב״ץ אשר בירושלים ת״ו ההולכים על פי דברי רבינו האר״י ז״ל נוהגין לאומרו הש״ץ בחזרת תפילת שחרית לבד, ובמנחה לחש וחזרה, ואפשר שלקחו אותו מדין עננו, ולעשות פשרה. עיין שם.

״ הנה בענין חתימת הברכה, הנה יש כאלה הנוהגים לחתום מנחם ציון ובונה ירושלים, ואף דהוי כחותם בשתים שאסור, כמבואר בברכות (דף מט.), מ״מ י״ל דמנחם ציון ובונה ירושלים כולא חדא מילתא היא, שהרי הנחמה היא על ידי הבנין, וכמבואר בש״ך (יו״ד סימן שעט סק״ד). וכן הסיק לאמור במועד לכל חי (סימן י אות פה). וכן הו״ד הש״ך בשיירי כנה״ג (הגה״ט סימן תקנז סק״א) וכתב, דאף שיותר נכון לומר מנחם ציון בבנין ירושלים, מ״מ החותם מנחם ציון ובונה ירושלים לא משתבש. וכ״כ בעולת תמיד (סימן קפח סק״ב). וכן נראה בדברי הטור (יו״ד סימן שעט). עיין שם.

ונוסח זה יסודתו בהררי קודש, במדרש תהילים שוחר טוב (מזמור קכא אות ג) וכ״ה בסדר רב עמרם (שם) ובמחזור ויטרי (שם) ובספר הרוקח (שם) ובפסקי הרי״ד (ברכות דף מח:) בשם בה״ג, ובאור זרוע (ח״א סימן קצט) בשם ר״ח, וכן בתשב״ץ קטן (סימן שטז) הביא ג״כ נוסח זה. וכן הביא בתוס׳ רבינו פרץ (ברכות דף מח:) ובשו״ת מהרי״ל החדשות (סימן נה) ובספר מצוות זמניות (סוף הל׳ תשעה באב) ובמנורת המאור (ח״א פרק יז אהבת החברים עמוד 334).

ובאורחות חיים הביא ג״כ נוסח זה, והביא עוד נוסח מנחם ציון בבנין ירושלים. וכ״ה ברי״ף (ברכות פ״ז דף להּ:) ובכל בו (סימן קטו) ובאשכול (ח״א ריש סימן כב) ובפסקי ריא״ז (ברכות פ״ז ה״א אות יח) ובהל׳ ברכות לריטב״א (פ״ז ה״ט) ובאוהל מועד (שער הברכות דרך ח

ואם שכח לומר נחם י״א די״ל בברכת שומע תפילה, וי״א די״ל ברצה, וי״א שיאמר בהודאה, וכל אחד יעשה כמנהגו[טו].

◆ באר מים חיים ◆

נתיב א, ובשער התפילה דרך א נתיב יב) וברמב״ם (פ״ב מהל׳ ברכות ה״ה) וכ״כ בטור (סימן קפח ס״ד) בשם הרא״ש ור״י. וביאר הרא״ש (ברכות פ״ד סימן כב) דנוסח זה יותר נכון, דבזה הוי חדא מילתא שמנחם את עמו ישראל על ידי הבנין. וכן ביאר רבינו יונה (ברכות דף לה: ד״ה ובשבת) וכ״כ הרשב״ץ (ברכות דף מט. ד״ה אין חותמין בשתים) וכ״ה בשיבולי הלקט (סימן צד) בשם רבינו ישעיה הראשון. וכן הביא בסרע״ג (סדר מעריב לחג השבועות) בשם ר׳ נטרונאי גאון, בענינו. עיין שם. והמקור בתשו׳ ר׳ נטרונאי גאון (ברודי, או״ח סימן קמב) וכ״כ בספר הפרדס נביו (שער עשירי פ״י אות יב) וכ״כ בבית יוסף (שם) דכן שפיר דמי לנהוג. וכ״כ עוד ביו״ד (סימן שעט סק״א) וכ״כ בשיירי כנה״ג (הגה״ט סימן תקנז סק״א) דכן יותר נכון לומר. וכ״כ במטה יהודא (סימן תקנז) ובזכור לאברהם אלקלעי (הל׳ תשעה באב סימן תקנד סכ״ד) ובדברי מנחם (הגה״ט סק״ב) ובבא״ח (ש״א פר׳ דברים אות כז) ובגדולות אלישע (סימן תקנז סק״ו) ובשו״ת שואל ונשאל (ח״ה סימן קיד) ובכה״ח סופר (סק״ג) ובחזו״ע (ד׳ תעניות עמוד שפ).

ויש חותמים בונה ירושלים כשאר ימי השנה ותו לא, כמבואר ברמב״ם (בסדר התפילות) ובאבודרהם (שם) ובסידור רע״ג (שם). וכן כתב במאמ״ר (סימן תקנז סק״ב) דמסתימת מרן משמע שאין משנין החתימה כל עיקר וחותם בא״ה בונה ירושלים כבשאר ימות השנה. והביאו בכה״ח סופר (סק״ג). וכ״כ בשלמי ציבור (דף קלב:) ובזכור לאברהם (סק״ט) וכתבו דאם בכל זאת חותם כבנוסח המודפס בסידורים אזי יותר טוב לומר מנחם ציון בבנין ירושלים. וכ״כ המטה יהודא (סוף סק״א) וכתב בחזו״ע (שם) שהנוהגים לחתום בונה ירושלים, כמו שחותמים בכל השנה, יכולים להמשיך במנהגם, שהרי כך נראה מסתימות דברי מרן השו״ע.

ופסק השו״ע (סימן קפח ס״ד) בדין ברכת המזון וז״ל: וחותם בה בונה ירושלים, או מנחם ציון בבנין ירושלים. עכ״ל.

וכ״כ הרמב״ם (הל׳ ברכות פ״ב ה״ד) שחותם בברכה שלישית בונה ירושלים, או מנחם עמו ישראל בבנין ירושלים. ע״כ.

[טו] **הנה** אם שכח ולא אמר נחם, י״א שיאמר בהודאה שהוא מקום המיוחד לו מן הדין, וכמבואר בדברי ר׳ דוד אבודרהם (סדר תפילת שמו״ע עמוד קיא) בשם רבינו גרשום ב״ר שלמה. וכ״כ בעל העיטור (סוף הל׳ מגילה דף קיד.) ובסמ״ג (עשין יט) ובספר הבתים (תפילה וברכת כהנים שער ב אות ז) וכן הביא סברא זו בב״י (סימן תקנז) משמע דהכי סבירא ליה. וכ״כ המג״א (שם) והא״ר (סק״א) והשתילי זיתים (סק״ב) והשולחן גבוה (סק״ב).

◆ באר מים חיים ◆

ובחיי אדם (כלל כד סימן יז) כתב דאם שכח לומר בובנה ירושלים, יאמר בשומע תפילה, ואם שכח גם שם אומר בהודאה.

ובט״ז (סק״א) הקשה דהא תפילת נחם היא להבא וא״כ למה מקומו בהודאה, ועל כן כתב די״ל שיש כאן ט״ס וצ״ל ״בעבודה״, ולהלכה כתב דאם שכח יותר טוב שיאמר בשומע תפילה דזו ברכה כוללת, ויש שם מקום לכל הבקשות של כל הברכות מעין כל ברכה, אך אם שכח גם שם יאמר בעבודה ולא בהודאה. וכן נטה לומר הרב פתח הדביר (על העיטור שם סק״ט) דאולי ט״ס וצ״ל במקום ״בהודאה״ לומר ״בעבודה״, והניח למעשה בצ״ע. ובדברי מנחם (הגב״י סק״ג) ג״כ כתב דט״ס הוא בהודאה וצ״ל בעבודה.

וכן הסיק היד אהרן (הגב״י סק״ב) דכיון דסמכינן על ההיא דשואל צרכיו וכו׳, מי ששכח לאומרו במקומו, יש לאומרו בשומע תפילה. וכ״כ דט״ס בהודאה וצריך לגרוס בעבודה. וכ״כ בסידור היעב״ץ (שער הדלק חלון ד אות ה-ז) דאם שכח יאמר בשומע תפילה, ואם שכח גם שם יאמר בעבודה.

והרב מטה יהודה (סק״א) והמאמ״ר (סק״א) הסיקו ג״כ דט״ס וצ״ל ״בעבודה״, ולכן כתבו דאם שכח י״ל בעבודה. וכ״כ במשנ״ב (סק״ב) ובמועד לכל חי (סימן י אות פה) ובכה״ח (סק״ב) ובמקור חיים (סימן תקנז) ובשלמי ציבור (דף קלב:) וכתב דבדיעבד אם הזכיר בשומע תפילה יצא. וכ״כ בפני משה (ברכות פ״ד ה״ג דף לד.) די״ל מעיקר הדין בעבודה דהוי בקשה ותחנונים להבא. וכ״כ בערוך השולחן (סימן תקנז ס״ג) דכששכח לומר אצל בונה ירושלים יאמרנה בעבודה, ומש״כ בב״י ומג״א לומר אצל ועל כולם הוא טעות ונגד הירושלמי. עכ״ד.

ובדברי מנחם (הגב״י סק״ד) כתב, דעדיף טפי לומר בעבודה, ומיהו אם הזכיר בשומע תפילה אין צריך לאומרו בעבודה. וכ״כ במטה יהודא (סק״א).

והנה לכאורה י״ל בהכנעה דהני רבוותא אולי לא ראו דברי רש״י (על הרי״ף שם) שכתב בהדיא שנחם על החורבן הוא לשעבר וי״ל בהודאה. הרי שלא הוי שום ט״ס והוא בכוונה מכוונת. (ואף שפירוש רש״י על הרי״ף לא כתבו רש״י, מ״מ כתבו אחד מגדולי הראשונים).

אך באמת כבר מבואר בהרבה ראשונים שבאמת עיקר תפילת נחם נתקנה לאומרה בעבודה, וכמבואר ברבינו ירוחם (נתיב יח ח״ב דף קסד: טור א) דמעיקר הדין י״ל ברצה. וכ״כ בריטב״א (תענית דף ל. ד״ה ירושלמי) וכ״כ הרא״ה (בחידושיו על הרי״ף תענית דף י.) והמאירי (תענית דף ל:) ור׳ יהונתן מלוניל (שם). וכ״כ בעל המאורות (עמוד שז) וכתב בהדיא דלפי״ז אם שכח ולא אמר נחם בבונה ירושלים, י״ל בשומע תפילה או בעבודה. וכ״כ ר׳ יצחק בן גיאת במאה שערים (הל׳ תשעה באב עמוד כד) דאומר בברכת בונה ירושלים דהוי מעין עבודה, משמע דהעיקר הוא דהוי להבא שאומר בעבודה.

ואם שכח לגמרי אין מחזירין אותו[טז]. ועכ״פ אם נזכר בסוף התפילה יאמר באלוקי נצור קודם יהיו לרצון[יז].

והנה יש מן השועלים קטנים המחבלים בכרם ישראל, (וזה דרכם כסל למו), אשר שינו הנוסח בנחם, וכגון שינו את התיבות העיר החריבה והבזויה והאבילה והשוממה, דלפי שיבוש דעתם, אין ירושלים בזויה וכו׳, ויש למחות במנהג הרע הזה, דהנוסח הנכון הוא

◆ באר מים חיים ◆

ואם אמר אחר ברכת בונה ירושלים ל״ה הפסק ול״ה ברכה לבטלה, וכמבואר במועד לכל חי (שם).

והרש״ש (תענית דף ל.) כתב, דאף לכתחילה אם סיים ברכת בונה ירושלים יאמר נחם בלי חתימה. עיין שם.

ולמעשה כתב בליקוטי מהרי״ח (ח״ג דף נד:) דעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד.

והנה בברכת המזון אין את הכלל שכל ברכה שהיא להבא יש לאומרה בברכה שלישית וכל שהוא לשעבר אומר בהודאה דהיינו במודים, דשאני תפילה שמסודר לפי הענין, משא״כ בברכת המזון, ולהכי לא אישתמיט לא״א מן הפוסקים לומר דהחולה האוכל בתשעה באב ומברך ברהמ״ז יאמר נחם בנודה לך (אף לאלו שס״ל שבתפילה י״ל מעיקר הדין בהודאה), דאף אי הוי לשעבר אכתי אין את הכלל הנ״ל, ולכן אין לומר בהודאה שאין זה ענין לשם כלל, אלא רק בברכה שלישית ששם היא ברכת תחנונים, ושם מקום להזכיר כל דבר שהוא בקשה ותחנונים.

וכן מוכח משבת (דף כד.) דאיתא: איבעיא להו מהו להזכיר של חנוכה בברכת המזון, כיון דמדרבנן הוא לא מדכרינן, או דילמא משום פרסומי ניסא מדכרינן, אמר רבא אמר רב סחורה אמר רב הונא אינו מזכיר, ואם בא להזכיר מזכיר בהודאה, רב הונא בר יהודה איקלע לבי רבא, סבר לאדכורי בבונה ירושלים, אמר להו רב ששת כתפילה מה תפילה בהודאה אף ברכת המזון בהודאה. ע״כ. ולכאורה מדוע הגמרא לא אמרה שיש להזכיר על הניסים בהודאה מחמת דהוי לשעבר, אלא מוכח דכלל זה לא נאמר בברכת המזון, ואתינן דוקא מחמת הטעם שכולו הודאה ולכן מקומו בהודאה.

[טז] **אם** שכח לגמרי לומר נחם בתפילה, אין מחזירין אותו, כמו שנפסק בשו״ע (שם) שאם שכח לומר נחם אין מחזירין אותו. וביאר מרן בבית יוסף (שם) שהוא משום דקי״ל (דף כד.) שבימים שאין בהם קרבן מוסף, אם טעה ולא אמר מעין המאורע אין מחזירין אותו. וכן מבואר בספר הבתים (תפילה וברכת כהנים שער ב אות ז).

[יז] **כ״כ** בערוך השולחן (סימן תקנז ס״ג) ובכה״ח סופר (סק״ב).

מה שמקובל בידינו מדורי דורות, ומלבד זה שירושלים עיה"ק עדיין בגדר העיר החריבה והבזויה והאבילה והשוממה, כי מקום המקדש וסביבותיו נתונים ביד זרים שונאי ישראל, וירושלים העתיקה עודנה מלאה גילולים של עכו"ם בכמה כנסיות טמאות ומגואלות, ואשר על ידי כמריהם ומנהיגיהם דם ישראל נשפך כמים בכל הדורות, ובסביבות המקדש קבורים ישמעאלים, וגם המצב הרוחני בירושלים הוא בעוה"ר בשפל דשפל המדריגה, ומה רבה הזוהמא והטינופת, ומה מאוד ידאב לב כל החרד לדבר ה' על התפקרות הדור מחיי תורה ומצוות, וחינוך אלפים ורבבות מילדי ישראל ללא תורה וללא מצוות, והרס חומות הצניעות והמוסר, וריבוי חילולי שבת קודש, והפרת סדרי הכשרות, והכשרת גויים לבוא בקהל ישראל, ועוד כהנה וכהנה רבות".

◆ באר מים חיים ◆

יח **כמו** שהריע והתריע בזה מרן מלכא בשו"ת יחוה דעת (ח"א סימן מג) לאסור בכל תוקף לשנות נוסח נחם בזמן הזה. וכן האריך מרן בחזונו (ארבע תעניות עמוד שעז-שפ).

וכתב בלהורות נתן (ימי בין המצרים) וז"ל: ולכאורה, יש מי שיחשוב שבזמן הזה שאנו זוכים לשבת בארץ ישראל, אולי אין צורך להתאבל כ"כ על חורבן בית המקדש, שהרי זכינו לחזור ממקומות הגליות לארץ הקודש, ברם באמת כשאנו מתבוננים במצבינו היום, יש לנו להתאבל על חורבן בית המקדש ושכינתא בגלותא יותר ויותר.

משל למה הדבר דומה, פעם היה איש יהודי שבנו יחידו הלך למדינת הים, ועברו הרבה שנים, והאב הזקין והשתוקק מאוד לראות את בנו היחיד, והתגעגע אליו מאוד, וציפה בכל יום מתי יחזור הבן האהוב אליו לביתו, והנה פתאום ביום אחד הגיעה אליו אגרת מבנו, שבה הוא כותב, שהוא רוצה לחזור הביתה, וביום פלוני ופלוני יבוא לבית האב.

והנה האב ספר את הימים מתי יזכה לראות את בנו האהוב, וכשהגיע היום שהבן היה צריך להגיע, יצא האב לשער העיר, ועמד שם והסתכל למרחוק מתי יגיע הבן האהוב, והנה פתאום הוא רואה דמות הולכת ומתקרבת, ומצורת הליכתו של האיש הכיר שזהו בנו, והאב נתמלא שמחה גדולה בליבו, על שהוא זוכה לראות את בנו אחרי כל כך הרבה שנים של פירוד.

אולם, ככל שהדמות הולכת ומתקרבת אליו, נכנס ספק בליבו אם זהו באמת בנו, שכאשר יצא הבן מאיתו, היה הבן מלובש כיהודי עם פיאות וזקן, והפעם הוא רואה לפניו דמות בלי פיאות עם שערות גדולות ופרועות, ובכל זאת כשהגיעה הדמות אליו, נוכח לדעת שזהו באמת בנו שלא ראה שנים רבות, האב הזקן קיבל את הבן ברגשות סותרים, בשמחה ועצב, הוא שמח שהבן היחיד חזר אליו, אבל הוא נתמלא עצב רב על שהבן שינה את טעמו ואיננו כתמול שלשום.

◆ באר מים חיים ◆

ובכל זאת האב הכניס את הבן לביתו באהבה, וקיוה שכאשר הבן ימצא במחיצתו, יחזור לאט לאט לדרך שחינכו אביו בשנים קדמוניות, והנה האב דיבר אל הבן יום יום, בדברי נועם ומוסד שיסיר מעליו את בגדי הגלות, ויחזור להיות יהודי כמימים ימימה, אולם הבן שהיה מנותק מן האב שנים רבות לא רצה לשמוע את תוכחת האב, והוא כבר התרגל לחיות חיי הפקר, וכבר פג מליבו רגש הכבוד והאהבה כלפי האב.

עד שפעם אחת, כאשר האב הוכיחו על מעשיו הרעים, עלה כעסו של הבן ותפס את האב הזקן בצוארו, והשליכו מתוך הבית, ואמר לאביו שאינו רוצה להכירו יותר, לאחר שהאב הורחק מהבית, זרק אחריו גם את חפציו, ובאין ברירה הוא נשאר ללון ברחוב.

והנה אפשר לשער את גודל הצעד של האב על האסון הנורא שקרה לו, שלא זו בלבד כי תוחלתו נכזבה, ובעוד שהוא חיכה וציפה שישוב אליו הבן האהוב ויחזור להשתעשע עמו כמימים ימימה, עוד זאת שהבן הסורר נישל אותו מנחלתו, ושפחה תירש גבירתה, והחציף לזרוק את האב מתוך הבית של האב.

במצב אומלל זה חשב האב, שהיה מוטב אילו לא היה הבן חוזר כלל, כי אז לפחות לא היה נזרק מתוך ביתו, ואין לתאר כלל את גודל הצער של האב, שהגיע לכך שלעת זקנתו יראה כיצד בנו נהפך לבן סורר ומורה, זהו המשל.

והנה הנמשל, הקב״ה הוא האב זקן שלנו, וכמש״כ החת״ס בצוואתו: יש לנו אב זקן לא נשתנה ולא ישתנה. ומפני חטאינו גלינו מארצינו, ונדדנו בגליות שונות ומשונות אלפיים שנה, והקב״ה ציפה כל יום מתי יחזרו בניו יחידיו מן הגלות, מה לו לאב שהגלה את בניו ואוי להם לבנים שגלו מעל שולחן אביהן (ברכות דף ג.).

והנה עכשיו חזרו יהודים לארץ ישראל לבית אבינו הזקן, ומה רואה הקב״ה אבינו שבשמים, שרבים מבניו נהפכו לאיש אחר, ובמשך השנים הרבות של הגליות השליכו מעצמם את תפארתם, ושכחו שהם יהודים בנים למקום, ולא זה בלבד, אלא על ידי המעשים הרעים בפלטרין של הקב״ה, של חילול שבת בפרהסיא ואכילת נבילות וטריפות, הם דוחקים את רגלי השכינה מארץ הקודש, כי אין הקב״ה יכול להיות במקום של חילול שבת וחילול כל קודש, והקב״ה כביכול בוכה וזועק, האם אלה הם בני שציפיתי להם כל כך הרבה שנים, לא זה בלבד שהם שינו את דרכם ושכחו ממני, עוד זאת הם מגרשים אותי מביתי, שהרי במעשיהם הרעים הם דוחקים את רגלי השכינה.

ומי יוכל לשער את גודל ועוצם צערו של הקב״ה על חילול הקודש בארץ הקודש על ידי אלו ששכחו שהם יהודים, והשי״ת שואל כלשון הנביא בהפטרה של תשעה באב, הה׳ אין בציון, אם מלכה אין בה, מדוע הכעיסוני בהבלי נכר (ירמיה ח).

◆ באר מים חיים ◆

ולכן, מי שעלה בדעתו שכהיום אולי אין צורך להתאבל כל כך על חורבן בית המקדש, יתבונן נא כי אדרבא, אחרי שזכינו אל ארץ הקודש, ומחנכים פה מאות אלפי מילדי ישראל שאין יודעים אפילו מה זה שמע ישראל, ומחללים שבת קודש בראש כל חוצות כאילו שוכחים את עיקר שבת, הלא אילו היה לנו אוזן לשמוע היינו שומעים את יללת השכינה, והיינו מבינים את עוצם צערו של הקב״ה, שאחרי שחזרו בניו מן הגלות, גירשו ר״ל את האב מן הבית, ודוחקים רגלי השכינה, ולכן כהיום, יש לנו להתאבל יותר ויותר ולהשתתף בצערה של השכינה הקדושה. ע״כ.

ובספר שפתי חיים (על התפילות בביאור תפילת נחם) כתב וז״ל: יש השואלים איך אפשר לומד האבילה, החריבה, הבזויה, ושוממה, בזמנינו, הרי ירושלים נבנית, ויהודים גרים בה? ראשית אין צורך להשיב על שאלה כזו, שהרי חז״ל תיקנו את הנוסח, ובודאי כדבריהם כן הוא.

ובגוף הנוסח ביאר, כי הבזויה מכבודה, היינו שכבודה הלך ממנה, אין הכוונה כאן רק לכבוד של העיר, אלא עיקר הכוונה היא לכבוד שמים שנתבזה, כי עיקר מעלת וחשיבות ירושלים היא מפני היותה עיר השי״ת כמו שאנו מבקשים בתפילת שמונה עשרה על בנין ירושלים, ולירושלים עירך עיר ה׳ ברחמים תשוב, לכן חורבן ירושלים הוא בזיון לכבוד השי״ת.

ובאמת ירושלים אף במובן הגשמי רחוקה עדיין מאוד ממה שהייתה בזמן הבית, שהיו בה בזמן הרגלים עשרות מליונים של יהודים, כמו שאמרו חז״ל (פסחים דף סד:) תנו רבנן פעם אחת ביקש אגריפס המלך ליתן עיניו באוכלוסי ישראל, אמר ליה לכהן גדול תן עיניך בפסחים, נטל כוליא מכל אחד ונמצאו שם שישים ריבוא זוגי כליות, כפלים כיוצאי מצרים, חוץ מטמא ושהיה בדרך רחוקה, ואין לך כל פסח ופסח שלא נמנו עליו יותר מעשרה בני אדם.

נמצא שהיו אז בפסח בירושלים מעל לשנים עשר מליון יהודים, והרי גרו בימי הפסח בירושלים ובסביבותיה, א״כ איך אפשר להשוות את ירושלים היום לירושלים בימי הבית, האין זה היום השוממה מאין יושב, כל זה מההיבט הגשמי בלבד.

וגם מההיבט הרוחני, ברוב ערי א״י אין היום בתי ע״ז של הגויים, רק כאשר באים לירושלים, ובפרט לעיר העתיקה של ירושלים – שהיא בעצם ירושלים האמיתית, שם רואים את בתי הע״ז והתפילה של הגויים, ושם שומעים את צילצולי הפעמונים מבתי הטומאה, וקולו של המואזין מרעים ומכריז, הרי זה חילול ה׳ נורא שדוקא בעיר ה׳ שומעים ורואים זאת, האם זה אינו חורבן ובזיון נורא, כמה צער צריך להיות על כך?

ואומרים פסוקי נחמות במנחת תשעה באב, ויש שלא נהגו לומר נחמות'ט.

◆ באר מים חיים ◆

ועוד, קשה לדבר על יהודים, אבל הרי המצב היום שא"א לצאת לרחובות ירושלים, כמעט אין פינה בירושלים שאפשר להסתובב בה, גם בירושלים האמיתית בעיר העתיקה, קשה ללכת ברחובות מרוב הפריצות והמראות האסורות המטמאות את העינים והלב, האם זה אינו חורבן?

ביותר, שהחורבן מגיע עד לשמי שמים לעולמות הרוחניים העליונים, כמו שאמרו חז"ל (דף ה.) א"ר יוחנן אמר הקב"ה לא אבוא בירושלים של מעלה (היינו מיעוט השפע הטוב) עד שאבוא לירושלים של מטה, כי החורבן הוא בגשמיות וברוחניות כאחד. נמצא שבעוונותינו הרבים, ירושלים היא אבילה, חרבה, שוממה ובזויה. עכ"ד.

עוד הביא ידידי הרה"ג חיים מלין שליט"א בחמדת חיים (ענייני בין המצרים אות שיח) דנשאל הגר"י זילברשטיין שליט"א כעין שאלה הנ"ל, מדוע אומרים בברכת נחם "השוממה מבלי יושב", והרי כיום יש אלפי יהודים בעיה"ק ירושלים.

ואמר הגר"י זילברשטיין שליט"א, שמצא בשער השמים לשל"ה הק' שכתב דהכוונה לקב"ה שנקרא יושב, וכמו שמצינו "מלך יושב על כסא רם ונישא", וזהו השוממה מבלי יושב, שהיינו שנסתלקה שכינה מאז שנחרב ביהמ"ק.

ועוד ביאר הגר"י זילברשטיין, דאין מלך מישראל, דגם מלך קרוי יושב, וכדמצינו (דברים יז) כשבתו על כסא מלכותו.

ובהערות (שם הערה רכ) הביא ידידי הרה"ג, בשם הגר"ח קניבסקי זצוק"ל (הליכות חיים ח"ב סימן רו) שהשיב על שאלה הנז': ישיבתינו אינה ישיבה. ע"כ. ומשמע שאף אם היינו יושבים באופן ששומרים מצוות וכו', עדיין חסר בישיבה. וצ"ת.

יט כתב בשער הכוונות (ענין תשעה באב) וז"ל: מה שנהגו ביום תשעה באב במנחה, לומר פסוקים של נחמות, וגם לקום ולשבת על הספסלים למעלה, ואדרבא נראה מן התלמוד בבלי כי לעת ערב הציתו אש בהיכל ביום תשעה באב ונשרף בעת המנחה, וכפי"ז היה ראוי להחמיר במנחה יותר מבשחר, אבל הענין יובן במה שדרשו (איכ"ר פר' ד אות יא) ע"פ (תהילים עט) מזמור לאסף אלקים באו גויים כו', והקשו מזמור קינה מבעיא ליה? ותירצו כי בתחילה התחילו האוייבים להרוג את בני ישראל, ואז חשבו ישראל שלא יהיה ח"ו תקומה למפלתם ויכלו ח"ו בחרב האוייבים, ובראותם שהציתו אש בהיכל לעת ערב שהוא זמן המנחה, אז אמרו מזמור ושמחו שמחה גדולה וקיבלו נחמה, כי אם ח"ו לא היה הקב"ה משליך חמתו על העצים ועל האבנים, לא הייתה תקומה לשונאי ישראל, וכמו שאמרו רז"ל (איכ"ר שם) כילה את חמתו ויצת אש בציון. ונמצא כי לעת מנחת ערב שהציתו אש בהיכל, אז אמרו

◆ באר מים חיים ◆

ישראל מזמור וקיבלו נחמה על צרתם, א״כ המנהג הנזכר הוא טוב ונכון. ונלע״ד ששמעתי ג״כ ממורי ז״ל טעם אחר והוא, כי אז במנחת תשעה באב נולד המשיח הנקרא מנחם כנזכר במדרש (איכ״ר פרשה א אות נא). עכ״ל.

ואלו דברי המדרש (איכ״ר בובר פר׳ ד אות יא) וז״ל: ויצת אש בציון ותאכל יסודותיה (איכה ד), כתיב (תהילים עט) מזמור לאסף אלהים באו גויים בנחלתך, מזמור, בכיה מבעי ליה, א״ר אלעזר משל למלך שעשה חופה לבנו, תיקן ביתו גיידה וסיידה וציירה, פעם אחת הכעיסו וסתרה, התחיל פדגוג יושב ומזמר, א״ל המלך חרב ביתו ואתה יושב ומזמר, אמר להו לכך אני מזמר ששפך חמתו על חופת בנו, ולא על בנו, כך אמרו לאסף, הקב״ה החריב את מקדשו, ואתה יושב ומזמר, אמר להם לכך אני מזמר ששפך הקב״ה חמתו על עצים ואבנים, ולא על ישראל, הה״ד (איכה ד) ויצת אש בציון ותאכל יסודותיה. ע״כ.

ובנוסח אחר (וילנא שם אות יד) איתא וז״ל: כתיב (תהילים עט) מזמור לאסף אלהים באו גויים בנחלתך, לא הוה קרא צריך למימר אלא בכי לאסף, נהי לאסף, קינה לאסף, ומה אומר מזמור לאסף? אלא משל למלך שעשה בית חופה לבנו וסיידה וכיירה וציירה, ויצא בנו לתרבות רעה, מייד עלה המלך לחופה וקרע את הוילאות ושבר את הקנים, ונטל פדגוג שלו איבוב של קנים והיה מזמר, אמרו לו, המלך הפך חופתו של בנו ואת יושב ומזמר? אמר להם מזמר אני שהפך חופתו של בנו, ולא שפך חמתו על בנו, כך אמרו לאסף הקב״ה החריב היכל ומקדש ואתה יושב ומזמר? אמר להם מזמר אני ששפך הקב״ה חמתו על העצים ועל האבנים, ולא שפך חמתו על ישראל, הדא הוא דכתיב (איכה ד) ויצת אש בציון ותאכל יסודותיה. ע״כ.

וכ״כ החיד״א בברכי יוסף (סימן תקנט סק״ז) שהמנהג נכון וטוב הוא. וביאר שם עפי״ד מרן האר״י זצ״ל שנתן טעם למה שקמים מהקרקע חצות היום, למרות שעיקר שריפת הבית הייתה בשעת המנחה, וזאת ע״פ מה שאמרו חז״ל (איכ״ר פר׳ ד אות יד) שכשישראל ראו דבתשעה באב הציתו אש בהיכל, אמרו מזמור, ששפך חמתו על העצים והאבנים, ושמחו שמחה גדולה, דאי לא״ה לא היה ח״ו תקומה, ואז קיבלו נחמה, והמנהג הוא טוב ונכון.

והוסיף דכיון דבימי מרן כבר היו הסידורים והמחזורים בדפוס, ממילא אי לא הוה סבר דשרי, הו״ל לערער ולבטל המנהג, ומדשתיק שמע מינה דהמנהג טוב. עיין שם.

ומקור מנהג זה גבוה, ונמצא אף בראשונים, וכמש״כ בספר אורחות חיים (הל׳ תפילות תשעה באב סימן כא) שיש מקומות שאומרים אחר תפילת מנחה נחמות. והיד אהרן (בהגהת הטור שם) כתב להביא ראיה לזה מדברי ההגהות מיימוני (מנהגי תשעה באב שבסוף הלכות תעניות) שאומרים קצת פסוקי נחמה בסוף הקינות בתפילת שחרית, וכן לפי עוד ראשונים, והבאתים לעיל. וסמך למנהג כי המשיח נולד בתשעה באב. וגם לדעת מרן (בסימן תקנד) לענין המנהג

◆ באר מים חיים ◆

שנהגו הנשים לרחוץ ולנקות הבית וכו׳ מן המנחה ולמעלה, דלא ס״ל האי מנהגא, ונשתקע המנהג ההוא, אפשר דהכא מודה כנ״ל מהג״מ. עיין שם.

וכ״כ עוד ר׳ אשר מלוניל (תורתן של ראשונים עמוד קמו) וז״ל: ונהגו קודם תפילת מנחה לומר נחמות, או בתפילת מנחה עצמה. עכ״ל. ורבינו אהרן הכהן מלוניל כתב (שם) וז״ל: ויש מקומות שאומרים אחר תפילת המנחה נחמות וכו׳, וכן המנהג בגירונדי, ויש מקומות אומרים אותה קודם תפילת מנחה, והכל הולך אחר המנהג. ע״כ.

וכתב רבינו משה בן מכיר בסדר היום (סדר תשעה באב) שבשעת מנחה, נוהגים לקום מעל הארץ לשבת על גבי ספסלים במקום גבוה, והוא להראות נחמה באבלינו בו ביום, ועל זה אומרים פסוקי נחמה ומתעטפים בציצית ומניחין תפילין שנקראים פאר, מה שאין עושין כך בבוקר משום אבילות, וכן אין נופלים על פניהם כל היום כולו, להראות אותו כיום מועד שמובטחים אנו שיהפך אבלינו לששון ולשמחה, כדכתיב (ישעיה סא) לשום לאבלי ציון פאר תחת אפר וכו׳, אבל שאר העיניין אין מבטלין אותו כל היום כלל. עכ״ד.

ובספר מצוות זמניות (הל׳ תשעה באב, תיקון תפילה) כתב וז״ל: למנחה הולכין לבית הכנסת קודם המנחה וקוראין בנחמות ישעיה, ומתחילין מן נחמו, עד עת תפילת מנחה. עכ״ל.

וכתב בספר הלכות קצובות לאחד מן הגאונים (הל׳ תשעה באב אות ה) וז״ל: ומחצות היום קורין ניחומין ושוחטין בשר ומותר. עכ״ל.

וכ״כ בספר בינה לעיתים (דרוש נה) שאפילו ביום המר של תשעה באב, תיקנו לנו קדמוננו עליהם השלום, לומר אחר הקינות עניני נחמה, ולערב בעת המנחה אנו אומרים, נחמו נחמו עמי, ותיכף אחר תשעה באב בא בעצם היום הזה שבת נחמו, ואם קדמו תלתא דפורענותא, באו אח״כ יותר מכפלים של נחמה, דהוו שבע דנחמתא. ע״כ.

וכתב היעב״ץ בסידורו (שער הדלק דלת ב חלון ב אות טז) דקורין נחמות שלא יתייאשו, ועוד שהמשיח נולד בתשעה באב.

וכתב בשולחן גבוה (סק״ט) דהמנהג לומר נחמות במנחה מבואר ברוקח (סימן קיג) שכתב דאם יש תינוק למול משהינן ליה עד המנחה, בזמן שאומרים נחמות, משום (תהילים קיט) שש אנכי על אמרתך, הרי שאומרים נחמות במנחה. (א.ה לפנינו מבואר ברוקח שקודם חצות חל עליו עדין האבילות, וצ״ע). וכ״ה בהגהת אשירי (תענית פ״ד סימן לח) (א.ה לפנינו איתא בהגהת אשירי, בזמן שאומר נחם, וצ״ע). ובמרדכי (תענית הל׳ תשעה באב רמז תרלה) ג״כ כתב שמשהין המילה עד אחר חצות, דמילה עושין בשמחה, ומה שמחה אחר חצות, אם לא שאומרים פסוקי נחמות וכו׳. (א.ה גם זה אינו מוכרח וכנ״ל). עכ״ד.

◆ באר מים חיים ◆

והנה יש מפקפקים במנהג זה, שהרי כל היום אסור בדברי תורה, וכמש״כ בספר צידה לדרך (מאמר ד כלל א פרק ט). והביאו בשיירי כנסת הגדולה (סימן תקנט בהגהת הטור סק״כ) וכתב על זה, שהמנהג לומר פסוקי נחמה לא נמצא לא בספר הטורים לא בשולחן ערוך ולא בלבוש, אבל המנהג פשוט בכל המקומות שעברתי ושמעתי שמעם, ומפני התפשטות המנהג אין לי יד מלאה למנעו, אבל אני בעצמי אני נזהר שלא לאומרם, ומטעם בעל צידה לדרך. עיין שם.

וכ״כ בליקוטי מהרי״ח (ח״ג דף נה.) דמנהגינו שלא לומר נחמות במנחת תשעה באב.

ועכ״פ אין למנוע ממנהג זה, כיון שמקורו גבוה בראשונים, ובדברי רבינו האר״י ז״ל, ומי יבוא אחר המלך. ומרן מלכא הרב עובדיה יוסף זצוק״ל היה מורה ובא, להאריך מעט בחזרת תפילת מנחה, ולסיים החזרה עם ברכת כהנים ממש בשקיעת החמה, כדי שיאמרו פסוקי הנחמה אחר השקיעה, בזמן בית השמשות, ולא ביום תשעה באב עצמו, וכמש״כ בחזונו (ארבע תעניות עמוד תו אות ג).

מוצאי תשעה באב

יש שנהגו שלא כורכים את ספר הקינות, ויש שהיו משאירים אותו אחר תשעה באב בביהכ"נ הפקר, והא מחמת האמונה הגדולה שאנו מאמינים שיבוא משיח צדקינו ולא נצטרך שוב את ספר הקינות[א].

◆ באר מים חיים ◆

[א] **הנה** יש שנהגו שלא כורכים את הספר קינות, וזאת ע"פ הלבוש (סימן תקנט ס"א) שביאר, מדוע אין קוראין מגילת איכה מתוך הקלף, וז"ל: ולמה קורין אותה מתוך החומשין הנדפסין ולא נכתבה כהלכות ספרים. וצ"ע. ואפשר שנהגו כן מפני שלא היה מצוי להם מפני שהסופרים לא נהגו לכותבם, משום שאנו מחכים ומצפים בכל יום שיהפך לנו יום זה לששון ולשמחה ולמועד, ואם היו כותבין מגילת איכה היה נראה כמייאשין מן הגאולה ח"ו, משא"כ במגילת פורים כי ימי הפורים לא יהיו בטלים, ולפיכך ע"י הדחק נהגו לקרות איכה מתוך החומשין. עכ"ל.

ולפי"ז נהגו גם לא לכרוך את ספר הקינות, כדי שלא יהיה נראה שאנו רוצים שישמר הרבה זמן, ויראה שאנו כמו מתייאשין מן הגאולה ח"ו.

וכן מובא באוצר יד החיים (סימן תתסז) דמנהג צדיקים ואנשי מעשה שלא לכרוך את ספר הקינות, והטעם ע"פ הלבוש כנ"ל.

ובתורת חיים (סימן תקנט סק"ב) כתב ג"כ בשם אביו בעל מחנה חיים שאמר דמנהג הרב מחצית השקל שלא לכרוך את ספר הקינות הנדפס עם איכה מטעמא דהלבוש. והוסיף עוד דגם אחר תשעה באב הניח הקינות הפקר, ואמר דאם יקח הקינות הוי כמתייאש מן הגאולה שמעלה על ליבו שאולי עד שנה הבאה לא יבנה ביהמ"ק בעוה"ר.

ובספר מנהגי מהרי"צ הלוי דינר (פ"כ הערות דינרי זהב סוף אות ו) מובא בשם הגר"י רודמן זצ"ל ראש ישיבת נר ישראל בבולטימור שסיפר שבעיר מולדתו דולהינוב ראה יהודים יראי ה' שנהגו לקרוע כל דף מספר הקינות עם גמר אמירתו בתשעה באב, על מנת לגונזו ב"שמות" מתוך אמונה תמימה שלא יזדקקו להם יותר, שכן ביהמ"ק יבנה בב"א.

ומטעם זה מובא שם (סעיף ג) דהמהרי"צ הלוי לא קנה לעצמו ספר קינות, כדי שלא לעשות שום הכנה לתשעה באב, אלא ישתמש בקינות של ביהכ"נ.

ויש שאמרו שיותר טוב לא לעשות כך[ב]. ובמוצאי תשעה באב מקדשין הלבנה, כדי לבשר ללבנה ולישראל שהם עתידים להתחדש כמותה, וזו בשורה אז, וגם כי בתשעה באב נולד משיח, ולכתחילה יטעום קודם שיקדש הלבנה, וירחץ ידיו, וילביש נעליו, ויש שנהגו לטבול קודם שמקדשין הלבנה[ג].

◆ באר מים חיים ◆

[ב] **הנה** בספר תיקון חצות הנדפס עם פירוש תיקון לאה (בהקדמת אביו) כתב, דיתכן שאדרבא יש ענין לשמור את הקינות, כדי שלעתי"ל נודה להי"ת ע"י קריאת הקינות שנזכר כמה היה מר גורלינו ועתה נהפוך הוא ליום שמחה והלל. וכענין שאנו אוכלים מרור בליל פסח, כדי לזכור את המרירות שהיה לנו, ועי"ז נהלל את הי"ת.

וע"ד דאיתא באיכ"ר (פתיחתא אות יז) וז"ל: ד"א (תהילים סט) ישיחו בי יושבי שער, אלו ישראל שהן יושבין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, ונגינות שותי שכר, מאחר שהן יושבין ואוכלין ושותין ומשתכרים בסעודת תשעה באב, יושבין וקוראין קינין ונהי ואיכה. ע"כ. והיינו שכן היו עושים בזמן בית שני שהיו משתכרים וקורין את הקינות, והיינו כמו המרור בליל הסדר. הבן.

וע"ע באיכ"ר (פתיחתא אות יח) וז"ל: רבי אבין פתח (איכה ג) השביעני במרורים, בלילי הפסח של יום טוב הראשון, הרווני לענה בתשעה באב, ממה שהשביעני בלילי יום טוב הראשון של פסח – הרווני בלילי תשעה באב לענה, הוי בלילי יום טוב הראשון של פסח הוא לילי תשעה באב, ועל זה היה מקונן ירמיה (איכה א) איכה ישבה בדד. ע"כ. ודוק.

[ג] **במוצאי** תשעה באב נוהגים לקדש הלבנה, וביאור הענין הוא כמבואר בספר פרי עץ חיים (שער חג השבועות פ"א) וז"ל: צמח, שמעתי בדמשק ששאלו להרח"ו ז"ל, למה אומרים ברכת הלבנה במוצאי תשעה באב, והשיב לי לבשר ללבנה ולישראל, כי כשנחרבה הבית וגלו, הרי הם עתידין להתחדש כמותה, הרי ישראל והשכינה עתידין להתחדש, וזהו בשורה אז, וגם כי בתשעה באב נולד משיח. עכ"ל.

וכ"כ במשנת חסידים (מסכת תמוז אב פ"ב אות ה) וז"ל: ומפני שבתשעה באב נולד מנחם, לפיכך מקדשין הלבנה במוצאי תשעה באב, לבשרה שעתידה להתחדש בגאולת ישראל. עכ"ל.

וכן איתא בשו"ע האר"י ז"ל (הל' בין המצרים ס"ב בהג"ה) כי בתשעה באב נולד בן דוד, ומבשרים ללבנה לישראל שעתידים להתחדש. ע"כ.

◆ באר מים חיים ◆

וכ״כ הרמח״ל בקיצור הכוונות (בין המצרים עמוד קב) וז״ל: ובמוצאי תשעה באב מברכים על הלבנה, שאז נולד משיח, וזהו שאומרים דוד מלך ישראל חי וקיים. עכ״ל. וכ״ה בא״ר (סימן תקנא סקמ״ו).

וכ״כ ג״ע הרב חיד״א בברכי יוסף (סימן תקנט סק״ח) וז״ל: המנהג לברך ברכת הלבנה במוצאי תשעה באב. וכתב הרב המקובל מהר״י צמח (בהגהותיו לאו״ח כת״י) וז״ל: שאלתי לחברים אם כך היה עושה מהרח״ו זלה״ה? ואמרו שהיה מברך אז במוצאי תשעה באב, והיה נותן טעם פשטי, לבשר השכינה המכונה ללבנה ולישראל, דאף שנחרב הבית וגלו, הרי הם עתידים להתחדש כמותה, ומלכותו בכל משלה. וגם כי אז מתעורר מלך המשיח. וקרוב לזה הוא הטעם שאנו אומרים במוצאי תשעה באב נחמו, כי כִּלה ה׳ את חמתו על העצים ועל האבנים. עכ״ל.

וכ״כ עוד במורה באצבע (אות רלט) וז״ל: אחר ערבית והוא לילה ירחץ ידיו ופניו וילבש מנעלים של עור ויברך ברכת הלבנה שהוא זמן הראוי לבשר הגאולה ולברך הלבנה העליונה, ולומר דוד מלך ישראל חי וקיים. עכ״ל. והביא דבריו ג״כ במועד לכל חי (סימן י אות צד). וכ״כ הרב שתילי זיתים (סימן תקנא סקכ״ו).

וכתב הרב בן איש חי (ש״א פר׳ דברים אות כח) וז״ל: יש מתחסדים ליטול ידיהם בנטילה גמורה אחר חשיכה במוצאי תשעה באב, בשביל שביום לא עשו נטילה גמורה אלא עד קשרי האצבעות, וכך אנחנו נוהגים, אך אין זה חיוב משורת הדין.

וצריך להזהר לברך במוצאי תשעה באב ברכת הלבנה בשמחה, ויאמר בקול נעים בחדוותא דליבא, דוד מלך ישראל חי וקיים. עכ״ל.

עוד כתב (ש״ב פר׳ ויקרא אות כב) וז״ל: ברכת הלבנה יאמר בשמחה ובנחת ושפה ברורה, כי הוא כמקבל פני שכינה וכו׳, ואם הוא בתענית טוב שיטעום איזה דבר קודם ברכת הלבנה, ולא יברך עד שיהיה ודאי לילה, ותהיה זריחתה ניכרת על גבי הקרקע. עכ״ל.

ומש״כ הרב שצריך שתהא זריחת הלבנה על גבי קרקע, הוא להזהיר את המון העם, כשמברכים ברכת הלבנה קודם שיעבור שיעור זמן שיהיה ניכר אור זריחת הלבנה. ולכך כתב בשו״ת אור לציון (ח״ג פרק כט הערות לסימן כה) שיש להזהר, שלא לברך על ברכת הלבנה, אלא כשמכה באורה על הארץ, דהיינו שעושה צל, ואם אינו יכול לשער משום שנמצא במקום שיש בו אור ממקום אחר, לא יברך אלא עד צאת הכוכבים. ע״כ.

וכ״כ הרבה פוסקים שמקדשין הלבנה במוצאי תשעה באב, וכמש״כ בסדר היום (הל׳ תשעה באב עמוד מד) וז״ל: ואע״פ שהוא יום י׳, יעכב הברכה עד הלילה הזה, אחר שהוא בתענית ובשברון מתנים מתאבל על חורבן ירושלים, ראוי ודאי הוא להקביל פני השכינה משאר

◆ באר מים חיים ◆

לילות וכן נהגו. עכ״ל. וכ״כ הרב כנסת הגדולה (סימן תכו הגהות ב״י אות ה) ושנה דבריו (סימן תקנא בהגב״י סקי״ב) וכ״כ בקמח סולת (דיני תפילין ותפילה בת״ב ד״ה לענין ברכת הלבנה) וכ״כ הפרי חדש (סימן תכו) ובמקור חיים (סימן תכו) ושכן הנהיג זקנו המהר״ל מפראג. וכ״כ בדרך החיים (דיני קידוש לבנה אות ד) ובפמ״ג (סימן תקנא משב״ז סק״ח) ובשולחן גבוה (סימן תקנא סקל״ג) בשם הנגיד ומצוה, ושכן ראה נוהגים. וכ״כ במטה יהודא (סקט״ו) בשערי תשובה (סימן תקמט סק״ב) וכ״כ בשו״ת זבחי צדק החדשות (סימן כד) ועיין בדברי מנחם (סימן תקנא סק״ט).

ובשו״ת שבות יעקב (ח״ב סימן יא) כתב, שנוהגים לקדשו במוצאי תשעה באב כהסכמת האחרונים, אלא שנוהגים לטעום מידי קודם, ואם מתענה גם בעשירי, יברך במוצאי עשירי. וכ״כ בבן פורת יוסף (הל׳ תשעה באב אות יט).

וכ״כ בספר דברי שלום (מנהגי ק״ק בית אל אות סג) שמנהג ק״ק בית אל, שאחר תפילת ערבית נוטלים הידים וטועמים מידי, ורק אח״כ מקדשים את הלבנה. ע״כ.

וכן הסיק במשנ״ב (סימן תכו סקי״א) דדעת האחרונים בכל זה דמקדשין אפילו במוצאי תשעה באב, וכ״ש בשאר תענית, אלא דכתבו דצריך לטעום קודם. ע״כ. וכ״כ בסידור בית עובד (סוף הל׳ תשעה באב).

והנה הסכמת האחרונים שיש להזהר לנעול נעלים בקידוש לבנה, כי קידוש לבנה צריך להיות בשמחה וכהקבלת פני מלך, ובלי מנעלים הרי זה דרך צער ואבילות, וכ״כ בפרי חדש (שם) ובפמ״ג (שם) ובמשנ״ב (שם). ובחסד לאלפים (סימן תכו אות ד).

ואיתא בפרי חדש (סימן תכו ס״ב) שצריך ליזהר שלא לברך הלבנה בלא מנעל. וכ״פ בכה״ח סופר (סימן תכו אות כט) בשם הפרי חדש, שצריך להזהר שלא לברך בלי מנעלים לרגליו. ועיין להגר״ח פלאג׳י ברוח חיים (סימן תרג סק״ג) שכמה הצטער הצדיק על שראה אפילו במוצאי יוה״כ מברכים ברכת הלבנה במנעלי בד של יוה״כ. וכמה השתדל בענין זה הגאון השדי חמד (מערכת יוה״כ סימן א אות א). וכ״כ עוד במועד לכל חי (סימן י אות צד) וכ״כ הרב נהר מצרים (הל׳ תשעה באב סימן יט) ובקיצור שו״ע (סימן קכד סי״ט) ובסידור בית עובד (סוף הל׳ תשעה באב).

וכ״כ בסידור יעב״ץ (שער החודש פשפש ד אות ו) דמקדשין הלבנה במוצאי תשעה באב אחר נעילת מנעל ושינוי בגדים נאים, שהוא סימן לגאולה ונחמה וכו׳. ע״כ.

והגרע״י בחזו״ע (ארבע תעניות עמוד תיא סוף עמודה ב) כתב, דנראה שאם כל הציבור מברכים ברכת הלבנה מייד אחר תפילת ערבית, והוא לבוש מנעלים של בד או גומי, יכול לברך עמהם, דברוב עם הדרת מלך, אבל אם מברך ברכת הלבנה אח״כ בביתו ינעל תחילה נעלים של עור, וכמבואר במורה באצבע (אות רלט) ובמועד לכל חי (סימן י אות צד).

ויש נוהגים לקדש הלבנה אחר שבת נחמו[ד].

◆ באר מים חיים ◆

וי״א שאם נועל נעלי גומי מכובדות שפיר דמי, כמבואר באמת ליעקב להגר״י קמינצקי (סימן תכו בהערה) וכן מבואר בשערי נחמה (עמוד סג אות ו) בשם הגרי״ש אלישיב.

ואולם דעת הגר״ח קניבסקי זצוק״ל (אשי ישראל תשו׳ שלז שבסוה״ס) שאף מי שנועל נעלים מגומי יש לו להחליף נעלים, כיון שהנועל נעלי גומי דינו כהולך יחף.

וכן יש להזהר לטעום קודם ברכת הלבנה, וכמבואר בשו״ת שבות יעקב (ח״ב סימן יא) ובפמ״ג (משב״ז סימן תקנא סק״ח) ובכה״ח (סימן תכו סקכ״ט) ובשארי האחרונים הנ״ל, ואמנם כתב הא״ר (סימן תכו סקט״ז) שעדיף יותר לברך עם הציבור משום ברוב עם הדרת מלך, ממה שימתין עד שיטעום משהו, וכ״כ בשער הציון (סימן תכו אות ט) ובכה״ח (סק״ל) ובליקוטי מהרי״ח (ח״ג דף נה.) וכ״פ בחזו״ע (ד׳ תעניות עמוד תיא-ב ד״ה והנה).

ונתפשט המנהג שאחר תפילת ערבית של מוצאי תשעה באב הולכים הציבור לביתם, וטועמים דבר מה, (וה״ה שמותר לאכול סעודה), ונועלים המנעלים, וקובעים זמן להתקבץ יחדיו אחר זמן, ומקדשין הלבנה בשמחה וברוב עם, כמובא בספר קידוש לבנה (פ״ח ס״ו) ובשערי נחמה (עמוד סג אות ז).

וידידי הרה״ג ר׳ יעקב כהן בשרשי הים (פ״כ אות כה ובהערה) הביא בשם הרב ברית כהונה (מערכת ת׳ אות לא) והרב גאולי כהונה (מערכת ת׳ אות ו) והרב ויען עמוס (עמוד רכז) שנהגו העם לברך ברכת הלבנה במוצאי תשעה באב, אך קודם לכן נוטלים ידים ונועלים מנעלים, וכן אוכלים איזה דבר, ויש שנהגו גם לרחוץ פניהם ורגליהם, ויש שהגדילו לעשות שגם רחצו את כל גופם ולבשו בגדים נקיים, ורק אח״כ בירכו ברכת הלבנה בשמחה.

והנה בליקוטי מהרי״ח (ח״ג דף נה:) כתב, דמנהג אנשי מעשה לטבול גופם קודם קידוש לבנה, ומותר לעשות כן, במכל שכן שמותר בתשעת הימים, ק״ו במוצאי תשעה באב שיותר קל מתשעת הימים. עכ״ד. וכן הביא בספר מנהג ישראל תורה (תאו״ח ח״ב סימן תקנח ס״א). ועיין בא״א בוטשאטש (ריש סימן תקנח) שמשמע דמפקפק בזה (ויתכן דטבילה שאני מרחיצה). ועיין לעיל בהל׳ תשעת הימים בדברינו בס״ד לענין טבילה בתשעת הימים.

[ד] הנה יש נוהגים לדחות את ברכת הלבנה עד מוצאי שבת נחמו, וכמש״כ בספר מהרי״ל (הל׳ תשעה באב אות ט) וז״ל: במוצאי שבת חזון ישעיהו, לא היה מהר״י סג״ל מקדש את הלבנה, ואיחר למוצאי שבת נחמו, ויהיב טעמא מאחר דנחשב לדידן קבלת פני שכינה, ואין מקבלין אותה אלא מתוך שמחה, והאידנא אסורים בשמחה. ודוגמת זה בחודש תשרי, לא היה מקדש אותה עד מוצאי יוה״כ, דמקודם לכן מאויימים מיום הדין וליכא שמחה. עכ״ל.

ויש נוהגים לא לדחות ולברך עוד בתשעת הימים[ח]. ולענין מה ששרים טובים מאורות ויוצאים במחול, י״א שיש להמנע מזה, וי״א שמותר אף לרקוד כנהוג ולצאת במחול

◆ באר מים חיים ◆

וכ״כ בשו״ת מהר״י ברונא (סימן יד) אך סיים שנראה שנוכל לקדש הלבנה קודם תשעה באב.

ובמנהגי הרב זלמן יענט (חודש אב) משמע שעיקר הקפידא היא לא לקדש קודם תשעה באב, אך אחרי כן יוכל לקדש מתי שירצה.

ורבינו הרמ״א כתב בהגהת שו״ע (סימן תכו ס״ב) וז״ל: אין מקדשין הלבנה קודם תשעה באב ולא קודם יום הכיפורים. ובמוצאי יום הכיפורים מקדשין אותה, דאז שורין בשמחה, אבל לא במוצאי תשעה באב או שאר תענית. עכ״ל. וכ״כ עוד בהלכות תשעה באב (סימן תקנא ס״ח) וז״ל: ונוהגין שלא לקדש החודש עד אחר תשעה באב. עכ״ל.

ואיתא בעטרת צבי (סימן תקנא סק״ט) דאין לקדש הלבנה קודם תשעה באב לפי שנחשב לן כקבלת השכינה, ואין מקבלין אותה אלא מתוך שמחה, ומראש חודש עד תשעה באב אסורים בשמחה. ע״כ.

ובלבוש (סימן תכו ס״ד) כתב דאף במוצאי תשעה באב אין לקדש הלבנה דאין העם שרויים בשמחה. אך כתב (בסו״ס סימן תקנא) דאין לקדש הלבנה לפני תשעה באב. וכ״כ בשו״ת בית דוד (חאו״ח סימן קלב) דשב ואל תעשה עדיף, דאין לקדש קודם תשעה באב, וכן אין לקדש במוצאי תשעה באב.

וכ״כ בבית הרואה (הל׳ תשעה באב) דאע״פ שי״א שמותר לקדש במוצאי תשעה באב, מ״מ שב ואל תעשה עדיף, דאה״נ י״א שיכול לקדש, אבל כפי הי״א אחרים איך אפש״ל בקום ועשה לומר ברכה לבטלה.

וכ״כ במקור חיים (סו״ס תקנט) וז״ל: יש להמנע מלקדש הלבנה בליל י׳, שהרי אסורים בבשר ויין, ורובו של מקדש נשרף בו. עכ״ל.

אולם בסדר היום (סוף סדר תשעה באב) ובכנה״ג (סימן תכו שם הגב״י) כתבו שאין קפידא לקדש במוצאי תענית. וכנ״ל.

[ח] הנה יש שאין נוהגין בכל זה, ואדרבא אין מחמיצין את המצוות, וכשיוכל לקדש את הלבנה אחר ג׳ ימים שלמים, מייד יש לקדש הלבנה, וכמבואר במעשה רב (סימן קנט) שכן דעת אדונינו הגר״א ז״ל. וכן נהג החזו״א (אורחות רבינו ח״א עמוד קעז, דינים והנהגות חזו״א פט״ז אות ה) וכן נהג הגרש״ז אויערבך (כמובא בהליכות שלמה תפילה פט״ו ס״י אורחות הלכה הערה 22, שלמי מועד פרק צ עמוד תפו) וכן נהג הגרי״ש אלישיב (שערי נחמה עמוד סד אות י, אשרי האיש ח״ג פרק עא סל״ז) וכן נהג ר׳ שריה דבילצקי (דרך ישרה פנ״ג אות יא).

של מצוה, דאי"ז נחשב ריקוד ומחול כ"כ, ועוד דכיון דהוי לצורך מצוה קיל טפי, וי"א שטוב לתפוס כדעה הממוצעת, והיינו לשיר טובים מאורות אבל לא לצאת במחול'.

◆ באר מים חיים ◆

והנה אף שבמעשה רב מובא שאין להמתין עד אחר תשעה באב וכנ"ל, הנה דבר זה לא ברירא כולי האי, דעיין בביאור הגר"א (סימן תכו ס"ב) עמש"כ הרמ"א (שם) אין מקדשין הלבנה קודם תשעה באב, כתב על זה הגר"א וז"ל: כנ"ל כשהוא מבושם בשמחה. ע"כ. מבואר דהכי ס"ל שכן ראוי לעשות, ולא הזכיר כלום מענין שאין מחמיצין את המצוות. ובביאור הגר"א כאן (סימן תקנא ס"ח) על דברי הרמ"א שנהגו שלא לקדש הלבנה עד אחר תשעה באב, כתב הגר"א כמשנ"ת לעיל סימן תכו ס"ב. ולא העיר כלום, ומשמע דהכי ס"ל. ואולם לענין מה שמבואר בהל' יו"כ (סימן תרב ס"א) שאין מקדשין הלבנה עד מוצאי יו"כ, כתב הגר"א וז"ל: והעיקר כי"א שטוב לקדש הלבנה קודם יוה"כ, כדי שמצוה זו תכריע לכף זכות. עכ"ל. וגם כאן לא העיר הגר"א מטעם שאין מחמיצין את המצוות, אלא רק מטעם שמצוה זו תכריעהו לכף זכות, ולכן לענין תשעה באב לא העיר כלום, דהתם לא שייך האי טעמא. וכן לענין מש"כ בשו"ע (בסימן תכו ס"ב) שאין מקדשין הלבנה עד מוצאי שבת, לא העיר הגר"א כלום, אף שבמעשה רב מבואר שאין לחכות לקדש הלבנה אף למוצאי שבת. וצ"ע בכל זה.

והרבה מן הפוסקים מסכימים דבמקומות שהעננים מצויים, יש לקדש אפילו קודם תשעה באב כדי לא להחמיץ את המצוה, וכמבואר בתרומת הדשן (סימן לה) דכל היכא שראוי להסתפק שמא תעבור המצוה, אין משהין אותה אפילו כדי לעשותה יותר מן המובחר. וכן העלה הגרע"י בחזו"ע (ארבע תעניות עמוד תיב-ג) מפי סופרים ומפי ספרים.

וכתב בערוך השולחן (סימן תקנא) וז"ל: וכתב רבינו הרמ"א דנוהגין שלא לקדש הלבנה עד אחר תשעה באב. עכ"ל. ויש מי שכתב דגם אחר תשעה באב, אין לקדשה אחר התענית, כמו שכתב בסימן תכו, אבל בשם האר"י ז"ל כתבו דאדרבא יש לקדש במוצאי תשעה באב, כי בו נולד בן דוד, כמבואר במדרשים.

ויש שמפקפקים בעיקר דין זה, דאיך נעבור על המצוה הבאה לידינו? וגם יש לחוש שמא יחלה או ימות, ולא יקיים המצוה, ומכל מקום היכא דנהוג נהוג, אך אנחנו במדינתינו, אין ממתינים בלאו הכי, מפני שהעבים מצויים הרבה במדינתינו, ומי יודע אם לא תהיה מכוסה בעבים? ולכן אנו מקדשין הלבנה קודם תשעה באב. עכ"ל.

' הנה לענין מה ששרים טובים מאורות ויוצאים במחול, הנה דעת הגרש"ז אויערבך (שלמי מועד פ"צ עמוד תפו, ובהליכות שלמה תפילה פט"ו ס"י אורחות הלכה הערה 22) דיש להמנע אפילו מלזמר וכ"ש מלצאת במחול וריקוד. ובתשובות והנהגות (ח"א סימן רו) כתב שאין לרקוד כשמזמרין טובים מאורות. ומיהו במוצאי תשעה באב, אף שנוהגין עוד איסור בבשר ויין

◆ באר מים חיים ◆

להתענג, כאן הריקודים למצוה, וכמבואר ברמ״א (או״ח סימן תכו ס״ב) דלכן עושין שמחות וריקודין בקידוש החודש דוגמת שמחת נישואין, ויש בזה ענין רב, לכן הוי כעין סעודת מצוה ושרי. ע״כ.

ודעת הגרי״ש אלישיב (נחמת ישראל פ״ב סי״ג, ספר קידוש לבנה עמוד קלא ס״ב, מו״ר בשערי נחמה עמוד סד אות יא) שמותר אף לרקוד כנהוג ולצאת במחול של מצוה, דאי״ז נחשב ריקוד ומחול כ״כ, ועוד דכיון דהוי לצורך מצוה קיל טפי. וכ״ד הגרח״ק (תורת המועדים ס״ה אות ג, ובאשי ישראל תשו׳ הגרח״ק שמ).

וכ״ד ר׳ עובדיה הדאיה בשו״ת ישכיל עבדי (ח״ח חאו״ח סימן לח) דודאי שאין להחמיר שלא לשיר טובים מאורות, ואדרבא מצוה איכא, דמכיון דצריך לברך אותה בשמחה, ובדוחק התרנו לו לומר לפני תשעה באב, ודאי צריכים לעשות דבר המביא לידי שמחה לכבוד השכינה, אף שאנחנו שרויים באבילות, והיינו טעמא שאין אנו צריכים להראות אבילות כלפי השכינה, שבאנו להקביל פניה, כדרך היוצאים להקביל פני המלך, ואנו מצפים ומייחלים להחזיר עטרת השכינה ליושנה, ולאפרוק אותה מגלותא, ולא גרע מבעל ברית ואבי הבן שלובשין בגדי שבת משום כבוד מצות המילה, ואדרבא כאן הוא מכ״ש דכבוד השכינה עדיף טפי מכבוד המילה. עכ״ד.

ועיין בשו״ת משנה הלכות (חלק יא סימן תמג) שכתב וז״ל: בדבר שאלתו אי מותר לנגן טובים מאורות המקדש לבנה קודם תשעה באב שאסור בנגינה.

ולפענ״ד דבר זה – דברים שאין להם מקור בש״ס, קשה להשיב עליהם, וכל ערום יעשה בדעת, והרי אפילו בשבת ישנם מבני אשכנז שאינם מנגנים לכה דודי בשבת חזון וכל שכן בחול, ואף דכוונתו רצויה, והמשכיל ידום, וכדאי הוא בית אלקינו לבטל נגינה זו, ומ״מ המקיל אין גוערין בו, שהרי כתב הרמ״א ז״ל (או״ח סימן תכו ס״ב) דלכן עושין שמחות וריקודין בקידוש החודש דוגמת שמחת נישואין, וכיון דמבואר גודל המצוה, מי שכוונתו לשם שמים – אין מזניחין אותו, אלא שהרמ״א לשיטתיה (שם ס״ב) דאין מקדשין הלבנה קודם תשעה באב ולא קודם יוה״כ, ובמוצאי יוה״כ מקדשין אותו, דאז שורין בשמחה, אבל לא במוצאי תשעה באב או שאר תענית. עיין שם.

ואילו לפמ״ש במקום אחר דהנושא אשה קודם י״ז בתמוז ועשו שבע ברכות לאחר י״ז בתמוז מותר לעשות ריקודין, כיון שיו״ט שלו הוא, א״כ הכא נמי. ומיהו י״ל אדרבה התם שכבר נכנס מקודם י״ז בתמוז, אלא דמ״מ האחרונים כתבו דהא דאסור לישא בימים אלו אינו אלא מפני סימנא מילתא, וח״ו רוע מזליה, אבל מעיקר דינא מותר לישא, וכיון דהרמ״א כתב דהוא כעין נישואין ועושין שמחות וריקודין בקידוש החודש דוגמת שמחת נישואין, ונוהגין לומר דוד מלך ישראל חי וקיים, שמלכותו נמשל ללבנה ועומד להתחדש כמותה,

◆ באר מים חיים ◆

וכנסת ישראל תחזור להתדבק בבעלה שהוא הקב״ה, דוגמת הלבנה המתחדשת עם החמה שנאמר (תהילים פד) שמש ומגן ה׳ וכו׳. והעיקר שכל כוונותיו לשם שמים, ואשרי איש שלא ישכחך ובן אדם יתאמץ בך. עכ״ל.

וכתב מו״ר הגר״י טשזנר שליט״א (שערי נחמה עמוד סד אות יא) שטוב לתפוס כדעה הממוצעת, והיינו לשיר טובים מאורות אבל לא לצאת במחול.

עֲשִׂירִי בְּאָב

עיקר הצום נקבע ביום ט׳ באב, משום שבו התחילה הפורענות, אך יש נוהגים לצום ב׳ ימים רצופים, כיון שעיקר שריפת בית אלקינו היה ביום עשירי באב[א].

◆ באר מים חיים ◆

[א] **איתא** בתענית (דף כט.) וז״ל: ותניא אי אפשר לומר בשבעה שהרי כבר נאמר בעשור, ואי אפשר לומר בעשור שהרי כבר נאמר בשבעה, הא כיצד? בשבעה נכנסו נכרים להיכל ואכלו וקלקלו בו שביעי שמיני, ותשיעי סמוך לחשיכה הציתו בו את האור, והיה דולק והולך כל היום כולו, שנאמר (ירמיה ו) אוי לנו כי פנה היום כי ינטו צללי ערב, והיינו דאמר רבי יוחנן אלמלי הייתי באותו הדור לא קבעתיו אלא בעשירי מפני שרובו של היכל בו נשרף, ורבנן, אתחלתא דפורענותא עדיפא, ובשניה מנלן דתניא מגלגלין זכות ליום זכאי וחובה ליום חייב. ע״כ.

ואיתא בירושלמי (תענית פ״ד ה״ו דף כה:) וז״ל: ר׳ ירמיה בשם רבי חייה בר בא בדין היה שיהיו מתענין בעשירי שבו נשרף בית אלהינו, ולמה בתשיעי שבו התחילו הפורענות, ותני כן בשביעי נכנסו לתוכו, בשמיני היו מקרקרין בו, בתשיעי הציתו בו את האור ובעשירי נשרף, רבי יהושע בן לוי ציים תשיעי ועשירי, רבי אבון ציים תשיעי ועשירי, רבי לוי ציים תשיעי ולילי עשירי. ע״כ.

מבואר דאיכא פלוגתא בין רבנן לר׳ יוחנן, דלרבנן צמים בתשיעי, דאתחלתא דפורענותא עדיפא, ור׳ יוחנן ס״ל דהיו צריכים לתקן לצום בעשירי כיון שרובו של היכל בו נשרף.

ויש להבין מה הכוונה דאתחלתא דפורענותא עדיפא, הנה להלן יתבאר שעיקר שריפת בית אלקינו היה בעשירי באב, וראיתי טעם יפה בראש יוסף (סימן תקנח) דהיינו משום דכיון דהציתו אש בהיכל, הא נטלו ישראל אפכי (שטר פירעון) שלימה על עוונותיהם ויותר טוב היה להם בזה דשפך ה׳ חמתו על ביהמ״ק ולא עליהם, ע״ד שאמרו חז״ל על מקרא (איכה ד) דויצת אש בציון. עכ״ד.

ושוב חשבתי לבאר על פי דברי הנימוק״י (ב״ק דף י. מדפי הרי״ף) שכתב על הא דאיתא בגמ׳ מחלו׳ האם אשו משום חציו או משום ממונו, והקשה הנמוק״י על המ״ד דאשו משום חיציו, דא״כ היכי שרינן עם חשיכה להדליק את הנרות והדלקתה הולכת ונגמרת בשבת וכו׳.

ותירץ הנמוק״י שהרי חיובו משום חציו כזורק החץ, שבשעה שיצא החץ מתחת ידו באותה שעה נעשה הכל, ולא חשבינן ליה מעשה דמכאן ולהבא. עש״ב.

ובדורות האלה שתש כוחנו נהגו שלא לאכול כי אם להשיב את הנפש[ג].

◆ באר מים חיים ◆

ובזה יש לבאר סברת רבנן דס״ל כמ״ד אשו משום חיציו, ולכן קבעו את התענית בתשיעי דאז חשיב שנשרף הכל, וכדברי הנמוק״י.

אולם כד דייקת שפיר, לכאורה אין זה נכון, דהא ר׳ יוחנן אמר דאי היה שם היה קובע בעשירי, והא ר׳ יוחנן הוא המ״ד דס״ל אשו משום חיציו.

ואולם יש לחלק ולומר, דאה״נ כלפי האמת ביהמ״ק נשרף כולו בתשיעי, אלא דר׳ יוחנן ס״ל דהאבילות שלנו זה לא על מה שהגויים שרפו שזה נעשה כולו בתשיעי, אלא כלפי ביהמ״ק שנשרף, וזה אירע בפועל בעשירי, משא״כ רבנן ס״ל כנ״ל דהאבילות היא על עצם מעשה השריפה. ועיין בשו״ת ארץ צבי (ח״א סימן סו) ודוק.

בין כך ובין כך, כו״ע מודו דיש ענין להתענות גם בעשירי באב, וכמבואר בגמ׳.

וכתב החסיד בספר יסוד ושורש העבודה (שער הצאן פי״ב) וז״ל: נהגו אנשי מעשה להתענות הפסקה תשיעי ועשירי, מפני שעיקר שריפת בית אלהינו הייתה בעשירי בחודש, כי לעת ערב של תשעה באב, הציתו בו את האש ונשרף עם שקיעת החמה של עשירי, כדאיתא בגמרא, והובא באבודרהם. ואיתא בירושלמי רבי יהושע בן לוי ציים תשיעי ועשירי, ר׳ אבין ציים תשיעי ועשירי, ר׳ לוי ציים תשיעי וליל עשירי. ע״כ.

אחיי ורעי הלא עיניכם הרואות את אשר עשו והחמירו על עצמם אלו עמודי עולם, לסגף את עצמם בתענית, והאיך כל אדם לא ילמוד ק״ו בעצמו לעורר את עצמו, להזהר עכ״פ בתשעה באב אחר התענית לערב בכל מה דאפשר, שלא להתענג כל כך במאכל, רק יאכל להעביר גודל הרעבון וחולשת הגוף מהתענית, ובודאי יחשב לו לצדקה. גם למחרת יום העשירי יזהר בזה, ודי בהערה זו. ע״כ.

[ג] **כתב** הטור (סימן תקנח) דאנו בזמן הזה תש כוחנו, ואפילו ביוה״כ שהיה ראוי לעשות מספק שני ימים אין אנו מספיקין, ומ״מ מנהג כשר הוא שלא לאכול בליל עשירי ויום עשירי רק להשיב הנפש, שיהא קרוב לעינוי. וכן הבין בב״ח (שם). וכן מובא מנהג זה בהרבה ראשונים.

ולפי טעם זה צ״ל שיהיה אסור גם בליל עשירי וגם ביומו, וכן מבואר במחזור ויטרי (גולדשמידט, עמוד תריג).

ויש בזה כמה חילוקי מנהגים האם נהגו רק בליל עשירי באב או גם ביומו, והאם בכל היום או רק עד חצות[ג].

◆ באר מים חיים ◆

[ג] **הנה** באבודרהם (הל׳ תשעה באב עמוד רנג) הביא בשם הרא״ש שהיה נוהג שלא לאכול בשר בליל עשירי, ומשמע שביום עשירי כן היה אוכל. וכן איתא בספר מנהגי מהר״א קלויזנר (סימן קלג הג״ה א) ובב״י (שם) הביא בשם הג״מ דנהגו להמנע מבשר עד חצות של עשירי באב.

ועיין בשיבולי הלקט (סימן עדר) שהביא כמה מנהגים בזה, וז״ל: יש מן היחידים שנוהגין שלא לאכול בשר בליל מוצאי תשעה באב, וכן מצאתי שנהג רבינו משולם ז״ל כל ימיו. ויש שאין אוכלין כלל בליל מוצאי תשעה באב עד הבוקר.

ויש שמתענין תשיעי ועשירי יום ולילה, וטעם שלהן דאמר ר׳ יוחנן בן זכאי אילמלי הייתי באותו הדור לא קבעתיו אלא בעשירי, ומביאין ראיה מן הירושלמי ר׳ יהושע בן לוי ציים תשיעי ועשירי, ר׳ אבין ציים תשיעי ועשירי, ר׳ לוי ציים תשיעי ועשירי.

ויש אומרין שאין לעשות כן, דהשתא איתשוש דרי, כדאמרינן התם ר׳ יוחנן אמר אבא ממשפחת בריאים היה אבל אנו מי שיש לו פרוטה בתוך כיסו יריצינו לחנווני, ואמר ר׳ נחמן כגון אנו לווין ואוכלין. ע״כ. וכן הביא בתניא רבתי (סימן סא).

ובמנהגי מהר״א טירנא (דין תשעה באב) כתב וז״ל: וטוב שלא לאכול בשר ולשתות יין בליל י׳ וגם ביומו למי שאפשר, דאמר רבי יוחנן אי הייתי לשם הייתי קובע צום בעשירי, שרובו של היכל נשרף בעשירי. עכ״ל.

וכתב בספר סדר היום (סדר תשעה באב) וז״ל: אבל יחידי סגולה נוהגין שלא לאכול בשר באותו לילה, וראוי הוא, כיון דאיתא בגמרא דרוב ההיכל נשרף בי׳, ומפני כך יש נוהגים להתענות ט׳ וי׳, לפחות מי שאינו מתענה יענה עצמו במניעת אכילת בשר שאין אכילתו מעכב כ״כ לחיי נפש, וצדקה יחשב לו להעלות על ליבו חורבן הבית ולהתאונן על כך. עכ״ל.

ובמחזור ויטרי (גולדשמידט, עמוד תריג) ביאר עוד טעם, שהוא משום אנינות הלב ותוקפו של צום. ולפי״ז אף בתשעה באב שנדחה יהיה אסור, וכמבואר ג״כ במהרי״ל בתשו׳ (סימן קכה) דמי שנוהג שלא לאכול בשר במוצאי תשעה באב זה אינו משום חומרא דרבן יוחנן בן זכאי, דבו נשרף ההיכל, דאפילו מי שאוכל ביום עשירי בשר, יש שנמנעים במוצאי תשעה באב משום חומרא דתענית ואבלו של יום ושייך לבין המצרים.

והנה המתענים גם ביום עשירי י״א שיקראו גם מגילת איכה, ויאמרו נחם בכל התפילות[ד].

◆ באר מים חיים ◆

ופסק מרן בשולחנו (סימן תקנח) וז״ל: בתשעה באב לעת ערב הציתו אש בהיכל ונשרף עד שקיעת החמה ביום עשירי, ומפני כך מנהג כשר שלא לאכל בשר ושלא לשתות יין בליל עשירי ויום עשירי. עכ״ל.

וכתב בעל המפה בהגה: ויש מחמירין עד חצות היום ולא יותר, אם חל תשעה באב בשבת ונדחה ליום א׳, מותר לאכל בשר ויין יום ב׳, אבל בלילה אסור מפני אבילות של יום. עכ״ל. וכ״פ בדרך החיים (סימן קלז סק״ב) וביוסף אומץ יוזפא (ח״א סימן תתפח).

והנה משמעות השו״ע שיש להמנע כל יום עשירי, וכן נראה בטור, וכ״פ החיד״א במחב״ר (סק״ב) דיראי ה׳ נהגו להחמיר כל היום כולו. וכ״כ בב״ח (סק״א) וכ״ה בשיירי כנה״ג (הגה״ט סק״ב) וכ״כ מהרש״ל בתשובה (סימן צב) וכ״כ במטה משה (סימן תשמה) וכ״כ בשו״ת אור לציון (ח״ג פכ״ט תשובה כו). וכן הסיק בא״ר (סק״ב) לדינא, דראוי לעשות כן לת״ח ופרושים.

וכן הביא ידידי הרה״ג ר׳ יעקב כהן בשרשי הים (פ״כ אות כו ובהערה) בשם הרב גאולי כהונה (מערכת ת׳ אות ג) והרב נפש חיה (מערכת ת׳ אות כח) ושו״ת מעשה ניסים (ח״ד סימן עד) שכן הוא מנהג האי ג׳רבא, ועיין שם שהביא דלאו כו״ע נהיגי הכי, ואדרבא היו אנשים בג׳רבא אשר אכלו בדוקא בשר במוצאי תשעה באב, ומנהגם בנוי על אמונת ביאת משיח צדקינו, וכמש״כ בנפש חיה (שם) וכן כתב דמנהג זה נהגו גם בטריפולי ולוב, וכן מנהג בבל, כמש״כ בבא״ח (ש״א פר׳ דברים אות טו). וכעי״ז הוא ג״כ מנהג תימן שאוכלים במוצאי ת״ב בשר בהמה וכן מותרים לספר ולכבס, וכמבואר בשו״ת עולת יצחק (ח״א חאו״ח סימן סו אות ח).

וכתב עוד החיד״א במורה באצבע (סימן ח אות רמ) וז״ל: גם בליל עשירי ויום עשירי יצטער על שריפת ההיכל. עכ״ל.

אך במועד לכל חי (סימן י אות צב) כתב שמנהג עירו להמנע רק עד חצות יום עשירי. ובבן איש חי (ש״א פר׳ דברים אות טו) מבואר דרק ליל עשירי נהגו שלא לאכול בשר.

ובסידור היעב״ץ (שער הדלק חלון ה אות ג) כתב, דמנהגי האבילות נוהגין עד חצות יום עשירי.

ובספר מנהג טוב (עמוד 238) כתב דאין להניח תפילין ביום י׳ באב בבוקר.

[ד] **כתב** בשל״ה (מסכת תענית פרק נר מצוה אות א) וז״ל: והמתענין ליל עשירי, פשיטא ופשיטא דמנהגא הוא שיקראנה בליל עשירי גם כן, לקיים (איכה א) בכו תבכה בלילה. ואם מתענה

והנזהר שלא לשמוח בעשרה ימים אלו, יזכה לעשרה דברים שעתיד הקב״ה לחדש לעתי״ל.

◆ באר מים חיים ◆

אף ביום עשירי, וקורא אותה גם ביום העשירי, יקויים בו (ישעיה סו) שישו איתה משוש כל המתאבלים עליה. עכ״ל.

וכן הביא המג״א (סימן תקנח סק״ג) דהמתענין ביום עשירי, יקראו מגילת איכה, ואם הם עשרה לא יקראו בציבור. וכ״כ היד אהרן (הגב״י סק״א).

וכתב עוד בשל״ה (שם אות י) וז״ל: נראה בעיני, אותם המתענים ליל העשירי ומקצת יום העשירי, אזי מנהג טוב שיאמרו נחם בכל התפילות, דהיינו מן תפילת מנחה של תשעה באב, יאמרו נחם גם בערבית וגם בשחרית וגם במנחה, אם עדיין מתענה, ואין זה נקרא משנה ממטבע הברכות, דמה איסור היה בדבר אם היה מזכיר נחם כל ימות השנה, דהא יכול לחדש דבר בכל ברכה מהאמצעיות, מעין הברכה, ועתה שיושב בתענית ומשום החורבן, טוב הדבר לעשות כן ולומר נחם ממנחת תשעה באב, עת שהוצת האש במקדש, ויאמר אותו עד גמר התענית. עכ״ל.

והנה הרב מג״א (ריש סימן תקנז) הביא דברי השל״ה להלכה, שהמתענה בעשירי יאמר נחם בערבית שחרית ומנחה. וכ״כ במשפט כתוב (ועד חכמים, סימן תקנח) ובקמח סולת (הל׳ נחם ד״ה מעשה היה).

והקשה בא״ר (סק״ב) דלפי״ז צ״ע, דאם כן כשחל תשעה באב בשבת נמי נאמר בערבית דמוצאי שבת ושחרית, דהא אז נשרף רובו של היכל?

ותירץ הרב אשל אברהם בפריו (ר״ס תקנז) די״ל דלא פלוג משאר שנים, מה שאין כן המתענין בעשירי. עכ״ד. וכן ביאר בלבושי שרד (שם).

ועכ״פ יש לידע, דאף הנוהגים ב׳ ימים, יכולים להחמיר רק לענין להתאבל ולקונן ולנהוג בו ה׳ עינויים, אבל לבטל עצמו מדברי תורה או שלא להניח ציצית ותפילין, אין לו רשות לפטור את עצמו במה שהוא מצווה בו, וכמבואר בשו״ת כנה״ג (חאו״ח סימן רטז) ובשיירי כנה״ג (הגב״י סק״א).

ר הנה הנזהר שלא לשמוח בעשרה ימים אלו, יזכה לעשרה דברים שעתיד הקב״ה לחדש לעתי״ל, כמבואר ביפה ללב (ח״ב סימן תקנא סק״א).

ועשרה דברים אלו מבוארים במדרש (שמו״ר פר׳ טו אות כא) וז״ל: החודש הזה לכם, הה״ד (ישעיה מב) הראשונות הנה באו וחדשות אני מגיד, וכי יש לעתיד לבוא חדשות, והא כתיב (קהלת א) מה שהיה הוא שיהיה, אלא מוצאין אנו עשרה דברים עתיד הקב״ה לחדש לעתיד לבוא.

◆ באר מים חיים ◆

הראשונה, שהוא עתיד להאיר לעולם, שנאמר (ישעיה ס) לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם, וכי יכול אדם להביט בהקב״ה, אלא מה הקב״ה עושה לשמש, מאיר ארבעים ותשעה חלקי אור, שנאמר (שם ל) והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים, ואפילו אדם חולה הקב״ה גוזר לשמש ומרפא, שנאמר (מלאכי ג) וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה.

השניה, מוציא מים חיים מירושלים ומרפא בהם כל שיש לו מחלה, שנאמר (יחזקאל מז) כל נפש חיה אשר ישרץ אל כל אשר יבוא שם נחלים יחיה וגו׳.

השלישית, עושה האילנות ליתן פרותיהן בכל חודש וחודש, ויהיה אדם אוכל מהם ומתרפא, שנאמר (שם) ועל הנחל יעלה על שפתו מזה ומזה וגו׳ לחודשיו יבכר כי מימיו מן המקדש המה יוצאים.

הרביעית, שהם בונים כל ערים החרבות, ואין מקום חרב לעולם, ואפילו סדום ועמורה נבנות לעתיד לבוא, שנאמר (שם טז) ואחותיך סדום ובנותיה תשבנה לקדמותן.

החמישית, שהוא בונה את ירושלים באבן ספיר, שנאמר (ישעיה נד) הנה אנכי מרביץ בפוך אבניך, וכתיב (שם) ושמתי כדכד שמשתיך, ואותן אבנים מאירות כשמש, ועובדי כוכבים באין ורואין בכבודן של ישראל, שנאמר (שם ס) והלכו גויים לאורך.

השישית, (שם יא) ופרה ודוב תרעינה.

השביעית, שהוא מביא כל החיות וכל העופות וכל הרמשים, וכורת עמם ברית ועם כל ישראל, שנאמר (הושע ב) וכרתי להם ברית ביום ההוא עם חית השדה ועם עוף השמים.

השמינית, שאין עוד בכי ויללה בעולם, שנאמר (ישעיה סה) ולא ישמע בה עוד קול בכי וקול זעקה.

התשיעית, אין עוד מוות בעולם, שנאמר (שם כה) בילע המוות לנצח ומחה ה׳ אלהים דמעה מעל כל פנים וחרפת עמו יסיר.

העשירית, שאין עוד לא אנחה לא אנקה ולא יגון, אלא הכל שמחים, שנאמר (שם לה) ופדויי ה׳ ישובון ובאו ציון ברינה. ע״כ.

והיפה תואר (שם) פירש שכל אלו העשרה דברים, באמת אינם חידוש, שהרי כבר נבראו והיו תחת השמש, לדוגמא שאף אם הקב״ה יוסיף לעתיד על אור השמש מ״ט חלקים, מ״מ לא מיקרו חידוש אלא תוספת וכן השאר, רק שבשבילנו הם כחדשים משום שבעינינו לא ראינו, דאל״כ הקושיא במקומה עומדת, שהרי כתיב אין כל חדש תחת השמש. ע״כ.

◆ באר מים חיים ◆

וביאר מו״ר הגר״י טשזנר שליט״א בשערי נחמה (עמוד רכה אות ב) דעפ״ז נראה לבאר המידה כנגד מידה שבזה, שכמו שבית המקדש כבר היה בנוי אלא שנחרב, כך מי שמצפה לבנינו מחדש, יזכה לראות לא רק את בית המקדש החדש, אלא גם בהתחדשות כל העשרה הדברים האחרים.

ושם (באות ג-ד) הביא בשם התפארת ציון (מהגה״צ רבי יצחק זאב יאדלר זצ״ל) שביאר וז״ל: דכל החדשות שיהיו לעתי״ל לא יתחדשו אז, אלא שכל החדשות שהיו מתחילה שכבר זכינו להם על שעה, יתחדשו אז שנזכה להם לעולם.

והוא בדרך משל, למי שנוסע ליריד לקנות כלים יקרים לתשמיש ביתו, ותכשיטים ואבנים טובות ומרגליות, אזי כל זמן שהוא במקום היריד שקונה אותם, אינו משתמש בהם אז, אלא משימם בתוך תיבתו לשמרם להביאם לביתו.

כן כל החדשות שזכינו ע״י היותנו בגלותינו שעל ידי הגלות אנו מזדככים וזוכים לכל הטוב (כמו שביאר בב״ר פר׳ סו), כמו כל החדשות שזכינו בצאתינו ממצרים, וכן כל הניסים שהיו לנו בכל הארבע גליות שלא השתמשנו בהם רק זמן מועט, והם מופקדים לנו על לעתי״ל (כמו שביאר בקה״ר פר׳ ג אות יח).

וע״ז אמרו, וכי יש לעתי״ל חדשות שאז אין שכר ועונש, אלא שכל החדשות שנזכה אז, הם ע״י הכח שזכינו בהם בהיותנו בגלות. ע״כ.

ובזה מתפרשת גם המידה כנגד מידה, שמי שמתאבל על ירושלים בגלל שמצטער מהגלות, בזכות זה יזכה לעתי״ל לדברים אלו שזכינו להם ע״י הגלות.

וכתב מו״ר, דאולי מתורצת בזה גם קושיית העץ יוסף (שם) שהקשה, הרי המדרש במק״א מונה דברים נוספים שנזכה בהם לעתי״ל, ומדוע אינם מובאים כאן? והתירוץ הוא כי מה שמובא כאן הם דברים שזכינו להם ע״י הגלות, אבל שאר הדברים שנזכה בהם לעתי״ל הם מטעמים אחרים. עכ״ד.

◇ הנה תמו ונשלמו עניני חודש אב ואבילותו ◇

ריבון כל עלמין מרן די בשמיא, תמהר גאולה ותחיש ישועה, ושוב ברחמים
על ישראל שאריית נחלתך, ולירושלים עיר קודשך, הופע אורך אמיתך
אמן אמן, נצח נצח, סלה סלה, ועד ועד

סדר הימים שאחר ת״ב

הנה יש לך לידע כי הימים שבין תשעה באב לראש השנה הם ימים גדולים, והם נו״ן יום שבהם אנו מתקנים אות נו״ן משם אדנ״י, וכדאיתא בספר יקר מפז (פר׳ בא) וז״ל: וידבר ה׳ אל משה כו׳ החודש הזה לכם ר״ח, נראה ע״ד שנפרש פלוגתא דרבי אליעזר ורבי יהושע, חד אמר בתשרי נברא עולם, וחד אמר בניסן נברא (ר״ה דף י:), ולכאורה קשה האיך פליגי בדרך מציאות[א].

אלא נראה דבודאי אלו ואלו דברי אלקים חיים, דודאי בתשרי נברא עולם, רק דידוע שעיקר בריאות היה בשביל ישראל והתורה שנקראו ראשית, היינו שישראל ילמדו תורה וישמרו מצוות ה׳ הכתובים בה, ויתגלה מלכותו על כל, וזה אמר רבי יהושע בניסן נברא, כי תכלית הבריאה, היינו התגלות מלכות ה׳, היה בניסן ע״י יציאת מצרים, ואח״כ קיבלו התורה בסיון ונתגלה מלכותו על כל העולם, אבל ודאי בריאת העולם היה בתשרי, אלא התגלות מלכותו היה בניסן, וזה שאנו אומרים בר״ה היום הרת עולם, שאז היה רק בבחינת הריון, כי לא היה ניכר הלידה, רצ״ל התגלות המלוכה עד ניסן עת יציאת מצרים.

וזה באחד בניסן ר״ה למלכים (ריש ר״ה), ומסיק הג׳ למלכי ישראל, רצ״ל דא׳ בניסן ר״ה למלכים שימליכו בנ״י את הקב״ה, וזה פירוש (שמות יב) החודש הזה לכם – לכם דייקא, שלמלכי ישראל דייקא מונין מניסן ולא לאומות, גם לכ״ם הוא אותיות מל״ך, רצ״ל שאז יקדישו וימליכו אותו לקבל אדנותו ולהמשיך קדושה משם אדנ״י, דהיינו מאחד בניסן עד עשרה בו, צריך להמשיך עליו מאות יו״ד של שם אדנ״י, ומעשור עד הפסח הם ד׳ ימים, צריך להמשיך עליו מאות ד׳, ומפסח עד עצרת הם נו״ן יום, כנגד הנו״ן מאדנ״י, ובשבועות מתגלה הפלא עליון מא׳ של שם אדנ״י, ובזה ממליך הקב״ה שהוא אדון עולם מא׳ בניסן עד שבועות, ועוד אחת בשנה צריך להמשיך עליו הקדושה מד׳ אותיות של שם אדנ״י, היינו מתשעה באב עד ראש השנה הוא נו״ן יום, נגד הנו״ן של שם, ומר״ה עד יוה״כ י׳ ימים נגד אות י׳, ומיו״כ עד סוכת ד׳ ימים נגד אות ד׳, ויום ראשון של סוכה נקרא ראשון, כמש״כ (ויקרא כג) ולקחתם לכם ביום הראשון, הוא נגד הא׳ של שם אדנ״י. עכ״ל.

ועיין בעבודת ישראל (סו״פ דברים) שביאר מה שאמרו חז״ל בתשעה באב חייב להניח תפילין במנחה, והטעם הוא משום שאז באים מוחין חדשים לנחם את עמו ישראל, וכמש״כ האר״י ז״ל (עיין פרי עץ חיים שער חג השבועות פ״א) לכוין במנחה שם הוי״ה ניקוד סגול, והוא

[א] עיין ביאור לזה בשער הכוונות (דרושי ר״ה דרוש א) ובפרי עץ חיים (שער ראש השנה פרק ה) ובמערכת האלוקות (מערכת יג) וכן איתא עוד הרבה בספרים ואכמ״ל.

כמו למשל מדרך האב שמייסר את בנו בשבט כדי להדריכו, ואעפ״כ אח״כ הוא מקרבו, ומדבר על ליבו ומנחם אותו, לומר לו אהבתיך ומשכתיך חסד, וגם כשאני מוכיח אותך בשבט הוא לטובתך.

וכן הענין כאן, שאחר הימים הנוראים אלו ובפרט בתשעה באב אשר הדינים מתוחים ר״ל, כמש״כ האר״י ז״ל (עיין פרי עץ חיים שער חג השבועות פ״א) לכוין כל היום הוי״ה בניקוד שב״א שמורה על הגבורה, לכן לעת ערב הוא מנחם את עמו ישראל, ומראה להם התקרבות ביד ימינו והחסד, ושם מאירה הוי״ה בניקוד סגול, ובאים מוחין חדשים, ובודאי יש כח להמשיך אז שנו״ת חיים בתפילין, כמו תמיד בבוקר בבוקר כנודע (עיין שער הכוונות דרושי הציצית דרוש ד, ובדרוש אסרו חג דרוש ג, ובפרי עץ חיים שער הציצית פ״ה, ובשער מקרא קודש פ״ו).

ואז ההתחלה לבנות המלכות מחדש, דאיתא מהרב הגאון מוהר״ר שמואל שמעלקא אב״ד דק״ק ניקלשבורג, כי מר״ח ניסן עד בעשור לחודש בו הם עשרה ימים כנגד אות י׳ של שם אדנ״י, ואח״כ ארבעה ימי ביקור קרבן פסח הם נגד אות ד׳ של שם אדנ״י, ואח״כ מיום הראשון של פסח עד ערב שבועות הם חמישים יום, כנגד אות נ׳ של שם אדנ״י, ואח״כ יום ראשון דשבועות נגד אות א׳ של שם אדנ״י, (והוא צירוף ידנ״א אותיות אדנ״י), ואז נבנה המלכות עד שנתגלה אות א׳ במילת אנכי ה׳ אלהיך. עכ״ד הרב הנזכר.

וכמוהו י״ל גם בימים הללו שמעשירי באב עד כ״ט באלול הם חמישים יום כנגד אות נ׳ שבשם אדנ״י, ואח״כ עשי״ת נגד אות י׳ שבשם אדנ״י, ואח״כ ארבעה ימים שבין יוה״כ לסוכות, הם כנגד אות ד׳ שבשם אדנ״י, ואח״כ יום ראשון דסוכות הוא נגד אות א׳ שבשם אדנ״י, שהוא יום ראשון כמש״כ בפסוק (ויקרא כג) ולקחתם לכם ביום הראשון וגו׳ (והצירוף הוא ניד״א), וזה הוא בנין המלכות מחדש אחר החורבן, וגם כי בתשעה באב אסור ללמוד תורה, ועליו נאמר (תהילים קיט) הפרו תורתך, לכן תיכף אחריו קורין פרשת ואתחנן עם עשרת הדברות, להתחיל התורה ולקבל עול מלכות שמים מחדש. עכ״ד.

ובימים אחר תשעה באב צריכין להתחזק בנחמה, ואסור להתאבל, אלא צריכין להסיח דעת מן החורבן, וכמבואר ביוסף אומץ יוזפא (סימן תתצג) וז״ל: אחר שעברו תשיעי ועשירי יסיח האדם דעתו מן החורבן, ויזכור לנחמה, ומפני כן כתב מהרש״ל בתשובותיו (סימן נד) שאפילו אותם הנזהרין מבשר ויין מי״ז בתמוז, לא יאות עבדי אם נזהרין גם כן אחר עשירי, וכתב שם שאפילו התרה אין צריך לנוהגים כן משום דהוי מנהג בטעות.

ואני הקטן, אביא עוד ראיה מבוררת לדברי הגאון הנ״ל, אף כי אין צריכין חיזוק, והוא מה שכתב הכל בו (סימן סב) וז״ל: מנהג קדום שהנשים רוחצות ראשן מהמנחה ולמעלה בתשעה באב, וזקנים הראשונים הנהיגו זה לטובה ממה שאמרו באגדה כי המשיח נולד בתשעה באב, וכמו שעשינו זכר לחורבן ולאבילות, כן צריך לעשות לגואל ולמנחם כדי שלא יתייאשו מן הגאולה. ע״כ.

מזה מוכח שהאבילות אחר זמנה היא איסור, ואף שכתב שם שזה האות לא הוצרך אלא לנשים וכו׳, פשוט דהיינו לרחוץ בתשעה באב עצמו, ומיניה נשמע דאחר שהותרה הרחיצה בתשעה באב לנשים, אע״פ שהוא איסור גמור לאנשים, מכל שכן דאנשים מחוייבים לזכור הגאולה אחר תשיעי ועשירי. עכ״ל.

וזתו״ד המהרש״ל בתשו׳ (סימן נד): שאלה, מה שנהגו הנשים שלא לאכול בשר באותן ג׳ שבועות ומוסיפין עוד עד שבת נחמו, כאשר כתוב במנהגים, אי מנהג הוא או לא.

תשובה, יראה שאינו מנהג, כי בכל הפוסקים לא מצאנו אלא שיש פרושים שמונעים עצמן מבשר ויין בין המצרים עד אחר תשעה באב, וכן במהרי״ל, ולא אשתמיט חד מן המחברים לומר עד שבת נחמו, ואף שלכאורה יראה לומר דמנהג ישר הוא וניתי בק״ו, מה בין המצרים שלא החמירו רז״ל לאסור אבילות בשום דבר, ואפ״ה יש פרושין שמונעין מבשר ויין, אחר ת״ב עד שבת נחמו, שמצינו לרשב״ג במסכת תענית (דף כח:) דאוסר כל דבר באותה שבוע כמו לפני ת״ב, נהי דהלכה כר״מ דשרי, מ״מ יש לפרושין למנוע וכו׳.

ועוד מאחר דאיסור אכילת בשר ושתיית יין הוא משום צערא בעלמא, וכדי שלא ישכח רישו, ומצוה שיזכור חורבן הבית ויצטער עליו כאשר כתב הטור, וא״כ מאחר שעבר ת״ב ויומו ואינו מחויב עוד להזכיר החורבן, ואדרבה יומי דנחמה הוא לדידן דקי״ל כר״מ, וכן אנו נוהגים, א״כ לאיזה סיבה ימנע מבשר ויין וכו׳.

ומסיים שמי שנוהג להחמיר בזה, יש למונעו מן המנהג הרע, והמנהג נתפשט בו ע״י שטות, שרוב פעמים חל ת״ב ביום ה׳ שאסור כדין עד שבת, ואף ביום ג׳ יש שמשום קמצנות ממתינין עד שבת, ומזה נתפשט המנהג, וא״כ אפילו התרה אינו צריך, כדאיתא בירושלמי (פ״ד ה״א) כל דבר שאינו ידוע שהוא מותר, והוא טעה בו באיסור נשאל לחכם ומתירין לו, פירוש בלא פתח וחרטה, כאשר פירש הרא״ש להדיא. עכתו״ד.

סדר היום – יום ט״ו באב

הנה יום ט״ו באב נקבע ליום טוב, והוא יום שמחה ומועד, עד שהפליגו חז״ל (תענית דף כו:) שלא היו ימים טובים לישראל כיום ט״ו באב, וכבר ביארתי הקוד״ש באורך בשער ט״ו בשבת, משם בארי״ה.

וכתב בספר סדר היום (סדר ט״ו באב) וז״ל: יום ט״ו באב ראוי להתנהג בו בשמחה וששון, כמו שאמרו במשנה לא היה ימים טובים לישראל כט״ו באב וכיוה״כ וכו׳, והאריך שם במה שנעשה ביום זה, וסיים דבריו, ומכל אלו הענינים שאירעו ביום זה צריך לתת שבח והודאה

למקום יתעלה ויתרומם ששמחנו, וגם אנחנו נשמח בו מעט, וצריך להרחיק יגון ואנחה ממנו. עכתו"ד.

וכתב בקמח סולת (דיני תפילין ותפילה בת"ב ד"ה אם יכול) דיותר ממה שאנו מחוייבים להתאבל ולבכות ולקונן על רעות רבות וצרות שבאו לאבותינו בימים ההם, יותר אנו מחוייבים להתנחם, ושלא נתייאש מההבטחות שהבטיחונו הנביאים, ולסיבה זו תיקנו שאחר תשעה באב יפטירו ז' דנחמתא, כדי לנחם את העם מן החורבן עד כלות השנה, ולכן צריך להורות ששון ושמחה בשבת נחמו, וכל שכן ביום ט"ו באב דנכון וישר להרבות במאכל ומשתה ולהרחיק יגון ואנחה, ולהיות מובטחים שהי"ת ישיב את שבותינו, ותנן לא היו ימים טובים לישראל כט"ו באב וכיוה"כ כנודע. עכ"ד.

וכתב ג"ע הרב חיד"א במורה באצבע (אות רמב) וז"ל: יום ט"ו באב ירבה קצת שמחה, כי יש עילוי לשכינה, כמש"כ בזוהר, ויזהר להוסיף בתורה, כמו שאמרו רז"ל. עכ"ל.

וכתב היעב"ץ בסידורו (שער הניצוץ דיני ט"ו באב אות י) דמהיום הזה והלאה צריך להוסיף על הימים ולעסוק בתורה גם בלילות, והמוסיף מוסיפין לו על שנותיו. ע"כ.

וכתב בקמח סולת (דיני תפילין ותפילה בת"ב ד"ה טוב לגבר) וז"ל: טוב לגבר שיתחיל מט"ו באב ואילך ללמוד בלילה, כדאיתא בגמ' סוף מס' תענית. עכ"ל.

וכתב במועד לכל חי (סימן י אות צז) וז"ל: טוב לגבר שיתחיל מט"ו באב ואילך ללמוד בלילה, כדאיתא בגמרא (סוף מסכת תענית) מט"ו באב ואילך דמוסיף יוסיף ודלא מוסיף יאסף, תני רב יוסף מאי יאסף תקבריה אמיה, ופירש רש"י מכאן ואילך עד ט"ו באב אינם עוסקים בלילות, אבל מט"ו באב ואילך מאן דמוסיף לילות על הימים ועוסק בתורה, מוסיף הקב"ה שנות על שנותיו, תקבריה אמיה, כלומר ימות בלא עתו, עד כאן, וכן כתב הרמ"א והש"ך (יו"ד סימן רמו), עיין שם. עכ"ד.

וכתב בספר המנהגים (חילדיק, מנהגי תשעה באב ותענית ציבור וט"ו באב) על יום ט"ו באב, וז"ל: ולפיכך יום טוב גדול לישראל. עכ"ל.

וכתב הגאון רבי בן ציון מוצפי בספרו נחמת ציון (עמוד תלז) וז"ל: ומשום מעלתו של יום זה, היה מנהגו של מור אבי ז"ל, שבט"ו באב היה שמח ביותר, ומתיר לנו ללכת לטייל. וכן היה מנהג רבותינו ז"ל בישיבת פורת יוסף מזמן היווסדה, לעשות אותו יום חופש ומנוחה. עכ"ל.

ומטעם זה שיום ט"ו באב הוא יו"ט, לכך קי"ל שהוא יום שאין אומרים בו תחנון, וכמו שפסק מרן בשו"ע (סימן קלא ס"ו) וכמבואר במהרי"ל (הל' ת"ב אות כח) דכן מנהג רוב המקומות. וכ"כ בספר המנהגים (חילדיק, מנהגי תשעה באב) ובמנהגי מהר"א טירנא (דין תשעה באב) ובמנהגי מהרא"ק (דף מג:). ואף במנחה שלפני ט"ו באב אין אומרים תחנון, כמש"כ במנהגי מהר"א טירנא (דין תשעה באב) וכן כתב הרב פרי חדש (שם) והגאון רבינו יעקב

מליסא בדרך החיים (שם) וכ״כ הרב פרי מגדים (שם א״א סקי״ד) וכ״כ בסידור היעב״ץ (שער הניצוץ דיני ט״ו באב אות ח) וכ״כ בעולת תמיד (שם) שהמנהג הוא שאין אומרים תחנון אף במנחה שלפני ט״ו באב. וכ״כ בלבוש (מנהגים אות יד) ובקמח סולת (דיני תפילין ותפילה בת״ב ד״ה אם יכול). וכ״כ היעב״ץ בסידורו (שם אות ט) דיפה מנהג ק״ק פולין שאין נופלין על פניהם גם במנחה שלפניו, שצריך לעשות לפחות זכר ליו״ט גדול כזה להשלימו בליל שבת ויומו. וע״ע בכתר שם טוב (ח״א עמוד עב) ובספר טעמי המנהגים (סימן תקכח) ובליקוטי מהרי״ח (ח״ג דף נה.).

ואם חל יום ט״ו באב בשבת, י״א שאין אומרים צדקתך, וכן מבואר בספר המנהגים (קלויזנר, סימן קמו). וכ״כ בסידור היעב״ץ (שער הניצוץ דיני ט״ו באב אות ח). ובפמ״ג (שם סקט״ז) הוסיף דאף אם חל ט״ו באב ביום ראשון, אין אומרים צדקתך במנחה שלפניו (דהיינו בשבת).

ועיין בסדר טרוייש (סימן ח) שכתב דאין ט״ו באב מבטל אמירת צדקתך, וז״ל: גם לא יתבטל צדקתך משום ט״ו באב לפי שאינו יו״ט מפורסם לכל. עכ״ל.

שבת נחמו

כתב הריטב״א (תענית דף ל:) וז״ל: אמר רבי שמעון בן גמליאל לא היו ימים טובים לישראל כט״ו באב וכיום הכיפורים, פירוש, יום הכיפורים שניתנו בו לוחות שניות, וט״ו באב שבו ידעו שכלו מתי מדבר בשנת הארבעים, ומפני זה נהגו לעשות סעודה בשבת שלאחר תשעה באב. עכ״ל.

ובספר מהרי״ל (הל׳ י״ז בתמוז ות״ב אות כז) כתב וז״ל: שבת נחמו הוא השבת הסמוך אחר תשעה באב, וישמחו כל העם ויבטחו לנחמת ביאת גואל. עכ״ל.

ורבינו יהושע ן׳ שועיב בדרשותיו (פר׳ ואתחנן) כתב, שהנה בהפטרה בשבת זו אנו קורין הפטרת נחמו נחמו (ישעיה מ) והיינו נחמה כפולה, וכן נאמר (שם נא) אנכי אנכי הוא מנחמכם, וכן נאמר (שם סב) עברו עברו בשערים, ונאמר (שם נא) התעוררי התעוררי קומי ירושלים, ונאמר (שם נב) עורי עורי לבשי עוזך, ונאמר (שם סב) סולו סולו המסילה, הכפל הוא על גלות עשרת השבטים וגלותינו, ובמדרש (פסיקתא דרב כהנא פיסקא אות ו-ח-ט, ובפסיקתא רבתי פיסקא כט) אמר נחמות השכינה ונחמתינו, כי השכינה בגלותינו מצטערת עמנו, כמש״כ (שם סג) בכל צרתם לו צר, ומלאך פניו הושיעם, באהבתו ובחמלתו הוא גאלם, וינטלם וינשאם כל ימי עולם, ואמרו חז״ל (ספרי סדר מסעי פיסקא קסא) כל מקום שגלו ישראל שכינה עמהם, גלו למצרים שכינה עמהם, ועל זה אמר נחמו – פועל יוצא, ולא אמר התנחמו – פועל נכנס, והיינו שהי״ת אומר לנביא נחמו אותי, והכפל מורה על שתי נחמות, נחמו אותי ונחמו את עמי.

ועוד רמז הכפל, נחמו ירושלים העליונה נחמו ירושלים התחתונה, וכן (ישעיה מ) דברו על לב ירושלים – העליונה, וקראו אליה – התחתונה, כי לקחה מייד ה׳ כפליים בכל חטאותיה, והלא כתיב (תהילים קג) לא כחטאינו עשה לנו ולא כעוונותינו גמל עלינו, אלא כפליים – רמז לירושלים העליונה והתחתונה שהן כפולות זו כנגד זו, כעיר שחוברה לה יחדיו (תהילים קכב), כי השליך משמים ארץ תפארת ישראל (איכה ב) ולעתיד ישא אל שמים ידו, היא היד הגדולה. וזהו כחתן יכהן פאר (ישעיה סא) שיחזיר לו תפארתו, וככלה תעדה כליה שישיב לנו כלי הקודש, הארון והמזבחות ושאר כלי הקודש, ולכן אמר הנביא נחמו נחמו, ולכן מתחילין שבע נחמות מזו ההפטרה.

וביאר הרב, מאמר חז״ל שהיו בנות ישראל יוצאות בכלי לבן שאולין ביוה״כ, היינו כי יוה״כ הוא יום סליחה וכפרה שניתנו בו לוחות השניות ונמחל עוון העגל, ובו נאמר (במדבר יד) סלחתי כדבריך, ולכן ב׳ זמנים אלו מיוחדים לישא נשים לפריה ורביה שהוא קיום העולם, ולכוין אדם בה למצוה ולקדושה ולטהרה, כמו אלו הזמנים, וכמו שביוה״כ אין בו אכילה ושתיה ויצה״ר, כן יכוין אדם במצוות לא לתאוה של יצר מצורף עם זה, כי האוכל ושותה בימי השמחה והמועדות, הרי היא קדושה כתענית יוה״כ, והיא עבודת הי״ת ונקרא קדוש.

וסיים הרב וז״ל: ולכן נהגו לעשות השבת הזה אחר תשעה באב יום טוב, והיא מצוה גדולה שהוא יום נחמה, ואע״פ שאינו יו״ט ממש, עשו אותו יום מקודש לכבוד השבת ביום ט״ו, ולפעמים הוא חמישה עשר ממש, כמו עתה בזו השנה, וכל השמח בו זוכה בנחמת בנין ביהמ״ק, כמו שנאמר (שיה״ש ג) צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה בעטרה שעיטרה לו אימו ביום חתונתו וביום שמחת ליבו, ודרשינן (תענית שם) ביום חתונתו – זו מתן תורה, וביום שמחת ליבו זה בנין ביהמ״ק שיבנה במהרה בימינו. עכ״ד.

וכ״כ בספר יוסף אומץ יוזפא (סימן תתצד) וז״ל: ומפני זה קורין שבת שאחר תשעה באב נחמו, על שם ההפטרה, משא״כ בשאר שבתות השנה, חוץ משבת שובה שנקרא ג״כ על שם ההפטרה, ומרבים בו בפיוט ובזמרה, וראוי להתענג בו יותר מבשאר שבתות השנה. וכ״כ הרב ן׳ שועיב ז״ל שמצוה לעשותו כיום טוב. עכ״ל.

וכתב בקמח סולת (דיני תפילין ותפילה בת״ב ד״ה אם יכול) דיותר ממה שאנו מחוייבים להתאבל ולבכות ולקונן על רעות רבות וצרות שבאו לאבותינו בימים ההם, יותר אנו מחוייבים להתנחם, ושלא נתייאש מההבטחות שהבטיחונו הנביאים, ולסיבה זו תיקנו שאחר תשעה באב יפטירו ז׳ דנחמתא, כדי לנחם את העם מן החורבן עד כלות השנה, ולכן צריך להורות ששון ושמחה בשבת נחמו, וכל שכן ביום ט״ו באב דנכון וישר להרבות במאכל ומשתה ולהרחיק יגון ואנחה, ולהיות מובטחים שהי״ת ישיב את שבותינו, ותנן לא היו ימים טובים לישראל כט״ו באב וכיוה״כ כנודע. עכ״ד.

והנה שבת נחמו כולל כל הז׳ נחמות, כמבואר בדברי ר׳ צדוק הכהן מלובלין בפרי צדיק (פר׳ ואתחנן סוף אות י) וז״ל: ומטעם זה קורין לשבת זה שבת נחמו, דשבת זה כולל כל השבע דנחמתות. עכ״ל.

וכתב בברכת אברהם (סלונים, לשבת נחמו עמוד קל) דהנה אמרו חז״ל (איכ״ר פר׳ א אות נז) עמש״כ (ישעיה מ) נחמו נחמו עמי, דענין הכפל הוא שעמ״י חטאו בכפלים ומתנחמים בכפלים, והיינו שיש שרוצים מן השמים לעורר יהודי ונותנים לו דעת להתבונן בשפל מצבו הרוחני לאן הגיע שכבר אינו מרגיש שום טעם בתורה ותפילה, ומי שהתבוננות זו אינה מספיקו לעוררו, אזי צריכים להעירו ע״י שפל מצבו בגשמיות.

וזה ענין ימי בין המצרים שבהם מתאבלים על חורבן ירושלים והמקדש, שזה שייך גם אצל כל פרט מישראל שיתבונן על חורבן ירושלים הפרטי שלו בגשמיות, ועל חורבן מקדשו הרוחני, וכעת בשבת נחמו צריך להתעורר ולעזוב את כל הדרך הישנה שהלך בה ולהתחיל את הכל מחדש, שמעתה מתחילים שבעה דנחמתא כנגד שבע המידות (חסד גבורה תפארת נצח הוד יסוד מלכות), שיש לכל אחד לתקן בכל מידה מה שהוא פגום, והם ההכנה לקראת החגים הקדושים הבעל״ט.

וההכנה מתחלת כבר משלושת השבועות של בין המצרים שהם בבחינה עליונה כנגד שלוש ראשונות (כתר חכמה בינה) ומיוחדת שבת זו שנקראית שבת נחמו, שהיא התיקון לג׳ דפורענותא ובה צריך לתקן את דרכו בכל השבתות, והיא תחילה למקראי קודש להתחיל בדרכו החדשה, נחמו נחמו עמי יאמר אלקיכם, הקב״ה מבטיח לנו על הנחמה, והוא יתברך עוזר ליהודי להתעורר ולעבור לדרך חדשה. עכ״ד.

עוד ביאר בברכת אברהם (שם עמוד קל-א) די״ל ביאור המדרש הנ״ל דעמ״י חטאו בכפלים ומתנחמים בכפלים, דלכאורה הול״ל חטאו הרבה ומהו חטאו בכפלים? אלא הענין כי הנה כשהאדם חוטא ואח״כ מתחרט וליבו נשבר בקרבו הריהו קרוב לשוב בתשובה, אבל מי שעבר ושנה ונעשה לו כהיתר הוא רחוק מאוד מהתשובה, שאינו מרגיש את עצמו חוטא, ומדמה בנפשו שהוא צדיק ומבין ואינו חפץ לקבל תוכחה.

וכדרך שאמרו חז״ל (יומא דף פה:) על האומר אחטא ואשוב שאין מספיקין בידו לעשות תשובה, וזהו ענין חטאו בכפלים שעברו ושנו ונעשה להם כהיתר.

ולקו בכפלים היינו כמאמר חז״ל (קידושין דף מ.) שהעובר ושונה דנים אותו על מחשבת עבירה כמעשה כמו גוי, ונעשה מומר לאותו דבר ר״ל, אבל הקב״ה ברוב רחמיו רוצה בעמו ישראל, ונתן לנו בתשעה באב גילוי מאורו של משיח, כמו שנאמר (מלאכי ג) הנה אנכי שולח לכם, לשון הווה, את אליהו הנביא וגו׳ והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם, להאיר לנו שנשוב אליו ונעזוב דרכינו המקולקלים שעברנו ושנינו בהם עד שנעשה כהיתר, וכמו שהראה אליהו הנביא בהר הכרמל, שאפילו אחר שישראל נשתקעו בחטא, שבו כולם בתשובה וזעקו ה׳ הוא האלקים.

וכן בכח התורה יכולים לקבל מהאור הגנוז בתורה, ולהתגבר על כח הרע אפילו אם נשתרש בחטא עד שנעשה לו כהיתר.

והדרך לזה הוא כמאמר הכתוב (דברים כז) ה׳סכת ו׳שמע י׳שראל ה״יום הזה נהיית לעם לה״א, שזהו הצירוף של שם הוי״ה הקדוש המאיר בחודש אב, והיינו הסכת ושמע ישראל כדרשת חז״ל (ברכות דף סג:) כתתו עצמכם על דברי תורה, היינו שישים אל ליבו שכל שלא נבנה ביהמ״ק בימיו כאילו נחרב בימיו, ומה שאמרו במדרש (שמו״ר פר׳ לג אות ח) שאמר הקב״ה למשה שאפילו אחד מישראל יכול לעשות את המשכן, וא״כ הרי זה תלוי בכל אחד ואחד.

וע״י הסכת – היינו שמכתת עצמו ומשבר ליבו, מגיע לושמע ישראל, וכתיב (תהילים פא) שמע עמי ואעידה בך ישראל אם תשמע לי לא יהיה בך אל זר ולא תשתחוה לאל נכר, ככל שמכתת עצמו יכול יותר לשמוע ויכול יותר לעקור מקרבו את האל זר שנתשתרש בו מחמת שעבר ושנה ונעשה לו כהיתר.

וכח זה נותן הקב״ה בשבת הזאת, נחמו נחמו עמי יאמר אלקיכם, היינו הקב״ה אומר לנו התחרטו מדרכיכם הרעים, ואפילו מה שעבר ושנה ואינו יכול לשוב, יאמר אלקיכם, הוא יתברך נותן כח לשוב אליו.

דברו על לב ירושלים וקראו אליה כי מלאה צבאה כי נרצה עוונה, פירוש כי נרצה עוונה, שיזכו לתשובה מאהבה עד שכל הזדונות יהפכו לזכויות ויעלו לרצון, וזהו מתנחמין בכפלים. עכ״ד.

הארת ימי הדין והמשפט מיום ט״ו באב

כתב בספר שערי ישכר (אות ב) שנוהגים מיום ט״ו באב ואילך, לברך זה לזה בברכת כתיבה וחתימה טובה, והוא כי חמש״ה עש״ר בא״ב עולה בגימטריא 928 כמנין כתיב״ה וחתימ״ה טוב״ה. עכ״ד. וכן הובא בספר דרכי חיים ושלום להגאון ממונקאטש (עמוד רלא).

ובבני ישכר (מאמרי חודש אב מאמר ד) כתב בתו״ד בזה״ל: ומעתה בין תבין את אשר לפניך, אם בעל נפש אתה, יום ט״ו באב הוא התחלת הארה מן ימי המשפט, אשר הווים בכל שנה בעת בריאת העולם, היינו מראש השנה עד יוה״כ.

ובזה ביאר הרב הנזכר, הטעם שהיו בנות ישראל יוצאות ביום זה בבגדי לבן שאולים, היינו להורות שעמ״י אף שאין בידיהם מצוות ומעש״ט המשולים לבגדי לבן, בכל זאת יוצאים בדימוס בכלי לבן שאולים, שהשי״ת מלבישם בבגדי לבן משלו להלבישם כמותו במשפט הקדוש כדת של תורה.

ובזה מבואר מה שאיתא בזוה"ק (פר' תרומה דף קלה.) שבנות ישראל היו יוצאות בבגדים שצבען אדום כתולעת שני, ולכאורה זה סותר למבואר בגמרא דידן שהיו יוצאות בבגדי לבן. אך האמת כי אלו ואלו דברי אלקים חיים, וזהו להורות כי ביום המשפט – אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו, אם יאדימו כתולע כצמר יהיו (ישעיה א), והוא הנרצה ביום הזה שיוצאין במחול ובוטחים בהי"ת אשר יעשה מן תולעת ושני – שלג וצמר בגדי לבן, לכבוד ולתפארת לכנסת ישראל.

וכתב בדברי שמואל (לט"ו באב עמוד קפה) דמה שאמרו חז"ל שלא היו ימים טובים לישראל כט"ו באב וכיוה"כ שבהן בנות ישראל יוצאות בכלי לבן שאולים וכו', והיינו כי נרמז בזה שע"י התשובה שמתחילין מט"ו באב ונמשכין עד יוה"כ, כל מי שיכול להתעורר בעצמו לשוב, מה טוב, ואף מי שאינו יכול אלא מכח ירושת אבותיו שהיו צדיקים, זה גם כן טוב, אך מי שאין לו לא מזה ולא מזה, צריך לכל הפחות לשאול (דרך השאלה) מרבותיו ומחבריו התעוררות לימים הקדושים האלו. עכ"ד.

וכתב בישמח ישראל (לתמוז אב) כי מחצי חודש אב שולט חצי השם הקדוש הראשון כסדרו, שמרמז לחכמה ובינה (זוהר ח"א דף כח.), ואורייתא מחכמה נפקת (זוהר ח"ב דף פה.), לכן מט"ו באב ואילך מאן דלא מוסיף יסיף, כי שורייקא דעינא בליבא תליא (ע"ז דף כח: זוהר ח"ג דף רכב.), לב מרמז לבינה (תיקו"ז דף יז.), היינו על ידי אור התורה הרומזת לחכמה כנ"ל, זוכה לתשובה הרומזת לבינה (זוהר ח"א דף עט:), כד"א (ישעיה ו) ולבבו יבין ושב ורפא (מגילה דף יז:), ועל ידי התורה מתקן המוח שבו מושרשים החמישה קוים מהחמישה חושים (ע"ח שער נ פ"י), ומתוקן חוש ראות העינים, וע"י התשובה מתקן הלב, שבה מעורה ותלויה שוריקי דעינא וכנ"ל.

וזה אולי הפירוש (ברכות דף סא.) אחורי ארי ולא אחורי אשה, דהיינו לשוב אחורי אב שהוא מזל אריה, ולא אחורי אשה הינו אלול שמזלו בתולה, כי בסוף אב שולט י"ה מהשם, שמרמז לתשובה כנ"ל, והיינו שהזמן מסוגל לתשובה, ובסוף אלול הוא שלא כסדרן המרומז לדין.

וזה (ר"ה דף ב.) בא' באלול ראש השנה למעשר בהמה, והיינו למה המתין על א' באלול, מוטב לו לשוב בסוף אב ששולט אז צירוף של רחמים מקור הרחמים. עכ"ד.

יום כ' באב וים כ"ח באב

הנה ארבעים יום קודם ראש השנה הוא ליל כ' באב, וכן ארבעים יום קודם יוה"כ הוא ליל כ"ח באב נהגו לעשות בהם התרת נידויים, בכדי להתיר את המנודה שעבר על אחד מכ"ד דברים שמנדין עליהם, וזה משום כי ארבעים יום אין תפילת המנודה נשמעת, לכך מתירים נידוי בימים הנ"ל בשביל שתתקבל תפילתינו לרצון לפני אדון כל. ולאחר התרה זו יש

להזהר שלא להוציא דבר איסור מהפה ולהזהר בכל ענייניו, כדי שלא יתחייב ח״ו נזיפה או נידוי בבית דין של מעלה, וח״ו לא תישמע תפילתו בר״ה או ביוה״כ, ומנהג זה מבואר בספר מנהגי בית אל (אות סד) והובא בספר נהר מצרים (הל׳ תשעה באב אות כא) ובכה״ח סופר (סימן תקפא סקי״ב).

וביאור הענין הוא, כי איתא בזוהר הקדוש (פר׳ פקודי דף רמט:) וז״ל: מסוד ההיכל השלישי שבצד האחר יוצאים שתי רוחות שנקראות א״ף וחמ״ה, ומשתי אלה יוצאים כל אותם שלוחים שהולכים להסטות בני אדם מדרך האמת, ואלו אותם שעומדים ומקדימים על אדם שהולך לדרך מצוה, ועל זה אלו האופנים עומדים כנגדם, כדי להגן על האדם שלא ינזקו, משתי הרוחות הללו פחד משה כשהיה יורד מן ההר, שכתוב (דברים ט) כי יגורתי מפני האף והחמה.

באמצע ההיכל הזה יש מקום אחר שעומד למעלה למעלה, בארבעה פתחים לארבעת צדדי העולם, עשרה ממונים לכל פתח ופתח, וממונה אחד עליהם, וזה כלול באור שנקרא אהדיא״ל, וזהו אופן בתוך האופן, משולבים זה בזה.

אלו הארבעים נוטלים דין מבית הזכות, להלקות את הנשמה הזו שחטאה וצריכה לקבל מלקות, ואלו עומדים בשלהבת אש לאותן הנשמות, וטסים מחוץ להיכל הזה, ומלקים את הנשמה הזו, ועומדת נזופה בחוץ כל אותם הימים שנגזרו עליה, ולא נכנסת לפרגוד.

והארבעים הללו הם, שעומדים ונוזפים ומנדים את כל אלו שהוציאו מפיהם דבר שלא צריך, ואחר זה הוציאו מפיהם דבר קדוש, דבר תורה, ומטנפים את פיהם בה, ואלו עומדים ומנדים אותם, ועומדים בנידוי הזה ארבעים יום, שלא נשמעת תפילתם.

וכן את כל אלו שחטאו אותם חטאים שצריכים את הנזיפה, עשרה כרוזים יוצאים בכל יום ומכריזים בכל אותם הרקיעים ובכל אותם חילות ומחנות: הזהרו בפלוני שהוא נזוף, הוא נזוף על חטא פלוני שעשה, עד ששב לפני ריבונו, הרחמן יצילנו.

כששב מאותו החטא, מתכנסים כל הארבעים הללו ומתירים אותו, ואז מכריזים עליו: מפלוני הותרה הנזיפה, מכאן והלאה התפילה נכנסת, וטרם ששב, הוא נזוף למעלה ולמטה, ושמירת ריבונו מוסרת ממנו, ואפילו בלילה נשמתו נזופה, שסותמים לה את כל שערי השמים ולא עולה, ודוחים אותה החוצה. ע״כ.

מבואר מכאן שמי שעשה מעשה שחייב עליו נידוי, אזי בי״ד של מעלה מנדין אותו לארבעים יום, ואזי אין תפילתו נשמעת ר״ל. ועל כן נוהגים לעשות התרת נידויים ארבעים יום קודם ר״ה וקודם יוה״כ, ולהזהר מכאן ואילך בכל מעשיו ועניניו שלא התחייב נידוי ח״ו, ולא תשמע תפילתו לפני אדון כל בימים הנוראים ח״ו.

וכתב הרמב״ם (פ״ו מהל׳ תלמוד תורה הלכה יד) וז״ל: על עשרים וארבעה דברים מנדין את האדם בין איש בין אשה. ואלו הן: א) המבזה את החכם ואפילו לאחר מותו. ב) המבזה

שליח בית דין. ג) הקורא לחבירו עבד. ד) מי ששלחו לו בית דין וקבעו לו זמן ולא בא. ה) המזלזל בדבר אחד מדברי סופרים ואין צריך לומר בדברי תורה. ו) מי שלא קיבל עליו את הדין מנדין אותו עד שיתן. ז) מי שיש ברשותו דבר המזיק כגון כלב רע או סולם רעוע מנדין אותו עד שיסיר הזיקו. ח) המוכר קרקע שלו לעובד כוכבים מנדין אותו, עד שיקבל עליו כל אונס שיבוא מן העובד כוכבים לישראל חבירו בעל המיצר. ט) המעיד על ישראל בערכאות של עובדי כוכבים והוציא ממנו בעדותו ממון שלא כדין ישראל, מנדין אותו עד שישלם. י) טבח כהן שאינו מפריש המתנות ונותנן לכהן אחר מנדין אותו עד שיתן. יא) המחלל יום טוב שני של גליות אף על פי שהוא מנהג. יב) העושה מלאכה בערב הפסח אחר חצות. יג) המזכיר שם שמים לבטלה או לשבועה בדברי הבאי. יד) המביא את הרבים לידי חילול השם. טו) המביא את הרבים לידי אכילת קדשים בחוץ. טז) המחשב שנים וקובע חודשים בחוצה לארץ. יז) המכשיל את העיוור. יח) המעכב הרבים מלעשות מצוה. יט) טבח שיצאה טריפה מתחת ידו. כ) טבח שלא בדק סכינו לפני חכם. כא) המקשה עצמו לדעת. כב) מי שגירש את אשתו ועשה בינו ובינה שותפות או משא ומתן המביאין להן להזקק זה לזה, כשיבואו לבית דין מנדין אותם. כג) חכם ששמועתו רעה. כד) המנדה מי שאינו חייב נדוי. ע"כ.

והוסיף הראב"ד (שם) וז"ל: א"א ויש אחרים הרבה, חכם שהורה להתיר במים שאין להם סוף לינשא לכתחילה. וכן מי שעובר על נדרו, כל בית דין שנזקק לו לשאלה בר שמתא הוא. ואיכא טובא. ע"כ.

◇ עד כאן מה שהעליתי בס"ד בחכתי בעניני עבודת הזמנים דחודשי תמוז ואב, י'שתבח ה'בורא ו'יתעלה ה'יוצר ◇

שַׁעַר הַכַּוונות

כוונות התפילה בימי בין המצרים

הנה בימי בין המצרים יש כוונות מיוחדות שסידר האר״י ז״ל, ונבארם בס״ד.

וקודם כל דבר אציגה נא לפניך מאמר הזוהר הקדוש (תיקוני זוהר חדש תיקונא קדמאה דף פ.) וז״ל: וכשהתפילות עולות כראוי, הכרוז יוצא ואומר שאו שערים וכו׳, ואומרים מי זה מלך הכבוד (תהילים כד), מהצד של האם שהיא מ״י, ונקראית (שם) ה׳ עיזוז וגיבור מצד השכינה התחתונה, מי הוא זה מלך הכבוד ה׳ צבאות הוא מלך הכבוד סלה, מצד העמוד האמצעי וצדיק.

ואם אין התפילה שלימה, כמה מלאכי חבלה רודפים אחריה, ונאמר בה (איכה א) כל רודפיה השיגוה בין המצרים, ומשום זה מתפללים והוא רחום יכפר עוון – זה סמא״ל שהוא נחש, ולא ישחית – זה משחית, והרבה להשיב אפו – זה אף, כל חמתו – זו חימה, כדי שלא ירדפו אחר התפילה, וכמה מלאכי חבלה תלויים מהם, שבע הם הממונים, ושבעים תלויים ביניהם, ולכל רקיע ורקיע הם מקטרגים ותלויים מהם שבעים אלף ריבוא.

ואם תפילה עולה שלימה בעיטוף של מצוה, ובתפילין על ראשו ובזרועו, נאמר בהם (תהילים צא) יפול מצידך אלף, ובזכות תפילין של ראש (דברים כח) וראו כל עמי הארץ כי שם ה׳ וגו׳, שם ה׳ הרי פרשוה שהיא תפילין של ראש, ומייד שרואים שם ה׳ על ראשו בתפילה שהיא אדנ״י, יהו״ה תפילין עליו, מייד כולם פוחדים ומזדעזעים מהתפילה, ומהם נופלים ומהם בורחים, זהו שכתוב יפול מצידך אלף, ואין מי שעומד לפני שער התפילה, ועליו נאמר (תהילים קכז) לא יבושו כי ידברו את אוייבים בשער, בשער שהוא שער המלך. ע״כ.

ותחזינה עינינו, כמה חיוב עלינו להזהר שהתפילה תהיה שלימה, כי אם התפילה לא שלימה, אזי כמה מלאכי חבלה רודפים אחריה ל״ע, ועל זה נאמר כל רודפיה השיגוה בין המצרים, ומאידך כשהתפילה שלימה, מייד כולם פוחדים ומזדעזעים מהתפילה, ומהם נופלים ומהם בורחים, זהו שכתוב יפול מצידך אלף, ואין מי שעומד לפני שער התפילה. ובפרט בימים כמו בין המצרים, שכבר יש להם שליטה בלא״ה, ממילא מאוד צריך להיזהר. ועל כן סידרתי בס״ד את הכוונות לימים אלו, שעי״ז התפילה תהיה שלימה ולא יוכלו להשיג אותה המלאכי חבלה.

כתב בשער הכוונות (ענין בין המצרים) וז"ל: גם צריך לכוין כוונות אלו בעמידה בכל הימים ההם, הנה בברכת אבות באותה ההוי"ה הא', תכוון שתאיר זו ההוי"ה אל תמורתה היוצאית בחילוף אותיות שלפניה, והיא טדה"ד (כזה: י' האות שלפניה ט', ה' האות שלפניה ד', ו' האות שלפניה ה', ה' האות שלפניה ד', והיינו טדה"ד), ובהוי"ה של אתה גיבור, תכוון שתאיר הוי"ה זו אל תמורתה היוצאת בחילוף אותיות שלאחריו, והיא כוז"ו (בסדר הנ"ל אבל באותיות שאחרי אותיות שם הוי"ה, כזה: י'-כ', ה'-ו', ו'-ז', ה'-ו'), ובהוי"ה ג' שבאתה קדוש, תכוון שתאיר זו ההוי"ה אל תמורתה בא"ב דא"ת ב"ש, והיא מצפ"ץ (היינו שם הוי"ה בחילוף אותיות א"ת ב"ש, כזה: י' בא"ת ב"ש יוצא אות מ', ה' בא"ת ב"ש יוצא צ', ו' יוצא פ', וה' יוצא צ', היינו שם מצפ"ץ), והנה ג' שמות הנזכרים טדה"ד וכוז"ו ומצפ"ץ הם בגימטריא שי"ן עם הכולל (היינו אות שי"ן במילוי האותיות, בגימטריא 360 ועם הכולל 361, וזה בגימטריא של כל הג' שמות הנ"ל).

ובברכת רצה תכוון, כי מילת רצה היא בגימטריא אלהים דמילוי ההין (כזה: אלף למד הה יוד מם), כי רצה הם אותיות צרה, והוא סוד (ירמיה ל) ועת צרה היא ליעקב וממנה יושע, שהוא שם אלקים דההין. וז"ס בין המצרים, כי מן השם הנזכר שהוא דין יוצאות בימים האלו הצרות. גם תוסיף שם אדנ"י עם רצה של אלהים הנזכר (היינו לחבר שם אדנ"י שהוא מספר ס"ה, עם שם אלהי"ם דההין הנרמז ברצ"ה, העולה במספר רצה, סה"כ בגימטריא 360) ויהיו בגימטריא שי"ן. ותכוון כי ב' בתי דינין אלו שהם אלהי"ם ואדנ"י שהם סוד בין המצרים, ב' מצרים העולים בגימטריא שי"ן, יתמתקו ע"י ג' השמות הראשונים שנתכוונו בהם בג' ברכות הראשונות, והם טדה"ד כוז"ו מצפ"ץ, העולים בגימטריא שי"ן כנזכר, ועל ידי כן אותיות צרה יתהפכו לרחמים ויהיו רצה ה' אלקינו.

ובברכת שים שלום באותם ב' שינין שבראשי תיבות של שים שלום, תכוון אל ב' השינין הנ"ל, גם התיבות עצמם של שים שלום שניהם יחד עולות בגימטריא שי"ן שי"ן הנזכר, ועוד יתירים ו' – כנגד ו' שמות הנזכרים, והם שם יהו"ה וג' תמורות והם טדה"ד כוז"ו מצפ"ץ ושם אלקים ושם אדנ"י. עכ"ל.

ובפרי עץ חיים (שער חג השבועות פ"א) כתב וז"ל: מהחברים, בין המצרים צריך לכוין כוונה זו בברכת אבות, בהוי"ה בחתימה, תכוון שיאיר הוי"ה לשם זה טדה"ד, היוצא מאותיות שלפניו. ובאתה גיבור, תכוון בהוי"ה בחתימה זו, שיאיר לשם כוז"ו, היוצא מאותיות של אחריו. ובאתה קדוש, תכוון בחתימה, הוי"ה לשם מצפ"ץ, היוצא מחילוף א"ת ב"ש, וג' שמות אלו גימטריא שי"ן עם הכולל.

ובג' ברכות אחרונות, יכוין רצ"ה, גימטריא אלהי"ם דההי"ן, אשר אותיות אלו רצ"ה הם צרה, וז"ס (ירמיה ל) עת צרה היא ליעקב, שהוא שם אלהי"ם הנ"ל גימטריא רצ"ה שהוא דין, וז"ס בין המצרים, כי משם באו הצרות. אם תוסיף שם אדנ"י שהוא דין, והוא גימטריא שי"ן עם רצה הנ"ל, ותכוון כי ג' שמות אלו שהם דינין, בין המצרים, והוא צרה, והם גימטריא שי"ן, יתמתקו עם ג' שמות שבג' ברכות הראשונות, שעולין ג"כ גימטריא שי"ן כנ"ל, ואז מצרה נעשת רצה ה' בעמך ישראל.

וכשתאמר שים שלום, תכוון כי הם בר״ת ב׳ שי״ן שי״ן הנ״ל, וג״כ ב׳ תיבות שים שלום שעולין בגימטריא ב׳ פעמים שי״ן שי״ן הנ״ל, ויתירים ו׳ יותר, והם נגד ו׳ שמות הנ״ל שהם הוי״ה וטדה״ד שלפניו, והוי״ה וכוז״ו שלאחריו, והוי״ה ג׳ ושם מצפ״ץ אלהים, ושם אדנ״י. ע״כ.

וזה סוד (ישעיה מד) אני ראשון ואני אחרון, רצ״ל מה שלפני שם הוי״ה, שהוא טדה״ד, גימטריא כ״ב, ומה שלאחריו שהוא כוז״ו, גימטריא ט״ל, ושניהם יחד גימטריא אדנ״י, וזה סוד אנ״י ראשון ואני אחרון. (שם שער הברכות פרק ז)

והטעם לכוונות אלו בימים אלו, מבואר בפרי עץ חיים (שער הברכות פרק ז) וז״ל: הנה בין המצרים, להיותה סכנה מאוד, שקטב מרירי שולט בהן, לכן צריך לכוין אלו הכוונות כדי להמתיק הדינין ששולטין באלו הימים, ולא יהיה כח בחיצונים לאחוז עוד בדינים האלו. ע״כ.

וכתב הגרח״פ במועד לכל חי (סימן ט אות כ) בשם מורנו הרב חסיד שבכהונה בספר מד״ת (דף קצט סוף ע״ב) וז״ל: כתב בספר היכל ה׳ משם האר״י, דבימים של בין המצרים צריך לכוין בשתי הברכות הראשונות של העמידה כשמזכיר את ה׳, הב׳ שמות מהאותיות של קודם שם ההוי״ה, ומאותיות שבאים אחר אותיות שם ההוי״ה, שעולין מניינם אנ״י, לקיים (ישעיה מד) אני ראשון ואני אחרון, וזהו פירושו קודם הי׳ יבוא ט׳ וקודם ה׳ יבוא ד׳ וקודם הו׳ יבוא ה׳ וקודם ה׳ יבוא ד׳ שעולה מנינם ב״ך, ואחר אותיות שם ההוי״ה יוצא שם כוז״ו שעולה ט״ל, ושתי השמות עולין ס״א כמנין אני, ובזה ניצול מקטב מרירי הנמצא בימים של בין המצרים, וטוב לכוין בזה גם בזמן מגיפה בר מינן. עכ״ל.

וכתב ג״ע הרב חיד״א במורה באצבע (סימן ח אות רלא) דכשיתן צדקה בימים אלו, יוסיף בכוונתו לעילוי שכינת עוזנו כי בפשעינו שולחה אמנו זה רבות בשנים, אוי לנו אהה עלינו, ויתעורר מאוד לשוב בתשובה, ויזכור כי מאנה הנחם זאת אומרת הן אשכול לאכול בכורה אותה נפשי. עכ״ד.

וכתב הרב קהילת יעקב (ערך חטה) כי בחינת חט״ה יכונה שם טדה״ד שהוא אותיות שלפני הוי״ה גימטריא אח״ד, וזה סוד מה שאמרו רז״ל (סנהדרין דף ע.) אילן שאכל ממנו אדם הראשון חטה היה שפגם בשם טדה״ד, וזהו השם שולט בימי בין המצרים שהוא כ״א יום, ובאמת נשרף הבית בי׳ אב, הרי כ״ב יום גימטריא טדה״ד, וזהו שאמר (איכה ב) כל רודפיה השיגוה בין המצרים, שזהו עטיה של נחש בפגימת זה השם השולט בימי בין המצרים. ע״כ.

שַׁעַר הַבִּיאוּר

ביאור הכוונות על דרך העבודה

והנה ביאור כלל כוונות אלו הוא (נעזרתי ע״פ ביאור שראיתי בחוברת בים דרכך), כי הנה הוי״ה כסדר כמות שהיא (יהו״ה) זה מורה על רחמים וחסד, היינו התגלות אורו יתברך בשלימות, אך חילופי שם הוי״ה כמו טדה״ד כוז״ו ומצפ״ץ זה מורה על דינים, היינו הסתרת אורו יתברך. והנה בבין המצרים מציאות כל ההויות מכוסות, כי בבין המצרים אורו יתברך לא מתגלה בגלוי, ומידת הדין שולטת, והוי״ה בכיסוי עד שאין ניכר שם הוי״ה בהדיא.

וזה אנו צריכים לכוין בבין המצרים, להאיר משם הוי״ה ביושר את כל חילופי שמות הוי״ה, והעבודה למעשה היא, שיעמיק להתבונן בנפשו ובשכלו, איך שגם עכשיו מאיר אור הוי״ה ללא שום שינוי, רק שהוא מכוסה מאיתנו בכיסויים ותמורות, כי באמת הי״ת לא משתנה אף פעם, וכל ההסתרה היא רק כיסוי וחיצוניות, היינו התגברות הקליפות וסטרא אחרא. ועל ידי אמונה שלימה בהי״ת שהוא בעל הכוחות כולם, וכולו חסד ורחמים אין סופיים, אזי כל הדינים והצרות יתמתקו, וכל חילופי ההויו״ת יאירו באור הוי״ה כסדר.

ועל כן בימי בין המצרים, יתחזק האדם להתבונן ולהרגיש, איך שבאמת אין שום טבע כלל, והכל מאיתו יתברך, וכל הצער והכיסוי הוא רק בחיצוניות, אבל באמת הכל לטובה והכל הוא חסד ורחמים אין סופיים, ועי״ז נזכה למיתוק הדינים ולבנין בית המקדש בב״א.

ועתה נבוא לבאר בס״ד כוונת רצה, הנה רצ״ה בגימטריא הוא שם אלהי״ם במילוי ההי״ן, (כזה: אלף למד הה יום מם), והנה כידוע שם אלהי״ם מורה על הדין, ומילוי ההי״ן הוא מילוי של דינים, ואנו מכוונים לחבר את שם אלהי״ם עם שם אדנ״י שהוא גם כן דינים, והנה בשונה מג׳ ברכות ראשונות שמיתקנו חילופי שם הוי״ה, אך סו״ס לא מיתקנו את הדינים ממש, כי הוי״ה בחילופה עדיין רחמים היא, רק אינה רחמים גמורים, אך כעת אנו ממתקים את הדינים ממש.

והענין כי ג׳ ברכות ראשונות בשמו״ע הם כנגד ג׳ ספירות ראשונות, כתר חכמה בינה, ושם הוא עולמות גבוהים שאין בהם כ״כ שליטת הדינים, ואור הוי״ה מתגלה בהם בשלימות, וג׳ ברכות אחרונות הם כנגד ג׳ ספירות נצח הוד יסוד, שהם מידות ההנהגה המעשית בעוה״ז, וע״י שאנו מתקנים שינוי קטן במידות העליונות חכמה בינה ודעת, עי״ז אנו יכולים לתקן במידות התחתונות הרבה יותר, ואנו יכולים להפוך את מידת הדין עצמה לרחמים גמורים.

ומה שאנו ממתקים את שמות הדין, דוקא ע״י שמות הוי״ה המחולפים, ולא על ידי שם הוי״ה עצמו, הוא משום, שדוקא על ידי השמות המחולפים אפשר למתק באמת את כל הצרות, והיינו כמו למשל חולה במחלה אנושה ל״ע, אם יבוא אדם לחזקו באמונה שהכל לטובה וכו׳, זהו טוב מאוד, אך אם חולה באותה מחלה אנושה יבוא לחזקו באמונה, זה יהיה הרבה יותר חזק ויותר מועיל, ולכן המיתוק היותר מועיל הוא כאשר המאיר גם כן יש בו קצת ממידת הדין, ועי״ז אנו יכולים להבין ולהתבונן איך אור הוי״ה שולט אפילו בתוך הצרות, בתוך בין המצרים ממש שהם ב׳ שמות הדין, שם אלהי״ם ושם אדנ״י.

וכעת נבאר בס״ד הכוונה האחרונה, והיא כוונת שים שלום, שאז אנו מתקנים את הכל ביתר בהירות, כי שלום הוא אור בהירות נפלא מאוד, אור הזיווג דיסוד ומלכות, דהיינו בהירות ההכרה שהבריאה מחוברת עם הבורא ב״ה, וכל הטבע הוא מהי״ת, הטב״ע בגימטריא אלהי״ם, ומכוח הכרה זו נמתקים כל הדינים ביתר שאת, וזוכין להכרה בהירה שהכל לטובה גמורה. ולעתי״ל יהיה שלום גמור, כי תמלא הארץ דעה כמים לים מכסים (ישעיה יא), אך גם עכשיו כשעדיין לא זכו לגאולה, אנו יכולים לזכות לדעת העליון של שלום, היינו הכרה בהירה שהכל הוא מהי״ת ומלוא כל הארץ כבודו, ועי״ז מתמתקים כל הדינים, הצרות, הקשיים, וכל מיני עצבות ר״ל.

ולכן אנו מכוונים גם את שם הוי״ה, שהוא הממתק את ג׳ החילופים, וגם את החילופים עצמם שימתקו את הדינים, ואנו חוזרים על כל התיקונים הנ״ל רק ביתר שאת וביתר בהירות, כי בברכה זו אנו זוכים לבהירות עצומה, של שלום בין כולם, ויחוד גמור של קוב״ה ושכינתיה, שעי״ז אנו זוכים להכיר שכל העולם מונהג ע״י הי״ת ואין בלתו.

וכתב בזרע קודש (פר׳ דברים) דלכן הכוונה בימי בין המצרים כתוב לכוין באותיות הקודמות לשם הוי״ה – הוא שם טדה״ד, כי המשכת רחמים הוא ע״י שם הוי״ה, אך בימים אלו שמידת הרחמים כביכול נהפך לדין, ממילא צריך להמשיך רחמים מאותיות הקודמות, כי (משלי טז) באור פני מלך חיים, פירוש פני לשון לפני המלך ה׳. עכ״ד.

רמזי הכוונות

כתב בבני יששכר (מאמרי חודשי תמוז אב מאמר ב אות ג-ט) הנה שם טדה״ד הם אותיות הקודמים לשם הוי״ה, והשם הזה רומז לימי בין המצרים תמוז ואב, כי אותיות ט״ד הם מנין י״ג, זה רמז לי״ג ימי תמוז מהתענית עד סוף החודש, ואותיות ה״ד הם מנין ט׳, והיינו רמז לט׳ ימים אשר מר״ח אב עד התענית, אשר אלו הימים כביכול הם בהסתר עד ירחם הי״ת במהרה בימינו.

והנה כיון שימים אלו הם בהסתר פנים בעוה״ר, לכן הכוונה היא באופן של הסתרת שם הנכבד בחילוף אותיות, עד אשר יאיר הי״ת לישראל ברחמים רבים י״ג תיקוני אריך, כנגד הי״ג ימים של תמוז, ואמרם משה רבינו ע״ה אלו הי״ג מידות באותם ימים אחר שבירת הלוחות, וט׳ תיקונים דזעיר אנפין כנגד ט׳ ימים של אב, ואמרם משה רבינו ע״ה בימים ההם אחר שליחת המרגלים, אשר בכו העם בלילה ההוא בכיה של חינם.

והנה כנסת ישראל מקבלת כל האורות העליונים, על כן נקראית זא״ת – ראשי תיבות ת׳יקוני ז׳עיר א׳ריך, והוא שיש לרמוז בפסוק (תהילים קיח) מאת ה׳ הייתה זא״ת (כנ״ל) היא נפלאית – מכוסה ונעלם, בעינינו – היינו בב׳ חודשים הללו הנקראים עינים, כמבואר לעיל כמה פעמים בס״ד.

והנה השם טדה״ד כשתכפיל חלקו על חלקו היינו י״ג כפול ט׳ בגימטריא קי״ז (עיין בספר ברית כהונת עולם, מאמר קדושה משולשת פ״א), זהו בגימטריא נא״ם הוי״ה, תתבונן בזה דהנה השם טדה״ד הנ״ל בגימטריא כ״ב, והיינו נגד אותיות התורה אשר בהם בא דיבור השי״ת לישראל, ובעוה״ר בגלותינו נאלמתי דומיה (תהילים טל), אין חזון נפרץ (ש״א ג), והנה הוא הכוונה בימים האלה לרחמינו כימי עולם, והוא מרומז בפסוק (תהילים קיט) זא״ת נחמתי בעניי, היינו שאף בימים האלה שבעוה״ר נתהפך עי״ן להיות ענ״י, הנה זא״ת נחמתי – רמזי התיקונים הנ״ל דת׳יקוני ז׳עיר א׳ריך העתידים להתגלות בהתעוררות רחמים רבים, וסיים על זה כי אמרתך חייני – היינו החיות שלי ע״י שאני מעורר השם כ״ב הנ״ל שבו רמוז האמירה והדיבור כנ״ל.

והנה נתבאר כי בג׳ ברכות ראשונות של שמו״ע צריכין לכוין ג׳ שמות לבושי השם הנכבד, והם טדה״ד כוז״ו מצפ״ץ, והנה הם בגימטריא שס״א, וזהו כמנין השבטים אשר מהם התגלו מהרה תרין משיחין היינו יהוד״ה ואפרי״ם, ויקויים אז (ישעיה ל) ולא יכנף עוד מוריך, ויקוים גם כן (שם מ) ונגלה כבוד הוי״ה.

ותתבונן עוד ע״פ הכוונה הנ״ל בג׳ השמות, הנה בברכת אבות השם הוי״ה מתלבש בשם טדה״ד, ובגבורות השם הוי״ה מתלבש בשם כוז״ו, ובקדושת השם השם הוי״ה מתלבש בשם מצפ״ץ, והנה הג׳ שמות הוי״ה עם ג׳ שמות הלבושים הנ״ל (עם הכולל – לכלולם יחד להמתיק הדינים) בגימטריא (איכה ד) ת״ם עוונך בת ציון, והוא בגימטריא חס״ד די״ן ורחמי״ם, ומה נחמד הדבר לכוין זה באבות אלקי אברהם אלקי יצחק ואלקי יעקב האל הגדול הגבור והנורא, ועוד חזון למועד לרחמינו כימי עולם.

והנה תתבונן עוד, הנה בג׳ ראשונות יש לכוין הג׳ שמות הנ״ל בגימטריא שי״ן (עם הכולל) ובג׳ אחרונות אלהי״ם מילוי ההי״ן רצ״ה ושם אדנ״י גם כן בגימטריא שי״ן, ובברכת שי״ם שלו״ם יחד בגימטריא ב׳ פעמים שי״ן שי״ן הנ״ל, ויתירים ו׳ יותר, והם נגד ו׳ שמות הנ״ל שהם הוי״ה וטדה״ד שלפניו, והוי״ה וכוז״ו שלאחריו, והוי״ה ג׳ ושם מצפ״ץ אלהים, ושם

אדנ״י. וב״פ שי״ן בגימטריא תש״ך, והיינו סוד התפשטות קומת החסד לשיעור קומת עשרה היינו י׳ פעמים שם ע״ב (שהוא שם החסד) בגימטריא תש״ך.

וזהו שבתיבה הראשונה של התורה בראשי״ת יש לה תש״ך צירופים, עיין ליקוטי תורה (פר׳ בראשית דף ז.) ועיין בכללי מהרח״ו (בסו״ס עץ חיים), וכבר נתבאר כי בתיבת בראשי״ת נרמזים הג׳ גואלים נחמי״ה ב״ן חושיא״ל מנח״ם בן עמיא״ל אליה״ו – בגימטריא בראשי״ת, והיינו שענין הגואלים מרומז בכל כוונות הנ״ל שנרמזו בתיבת בראשי״ת כנ״ל, בין והתבונן.

והנה בי״ג ימי תמוז ישנן שי״ב שעות בגימטריא י״ב צירופי הוי״ה, והנה בעוה״ר נתקיים (איכה א) הלכו שב״י, דכולהו איתנהו ביה (ב״ב דף ח:) לפני צר, ובהתעוררות הרחמים מן י״ב צירופי הוי״ה יש״ב וירחמנ״ו, והשעות של תשעה הימים דחודש אב הם רי״ו מנין גבור״ה ומנין ירא״ה, וכן מנין ארי״ה, בסוד (איכה ג) דב אורב הוא לי ארי״ה במסתרים, הנה נכתב אריה וקרינן ארי בלא ה׳, דהנה השעות מן הט׳ ימים הם מנין ארי״ה, אבל ביום תשעה באב מן המנחה ולמעלה נולד בן דוד (ירושלמי ברכות דף יז:), והחמישה שעות האחרונות כבר מתמתקים הדינים, על כן לא קרינן רק ארי חסר ה׳, הבן.

והנה מתמתקים ע״י ג׳ שמות החסד ג׳ פעמים ע״ב בגימטריא אריי״ה מנין השעות הנ״ל, סך הכל השעות מן הכ״ב ימים הם תקכ״ה מנין מפת״ח הגאולה (כנראה החשבון כך: תקכ״ה שעות עם ג׳ שמות החסד), והנה אמרו רז״ל (ויק״ר פר׳ ז אות ג) אין הגליות מתכנסות אלא בזכות המשניות (סוד תורה שבע״פ אשר היא עמנו בגלות, מלכות פ״ה ותורה שבע״פ קרינן לה, והוא כעת בסוד (תהילים טל) נאלמתי דומיה, וכשמדברים ושונים במו פינו התורה שבע״פ אז נפתח הסתום), שנאמר (הושע ח ועיין ב״ב דף ח.) גם כי יתנו (לשון מתניתין) בגויים – עתה אקבצם, על כן יש במשניות תקכ״ח פרקים כמנין מפת״ח, כמבואר במגלה עמוקות עה״ת (פר׳ שמות דף סח. עמודה ב שורה 11) ועיין בפר׳ ואתחנן (אופן רלז בהג״ה).

והנה כבר עמד על זה מוה״ר ישעיה ברלין ז״ל בהגהותיו על הש״ס (סופ״ד דביכורים) כשתעמוד על המנין אינם רק תקכ״ג פרקים, אבל הענין הוא שמצורפין אל המשנה ה׳ תוספתות שנויים בלשון המשנה ואינם משנה ממש, והוא פ״ד דביכורים ופרק קנין תורה (אבות פ״ו) ותוספתא בפסחים (דף נו.) ובקידושין (דף פב.) ובסוטה (דף מט:), והוא ג״כ לסוד הנ״ל דבאותן הימים שנסתם הפתוח היינו הכ״ב ימים בין המצרים יש בהם תקכ״ח שעות, רק הה׳ שעות אחרונות הנה הן המה ג״כ בכללות אותן הימים, אבל אעפ״כ המה מתמתקים בלידת בן דוד, וכן הוא בסך פרקי המשניות תקכ״ג פרקים, ותוספתות אשר שנויין בלשון המשנה ה׳, סה״כ תקכ״ח מפת״ח הגאולה בב״א.

והנה נתבאר בסוד הימים הם כ״ב, היינו י״ג ימי תמוז ט׳ ימי אב, והנה בתורה יש י״ג מידות רחמים, סוד י״ג תיקוני א״א, הזכירן משה רבינו ע״ה בפר׳ כי תשא (שמות לד), וזה היה אחר מעשה העגל שאירע בתמוז כידוע (תענית דף כו:) ששבירת הלוחות היה בי״ז בתמוז, על כן

ימי התמוז המה י״ג ימים, ובהתעוררות הרחמים ב״ב יתמתקו ויתהפכו לחסד ולרחמים, וט׳ ימי אב הנה בפר׳ שלח (במדבר יד) הזכיר משה ט׳ תיקוני ז״א, וזה היה אחר מעשה מרגלים שהיה בתשעה באב, כנודע מדברי רז״ל (שם דף כט.) ע״פ (במדבר יד) ויבכו העם בלילה ההוא, הם בכו בכיה של חינם וכו׳.

והנה המתקת הט׳ ימים הנ״ל ע״י המשכת ט׳ תיקונים הנ״ל, הנה יקויים ב״ב (ויקרא כב) ונקדשתי בתוך בני ישראל, תו״ך דייקא לתקן הפגם אשר נעשה ע״י עג״ל מרגלי״ם בגימטריא תו״ך, והנה השעות בימים האלה הם תקכ״ח בהסיר מהם השעות של ימים הקדושים דהיינו ג׳ ימי השבתות ור״ח וגם מיום תשעה באב הששה שעות אחרונות מזמן מנחה כנ״ל, הגם דלעיל נתבאר ה׳ שעות, י״ל דהא והא איתנהו, דזמן מנחה מתחלת תיכף מכי ינטו צללי ערב (עיין מג״א או״ח סימן רלג), נשארו תו״ך שעות, הנה ע״י היסורין מהנהגת האבילות בימים הללו בתו״ך שעות יתוקן עוון עג״ל מרגלי״ם, ונקדשתי בתו״ך בני ישראל. הבן.

והנה ישנם עוד תיקונים שש מעלות לכסא (פרע״ח שער ט פ״ז), הזכירם דוד היושב על כסא מלכות במזמור פ״ו, על כן עד ט״ו באב ישנם עוד ו׳ ימים, בסוד (תענית דף כו.) והוא יום טוב לישראל ובנות ישראל יוצאות למחול בהיות סיהרא באשלמותא, סה״כ כ״ה ימים, בסוד (במדבר יד) ועתה יגדל נא כ״ח אדנ״י, (תהילים קיא) כ״ח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחל״ת גויים, הן המה הב׳ חודשים תמוז אב אשר נפלו לגורל עשו יוחזרו לחלק ה׳ עמו ע״י התעוררות התיקונים הנ״ל, על כן בו נפסקו מתי מדבר שהיה בידם עוונות הנ״ל והיה אז גמר התיקון בדורם, והנה (מוסף לראש השנה) מבראשית כזאת הודעת כ״ה אתוון דעובדא דבראשי״ת, דהיינו בפסוק הראשון (בראשית א) בראשית ברא וכו׳.

והנה כעת בעוה״ר אין השם שלם וחסר ו״ה ואין הכסא שלם וחסר א׳ וחסר י׳ מירושלי״ם וחסר ו׳ מאליה״ו, עד אשר יגדל נא כ״ח אדנ״י היינו אלו האותיות הנ״ל בגימטריא כ״ח, ובמהרה תוחזר העטרה ליושנה, והנה אלו האותיות החסרים המה בא״ב אותיות אהו״י, על כן אחר האותיות הללו לא יבואו אותיות דגושים, כי הדגש מורה על חוזק וגבורה ודין, משא״כ רפה הוא ממותק, ואחר שיוחזרו האותיות הנ״ל לא יהיה עוד חוזק הדין בעולם, וכעת בעת החיסרון בעוה״ר הן המה הימים האלה כ״ב מנין אהו״י, והוא ג״כ שם הדעת (פרע״ח שער ח פכ״ה) עיטרא דגבורות, מסוגל לסעד הים לכותבו על תורן הספינה, כמש״כ האר״י ז״ל (שם שער כג בסופו), והנה באמת ווי״ן החסרים שנים הם (ו׳ משם הוי״ה וכן ו׳ מאליה״ו), אבל להיות האותיות שוין בא״ב כחד חשבינן להו, אבל אעפ״כ הסיהרא אינה באשלמותא עד ט״ו באב שהוא נגד הו׳ דאליה״ו החסרה ג״כ, וכ״ח מעשיו הגיד לעמו, והבן.

והנה מבואר בכתבי האר״י ז״ל (מחברת הקודש דף קיב.) אשר בימים הללו נולדים נשמות גרים מיחודים עליונים, וביום האחרון הוא תשעה באב הוא זמן לידת משיח, והרמז בזה (יבמות דף כד:) א״ין מ׳קבלים ג׳רים ל׳ימות ה׳משיח, כיון שנולד משיח כבר נפסק זמן לידת

גרים, והרמז בפסוק (ישעיה מט) גם אלה תשכחנה ואנכי וכו', ג"ם אל"ה ר"ת א"ין מ'קבלים ג'רים ל'ימות ה'משיח, וכן תמצא בברכות שמו"ע מתפללים בברכת על הצדיקים ועל גרי הצדק ואח"כ על בנין ירושלים וצמיחת קרן לדוד.

וזהו שאמרו רז"ל (יבמות דף סו:) קשים גרים לישראל כספחת, דכתיב (ישעיה יד) ונלוה הגר ונספח"ו על בי"ת יעק"ב, דהנה בימים הללו כוונת אלו השמות המבוארים לעיל, הם הוי"ה טדה"ד כוז"ו מצפ"ץ רצ"ה אדנ"י – בגימטריא תשמ"ח חסר אחד, היינו כי בעוה"ר השמחה חסירה, ובמהרה בימינו תהיה שמחת עולם על ראשינו, יגל יעקב ישמח ישראל, יעק"ב במילואו (כזה: יו"ד עי"ן קו"ף בי"ת) עולה תשמ"ח, וזהו (ישעיה ב) בי"ת יעק"ב לכו ונלכה וכו', וזה (בראשית לג) ויעק"ב נסע סכת"ה – היינו חג הסוכות, ויבן לו בית – היינו מילוי אותיותיו בגימטריא תשמ"ח, ושמח"ת בחגך (דברים טז) היינו חג הסוכות כנ"ל, ובמהרה תהיה שמחת החג גם ביום שנולד בן דוד.

והנה בימים האלה שאין הזמן גרמא להולדת נשמות גבוהות ורמות רק לנשמות גרים עד שיהיה בי"ת יעק"ב במילואו וטובו, אז יהיה שמחה שלימה, דהיינו שיתגלה בן דוד ב"ב, וזהו שקשים גרים לישראל כספחת כל זמן שנולדים גרים עדיין לא נשלם בית יעקב, וזהו שנאמר ונלוה הגר אליהם ונספחו על בית יעקב, ואתה תבין. עכ"ד הרב בנ"י.

ספר

אמרי שפר

על ימי בין המצרים

חלק שני – פרד״ס בעניני חודשי תמוז אב

דרשות ומאמרים, רמזים ועניינים, בעניני חודשי תמוז ואב, מהות החודשים, ועניני יום צום י״ז בתמוז, בין המצרים, שבת חזון, תשעת הימים, תשעה באב, ת״ב ועת״ב שחל בשבת, ביאור ענין חורבן הבית, שבת נחמו, ט״ו באב, מסתעף לעניני לימוד תורה בלילה ועניני נישואין, כולל ביאורי מגילת איכה, וכולל קונטרס בעניני החורבן לחקר ודי בא״ר על מה אבדה הארץ, הכל ערוך ומסודר בטוב טעם ודעת, בצורה ברורה ונעימה בעזהי״ת, בדרך פרד״ס תורתינו הקדושה, דברים טובים ומתקבלים, מיוסד על דברי הרבנים בב׳ התלמודים, ונשענים על המדרשים ודברי הזוהר והתיקונים, על דעת כל הרבנים מראשוני הראשונים עד אחרוני האחרונים.

שַׁעַר הַחוֹדָשִׁים תַּמּוּז אָב

מעלת חודשי תמוז אב

הנה חודש תמוז מעלתו נפלאה ומיוחדת להתחזק ולתקן בכל הצריך תיקון, ומר״ה עד תמוז כבר עבר ג׳ רבעי השנה, וזה נרמז בחודש תמו״ז ז׳מני ת׳שובה מ׳משמשין ו׳באים.

והנה כל הצירופי שם הוי״ה בחודשים תמוז אב אלול מתחילים באות ה׳ (פרי עץ חיים שער ר״ח פ״ג), כי זה מורה על ה׳ עילאה, כנגד הבינה ששם עולם התשובה (עיין זוהר ח״א דף עט: בסתרי תורה), ובימים אלו מתחילים להתעורר אורות התשובה, לכן כל הצירופים מתחילים באות ה׳.

ואמר האדמו״ר מטאהש זי״ע (עבודת עבודה שיחות קודש ח״ב עמוד שכא) דחודש תמו״ז הוא נוטריקון ז׳מן ת׳שובה מ׳משמש ו׳בא, ויש מרמזים כי תמו״ז נוטריקון ז׳ריזין מ׳קדימין ו׳עושין ת׳שובה, והכל עולה בקנה אחד, שאנו צריכים להתעורר בתשובה ומעשים טובים לתקן מעשינו ולבדוק בדקי לבבינו, ועי״ז נזכה לטעום קצת מנועם זיו ה׳ יתברך, להרגיש עריבות ומתיקות התורה והעבודה, כי כל זמן שהנפש לא מטוהרה א״א לה לטעום אור השכינה, כי החולה אינו מרגיש שום טעם, וכמו שאומרים בפיוט ידיד נפש ״אל נא רפא נא לה בהראות לה נועם זיוך״, כי כאשר הנפש תתרפא מחוליה – אזי תזכה לראות נועם זיו השכינה, אכי״ר. עכ״ד.

צירוף שם הוי״ה של חודשי תמוז ואב

הנה כתב במשנת חסידים (מס׳ תמוז אב פ״א מ״א ופ״ב מ״א) שצירוף הוי״ה השולט בחודש תמוז הוא הוה״י, ויוצא מפסוק (אסתר ה) וכל ז׳ה איננ׳ו שוו׳ה ל׳י מן הסופי תיבות, וצירוף הוי״ה של חודש מנחם אב הוא הוי״ה, ונרמז בתורה (שמות ט) הנה יד ה׳ הויה במקנך וכו׳, כמבואר בתיקו״ז (דף ט:). וכן איתא בפרי עץ חיים (שער ר״ח פרק ג).

והנה צירוף חודש תמוז כולו מהופך ומורה על התגברות הדינים, ומשם נמשך הדין על המן שאמר וכל זה איננו שווה לי – סופי תיבות הוה״י, ועל כן שליטת הדין בזה החודש, אפילו קודם י״ז בתמוז, משום שימים אלו היו ימי הילוך המרגלים, ולכך אין הימים האלו בהתגברות מידת הרחמים כ״כ, וצירוף של חודש אב תחילתו הוא למפרע וחציו השני הוא י״ה כסדר, וזה מורה על ט״ו ימים כמנין י״ה מן ט״ו באב, שמשם ואילך מתעוררים

הרחמים, והתחלת התעוררות התשובה עילאה בינ״ה י״ה, היינו מספירת בינה שהיא אמא העליונה המקבלת אליה כל השבים בתשובה, וספירת בינה כנגדה הוא שם י״ה. (בני יששכר מאמרי חודש תמוז אב מאמר א אות א).

וכתב בתורת משה (דברים ט יז) דהנה רמז לחת חסר, היינו אם תשבור לחת נעשה מלמ״ד של לוחות ב״פ י״ה, ומחי״ת נעשה ב״פ דל״ת, ומתי״ו נעשה ב״פ רי״ש, ויהיה שני פעמים ר״ד י״ה, והיינו צירופי אותיות הוי״ה יתברך, שבחודש תמוז יוצא מס״ת הפסוק (אסתר ה) ז׳ה איננ׳ו שוו׳ה ל׳י, ובחודש אב מר״ת פסוק (דברים כז) ה׳סכת ו׳שמע י׳שראל ה׳יום, והוא רמז על הדין שו״ה קודם לי״ה היינו שי״ה ירד. עכ״ד.

ועיין במאור ושמש (סו״פ בלק) עה״פ (במדבר כב) ויעמוד מלאך ה׳ וגו׳, שכתב שהצירוף של חודש אב הוא ה׳סכת י׳שראל ו׳שמע ה׳יום, כי על פסוק זה דרשו חז״ל בש״ס (ברכות דף סג:) הסכת – עשו כיתות כיתות ועסקו בתורה, והיינו מפני שבימים אלה שהם עת תגבורת הדינין, צריכין ישראל לעסוק בתורה שבע״פ כדי להמתיק הגבורות.

כי הנה יש להבין מהו שימים אלו שבין י״ז בתמוז לתשעה באב נקראים בין המצרים? ונראה לומר, כי הנה הרשעים במעשיהם הרעים ממשיכים את ההנהגות ע״פ הטבע שהוא גימטריא אלהי״ם, והוא גבורות ודינים וגורמין חורבן העולם חלילה, אמנם הצדיקים במעשיהם הטובים ממשיכים את שמות הקדושים, דהיינו הויו״ת הקדושים גדלות המוחין לתוך שם אלהי״ם וממתיקים הדינים.

והנה ידוע שבעיתים הללו בין י״ז בתמוז לתשעה באב גברו הדינים והמקטרגים עד למאוד עד שנחרב הביהמ״ק, ואז בעת מעשה חורבן הבית נסתלק הויו״ת למעלה למעלה, והיא הסתלקות הויו״ת רק באותו הרגע, ואח״כ מייד חזרו לזרוח כבראשונה שלא להאחז חלילה שליטת החיצונים, ועי״ז היה קיום העולמות.

והנה נמצא כתוב בספר הכוונות להאר״י ז״ל שבימים האלה יש לכוין בשלוש הראשונות של השמו״ע בתפילה, בחתימה ראשונה יש לכוין האותיות שקודם להוי״ה דהיינו שם טדה״ד, ובחתימה השניה של השמו״ע יכוין האותיות שאחר שם הוי״ה דהיינו כוז״ו.

והיינו דידוע, כי בכל שנה חוזרין אותם השפעות שהיו באותן הזמן, וממילא בימים שבין י״ז בתמוז לתשעה באב מתעוררים הדינים ומקטרגים כמו שהיה בשעת החורבן ושריפת הבית, ולזאת נראה עצה היעוצה לעסוק בפשטות התורה בימים הללו ולא בנסתרות, ומובן ממילא ליודעי דעת.

וג״כ יראה לאחוז במידות טובות בי״ג מידות, וזה נרמז בדברי כוונת האר״י ז״ל דהיינו לכוין בשמות טדה״ד כוז״ו בחתימת ג׳ ברכות ראשונות בשמו״ע, כי שם טדה״ד הנזכר בכוונות ימי בין המצרים, היינו כי הא רמז לכ״ב אותיות התורה כמנין טדה״ד, דהיינו שזה רומז ללמוד בהתמדה בתוה״ק בימים האלה, כי הוא רמז לכ״ב אותות התוה״ק, ושם כוז״ו

בגימטריא ה׳ אחד, דהיינו לייחד השמות ולאחוז בי״ג מידות, כמו שאמרו חז״ל (ר״ה דף יז:) ויעשו לפני כסדר הזה וכו׳.

ובזה נבין מה שנקראו הימים ימי צרה שמי״ז בתמוז לתשעה באב בין המצרים, לפי שהשם הוי״ה הוא בין שני שמות דהיינו השם טדה״ד לפניו כנ״ל והשם כוז״ו לאחריו כאמור, וזהו בין המצרים בין הגבולים, דהיינו השני שמות הנ״ל כדי שלא יאחזו בו החיצונים כידוע.

והנה נמצא כי ימי בין המצרים הם ימים קדושים שבהם אור הקדושה נסתר למען לא יוכלו לינק ממנו החיצונים, והנה כאשר ישראל עוסקים בתורה שבע״פ לשמה, שאין אומה״ע יודעים מתורה שבע״פ, שעליה נאמר (דברים ד) כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים, שאין להם תורה שבע״פ, אזי הן פועלים ע״י עסקן בתורה שבע״פ שיתייחדו היחודים באופן שלא יבינו הסטרא אחרא ולא תוכל לקטרג, שישראל פועלים ע״י עסקן בתורה שבע״פ שהיא כלולה ג״כ מכ״ב אתוון דאורייתא, להמשיך הי״ג תיקונים והט׳ תיקונים שעולים כ״ב.

והשם טדה״ד הנ״ל עולה ג״כ כ״ב, והשם שלאחר אותיות השם הוי״ה ב״ה כוז״ו עולה ט״ל כמספר שם הוי״ה וי״ג תיקונים, כי על ע״י עסקן בתורה שבע״פ ששם הוי״ה ב״ה מאיר בהשני שמות אלו דרך העלמה והסתר שלא יבינו הסטרא אחרא בכדי שלא תוכל לקטרג, ועי״ז נמתקין הגבורות ונמשכים הרחמים על כנס״י מהי״ג תיקוני תיקנא.

וזהו שאמרו חז״ל בגמרא (שבת דף פח.) על תורה שבע״פ הדר קיבלוה בימי אחשורוש, כי המן הרשע רצה להגביר כח הדינים לקטרג על ישראל, לכן עמדו ישראל וקיבלו ע״ע עול תורה שבע״פ, שע״י עסק התורה שבע״פ יכולין להמתיק הדינין ולייחד שמות ההויו״ת של הרחמים דרך העלמה, ולהמשיך חסדים על כנס״י.

וזהו שהצירוף של חודש תמוז הוא מס״ת הפסוק (אסתר ה) וכל ז׳ה איננ׳ו שוו׳ה ל׳י, לרמוז שכמו שבימי מרדכי נמתקו הגבורות ע״י שקיבלו עליהם לעסוק בתורה שבע״פ, כך בימים האלו צריך לעסוק בתורה שבע״פ יותר מבשאר ימים.

והצירוף של חודש אב הוא ר״ת הפסוק (דברים כז) הסכת ושמע ישראל היום, כי ע״פ זה דרשו חז״ל (ברכות דף סג:) הסכת – עשו כיתות כיתות ועסקו בתורה, מפני שבימים אלו שהוא עת תגבורת הדינין, צריכין ישראל לעסוק בתורה שבע״פ כדי להמתיק הגבורות בהעלם, ולהמשיך הי״ג תיקונים וט׳ תיקונים, שע״י עסק התורה שבע״פ ממילא נתייחדו השני שמות טדה״ד כוז״ו.

וזהו דאיתא בכוונות האר״י ז״ל לכוין שני שמות אלו בשני ברכות הראשונות של תפילה, כדי ששם הוי״ה יאיר בתוכם דרך העלם כנ״ל, ועי״ז נמתקין הגבורות ונמשך רחמים וחסדים על כנס״י. עכ״ד.

ובברכת אברהם (סלונים, לר״ח מנחם אב עמוד קיז-ח) ביאר דצירוף שם הוי״ה של חודש אב הוא שם הקדוש העולה מר״ת של הפסוק (דברים כז) ה׳סכת ו׳שמע י׳שראל ה׳יום הזה נהיית לעם לה״א, ודרשו חז״ל (ברכות דף סג:) הסכת, הס ואחר כך כתת.

וביאר ע״פ מאמר חז״ל (חולין דף פט.) עה״פ (תהילים נח) האמנם אלם צדק תדברון, מה אומנותו של אדם בעוה״ז ישים עצמו כאלם, יכול אף לדברי תורה ת״ל צדק תדברון, והא בהא תליא במידה שעושה עצמו כאלם לדברים בטלים כך זוכה לצדק תדברון.

וזהו דרשת חז״ל (ברכות דף סג:) הס ואח״כ כתת, היינו ע״י שיקיים הס מדברים אחרים, זוכה לכתת עצמו בדברי תורה.

וזהו ענין חודש אב, שבימים אלו של בין המצרים בהם מתגבר כח הרע, אז צריך לקיים הס מכל דבר רע, ואז זוכה אח״כ בכ״א יום שמראש השנה עד שמיני עצרת לצדק תדברון בתורה ובתפילה ושפיכת נפשו לפני ה׳.

וזהו מאמר הכתוב (תהילים קלט) אם אסק שמים שם אתה ואציעה שאול הנך, היינו אם רוצה האדם להרגיש אלקותו יתברך בבחינת אם אסק שמים שם אתה, העצה היא ואציעה שאול הנך, היינו בבין המצרים ובכל עת מיצר בחינת שאול, אז ידע ש״הנך״ שהקב״ה עומד עליו ורואה במעשיו, או אם יזכה כאשר יגיעו הזמנים של אם אסק שמים – בימים הנוראים לקרות כי שם אתה. עכ״ד.

ובמאור ושמש (רמזי בין המצרים) כתב עוד, כי צירוף של חודש אב הוא ר״ת הפסוק (דברים כז) ה׳סכת ו׳שמע י׳שראל ה׳יום, והיינו כי דרשו על זה חז״ל (ברכות דף סג:) הסכת – עשו כיתות כיתות ועסקו בתורה, כי הנה החורבן של ביהמ״ק נגרם ע״י שנאת חינם ופירוד שהיה אז בין בנ״י, ואנו צריכין לתקן זה ע״י שנעסוק בתורה בחבורה כיתות כיתות באהבה ואחוה ושלום ורעות.

וזהו שצריכין להתחזק בחודש זה להתחזק בתורה ולהחליש ידי עשו בקולו של יעקב, כמו שדרשו חז״ל (ב״ר פר׳ סה אות כ), וכסימן הקדמונים מקומי עד שכבי קומי כנ״ל.

וזהו שאיתא (מגילה דף ה:) דביקש רבי לעקור תשעה באב, והיינו ע״פ מה שאיתא (סוטה דף מט.) משמת רבי בטלה ענוה ויראת חטא, ופירושו הוא כי רבינו הקדוש ז״ל היה עבודתו כל ימיו להנהיג את תלמידיו בענוה ויראת חטא, ולבטל כח ידי עשו שהוא גורם לעשות פירוד ושנאת חינם, וכשמת רבי בטלה מתלמידיו זאת ההנהגה של ענוה ויראת חטא, נמצא כי בימי רבי היה ענוה ויראת חטא וזה גורם לקרב הגאולה, וזהו שביקש רבי לעקור תשעה באב אלא שיהיה הגאולה שלימה ולא יצטרכו להתענות בתשעה באב. וק״ל.

והנה מרן האר״י ז״ל (פרי עץ חיים שער ר״ח פ״ג) כתב, שיש לכוין בראש חודש אב, צירוף השם מי״ב צירופי שמות שם הוי״ה, היוצא מראשי תיבות של הפסוק (דברים כז) ה׳סכת ו׳שמע י׳שראל ה׳יום.

וכתב בפרי צדיק (לר״ח אב אות ה) דהענין הוא, דקדושת חודש אב הוא לזכות לשמיעה שיכנס ללב, והנה סדר שם הוי״ה כשהוא כסדר היוצא מראשי תיבות הפסוק י׳שמחו ה׳שמים ו׳תגל ה׳ארץ, ידוע שהוא מרמז על חכמה ובינה, תפארת ומלכות, היינו יוד על חכמה, ה׳ על בינה, ו׳ על תפארת, ה׳ על מלכות. וגם יו״ד מכונה בחינת אבא, וה׳ ראשונה בחינת אמא, והאימא מולידת ברא וברתא דאינון ו׳ ה׳ כידוע מזוה״ק בכ״מ.

והנה אות ה׳ היא מידת מלכות, ומלכות הוא בחינת תורה שבעל פה כידוע, ואות ו׳ הוא אות אמת (זוה״ק ר״פ ויקרא) ואמת זו תורה (ברכות ה:), והיינו שכל התורה שבעל פה מרומז בתורה שבכתב. ומידת מלכות הוא בחינת רוח הקודש, כמבואר בש״ס (מגילה דף יד:), וכן איתא בזוהר הקדוש (ח״ג דף סא.) רוח הקודש, כלומר רוח מהאי קודש דלעילא.

והנה שבת הוא בחינת תורה שבעל פה, כמש״כ בזוהר (ח״א דף מז:) ויום השביעי דא תורה שבעל פה דאיהי יום שביעי. וזה הוא מש״כ בזוהר הקדוש (שם דף לב.) והאי דיבור אקרי שבת ובגין דשבת איקרי דיבור וכו׳. והוא על דרך שנדרש בתלמוד (שבת דף קלח:) דבר ה׳ זו הלכה, וכן מצינו עוד (תענית דף ד.) האי צורבא מרבנן דרתח — אורייתא היא דקא מרתחא ליה, שנאמר (ירמיה כג) הלא כה דברי כאש, והוא ע״ד מה שנאמר (ישעיה נט) דברי אשר שמתי בפיך.

וזהו הענין שבצירוף חודש זה, בא האות י׳ בין אותיות ו״ה שמרמז על היו״ד תתאה בחינת חכמת שלמה, דנפקא מגו יו״ד עלאה חכמה עלאה, שהוא מאמר יהי אור, דבו ה׳ פעמים אורה — נגד ה׳ חומשי תורה, כמבואר במדרש (ב״ר פר׳ ג אות ה), עם קוצו של יוד שהוא אור הגנוז לצדיקים לעתיד לבוא. והוא בחינת תורה שבעל פה שבא מטלא דעתיקא, כמו שנאמר (דברים לב) תיזל כטל אמרתי, דמיירי על תורה שבע״פ.

וזה השייכות צירוף זה לחודש זה, שבו בחודש בעוונינו נחרב הבית וירושלים, וכתיב (ישעיה ב) כי מציון תצא תורה ודבר ה׳ מירושלים, כי שם היה המקור לבחינת תורה שבעל פה, כמו שאמרו חז״ל (סנהדרין דף פו:) שממנו יוצאה תורה לכל ישראל. אבל אחר החורבן, באמת עיקר התגלות והתפשטות תורה שבעל פה הוא בבבל, כמו שאמרו חז״ל (סוכה דף כ.) שבתחילה כשנשתכחה תורה מישראל עלה עזרא מבבל ויסדה וכו׳, עלה הלל הבבלי ויסדה וכו׳, עלו ר״ח ובניו ויסדוה, וגם בבבל היו האנשי כנסת הגדולה, שאמרו (אבות פ״א מ״א) עשו סייג לתורה והעמידו תלמידים הרבה.

ובגלות כנסת ישראל איקרי בשם ציון, ובשבת שהוא פריסת סוכת שלום הוא קדושת ירושלים, וישראל אקרון בשמא דציון, דכתיב (ישעיה נא) ולאמור לציון עמי אתה (זוהר ח״ג דף לה. ובעוד), ועיקר אריכות הגלות הוא כדי לזכות לאור תורה שבעל פה, שהם הניצוצות קדושה שיש באומות, כמו שנאמר (נחמיה ו) ואתה מחיה את כולם, והיינו הניצוצות קדושה המחיות אותם, וזה קדושת חודש אב ראשי תיבות מן הפסוק (דברים כז) ה׳סכת ו׳שמע

י׳שראל ה׳יום, לזכות לאור תורה שבעל פה מטלא דעתיקא, שהוא היו״ד עם קוצו שמרמז לאור הגנוז.

והאות י׳ הוא בראשי תיבות של תיבת ישראל, וישראל מורה על (בראשית לב) כי שרית עם אלהים ואנשים ותוכל, היינו שעל ידי התפשטות החכמה תתאה שמקבלת מטלא דעתיקא, הוא הרב חכמה לתקן הרב כעס, והוא התורה שבעל פה שעל ידו זוכין לתברא יצר הרע. ושבת הוא מיוחד לזה לקדושת תורה שבעל פה ולתברא יצר הרע, ואלו התלמידי חכמים דמשתדלי באורייתא, דמיין לשבתות וימים טובים, כמו שאמרו בזוהר (ח״ג דף כט:) שהתלמידי חכמים הם בחינת שבת, ואזי זוכין לתורה שבעל פה שעיקרו מציון וירושלים כנ״ל. עכ״ד.

מזלות חודשי תמוז אב

הנה איתא בספר יצירה (פרק ה) המליך אות ח׳ בראיה, וקשר לו כתר וצרפן זה בזה, וצר בהם סרטן בעולם ותמוז בשנה ויד ימין בנפש, זכר ונקבה. עוד איתא (שם) המליך אות ט׳ בשמיעה וקשר לו כתר וצרפן זה בזה, וצר בהם אריה בעולם ואב בשנה, וכוליא שמאלית בנפש זכר ונקבה. ע״כ.

וביאר הראב״ד (שם) וז״ל: המליך אות ח׳ וקשר לו כתר וצר בו סרטן בעולם ותמוז בשנה ורגל שמאל בנפש, כל אלו נאצל מאות ח׳ כי חיות הנה, שבריה זו גדילה במים, ויש מים טובים ורעים, של שמחה דמעתה מאירה את העינים, ושל בכיה דמעתה מכהה את העינים, והסוד (יחזקאל ח) נשים מבכות את התמוז, ולו רגל שמאל בנפש ההולך באחרונה.

המליך אות ט׳ וקשר לו כתר וצר בו אריה בעולם ואב בשנה וכוליא ימין בנפש, והנה פני אריה מהימין בכח ט׳, לו כח הסוס וגבורתו שהוא ימיני, לפיכך ארי״ה בגימטריא גבור״ה, ולפיכך יצאת אש בחודשו מן השמים, ושרפה את בית ה׳ בחודש אב, ונתבטלה עצת ישראל הקודש הבא מצד נצח ישראל ולו הכוליא הימין. עכ״ל.

ותחזינה עינינו כי בחודשים אלו דתמוז ואב, שולט בהם האותיות ח׳ וט׳, וזה נרמז בכתוב (איכה א) ח״טא חטאה ירושלים על כן לנידה הייתה, היינו כי בגלל שבחודשים אלו שלטו אותיות ח׳ ט׳, זה גרם לחורבן הבית, וזהו שאמרו רז״ל (ברכות דף ד.) ראויים היו ישראל לעשות להם נס בימי עזרא, כדרך שנעשה להם בימי יהושע, אלא שגרם החטא. ע״כ. היינו שאותיות ח׳ ט׳ גרמו, שלא נעשה הנס. וזהו שאיתא בעזרא (ז ח) שעזרא בא בחודש החמישי שאז שליטת החטא.

ומעתה יובן דבר תימה, דאיתא חטא חטאה ירושלים – על כן לנידה הייתה, וצ״ע והרי חטא הוא שוגג, ואיך בגלל חטא בשוגג תהיה כמו נידה? ולהנ״ל יובן, חטא חטאה ירושלים,

היינו הזמן גרמא שבו שליטת הדינים אותיות ח׳ ט׳, ועל כן לנידה הייתה, היינו שהוא זמני, לא כמו שאר העריות שאסורין ומרוחקין לעולם, רק כמו נידה שמותרת לאחר זמן, דהזמן גרמא, וכשיעבור שליטת הזמן, יבוא הגאולה. (עיין בזה בבני יששכר מאמרי חודש תמוז אב מאמר א אות ב, ובאגרא דפרקא סימן רמו).

ואיתא בספר פרי צדיק (לר״ח אב אות ג) דהנה איתא בספר יצירה, המלך אות ט׳ בשמיעה וכו׳ ואב בשנה וכו׳, והנה איתא בזוהר הקדוש (ח״ב דף קנב.) טית איהו חיין וכו׳, תא חזי טית איהו נהירו דחיין בכל אתר וכו׳. ע״כ. היינו שאות ט׳ מורה על החיים, והיא אור וברכה. והנה בחודש זה שבעוונותינו נחרב הבית שנקרא בית חיינו, כמו שאומרים (מוסף לר״ח) ונוטל כבוד מבית חיינו, נברא חודש זה באות ט׳, דאות ט׳ גניז וטמיר, כמו שמבואר בזוה״ק (ח״ב דף רל.) דנהירו דכולהו הוה וכו׳ דגניז וטמיר, והוא (תהילים לא) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך, שאדרבה דייקא עי״ז יזכו לטובה, דלית טבא אלא ההוא דנפיק מגו בישא, כמו שמבואר בזוהר (פר׳ בראשית דף לב. פר׳ ויצא דף קסה: פר׳ שמות דף יב: פר׳ משפטים דף קטו: פר׳ תצוה דף קפד. דף קפז: פר׳ קדושים דף פ: תיקו״ז ת״ע דף קכג:), ולזה יש שייכות אות ט׳ לחודש זה.

ואמרינן בספר יצירה, המליך אות ט׳ בשמיעה, והיינו כמשנ״ת שעיקר השמיעה הוא כשנכנס לעומק הלב, שהלב ישמע, ושיהיה שמעו ותחי נפשכם, וכמו שנאמר (משלי ד) נצור ליבך כי ממנו תוצאות חיים, וזה יכולים לזכות בחודש זה שהמליך אות ט׳ בשמיעה, שיהיה השמיעה כהוגן, וכן הפטרת שמעו חל תמיד בשבת ראש חודש אב, או בשבת שמברכין בו ראש חודש אב.

ונתבאר שבשבת שקודם ראש חודש – בו נכלל קדושת ראש חודש שיבוא בימי המעשה שאחר כך, דשבת כללא דכלא ברכאן, היינו שכולל כל קדושת הששה ימים שאחר כך. וקדושת חודש זה שהמליך אות ט׳ בשמיעה, היינו שיכנסו הדברי תורה ושישמע בעומק הלב, הוא על ידי שיתוקן מה שהוכיחן הנביא (ירמיה ב) הכהנים לא אמרו איה ה׳, ותופשי התורה לא ידעוני, וכשיכנס לעומק הלב, אזי יזכו לבחינת הדעת שהוא פנימיות ממלא כל עלמין.

וז״ש בספר יצירה, וכוליא שמאלית בנפש, דכליות יועצות, והשמאלית יועצתו לרעה, כמו שאמרו חז״ל (ברכות דף סא.), והיינו בלא טעם ושכל, דחכמה מוחא, היינו מה שמשיג על פי השכל דכך צריך להיות, ובינה לבא, הוא כשכבר יש לו הרגשה בלב שכן צריך ויפה, וכליות יועצות הוא בלא שום טעם, וכן כתיב (תהילים נא) הן אמת חפצת בטוחות ובסתום חכמה תודיעני, שבכליות הוא סתום למעלה משכל האדם.

וכן איתא בזוהר הקדוש (ח״ג דף קצג:) עצות מרחוק, מאי נינהו? תרי בדי ערבות, דכל עיטא דנביאי מתמן אתיא. ע״כ. היינו שעצות הנביאים באים ממה שהכליות יועצות. וכ״כ בהקדמת תיקונים (דף ג:) תרי בדי ערבות, תרי נביאי קשוט, והיינו למעלה משכל האדם. וכן

באחיתופל כתיב (ש״ב טז) ועצת אחיתופל וגו׳, כאשר ישאל איש בדבר אלהים, שהיה אומר בלא טעם, רק אם אינך מאמין שאל באורים ותומים וכו׳, כמו שאמרו חז״ל (ירושלמי פ״י ה״ב). וכן בבלעם כתיב (במדבר כד) לכה איעצך וגו׳, שהוא היה בקליפה יודע דעת עליון דקליפה, כמש״כ בזוהר הקדוש (שם קצד.), ורצה לומר לו עצה למעלה מהשכל מעליון דקליפה.

ובחודש זה יש ביכולת לתקן אף כוליא שמאלית בנפש, שיהיה מייעצתו לטובה גם כן, למעלה מתפיסת בני אדם. וכשחל ראש חודש אב בשבת, אז יוכלו לתקן השמיעה בשלימות, שיכנס למעמקי הלב, שבשבת הזמן שיכנסו הדברים ללב וכמו שנתבאר למעלה. עכ״ד.

ענין חודשי תמוז אב שנפלו בחלקו של עשו

איתא בזוהר (פר׳ יתרו דף עח:) וז״ל: והכל סוד אחד, יעקב נטל בסוד שלו שני חודשים — ניס״ן ואי״ר, והוא נכלל בסוד של סיון שהוא תאומים, עשו נטל בסוד שלו שני חודשים — תמו״ז וא״ב, והוא לא נמצא ונאבד, שהרי אלו״ל אינו שלו, ואפילו באב תשעה ימים הם שלו ולא יותר, ונאבד ולא נמצא, ואינו בסוד של תאומים, אלא נפרד לבדו וסטה לצד אחר באפס ושממה, כמו שנאמר (תהילים ט) האוייב תמו חרבות לנצח. עיין שם.

וכתב במגלה עמוקות (פר׳ תולדות ד״ה ויהי אך יצא יצא) דהנה לעתיד יבוא יעקב ויקח מקליפת עשו הטמאה את האות ו׳, ואזי ישאר לו ב׳ אותיות ע״ש, ויתקיים הכתוב (ישעיה נ) עש יאכלם. ע״כ.

ועיין בדברי ג״ע הרב חיד״א בחומת אנך (פר׳ בחקותי אות ד) וז״ל: וזכרתי את בריתי יעקוב ואף את בריתי יצחק וכו׳, אפשר לתת טעם למה שנכתב יעקב מלא וי״ו, דאמרו רז״ל דעשו היה שמו עשוי, שהיה נעשה ונגמר ויעקב היה ראוי ליקרא עקב, על שם (בראשית כה) וידו אוחזת בעקב עשו, ולקח יו״ד מעשוי ונקרא יעקב ונשאר עשו, ולעתי״ל יקח וי״ו מעשו וישאר עש, ויהיה יעקב מלא. עכ״ד. ואפשר שנכתב כאן מלא בה׳ מקומות אות וא״ו, לרמוז שאז יהיה השם ו״ה שלם שימחה עמלק. עיין שם. וכן הביא יסוד זה בדבש לפי (מערכת ו׳ אות ו). וכן הביא בבני יששכר (מאמרי חודש אלול מאמר א אות ח). וכן הביא הבא״ח בספרו ברכת חיים (הפטרת וישלח).

ועיין בבן איש חי (ש״א ריש פר׳ דברים) שכתב לפרש עפי״ז הכתוב (דברים ב) אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו היושבים בשעיר ויראו מכם ונשמרתם מאוד אל תתגרו בם כי לא אתן לכם מארצם עד מדרך כף רגל וכו׳, דהיינו אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו, פירוש גם לעת עתה אתם לוקחים את אלול שהיה תחילתו חלק עשו, ויראו מכם, ולכן צריך שבחודש הזה תהיו נשמרים מן היצה״ר הנקרא מאוד, כמו שאמרו רז״ל (ב״ר פר׳ ט אות ז)

מאוד זה יצר הרע, כדי שלא תתגבר אדום שהיא אותיות מאוד, אך אל תתגרו בם לפגוע בהם לרשת ארצם, כי לא אתן לכם מארצם אלא עד מדרך כף רגל, כלומר עד שתתגברו במעשים טובים שתהיו יכולים ליקח מהם אות וא״ו שהוא רגל, רצ״ל סוף שמו של עשו. או יובן בס״ד עד מדרך כף רגל שיהיה נקצץ ונתקן הקו״ף דקנה, ויהיה מן קנה הנה (עיין זוהר פר׳ פנחס דף רנב.). או יובן שישלם הבירור דאז מטו רגלין ברגלין (זוהר פר׳ פקודי דף רנח.).

נמצא לעת עתה אנחנו מצפים ליקח גם תמוז ואב שיהיו ימים טובים, ודבר זה תלוי בתשובה ומעשים טובים, והנה ידוע (עיין תיקו״ז תיקון כא דף נט. פרע״ח שער ר״ה פ״ד הגהה ב מגלה עמוקות פר׳ ואתחנן אופן קה בני יששכר מאמרי חודש תמוז אב מאמר א אות ה) כי י״ב חודשים הם כנגד י״ב אותיות שם אדנ״י במלואם ואות א׳ מתחיל בניסן, נמצא לפי״ז תמוז ואב הם אותיות ד״ל די״ב אותיות הנז׳.

ובזה יובן בס״ד פסוק (תהילים מא) אשרי משכיל אל דל, הם תמוז ואב שהם בחינת אותיות ד״ל דשם אדנ״י, לתקנם ע״י תורה ומצוה ומעשים טובים דאז ביום רעה ימלטהו ה׳, ואיתא בזוה״ק (זו״ח איכה דף קיב.) בחודשי החורף יש טבת ושבט שהם ג״כ קשים, והם כנגד תמוז ואב, ונודע כפי סדר האותיות יהיו טבת ושבט כנגד אותיות י״ו דאותיות הנז׳, וגם אלו אחר שיתוקנו תמוז ואב גם הם נתקנים ונמתקים, וישתלשל בהם שפע רב, נמצא תמוז ואב וטבת ושבט הם אותיות דלי״ו, ובזה יובן בס״ד הפסוק (במדבר כד) יזל מים מדליו, כלומר שפע גדול מחדשים שהם כנגד דלי״ו, וזרעו, ישראל, במים רבים, היא התורה.

והנה תמו״ז א״ב (456) מספרם תאנ״ה, ובזה יובן בס״ד (משלי כז) נוצר תאנה לעת עתה יאכל פריה לעתיד לבוא, שיתהפכו לימים של טובה, ונודע כי החורבן וכל הרעות שהיה לישראל היו מסיבת עוון עץ הדעת שהיה תאנה כמו שאמרו חז״ל (ברכות דף מ.), ועוד איכא דסבירא להו דגפן היה, ואלו ואלו דברי אלהים חיים, דהוה הכי והוה הכי[א], ובזה יובן (יואל ב) כי עץ השדה נתן פריו תאנה וגפן נתנו חילם, רצה לומר עץ השדה הם אילני סרק שעתידין להוציא פרי (כתובות דף קיב:), יען כי תאנה וגפן שחטא בהם אדם הראשון נתנו חילם שנתקנו. (ועיין בדברי רבינו בספרו בנייהו על הגמ׳ שם, דמה שיוצאים מן האדמה אילנות סרק שלא עושים פירות כלל, היינו מחמת תגבורת הקליפה ע״י חטא עץ הדעת, ולכן כאשר יתוקן חטא עץ הדעת, ממילא יוכלו להוציא פירות).

◆ באר מים חיים ◆

[א] עיין בתיקו״ז (תכ״ד דף סט.) וז״ל: חד אמר חטה היו וחד אמר גפן וכלא קשוט כו׳. עיין שם. ועיין בתיקו״ז חדש (תיקונא קדמאה דף קכז:) וז״ל: שבע מדורין דגיהנם דלכלהו נחית אדם כו׳, בגין דחב אדם בשבע מינין כו׳, ובגין דא אמרי רבנן דמתניתין אילן שאכל אדה״ר חטה היה, ואחרנין אמרין גפן הוה, ואחרנין אמרין תאנה הייתה, ולא הוו חולקין במילולייהו דכלהו קשוט וכו׳. ע״כ. וכן איתא בעוד כ״ד.

ולכן חודש זה נקרא אב – שההוא עתיד להיות אב לכל חודשים, מאחר שנעשו בו רבות רעות מוכרח שיהיו בו טובות מרובות יותר מכל חודשים, על דרך מה שאמר הכתוב (תהילים צ) שמחנו כימות עניתנו.

גם נראה לי נקרא אב, שהוא יתוקן ויתגבר בזכות התורה, כמו שאמרו רבותינו ז"ל (שבת דף קד.) אל"ף בית – אלף בינה, ולכן שבטו יששכר, לפי שמונים השבטים כסדר תולדותם מחודש ניסן. (עיין טור או"ח סימן תיז, ועל פי המגלה עמוקות פר' שמות בא וסידור היעב"ץ ח"ב שער שלכת לחודש אב דף סח: ומועד לכל חי סימן י אות ו, ואולם זה אינו כשיטת המהרח"ו בספר עץ הדעת טוב פר' בהעלותך ד"ה דע ומהרי"ג בשערי אורה שער ה דף סט: והמהר"ל בח"א לר"ה דף יא. ומהרי"א ביערות דבש ח"א דרוש ב ד"ה וכן תדע).

והנה נודע כי תוקף ימים רעים של חודש זה הוא בכניסתו בלבד, שהם תשעה ימים שיש בהם רי"ו שעות כמנין גבור"ה וכמנין ארי"ה, לכן מזל חודש זה הוא אריה, תוציא מהם ד' שעות שהוא שליש אחרון של יום תשעה באב שאז נולד המשיח מושיען של ישראל, נשאר רי"ב שעות ונעשו רי"ב שעות אלו רעים לישראל בחורבן, בשביל שביזו תלמידי חכמים, כמו שאמרו רז"ל (שבת דף קיט:) לא חרבה ירושלים אלא על שביזו בה תלמידי חכמים, וידוע כי תלמיד חכם של ארץ ישראל נקרא "רבי", כמו שכתבו חז"ל (עיין תיקו"ז תיקון כ-כא דף מו: ועיין ספר יוחסין מאמר ראשון מאמר אלף בית סיום ד"ה וששאלתם ובסדר תנאים ואמוראים ח"ב אות פה ובהליכות עולם לרבי ישועה ב"ר יוסף הלוי שער א פ"ג אות ד ובספר הכריתות מבוא התלמוד לר' יוסף בן עקנין פ"א אות טו ולכאורה יש למצוא לזה סמך בדברי רשב"ם בב"ב דף נב. ד"ה אבא וכעי"ז ברשב"ם בפסחים דף קיט: ד"ה אבא וכ"ה בספר הערוך ערך אבא וערך אביי) כל רב מבבל וכל רבי מארץ ישראל, ומאחר שביזו את רבי, לכך לקו בריי"ב שעות קשות אלו של תשעה ימים הנזכרים, והנה אנחנו בוטחים כי רי"ב שעות רעות אלו יתהפכו לעתיד לטובה שיהיו מספר אור"ה שעולה רי"ב, ויתקיים בימים אלו (אסתר ח) ליהודים הייתה אורה ושמחה וששון.

ובזה יובן פסוק (קהלת יא) ומתוק האור וטוב לעינים, כי שני חודשים תמוז ואב הם כנגד ב' עינים ימין ושמאל, ועליהם כתיב (איכה א) עיני עיני ירדה מים, וכמו שכתב מרן האר"י ז"ל (שעה"כ דף צ: טור ב), וידוע כי החכמים מכונים בשם עינים (עיין רש"י תענית דף כד. ד"ה מעיני העדה, ועיין בבא בתרא דף ד. שהחכמים נקראים (במדבר טו) עיני העדה, וע"ע באדרא רבא פר' נשא דף קמד:), לכך הקב"ה תבע עלבונם בימים אלו של תמוז ואב שהם בחינת עינים, ולכך באיכה הקדים אות פ"ה לאות עי"ן על שביזו תלמידי חכמים שהם עינים, והתוקף של רעות הימים אלו היה בריי"ב שעות הרעות, שמתחילת חודש אב ועד יום תשעה באב פחות שליש היום (ד' שעות) שכבר נולד משיח, שהם כמנין האו"ר, ולזה אמר ומתוק האו"ר – היינו שיתמתקו רי"ב שעות ויהיו אור, ובזה יהיה טוב לעינים הם תמוז ואב שהם בחינת עינים, וזה שאמר (ישעיה נב) קול צופיך נשאו קול יחדיו ירננו, כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון, כי בתמוז ואב שהם עין ועין יראו בשוב ה' ציון. עכ"ד.

והנה י״ב חודשים הם כנגד י״ב אותיות של שם אדנ״י במילואו, (כזה אל״ף דל״ת נו״ן יו״ד), ואות א׳ מתחיל מחודש ניסן, עיין בע״ח (שער מד פרק ד) ובמגלה עמוקות (ואתחנן אופן קה).

והנה לפי״ז נמצא כי חודשים תמוז אב הם אותיות ד״ל מאות דל״ת שבמילוי שם אדנ״י, וזה פירוש הכתוב (תהילים מא) אשרי משכיל אל ד״ל — היינו תמוז אב שנרמזים באותיות ד״ל, ואשרי המשכיל לתקן חודשים אלו, ואזי יתקיים המשך הכתוב ביום רעה ימלטהו ה׳, היינו יעזור ה׳ ויזכה לבנות את בית הבחירה ויתוקנו אלו החודשים.

והנה חודשים טבת ושבט הם ג״כ ימי דין וצריכים להזדרז בהם בתשובה יותר מכל השנה, ובו ביום חלים ימי השובבי״ם, ואמרו בזוהר (פר׳ שלח דף קעד.) וז״ל: ותצפנהו שלושה ירחים — אלו שלושת החדשים שהדין הקשה שרוי בעולם, ומהם? תמוז ואב וטבת. עיין שם. וכן איתא עוד בזוהר (פר׳ שמות דף יב.). עיין שם. וכן חודש שבט הוא חודש שבו הדינים שולטים, כמבואר בזוהר חדש (מדרש הנעלם איכה דף קיב:) וז״ל: עד אשר לא יבואו ימי הרעה ימי הזקנה, ימי הרעה ממש, והם תמוז אב טבת שבט, אע״ג שלא התגלה כל כך, וסימנך (משלי ו) ושבט לגו חסר לב. ע״כ. והיינו שאף שבגילוי חודש שבט לא ניכר בו הדינים, בכל זאת שולט בו הדינים. וגם ע״פ קבלת רבינו האר״י ז״ל (שער הכוונות דרושי ר״ה דרוש א) חודשי תמוז אב הם בחינת עינים, וגם חודשי טבת שבט הם כנגד העינים, היינו כמו בחינה אחת.

וחודשים אלו כנגד אותיות י״ו מאות יו״ד שבמילוי שם אדנ״י הנ״ל, ואם תצרף אותיות ד״ל אם אותיות י״ו, יצא תיבת דליו, רמז (במדבר כד) יזל מים מדליו, היינו שכשיתוקנו אלו החודשים תמוז ואב ויתוקנו ממילא חודשי טבת שבט, אזי ישפיע הי״ת שפע גדול ואור עצום, בבחינת יזל מים מדליו כנ״ל, ויתקיים המשך הכתוב וזרעו במים רבים, רמז להשפעת התורה לזרע ישראל. (בא״ח הנ״ל).

וכתב הרב בני יששכר (מאמרי חודש אלול מאמר א אות ח) דהנה לפי הנ״ל חודשים תמוז אב נקראים דלים, גם נקראים רשים, כי חודש תמוז כנגד ראיה וחודש אב כנגד שמיעה, לפי המבואר שתמוז כנגד ראובן הוא כנגד הראיה, וחודש אב כנגד שמעון הוא כח השמיעה (עיין שערי אורה שער ה דף סה:). והנה ר׳איה ש׳מיעה ראשי תיבות ר״ש, היינו שחודשים תמוז אב נקראים רשי״ם, ולכך צריך לכוין בחודשים אלו בברכת אמת ויציב בתיבות עוזר דלים — שהי״ת יגביה ויתקן ויעזור חודשים אלו שהם בחינת דלים, ויהפוך ענין דל למשמעות הגבהה, כמש״כ (תהילים ל) ארוממך ה׳ כי דליתני והיינו הגבהתני, ויתקיים (במדבר כד) יזל מים מדליו, היינו יזל מי החסד מים מתיקין מדליו, היפך (איכה א) עיני עיני ירדה מים — מים מלוחים מבחינת הגבור״ה, ויתקיים (שיה״ש ד) מעין גנים באר מים חיים ונוזלים מן לבנון — היינו מן ליבונא דמוחא, עיין זוהר (רע״מ פר׳ פנחס דף רלה:).

והנה ע״פ יסוד מוסד הנ״ל שי״ב חודשי השנה כנגד מילוי שם אדנ״י, יוצא שלחודש אלול מגיע האות ת׳, ואם נחבר עם חודשי תמוז אב, יצא דל״ת היינו דלת פתוחה לשבים, ועל זה

אנו מתפללים שיתוקנו חודשי תמוז אב, כמו שאומרים (בסליחות) כדלי״ם וכרשי״ם דפקנו דלתיך, וחודש אלול כנגדו בשבטים הוא שבט גד, וכשתצרפו לחודשי תמוז אב שהם כנגד ראובן שמעון, יהיה רג״ש, היינו (תהילים נה) בבית אלהים נהלך ברג״ש.

והנה חודש אלול ג״כ נפל בתחילה בחלק עשו הרשע, ועל זה שמח שמחה גדולה, כי אמר שכעת לא יהיה אפשרות בידי ישראל לשוב בתשובה ביום זה, ועשה יעקב כמה מלחמות ולקח ממנו חודש אלול מידו והכינו לישראל לתשובה, כמבואר במגלה עמוקות (אופן קז), ועי״ז נהיה מיתוק הדינים לכל חודשים הללו, בחינת בבית אלהים נהלך ברג״ש, ויתקיים כדלי״ם וכרשי״ם דפקנו דלתיך, ויתקיים דל״ת פתוחה לשבים, ויתקיים ארוממך ה׳ כי דליתני ולא שמחת אויבי לי, היינו שלקח ה׳ מעשיו את חודש אלול ולקח ממנו השמחה, והגביה ה׳ את חלק ישראל שזה החודש יהיה מוכן להם לתשובה.

והנה כנ״ל מגיע לחודש אלול האות ת׳, והנה אות ת׳ מורה על יסוד הנוקבא (עיין מאורי אור ערך ת׳ אות א), כי הוא המעלה מיין נוקבין על ידי מעשינו הטובים, כי בזה הנערה באה אל המלך ותישא חן וחסד לפניו (עיין אסתר ב), ואיתא בזוהר (ח״א דף כח.) חס״ד גוון לבן ואזיל סומקא ואתא חוורא, היינו אזיל סומקא מה שהייתה מלובשת בדינים ישבה בדד, ואתא חוורא בחינת החסדים גוון לבן, הנה תתבונן מה שאמר הכתוב (איוב לא) דלתי לאורח אפתח, הבן הדבר, והנה אנחנו גורמים היחוד ע״י הצדקה והחסד שאנחנו עושים לפתוח הדלת, הבן.

והנה חודש אלול מתייחס לפי סדר הדגלים לשבט גד (שערי אורה שער ה), והנה ידוע ענינו (זוהר ח״א דף ג.) ג׳ דרגא דעושר ד׳ דרגא דעוני, ג׳ משפיע לד׳ כענין שאמרו חז״ל (שבת דף קד.) ג׳ ד׳ גמול דלים, וההשפעה היא בחינת י׳, הנה יתרבה י׳ פעמים ג׳ י׳ פעמים ד׳ הוא ע׳, על כן ג״ד הוא לשון מזל (עיין ישעיה סה ובשבת דף סז: וברש״י בראשית ל יא ובמפרשים שם), היינו גד בגימטריא ז׳, והריבוי של הג׳ הוא ל׳, והריבוי של הד׳ הוא מ׳, הרי מזל.

והנה גם בבחינה זו יתווסף באלול אות ע׳ לאותיות ר״ש ומתהוה שע״ר, וזהו שאנחנו אומרים בסליחות באלול לא בחסד ולא במעשים באנו לפניך כדלים וכרשים וכו׳, היינו אין אנו סומכים גם בחודש אלול על החסד שלנו אשר גורמים להתהוות דל״ת מן ד״ל, וגם כן אין אנו סומכים על המעשים שלנו שיתהווה שע״ר מן ר״ש, רק כדלי״ם וכרשי״ם דפקנו דלתי״ך, הבן הדבר היטב.

על פי הדברים האלה יתפרש ג״כ משכ״כ (דברים ג) ואתחנן אל ה׳ בעת ההיא לאמור, בעת ההוא דייקא ומהו לאמור? ולפי הנ״ל יונח דקאי ג״כ אדלעיל אחר מלחמות סיחון ועוג שהיה באלול, והנה הוא עת רצון לקבלת התפילות, כי בימים ההם בזמן הזה נתווסף אות הע׳ אל אותיות ר״ש ומתהוה שע״ר, ונתווסף אות ת׳ על אותיות ד״ל ומתהוה דל״ת, וכנרמז בכתוב (בראשית ב) וא״ד יעלה מן הארץ, וא״ד – אֶלף ד׳ (1004) בגימטריא שע״ר דל״ת, יעלה מן הארץ והשקה וכו׳, הנה בחודש הזה מתווספין אתוון ע״ת ונקרא ע״ת רצון, וזהו

ואתחנן אל ה׳ בעת ההוא (דייקא) לאמור לדורות לדפוק על דלתי הרחמים בעת ההוא, והבן. עכ״ד.

עוד כתב באגרא דכלה (במדבר סו״פ מטות) דהנה כתוב (תהילים ל) ארוממך ה׳ כי דליתני ולא כו׳, ויש לפרש על ימי המצרים ואלול אחריהן, דהנה כתב במגלה עמוקות (פר׳ ואתחנן אופן קה) אשר הג׳ חודשים תמוז אב אלול נפלו לחלק עשו, ולקח יעקב ממנו בחוזקה, חודש אלול להרמת קרן ישראל על ידי התעוררות הרצון לתשובה שלימה (זוה״ק פר׳ יתרו דף עח:).

והנה יש במילוי שם אדנ״י י״ב אותיות, ונחלקים לי״ב חדשי השנה ניסן א׳, אייר ל׳, סיון ף׳, תמוז ד׳, אב ל׳, אלול ת׳, והנה ב׳ חודשים תמוז אב הם בבחינת ד״ל, וכאשר יצורף אח״כ אליהן החודש אלול אשר ניטל מהאויב, אזי יצורף דל״ת פתוחה לשבים ונשבר תגבורת האויב [והוא סוד והתוית ת״ו כו׳ (יחזקאל ט)], אשר גבר בעוה״ר על עם דל, ובזה תבין ארוממך י״י כי דליתנ״י ולא שימחת אויבי לי, הבן הדברים. עכ״ד.

ביאור השם הניתן לחודש אב

כתב הרב בן איש חי (ש״א פתיחה לפרשת דברים) דהנה תמו״ז א״ב (456) מספרם תאנ״ה, ובזה יובן בס״ד (משלי כז) נוצר תאנה לעת עתה יאכל פריה לעתיד לבוא, שיתהפכו לימים של טובה, ונודע כי החורבן וכל הרעות שהיה לישראל היו מסיבת עוון עץ הדעת שהיה תאנה כמו שאמרו חז״ל (ברכות דף מ.), ועוד איכא דסבירא להו דגפן היה, ואלו ואלו דברי אלהים חיים, דהוה הכי והוה הכי[א], ובזה יובן (יואל ב) כי עץ השדה נתן פריו תאנה וגפן נתנו חילם, רצה לומר עץ השדה הם אילני סרק שעתידין להוציא פרי (כתובות דף קיב:), יען כי תאנה וגפן שחטא בהם אדם הראשון נתנו חילם שנתקנו. (ועיין בדברי רבינו בספרו בנייהו על הגמ׳ שם, דמה שיוצאים מן האדמה אילנות סרק שלא עושים פירות כלל, היינו מחמת תגבורת הקליפה ע״י חטא עץ הדעת, ולכן כאשר יתוקן חטא עץ הדעת, ממילא יוכלו להוציא פירות).

ולכן חודש זה נקרא אב – שההוא עתיד להיות אב לכל חודשים, מאחר שנעשו בו רבות רעות מוכרח שיהיו בו טובות מרובות יותר מכל חודשים, על דרך מה שאמר הכתוב (תהילים צ) שמחנו כימות עניתנו.

◆ באר מים חיים ◆

[א] עיין בתיקו״ז (תכ״ד דף סט.) וז״ל: חד אמר חטה היו וחד אמר גפן וכלא קשוט כו׳. עיין שם. ועיין בתיקו״ז חדש (תיקונא קדמאה דף קכז:) וז״ל: שבע מדורין דגיהנם דלכלהו נחית אדם כו׳, בגין דחב אדם בשבע מינין כו׳, ובגין דא אמרי רבנן דמתניתין אילן שאכל אדה״ר חטה היה, ואחרנין אמרין גפן הוה, ואחרנין אמרין תאנה הייתה, ולא הוו חולקין במילולייהו דכלהו קשוט וכו׳. ע״כ. וכן איתא בעוד כ״ד.

גם נראה לי נקרא אב, שהוא יתוקן ויתגבר בזכות התורה, כמו שאמרו רבותינו ז״ל (שבת דף קד.) אל״ף בית — אלף בינה, ולכן שבטו יששכר, לפי שמונים השבטים כסדר תולדותם מחודש ניסן. (עיין טור או״ח סימן תיז, ועל פי המגלה עמוקות פר׳ שמות בא וסידור היעב״ץ ח״ב שער שלכת לחודש אב דף סח: ומועד לכל חי סימן י אות ו, ואולם זה אינו כשיטת המהרח״ו בספר עץ הדעת טוב פר׳ בהעלותך ד״ה דע ומהרי״ג בשערי אורה שער ה דף סט: והמהר״ל בח״א לר״ה דף יא. ומהרי״א ביערות דבש ח״א דרוש ב ד״ה וכן תדע).

והנה נודע כי תוקף ימים רעים של חודש זה הוא בכניסתו בלבד, שהם תשעה ימים שיש בהם רי״ו שעות כמנין גבור״ה וכמנין ארי״ה, לכן מזל חודש זה הוא אריה, תוציא מהם ד׳ שעות שהוא שליש אחרון של יום תשעה באב שאז נולד המשיח מושיען של ישראל, נשאר רי״ב שעות ונעשו רי״ב שעות אלו רעים לישראל בחורבן, בשביל שביזו תלמידי חכמים, כמו שאמרו רז״ל (שבת דף קיט:) לא חרבה ירושלים אלא על שביזו בה תלמידי חכמים, וידוע כי תלמיד חכם של ארץ ישראל נקרא ״רבי״, כמו שכתבו חז״ל (עיין תיקו״ז תיקון כ-כא דף מו: ועיין ספר יוחסין מאמר ראשון מאמר אלף בית סיום ד״ה וששאלתם ובסדר תנאים ואמוראים ח״ב אות פה ובהליכות עולם לרבי ישועה ב״ר יוסף הלוי שער א פ״ג אות ד ובספר הכריתות מבוא התלמוד לר׳ יוסף בן עקנין פ״א אות טו ולכאורה יש למצוא לזה סמך בדברי רשב״ם בב״ב דף נב. ד״ה אבא וכעי״ז ברשב״ם בפסחים דף קיט: ד״ה אבא וכ״ה בספר הערוך ערך אבא וערך אביי) כל רב מבבל וכל רבי מארץ ישראל, ומאחר שביזו את רבי, לכך לקו בריי״ב שעות קשות אלו של תשעה ימים הנזכרים, והנה אנחנו בוטחים כי ריי״ב שעות רעות אלו יתהפכו לעתיד לטובה שיהיו מספר אור״ה שעולה ריי״ב, ויתקיים בימים אלו (אסתר ח) ליהודים הייתה אורה ושמחה וששון.

ובזה יובן פסוק (קהלת יא) ומתוק האור וטוב לעינים, כי שני חודשים תמוז ואב הם כנגד ב׳ עינים ימין ושמאל, ועליהם כתיב (איכה א) עיני עיני ירדה מים, וכמו שכתב מרן האר״י ז״ל (שעה״כ דף צ: טור ב), וידוע כי החכמים מכונים בשם עינים (עיין רש״י תענית דף כד. ד״ה מעיני העדה, ועיין בבא בתרא דף ד. שהחכמים נקראים (במדבר טו) עיני העדה, וע״ע באדרא רבא פר׳ נשא דף קמד:), לכך הקב״ה תבע עלבונם בימים אלו של תמוז ואב שהם בחינת עינים, ולכך באיכה הקדים אות פ״ה לאות עי״ן על שביזו תלמידי חכמים שהם עינים, והתוקף של רעות הימים אלו היה בריי״ב שעות הרעות, שמתחילת חודש אב ועד יום תשעה באב פחות שליש היום (ד׳ שעות) שכבר נולד משיח, שהם כמנין האו״ר, ולזה אמר ומתוק האו״ר — היינו שיתמתקו ריי״ב שעות ויהיו אור, ובזה יהיה טוב לעינים הם תמוז ואב שהם בחינת עינים, וזה שאמר (ישעיה נב) קול צופיך נשאו קול יחדיו ירננו, כי עין בעין יראו בשוב ה׳ ציון, כי בתמוז ואב שהם עין ועין יראו בשוב ה׳ ציון.

ועוד טעם ביאר הרב בן איש חי, שנקרא חודש זה אב, כי הוא תלוי בתיקון ב׳ אותיות ו״ה של השם ואות אל״ף של כסא, כי כאשר יושלם תיקון שלהם שיהיה השם שלם והכסא שלם, אז גם הוא יהיה לטובה לששון ולשמחה, כי לכן עתה בימי החורבן אמרו רבותינו ז״ל (תענית דף כו:) משנכנס אב ממעטין בשמחה, להיות דהשם חסר, היינו ו״ה המורים על

השמחה, כמו שאמרו רבותינו ז״ל (איכ״ר פר׳ א אות לא) בין ״וי״ ל״וה״ ניצול רבן יוחנן בן זכאי[ב], ולכן נקרא אב רמז באותיות השם וכסא.

ובזה יובן (תהילים קיח) אבן מאסו הבונים הייתה לראש פינה, אב״ן ר״ת **נ**׳כנס **א״ב**, הוא תשעה ימים הנכנסין, בתחילה מאסו הבונים, הם החכמים שנקראים בונים, כמו שאמרו חז״ל (בסוף מסכת ברכות ובסוף מסכת כריתות) ע״פ (ישעיה נד) וכל בניך למודי ה׳ ורב שלום בניך, אל תיקרי בניך אלא בוניך, שגזרו בהם כמה דברים של צער ואבילות וכאשר נבאר, אך באמת הייתה לראש פינה, כי יהיה חודש זה אב לכל חודשים, ואל תחשוב שהמעלה שתהיה בו לעתיד תהיה ע״י בשר ודם שאין סופה להתקיים, אלא מאת ה׳ הייתה המעלה לחודש זה, והיא נפלאית בעינינו – חלק התיבה לשתים, וקרי בה ב׳ עינינו, כלומר בשתי עינים של תמוז ושל אב, זה היום הידוע שהוא יום תשעה באב שהיה קשה ביותר שבו נשרף ההיכל, עשה ה׳ – לשון תיקון, כמו (בראשית יח) ובן הבקר אשר עשה שהוא יתברך תיקנו בידו ולא ע״י שליח, ולכן לעתיד נגילה ונשמחה בו בכפל המורה על הקיום.

ובזה יובן רמז הכתוב (תהילים קכו) בשוב ה׳ את שיבת ציון וכו׳, אז ימלא שחוק פינו ולשוננו רינה, אז יאמרו בגויים הגדיל ה׳ לעשות עם אלה, הגדיל דייקא – שנתגדל באותיות ו״ה, ואנחנו משיבין, כן האמת הגדיל ה׳ לעשות עמנו, על כן היינו שמחים, כיון דנשלמו ו״ה המורים על שמחה, והנה לעתה הזורעים בדמעה שבוכים בתשעה באב, ברינה יקצרו לעתיד לבוא, הלוך ילך ובכה – עתה מביתו לבית הכנסת ומבית הכנסת לביתו בעבור החורבן, הנה הוא נושא משך הזרע, כי בבכיה של תשעה באב יתוקנו ניצוצות של קרי, וכמו שכתב הרב מועד לכל חי ז״ל, בא יבוא ברינה בא בהפוך הוא אב, יבוא ברינה לעתיד נושא אלומותיו, כי רבות רעות נעשו בו ועתה לעתיד לבוא יהיה נושא אלומותיו טובות מרובות. עכ״ד הרב.

ובשו״ת רבבות אפרים (סוף ח״ג עמוד תכז) ביאר בשם רבו ר׳ גדליה הלוי שארר זצ״ל, דהנה בחודש אב לקינו כמה וכמה פורעניות, ואמאי נקרא בשם אב שהוא מורה על רחמים, אלא שזה ע״פ הכתוב (דברים ח) כי כאשר ייסר איש את בנו ה׳ אלקיך מיסרך, דהיינו שהפורעניות הם מוסרי ולימודי האב הרחמן הרוצה בהטבת בניו, ובאמת הם כולם לטובה רק באופן נסתר, ודבר זה הוא יסוד גדול הנותן לאדם כח ועידוד במצבים קשים. עכ״ד.

◆ באר מים חיים ◆

[ב] ז״ל המדרש: והוון בירושלים ארבעה בוליטין בן ציצית ובן גוריון ובן נקדימון ובן כלבא שבוע, וכל אחד ואחד יכול לספק מזונות של מדינה י׳ שנים, והיה שם בן בטיח בן אחותו של רבן יוחנן בן זכאי שהיה ממונה על האוצרות, ואוקיד כל אוצרייא, שמע רבן יוחנן בן זכאי אמר ווי, אזלין אמרון לבן בטיח, אמר חביבך ווי, שלח ואתייה, אמר לו למה אמרת ווי, אמר לו לא אמרתי ווי אלא וה אמרי, אמר לו וה אמרת, ולמה אמרת וה, אמר ליה דאוקדת כל אוצרייא, ואמרתי דכל זמן דאוצרייא קיימין לא יהיבין נשמיהון למיעבד קרבא, בין ווי לוה נמלט רבן יוחנן בן זכאי, וקרא עליו (קהלת ז) ויתרון דעת החכמה תחיה בעליה. ע״כ.

עוד ביאר בערוגת הבושם (ריש פר׳ מסעי) דחודש אב נקרא כן, ע״פ מה שאנו רואים שכל מי שיראת הי״ת נוגע בלבבו, בהגיע תור הימים האלו נתעורר בליבו עוגמת נפש על חילול כבוד שמים ועל חורבן בית קדשינו ותפארתינו, וטעמא דמילתא ע״ד שאמרו חז״ל (ב״ר פר׳ פד אות כא) אין מקבלים תנחומין על החי, דעל המת נגזרה גזירה שישתכח מן הלב ולא על החי.

ולכאורה הלשון אינו מדוייק דהוה ליה למימר דנגזרה גזירה שישכחו את המת ולא את החי, ופירש בפנים יפות (פר׳ וישב ע״פ שמעתי שאומרים נלכה דויתנה) ע״פ מה שכתוב (משלי כז) כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם, דע״י שזוכר את חבירו מעורר שגם הוא זכור יזכרנו עוד, ומשום הכי אין מקבלים תנחומין על החי וקסבר שמת כיון דבאמת הוא חי, א״כ חבירו זכור יזכרנו, ועי״ז נתעורר גם בליבו לזכרו, משא״כ במת כיון דנגזרה עליו גזירה שהוא א״א לו לזכור, ממילא משתכח מן הלב.

וזה הטעם דנתעורר בימים האלו בליבות בנ״י צער על חורבן ביהמ״ק, כיון דבימים האלה כתיב (ישעיה כב) ויקרא ה״א צבאות ביום ההוא לבכי ולמספד ולקרחה, ממילא כמים הפנים לפנים וגו׳, דכתיב (דברים לב) כי חלק ה׳ עמו, ומזה ניכר שישראל הם בבחינת בנים למקום, והי״ת הוא בבחינת אב כביכול, ואפשר דעל זה רומז שם החודש אב. עכ״ד.

עוד ביאר בספר רמתים צופים (הובא בטעמי המנהגים עניני ת״ב סימן תרלב) דחודש אב אנו קורין לו מנחם אב, והיינו שמנחם את הא״ב, כי כל הקינות נאמרו בא״ב, וכל הבריאה נבראה בא״ב, וא״כ אשר תהיה הגאולה תהיה הנחמה על הא״ב.

עוד ביאר בספר דביר המוצנע (הובא בטעמי המנהגים שם אות תרלג) שנקרא מנחם אב, כי כביכול הקב״ה מנחם את עצמו כאב המנחם את עצמו.

ואיתא במי השילוח (פר׳ כי תשא) וז״ל: את חג המצות תשמור וכו׳ למועד חודש האביב, אביב הוא לשון אב שהוא כולל כל התולדות, היינו כל טובות שאר החדשים וזמנים, אבל לא כ״כ כחודש אב, שהוא אב אשר בו כל הטובות אפילו מחודש האביב, וזהו הסימן א״ת ב״ש פסח תשעה באב, שיום שחל בו א׳ דפסח, חל בו ג״כ ת״ב, שלעתיד יהיו כל המועדות בטילין חוץ מתשעה באב, שהוא כולל כל המועדות ואב לכולם, גם מועד של חודש האביב שהוא לעת עתה האב יהיה ג״כ נכלל במועד חודש האב, וזה למועד חודש האביב. עכ״ד.

וכתב בזרע קודש (סוף פר׳ דברים) דחודש אב מורה ג״כ על רחמים, כי אב מרחם על בנו, גם אב אותיות א״ב כסדר מורה רחמים, ואמרו חז״ל (איכ״ר פתיחתא אות כד) שבחורבן ביהמ״ק בא אברהם כו׳, ואמר הקב״ה לאברהם מ״ה ל׳ידידי ב׳ביתי ר״ת מל״ב, וזה מורה על החסד של אברהם שהראה לו ית׳ שיהיה זה הכל בחסד, ואברהם טען בני היכן הם? כי ניתווסף לו ה׳ בשמו שעי״ז הוליד, וה׳ מורה לה׳ חסדים.

וזהו שאמרו חז״ל (סנהדרין דף צט.) לליבי גליתי, מורה ששם זה מלב, שגדול החסד שבלב מאוד, רק לאיברי גיליתי – שאין החסד נראה, וזה שכתוב (איכה ב) בצע אמרתו, הוא לשון פשר דבר (כמו בציעה), כי בראשית נמי מאמר הוא, ואעפ״כ א״א לכתוב בו ויאמר, כי הוא בחינת מחשבה, א״כ מה שקראו אותו מאמר, כי הוא ממוצע בין מחשבה לדיבור דוגמת פשר, וזה שכתוב בצע אמרתו שהוא רק אמירה שהוא דוגמת פשר בין מחשבה לדיבור, שם החסד הגנוז בבחינה העליונה הזאת. עכ״ד.

והאדמו״ר מטאהש זי״ע (עבודת עבודה שיחות קודש ח״ב עמוד שעט) ביאר, כי חודש אב נקרא כן, כי הוא אב לכל החודשים, וזה יתקיים לעתי״ל שחודש זה יהיה אב לכל החודשים, כי הימים האלו יתהפכו לימים טובים גדולים.

גם השם אב רומז למידת החכמה שנקראית אבא (זוהר ח״ג דף רצ.), וידוע שכל האורות וחיות נמשכים ממידת חכמה, כמש״כ (קהלת ז) החכמה תחיה בעליה, לכן נקרא שם החודש אב, כי בחודש הזה גנוזים אורות גדולים הנמשכים מספירת חכמה. עכ״ד.

ענין תיקון כח הראיה והשמיעה בחודש אב

הנה איתא בספר יצירה (פרק ה) המליך אות ט׳ בשמיעה וקשר לו כתר וצרפן זה בזה, וצר בהם אריה בעולם ואב בשנה, וכוליא שמאלית בנפש זכר ונקבה. ע״כ.

והנה ע״פ קבלת מרן האר״י ז״ל (ליקוטי תורה פר׳ בא בטעמי המצוות) כל החודשים הם בחינת איברי הראש, וב׳ חודשים אלו הם בחינת עין ימין ועין שמאל, היינו חודש תמוז הוא בחינת עין ימין, וחודש אב הוא בחינת עין שמאל, וכעת בעוונותינו הרבים נאמר (איכה א) עיני עיני ירדה מים.

וכ״כ בשער הכוונות (דרושי ר״ה דרוש א) וז״ל: ודע כי כל החודשים נקראים ראשי חודשים לפי שכולם הם בחינת ראש כמו שנכתוב. ונתחיל בו׳ חודשי הקיץ כי הם בנוקבא והתחלתם מניסן, כי לכן כל חודש וחודש יש בו מספר ימים רבים שהם ל׳ יום בכל חודש, להורות כי הם בחינת ראשים שכל ראש מהם כולל בחינת ימים רבים. והנה ניסן הוא גולגולת הנקבה, אייר וסיון תרין אודנין דילה, תמוז ואב תרין עייניו דילה, ולכן נחרב הבית בב׳ חדשים אלו, בסוד (איכה א) עיני עיני יורדה מים, כי הם תרין עייניו כוחות הדין, וכבר נתבאר אצלנו בהקדמת ביאור אדרת האזינו כי העינים הם נצח והוד, ולכן נחרב הבית עיקר חורבנו בחודש אב שהוא עין שמאל שהוא ההוד, בסוד (שם) כל היום דוה שהוא היפוך אותיות הוד. עכ״ד.

וכתב בערוגת הבושם (דברים ט יז) דזהו שכתוב ואשברם לעיניכם, היינו דאזיל על ב׳ חודשים אלו תמוז אב שהם כנגד עין ימין ועין שמאל, וזהו אשברם לעיניכם דייקא – אשבור לחודשים הללו שהם כנגד העינים. עכ״ד.

ואיתא בדברי חכמינו ז״ל בתלמוד (תענית דף כד.) כלה שעיניה יפות אין כל גופה צריכה בדיקה, עיניה טרוטות כל גופה צריכה בדיקה. כלה היינו כנסת ישראל, עיניה יפות הוא בחינת תיקון אור העינים, ואם עיניה טרוטות הוא בחינת פגם העינים, אזי כל גופה צריכה בדיקה, בחינת (איכה א) עיני עיני יורדה מים כי רחק ממני מנחם משיב נפשי.

והנה עינים אלו יתוקנו לעתיד לבוא בבא משיח צדקינו במהרה בימינו, הוא פנח״ס אליה״ו בגימטריא ב׳ פעמים עי״ן, וזהו שנאמר במשה (שמות ג) וירא ה׳ כי ס״ר לראות, ס״ר בגימטריא ב׳ פעמים עי״ן, היינו שמשה רצה לתקן בחינת העינים, וזהו שביקש (שם ד) שלח נא ביד תשלח, היינו ביד פנח״ס אליה״ו דאנת עתיד למשלח בסוף יומיא, כמש״כ בתרגום יונתן שם.

וכתב הגרח״פ במועד לכל חי (סימן ט אות ה) בשם ספר סופי ענבים (סימן ל) וז״ל: על ז״ה הי״ה דוה ליבנו, על הענין הנאמר בין ז״ה להי״ה, והוא אומרינו כי זה משה האיש כו׳ מה הי״ה לו, דוה ליבנו כי מפני זה חטאנו במעשה העגל אשר עליו אמרנו אלה אלהיך ישראל, וגרמנו שחשכו עינינו והם שני חודשים תמוז ואב שהם סוד שני עיני רחל כידוע, שבהם אירעו כל הצרות של חורבן שני המקדשים, ועוד מקלקול זה של עוון העגל פרחה צרעת העבודה זרה בנו וגרמנו הבלבול בכסא הכבוד כי הוצרך להתהפך פני שור לכרוב על ידי יחזקאל כמו שאמרו חז״ל (חגיגה דף יד:), וזהו על אלה חשכו עינינו כי החי״ת והשי״ן של חשכ״ו הוא נוטריקון ח׳מור ש׳ור, כי כן היה העגל דו פרצופין אלה כדאיתא בזוהר, והוא״ו והכ״ף של חשכ״ו הוא ראשי תיבות ו׳בלבלנו כ׳סא, וכן הוא ראשי תיבות ו׳הפכנוהו כ׳רוב, זה תוכן דבריו ושפתים יצדק. עכ״ל.

ואיתא בפרקי היכלות (פרק טל) וז״ל: וארבעים שנה קודם שיבוא משיח בן דוד ששמו מנחם בן עמיאל, יבא נחמיה בן חושיאל איש לאפרים בן יוסף וכו׳. עיין שם. מבואר דשתי משיחין משיח בן דוד ומשיח בן יוסף נקראים בשם נחמיה בן חושיאל ומנחם בן עמיאל, ותתבונן שהנה נחמי״ה ב״ן חושיא״ל מנח״ם ב״ן עמיא״ל אליה״ו (913) — בגימטריא בראשי״ת, היינו לרמוז ג׳ הגואלים בתיבת בראשי״ת, וכאשר תחבר סוף התורה לתחילתה היינו לעיני כל ישראל עם בראשית ברא אלהים, תבין כי עיקר ג׳ הגואלים תליא בתיקון העינים — לעיני כל ישראל, ואזי יתוקנו ב׳ חודשים תמוז אב, במהרה בימינו אמן נצח סלה ועד. (עיין בכל זה בבני יששכר מאמר חודש תמוז אב מאמר א אות ד).

וכתב רבינו הבן איש חי (ש״א פתיחה לפרשת דברים) דהנה כתיב (קהלת יא) ומתוק האור וטוב לעינים, כי שני חודשים תמוז ואב הם כנגד ב׳ עינים ימין ושמאל, ועליהם כתיב (איכה א) עיני עיני ירדה מים, וכמו שכתב מרן האר״י ז״ל (שעה״כ דף צ: טור ב), וידוע כי החכמים מכונים בשם עינים (עיין רש״י תענית דף כד. ד״ה מעיני העדה, ועיין בבא בתרא דף ד. שהחכמים נקראים (במדבר טו) עיני העדה, וע״ע באדרא רבא פר׳ נשא דף קמד:), לכך הקב״ה תבע עלבונם בימים אלו של תמוז ואב שהם בחינת עינים, ולכך באיכה הקדים אות פ״ה לאות עי״ן על שביזו תלמידי חכמים שהם עינים, והתוקף של רעות הימים אלו היה ברי״ב שעות

הרעות, שמתחילת חודש אב ועד יום תשעה באב פחות שליש היום (ד׳ שעות) שכבר נולד משיח, שהם כמנין האו״ר, ולזה אמר ומתוק האו״ר – היינו שיתמתקו רי״ב שעות ויהיו אור, ובזה יהיה טוב לעינים הם תמוז ואב שהם בחינת עינים, וזה שאמר (ישעיה נב) קול צופיך נשאו קול יחדיו ירננו, כי עין בעין יראו בשוב ה׳ ציון, כי בתמוז ואב שהם עין ועין יראו בשוב ה׳ ציון. עכ״ד.

והנה מבואר בספר יצירה הנ״ל, שחוש הראיה בנפש הוא נגד חודש תמוז בשנה, וחוש השמיעה בנפש כנגד חודש אב בשנה. ואיתא בשערי אורה (שער ה דף סה:) שדגלי יהודא יששכר זבולון – נגד ניסן אייר סיון דגל א׳, דגל ב׳ ראובן שמעון גד, ראובן נגד תמוז שהוא החודש שבו שולט חוש הראיה, על כן אמרה לאה בלידת ראובן לשון ראיה, כמש״כ (בראשית כט) כי ראה ה׳ בעניי, ושמעון נגד חודש אב, כנגד חוש השמיעה ששולט בזה החודש, על כן אמרה לאה בלידתו לשון שמיעה, כמש״כ (שם לג) כי שמע ה׳ כי וכו׳. וזהו שראובן מתחיל באות ר׳ כמו אות ראשון של ראיה, ושמעון בש׳ כמו אות ראשון של שמיעה.

ואמרו חז״ל (תענית דף כט.) שהמרגלים הלכו לתור את הארץ בכ״ט סיון. ע״כ. נמצא שהמרגלים תרו את הארץ בחודש תמוז, ואזי פגמו בחוש הראיה, כד״א (במדבר לב) ויראו את הארץ ויניאו את לב בני ישראל וכו׳, ואזי נפגם חוש הראיה, והנה כתיב (שם יג) וישובו מתור הארץ מקץ ארבעים יום, היינו בט׳ לחודש אב, הוא חודש השמיעה, והציאו דיבה על הארץ, וכתיב (שם יד) ותישא כל העדה ויתנו את קולם, כי שמעו לדבריהם ונפגם חוש השמיעה, ונגזרה גזירה על אלו הב׳ חודשים עד כי ירחמם השי״ת במהרה בימינו, ולכן אלו הב׳ שבטים ראובן ושמעון קיבלו פגם תיכף בהיותם במדבר, אליצור בן שדיאור בעדת קורח, וזמרי בן סלוא הוא שלומיאל (סנהדרין דף פב:) בשיטים.

ועל כן אנו מתפללים (דניאל ט) הטה אלקי אזניך ושמע, פקח עיניך וראה, היינו שיתוקן פגם השמיעה והראיה, על כן בט״ו באב שכבר קיימא סיהרא באשלמותא, ואזי מתעוררים הרחמים, ונתגלה שלימות הרצון, כמאמר חז״ל (תענית כו.) בנות ישראל יוצאות וחולות בכרמים, ואומרות שא נא עיניך וראה, הנה הבחורים רואים ושומעים מה שהן אומרות, והכל הוא לתיקון ויחוד עליון לכנסת ישראל, לשם יחוד קוב״ה ושכינתיה, בין והתבונן. (עיין בני יששכר שם מאמר א אות ג).

וכתב בברכת אברהם (סלונים, לבין המצרים עמוד קיח) דהנה חודש אב הוא כנגד שבט שמעון, כי שמעון נקרא על שם (בראשית כט) כי שמע ה׳ כי שנואה אנכי, פירוש שאף בעת אציעה שאול שנדמה כי שנואה אנכי גם אז שמע ה׳ את קולי, כדכתיב (תהילים קטז) אפפוני חבלי מוות ומצרי שאול מצאוני צרה ויגון אמצא ובשם ה׳ אקרא, ועי״ז נזכה לאם אסק שמים שם אתה.

וזהו שאנו אומרים (זמירות יום שבת) ואשרי כל חוכה לתשלומי כפל, מאת כל סוכה שוכן בערפל, נחלה לו יזכה בהר ובשפל, נחלה ומנוחה כשמש לו זרחה, היינו תשלומי כפל רומז לבחינת אהי״ה אשר אהי״ה שהוא כפול ב״פ, כנגד כ״א ימי בין המצרים וכ״א ימים הקדושים מר״ה ועד שמיני עצרת, שהקב״ה מאיר לאיש יהודי בימים טובים הבהירים לפי המידה שמשעבד רצונו להי״ת בימי בין המצרים שהם זמן הסתר בחינת שוכן בערפל, ע״ד מאמר הכתוב (תהילים צב) להגיד בבוקר חסדך ואמונתך בלילות, שכדי להגיע בבוקר חסדך צריך להתחיל בואמונתך בלילות, באמונה פשוטה אפילו בשעת לילה וחשכות.

ואשרי כל חוכה לתשלומי כפל, היינו שרוצה ומחכה להגיע לתשלומי כפל, אז צריך לקיים קודם מאת כל סוכה שוכן בערפל, היינו שיתחיל בשעת מיצר וערפל ויאמין באמונה פשוטה שהי״ת שוכן עימו אפילו בערפל, וישעבד עצמו להי״ת, אז נחלה לו יזכה בהר ובשפל, הקב״ה מאיר לו באורו בימים הקדושים ונחלה ומנוחה כשמש לו זרחה. עכ״ד.

וכתב בפרי צדיק (לר״ח אב אות ד) לבאר מה שמבואר בס״י, והוא ע״פ המבואר בזוהר הקדוש (ח״ב דף קנב.) תא חזי, טית נהירו דחיין בכל אתר וכו׳, והיינו דכתיב (משלי טז) באור פני מלך חיים, אור פני מלך הוא האור תורה שנקרא אור כי טוב, ואות ט׳ מורה על זה, שאות ט׳ ראשונה בתורה הוא בפסוק וירא אלהים את האור כי טוב, כמו שאמרו חז״ל (ב״ק דף נה.), והוא האור הראשון שנגנז בתורה.

וחודש זה הוא הזמן לתקן הקלקול שקלקלו בשמיעה, שלא שמעו לדברי הנביאים, ועל ידי התיקון יוכלו לזכות לחיי עולם לאור פני מלך חיים, והתיקון הוא על ידי מידת בחינת צדיק, כמו שנאמר (תהילים צז) אור זרוע לצדיק, ובגמרא (תענית דף טו.) צדיקים לאורה, ומידה זו נקרא טוב, אין טוב אלא צדיק (חגיגה דף יב.), שנאמר (ישעיה ג) אמרו צדיק כי טוב, וגם על זה מורה אות ט׳.

ואמרינן בס״י, אות ט׳ בשמיעה, ודבר זה יבואר על פי מש״כ בזוהר הקדוש (ח״ג דף רל.) יראי אלהים מסטרא דיצחק דתמן שמיעה, דאמר חבקוק נביאה (חבקוק ג) ה׳ שמעתי שמעך יראתי, והוא כמו שנאמר (ישעיה נה) שמעו ותחי נפשכם, שעל ידי שמיעה כשהוא כהוגן יכנס ללב, ולב מורה על יראה, כאמרם ז״ל (יומא דף עב.) שדרשינן הפסוק (משלי יז) למה זה מחיר ביד כסיל לקנות חכמה ולב אין – על מי שאין בו יראת שמים, ובינה לבא, היינו כשנכנס היראה למעמקי הלב, וכמו שנאמר (משלי ב) אז תבין יראת ה׳, וזה סטרא דיצחק, כמבואר בזוהר הקדוש (ח״ב דף יד:). עיין שם.

והנה גירסת הגאונים בספר יצירה היא, המליך אות ט׳ בלעיטה, והיינו דאות ט׳ מורה על חיים כנ״ל, ולכן בלוז ששלט אות ט׳ לא שלטא ביה מותא, כמו שמבואר בזוהר הקדוש (ח״ב דף קנב.) וחודש זה המליך אות ט׳, היינו לתקן הכל בשלימות – שלא יהיה עוד שלטון למלאך המוות, וזה יוכל להיות רק כשמתקנים כל הפגם של הנחש, שהיה תחילתו בהנאת אכילה.

וזהו שאמר בספר יצירה – בלעיטה, שהלעיטה יהיה בקדושה, ולעיטה מורה על אכילה גסה, כמאמר חז"ל במדרש (ב"ר פר' סג אות יב), ובפרט כשחל ראש חודש אב בשבת, שבשבת איתא ממרן האר"י ז"ל שהלעיטה היא גם כן בקדושה, אף שהעיקר הוא כמו שאמרו (שבת דף קיח.) כל המענג את השבת, היינו לשם שמים – לענג הנשמה יתירה שנקרא שבת, מכל מקום להנאת הגוף גם כן בקדושה, והזמן בשבת לתקן האכילה שיהיה בקדושה, והוא מסטרא דאילנא דחיי טועמיה חיים זכו. עכ"ד.

ענין שייכות הכוליא לחוש השמיעה דייקא

הנה בספר יצירה איתא, המליך אות ט' בשמיעה וכו', ואב בשנה, וכוליא שמאלית בנפש, ע"כ. ויש להבין מה יש שייכות הכוליא לשמיעה, והיה שייכות יותר לאוזן שהוא האיבר עצמו?

אך הענין הוא כדברי הרב פרי צדיק (לר"ח אב אות ו) דהנה מבואר בדברי מרן האר"י ז"ל דקדושת חודש זה, הוא השם היוצא מהצירוף של פסוק (דברים כז) ה'סכת ו'שמע י'שראל ה'יום, והאריז"ל כתב שבתפילת מוסף דראש חודש זה יש לכוין השם הוי"ה בניקוד ראשי תיבות צירוף זה, והיינו שבמוסף זוכין אז לקדושת החודש, וכן אומרים אז קדושת כתר שבו הזמן לזכות להקדושה בשורש שהוא בחינת כתר.

ועיקר השמיעה הוא שיכנוס ללב, ולא רק שיכנוס לאוזן כמשפך שמכניס בזו ומוציא בזו, וכמו שנאמר (ישעיה נה) שמעו ותחי נפשכם, וכתיב (משלי ד) מכל משמר נצוך ליבך כי ממנו תוצאות חיים, ובחודש זה הוא הזמן לזכות שיכנוס ללב, ויזכו שיהיה חביבה עליו כיום שניתנה בו תורה, שאז נאמר (תהילים פב) אני אמרתי אלהים אתם, והיינו לתקן כל פגם וקלקול הנחש ויהיו כל הדברי תורה רק מסטרא דעץ החיים, ובא האות י' בראש תיבת ישראל, וישראל נקרא על שם (בראשית לב) כי שרית עם אלהים ואנשים ותוכל, ומבואר בזוהר (ח"א דף רב.) דהא לית לך מילה לתברא יצר הרע אלא אורייתא, והיינו תורה שבעל פה.

ומה שאמר וכוליא שמאלית בנפש, היינו על פי מה דאיתא בתלמוד (ברכות דף סא.) כליות יועצות, ומסתברא דטובה לימינו ורעה לשמאלו וכו', ולב כסיל לשמאלו (כמבואר בגמרא שם), והכליות נבראו, ולמה נברא השמאלית שיהא יועצתו לרעה, דאיתא (תנחומא סדר נח סימן ו) וא"ת למה ברא יצר הרע וכו', אמר הקב"ה אתה עושה אותו רע וכו', שהשי"ת ברא באדם יצר וחשק, וברא הלב כסיל להוריק הרע ממנו, על ידי שימשוך יצרו וחשקו לדברי תורה, כמו שאמרו (קידושין דף ל:) משכהו לבית המדרש ויהיה גם הוא טוב.

כי עיקר שורש הדברי תורה הוא (שמות כ) אנכי ולא יהיה לך, אנכי שיכנסו דברי תורה בלב חכם, ולא יהיה לעקור הרע מלב כסיל, וכליות יועצות, דכתיב (משלי ח) לי עצה ותושיה, וכן העוסק בתורה לשמה נהנין ממנו עצה ותושיה וכו', כמש"כ במסכת אבות (פ"ו מ"א), והיינו גם כן עצה בדברי תורה, איך לזכות לשמיעה שיכנסו דברי תורה בלב, שיוכל לעקור הרע מלב כסיל, והיינו על ידי אור תורה שבעל פה שחודש זה מיוחד לו.

וכן נדרש בתלמוד (סנהדרין דף כו:) הגדיל תושיה על דברי תורה שהיא מתשת כוחו של אדם, והיינו תורה שבעל פה שבא רק על ידי עמל ויגיעה, כמו שאמרו במדרש תנחומא (סדר נח סימן ג), והיא מתשת כוחו של אדם, דמתברא כח היצר הרע וזוכין להריק הרע מלב כסיל גם כן, שכן מורה מאמר לא יהיה לך – להכניס יראה בלב להשמר מרע. דמאמר אנכי הוא שורש מצוות עשה, מידת הזריזות שהוא במצוות עשה לעשות טוב. ומאמר לא יהיה לך הוא שורש המצוות לא תעשה, שהוא הזהירות ממצות לא תעשה.

והנה יראה כזו, שיהיה כאילו הקב"ה עומד עליו, זהו רק על ידי דברי תורה, שמיעה כזו שיכנסו דברי תורה, כמו שאנו מתפללים (סוף שמו"ע באלקי נצור מש"ס ברכות דף יז.) פתח ליבי בתורתך, בינה לבא, וזה שאמר וכוליא שמאלית בנפש.

ונדרש עוד בתלמוד (ברכות דף סג:) דבר אחר, הסכת ושמע ישראל – הס ואחר כך כתת וכו', לעולם ילמוד אדם תורה ואחר כך יהגה, והיינו שעיקר קדושת חודש זה מתחילה מיראה, שלא ילך בטל ח"ו רק ילמוד, ואח"כ כתת, שיהגה בתורה שיכנסו הדברי תורה בלב, ועי"ז יזכה להצירוף ה'סכת ו'שמע י'שראל ה'יום, שתהא חביבה כיום שניתנה מהר סיני, שאז זכו לטעום רק מעץ החיים, ולא יטעמו כלל מהערבוב רע, וזה שאמר וכוליא שמאלית בנפש. עכ"ד.

עוד ביאר הרב פרי צדיק (לר"ח אב אות ז) גירסת הגאונים, המליך אות ט' בלעיטה וכו' ואב בשנה וכוליא ימנית בנפש, ואמרו בלעיטה ולא באכילה, שלעיטה מצינו בבעלי חיים (שבת דף קנה:), אך המכוון דלעיטה הוא על ידי אחר, כמו שמצינו (ב"ר פר' סג אות יב) על הפסוק (תולדות כה) הלעיטני נא, פער פיו אותו רשע כגמל, אמר לו אנא פתח פומי ואת תהא משתדיר ואזיל, כהדא דתנינן וכו' אבל מלעיטין, והיינו כמו שהתפלל יעקב אבינו ע"ה, ונתן לי לחם לאכול, ולכאורה תיבת לאכול מיותר דידוע שלחם הוא לאכול, ואמרנו שהמכוון שהשי"ת יהיה המאכיל גם כן.

וכן כתיב (משלי ל) הטריפני לחם חוקי, והיה צ"ל תן לי טרף, אך המכוון שהשי"ת יהיה המטריף והמאכיל, וכשהאכילה הוא על ידי השי"ת, אז האכילה מכניס קדושה ללב חכם לימינו, שאז האכילה הוא כמו שהיה קודם קלקול פגם הנחש, שהיה רק בבחינת דברי תורה, כמו שנאמר (משלי ט) לכו לחמי בלחמי ושתו וגו', שהוא נהמא דאורייתא דבכתב, וכדאיתא בדברי רז"ל (חגיגה דף יד. ב"ר פר' מג אות ו פר' נד אות א פר' ע אות ה שמו"ר פר' מז אות ז במדב"ר פר' ח אות ט פר' יג אות טו מדרש תנחומא סדר אחרי מות אות י סדר בהר אות ג מדרש תהילים מזמור

ב פסיקתא דרב כהנא פיסקא כז אות א מדרש משלי פר׳ ד אות לא תדא״ר פרק כז תדא״ז פרק יד זוהר פר׳ בראשית דף מז. פר׳ פנחס דף רלו. דף רמד: פר׳ עקב דף ערב. הקדמת תיקו״ז דף א: תיקון ל דף קמ:).

וזהו שאמרינן כוליא ימנית בנפש, על פי מש״כ בגמרא (ברכות דף סא.) אחת יועצתו לטובה, ומסתברא דימנית לטובה וכו׳, והיינו יועצתו לכנוס דברי תורה בלב חכם לימינו.

וזהו שנאמר (משלי ח) לי עצה ותושיה, עצה – היינו לכנוס דברי תורה בלב חכם לימינו, ותושיה – שמתשת כוחו של אדם, כאמרם ז״ל (סנהדרין דף כו:) לתברא יצר הרע להוריק הרע מלב כסיל לשמאלו, והיינו להבא שלא ישלוט יצר הרע.

וזה עסק חודש זה, שהצירוף הוא יוצא מר״ת הפסוק (דברים כז) ה׳סכת ו׳שמע י׳שראל ה׳יום, לזכות שיהא חביבה כיום שניתנה בו תורה, דכתיב (תהילים פב) אני אמרתי אלהים אתם, דלא הוו מייתי, כמו שאמרו בש״ס (ע״ז דף ה.), והיינו שהיה נתקן כל פגם וקלקול הנחש שהיה באכילה, ויהיה האכילה בקדושה, כמו קודם הקלקול שהיה רק בבחינת דברי תורה, דכל שהאכילה אינו לרעבתנות ותאוה, ואכילה כזו גם כן אינו מביא קטרוג היצר הרע, וכשהשי״ת הוא המאכיל, זוכין שיהיה ע״י האכילה מבין קדושה ודברי תורה.

וזהו שאמר בגירסת הגאונים, וכוליא ימנית בנפש, שנבראית מתחילה שיהא יועצתו לטובה, והיינו כמאמר אנכי בשעת מתן תורה, שכששמעו מאמר אנכי נקבע תלמוד תורה בליבם, כמו שאמרו בשיהש״ר (פר׳ א אות טו), והיינו שיהיה האכילה מסטרא דעץ החיים, ולא יהיה כלל ערבוב טוב ורע רק כולו טוב. עכ״ד.

שַׁעַר ימי בין"מ

ימי בין המצרים

הנה ימים באים, ימים קדושים עד מאוד, אשר ההשפעות בימים אלו הוא לאין ערוך, כי כמה שהזמן והמקום יותר נמוך, כך ניתן להעלות מתוכו יותר ויותר ניצוצות קדושה, והם ימים נוראים ומיוחדים אשר אפשר בהם לכל איש ישראל להתחבר לשכינת עוזו יתברך.

וכתב הרה"ק האמרות משה מקאברין זי"ע (לבין המצרים) להמשיל את ימי בין המצרים, לצייר שרוצה לצייר ציור מכמה גוונים, אזי עושה מתחילה גרונד שחור (רקע שחור), כי על צבע השחור נראים כל המראות היפים, כן ימי בין המצרים שהם כמו רקע שחור, ואח"כ מתחילים ימים הקדושים ט"ו באב וז' דנחמתא, חודש אלול, ראש השנה, עשי"ת, יו"כ, חג הסוכות וד' מינים, הושענה רבה, שמיני עצרת, שמחת תורה, אשר כולם מידות קדושים במאורות שונות כידוע לי"ח, לזאת כ"א יום שהם בין המצרים – עושים בני ישראל רקע שחור בראשונה, בכדי שיוכלו אח"כ לקבל שפע קודש בזמנים הקדושים מכל אחד בעיתו. עכ"ד.

ואיתא בספר משמיע שלום (לבין המצרים דף קפא) ובעירין קדישין (עמוד 68) בשם הרה"ק ר' שלום שכנא מפראהבישט זצ"ל שאמר שמן הג' שבועות יוודע לו הימים טובים.

ואמר על זה בנו ר' אברהם זצ"ל שהג' שבועות הם כמו אבנים טובים שגדלים תחת הרי החושך, אע"פ שהם בחינת חושך מ"מ יש בהם בחינת אור, וכשיבוא משיח צדקינו ויהיה אור הלבנה כאור החמה, אז יהיו הג' שבועות ימים טובים, כי הג' שבועות הם כנגד ג' רגלים.

והעיד על עצמו דהי"ת יודע האמת, כי בימי בחרותו שהיה כוחו במותניו הרגיש בהג' שבועות בכל יום אור חדש.

ומובא עוד (שם) דמה שאמרו חז"ל (ברכות דף ס:) כל מה דעביד רחמנא לטב עביד, הכוונה על הג' שבועות, דאע"פ שהם בחינת ירידה לישראל, מ"מ לטב עביד. ע"כ.

מעלת ימי בין המצרים שכוללים כל המועדים

הנה כתב הרב אוהב ישראל (פר׳ פנחס אות ו) דאלו הכ״א יום שבין י״ז בתמוז לתשעה באב, הם מקוריים ושורשיים לכל המועדות של השנה שהם בכללן ג״כ כ״א יום, היינו שבת ור״ח, ז׳ ימי הפסח, יום חג השבועות, ב׳ ימים של ר״ה, יוה״כ, ח׳ ימי חג הסוכות, וסימנך (תהילים עג) א״ך טוב לישראל, ואלו הכ״א יום שבין המצרים, הם מקוריים ושורשיים להם.

ואלו הכ״א יום הם ימים טובים גדולים מאוד, אך בעוה״ר עדיין אין אנו ראויים להם, וטובייהו גניז בגווייהו, ואי״ה כשנזכה במהרה בימינו לעשות תשובה ומעש״ט לזכך החומר ולהעביר זוהם הזהב, אז יתגלה רב טוב הצפון, כי אז נהיה ראויים לכל הברכות וישועות טובות מצד הדין, ואז יהיו הכ״א ימים ימים טובים גדולים ונוראים אשר אין להעריך, והם מקוריים ושורשיים לכל הכ״א ימים טובים שאנו עושין בזמן הזה, ועל כולם יהיה תשעה באב למועד יותר גדול, ולזה אנו קורין פרשת פינחס אשר כל המועדות כתובים בו בימים האלו, כי מהם נמשכים כל המועדות. עיין שם.

וכתב בזרע קודש (הפטרה מפר׳ דברים) דהנה אוצר שבו גנוזים הרבה אוצרות טובים, חותמים ונועלים אותו במנעולים חזקים שלא יהנו אחרים ממנו, וזהו שכתוב (תהילים עג) א״ך טוב לישראל, היינו כ״א יום שבין י״ז בתמוז לתשעה באב הם טובים לישראל, היינו שאוצר גנוז במקום שיש הרבה מנעולים, ועד״ז ימים אלו שבין המצרים, והם נגד כ״א יום מראש השנה עד שמיני עצרת. עכ״ד.

וכתב בערוגת הבושם (פר׳ פנחס בנדמ״ח עמוד שצב) דהנה בבחינת שנה יש ג״כ בחינת עיתים חשות ועיתים ממללות, דיש ימים בשנה שהעבודה צריכה להיות בבחינת עיתים חשות, ויש עיתים שהעבודה הוא בבחינת עיתים ממללות, ולדוגמא הוא מה דאיתא בספה״ק דכ״א יום שבין י״ז בתמוז הם כנגד הכ״א ימים טובים הכתובים בתורה (שבת ור״ח ז׳ ימי הפסח שבועות ב׳ ימי ר״ה יו״כ ז׳ ימי סוכות שמיני עצרת), ולעתיד יהיו ימים אלו ימים טובים יותר מכ״א ימים טובים עצמם, כי כל הימים טובים הוא בבחינת עיתים ממללות היינו שיש בכל יו״ט מצוה מיוחדת לאותו יום, ועכ״פ חלוק בקרבנותיו משאר הימים, משא״כ ימים האלו שהוא בבחינת עיתים חשות, והימים האלו יהיו נזכרים ונעשים בעבודתן ויאיר בהם אורו יתברך שמו מעלמא דאתכסיא, ולא יהיה נגלה באתגליא שום דבר יותר משאר הימים, אלא העבודה תהיה בהם בחשאי, בבחינת עיתים חשות, כמו תפילת שמו״ע, שהוא בבחינת (ש״א א) חנה מדברת על ליבה וקולה לא ישמע. עכ״ד.

ואיתא במי השילוח (פר׳ כי תשא) וז״ל: את חג המצות תשמור וכו׳ למועד חודש האביב, אביב הוא לשון אב שהוא כולל כל התולדות, היינו כל טובות שאר החודשים וזמנים, אבל לא כ״כ כחודש אב, שהוא אב אשר בו כל הטובות אפילו מחודש האביב, וזהו הסימן א״ת ב״ש פסח תשעה באב, שיום שחל בו א׳ דפסח, חל בו ג״כ תשעה באב, וזהו א״ת, שלעתיד יהיו כל המועדות בטילין חוץ מתשעה באב, שהוא כולל כל המועדות ואב לכולם, גם מועד

של חודש האביב שהוא לעת עתה האב יהיה ג״כ נכלל במועד חודש האב, וזה למועד חודש האביב. עכ״ד.

וכתב בעבודת ישראל (פרקי אבות פרק רביעי מ״ה) על המשנה (אבות פ״א משנה יג ופ״ד מ״ה) ודאשתמש בתגא חלף, ביאורו, כי תגא הוא לשון תרגום ואחוריים, כי רומז לכתרי האותיות, היינו התגין שיש על האותיות, והאותיות שיש בהם תגין הם שבעה שעטנ״ז ג״ץ, ובכל אות יש ג׳ תגין עולה כ״א תגין, וזה רומז על כ״א יום שבין המצרים, דעלייהו אתמר (בראשית לח) ויהי כמשלוש חודשים ויגד כו׳ זנתה תמר כלתך, רצ״ל שאז בימים האלו נתרבו התאוות בעולם, וזה פירוש כלת״ך – היינו האהבות והחמדות זרות, ובימים אלו הקדושה מתעלמת והקליפה מתגברת ר״ל, ויחשבה לזונה כי כסתה פניה – רצ״ל כי אז בימים האלו הקדושה נתכסית ונגנזת בתוך התמורות, ולכן צריך האדם בעיתים הללו לאמץ מתניו וכוחו, בקדושת הבורא יתברך שמו, ביתר שאת ויתר עז, להוציא האור מן החושך, ולהחליף זאת התמורה ולגלות הקדושה מתוך התמורות.

ואדרבה בעיתים הללו הקדושה רבה מאוד, וכמו משל האבן טוב, שלפי גודל האבן טוב, כמו כן יש עליו לבוש אבן פשוט, ואבן רומז על הקליפה ויצה״ר שהוא לב אבן, נמצא כאשר הקליפה מתגברת מאוד ר״ל ומסתיר הקדושה, אזי מי שזוכה להיות מתגבר על הקליפה ומחליף ומוציא הקדושה לפועל, אזי מוציא אור גנוז וקדושה יתירה לאין חקר.

רק לזה צריך התאמצות ביותר, וכמו שפירש מורי הרב מוהר״ר דב בער זצ״ל ע״פ (איכה א) כל רודפיה השיגוה בין המצרים, היינו שמי שרודף אחר הקדושה, משיג אותה בין המצרים יותר ויותר.

וזהו ודאשתמש בתגא חלף, ובמה הוא מחליף אותה בחכמה, כמו שאיתא (אבות פ״ה מ״י) וחילופיהן בגולם, גל״ם גימטריא חכמ״ה, והיינו שמיישב בדעתו ומחשבתו לחשוב מחשבות טהורות וקדושות, ופונה עצמו מדברים ומחשבות בטלים, ושומר עצמו מהם לבל יבואו אליו, ומגביר עליו כח הקדושה בכח התפילה והתורה. עכ״ד.

וכתב בזרע קודש (פר׳ דברים) דהנה אותיות המוקדמות לשם הוי״ה – שהם אותיות טדה״ד, הנה הם גימטריא כ״ב, והוא בגימטריא קטנה בשמח״ה, וזהו שאמרו רז״ל משנכנס אב ממעטים בשמחה, דהיינו שממשיכין הטובות וממתיקין הדינים ע״י מיעוט, פירוש מספר של בשמח״ה שהוא בגימטריא כ״ב שם טדה״ד הנ״ל, והם כנגד כ״ב יום מי״ז בתמוז עד אחר תשעה באב, וכנגד כ״ב אותיות התורה גימטריא הטו״ב.

והם כנגד כ״ב יום שהם ימים טובים נגלים, ובימי בין המצרים שאנחנו בעומק מאוד שאין הטובות נגלים, ממילא אנו צריכים בעת הזאת לברר ניצוצי קדושה, ואז העת לתקן הברית קודש לקבץ הניצוצי קדושה מעומק אשר אנחנו בו אז, ואבותינו ראו כל זה, ולכן אחר מיתת אהרן שהיה בר״ח אב, כתיב (במדבר כא) ותקצר נפש העם בדרך, כי ראו הצרות שיעברו

עלינו בימים אלו, ולעתיד יתהפכו גם הכ״ב יום אלו לששון ולשמחה ויו״ט כמו הכ״ב יום שהם ימים טובים עתה. עכ״ד.

ואמר האדמו״ר מטאהש זי״ע (עבודת עבודה שיחות קודש ח״ב עמוד שעט) דבכ״א ימי בין המצרים שהם כנגד כ״א ימים טובים בשנה, בימים אלו גנוז אור קדושת כל ימים טובים האלה, אלא שהאור גנוז ומכוסה מעינינו, אבל מי שעובד את ה׳ בימים אלו, יכול להמשיך ולגלות את האור הגנוז בהם, וזוכה להרגיש בימים אלו אורות של כל הימים טובים. עכ״ד.

ושמעתי מחכם אחד (מידידי ב.צ.מ בשם ר׳ משה שפירא זצ״ל) שהנה פסח חל בחודש האביב, והנה כמו שיש עץ ועציץ, דהיינו עץ הוא גדול ועציץ הוא קטן, וכן יש אל ואליל דאליל הוא הקטנת המושג אל (למושגים אנושיים גשמיים ולא נכונים), כן הוא בענין חודש אב שהוא הגדול ואביב הוא הקטן, דהיינו שלעתי״ל הרי כל ימי בין המצרים יהפכו לימי מועדים כנ״ל, וחודש אב יהיה מועד כזה גדול, עד שפסח יחשב נס קטן מאוד לעומתו.

וכעין מה שאמרו חז״ל בירושלמי (מגילה פ״א ה״ה) ובפסיקתא זוטרתא (אסתר ט סימן כח) שלעתיד לבוא כל המועדים יהיו בטילים מלבד ימי הפורים שלא יהיו נבטלים לעולם, וכמש״כ (אסתר ט) לא יעברו מתוך היהודים וזכרם לא יסוף מזרעם. וכ״ה במדרש שוחר טוב (משלי ט ב) ובמדרש שכל טוב (פר׳ בשלח פי״ז סימן טז) וכן פסק הרמב״ם (פ״ב מהל׳ מגילה הי״ח).

וביאר המהר״ש אלקבץ בספר מנות הלוי פירש וז״ל: כל הימים טובים יהיו בטלים, אין הכוונה שיתבטלו לגמרי ולא יחוגו אותם, חלילה לומר כן, אך יתבטלו כדבר הבטל בשישים נגד הניסים הגדולים אשר תחזינה עינינו במהרה, חוץ מנס הפורים שלא יתבטל, דגדול הוא מהניסים דלעתיד לבוא. עכ״ל. ועיין בבני יששכר (מאמרי חודש אדר מאמר ד אות ח) ובדברי רצ״ה בספר ליקוטי מאמרים (חודשים ומועדים פרק טז) ובמאור ושמש (סוף רמזי פורים) ובשער הכוונות (דרושי הפורים) ובפרי עץ חיים (שער הפורים פ״ה).

הרי חזינן דלעתי״ל יתגלו ניסים עצומים, עד שכל ניסי יצי״מ וכדו׳ יהיו בטלים בניסים הגדולים שיהיו אז, וזה הכוונה אב ואביב, שאב הוא העיקר ואביב הוא הטפל.

ועיין בטור ושו״ע (או״ח סימן תכח) דביום שחל יום א׳ דחג הפסח בו ביום הוא הקביעות של תשעה באב, והיינו שיש שייכות בין חודש ניסן לחודש אב.

ואיתא בפתיחתא דאיכה רבתי (אות יח) וז״ל: רבי אבין פתח (איכה ג) השביעני במרורים, בלילי פסח של יום טוב הראשון, הרווני לענה בתשעה באב, ממה שהשביעני בלילי יום טוב הראשון של פסח, הרווני בלילי תשעה באב לענה, הוי בלילי יום טוב הראשון של פסח הוא לילי תשעה באב. ע״כ.

ועיין בשו״ת הלכות קטנות (ח״ב סימן קלט) כתב וז״ל: ולעתיד לבוא בעז״ה יותר נהיה שמחים בתשעה באב מבפסח. עכ״ל. הרי שלעתי״ל תשעה באב יהיה יום מועד יותר מיו״ט דפסח.

ענין כ״א יום שבין י״ז בתמוז לת״ב – ימי כפרה וסליחה

הנה המהרש״א (ח״א בכורות דף ח: ד״ה ועוד אייתו תרי ביעי וכו׳, בדילוגים) כתב, שכ״א יום אלו, הם כנגד כ״א ימי סליחה ושמחה, מיום טוב ראשון של ראש השנה עד כ״א בתשרי, שהוא הושענא רבה יום גמר החתימה, כדאיתא במדרשות (זוהר ח״ג דף לא:), כי כמו שהכ״א ימים שמראש השנה עד הושענא רבה תולדות ליבון עוון וכפרה עליהן הן, כן גם ימי כ״א יום פורעניות מי״ז בתמוז עד תשעה באב, היה תולדות ליבון עוונות, כי הצרות ויסורין מכפרין, כמו שאמרו (ברכות דף נו. וסנהדרין דף לז:) הגלות מכפר. עיין שם.

וביאור זה בס״ד, כי הנה ענין התעניות הוא לעורר את האדם לתשובה, וכמבואר בש״ס (תענית דף יב:) וז״ל: היכי עבדי (ביום התענית), אמר אביי מצפרא עד פלגא דיומא מעיינין במילי דמתא, מכאן ואילך רבעא דיומא קרינן בספרא ואפטרתא, מכאן ואילך בעינן רחמי, שנאמר (נחמיה ט) ויקומו על עמדם ויקראו בספר תורת ה׳ אלהיהם, רביעית היום, ורביעית מתוודים ומשתחווים לה׳ אלהיהם. ע״כ. וכן איתא עוד במגילה (דף ל:). הרי שבתענית צריכין להתעורר בתשובה, ובודקים מה צריכים לתקן, ובמה יכולים להתעורר.

וכ״כ הרמב״ם (פ״א מהל׳ תעניות הי״ז) וז״ל: יום תענית שגוזרין על הציבור מפני הצרות, בית דין והזקנים יושבין בבית הכנסת ובודקים על מעשה אנשי העיר מאחר תפילת שחרית עד חצי היום, ומסירין המכשולות של עבירות, ומזהירין ודורשין וחוקרין על בעלי חמס ועבירות ומפרישין אותן, ועל בעלי זרוע ומשפילין אותן, וכיוצא בדברים אלו, ומחצי היום ולערב רביע היום קוראין בברכות וקללות שבתורה, שנאמר (משלי ג) מוסר ה׳ בני אל תמאס ואל תקוץ בתוכחתו, ומפטירין בנביא בתוכחות מענין הצרה, ורביע היום האחרון מתפללים מנחה ומתחננים וזועקים ומתוודים כפי כוחם. עכ״ל.

וכ״כ הרא״ש (פ״ק דתענית סימן יח) וז״ל: גמרא, היכי עבדינן, אמר אביי מצפרא ועד פלגא דיומא מעיינין במילי דמתא, בית דין והזקנים בודקין על מעשה אנשי העיר ומפרישין אותם מעבירות שבידם, ומטילין שלום ביניהם, ואז נשמעת תפילתם, כדכתיב (ישעיה א) גם כי תרבו תפילה אינני שומע – למה? – ידיכם דמים מלאו, ומה תקנתא רחצו הזכו הסירו רוע מעלליכם ואז לכו ונוכחה, ומפלגא דיומא לפניא ריבעא דיומא קרינן ומפטירין, וריבעא דיומא מצלינן ובעינן רחמי, דכתיב (עזרא ט) ואלי יאספו כל חרד בדברי אלהי ישראל על

מעל הגולה, ובמנחת הערב קמתי מתעניתי וגו׳ ויקראו בתורת אלהים, רביעית היום, ורביעית היום מתוודים וגו׳. עכ״ל.

וכ״פ מרן בשו״ע (סימן תקעו סט״ז) וז״ל: בכל יום תענית שגוזרים על הציבור מפני הצרות, ב״ד והזקנים יושבים בבית הכנסת ובודקים על מעשה אנשי העיר מאחר תפילת שחרית עד חצי היום, ומסירין המכשולים של עבירות, ומזהירין ודורשין וחוקרים על בעלי חמס ועבירות ומפרישין אותן, ועל בעלי זרוע ומשפילין אותם, וכיוצא בדברים אלו, ומחצי היום ולערב, רביע היום קורין בתורה ומפטירין בנביא, ורביע היום האחרון מתפללין מנחה ומתריעים ומתוודין וזועקים כפי כוחם. עכ״ל.

וכתב הרב ערוך השולחן (סימן תקסו ס״ג) וז״ל: ומפטירין דרשו עד לנקבציו וכו׳, ויראה לי הטעם משום דבתענית ציבור מתוודים בסוף היום, כדאיתא בתענית (דף יב:), וכמו שעשו עזרא ונחמיה ככתוב בנחמיה (ט), ולכן קורין דרשו ה׳ בהמצאו להורות לעשות תשובה. עכ״ל.

וכבר מבואר ברמב״ם (הל׳ תעניות פ״ה ה״א) בהדיא כן, וז״ל: יש שם ימים שכל ישראל מתענים בהם מפני הצרות שאירעו בהן, כדי לעורר הלבבות ולפתוח דרכי התשובה, ויהיה זה זכרון למעשינו הרעים ומעשה אבותינו שהיה כמעשינו עתה, עד שגרם להם ולנו אותן הצרות, שבזכרון דברים אלו נשוב להיטיב, שנאמר (ויקרא כו) והתוודו את עוונם ואת עוון אבותם וגו׳. עכ״ל.

וכתב בשו״ת חת״ס (או״ח סימן רח דף עז. ד״ה מ״מ וקראת לשבת עונג) דגילה לנו הרמב״ם, מה שלא היינו מעלים על דעתינו, שאנו היינו חושבים שהתעניתים הללו אינם על דרך התשובה, אלא על דרך האבל והצער ביום שאירע רע כמו השמחה ביום שאירע טובה, וכמו שמשמע קצת בפ״ק דמגילה (דף ה.) דקאמר תשעה באב שחל בשבת מאחרין ולא מקדימין, מ״ט אקדומי פורענותא לא מקדימין, ובודאי אקדומי תשובה זריזין מקדימין.

אך מ״מ הודיענו הרמב״ם דלא כן הוא, אלא הצומות הם כן לתשובה, ועל פיו נהגו לומר וידויים וסליחות באותן הימים (חוץ מתשעה באב דאיקרי מועד), משום שנקבעו על התשובה, ומ״מ לא הודיעונו נושאי כליו מנ״ל הא.

ולכאורה המקור לדברי הרמב״ם הוא, משום דאי לא״ה מנ״ל לנביאים לחדש דבר שלא מצינו כיוצא בו בתורה, בשלמא לקבוע יום שמחה ביום טובה כגון חנוכה ופורים, הרי זה דאורייתא הוא מק״ו, משיעבוד לגאולה אומרים שירה בפסח ממיתה לחיים לא כל שכן, כמבואר במגילה (דף יד.), וק״ו הרי דאורייתא הוא, אבל לקבוע אבל עולם על צער לא מצינו כיוצא בו, אלא על כרחך י״ל דהתעניות על התשובה הוקבעו, כדכתיב (ויקרא כו) והתוודו את עוונם, ותענית מסוגל לכפרה ותשובה, ובודאי אבוהון דכולהון הוא יום כיפור, וא״כ צדקו דברי רמב״ם. עש״ע.

וכתב מוהרנ"ת ז"ל (ליקוטי הלכות הל' כח והרשאה ה"ג אותיות ז-ח) שזהו שגזרו ארבעה תעניות על חורבן ביהמ"ק, גם נוהגין להתאבל בין המצרים ולומר חצות, לבכות על חורבן ביהמ"ק, ומסגפין עצמן מבשר ויין וכיוצא, כל אחד כפי מנהגו, כי כל התעניתים והסיגופים שהיראים עושין, הכל הוא בבחינת משפט הנ"ל, ששופטין את עצמם קדם שיבוא הדין של מעלה ח"ו, כדי לבטל הדין שלמעלה, על ידי המשפט ששופט את עצמו כנ"ל, כי לפעמים האדם רואה שאין די לו בדיבורים מה שהוא שופט את עצמו, ואזי הוא בעצמו נותן משפט על עצמו, שיתענה ויסגף עצמו כך וכך על מעשיו שעשה, ואע"פ שבאמת בודאי אין זה מספיק אפילו חלק מאלף כנגד מה שפגם, כי כל ימינו לא יספיקו להתענות ולסגף עצמנו על פגם הרהור ומחשבה זרה אחת, למי שמאמין בעצם הפגם הנוגע במקום שנוגע כנ"ל, מכל שכן וכל שכן מי שעשה איזה עבירה ח"ו, מכל שכן וכל שכן מי שקלקל הרבה מאוד ח"ו, כמצוי עכשיו בדורות הללו בעוונותינו הרבים, ואם כן לכאורה מה יועילו לו אלו התעניתים והסיגופים כנגד מעשיו, אך אעפ"כ יכול לזכות לכפרת עוונותיו על ידם, כי עיקר התיקון הוא המשפט, דהיינו מה שהוא בעצמו שופט את עצמו, ועל כן מאחר שהוא בעצמו שופט את עצמו, ואינו ממתין על הדין שלמעלה, עי"ז יכול לבטל הדין שלמעלה על ידי תעניתים וסיגופים שלו, מאחר שהוא בעצמו שופט את עצמו, כי כשיש דין למטה אין דין למעלה כנ"ל.

וזה בחינת מה שאדם יכול להנצל על ידי סיגוף או תענית אחד מדינים קשים ומרים הרבה מאוד, וגם לזכות על ידם לחיי עוה"ב, כי איתא שכל היסורין שבעולם, אם יתקבצו יחד על אדם אחד כל השבעים שנה ח"ו, אינם נגד רגע אחת נגד כויה אחת של גיהנם, כל שכן ששופטין את האדם שנים עשר חודש בגיהנם, כל שכן אם יש בידו עבירות ח"ו, שיורדין עליהם ואין עולים, כל שכן שיש כמה מיני עונשים קשים ומרים יותר מצער של גיהנם הקשה, כמובא בספרים, ואעפ"כ על הכל מועיל תשובה בעוה"ז.

ועיקר התשובה הוא בחינת המשפט הנ"ל, כי על ידי שאדם מתבודד בינו לבין קונו, ושופט את עצמו על כל מעשיו שעשה, ומעורר עצמו לעבודת ה' יתברך בכל פעם, ועל ידי שיש משפט למטה אין דין למעלה כנ"ל, ובפרט אם זוכה להתעורר עד שעושה משפט בעצמו ממש, דהיינו שמתענה ומסגף עצמו, אע"פ שאינו עולה לכלום נגד מעשיו כנ"ל, אעפ"כ מאחר שהוא בעצמו עושה הדין בעצמו עי"ז מבטל ממנו כל הדינים שלמעלה, אע"פ שעשה אלפים ורבבות יותר בלי שיעור וערך, אעפ"כ מבטל כולם על ידי המשפט שלו ששופט את עצמו כנ"ל, כי כשיש דין למטה אין דין למעלה כנ"ל.

וזהו בחינת התעניתים והאבילות שמסגפין עצמן בתעניות, ובמניעת בשר ויין ורחיצה וכו', בשביל חורבן ביהמ"ק, כי חורבן ביהמ"ק הוא בשביל פגם המשפט כנ"ל, על כן אנו עושין עכשיו תשובה ומתקנין זאת, ואנו עושין משפט בעצמנו ומתענין ומסגפין עצמנו, כדי לבטל הדין שלמעלה כנ"ל.

וכ״כ בשל״ה (מס׳ תענית פרק תורה אור אותיות ע-עא) וז״ל: ועל ענין הנ״ל יתבאר מדרש תמוה באיכה רבתי (פ״א אות לב) ע״פ (איכה א) כי ה׳ הוגה על רוב פשעיה, יכול על מגן, ת״ל על רוב פשעיה. ע״כ. ומהתימה איך יעלה על הדעת שהקב״ה יתן עונשים בחינם, אדרבה לענין טובה מצינו מתנת חינם אבל לא לרעה, כי חפץ חסד הוא.

המאמר הזה יתבאר על שלושה פנים, ונתרץ גם כן בענין ציווי להתאבל על ירושלים וזכרון לחורבן תמיד, כמוזכר בדברי נביאים (עיין רא״ש ברכות פ״א ס״ב), ובדברי רבותינו ז״ל (תענית דף ל:) בכמה דינים, וכל המרבה זוכה בישועה לראות בנחמת ציון. ולכאורה יש להפליא, הלא כל הנביאים וחכמי האמת, גם חכמי האומות, מאריכים בזה לקבל יסורין באהבה, ושהצער על העבר הוא פועל הבל, ואם כן למה בא פה הציווי להיפך. וגם נודע, כי העצבון הוא מונע גדול להשכלה, אשר על כן אין הנבואה שורה אלא מתוך שמחה (שבת דף ל: פסחים דף קיז. מדרש הגדול סדר ויגש פמ״ה אות יז).

אך לפי מה שהקדמנו, יוצא מזה שלוש תועליות, הא׳, בהתבוננו בהעדר הגדול ובחורבן העצום, ותרד פלאים מפני חטאינו, כי עוונותינו גרמו כל אלה, אז נבוש ונכלם וחטאתינו נגדינו תמיד, ונפשפש במעשינו. הב׳, כי הגליות הם תמורה וכפרה תחת עונש הגיהנם (בראשית רבה פר׳ מד אות כא), ואולי מפני רוע מעללינו, כי בגויים אין תורה (איכה ב) בעוונותינו הרבים, אולי חייבים אנחנו הרבה והרבה. על כן אנו מזכירים צרת החורבן והכליון, כדי שיצרף הקב״ה מחשבותינו למעשה, רצ״ל שיקח לכפרה מרירות ליבנו כאילו הייתה בפועל, על דרך (הושע יד) ונשלמה פרים שפתינו, ושבירת הלב במקום פעולה. הג׳, כדי שיהיה צירוף וזיכוך, שהקליפה תסולק לגמרי, ואז לעתיד יתרון האור. עכ״ד.

וכ״כ במשנ״ב (סימן תקמט סק״א) וז״ל: וכל אלו הימים כל ישראל מתענים בהם מפני הצרות שאירעו בהם, כדי לעורר הלבבות לפקח על דרכי התשובה, ויהיה זה זכרון למעשינו הרעים ומעשה אבותינו שהיה כמעשינו עתה, עד שגרם להם ולנו אותן הצרות, שבזכרון הדברים אלו נשוב להטיב, כמו שנאמר (ויקרא כו) והתוודו את עוונם ואת עוון אבותם וגו׳, ולכן חייב כל איש לשום אל ליבו באותן הימים ולפשפש במעשיו ולשוב בהן, כי אין העיקר התענית, כמש״כ באנשי נינוה (יונה ג) וירא ה׳ את מעשיהם, ואמרו חז״ל (תענית דף טו. ודף טז.) את שקם ואת תעניתם לא נאמר, אלא את מעשיהם, ואין התענית אלא הכנה לתשובה, לכן אותם האנשים שכשהם מתענים הולכים בטיול ובדברים בטלים, תפשו הטפל והניחו העיקר. עכ״ל.

וכ״כ בכה״ח (סק״ב) וז״ל: ולכן כל אחד חייב לשוב בתשובה ולפשפש במעשיו באלו הימים יותר משאר ימים, כיון שמפני כך היה התקנה. עכ״ל.

ומה שבראשונים מבואר שתעניות אלו נקבעו לאבל, עיין ר״ן (תענית דף ט. מדפיו ד״ה ויש יום) ובריטב״א (תענית דף י. ד״ה אבל דעת הראב״ד) ובמאירי (תענית דף כו. ד״ה זהו ביאור המשנה, ר״ה דף יח: ד״ה אע״פ), וכן מבואר בדוכתין טובא, מ״מ אין בזה שום סתירה למבואר

ברמב״ם וכו׳, די״ל דעיקר התעניות נקבעו מחמת מה שאירע בהם, וזהו כמו אבילות על המאורעות, אלא שתכלית האבל הוא לעורר את הלבבות, דאי לא״ה אין בזה שום תכלית, דמה שהיה היה, ומה מועיל להתאבל על זה, וכדברי השל״ה הנ״ל. וכן מוכח בתוס׳ יו״ט (תענית פ״ד מ״א ד״ה במנחה) שכתב דהרמב״ם ס״ל כהר״ן. עיין שם. וכל זה פשוט וברור.

וכן מוכח מדברי המאירי במגן אבות (סימן כד עמוד קנו) שהביא בשם הגאונים, שאע״פ שהשבת נאסר בכל מיני הספד ובכל ענין של קינה, בשבת איכה התירו לקונן בציבור דרך הכנעה ושבירת היצר, **מפני שיש בזכירת החורבן והתאונן על הצרות שאירעו באותו זמן חלק משורשי התשובה**, וכל שעיקרו לתשובה ולהכנעה הותרו שאר התפילות אגבן, וכ״ש בימים המיוחדים לכך והכל נגרר אחר העיקר. עכ״ד. הרי מבואר בדברי המאירי שבאבילות על החורבן, יש חלק משורשי התשובה.

ושו״ר בבית דוד (סימן שלט) שכתב, דמה שמפטירין שובה או דרשו, הוא משום שכתב הרמב״ם שעיקר התעניות הם לתשובה, ולכן ראוי להפטיר בדרשו או שובה שמדברים מענין התשובה, ואע״ג דבמקום אחר משמע שתיקון תשעה באב הוא לקיים אם אשכחך ירושלים כו׳. י״ל דהיא גופא מטעם תשובה, שמה שחוייבנו לזכור ירושלים ושלא לשכוח, הוא כדי שעל ידי כן נזכור ונשוב בתשובה, ויחזור להבנות בב״א. עכ״ד.

הרי שהיסוד הנ״ל מבואר ג״כ בבית דוד, שמטרת האבילות על החורבן וכו׳, הוא כדי שע״י זכרון החורבן וכו׳, נזכור ונחזור בתשובה. ושמחתי על דבריו כמוצא שלל רב.

[**ומה** שמחתי בראותי ספרו של ידידי הרה״ג הנפלא ר׳ משה חליוה שליט״א בספרו ענפי משה (עניני בין המצרים סימן א) הנדפס מקרוב ממש, שהאריך בהאי ענינא ומסיק בשם גדולי הדור כדברי הנ״ל, ותאזרנ׳י שמחה. ועיין בדבריו בספרו פתחי חיים (ח״א מכתבי תורה מכתב קיג אות א) שכן אמר לו ג״כ הגרח״ק זצוק״ל].

ולפי״ז י״ל בס״ד, דכמו שהתענית ענינה לשוב בתשובה ולא רק להצטער על מה שהיה, הכי נמי אבילות ימי בין המצרים אינו צער על העבר, אלא הענין לשוב בתשובה ולהתבונן בסיבות החורבן, ועי״ז יבנה ביהמ״ק בב״א, וזה עומק הרמז שהביא רבינו המהרש״א דכ״א ימי בין המצרים הם כנגד כ״א ימי כפרה וסליחה, כי באמת כל תכלית ימים אלו לשוב אל הי״ת ולפשפש במעשינו.

וביותר מזה י״ל בס״ד, דהנה האבל צריך לפשפש במעשיו ולחזור בתשובה, וכמבואר ברמב״ם (פי״ג מהל׳ אבל סי״ב) וז״ל: כל מי שאינו מתאבל כמו שציוו חכמים הרי זה אכזרי, אלא יפחד וידאג ויפשפש במעשיו ויחזור בתשובה. עכ״ל. וכ״פ בשו״ע (יו״ד סימן שצד ס״ו) וכ״כ בלבוש (שם) וסיים בזה״ל: אולי ינצל מחרבו של מלאך המוות. ובערוך השולחן (ס״ג) כתב עוד, דמי שאינו מתאבל וחוזר בתשובה אינו מדרך התורה.

והגר״א (בביאורו כאן) ציין, לפסוק (איכה ג) מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו. הרי שענין האבילות לחזור בתשובה.

ועיין בבית הלל (יו״ד סימן שפא סק״ב) שכתב, דלפי״ז נמצא דקטן אינו חייב באבילות מדין חינוך אפילו הוא בן שלוש עשרה שנה פחות איזה ימים, משום מש״כ הרמב״ם (הל׳ אבל פי״ד הי״ב) וכו׳, והיינו שעיקר הטעם באבילות הוא משום תשובה שיחזרו בתשובה, משום שהם כל בני החבורה ערבים זה בעד זה, אבל בקטן אין שייך טעם זה שיחזור בתשובה דהלא הוא לאו בר עונשין שיהא ערוב בעד אחרים. עיין שם.

וכ״כ בספר החינוך (פר׳ אמור מצוה רסד) וז״ל: משורשי המצוה, מה שכתבתי פעמים הרבה במצוות הקודמות, כי האדם נפעל כפי פעולותיו שיעשה, כי מהיותו בעל חומר לא יתפעל לדבר בכח עד שיוציא הענינים מן הכח אל הפועל, על כן בבוא אליו עונש מקרה מוות באחד מקרוביו אשר הטבע מחייב האהבה להם, תחייבנו התורה לעשות מעשים בעצמו אשר יעוררוהו לקבוע מחשבתו על הצער שהגיע אליו, ואז ידע ויתבונן בנפשו כי עוונותיו גרמו לו להגיע אליו הצער ההוא, כי ה׳ לא יענה מליבו ויגה בני איש כי אם מצד חטאים, וזאת היא אמונתינו השלימה, אנחנו בעלי דת יהודית היקרה, ובתת האדם אל ליבו ענין זה במעשה האבילות, ישית דעתו לעשות תשובה ויכשיר מעשיו כפי כוחו. עכ״ל.

וכן נמצא יסוד זה בדברי הרמב״ן (שמות לג א) שכתב דאחר ששמעו עמ״י מהעונש על חטא העגל, וכתוב (שם ד) וישמע העם את הדבר הרע הזה ויתאבלו ולא שתו איש עדיו עליו, היינו שהתאבלו כאבלים, וכותב הרמב״ן וז״ל: אבל הטיבו אשר עשו להנחם ולהתאבל על חטאתם, וכן יעשו תמיד, ואדעה מה אעשה להם, כלומר אפקוד חטאתם לדעתי, כפי התאבלם והנחמם על עוונם, כי אני בוחן לב וחוקר כליות. עכ״ל. הרי שכתב דהאבילות הולכת ביחד עם ענין התשובה על העוונות.

וכ״כ ברשב״ם (בבא בתרא דף ק: ד״ה משבעה מעמדות) וז״ל: משבעה מעמדות ומושבות, בחזירתן מן הקבר הולכין מעט ויושבין לנחם האבל, או להרבות צער על המת שמת ולהרבות בבכי ולתת איש אל ליבו לשוב בתשובה, כי חיי האדם הבל ועומדין והולכין מעט וחוזרין ויושבין מעט, כך עושין ז׳ פעמים כדי לתת אל ליבם שחיי האדם הבל, והיינו דמפרש לקמיה כנגד שבעה הבל הבלים שכתובין בראש ספר קהלת. עכ״ל. הרי שהאבילות הוא לעורר את האדם לתשובה.

וכ״מ ברש״י (שמיני י ו) שכתב וז״ל: ואחיכם כל בית ישראל, מכאן שצרתן של תלמידי חכמים מוטלת על הכל להתאבל בה. ע״כ. וכוונת האבל בהכרח לחזור בתשובה, מכוח צער מיתת תלמידי חכמים, דאי לא״ה לא מובן מדוע יש דין אבילות על כל ישראל, דדין אבילות הוא רק לז׳ קרובים.

ולפי״ז מובן מדוע ימי בין המצרים הם ימי תשובה, דימים אלה הם ימים שאנו מתאבלים על החורבן, וענין האבילות הוא לא לבכות על העבר, דמה שהיה היה, אלא הענין לחזור בתשובה ולעיין מדוע הגענו למצב זה, ועי״ז נזכה לכפרה וסליחה. והבן כל זה.

ואיתא בברכת אברהם (סלונים, לר״ח מנחם אב עמוד קיז-ח) דהנה צירוף שם הוי״ה של חודש אב הוא שם הקדוש העולה מר״ת של הפסוק (דברים כז) ה׳סכת ו׳שמע י׳שראל ה׳יום הזה נהיית לעם לה״א, ודרשו חז״ל (ברכות דף סג:) הסכת, הס ואחר כך כתת.

וביאר ע״פ מאמר חז״ל (חולין דף פט.) עה״פ (תהילים נח) האמנם אלם צדק תדברון, מה אומנותו של אדם בעוה״ז ישים עצמו כאלם, יכול אף לדברי תורה ת״ל צדק תדברון, והא בהא תליא במידה שעושה עצמו כאלם לדברים בטלים כך זוכה לצדק תדברון.

וזהו דרשת חז״ל (ברכות דף סג:) הס ואח״כ כתת, היינו ע״י שיקיים הס מדברים אחרים, זוכה לכתת עצמו בדברי תורה.

וזהו ענין חודש אב, שבימים אלו של בין המצרים בהם מתגבר כח הרע אז צריך לקיים הס מכל דבר רע, ואז זוכה אח״כ בכ״א יום שמראש השנה עד שמיני עצרת לצדק תדברון בתורה ובתפילה ושפיכת נפשו לפני ה׳.

וזהו מאמר הכתוב (תהילים קלט) אם אסק שמים שם אתה ואציעה שאול הנך, היינו אם רוצה האדם להרגיש אלקותו יתברך בבחינת אם אסק שמים שם אתה, העצה היא ואציעה שאול הנך, היינו בבין המצרים ובכל עת מיצר בחינת שאול, אז ידע ש״הנך״ שהקב״ה עומד עליו ורואה במעשיו, או אם יזכה כאשר יגיעו הזמנים של אם אסק שמים בימים הנוראים לקרות כי שם אתה.

וכתב הרב ברכת אברהם (שם) רמז נאה, כי הנה אס״ק בגימטריא קס״א כמנין שם אהי״ה במילוי יודי״ן (כזה: אל״ף ה״י יו״ד ה״י), אהי״ה גימטריא כ״א, היינו שהשי״ת אומר אהיה אשר אהיה עם אלו הרוצים ועמלים עתה לקבל אלוקתי בכ״א ימי בין המצרים, אזי אהיה עימהם בכ״א ימים הנוראים והימים טובים.

ובתולדות אדם (פר׳ מטות) כתב וז״ל: וכ״א יום שבין המצרים מכוונים נגד כ״א יום שמראש השנה עד שמיני עצרת, והמתקן נפשו בכ״א יום שבימי בין המצרים אז יוצא לזכות בימי הדין הנ״ל, כי כבר תיקן הכל ואין לו עוד לירא מיום הדין, כי הימים נהפכו לרצון ורחמים וכו׳, וביותר יכול התיקון להיות בשבתות שבבין המצרים, כי הם גדולים יותר מכל שבתות השנה. עכ״ל.

וכתב האדמו״ר מטאהש זי״ע (עבודת עבודה פתגמי קודש פר׳ בלק סוף אות א) הנה ימי בין המצרים הם הכנה לימים הנוראים הבאים לקראתינו, והזמן גרמא ביותר להתבונן מה הסיבה שאין יראת ה׳ נקבעה בליבנו כדבעי, ולמה אין אנו רצים אחר מידה יקרה זו לקנותה, הלא יראת ה׳ היא חיותו של אדם, כמש״כ (משלי יט) יראת ה׳ לחיים, והיא האוצר הגדול,

כמו שאמר הכתוב (ישעיה לג) יראת ה׳ היא אוצרו, וכאשר האדם זוכה לאושר הגדול הזה של יראת שמים, קנה לו בזה כל הצלחתו בעולם, בזה ובבא, לעד ולנצח נצחים. עיין שם.

עוד כתב (שם סוף פר׳ מסעי) דימי בין המצרים הם הכנה לימים הנוראים הבעל״ט, לעשות חשבון הנפש על מעשים של כל השנה שעברה, ובפרט כאשר מתחילין לקרות ספר דברים שהוא ספר משנה תורה, שבו חזר משה רבינו ע״ה על הפרשיות אשר קראנו במשך כל השנה, אזי הקריאה מעוררת את הזמן, לעשות חזרה על כל המעשים להתבונן היאך יתנהג במשך כל השנה. עכ״ד.

וכתב רבינו צדוק הכהן מלובלין בספר צדקת הצדיק (אות קעא) כי ידוע שכנגד כ״ב ימים שבין המצרים (כולל י׳ באב) הם מר״ה עד שמע״צ, ושמחת תורה הוא נגד י׳ באב, דאמר רבי יוחנן אלמלי הייתי באותו הדור לא קבעתיו אלא בעשירי, מפני שרובו של היכל בו נשרף, כמו שאמרו רז״ל (תענית כט.), כי ספיקא דיומא שבכל יו״ט הוא נגד תורה שבע״פ הדומה לתושב״כ שהם ב׳ לוחות הברית, וכן ב׳ ימים יו״ט אחד דאורייתא ואחד דרבנן והקדושה יורדת לב׳ הימים, וכן השפע שירד לתשעה באב שהיה מלמעלה שפע גדול ועצום כנ״ל נתחלק גם לי׳ באב, ולמטה נתהפך ר״ל.

וידוע דטעם סוכה הוא החסיון בה׳ והבטחון בו, ונגד תשעה באב הוא שמע״צ שאמרו רז״ל (תנחומא סדר פנחס אות טז) לפיכך אמר להם הקב״ה, כל שבעת ימי החג שהייתם מקריבים לפני קרבנות, על אומות העולם הייתם מקריבים שבעים פרים, אבל עכשיו הקריבו על עצמכם, שביום השמיני עצרת תהיה לכם והקרבתם עולה אשה ריח ניחוח לה׳ פר אחד איל אחד (במדבר כט).

משל למלך שעשה סעודה שבעה ימים, וזימן כל בני המדינה בשבעת ימי המשתה, כיון שעברו שבעת ימי המשתה, אמר לאוהבו, כבר יצאנו ידי חובותינו מכל בני המדינה, נגלגל אני ואתה במה שתמצא, בליטרא של בשר או ליטרא של דג או ירק, כך הקב״ה אמר לישראל, כל קרבנות שהקרבתם בשבעת ימי החג, על אומות העולם הייתם מקריבים, אבל ביום השמיני, נגלגל אני ואתם במה שאתם מוצאין, בפר אחד ואיל אחד. ע״כ. והוא ממש היפך תשעה באב.

וכ״ב ימים הם נגד כ״ב אותיות התורה שפגמו, כמו שאמרו רז״ל באיכ״ר (פתיחתא אות כד), ולכך בי״ז בתמוז נשתברו לוחות ונשרפה התורה, והוא נגד אות א׳ שמתחיל בו אותיות התורה, ובאותו זמן יורד שפע דברי תורה הרבה, רק שהוא בראיה כטעם מראות יחזקאל.

ואמרו רז״ל (ברכות דף נז:) הרואה יחזקאל יצפה לחכמה, שזהו דוגמת פסח ראתה שפחה כו׳, ואח״כ שבועות מתן תורה בקנין וצריך מ״ט ימי ספירה בינתים, וכן מי׳ באב עד ר״ה הם מ״ט ימי ספירת נקיים, ואח״כ מתחיל דברי תורה בקנין כפי תוקף הראיה שבין המצרים. עכ״ד.

והנה באמת ימים אלו הם ימי תשובה, וכנגד מה שהרחקנו כביכול את הקב״ה מאיתנו ע״י העוונות, כן ע״י התשובה נתקרב אל הי״ת, כמו שאמרו רז״ל (ברכות דף לד: ובסנהדרין דף צט.) דבמקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד.

ואיתא בדברי המורה (בהל׳ תשובה פ״ז ה״ו) וז״ל: התשובה מקרבת את הרחוקים – אמש היה זה שנאוי משוקץ ומרוחק ותועבה, והיום הוא אהוב ונחמד וקרוב וידיד. עכ״ל.

וכתב עוד הרמב״ם (פ״ז מהל׳ תשובה ה״ד) וז״ל: ואל ידמה האדם בעל תשובה שהוא מרוחק ממעלת הצדיקים מפני העוונות והחטאות שעשה, אלא אהוב ונחמד הוא לפני הבורא כאילו לא חטא מעולם, ולא עוד אלא ששכרו הרבה, שהרי טעם טעם חטא ופירש ממנו וכבש יצרו, ואמרו חכמים (ברכות דף לד: ובסנהדרין דף צט.) מקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד בו, כלומר מעלתם גדולה ממעלת אלו שלא חטאו מעולם, מפני שהם כובשים יצרם יותר מהם. עכ״ל.

וכן מבואר בדברי רבינו יונה בשערי תשובה (ש״א אות ט) וז״ל: והנה מדריגות רבות לתשובה, ולפי המדרגות **יתקרב האדם** אל הקב״ה. עכ״ל.

ואיתא בזוה״ק (פר׳ חיי שרה דף קכט.) וז״ל: זכאין אינון מאריהון דתשובה דהא בשעתא חדא ביומא חדא בריגעה חדא קריבין לגבי קוב״ה – מה דלא הוה הכי אפילו לצדיקים גמורים דאתקריבו גביה קוב״ה בכמה שנין וכו׳, אבל מאריה דתשובה מייד עאל ואתדבק ביה בקוב״ה. ר׳ יוסי אמר, תנינן, אתר דמריהון דתשובה קיימי ביה בההוא עלמא צדיקים גמורים לית לן רשו לקיימא ביה, בגין דאינון קריבין למלכא יתיר מכלהו, ואינון משכי עלייהו ברעותא דליבא יתיר ובחילא לאתקרבא למלכא. ע״כ.

וכ״כ המבי״ט בבית אלקים (ש״ב הוא שער התשובה פ״א) וז״ל: חקרנו על גדר התשובה ומצאנו נכון ושלם, והוא קריבה לה׳ מריחוק החטא, והרצון במילת קריבה היא היות כוונת השב בתשובה להתקרב אל בוראו שנתרחק ממנו בעוברו על דבריו, ולא להנצל מן העונש על מה שעבר, כי אם הכוונה היה לכך אינו מתקרב לה׳.

כי החוטא שתים רעות עשה, רעה לעצמו שיענישהו הא״ל יתברך, ורעה גדולה מזו שהכעיס את בוראו במה שעבר על ציוויו, כי מלך בשר ודם כועס ומצטער על מי שעובר על דברו, גם כי לא יעניש אותו בהיותו בנו או אהובו, וא״כ השב בתשובה צריך לתקן את אשר עיוות בשתיים הרעות, ויותר ממה שהכעיס את בוראו שירצה אותו ויתקרב אליו בתשובה. וכל עוד שלא הייתה כוונתו לרצות על מה שהכעיסו אינה נקראית תשובה, כיון שלא שב למה שהיה קודם החטא שלא היה כועס עליו הא״ל יתברך ואינו קרוב אליו, כי כמו שהקרבן מכפר על העבירות הידועות לו ובו מתקרב אליו, כמו כן התשובה שהיא מכפרת על העוונות, צריך שתהיה תשובה שלימה שיתקרב אליו כמו בקרבן.

וענין ההקרבה הוא שישים אל ליבו, כי גם שלא היה מענישו הא״ל ית׳ על חטאו לא היה רוצה לחטוא, שלא לעבור על מצוות בורא עולם, וישאל ממנו מחילה וירצה אותו בדברים כמו שנאמר (הושע יד) קחו עמכם דברים ושובו אל ה׳, כלומר תשובתכם תהיה מכוונת לרצות את ה׳ לא על שלא יענישכם על חטאתכם, אלא להתקרב אליו כנזכר.

כי החוטא נקרא רחוק, ובשובו נעשה קרוב, כדכתיב (ישעיה נז) שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר ה׳ ורפאתיו, הורה בכאן על ההתעוררות ועל הסיוע שמסייע הא״ל ית׳ לשב בתשובה, כאמרם ז״ל (יומא דף לח:) בא ליטהר מסייעין אותו, כי מי שבא לטהר עצמו נראה שהיה טמא ובא לטהר עצמו מחטאותיו, שהא״ל ית׳ מסייעו לשוב, וענין הסיוע הוא להכין ליבו ודרך פעמיו לשיתחרט על מה שעשה, וישוב בתשובה שלימה לפניו במה שהוא מתעורר מהא״ל ית׳ ונותן לו שלום במה שנתקרב אליו בחרטתו על חטאותיו ובמעשיו הטובים.

וזהו שאמר שלום שלום לרחוק ולקרוב, מעיקרא לרחוק והדר לקרוב בתחילת תשובה ואחריה כנזכר, כי מתחילת תשובת האדם בהרהור ליבו, הא״ל ית׳ פורש עליו סוכת שלומו, והוא ההתעוררות על התשובה והגנתו עליו מן היסורין או המקרים הרעים המעותדים לבוא עליו מצד חטאותיו, ואחר שהתוודה בפיו ובשפתיו והטיב צעדיו ודרכיו ושלימות טהרתו וכפרתו ולא יאונה לו כל אוון, וזהו ענין השלום שיושב בהשקט ובשלוה בלי אימה ופחד מעונש החטאים כיון שכבר נתכפרו.

ולכך נאמר בענין התשובה לשון עד, ושבת עד ה׳ אלקיך (דברים ל), שובה ישראל עד ה׳ אלקיך (הושע יד), כלומר שוב ממקום שנתרחקת והיה קרוב אליו, כי בכח התשובה מתקרב האדם לא״ל ית׳ מעט מעט עד שמגיע להשיג להיותו לפני כסא כבודו, וכמו שאמרו (יומא דף פו.) גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד, דכתיב (הושע יד) שובה ישראל עד ה׳ אלקיך. עכ״ל.

וכ״כ בשו״ת נודע ביהודא (מהדו״ק חאו״ח סימן לה) וז״ל: ועיקר התשובה הוא עזיבת חטא, וידוי דברים בלב נשבר, חרטה בלב שלם, התקרבות והתלהבות לאהוב את הבורא, והיינו תשובה שישוב אל ה׳ וירחמהו, וישוב אל ה׳, היינו שידבק בו, אבל שאר דברים תענית וסיגופים אינם עיקרים. עכ״ל.

וכן מבואר בדרך ה׳ (ח״ד פרק ח אות ה) וז״ל: אמנם ענין יום הכיפורים הוא, שהנה הכין האדון ברוך הוא לישראל יום אחד שבו תהיה התשובה קלה להתקבל, והעוונות קרובים לימחות, דהיינו לתקן כל הקלקולים שנעשו, ולהסיר כל החושך שנתגבר על ידיהם, ולהשיב השבים אל מדריגת הקדושה **והקורבה אליו יתברך שמו**, שנתרחקו ממנה על ידי חטאותיהם. עכ״ל.

ענין ההשפעה להשגת קרבת הבורא ב״ה בימים אלו

קודם כל דבר, בפתח הימים הנעלים האלו הנקראים ימי בין המצרים, הנה יאירו לנו דבריו של רבינו ז״ל (ליקוטי מוהר״ן ח״א סימן קצה) וז״ל: בצר הרחבת לי (תהילים ד), הינו שגם אפילו בהצרה בעצמה, הי״ת מרחיב לנו, כי אם יסתכל האדם על חסדי ה׳, יראה שאפילו בעת שהשי״ת מיצר לו, גם בהצרה בעצמה הי״ת מרחיב לו, ומגדיל חסדו עמו, וזה (תהילים ד) בצר הרחבת לי, הינו אפילו בתוך הצרה בעצמה, נתת לי הרחבה בתוכה, מלבד מה שאנו מצפים שהי״ת יושיענו בקרוב מכל הצרות וייטיב עמנו מאוד, אך אפילו גם בהצרה בעצמה מרחיב לנו. עכ״ל. מכאן יתבונן האדם בימים אלו שאף בתוך הצרה הי״ת מרחיב לנו, והוא אור גדול לכל מבקש ה׳.

והנה איתא בפרי צדיק (פר׳ מטות אות י) דהנה איתא בשם הרבי ר׳ דב בער זצ״ל ע״פ (איכה א) כל רודפיה השיגוה בין המצרים, פירוש כל רודפי ה׳ – שרודף אחר השגת התגלות ה׳ יכול להשיגה ביותר בין המצרים, כמשל המלך כשאיננו בביתו יש ביכולת להגיע אליו בנקל יותר. והענין הוא כי כ״ב ימים שבין המצרים, הם נגד כ״ב אותיות התורה שעברו ישראל אז, כדאיתא במדרש איכ״ר (פר׳ א אות כ) שהקינות שהם מא׳ ועד ת׳ על רמז זה. וי״ז בתמוז הוא נגד אות א׳ שבו ביום נשתברו הלוחות המתחילים באות א׳ אנכי, ותשעה באב הוא נגד ת׳, על שם (איכה ד) תם עוונך בת ציון, ששפך חמתו על עצים ואבנים.

וזה לשון בין המצרים כמיצר מכאן ומיצר מכאן, שאין להסתר התפשטות לא קודם המיצר וגם לא אחר תשעה באב, שכבר נתקן ונשלם הכל דייקא בימים הללו בתוך ההסתר, כמו שראינו שדייקא אחר חורבן הבית התחיל התפשטות והתרבות תורה שבעל פה על ידי התנאים והאמוראים שעמדו אחר זה דוקא. וכמו שאמרו במדרש (תנחומא סדר נח אות ג) שעיקר התגלות תורה שבעל פה הוא דייקא על ידי צער ויסורים, ועליהם נאמר (ישעיה ט) העם ההולכים בחושך ראו אור גדול.

ועוד אמרינן שם (במדרש תנחומא הנ״ל) שהקב״ה קבע שתי ישיבות שיהיו הוגין בתורה יומם ולילה וכו׳, ואותן ב׳ ישיבות לא ראו שבי ולא שמד ולא גלות, ולהלן אמר שם שאין רואין חבלי משיח, נראה מזה שיש להם קיום עד ימות המשיח. ובאמת לא היו השתי ישיבות רק בבבל כמו רב ושמואל רבה ורבי יוסף ואחר כך פסקו, אולם פנימיות המכוון על שורש החרש והמסגר, כמו שאמרו (בתנחומא שם) חרש בשעה שפותח וכו׳ נעשו הכל חרשין, וזה הוא בחינת נביאת ירמיהו שהוא בהסתר למעלה מן השגה כנ״ל. והמסגר כיון שאחד מהן סוגר וכו׳ אין בעולם שיכול לפתוח, והוא נגד נבואת ישעיה שבא לידי התגלות.

ויש לרמז זה גם כן באבעיות הגמרא (הוריות דף יד.) חריף ומקשה ומתון ומסיק – הי מינייהו עדיף? חריף ומקשה היינו בחינת החרש, ומתון ומסיק בחינת המסגר, ומסקינן תיקו, והיינו שהגם שעל פי שכל בודאי מתון ומסיק התגלות הלכה עדיף, עם כל זה הוא נשאר בתיקו,

מפני שבחינת מתון ומסיק בא על ידי חריף ומקשה על ידי ההעלם מקודם כנ״ל, שהוא דייקא בין המצרים על ידי ההסתר.

והוא כאמרם ז״ל (ברכות דף לד:) במקום שבעלי תשובה עומדין צדיקים גמורים אינם יכולים לעמוד. וכאמרם ז״ל (מנחות דף כט:) מ״ט תליא כרעיה דה׳ וכו׳, דאי הדר בתשובה מעיילי ליה, וליעייל בהך לא מסתעייא מלתא וכו׳, בא לטהר מסייעין אותו, כי על ידי הריחוק והסתר – נצרך אחר כך להחזיק במקום גבוה יותר למעלה. עכ״ד.

מבואר מכאן שדייקא משום שימים אלו דימי בין המצרים הם ימים נמוכים, עי״ז אפשר להגיע לדרגות גבוהות מאוד, וכל אדם באיזה מצב שהוא, יש לו לידע שאף שהוא נמצא בשפל המדריגה במקומות נמוכים ביותר, בכל זאת יש לו להתחזק שדוקא הוא יוכל להשיג דברים גדולים, לקרבת ה׳ כי טוב, שאף צדיקים גמורים לא יכולים להשיג.

ואמר האדמו״ר מטאהש זי״ע (עבודת עבודה דברות קודש סו״פ מטות) דהנה בימי בין המצרים אפשר להשיג מה שא״א להשיג בכל ימות השנה, ובימים אלו יותר קל להתקרב אליו יתברך, כמו שפירש המגיד הק׳ ממעזריטש זי״ע עה״פ (איכה א) כל רודפיה השיגוה בין המצרים, דהינו כל מי שרודף י״ה – השיג י״ה בימים האלה בין המצרים בניקל יותר משאר ימים, כי בימים אלו יכול כל אדם להשיג את הבורא ב״ה, ואף מי שעומד במצב שפל מאוד ומשוקע בהרבה מידות ומעשים רעים, יש בכוחו בימי בין המצרים לשוב ולהתקרב אליו יתברך בניקל. עכ״ד.

ואיתא בעטרה לראש צדיק (דף קיג. ד״ה איכה) דכמו שמפרשים הפסוק כל רודפי י״ה השיגו י״ה בין המצרים כו׳, עד״ז יש לפרש ג״כ את הפסוק (איכה א) כל מכבדיה הזילוה בין המצרים, היינו מכבדיה אותיות מכבד י״ה, הזילוה אותיות הזיל ו״ה, רמז ג״כ שכל מי שירצה לכבד את הי״ת ולעבוד אותו ית״ש, הזמן המובחר הוא בין המצרים, ואז יוכל להמשיך השפעות ממזל העליון, וזה כל מכבד י״ה הזיל ו״ה, היינו שיוכל להמשיך השפעות ממזל העליון (י״ה) לאותיות ו״ה שהם זו״נ – שורשי העולמות יצירה עשיה. עכ״ד.

ואיתא בעבודת ישראל (פרקי אבות פ״ב מט״ו) על המשנה, רבי טרפון אומר היום קצר והמלאכה מרובה והפועלים עצלים והשכר הרבה ובעל הבית דוחק, פירוש ע״י שהיום קצר והמלאכה מרובה – מחמת זה השכר הרבה, כי יש ימים קצרים כגון אלו הימים שבין המצרים, הם נקראים ימים קצרים במעלה, ואז והמלאכה מרובה, מלאכ״ה אותיות א״ל מ׳לא כ׳ל ה׳ארץ, והיינו שכשהשר בדרך אפשר לבקש ממנו בקשות אפילו בתשורה מועטת. ע״כ.

וכתב באוהב ישראל (פר׳ פנחס אות ו) די״ל בהעיר לב ושום שכל, דאלו הכ״א יום שבין י״ז בתמוז לתשעה באב, הם מקוריים ושורשיים לכל המועדות של השנה שהם בכללן ג״כ כ״א יום, היינו שבת ור״ח, ז׳ ימי הפסח, יום חג השבועות, ב׳ ימים של ר״ה, יוה״כ, ח׳ ימי חג

הסוכות, וסימנך (תהילים עג) א״ך טוב לישראל, ואלו הכ״א יום שבין המצרים, הם מקוריים ושורשיים להם.

והנה כתיב (תהילים לא) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך, ואיהו הרב טוב הצפון לצדיקים לעתי״ל, כי ראה שאין העולם כדאי לו ולכך גנזו לעתי״ל, וזה הרב טוב בא מסטרא דצפון, דאיהו בחינת זהב, ואיהו בחשיבות יותר מהכסף, אך זוהם הזהב הוא קשה מאוד ר״ל דאינון דינין קשיין, אבל טוביה גנוז בגוויה, ולעתיד לבוא יהיו ראויים לכל הטובות והברכות והישועות מצד הדין ולכך גנזו לעתי״ל.

ולכן בימי שלמה המלך ע״ה כתיב (דהי״ב כ) אין כסף נחשב בימי שלמה, כס״ף הוא בחינת חסד ורחמים, והיינו שלא היה צריכין אז לרחמים, כי הכל היו ראוי לישראל מצד הדין, כי אז היה קיימא סיהרא באשלמותא, והיה אז בבחינת מילוי הלבנה, כי מאברהם אבינו ע״ה עד שלמה המלך ע״ה היה ט״ו דורות, והיו צדיקים אשר ע״י מעשיהם הטובים נזדכך ונטהר זוהם הזהב הקשה, והיה אז הלבנה במילואה, דוגמת ט״ו ימים בחודש שאז הלבנה במילואה, ומימי שלמה עד חורבן הבית היו ג״כ ט״ו מלכי יהודה עד צדקיהו המלך שבימיו נחרב הבית, כי ע״י מעשיהם חזר הזוהמא ר״ל כבתחילה.

וחורבן הבית היה בתשעה באב, ואות ט׳ בכתיבה אשורית (כזה: ט) ראשו כפול לתוכו, לרמז כי טוביה גניז בגוויה, וזהו ט׳ – אב, היינו שהוא יהיה לעתיד לבוא אב וראש לכל המועדות כולם, אך עתה בעת הגלות טוביה גנוז בגוויה, והכ״א יום שבין המצרים הם מספר שם הקדוש יב״ט, היוצא משם אהי״ה הקדוש, ולכך כל הטובות והברכות הם בבחינת עתידים להיות לעתי״ל, וזהו השם הכתוב אצל משה רבינו ע״ה (במדבר יב) ותמונת ה׳ יב״ט.

וזהו שביקש דוד המלך ע״ה (תהילים קיט) גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך, כי תמוז ואב הם בחינת עינים, והם כעת בבחינת חושך ואפילה, וביקש דוד המלך ע״ה שיגלה הבורא ב״ה וב״ש הנכבד והנורא הרב טוב הגנוז בהם, וזהו גל עיני – היינו אלו החודשים תמוז ואב שהם בחינת עיני״ם, ואביטה – היינו הטובות והברכות הנמשכות משם הקדוש יב״ט כנ״ל, נפלאות מתורתך – היינו נו״ן, פלאו״ת מתורתך, כי הבטה הוא מלמעלה למטה, כמו שפירש רש״י ז״ל ע״פ (בראשית טו ה) הבט נא השמימה, עיין שם, והיינו ע״י התורה והמצוות שאנו עוסקים בהם למטה בעוה״ז, נבוא לבחינת נו״ן פלאו״ת, והבן זה.

וע״פ הנ״ל מבואר, שאלו הכ״א יום הם ימים טובים גדולים מאוד, אך בעוה״ר עדיין אין אנו ראויים להם, וטובייהו גניז בגווייהו, ואי״ה כשנזכה במהרה בימינו לעשות תשובה ומעש״ט לזכך החומר ולהעביר זוהם הזהב, אז יתגלה רב טוב הצפון, כי אז נהיה ראויים לכל הברכות וישועות טובות מצד הדין, ואז יהיו הכ״א ימים ימים טובים גדולים ונוראים אשר אין להעריך, והם מקוריים ושורשיים לכל הכ״א ימים טובים שאנו עושין בזמן הזה, ועל כולם יהיה תשעה באב למועד יותר גדול, ולזה אנו קורין פרשת פינחס אשר כל המועדות כתובים בו בימים האלו, כי מהם נמשכים כל המועדות, והמשכיל יבין כל זה.

ולכך תיקנו חז״ל בהפטרות שמן י״ז בתמוז עד יוה״כ, ג׳ דפורענותא וז׳ דנחמתא, כי אלו הג׳ שבתות הם נגד ג׳ ראשונות כתר חכמה בינה, ולא נתגלו עדיין כנ״ל, והז׳ הם נגד ז׳ ימי הבנין, חסד גבורה תפארת נצח הוד יסוד מלכות, כי המועדות שבזמן הזה הם מעולם הזמן.

וע״פ כל הנ״ל, נוכל ג״כ להבין ענין מאמר חז״ל שאמרו (מנחות דף כט:) בשעה שסרקו בשרו של רבי עקיבא במסרקות של ברזל, אמרו מלאכי השרת לפני הקב״ה, רבש״ע זו תורה וזו שכרה? א״ל הקב״ה כך עלה במחשבה. ולכאורה אינו מובן מהו תירוץ על קושייתם.

אך י״ל בזה, דהנה איתא (פסיקתא רבתי פיסקא מא אות ב) בתחילה עלה במחשבה לברוא את העולם במידת הדין, ראה שאין העולם מתקיים, שיתף עמו מידת הרחמים, וכבר עמדו בזה אבות העולם, האיך שייך אצל הבורא ב״ה וב״ש חזרה ושינוי רצון ח״ו, וכי לא ידע זה בתחילה שאין העולם מתקיים במידת הדין לבד, והלא אצלו יתברך עבר ועתיד שוין.

אך י״ל דכשעלה ברצונו הפשוט להאציל ולברוא את העולמות, היה רצונו יתברך שיהיו כל הברואים ראויים להיות ניזון, ושיגיע להם כל הברכות והטובות מצד הדין, וזהו בחינת הרב טוב הצפון לצדיקים כמבואר לעיל, וזה היה בעולם המחשבה דאיהו עלמא דאצילותא קדישא, אשר אין שם שום אחיזה כו׳, וזהו בתחילה עלה במחשבה, היינו בעולם המחשבה הוא כך עד עתה, אך בהשתלשלות העולמות לנבראים וליצורים ולנעשים אשר שם יש אחיזה כו׳ ר״ל, ולא יוכלו ליזון מצד הדין מגודל זוהם הזהב הקשה כנ״ל, ולכך שיתף שם בהעולמות ההם מידת הרחמים, בשביל שיהיו יכולים ליזון עכ״פ מצד החסד והרחמים, ונמצא שלא היה שום חזרה ח״ו.

וזהו שהשיב הקב״ה למלאכי השרת כך עלה במחשבה, כי רצונו יתברך הוא רק שיזונו הצדיקים מצד הדין, וכמו הרב טוב הצפון לצדיקים לעתי״ל, ולכך הביא על רבי עקיבא הקדוש והטהור יסורים גדולים כאלו, כדי שיזדכך ויטהר מכל וכל ויבוא לו הכל מצד הדין, וזהו כמו בחינת עולם המחשבה וכנ״ל, וזהו פירוש כך עלה במחשבה, ולרמז דברינו אלה.

ומטעם זה היה חורבן הבית בחודש אב, כי אב הוא מלשון מחשבה, כי זרע הבן נמשך ממחשבת האב שהוא המוח, ולכך אבא הוא בחינת מחשבה, ולכך היה החורבן בזה החודש, כי ע״י הגלות והיסורין אשר אנו מקבלין עלינו באהבה ונטהר זוהם הזהב הקשה ר״ל, ואז מצד הדין נהיה ראויים לכל הטובות והברכות והישועות ונחמות, כמו שהוא בעולם המחשבה. ומטעם זה ג״כ ט״ו באב הוא יו״ט גדול, כי אז הוא בבחינת יוה״כ, ויבואו עלינו כל המיני השפעות טובות והישועות ע״י משיח צדקנו שיבוא בב״א, והמשכיל יבין כל זה. ע״כ.

ואמר האדמו״ר מטאהש זי״ע (עבודת עבודה פתגמי קודש סו״פ מטות) דהנה בימי בין המצרים העת מסוגל יותר להשראת השכינה, כי בימים אלו השכינה הקדושה בדרך ובגלות והיא משתוקקת וממתנת כביכול שנעשה לה דירה לשכון בתוכנו, לכן מייד כאשר אנו עושים לה מקום משכן בליבנו, היא באה לשרות בנו באור גדול.

בפרט בשבתות של הימים האלה, שבכלל בכל שבתות השנה זהו עבודתינו לעשות דירה להשכינה הקדושה, כמו שאמר הכתוב (שמות לא) לעשות את השבת לדורותם, ופירשו בתיקו"ז (תיקון ו דף כב:) לדורותם מלשון דירה, זכאה איהו מאן דמתקן לה דירה נאה בליביה, כ"ש בשבתות של ימי בין המצרים, בימים אשר השכינה הקדושה בגלות, כאשר האדם עושה לה בשבת דירה נאה בליביה, השכינה באה לשרות בקרבו באור יותר גדול משאר שבתות השנה, וזוכה לסייעתא דשמיא מרובה בהתקרבות יותר גדולה אכי"ר. עכ"ד.

עוד אמר האדמו"ר מטאהש זי"ע (עבודת עבודה דברות קודש סו"פ בלק) דבימי בין המצרים צריך לעבוד ביותר להמתיק את הדינים מבנ"י, ולהשתדל יותר לשמח את השכינה הקדושה, אשר בכל צרתם לו צר (ישעיה מג), וע"י שהאדם משמח השכינה הקדושה אף בימים אלו, זוכה להרגיש האור הגדול המוסתר בימים הללו, כי בימי בין המצרים מאירים אורות של ימות המשיח, כי לעתיד יתהפכו ימים אלו לימים טובים, ועל כן עתה הם בבחינת ערב יו"ט, וכמו בכל ער"ש ועיו"ט מאיר כבר אורו של שבת ויו"ט הבא, כן בימים אלו מאירים כבר אורות של ימות המשיח, ובכח זה נזכה בב"א שיתעוררו חסדים ורחמים רבים על כנסת ישראל, ונזכה כולנו לראות במהרה בנחמת ציון וירושלים בתיקון השלם ויחוד השלם ויתגלה במהרה קץ הגאולה באור גדול, וימלא כבודו את כל הארץ אמן ואמן, ובא לציון גואל בב"א. עכ"ד.

עסק התורה בימים אלו

כתב במאור ושמש (סו"פ בלק) עה"פ (במדבר כב) ויעמוד מלאך ה' וגו', דהנה שהצירוף של חודש אב הוא ה'סכת י'שראל ו'שמע ה'יום, כי על פסוק זה דרשו חז"ל בש"ס (ברכות דף סג:) הסכת – עשו כיתות כיתות ועסקו בתורה, והיינו מפני שבימים אלה שהם עת תגבורת הדינין, צריכין ישראל לעסוק בתורה שבע"פ כדי להמתיק הגבורות.

כי הנה יש להבין מהו שימים אלו שבין י"ז בתמוז לתשעה באב נקראים בין המצרים, ונראה לומר, כי הנה הרשעים במעשיהם הרעים ממשיכים את ההנהגות ע"פ הטבע שהוא גימטריא אלהי"ם, והוא גבורות ודינים וגורמין חורבן העולם חלילה, אמנם הצדיקים במעשיהם הטובים ממשיכים את שמות הקדושים, דהיינו הויו"ת הקדושים גדלות המוחין לתוך שם אלהי"ם וממתיקים הדינים.

והנה ידוע שבעיתים הללו בין י"ז בתמוז לתשעה באב גברו הדינים והמקטרגים עד למאוד עד שנחרב הביהמ"ק, ואז בעת מעשה חורבן הבית נסתלק הויו"ת למעלה למעלה, והיא הסתלקות הויו"ת רק באותו הרגע, ואח"כ מייד חזרו לזרוח כבראשונה שלא להאחז חלילה שליטת החיצונים, ועי"ז היה קיום העולמות.

והנה נמצא כתוב בספר הכוונות להאר״י ז״ל שבימים האלה יש לכוין בשלוש הראשונות של השמו״ע בתפילה, בחתימה ראשונה יש לכוין האותיות שקודם להההוי״ה דהיינו שם טדה״ד, ובחתימה השניה של השמו״ע יכוין האותיות שאחר שם הוי״ה דהיינו כוז״ו.

והיינו דידוע, כי בכל שנה חוזרין אותם השפעות שהיו באותן הזמן, וממילא בימים שבין י״ז בתמוז לתשעה באב מתעוררים הדינים ומקטרגים כמו שהיה בשעת החורבן ושריפת הבית, ולזאת נראה עצה היעוצה לעסוק בפשטות התורה בימים הללו ולא בנסתרות, ומובן ממילא ליודעי דעת.

וג״כ יראה לאחוז במידות טובות בי״ג מידות, וזה נרמז בדברי כוונת האר״י ז״ל דהיינו לכוין בשמות טדה״ד כוז״ו בחתימת ג׳ ברכות ראשונות בשמו״ע, כי שם טדה״ד הנזכר בכוונות ימי בין המצרים, היינו כי הא רמז לכ״ב אותיות התורה כמנין טדה״ד, דהיינו שזה רומז ללמוד בהתמדה בתוה״ק בימים האלה, כי הוא רמז לכ״ב אותות התוה״ק, ושם כוז״ו בגימטריא ה׳ אחד, דהיינו לייחד השמות ולאחוז בי״ג מידות, כמו שאמרו חז״ל (ר״ה דף יז:) ויעשו לפני כסדר הזה וכו׳.

ובזה נבין מה שנקראו הימים ימי צרה שמי״ז בתמוז לתשעה באב בין המצרים, לפי שהשם הוי״ה הוא בין שני שמות דהיינו השם טדה״ד לפניו כנ״ל והשם כוז״ו לאחריו כאמור, וזהו בין המצרים בין הגבולים, דהיינו השני שמות הנ״ל כדי שלא יאחזו בו החיצונים כידוע.

והנה נמצא כי ימי בין המצרים הם ימים קדושים שבהם אור הקדושה נסתר למען לא יוכלו לינק ממנו החיצונים, והנה כאשר ישראל עוסקים בתורה שבע״פ לשמה, שאין אומה״ע יודעים מתורה שבע״פ שעליה נאמר (דברים ד) כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים, שאין להם תורה שבע״פ, אזי הן פועלים ע״י עסקן בתורה שבע״פ שיתייחדו היחודים באופן שלא יבינו הסטרא אחרא ולא תוכל לקטרג, שישראל פועלים ע״י עסקן בתורה שבע״פ שהיא כלולה ג״כ מכ״ב אתוון דאורייתא, להמשיך הי״ג תיקונים והט׳ תיקונים שעולים כ״ב.

והשם טדה״ד הנ״ל עולה ג״כ כ״ב, והשם שלאחר אותיות השם הוי״ה ב״ה כוז״ו עולה ט״ל כמספר שם הוי״ה וי״ג תיקונים, כי על ע״י עסקן בתורה שבע״פ ששם הוי״ה ב״ה מאיר בהשני שמות אלו דרך העלמה והסתר שלא יבינו הסטרא אחרא בכדי שלא תוכל לקטרג, ועי״ז נמתקין הגבורות ונמשכים הרחמים על כנס״י מהי״ג תיקוני תיקנא.

וזהו שאמרו חז״ל בגמרא (שבת דף פח.) על תורה שבע״פ הדר קיבלוה בימי אחשורוש, כי המן הרשע רצה להגביר כח הדינים לקטרג על ישראל, לכן עמדו ישראל וקיבלו ע״ע עול תורה שבע״פ, שע״י עסק התורה שבע״פ יכולין להמתיק הדינין ולייחד שמות ההויו״ת של הרחמים דרך העלמה, ולהמשיך חסדים על כנס״י.

וזהו שהצירוף של חודש תמוז הוא מס״ת הפסוק (אסתר ה) וכל ז׳ה איננ׳ו שוו׳ה ל׳י, לרמוז שכמו שבימי מרדכי נמתקו הגבורות ע״י שקיבלו עליהם לעסוק בתורה שבע״פ, כך בימים האלו צריך לעסוק בתורה שבע״פ יותר מבשאר ימים.

והצירוף של חודש אב הוא ר״ת הפסוק (דברים כז) ה׳סכת ו׳שמע י׳שראל ה׳יום, כי ע״פ זה דרשו חז״ל (ברכות דף סג:) הסכת – עשו כיתות כיתות ועסקו בתורה, מפני שבימים אלו שהוא עת תגבורת הדינין, צריכין ישראל לעסוק בתורה שבע״פ כדי להמתיק הגבורות בהעלם, ולהמשיך הי״ג תיקונים וט׳ תיקונים, שע״י עסק התורה שבע״פ ממילא נתייחדו השני שמות טדה״ד כוז״ו.

וזהו דאיתא בכוונות האר״י ז״ל לכוין שני שמות אלו בשני ברכות הראשונות של תפילה, כדי ששם הוי״ה יאיר בתוכם דרך העלם כנ״ל, ועי״ז נמתקין הגבורות ונמשך רחמים וחסדים על כנס״י. עכ״ד.

ואמר האדמו״ר מטאהש זי״ע (עבודת עבודה פתגמי קודש סו״פ דברים) דבימים האלה העבודה יותר גדולה וכו׳, ועל כן יש יותר להתאמץ לעבוד את ה׳ ביתר עוז וביגיעה יתירה, וכן יש להתאמץ מאוד בימים אלו ללמוד בתוה״ק ביגיעה יתירה ובמסירות נפש, וכמו שקודם מתן תורה הוצרכנו ליגיעה ויסורים כדי שיזכו לקבל את התורה הנקנית ע״י יסורין, כך בכל דור ודור א״א לאדם לזכות לקנין התורה אלא ע״י יסורים, היינו שייגע את עצמו על דברי תורה וימית עצמו באוהלה של תורה, כמאמר חז״ל (ברכות דף סג: שבת דף פג: גיטין דף נז: זוהר פר׳ תרומה דף קנח: ובפר׳ כי תצא דף רעט. ובפר׳ פנחס רע״מ דף רמז: ובתיקוני זוהר חדש דף קיז. ועיין תמיד דף לב.) ע״פ (במדבר יט) זאת התורה אדם כי ימות באוהל, דאין דברי תורה מתקיימין אלא במי שממית עצמו עליה, וכן מנו חז״ל (אבות פ״ו מ״ה) אחד מקניני התורה בקבלת היסורין, והיגיעה על דברי תורה הן הן היסורים.

וע״י יסורים אלו נזכה גם למתנת ארץ ישראל שנקנית ג״כ ע״י יסורים בעת הגאולה בב״א, כדאיתא בפ״ק דברכות (דף ה.) תניא רבי שמעון אומר שלוש מתנות נתן הקב״ה לישראל, וכולם לא נתן אלא על ידי יסורין, ואלו הן התורה וארץ ישראל ועולם הבא וכו׳, נמצא כי ע״י יגיעת התורה נמהר את הגאולה ע״י מעשינו ונמהר לתקן את כל התיקונים אשר עלינו לתקן עוד לפני ביאת משיח צדקינו. עכ״ד.

ובמאור ושמש (רמזי בין המצרים) כתב עוד, כי צירוף של חודש אב הוא ר״ת הפסוק הסכת ושמע ישראל היום, והיינו כי דרשו על זה חז״ל (ברכות דף סג:) הסכת – עשו כיתות כיתות ועסקו בתורה, כי הנה החורבן של ביהמ״ק נגרם ע״י שנאת חינם ופירוד שהיה אז בין בנ״י, ואנו צריכין לתקן זה ע״י שנעסוק בתורה בחבורה כיתות כיתות באהבה ואחוה ושלום ורעות.

וזהו שצריכין להתחזק בחודש זה להתחזק בתורה ולהחליש ידי עשו בקולו של יעקב, כמו שדרשו חז״ל (ב״ר פר׳ סה אות כ), וכסימן הקדמונים מקומי עד שכבי קומי כנ״ל. עכ״ד.

וזהו שאיתא (מגילה דף ה:) דביקש רבי לעקור תשעה באב, והיינו ע״פ מה שאיתא (סוטה דף מט.) משמת רבי בטלה ענוה ויראת חטא, ופירושו הוא כי רבינו הקדוש ז״ל היה עבודתו כל ימיו להנהיג את תלמידיו בענוה ויראת חטא, ולבטל כח ידי עשו שהוא גורם לעשות פירוד ושנאת חינם, וכשמת רבי בטלה מתלמידיו זאת ההנהגה של ענוה ויראת חטא, נמצא כי בימי רבי היה ענוה ויראת חטא וזה גורם לקרב הגאולה, וזהו שביקש רבי לעקור תשעה באב, אלא שיהיה הגאולה שלימה ולא יצטרכו להתענות בתשעה באב. וק״ל.

ואמר האדמו״ר מטאהש זי״ע (עבודת עבודה שיחות קודש ח״ב עמוד שפח) דימי בין המצרים הם ימים נשגבים, כי בימים אלו החל מיום י״ז בתמוז, התחנן משה רבינו אל ה׳ ארבעים יום בעבור חטא העגל, ומכח תפילותיו בימים אלו אמר לו הקב״ה לבסוף מ׳ יום לפסול הלוחות השניות, והקב״ה כתב עליהם שנית את העשרת הדברות, ולכן לעתי״ל יהיו ימים אלו יום טוב, כי באמת זהו יו״ט גדול, שאף אחר שבנ״י חטאו בעגל, מחל להם הקב״ה ונתן להם את התורה שנית, וכיון שלעתי״ל יהיה יו״ט, גם עתה כן הוא, כי מה שהיה ומה שהוא ומה שעתיד להיות – חד הוא קמיה יתברך.

וכיון שימים אלו הם ימי יום טוב של קבלת התורה מחדש, צריכין להתאמץ ביותר בלימוד התורה, ולקיים בפועל מה שאומרים בכל לילה בברכות קריאת שמע של ערבית ״ובהם נהגה יומם ולילה״, נהגה הוא מלשון מחשבה וגם מלשון דיבור, והיינו שהן מחשבותינו הן דיבורינו יהיו שקועים יומם ולילה בעסק התורה בלימוד התורה קיום התורה, לשמור לעשות ולקיים את כל דברי תלמוד תורתך באהבה. עכ״ד.

וכתב הישמח משה זי״ע במאמר אבל משה (עמוד נז) על הכתוב (איכה ב) קומי רוני בלילה לראש אשמורות, היינו הכוונה על לימוד התורה. והנה יש לדקדק מהו זה דקאמר קומי רוני בלילה, והלא אף בלא חורבן הבית נאמר (יהושע א) והגית בו יומם ולילה. וביאר עפ״י דברי הרי״ף (עין יעקב חידושי אגדות פ״ק דברכות דף ג.) דהמשמרות שיש בלילה, הן כדי לבסם כח הדין המושל בלילה, ובזמן שביהמ״ק היה קיים, היו האיברים והפדרים שלא נתעכלו מבעוד יום עושים תיקון זה, ולכן שואג הקב״ה אז, אוי לי שהחרבתי ביתי (שם) דהוא יותר מרוצה בתיקון הנעשה מלמטה. עיין שם. ולפי״ז היינו דקאמר, כיון שנחרב הבית קומי רוני בלילה, היינו שבזמן שביהמ״ק היה קיים, היה מתבסם כח הדין ע״י אברים ופדרים, אבל עכשיו שנחרב הבית, אזי קומי רוני, דהיינו תעסקו בתורה, וכל העוסק בתורת עולה כאילו הקריב עולה כאמור (מנחות דף קי.). עכ״ד.

וכתב ר׳ מנחם מנדל מרימנוב זי״ע במנחם ציון (פרשת פינחס, בסעודה שלישית ד״ה בבין המצרים) שהנה בימי בין המצרים, שאז שולט נחש הקדמוני (פרע״ח שער הברכות פ״ז) רצה לומר משליטת הסטרא אחרא, אזי צריכין אנו ליתן חיות חדש בזה הזמן ע״י עסק התורה הקדושה באלו הסדרות השייכים לאלו השלוש שבועות, כי הם מדברים מענין הקרבנות ושאר ענינים גדולים. עכ״ד.

וכתב בישמח ישראל (לתמוז אב) כי איתא בספה"ק על (איכה א) עיני עיני ירדה מים, דהוא על חודש תמוז אב בחינת עינים, ועל ידי התורה הקדושה יוכל להאיר העינים, פיקודי ה' ישרים משמחי לב מצות ה' ברה מאירת עינים (תהילים יט), וזהו (ברכת אהבה רבה) והאר עיניו בתורתך, פירוש על ידי תורתך נזכה לאור העינים. עכ"ד.

וכתב האדמו"ר מטאהש זי"ע (עבודת עבודה פתגמי קודש סו"פ קרח) דכאשר אנו נכנסים עתה לימי בין המצרים, אשר בימים אלו אנו מתעוררים ביותר לצפות ולייחל אל פדיית ציון וירושלים בימים כאלה, עלינו להתחזק יותר בענין זה להתעמק בעסק התורה, ואף שהם ימים נמוכים, ימים קשים, צריכין לזכור כי הקב"ה איתנו בכל עת וזמן, וכן בכל השנה כאשר עוברים על האדם עיתים וימים קשים, צריכין לזכור כי הקב"ה איתו עמו, והוא כביכול נושא אותנו, דער אייבערשטער טראגט אונז, ושומר אותנו וממלט אותנו מכל רע, כמו שאמר הכתוב (ישעיה מו) אני עשיתי ואני אשא ואני אסבול ואמלט.

וכיון שהאדם מבטל את עצמו אל הבורא ב"ה ואל הנהגתו, ומוסר את עצמו ביד ה' שינשאהו, זוכה שיתהפכו לו העיתים והימים קשים, והקב"ה מאיר לו בתוך החושך, כי כל הקשיים הבאים על האדם, הוא מפני שמפריד את עצמו מהנהגת הבורא, ומראה בעצמו כאילו אפשר לו לעשות דבר בכח עצמו, וכאילו אינו צריך שהקב"ה ינשאהו, אבל כיון שהאדם מוסר את עצמו ביד ה', ומלביש את עצמו מראשו ועד רגלו בהכנעה וביטול, אזי מתהפכים לו כל העיתים לטובה, כי הקב"ה מדריכהו ומנחהו על מי מנוחות, וכמו שאמר הכתוב (תהילים כה) ידרך ענוים במשפט וילמד ענוים דרכו, וכמו שאמר הכתוב (שם כג) ה' רועי לא אחסר, שכאשר האדם מכיר כי הקב"ה הוא רועה שלו, ומוסר את עצמו בידו, אז לא יחסר לו דבר, כי הקב"ה ינהיגו וירעה אותו במרעה טוב, ויזכה לצאת מכל הקשיים ולראות בהמתקת הדינים, עד נזכה שיתהפכו הימים הללו לששון ולשמחה ולמנוחה אכי"ר. עכ"ד.

מעלת גדולת ימים אלו, וענין העסק בהם בתורה

הנה כתיב (ירמיה א) מה אתה רואה ירמיהו ואומר מקל שקד וגו', לכאורה יש לדקדק מה שאל לו והלא הראה לו מקל שקד, ובודאי היה רואה אותו.

והנה איתא בזוהר חדש (מדרש הנעלם שיה"ש דף עה:) וז"ל: וינאץ השקד (קהלת יב), כמו שנאמר (דניאל ט) וישקוד ה' על הרעה, וכתוב (ירמיה א) מקל שקד אני רואה, וצמיחת השקד אחד ועשרים יום, כך משבעה עשר בתמוז עד תשעה באב, ומיום שהשקד מציץ, הפרח אין מוציא פרי, עד עשרים ואחד יום. עכ"ל.

ועוד איתא בזוהר (מדרש הנעלם איכה דף קיג.) וז״ל: וינאץ השקד (קהלת יב), מיום שמנצנץ האילן הזה לבלובים עד היום שעושה פרי, הם עשרים ואחד יום, כך משבעה עשר תמוז עד תשעה באב, עשרים ואחד יום ביניהם, זהו שכתוב (ירמיה א) מקל שקד אני רואה. ע״כ.

מבואר בדברי הזוהר דענין השקד הוא רמז לכ״א ימי בין המצרים, מעתה מובן פשר מראה השקד, וזהו שאמר מקל שקד אני רואה, היינו שראה פנימיות הענין שזה רמז לכ״א ימי בין המצרים.

וכתב הרוקח (סימן שט) וז״ל: השיגו״ה בי״ן המצרי״ם (779 עם התיבות) בגימטריא המ״ה כ״א ימי״ם מי״ז בתמו״ז ע״ד ט׳ בא״ב (779 עם התיבות), לכך אמר (ירמיה א) מקל שקד אני רואה שהוא גדל לכ״א יום. עכ״ל. ומבואר כנ״ל שענין פנימיות השקד הוא רמז לכ״א ימי בין המצרים.

והנה בענין הרמז הנ״ל המבואר בדברי רבינו החסיד בעל הרוקח זי״ע, יראה המעיין כי עולה יפה. ועיין מה דנתחבט רבינו הגרח״פ במועד לכל חי (סימן ט אות יט). ולפי הנ״ל א״ש.

וכן ביאר התוס׳ (בכורות דף ח.) על הא דאיתא בגמרא (בכורות שם) תרנגולת כ״א יום כנגדה באילן לוז, וכתב על זה התוס׳ וז״ל: ויש מדרש מקל שקד אחד לכ״א, אף מי״ז בתמוז לתשעה באב כן. עכ״ל.

וכוונתו לכאורה לדברי המדרש (פתיחתא דאיכ״ר אות כג) וז״ל: וינאץ השקד (קהלת יב), זו נבואתו של ירמיה, הדא הוא דכתיב (ירמיה א) ויאמר אלי מה אתה רואה, ואמר מקל שקד אני רואה, אמר רבי אלעזר מה סימנו של שקד זה, משעה שהוא מציץ עד שעה שהוא גומר עשרים ואחד יום, כך משבעה עשר בתמוז עד תשעה באב עשרים ואחד יום. ע״כ.

וכן איתא עוד במדרש (קה״ר פרק יב אות ז) וז״ל: וינאץ השקד (קהלת יב), זו נבואתו של ירמיה, שנאמר (ירמיה א) מקל שקד אני רואה, אמר רבי אלעזר מה השקד הזה משעת שיניץ עד שהוא גומר פירותיו עשרים ואחד יום, כך כל גזירה לא הייתה אלא משבעה עשר בתמוז עד תשעה באב. ע״כ.

וכן איתא בירושלמי (תענית פ״ד ה״ה דף כג.) וז״ל: א״ר אבונה סימנא (ירמיהו א) מקל שקד אני רואה, מה הלוז הזה משהוא מוציא את ניצו ועד שהוא גומר את פירותיו כ״א יום, כך מיום שהובקעה העיר ועד יום שחרב הבית כ״א יום. ע״כ.

וביאר בעבודת ישראל (פרקי אבות פ״ב מי״ד) שכך אמר לו, מה אתה רואה שאין אתה רוצה לילך בנבואתך? ויאמר אליו מקל שקד אני רואה, היינו רומז לכ״א יום מי״ז בתמוז עד תשעה באב, כמו שהשקדים גדלים בכ״א יום, והם ימים שפלים מאוד והתאוות והחמדות מתגברין לאדם ובאים לו הרהורים רעים, כך אלו הימים שפלים מאוד, ואינו רוצה לילך בנבואה.

ויאמר ה׳ אלי היטבת לראות כי שוקד אני על דברי לעשותו, היינו הדיבור הוא המלכות כידוע, כי עיקר המלוכה היא שבני אדם פונים לדבריו לכל אשר יצוה, ומשום זה יכונה המלכות בשם דיבור, ואמר לו כי שוקד אני על דבר״י לעשות, פירוש על דברי – על המלוכה שלי, כי אצא להיות להם לעזר ולסעד לנשא המלוכה ולעשותו.

והיינו כי בימים האלו, צריך כל אדם לעשות הכנה על המועדים הבאים לטובה, ולבנות המלכות שמים מחדש, ולכך יש נ׳ ימים מתשעה באב עד ראש השנה, ומראש השנה עד יום הכיפורים י׳ ימים, ומיום הכיפורים עד סוכות ד׳ ימים, ויום א׳ של סוכות כתיב בו (ויקרא כג) ולקחתם לכם ביום הראשון, הרי הרמז הוא ניד״א, רמז לשם אדנ״י.

ועל ימים אלו נאמר (איכה א) כל רודפיה השיגוה בין המצרים, פירוש כל רודפי י״ה השיגוה, כי הבורא יתברך יוצא לעזר ולסעד לנו, כמש״כ (שמות ג) אהי״ה אשר אהי״ה גימטריא כ״א, אלו כ״א יום שבין המצרים, אהיה עמם בעזרתם, לכך קל להתקרב עצמו אל הבורא יתברך בימים אלו משאר ימים, כדוגמא ומשל כשהשר יושב בפלטין שלו אז אינו בקל לבוא אצלו, מחמת השומרים הסובבים אותו, וגם צריך להביא לו תשורה גדולה לראות פניו, אבל כשהשר יוצא לדרך קל לבוא אצלו, וגם תשורה מועטת נחשבה בעיניו בד׳ גלוסקאות או בחלה יפה, ומקבל אותו בסבר פנים יפות, מחמת שהוא בדרך, והחילוק הוא בין הרואה אותו בביתו לרואה אותו בדרך, כי הרואה אותו בביתו יכול לראות אותו כשהוא מופשט מבגדיו, והרואה אותו בדרך רואה אותו כשהוא מעוטף בבגדיו, אבל מ״מ לראות אותו בדרך, יותר קל, אך אותה ראיה אינה מצוחצחת כמו שהוא רואה אותו בביתו.

והנה בימים האלו יוצא הבורא ב״ה מחמת חזקת הימים וחריפותם, ובתשעה באב לעת ערב הציתו בו, וכילה חמתו על עצים ואבנים, ואז נמתקו הדינים, ולכך אומרים במנחה נחם. ואח״כ מתחילין הנו״ן ימים עד ראש השנה, שבהם נפתחין הנו״ן שערי בינה, שהם הנו״ן שערי תשובה.

ועל זה אמר התנא (אבות פ״ב מי״ד) הוי שקוד ללמוד תורה, הו״י בגימטריא כ״א – רומז לימים הנ״ל, שהם כ״א יום שגדלים בו שקדים, וצריך אתה לשקוד על דברי תורה. ע״כ.

ימי בין המצרים מסוגלים להעלאת ניצוצות הקדושה

איתא בפרי צדיק (פר׳ בשלח אות ו) שימי בין המצרים הוא הזמן המסוגל להוציא הניצוצות קדושות, והוא הכנה לגאולה, ויתכן לקרוא אותם ביחוד שבת שהוא הכנה להיות שבת שלם. ע״כ.

וכתב בזרע קודש (ליקוטים) שבימי ביה״מ, הזמן גרמא לתקן הברית, שאז קוראים עניני כבישת סיחון ועוג ומדין, ואז העת לברר ניצוצי קדושה מהעומק שאנו נמצאים אז. ע״כ.

וכתב בעבודת ישראל (פרקי אבות פ״ג מ״א) דהנה צריך לדעת למה הרכיב הקב״ה הנשמה שהיא חלק אלוה ממעל, אל הגוף הגשמי ונתנה בעולם השפל הזה שהוא מלא תאוות וחמדות, והיינו כדי שהנשמה תתגבר על התאוות וחמדות, כדי שיעבוד את ה׳ ובזה יהיה יותר תענוג, כמש״כ בזוה״ק (עיין פר׳ פקודי דף רסה.) שהעוה״ז נקרא טיט היון שבו צדיקים צומחין, ולשם השליך ניצוצות קדושה, וצריך אדם ללקט אותם ולהעלותם.

והוא כמו משל, לאחד שפיזר אבנים טובות אל האשפה וטינופת, וציוה לבנו ללקט אותם ולנקותם מן הטינופת, בודאי שכמה שיותר שבנו לוקט ומנקה אותם, כך יותר מקבל שכר מהם.

ומזה יוכל האדם להבין, שבעוה״ז מחמת שפלותו, יוכל אדם להשיג מעלות גדולות. וכמו כן בודאי, כך יש ימים בשנה שהם שפלים, דהיינו ימי בין המצרים, שבהם יוכל אדם יותר להעלות יותר ניצוצות, ויותר אבנים טובות ומרגליות יוכל ללקט בהם ולהעלותם.

ומה שיוכל אדם לתקן בתשעה באב שהוא בשפלות, אינו יכול לתקן בשמחת תורה, וכן להיפך, כי חרוצים ימיו של אדם, ובכל יום ויום צריך אדם לעשות תיקונים שנחרץ עליו דבר יום ביומו, ומה שיוכל לתקן ביום זה לא יוכל לתקן למחר, כי למחר צריך לעשות תיקונים אחרים, וללקוט אבנים טובות ומרגליות. וזהו שנאמר (שמות טז) ולקטו דבר יום ביומו דייקא, וכמאמר הזוה״ק (תיקו״ז תיקון כב דף סה.) לבושין דלביש בצפרא לא לבש ברמשא, לבושין דלבש ביומא דא לא לבש ביומא דא. ע״כ.

מעלת התפילה בימים אלו – שבהם עלה משה רבינו להתפלל על עמ״י

מבואר בכתבי מרן האר״י ז״ל (עיין באורך בספר פרי עץ חיים שער התפילה פ״ז) דכל תפילה של איש ישראלי אינה דומה לתפילת איש אחר, וכן תפילת האיש הישראלי בבוקר אינה דומה לתפילת איש הישראלי בצהרים וכו׳, ואין תפילה שדומה לחבירתה מימות העולם עד עתה. עיין שם.

ואין לך כל תפילה ותפילה שלא יתחדשו אז אורות חדשים גמורים לא ראי זה כראי זה, כדאיתא בתיקו״ז (תיקון כב דף סה.) וז״ל: ולבושין דאיהו לבוש בצפרא – לא לביש ברמשא, ולבושין דלביש יומא חדא לא לביש יומא תנינא, והכי בכל יומא וירחא ושתא ושבתא ויומין טבין אשתני בלבושין. עיין שם באורך. וע״ע בשער הכוונות (סדר תיקון התפילות דף נט.) ובעץ חיים (ח״א דרוש עיגולים ויושר דף מ״ג ד״ה ולא עוד אלא, ובח״ב שער מ״ן ומ״ד פ״ב).

וכתב בעבודת ישראל (אבות פ״ג מ״א) שזה צריך לתקן בימי בין המצרים בתורה ובתפילה ובתשובה, לא כקצת המוני עם שאומרים שלא יוכלו להתפלל בין המצרים, ובודאי המה כסילים וליבם בל עמם, רק צריך להתחזק עצמו בתורה ובתפילה ובתשובה, בימים שבין

המצרים שהם ימי תשובה, שמי״ז בתמוז התחילו מ׳ יום אמצעיים שביקש משה רבינו ע״ה רחמים על ישראל.

ואיתא במדרש (שמו״ר פר׳ מד אותיות א-ב) שבמ׳ ימים האמצעיים לא הניח מקום אחד במרום שלא התגולל בו לבקש עליהם רחמים, עד שנאמר לו בר״ח אלול (שמות לד) פסול לך. ובפרקי דר״א (פרק מד) מבואר שבאותן מ׳ יום חזר עליהן להחזירם בתשובה. וכן משמע בסדר עולם רבה (פרק ו) שמשה רבינו עלה ביום י״ח בתמוז להר. ולכאורה נראה שהם מדרשים חלוקים.

אבל באמת נראה דמר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי, שזה היה מעלת משה רבינו ע״ה יתירה משאר נביאים, ששאר נביאים כשהיו מקבלים נביאות, היו צריכים להתבודד וגופם היה בטל, אבל משה רבינו ע״ה היה איש אלהים, ואמרו במדרש (דב״ר פר׳ יא אות ד) מהו איש האלהים, אמר רב אבין מחציו ולמטה איש, מחציו ולמעלה האלהים. ע״כ. ופירושו שהיה יכול לדבק עצמו למעלה בהבורא ית״ש, ולמטה היה איש ומדבר עם בני אדם, ובאותם מ׳ יום עשה שני הדברים כאחד שביקש רחמים במרום, ולמטה הוכיחן להחזירן בתשובה והעלה תשובן לפני כסא כבודו ית״ש, הבן. ע״כ.

ועיין בביאור הגר״א על סדר עולם רבה (פ״ו) וז״ל: עלה בשמונה עשר כו׳, פירוש עלה להר להתפלל, ולא להיות שם כל ארבעים יום, אלא כל הארבעים יום האמצעיים היה בתוך המחנה, אלא היה עולה בכל יום על ההר להתפלל וירד תיכף, וכן היה כל הארבעים יום, ודלא כהתוספות שכתבו שבארבעים יום אמצעיים היה ג״כ בהר והגיהו בפרקי דרבי אליעזר. עיין שם. והיינו שמבאר הסתירה הנ״ל באופ״א שגם היה בהר בפועל בכל יום, ואחרי כן היה יורד תיכף. ושבעים פנים לתורה.

מה גם כי זה היה החטא של עמ״י שלא התפללו להי״ת, וכמבואר בדברי מהרי״א ביערות דבש (ח״א דרוש ד) וז״ל: והנה כל חטא בית ראשון שלא קראו לה׳ כלל, כדכתיב (תהילים יד) אוכלי עמי אכלו לחם, ה׳ לא קראו, וכן ישעיה צווח (ישעיה מג) ולא אותי קראת יעקב וכו׳, ובגמ׳ דחולין (דף קלד:) אמרינן כי ניתן להכהנים זרוע כנגד (במדבר כה) ויקח פנחס רומח, קיבה כנגד (שם) וידקור אל קבתה, ולחיים כנגד (תהילים קו) ויעמוד פנחס ויפלל, הרי דלחיים כאילו מוכן לתפילה וזעקה.

וזהו מאמרו של ירמיה (איכה א) ודמעתה, לא על חטא בית שני, כי שם היו מתפללים לה׳ ותמימים היו עם ה׳, רק על חטא בית ראשון אשר לא קראו לה׳, וזהו ודמעתה על לחיה, שהוא כלי המושאל ומוכן לצעקה ותפילה כהנ״ל בפנחס, וזהו שאמר (סנהדרין דף קד:) רבא בשם ר׳ יוחנן כי הדמעה תהיה על חורבן הראשון, כי משם נסתעף חורבן השני, וזהו כאשה על בעל נעוריה, אבל בבית שני, כבר היה כבעל מחזיר אלמנתו וגרושתו כנודע, ולכך עיקר הבכי על בית ראשון, וזהו על לחיה, על ביטול תפילה וצעקה לה׳.

וראו נא לכמה מגיע ועד היכן ענין תפילה, ועל זה נחתם גזר דין על אשר ה׳ לא קראו, וצריך האדם להיות חרד בתפילה, כי זה אשר נשאר לנו בגולה ואין לנו עבודה וזהו עבודה (תענית דף ב.), וכמה יש לאדם להתבונן בו ולעמוד בהכנעה יתירה וכפיפת קומה ומלין לצד עלאי ימלל בנחת ובכוונה, ואשרי למי שמתפלל בדמע ולב נשבר ונדכה, כי לא ישוב ריקם, ועל מה נבטח בגולה ומה יגן בעדנו, אם לא בתפילה ובקשה מקירות לב, אוי לנו אשר נאמר (איכה ג) סכותה בענן לך מעבור תפילה, ומה הוא הענן, הוא אדים והבל שיש בו חטא היוצא מפי איש ואשה כל יום, וביחוד שיחה בטילה בבית הכנסת, ומכ״ש בעת תפילה, הכל הוא עולה בעב וענן ומונע לתפילה לעלות.

אך אם אדם מתפלל אחר כך בכוונה ובבכי ודמעה, מעלה כל תפילות מכמה שנים אשר סביב נקבצו לו, כי נשארו עומדים ברפיון מבלי עליה, וכעת ע״י תפילה זו הם עולים במעלה בית אל, אבל המוציאים מפיהם ניבול פה ר״ל, שבועת שווא ומסירת ממון של ישראל, אין התפילה נעכבת כי אם הולך יהלך תיכף לסטרא אחרא ר״ל, וכאילו זבח לשעירים, ואם יבכה אחר כך וירבה בתפילה, קשה להציל בולעם, ועל זה נאמר (קהלת ד) ראיתי דמעת עשוקים ואין להם מנחם. עכ״ל.

וכבר מבואר במדרש תהילים (מזמור קלז אות ב) וז״ל: כיון שהגיע ירמיהו לנהר פרת, ענה נבוזראדן ואמר ליה אם טוב בעיניך לבוא איתי בבל (ירמיה מ), חשב ירמיהו בליבו ואמר אם הולך אני עמהם לבבל אין מנחם לגלות הנשאר מהם, יצא לו מהם, נטלו הגליות את עיניהם וראו את ירמיהו שפירש מהם, געו כולם בבכיה וצווחו רבינו ירמיהו הרי אתה מניחנו, שם בכו, שנאמר (תהילים קלז) על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו, ענה ירמיה ואמר להם מעיד אני עלי שמים וארץ **אילו בכיתם בכיה אחת עד שאתם בציון לא גליתם**.

עוד איתא שם (אות ג) וז״ל: שם ישבנו גם בכינו, מה ת״ל שם ישבנו, מלמד שלא היה להם ישיבה, משיצאו מירושלים עד שהגיעו לפרת אמרו אלהיהן של אלו רחמן הוא, וכיון שמסבירין לו פנים הוא חוזר ומרחם עליהם, שמא ישובו ויתחברו כולם **ויקראו לאלהיהם ויעזרם ולא הועלנו כלום**, לפיכך היו דוחקים אותם ומריצין אותם בעל כרחם, שנאמר (איכה ה) על צוארינו נרדפנו וגו׳, (שם ד) קלים היו רודפינו. ע״כ.

הרי שע״י בכיה אחת, דהיינו תפילה אחת מעומק הלב, כבר היינו יכולים להנצל. על כן מה נכון וראוי לתקן חטא זה שגרם לכל הצרות, ונקבל עלינו להתפלל להי״ת מעומק הלב, ועי״ז ובא לציון גואל בב״א.

בפרט שע״י התפילה זוכה להשראת השכינה עליו, כמבואר בספר תולדות אדם (ליקוטים לפר׳ פקודי) וז״ל: הי״ת יושב ומצפה שישראל עמו יתיישבו בדעתם היטב זאת, איך שנחסר להם המקדש וכו׳, ותיכף ומייד כאשר אדם מישראל מיישב זאת בדעתו ודואג מקירות ליבו על חיסרון בית קדשינו, אזי מחזיר לו הי״ת המקדש לליבו ומשרה שכינתו עליו. וזה (שמות

כב) והיה כי יצעק אלי ושמעתי, באם יצעק אדם על זה ויתמרמר בכל ליבו על החיסרון שיש לו מהמקדש אזי תיכף ושמעתי, וניתן לו המשכן בחזרה כדין התורה, ומשרה שכינתו עליו.

וכעת בגלות המר, מי שזוכה לדאוג עבור המקדש וצועק בכל לבבו ונפשו להי״ת על זה, אזי מייד נותן לו חלקו הפרטי שיש להאדם בהמקדש, וטועם מנועם העליון. עכ״ד.

ימי בין המצרים – עיקר האור יוצא מתוך החושך

כתב בברכת אברהם (סלונים, לבין המצרים עמוד קטו) כי הנה זמן בית המצרים הוא עד״מ להיכל המלך, שיש זמנים שהשער החיצון סגור ואין אפשרות לבוא אל המלך, אבל יש עוד כניסה פנימית שדרכה אפשר להכנס תמיד, עד״ז ימי בין המצרים הם כביכול בבחינה שהשי״ת מסתתר בפנים ומבחוץ סגור וא״א להכנס, אך יש בחינת כניסה פנימית על ידי התורה, שהקב״ה כביכול מסתתר בפנימיות התורה ושם הוא נמצא תמיד ואפשר להגיע אליו, כי הלא הוא יתברך רוצה בנו ואנחנו צריכים לעמול כדי לרצות בו ולהגיע אליו יתברך, וזאת אנו מבקשים (תהילים סט) ואני תפילתי לך ה׳ עת רצון, שיגלה לנו את הרצון אשר כיום הזה מוסתר וטמון רק בפנימיות התורה, אלקים ברוב חסדך – אפילו בימים הקשים של הסתר בחינת אלוקים הראנו בחסדיך, ענני באמת ישעך – ע״י התורה שנקראית אמת נזכה להגיע אל הקב״ה גם בתוך ההסתר. עכ״ד.

וכתב בשל״ה (מסכת תענית פרק תורה אור אותיות סז-ט) וז״ל: הרע הוא סיבת עצם הטוב, לשלושה טעמים נכונים, א׳, כי הקליפה קודמת לפרי כמו הלילה הקודם ליום, ומתוך חשיכה אורה, ואלמלא שנבראה הקליפה, הייתה מעורבת בתוך הפרי, נמצא לא היה הפרי ברור, כך כוס התרעלה של האומות הם כמו שמרי היין. והקב״ה רוצה להביאנו בית היין המשומר, רצ״ל המשומר – המסולק מהשמרים שגרם חטא הראשון, סחיטת אשכול ענבים (ראה בראשית רבה פר׳ יט אות ה), ואז כלה ענן וילך חושך, ויהי אור סוד אור בהיר, ויתרון האור מהחושך, רצ״ל שסיבת יתרונות שיש באור, הוא מצד החושך הקדום. ויבדל וגו׳ (בראשית א) שנברר לעצמו ונשאר האור בהיר.

סיבה ב׳, כמה מעלות טובות מהגליות שאנו סובלים בחיים חיותינו, כדי להציל נפשותינו מהגיהנם, כדאיתא בבראשית רבה (פר׳ מד אות כא) עיין שם, והגליות הם הכור והמצרף.

סיבה ג׳, קרובה לזה, כי הגליות הן מעוררות אותנו לתשובה.

והנה באיכה רבתי (פר׳ ד אות כה) בפסוק (איכה ד) תם עוונך בת ציון, רבי חלבו בשם רבי יוחנן אמר, טובה הייתה הסרת טבעתו של פרעה כו׳, טובה הייתה הסרת טבעתו של אחשורוש משישים ריבוא נביאים כו׳, טובה הייתה מגילת קינות כו׳.

וענין של הכל הוא, כי מכח זה התעוררו בתשובה, וכדאיתא בפרק חלק (סנהדרין דף צז:) בענין משיח, דהקב״ה מעמיד עליהם מלך כהמן ומחזירן לתשובה. וזה ביאור המדרש באיכה רבתי (פר׳ ב אות ו) בפסוק (איכה ב) גדע בחרי אף כל קרן ישראל, עשר קרנות הן כו׳, אברהם, יצחק, יוסף, משה, תורה, כהונה, לויה, נבואה, בית המקדש, ישראל כו׳.

וכיון שחטאו ניטלה מהן, שנאמר גדע וגו׳, וניתנו לאומות העולם, הה״ד (דניאל ז) ועל קרניא עשר די בראשה כו׳, וכשישראל עושין תשובה, הקב״ה מחזירן למקומן כו׳, וכל קרני רשעים אגדע גו׳ (תהילים עה), וירם קרן משיחו (ש״א ב). וקשה איך שייך לומר שניתנו להם קרנות נבואה, כהונה, לויה כו׳.

אלא כלומר תיקון הקרנות על ידי האומות, שהם מחזירים לתשובה, ותם עוונך על ידי האומות ויצטרפו כדלעיל, ואז קרן משיחו, זוהי הזכרת ארבע מלכויות בראשית הבריאה, ולבסוף (בראשית א) ורוח אלהים, דהיינו רוחו של משיח, ואמר (שם) על פני המים, שהיא התשובה, והרעות הם הטובות, כי הזדונות נהפכים לזכויות (יומא דף פו:).

וזהו ענין המדרש בפתיחתא דאיכה רבתי (אות יח) וז״ל: רבי אבין פתח (איכה ג) השביעני במרורים, בלילי פסח של יום טוב הראשון, הרווני לענה בתשעה באב, ממה שהשביעני בלילי יום טוב הראשון של פסח, הרווני בלילי תשעה באב לענה, הוי בלילי יום טוב הראשון של פסח הוא לילי תשעה באב. ע״כ. רצונו לומר, על דרך (ברכות דף מח:) כשם שמברכין על הטובה כו׳, כי הרעה היא הטובה, והצום יתהפך לששון ולשמחה.

וקדוש ה׳ האר״י ז״ל (ליקוטי תורה וספר הליקוטים בפסוק זה) נתן רמז בפסוק (שמות לב) חג לה׳ מחר, כי כן יהיה באמת, צום י״ז יתהפך לששון ולשמחה, והצום גורם להיות ששון ושמחה. עכ״ד.

והנה אמר האדמו״ר מטאהש זי״ע (עבודת עבודה דברות קודש סו״ס פנחס) דבימים האלו של ימי בין המצרים שבהם מתרבים ביותר כוחות הרע והדינים, וכמבואר בזוהר (פר׳ יתרו דף עח:) כי בימים אלו הוא זמן שליטת עשו וכת דיליה, ובעת הזאת נחרבו בתי מקדשינו הראשון והשני, כי גברה מאוד החשכות וההסתר, ובעת כזאת אנו צריכין לעבוד ביותר להפכא חשוכא לנהורא.

כי כח ההסתרה אינו אלא בחיצוניות, אבל בפנימיות מאיר בימים אלו אור גדול יותר מבכל ימות השנה, ולכן לעתי״ל יהיו ימים אלו ימים טובים, כי אז תתגלה הפנימיות של הימים, ומהאי טעמא ניתן כח לחושך לשלוט יותר בימים אלו, כי זה לעומת זה עשה אלקים (קהלת ז), דבהעת שהאור גדול ביותר, כך גם החושך גדול ביותר – כדי לכסות את האור, וכמש״כ (תהילים קיב) זרח בחושך אור לישרים, פירוש כי במקום החושך שם דייקא מוסתר אור גדול מאוד, וכמו שאמרו בזוהר (ח״ב דף קפד.) לית נהורא אלא ההוא דנפיק מגו חשוכא.

וזה הענין שראינו אצל הצדיקים תלמידי הבעש״ט הק׳ נבג״מ שפעלו בימי בין המצרים ענינים גבוהים ורמים יותר מבכל ימות השנה, כי הם זיככו נפשם כמו שיהיה העולם מזוכך לעתי״ל, לכן האיר בהם פנימיות הימים כמו לעתי״ל.

ולכן בימים אלו צריך האדם לעבוד ביותר להפכא חשוכא לנהורא ושמאלא לימינא, דהיינו לשבר ולהכניע כח ההסתר וכח הקליפה השולטת בימים הללו, ולעבוד את ה׳ אף מתוך החושך והתגברות הרע, ולכן בכל שנה אנו קורין פרשה זו פר׳ פנחס בתחילת ימי בין המצרים דייקא או בשבת לפניה, כי הקריאה באה לעורר את האדם לעבודת הזמן של ימים אלו להתעורר לעבוד אותה עבודה שעבד פנחס להפוך מידת הדין עצמה לרחמים וחסדים.

וכפי מה שהאדם מתגבר על כח החשכות שבימים האלה, לעבוד בהם את ה׳ בתורה ותפילה, כך מעורר ומקרב הגאולה השלימה, כי בזה גורם שיתהפכו הימים האלו במהרה מחשוכא לנהורא מיגון לשמחה ומאפילה לאור גדול, כי בעובדין דלתתא איתער אתערותא דלעילא (זוהר ח״ב דף רלב:), ועל זה רומז מה שאמרו חז״ל פנחס זה אליהו, פירוש שעל ידי שהאדם עובד כעבודתו של פנחס – להפוך חשוכא לנהורא, בזה מעורר כוחו של אליהו הנביא ז״ל שיבוא במהרה לבשר לנו הגאולה השלימה. עכ״ד.

והנה כידוע, עיקר האור יוצא מתוך החושך, ודוקא במקומות נמוכים יש התגלות האור בצורה הכי גדולה, שזה ענין מאמרם ז״ל (ברכות דף לד: וסנהדרין דף צט.) במקום שבעלי תשובה עומדים, אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד, ולכן בתשעה באב אם כי שבהתגלות אין לנו שום אור, ואנו צריכים לצום ולהתענות וכו׳, ואסור ללמוד תורה, שזה מורה על דיוטא תחתונה מאוד מאוד, מ״מ הנה בדיוטא התחתונה אנו מקבלים מהאור הגבוה ביותר מקדושה עליונה ונשגבה מאוד, מקדושת כתר, כי כשאדם רחוק ממנו יתברך מאוד מאוד, עד שזועק וצועק ומחפש (יחזקאל ג) איה מקום כבודו, אזי הוא עולה בתכלית העליה, ובמקום נמוך כזה מקבל מקדושה עליונה מאוד הנקראית קדושת ״איה״ – קדושת הכתר, הקדושה העליונה מהכל, ולכן בתשעה באב אם כי בחיצוניות אנו בדיוטא תחתונה, אך באמת אנו במעלה גדולה מאוד, וההשפעה היא עליונה ביותר – יותר מכל מועד אחר.

ואיתא בליקוטי מוהר״ן (תנינא סימן עח) וז״ל: והכלל, כי אסור לייאש עצמו, כי אפילו מי שהוא איש פשוט ואינו יכול ללמוד כלל, או שהוא במקום שאי אפשר לו ללמוד וכיוצא בזה, אעפ״כ גם בעת פשיטותו צריך להחזיק עצמו ביראת ה׳ ובעבודה פשוטה לפי בחינתו, כי גם אז הוא מקבל חיות מהתורה כנ״ל, על ידי איש פשוט הגדול, היינו הצדיק הגדול שהוא לפעמים איש פשוט, שהוא מחיה את כולם כנ״ל.

ואפילו מי שהוא ח״ו במדריגה התחתונה לגמרי ח״ו ר״ל, אפילו אם מונח בשאול תחתיות ר״ל, אעפ״כ אל יתייאש עצמו, ויקיים (יונה ב) מבטן שאול שוועתי, ויחזק עצמו במה שיוכל, כי גם הוא יכול לחזור ולשוב ולקבל חיות מהתורה על ידי הצדיק הנ״ל. והעיקר לחזק עצמו בכל מה שאפשר, כי אין שום יאוש בעולם כלל.

ואמר אז בזה הלשון: קיין יאוש איז גאר ניט פאר האנדין, ומשך מאוד אלו התיבות קיין יאוש וכו׳ ואמרם בכח גדול ובעמקות נפלא ונורא מאוד, כדי להורות ולרמז לכל אחד ואחד לדורות, שלא יתייאש בשום אופן בעולם, אפילו אם יעבור עליו מה. ואיך שהוא אפילו אם נפל למקום שנפל ר״ל, מאחר שמחזק עצמו במה שהוא, עדיין יש לו תקוה לשוב ולחזור אליו יתברך. וצריך לחזק עצמו ביראת שמים גם בעת פשיטותו בכל מה שיוכל, ויוכל לבוא לשמחה גדולה על ידי תמימותו ואמונתו. עכ״לא.

◆ באר מים חיים ◆

א ועי״ע בליקו״מ (בסימן ז אות ז ובסימן סח). וכתב בליקוטי הלכות (הל׳ תפילין ה״ה אות ו) כי באמת אין שום יאוש בעולם כלל, וכל הימים אשר הוא חי על פני האדמה, הוא צריך להתחזק להתחיל בכל פעם מחדש ואל יפול לזקנה דסטרא אחרא כלל. עוד כתב (בהל׳ ראש השנה ה״ו בראשי פרקים אות ז) שכל נפש מישראל החס על תיקונו אינו מניח להפיל את עצמו, ואינו מייאש את עצמו בשום אופן. וכתב עוד (בהל׳ ברכת הריח ה״ד אות א) שלכן אין שום יאוש בעולם כלל, כי מכל הנפילות והירידות יכולין לעלות והירידה תהיה תכלית העליה. וכשאדם אינו מייאש את עצמו בשום אופן בעולם ומחזק את עצמו עדיין לצעוק ולבכות להי״ת תמיד, אזי נתעוררין רחמי הי״ת ומאיר עליו הארה והתחזקות מלמעלה, ואין שום דיבור ושום צעקה שנאבדת, אפילו צעקה משאול תחתיות אינה נאבדת לעולם, כמש״כ בליקוטי הלכות (הל׳ פסח ה״ט אות יב).

והעיקר, שלא התייאש מן הצעקה לעולם, כמבואר בליקוטי הלכות (הל׳ ערלה ה״ד אות טז) באריכות. ועל ידי בחינת הרצון שכוספים ומשתוקקים להתקרב להי״ת – עי״ז יכולים לעלות מתכלית דיוטא התחתונה עד רום המעלות, כמבואר בליקוטי הלכות (הל׳ אבידה ומציאה ה״ב אות ב). וזה עיקר התשובה כשאינו מייאש עצמו בשום אופן בעולם כלל, ואף עם נפל למקום שנפל צריך שידע כי מלא כל הארץ כבודו, ולקיים בחינת ״ואציעה שאול הנך״. וזה עצה טובה לכל אדם ואדם בכל מדריגה שנמצא, שלא להתייאש עצמו כלל, ולרצות ולכסוף להי״ת היכן שהוא נמצא, כמש״כ מוהרנ״ת ז״ל בליקוטי הלכות (הל׳ ערב ה״ג אות ה).

כי הכלל הוא שאין שום יאוש בעולם כלל, ואפילו אם האדם הוא כמו שהוא, כל זמן שעדיין הוא זוכר את הי״ת ויש לו רצון לשוב אליו יתברך – אעפ״כ שזה כמה אשר הוא כוסף לשוב אליו ית׳ ועדיין לא זכה לתשובה, ואדרבא פגם יותר והוסיף חטא על פשע חס ושלום, אעפ״כ יחזק עצמו בהרצון יותר ויותר, וירגיל עצמו בכל עת לכסוף ולהשתוקק להי״ת תמיד בכל עת, ועי״ז בודאי סוף כל סוף יזכה לצאת משטותיו, ויזכה בודאי לתשובה בלי ספק. ודרך זה הוא עצה טובה ונכונה לכל אדם שבעולם מגדול ועד קטון, הן צדיק גדול מאוד או איש כשר באמת הצריך לצאת ממדריגה למדריגה גבוה יותר, והן אנשים הקטנים במעלה מאוד, ואפילו המונחים בשאול תחתיות המלוכלכים במעשים רעים מאוד, אעפ״כ ע״י בחינת ״רצון״ – הכל יכולים לעלות מתכלית דיוטא התחתונה עד רום המעלות.

וזה דבר עצה שיכול בודאי כל אדם לקיים אפילו הפחות שבפחותים, וא״א לקלקל ולסתור עצה הזאת בשום אופן למי שרוצה לקיימה וכו׳, כי יהיה איך שיהיה תמיד יאמר שרוצה לשוב אליו ית׳, ולכל איש ישראלי יש הרצון הזה, ואע״פ שקשה לו להתגבר על מה שצריך להתגבר וכו׳ – בכל זאת הרי רצון גדול לשוב אליו ית׳ יש לו, כי הרצון של כל ישראל המאמינים בהי״ת בודאי חזק מאוד מאוד לשוב אליו ית׳, רק מחמת שאין יודעים מעלת הרצון – שהרצון בעצמו טוב מאוד, על כן כשרואין שכמה

והנה בזמנים קשים שאדם נמצא במקומות נמוכים בשפל המדריגה ממש, היינו בדיוטא תחתונה ממש, אזי האדם מקבל מקדושה עליונה מאוד, מקדושת איה שהוא קדושת כתר שמתגלה ממנה בזמנים קשים, כמו בימי בין המצרים, שהם ימים נמוכים מאוד, ממש בשפל המדריגה, אזי מקבלים מקדושת כתר, היינו קדושת איה שהיא קדושה עליונה, וכמש"כ בליקוטי מוהר"ן (ח"ב סימן יב) וז"ל: ועל כן כשאדם נופל ח"ו לבחינת מקומות אלו, דהיינו לבחינת מקומות המטונפים, ונופל לספיקות והרהורים ובלבולים גדולים, ואזי מתחיל להסתכל על עצמו ורואה שרחוק מאוד מכבודו יתברך, ושואל ומבקש (יחזקאל ג) איה מקום כבודו, מאחר שרואה בעצמו שרחוק מכבודו יתברך, מאחר שנפל למקומות כאלו ר"ל, וזה זה עיקר תיקונו ועלייתו, בבחינת ירידה תכלית העליה, המובא בספרים.

כי איה מקום כבודו, זה בחינת הכבוד עליון של המאמר העליון, דהיינו המאמר סתום בראשית כנ"ל, שמשם נמשך חיות למקומות האלו, נמצא כשמבקש ומחפש איה מקום כבודו, בזה בעצמו הוא חוזר ועולה אל הכבוד העליון, שהוא בחינת איה, שמגודל הסתרתו והעלמו הוא מחיה מקומות הללו, ועכשיו על ידי שהוא נפל לשם ואזי מבקש איה מקום כבודו, ובזה חוזר ומדבק עצמו לשם ומחיה את נפילתו ועולה בתכלית העליה.

וזה בחינת קרבן עולה שמכפר על הרהור הלב, כמו שאמרו רז"ל (ויק"ר פר' ז אות ג), כמש"כ (יחזקאל כ) והעולה על רוחכם – שעולה מכפר ההרהור, כי יש בחינת (תהילים לח) ליבי סחרחר, כי יש קליפה, שהיא מעקמת ומסבבת הלב בעיקומים וסיבובים ובלבולים הרבה, והיא בחינת קליפת נוגה, ועל כן נקרא סחרחר, תרגום של סביב סחור סחור, בחינת (יחזקאל א) ונוגה לו סביב, כי היא בחינת תרגום כמובא (עיין בליקוטי מוהר"ן ח"א סימן יט), ועל כן כתיב בלשון תרגום, וכשאדם נופל לשם שזה בחינת מקומות המטונפים, ואזי מבקש וצועק איה מקום כבודו, וזה בעצמו תיקונו – כי חוזר ושב אל הכבוד העליון, שהוא בחינת איה כנ"ל, וזהו בחינות עולה, בחינת (בראשית כב) ואיה השה לעולה, שבחינת איה היא בחינות

◆ באר מים חיים ◆

פעמים רצו ברצון חזק להי"ת ואעפ"כ עדיין לא זכו לעבודת הי"ת וגם קצת פגמו יותר – על כן הם מתייאשים בעצמן ושוכחים לכסוף יותר עד שנתעלם הרצון אצלם.

ובאמת זה הפגם קשה יותר מן הכל, כי יהיה איך שיהיה, אך עכ"פ אל ירפה את הרצון ולא יטוש ולא יעזוב את הרצון, ואדרבא ירגיל עצמו לכסוף ולהשתוקק בכל פעם יותר ויותר ברצון חזק יותר ויותר להי"ת, וזה הרצון בעצמו טוב מאוד ויכול לזכות עי"ז לתשובה שלימה באמת ולעלות לכל המעלות קדושות כנ"ל.

ועיין שם עוד מש"כ (באות ו) שהרצון נמשך מבחינת רעוא דרעוין שהוא בחינת עתיקא קדישא ששם אין מגיע שום פגם, וזה בחינת אור האין סוף, ולכן בחינת הרצון אי אפשר לקלקל בשום אופן, כי אור הרצון הוא בחינת אור אין סוף שאינו פוסק לעולם כי אין לו סוף ותכלית, כי אחר כל הקלקולים חס ושלום סוף כל סוף אנו משתוקקים אליו ית' ברצון חזק, כי אור הרצון הוא בחינת אור אין סוף שאין לו סוף כנ"ל. ועי"ז בודאי עמ"י לא יוכלו להתרחק מהי"ת לעולם כי סוף כל סוף ישובו כולם להי"ת, מאחר שלעולם הרצון חזק לשוב אליו יתברך כנ"ל.

שה לעולה, לתקן ולכפר הרהור הלב, שבא ממקומות המטונפים כנ״ל, כי על ידי בחינות איה נתתקן ועולה משם כנ״ל.

וזה בחינות מה שמובא בסוף תיקונים (תיקו״ז תיקון תנינא דף א.) בראשי״ת — בר״א תי״ש, דהיינו השה לעולה, שנעשה על ידי בחינת איה, שהוא בחינות בראשית מאמר סתום כנ״ל, וזה בחינות תשובה, כי זה עיקר התשובה, כשאדם מבקש ומחפש אחר כבודו יתברך, ורואה בעצמו שרחוק מכבודו יתברך, ומתגעגע ושואל ומצטער אי״ה מקום כבודו, וזהו בעצמו תשובתו ותיקונו כנ״ל, והבן היטב.

ויש בזה עוד הרבה דברים, כי כשאדם הולך בדרך או כשהולך בדרכים ברוחניות, אזי התורה הולכת לפניו, בבחינות (משלי ו) בהתהלכך תנחה אתך, כי יש בזה כמה בחינות, כי כל אחד לפי תורתו, ולפני כל תורה יש בחינות ספיקות הנ״ל, כגון בחידושי תורה, קודם שמחדשין יש כמה ספיקות ובלבולים, קודם שמברר ומלבן הדבר כראוי, ואלו הספיקות הם בחינת עץ הדעת טוב ורע שהוא בחינת נוגה, וכשמגיע אל התורה בעצמה זה בחינת עץ החיים וכו׳. עכ״ל.

וזה ענין ימי בין המצרים וענין תשעה באב, שהם ימים נמוכים וחשוכים כביכול, אך בהם אפשר לעלות לדרגות גבוהות ולקבל מקדושה עליונה מאוד, מבחינת קדושת איה הנ״ל, וכמש״כ (איכה א) כל רודפיה השיגוה בין המצרים, היינו כל רודפי-יה השיגו-יה בין המצרים דייקא, הבן.

וכתב בליקוטי הלכות (הל׳ תערובות ה״ב אות ב) שאפילו כשיש להאדם ירידה הוא יכול לעלות בתכלית העליה, כי כשאינו חושש על כבוד עצמו כלל רק על כבוד הי״ת, אזי גם כשנופל ח״ו אזי הוא מתחיל לחפש ולבקש איה מקום כבודו, ועי״ז עלייתו ותיקונו כנ״ל, וכל זה ע״י הענווה והביטול — כי כשמבטל כבוד עצמו, שהוא בחינת עבודה זרה שעל ידה נסתר ונעלם כבודו יתברך ביותר, וכשמבטל זאת והוא מבקש כבודו יתברך, כי כשיש כבוד אחר ח״ו חוץ מכבודו יתברך שהוא בחינת עבודה זרה, אזי נסתר ונעלם כבודו יתברך בתכלית ההסתרה, עד שאין יכולין אפילו לבקש ולחפש איה מקום כבודו יתברך, כי אין יודעים כלל מכבודו יתברך — כי נסתר ונעלם בתכלית ההסתרה על ידי התגברות כבוד אחר ח״ו כנ״ל.

אבל כשמבטלים כל מיני כבוד אחר ואין משגיחין על כבוד עצמו כלל רק רוצין בכבוד הי״ת, אזי אע״פ שעדיין הוא רחוק מכבודו יתברך מחמת שנפל למקום שנפל, אעפ״כ ע״י שהוא מבקש ומחפש איה מקום כבודו, כי מאחר שאינו רוצה בכבוד אחר רק בכבודו יתברך, על כן אע״פ שהוא במדריגה התחתונה מאוד, אעפ״כ הוא מחפש איה מקום כבודו, ועי״ז עלייתו ותיקונו כנ״ל.

ודייקא על ידי שאינו חושש לכבוד עצמו אלא על כבוד הי״ת, אז דייקא יכול לזכות לבחינת ירידה תכלית העליה, כי העליה היא על ידי בחינת ״איה״, ואי אפשר לזכות לזה

אלא ע״י בחינת ביטול – שיבטל עצמו לגמרי ולא יחוש על כבודו כלל כנ״ל, וע״י שהאיסור בא בתוך סטרא דקדושה שהוא ההיתר, אזי יכול להתהפך להיתר ע״י בחינת ביטול, דהיינו כשאין האיסור ניכר כלל, כי כשאין האיסור ניכר כלל בתוך ההיתר שהוא סטרא דקדושה, אזי גם האיסור יכול להתהפך להיתר ע״י בחינת ביטול כנ״ל, כי ע״י בחינת ביטול, גם האיסור שהוא הקליפה והסטרא אחרא יכולה להתהפך ולעלות הטוב ממנה ולהכלל בקדושה – ע״י בחינת איה כנ״ל.

והכלל שעיקר התיקון הוא ע״י שמבטלים כבוד אחר, ואזי יכולין לחפש ולבקש איה מקום כבודו, שעי״ז חוזרין אל הקדושה מעמקי הקליפות בבחינת ירידה תכלית העליה כנ״ל. ברוך ה׳ לעולם אמן ואמן.

וכל הדברים האלו שייכים בכל אדם ובכל מקום שהוא, בכל מה שעובר עליו בכל חייו, כמש״כ מוהרנ״ת ז״ל בליקוטי הלכות (הל׳ עירובי תחומין ה״ו אות ח) כי כל הדברים האלו שייכים בכל אדם ובכל מקום שהוא, בכל מה שעובר עליו בכל חייו, ומי שרוצים להכניסו בדרכי הקדושה באמת, אי אפשר לו לכנוס בשלימות, כי אם כשמנסים אותו בבחינה זאת שנופל למקומות אלו, וכשמחזק את עצמו ומתחנן לה׳ ומחפש אותו בבחינת איה מקום כבודו – אזי זוכה שתהיה הירידה תכלית העליה.

וצריך להיות חזק מאוד מאוד בדעתו, ועיקר ההתחזקות הוא שידע חיסרון דעת האנושי שבאמת אין לו שכל כלל וכו׳, ואנו מחוייבים להשליך ולבטל שכלו לגמרי, ולהאמין בדברי הצדיקי האמת שבאמת יש חיות אלוקות בכל המקומות הרחוקים מאוד מאוד, אפילו במקומות המטונפים שנאמר בהם (ישעיה מב ושם מח) וכבודי לאחר לא אתן, רק שאי אפשר בשום שכל אנושי למצוא שם כבוד אלוקתו יתברך, מאחר ששם פנוי מאלוקתו יתברך, בבחינת וכבודי לאחר לא אתן, רק צריכים שם לחפש ולבקש איה מקום כבודו וכו׳ וכנ״ל, ורק עי״ז יעלה בתכלית העליה וכנ״ל. עכ״ד.

ואפילו לאנשים כשרים באמת, ואפילו הגבוהים במעלה יתירה, צריכין לבחינת איה שמחפש הי״ת בבחינת ירידה צורך עליה, כמש״כ מוהרנ״ת ז״ל בליקוטי הלכות (הל׳ גביית חוב מהיתומים ה״ג אות ב) שאפילו לאנשים כשרים באמת, ואפילו הגבוהים במעלה יתירה צריכין לבחינת איה שמחפש הי״ת בבחינת ירידה צורך עליה וכו׳, כי כל אדם צריך לעלות תמיד מדרגא לדרגא, כי להאדם אסור לו להיות עומד, וכשצריך לעלות מדרגא לדרגא אזי בהכרח שיהיה לו ירידה קודם העליה, ואזי בעת שיש לו הירידה שקודם העליה והוא רחוק מהי״ת, וכבודו יתברך נסתר ממנו, וצריך לחפש ולבקש איה מקום כבודו – עי״ז זוכין לעלות בתכלית העליה בבחינת איה מאמר סתום וכו׳, ועי״ז הוא עולה למדריגה גבוה יותר, כי א״א לעלות מדרגא לדרגא גבוה יותר, כי אם ע״י בחינת איה שהוא המאמר העליון, בחינת מאמר סתום בראשית שכל העשרה מאמרות מקבלין ממנו.

כי כשעולין מדרגא לדרגא, זהו בחינת התחדשות הנשמה שמתחדש עכשיו ונעשה כאיש אחר ע״י שיצא ממדריגה הראשונה ונכנס למדריגה השניה, ואי אפשר לחדש עצמו ולצאת ממדריגה למדריגה, כי אם ע״י שחוזר ועולה לתכלית השורש שהוא בחינת איה, שהוא השורש של כל העשרה מאמרות שבהם נברא העולם שהם כוללים כל העולמות וכל הנשמות וכל מדריגות שבעולם, ומחמת זה בעצמו – כשרוצין לעלות מדרגא לדרגא צריכין שיהיה ירידה קודם העליה, כי כשרוצין לעלות מדרגא לדרגא, בהכרח צריכין לחזור ולהכלל בתחילת השורש של ההתחדשות, שהוא בחינת איה שמשם נתחדש העולם, ושם כלולים כל המדריגות שבעולם, ושם יכולים לחדש נשמתו ולצאת מדרגא לדרגא, כי ע״י הירידה שיש לו – עי״ז הוא מחפש ומבקש איה מקום כבודו, ועי״ז כשזוכה לחפש ולבקש היטב – אז זוכה לעלות בתכלית העליה לבחינת איה, שהוא שורש הכל וכנ״ל, וממשיך משם חיות בבחינת מדריגה גבוה יותר ועולה למדריגה הגבוה יותר. עכ״ד.

ועל כן בימי בין המצרים, כל אחד ואחד צריך לחזק את עצמו ולא להתייאש מישועת ה׳, וצריך לבטל כבוד עצמו ולהסתכל רק על כבודו יתברך, ולצעוק ולזעוק איה מקום כבודו, ואפשר לעשות את זה בין בהתבודדות, ובין בתיקון חצות שעושים אחר חצות היום בבין המצרים, ועי״ז ירגיש האדם הארה גדולה ועצומה בנפשו, ויזכה בעזהי״ת לצאת מכל השטותים אשר נפל, ולעלות בתכלית העליה, חזק חזק ותתחזק.

וכתב רבינו נתן ז״ל בליקוטי הלכות (חו״מ הל׳ גביית חוב מהיתומים ה״ג אות יז) כי בעת שהאדם רחוק מקדושתו יתברך והוא נע ונד ומטולטל ודוחין אותו מקדושתו מדחי אל דחי ר״ל, אעפ״כ אם הוא חזק ואמיץ לבקש ולדרוש ולחפש ולחתור בכל עת ולהתגעגע ולכסוף ולבקש את שאהבה נפשו למצוא אותו יתברך, אזי אע״פ שעדיין עוברים ימים ושנים ואינו זוכה למצאו יתברך ולהתקרב אליו, אעפ״כ ידע ויאמין כי בכל עת ועת ע״י כל בקשה ובקשה, וע״י כל דרישה ודרישה שדורש ומבקש ומחפש למצוא כבוד קדושתו יתברך, וע״י כל הבטה וגעגוע שמביט ותולה על רחמיו יתברך, וע״י כל תנועה ותנועה שפונה להקדושה, ע״י כל זה זוכה בכל פעם לשבר חומות ברזל ודלתות נחושת, אע״פ שאח״כ מתגברין עליו בכל פעם ר״ל, אעפ״כ אין יגיעו לריק ח״ו, ואין שום תנועה שפונה להקדושה נאבדת ח״ו, ואם הוא חזק ואמיץ לבקש ולחפש יותר אף עם יעבור עליו מה, בודאי סוף כל סוף יזכה למצוא אותו יתברך וכנ״ל.

וכמו כן בכל אדם ובכל זמן, שצריכין לעבור עידן ועידנים הרבה, וכמה ימים ונהרות ותהומות ומימות מחולפין צריכין לעבור עליו, ובכמה מדבריות המלאים נחשים ועקרבים גדולים ונוראים צריך לעבור בהם, עד אשר זוכה להכנס לשערי הקדושה באמת, וזה הדבר אי אפשר לבאר כלל עד היכן צריך האדם להתחזק, ולכל אחד נדמה שעליו אין הדברים אמורים, כי הוא יש לו מניעות כאלה ונתפס בתאוותו ובמצודתו כל כך, עד שלאיש כמותו א״א לשוב באמת להי״ת, כי כבר נלכד ימים ושנים במה שנלכד עד אשר לא יאמין שוב מני חושך, כך נדמה לכל אחד, אך רבינו ז״ל היה קורא תיגר על זה מאוד, ואמר בזה הלשון:

גיוואלד ! ! ! זייט אייך ניט מיאש, ומשך מאוד תיבת גיוואלד, כי באמת הכל יכולים לזכות להתקרב להי״ת באמת אפילו על ידי מאמר זה הנ״ל לבד, דהיינו שעכ״פ יבקשו ויצטערו ויתגעגעו לשוב אליו יתברך כנ״ל, וסוף כל סוף יזכה להתקרב להי״ת, ואז יראה שאין שום תנועה נאבדת ח״ו, וע״י כל תנועה ובקשה שהא מבקש את כבודו יתברך זכה לעשות איזה תיקון, עד שיזכה לעלות בתכלית העליה.

ובזה אפש״ל בס״ד, מה שמשיח נולד דוקא בתשעה באב בזמן המנחה שאז הציתו את ביהמ״ק, כמבואר במדרש (איכ״ר פר׳ א אות נא) ובירושלמי (ברכות דף יז:) אף שלכאורה הדבר אינו מובן כלל. אך להנ״ל שפיר יובן דדוקא במקום הכי הכי נמוך שיכול להיות, אז דוקא מקבלים מהקדושה הכי עליונה – היינו קדושת איה כנ״ל, ולכך דוקא אז נולד משיח שהוא קדושה עליונה מאוד, הבן.

ודע כי אפילו בהסתרה שבתוך הסתרה – גם שם ודאי נמצא ה׳ יתברך[ב]. ואפילו מי שהוא בדיוטא התחתונה בתכלית השפלות יתברך והפחיתות אפילו בהיכלין דמסאבותא – גם שם אין קץ וגבול לאלוקותו יתברך, ואדרבא לפעמים כשהאדם בדיוטא התחתונה מאוד מאוד והסטרא אחרא והטומאה מתפשטין עליו מאוד ורוצין לבלועו לגמרי חס ושלום – אז דייקא הי״ת מרחם עליו ושולח לו טהרה וסיוע מלעילא כדי שיוכל להחיות את עצמו ולשוב אליו יתברך, ודייקא לפעמים כשבא לתכלית הירידה – אז הוא תכלית העליה ונמשך עליו טהרה ותיקון ממקום שנמשך עליו[ג]. וניתן לקשר ג״כ למאי דאיתא בליקו״מ (קמא סימן רפב) דאדם צריך לחפש הנקודות הטובות שבו וכו׳ שעי״ז עושה ניגונים וכו׳. עיין שם.

◆ באר מים חיים ◆

[ב] כמש״כ בליקוטי מוהר״ן (ח״א סימן נו אות ג ובסימן סח ובעוד). וכתב מוהרנ״ת ז״ל בליקוטי הלכות (הל׳ גיטין ה״ג אות כב) כי באמת הירידה היא תכלית העליה, כי מאחר שעל כל פנים באמת מקבלין בעת הירידה והגלות – מהקדושה העליונה מאוד בשביל להחיות את הקדושה שנפלה וכו׳, כי באמת אי אפשר לקבל חיות רק מקדושה פרטיית כדי שלא יתאחזו הקליפות יותר ח״ו וכו׳, וצריכים לקבל חיות דייקא מהקדושה העליונה בעצמה – מבחינת שכל הכולל בעצמו בדרך העלם והסתרה בתכלית הצמצום, כי בגלות אז יורדת המלכות, ואז צריכה ה״בינה״ שהיא בחינת ״קודש קודשים״ לרדת עמה כדי להחיותה בנפילתה שלא תיפול לגמרי ח״ו. (בסוד אם הבנים כנודע מזוהר ותיקונים) וכו׳. עיין שם באריכות.

על כן אין שום יאוש בעולם כלל, כי מכל המקומות הרעים והטמאים שבעולם יכולין לחזור אליו יתברך, כי אדרבא שם דייקא מלובש ונסתר ונעלם קדושה עליונה מאוד, ועל כן אם יזכור אדם זאת בתוקף ירידתו ונפילתו ויאמין זאת באמונה שלימה, שדייקא במקומו מסתיר את עצמו הי״ת בעצמו להחיותו ומרמז לו רמזים מרחוק לשוב אליו בנקל – בשב ואל תעשה לבד, אז בודאי יכול לזכות להתקרב אליו יתברך מכל מקום שהוא ולהפוך הירידה לעליה וכו׳. ע״כ. ועיין עוד בהל׳ נדרים (אותיות יד טו טז) ובהל׳ אונאה (ה״ג אות א).

[ג] עיין מש״כ מוהרנ״ת ז״ל בליקוטי הלכות (הל׳ שילוח הקן ה״ד אות יא).

ובתשעה באב אנו זוכין להגיע להכרה של אין עוד מלבדו, ושכבודו יתברך היינו השגחתו יתברך ממלא כל עלמין וסובב כל עלמין (זוהר רע״מ פר׳ פנחס דף רכה.) ולית אתר פנוי מיניה (תיקו״ז תנ״ז דף צב. ובת״ע דף קכב: ובדף קל:).

וכתיב (ישעיה ו) מלא כל הארץ כבודו, וכן הוא אומר (מלאכי ג) אני ה׳ לא שניתי. ואמרו בזוהר (פר׳ כי תצא דף רפא.) לא אשתני בכל אתר. וכן איתא בתיקו״ז (ת״ס דף צג:) וז״ל: וקוב״ה דאיהו מלגאו אתמר ביה אני ה׳ לא שניתי דאיהו רחום וחנון, לית ביה דינא כלל ולא שנויין. עכ״ל. וע״ע שם (ת״ע דף קכג.) וז״ל: דעילת על כל העילות איהו חד בכל שמהן, ולא אשתני בכולהו, דשנויין בשמהן אינון ולא ביה, דאיהו בכולהו כנשמתא בכל איבר ואיבר וכו׳. ע״כ. עוד שם (דף קכז:) וז״ל: בעשר ספירן שבח ליה דוד בגין דאיהו לגו מכולהו ואיהו מלבר דכל ספירה וספירה, ואיהו בין כל ספירה וספירה, לא אשתני בכל אתר. ע״כ. עוד שם (דף קל:) וז״ל: שנויין אינון במאני דגופא אבל ביה לית שנויא כלל, הה״ד אני ה׳ לא שניתי. ע״כ.

ותדע כי אף הסט״א ניזונית מהקדושה וה׳ זן את כולם, כדכתיב (נחמיה ט) ואתה מחיה את כולם, אם כי ששם החיות הוא בצמצום רק כפי צורך קיומם, סו״ס הכל מאיתו יתברך, והכל הוא אלוקותו ית״ש, וכל השינוי הוא מצד המקבלים. וזהו שגילו חז״ל (סנהדרין דף ד:) וז״ל: ר״ע אומר אינו צריך טט בכתפי שתים פת באפריקי שתים. ע״כ. וצריך להבין מדוע התורה הוכיחה שצריך ד׳ פרשיות וכו׳ ע״י שימוש בלשונות עכו״ם. ולהנ״ל יובן כי זאת הוא בשביל לגלות ולהודיע שבכל לשונות העכו״ם יש שם אלוקות המחיה אותה וכו׳[7].

ואפילו מי שהוא בדיוטא התחתונה בתכלית השפלות והפחיתות אפילו בהיכלין דמסאבותא – גם שם אין קץ וגבול לאלוקותו יתברך, ואדרבא לפעמים כשהאדם בדיוטא התחתונה מאוד מאוד והסטרא אחרא והטומאה מתפשטין עליו מאוד ורוצין לבלועו לגמרי חס ושלום – אז דייקא הי״ת מרחם עליו ושולח לו טהרה וסיוע מלעילא כדי שיוכל להחיות את עצמו ולשוב אליו יתברך, ודייקא לפעמים כשבא לתכלית הירידה – אז הוא תכלית העליה ונמשך עליו טהרה ותיקון ממקום שנמשך עליו.

וכתב מוהרנ״ת ז״ל בליקוטי הלכות (הל׳ שילוח הקן ה״ד אות יא) שאפילו מי שהוא בדיוטא התחתונה מאוד בתכלית השפלות והפחיתות אפילו בהיכלין דמסאבותא – גם שם אין קץ וגבול לאלוקותו יתברך, וכמו שאין סוף לאלוקתו יתברך במעלות עליונות כי גבוה מעל גבוה וכו׳, כמו כן ממש אין סוף ותכלית לאלוקתו יתברך במדריגות התחתונות, כי גם במדריגות התחתונות בתכלית תכלית דיוטא התחתונה חס ושלום, אין מקום ואין טומאה שלא יוכלו למצוא גם שם את הי״ת, כי מלכותו בכל משלה.

◆ באר מים חיים ◆

[7] ע״פ ליקוטי מוהר״ן (ח״א סימן לג אות ב).

ואדרבא לפעמים כשהאדם בדיוטא התחתונה מאוד מאוד והסטרא אחרא והטומאה מתפשטין עליו מאוד ורוצין לבלועו לגמרי חס ושלום, אז דייקא הוא יתברך מרחם עליו ושולח לו טהרה וסיוע מלעילא כדי שיוכל להחיות את עצמו ולשוב אליו יתברך, או עכ״פ לא יאבד לגמרי, כי לא אמר ה׳ למחות את שם ישראל, וכמש״כ (דברים לב) כי יראה כי אזלת יד ואפס עצור ועזוב וכו׳ ראו עתה כי אני אני הוא וכו׳. וכתיב (ישעיה סג) ואביט ואין עוזר ואשתומם כי אין סומך ותושע לי זרועי וכו׳.

וזה מרומז במצוה של נגעים, שהדין הוא כי בהרת כגריס מטמא את האדם, ואם פרחה הבהרת בכולו אזי הוא טהור, כי דייקא לפעמים כשבא לתכלית הירידה אז הוא תכלית העליה ונמשך עליו טהרה ותיקון ממקום שנמשך עליו, כי אין חקר לתבונתו יתברך ולגדולתו אין חקר, ואי אפשר להשיג דרכיו יתברך. [ועיין שם ביאורו בטעותו של קורח ששאל למשה בהרת כגריס מטמא, פרחה בכולו טהור].

וכתב האדמו״ר מסלאנים זי״ע בספר יסוד העבודה (ח״ג פ״ח אות ג) וז״ל: אין דבר בעולם אשר יצא מתחת רשות ורצון הי״ת, כי הוא בורא ומחיה את הכל, ואפילו עומק הרע והיצה״ר והחיצונים – את הכל הוא מחיה אותם והם תחת רצונו, אולם כן יסד הי״ת את העולמות מדריגה תחת מדריגה, והמדריגות עליונות שם חביון עוזו וחדוה במקומו ונתגלה בהם רצונו הפנימי, ואחריה נתמעט רצונו הפנימי עד שמגיע למדריגות חיצוניות שם לא נתגלה רצונו הפנימי כי אם רצונו החיצון. ונמצא הכלל בזה, כיון שהאדם החוטא עדיין לא יצא מרשות ורצון הי״ת ורק שעבר על רצון הי״ת הרוצה שהאדם ימשוך את עצמו אחר הרצון הפנימי – אבל עדיין הוא תחת רצונו, ויכול להשיב נדחו ולכנוס למעלה אל המדריגות הפנימיות, ויתמשך אחר הרצון הפנימי. עכ״ל.

והנה זאת הקדושה הגבוה בחינת מאמר סתום שהם מקבלין חיות משם, זה בחינת אהבה שבדעת שהיא למעלה מהמידות והימים, שהיא בחינת אורייתא דעתיקא דעתידא לאתגלייא לעתיד לבוא. וזהו שכתב רבינו ז״ל (ח״א סימן לג) שעי״ז שמוצאין אלוקתו יתברך מעמקי הקליפות עי״ז זוכין לאהבה שבדעת, כי עמקי הקליפות היינו הקליפה שאין בה טוב כלל, בחינת עבודה זרה וחוקת העכו״ם – הם מקבלים חיותם מבחינת ההסתרה וההעלמה של האהבה שבדעת שהיא נסתרת ונעלמת בתכלית ההעלם ומשם הם מקבלין חיותם כנ״ל, ועל כן הצדיק הכופה את יצרו כשמסתכל בקליפה ועבודה זרה זו, אזי הוא משיג עי״ז דייקא אור האהבה שבדעת, כי נתגלה האור הגנוז הזה שמשם מקבלין חיות מגודל ההסתרה, והצדיק שזוכה להבין את זאת אזי נתגלה לו ההסתרה וההעלמה ורואה ומשיג עי״ז דייקא אור הגנוז שמשם היו מקבלין חיותם כנ״ל. אבל צריכין לזה צדיק גדול ונורא מאוד שיוכל לעלות ולהוציא את הנופלים לשם ולשבר קליפה זו ולגלות אור הקדושה הגבוה אור הגנוז הנ״ל.

ויש לומר, שעל כן כשאדם מרגיש ההסתרה הוא טוב מאוד, כי זוכה לקבל מאהבה שבדעת שממנה חיות למקומות שבהסתרה דייקא, וכמבואר בספר בן פורת יוסף (דף כח:) להרב בעל

התולדות שביאר הפסוק (דברים לא) ואנכי הסתר אסתיר את פני וגו', ע"פ מה ששמע מאדמו"ר זקינו ז"ל שכשהאדם אינו יודע שיש הסתרה בודאי אינו טוב, כיון שסובר שהוא צדיק גמור ואינו שב בתשובה, אבל כשיודע שיש הסתרה ומרגיש בנפשו, אזי הוא נכנס מלפני הי"ת ומבקש מלפניו, וזה ואנכי הסתר, פירוש ההסתרה עצמה אני אסתיר ולא יוודע שהוא הסתרה ח"ו. וע"ע בדגל מחנה אפרים (ליקוטים לפר' צו פסוק והכהן וכו') שכשתדע ותבין שאפילו בירידה יש ג"כ "אנכי" ומוסר נפשו ועובר בכל המחיצות ודוחק עצמו עד שבא אל המלך, אזי יבוא למעלה יותר גדולה מלפנ"ז. ע"כ.

וע"ע מש"כ עוד בדגל מחנ"א (וילך פסוק ואנכי) שהרחיב הדיבור כיד ה' הטובה עליו ע"פ משל שאמר מרן הריב"ש בן שרה זי"ע קודם התקיעות וכו'. וסיים בזה"ל: והנה מי שמוסר נפשו ועובר בכל המחיצות ודוחק עצמו עד שבא אל המלך, אז יבוא למעלה יותר גדולה מקודם, וזה (בראשית מו) אנכי ארד עמך, היינו כשתתן לב ותבין שאפילו בירידה יש ג"כ "אנכי" היינו ההסתרה שנסתתר עצמי ממך הוא ג"כ לטובתך, אז ואנכי אעלך גם עלה, היינו שתזכה למעלה יתירה, וזהו גם עלה, והבן.

וזהו (דברים לא) ה' ההולך עמך – תמיד הן בירידה והן בעליה, אז לא ירפך ולא יעזבך, ותרגומו לא ישבקינך ולא ירחקינך, היינו אפילו כשנסתתר לפעמים, מ"מ לא להרחיק ממך הוא כנ"ל, והוא שמרמז כאן ואנכי הסתר, היינו כשתתן לב להבין שאנכי הוא בהסתרה כו'. עכ"ל.

ובימי בין המצרים, אנו מצליחים לגלות שלא רק את הדברים הטובים הי"ת עושה, אלא אפילו מה שבחיצוניות נראה רע, באמת הכל מאבינו אב הרחמן, כל מאי דעביד רחמנא לטב עביד (ברכות דף ס:), והכל ממנו יתברך.

וזו היא עבודת היום בתשעה באב ובימי בין המצרים, לגלות את אור השכינה הקדושה, ולגלות איך שמלוא כל הארץ כבודו ולית אתר פנוי מיניה כלל, והוא יתברך מחיה את כולם. וכל אדם ישתדל בימים אלו, להעמיק במחשבתו איך שכל העולם הוא רק אחיזת עינים ודמיון כוזב, ובאמת הכל הוא השגחתו יתברך, ועי"ז יוכל להתקשר בקשר אמיץ עם השכינה הקדושה, כי רק היא המציאות האמיתית, ה' יזכנו.

וזה ענין הלכות אבילות הנוהגות בימים אלו, כיון שדוקא מתוך החושך ניכר האור ביתר שאת, וע"י הלכות האבילות אנחנו נכנסים לתוך החושך והקליפות, ומעלים אף משם ניצוצות קדושה, ומגיעים לקדושה עליונה וגבוהה מאוד, ועל ידי הבכיה על חורבן ביהמ"ק וצער על גלות השכינה, זוכה האדם לקשר אמיתי עם השכינה, וזוכה להבין שאין שום רע בעולם כלל, והכל בא מאיתו יתברך מקור הטוב.

וזהו שבחצות תשעה באב אנו קמים מהאבל, כי הבכיה היא רק כלי להשיג את האור, ואין בבכיה תכלית בפני עצמה, ולכך אחר חצות שזכינו כבר להתעוררות הקשר על ידי הבכיה,

וכבר נולדה נשמתו של משיח, אזי אנחנו קמים מהבכיה ומתכוננים לאור הגאולה, ולקשר האמיתי עם הי״ת.

והכל הוא בכח צדיק האמת שהוא בחינת הארת נשמת משיח שיש בכל דור, בחינת מש״ה משיח שמתגלה בכל דור, כמבואר בזוהר ובספה״ק (עיין זוהר רע״מ פר׳ במדבר דף קכה: ובדברי אדונינו הגר״א ז״ל בביאורו לתיקו״ז דף קל. וע״ע בתיקו״ז דף מב: ובביאור אדונינו הגר״א ז״ל שם דף מב: ובאבן שלמה פרק יא), וכמו שמצינו שהצדיקים קורין זה לזה משה, כמו משה שפיר קאמרת (שבת דף קא: ביצה דף לח: סוכה דף טל. חולין דף צג.), ומשה זה בחינת משיח, כמו שאמרו בזוהר (בראשית כז:) שמש״ה הוא בחינת שיל״ה, ושילה הוא בחינת משיח (בראשית רבה פר׳ צו אות ו). ועיין בכל זה בליקוטי מוהר״ן (ח״א סימן ב אות ו) ועיין בזה עוד בחסד לאברהם (מעין שני נהר לה ונהר לז ומעין רביעי נהר לב) ובפרדס רימונים (שער כד פרק יו״ד ופרק יא) ועיין בשל״ה (מס׳ שבועות פרק תורה אור אות לב ואות צב, ובחלק בעשרה מאמרות מאמר שני אות ג ואות ד).

והנה איתא בדברי אדמו״ר זצוק״ל בליקוטי מוהר״ן (ח״א סימן ל) כי השגות אלוקות א״א להשיג כי אם ע״י צמצומים רבים מעילה לעלול משכל עליון לשכל תחתון, כמו שאנו רואים בחוש שא״א להשיג שכל גדול כי אם ע״י התלבשות בשכל תחתון, כמו המלמד כשרוצה להסביר שכל גדול לתלמיד הוא צריך להלביש אותו בשכל תחתון וקטן כדי שיוכל התלמיד להבינו. דהיינו שהוא מציע לו מתחילה הקדמות ושכליות קטנים שמסבב לו תחילה, כדי להבינו עי״ז המכוון שהוא שכל עליון גדול. וכל אחד צריך לבקש לעצמו רבי כזה שיוכל להוריד לו השגות אלוקות, וכמה שהאדם יותר קטן, כך הוא צריך לחפש רבי יותר גדול כדי שיוכל לצמצם לו ביותר השגות אלוקות, וכמו שמצינו במצרים שכיון שהיו עמ״י משוקעים במ״ט שערי טומאה, לכך הוצרכו לרבי גדול ונורא מאוד דהיינו משה רבינו ע״ה, וכמשל החולה שכל מה שהחולה נחלה ביותר כך הוא צריך לרופא גדול ביותר. עכ״ד.

ולכן כמה שהאדם נמצא במקום יותר נמוך, כך הוא צריך רבי היותר גדול במעלה, ועל כן בימי בין המצרים ותשעה באב שהם ימים נמוכים מאוד, אזי צריכין לחפש אחר הרבי היותר גדול במעלה, ולכך הוצרך משיח להוולד דוקא בתשעה באב בשעת המנחה, שאז הציתו הרשעים ימ״ש את ביהמ״ק, כי כשמגיעים למקום הכי נמוך, כך צריכים את הצדיק היותר גדול במעלה, בחינת משיח שהוא הצדיק הכי גדול.

ולכן הכל בכח צדיק האמת שיכול להתפלל תפילה בבחינת דין שהוא בעל כוח גדול, שעי״ז התפילה עומדת לסטרא אחרא בבית הבליעה ועי״ז מוכרחת להוציא כל הקדושות שבלעה וכו׳. ועוד, משום שצדיק האמת שזכה לעשות תשובה על תשובה שכל יום משיג יותר בגדולת הבוי״ת, וחוזר בתשובה על מה שהגשימו כשהיה בדרגא היותר תחתונה, כמבואר באריכות בליקוטי הלכות (הל׳ ברכת הפירות ה״ה אות יא).

כי הצדיק מאיר הדעת האמיתי להודיע גם לדרי מטה אפילו בדיוטא התחתונה ביותר, שאף שם הי״ת והוא אצלם ממש ואין שום יאוש בעולם כלל, והצדיק מחזק את כל הנפשות הנפולות שלא התייאשו מלצעוק להי״ת בשום אופן, עד שמשיבם לדרכי הקדושה באמת, ועי״ז אם הם יוכלו להאיר הדעת הזה באחרים וכו׳, כמבואר כ״ז בליקוטי הלכות (הל׳ נדרים ושבועות ה״ד אות ו) באורך.

וגם כי הצדיק מקבל מהאוצר מתנת חינם, שהוא בחינת חסד חינם שהיה מקיים העולם קודם מתן תורה, ועל כן הצדיק יכל להמשיך חיות אפילו להמונחים בשאול תחתיות, אע״פ שעברו על התורה חס ושלום – כי הצדיק ממשיך חיות דקדושה מהאוצר מתנת חינם, שהוא בחינת חסד חינם שהיה מקיים העולם קודם מתן תורה, בעת שלא היה עדיין שום תורה בעולם, ובזה הצדיק מחיה הכל אפילו הרחוקים מאוד מן הקדושה כנ״ל.

והעיקר הוא על ידי תמימות ופשיטות, לחזק את עצמו בדרכי התמימות והפשיטות של הצדיקי אמת, שעי״ז יכולין לזכות במשפט אפילו אם נפל עד התהום חס ושלום, וכל האוחז בצדיקי אמת יכול למצוא עצות והצלות אפילו בתהום תחתיות ומתחתיו, לקשר את עצמו להי״ת גם משם, ועי״ז לקבץ פיזור מחשבתו להשיבה אל הקדושה מתהום תחתיות, ובזה דייקא מעלין קדושת המשפט מהתהום, כי זה יקר מאוד אצל הי״ת, כשאדם ממשיך את עצמו מנפילה עמוקה כזאת להי״ת, שעי״ז דייקא מתקן ומעלה קדושות הרבה, כמבואר כ״ז בליקוטי הלכות (הל׳ ראש חודש ה״ו אות כ). עיין שם.

ימי בין המצרים הם ימי רחמים גדולים

איתא באגרא דכלה (במדבר סו״פ מטות) דכתיב בהפטרה (ירמיה ב) כה אמר ה׳ זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך וכו׳, דהנה מי״ז בתמוז עד ראש השנה הם ע״ב ימים, מנין חס״ד הקודם לדין דראש השנה, אז מלך במשפט יעמיד ארץ, אשר זה בחינת קדימת מידת הרחמים למידת הדין קודם הבריאה דראש השנה.

והנה אלו הימים ימי חסד, אך כ״ב ימים מהם הם חסדים מכוסים, ששפך חמתו על עצים ואבנים בכדי להציל את ישראל (איכ״ר פר׳ ד סימן יד), והנה זה חסד גדול רק שהוא (מכוסה) ונראה שהוא דין.

והנה תתבונן בכתבי האר״י ז״ל שיש לכוין באלו הימים בשם החילוף דהוי״ה באותיות שלפניו ט״ד ה״ד, והוא בגימטריא כ״ב נגד כ״ב אותיות התורה שכביכול נאלמתי דומיה (תהילים לט), כי כשהשם הוי״ה בעצמו הוא בהתגלות אז וידבר הוי״ה וכו׳.

והנה תתבונן עוד, בהתעוררות החסדים העליונים הוא מבחינת זקן מלא רחמים, הם י״ג מידות כנודע, ונקראים תיקוני אריך ומאירים לט׳ תיקונים דזעיר הם מנין כ״ב מנין השם

הנ״ל, והנה הב׳ אותיות ראשונים (ט״ד) הם מספר י״ג, והאחרונים (ה״ד) הם מספר ט׳, וככה תתבונן דאלו הכ״ב ימים הם י״ג מתמוז וט׳ מאב.

והנה תשכיל ידיד הנעים, אלו הב׳ חודשים הם נגד אותיות ח׳ ט׳, כי הי״ב פשוטות ה״ו ז״ח ט״י ל׳ נ׳ ס׳ ע׳ צ׳ ק׳, הם נגד י״ב חודשי השנה, והנה הו״ז נגד ג׳ חדשים ניסן אייר סיון שהם לחלק יעקב, ח׳ ט׳ י׳ הם נגד תמוז אב אלול שנפלו לחלק עשו, והנה לקח יעקב מעשו חדש אלול להצלחת ישראל לתשובה, וא״כ אותיות הזי״ו הם לחלק יעקב, וגם מאב לא לקח רק ט׳ ימים, ונשארו נ׳ ימים עד ראש השנה כ׳ מאב ול׳ מאלול (כשנחשוב מיום ראשון דר״ח שעלה משה להר) שכבר מתנוצצין ניצוצי הרחמים והתשובה, וזה שחלקו הלויים שירת האזינ״ו לסימן הזי״ו ל״ך (ר״ה דף לא.), והבן.

וכן אנחנו נוהגים אחריהם בקריאה וסימנא מילתא, והוא בגימטריא כ״ח מעשיו הגיד לעמו (תהילים קיא), היינו אותיות הזי״ו לתת להם נחלת גויים, היינו אלול שהוא נחלת גויים וניתנה לישראל מורשה לתשובה.

והנה נשאר לחלק עשו בעוה״ר תמוז אב שהם אותיות ח״ט והוא בגימטריא טו״ב (וכן התחלת הימים בטו״ב לתמוז), דהנה מי״ז בתמוז עד ראש השנה הימים מנין חס״ד ע״ב, והנה כתבנו בשם תלמידי האר״י ז״ל בפירוש גומל חסדים טובים וקונה הכל, דבחינת חס״ד ע״ב חסדים (וזה סוד ע״ב גשרים העומדים למחסה לעבור דרך עליהם המים הזידונים), הנה הי״ז חסדים עליונים הם מכוסים סוד טו״ב הגנוז, רק נ״ה מנין הכ״ל הם מגולים ליהנות מהם, וזהו גומל, מלשון (בראשית כא) הגמל את יצחק, שפירושו הוסר השפעת היניקה, חסדים טובים, היינו החסדים מנין טו״ב נגמלו מהעולם, וקונה (להם מנין) הכ״ל, ולעתיד לבוא ב״ב יתגלה רב טוב הצפון.

והנה אלו הימים שהם בסוד חסדים מכוסים ששפך חמתו על עצים ואבנים, והנה הם כ״ב ימים, צא מהם ג׳ שבתות וראש חודש ויום שנולד בן דוד (יום ט׳ באב, ירושלמי ברכות פ״ב ה״ד) שבמהרה יבוא ויגאלנו, שכבר בסוף היום מתעוררים הרחמים בזמן המנחה וכו׳, ישארו טו״ב ימים, והוא מנין ח״ט טוב הגנוז, ואותן הה׳ ימים יצורפו לנ׳ שאחריהם ויהיו מנין הכ״ל, ובמהרה בימינו כאשר יתגלה הטוב הצפון יצורף הטו״ב אל הכל״ה, כי בועליך עושיך וכו׳ (ישעיה נד), והבן.

ויהיו אז אלו הימים ברבו יתירה ותוספת טובה ביותר, כי להיותם מחסדים מכוסים הם בדרגא יותר עליונה, ואז באלו הכ״ב ימים שיהיו ימי החסד והרחמים בודאי יתגלו הי״ג תיקונים לט׳ תיקונים אשר הם מנין כ״ב אותיות התורה, ואז יתרומם קרן ישראל בהחזרת דיבור הנבואה והחזיון ביתר שאת, וניבאו בניכם ובנותיכם וכו׳ (יואל ג).

וזה שנרמז בפסוק מאת ה׳ היתה זאת היא נפלאת בעינינו (תהילים קיח), כי כבר נודע שאלו הב׳ חודשים תמוז אב, בסוד תרין עייניין, וזה סוד (איכה א) עיני עיני יורדה מים, וזה סוד ברמז על אלו הכ״ב ימים שהם י״ג ימים וט׳ ימים, שכהיום החסדים הם מכוסים בעבור

שאינם מתגלים הי״ג תיקונים דאריך לט׳ תיקונים דזעיר כאותו המדריגה שיהיה לעתיד, על כן החסדים הם מכוסים ומפלאים באותן הב׳ חדשים.

וזה שמרומז מאת הוי״ה (הכולל כל העולמות) היתה זא״ת (ר״ת ת׳יקוני א׳ריך ז׳עיר), היא נפלאת, רצ״ל ההארה הזאת היא מכוסה ונעלם בסוד חסדים מכוסים, בעינינ״ו, היינו באותן הב׳ חודשים אשר הם בחינת עינים כנ״ל.

ותבין לפי זה מש״כ הנביא (ישעיה מד) כי טח מראות עיניהם, הם אותן ב׳ חדשים בחינת עינים, והם בסוד ב׳ אותיות ח״ט ט״ח אשר הראיה בהם כעת בעוה״ר ט״ח מראות, והבן.

ועל פי הדברים האלה יובן נוסח תיקון התפילה בראש השנה הוא, ובכן, שאותיות בכ״ן בגימטריא חס״ד כנודע, והנה צירוף התיבה הוא כ״ב ן׳, היינו אותן הכ״ב ימים אשר בהם החסדים נעלמים, ונו״ן ימים אחר כך אשר החסדים מגולים, וזהו ברמז ובכ״ן אבא אל המלך (אסתר ד), היינו בר״ה שאז הוא בחינת מלכות שמים, מלכותו בכל משלה דינא דמלכותא.

וזה שנרמז בפסוק כה אמר ה׳ זכרתי לך חסד נעוריך, היינו בזמן המקדש שהיו אלו הימים כולם בבחינת חסד (הגם שלא היו כמו שיהיה לעתיד, אעפ״כ בזמן המקדש היו בבחינת החסד, ובפרט בבית שני שהיו לששון ולשמחה) אהבת כלולותיך, היינו בזמן הגלות שהכ״ב ימים הם בהסתר פנים, רק כ״ל ימים הם באהבה וחיבה יתירה להתעוררות התשובה, היינו כ׳ ימים מאב ול׳ מאלול, זהו אהבת כלולותיך אהבת הכ״ל שלך, זה זוכר הבורא לישראל, לכתך אחרי במדבר, שאז מתחילין ישראל לדבר להשי״ת דברי ריצוי ותחנונים בימי הסליחות והתשובה, בארץ לא זרועה, הגם שהיו שוכנים בארץ העמים לא זרוע שם מקדושה עליונה, ואעפ״כ ישראל שוברים חומת ברזל דקליפה, ושבים אליו בתשובה שלימה, השי״ת ישיבנו בתשובה שלימה לפניו באמת. עכ״ד.

ענין ימי בין המצרים שהם הכנה גדולה לחודש אלול

כתב בדברי שמואל (לשבת חזון עמוד קפב) דהימים האלו ימי בין המצרים הם ימי הכנה לימים נוראים, והם התחלת ימי התשובה, וכדאיתא בשם צדיקי אמת (עיין תורת אבות מאמרי בין המצרים) לבאר מהות הימים האלו כדוגמת מה שעושה הצייר אשר בחפצו להכין ציור נאה, אשר צובע תחילה רקע בגוון שחור כדי לקלוט על גבו כל מיני ציורים, כך גם הימים האלו הם ימי עצבות על מצבו וחורבן בית מקדשו הפרטי, איש איש כנגעי לבבו, במה משוקעים מחשבותיו ורעיונותיו, ואח״כ עובר לתשובה מאהבה בחינת (שיה״ש ו) אני לדודי ודודי לי, ואח״כ בא ראש השנה ויוה״כ מועד התשובה בדרגא העילאית ביותר, עד שמגיעים ימי סוכות ושמיני עצרת שהם ימי שמחה, בחינת הציור היפה שעולה לנחת רוח לפניו יתברך שמו. עכ״ד.

והנה אמרו במדרש רבה (סדר מסעי פרשה כג אות ד) וז״ל: ד״א (במדבר לג) אלה מסעי, למה זכו ליכתב בתורה כל המסעות? על שקיבלו את בנ״י – עתיד הקב״ה ליתן שכרן, דכתיב (ישעיה לה) וששום מדבר וציה ותגל ערבה ותפרח כחבצלת פרוח תפרח ותגל וגו׳, ומה מדבר על שקיבל בנ״י כך, המקבל תלמיד חכם לתוך ביתו על אחת כמה וכמה, את מוצא, עתיד המדבר להיות ישוב, והישוב עתיד להיות מדבר, ומנין שעתיד הישוב להיות מדבר, שנאמר (מלאכי א) ואת עשו שנאתי ואשים את הריו שממה, ומנין שהמדבר עתיד להיות ישוב, שנאמר (ישעיה מא) אשים מדבר לאגם מים. את מוצא עכשיו אין אילנות, ועתיד להיות שם, שנאמר (ישעיה מא) אתן במדבר ארז שיטה והדס ועץ, ועכשיו אין דרך במדבר שכולו חול, ועתיד להיות שם דרך, שנאמר (ישעיה מג) אף אשים במדבר דרך בישימון נהרות, ואומר (ישעיה לה) והיה שם מסלול דרך ודרך הקודש יקרא לה לא יעברנו טמא והוא למו הולך דרך ואוילים לא יתעו. ע״כ.

עוד איתא במדרש שוחר טוב (מדרש תהילים, ריש מזמור יט) וז״ל: רבי ברכיה בשם רבי שמעון אומר מי שאין לו ראש בפני הבריות, יש לו ראש לפני הקב״ה, שנאמר (משלי ח) וראש עפרות תבל, הים אין לו ידים ויש לו לפני המקום, שנאמר (תהילים קד) זה הים גדול ורחב ידים, הארץ אין לה אזנים ויש לה לפני המקום, שנאמר (ירמיה כב) ארץ ארץ ארץ שמעי דבר ה׳, ואין לה ידים ויש לה לפני המקום, שנאמר (שופטים יח) והארץ רחבת ידים, שמים אין לו לב ויש לו לפני המקום, שנאמר (דברים ד) עד לב השמים, וכן הים (שמות טו) קפאו תהומות בלב ים, והארץ אין לה טבור ויש לה לפני המקום, שנאמר (יחזקאל לח) יושבי על טבור הארץ, ואין לה פה, וכתיב (במדבר טז) ותפתח הארץ את פיה, וכן אין לה רגלים ולא ירכים ויש לה לפני המקום, דכתיב (קהלת א) והארץ לעולם עומדת, וכן יש לה ירכים דכתיב (ירמיה לא) וקבצתים מירכתי ארץ, שמים מנין שנאמר (תהילים יט) השמים מספרים כבור אל, זה שאמר הכתוב (איוב לז) היסופר לו כי אדבר. עיין שם.

ואיתא בזוהר הקדוש (פר׳ תצוה דף קפד.) וז״ל: בגלל שחטאו בכמה פעמים, נשך אותם הנחש, ואז התקיים (בראשית ג) הוא ישופך ראש וגו׳, ישראל היכו ראשו בתחילה ולא ידעו להשמר ממנו, ולבסוף הוא היכה באחרונה, ונפלו כולם במדבר, ויתקיים ואתה תשופנו עקב, וארבעים שנה לקו ממנו, כנגד ארבעים מלקות של בית דין.

ועל זה כתוב (דברים א) אשר ראית, בעיניהם היו רואים את אדון המדבר הולך קשור לפניהם, ולקחו נחלתו וגורלו, מנין לנו? שכתוב (שמות טו) אז נבהלו אלופי אדום, ואלה הם (דברים ח) נחש שרף ועקרב, ואנחנו גם כך נפרדנו מהישוב למדבר החזק לעיין שם בתורה, כדי להכניע את הצד האחר. ע״כ.

והיינו הילוך בנ״י במדבר מ׳ שנה היה כדי להכניע הסט״א, הוא שר המדבר, תחת הקדושה ולהוציא יקר הקדושה מזלות הקליפה.

וכתב בעבודת ישראל (פר׳ מסעי) שכמו כן כשעושי רצונו עובדים אותו יתברך, ומייחדים שמו בעת הזאת שהוא כמו מדבר נגד ערך קדושת הארץ, ומעלים ניצוצות קדושות בעסק תורתם ומעשיהם הטובים, בזה מתרבה גבול הקדושה ומלכותו יתברך. וזה פירוש יששום מדבר וציה ותגל ערבה, הערבה היא בלא טעם וריח, וזה רומז על הקדושה השוכנת איתנו בצרותינו, תפרח כחבצלת, היינו כמ״ש בזוה״ק (פר׳ אמור דף קז.) אני חבצלת השרון, היינו מלכותו יתברך באצילות קודשו שהיא חבויה בצילו, שמשוררת ומזמרת לפניו כביכול כשר המשתעשע בממשלתו, כן תפרח לעתיד, הערבה היא הקדושה המתפשטת בזה העולם העשיה וכנ״ל, וזה באמת השכר הגדול למדבר שקיבל לבני ישראל.

וכמו שיש חילוק בגבולות ארץ, כן יש חילוק בזמנים, יש עיתים וזמנים מסוגלים ובהירים לעבודת השי״ת, בדעת רחבה ומוחין דגדלות, ויש עיתים לקטנות כמו בין המצרים וימי טבת ושבט, ובקושי להטות אשוריו לעבודתו יתברך, כי אם בהתגברות והתחזקות גדול, אכן מצד גודל הקדושה הנתגלה בעיתים הקדושים הנ״ל, אלו השיורין הם מסייעים לעבודה גם בימי הקטנות.

וידוע שהגדלות נקרא בשם חכמים, נמצא השיורין הם תלמידי חכמים, וזה ביאור מדרש הנ״ל בריש אמי״ר, המקבל ת״ח בתוך ביתו, רצ״ל שגם בימי הקטנות מתחזקים ומתאמצים את עצמם בכל תוקף ועוז לעבודתו יתברך, על אחת כמה וכמה שנתרומם גבול הקדושה ונכנע הסט״א, וזהו עתיד הישוב להיות מדבר, שנאמר ואשים את הריו שממה, הריו הוא לשון הריון, הגם שהם הרים עמל ויועצים מחשבות רעות על בנ״י, השי״ת משומם ומהרס עצתם, והמדבר ישוב שנאמר אתן במדבר ארז שיטה והדס, היינו מצד עבודתו יתברך והתחזקות, עי״ז יבוררו המידות חג״ת מידות האבות המכונים בארז שיטה והדס, וז״ש עכשיו אין אילנות במדבר ועתיד להיות, כי אדרבה ע״י התאמצות בנ״י בימי הקטנות לעבודתו יתברך, עי״ז מוסיפין כח למעלה כביכול ביתר עוז וישגא אילנא רבא ותקיף דמזונא דכולא ביה, נמצא מזה המדבר יבוא כל טוב לעמו בנ״י.

והן הן דברי רבי ברכיה בשם רבי שמעון, מי שאין לו ראש בפני הבריות יש לו לפני המקום כו׳, היינו הגם שנראה עיתים ומקומות שאין להם איברים להתגדל בעבודתו יתברך, לפניו יתברך יש להם ראש, וכן שארי ענינים שביאר שם, ודבר זה ידוע ומפורסם, כי אדרבה הימים הללו מוכנים לעבדו יתברך בתוקף ועוז, וזה עיקר שעשועו יתברך מהם שצריך אומץ גדול.

והנה ימים אלו הם הכנה ודרך לימי אלול, ימי רצון הקדושים, וזהו שאיתא במדרש, עכשיו אין דרך ועתיד להיות דרך, היינו רומז להכנת ימי אלול, כמש״כ (ישעיה מג) הנותן בים דרך, כמבואר בכוונות האר״י ז״ל כונה זו, שבחודש אלול אנו צריכים לכוין כוונת הנותן בים דרך.

וזהו ביאור הענין הנ״ל, שנתבאר כי האדם צריך לעבוד את הי״ת בין בעליה ובין בירידה, היינו בין בימים אשר יש בהם מוחין דגדלות, ובין בימים חשוכים שבהם מאיר לו רק מוחין

דקטנות, ואדרבא דוקא בימים נמוכים נמצא קדושה גבוהה, ואפשר להתקרב בהם ביותר להי״ת.

והנה מבואר בליקוטי מוהר״ן (ח״א סימן ו אות ז) כי כל אדם באיזה מדריגה שיהיה צריך לידע ולהאמין שהוא צריך ללכת יותר ויותר, שזה בחינת בקי ברצוא בבחינת ״עיילי״ שהוא בחינת (תהילים קלט) אם אסק שמים שם אתה, ואמנם כמו כן צריך להיות בקי בשוב, שגם כאשר נופל אפילו בשאול תחתיות גם כן אל יפול משום דבר, ויקיים הכתוב (שם) ואציעה שאול הנך כנ״ל.

ומי שיש לו שתי בקיאות הנ״ל דהיינו בקי ברצוא ובקי בשוב, אזי הוא זוכה לדרכי התשובה, כי בקי הוא בחינת שם יב״ק שהוא גימטריא של ב׳ שמות קס״א וס״ג שהוא אותיות בק״י (עיין זוהר פר׳ משפטים דף קטז: ובפר׳ פנחס דף רכג.), ושתי פעמים בקי שהם שתי פעמים יב״ק עולה בגימטריא ״דרך״, וזה הדרך נעשה מבחינות סגול דקס״א וחיריק דס״ג שהם בגימטריא שתי פעמים יב״ק כנ״ל, וב׳ שמות אלו הוא ב׳ בחינות בקיאות הנ״ל, כי שם קס״א הוא בחינת בקי ברצוא, כי קס״א אותיות ״אסק״, וזה שכתוב (שם) אם אסק שמים שם אתה – בחינת עייל בחינת בקי ברצוא כנ״ל, ושם ס״ג הוא בחינת בקי בשוב, כי ס״ג מלשון (משלי כב) אל תסג גבול עולם, וכן לשה״כ (ישעיה מב) נסגו אחור, שהוא בחינת שמשיג הגבול ומחזירו לאחוריו, וזה בחינת ירידה שהאדם נופל ח״ו ממדריגתו והוא נסוג אחור, ואעפ״כ צריך לחזק עצמו ואל יתייאש לעולם, כי אפילו בהסתר שבתוך הסתר – גם שם ודאי נמצא הי״ת, ואפילו מאחורי הדברים הקשים והניסיונות המרים שעוברים על האדם גם שם נמצא הי״ת, וזה בחינת חיריק דס״ג וכנ״ל. וכלל ענין הזה, הוא באות אל״ף שהיא נקודה עליונה ונקודה תחתונה ורקיע המפריד ביניהם, והיינו שחיריק דס״ג הוא נקודה תחתונה שבאל״ף, וסגול דקס״א הוא נקודה עליונה שבאלף, וזה ב׳ בחינות בקיאות הנ״ל וכנ״ל.

כי הנה ב׳ בקיאות הנ״ל הם ב׳ שמות ס״ג וקס״א עולים בגימטריא שתי פעמים שם יב״ק. וצריך לכוין שם קס״א בסגול ושם ס״ג בחיריק, וסגול דשם קס״א וחיריק דשם ס״ג עולים ת׳, כי שם קס״א הוא שם אהי״ה במילואו (כזה: אל״ף ה״י יו״ד ה״י) וכל אות נקודה בסגול שהם ג׳ נקודות הרי שלושים (כי כל נקודה בגימטריא יו״ד) נמצא דבשם אהיה במילוי יש עשר פעמים סגול, וסה״כ בגימטריא מנין שלוש מאות, ושם ס״ג הוא הוי״ה במילואו (כזה: יו״ד ה״י וא״ו ה״י) שכל אות בחיריק שזה נקודה אחת בגימטריא יו״ד כפול עשר אותיות הנ״ל הרי מספר מאה, וסה״כ ב׳ השמות יוצא ארבע מאות. ועל ידי כל בחינות הנ״ל – הימין פשוט״ה לקבל תשובתו, כי ימי״ן במילואו (כזה: יו״ד מ״ם יו״ד נו״ן) בגימטריא ב׳ יב״ק כו׳ כנ״ל, ומילת פשוט״ה עולה מנין ת׳ שהוא בחינת סגול דקס״א וחיריק דס״ג.

והכלל שצריך שיהיה לו ב׳ בקיאות והיינו בקי ברצוא בקי בשוב, שמצד אחד מכיר בחסרונותיו ויודע שצריך להמשיך לעלות בעבודת ה׳, ומצד שני כשנופל ממדריגתו הוא יודע למצוא בו את המעלות ולהמשיך לעבוד את ה׳ ולא להתייאש. ואז ימין ה׳ פשוטה

לקבל תשובתו, כי ימין במילואו עולה בגימטריא ב׳ פעמים בקי כנ״ל, וכן פשוט״ה (ימין פשוטה) בגימטריא סגול דקס״א וחיריק דס״ג שעולה ת׳ כנ״ל, ואז הימי״ן פשוטה לקבל תשובתו. וזהו בחינת אות אל״ף שיש בה נקודה עליונה ונקודה תחתונה שזה בחינות סגול דקס״א וחיריק דס״ג שזה ב׳ בחינות בבקיאות בקי ברצוא ובקי בשוב כנ״ל.

וזה עיקר התשובה כשאינו מייאש עצמו בשום אופן בעולם כלל, ואף אם נפל למקום שנפל צריך שידע כי מלא כל הארץ כבודו, ולקיים בחינת (תהילים קלט) ״ואציעה שאול הנך״. וזה עצה טובה לכל אדם ואדם בכל מדריגה שנמצא, שלא להתייאש עצמו כלל, ולרצות ולכסוף להי״ת היכן שהוא נמצא, כמש״כ מוהרנ״ת ז״ל בליקוטי הלכות (הל׳ ערב ה״ג אות ה).

והנה דר״ך גימטריא ס״ג קס״א, כי בכל עת שאין ניכר התגלותו כ״כ הוא בחינת אהי״ה, רצ״ל דזמין אנא לאתגליא, וכן הוא בימי מצרים שאלהותו יתברך הוא בבחינת לבושים ושמות כנודע, והקדושה המתבררת מתוך הסיגים בימים אלו, הם הכנה לימי אלול הבאים, וזה אשים במדבר דרך שזהו המדבר, הוא התגלות הדרך בימים הבאים עלינו לטובה. וידוע שדרך נקרא דרך מפולש, ומסילה היא כבושה, והיינו כנ״ל שיש ימים קדושים המוכנים לעובדו יתברך ברוחב לב באמת ויושר, והוא כמו דרך ומסילה שנוח לילך בהם מרוב דריכת בני אדם בהם.

משא״כ בין המצרים, צריך תוקף ואימוץ הלב לעבודתו יתברך בכל מיני התאמצות כידוע, שיש כמה אלפים בחינות ומדריגות לעבוד הי״ת, וצריך התחזקות גם במדרגות קטנות.

וכמו שאמרו רז״ל (רות רבה פר׳ ה אות ו) במנשה מלך יהודה שתשובתו היה ע״י יסורין, אמר אי עני לי מוטב, ואם לאו ח״ו כל אפין שווין, והנה היש מדריגה פחותה מזו?[א] ועם כל זה עי״ז בא לידי תשובה ומדריגות קטנות הנקראים בשם מסלול, היינו מסילה קטנה, וזהו והיה שם מסלול דרך, ודרך הקודש יקרא לה. ע״כ.

◆ באר מים חיים ◆

[א] וראיתי כמה פעמים בדברי הגאון ר׳ שמשון פינקוס זצוק״ל בספר שערים בתפילה, שהיסוד בענין המסופר במנשה הוא, כי תפילתו הייתה בבחינה גבוהה מאוד, והיינו שודאי וודאי מנשה האמין בהי״ת בכל נפשו, אך טען כלפי הי״ת שאם לא יקבל את תשובתו נמצא שיש גבול לרחמי הי״ת, וזהו כל אפין שוין היינו שח״ו כוחו של ה׳ מוגבל כמו בשאר האלילים, ואף כי הי״ת רחמן מאוד מאוד, אך סו״ס יש גבול לרחמנותו, דלא יכול לקבל ה׳ בתשובה מי שהרשיע ביותר, ולכך ענהו הי״ת, להורות שבאמת אין גבול כלל וכלל לרחמיו העצומים והנוראים, לית מחשבה תפיסא ביה.

ענין שאין מברכים שהחיינו בימי בין המצרים

הנה כתב רבינו ז״ל (ליקו״מ סימן קעט) וז״ל בקיצור: תענית מבטל מחלוקת בגשמיות וברוחניות, כי כשאינו יכול להתפלל או לעשות מה שצריך בעבודת ה׳, זה גם כן בכלל מחלוקת, והתענית מועיל לזה להכניע הלב לדבק בהקב״ה ולעשות שלום. והתענית מחיה מתים, היינו שמחיה הימים שעברו בחושך ואין להם שום חיות, כי מי שפוגם איזה יום שאינו עושה בו מצוות ומעשים טובים, ומכל שכן כשעושה בו רע ח״ו, אז אין לאותו היום חיות, והוא ממית אותו היום, והתענית מחיה הימים המתים הללו, והכל לפי התענית, וכל מה שמתענה יותר כן הוא מחיה יותר ימים מתים שעברו בחושך. ועל ידי התענית זוכין לשמחה, וכפי ימי התענית כן זוכין לשמחה.

וזה שכתוב (תהילים צ) שמחנו כימות עניתנו, עניתנו – לשון תענית, היינו שתהיה השמחה כימות התענית, כי כפי ימי התענית כן מחיה הימים הראשונים במצוות ומעשים טובים שלו, וכן נבנה השמחה כנ״ל, וזה שאמרו רז״ל (ר״ה דף יח:) כשיש שלום – ששון ושמחה, כי כשיש שלום היינו על ידי התענית כנ״ל, עי״ז ששון ושמחה כנ״ל, בחינת שמחנו כימות עניתנו, כפי ימי התענית כן השמחה.

וכתיב (תהילים קלט) גלמי ראו עיניך וכו׳ ימים יצרו, כל יום הוא יצירה בפני עצמו, ולו אחד בהם – זה יום הכיפורים כמו שפירש רש״י (שם) שהוא תענית שמחיה כל הימים, כי יום הכיפורים הוא כללות כל הימים, ועליו נאמר (ויקרא טז) תענו את נפשותיכם, היינו הרצונות, כמש״כ בזוהר (פר׳ אחרי דף סח.) תענו את נפשתיכם – שמעלת התענית לאכנעא ליבא לאדבקא רעותא דליבא לקוב״ה, לאכללא כלא גופא ונפשא ולאתכנעא בהאי יומא, ויהא רעותא דילהון בקוב״ה וכו׳. כי נפש הוא בחינת רצון, והעיקר הוא להכניע הרצון, וזה בעצם היום הזה, על ידי פנימיות העצמיות של היום שהוא כלול מכל הימים – תענו וכו׳ כנ״ל. עכ״ד.

וכתב מוהרנ״ת ז״ל בליקוטי הלכות (ברכות הראיה ושאר ברכות פרטיות ה״ד אות ו) דבשביל זה אין מברכין שהחיינו בבין המצרים, כי אז נחרב הביהמ״ק, ועיקר תיקון כלליות השינויים שיהיו נכללין באחדות, היה בביהמ״ק בבית קודשי קודשים ששם האבן שתיה, שמשם נמשכין גידין וצינורות לכל המקומות שבעולם, שכל מקום משונה מחבירו כפי הגיד והצינור שלו, ועל כן זה המקום מסוגל לגדל פלפלין וזה פירות אחרים וכו׳, כמו שאמרו רז״ל במדרש תנחומא (סדר קדושים אות י) וז״ל: וכי תבואו אל הארץ ונטעתם (ויקרא יט), זה שאמר הכתוב (קהלת ב) עשיתי לי גנות ופרדסים ונטעתי בהם עץ כל פרי, וכי כל בני אדם היכן נוטעין כל מה שמבקשין, כל מה שיטע אדם, בארץ הוא נוטע, בין פלפלין בין כל דבר, אם יטע אדם הן עושין, שאין אדם יודע מקום כל נטיעה ונטיעה היכן הוא נוטע, אבל שלמה שהיה חכם, נטע כל מיני אילנות, שנאמר עשיתי לי גנות ופרדסים ונטעתי בהם עץ כל פרי, מהו עץ כל פרי – אוכל.

אמר רבי ינאי, אפילו פלפלין נטע שלמה בארץ, וכיצד היה נוטען, אלא שלמה חכם היה, והיה יודע עיקר משתיתו של עולם, למה (תהילים נ) מציון מכלל יפי אלהים הופיע, מציון נשתכלל כל העולם כולו, כדתנינן (נדרים דף כו:) למה נקראית שמה אבן שתיה, שממנה הושתת העולם, והיה שלמה יודע איזה הוא הגיד שהוא הולך לכוש, ונטע עליו פלפלין ומייד היו עושין פירות, שכן הוא אומר, נטעתי בהם עץ כל פרי. עיין שם. ומקור המאמר בקהלת רבה (פר׳ ב אות א).

אבל במקום האבן שתיה, שם נכללין כל הגידין והצינורות והשינויים באחדות אחד, ושם במקום האבן שתיה נכנס הכהן הגדול ביום הכיפורים שהוא יום אחד בשנה שכלול מכל השנה, כמש״כ (תהילים קלט) ימים יצרו ולו אחד בהם זה יום הכיפורים, כמו שאמרו רז״ל (תדא״ר פרק א), כי יום הכיפורים כלול מכל ימי השנה, כמו שכתב רבינו ז״ל בהתורה הנ״ל, והוא כולל ומחבר כל ימי השנה שכולל כל שינויי הזמן ומחבר אותם וכוללם יחד באחד, במקום האבן שתיה שכולל כל שינויי המקומות ביחד.

וכל זה נעשה על ידי הכהן הגדול שהוא המובחר מכל ישראל, שמידתו שלום ואחדות, בחינת אהרן שהיה הכהן הגדול הראשון שהיה אוהב שלום ורודף שלום, וכמש״כ בכהונה (במדבר כה) הנני נותן לו את בריתי שלום והייתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם וכו׳, ועל כן על ידי הכהן הגדול ביום הכיפורים, נכללין בו כל בית ישראל באהבה ושלום, כי ביום הכיפורים כל ישראל מרצין ומפייסין זה את זה, והם כולם באהבה ואחדות אחד, ואז נכללין כל השינויים שבאדם וזמן ומקום נכללים יחד על ידי הכהן הגדול שכולל כל בני אדם.

כי הכהן גדול הוא כלול מכל ישראל, ונכנס ביום הכיפורים שהוא יום שכלול מכל הימים, לפני ולפנים למקום האבן שתיה, שהוא מקום שכלול מכל המקומות שבעולם, ואז נכללים כל השינויים יחד ברצון אחד. והכל על ידי התענית הקדושה של יום הכיפורים שעליו נאמר בעצם היום הזה וכו׳ לאכללא כלא גופא ונפשא וכו׳, ויהא רעותא דילהון בקוב״ה וכו׳.

וכל זה זכינו בשלימות בזמן שביהמ״ק היה קיים, אבל מיום שחרב בית מקדשנו ואין לנו כהן שיכפר בעדנו, אי אפשר לקבל השלום בשלימות, ובאמת כל חורבן ביהמ״ק היה ע״י פגם השלום, כמו שאמרו רז״ל (יומא דף ט:) שעיקר חורבן ביהמ״ק היה ע״י שנאת חינם בבית שני, וע״י חלוקת מלכות בית דוד בבית ראשון, ואז היה גם חטא עבודה זרה. וגם עתה עיקר עיכוב ביאת משיח ובנין ביהמ״ק, הוא מחמת מחלוקת שנתרבה בעוונותינו הרבים.

על כן עתה אין די בתענית יו״כ לבד לכלול כל הרצונות בהי״ת ולבטל המחלוקת וכו׳, מחמת שנחרב הביהמ״ק שמשם עיקר השלום והאחדות, ועל כן גזרו עלינו חז״ל להתענות ארבעה צומות בשביל חורבן ביהמ״ק, כי כשאין שלום אזי הוא צום ומבואר בהתורה הנ״ל. כי עכשיו צריכין עוד כמה תעניות חוץ מיום הכיפורים, וכולי האי ואולי שנזכה לשלום.

וכן כל אחד ואחד כפי חטאיו ועוונותיו שנמשך אחר רצון גופו ותאוותיו הרעות, שעי״ז הפריד הגוף מהנשמה והגביר השינויים מאוד ופגם בשלום, כי את זה לעומת זה, כמו שהצדיק על ידי שמשבר רצון גופו לגבי הנשמה גורם שלום וכו׳ כנ״ל, כן להיפך כשח״ו עושה רצון גופו פוגם בשלום וכנ״ל, ועל כן כשרוצה לשוב לה׳ יתברך גוזרים עליו כמה וכמה תעניות כל אחד כפי חטאו, כי כשאין שלום – צום וכנ״ל בהתורה הנ״ל.

ועל כן בימי בין המצרים אין מברכין שהחיינו, שהיא בחינת ברכת שלום שמשם עיקר החיות, כי בין המצרים קשה להמשיך שלום, מחמת שאז נחרב מקדשינו שמשם עיקר השלום בין כל השינויים שבעולם כנ״ל, על כן נוהגין שאין מברכין שהחיינו עד אחר תשעה באב שזוכין על ידי התענית להמתיק השינויים והמחלוקת וממשיך שלום, ה׳ יתברך ינחמנו מהרה ויבנה בית מקדשנו ויעלנו בשמחה לארצנו, ויקוים מש״כ (זכריה ח) צום הרביעי וצום החמישי וכו׳ יהיה לששון ולשמחה במהרה בימינו אמן.

מעלת השבתות שבימי בין המצרים

הנה כתב בתפארת שלמה (לשבת חזון ד״ה הראשון) ע״פ (ויקרא כו) אז תרצה הארץ את שבתותיה וגו׳, דנראה לפרש כוונת הכתוב להורות גודל מעלת יום השבת בזמן הגלות, שכשבא יום השבת יש שמחה לפני הי״ת ב״ה יותר מבזמן שביהמ״ק היה קיים, משום דבשבת קודש נעשה היחוד למעלה גם בזמן הגלות כי הוא קביעא וקיימא, ובימי החול כביכול גם הקב״ה בגלות, ע״ד (תהילים צא) עימו אנכי בצרה, א״כ כשבא יום שב״ק יש לו להי״ת שמחה גדולה שנעשה היחוד ויוצא מהגלות.

אבל בזמן שביהמ״ק היה קיים היה היחוד נעשה גם בחול, אלא בשבת היה היחוד גדול במעלה יותר, א״כ לא היה שמחה להי״ת כ״כ, וזה פירוש אז בזמן הגלות תרצה הארץ את שבתותיה – הם השבתים המה לרצון לפני הקב״ה בשמחה גדולה, כמש״כ (זמר לכה דודי) רב לך שבת בעמק הבכא, והיינו ימי בין המצרים בין י״ז בתמוז לתשעה באב המה עמק הבכא, ואז רב לך שבת – יום השבת קודש, היינו בימי המצרים בין י״ז בתמוז לתשעה באב המה עמק הבכא, ואז רב לו שבת, היינו יום השבת קודש בימי המצרים הוא יותר גדול מכל ימות השנה, מפני שבימי החול גדול הצער לכן בשב״ק נתרבה השמחה למעלה, כמו שאומרים (בברכת יוצר אור בשבת) ביום השביעי נתעלה וישב על כסא כבודו, הגם שבנ״י המה בצער, אבל להי״ת אין לו בשב״ק שום צער כלל.

נמצא העולה מזה ללמוד שיהיה כל אחד ואחד מבנ״י ביום השבת בשמחה, כי עיקר הצער של בני ישראל צריך להיות על גלות השכינה שהיא בחול עימנו בגלות, אך בשב״ק שיש

לשכינה הקדושה גם כן שמחה, ממילא אף אנו יש לנו לשמוח ביום שב״ק, כי בזה אנו גורמים למעלה שמחה יותר להי״ת ב״ה אם אנו בשמחה. עכ״ד.

וכתב במאור ושמש (רמזי בין המצרים) כי מה שאומרים הקדושי עליונים ששבתות שבבין המצרים גבוהים עד למאוד, נראה לבאר כי מפני ששת ימי החול שבין המצרים הם נמוכים מאוד והם בקטנות עד למאוד, וידוע שבשב״ק הוא עליית העולמות ויש עליה לכל ששת ימי החול, ממילא יובן ששבתות שבין המצרים הם גבוהים עד למאוד, לפי שיש עליה לכל הדברים שהיו בקטנות עד למאוד ונתעלו עד למעלה למעלה, משא״כ בשבתות של כל ימי השנה שאין ששת ימי החול קטנים ונמוכים למאוד, ממילא אין עליה גדולה כשבתות שבין המצרים, שאז נתעלו כל הדברים שהיו למטה מטה בעמקי התהום למעלה בקדושה. עכ״ד.

ובתולדות אדם (פר׳ מטות) כתב וז״ל: וכ״א יום שבין המצרים מכוונים נגד כ״א יום שמר״ה עד שמ״ע, והמתקן נפשו בכ״א יום שבימי בין המצרים אז יוצא לזכות בימי הדין הנ״ל, כי כבר תיקן הכל ואין לו עוד לירא מיום הדין, כי הימים נהפכו לרצון ורחמים וכו׳, וביותר יכול התיקון להיות בשבתות שבבין המצרים, כי הם גדולים יותר מכל שבתות השנה. עכ״ל.

ואמר האדמו״ר מטאהש זי״ע (עבודת עבודה פתגמי קודש סו״פ מטות) דהנה בימי בין המצרים העת מסוגל יותר להשראת השכינה, כי בימים אלו השכינה הקדושה בדרך ובגלות והיא משתוקקת וממתנת כביכול שנעשה לה דירה לשכון בתוכנו, לכן מייד כאשר אנו עושים לה מקום משכן בליבנו, היא באה לשרות בנו באור גדול.

בפרט בשבתות של הימים האלה, שבכלל בכל שבתות השנה זהו עבודתינו לעשות דירה להשכינה הקדושה, כמו שאמר הכתוב (שמות לא) לעשות את השבת לדורותם, ופירשו בתיקו״ז (תיקון ו דף כב:) לדרתם מלשון דירה, זכאה איהו מאן דמתקן לה דירה נאה בליביה, כ״ש בשבתות של ימי בין המצרים, בימים אשר השכינה הקדושה בגלות, כאשר האדם עושה לה בשבת דירה נאה בליביה, השכינה באה לשרות בקרבו באור יותר גדול משאר שבתות השנה, וזוכה לסייעתא דשמיא מרובה בהתקרבות יותר גדולה אכי״ר. עכ״ד.

שַׁעַר הָאֲבִילוּת

ענין הבכיה על החורבן

הנה עיקר הבכיה בימי בין המצרים היא לא על העבר, אלא על מה שנעשה כעת עם האדם, היינו על התגברות הקליפות וגודל ריחוקו מהי״ת, וצער על מצב ישראל בשפל המדריגה בין ברוחניות ובין בגשמיות, וצרות אלו הם ממש תוצאות החורבן, וכמו שאמרו (סוטה דף מח:) שמיום שחרב ביהמ״ק, אין לך יום שאין קיללתו מרובה מחבירו, ולכן כשאנו מצטערים עליהם, זהו צער על החורבן ממש.

ואיתא במדרש איכ״ר (פר׳ א סימן כד) וז״ל: בלילה (איכה א), למה בלילה לפי שאין קול הולך אלא בלילה לכך נאמר בלילה, א״ר איבו לילה מושך עמה קינה, מעשה באשה אחת שהייתה בשכונתו של רבן גמליאל והיה לה בן תשחורת ומת והייתה בוכה עליו בלילה, והיה רבן גמליאל שומע את קולה, והיה נזכר חורבן בית המקדש, והיה בוכה עמה עד שנשרו ריסי עיניו, וכיון שהרגישו בו תלמידיו עמדו ופינו אותה משכונתו. ע״כ.

וכן איתא כעי״ז בסנהדרין (דף קד:) וז״ל: דבר אחר בלילה, שכל הבוכה בלילה השומע קולו בוכה כנגדו, מעשה באשה אחת שכנתו של רבן גמליאל שמת בנה, והייתה בוכה עליו בלילה, שמע רבן גמליאל קולה ובכה כנגדה, עד שנשרו ריסי עיניו, למחר הכירו בו תלמידיו והוציאוה משכונתו. ע״כ.

וצ״ב מהו שרבן גמליאל היה נזכר בחורבן ובוכה על הצרה של אותה אשה שבכתה על מות בנה, אלא מוכח שכל צרה שאדם שומע זה קשור באופן ישיר לחורבן, לכן רבן גמליאל כאשר היה שומע את בכיה היה נזכר שזה אירע מחמת חורבן ביהמ״ק, לכן היה בוכה על החורבן.

והנה איתא (ש״ב יב) במעשה עם דוד שלקח את אשתו של אוריה החיתי וכו׳, ומבואר שהי״ת אמר לנתן הנביא שיאמר לדוד שהי״ת יענישו ע״י מות בנו, וכתוב שם כך: ויאמר דוד אל נתן חטאתי לה׳, ויאמר נתן אל דוד גם ה׳ העביר חטאתך לא תמות. אפס כי נאץ נאצת את אוייבי ה׳ בדבר הזה, גם הבן הילוד לך מות ימות. וילך נתן אל ביתו ויגף ה׳ את הילד אשר ילדה אשת אוריה לדוד ויאנש. ויבקש דוד את האלהים בעד הנער, ויצם דוד צום ובא ולן ושכב ארצה. ויקומו זקני ביתו עליו להקימו מן הארץ ולא אבה ולא ברא איתם לחם. ויהי ביום השביעי וימת הילד, ויראו עבדי דוד להגיד לו כי מת הילד, כי אמרו הנה בהיות הילד חי דיברנו אליו ולא שמע בקולנו, ואיך נאמר אליו מת הילד ועשה רעה. וירא

דוד כי עבדיו מתלחשים, ויבן דוד כי מת הילד, ויאמר דוד אל עבדיו המת הילד, ויאמרו מת.

ויקם דוד מהארץ וירחץ ויסך ויחלף שמלתו, ויבוא בית ה׳ וישתחו, ויבוא אל ביתו וישאל וישימו לו לחם ויאכל. ויאמרו עבדיו אליו מה הדבר הזה אשר עשיתה, בעבור הילד חי צמת ותבך, וכאשר מת הילד קמת ותאכל לחם. ויאמר בעוד הילד חי צמתי ואבכה, כי אמרתי מי יודע יחנני ה׳ וחי הילד. ועתה מת למה זה אני צם, האוכל להשיבו עוד, אני הלך אליו והוא לא ישוב אלי. וינחם דוד את בת שבע אשתו ויבוא אליה, וישכב עמה ותלד בן ויקרא את שמו שלמה וה׳ אהבו. ע״כ.

והנה רואים ממעשה זה דבר פלא, שכאשר הודיעו לדוד המלך שהי״ת יענישו ע״י מות בנו, ונהיה בנו חולה, דוד המלך יתפלל להי״ת, וצם ושכב ארצה ולא רצה לאכול לחם, וכאשר בנו מת, מייד דוד המלך התרחץ ויחלף שמלותיו ויבוא לבית ה׳ וישתחווה, ובא אל ביתו ואכל לחם, והשאלה מתבקשת וכמו שבאמת שאלו עבדי המלך, איך יתכן שכאשר הבן היה חולה הוא כ״כ בכה וכו׳, וכאשר הילד מת שאז אמור להתעצם האבל, בכ״ז דוד המלך קם והפסיק לבכות ולהצטער.

והתשובה של דוד המלך היא מוסר השכל לכל ענין האבילות על החורבן, והיינו שדוד המלך עונה על שאלה זו, דבשלמא בעוד הילד חי יש טעם לבכות, כי אז אולי אוכל להשיב את הילד, וממילא יש טעם לבכות להי״ת אולי יחוס אולי ירחם, משא״כ עתה שהילד מת, מה טעם יש לבכות וכי זה יעזור משהו? הרי כבר אין מה לעשות, לכן דוד המלך יתנחם וכבר פעל בדרכי התיקון וזכה לילד חדש הוא שלמה המלך החכם מכל האדם שבנה את ביהמ״ק.

וא״כ לפי זה יתבאר בס״ד טעם האבילות על חורבן ביהמ״ק, כי אין אנו מתאבלים על העבר, דמה שהיה היה ואין טעם לבכות על מה שביהמ״ק נשרף, אלא אנו בוכים בכי של תקוה, שע״י הבכי אנו חוזרים בתשובה ומתבוננים בסיבות החורבן, ועי״ז אנו בונים את ביהמ״ק, והבכי הוא על העתיד, ועי״ז באה הנחמה שאנו זוכים לקרבת הי״ת, ולהבין שכל הצרות לטובתינו וישועה קרובה לבוא.

וזה ענין ימי בין המצרים, דאז מי״ז בתמוז שנבקעה העיר היה אז אפשרות לחזור בתשובה ולהתאבל, ואזי יכול היה האבל להועיל, והתשובה הייתה יכולה לעזור ולהעביר את רוע הגזירה, אבל בתשעה באב כאשר נחרב ביהמ״ק אז כבר אין האבל מועיל דכבר נחתמה הגזירה, ועל כן בחצות יום תשעה באב שאז התחיל להשרף ביהמ״ק, שאז היה שיא הצרה והחורבן, בדיוק אז אנו קמים מן האבל ויושבים על הכסאות, כי אז כאשר כבר נחרב ביהמ״ק וכבר נחתמה הגזירה, אז אין טעם לבכות על העבר, דמה שהיה היה, וכעת צריכים לצפות ולקוות לעתיד טוב יותר, וכמו שבחצות נולד כבר משיח בן דוד, כי אז מתעורר כבר הנחמה והתקווה לביאת משיח ובנין ביהמ״ק השלישי בב״א.

וכתב מהר״י אייבשיץ ביערות דבש (ח״א דרוש א) וז״ל: בברכת ולירושלים ואת צמח וכו׳, אין צורך להאריך, כי צריך להוריד דמעה מאין הפוגות, על בנין ירושלים והחזרת קרן דוד, כי היא תכלית שלימות אנושי, ואם אין לנו ירושלים ומלכות בית דוד, למה לנו חיים, ולירושלים יקרא כסא ה׳, וכן בדוד שישב ממש כעין מרכבה עליונה, כדכתיב (דהי״א כט) וישב שלמה על כסא ה׳.

ואם מלאכי מעלה קוראים בבכי וקינה על חורבן ירושלים יום ולילה לא יחשו, והם אבילי ציון, איך נחשה אנן ולא נבכה על חילול השם שנתחלל בחורבן ירושלים ואובדן מלכות בית דוד, וחייב כל איש לומר בליבו, רבש״ע הריני מוסר נפשי על קדושת שמך, ואם אין אני כדאי לראות בבנין ציון והחזרת מלכות בית דוד, אמות על קדושת שמך ועיני לא יהיו רואות, אפס בנה ירושלים והצמח קרן דוד למען יתקדש שמך, ותרחם על בניך העלובים, נטושים בגולה, הסובלים על יחודך ומקדשים שמך ברבים, היות כי בעוה״ר חורבן ושוממות מקדש תפארתינו ואובדן מלכות בית דוד, ידוע לכל כמה העדר וחסרון טובה שגורם לנו, וממש ירדנו מחיים למוות.

וכן להיפך, בשוב ה׳ שיבת ציון, נהיה עולים ממוות לחיים ואין בנו אלא חלק שישים מחיים, ולכך נאמר (תהילים קכו) בשוב ה׳ וכו׳ היינו כחולמים, כי כמו חלום יש בו חלק משישים ממיתה (נ.ב. עיין בברכות (דף נז:) דשינה אחד משישים למיתה, חלום אחד משישים לנבואה, ואולי כוונת מהרי״א דכיון שא״א לחלום בלתי שינה, וכמבואר ברש״י (חגיגה דף ה: ד״ה בחלום וכו׳) הילכך כתב כהוגן), כך אנו להיפך, כי נרגיש כי היה בנו רק חלק שישים מחיים, ולכך אין צריך להאריך בזה, ומי אשר לו רק נשמת ישראל, הלא לבבו נשבר בקרבו בזכרו חורבן ירושלים וזכרון מלכות בית דוד שנפסק בעוה״ר. עכ״ל.

והנה יש לידע, כי אין ענין הבכיה מצד העצבות, כי עצבות הוא קליפה ואין שום היתר להיות בעצבות, רק הבכיה הוא ענין הגעגוע, כמו למשל הורים שנפרדים מבנם הנוסע ללמוד תורה בעיר מרוחקת, ובעת הפרידה הם מוזילים דמעות, אין זה בכיה של עצבות, דאדרבא הם שמחים שזכו להגיע לזה, רק הבכיה היא מצד הגעגוע, וגם הבן יבכה מגעגוע, ועוד יתווסף לכל אחד צער, ממה שהם יודעים שלצד השני זה גם כן מאוד קשה.

וזה ענין האבילות על החורבן, ולבכות ולהצער במרירות עצומה, היינו שאין זה מעצבות ח״ו, אלא מגעגוע להי״ת, שישוב ויקרבנו במהרה בימינו אמן סלה ועד. וממילא מובן מדוע אנו בוכים, והרי כל מה שה׳ עושה הכל לטובה? אך הענין כנ״ל, דאה״נ באמת הכל לטובה, אך הבכיה מצד הגעגוע, הבן.

ובזה תבין איך צריך לבכות על החורבן, היינו שאין בוכים רק על עצם זה שנחרב הבית, אלא אנו בוכים על זה שהתרחקנו מהי״ת, ואנו רחוקים ממנו, ואנו רוצים לשוב ולהתקרב אליו. ואנו מתגעגעים לשכינה הקדושה שהייתה לנו כמו אמא אוהבת ומנחמת, וכל אחד

שהיה עולה לירושלים לבית קדשינו ותפארתינו היה מרגיש את הי״ת עימו ממש, בהרגשה ובהנהגה בפועל בכל מה שנצרך.

וממילא אף שהאבילות היא על חורבן הביהמ״ק, אבל עיקר הענין הוא שאנו בוכים ומתאבלים על מה שהיום חסר לנו, ואנו מתגעגעים לקשר עם הי״ת, והצער והבכיה הם געגועים לשכינה הקדושה.

ואיתא בזוהר חדש (ריש מדרש הנעלם איכה) וז״ל: שלחו להם בני בבל לבני הארץ הקדושה, לנו מתאים לבכות, לנו ראוי לעשות הספד על חורבן בית אלהינו, על שהתפזרנו בין העמים, כמי שעובד עבודה זרה, ויש לנו לפתוח בהספד, ולפרש האלפ״א בית״א ששלח ריבון העולם להספד של חורבן ביתו.

שלחו להם בני הארץ הקדושה, מתאים שאתם התפזרתם בין העמים, ואתם מחוץ לארץ הקדושה, ונאה לכם לבכות עליכם ועל עצמכם, שיצאתם מאור לחושך כעבד שיצא מבית רבו, אבל אנו יש לנו לבכות ולעשות הספד, ולנו שלח הקב״ה ספר ההספד, שאנו בני הגבירה, ואנו מבני ביתה, ויודעים את כבודו של ריבון העולם, ולנו ראוי לבכות ולפרש אותם האלפ״א ביתי״ם.

ואנו יתומים בלי אב ואם, ומסתכלים העינים לכתלי בית אמנו – והנה נחרב, ולא מצאנו אותה, שהייתה מניקה אותנו בכל יום בימים הראשונים מהיופי שלה, והייתה מנחמת אותנו, ומדברת על ליבנו כאם לבנה, כמו שנאמר (ישעיה סו) כאיש אשר אמו תנחמנו וגו׳.

וכעת מסתכלות העינים לכל צד, ומקום בית מושבה של אמנו התבלבל, והנה נחרב, נכה הראש לכתלי הבית ומושבה, מי ינחם אותנו, ומי ידבר על לבנו ויגן עלינו לפני המלך?

כשהיינו חוטאים לפני אבינו, ומעלה הרצועה להלקות אותנו, היא עמדה לפנינו, ומקבלת המלקות של המלך כדי להגן עלינו, כמו שנאמר (שם נג) והוא מחולל מפשעינו מדוכא מעוונותינו כו׳ ובחבורתו נרפא לנו, וכעת אין לנו אם, וי! וי לנו! וי לכם! לנו ראוי לבכות, לנו ראוי לספוד, לנו ראוי לפתור אותם דברי מרירות, להודיעם לאותם שיודעים לבכות דברי הספד.

נקרב כל יום למיטת אמנו – ולא נמצא אותה שם, נשאל עליה – אין מי שמשגיח עלינו, נשאל למיטתה – התבלבלה, נשאל לכסאה – נפלה, נשאל להיכלותיה – הם נשבעים שלא יודעים ממנה, נשאל את העפר – רשם של עקבות אין שם, נשאל את הגג – הרי הגג משיב לנו, שישבה שם מבכה ומיללת עלינו והולכת מבכה, צווחת בקול של מרירות עלינו מגג לגג, כמו שנאמר (שם כב) מה לך אפוא כי עלית כולך לגגות, נשאל את הדרכים והשבילים – כולם אומרים ששמעו קול מרירות של בכיה שמבכה על בניה, ולא יודעים לאן הסתלקה.

לנו ראוי לבכות ; לנו ראוי לספוד ; ננשק את עפר רגליה, ננשק את מקום בית מושבה, ננשק את כותלי ההיכל, ונבכה במרירות, אנו נפתח בהספד, שראינו בכל יום כל זה, נבכה תמיד ולא נשכח מרירות הבכי מעמנו. עיין שם עוד באורך.

מכאן תחזינה עינינו שענין הצער והבכיה, הוא געגוע נורא לשכינה הקדושה שהייתה אמא שלנו, ועתה איננה.

עוד ענין יש באבילות, והוא הקנאה על כבוד השכינה הקדושה שמתחלל, וכמש״כ הרמח״ל במסילת ישרים (פרק יט) וז״ל : צריך שיצטער תמיד צער ממש, על הגלות ועל החורבן, מצד מה שזה גורם מיעוט כביכול לכבודו יתברך, ויתאוה לגאולה, לפי שבא יהיה עילוי לכבוד שמו יתברך. עכ״ל.

והיינו כי כאשר יקבע באדם אהבת הבורא יתברך, ויבין שמלוא כל הארץ כבודו, ויתגעגע מאוד לגילוי כבוד הי״ת בעולם, ממילא יקנא מאוד על כבודו יתברך, ויהיה אכפת לו על כבודו יתברך הנרמס רחמנא ליצלן.

עוד מבואר, כי הבכי על החורבן הוא בכי של תקוה וציפיה לביאת משיח צדקנו, ומתוך האבל עצמו נצמח הנחמה והגאולה, וכמו שאמרו חז״ל (ש״ס מס׳ תענית דף ל : וכ״ה בזוהר פר׳ בשלח דף נה :) שכל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה. והיינו כפשוטו ממש, דאף שאנו רואים הרבה צדיקים שמתאבלים על חורבן ביהמ״ק, ובכל זאת אין ביהמ״ק נבנה בימיהם. אך הענין הוא, דרואה בנחמתה הוא ענין פנימי שזוכה להתקרב לשכינה הקדושה, ומי שזוכה לבכות על החורבן, הרי שזה סימן שהוא קשור לנקודה הכי פנימית עם הי״ת, וזהו גופא נחמתו, ויש להאריך עוד.

ומציאה מצאתי בשיבולי הלקט (סימן עדר) שכתב וז״ל : שנו חכמים, כל האוכל ושותה בתשעה באב אינו רואה בשמחת ירושלים, וכל המתאבל עליה זוכה ורואה בשמחתה, שנאמר (ישעיה סו) שמחו את ירושלים וגילו בה כל מאהביה שישו איתה משוש כל המתאבלים עליה, המתאבל עליה רואה בשמחתה.

וכתב אחי ר׳ בנימין זצ״ל כך הוא פירושו של דבר המתאבל עליה ראוי הוא לראות בנחמתה, ואם יהיה בעקבי הקץ והרי הוא נכתב בכת הצדיקים על כל הכתוב לחיים בירושלים הראויין לגאולה, וכל שאינו מתאבל עליה אינו ראוי לראות בנחמתה, ואפילו אם יהיה בעקב הגאולה, והרי הוא נכתב בכת הרשעים שאינן מאמינים ואינן ראויין לגאולה, כמו שמצינו במצרים שכל אותן שלא האמינו בגאולה מתו בשלושה ימי אפילה, ואנחנו וכל ישראל המאמינים ישועות אלהינו נזכה לחזות בנועם ה׳ ולבקר בהיכלו ולהתנחם בנחמת ציון עם כל ישראל אמן, כאיש אשר תנחמנו אמו כן אנכי אנחמכם ובירושלים תנוחמו. עכ״ל.

ומרן הגרע״י בחזונו (ארבע תעניות עמוד רפב הערה ב) ביאר ע״פ מה שאמרו חז״ל (ברכות דף נח:) דגזירה על המת שישתכח מן הלב, ואמנם על החי לא נגזרה גזירה, וכמו שאמרו חז״ל (ב״ר פר׳ פד אות כא) אין מקבלים תנחומין על החי, דעל המת נגזרה גזירה שישתכח מן הלב ולא על החי.

והנה בחורבן ביהמ״ק אנו ממשיכים להתאבל, היינו כי ביהמ״ק של מעלה חי וקיים, ובמהרה בימינו ירד בנוי ומשכולל מן השמים (עיין רש״י ר״ה דף ל. ובסוכה דף מא. ד״ה אי נמי ובזוהר פר׳ בראשית דף כח.), והנה המתאבל על ירושלים מראה שירושלים חי בקרבו, ולא הוי בבחינת מת שנגזרה גזירה שישתכח מן הלב.

והנה כי כן סימן יפה לו, וזוכה ורואה בשמחתה, כי זה גופא שמתאבל מראה שביהמ״ק עדיין לא מת, ויש תקוה ואחרית טוב, ועתיד לראות בשמחתה. עכ״ד.

ושו״מ שיסוד הדברים כבר חידש מרן הגר״ח מואלז׳ין כמו שהביא מו״ר הגר״י טשזנר שליט״א בפתיחת ספרו שערי נחמה (אות א) וביאר כנ״ל, דהשמחה והנחמה היא בזה גופא שירושלים אינה מתה, וזה אדם רואה תיכף ומייד, דאם הייתה מתה חלילה לא היה הטבע מניחו להתאבל עליה.

וכן אמר יסוד זה מרן החת״ס, וכמו שהביא בנו הכתב סופר (מס׳ גיטין דף נז.) וז״ל: שמעתי מפה קדשו של אאמ״ו מאור הגולה זצ״ל דלא אמרו יזכה לראות אלא זוכה ורואה, כי אין מקבלים תנחומין על החיים, אלא מקבלים תנחומים על המתים שהם לאחר יאוש ואין לו לקוות עוד, ולכן מי שליבו דווי על חורבן בית המקדש וירושלים ואינו מתנחם, סימן לו שיזכה לראות בנחמתה, והיינו כל המתאבל וכו׳ זוכה, בזה עצמו שמתאבל זוכה ורואה בנחמתה, שליבו אומר לו שיש לו עוד תקוה לראות בנחמתה, אלו דברי פי חכם חן ושפתים ישק. עכ״ל.

שו״מ יסוד זה בדברי מרן החת״ס בתורת משה (פר׳ וישב פרק לז פסוק כו) דמש״כ כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה, דמשמע שזוכה ורואה כעת בנחמה, יל״פ עפמש״כ דאין מקבלין תנחומים על החי, והנה אם לא תהיה תקוה שירושלים תבנה למה מתאבלים זמן ארוך כזה ולא נתנחם עליה זה רבות בשנים, אלא ע״כ צ״ל דירושלים וביהמ״ק בנוי ומשוכלל למעלה, רק ממנו נאבדו, וממילא יש תקוה, לכך המתאבל עליה זוכה ורואה בשמחתה. עכ״ד.

וכן מבואר באיכ״ר (פר׳ ב אות ד) דהנחמה מגיעה מתוך הבכיה גופא, דאיתא שם בזה״ל: רבי היה דורש בילע ה׳ עשרין וארבע אפין, ור׳ יוחנן הוה דריש אשיתין אפין, לאו ר׳ יוחנן רבא מן דרבי, אלא רבי על שהיה סמוך לחורבן בית המקדש היה נזכר, והיה דורש ובוכה ומתנח, וחוזר ובוכה ומתנחם ופוסק, ור׳ יוחנן על ידי שלא היה סמוך לחורבן בית המקדש היה דורש והולך ולא פוסק. ע״כ. הרי שרבי מתוך שהיה בוכה יותר היה מתנחם, דהרי

מבואר שהיה דורש מעט ומייד בוכה, ועי״ז היה מתנחם, משא״כ ר׳ יוחנן שהיה דורש יותר אך פחות בוכה, לכן לא היה מתנחם מייד.

והנה כתב רבינו החת״ס (ח״ב דרוש לז׳ אב דף שלט:) דכתיב (תהילים קמז) בונה ירושלים ה׳ נדחי ישראל יכנס, הרופא לשבורי לב ומחבש לעצבותם, וקשה דלכאורה הול״ל בונה ירושלים מכנס. עוד קשה לשון לב דהלו״ל ליבות נשברות.

וי״ל דהנה אמרו חז״ל (מכילתא סדר יתרו) כשאתם זוכים אתם מונים לבנינו, וכשאי אתם זוכים אתם מונים לחורבנו. והענין כי פירש״י במס׳ ר״ה (דף ל.) לעתי״ל יבוא ביהמ״ק מלמעלה משוכלל ובנוי, והנה מי הבונה אותו ובמה יהיה נבנה. והנה כתיב (ישעיה סב) המזכירים את ה׳ אל דמי לכם ואל תתנו דמי לו עד יכונן ועד ישים ירושלים תהילה בארץ, הנה הבכיה והצער של אבלי ציון המתאבלים על חורבנו היינו בניינו, ובכל שנה בעת הזאת כשמתקבצים לבכות על חורבנו היינו יכונן וישים ירושלים תהילה בארץ, וכשיגמר זה הבנין ירד למטה משוכלל ובנוי.

והנה אנו מונים לבנינו של שלמה שבנאו ז׳ שנים, והורדוס שישה שנים, ואנחנו עוסקים ובונים זה אלף ושבע מאות ופ״ב שנים (בזמן החת״ס), וזהו שאנו מונים בניינו לחורבנו, כמה שני החורבן כך ימי הבנין, כי ההספד והבכי על החורבן הוא עצמות הבנין.

והיינו בונה ירושלים ה׳, בונה והולך ובונה על ידי שנדחי ישראל – הנדחים שבישראל מתכנסים והם הם השבורי לב, שעל ידי לב אחד הגדול הדורש ומעורר ומשבר אותם ע״י אנחה המשברת את הגוף, והנדחים המתכנסים לשמוע קול הקורא אל ה׳, הם בעצמם השבורי ע״י הלב שלהם הוא המוכיח, והשבר הזה הוא בעצמו הרפואה והבנין. עכ״ד.

מבואר שעל ידי הבכיה וההתאבלות גופא זה גורם את בנין ביהמ״ק.

וכתב הרב פרי צדיק (פר׳ דברים אות טז) דמה שאמרו חז״ל (תענית דף ל:) כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה, ובודאי אין הפירוש שזוכה לראות בבנין ביהמ״ק בחייו, כי הלא הם לא האריכו ימים כ״כ. וגם אין המכוון על שיזכה לתחיית המתים ויראה בנין ביהמ״ק, כי אז הלא כל ישראל יזכו לעוה״ב, כמו שנאמר (ישעיה ס) ועמך כולם צדיקים לעולם ירשו ארץ, ומה זה דוקא כל המתאבל וכו׳.

ואמנם המכוון הוא, שזוכה ורואה עוד בעת האבל – הוא מרגיש הארת השמחה. והוא כענין הנזכר במדרש (איכה רבתי פ״א אות נא) על ההוא טייעא שאמר ליהודי שרי תורך בעת החורבן, ומייד אמר לו אסור תורך, מפני שהרגיש שכבר נולד משיח, והכיר את זאת ע״י געיית השור, כמו שאמרו שם, מפני שהם יש להם יותר הרגשה מהאדם, כמו שמצינו באתון של בלעם, ומה גם האדם ע״י הרגש הקדושה, יוכל לראות מייד בזמן האבל שלו הישועה של משיח, שהוא באמת מוכן בכל שנה לבוא אם יהיה הדור ראוי לכך. עיין שם.

ובקדושת לוי (סוף ביאורי מגילת איכה) ביאר הענין שאמרו חז״ל (תענית דף ל:) כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה, והיינו כי הכלל הוא, שכל כוחות האדם נמשך אחר המחשבה, ובמה שהאדם חושב – שם נמשך כל עצמות האדם, ונמצא כאשר האדם חושב בקדושה ומתאבל על ירושלים, אז מחשבתו ועצמותו בקדושה, וזוכה הוא לשון הזדככות, אז האדם מזדכך ורואה עתה בשמחה קצת, דהיינו קצת משמחת ירושלים איך יהיה לעתיד לבוא. עכ״ד.

עוד כתב ר׳ צדוק הכהן מלובלין בפרי צדיק (פר׳ ואתחנן סוף אות יג) וז״ל: ומזה יהיה נכון ליבנו בטוח בה׳ שגם תפילותנו אינם חוזרים ריקם שאנו מתפללים תמיד ולירושלים עירך ברחמים תשוב, הגם שאין אנו זוכים עוד בפועל, אל יפול לב האדם עליו, מפני שבאמת כל התפילות של נפשות ישראל פועלים ברוחניות כל פרט נפש לפי ערך תשוקתו, כך הוא זוכה לתכלית המכוון להתנחם בליבו, כמו שאמרו חז״ל (תענית דף ל:) כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה, וזה בודאי אין המכוון לעתיד לבוא, כי הלא נאמר בלשון הווה זוכה ורואה וכו׳, רק שלפי ערך התשוקה והגעגועים שלו בפנימיות הלב לעומת כן הוא זוכה מייד להיות רואה ומרגיש בליבו בשמחתה בבחינת שמחו צדיקים בה׳.

ועבור זה נתקנו כל נוסח התפילות בלשון הווה, בונה ירושלים מצמיח ישועה המחזיר שכינתו לציון, מפני שבאמת המה נענים בתמידיות, וכמו שנאמר (תהילים קמט) ישמח ישראל בעושיו בני ציון יגילו במלכם. עכ״ל.

ובתפארת שלמה (לשבת נחמו ד״ה האחרון) הביא ע״פ הזוהר, כי נשמות הצדיקים הן המה זוכים לעלות בכל ערב אל הר בית ה׳ ומקום קדשו, בסוד קוב״ה ושכינתיה, ורבבות מלאכי קודש המתעוררים על חורבן ציון וירושלים, והן המה עבדי ה׳ העומדים בבית ה׳ בלילות בגן עדן בהיכל משיח להצטער בגלות ישראל וגלות השכינה, עד שמתעוררים רחמי השי״ת ב״ה על כנס״י לנחם אותה ולדבר על ליבה, כי מהרה יגאל אותנו בקרוב כמבואר שם בזו״ח. עיין שם.

והנה אמנם זה הוא ע״י שכל ימי הצדיקים בחייהם, הנה אך זה כל ישעם וכל חפצם וכוונת ליבם בעבודתם ליחדא קוב״ה ולאוקמי שכינתא מעפרא, על כן כפי ערך מחשבתם ועבודתם כל היום כן המה זוכים בערב לעלות במרום שבתם אל מקומם הנכון להם, וכפי הצער ומרירות נפשם ויגונם על גלות השכינה, כך הם מעוררים רחמי השי״ת על הגאולה במהרה, כי מייד קרובה ישועתו לבוא, כי למעלה הכל נכון העתיד וההווה הכל שווה, אך ע״י הבקשות ותחנונים של הצדיקים הם עתה המעוררים הגאולה למהר ולבשר שלום אל השכינה ואל עמה כמו שנתבאר.

וכמו שמובא המעשה של ר׳ אברהם הלוי, כי במרירות נפשו על חורבן בית אלהינו אצל הכותל מערבי נתעלף, ואחרי שראה עטויה כאבילה וראשה חפוי, מייד ראה אותה מעוטפת

בכל בגדי כבוד בספיר ויהלום, כי כן הדבר באמת, כי הצדיקים במרירות נפשם וצערם על קובה״ו הם המעוררים מייד הגאולה העתידה לבוא אל השכינה.

וז״ש (ירמיה לא) קול ברמה נשמע רחל מבכה על בניה, ר״ל כאשר הקול ברמה נשמע כי רחל מבכה על בניה, וזה נשמע ע״י הצדיק שלמטה, אז מייד נאמר אח״כ כה אמר ה׳ מנעי קולך מבכי ועיניך מדמעה וגו׳ ושבו בנים לגבולם, ע״י התעוררות שלמטה מתעורר מייד הנחמה שלמעלה על השכינה.

ועד״ז צעק הנביא (איכה א) כי רחק ממני מנחם משיב נפשי, ר״ל אין איש שם על לב להצטער בגלות השכינה לגרום לה דברים טובים וניחומים כנ״ל.

והנה זה המבואר בזוהר הקדוש (רע״מ פר׳ פנחס דף רטו.-:) וז״ל: ובזמנא דאתחרב בי מקדשא אוקמוה דעבדים חפו ראשם ונתדלדלו אנשי מעשה, ודאי אנשי מעשה אתקריאו על שם מטרוניתא, דאתמר עלה (משלי לא) רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כולנה, אבל אי אית צדיק דזכווי ועובדוי לאנהרא בהון מטרוניתא ולמפשט מינה לבושי קדרותא דפשטין, ולקשטא לה בלבושין דגוונין נהירין דרזין דאורייתא, מה כתיב ביה (בראשית ט) וראיתיה לזכור ברית עולם, וראיתיה ברזין נהירין דאורייתא דאור ר״ז אתקרי, הדא הוא דכתיב (משלי ו) כי נר מצוה ותורה אור, ובאלין רזין אתמר וראיתיה, ובההוא זמנא סליק מניה רוגזא דבריה (אסתר ז) וחמת המלך שככה, ויימא לה מלכא בצלותא דעמידה קמיה (שם ה) מה שאלתך וינתן לך ומה בקשתך, בההוא זמנא שאלתא על פורקנא דילה ובנהא עמיה, הדא הוא דכתיב (שם ז) תנתן לי נפשי בשאלתי ועמי בבקשתי. ע״כ.

וז״ש (איכה א) בכה תבכה בלילה ודמעתה על לחיה אין לה מנחם מכל אוהביה, ופירש רש״י מתוך שהיא בוכה תמיד דמעתה על לחייה. ע״כ. הכוונה כמו שנתבאר כי השכינה בוכה תמיד כי אין לה מנחם מכל אוהביה, רצ״ל כי אין צדיק בארץ אשר מצטער עבורה לגרום על ידו נחמתה, כי אם היו צדיקים מצטערים עליה ומתפללים עבורה אז היו מעוררים מייד את נחמתה, וזהו שמקוננת כי אין לה מנחם מכל אוהביה.

כי אמנם כן צריך להיות מחשבתו לכוין רק עבור כבוד ה׳ וכנס״י לא זולתו כלל, וכמש״כ (ברכות קרי״ש שחרית של שבת) אפס בלתך גואלנו לימות המשיח, רצ״ל מי שאינו מכוין שום דבר אפס בלתך וכבודך יתעלה, זה הוא גואלנו לימות המשיח, כי מייד הוא מתעורר להביא המשיח כנ״ל.

וז״פ (ברכת מגן אבות) ומביא גואל לבני בניהם למען שמו באהבה, פירוש זה הצדיק הוא המביא הגואל שאינו מכוין רק למען שמו באהבה. וזה שאמרו החכמים (ברכות דף יב:) כל ימי חייך להביא לימות המשיח, פירוש להביא לימות המשיח כל ימי חייך לעורר בכל ימי חייך הרחמנות שלמעלה על השכינה למען הביא מייד ימות המשיח לנחם את השכינה כנ״ל.

וזה שאנו מתפללים (תפילת ובא לציון) יהי רצון כו׳ שנשמור חוקיך בעוה״ז ונזכה ונחיה ונראה ונירש טובה וברכה לחיי עוה״ב, פירוש שנירש עתה ונזכה בימינו לעורר שני ימות המשיח וחיי עוה״ב, כמו שאנו אומרים (בברכת לעולם יהא אדם) אתה הוא בעוה״ז ואתה הוא לעוה״ב, פירוש אתה הוא עם הצדיק שהוא בעוה״ז והוא בעוה״ב, גם בעוה״ז נחשב לו העולם העליון בא לו כבר כנ״ל.

וכן משה רבינו ע״ה אמר (שמות טו) אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת וגו׳, כי השירה הזאת מוסב על העתיד והוא שר עתה את השירה שלעתיד כאילו כבר באה הגאולה. וז״ש (ברכה אחרונה בתפילת ערבית שאומרים בחו״ל) יראו עינינו וישמח ליבנו כו׳ בישועתך כו׳ באמור לציון מלך אלהיך, פירוש שיראו עינינו עתה וישמח ליבנו בהישועה של עתיד, כי מייד נתעורר הישועה של אמור לציון מלך אלהיך.

וזה הפירוש בכתוב (תהילים קד) יהי כבוד ה׳ לעולם ישמח ה׳ במעשיו, פירוש שהקב״ה משתעשע עם הצדיקים ומשמחם בהגאולה שיהיה כבוד ה׳ לעולם, וזה ישמח ה׳ במעשיו הם הצדיקים שנקראים מעשי ידי להתפאר.

וז״ש (זמר כל מקדש שביעי) אוהבי ה׳ המחכים בבנין אריאל וכו׳ נוטרי ליום השביעי זכור ושמור להקם שמחם בבנין שלם באור פניך תבהיקם, רצ״ל אוהבי ה׳ הם הגורמים היחוד של זכור ושמור והם המחכים ונוטרים ליום השביעי העתיד לבוא שיהיה היחוד בשלימות וקיום.

וז״פ (שם) זכור ושמור להקם, ומבקשים שגם עתה שמחם מייד בבנין שלם בהגאולה העתידה, שיגרמו מעשינו הטובים לעורר מייד כל הטוב העתיד להיות.

וז״פ (תהילים נא) השיבה לי ששון ישעך פירוש אחרי כל המרירות שהצטער על הגלות מבקש השיבה לי השמחה והששון של ישעך להראות לי הגאולה כי במהרה תהיה צדיק ונושע כנ״ל.

וזה פירוש הכתוב (תהילים כ) ימלא ה׳ כל משאלותיך, היינו אם יהיה רק זה כל כוונתך ומשאלותיך שימלא ה׳ יקבה״ו, וכל הימים תצפה רק על כבוד ה׳, אז תזכה לעורר רחמנות עליון על השכינה שהקב״ה ישוב מייד לנחם אותה כי קרובה ישועתה לבוא, ואתה מייד תראה בנחמתה כמעשה דר״א הלוי הנ״ל.

וז״פ (שם) עתה מייד ידעתי כי הושיע ה׳, היינו ע״י שזוכה ונשמתו עולה בערב לגן עדן העליון בהיכל המשיח כמשנ״ת, הנה משיחו יענהו מייד משמי קדשו בגבורות ישע ימינו, כי משם יראה כל הטוב העתיד לבוא כנ״ל.

וזה שאמרו חז״ל (ש״ס מס׳ תענית דף ל: וכ״ה בזוהר פר׳ בשלח דף נה:) כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה, כי כאשר מתאבל על ירושלים בכוונה וצער הלב על גלות השכינה, הנה על ידי כן מתעורר הרחמנות שלמעלה להגאולה וזוכה ורואה בשמחתה כנ״ל.

וזה שאמר הכתוב הכתוב (ישעיה סו) שימחו את ירושלים וגילו בה, פירוש להביא מייד שמחה וגילה אל ירושלים ע״י התעוררות שלמטה, שישו איתה משוש מייד כל המתאבלים עליה כמשנ״ת.

כי השם ירושלים הוא מוסב על ירושלים שלמעלה והשכינה, למען תינקו ושבעתם אח״כ משד תנחומיה של השכינה, כי היא תשוב ותנחם את בנ״י, למען תמוצו והתענגתם מזיו כבודה של השכינה, כי העיקר הכל להביא בראשונה שמחה ונחמה להשכינה ע״י התעוררות התחתונים עבורה, ואח״כ אתם תמוצו והתענגתם מזיו כבודה.

וזה שאמר הכתוב (שם) כי כה אמר ה׳ הנני נוטה אליה כנהר שלום, פירוש אל השכינה ינטה כנהר שלום ראשונה, ואח״כ וינקתם ממנה כי היא אם הבנים שמחה, וז״ש (שם) כאיש אשר אמו תנחמנו כן אנכי מנחמכם ובירושלים תנוחמו, כי הכל הוא דרך מעבר של השכינה שהיא נקראית ירושלים, וזהו (שם) וראיתם ושש ליבכם ועצמותיכם כדשא תפרחנה בישועתה במהרה בימינו אמן. עכ״ד.

והנה הבכי של עמ״י על החורבן אינו בכי של יאוש, כי אם בכי של תקוה, שעוד נשוב למעלתנו מימי קדם, והנה זהו בכי של יהודי, בכי מתוך תקוה ולא בכי מתוך יאוש.

והנה ראיתי בס״ד בלב אליהו (בנדמ״ח ח״א שביבי לב למגילת איכה עמוד ער-רעא, ובדפו״י ח״ב אות קנה ועיין בח״א אות ס) שהביא בשם הרמ״א ז״ל (בספרו תורת העולה) שהביא מעשה שאירע עם אפלטון הפילוסוף הגדול שעלה עם הרשע נבוכדנצר שר״י, ולאחר חורבן ביהמ״ק נכנס להר הבית, וראה את ירמיהו הנביא בוכה מאוד ומרים קול נהי וקינה על החורבן, וישאל לו אפלטון ב׳ שאלות, א׳ שאל לו, אתה החכם בישראל מדוע אתה בוכה על עצים ואבנים? ב׳ שאל לו, הרי הבית כבר נחרב ואין ראוי לחכם לבכות על העבר?

והשיב לו ירמיהו ואמר לו, אתה בתור פילוסוף יש לך ודאי כמה ספיקות פילוסופיות אשר עדיין לא ידעת פתרונם, א״ל אפלטון ודאי כן הדבר, ויש לי הרבה ספיקות אשר חושבני שאין אף אחד בעולם שיפשוט לי אותם, א״ל ירמיהו אמור לי אותם הספיקות ואני אפשוט לך, ויאמר לו ספיקותיו, וירמיהו פשט לו את כולם כלאחר יד, אפלטון נדהם מאוד מזה, ותמה עם עומד לפניו ילוד אשה שיהיה מלא בחכמה רבה כ״כ, ואמר לו ירמיהו כל זה החכמה ששמעת שאבתי מעצים ואבנים אלו, ועל שאלתך השניה היאך נאה לחכם לבכות על העבר, לא אוכל לענות לך, כי אינך מסוגל להבין זאת. ע״כ סיפור הדברים.

והיינו י״ל דהבכי של עמ״י אינו על העבר, דאה״נ מה שהיה היה, אלא אנו בוכים על עוונותינו שגרמו כל זה, וע״י הבכיה אנו שבים להי״ת ומתקנים הפגמים, וזהו בכי של תקוה, שעוד נשוב למעלתינו מימים קדמונים, וזה גוי לא מסוגל להבין, דגוי לא מבין איך יכול להיות שהבכי הוא מתוך תקוה ולא מתוך יאוש.

ועיין שם עוד בשביבי לב בשם הסבא מקלם זצ״ל, כי התשובה על שאלתו השניה של אפלטון היא פשוטה, שאין אנו בוכים על העבר אלא על העתיד, כי שערי דמעות לא ננעלו, ועי״ז נזכה לראות שוב בבנין ביהמ״ק בב״א, אלא שזה גוי אינו יכול להבין.

והוסיף עוד הסבא זצ״ל, שיש להתבונן מכאן גודל קדושת נשמת ישראל שדבר כזה אשר ההדיוט שבישראל מבין בפשטות, לא היה מסוגל להבין אפילו חכם גדול שבחכמי אומות העולם כאפלטון. ע״כ.

והנה שו״ר יסוד זה בספר בינה לעיתים (דרוש נא) שהביא דהרבה מחברים חקרו למה נצטוינו מקדמונינו ז״ל בקביעות כל כך גדול, להעלות מידי שנה בשנה זכרון כל צרותינו שעברו, ולהרבות עליהן בכי, צעקה, קינים והגה, כי כל זה מוליד עצבון ומעורר אנחה ודאגה, ומה בצע להזכיר מה שכבר היה, כיון שהוא דבר רחוק מן השכר וקרוב אל ההפסד.

וכתב שם, דאחרי ההתבוננות נראה, כי זאת הזכירה וההתעצבות היא עצם הנחמה, ועיקר תקות רפואת כל מכאובינו וכל מכותינו, ונתן לזה כמה סיבות, א׳ כי הנה טבע האדם שהזמן פועל בו להשכיח ממנו הדברים שאירעו עימו, אך לא יהיה כן אלא בדברים שזכרונם לא יעשה שום רושם בהחזרתם, והיינו שאין עוד תקוה שישובו להיות, אחר אשר ספו תמו, כענין המת הנשכח מן הלב, לאשר באמת הגיע אל ההעדר והאפיסה מהיותו בעולם.

אך בכה״ג שהאדם עדיין הוא חי ורק נחשב למת (מחוסר בירור בענינו), נראה דדרך הטבע כאשר הורה הנסיון, שלא שלט כח הזמן על זה להשכיחו מן הלב, והמצטער עליו הוא עולה תמיד ונרשם על זכרונו, וכמו שמצינו אצל הבחיר שבאבות יעקב אבינו ע״ה, כי על בשורת (בראשית לז) טרוף טורף יוסף, מאן להתנחם, וביארו בזה חז״ל (ב״ר פר׳ פד אות יט) להשיב למטרונא אחת ששאלה למה לא קיבל תנחומין? ואמרו מקבלין תנחומין על המתים ואין מקבלים תנחומין על החיים.

ושמא נצנצה נבואה בפיו ע״ה באמרו (בראשית שם) כי ארד אל בני אבל שאולה, כי הנה לכאורה מהראוי היה לו לומר, כי ארד אבל אל בני, היינו לומר תיבת אבל על עצמו, אלא הכוונה שרמז יעקב שכל עיקר צערי הוא על אבידת בני, אשר לא ידעתי מה היה לו, כי אמנם איני חושש לחלוטין שמת, ולפיכך איני מתנחם, וטעם זה, כי אתם חושבים שכבר הוא מת, ושעוד לא יתאבל עלי במותי, ואני לא כן אדמה, אלא יודע אני שבמותי ארד אל שאול על ידי בני בהיותו אבל, כי יתאבל עלי, והוא יתעסק בקבורתי, ובסיבתו אכנס לקבורה כחפצי, וכיון שעדיין הוא חי, בכה עליו אביו, להתחנן לפני בוראו יחזירהו לעיניו, על הדרך שעשה דוד ע״ה, בעוד הילד חי צם ובכה וכו׳ (ש״ב יב).

נמצא, שהדבר הנשכח הוא מה שנתייאש כבר ממנו, אין תקוה לראותו, כי מה שאפשר לחזור להיות, אינו נשכח לחלוטין.

מעתה נאמר בעניננו, כי היא סיבת וטעם תוקף הזיכרון שאנו עושים מהצרות הקדמוניות שעברו עלינו, אשר הושיבונו בזה הגלות המר, כי כוונתנו להורות ולהודיע, שאין דעתנו

מוחלטת להיחשב כמתים חס וחלילה, לבלתי ישוב עוד רוחנו אלינו, אלא אנחנו כחולים מוטלים על ערש דוי, ותקותנו על התרופה חזקה ומיוסדת, נשוב אל גדר הבריאות, ועל כן אנו מצטערים דואגים ומצירים בזכרון הרעות, להיותנו בטוחים שאינן נצחיות.

והביטה וראה איך ביאר כל זה המקונן ע״ה, באמרו (איכה ג) זכור עניי ומרודי לענה וראש, זכור תזכור ותשוח עלי נפשי, זאת אשיב אל ליבי על כן אוחיל.

הנה הניח בתחילה מה שייראה מהספק, כי זכירת העינויים והצרות הראשונות יגרום הפסד משני הצדדים שאמרנו שיזיק לגוף ולנפש, ואחר כן השיב כדברינו ממש, ואמר זכור עניי וגו׳, ירצה הן אמת אין ספק בזה, כי הזכירה על העינויים והרעות שעברו עלי, ובהעלותם על לבבי והיותי מתפעל ומיצר עליהם, הוא לי מרירות גדול כלענה, כי יכאיב גופי ויתיך לחותי, ומילת זכור תהיה מקור ולא ציווי, וגם כן ידעתי שיגיע הנזק עד הנפש, כי זכור תזכור ותשוח עלי נפשי, שכשהנפש זוכרת אלו הרעות ומתפעלת מהם, היא שוחה ומתכנעת ומשפלת גדרה, כי תימנע ותחדל מהמושכלות הראויות לה.

אך אמנם זאת אשיב אל ליבי זאת הזכירה אשר אני זוכר תמיד פעם אחר פעם, אשיב אל ליבי, ועל כן אוחיל ואקוה התרופה וההצלה מכולן, כי אני אומר אל ליבי כיון שאיני שוכח כל מה שעבר, אלא בא זכרונו לפני ולא אוכל לשכחו, הוא מופת מוכרח כי אינני כמת, ושעוד יש לי תקוה, כי אילו היו הצרות נצחיות לעולמי עד ובלתי שום תקוה, בהכרח היה צריך שברוב הימים ישתכחו מליבי, לא אזכרן עוד וכו׳.

ויש עוד בחינה שנית שזכרון הרעות הוא מוליד התקוה, והיא מפאת הסיבה השורשית, כי אין צערנו על מציאות ואיכות הצרות עצמן, אבל אנו דואגים ומצטערים עליהן לזכור סיבת ביאתן, שהוא עוצם חטאותינו, כי מתכונת אנשי שיקול הדעת ובעלי ההשכל, להתפעל יותר על ההמעדה מדרכי המעלה והשלימות, ממה שירגישו צער העונש או הייסורין אשר יקבלו על זה, כי צער הייסורין לא יורגש בעצם, אלא בעת היותם בפועל, אמנם ההתפעלות על עצמות הפועל המגונה גופא, הוא הרגש שכלי מתמיד בכל עת ובכל שעה, וכל שכן כשהעונש הוא בזה העולם, כי לא יכאב בו כי אם החומר הגשמי, אבל דאגת עצם העוון הוא בשכל, ועליו נפשו תאבל וכו׳.

מעתה, זאת היתה לנו לדאגה ושממון בימים האלה, בזכרנו עצמת העוונות, שגרמו כל הצרות אשר באו עלינו, ואנו שמים על ליבנו לבקש כל אופני תיקוני הדברים המעוותים, לכפר על נפשותינו לפני ה׳ וכו׳. עיין שם עוד באורך.

ועיין בנתיבות שלום (במדבר עמוד קצא) שביאר, דהנה משמעות האבילות על החורבן היא השתוקקות והשתפכות הנפש וכו׳, וזהו ענין האבילות והבכיות של ישראל על חורבן ביהמ״ק, ההשתוקקות והגעגועים לגילוי הגדול של אור האלקות שהאיר בזמן ביהמ״ק היה קיים וכו׳, ומובן תשובת ירמיהו שאינו יכול להסבירו פשר בכייתו, כי לא יבין, כיון שדרגה זו של השתוקקות לאורו יתברך אכן אין גוי מסוגל להבין ולהשיג.

וממילא כאשר יהודי בוכה על חורבן ביהמ״ק, הרי זה בכי של תקוה, שמרוב געגועיו ותשוקתו לביהמ״ק הוא בוכה, וזהו שאמר לו ירמיהו שאינו יכול לבאר לו פשר בכייתו, כיון שאתה גוי וגוי לא מסוגל להבין בכי של תקוה, אצלך בכיה היא רק ביטוי של יאוש, וממילא אתה שואל שאין ראוי לחכם לבכות על העבר, אבל אצלי הבכיה היא של תקוה בכי של געגועים ותשוקה לעתיד לבוא ולא על העבר.

ובזה י״ל ביאור פסוק (שמות ב) ותפתח ותראהו את הילד והנה נער בוכה ותחמול עליו ותאמר מילדי העברים זה, והנה צ״ב מנין ידעה בתיה ביתו של פרעה, כי היה זה ילד יהודי, והרי ביום זה ציווה פרעה לזרוק גם את התינוקות הזכרים של המצרים. אלא דראתה דמשה רבינו בוכה בכי של תקוה לא בכי של יאוש, ומייד הסיקה כי הוא יהודי, כי יהודי אף פעם לא בוכה בכי של יאוש כי אם רק בכי של תקוה, וגוי תמיד בוכה בכי של יאוש, דאין לו מושג מה זה בכי של תקוה וכנ״ל מהמעשה עם אפלטון. עכ״ד.

וזהו דאיתא בש״ס (תענית דף כט.) וז״ל: וכתיב (במדבר יד) ותשא כל העדה ויתנו את קולם ויבכו העם בלילה ההוא, אמר רבה אמר רבי יוחנן אותה לילה ליל תשעה באב היה, אמר להם הקב״ה אתם בכיתם בכיה של חינם ואני קובע לכם בכיה לדורות. ע״כ. וכן איתא עוד בסוטה (דף לה.).

ואיתא עוד בש״ס (סנהדרין דף קד:) וז״ל: בכה תבכה בלילה (איכה א), שתי בכיות הללו למה, אמר רבה אמר רבי יוחנן אחד על מקדש ראשון, ואחד על מקדש שני, בלילה על עסקי לילה, שנאמר (במדבר יד) ותשא כל העדה ויתנו את קולם ויבכו העם בלילה ההוא, אמר רבה אמר רבי יוחנן אותו הלילה ליל תשעה באב היה, אמר להן הקב״ה לישראל אתם בכיתם בכיה של חינם ואני אקבע לכם בכיה לדורות. ע״כ.

ואיתא עוד בבמדב״ר (פר׳ טז אות כ) וז״ל: וכאב אנוש זה הפורענות ששלחתה ירושה לדורות, שבכו בליל תשעה באב ואמר להם הקב״ה אתם בכיתם בכיה של חינם לפני אני אקבע לכם בכיה לדורות, ומן אותה שעה נגזרה על ביהמ״ק שתתחרב כדי שיגלו ישראל לבין האומות, שכן הוא אומר (תהילים קו) וישא ידו להם להפיל אותם במדבר ולהפיל זרעם בגויים ולזרותם בארצות נשיאות יד כנגד נשיאות קול. ע״כ. וכן איתא עוד באיכ״ר (פר׳ א אות א).

וכתב הרמב״ן (במדבר פרק יד פסוק א) וז״ל: וטעם ויבכו העם בלילה ההוא, כי לעת ערב באו המרגלים באוהליהם כאשר הלכו מלפני משה, ובבוקר השכימו וילינו כולם על משה ואהרן, וכך אמר משה (דברים א) ותרגנו באוהליכם, כי באוהליהם היו אומרים דברי נרגן, ואמרו רבותינו (תענית דף כט.) הם בכו בכיה של חינם ואני אקבע להם בכיה לדורות.

ולא ידעתי מאיזה רמז שבפרשה הוציאו זה, אבל מקרא מלא הוא (תהילים קו) וימאסו בארץ חמדה ולא האמינו לדברו וירגנו באוהליהם ולא שמעו בקול ה׳ וישא ידו להם להפיל אותם במדבר ולהפיל זרעם בגויים ולזרותם בארצות, אולי ידרש זה מפסוק וטפכם אשר אמרתם

לבז יהיה, יאמר וטפכם כאשר אמרתם לבז יהיה בבא עת פקודתם כי אני פוקד עוון אבות על בנים, והבאתי אותם עתה שידעו את הארץ ידיעה בלבד, אבל לא שיירשו אותה לדורות, והכתוב ירמוז בכיוצא בזה, ולא ירצה לגזור רעה רק בענין תוכחת על תנאי. עכ״ל.

הנה מבואר שע״י בכיה אחת של חינם של עמ״י נגזר ב׳ חורבנות, וכל מה שיוצא מזה, דהיינו כל הצרות והרדיפות וכו׳, וצ״ב היתכן כדבר הזה?

והנה לפי משנ״ת דבכי של יהודי הוא בכי של תקוה, לא בכי של יאוש, הנה י״ל דעמ״י לא נתבעו על עצם הפחד שפחדו, דלפי תיאור המרגלים זה היה באמת מעורר פחד ואימה, ואדם הוא אדם ואחד מתכונות האדם הוא הפחד, אלא שעמ״י נתבעו על מה שבכו, דבכי זה למה??? האם היה זה בכי של תקוה??? לא, אלא זה היה בכי מתוך יאוש, וזה דבר שלא יתכן, דאין יתכן שיהודי בוכה בכי של יאוש, ועל זה נחתם גזר הדין, וה׳ ישמור את עמו ישראל.

על כן מה מאוד יזהר האדם שלא להתייאש בשום פנים ואופן שבעולם כלל, וזה כלל גדול של רבינו הק׳ מהר״ן מברסלב זי״ע, והיה צועק תמיד ״אין שום יאוש בעולם כלל״. החזק בכלל זה כי הוא כלל גדול לחיים.

וכדאיתא בליקוטי מוהר״ן (תנינא סימן עח) וז״ל: והכלל, כי אסור לייאש עצמו, כי אפילו מי שהוא איש פשוט ואינו יכול ללמוד כלל, או שהוא במקום שאי אפשר לו ללמוד וכיוצא בזה, אעפ״כ גם בעת פשיטותו צריך להחזיק עצמו ביראת ה׳ ובעבודה פשוטה לפי בחינתו, כי גם אז הוא מקבל חיות מהתורה כנ״ל, על ידי איש פשוט הגדול, היינו הצדיק הגדול שהוא לפעמים איש פשוט, שהוא מחיה את כולם כנ״ל.

ואפילו מי שהוא ח״ו במדריגה התחתונה לגמרי ח״ו ר״ל, אפילו אם מונח בשאול תחתיות ר״ל, אעפ״כ אל יתייאש עצמו, ויקיים (יונה ב) מבטן שאול שוועתי, ויחזק עצמו במה שיוכל, כי גם הוא יכול לחזור ולשוב ולקבל חיות מהתורה על ידי הצדיק הנ״ל. והעיקר לחזק עצמו בכל מה שאפשר, כי אין שום יאוש בעולם כלל.

ואמר אז בזה הלשון: קיין יאוש איז גאר ניט פאר האנדין, ומשך מאוד אלו התיבות קיין יאוש וכו׳ ואמרם בכח גדול ובעמקות נפלא ונורא מאוד, כדי להורות ולרמז לכל אחד ואחד לדורות, שלא יתייאש בשום אופן בעולם, אפילו אם יעבור עליו מה. ואיך שהוא אפילו אם נפל למקום שנפל ר״ל, מאחר שמחזק עצמו במה שהוא, עדיין יש לו תקוה לשוב ולחזור אליו יתברך. וצריך לחזק עצמו ביראת שמים גם בעת פשיטותו בכל מה שיוכל, ויוכל לבוא לשמחה גדולה על ידי תמימותו ואמונתו. עכ״ל

וכתב בליקוטי הלכות (הל׳ תפילין ה״ה אות ו) כי באמת אין שום יאוש בעולם כלל, וכל הימים אשר הוא חי על פני האדמה, הוא צריך להתחזק להתחיל בכל פעם מחדש ואל יפול לזקנה דסטרא אחרא כלל. עוד כתב (בהל׳ ראש השנה ה״ו בראשי פרקים אות ז) שכל נפש

מישראל החס על תיקונו אינו מניח להפיל את עצמו, ואינו מייאש את עצמו בשום אופן. וכתב עוד (בהל׳ ברכת הריח ה״ד אות א) שלכן אין שום יאוש בעולם כלל, כי מכל הנפילות והירידות יכולין לעלות והירידה תהיה תכלית העליה. וכשאדם אינו מייאש את עצמו בשום אופן בעולם ומחזק את עצמו עדיין לצעוק ולבכות להי״ת תמיד, אזי נתעוררין רחמי הי״ת ומאיר עליו הארה והתחזקות מלמעלה, ואין שום דיבור ושום צעקה שנאבדת, אפילו צעקה משאול תחתיות אינה נאבדת לעולם, כמש״כ בליקוטי הלכות (הל׳ פסח ה״ט אות יב).

והעיקר, שלא התייאש מן הצעקה לעולם, כמבואר בליקוטי הלכות (הל׳ ערלה ה״ד אות טז) באריכות. ועל ידי בחינת הרצון שכוספים ומשתוקקים להתקרב להי״ת – עי״ז יכולים לעלות מתכלית דיוטא התחתונה עד רום המעלות, כמבואר בליקוטי הלכות (הל׳ אבידה ומציאה ה״ב אות ב). וזה עיקר התשובה כשאינו מייאש עצמו בשום אופן בעולם כלל, ואף עם נפל למקום שנפל צריך שידע כי מלא כל הארץ כבודו, ולקיים בחינת ״ואציעה שאול הנך״. וזה עצה טובה לכל אדם ואדם בכל מדריגה שנמצא, שלא להתייאש עצמו כלל, ולרצות ולכסוף להי״ת היכן שהוא נמצא, כמש״כ מוהרנ״ת ז״ל בליקוטי הלכות (הל׳ ערב ה״ג אות ה).

כי הכלל הוא שאין שום יאוש בעולם כלל, ואפילו אם האדם הוא כמו שהוא, כל זמן שעדיין הוא זוכר את הי״ת ויש לו רצון לשוב אליו יתברך – אעפ״כ שזה כמה אשר הוא כוסף לשוב אליו ית׳ ועדיין לא זכה לתשובה, ואדרבא פגם יותר והוסיף חטא על פשע חס ושלום, אעפ״כ יחזק עצמו בהרצון יותר ויותר, וירגיל עצמו בכל עת לכסוף ולהשתוקק להי״ת תמיד בכל עת, ועי״ז בודאי סוף כל סוף יזכה לצאת משטותיו, ויזכה בודאי לתשובה בלי ספק. ודרך זה הוא עצה טובה ונכונה לכל אדם שבעולם מגדול ועד קטון, הן צדיק גדול מאוד או איש כשר באמת הצריך לצאת ממדריגה למדריגה גבוה יותר, והן אנשים הקטנים במעלה מאוד, ואפילו המונחים בשאול תחתיות המלוכלכים במעשים רעים מאוד, אעפ״כ ע״י בחינת ״רצון״ – הכל יכולים לעלות מתכלית דיוטא התחתונה עד רום המעלות.

וזה דבר עצה שיכול בודאי כל אדם לקיים אפילו הפחות שבפחותים, וא״א לקלקל ולסתור עצה הזאת בשום אופן למי שרוצה לקיימה וכו׳, כי יהיה איך שיהיה תמיד יאמר שרוצה לשוב אליו ית׳, ולכל איש ישראלי יש הרצון הזה, ואע״פ שקשה לו להתגבר על מה שצריך להתגבר וכו׳ – בכל זאת הרי רצון גדול לשוב אליו ית׳ יש לו, כי הרצון של כל ישראל המאמינים בהי״ת בודאי חזק מאוד מאוד לשוב אליו ית׳, רק מחמת שאין יודעים מעלת הרצון – שהרצון בעצמו טוב מאוד, על כן כשרואין שכמה פעמים רצו ברצון חזק להי״ת ואעפ״כ עדיין לא זכו לעבודת הי״ת וגם קצת פגמו יותר – על כן הם מתייאשים בעצמן ושוכחים לכסוף יותר עד שנתעלם הרצון אצלם.

ובאמת זה הפגם קשה יותר מן הכל, כי יהיה איך שיהיה, אך עכ״פ אל ירפה את הרצון ולא יטוש ולא יעזוב את הרצון, ואדרבא ירגיל עצמו לכסוף ולהשתוקק בכל פעם יותר ויותר

ברצון חזק יותר ויותר להי״ת, וזה הרצון בעצמו טוב מאוד ויכול לזכות עי״ז לתשובה שלימה באמת ולעלות לכל המעלות קדושות כנ״ל.

ועיין שם עוד מש״כ (באות ו) שהרצון נמשך מבחינת רעוא דרעוין שהוא בחינת עתיקא קדישא ששם אין מגיע שום פגם, וזה בחינת אור האין סוף, ולכן בחינת הרצון אי אפשר לקלקל בשום אופן, כי אור הרצון הוא בחינת אור אין סוף שאינו פוסק לעולם כי אין לו סוף ותכלית, כי אחר כל הקלקולים חס ושלום סוף כל סוף אנו משתוקקים אליו ית׳ ברצון חזק, כי אור הרצון הוא בחינת אור אין סוף שאין לו סוף כנ״ל. ועי״ז בודאי עמ״י לא יוכלו להתרחק מהי״ת לעולם כי סוף כל סוף ישובו כולם להי״ת, מאחר שלעולם הרצון חזק לשוב אליו יתברך כנ״ל.

ואיתא בשיחות הר״ן (שיחה ג) וז״ל: הפליג מאוד בגודל מעלת התשובה ואפילו כשנופלים מאוד חס וחלילה וכל אחד נפל למקום שנפל ר״ל אעפ״כ אסור לייאש עצמו, כי תשובה גבוהה למעלה מן התורה על כן אין שום יאוש בעולם. כי אם יזכה יהיו נעשין מעוונותיו ענין אחר לגמרי, וכמו שאמרו חז״ל (יומא דף פו:) שנתהפכין העוונות לזכויות, ויש בענין זה סתרי נסתרות. רק הכלל שמכל הנפילות והירידות שבעולם רחמנא ליצלן יכולים לחזור אליו בנקל, כי לגדולתו אין חקר. והעיקר שהכל תלוי בו – שלא יהיה מייאש עצמו מלצעוק אל ה׳ ולהתחנן ולהתפלל אליו יתברך תמיד. עכ״ל.

והכל בכח צדיק האמת שיכול להתפלל תפילה בבחינת דין שהוא בעל כוח גדול, שעי״ז התפילה עומדת לסטרא אחרא בבית הבליעה ועי״ז מוכרחת להוציא כל הקדושות שבלעה וכו׳. עיין שם.

ועוד משום שצדיק האמת שזכה לעשות תשובה על תשובה שכל יום משיג יותר בגדולת הבוי״ת וחוזר בתשובה על מה שהגשימו כשהיה בדרגא היותר תחתונה, כמבואר באריכות בליקוטי הלכות (הל׳ ברכת הפירות ה״ה אות יא).

כי הצדיק מאיר הדעת האמיתי להודיע גם לדרי מטה אפילו בדיוטא התחתונה ביותר, שאף שם הי״ת והוא אצלם ממש ואין שום יאוש בעולם כלל, והצדיק מחזק את כל הנפשות הנפולות שלא התייאשו מלצעוק להי״ת בשום אופן עד שמשיבם לדרכי הקדושה באמת, ועי״ז אם הם יוכלו להאיר הדעת הזה באחרים וכו׳, כמבואר כ״ז בליקוטי הלכות (הל׳ נדרים ושבועות ה״ד אות ו) באורך.

וגם כי הצדיק מקבל מהאוצר מתנת חינם שהוא בחינת חסד חינם שהיה מקיים העולם קודם מתן תורה, ועל כן הצדיק יכל להמשיך חיות אפילו להמונחים בשאול תחתיות, אע״פ שעברו על התורה חס ושלום – כי הצדיק ממשיך חיות דקדושה מהאוצר מתנת חינם שהוא בחינת חסד חינם שהיה מקיים העולם קודם מתן תורה בעת שלא היה עדיין שום תורה בעולם, ובזה הצדיק מחיה הכל אפילו הרחוקים מאוד מן הקדושה כנ״ל.

והעיקר הוא על ידי תמימות ופשיטות לחזק את עצמו בדרכי התמימות והפשיטות של הצדיקי אמת שעי״ז יכולין לזכות במשפט אפילו אם נפל עד התהום חס ושלום, וכל האוחז בצדיקי אמת יכול למצוא עצות והצלות אפילו בתהום תחתיות ומתחתיו, לקשר את עצמו להי״ת גם משם, ועי״ז לקבץ פיזור מחשבתו להשיבה אל הקדושה מתהום תחתיות, ובזה דייקא מעלין קדושת המשפט מהתהום, כי זה יקר מאוד אצל הי״ת כשאדם ממשיך את עצמו מנפילה עמוקה כזאת להי״ת שעי״ז דייקא מתקן ומעלה קדושות הרבה, כמבואר כ״ז בליקוטי הלכות (הל׳ ראש חודש ה״ו אות כ). עיין שם.

וכשאדם אינו מייאש את עצמו בשום אופן בעולם ומחזק את עצמו עדיין לצעוק ולבכות להי״ת תמיד, אזי נתעוררין רחמי הי״ת ומאיר עליו הארה והתחזקות מלמעלה, ואין שום דיבור ושום צעקה שנאבדת, אפילו צעקה משאול תחתיות אינה נאבדת לעולם, כמש״כ בליקוטי הלכות (הל׳ פסח ה״ט אות יב).

וע״ע במקומות רבים בליקוטי הלכות שמדבר הרב אור הלבנה זי״ע מכלל זה. בהל׳ פסח ה״ט אות יג. וע״ע לו ענינים נוספים בזה בהל׳ תפילין ה״ה אות כב, ובהל׳ פסח ה״ט אות כא, ובהל׳ חלה ה״ד אות ג, ובהל׳ תרומות ומעשרות ה״ג אות ב, ובהל׳ שלוחין ה״ג, ובהל׳ אבידה ומציאה ה״ב אות ב, ובהל׳ פריקה וטעינה ה״ד אות יג, ובהל׳ גיטין הלכה ג אותיות כא, כב.

כי דע כי כל יאוש הוא שלא מדעת, וקי״ל (ב״מ דף כב:) דיאוש שלא מדעת לא הוי יאוש.

וצריך אתה להאמין בזה מאוד, כמבואר בליקוטי הלכות (הל׳ ברכות הריח ה״ד אותיות א-ב, הל׳ תפילת המנחה ה״ה אות ח).

והעיקר שלא התייאש האדם מן הצעקה לעולם, כמבואר באורך בליקוטי הלכות (הל׳ ערלה ה״ד אות טז).

ועוד כתב בליקוטי הלכות (הל׳ תחומין ה״ה אות לה) שאפילו הגרוע שבגרועים יהיה מי שיהיה צריך להתחזק ולהתאמץ לייחל ולקוות לה׳ יתברך ולבלי להרפות ולהתרשל את הרצון הטוב לעולם, ובודאי יזכה לפעול עי״ז הרבה טובות אמיתיות ונצחיות. ועיין ליקוטי הלכות (הל׳ אבידה ומציאה ה״ב אות ב). ויותר אכמ״ל.

ענין השכינה הקדושה

הנה האבילות על החורבן, היא בעיקר צער על השכינה ועל מה שנתרחקנו ממנה, והנה הרבה מתחבטים בענן זה של השכינה מה היא, ומהו יחוד קוב״ה ושכינתיה, מי הוא קוב״ה ומי הוא שכינתיה?

ולהבין זה, נמשיל משל, הנה יש צדיקים גאונים שאין ביניהם ולעולם השפל מאום, והנה אם כי לגדלותם כמעט אין חקר סו״ס אין לנו השגה בהם. אך יש צדיקים גדולים שאף שהם בדרגא נוראה ונפלאה מאוד, סו״ס הם מצמצמים את עצמם ומעבירים את תורתם לתלמידים מקשיבים.

והנה הקב״ה סתים וגליא, היינו שיש הנהגה שבה הקב״ה הוא ללא תפיסה כל יכול ואין מושג בשום אופן, אך איך הנבראים יזכו להשיג ולקבל מהקב״ה? לזה עשה ה׳ הנהגה נוספת שבה הקב״ה מתגלה ומתראה אצלינו, כאן בעולם העשיה השפל, והנהגה זו היא הנהגה והתגלות בתוך מציאות הנבראים, והיא נקראית שכינה, כמש״כ (במדבר לה) אני הוי״ה שוכן בתוך בני ישראל, כי הבורא יתברך אינו נעתק מהעוה״ז, אלא הוא שוכן בתוכה ומנהיג אותה בהשגחה פרטית על כל פרט, ואף בתוך מקומות מטונפים הי״ת שורה, וכמש״כ (ויקרא טז) השוכן איתם בתוך טומאתם, אך כמובן כלפי הנבראים יש חילוק בין מקום מטונף למקום שאינו מטונף, אך יש לדעת כי מצד הקב״ה אין שינוי בשום מקום, וכל התגלות של הבורא יתברך בתוך עניני הבריאה, זאת ההתגלות נקראית שכינה, וכל ההשפעות והמעשים שבעולם נעשים על ידה.

וכתב בבעל הטורים (ויקרא טו כו) וז״ל: אי נמי מה נדה כהן נכנס עמה בבית, אף ישראל אע״פ שהן טמאים שכינה ביניהם, שנאמר השוכן איתם בתוך טומאותם, ולא כמת שאין הכהן נכנס עמו בבית. עכ״ל.

וכן מבואר במלבי״ם (ירמיה ב ז) וז״ל: משא״כ הטומאה לא תסיר את השכינה, כמש״כ כי אני ה׳ השוכן איתם בתוך טומאתם, ותמצא זה (שם יב ז, טז יח, ישעיה מז מו, יואל ב יז, תהילות כח ט, עד ב, עח סב, עא, צד יד, קו מ). עכ״ל.

ודבר זה מבואר במדרש תנחומא (סדר מצורע אות ט) וז״ל: דבר אחר, כטומאת הנידה הייתה דרכם לפני (יחזקאל לו) כטומאת הנידה ולא כטומאת המת, שהמת בבית, אין כהן גדול נכנס לשם שהוא מטמא, אבל נדה, כהן גדול נכנס עמה לבית ויושב על האיצטבא, ובלבד שלא תהא האיצטבא מתנודדה, כך אילו הקב״ה המשיל את ישראל בטומאת המת, אתה אומר אין השכינה חוזרת עליהם לעולם, אלא כנידה משלן, שהכהן עומד עמה בבית ואין חושש, כך הקב״ה שורה שכינתו עם ישראל אע״פ שהן טמאים, שנאמר (ויקרא טז) השוכן איתם בתוך טומאתם. ע״כ.

וכן איתא בבמדבר רבה (סדר נשא פרשה ז אות ח) אשר אני שוכן בתוכם (במדבר ה), חביבין הן ישראל שאף על פי שהן טמאין שכינה ביניהם, שנאמר (ויקרא טז) השוכן איתם בתוך טומאתם, ואומר (במדבר ה) ולא יטמאו את מחניהם אשר אני שוכן בתוכם, ואומר (במדבר לה) ולא תטמא את הארץ אשר אתם יושבים בה, אשר אני שוכן בתוכה, כי אני ה׳ שוכן בתוך בני ישראל. ע״כ.

וכן מבואר בש״ס (יומא דף נו:-ז.) וז״ל: השוכן איתם בתוך טומאתם, אפילו בשעת שהן טמאים שכינה עמהם, אמר ליה ההוא צדוקי לר׳ חנינא השתא ברי טמאים אתון, דכתיב (איכה א) טומאתה בשוליה, אמר ליה תא חזי מה כתיב בהו (ויקרא טז) השוכן איתם בתוך טומאתם, אפילו בזמן שהן טמאין שכינה שרויה בינהן. ע״כ.

ונהדר לדידן, הנה כשאנו מדברים לבורא כמו תפילה ושאר ענינים, אנו מתכוונים לקב״ה בעל הכוחות כולם, וכשאנו מדברים על הנהגת הבורא בנבראים זה נקרא שכינה.

והנה באמת הכל נעשה על ידי הבורא יתברך, כי הוא המנהיג והוא המשפיע, והוא לא מסר את ההנהגה לאף אחד, אלא שהשכינה היא מידת המלכות של הי״ת, כי בהנהגה הנקראית שכינה, השי״ת מנהיג את העולם למעשה, ובה הוא מתגלה כמלך העולם, ועל ידה הוא משגיח עלינו, ואנו נחשבים עמו ובניו העושים את רצונו בעולם.

והנה הנהגת הקב״ה לא תלויה באף אחד, אך הנהגת השכינה, רצונו יתברך היה שתהיה הנהגה זו תלויה במעשה התחתונים, ולכן כשישראל עושים רצונו יתברך וקשורים עימו בקשר אמיץ כמו בזמן ביהמ״ק, אזי הנהגת השכינה בתפארתה, וכל העולם ראו את יופי הנהגתה, ועי״ז כולם ראו שהמשפיע והמנהיג בבריאה הוא רק הבורא יתברך.

וחלילה כאשר אין עמ״י עושין רצונו של מקום, ומתרחקים מהקשר איתו ח״ו, אזי אין מלך בלא עם, והי״ת מנהיג את העולם בצורה כאילו אין לו מה לתת, ועושה את עצמו כביכול כמי שאינו יכול להושיע, וכשהעם מתעלם לגמרי מן המלך ח״ו, אזי המלך מעלים עצמו כאילו הוא בכלל לא המלך, וזהו ממש ענין שכינתא בגלותא, שהנהגת הבורא יתברך מכוסה לגמרי בהסתרה שבתוך הסתרה, וזה כמו שהמלך הלך לגלות ואין ניכר לעם ר״ל.

והנה ודאי שאף בזמן שהמלך בגלות, הוא משפיע לעולם שפע מה שצריך, אך אין היכר שזה מהמלך, כי הקליפות גונבים את ההשפעה ונראה כאילו ההשפעה היא מהם ר״ל, ולא עוד אלא שהקליפות והסטרא אחרא מראים את כוחי ועוצם ידי, וכאילו אין השפע מהשכינה כלל, ואדרבא אין ביד השכינה להושיע ואינה קיימת ח״ו, והוא ענין שכינתא בגלותא, שפחה כי תירש גבירתה (משלי ל).

ובאופן זה, כאילו השכינה נפרדת מהקב״ה ח״ו, כי הבורא יתברך לא מתגלה לעולם על ידה, והם נראים נפרדים ח״ו, כי הבורא הוא כח אין סוף, והשכינה היא המשפיעה ומנהיגה בפועל את הכח הזה, וכשהשכינה בגלות היא לא מראה ומגלה את כח הקב״ה, והטבע והקליפות מעלימים את אורו יתברך מעיני העולם, ונראה כאילו ח״ו אין הקב״ה מנהיג את העולם, ועזבו ח״ו לשליטת התחתונים. וזהו ממש כמו אשה שאין לה בעל, שלא יכולה להוליד ולהוריד את השפעת הבעל לעולם. ואף שבשורש למעלה אין פירוד באמת, אך כלפי הנבראים זה נראה כאילו יש פירוד, ועבודתינו לחברם ולייחדם שגם בעוה״ז נראה אותם בהנהגה ביחד, וכענין שאנו אומרים לשם יחוד קוב״ה ושכינתיה.

וכל ענין גלות השכינה, נעשה על ידי עוונות עמ״י ר״ל, כמש״כ (ישעיה נ) ובפשעכם שולחה אמכם, כי כשאדם ממרה את פיו ית״ש ר״ל, הוא מגלה שכביכול אינו מכיר במלכות הי״ת, דהרי מרשה לעצמו לעבור על דבריו, ועי״ז האדם גורם במעשיו שהי״ת יתנהג עימו ג״כ כך, והשי״ת מעלים את הנהגתו ומלכותו, שהאדם לא יראה את הנהגתו ומלכותו. ועי״ז מתגברות הקליפות שמעלימות מאוד את אורו ית״ש, עד ששואלים היכן הי״ת ח״ו, אך האמת שודאי שהוא נמצא, אלא שהנהגה זו מתעלמת מן העולם. וזה מידה כנגד מידה, שהי״ת מתהלך עם האדם לפי מה שהאדם רוצה ללכת.

ואם האדם מגלה במעשיו, שהוא חושב שהי״ת לא משגיח ח״ו, אז כך ה׳ מתנהג עימו, ובאים עליו קליפות וצרות, ונראה שהי״ת לא משגיח עליו ח״ו. והוא חילול ה׳ גדול, כי בגלל העבירות השי״ת נכנס לכיסוי, והגויים אומרים אין ה׳ רואה אותנו עזב ה׳ את הארץ (ע״פ יחזקאל ח), שזהו סוד ענין שכינתא בגלותא. והצדיקים שמגלים את הנהגת הי״ת בבריאה, זוכים לעשות ניסים ומופתים, כיון שהם זכו להכרה מלאה בבריאה שבאמת אין שום טבע כלל, וממילא אין להם צורך בהנהגת טבע, והי״ת מתגלה אליהם ללא שום הסתרה, ויש בידם לעשות ניסים ומופתים, וכן יהיה לעתיד לבוא, וכמש״כ (ישעיה ל) ולא יכנף עוד מוריך, והיו עיניך רואות את מוריך, שנראה עין בעין בשוב ה׳ את ציון (ע״פ ישעיה נב), ובא לציון גואל בב״א.

וכתב המגן אברהם להמגיד מטריסק זי״ע (הפטרת פר׳ דברים) דהנה כשם שחורבן הבית היה עבור עוונותיהם של ישראל, כמו״כ הוא בענין בכל דור ודור ובכל אדם, כשהאדם חטא ופוגם בהמידות הק׳ זה הוא בחינת חורבן הבית, כי תכלית כוונתו יתברך בבריאת העולמות והאדם היה בכדי שישכין שכינתו יתברך, וכמש״כ ושכנתי בתוכם, ודרשו רז״ל בתוכו לא נאמר אלא בתוכם, מלמד שהקב״ה שוכן בתוך כל אחד ואחד מישראל, ומקדש איקרי משכן היינו שהאדם המקדש עצמו ומתקן כל המידות בלתי לה׳ לבדו, נעשה האדם הזה בחינת משכן להשראת שכינתו יתברך, משא״כ מי שחוטא ופוגם בהמידות, אזי הוא נעשה אדם פגום, ונסתלק ממנו שכינתו יתברך, כי קוב״ה לא שריא באתר פגום, וזה הוא בחינת חורבן הבית, וזה ח׳זון י׳שעיהו ב׳ן א׳מוץ ר״ת בגימטריא כ״א, הנה הכ״א ימים שבין המצרים שבהם היה חורבן הביהמ״ק הכללי.

וכמו״כ מרמז זאת על חורבן הבית והמשכן הפרטי, שנעשה אצל האדם החוטא והפוגם בהמידות, והתיקון לזה הוא התשובה האמיתית שמרומז ג״כ במספר הזה כ״א, שהוא כמנין שם הקדוש אהי״ה, ונודע כי שם הקדוש הזה לפעמים הוא בבינה, ובחינת אהי״ה שבכתר עליון הוא בחינה גבוה ונעלמת מאוד שהוא בחינת ירידה, בסוד (הקדמת תיקו״ז דף יז. מאמר פתח אליהו) ואנת הוא דקשר לון ומייחד לון שהיא למעשה מהשגת כל שכל ורעיון, אך בחינת אהי״ה שבבינה סוד עולם המחשבה – עולם הנשמות, שם יכול האדם להשיג אפס קצהו, וזה ע״י התשובה שבסוד בינה, שע״י שישוב בתשובה שלימה על כל מה שפגם עד עתה בהמידות, ובמחשבה דיבור ומעשה, שהם בסוד נר״נ, ויתחיל לתקן כל המידות מתתא

לעילא, ויקדש כל מחשבותיו ודיבוריו ומעשיו, בזה ימשוך עליו נר״נ ויזכה להשיג עד הבינה עולם הנשמות, ויזכה להיות משכן ומקדש להשראת שכינתו יתברך. עכ״ד.

והנה התגלות השכינה בתחתונים, הוא גילוי הקשר של עמ״י עם הבורא ב״ה, ועי״ז מתגלה חיבת הבורא לבניו, עד שהבורא יתברך תלה את כל הנהגתו וגילוי כבודו, במעשי עמו ישראל ובהכרתם ואהבתם אותו ית״ש. וע״י שאנו יודעים שהשי״ת שוכן ונמצא עימנו ממש, ועושה לנו הכל, אזי בזה אנו יכולים להתדבק בו באמת, ולאהוב אותו מתוך קרבה עצומה.

והמשל בזה כנ״ל, שהנה כאשר אדם מן השורה יתייעץ עם גדול הדור, לא ירגיש קרבה מיוחדת, כיון שאין לו קשר של ממש עם גדול הדור, אך אם הגדול הדור יוריד את עצמו לעם, ויהיה להם כמו רב פשוט, אף שבעצם הוא גדול הדור, אך כבר יהיה לכל אדם הרגשה טובה לשאול אותו ולהתייעץ איתו, ועי״ז יוכל לאהוב אותו באמת ולהתדבק בו, הבן.

ונמצא שע״י שאדם יבין וידע מה היא השכינה, והיינו שהקב״ה שוכן איתנו בעוה״ז הגשמי השפל, והוא מחיה את כולם ולית אתר פנוי מיניה כלל, אזי האדם יוכל לאהוב את הי״ת ולבטוח בו ולהתדבק בו באמת. וזה עיקר בריאת העוה״ז, שהי״ת ברא את העולם, כי נתאוה הקב״ה שיהיה לו דירה בתחתונים, היינו להמשיך אלקותו יתברך למטה (תנחומא סדר נשא סימן טז).

ומבואר במדרש (ב״ר פר׳ יט אות ז, במדב״ר פר׳ יג אות ב, שיהש״ר פר׳ ה אות א) וכן איתא במדרש תנחומא (סדר פקודי סימן ז, סדר בחוקותי סימן ג, סדר נשא סימן כג וסימן כט) שהאבות הורידו את השכינה למטה וכו׳, עד שמשה רבינו ע״ה הוריד השכינה למטה לארץ ממש, כי דורות הראשונים שהם דור המבול ודור הפלגה וכו׳ סילקו את השכינה מן הארץ וכו׳ עד שבא משה והורידה לארץ וכו׳, וזה עיקר קבלת התורה כדי להמשיך שכינת אלקותו למטה, כי ע״י התורה ממשיכין אלקותו יתברך למטה, כי התורה היא אחדותו יתברך, וכשהתורה אצלינו כביכול הוא יתברך שוכן אצלינו, וכמו שאמרו באבות (פ״ג מ״ו) ובש״ס ברכות (דף ו.) ובזוהר (פר׳ במדבר דף קיח.) ובמשלי רבתי (סוף פרשה ח) שע״י שאדם שונה בתורה הקדושה שכינה שונה כנגדו, והיינו כנ״ל שע״י התורה שנמצאית אצלינו אזי כביכול הוא יתברך בעצמו שוכן אצלינו.

והענין, כי השגחת הי״ת על הנבראים זה בחינת ״שכינה״ וזה בחינת קביעות דירה בתחתונים, וכנ״ל מהמדרשים שמיום שברא הקב״ה את העולם נתאווה שיהא לו דירה בתחתונים (עיין בתניא קדישא פרק לו ופרק לז), וזה בחינת ההשגחה של הי״ת שמשגיח מקרוב ע״י קביעות דירה בתחתונים (עיין בנפש החיים שער ב פרק יז).

וכתב האלשי״ך (תורת משה פר׳ בחוקתי) וז״ל: שכוונתו יתברך להשרות שכינתו בנו שנהיה בגוף ונפש מרכבה אל השכינה, כאשר היה אדם טרם יחטא, וזה היה תכלית הבריאה, והוא מאמר רז״ל (תנחומא כאן) משברא הקב״ה את העולם נתאוה שתהיה לו דירה בתחתונים,

והוא ככתוב אצלינו שלא אמרו בזה העולם כי אם בתחתונים, להורות כי אין חפצו יתברך לשבת בארץ או בית אבנים, רק באנשים, שנזכה ונהיה מרכבה אליו כענין (ירמיה ז) היכל ה׳ המה, וזהו אומרו בתחתונים. עכ״ל.

וזה היה ענין חורבן ביהמ״ק, על ידי סילוק השכינה, וכמבואר בש״ס (סנהדרין דף צו:) וז״ל: דכתיב (ירמיה בן) ובחודש החמישי בעשור לחודש היא שנת תשע עשרה שנה למלך נבוכדנאצר מלך בבל בא נבוזראדן רב טבחים עמד לפני מלך בבל בירושלים וישרוף את בית ה׳ ואת בית המלך. ומי סליק נבוכדנצר לירושלים, והכתיב (מ״ב כה) ויעלו איתו אל מלך בבל רבלתה, ואמר רבי אבהו זו אנטוכיא, רב חסדא ורב יצחק בר אבודימי, חד אמר דמות דיוקנו הייתה חקוקה לו על מרכבתו, וחד אמר אימה יתירה הייתה לו ממנו, ודומה כמי שעומד לפניו.

אמר רבא טעין תלת מאה כודנייתא נרגא דפרזלא דשליט בפרזלא שדר ליה נבוכדנצר לנבוזראדן, כולהו בלעתינהו חד דשא דירושלים, שנאמר (תהילים עד) פתוחיה יחד בכשיל וכילפת יהלמון, בעי למיהדר אמר מסתפינא דלא ליעבדו בי כי היכי דעבדו בסנחריב, נפקא קלא ואמר שוור בר שוור, נבוזראדן, שוור, דמטא זימנא דמקדשא חריב והיכלא מיקלי, פש ליה חד נרגא, אתא מחייה בקופא ואיפתח, שנאמר (שם) יודע כמביא למעלה בסבך עץ קרדומות, הוה קטיל ואזל עד דמטא להיכלא, אדליק ביה נורא, גבה היכלא, דרכו ביה מן שמיא, שנאמר (איכה א) גת דרך ה׳ לבתולת בת יהודה, קא זיחא דעתיה, נפקא בת קלא ואמרה ליה עמא קטילא קטלת, היכלא קליא קלית, קימחא טחינא טחינת, שנאמר (ישעיה מז) קחי ריחים וטחני קמח גלי צמתך חשפי שבל גלי שוק עברי נהרות, חיטים לא נאמר אלא קמח. ע״כ.

הרי שביהמ״ק נחרב ע״י שהקב״ה סילק שכינתו, וממילא לא היה שום בעיה להחריב את הבית, דכל מה שלא יכלו להחריבו היה מחמת השראת השכינה.

ואיתא במדרש שיה״ש רבה (פר׳ ג) וז״ל: אמר ר׳ יהושע בן לוי כל עמא טוחנין חיטים, ואת אמרת קחי רחיים וטחני קמח, אלא כך אמרה ירושלים לבת בבל אילולי ממרום עשו מלחמה עמי את היית יכולה לי, אילולי שלח אש בעצמותי את היית יכולה לי, הוי קמחא טחינא טחנת ואריא קטילא קטילת ודרא יקידא יקדת, ד״א קחי רחיים וטחני קמח, לשעבר היו אחרים טוחנין לך עכשיו קחי רחיים וטחני קמח. ע״כ.

ובאיכ״ר (פר׳ א סימן מא) איתא וז״ל: ד״א וצדקתך אלהים עד מרום, אלו שני המאורות, אלהים מי כמוך שאתה כובש על מידת הדין, באותה שעה קפצה קטיגוריא לפני כסא הכבוד, אמרה לפניו רבש״ע כך יהא רשע זה מתגאה ואומר אני חרבתי ביתו של אלהים ושרפתי מקדשו, א״כ הוא תרד אש מלמעלה ותשרף, מייד מה כתיב ממרום שלח אש בעצמותי, א״ר יהושע הוא שהנביא מקנתרה ואמר לה (ישעיה מז) קחי רחיים וטחני קמח, הא כל עמא טחנין חטין ואת אומר וטחני קמח, אלא אמרה ירושלים לבת בבל אילו ממרום לא עשו בי מלחמה

את היית יכולה להלחם בי, אילו ממרום לא שלחו בי אש את היית יכולה לי, אלא אריא קטילא קטלת קימחא טחינא טחנת קרתא יקידתא אוקידתא, לכך אמר ממרום שלח אש בעצמותי וירדנה. ע״כ.

וכן מבואר בנפש החיים (ש״א פ״ד) כי הלא נבוכדנצר וטיטוס לא עשו במעשיהם שום פגם וקלקול כלל למעלה, כי לא להם חלק ושורש בעולמות העליונים שיהיו יכולים לנגוע שם כלל במעשיהם, רק שבחטאינו נתמעט ותש כביכול כח גבורה של מעלה, את מקדש ה׳ טימאו כביכול המקדש העליון, ועל ידי כן היה להם כח לנבוכדנצר וטיטוס להחריב המקדש של מטה המכוון נגד המקדש של מעלה, כמו שאמרו רז״ל קמחא טחינא טחינת, הרי כי עוונותינו החריבו נוה מעלה עולמות עליונים הקדושים, והמה החריבו רק נוה מטה, וזהו שהתפלל דוד המלך ע״ה יודע כמביא למעלה בסבך עץ קרדומות, ביקש שיחשב לו כאילו למעלה בשמי מרומים הרס, אבל באמת לא נגעו שם מעשיו כלל כנ״ל. עכ״ד.

ושו״מ בס״ד במדרש זוטא (איכה פר׳ א אות כו) שמפורש כנ״ל וז״ל המדרש: ויקרא ה׳ אלהים צבאות ביום ההוא לבכי ולמספד ולקרחה ולחגור שק (ישעיה כב), אמרו בשעה שביקש הקב״ה להחריב את בית המקדש אמר כל זמן שאני בתוכה אין אומות העולם נוגעים בה, אלא אכבוש עיני ממנה, ואשבע שלא אזקק לה עד עת קץ, ויבואו אוייבים ויחריבו אותה, מייד השיב הקב״ה ימינו והחזירה לאחוריו, שנאמר (איכה ב) השיב אחור ימינו מפני אוייב, באותה שעה נכנסו אוייבים להיכל ושרפוהו באש, כיון שנשרף אמר הקב״ה שוב אין לי מושב בארץ, כל הארץ לא שלי הוא, אלא אסלק שכינתי ממנה.

באותה שעה בכה הקב״ה ואמר, מה עשיתי שהשרתי שכינתי בשביל ישראל, ועכשיו שחטאו חזרתי למקום הראשון, חס ושלום שהייתי שחוק לאומרים ולעג לבריות, באותה שעה בא מטטרון ונפל על פניו, ואמר לפניו רבש״ע אני אבכה ואתה לא תבכה, אמר לו למה אין אתה מניח אותי לבכות, אכנס במקום שאין לך רשות ליכנס ואבכה, שנאמר (ירמיה יג) ואם לא תשמעוה במסתרים תבכה נפשי מפני גוה ודמוע תדמע ותרד עיני דמעה כי נשבה עדר ה׳. עש״ע באורך.

ועל כן ימים אלו שאנו מצפים לבנין ביהמ״ק, הם ימים מסוגלים לקרבת הי״ת והשראת השכינה, עד שיבוא פתאום להיכלו האדון.

ואמר האדמו״ר מטאהש זי״ע (עבודת עבודה פתגמי קודש סו״פ מטות) דהנה בימי בין המצרים העת מסוגל יותר להשראת השכינה, כי בימים אלו השכינה הקדושה בדרך ובגלות והיא משתוקקת וממתנת כביכול שנעשה לה דירה לשכון בתוכנו, לכן מייד כאשר אנו עושים לה מקום משכן בליבנו, היא באה לשרות בנו באור גדול.

בפרט בשבתות של הימים האלה, שבכלל בכל שבתות השנה זהו עבודתינו לעשות דירה להשכינה הקדושה, כמו שאמר הכתוב (שמות לא) לעשות את השבת לדורותם, ופירשו בתיקו״ז (תיקון ו דף כב:) לדרתם מלשון דירה, זכאה איהו מאן דמתקן לה דירה נאה בליביה,

כ״ש בשבתות של ימי בין המצרים, בימים אשר השכינה הקדושה בגלות, כאשר האדם עושה לה בשבת דירה נאה בליביה, השכינה באה לשרות בקרבו באור יותר גדול משאר שבתות השנה, וזוכה לסייעתא דשמיא מרובה בהתקרבות יותר גדולה אכי״ר. עכ״ד.

מלוא כל הארץ כבודו

והנה באמת אין שום דבר חוץ מהבוי״ת, וההבנה הפנימית שאין נבראים שהי״ת שוכן בתוכם, אלא שע״י שהי״ת שוכן בתוך הנבראים הם חיים, היינו שמציאותם היא מהקב״ה בעצמו, ואין להם באמת שום מציאות עצמית, ולפי זה השכינה שהיא התגלות השי״ת בתוך התחתונים, הענין הוא, לראות איך שכל מציאות התחתונים אינה עצמית, אלא היא בעצם התגלות אור הוי״ה ב״ה המתלבש בהם, ואין הכוונה שהי״ת נמצא בתחתונים, אלא שרק הוא נמצא בתחתונים, וכל פנימיות מציאות התחתונים היא רק אור הוי״ה יתברך.

וזה ענין אמונת סוד היחוד, שהאדם מבין שההשגחה של הי״ת בעולם אינה כמי שמנהיג אחרים ומשגיח עליהם בחוץ, אלא הוא בעצמו נמצא בתוך כל הדברים והמעשים, והוא העושה והמקיים הפנימי של הכל, וממילא כל מעשיו של האדם גם הם מכוחו של הי״ת, והוא מנהיג הכל, והקשר של ה׳ עם עמ״י הוא כקשר של אב ובנו, שהם דבר אחד ממש.

וכשאדם יקבע אמונה זו בליבו, הוא יבין וידע, שבאמת אין שום הסתרה בעולם, ואפילו בהסתרה שבתוך הסתרה גם שם נמצא הי״ת, ובודאי גם שם מלובש הי״ת, כי בודאי אין שום דבר שלא יהיה בו חיות הי״ת, כי בלעדי חיותו לא היה לו קיום כלל, ועל כן בודאי בכל הדברים, ובכל המעשים, ובכל המחשבות, מלובש שם הי״ת כביכול, ואפילו בכל הדברים הקשים ובכל הצרות והמועקות, גם שם נמצא שם הי״ת, ואפילו כשאדם נפל לבור תחתיות ולדיוטא תחתונה ממש, גם שם נמצא הי״ת. בין והתבונן ולאין אונים עוצמה תרבה (ע״פ ישעיה מ).

והנה ענינים אלו הם מעיקרי האמונה, ובאמת שהם תלויים בהבנת סוד הצמצום האם הוא כפשוטו וכו׳, ויתכן שבאמת אין בזה מחלוקת בעיקרי הענין, והמחלוקת היא איך להסתכל בענינים אלו לענין עבודת האדם למעשה, ועכ״פ דרכו של מרן אור ישראל הבעש״ט הק׳ שענין הצמצום אינו כפשוטו וכו׳ (כדעת ר׳ יוסף אירגז בשומר אמונים הקדמון ויכוח שני אות לד-מה, שחלק על ר׳ עמונאל חי ריקי בעל יושר לבב ח״א סימן יב-ג), וכך צריכים להסתכל על זה גם בעבודת הי״ת.

וכך סברו כל מורי החסידות שבאמת הצמצום אינו כפשוטו, וכמו שהאריך בעל התניא בשער היחוד והאמונה, ובאמת שכל ספרי החסידות מלאים ע״פ יסוד זה. ועיין בדברי ר׳ ברוך מקוסוב בספר עמוד העבודה (הקדמה גדולה סימן כד) שכתב בזה דברים נוקבים.

וכדעת השומר אמונים נראה בהדיא גם בנפש החיים (שער ג פ״ד) וגם בכתבי הגר״א בעצמו (עיין בפירושו לספר יצירה פ״ו מ״א) וע״ע ביהל אור (על זוהר ח״ב דף מב:). אולם דעתם שאע״פ שכלפי הי״ת באמת מלא כל הארץ כבודו, מ״מ כלפינו הנבראים בעולם הגשמי בודאי ששייך צמצום, ואין לנו להתבונן בזה שבאמת אין העולם אלא דמיון בעלמא ואחיזת עינים כפי שעולה מספרי החסידות, דא״כ יש מקום לטעות שבאמת אין מקום לבחירה, וכן נמצא לפי״ז ביטול לכל התורה, כפי שכתב בנפש החיים. וע״ע בלשם (חלק דע״ה ח״א דרוש ה סימן ז אות ח).

נמצא כי עיקר המחלוקת היא לא ביסודות הצמצום, דכו״ע מודו שהצמצום אינו כפשוטו, ואדרבא מי שחושב שהצמצום כפשוטו יש בזה כפירה, אלא המחלוקת היא בהתבוננות הנבראים בזה ובדרכי העבודה, דלדעת הגר״א זה טעות בהחלט, דאפשר עי״ז לבטל את כל התורה.

וביותר מזה, הנה דעת הגר״א (באגרתו הידועה על החסידים) ששיטת החסידות בענין ההתובננות היתירה בזה, יכול להיות גובל ח״ו בחטא העגל ה״י, שעמ״י אמרו (שמות לב) אלה אלהיך ישראל.

והיינו שהתבוננו בכח האלקי הממלא ומחיה כל שור, וחשבו שאפשר עי״ז להוריד השור שבמרכבה גם לעולם הגשמי, והיינו כדאיתא בשמו״ר (פר׳ מב אות ה) וז״ל: שנאמר (שמות ג) ויאמר ה׳ ראה ראיתי, אמר הקב״ה למשה אתה רואה ראיה אחת, ואני רואה שתי ראיות, רואה אתה אותם באים לסיני ומקבלים תורתי, ואני רואה אותם שאחר שאבא לסיני ליתן להם את התורה ואני חוזר בטטראמילין שלי שהן מתבוננין בו ושומטים אחד מהן, ומכעיסים אותי בו, שנאמר (יחזקאל א) ופני שור מהשמאל לארבעתן, והם מכעיסים אותי בו, שנאמר (תהלים קו) וימירו את כבודם בתבנית שור. ע״כ.

ואולם מורי החסידות עמדו על הסכנה שבדרך ההתבוננות היתירה בענין מלא כל הארץ כבודו, ודעתם הקדושה דאין טענה זו חזקה כדי למנוע את התועלת שיש בהתבוננות זו, ותפסו בזה את דרך הממוצע, שהיא דרך האמת מידת יעקב אבינו ע״ה, וכדברי הדגל מחנה אפרים (פר׳ לך לך ד״ה ולא יקרא שמך עוד אברהם) וז״ל: והנה ידוע מידת אברהם הוא מידת התפשטות מעילא לתתא בכל מקום עד בלא די, ומידת יצחק הוא צמצום בכל מקום, ומידת יעקב הוא המכריע בין שני הקצוות הנ״ל.

ומי שרוצה לידע את בוראו ולהכירו ולעבדו בלב שלם ובנפש חפיצה, ואם הוא רוצה להכירו כמידת אברהם שהוא מידת התפשטות בלי גבול, אין זה הדרך הנכון, כי מחמת רוב התפשטות יכול ח״ו לחקור במקום האסור, כמו שאמרו (חגיגה דף יג.) במופלא ממך אל תדרוש וכו׳, וכן להיפוך אם אינו רוצה כלל לחקור ולדרוש גדולת הבורא ברוך הוא, והיא בחינת יצחק, זה גם כן לא טוב, כמו שכתוב (דהי״א כח) דע את אלהי אביך, ואחר כך עבדהו.

רק העיקר התכלית, הוא בחינת יעקב, היינו שהוא הדרך הממוצע, כמו שכתוב בשם אא״ז נ״ע זללה״ה שיחקור את הבורא ברוך הוא, ומשם יבין מקום האסור לחקור ומקום המותר, כמו שאמר אליהו ז״ל (בפתח אליהו) סתימא דכל סתימין, לית מחשבה תפיסא בך כלל, והוא הנקרא מידת יעקב כנ״ל כו׳, ועל ידי התורה יבין מקום המותר לחקור, ויבין ויחקור כי הבורא ברוך הוא הוא אין סוף עילת כל העילות. עכ״ל.

והנה במילים ספורות אלו, כמובן לא התיימרתי להכנס לסוגיא עמוקה זאת, ולא העליתי בדעתי שע״י כמה ביאורים שונים, אעמוד על עיקרי הדת בדברים העומדים ברומו של עולם, בפרט שהעומד על עיקרי הדברים רואה שיש כאן מחלוקת מהותית מאוד גם בענין מכ״ע וסכ״ע, ויש בזה מחלוקת מן הקצה אל הקצה, וכל כוונתי כאן להאיר כאן את העיקרון הברור, שליסוד הנ״ל כולם מסכימים, ובודאי שיש להאריך עוד, ואם יעזרני הי״ת אאריך בזה במקום אחר.

ועיין בעבודת פנים (קו״א אות ג) שכתב, דהנה אף לפי הידוע אשר חטא עוון ופשע מסריח הרבה יותר מאלפי אלפים נבילות וצואה, ובכל זאת ידוע שגם בזה יש חיותו של הקב״ה וכו׳. ובחטא יש ניצוץ יותר קדוש, ולכן תיכף אחרי חטא האדם מתחרט, כי היצר מעוררו. ובס״ד יתבאר כל זה באריכות בפנים הקונטרס מספרי קודש וכו׳.

והנה לפי״ז ענין (ישעיה ו) מלא כל הארץ כפשוטו ממש, וגם מש״כ (שבח עלינו לשבח) אפס זולתו, היינו שאין שום מציאות זולתו ממש כמו קודם שנברא העולם, וכמו שהאריך בספר התניא (בשער היחוד והאמונה).

וידוע המשל מהבעש״ט, מהמלך שבנה חומות ומגדלים באחיזת עינים (בן פורת יוסף פר׳ מקץ), ומובן כי מי לי אם המלך נתלבש בלבוש, או בהרבה לבושים, אבל אני ה׳ לא שיניתי (מלאכי ג).

וזה הפירוש במש״כ (פסחים דף פה:) אפילו מחיצה של ברזל אינה מפסקת בין ישראל לאביהם שבשמים, והטעם מפני שגם במחיצה עצמה יש ניצוץ הקדושה.

וכן מבואר בכמה ספרי צדיקים ובתניא, אשר כל העולם מלא מאור אין סוף ממש, רק האדם צריך לזכך חומרו עד שיראה בעיניו זה, אבל אמונה פשוטה צריך תיכף ומייד לזה, וזהו (תהילים טז) שויתי ה׳ לנגדי תמיד, וזהו (דברים לד) וידעת היום כי ה׳ הוא האלקים וכו׳ אין עוד, שאין שום מציאות זולתו. ואמונה זו מסוגלת ליראה, ונותנת חיים וחיזוק ותענוג, כי קרוב ה׳ לכל קוראיו ממש.

ואיתא בשמו״ר (פר׳ ב אות ה) וז״ל: שאל גוי אחד את ר״י בן קרחה, מה ראה הקב״ה לדבר עם משה מתוך הסנה, א״ל כו׳ ללמדך שאין מקום פנוי בלא שכינה אפילו סנה. ע״כ.

וכן איתא בבמדב״ר (פר׳ יב אות ד) וז״ל: עובד כוכבים אחד שאל את רבן גמליאל, אמר מפני מה נגלה הקב״ה למשה מתוך הסנה, אמר לו כו׳ ללמדך שאין מקום בארץ פנוי מן השכינה, שאפילו מן הסנה היה מדבר עם משה. ע״כ. וכ״ה בפסיקתא דרב כהנא (פיסקא א אות ב).

והרי מפורש שיטת מרן הבעש״ט הק׳, ומוכרחים לומר שענין הצמצום הוא למעלה מהשגתינו, וזה נקרא אינו כפשוטו, ובודאי שכל קבלת מרן האר״י ז״ל אמת, והוא תורה מן השמים, על כן כל מש״כ מרן האר״י ז״ל בענין הצמצום הכל אמת וברור, אלא שהוא למעלה מהשגתינו.

וכמו שאמר מרן הבעש״ט הק׳ ״נאך אלע מיינע השגות בין איך א נאר אין גלייב״, ויכול להיות מפני שלמרן הבעש״ט זי״ע ותלמידיו הק׳ נתגלה להם אור הגנוז מעין של לעתיד לבוא, על כן זכו לאמונה זו שהוא בחינה של לעתיד לבוא. עכתו״ד העבודת פנים.

והנה מכל זה תבין, כי הדברים שנכתבו בקונטרס זה הם דקים ועדינים, והם בבחינת פרה מטהרת טמאים ומטמאת טהורים, ולכן אין הדברים מתאימים לכל אחד, וכל אחד ישקול זה, ע״י שיברר דעת תורה האם דברי הקונטרס מיועדים אליו.

והנה באמת יש חיות אלוקות אף במקומות המטונפים מאוד, וכמש״כ (ויקרא טז) השוכן איתם בתוך טומאתם, אך כמובן כלפי הנבראים יש חילוק בין מקום מטונף למקום שאינו מטונף, אך יש לדעת כי מצד הקב״ה אין שינוי בשום מקום.

וכתב בבעל הטורים (ויקרא טו כו) וז״ל: אי נמי מה נדה כהן נכנס עמה בבית, אף ישראל אע״פ שהן טמאים שכינה ביניהם, שנאמר השוכן איתם בתוך טומאותם, ולא כמת שאין הכהן נכנס עמו בבית. עכ״ל.

וכן מבואר במלבי״ם (ירמיה ב ז) וז״ל: משא״כ הטומאה לא תסיר את השכינה, כמש״כ כי אני ה׳ השוכן איתם בתוך טומאתם, ותמצא זה (שם יב ז, טז יח, ישעיה מז מו, יואל ב יז, תהילות כח ט, עד ב, עח סב, עא, צד יד, קו מ). עכ״ל.

ודבר זה מבואר במדרש תנחומא (סדר מצורע אות ט) וז״ל: דבר אחר, כטומאת הנדה היתה דרכם לפני (יחזקאל לו), כטומאת הנדה ולא כטומאת המת, שהמת בבית, אין כהן גדול נכנס לשם שהוא מטמא, אבל נדה, כהן גדול נכנס עמה לבית ויושב על האיצטבא, ובלבד שלא תהא האיצטבא מתנודדה, כך אילו הקב״ה המשיל את ישראל בטומאת המת, אתה אומר אין השכינה חוזרת עליהם לעולם, אלא כנדה משלן, שהכהן עומד עמה בבית ואין חושש, כך הקב״ה שורה שכינתו עם ישראל אע״פ שהן טמאים, שנאמר (ויקרא טז) השוכן איתם בתוך טומאתם. ע״כ.

וכן איתא בבמדב״ר (סדר נשא פרשה ז אות ח) אשר אני שוכן בתוכם (במדבר ה), חביבין הן ישראל שאע״פ שהן טמאין שכינה ביניהם, שנאמר (ויקרא טז) השוכן איתם בתוך טומאתם, ואומר (במדבר ה) ולא יטמאו את מחניהם אשר אני שוכן בתוכם, ואומר (במדבר לה) ולא

תטמא את הארץ אשר אתם יושבים בה, אשר אני שוכן בתוכה, כי אני ה׳ שוכן בתוך בני ישראל. ע״כ.

וכן מבואר בש״ס (יומא דף נו:-ז.) וז״ל: השוכן איתם בתוך טומאתם, אפילו בשעת שהן טמאים שכינה עמהם, אמר ליה ההוא צדוקי לר׳ חנינא השתא ברי טמאים אתון, דכתיב (איכה א) טומאתה בשוליה, אמר ליה תא חזי מה כתיב בהו (ויקרא טז) השוכן איתם בתוך טומאתם, אפילו בזמן שהן טמאין שכינה שרויה בינהן. ע״כ.

ואיתא בליקוטי מוהר״ן (ח״ב סימן יב) וז״ל: כי דע, כי שורש כל הבריאה הוא הכבוד, כי כל מה שברא הקב״ה לא בראו אלא לכבודו, כמו שכתוב (ישעיה מג) כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו וכו׳ (יומא דף לח.), ומאחר שהכל נברא בשביל כבודו יתברך, נמצא שכבודו יתברך הוא שורש כל הבריאה, ואע״פ שכולו אחד, עכ״ז בהבריאה יש חלקים, ובכל חלק וחלק מהבריאה יש בו בחינת כבוד מיוחד, שהוא שורשו כנ״ל.

וזה בחינת (אבות פ״ה מ״א) בעשרה מאמרות נברא העולם, והלא במאמר אחד יכול להבראות, אלא בשביל שכר ועונש נברא בעשרה מאמרות.

ובכל מאמר ומאמר יש בו בחינת כבוד מיוחד שהוא שורשו, כי הכבוד הוא שורש הכל כנ״ל. וזה בחינת (תהלים כט) ובהיכלו כולו אומר כבוד, שבכל מאמר מלובש בו כבודו יתברך שעל ידי זה נברא העולם, כי (ישעיה ו) מלא כל הארץ כבודו.

ואפילו בעבירות ודיבורים רעים ח״ו, ששם אין כבודו יתברך, בבחינת (ישעיה מב) וכבודי לאחר לא אתן, שיש גבול להכבוד שלא יתפשט לשם, ואע״פ שמלא כל הארץ כבודו, עם כל זה יש גבול כשמגיע למקומות הנ״ל שלא יצא לשם, בבחינת וכבודי לאחר לא אתן כנ״ל. ויש גבול לכל כבוד וכבוד שמלובש בכל מאמר ומאמר מעשרה מאמרות כנ״ל, שלא יתפשט למקומות החיצונים כנ״ל.

אבל דע, כי אעפ״כ בודאי גם הם מקבלים חיות ממנו יתברך, ואפילו מקומות המטונפים או בתי עבודה זרה צריכין גם כן לקבל חיות ממנו יתברך. אך דע, כי הם מקבלים מבחינת מאמר סתום, שהוא בראשית מאמר סתום (עיין מהרש״א בח״א שבת דף קד. ד״ה מם סתומה כו׳ מאמר סתום כו׳), שהוא כולל כל המאמרות, וכולם מקבלים חיות ממנו.

והכבוד של המאמר סתום הוא סתום ונעלם בתכלית ההסתרה, ומשם הם מקבלין חיות, כי מבחינת הכבוד והמאמרות המתגלים אי אפשר להם לקבל חיות משם, בבחינת וכבודי לאחר לא אתן כנ״ל, רק מהמאמר סתום שהוא נסתר בתכלית ההסתרה – משם מקבלין חיות, ודבר זה אי אפשר להבין, ואסור להרהר בזה כלל. עכ״ל.

וכתב מוהרנ״ת ז״ל בליקוטי הלכות (הל׳ עירובי תחומין ה״ו אות ח) כי כל הדברים האלו שייכים בכל אדם ובכל מקום שהוא, בכל מה שעובר עליו בכל חייו, ומי שרוצים להכניסו בדרכי הקדושה באמת, אי אפשר לו לכנוס בשלימות, כי אם כשמנסים אותו בבחינה זאת

שנופל למקומות אלו, וכשמחזק את עצמו ומתחנן לה׳ ומחפש אותו בבחינת איה מקום כבודו – אזי זוכה שתהיה הירידה תכלית העליה.

וצריך להיות חזק מאוד מאוד בדעתו, ועיקר ההתחזקות הוא שידע חיסרון דעת האנושי שבאמת אין לו שכל כלל וכו׳, ואנו מחוייבים להשליך ולבטל שכלו לגמרי, ולהאמין בדברי הצדיקי האמת שבאמת יש חיות אלוקות בכל המקומות הרחוקים מאוד מאוד, אפילו במקומות המטונפים שנאמר בהם (ישעיה מב ושם מח) וכבודי לאחר לא אתן, רק שאי אפשר בשום שכל אנושי למצוא שם כבוד אלוקתו יתברך, מאחר ששם פנוי מאלוקתו יתברך, בבחינת וכבודי לאחר לא אתן, רק צריכים שם לחפש ולבקש איה מקום כבודו וכו׳ וכנ״ל, ורק עי״ז יעלה בתכלית העליה וכנ״ל. עכ״ד.

וכתב עוד מוהרנ״ת ז״ל בליקוטי הלכות (הל׳ שילוח הקן ה״ד אות יא) שאפילו מי שהוא בדיוטא התחתונה מאוד בתכלית השפלות והפחיתות, אפילו בהיכלין דמסאבותא, גם שם אין קץ וגבול לאלוקתו יתברך, וכמו שאין סוף לאלוקתו יתברך במעלות עליונות כי גבוה מעל גבוה וכו׳, כמו כן ממש אין סוף ותכלית לאלוקתו יתברך במדריגות התחתונות, כי גם במדריגות התחתונות בתכלית תכלית דיוטא התחתונה ח״ו, אין מקום ואין טומאה שלא יוכלו למצוא גם שם את הי״ת, כי מלכותו בכל משלה.

ואדרבא לפעמים כשהאדם בדיוטא התחתונה מאוד מאוד, והסטרא אחרא והטומאה מתפשטין עליו מאוד ורוצין לבלועו לגמרי ח״ו, אז דייקא הוא יתברך מרחם עליו ושולח לו טהרה וסיוע מלעילא כדי שיוכל להחיות את עצמו ולשוב אליו יתברך, או עכ״פ לא יאבד לגמרי, כי לא אמר ה׳ למחות את שם ישראל (מ״ב יד), וכמש״כ (דברים לב) כי יראה כי אזלת יד ואפס עצור ועזוב וכו׳ ראו עתה כי אני אני הוא וכו׳. וכתיב (ישעיה סג) ואביט ואין עוזר ואשתומם כי אין סומך ותושע לי זרועי וכו׳.

וזה מרומז במצוה של נגעים, שהדין הוא כי בהרת כגריס מטמא את האדם, ואם פרחה הבהרת בכולו אזי הוא טהור, כי דייקא לפעמים כשבא לתכלית הירידה אז הוא תכלית העליה ונמשך עליו טהרה ותיקון ממקום שנמשך עליו, כי אין חקר לתבונתו יתברך ולגדולתו אין חקר, ואי אפשר להשיג דרכיו יתברך. [ועיין שם ביאורו בטעותו של קורח ששאל למשה בהרת כגריס מטמא, פרחה בכולו טהור].

ואגב אורחא, הנה בדברי רבינו הקדוש זי״ע מבואר בסו״ד, דדבר זה שיש חיות אלוקות אף במקומות המטונפים וכו׳, זה א״א להבין ואסור להרהר בזה כלל [באמת שאלו ג״כ דברי מוהר״ח מוואלז׳ין בספרו נפה״ח (שער ג פרק ו) עיין שם]. אלא שלפי״ז צ״ב איך תלמידו הקדוש מוהרנ״ת ז״ל טרח בכל ספריו להדגיש ענין זה, שאין להתייאש מחמת שגם במקומות המטונפים יש חיות אלוקות וכו׳, והרי לכאורה אסור להתבונן בזה.

וי״ל דהרי לחשוב בענינים אלו זה חובה, כיון שבלא״ה אדם יוכל ליפול במצולות היאוש, אך עכ״פ להרהר בזה יותר מידי אסור, דאז יוכל לטעות ולהכניס עצמו לקליפות בכוונה, וכל דברי מוהרנ״ת בענין זה הם רק בבחינת המחשבה. ודוק.

ועוד אפשר לומר בזה, על פי המבואר בדברי מרן האר״י ז״ל בשער הכוונות (דרושי הפורים דרוש א) וז״ל: ומה שאמרו רז״ל (מגילה דף ז:) חייב איניש לבסומי בפוריא עד שלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי כו׳, הכוונה היא כי לעולם תוך הקליפה יש ניצוץ של קדושה המאיר בתוכה ומחיה אותה, ולכן צריך לומר ברוך המן להמשיך אל הניצוץ ההוא אור, ולכן צריך לומר בלא כוונה אחר שהוא שיכור ויצא מדעתו, שאם יהיה ח״ו בכוונה יאיר גם אל הקליפה ח״ו וכו׳. עכ״ל. וכ״כ בפרע״ח (שער הפורים פ״ו) וכ״כ בליקוטי מוהר״ן (ח״א סימן לג אות ג) וכ״ה בשל״ה (מס׳ מגילה פרק תורה אור אות יד) ובספר ערבי נחל (פר׳ בראשית דרוש יב) ובאגרא דכלה (פר׳ לך לך). ובאגרא דכלה (פר׳ לך לך).

והיינו שאנו מכוונים להמשיך חיות לניצוץ האלוקי, רק בבלי דעת, דאם ימשיך זה בדעת יש חשש שישפיע יותר מהראוי להם.

והנה בגלות החל הזה יש לנו דין של שיכורים, והיינו ע״פ מה דאיתא בש״ס (עירובין דף סד:-ה.) וז״ל: אמר רב ששת אמר רב אלעזר בן עזריה יכול אני לפטור את כל העולם כולו מן הדין, מיום שחרב בית המקדש ועד עכשיו, שנאמר (ישעיה נא) לכן שמעי נא זאת ענייה ושכורת ולא מיין, מיתיבי שיכור מקחו מקח וממכרו ממכר, עבר עבירה שיש בה מיתה ממיתין אותו, מלקות מלקין אותו, כללו של דבר הרי הוא כפיקח לכל דבריו אלא שפטור מן התפילה, מאי יכולני לפטור דקאמר נמי מדין תפילה, אמר רבי חנינא לא שנו אלא שלא הגיע לשכרותו של לוט, אבל הגיע לשכרותו של לוט פטור מכולם. ע״כ.

וע״ע במדרש תהלים (שוחר טוב מזמור לה אות א) וז״ל: זהו שאמר הכתוב (ישעיה נא) לכן שמעי נא זאת עניה ושכורת ולא מיין וגו׳ ואלהיך יריב עמו, אלא ממה את שכורת, מצרות ולא מיין הרבה, לפי שעומדין עלי ואין לי מי שילחום בעדי אלא אתה וכו׳. ע״כ.

ממילא לפי״ז יש לנו היתר להתבונן בבחינה זו, דאין חשש שנמשיך חיות לקליפה יותר מהראוי, דאנו כעת בבחינת בבלי דעת, שאז אין חשש שנמשיך חיות באופן לא ראוי, וממילא שפיר להתבונן בענין זה. בין והתבונן.

ונהדר לסוגיין, כתב האדמו״ר מסלאנים זי״ע בספר יסוד העבודה (ח״ג פ״ח אות ג) וז״ל: אין דבר בעולם אשר יצא מתחת רשות ורצון הי״ת, כי הוא בורא ומחיה את הכל, ואפילו עומק הרע והיצה״ר והחיצונים – את הכל הוא מחיה אותם והם תחת רצונו.

אולם כן יסד הי״ת את העולמות מדריגה תחת מדריגה, והמדריגות עליונות שם חביון עוזו וחדוה במקומו, ונתגלה בהם רצונו הפנימי, ואחריה נתמעט רצונו הפנימי עד שמגיע למדריגות חיצוניות, שם לא נתגלה רצונו הפנימי כי אם רצונו החיצון.

ונמצא הכלל בזה, כיון שהאדם החוטא עדיין לא יצא מרשות ורצון הי״ת, ורק שעבר על רצון הי״ת הרוצה שהאדם ימשוך את עצמו אחר הרצון הפנימי, אבל עדיין הוא תחת רצונו, ויכול להשיב נדחו ולכנוס למעלה אל המדריגות הפנימיות, ויתמשך אחר הרצון הפנימי. עכ״ל.

והנה זאת הקדושה הגבוה בחינת מאמר סתום שהם מקבלין חיות משם, זה בחינת אהבה שבדעת שהיא למעלה מהמידות והימים, שהיא בחינת אורייתא דעתיקא דעתידא לאתגלייא לעתיד לבוא. וזהו שכתב רבינו ז״ל (ח״א סימן לג) שעי״ז שמוצאין אלוקתו יתברך מעמקי הקליפות, עי״ז זוכין לאהבה שבדעת, כי עמקי הקליפות היינו הקליפה שאין בה טוב כלל, בחינת עבודה זרה וחוקת העכו״ם – הם מקבלים חיותם מבחינת ההסתרה וההעלמה של האהבה שבדעת, שהיא נסתרת ונעלמת בתכלית ההעלם, ומשם הם מקבלין חיותם כנ״ל.

ועל כן הצדיק הכופה את יצרו כשמסתכל בקליפה ועבודה זרה זו, אזי הוא משיג עי״ז דייקא אור האהבה שבדעת, כי נתגלה האור הגנוז הזה שמשם מקבלין חיות מגודל ההסתרה, והצדיק שזוכה להבין את זאת, אזי נתגלה לו ההסתרה וההעלמה ורואה ומשיג עי״ז דייקא אור הגנוז שמשם היו מקבלין חיותם כנ״ל.

אבל צריכין לזה צדיק גדול ונורא מאוד שיוכל לעלות ולהוציא את הנופלים לשם, ולשבר קליפה זו, ולגלות אור הקדושה הגבוה אור הגנוז הנ״ל.

ויש לומר, שעל כן כשאדם מרגיש ההסתרה הוא טוב מאוד, כי זוכה לקבל מאהבה שבדעת שממנה חיות למקומות שבהסתרה דייקא, וכמבואר בספר בן פורת יוסף (דף כח:) להרב בעל התולדות שביאר הפסוק (דברים לא) ואנכי הסתר אסתיר את פני וגו׳, ע״פ מה ששמע מאדמו״ר זקינו ז״ל שכשהאדם אינו יודע שיש הסתרה בודאי אינו טוב, כיון שסובר שהוא צדיק גמור ואינו שב בתשובה, אבל כשיודע שיש הסתרה ומרגיש בנפשו, אזי הוא נכנס מלפני הי״ת ומבקש מלפניו, וזה ואנכי הסתר, פירוש ההסתרה עצמה אני אסתיר ולא יוודע שהוא הסתרה ח״ו.

וע״ע בדגל מחנה אפרים (ליקוטים לפר׳ צו פסוק והכהן וכו׳) שכתב, שכשתדע ותבין שאפילו בירידה יש ג״כ ״אנכי״, ומוסר נפשו ועובר בכל המחיצות ודוחק עצמו עד שבא אל המלך, אזי יבוא למעלה יותר גדולה מלפנ״ז. ע״כ.

וע״ע מש״כ עוד בדגל מחנ״א (פר׳ וילך פסוק ואנכי וכו׳) ע״פ משל שאמר מרן הבעש״ט הק׳, וסיים בזה״ל: והנה מי שמוסר נפשו ועובר בכל המחיצות ודוחק עצמו עד שבא אל המלך, אז יבוא למעלה יותר גדולה מקודם, וזה (בראשית מו) אנכי ארד עמך, היינו כשתתן לב ותבין שאפילו בירידה יש ג״כ ״אנכי״ היינו ההסתרה שנסתתר עצמי ממך הוא ג״כ לטובתך, אז ואנכי אעלך גם עלה, היינו שתזכה למעלה יתירה, וזהו גם עלה, והבן.

וזהו (דברים לא) ה׳ ההולך עמך – תמיד הן בירידה והן בעליה, אז לא ירפך ולא יעזבך, ותרגומו לא ישבקינך ולא ירחקינך, היינו אפילו כשנסתתר לפעמים, מ״מ לא להרחיק ממך

הוא כנ״ל, והוא שמרמז כאן ואנכי הסתר, היינו כשתתן לב להבין שאנכי הוא בהסתרה אז אסתר, על דרך הדסה היא אסתר (מגילה דף יג.), והד״ס מספר חיי״ם עם הכולל, והיינו שאז תוכל לאור באור פני מלך חיים, וזהו אסתיר את פני.

וזהו סוד ראש השנה וסוכות, בתחילה (תהילים פא) בכסה, היינו שיש הסתרה, ואחר כך בסוכה באתרוג ובחיים, כי לולב והדס שניהם מספרם חיים כנ״ל, שזוכה לאור באור פני מלך חיים וכו׳, והמשכיל יבין. עכ״ל.

וכתב ר׳ צדוק הכהן מלובלין בדובר צדק (עמוד א-ג) דאיתא בעירובין (דף ב.) אשכחן משכן דאיקרי מקדש וכו׳, דהיינו ענין לשם יחוד קוב״ה ושכינתיה, וביאורו הפשוט כמו שאמרו בברכות (דף לה:) אביו הקב״ה ואמו כנסת ישראל, וענין כנסת ישראל הוא האם ומקור השורש אשר משם התפשטות ולידת כל חלקי הנפשות מישראל.

וידוע חלק ה׳ עמו שנפשות ישראל הם חלק אלוה, כמו שנאמר (בראשית ב) ויפח באפיו מאן דנפח מתוכו נפח, וכמו שנאמר (ויקרא כו) ונתתי משכני בתוככם אני ה׳ השוכן אתם, הוא חלק אלוה ממש השוכן בקרב כליות ולב נפשות ישראל, והוא דנקרא שכינה בכל מקום, כמו שאמרו (מגילה דף כט.) גלו לבבל שכינה עמהם וכו׳, ובסנהדרין (דף מו.) שכינה מה אומרת קלני וכו׳, לפי שהוא התגלות ה׳ השוכן בתוך בני ישראל ובקרבם לעולם.

ומעולם לא זזה שכינה מכותל מערבי (שמו״ר פר׳ ב אות ב), היא הכותל ששם שקיעת האור, רצה לומר בכותל שסמוך לשקיעה, והוא לפנות ערב ועת חושך השכינה לא זזה [מכותל שהיא המשען לאיש], כמו שאמרו (יומא דף נז.) השוכן אתם בתוך טומאותם גם כן, כי נפשות כל ישראל אחוזים וקשורים כבשלשלת, כידוע מה שנאמר (דברים לב) יעקב חבל נחלתו (עיין במדב״ר פר׳ ט אות ז), עד שהתגלות אור אלוה בהעלם והסתר וצמצום גדול, אין נעלם מכל לב איש ישראל, אף הפחות שבפחותים יש בו חלק חיים אשר חלק לו ה׳ מחלק אלוה ממעל, ונקרא בכל מקום השכינה בלשון נקבה, כי היא במדריגת אם כנ״ל.

והיינו כי באמת עצם אור ה׳ גדול מאוד, ואי אפשר להיות מושג ללב בני אדם כלל, כמו שנאמר (שמות לג) כי לא יראני האדם וחי, וזהו תואר הקב״ה, הוראת קדושה בכל מקום הבדלה שהוא נבדל מבני אדם, והיינו אור ה׳ הנבדל מליבות הישראלי, ולפי שרצה יתברך שמו שישיגו הנבראים גם כן מאורו, צמצם יתברך הארתו שתהיה מוגבלת ומצומצמת, ולא בתוקף וחוזק כל כך [והתשישות כח נרמז בכמה מקומות בלשון נקבה, כמו שאמרו חז״ל בכמה מקומות טעם בכיוצא בו (ברכות דף לב.) יכולת, יכול מיבעי ליה, תשש כוחו כנקבה וכו׳], והוא כח אור שכינתו יתברך בתוך לבבות בני ישראל.

וכענין האם המגדלת בנה, כך גידול החיים הנצחיים שבנפשות בני ישראל, הוא אור השוכן בם, ועל ידה מתנהגים כל ענינים החיים האמיתיים, והבדלם מן הבהמות, אבל עיקר ושורש אשר ממנו הושתלו בהעלם [כי ההשתלה הגלויה מן האם המולדת, אבל בהעלם באה ההשתלה מן האב שמקבלת ממנו, ולא נודע כי באו אל קרבנה], הוא מן עצם האור הנבדל

שהוא המוליד כל חלק וחלק אלוה בכח ונותנם להשכינה שהוא כח הצמצום, רצה לומר הכח שיסד ה׳ יתברך שיצומצם ויוכל לצאת לפועל נרגש אור השגתו יתברך בלב בני אדם, ואותו כח השכינה הוא המוליד ומוציא לפועל, וזה פירוש אביו זה הקב״ה.

והנה כל מעשה המצוות הוא על ידי חלק חיים השוכן בתוכינו, אנו עובדים למלך הכבוד והקב״ה הנבדל מכל גשם וחופף עלינו, והיינו כי תכלית השלימות הוא הוספות התגלות אור ה׳ יתברך בריבוי יותר מורגש, עד (תהילים לה) כי כל עצמותי תאמרנה ה׳ מי כמוך.

ועל זה ציוה ה׳ יתברך חוקים ומשפטים, אשר כפי סדרי החכמה העליונה, על ידם יזדככו הנפשות והלבבות ויוסרו המסכים המבדילים, עד שיורגש יותר ויתרבה החלק אלוה ממעל שבקרבו, והיינו שיוולד בקרב ליבו עוד חלק אור והשגת ה׳ יתברך בכל עבודה ועבודה, וכל לידה היא על ידי אב ואם, היינו שיושפע מאור כבודו יתברך שמו עוד אור נוסף באור המצומצם בקרב השגת ליבו, להשיג יותר מאמיתות אור ושפע ה׳ יתברך על פני תבל. [שזהו תכלית אור המצומצם, כמו שאמרו (קידושין דף לא.) שהוא ואמו חייבין בכבוד אביו].

ועל ידי מעשה המצוות שעובד בכח חיותו, ושכלו המושג לליבו ומוחו המצומצמים, עובד לחיי עולם אלקים חיים ומלך עולם, הרי מתאחד ומתחבר חלק החיים השוכן בו למקור החיים, ועל ידי התאחדות זו היא הלידה החדשה בהשגה נוספות, וזהו פירוש לשם יחוד קוב״ה ושכינתיה. ע״כ.

שַׁעַר הַקְּרִיאָה

ענין ג׳ הפטרות דפורענותא

כתב בפרי צדיק (פר׳ מטות אות ט) הנה השלושה שבתות שבין המצרים מפטירין דברי, שמעו, חזון, שהמה דיבור שמיעה ראיה, והם מרמזים על תלת דרגין עלאין הג׳ ראשונות כתר חכמה ובינה, שבהם יש יגיעה ועבודה לנפש ישראל בפנימיות.

והג׳ שבתות אלו נקראים תלתא דפורענותא, שמרמז כי בג׳ השבתות האלו מכלים את הפורעניות, ואחר זה שבעה דנחמתא שהם כנגד ז׳ מידות הקדושות שבאים אחר כך לידי התגלות, והוא כענין אמרם ז״ל (ב״ר פר׳ סו אות ד) צדיקים תחילתן יסורין וסופן שלוה, ואורריהן ומצעריהן קודמין למברכיהן.

והנה הפטרה ראשונה דברי ירמיה, רומז על בחינת כתר שהוא למעלה מן השגה, כי דיבור הוא מ׳ מלכות, כמו דאיתא בפתח אליהו (הקדמת תיקו״ז דף יז.) מלכות פה וכתר עליון איהו כתר מלכות, כד״א (ישעיה מו) מגיד מראשית אחרית, כי סוף מעשה במחשבה תחילה, כמו שהיה מייד בבריאת העולם, שאדם הראשון שהיה תכלית מכוון הבריאה עלה במחשבה תחילה ונברא בסוף כל הנבראים. וכמו כן שבעים האומות שעלה במחשבה לבראם, התכלית מכוון של הקליפות היה עמלק, והוא היה ראשית המחשבה, כמו שנאמר (במדבר כד) ראשית גויים עמלק, והוא נולד בסוף הע׳ האומות, ובסוף הכל נברא יעקב אבינו שהוא הוא עיקר המכוון של כל הבריאה, ועל רמז זה מסיים בהפטרת דברי ״קודש ישראל לה׳ ראשית תבואתו״ – שעל ידי הדיבור זה נתברר שישראל המה מקושרים בשורש, וכל דברי ירמיהו היו תוכחות, וכפי הנראה לא הועיל בכל דבריו, כדאיתא במדרש שאמר להם אחר החורבן אם שמעתם לדברי מקודם, לא באתם לידי כך.

אמנם באמת בפנימיות בשורש למעלה מתפיסת האדם פעל דבריו הרבה, והוא כענין הנאמר ביחזקאל (ג) באומרי לרשע מות תמות ולא הזהרתו וגו׳ הוא רשע בעוונו ימות וגו׳, ואתה כי הזהרת רשע ולא שב מרשעו, הוא בעוונו ימות ואתה את נפשך הצלת, שבפסוק השני לא נזכר לשון רשע אצל המיתה לאחר שכבר הזהירו הגם שלא שב, והדעת נותן להיפך שהמזיד שכבר הוכיחו ולא שמע, צריך להיות גרוע מאותו שוגג שלא הזהירו. אולם הענין הוא שזה שהוכיחו הנביא הגם שלא שמע אליו, עם כל זה עשו הדברים רושם בהשורש שלו לעילא, שעי״ז היה מיתתו כפרה על עוונו, ולא נקרא עוד בשם רשע.

ואחר הפטרה זו, הנה הוא הפטרת שמעו, והוא גם כן נבואת ירמיהו והוא מרמז לבחינת חכמה שהוא גם כן למעלה מן הדעת, רק עכ״פ הוא בחינת יש מאין, כי השומע עכ״פ הוא מטה אוזן לשמוע, הגם שאינו נכנס עוד בלב, עכ״פ יש לזה איזה תקוה כבר על פי שכל, כמו שנאמר (משלי ח) אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי יום יום לשמור מזוזות פתחי, שעכ״פ הוא עומד מוכן לכנוס בעת שיפתחו לו הפתח. ועם כל זה שני ענינים האלו המה רחוקים עוד מתפיסת אדם, וזהו ענין בחינת ירמיהו שהוא על תכלית ההסתר.

והפטרת חזון שהוא נגד בחינת בינה ובינה ליבא, היינו שכבר בא לידי ראיה והתגלות כמו שנאמר (קהלת א) וליבי ראה הרבה חכמה ודעת, וכענין (כתובות פי״ג מ״ג-ה ובב״ב פ״ט מ״א ובשבועות פ״ו מ״ג) רואה אני את דברי אדמון, והוא מנבואתו של ישעיה שהוא מרמז על בחינת התגלות הישועה על פי תפיסת האדם גם כן. והוא קרוב לבוא מזה לשבעה דנחמתא שהוא תכלית התגלות הישועה.

ואיתא בפסיקתא (פיסקא כו) על ד׳ בני אדם שנאמר בהן לשון יצירה, באדם הראשון (בראשית ב) וייצר וגו׳ את האדם, וביעקב אבינו ע״ה (ישעיה מג) ויוצרך ישראל, ובישעיה (מט) יוצרי מבטן לעבד לו, ובירמיה (א) בטרם אצרך בבטן ידעתיך. זהו החילוק שבין ישעיה שנאמר בו יצירה מבטן היינו על דבר הישות והתגלות, אבל בירמיה נאמר בטרם אצרך היינו בבחינת אין למעלה מן ההשגה כנ״ל. עכ״ד.

וכתב עוד בפרי צדיק (פר׳ פנחס אות ח) בענין שלוש הפטרות דפורענותא דבין המצרים שהם דברי, שמעו, חזון, שג׳ פרשיות אלו באים לתקן את ג׳ הכוחות, הדיבור השמיעה והראיה.

ובזוהר הקדוש (פר׳ פנחס דף רכט:) איתא, ובראיה שמיעה ריחא ודיבור שריא יהו״ה. בעשיה במישוש שימוש והילוך שריא אדנ״י וכו׳. ולהלן (דף רל.) אנשי חיל מסטרא דימינא דאברהם, דתמן ראיה דאורייתא, מימינו אש דת למו, דאיתא (ב״ר פר׳ ב אות ג) יהי אור זה אברהם, ואור היינו (משלי ו) ותורה אור.

וז״ש מסטרא דימינא דאברהם, דתמן ראיה דאורייתא, ואש הוא גם כן אור שאש מאיר, וזה שמביא הזוהר את הפסוק אש דת למו שמרמז לתורה אור, וזה מרומז באות י׳ משם הוי״ה שהוא חכמה.

ואיתא בזוה״ק (תרומה דף קעה:) וחסד עלאה נפקא מחכמה, וחסד בחינת אברהם אבינו ע״ה. ואמר עוד בזוהר, יראי אלהים מסטרא דיצחק דתמן שמיעה, דאמר חבקוק נביאה (חבקוק ג) ה׳ שמעתי שמעך יראתי, והיינו משום דחבקוק היה גם כן בחינת יראה, מידת פחד יצחק, כמ״ש בזוהר הקדוש (ח״ב דף מד.), ועל זה מרמז הה׳ הראשונה שבשם, שהוא בחינת בינה וגבורה, דהוא דינא תקיפא דנפקא מבינה, כמ״ש בזוהר הקדוש (שם דף קעה:), וכ״כ בזוהר הקדוש (שם דף יד:) עביד לאברהם ברזא דחכמה ליצחק ברזא דתבונה.

ואמר עוד אנשי אמת מסטרא דיעקב דתמן ריח ניחוח לה׳ וכו׳, והיינו על פי מה שנאמר (מיכה ז) תתן אמת ליעקב, ועל זה מרמז אות ו׳ מהשם, דאות ו׳ נקרא אות אמת (זוה״ק ר״פ

ויקרא), ואמר דתמן ריח ניחוח, נראה פירושו מפני שביעקב כתיב (בראשית כז) וירח את ריח בגדיו ויאמר ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו ה׳.

ואמר עוד שונאי בצע מסטרא דדיבור סמכא רביעאה דאדם הראשון דאתחבר באבהן, היינו דיבור הוא מ׳ מלכות, ועל זה מרמז ה׳ אחרונה דהשם דשבת דיבור אקרי (זוהר ח״א דף לב.) ומלכות פה תורה שבעל פה קרינן לה. ואיתא בש״ס (שבת דף קלח:) דבר ה׳ זו הלכה, שהוא (ישעיה נט) דברי אשר שמתי בפיך, והוא סמכא רביעאה, שבאמת דוד המלך ע״ה הוא מרכבה למידת מלכות, והוא רגל רביעי שבמרכבה, דדוד אתחבר באבהן (זוהר ח״א דף קנד: ודף רמח:).

והם כנגד ד׳ רוחות, דרום וצפון כנגד חסד וגבורה, בחינת אברהם ויצחק, יעקב כנגד מזרח, דוד כנגד מערב, רק אז בימי משה רבינו לא היה עוד דוד בעולם, רק אדם הראשון שהיה נשמת דוד, כידוע אד״ם ראשי תיבות א׳דם ד׳וד מ׳שיח, כמו שידעת מכתבי מרן האר״י ז״ל (שער המצוות פר׳ האזינו).

ובמדרש (ויק״ר פר׳ יד אות א) אמרינן, אחור וקדם, קדם זה יום הראשון, ורוח אלהים זה רוחו של מלך המשיח וכו׳ (ב״ר פר׳ ב אות א ובפר׳ ח אות א), ואדם אתחבר באבהן במערת המכפלה, לתקן הפגם והיה מרכבה למ׳ מלכות.

והנה קודם קלקול הנחש היה אדם מנוקה מכל חמדה ותאוה, וזה דיבור כנגד הנחש שהוא הדיבור בקליפה שנקרא איש לשון, כמו שנדרש עליו (ב״ר פר׳ כ אות א), ועיין בזוהר הקדוש (ח״ב דף קנב.) ק׳ לא מתיישבא בדוכתא, וסימנך (תהילים קמ) איש לשון בל יכון בארץ, והיינו נחש, והוא על פי מש״כ בזוהר הקדוש (שם דף קמח:) ואות דילה ק׳ וכו׳, כגוונא דקופא דאזל בתר בני נשא כו׳, וכמו שכתב שם האי נחש אזלא בתר אשת חיל וכו׳, והוא כנגד ה׳ אחרונה. וכתיב (תהילים לד) מי האיש החפץ חיים אוהב ימים לראות טוב, היינו מידת צדיק, כמו שנאמר (ישעיה ג) אמרו צדיק כי טוב נצור לשונך מרע וגו׳, ואמרו שברית הלשון מכוון נגד ברית המעור.

ואמר אחר כך בזוהר הקדוש תלת חיון אינון, אריה שור נשר, בראיה שמיעה ריחא, אדם בדיבור, דאריה שור הוא ימינא ושמאלא, כנגד אברהם ויצחק, ונשר כנגד יעקב אבינו ע״ה, שהוא נקרא רחמן שבאבות (ב״ר פר׳ עח אות ח). והנה כוחות ראיה שמיעה וריח, יש גם בבעלי חיים, מה שאין כן דיבור הוא רק באדם, וזה שאיתא בזוהר הקדוש אדם בדיבור.

והנה שבתות אלו שבין המצרים, הם לתקן מה שפגמו בראיה שמיעה ודיבור, ומתתא לעילא מתחיל התיקון, קודם מדיבור, ואחר כך שמיעה ראיה מה שפגמו בהן, שהם כנגד ה׳ תתאה וה׳ עלאה ויו״ד. משא״כ בריחא שהוא כנגד יעקב, כי מעלת הריח גדולה מאוד, שהרי בחטא אדם הראשון פגמו בחוש הטעם, הראיה והמישוש, אבל חוש הריח לא נפגם, כמש״כ (בראשית ג) ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לעינים ונחמד העץ להשכיל ותיקח מפריו ותאכל ותיתן גם לאישה עמה ואוכל, ולא נזכר שחטאו בחוש הריח,

וכיון שחוש הריח לא נפגם, לכן אמרו רז״ל (ברכות דף מג:) וז״ל: אמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב מנין שמברכין על הריח, שנאמר (תהילים קן) כל הנשמה תהלל י-ה איזהו דבר שהנשמה נהנית ממנו ואין הגוף נהנה ממנו – הוי אומר זה הריח. ע״כ.

ובזה תבין גם כן מה שאמרו (ברכות שם) מנין שמברכין על הריח, ולכאורה תמוה וכי סלקא דעתך דאין מברכין על הריח, והא אסור לאדם שיהנה מן העולם בלא ברכה, כמו שאמרו חז״ל בש״ס (סנהדרין דף קב.) וז״ל: אמר רב חיננא בר פפא כל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה כאילו גוזל להקב״ה וכנסת ישראל, שנאמר (משלי כח) גוזל אביו ואמו ואומר אין פשע חבר הוא לאיש משחית, ואין אביו אלא הקב״ה שנאמר (דברים לב) הלא הוא אביך קנך, ואין אמו אלא כנסת ישראל, שנאמר (משלי א) שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמך, מאי חבר הוא לאיש משחית, חבר הוא לירבעם בן נבט שהשחית ישראל לאביהם שבשמים. ע״כ. ומאמר זה איתא ג״כ במס׳ ברכות (דף לה:).

וכן איתא בזו״ח (רות דף קה.) וז״ל: רבי נחמיה פתח (דברים ח) ואכלת ושבעת וברכת את ה׳ אלהיך על הארץ הטובה אשר נתן לך, ואכלת ושבעת, כל האוכל ואינו מברך ברכת המזון, נקרא משחית וגזלן, שנאמר (משלי כח) גוזל אביו ואמו ואומר אין פשע חבר הוא לאיש משחית. ע״כ.

וגם כי עיקר תיקון ההנאה מן העולם הזה הוא על ידי הברכה, כמש״כ רבינו מהרח״ו ז״ל בשער המצוות (פר׳ עקב דף מד.) דעל ידי הברכה הוא הכנה לבירור שמבררין הטוב לחלקו ית״ש, דהיינו שעל ידי הברכה אנו מתקנים המאכל שיהיה ממנו דם ובשר על האדם, וילך בכח האכילה ההיא לתורה ולמצוות, והמותר הוא חלק הרע נדחה מן הגוף.

וא״כ צ״ב מאי קא סלקא דעתין שאין מברכין על הריח?

ולפי מה שנתבאר יובן בס״ד, כי חוש הריח לא נפגם בחטא אדם הראשון, ממילא לא שולט בו הרע וכולו טוב ואין לרע אחיזה בו, לכך ס״ד דאין מברכין על הריח כי אינו צריך תיקון, ואמנם קמ״ל דכן מברכים על הריח והוא לתוספות קדושה, הבן.

ואיתא במדרש רבה (סדר בראשית פר׳ סה אות כב) וז״ל: אלא בשעה שנכנס אבינו יעקב אצל אביו נכנסה עמו גן עדן, הדא הוא דאמר ליה (בראשית כז) ראה ריח בני כריח שדה וכו׳. דבר אחר, וירח את ריח בגדיו ויברכהו, כגון יוסף משיתא ויקום איש צרורות, יוסף משיתא בשעה שביקשו שונאים להכנס להר הבית, אמרו יכנס מהם ובהם תחילה, אמרין ליה עול ומה דאת מפיק דידך, נכנס והוציא מנורה של זהב וכו׳, אמר לא דיי שהכעסתי אלוקי פעם אחת אלא שהכעיסנו פעם שניה, מה עשו לו? נתנו אותו בחמור של חרשים והיו מנסרים בו, היה מצווח ואומר וי ואי אוי שהכעסתי לבוראי.

ויקום איש צרורות היה בן אחותו של ר׳ יוסי בן יועזר איש צרידה, והוה רכיב סוסיא בשבתא, אזל קומי שריתא למצטלבא (רש״י: שהיו הולכים לתלות את דודי יוסי בן יועזר), א״ל (יקום איש צרידות) חמי סוסי דארכבי מרי וחמי סוסך דארכבך מרך (שאמר דנראה לכאורה

שרשע וטוב לו אבל צדיק ורע לו), א״ל (ר׳ יוסי בן יועזר) אם כך למכעיסיו (שמקבלים שכר) ק״ו לעושי רצונו (שיקבלו רב טוב שכר הצפון לצדיקים), א״ל (יקום איש צרידות) עשה אדם רצונו יותר ממך (ומוכיח, שאף שעושה רצון ה׳, הוא לא מקבל שכר אלא נענש), א״ל (ר׳ יוסי בן יועזר) ואם כך עושי רצונו (שצריכים להענש), ק״ו למכעיסיו (שיענשו בעונשים גדולים מאוד), נכנס בו הדבר כארס של עכנא, הלך וקיים בעצמו ארבע מיתות בית דין סקילה שריפה הרג וחנק וכו׳ וכו׳, נתנמנם יוסי בן יועזר איש צרידה וראה מטתו (של יקום איש צרורות) פורחת באויר, אמר, בשעה קלה קדמני זה לגן עדן. ע״כ.

ותחזינה עינינו, שיתכן שאדם מישראל ירשע טובא, אך בסופו של דבר יחזור בתשובה ויהפך לצדיק גמור.

וכן איתא בש״ס (סנהדרין דף לז.) וז״ל: ר׳ זירא אמר מהכא וירח את ריח בגדיו, אל תיקרי בגדיו אלא בוגדיו, הנהו בריוני דהוו בשיבבותיה דרבי זירא דהוה מקרב להו כי היכי דניהדרו ליה בתיובתא, והוו קפדי רבנן, כי נח נפשיה דרבי זירא אמרי עד האידנא הוה חריכא קטין שקיה דהוה בעי עלן רחמי השתא מאן בעי עלן רחמי? הרהרו בליבייהו ועבדו תשובה. ע״כ.

והנה יעקב מיטתו שלמה, ואפילו בוגדיו עתידין שיתנו ריח טוב, כמו שאמרו חז״ל (עירובין דף כא:) ע״פ (משלי יב) ושפת אמת תיכון לעד, ולא קלקלו כלל בריח, רק על ידי שמתקנים דיבור שמיעה וראיה, ממילא גם בחינת הריח מתוקן ועומד. גם ריחא היינו הקרבנות, שהם ריח ניחוח לה׳, וזה אין לנו בגלות.

ובשבת זה מתקנים הדיבור, שונאי בצע, שהוא כח הנחש שכולל כל התאוות, שהם פגם הנחש, ומתקנים מידת טוב, שיהיה ועשה טוב, וזוכין לשכון ארץ, דהאי ארץ תשרי בהאי טוב, כמש״כ בזוהר (פנחס דף רכה:) ומתקנים מה שפגמו בדיבור ה׳ תתאה, ושבת דיבור איקרי. ואחר כך מתקנים השמיעה וראיה כנגד אברהם ויצחק. והזמן לתקן הוא בשבת שהוא ש׳ בת, ש׳ רזא דג׳ אבהן, ובת מתעטרא בהו, כמו שאמרו בזוהר (ח״ב דף רד.), ושבת הוא יחוד קוב״ה ושכינתיה, שם הוי״ה ושם אדנ״י, ויכולים לתקן גם כן מה שפגמו בכוחות שנחשבו נגד שם אדנ״י, כמבואר בזוהר הקדוש כנ״ל. עכ״ד אם כמה הוספות ממני הדל.

טעם למה קורין פרשת פנחס בין המצרים

הנה יש להבין, למה קורין פר׳ פינחס בשבת בין המצרים ברוב השנים אשר כל עיקרי המועדים כתובים בפרשה זו, ועל כרחך לא דבר ריק הוא, אך בכוונה מכוונת עשו חז״ל זה ברוח קדשם.

ועוד יש להבין דהנה בשנת קביעות הש״א פשוטה חוקת ובלק נפרדות ומטות ומסעי מחוברות (טור ושו״ע או״ח סימן תכח) ולמה לא בהיפך.

וביאר בבנ״י (מאמרי חודש תמוז אב מאמר ב אות ב) דהוא משום דמהדרינן כל מה דאפשר לקרות הפרשיות שמבואר בהם חלוקת הארץ בימי בין המצרים, דהנה פרשיות מטות מסעי הדברים יש בהם חלוקת הארץ, לזה קורין אלו הפרשיות תמיד בימי בין המצרים, להורות הבטחה לישראל לאלה תחלק הארץ ג״כ, והנה גם בפרשת פנחס מבואר חלוקת הארץ, לכן מהדרינן כל מה דאפשר שיקראו גם פרשת פנחס בימים האלה, וגם בפר׳ פנחס נאמרים כל המועדים, הנה יתנחמו ישראל בהוסיף להם מועדים ב״ב שעתידין הימים האלה להיות לששון ולשמחה ולמועדים טובים. עכ״ד. וע״ע באגרא דפרקא (אות רלז).

ובמאור ושמש (רמזי בין המצרים) ביאר ע״פ דרשת חז״ל ע״פ (ישעיה נא) לנטוע שמים וליסוד ארץ – אלו הקרבנות, היינו שהבטיח הקב״ה לאברהם אבינו ע״ה שכל זמן שקורין סדר הקרבנות מעלה אני עליהם כאילו הקריבום, עיין במס׳ מגילה (דף לא:) ע״פ (בראשית טו) קח לך עגלה משולשת וגו׳ כבר תיקנתי להם סדר קרבנות.

והנה בכל שנה הגם שאנו קורין ואומרים פרשת הקרבנות, אין אנו קורים אותו בספר תורה כהלכותיו, למשל פרשת התמיד אנו קוראין אותו בכל יום, אבל אין אנחנו קוראים אותו בספר תורה כתוב על קלף כשר ובצורת האותיות ותגים וטעמים, וכן הקרבנות של מוספי שבת אין אנו קוראים בספר תורה הכשרה.

על כן בשבתות שבין המצרים, שבימים ההם ביטלו הקרבנות בפועל בחורבן ביהמ״ק בעוה״ר, קוראים אנחנו כל פרשת הקרבנות שהוא בפרשת פנחס בספר תורה הכשרה בנקודות וטעמים, וכל זמן שקורין בסדר הקרבנות מעלה עליהם כאילו הקריבום לפני, והוא תיקון גדול, וקל להבין. עכ״ד.

ובאוהב ישראל (פר׳ פנחס אות ו) כתב, די״ל בהעיר לב ושום שכל, דאלו הכ״א יום שבין י״ז בתמוז לתשעה באב, הם מקוריים ושורשיים לכל המועדות של השנה שהם בכללן ג״כ כ״א יום, היינו שבת ור״ח, ז׳ ימי הפסח, יום חג השבועות, ב׳ ימים של ר״ה, יוה״כ, ח׳ ימי חג הסוכות, וסימנך (תהילים עג) א״ך טוב לישראל, ואלו הכ״א יום שבין המצרים, הם מקוריים ושורשיים להם.

וע״פ הנ״ל מבואר, שאלו הכ״א יום הם ימים טובים גדולים מאוד, אך בעוה״ר עדיין אין אנו ראויים להם, וטובייהו גניז בגווייהו, ואי״ה כשנזכה במהרה בימינו לעשות תשובה ומעש״ט לזכך החומר ולהעביר זוהם הזהב, אז יתגלה רב טוב הצפון כי אז נהיה ראויים לכל הברכות וישועות טובות מצד הדין, ואז יהיו הכ״א ימים ימים טובים גדולים ונוראים אשר אין להעריך והם מקוריים ושורשיים לכל הכ״א ימים טובים שאנו עושין בזמן הזה, ועל כולם יהיה ת״ב למועד יותר גדול, ולזה אנו קורין פרשת פינחס אשר כל המועדות כתובים בו בימים האלו, כי מהם נמשכים כל המועדות, והמשכיל יבין כל זה. ע״כ.

ומוהרנ״ת ז״ל ביאר בליקוטי הלכות (הל׳ ברכות השחר ה״ה אות פט) וזתו״ד: שעל כן קורין פרשה פנחס בין המצרים, כי כל החורבן היה על ידי חטא העגל, שהוא פגם הרצון שהיה בשבעה עשר בתמוז וכו׳, ועל כן קורין אז פרשה זאת שהוא הכנעת בלעם הרשע על ידי פנחס שקינא קנאת ה׳ צבאות וכו׳. ועל כן מבואר בפרשה זאת כל הקרבנות תמידין ומוספין של כל הימים טובים, כי כל הימים טובים הם מקראי קודש שקוראים ומגלים את הרצון, שכל זה נשמע על ידי בחינת פינחס, שהכניע ועיקר את בלעם הרשע, שהוא בחינת מצח הנחש, שכל זה הוא בחינת תיקון חורבן ביהמ״ק ששם עולין לרגלים, ששם עיקר הארת הרצון וכנ״ל, ועל כן קורין זאת בין המצרים, כי כל זה הוא תיקון החורבן של בין המצרים, כי על ידי בחינת פינחס נזכה שיהיה נשמע קול הקריאה של יום טוב שקורא את הרצון, שעי״ז יתתקן הכל, ונזכה לשוב לארצנו ולבנות את בית מקדשנו במהרה בימינו אמן. עכ״ד.

ובשל״ה (מסכת תענית פרק תורה אור אותיות נו-סב) כתב וז״ל: ועוד תתבונן ותראה ענין נפלא, הנה דבר בעיתו מה טוב, ואנחנו רואים שהפרשיות שהם תמיד בשבתות דבין המצרים, דהיינו, מטות, מסעי ודברים, שבהם מוזכר ניצוח ישראל להאומות, וחילוק הארץ, והוא ההיפך מעת רעה שבאותן הימים, ולפעמים גם כן פרשת פנחס בהתחלת ימי המצרים, ועם כל מועדי ה׳.

אלא הענין הוא שהצומות יתהפכו למועדים, והגלות גורמת קיום הארץ לעתיד, ובמקום חודשיכם ומועדיכם שנאה נפשי (ישעיה א), יתהפך מאבל ליום טוב, ורמז גדול בסיום פרשת המועדות, דהיינו בסוף פרשת פנחס, אמר (במדבר ל) ויאמר משה אל בני ישראל ככל אשר ציוה ה׳ את משה, וזהו פרשת המועדות, וסמיך ליה (שם) וידבר משה אל ראשי המטות, והיה מן הראוי לומר ולהתחיל וידבר ה׳ אל משה לאמור איש כי ידר נדר׳ וגו׳ (שם). ורש״י כתב (שם) על פי רבותינו ז״ל (ספרי סוף פרשת פנחס פיסקא קנב) ויאמר משה, להפסיק הענין כו׳, אבל אינו מתורץ, יאמר כמו בכל התורה כולה, וידבר ה׳ אל משה.

אלא הענין, ראשי המטות יש חיבור למועדים, כי בטלו המועדים בחורבן הבית, שבתו ראשי חודשים ושבתות וימים טובים. כי (איכה ה) שבת משוש ליבנו, הם ראשי המטות, נפלה עטרת ראשנו (שם), הם סנהדרין הגדולה שגירר נבוכדנצר בזנבות הסוסים (איכה רבתי פ״ב אות יד).

וזה בא להם מכח איש כי ידור נדר גו׳, שהתירו נדר השבועה לצדקיהו, אבל לעתיד תחזור העטרה, לאחר הגליות והמסעות, מוצאיהם למסעיהם, ואלה מסעיהם למוצאיהם (במדבר לג), על כן אחר המסעות מוזכרת חלוקת הארץ, ואחר כך יקויים הכתוב בפרשת דברים (דברים א) יסף עליכם ככם אלף פעמים ויברך אתכם כאשר דיבר לכם, בלי קצבה לברכותינו, ואז יהיה תשעה באב מועד גדול. עכ״ד.

טעם למה קורין פרשת מסעי בין המצרים

כתב בעבודת ישראל (פר׳ מסעי) לבאר מדוע פרשה הזאת – פרשת מסעי, קוראים אותם תמיד בין המצרים. והיינו משום שימי בין המצרים נחשבים כ״א יום, כמו שפירש״י, וכ״א יום וכ״א לילות הם מ״ב, והיינו כנגד מ״ב מסעות, כי צריך לעבור בין המצרים בכמה מסעות, לתקן הכל ולעבוד את ה׳, הגם שהזמן גרמא להיות עצב ונאנח על חורבן בית ה׳, עם כל זה יש לחזק את עצמו ולטהר לבבו, ולעבוד ה׳ בתורה ותפילה בשמחה, בפרט בשעת אמירת שירות ותשבחות.

והנה להבין זה, הוא ע״פ משל ומליצה, מדרך מלך בשר ודם שיש לו כל מיני טוב ומיני שמחה וגם מנגנים בתוף ומחול וכנור ועוגב, ובודאי כאשר טוב לב המלך והוא שרוי בשמחה, אין מן הצורך לו אל המשוררים והמנעימים בקולי קולות, כי בלא״ה יש לו שמחת לב. אכן כאשר לפעמים בא עת עצב ויגון ממקרה אשר הקרהו, אז יקראו הפורטים על נבל לשירם ולזמרם לשמח לבבו ולהצהיל פנים.

וכן הנמשל ודוגמא כביכול אל קדושתו יתברך, שבודאי משרתיו ברקיע מנעימים לו ומקלסים שמו, רק בזמן שביהמ״ק חרב יש עצב בבתי בראי, ואז צריכים מי אשר נגע ה׳ בליבו, להתחזק ולכנוס אל בתי גוואי, ולהפשיט עצמו מכל מיני עצבות ולשמח כבוד המלך, ולומר לפניו אתה מלכנו מעולם, וגם עכשיו ותמלוך לעולם ועד, והכל כאין נגדך, ועלו מושיעים בהר ציון, ויאתיו כל לעבדך ויתנו לך כתר מלוכה.

וכבר הקדים לנו אדמו״ר הרבי ר׳ דב בער ז״ל הנ״ל, רמז בפסוק (איכה א) כל רודפיה השיגוה בין המצרים, דהיינו כל מי שרודף להמליך את הבורא, יוכל להשיג יותר דוקא בימים אלו בין המצרים, למשל כי כשהשר יושב בביתו אז אימתו מוטלת, אשר לא כל איש ואיש יכול לבוא פנימה, משא״כ אם השר עובר בשווקים וברחובות חוץ לפלטרין שלו, אז הוא קרוב לכל קוראיו ויאזין שוועת כל הקוראים בשמו. וכן הנמשל לדעת, כי בזמן הזה כתיב (משלי כז) כי כציפור נודדת מקנה וגו׳, לכן הרשות נתונה לכל אדם להתקרב אל מלכו של עולם והוא עונה אליהם. עכ״ל.

והנה עיקר הענין הוא, להתחזק ולאמץ את לבבו בעיתים הללו, לבלתי יפול ברשת ההתרשלות מלעבוד את ה׳ חלילה, ואפילו בתשעה באב שהוא חושך למראה עין, הגם שיש לבכות במר נפש על כל אשר מצאתנו ביום ההוא, מ״מ יש לשמח לב המלך בשמחה העתידה, שבו יוולד מנחם, ויגאלנו במהרה וישמח ה׳ במעשיו, והייתה לו המלוכה כימי קדם.

ואמר האדמו״ר מטאהש זי״ע (עבודת עבודה דברות קודש פר׳ מסעי עמוד רלז) דימי בין המצרים הם ימים שאדם נמצא במיצר, וזה מצרי״ם מצר-ים, שאז אינו יכול להרגיש את אור ה׳ והוא בגלות הדעת, וזה בחינת מ״ב מסעות של עמ״י שהם בחינת כמה מיני נסיעות וטלטולים שעל ידם מזדכך ומצטרף עד שזוכה לקבל את התורה, ולכן קוראין פר׳ מסעי

בבין המצרים להורות שזה ענין בין המצרים, בחינת מצ״ר י״ם, שבימים אלו מתגברים ביותר בחינת המצרים והמעיקים לשכינה הק׳ ולכנס״י.

ובימים אלו צריך האדם לעבור יותר טלטולים ונסיונות בהסתרות וחשכות בבחינת מ״ב מסעות ומאורעות, וכמש״כ המגיד מקאזניץ (עבו״י פרשה זו) שבימי בין המצרים יש כ״א ימים וכ״א לילות וביחד הם מ״ב, נגד מ״ב מסעות וטלטולים, שצריך האדם לעבור בימים אלו.

ולכן בשבת שאחר ימי בין המצרים, דהיינו בשבת נחמו קוראין לעולם פר׳ ואתחנן שכתוב בה פר׳ עשרת הדברות ומתן תורה, כי אחר שעברנו בחינת המ״ב מסעות בימי בין המצרים, אזי זוכים לבחינת מתן תורה שאז הוא עת מנוחה וגאולה מימי החשכות של בין המצרים. עכ״ד.

טעם למה שקורין פרשת דברים קודם תשעה באב

כתב בפרי צדיק (פר׳ דברים אות ט) דהנה פרשת דברים קורין תמיד קודם תשעה באב, וביאור הענין הוא, ע״פ מ״ש במדרש (איכ״ר פר׳ א אות א) ג׳ נתנבאו בלשון איכה וכו׳ משל למטרונה שהיה לה ג׳ שושבינין וכו׳ כך משה וכו׳. הנה תואר שושבינין נאמר על משה ואהרן כמבואר בתנחומא (סדר עקב אות י) ב׳ לוחות כנגד ב׳ שושבינין, ובזוה״ק (ח״ג דף נג:) איתא, משה שושבינא דמלכא אהרן שושבינא דמטרוניתא. ע״כ. היינו דמשה רבינו שהוא הוריד את התורה מן השמים לישראל, נקרא שושבינא דמלכא שקירב את הקב״ה לישראל. ואהרן שכל כוונתו ועבודתו, היה לקרב ישראל לאביהן שבשמים, ולהכניס הדברי תורה בלב ישראל, וכמו שאמרו חז״ל (אבות פ״א מי״ב) הוי מתלמידיו של אהרן וכו׳ ומקרבן לתורה. והנה משה רבינו היה שושבינא דמטרוניתא ג״כ, וכמו שנאמר (שמות יט) ויוצא משה את העם לקראת האלהים, רק עיקר שמו ובחינתו הוא שושבינא דמלכא, במה שהוריד התורה לישראל.

והנה כאן במדרש הנ״ל שמשל משה ישעיה וירמיה לג׳ שושבינין, כוונתו שכולם היו מקרבין את ישראל לאביהן שבשמים. ואמרו במדרש (שם) משה ראה אותם בכבודם ובשלוותם ואמר איכה אשא לבדי וכו׳, היינו שקירב את ישראל לאביהם שבשמים, בזה שאמר להם ה׳ אלהיכם הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי השמים לרוב, שהיה מגדיל אותם שהם גדולים ככוכבים, כענין שנאמר (דניאל יב) ומצדיקי הרבים ככוכבים, וע״ד שאמרו חז״ל (מגילה דף טז.) כשהן עולין עולין עד לכוכבים, ואף שהם אמרו זאת בכוונתם בעניני עוה״ז, אבל באמת מה שנמשלו ישראל לכוכבים, הכוונה שהם גבוהים במעלה ובמדריגה ככוכבים, ואמר להם משה רבינו ע״ה, כיון שאתם גדולים במעלה כ״כ, צריכים אתם לראות שלא תשפילו עצמכם, ולא תיפלו ח״ו ממדריגתכם, וקירבן השושבין זה באופן זה.

וישעיה ראה אותם בפחזותם, והיה כוונתו לקרבן להשי״ת בתוכחתו, באמרו איכה הייתה לזונה קריה נאמנה. היינו ג״כ כיון שהייתם גדולים במעלה כ״כ, איך נפלתם משמים ארץ להיות גרוע כ״כ, לכן הטיבו מעלליכם ולא תגרמו להענש ח״ו.

וירמיה ראה אותם בניוולם, היינו אחר שכבר נענשו, ואמר איכה ישבה בדד, היה כוונתו לקרבן עי״ז לאביהם שבשמים, ע״ד שנאמר (ירמיה ל) וממכותיך ארפאך, שע״י הפורעניות ישומו על לב לשוב בתשובה ויתקרבו עי״ז לאביהן שבשמים, וכמו שבאמת נולד תיכף משיח אחר החורבן, כמו שאמרו בירושלמי (ברכות דף יז:) ובמדרש (איכה רבתי פ״א אות נא), והיינו שקירבן להשי״ת באופן זה, וכמו שאמרו במדרש (איכ״ר פר׳ ד אות כה) טובה מגילות קינות לישראל מארבעים שנה שנתנבא עליהם ירמיה.

ולזה קורין בשבת זה פרשת דברים, כיון שיש בפרשה זו, תוכחתו של משה רבינו ע״ה, שאמר איכה אשא, ובהפטרה חזון ישעיה שאמר איכה הייתה, ואח״כ בתשעה באב איכה ישבה שאמר ירמיהו, שכולם נקראו שושבינין, היינו שכולם קירבו ישראל לאביהם שבשמים.

ובשבת זה הקודם יוכלו להתקרב בכל הג׳ אופנים, שבשבת יש התגלות עתיקא, היינו שקשורים בשורש, והם ככוכבי השמים, והוא כנגד תוכחות משה רבינו ע״ה. ובריש תנא דבי אליהו (פ״א) נדרש על שבת הפסוק (ישעיה סו) ואל זה אביט אל עני ונכה רוח וחרד על דברי, עני נגד בניוולם, שהם בבחינת עני ע״י הפורעניות, ונכה רוח שבשבת נעשה הישראל נכה רוח, ע״י שחושב כל מה שעבר עליו בכל ימי המעשה, מה שעשה נגד רצונו ית״ש.

ושבת הוא זמן תשובה, וכמו שנאמר (תהילים צב) טוב להודות לה׳, ואמרו בפרקי דר״א (פרק יט) כמו דכתיב (משלי כח) ומודה ועוזב ירוחם, ואפילו עובד ע״ז כאנוש מוחלין לו (שבת דף קיח:), והוא כנגד תוכחות ירמיה.

ומש״כ חרד על דברי, היינו שכל אחד הוא בבחינת תלמיד חכם שזוכה לתורה שבע״פ, וכמו שאמרו חז״ל (ב״מ דף לג:) החרדים על דברו אלו תלמידי חכמים וכו׳, היינו שמשמעות חרד הוא על התלמידי חכמים, ותורה שבע״פ הוא מטלא דעתיקא, וזהו ג״כ כנגד ככוכבי השמים.

וכן נדרש בזוה״ק (ח״ב דף פט.) הפסוק (ישעיה יד) ביום הניח ה׳ לך מעצבך ומרוגזך ומן העבודה קשה, על יום השבת, כיון דכתיב ביום הניח ולא בהניח, ופירוש מעצבך – מה שעצב על העבר, ומרוגזך מרוגז היצה״ר על העתיד, שבשבת זוכה כל אחד מישראל להנצל מקטרוג היצה״ר, כמש״כ במכילתא (מכילתא דרבי ישמעאל ומכילתא דרשב״י פר׳ בשלח ויסע ה) ושומר ידו מעשות כל רע, שהוא משומר מן העבירה. ובפרי עץ חיים (שער השבת) איתא שניצול מקטרוג היצה״ר, וזה כנגד תוכחות ישעיה שראה אותם בפחזותם.

ומן העבודה קשה – שבשבת יש לישראל נייחא בלב, אף שהוא עוד בתוך העבודה קשה, במה שמכיר אז שהכל מהשי״ת והוא צופה רק לטובה, וכמו שנאמר וממכותיך ארפאך

שהמכה בעצמה הוא לרפואה. ומשום הכי קורין התוכחות של הג׳ שושבינין ביחד בשבת של משה וישעיה ואח״כ של ירמיה, כדי שנתקרב ע״י כולם לאבינו שבשמים, ונזכה עי״ז ללידת המשיח כנ״ל, ויהיה הגאולה במהרה בימינו אכי״ר. עכ״ד.

שַׁעַר ר״ח אָב

לר״ח מנחם אב

הנה עיין בדברי רבינו פרי צדיק (לראש חודש מנחם אב אות א) דאיתא בגמרא (פסחים דף עז.) שראש חודש איקרי מועד כדאביי וכו׳, דכתיב (איכה א) קרא עלי מועד וכו׳. ולא מצינו בשום מקום דראש חודש איקרי מועד, רק ממה שלומדים מראש חודש אב, ומינה ילפינן דשעירי ראש חודש קריבין בטומאה, דדרשינן במועדו ואפילו בטומאה. והענין הוא, דהנה מועד הוא מלשון (שמות כט) אשר אועד לכם שמה, שבביהמ״ק היה השראת השכינה, וכתיב (ויקרא טז) השוכן אתם בתוך טומאתם, ודרשו חז״ל (יומא דף נו:-ז.) אע״פ שהם טמאים שכינה ביניהם, וכן הוא בכל ימי חג ומועד.

והנה בראש חודש לא מצינו בתורה שיהיה נקרא מקרא קודש, רק בלשון חז״ל מצינו (ר״ה דף כד.) שבקידוש החודש ראש ב״ד אומר מקודש, וכל העם עונין אחריו מקודש מקודש. והיינו מפני שבעוה״ז עדיין טמון וגנוז בו הקדושה ולא ניכר עוד, רק לעתיד כשיהיה אור החמה שבעתיים כאור שבעת הימים, כמו שהיה בשעת הבריאה קודם שנגנז האור, והירח יקבל האור מהחמה. ומזה היה לחכמים הארה, דראש חודש יש בו גם כן קדושה ואיקרי מועד.

ועיקר התגלות ענין זה, הוא בחודש אב, דהנה איתא בספר יצירה (פרק ה) המליך אות ט׳ בשמיעה וכו׳, ואב בשנה וכו׳, ואיתא (ב״ק דף נה.) הרואה ט׳ בחלומו סימן יפה לו וכו׳, הואיל ופתח בו הכתוב לטובה תחילה, שמבראשית עד וירא אלהים את האור כי טוב לא כתיב ט׳. והחודש הזה הוא חודש אב, נברא באות ט׳ שמורה על האור כי טוב, ואף שבחודש הזה היה על הגוון ההיפך, שהרי נחרב בו ב׳ המקדשים שנקראו אורו של עולם, וכמו שאמרו חז״ל (ב״ב דף ד.) ילך ויעסוק באורו של עולם דכתיב (ישעיה ב) ונהרו וכו׳.

אך יש לבאר זה, על פי מש״כ בזוהר הקדוש (הקדמה דף ג.) על אות ט׳, טובך סתים בגוון, וצפון בגווך, הה״ד (תהילים לא) מה רב טובך אשר צפנת וגו׳, וזהו רק בעוה״ז הדומה ללילה, אבל כשיתוקן על ידי דוד המלך ע״ה שהוא מרכבה למידת מלכות, וכתיב ביה (תהילים כא) חיים שאל ממך, ואות ט׳ מורה על חיים (זוהר ח״ב דף קנב.), ולכן בעיר לוז ששולט שם אות זה, לא שליט ביה מלאכא דמותא, ואז לא יהיה לילה, שיהיה אור הלבנה כאור החמה, ויהיה כמו יום בעוה״ז, ואור זה יתחדש בכל חודש, ואז יתגלה קדושת החודש דאיקרי גם כן מועד.

ולכן אמרו (ערכין דף י:) לענין הלל, ראש חודש דאיקרי מועד לימא, לא איקדש בעשיית מלאכה וכו׳, שאין מקודש לחג אינו טעון שירה. ומצינו (תענית דף כח:) רב איקלע לבבל חזינהו דקא קרו הלילא בריש ירחא, סבור לאפסיקנהו, כי חזא דקא מדלגי דלוגי, אמר ש״מ מנהג אבותיהם בידיהם. משמע שזה המנהג נתחדש בבבל, ורב שבא מארץ ישראל, שם לא נהגו לומר הלל בראש חודש. והיינו שלא הרגישו מזה דראש חודש יש בו מקדושת מועד, עד שבאו לבבל אחר החורבן, כמו שנאמר (ירמיה כט) כי אנכי ידעתי את המחשבות אשר אנכי חושב עליכם נאום ה׳, מחשבות שלום ולא לרעה, לתת לכם אחרית ותקוה.

והנה איתא בירושלמי (ברכות דף יז:) ובמדרש (איכ״ר פ״א אות נא) שבתשעה באב נולד משיח. וכן בכל דור נולד בתשעה באב בחינת משיח, וכמו בשעת בריאת העולם, דאדם הראשון נולד ביום ו׳, וביום א׳ נולד רוחו של משיח, כדאיתא במדרש (ב״ר פר׳ ב אות ד ובפר׳ ח אות א) ורוח אלהים מרחפת זה רוחו של משיח. וזהו אחור וקדם צרתני שהוא נברא ביום ו׳, ורוחו של משיח עוד ביום א׳, דכתיב אז (בראשית א) והארץ הייתה תוהו ובוהו וחושך על פני תהום וגו׳, דהיינו ישת חושך סתרו, שהוא שכל הנעלם מכל רעיון, והוא קדם למעשה בראשית.

ובזוה״ק (ח״ג דף ו:) חשב מאמר ראשון יהי אור, היינו שגם במאמר יהי אור, אין עוד שום תפיסה, מאחר שאור זה נגנז, וחשוב גם כן שכל הנעלם מכל רעיון. ובגמרא (ר״ה דף לב.) קאמר בראשית נמי מאמר הוא, ומאמר יהי אור נחשב למאמר ב׳, והיינו דבמאמר יהי אור כבר יש בו איזה תפיסה קצת, דה׳ פעמים אור הם כנגד חמישה חומשי תורה, כמו שאמרו רז״ל (ב״ר פר׳ ג אות ה), ויש בזה תפיסה, רק מאמר בראשית הוא שכל הנעלם מכל רעיון, ובו נזכר רוחו של משיח, והוא נולד בכל תשעה באב.

ותיכף ביום החורבן כשנכבשו בבוקר, מייד עלה הרהור תשובה בליבם, ואחר כך לעת ערב כשנשרף ההיכל מזה, נולד בחינת משיח, כמ״ש במדרש שם על ידי ההרהור תשובה, וכמו שהוכיח להם ירמיה שבאם היו כן בארץ ישראל שהיו בוכים בכיה אחת כמו שבכו על נהרות בבל, לא היו צריכין לגלות, כדאיתא בפסיקתא (סוף פיסקא כו), רק מקודם לא עלה על דעתם שיחרב הבית, שהיו סוברים ה׳ איתנו, ואחר כך כשראו שנכבשו, הרהרו תשובה בליבם, ומזה נולד משיח, וכמ״ש (בב״ר שם פר׳ ב אות ד) מרחפת על פני המים, בזכות התשובה שנמשלה כמים, שנאמר (איכה ב) שפכי כמים ליבך, שכבר היו ראויים לגאולה, אם היה התשובה כתיקונה מכל וכל, כמש״כ (תהילים צה) היום אם בקולו תשמעו, כמו שאמרו חז״ל (סנהדרין דף צח.).

ואיתא בש״ס (יומא דף פו:) גדולה תשובה שדוחה לא תעשה שבתורה, שנאמר (ירמיה ג) הן ישלח וכו׳, ואת זנית רעים רבים ושוב אלי, ואף שעל פי דין אסור לשוב לקחתה, ואיתא במדרש (ויק״ר פר׳ לה אות ג) בשר ודם גוזר גזירה וכו׳, אבל הקב״ה תחילה וכו׳, וא״כ כיון שהי״ת מקיים תחילה את המצוות, איך יתכן שישוב לקחתינו? אלא י״ל דאחר התשובה יברר השי״ת שלא היה חטא כלל, וכמו שאמרו במדרש (שמו״ר פר׳ מג אות ז) בשעה שעשו

ישראל אותו מעשה, עמד לו משה מפייס את האלהים, אמר ריבון העולם עשו לך סיוע וכו׳, אתה מזריח החמה והיא הלבנה וכו׳, אתה מוריד גשמים והיא מגדל צמחים, אמר הקב״ה, משה אף אתה טועה כמותם, והלא אין בו ממש, אמר לו אם כן למה אתה כועס על בניך וכו׳, משל למלך שנכנס לביתו, ומצא אשתו מגפפת לדולפקי, אמר לו שושבינו וכו׳, ולעתיד אחר הבירור יברר השי״ת שלא היה כלל ואת זנית רעים רבים, כן הוא על פי המדרש.

ואיתא מהבעל שם טוב זצוק״ל, משל למי שבא לנסות אשתו, ונדמה לה לרב החובל, ותפסה ופיתה אותה, ולא רצתה עד שאנסה להתרצות לו, ואחר כך באתה אליו בשברון לב, וגילתה לו הדבר, אמר לה בעלה אנכי הייתי, ומעולם לא זנית עם אחר, כן יברר השי״ת חטאי ישראל שהכל היה על פי השי״ת.

וכן איתא מהאדמו״ר זצ״ל מאיזביצא, פירוש הפסוק (דברים ט) ממרים הייתם עם ה׳, דהוה ליה למימר נגד ה׳, אך הפירוש שיברר השי״ת שמה שהיו ממרים, היה גם כן עם ה׳, וממנו יצאו הדברים, ואחר שיעשו תשובה מאהבה, אזי זדונות נעשות כזכויות, והיינו שיברר השי״ת, אם יהיו חטאיכם כשנים הללו שסדורות ובאות משמת ימי בראשית, כמו שאמרו בש״ס (שבת דף פט:) והיינו שכן הוא סדר הבריאה, ברישא חשוכא והדר נהורא (שבת דף עז:), דלית נהורא אלא ההוא דנפיק מגו חשוכא (פר׳ בראשית דף לב. פר׳ ויצא דף קסה: פר׳ שמות דף יב: פר׳ משפטים דף קטו: פר׳ תצוה דף קפד. דף קפז: פר׳ קדושים דף פ: תיקו״ז ת״ע דף קכג:). וזהו (בראשית א) מרחפת על פני המים, בזכות התשובה שנמשלה למים, שנאמר (איכה ב) שפכי כמים ליבך (ב״ר שם פר׳ ב אות ד), ומים הוא בחינת חסד ואהבה, ולכן אמרו (ב״ק דף יז. דף פב. ע״ז דף ה:) אין מים אלא תורה, והתשובה כמים, היינו שהוא מאהבה אז החושך נעשה טוב מאוד.

ולכן בחודש זה דאיתא בפסיקתא (סוף פיסקא כח ובדרב כהנא פיסקא יג אות טו) שבו יבנה ביהמ״ק, אף שנראה שבו כבה אורו של עולם, מ״מ לעתיד לבוא בו יבנה ביהמ״ק, וכמש״כ רש״י (סוכה דף מא. ד״ה אי נמי) שמאחר שיבנה בידי שמים וירד בנוי ומשוכלל אינו צריך זמן. ולכן נברא באות ט׳ שמורה על אור כי טוב (בראשית א), ואור צדיקים ישמח (משלי יג).

ולכן אמרו (תענית דף כט.) שמשנכנס אב ממעטין בשמחה אף שבחודש זה אסור כל שמחה, ומה זה לשון ממעטין בשמחה, הלא אף מיעוטו קשה? אך באמת טוביה גנוז בגויה כנ״ל, ולעתיד יתברר שהכל היה בחינת אור כי טוב, רק השמחה צריך להיות צפון וגנוז בלב, רק צריך להאמין שלעתיד יתהפך יום תשעה באב למועדים וימים טובים, ויהיה בו שמחה.

ולכן בבבל, הרגישו אז בראש חודש זה דאיקרי מועד, ומנהג אבותיהם בידיהם לומר הלל, רק מדלגי דלוגי, דעדיין אין בו תפיסה, וכמו שאמרו (ערכין דף י:) לא איקדש בעשיית מלאכה, דאינו מקודש לחג ואינו אסור בעשיית מלאכה, ואף חכמים לא אסרוהו במלאכה. ומכל מקום מצינו שהיו רבים נוהגין שלא לעשות מלאכה, כמש״נ (ש״א כ) אשר נסתרת שם ביום המעשה, ותרגם יונתן ביומא דחולא, וקרי לערב ר״ח יום המעשה, מכלל דראש חודש לא איקרי יום המעשה, וכן מצינו בשאול המלך שעשה סעודת ראש חודש דהמלך. ואיתא

בספר יצירה (פרק ו) **לב** בנפש, כמלך במלחמה, דכל ישראל הם קומה שלימה, והמלך הוא כנגד הלב, ושאול המלך הרגיש הקדושה, ועשה סעודת ראש חודש, משא״כ דוד שנמשל לירח, וזה יהיה נתגלה רק לעתיד.

וכן איתא בכתבי האריז״ל (פרי עץ חיים שער ר״ח פ״ג) שחשב י״ב צירופי הוי״ה נגד י״ב חודשי השנה, וצירוף של חודש ניסן הוא השם כסדר היוצא מראשי תיבות הפסוק י׳שמחו ה׳שמים ו׳תגל ה׳ארץ, כיון שאז נתגלה אומה הישראלית. וצירוף של חודש מנחם אב הוא צירוף הוי״ה. וכבר עמד על זה בספר בני יששכר, מפני מה כשאנו רוצין להזכיר השם אנו קוראין אותו בשם הוי״ה, ולא בצירוף אחר מהי״ב צירופין? אבל באמת הטעם פשוט, כי כל הצירופין אין להם שום פירוש אחר חוץ מהשם, לכן אין נהגה כמו השם כסדר, אבל צירוף זה יש לו גם פירוש אחר, כמו שמצינו (קידושין דף ה.) מקיש הויה ליציאה, וכן (שם דף סח.) אפילו בשעת נדתה תהא בה הויה, ומש״ה מותר לומר הצירוף הזה.

וזה הוא השייכות של הצירוף הזה דייקא להחודש הזה, כי באמת השם הזה הוא בהעלם, והוא נהגה מפני שיש לו פירוש אחר, אבל פירושו מורה על הויה ואישות, שבאמת בחודש זה, אם שעל הגוון הוא בהעלם והסתר מאוד, אבל עי״ז דייקא נברא אורו של משיח, בזכות התשובה מאהבה שנמשלה כמים כנ״ל, ואז יתברר שיש לישראל הויה ואישות, ושובו אלי נאום ה׳.

וכן העסק בחודש זה, העיקר שיוכל האדם להתעורר בתשובה מאהבה, כמים המורים על אהבה, מאחר שבו נברא ונולד נפש משיח, דכתיב (בראשית א) ורוח אלהים מרחפת על פני המים כנ״ל. ואז יהיה במקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד (ברכות דף לד:), דאף דאמרינן שם בגמרא ופליגי דרבי אבוה, באמת שניהם אמת, דכשעושה תשובה מאהבה ונעשים זדונות כזכויות, אין צדיקים גמורים עומדים שם, דצדיקים גמורים אין להם זכויות כאלו, כשיתברר אם יהיו חטאיכם וגו׳, דלית נהורא אלא ההוא דנפיק מגו חשוכא, דעל ידי החושך דייקא יהיה טוב מאוד כנ״ל. עכ״ד.

והנה נתבאר לך, ענין גדול מאוד במעלת חודש אב, אשר מעלתו ממעל לחש״ב, דדוקא ממקומות נמוכים אפשר להגיע למעלות גדולות ונשגבות מאוד, וכבר ביארתי בס״ד במקומות רבים, כמה מעלת הבעלי תשובה והגרים, ודוקא מתוך החושך מתגלה האור הכי גדול.

וכתב בברכת אברהם (סלונים, לר״ח מנחם אב עמוד קיז) דחודש זה נקרא מנחם אב, על שם שהקב״ה מנחם אותנו שהוא אבינו אב הרחמן, ומשה שכילה חמתו על העצים והאבנים אינו מרוב כעסו אלא מתוך אהבתו אלינו, ומודיע לנו שישוב אלינו, כמו שנאמר (מלאכי ג) והשיב לב אבות על בנים, ורצונו יתברך שנקראהו אבינו אתה, כמו שנאמר בהפטרת מסעי (ירמיה ג) הלוא מעתה קראת לי אבי אלוף נעורי אתה, קרי קראת וכתיב קראתי, היינו שהקב״ה בעצמו קורא לנו שהוא אבינו.

ואיתא בחז״ל (ירושלמי פ״א ה״א דף ה.) כל שלא נבנה ביהמ״ק בימיו כאילו נחרב בימיו, וא״כ הרי בכל דור ובכל שנה כבר כילה הקב״ה חמתו בעצים ובאבנים בכדי שנוכל לשוב אליו, וכה יזכנו השי״ת לשוב אליו שנוכל במהרה לזכות לבנין בית הבחירה. עכ״ד.

עוד כתב בברכת אברהם (שם) דהרה״צ רבי יהודא לייב זצ״ל היה חוזר מאמר צדיקים עה״פ (תהילים פט) הוא יקראני אבי אתה אלי וצור ישועתי, כאשר יהודי רואה ששורים עליו דינים יקרא להי״ת אביו שבשמים בלשון אבי, ואז אלי וצור ישועתי, היינו מתעוררת עליו בחינת אל מידת החסד, וצור ישועתי שזוכה לישועה.

וזה ענין ט׳ ימים ראשונים של חודש אב שבהם שורים דינים, אזי צריכים לקרוא בהם אל אבינו שבשמים בלשון אבינו, כמו שנאמר (ירמיה ג) הלוא מעתה קראת לי אבי אלוף נעורי אתה. ולכן נקרא החודש מנחם אב, שהנחמה היא על ידי קראת לי אבי.

וזהו (תהילים סט) ואני תפילתי לך ה׳ עת רצון, היינו כאשר אנו קוראים וצועקים אליך אבי מתעוררת עת רצון, אלוקים ברוב חסדך, מידת הדין נמתקת לרב חסד בבחינת אלי וצור ישועתי, ענני באמת ישעך, בישועה לכלל ישראל בבנין ביהמ״ק ובישועת הפרט. עכ״ד.

וכתב בדברי שמואל (לשבת חזון) דחודש אב רומז למידת הרחמים, בחינת (תהילים קג) כרחם אב על בנים, כי חורבן ביהמ״ק היה מקורו במידת הרחמים, כמאמר חז״ל (איכ״ר פר׳ ד אות יד) מזמור לאסף אלקים באו גויים בנחלתך וגו׳, קינה לאסף מיבעי ליה, אלא ששפך חמתו על העצים והאבנים וכו׳, היינו שבזה ניצל עמ״י מכליון. גם עיקר החורבן היה סותר על מנת לבנות וד״ל. עכ״ד.

ענין ראש חודש אב דאיקרי מועד

כתב הרב פרי צדיק (לר״ח אב אות ב) הנה איתא בגמרא (זבחים דף צא.) ת״ש מוספי שבת קודם למוספי ראש חודש. ופירש רש״י, מוספי ראש חודש מקודשין משל שבת דאיקרי מועד. וצריך להבין, למה נקראו מוספי ראש חודש מטעם דאיקרי מועד, מקודשין – יותר משל שבת, והרי בשבת כתיב מפורש ביה (בראשית ב) ויברך וגו׳ ויקדש אותו?

אך הענין הוא, כי המעלות דתדיר ומקודש ואיזה מהן קודם, הם רק מצד האדם, דמחמת שהאדם מקיים מצוה זו תדיר הוא מעלה, וכן מעלת הקדושה, גם כן מצד מה שהוא האדם, והקדושה מצד האדם הוא רק בראש חודש, כי הקדושה בשבת הוא קדושה דקביעא וקיימא מששת ימי בראשית מצד השי״ת, כמו שאמרו חז״ל (פסחים דף קיז:), מה שאין כן בראש חודש שלא נמצא כלל בתורה שיהיה נקרא קודש, רק מצד ישראל, כמו שאמרו חז״ל (מכילתא בא פר׳ א) כזה ראה וקדש, ובמשנה (ר״ה דף כד.) ראש ב״ד אומר מקודש, וכל העם עונין אחריו מקודש מקודש.

ולכן נקרא ראש חודש מקודש – רק מצד ישראל, ובכל המועדים הקדושה הוא מצד השי״ת גם כן, רק ישראל גם כן מכניסין בו קדושה, דכתיב בהו מקרא קודש, דישראל הוא דקבעי ליה, דקא מעברי ירחא וקבעי לשני, כמו שאמרו בגמרא (פסחים שם), מה שאין כן ראש חודש שלא נמצא קדושתו כלל בתורה שבכתב, והוא רק מצד ישראל, וזהו נקרא מקודש מצד ישראל.

ומצינו בגמרא (ב״מ דף לח.) אדם רוצה בקב שלו, יותר מתשעה קבין של חבירו, ולפי מה דמסיק שם שהוא גוזמא בעלמא, יש להבין למה תפס הגוזמא מתשעה קבין של חבירו, ובכל מקום תופסין לגוזמא מספר שלם, והיה ראוי לומר מעשרה קבין של חבירו, כמו שאמרו (כתובות דף נב.) עד עשרה בדמיה שהוא גוזמא. אך הענין הוא, דכל מקום מספר עשר מרמז לעשר מידות, וכל התשע מידות עד מ׳ מלכות, הם הקדושות מצד השי״ת, רק מידה עשירית מ׳ מלכות, בחינת כנסת ישראל, הוא רק מצד ישראל.

וזה הענין דשבת, שהקדושה הוא מצד השי״ת, והיינו כל הט׳ מידות, שכולם משפיעין לכנסת ישראל מידת מלכות, ועל זה נאמר (שמות לא) לדעת כי אני ה׳ מקדשכם. וראש חודש, שהקדושה הוא רק מצד ישראל, על זה אמר רוצה אדם בקב שלו, היינו הקדושה שהוא מצד האדם, יותר מתשעה קבין של חבירו, היינו הט׳ מידות שהם מצד השי״ת, וחבירו היינו הקב״ה, וכמו שפירש רש״י (שבת דף לא.) דעלך סני לחברך לא תעביד ריעך וריע אביך זה הקב״ה וכו׳.

וזהו מה שקראו בגמרא, מוספי ראש חודש – מקודש כנגד מוספי שבת, שזהו עיקר הקדושה, שהוא רק מצד ישראל וכנ״ל ונקרא קב שלו, וזה ענין שמצינו בכתוב אחד כתיב (יחזקאל מו) וביום השבת יפתח וביום החודש יפתח, שכאן הקדים שבת לחודש, וכתיב (ישעיה סו) והיה מדי חודש בחודשו ומדי שבת בשבתו, הקדים חודש לשבת, אך מצד השי״ת קדושת שבת קודמת, וכאן דכתיב יבוא כל בשר להשתחוות, היינו מצד האדם, לכן הקדים חודש לשבת מטעם שאדם רוצה בקב שלו יותר מט׳ קבין וכו׳.

וכן מהאי טעמא גבי שונמית כתיב (מ״ב ד) לא חודש ולא שבת, דמיירי לענין קבלת פני הרב מצד האדם, הקדים חודש לשבת מפני שאדם רוצה בקב שלו וכו׳.

ועיקר מה שמצינו בראש חודש דאיקרי מועד נלמד רק מחודש אב, וכמו שאמרו חז״ל בש״ס (פסחים דף עז.) דראש חודש איקרי מועד כדאביי וכו׳, תמוז דהאי שתא מלויי מליוה, דכתיב (איכה א) קרא עלי מועד וכו׳.

והוא דבחודש זה כתיב (הושע ב) והשבתי כל משושה, חגה חודשה ושבתה, וכתיב (איכה ב) שיחת מועדו, שכח ה׳ בציון מועד ושבת, ובחודש זה הרגישו חכמים, דבראש חודש גם כן קדושה ואיקרי מועד.

והוא על דרך מה שאומרים מהרבי רבי בער זצלה״ה, על הפסוק (איכה א) כל רודפיה השיגוה בין המצרים, היינו כל רודפי ה׳, שרודף אחר השגת השי״ת לדעת ולהכיר את מי שאמר והיה העולם, בנקל להשיגו בימים אלו שנקראים בין המצרים, ואמר משל על זה, דכשהמלך בביתו קשה לבוא לחדרו, אבל כשהוא בדרך נקל יותר לבוא אליו, ולכן רק בחודש זה הרגישו החכמים, יותר קדושת החודש שהוא מצד ישראל, דאיקרי ראש חודש מועד, וממנו למדו לכל ראש חודש.

ובגמרא (זבחים שם) מסיק, אטו ראש חודש למוספין דידיה אהני, למוספי שבת לא אהני, והיינו דכשחל ראש חודש בשבת, אז אהני ראש חודש, דגם קדושת שבת יהיה נחשב קב שלו, דבאמת גם בשבת כתיב זכור את יום השבת לקדשו שמור וגו׳ לקדשו, שישראל צריך להכניס קדושה לשבת, ושבת נקרא תחילה למקראי קודש, כי באיזה כח יש לישראל שהוא יכניס קדושה לראש חודש ומועדים, הוא רק על ידי שישראל קדושים, וכמו שאמרו חז״ל במדרש (שמו״ר פר׳ טו אות כד) ואם כלי חול — כשהוא מתמלא מן הקודש מתקדשת, על אחת כמה וכמה ישראל שהם קדושים ומקדשים את החודש וכו׳.

והיינו על פי מה שאמרו חז״ל בש״ס (שבת דף י:) לדעת כי אני ה׳ מקדשכם, ואני מבקש ליתנה לישראל וכו׳, ועל ידי כח הקדושה זו, כי אני ה׳ מקדשכם, ישראל מקדשים את החודש וכן המועדות.

ומ״מ אף בשבת ציוה השי״ת שהישראל יכניס בו קדושה, על ידי הקידוש ועל ידי שמירת שבת, אך עיקר הקדושה בשבת הוא מצד השי״ת, אבל כשחל ראש חודש בשבת אהני ראש חודש גם להתוספות קדושה דשבת, שיהיה נקרא גם כן על שם ישראל שמקבלין עול מלכותו ית״ש. עכ״ד.

שַׁעַר שַׁבַּת חָזוֹן

ענין שבת חזון

כתב בפרי צדיק (פר׳ דברים את יג) דהנה שבת זה נקרא שבת חזון על שם פתיחת ההפטרה דשבת זה, ויש להבין בשלמא שבת נחמו שנקרא על שם פתיחת ההפטרה שהוא לשון נחמה, ובו מתחיל ז׳ דנחמתא, אבל כאן הרי עיקר ההפטרה הוא התוכחות אח״כ, ואם מפני הרמז שמרמז חזון לראיה, היה צריך לקרות ג״כ שבת דברי שבת שמעו.

אך הענין הוא, ע״פ מה שנאמר (איכה ב) גם נביאיה לא מצאו חזון מה׳, ואיתא במדרש (איכה רבתי פר׳ ב אות ט) גם נביאיה — אלו נביאי האמת, לא מצאו חזון מה׳. והנה הריטב״א ז״ל הקשה על מה שאמרו (יומא דף נד:) בשעה שנכנסו אומות העולם להיכל ראו הכרובים שמעורין זה בזה, והא אמרינן (ב״ב דף צט.) דבזמן שאין עושין רצונו של מקום פניהם לבית, ואז בשעת החורבן לא היו אז עושין רצונו של מקום, ולמה היו אז מעורין זה בזה. ואף הכרובים דצורתא, ג״כ היו מתהפכין כפי מצב ישראל, וכמו שאמרו חז״ל (יומא שם) שהיו מראין להם הכרובים, ראו חיבתכם לפני המקום לראב״י דקאי על מקדש שני.

אך הענין הוא, דאיתא בירושלמי (ברכות דף יז:) ובמדרש (איכה פר׳ א אות נא) שבתשעה באב תיכף אחר החורבן נולד משיח וארי״א וכו׳ ולאו מקרא מלא הוא (ישעיה י) והלבנון באדיר יפול, וכתיב בתריה ויצא חוטר מגזע ישי וגו׳. וכן היה בהתחלת בריאתו של עולם, דכתיב (בראשית א) והארץ הייתה תוהו ובוהו, שנדרש בב״ר (פר׳ ב אות ד) על ד׳ מלכיות, וכתיב בתריה ורוח אלהים מרחפת על פני המים, ונדרש (שם) זה רוחו של מלך המשיח, על פני המים — בזכות התשובה שנמשל למים, שנאמר (איכה ב) שפכי כמים ליבך.

וכן היה כאן, שקודם שנחרב הבית היו באמת אין עושין רצונו של מקום, שלא עלה על דעתם שיחרב הבית, אבל אך כשראו שנכנסו אוייבים להיכל, תיכף הרהרו כל ישראל תשובה, רק שכבר נגזרה גזירה, וכמו שהוכיחם ירמיה למה לא עשו תשובה עד שלא נגזרה גזירה, שאז לא היה נחרב, ואז תיכף נעשו ישראל בכלל עושין רצונו של מקום, ומזה נולד תיכף משיח.

ואיתא כן במדרש (איכ״ר פר׳ ד אות כה) טובה היו מגילות קינות מכל מ׳ שנה וכו׳, והיינו הפורעניות שבה נטלו ישראל וכו׳, שבאמת אז קיבלו ועשו תשובה, ואם היו מתקנים הכל, היו ראוי להיות תיכף התיקון האמיתי ע״י משיח שנולד, ומשום זה תיכף החזירו הכרובים פניהם איש אל אחיו, ולכן כשנכנסו האומות העולם מצאו הכרובים מעורים זה בזה.

וכן נולד באמת אז רוחו של משיח, דכמו שנולד בעוה״ז נפש שיהיה ראוי להיות משיח אם נזכה לכך, כן נולד נפש ורוח של משיח שנולד ע״י זיווג ויחוד זעיר ונוקביה, שעל זה מרמזין הב׳ כרובים. וזהו שהיו תיכף הכרובים פניהם איש אל אחיו, שזה מורה על יחוד קוב״ה ושכינתיה. וכן בכל שנה בתשעה באב נולד משיח, שבכל דור יש נפש אחד שראוי להיות משיח אם יהיה הדור זכאי. וכמו שמצינו שנחלקו בגמרא (סנהדרין דף צח:) דבי ר׳ שילא אמרו שילה שמו וכו׳, והיינו שכל אחד אמרו על רבם שהוא הנפש שראוי להיות משיח, אם יהיה הדור זכאי וראוי לכך.

ובימות המשיח כתיב (יואל ג) והיה אחרי כן אשפוך את רוחי וגו׳ ונבאו בניכם וגו׳ בחוריכם חזיונות יראו. והנה כבר נתבאר שבכל שבת נכלל כל הקדושות שבאים בתוך ימי המעשה שאחריו, וכמו שאומרים וקדשתו מכל הזמנים, דשבת כולל כל קדושת הזמנים, וכמש״כ בזוה״ק (ח״ב דף פח.) כל ברכאן וכו׳ ביומא שביעאה תליין, דשבת כולל כל הברכות וכל הקדושות שהם אחד, כמו שנאמר (בראשית ב) ויברך ויקדש, וכל מה שיש בתוך ימי המעשה ברכה וקדושה, הכל מקבלים מיום השבת שקודם לו.

ומהאי טעמא מברכין החודש בשבת שקודם ר״ח, היינו לכוונה זאת, שקדושת ר״ח יבוא בתוך השבוע כשהוא כלול בשבת הקודם ומקבל מיום השבת. וכן השבת הזה שחל תשעה באב בימי המעשה שאח״כ, הנה זה שהיה אז יום חורבן בית אלהינו אינו נכלל בשבת הקודם, דשבת הוא רק כללא דכל ברכאן וקדישין. אבל מה שמיום תשעה באב הוא יום הולדת נפשו ורוחו של משיח, זה כלול בשבת זה שקודם תשעה באב, שממנו מקבל יום זה הקדושה זו וכאמור. ולכן נקרא שבת זה שבת חזון, כיון שבו ראוי שיולד משיח, ויקוים אשפוך את רוחי על כל בשר וגו׳ בחוריכם חזיונות יראו. ע״כ.

מעלת שבת חזון

הנה כתב באוהב ישראל (לשבת חזון) וז״ל: י״ל אשר שבת חזון הוא יותר גדול במעלה מכל שבתות השנה, ע״ד שנשאלתי פעם אחת לבאר המדרש, דאיתא שם, לא היה יום מועד לישראל כיום שנחרב ביהמ״ק, ע״כ, והוא פלא. וכבר עמד בזה בעל המחבר משנה למלך בספרו הטהור פרשת דרכים, עיין שם. אמנם בשום שכל והערת לב י״ל בזה, ע״ד מאמר חז״ל (יבמות דף סב:) חייב אדם לפקוד את אשתו בשעה שיוצא לדרך, והמשכיל יבין. עכ״ל.

וכתב בדברי שמואל (לשבת חזון עמוד קפב) דביאור הענין ששבת חזון הוא יותר גבוה מכל שבתות השנה, והיינו כי לכל מקום שגלו ישראל גלתה שכינה עימהם (מגילה דף כט.), ובכל צרתם לו צר כביכול, נמצא כי גם בתשעה באב השי״ת שוכן עם ישראל יחדיו בצרתם ובגלותם, בבחינת (ויקרא טז) השוכן אתם בתוך טומאתם, וזאת הבחינה מתעוררת במיוחד בשבת הקודמת לתשעה באב שזוכין בה להרגש קירבת אלקותו יתברך. עכ״ד.

ועיין בבני יששכר (מאמרי חודש תמוז אב מאמר ג אות א) בשם הר״ר פנחס מקארעץ זצוק״ל, על הא דאמרו רז״ל (ירושלמי דף יז: ובמדרש איכ״ר פ״א אות נא) שבתשעה באב נולד משיח, הטעם הוא כי נשמת משיח בן דוד היא נשמה היותר גבוהה וכוללת, וא״כ צריכין ללידה זאת הנשמה – זיווג היותר עליון.

והנה נוכל להתבונן בענין אהבה גשמית בעוה״ז בענין אהבת חברים ואיש עם אשתו, כשהם ביחד לא תוכר כ״כ האהבה, משא״כ כשרוצים להפרד ולהרחיק נדוד לזמן רב אז התפעלו הנפשות באהבה יתירה ועזה מגודל הגעגועים, ועל כן אמרו חז״ל (יבמות דף סב:) חייב אדם לפקוד את אשתו בשעה שיוצא לדרך.

ואם כן תתבונן לפי״ז דבשעת הפירוד אז הוא הזיווג באהבה יתירה ביותר, ומקרי זיווג היותר עליון, ונולד מזה הנשמה היותר עליונה, ועל כן להיות בעוה״ר הפירוד בין הדבקים נעשה בתשעה באב, מקרי בעוה״ר יום יציאה לדרך – ונולד מזה הזיווג הנשמה היותר עליונה וכוללת, הבן.

ועפי״ז תתבונן מה שהקשו תלמידי הרה״ק מוה״ר דב בער זצוק״ל לרבם, על הא דאמרו חז״ל (יומא דף נד:) שמצאו האוייבים ביום ההוא את הכרובים כמער איש וכו׳, והלא אמרו רז״ל (ב״ב דף צט.) שזה לא היה רק בזמן שישראל עושין רצונו של מקום, ובהיפך ח״ו הכרובים הופכים פניהם זה מזה? והשיב הקדוש הנ״ל חייב אדם לפקוד וכו׳ בשעה שיוצא לדרך, הבן.

וביאור הדברים בס״ד, כי דייקא כשאדם יוצא לדרך אזי חייב לפקוד את אשתו, וכן הקב״ה כשיצא כביכול לדרך והחריב את ביתו הוא ביהמ״ק, אזי הדין שחייב לפקוד ולהשפיע טובה על ישראל יותר מהרגיל, ועל כן לא היה יום מועד לישראל כיום שנחרב בו ביהמ״ק. ועל כן שבת חזון הוא יותר גדול במעלה מכל השנה, כי כל ההשפעות של המועדים הם מהשבת שקודם לכן. והדברים עמוקים.

וכתב בשארית ישראל (שער הזמנים, לתשעה באב) וז״ל: בעניין מה שאמרו רז״ל (ירושלמי דף יז: ובמדרש איכ״ר פ״א אות נא) שבעת החורבן נולד משיח, הענין אמרו בשם הרב המגיד הגדול ממעזריטש ז״ל ע״ד שאמרו רז״ל (יבמות דף סב:) היוצא לדרך צריך לפקוד אשתו, כי קודם חורבן הבית שהוא בחינת יציאה וכו׳, שאינו כביכול בבחינת יחוד הקב״ה ושכינתיה, היה בחינת יחוד עליון ביותר, פירוש שכח היציאה לדרך הוא גם כן על ידי כח יחוד עליון, ועצם כח החורבן הוא עצם כח המשיח בטמיר ונעלם שעל ידי הבירור כח הסתר כזה יהיה גילוי אור אין סוף יתברך בגילוי משיח ממש. וזהו שבמוצאי תשעה באב נולד משיח. וד״ל. והרב הקדוש רבי פנחס מקאריץ ז״ל אמר על זה שהוא מקרא מלא (תהילים פט) ואתה זנחת ותמאס התעברת עם משיחך. וד״ל. עכ״ד.

וכתב בברכת אברהם (סלונים, לשבת חזון עמוד קכא) דשבת חזון ענינו כדאיתא בספרי קודש שכל דבר שבקדושה מתחיל משבת, כדאיתא בזוה״ק (ח״ב דף פח.) כל ברכאן דלעילא ותתא

ביומא שביעאה תליין, והנה איתא שמשיח בן דוד נולד בתשעה באב אחר חצות, ואז מתגלה אורו של משיח, ונמצא כי בשבוע הזה מתגלה אורו של משיח.

וענין אורו של משיח הוא כדאיתא בחז״ל (חגיגה דף יב.) אור שברא הקב״ה ביום ראשון אדם צופה בו מסוף העולם ועד סופו, כיון שנסתכל הקב״ה בדורות הרשעים עמד וגנזו לצדיקים לעתי״ל, האור הזה הוא האמונה הטהורה והבהירות שאין עוד מלבדו, ואדם צופה בו מסוף העולם ועד סופו, היינו בכל מצב שהוא נמצא, בין כשליבו פתוח ובין כשהוא סגור ומסוגר, צופה באור האמת ומאמין שאין עוד מלבדו, כמו שאומרים ואמונה כל זאת וקיים עלינו כי הוא ה׳ אלוקינו ואין זולתו, זה אורו של משיח, שכאשר יתגלה לעתי״ל אז יכירו כל באי עולם שאין עוד מלבדו ויאמרו בית יעקב לכו ונלכה באור ה׳ (ישעיה ב).

ובתשעה באב מתגלה האור הזה, ותחילת הקדושה היא בשבת, ולכן היא נקראית שבת חזון, היינו שבת שבה אפשר להיות צופה באורו של משיח להשיג שמסוף העולם ועד סופו בכל המצבים אין עוד מלבדו, וכדאיתא במאור עינים (פר׳ פנחס) על מאמר הכתוב (מלאכי ג) הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא וגו׳ והשיב לב אבות על בנים וגו׳, דכתיב שולח לשון הווה, היינו שבכל עת ובכל שנה שולח הקב״ה את אליהו הנביא לגלות את אורו של המשיח. ע״כ.

והנה איתא בפסיקתא (פיסקא ב סימן ב) וכ״ה בירושלמי ברכות (פ״ח ה״ה) דהאור הראשון ששימש לאדה״ר היינו אור הגנוז הנ״ל היה ל״ו שעות.

והנה בתורה גנוז האור מבריאת העולם, דאיתא בש״ס חגיגה (דף יב.) שבעת בריאת העולם היה אור גדול אשר אדם הראשון היה מביט בו מסוף העולם ועד סופו וגנזו הקב״ה לצדיקים, וזה ענין האור ששימש לאדה״ר ל״ו שעות, היינו שהאור הגנוז נגנז בתורה שבכתב, אך אפשר להשיגו בל״ו מסכתות דתורה שבע״פ.

וכן הגידו המקובלים (עיין השמטות הזוהר ח״א דף רסד. זוה״ח רות דף קג:) דהי״ת גנז האור הזה בתוה״ק, וכמש״כ בדגל מחנה אפרים (פר׳ בראשית ד״ה וירא) שהאור שראה הקב״ה כי טוב וגנזו לצדיקים ובו משתמשין בכל דור ודור (חגיגה דף יב.) והוא נגנז בתורה, ולכן משתמשין צדיקים בכל דור ודור באור ההוא, היינו על ידי התורה שיש בה אותו האור שיכולין להסתכל בו מסוף העולם ועד סופו וכו׳. עיין בדבריו.

וכן הדברים מפורשים ביושר דברי אמת (אות ג) בשם הרה״ח גרשון לאצקיר בשם רבו ר׳ דב בער ז״ל, שהתורה היא אור גדול, ומתחילה היה האור נגלה, ואח״כ גנזו הקב״ה, והיכן גנזו – בתורה, גנזו והעלימו שאינו נגלה האור לטיפשים ולאנשים בלתי שלימים שהם אינם משיגים אור הנעלם, אבל הצדיקים החרדים לדברו ודורשים את ה׳ וחוקרים אותו כמטמונים, אז עתיד לבוא עליהם האור, וזהו וגנזו לצדיקים לעתי״ל רצה לומר שעתיד לבוא לצדיקים האור על ידי דרישתם את הי״ת על ידי התורה.

וכתב בדגל מחנה אפרים (דרוש לפורים) לבאר עפי״ז חלום שראה, וז״ל: וזהו שראיתי בחלומי פירוש על מעשה הנזכר במדרש ר׳ אליעזר ור׳ יהושע היו מהלכים בספינה והיה אחד מהם ער ואחד ישן, ניער רבי אליעזר ונזדעזע ר׳ יהושע, א״ל מפני מה נזדעזעת? אמר מאור גדול ראיתי בים, אמר שמא עיניו של לויתן הוא, שנאמר (איוב מא) עיניו כעפעפי שחר. ע״כ. והוא רמז כי התורה הוא ים החכמה, והספינה היא מוח של האדם, וכשהיו מהלכים השני גדולי ישראל בים החכמה, והיו עסוקים בה, היה אחד בבחינת ער, ואחד בבחינת ישן, שלא נכנס כ״כ בבחינת החכמה באותו זמן, ונזדעזע, ושאל אותו מה זאת הפליאה, וא״ל זהו פליאתו נשגבה שמאור גדול היינו אותו המאור שמסתכלין בה מסוף העולם ועד סופו שגנזו הקב״ה, ראה אותו בים, פירוש בים התורה כנ״ל, וזהו שהיו מתמה מה ענין של גניזה זו, כיון שהכל יכולין להסתכל בו מסוף העולם ועד סופו ע״י התורה, והשיב לו שמא מעינו של לויתן הוא, רצ״ל שאין זה אלא לצדיקים המלוים ומדבקין עצמם תמיד בעת עוסקם בתורה להבורא ב״ה, והם לבדם יכולין להשתמש באותו מאור ולא בלעדם. ע״כ.

וכן כתב מרנא ורב רבנא אדמו״ר מהר״ח מוואלז׳ין בספרו הקדוש נפש החיים (שער ד פכ״א) שלאותו אור הגנוז זוכין הצדיקים ע״י עמל התורה כל אחד ואחד לפי דרכו. עיין עליו.

והיינו שע״י עסק התורה יכולים להשיג אור האמונה הבהירה לראות שמסוף העולם ועד סופו אין עוד מלבדו. וגנזו בתורה קאי נמי אשבת קודש כלשון התדא״ר (פ״א) שבת יעשה כולו תורה, והיינו שבכל שבת יש גילוי אור הגנוז, וכמאמר הכתוב (שמות טז) ראו כי ה׳ נתן לכם השבת שבכל שבת נותן הי״ת כח הראיה, וכדאיתא בזוהר (ח״ב דף קלה:) צלותא דמעלי שבתא דהא אתאחדת כורסיא יקירא קדישא ברזא דאחד, היינו לראות שהוא יתברך אחד ואין עוד מלבדו, וע״י גילוי האור של שבת, כד עייל שבתא איהי אתייחדת ואתפרשת מסטרא אחרא וכו׳.

אלא שבכל שבת כח הראיה הוא רק לאותו שבוע, ובשבת חזון אפשר לקבל כח הראיה לכל השנה, כי בשבת זו נכללים אור השבת ואורו של משיח לעתי״ל, וזהו שבת ״חזון״ – מלשון צופה ומביט מסוף העולם ועד סופו שאין עוד מלבדו.

וזה בחינת אור הגאולה העתידה המאירה בשבת זו, שמסוגלת שבת זו לקבל כח הראיה, אחרי שהקב״ה לקח מאיתנו את ביהמ״ק וקוה״ק אורו של עולם, אזי כנגד זה נתן לנו את השבת הזו היא שבת חזון שבה אפשר לקבל כח הראיה מאורו של משיח, כי הוא הכנה לאורו של משיח המתגלה בתשעה באב אחר חצות היום, היינו שאז נולד משיח, והוא אור של יום ראשון שגנזו הקב״ה לעתי״ל, כי בגאולה העתידה התגלה אור הגנוז שנאמר עליו יהי או״ר שהוא בחינת ד׳ מילויים ע״ב ס״ג מ״ה ב״ן, שבגימטריא הוא מנין רל״ב כמו יה״י או״ר, וזה סוד (ישעיה ס) והיה לך הוי״ה לאור עולם, היינו השם הוי״ה בד׳ מילואיו כנ״ל בגימטריא יה״י או״ר וזהו ״לאור עולם״.

וזה האור נגנז בתורה כנ״ל והתגלה לצדיקים לעתי״ל, וכמו שאמרו חז״ל בחגיגה (שם) דהקב״ה גנזו לצדיקים לעתי״ל, כדכתיב (ישעיה ס) לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם ולנוגה הירח לא יאיר לך והיה לך הוי״ה לאור יומם, והיינו כנ״ל יהיה לך הוי״ה בד׳ מילואיו מספר יה״י או״ר.

וזהו שאמרו חז״ל בש״ס בבא בתרא (דף יב.) שחכם עדיף מנביא, והיינו כי ע״י התורה יתגלה לאדם אור הגנוז בכל פעם, וכל אחד כפי עסקו ועמלו בתורה, יוכל להביט ע״י אור הגנוז בכל פעם נסתרות מסוף העולם ועד סופו וכו׳, משא״כ לנביא אין מתגלה אליו נבואה אלא בעיתים ידועים מפעם לפעם, והסוד כי חכם בחכמה ונביא בנצח, וכבר ידעת ההפרש הרב בין חכמה לנצח, ולכך הצדיקים רואים ראיה רוחנית למרחוק גם בעולמות העליונים, כל אחד כפי השגתו בתורה וכפי שמשיג שם מאותו האור הראשון הגנוז.

ענין ערב תשעה באב או תשעה באב שחל בשבת שמעלה על שולחנו אפילו כסעודת שלמה בשעתו

הנה איתא בגמרא (תענית דף כט:) תשעה באב שחל להיות בשבת וכו׳, ומעלה על שולחנו אפילו כסעודת שלמה בשעתו. וצריך להבין למה הפליגו חז״ל כ״כ, שהרי היה די לומר אוכל ושותה כל צרכו, כי הלא מצינו שרבי קרא קינות בשבת זו, וגם דלהרבה דעות הרי דברים שבצינעא נוהג בו.

וביאר הרב פרי צדיק (פר׳ דברים אות טז) דיש לומר בזה ע״פ אמרם ז״ל (תענית דף ל:) כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה, ובודאי אין הפירוש שזוכה לראות בבנין ביהמ״ק בחייו, כי הלא הם לא האריכו ימים כ״כ. וגם אין המכוון על שיזכה לתחיית המתים ויראה בנין בהמ״ק, כי אז הלא כל ישראל יזכו לעוה״ב, כמו שנאמר (ישעיה ס) ועמך כולם צדיקים לעולם ירשו ארץ, ומה זה דוקא כל המתאבל וכו׳.

ואמנם המכוון הוא, שזוכה ורואה עוד בעת האבל הוא מרגיש הארת השמחה. והוא כענין הנזכר במדרש (איכה רבתי פ״א אות נא) ובירושלמי (ברכות דף יז:) על ההוא טייעא שאמר ליהודי שרי תורך בעת החורבן, ומייד אמר לו אסור תורך מפני שהרגיש שכבר נולד משיח, והכיר את זאת ע״י געיית השור, כמו שאמרו שם, מפני שהם יש להם יותר הרגשה מהאדם, כמו שמצינו באתון של בלעם, ומה גם האדם ע״י הרגש הקדושה, יוכל לראות מייד בזמן האבל שלו הישועה של משיח, שהוא באמת מוכן בכל שנה לבוא אם יהיה הדור ראוי לכך.

וע״ז אמרו שם במדרש, מה לנו ללמוד מן הטייעא הלא מקרא מלא הוא (ישעיה י) והלבנון באדיר יפול, ואין לבנון אלא ביהמ״ק, ותיכף נאמר ויצא חוטר מגזע ישי.

והנה ענין החורבן נאמר בלשון עתיד ״יפול״, והישועה נאמר בלשון עבר ״ויצא חוטר וגו׳ ונחה עליו וגו׳״, כי הנביא כאשר נתגלה לו העתידות החורבן, תיכף הרגיש וראה הישועה שהוא מוכנת עוד מקודם.

והנה אמרו חז״ל (ברכות דף לג. ובסנהדרין דף צב.) כל מי שיש בו דיעה כאילו נבנה ביהמ״ק בימיו, מקדש ניתן בין שתי אותיות ודעת ניתן בין שתי אותיות, והיינו בין שני שמות הקדושים שהוא בחינת יחוד קוב״ה ושכינתיה, כי שכינה היינו בחינת כנס״י, היינו מה שנפש ישראל מייגע בנפשו לקבוע בו אמונת השגחתו יתברך, הגם שהוא בהעלם והסתר מאיתו, כמו שנאמר (תהילים צב) ואמונתך בלילות, זה נקרא בחינת שכינה, וקוב״ה הוא מה שיזכה האדם להאיר עליו מלעילא, הארת השגחתו יתברך כמו שהוא באמת, וזהו ענין יחוד קוב״ה ושכינתיה כמאמר (זוהר ח״ג רע״מ דף רל.) איהו אמת ואיהי אמונה.

ובחינה זו היה בהתגלות בזמן המקדש, וכמו כן זוכין לזה ע״י הדעת, כי דעת הוא ע״י חיבור המוח עם הלב, היינו זאת מה שמבין בשכלו מהשגת אלהות יהיה נקשר ברצון שבלב, והוא היחוד וחיבור של חכמה ובינה, והיינו ג״כ יחוד קוב״ה ושכינתיה.

והנה ע״י קדושת יום השבת, מופיע בחינת הדעת בנפשות ישראל מה שנשפע מהארה דלעילא, כמו שנאמר (שמות לא) כי אות היא ביני וביניכם לדעת כי אני ה׳ מקדשכם, לכן מייד בצאת יום השבת מתחילין ברכה ראשונה של חול אתה חונן לאדם דעת, מפני שבשבת הופיע בנו בחינת הדעת, ועתה נעלם מאיתנו, לכן מתפללים וחננו מאיתך חכמה בינה ודעת גם בימי החול.

וממילא כשחל תשעה באב ביום השבת עצמו, בודאי יוכל אז לבוא ע״י בחינת הדעת של סעודת שבת להיות מרגיש ורואה מיד בהווה בשמחתה. ועל זה כיוונו חז״ל בלשון ״כסעודת שלמה בשעתו״ – היינו בזמן שהיה ביהמ״ק קיים, דאז היה סיהרא באשלמותא, שהיה אז שלימות היחוד דקוב״ה ושכינתיה, והיינו סעודת שלמה, כמו שנאמר שם (מ״א ד) יהודה וישראל רבים כחול אשר על שפת הים אוכלים ושותים ושמחים, וידוע שכל אכילה ושתיה הנאמר בקהלת בדברי תורה הכתוב מדבר, וזהו ושמחים, כי זהו עיקר שמחת הלב בהופעת הקדושה, ועל זה יש ביכולת להגיע מעין זה ע״י קדושת שבת כשחל בתשעה באב, להיות זוכה ורואה בשמחתה כנ״ל.

וכתב בעבודת ישראל (פר׳ מסעי) הנה הצדיק איש אלהים מוהר״ר יעקב יצחק, אמר פירוש הגמרא, ביקש רבי לעקור תשעה באב שחל בשבת ואמר הואיל ואידחי ידחי, עיין שם. והיינו פירושו, שרצה לעקור צרת תשעה באב כלל ועיקר ולגלות הקץ, על ידי שחל בשבת יום הקדוש והואיל ואידחי ידחי לגמרי. ולכן לא הודו לו חכמים כי אין לדחוק את הקץ. עכ״ל.

ונוסף עוד על דבריו, כי ביקש רבי לעקור תשעה באב, דהיינו לעשותו עיקר ולהראות גודל מלכות השי״ת, דהיינו הגם שצר לנו עד מאוד, אנו מתחזקים ומתאמצים ושמחים בשבת במלכותו, ועל רחמיו המרובים אנו בטוחים, שישוב נדחינו במהרה. וזה הענין הוא עיקר

ויותר תענוג לפניו, מאשר שאנו שמחים וטובי לב בימים הנגלים ונראים לטובה, ולכן מהתעוררות עיקר ותענוג זה היה בכוחו לדחות את תשעה באב ולעיקרו ולגלות את הקץ ואמר הואיל ואידחי ידחי. ואמנם לא הודו לו חכמים, פירוש שהחכמים הודו לו בבחינת ל״א שהוא בחינת אי״ן בבתי גואי, אבל עדיין לא היה בכוחם לשלשל השמחה לבתי בראי ולגלות הקץ, עד שיושיענו ה׳ ויגדיל כח הצדיקים, לגלות בחינת אי״ן והשמחה הגנוזה, ואז ישמח ה׳ עמנו אמן. עכ״ד.

וכתב בבני יששכר (מאמרי חודש תמוז אב מאמר ג אות ב) דנראה לפרש מה שרבינו הקדוש דוקא ביקש לעקור תשעה באב שחל להיות בשבת, דהנה אמרו בירושלמי (מוע״ק פ״ג ה״ז) אחד מבני המשפחה וכו׳ תדאג כל המשפחה, נולד בן זכר באותה המשפחה נתרפאה כל המשפחה, והנה בתשעה באב לאחר חצות הוא זמן לידת בן דוד, והנה בתשעה באב שחל להיות בשבת, הנה (שבת דף נו.) רבינו הקדוש דמבית דוד קאתי הרגיש בשבת שכבר נולד בן דוד ונתרפאה כל המשפחה, וביקש לעקור את התענית לגמרי, אמר הואיל ואידחי ידחי, משא״כ שאר החכמים שאינם מאותה המשפחה לא הרגישו בזה. (ועיין אגרא דפרקא בסופו סימן ט).

עוד כתב בבנ״י (שם אות ג) דהנה אמרו חז״ל (ירושלמי כלאים פ״ט ה״ד) יום שנפטר רבינו הקדוש ערב שבת היה והתעסקו כולי עלמא בכבודו, ואח״כ באו כולם לביתם והיה עוד זמן לכל אחד להחם חמין ולצלות דג ולהדליק את הנרות, וכד ערבא שמשא קרא הגבר וידעו שנדחה שבת והמתין בעבור כבודו דרבינו הקדוש, ולא נמצא כן בשאר הצדיקים, ויש לבאר כי להיות שבסברתו דחה אבילות דתשעה באב בעבור קדושת שבת וכבודה, והיה זה שכרו שנדחה שבת בעבור כבודו. (ועיין אגרא דפרקא בסופו סימן י).

עוד בהנ״ל

הנה יש להבין למה זכרו דוקא כסעודת שלמה בשעתו, ולא אמרו כסעודת אברהם אבינו ע״ה? וי״ל ע״פ מה דאיתא בגמרא (ב״מ דף פו:) וז״ל: למימרא דסעודתא דאברהם אבינו עדיפא מדשלמה, והכתיב (מ״א ה) ויהי לחם שלמה וכו׳, התם ג׳ תורי לתלתא גברא הכא לכל ישראל ויהודא, שנאמר (מ״א ד) יהודא וישראל רבים וגו׳, היינו שסעודת שלמה הייתה יותר. ולפי״ז יש לבאר, מה שנקטינן דוקא לשון ״כסעודת שלמה בשעתו״ – להורות על הסעודה היותר גדולה שיכול להיות.

והנה בשיבולי הלקט (סימן רסו) כתב וז״ל: אבל אני יקר מצאתי בהלכות גדולות בפירוש, שחייב להפסיק לסעודת שבת משש שעות ולמעלה שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין. עכ״ל. וכ״כ בספר פרדס הגדול (סימן קנח) ובספר הפרדס (עמוד רנח) ובשו״ת מעשה הגאונים (עמוד לו) ובספר הרוקח (סימן שי) שאוכלין ג׳ סעודות, ואחר״ז אוכלים סעודה המפסקת על כסאות קטנים ולא על גבי קרקע, ואוכלין על שולחן קטן ביצים ושותים מים.

ושם בשיבולי הלקט (סימן שיב) הביא מנהג שפיירא שלא לזמן בשבת בסעודה המפסקת, ושלא לומר נחם ולא רצה והחליצנו, אך מסבים על השולחן, ואוכלים ביצים ופירות. ועיין שם עוד (בסימן שיב). וכן מצאנו לכמה מהראשונים שכתבו שאין לאכול בסעודה מפסקת בשר ולשתות יין, ומדברי הראבי״ה הנ״ל מבואר, שכשלא אוכל בסעודה מפסקת בשר וכו׳, מ״מ ג׳ סעודות עושים לפני סעודה זו המפסקת.

עוד שם בשיבולי הלקט, הביא תשובת רבינו קלונימוס איש רומי שהשיב לרבינו יקר, שאם חל תשעה באב בשבת או באחד בשבת, מתירים הגאונים ז״ל לאכול בשר ולשתות יין בסעודה המפסקת משום כבוד שבת, ואין צריך לשנות שולחנו בשבת, ובלבד שיש לו לישב בדאבון נפש שלא לנהוג בשמחה, וכך אמרו חכמים וכו׳, והא מתניתא לא מיירי אלא בסעודה המפסקת, שאם תאמר בסעודת שבת שאוכלין קודם שש שעות מיירי, מאי איריא שבת אפילו בחול מותר וכו׳. עכ״ד. והו״ד רבינו קלונימוס איש רומי בספר הרוקח (שם) ובספר הפרדס (שם) ובשו״ת מעשה הגאונים (שם).

ומיהו בספר בכור שור (תענית דף כט:) חולק על זה, ודעתו דמי שרגיל בכל שבת לסעוד סעודה זו עם חביריו ומיודעיו, ומונע בשבת זו, הוי ליה כאבילות פרהסיא, ודברי הרוקח הנ״ל, שכתב שישב בדאבון נפש, מיירי בצינעא. והו״ד בברכי יוסף (סימן תקנג סק״ד) ובלבושי שרד (סימן תקנב) וביד אפרים (שם) ובזכור לאברהם (ערך תשעה באב דף לח:) ובקמח סולת (הל׳ אב הנחמות ד״ה אם רגיל לסעוד) ובשערי תשובה (שם ס״ק יא) ובתוספות חיים על החיי אדם (כלל קלו סימן א) ובכף החיים סופר (שם ס״ק בן) ובמשפט כתוב (ועד חכמים, סימן תקנג ס״ב) ובעיקרי הד״ט (דיני תשעה באב אות יז) ועיין בהגהות מהרש״ם לארחות חיים החדש (סימן תקנב סק״ח) וברוח חיים (סו״ס תקנב) ובשדי חמד (אסיפת דינים מערכת בין המצרים סימן ב את ט) וכתב דאף המג״א מיירי דוקא על סעודת חברים שאינו רגיל בה, דאע״ג דגם זה מדינא מותר, מ״מ כיון דברוקח איתא דיש לישב בדאבון נפש, לכך יש למנוע מזה. וכן הסיק בספר תשעה באב שחל בשבת (עמוד פז-ח) דאין לשנות ומותר לישב בסעודה עם חברים.

וכן כתב בליקוטי מהרי״ח (ח״ג דף נב.-:) דשמע בשם כמה גדולי הדור קדושי עליון שהנהיגו לעשות זו סעודה בחבורה, כדי שלא יהיה ניכר אבילות בפרהסיא. ועוד הביא ששמע בשם הגה״ק בעל שו״ת אריה דבי עילאי שפעם אחת ישב בסעודה זו עם אנשי שלומו והיה בין השמשות, והיו העולם מתנדזין זה לזה, ואמר הגה״ק הנ״ל רבש״ע מה אנחנו עושין הלא אין אנו אוכלין ולא שותין, הנה לא אפשר לנו להתפרד מן השבת, ומ״מ לא כל הרוצה ליטול את ה׳ יבוא ויטול. עכ״ד.

והוסיף השיבולי הלקט, שכן הורה הר״ר אביגדור כהן צדק, שלא להמנע מבשר ויין אפילו בסעודה המפסקת, וגם הפרושים הנזהרים מלאכול בשר ולשתות יין מי״ז בתמוז עד תשעה באב, אין להם להמנע מלאכול בשר בשבתות שהן חלים בינתיים, ואם עשו כן יצא שכרם בהפסדן. וכ״כ בספר במנהיג (שם) שאחר שהביא דברי רב נטרונאי גאון הנ״ל, להחמיר

שלא לאכול בשר ולשתות יין בסעודה המפסקת, כתב על זה, ואינו עיקר כלל. וכן הסיק במרדכי (תענית סימן תרלז) ובפסקי ריא"ז (סוף תענית, ובפסחים ריש פ"ד) וכ"כ רבינו ירוחם (נתיב יח חלק ב) והארחות חיים (הלכות תשעה באב סימן טו) והכל בו (סימן סב) ובספר המכתם (סוף תענית עמוד עדר) וכ"כ הטור (סוף סימן תקנב) ושכן היה אביו הרא"ש נוהג לאכול בשר ולשתות יין.

וכ"פ מרן בשו"ע (שם סעיף י) וז"ל: אם חל תשעה באב באחד בשבת, או שחל בשבת ונדחה לאחר השבת, אוכל בשר ושותה יין בסעודה המפסקת, ומעלה על שולחנו אפילו כסעודת שלמה בעת מלכותו. עכ"ל.

וברמב"ם (פ"ה מהלכות תעניות הלכה ח) איתא וז"ל: וערב תשעה באב שחל להיות בשבת, אוכל ושותה כל צרכו, ומעלה על שולחנו אפילו כסעודת שלמה, וכן תשעה באב עצמו שחל להיות בשבת, אינו מחסר כלום, עכ"ל. ולהלן (הלכה ט) כתב וז"ל: ומימינו לא אכלנו ערב תשעה באב תבשיל, אפילו תבשיל של עדשים, אלא אם כן היה בשבת.

ועיין עוד בכל זה בדברי בס"ד בשער סדר היום, ענין סעודה מפסקת כשחל בחול וכשחל בשבת.

ונראה שמהגמרא בב"מ הנ"ל יש סמך, שמי שרגיל בכל שבת לאכול סעודה שלישית עם חברים, שאין לו למנוע בשבת זה שחל בו תשעה באב או ערב תשעה באב ג"כ, וכדעת הבכור שור הנ"ל שחלק על המג"א (סימן תקנב סקי"ד) במה שכתוב שלא ישב בסעודת חברים, וכתב הבכור שור דלא דמי למה שכתב הרוקח שישב בדאבון נפש, דהוי דברים שבצנעא בלב, משא"כ מי שרגיל לאכול סעודה ג' עם חברים, ומונע בשבת זה הוי אבילות דפרהסיא ואסור, והביא ראיה על זה, עיין שם. ומזה שמזכיר בגמרא הנ"ל אפילו כסעודת שלמה שמבואר בגמ' (ב"מ שם) שהיה לכל ישראל ויהודא, יש סמך שאין לשנות בשבת זה ממה שרגיל לאכול בחברים בכל שבת בסעודה שלישית.

והנה שם כתיב (מ"א ד) יהודא וישראל רבים כחול הים, אוכלים ושותים ושמחים, ובכאן הא הרוקח ג"כ כתב שישב בדאבון נפש? אך הפירוש הוא, שליבו יהא בדאבון נפש, ובפרהסיא צריך להיות בשמחה כמו בכל שבת.

והנה כתב בפרי צדיק (פר' דברים אות יז) דבמדרש (איכ"ר פר' ג אות ה) איתא, ונגינות שותי שכר, מאחר שהן אוכלין ושותין ומשתכרין בסעודת תשעה באב, יושבין וקוראין קינות ונהי באיכה. והביא הרמ"א (סימן תקנב ס"ט) שמזה יש סמך להרבות קצת בסעודה ראשונה בערב תשעה באב. עיין שם. אבל לשון המדרש הוא, סעודת תשעה באב, נראה דלא קאי על סעודה ראשונה רק על סעודה שמפסיק בה. וכן אח"כ במ"ר (שם אות ו) הביא כל שהוא מסעודת תשעה באב אסור לאכול בשר ולשתות יין, הרי דקרי לסעודת תשעה באב סעודה שמפסיק בה.

ועוד איתא (שם) וכן רב מן דהוה אכיל כל מאכליו נסיב וכו׳, ואמר זו הוא סעודת תשעה באב וכו׳, וכן הוא בירושלמי, והוזכר גם במג״א. ובהג״ה מהר״צ על המג״א דקדק ג״כ על לשון בסעודת תשעה באב, ומפרש דקאי על זמן בית שני, עיין שם. ואם שבאמת אז ג״כ היו קורין מגילת איכה, וכן לעתיד ג״כ לא יתבטל מגילת איכה שהוא מכ״ד ספרים והם לעולמי עד, אך אז יהיה להם פירוש אחר – מה שיהיה מורה על טובות ונחמות, וכמ״ש במפרשים לפרש פסוקי איכה לטובה, ולשון קינות ונהי לא משמע הכי.

ובפרט בפתיחתא דאיכ״ר (אות יז) דאיתא לאחר שהן אוכלין ושותין ומשתכרין בסעודת תשעה באב יושבין וקוראין קינין ונהי ואיכה. לשון קינין לא משמע על קריאת מגילת איכה בזמן הבית שהיה בשמחה, גם מה שדרש זה על נגינות שותי שכר, ופירש המת״כ מפני שצריך לקרותו בטעמי וניגוני וזהו ונגינות שותי שכר, ואינו מובן לכנות טעמי איכה בלשון ונגינות שהם אינם ניגון רק טעמי בכי והספד?

אך נראה דכוונת המדרש הנ״ל, הוא על שבת שחל בו תשעה באב או ערב תשעה באב, שאז מעלה על שולחנו אפילו כסעודת שלמה בשעתו, ועל זה פתח ישיחו בי יושבי שער – אלו שהן יושבין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, והנה בתי כנסיות יתכן על קריאת איכה, אבל בתי מדרשות מה טיבם אז, אלא הכוונה על תשעה באב שחל בשבת שאז ישראל יושבים בבתי כנסיות ובתי מדרשות, וכמו שאמרו חז״ל (שיהש״ר פר׳ ח אות יז) היושבת בגנים וכו׳ אע״פ שישראל עסוקין במלאכתן כל ששת ימים, בשבת משכימין ובאין לביהכנ״ס וכו׳. וכן בתנא דבי אליהו (פ״א) שבת יעשה כולו תורה. ואמר ונגינות שותי שכר, שבשבת זה צריך לזמר בנגינות כמו בכל שבת, שאם ימנע משום אבל יהיה אבילות דפרהסיא ואסור, וכמש״כ הבכור שור הנ״ל.

ואמר מאחר שאוכלין ושותין ומשתכרין יושבין בלילה במוצ״ש וקוראין קינין ונהי ואיכה. ומה שאמר ומשתכרין נראה שבשבת צריך להיות גם יין בסעודה, והנה חכמינו ז״ל תיקנו קידוש על היין רק בסעודת ליל שבת ובסעודת הבוקר, ובסעודה ג׳ לא תיקנו קידוש על היין. רק בפרע״ח (שער השבת סוף פכ״ג) כתב שהאר״י הקדוש ז״ל היה שותה יין באמצע הסעודה בסעודה שלישית.

והענין הוא, דהנה אמרו חז״ל (סנהדרין דף ע.) לא נברא יין בעולם אלא לנחם אבלים ולשלם שכר לרשעים, שנאמר (משלי לא) תנו שכר לאובד ויין למרי נפש. ולשון בעולם אין לו פירוש. ובאמת בש״ס עירובין (דף סה.) ליתא תיבת בעולם. אך ביאור הענין הוא, כי לכאורה יש להקשות, איך שייך לומר לא נברא יין וכו׳, הא יש יין דמצוה, היינו יין דנסכים יין דקידוש וכה״ג. אך באמת במדרש (במדב״ר פר׳ י אות ד) הגירסא לא נברא יין בעוה״ז אלא לשלם וכו׳, ובספר דקדוקי סופרים מביא שבכמה גמרות כת״י ג״כ הגירסא בעוה״ז, וכן בכמה ראשונים, עיין שם.

והנה בזוה״ק (ח״ג דף רמה: ושם בדף רטז:) מפורש שכל יין דמצוה הוא מיינא דמנטרא יינא דאורייתא. וכ״כ בזוה״ק (ח״א דף קמב:) ע״פ (בראשית כז) ויבא לו יין דרמז רמיז ליה מאתר רחיק קריב ליה וכו׳, מההוא יין דכל חידו אשתכח ביה. והיינו שאף שיעקב אבינו הביא לו יין ענבים כפשוטו, מ״מ בפנימיות היה היין הזה מבחינת יין המשומר בענביו. וכמו שדרשו (ב״ר פר׳ סז אות ב) ואוכל מכל טוב, שהוא מתוקן לעתי״ל, דאף שיעקב אבינו הביא לו מטעמים כפשוטו, רק בפנימיותו הטעימו בזה מטוב העתיד לבוא לעוה״ב, וכמו שדרשו חז״ל בגמרא (ב״ב דף יז.) ג׳ הטעימן בעוה״ז מעין עוה״ב, יצחק דכתיב בה׳ מכל, וכן היין שהביא לו, אף שהיה יין כמשמעו, היה ג״כ בבחינת יינא דמנטרא, וכן כל יינות של מצוה הוא מיינא דמנטרא. וזה שאמרו בגמרא, לא נברא יין בעוה״ז – היינו בעוה״ז דייקא, מה ששותין בעוה״ז לא למצוה, הוא רק לנחם אבלים וכו׳.

והנה איתא במדרש (פר׳ י אות א) ע״פ (יחזקאל כ) ואת שבתותי קדשו, במה אתה מקדשו במאכל ובמשקה וכו׳, נאמן אני לשלם לכם מתן שכרה הוי כולו מחמדים. וכן הוא בשיהש״ר (פר׳ ו אות ד). ולכאורה הלא בתורה כתיב ג״כ (דברים ה) שמור את יום השבת לקדשו, וכן (שמות כ) זכור את יום השבת לקדשו, ולמה הביא הפסוק מיחזקאל?

אך הענין הוא, כי בתורה כתיב לקדשו, שיהיה בו קדושה, והיינו ע״י שמירת שבת ממלאכה בשב ואל תעשה יכניסו קדושה לשבת לקדשו ולא נאמר בציווי. וכן זכור לקדשו, היינו ע״י שמירת שבת שיהיה קדושה בשבת יזכו לאתר דלית ליה שכחה, כמש״כ בזוהר (ח״ב דף צב:), אבל ביחזקאל דכתיב ביה קדשו בציווי, שיקדשו השבת במעשה, ואמנם כל קדושת שבת הוא בשב ואל תעשה, רק הענין הוא, כמו שאמרו בתלמוד (קידושין דף טל:) ישב ולא עבר עבירה נותנין לו שכר כעושי מצוה. ובשבת שכל ישראל בדלין ממלאכה שהם רגילין בה כל ימי המעשה, והוי כבא דבר עבירה לידו וניצל הימנה והוא כעושה מצוה, מ״מ לא שייך על זה לשון קדשו בציווי בקום ועשה, ועל זה אמרו במד״ר במה אתה מקדשו במאכל ובמשקה.

ולכן יש לומר, שאף שבשמירת שבת ג״כ מכניסין קדושה לשבת, מ״מ כל שלא עבר כל יום השבת אינם בטוחים עוד שיעבור השבת בשמירה, ועל זה תיקנו חכמינו ז״ל קידוש על היין בלילה ובבוקר ואח״כ הסעודה, שאין קידוש אלא במקום סעודה, ובזה אתה מקדשו במאכל ובמשקה, וזה היין של מצוה הוא מבחינת יינא דמנטרא וכאמור, משא״כ בסעודה ג׳ שכבר עבר כל יום השבת בשמירה, לא תיקנו חכמינו ז״ל לקדש על היין בסעודה זו, שאז כבר ע״י שמירת שבת ממלאכה לבד שהוא כעושה מצוה כנ״ל כבר הכניסו קדושה לשבת, כמו שנאמר שמור את יום השבת לקדשו וכנ״ל.

ומה שהיה נוהג האר״י הקדוש לשתות יין בתוך הסעודה בסעודה שלישית, נראה שזה היה מעין מה שנאמר תנו וגו׳ ויין למרי נפש, דכתיב (תהילים קד) ויין ישמח לבב אנוש, היינו אף מי שהוא במדריגת אנוש שהוא מדריגה הפחותה, וכמו שדרשו (שבת דף קיח:) על מה

שנאמר (ישעיה נו) אשרי אנוש יעשה זאת, אפילו עובד ע״ז כאנוש מוחלין לו, והיינו שאחר שעובר השבת ובאים ימי המעשה אז האדם מר נפש מאוד.

וכמו ששמעתי מרבינו הקדוש זצללה״ה, שאמר בשם אחד, שבמוצאי שבת הוא כמו שמשליכין אותו מאיגרא רמא לבירא עמיקתא, ומטעם זה אומרים במוצש״ק הפסוק (ישעיה יב) הנה אל ישועתי אבטח ולא אפחד, ואין אומרים אל תירא אלא למי שמתיירא, שאז נופל פחד על האדם כשרואה שיוצא מקדושת השבת לימי החול, ולכן אומרים אל ישועתי אבטח ולא אפחד, ומשום זה אומרים ג״כ שיר של פגעים במוצש״ק, ולכן מטעם זה שתה האר״י הקדוש יין בתוך הסעודה הג׳, והוא היין להביא שמחה למרי נפש.

ולכן בשבת שחל בו תשעה באב או ערב תשעה באב, שצריך אף בשבת להיות הלב בעצבות ובדאבון נפש, ממילא כשנגמר השבת הלב עצב מאוד, וצריך לזה היין לשמח לבב אנוש. וזה שאמרו בגמרא הנ״ל, ומעלה על שולחנו אפילו כסעודת שלמה בשעתו, אף שאין בה חובה אלא רשות, היינו רק לרמז מה שנאמר שם יהודא וישראל וגו׳ ושותים ושמחים, שבנגלה צריך להיות בשמחה. וזה שאמרו במ״ר הנ״ל, מאחר שאוכלין ושותין ומשתכרין בסעודת תשעה באב, היינו בסעודה שמפסיק בה שנקרא במדרש ובירושלמי סעודת תשעה באב, יושבין וקורין קינין ונהי ואיכה בלילה, דבשבת אסור לשנות ולהראות אבילות רק צריך לנהוג כמו בכל שבת וכאמור. ע״כ.

שַׁעַר עֲנִינֵי ת״ב

ענין שיום תשעה באב יחול ביום שחל בו א׳ דפסח

כתב בתורת אמת (פר׳ דברים) דהנה ידוע כי יום ת״ב נזדמן תמיד ביום שחל בו א׳ של פסח, ובודאי הוא בכוונה עמוקה, כי מקודם היה קביעת הזמנים עפ״י הראיה שהיה מבורר להם הזמן המיועד לכל מועד בזמנו, ואח״כ ראו לתקן עפ״י כללים כוללים לדורות ע״פ כוונות גדולות, וזה ג״כ אחת מהן, שיזדמן תמיד ת״ב באותו יום שבשנה זו היה הראשון של פסח, והוא ענין נעוץ סופן בתחלתן, כידוע שפסח הוא התחלת המקראי קודש שהמה זמנים המקודשים, ות״ב הוא בזמן שהוא בתכלית הירידה, ויש לו חיבור והתקשרות ליום א׳ של פסח, והוא כמשל העיגול שסוף השטח יגיע לתחילתו, ודייקא הסוף, כי נקודה א׳ קודם הסוף הוא רחוק עוד מהתחלה, רק בנקודה האחרונה ממש יתמצעו להשתוות יחד, ומה גם כשנזדמן ביום השבת קודש שהוא הנקודה הכללית ממרכז כל העיגול, כי הוא מקור כל הזמנים, ממילא יש לאותו יום הקדושה, כמו הפסח שהזדמן ג״כ באותו השנה בשבת, כי ענין קדושת הפסח הוא ראש המקראי קודש שתחת הזמן, דישראל מקדשי ליה, היינו שהזמן מוכן לאתערותא דלתתא מצד האדם, כי הזמן גרמא להיות בעצב ואנחה, אמנם נעוץ סופו בתחילתו כנ״ל, בפרט כשמזדמן בשבת, ע״י קדושת השבת נדחה כל הענינים שמצד ההיפך, וממילא מתקרבים אל הקדושה ביתר שאת. עכ״ד.

ואיתא בפרי צדיק (פר׳ פנחס אות ט) שהנה שבועות אלו מן י״ז בתמוז עד תשעה באב, חל תמיד יום ראשון ואחרון ביום שחל בו א׳ דפסח כידוע, והענין הוא כי בליל א׳ דפסח ביציאת מצרים, אז נבחרו ישראל לה׳ לעם, כמו שנאמר (שמות ו) ולקחתי אתכם לי לעם, ועיקר המכוון דיציאת מצרים היה על מתן תורה, כמו שנאמר (שם ג) בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה היינו מתן תורה, וזה שנאמר (שמות ו) והייתי לכם לאלהים.

ובג׳ שבועות אלו הנה בי״ז בתמוז נשתברו הלוחות ואז נתבטל החיתון, כמו שאמרו במדרש (שמו״ר פר׳ מג אות א) מוטב שתדון כפנויה וכו׳, ובתשעה באב חרב הבית בראשונה ובשניה וגלו ישראל, אבל באמת כל זה היה הכנה שיזכו עי״ז לאור גדול אחר כך, דהנה על שבירת הלוחות אמרו (שבת דף פז.) יישר כחך ששברת, שעל ידי שבירת הלוחות זכו לאור תורה שבעל פה מטלא דעתיקא, וכמבואר במדרש (שמו״ר פר׳ מו אות א) שאמר הקב״ה למשה רבינו ע״ה אל תצטער, ובלוחות שניים אני נותן לך שיהיה בהן מדרש הלכות ואגדות. ובתשעה באב נולד תיכף משיח כמו שמבואר (איכ״ר איכה רבתי פר׳ א אות נא), והיה חורבן הבית הכנה לבנין השלישי שיהיה בידי שמים, כמש״כ רש״י (ר״ה דף ל. ד״ה אי נמי), ואז יהיה

גאולה שלימה שלא יהיה אחריו גלות, כמו שאמרו במדרש (מכילתא סדר בשלח השירה א) כל השירות לשון נקבה וכו׳, חוץ משל עתיד שאין אחריה צער ושעבוד.

ובג׳ דפרענותא מתקנים לצאת מג׳ קליפות, ולזכות לג׳ הלשונות שנאמר בגאולת מצרים והוצאתי והצלתי וגאלתי, שהוא לזכות לגאולה מהג׳ שורשי הקליפות, שהם הקנאה והתאוה קליפות עשו וישמעאל שכוללין שבעים קליפות של שבעים אומות שלושים וחמש מימינא ושלושים וחמש משמאלא (כמבואר בדברי מרן האר״י ז״ל), והכבוד שהוא ראשית דקליפה ראשית גויים עמלק (במדבר כד) והוא דעת דקליפה, ואחר כך זוכין בתשעה באב שיהיה (שמות ו) ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלהים, וכן ד׳ כוסות דפסח כנגד ד׳ לשונות של גאולה, כמו שאמרו בב״ר (פר׳ ח אות ה) ובירושלמי (פסחים פ״י ה״א דף סח:), וזה הענין שחל תמיד השני ימים הנ״ל ביום שחל בו א׳ דפסח. ע״כ.

עוד יש לבאר הענין, ע״פ משנ״ת כבר לעיל (עיין בני יששכר מאמרי חודשי תמוז אב מאמר א אות ט) שחודשים תמוז אב כנגדם בדגלים הם ראובן ושמעון, והנה ניסן לפי סדר הדגלים הוא כנגד יהודא. והנה חודש ניסן הוא חודש המסוגל לגאולה ולחירות לבוא לרשת את הארץ, וחודש אב בעוה״ר מוכן להיפך ח״ו, והי״ת ברוב רחמיו הקדים רפואה למכה, וכמש״כ (שופטים א) ויהי אחרי מות יהושע וישאלו בני ישראל וכו׳, ויאמר ה׳ יהודא יעלה בתחילה לירש את הארץ הנה נתתי מאז את הארץ בידו, ויאמר יהודא לשמעון אחיו עלה איתי בגורלי וכו׳ והלכתי גם אני אתך בגורלך, וילך איתו שמעון, והיינו שכיון שחודש ניסן מוכן לגאולה ושייך ליהודא, על כן אמר ה׳ ליהודא שיקבל את הארץ בתחילה כי כנגדו הוא חודש ניסן המוכן לגאולה, ויאמר יהודא לשמעון אחיו עלה איתי בגורלי, היינו משום שחודשו מוכן להיפך בעוה״ר, לכך צירפו יהודא לגורלו והבטיחו ברוה״ק ואלך גם אני איתך בגורלך, היינו שאשר יגיע זמן התנשאות החודש של שמעון הוא חודש מנחם אב, והוא בזמן הגאולה בב״א, ואזי יהודא ישתתף גם כן בגורל שמעון.

ותבין לפי״ז מאמר חז״ל (סוטה דף מב.) וז״ל: משוח מלחמה בשעה שמדבר אל העם בלשון הקודש היה מדבר, שנאמר (דברים כ) והיה כקרבכם אל המלחמה וניגש הכהן זה כהן משוח מלחמה, ודיבר אל העם בלשון הקודש, ואמר אליהם שמע ישראל וגו׳ על אוייביכם ולא על אחיכם לא יהודה על שמעון. עיין שם. וצ״ע מהו שתפס בלשון לא יהודא על שמעון. וע״פ הנ״ל יבואר כי יהודא ושמעון אף בשעת מלחמה וזעם הם מצורפים יחד ומרחמים זה על זה.

ועל כן בתשעה באב נולד משיח כמבואר במדרש (איכ״ר פר׳ א אות נא) ובירושלמי (ברכות דף יז:), והנה המשיח בא מיהודא – משיח בן דוד, והיינו כי יהודא ביקש משמעון שהשתתף איתו בחודש זה, לכן משיח נולד בתשעה באב, ועי״ז יתקיים ביום ההוא יהיה ה׳ למלך על כל הארץ במהרה בימינו, ולכן יהוד״ה שמעו״ן (496) בגימטריא מלכו״ת, היינו שעל ידי יהודא ושמעון יתגלה מלכות שמים בעולם.

וזהו שכתוב בתחילת התגלות הגאולה הראשונה (שמות ג) וירא ה׳ כי ס״ר לראות, ס״ר בגימטריא טל״ה ארי״ה – הם ב׳ מזלות דניסן ואב, והיינו שהם ב׳ חודשים המחוברים ביחד ומיועדים לגאולת עמו ישראל, ולכן נאמר (שם) שלח נא ביד תשלח, ומתרגמינן בתרגום יונתן ביד פנחס אליהו דאת עתיד למישתלח בסוף יומיא, פנח״ס אליה״ו בגימטריא ס״ר כמנין ב׳ מזלות הנ״ל. וזה שתיבות מז״ל ניס״ן טל״ה מז״ל א״ב ארי״ה בגימטריא א״ם הבני״ם שמח״ה הללוי״ה, כי חודשים אלו מעותדים לגאולה השלימה, התגלת אור הבינה העליונה, אם הבנים שמחה הללויה.

ומעתה תבין מה שע״פ קביעות שלנו המבואר בטור ושו״ע (או״ח סימן תכח) ביום שחל יום א׳ דחג הפסח בו ביום הוא הקביעות של תשעה באב, היינו שיש שייכות בין חודש ניסן לחודש אב, שהם כנגד יהודא ושמעון, ויש שייכות בין הגאולה שיש בפסח לגאולה שתהיה במהרה בימנו בחודש אב. ואף מנהג ישראל תורה הוא לאכול בסעודה של פסח ביצים זכר לאבילות, משום שליל ת״ב נקבע בליל פסח, ועוד זכר לחורבן שהיו מקריבין קרבן פסח (רמ״א סימן תעו ס״ב), והיינו שאנו מחברים את פסח אם תשעה באב כי לשתיהם יש חיבור כנ״ל.

וזה שמורגל בפי אינשי כשרוצים לומר שם הנכבד – אומרים הוי״ה, ומדוע בחרו דוקא צירוף השם הזה? אלא שבזה אנו מראים השתוקקות שאף הצירוף הזה שהוא השולט בחודש אב – יתוקן ויהיה כסדרו כמו שהוא בחודש ניסן, ובא לציון גואל במהרה.

ובעבודת ישראל (ליום שני דפסח) ביאר, דהנה אפשר לפרש שאלת הבן החכם, ששואל (דברים ו) מה העדות והחוקים אשר ציוה וכו׳, דהיינו ששואל טעם הענין וביאורו, כיון שנעשה בליל א׳ דפסח כל התיקונים, א״כ מה העדות והחוקים אשר ציוה ה׳ לספור אח״כ ספירה, ואחת לאחת למצוא חשבון ולעשות התיקונים בעולמות לאט לאט. והתירוץ הוא, כי כתוב אומר (קהלת ז) ביום טובה היה בטוב, וביום רעה ראה, דהיינו שיש באדם מוחין דגדלות ושעות שיוכל לעבוד את בוראו בבהירות ובהתלהבות, ויש עיתים וזמן שמסתלק ממנו המוחין, ונשאר בקטנות ובנסיונות ובמלחמה עם יצרו.

והכלל שצריך האדם לזכור בשעת מוחין דגדלות, להכין עצמו ולעשות רושם בקרבו, והגם שיסתלק ממנו ההתלהבות לא יפול לגמרי ח״ו, ויהיה מהמנצחים קרבא ויתחזק וישען בה׳. וזה נרמז במש״כ (ויקרא כא) אמור אל הכהנים ואמרת, ופירש רש״י (שם) להזהיר הגדולים על הקטנים, דהיינו בשעת מוחין דגדלות, להזהיר עצמו על שעת הקטנות ולחזק את עצמו. וכן בכל הזמנים למשל בשבתות וימים טובים, שאז זמן ההתלהבות בחשק נפלא לעבודתו יתברך שמו, צריך האדם להכין עצמו על ימי החול הבאים, שיהיה מקושר גם כן בבורא ית״ש.

וכן הוא ביום א׳ דפסח, אמרו רז״ל (טור או״ח סימן תכח) הסימן א״ת ב״ש, היינו א״ת שביום שיחול א׳ דפסח הוא יום שחל בו תשעה באב, וא״כ צריך האדם לקשר עצמו ביום א׳ דפסח

היטב בבוראו, עד שאפילו בתשעה באב שהוא יום הירידה מכל המדריגות, יהיה ג״כ מקושר בעבודת השי״ת. וזה רומז ביום טובה היה בטוב, וגם אז ראה והביט על יום רעה שיבוא בירידת המוחין, והכן עצמך עליו שלא תיפול בו. עכ״ד.

ובשל״ה (פרשת בלק תורה אור אותיות ב-ג) כתב, דהנה חורבן בית המקדש היא בניינו, כי חורבן בית המקדש גורם להיות (איכה ד) תם עוונך בת ציון, ואז יבנה בית המקדש הגדול שהוא בנין בית עולמים הנצחיים, על כן נוהגין כבוד בחורבנו כמו שהיו נוהגין בישובו, כי החורבן סיבת הישוב האמיתי, והוא על דרך דתנן (שבת דף לא:) הסותר על מנת לבנות, וצום הרביעי וצום החמישי וגו׳ יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה (זכריה ח).

ועל זה בא הרמז בתורה בדברי אהרן שאמר (שמות לב) חג לה׳ מחר, ואמר זה על י״ז בתמוז, ויש מחר שהוא לאחר זמן, ורמז כי לעתיד יהיה צום רביעי לחג לששון ולשמחה. ותשעה באב נקרא מועד, כמו שנאמר (איכה א) קרא עלי מועד, על שם העתיד שיהיה חג.

על כן תשעה באב תמיד חל כמו שחל יום ראשון של פסח, שבו יצאו ישראל ממצרים שהוא מעין גאולה דלעתיד, כמו שנאמר (מיכה ז) כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות. עש״ב ולהלן בס״ד הבאתי דבריו.

ענין תשעה באב שנקרא מועד

הנה אמרו חז״ל שיום תשעה באב הוא מועד, כדכתיב (איכה א) קרא עלי מועד לשבור בחורי.

ועיין בשו״ת הלכות קטנות (ח״ב סימן קלט) שכתב וז״ל: ולעתיד לבוא בעז״ה יותר נהיה שמחים בתשעה באב מבפסח. עכ״ל. הרי שלעתי״ל תשעה באב יהיה יום מועד יותר מיו״ט דפסח.

והענין הוא, כי הימים האלו הם ימי מועד כפשוטו, כיון שבימים אלו יש בהם אור מיוחד שנשפע מהשמים בימים אלו. ואמנם כמו שבכל דבר בעולם, אם אין כלי לקבל את השפע, הרי שההשפעה באה באופן של בכי וצער, וכמו שאם אחד ירצה להשפיע לעני מתנה גדולה ויתן לו שולחן עשר אמות, אין זה מתנה טובה, כיון שאין לו מה לעשות עם זה, כן הוא בקדושה שאם אין כלים מתאימים לקבל את הקדושה, אזי ההשפעה באה באופן של קושי וצער.

וזהו שהמועד של תשעה באב, נהפך לקרא עלי מועד ״לשבור בחורי״ ר״ל, היינו שכיון שאין כלי מתאים לקבל את ההשפעה – אזי המועד נהפך ללשבור בחורי ר״ל.

והנה הי״ת רחום וחנון ולרחמנותו אין סוף, וכל השינוי בהארה הוא רק מצד המקבלים, וכמו שאבא שאוהב את בנו, אם הבן מתנהג טוב אזי האהבה אליו מתבטאת בצורה טובה, אך אם ח״ו אין הבן מתנהג טוב, אזי האהבה מתבטאת באופן של עונש, להעמיד את הבן על מקומו, והיינו שאהבת האב היא אותו דבר, רק תלוי בבן שכמו שהוא מתנהג – כך התגלה אליו אור האהבה.

וזהו הטעם שלעתי״ל תשעה באב יהפוך ליום טוב, וכן שאר הצומות, כמש״כ בזכריה (ח) כי כה אמר ה׳ צבאות צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודא לששון ולשמחה ולמועדים טובים. ואמנם אין בזה שינוי בתורה חלילה, כי זאת התורה לא תהא מוחלפת, אלא שכן הענין באמת, שמהות וסגולת היום הוא מועד כפשוטו, רק שכעת אין אנו רואים את זה אלא בצורה של צער וקושי.

וכיון שלא זכינו, אזי אור המועד הזה מגיע אלינו בצורה של בכי וכאב נורא, והשגת האור באה דוקא על ידי אמירת קינות והנהגת אבילות, ולעתיד לבוא התגלה אור המועד הזה כפי שהוא באמת בששון ושמחה ומועד טוב.

וזהו ביאור הפסוק כל רודפיה השיגוה בין המצרים, וקיבלנו מרובתינו הקדושים, שכל רודפי – י״ה השיגו – י״ה בין המצרים, כי אמנם בחיצוניות אין ניכר גדולת ימים אלו כמו מועד הפורים למשל, אך באמת בפנימיות ימים אלו גדולים ונפלאים מאוד מאוד, ובהם אפשר להשיג בקלות את ה׳.

וכיון שבימים אלו אפשר להגיע לאמת הפנימית ביותר, ולהתקרב להי״ת בצורה הכי עמוקה, לכן השגה זו באה על ידי בכי וצער, כיון שעתה אין השם שלם ואין הכסא שלם, והסטרא אחרא ניתן לה שליטה כביכול בעולם, והשכינה בגלות וצער נורא מאוד מאוד, ולכן כשאנו מתקרבים לנקודת הפנימיות, אנו בוכים כי אנו נכנסים לאמת הכי פנימית שאין השם שלם ואין הכסא שלם, הבן.

והנה אמרו חז״ל (ש״ס מס׳ תענית דף ל: וכ״ה בזוהר פר׳ בשלח דף נה:) שכל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה. והיינו כפשוטו ממש, דאף שאנו רואים הרבה צדיקים שמתאבלים על חורבן ביהמ״ק, ובכל זאת אין ביהמ״ק נבנה בימיהם. מ״מ הענין הוא, דרואה בנחמתה הוא ענין פנימי שזוכה להתקרב לשכינה הקדושה, ומי שזוכה לבכות על החורבן, הרי שזה סימן שהוא קשור לנקודה הכי פנימית עם הי״ת, וזהו גופא נחמתו, ויש להאריך עוד.

ובס״ד מציאה מצאתי בשיבולי הלקט (סימן עדר) שכתב וז״ל: שנו חכמים, כל האוכל ושותה בתשעה באב אינו רואה בשמחת ירושלים, וכל המתאבל עליה זוכה ורואה בשמחתה, שנאמר (ישעיה סו) שמחו את ירושלים וגילו בה כל מאהביה שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה, המתאבל עליה רואה בשמחתה.

וכתב אחי ר׳ בנימין זצ״ל כך הוא פירושו של דבר, המתאבל עליה ראוי הוא לראות בנחמתה, ואם יהיה בעקבי הקץ והרי הוא נכתב בכת הצדיקים על כל הכתוב לחיים בירושלים הראויין לגאולה, וכל שאינו מתאבל עליה אינו ראוי לראות בנחמתה, ואפילו אם יהיה בעקב הגאולה, והרי הוא נכתב בכת הרשעים שאינן מאמינים ואינן ראויין לגאולה, כמו שמצינו במצרים שכל אותן שלא האמינו בגאולה מתו בשלושה ימי אפילה, ואנחנו וכל ישראל המאמינים ישועות אלהינו נזכה לחזות בנועם ה׳ ולבקר בהיכלו ולהתנחם בנחמת ציון עם כל ישראל אמן, כאיש אשר תנחמנו אמו כן אנכי אנחמכם ובירושלים תנוחמו. עכ״ל.

ומרן פאר הדור הגרע״י זצוק״ל בחזונו (ארבע תעניות עמוד רפב הערה ב) ביאר ע״פ מה שאמרו חז״ל (ברכות דף נח:) דגזירה על המת שישתכח מן הלב, ואמנם על החי לא נגזרה גזירה, וכמו שאמרו חז״ל (ב״ר פר׳ פד אות כא) אין מקבלים תנחומין על החי, דעל המת נגזרה גזירה שישתכח מן הלב ולא על החי.

והנה בחורבן ביהמ״ק אנו ממשיכים להתאבל, היינו כי ביהמ״ק של מעלה חי וקיים, ובמהרה בימינו ירד בנוי ומשכולל מן השמים (עיין רש״י ר״ה דף ל. ובסוכה דף מא. ד״ה אי נמי ובזוהר פר׳ בראשית דף כח.), והנה המתאבל על ירושלים מראה שירושלים חי בקרבו, ולא הוי בבחינת מת שנגזרה גזירה שישתכח מן הלב.

והנה כי כן סימן יפה לו, וזוכה ורואה בשמחתה, כי זה גופא שמתאבל מראה שביהמ״ק עדיין לא מת, ויש תקוה ואחרית טוב, ועתיד לראות בשמחתה. עכ״ד.

ושו״מ שיסוד הדברים כבר חידש מרן הגר״ח מואלז׳ין כמו שהביא מו״ר הגר״י טשזנר שליט״א בפתיחת ספרו שערי נחמה (אות א) וביאר כנ״ל, דהשמחה והנחמה היא בזה גופא שירושלים אינה מתה, וזה אדם רואה תיכף ומייד, דאם הייתה מתה חלילה לא היה הטבע מניחו להתאבל עליה.

וכן אמר יסוד זה מרן החת״ס, וכמו שהביא בנו הכתב סופר (מס׳ גיטין דף נז.) וז״ל: שמעתי מפה קדשו של אאמ״ו מאור הגולה זצ״ל דלא אמרו יזכה לראות אלא זוכה ורואה, כי אין מקבלים תנחומין על החיים, אלא מקבלים תנחומים על המתים שהם לאחר יאוש ואין לו לקוות עוד, ולכן מי שליבו דווי על חורבן בית המקדש וירושלים ואינו מתנחם, סימן לו שיזכה לראות בנחמתה, והיינו כל המתאבל וכו׳ זוכה, בזה עצמו שמתאבל זוכה ורואה בנחמתה, שליבו אומר לו שיש לו עוד תקוה לראות בנחמתה, אלו דברי פי חכם חן ושפתים ישק. עכ״ל.

שו״מ בס״ד יסוד זה בדברי מרן החת״ס גופיה בתורת משה (פר׳ וישב פרק לז פסוק כו) דמש״כ כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה, דמשמע שזוכה ורואה כעת בנחמה, יל״פ עפמש״כ דאין מקבלין תנחומים על החי, והנה אם לא תהיה תקוה שירושלים תבנה למה מתאבלים זמן ארוך כזה ולא נתנחם עליה זה רבות בשנים, אלא ע״כ צ״ל

דירושלים וביהמ״ק בנוי ומשוכלל למעלה, רק ממנו נאבדו ויש תקוה, לכך המתאבל עליה זוכה ורואה בשמחתה. עכ״ד.

וכן מבואר באיכ״ר (פר׳ ב אות ד) דהנחמה מגיעה מתוך הבכיה גופא, דאיתא שם בזה״ל: רבי היה דורש (איכה ב) בילע ה׳ עשרין וארבע אפין, ור׳ יוחנן הוה דריש אשיתין אפין, לאו ר׳ יוחנן רבא מן דרבי, אלא רבי על שהיה סמוך לחורבן בית המקדש היה נזכר, והיה דורש ובוכה ומתנח, וחוזר ובוכה ומתנחם ופוסק, ור׳ יוחנן על ידי שלא היה סמוך לחורבן בית המקדש היה דורש והולך ולא פוסק. ע״כ. הרי שרבי מתוך שהיה בוכה יותר היה מתנחם, דהרי מבואר שהיה דורש מעט ומייד בוכה, ועי״ז היה מתנחם, משא״כ ר׳ יוחנן שהיה דורש יותר אך פחות בוכה, לכן לא היה מתנחם מייד.

והנה כתב רבינו החת״ס (ח״ב דרוש לז׳ אב דף שלט:) דכתיב (תהילים קמז) בונה ירושלים ה׳ נדחי ישראל יכנס, הרופא לשבורי לב ומחבש לעצבותם, וקשה דלכאורה הול״ל בונה ירושלים מכנס. עוד קשה לשון לב דהלו״ל ליבות נשברות.

וי״ל דהנה אמרו חז״ל (מכילתא סדר יתרו בפסוק בחודש השלישי) כשאתם זוכים אתם מונים לבנינו, וכשאי אתם זוכים אתם מונים לחורבנו. והענין כי פירש״י במס׳ ר״ה (דף ל.) לעתי״ל יבוא ביהמ״ק מלמעלה משוכלל ובנוי, והנה מי הבונה אותו ובמה יהיה נבנה. והנה כתיב (ישעיה סב) המזכירים את ה׳ אל דמי לכם ואל תתנו דמי לו עד יכונן ועד ישים ירושלים תהילה בארץ, הנה הבכיה והצער של אבלי ציון המתאבלים על חורבנו היינו בניינו, ובכל שנה בעת הזאת כשמתקבצים לבכות על חורבנו היינו יכונן וישים ירושלים תהילה בארץ, וכשיוגמר זה הבנין ירד למטה משוכלל ובנוי.

והנה אנו מונים לבנינו של שלמה שבנאו ז׳ שנים, והורדוס ששה שנים, ואנחנו עוסקים ובונים זה אלף ושבע מאות ופ״ב שנים (בזמן החת״ס), וזהו שאנו מונים בניינו לחורבנו, כמה שני החורבן כך ימי הבנין, כי ההספד והבכי על החורבן הוא עצמות הבנין.

והיינו בונה ירושלים ה׳, בונה והולך ובונה על ידי שנדחי ישראל – הנדחים שבישראל מתכנסים והם הם השבורי לב, שעל ידי לב אחד הגדול הדורש ומעורר ומשבר אותם ע״י אנחה המשברת את הגוף, והנדחים המתכנסים לשמוע קול הקורא אל ה׳, הם בעצמם השבורי ע״י הלב שלהם הוא המוכיח, והשבר הזה הוא בעצמו הרפואה והבנין. עכ״ד.

מבואר שעל ידי הבכיה וההתאבלות גופא זה גורם את בנין ביהמ״ק.

וכתב בתפארת שלמה (לשבת נחמו ד״ה האחרון) דהנה כתיב (ישעיה סו) שמחו את ירושלים וגילו בה וגו׳ שישו איתה משוש וגו׳, למען תינקו ושבעתם משד תנחומיה למען תמוצו והתענגתם מזיו כבודה, כי כה אמר ה׳ הנני נוטה אליך כנהר שלום וגו׳ וינקתם וגו׳, כאיש אשר אמו תנחמנו כן אנכי אנחמכם, ובירושלים תנחמו וראיתם ושש ליבכם וגו׳.

והנה הדקדוקים בפסוקים הללו בכפילת הדברים מבוארים למבין. אך להבין כ״ז, הנה עוד אמרו חז״ל (ש״ס מס׳ תענית דף ל: וכ״ה בזוהר פר׳ בשלח דף נה:) שישו איתה משוש כל המתאבלים עליה, כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה וכו׳. ע״כ. ויל״ע בלשונם שאמרו זוכה ורואה לשון הוה, ולא אמרו יזכה לראות בשמחתה. וכן בלשון הכתוב אמר ג״כ שמחו, שישו, ואח״כ בלשון עתיד.

והנה לבאר כל זה, הוא עם מה שנודע בשם הבעש״ט פירוש הכתוב (תהילים כ) ימלא ה׳ כל משאלותיך, שהכוונה שכל משאלות האדם צריך להיות רק לכבוד השם יתעלה שימלא השם הויה ב״ה, כי לעת עתה בגלות אין השם שלם ואין הכסא שלם (תנחומא סדר כי תצא אות יא), וז״פ הפסוק הנ״ל, ימלא ה׳ שיהיה השם מלא בהיחוד – זה יהיה כל משאלותיך, כי אמנם אך זה צריך האדם לכוין בכל מעשיו לשם יחוד קוב״ה לאוקמי שכינתא מעפרא.

ונבאר עוד הסיפא דקרא הנ״ל עתה ידעתי כי הושיע ה׳ משיחו יענהו משמי קדשו וגו׳. דהנה מבואר בזוהר הקדוש בענין תיקון שלושה משמרות (זוהר פרשת ויקהל דף קצה:-ו:) משרייא קדמאה אתמנא בד׳ שעתי קמייתא דשיורתא דליליא לשבחא למאריהון, ומאי קאמרי (תהילים כד) לה׳ הארץ ומלואה וגו׳ כי הוא על ימים יסדה וגו׳, מי יעלה בהר ה׳ וגו׳ נקי כפים ובר לבב וגו׳, מ״ט דא בגין דכד ליליא פריש גדפוי על עלמא כדין כל בני עלמא טעמין טעמא דמותא ונפקי נשמתייהו לסלקא לעילא, ואינון מלאכין קיימין וקא אמרי מי יעלה בהר ה׳, הר ה׳ דא הר הבית, מקום קדשו דא עזרת ישראל, כגוונא דלעילא הכי נמי לתתא, בגין דבכל רקיעא ורקיעא כמה ממנן וכמה סרכין קיימין תמן.

וכד נשמתין נפקין בעאן לסלקא לעילא ואי לא זכיין אינון דחיין לון לבר ואזלין ושאטין בעלמא ונטלין לון כמה חבילי טהירין ואודעין לון מלין כדיבן ולזמנין מלין דקשוט ממה דאתי לזמן קריב, כמה דאוקמוה, ואינון נשמתין דצדיקייא אזלין ושאטן לעילא ופתחין לון פתחין וסלקין לון לגו ההוא אתר דאקרי הר ה׳, כגוונא דרזא דהר הבית לתתא, ומתמן עאלין לגו ההוא אתר דאקרי מקום קדשו, דתמן אתחזיין כל נשמתין לקמי מאריהון, כגוונא דא ההוא אתר דאתחזון ישראל קמי קוב״ה אתר דאקרי עזרת ישראל, בשעתא דנשמתין קיימין תמן כדין חדוה דמאריהון לאתתקנא בהו אתר דאקרי קודש הקודשים, ותמן רשימין כל עובדיהון וזכוון דלהון.

משרייא תניינא אתמנא בארבע שעתי אחרנין ולא אמרי שירתא בר תרי שעתי עד דאתפלג ליליא ועאל קוב״ה בגינתא דעדן, ואלין אינון אבלי ציון ואינון דבכו על חורבן בי מקדשא, ובשירותא דארבע שעתי אמצעין פתחי ואמרי (תהילים קלז) על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו וגו׳, ואלין אינון דבכו על נהרות בבל עמהון דישראל, ממשמע דכתיב גם בכינו, ומנלן דבכו תמן, דכתיב (ישעיה לג) הן אראלם צעקו חוצה, מהו חוצה דא בבל בגין דכולהו אוזפוה לשכינה עד בבל ותמן בכו עמהון דישראל, ועל דא פתחי בהאי, ומסיימי זכור ה׳ לבני אדום וגו׳.

כדין אתער קוב״ה בדרגוי ובטש ברקיעין כדאמרן, ואזדעזעו תריסר אלפי עלמין וגעי ובכי, דכתיב (ירמיה כה) ה׳ ממרום ישאג וממעון קדשו יתן קולו שאוג ישאג על נוהו, ואדכר לון לישראל ואחית תרין דמעין לגו ימא רבא, וכדין אתער שלהוביתא חד דבסטר צפון ובטש רוחא חד דבסטר צפון בההוא שלהוביתא ואזלא ושאטא בעלמא, וההיא שעתא אתפלג ליליא ושלהוביתא אזלא ובטש בגדפוי דתרנגולא וקארי.

כדין קוב״ה עאל בגנתא דעדן, וקוב״ה לית ליה נייחא עד דעאל לגנתא דעדן לאשתעשעא בנשמתהון דצדיקייא, וסימן (אסתר ז) כי נמכרנו אני ועמי וגו׳, ויאמר המלך מי הוא זה וגו׳ והמלך קם בחמתו ממשתה היין אל גינת הביתן וגו׳, בשעתא דקוב״ה עאל בגנתא דעדן כדין כל אינון אילנין דגנתא וכל אינון נשמתין דצדיקייא פתחי ואמרי (תהילים כד) שאו שערים ראשיכם וגו׳, מי זה מלך הכבוד וגו׳, שאו שערים ראשיכם וגו׳.

ובשעתא דנשמתהון דצדיקייא די בארעא אהדרו לגופייהו, כדין אתקיפו בהו כל אינון מלאכין ואמרי (שם קלד) הנה ברכו את ה׳ כל עבדי ה׳, ואוליפנא דדא משרייא תליתאה קא אמרי דא בארבע שעתי בתרייתא וקאמרי שירתא עד דסליק נהורא דצפרא דכדין משבחין למריהון כל אינון כוכביא ומזלי וכל אינון מלאכין עלאין די שלטניהון ביממא כולהו משבחן למאריהון ואמרי שירתא, הדא הוא דכתיב (איוב לח) ברן יחד כוכבי בוקר ויריעו כל בני אלהים וכו׳. עיין שם.

ובזוהר חדש (רות דף מח:) מסיים וז״ל: ויהי בחצי הלילה ויחרד האיש וילפת וגו׳ והנה אשה שוכבת מרגלותיו שכיבת לעפרא כו׳, כדין בההיא שעתא איהי אתערת לגביה והוא שאיל לה מי את ביתי בגלותא, ותאמר אנכי רות אמתך מרוות בצערין מרוות במכאובין וכו׳, חי ה׳ שכבי עד הבוקר וכו׳ והיה אם יגאלך טוב יגאל, ליני הלילה בגלותא ואנהיגי בניך תמן באורייתא ובעובדין טבין, ואם יסהדון עלך עובדין טבין למפרק לך פריק, ואם לא וגאלתיך אנכי. עיין שם.

המבואר מדברי הזוה״ק האלו כי נשמות הצדיקים הן המה זוכים לעלות בכל ערב אל הר בית ה׳ ומקום קדשו, בסוד קב״ה ושכינתיה, ורבבות מלאכי קודש המתעוררים על חורבן ציון וירושלים, והן המה עבדי ה׳ העומדים בבית ד׳ בלילות בגן עדן בהיכל משיח להצטער בגלות ישראל וגלות השכינה, עד שמתעוררים רחמי השי״ת ב״ה על כנס״י לנחם אותה ולדבר על ליבה, כי מהרה יגאל אותנו בקרוב כמבואר שם בזו״ח. עיין שם.

והנה אמנם זה הוא ע״י שכל ימי הצדיקים בחייהם, הנה אך זה כל ישעם וכל חפצם וכוונת ליבם בעבודתם ליחדא קוב״ה ולאוקמי שכינתא מעפרא, על כן כפי ערך מחשבתם ועבודתם כל היום כן המה זוכים בערב לעלות במרום שבתם אל מקומם הנכון להם, וכפי הצער ומרירות נפשם ויגונם על גלות השכינה, כך הם מעוררים רחמי השי״ת על הגאולה במהרה, כי מייד קרובה ישועתו לבוא, כי למעלה הכל נכון העתיד וההוה הכל שוה, אך ע״י הבקשות

ותחנונים של הצדיקים הם עתה המעוררים הגאולה למהר ולבשר שלום אל השכינה ואל עמה כמו שנתבאר.

וכמו שמובא המעשה של ר׳ אברהם הלוי, כי במרירות נפשו על חורבן בית אלהינו אצל הכותל מערבי נתעלף, ואחרי שראה עטויה כאבילה וראשה חפוי, מייד ראה אותה מעוטפת בכל בגדי כבוד בספיר ויהלום, כי כן הדבר באמת, כי הצדיקים במרירות נפשם וצערם על קבה״ו הם המעוררים מייד הגאולה העתידה לבוא אל השכינה.

וז״ש (ירמיה לא) קול ברמה נשמע רחל מבכה על בניה, ר״ל כאשר הקול ברמה נשמע כי רחל מבכה על בניה, וזה נשמע ע״י הצדיק שלמטה, אז מייד נאמר אח״כ כה אמר ה׳ מנעי קולך מבכי ועיניך מדמעה וגו׳ ושבו בנים לגבולם, ע״י התעוררות שלמטה מתעורר מייד הנחמה שלמעלה על השכינה.

ועד״ז צעק הנביא (איכה א) כי רחק ממני מנחם משיב נפשי, ר״ל אין איש שם על לב להצטער בגלות השכינה לגרום לה דברים טובים וניחומים כנ״ל.

והנה זה המבואר בזוהר הקדוש (רע״מ פר׳ פנחס דף רטו.-:) וז״ל: ובזמנא דאתחרב בי מקדשא אוקמוה דעבדים חפו ראשם ונתדלדלו אנשי מעשה, ודאי אנשי מעשה אתקריאו על שם מטרוניתא, דאתמר עלה (משלי לא) רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כולנה, אבל אי אית צדיק דזכווי ועובדוי לאנהרא בהון מטרוניתא ולמפשט מינה לבושי קדרותא דפשטין, ולקשטא לה בלבושין דגוונין נהירין דרזין דאורייתא, מה כתיב ביה (בראשית ט) וראיתיה לזכור ברית עולם, וראיתיה ברזין נהירין דאורייתא דאור ר״ז אתקרי, הדא הוא דכתיב (משלי ו) כי נר מצוה ותורה אור, ובאלין רזין אתמר וראיתיה, ובההוא זמנא סליק מניה רוגזא דבריה (אסתר ז) וחמת המלך שככה, ויימא לה מלכא בצלותא דעמידה קמיה (שם ה) מה שאלתך וינתן לך ומה בקשתך, בההוא זמנא שאלתא על פורקנא דילה ובנהא עמיה, הדא הוא דכתיב (שם ז) תנתן לי נפשי בשאלתי ועמי בבקשתי. ע״כ.

וז״ש (איכה א) בכה תבכה בלילה ודמעתה על לחיה אין לה מנחם מכל אוהביה, ופירש רש״י מתוך שהיא בוכה תמיד דמעתה על לחייה. ע״כ. הכוונה כמו שנתבאר כי השכינה בוכה תמיד כי אין לה מנחם מכל אוהביה, רצ״ל כי אין צדיק בארץ אשר מצטער עבורה לגרום על ידו נחמתה, כי אם היו צדיקים מצטערים עליה ומתפללים עבורה אז היו מעוררים מייד את נחמתה, וזהו שמקוננת כי אין לה מנחם מכל אוהביה.

כי אמנם כן צריך להיות מחשבתו לכוין רק עבור כבוד ה׳ וכנס״י לא זולתו כלל, וכמש״כ (ברכות קרי״ש שחרית של שבת) אפס בלתך גואלנו לימות המשיח, רצ״ל מי שאינו מכוין שום דבר אפס בלתך וכבודך יתעלה, זה הוא גואלנו לימות המשיח, כי מייד הוא מתעורר להביא המשיח כנ״ל.

וז״פ (ברכת מגן אבות) ומביא גואל לבני בניהם למען שמו באהבה, פירוש זה הצדיק הוא המביא הגואל שאינו מכוין רק למען שמו באהבה. וזה שאמרו החכמים (ברכות דף יב:) כל ימי חייך להביא לימות המשיח, פירוש להביא לימות המשיח כל ימי חייך לעורר בכל ימי חייך הרחמנות שלמעלה על השכינה למען הביא מייד ימות המשיח לנחם את השכינה כנ״ל.

וזה שאנו מתפללים (תפילת ובא לציון) יהי רצון כו׳ שנשמור חוקיך בעוה״ז ונזכה ונחיה ונראה ונירש טובה וברכה לחיי עוה״ב, פירוש שנירש עתה ונזכה בימינו לעורר שני ימות המשיח וחיי עוה״ב, כמו שא״א אתה הוא בעוה״ז ואתה הוא לעוה״ב, פירוש אתה הוא עם הצדיק שהוא בעוה״ז והוא בעוה״ב, גם בעוה״ז נחשב לו העולם העליון בא לו כבר כנ״ל.

וכן משה רבינו ע״ה אמר (שמות טו) אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת וגו׳, כי השירה הזאת מוסב על העתיד והוא שר עתה את השירה שלעתיד כאילו כבר באה הגאולה. וז״ש (ברכה אחרונה בתפילת ערבית שאומרים בחו״ל) יראו עינינו וישמח ליבנו כו׳ בישועתך כו׳ באמור לציון מלך אלהיך, פירוש שיראו עינינו עתה וישמח ליבנו בהישועה של עתיד, כי מייד נתעורר הישועה של אמור לציון מלך אלהיך.

וזה הפירוש בכתוב (תהילים קד) יהי כבוד ה׳ לעולם ישמח ה׳ במעשיו, פירוש שהקב״ה משתעשע עם הצדיקים ומשמחם בהגאולה שיהיה כבוד ה׳ לעולם, וזה ישמח ה׳ במעשיו הם הצדיקים שנקראים מעשי ידי להתפאר.

וז״ש (זמר כל מקדש שביעי) אוהבי ה׳ המחכים בבנין אריאל וכו׳ נוטרי ליום השביעי זכור ושמור להקם שמחם בבנין שלם באור פניך תבהיקם, רצ״ל אוהבי ה׳ הם הגורמים היחוד של זכור ושמור והם המחכים ונוטרים ליום השביעי העתיד לבוא שיהיה היחוד בשלימות וקיום.

וז״פ (שם) זכור ושמור להקם, ומבקשים שגם עתה שמחם מייד בבנין שלם בהגאולה העתידה, שיגרמו מעשינו הטובים לעורר מייד כל הטוב העתיד להיות.

וז״פ (תהילים נא) השיבה לי ששון ישעך פירוש אחרי כל המרירות שהצטער על הגלות מבקש השיבה לי השמחה והששון של ישעך להראות לי הגאולה כי במהרה תהיה צדיק ונושע כנ״ל.

מעתה נשוב בס״ד לביאור הכתובים הנ״ל בריש הדברים, הנה זה פירוש הכתוב (תהילים כ) ימלא ה׳ כל משאלותיך, היינו אם יהיה רק זה כל כוונתך ומשאלותיך שימלא ה׳ יקבה״ו, וכל הימים תצפה רק על כבוד ה׳, אז תזכה לעורר רחמנות עליון על השכינה שהקב״ה ישוב מייד לנחם אותה כי קרובה ישועתה לבוא, ואתה מייד תראה בנחמתה כמעשה דר״א הלוי הנ״ל.

וז״פ (שם) עתה מייד ידעתי כי הושיע ה׳, היינו ע״י שזוכה ונשמתו עולה בערב לגן עדן העליון בהיכל המשיח כמשנ״ת, הנה משיחו יענהו מייד משמי קדשו בגבורות ישע ימינו, כי משם יראה כל הטוב העתיד לבא כנ״ל.

וזה שאמרו חז״ל (ש״ס מס׳ תענית דף ל: וכ״ה בזוהר פר׳ בשלח דף נה:) כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה, כי כאשר מתאבל על ירושלים בכוונה וצער הלב על גלות השכינה, הנה על ידי כן מתעורר הרחמנות שלמעלה להגאולה וזוכה ורואה בשמחתה כנ״ל.

וזה שאמר הכתוב הכתוב (ישעיה סו) שמחו את ירושלים וגילו בה, פירוש להביא מייד שמחה וגילה אל ירושלים ע״י התעוררות שלמטה, שישו איתה משוש מייד כל המתאבלים עליה כמשנ״ת.

כי השם ירושלים הוא מוסב על ירושלים שלמעלה והשכינה, למען תינקו ושבעתם אח״כ משד תנחומיה של השכינה, כי היא תשוב ותנחם את בנ״י, למען תמוצו והתענגתם מזיו כבודה של השכינה, כי העיקר הכל להביא בראשונה שמחה ונחמה להשכינה ע״י התעוררות התחתונים עבורה, ואח״כ אתם תמוצו והתענגתם מזיו כבודה.

וזה שאמר הכתוב (שם) כי כה אמר ה׳ הנני נוטה אליה כנהר שלום, פירוש אל השכינה ינטה כנהר שלום ראשונה, ואח״כ וינקתם ממנה כי היא אם הבנים שמחה, וז״ש (שם) כאיש אשר אמו תנחמנו כן אנכי מנחמכם ובירושלים תנוחמו כי הכל הוא דרך מעבר של השכינה שהיא נקראית ירושלים, וזהו (שם) וראיתם ושש לבכם ועצמותיכם כדשא תפרחנה בישועתה במהרה בימינו אמן. עכ״ד.

והנה בעת הלימוד והתפילה צריכין להיות בשמחה, ובזה ע״י השמחה גופא ג״כ נהיה הבנין, וכמבואר בדרשות החת״ס (ח״א דרוש ליו״כ דף לב:) דכתיב (תהילים קכב) שמחתי באומרים לי בית ה׳ נלך, יאמר כי גם בזמן הזה כשאדם שמח בלב שלם ובהשתוקקות רב לבנין ביהמ״ק, הרי הוא כאילו בנאו, וזה שמחתי באומרים לי כו׳ אזי עומדות היו רגלינו בשעריך ירושלים, הרי הוא כאילו אנו עומדים שם ומחשבתינו משוי ליה מקום קדוש. עיין שם.

וכתב הרב פרי צדיק (פר׳ דברים אות טז) דמה שאמרו חז״ל (תענית דף ל:) כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה, ובודאי אין הפירוש שזוכה לראות בבנין ביהמ״ק בחייו, כי הלא הם לא האריכו ימים כ״כ. וגם אין המכוון על שיזכה לתחיית המתים ויראה בנין ביהמ״ק, כי אז הלא כל ישראל יזכו לעוה״ב, כמו שנאמר (ישעיה ס) ועמך כולם צדיקים לעולם ירשו ארץ, ומה זה דוקא כל המתאבל וכו׳.

ואמנם המכוון הוא, שזוכה ורואה עוד בעת האבל – הוא מרגיש הארת השמחה. והוא כענין הנזכר במדרש (איכה רבתי פ״א אות נא) על ההוא טייעא שאמר ליהודי שרי תורך בעת החורבן, ומייד אמר לו אסור תורך, מפני שהרגיש שכבר נולד משיח, והכיר את זאת ע״י

געיית השור, כמו שאמרו שם, מפני שהם יש להם יותר הרגשה מהאדם, כמו שמצינו באתון של בלעם, ומה גם האדם ע״י הרגש הקדושה, יוכל לראות מייד בזמן האבל שלו הישועה של משיח, שהוא באמת מוכן בכל שנה לבוא אם יהיה הדור ראוי לכך. עיין שם.

ובקדושת לוי (סוף ביאורי מגילת איכה) ביאר הענין שאמרו חז״ל (תענית דף ל:) כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה, והיינו כי הכלל הוא, שכל כוחות האדם נמשך אחר המחשבה, ובמה שהאדם חושב – שם נמשך כל עצמות האדם, ונמצא כאשר האדם חושב בקדושה ומתאבל על ירושלים, אז מחשבתו ועצמותו בקדושה, וזוכה הוא לשון הזדככות, אז האדם מזדכך ורואה עתה בשמחה קצת, דהיינו קצת משמחת ירושלים איך יהיה לעתיד לבוא. עכ״ד.

עוד כתב ר׳ צדוק הכהן מלובלין בפרי צדיק (פר׳ ואתחנן סוף אות יג) וז״ל: ומזה יהיה נכון ליבנו בטוח בה׳ שגם תפילותנו אינם חוזרים ריקם שאנו מתפללים תמיד ולירושלים עירך ברחמים תשוב, הגם שאין אנו זוכים עוד בפועל, אל יפול לב האדם עליו, מפני שבאמת כל התפילות של נפשות ישראל פועלים ברוחניות כל פרט נפש לפי ערך תשוקתו, כך הוא זוכה לתכלית המכוון להתנחם בליבו, כמו שאמרו חז״ל (תענית דף ל:) כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה, וזה בודאי אין המכוון לעתיד לבוא, כי הלא נאמר בלשון הווה זוכה ורואה וכו׳, רק שלפי ערך התשוקה והגעגועים שלו בפנימיות הלב לעומת כן הוא זוכה מייד להיות רואה ומרגיש בליבו בשמחתה בבחינת שמחו צדיקים בה׳.

ועבור זה נתקנו כל נוסח התפילות בלשון הווה, בונה ירושלים מצמיח ישועה המחזיר שכינתו לציון, מפני שבאמת המה נענים בתמידיות, וכמו שנאמר (תהילים קמט) ישמח ישראל בעושיו בני ציון יגילו במלכם. עכ״ל.

והנה אמרו חז״ל (ירושלמי יומא פ״א ה״א דף ה.) כל מי שלא נבנה ביהמ״ק בימיו, כאילו נחרב בימיו.

וביאר בבני יששכר (מאמרי חודש תמוז אב מאמר ב אות טו) ע״פ מה שאמרו חז״ל (תנחומא סדר שמיני אות ט) ביום שחרב ביהמ״ק נטלו ישראל איפופסון (גזר דין) של עוונותיהם, היינו שהשי״ת מחל לישראל על כל עוונותיהם ושפך חמתו על העצים ועל האבנים כדי שיתקיימו ישראל, ויש לפרש, כל מי שלא נבנה ביהמ״ק בימיו הוה כאילו נחרב בימיו, ומהראוי שימחול לו הקב״ה עוונותיו. עכ״ד.

ולפי״ז תצא לן שכל שנה בתשעה באב יש בחינת מחילת עוונות, דכיון שלא נבנה ביהמ״ק ושפך הקב״ה חמתו על העצים ועל האבנים, ממילא מהראוי שימחול הקב״ה עוונותינו. הבן.

ואיתא בשל״ה (פרשת ויצא תורה אור אות כב) דלעתיד יהיה יתרון אור מהחושך, כלומר מסיבת החושך והצרות בחורבן ובגליות, יהיה הזדככות וצירוף להתם חטאת, וזה גורם ליתרון אור שיהיה, ותשעה באב נקרא מועד (איכה א), כי גורם מועד גדול לעתיד, וזהו ענין

שהראה הקב״ה עתה בשעת חדוה ליעקב אבינו ענין הגליות, כי באחרית הימים יבואו לטובה לששון ולשמחה.

ובבראשית רבה (פר׳ סח אות יג) איתא וז״ל: רבי יהושע בן לוי פתר קרייה בגלות, ויצא יעקב מבאר שבע (בראשית כח), היך מה דאת אמר (ירמיה טו) שלח מעל פני ויצאו, וילך חרנה, היך מה דאת אמר (איכה א) אשר הוגה ה׳ ביום חרון אפו, ויפגע במקום (בראשית כח), עד אפס מקום (ישעיה ה), וילן שם כי בא השמש וכו׳. עיין שם.

וזה לשון הרמב״ן (בראשית כח יב): ועל דעת רבי אליעזר הגדול הייתה זאת המראה כענין בין הבתרים לאברהם, כי הראוהו ממשלת ארבע מלכיות ומעלתם וירידתם, וזה טעם מלאכי אלהים, כמו שנאמר בדניאל (י) שר מלכות יון ומלכות פרס, והבטיחו כי הוא יתברך יהיה עימו בכל אשר ילך ביניהם, וישמרנו ויצילנו מידם.

אמרו, הראה לו הקב״ה ארבע מלכיות מושלן ואבדן, והראהו שר מלכות בבל עולה שבעים עוקים ויורד, והראהו שר מלכות מדי עולה מאה ושמונים עוקים ויורד, והראהו שר מלכות אדום עולה ואינו יורד. אמר לו יעקב אך אל שאול תורד (ישעיה יד), אמר לו הקב״ה (עובדיה א) אם תגביה כנשר וגו׳. עכ״ל.

עוד כתב בשל״ה (פרשת בלק תורה אור אותיות ב-ג) וז״ל: דע, כי אין רע יורד מלמעלה לאומה ישראלית כי בנים הם לה׳, ואף שחרה אף ה׳ בהם בחורבנות המקדשות וחורבן ישראל וגליותם בין האומות, הכל הוא לטובתם, וכאשר ייסר איש את בנו ה׳ מייסרנו, והכל לטובתנו, להזדכך בכור האומות להתם חטאת ופשע, להיות זך בלי שמרים בלי סיג, רק אור בהיר לעתיד, כי היסורין ממרקין (ברכות דף ה.), וגם מביאין לידי תשובה.

ואז יקויים (תהילים ל) ארוממך ה׳ כי דליתני, ולו שני פירושים, לשון דלות ולשון התרוממות, כי הדלות שהם הצרות הם סיבות התרוממות, וגורמות להיות יתרון אור ממה שהיה, ויתרון אור הזה יבוא מהחושך, כי (איכה ג) במחשכים הושיבני, כדי שיצא אור גדול מהחושך, וכמו דם המתהפך לחלב שהוא לבן (בכורות דף ו:), כן (דברים כג) ויהפוך ה׳ אלהיך לך את הקללה לברכה, כי הקללה עצמה נתהפך לברכה.

וחורבן בית המקדש היא בניינו, כי חורבן בית המקדש גורם להיותם (איכה ד) תם עוונך בת ציון, ואז יבנה בית המקדש הגדול שהוא בנין בית עולמים הנצחיים, על כן נוהגין כבוד בחורבנו כמו שהיו נוהגין בישובו, כי החורבן סיבת הישוב האמיתי, והוא על דרך דתנן (שבת דף לא:) הסותר על מנת לבנות, וצום הרביעי וצום החמישי וגו׳ יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה (זכריה ח).

ועל זה בא הרמז בתורה בדברי אהרן שאמר (שמות לב) חג לה׳ מחר, ואמר זה על י״ז בתמוז, ויש מחר שהוא לאחר זמן, ורמז כי לעתיד יהיה צום רביעי לחג לששון ולשמחה. ותשעה באב נקרא מועד, כמו שנאמר (איכה א) קרא עלי מועד, על שם עתיד שיהיה חג.

על כן תשעה באב תמיד חל כמו שחל יום ראשון של פסח, שבו יצאו ישראל ממצרים שהוא מעין גאולה דלעתיד, כמו שנאמר (מיכה ז) כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות.

ובזה מתורץ קושיא חזקה שיש בפסוק (דברים כח) והיה כאשר שש ה׳ עליכם וגו׳ כן ישיש וגו׳, והקשו רבותינו ז״ל (מגילה דף י:) הלא הקב״ה מיצר בצרת ישראל, ואיך אמר שישיש על איבודם? ותירצו, הוא אינו שש אבל משיש אחרינא, דייקא נמי דכתיב ישיש ולא כתיב ישוש. ע״כ.

וקשה, הלא כתיב כן ישיש ה׳ עליכם, וזה פירוש שהוא בעצמו ישיש, ולמה כתיב ישיש, וכן כתיב (ישעיה סא) שוש אשיש? אלא ע״כ צ״ל דישוש אין לו אלא פירוש אחד, דהוא בעצמו ישוש, וכן כתיב בפרשת נצבים (דברים ל) כי ישוב ה׳ לשוש עליך לטוב כאשר שש וגו׳, אבל ישיש לו שני פירושים, לפעמים פירושו ישיש אחריני, ולפעמים פירושו ישיש הוא בעצמו.

אבל עדיין צריכין אנחנו למודעי, מאי טעמא גזר תיבה אחת שיהיה לו שני פירושים? ולפי מה שנתבאר ניחא, כי אלו שני פירושים עולים בקנה אחד, כי מה שהוא יתברך משיש אחריני, דהיינו שהאומות צרינו נעשים לראש, זאת היא הסיבה שישיש ה׳ לעתיד בטובת עמו ישראל, כי מהקללה יהיה הברכה. וזהו ענין מה שנאמר (איכה ג) כי אם הוגה ורחם, וקשה וירחם הוה ליה למימר, אלא ההוגה היא סיבת הרחמים.

ואיתא בהג״ה (שם) דלפי הנ״ל יתבאר מדרש איכה רבתי (פר׳ א אות לב) ע״פ (איכה א) כי ה׳ הוגה על רוב פשעיה, יכול על מגן, תלמוד לומר על רוב פשעיה. ע״כ. ויש לתמוה, איך יעלה על הדעת שהי״ת יתן עונש בחינם, בודאי לענין הטובה מצינו מתנת חינם, אבל לא לרעה כי חפץ חסד הוא.

אלא דהנה ידוע כי יש חילוק בין דאגה לבין צער, כי צער היא אלעבר, ודאגה הוא אלעתיד, ובודאי ראוי לאדם שידאג על העתיד, שיהיה נמלט מאיזה מכשול, אבל לצער אשלעבר, מה שעבר עבר, ויקבל יסורין מאהבה, כי מה יוצא מהצער ואינו אלא לחינם.

והנה בחורבן בית המקדש אשר עבר נצטווינו להצטער במאוד ולהתאבל עליו, ומה שאמר הכתוב כי ה׳ הוגה, רצ״ל ציווי לדורות, שציוונו שנהיה הוגים ומצטערים על החורבן, ועל זה מקשה המדרש, יכול על מגן, הלא כל צער על מה שעבר הוא בחינם דמה שעבר עבר, על זה השיב תלמוד לומר על רוב פשעיה, רומז על משנ״ת כי החורבן והגלות הם מכפרים עוון ומטהרים ומזככים.

והוא מתרי טעמא, חדא כי יסורין ממרקין, והשני כי מביא לידי תשובה, כי בזכרנו כי מפני חטאינו גלינו מארצנו ואין לנו מזבח ולא כהן שיכפר בעדינו, גם בעוונותינו הרבים חסרנו כל הקדושות, ורוח הטומאה גברה, ואזי אנחנו מלוכלכים בחטא, כמו שנאמר (שם ה) נפלה עטרת ראשנו אוי נא לנו כי חטאנו, מאחר שאין לנו המקדש והקרבנות לכפר, אזי אוי נא לנו כי חטאנו, וזהו על רוב פשעיה.

וגם רצה לומר ״רב״ כי נמשכים זמן רב, אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עוונותיהם סבלנו (שם). ואמר פשעיה ולא פושעיה, על דרך שהשיבה ברוריא לרבי מאיר יתמו חטאים (תהילים קד) ולא חוטאים (ברכות דף י.), כי החטאים יסתלקו ויעבור רוח הטומאה, ואז נשאר זך ונקי, ועל כן אמר כי ידו״ד הוגה, הזכיר שם של רחמים, כי הדין הוא הרחמים.

וממשיך רבינו השל״ה (שם אותיות ד-ה) לבאר, דבזה יתבאר מדרש איכה רבתי (פר׳ ב אות ו) ע״פ (איכה ב) גדע בחרי אף כל קרן ישראל, עשר קרנות הן, קרנו של אברהם, שנאמר (ישעיה ה) כרם היה לידידי בקרן בן שמן, קרנו של יצחק, שנאמר (בראשית כב) נאחז בסבך בקרניו, קרנו של יוסף, שנאמר (דברים לג) וקרני ראם קרניו, קרנו של משה, דכתיב (שמות לד) כי קרן עור פניו, קרנה של תורה, דכתיב (חבקוק ג) קרנים מידו לו, קרנה של כהונה, דכתיב (תהילים קיב) קרנו תרום בכבוד, קרנה של לויה, שנאמר (דהי״א כה) כל אלה בנים להימן חזה המלך בדברי האלהים להרים קרן, קרנה של נבואה, דכתיב (ש״א ב) רמה קרני בה׳, קרנו של בית המקדש, דכתיב (תהילים כב) ומקרני רמים עניתני, קרנו של ישראל, דכתיב (שם קמח) וירם קרן לעמו, ויש אומרים קרנו של משיח, שנאמר (ש״א ב) ויתן עוז למלכו וירם קרן משיחו.

וכולן היה נתונין בראשן של ישראל, וכיון שחטאו ניטלו מהן, הדא הוא דכתיב גדע בחרי אף כל קרן ישראל, וניתנו לאומות העולם, דכתיב (דניאל ז) ועל קרניא עשר כו׳, וכתיב בתריה (שם) וקרניא עשר מינה מלכותא עשרה מלכין יקמון כו׳, וכשישראל עושין תשובה הקב״ה מחזירן למקומן, דכתיב (תהילים עה) וכל קרני רשעים אגדע תרוממנה קרנות צדיק, הקרנות שגידע צדיקו של עולם, אימתי הוא מחזירן למקומן לכשירומם הקב״ה קרן משיחו, דכתיב (ש״א שם) ויתן עוז למלכו וירם קרן משיחו. ע״כ.

ויש לתמוה, איך ניתן הבית המקדש או הכהונה ולויה להאומות, וכי יש להם בית המקדש, או וכי יש ביניהם כהנים לויים, וכן כולם דקא חשיב? אלא רצה לומר על ידי האומות אנו באים לקרנות האלה, בריבוי אור ובנצחיות, כי הגליות מזככים, וכהא דאמר רבי יהושע לרבי אליעזר בפרק חלק (סנהדרין דף צז:) אם אין עושים תשובה אין נגאלים, אלא הקב״ה מעמיד להם מלך שגזירותיו קשות כהמן, וישראל עושים תשובה ומחזירן למוטב. ע״כ.

ובפסוק (איכה ד) תם עוונך בת ציון, איתא במדרש (איכה רבה פר׳ ד אות כה) רבי חלבו בשם רבי יוחנן אמר טובה הייתה הסרת טבעתו של פרעה על ישראל במצרים מארבעים שנה שנתנבא עליהם משה במדבר, לפי שבזה הייתה גאולה ובזה לא הייתה גאולה, רבי שמעון בן לקיש אומר, טובה הייתה הסרת טבעתו של אחשורוש, משישים ריבוא נביאים שנתנבאו בימי אליהו, לפי שבזה כו׳, ורבנן אמרי, טובה הייתה מגילת קינות לישראל מארבעים שנה שנתנבא עליהם ירמיה, לפי שבזה נטלו ישראל אפוכי (שטר פרעון כמו שובר) שלימה על עוונותיהם ביום שחרב בית המקדש, הדא הוא דכתיב תם עוונך בת ציון כו׳. ע״כ. הרי מהעז יוצא מתוק.

ועל זה כתיב (דברים ל) והיה כי יבואו עליך כל הדברים האלה הברכה והקללה וגו׳ והשבת אל לבבך, קשה למאי נפקא מינה הזכיר כאן הברכות, לא היה להזכיר אלא הקללות שהם גורמות התשובה? אלא הקללה היא הברכה, וכמו שנאמר (שם כג) ויהפוך ה׳ אלהיך לך את הקללה לברכה.

ובלעם שהיה מוכן לקללם, אדרבא הוא ברכם, ומלאך רע ענה בעל כרחו, והקטיגור נעשה סניגור, והוצרך להיות על ידי בלעם, כי הוא נביא וראש ומקור של כל האומות, המבדיל כמו משה רבינו ע״ה שהיה ראש ומקור לכל נביאי ישראל, וזה לעומת זה עשה האלהים. עכ״ד.

ענין תענית תשעה באב, וענין שת״ב הוא הכנה ליוה״כ

הנה כתב רבינו ז״ל (ליקו״מ סימן קעט) וז״ל בקיצור: תענית מבטל מחלוקת בגשמיות וברוחניות, כי כשאינו יכול להתפלל או לעשות מה שצריך בעבודת ה׳, זה גם כן בכלל מחלוקת, והתענית מועיל לזה להכניע הלב לדבק בהקב״ה ולעשות שלום. והתענית מחיה מתים, היינו שמחיה הימים שעברו בחושך ואין להם שום חיות, כי מי שפוגם איזה יום שאינו עושה בו מצוות ומעשים טובים, ומכל שכן כשעושה בו רע ח״ו, אז אין לאותו היום חיות, והוא ממית אותו היום, והתענית מחיה הימים המתים הללו, והכל לפי התענית, וכל מה שמתענה יותר כן הוא מחיה יותר ימים מתים שעברו בחושך. ועל ידי התענית זוכין לשמחה, וכפי ימי התענית כן זוכין לשמחה.

וזה שכתוב (תהילים צ) שמחנו כימות עניתנו, עניתנו – לשון תענית, היינו שתהיה השמחה כימות התענית, כי כפי ימי התענית כן מחיה הימים הראשונים במצוות ומעשים טובים שלו, וכן נבנה השמחה כנ״ל, וזה שאמרו רז״ל (ר״ה דף יח:) כשיש שלום – ששון ושמחה, כי כשיש שלום היינו על ידי התענית כנ״ל, עי״ז ששון ושמחה כנ״ל, בחינת שמחנו כימות עניתנו, כפי ימי התענית כן השמחה.

וכתיב (תהילים קלט) גלמי ראו עיניך וכו׳ ימים יצרו, כל יום הוא יצירה בפני עצמו, ולו אחד בהם – זה יום הכיפורים כמו שפירש רש״י (שם) שהוא תענית שמחיה כל הימים, כי יום הכיפורים הוא כללות כל הימים, ועליו נאמר (ויקרא טז) תענו את נפשותיכם, היינו הרצונות, כמש״כ בזוהר (פר׳ אחרי דף סח.) תענו את נפשתיכם – שמעלת התענית לאכנעא ליבא לאדבקא רעותא דליבא לקוב״ה, לאכללא כלא גופא ונפשא ולאתכנעא בהאי יומא, ויהא רעותא דילהון בקוב״ה וכו׳. כי נפש הוא בחינת רצון, והעיקר הוא להכניע הרצון, וזה בעצם היום הזה, על ידי פנימיות העצמיות של היום שהוא כלול מכל הימים – תענו וכו׳ כנ״ל. עכ״ד.

וכתב מוהרנ״ת ז״ל בליקוטי הלכות (ברכות הראיה ושאר ברכות פרטיות ה״ד אות ו) דבשביל זה אין מברכין שהחיינו בבין המצרים, כי אז נחרב הביהמ״ק, ועיקר תיקון כלליות השינויים שיהיו נכללין באחדות, היה בביהמ״ק בבית קודשי קודשים ששם האבן שתיה, שמשם נמשכין גידין וצינורות לכל המקומות שבעולם, שכל מקום משונה מחבירו כפי הגיד והצינור שלו, ועל כן זה המקום מסוגל לגדל פלפלין וזה פירות אחרים וכו׳, כמו שאמרו רז״ל במדרש תנחומא (סדר קדושים אות י) וז״ל: וכי תבואו אל הארץ ונטעתם (ויקרא יט), זה שאמר הכתוב (קהלת ב) עשיתי לי גנות ופרדסים ונטעתי בהם עץ כל פרי, וכי כל בני אדם היכן נוטעין כל מה שמבקשין, כל מה שיטע אדם, בארץ הוא נוטע, בין פלפלין בין כל דבר, אם יטע אדם הן עושין, שאין אדם יודע מקום כל נטיעה ונטיעה היכן הוא נוטע, אבל שלמה שהיה חכם, נטע כל מיני אילנות, שנאמר עשיתי לי גנות ופרדסים ונטעתי בהם עץ כל פרי, מהו עץ כל פרי – אוכל.

אמר רבי ינאי, אפילו פלפלין נטע שלמה בארץ, וכיצד היה נוטען, אלא שלמה חכם היה, והיה יודע עיקר משתיתו של עולם, למה (תהילים נ) מציון מכלל יפי אלהים הופיע, מציון נשתכלל כל העולם כולו, כדתנינן (נדרים דף כו:) למה נקראית שמה אבן שתיה, שממנה הושתת העולם, והיה שלמה יודע איזה הוא הגיד שהוא הולך לכוש, ונטע עליו פלפלין ומייד היו עושין פירות, שכן הוא אומר, נטעתי בהם עץ כל פרי. עיין שם. ומקור המאמר בקהלת רבה (פר׳ ב אות א).

אבל במקום האבן שתיה, שם נכללין כל הגידין והצינורות והשינויים באחדות אחד, ושם במקום האבן שתיה נכנס הכהן הגדול ביום הכיפורים שהוא יום אחד בשנה שכלול מכל השנה, כמש״כ (תהילים קלט) ימים יצרו ולו אחד בהם זה יום הכיפורים, כמו שאמרו רז״ל (תדא״ר פרק א), כי יום הכיפורים כלול מכל ימי השנה, כמו שכתב רבינו ז״ל בהתורה הנ״ל, והוא כולל ומחבר כל ימי השנה שכולל כל שינויי הזמן ומחבר אותם וכוללם יחד באחד, במקום האבן שתיה שכולל כל שינויי המקומות ביחד.

ועפי״ז מבאר מוהרנ״ת ז״ל בליקוטי הלכות (שם אות ז) שעל כן תשעה באב הוא תענית חמור ויש בו כל החמישה ענויים, ומפסיק מבעוד יום כמו יום הכיפורים ממש, כי תענית תשעה באב הוא בשביל חורבן ביהמ״ק, ועיקר האבילות על חורבן ביהמ״ק, הוא מה שפגמנו בעוונותינו ונתרחקנו מקדושת קודש קודשים שהוא האבן שתיה נקודת העולם שמשם עיקר קדושת ביהמ״ק וארץ ישראל וכו׳ כנ״ל, ששם נכנס הכהן הגדול ביום הכיפורים ביום התענית לכפר על ישראל לקשר כל הרצונות וכל השינויים לה׳ יתברך.

ועל ידי שפגמנו בזה בעוונותינו וגרמנו מחלוקת בישראל, עי״ז נתרחקנו מנקודה קדושה הזאת שהוא בחינת קודש קודשים, ועי״ז נחרב בית מקדשנו וגלינו מארצנו שהיא ארץ החיים והשלום כנ״ל.

ועל כן צריכין להתאבל בתשעה באב ולהתענות בחמישה ענויים כמו יום הכיפורים, כי על ידי האבילות והתענית על חורבן ביהמ״ק, עי״ז מתקנין הפגם וממשיכין על עצמו בחינת קדושת הביהמ״ק, בבחינת (תענית דף ל:) כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה. ועיקר הקדושה היא להמשיך על עצמו בחינת קדושת קודש קודשים ששם נכללין יחד כל השינויים וכל הרצונות שזה בחינת שלום, שזה עיקר הקדושה שמקשרין כל הרצונות לה׳ יתברך כנ״ל.

ועל כן תשעה באב הוא תענית חמורה בכל החומרות כמו יום הכיפורים, כי עיקר תענית תשעה באב הוא כדי לזכות להמשיך קדושת יום הכיפורים, דהיינו לתקן פגם חורבן ביהמ״ק, שעיקר קדושתו הוא בחינת יום הכיפורים שהוא יום צום הקדוש שנכנס בו הכהן הגדול לפני ולפנים שמשם עיקר כל העשר קדושות של הביהמ״ק וארץ ישראל שכולל כל קדושת ישראל, אבל עיקר הקדושה נמשך משם, על ידי שמקשרין כל הרצונות לה׳ יתברך, שזה בחינת שלום שזה עיקר הקדושה כנ״ל.

כי עכשיו שנחרב הביהמ״ק אין בנו כח להמשיך הקדושה הנזכרת לעיל על ידי יום הכיפורים בעצמו, מחמת שנחרב הביהמ״ק ואי אפשר להכנס לפני ולפנים כנ״ל, ועל כן צריכין להתענות תשעה באב וארבעה צומות להתאבל על החורבן הזה, שעי״ז ממשיכין על עצמו קדושת הביהמ״ק שהוא בחינת קדושת קודש קודשים, ואז זוכין ביום הכיפורים לקבל ולהמשיך גם עתה עלינו קדושת קודש קודשים בשלימות, לתקן כל החטאים ולשוב לה׳ יתברך בשלמות. כי עיקר התיקון והקדושה נמשך משם, שמשם כל העשר קדושות שבארץ ישראל, שכוללין כל הקדושות שבעולם.

וזה שמסיימים אחר הקינות שהם איכה, השיבנו ה׳ אליך ונשובה, כי עיקר בכייתנו שנזכה לתשובה שנמשך מבחינת יום הכיפורים, מבחינת קודש קודשים שהוא עיקר קדושת הביהמ״ק וארץ ישראל שאנו ממשיכין עלינו – על ידי שמתאבלין על חורבן ביהמ״ק כנ״ל.

כי בזמן שביהמ״ק היה קיים, היינו יכולים להמשיך קדושת קודש קודשים על ידי התענית יום הכיפורים לבד, על ידי שנכנס לשם הכהן הגדול ביום הכיפורים כנ״ל, אבל עכשיו צריכין ישראל להתענות ארבעה צומות כדי לתקן פגם חורבן ביהמ״ק, וכן כל אחד כפי עוונותיו צריך תעניתים, כדי לאכנעא ליבא לאדבקא רעותא דליבא לקוב״ה, כדי לכלול כל הרצונות שיהיו כולם כרצון ה׳ יתברך, כדי לזכות לקבל על עצמו קדושת בית קודש קודשים שהוא בחינת תענית יום הכיפורים שמשם כל הקדושות כנ״ל.

וכן להיפך על ידי קדושת יום צום הכיפורים, עי״ז ממשיכין קדושת קודש קודשים, כי אפילו עתה שאין לו כהן גדול לכנס לבית קודש קודשים להמשיך הקדושה משם בשלמות, אעפ״כ על ידי התענית של יום הכיפורים ועל ידי התפילות שמזכירין סדר העבודה של יום הכיפורים – שנחשב כאילו עשינו כל העבודה בביהמ״ק בבית קודש קודשים, עי״ז אנו ממשיכין על עצמנו איזה קדושה משם מבחינת קודש קודשים, ועי״ז מקשרין כל הרצונות

לה׳ יתברך, ונתבטלים כל השינויים, ועי״ז זוכין לתשובה שלימה לזכות להתענות על חטאיו כל אחד כראוי לו לפי הפגם שלו על ידי עוונותיו, כי כל התעניתים הם בבחינת יום הכיפורים, שהוא לאכנעא רעותא דליבא וכו׳ כנ״ל, ועל כן הם תלויים זה בזה.

וכל זה הוא בחינת קדושת ארץ ישראל, שכל קדושתה נמשך מקודש קודשים שנכנס הכהן הגדול לשם, על ידי התענית של יום צום הכיפורים כנ״ל, והכל תלוי זה בזה, יש שזוכה על ידי תעניתים ותשובה לבוא לארץ ישראל שהוא בחינת יום הכיפורים כנ״ל, ויש להיפך שזוכה על ידי ארץ ישראל שהוא בחינת יום הכיפורים לזכות לתענית בשביל תשובה על עוונותיו, כי על ידי התענית מקשרין כל הרצונות לה׳ יתברך שזה בחינת תשובה, בחינת יום הכיפורים, בחינת שלום, בחינת קודש קודשים, בחינת קדושת ארץ ישראל, שהוא עיקר התיקון וכנ״ל. יהי רצון שנזכה מהרה לתשובה באמת ויורנו הדרך האמת לאמיתו מהרה אמן כן יהי רצון אמן ואמן. עכ״ד.

ענין הבכיה בתשעה באב – תיקון לפגם היסוד

הנה מלבד הענין הפשוט בבכיה בתשעה באב, על חורבן בית מקדשינו וכו׳, הנה יש ענין נוסף בזה, כי הנה כידוע חטאי היסוד הם הם המעכבים את הגאולה, ואין כאן מקום להאריך בזה, (ואם נפשך להתבונן בענינים אלו, תקחנו מספרי הקטן אמרי שפר על ימי השובבי״ם), והנה בתשעה באב אנו בוכים על קירוב הגאולה, וטוב לאדם להתכוין כאשר זולגים עיניו דמעות כמים על החורבן, שהוא מוזיל דמעות גם כן על חורבנו הפרטי, ועל הקושי שלו בשמירת הברית קודש, ויבכה מעומק ליבו על מה שעבר ושנה, וזה יהיה לו סגולה לתקן פגמי היסוד, וגם יעזור לו לעתיד לבוא שיהיה לו יותר קל לעמוד בניסיונות.

וכתב בזרע קודש (ליקוטים) שבימי בין המצרים, הזמן גרמא לתקן הברית, שאז קוראים עניני כבישת סיחון ועוג ומדין, ואז העת לברר ניצוצי קדושה מהעומק שאנו נמצאים אז.

וקודם כל דבר אציגה בפניך מאמר מהזוהר הקדוש (פר׳ שמות דף יב:) וז״ל: אמר רבי יהודא כל מילין דעלמא תליין בתשובה ובצלותא דצלי בר נש לקוב״ה, וכל שכן מאן דאושיד דמעין בצלותיה, דלית לך תרעא דלא עאלין אינון דמעין, מה כתיב (שמות ב) ותפתח ותראהו את הילד, ותפתח דא שכינתא דקיימא עלייהו דישראל כאימא על בנין, והיא פתחה תדיר בזכותיהון דישראל, כיון שפתחה ותראהו את הילד, ילד שעשועים דאינון ישראל, דמתחטאן קמי מלכיהון בכולא, ומייד דמתחנן קמי קוב״ה הדרי בתשובה, ובכאן קמיה כברא דבכי קמי אבוי, מה כתיב (שם) והנה נער בוכה, כיון דבכי, אתעדי כל גזרין בישין דעלמא, מה כתיב (שם) ותחמול עליו, אתער עלוי ברחמים ומרחם ליה וכו׳. פורקנא דישראל לא תליא אלא בבכי, כד ישתלמון ויכלון בכי ודמעות דבכה עשו קמי אבוי, דכתיב (בראשית כז) וישא עשו את קולו ויבך, ואינון דמעין אחיתו לישראל בגלותיה (פירוש: כשישלמו ויכלו

זכות הבכי והדמעות שבכה עשו לפני אביו, ואותם הדמעות הורידו את ישראל בגלות אדום, והיינו כדי לכפר על חילול שם שמים שהיה נראה כאילו בעקבה ורמיה לקח יעקב את הברכות), כיון דיעלון דמעין בבכיה דישראל, יפקון מגלותיה, הה״ד (ירמיה לא) בבכי יבואו ובתחנונים אובילם. ע״כ.

וכתב באורחות צדיקים (שער התשובה) וז״ל: הלב והעינים שני סרסורי החטא, ולא כתוב ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם, לכן בזאת יכופר עוון הסרסורים, עוון סרסורות הלב במרירות וצער, ועוון סרסורות העינים יכופר בדמעות, שנאמר (תהילים קיט) פלגי מים ירדו עיני על לא שמרו תורתך, לא אמר לא שמרתי אלא על לא שמרו, פירוש העינים הן היו מרגלות לתור החטא, על כן הורדתי פלגי מים, וכשיבכה על פשעיו יאמר ״דמעותי יכבו חרון אפך ותשובת מעשי ישיבו אפך ממני״ וכו׳. עכ״ל.

וכתב בראשית חכמה (שער הקדושה פ״ח אות מא) וז״ל: ורבינו יונה כתב בשערי תשובה שמי שחטא בעיניו תיקונו שיוריד דמעות בעיניו על עוונותיו, כמו שאמר דוד המלך ע״ה (תהילים קיט) פלגי מים ירדו עיני על לא שמרו תורתך, לא אמר על לא שמרתי תורתך אלא על לא שמרו, והכוונה לא שמרו העינים תורתך. עכ״ל.

וכתב בדגל מחנה אפרים (פר׳ משפטים בליקוטים ד״ה מלאתך) וז״ל: מלאתך ודמעך לא תאחר כו׳, פירוש אם ח״ו אתה המשכת מלאתך למקום שאינו צריך, אזי יש לו תקנה בדמעה כידוע, אז ודמעך עכ״פ לא תאחר, רק תיתן לי. עיין שם.

ועיין באור פני משה (פר׳ כי תבוא ד״ה שמעתי) וז״ל: ועוד שנית לא תחוס עיניך, היינו שתבכה תמיד ולא תחוס על עיניך לומר יהיה לי כאב עינים, כמובא האי תיקון בתיקוני האר״י ז״ל. עיין שם.

וכתב בלחם מן השמים (ענין שובבי״ם דף לב.) כי שערי דמעות לא ננעלו שהדמעה מעורר עינים העליונים. עיין שם. וכן הביא בעטרת זקנים (סימן תקע אות א).

וכתב רבינו ז״ל (ליקו״מ סימן לו אות ד) וז״ל: וכל זה כשיש לו לאדם הרהור באקראי בעלמא, אזי די לו באמירת שני פסוקים הנ״ל (שמע ישראל וכו׳ וברוך שם וכו׳), אבל אם הוא ח״ו רגיל בהרהור של התאוה הכללית ר״ל, ואינו יכול להפרד ממנה, אזי צריך גם כן להוריד דמעות בשעת קבלת מלכות שמים. כי איתא בספר שבילי אמונה (נתיב ד) שהדמעות הם ממותרות המרה שחורה, ומרה שחורה היא טחול (תיקו״ז תיקון נו), שהיא בחינת מלכות הרשעה, אשה זונה, שמשם נשמותיהן דערב רב, וכשמוריד דמעות, אזי נדחין ויוצאין לחוץ המותרות, היינו התאוות ניאוף הבאים מעכירת דמים של טחול ומהמותרות, וכולל נשמתו במלכות שמים, וזה שתרגם יונתן על פסוק (במדבר כה) והמה בוכים פתח אוהל מועד, בכין וקורין את שמע, וזה לא עשו אלא כדי להנצל מהרהור של אשה זונה, שהיא קליפה הקודמת לפרי, ולבוא להתגלות התורה. עיין שם.

ובישמח ישראל (פר׳ כי תצא מאמר ג ד״ה וע״י לימוד תוה״ק) כתב וז״ל: מי שלא למד יוכל לתקן על ידי דמעות, כמש״כ האר״י הקדוש (ספר הליקוטים פר׳ כי תצא) על ידי דמעות יוכל למחות את החטאים דלא מהני עליהם תשובה, כי לית דמעה אלא מגו דוחקא וצערא (זוהר ח״ב דף קסה.), היינו שיודע נגד מי חטא ועד כמה פגם בחטאיו. וזהו שאמר דוד המלך ע״ה (תהילים קיט) פלגי מים ירדו עיני על לא שמרו תורתך, רצה לומר מי שלא למד ושמר ושקד על דלתי התורה – פלגי מים ירדו עיניו מאין הפוגות, כי גם בזה יוכל לתקן כמו על ידי הלימוד. עכ״ל.

ובבית אברהם (לחג השבועות ד״ה למחזי) כתב וז״ל: וזה ענין ג׳ ימי הגבלה שציוה ה׳ אל תגשו אל אשה וכבסו שמלותם, אם הכוונה על המלבושים למה לא ציוה להם לעשות חדשים, אלא צווי התורה הוא על העינים שאי אפשר להחליפם, רק ירחץ אותם בדמעות עד שיעברו הכתמים והפגמים אשר פגם בהם ר״ל, ובענין הזה היא כל ההכנה לקבלת התורה, לא ציוה אותם לסגף בעניני אכילה וכדומה, אלא בעניני שמירת ברית קודש, שזהו צער הראשון כשאיש יהודי רוצה להתקרב להשי״ת ולקבל עליו עול תורה – צריך לקבל עליו שמירת ברית קודש. עכ״ל.

עוד שם (בליקוטים) וז״ל: שמרני כאישון בת עין (תהילים יז), האישון צריך שמירה יתירה שאם האדם נכשל בהסתכלות אסורה נחקקת הצורה באישון עינו ולא עוזבת אותו אף בשינה ומזיקתו, וכשעומד בתפילה עומדות המראות האסורות נגד עיניו ומבלבלות אותו בתפילתו, ומאי תקנתיה על ידי שיבכה הרבה לפני הקב״ה, שכמו שמים מכבסין בגד מלוכלך עד שנטהר ונהיה לבן, כן הבכיה מכבסת את התמונות הרעות שנחקקו בעיניו. עכ״ל.

וכתב באמרי נועם (לחנוכה ד״ה במדרש) שמה שזלגו עיני ר״ע דמעה כשבירכו לר״א בן הורקנוס, כמובא בש״ס ב״מ (דף נט:), היינו כמו שאיתא בזו״ח (סוף איכה) שמה שאשר ר״א בן הורקנוס דייקא סובר בש״ס שבת (דף נה.) דראובן חטא במעשה בלהה, היינו משום שרצה לתקן חטאו של ראובן יען אשר הוא משורשו, ורצה להגדיל החטא על עצמו דמודה ועוזב ירוחם, ולכך כאשר ראה ר״ע ששמתו לר״א, חשב אולי לא ניתקן עוד חטאו של ראובן שנתקלקל חוש הראיה כנ״ל, לזאת זלגו עיניו דמעה דייקא לתקן הפגם, ועל כן ״עיני דמעה״ עולה כמנין ראובן. עיין שם.

וע״ע בעטרת ישועה (לראש השנה) שבזמן תקיעת שופר הזמן מוכשר מאוד לתקן העין והלב, וראוי אז לשפוך דמעות מעיניו ולהיות לו לב נשבר, ואותיות תשוב״ה עם עי״ן טו״ב (863 עם הכולל) עולה רא״ש השנ״ה (863 עם הכולל).

עוד כתב שם (לערב יום כיפור) שהנה העיקר בסעודת אכילת ערב יו״כ הוא לאכול בקדושה וטהרה ולעשות תשובה על חטא ראיית העינים, כי מזה בא כל הצרות והחטאים וכו׳, והוא דייקא על ידי בכיה ודמעה שבעינים נתקן חטא זה, ולקבל עליו שמהיום הזה והלאה ישמור

עיניו ויעשה גדרים וסייגים על חטאיו אשר נכשל בהם ח״ו מנעוריו, ובזה נעשה קדוש ונתקן בחינת צדיק יסוד עולם.

ובייטב פנים (י״ג מידות אות מא) כתב וז״ל: על ידי ראות העין פוגם ביו״ד של שם הוי״ה ב״ה הרומז לחכמה בחינת עין, לכן נקראים חכמים (במדבר טו) עיני העדה (עיין בבא בתרא דף ד.), ועל ידי הלב חומד פוגם בה׳ ראשונה בחינת בינה ליבא, ועל ידי כלי המעשה הגומרים פוגם בו״ה כמבואר בספה״ק, וזה סוד ער-ו״ה ער-י״ה כדאיתא בתיקונים (תיקון נו דף צ. דף צא. דף צט.). ולתקן זה צריך אשר פלגי מים תרדנה עיניו, וליבו יתחרט בלב מר, ובזה מתקן עין ולב דלמעלה, אותיות י״ה. עכ״ל.

ובקדושת יו״ט (פר׳ ויחי ד״ה פחז) כתב וז״ל: כל אדם צריך ליתן אל ליבו האיך פגמו הגיע עד שמי שמים, וישבר ליבו בקרבו באמת לנקות ולטהר את עצמו מכל חטאיו, ופלגי מים תרדנה עיניו, וקודם כל דבר צריך לעמוד על המשמר לתקן מקור הדבר, כדאיתא (ירושלמי ברכות פ״א ה״ה) עין רואה ולב חומד וכו׳, ואם כן בראשונה מגיע הפגם בראיית העין אשר נתן לו רשות לראות בכל מה שמתאוה ולא עצר עיניו מלראות ברע. ובזה אמרתי לפרש הפסוק עיני עיני יורדה מים (איכה א) רמז להנ״ל שמקור החטא נובע עבור שלא עצר את עיניו לכבוש את תאוותו, ועל זה פלגי מים תרדנה עיניו לתקן פגם העין, וז״ש עיני רצ״ל על שלא עצרתי את עיני כראוי על זה עיני ירדה מים. עכ״ל.

וכתב בטהרת הקודש (מאמר תיקון היסוד פ״א) וז״ל: דע כי מובא בשם רבינו האר״י ז״ל שאדם על ידי עוונותיו בפגם היסוד בין בשוגג בין במזיד גורם להרבות טומאה במאוד מאוד רחמנא ליצלן, בכל פעם הרבה ניצוצות קדושות למקום הטומאה והחיצונים. ולכן מובא בספרי קודש שאם אדם מוריד דמעות מעיניו על זה הפגם, אז על כל טיפת דמעה מתקן טיפה של איסור. וכן מובא בספר אור פני משה (פר׳ ויקרא) אשר ידוע שכל דבריו מהתגלות האלשי״ך הקדוש אשר נתגלה אליו ולמד עמו.

ומובא בתבואות שור על גמרא (שבת דף קה:) אמר ר׳ שמעון בן פזי כל המוריד דמעות וכו׳ הקב״ה סופרן. וקשה למה צורך יש לספרן וכו׳. ונראה על פי מה שכתבו הספרי מוסר, דאחד מתיקוני הברית – להוריד דמעות, וכל טיפת דמעה מתקן טיפת קרי. ולכן הקב״ה סופרן את הדמעות לכוונם לתקן בהם מידה במידה טיפה של איסור כנגד טיפה של דמע. ע״כ.

ואיתא עוד בטהרת הקודש (שם) שהיות שהיצר מתקנא מאוד בהורדת הדמעות מפני גודל מעלתם ותיקונם, לכך מביא לאדם פניות ומחשבות גאות אחר הבכיה כדי לחטוף לו הדמעות כדי שלא יתקנו פגם הברית. ולכן צריך ליזהר מאוד שלא יתגאה לאחר בכייתו ויחשוב שכבר מי כמוהו צדיק וחסיד, וכן שידע שעוד לא תיקן בפעם או פעמים של בכיה, אלא צריך להמשיך בזה שנים על גבי שנים, ואז במשך הזמן יהיה בעל תשובה גמור. ע״כ.

והנה כבר נתבאר לך בס״ד, שחודשי תמוז אב הם בחינת עינין, כידוע ממרן האר״י ז״ל (ליקוטי תורה פר׳ בא בטעמי המצוות) שכל החודשים הם בחינת איברי הראש, וב׳ חודשים אלו הם בחינת עין ימין ועין שמאל, היינו חודש תמוז הוא בחינת עין ימין, וחודש אב הוא בחינת עין שמאל, וכעת בעוונותינו הרבים נאמר (איכה א) עיני עיני ירדה מים.

וכ״כ בשער הכוונות (דרושי ר״ה דרוש א) וז״ל: ודע כי כל החודשים נקראים ראשי חודשים לפי שכולם הם בחינת ראש כמו שנכתוב. ונתחיל בו׳ חודשי הקיץ כי הם בנוקבא והתחלתם מניסן, כי לכן כל חודש וחודש יש בו מספר ימים רבים שהם ל׳ יום בכל חודש, להורות כי הם בחינת ראשים שכל ראש מהם כולל בחינת ימים רבים. והנה ניסן הוא גולגולת הנקבה, אייר וסיון תרין אודנין דילה, תמוז ואב תרין עיינין דילה, ולכן נחרב הבית בב׳ חודשים אלו, בסוד (איכה א) עיני עיני ירדה מים, כי הם תרין עיינין כוחות הדין, וכבר נתבאר אצלנו בהקדמת ביאור אדרת האזינו כי העינים הם נצח והוד, ולכן נחרב הבית עיקר חורבנו בחודש אב שהוא עין שמאל שהוא ההוד, בסוד (שם) כל היום דוה – שהוא היפוך אותיות הוד. עכ״ד.

וכבר נתבאר בזה באורך בס״ד בשער חודשי תמוז אב, שחודשי תמוז אב הם כנגד העינים, ועל כן תיקון גדול לעינים כשיבכה על החורבן בחודשים אלו, ויתכוין שהוא בוכה על חורבן ביהמ״ק שמשם נשתלשל ובא גם חורבנו האישי ר״ל, ויבכה במר נפשו ויקבל לעתיד שלא ישוב וישנה, ויעזרהו הי״ת לתקן כל הפגמים וליישב ההדורים, ובן לציון גואל ולשבי פשע ביעקב, וישב את הניצוצות למקומם בקודש, חי״ל בל״ע ויקיאנו.

ענין הבכיה על החורבן

כתב מוהרנ״ת ז״ל בליקוטי הלכות (הל׳ מילה ה״ה אות ג) וזהו בחינת בין המצרים שבוכין אז על החורבן, כי הבכיה הוא בחינת שסותמין עיניו, ומצטערין על שרואין גודל ריחוקנו מהתכלית, עד שאפילו כשרוצין להסתכל לשם קשה מאוד, מחמת שנחרב בית מקדשנו מחמד עינינו, ונתרחקנו מאבינו שבשמים כל כך, עד שמגודל הצער מורידין דמעות שהם חלקי הראות, כמו שאמרו רז״ל (שבת דף קנא:) ע״פ (קהלת יב) ושבו העבים וכו׳, זה הראות שהולך אחר הבכי, כמובא בדברי רבינו ז״ל כמה פעמים.

ועי״ז נדחה לחוץ פגם הראות של חיזו דהאי עלמא, שעיקר בכייתנו על זה על שנמשכנו בראייתנו אחר הסתכלות על הבלי העוה״ז, ועי״ז נתרחקנו כל כך, על כן על ידי זאת הבכיה בעצמה שדוחין הדמעות חלקי הראות לחוץ, עי״ז מגרשין מעצמו חיזו דהאי עלמא וזוכין להסתכל ביושר על התכלית.

וזהו (איכה א) על אלה אני בוכיה עיני עיני ירדה מים כי רחק ממני מנחם, רחק דייקא, כי עיקר הנחמה מכל הצרות הוא הסתכלות על התכלית, ובעוונותינו שהסתכלנו מן הצד רחק ממני מנחם, רחק דייקא כנ״ל, כי התכלית רחוק מאוד, רק על ידי שעוצמין עיניו וכו׳ כנ״ל, עי״ז יכולין להסתכל לשם, אבל בעוה״ר שהסתכלנו מן הצד, אנו רחוקים מהנחמה שהוא התכלית וכנ״ל.

ועיקר הבכיה היא על שריפת התורה שנמסרו וכו׳, כי עיקר הנחמה על ידי הביטול הנ״ל, הוא על ידי התורה שממשיכין משם וכו׳, ועי״ז יכולין בכל פעם בנקל לחזור ולהתבטל ולהסתכל על התכלית, כי באמת צריך האדם להסתכל תמיד לשם כמו אבות העולם וכו׳, אך רוב בני אדם אין זוכין לזה, על כן נתן לנו את התורה שהיא נמשכת מהרשימה וכו׳, ועל כן עי״ז כשעוסקין באמת ומשימין עיניו וליבו על התורה, עי״ז יכול לחזור ולהתלהב ליבו להסתכל לשם, ועי״ז יחזור וימשיך חידושי תורה משם, וזה עיקר בחינת מעלת המחשבות שחושבין תורה וכו׳, וכן בכל פעם, אבל על ידי החורבן אבדנו הרבה, ועל כן צריכין לבכות הרבה על זה, עד שיחזור וימשיך תורה משם שהוא עיקר הנחמה.

וזהו (ירמיה לא) קול ברמה נשמע נהי בכי וכו׳, מנעי קולך מבכי וכו׳, כי יש תקוה לאחריתך וכו׳, כי כשאין יכולין לכוין הראות כנ״ל, צריכין להתפלל ולצעוק הרבה וזה תלוי בזה, כי שלימות התפילה על ידי הסתכלות הנ״ל, וכן הסתכלות הנ״ל על ידי דיבורי התפילה והתורה, וזהו בחינת עיון תפילה, עיון דייקא, וזהו גודל המעלה לעשות מהתורות תפילות, ועל כן (מדרש תנחומא סדר בראשית אות א עירובין דף כב. ע״ז דף ג.) היום לעשותם, ולא למחר, כי במתים חופשי וכו׳ (תהילים פח), כי שם בעוה״ב יתבטל אל התכלית בלי שום עשיה, כי בזה העולם צריכין לקשור הרשימו בכמה קשרים, שזהו בחינת כלל המצוות מעשיות, ועיקר הוא קשירת התפילין שהם עיקר הרשימו, ועל כן הם עיקר הדביקות, ועל כן שבת שהוא מעין עוה״ב אין מניחין בו תפילין, כי אז מתקיימת הרשימו של הביטול בלי עשיה שהוא קשר התפילין.

וכתב בתפארת שלמה (לתשעה באב ד״ה הראשון) דהנה במדרש איכה (פר׳ א אות כא) איתא, בכו ישראל בכיה של תיפלות, כמש״כ (במדבר יא) וישמע העם בוכה למשפחותיו, והיכן בכו בכיה של ממש, אחד ברמה ואחד בבבל, ברמה — קול ברמה נשמע (ירמיה לא), בבבל — דכתיב (תהילים קלז) על נהרות בבל, אמר הקב״ה לישראל בשכר אותה בכיה אני מכניס גליותיכם, כה אמר ה׳ מנעי קולך מבכי (ירמיה שם).

הכוונה דהנה אם מתפללים על עצמם אינו עולה למעלה, כמש״כ (איכה א) ודמעתה על לחייה, כמ״ש האלשי״ך. אך כשאדם מתפלל על השי״ת ואינו זוכר את צערו, אזי מגיע תפילתו למעלה מייד, או כשישב האדם בשלוה ומתפלל על גלות השכינה, וזה בוכה למשפחותיו היינו על עצמם וזה אינו כלום, אך קול ברמה נשמע, דהיינו ברומו של עולם אימת נשמע — רחל מבכה על בניה מאנה להנחם על בניה כי איננו, פשיטא כשיש להם צער

בודאי אינה מתנחמת, אך אף כשיש להם להבנים כל טוב מאנה להנחם עליהם, כי איננו קאי על הקב״ה.

על נהרות בבל שם ישבנו (תהילים שם), שישבנו שם בשלום כמו (בראשית לז) וישב יעקב, שנתיישבו בגלות, גם בכינו בזכרנו את ציון זהו בכיה של ממש, ובזה יש לפרש (איכה א) איכה ישבה בדד, דהוא קאי אלשון עבר והול״ל איכה תשב בדד והלא עדיין היא בגלות? אך הנביא מקונן על מקודם החורבן שהתורה והתפילות לא עלו למעלה, כמש״כ בתדא״ר (פרק יח) כל ת״ח שיושב ושונה הקב״ה יושב ושונה כנגדו שכן נאמר (איכה ב) נוכח פני ה׳ וגו׳.

ובזה יש לפרש כוונת הש״ס (ברכות דף סג: תענית דף ז. מכות דף י.) בד בבד ולא עוד אלא שמיטפשים, דהיינו שלומדים לבדם ואין הקב״ה יושב ושונה עמו, וז״פ מאמר חז״ל (תדא״ר פרק יד פרק יז פרק יח פרק כד פרק כט) שליש היום יושב וקורא ושונה, היינו הצדיקים בעת עומדם לומדים בתורה, שליש היום יושב ודן את העולם, היינו שהצדיקים מתפללים שלא יתגברו הקליפות והחיצונים עלינו, ושליש היום יושב ומחלק מזון לברואיו, היינו בעת האכילה הם נותנים צדקה, ואז הקב״ה ג״כ עושה כזאת, וזה דקמתמה הנביא (איכה א) איכה ישבה בדד, היינו שהיו לומדים ומתפללים ולא היו נענים, ע״כ שהיו לומדים שלא לשמה דהיינו ע״מ לקרות רבי ושאר תאוות העולם, רבתי עם הייתה כאלמנה (שם) שאין בעלה מזדקק לה כלל. עכ״ד.

ענין איסור האכילה בת״ב, כאיסור אכילת גיד הנשה

הנה איתא בזוהר (פר׳ וישלח דף קע:) וז״ל: על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה וגו׳, כי נגע בכף ירך יעקב בגיד הנשה, שאפילו בהנאה אסור, ואפילו לתת אותו לכלב, ולמה נקרא גיד הנשה? כלומר, גיד שהוא משכיח את בני האדם מעבודת ריבונם, ושם רובץ היצר הרע, וכיון שנדבק עם יעקב, לא מצא מקום שיכול להתגבר על יעקב, משום שכל איברי הגוף סייעו ליעקב, וכולם היו חזקים ולא הייתה בהם חולשה, מה עשה? ויגע בכף ירכו בגיד הנשה, במינו של יצר הרע שהוא מינו למקומו, ומשם בא יצר הרע על בני האדם, ולכן אמרה תורה לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה, כמו שאמרו החברים באיברי האדם שרמוז למעלה, אם טוב טוב, ואם רע רע, ולכן כל איבר מחזק איבר.

ודאי גיד הנשה מחזק את יצר הרע שהוא מינו, ובני ישראל לא יאכלו אותו, שאינם מצידו וממינו, אבל עמים עובדי עבודה זרה יאכלו אותו, שהוא מצד וממין המלאך שלהם, שהוא סמא״ל, כדי לחזק ליבם, משום שיש באדם רמ״ח איברים כנגד רמ״ח מצוות התורה שהם ניתנו להעשות, וכנגד רמ״ח מלאכים שהתלבשה בהם שכינה והשם שלהם כשם ריבונם,

ויש באדם שס״ה גידים, וכנגדם שס״ה מצוות שלא ניתנו להעשות, וכנגד שס״ה ימות השנה, והרי תשעה באב אחד מהם, שהוא כנגד סמא״ל, שהוא אחד מאותם שס״ה ימים.

ולכן אמרה תורה (בראשית לב) לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה, א״ת לרבות תשעה באב שלא אוכלים בו ולא שותים, ולכן ראה הקב״ה הכל, ונרמז בהם רמז ליעקב (שם) ויאבק איש עמו, בכל ימות השנה ובכל איברי יעקב, ולא נמצא פרט לאותו גיד הנשה, מייד תשש כח יעקב, ובימות השנה מצא יום תשעה באב שבו התחזק ונגזר דין עלינו ונחרב ביהמ״ק, וכל מי שאוכל בתשעה באב כאילו אכל את גיד הנשה. ע״כ.

ואיתא בפרי עץ חיים (שער השבועות פ״ד) וז״ל: ודע, כי מתשרי עד אדר הם ו״ק דז״א, והם בסוד שנה, ואדר הוא היסוד, ואח״כ המלכות, הם ו״ק מניסן עד תשרי, נמצא כי חודש אב הוא הוד שלה, לכן שם נחרב הבית, בסוד (איכה א) כל היום דוה, וזה סוד (דניאל י) הודי נהפך עלי למשחית, לכן אמרו בזוהר, שכל האוכל בתשעה באב כאילו אוכל גיד הנשה, ונרמז את, ר״ת תשעה אב, והוא כי הלא ידעת, כי הירך שצולע יעקב הוא ההוד. עכ״ד.

מבואר שענין איסור האכילה בתשעה באב, הוא כענין איסור אכילת גיד הנשה, כי שורשם אחד, ותשעה באב הוא יום משס״ה ימים שכנגדו הוא גיד הנשה משס״ה גידים, כי שניהם במידת הוד הוא ירך השמאלי, בסוד הודי נהפך למשחית, היינו שנתהפכו אותיות הוד ונעשה כל היום דוה ליבנו. עכ״ל.

וע״ע בפרי עץ חיים (סוף שער יוה״כ) וז״ל: השטן עולה שס״ד, וימות השנה הם שס״ה, ויום תשעה באב, אז הוא לבדו שולט, וכנגדו באדם גיד הנשה, ועל כן אין לאכול בתשעה באב, שלא להנות ממנו, והאוכל עוונותיו חקוקים על עצמותיו (תענית דף ל:), כי נהנו עצמותיו מכח הטומאה. עכ״ל.

וביאור הענין הוא כמבואר בבית אהרן (פר׳ דברים פ״א פסוק ה) וז״ל: כי העולם כולו מעורב טוב ברע, ועיקר הקדושה מונחת במדבר ובארץ ציה, וכמו שאמר דוד המלך ע״ה (תהילים סג) צמאה לך כו׳ בארץ ציה ועייף בלי מים כן בקודש חזיתיך, ששם מונחים כל הקדושות, ומשם אני רואה כל הקדושה להעלות אותה, וזהו הפירוש (ישעיה לה) ישושום מדבר וציה ותגל ערבה, היינו הערבובית שנתערב תגל ותשמח, כי יתעלה הכל ותפרח כחבצלת, פר״ח תפרח כחבצלת, כי זה ידוע אשר מעת בריאת העולם, כתיב (בראשית א) ורוח אלקים מרחפת על פני המים, זה רוחו של מלך המשיח (ב״ר פר׳ ב אות א ובפר׳ ח אות א), שהיה מונח הרפ״ח בתוך שני האותיות הידועים.

וזהו פר״ח תפרח שיתוקנו הרפ״ח ניצוצין ויעלו למעלה, ויאמר אלקים יהי אור, זהו אור רוח המחיה, וכמו כן כעת זה היום של תשעה באב מוטמן בתוכו הקדושה ובו ביום נולד משיח, כמבואר במדרש (איכ״ר פ״א אות נא) ובירושלמי (ברכות דף יז:), וזה מרומז ביעקב שנאמר בו (בראשית לב) על כן לא יאכלו בני ישראל א״ת גיד הנשה כו׳, כפי דאיתא בספרים א״ת ר״ת ת׳שעה א׳ב, ויעקב תיקן זאת, וכשיתעלה כל העולם כולו לרצונו הפשוט ויתברר

כל העולם, אז כבוד הלבנון ניתן לה וגו׳ הדר אלקינו, וכפי שכתוב בפרשה זו אלה הדברים וגו׳ עד ארץ הכנעני והלבנון עד הנהר הגדול נהר פר״ת, שפרה ורבה, שמחוייב כל איש מישראל לילך אחר כל הבחינות הנמוכים והשפלים, ולברר הכל ושיתצרף ויתלבן, עד שיתעלה כל העולם ויבא לשלימות הגמור, שזה נקרא בחינת לבנו״ן, וזה נה״ר פר״ת שפרה ורבה אורו של הקב״ה, וכל העולם יראו בשוב ה׳ ציון במהרה בימינו אמן כי יהי רצון. עכ״ד.

וכתב בשל״ה (פרשת וישלח תורה אור אות ב ואות ד) וז״ל: הא לך סוד איסור גיד הנשה כפי המבואר בזוהר (ח״א דף קע:) ובספרי המקובלים (ריקאנטי פר׳ וישלח דף סו.) דע, כי איברי האדם הם ענפים מן המרכבה העליונה, מרמ״ח האיברים שיש באדם העליון נגלים רמ״ח מצות עשה, ורמ״ח מלאכים הנקראים לבעלי הקבלה מלבוש השכינה ששמם כשם רבם. וכמו כן שס״ה ענפים של דין יש באילן העליון, נגד שס״ה ימים ושס״ה גידין, וכל יום יש לו מצוה ויש לו גיד, ותשעה באב הוא גיד הנשה.

ודרשו רבותינו (זוהר שם) את גיד הנשה, לרבות תשעה באב שאין בו אכילה, ולרבות סמאל ויצר הרע, ואין אוכלין ואין ניאותין מהם, ובכל ימות השנה ובכל הגידין ובכל האיברים לא מצא מפלתן של ישראל, כי אם בגיד הנשה, אז תשש כוחו, ובאותו יום נתקשה עלינו הדין, ונשה השם אותנו כביכול בגולה עד יערה השם רוח ממרום, וכל האוכל בתשעה באב כאילו אוכל גיד הנשה.

וגיד הנשה יש לו חמישה ענפים מימין וחמישה משמאל, שהם עשרה, נגד עשרה כוחות הטומאה הסובבים את המרכבה, שנאמר (תהילים יב) סביב רשעים יתהלכון, והגיד הזה סמוך לברית, שמשם משיכת אלו הכיתות, והנה האוכלו מושך עליו רוח הטומאה, כי איבר מחזיק איבר (ראה חולין דף סט.).

ולשון ׳נשה׳, רצה לומר גיד המשכח עבודת השם יתברך, וזהו על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה, כי הם נזהרים מכח הטומאה. והנה איברי אבינו יעקב ע״ה היו כולם תקיפין, ולא היה יכול להם שרו של עשו הבא מכח הטומאה, רק בגיד הנשה מצא מקום לחול ולהכנס שם.

וכתבו המקובלים (ריקאנטי שם) עונש האוכל גיד הנשה בלי תשובה, להתגלגל בקדשה הנקראת זונה נשכחה, מידה כנגד מידה, משום דמחזיק יצר הרע ושוכח עבודת השם יתעלה, ונתלה בגיהנם בברית מילה. ע״כ. צא ולמד, תחילת גילוי הנחש המסית ומדיח בכח סמאל שרכב עליו, היה רוח זונים, כי ראה את אדם וחוה משמשים ונתאוה, על כן רגלים היו לנחש ונקצצו (בראשית רבה פר׳ כ אות ה), כי הירך הוא בגבול הערוה, ועשו היה לו נחש בירך שלו מסומן, ובני ישראל קדושים הם וגודרים גדר ערוה, אינם אוכלים גיד הנשה, כי לא נחש ביעקב (במדבר כג).

והנה התפשטות גיד הנשה הוא מרכבת סמאל למטה שנוגע בכף ירך יעקב, וכמו שאמרו רבותינו ז״ל (בראשית רבה פר׳ עז אות ג) וירא כי לא יכל לו ויגע בכף ירכו (בראשית לב), אלו יוצאי ירכו, נגע בכל הצדיקים שעתידין לעמוד ממנו, זהו דורו של שמד. ותקע כף ירך יעקב (שם) זה ירמוז על הרושם והפגם שנעשה למעלה בחורבן בית המקדש של מטה המכוון נגד של מעלה.

והקב״ה נשבע שלא יבוא בירושלים של מעלה עד שיבוא בירושלים של מטה (תענית דף ה.), וכביכול אין השם שלם ואין הכסא שלם, כאילו נאמר מה שנעשה למטה זה נקרא גיד הנשה גזירות קשות כגידין, והוא גיד הרע משס״ה גידין, הוא כח סמאל המחזיק ידים ידי עשו, והפגם למעלה הוא יום מן שס״ה ימים, אשר עליו נאמר (איכה א) כל היום דוה, ופירש הזהר (ח״ג דף ער.) שנגזר החורבן עכ״פ להיות אלף שנה כיומו של הקב״ה.

נחזור לענינינו, ותקע כף ירך יעקב (בראשית לב), ירמוז לפגם שלמעלה חורבן בית המקדש שלמטה ושל מעלה, ויהיה זה רמוז בתקע כף ירך. רבותינו ז״ל (במדבר רבה פר׳ יח אות כא) אמרו במצות ציצית שרומז לתרי״ג מצות כנודע, אמרו (סוטה דף יז.) תכלת דומה לים, וים דומה לרקיע, ורקיע דומה לכסא הכבוד, והם רומזים לשלוש מעלות עליונות של ישראל אשר הקב״ה דביקתו בהם, ומתחילה זכה בהן יעקב ואחר כך ישראל.

יעקב זכה למעלת ים, שנאמר (בראשית לב) כי במקלי עברתי את הירדן הזה, ואמרו רבותינו ז״ל (תנחומא ישן סדר ויצא סימן ג) שבקע אותו במקלו, ואמרו בבראשית רבה (פר׳ עו אות ה) שבזכות יעקב נבקע ים סוף כו׳, זכה לרקיע, השמש שקעה וזרחה בשבילו, ויזרח לו השמש (בראשית לב), זכה לכסא, כי צורתו חקוקה שמה.

וכן זכו זרעו לשלושה אלה, הראשון קריעת ים סוף וירא ישראל את היד הגדולה (שמות יד), השני רקיע, זה שקרע הקב״ה שבעה רקיעים במתן תורה, כשאמר אנוכי ה׳ אלהיך וגו׳ (שם כ), השלישי הוא בית המקדש הנקרא כסא, שנאמר (ירמיה יז) כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו, והוא מכוון נגד כסא שלמעלה.

ובחורבן בית המקדש כתיב (איכה ב) השליך משמים ארץ תפארת ישראל, ואמרו רבותינו ז״ל (איכה רבה פר׳ ב אות ב) שאמר הקב״ה כלום אתם מכעיסים לפני אלא מפני שצורתו של יעקב חקוקה בכסא, השליך הקב״ה אותה משם, ואז תקעה הכ״ף מן יר״ך, ראשי תיבות י׳ם ר׳קיע כ׳סא, והך׳ מן ירך הוא כסא תקעה ממקומה, גם כ״ף עולה מאה, ורומז לקו״ף קטנה דקצתי בחיי (בראשית כז), הרומז על חורבן בית המקדש (בעל הטורים שם), וכשתקטן ק׳ דיעקב, אז נשאר יעב, והוא העב והענן המחשיך.

וזהו סוד (איכה ב) איכה יעיב באפו ה׳, והשליך מן השמים להארץ את תפארת ישראל החקוקה בכסא, אבל יעקב היה מכסה העי״ן הרומז לעב ולענן. וזהו סוד (בראשית לב) ויעבור את מעבר יב״ק, שהם אותיות יעקב בהעלמת העין, וכתבו המקובלים יב״ק ראשי תיבות י׳עננו ב׳יום ק׳ראנו. והעי״ן מובלעת אצל היו״ד בתיבת יעננו ואז ראשי תיבות יעקב. עכ״ד.

וכתב במראה יחזקאל (מועדים הספד ד״ה והנה דוד המלך ע״ה) דהנה אמרו בזה״ק (ח״א דף קעא.) ע״פ וירא כי לא יכול לו ויגע בכף יריכו כו׳, כד לא יכול ההוא מקטרגא לאתתקפא עליה דיעקב, בגין דהוה שלים בכל שייפין דיליה ובכל עובדי אתתקף עליה דתמכין דאורייתא, כי יעקב היה עמוד התורה, וזהו ויגע בכף יריכו שהם העומדים ותמכין דאורייתא, על כן לא יאכלו בני ישראל א״ת גיד הנשה, ר״ת א״ת הוא תשעה אב, רצ״ל שבעבור סילוקן של התמכין דאורייתא נחרב בהמ״ק, כדמצינו שויתר הקב״ה על ע״ז וג״ע וש״ד ולא ויתר על עוון ביטול תורה, שנאמר (ירמיה ט) על עזבם את תורתי (ב״מ דף פה: נדרים דף פא.), גיד הנשה דמנשי לברייתי מפולחנא דמאריהון. עכ״ד.

וכתב במועד לכל חי (סימן י אות סא) בשם ספר מנחה בלולה רמז בתיבות הפסוק לא תאכלו את גיד השנה, את ארבעה הצומות, ג׳ תשרי, י׳ טבת, גי״ד גימטריא י״ז בתמוז, את לרבות תשעה באב, ואותיות הנשה השנה, ועוד את גיד הנשה גימטריא תשעה באב, והש״ך כתב דשס״ה גידים נגד שס״ה ימים בשנה דשולט אחד בכל יום, ובתשעה באב שולט גיד הנשה, דלכך נחרב הבית בראשונה ובשניה בתשעה באב נגד שני גידין ימין ושמאל, דהוא מצד סטרא מסאבותא ואנו מתענין להתיש כוחו, והמתענג נותן לו כח, ויותר פשוט נראה, א״ת גיד ראשי תיבות תשעה אב דשולט גיד הנשה. עכ״ד.

וכתב בשפת אמת (פר׳ דברים תרנ״ג) דהנה תשעה באב הוא יום מיוחד לפורעניות, כמש״כ בזוה״ק (פר׳ וישלח דף קע:) ששס״ה ימים נגד שס״ה ל״ת ובכל יום שליט מלאך מיוחד, ובת״ב שולט שרו של עשו הוא שטן הוא מלאך המוות (ב״ב דף טז.), ואומר כי האוכל בת״ב כאילו אכל גיד הנשה, דרמ״ח מ״ע הם אורות הנמשכים אל האדם, ושס״ה ל״ת נגד הגידין להסיר המסך המבדיל שלא לעכב המשכות החיות מרמ״ח לכל הגוף.

וזה הגיד קשה לנקות הפסולת ממנו, על כן (בראשית לב) לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה, שהמשכה נעשה ע״י מלאכים וזה המלאך מעכב.

ולכן שבת דוחה תשעה באב, כי אין ההנהגה בשבת ע״י מלאכים (עיין זוהר ח״ג דף סט: ושם דף צד:). ולכן (משלי י) ברכת ה׳ היא תעשיר, דרשו (ב״ר פר׳ יא אות א) על שבת, ולא יוסף עצב (שם) זה האבל, פירוש אבילות היא רק במדריגות תחתונות כנ״ל, והשבת שאין השפע בא ע״י מדריגות תחתונות ממילא אין אבילות.

וכן בענין רמ״ח ושס״ה שהם ב׳ מדריגות איברים וגידים, כמש״כ בזוהר (פר׳ וישלח הנ״ל), אבל בשבת זכור ושמור בדיבור אחד נאמרו (מכילתא סדר יתרו בחודש ז, וברי״ה דף כז.), כי בשבת מ״ע ומל״ת באחדות ושולט בו שם ישראל, והמלחמה של יעקב עם השר היה רק בחינת ימי המעשה בשם יעקב, אבל בשם ישראל כתיב (בראשית לב) כי שרית כו׳, ובת״ב נתקיים (תהילים לה) בצלעי שמחו, כמש״כ (בראשית שם) צולע על ירכו, ולכן גברו הרשעים להכרית החיבור משורש שזה הגיד מעכב, הי״ת ינחם עמו. עכ״ד.

והנה י״מ דהמעשה שאירע עם יעקב היה בת״ב ממש, וכמבואר בדברי מרן החת״ס בתורת משה (סוף חומש דברים, חידושי אגדה לש״ס) דהנה המלאך מתאבק עם יעקב בלילה הוא הס״ם, אשר בעלות השחר בתשעה באב הגיע זמנו של הס״ם לומר שירה על תקיעת כף יעקב, ויעקב ברח מלבן ערב ר״ח אב ואחר ז׳ ימים השיגו לבן הוא ו׳ אב, ובלילה נגהי ז׳ אב בא מלאך אל לבן בחלום, וביום ז׳ אב כרתו ברית יעקב עם לבן זה עם זה, ונענש יעקב כמש״כ רמב״ן (פר׳ וישלח לב יג) שמשום זה ויירא ויצר לו על שכרת ברית עם לבן.

ובו ביום ז׳ אב גרם יעקב שנכתבו בתורה ב׳ תיבות ארמית יגר שהדותא, והכניס קצת קליפה לקדושה, על כן בו נכנסו גויים להיכל, היינו נכנס הקליפה למקום קדוש, וישכם בבוקר ח׳ אב ושלח מלאכים ויירא ויצר, וילן שם בליל תשעה באב ויתאבק עם המלאך, וביום תשעה באב השתחווה ז׳ השתחוואות לעשו ושוב נשקו והשלים עמו, תם עוונך בת ציון פקד עוונך בת אדום (איכה ד), ואותו יום תשעה באב יען הוא יום תקיעת ירך יעקב, על כן הצליח מעשה שטן ששמעו אל המרגלים והתלוננו ואמרו ניתנה ראש ונשובה מצרים.

והיות יום שליטת מידת הדין שהגיע זמנו של ס״ם לשירה על כן חרה אף ה׳ ויקצוף וישבע, אבל ביום המחרת פסק כוחו של ס״ם, על כן בכו ונתחרטו ואמרו נעלה ונלחמה, אך היה גזר דין שעמו שבועה ולא נקרע, ואך כל זה הואיל דמליוהו לתמוז, ואילו לא מליוהו ואז היה חזרת מרגלים בי׳ אב לא היה כח ביצה״ר לפתות ישראל לומר נתנה ראש, ולא כח במידת הדין לקצוף על ישראל לישבע אם יראה איש באנשים. עכ״ד.

עוד כתב מרנא החת״ס (שם פר׳ דברים א ב) דיראה כי תשעה באב הוא יום אביקת יעקב ע״ה עם המלאך, ותקע כף ירך יעקב ולא רצה הקב״ה שיהיה אותו יום בתוך ימי מרגלים שהוא עלול לפורענות, על כן ליבטם בג׳ ימים כדי שיהיה חזרת מרגלים ביום ח׳ אב טרם נכנס ט׳ אב, ואם לא הרשיעו אז והשיבו בתשובה מעליותא, אז אותה ליל ת״ב היו מתקנים ומרפאים כף ירך יעקב, כאשר יהיה לעתי״ל בב״א, על כן כתיב לקמן (ב) עד מדרך כף רגל, עד שיתוקן הכף, והם בעוה״ר קילקלו בדיבה שלהם וקבעו בכיה לדורות, ומ״מ מיד אחר עבור תשעה באב ובטלה שליטת הס״ם חזרו בתשובה מאליהם וחגרו כלי מלחמתם. עכ״ד.

וכתב בשל״ה (מסכת תענית פרק תורה אור אותיות נז-סב) דאיתא בענין יעקב אבינו בהאבקו עם המלאך (בראשית לב), שהוא שרו של עשו (בראשית רבה פר׳ עז אות אות ג), הוא אדום, שהחריב בית קדשנו ותפארתנו שתי פעמים, מקדש ראשון ומקדש שני, מקדש שני מבואר בהדיא, זכור ה׳ לבני אדום את יום ירושלים האומרים ערו ערו עד היסוד בה (תהילים קלז), וירמיה הנביא נתנבא (איכה ד) שישי ושמחי בת אדום וגו׳.

ואף מקדש ראשון נחרב מכח שרו של אדום, שהוא סמאל, הוא השטן הוא היצר הרע כו׳ כנודע (ב״ב דף טז.), כי בית ראשון חרב בעוון עבודה זרה (יומא דף ט:), והיה נמשך הכל מצד זוהמת חטא העגל, שהיה ראשון להחטא הזה, שעבדו אחר כך כמה עבודות זרות, וירבעם

עשה גם כן עגלים (מ״א יב), ומעשה עגל בא מהשטן, שעירבב את העולם והראה להם כדמות מיטה, שמת משה רבינו ע״ה (שבת דף פט.), כדי להטעות.

גם בבית שני שלא היו עבודות זרות, כי כחלוה אנשי כנסת הגדולה לעין דשטן, יצרא דעבודה זרה, כמבואר באגדה (יומא דף סט:), מ״מ בא ועירבב את העולם בקנאה ושנאה. כי בית שני נחרב עבור עוון שנאת חינם (יומא דף ט:), ועדיין לא נטהרנו בעוונותינו הרבים מזה העוון, על כן בן ישי לא בא עדיין, כלל העולה, חטא בית ראשון, מחמת עבירות שבין אדם למקום, דהיינו עבודה זרה, והוא היפך מואהבת את ה׳ אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך (דברים ו), וחטא בית שני מחמת עבירות שבין אדם לחבירו, דהיינו שנאת חינם, שהוא היפך מואהבת לרעך כמוך (ויקרא יט).

וכל זה רמוז בענין התאבקות יעקב עם המלאך שרו של עשו, כי שם נרמז ענין תשעה באב, ואיתא בזוהר פרשת וישלח (ח״א דף קע:) וז״ל: אית בבר נש רמ״ח שייפין, לקבל רמ״ח פיקודין דאורייתא דאינון למעבד אתייהבו, ולקביל רמ״ח מלאכין דאתלבשת בהון שכינתא, ושמא דלהון כשמא דמאריהון, ואית בבר נש שס״ה גידין, ולקבליהון שס״ה פיקודין דלאו אינון אתייהבו למעבד, ולקביל שס״ה יומי שתא, והא תשעה באב חד מנהון דאיהו לקבל סמאל, דאיהו חד מן אינון שס״ה מלאכין, ובגין כך אמרה אורייתא (בראשית לב) על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה, את לאסגאה תשעה באב, דלא אכלין ביה ולא שתין.

ובגין כך חזא קוב״ה כלא, ונרמז בהון רמז ליעקב, ויאבק איש עמו (שם), בכל יומי שתא ובכל שייפין דיעקב, ולא אשכח בר ההוא גיד הנשה, מייד תשש חיליה דיעקב, וביומי שתא אשכח יום תשעה באב, דביה אתתקף ואתגזר דינא עלנא, ואתחרב מקדשא, וכל מאן דאכיל בתשעה באב, כאילו אכיל גיד הנשה. עכ״ל. ואותן שס״ה מלאכים, הם מלאכי דינים קשים כגידים, וסמאל הקשה מכולם הוא גיד הנשה, ואמר ׳את׳, לרבות תשעה באב, כי כן אותיות ׳את׳ ת׳שעה א׳ב.

וכתב הרקנאט״י (דף סו.) וז״ל: וגיד הנשה יש לו חמישה ענפים מימין וחמישה ענפים משמאל, ובין כולם עשרה, כנגד עשר כיתות של טומאה הסובבות המרכבה, שנאמר (תהילים יב) סביב רשעים יתהלכון, והגיד הזה סמוך לברית ששם ישיבת אלו הכיתות.

והנה, האוכל אותו מושך עליו רוח הטומאה, כי איבר מחזיק איבר, ולשון ׳הנשה׳, רצה לומר, גיד המשכח ומנשה עבודת השם יתעלה, וזהו (בראשית לב) על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה, כי הם הנזהרים מכוחות הטומאה.

והנה, אבירי יעקב אבינו ע״ה כולם היו תקיפים ולא יכול בהם שרו של עשו הבא מרוח הטומאה, רק בגיד הנשה מצא מקום לחול שם. עכ״ל. וכבר ידעת, כי להנחש היו רגלים ונקצצו (בראשית רבה פר׳ כ אות ה), על כן חשק הקליפות להאחז בירך, כמו שאמרו (ברכות דף ו.) הני ברכי דרבנן דשלהי מנייהו.

ואיתא בספר העקידה (פרשת וישלח שער כו) שהוסיף על דברי הזוהר, וכתב וז״ל: בכתוב הזה נרמזו ארבעה צומות השנה אשר נמשכו אלינו מצד קעקוע הכף הזה, ומילת ׳הנשה׳ כמו היפוך ׳השנה׳, כלומר על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד השנה, ג׳ – ג׳ בתשרי, י׳ – י׳ בטבת, גי״ד כולו עולה י״ז – י״ז בתמוז, א״ת לרבות תשעה באב, והם ארבעה צומות. אשר אמר הנביא (זכריה ח) כה אמר ה׳ צבאות צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון וכו׳. עכ״ל.

והנה עשו הוא אדום ושרו של מעלה, הם החריבו השני מקדשות, וזהו סוד (בראשית לב) ויאבק, רש״י פירש שני פירושים, פירוש אחד, לשון מיאבק אביק ביה. פירוש שני, לשון אבק. והנה רבותינו ז״ל (בראשית רבה פר׳ עז אות ג) אמרו ויגע בכף ירכו (שם) ראה סמאל שלא יכול ליעקב עצמו, אבל נגע בכף יוצאי ירכו, הם החורבנות שהגיעו להבנים.

והנה, בעבודה זרה שייך לשון מיאבק אביק, וכן הוא בע״ז (דף לב:-ג.) בישראל ההולך לתרפות אפילו בחזרה אסור דאביק ביה, ועל זה בא הרמז ויאבק היינו וי אבק, צוח וי על אבק. אב״ק בגימטריא עג״ל, והיינו שממנו נמשך רעות העבודות הזרות.

והפירוש השני שהוא לשון אבק, רומז על חטא בית שני, שנאת חינם שבאה מלשון הרע. ואמרו רבותינו ז״ל (ב״ב דף קסה.) רוב בגזל ומיעוט בעריות והכל באבק לשון הרע, וזהו חטא בית שני. וגם כן רומז, ויאבק וי אבק היינו צוח וי על אב״ק – ראשי תיבות: א׳קמצא ב׳ר ק׳מצא כו׳, כי שנאת חינם זו גרמה לחורבן בית המקדש, כדאיתא בגיטין (דף נה:).

ויאמר ליעקב שלחני כי עלה השחר (בראשית לב), עיין ברש״י פרשת ויחי בפסוק (מט כז) בבוקר יאכל עד וגו׳, בבוקר מרמז על מלכות שאול, שהוא היה בתחילת זריחת מלכות ישראל. ועיין ברש״י סוף וישלח (לו לא) כי אדום העמיד שמונה מלכים, ובימי שמונה מלכים בישראל מן שאול ואילך, נתבטלה מלכות אדום.

וזה רמז שרו של אדום ליעקב שלחני, הלא די לך בבשורה זו, ולא נתפייס יעקב, ואמר לא אשלחך כי אם ברכתני (שם לב), אז הגיד לו המלאך, כי יאמר שמך לעתיד ישראל, בישרו לאחר הגליות בגאולה אחרונה, יקויים בך (שם) שרית עם אלהים ועם אנשים, כלומר חורבן בית ראשון היה חטא נגד אלהים, דהיינו עבודה זרה, ובית שני נגד אנשים, אבל לעתיד, שרית ותהיה עם אל, ותהיה עם אנשים, כי יהיה השלימות בכל.

ועדיין לא נתפייס יעקב, כי הבין מתוך דבריו, בשעת אבל אבל, ובשעת חדוה חדוה (בראשית רבה פר׳ כז אות ד), כלומר לעתיד אז תהיה השמחה והשררה והגדולה בישראל, אבל בשעת גלותם מר במאוד, ועל זה שאל לו להודיע מה שמו, כדי שיהיה יכול להשביעו בעת צרה. וכן איתא בציוני (בראשית לב כז).

על זה השיב לו המלאך, למה זה תשאל לשמי (שם), אינך צריך לזה, כי אף רעות החורבנות והגליות, אף שהם רעה וקללה לפי הנראה, באמת הם סיבת הברכה, כי יהיה יתרון אור מכח

החושך שיסבלו ישראל, וזהו סוד (שם) ויברך אותו שם, כלומר, אפילו שם שהוא זמן קללה, תתהפך לברכה ויהיו לששון ולשמחה. עכ״ד השל״ה ועש״ב.

וכתב ביערות דבש (ח״ב דרוש ז) דהנה יש לכאורה קושיא, א״כ הוא כמו שמבואר בזוהר (ח״א דף קע:) כי לשס״ה גידים יש לסטרא אחרא גיד הנשה לחלקו, וכנגד תשעה באב יום משס״ה יום מיוחד לתשעה באב, ולכך האוכל בו נותן כח וחלק לסטרא אחרא, א״כ בזמן הבית איך הותר, דכתיב (זכריה ח) יהיה לששון ולשמחה, ואיך יהיה מורשה ליתן חלק לסטרא אחרא, ויהיה אפילו חוב שלא להתענות בו כדאמרינן בגמרא (ר״ה דף יח:), ודוחק לומר דהיינו כמ״ש קצת פוסקים (עיין פר״ח סימן סה ס״ח) כי גיד הנשה של אדם מותר ואינו אסור כשל בהמה, ובזמן הבית היינו אנו ישראל במדריגת אדם ובחורבנו במדריגת בהמה, ולכך בזמן הזה אסור דהוי כגיד הנשה, ולא בזמן הבית, כי זהו הכל דוחק.

אבל תכלית הענין, כי נודע כי אסור ליתן חלק וכח לסטרא אחרא, אבל להעבירו מעולם א״א עד שיגיע עולם התיקון אי״ה, אבל עכשיו צריכים אנו ליתן קצת חולקא לסטרא אחרא לקיימו מבלי לבערו מעולם, ולכך ביום הכיפורים שהיה ממש נבער מעולם, צריכין אנו לשלח שעיר המדברה, ליתן לס״מ כח לחזקו לשעה, והנה כל כוחו ואונו הוא בתשעה באב כנ״ל, וזהו בימים כסדרן ותיקונם, אבל בעוה״ר בחורבן הבית אין לך יום שאין בו קללה, ויש לו כח בשאר ימים ג״כ, וכל כוחו על ידי אכילה, כי בזה נתחזק כוחו, כי אכילה לא ימלט מתאוה ומותרות וכדומה, ובזה לא ימלט שיש בו כח לס״א.

ולכך ביום הכיפורים שאסור אכילה ושתיה, אין כח לס״א, וליתן לו כח היא מצוה לאכול בערב יום כיפור ליתן לו כח במקצת.

והנה בזמן הבית כח סטרא אחרא חלוש למאוד, ואין לו כח רק ביום תשעה באב, שאז יש לו אחיזה שהוא יומו, ואילו היו מתענים ביום ההוא, לא היה לו כח כלל, והיה כוחו נחלש לגמרי, עד שהיה נבער מעולם, וזהו אי אפשר, ולכך המצוה לשמוח בו, ובזה יש קצת לסטרא אחרא, כי לא ימלט באכילה ושתיה קצת כח לס״א, ובפרט ביומו שאז חייליה יגבר, אבל לאחר חורבן בעוה״ר, שבלאו הכי כוחו אמיץ למאוד בעוה״ר, ואילו אכלו בתשעה באב היה מתגבר ביותר, עד שהיה חס ושלום מחריב עולם, ולכך חובה להתענות ולסגף בכל ה׳ עינויים כיום הכפורים למעט כוחו, וח״ו האוכל בו נותן כח לסטרא אחרא.

והנה ידוע כי לכך יום הכיפורים הוא יום מחילה וסליחה, כי לולי שאנו נותנים כח לסטרא אחרא, היה בטל מעולם, ואנחנו המקיימים אותו בשעיר המשתלח, ואף הוא א״א להיות כל כך כפוי טובה ללמד חובה על ישראל מקיימי נפשו, ומלאך רע בעל כרחו יודה ויאמר מי כעמך ישראל, ועי״כ אנו זוכים למחילה ולסליחה, ולפי זה בזמן הבית שאין לס״א כח רק בתשעה באב, ואילו מתענים בו היה נבער מעולם, ולכך חוב לששון ולשמחה לקיימו כנ״ל, וא״כ הרי זה כמו שעיר המשתלח, ואף ס״א יודה בעל כרחו, כי הרי הם מקיימים אותו.

וזו היא כוונת המדרש איכה (פתיחתא דאיכה אות יא) אילו זכיתם, הייתם קוראים כי ביום הזה יכפר, ועכשיו שלא זכיתם, קוראים טומאתה בשוליה, והיינו כמשנ״ת כי בבנין הבית אז יש לו תואר כמו יום הכיפורים, כי ס״א מלאך רע בעל כרחו יענה תהילות ישראל, ויש כאן מחילה וסליחה, כי ה׳ טוב וסלח אם אין כאן מקטרג, אבל עכשיו בחורבן שלא זכיתם, היצר הרע גובר מאוד כגיד הנשה בירך, וזהו טומאתה בשוליה, היינו בירך יעקב, ואין כאן יום מחילה וסליחה, יום גבר אוייב בעוה״ר, וזהו שדייק טומאתה בשוליה. עיין שם עוד.

ענין כ״א ימי בין המצרים, וענין אכילת ביצים בסעודה מפסקת, וענין שבת נחמו

הנה בליקוטי מוהר״ן (ח״ב סימן פה) ביאר הענין של אכילת ביצים בסעודה המפסקת בערב תשעה באב, וז״ל: אגוזים הנקראים לוזים, הם רומזים לבחינת לאה שהיא בעורף, שהיא נקיבה ראשונה, ואחר כך נכנסין לבית המקדש, שהוא בחינת יעקב קראו בית אל (פסחים דף פח.), וזהו שפירש רש״י (שופטים א) שדרך לוז נכנסין לבית אל. וזהו (ישעיה מ) נחמו נחמו, שתי פעמים נחמו גימטריא קדקד, שהוא בחינת עורף, שעל ידה נכנסין לבית אל.

וזהו שלושה שבועות שהם עשרים ואחד יום שבין המצרים, וכנגדו באילן לוז, בשביל זה נוהגין לאכול ביצה בסעודה המפסקת בתשעה באב, כי הביצה נגמרת בעשרים ואחד יום, כמאמר חז״ל (בכורות דף ה. עיין תוספות שם) תרנגולת מולדת לעשרים ואחד יום וכו׳, וכנגדו באילן לוז.

וזהו העצם לוז שיש בעורף אדם, שישאר אחר כליון הגוף, וממנו יתחדש בנין הגוף בשעת תחיית המתים, וזהו עיקר נחמותינו, בחינת נחמו נחמו כנ״ל, כי על הגוף נאמר (רות ג) שכבי עד הבוקר, שהוא עת התחיה, והנה בבוקר והנה היא לאה (בראשית כט), היינו עצם לוז הנ״ל, שעל ידה נתבנה הגוף, ובשביל שכל כוונתו של יעקב היה בשביל רחל, נאמר בבני רחל דהיינו יוסף, ולקדקד נזיר אחיו (בראשית מט), ובבנימין כתיב (דברים לג) ובין כתפיו שכן, רמז שעל ידי בחינת לאה שהיא ראשונה, יכול לבוא לבחינת רחל, קדקד וכתפיו זה בחינת לוז הנ״ל, ערך גימטריא ש״נ ראשי תבות ש׳בת נ׳חמו – רמז להנ״ל. עכ״ד.

והקשה רבינו נתן ז״ל בליקוטי הלכות (הל׳ ביצים ה״ה אות א) שלכאורה תמוה, מאחר שהביצה בחינת לוז מרמזין על הנחמה, מדוע הם דייקא נגמרין בעשרים ואחד יום, שמרמז על האבילות שמתאבלין עשרים ואחד יום שבין המצרים, וגם אוכלין הביצה בעת האבילות בסעודה המפסקת, הלא אדרבא הביצה הוא בבחינת לוז, שהם עיקר הנחמה בחינת תחיית המתים וכו׳?

ומבאר רבינו נתן ז״ל, כי כל זה מורה ומרמז לאדם, שאי אפשר לשום אדם בכלל ובפרט לבוא אל התקוה טובה, כי אם על ידי צער ויסורים ומרירות גדול, שהיא בחינת אבילות שמתאבלין ומצטערין וממררין על חורבן ביהמ״ק.

אבל גם כשמתאבלין וממררין על הצער והחורבן, והעיקר על שאנו רחוקים כל כך בגלותנו מאבינו שבשמים, גם אז אסור להשאר בזה ח״ו, רק לנחם את עצמנו בכל פעם בגודל התקוה, שאנו מקוים לאחרית טוב לצאת מהגלות מאפילה לאור גדול, כי חסדי ה׳ לא תמנו וכו׳, כמבואר באיכה (פרק ג) במרירות הקינה שצועק בקול מר, אני הגבר ראה עני וכו׳, שצועק שם במרירות גדול ״אותי נהג וילך חושך וכו׳, השביעני במרורים וכו׳ וכו׳״, בתוך כך, בתוך מרירות צעקתו מנחם את עצמו בעצמו, כמו שנאמר שם ״ואמר אבד נצחי וכו׳, זאת אשיב אל ליבי על כן אוחיל, חסדי ה׳ כי לא תמנו וכו׳, חדשים לבקרים וכו׳״, ופירש רש״י (שם) שהחסדים מתחדשים בכל בוקר וכו׳, טוב ויחיל ודומם לתשועת ה׳ וכו׳ וכו׳.

וכל מי שרוצה לפקח על חייו האמיתיים, צריך לקבל לעצמו עצות מזה, שבכל המרירות והצער והיסורין שעוברין עליו בפרט, בעיקר היסורים האמיתיים, שהם יסורי הנפש וגלותה הגדול שהיא רחוקה כל כך מאביה שבשמים, וכל מה שמצפים לצאת מרע לטוב, מתגבר הרע בכל פעם יותר ויותר, עד אשר הבעל דבר מסיתו לומר אבד נצחו ח״ו ח״ו.

אבל הוא צריך לנחם את עצמו בכל פעם ולהיות בכלל אסירי התקוה, שנאמר עליהם (זכריה ט) שובו לבצרון אסירי התקוה, להשיב לעצמו בכל פעם לומר עדיין יש לי תקוה, כמו שאמר אדמו״ר זצ״ל (ליקו״ת סימן עח) שאין שום יאוש בעולם כלל. ולקיים ״זאת אשיב אל לבי, על כן אוחיל חסדי ה׳ כי לא תמנו, כי לא כלו רחמיו לעולם וכו׳״.

כי הצדיקים תחילתן יסורין וסופן שלוה (בראשית רבה פרשה סו אות ד), וכל אחד מישראל הוא בחינת צדיק, כמו שנאמר (ישעיה ס) ועמך כולם צדיקים וכו׳, וכל מי שרוצה להתקרב אל קדושת ישראל באמת, בהכרח שיעבור עליו מרירות הרבה מאוד בלי שיעור, ואי אפשר לזכות לשום קדושה אמיתית כי אם על ידי מרירות גדול, ולא היה אפשר לסבול המרירות והיסורין, רק ה׳ יתברך נותן ליעף כח, לסובלם על ידי התקוה שמקוים לאחרית טוב בכח הצדיקי אמת, שכבר זכו לנצח לאחרית טוב כזה וכו׳.

וכל זה מרומז בענין לוז וביצה הנ״ל, כי בכל דברים שבעולם יש בהם רמזים גדולים ונפלאים להתקרב אליו יתברך, כי כל הדברים שבעולם לא נבראו כי אם בשביל זה, ואין להם שום חיות וקיום כי אם עי״ז – על ידי שיש בהם חיות מעצות התורה הקדושה, שמשם חיות וקיום כל הדברים כידוע, ועל כן הלוז והביצה שמרמזין על עיקר הנחמה, על כן הם דייקא נגמרים בעשרים ואחד יום, שמרמז על האבילות של בין המצרים, להורות על כל הנ״ל, שאי אפשר לבוא אל הנחמה, כי אם על ידי אבילות וצער, בבחינת (ישעיה סו) שישו איתה משוש כל המתאבלים עליה, וכמו שאמרו רז״ל (תענית דף ל:) כל המתאבל על

ירושלים, זוכה ורואה בשמחתה, וכמו שנאמר (ישעיה סא) לשום לאבלי ציון פאר תחת אפר וכו׳, וכן הוא בכל אדם ובכל זמן בענין גלותו וצערו ויסורין שעוברין עליו וכנ״ל. עכ״ד.

ענין תשעה באב, וענין ישיבה על הקרקע, וענין הבכיה, וענין שבת נחמו – להגביר כח המושך ולהכניע כח המכריח

איתא בדברי רבינו ז״ל (ליקו״מ ח״א סימן ע) וז״ל בקיצור: יש צדיק אמיתי שהוא יסוד העולם, כמש״כ (משלי י) וצדיק יסוד עולם, וזה הצדיק הוא רק יחיד בעולם, כי הוא יסוד העולם שכל הדברים נמשכין ממנו, ואפילו כל הצדיקים הם רק ענפים ממנו, כל אחד לפי בחינתו, יש שהוא בחינת ענף ממנו, ויש שהוא בבחינת ענף מן הענף, וזה הצדיק היחיד בעולם הוא עניו ושפל ומשים עצמו כעפר, ועי״ז יש לו כח המושך, להמשיך כל העולם אליו לקרבם להי״ת ולתורתו הקדושה, וזה הצדיק ממשיך כל ההשפעות להעולם.

גם הוא בחינת משכן שהיה לו כח המושך להמשיך אלהות להמקום שהיה עומד שם, וכן הצדיק הזה יש לו כח המושך להמשיך אלהות למקום שהוא שם.

גם הכבוד שיש לכל אדם שבעולם מקטן ועד גדול, כולם הם מקבלים רק מהצדיק הזה, כי כל הכבוד והגדולה הוא רק אצלו וכולם מקבלים ממנו, וכן התחדשות הכבוד, כי בכל פעם נתחדש הכבוד, שזה הממונה בא להתמנות אחר, ונתחדש הראשיות והכבוד, הוא הכל עי״ז הצדיק, כפי הקמתו את המשכן בכל פעם שמשם בא כל הכבוד.

ומה שהעולם רחוקים מן הצדיק הזה, ואין הכל נמשכים אליו, הוא על ידי כח המכריח, שהוא כנגד כח המושך של הצדיקים, כי יש בני אדם שעל ידי דיבוריהם ומעשיהם, הם מפסיקים ומכריחים להתרחק מהצדיק האמת, ועיקר התגברות כח המכריח, הוא על ידי גאות וגסות הרוח וכבוד, שמתיירא שיהיה נפחת כבודו ויתבזה כשיתקרב אל האמת, על כן כל מי שרוצה לידע האמת לאמיתו, ישפיל דעתו באמת ויזכור פחיתותו ושפלותו באמת, וכל מה שעבר עליו מעודו, וכשירגיש שפלותו באמת, אז בודאי יתגלה לו האמת ויתגבר כח המושך על כח המכריח, ויהיה נמשך בזריזות גדול להצדיק האמת.

וכל מה שהאדם מקטין את עצמו ביותר, יש לו כח המושך יותר, דהיינו להמשיך שכינת אלהותו לתחתונים שישכון עמנו, שזהו רצונו יתברך מיום שברא את עולמו, וכן להמשיך אנשים אליו לקרבם לעבודתו יתברך, וכן להמשיך השפעות טובות וברכות לישראל, וכמו כן הוא זוכה להמשך ולהתקרב להצדיק האמת כנ״ל. ע״כ.

ואיתא בליקוטי הלכות (הל׳ יו״ט ה״ה אות יא) שהנה בחינת ג׳ שבועות של בין המצרים שמתאבלין בהם על חורבן ביהמ״ק, שאז היה בעוונותינו הרבים עיקר התגברות כח המכריחים, שהם העובדי כוכבים שעמדו עלינו והחריבו הביהמ״ק, ששם עיקר כח המושך

והכריחו את ישראל בגלות בגשמיות ורוחניות, וכל זה נמשך מחטא העגל ומחטאינו שבכל הדורות.

ועל כן יושבין אז על העפר, בפרט בתשעה באב שאז עיקר החורבן שיושבין על העפר, כי אנו מכירין שפלותנו שירדנו עד עפר, בבחינת (תהילים מד) כי שחה לעפר נפשינו וכו׳, וזה בעצמו הוא תקותנו, כי עפר הוא בחינת כח המושך כנ״ל, וזה בחינת (ישעיה נב) התנערי מעפר קומי וכו׳ – מעפר דייקא, שעל ידי בחינת עפר, שהוא בחינת כח המושך, עי״ז תקום ויתבטל כח המכריח שהם קושרים אותנו בגלות, וזהו בחינת (ישעיה נב) התפתחי מוסרי צוארך וכו׳ – מוסרי דייקא, בחינת כח המכריח שרוצה לקשור במוסרות וקשרים וכו׳ ר״ל, כי באמת בעת התיקון אין צריכין לישב על העפר ממש כדי להגביר כח המושך, כי הצדיקים הם ענוים באמת ומשימים עצמם כעפר, אע״פ שאינם יושבים על העפר ממש, כי הצדיקים הם למעלה מהעפר, למעלה מכח המושך שבעפר.

כי כל כח המושך שבעפר, הכל נמשך מלמעלה מנשמת ישראל שהם עיקר כח המושך שהכל נברא בשבילם, וזה הכח המושך שבעפר, מאחר שנמשך למטה לזה העולם נתערב בו טוב ורע, כי כל התאוות והמידות נמשך מהעפר, שהוא הד׳ יסודות שמהם כל התאוות, כי עפר מאנא דכלא, כמבואר בתיקו״ז (תיקון ע דף קלב.), כי בזה העולם הכל נתערב ונתבלבל, כי אפילו בגשמיות באומנות הכלים, מי שאינו בקי היטב בהאומנות, אינו יודע איזהו כח המושך ואיזהו כח המכריח, כי גם כח המכריח נעשה כח המושך, כי עושין אותו באומנות שיהיה לו כח למשוך להיפך, עד שזה מושך לכאן וזה מושך לכאן וזה לכאן, עד שאין יודעין איזהו כח המכריח ואיזהו כח המושך, ועי״ז דייקא נגמר אומנות הכלים הגדולים הנפלאים כידוע לבקיאים בהם, מכל שכן וכל שכן בענין כלל האדם שהוא איש הישראלי שבשבילו נברא הכל, כדי שיגביה וימשיך הכל לשורשו העליון ביתר שאת וכו׳, שכל העולמות תלויים בזה, וכולם תלויים וקשורים זה בזה, וזה בכח המושך דקדושה, ומי להיפך וכו׳, ומשם כל הבחירה.

על כן העיקר שצריך האדם לבטל את עצמו בכל פעם ולזכור שהוא עפר, כי יסודו מעפר וסופו לעפר, ויבטל עצמו בתכלית לבחינת כח המושך האמיתי דקדושה, שהוא להמשיך עצמו למקור החיים להבורא היחיד יתברך ויתעלה, וידע שכל התאוות והבלבולים כולם הם בחינת כח המכריחים, אע״פ שמדמין עצמן לכח המושך, כי האדם בטבעו נמשך תמיד אחר כל התאוות, אבל האמת יודע כל איש ישראל, שאין זה כח המושך האמיתי, ולא בשביל זה נברא האדם, רק מעצם גשמיות האדם ומריבוי העוונות נתהפך אצלו עד שנדמה לו שזהו כח המושך, וצריך להכריח עצמו לשבור זה הכח ולמשוך עצמו על האמת, אשר באמת שם עיקר כח המושך, וכשירגיל עצמו בזה, שזהו בחינת רצון שהזהיר רבינו ז״ל מאוד, דהיינו שאיך שהוא יתגבר תמיד ברצונות וכיסופין חזקים, למשוך עצמו לשורשו, בודאי יתגלה לו האמת וידע היכן כח המושך האמיתי שיוכל למשכו לשורשו ומקומו שנחצבה נשמתו משם.

והעיקר הוא שפלות, ושלא יהיה רודף אחר הכבוד, כי מאחר שרואה שהתאוות מתגברים עליו כל כך, ראוי לו שעכ״פ לא ירצה בכבוד וידע שפלותו באמת, כי שורש הכל הוא כבוד הי״ת שהוא שורש כל הבריאה, ושם עיקר כח המושך (כמובן בהתורה הנ״ל). ועל כן העיקר שיבטל כבודו נגד כבוד הי״ת, וידע שפלותו באמת וישים עצמו כעפר, ואז יתגבר כח המושך האמיתי, שהוא בחינת עפר דקדושה, למשוך תמיד אל האמת.

אבל תמיד אין צריכין לישב על העפר ממש בשביל זה, כי אדרבא צריכין דייקא להרים עצמו לשורשו העליון, ואעפ״כ ידע שפלותו עד עפר, בבחינת (מגילה דף לא.) במקום גדולתו שם אתה מוצא ענוותנותו.

וזה בחינת (ישעיה כו) הקיצו ורננו שוכני עפר, ודרשו חז״ל (סוטה דף ה.) מי שנעשה שכן לעפר בחייו דייקא, שאפילו בגודל החיות הוא חי חיים אמיתיים בהשגות נפלאות שזה עיקר החיים, היה שכן לעפר, כי במקום גדולתו היה עניו ביותר, וזה עיקר הענוה האמיתית, אבל עתה בעת החורבן צריכין להשליך עצמו על העפר ממש, להכיר שפלותנו עי״ז, לידע שאנו מונחים עד עפר ממש, כי כל התאוות שבאין מגשמיות העפר מושלים עדיין, עכ״פ אנו מחוייבים לידע שאין מגיע לנו כבוד, ואנו מחוייבים להשפיל עצמנו כעפר ממש, בבחינת (איכה ג) יתן בעפר פיהו אולי יש תקוה, ואז אנו מגבירים עי״ז כח המושך שהוא בחינת עפר, ועי״ז יקויים התנערי מעפר קומי וכו׳ כנ״ל.

וזה שמפטירין בשבת נחמו, קול קורא במדבר וכו׳, כל גיא ינשא וכל הר וגבעה ישפלו, והיה העקוב למישור וכו׳, כי אנו מודיעים שעיקר הכח המושך שבעפר, הכל מהצדיקים שהם עיקר כח המושך, ועל כן הם יכולין לשנות העפר בעצמה מטבעה, כמו שראינו בריבוי המופתים שעשה משה, שהפך יבשה למים ומים ליבשה בקריעת ים סוף ובהכאת הצור, וכן לעתיד יראו נפלאות ה׳, כמש״כ (זכריה יד) ונבקע חצי העיר מחציו וכו׳, שיראו שיש כח להצדיקים לשנות העפר בעצמה מטבעה, ולהגביה הגיא ולהשפיל ההר ולעשות העקב למישור, שכל זה מורה שכל העפר, וכל כח המושך שבתוכה, הכל מהצדיקים שהם עיקר כח מושך האמיתי, להמשיך הכל לשורשו העליון.

וגם כל גיא ינשא, מרמז על מעלת הענוה והשפלות, שהוא בחינת (זוהר פר׳ חיי שרה דף קכב: תוספתא וכו׳) מאן דהוא זעיר הוא רב וכו׳, בחינת משפיל גאים ומגביה שפלים, שהנמוכים והשפלים באמת כמו הגיא – ינשאו, והגבוהים בעיניהם כמו הר וגבעה – ישפלו, שעי״ז עיקר התגברות כח המושך, על ידי ביטול הגאות והכבוד, רק לידע שפלותו באמת וכנ״ל. וזה שנסמך אחר כך, ונגלה כבוד ה׳ וכו׳, שזה עיקר בחינת כח המושך האמיתי שהוא כבוד הי״ת, שהוא שורש הכל שבשבילו נברא הכל כנ״ל. וכן דרשו רז״ל (עירובין דף נד.) ע״פ (ישעיה מ) כל גיא ינשא, לענין ענוה ושפלות.

ועל כן הם שלושה שבועות, שיש בהם שלוש שבתים שהם כנגד שלושה רגלים שפגמו בהם, שעיקר התיקון על ידי בחינת שבת, שהיא בחינת גאולה האחרונה וכנ״ל. ועל כן קורין

אז פרשת פנחס שכתוב בו שבת וכל הימים טובים, כי עכשיו אנו ממשיכין על ידי השלוש שבתים, התגלות קדושת הג׳ רגלים שבהם התגברות כח המושך על כח המכריח, כי הגאולה האחרונה שאנו מצפים, הוא בבחינת שבת וכו׳, וכמש״כ (ירמיה טז) ולא יאמר עוד וכו׳.

וממשיך מוהרנ״ת ז״ל (באות יב-ג) לבאר, שגם כל ההפטרה של שבת נחמו מדברת מגנות העבודה זרה, ומגדולת הבורא יתברך שברא הכל, והכל ברשותו ורצונו לעשות כחפצו וכולם יתבטלו נגדו, כי כח המכריח מהרה יכרע ויפול.

וזהו (ישעיה מ) היושב על חוג הארץ וכו׳, הנותן רוזנים לאין וכו׳, אף בל נטעו אף בל זרעו אף בל שורש בארץ גזעם וכו׳, כי עיקר כח הגודל והצומח, הוא על ידי כח המושך שנמשך מהעפר לכל הזרעים שימשכו חיותם ויגדלו, אבל הפסוק מודיע שכל כח המושך להמשיך חיות הוא רק מהי״ת, על ידי שמגדלין כבוד ה׳ שהוא שורש הכל, אבל מי שחפץ בכבוד עצמו ובשררה והתנשאות, הכל בטל ומבוטל בבחינת הנותן רוזנים לאין וכו׳, אף בל נטעו וכו׳, אף בל שורש בארץ גזעם דייקא, כי אין להם שורש בבחינת כח המושך שהוא הארץ, מאחר שכבודם ושררותם הוא נגד כבוד הי״ת, ששם עיקר כח המושך כנ״ל.

כי עיקר הוא כח המושך, והוא שורש הכל הוא כבוד הי״ת כנ״ל, וזה עיקר בחינת עפר וארץ דקדושה, עפר של נקודת הביהמ״ק ששם עיקר כח המושך, וזה בחינת (ישעיה ו) מלא כל הארץ כבודו, בחינת (יחזקאל מג) והארץ האירה מכבודו, והארץ דייקא וכו׳ כנ״ל, ועיקר כבוד הוא בביהמ״ק, כמש״כ (דהי״ב ז) וכבוד ה׳ מלא את הבית, על כן שם עיקר כח המושך.

וזה עיקר הגלות, שהתגבר כח המכריח בחטאינו, והגלו אותנו מארצנו ונתרחקנו מעל אדמתנו אדמת הקודש, ארץ ישראל וירושלים וביהמ״ק, ובפרט נקודת האבן שתיה שם עיקר כח המושך כנ״ל, והם התגברו להרחיק אותנו משם, וזה עיקר כח המכריח שממנו כל חורבן ביהמ״ק, שהעיקר להרחיק אותנו מעפר הקודש הנ״ל, שהוא עיקר כח המושך, על כן אנו צריכין לבטל עצמנו לידע שפלותנו עכ״פ.

וזהו על ידי שיושבים על העפר כנ״ל ומתאבלין, ובוכין על חורבן ביהמ״ק, על התגברות כח המכריח נגד כח המושך, כי הבכיה בבחינת עפר, כמש״כ (תיקו״ז ת״ע דף קלד.) עפר קר ויבש אוף טחול וכו׳, ומשם הבכיה והדמעות, וזה הבכיה יש לה כח גדול למשוך, כי על ידי הבכיה יכולין לעורר רצון האדם למשכו לרצונו, וכן למעלה על ידי הבכיה יכולין לעורר ולהמשיך רצון הי״ת שיהיה כרצוננו.

ועל כן עשו אף שלא היה יכול לפעול אצל אביו שיברך אותו, וכל הטענות שטען לא הועילו, מאחר שכבר בירך ליעקב, אבל כשנשא קולו ויבך, הכריח את יצחק עד שמשכו לרצונו עד שברכו, ומשם כל צרות ישראל וכל החורבן, כמובא בזוהר (פר׳ שמות דף יב:). עיין שם.

אבל באמת כל זה הוא בחינת כח המכריח, כי כל כוחות המושכים שאינם לעצם השורש העליון, להי״ת אינם כח המושך כלל, כי אם בחינת כח המכריח שמהרה יתבטל כנ״ל, כי

עיקר כח המושך הוא דמעות ובכיה של שמחה, בחינת (תהילים פט) ב׳שמך י׳גילון כ׳ל ה׳יום – ראשי תיבות בכי״ה, שמחמת גודל הדביקות וההמשכה לשורשו העליון זולגין עיניו דמעות, כמו שאמרו ברבי עקיבא כשהיה עוסק בשיר השירים.

אבל מחמת שכבר התגבר כח המכריח על ידי דמעות של עשו, על כן אנו צריכין לישב על העפר ולבכות על חורבן ביהמ״ק להמתיק הדין בשורשו, כי הדמעות הם בחינת עפר שבשורשו הוא בחינת כח המושך העליון, אך למטה נאחז בו כח המושך לכל התאוות וכו׳, שהוא באמת בחינת כח המכריח, אבל מאחר שאנו יושבין על עפר מחמת שפלות ואבילות על חורבן, ובוכין על החורבן, נמצא שאנו מושכין עצמנו לשורשנו העליון על ידי הדמעות, ועל ידי הישיבה על העפר, דהיינו שאנו מתגעגעין ובוכין ומושכין עצמנו לעפר ביהמ״ק, שעל כל זה אנו צועקין ובוכין, ואנו נותנין בעפר פינו מתי מתי יבנה ביהמ״ק ונשוב לאדמת עפר קודש שלנו, ובזה אנו ממתיקין ומבטלין כח המכריח, ומגבירין כח המושך האמיתי וכנ״ל, שזהו בחינת התנערי מעפר קומי – מעפר דייקא. במהרה בימינו אמן סלה ועד. ברוך ה׳ לעולם אמן ואמן. ע״כ.

שַׁעַר חוּרבַן בֵּיהַמ״ק

ענין חורבן בית המקדש – העלמת אור צדיק האמת מעיני העולם

הנה בתשעה באב אנו מקוננים את הקינה ארזי הלבנון, על עשרה הרוגי מלכות, וכתב ביסוד ושורש העבודה (שער הצאן פי״ב חודש אב) וז״ל: ובקינה ארזי הלבנון – שמדבר מענין עשרה הרוגי מלכות התנאים הקדושים וכיוצא, יבכה בכי גדול ועצום מאוד על גודל צער השכינה הקדושה כביכול שהייתה לה מבנים הנחמדים כאלו, שהייתה מתפארת בהם בכל העולמות, ראו מה בריה בראתי בעולמי, כנזכר בזוה״ק שמתפארת כן באדם צדיק, ועכשיו בעוונותינו הרבים ראתה גודל צערם במיתתם הקשה, ע״י יסורים קשים ומרים שנעשו בהם.

ויכוין ג״כ בבכייתו על צערם של הצדיקים והחסידים ההם בנים נחמדים של הקדוש ב״ה וברוך שמו, שסבלו יסורים קשים ומרים, כזה וכיוצא בשאר קינות המדברים מענינים כאלה. עכ״ל.

וצ״ב מדוע אנו מקוננים קינה זו בתשעה באב, והרי לא כל עשרה הרוגי מלכות נהרגו בתקופת בית שני.

וי״ל ע״פ המבואר בש״ס (סוכה דף נב.) וז״ל: ת״ר ואת הצפוני ארחיק מעליכם (יואל ב), זה יצר הרע, שצפון ועומד בליבו של אדם, והדחתיו אל ארץ ציה ושממה – למקום שאין בני אדם מצויין להתגרות בהן, את פניו אל הים הקדמוני – שנתן עיניו במקדש ראשון והחריבו והרג תלמידי חכמים שבו, וסופו אל הים האחרון – שנתן עיניו במקדש שני והחריבו, והרג תלמידי חכמים שבו, ועלה באשו ותעל צחנתו – שמניח אומות העולם ומתגרה בשונאיהם של ישראל, כי הגדיל לעשות, אמר אביי ובתלמידי חכמים יותר מכולם. ע״כ. וצ״ב מהו שהזכיר חורבן ביהמ״ק ביחד עם הריגת התלמידי חכמים.

אלא דבאמת שכל עוד שנשארו התלמידי חכמים, עדיין לא היה נגמר החורבן, כי ע״י עסק הת״ח בתורה עדיין אין חורבן, ועל כן עד שנשארו הת״ח לא היה עדיין גמר החורבן. ועיין בדברי הרמח״ל באדיר במרום (מעמ׳ טו) והבן משם, כי תיבת נח הוא בסוד התורה שאין בה גלות כלל, וכמו התיבה שהייתה מחוץ למים של הסטרא אחרא, כך בתורה אין שליטת הסטרא אחרא ואין בחינת גלות כלל, ועל כן בתשעת הימים אנו עושים סיום מסכת עם בשר וכו׳, כי בתורה אין גלות ואין אבילות כלל, וזה בבחינת תיבת נח, עיין שם היטב, ודוק.

ומבואר בדרשות חת״ס (ח״ב דף שלו:) וז״ל: ואמר תדבק לשוני לחכי וגו׳, בילקוט בהפטרת ת״ב (ירמיה ח רמז רעט) כשיצאתי ממצרים ואתם הדבקים בה׳ אלקיכם (דברים ד), בצאתי מירושלים דבק לשון יונק לחיך בצמא (איכה ד), והמובן בצאתי ממצרים ואתם הדבקים, וכי

אפשר לדבק בשכינה, אלא ע״י תורה ותלמידי חכמים והבל תינוקות של בית רבן, ובצאתי מירושלים בעוה״ר כ״כ הביאו המלכיות ער שהשכיחו תורה מישראל, ואפילו תינוקות של בית רבן בטלים ועוסקים בהבליהם בעוה״ר כבזמנינו זה, והיינו דבק לשון יונק בחיכו בצמא לשמוע דבר ה׳.

והנה בעוסקים בתורה כאילו אין ביהמ״ק חרב, כי בכל מקום מוקטר ומוגש לשמי (מלאכי א) אלו תלמידי חכמים שבבבל (מנחות דף קי.), אך אדום השכיח התורה בעוה״ר, והיינו גמר חורבן ביהמ״ק כי אין שיור אפילו התורה הזאת, היינו תדבק לשוני לחיכי אם לא אזכרכי אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי (תהילים קלז), פירוש אם לא אזכור עכ״פ דברי תורה, אבל אם לא אזכור גם שניהם הרי דבק לשון לחיך, על כן זכרה לבני אדום את יום ירושלים פירוש כשתזכור להם יום ירושלים, זכור להם עוד עם זה אשר אמרו ערו ערו עד היסוד בה, שעקרו גם עסק התורה מבנינו בעוה״ר שהוא גמר החורבן. עכ״ל.

הרי מבואר שע״י שיור התורה, עדיין לא היה גמר החורבן כנ״ל, א״כ מה מבואר הענין שאנו מקוננים קינת ארזי הלבנון על עשרה הרוגי מלכות, כי זה היה גמר החורבן, שנהרגו התלמידי חכמים, וכן מובן מדוע הגמרא תלתה את חורבן ביהמ״ק עם הריגת התלמידי חכמים, כי רק בהריגת התלמידי חכמים היה גמר החורבן.

והנה כתב רבינו ז״ל (ליקוטי מוהר״ן ח״ב סימן סז) וז״ל: כי יש עננין דמכסין על עינא, שהם רומי רבתי ורומי זעירתא, כמובא (רע״מ פרשת פינחס דף רנב.), וזה בחינת (קהלת יב) ושבו העבים אחר הגשם – זה מאור עינים, שהולך אחר הבכיה, כמו שאמרו רז״ל (שבת דף קנא:) שעל ידי הבכי הולך ומסתלק מאור עינים, וזה בחינת שקיעת האור במערב, כי במזרח חמה זורחת ובמערב שוקעת, נמצא שמערב הוא שקיעת האור, וכל זה על ידי בחינת הבכי, שעל ידו מסתלק מאור העינים כנ״ל, שזה בחינת שקיעת האור כנ״ל, כי מערב – ראשי תבות ר׳חל מ׳בכה ע׳ל ב׳ניה (ירמיה לא), כמובא בכתבי האריז״ל (שער הפסוקים ע״פ זה), כי שכינה במערב (בבא בתרא דף כה.), והשכינה בוכה ומיללת כביכול על ישראל, בחינת (ירמיה לא) רחל מבכה על בניה, מאנה להנחם על בניה כי איננו, שהיא בוכה על צרות ישראל, המפוזרים בגויים ואינם על מקומם.

ועל כן שקיעת האור במערב, כי על ידי הבכיה מסתלק מאור עינים, שזה בחינת שקיעת האור כנ״ל, וזה בחינת כותל המערבי, ששם השכינה בוכה ומיללת על חורבן ביהמ״ק, כי ב״מערב״ שם רחל מבכה על בניה כנ״ל. ויש מאורי אור ומאורי אש (עיין זוהר פר׳ בראשית דף כ:), והם זה לעומת זה, שכשיש כח למאורי אור, אזי נכנעין מאורי אש, וכן להיפך ח״ו, שכשנכנעין ונסתלקין מאורי אור ח״ו, אזי מתגברין מאורי אש.

וזה בחינת חורבן ביהמ״ק, בחינת (איכה א) ממרום שלח אש בעצמותי, כי נתגברו מאורי אש על ידי שנסתלקו מאורי אור, בבחינת רחל מבכה על בניה, כי הבכיה הוא בחינת הסתלקות מאורי אור כנ״ל, ואזי מתגברין ח״ו מאורי אש, בחינת ממרום שלח אש וכו׳ כנ״ל.

וזה בחינת ההעלמה, שנתעלם היופי והפאר של כל העולם, כי יש צדיק, שהוא היופי והפאר והחן של כל העולם כולו, בבחינת (בראשית טל) ויהי יוסף יפה תואר ויפה מראה, בחינת (תהילים מח) יפה נוף משוש כל הארץ. (ועיין זוהר פר׳ ויגש דף רו:). כי זה הצדיק האמיתי שהוא בחינת יוסף, הוא ההידור והיופי של כל העולם, וכשזה היופי והפאר נתגלה בעולם, דהיינו כשזה הצדיק שהוא היופי של כל העולם, נתפרסם ונתגדל בעולם, אזי נפתחין העינים של העולם, שכל מי שנכלל בזה החן האמת של זה הצדיק, שהוא החן והיופי של העולם, דהיינו שמתקרב אליו ונכלל בו, נפתחין עיניו ויכול לראות.

והעיקר להסתכל על עצמו, וכמבואר לעיל (בסימן סו) שעל ידי שמתקרב לצדיק אמיתי, שהוא בחינת (משלי י) צדיק יסוד עולם, בחינת יסוד הפשוט, שממנו נמשכין כל הארבעה יסודות, בבחינת (בראשית ב) ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן, ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים, נהר יוצא מעדן – זה בחינת צדיק יסוד עולם ח״ו שהוא בחינת יסוד הפשוט, אשר משם יפרד והיה לארבעה ראשים – היינו בחינת הארבעה יסודות, שנמשכין מן הצדיק כנ״ל, וכשמתקרב אליו, עי״ז ראוי לו להסתכל בעצמו על כל המידות איך הוא אוחז בהם, כי כל המידות נמשכין מן הארבעה יסודות, כידוע (עיין בליקו״מ ח״א סימן ד אות ח)[א], והארבעה

◆ באר מים חיים ◆

[א] וז״ל רבינו זצוק״ל: וזהו שאמרו חז״ל (סוטה דף כא.) משל לאחד, שהיה מהלך בדרך באישון לילה ואפילה, ומתיירא מן הקוצים ומן הפחתים ומחיה רעה ומלסטים, ואינו יודע באיזה דרך מהלך וכו׳. כי זה ידוע, שכל המידות רעות ותולדותיהן נמשכין מארבעה יסודות, מארבע מרות, כמובא במשנת חסידים (מסכת עשיה גופנית פ״א מ״א), עצבות ותולדותיהן נמשכין מדומם, תאוות רעות ותולדותיהן נמשכין מצומח, דברים בטלים ותולדותיהן נמשכין מחי, גאוה ותולדותיהן נמשכין ממדבר. ומי שרוצה לילך בדרך הקודש, צריך לשבור כל המידות רעות, ויספר לפני התלמיד חכם, היינו וידוי דברים, והתלמיד חכם יפרש ויברר לו דרך לפי שורש נשמתו, ויש שלוש בחינות בהתקרבות לצדיקים, שעל ידי שלוש בחינות אלו נתתקן הכל.

ואלו הם השלושה בחינות, הבחינה הראשונה: כשרואה את הצדיק, כמש״כ (ישעיהו ל) והיו עיניך רואות את מוריך, וזאת הבחינה מבטלת המידות רעות הנמשכין משני היסודות דומם צומח, היינו עצבות ותולדותיה, ותאוות רעות, כי צדיק הדור נקרא אם, על שם שהוא מיניק לישראל באור תורתו, והתורה נקראית חלב, כמש״כ (שיר השירים ד) דבש וחלב תחת לשונך, וזה אנו רואים בחוש, כשהתינוק הוא בעצבות ועצלות, כשרואה את אמו הוא נתעורר בזריזות גדול לקראת אמו, היינו לשורשו, גם אנו רואים בחוש, כשהתינוק עוסק בדברי שטות שלו, אע״פ שיש לו תאוה גדולה לזה, אעפ״כ כשרואה את אמו, הוא משליך כל תאוותיו אחר כתפיו, ומושך את עצמו לאמו, נמצא שנתבטלין המידות רעות של שני היסודות דומם צומח, על ידי הסתכלות פני הצדיק.

וזהו ומתיירא מן הקוצים, שהוא בחינת צומח, ופחתים שהוא בחינת דומם, וכשנזדמן לו אבוקה של אור, זה תלמיד חכם, שהוא אביק באור התורה, ועל ידו ניצול ממידות רעות של שני יסודות דומם צומח, ואז ניצול מן הקוצים ומן הפחתים.

יסודות נמשכין מן הצדיק כנ״ל, ועל כן כשנתגלה זה הצדיק, שהוא החן והיופי של העולם, כל מי שמתקרב ונכלל בזה החן האמת נפתחין עיניו, ורואה ומסתכל על עצמו, איך הוא אוחז בכל המידות, שנמשכין מארבעה יסודות, שהם נמשכין מהצדיק כנ״ל.

וגם יכול לראות ולהסתכל בגדולת השם ולהסתכל בעולם, על ידי שנפתחו עיניו – על ידי התגלות הפאר של הצדיק האמת כנ״ל, כי כשזה הצדיק נתגלה ונתפרסם בעולם, זה בחינת ״שם״ דהיינו שנתפרסם ויש לו שם בעולם, ובתוך זה השם של הצדיק האמת מלובש ומשותף שמו יתברך, כי שמו משותף בשמינו (ירושלמי תענית פ״ב ה״ו), נמצא כשנתגדל שם הצדיק, נתגדל שמו יתברך, וכל מה שנתגדל יותר שם הצדיק, נתגדל יותר שמו יתברך כביכול, כי שמו משותף בשמינו כנ״ל.

ושם ה׳ הוא בחינת (זכריה יד) ה׳ אחד ושמו אחד, כי שמו יתברך הוא אחדות פשוט, אך למטה משתלשל משמו יתברך בחינת הארבעה יסודות, כי שמו אחד יתברך, הוא בחינת ארבע אותיות השם, ועל כן למטה נשתלשל משמו יתברך בחינת הארבעה יסודות, ומתחילה משתלשל מארבע אותיות השם בחינת תלת גונין דעינא ובת עין, ואחר כך משתלשל לארבעה יסודות, ומקודם משתלשל לבחינת צדיק יסוד עולם, שממנו נמשכין כל הארבעה יסודות, וזה (שמות לה) ראו כי קרא ה׳ בשם בצלאל, ראו דייקא, כי על ידי שנתגלה ונתגדל שם בצלאל, עי״ז ראו, כי עי״ז נפתחין העינים ורואים כנ״ל. וזה כי קרא ה׳ בשם בצלאל, היינו כי ה׳ הוא בשם בצלאל, כי שמו משותף בשמינו, ועי״ז ראו כנ״ל.

◆ באר מים חיים ◆

הבחינה השניה: הצדקה שנותן לתלמיד חכם, שעי״ז ניצול ממידות רעות של שני יסודות חי מדבר, שהן בחינת חיה רעה ולסטים, שהן דברים בטלים וגאוה ותולדותיהן, כי על ידי דברים בטלים ולשון הרע בא עניות, כמש״כ (שמות ד) כי מתו כל האנשים, זהו עניות (נדרים דף סד:), גם בגאוה אמרו (קדושין דף מט:) סימן לגסות הרוח – עניות (עיין נדרים דף סד: ועיין סוכה דף כט: ועיין מגילה דף יג: ברש״י ד״ה ואם הגיס), ועל ידי צדקה נתעשר, כמו שאמרו חז״ל (גטין דף ז:) אם שלמים וכן רבים וכן נגוזו ועבר ועניתיך לא אענך, שוב אין מראין לו סימני עניות.

וזהו כיון שעלה עמוד השחר ניצול מחיה רעה ומלסטים, עמוד השחר – רמז לצדקה, כמש״כ (ישעיה נח) כי תראה ערום וכסיתו וכו׳ אז יבקע כשחר אורך, נמצא על ידי צדקה ניצול ממידות רעות של שני יסודות חי מדבר שהם בחינת חיה רעה ולסטים.

הבחינה השלישית: כשמתוודה וידוי דברים לפני תלמיד חכם, שעי״ז התלמיד חכם מדריך אותו בדרך ישר לפי שורש נשמתו, וזה הגיע לפרשת דרכים, ואמרו חז״ל (שם סוטה) זה תלמיד חכם ויום המיתה, זה בחינת וידוי דברים לפני תלמיד חכם, יום המיתה, רמז על וידוי, כמו שאמרו רז״ל (סנהדרין דף מג:) כל המומתין מתוודין, וזה נקרא פרשת דרכים כי התלמיד חכם מפרש לו דרך לפי שורש נשמתו, אזי ניצול מכולם, כי קודם שהתוודה, אע״פ שהיה אצל התלמיד חכם, ונתן לו ממון, עדיין אינו יודע באיזהו דרך הוא מהלך, כי יש דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי מוות (משלי יד), אבל כשהגיע לפרשת דרכים – זה תלמיד חכם ויום המיתה, היינו וידוי דברים לפני תלמיד חכם, אזי ניצול מכולם. עכ״ל.

כי כח הראות נמשך גם כן מבחינת השם, שהוא בחינת ארבע אותיות, שמשם נמשך תלת גונין דעינא ובת עין כנ״ל, וזה בחינת שבת – שין בת, שין תלת גונין דעינא, ב״ת עין (תיקון ע), כי שבת שמא דקוב״ה (זוהר יתרו דף פח:), גם הצדיק הוא בחינת שבת, כמש״כ (בזוהר פר׳ נשא דף קמד:) אנת הוא שבת דכולהי יומי[ב]. וזה (שמות טז) ראו כי ה׳ נתן לכם את השבת – ראו דייקא, כי שבת שהוא שמא דקוב״ה, הוא בחינת כח הראות, בחינת תלת גונין דעינא ובת עין כנ״ל.

ועל כן בכל מקום שנזכר בנין ביהמ״ק, נזכר שבת, כמש״כ (ויקרא יט) את שבתותי תשמרו ומקדשי תיראו, וכן בכל מקום שהזהיר על מלאכת המשכן, הזהיר מקודם על שבת, כי שבת מאיר להביהמ״ק, כי המקדש הוא גם כן בחינת עינים, כמש״כ (יחזקאל כד) גאון עוזכם מחמד עיניכם (עיין בבא בתרא דף ד.), ושבת הוא בחינת הגונין המאירין במקדש, כי שבת הוא בחינת כח הראות, שהם תלת גונין דעינא ובת עין, המאירין לביהמ״ק שהוא בחינת עינים, וזה בחינת מוחין, כי מתחילה נעשה מבחינת שם ה׳ שהוא ארבע אותיות, בחינת ארבעה מוחין, בחינת (שמות לא) ואמלא אתו רוח אלקים בחכמה ובתבונה ובדעת ובכל מלאכה, חכמה תבונה ודעת וכל מלאכה – זה בחינת ארבעה מוחין, כמו שמובא בתיקוני זוהר (דף יג: בהקדמה), שהם נעשין מבחינת שם ה׳, כמש״כ ראו כי קרא ה׳ בשם בצלאל, ואמלא אותו וכו׳ בחכמה ובתבונה וכו׳, ואחר כך נעשה בחינת תלת גונין דעינא ובת עין, ואחר כך ארבעה יסודות כנ״ל.

ובשביל זה נקראים הצדיקים (במדבר טו) עיני העדה (עיין בבא בתרא דף ד.), כי על ידם נפתחין העינים כנ״ל, ואזי כשנתגלה הפאר והיופי של הצדיק האמת ונתגדל שמו, שזה בחינת הגדלת שמו יתברך כביכול כנ״ל, שעי״ז נעשין המוחין וכח הראות, ונפתחין העינים כנ״ל, אזי יש להעולם בעל הבית, שהוא משגיח על העולם.

וזה בחינת בראשי״ת – רא״ש בי״ת (תיקוני זוהר תיקון ג דף יח.), ראש זה בחינת מוחין, בית זה בחינת ביהמ״ק, שעיקר קיומו על ידי בחינת המוחין, שהם בחינת תלת גונין דעינא ובת עין, בחינת שבת שמאיר לביהמ״ק כנ״ל, גם בית זה בחינת הבתים של התפילין, ששם הם המוחין, בחינת ואמלא אותו רוח אלקים בחכמה ובתבונה ובדעת ובכל מלאכה, ואמלא דייקא, בחינת הבתים שהמוחין ממלאין אותם, ואזי יש בעל הבית בחינת ראש הבית, שהוא מחזק בדקי הבית, כי תיקון הביהמ״ק הוא עי״ז כנ״ל.

אבל יש ח״ו ההיפך ממש, והוא כשנתפרסם ח״ו מי שאין בו שם ה׳ כלל, וכשנתפרסם ונתגדל שמו של זה, כביכול נתמעט ונתעלם שם ה׳ ח״ו, ואזי נתגדלין בעולם בעלי שמות וקדריים שקורין טאטירין, ובאין לעולם ח״ו דברים שאין מועיל להם כי אם שמות הטומאה

◆ באר מים חיים ◆

[ב] ועיין גם כן בזוהר (רע״מ פר׳ צו דף כט.) וז״ל: בגין דתלמיד חכם כיום שבת. ע״כ.

ח״ו, שכל זה היפך שם ה׳ ח״ו כי נתעלם שם ה׳ ח״ו, ואזי נסתלקין ונכנעין מאורי אור ח״ו, שהם בחינת מאור העינים, בחינת תלת גונין דעינא ובת עין, שנמשכין משם ה׳ כנ״ל.

וכשנכנעין מאורי אור, אזי מתגברין מאורי אש, ומזה באין שריפות בעולם ח״ו, על ידי שמתגברין ונתגדלין בשם אלו המפרסמים של שקר, שעי״ז נתעלם שם ה׳ ח״ו, ונכנעים מאורי אור, ומתגברין מאורי אש, בחינת (איכה א) ממרום שלח אש, שזה בחינת שריפת ביהמ״ק, שנעשין גם כן על ידי הסתלקות מאורי אור, שעי״ז נתגברו מאורי אש כנ״ל.

וזה בחינת (איכה ד) ויצת אש בציון ותאכל יסודותיה, יסודותיה – זה בחינת ארבעה יסודות, שנמשכין מבחינת מאורי אור, מבחינת תלת גונין דעינא ובת עין, שנאכלו ונשרפו על ידי ויצת אש בציון ח״ו, על ידי ההתגברות מאורי אש כנ״ל.

והנה מה שעבר אין, כי כבר נשרף בית מקדשנו, אך כעת שהי״ת מצפה לשוב אלינו ולחזור ולבנות בית מקדשנו, ראוי לנו שלא לעכב ח״ו בנין ביהמ״ק, רק להשתדל בבנינו, על כן מאוד צריך להזהר לקום בחצות, להיות מתאבל על חורבן ביהמ״ק, כי אולי בגלגול הראשון היה הוא הגורם שיחרב הביהמ״ק, ואפילו אם לאו, אולי הוא מעכב עתה בנין ביהמ״ק, ונחשב גם כן כאילו הוא גרם להחריבו (עיין ירושלמי יומא פ״א ה״א).

על כן צריך להזהר מאוד לקום בחצות, ולהיות מתאבל מאוד על חורבן ביהמ״ק, והי״ת הבטיח לכל המתאבל על ציון לשום לאבלי ציון פאר תחת אפר (ישעיה סא), פאר תחת אפר דייקא, פאר – זה בחינת המוחין, בחינת תפילין, בחינת ראש בית, בחינת כלליות הגונין, בחינת תלת גונין דעינא ובת עין, בחינת מאורי אור, בחינת שבת המאיר לביהמ״ק כנ״ל, תחת אפר – אפר זה בחינת מאורי אש, (שהוא ההיפך מהנ״ל), היינו שיהיו נכנעין מאורי אש, שעל ידם נשרף הביהמ״ק, ויתגברו מאורי אור, שהם קיום הביהמ״ק כנ״ל, וזהו פאר תחת אפר ח״ו כנ״ל.

נמצא שעל ידי שהוא מתאבל על הביהמ״ק, עי״ז מכניע מאורי אש, ומתגברין מאורי אור, שהם בחינת שבת כנ״ל, וזה מתאבל – ראשי תיבות ל׳א ת׳בערו א׳ש ב׳כל מ׳ושבותיכם (שמות לה), כי על ידי שמתאבלין, נכנעין מאורי אש כנ״ל, וזהו ביום השבת, כי אזי מאירין מאורי אור, שהם בחינת שבת, בחינת תלת גונין דעינא ובת עין, שהם מאירין להביהמ״ק, בבחינת את שבתותי תשמרו ומקדשי תיראו כנ״ל.

וזה שכתוב (שמות לא) לעשות את השבת לדורתם, ואמרו חז״ל (זוהר פר׳ פינחס דף רמג: ובתיקון כד) לדורתם כתיב – לשון דירה, היינו כי על ידי שבת, שהוא בחינת מאורי אור, עי״ז נעשה דירה, דהיינו בחינת הביהמ״ק, שקיומו על ידי שבת כנ״ל, גם דירה ממש, כי על ידי שבת, שהוא בחינת מאורי אור, עי״ז נכנעין מאורי אש, וניצולין משריפות כנ״ל (עיין שבת קיט.), נמצא שקיום דירות ישראל הוא על ידי שבת כנ״ל.

וזהו בראשית – ראש בית, בחינת הבעל הבית של העולם, היינו הצדיק האמת, שהוא היופי והפאר של העולם, שהוא בחינת יוסף, בחינת (בראשית מב) ויוסף הוא השליט הוא המשביר

וכו׳ בחינת ראש בית, בחינת בעל הבית של העולם, כי על ידו קיום הביהמ״ק וקיום הבתים והדירות של ישראל כנ״ל. ועל ידי שנתגדל השם של זה הצדיק, שהוא בחינת ראש בית, עי״ז נפתחין העינים של ישראל כנ״ל. וזהו בראשית – לעיני כל ישראל, בראשית היינו ראש בית, בחינת הצדיק הנ״ל, שהוא הפאר של העולם כנ״ל, על ידו נפתחין עיני כל ישראל כנ״ל. ע״כ.

וכתב מוהרנ״ת ז״ל בליקוטי הלכות (הל׳ נטילת ידים ה״ו אות עג) שזהו שקונן ירמיהו על החורבן, ואמר (איכה ג) אבד נצחי ותוחלתי מה׳, היינו שסבר שח״ו אפס תקוה מאחר שנחרב הביהמ״ק, שעיקר כלליות העולמות על ידו שזה עיקר התיקון וכו׳ כנ״ל, ועל כן שם בביהמ״ק היה עיקר הרצון והדביקות הנפלא לה׳ יתברך, ועכשיו שנחרב ח״ו אפס תקוה, אך בתוך דבריו מנחם עצמו ואומר, זאת אשיב אל ליבי על כן אוחיל לו, חסדי ה׳ כי לא תמנו כי לא כלו רחמיו, חדשים לבקרים רבה אמונתך, חדשים לבקרים וכו׳ זה בחינת תחיית המתים, שאז יתחדשו כל הנפשות ויקומו בתחיה, ויחיו חיים נצחיים שהוא בחינת הארת הרצון הנ״ל, שהוא הרב טובך שיזכו לעתיד וכנ״ל.

וזהו שמחזק עצמו, כי אע״פ שנחרב הביהמ״ק ששם היה עיקר תיקון זה כנ״ל, אעפ״כ לא אפסה תקוה, כי אעפ״כ נזכה לבחינת חדשים לבקרים וכו׳ על כן חלקי ה׳ אמרה נפשי על כן אוחיל לו, כי עדיין אוחיל ואחכה ואקוה ואצפה לה׳ יתברך שכל זה בחינת רצון, כי עדיין יש תקוה כי חסדי ה׳ לא תמנו וכו׳, כי אדרבא עתה בתוקף גלותנו וחורבננו בכלל ובפרט, צריך כל אחד לחזק את עצמו יותר בבחינת התחזקות הרצון, ולחכות ולחלות ולצפות עדיין לישועת ה׳ ברצון וגעגועים גדולים מאוד, כי כפי מה שימשיך על עצמו התחזקות הרצון בזה העולם גם בתוקף הגלות, כן יזכה לרב טוב הצפון שהוא הארת הרצון לעוה״ב, ועל כן עתה שחרב הביהמ״ק ששם היה עיקר הארת הרצון כנ״ל, על כן עתה צריכין להתחזק בזה ביותר וכנ״ל.

וממשיך מוהרנ״ת (שם אות עד) לבאר שזה בחינת בין המצרים, שאז מתאבלין על חורבן ביהמ״ק שגרמו המרגלים, כמו שאמרו רז״ל (תענית דף כט.) על פסוק (במדבר יד) ויבכו העם בלילה ההוא, אתם בכיתם בכיה של חינם, אני אקבע לכם בכיה לדורות, וכמבואר בליקוטי מוהר״ן (תנינא סימן ז אות יא) שבזה החטא והפגם תלויים כל העוונות, כי עי״ז הפגם נחרב הביהמ״ק, שזהו הצרה הגדולה מכל הצרות וכו׳, עיין שם. ועל כן צריכין להתאבל מאוד על זה.

והעיקר הוא, לבכות על עוונותינו שגרמו החורבן והם מעכבים הגאולה, ועיקר הצרה הגדולה מן הכל הוא ההסתלקות וההעלמה של הצדיקי אמת שנסתלקו ונתעלמו בעוונותינו ואין מי שיעמוד בעדינו, כי כל חטא המרגלים וכל חטא העגל שגרמו חורבן ביהמ״ק, וכן כל העשר נסיונות שניסו אבותינו את הקב״ה במדבר, כולם היו על ידי פגם המחלוקת שחלקו על משה והתלוננו עליו ולא שמעו לדבריו, כמובן בכל פרשיות התורה המדברים

מזה, כמש״כ שם בפסוק (שמות טז) וילונו העם על משה ועל אהרן וכו׳ וכן הרבה, וזה גרם כל החורבנות.

וכן עתה עיקר אריכות הגלות, הוא על ידי המחלוקת על צדיקי אמת, והאמת נעדרת, ועל כן צריכין לבכות ולצעוק מאוד על זה במר נפש, ועיקר הפגם הוא בחינת מחלוקת קרח, שהוא מה שעושין פירוד בין בחינת אַיֵּה ומְלֹא, היינו שעושין פירוד בין בחינת (יחזקאל ג) איה מקום כבודו לבחינת (ישעיה ו) מלוא כל הארץ כבודו[ג], על ידי הקושיות שהם למעלה מדעתם שאי אפשר להבינם וכנ״ל, והכל בא על ידי גסות וגאות שכל אחד חפץ בכבוד, כי מי שמבטל כבודו נגד כבוד הצדיק האמת שהוא כבוד המקום, בודאי לא יפול לעולם אף אם יעבור עליו מה, כי הצדיק יכול להאיר בו בכל מקום שהוא כי מלא כל הארץ כבודו וכו׳ כנ״ל, אבל אם חפץ בכבוד עצמו, אזי אינו יכול להתקרב להצדיק בפרט עתה בדורות האלו שנקודת האמת מבוזה מאוד ונשלך אמת ארצה וכו׳, וכל מי שחפץ להתקרב אל האמת מבזין אותו מאוד, על כן אי אפשר להתקרב כי אם על ידי שיבטל כבודו וכנ״ל, אבל זה שחפץ בכבוד אי אפשר לו להתקרב, ואף גם נעשה חולק שזהו בחינת מחלוקת קרח וכו׳, שעי״ז עיקר החורבן ואריכות הגלות וכנ״ל.

◆ באר מים חיים ◆

[ג] והיינו כדברי רבינו בליקוטי תנינא (סימן ז אות ז) שהצדיק צריך לכלול ב׳ בחינות, היינו שיהיה אוחז ומקיים שני העולמות עולם העליון ועולם תחתון שהם בחינת שמים וארץ, וצריך לקיים כל אחד ואחד בבחינתו, כי יש דרי מעלה ויש דרי מטה, דהיינו עולם עליון ועולם תחתון בחינת שמים וארץ, וצריך הצדיק להראות לדרי מעלה שבאמת אינם יודעים כלל בידיעתו יתברך, שזה בחינת השגה של ״מה״, בחינת (הקדמת הזוהר דף א:) מה חמית מה פשפשת, בחינת (יחזקאל ג) איה מקום כבודו, ולהיפך צריך להראות לדרי מטה, שמלא כל הארץ כבודו (ישעיה ו), כי יש שוכני עפר שהם בני אדם המונחים במדריגה התחתונה, ונדמה להם שהם רחוקים ממנו יתברך, וצריך הצדיק לעוררם ולהקיצם, בבחינת (ישעיה כו) הקיצו ורננו שוכני עפר, ולגלות להם שה׳ עימם והם סמוכים אלו יתברך, כי מלא כל הארץ כבודו, ולחזקם ולעוררם שלא יהיו מייאשים את עצמם ח״ו, כי עדיין הם אצל הי״ת וקרובים אליו, כי מלא כל הארץ כבודו.

ועי״ז נכלל בחינת מלוא בבחינת מה, היינו שצריך לגלות לכל אחד גם בחינת מה וגם בחינת מלא, שמצד אחד ידעו שאין להם השגה בהי״ת, ומצד שני שידעו שבאמת מלא כל הארץ כבודו, ואין בזה סתירה.

וזה בחינת ויקח קרח – ואתפלג קרח, היינו שחילק בין בחינת איה לבחינת מלא, כי עיקר תיקון כל המצוות ועבודת ישראל הוא לכלול ולקשר העולמות יחד, שזה בחינת המשכן שהוא בחינת הבית המקדש שהקריבו בו הקרבנות, שעי״ז עיקר הכלליות וכו׳ כנ״ל, אבל אסור לכנוס בזה הדעת בקושיות ותירוצים שהם למעלה משכלו, רק לבטל דעתו נגד אבותינו ונגד הצדיקי אמת הממשיכין זה הדעת בכל דור ודור, להודיע לבני האדם כי מלא כל הארץ כבודו ולכללו בבחינת מה וכו׳, וקרח פגם בזה מאוד ונכנס בקושיות שהם למעלה משכלו עד שכפר בעיקר, על ידי שעשה פירוד בין בחינת מ״ה לבחינת מלא, וכל זה היה מחמת שקינא עצמו בנשיאות אליצפן ורדף את הכבוד, ובזה פגם בכבוד ה׳ יתברך אשר כל הארץ מלא כבודו. ע״כ.

וזה שצועק ירמיהו (איכה ה) זכר ה׳ מה היה לנו, ואיתא בכתבי האר״י ז״ל (שער הכוונות דרוש תיקון חצות) שהצעקה הוא שמבחינת מ״ה נתהוה לנ״ו וכו׳, עיין שם. היינו בחינת הנ״ל שהגבירו בחינת לנו על בחינת מה, כי האדם צריך להיות בבחינת מ״ה שיהיה נכלל בהרבי האמת שהוא בחינת משה שאמר (שמות טז) ונחנו מ״ה, שביטל כל ישותו ונכלל בבחינת מ״ה, ומשה שהוא היה בחינת הצדיק האמת היה קדוש וטהור בקדושה נוראה מאוד, ויגע מאוד מאוד בעבודת ה׳, ואעפ״כ ביטל את עצמו בתכלית הביטול, מכל שכן וכל שכן שאר אנשים שכל אחד יודע פגמיו וחטאיו וכו׳, אם הוא רוצה לחוס על עצמו להתקרב לצדיקי אמת בחינת משה, צריך לידע שפלותו ופחיתותו האמיתי עכ״פ, ולא ירצה כבוד עכ״פ, ויהיה נכלל בבחינת מ״ה, ואז יוכל הצדיק להאיר בו גם כן כי מלא כל הארץ כבודו, עד שיהיה נכלל בחינת מלא ובחינת אי״ה יחד כי באמת כלא חד וכנ״ל.

אבל החפץ בכבוד עצמו עושה פירוד, ואז נעשה מבחינת מ״ה בחינת לנ״ו שהוא בחינת דינים כמבואר בכתבים הנ״ל, וכל זה מחמת שכרוך אחר ישותו וחפץ בכבוד שזהו בחינת לנו, שאנו חוששים על כבוד שלנו כאילו הכל מגיע לנו, עד שחפצים שיהיה לנו גם כבוד.

וזהו (איכה שם) הביטה וראה את חרפתנו, חרפה הוא היפך הכבוד, כי על ידי שחפצים בכבוד באים לחרפות ובושות גדולות ח״ו, כי כל הרודף אחר הכבוד הכבוד בורח ממנו (עירובין דף יג:), כי אינו יכול להתקרב להצדיקי אמת, ואז בא לידי חרפות ובושות שהם העוונות ר״ל, כי אין מי שיצילנו ויאיר בו, כי עדיין ה׳ עמו כי מלא כל הארץ כבודו, מאחר שנתרחק מהצדיקי אמת על ידי שחפץ בכבוד עצמו וכנ״ל.

וזהו (איכה שם) נחלתנו נהפכה לזרים וכו׳, כי זה שנתרחק וגרם פירוד כנ״ל, עי״ז אינו יכול להמשיך השפע של הפרנסה והעשירות, ועל כן נחלתנו נהפכה לזרים וכו׳. ועל כן אנו מבקשים (תהילים קטו) לא לנו ה׳ לא לנו כי לשמך תן כבוד, כי אנו מבטלין עצמנו וישותנו בחינת לנו שהוא ישותנו, רק אנו מבקשים לשמך תן כבוד, שכל הכבוד יהיה נחזר וישוב לשמו יתברך, שהוא בחינת ה׳ הוא האלקים שהוא שם מלא, שעי״ז יתגלה כי מלא כל הארץ כבודו וכו׳.

וממשיך מוהרנ״ת לדבר בקודשו (באות פ) אבל עדיין צריכין לזה תפילות וצעקות הרבה לה׳ יתברך לזכות לזה, שיהיה נכלל בהקיבוץ הקדוש שיאמרו כל הדברים שבקדושה בכוונה גדולה כל כך, ובהתקשרות לצדיקים אמיתיים, עד שיוכלו להמשיך כל התיקונים הנ״ל בכל פעם, כי בעוונותינו הרבים נתרבה המחלוקת מאוד בישראל שהוא מזיק ביותר מכל הקלקולים, כמו שאמרו חז״ל, ועי״ז נחרב הביהמ״ק ועי״ז מתעכב בנינו, כי עיקר העיכוב הוא על ידי שאין הקיבוץ של ישראל בשלימות בתכלית השלום האמיתי, כמובן כל זה, והרבה חפצים בכבוד עצמן שמזה נמשך כל המחלוקת שהוא בחינת מחלוקת קרח הנ״ל, שמשם כל החורבנות ועיכוב בנין ביהמ״ק.

ועל זה צריכין לבכות ולהתאונן מאוד בין המצרים ובתשעה באב, וכן בכל לילה בחצות, להתאבל על החורבן ביהמ״ק ופיזור ישראל, וזה בחינת שלוש פעמים איכה שמתאבלין על הסתלקות והעלמת הצדיק שכלל השגתו בחינת מה כנ״ל, שהוא יכול להאיר בכל הדרי מטה בחינת מלא כל הארץ כבודו, ולהשיב כולם לה׳ יתברך, והעיקר על ידי השלום שיתקבצו ויתאספו יחד ויתקשרו עם הצדיק האמת, שזהו בחינת המשכן שהיה בימי משה וביהמ״ק שבנה דוד ושלמה, כי לשם מתקבצים כל ישראל יחד ומקבלים הארת הדעת מהרב בחינת משה, שעי״ז עיקר כלליות העולמות בחינת אי״ה ומלא יחד וכו׳ וכנ״ל.

ועל כן מקוננין על זה שלוש פעמים איכה על הסתלקות הצדיק, ועל פיזור ישראל ועל חורבן ביהמ״ק, ששם נתוועדו ונכללו יחד כל ישראל עם הצדיק האמת בחינת משה, ששם עיקר הכלליות וכנ״ל, וזה בחינת (איכה א) איכה ישבה בדד העיר רבתי עם רבתי בגויים וכו׳, היינו שמתאבלין על גלות ישראל מירושלים ממקום קיבוצם, וזהו גלתה יהודה מעוני וכו׳, שזהו בחינת הבכיה על פיזור ישראל, שיצאו מירושלים וביהמ״ק, ואיכה שניה שהוא איכה יעיב, מרמז על חורבן העיר וביהמ״ק בעצמו, שמזה מתחיל איכה שניה שהוא איכה יעיב ה׳ באפו את חומת בת ציון וכו׳, ולא זכר הדום רגליו וכו׳, שהוא מה שמתאבלין על חורבן חומת ציון וירושלים וחורבן ביהמ״ק שנקרא הדום רגליו וכו׳ וכנ״ל, ואיכה שלישית שהוא איכה יועם זהב, נאמר על הסתלקות הצדיק שהוא בחינת יאשיהו הצדיק שעליו אמר ירמיהו כל האיכה יועם, כמו שאמרו רז״ל (איכ״ר פר׳ ד אות א), וכן הוא בכל דור שמתאוננים על הסתלקות והעלמת הצדיק וכו׳ וכנ״ל.

וירמיהו הנביא אמר, אני הגבר, ששם כלולים כל השלוש אלפא ביתות, כל השלוש איכה אמר כולם על עצמו, כי תולה כל החיסרון בו, ועל כן אמר (איכה ג) אני הגבר ראה עני – אני דייקא, אותי נהג וילך – אותי דייקא וכו׳, וכן (שם) אך בי ישב יהפך ידו כל היום וכו׳, עד שאמר (שם) אבד נצחי וכו׳, אבל מחזק עצמו הרבה ואומר (שם) זאת אשיב אל ליבי על כן אוחיל חסדי ה׳ כי לא תמנו וכו׳, וכן צפו מים על ראשי אמרתי נגזרתי קראתי שמך ה׳ מבור תחתיות וכו׳, ומזה יכול כל אדם ללמד אלפים ורבבות קל וחומר על עצמו, איך הוא צריך לומר כל זה על עצמו על ריבוי עוונותיו ומחשבותיו הרעים השוטפים עליו כל כך, אבל חלילה חלילה שיפול עי״ז ח״ו, רק יחזק עצמו בכח הצדיק האמת העניו מאוד מאוד שהוא נקי מכל צד שגיאה, ומכל שכן מאיזה עוון ח״ו, ואעפ״כ הוא אומר על עצמו קינות כאלה הנ״ל.

וכל זה אומר בשביל כלל ישראל, עד שכל אחד יוכל לעורר עצמו ולחזק עצמו בכוחו הגדול, בכל מה שעובר עליו שיאמר בכל פעם אעפ״כ חסדי ה׳ כי לא תמנו כי לא כלו רחמיו, כי חדשים לבקרים מתחדשים החסדים, כמו שפירש רש״י שם וכו׳.

וזה שאיתא בזוהר הקדוש (זוה״ח מדרש הנעלם פר׳ נח דף ל.) שעל ידי בי כנישתא חדא ומתא חדא – יבוא משיח כשישובו באמת, היינו כנ״ל, כי על ידי ריבוי המחלוקת קשה מאוד לקבץ בי כנישתא חדא ומתא חדא שישובו באמת, אבל אעפ״כ ה׳ יתברך יגמור את שלו, כי

הצדיק האמת מאיר בכל פעם השגת הדעת הנ״ל בדרכים נפלאים מאוד מאוד, עד שסוף כל סוף יעורר ויקיץ כל דרי מטה אפילו הנמוכים מאוד, ויודיע לכולם כי עדיין ה׳ איתם, עד שישובו ויתקבצו בי כנישתא ומתא חדא, עד שיבוא הגואל צדק, כי על ידי שיתקבצו בי כנישתא חדא וכו׳ ויאמרו כל הדברים שבקדושה בכוונה ובהתקשרות לצדיקים אמיתיים, עי״ז יתתקן הכל וכנ״ל, ואז ישובו כולם לה׳ יתברך על ידי הארת הדעת הנ״ל, ויקוים (ישעיה נט) ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב וכו׳, על ידי ואני זאת בריתי אתם אמר ה׳, רוחי אשר עליך ודברי אשר שמתי בפיך, לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך, אמר ה׳ מעתה ועד עולם, שהוא בחינת הארת הדעת הנ״ל, שמאיר הצדיק בבנים ובתלמידים שנקראים גם כן בנים – שמאיר בהם דעת אמיתי ונפלא ונורא כזה שיאיר בהם מדור לדור לעולם, שעי״ז תבוא הגאולה שלימה במהרה בימינו, אמן כן יהי רצון אמן ואמן. ע״כ.

ענין חורבן ביהמ״ק שמשם נמשך הפגם של מחלוקת על צדיק האמת

איתא בדברי רבינו ז״ל (ח״א סימן יב) וזתו״ד בקיצור נמרץ: מה שע״פ רוב הלומדים חולקים על הצדיקים, זהו מחמת שלומדים תורה שבעל פה, דהיינו גמרא ופוסקים וכו׳ בגאות גדולה, ואזי נעשה להם מתורה שבעל פה – פה לדבר על הצדיקים עתק בגאוה ובוז, אבל הצדיקי אמת מעלין ומתקנים כל דיבוריהם הרעים וחוזרים ועושים מהם הלכות, ומעלין שעשועים גדולים להי״ת עי״ז דייקא.

וע״י שלומדים תורה שלא לשמה, והעיקר ע״י תורה שבעל פה, גמרא ופוסקים שלומדים שלא לשמה, עי״ז נעשה להם פה לדבר עתק על צדיקי אמת, ומזה בא התנגדות של הלומדים שחולקים על הצדיקים האמיתיים.

ואלו הלומדים החולקים על הצדיקים, דע שבזה שחולק ומדבר רעות על הצדיק, בזה שונא ורודף גם את הצדיק העליון, היינו הצדיק שחידש זאת התורה שלומד הצדיק התחתון, ועיקר כוחו מחמת שהוא למדן בגמרא ופוסקים שהוא תורה שבעל פה, רק שלומד בלא דעת ונבילה טובה הימנו (כמובא בויק״ר סוף פרשה א), וכשהתורה שבעל פה שהיא השכינה באה לתוך פיו זהו גלות השכינה, ותלמיד חכם כזה הוא שד יהודי ואינו רואה האמת, ונעשה שונא וחולק על הצדיק האמת.

ומה שיש כמה שלומדים תורה הרבה ואינם חוזרים בתשובה, ואדרבא הם חולקים על צדיקים, זה מחמת שלומדים שלא לשמה, כי אם בשביל כבוד ורבנות להתייהר ולקנטר, ואזי על ידי התורה נכנס בו ערמימיות יותר, כי בתורה יש בה בחינת (הושע יד) צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם, ואזי מהתורה שבעל פה נעשה לו פה לדבר על הצדיקים, מחמת שאינו רואה בתורה רק המשמעות שאינו טוב, בחינת (הושע יד) ופושעים יכשלו בם, בחינת ערמומיות.

וכשאדם לומד בקדושה ובטהרה, איזה דין ופסק ותורה שחידש איזה תנא או צדיק אחר, עי״ז נעשה בחינת נשיקין, היינו בחינת התדבקות רוחא ברוחא, שנתדבק רוח התנא עם רוח הלומד, ודומה כאילו נושק את עצמו עם התנא, וגורם תענוג גדול להתנא, כמו שאמרו חז״ל (יבמות דף צז.) שפתותיו דובבות בקבר.

ועל כן צריך לידע קודם לימודו, שבשעה שיושב ללמוד, אזי הצדיק שבגן עדן ציית לקליה, כמש״כ (שיה״ש ח) היושבת בגנים חברים מקשיבים לקולך השמיעני, וכמובא בזוהר הקדוש (פר׳ לך לך דף צב.), וצריכין לקשר את עצמו עם התנא או הצדיק שחידש וגילה זאת התורה שלומד, ועי״ז נעשה נשיקין וכו׳ כנ״ל, ועי״ז יזכה לתשובה לחדש ימיו שעברו בחושך, וכל זה כשלומד תורה לשמה כדי לקיים מצות תלמוד תורה ששקולה כנגד כולם (פאה פ״א מ״א), ולזכות עי״ז לקיום התורה, ואז רואה בתורה רק משמעות טוב, כי יודע שמה שיש בתורה משמעות להיפך, הוא בכוונה מאת הי״ת, אבל כשלומד רק בשביל שיהיה נקרא למדן וכיוצא, אזי נבילה טובה הימנו, ובודאי אינו יכול לדבק את עצמו עם רוח התנא, ועליו כתיב (משלי כז) נעתרות נשיקות שונא, כי התנא אינו יכול לסבול רוחו של תלמיד חכם שד יהודי.

ובשביל זה טוב ללמוד פוסקים (היינו שו״ע) עם באר הגולה, כדי להזכיר שם התנא או הפוסק שחידש זה הדין, כדי לדבק רוחו ברוח הצדיק שחידש זאת התורה כנ״ל[א].

ודע שזה הלמדן שדובר רעות על הצדיק, הוא מכוון גדול מאת הי״ת, שהקב״ה מפיל צדיק גדול לתוך פיו של זה הלמדן, כדי שעי״ז יוציא הצדיק את השכינה, היינו התורה שבעל פה מהגלות שבפה הלמדן, כי הצדיקים הגדולים המובחרים, יודעים מאיזה הלכות נעשו אצלו אלו הצירופים רעים שמדבר על הצדיקים, והם מעלים אלו הצירופים ועושים מאלו

◆ באר מים חיים ◆

[א] ועיין בליקוטים יקרים (דף ד.) להמגיד ממזריטש וז״ל: הכוונה של הלימוד הוא כשלומד למשל מימרא אמר רבא, יחשוב שרבא בעצמו עומד לנגדו והוא אומר דבר זה, ואז כשיתנהג כן, ימשוך על עצמו החיות מהדיבור שהם האותיות, ואח״כ כשאומר את הדין שאמר רבא, אז הוא ממשיך עליו החיות מהבינה שהוא אומר הדין בשכלו ובהבנתו, לכך יתקשר עצמו וימשיך אליו החיות, וגם שפתותיו דובבות בקבר (יבמות דף צז.), וגם מביא גאולה לעולם (מגילה דף טו.), שהוא הגוף שלו שנקרא עולם קטן והגאולה הוא החיות. עכ״ל.

וכן איתא במאור עינים (ליקוטים למס׳ שבת) וז״ל: ובדורות האחרונים כשלומדים דברי שום תנא וחכם מדברי הקדמונים שהדבר ההוא הוא חיות ומוחין שלו, והאדם הלומד ומדבר דבריו, מדבק ומכניס חיות ומוחין שלו לתוך הדיבורים ונקרא אתדבקות רוחא ברוחא, ולכך מחיה אותו שמכניס החיות בהדיבורים, שלכך אמרו (יבמות דף צז.) שפתותיו דובבות בקבר, ואפש״ל כי זהו בחינת ההשתטחות על קברי צדיקים, כי דיבור הצדיק שם הוא קבור וטמון החיות שלו כאמור, וזה הלומד בהכנסו עם החיות ומוחין שלו לתוך החיות ומוחין של הצדיק שטמן בדבריו, נקרא אתדבקות רוחא ברוחא ושפתותיו דובבות בקבר, כנודע זה מדברי הבעש״ט נשמתו בגנזי מרומים, ונקרא בחינה זו השתטחות על קברי הצדיקים שהן דבריהם שלומד ומזכיר היום הלומד, ולכך מחיה מוחין של אותו הצדיק, והבן. עכ״ל.

הדיבורים הלכות, ומייחד בזה יחודים גדולים ונפלאים, ומעלים את השכינה לשורשה ממדריגה למדריגה, מתחילה לבחינת חיבוק ואח״כ לבחינת נישוק ואח״כ לבחינת זיווג. ע״כ.

וכתב מו״ה רבי נתן זי״ע בליקוטי הלכות (הל׳ ראשית הגז ה״ה אות כ) דהנה בימי בין המצרים מתאבלין אז על הגלות וחורבן ביהמ״ק, היינו כי ע״י הגלות חורבן ביהמ״ק, נמשך פגם נפילת ההלכות, היינו שיש הרבה מחלוקות עד שכמעט לא מוצאים הלכה ברורה, ועי״ז מדברים על הצדיק האמת עתק, והוא נובע ממה שלומדין שלא לשמה להתייהר וכו׳, עד שנפגם אצלם הלכות כל כך עד שנעשה להם פה לדבר על הצדיק האמת, שמשם כל החורבנות, ועל כן נוהגין שאין אוכלין בשר באלו הימים, להורות שנתעלמו מאיתנו ההלכות מעוצם החורבן שהיה בימים ההם, שעל כן אין אוכלין בשר בבחינת (פסחים דף מט:) עם הארץ לא יאכל בשר, כי הדיבור הוא הנפש, בבחינת (בראשית ב) ויהי האדם לנפש חיה, ומתרגמינן לרוח ממללא, וזה שיודע להעלות כל הדיבורים שנפלו למטה, ולחזור ולעשות מהם הלכות, הוא יכול לאכול בשר לברר ולהעלות הנפש המגולגל בחי להחזירו למדבר.

אבל עתה בימים הסמוכים לתשעה באב שאז היה תוקף החורבן, אין לנו כח לברר ההלכה, על כן אסור לאכל בשר בבחינת עם הארץ לא יאכל בשר כנ״ל.

ועל כן אמרו חז״ל (עיין במדרש שוחר טוב מזמור צא, ובמדרש איכה פ״א אות כט) שלא יכו התלמידים בימים ההם ח״ו, כי מה שמכין התלמידים, נמשך גם כן ממרירות הגלות שמחמת זה קשה לעמוד על בירור ההלכה והשמעתתא, על כן מוכרחין להכותן, וזה נמשך מהכאת משה בצור שנמשך על ידי שחלקו עליו, שמשם כל הטורח שצריכין לטרוח בשמעתתא, כמו שאיתא בזוה״ק (תיקון כא דף מג.) ומובא בהתורה הנ״ל, אלמלא הכה משה בצור לא הוו טרחי רבנן בשמעתתא וכו׳. אבל באלו הימים שבין המצרים, שאז תוקף מרירות החורבן, אסור להכותם כי עתה קשה ביותר לברר ההלכה, ויוכל לקלקל ולהזיק לתלמידים על ידי ההכאה, כי בעת החורבן בעצמו אי אפשר לברר.

ועל כן אסור ללמוד כלל בתשעה באב רק בדברים הרעים, וכן אסור אז להניח תפילין וצריכין חליצת המנעלים, כי הכל בחינה אחת, כי תפילין הם מוחין, ששם בירור ההלכות, שמשם נמשכין תיקון המנעלים, בבחינת (שבת דף סא.) כתפילין כך מנעלים, מה תפילין בשמאל אף מנעלין בשמאל. ובתשעה באב נתקלקל כל זה, על כן אז אסור בכל זה.

רק צריכין להתאבל מאוד על חורבן ביהמ״ק ולישב לארץ ולהשפיל דעתו באמת, וכן בכל יום צריכין לישב על הארץ ולהתאבל בחצות לילה, ועי״ז זוכה לברר ההלכה, בבחינת (תענית דף ל:) כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה, ועיקר השמחה הוא התורה שהם ההלכות שישיגו אז, בבחינת (תהילים יט) פיקודי ה׳ ישרים משמחי לב, בחינת (משלי טו) שמחה לאיש במענה פיו ודבר בעתו מה טוב, ופירש רש״י (שם) ששואלין בהלכות חג וכו׳,

וכמש״כ (תהילים קיט) שש אנכי על אמרתך וכו׳, וזה עיקר הנחמה, בחינת (ישעיה מ) נחמו נחמו עמי וכו׳ קול קורא במדבר פנו דרך ה׳ ישרו בערבה מסילה לאלקינו כל גיא ינשא וכו׳ והיה העקב למישור, שכל זה הוא מבשר על בירור הלכות התורה, שישיגו בשלימות כל הדרכים והמסילות שבתורה, שהם נעלמים עתה ולעתיד יתגלה בשלימות, בבחינת (שם) והרכסים לבקעה והעקב למישור.

וזהו (ישעיה מ) ונגלה כבוד ה׳ וראו כל בשר יחדיו כי פי ה׳ דיבר, שהכל יראו הדיבורים שנפלו למטה על ידי שחלקו על הצדיקי אמת שמשם כל החורבן, אז יראו הכל ויבינו שהם ההלכות שנפלו, שהם פי ה׳ שדיבר אלו ההלכות, כי עתה אין משיג זאת כי אם הצדיק האמת כנ״ל, אבל לעתיד יתקיים, וראו כל בשר יחדיו כי פי ה׳ דיבר, שכל הרכסים והעקמימיות וההעלמות שהיה בהלכה, שנמשך מנפילת התורה על ידי הלומדים שאינם הגונים, שנעשה להם מההלכות פה לדבר על הצדיק כנ״ל, אז יראו כל בשר יחדיו, כי פי ה׳ דיבר, שכל זה הם דברי פי ה׳ שהם ההלכות שנפלו למטה כנ״ל, כי אז יתברר ויתעלה הכל לשורשו עד שיראו הכל מהיכן נמשך אלו הדיבורים, ועי״ז ונגלה כבוד ה׳, כי יחזור הכבוד לשורשו, כי כבוד הצדיק הוא כבודו יתברך, וגם הוא מקפיד על כבוד הצדיק יותר מכבודו, כמו שאמרו רבותינו ז״ל בענין עדו הנביא.

וזה שסיים מלאכי (ג) הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום ה׳ הגדול והנורא, והשיב לב אבות על בנים וכו׳, פן אבוא והכיתי את הארץ חרם, כי ממקרא זה והשיב לב אבות על בנים וכו׳, דרשו רבותינו ז״ל (עדיות פ״ח מ״ז, וכ״ה בשיהש״ר פר׳ ד סוף אות יב, וכ״פ הרמב״ם פי״ב מהל׳ מלכים ה״ב) שאליהו יבוא רק לעשות שלום בעולם, היינו לבטל המחלוקת שנעשה על ידי שלומדים שלא לשמה וכו׳, שמשם כל החורבנות כנ״ל.

ועל כן אמר מקודם שם, זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחורב על ישראל חוקים ומשפטים, היינו שמלאכי סיים ספרי הנביאים והזהיר את ישראל שיזכרו היטב תורת משה רבינו וכו׳ כל החוקים והמשפטים, שהם כל ההלכות שמסר לנו לזכרם היטב כראוי ולשמרם במוחו שלא לשכחם, שלא להרבות מחלוקת בישראל, כמו שאמרו רבותינו ז״ל (עיין שבת דף קלח:) שעל ידי השכחה רבו המחלוקת שבין התנאים, ומשם נשתלשל המחלוקת הגמור, ע״י שבדורות האחרונים למדו שלא לשמה הגשמי ביותר וכנ״ל, ועל כן אמר מייד, הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא והשיב לב אבות וכו׳, היינו שיעשה שלום בעולם, היינו שניבא להם שגמר התיקון יהיה רק על ידי אליהו ומשיח וכנ״ל.

וזהו פן אבוא והכיתי את הארץ חרם, כי עיקר החרם הוא על ביזוי תלמיד חכם האמיתי שעוסק לתקן כל זה, שזה כל הקלקולים ואריכות הגלות וכנ״ל, על כן הזהירם על זה שיזכרו תורת משה וכל ההלכות שמסר לנו, ולא יבזו החכם האמיתי פן אבוא וכו׳, כי עיקר החרם מגיע על זה וכנ״ל.

ועל כן חזר וסיים, הנני שולח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום ה׳ הגדול והנורא, כי אעפ״כ סוף כל סוף, יגמור ה׳ יתברך את שלו ויתגלה האמת, וכמו שהאריך שם מלאכי קודם לזה ואמר (מלאכי ג) חזקו עלי דבריכם וכו׳, שהם המדברים עתק על הצדיק, שנחשב כאילו מדברים על ה׳ יתברך, כמו שאמרו רבותינו ז״ל (סנהדרין דף קי. ובבמדב״ר סדר בלק פר׳ יח אות כ ובמדרש תנחומא סדר בלק אות י) כל החולק על רבו כאילו חולק על השכינה, כמו שנאמר בקרח (במדבר כו) בהצותם על ה׳. וכן כל העושה מריבה עם רבו כאילו עושה מריבה עם השכינה, כמו שנאמר (שם כ) המה מי מריבה אשר רבו בני ישראל את ה׳.

ומסיים אז נדברו יראי ה׳ איש אל רעהו וכו׳, ופירש רש״י (שם) וז״ל: אז נדברו וגו׳, אני משיב על דבריכם אז בעשות הרשעים רשעם והטובים הלכו קדורנית, מפני שנדברו יראי ה׳ שלא להדבק במעשיהם הרעים, ואני לא נשכחו דבריכם מלפני, ואע״פ שאיני ממהר להשיב גמול, כי הקשבתי ושמעתי וצויתי לכתוב להם ספר זיכרון, והיו לי דבריהם מקוימים ליום אשר אני עושה סגולה, אשר אצרתי והנחתי לשלם בו גמולי, ושם אראה אתכם מה בין צדיק לרשע. עכ״ל. ועל זה מסיים בסוף, זכרו תורת משה עבדי וכו׳, עד הנני שולח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום ה׳ הגדול והנורא, כי אז יהיה גמר התיקון ואז הכל יראו האמת. יהי רצון שיבוא במהרה בימינו, אמן.

ענין חורבן ביהמ״ק שעיקרו ע״י פגם המשפט

על פי מה שכתב רבינו ז״ל (ליקו״מ ח״א סימן טו) והכלל לענייננו, שעל ידי משפט מעלין את היראות הנפולות לשורשן, כי כשאין משפט ואין דין למטה יש דין למעלה ח״ו, כמבואר במדרש (דברים רבה פר׳ ה אות ה), וכששופטין את האדם במשפט דלעילא אזי הדין נתלבש בכל הדברים, וכל הדברים נעשים שלוחים למקום, לעשות בזה האיש משפט כתוב, כמו שאמרו חז״ל (עיין נדרים דף מא.) ע״פ (תהילים קיט) למשפטיך עמדו הכל עבדיך, והיינו מתי שלמשפטיך עמדו אזי הכל עבדיך – לעשות דין בזה האדם.

אבל על ידי משפט שהאדם שופט את עצמו, היינו מה שהאדם מתבודד בינו לבין קונו ומחשב דרכיו ומפשפש במעשיו ושופט ודן את עצמו על כל דבר ודבר שעושה, אם כך ראוי לו לעשות ולבלות ימיו ח״ו במעשים כאלה, ושופט ודן את עצמו בעצמו, ועל ידי שהוא בעצמו שופט את עצמו, עי״ז מבטל הדין שלמעלה שלא יבוא עליו, כי כשיש דין למטה אין דין למעלה, ואז אין היראה והדין מתלבש בשום דבר לעורר את האדם, כי הוא בעצמו נתעורר.

ועל כן עי״ז היראה עולה מהקליפה, היינו על ידי משפט הנ״ל, כי מתחילה הייתה היראה מתלבשת בקליפה, דהיינו מה שהאדם מפחד את עצמו מאיזה שר או מגנבים ושאר פחדים,

זה הוא שהיראה נתלבש באותו הדבר וכו׳, וכל זה הוא מחמת שלא שפט את עצמו, שעי״ז יש דין של מעלה שמתלבש את עצמו בכל הדברים וכנ״ל, אבל על ידי משפט ששופט את עצמו, עי״ז אין דין למעלה, ואז אין הדין והיראה מתלבש עצמו בשום דבר, ואז עולה היראה הנפולה לשורשה וכו׳, ושורש היראה הוא הדעת וכו׳, ועל ידי שעולה היראה לשורשה שהוא הדעת, עי״ז נשלם הדעת, ועי״ז זוכה לתורה שבנגלה, ועל ידי תורה שבנגלה זוכה לתפילה במסירות נפש, ועל ידי תפילה זוכה לתורה שבנסתר, שהוא אור הגנוז וכו׳. עיין שם.

וכתב בליקוטי הלכות (הלכות כוח והרשאה ה״ג אות ו) שזה בחינת בין המצרים שמתאבלין על חורבן ביהמ״ק משבעה עשר בתמוז עד תשעה באב, כי עיקר חורבן ביהמ״ק היה על ידי פגם המשפט, כמש״כ (עמוס ה) ההופכים ללענה משפט, וכמש״כ בפסוקים רבים, וכמו שאמרו רז״ל שחורבן ביהמ״ק היה על עינוי הדין ועל עיוות הדין וכו׳, כי ביהמ״ק כלול מכל הבחינות הנ״ל, הנאמרים בתורה הנ״ל, כי בביהמ״ק שם עיקר תיקון המשפט, כי שם הייתה יושבת סנהדרי גדולה שמהם יוצא משפט צדק לכל העולם, ועי״ז עולה היראה שזהו בחינת הביהמ״ק שנקרא יראה, כמש״כ (בראשית כב) ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה׳ יראה וכו׳, וכמו שאמר יעקב (שם כח) מה נורא המקום הזה, ועל שם זה נקרא ירושלים בחינת יראה שלם, כמו שאמרו רז״ל (בראשית רבה פרשה נו אות י).

ועל ידי היראה זוכין לדעת שזהו בחינת הביהמ״ק, כי כל מי שיש בו דעה כאילו נבנה ביהמ״ק בימיו, כמו שאמרו רז״ל (ברכות דף לג. ובסנהדרין דף צב.) ועל ידי הדעת זוכין לתורה שבנגלה, כי עיקר התגלות התורה היה בביהמ״ק שמשם תצא תורה בין דין לדין ובין דם לדם, כמש״כ (דברים יז) וקמת ועלית אל המקום וכו׳, על פי התורה אשר יורוך ועל פי המשפט אשר יאמרו לך תעשה, ועל ידי התורה שבנגלה זוכין לתפילה בשלימות, שזה היה בביהמ״ק ששם עיקר התפילה, כמש״כ (ישעיה נו) כי ביתי בית תפילה, ודרך שם עולין כל התפילות אשר יתפללו אל הבית הזה, כי המתפלל צריך שיכוין את ליבו לביהמ״ק, כמו שאמרו רז״ל (ברכות דף ל.), ועל ידי התפלה זוכין לתורה שבנסתר, שזהו בחינת ביהמ״ק, בחינת קודש שהוא סתרי אורייתא, כמו שמבואר שם בתורה הנ״ל ע״פ (תהילים עח) הר זה קנתה ימינו, עיין שם, נמצא שביהמ״ק היה כלול מכל התיקונים הנ״ל.

וכל הבחינות הנ״ל כולם תלויים במשפט שבו תלוי הכל, כמבואר לעיל שעיקר ההתחלה הוא ממשפט, היינו התבודדות בינו לבין קונו וכו׳ כנ״ל, שעי״ז עולה היראה, כי נתבטלין היראות הנפולות, ועי״ז זוכין לדעת ולכל הבחינות הנ״ל, ועל כן על ידי שפגמו במשפט כנ״ל, עי״ז נחרב הביהמ״ק ונתבטלו כל הבחינות הנ״ל, כי נתלבש הדין והיראה במלכות הרשעה של בבל, וניתן להם רשות להחריבו, והכל על ידי פגם המשפט כנ״ל, וזה שכתוב (קהלת ג) מקום המשפט שמה הרשע וכו׳, היינו כנ״ל, כי הרשע בא במקום המשפט, כי מחמת שלא עשו משפט ופגמו במשפט, על כן נתלבש המשפט בהרשע נבוכדנצר וחבריו, ובמקום המשפט שמה הרשע, כי הוא בא במקום המשפט, בכח והרשאה שקיבל מהמשפט,

כמו הבא בהרשאה שהוא בא במקום התובע, כן הוא בא במקום המשפט, כי המשפט נתלבש בו כנ״ל.

ע״פ הנ״ל ביאור ענין ארבעה תעניות וענין סיגופים הנוהגים בבין המצרים

ובזה מבאר מוהרנ״ת ז״ל (באות ז-ח) שזהו שגזרו ארבעה תעניות על חורבן ביהמ״ק, גם נוהגין להתאבל בין המצרים ולומר חצות, לבכות על חורבן ביהמ״ק, ומסגפין עצמן מבשר ויין וכיוצא, כל אחד כפי מנהגו, כי כל התעניתים והסיגופים שהיראים עושין, הכל הוא בבחינת משפט הנ״ל, ששופטין את עצמם קדם שיבוא הדין של מעלה ח״ו, כדי לבטל הדין שלמעלה, על ידי המשפט ששופט את עצמו כנ״ל, כי לפעמים האדם רואה שאין די לו בדיבורים מה שהוא שופט את עצמו, ואזי הוא בעצמו נותן משפט על עצמו, שיתענה ויסגף עצמו כך וכך על מעשיו שעשה, ואע״פ שבאמת בודאי אין זה מספיק אפילו חלק מאלף כנגד מה שפגם, כי כל ימינו לא יספיקו להתענות ולסגף עצמנו על פגם הרהור ומחשבה זרה אחת, למי שמאמין בעצם הפגם הנוגע במקום שנוגע כנ״ל, מכל שכן וכל שכן מי שעשה איזה עבירה ח״ו, מכל שכן וכל שכן מי שקלקל הרבה מאוד ח״ו, כמצוי עכשיו בדורות הללו בעוונותינו הרבים, ואם כן לכאורה מה יועילו לו אלו התעניתים והסיגופים כנגד מעשיו, אך אעפ״כ יכול לזכות לכפרת עוונותיו על ידם, כי עיקר התיקון הוא המשפט, דהיינו מה שהוא בעצמו שופט את עצמו, ועל כן מאחר שהוא בעצמו שופט את עצמו, ואינו ממתין על הדין שלמעלה, עי״ז יכול לבטל הדין שלמעלה על ידי תעניתים וסיגופים שלו, מאחר שהוא בעצמו שופט את עצמו, כי כשיש דין למטה אין דין למעלה כנ״ל.

וזה בחינת מה שאדם יכול להנצל על ידי סיגוף או תענית אחד מדינים קשים ומרים הרבה מאוד, וגם לזכות על ידם לחיי עוה״ב, כי איתא שכל היסורין שבעולם, אם יתקבצו יחד על אדם אחד כל השבעים שנה ח״ו, אינם נגד רגע אחת נגד כויה אחת של גיהנם, כל שכן ששופטין את האדם שנים עשר חודש בגיהנם, כל שכן אם יש בידו עבירות ח״ו, שיורדין עליהם ואין עולים, כל שכן שיש כמה מיני עונשים קשים ומרים יותר מצער של גיהנם הקשה, כמובא בספרים, ואעפ״כ על הכל מועיל תשובה בעוה״ז.

ועיקר התשובה הוא בחינת המשפט הנ״ל, כי על ידי שאדם מתבודד בינו לבין קונו, ושופט את עצמו על כל מעשיו שעשה, ומעורר עצמו לעבודת ה׳ יתברך בכל פעם, ועל ידי שיש משפט למטה אין דין למעלה כנ״ל, ובפרט אם זוכה להתעורר עד שעושה משפט בעצמו ממש, דהיינו שמתענה ומסגף עצמו, אע״פ שאינו עולה לכלום נגד מעשיו כנ״ל, אעפ״כ מאחר שהוא בעצמו עושה הדין בעצמו עי״ז מבטל ממנו כל הדינים שלמעלה, אע״פ שעשה אלפים ורבבות יותר בלי שיעור וערך, אעפ״כ מבטל כולם על ידי המשפט שלו ששופט את עצמו כנ״ל, כי כשיש דין למטה אין דין למעלה כנ״ל.

וזהו בחינת התעניתים והאבילות שמסגפין עצמן בתעניות, ובמניעת בשר ויין ורחיצה וכו׳, בשביל חורבן ביהמ״ק, כי חורבן ביהמ״ק הוא בשביל פגם המשפט כנ״ל, על כן אנו עושין

עכשיו תשובה ומתקנין זאת, ואנו עושין משפט בעצמנו ומתענין ומסגפין עצמנו, כדי לבטל הדין שלמעלה כנ״ל.

כי עיקר תיקון התענית הוא המשפט הנ״ל, דהיינו שיחשב דרכיו וישפוט את עצמו על כל דבר כנ״ל, כמש״כ (ישעיה נח) הלוא זה צום אבחרהו, פַּתֵּח חרצבות רשע, הַתֵּר אגדות מוטה וכו׳, דהיינו שעיקר התענית הוא לשפוט את עצמו, ולפתוח ולנתק כל הקשרים והחרצבות של רשע הטמון בקרבו, שזהו עיקר בחינת המשפט הנ״ל, שישפוט את עצמו על כל דבר כנ״ל.

ועל כן היו נוהגין ביום התענית לומר דברי כיבושין לעם, ולעיין ולהשגיח לתקן כל הקלקולים שבעיר ולחפש אם יש ח״ו, איזה חטאים ועוונות בעיר לתקנם, כמו שפירש רש״י על פסוק (מ״א כא) קראו צום – במעשה דנבות, כי זה עיקר תיקון התענית, וכמו כן צריך כל אדם לעשות בעצמו בכל יום ויום, ובפרט ביום התענית לשפוט את עצמו על כל דבר, שזהו עיקר תיקון התענית כנ״ל.

בזה מבואר ענין הסכנה שיש בימי בין המצרים

ובזה מבאר מוהרנ״ת ז״ל (באות ט-י) מה שבימי בין המצרים דינים שורין ח״ו, שזהו בחינת היראות הנפולות כנ״ל, ועל כן אמרו רז״ל שצריך להזהר מאוד שלא לצאת יחידי מד׳ ועד ט׳ שעות, כמבואר בשו״ע (או״ח סימן תקנא סי״ח), שכל זה הוא בחינת יראות הנפולות, ועל כן צריכין אז להשתדל ביותר להעלות אלו היראות הנפולות, וזה על ידי התענית הנ״ל, ועל ידי אמירת חצות שמתאבלין על חורבן ביהמ״ק.

ועיקר אמירת חצות הוא בחינת משפט, כמבואר במקום אחר (בליקו״מ סימן קמט)[א], כמש״כ (תהילים קיט) חצות לילה אקום להודות לך על משפטי צדקך, כי עיקר האבילות הוא להתאבל על מעשיו שעשה, שהם גרמו חורבן ביהמ״ק, כי כל מי שלא נבנה ביהמ״ק בימיו כאילו נחרב בימיו, כמו שאמרו רז״ל (ירושלמי יומא פ״א ה״א דף ה.), וצריך להתאבל על עוונותיו ולבכות עליהם מאוד מאוד, ולשפוט את עצמו ולפשפש במעשיו ולתקנם מעתה, ועי״ז יזכה לבנין ביהמ״ק, כי כל המתאבל על ירושלים זוכה לראות בשמחתה (תענית דף

◆ באר מים חיים ◆

[א] וז״ל: חצות לילה אקום להודות לך על משפטי צדקך (תהילים קיט), חצות הוא מסוגל כמו פדיון, כי הוא המתקת הדינים, כי צדק דינא, ומשפט רחמי (פתח אליהו), וזהו על משפטי צדקך, היינו כשצדק גובר על משפט, התיקון לזה, חצות לילה אקום. ועיקר חצות הוא תמיד אחר ששה שעות מתחילת הלילה הן בקיץ והן בחורף, ואז מתחיל זמן חצות, ונמשך עד גמר אשמורה שניה, דהיינו שתי שעות, ובבוקר טוב להסתכל על השמים, ועי״ז נמשך הדעת (עיין בזוהר הקדוש פרשת בשלח דף נז.). עכ״ד.

ל:), כי על ידי האבילות שמתאבל על ירושלים ומפשפש במעשיו ותולה החורבן בעצמו, עי״ז יש לו חלק בבנין ביהמ״ק, כי כל אדם לפי חטאיו, כן יש לו חלק בכל דור ודור בחורבן ביהמ״ק, וכן כל אחד כפי מה ששופט את עצמו וזוכה לתקן מעשיו, כן יש לו חלק בבנין ביהמ״ק שיבנה לעתיד במהרה בימינו, על ידי תיקון המעשים של כל אחד ואחד מישראל, כי עיקר בנין ביהמ״ק הוא על ידי משפט, כמש״כ (ישעיה א) ציון במשפט תפדה וכו׳, כי עיקר החורבן היה על ידי פגם המשפט כנ״ל, ועל כן על ידי תיקון המשפט, עי״ז יחזור המקדש על מכונו.

וזהו שאמרו רז״ל (תענית דף כט:) האי בר ישראל דאית ליה דינא בהדי עכו״ם, לשתמיט מיניה קודם תשעה באב וכו׳, כי אז הם ימי חורבן ביהמ״ק שהוא פגם המשפט, ואז נפל המשפט והדין אליהם כנ״ל, על כן אז קשה לישראל להצליח במשפט נגד עכו״ם, מאחר שמשפט דקדושה נפל אז ונתלבש בין העכו״ם כנ״ל, ועל כן אנו צריכין אז יגיעה גדולה בתענית ודיני אבילות שמסגפין עצמן מבשר ויין וכו׳, כדי להעלות המשפט והיראה הנפולה לשורשה כנ״ל.

עפי״ז ביאור ענין תיקון המשפט בג׳ שבועות שבין המצרים דייקא

ובזה מבאר מוהרנ״ת ז״ל (שם אות יא) בטוב טעם ודעת, מה שמתאבלין על חורבן ביהמ״ק שלושה שבועות דייקא, כי עיקר התיקון של כל הנ״ל הוא על ידי שבת קודש, כי בשבת אז עולין כל היראות הנפולות שהם כל הדינין והצרות המפחידין את האדם ח״ו, כי בשבת נמתקין ונתבטלין כל הדינין, בבחינת (זוהר תרומה דף קלה:) וכל שולטני רוגזין ומארי דדינין כולהו ערקין ואתעברו מינה, ולית שולטנא אחרא בכולהו עלמין וכו׳, כי אז אין רשות לשום משחית ומזיק להפחיד לעשות שום דין כלל, כי אז בשבת בטלין כל הדינים שהם בחינת יראות הנפולות, ואז עולה היראה לשורשה שהוא הדעת, כי בשבת אז הוא שלימות הדעת, כמובא ששבת הוא בחינת דעת, כי אז עולה היראה לשורש הדעת, שעי״ז נשלם הדעת כנ״ל, וכמו שכתב רבינו ז״ל במ״א (בליקוטי תנינא סימן יז)[ב].

◆ באר מים חיים ◆

[ב] וז״ל: צריך ליזהר מאוד להיות שמח וטוב לב בשבת, כי מעלות וקדושות שבת גדולה ויקרה מאוד כמובא וכו׳, ועי״ז היראה בשלימות, דהיינו עם דעת, כי בחול אפשר שיהיה היראה עם כסילות, בבחינת (איוב ד) הלא יראתך כסלתך, ועיקר הכסילות הוא מחמת השיעבוד שיש בחול, כי על ידי השיעבוד אין הדעת שלם, וכמש״כ במואב (ירמיה מח) שאנן מואב מנעוריו וכו׳ ובגולה לא הלך, על כן עמד טעמו בו וכו׳, וכמו שאמרו רז״ל (מגילה דף יב:) כי על ידי שיעבוד וגלות הדעת מבולבל, אבל בשבת הוא חירות, וכשיש חירות ואין שיעבוד וגלות, אזי הדעת שלם כנ״ל.

ועיקר החירות על ידי התענוג והשמחה של שבת, בחינת (ישעיה נח) אז תתענג על ה׳ הנאמר בשבת, ועי״ז נעשה חירות, בבחינת (שם נה) כי בשמחה תצאו, שעל ידי שמחה יוצאין לחירות, וכשיש חירות הדעת בשלימות כנ״ל ואזי היראה כראוי, בבחינת ירא שבת (תיקו״ז תיקון ט דף כד:), כי אז היראה בלי

ועל כן עיקר תיקון בנין ביהמ״ק שהוא עליית היראה וכו׳ כנ״ל, הוא על ידי שבת, כמש״כ (ויקרא יט) **את שבתותי תשמרו ומקדשי תיראו**, כי בשבת נתבטלין כל הדינים וכל היראות הנפולות, ואז עולה היראה לשורש הדעת, שזהו עיקר בחינת בנין ביהמ״ק כנ״ל. עכ״ד.

◆ באר מים חיים ◆

כסילות שיש בימי החול, כי עיקר הכסילות מחמת השיעבוד כנ״ל, ובזה מעלין היראות הנפולות, דהיינו מה שיראים לפעמים משר וכדומה, כי על ידי הדעת מרימין אותן, ועיקר הדעת הוא בשבת על ידי השמחה, שעי״ז יש חירות ואזי הדעת בשלימות כנ״ל.

והכלל שצריך לנהוג שמחה גדולה בשבת קודש, ולבלי להראות שום עצבות ודאגה כלל, רק להתענג על ה׳ ולהרבות בתענוגי שבת בכל מיני תענוג, הן אכילה ושתיה, הן מלבושים כפי מה שיכול, כי אכילת שבת היא כולה רוחניות, כולו קודש, ועולה למקום אחר לגמרי מן אכילת חול, כמבואר במקום אחר (ליקו״מ ח״א בסימן נו ובסימן רעז ועיין זוהר ויקהל דף ריח. ובמקדש מלך שם). עכ״ד.

שַׁעַר הַנֶּחָמָה

ענין הנחמה שעיקרה ע״י הדעת

מבואר בליקוטי מוהר״ן (ח״א סימן כא) וזתו״ד: נחמו נחמו עמי וכו׳ (ישעיהו מ), כל הצרות והיסורים והגלות אינו אלא לפי ערך חסרון הדעת, וכשנשלם הדעת, אזי נשלם כל החסרונות, בבחינת (נדרים מא.) אם דעת קנית מה חסרת, וכתיב (ישעיהו ה) לכן גלה עמי מבלי דעת (עיין סנהדרין דף צב:). ועיקר החיים נצחיים יהיה לעתיד מחמת הדעת, שירבה הדעת, שידעו הכל את ה׳, ועל ידי הדעת יכללו באחדותו, ואז יחיו חיים נצחיים כמוהו, כי על ידי הידיעה נכללים בו, כמאמר החכם (דרשות הר״ן דרוש ד) אילו ידעתיו – הייתיו. עיין שם היטב.

ומבואר עוד בליקוטי מוהר״ן (ח״א סימן קפד) שעל ידי שתשפיע לאחרים אף שלא יקבל ממך, אעפ״כ אתה בעצמך תקבל התעוררות מחבירך, כי על ידי ההכאה שיוצאים הדיבורים מפי האדם לחבירו, עי״ז חוזר האור אליו בבחינת אור חוזר, כמו מי שמכה בכותל שחוזר הדבר אליו, כמו״כ מי שמדבר לחבירו אע״פ שאין חבירו מקבל ממנו, אעפ״כ הוא בעצמו יכול להתעורר מהם, על ידי ההכאה כנ״ל שיצאו הדיבורים לגבי חבירו והיכו בו וחזרו אליו, ועל כן אם היה מדבר אלו הדיבורים בינו לבין עצמו יכול להיות שלא היה מתעורר מהם כלל, ועל ידי שדיברם לחבירו נתעורר מהם אף שחבירו לא נתעורר, כי חזרו אליו על ידי בחינת ההכאה כנ״ל.

וביאר מוהרנ״ת ז״ל (הל׳ נט״י ה״ו אות פב) שזהו בחינת (ישעיה מ) נחמו נחמו עמי יאמר אלקיכם, כי עיקר הנחמה הוא הדעת הנ״ל, וזהו נחמו נחמו עמי, ואינו מפרש בפסוק למי הוא מזהיר נחמו נחמו, אך יכולין לומר שמזהיר את ישראל בעצמן, שינחמו זה את זה שזהו נחמו נחמו עמי, כאומר אתם בני ישראל עמי נחמו נחמו עצמכם זה את זה, וזה רמז שמזהירם שיעסקו בלימוד הדעת הקדוש של הרבי האמיתי בחינת משה הנ״ל, שהזהיר שכל אחד ידבר עם חבירו ביראת שמים בכל יום להכניס הדעת הקדוש בחבירו שנעשה תלמידו עי״ז, ואחר כך יכניס חבירו דעתו בו, ויהיה בחינת תלמיד לחבירו, בבחינת ומקבלין דין מן דין, וזה עיקר הנחמה כנ״ל.

וזה נחמו נחמו עמי כנ״ל, וזהו (ישעיה מ) דברו על לב ירושלים וקראו אליה כי מלאה צבאה, זה בחינת (ישעיה ו) מלא כל הארץ כבודו, שזהו עיקר מילוי צבאה של ירושלים עיר הקודש, בחינת (בראשית א) ומלאו את הארץ, כי כל זמן שאינם מקבלים הדעת האמיתי הנ״ל אינם בכלל בני אדם, וצריכים למלאות את הארץ שעיקרה ירושלים בבני אדם, שהם בני דעה,

ועל כן מבשר את ירושלים כי מלאה צבאה, כי כבר נתמלאה מצבא ה׳ שהם בני דעה שיודעים כי מלא כל הארץ כבודו, שהם עיקר המילוי, בחינת (דברים לד) ויהושע בן נון מלא רוח חכמה וכו׳.

וזהו כי נרצה עוונה – נרצה דייקא, כי הצדיקים האירו בהם הדעת כל כך עד שנכללו העולמות יחד עד שעלו לבחינת רצון הנ״ל, ונתהפכו כל העוונות לבחינת רצון, בחינת כי נרצה עוונה וכנ״ל, וזהו (ישעיה שם) כי לקחה מיד ה׳ כפלים בכל חטאותיה, זה בחינת הסתלקות הצדיקים שזה העונש המר נקרא כפלים, בחינת (איכ״ר פר׳ א אות לז) קשה סילוקן כפלים כחורבן ביהמ״ק, ובזה בעצמו מנחם אותם, כי הלא כבר לקחו כפלים בכל חטאותיה, שנסתלקו הצדיקים אמיתיים עבורם שהוא בחינת כפלים כנ״ל, וזה עיקר הנחמה והתקוה, כי עי״ז דייקא מאירים משם דייקא, בחינת הארת דרי מטה שהוא הארת התלמידים בחינת יהושע, להודיע לכל כי מלא כל הארץ כבודו ולהשיבם לה׳ יתברך עי״ז וכנ״ל.

וזהו בעצמו (שם) קול קורא במדבר פנו דרך ה׳ ישרו בערבה מסילה לאלקינו, זה בחינת מלא כל הארץ כבודו, דהיינו שאין שום יאוש בעולם ולכולם יש תקוה, כי הכל יכולים להתקרב לה׳ יתברך, אפילו מי שנתעה בעוונותינו למדבר שמם, כי קול קורא במדבר פנו דרך ה׳ וכו׳, וזהו (שם) כל גיא ינשא וכל הר וגבעה ישפלו, זה בחינת עליונים למטה ותחתונים למעלה, כל גיא ינשא, זה בחינת תחתונים למעלה, וכל הר וגבעה ישפלו, זה בחינת עליונים למטה שזה עיקר בחינת הדעת הנ״ל.

וזהו (שם) והיה העקב למישור והרכסים לבקעה, שכל הדרכים העקובים והעקומים והרכסים והנבוכים מאוד מאוד שנתעה בהם מי שנתעה, כולם יתפשטו ויתהפכו לדרכים ישרים וכו׳, כי יגלה לכולם דעת אמיתי כזה שיוכלו כולם לשוב אליו יתברך, וזה (שם) ונגלה כבוד ה׳, שיתגלה כבודו יתברך, כי יגלה כי מלא כל הארץ כבודו, שזה עיקר הארת הדעת הנ״ל.

וזהו (שם) וראו כל בשר יחדיו כי פי ה׳ דיבר, כל בשר דייקא שהם הנפשות הכשרים שיתקבצו יחדיו בבחינת קיבוץ הקדוש הנ״ל, שיתקשרו לצדיקי אמת, כולם יראו יחדיו כי פי ה׳ דיבר, שהדיבורים שמדברים אליהם בכל פעם לנחמם ולחזקם ולעוררם ולהקיצם, כי עדיין ה׳ עמם כי מלא כל הארץ כבודו וכו׳ כנ״ל, שזהו בחינת פי ידבר חכמות וכו׳ הנ״ל, כל אלו הדיבורים הקדושים יצאו מפי ה׳, כי פי ה׳ דיבר כל זה, כי רבים רחמיו מאוד וחפץ חסד הוא, ומודיע לנו דבריו הקדושים ע״י ההשארה והחליפות של הצדיקים הקדושים שנסתלקו, כי עדיין ה׳ יתברך עמנו בכל דור ודור ולא יעזוב אותנו לעולם, עד יכונן וישוב את ירושלים תהילה בארץ וכו׳ (ישעיה סב).

ע״פ הנ״ל ענין ט״ו באב

ובזה ביאר מוהרנ״ת ז״ל (שם אות פג) מה שהשוו רז״ל (תענית דף כו:) יום ט״ו באב ויום הכיפורים, ואמרו שלא היו ימים טובים לישראל כט״ו באב ויום הכיפורים, כי בט״ו באב

מתחיל ההמתקה והתיקון של חטא המרגלים שגרמו בכיה לדורות בליל תשעה באב, כמו שאמרו רז״ל (שם דף כט.) וכנ״ל. כי בט״ו באב כלו מתי מדבר שהיו מתים בכל ליל תשעה באב מחטא המרגלים, כמו שאמרו חז״ל (שם דף ל:), וזהו בעצמו בחינת יום הכיפורים שאז מבקשים סלח נא על חטא המרגלים שגרם חורבן ביהמ״ק בתשעה באב, שבו תלויים כל העוונות. נמצא שט״ו באב ויום הכיפורים הם בחינה אחת, כי שניהם בחינת תיקון חטא המרגלים ודור המדבר שגרמו חורבן ביהמ״ק וכנ״ל.

וזהו שסיים שם במשנה (תענית פ״ד מ״ח) ביום חתונתו, זה מתן תורה, וביום שמחת ליבו, זה בנין ביהמ״ק וכו׳, כי עיקר צרת החורבן ביהמ״ק הוא מה שעי״ז אין יכולין לקשר העולמות ולכללם יחד כנ״ל, שזהו פגם כל העוונות ר״ל, שגורמין פירוד חס ושלום וכנ״ל, ועל כן התורה שהוא בחינת וביום חתונתו ובנין ביהמ״ק הם התיקון לזה, כי ע״י התורה מתקשרין כל העולמות עליון בתחתון ותחתון בעליון, כי זה עיקר כלל התורה, שאנו זוכין ע״י כל מצוה ומצוה שאנו עושין בגשמיות בזה העולם, להתקשר למעלה ולהמשיך שכינת עוזו למטה, שזהו בחינת היחודים הנעשים ע״י כל מצוה ומצוה.

וזהו בחינת בנין ביהמ״ק ששם עיקר מקום התורה, כמש״כ (ישעיה ב) כי מציון תצא תורה, כי שם בביהמ״ק עיקר כלליות העולמות וכנ״ל, וכל תיקון זה נמשך בט״ו באב ויום הכיפורים שבו מתחיל להתתקן חטא המרגלים שגרמו החורבן, ועל כן אז מתחיל בחינת חנוכת הביהמ״ק שהוא התיקון כנ״ל.

ע״פ הנ״ל ענין שבט״ו באב ניתנו הרוגי ביתר לקבורה

ועיין בדבריו (שם באות עב) שביאר ענין ברכת הטוב והמטיב שנתתקן בברכת המזון דייקא על הרוגי ביתר שניתנו לקבורה, וזתו״ד: הנה חז״ל תיקנו ברכת הטוב והמטיב ביבנה על הרוגי ביתר שניתנו לקבורה, והיינו כי עיקר הטוב האמיתי והנצחי הוא הארת הרצון שיזכה כל אחד לעתיד לפי בחינתו, שעל זה נאמר (תהילים לא) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך וכנ״ל. ועל כן לעתיד לבוא יברכו על הכל הטוב והמטיב (פסחים דף נ.), כי אז יבינו וישיגו הכל שכל מה שעובר על האדם הכל לטובתו הנצחית, כדי שיזכה עי״ז להארת הרצון המופלג שזה עולה על הכל.

ועל כן אחר החורבן תיקנו החכמים להזכיר בפירוש ברכת הטוב והמטיב בברכת המזון, כדי להמשיך עי״ז הארת הרצון מהעוה״ב לעוה״ז, ע״י הברכה של הטוב והמטיב שהיא בחינת עוה״ב, כי אז יברכו על הכל הטוב והמטיב, כמו שאמרו רז״ל (פסחים דף נ.), כי בזמן שביהמ״ק היה קיים, היה נמשך הארת הרצון ממילא ע״י הג׳ ברכות של ברכת המזון, שהם בחינת כלליות העולמות שעיקרם היה בביהמ״ק ע״י הקרבנות שמכפרין, אבל עכשיו שאין לנו ביהמ״ק ולא קרבן, וצריכין להמשיך הכפרה והסליחה על העוונות ע״י האכילה בעצמה, כמו שאמרו רז״ל (ברכות דף נה.) שעכשיו שולחנו של אדם מכפר, ועל כן עכשיו צריכין להוסיף ברכה רביעית שהוא ברכת הטוב והמטיב, שהיא בחינת הברכה של עוה״ב שאז

יהיה הארת הרצון, כי עכשיו צריכין להמשיך הארת הרצון של לעתיד לבוא ע״י הברכה נוספת שמדברת מעוה״ב, שהיא ברכת הטוב והמטיב שיברכו לעתיד על הכל.

ועל כן תיקנו הטוב והמטיב ביבנה על הרוגי ביתר שנתנו לקבורה, והדבר תמוה, למה תיקנו ברכת הטוב והמטיב דייקא על שניתנו לקבורה? וגם מה זה שקבעו ברכה זאת שנתקנה על קבורת הרוגי ביתר בברכת המזון דייקא שמברכין אחר האכילה, היה להם לקבעה בברכת התפילה? אך הענין כי עיקר ברכה זאת תיקנו לחזק תקותנו עדיין גם עתה אחר החורבן, שעדין יש לנו תקוה לזכות לרב טוב הצפון לעתיד לבוא שהיא הארת הרצון, וזה תיקנו ע״י שראו חסד ה׳ שהרוגי ביתר ניתנו לקבורה, כי הקבורה הוא תיקון המת, כי אז דייקא מתחיל צמיחת חיותו הנצחי, כמש״כ (קהלת יב) וישוב העפר על הארץ כשהיה, ואז דייקא והרוח תשוב אל האלקים אשר נתנה, וכמו שאמרו רז״ל (שבת דף קנב:), היינו שאז מתחיל לזכות להארת הרצון שמאירה הנפש בהגוף הרחוק ממנה עתה מאוד, ואז דייקא מאירה בו הארת הרצון שהיא עיקר תיקונו בחינת חיים נצחיים שיזכה לעתיד.

כי תיכף כשאדם מת, צריך להתחיל לחיות חיים האמתיים שהם חיים נצחיים, שהם בחינת הארת הרצון הנ״ל. וכמש״כ במדרש (קה״ר פר׳ ז אות ד) ע״פ (קהלת ז) טוב יום המוות מיום הוולדו, שכשאדם חי מונין לו למיתה וכשמת מונין לו לחיים – כי אז עיקר התחלת חיותו הנצחי, אבל אין מתחיל לזכות לזה כי אם לאחר הקבורה, כי הנפש אין לה שום מנוח עד אחר הקבורה, כמו שאמרו רז״ל (שבת דף קנב:) בבחינת וישוב וכו׳ כנ״ל, כי כל זמן שאין עולה הנפש אל האלקים למקור חצבה למעלה, אינה יכולה להאיר בגוף שהוא בחינת דרי מטה.

כי זה כלל, שכל מה שהנפש עולה בעליה יתירה – כך היא מאירה ביותר לכל מדריגות התחתונות שהם בחינת דרי מטה, בחינת גוף, שזהו בחינת מעלת הצדיק הגדול, שכל מה שהוא גדול במעלה מופלגת יותר ויותר הוא מאיר בדרי מטה יותר.

נמצא שהקבורה היא תיקון המת, ועיקר התיקון הוא שאז עולה הנפש למעלה, ועי״ז דייקא מתחלת להאיר משם בהגוף בחינת הארת הרצון שהוא עיקר החיים נצחיים של לעתיד, שיזכה כל אחד אחר תחיית המתים, אבל התחלת צמיחת החיים הזה שהוא בחינת הארת הרצון, מתחיל מעת הקבורה שאז מתחיל הגוף להתבלה בעפר, שעי״ז נכלה הזוהמא שנאחז בו מחטא אדם הראשון, שכל פגמו היה ע״י האכילה שאכל מעץ הדעת, שעי״ז פגם בבחינת הארת הרצון הנ״ל, ועל כן אז מתחיל צמיחת חיותו שהוא הארת הרצון וכנ״ל.

ועל כן כשראו החכמים באותו הדור שאין מניחין הרוגי ביתר לקבורה, סברו שח״ו אפס תקוה, כי עיקר צרת חורבן ביהמ״ק הוא מה שגרמנו בעוונותינו החורבן, שעי״ז אין מי שיכפר בעדינו על עוונותינו, שזה עיקר הצרה הגדולה מכל הצרות שבעולם כמו שמבואר שם, ועיקר הצרה הוא שע״י התגברות העוונות שגרמו החורבן ביהמ״ק – אי אפשר לכלול העולמות ולזכות להארת הרצון הנ״ל שזה עיקר התכלית וכנ״ל.

ועל כן כשראו שאין מניחין לקבור הרוגי ישראל שהם הרוגי ביתר, סברו שחס ושלום התגבר הקטרוג כל כך עד שאפס תקוה שאי אפשר עוד לזכות לעיקר התקוה הנ״ל, שהיא הארת הרצון שזוכין אחר הקבורה דייקא, ובפרט הרוגי ביתר שנהרגו ע״י שהדליקו נרות לחורבן ביהמ״ק, כמו שאמרו במדרש (איכ״ר פר׳ ב אות ד ובפר׳ ד אות כא), ועי״ז המשיכו על עצמן גזירת החורבן יותר ויותר, כי כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה (תענית דף ל:), ולהיפך כל מי שאינו מתאבל על החורבן, מכל שכן כששמח על צרה הזאת עליו נאמר (יחזקאל לב) ותהי עוונותם חקוקה על עצמותם וכו׳, כמו שאמרו רז״ל (שם) על האוכל בשר ושותה יין בסעודה מפסקת של תשעה באב.

ועיקר קלקול העוונות שהם עיקר פגם חורבן ביהמ״ק כנ״ל, הוא שעי״ז אין זוכין להארת הרצון בעת התחיה כשאינו זוכה לתשובה, ועל כן כשראו החכמים שאעפ״כ חמל ה׳ על עמו וניתנו הרוגי ביתר לקבורה, ראו שעדיין חסדי ה׳ לא תמנו וכו׳, כי לא כחטאינו עשה לנו וכו׳, כי אעפ״כ חמל עליהם בכח הצדיקים האמיתיים שעסקו בתיקונם והתפללו עליהם עד שניתנו לקבורה.

ועל כן תיקנו אז ברכת הטוב והמטיב דייקא, כי הטוב והמטיב הוא הברכה של לעתיד שיברכו הכל בעת התחיה, שהוא בחינת הארת הרצון שהוא עיקר הטוב האמיתי והנצחי, בחינת מה רב טובך אשר צפנת ליראיך וכו׳, ועל כן תיקנו ברכה זאת בברכת המזון דייקא, כי עיקר הארת הרצון של לעתיד ממשיכין על עצמו בזה העולם בעת האכילה דייקא, שזהו בחינת מצות ברכת המזון כנ״ל, ועל כן אז בעת שניתנו הרוגי ביתר לקבורה, הוסיפו בברכת המזון דייקא ברכת הטוב והמטיב, שמורה שעדיין גם עתה אחר תוקף החורבן יש תקוה עדיין לזכות לטוב הנצחי שהוא הארת הרצון, וזה רואין ע״י שניתנו לקבורה שאז עיקר התחלת תיקון זה לזכות להארת הרצון כנ״ל.

כי אדרבא, דייקא עתה אחר החורבן הגדול הזה צריכין להתגבר ביותר ויותר ברצון חזק ואמיץ מאוד לה׳ יתברך ולתורתו הקדושה, כי עתה אין ביהמ״ק ולא כהן ולא קרבן לכפר בעדינו, ואין אנו מחיין עצמנו רק במה שאנו מתגעגעים ומצפים ומחכים לבנין ביהמ״ק, ואנו עוסקין באמירת הקרבנות, בבחינת (הושע יד) ונשלמה פרים שפתינו, שכל זה הוא בחינת רצון שאנו חושקים ורוצים ומצפים לעשות רצונו להביא קרבנות לביהמ״ק וכו׳, ומחמת שעיקר הארת הרצון נמשך בשעת האכילה, על כן הוסיפו ברכה זאת של הטוב והמטיב בברכת המזון דייקא וכנ״ל.

וזהו ג״כ מה שאמרו רז״ל (תענית דף לא.) שבט״ו באב ניתנו הרוגי ביתר לקבורה, שעל זה תיקנו ברכת הטוב והמטיב בברכת המזון, וזה היה בט״ו באב דייקא שבו פסקו מתי מדבר שגרמו חורבן ביהמ״ק, שעי״ז לא נכללו העולמות, ואין יכולין להמשיך הארת הרצון בשעת האכילה וכנ״ל. ועל כן סיבב ה׳ יתברך שבט״ו באב, שהוא בחינת תיקון מתי מדבר כנ״ל, אז דייקא ניתנו הרוגי ביתר לקבורה ותיקנו על זה ברכת הטוב והמטיב בברכת המזון, שהוא בחינת המשכת הארת הרצון בשעת האכילה.

כי הארת הרצון נמשך ע״י כלליות העולמות, שנמשך ע״י בחינת חנוכת הבית, שמתחיל להתמשך בט״ו באב שהוא בחינת יום הכיפורים, שהוא תיקון המרגלים ומתי מדבר שגרמו חורבן ביהמ״ק, ועל כן בט״ו באב שבו פסקו מתי מדבר מתחיל התנוצצות בחינת חנוכת הביהמ״ק, שעי״ז נמשך הארת הרצון כנ״ל, שזהו בחינת ברכת הטוב והמטיב שתיקנו על הרוגי ביתר שניתנו לקבורה, ועל כן ניתנו לקבורה ביום ט״ו באב דייקא, כי הכל בחינה אחת וכנ״ל. ע״כ.

ענין הנחמה שאחר ת״ב, וענין שבמנחה של ת״ב תיכף מתחיל ההמתקה, ואז מניחים טלית ותפילין

הנה מפורסם בדברי רבינו ז״ל במקומות אין מספר, שכל אדם צריך לחזק את עצמו תמיד, ואף שהוא נמצא בתחתית המדריגה, ומרגיש שכל כך נתרחק מהי״ת, בכל זאת צריך לחפש ולמצוא בו נקודות טובות, ולמצוא טוב היכן שהוא נמצא, וכל אדם בכל מצב שהוא נמצא, צריך למצוא בו מעט טוב שבו אינו רשע, ועי״ז יחיה את עצמו ויתחזק בכל אשר יוכל.

ואיתא בסיפורי מעשיות (בסופו) וז״ל: ידוע שעצבות היא מידה מגונה מאוד, וצריך להתרחק ממנה מאוד, וראוי לחיות ולהרים עצמו, כי ידע שכל תנועה והעתקה שאדם מניע ומעתיק עצמו כשנכנס לעבודת השם היא יקרה מאוד בעיני ה׳, אפילו הוא מניע עצמו רק כחוט השערה, כי מחמת שהאדם הוא בגוף – בעולם העשיה, קשה מאוד עליו כל תנועה והעתקה, על כן היא יקרה מאוד בעיני ה׳.

ומעשה היה בצדיק אחד, שנפל עליו עצבות וכבדות גדול, והעצבות והכבדות כשמתגברת על הצדיק היא קשה מאוד עליו, כי עליו מתחזקת יותר ויותר, עד שנפל עליו עצלות וכבדות כל כך, עד שלא היה אפשר לו כלל לזוז ממקומו ממש, מחמת גודל הכבדות והעצבות שהתגבר עליו מאוד, ורצה לשמח עצמו ולהרים עצמו, ולא היה אפשר לו בשום דבר לשמח ולהרים עצמו, כי בכל דבר שרצה לשמח עצמו מצא לו הבעל דבר בתוכו עצבות, עד שלא היה אפשר לו בשום דבר לשמח את עצמו, כי בכל שמחה שרצה לשמח ולהרים עצמו, מצא לו עצבות בתוכה.

והתחיל לשמח עצמו בשמחת ״שלא עשני גוי״, וזה בודאי שמחה גדולה שאין לה שיעור, כי אין לשער ההפרש וההבדל אלף אלפי אלפים הבדלות, שיש בין קדושת ישראל הפחות שבפחותים, לבין זוהמת טומאת העובדי כוכבים, וכשיזכור היטב חסד הי״ת עליו שלא עשהו גוי, בודאי ראוי שתגדל שמחתו מאוד, והיא שמחה שאין עליה עצבות, כי בשלמא כשמשמח עצמו בדבר שעשהו הוא עצמו, על זה אפשר למצוא עצבות על כל שמחה, כי ימצא לו חסרונות בכל דבר כדי שלא להניחו להרים ולשמח עצמו, אבל בזה שלא עשני גוי,

שהוא רק מהי״ת – שהי״ת עשה כך וחמל עליו ולא עשהו גוי, איך אפשר למצוא חיסרון בזו השמחה, מאחר שהוא רק מעשה הי״ת, כי בודאי איך שיהיה עכ״פ הוא הפרש גדול בינו לבין עובדי כוכבים, אשר אין שיעור וערך.

והצדיק הנ״ל התחיל לשמח עצמו בזה, והתחיל לשמח ולהרים עצמו מעט מעט, ובכל פעם הרים ושמח עצמו ביותר, עד שבא לשמחה גדולה כל כך, עד שהגיע להשמחה שהיה למשה רבנו ע״ה בעת שעלה לקבל הלוחות, ובתוך שהרים ושמח עצמו, פרח בעולמות כמה וכמה אלפים פרסאות, ובתוך כך הביט בעצמו והנה הוא רחוק מאוד ממקום שהיה בתחילה, והיה לו צער גדול, כי היה סבור שיפול לאיזה מקום אחר, ויהיה תמיהה גדולה עליו שנעלם פתאום, והצדיק חפץ תמיד להיות הצנע לכת.

והשמחה התחילה לפסוק, כי השמחה יש לה גבול שמתחלת עצמה ומסיימת עצמה, וכשהתחילה השמחה לפסוק פסקה מעט מעט, ונשפל מעט מעט, וכשחזר וירד ונשפל ממקום שפרח לשם בשעת השמחה, לא חזר תחילה למקומו הראשון שפרח משם כדרך פריחתו, רק שירד מייד למטה במקום שפרח לשם, ועל כן היה פליאה גדולה על שמצא את עצמו אחר שירד למטה במקומו הראשון, והבן היטב.

עד שחזר למקום שהיה בתחילה והביט בעצמו, וראה שהוא ממש במקום שהיה בתחילה ולא נעתק ממקומו כלל, רק אפשר כחוט השערה שאי אפשר לאדם לשער רק הי״ת, והיה תמיהה גדולה בעיני הצדיק שפרח כל כך בעולמות, וכאן למטה לא נעתק כלל, והראו לו שכל כך יקר בעיני הי״ת תנועה והעתקה קטנה שאדם מעתיק עצמו בזה העולם, אפילו פחות מחוט השערה, עד שאין כדאי נגד זה כמה וכמה אלפים עולמות ופרסאות. עיין שם.

וכתב בליקוטי מוהר״ן (ח״ב סימן מח) וז״ל: והכלל אהובי אחי, חזק ואמץ מאוד, ואחוז עצמך בכל הכוחות לישאר קיים בעבודתך, ואל תחוש ואל תסתכל כלל על כל הנ״ל או כיוצא בזה, ואם אתה רחוק מאוד מאוד ממנו יתברך ונדמה לך שאתה פוגם בכל שעה ממש נגדו יתברך, עם כל זה כנגד זה תדע, שאיש כזה שהוא מגושם כל כך – כל תנועה ותנועה שהוא מנתק עצמו מעט מעט מן גשמיותו, ופונה להי״ת היא גדולה ויקרה מאוד מאוד, ואפילו נקודה קטנה מאוד שהוא נעתק מגשמיותו אליו יתברך, הוא רץ בזה כמה וכמה אלפים פרסאות בעולמות עליונים, כאשר תבין היטב מן המעשה של הצדיק שהתגבר עליו מאד העצבות וכו׳, כמובא אצלנו (הוא מעשה הנ״ל), ועל זה ישמח מאוד ויחזק עצמו בשמחה תמיד, כי עצבות מזיק מאוד מאוד. עיין שם.

ונתבאר לעיל בסיפורי מעשיות, שאם אדם מרגיש כמו בבור ריק שאין בו מים, ובמה ישמח את עצמו? אז תדע כי גם לך יש ויש הרבה לשמוח – ובמה? במה שאתה יהודי, וכדברי רבינו ז״ל (ליקו״ת סימן י) וז״ל: ועכ״פ יש לו לשמוח במה שזכה להיות מזרע ישראל, שלא עשני גוי, וכמו שאנו אומרים, ברוך אלקינו שבראנו לכבודו, והבדילנו וכו׳ ונתן לנו תורת אמת וכו׳, מכל זה וכיוצא בזה ראוי לו ליקח לו שמחה לשמח דעתו כנ״ל. עכ״ל.

וכתב בשיחות הר״ן (שיחה מג) וז״ל: והכלל שצריך להזהר מאוד מאוד להיות בשמחה תמיד, ואפילו אם הוא כמו שהוא, דהיינו שהוא ח״ו רחוק מאוד מהי״ת, אעפ״כ יש לו לשמוח מאוד שלא עשאו גוי. עכ״ל.

וצריך לחזק עצמו בכל נקודה טובה מקדושת ישראל שמוצא בו עדיין, כדברי רבינו ז״ל בליקוטי מוהר״ן (ח״א סימן רפב) וז״ל: כי בודאי ראוי להאדם, להגדיל שמחתו מאוד בכל נקודה ונקודה טובה מקדושת ישראל שמוצא בעצמו עדיין. עכ״ל.

וכתב ברחמי אב (ערך תשובה) וז״ל: ומצינו מעשה בחסיד אחד גדול הדור שפשפש במעשיו אחר חצות לילה, ונפל בעצבות גדול והיה לו צער, וראה גוי אחד עובר בשוק, ומייד התחזק עצמו בשמחה ואמר: מכל מקום אני יותר מערל זה, ובירך ברכת שלא עשני גוי. עכ״ל.

וכתב בליקוטי הלכות (הל׳ ראשית הגז ה״ד אות ב) שזהו ששיבח ה׳ יתברך את כנסת ישראל (שיה״ש פרק ד ופרק ו) שערך כעדר העזים שגלשו וכו׳. ופירש רש״י (שם פרק ד) אף הריקים שבך חביבין עלי וכו׳. וכן פירש לקמן (שיה״ש ו) על פסוק שערך כעדר העזים, בקטנים ורכים ודקים שבכם יש שבח הרבה. והיינו ששערך מרמז על הגרועים ופחותים שבישראל שגם הם יקרים מאוד בעיני ה׳ יתברך, כי מוצא גם בהם שבח הרבה, על ידי הנקודות טובות שמוצא בכל אחד ואחד מהם, ועל כן נקראים בשם שערות, כי זה עיקר שבחם מה שמוצא בכל אחד מהם בחינת שערות קדושות הרבה, דהיינו מה שכל אחד מהם מנתק עצמו בכל פעם כחוט השערה לה׳ יתברך, או לדברים הנוגעים לעבודתו יתברך, שזה יקר מאוד אצל ה׳ יתברך כנ״ל.

וזה בחינת (תהילים קיח) מן המצר קראתי יה, ומבואר בכוונות שמצ״ר אותיות צמ״ר, בחינת שערות שהם בחינת תיקוני דיקנא, עיין שם, היינו כנ״ל ששערות הדיקנא קדישא שהם כל המידות של רחמים, נמשכין על ידי בחינת מן המצר קראתי יה, דהיינו על ידי שהאדם מנתק עצמו כחוט השערה מגשמיותו לה׳ יתברך, דהיינו כשהוא במצר גדול והתאוות, והסטרא אחרא מתגברים עליו כמו שמתגברים, עד שאין לו דרך לנטות ימין ושמאל, בבחינת (איכה א) כל רודפיה השיגוה בין המצרים, עד שנדמה שאפסה תקוה ח״ו, והוא בעצם דחקו ומצרי נפשו, פונה לה׳ יתברך וצועק אליו יתברך מן המצר, בחינת מן המצר קראתי יה, אע״פ שמה שפונה עצמו לה׳ יתברך הוא רק כחוט השערה, הוא יקר בעיני ה׳ יתברך ונעשה ממצ״ר צמר, שהם בחינת שערות דדיקנא קדישא, ששם כולו רחמים וטוב ששם נתהפך הכל לטובה וזכות כידוע.

וזה בחינת חוט של צמר ביום הכיפורים שהיה מלבין העוונות של כל השנה, כמש״כ (ישעיה א) ואם יאדימו כתולע כצמר יהיו, כי עיקר סליחת העוונות ביום הכיפורים, נמשך על ידי בחינה זאת, על ידי שה׳ יתברך מוצא בישראל אפילו בהחוטאים ר״ל, כמה וכמה שערות טובות כנ״ל, שעי״ז מאירין השערות העליונות שהם בחינת תיקוני דיקנא, בחינת צמר כנ״ל, שעי״ז מחילת כל העוונות כנ״ל.

ע״פ הנ״ל ענין שבת נחמו

ועפי״ז ביאר רבינו נתן זי״ע (שם באות ז) שזה בחינת שבת נחמו אחר תשעה באב, כי לכאורה תמוה שקודם תשעה באב שהוא לפני עיקר חורבן ביהמ״ק, מתאבלין הרבה על הגלות ועל החורבן – כל הימים שבין המצרים, ובתשעה באב מתאבלין מאוד ואין מניחין תפילין, ותיכף אחר תשעה באב פוסקין מלהתאבל ואין נוהגין כל הדינין שבין המצרים, ואף גם מתנחמין הרבה הרבה, כי מתחילין תיכף בשבת הראשון אחר תשעה באב להפטיר נחמו נחמו עמי וכו׳, וכל שבע דנחמתא עד ראש השנה. והדבר תמוה לכאורה, כי מהראוי היה לנהוג איזה ימים אבילות אחר גמר החורבן שהיה בתשעה באב, להתאבל על עצם צרותינו, ומדוע תיקנו חכמינו ז״ל להיפך?

אך הענין מבואר על פי הנ״ל, כי בין המצרים בהם הדינין היו מתגברין ח״ו כמובא, כי אז נתעוררו קטרוגים הרבה על ישראל בעוונותיהם, עד שגרמו שיהיה נחרב הביהמ״ק משבעה עשר בתמוז עד תשעה באב, ובתשעה באב התגבר הדין ביותר עד שהיה אז עיקר החורבן לגמרי, אבל תיכף שהדליק אש בביהמ״ק להחריבו, תיכף התחיל הדין להתמתק, כמו שאמרו רבותינו ז״ל (איכ״ר פר׳ ד אות יד) ששכך חמתו באש שהצית אש בציון וכו׳, היינו כנ״ל, כי הביהמ״ק הוא תפארת ישראל, כמש״כ (יחזקאל כד) גאון עוזם מחמד תפארתם, וכתיב (ישעיה סד) בית קדשנו ותפארתנו, היינו ששם היו מאירין כל הגונין הקדושים של מעשים טובים של ישראל, כי הביהמ״ק הוא כלליות הקדושה של כלל ישראל, וכל המצוות ומעשים טובים שהיו ישראל עושין, הכל היה עולה להביהמ״ק ושם היו נצטיירו, וזה היה בחינת הגונין והציורין הנפלאים שהיו בביהמ״ק, כי הביהמ״ק היה כלליות התורה והתפילה של ישראל, כמש״כ (דברים יז) וקמת ועלית אל המקום וכו׳, וכתיב (דהי״ב ו) את אשר יתפללו אל הבית הזה, וכן בביהמ״ק היו מתכפרין כל עוונות ישראל, ועל כן אז היו ישראל מפוארים ומהודרים על ידי הביהמ״ק.

אבל בעוה״ר, כשגברו עוונות ישראל, נחשך אור הביהמ״ק, וכל מה שגברו העוונות יותר ונתמעטו הזכויות, כך נתמעט ונחשך אור קדושת הביהמ״ק, עד שגברו העוונות עד שנחרב לגמרי, ואז נאמר (איכה ב) השליך משמים ארץ תפארת ישראל, כאילו ח״ו נתבטל ההתפארות שהיה מתפאר בישראל על ידי מעשיהם הטובים, כי גברו העוונות עד שלא נראו מעט דמעט מעשיהם הטובים, ועי״ז נחרב הביהמ״ק ונפלה עטרת ראשנו וכו׳.

אבל תיכף שנחרב הביהמ״ק שהוא ההתפארות של ישראל, כאילו אין לה׳ יתברך עוד שום התפארות מישראל כאילו הם ככל הגויים ח״ו, וכמו שסברו השונאים באמת שאמרו אז (ע״פ יחזקאל כה) הנה ככל הגויים בית יהודה, וזה היה טובה גדולה, כי תיכף שנחרב הביהמ״ק שהוא ההתפארות של ישראל והתחילו לומר הנה ככל הגויים בית יהודה, תיכף ומייד נתגלה ונתראה גודל עצם החילוק שבין הגויים לבית יהודה, כי איך שהוא עדיין נמצאים בישראל כמה נקודות טובות וכמה מעלות רבות כנגד הגויים, על כן אז דייקא נמתק

הדין תיכף וכנ״ל, וכמו שאמרו רבותינו ז״ל (איכ״ר פרשה ד אות יד) מזמור לאסף – קינה לאסף מבעיא לה, אלא ששפך חמתו על הביהמ״ק, ולא כילה את ישראל ח״ו, היינו כנ״ל, כי עי״ז דייקא שהחריב את הביהמ״ק כאילו אין עוד שום התפארות מישראל ח״ו, והם ככל הגויים ח״ו, תיכף נתגלה ונראה עצם החילוק שביניהם, ועי״ז נכמרו רחמיו יתברך ולא כילה אותם וכנ״ל.

ע״פ הנ״ל ענין האבילות בת״ב, והנחמה שמתחילה במנחה של ת״ב

ובזה ביאר מוהרנ״ת ז״ל (שם אות ח) שזה בחינת תשעה באב שאז נחרב הביהמ״ק שהוא תפארת ישראל כנ״ל, ועל כן אין מניחין אז תפילין שנקראין פאר, כי אז הוא בחינת ביטול ההתפארות, שזהו בחינת חורבן ביהמ״ק כנ״ל, ואנו יושבין לארץ ודומין על עצם ריבוי עוונותינו שגרמו להחריב בית קדשנו ותפארתנו, כאילו אין אנו יכולין להגביה ולהרים עצמנו ח״ו, כי אין לנו במה להחיות עצמנו ח״ו מעצם ריבוי עוונותינו, עד שאין אנו יכולין להניח תפילין, כי אין לנו במה להתפאר אשר כמעט אפס תקוה ח״ו, כאילו ח״ו כל אפין שוין, כאילו ככל הגויים בית יהודה ח״ו.

ועל כן אז תיכף בתשעה באב לעת מנחה מתחיל ההמתקה, כי אז הוא בחינת הולדת משיח כמובא בירושלמי (ברכות דף יז:) ובמדרש (איכ״ר פ״א אות נא), והיינו כנ״ל, כי זהו בחינת ירידה תכלית העליה, כי תיכף שמגיעים לבחינה הנ״ל, שנסתלקו התפילין ונחרב הביהמ״ק כאילו אין עוד במה להתפאר בישראל, כאילו ככל הגויים וכו׳ ח״ו, אזי תיכף מתחיל להתגלות ולהתראות ריבוי ההתפארות שיש לישראל כנגד הגויים וכנ״ל.

ועל כן תיכף במנחה של תשעה באב שאז היה עיקר החורבן של הביהמ״ק, כמו שאמרו רבותינו ז״ל (תענית דף כט.) לעת ערב הציתו אש בביהמ״ק, אז דייקא מתחיל המתקה גדולה כמובא, ואז דייקא מניחין טלית ותפילין, כי תיכף שהתחיל חורבן ביהמ״ק שהוא תפארת ישראל וכו׳ כנ״ל, תיכף נתגלה תפארתם כנגד העכו״ם, ועל כן אז הוא בחינת לידת משיח, דהיינו שמתחיל להתנוצץ אור של משיח, כי עיקר הגאולה של משיח יהיה עי״ז, על ידי שהוא ישיג בחינת ריבוי החסדים הנפלאים של בחינת עתיק, להסתכל רק על השערות טובות שמוצאין בישראל.

וממשיך מוהרנ״ת ז״ל (שם אות ט) לדבר בקודשו, שזהו שאומרת כנסת ישראל כנגד העכו״ם (שיה״ש א) שחורה אני ונאוה בנות ירושלים וכו׳ אל תראוני שאני שחרחורת וכו׳, היינו שישראל אומרים להאומות, האמת שאני שחורה מאוד במעשי, אבל עדיין ונאוה אני נגדכם, כי בודאי כנגד קדושת ישראל – כפי מה שראוי לי להיות, בודאי אני שחורה מאוד, אבל אתם אין לכם להתגאות ולהשתרר עלי עי״ז, כי עדיין אני נאוה מאוד נגדכם בנות ירושלים שהם כלל האומות, כמו שפירש רש״י. וזהו כאוהלי קדר כיריעות שלמה, היינו מה שאני נראית שחורה מאוד כאוהלי קדר, זהו מצד מעלתי כי אני מחוייבת להיות יפה כיריעות

שלמה, ומריבוי עוונותי ופגמי אין נראה יופיי, עד שאני נדמית לשחורה כאוהלי קדר, אבל אעפ״כ אתם אל תראוני שאני שחרחרת, כי כנגדכם עדיין אני נאוה מאוד כנ״ל.

ועל כן תיכף אחר תשעה באב פוסקין דיני האבילות של בין המצרים, ומנחמין אותנו הרבה בשבע דנחמתא, כי תיכף שנחרב הביהמ״ק כאילו אין עוד התפארות בישראל כלל ח״ו, תיכף נתגלה ונתראה כמה מעלות טובות לישראל כנגד כל העכו״ם, ועי״ז נמתקין כל הדינים, וה׳ יתברך מנחם אותנו בכל הנחמות, כי עי״ז יבוא משיח צדקנו שהשגתו מגיע עד עתיק, ויגאלנו מהרה, אמן. עכ״ד.

שַׁעַר עִנְיְנֵי בֵּיהַמ״ק

ביאור ענין הניסים שנעשו בביהמ״ק

הנה איתא באבות (פ״ה מ״ה) וז״ל: עשרה ניסים נעשו לאבותינו בבית המקדש, לא הפילה אשה מריח בשר הקודש, ולא הסריח בשר הקודש מעולם, ולא נראה זבוב בבית המטבחים, ולא אירע קרי לכהן גדול ביום הכיפורים, ולא כיבו גשמים אש של עצי המערכה, ולא נצחה הרוח את עמוד העשן, ולא נמצא פסול בעומר ובשתי הלחם ובלחם הפנים, עומדים צפופים ומשתחווים רווחים, ולא הזיק נחש ועקרב בירושלים מעולם, ולא אמר אדם לחבירו צר לי המקום שאלין בירושלים. ע״כ.

והנה בס״ד אבאר הניסים אחת לאחת, הנה מה שאמר שלא הפילה אשה מריח בשר הקודש, היינו ללמד מוסר השכל שאדם אף שהוא קדוש ומובדל, צריך שלא יזיק לשני מחמת קדושתו וחסידותו, וזה הרמז שלא הפילה אשה מריח בשר הקודש, דאף שאמור להיות לבשר זה ריח רע, בכל זאת לא יתכן שע״י הקדושה יגרם נזק לאיזה שהוא אדם.

ומה שאמר שלא הסריח בשר הקודש מעולם, הוא ללמד מוסר השכל שאדם צריך להשפיע ע״י קדושתו גם על הדברים הגשמיים, עד שהדברים הגשמיים יתעלו ולא יסריחו.

וכשם שמצינו ג״כ ביומא (דף כא.) דאמר רבי יהושע בן לוי, נס גדול היה נעשה בלחם הפנים, סילוקו כסידורו, שנאמר לשום לחם חם ביום הלקחו. ע״כ. וכן איתא ג״כ בחגיגה (דף כו:) ובמנחות (דף כט. ודף צו:). היינו שהקדושה משפיעה על הגשמיות.

וכן מבואר בדברי בעל הטורים (שמות ז יב) וז״ל: מטותם – ב׳, ויבלע מטה אהרן את **מטותם**, ומטה אהרן בתוך **מטותם** (במדבר יז), איתא במדרש שגם במעשה קרח בלע מטה אהרן את מטותם, וכשהוציאוהו אז חזר ופלטם ולכך לא הוציאו פרח, ועל כן כתיב ויוצא משה את כל המטת, חסר, לפי שבלעם. עכ״ד בעל הטורים. וצ״ב למה בלעם, אלא מוכח דבלא״ה כל המטות בהכרח היו פורחים, כיון שמטבע הקדושה להפריח כל דבר, ועל כן בשביל שלא יפרחו שאר המטות, הוצרך מטה אהרן לבולעם. והוא פלאי.

וכן היה כענין זה נס הנר המערבי ובאש המערכה כדלהלן, שע״י התרוממות הקדושה שבה לא שולט הכילוי, גם הגשמיות מתעלה עד שלא שולט בו חוקי הטבע של כילוי וכדו׳.

וע״ד שדלק הנר באוהל האימהות מערב שבת לערב שבת, כמבואר בב״ר (פר׳ ס אות טז), כי מתוקף הקדושה, לא שלט חוק הכיבוי בדברים הגשמיים.

ועד״ז דלק נרו של ר׳ חנינא בן דוסא, כמבואר בתענית (דף כה.) דחד בי שמשי חזייה לברתיה דהוות עציבא, אמר לה בתי למאי עציבת? אמרה ליה כלי של חומץ נתחלף לי בכלי של שמן, והדלקתי ממנו אור לשבת, אמר לה בתי מאי אכפת לך, מי שאמר לשמן וידלוק הוא יאמר לחומץ וידלוק, תנא היה דולק והולך כל היום כולו, עד שהביאו ממנו אור להבדלה. ע״כ. היינו שהגשמיות מתרוממת ע״י הקדושה, וכשם שבקדושה לא תופס גבול ומידה, כך לא תופס גבול ומידה בדבר גשמי שנתעלה.

ועפי״ז יובן נס מקום ארון אינו מן המידה, וענין כרובים בנס היו עומדים, וענין עומדים צפופים ומשתחווים רווחים, כדלהלן, והיינו שלכל דבר גשמי יש מקום וגבול ומידה, אך לדבר רוחני אין גבולי מקום ומידה, וממילא בביהמ״ק מתוקף הקדושה נתעלו גם הדברים הגשמיים והיו בלי גבולי מקום ומידה.

ומה שאמר שלא נראה זבוב בבית המטבחים, יש לפרש ע״פ מה שאמרו חז״ל (ברכות דף סא.) וז״ל: אמר רב יצר הרע דומה לזבוב, ויושב בין שני מפתחי הלב, שנאמר (קהלת י) זבובי מוות יבאיש יביע שמן רוקח, ושמואל אמר כמין חיטה הוא דומה, שנאמר (בראשית ד) לפתח חטאת רובץ. ע״כ. ובא הרמז על נכון, שאדם צריך לעבוד את הי״ת עד שהיצר הרע יסתלק ממנו וכלל לא יבוא אליו, וע״ד שאמרו חז״ל (שם דף סא:) וז״ל: צדיקים יצר טוב שופטן, שנאמר (תהילים קט) וליבי חלל בקרבי. ע״כ. והיינו שאין לו יצר הרע כי הרגו בתענית, כמבואר בתניא (ליקו״א פ״א). וזה הרמז שצריך להגיע לדרגא כזו.

עוד י״ל ע״פ מה שאמרו בפסיקתא דרב כהנא (פיסקא ג פר׳ זכור) וז״ל: ר׳ לוי בשם ר׳ שמעון בן חלופתא למה היה עמלק דומה, לזבוב שהוא להוט אחר המכה, כך היה עמלק להוט אחר ישראל ככלב. ע״כ. וכ״ה במדרש תנחומא (סדר כי תצא סימן יב) ובמדרש פתרון תורה (סדר כי תצא עמוד 274).

והנה כתיב (שמות יז) ויבוא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים, ודרשו רז״ל (סנהדרין דף קו.) על שרפו ידיהם מן התורה. והיינו כי התורה נקראית טוב, כמו שאמרו חז״ל (אבות פ״ו מ״ג) אין טוב אלא תורה, כד״א (משלי ד) כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו, הנה מבואר שכאשר עוזבים את התורה ר״ל, זה נקרא עזיבת הטוב, והנה טו״ב בגימטריא י״ז, והנה כתב בבעל הטורים (שמות יז יד) דר״ת ז׳כרון ב׳ספר ו׳שים ב׳אזני הוא זבו״ב, נמצא שבפרשה זו של מלחמת עמל״ק נרמז מילת זבוב בגימטריא י״ז, והוא היפך טו״ב של התורה, ולכן אין הזבו״ב עומד אלא במקום המכה בדר״כ, כי המכה היא רע היפך הטוב, ועל כן כשרפו ידי ישראל מן התורה הנקראית טוב – בא עמלק שהוא בחינת זבוב. ועיין בנחל קדומים (פר׳ בשלח אות כ)

ויתבאר עוד ע״פ מה שכתב ר׳ שמשון מאוסטריפלא (עיין בספר קרנים ודן ידין דף טז: אות כא) שקליפת עמלק נקרא זבוב, והוא מובן ע״פ הנ״ל.

ובזה התבאר מאמר חז״ל (תנחמוא סדר כי תצא אות י) ע״פ (דברים כה) ויזנב בך כל הנחשלים וכו׳, שהיה עמלק חותך מילות וזורקן, והוא מדרש פלאי.

והנה י״ל עפ״י הנ״ל, כי עמלק הוא קליפת זבו״ב, וכתב החיד״א בכסא דוד (דרוש ד דף יב.) ובפני דוד (פר׳ חיי שרה סימן ו) ובמדבר קדמות (מערכת פ אות ה) שעל ידי פגם הברית ח״ו שולטת הקליפה הנקרא זבוב, והנה התורה נקראית טוב (אבות פ״ו מ״ג) על כן מבטלת זבוב, כי טו״ב גימטריא י״ז, וכן זבו״ב גימטריא י״ז, יבוא טוב ויבטל זבוב.

וזהו שדרשו חז״ל (ברכות דף י:) ע״פ (מ״ב ד) איש אלוקים קדוש הוא, שלא ראתה קרי על סדינו ולא ראתה זבוב על שולחנו, והוא פלאי מה הקשר בין קרי לזבוב, ועל פי הנ״ל יובן, כי ע״י פגה״ב יש שליטה לקליפת זבוב, והא בהא תליא.

וזהו שעמלק שהוא קליפת זבוב זרק מילות כלפי מעלה, היינו נתפס על פגם הברית, כמש״כ (דברים כה) ויזנב בך כל הנחשלים, והיינו פגם הברית, כמבואר במגלה עמוקות (אופן קמ) הנחשלים אותיות נח״ש מיל״ה, היינו אותן שפגמו בברית ודבק בהו חויא בישא, ואזי היה כח בעמלק לשלוט בהם, כי הוא קליפת זבוב ועל כן חתך מילות כו׳.

והנה לפי״ז יתבאר הרמז על נכון, דיש לאדם לקדש עצמו עד שיסתלק ממנו קליפת זבו״ב שהיא קליפת עמלק, וזהו שלא נראה זבוב בבית המטבחים.

ומה שאמר שלא אירע קרי לכהן גדול ביום הכיפורים, היינו ע״פ מה שהקשה בתוס׳ יו״ט (אבות שם) דלמה יארע לו קרי, אחר שהיה מזרזין אותו כל שבעת הימים והוא בטהרה כל היום ההוא, וזקני העם כל הלילה לא יחשו מלזרזו? ותירץ התוס׳ יו״ט, כי יצר הטוב ויצר הרע מתקוטטים זה עם זה כשני אוייבים, וכשאחד מהן קרוב להיות מנוצח יתחזק על עמדו בראותו כי כלתה אליו הרעה, והרבה מן האנשים בעת פטירתן יתחזקו וידברו דברים טובים כאילו הם בריאים, ולזה היה קרוב מאוד להיות הכהן בעל קרי. עכ״ד.

ועל כן ידוע כי שכשהאדם מתקרב לקדושה, אזי מדקדקין עליו יותר, ומתעוררים עליו קטרוגים ודינים חס ושלום ומהשתלשלות הדינים נעשה היצר הרע, ועל כן אין להתרעם כלל, כי אדרבא מחמת שנכנס לקדושה גבוהה כזו – מחמת זה נתגרה בו היצה״ר מהשתלשלות הדינים כנ״ל.

וכתב בליקוטי מוהר״ן (ח״ב סימן קיז) וז״ל: מה שמבלבל את האדם כשנכנס לקדושה גבוהה, כגון כשמתקרב לצדיק האמת וכיוצא, אזי דייקא יקרה לו מקרה בלתי טהור ח״ו, כבר מבואר מזה במקום אחר וכו׳, ובאמת הבלבול הזה שטות, כי ממה נפשך אם יקרה לו מחמת הרהור מי חייב בזה, ואין לו להתרעם כלל, מאחר שהוא בעצמו גרם לו, ואם אינו מחמת הרהור, אזי בודאי אינו סימן רע כלל, כי אם היה ענין רע, לא היו רז״ל נותנין אותו לסימן יפה לחולה, כמו שאמרו רז״ל (ברכות דף נז:) שקרי סימן יפה לחולה, ובאמת אדרבא מחמת שנתקרב לקדושה גבוהה מאוד, מחמת זה נזדמן לו, כי כל המצדיק את עצמו מלמטה

מצדיקין עליו הדין מלמעלה, שנאמר (תהילים צ) וכיראתך עברתך, כמו שאמרו רז״ל (תענית דף ח.).

נמצא כשאדם מצדיק עצמו ונכנס בקדושה, מדקדקין עליו יותר ומתעוררין עליו קטרוגים ודינים חס ושלום, ומהשתלשלות הדינים נעשה היצר הרע כמובא במקום אחר (סימן עב).

ועל כן אין לו להתרעם כלל על זה, כי אדרבא מחמת שנכנס לקדושה גבוהה כזו, מחמת זה נתגרה בו היצר הרע, מהשתלשלות הדינים כנ״ל.

ועל כן חשבו רז״ל לנס גדול, מה שלא אירע קרי לכהן גדול ביום הכיפורים, כמו שאמרו רז״ל (אבות פ״ה מ״ה) כי מחמת שנכנס הכהן הגדול ביום הכיפורים לקדושה גבוהה כזו לפני ולפנים, היה בודאי עליו קטרוגים והתגרות הרבה, שמשם נמשך היצר הרע כנ״ל, על כן נחשב לנס מה שניצול הכהן הגדול ממקרה ביום הכיפורים.

ועתה ראה והבן, איך יבלבל את האדם ענין הנ״ל, וכי יש לו להתרעם על שלא היה לו נס כמו לכהן הגדול ביום הכיפורים.

גם דע, שלפעמים יש באדם טומאה טמונה, שאין יודעין לה שום תיקון מחמת שהיא טמונה ונסתרת בו, ועל כן זהו טובה מה שאירע לו כשמתקרב אל הקדושה, כי יוצא ממנו הטומאה הטמונה הנ״ל, כי אזי כשיוצאת יכולין למצוא לה תיקון, משא״כ מקודם כשהייתה טמונה כנ״ל, ומחמת זה לא הוליד אברהם את יצחק עד שהוליד תחילה את ישמעאל, וכן יצחק הוליד את עשו ואחר כך את יעקב, כדי להוציא הזוהמא תחילה כמובא. עכ״ל.

וכן מובא בספר תורי זהב (פר׳ כי תצא) וז״ל: שמעתי אומרים מפה קודשו של הרב הבעש״ט ממעז׳יבוז זי״ע על הגמרא (ברכות דף יט.) דאם ראית תלמיד חכם שעבר עבירה בלילה אל תהרהר אחריו ביום שמא עשה תשובה, ומקשה הגמרא שמא סלקא דעתך, אלא אימא ודאי עשה תשובה.

והיינו על פי דברי התוס׳ יו״ט שהקשה על הא דאמרינן עשרה ניסים נעשו לאבותינו בביהמ״ק, ואחד מהם לא אירע קרי לכהן גדול ביום הכיפורים, דמקשה למה יארע לו קרי אחר שהיו מזרזין אותו כל שבעת הימים והוא בטהרה כל היום ההוא? ותירץ כי יצר טוב ויצר הרע מתקוטטים זה עם זה כשני אוייבים, וכשאחד מהם קרוב להיות מנוצח – יתחזק על עומדו בראותו כי כלתה אליו הרעה, ולזה היה קרוב מאוד להיות הכהן בעל קרי. ע״כ.

ונמצא לפי״ז כשאדם עושה תשובה כראוי ונכון אזי הוא מסוכן לבל יחטיאו היצר הרע בחטא קרי, כי המנוצח מחזיק את עצמו בכל כוחו להחטיאו להמנצח. ופירש הרב הנ״ל ז״ל אם ראית תלמיד חכם שעבר עבירה בלילה רצונו לומר שראה קרי אל תהרהר אחריו ביום, רצה לומר שמא הוא חייב בדבר שהרהר ביום רצונו לומר שמא הוא חייב בדבר שהרהר ביום ובא לידי קרי בלילה, רק שמא עשה תשובה, ולכך היצה״ר מחזק את עצמו בכל כוחו להחטיאו, ודוק. עכ״ל.

והיינו שאדם צריך ללמוד מנס זה שאירע בביהמ״ק שידע שכאשר מתקרב להי״ת, וזוכה לקדושה יתירה, אזי יתכן שהטומאה תרצה ג״כ להתגבר, וצריך האדם להתגבר בכל אופן, כמו הכהן גדול שאף שהטומאה רצתה להתפשט יותר, בכל זאת לא ראה קרי. ומצד שני ידע שזהו נס, ואם לא הצליח להתגבר אל יפול ברוחו.

ומה שאמר עוד שלא כיבו גשמים אש של עצי המערכה, היינו לרמז מוסר השכל, שאף בזמן ירידה צריך האדם להתגבר ולהתחזק, ואף שנמצא במצב קשה מאוד ומרגיש שנמצא במצב רוח סגריר וגשם זלעפות, אל לו להתייאש, וימשיך להתחזק, והאש בליבו לא תכבה, אש תמיד תוקד (ויקרא ו), מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה (שיה״ש ח).

וכבר איתא בתיקוני זוהר (תיקון כ-כא דף נא.) וז״ל: מי טופנא לא שלטא עלייהו מים רבים, דמי טופנא לא יוכלו לכבות את האהבה דישראל באבוהון דבשמיא. ע״כ.

ומה שאמר ולא נצחה הרוח את עמוד העשן, היינו לרמז שהיהודי צריך להחזיק מעמד גם כשרוחות זעף משתוללות בחוץ, ועליו לעמוד איתן כנגד רוחות זרות המנשבות בחוצות קריה.

ואיתא בש״ס (יומא דף כא.) וז״ל: ועשן המערכה אפילו כל הרוחות שבעולם באות ומנשבות בו אין מזיזות אותו ממקומו. ע״כ. היינו שצריך להיות איתן וחזק מאוד, אף אם ינשבו כל הרוחות שבעולם.

עוד מבואר ביומא (דף כא:) שהאש בביהמ״ק ירדה מן השמים. והנה אף דמסקינן התם דבבית המקדש השני האש ג״כ ירדה מן השמים, מ״מ לא הייתה מסייעת. ועיין בספר החשמונאים (ח״ב פ״א) כי נחמיה מצא את האש, והיה כמראה מים קפואים ויזרקו המים על הארץ ועל הקרבן, והשמש יצא והעבים נפוצו, והנה אש מתלקחת בקרבן. עיין שם. ולכאורה משמע שהאש הייתה מסייעת גם בבית שני.

אמנם כבר ביאר בזה המהר״ץ חיות (בספרו תורת הנביאים, הובא בספר כל כתבי המהר״ץ חיות עמוד צד בהערה) וז״ל: ואולי כוונת הסופר של חשמונאים דהאש לא היה רק לשעתו ורק אחר כך נגנז. עכ״ל.

והיינו שמה שמבואר ביומא שהאש לא הייתה מסייעת, אין הכוונה שכן היה תמיד, אלא שכך היה בדרך כלל שלא הייתה האש רבוצה כארי אלא ככלב ולא סייעה בשריפת הקרבנות, ואולם מ״מ יתכן שמידי פעם כן הייתה מסייעת, וכמו שמבואר בספר החשמונאים הנ״ל והיה זה לשעה ואח״כ נגנז.

וכתב המהרצ״ח עוד בתשו׳ (סימן סז) וז״ל: ואע״פ שסילק מנשה האש בימי בית ראשון, בכל זאת מצאוהו אח״כ בתחילת בית שני, וכן מצינו באמת בספר מאור עינים (פרק נא) בשם ספרי חשמונאים (ח״ב פ״א) וכו׳. עיין שם.

וכתב האברבנאל (חגי א ח) וז״ל: ויעדם שאף שיהיה הבית קטן ומבלי עושר, ירצה השם בו ויכבד שם, כי אין הכבוד תלוי תמיד בעושר כי אם בכוונה הרצויה מהעובד הטוב האמיתי, וחז״ל (יומא דף כא:) דרשו בעבור הה״א שחסרה במילת ״ואכבד״ (היינו בפסוק חגי א כתיב וארצה בו ואכבד וקרינן ואכבדה, ולמה בקרי יש בנוסף אות ה״א ובכתיב אות ה״א חסרה) שהוא לרמוז לחמישה דברים שהיו במקדש ראשון ולא היו במקדש שני, כדאיתא במסכת יומא (דף כא:) ארון, אורים ותומים, אש מן השמים, שכינה, ורוח הקודש וכו׳.

ואמנם האש, הן אמת שיוסף בן גוריון כתב שבזמן בית שני מצאו האש שהיה גנוז תחת הארץ והיה כשמן, אבל אין זה סותר לדבריהם ז״ל, הנה עם היות שהיה שם מאותו אש שהיה על המזבח בזמן בית ראשון שנגנז, היה מהראוי בבנין הבית שתרד אש מן השמים לעיני כל העם כחנוכת המזבח, כי הנה בבית אשר עשה שלמה עם היות שהיה אש על מזבח העולה אשר עשה משה, לא נמנע מלרדת אש מן השמים בחנוכת המזבח ההוא אשר עשה שלמה, כי זה קדוש עליון למזבח.

וכן היה ראוי שתרד אש בבית שני בחנוכת המזבח אשר עשו שם, ומאשר לא ירד שמה אש מן השמים, צדקו דברי חכמים ז״ל באמרם שחסרה האש, כלומר האש היורדת מן השמים לעיני כל העם, ושמו במקומו אותו אש שמצאו גנוז, כדברי יוסיפון. עכ״ל.

ולפי״ז מבואר דכוונת חז״ל ביומא דאמנם לא ירדה אש מן השמים, אך מ״מ מצאו אש גנוזה שהיא הייתה בימי בית ראשון, ואח״כ נגנזה, וכעת מצאוה, וממילא שפיר הייתה אש ניסית שבמקור ירדה מן השמים, אך אש זו באמת לא הייתה מסייעת לעיכול הקרבנות.

ועכ״פ מבואר דאף שמנשה סילק את האש בבית המקדש השני, וכמבואר בש״ס (זבחים דף סא:), הנה אח״כ חזרה האש. וכל זה מורה שהאש בביהמ״ק מורה על להבת ליבו של איש ישראל, וכמו שבביהמ״ק (ויקרא ו) אש תמיד תוקד, כן ליבו של כל יהודי בוער תמיד להי״ת.

ולכן מבואר ביומא (דף כא:) וז״ל: חמישה דברים נאמרו באש של מערכה רבוצה כארי, ובוערה כחמה, ויש בה ממש, ואוכלת לחין כיבשין, ואינה מעלה עשן כו׳, דתניא ונתנו בני אהרן הכהן אש על המזבח אע״פ שאש יורדת מן השמים מצוה להביא מן ההדיוט, רבוצה כארי, והתניא אמר רבי חנינא סגן הכהנים אני ראיתיה, ורבוצה ככלב, לא קשיא כאן במקדש ראשון, כאן במקדש שני, ובמקדש שני מי הואי, והאמר רב שמואל בר איניא מאי דכתיב (חגי א) וארצה בו ואכבד, וקרינן ואכבדה מאי שנא דמחוסר ה״א, אלו חמישה דברים שהיו בין מקדש ראשון למקדש שני, ואלו הן ארון וכפורת וכרובים, אש, ושכינה, ורוח הקודש, ואורים ותומים, אמרי אין, מיהוה הוה, סיועי לא מסייעא. ע״כ.

והיינו שלפי גודל התקרבות הלב להי״ת, כן היה גודל בעירת האש בביהמ״ק, וכמה שעמ״י היו יותר קרובים להי״ת, כך עי״ז האש בערה יותר ויותר.

וכן מבואר בתוספתא (סוטה פרק יג הלכה ז) וז״ל: כל זמן שהיה שמעון קיים הייתה מערכה תדירה, כשמסדרין אותה בשחרית הייתה מתגברת והולכת כל היום כולו, והיו מקריבין עליה תמידין ומוספין ונסכיהן, ולא היו מוסיפין עליה אלא שני גיזרי עצים עם תמיד של בין הערביים כדי לקיים מצות עצים בלבד, שנאמר (ויקרא ו) וביער עליה הכהן, משמת שמעון הצדיק תשש כוחה של מערכה, כשמסדרין אותה בשחרית לא היו נמנעין מלהוסיף עליה עצים כל היום כולו. ע״כ.

ואיתא בש״ס (יומא דף טל.) וז״ל: תנו רבנן ארבעים שנה ששימש שמעון הצדיק כו׳, והיה אש של מערכה מתגבר, ולא היו כהנים צריכין להביא עצים למערכה חוץ משני גזירי עצים, כדי לקיים מצות עצים, מכאן ואילך פעמים מתגבר פעמים אין מתגבר, ולא היו כהנים נמנעין מלהביא עצים למערכה כל היום כולו. ע״כ. וכ״ה בירושלמי (יומא פ״ו ה״ג דף לג:)

והיינו שכפי התקרבות ישראל לאביהם שבשמים, כך היה דולק אש המערכה על גבי המזבח.

וזה היה ענין נס נר מערבי שלעולם היה דולק ולא היה כבה, ואם ליבם של ישראל לא היה בוער דיו ולפעמים היה כבה ר״ל, כן נר המערבי היה כבה, וכמבואר בתוספתא (סוטה פרק יג הלכה ז) וז״ל: כל זמן שהיה שמעון הצדיק קיים היה נר מערבי תדיר, משמת הלכו ומצאוהו שכבה, מיכן ואילך מוצאין אותו פעמים כבה פעמים דולק. ע״כ.

ואיתא בש״ס (יומא דף טל.) וז״ל: תנו רבנן ארבעים שנה ששימש שמעון הצדיק כו׳, והיה נר מערבי דולק, מכאן ואילך פעמים דולק פעמים כבה. ע״כ.

ומבואר בשבת (דף כב:) וז״ל: מחוץ לפרוכת העדות יערוך (ויקרא כד), וכי לאורה הוא צריך, והלא כל ארבעים שנה שהלכו בני ישראל במדבר לא הלכו אלא לאורו, אלא עדות היא לבאי עולם שהשכינה שורה בישראל, מאי עדות אמר רב זו נר מערבי, שנותן בה שמן כמידת חברותיה, וממנה היה מדליק ובה היה מסיים. ע״כ. וכן איתא במנחות (דף פו:).

והיינו שנר מערבי היה מורה על השראת השכינה בישראל, וכפי להבת ליבו של יהודי לאבינו שבשמים, כך היה דולק נר המערבי בביהמ״ק.

עוד אמרו באבות שאחד מהניסים בביהמ״ק היה שלא נמצא פסול בעומר ובשתי הלחם ובלחם הפנים, והיינו שענין העומר ושתי הלחם הוא, הוא כדאיתא בזוהר (רע״מ פר׳ אמור דף צח:) וז״ל: ובשבועות שהוא מתן תורה, שניתנו שני לוחות התורה מהצד של עץ החיים, צריך להקריב להם שתי הלחם, שהן ה״ה, ששני ימים של שבועות הם י״ו צריך להקריב להם שתי הלחם מאותן ה״ה, שזהו לחם של התורה, שנאמר בו (משלי ט) לכו לחמו בלחמי, ה״ה, מן המוציא לחם מן הארץ.

וזהו מאכל אדם, שהוא יו״ד ה״א וא״ו ה״א, כתוב (במדבר יט) זאת התורה אדם, וכתוב (ויקרא א) אדם כי יקריב מכם קרבן לה׳, עומר שעורים, מאכל בהמות, שהן חיות הקודש,

שמהם צריך להקריב, זהו שכתוב מן הבהמה, אילים – מנגחים במשנה, באלו הפשטים, מן הבקר – פרים מנגחים במשנה, בחזק יותר, ומן הצאן – שאר העם, הקרבן שלהם תפילות, ועליהם נאמר (יחזקאל לד) ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם.

שבעלי קבלה ובעלי מידות הם מצד של עץ החיים, שאר העם מהצד של עץ טוב ורע, איסור והיתר, ומשום כך מן הבהמה, מאכל שלהם עומר לחם שעורים, (רות ג) וימד שש שערים וישת עליה – תורה שבעל פה של ששה סדרי משנה, אבל אלו של עץ החיים, שהם אדם, התורה שלהם היא לחמו של הקב״ה, זהו שכתוב (משלי ט) לכו לחמו בלחמי, והיינו שתי הלחם, שמחו כל התנאים והאמוראים ואמרו: מי עומד לפני סיני? ע״כ מרעיא מהימנא.

וכתב המהר״ל בדרוש עה״ת (עמוד טו) וז״ל: וזה נרמז ג״כ במצות הספירה, שציוה הי״ת להביא עומר מן השעורים ביום הראשון שמתחילין למנות לקבלת התורה, כי יום הראשון הוא התחלת הכנה במה שמונה מספר מ״ט יום עד מספר שער החמישים אשר ממנו התורה, והקרבן הוא מן השעורים שהם מאכל בהמה, כי מצד שהנשמה בגוף האדם שהוא כמו בהמה היא חסירה, ונחשב האדם כמו הבהמה. עכ״ל.

וכ״כ המהר״ל בתפארת ישראל (פרק כה) וז״ל: לכן היה הקרבת עומר בט״ז ניסן מן השעורין, שהשעורין הם גופניים כי הם מאכל בהמה, וקרבן זה ביום ראשון של ספירה, כי הגוף הוא מוכן לקבל מדריגת השכל וכו׳, ולכך היום הראשון מן חמישים יש כאן הקרבת העומר מן השעורים שהוא מאכל חומרי, כנגד נושא התורה (היינו הגוף) שהוא התחלה לתורה, וביום חמישים שהוא עצרת ואז הקרבת שתי הלחם מן החיטים, ומאכל חיטים הוא ראוי לאדם השכלי בפרט, כמו שאמרו במס׳ הוריות (דף יג:) חמישה דברים יפים לתלמוד האוכל פת חיטין, ואין צריך לומר חיטים עצמם. עכ״ל.

וכיסוד זה כתב בערוך השולחן (ריש סימן תפט) דעיקר הספירה הוא למתן תורה, כמו שמנו ישראל מקודם לפי המדרש שהבאנו, אך הקב״ה ציוה להביא קרבנות בתחילת המניין מעומר שעורים, ובסופו מחטים, להורות דבלתי התורה אנחנו כבהמות נדמה שמאכלן שעורים, כמו שאמרו בסוטה (דף טו:) שקרבן סוטה הוא מן השעורים, היא עשתה מעשי בהמה – לפיכך קרבנה מאכל בהמה, עיין שם.

וכשקיבלו התורה הוי (יחזקאל א) דמות אדם להנה, ולכן קרבנם מן החיטים מאכל אדם, ולכן ציותה התורה למנות להקרבן, אבל עיקר הכוונה הוא למתן תורה, ולכן המצוה גם בזמן הזה (כן נראה לעניות דעתי). עכ״ד.

מבואר בדבריו שענין מנחת העומר שהוא משעורים, היינו כי זהו מאכל בהמה ולפני מתן תורה היינו נדמים כבהמה, ובשבועות שאז קיבלנו את התורה אנו מקריבים שתי הלחם מחיטים, כי אז עלינו לדרגת אדם, ולכך אנו מקריבין בשבועות שתי הלחם שהוא עשוי מחיטים – מאכל אדם.

והנה גלות מצרים בכלל, הוא גלות בבחינת בהמה, כי המצרים נקראים בהמה, וכדאיתא בברכות (דף נח.) וז״ל: ר׳ שילא נגדיה להההוא גברא דבעל מצרית וכו׳ אמרי ליה מה טעמא נגדתיה להאי? אמר להו דבא על חמרתא כו׳, א״ל ההוא גברא עביד רחמנא ניסא לשקורי כו׳, אמר ליה דכתיב (יחזקאל כג) בשר חמורים בשרם כו׳. ע״כ. הרי מבואר שמצרי הוא חמור כפשוטו, ודוקא מצרי כמבואר שם ולא סתם גוי. [אמנם בהגהת הרבנים של עוז והדר הביאו מדפו״י שגרסינן גויה וצ״ת].

וכן איתא במדרש (שמו״ר יח י) וז״ל: הרבה ניסים עשה הקב״ה לישראל, הרג בכורי מצרים שהיו משולים לבהמה, שנאמר (יחזקאל כג) אשר בשר חמורים בשרם. ע״כ. וכתב המהר״ל בגבורות ה׳ (פ״ד) וז״ל: ובשביל זה קרא יחזקאל את מצרים חמורים אשר בשר חמורים בשרם (יחזקאל כג), להודיע כי ענין מצרים חמורים וכל פעולתם נמשך אחר זה וכו׳, כי מצרים נקראים חמורים ונמשלים כבהמה. עכ״ל. עוד שם (פל״ז) וז״ל: שמצרים נקראים חמור דכתיב אשר בשר חמורים בשרם, וכל מדריגתם חומרי. עכ״ל. עוד שם (פמ״ד) וז״ל: כי לא היה אומה בעולם שהיה כל ענינם הכל חומרי כמו מצרים, והם נקראו בעצמם אשר בשר חמורים בשרם. עכ״ל. מבואר שדוקא האומה המצרית נקראית ומיוחסת ביותר אחר החמורים.

וכידוע שורש ישמעאל הוא קליפת חמור שנמשך אחר חומריות ותאוה, והוא מבואר הרבה בספרי קודש, ועיין בביאור אדונינו הגר״א ז״ל לזוהר (במדבר דף רמ.) ועיין בליקוטים (שמות דף קלה:) וכן בביאורו ז״ל לתיקו״ז (תל״ב דף פד:) ועיין במאמר הגאולה לרמח״ל ז״ל.

ואיתא בש״ס (פסחים דף ג:) וז״ל: יוחנן חקוקאה נפק לקרייתא (פירש רש״י: לכפרים לראות בתבואות) כי אתא אמרו ליה חיטין נעשו יפות, אמר להם שעורים נעשו יפות, אמרו ליה צא ובשר לסוסים, דכתיב (מ״א ה) השעורים והתבן לסוסים ולרכש. ע״כ. היינו שמאכל שעורין מתאים לבהמה דוקא, אך מבואר דמאכל זה ראוי לאדם גם כן, וזה רמז לאדם בדרגת בהמה שהוא משולב, כענין בהמה בדמות אדם.

וכדאיתא במדרש פתרון תורה (פר׳ ראה) שכל מי שעוסק בתורה קרוי אדם, ומי שאינו עוסק בתורה קרוי בהמה, עיין שם. והוא בחינת כל עמי הארצות שלא עוסקים בתורה, יעויין בתיקו״ז (סוף תמ״ה דף פג. ושם תמ״ז דף פג:) ועיין בהשמטות הזוהר (בראשית סימן ה).

עוד איתא בש״ס (סנהדרין דף ע:) וז״ל: אילן שאכל ממנו אדם הראשון רבי יהודא אומר חיטה היה, שאין התינוק יודע לקרוא אבא ואמא עד שיטעום טעם דגן. ע״כ. היינו ומש״ה מוכח דעץ הדעת הוא חיטה כי הוא מביא לדעת.

וכתב רבינו מהרש״א (ר״ה דף טז.) וז״ל: שאמר הכתוב (דברים טז) מהחל חרמש בקמה – שהוא קציר שעורים, תחל לספור שבעה שבועות – שהוא יום קציר חיטים שהם שתי הלחם, והכוונה בו כי בצאתם ממצרים שנקראו חמורים והיו ישראל ג״כ בלא מצוות, לא היו ראויים רק למאכל בהמה שהן שעורים וכו׳, עד ספירת ז׳ שבועות, על שם (משלי ב) וכמטמוניי״ם

תחפשנה, שהוכנו אז לדעה שמביא מאכל חיטים שאז קיבלו התורה, ועל כן מביא שתי הלחם מחיטים שמביא לדעת, כדאמרינן בפרק בן סורר (דף ע:) וכו׳, ועל כן אמר מהחל חרמש בקמה שהוא קציר שעורים מאכל בהמה, תספרו חמישים יום עד הבאת שתי הלחם שבאה מן החיטין – לקבל דעה וחכמת התורה. עכ״ל.

וכתב בעקידת יצחק (אמור שער סז) וז״ל: מן ההבדל אשר בין אלו שני הקרבנות אשר מתבואת הארץ, נבוא להכיר מעלת בעלי התורה על זולתם מק״ו מהתחלתם, והוא כי בתחילת ענינם ממחרת יום ראשון של פסח הביאו את קרבן העומר, שהוא הלכה למשה מסיני שבא מן השעורים וכו׳, להודיע שאם כבר יצאו ישראל מכלל כל האומות שנחשבו לתבן או קש או לקוצים כסוחים, ובאו לכלל תבואה, הנה עדיין היו במדריגת השעורים שהוא מאכל משותף לאדם ולסוסים ולרכש, אמנם עדיין לא באו לכלל שלימותם המיוחד הנמשל לחיטים שהוא מאכל האדם בייחוד וכו׳, סוף דבר קרבן שתי הלחם הוא מהחיטים ביום החמישים, הוא המעיד שכבר היו המקריבים ביום ההוא יתרים במעלה על מה שהיו בתחילת המספר, במדריגת יתרון הקרבן ההוא אל קרבן העומר אשר הקריבו אז מהשעורים. עכ״ל.

הרי שלך לפניך, שעיקר הענין של ספירת העומר, שאז הקב״ה הוציא את עם ישראל ממ״ט שערי טומאה למ״ט שערי קדושה, היינו כי אז עמ״י זכו לצאת מבחינת בהמה, שזה ענין קרבן העומר שבא מן השעורים שהוא מאכל בהמה, ולעלות לדרגת אדם שהוא ענין קרבן שתי הלחם הבא בשבועות, שהוא נעשה מן החיטים שהם מאכל אדם, וכמבוא״ר.

והנס בביהמ״ק שאף פעם לא נמצא פסול, והיינו לרמז שתמיד צריך האדם לעלות מדרגת בהמה לדרגת אדם, ושלא יהיה בזה פסול וירידה ח״ו. וזה אדם צריך לדאוג שיהיה בתמידות כמו לחם הפנים שהיה על השולחן תמיד.

עוד אמרו שהיה נס בביהמ״ק, עומדים צפופים ומשתחווים רווחים, וביארו המפרשים דנס זה נעשה מחמת שבזמן ההשתחוויה היו מתוודים, וכדי שלא ישמעו אחד את השני נעשה נס זה, וירמו״ז רמ״ז שאף בשיא העליה וההתקרבות להי״ת, עדיין צריך לחשוב על השני ולהתחשב ברגשותיו.

עוד אמרו שלא הזיק נחש ועקרב בירושלים מעולם, היינו נחשב ועקרב הם כוחות הטומאה, נחש רמז לנחש הקדמוני הוא הס״מ, הוא יצר הרע שהכשיל בפעם הראשונה את אדם הראשון וחוה אשתו, ועקרב הכוונה ע״פ מה שאמרו חז״ל (ברכות ריש פרק ה) שאפילו אם נחש כרוך על עקיבו לא יפסיק, והיינו שהנח״ש כרוך בבחינה התחתונה שלו שזה עקב, וזה בחינת אנו״ש נקודה יהודית פחות מנח״ש ושולט רק בעקיבו, ואז לא יפסיק כי יש לו תקווה. אבל אח״כ (דף לג.) אמרו רז״ל, דאם עקרב פוסק, והיינו כי עקר״ב בגימטריא 372 וזה גימטריא של ר״ע אמונ״ה וזה ענין שנפסק נקודה יהודית, ולא מאמין בה׳ ר״ל, ושם לא

כתוב שכרוך על עקיבו כי נפסק לגמרי, ולכן פוסק ואין לו תקווה ואין לו חלק לעוה״ב וכו׳. (אדונינו הגר״א בביאורו לתיקונים).

ולפי״ז י״ל שבזכות קדושת ביהמ״ק לא היה כח לנחש ולעקרב להזיק, והיינו שלא היה כח ליצר הרע להחטיא את האדם, וכן לא היה יצר הכפירה שהוא ענין עקר״ב בגמטריא ר״ע אמונ״ה, כי ביהמ״ק היה מביא לידי יראת ש״ש, וכדכתיב (דברים יד) למען תלמד ליראה את ה׳ אלהיך כל הימים, וכמבואר בתוס׳ (ב״ב דף כא. ד״ה כי מציון) וז״ל: כי מציון תצא תורה, לפי שהיה רואה קדושה גדולה וכהנים עוסקים בעבודה היה מכוין ליבו יותר ליראת שמים וללמוד תורה, כדדרשינן בספרי (סדר ראה פיסקא קו) למען תלמד ליראה וגו׳, גדול מעשר שני שמביא לידי תלמוד, לפי שהיה עומד בירושלים עד שיאכל מעשר שני שלו, והיה רואה שכולם עוסקים במלאכת שמים ובעבודה, היה גם הוא מכוין ליראת שמים ועוסק בתורה. עכ״ל. הרי שביהמ״ק היה מביא לידי יראת שמים, והכוונה כנ״ל שע״י ביהמ״ק היה זוכה לעסוק בתורה לשמה, להדבק בקב״ה, וביהמ״ק היה כלי להשראת השכינה ויכל ע״י עסק התורה להדבק בקב״ה בשלימות, וביהמ״ק היה מביאו לידי יראת שמים ולידי דביקות.

וכן מבואר בזוהר הקדוש (פר׳ ויקהל דף ריח:) וז״ל בלשה״ק: בא וראה שהרי אמרו, שכל אותם עזי המצח שאין להם בושה, אין להם חלק בעולם הזה ובעולם הבא, כל עזי המצח שהיו בישראל, כשהיו מסתכלים באותו הציץ, היו משברים את ליבם ומסתכלים במעשיהם, משום שציץ היה עומד על אות, וכל מי שמסתכל בו היה מתבייש במעשיו, ולכן הציץ מכפר על אותם עזי פנים, עזי מצח.

אותיות של הסוד של השם הקדוש שהיו חקוקות על הציץ, היו מאירות ובולטות ונוצצות, כל מי שהיה מסתכל באותה התנוצצות של האותיות, נופלות פניו מאימה והיה נשבר ליבו, ואז הציץ מכפר עליהם, כמו זה, כיון שהוא גורם לשבר ליבו ולהכנע מלפני רבונו.

כמו כן הקטורת, כל מי שהריח באותו עשן, כשעלה אותו עמוד מאותו מעלה עשן, היה מברר את ליבו בבירור לעבוד את רבונו ומעביר ממנו זוהמת היצר הרע, ולא היה לו אלא לב אחד כנגד אביו שבשמים, משום שקטורת היא שבר ליצר הרע ודאי בכל הצדדים, כמו שציץ היה עומד על נס אף קטורת, שאין לך דבר בעולם לשבר את הצד האחר, פרט לקטורת. ע״כ. הרי שבביהמ״ק היה מגיע האדם ליראת שמים עצומה ולכניעת לבבו לשוב אל הי״ת.

והיינו כי ביהמ״ק הוא בחינת הלב, וכמבואר באיכ״ר (פתיחתא אות טז) וז״ל: אמר הקב״ה (ירמיה ד) כי נגע עד ליבך, זה בית המקדש, כמד״א (דהי״ב ז) והיו עיני וליבי שם כל הימים. ע״כ.

ועל כן ביהמ״ק היה פותח את לבבות עמ״י, כדאיתא בויק״ר (פר׳ א אות ב) על פסוק (דברים ג) ההר הטוב הזה והלבנון כו׳, וז״ל: ולמה נקרא שמו לבנון, ר׳ טביומי אמר על שם שכל לבבות שמחים בו, הה״ד (תהילים מח) יפה נוף משוש כל הארץ וגו׳, ורבנן אמרי על שם (מ״א ט) והיו עיני וליבי שם כל הימים. ע״כ.

ואיתא בזוהר (פר׳ לך לך דף פד:) וז״ל: בסתר המדריגה דא בית המקדש, אתר דאקרי בית קודש הקודשים ליבא דכל עלמא, ובגין כך כתיב בסתר המדריגה בגין דתמן הות שכינתא מסתתרא, כאתתא דאיהי צנועה לבעלה ולא נפקא מביתא לבר, כד״א (תהילים קכח) אשתך כגפן פוריה בירכתי ביתך וגו׳, כך כנסת ישראל לא שרייא לבר מאתרהא בסתירו דדרגא, אלא בזמנא דגלותא דאיהו בגו גלותא, ובגין דאיהי בגלותא שאר עמין אית לון טיבו ושלוה יתיר. ע״כ.

ומביהמ״ק שאבו רוח הקודש, וזה היה פותח את הלב ליראת שמים טהורה, וכמבואר במדרש (ב״ר פר׳ ע אות ח) וז״ל: ד״א והנה באר בשדה זו ציון, והנה שלושה עדרי צאן, אלו שלושה רגלים, כי מן הבאר ההיא ישקו, שמשם היו שואבים רוח הקודש, והאבן גדולה, זו שמחת בית השואבה, א״ר הושעיא למה היו קוראים אותו בית השואבה שמשם היו שואבים רוח הקודש, ונאספו שמה כל העדרים, באים מלבוא חמת ועד נחל מצרים, וגללו את האבן וגו׳, שמשם היו שואבים רוח הקודש, והשיבו את האבן, מונח לרגל הבא. ע״כ.

ואיתא בירושלמי (סוכה פ״ה ה״א דף כב:) וז״ל: א״ר יהושע בן לוי למה נקרא שמה בית שואבה שמשם שואבים רוח הקודש, על שם (ישעיה יב) ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה. ע״כ.

וכתב בתוספות (סוכה דף נ: ד״ה חד תני) וז״ל: חד תני שואבה, בירושלמי מפרש שמשם שואבים רוח הקודש, שהשכינה שורה מתוך שמחה, דכתיב (מ״ב ג) ויהי כנגן המנגן ותהי עליו רוח ה׳, ומייתי עובדא דיונה בן אמיתי שהיה מעולי רגלים ובשמחת בית השואבה שרתה עליו שכינה. עכ״ל.

ועל כן כיון שהיה בחינת הלב, ממילא היה פותח את ליבו של כל ישראל להתקרב לאבינו שבשמים, ואמרו חז״ל במדרש רבה (סדר בראשית פר׳ סה אות כב) וז״ל: אלא בשעה שנכנס אבינו יעקב אצל אביו נכנסה עמו גן עדן, הדא הוא דאמר ליה (בראשית כז) ראה ריח בני כריח שדה וכו׳. דבר אחר (שם) וירח את ריח בגדיו ויברכהו, כגון יוסף משיתא ויקום איש צרורות, יוסף משיתא בשעה שביקשו שונאים להכנס להר הבית, אמרו יכנס מהם ובהם תחילה, אמרין ליה עול ומה דאת מפיק דידך, נכנס והוציא מנורה של זהב וכו׳, אמר לא דיי שהכעסתי אלוקי פעם אחת אלא שהכעיסנו פעם שניה, מה עשו לו? נתנו אותו בחמור של חרשים והיו מנסרים בו, היה מצווח ואומר וי ואי אוי שהכעסתי לבוראי. ע״כ.

וצ״ב היאך יתכן שאדם כה פשוט שהיה מוכן להכנס לבית קודש הקודשים ולקחת משהו משם ולהביאו לגויים הערלים הרשעים, איך יתכן שישתנה בן רגע, ולפי משנ״ת אין בדברים אלו קושיא כלל, כיון שמסגולת ביהמ״ק שהיה פותח את לב כולם, שכן נקרא לבנון על שם זה וכנ״ל, ואינו מן התימה כי אחר יכנסו פ״א לביהמ״ק שיחזור בתשובה, בפרט שנכנס לבית קודש הקודשים שהוא ביותר כנגד הלב, וכמבואר בזוהר כנ״ל.

(**ולכן** אע״ג שכאשר יוסף משיתא נכנס תמיד לביהמ״ק לא התעורר לחזור בתשובה, מכל מקום כשנכנס לבית קודש הקודשים שהוא בפרט מעורר את הלב, לכן חזר בתשובה שלימה. וא״ת מכל הכהנים שהיו בבית שני שנכנסו ביוה״כ לבית קוה״ק, ולא יצאו משם חיים, יתכן שבאמת חזרו בתשובה, אך מ״מ לתיקון חטאם היה צריך שימותו, כעובדא דר׳ אלעזר בן דורדיא בע״ז (דף יז.) ודוק).

סוף דבר מבואר בס״ד שביהמ״ק היה מעורר את הלב ליראת שמים.

וזה הרמז שבזכות ביהמ״ק לא הזיק נחש, שצריך לעורר את הקדושה כ״כ עד שהיצר הרע לא יהיה לו שליטה עלינו.

עוד אמרו דאף אדם לא אמר צר לי המקום שאלין בירושלים, והיינו שאדם צריך לשמוח בעבודת הי״ת, ואע״פ שפעמים צר לו וקשה לו, בכל זאת צריך לעבוד את הי״ת בשמחה.

עוד מבואר ביומא (דף כא.) שהיה עוד כמה ניסים, וכמבואר שם בשם רב שמעיה בקלנבו, דשברי כלי חרס נבלעין במקומן, ואמר אביי מוראה ונוצה ודישון מזבח הפנימי ודישון המנורה נבלעין במקומן, והיינו לרמז שאדם צריך לקדש את עצמו עד שהשברי כלי חרס וכו׳ שהוא מורה על המידות הרעות דהיינו הקליפות יתבטלו ויבלעו ממנו מחמת הקדושה הגדולה.

עוד מבואר שם, דאמר רבי יהושע בן לוי, נס גדול היה נעשה בלחם הפנים, סילוקו כסידורו, שנאמר לשום לחם חם ביום הלקחו. ע״כ. וכן איתא ג״כ בחגיגה (דף כו:) ובמנחות (דף כט. ודף צו:). והיינו שתמיד האדם צריך לעבוד את הי״ת בהתלהבות וחיות, כאילו עובד את הי״ת מחדש, וכמו נרמז במתן תורה שההכנה של עמ״י היה מר״ח סיון – להורות שתמיד האדם צריך להתחדש בבחינת ר״ח, שאנו מונין ללבנה שהיא מתחדשת תמיד (סוכה דף כט.).

וכתב בישמח ישראל (פר׳ יתרו אות ו) דמה שנשא הקב״ה את עמ״י על כנפי נשרים, הוא מחמת שטבע הנשר שמחליף נוצותיו תדיר, כמש״כ (תהילים קג) תתחדש כנשר נעוריכי, ופירש רש״י: כנשר הזה שמחדש כנפיו ונוצה משנה לשנה, והכי נמי כדי לקבל את התורה צריך לאחוז במידת ההתחדשות ולא להתייאש לעולם. עכ״ד.

והנה כתיב (שמות יט) בחודש השלישי לצאת בני ישראל מארץ מצרים ביום הזה באו מדבר סיני. ופירש רש״י: לא היה צריך לכתוב אלא ביום ההוא, מהו ביום הזה? – שיהיו דברי תורה חדשים עליך כאילו היום ניתנו. עכ״ל. היינו שבענין התורה האדם צריך כל יום להיות מחדש ועי״ז יצליח.

וכתב הרב פרי צדיק (לר״ח סיון אות ב) מדוע הרמז הנ״ל נאמר בפסוק שמדבר על ר״ח סיון, וטפי הוי ליה למימר זה בענין יום מתן תורה, ולא בר״ח כשהגיעו למדבר סיני ועדיין לא קיבלו כלל את התורה, דמה יש להתחדש ביום זה אם לא נצטוו עדיין בתורה ובמצוות. וביאר דמר״ח סיון ועד יום שניתנה בו תורה, היו עסוקים בנ״י בהכנה גדולה לקראת יום מתן תורה, ובזה דוקא רמזה התורה שיהיו דברי תורה חדשים עליך כאילו היום ניתנו, היינו

שבכל יום יתחדש כנשר נעוריו לקבל ע״ע מחדש עול תורה ומצוות באהבה, ולא יחשוב שכבר עשה כן אתמול ולא עלה בידו להשתנות, אלא בכל יום יסיח דעתו ממה שהיה אתמול, ויתנהג כבני דור המדבר בר״ח סיון שבער הרצון בקרבם לעשות נחת רוח לבורא יתברך בחשק ובהתלהבות, ועי״ז יהיה סמוך ובטוח שאתערותא דלתתא דיליה יועיל לו להוציא מחשבתו מן הכח אל הפועל ויצליח בעבודתו. עכ״ד.

ועל כן על האדם לא להתייאש כאשר רואה כי כולו מלא פצעים וחבורות אין בו מתום? ומוטל עליו לשכוח ממה שהיה, ויאמר לעצמו מה שהיה היה, העיקר תמיד להתחיל מהתחלה, ומעתה הנה אנכי יתחיל מחדש בעבודת הבורא ב״ה, וכדברי הרב בנין דוד (ח״ב ליקוטי הש״ס דף כז:) על מאמר הש״ס (שבת דף סג:) ע״פ (קהלת יא) שמח בחור בילדותך וייטיבך ליבך בימי בחורתיך וכו׳ ודע כי על כל אלה יביאך האלקים במשפט – עד כאן דברי יצר הרע, מכאן ואילך דברי יצר טוב. ע״כ. והיינו עד כאן – החושב על מה שהיה עד היום זהו דברי יצר הרע, אבל היצר טוב אומר תחשוב רק מכאן ואילך – אל תבט לאחוריך, אלא המשך בדרכיך במסילה העולה בית קל, וסוף דבר תגיע למעלות רמות מאוד. עכ״ד.

וכתב בזר זהב (פר׳ בא) שמש״כ ביציאת מצרים (שמות יב) שלא עשו להם צידה, היינו שלא חזרו בתשובה, כי מרוב אהבתם – אש בערה בקרבם כלפיד אש ללכת אחרי הי״ת, ממילא לא יכלו להתמהמה אפילו לעשות תשובה, ולא הביטו לרחוץ טינופם ולכלוכם, כי לא יכלו להתאפק, אלא רצו אחרי הי״ת מרוב אהבת כלולותם כמו שהם, וזהו וגם צידה לא עשו להם, ומעשה זו עלתה לרצון לפני ה׳ יותר ממאה תשובות, כמש״כ (ירמיה ב) זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולתיך לכתך אחרי בארץ לא זרועה. עכ״ד.

וכתב רבינו ז״ל בליקוטי מוהר״ן (ח״א סימן רסא) וז״ל: ועצתו שיתחיל מחדש לכנוס בעבודת ה׳, כאילו לא התחיל עדיין כלל מעולם, וזה כלל גדול בעבודת ה׳ שצריכין ממש בכל יום להתחיל מחדש. עכ״ל.

וכ״כ בליקוטי הלכות (הל׳ תפילין ה״ה אות ו, הל׳ קריאת התורה ה״ו, הל׳ שבת ה״ז אות נד, הל׳ נדרים ה״ד אות ז, הל׳ מילה ה״ד אותיות יז יח יט, הל׳ בשר בחלב ה״ד אות יד).

ובבית אברהם (פר׳ שמיני ד״ה ויאמר) כתב וז״ל: השוטה – אם נכשל ונפל בדבר אסור אם במעשה ולו יהא אפילו רק בהרהורים ומחשבות רעות – נופל ביאוש, והוא על דרך האב שבוחן את בנו ומקשה לו קושיה, אין מטרתו שישאר בקושייתו, אלא ידחה אותו שלא יקשה כלום, כמו כן רצונו יתברך שיתגבר על נפילת רוחו ויתחזק להתחיל מחדש בעבודתו יתברך. עכ״ל.

ובזרע יעקב (פר׳ ויגש ד״ה ויגש) כתב וז״ל: כל אדם כשרוצה לילך בדרכי הי״ת ולשוב אליו על מה שחטא חס וחלילה נגדו יתברך, יבוא היצר ומגדיל העבירות ומעמידם נגדו לומר: איך תוכל לעבוד אותו יתברך, ולהודות לה׳ בשירות ותשבחות ולהתפלל אליו יתברך, מאחר שהרבית לפשוע ולהגדיל עבירות נגד רוחו, ובפרט בעקבתא דמשיחא בגלות הזה

שנחלשו שכלנו ומוחינו וכשל כח הסבל מרוב הצרות וטרדת הזמן. לכן עצה היעוצה לנו מתורתינו הקדושה אל תאמר כן, רק מה שהיה היה, ומהיום והלאה הודה את ה׳ בשירות ותשבחות, וזהו הפעם – שנדבה רוחי לשוב אליו יתברך, אודה את ה׳ – בשירה ובזמרה. עכ״ל.

עוד איתא ביומא (שם) שאמר רבי לוי, דבר זה מסורת בידינו מאבותינו, מקום ארון אינו מן המידה, ואמר רבנאי אמר שמואל כרובים בנס היו עומדין. ע״כ. וכן איתא בב״ב (דף צט.) ובמגילה (דף י:). והיינו לרמז שהנה ארון ברית ה׳ הוא רמז לתורה הקדושה, וא״כ יתבאר הרמז על נכון שאדם העוסק בתורה, יזהר לבל יהיה נטל על הציבור, ומקום ארון אינו מן המידה.

ועיין ברמב״ם (פ״ג מהל׳ ת״ת ה״י-יא) וז״ל: כל המשים על ליבו שיעסוק בתורה ולא יעשה מלאכה ויתפרנס מן הצדקה, הרי זה חילל את השם וביזה את התורה וכיבה מאור הדת, וגרם רעה לעצמו ונטל חייו מן העולם הבא, לפי שאסור להנות מדברי תורה בעולם הזה.

אמרו חכמים (אבות פ״ד מ״ה) כל הנהנה מדברי תורה נטל חייו מן העולם, ועוד ציוו ואמרו (שם) אל תעשם עטרה להתגדל בהן ולא קרדום לחפור בהן, ועוד ציוו ואמרו (שם פ״א מ״י) אהב את המלאכה ושנא את הרבנות, ואמרו (שם פ״ב מ״ב) וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עוון, וסוף אדם זה שיהא מלסטם את הבריות.

מעלה גדולה היא למי שהוא מתפרנס ממעשה ידיו, ומידת חסידים הראשונים היא, ובזה זוכה לכל כבוד וטובה שבעולם הזה ולעולם הבא, שנאמר (תהילים קכח) יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך, אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא שכלו טוב (אבות פ״ו מ״ד). עכ״ל.

אך כמובן הכל לפי הענין, ולפעמים אדם יכול לעסוק בתורה ולבטוח בהי״ת שיזמין לו מזונותיו, וכמש״כ הרמב״ם (הל׳ שמיטה ויובל פי״ג הי״ג) וז״ל: ולא שבט לוי בלבד, אלא כל איש ואיש מכל באי עולם אשר נדבה רוחו אותו והבינו מדעו להבדל ולעמוד לפני ה׳, לשרתו ולעובדו לדעה את ה׳ והלך ישר וכו׳, ופרק מעל צווארו עול החשבונות הרבים אשר ביקשו בני אדם, הרי זה נתקדש קודש קודשים, והיה ה׳ חלקו ונחלתו ויזכה לו בעוה״ז דבר המספיק לו. עכ״ל. ועיין משנ״ת בזה באורך בספרי הק׳ אמרי שפר על שבועות (ח״ג שער תורה ופרנסה).

עוד מבואר ביומא (דף כא:) דאמר רב אושעיא, בשעה שבנה שלמה בית המקדש נטע בו כל מיני מגדים של זהב, והיו מוציאין פירותיהן בזמנן, וכשהרוח מנשבת בהן נושרין, שנאמר (תהילים עב) ירעש כלבנון פריו. וכשנכנסו נכרים להיכל יבש, שנאמר (נחום א) ופרח לבנון אומלל, ועתיד הקב״ה להחזירן, שנאמר (ישעיה לה) פרח תפרח ותגל אף גילת ורנן כבוד הלבנון נתן לה. ע״כ. וכן איתא עוד שם (דף טל:).

והיינו ע״פ מה דאיתא בסנהדרין (דף ק.) וז״ל: יתיב ר׳ ירמיה קמיה דר׳ זירא ויתיב וקאמר, עתיד הקב״ה להוציא נחל מבית קודשי הקודשים ועליו כל מיני מגדים, שנאמר (יחזקאל מז)

ועל נחל יעלה על שפתו מזה ומזה כל עץ מאכל לא יבול עלהו ולא יתום פריו לחודשיו יבכר, כי מימיו מן המקדש המה יוצאים והיה פריו למאכל ועלהו לתרופה וכו׳. ע״כ.

וכתיב (משלי ג) עץ חיים היא למחזיקים בה, ואיתא בזוהר (פ׳ בלק דף רב.) וז״ל: פתח ואמר כי תצור וכו׳, מה אילן אית ביה שרשין ואית ביה קליפין ואית ביה מוחא ואית ביה ענפין ואית ביה טרפין ואית ביה פרחין ואית ביה איבא, ושבעת זינין אלין סלקין לשבעה עשר לשבעין, אוף מלין דאורייתא אית בהו פשטי דקרא, דרשא, רמז דקא רמיז חכמתא, גימטרייאות, רזין טמירין, רזין סתימין אלין על אלין, פסול וכשר, טמא וטהור, איסור והיתר, מכאן ולהלאה מתפשטאן ענפין לכל סטר והיה כעץ ודאי. עיין שם. מבואר דאורייתא עילאה ברזא דא דעץ, והבן. וגם איתא התם וז״ל: לא תשחית את עצה – דא תלמיד חכם דאיהו במתא, דאיהו אילנא דחיי, אילנא דיהיב איבין. ע״כ. והוא מבואר ע״פ הנ״ל דאדם הוא בסוד עץ.

ואיתא בתדא״ר (פי״ח) לדרוש הפסוק הנ״ל ועל נחל יעלה על שפתו מזה ומזה כל עץ מאכל לא יבול עלהו ולא יתום פריו לחודשיו יבכר כי מימיו מן המקדש המה יוצאים והיה פריו למאכל ועלהו לתרופה, לחודשיו יבכר – למחדשי תורה שמחדשין את התורה בכל יום תמיד, כבן בכור לאביו ולאמו שמחדש דברי תורה שהכל שמחין בו. כיצד אם יש לאדם בן בכור בבית רבו, אם יש בו תורה שמחה מתחדש לו לאביו בכל יום, עליו הכתוב אומר (משלי י שם טו) בן חכם ישמח אב. ע״כ. היינו שחידושי תורה הם פירות האילן.

וא״כ הרמז הוא, שאדם צריך להוסיף ולחדש בתורה עוד ועוד, ועי״ז יגדלו ממנו פירות נאים ומשובחים. ועיין בספרי הק׳ אמרי שפר על שבועות (ח״ג שער החידוש ושער חלקינו בתורתך).

ואולם כעת שביהמ״ק חרב, מבואר בגמרא שכשנכנסו נכרים להיכל יבש, שנאמר (נחום א) ופרח לבנון אומלל.

ועל כן שנחרב ביהמ״ק אין אנו מבינים בתורה, כי אין תורה בלא ביהמ״ק, כמו שנאמר (איכה ב) מלכה ושריה אין תורה.

כי ע״י ביהמ״ק היה השפעת התורה, וכמבואר בתוס׳ (ב״ב דף כא. ד״ה כי מציון) וז״ל: כי מציון תצא תורה, לפי שהיה רואה קדושה גדולה וכהנים עוסקים בעבודה **היה מכוין ליבו יותר ליראת שמים וללמוד תורה**, כדדרשינן בספרי (סדר ראה פיסקא קו) למען תלמד ליראה וגו׳, גדול מעשר שני שמביא לידי תלמוד, לפי שהיה עומד בירושלים עד שיאכל מעשר שני שלו, והיה רואה שכולם עוסקים במלאכת שמים ובעבודה, **היה גם הוא מכוין ליראת שמים ועוסק בתורה**. עכ״ל.

וכתב בפירוש הגר״א על שיר השירים (ע״ד הפשט, פ״ז פסוק ג) עה״פ שרך אגן הסהר אל יחסר המזג וגו׳, וז״ל: וזה בנמשל לירושלים, אל יחסר המזג, כי כל הבא לאכול פירות

מעשר שני בירושלים, היה רואה הכהנים בעבודתם ולויים בשירם **וישראל לומדים והוגים בדברי תורה**, כי תפ״א בתי מדרשות היו בירושלים (איכ״ר פתיחתא סוף סימן יב), והיו משליכים אחרי גיווס פרנסתם, **ונמזגו ונמשכו עמם בלימודם**. עכ״ד.

וכתב אדונינו הגר״א באדרת אליהו (דברים פרק א פסוק ה) וז״ל: וגילוי של תורה הוא בארץ, כמש״כ (ב״ב דף קנח:) אוירא דא״י מחכים, וגם הנבואה אינו שורה אלא בא״י. ולכן ברח יונה. כמש״כ (מוע״ק דף כה.) ראוי רבינו שתשרה עליו שכינה אלא בבל גרמה לו. וכמש״כ (איכה ב) מלכה ושריה בגויים אין תורה גם נביאיה לא מצאו חזון מה׳. עכ״ל.

ואיתא באבות (סוף פ״ה) וז״ל: יהי רצון כו׳ שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך. ע״כ. וכתב בביאור הגר״א (שם) וז״ל: דלפי שכאן הוא כלל התורה משה קיבל תורה מסיני וכו׳, ואין תורה בלא בית המקדש, כמש״כ (איכה ב) מלכה ושריה בגויים אין תורה, לכן אמר יהי רצון שיבנה ביהמ״ק כו׳ ותן חלקנו בתורתך, כמש״כ (ישעיה יא) ומלאה הארץ דעה את ה׳. עכ״ל.

והגר״א בפירושו על שיר השירים (ע״ד הפשט, פ״ו פסוק ד) כתב וז״ל: והענין, שעל ג׳ דברים העולם עומד, על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים, ואחר שגלינו מארצנו ונתרחקנו מעל אדמתנו שהוא בית המקדש, אין לנו לא תורה, כמו שכתוב (איכה ב) מלכה ושריה בגויים אין תורה, ולא עבודה, ולכן אנו אומרים אחר התפילה שהיא במקום עבודה שיבנה ביהמ״ק במהרה בימינו ותהיה עבודה עצמה, ותן חלקנו בתורתך. עכ״ל.

וכ״ה בליקוטי הגר״א (סוף ספד״צ) וז״ל: עתה אין אנו מקבלין שום דבר חדש בתורה כמו בזמן ביהמ״ק, אלא מה שאנו מוצאין כתוב בספרי הראשונים, ובזמן ביהמ״ק היו משקים לתורה, דברים שלא נגלו למשה רבינו ע״ה נגלו לר״ע וחבריו (במדב״ר פר׳ יט אות ו, תנחומא סדר חוקת אות כד), משא״כ עתה (איכה ב) מלכה ושריה בגויים אין תורה, ואין לנו אלא ספיחי הראשונים, הלוואי שנוכל להבין דבריהם. עכ״ל.

וכ״כ עוד באמרי נעם (ברכות דף ח. ד״ה כל העוסק בתורה) בשם אדונינו הגר״א ז״ל, דזהו שאנו אומרים אחר התפילה שיבנה ביהמ״ק ותן חלקנו בתורתך, לפי שבגלות אין תורה, לכן אחר התפילה מתפללין על העבודה ועל התורה. ע״כ.

וכ״כ עוד בביאור הגר״א למשלי (פ״ז פסוק יט-כ) עה״פ לכה נרווה דודים עד אור הבוקר נתעלסה באהבים, כי אין האיש בביתו הלך בדרך מרחוק צרור הכסף לקח בידו וגו׳, וז״ל: דזה מדבר כנגד פיתויי היצר לבטלו מתורה ומצוות ויראה וחכמה, ונגד חכמה אמר כי אין האיש בביתו, שבית המקדש חרב והקב״ה אינו שוכן בציון שמשם בא החכמה, כמש״כ (ישעיה כט) ואבדה חכמת חכמיו, ונגד תורה אמר, צרור הכסף לקח בידו, שהתורה נקרא (שם ח) צור תעודה וגו׳, כלומר שהתורה חתומה עכשיו, ואף אם תייגע עצמך לא תדע, כי (איכה ב) מלכה ושריה בגויים אין תורה, ומפתהו היצר לרפות ידו לגמרי מעסק התורה ח״ו. עכ״ל.

וכן מבואר בספר חסד לאברהם (מעיין שני נהר יז ונהר כו) דיש ב׳ חלקים בחידושי תורה, חלק אחד הוא, החידוש בעומק הדברים לחדש הלכות ע״י י״ג מידות שהתורה נדרשת בהם, כמו שעשו התנאים במשנה, או חידוש בסוד הדרושים על ידי הקדמת יסוד וכדו׳, ובזה יש דרגות חלוקות בעומק החידושים, וזה בגופא דשכינתא, וכל חידוש הלכה שמתחדש בסוד הדרושים זה נשמת התורה, ובחינת חידושים אלו עולים עד עתיק יומין, ועי״ז נבראים שמים החדשים המוזכרים בזוהר הנ״ל.

ויש חלק של חידושים שמבין דברי המשנה והגמרא ומפלפל בהם, וזה הוא מה שאנו עושים אחר חורבן הבית להבין דברי הראשונים כמלאכים, ובחינת חידושים אילו עולים עד קוב״ה, ועי״ז נברא ארץ חדשה שנקראים בזוהר הנ״ל ארצות החיים. עכ״ד. הרי שאחר שנחרב ביהמ״ק אין בכוחנו לחדש חידושים גדולים, אלא רק להבין דברי המשנה והגמרא ולפלפל בהם, והיינו שכעת נחסר לנו מאור התורה בעוה״ר.

וכן מבואר בספר כתר ראש (אות נו) וז״ל: חידושי תורה נקרא כל מה שלומד יותר ומתבררים הדברים מחוורים אצלו, כל זמן שאתה ממשמש בהם אתה מוצא בהם טעם, וכשמרבה לחזור נתבאר בזה טעמים ופירושים שנתחדשו, וזה נקרא חידושי תורה בין שהוא מחדש או אחר רק שיצא הדבר לאור. עכ״ל. וזה מתאים לדברי הרב חסד לאברהם שהבאתי לעיל, שבזמן הזה החידושים הם להבין יותר את הגמ׳ וכו׳.

שַׁעַר ט״ו בְּאָב

ענייני ט״ו באב

איתא במתניתין (תענית דף כו:) וז״ל: אמר רבן שמעון בן גמליאל לא היו ימים טובים לישראל כט״ו באב וכיוה״כ, שבהן בנות ירושלים יוצאות בכלי לבן שאולין שלא לבייש את מי שאין לו, כל הכלים טעונין טבילה, ובנות ירושלים יוצאות וחולות בכרמים, ומה היו אומרות בחור שא נא עיניך וראה מה אתה בורר לך, אל תתן עיניך בנוי, תן עיניך במשפחה, שקר החן והבל היופי אשה יראת ה׳ היא תתהלל (משלי לא), ואומר (שם) תנו לה מפרי ידיה ויהללוה בשערים מעשיה, וכן הוא אומר (שיה״ש ג) צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה בעטרה שעטרה לו אמו ביום חתונתו וביום שמחת ליבו, ביום חתונתו זה מתן תורה וביום שמחת ליבו זה בנין בית המקדש שיבנה במהרה בימינו. ע״כ.

והנה בזוהר (פר׳ תרומה דף קלה.) הביא מקור מהכתוב למועד ט״ו באב, וז״ל: זאת התרומה אשר תיקחו מאיתם וכו׳, ותולעת שני – זהו ט״ו באב, שבנות ישראל היו יוצאות בכלי מילת, כמו שנאמר (איכה ד) האמונים עלי תולע. ע״כ.

וכתב בקדושת לוי (ליקוטים לט״ו באב) דיום ט״ו באב מרמז על התעוררות מלמעלה להתקרב להי״ת, דהנה צ״ע למה בנות ישראל היו יוצאות בכלי לבן שאולין דוקא, ונראה לבאר על פי מאמר חכמינו ז״ל (תענית לא.) עתיד הקב״ה לעשות מחול לצדיקים לעתיד לבוא, כי הנה יש שני מיני התעוררות, יש שאדם מעורר עצמו לעבודת הבורא יתברך, ויש התעוררות דלעילא מה שמגיע לאדם התעוררות מלעילא לעשות רצון הבורא יתברך. והנה מה שאדם מעורר מעצמו זה נקרא שלו, ומה שמגיע לאדם התעוררות מלעילא זה אינו שלו, ונקרא זה אצל האדם שאולה.

והנה בראש השנה האדם עצמו מעורר רצון הבורא יתברך, ויש לו פחד מיום הדין, ובט״ו באב מגיע לאדם התעוררות מלעילא, כי בא הקב״ה לשפוט את העולם, וזהו הרמז שבהם בנות ישראל, רומז על נשמות וכנסת ישראל, בכלי לבן, לבן מרומז על האי״ן, כי בלבן כלול כל הגוונין, וזהו הרמז שאולין, שזה הבחינה והתעוררות בא להם מלעילא כנ״ל, וזהו הרמז ומחולות בכרמים, כי מחול הוא מה שאדם מנגן בכלי זמר, וזה עושה המחול כפי הניגון שזה מנגן, ונמצא איש אחר מעורר אותו, וזהו הרמז עתיד הקב״ה לעשות מחול לצדיקים, שהקב״ה מעורר אותם לעשות רצונו יתברך, והם יעשו רצונו כפי ההתעוררות שמגיע עליהם, וזהו הרמז גם כן בכאן, שזה היום מעורר על התעוררות מלעילא וזה מחולות בכרמים כנ״ל.

וזה שפירש רש״י, יום שהותרו השבטים לבוא זה בזה, כי האבות כל אחד היה עובד את הבורא בבחינתו, אברהם – במידת אהבה אשר על זה מרומז יסוד המים, יצחק – במידת היראה אשר על זה מרומז יסוד האש, יעקב – במידת התפארת אשר על זה מרומז יסוד הרוח, ובאמת כל כוונתם היה למידת מלכות להמליך עליהם מלך מלכי המלכים, ועל זה המידה רומז יסוד העפר, ועל זה אמר אברהם אבינו (בראשית יח) ואנכי עפר, ונמצא הרי כאן ארבעה מידות, וכל אחד כלול מתלת המידות אשר עבדו בהם האבות, הרי כאן י״ב כנגד י״ב שבטים, אשר כל אחד היה עובד בבחינתו ובמידתו.

ובאמת כל זה הוא שייך כשאדם עצמו הוא מעורר לעבודתו יתברך, אבל כשמגיע לאדם התעוררות מלעילא, אז יכול האדם לעבוד את הבורא יתברך בכל המידות, כיון שמגיע אליו התעוררות מאת הבורא ברוך הוא, והוא כלול מכל המידות. וזה היום רומז על התעוררות מלעילא כנ״ל, במילת לבן, שכלול כל הגוונים, כי להאבות היה לכל אחד גוון אחד. וזה היום שמגיע התעוררות מלעילא אז הוא הגוון שכלול כל הגוונים, וזהו הרמז שהותרו השבטים לבוא זה בזה, שכל אחד היה לו גם בחינות חבירו, ודו״ק. עכ״ד.

וכתב בדברי שמואל (לט״ו באב עמוד קפה) דמה שאמרו חז״ל שלא היו ימים טובים לישראל כט״ו באב וכיוה״כ שבהן בנות ישראל יוצאות בכלי לבן שאולים וכו׳, והיינו כי נרמז בזה שע״י התשובה שמתחילין מט״ו באב ונמשכין עד יוה״כ, כל מי שיכול להתעורר בעצמו לשוב, מה טוב, ואף מי שאינו יכול אלא מכח ירושת אבותיו שהיו צדיקים, זה גם כן טוב, אך מי שאין לו לא מזה ולא מזה, צריך לכל הפחות לשאול (דרך השאלה) מרבותיו ומחבריו התעוררות לימים הקדושים האלו. עכ״ד.

מיום ט״ו הדינים מסתלקים

כתב הרב יפה ללב (ח״ב סימן תקנא אות ב) שמה שאמרו חז״ל שמי שיש לו דין בהדי נכרי לישתמיט מיניה, היינו עד ט״ו באב. ע״כ.

וכתב עוד (שם סק״ג) דאיתא בקדושת לוי (סוף דרוש לשבת נחמו) וז״ל: חודש אב, פירוש אב, היינו תחילה עד ט״ו באב ארור, ומחמישה עשר באב היינו ברוך, וזהו א״ב – א׳רור ב׳רוך, וכן הצירוף מזה החודש ה׳סכת ו׳שמע י׳שראל ה׳יום, שהצמיחה אחר ההעדר וכן השלימות אחר החיסרון, וכן הסכת, כמאמר חז״ל (ברכות דף סג:) הס ואח״כ כתת וכו׳, ושמע ישראל וכו׳. עכ״ל.

ועל פי הקדושת לוי הנ״ל, הסיק היפה ללב, דרק עד ט״ו באב יש להשתמט מלדון עם גוי, אך מט״ו באב שאז נכנס לכלל ברוך, לא צריך להשתמט. עכ״ד.

וכ״כ הגר״ש קלוגר בספר שנות חיים (סימן ריט) כי מזל עשו שולט רק עד ט״ו באב, וזהו שאמרו יום תבר מגל, והיינו כי מי״ז בתמוז שולטים הדינים והגבורות בעולם, שהוא זמן החורבן, ובו אירעו דברים קשים ומרים לישראל במשך כל הדורות, ואף לאחר תשעה באב אין הדינים מסתלקים, עד יום ט״ו באב, ומאחר שמגיע ט״ו באב, כל הדינים והגבורות שהיו שולטים מר״ח אב ועד מחצית החודש, מתמתקים מחמת קדושת יום זה, והמקטרגים מסתלקים, ותחתיהם שורים בישראל הרחמים והחסדים.

והוסיף, דמה שמבואר בזוהר הקדוש (יובא להלן) שמזל עשו אינו אלא ט׳ ימים באב, קרוב לומר שט״ס הוא בזוה״ק, וצ״ל ט״ו ימים באב. ע״כ.

וכתב בתפארת שלמה (לשבת נחמו ולט״ו באב ד״ה הראשון) כי ענין מה שאמרו לא היו ימים טובים לישראל כחמישה עשר באב הוא, כי הנה ג׳ חודשים ניתנו לחלקו של עשו והם טבת תמוז אב, והנה גם חודש אב שניתן לעשו ואז גברה ידו לשלוט בנו ולהחריב בית קדשינו ותפארתנו, עם כל זאת אין מגיע לו חלקו רק עד חצי החודש, לכן בהגיע יום חמישה עשר באב נתעורר הרחמים הגדולים עלינו להביא כביכול נחמה בליבו וחרטה דמעיקרא על ימי המצרים אשר שלטו יד אוייבנו, ומתחילים ימי הרצון, לכן לא היו ימים טובים כאלו מקודם, כן יהפוך הכל לטובה ולישועה ולנחמה בב״א. עכ״ד.

וכתב בקדושת לוי (סוף דרוש לשבת נחמו) וז״ל: חודש אב, פירוש אב, היינו תחילה עד ט״ו באב ארור, ומחמישה עשר באב היינו ברוך, וזהו א״ב — א׳רור ב׳רוך, וכן הצירוף מזה החודש ה׳סכת ו׳שמע י׳שראל ה׳יום, שהצמיחה אחר ההעדר וכן השלימות אחר החיסרון, וכן הסכת, כמאמר חז״ל (ברכות דף סג:) הס ואח״כ כתת וכו׳, ושמע ישראל כו׳. עכ״ל.

וכתב בליקוטי הלכות (הל׳ גיטין ה״ג אות כג) וזהו בחינת לא היו ימים טובים לישראל כט״ו באב וכיום הכיפורים, כי שניהם בחינה אחת, כי ט״ו באב הוא בחינת התיקון וההמתקה של תשעה באב, כמו שאמרו רז״ל, שבתשעה באב הייתה הגזירה של מתי מדבר, שאז היו מתים בכל שנה במדבר, ובט״ו באב פסקו מתי מדבר. נמצא שט״ו באב הוא בחינת התיקון וההמתקה של תשעה באב, ועל כן הוא בבחינת יום הכיפורים.

כי כשזוכין בתשעה באב להתעורר בתשובה, על ידי שרואין גודל ירידתו ומאמינים ששם דייקא נסתר ונעלם הי״ת בעצמו, עי״ז זוכין לבחינת תשובה, לבחינת יום הכיפורים שאז עולין לשם באמת ונמתק הכל כנ״ל, ועל כן ט״ו באב, שהוא ההמתקה והתיקון של תשעה באב ויום הכיפורים הם בחינה אחת כנ״ל. עיין שם.

והנה שוב מצאתי בקרבן נתנאל (תענית פ״ד אות ה) שהביא ראיה מדברי הזוהר הקדוש (פר׳ יתרו דף עח:) עשו נטל ברזא דיליה תרין ירחין תמוז אב וכו׳, ואפילו אב לאו דיליה ולא יתיר ואתאביד ולא אשתכח. ע״כ. וחזינן דרק עד תשעה באב יש את שליטת עשו, ולכן אי״צ למעט בשמחה רק עד תשעה באב ול״צ יותר, וכן אי״צ לישתמיט רק עד אחר תשעה באב, וכן עמא דבר. עכ״ד.

מבואר דאפילו לפני תשעה באב, אין חשש דהעיקר הוא רק עד אחר תשעה באב. וכ״כ בשער יששכר (שער תמוז אב דף קנב:) והכי הסיק בחזו״ע (ד׳ תעניות עמוד קסד אות א).

וכ״ה במגלה עמוקות (אופן קז) שכתב, דאף תמוז ואב אתאבידו מיניה, כדאיתא בזוהר, ולא נשאר אלא רק כ״א יום של ימי בין המצרים. ע״כ. משמע שאחר תשעה באב לית ביה חששא.

וכ״כ הרב בן איש חי (ש״א פר׳ דברים אות א) וז״ל: אמרו רבותינו ז״ל בר ישראל דאית ליה דינא בהדי עובד כוכבים ומזלות, לשתמיט מניה עד ראש חודש אלול, ויש אומרים עד תשעה באב דהיינו עד אחר עשרה באב, וזו הסברא היא עיקר דאין צריך להשתמיט עד ר״ח אלול, אלא רק עד אחר עשרה באב, ובפרט כי בט״ו באב צריך לעשות שמחה מפני שיש עילוי לשכינה, כמש״כ בזוהר הקדוש (ח״ב דף קלה.) וכיון שעלה חודש זה ביום ט״ו לא ירד, דמעלין בקודש.

ובזה פירש הרב רמז הכתוב (בראשית מט) בן פרת יוסף בן פרת עלי עין בנות צעדה עלי שור, דידוע מה שאמרו רז״ל לא היו ימים טובים לישראל כט״ו באב וכיום הכיפורים שבהם בנות ישראל יוצאות וחולות בכרמים וכו׳, וידוע מה שאמרו רבותינו ז״ל במדרש (ב״ר פר׳ עא את ב רות רבה פר׳ ז אות יג מדרש תהילים מזמור כ אות ג) שכל ישראל נקראים בשם יוסף, כמש״כ (עמוס ה) אולי יחנן ה׳ צבאות שארית יוסף, וזה שאמר בן פרת יוסף, אלו ישראל שיהיה להם בן פרת עלי עין, הוא חודש אב שהוא בחינת עין, אע״פ שיש בו בכיה ואנינה, ואמר אימתי יהיה החן הזה, בחודש אב, שהוא בחינת עין, ואמר בנות צעדה עלי שור, פירוש בזמן שבנות ישראל יוצאות וחולות בכרמים, שהוא ביום ט״ו באב. עכ״ד.

וי״א שדין לישתמיט מיניה באב דריע מזליה, הוא כל חודש אב, וכמבואר במג״א (סק״ב) ובא״ר (סק״א) ובפמ״ג (א״א סק״ב) ובמחב״ר (סק״א) ובבאר היטב (סק״ב) ובחיי אדם (כלל קלג סק״ט) ובקיצור שו״ע (סימן קכב ס״ז) ובמשנ״ב (סק״ב) וכ״ה בבני חיי (הגה״ט סק״א) ובמטה יהודא (סק״א) וכ״כ בסידור יעב״ץ (דיני בין המצרים שער שלכת אשנב א אות ח) ועיין בדברי מנחם (הגה״ט סק״ב) שהאריך בהאי ענינא.

וכבר מבואר כדברי הפוסקים הנ״ל בפירוש הר״י מלוניל (תענית עמוד קל) שכל החודש נוהג בו דין לישתמיט וכו׳, לפי שחודש אב מוכן לפורענות לשונאי ישראל.

ושו״מ שכ״כ רבינו ירוחם (תולדות אדם וחוה נתיב יח חלק ב דף קסד.) וז״ל: משנכנס אב ממעטים בשמחה, וישראל שיש לו דין עם גוי אם הוא בחודש אב ישמט ממנו, דריע מזליה דישראל בזה החודש, כך פשוט. עכ״ל. הרי שכל חודש אב ריע מזליה. ואלו ואלו דברי אלקים חיים.

ועיין בשולחן גבוה (סק״א) שכתב דמדברי התוס׳ (תענית דף כט.) שכתב על הא דלישתמיט כו׳, דמגלגלין חובה ליום חייב וכו׳, משמע דעד התענית דוקא הוא דבעי לאישתמוטיה כיון

שהם ימי חובה, אבל אחר התענית כיון שכבר נח רוגזיה של קוב״ה במה שהציתי אש בהיכל, כמו שאמרו חז״ל (איכ״ר פר׳ ד אות יד, תנחומא סדר שמיני אות ט) שפך חמתו על העצים ואבנים, לית לן בה.

ושוב הביא דברי המג״א בשם רבינו ירוחם, דהכוונה לכל חודש אב עד ר״ח אלול, ושכן מצא בגמ׳, וביאר כוונת המג״א, דמלישנא דרב פפא לישתמיט מיניה באב, ש״מ דהיינו כל חודש אב, דאי לא תימא הכי, הוה ליה לפרושי דהיינו עד התענית. עכ״ד.

וכ״כ במעין גנים (ועד חכמים, סימן תקנא סק״א) דמהגמ׳ שמבואר לישתמיט מיניה באב, משמע דהיינו כל חודש אב.

ט״ו באב הוא יום שנשברו הדינים מעל ישראל

כתב במי השילוח (ליקוטים למסכת תענית) וז״ל: ט״ו באב מאי הוא, א״ר יהודא אמר שמואל יום שהותרו וכו׳ עד רבה ור׳ יוסף דאמרו תרוייהו יום שפסקו מלכרות עצים למערכה וכו׳, וקרי ליה יום תבר מגל. וזה הטעם הוא שורש כל הטעמים מכל האמוראים הנזכרים, כי כל הטעמים הולכים וסובבים על קוטב אחד, שנתבטלו הקטרוגים רעים מישראל, וזהו תבר מגל שנתבטלו כל הקיטרוגים ונשתברו כל הכעסים, ומזה העת התחיל השי״ת לנהוג עם ישראל במידות אהבה. עכ״ד.

היינו שביום ט״ו באב נהיה המתקת הדינים, ונתבטלו הקטרוגים רעים מישראל, וזהו ענין יום תבר מגל – שבו נשברו כל הקטרוגים והדינים מעל ישראל, ומאז התחיל הי״ת לנהוג עם ישראל במידות אהבה ורחמים, וזהו הטעם השורשי לכל הטעמים האמורים בגמרא.

וכתב הרמ״ע ז״ל מפאנו במאמר מאה קשיטה (סימן פא) פירוש תבר מגל, היינו לשבר כח הקליפות, בסוד מג״ל ראשי תיבות מ׳חלת, והג׳ רומז לאגרת ביתה, והל׳ רומז לפלונית (לילי״ת) סבתא, והוא נוטריקון (ישעיה סו) מ׳שלם ג׳מול ל׳אוייביו, וביטולן בשם תרע״א וד׳ אותיותיו בגימטריא תב״ר מג״ל ועם הכולל גימטריא תרע״ו. והוא יום ט״ו באב כי סודו בצדיק יסוד עולם, ויגיד עליו רעו ט״ו בשבט, שזה במילוי הלבנה מלוא כל הארץ ודאי, ועוד דמבין שניהם תתמעט עורלתן של פירות האילן, שכל העם מרבין נטיעותיהן ומקדימין לבו ביום, ופוסקת ערלה שלהן לזמן מועט שהוא ב׳ שנים ומחצה, והוא שיעור הזמן שנחלקו ב״ש וב״ה נח לו לאדם שנברא (עירובין דף יג:). עיין שם. והביאו ג״כ מרן החיד״א בדבש לפי (מערכת הת׳ אות כב).

מט״ו באב הצירוף שם הויה כסדר – י״ה

כתב הרב בן איש חי בספרו ברכת אבות (הפטרת פר׳ ואתחנן) כי י״ב חודשי השנה הם כנגד י״ב צירופי הוי״ה, ובכל חודש שולט צירוף אחר. גם ידוע שכל צירוף שהיו״ד קודמת לה״א וכן הוא״ו קודמת לה״א, אזי הרחמים והחסדים גוברים בחודש ההוא. ואם להיפך ששני ההי״ן קודמין לאותיות י״ו אזי יש תגבורת הדינים ח״ו, כמבואר בהקדמת תיקו״ז (דף י.), ובחודש אב לפי שהצירוף שלו הוא הוי״ה, הנה חצי הצירוף הוא ה״א קודם וא״ו, ולכן בחצי הראשון של החודש יש תגבורת דינים ח״ו, אך בחצי השני של הצירוף שהוא אות יו״ד ואות ה״א, יו״ד קודם לה״א, ובזה הרחמים גוברים. ולכן מיום ט״ו באב שהוא יו״ט החשוב שיש לישראל, אזי אין תגבורת הדינים אלא הרחמים גוברים. ע״כ.

וכתב בבני יששכר (מאמרי חודש תמוז אב מאמר א אות א) דהנה צירוף חודש תמוז כולו מהופך ומורה על התגברות הדינים, ומשם נמשך הדין על המן שאמר (אסתר ה) וכל זה איננו שווה לי – סופי תיבות הוה״י, ועל כן שליטת הדין בזה החודש, אפילו קודם י״ז בתמוז, משום שימים אלו היו ימי הילוך המרגלים, ולכך אין הימים האלו בהתגברות מידת הרחמים כ״כ, וצירוף של חודש אב תחילתו הוא למפרע וחציו השני הוא י״ה כסדר, וזה מורה על ט״ו ימים כמנין י״ה מן ט״ו באב, שמשם ואילך מתעוררים הרחמים, והתחלת התעוררות התשובה עילאה בינ״ה י״ה, היינו מספירת בינה שהיא אמא העליונה המקבלת אליה כל השבים בתשובה, וספירת בינה כנגדה הוא שם י״ה.

וכתב בעבודת ישראל (לט״ו באב) בגמרא אמרינן, לא היו ימים טובים לישראל כט״ו באב וכיוה״כ שבהן היו בנות ישראל יוצאות וחולות בכרמים, ומה היו אומרות בחור שא נא עיניך וראה מה אתה בורר לך וכו׳. והיינו כי חודש אב בצירופו הוא יוצא מפסוק ה׳סכת ו׳שמע י׳שראל ה׳יום, שם החצי האחרון משם הוי״ה השולט בחצי ראשון של החודש הוא בחינת דין, וביום ט״ו נמתק הדין ע״י הצירוף החצי שם י״ה, והוא נוטריקון י׳ום ה׳ כיפורים לרמז כי ט״ו באב וי״ה הם חד דרגא, כי בהם עליית הלבנה, וכמש״כ מהרח״ו ז״ל בפרע״ח (שער חג השבועות, דרוש למהרח״ו ז״ל על ט״ו באב וט״ו בשבט) על יוצאות וחולות בכרמים. עיין שם.

וכתב בקדושת לוי (ליקוטים לט״ו באב) הנה חודש אב, הוא ראשי תיבות א׳רור ב׳רוך, היינו תחילה עד ט״ו באב ארור, ומט״ו באב היינו ברוך, וזהו א״ב א׳רור ב׳רוך. וכן הצירוף מזה החודש ה׳סכת ו׳שמע י׳שראל ה׳יום, שהצמיחה אחר ההעדר וכן השלימות אחר החסרון, וכן הסכת כמאמר חז״ל (ברכות דף סג:) הס ואחר כך כת כו׳ ושמע ישראל כו׳. עכ״ד.

ואמר האדמו״ר מטאהש זי״ע (עבודת עבודה פתגמי קודש לט״ו בשבט אות ה) דזה הענין של ט״ו באב, כי הצירוף של חודש אב הוא הוי״ה, נמצא כי בחצי השני של החודש מאירין אותיות י״ה כסדרן, וממילא נשפעו בו חסדים בלי הכלי המצמצם (שהוא היפוך אותיות הוי״ה), כי מאיר שם י״ה לבד כמו שיהיה לעתי״ל, ולכן לא היו ימים טובים לישראל כט״ו באב,

וזה נרמז ביום חמישה עשר העולה כשם י״ה, כי זה עיקר היו״ט על שמעתה מאיר שם י״ה בתוקפו וכסדרו, וכיון שנשפע אור כזה בנקל יותר לזכות לקרבת אלקים. עכ״ד.

ט״ו באב כנגד שם י״ה

כתב בבית אהרן (לט״ו באב) לבאר מה שאמרו חז״ל לא היו ימים טובים לישראל כט״ו באב וכיוה״כ שבהם בנות ישראל יוצאות בכלי לבן שאולים וחולות בכרמים. וכפי כל הטעמים דאיתא שם בגמרא. והוא עפ״י הקדמה שאמר הרב הקדוש מאפטע זצ״ל, ט״ו באב ביאורו – אות הט״ו שבא״ב היינו אות הט״ו שבאל״ף בי״ת, והיינו אות ס׳ שהוא עשוי עיגול כמחול, וכדאיתא עתיד הקב״ה לעשות מחול לצדיקים, ובזה אין אדם מתקנא בחבירו כי במחול כולם הם בשווה.

ועוד אומרים בשם הרב הקדוש ר׳ זוסיא זצוק״ל, חמש עשרה נשים פוטרות צרותיהן כו׳, פירוש שם י״ה שהוא עולה בגימטריא ט״ו פוטר כל הצרות מישראל. ולפי ההקדמות הנ״ל נוכל לומר בכאן גם כן, ט״ו באב״ב פירוש באל״ף בי״ת, היינו שם י״ה, ולא היו ימים טובים לישראל כמו זה השם וכיוה״כ, כי חדא מילתא היא, והבן.

שבהם בנות ישראל יוצאות בכלי לבן שאולים, ומה הוא השבח של כלי לבן, כי לבן הוא רק פשיטות לגמרי, שאין בו שום הרכבה רק פשיטות לגמרי, כי כל הגוונים הוא ע״י הרכבה ממין אחר, אבל בלבן אין בו שום הרכבה, וכמו״כ העוה״ז הוא הכל ע״י הרכבה כידוע, אבל עוה״ב אין בו שום גשמי ושום הרכבה בעולם רק פשיטות לגמרי, וזה ידוע כי עולם חסד יבנה (תהילים פט), ומזה מתחיל עולם הבנין הנקראים מידות, אבל בינה הוא למעלה מן המידות, אשר זה נקרא שם י״ה כידוע ה׳ פעמים יו״ד עולה נו״ן, חמישים שערי בינה, ויוה״כ נקרא ג״כ עוה״ב – עולם הבינה אשר אין בו לא אכילה ולא שתיה ולא שום תענוג גשמי, רק בחינת עוה״ב בלי שום הרכבה בעולם.

וזה שכתוב שבהם בנות ישראל יוצאות בכלי לבן שאולים וחולות בכרמים, שהקב״ה מוחל לישראל כל העוונות שלהם ע״י תשובה שעושים, שהיא למעלה מן העולם, בחינה הנקרא מ״י, מי מטהר אתכם (מתני׳ יומא פ״ח מ״ט), ובזה הוא סומך לכל הנופלים ומשאיל להם זכויות כדי שיתרבו זכויותיהם, וזהו וחולות בכרמים כי כרם ה׳ צבאות בית ישראל (ישעיה ה). עכ״ד.

ובתפארת שלמה (לשבת נחמו וט״ו באב ד״ה בשם הרה״ק) כתב בשם הרה״ק ממעז׳יבוז זלה״ה, לא היו ימים טובים לישראל כט״ו באב, רמז על אות ס׳ שהוא אות הט״ו שבא״ב, וז״פ כט״ו באב – בא״ב ר״ת באלף בית, כי כל האותיות יש להם ריבוע ומקום אחיזה רק אות ס׳ הוא סגלגל ועיגול, וזהו הרמז עתיד הקב״ה לעשות מחול לצדיקים, הבן. עכ״ד.

וכתב עוד (שם ד״ה שאחר״ז) לבאר פסוק (איכה א) כל היום דו״ה, ופסוק (איכה ה) על זה היה דו״ה ליבנו על אלה חשכו עינינו, כי זה אזיל על תמוז אב, והנה גימטריא דו״ה הוא ט״ו, ובט״ו באב נהפך דו״ה אל י״ה, בסוד (תהילים קיח) עננני במרחב י״ה. עכ״ד.

עוד כתב (שם ד״ה שאחר״ז) כי לא היו ימים טובים לישראל כט״ו באב הוא רמז לשם י״ה, כמש״כ (תהילים קיח) עננני במרחב י״ה, רמז לרחמים וחסדים, לכן כל הימים טובים פסח וסוכות כתיב (ויקרא כג במדבר כח שם כט) ובחמישה עשר יום, רמז ג״כ לרחמים וחסדים היורדים בימים האלו, והבן. עכ״ד.

וכתב בקדושת לוי (ליקוטים לט״ו באב) לא היו ימים טובים לישראל כט״ו באב כו׳, יבואר ע״פ הכתוב (שמות יז) ויבוא עמלק וילחם בישראל כו׳, כי בתחילה כתיב (שמות יז) היש ה׳ בקרבנו אם אין, משל לתינוק שהיה רוכב על כתיפו של אביו וראה חבירו של אביו, אמר לו, ראית את אבא, אמר לו אביו אתה רוכב על כתפי ואתה שואל עלי, הריני משליכך ויבוא השונא וישלוט בך, כך אמר הקב״ה לישראל, אני נשאתי אתכם על עננני כבוד, ואתם אומרים היש ה׳ בקרבנו, לפיכך יבוא השונא וישלוט בכם, הוי ויבוא עמלק, כדאיתא במדרש (שמו״ר סדר בשלח פר׳ כו אות ב תנחומא סדר יתרו אות ג ובעוד כמה דוכתין) נמצא האב מפחיד הבן כדי שידע שיש לו אב שיכול להציל אותו מהפחד, וכאשר יודע שיש לו אב אז מקרבו בכל מיני קירבות. ולזה נקרא זה החודש אב וחרב בו הבית המקדש שלנו, כדי שנדע שיש לנו אב, וכאשר יבוא הידיעה לנו אז יבנה הקב״ה הבית המקדש.

והנה מבואר בגמרא (תענית דף ל:) על ט״ו באב שבו הותרו השבטים לבוא זה בזה, ועוד טעם שבו כלו מתי מדבר, ועוד טעם תבר מגל, שבו פסקו לכרות עצים למערכה, עיין שם. הכלל הי״ת נקרא יו״ד שאין לו דמות, כמו שנאמר (ישעיה י) ונער יכתבם, וכאשר מצייר ציורין הוא ה״א, וכאשר ישראל הם באחדות עם הי״ת, דהיינו שני אותיות י״ה להמשיך ה׳ אל יו״ד, אז הוא שלימות.

וזהו ט״ו – י״ה, ה׳ נמשך ליו״ד, והנה כל שבט ושבט מישראל יש לו בחינה מיוחדת, ולמטה נקרא גוון לכל שבט ושבט, כאשר נרשם הגוון מכל שבט באבנים על חושן, כידוע מגוון כל אבן מדריגת כל שבט. והנה כאשר כל השבטים הם באין, אז כל הגוונים כלולים זה בזה, וזה כשיש השגה לישראל על ידי הידיעה שיש אב אחד לנו, וזה שהותרו השבטים לבוא זה בזה, לרמז על הנ״ל.

והנה כאשר ישראל הם דבוקים באי״ן, אז יש להם יראה, ויראה הוא חכמה, כנאמר (איוב כח) ויאמר לאדם הן יראת ה׳ כו׳, והחכמה הוא חיות כנאמר (קהלת ז) והחכמה תחיה, וזהו הרמז שבו כלו מתי מדבר כנ״ל. והנה מבואר בשם האר״י ז״ל יוצר אור ובורא חושך, כאשר האדם מסתכל על הבורא הוא חושך שאין להשיגו, וזהו (תהילים קלט) ולילה כיום יאיר. והנה ט״ו באב לרמוז על השגת ידיעה לישראל שיש להם אב, והם דבוקים אל האי״ן הנרמז

אל חושך כנ״ל. וזהו שבו תבר מגל, תש כוחו של חמה, והלילה גובר לרמז על הנ״ל, על התדבקות ישראל אל האי״ן, שהוא בחינת חושך לילה כנ״ל. עכ״ד.

יום שהותרו שבטים לבוא זה בזה

איתא בש״ס (תענית דף ל:) וז״ל: א״ר שמעון בן גמליאל לא היו ימים טובים לישראל כט״ו באב וכיוה״כ, בשלמא יום הכיפורים משום דאית ביה סליחה ומחילה, יום שניתנו בו לוחות האחרונות, אלא ט״ו באב מאי היא? אמר רב יהודה אמר שמואל יום שהותרו שבטים לבוא זה בזה, מאי דרוש (במדבר לו) זה הדבר אשר ציוה ה׳ לבנות צלפחד וגו׳ – דבר זה לא יהא נוהג אלא בדור זה. ע״כ.

ופירש רש״י (שם) וז״ל: שהותרו שבטים לבוא זה בזה. דרחמנא אמר וכל בת יורשת נחלה וגו׳ (במדבר לו) וכתיב (שם) ולא תסוב נחלה ממטה למטה אחר, כי איש בנחלתו ידבקו בני ישראל, ועמדו והתירו דבר זה בט״ו באב. זה הדבר אשר ציוה ה׳ לבנות צלפחד וגו׳. זה מיעוט הוא, כלומר לא יהיה דבר זה נוהג אלא בדור זה בדור של בנות צלפחד. עכ״ל.

והיינו כי בתורה נאמר וכל בת יורשת נחלה ממטות בני ישראל לאחד ממשפחת מטה אביה תהיה לאשה וגו׳, ולא תסוב נחלה לבני ישראל ממטה אל מטה, כי איש בנחלת מטה אבותיו ידבקו בני ישראל וגו׳, והוא ציווי שבנות שירשו את נחלת אביהן כאשר לא היה לו בן, עליהן להנשא דוקא לבני השבט של אביהן, ואסור להן להנשא לבני שבט אחר, כדי שלא תסוב נחלה ממטה למטה.

וכך היה המעשה המובא בספר במדבר (פרק כז) בנות צלפחד באו אל משה וטענו, אבינו מת במדבר, ובנים לא היו לו, ולמה יגרע שם אבינו מתוך משפחתו משום שאין לו בן? תנה לנו נחלה בתוך אחי אבינו. משה הביא את משפטן לפני הקב״ה, והקב״ה אכן הצדיק את טענתן, ואמר למשה, שיש לתת להן נחלה. וכלל הוא בדיני ירושה, שאם אין לאיש בן, מעבירים את נחלתו לבתו.

לאחר מכן (פרק לו) מסופר שבאו ראשי האבות למשפחת בני גלעד בן מכיר בן מנשה אל משה וטענו, אם הבנות יורשות את נחלת אביהן, והן תינשאנה לבני שבט אחר, הרי שיחסר חלקו של שבט מנשה, שהרי הנחלה תעבור לשבטו של הבעל. לכך ציוה משה לבני ישראל על פי ה׳, בנות צלפחד יכולות להיות לטוב בעיניהן לנשים, אבל רק לבני שבטן, ולא לבני שבט אחר.

ובט״ו באב עמדו חכמים והתירו את הדבר, ואמרו שמותר לבנות יורשות נחלה לינשא לבני שבט אחר. ולכך נקבע זה היום למועד ולשמחה, וביום זה בו ביום סגולה גדולה לזיווג הגון, משום המעשה הנעשה בו בענין זה.

וכן איתא במדרש איכ״ר (פתיחתא אות לג) וז״ל: רבי שמואל בר נחמני ואמרי לה משמיה דרבי שמואל בר יצחק יום שהותרו שבטים לבוא זה בזה, שנאמר (במדבר לו) וכל בת יורשת נחלה וגו׳, וכתיב (שם) ולא תסוב נחלה ממטה למטה אחר וגו׳, וכי אפשר לבת שתירש שתי מטות, אלא אמר מעתה אביה משבט אחד ואמה משבט אחר. ע״כ.

וכתב בפרי צדיק (לט״ו באב אות ד) הנה ידוע מאמר חז״ל (שמו״ר סדר פקודי פר׳ נב אות ה, ובבמדב״ר סדר נשא פר׳ יב אות ח, ובשיהש״ר פר׳ ג אות ב) ע״פ (שיה״ש ג) בעטרה שעטרה לו אמו – אמו זו כנס״י, ולא זז מחבבה עד שקראה אמי, והיינו בעת שמופיע בכנס״י הבינה בפנימיות הלב, והוא בחינת אמא עלאה כידוע, והוא ענין הארת המוחין בנקודה פנימיות שבלב ע״י הארת הדעת המחבר המוח והלב בחינת חו״ב, וכידוע שהדעת הוא פנימיות של הכתר שהוא האור המקיף למעלה מן המוחין כעטרה שעל הראש, והיינו בחינת העטרה שעטרה לו אמו דייקא.

אמנם יש בזה שני בחינות, אחת הוא מה שזוכין להופעת הדעת בנפשות ישראל מצד הארת אתערותא דלעילא, וזהו הפירוש של ביום חתונתו זה מתן תורה, שאז היה נשפע הדעת בכנס״י מצד אתערותא דלעילא, והיה זה במתן תורה ע״י משה רבינו ע״ה שהוא היה כללות הדעת של דור המדבר הנקראים דור דעה, והיה נשפע בהם הדעת ע״י מתן תורה, שהיה אז חרות על הלוחות, שנחקק הדעת והכרת הארת אלהות בלוח ליבם, וזה נקרא יום חתונתו, היינו שהשי״ת בחר בנו להיות לו לעם סגולה וקדשנו בתורתו, וחיי עולם נטע בתוכנו, כענין קידושי החתן להכלה.

ויש עוד בחינה אחת, והיא נקראית ביום שמחת ליבו, וזה בנין ביהמ״ק, היינו כאשר זוכים נפשות ישראל להתעורר מעצמם, בבחינת הדעת והכרת השגחתו יתברך בפנימיות נקודת ליבם, זה נקרא בנין ביהמ״ק בעצם, כאמרם ז״ל (ברכות דף נה.) יודע היה בצלאל לצרף האותיות שנבראו בהם שמים וארץ, שנאמר (שמות לה) וימלא אותו רוח אלהים בחכמה ובתבונה ובדע״ת ובכל מלאכה.

וע״ז אמרו ז״ל (ברכות דף לג. ובסנהדרין דף צב.) כל מי שיש בו דעה כאילו נבנה ביהמ״ק בימיו, מפני שבחינת הדעת הוא בעצם הבנין ביהמ״ק, וזה דייקא נקרא ביום שמחת ליבו, שכביכול השי״ת מקבל השמחה מנפשות ישראל בעת שבא התעוררות הדעת מצידם, וגם בכל פרט נפש, ביחוד בהתעצמו בנפשו לדעת את ה׳, וכאמרם ז״ל (מוע״ק דף כה:) שהקב״ה שש ושמח ככלה חדשה בבוא אליו נפש צדיק.

והנה זהו הענין שאמרו בגמרא, יום שהותרו השבטים לבוא זה בזה, כי הציווי לא תסוב נחלה ממטה למטה אחר, היה מפני שכל שבט ושבט יש לו בחינת מיוחדת בפני עצמו

בעבודת השי״ת, כמו שנאמר בברכת יעקב אבינו ע״ה להשבטים (בראשית מט) ויברך אותם, איש אשר כברכתו בירך אותם, שלכל שבט בירך בפני עצמו לפי ערך בחינתו, ולכן כל שבט בפני עצמו נקרא קהל ועדה, לענין פר העלם דבר, והיה להם סנהדרין לכל שבט בפני עצמו.

והנה הציווי בלא תסוב נחלה, נאמר בתורה בלשון זה הדבר אשר ציוה ה׳, והיינו שבמקומות שנזכר בנבואת משה רבינו ע״ה בלשון ״זה״ הוא מפני שמצוה זו אין לו שייכות לבחינת משה רבינו ע״ה כשאר כל התורה שנקרא על שמו, כמו שנאמר (מלאכי ג) זכרו תורת משה עבדי, ולכן נאמר בלשון זה הדבר אשר ציוה ה׳, פירוש שזה הדבר דייקא הוא רק מציווי השי״ת, ולא ע״י בחינת של משה רבינו ע״ה. כי בחינת משה רבינו ע״ה היה הדעת של כלל ישראל, היינו בחינת האור מקיף לכל כלל ישראל כאחד, וכמו שנאמר ג״כ בברכת יעקב אבינו ע״ה (בראשית מט) וזאת אשר דיבר להם אביהם ויברך אותם, שכלל גם לכולם כאחד שיהיה נכללים כל הבחינת זה בזה ע״י בחינת הדעת כנ״ל.

ולזה היה הסנהדרי גדולה בלשכת הגזית מכל כלל ישראל כאחד, כמו שנאמר (ישעיה ב) כי מציון תצא תורה, וכתיב (דברים יז) וקמת ועלית אל המקום אשר יבחר ה׳, והנה להם דייקא האיר השי״ת עיניהם לדרוש שאינו נוהג אלא בדור הזה בלבד, והתירו השבטים לבוא זה בזה, ע״י בחינת הדעת שהופיע בהם במקום המקדש דייקא, וזה היה בזמן ט״ו בחודש אב.

וזאת משום שחודש אב נברא באות ט׳ שהוא נהירו דחיי, והיינו בחינת האור כי טוב, ורק טוביה גנוז בגויה (כמבואר בזוהר), והחודש הזה מסוגל להתגלות בו האור הגנוז ששת ימי הבריאה, והיינו ע״י הדעת שהוא בחינת תורה שבע״פ, שמוציא חכמת התורה מבינת הלב, כמו שנאמר (משלי ב) כי תבוא חכמה בליבך ודעת לנפשך ינעם, וביחוד בט״ו לחודש אב דאז קיימא סיהרא באשלמותא, ולכן היה גם היום הזה מיוחד לחול במחולות שהוא התגלות האור מקיף, ודייקא במקום המקדש כירושלים ושילה שעמד שם המשכן.

וגם לעתיד לבוא יהיה הזמן הזה דייקא מוכן לבנין ביהמ״ק, כדאיתא בפסיקתא (סוף פיסקא כח) שלא יהיה יו״ט גדול ממנו, וז״ל: אמרו משום אביי אין שמחה בא אלא בתשעה באב, לפי שקבעו אבל בזמן הזה, ועתיד לפני הקב״ה לעשותו יום טוב, שנאמר (ירמיה לא) והפכתי אבלם לששון ונחמתים ושמחתים מיגונם. ע״כ. והיינו מפני שאז יהיה תכלית הבירור בהתגלות האור הגנוז, ואז עתיד הקב״ה לעשות המחול לצדיקים, כמו שנאמר (ישעיה כה) ואמר ביום ההוא וגו׳, ובחודש הזה דייקא שבת משוש ליבנו נהפך לאבל מחולינו, מפני שלא היינו כדאי לזה ע״י מעשינו, וקודם הפסוק הזה נאמר (איכה ה) זקנים משער שבתו — היינו הסנהדרי גדולה שהמה יושבי שער, מנגינתם — היינו התלמידים שהיה דרכם ללמוד בניגון, כענין (שבת דף קיג.) גמרא גמור זמורתא תהא, ועי״ז שבת משוש ליבנו שהוא השמחת ליבו, ונהפך לאבל מחולינו, היינו בחינת המחול שהיה מיוחד בחודש הזה, ונפלה עטרת ראשנו שהוא בחינת האור מקיף כנ״ל. עכ״ד.

וכתב בתפארת שלמה (לשבת נחמו ולט״ו באב ד״ה השני) כי ענין השמחה בט״ו באב מחמת שהותרו שבטים לבוא זה בזה הוא, כי מט״ו באב מתחילים להתנוצץ ימי הרצון להיות הכנה על ראש השנה הבעל״ט, וצריך להיות ג״כ רצון כל איש כלול בחבירו להיות עומד ומצפה לראות טובתו, כי מתי שכל אחד מבנ״י משפיע מברכתו וטובתו גם על חבירו, כאשר ראינו בברכת יעקב אבינו ע״ה אשר בירך לכל אחד מהשבטים בברכה מיוחדת ליהודא (בראשית מט) גור אריה, לנפתלי (שם) אילה שלוחה וכדו׳, אז מתעוררת שמחה גדולה.

וז״ש דוד המלך ע״ה בנעים זמירות (תהילים ד) רבים אומרים מי יראני טוב כו׳ נתת שמחה בליבי מעת דגנם ותירושם רבו, כי עיקר שמחתו בטובת הכלל, לכן אם חנן ה׳ אותו בעושר וכבוד יהיה עומד ומצפה לראות זאת ג״כ אצל חבירו, וגם בעניני עבדות הבורא ובתורה וכל הענינים יהיה לבבו שלם כן עם רעהו, לראות בטובת חבירו כמו בעצמו.

וז״פ (תהילים קמה) רצון יראיו יעשה ואת שועתם ישמע ויושיעם, פירוש כאשר הקב״ה רואה הרצון טוב אשר ליראיו לראות בטובת חבירו, אזי הקב״ה כל יכול וכוללם יחד למלאות משאלות לבבם שלא יחסר מהם כל טוב.

כי י״ב שבטים הם רמוזים כנגד י״ב צירופי שם הוי״ה ב״ה, לכן הברכה לכל שבט היה לפי הצירוף של שם הוי״ה השייך לשבטו, אולם אחר כך ככלותו לברך את כל אחד ואחד בפנ״ע היה כוללם יחד, כמש״כ (בראשית מט) איש אשר כברכתו בירך אותם, פירוש שיהיה לכל אחד ואחד כח להשפיע לזולתו מברכתו השייך לחלקו שיהיה כן ג״כ לחבירו כמוהו, כי יכניס רצונו וחפצו לראות בטובת חבירו.

וזה הרמז במגילת רות (ד) וזאת לפנים בישראל על הגאולה ועל התמורה שלף איש נעלו ונתן לרעהו, לרמז על האמור למעלה להיות האחדות ואהבה בישראל, וזה ענין התמורה שלף נעלו ונתן לרעהו מטובתו אשר חנן אלקים אותו יתן לרעהו, וזהו מביא להגאולה ב״ב, וענין התמורה הוא כפי שמצינו בגמ׳ (קידושין דף כח. ב״מ דף מו. ובעוד) כיון שזכה זה נתחייב זה בחליפיו, רצ״ל כיון שזכה זה במעלה והשפעות העושר וזה במעלות החכמה, וכל אחד יכול להשפיע לחבירו מטובתו, לכן כיון שזכה זה נתחייב להשפיעו גם כן מחלק טובתו אשר חננו אלקים, ואז ממילא שניהם כאחד זוכים לטובה זה כזה.

וזהו שאמרו בלשון רבים – לא היו ימים טובים, היינו רמז בזה על ימי הרצון הנמשכים מהיום עד ראש השנה שיהיו כולם לטובה, כט״ו באב שהותרו השבטים לבוא זה בזה להשפיע כל אחד ואחד לחבירו מטובתו, ועי״ז יעלו כולם לזכרון לטובה ביום הכסא כי יבוא בשנת גאולה וישועה. עכ״ד.

יום שהותר שבט בנימין לבוא בקהל

עוד טעם לקביעת זה היום ליום טוב, מבואר בדברי חז״ל (תענית דף ל:) וז״ל: אמר רב יוסף אמר רב נחמן יום שהותר שבט בנימין לבוא בקהל, שנאמר (שופטים כא) ואיש ישראל נשבע במצפה לאמור איש ממנו לא יתן בתו לבנימין לאשה, מאי דרוש אמר רב ממנו ולא מבנינו. ע״כ.

והיינו כי במעשה פלגש בגבעה, המסופר בספר שופטים (פרק כ) אסרו ישראל על כל השבטים להשיא בנותיהם לבני שבט בנימין, שנאמר ואיש ישראל נשבע במצפה לאמר איש ממנו לא יתן בתו לבנימין לאשה.

ובט״ו באב התירו חז״ל את שבט בנימין לבוא בקהל, ודרשו את הפסוק שכל הגזירה הייתה דוקא על הדור ההוא, שכתוב איש ממנו – ממנו ולא מבנינו. וכיון שביום זה נהיה שמחה גדולה בענין הנישואין, על כן זה היום סגולה גדולה לזיווג הגון, ונקבע לששון ולשמחה.

וכן איתא במדרש איכ״ר (פתיחתא אות לג) וז״ל: רבנן אמרי יום שהותר שבט בנימין לבוא בקהל, דכתיב (שופטים כא) ארור נותן אשה לבנימין. אמר רבי יוחנן מקרא קראו וקרבוהו, מקרא קראו ורחקוהו, מקרא קראו וקרבוהו (בראשית לה) גוי וקהל גויים יהיה ממך, מקרא קראו ורחקוהו (בראשית מח) אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי, שאינן נחשבין עם אחיהם. ע״כ.

יום שכלו בו מתי מדבר

עוד טעם אמרו בש״ס (תענית דף ל:-לא.) וז״ל: אמר רבה בר בר חנה א״ר יוחנן יום שכלו בו מתי מדבר, דאמר מר עד שלא כלו מתי מדבר לא היה דיבור עם משה, שנאמר (דברים ב) ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות וידבר ה׳ אלי, אלי היה הדיבור. ע״כ.

ואיתא באיכ״ר (פתיחתא אות לג) וז״ל: רבי זעירא פתח (איוב ל) ויהי לאבל כנורי ועגבי לקול בוכים, תמן תנינן אמר רבן שמעון בן גמליאל לא היו ימים טובים לישראל כט״ו באב וכיום הכיפורים, שבהן יוצאות בנות ישראל בכלי לבן שאולין כדי שלא לבייש את מי שאין לו, וכל הכלים היו טעונין טבילה ובהן בנות ישראל יוצאות וחולות בכרמים.

תנא מי שאין לו אשה נפנה לשם ומה היו אומרות, בחור, שא עיניך וראה מה אתה בורר לך, אל תתן עיניך בנוי, תן עיניך במשפחה, וכן הוא אומר (שיה״ש ג) צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה בעטרה שעטרה לו אמו ביום חתונתו וביום שמחת ליבו, ביום חתונתו זה מתן תורה, וביום שמחת ליבו זה בנין בית המקדש שיבנה במהרה בימינו. בשלמא יום

כיפורים יום סליחה וכפרה לישראל, יום שניתנו בו לוחות אחרונות, אלא ט״ו באב מאי היא.

רבי אבין ורבי יוחנן אמרי יום שבטל החפר מן מתי מדבר, אמר רבי לוי כל ערב תשעה באב היה משה מוציא כרוז בכל המחנה ואומר צאו לחפור, והיו יוצאין וחופרין קברות וישנין בהן, לשחרית היה מוציא כרוז ואומר קומו והפרישו המתים מן החיים, והיו עומדים ומוציאין עצמן, ט״ו אלף ופרוטרוט חסרו שש מאות אלף, ובשנת הארבעים האחרון עשו כן ומצאו עצמן שלמים, אמרו דומה שטעינו בחשבון, וכן בעשור ובאחד עשר ובשנים עשר ושלושה עשר וארבעה עשר, כיון דאתמלא סיהרא אמרו דומה שהקב״ה ביטל אותה גזירה מעלינו וחזרו ועשאוהו יום טוב, וגרמו עוונותיהם ונעשה אבל בעוה״ז בחורבן הבית פעמיים, הדא הוא דכתיב (איוב ל) ויהי לאבל כנורי ועגבי לקול בוכים. ע״כ.

יום שנתבטלו פרוסדיות שהושיב ירבעם בן נבט שלא יעלו לרגל

עוד איתא (תענית דף לא.) וז״ל: עולא אמר יום שביטל הושע בן אלה פרוסדיות שהושיב ירבעם בן נבט על הדרכים שלא יעלו ישראל לרגל, ואמר לאיזה שירצו יעלו. ע״כ.

ובמדרש איכ״ר (פתיחתא אות לג) איתא: רבי זעירא פתח (איוב ל) ויהי לאבל כנורי ועגבי לקול בוכים, תמן תנינן אמר רבן שמעון בן גמליאל לא היו ימים טובים לישראל כט״ו באב וכיום הכיפורים, שבהן יוצאות בנות ישראל בכלי לבן שאולין כדי שלא לבייש את מי שאין לו, וכל הכלים היו טעונין טבילה ובהן בנות ישראל יוצאות וחולות בכרמים. בשלמא יום כיפורים יום סליחה וכפרה לישראל, יום שנתנו בו לוחות אחרונות, אלא ט״ו באב מאי היא וכו׳? רבי אבא בר כהנא ורבי אסי משום דעולא בשם רבי אמרי, שבו בטל הושע בן אלה פרוזדאות שהושיב ירבעם בן נבט על הדרכים. רב כהנא שאל מן קדם רב, אמר ליה אפשר דכל דא טיבותא עבד וכתיב ביה (מ״ב יז) עליו עלה שלמנאסר מלך אשור וגו׳, אלא על שהעביר קולר מצוארו ונתנו בצואר הרבים, ולא אמר כל עמא יסקון ויצלון, אלא אמר כל מאן דבעי למיסק יסק. ע״כ.

יום שניתנו הרוגי ביתר לקבורה

עוד אמרו חז״ל (תענית שם) וז״ל: רב מתנה אמר יום שניתנו הרוגי ביתר לקבורה, ואמר רב מתנה אותו יום שנתנו הרוגי ביתר לקבורה תיקנו ביבנה הטוב והמטיב, הטוב שלא הסריחו והמטיב שניתנו לקבורה. ע״כ.

וזהו סיפור הנס, כפי שמובא במדרש איכ״ר (פר׳ ב אות ד) וז״ל: אמר רבי יוחנן (בראשית כז) הקול קול יעקב, קול אדריאנוס קיסר הרג בביתר שמונים אלף ריבוא בני אדם, ושמונים אלף תוקעי קרנות היו צרין על ביתר, והיה שם בן כוזיבא, והיו לו מאתים אלף מקטעי אצבע, שלחו לו חכמים עד מתי אתה עושה לישראל בעלי מומין, אמר להם והיאך יבדקו, אמרו לו כל מי שאינו עוקר ארז מלבנון אל יכתב באסטרטיא שלך.

והיו לו מאתים אלף מכאן ומכאן, ובשעה שהיו יוצאין למלחמה היו אומרים לא תסעוד ולא תסכיף, הדא הוא דכתיב (תהילים ס) הלא אתה אלהים זנחתנו ולא תצא אלהים בצבאותינו, ומה היה עושה בן כוזיבא, היה מקבל אבני בליסטרא באחד מארכובותיו, וזורקן והורג מהן כמה נפשות, ועל זה אמר רבי עקיבא כך.

שלוש שנים ומחצה הקיף אדריאנוס קיסר לביתר, והיה שם רבי אלעזר המודעי עסוק בשקו ובתעניתו, ובכל יום ויום מתפלל ואומר ריבונו של עולם אל תשב בדין היום, ולבסוף נתן דעתו לחזור, אתא חד כותאי ומצאו ואמר לו, אדוני, כל יומין דהדא תרנגולתא מתגעגע בקיטמא לית את כביש לה, אלא המתן לי דאנא עביד לך דתכבשנה יומא דין, מייד עליל ביה בבוביה דמדינתא, ואשכחיה לרבי אלעזר דהוה קאים ומצלי, עבד גרמיה לחיש באודניה דרבי אלעזר המודעי, אזלון ואמרון לבר כוזיבא חביבך רבי אלעזר בעי לאשלמא מדינתא עם אדריאנוס, שלח ואתייה להההוא כותאי אמר ליה מאי אמרת ליה? אמר ליה אין אנא אמר לך, מלכא קטיל ליה להההוא גברא, ואין לית אנא אמר לך את קטיל ליה להההוא גברא, אבל מוטב ליקטליה ההוא גברא לגרמיה ולא תתפרסין מיסטירין דמלכותא.

בן כוזיבא סבר בדעתיה דבעי לאשלמא מדינתא, כיון דחסל רבי אלעזר צלותיה שלח ואייתיה, אמר ליה מה אמר לך הדין כותאי, אמר ליה לית אנא ידע מה לחיש לי באודנאי ולא שמעת ליה כלום דאנא בצלותי קאימנא, ולית אנא ידע מה הוה אמר, נתמלא רוגזיה לבן כוזיבא יהב ליה חד בעיטא ברגליה וקטליה, יצתה בת קול ואמרה (זכריה יא) הוי רועי האליל עוזבי הצאן חרב על זרועו ועל עין ימינו, אמרה לו אתה סמית זרועך של ישראל וסמית עין ימינך, לפיכך זרעו של אותו האיש יבוש תיבש ועין ימינו כהה תכהה.

מייד גרמו עוונות ונלכדה ביתר ונהרג בן כוזיבא, ואיתיאו רישיה לגבי אדריאנוס, אמר מאן קטליה לדין, אמר ליה חד גונתאי אנא קטלתיה לדין, אמר ליה זיל ואייתיה לי, אזל ואייתיה ואשכח עכנא כריכא על צואריה, אמר ליה אילו לא אלהיה קטליה לדין מאן הוה יכיל ליה, וקרא עלוי (דברים לב) אם לא כי צורם מכרם. היו הורגים בהם עד ששקע הסוס בדם עד חוטמו, והיה הדם מגלגל אבנים של ארבעים סאה והולך בים ארבעה מילין, ואם תאמר שקרובה לים, והלא רחוקה מן הים ארבעה מילין.

וכרם גדול היה לו לאדריאנוס שמונה עשר מיל על שמונה עשר מיל, כמן טבריא לצפורי, והקיפו גדר מהרוגי ביתר, ולא גזר עליהם שיקברו עד שעמד מלך אחד וגזר עליהם וקברום,

רבי הונא אמר יום שניתנו הרוגי ביתר לקבורה נקבעה הטוב והמטיב, הטוב שלא הסריחו והמטיב שניתנו לקבורה. ע״כ.

יום שהפסיקו לכרות בו עצים למערכה

עוד טעם מבואר בגמרא (תענית שם) וז״ל: רבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו יום שפסקו מלכרות עצים למערכה, תניא רבי אליעזר הגדול אומר מט״ו באב ואילך תשש כחה של חמה ולא היו כורתין עצים למערכה לפי שאינן יבשין, אמר רב מנשיא וקרו ליה יום תבר מגל, מכאן ואילך דמוסיף יוסיף ודלא מוסיף יאסף, תני רב יוסף מאי יאסף אמר רב יוסף תקבריה אימיה. ע״כ.

וביאר בקדושת לוי (ליקוטים לט״ו באב) דהנה מה שאמרו לא היו ימים טובים לישראל וכו׳, יש לדקדק דתיבת לישראל לכאורה הוא מיותר. והנראה דהנה ישראל אין מברכין כי אם על דבר השלם, כמו שמברכין על קידוש הלבנה בעת מילואה, דהיינו שמתחיל להתמלאות שהוא עת השלימות. ולכאורה כאן בט״ו באב תש כוחו של חמה בעצי המערכה, ולמה הוא יום טוב לישראל. והענין הוא כי ישראל מונין ללבנה, והאומות לחמה (סוכה דף כט.), ונמצא לישראל הוא יום טוב כשתש כוחה של חמה. וזהו לא היו ימים טובים לישראל, לישראל דייקא, כי אז תש כוחה של חמה, וסימן רע לאומות העולם, ולישראל יום טוב כמו בקידוש לבנה. עכ״ד.

ואמנם במדרש איכ״ר (פתיחתא אות לג) מבואר להיפך מדברי הש״ס דידן, ומבואר שהשמחה בט״ו באב הוא מחמת שבו זמן קציצה יפה לעצים. וז״ל המדרש: אלא ט״ו באב מאי היא, רבי יעקב בר אחא בשם רבי אסי אמר שבו זמן קציצה יפה לעצים, שכל עצים שנקצצים בו אין עושין מאכלת, ותני כל עץ שנמצא בו תולעת או מאכלת פסול מעל גבי המזבח.

רבי אליעזר הגדול אמר ניחא בחמישה עשר, מכאן ואילך תשש כוחה של חמה ולא היו כורתין עצים למערכה, ואמר רב מנסיא וקרי ליה יום תבר מגל, מכאן ואילך המוסיף יוסיף ודלא מוסיף יסיף. ע״כ.

והנה אמר האדמו״ר מטאהש זי״ע (עבודת עבודה פתגמי קודש פר׳ ואתחנן אות ד) דהנה מה שאמרו מאן דמוסיף וכו׳, צ״ב דהא אם יש לאדם זמן להוסיף בלימוד התורה, עליו לעשות כן גם לפני ט״ו באב, ומה ענין הוספה זו בט״ו באב דייקא?

וביאר, כי עד עתה בימי בין המצרים היה האדם מוקף במיצר וגבול של טבע הגוף, וכפי טבע הגוף לא היה אפשר לו להוסיף יותר בלימוד התורה, אבל בהגיע ט״ו באב מתחיל

האדם להכיר שיש בכוחו לעבוד את ה׳ אף למעלה מן הטבע, ומתחיל להכיר שאינו צריך להיות טרוד בפרנסתו כ״כ, כי הקב״ה יכול להשפיע לו מזונו גם בלא זה, וממילא יכול להוסיף עוד דברי תורה אף למעלה מטבעו. עכ״ד.

עוד הביא שם (סוף פר׳ כי תבוא) בשם ר׳ מנחם מנדל מרימנוב זי״ע שהש״ץ של ראש השנה ויו״כ צריך ליזהר בלימוד גמרא מיום ט״ו באב ואילך. ע״כ.

ביאור שורש הענינים שאירעו בט״ו באב

כתב במי השילוח (ליקוטים למס׳ תענית) אמר רבן שמעון בן גמליאל לא היו ימים טובים לישראל כט״ו באב וכיום הכיפורים. ואיתא בגמרא (שם) ט״ו באב מאי היא, א״ר יהודה אמר שמואל יום שהותרו שבטים לבוא זה בזה, א״ר יוסף א״ר נחמן יום שהותר שבט בנימין לבוא בקהל, היינו יום שנעשה שלום ונתקרבו המרוחקים, כמש״כ (ישעיה נז) בורא ניב שפתים שלום שלום לרחוק ולקרוב. רבה בר בר חנה א״ר יוחנן שכלו בו מתי מדבר, שבאותו היום זכו לחיים של אמת.

עולא אמר יום שביטל הושע בן אלה פרוסדיות שהושיב ירבעם בן נבט על הדרכים. היינו שבזה היום נמצא כח המועדים, כמו שראינו שנתחזק בזה היום מצות עליית רגלים, ובטח יש בזה שייכות לזה היום, ובכל שנה ושנה נמצא כח הזה בזה היום, כי באם לאו לא נתחזק עליית רגלים דוקא בזה היום, כי העולם אינו במקרה.

רב מתנא אמר יום שניתנו הרוגי ביתר לקבורה, שנמצא בזה היום רצון, כמש״כ (תהילים סט) ואני תפילתי לך ה׳ עת רצון, וכמו שאיתא בגמרא (ברכות דף ח.) ליבעי אינש רחמי אפילו עד זיבולא בתרייתא שלמא.

רבה ור׳ יוסף דאמרי תרווייהו יום שפסקו מלכרות עצים למערכה שתשש כוחה של חמה, היינו שבאותו היום יתחיל התגברות מישראל על העכו״ם ויצא כוחם של ישראל ואורם מפורש, כי עכו״ם עובדים ומונין לחמה (סוכה דף כט.), וכיון שנראה שלפעמים יותש כח החמה, בזה יבורר שאין בה כח עצמו רק יש מושל גם על החמה.

ומסיים שם, אמר עולא ביראה א״ר אלעזר עתיד הקב״ה לעשות מחול לצדיקים והוא יושב ביניהם בגן עדן, וכל אחד ואחד מראה באצבעו, היינו שלעתיד יברר הקב״ה שכל כוונת ישראל הוא רק לשם שמים, וכמש״כ (ישעיה כה) ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה קוינו לו ויושיענו זה ה׳ קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו. ע״כ.

ביאור מאמר חז״ל בענין ט״ו באב שבו יוצאות בנות ישראל וחולות בכרמים וכו׳

כתב בעבודת ישראל (לט״ו באב) דהנה בגמרא אמרינן, לא היו ימים טובים לישראל כט״ו באב וכיוה״כ שבהן היו בנות ישראל יוצאות וחולות בכרמים, ומה היו אומרות בחור שא נא עיניך וראה מה אתה בורר לך וכו׳, פירוש והיו אומרות בחור שא נא עיניך, פירוש הקב״ה שהיום נראה עלינו ברחמיו שבחר בנו, ובא ונתגלה עלינו בבחינת אלהי ישראל שלכן נקרא בחור, כמש״כ בפסיקתא רבתי (פיסקא כא) בים נדמה להם כבחור, עתה שא נא עיניך פירוש הגיע העת שתשא ותנטל את אלו החדשים, שהם נקראים עיינין כי תמוז ואב הם בחינת עיינין דמטרוניתא כנודע, ועיקר בקשתינו ותוחלתינו שיתקן העיינין, ואז תהיה כלה שעיניה יפות אין כל גופה צריכה בדיקה (תענית דף כד.), וכמ״ש הפירוש בכל לשון בקשת העיינין, כמו שאנו מתפללים (ברכת אהבה רבה) והאר עינינו בתורתך שיאירו על ידי התורה, וכן מה שאומרים (בקדושה) ועינינו תראינה מלכותך, כי הקב״ה הוא מלך בעצם היה הווה ויהיה אפילו בחודשים הללו שהחריבו הבית, כי הכל היה בכוחו והכל ברצונו והיה צופה ומביט מראשית הבריאה על חורבן הבית וד׳ גליות וביאת המשיח, וכמו שאמרו חז״ל (ב״ר פר׳ ב אות ד) בפסוק (בראשית א) ורוח אלהים מרחפת וגו׳, עיין שם.

רק שבחודשים האלו נסתמו בחינת עיינין למטה בלי ראות בגילוי מלכותו, לכן אנו מבקשים ועינינו תראינה מלכותך, כי כשיבנה ביהמ״ק יהיו הצומות לששון ולשמחה, וכן אנו מבקשים שא נא עיניך וראה, וזהו שהבנות אומרות: מ״ה אתה בורר לך, כי כל המבוקש מהחודשים האלו רק לברר הניצוצות קדושה מתוך הפסולת, ובירור הניצוצין הוא ע״י שם מ״ה כנודע. וגם רומז כי מט״ו באב עד ר״ה הם מ״ה יום, ואז בר״ה יום מלכותו אשר נחדש המלוכה והיה למלך, אמן.

והנה בחודשים אלו צריך כל אדם לשמור את עצמו שלא יפול ממדריגתו, כי הם ימים הנמוכים בשנה, והנה שמעתי מכבוד הגאון קדוש ה׳ החסיד מהור״ר ש״ש ז״ל אב״ד דק״ק נ״ש, פירוש ורמז הפסוק (איוב לא) ברית כרתי לעיני מה אתבונן על בתולה, כי מדרך העולם להתבונן ולשוב אל ה׳ בחודש אלול המוכן לתשובה, אבל מי שמשכיל ועיניו פקוחות, הוא עובד השי״ת כל השנה ושומר את עצמו אפילו בחודש תמוז ואב שלא ליפול ממדריגתו, וכורת ברית עם ה׳ ואז ממילא אין לו להתבונן יותר בחודש אלול, כי הוא מוכן ומזומן לעבודת ה׳ מקודם אפילו בחודשים הנמוכים, וק״ו בחודש אלול שבו הקדושה ביתר שאת, וזה רמז הכתוב (איוב לא) ברית כרתי לעיני – פירוש שאני כורת ברית לעיני, הם החודשים שנקראו עיינין כמ״ש לעיל, לכן מה אתבונן על בתולה שהוא אלול במזל בתולה, כי אני מוכן לעבודת ה׳ מלפנים.

אמר ר״י אמר שמואל יום שהותרו השבטים לבאר זה בזה, רומז לנשמת ישראל שהם שבטים וענפים מהבורא ית״ש, ורומז בזה כי עד הנה הן יומי תמוז ואב עלייהו כתיב

(בראשית לח) ויהי כמשלוש חדשים וגו׳, והענין כי אז הקליפה והסטרא אחרא מתגברות בעולם, ונשמות ישראל אסורות ומיוחדות כל חד באפי נפשה, ואין להם פנאי להתוועד זה עם זה, לבעבור שיש לכל אחד מלחמה בפני עצמו, הוא מלחמת היצר וכח הסטרא אחרא המתגברת על האדם בעולם, בעבור שאלו הימים יוצאים ממתכונתם וגבולם שהם גדולים ביותר, וכמו כן ימי טבת ושבט הם קצרים ביותר.

אבל בט״ו באב אז תשש כח החמה והסטרא אחרא, והבורא ית״ש שופע הארתו על ישראל ושקטה הארץ קצת ממלחמות היצר, ואז הותרו שבטים, היינו הותר״ו לשון התרת קשר, ורצ״ל שאז הותרו הנשמות ישראל להתוועד ולהתקשר לבוא זה בזה, והיינו שבו היו בנות ירושלים הם נשמות ישראל היראים ושלמים יוצאות בכלי לבן, רומז אף לאותן שאין יודעין שום ענין ומידה מעבודת הבורא ית״ש ומידותיו, שזה רומז ללבן בלא גוון כלל.

משא״כ העבודה הוא ע״י מידות ומצוות הוא כמו גוונין, ואף עליהם היה האור והבהירות שופע מהבורא ית״ש, להשיג מעבודת הבורא ית״ש כפי כוחם, וזהו כלי לבן שאולים, רצ״ל ע״י התחברות הנשמות יחד בנשמות הצדיקים שבדורם אשר האור והבהירות שואף וזורח עליהם, ועל ידם גם עליהם יזרח אור, וזהו רשעים מלאים חרטות (ביטוי שנמצא בספרי האחרונים, בעיקר בספרי חסידות, וכן נזכר בפירוש המלבי״ם כמה פעמים, והמקור הקדום לזה הוא בספר סדר היום לרבי משה ב״ר יהודא ז׳ מכיר לקהלת פרק יא, וכנראה נשתרבב על פי הגמרא בנדרים דף ט: ודוק).

אמר רבה בר בר חנה א״ר יוחנן יום שכלו בו מתי מדבר כו׳, גם זה רומז על הנ״ל, על מלחמות היצר ומתי מדבר, היינו הדיבורים שהם מתים מבלי חיות הבורא ית״ש, שנאמר (דברים ב) ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות, הם הקליפות והסטרא אחרא המעוררים תמיד מלחמה עם האדם בעיתים הללו, וידבר ה׳ אלי דיבור של חיבה כמו שפירש״י, משא״כ מקודם לכן.

עולא אמר יום שביטל הושע בן אלה פרוסדאות, ואמר לאיזה שירצו יעלו, ג״כ רומז על ענין אחד, והיינו שכעת נתבטלו השומרים דרך ה׳ להיות לאיזה שירצו יעלו, רצ״ל שיהיה עוד איזה בחירה ורצון טוב ופסקה המלחמה כנ״ל, שיוכלו הנשמות לקשור ולבוא זה בזה בכלים שאולים זה מזה, וכל הכלים צריכים טביל״ה, היינו טב״ל י״ה, ורצ״ל שכל הנשמות כולם חזרו ונטבלו בה׳ מגודל הארה הזורח עליהם ע״י התחברותם.

אמר ר׳ אלעזר אפילו מקופלין ומונחין בקופסא (תענית דף לא. על הא דאמרינן במתני׳ כל הכלים טעונים טבילה), רומז על אלו הבורים והריקים שמונחים מקופלין בתאוותם וגשמותם, אשר לב אבן להם, גם עליהם יבוא ההארה של הבת קול שיוצאית כל יום מהר חורב.

מכאן ואילך מאן דמוסיף יוסיף ומאן דלא מוסיף יסוף, אמר ר׳ יוסף תקבריה אמיה, פירש״י שימות בלא עיתו, רצ״ל שיצטרך עוד לבא בגילגול להוולד ולבוא לעולם שנית ולמלאות חסרונו אשר חסר בהיותו בעולם, ולזה ימות אף בלא עיתו, כי ענין מיתת האדם הוא אחרי

כל השלימות בכל עניניו, אשר לו נברא בזה העולם, ותיקן כל הנוגע אליו אשר לזה נברא, אז אין צורך לו בעולם, והולך וחוזר לעולמו, ולזה אומרים למת לך בשלום (שלהי ברכות), רצ״ל אחר שקנה כל השלימות אשר נברא אליו ולא חסר מאומה וא״כ הוא בשלום, כן הרשע אינו מת רק אחרי שהבורא ית״ש יודע בו שלא ישוב עוד מרעתו בשום אופן, וא״כ הוא בתכלית שלימות הרשעות, וג״כ הוא שלם ברשעו ונפטר מן העולם, משא״כ כשהי״ת צופה בו שישוב באיזה אופן אזי מאריך ימיו עד עת שובו אליו, וכשנפטר בשלום בשלימות המעש״ט, אזי נשמתו חוזרת למקורה העליון, ואינה צריכה לגלגול לחזור בעולם, וזה תקבריה אמיה רצ״ל שקבורתו הוא בבטן האם.

ובנות ירושלים יוצאות וחולות בכרמים, כרם רומז לשמחה ותענוג, וזה כרם ה׳ צבאות בית ישראל, ורצ״ל שתענוג ושעשוע הבורא ית״ש הוא עם עם סגולתו, וזהו בנות ישראל הם אותן הנשמות כולם חולות באלו הכרמים, רצ״ל מתענגים בתענוג הבורא יתברך.

תנא מי שאין לו אשה נפנה לשם, רומז לאשה יראת ה׳ היא הנשמה, ורצ״ל מי שאין לו נשמה הוא חיות הבורא ית״ש והארתו נפנה לשם. מיוחסות שבהן היו אומרות, בחור שא נא עיניך וראה מה אתה בורר לך, רומז על הבורא ית״ש אשר כביכול מצמצם שכינתו וגודלו ית״ש, להתענג בתענוגות בני אדם וכביכול מגודל התענוג והשמחה והשעשוע נעשה כבחור. שא נא עיניך וראה מה אתה בורר לך, הם נשמות עם סגולתו, כמש״כ (דברים יד) כי בך בחר ה׳ להיות לו לעם סגולה, היינו ע״י הסגולה והתענוג שיש לו מישראל כביכול עושה עצמו כבחור.

ת״ר יפיפיות שבהן היו אומרות תן עיניך בנוי שאין האשה אלא ליופי, יפיפיות הן בעלי תורה ומצוות ומעש״ט – אומרות תן עיניך בנוי. ת״ר מיוחסות שבהן היו אומרות תן עיניך במשפחה, רצ״ל אף שאינם בעלי תורה ומצוות, אומרים שיאיר ויזרח עליהם האור והבהירות, כאומרם אליו תן עיניך במשפחה, רצ״ל שאנו בעלי משפחה בני אברהם יצחק ויעקב, אף שאין בנו מצות ומעש״ט תזכור ותשפיע לנו אור בהירותך, מחמת זכות אברהם יצחק ויעקב. ומה שאמר ואין אשה אלא ליופי, רצ״ל האשה זה הנשמה, אלא לבנים שנאמר (משלי לא) שקר החן והבל היופי אשה יראת ה׳ היא תתהלל, רומז על יוסף ובועז ופלטי בן ליש, ושקר החן רומז ליוסף, כי חן הוא דבר שאינו בעצמות האדם, כמו כן יוסף הגם שכבש את יצרו ונעשה מרכבה לצדיק יסוד עולם, מ״מ לא היה המעשה גדול כ״כ מחמת שלא היה עימה ביחד, משא״כ בועז נמשל ליופי שהוא דבר בעצם תואר האדם, כמו כן בועז שהייתה עמו במיטה בקירוב בשר, ועם כל זה הוא הבל כנגד פלטי, מחמת שלא היה לימים מרובים, משא״כ פלטי בן ליש ששהה שנים מרובות (עיין ש״א פרק כה).

ואיתא שם בגמרא מכוערות שבהם היו אומרות קחו מקחכם לשם שמים, ולכאורה יקשה למה להם ליקח מכוערות לשם שמים, מוטב ליקח יפיפיות ואעפ״כ להתגבר על יצרו ולעשות לשם שמים, כי אז תגדל העבודה. אך הענין רומז על אותן היראים ושלמים, אשר בכל עת ורגע מביטים ומסתכלים בגנותם ופחיתותן ומדמים עצמן לגרועים שבעולם,

ונחשבין בעיניהם כפושעי ישראל גמורים ח״ו, מחמת אשר רב וגדול בעיניהם אף מעט מזעיר הרע שעשו אף בימי נערותם וקטנותם, וכדמצינו בדוד המלך ע״ה שכל האומר שחטא אינו אלא טועה (שבת דף נו.), ועם כל זה אמר (תהילים נא) וחטאתי נגדי תמיד, והם אומרים רבש״ע גם עלינו יזרח אורך ואמתך ותקבלנו בתשובה שלימה לפניך לשם שמים, רצ״ל שבאם תקבלנו בתשובה אזי כל העולם ישובו אליך בראותם שאתה מקבל שבים, וכמו שאמר דוד המלך ע״ה (תהילים נא) למען תצדק בדבריך תזכה בשפטך, ואומר (שם) אלמדה פושעים דרכיך וחטאים אליך ישובו, וגם עי״ז שהצדיק משפיל את עצמו עד למאוד עד שפל הדיוטא התחתונה, ואח״כ חוזר בתשובה לבוראו, מעלה בזה את כל העולם כולו, עמו ומתעלים על ידו ושבים לו ית״ש, כמו שאמר הרב הקדוש מוהר״ר אהרן זצ״ל, ע״פ (תהילים ל) ארוממך ה׳ כי דליתני, רצ״ל ע״י הדלות והשפלות שדלית והשפלת אותי, עי״ז ארוממך, היינו כי כשאחזור אליך בתשובה אעלה עמי כל העולם, למשל מי שרוצה להגביה איזה בנין אזי צריך להגביה הקורה היותר התחתונה, משא״כ כשיתחיל באמצע או בגובה אזי יהרס כל הבנין ולא יועיל כלום.

עוד שם ובלבד שתעטרנו בזהובים, זהב רומז ליראה כנודע, וזהו המכוערות אומרות תקבלנו בתשובה שלימה לשם שמים, ובלבד שתשפיע לנו היראה הטהורה בכדי שנשוב אליך בתשובה שלימה ונעבדך ביראה, וזהו (אבות פ״ג מ״י) כל שרוח הבריות נוחה הימנו — רוח המקום נוחה הימנו, היינו ע״ד שנתבאר שצריך שיהיה רוח הבריות נוחה מהצדיק בהתחברותם אליו שיתעלו על ידו, ויגיע אליהם הארה והשגה הקדושה מאת הי״ת שמו על ידו. ע״כ.

ענין יו״ט של ט״ו באב, וענין התרבות אור תורה שבע״פ ביום זה

הקשה הרב פרי צדיק (לט״ו באב אות ג) שהנה צריך להבין ענין היו״ט של ט״ו באב לעשות בו סעודה של משתה ושמחה, מאיזה טעם הוא סעודת מצוה. ואם ע״פ הפסיקתא (סוף פיסקא כח) שבנין ביהמ״ק דלעתיד יהיה במזל אריה זה אב, ונתבאר (שם אות ב) שהמכוון על ט״ו באב, מ״מ אין בזה טעם מספיק לעשות בו יו״ט עתה על מה שיהיה בו בנין ביהמ״ק לעתיד, כי כל המועדים וימים טובים שנתנו לשמחה ויו״ט, הוא על שם המאורע בו ביום מכבר, עי״ז נשאר רושם והשראת הקדושה באותו זמן גם לעולם ושייך לעשות בו יו״ט ומשתה ושמחה, אבל לא על מה שיהיה לעתיד.

וי״ל הרמז ע״פ הגמרא (סוף תענית) על ט״ו באב מכאן ואילך מאן דמוסיף יוסיף, ופירש״י ז״ל דמוסיף לילות על הימים לעסוק בתורה יוסיף חיים על חייו. וענין הוספה זו הוא עיקר המכוון על התרבות תורה שבע״פ שהוא דייקא נתרבה אחר החורבן בחשכות הגדול, ועי״ז

נזכה לאור גדול של בנין ביהמ״ק במהרה בימינו, כדאיתא בתנחומא (סדר נח אות ג) ע״פ העם ההולכים בחושך ראו אור גדול.

והנה אמרו חז״ל (סנהדרין דף צט:) ע״פ (איוב ה) כי אדם לעמל יולד, לעמל תורה נברא, שכל תכלית בריאת האדם בעוה״ז הוא כדי לעשות מלאכתו ועבודתו בעמל תורה ועבודת השי״ת, ובשעת הבריאה היה האדם ישר, כמו שנאמר (קהלת ז) והאלהים עשה את האדם ישר, והיה המכוון מהאדם בעמל תורה שבכתב, שהוא בחינת אור יום, שהוא גלוי ומפורש לכל, וכמו שנאמר (תהילים קד) תזרח השמש וגו׳ יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב, שעיקר זמן פעולת ועבודת האדם בתורתו הוא ביום דייקא המרמז לתורה שבכתב, וכמו שנאמר (נחמיה ד) והיה לנו הלילה למשמר והיום למלאכה למלאכת הקודש.

אמנם ע״י הקלקול נצרך דייקא להוסיף בעסק התורה גם בחשכות הלילה, והוא בחינת התרבות התורה שבע״פ, כאמרם ז״ל (סנהדרין דף כד.) ע״פ (איכה ג) במחשכים הושיבני זה תלמוד בבלי, וע״פ (ישעיה ט) העם ההולכים בחושך אלו בעלי תלמוד, שהוא כדי להאיר על החשכות של היצה״ר המחשיך פני הבריות. וכאמרם ז״ל (בנדרים דף כב:) ע״פ (קהלת א) כי ברוב חכמה רוב כעס, על תורה שבע״פ שדייקא ע״י רוב כעס של היצה״ר שנתרבה בליבו של אדם, נצרך להרוב חכמה שהוא ענין התרבות חכמת תורה שבע״פ, ולכן דייקא לאחר החורבן נתרבה חכמת תורה שבע״פ ע״י התנאים ואמוראים, וכדאיתא בספר היכלות (סו״פ כח) י״ז לשונות של שבח התורה זיווה והדרה וכו׳, שהיה נתרבה דייקא לאחר חורבן בית ראשון, כדי להאיר חשכות הלילה של רוב כעס.

ועי״ז נזכה דייקא לתכלית השלימות של בנין ביהמ״ק במהרה בימינו, וכדאיתא בדברי חז״ל (ויק״ר סדר צו פר׳ ז אות ג, ובילקו״ש שם רמז תעט, ובפר׳ פנחס פרק כח רמז תשעו, ובפר׳ וזאת הברכה רמז תתקנ אות ג, וע״ע בש״ס ב״ב דף ח.) ע״פ (הושע ח) כי יתנו בגויים עתה אקבצם — בזכות המשניות יגאלו שהוא תורה שבע״פ, וכדאיתא בתנחומא (סדר נח אות ג) ע״פ (ישעיה ט) העם ההולכים בחושך ראו אור גדול, אלו בעלי תלמוד שהקב״ה עתיד להאיר עיניהם לעתיד לבוא.

וזהו שרמזו ז״ל (תענית דף לא.) בט״ו באב מאן דמוסיף יוסיף, שיתווספו לו חיי עולם, עד שנזכה עי״ז לבנין ביהמ״ק במהרה בימינו שיהיה ביום זה כמשנ״ת שם (מאמר ב). וממילא יש סמך ג״כ למשתה ושמחה ביום הזה שנקרא יום שמחת ליבו, כי אין שמחה אלא ביין (פסחים דף קט.) כמו שנאמר (תהילים קד) ויין ישמח לבב אנוש.

והוא ענין שמחת התרבות תורה שבע״פ בלב, כמו שנאמר (תהילים יט) פיקודי ה׳ ישרים משמחי לב, המרמז על בחינת תורה שבע״פ, שהמה מיישרים העקמימיות שבלב שבא ע״י רוב כעס, ומזה נולד השמחה בלב, וכמו שנאמר (תהילים צז) אור זרוע לצדיק, שהוא בחינת אור של תורה שבע״פ הנזרע בלב צדיק, ועי״ז (שם) ולישרי לב שמחה שמיישר העקמימיות שבלב, ומזה נולד השמחה.

והנה כתב בבני יששכר (מאמרי חודש תמוז אב מאמר ד אותיות ב-ג) דהנה לכל הטעמים שנאמרו בגמרא (תענית דף ל:) יקשה לנו למה דייקא אז יוצאות בנות ישראל לחול בכרמים ואומרות בחור שא נא עיניך וכו׳, תנא מי שאין לו אשה נפנה לשם, ויקשה לנו למה תיקנו ביום הלזה להתעסק ולהשתדל בחיתונים ולא במועדים ורגלים המבוארים בתורה לשמחה.

והנה לפי הטעמים שהוזכרו בגמרא יום שהותרו השבטים לבוא זה בזה, ויום שהותר שבט בנימין, הנה יש לומר דלבעבור זה מהיום ההוא הוקבע לדורות להתעסק בחיתונים ביום הזה, אבל גם על זה מהראוי לתת לב למה דוקא ביום הזה אירעו המעשים הללו שהותרו השבטים והותר בנימין להתחתן, ובודאי לא במקרה נפל הדבר הזה דוקא ביום הזה ט״ו באב.

וביאר הרב בנ״י, דהנה בכ״ה באלול היה התחלת בריאת העולם (ויק״ר פר׳ כט אות א), והתחלת בריאת העולם היה בבחינת תואר מלכות בכדי להקרא מלך, כי אין מלך בלא עם, והנה מלכות סוף מעשה במחשבה תחילה, וישראל עלו במחשבה תחילה, כמו שאמרו (רש״י בראשית א א ובמדרשים לשם) בראשית בשביל ישראל שנקראו ראשית, אשר המה ימליכוהו והמה יתחתנו ויתחברו למלך הכבוד ע״י התורה שנקראת ראשית.

והנה אמרו רז״ל (סוטה דף ב.) ארבעים יום קודם יצירת הוולד מכריזין ברקיע בת פלוני לפלוני, וכדוגמא הלזו ארבעים יום קודם כ״ה אלול הוא זמן שלפנינו ט״ו באב ישראל עלו במחשבה להתחתן במלך הכבוד, על כן יום שהותרו שבטים להתחתן זה בזה וגם יום שהותר שבט בנימין להתחתן היה דוקא ביום הזה, כי הזמן גורם מבראשית.

וכמו כן תיקנו בכל שנה בנות ישראל יוצאות במחול משחקים, ומי שאין לו אשה יפנה לשם, ונתהווה החיתון לעורר היחוד הקדוש אשר ישראל עלו במחשבה, ועל ידי עליית מחשבתם כביכול נתהווה בריאת עולם.

וכן הוא הענין בט״ו בשבט שעושין אותו יום טוב והוא ראש השנה לאילנות (ר״ה דף ב.), הנה הוא ג״כ ארבעים יום קודם כ״ה אדר, נרמז כי האדם עץ השדה (דברים כ), וכבר ידעת פלוגתת ר׳ אליעזר ור׳ יהושע (ר״ה דף י:) ר׳ אליעזר ס״ל בתשרי נברא העולם ור׳ יהושע ס״ל בניסן, ותרווייהו קשוט לדברי מרן האריז״ל (פרע״ח שער ר״ה פ״ד) זה במעשה וזה במחשבה.

והנה אנן פסקינן כר׳ אליעזר במנין שנות העולם, ואנחנו אומרים בראש השנה (תפילת מוסף) זה היום תחילת מעשיך (ר״ה דף כז.), ולכאורה למה נצא מן הכלל המסור בידינו ר׳ אליעזר ור׳ יהושע הלכה כר׳ יהושע, ובפרט דר׳ אליעזר שמותי הוא (שבת דף קל:), ולדרכינו יונח, דהנה אבותינו ראו שמן השמים נתהווה יום שהותרו השבטים להתחתן זה בזה, וכן יום שהותר שבט בנימין הכל נתהווה ואירע בט״ו באב ולא בט״ו בשבט, מזה היה להם הוכחה דמן השמים מסכימים לפסוק בזה הלכה כר׳ אליעזר, הגם דתרווייהו קשוט כנ״ל,

ואעפ״כ גם בט״ו בשבט שעולה השרף באילנות, קבעוהו לקצת שמחת יום טוב וקבעוהו ראש השנה לאילנות, כיון דגם דברי ר׳ יהושע אמיתיים. הבן. עכ״ד.

ביאור הטעם שנקבע זה היום ליו״ט – משום שביום זה היה תיקון לג׳ ענינים, הקנאה התאווה והכבוד

הנה איתא בגמרא ו׳ טעמים על יו״ט של ט״ו באב, ומכל הטעמים אין בהם טעם מספיק שעבור זה יהיה נקבע בתמידות ליו״ט, כשאר הימים טובים שהארת הנס הראשון שהיה להכלל ישראל באותו זמן, נשפע הארה מקדושה זו גם בהווה להכלל ישראל כמו מאז, משא״כ בטעמים של ט״ו באב שנזכרו בגמרא שהיה רק בפרט ענין של אותו הדור בלבד, כמו הטעם שהותרו השבטים לבוא זה בזה, ושהותר שבט בנימין לבוא בקהל וכן כולם, א״כ מהו ענינו להיות עבור זה יו״ט גם היום לכלל ישראל.

אמנם הביאור בזה הוא כדברי הרב פרי צדיק (לט״ו באב אות ג) שביום הזה מתנוצץ התיקון של הפגמים מה שעי״ז נחרב הבית, וע״י התיקון של הפגמים נזכה לבנין ביהמ״ק שיבנה במהרה בימינו באותו יום, והנה ידוע שעיקר רוב כעס של היצה״ר, הוא בהג׳ דברים הקנאה והתאוה והכבוד שמוציאין את האדם מן העולם, והתיקון שלהם הוא כשנתברר הטוב באותו ענין בעצמו, ויש לרמז זה ג״כ בגמרא (גיטין דף נה:) בענין החורבן אקמצא ובר קמצא חרוב ירושלים, אתרנגולא ותרנגולתא חרוב טור מלכא, אשקא דריספיק חרוב ביתר, שהמה נגד הג׳ פגמים של קנאה תאוה וכבוד.

ונגד זה רמזו ג״כ בגמרא ג׳ טעמים על יו״ט של ט״ו באב, מפני שמתנוצץ בו ביום התיקון על ג׳ הפגמים הנ״ל, וענין קמצא ובר קמצא הוא הפגם של קנאה ושנאת חינם שהיה בהם, ונגד זה רמזו ז״ל (תענית דף ל:) הטעם של ט״ו באב יום שהותרו השבטים לבוא זה בזה, שהוא התיקון של קנאה, כי גם באותו הדור שנאסרו ע״י טענת בני יוסף שלא יסוב נחלה ממטה למטה, היה נראה על הגוון כענין קנאה כי מה איכפת להם שיתערבו נחלת השבטים, אמנם מפני שפנימיות כוונתם היה לשם שמים מצד חיבת הארץ, כי כל דבר הוא בעולם שנה נפש, וכמו שיש פרטי בחינת קדושה בנפש בכל שבט בפני עצמו, כענין ראובן בקדושת הראיה ושמעון בקדושת שמיעה, כמו״כ לעומת זה יש בחינת פרטיות בחודשי השנה.

וכמו״כ גם בעולם בקדושת ארץ ישראל, יש התחלקות בחינת הגבולין לפי ערך בחינת השבטים, כאמרם ז״ל (במדב״ר סדר פנחס פר׳ כא אות ט, ובמדרש תנחומא סדר פנחס אות ו) שהגורל היה צווח אם שבט פלוני עולה גבול תחום פלוני עולה עמו, כי כל גבול יש לו שייכות בחינת קדושתו דייקא לאותו השבט, וגם אם לפעמים יארע שיסוב קדושת גבול

שבט אחד לשבט אחר ע״י מכירה, ג״כ אינו לצמיתות רק עד היובל, כמו שנאמר (ויקרא כה) ושבתם איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו תשובו.

וזה היה טענת בני יוסף, ואם יהיה היובל ונוספה נחלתן על נחלת המטה וגו׳, לכן הסכים להם הקב״ה בהוראת שעה מפני שהיה פנימיות כוונתם לשם שמים, הגם שהיה נראה כעין קנאה, אבל לדורות מצאו באותו יום דרש מפסוק זה הדבר, שלא יהיה נוהג אלא באותו הדור בלבד, אבל בשאר הדורות יוכלו השבטים להתערב זה בזה, וזה התנוצצות תיקון הפגם של קנאה שנעשה ביום זה, ע״י שהותרו השבטים לבוא זה בזה.

ואתרנגולא ותרנגולתא חרוב טור מלכא, היא בחינת פגם של התאוה (עיין שם בפרי צדיק במאמר א), ונגד זה הוא התיקון של אותו יום שהותרו שבט בנימין לבוא בקהל כידוע, שהיה ע״י פגם התאוה שהיה נפגם בזה כל השבט ע״י פלגש בגבעה שהחזיקו ידי עוברי עבירה, ועי״ז נשבעו כלל ישראל שלא יתנו לבנימין אשה שלדעתם נפגם כל השבט לעולם. ואחר זה מצאו להם תיקון ביום ט״ו באב שמותרים לבוא בקהל, כי גמירא דלא כולא שבטא, והוא התיקון של תאוה.

ואשקא דריספיק חרוב ביתר, הוא בחינת פגם של כבוד והתנשאות שהיה בביתר, לכן היה נוטעים ארזים על שם (תהילים צב) כארז בלבנון ישגה, ועיקר התנשאות שהיה בהם היה ע״י שהיה בהם התרבות של דברי תורה, ועבור זה היה סבור רבי עקיבא על בן כוזיבא שהוא משיח, ואיתא בדברי הרמב״ם ז״ל (פי״א מהל׳ מלכים ה״ג) שרבי עקיבא היה נושא כליו של בן כוזיבא, כי רבי עקיבא היה שורש תורה שבע״פ, כאמרם ז״ל (סנהדרין דף פו.) סתם מתני׳ ר׳ מאיר סתם תוספתא ר׳ נחמיה סתם ספרא רבי יהודה סתם ספרי ר׳ שמעון וכולהו אליבא דר׳ עקיבא. וגם איתא במדרש (במדב״ר סדר חקת פר׳ יט אות ו, ובמדרש תנחומא סדר חוקת אות ח, ובילקו״ש שם רמז תשנט אותיות א-ב) ע״פ (איוב כח) וכל יקר ראתה עינו, זה רבי עקיבא וחביריו, דברים שלא נגלו למשה, נגלה לרבי עקיבא וחביריו. ומחמת שהיה בביתר בדורו של רבי עקיבא התרבות חכמת תורה שבע״פ, היה סבור שבזכותם יהיה משיח, כאמרם ז״ל ע״פ כי יתנו בגויים וגו׳, שבזכות משניות שהיה אז עיקר תורה שבע״פ יהיה הגאולה. וגם אמרו רז״ל (קה״ר פר׳ יא אות ח) תורה של עוה״ז הבל הוא נגד תורתו של משיח.

וע״ז דרשו רז״ל (גיטין דף נז.) על ביתר את הפסוק (איכה ב) גדע בחרי אף כל קרן ישראל, כי קרן ישראל הוא ההתנשאות שיש להם ע״י התורה, כמו שנאמר (תהילים קיב) קרנו תרום בכבוד, ואין כבוד אלא תורה (אבות פ״ו מ״ג) כמו שנאמר (משלי ג) כבוד חכמים ינחלו. וע״י הפגם של התנשאות שלהם נענשו, כמו שאמרו ז״ל (תענית דף ז. ובשיהש״ר פר׳ א אות ג) מה מים מניחין מקום גבוה והולכים למקום נמוך, כך אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שדעתו שפילה עליו, ולכן נענשו במידה כנגד מידה, שלא ניתנו לקבורה שהוא תכלית הבזיון היפך של הכבוד. ובט״ו באב שניתנו לקבורה היה התיקון שלהם, ולכן תיקנו אז ברכת הטוב והמטיב, כי אין טוב אלא תורה (אבות פ״ו מ״ג) כמו שנאמר (משלי ד) כי לקח טוב וגו׳, והמטיב לאחריני הוא השפעת התורה להמקבלים, וזה היה עיקר תיקונם כנ״ל.

והנה שלושה פגמים הנ״ל של קנאה תאוה וכבוד, הם השורש של הג׳ עבירות החמורות ע״ז ג״ע ושפיכות דמים, כי ע״י הקנאה באים לידי רציחה ושפ״ד, ותאוה לידי עריות, וכבוד מביא לידי ע״ז, כי ע״י התנשאות שבאדם רוצה למשול על הכל להיות מלך, ואחר זה לעשות עצמו אלוה, כמו שנאמר (ישעיה יד) אעלה על במתי עב אדמה לעליון, וכאמרם ז״ל (סוטה דף ד:) כל המתגאה כאילו עובד ע״ז.

ויש עוד ב׳ טעמים בגמרא על ט״ו באב, והם יום שכלו בו מתי מדבר, ויום שביטל בו הושע בן אלה פרוסדאות של ירבעם שלא יעלו לרגל, ושני אלה המה תיקון על פגם עוון החמור של לשון הרע, שהוא שקול נגד ג׳ עבירות הנ״ל, ועיקר החורבן נמשך מזה, כי מתי מדבר נגזר ע״י עוון לשון הרע של מרגלים, שקבעו בכיה לדורות על חורבן ביהמ״ק בתשעה באב, ונגזר אז לזרותם בארצות, וביום שכלו מתי מדבר בט״ו באב, נעשה תיקון על לשון הרע שקבע בכיה לדורות.

והחטא של ירבעם שנחלק מלכות בית דוד, נמשך ג״כ ע״י לשון הרע שקיבל דוד, ואמר אתה וציבא תחלקו את השדה, וכמו שאמרו רז״ל (שבת דף נו: ועיין יומא דף כב:) דאלמלא קיבל דוד לשון הרע לא וכו׳ ולא גלינו מארצנו, ואותו יום שנתבטל מעשה ירבעם של הפרוסדאות, נעשה תיקון על הפגם הזה של לשון הרע.

וטעם האחרון בגמרא שבו ביום פסקו לכרות עצים למערכה, והנה כל הטעמים הקודמים הם היו תיקונים על הקילקולים לבער הפגמים שבנפש, והטעם הזה מרמז על הוספת התלהבות הקדושה בנפש מיום הזה, כי ענין הבאת עצים למזבח היה בבית שני, שהחריבו הגויים העצים שבארץ ישראל ולא היה מצוי מה לבער על המזבח, ותיקנו להתנדב עצים להלהיב את אש הקדושה על המזבח.

וביום ט״ו באב פסקו מלכרות עצים, כי יש די באש הקדושה הנשפע באותו יום על כל השנה, והאש של הקדושה הוא ע״י אותיות י״ה של איש ואשה שזכו ושכינה ביניהם (סוטה דף יז. ובפירוש רש״י שם), ונעשה עי״ז ב׳ פעמים אש של גבוה, לכלות האש של היצה״ר, של תאוה הנקרא אש, כמו שאמרו רז״ל (קידושין דף פא.) רמא קלא נורא בי עמרם כו׳, וחזי דאת נורא ואנא בישרא ואנא עדיפנא מינך. וכן לכלות את האש של יצה״ר של כבוד וע״ז, כמו שאמרו רז״ל (יומא דף סט:) נפק אתא כי גוריא דנורא מבית קודש הקודשים.

ואמר עוד שם בגמרא וקרו ליה יום תבר מגל, הוא מרמז ג״כ שע״י חרב הגבורה של הקדושה, שנאמר בגבריאל (עיין דהי״א כא) וחרבו שלופה בידו, ואמרינן בסנהדרין (דף צה:) אמר לו הקב״ה לגבריאל מגלך נטושה, עיין שם, ועי״ז נשבר המגל חרב גבורה של ההיפך, הוא היצה״ר של הקנאה ורציחה שהוא קליפת עשו, שנאמר בו (בראשית כז) ועל חרבך תחיה, וכל הג׳ אשות הם רק בקדושה. עכ״ד.

ענין המחול

כתב בבני יששכר (מאמרי חודש תמוז אב מאמר ד אות א) דהנה אמרו רז״ל (תענית דף כו:) לא היו ימים טובים לישראל כחמישה עשר באב וכיום הכיפורים שבהן בנות ישראל יוצאות וכו׳, וביאר אדו״מ הרב הקדוש מו״ה אברהם יהושע העשיל מ״כ במעזיבוז זצוק״ל, ברמז דברי רז״ל הנ״ל לא היו ימים טובים לישראל כט״ו באב, דהנה אמרו רז״ל עתיד הקב״ה לעשות מחול לצדיקים וכו׳ (תענית דף לא.), ענין המחול הוא, ההולך במחול הולך סביב סביב בהיקף ואין שם מעלה ומטה ראש וסוף, כן לא יהיה לצדיקים לעתיד קנאה ושנאה לומר זה גבוה למעלה מזה, וכענין המזלות שכל אחד עולה למעלה דרך אחוריו ופניו נגד אחורי חבירו שלמטה ממנו ונדמה לכל אחד שהוא עולה ראשונה, והוא הוא יום טוב לישראל כשאין ביניהם קנאה ושנאה ותחרות, וזהו הרמז לא היו ימים טובים לישראל כט״ו בא״ב, רמז כי אות הט״ו באל״ף בי״ת הוא אות ס׳ שהוא עגול סביב ואין בו ראש וסוף, והוא בחינת המחול, והוא היום טוב הגדול לישראל. עכ״ד.

וכתב בנהר שלום קאלשין (דף מה.) דענין מה שעתיד הקב״ה לעשות מחול, ופירש רש״י מחול – סביב, פירושו כי כמו שהמחול הוא סביב בלי הפסק כלל, כן נזכה בעזרתו יתברך בגמר התיקון שיהיה במהרה בימינו, שעבודתנו להי״ת יהיה תמיד בלי הפסק, ומה שנגיע לכעין גמר, נזכה להתחלה מחדש ביתר שאת ויתר עז בעזרתו יתברך. עכ״ד.

ובתפארת שלמה (לשבת נחמו וט״ו באב ד״ה בשם הרה״ק) כתב בשם הרה״ק ממעז׳יבוז זלה״ה, לא היו ימים טובים לישראל כט״ו באב, רמז על אות ס׳ שהוא אות הט״ו שבא״ב, וז״פ כט״ו באב – בא״ב ר״ת באלף בית, כי כל האותיות יש להם ריבוע ומקום אחיזה רק אות ס׳ הוא סגלגל ועיגול, וזהו הרמז עתיד הקב״ה לעשות מחול לצדיקים, הבן. עכ״ד.

ביאור מועד ט״ו באב״ב ע״ד הסוד

איתא בפרי עץ חיים (שער חג השבועות – דרוש למהרח״ו ז״ל, על סוד ט״ו באב וט״ו בשבט) וזתו״ד (בשינוי מועט בשביל הביאור): כבר נתבאר סדר המועדות, בחג הפסח עד ט״ו בשבט – נצח, פורים – יסוד, חנוכה – הוד, ולפי שנתבאר במקום אחר (שער חנוכה ופורים) חנוכה בנצח, ופורים בהוד, יצדק מאוד ט״ו באב ביסוד, ויגיד עליו ריעו בט״ו בשבט, שהוא מילוי הלבנה, מלא כל הארץ, ודאי שמבין שניהם תתחנט עלים של פירות אילן כדלקמן. והנה ט״ו באב, בנות ישראל יוצאות וחולות בכרמים, כמבואר סוף תענית (דף ל:), וסוד הזיווגים יונקת מבינה, סוד יוה״כ, כמש״כ הנושא אשה לשם שמים, עוונותיו נמחלין לו, וסוד כרמים, כטעם (ישעיה ה) כי כרם ה׳ צבאות בית ישראל, כי כר״ם גימטריא י׳ הויו״ת (שם הוי״ה הוא מנין כ״ו ואם תכפיל במנין י׳ – יהיה מנין כר״ם).

ועוד פירוש כרם – בעיגול, כמו כרם ביבנה, שכולם רואין זאת לתוספת צניעות, ונסמכו מלתא של אותו יום, הואיל שבו הותר שבט בנימין לבוא בקהל, והותרו השבטים לבוא זה בזה, ובו ביטלו המבטל עליית הרגל, וכל הנטיעות של אותו יום, פסקה ערלה שלהם לזמן מועט, שהוא ב׳ שנים ומחצה דוקא, והוא שיעור תיקון הזמן שנחלקו ב״ש וב״ה פ״ק דעירובין (דף יג:) אם נוח לאדם שנברא וכו׳, עיין שם. ובו כלו מתי מדבר, ובו ניתנו הרוגי ביתר לקבורה, ובו תבר מגל, שכל אותו יום כורתין עצים למערכה ותו לא, לפיכך הרבו בתפילות באותו יום, ומביאין קרבן עצים למערכה, כמ״ש בתענית (שם), אלו הם ז׳ מעלות טובות של אותו יום, המכונה ליסוד, שהוא מנין ז׳ בסדר הספירות, כי ג״ר כחדא חשיבי ואחרי זה ספירות חסד גבורה תפארת נצח הוד, ואחרי כן מידה ז׳ היא יסוד.

ותנן התם באמרם, פירוש בעל הכרמים (הרב ז״ל מפרש דאין הכוונה שבנות ישראל היו אומרות נוסח זה, אלא בעלי הכרמים היו אומרים זה), הנעשין שושבינן לזרע קודש, בסוד בחור שא עיניך וראה, בסוד (תהילים קכא) אשא עיני אל ההרים מאין יבוא עזרי, עזרי בסוד עזר כנגדו (בראשית ב), ובנות ישראל יוצאות וחולות בכרמים ושותקות (הרב ז״ל גורס כן במשנה שהיו שותקות), שהוא שבח גדול אליהם בכל זמן. ואף לגירסא אחרת דתנינן תמן ואומרות (כגירסא שלפנינו), אין הכוונה זה בלי ספק מאמרם, אלא על זקנות שבהם, שהיו אומרות כך, היינו את הילדות לצוותא ולצניעותא, לא יקשה אמרן ובלבד שתעטרני בזהובים, כי כן דרך הנשים שתאמרנה כך הזקנות לשם הילדות כדי לחבבן בעיניהם.

וטעם ענין הד׳ משפחות – יפות, עשירות, מיוחסות, בינוניות, ששנינו שם בברייתא, הן הנה היו מכוונות לד׳ אותיות שבשם, כשתסדרן לכולם שכינה ביניהן, הללו אומרין אין אשה אלא לנוי, הן ה׳ אחרונה, שחורה אני ונאוה (שיה״ש א). והללו אומרים תנו עיניכם במשפחה, שאין אשה אלא לבנים, סוד ו׳ שבשם. והללו משתבחות בעושר, סוד ה׳ ראשונה, בינה. ועניות תולין עיניהם למרום, ליו״ד שבשם, חכמה עלאה, ואומר קחו מקחכם לש״ם שמי״ם (בלי האות ל׳ שהיא שימושית סה״כ 730), שהוא גימטריא חכמ״ה (73) כפול עשר (סה״כ 730), הרי י׳ פעמים ע״ג, והלמד (מתיבת לשם שמים) שימושית אינו מן המנין, ובלבד שתעטרנו בזהובים, פירוש לקנות בהם תכשיטין אחר הנשואין, דכולם בחכמה עשית (תהילים קד).

ובהכי דייק שפיר מה אתה בורר ולמי אתה בורר, פירוש באיזה מידה טובה תנוח דעתך, וזו היא סמיכות פסוקים שבאו במשנה, כי הפסוקים שבאו בסוף משנה הם הסתכלות האנשים בשבחות של בנות, ופסוק דצאינה וראינה, היא התבוננות הבנות בעושר דגברא. ואף ביוה״כ תשמחנה בנות במחול, שהוא עצמו יום סליחה, ובו הזמנה לזיווג על יום ח׳ דחג, ובו ניתנו לוחות שניות, סימן יפה נולדים שיהיה זרע ברך ה׳ (ישעיה סא), מקרא שאין לו הכרע אשר ברכו ה׳ (בראשית כז), ושהוא ברוך ה׳ בטרם תצא מרחם (ע״פ ירמיה א), ולפיכך במשנה נקרא יום חתונה למתן תורה בלוחות שניות, וט״ו באב יום שמחה לבנין ביהמ״ק

שבמשכן שילה, שבו הותרו השבטים לבוא זה בזה, ובמקדש ירושלים תבר מגל, ועליית הרגל שהוא שמחה רבה, ודי בזה. ע״כ.

וכן הובא כעי״ז במאמר מאה קשיטה לרמ״ע ז״ל מפאנו (סימן פא) וז״ל: תנן התם (תענית דף כו:) לא היו ימים טובים לישראל כט״ו באב וכיוה״כ וכו׳. דע כי ט״ו כאב סודו בצדיק יסוד עולם, ויגיד עליו ריעו ט״ו בשבט שזה וזה במילוי הלבנה, מלא כל הארץ כבודו ודאי, ועוד שמבין שניהם תתמעט ערלתן של פירות האילן כדלקמן. והנה בט״ו באב בנות ישראל יוצאות וחולות בכרמים כמבואר במשנה (תענית דף ל:), שבו סוד הזווג ויונק מבינה סוד יוה״כ ושווה לו במחולות הללו, אע״פ שהוא אסור בתשמיש המיטה, מ״מ לשידוכין בעלמא יום הוא מקודש לכך, בסוד הנושא אשה לשם שמים עוונותיו נמחלין, ועוד מלכא עילאה בזכור אסתיים.

וסוד כרמים כטעם (ישעיה ה) כרם ה׳ צבאות בית ישראל, כי כר״ם בגימטריא י׳ הויות (היינו כר״ם מנין 260 והוא כמנין עשר פעמים שם הוי״ה כתרגיל 26 כפול 10 = 260). ועוד פירושו כעיגול כמו כרם דיבנה שיהיו כולן רואות זו את זו לתוספת צניעות ואהבה אחוה, ומסמנא מלתיה של אותו היום, הואיל ובו הותר שבט בנימין לבוא בקהל, והותרו שבטים לבוא זה בזה, ובו ביטל המבטל עליית הרגל, ועוד יש ליום זה ריבוי יתירא כי הוא ישוב גדול לארץ ישראל, שכל העם מרבים נטיעותיהן ומקדימים לבו ביום והוא בכלל, הואיל וכל נטיעותיו פוסקת ערלה שלהן לזמן מועט, שהוא כ׳ שנים ומחצה דוקא, הוא שיעור הזמן שנחלקו ב״ש וב״ה אם נוח לו לאדם שנברא (עירובין דף יג:), על סוד הפסוק ערלת הלב עד מהרה, ובו כלו מתי מדבר, ובו ניתנו הרוגי ביתר לקבורה, והוא יום תבר מגל שכל אותו היום כורתים עצים למערכה ותו לא, לפיכך רבו בהפלגה באותו היום מביאי קרבן עצים כמבואר כמשנה.

וסוד תבר מגל, לשבר כח הקליפות בסוד ג׳ נשים מ׳חלת ואג׳רת בתה ולילית סבתא סימנן מג״ל, והוא נוטריקון (ישעיה סו) מ׳שלם ג׳מול ל׳אוייביו, כי שבירתן וביטולן בשם תרע״א וד׳ אותיותיו בגימטריא תב״ר מג״ל ועם הכולל תרע״ו, אלה איפוא הם ז׳ מעלות טובות שנטל אותו היום המכוון ליסוד שהוא שביעי בכ״מ.

ותנן התם ואומרים (הרב ז״ל מפרש דאין הכוונה שבנות ישראל היו אומרות נוסח זה, אלא בעלי הכרמים היו אומרים זה), פירוש בעלי הכרמים הנעשים שושבינים לזרע קודש, בחור שא עיניך וראה — בסוד (תהילים קכא) אשא עיני אל ההרים המפורש לנו במקומו. מאין יבוא עזרי סוד (בראשית ב) עזר כנגדו, ובנות ישראל חולות ושותקות (הרב ז״ל גורס כן במשנה שהיו שותקות), שהוא שבח גדול אליהן בכל זמן, ואף לגירסא אחרת דתנינן בה ואומרות (כגירסא שלפנינו) אין הכוונה בלי ספק אלא על הזקנה שבהם שהיו אומרות כך, היינו את הילדות לצוותא וצניעותא, לפיכך היה שאול קובל על אמו של יהונתן, ואף היא מזלה חזא בו בשאול הוד מלכות, ובושת ופגם היה לה שתפסוק המלכות מיהונתן בנה, וכן (ש״א ט) הנערות יוצאות לשאוב מים, ששאל להן שאול היש בזה הרואה, האריכו למעניתן להסתכל ביופיו, כמד״א (ישעיה לג) מלך ביופיו תחזינה עיניך, כי המלכות מידת נקיבה ומזלייהו חזא, וכן (ש״א יח)

הנשים המשחקות בתופים לפני שאול על מות גלית הפלשתי, הרגישו הוד מלכות בדוד יותר משאול. ולא תקשה לשון שתעטרונו בזהובים, למה שאמרנו כי היא הייתה שיחת הזקנות, כי דרך צחות הלשון שתאמרנה כן הזקנות לשם ילדות לחבבן לעיני בחורי חמד.

וטעם ד׳ משפחות יפיפיות, מיוחסות, עשירות, ובינוניות, ששנו בברייתא, הן הנה מכוונות לד׳ אותיות שבשם שתשרה לכולן שכינה ביניהם, הללו אומרות אין אשה אלא לנוי, באות ה״א אחרונה, שחורה אני ונאוה (שיה״ש א) לא נוי של תיפלות, דהא תסתיים מתניתין שקר החן והבל היופי (משלי לא). והללו אומרות תנו עיניכם במשפחה שאין אשה אלא לבנים שסודם בוא״ו שבשם. הללו משתבחות בעושר סוד ה״א ראשונה. בינוניות וענויות תולות עיניהם למרום ליו״ד שבשם חכמה עילאה, ואומרות קחו מקחכם לש״ם שמי״ם (730 – ללא האות ל׳ שהיא שימושית) שהוא בגימטריא חכמ״ה (73) בכלילות עשר (היינו חכמה כפול י׳ =730) הרי יו״ד אצל חכמה (היינו סוד החכמה שהיא כנגד יו״ד שבשם) והלמד שימושית ואינה מן המנין. ואפשר לדרוש אותם ג״כ ממעלה למטה, וקל להבין.

ובלבד שתעטרונו בזהובים, פירוש לקנות בהם תכשיטים לאחר נישואין, כי (תהילים קד) כולם בחכמה עשית, ובהכי דייק שפיר מה אתה בורר לך, לא מי אתה בורר, אלא מה דוקא, פירוש באיזו מידה טובה תנוח דעתך, שאפילו האומרת על מנת שאני עניה ונמצאת עשירה תנינן בה שהטעתו (לא ידעתי היכן לקח זה), דאיכא מאן דלא בעי מסאנא דרב מכרעיה – מנעל גדול מרגלו. (טעם זה נאמר בגמרא קידושין דף מט. על הטעת יוחסין לשבח, שאמר האיש לאשה שהוא לא כ״כ מיוחס ונמצא מיוחס, שהדין שהאשה לא מקודשת, מפני שהאשה אומרת שלא נח לה כך, וכמו המשל שמנעל הגדול ממידת הרגל אין חפץ בו משום שאין יכולין להלך בו, וצ״ע).

וזהו סמיכות המקראות שבאו למשנה שקר החן וכו׳, תנו לה מפרי ידיה, צאינה וראינה וכו׳, כי הפסוקים דסוף משלי הם הסתכלות האנשים בשבחן של בנות, ופסוק צאינה וראינה דשיר השירים הוא התבוננות הבנות בעטרה דגברי, ואף ביוה״כ תשמחנה הבתולות במחול שהוא עצמו יום סליחה, ובו ההזמנה אל הזווג ליום ח׳ של חג, ובו ניתנו לוחות שניות שנתקיימו בידינו, וזהו סימן יפה לנולדים שיהיו זרע ברך ה׳ (ישעיה סא) מקרא שאין לו הכרע אשר ברכו ה׳ (ע״פ בראשית כז) ושהוא ברך ה׳ בטרם יצא מרחם (ע״פ ירמיה א), לפיכך נקרא במשנה יום חתונה למתן תורה בלוחות שניות, וביוה״כ ג״כ נתחנך בית ראשון, וגם ט״ו באב יום שמחה לבנין ביהמ״ק אשר בשילה שבו הותרו השבטים, ובמקדש שייך תבר מגל ועליית הרגל שהיא שמחה רבתי, ודי בזה. עכ״ד.

ועיין בספר באר אברהם להסבא קדישא מסלונים זי״ע (בסופו לט״ו באב) שביאר ע״ד הסוד מהות היום וענינו. יעוש״ה. ובתו״ד כתב דביום זה מתחיל תיקון של מ״ה החדש, ולכן בנות ישראל יוצאות ביום זה וחולות בכרמים להראות השלימות והזיווג שיהיה אי״ה לעתיד ותהיה כנסת ישראל עטרת בעלה, כי יהיה כולו רחמים וחסד, וזהו בגדי לבנים שלהן הוא גוון חסדים פשוטים, ועוד שהלבושים הם בסוד אור מקיף, והנה החיצונים עומדים בין או״מ ובין הגוף או״פ ויונקים מן עור הנוקבא כידוע, וע״י או״מ זה יכלו כל החיצונים, וזהו

מה שבנות ישראל המרמזים לנוקבא יוצאים בבגדים שאולין מן הגדולות במעשה עליהם לרמז על או״מ הנ״ל. ועש״ע שהאריך.

שַׁעַר קוּמִי רוֹנִי בַלַּיְלָה

ענין לימוד תורה בלילה, שהוא כלל גדול להשגת התורה

הנה נתבאר לעיל כי מעלת יום ט״ו באב, הוא כי ביום זה פסקו לכרות עצים למערכה, ולכן אמרו בגמרא שיש להוסיף מיום זה בתורה, ונקטו בלשון חריף: מכאן ואילך דמוסיף יוסיף ודלא מוסיף יאסף, תני רב יוסף מאי יאסף אמר רב יוסף תקבריה אימיה. ע״כ.

וכעת בס״ד אביא קצת ממעלת עסק התורה בלילה, שהרי מיום ט״ו באב יש להרבות ביותר בעסק התורה בלילה, כיון שמיום ט״ו באב הלילות מתארכים והלילות מתקצרים, ולילות אלו לא ניתנו כי אם לעסק התורה.

וכמבואר ברש״י (תענית דף לא.) וז״ל: מכאן ואילך, מחמישה עשר באב ואילך, דמוסיף לילות על הימים לעסוק בתורה יוסיף חיים על חייו. דלא יוסיף, לעסוק בתורה בלילות. תקבריה אימיה, כלומר ימות בלא עיתו. עכ״ל.

וכ״כ בתוספות (שם) וז״ל: דלא מוסיף יאסף, פירוש אותו שאינו מוסיף מן הלילות על הימים יאסף. עכ״ל. וכן פירש רבינו גרשום (שם) וז״ל: ודלא מוסיף מלילות על הימים לעסוק בתורה, יסיף, לפי שכבר גדולין הלילות. עכ״ל.

וכ״כ רבינו חננאל (שם) וז״ל: מכאן ואילך, פירוש מט״ו באב מי שמוסיף מן הלילה ליום, כלומר עומד בלילה ושונה שכבר האריך הלילה, ומי שלא יוסיף תקבריה אימיה שאינו מן החכמים שמנדדין שינה מעיניהם בעולם הזה וחיים לעוה״ב. עכ״ל.

וכן פירש הרשב״ם (בבא בתרא דף קכא:) וז״ל: מט״ו באב ואילך דמוסיף, מן הלילה על היום לשנות – יוסיף ימים, כדכתיב (דברים ל) כי הוא חייך, וכתיב (משלי ג) כי אורך ימים ושנות חיים ושלום יוסיפו לך, שמתוך שהלילות מאריכין והימים מתקצרין צריך לעסוק בלימודו גם בלילה, ודלא מוסיף יסיף. עכ״ל.

וכן פירש הערוך (ערך תבר א) וז״ל: מכאן ואילך, מן ט״ו באב כל המוסיף במשנתו לשנות מוסיף מן הלילה ליום, ששונה גם בלילה, יוסיף לו הקב״ה אורך ימים ועושר וכבוד, ודלא מוסיף אלא ישן כל הלילה – יאסף, כלומר מתרשל ואינו מבקש חיים, שהתורה כתוב בה (דברים ל) כי הוא חייך ואורך ימיך. עכ״ל.

וכ״כ רבינו המאירי (תענית שם) וז״ל: ויש מעלה אחרת ליום זה שאף הוא יום שנתן לשיעור התלמידים להיות מתחילים ללמוד בלילות, ועליו אמרו דלא מוסיף יסיף. עכ״ל.

וכ״כ בפסקי רי״ד (שם) וז״ל: אמר רב מנשיא וקרו ליה יום תבר מגל, מיכן ואילך דמוסיף יוסיף, פירוש דמוסיף על עסקיו שביום ועוסק גם בלילה יוסיף חיים, ודלא מוסיף יסיף, תני רב יוסף תקבריניה אמיה. עכ״ל.

וכתב במטה משה (עמוד העבודה סימן תשעו) וז״ל: ועדיין אנו צריכין למודעי מאי טעמא אמר תלמודא מט״ו, והלא הלילות מאריכין מתשעה באב, ונראה לי דכמו שלא נתייחד הדיבור לישראל עד ט״ו באב, כדאיתא בסוף תענית וביש נוחלין (שם), אע״ג דנתבטלה הגזירה מתשעה באב, דליכא ספיקא קמיה שמיא אלא שהיו ישראל עצבים, ואין השכינה שורה אלא מתוך שמחה (ברכות דף לא.), כך אפשר שלא היו עוסקים בתורה, כדאיתא במסכת שבת (דף ל:) אין השכינה שורה אלא מתוך דבר שמחה, אמר רב יהודה, וכן לדבר הלכה, ואמרינן נמי שמעתתא בעי צלותא, ומט״ו ואילך היו עוסקים בשמחה ובטוב לב בתורת ה׳ המשמחת לב. עכ״ל.

וכתב בקרן אורה (תענית דף לא.) וז״ל: רבה ורב יוסף אמרו יום שפסק מלכרות עצים למערכה, וקרי ליה יום תבר מגל זה לתיקון על חרישת העיר בכלי ברזל, וביום זה נשבר הברזל הכורת ותשש כוחה של חמה, ועי״ז הותש כוחה של עשו וחרבו, ונתגבר אור הלבנה אשר ישראל מונין לה, על כן מכאן ואילך דמוסיף יוסיף, וצריך למעט בשינה טעמא דמותא, כי לא איברי סיהרא אלא לגירסא, ודלא מוסיף תקבריה אמיה ח״ו, כי אינה נותנת לו חיים, מפני שהוא אינו רוצה להרבות אור אם כל חי ע״י התורה. עכ״ל.

והנה איתא בעירובין (דף סה.) לא איברי לילה אלא לגירסא. ע״כ. ועוד אמרו בתמיד (דף לב:) כל העוסק בתורה בלילה שכינה כנגדו, שנאמר (איכה ב) קומי רוני בלילה, וכתיב בתריה שפכי כמים ליבך נוכח פני ה׳. ע״כ.

והנה איתא בעירובין (שם) וז״ל: אמר רב יהודה לא איברי ליליא אלא לשינתא. ע״כ.

וביאר התוספות (שם) דהיינו בלילות כמו לילי תקופת תמוז, שאז הלילות קצרים. עכ״ד. אך כשמתחילים הלילות להתארך לכו״ע יש להוסיף תורה בלילה, ובשביל זה נברא הלילה כנ״ל.

וכ״כ הרשב״א (שם) וז״ל: לא איברא ליליא אלא לשינתא, כלומר לילי תקופת תמוז, אבל משם ואילך אדרבה אמרינן (שמו״ר פר׳ מז אות ה, ויק״ר פר׳ יט אות א) אין רינה של תורה אלא בלילה, ואמרינן (תענית דף לא.) מכאן ואילך דמוסיף יוסיף. עכ״ל.

וכ״כ הריטב״א (שם) וז״ל: רב אחא בר יעקב יזיף ופרע, גרסינן בירושלמי אנן אגירי דיממא אנן, מה דיזפינן ביממא פרעינן בליליא, ואמרי רבנן דלא איתמר הא אלא בלילי תקופת תמוז שהלילות קצרים, אבל מכאן ואילך דמוסיף יוסיף, כדאיתא בפ״ק דתעניות (דף לא.), וכדאמרינן (שמו״ר פר׳ מז אות ה, ויק״ר פר׳ יט אות א) שאין רינה של תורה אלא בלילה. עכ״ל.

ואיתא בע״ז (דף ג:) וז״ל: אמר ריש לקיש כל העוסק בתורה בלילה הקב״ה מושך עליו חוט של חסד ביום, שנאמר (תהילים מב) יומם יצוה ה׳ חסדו ובלילה שירו עמי, מה טעם יומם יצוה ה׳ חסדו משום דבלילה שירו עמי. ע״כ. וכן אמרו בחגיגה (דף יב:) וז״ל: אמר ר״ל כל העוסק בתורה בלילה הקב״ה מושך עליו חוט של חסד ביום, שנאמר (תהילים מב) יומם יצוה ה׳ חסדו, ומה טעם יומם יצוה ה׳ חסדו משום ובלילה שירה עמי. ע״כ.

ופירוש חוט של חסד, ביאר רש״י (רש״י בע״ז שם) דהיינו שהי״ת נותן חינו בעיני הבריות.

וכתב המהרש״א (ח״א בע״ז שם) דלפי שמדרך המנדד שינה בלילה שיהיו פניו זועפות ביום, אמר בעוסק בתורה ומנדד שנתו בלילה, הקב״ה מושך עליו חוט של חסד שהוא מאירת פנים ביום, כי היא ממידת החסד כאמור לעושה אורים גדולים כי לעולם חסדו, והכי אמרינן בפ״ק דמגילה (דף יג. ודף טו.) אסתר ירקרקת הייתה, אלא שהקב״ה משך עליה חוט של חסד (מגילה דף טו:) שהיא מאירת פנים שתהא נראית יפה, כפירוש רש״י, וקרא התורה שירה, דכתיב (דברים לא) כתבו לכם את השירה וגו׳. עכ״ד.

וכתב הנצי״ב במרומי שדה (ע״ז שם) דנראה דסיפיה דהאי קרא מפרש מהו החוט של חסד, והיינו כדכתיב תפילה לאל חיי, שמתקבל תפילתו, וזהו חן וחסד כדתניא בספרי על המקרא (במדבר ו) יאר ה׳ פניו אליך ויחנך, והיינו דאיתא במס׳ תמיד (דף לב:) כל העוסק בתורה בלילה שכינה כנגדו, שנאמר קומי רוני בלילה לראש אשמורות שפכי כמים ליבך נוכח פני אדני, וסיפיה דקרא שאי אליו כפיך וגו׳, ובתהילים (פד) כתיב יום צעקתי בלילה נגדך, תבוא לפניך תפילתי, פירוש אותו יום שצעקתי בלילה שלפניו נגדך אז תבוא לפניך תפילתי. עכ״ד.

ורבי משה בן מכיר בסדר היום (כוונת הברכות) ביאר, דהענין הוא, כי בלילה רשות וממשלה למידת הדין ורוח הטומאה מתפשטת בעולם, וניתן רשות למקטרגין לחבל וכל העולם טועמין טעם מיתה, והנפשות יוצאות מן הגופים ועולות כל אחד ואחד כפי הראוי לו וכו׳, ועל כן גדול שכר העוסק בתורה בלילה דהקב״ה משתעשע עמו ומתנחם עמו כביכול מצרתו ומאנחתו, וזהו ענין מושך עליו חוט של חסד מידה במידה כמו שהוא כביכול מצא חסד לפניו להתנחם עמו, כך ממשיך עליו חוט של חסד בעיני כל רואיו וכל דבריו מוצלחים ומושכלים, ואם כן צריך האדם להשתדל בכל עת לעסוק בתורה בלילה ולהרים קולו שחברים מקשיבים לקולו, ומשתתף עם השכינה, לרומם ולשבח בשירים ותשבחות. עכ״ד.

ואמרו חז״ל בשיה״ש רבה (פר׳ ה אות י) ע״פ קווצותיו תלתלים, וז״ל: רבי עזריא אומר אפילו דברים שאתה רואה אותם שהן קוצין בתורה, תלי תלין הן, במי הן מתקיימות, שחורות כעורב, במי שהוא משכים ומעריב עליהם. רבי יוחנן ורבי שמעון בן לקיש, רבי יוחנן אמר אין גורנה של תורה אלא בלילה, מה טעם (משלי לא) ותקם בעוד לילה, וכתיב (איכה ב) קומי רוני בלילה, רבי שמעון אמר ביום ובלילה, על שם שנאמר (יהושע א) והגית בו יומם ולילה. אמר ריש לקיש יפה לימדני רבי יוחנן שאין גורנה של תורה אלא בלילה.

אמר רבי שמעון בן לקיש כד הוינא לעי באורייתא ביממא, בלילה הוה מנהרא לי, דכתיב והגית בו יומם ולילה. ע״כ.

ואיתא במדרש (שמו״ר פר׳ מז אות ה) וז״ל: אלא אעפ״כ מודה היה ר׳ יוחנן שאין רינה של תורה אלא בלילה, שנאמר (איכה ב) קומי רוני בלילה, וכה״א (משלי לא) ותקם בעוד לילה. ע״כ.

עוד איתא בויק״ר (פר׳ יט אות א) וז״ל: ר׳ יוחנן אומר אין רינה של תורה אלא בלילה, שנאמר (איכה ב) קומי רוני בלילה, ר״ל אמר ביום ובלילה, שנאמר (יהושע א) והגית בו יומם ולילה, ריש לקיש הוה פשיט קראי וכד הוה מטי באילין קראי (משלי לא) ותקם בעוד לילה (איכה ב) קומי רוני בלילה, היה אומר יפה לימדני ר׳ יוחנן, חזר ואמר לית אתון חמין אולפני מה נהיר באפי ולמה דהוה דלילא ודיממא. ע״כ.

וכתב בעץ יוסף (שם) וז״ל: אין רינה של תורה, פירוש שעיקר לימודה בלילה שבני אדם פנויים, ומפרש והגית בו יומם ולילה מצות קביעות הלימוד, אבל עיקרו בלילה שפנוי לעיין בה, ועיקר הלימוד קרי רינה, ע״ד (משלי א) חכמות בחוץ תרונה שהוא ענין הפרסום הנשמה מידיעתה. עכ״ד.

ואיתא באיכה רבה (פר׳ ב אות יט) וז״ל: קומי רוני בלילה לראש אשמורות, ר׳ יוחנן וריש לקיש, ר׳ יוחנן אמר אין רינה של תורה אלא בלילה, שנאמר (משלי לא) ותקם בעוד לילה, ריש לקיש אמר ביום ובלילה, שנאמר (יהושע א) והגית בו יומם ולילה, ריש לקיש כי הוה מטא לאילין תרין קריין, הוה אמר יפה לימדנו ר׳ יוחנן, אמר ריש לקיש אתון חמון אורייתא דא יממא, מה נהירא על דאנא לעי באורייתא ביממא נהירא לי מתניתין בלילא. ע״כ.

ואיתא ג״כ במדרש אגדה (שמות פר׳ תרומה פרק כה פסוק כג) וז״ל: כי כן אמרו רבותינו ז״ל אין רינה של תורה מתקיים אלא בלילה, שנאמר (איכה ב) קומי רוני בלילה. ע״כ.

ואמרו חז״ל בש״ס (מס׳ מנחות דף קי.) וז״ל: ממזרח שמש כו׳ (מלאכי א), אמר רשב״נ אמר ר׳ יונתן אלו תלמידי חכמים העוסקים בתורה בכל מקום, מעלה אני עליהם כאילו מקטירין ומגישין לשמי וכו׳, שיר המעלות כו׳ (תהילים קלד), מאי בלילות? אמר ר׳ יוחנן אלו ת״ח העוסקים בתורה בלילה, מעלה עליהן הכתוב כאילו עסוקים בעבודה. ע״כ.

עוד אמרו חז״ל (תמיד דף לב:) וז״ל: תנא רבי חייא כל העוסק בתורה בלילה שכינה כנגדו, שנאמר (איכה ב) קומי רוני בלילה לראש אשמורות שפכי כמים ליבך נוכח פני ה׳. ע״כ.

ועוד אמרו חז״ל (עירובין דף יח:) וז״ל: אמר רב ירמיה בן אלעזר כל בית שדברי תורה נשמעין בו בלילה שוב אינו נחרב, שנאמר (איוב לה) ולא אמר איה אלוה עושי נותן זמירות בלילה. ע״כ.

והפליגו חז״ל במאמרם (סנהדרין דף צב.) וז״ל: ואמר ר״א כל בית שאין דברי תורה נשמעים בו בלילה אש אוכלתו, שנאמר (איוב כ) כל חושך טמון לצפוניו תאכלהו אש לא נופח ירע שריד באוהלו, אין שריד אלא ת״ח שנאמר (יואל ג) ובשרידים אשר ה׳ קורא. ע״כ.

וכתב המהר״ל (ח״א שם) וז״ל: כל בית שאין נשמעין בו דברי תורה וכו׳, מפני שהלילה הוא חורבן והעדר, ומפני כך הבית בפרט ראוי לחורבן בשביל הלילה שנקרא על שם יליל, ודבר זה מידת החורבן, כדכתיב (דברים לב) יליל ישימון, ולפיכך כל בית שאין נשמעין בו דברי תורה בלילה, גובר יליל ישימון וחרב הבית ומשומם, רק בשביל תורה שהיא מקיים הכל, וכתיב (ירמיה לג) אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי, ומפני זה אם נשמעים בו דברי תורה, ולפיכך הבית מתיישב מצד התורה, ואין ראיה מצד האומות כי אין שוטה נפגע, ולפיכך זה נאמר דוקא על ישראל.

ועוד יש לך לדעת, כי התורה ראוי שיהיה בלילה, וכבר ביארו דבר זה בסוף מנחות (דף קי.) הנה ברכו כל עבדי ה׳ העומדים בבית ה׳ בלילות, לפי שהיום הוא מיוחד להנהגת הטבע כמו שהוא ענין היום, והלילה הוא העדר הטבע, והוא הנהגה למה שהוא על הטבע, ולפיכך אמרו (שמו״ר פר׳ מז אות ה) אין רינה של תורה אלא בלילה, ולפיכך אמרו כאן בית שאין נשמעים בו דברי תורה ראוי לשריפה, מצד שכל דבר שהוא נגד הנבדל ראוי אליו השריפה, ולפיכך כאשר אין בבית דברי תורה כך ראוי לשריפה.

אבל אין האדם ראוי לשריפה, מפני שהלילה ג״כ איברא לשינתא (עירובין דף סה.), שהשינה אחד משישים במיתה, שכך הלילה הוא העדר האור, אבל הבית ראוי שיהיה נשמע בו דברי תורה, ואם לא נשמעין בו דברי תורה ראוי לשריפה. עכ״ד.

עוד כתב רבינו המהר״ל בנתיבותיו (נתיב התורה פרק טו) כי הלילה אינו מן הישוב, שהרי עיקר הנהגת הישוב הוא ביום, והלילה בעצמו מיוחד לחורבן שאין דבר נמצא, והרי נקרא לילה מלשון יליל ישימון, כי החורבן לא נמצא בו רק יליל בלבד, ומפני שהיליל שהוא החורבן מתגבר בלילה, ולפיכך הלילה מחריב הבית, כי הבית על ידו הוא הישוב והלילה מחריב הישוב, לכך אם אין בו התורה אש אוכלתו, כי האש הוא מידת הדין והוא מחריב הבית, אבל אם נשמע בו דברי תורה יש קיום לבית שאין הלילה חורבן אצל התורה, כי אין רינה של תורה אלא בלילה, ועיקר התורה היא בלילה, ולכך אם יש בבית תורה יש קיום לבית, והבן זה. עכ״ד.

ואמרו חז״ל בש״ס (ב״ב דף קכא:) וז״ל: רבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו יום שפוסקין בו מלכרות עצים למערכה, תניא רבי אליעזר הגדול אומר כיון שהגיע חמישה עשר באב תשש כוחה של חמה ולא היו כורתין עצים למערכה, אמר רב מנשה וקרו ליה יום תבר מגל, מכאן ואילך דמוסיף יוסיף ושאינו מוסיף יסיף, ומאי יסיף תני רב יוסף תקבריה אמיה. ע״כ. וכן אמרו בש״ס (תענית דף לא.). עיין שם.

וכן אמרו במס׳ אבות (פ״ג מ״ד) רבי חנינא בן חכינאי אומר הניעור בלילה והמהלך בדרך יחידי והמפנה ליבו לבטלה, הרי זה מתחייב בנפשו. ע״כ.

וביאר רבינו יונה (שם) דמה שהעונש כ״כ חמור, היינו מפני שהם שעות רצויות, וממילא אין לו לחשב בהן, כי אם דברים רצויים לפני המקום ב״ה, ואלו הן דברי תורה, שאותן שעות כמה הם חשובות וראויות למחשבת התורה, כי אין לו מלאכת לעשות ואיננו שומע קולות בני אדם, ואם יפנה ליבו לבטלה מתחייב בנפשו, כיון שמפסיד זמן, כי תוכל להיות לו מחשבה ברורה ונכונה ומסירה אותו מהרהור דברי תורה. עכ״ד.

ואמרו באבות דרבי נתן (פ״ט ה״ג) הניעור בלילה ואינו פותח פיו בדברי תורה, מוטב לו שנהפכה שלייתו על פניו. עיין שם. ומבואר מכאן דיש להרים קולו, דמשמע שצריך לפתוח פיו. וכ״ה בהגהת נזירות שמשון (או״ח סימן רלח).

וכן מדוקדק בלשון הגמרא (עירובין דף יח:) שכל בית שדברי תורה ״נשמעין״ בו בלילה אינו נחרב וכו׳. משמע שהדברי תורה צריכין להשמע.

וכתב החרדים (מצוות עשה מדברי קבלה ומדברי סופרים פ״ד אות כד) וז״ל: יקום לעסוק בתורה, שנאמר קומי רוני בלילה, ואמרו אין רינה של תורה אלא בלילה, רינה בהרמות קול, וכן היה דוד ע״ה עושה וישראל שומעין קולו וקמים גם הם ועוסקים בתורה. עכ״ל.

ורבי משה בן מכיר בסדר היום (כוונת הברכות) כתב וז״ל: ואם כן צריך האדם להשתדל בכל עת לעסוק בתורה בלילה ולהרים קולו שחברים מקשיבים לקולו, ומשתתף עם השכינה, לרומם ולשבח בשירים ותשבחות. עכ״ל.

וכ״כ בקב הישר (פרק עג) וז״ל: גדול כבוד הבית אשר קול תורה נשמע בו כו׳. עיין שם.

וביסוד יוסף (פרק עא) כתב וז״ל: לא איברי לילה אלא לגירסא, וכמה תועלת לבית שנשמעים בו דברי תורה בלילה, בהיות כי לא ימלט שישמע בבית קולות של רכילות ולשון הרע ושאר דברים של דופי, אעפ״כ לא ימצאו קולות אלו מקום חנייתם להמשיך הסטרא אחרא בבית, אם על הרוב ישמע בבית זה קול תורה וקול דברי מוסר ויראת ה׳, ובפרט בלילה שאז תועלת להאדם אם יצא מפיו דיבור של דופי ביום, יתבטל ויותש כח הדיבור ההוא ע״י הקול ודיבור של תורה. עכ״ל.

עוד כתב (שם) שזהו שכתוב (שיה״ש ח) היושבת בגנים חברים מקשיבים לקולך השמיעני, דהיינו היושבת בגנים, היא השכינה, וגם חברים, הם הצדיקים שבגן עדן, מקשיבים לקולך לשמוע לימוד תורתך, והם מבקשים השמיעני, היינו שתלמד בקול רם שקולך ישמע למעלה. עכ״ד.

וכ״ה לשון הלבוש (סימן רלח ס״א) וז״ל: ובעניין לימוד הלילה יותר ויותר מבשל יום, בני הזהר וכו׳, ואמרו עוד (עירובין דף יח:) כל בית שנשמעין בו דברי תורה בלילה אינו חרב, שנאמר (איוב לה) ולא אמר איה אלהי עושי נותן זמירות בלילה, פירוש לא הוצרך לומר איה

אלהים עושי והריני חרב מי שנותן זמירות של תורה בלילה, ולהכי נקט לילה שהקול נשמע מרחוק. עכ״ל.

וכתב הרמב״ם (הל׳ ת״ת פ״ג הי״ג) וז״ל: אע״פ שמצוה ללמוד ביום ובלילה, אין אדם למד רוב חכמתו אלא בלילה, לפיכך מי שרצה לזכות בכתר תורה יזהר בכל לילותיו, ולא יאבד אפילו אחד מהן בשינה ואכילה ושתיה ושיחה וכיוצא בזה, אלא בתלמוד תורה ודברי חכמה, אמרו חכמים אין רינה של תורה אל בלילה, שנאמר (איכה ב) קומי רוני בליל, וכל העוסק בתורה בלילה חוט של חסד נמשך עליו ביום, שנאמר (תהילים מב) יומם יצוה ה׳ חסדו ובלילה שירה עמי תפילה לאל חיי, וכל בית שאין נשמעין בו דברי תורה בלילה אש אוכלתו, שנאמר (איוב כ) כל חושך טמון לצפוניו תאכלהו אש לא נופח. עכ״ל. וכן הובא בשו״ע (יו״ד סימן רמו).

וכתב הטור (או״ח סימן רלח) וז״ל: ובענין לימוד הלילה יותר ויותר מבשל יום בני הזהר, כמו שאמרו חז״ל אין רינה של תורה אלא בלילה, שנאמר קומי רוני בלילה, גרסינן בעירובין בפרק הדר (דף סה.) אמר ר״ל לא איברא ליליא אלא לגירסא, וגרסינן בפרק עושין פסין (שם דף יח:) א״ר ירמיה בן אלעזר כל בית שנשמעין בו דברי תורה בלילה אינו חרב, הלכך כיון ששעות הלילה נוחין ורצויין ללמוד המבטלן עונשו מרובה. עכ״ל.

וכתב בשו״ע (או״ח סימן רלח ס״א) וז״ל: צריך ליזהר בלימוד הלילה יותר משל מבשל יום, והמבטלו עונשו מרובה. עכ״ל.

וכתב השל״ה (מס׳ שבועות פרק נר מצוה אות יט) שהתורה הנלמדת בלילה מתקיימת ומתיישבת ביותר, לפי שהוא פנוי מהטרדות, ומי שאינו עושה כן מאבד זמנו בידים ומתחייב בנפשו. עיין שם.

וכן הם דברי רבינו יונה בפירושו למס׳ אבות (פ״ג מ״ה) שאותם שעות הלילה חשובות הן, כי אין לו מלאכה לעשות ואיננו שומע קולות בני אדם. עכ״ד.

וקבע השל״ה (שם בסוף אות יט) וז״ל: ועל כן מה טוב ומה נעים שהוקבע לימוד תורה שבעל פה שצריכה עיון גדול – ללמוד אותה בלילה. עכ״ל.

וכתב בפלא יועץ (ערך השכמה) וז״ל: וידוע שמי שאינו עובד את בוראו בשעה שהוא פנוי, עתיד ליתן את הדין אף על שעה שאינו פנוי, ולא איברי ליליא אלא לגירסא, והערך בזמן הערך, אין רינה של תורה אלא בלילה, והרגיל בספר הזוהר הקדוש בעיניו יראה מעלת וגודל שכר הלומד תורה בלילה, ובפרט אם קם בחצות לילה אין קץ לשכרו, כי עושה נחת רוח גדול ליוצרו. עכ״ל.

וכתב בקב הישר (פרק עג) וז״ל: אמרו רז״ל (עירובין דף סה.) לא איברי לילה אלא לגירסא, גדול כבוד הבית אשר קול תורה נשמע בו, כי הענין הוא כך, כשאדם ישן על מטתו אז נשמתו נפקת מיניה, ואז היא אסהדית באדם כל מה דעביד בההוא יומא, ודנין את הנשמה

בין טוב לביש, כי בלילה בית דין של מעלה יושבים בדין, ובשעה ראשונה כיון שהשמש נכנסה למקומה אז יש ממונה מכריז כרוזא דרך י״ב שערים אשר הם נפתחים כשהחמה יוצאת לזרוח, ונסגרים כשהחמה שוקעת כל הלילה, ואז כל אינון ממונים מלאכים דאינון ממונים על שמירת העולם, כולם מתכנשין לעילא והשערי רחמים ננעלו, והבתי דינים מתעוררין, ועומדין מלאכים הממונים על התקיעות ותוקעין, וזהו סימן שיעמדו מלאכים בחצי הלילה המיוחדים לומר שירה, ואז תיכף מתעוררים המלאכים ועומדין באימה וביראה בקדושה ובטהרה ומשוררים ומזמרים קמיה קוב״ה.

ואז בתחילת הלילה בני נשא ניימין על ערסיהון ונשמותיהן נפקין ומעידין על עובדיהן די ביממא ועומדין בדין, ובחצות הלילה אתער רוח צפון רוח חזק, וקם חד ממונה ובטיש ביה בשרביטא, והרוח שכיך, וכדין אתער הקב״ה לאשתעשעא עם צדיקיא, הה״ד (שיה״ש ח) היושבת בגנים חברים מקשיבים לקולך השמיעני וגו׳, והקב״ה מושך חוט של חסד על אותן האנשים העומדים בלילות לעבודתו, ומשמרים אותן מכל פצעים ופגעים רעים, ועליהם נאמר (תהילים מב) יומם יצוה ה׳ חסדו ובלילה שירה עמי, ובודאי יומשך עליו חוט של חסד ואור גדול מנטיעות שבגן עדן מאותו המקום הנקרא נחל קדומים, וחלקו מוכן ומזומן לאחר מותם במקום מנוחה ושמחה, אשרי לו ואשרי חלקו.

על כן צריך האדם ליזהר לקום בחצות הלילה לעבודת בוראו ולעסוק בתפילה ובלימוד התורה איש כפי השגתו, ולעשות התורה קבע ומשא ומתן עראי. עיין שם עוד באורך.

וכתב ביסוד יוסף (פרק סא) וז״ל: דע לך, כי בהגיע זמן השכיבה ולפקוד נשמתו ביד הבורא יתברך ב״ה, צריך האדם לעשות כמה תיקונים וקישוטים אל נשמתו, תיקון אחד, הוא שלא יעבור עליו לילה אחד בלא תורה, ואף אם יש לו דבר אחד המעכבו מלהרבות תורה בלילה, אעפ״כ ילמוד אפילו מעט כדי לקיים והגית בו יומם ולילה בלימוד התורה בלילה, שזכות התורה שהיא עמנו בגלות יעמוד לנו לצאת מן הגלות שנמשל ללילה. עכ״ל.

וכתב במגיד מישרים (ישעיה סימן כו) וז״ל: אבל רזא דמילתא, דבר נש בלילה ליביה מפנא ממילי דעלמא ומייחד למילי דאורייתא, דמשום הכי אין רינה של תורה אלא בלילה, אבל ביום לא יכיל לפנאה ליביה הכי. עכ״ל.

וכתב בשם משמואל (לחנוכה שנה תרע״ו) וז״ל: וכן נמי בעת מוחין דקטנות, אל יסתפק עצמו באמונה לבד, אלא יתאמץ בכל עוז לבוא ע״י אמונה להשגה, וכמו שאמרו ז״ל (ויק״ר פר׳ יט אות א) אין רינה של תורה (שהיא השגה) אלא בלילה, ובכלל שיהיו האמונה וההשגה תמיד באדם נצמדות כאחת. עכ״ל.

וכתב החמ״י (לשבועות פ״א אות טל) וז״ל: סגולה שלישית לקום בחצות הלילה, ובלי ספק שהמתמיד במידה זו יתגלו לו סתרי תורה כמו שכתבו הראשונים, כי אחר שהתורה נמשלה לבת מלך, בלי ספק כי יותר בת מלך תגלה לאהובה בלילה יותר מביום, כי בלילה הוא דרך צניעות, וכן לימדנו ר׳ יוחנן אין רינה של תורה אלא בלילה, ואמר ריש לקיש כד הוינא לעי

באורייתא ביממא הוה מנהרא לי בלילה, דכתיב (יהושע א) והגית בו יומם ולילה (שיהש״ר פר׳ ה אות י). עכ״ד.

וכתב בשל״ה (מס׳ חולין דרך חיים אות ה) סוד לחבר יום ולילה בתורה הן בבוקר והן בערב. וז״ל השל״ה: יזהר כל אדם שיקשר הכנסת הלילה עם שקיעת החמה בלימוד התורה, וכן כתב הזוהר (פר׳ קרח דף קעז: ועוד), בענין אשמורת הבוקר שיקשר לילה היוצא וגם יום הנכנס בתורה, וטעם אחד לשניהם בשווה, כי ראוי ונכון לקשר ולייחד מידת יום במידת לילה ומידת לילה ביום, וזהו סוד (בראשית א) ויהי ערב ויהי בקר יום אחד. והבן. עכ״ד. וכ״כ במשנ״ב (סימן א סק״ב).

והנה הרבה לא מקפידים לחבר יום ולילה בתורה, ויש ללמד עליהם זכות באופן הבא, דהנה איתא בגמרא בבלי (מנחות דף צט:) וז״ל: א״ר אמי מדבריו של ר׳ יוסי נלמוד, אפילו לא שנה אדם אלא פרק אחד שחרית ופרק אחד ערבית, קיים מצות (יהושע א) לא ימוש את ספר התורה הזה מפיך. ע״כ. וכ״ה בפסיקתא זוטרתא (סדר תרומה פרק כה פסוק ל). הנה מבואר דדי בפרק אחד שחרית ופרק אחד ערבית.

ואולם במדרש תהילים שוחר טוב (מזמור א אות יז) איתא וז״ל: בר קפרא אמר כל מי שהוא קורא שני פרקים שחרית, ושני פרקים ערבית, קיים ובתורתו יהגה יומם ולילה, אמר ר׳ ברכיה אף אבותינו הראשונים קבעו את המשנה, שהיו יושבין ביום שהוא נוטל מן הלילה, ובלילה שהיא נוטלה מן היום. ע״כ. הנה מבואר דצריך ב׳ פרקים דוקא. וצ״ב מהו שצריכין ב׳ פרקים דוקא.

וכ״ה במכילתא דרבי ישמעאל (סדר בשלח מסכתא דויסע פרשה ב) וז״ל: ר׳ יהושע אומר שנה אדם שתי הלכות בשחרית, ושתים בערבית, ועוסק במלאכתו כל היום, מעלין עליו כאילו קיים כל התורה כולה. ע״כ.

והנה ראיתי שהנצי״ב עמד על חילוק זה, וכתב בביאורו על השאילתות העמק שאלה (פר׳ ואתחנן סימן קמג אות ג) ובחיבורו מרומי שדה על הש״ס (מנחות דף צט:) דמה דאיתא במדרש שיש ללמוד דוקא שני פרקים משום שהלילה נוטל מהיום והיום נוטל מהלילה וכו׳, היינו משום דס״ל לראשונים דיומם ולילה אינו אלא בהתחברות יום ולילה, וכן מבואר בירושלמי (יומא פ״א דף ג:), א״כ ניחא דעת ר״י דבעי ב׳ הלכות שחרית וב׳ הלכות ערבית, היינו אחד סוף היום ואחד תחילת הלילה וכן להיפך, אבל תלמוד דידן דלא בעי אלא פרק אחד, אלמא דס״ל דלא בעינן חיבור יום ולילה, נמצא דמש״כ המג״א (סימן א סק״א) בשם השל״ה לחבר יום ולילה, היינו לחוש לדעת הירושלמי, אבל גמרא דילן לא בעי חיבור. עכ״ד.

ועיין עוד בדברי הנצי״ב במרומי שדה (נדה דף עג.) שהוסיף, דנראה דבהא פליגי, דהמכילתא לטעמיה דיום משמע דוקא יום ולא לילה, וא״כ למה כתוב יומם לכתוב יום, אלא הכוונה בראש היום כמשפט הכפולים שבא להמעיט, והיינו התחברות לילה ליום, אבל

תלמודינו לטעמיה דיום משמעו מעלת לעת, משו״ה דייק יומם ולא לילה, וא״צ התחברות, משו״ה סגי בשני הלכות. עש״ע.

ולפי״ז יצאנו מליצי יושר על רבים מעם ישראל שלא מקפידים על חיבור יום ולילה בתורה, והיינו משום דס״ל דהלכה כהבבלי, דכן כלל נקוט בידינו דהיכא דבבלי פליג אירושלמי הלכה כהבבלי, וכיון דהבבלי ס״ל דל״צ לחבר יומם ולילה וסגי בהלכה אחת ביום והלכה אחת בלילה, א״כ שפיר דמי, ומנהג ישראל תורה. והדברים מאירים – אפשר כנתינתן מסיני.

ושוב ראיתי למרן פאה״ד והדרו הגרע״י זי״ע בהליכות עולם (ח״א עמוד עמוד מה סוף הערה א) דג״כ הליץ בעד מנהג ישראל כדברים האמורים.

והנה משנ״ת בגמרא דמט״ו באב יש לעסוק בתורה בלילה, הנה זה חובה בכל השנה, דאף שלילות תמוז נקבעו בעיקר לשינה כנ״ל, מ״מ מעט צריך לעסוק בתורה, כשם שבלילי טבת אין הכוונה שיש רק ללמוד אלא הכוונה שהעיקר יהיה הלימוד והשינה טפל, וכמבואר בפרישה (או״ח סימן רלח סק״א, יו״ד סימן רמו סקנ״ב) ובא״ר (או״ח סימן רלח סק״א) ובמחצית השקל (או״ח ריש סימן רלח) ובפמ״ג (א״א שם) ובמשנ״ב (שם סק״א) ובש״ך (יו״ד סימן רמו סקכ״ה) ובבאר היטב (שם סקט״ז) ובשו״ע הרב (פ״ד מהל׳ ת״ת ס״ח) ובערוך השולחן (שם סל״ה).

ומש״כ רבינו הרמ״א (יו״ד סימן רמו סכ״ג) דיש לאדם ללמוד בלילה מט״ו באב ואילך ומאן דלא מוסיף יסיף. היינו שיוסיף אז מעט יותר ממה שרגיל בלילי תמוז הקצרים. וכ״כ בשו״ע הרב (פ״ד מהל׳ ת״ת ה״ח) ובערוך השולחן (יו״ד שם סל״ה).

והלבוש (יו״ד שם) ביאר, דרצ״ל דמי שאינו יכול ללמוד בכל הלילות כלל כיון שהלילות מידי קצרים, אזי בכל אופן חייב ללמוד מט״ו באב שאז הלילות מתארכים.

עיקר לימוד התורה בלילה יהיה בתורה שבעל פה

הנה כתב בענף יוסף (על עין יעקב תענית דף לא.) וז״ל: אמר רב יוסף תקבריה אימיה, ירצה לפי שעתה העת ללמוד בלילה, והלימוד השייך ללילה הוא תורה שבעל פה, ודרשו חז״ל (מדרש משלי פר׳ א אות ח) שמע בני מוסר אביך זו תורה שבכתב, ואל תיטוש תורת אמך זו תורה שבעל פה, ואם אינו לומד אותה אז היא גורמת שיקבר, וזהו תקבריה אימיה היא תורה שבעל פה. עוד נראה, כי דרש חז״ל עוד אל תטוש תורת אמך זו כנסת ישראל, וידוע כי כנסת ישראל היא מידת הדין השולט בלילה, והיא השכינה אשר תורה שבע״פ נמשכת ממנה כידוע לחכמי אמת, נמצא אם הוא לומד בלילה אזי המידה ההיא משפעת עליו טובה וברכה,

כדאיתא במסכת תמיד (דף לב:) הלומד תורה בלילה שכינה כנגדו, ולהיפך הוא להיפך, ודו״ק. עכ״ד.

ובמטה משה (עמוד התורה שער ג) כתב וז״ל: ועל דא גרסינן בסוף מסכת תענית (דף לא.) ובבתרא פרק יש נוחלין (דף קכא:) תניא ר׳ אליעזר הגדול אומר, כיון שהגיע ט״ו באב תשש כוחה של חמה ולא היו כורתים עצים למערכה, וקרי ליה יום תבר מגל, מכאן ואילך דמוסיף יוסיף ודלא מוסיף יסיף, מאי יסיף, תנא רב יוסף תקבריה אמיה.

ירצה באומרו תקבריה אמיה, לפי שעתה הגיע העת ללמוד בלילה, והלימוד השייך ללילה הוא תורה שבעל פה, ודרשו רז״ל (מדרש משלי פר׳ א אות ח) שמע בני מוסר אביך, זו תורה שבכתב, ואל תטוש תורת אמך, זו תורה שבעל פה, ואם אינו לומד אותה אז היא גורמת שיקבר, וזהו תקבריה אמיה היא תורה שבעל פה. עוד נראה, כי דרשו רז״ל עוד אל תטוש תורת אמך זו כנסת ישראל, וידוע כי כנסת ישראל היא מידת הדין השולט בלילה, והיא השכינה אשר תורה שבעל פה נמשכת ממנה כידוע לחכמי האמת, נמצא אם הוא לומד בלילה, אזי המידה ההיא משפעת עליו טובה וברכה, כדאיתא במסכת תמיד (דף לב:) הלומד תורה בלילה שכינה כנגדו, אבל אם אינו לומד אז מידת הדין שולט, וזהו תקבריה אמיה, והמשכיל יבין. עכ״ד.

ור׳ צדוק הכהן מלובלין (פרי צדיק לט״ו באב אות א) כתב, דאיתא בגמרא מכאן ואילך דמוסיף יוסיף וכו׳, דהיינו שאז מיום ט״ו כאשר ראו שמתחיל התיקון אחר החורבן, תיקנו שצריך להוסיף מהלילה על היום, דלילה הוא כנגד תורה שבעל פה, דירח שהוא בחינת תורה שבעל פה מקבלת מאור השמש בחינת תורה שבכתב.

ואף דאמרו (עירובין דף סה.) מחדדן שמעתך, אמר להו דיממי נינהו, מ״מ איתא (שמו״ר פר׳ מז אות ה) מודה רבי יוחנן שאין רינה של תורה אלא בלילה, שנאמר (איכה ב) קומי רוני בלילה, וכן הוא אומר (משלי לא) ותקם בעוד לילה, והיינו על תורה שבעל פה, כמו שאמרו (מגילה דף לב.) השונה בלא זמרה, היינו שהיו רגילין לשנות המשניות בזמרה, שעל ידי כן זוכרין יותר, כמו שכתבו תוס׳ (שם ד״ה והשונה), או דקרי לה רינה, היינו דעיקר תורה שבעל פה הוא שיהיו נכנסין הדברי תורה ללב לישר הלב, וכשמתיישר הלב מזה בא שמחה, כמו שנאמר (תהילים צז) ולישרי לב שמחה, ורינה בא משמחה.

ונראה שזה טעם השביעי לט״ו באב, שעל ידי שראו אז שהתחיל התיקון על ידי תורה שבעל פה, ממילא צריך להוסיף מאז מהלילה לשנות, וכ״כ הרמב״ם (פ״ג מהל׳ ת״ת הי״ג) ובשו״ע (יו״ד סימן רמו סכ״ג) הרוצה לזכות בכתרה של תורה, יזהר בכל לילותיו, ולא יאבד אפילו אחד מהן בשינה וכו׳.

ובזה יונח מה שכתב בפרי עץ חיים שיש שבעה טעמים בגמרא, אף דלפנינו איתא בגמרא רק ששה טעמים על ט״ו באב, אך זה שאמרו בגמרא מכאן ואילך דמוסיף יוסיף הוא הטעם השביעי כנ״ל. עכ״ד.

והנה תורה שבע״פ היא מידת לילה, כי לא איברי סיהרא אלא לגירסא, כדאיתא במס׳ עירובין (דף סה.), וכן אמרו רז״ל במדרש תהילים (שוחר טוב מזמור יט אות ז) שמשה רבינו ע״ה היה יודע שהזמן לילה ע״י שלמד תורה שבע״פ. ע״כ. וכן אמרו בפרקי דר״א (פרק מו) כי כל אותם ארבעים יום שעמד משה בהר סיני היה קורא מקרא ביום ושונה משנה בלילה. ע״כ. וכן איתא בתנחומא (סדר כי תשא אות לו) ויהי שם עם ה׳ ארבעים יום וארבעים לילה, ומנין היה משה יודע אימתי יום ואימתי לילה? אלא כשהקב״ה היה מלמדו מקרא היה יודע שהוא יום, וכשהיה מלמדו משנה היה יודע שהוא לילה. ע״כ. ובתנא דבי אליהו רבה (פרק ב) איתא יום ליום יביע אומר זה תנ״ך, ולילה ללילה יחוה דעת זה משנה. עיין שם.

ואיתא בתרגום שיה״ש ע״פ (ה י) דודי צח ואדום, מתרגמינן רעותי למפלח ביממא, בעשרים וארבעה ספרין דאורייתא נביאי וכתובי (כמנין דוד״י – כ״ד) ובלילה בשיתא סדרי משנה. וכן מתרגמינן אלהי דעטיף ביממא דאיצטל חיור כתלגא ועסיק בכ״ד ספרים, ובלילא עסיק בשית סדרי משנה. וכן איתא בתרגום איכה ע״פ (ב) קומי רוני בלילה, ומתרגמינן עסוקי במשנה בליליא.

וכתב הריקאנטי (פר׳ יתרו דף פו:) וז״ל: ודע שצריך האדם לעסוק בתורה שבכתב ביום ובתורה שבעל פה בלילה, דבר מפי ענינו. עיין עליו.

וכתב רבינו בחיי ע״פ (בראשית א טז) ויעש אלקים את שני המאורות הגדולים את המאור הגדול לממשלת היום ואת המאור הקטן לממשלת הלילה, שמרמז לענין תורה שבכתב ותורה שבע״פ, שביום הוא המאור הגדול היינו תורה שבכתב, ובלילה הוא מאור הקטן היינו תורה שבע״פ.

ואיתא בליקוטי מוהר״ן (ח״א סימן ג) וז״ל: והתיקון הוא שיוכל לשמוע נגינה מכל אדם, הוא על ידי שילמד בלילה תורה שבעל פה, היינו גמרא שהיא בחינת לילה, כדאיתא במדרש (שוחר טוב מזמור יט) כשהיה משה בהר ארבעים יום וארבעים לילה, לא היה יודע מתי יום ומתי לילה, רק על ידי זה כשהיה לומד תורה שבכתב היה יודע שהוא יום, וכשלמד תורה שבעל פה היה יודע שהוא לילה.

נמצא שהתורה שבעל פה היא בחינת לילה, וכמו שאמרו רז״ל (סנהדרין דף כד.) במחשכים הושיבני (איכה ג) – זה תלמוד בבלי, וכתיב (בראשית א) ולחושך קרא לילה, היינו על ידי שילמד ש״ס יתקן השית עיזקאין שבקנה, שמהם יוצא הקול.

וזהו (איכה ב) קומי רוני בלילה, היינו שתהיה תקומה להרינה, היינו על ידי הלילה שהיא גמרא ש״ס, אך כשלומד שלא לשמה, היינו בשביל שיתקרא רבי, הלימוד אינו בחשיבות כל כך, וכשלומד בלילה חוט של חסד נמשך עליו (חגיגה דף יב:) ומגן עליו שלא יזיק לו המחשבה הנ״ל. עכ״ל.

וכתב מרן האור החיים (פר׳ האזינו) ע״פ (לב ב) יערוף כמטר לקחי תיזל כטל אמרתי, וז״ל: עוד ירצה על דרך אומרם אנשי אמת, כי מצות עסק תורה שבכתב אינה אלא ביום ולא

בלילה, וכן אמרו בברייתא (מדרש שוח״ט מזמור יט אות ז) שמשה באותן מ׳ יום שהיה אצל ה׳ היה מכיר בין היום ללילה מהלימוד שהיה ה׳ מלמדו, כשהיה מלמדו משנה היה יודע שהוא לילה, ויש טעם בדבר שאין לימוד מקרא בלילה.

ולזה כינה תורה שבכתב למטר שאינו תמיד אלא בימות הגשמים אבל לא בימות החמה, וצא ולמד מה שאירע לרבא (תענית דף כד:) על שהטריח להוריד גשמים שלא בעתם, כמו כן המקרא הוא דוקא בזמנו המוגבל לו – יום ולא לילה, ודימה תורה שבעל פה לטל, כמו שהטל לא מפסיק קיץ וחורף יומם ולילה, כמו כן תורה שבעל פה אין לך זמן שאינו זמנה, ואל תקשה שהטל יפריחנו השמש, כי אין המניעה מצד הטל. עכ״ל.

וכן כבר מצינו ראינו אזהרת המקובלים לעסוק בלילה דוקא בתורה שבעל פה, כמש״כ מורנו ר׳ חיים ויטאל בשער המצוות (פר׳ ואתחנן בענין קריאת כ״ו פסוקים בליל שישי מסדר חוק לישראל) וז״ל: אין ראוי לקרוא מקרא בלילה לפי שהמקרא הוא בעשיה והלילה עצמה היא בחינת עשיה והכל הוא דינים, ואין ראוי לעורר הדינים. עכ״ל. וכ״כ בפרי עץ חיים (שער הנהגת הלימוד פ״א).

ובשו״ת אבני צדק (חיו״ד סימן קב) כתב כי משנה בחינת חסד, וכדאיתא (מכות דף כב.) תורה אמרה (דברים כה) ארבעים יכנו ולא יוסיף ואתו רבנן ובצרי חדא, לכן בלילה שהוא זמן שליטת הדינים קורין משנה שהוא חסד להמתיק הדין.

ועיין בסידור האר״י ז״ל קול יעקב למורנו יעקב קאפיל (דף קלה:) וז״ל: בערבית אין ליתן צדקה כי אז הוא זמן שליטת דינין גמורין, וכתיב (דברים כה) לא תחסום שור בדישו, כמבואר בספר הקנה. וכן אין לומר שום תהילים או תמניא אפי קודם ערבית, כי המזמורים הם מזמרים את הקוצים והחוחים, אבל עתה שהיא זמן שליטתן ואין זמן ביעורם, רק אומרים איזה פסוקים כנרשם לפניך למתק מעט דין הקשה שלא ישלוט יותר מדאי כמו שכתבתי לעיל. ואלו הן הפסוקים שיר המעלות וגו׳. עיין שם.

וכ״כ מורנו ר׳ מאיר פאפיראש באור צדיקים (סימן א סי״א) וז״ל: יזהר שלא יקרא מקרא בלילה קודם חצות, כי מגביר כח הדין בעשיה, חוץ מליל שישי שמותר. עכ״ל. וכ״כ בנגיד ומצוה למורנו ר׳ יעקב צמח ז״ל (דף טו:).

וכן כתבו בספרים שאין לקרוא מקרא בלילה, עיין באר היטב (סימן רלח סק״ב) ברכ״י (סימן א סקי״ג, וסימן רלח סק״ב) כה״ח סופר (סימן רלז סק״ט, וסימן קלא ס״ק בן). וכ״כ הרב יסושה״ע (ש״ו פ״ב) ומשמע שם שיש בזה סכנה, כי כתב: אך כאשר יפרש השיחה כל תיבה בלע״ז ליכא סכנה כלל, ע״כ, משמע דאל״ה סכנה יש בזה. וע״ע בחמדת ימים (לשבת פי״ח אות ה) ובשו״ת כנף רננה (ח״ב קונטרס מין כנף סימן מד).

ויש אומרים שאין בזה איסור כלל רק הנהגה טובה לכתחילה, וכמש״כ בשעה״צ (סימן רלח סק״א) שנראה שאף למחמירים לית בזה איסורא, אלא שלכתחילה יותר טוב ללמוד מקרא

ביום ומשנה בלילה, וכדאיתא במדרש שהקב״ה היה לומד עם משה רבינו ע״ה מקרא ביום ומשנה בלילה.

וכן כתב בשו״ת מהרש״ם (ח״א סימן קנח) שאין בזה איסור רק מידת חסידות. וכן הוא לשון מרן האר״י ז״ל ״אין ראוי״, אך לא כתב ״אסור״.

והנה הפמ״ג (סימן רלח במשב״ז) כתב, דראוי לשלש בלילה כמו ביום מקרא משנה וגמרא. הרי שס״ל דאין בזה איסור, ויותר מה זה נראה שחולק על האר״י ז״ל. וצ״ע. ואפש״ל דכוונתו לשלש בפסוקי מקרא היינו הפסוקי תהילים שאומרים בתפילה דשפיר דמי לכו״ע.

ולענין קריאת תהילים כבר הארכתי בזה בספרי הק׳ על שבועות, ומשם באר״ה.

והנה כתב ר׳ צדוק הכהן מלובלין (פרי צדיק דברים לט״ו באב אות ג) להבין ענין היו״ט של ט״ו באב לעשות בו סעודה של משתה ושמחה מאיזה טעם הוא סעודת מצוה, ואם על פי הפסיקתא דרב כהנא (פיסקא יג אות טו) שבנין בית המקדש דלעתיד יהיה במזל אריה זה אב, שהמכוון על ט״ו באב, מ״מ אין בזה טעם מספיק לעשות בו יום טוב עתה על מה שיהיה בו בנין בית המקדש לעתיד, כי כל המועדים וימים טובים שניתנו לשמחה ויום טוב הוא על שם המאורע בו ביום מכבר, על ידי זה נשאר רושם והשראת הקדושה באותו זמן גם לעולם, ושייך לעשות בו יום טוב ומשתה ושמחה, אבל לא על מה שיהיה לעתיד.

ויש לומר הרמז על פי הגמרא (תענית דף לא.) על ט״ו באב, מכאן ואילך מאן דמוסיף יוסיף, ופירש רש״י ז״ל דמוסיף לילות על הימים לעסוק בתורה יוסיף חיים על חייו. וענין הוספה זו הוא עיקר המכוון על התרבות תורה שבעל פה, שהוא דייקא נתרבה אחר החורבן בחשכות הגדול, ועל ידי זה נזכה לאור גדול של בנין בית המקדש במהרה בימינו, כדאיתא בתנחומא (סדר נח אות ג) ע״פ (ישעיה ט) העם ההולכים בחושך ראו אור גדול.

דהנה אמרו חז״ל (סנהדרין דף צט:) ע״פ (איוב ה) כי אדם לעמל יולד, לעמל תורה נברא, שכל תכלית בריאת האדם בעולם הזה הוא כדי לעשות מלאכתו ועבודתו בעמל תורה ועבודת ה׳ יתברך, ובשעת הבריאה שהיה כמו שנאמר (קהלת ז) והאלהים עשה את האדם ישר, היה רק במכוון מהאדם בעמל תורה שבכתב שהוא בחינת אור יום שהוא גלוי ומפורש לכל, וכמו שנאמר (תהילים קד) תזרח השמש וגו׳ יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב, שעיקר זמן פעולת ועבודת האדם בתורתו הוא ביום דייקא המרמז לתורה שבכתב, וכמו שנאמר (נחמיה ד) והיה לנו הלילה למשמר והיום למלאכה למלאכת הקודש.

אמנם על ידי הקלקול נצרך דייקא להוסיף בעסק התורה גם בחשכות הלילה, והוא בחינת התרבות התורה שבעל פה, כאומרם ז״ל (סנהדרין דף כד.) במחשכים הושיבני זה תלמוד בבלי, ועל פסוק העם ההולכים בחושך אלו בעלי תלמוד, שהוא כדי להאיר על החשכות של היצר הרע המחשיך פני הבריות, וכאומרם ז״ל (נדרים דף כב:) ע״פ (קהלת א) כי ברוב חכמה רוב כעס על תורה שבעל פה, שדייקא על ידי רוב כעס של היצר הרע שנתרבה בליבו של אדם נצרך להרוב חכמה, שהוא ענין התרבות חכמת תורה שבעל פה.

ולכן דייקא לאחר החורבן נתרבה חכמת תורה שבעל פה על ידי התנאים ואמוראים, וכדאיתא בספר היכלות (פרק כז) שבע עשרה לשונות של שבח התורה זיווה והדרה וכו', שהיה נתרבה דייקא לאחר חורבן בית ראשון, כדי להאיר חשכות הלילה של רוב כעס, ועי"ז נזכה דייקא לתכלית השלימות של בנין בית המקדש במהרה בימינו, וכדאיתא (ויק"ר פר' ז אות ג) ע"פ (הושע ח) כי יתנו בגויים בזכות המשניות יגאלו שהוא תורה שבעל פה, וכדאיתא בתנחומא (סדר נח אות ג) על פסוק העם ההולכים בחושך ראו אור גדול, שאלו בעלי תלמוד שהקב"ה עתיד להאיר עיניהם לעתיד לבוא.

וזהו שרמזו חז"ל בט"ו באב מאן דמוסיף יוסיף, היינו שיתווספו לו חיי עולם, עד שנזכה עי"ז לבנין בית המקדש במהרה בימינו שיהיה ביום זה כדברינו הנ"ל, וממילא יש סמך גם כן למשתה ושמחה ביום הזה שנקרא יום שמחת ליבו, כי אין שמחה אלא ביין, כמו שנאמר (תהילים קד) ויין ישמח לבב אנוש, והוא ענין שמחת התרבות תורה שבעל פה בלב, כמו שנאמר (שם יט) פיקודי ה' ישרים משמחי לב, המרמז על בחינת תורה שבעל פה שהמה מיישרים העקמימיות שבלב שבא על ידי רוב כעס, ומזה נולד השמחה בלב, וכמו שנאמר (שם צז) אור זרוע לצדיק, שהוא בחינת אור של תורה שבעל פה הנזרע בלב צדיק, ועי"ז (שם) ולישרי לב שמחה, היינו שמיישר העקמומיות שבלב, ומזה נולד השמחה. עכ"ד.

מאמרי הזוהר בענין לימוד התורה בלילה

הנה בזוה"ק האריך בהרבה מקומות בענין מעלת עסק התורה בלילה אשר מעלתו ממעל לחש"ב, ונעתיק לך מקצתם.

א) הנה איתא בזוהר (פר' לך לך דף פב:) וז"ל: אמר רבי יצחק, הרי כתוב (בראשית ב) ונהר יצא מעדן להשקות את הגן, זה הוא העמוד שהעולם עומד עליו והוא משקה לגן העדן, והגן נשקה ממנו, וממנו עושה פירות, וכל הפירות פורחים בעולם והם הקיום של העולם, הקיום של התורה, ומי הם? נשמות הצדיקים שהם פרי מעשיו של הקב"ה, ומשום כך בכל לילה ולילה נשמות הצדיקים עולות.

וכשנחלק הלילה, הקב"ה בא לגן העדן להשתעשע בהם, במי? אמר רבי יוסי, בכולם, בין אותם שמדורם בעולם ההוא, ובין אותם שיושבים במדורם בעולם הזה, בכולם משתעשע הקב"ה בחצות הלילה.

בא ראה, העולם שלמעלה צריך את התעוררותו של העולם התחתון, וכשנשמות הצדיקים יוצאות מן העולם הזה ועולות למעלה, כולן מתלבשות באור שלמעלה בדמות נכבדה, ובהם הקב"ה משתעשע ותאב להם, שהם פרי מעשיו, ועל זה נקראו ישראל שיש להם נשמות

קדושות בנים לקב״ה, כמו שנאמר (דברים יד) בנים אתם לה׳ אלהיכם, בנים ודאי, פרי מעשיו.

אמר רבי ייסא, אפילו אותם שבעולם הזה של הארץ, איך? אמר לו, משום שבחצות הלילה כל אותם צדיקי אמת, כולם מתעוררים לקרוא בתורה ולשמוע את תשבחות התורה, והרי נתבאר שהקב״ה וכל אותם הצדיקים שבתוך גן העדן כולם מקשיבים לקולם, וחוט של חסד נמשך עליהם ביום, שכתוב (תהילים מב) יומם יצוה ה׳ חסדו ובלילה שירה עמי. ועל כן התשבחות שעולות בלילה לפניו, זו תשבחת שלמה, בא ראה, בשעה שישראל היו סגורים בבתיהם כשהרג הקב״ה בבכורי מצרים, היו אומרים הלל ותשבחות לפניו.

בא ראה שדוד המלך היה קם בחצות הלילה, שאם תאמר שהיה יושב או שוכב במטתו והיה אומר שירות ותשבחות, לא, אלא כמש״כ (שם קיט) חצות לילה אקום להודות לך, אקום ודאי בעמידה להתעסק בשירות ותשבחות של התורה, ומשום כך דוד המלך חי לעולמים, ואפילו בימי מלך המשיח הוא מלך, שהרי שנינו, מלך המשיח, אם מן החיים הוא, דוד שמו, ואם מן המתים הוא, דוד שמו, והוא היה מתעורר. ע״כ.

ב) ועוד איתא בזוהר (פר׳ לך לך דף צב.-צג.) וז״ל: באותה שעה, אשרי חלקו של אדם שעומד להשתעשע בתורה, שהרי הקב״ה וכל הצדיקים שבגן עדן, כולם מקשיבים לקולו, זהו שכתוב (שיה״ש ח) היושבת בגנים חברים מקשיבים לקולך השמיעני, ולא עוד, אלא שהקב״ה מושך עליו חוט אחד של חס״ד שיהיה תמיד שמור בעולם, שהרי עליונים ותחתונים שומרים אותו, זהו שכתוב (תהילים מב) יומם יצוה ה׳ חסדו ובלילה שירה עמי.

אמר רבי חזקיה, כל מי שמשתדל בשעה הזו בתורה, ודאי יש לו חלק תמיד בעולם הבא, אמר רבי יוסי, מה הטעם תמיד? אמר לו, כך למדנו, שכל חצות לילה, כשמתעורר הקב״ה בגן עדן, כל הנטיעות של הגן משקים יותר מאותו הנחל שנקרא נחל קדומים, נחל עדנים, שאין פוסקים מימיו לעולמים, כביכול אותו שעומד ומשתדל בתורה, כאילו אותו הנחל מוריק על ראשו ומשקה אותו בתוך אותם הנטיעות שבגן עדן, אמר רבי יוסי ולא עוד, אלא הואיל וכל הצדיקים שבתוך גן העדן מקשיבים לו, שמים לו חלק באותה השקאת הנחל, נמצא שיש לו חלק תמיד בעולם הבא.

רבי אבא היה בא מטבריה לבית טרוניא של חמיו, ורבי יעקב בנו היה עמו, נפגשו בכפר טרשא, כשרצו לשכב, אמר רבי אבא לבעל הבית, יש כאן תרנגול? אמר לו בעל הבית, למה? אמר לו, משום שאני קם בחצות הלילה ממש, אמר לו, לא צריך, שהרי סימן יש לי בבית, שהמשקל הזה שלפני מטתי, אני ממלא אותו במים, ומטפטף טיפה טיפה, ובחצות הלילה ממש מתרוקנים כל המים, ומתגלגל הגלגל הדבוק הזה ונוהם, ונשמע קולו בכל הבית, ואז הוא חצות הלילה ממש, וזקן אחד היה לי שהיה קם בכל חצות לילה ומשתדל בתורה, ומשום כך עשה את זה, אמר רבי אבא, ברוך הרחמן ששלחני לכאן, בחצות הלילה נהם אותו הגלגל הדבוק, קמו רבי אבא ורבי יעקב, ושמעו את אותו האיש שהיה יושב

בירכתי הבית ושני בניו עמו, והיה אומר, כתוב (תהילים קיט) חצות לילה אקום להודות לך על משפטי צדקך, מה ראה דוד שהוא אמר חצות לילה ולא בחצות הלילה? אלא חצות לילה, ודאי לקב״ה הוא אמר כך, וכי כך נקרא הקב״ה? כן, שהרי חצות לילה ממש הקב״ה נמצא וסיעתו, ואז היא השעה שנכנס לגן העדן להשתעשע עם הצדיקים, אמר רבי אבא לרבי יעקב, ודאי נשתתף עם השכינה ונתחבר יחד, קרבו וישבו עמו, אמרו לו, אמור דבר פיך, שיפה אמרת, מנין לך זה? אמר להם, דבר זה למדתי מסבי.

ועוד היה אומר, ששלוש השעות הראשונות של הלילה, כל הדינים שלמטה מתעוררים והולכים ומשוטטים בעולם, ובחצות הלילה ממש הקב״ה מתעורר בגן עדן, והדינים שלמטה אין נמצאים, וכל המנהגים שלמעלה בלילה, אין נמצאים אלא בחצות הלילה ממש, מנין לנו? מאברהם, שכתוב (בראשית יד) ויחלק עליהם לילה, במצרים (שמות יב) ויהי בחצי הלילה, ובמקומות רבים בתורה כך נמצא, ודוד היה יודע, ומנין היה יודע? אלא כך אמר הזקן, שמלכותו תלויה בזה הלילה, ועל זה עומד בשעה הזו ואומר שירה, ולכן קרא לקב״ה חצות לילה ממש אקום להודות לך וגו׳, שהרי כל הדינים תלויים מכאן, ודיני המלכות נמצאים מכאן, ובאותה השעה נקשר דוד בה, וקם ואמר שירה, בא רבי אבא ונשקו, אמר לו, ודאי כך הוא, ברוך הרחמן ששלחני לכאן. ע״כ.

ג) ועוד איתא בזוהר (ח״א דף קעח:) וז״ל: פתח רבי אלעזר ואמר (תהילים קיא) הללויה אודה ה׳ בכל לבב בסוד ישרים ועדה, פסוק זה פרשוהו, אבל בא ראה, דוד המלך כל ימיו היה משתדל בעבודת הקב״ה, והיה קם בחצות הלילה ומשבח ומודה בשירות ותשבחות כדי לתקן מקומו במלכות של מעלה.

שכשמתעורר רוח צפון בחצות הלילה, היה יודע שהקב״ה באותה שעה מתעורר בגן עדן להשתעשע עם הצדיקים, והוא היה קם באותה שעה ומתגבר בשירים ותשבחות עד שעולה השחר, משום שכשהקב״ה נמצא בגן עדן, הרי ביארנו שהוא וכל הצדיקים שבגן, כולם מקשיבים לקולו, ככתוב (שיה״ש ח) חברים מקשיבים לקולך השמיעני. ולא עוד, אלא חוט של חסד משוך עליו ביום, כמו שנאמר (תהילים מב) יומם יצוה ה׳ חסדו ובלילה שירה עמי. ולא עוד, אלא שאותם דברי תורה שהוא אומר, כולם עולים ומתעטרים לפני הקב״ה, ולכן דוד המלך היה משתדל בלילה בעבודת אדונו. ע״כ.

ד) עוד איתא בזוהר (ח״א דף קצד:) וז״ל: למייחלים לחסדו, מי הם המייחלים לחסדו? הוה אומר, אותם שמשתדלים בתורה בלילה ומשתתפים עם השכינה, וכשבא הבוקר, הם מצפים לחסדו, והרי בארוה, בזמן שאדם משתדל בתורה בלילה, חוט של חסד נמשך עליו ביום, ככתוב (תהילים מב) יומם יצוה ה׳ חסדו ובלילה שירה עמי, מה הטעם יומם יצוה ה׳ חסדו? משום שבלילה שירה עמי, ומשום כך כתוב (שם קמז) רוצה ה׳ את יראיו, ולא ביראיו, כמי שרוצה ברצונו את האחר ומתרצה לו להתפייס עימו, ומשום כך רוצה ה׳ את יראיו ולא ביראיו. ע״כ.

ה) עוד איתא בזוהר (ח״א דף רמב:) וז״ל: בא ראה, בשעה שנכנס הלילה, הפתחים נסתמים, וכלבים וחמורים שורים ומשוטטים בעולם, וניתנת רשות להשחית, וכל בני העולם ישנים במטותיהם, ונשמות הצדיקים עולות להתענג למעלה, כשמתעוררת רוח צפון ונחלק הלילה, התעוררות קדושה מתעוררת בעולם, וזה נאמר בכמה מקומות, אשרי חלקו של אותו אדם שעומד באותה שעה ומשתדל בתורה, כיון שהוא פותח בתורה, את כל אותם המינים הרעים הוא מכניס לנקב תהום רבה, וכופת את החמור וכו׳. ע״כ.

ו) עוד איתא בזוהר (ח״ב דף קל:) וז״ל: כשבא הבוקר הזה, עמוד אחד נעוץ בצד דרום לתוך מתיחת הרקיע שעל גבי הגן, חוץ מאותו עמוד שנעוץ באמצע הגן, ועמוד זה מאיר באור של שלושה גוונים מרקם בארגמן, באותו העמוד קיים ענף אחד, ובאותו ענף נזדמנו שלוש ציפורים, מתעוררות צפצוף לשבח.

פתח אחד ואמר (תהילים קיג) הללויה הללו עבדי ה׳ הללו את שם ה׳, פותח השני ואומר, יהי שם ה׳ מבורך מעתה ועד עולם, פותח השלישי ואומר, ממזרח שמש עד מבואו מהולל שם ה׳, אז הכרוז מקדים וקורא, הזדמנו קדושים עליונים, אותם המשבחים את ריבונם התתקנו לשבח היום, ואז נפרדים היום מהלילה, אשרי חלקו של מי שקם בבוקר מתוך תושבחתה של תורה שלמד בלילה, באותו זמן של תפילת הבוקר. ע״כ.

ז) עוד איתא בזוהר (ח״ג דף יב:-יג.) וז״ל: רבי חזקיה היה יושב לפני רבי יצחק, קמו בחצות הלילה ללמוד תורה, פתח רבי יצחק ואמר (תהילים קלד) הנה ברכו את ה׳ כל עבדי ה׳ וגו׳, הפסוק הזה הרי פרשוהו החברים והרי נתבאר, אבל השבח הזה הוא של כל בני האמונה, ומי הם בני האמונה? אותם שמשתדלים בתורה ויודעים לייחד את השם הקדוש כראוי, והשבח של אותם בני האמונה, אותם שעומדים בחצות הלילה לעסוק בתורה ונדבקים בכנסת ישראל לשבח את הקב״ה בדברי תורה.

בא ראה, בשעה שאדם קם בחצות הלילה לעסוק בתורה ורוח צפון מתעוררת בחצות הלילה, אותה אילת עומדת ומשבחת את הקב״ה, ובשעה שהיא עומדת, כמה אלפים וכמה רבבות עומדים עמה במקומם, וכולם מתחילים לשבח את המלך הקדוש. אותו מי שזכה וקם בחצות הלילה לעסוק בתורה, הקב״ה מקשיב לו, כמו שבארוה, שכתוב (שיה״ש ח) היושבת בגנים חברים מקשיבים לקולך השמיעני, וכל אותם אוכלוסים של מעלה וכל בני התשבחות שמזמרים לריבונם, כולם שוקטים בשביל התשבחות של אותם שעסקו בתורה, ומכריזים ואומרים (תהילים קלד) הנה ברכו את ה׳ כל עבדי ה׳, אתם ברכו את ה׳, אתם שבחו את המלך הקדוש, אתם עטרו את המלך.

אותה איילת מתעטרת באותו אדם, ועומדת לפני המלך, ואומרת ראה באיזה בן באתי לפניך, באיזה בן התעוררותי אליך, ומי הם שהשבח כולו שלהם לפני המלך? וחוזר ואומר, העומדים בבית ה׳ בלילות, אלו נקראים עבדי ה׳, אלו ראויים לברך את המלך, וברכתם

ברכה, זהו שכתוב (שם) שאו ידיכם קודש וברכו את ה׳ וגו׳, אתם ראויים שהמלך הקדוש יתברך על ידיכם, והברכה שעל ידיכם ברכה היא. ע״כ.

ח) עוד איתא בזוהר (ח״ג דף כב.) וז״ל: כשנחלק הלילה, הכרוז עומד ומכריז, ונפתחים הפתחים, אז רוח אחת של צפון מתעוררת ומקישה בכינור דוד, ומנגן מאליו, ומשבחת את המלך, והקב״ה משתעשע עם הצדיקים בגן עדן. אשרי חלקו של מי שמתעורר באותו זמן ועוסק בתורה, וכל מי שעומד באותו זמן ועוסק בתורה, נקרא חבירו של הקב״ה וכנסת ישראל, ולא עוד, אלא שאלו נקראים אחים ורעים שלו, שכתוב (תהילים קפב) למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך, ונקראים חברים של המלאכים העליונים והמחנות העליונים, שכתוב (שיה״ש ח) חברים מקשיבים לקולך.

כשבא היום, הכרוז עומד ומכריז, ופתחים של צד דרום נפתחים, ומתעוררים כוכבים ומזלות, ופתחי הרחמים נפתחים, והמלך יושב ומקבל תשבחות, אזי כנסת ישראל נוטלת את אותם דברים ועולה, וכל אותם חברים אחוזים בכנפיה, ודבריהם באים ושורים בחיק המלך, אז מצוה המלך לכתוב את כל אותם הדברים. ובספר כתובים כל אותם בני היכלו, וחוט של חסד נמשך עליהם, שמאותו חוט מתעטר אדם בעטרת המלך, וממנו פוחדים עליונים ותחתונים, הוא נכנס לכל שערי המלך, ואין מי שימחה בידו, ואפילו בזמן שבעלי הדין עומדים לדון את העולם, אין דנים עליו דין, משום שהרי נרשם ברושם של המלך, שנודע שהוא מהיכל המלך, ולכן לא דנים עליו דין, אשרי חלקם של הצדיקים שמשתדלים בתורה, וכל שכן בזמן שהמלך תאב לדברי תורה. ע״כ.

ט) ועוד איתא בזוהר (ח״ג דף כג.-:) וז״ל: רבי יהודה ורבי יוסי היו יושבים לילה אחד ועוסקים בתורה, אמר רבי יהודה לרבי יוסי, ראיתי שצחות התורה בלילה יותר מאשר ביום, למה זה? אמר לו, משום שהצחות של תורה שבכתב היא תורה שבעל פה, ותורה שבעל פה שולטת בלילה, ומתעוררת יותר מאשר ביום, ובזמן שהיא שולטת, אז קיימת הצחות של התורה.

פתח רבי יוסי ואמר (איוב לה) ולא אמר איה אלוה עושי נתן זמירות בלילה, בא ראה, בשעה שמתעוררת רוח צפון ונחלק הלילה, הרי ביארו ששלהבת אחת יוצאת ומכה תחת כנפי התרנגול ומקיש את כנפיו וקורא, ואותה שלהבת, בזמן שמגיעה אליו ומתעוררת כנגדו, הוא מסתכל בה ומזדעזע וקורא, ומסתכל ומשגיח בשביל כבוד ריבונו כדי לעשות רצונו, וקורא לבני האדם.

ולכן נקרא שכוי, השגחה, ונקרא גבר, שמתעורר בשלהבת הגבורה, בצד של הגבורה הוא בא לעורר את העולם, ואז אותם בני האמונה עומדים ונותנים גבורה וכח לכנסת ישראל, ואז נקראת רינת התורה, ולכן דוד ירש את המלכות הוא ובניו לעולמים ולדורי דורות. וכשהתרנגול קורא ובני אדם ישנים במטותיהם ואינם מתעוררים, התרנגול קורא אח״כ,

ואומר מה שאומר, והרי פרשוה. אח״כ מכה בכנפיו ואומר אוי לפלוני הנזוף של ריבונו, שעזב את ריבונו, ולא עורר את רוחו ולא משגיח על כבוד ריבונו.

כשמאיר היום, הכרוז קורא עליו ואומר, ולא אמר איה אלוה עושי נותן זמירות בלילה, לסייע לו באותן התשבחות, ושיהיה הכל בסיוע אחד, עושי, עושני היה צריך להיות, מה זה עושי? אלא בשעה שאדם קם בחצות הלילה ומשתדל ברינת התורה, שרינת התורה לא נקראת אלא בלילה, וכשהוא נמצא בתורה כשמאיר היום, הקב״ה וכנסת ישראל מתקנים לו חוט אחד של חסד להנצל מן הכל, ולהאיר לו בין העליונים והתחתונים.

רבי יהודה אמר, אני שמעתי שאמר רבי אבא את הפסוק הזה, איה אלוה עושי, עושה לי היה צריך להיות, מהו עושי? אלא כמו שאמרת, בשעה שהוא קם בלילה ומשתדל בתורה, כשמאיר היום מתעורר אברהם באותו חוט שלו, שכתוב בו (בראשית יד) אם מחוט ועד שרוך נעל וגו׳, והקב״ה וכנסת ישראל מתקנים אותו, ועושים אותו בכל יום בריה חדשה, זהו שכתוב אלוה עושי. ע״כ.

י) עוד איתא בזוהר (ח״ג דף כג:) וז״ל: אף כאן הקב״ה אומר, הודע אליו חטאתו אשר חטא, והדבר יפה, וכך הוא, שלא כתוב או נודע אליו, כמש״כ (שמות כא) או נודע כי שור נגח הוא, ומי שעומד בלילה לעסוק בתורה, התורה מודיעה לו את חטאו, ולא בדרך של דין, אלא כמו אם שמודיעה לבנה בדבר רך, והוא אינו שוכח אותו, ושב בתשובה לפני ריבונו. ע״כ.

יא) עוד איתא בזוהר (ח״ג דף מד:) וז״ל: חזרו רבי אחא ורבי חייא, אמרו, הנה ודאי עת רצון, שהתעוררות של כנסת ישראל זמן היא להתחבר עם המלך הקדוש, אמר רבי אחא, ודאי לא משפעת לה כנסת ישראל עם הקב״ה אלא מתוך שירה ומתוך השבח שלה אליו, עד שבא הבוקר, ומושיט לה המלך חוט של חסד, וסוד הדבר כמו שאמרנו (אסתר ה) ויושט המלך לאסתר את שרביט הזהב אשר בידו וגו׳, ואל תאמר שלה לבדה מושיט המלך את זה, אלא לה, ולכל אותם שמתחברים עמה, בא ונתחבר יחד, ישבו. ע״כ.

יב) עוד איתא בזוהר (ח״ג דף דף סח.) אף רוחי בקרבי אשחרך, אתדבק בך אהבה רבה בלילה, שצריך אדם מאהבתו של הקב״ה לעמוד בכל לילה להשתדל בעבודתו עד שיתעורר הבוקר, וימשך עליו חוט של חסד, ששנינו, אשרי חלקו של אותו אדם שאוהב את הקב״ה אהבה כזו, וצדיקי האמת הללו שאוהבים את הקב״ה כך, העולם מתקיים בעבורם, ושולטים על כל הגזירות הקשות שלמעלה ולמטה, כדי שיתקיים העולם בעבורם. ע״כ.

יג) עוד איתא בזוהר (ח״ג דף ריג.) וז״ל: ומשום שכל מי שמשתדל בתורה בעולם הזה, זוכה שיפתחו לו כמה שערים לעולם ההוא, כמה אורות בשעה שיצא מהעולם הזה היא מקדימה לפניו, והולכת לכל שומרי השערים, מכריזה ואומרת (ישעיה כו) פתחו שערים ויבוא גוי צדיק, התקינו כסאות לפלוני עבד המלך, שאין שמחה לקב״ה אלא במי שמשתדל בתורה, כל שכן אדם שמתעורר בלילה להשתדל בתורה, שהרי כל הצדיקים שבגן עדן מקשיבים

לקולו, והקב״ה נמצא ביניהם, כמו שפרשוה (שיה״ש ח) היושבת בגנים חברים מקשיבים לקולך השמיעני.

רבי שמעון אמר, פסוק זה יש בו סוד חכמה, היושבת בגנים – זו כנסת ישראל שהיא בגלות עם ישראל והולכת עמם בצרתם, חברים מקשיבים לקולך – מחנות עליונים כולם מקשיבים לקולך, לקול תשבחתך בגלות, השמיעני – כמו שנאמר (שיה״ש ב) הראיני את מראיך השמיעני את קול, השמיעיני קול אותם החברים שמשתדלים בתורה, שהרי אין תשבחות לפני כאותם שמשתדלים בתורה.

אמר רבי שמעון, כביכול כל אותם שזכאים להשתדל בתורה מכשנחצה הלילה, ובאים עם המלכה כשמאיר היום לקבל פני המלך, מתחזק ויורש בשכינה, ולא עוד, אלא ששורה בו חוט של חסד, כמו שביארנו. בא וראה, כל מי שזוכה להתחזק בשכינה, ישמור עצמו מאותם דברים שאחוזים מולה, כמו מי? אותם שלא משקרים באות הקדוש, כגון בת אל נכר, וכל מי ששומר עצמו, כביכול כנסת ישראל אחוזה בו ושומרת אותו והיא מקדימה לו שלום, וכל שכן אם זוכה וקונה את זה. ע״כ.

יד) ועוד איתא בתיקו״ז (דף ב.) וז״ל: בעלי תורה – מצד עמוד האמצעי שבו חצות לילה, היה קם דוד לחבר אותו לשכינה שנקראת לילה, והוא שומר מה מלילה, ליל ה׳, ליל שמורים הוא ליהו״ה, ובגללה נאמר, כל העוסק בתורה בלילה, הקב״ה מושך עליו חוט של חסד ביום, שנאמר יומם יצוה ה׳ חסדו ובלילה שירה עמי. ע״כ.

טו) ואיתא עוד בזוהר חדש (בראשית דף יז:) וז״ל: רוח צפון מנשבת מחצי הלילה עד הבוקר, ולמדנו, שלוש מאות אלף רוחות וסערות באים עמה, והיא קשה מכולם לכל, וטוב לחולים מרוב הקור שלהם, בעבור החום הרב שבהם. ולמדנו, אמר רשב״י, באותה שעה יוצא הקב״ה מאותם עולמות רבים שכוסף בהם, ובא להשתעשע עם הצדיקים בגן עדן, וקול הכרוז מכריז לפניו ואומר: עורי צפון ובואי תימן, כלומר, עורי רוח צפון והתעוררי לבוא לעולם ולהפיח בבשמים של העדן, זהו שכתוב (שיה״ש ד) הפיחי גני יזלו בשמיו.

שלמדנו, בזמן שרוח צפון מנשבת בחצי הלילה והקב״ה נכנס בגן עדן, כל הבשמים וכל האילנות שבגן עדן עולים ריחם ומזמרים לפניו, שכתוב אז ירננו עצי היער מלפני ה׳, אמר רבי שמעון, היער הזה, כמו שנאמר (שם ה) אכלתי יערי עם דבשי. וכל הצדיקים כולם נהנים מזיו אספקלריה של מעלה ונזונים ממנו, ומזמרים לפני יוצרם בגן עדן, זהו שכתוב (שם ד) יבוא דודי לגנו ויאכל פרי מגדיו, אמר רבי מנחם, מה זה יאכל? היעלה על דעתך שהקב״ה יאכל? לא כך, אלא כמי שאומר, יבוא שליט הבית ויאכל האורח, כך כתוב יבוא דודי לגנו, כלומר, כשיבוא דודי לגנו, יאכל הממתין לו, ואיזהו פרי מגדיו? הם הצדיקים, שהם פרי מגדיו של הקב״ה.

שנו רבותינו, כשמתחילה רוח צפון לנשב, כל השמים וכל הרקיעים וחיות הקודש והאופנים וכל צבא השמים, כולם מזדעזעים ומתחלחלים, ופוצחים רינה ושבחה למי שאמר והיה העולם, עד שנכנס עם הצדיקים בגן עדן, וזהו בחצות הלילה.

אמר רב יהודה אמר רב, מי שנשמה קדושה יש בו, ושומע קול התרנגול קורא בחצות הלילה, שאמר רב יהודה, בחצות הלילה, כשנכנס הקב״ה בגן עדן, זיק של אש יוצא מבין גלגלי החיות והולך בכל העולם ונוגע תחת כנפי התרנגול, ובאותה השעה, ביראה מקיש את כנפיו זו עם זו וקורא, וזהו בחצות הלילה. ומי שיש לו השכל בליבו ויתעורר ויקום להתעסק בתורה, הולך קולו ונשמע בגן עדן, ומקשיב הקב״ה, והצדיקים אומרים לו, ריבון העולם, מי הוא זה? והוא משיב ואומר פלוני, והנשמה הקדושה שיש בו עוסק בתורה, הקשיבו כולכם, שזה נוח לפני מכל שירה ותשבחות שאומרים למעלה, זהו שכתוב היושבת בגנים, כלומר נשמה קדושה שאת יושבת בעולם ההוא בין גינות וטינוף, ואת עוסקת בתורה, בשעה הזו החברים מקשיבים לקולך, שהוא ערב, והואיל וכן, השמיעי והרימי קולך בתורתי, ואתן לך שכר חסד בעולם הבא.

אמר רבי תנחום, בא וראה, דוד היה מכיר אותה השעה, ששנינו, כינור היה תלוי למעלה ממטתו של דוד, וכשהיה חצות הלילה, רוח צפונית באה ומנשבת בו, ומייד היה קם ומתגבר בשירות ותשבחות, שכתוב (תהילים נ) עורה כבודי עורה הנבל וכינור אעירה שחר. אמר רבי זירא, מנין לנו שרוח צפונית מנשבת בכינור? אמר רב יצחק, מכאן, כתוב כאן עורה כבודי, וכתוב שם עורי צפון, מה להלן צפון, אף כאן צפון, והיו מקשיבים לו בכל לילה הקב״ה וכל הצדיקים שבגן עדן, וזהו בחצי הלילה. ע״כ.

טז) עוד איתא בזוהר חדש (דף כג.) וז״ל: בא תשמע, אמר רבי יהושע אמר רב, בבוקר כשהחמה זורחת, הוא זמן התפילה והבקשה של ישראל, ומשש שעות ולמעלה עד תשע שעות, זמן תפילת המנחה, ומששקעה החמה עד שתחשך תפילה אחרונה, שאמר רבי יהושע בן לוי אמר רבי יוחנן אמר רב, מששקעה החמה עד שיראו שני כוכבים, זמן תפילה האחרונה. שכך שנינו, משיראו שני כוכבים הוא תחילת משמרה ראשונה, שבאים כת הראשונה של מלאכי השרת, וממתינים להם לישראל עד אותה שעה, ואז מתחילין לומר שירה, וננעלים כל השערים מתושבחתם של מטה, ואין שערים נפתחים אלא למלאכי השרת האומרים שירה.

והאם אמר רבי יהושע בן לוי כך? והרי שנינו, כל הקורא בתורה בלילה, הקב״ה מושך עליו חוט של חסד ביום, שנאמר (תהילים מב) יומם יצוה ה׳ חסדו, משום שבלילה שירה עמי, וכאן אמרתם שננעלים כל השערים למטה? אמר רבי יהושע, שם, במה אומרים? כשסיים את כל התשבחות ביום, ומחצות הלילה והלאה שעוסק בתורה, מה הטעם? משום שבשעה ההיא יוצא הקב״ה מאותם העולמות שכוסף בהם, והולך להשתעשע עם הצדיקים בגן עדן, והיינו מה שאמר דוד (תהילים קיט) חצות לילה אקום להודות לך. שלמדנו,

כשהקב״ה נכנס עם הצדיקים בגן עדן, כל שערי שמים למעלה, על החיות ולמטה מהם, כולם נפתחים, והוא עת רצון לעסוק בתורה.

ואותם הכתות של מלאכי השרת, וכל הבשמים של גן עדן, והצדיקים, כולם פוצחים רינה לפני מי שאמר והיה העולם, זהו שכתוב (שם קמ) אך צדיקים יודו לשמך, אימתי צדיקים יודו לשמך? כשיושבים ישרים את פניך, שהוא בשעה שיושבים לפניו בגן עדן וכו׳, אמר רבי יוחנן אמר רב, כשהקב״ה יוצא מאותם העולמות שכוסף בהם ובא להכנס עם הצדיקים בגן עדן, הוא ממתין ורואה, אם שומע קול העוסק בתורה, הקול ההוא נוח לפניו מכל השירות והתשבחות שאומרים מלאכי השרת למעלה, זהו שכתוב (שיה״ש ו) אל גינת אגוז ירדתי לראות, מה לראות? אותם העוסקים בתורה. ע״כ.

ואמרו בש״ס (סנהדרין דף טז.) וז״ל: כי הא דאמר רב אחא בר ביזנא אמר רבי שמעון חסידא כינור היה תלוי למעלה ממיטתו של דוד, כיון שהגיע חצות לילה רוח צפונית מנשבת בו והיה מנגן מאליו, מייד היה דוד עומד ועוסק בתורה עד שעלה עמוד השחר. ע״כ. היינו שדוד המלך קם בחצות לעסוק בדברי תורה. וכן איתא בש״ס (ברכות דף ג:).

והנה אף שנתבאר הרבה בדברי הזוהר במעלת לימד התורה לאחר חצות לילה, הנה יש להקפיד גם ללמוד קודם השינה, וכדאיתא בברכות (דף יד.) וז״ל: אמר ליה רב אחא בריה דרבי חייא בר אבא, הכי אמר רבי חייא אמר רבי יוחנן כל המשביע עצמו מדברי תורה ולן אין מבשרין אותו בשורות רעות, שנאמר (משלי יט) ושֹבע ילין בל יפקד רע. ע״כ.

וכתב בשל״ה (מסכת חולין פרק דרך חיים תוכחת מוסר אות קסו) וז״ל: ותורה היא שמירה גדולה שלא יטמא האדם בקרי בלילה, בשכבר ידעת שעוון גדול הוצאת שכבת זרע לבטלה, כדאיתא בפרק כל היד (נדה דף יג.) ונזכר בכל הפוסקים, ובפרט באורח חיים (סימן רמ ס״א) וכו׳.

ואם ילמד אדם תורה קודם שכיבה, התורה משמרתו שלא יבא לידי כך, כמו שאמרו רז״ל (ברכות דף יד.) אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן כל המשביע עצמו מדברי תורה ולן, אין מבשרין אותו בשורות רעות, שנאמר (משלי יט) ושבע ילין בל יפקד רע. ע״כ. וכבר נודע, כי רע נקרא המוציא זרע לבטלה, כענין שדרשו רז״ל (סוף סוטה) ע״פ (דברים כג) ונשמרת מכל דבר רע, שלא יהרהר ביום וכו׳, והיינו שלא יבא לידי תקלת קרי בלילה, כשהיה שבע מדברי תורה, כי דברי תורה מרפא לחולי זה.

ולכן ראוי לכל בעל תורה שלא ישכב עד שיקרא בתורה הרבה באופן שיהיה שבע, שכמו שהאדם שובע עצמו מאכילה עד אשר ילאה שלא יוכל לאכול יותר, כן ישבע עצמו מן התורה, ומי שלא עשה כן, והולך לישן שלא מתוך דברי תורה, וראה קרי בלילה אפילו לאנסו, הרי זה מתחייב בנפשו המטומאה, כי שגגת תלמוד עולה זדון (אבות פ״ד מי״ג), ובפרט מי שאינו נשוי, שלא לשכב לעולם לישון עד שיקרא בתורה הרבה.

ומכל מקום אם עסק בתורה ביום והוא שבע ממנה, אין החיוב לו להאריך בתחילת הלילה בעסק התורה באופן שלא יוכל לקום באשמורת, והחכם עיניו בראשו ויכלכל דבריו במשפט, שיעסוק בתורה ביום עד שישבע, ובתחילת הלילה יעסוק בתורה גם כן, כדי שיקשור לילה ביום על ידי עסק התורה כי רב הוא, כמו שידוע ליודעי חן. עכ״ד.

וכתב בכה״ח סופר (או״ח סימן רלח סק״ד) וז״ל: והגם דעיקר הלימוד הוא אחר חצות, מ״מ גם בתחילת הלילה צריך ללמוד כדי לישן מתוך דברי תורה, וכמו שאמר לו המגיד (מ״מ פר׳ בהר) למרן ז״ל, קודם השינה תקרא עשרה פרקים, ובזה יתעלה נשמתך מעלה מעלה, וישיג כמה מדריגות וכמה מעלות טובות בהרהור אותם המשניות שקרית קודם השינה. עכ״ד.

וכן מבואר באורחות חיים להרא״ש (יום ראשון אות יח) וז״ל: שלא ישיח שיחה בטילה, ויזהר ללמוד בלילה, עד שישן מתוך דברי תורה ולא מתוך שיחה בטילה. עכ״ל.

והנה מי שחושש שלא יוכל לקום בלילה, ודאי חייב לעסוק בתורה בתחילת הלילה, וכמבואר בשו״ת ערוגת הבושם (או״ח סימן א) דכאשר שמענו כן ראינו כמה חסידים ואנשי מעשה מנהגם להיות ניעור כל הלילה עד שתחטפנו שינתם, ועיקר עסק תורתם הוא בפלג הלילה קמא. ועיין בסידור יעב״ץ (בסוף סדר הלילה) שכתב, דעל הרוב זמן שכיבה שלנו לאחר חצות לילה. עיין שם.

וכן משמע קצת מהא דאמרו רז״ל (ברכות דף יד.) כל המשביע עצמו מדברי תורה ולן, אין מבשרין אותו בשורות רעות, שנאמר ושובע ילין בל יפקד רע, והאי לישנא כולל ג״כ דעי״ז ינצל ממקרים רעים ומהרהורים רעים, ובודאי בזמן קצר א״א להשביע עצמו מדברי תורה, וע״כ עכ״פ החיוב לעסוק מיהת איזה שעות עד שיהיה בגדר משביע עצמו מדברי תורה.

ותו נראה טעמם ונימוקם דאין ספק מוציא מידי ודאי, ומי יודע אם לא יהא תקפה עליו שנתו ולא יתעורר בעתו ובזמנו, וס״ל כמאן דאמר זריזין מקדימים למצוות עדיף ממצוה מן המובחר, ועיין מג״א (ריש סימן כה) דשיחוי מצוה לא משהינן, אע״פ שיש לומר שיעשה אח״כ מן המובחר יותר, ונראה דבכל כיוצ״ב נאמר כל הלבבות דורש ה׳, וכל יצר מחשבות הוא מבין. עיין שם.

וכתב בשו״ת שבט הלוי (ח״ו חאו״ח סימן א) דבענין אי עדיף הלימוד בחצי לילה השני באשמורת הבוקר או בחצי לילה הראשון, הנה כל חז״ל וזוה״ק מלאים משבח משכימי קום, ועיין בחופת אליהו שבסוסה״ק ראשית חכמה בשער של שלושה (מובא באוצר המדרשים אייזנשטיין סוף עמוד 165) מביא מחז״ל ר׳ שמעון בן מנסיא אומר על שלושה הקב״ה מכריז בכל יום וכו׳, ועל ת״ח שאינו עוסק בתורה באשמורה האחרונה, ועליו הכתוב אומר (משלי כו) הדלת תיסב על צירה ועצל על מטתו, ויראה דבדיוק כתב באשמורה האחרונה, דאע״ג דלאו כל אדם יכול לקום מחצות הלילה, אבל אם מבטל גם לימודו באשמורה האחרונה לפני היום עליו הכתוב אומר וכו׳.

ומביא שבשו״ת הגה״ק בעל ערוגת הבשם מהפך בזכות הת״ח והצדיקים, שעיקר עסקם בתורה בחצי הלילה הראשון, וכתב רבינו הגרש״ו דדבריו דברי טעם, אבל כותב דפשיטא ליה שבחינוך הדורות ובפרט בישיבות הקדושות צריך שיהיה דרך החינוך להרגילם להקדים אשמורות, דאם לא יעשו כן, ממ״נ אם יתפללו ויקראו ק״ש בזמנם יהיה זה בלי הכנת הנפש ונקיון הגוף, ואיך אפשר לנפש הישראלי לקום מן המיטה ישר לבית התפילה בלי הכנה, ואם כן יכינו עצמם ממילא יאחרו זמן תפילה וק״ש, וכל סדר היום של ת״ח מבולבל, ואוי לת״ח שחי בלי סדרים. עיין שם.

וכתב מרן פאה״ד הגרע״י בהליכות עולם (ח״א עמוד מה) דבתלמוד שלנו (ברכות דף סב:) ובדברי הרמב״ם (פ״ד מהל׳ דעות ה״ד) מבואר שהשינה בסוף הלילה בזמן עלות השחר מועילה לבריאות הגוף, ולכן אם רוצה ללמוד בתחילת הלילה ולישון בחצי השני של הלילה, יכול לעשות כן. עיין שם.

שער הנישואין

סגולת יום ט״ו באב

הנה יום ט״ו באב מסוגל לזיווג הגון, כי בו ביום היו יוצאות בנות ישראל בבגדי לבן שאולין שלא לבייש את מי שאין לו, ובנות ירושלים יוצאות וחולות בכרמים, ומה היו אומרות בחור שא נא עיניך וראה מה אתה בורר לך, אל תתן עיניך בנוי, תן עיניך במשפחה, שקר החן והבל היופי אשה יראת ה׳ היא תתהלל (משלי לא), ואומר (שם) תנו לה מפרי ידיה ויהללוה בשערים מעשיה, וכן הוא אומר (שיה״ש ג) צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה בעטרה שעטרה לו אמו ביום חתונתו וביום שמחת ליבו, ביום חתונתו זה מתן תורה וביום שמחת ליבו זה בנין בית המקדש שיבנה במהרה בימינו (תענית דף כו:).

וכתב הרב בן יהוידע (תענית דף ל.) שנוהגים לארס את הנשים ביום ט״ו באב, משום שביום זה היה רואה הבחור את הבתולה ונוטה ליבו אליה, ובא הענין לידי גמר טוב, ולא היה רואה אותה אח״כ עד יוה״כ, כי הימים שביניהם מועטים. וביוה״כ שהוא יום האהבה והשמחה שבין ישראל לאביהם שבשמים – היו נישאים זה לזה. ואע״ג דע״פ השכל אין ראוי לעשות עסק זה ביוה״כ, עם כל זה לא ביטלו חכמים מנהג זה ביוה״כ, משום חיבוב מצות הנישואין, וגם להודיע כמה גדולה ויקרה היא מצוה זו, שאפילו ביום קדוש כזה, פונים לדבר זה להתעסק בו. עכ״ד.

ובספרו ברכת אבות (פר׳ ואתחנן) כתב, דהנה כתוב (משלי ח) להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם אמלא, והיינו שאם השנה היא כסדרה שנ״ד ימים, אזי יום ט״ו באב יצא ביום ש״י בשנה, וזהו להנחיל אוהבי י״ש – אם יום ט״ו באב יצא ביום ש״י בשנה, אזי אוצרותיהם – היינו הנשים הנקראות אוצר, אמלא – היינו תתמלא האשה בפרי בטן, כי ביום ט״ו באב היו בנות ישראל יוצאות וחולות בכרמים בשביל נישואין שהוא לפריה ורביה, על כן זה היום סגולה לזכות לפרי בטן. עכ״ד.

והנה בכ״ה באלול היה התחלת בריאת העולם (ויק״ר פר׳ כט אות א), וישראל עלו במחשבה תחילה (כמובא בפירוש רש״י, ונמצא בהרבה מדרשים), והם המה ממליכים את הקב״ה, והנה כי כן הוא יום כ״ה באלול הוא יום חיתון וחיבור במלך הכבוד, והנה אמרו חז״ל (סוטה דף ב.) ארבעים יום קודם יצירת הוולד מכריזין ברקיע בת פלוני לפלוני, ועל כן בט״ו באב מכריזין ברקיע כנסת ישראל מיועדת להקב״ה, כי המה ארבעים יום קודם יצירת הוולד, היינו קודם יום בריאת העולם שגרם לעליית המחשבה דעמו ישראל.

ועל כן בו ביום הותרו שבטים להתחתן זה בזה, וגם הוא יום שהותר בו שבט בנימין להתחתן, כי הזמן גרמ״א, וכמו״כ תיקנו חז״ל שביום זה יהיו יוצאות בנות ישראל וחולות בכרמים, ומי שאין לו אשה יפנה לשם, ואזי נתהווה החיתון לעורר היחוד הקדוש אשר ישראל עלו במחשבה, ועל ידי עליית מחשבתם כביכול נתהווה בריאת העולם.

והנה בראש השנה נברא האדם, נמצא כי ט״ו באב הם מ״ה ימים קודם יצירתו, זה סוד ישראל עלו במחשבה, היינו בחכמה כח מ״ה (ספר יצירה), מ״ה בגימטריא אד״ם, וזהו רק ישראל עלו במחשבה, כי רק ישראל קרויין אד״ם, כמו שאמרו חז״ל (יבמות דף סא.) ע״פ (יחזקאל לד) אדם אדם – אתם קרויין אדם ואין עכו״ם קרויין אדם, הבן.

ועל זה נאמר (שיה״ש ג) צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה בעטרה שעטרה לו אמו ביום חתונתו וביום שמחת ליבו, ביום חתונתו זה מתן תורה, וביום שמחת ליבו זה בנין ביהמ״ק שיבנה במהרה בימינו (תענית דף כו:), כי בט״ו באב מכריזין על חתונת כנס״י עם הקב״ה.

ובקרוב נזכה לאלו הנישואין, כדאיתא בזוהר (ח״ב דף רטו.) וז״ל: שנינו, אמר רבי שמעון, עתיד הקב״ה לעשות לכל צדיק וצדיק חופה בירושלים, וכתוב (ירמיה טז) קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה, כשתשוב המלכה למלך ויעשה לה אירוסין, זהו שכתוב (שיה״ש ג) צאינה וראינה וגו׳ ביום חתונתו וביום שמחת ליבו, ביום חתונתו – זה מתן תורה, וביום שמחת ליבו – זה בנין בית המקדש, שיבנה במהרה בימינו. ע״כ.

וכן איתא בזוהר (ח״א דף מז.) וז״ל: זהו שכתוב (שיה״ש ג) צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה, במלך שהשלום כולו שלו. והרי שהרי ביארנו שדרגה זו שלימה מכל הצדדים, ושלם נקרא בסוד האמונה, שכתוב (בראשית כה) ויעקב איש תם, ביום חתונתו – זה כשניתנה תורה, וביום שמחת ליבו – כשנבנה בית המקדש. ע״כ.

ענין הזיווג שהקב״ה מזווג את האיש והאשה

איתא בזוה״ק (פר׳ תזריע דף מג:) וז״ל: כל רוחין דעלמא כלילן דכר ונוקבא, וכד נפקין דכר ונוקבא נפקין כו׳, אינון (אדה״ר וחוה) גרמי ליה דלא מתחבראן כמה דנפקי מלעילא זוגות, בגין דאדם קדמאה וזיווג דיליה חבו לקוב״ה, ועל דא מתפרשין כד נפקין מלעילא, עד דהוה רעוא קמי קוב״ה, אי זכי בר נש יהבין ליה זוגתו, ואי לא, מפרשין לה מיניה ויהבין לה לאחרא, ומולידין בנין דלא כדקא יאות. ע״כ. וכעי״ז איתא בזוהר חדש (ליקוטים דף עד.) וע״ע בזוה״ק (פר׳ לך לך דף פה: ודף צא: ופר׳ ויחי דף רכט. ופר׳ וילך דף רפג:).

האדם שנשא אשה נקרא אדם שלם, ואי לא״ה נקרא פלג גופא

איתא בש״ס (מס׳ יבמות דף סג.) וז״ל: א״ר אלעזר כל אדם שאין לו אשה אינו אדם, שנאמר (בראשית ה) זכר ונקבה בראם ויקרא את שמם אדם. ע״כ. מבואר שאדם שלא נשא אשה אינו אדם שלם.

וכן איתא בזוה״ק (פר׳ בראשית דף נה:) וז״ל: תא חזי ברזא דאתבריאו שמים וארץ אתברי אדם, בהו כתיב (בראשית א) אלה תולדות השמים והארץ – באדם כתיב זה ספר תולדות אדם, בהו כתיב בהבראם – באדם כתיב ביום הבראם זכר ונקבה בראם, מהכא כל דיוקנא דלא אשתכחו דכר ונוקבא לאו איהו דיוקנא עלאה כדקא חזי. תא חזי בכל אתר דלא אשתכחו דכר ונוקבא כחדא קוב״ה לא שוי מדוריה בההוא אתר, וברכאן לא אשתכחו אלא באתר דאשתכח דכר ונוקבא, דכתיב (בראשית ה) ויברך אותם ויקרא את שמם אדם ביום הבראם, ולא כתיב ויברך אותו ויקרא את שמו אדם, דאפילו אדם לא אקרי אלא דכר ונוקבא כחדא. ע״כ.

וכן איתא במדרש (ב״ר פר׳ יז אות ב) וז״ל: רבי חייא בר גמדא אמר אף אינו אדם שלם, שנאמר (בראשית ה) ויברך אתם ויקרא את שמם אדם, שניהם כאחד קרויים אדם. ע״כ. וכן איתא בקה״ר (סדרא תליתאה פר׳ ט).

וכן איתא בעוד הרבה מקומות, עיין בזוהר (פר׳ ויחי דף רלט.) וז״ל: אדם שלימו דכר ונוקבא. עיין שם ענינו. ועוד שם (פר׳ עקב דף עדר.) וז״ל: אדם איהו דכר ונוקבא, ולא אתקרי אדם בר הכי. ע״כ. עוד שם (פר׳ ויקרא דף יט.) וז״ל: אשר עשה האלהי״ם את האדם ישר וגו׳, את האדם – דא דכר ונוקבא, ונוקבא אתכלילת בדכורא וכדין ישר כתיב. ע״כ. ועוד שם (פר׳ בראשית דף כב:) וז״ל: דאית אחד בשיתוף כגון דכר ונוקבא ואתמר בהון כי אחד קראתיו כו׳. ע״כ. עוד שם (פר׳ בראשית דף לה.) וז״ל: סמוכים לעד ולעולם עשויים באמת וישר – סמוכים דא דכר ונוקבא דאינון סמוכים כחדא. ע״כ. עוד שם (פר׳ שלח דף קסז.) וז״ל: אנתתיה איהי שרגא דאתדלקת מניה, ותרוייהו שרגא חדא וכו׳, נהורא דא נפק מנהורא דא וכו׳. עש״ע.

עוד שם (פר׳ ויקרא דף ה.) וז״ל: תא חזי (ויקרא א) אדם כי יקריב לאפוקי מאן דלא אתנסיב דהא קרבניה לאו קרבן כו׳ ממשמע דכתיב – אדם כי יקריב שאני הכי דלאו איהו אדם ולא בכללא דאדם הוא וכו׳. עש״ע. עוד שם (דף ז.) וז״ל: ובגין כך ברא ליה דכר ונוקבא למהוי שלים, ואימתי אקרי בר נש שלים כגוונא דלעילא, בשעתא דאזדווג בבת זוגיה באחדותא בחדוותא ברעותא ויפיק מניה ומנוקביה בן ובת, וכדין הוא בר נש שלים כגוונא דלעילא, ואשלים הוא לתתא כגוונא דשמא קדישא עלאה, וכדין אתקרי שמא קדישא עלאה עליה. ע״כ.

עוד שם (פר׳ נשא דף קמה:) וז״ל: אמר רבי יהודא והא תנינן אדם כללא דדכר ונוקבא. עש״ע. עוד שם (פר׳ בראשית דף נה:) וז״ל: כל דיוקנא דלא אשתכח ביה דכר ונוקבא לאו איהו

דיוקנא עלאה כדקא חזי. ע״כ. עוד שם (פר׳ לך לך דף צא:) וז״ל: כד אתחברן (איש ואשה) אתעבידו חד גופא חד נשמתא ימינא ושמאלא. ע״כ. עוד שם (דף צד.) וז״ל: כד אתנסיב והאי את עייל באתריה, אשתתפו כחדא ואקרי חד שמא. ע״כ. עוד שם (פר׳ אחרי מות דף נז:) וז״ל: בר נש אשתכח דאתפלג, מאי טעמא, בגין לקבלא עמיה בת זוגיה דיתעבידו חד גופא ממש. ע״כ. עוד שם (פר׳ קדושים דף פא.) וז״ל: ואימתי אתקרי בר נש אחד בשעתא דאשתכח דכר ונוקבא. ע״כ. עוד שם (פר׳ בהר דף קט:) וז״ל: דבר נש בלא אתתא פלגו גופא איהו. עש״ע.

ובאדרא זוטא (פר׳ האזינו דף רצו.) איתא וז״ל: מהכא אוליפנא דכר בלחודוי אתחזי פלג גופא וכלהו רחמי, וכך נוקבא, וכד מתחברו כחדא אתחזי כלא חד גופא ממש והכי הוא. עש״ע.

ואיתא בתיקו״ז (תס״ז דף צח.) וז״ל: אדם דלעילא לא הוה שלים בלא נוקבא, הה״ד (בראשית ה) זכר ונקבה בראם ויקרא את שמם אדם, אדם דכר ואדם נוקבא, וכד אתברי אדם דלתתא דאיהו נוקבא הה״ד ויברא אלהי״ם את האדם בצלמו אשתלים דיוקנא דלעילא, ודא איהו רזא כי לא המטיר יהו״ה אלהי״ם וכו׳, ואמאי בגין דאדם אין, ובגין דא מוכרח הוה אדם למברי ליה לאשתלים ביה דיוקנא דלעילא, ונוקבא בהאי אדם בה הוה חד, הה״ד (ישעיה נא) כי אחד קראתיו וגו׳, ודא רזא דנשמתא. עש״ע.

גם איתא בש״ס מס׳ ברכות (דף כד.) דאשתו כגופו דמיא. וכ״ה בזוה״ק (פר׳ משפטים דף קיז:). ובתיקו״ז (תס״ט דף ק: בסוגריים) איתא וז״ל: א״ל ודאי אתגלי הכא רזא עלאה כמה דאוקמוה מארי מתניתין אשתו כגופו דמיא, ואשתכח דאיהי חיים דיליה, הה״ד (קהלת ט) ראה חיים עם אשה אשר אהבת, עץ חיים היא למחזיקים בה (משלי ג), ואיהי פרנסה דיליה, הה״ד (דברים ח) ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם וכו׳, ומינה בני חיי ומזוני. ע״כ.

להכי צריך האדם לדאוג לאשתו כמו שדואג לגופו, כמש״כ בזוה״ק (הקדמת הזוהר דף יג:) וז״ל: פקודא תשיעאה למיחן למסכני ולמיהב לון טרפא דכתיב נעשה אדם בצלמנו כדמותנו, נעשה אדם דיהא בשותפא כלל דכר ונוקבא, בצלמנו – עתירי, כדמותנו – מסכני, דהא מסטרא דדכורא עתירו ומסטרא דנוקבא מסכני, כמה דאינון בשותפא חדא וחס דא על דא ויהיב דא חדא וגמיל ליה טיבו וכו׳. עש״ע.

ולהנ״ל יתבאר מאמר הש״ס (מס׳ יבמות דף סג.) וז״ל: ואמר ר׳ אלעזר כל אדם שאין לו קרקע אינו אדם שנאמר (תהילים קטו) השמים שמים לה׳ והארץ נתן לבני אדם. ע״כ. כי הנה אשה היא בבחינת קרקע שלעולם עומדת, ולכך אין הנשים חוזרות לעולם בגלגול, דאשה היא בסוד הארץ שלעולם עומדת, כמש״כ (קהלת א) דור הולך ודור בא והארץ לעולם

עומדת, שפסוק זה מיירי בסוד הגלגולים (עיין ש״ס מס׳ חגיגה דף ה.) דרק איש מתגלגל, אבל אשה היא בסוד הארץ[א].

ואפש״ל דזה כוונת הענין גם כאן שכל אדם שאין לו קרקע דהיינו אשה שהיא בבחינת קרקע הרי שאינו אדם.

המעלות הרבות שיש למי שנושא אשה

איתא בזוהר חדש (פר׳ חוקת דף סב.) וז״ל: ועל דא אתערו חברייא דכד בר נש נתיב אתתא אתדבק בשכינתא, דהא עד לא אתנסיב לא שריא עליה, דלית שכינתא שריא על אתרא פגימו, וכד לא שריא עליה איהי (השכינה) אתמנעו מניה תריסר מתנן עילאין. ועל דא אתערו חברייא כל השרוי בלא אשה שרוי בלא טובה, כד״א (בראשית ב) לא טוב היות האדם לבדו, בלא שמחה, כד״א (דברים יד) ושמחת אתה וביתך, בלא ברכה, כד״א (יחזקאל מד) להניח ברכה אל ביתך, בלא שלום, כד״א (איוב ה) וידעת כי שלום אוהלך, בלא עזרה, כד״א (בראשית ב) אעשה לו עזר כנגדו, בלא כפרה, כד״א (ויקרא טז) וכיפר בעדו ובעד ביתו, בלא תורה, כד״א (איוב ו) האם אין עזרתי בי ותושיה נדחה ממני, בלא חכמה, כד״א (משלי יד) חכמות נשים בנתה ביתה, בלא חיים, כד״א (קהלת ט) ראה חיים עם אשה אשר אהבת, בלא רצון, כד״א (משלי יח) מצא אשה מצא טוב ויפק רצון מה׳, בלא עושר, כד״א (שם לא) בטח בה לב בעלה ושלל לא יחסר, בלא כבוד, כד״א (שם יא) אשת חן תתמוך כבוד ובחיק ירא אלהים תנתן, בגין דהאי אשת חיל יראת יהו״ה אקרי, כד״א (תהילים יט) יראת יהו״ה טהורה. וכד אתנסיב בר נש כלהו תריסר תרעין אתפתחן לאוספא ברכאן על רישיה, בגין דיתיב בסתרא דמטרוניתא ואשתלים כגוונא דלעילא וכו׳. עש״ע.

◆ באר מים חיים ◆

[א] והיינו שכמו שהארץ אין לה מעצמה כלום ומקבלת מד׳ יסודות העולם ומוציאה תולדות – כן האישה לית לה מגרמיה כלום ומקבלת מבעלה ומולידה תולדות ומקבלת פרנסתה מבעלה ומשפיעה לבית וכו׳, וכשם שהארץ לעולם עומדת כן האישה לא מתגלגלת בגלגול נוסף, כי רק האיש מתגלגל, כי עוסק בתורה וגיהנם לא מקבלו ומן ההכרח לשוב בגלגול בשביל לתקן עוונותיו, אבל האשה שאינה עוסקת בתורה יכולה למרק החטאים בגהינום וכו׳.

ואף כי אין האישה מתגלגלת מצד עצמה, אכתי הם באים בסוד עיבור עם ניצוצי נשמות חדשות, וכן לפעמים האישה מתגלגלת בסיבת בעלה, בסוד (שמות כא) ויצאה אישתו עימו (כמבואר בסבא משפטים דף קו.). ועיין בשער הגילגולים (הקדמה ח והקדמה כ) ובספר הגלגולים (פרק יג) ובספר חסד לאברהם (מעין חמישי נהר כ).

ואיתא בש"ס (יבמות דף סב:) וז"ל: אמר רבי תנחום א"ר חנילאי כל אדם שאין לו אשה שרוי בלא שמחה בלא ברכה בלא טובה, בלא שמחה, דכתיב (דברים יד) ושמחת אתה וביתך, בלא ברכה, דכתיב (יחזקאל מד) להניח ברכה אל ביתך, בלא טובה, דכתיב (בראשית ב) לא טוב היות האדם לבדו, במערבא אמרי בלא תורה בלא חומה, בלא תורה, דכתיב (איוב ו) האם אין עזרתי בי ותושיה נדחה ממני, בלא חומה, דכתיב (ירמיה לא) נקבה תסובב גבר, רבא בר עולא אמר בלא שלום, דכתיב (איוב ה) וידעת כי שלום אוהלך ופקדת נווך ולא תחטא. ע"כ. וכן איתא בילקו"ש (פר' בראשית רמז כג).

וכן איתא במדרש (ב"ר פר' יז אות ב) וז"ל: לא טוב, תני רבי יעקב כל שאין לו אשה, שרוי בלא טובה בלא עזר בלא שמחה בלא ברכה בלא כפרה, בלא טובה, דכתיב (בראשית ב) לא טוב היות האדם לבדו, בלא עזר, דכתיב (שם) אעשה לו עזר כנגדו, בלא שמחה, שנאמר (דברים יד) ושמחת אתה וביתך, בלא כפרה (ויקרא טז) וכיפר בעדו ובעד ביתו, בלא ברכה (יחזקאל מד) להניח ברכה אל ביתך. רבי סימון בשם רבי יהושע בן לוי אמר, אף בלא שלום, שנאמר (ש"א כה) ואתה שלום וביתך שלום. רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר, אף בלא חיים, שנאמר (קהלת ט) ראה חיים עם אשה אשר אהבת. ע"כ. וכן איתא בקה"ר (סדרא תליתאה פר' ט).

ועיין בתיקו"ז (תי"ד דף ל.-:) וז"ל: ועם כל דא, אם חזר בתיובתא עלה אתמר ושב ורפא לו ויהיב ליה בת זוגיה דאתמר ביה רפאות תהי לשרך, ואיהי דיוקנא דאורייתא דאיהי אסוותא, ואיהי חיים הה"ד (משלי ג) עץ חיים היא למחזיקים בה, ואתתיה איהי בדיוקנהא, הה"ד (קהלת ט) ראה חיים עם אשה אשר אהבת, אורייתא איהי טוב, הה"ד (משלי ד) כי לקח טוב נתתי לכם, ואתתיה איהי בדיוקנהא, הה"ד (משלי יח) מצא אשה מצא טוב, סוף סוף עשר מלין אתמר בהאי, ועשר בהאי, והא אוקמוה חבריא. ע"כ.

ועיין זוה"ק (פר' מצורע דף נב.) וז"ל: ממונא באתתיה זכי ליה בר נש, הה"ד (משלי יט) בית והון נחלת אבות ומה' אשה משכלת, מאן דזכי באשה זוכה בכלא. ע"כ. ועיין זוה"ק (פר' ויקרא דף יד:) וז"ל: יעשה שלום לי (ישעיה כז) – דאשרי דכר ונוקבא וכו'. עש"ע.

מחילת עוונות למי שנושא אשה

איתא ביבמות (דף סג:) וז"ל: אמר רבי חמא בר חנינא כיון שנשא אדם אשה עוונותיו מתפקקין, שנאמר (משלי יח) מצא אשה מצא טוב ויפק רצון מה'. ע"כ.

וכן איתא בזוהר חדש (פר' חוקת דף סב.) וז"ל: ועל דא אתערו חברייא כל השרוי בלא אשה שרוי בלא כפרה כד"א (ויקרא טז) וכיפר בעדו ובעד ביתו. ע"כ. וכן איתא במדרש (ב"ר פר'

יז אות ב) וז״ל: לא טוב, תני רבי יעקב כל שאין לו אשה, שרוי בלא כפרה, דכתיב (ויקרא טז) וכיפר בעדו ובעד ביתו. ע״כ. וכן איתא בקה״ר (סדרא תליתאה פר׳ ט).

ועיין בפירוש רש״י (בראשית לו ג) וז״ל: בשמת בת ישמעאל, ולהלן קורא לה מחלת, מצינו באגדת מדרש ספר שמואל (מדרש שמואל פי״ז) ג׳ מוחלים להן עוונותיהן, גר שנתגייר, והעולה לגדולה, והנושא אשה, ולמד הטעם מכאן, לכך נקראת מחלת, שנמחלו עוונותיו. עכ״ל.

על ידי האשה השכינה שורה עליו, ובלא״ה אין השכינה שורה עליו

איתא בזוהר (פר׳ בראשית דף נה:) וז״ל: תא חזי בכל אתר דלא אשתכחו דכר ונוקבא כחדא קוב״ה לא שוי מדוריה בההוא אתר, וברכאן לא אשתכחו אלא באתר דאשתכח דכר ונוקבא, דכתיב (בראשית ה) ויברך אותם ויקרא את שמם אדם ביום הבראם. עש״ע. עוד שם (דף מט:) וז״ל: כל בר נש בעי לאשתכחא דכר ונוקבא בגין לאתתקפא מהימנותא וכדין לא אתפרשא מניה לעלמין. ע״כ. עוד שם (פר׳ בהר דף קט:) וז״ל: דבר נש פלגו גופא איהו ושכינתא לא שריאת עליה וכו׳. עש״ע.

ובזוהר חדש (פר׳ חוקת דף סב.) איתא וז״ל: ועל דא אתערו חברייא דכד בר נש נסיב אתתא אתדבק בשכינתא, דהא עד לא אתנסיב לא שריא עליה, דלית שכינתא שריא על אתרא פגימו, וכד לא שריא עליה איהי (השכינה) אתמנעו מניה תריסר מתנן עילאין. ע״כ.

עוד שם (השמטות הזוהר סימן כג דף רנו:) וז״ל: לא שריא טיבו דעתיקא אלא באתר שלים — באתר דאשתכח דכר ונוקבא. ע״כ. עוד שם (פר׳ שמיני דף לז:) וז״ל: בכל אתר דלא אשתכח דכר ונוקבא כנסת ישראל לא שרייא בינייהו כלל. ע״כ. עוד שם (פר׳ אחרי מות דף נט.) וז״ל: בכל אתר דלא אשתכח דכר ונוקבא לאו כדאי למחמי אפי שכינתא. ע״כ.

עוד שם (פר׳ קדושים דף פא.) וז״ל: לא שארי קוב״ה ולא אשתכח כו׳ אלא במאן דאתתקן בקדושה עלאה למהוי חד כו׳, ואימתי אקרי בר נש אחד — בשעתא דאשתכח דכר ונוקבא. ע״כ.

ואיתא בתיקו״ז (ת״ו דף כב:) וז״ל: ואשה נאה דאיהי נשמתה דבגינה שריא שכינתא עלאה דאיהי נשמת כל חי עליה וכו׳. ע״כ.

ולכן בזכות האשה השכינה לא זזה מהבית, כמש״כ בזוה״ק (פר׳ בראשית דף נ.) וז״ל: בזמנא דבר נש הוא בביתא — עיקרא דביתא דביתהו, דשכינתא לא אתעדי מן ביתא בגין דביתהו. ע״כ.

והנה מטעם שאין השכינה שרויה עליו, להכי לא יכול כהן להקריב קרבן אא"כ נשא אשה, כדאיתא באריכות בזוה"ק (פר' ויקרא דף ה:) וז"ל: תא חזי (ויקרא א) אדם כי יקריב לאפוקי מאן דלא אתנסיב, דהא קרבניה לאו קרבן וברכאן לא משתכחן לגביה לא לעילא ולא לתתא, ממשמע דכתיב אדם כי יקריב – שאני הכי דלאו איהו אדם ולא בכללא דאדם הוא ושכינתא לא שריא עלוהי, בגין דאיהו פגים ואיקרי בעל מום, ומארי דמומא אתרחקא מכולא, כ"ש למדבחא לקרבא קרבנא.

ונדב ואביהוא אוכחן, דכתיב (ויקרא י) ותצא אש מלפני ה', ובגיני כך כתיב אדם כי יקריב מכם קרבן ליהו"ה, אדם דאשתכחו דכר ונוקבא, האי חזי לקרבא קרבנא – דא ולא אחרא.

ואמר רבי אבא אע"ג דאוקמוה לנדב ואביהוא במילה אחרא הכי הוא ודאי, אבל קטורת עלאה הוא מכל קרבנין דעלמא דעליה אתברכן עלאי ותתאי, וקרבנא דא דאיהו לעילא מכל קרבנין לא אתחזון אינון לקרבנא, דהא לא אתנסיבו לקרבנא לא אתחזון, כ"ש למלין עילאין דיתברכון על ידייהו וכו'. וכל דא בגין דמאן דלא אתנסיב הוא פגים, מאריה דמומין קדם מלכא, קדושה דמלכא אסתליק מניה ולא שריא בפגימו, ועל דא כתיב אדם כי יקריב מכם קרבן, מאן דאקרי אדם יקריב (כלומר מי שנשא אשה יקריב קרבן), ומאן דלא אקרי אדם לא יקריב (כלומר מי שלא נשא לא יקריב קרבן). ע"כ.

וכן איתא כעי"ז עוד בזוה"ק (פר' נשא דף קמה:) וז"ל: מאי וצדקתו (תהילים קיב) – צדקתו דחסד, בת זוגו דאתבסמא דא בדא, ובגין כך תנינן כל כהן שאין לו בת זוג אסור בעבודה, דכתיב (ויקרא טז) וכיפר בעדו ובעד ביתו. אמר רבי יצחק משום דלית שכינתא שריא במאן דלא אתנסיב, וכהני בעיין יתיר מכל שאר עמא לאשרייא בהו שכינתא וכיון דשרת בהו שכינתא שריא בהו חסד ואקרון חסידים ובעיין לברכא עמא, הה"ד (תהילים קמה) וחסידיך יברכוכה וכו'. ע"כ.

הנושא אשה הברכות שורות עליו, ואי לא"ה אין הברכות שורות עליו

איתא בזוה"ק (פר' ויקרא דף יז סוע"א) וז"ל: בכל אתר דלא אשתכח דכר ונוקבא ברכאן לא שראן עלוי וכו'. עש"ע. עוד שם (דף ה.) וז"ל: ובגין כך כל מאן דלא אשתכח דכר ונוקבא כל שבחא אעדיו מניה ולאו איהו בכללא דאדם, ולא עוד אלא דלאו איהו כדאי לאתברכא. ע"כ. עוד שם (פר' ויצא דף קסה.) וז"ל: לית ברכתא שריא אלא באתר דאשתכחו דכר ונוקבא. ע"כ. עוד שם (פר' וישב דף קפב.) וז"ל: ורזא דמלה ברכאן לא שריין אלא באתר דאשתכחו דכר ונוקבא ואוקמוה, כד"א זכר ונקבה בראם ויברך אותם וכו'. עש"ע.

עוד שם (פר' ויחי דף רלג:) וז"ל: וכן בכל אתר יהיב קוב"ה תוספת ברכאן לדכורא דנסיב, בגין דמתברכא מיניה אתתא כו' מההוא תוספת דברכאן, כיון דאתנסיב בר נש יהיב ליה

תרין חולקין חד ליה וחד לנוקביה, ואיהו נטיל כולא חולקיה וחולק נוקביה. ע״כ. עוד שם (פר׳ בראשית דף נה:) וז״ל: וברכאן לא אשתכחו אלא באתר דאשתכח דכר ונוקבא. ע״כ. עוד שם (פר׳ חיי שרה דף קכב.) וז״ל: שכינתא לא שריא בביתא לאתתקנא בה אלא בזמנא דאתנסיב בר נש ואזדווג באנתתיה לאולדה ולמעבד איבין, ואיהי אפיקת נשמתין לאשראה בה. ע״כ.

וכן איתא בתיקו״ז (תכ״ד דף סט.) וז״ל: אות שבת דא ברית דצריך בר נש לנטרא ליה בבת זוגיה, דאיהי קדושה דיליה ברכה דיליה, דעלה אתמר (בראשית ב) ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אותו, ויברך – דא ברכה, ויקדש – דא קדושה. ולגבי תרוייהו הוו נפקי קדמאי לקדמות כלה והוו אמרי בואי כלה בואי כלה, בההוא זמנא (ירמיה לג) קול חתן וקול כלה. ע״כ.

הנושא אשה זוכה לחיים

איתא בתיקו״ז (תנ״ו דף צא.) וז״ל: דאסתלק מיניה אתתא דאיהי עץ החיים, דאתמר בה (משלי ג) עץ חיים היא למחזיקים בה, ראה חיים עם אשה אשר אהבת (קהלת ט), דעלה אתמר (בראשית ג) ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעולם, דאיהו הוה (שמות לב) חרות על הלוחות, חירו ממלאך המוות, חירו משעבוד מלכיות, חירו מכל מרעין בישין, מעניותא וטפשותא וצערא ודוחקא וכפנא, ועלה אתמר (דברים ח) ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם וכו׳. ע״כ.

וע״ע בזוה״ק (רע״מ פר׳ קרח דף קעח:) וז״ל: אבל אתתא דאילנא דחיי אתמר בה (איוב כח) לא יערכנה זהב וזכוכית ותמורתה כלי פז, ואין לה ערך, כמה דאתמר (משלי יב) אשת חיל עטרת בעלה, ואתמר (שם לא) אשת חיל מי ימצא וגו׳, ודא שכינתא וכו׳. ע״כ. [ואשה היא בבחינת שכינה, כדאיתא בתיקו״ז (ת״ו דף כב:) וז״ל: ואשה נאה דאיהי נשמתה. ע״כ. והיינו שכינה, כדאיתא התם שבזכותה השכינה שרויה שהיא נשמת כל חי].

הנושא אשה זוכה לירא״ש וענוה ושורה עליו חסד

איתא בזוה״ק (פר׳ נשא דף קמה:) וז״ל: אמר רבי יהודא והא תנינן אדם כללא דדכר ונוקבא, א״ל ודאי הכי הוא בכללא דאדם דמאן דאתחבר דכר ונוקבא אקרי אדם, וכדין דחיל חטאן, ולא עוד אלא דשרייא ביה חסד, ומאן דלא אשתכח דכר ונוקבא לא הוו ביה לא יראה ולא ענוה ולא חסידות, ובגין כך אקרי אדם כללא דכלא, וכיון דאקרי אדם שרייא ביה חסד,

דכתיב (תהילים פט) אמרתי עולם חסד יבנה וגו', ולא יכיל לאתבנאה אי לא אשתכח דכר ונוקבא, וכתיב (שם קג) וחסד יהו"ה מעולם ועד עולם על יראיו, יראיו – כללא דאדם. ע"כ.

וע"ע בזוה"ק (פר' לך לך דף צד.) וז"ל: כד אתנסיב והאי את עייל באתריה, אשתתפו כחדא ואקרי חד שמא, כדין חסד עלאה שריא עלייהו, באן אתר שריא בסטרא דדכורא. ע"כ.

הנושא אשה יש לו מנוחה, ונקרא עבד ה'

איתא בזוה"ק (פר' וישב דף קפז.) וז"ל: תא חזי (תהילים קכז) שווא לכם משכימי קום – אלין אינון יחידים דאשתכחו דלאו אינון דכר ונוקבא כדקא יאות, ואקדמן בצפרא לעבידתייהו, כד"א (קהלת ד) יש אחד ואין שני וגו' ואין קץ לכל עמלו, מאחרי שבת מאחרין נייחא, כד"א (בראשית ב) כי בו שבת, בגין דאתתא לגבי בר נש איהי נייחא לגביה ודאי. ע"כ. ואיתא שם שמי שמי שיש לו בנים הרי הוא זוכה לאכול לחמו בחדוה וברצון הלב, ומי שאין לו בנים הרי הוא אוכל לחמו בעצב.

ואיתא בזוהר חדש (בראשית י.) וז"ל: מאחר שהאדם נושא אשה אז נקרא עבד ה', מפני שליבו פנוי מלהסתכל בעבירה ובנשים. ע"כ. אמנם בזוהר חדש (פר' כי תצא דף עג.) איתא דמיירי באחד שנושא אשה ומוליד בנים. וי"ל.

הנושא אשה כאילו קיים כל התורה כולה

איתא בילקו"ש (רות רמז תרו) וז"ל: יתן ה' את האשה, א"ר אחא כל הנושא אשה כשירה כאילו קיים כל התורה מראש ועד סוף, ועליו הוא אומר (תהילים קכח) אשתך כגפן פוריה, לפיכך נכתבה אשת חיל מאל"ף ועד תי"ו. ואין הדורות נגאלים אלא בשכר נשים צדקניות שיש בדור, שנאמר (תהילים צח) זכר חסדו ואמונתו לבית ישראל, לבני ישראל אין כתיב כאן אלא לבית ישראל. ע"כ. ושו"מ כן במדרש זוטא (רות פרק ד פסוק יא).

הנושא אשה לש"ש – כאילו ילדה, וזוכה לבנים הגונים

איתא בדברי חז"ל (שמו"ר סדר שמות פר' א אות יז) על מה דכתיב (דהי"א ב) וכלב בן חצרון הוליד את עזובה אשה ואת יריעות ואלה בניה ישר ושובב וארדון, עזובה זו מרים, ולמה

נקראת שמה עזובה, שהכל עזבוה. הוליד, והלא אשתו הייתה, אמר רבי יוחנן ללמדך שכל הנושא אשה לשם שמים מעלה עליו הכתוב כאלו ילדה. ע״כ. וכן איתא בש״ס (סוטה דף יב.).

ואיתא במסכתות קטנות (מסכת דרך ארץ פרק רבי שמעון ה״ו) וז״ל: הנושא אשה לשום שמים, סוף שיוצאין ממנו בנים שמושיעין את ישראל. ע״כ.

ואיתא בתנא דבי אליהו זוטא (פרק ג) וז״ל: והנושא אשה לשם שמים, סוף שהווין לו בנים שמושיעין את ישראל בעת צרתם וכו׳, מנין לנושא אשה לשם שמים שהווין לו בנים שמושיעין את ישראל בעת צרתם, צא למד מעמרם שנשא אשה לשם שמים, ויצאו ממנו משה ואהרן ומרים, שהרבו תורה ומצוות בישראל, וצא ולמד מבועז בן שלמון בן נחשון בן עמינדב שנשא אשה לשם שמים, סוף יצא ממנו דוד ושלמה בנו, שהרבו תורה ומצוות בישראל, עליהן ועל כיוצא בהן ועל הדומין להן ועל העושה כמעשיהן עליהן הכתוב אומר (ישעיה סו) כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עשה עומדים לפני נאם ה׳ כן יעמוד זרעכם ושמכם. ע״כ.

ואיתא בילקו״ש (פר׳ כי תצא רמז תתקכה אות טו) וז״ל: והנושא אשה לשם שמים לסוף יוצאין ממנו בנים שמושיעין את ישראל, צא ולמד מן עמרם שנשא אשה לשם שמים ויצאו ממנו משה ואהרן שהרבו תורה ומצוות לישראל, וכן בועז בן שלמון יצאו ממנו דוד ושלמה, ועל כיוצא בהן נאמר (ישעיה סו) כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עושה עומדים לפני נאם ה׳ כן יעמוד זרעכם ושמכם. ע״כ.

גודל העונש למי שלא נושא אשה ולא מביא נשמות לעולם

איתא בזוה״ק (השמטות הזוהר ח״א סימן לח דף רסד:) וז״ל: פקודא דא לאתעסקא בהאי עלמא בפריה ורביה, ולמעבד תולדין לאתפשטא שמא קדישא לכל סטרין, ולמלקט רוחין ונשמתין למהוי יקרא דקוב״ה עילא ותתא. ע״כ. עוד שם: כל מאן דלא אתעסק בפריה ורביה אזעיר דיוקנא דמאריה דלא אשתכח בהאי עלמא, וגרים דלא שריא שכינתא בהאי עלמא וכו׳. עש״ע. ואיתא התם שמי שאין לו בן ובת גם ה׳ לא שורה עליהם.

עוד איתא (פר׳ ויקרא דף ז.) וז״ל: ובגין כך ברא ליה דכר ונוקבא למהוי שלים, ואימתי אקרי בר נש שלים כגוונא דלעילא, בשעתא דאזדווג בבת זוגיה באחדותא ברעותא ויפיק מניה ומנוקביה בן ובת, וכדין הוא בר נש שלים כגוונא דלעילא, ואשלים הוא לתתא כגוונא דשמא קדישא עלאה, וכדין אתקרי שמא קדישא עלאה עליה. ובר נש דלא בעי לאשלמא שמא קדישא לתתא, טב ליה דלא אתברי, דהא ליה ליה חולקא כלל בשמא

קדישא, וכד נפיק נשמתיה מניה לא אתאחדא ביה כלל, דהא אזערת דיוקנא דאתקשרא ואתקנת בכולא. ע״כ.

עוד איתא (פר׳ וישב דף קפז:) וז״ל: והואיל ובר נש אתקם לתתא כדוגמא דלעילא, מאן דמקוריה יבש מלמעבד פירין כגון דין דלא בעא למיסב איתתא וכו׳, לית ליה תקנה לעולם, מעוות לא יוכל לתקון (קהלת א), בגין דלא בעא למיסב אתתא ולאשתדלא בפריה ורביה, וההוא דאשתדל ונסיב איתתא ולא יכיל דא מתתקן בפריקיה דקריב ליה דהוא אחוי (היינו יבום), וההוא דמית בלא בנין, כד נפיק מהאי עלמא ההוא בר נש לא עאל בפרגודא, ולא נטיל חולק בההוא עלמא. ע״כ. ואיתא שם דהדברים שרירין וקימי״ן אף בתלמיד חכם שלומד תורה יומם ולילה – שאם לא נושא אשה אין לו מקום להכנס במחיצתו של הקב״ה.

וע״ע בתיקו״ז (תמ״ג דף פב:) וז״ל: מאן דאתבטל מפריה ורביה, כאילו אחזר להההוא ארץ (שכינה) יבשה כו׳. ע״כ. ובהקדמת הזוהר (דף יג.) איתא וז״ל: מאן דאתמנע מפריה ורביה כביכול אזעיר דיוקנא דכליל כל דיוקנין, וגרים להההוא נהר דלא נגדין מימוי, ופגים קיימא קדישא בכל סטרין כו׳, ונשמתיה לא עייל לפרגודא כלל, ואטריד מההוא עלמא. ע״כ.

ואיתא בש״ס (יבמות דף סג:) וז״ל: אמר רב אסי אין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף, שנאמר (ישעיה נז) כי רוח מלפני יעטוף ונשמות אני עשיתי. ע״כ. וכן איתא עוד בש״ס (שם דף סב: ובמס׳ נדה דף יג: ובמס׳ ע״ז דף ה.). נמצא שמי שלא עוסק בפריה ורביה הרי הוא מעכב את הגאולה.

ואיתא ביבמות (שם) וז״ל: תניא רבי אליעזר אומר כל מי שאין עוסק בפריה ורביה כאילו שופך דמים, שנאמר (בראשית ט) שופך דם האדם באדם דמו ישפך, וכתיב בתריה ואתם פרו ורבו. רבי יעקב אומר כאילו ממעט הדמות, שנאמר (שם) כי בצלם אלהים עשה את האדם וכתיב בתריה ואתם פרו וגו׳. בן עזאי אומר כאילו שופך דמים וממעט הדמות, שנאמר (שם) ואתם פרו ורבו וכו׳. תניא אידך רבי אליעזר אומר כל מי שאינו עוסק בפריה ורביה כאילו שופך דמים, שנאמר שופך דם האדם וסמיך ליה ואתם פרו וגו׳. רבי אליעזר בן עזריא אומר כאילו ממעט הדמות וכו׳.

ת״ר (במדבר י) ובנוחה יאמר שובה ה׳ רבבות אלפי ישראל, מלמד שאין השכינה שורה על פחות משני אלפים ושני רבבות מישראל, הרי שהיו ישראל שני אלפים ושני רבבות חסר אחד וזה לא עסק בפריה ורביה – לא נמצא זה גורם לשכינה שתסתלק מישראל.

אבא חנן אמר משום רבי אליעזר חייב מיתה, שנאמר (במדבר ג) ובנים לא היו להם הא היו להם בנים לא מתו. אחרים אומרים גורם לשכינה שתסתלק מישראל, שנאמר (בראשית יז) להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך בזמן שזרעך אחריך שכינה שורה, אין זרעך אחריך על מי שורה על העצים ועל האבנים. ע״כ.

וכן איתא במדרש (ב״ר פר׳ יז אות ב) וז״ל: ויש אומרים אף ממעט את הדמות, שנאמר (בראשית ט) כי בצלם אלהים עשה את האדם, מה כתיב אחריו (שם) ואתם פרו ורבו. ע״כ.

שַׁעַר דְּרוּשִׁים כְּלָלִיִּים

ענין בין המצרים – התגברות הרע עין

על פי התורה בליקוטי הראשון (סימן נד) וזתו״ד בקיצור נמרץ: הכלל שצריכין לשמור מאוד מאוד את הזיכרון, דהיינו לזכור היטב בכל יום בעלמא דאתי שלא ישכח מליבו את תכליתו הנצחי, וזה הזיכרון צריכין להמשיך בכלליות ובפרטיות, בכלליות – כי כך צריך להיות מנהג איש הישראלי שתיכף בבוקר בהקיצו תיכף כשפותח את עיניו, יזכיר את עצמו מייד בעלמא דאתי. ואחר כך צריך לעשות זאת בפרטיות וכו׳, דהיינו שיגדיל דעתו להבין הרמזים שה׳ יתברך מרמז לו בכל יום בהמחשבה דיבור ומעשה שמזמין לו לפי היום ולפי האדם ולפי המקום, שה׳ יתברך בעצמו כביכול מצמצם עצמו מאין סוף עד אין תכלית, ומרמז לו בהם רמזים להשיבו אליו, עיין שם כל זה היטב. ולשמור הזיכרון צריך לשמור את עצמו מרע עין וכו׳, ואפילו מי שהוא טוב עין צריך לשמור את העין מהמדמה שבא על ידי לשון הרע, שעי״ז נופל מאהבה דקדושה לאהבות הבהמיות וכו׳, והתיקון לזה הוא בחינת יד דהיינו שמחה, בחינת מש״כ (דברים יב) ושמחתם בכל משלח ידכם וכו׳, עיין שם כל הסימן היטב.

וכתב רבינו נתן בליקוטי הלכות (הל׳ ברכות הראיה וברכות פרטיות ה״ה אות א) שזה בחינת בין המצרים שצריכין אז להתאבל מאוד, ולבכות הרבה על חורבן ביהמ״ק. כי עיקר האדם בא לעוה״ז בשביל הזיכרון הזה, כדי שידבק מחשבתו תמיד בעוה״ב, כי זה ידוע לכל שהעוה״ז הוא הבל וריק, צל עובר וענן כלה, וכל ימיו כעס ומכאובות, ואין יתרון לאדם בכל עמלו, ולא בא האדם לזה העולם, כי אם בשביל תכלית הנצחי של עוה״ב, כדי שיתנקה ויצטרף בזה העולם, שעי״ז יזכה לחיים נצחיים של עוה״ב, על כן בודאי צריך האדם לזכור היטב בכל יום ובכל עת ובכל שעה תכליתו הנצחי הזה, ולאדבקא מחשבתיה בעלמא דאתי תמיד.

אך הרע עין מתגבר מאוד בכל עת, שעי״ז נמשך מיתת הלב שמשכח מלבו הזיכרון הזה, וזה גרם חורבן ביהמ״ק, חורבן בית ראשון וחורבן בית שני, כי עיקר הזיכרון נמשך מקדושת ארץ ישראל וירושלים וביהמ״ק, כי שם עיקר התגלות אלקות, ושם יכולין להזכיר את עצמם ביותר בעלמא דאתי, כמש״כ (שמות כ) בכל המקום אשר אזכיר את שמי וכו׳, ופירש רש״י ואין ״זה״ אלא בביהמ״ק, ששם נתן רשות להזכיר את שמו הגדול יתברך, וזהו לשון אזכיר, כי עיקר הזיכרון הנ״ל נמשך ממנו יתברך בעצמו כנ״ל, כי הוא יתברך בעצמו מתלבש ומצמצם את עצמו בהמחשבה דיבור ומעשה שבכל יום, ומזכיר את האדם תכליתו הנצחי שיזכור בעלמא דאתי כנ״ל, ועל כן כתיב בלשון אזכיר, שפירושו שהאדם יזכיר את שמו יתברך כמו שפירש רש״י שם, כי הכל אחד.

כי הוא יתברך בעצמו מצמצם עצמו כביכול, להזכיר את האדם שיזכור שמו הגדול שהוא זיכרון עלמא דאתי, שהם בחינת שם מלא, והיינו שעל ידי מה שמדבק מחשבתו בעלמא דאתי, עי״ז נעשה יחוד ה׳ אלקי גדלת מאוד הוד והדר לבשת עוטה אור כשלמה נוטה שמים כיריעה (תהילים קד), כי ה׳ אלקים הוא בחינת שם מלא, שהוא בחינת עלמא דאתי כמובא (סבא משפטים דף צח.) על פסוק זה וז״ל: ה׳ אלקי, דא שרותא דמהימנותא, סליקו דמחשבה דעלמא דאתי.

כי הזיכרון הוא לפי האדם ולפי המקום ולפי היום, ובאמת בכל יום ובכל מקום וכל אדם שבעולם יכול לזכור תמיד בעלמא דאתי, אם ישים ליבו היטב לזה ולא יטעה את עצמו. אך כל דבר יש לו שורש, ושורש הזיכרון הזה נמשך מקדושת הביהמ״ק מנקודת האבן שתיה, ששם נתקבצו כל השלושה בחינות האלו יחד בתכלית הקדושה, דהיינו האדם והמקום והזמן, כי שם נכנס הכהן גדול ביום הכיפורים, ועי״ז נתקבצו שלוש אלו הבחינות יחד בשלימות נפלא, כי הכהן הגדול הוא המובחר מכל ישראל, כי הכהנים נבחרו מישראל והכהן הגדול הוא מבחר הכהנים, וזהו בחינת שלימות האדם, ונכנס לפני ולפנים לבית קודשי קודשים שהוא המקום הקדוש בתכלית הקדושה מכל המקומות שבעולם, כי ארץ ישראל מקדושת מכל הארצות וכו׳ וכו׳, ולפני ולפנים מקודש מכולם וכו׳, וזהו בחינת שלימות המקום. ונכנס ביום כיפור שהוא יום אחד בשנה שכלול מכל ימות השנה, שבת שבתון שהוא קדוש מכל ימות השנה, כמש״כ (תהילים קלט) ימים יצרו ולו אחד בהם, ודרשו רז״ל (תד״א רבה פרק א) זה יום הכיפורים, וזהו בחינת שלימות קדושת היום.

נמצא שבביהמ״ק הוא שורש קדושת האדם והמקום והזמן, ועל כן משם נמשך הקדושה לירושלים וארץ ישראל, ומשם נשתלשל הקדושה לכל המקומות שבעולם ולכל בני אדם ולכל ימות השנה, שיוכל האדם להזכיר את עצמו בכל יום ובכל מקום להבין הרמזים הנזכרים לעיל, שעי״ז שבים אליו ועושין רצונו יתברך. ועל כן נאמר בביהמ״ק (מ״א ט) והיו עיני וליבי שם, בחינת תיקון העינים והלב, היינו בחינת טוב עין שהוא חיות הלב, היפך רע עין שהוא מיתת הלב כמבואר שם בהתורה הנ״ל, שעי״ז ניצולין משכחה כנ״ל.

וזה בחינת (שיה״ש א) הביאני המלך חדריו נגילה ונשמחה בך, היינו בביהמ״ק, עי״ז נזכירה דודיך וכו׳, כי שם עיקר הזיכרון הנ״ל, אבל הרע עין התקנא מאוד בגדולת ישראל שהיה להם כשהיו בארצם וביהמ״ק על מכונו, עד אשר התגבר להפיל שכחה, עד אשר שכחו להסתכל על תכליתם וחטאו וכו׳, עד אשר מפני חטאינו גלינו וכו׳ ונחרב בית מקדשנו, ועדיין עומד וחרב מרבוי עוונותינו, מחמת שאינו מניח אותנו לזכור עצמנו היטב היטב בעלמא דאתי ולשוב אליו יתברך.

וממשיך מוהרנ״ת ז״ל לדבר בקודשו (באות ב) ואלו דבריו: ועיקר הכנעת הרע עין הוא על ידי אמת, כמובן בהתורה הנזכרת לעיל על מאמר אבא שאול וכו׳ פעם אחת נפתחה מערה מתחתי, שפירש שם שמגודל האמת נפתחה לו דביקות, עד שעמד ברע עין גדול מאוד ר״ל שאי אפשר להנצל ממנו, כי אם על ידי בחינת משיח וכו׳, כי אמת הוא בחינת (משלי כב)

טוב עין הוא יבורך וכו׳ עיין שם[א]. נמצא שעל ידי אמת שהוא בחינת טוב עין, חגר מותניו להלחם כנגד הרע עין, כי מי שמסתכל על האמת לאמיתו נתבטל הרע עין לגמרי, כי הרע עין הוא כנגד סטרא דקדושה, והוא נצחן גדול ורוצה בכל פעם לנצח סטרא דקדושה ח״ו.

ובאמת כל מי שעינו רעה ורוצה לנצח שום אחד מישראל למנעו בתחבולותיו מאיזה דבר שבקדושה איך שיהיה, אין זה נקרא בשם נצחון כלל, כי הנצחון שאינו בשביל האמת לאמיתו כאשר ה׳ יתברך יודע האמת, אין נקרא בשם נצחון כלל, אדרבא הוא מנצח את עצמו בעצמו. כי נצחון יש לו שני פירושים, לשון נצחון ולשון נצחיות, כמו שאמרו רז״ל בעירובין (דף נד.) כל מקום שנאמר נצח סלה ועד אין לו הפסק לעולמי עולמים וכו׳, ומי שמסתכל על האמת שני הפירושים אחד, כי רק הנצחון הנצחי זהו נצחון אמיתי, אבל נצחון שהוא לפי שעה בזה העולם אינו נצחון כלל, אדרבא הוא מנצח את עצמו, מאחר שאיך שיהיה הוא עושה רעה לעצמו לנצח, וכמש״כ (קהלת ח) עת אשר שלט האדם באדם לרע לו, היינו לרע לו בעצמו כמובא.

ועל פי רוב רואין גם בעוה״ז, סופם הרע של בעלי נצחון דסטרא אחרא, כמו שאמרו במשנה (אבות פ״ב מ״ו) על דאטפת אטפוך וכו׳, וכמו שרואין בחוש שלפעמים מתגבר זה השר או

◆ באר מים חיים ◆

[א] ואלו דבריו: לשון הגמרא (נדה דף כד:) תניא אבא שאול אומר קובר מתים הייתי, פעם אחת נפתחה מערה מתחתי, ועמדתי בגלגל עינו של מת עד חוטמי, כשחזרתי לאחורי, אמרו עין של אבשלום הוה.

והביאור הוא, שאמר אבא שאול, קובר מתים הייתי, כי אבא שאול השתדל לתקן תמיד את הרע עין, הנקרא מיתה כנ״ל. פעם אחת נפתחה מערה מתחתי, מערה – היינו בחינת דביקות, בחינת (מ״א ז) כמער איש ולויות, מתחתי – היינו בחינת אמת, בבחינת (תהילים פה) אמת מארץ תצמח, כי טוב עין הוא יבורך (משלי כב), והברכות הם בחינת אמת, כמש״כ (ישעיה סה) המתברך בארץ יתברך באלקי אמן, וזה שאמר אבא שאול, שעל ידי האמת שלו, נפתחה לו דביקות, ועמדתי בגלגל עינו של מת עד חוטמי, היינו מחמת הדביקות העמדתי עצמי בסכנה לכנוס בגלגל עינו של מת, היינו ברע עין, עד שהוצרכתי להשתמש בבחינת משיח, כדי להכניע את הרע עין, כי משיח הוא בחינת טוב עין, בבחינת (ש״א טז) יפה עינים וטוב רואי הנאמר בדוד שהוא משיח, וזה עד חוטמי, שהוא בחינת (איכה ד) רוח אפינו משיח ה׳, וכשחזרתי לאחורי, אמרו לי עינו של אבשלום הייתה, היינו שאבשלום נפל לבחינת הרע עין הזה, וזהו כשחזרתי לאחורי, היינו אחר התיקון, שהחזרתי בחינת משיח למקומו, לבחינת אחורי, כי שם שורש המלך המשיח, בבחינת (שיר השירים ז) מלך אסור ברהטים, ברהיטי מוחין (תיקון ו דף כא.), אסור – היינו בחינת קשר של תפילין, שהיא בחינת אחורי, כמאמר חז״ל (ברכות דף ז.) וראית את אחורי, זה קשר של תפלין.

וזה (ש״א כה) והייתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים, הנאמר בדוד, היינו קשר של תפילין (עיין זוהר פר׳ לך לך דף פט:), כי תפילין הם בחינת חיים, כמאמר חז״ל (מנחות מד.) כל המניח תפילין זוכה לחיים, שנאמר (ישעיה לח) ה׳ עליהם יחיו, ועל כן לא אמרו לו שעינו של אבשלום הייתה, עד שחזר לאחוריו, כי אילו היה יודע מקודם מזה, אפשר לא היה מסכן עצמו כל כך לכנוס ברע עין כזה, כי הוא סכנה גדולה. עכ״ד.

המלך ומנצח כמה מלחמות, ואחר כך עומדים עליו ומנצחים אותו ומשפילים אותו עד לעפר (א.ה הוא מה שאנו רואים ממש בימינו וד״ל), ואם יש שמצליח כל ימיו עומדים אחר כך על בניו ומנצחים אותם, כמבואר במלכים בכל מלכי עשרת השבטים, שבתחילה נתקשר זה על זה ונצחו, ויש שהצליח כמה שנים ויש שהניח המלוכה גם לבניו, ואחר כך סיבב ה׳ יתברך שקשרו עליו והכריתו את בניו אחריו עד אשר לא השאירו לו משתין בקיר, וכן בסיפורי מלכי אומות העולם שהכריתו זה את זה וכו׳, ועל זה היו מבלים ימיהם לנצח את חבירו, ולסוף נכרת הוא וזרעו עי״ז דייקא, כי אדם פשוט אינו שכיח שיכריתו אותו ואת זרעו לגמרי ר״ל, אבל במלכים גדולים ועצומים שניצחו וכבשו מלחמות רבות, עליהם דייקא נתהפך כוס התרעלה וכרתו אותם ואת זרעם לגמרי.

ואם כן מי שיש לו מח בקדקדו ימלא פיו שחוק מנצחונם, וכי זה הוא נצחון – שינצח וינצח ולבסוף יהיה נכרת זרעו לגמרי עי״ז ר״ל? ואפילו אם היה נשאר מלכותו לזרעו עד הנה, הלא באחרית יצטרך לתן דין וחשבון על כל טיפה וטיפה דם ששפך ואפילו מאומות העולם, כי אין העולם הפקר ח״ו, ובודאי יהיה דין ומשפט גדול לעתיד אפילו על הדמים של אומות העולם שהרגו זה את זה ושפכו דמים רבים בחינם בשביל נצחון הרע שלהם, כי עתיד הקב״ה לתבוע אפילו עלבון סוסים מייד רוכביהם כמו שאמרו רז״ל, מכל שכן דמים של בני אדם, מכל שכן וכל שכן מי שעמד כנגד ישראל, ושפך דם ישראל וציער אותם מחמת עינו הרעה ונצחונו הרע, שבודאי יהיה אחריתו להכרית, כמש״כ (תהילים ט) כי דורש דמים אותם זכר וכו׳, וכתיב (יואל ד) ונקיתי דמם לא נקיתי וכו׳.

וכמו כן כל הנצחונות של הבל אפילו שבין ישראל בעצמן, כי מי שאין כוונתו אל האמת, בודאי אין זה נצחון כלל, מאחר שלא יצליח עי״ז הנצחון לנצח, אדרבא יקבל עונש ובושה גדולה מחמת זה, ויצטרך להכנע בתכלית ההכנעה נגד המנצח ממנו, בעוה״ז או בעוה״ב, כי האלקים יבקש את הנרדף (ע״פ קהלת ג).

על כן עיקר הנצחון הוא נצחון נצחי, דהיינו מי שזוכה לנצח את עצמו – לנצח תאוותיו ומידותיו הרעים, ולנצח את כל הרוצים למנעו מנקודת האמת, ולהרחיקו עי״ז מאביו שבשמים ח״ו, כי מאחר שכוונתו לשמים באמת, הוא מנצח תמיד איך שיהיה, כי מי שכוונתו באמת לאמיתו בשביל סטרא דקדושה, איך שמתנהג עמו הוא מנצח תמיד, כי כל פעולה ותנועה קטנה וגדולה שעושה בשביל הנצחון הזה, היא נשארת קיימת לנצח לעולמי עד ולנצח נצחים, כי אין הקב״ה מקפח שכר כל בריה אפילו שכר שיחה נאה (ב״ק דף לח:), וכמו שאמר ישעיה (מט) ואני אמרתי לריק יגעתי וכו׳, אכן משפטי את ה׳ ופעלתי את אלקי.

נמצא מי שמסתכל על האמת לאמיתו, והולך בדרך האמת ומשתדל ומתייגע תמיד להשיג נקודת האמת, בודאי אינו מתירא משום רע עין, כי מה יעשה לו אדם, מאחר שכוונתו אל האמת לאמיתו, שעי״ז הוא מנצח תמיד, וכמובן מדברי אדוננו מורנו ורבנו ז״ל על פסוק (ש״א טו) וגם נצח ישראל לא ישקר, מה שכתב שם שנצחון אינו סובל האמת, אבל ה׳ יתברך

אפילו בנצחונו לא ישקר ח״ו[ב], היינו כנ״ל, כי רק ה׳ יתברך וכל החפצים לעשות רצונו באמת, הם זוכים לבחינת נצח, היינו בחינת נצחון האמיתי בחינת נצח ישראל לא ישקר, אבל שאר הנצחונות הם כולם שקר ואינם יכולים לסבול האמת, וכל מה שיאמרו להם דברי אמת נפלא ונורא שאי אפשר להכחישו בשום שכל האמיתי, הם דוחין אותו באמתלאות של שטות והבל מחמת נצחונם הרע, כי הם בבחינת הרע עין הנ״ל. ועל כן הם באמת שוכחים בעוה״ב ואינם חושבים על אחריתם כלל, כאשר הם יודעים בעצמם מעלת צדקתם וקדושתם בכל התאוות והמידות איך הם משוקעים בכל הטינופים, כאשר רובם מודים בפיהם, וגם מחשבתם ניכר מתוך מעשיהם, ואין להאריך בזה כאן כי האמת עד לעצמו.

וכן מבואר בספר המידות (ערך מריבה סימן יג) וז״ל: מי שהוא נצחן בא לידי שכחה. עכ״ל. היינו כנ״ל, כי נצחון של זה העולם הוא בחינת רע עין שעי״ז בא שכחה כנ״ל, דהיינו ששוכח בעלמא דאתי וכנ״ל, אבל מריבוי עוונותינו התגבר הרע עין כל כך עד אשר רוצה לסמות עיני ישראל ח״ו לבלי להסתכל על האמת, ועי״ז נחרב הביהמ״ק והגלות מתארך עדיין עי״ז, על ידי שמשכח מלב זיכרון העוה״ב, ועי״ז אין שבים לה׳ יתברך בכל לב.

ועל כן התחיל החורבן בשבעה עשר בתמוז, כי אז התחיל השכחה, כי בשבעה עשר בתמוז נשתברו הלוחות שעל ידם בא שכחה לעולם, כמו שאמרו רז״ל (עירובין דף נד.), היינו כנ״ל, שעיקר החורבן על ידי השכחה שבא על ידי הרע עין שהתקנא בישראל, עד שהסיתם לעשות העגל, ועי״ז נשתברו הלוחות בשבעה עשר בתמוז ונמשך שכחה שעי״ז באו כל החורבנות כנ״ל.

ומבאר רבינו נתן זי״ע (שם באות ג) שעל כן צריכין לבכות מאוד בימי בין המצרים, ובפרט בתשעה באב, על חורבן ביהמ״ק, עיני עיני ירדה מים (איכה א), היינו כדי להכניע על ידי הדמעות של העינים את ארס הרע עין, וכמש״כ בדוד כשבא עליו הרע עין של אבשלום, שאמר אז (ש״ב טז) אולי יראה ה׳ בעיני. ופירש רש״י, בדמעות עיני, וכן כתיב שם (שם טו) ודוד וכו׳ עלה ובוכה וכו׳ וכל העם אשר איתו וכו׳ ועלו עלה ובכה, וכל זה כדי להנצל מהרע עין על ידי הבכיה בעינים כנ״ל. וזה בחינת (תהילים מב) הייתה לי דמעתי לחם וכו׳ אלה אזכרה וכו׳, כי על ידי הדמעות מכניעין הרע עין שממנו השכחה, ואז זוכין לזיכרון בחינת אלה אזכרה וכו׳.

וכלל עיקר הקינות בתשעה באב ובין המצרים הם בשביל תיקון כדי לזכות לתשובה, כמו שמסיימים בסוף איכה שהוא כלול מכל הקינות, השיבנו ה׳ אליך וכו׳, כי עיקר כוונתנו

◆ באר מים חיים ◆

[ב] וז״ל רבינו בליקוטי מוהר״ן (ח״א סימן קכב): וגם נצח ישראל לא ישקר (ש״א טו), כי זה ידוע, שמידת הנצחון אינה סובלת האמת, כי אף אם יראה לעינים דבר אמת, ידחה אותו מחמת הנצחון, וזה מבורר מאוד, אך לא כמידת בשר ודם מידת הקב״ה, כי הקב״ה אף בהנצחון הוא אמת, ואינו משקר ח״ו, וזהו וגם נצח ישראל לא ישקר. עכ״ל.

בבכיתנו בהקינות, כדי לעורר רחמיו יתברך שישיבנו אליו באמת, דהיינו שנזכה על ידי הדמעות להכניע הרע עין ולבטל השכחה עד שנזכה לזיכרון הנ״ל, דהיינו לזכור היטב בעלמא דאתי בכל יום בכלליות ובפרטיות שעי״ז נשוב אליו יתברך.

וזהו בחינת שלוש פעמים איכה שאומרים כנגד שלוש בחינות הנ״ל, שהם אדם ומקום וזמן שהיה בתכלית השלימות בביהמ״ק, שעי״ז נמשך הזיכרון לכל העולם כנ״ל, שנחרבו בעוונותינו, וכולם כלל בפסוק אחד, שהוא (איכה ב) ויחמוס כגן סכו שיחת מועדו – שהוא הביהמ״ק, היינו בחינת קדושת המקום, שכח ה׳ בציון מועד ושבת – היינו קדושת הזמן, כי כל מה שהזמן מקודש יותר כמו מועדים ושבתים, בהם מאירין הרמזים ביותר, עד אשר ביום הכיפורים אז הוא עיקר הזיכרון בעוה״ב, כי יום כיפור בחינת עוה״ב כידוע, כי אז יום המובחר מכל השנה, שבו מאירין הרמזים בהתגלות גדול יותר ויותר, ואחר כך אמר וינאץ בזעם אפו מלך וכהן, זה בחינת קדושת האדם היינו קדושת הכהן הגדול, שהוא בחינת קדושת הצדיקי אמת שנקראים מלכים, שעיקר המשכת הזיכרון על ידם.

וזה בחינת שלוש פעמים איכה, כנגד שלוש בחינות אלו, איכה ישבה בדד העיר וכו׳ – זהו קינה על בחינת קדושת המקום, איכה יעיב וכו׳ – היינו שנחשך מאור היום על ידי עבים ועננים, שעי״ז אינם מבינים הרמזים כפי היום, זהו בחינת קינה על בחינת קדושת היום, וכמו שסיים ולא זכר הדום רגליו ביום אפו, הדום רגליו זה בחינת רגלי הקדושה שהם בחינת הרמזים הנזכרים לעיל כפי היום וכו׳ כנ״ל, וזהו ביום אפו, שעל ידי תוקף החרון אף של אותו היום, נחשך היום עד שנמשך שכחה שאין משימין לב להרמזים שה׳ יתברך מרמז בכל יום לשוב אליו, שעי״ז עיקר החורבן כנ״ל.

ואיכה יועם נאמר על הסתלקות הצדיק, כי כל איכה יועם נאמר על הסתלקות הצדיק יאשיהו, וכמו שאמרו רז״ל (איכ״ר פרשה ד אות א), היינו בחינת קדושת האדם כנ״ל, כי גם אחר החורבן שנחרב הביהמ״ק ואין לנו כהן גדול ולא ביהמ״ק שעי״ז נחשך גם מאור היום, ועי״ז נתעלם הזיכרון שהוא כפי היום והאדם והמקום כנ״ל, אעפ״כ יש לנו תקוה בכל דור על ידי הצדיקי אמת שמאירין לנו הזיכרון הנ״ל בכל עת, כי הצדיק יקר מהכהן הגדול שנכנס לפני ולפנים, כמו שאמרו רז״ל (הוריות דף יג.) עה״פ (משלי ג) יקרה היא מפנינים – מכהן גדול שנכנס לפני ולפנים וכו׳, כי הצדיקים כל עסקם להזכיר אותנו זיכרון העוה״ב בכל יום כדי להשיבנו בתשובה שלמה, כי זה כל ישעם וכל חפצם בעסקם עמנו, שהכל הוא כדי להזכירנו בחינת זיכרון הנ״ל בכלליות ובפרטיות, בכמה וכמה תחבולות נפלאות ונוראות, אבל בעוונותנו הרבים גם הצדיקים האלו נסתלקו בעוונותינו, ועל כן באמת קשה סילוקן כפלים כחורבן ביהמ״ק כמו שאמרו רז״ל (איכ״ר פרשה א אות מד), ועל זה קונן כל איכה יועם וכו׳ וכנ״ל.

וזה בחינת אני הגבר, ששם מדבר הרבה ברוח הקודש לנפשו בשביל כל אחד מישראל, אין צריך כל אחד לדבר לנפשו, אולי יוכל להזכיר את עצמו אעפ״כ עד שישוב אליו יתברך, כי סוף כל סוף סוף כל סוף מה יהיה מאיתנו ומה נעשה באחריתנו, וזה שמדבר ירמיה ברוח

הקודש, כאילו כל אחד מישראל אומר על עצמו כשמתחיל להרגיש כאב עוונותיו שגרמו החורבן ועיכוב הבנין ואריכות הגלות, וצריך כל אחד לתלות החיסרון בעצמו, כי הוא יודע בנפשו מה שעשה ומה שנעשה עמו בעוונותיו, ועל זה ידוו כל הדוויים, וצריך כל אחד שרוצה לרחם על עצמו, לומר במר נפשו אני הגבר ראה עני וכו׳ אותי נהג וילך וכו׳, אך בי ישב יהפך ידו כל היום וכו׳, אני דייקא, אותי דייקא, אך בי דייקא, עיין שם היטב עמקות מרירות הדיבורים ההם, ועיקר מרירות הקינה על עצם ריחוקו של כל אחד מאביו שבשמים, עד אשר כמעט אפס תקוה ח״ו, שים ליבך לכל דיבור ולכל פסוק, ותוכל למצוא את עצמך שם בכל מקום שאתה שם.

אבל אעפ״כ, אע״פ שמספר מרירות צרותיו כל כך עד אין תכלית, אעפ״כ אינו מייאש את עצמו לגמרי ח״ו בשום אופן, וזהו שאומר בתוך מרירות לבבו, ואמר אבד נצחי, נצחי דייקא כאילו אבד הניצחון שלו לגמרי ח״ו, מאחר שרואה ריחוקו וחורבנו כל כך, אבל אעפ״כ זכור תזכור וכו׳ זאת אשיב אל ליבי על כן אוחיל וכו׳, היינו כנ״ל שעל ידי הקינות והבכיות על גודל חורבנו, עי״ז ה׳ יתברך מרחם עליו ומכניע הרע עין, עד שנמשך עליו זיכרון בחינת זכור תזכור ותשוח עלי נפשי, וכמו שפירש רש״י שם, ידעתי כי יש לך לזכור, אבל תשוח עלי נפשי עד שתזכור.

וכמו כן הוא אצל האדם בעצמו, שצריכין להסתכל על הזיכרון הזה בכל יום, כי סוף כל סוף בודאי נזכה לזיכרון הזה בחסדיו המרבים, וכמו שאמר שם זאת אשיב אל ליבי על כן אוחיל, חסדי ה׳ כי לא תמנו כי לא כלו רחמיו וכו׳, חדשים לבקרים וכו׳, היינו שחסדיו יתברך אינם תמים ואינם כלים לעולם, ועי״ז חדשים לבקרים רבה אמונתך שהוא בחינת מה שה׳ יתברך מחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית, ומצמצם את עצמו בכל יום מאין סוף עד אין תכלית, לרמז רמזים לכל אחד שיזכיר את עצמו בהתכלית הנצחי לשוב אליו, שזהו עיקר בחינת חדשים לבקרים וכו׳, שנאמר על התחדשות המוחין בכל יום אצל כל אחד מישראל כידוע בכתבים.

כי עיקר התחדשות המוחין בכל יום שהם בחינת תפילין, הם בחינת הרמזים הנ״ל, כי עיקר המח והדעת הוא הזיכרון הנ״ל לזכור בעלמא דאתי ולשוב אליו, כי רק זה עיקר הדעת כמובא בדברינו כמה פעמים, וכמו שמסיימים בהפטרת תשעה באב אל יתהלל חכם בחכמתו, כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידע אתי וכו׳, נמצא שעיקר נחמתו, הוא מה שהוא מצפה עדיין לחסדי ה׳ שאינם כלים והם מתחדשים בכל יום, שעי״ז עדיין יזכה שיגיע אליו דעת אמיתי עד שיזכיר את עצמו היטב בעוה״ב וישוב אליו, כי זה עיקר תקותנו ונחמתנו.

ומבאר רבינו נתן ז״ל (שם אות ד) שעיקר תשעה באב נמשך על ידי שנגע הס״ם בכף ירך יעקב, כמו שאיתא בזוהר (פר׳ וישלח דף קע:) על פסוק (בראשית לב) על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה וכו׳, עיין שם. כי עשו וארבע מאות איש שהתיירא מהם יעקב מאוד, זה בחינת הרע עין שהוא בגימטריא ארבע מאות כמו שמבואר במקום אחר, ואז פגע בו

הס״ם בעצמו ויאבק עמו ורצה לנצחו ח״ו, וכל קנאתו בו הוא על שהוא רוצה להעמיד בעולם עדת ישראל שיזכרו תמיד בעלמא דאתי, כי זהו כלל קדושת ישראל שקיבלו את התורה שהוא בשביל לזכותנו לחיי עוה״ב, כמו שאמרו חז״ל (עירובין דף כב.) היום לעשותם ולמחר לקבל שכרם.

ועל כן הזהיר אותנו משה רבינו כמה פעמים, רק השמר לך ושמור נפשך מאוד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך, יום אשר עמדת וכו׳, ועל זה התגרה הבעל דבר ביעקב ויאבק עמו וכו׳.

ואמנם וירא כי לא יכל לו, כי בכלליות אי אפשר להשכיח ח״ו את ישראל זיכרון העוה״ב, על כן ויגע בכף ירכו דא נצח הוד יסוד בחינת הדום רגלי, שהעיקר מתחיל מנצח שמתלבש בזה העולם, דהיינו שנגע בבחינת זיכרון הפרטי שהוא בחינת הרגלין דקדושה שמתלבשין בזה העולם וכו׳, כדי להזכיר את האדם בכל יום בפרטיות כנ״ל, ובהם נגע הס״ם שהוא בחינת הרע עין להפיל שכחה ח״ו, שלא ישימו לב להבין הרמזים הנ״ל בכל יום, כי בכלליות הזיכרון אי אפשר להכחיש ח״ו, רק עיקר הפגם בפרטיות, וכמו שרואין בחוש, כי בכלליות הכל מודים בזיכרון העוה״ב, ועל פי רוב מדברים מזה, אבל בפרטיות להבין הרמזים הנ״ל בכל יום כדי להתקרב אליו יתברך בכל עת – זעירין אינון דזכין לזה.

וזה נמשך ממה שנגע הרע עין בכף הירך, היינו בבחינת רגלין שהוא בחינת הזיכרון בפרטיות כנ״ל, אבל באמת על ידי שנפגם הזיכרון בפרטיות נפגם גם בכלליות ממילא, כי מי שאינו משתדל להמשיך על עצמו הזיכרון הזה בפרטיות בכל יום, עי״ז על פי רוב שוכח גם הזיכרון בכלליות, ואינו משים אל ליבו תכליתו הנצחי.

והתיקון לזה הוא על ידי ויזרח לו השמש, היינו בחינת אמת (עיין ליקו״מ סימן רנא), בחינת עוה״ב, כמש״כ (מלאכי ג) וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה וכו׳, בחינת (ישעיה ל) והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה וכו׳, וכמש״כ (שופטים ה) כן יאבדו כל אוייבך ה׳ ואוהביו כצאת השמש בגבורתו, כי השמש זרחה בתוקפה בשביל לרפאות כף ירך יעקב שנגע בו, היינו שהתגבר האמת של זיכרון עוה״ב בכלל, ועי״ז נתרפא מצלעתו גם בפרט.

כי זה רואין בחוש שעיקר התגרות הרע עין שהוא כלל כל החולקים והמתנגדים על האמת, הן מעובדי כוכבים, הן מישראל באיזה בחינה שהיא, עיקר התגרותם הוא על בחינת הזיכרון בפרטיות, דהיינו מה שצדיקי אמת מורים אותנו דרכים ישרים אמיתיים על פי התורה הקדושה איך להמשיך עלינו הזיכרון הזה בפרטיות, על זה הם מתגרים וחולקים ואומרים שלא זה הדרך, רק רוצים שהכל ילכו בדרכם לבלות הימים בליצנות ודברים בטלים, ולרדוף אחר הממון תמיד וכיוצא בזה, ומלבישים השקר באיזה אמת כאילו כוונתם לשמים, ואי אפשר לחזור על דבריהם כי אין קץ לדברי רוח והבל, אבל כלל עיקר מחלוקותם הוא על בחינה פרטית, כי על כלליות מוכרחים הכל להודות בחיי עוה״ב ושזה עיקר התכלית האמיתי הנצחי, ואפילו העובדי כוכבים שחולקין על ישראל, רובם ככולם מודים בעוה״ב

בכלליות, רק שאומרים שצריכין לילך בדרכיהם ח״ו לבוא לעוה״ב, וכמו כן להבדיל אפילו בין ישראל בעצמן הכל מודים בתכלית העוה״ב, רק שאומר כל אחד מה שאומר, כדי להטות מהדרך הישר מנקודת האמת לאמיתו, וזה נמשך מבחינת נגיעת כף ירך יעקב וכנ״ל.

והעצה לזה היא בחינת ויזרח לו השמש, בחינת אמיתת זיכרון העוה״ב בכלליות, עי״ז ידע ויבין האמת גם בפרטיות, כי באמת מי שאינו מתנהג בפרטיות כראוי, גם זיכרון עוה״ב בכלליות נפגם אצלו, ועל פי רוב שוכח לגמרי, עד שיש שבאו עי״ז לכפירות גמורות ר״ל, אבל מי שישים אל ליבו היטב זיכרון עוה״ב באמת לאמיתו, בודאי יבין גם בפרטיות איזו היא דרך ישרה ללכת בו, אם לבלות ימיו על מה שהם מבלים ר״ל, אם לבלות ימיו על התבודדות ותורה ותפילה וצעקה לה׳ יתברך וכו׳, כאשר הורו אותנו צדיקי אמת, וזה בחינת זריחת השמש בתוקפה ליעקב אבינו שהוא בחינת כלל ישראל, שזרח לו האמת בתוקפו וגבורתו, ועי״ז נתרפא מצלעתו שנגע בו הס״ם בפרטיות, כי על ידי התגברות אמיתת הזיכרון בכלליות נתבטל השקרים שלהם גם בפרטיות וכנ״ל.

ועל כן מזהיר אותנו רבינו נתן ז״ל (שם באות ה) שצריכין להזהר מאוד לקום בכל לילה בחצות ולבכות הרבה על עוונותיו שמעכב בנין ביהמ״ק[ג], כדי להכניע הרע עין עי״ז וכנ״ל, כדי שיוכל להזכיר את עצמו בכל יום בעוה״ב. כי תיכף כשקמים מהשינה צריכים לזכור מייד בעוה״ב כנ״ל, אבל הרע עין מבלבל ומפיל שכחה כנ״ל, על כן צריכין לקום בחצות ולהשליך ראשו לאחוריו ולהדגיש היטב מרירות נפשו, עד שיבכה עי״ז – כדי להכניע הרע עין כנ״ל, ועי״ז ממשיכין על עצמו קדושת משיח, שעיקר הכנעת הרע עין על ידו כנ״ל, כי אמרו חז״ל (תענית דף ל:) כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה, דהיינו שממשיך על עצמו שמחת הגאולה שתהיה על ידי משיח צדקנו, ועי״ז זוכה לזיכרון להזכיר עצמו היטב בעוה״ב וכנ״ל.

וזהו שכתוב (ישעיה מ) נחמו נחמו, שתי נחמות, כנגד זיכרון הנ״ל בכלל ובפרט, כי זיכרון עוה״ב עיקר הנחמה היא, דברו על לב ירושלים, כי הזיכרון תלוי בלב כנ״ל, וזהו קול קורא במדבר פנו דרך ה׳ וכו׳, היינו הרמזים בפרטיות, שמי שמשים ליבו אל הרמזים הנ״ל, הוא שומע קול דקדושה קורא גם במדבר פנו דרך ה׳ וכו׳, כי בכל מקום שהאדם ירד לשם, שם יוכל לשמוע קול קורא הנ״ל, לשוב אליו יתברך.

כי ה׳ יתברך מצמצם עצמו מאין סוף עד אין תכלית, דהיינו מתכלית תכלית המעלה שאי אפשר לדבר בזה כלל, שהוא בחינת אין סוף בחינת רישא דכל דרגין, עד אין תכלית שהוא בחינת סופא דכל דרגין, שאפילו מי שירד עד אין תכלית, שאין קץ לירידתו, בחינת (איכה א) ותרד פלאים אין מנחם, גם שם מצמצם עצמו בחסדו ומאיר גם שם רמזים לשוב אליו

◆ באר מים חיים ◆

[ג] וכל אחד לפי דרגתו, וצריך כל אדם להתייעץ עם מורה דרכו.

וכנ״ל, ועי״ז באמת סוף כל סוף יזכו כל ישראל לשוב אליו יתברך, כמש״כ (יחזקאל לו) ועשיתי את אשר בחוקי תלכו וכו׳.

ובשביל זה ביקש משה הרבה לבוא לארץ ישראל, כדי להמשיך שם הזיכרון הנ״ל על כל ישראל, וכמבואר לעיל שעיקר הזיכרון בארץ ישראל ששם הביהמ״ק וכנ״ל, וזהו (דברים ג) ואתחנן אל ה׳ וכו׳ ה׳ אלקים בחינת שם מלא שהוא זיכרון העוה״ב כנ״ל, אתה החילות להראות את עבדך, את הרמזים הנ״ל להכיר גדולתו יתברך מכל דבר שבעולם, שזהו בחינת (תהילים קד) ה׳ אלקי גדלת מאוד, וזהו את גדלך בחינת ״גדלת״, ואת ידך החזקה בחינת ״מאוד״ שהיא בחינת הצמצום, שהיא בחינת גבורות דקדושה בחינת יד החזקה כידוע, אשר מי אל בשמים ובארץ, בחינת מעלה ומטה אין סוף ואין תכלית, אשר יעשה כמעשיך וכו׳, דהיינו מה שבנפלאות רחמיו הוא מצמצם עצמו מרום כל דרגין עד סוף כל דרגין כדי לרמז רמזים לכל אחד כנ״ל, על כן אני מתחנן אעברה נא ואראה את הארץ הטובה הזאת – שהיא ארץ ישראל ששם עיקר הזיכרון כנ״ל.

כי אם היינו זוכים שמשה יבוא לארץ ישראל, אז היה ממשיך שם זיכרון עוה״ב לכל ישראל, ולא היו חוטאים, והייתה הגאולה לנצח בלי חורבן אחר כך. אבל בעוונותינו לא זכינו לזה, ויתעבר ה׳ וכו׳ ויאמר אל תוסף וכו׳ עלה ראש הפסגה ושא עיניך וראה וכו׳, כי לזכות שתבוא בעצמך לארץ ישראל לתקן הכל מייד לגמרי זה אי אפשר לפעול עתה, אך זה פעלת בתפילתך שתעלה ותראה מרחוק כל ארץ ישראל, ועל ידי הראיה בעצמה תתקן ותכניע את הרע עין, ובזה הכח – וצו את יהושע וחזקהו ואמצהו וכו׳ כי הוא יעבור והוא ינחיל וכו׳, כי לא יוכל הרע עין לעמוד נגדו על ידי גודל קדושת הראיה שלך שהסתכלת בעיניך הקדושים מאוד בכל ארץ ישראל, שעי״ז הכניע הרע עין והמשיך קדושת ארץ ישראל, שהיא קדושת הזיכרון, בחינת (ויקרא כו) והארץ אזכור וכנ״ל.

ע״פ הנ״ל – ענין החורבן, וענין שבת נחמו, וענין ט״ו באב שאז מתחיל ההמתקה, ובחינת חודש אלול, שכל זה הכנה לראש השנה ויום הכיפורים

ועפי״ז ביאר מוהרנ״ת ז״ל (שם אות יז) שעיקר החורבן הוא בחינת השכחה, שנמשכה בשבעה עשר בתמוז על ידי שבירת הלוחות, ועל כן אחר תשעה באב צריכין להתחיל לקום קודם אור הבוקר לסדר תיקון חצות ולעסוק בתורה, כדי לשמור הזיכרון עי״ז, כמבואר לעיל, וכמו שהזהירו רז״ל (תענית לא.) מכאן ואילך דמוסיף יוסיף ודלא מוסיף וכו׳, וכמו שנתנו חז״ל (עיין משנ״ב סק״ט) סימן מקומי עד שכבי קומי, דהיינו מתשעה באב עד שבועות

צריכין לקום[ד], קומי רוני בלילה לראש אשמרות, שפכי כמים לבך נוכח פני ה׳ וכו׳, היינו כנ״ל, כי עיקר שמירת הזיכרון לזכור בתכליתו הנצחי לעוה״ב הוא עי״ז כנ״ל.

וכל זה הוא הכנה לראש השנה, כי כל ימות השנה צריכין להכין את עצמו על ראש השנה שהוא יום הדין, כאשר נשמע מפיו הקדוש שאמר שהעיקר הוא ראש השנה וכו׳, כמו שמובא בהשיחות (סימן רטו) עיין שם[ה], כי כמו שהאדם צריך להכין את עצמו כל ימי חייו ליום הדין הגדול והנורא של לעתיד, כמו כן בפרטיות צריך להכין את עצמו כל ימות השנה, על ראש השנה שהוא יום הדין כי הוא נורא ואיום וכו׳.

וביותר צריכין להתחיל להכין את עצמו, כשרואין הימים ממשמשין ובאין, שהם מט״ו באב ואילך, כי אז בט״ו באב הוא ההמתקה של ארבעים יום האמצעיים שהיו בכעס, שהתחילו תיכף אחר שבעה עשר בתמוז, שבו נשתברו הלוחות ונתהווה השכחה, שזה גרם החורבן והאבילות המר של בין המצרים, ואחר תשעה באב מתחיל ההמתקה, והעיקר בט״ו באב, כמובן בדברי רז״ל (תענית דף ל:) שאמרו שבו כלו מתי מדבר, בשנה האחרונה שבדקו עצמן מתשעה באב עד ט״ו באב ונמצאו כולם חיים וכו׳, כי גזירת המרגלים שהייתה בתשעה באב, כמו שאמרו רז״ל (שם דף כט.) אתם בכיתם בכיה של חינם, והצרה של שבירת הלוחות שהייתה בשבעה עשר בתמוז על ידי חטא העגל, הם בחינה אחת ושייכים זה לזה, כמש״כ (שמות לב) וביום פקדי ופקדתי וכו׳, כמו שפירש רש״י שגזירת דור המדבר בשביל המרגלים התחיל מאז, מחטא העגל, ועל כן עלתה גם שנה הראשונה במנין, ושני הצרות האלו הם בחינת פגם הזיכרון.

כי חטא העגל שגרם שבירת לוחות, עי״ז נתהווה שכחה כנ״ל, כי עיקר מעשה הרע הזאת של העגל היה על ידי הערב רב שהם בחינת רע עין, כי הם היו יונוס ויומברס בני בלעם הרשע שהיה להם עין רע, כמו שאמרו רז״ל (עיין מדרש תנחומא סדר כי תשא אות יט), והם הם שעשו העגל, כמו שמבואר בזוהר (פר׳ כי תשא מדף קצא.) עיין שם, כי מעולם היה להם עין

◆ באר מים חיים ◆

[ד] וצ״ב דעל פי הקבלה צריכים לקום כל הלילות בשנה, וכן על פי רבינו ז״ל הקדוש הוא מעיקרי הדת, כידוע מענין רבינו ז״ל בענין תיקון חצות והתבודדות, שמקובלנו שזה עיקר עבודת איש ישראלי, וכפי שמסר לנו ג״כ ר׳ לוי יצחק בנדר זצ״ל מגדולי מעתיקי השמועה.

וכנראה י״ל בס״ד דאין כוונת מוהרנ״ת ז״ל על קימה לתיקון חצות, שזה פשוט שנוהג בכל לילות השנה, אלא מיירי על קימה ללימוד התורה בלילה, וכמבואר בבאר היטב (סימן א סק״ו) דהסימן הוא לענין קימה ללימוד התורה.

[ה] וז״ל: אמר, אצלי העיקר הוא ראש השנה, ותיכף כשחולף ועובר ראש השנה, אני מטה אוזני ושומע אם מכין בכותל לעורר לסליחות לשנה הבאה, כי אין שום זמן כלל, כי כל השנה חולף ועובר כהרף עין. עכ״ל.

רעה בגדולת משה וישראל, עד שהתגברו בעינם הרעה והחטיאו את ישראל, וגרמו שבירת הלוחות, שעי״ז נתהווה שכחה – מיתת הלב שבא על ידי הרע עין כנ״ל, וחטא המרגלים זה בחינת פגם לשון הרע שגורם התגברות הרע שבמדמה, שמשם אהבות הנפולין שעי״ז גם כן נפגם הזיכרון כמו שמבואר שם בהתורה הנ״ל, ומביא שם הפסוק של המרגלים שנגזר עליהם יום לשנה יום לשנה, על פסוק שנתים ימים וכו׳, עיין שם.

ועל ידי כל זה נחרב הביהמ״ק, משבעה עשר בתמוז עד תשעה באב, ואחר כך מתחיל ההמתקה, כי בתשעה באב בעת תוקף מרירות החורבן מתחיל מייד לעת מנחה צמיחת קרן ישועה, כי אז נולד משיח כמובא (ירולשמי ברכות דף יז: ובמדרש איכ״ר פ״א אות נא), שעיקר הכנעת הרע עין הוא על ידו כמו שמבואר שם, ועיקר ההמתקה בט״ו באב שאז פסקו מתי מדבר, ואז מתחיל להתנוצץ הארת הרצון, שנתרצה ה׳ יתברך לישראל בארבעים ימים האחרונים שהם מראש חודש אלול עד יום הכיפורים, שהיו ברצון כמו שאמרו רז״ל (סדר עולם רבה פרק ו), כי האמצעיים היו בכעס, אבל בסוף הארבעים של כעס, נתרצה ה׳ יתברך למשה על ידי ריבוי תפילותיו, ואמר לו פסול לך, וזאת ההמתקה והרצון התחיל בט״ו באב שבו המתקת הכעס של ימים האמצעיים, כאשר אנו רואין בעינינו שבו פסקו מתי מדבר כנ״ל.

ע״פ הנ״ל ענין ט״ו באב וענין חודש אלול

ועל כן השוו רז״ל יום טוב של ט״ו באב ליום הכיפורים, כמו שאמרו רז״ל במשנה (תענית פ״ד מ״ח) לא היו ימים טובים לישראל כט״ו באב ויום הכיפורים וכו׳, כי יום הכיפורים אז הוא גמר הרצון והמתקה של ארבעים ימים האחרונים שהיו של רצון, כי אז ביום הכיפורים עיקר גמר שלימות ההמתקה, כי אז נתרצה למשה בשמחה, ואמר לו סלחתי וכו׳ כמו שפירש רש״י שם, אבל ההתחלה שהתחיל הי״ת להתרצות ליתן לוחות האחרונות ביום הכיפורים, זה התחיל בט״ו באב, שאז התחיל להתנוצץ ההמתקה והרצון של ארבעים ימים האחרונים, ועל כן בו פסקו מתי מדבר שהיא בחינה אחת עם שבירת הלוחות כנ״ל, ועל כן יש שייכות לט״ו באב עם יום הכיפורים, על כן השוו אותם רז״ל כנ״ל.

ובזה מבאר רבינו נתן (שם אות יח) שעל כן תיכף אחר תשעה באב, בפרט בט״ו באב, צריכין להתחיל לתקן פגם הזיכרון שנתהווה על ידי שבירת הלוחות כנ״ל, כי עתה צריכין לחזור ולהמשיך על עצמו בחינת הארת קבלת הלוחות האחרונות שנמשכין בארבעים ימים האחרונים עד יום הכיפורים, שעי״ז חוזרים ומתקנים הזיכרון, ועל כן צריכין אז להתחיל לקום בחצות שהוא בחינת תיקון הזיכרון כנ״ל.

וזה בחינת אלול, שאז כל ישראל מתעוררין וזוכרין בה׳ יתברך ובעלמא דאתי, ועל כן תוקעין אז בשופר, כי שופר בחינת זיכרון, כמש״כ (במדבר י) והיה לכם לזיכרון, וכמש״כ (עמוס ג) אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו, כי על ידי שופר מזכירין עצמן אימת יום הדין

של לעתיד, שאז יתקע בשופר גדול, כמש״כ (ישעיה כז) והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול וכו׳.

ועיקר תיקון הזיכרון נמשך בראש השנה, שאז עיקר מצות שופר שהוא יום הזיכרון, כי הוא יום הראשון לעשרת ימי תשובה, וצריכין להמשיך על עצמו הזיכרון הנ״ל, שעי״ז עיקר התשובה, ובשביל זה צריכין לבוא אז לצדיקים אמיתיים, כי עיקר מה שנוסעים לצדיקים הוא בשביל זיכרון עוה״ב, כדי שיזכירו אותו תכליתו הנצחי לעוה״ב, וילמדו אותו עצות ודרכים ישרים לזכות לזה, על כן ביותר צריכין להזהר לבוא על ראש השנה, כי אז הוא יום הזיכרון, ואז עוסקים הצדיקים אמיתיים ביותר להמשיך הזיכרון כנ״ל.

כי בראש השנה נברא אדם הראשון, ועיקר בריאתו הייתה כדי שיתדבק בעץ החיים, ויחיה מייד חיים נצחיים של עוה״ב, אבל הס״ם והנחש היו עיניהם רעה בגדולתו, כמו שאמרו רז״ל (סנהדרין דף נט:) שהיו המלאכים צולין לו בשר ומצננין לו יין וכו׳, ועי״ז נתקנאו בו עד שהתגרו בו והחטיאו אותו. ועל כן עיקר הפגם הגיע בעינים, כמש״כ (בראשית ג) ותרא האשה וכו׳ – ותרא דייקא, וכתיב (שם) ותפקחנה עיני שניהם וידעו וכו׳, ואמרו רז״ל (רש״י ורמב״ן שם) שלענין החכמה נאמר, אבל בזאת החכמה נאחז הרע עין, שהוא חכמות של עץ הדעת טוב ורע, שעי״ז ידעו כי עֲרומים וצריכים לבושים לכסות ולהסתיר ולהעלים עצמן, שכל זה נמשך מחמת שהמשיכו אחיזת הרע עין בעולם, שעל כן צריכים לבושים דייקא להתכסות ולהסתתר מעיניהם הרע, כי מקודם שהייתה אחיזת העין רעה, לא היו צריכים לבושים להסתיר עצמן כלל.

ובראש השנה עוסקים לתקן חטא אדם הראשון שחטא אז, על כן הוא יום הדין הגדול, על כן אז עיקר העבודה של הצדיקים להכניע הרע עין, שהוא בחינת עשו וארבע מאות איש שרוצה להתעורר אז כמובא, להכניע אותו על ידי השופר שהוא בחינת זיכרון, כי זיכרון הוא היפך רע עין, שהוא בחינת שכחה כנ״ל. וזה בחינת שינה והתעוררות השינה של ראש השנה, כי שניהם צריכין לזיכרון בכלליות ובפרטיות כמובן בהתורה הנ״ל, עיין שם.

וביום הכיפורים אז גמר התיקון של הזיכרון, ועל כן אז נכנס הכהן הגדול לפני ולפנים למקום הלוחות, שזהו עיקר בחינת הזיכרון בשלימות – באדם ובמקום ובזמן בתכלית השלימות כנ״ל, ועל כן אז ניתנו לוחות האחרונות, שהם תיקון שבירת הלוחות שעל ידם נתהווה השכחה, כי עכשיו נתתקן הדבר וניתנו לוחות שניות, ועל כן אז נמשך שלימות הזיכרון לכל אדם בכל מקום ובכל זמן, על ידי עצם הקדושה של האדם והמקום והזמן, שהוא הכהן הגדול שנכנס אז ביום קדוש כזה לקודשי קודשים וכו׳ כמובא לעיל, רק שעכשיו אי אפשר לתקן בשנה אחת, כי כל הדורות צריכין לעסוק בתיקון חטא אדם הראשון ושבירת הלוחות עד ביאת המשיח כידוע.

וביאר מוהרנ״ת (שם אות כ) שזה ענין השמחה של ט״ו באב, כי זה ענין שמחת חתונה, כי עיקר החתונה היא בשביל הזיכרון, כדי שיהיה נשאר זכר אחריו לעולם, שזהו עיקר המצוה

של החתונה שהיא מצוה הראשונה בתורה, כדי שישאיר בניו אחריו שיהיה נשאר זכרו לדורות עולם, והעיקר הוא בשביל זיכרון העוה״ב שזה עיקר תכלית העולם, ובשביל זה לבד רוצה ה׳ יתברך בקיום העולם, שיוליד האדם בנים, כדי שיתקיים העולם שיזכרו אותו לנצח, כמש״כ (תהילים קלה) ה׳ זכרך לדור ודור, וכתיב (שמות ג) וזה זכרי לדור דור, שזהו בחינת זכרון עוה״ב.

כי עיקר זכרון עוה״ב הוא לזכור בו יתברך כמובן בהתורה הנ״ל, כי זה עיקר כל שעשוע עוה״ב שכולם ידעו אותו וכנ״ל, והאדם נברא בזה העולם רק בשביל זה, ורק בשביל זה הוא מחויב להשאיר בניו אחריו, כדי שיזכרו אותו יתברך לנצח, בבחינת זה זכרי לדור דור כנ״ל, וכן מובן בהתורה הנ״ל שמי שפוגם בהזיכרון אינו זוכה לבן זכר, כמובא שם לענין אבשלום, שכיון שפגם בזיכרון ע״י הרע עין, לכן לא לא הניח בן זכר, כמש״כ (ש״ב יח) כי אמר אין לי בן, ועיין בש״ס (סוטה דף יא.) דהיינו שלא היה לו בן הגון למלכות, והיינו כנ״ל כי עיקר הזכרון בעוה״ב הוא בענין תאוה הזאת שצריכין לזכור בעוה״ב, כדי שלא יהיה נלכד בזה חס ושלום.

וזה בחינת חופה שעושין קדם שמזווגין אותם, כדי לזכור בעוה״ב, כי החופה היא בחינת עוה״ב, כמו שאמרו רז״ל (ב״ב דף עה.) שעתיד הקב״ה לעשות חופה לכל צדיק וכו׳, כמש״כ (ישעיה ד) כי על כל כבוד חופה, גם חופה היא בחינת הכנעת הרע עין שהוא בחינת פגם הזיכרון בעוה״ב, בבחינת (דברים לג) חופף עליו כל היום, שבחינת חופה חופף ומגן מהרע עין שלא יפיל שכחה, רק לזכור תמיד בעוה״ב שהוא חופה כנ״ל, כי עיקר אחיזת הרע עין הוא על ידי תאוה הזאת שתלויה בעינים, כמש״כ (במדבר טו) ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם וכו׳, ועל כן עושין חופה כדי להכניע הרע עין ולהגן בפניו כנ״ל.

וזה בחינת גודל המצוה של שמחת חתן וכלה, כדי להכניע המדמה שממנו אהבות הנפולין, שהוא גם כן פגם הזיכרון כמו שמבואר שם בהתורה הנ״ל, והכנעתו על ידי שמחה בחינת ניגון בכינור וכלי זמר, וזהו בחינת כלי זמר שמנגנין על החתונה כדי לברר הרוח טובה מהרוח רעה, להכניע הרע שבמדמה על ידי התגברות השמחה, כדי שיהיה נשמר הזיכרון בעוה״ב, שיזכור תמיד שעיקר החתונה היא בשביל עוה״ב, כדי שיהיה נשאר זכר אחריו שיזכרו בו יתברך לנצח כנ״ל.

וזה בחינת מה שהפליגו רז״ל (תענית פ״ד מ״ח) בשמחת ט״ו באב ויום הכיפורים, ואמרו שלא היו ימים טובים לישראל כט״ו באב ויום הכיפורים, ועיקר השמחה היא בחינת חתונה, כמו שאמרו (שם במשנה) שבהן בנות ישראל יוצאות וכו׳, וכמו שסיים (שם במשנה) וכן הוא אומר צאינה וראינה וכו׳ ביום חתונתו זה מתן תורה וכו׳, היינו ככל המבואר למעלה שעיקר שמחת ט״ו באב ויום הכיפורים, הוא מה שבהם נתתקן בחינת הזכרון בעוה״ב הנ״ל, כי בהם נמתק ונתתקן בחינת פגם שברי לוחות שעל ידם נתהוה השכחה וכנ״ל, ועל כן עיקר השמחה היא בחינת שמחת חתונה, בחינת ביום חתונתו, כי עיקר שמחת החתונה היא בחינת שמחת העוה״ב, על שעל ידי החתונה הכשרה הזאת שעל פי התורה הקדושה, יהיו נולדין

בני ישראל שזוכרין בעוה״ב תמיד, כדי שיהיה נשאר זכרו יתברך מדור לדור לנצח, בבחינת זה זכרי לדור ודור כנ״ל.

כי עיקר שורש השמחה של כל השמחות, היא שמחת עוה״ב שאז ימלא שחוק פינו וכו׳, וכמש״כ (ישעיה לה) ושמחת עולם על ראשם, וכמו שאמרו רז״ל (תענית דף לא.) עתיד הקב״ה לעשות מחול לצדיקים לעוה״ב וכו׳, כי תיכף כשזוכרין בעוה״ב, צריך כל אחד לשמוח בחלק נקודתו הטובה שיש בו מקדושת ישראל, כי נקודה דנקודה מקדושת ישראל שיש להפחות שבפחותים שבישראל, אין כל העולם כולו כדאי לסבול תוקף עוצם השמחה שיזכה לעתיד, כי אז יזכה כל מי שבשם ישראל מכונה, לבחינת (תהילים טז) שובע שמחות, שתגדל השמחה כל כך, עד שיהיה בה להשביע די והותר את כל אחד ואחד אפלו הקטן שבקטנים, בחינת (תהילים טז) תודיענו אורח חיים שובע שמחות את פניך נעימות בימינך נצח, אמן ואמן.

וזה בחינת מה שאמרו שם במשנה, שהיו אומרות אל תיתן עיניך בנוי תן עיניך במשפחה וכו׳, היינו שלא תהיה כרוך אחר הרע עין שמסתכל רק על הנוי על תאוות עוה״ז, רק תן עיניך במשפחה, דהיינו על האבות הטובים שהיו צדיקים ודיבקו מחשבתם כל ימיהם בעוה״ב, שרק בשביל זה אתה צריך לישא כדי שיהיה נשאר זיכרון העוה״ב לנצח כנ״ל. וזהו בחינת מה שמכסין פני הכלה, כדי להכניע הרע עין, להורות שאין להרע עין אחיזה בהחתונה הכשרה של ישראל, כי אנו עושין החתונה על פי התורה, בשביל זיכרון עוה״ב דייקא כנ״ל. ברוך ה׳ לעולם אמן ואמן. עכ״ד.

דברי רבינו ז״ל שעל ידם יבואר ענין ג׳ שבועות בין המצרים

הנה איתא בליקוטי מוהר״ן (קמא סימן ו) דעיקר התשובה הוא שישמע בזיונו וישתוק, כי לית כבוד בלא כף (זוהר פר׳ פנחס דף רנה:), והכף הוא כתר (כמבואר שם ובריש התיקו״ז), וכתר הוא בחינת שם אהי״ה, ושם אהי״ה הוא בחינת תשובה, כי לפני שאדם עושה תשובה אין ראוי לחיות ואין לו הויה בעולם, אמנם אחרי שעושה תשובה יש לו הויה בעולם, וזהו אהיה – שאחר התשובה יש לו הויה.

וזה בחינת כתר, כי כתר הוא לשון המתנה, כמש״כ באיוב (לו) כַּתַּר לי זעיר ואחוך. וזהו מה שאמרו חז״ל בש״ס (יומא דף לח:-לט.) דהבא ליטהר מסייעין אותו, והמשילו שם לאדם שבא לקנות אפרסמון אזי אומרים לו המתן, והיינו שרוצים לעזור לו בשביל להרויח את ריח האפרסמון, וכן הבא להתקרב אל הקדושה אומרים לו המתן בשביל לזכות ביחד איתו להתקרב אל הקדושה.

נמצא דהתשובה הוא בחינת המתנה, ואזי זוכין לכבוד שהוא כתר כנ״ל, והיינו שע״י כתר שהוא בחינת המתנה שזה בחינת תשובה אזי זוכין לכבוד האלוקי, ועיקר התשובה הוא כשישמע בזיונו וישתוק, שעי״ז הופך ד״ם (שהוא גימטריא של אחורי שם אהי״ה), לדום שדומם ואינו משיב למי שמחרף אותו, ועי״ז זוכה לכבוד האלוקי, וכמש״כ בתהילים (לז) דום לה׳ והתחולל לו והוא יפיל לך חללים, והיינו שכשמקיים דום לה׳ אזי הקב״ה מפיל לו חללים חללים, וע״ע בש״ס (גיטין דף ז.).

והיינו שע״י שנתמעט הדם שבחלל השמאלי, כמש״כ (שם קט) וליבי חלל בקרבי, שזה בחינת זביחת היצה״ר, עי״ז זוכה לכבוד האלוקי, כמש״כ (שם נ) זובח תודה יכבדנני, ודרשו חז״ל (סנהדרין דף מג:) דמיירי על זביחת היצר הרע, חזינן דהזובח את יצרו זוכה לבחינת כבוד.

וצריך לאחוז תמיד במידת התשובה, כי מי יאמר זכיתי ליבי טהרתי מחטאתי (משלי כ), כי בשעה שאדם אומר חטאתי, עויתי, פשעתי, אפילו זה אי אפשר לומר בבר לבב בלי פניה, נמצא שצריך לעשות תשובה על התשובה הראשונה היינו על חטאתי, עויתי, פשעתי שאמר, כי עליו נאמר (ישעיהו כט) בשפתיו כבדוני, כי על ידי תשובה זוכה לכבוד ה׳, וליבו רחק ממני, ואפילו אם יודע אדם בעצמו, שעשה תשובה שלימה אעפ״כ צריך לעשות תשובה על תשובה הראשונה, כי מתחילה כשעשה תשובה עשה לפי השגתו, ואחר כך בודאי כשעושה תשובה בודאי הוא מכיר ומשיג יותר את הי״ת, נמצא לפי השגתו שמשיג עכשיו בודאי השגתו הראשונה הוא בבחינת גשמיות, נמצא, שצריך לעשות תשובה על השגתו הראשונה על שהגשים את רוממות אלקותו.

וזה בחינת עוה״ב שיהיה כולו שבת, היינו כולו תשובה, כמש״כ (דברים ל) ושבת עד ה׳ אלקיך, כי עיקר עוה״ב הוא השגת אלקותו, כמש״כ (ירמיהו לא) וידעו אותי למקטנם ועד גודלם, נמצא בכל עת שישיגו השגה יתירה אזי יעשו תשובה על ההשגה הראשונה. וזהו שאמרו חז״ל (שם בסנהדרין) כל הזובח את יצרו – היינו בחינת תשובה, בחינת וליבי חלל בקרבי, בחינת דום לה׳, בחינת אהיה, בחינת כתר, בחינת כבוד כנ״ל, ומתוודה עליו – היינו שמתוודה על זביחת יצרו, היינו שעושה תשובה על תשובתו והשגתו הראשונה, כאילו כיבדו להקב״ה בשני עולמות, כי תשובה הראשונה בחינת כבוד עוה״ז, ואחר התשובה שזוכה להשגה יתירה ומכיר ביותר את רוממות אלקותו, ועושה תשובה על תשובתו – זאת התשובה הוא בחינת כבוד עוה״ב.

וזהו שאמרו חז״ל (פסחים דף נ:) ע״פ (זכריה יד) אור יקרות וקפאון, דהיינו אור שהוא יקר בעוה״ז, יהיה קפוי וקל לעוה״ב, נמצא בעוה״ב כשיזכו להשגה יתירה באלקותו, בודאי יתחרטו ויעשו תשובה על השגת עוה״ז, כי השגת עוה״ז היא בבחינת גשם נגד השגת עוה״ב, וזה כאילו כיבדו להקב״ה בשני עולמות, כי זביחת היצר היא תשובה הראשונה הוא בחינת כבוד עוה״ז, והוידוי על זביחת היצר, היינו תשובה שניה היא בחינת כבוד עוה״ב, שהכבוד הראשון נעשה קפוי וקל נגד הכבוד השני, וזה שאומר הקב״ה (תהילים נ) אלה

עשית והחרשתי, דמית היות אהיה כמוך, כי האדם על ידי שמחריש נעשה בחינת אהיה כנ״ל, אבל הקב״ה מה שמחריש לאדם אין זה בשביל אהיה חס ושלום, כי זה אין שייך אצל הקב״ה, ואין זה אלא כדי שיקבלו עונשם בעוה״ב, שאז מסדרין לעיניו עוונותיו, ויוכיח אותו על פניו, וזהו אוכיחך ואערכה לעיניך.

וכל אדם באיזה מדריגה שיהיה צריך לידע ולהאמין, שהוא צריך ללכת יותר ויותר, שזה בחינת בקי ברצוא, בבחינת ״עייל״, שהוא בחינת (תהילים קלט) ״אם אסק שמים שם אתה״, ואמנם כמו כן צריך להיות בקי בשוב, שגם כאשר נופל אפילו בשאול תחתיות, גם כן אל יפול משום דבר, ויתקיים הכתוב (שם) ״ואציעה שאול הנך״ כנ״ל.

ומי שיש לו שתי בקיאות הנ״ל דהיינו בקי ברצוא ובקי בשוב, אזי הוא זוכה לדרכי התשובה, כי בקי הוא בחינת שם יב״ק שהוא גימטריא של ב׳ שמות קס״א וס״ג שהוא אותיות בק״י (עיין זוהר פר׳ משפטים דף קטז: ובפר׳ פנחס דף רכג.), ושתי פעמים בקי שהם שתי פעמים יב״ק עולה בגימטריא ״דרך״, וזה הדרך נעשה מבחינות סגול דקס״א וחיריק דס״ג שהם בגימטריא שתי פעמים יב״ק כנ״ל, וב׳ שמות אלו הוא ב׳ בחינות בקיאות הנ״ל, כי שם קס״א הוא בחינת בקי ברצוא, כי קס״א אותיות ״אסק״, וזה שכתוב (שם) אם אסק שמים שם אתה – בחינת עייל בחינת בקי ברצוא כנ״ל, ושם ס״ג הוא בחינת בקי בשוב, כי ס״ג מלשון (משלי כב) אל תסג גבול עולם, וכן לשה״כ (ישעיה מב) נסגו אחור, שהוא בחינת שמשיג הגבול ומחזירו לאחוריו, וזה בחינת ירידה שהאדם נופל ח״ו ממדריגתו והוא נסוג אחור, ואעפ״כ צריך לחזק את עצמו ואל יתייאש לעולם, כי אפילו בהסתר שבתוך הסתר גם שם ודאי נמצא ה׳ יתברך, ואפילו מאחורי הדברים הקשים והניסיונות המרים שעוברים על האדם גם שם נמצא ה׳ יתברך, וזה בחינת חיריק דס״ג וכנ״ל.

וכלל ענין הזה, הוא באות אל״ף שהיא נקודה עליונה ונקודה תחתונה ורקיע המפריד ביניהם, והיינו שחיריק דס״ג הוא נקודה תחתונה שבאל״ף וסגול דקס״א הוא נקודה עליונה שבאלף וזה ב׳ בחינות בקיאות הנ״ל וכנ״ל.

כי הנה ב׳ בקיאות הנ״ל הם ב׳ שמות ס״ג וקס״א עולים בגימטריא שתי פעמים שם יב״ק. וצריך לכוין שם קס״א בסגול ושם ס״ג בחיריק, וסגול דשם קס״א וחיריק דשם ס״ג עולים ת׳, כי שם קס״א הוא שם אהי״ה במילואו (כזה: אל״ף ה״י יו״ד ה״י) וכל אות נקודה בסגול שהם ג׳ נקודות הרי שלושים (כי כל נקודה בגימטריא יו״ד) נמצא דבשם אהיה במילוי יש עשר פעמים סגול, וסה״כ בגימטריא מנין שלוש מאות, ושם ס״ג הוא הוי״ה במילואו (כזה: יו״ד ה״י וא״ו ה״י) שכל אות בחיריק שזה נקודה אחת בגימטריא יו״ד כפול עשר אותיות הנ״ל הרי מספר מאה, וסה״כ ב׳ השמות יוצא ארבע מאות. ועל ידי כל בחינות הנ״ל הימין פשוט״ה לקבל תשובתו, כי ימי״ן במילואו (כזה: יו״ד מ״ם יו״ד נו״ן) בגימטריא ב׳ יב״ק כו׳ כנ״ל, ומילת פשוט״ה עולה מנין ת׳ שהוא בחינת סגול דקס״א וחיריק דס״ג.

והכלל שצריך שיהיה לו ב׳ בקיאות והיינו בקי ברצוא בקי בשוב, שמצד אחד מכיר בחסרונותיו ויודע שצריך להמשיך לעלות בעבודת ה׳, ומצד שני כשנופל ממדריגתו הוא יודע למצוא בו את המעלות ולהמשיך לעבוד את ה׳ ולא להתייאש. ואז ימין ה׳ פשוטה לקבל תשובתו, כי ימין במילואו עולה בגימטריא ב׳ פעמים בקי כנ״ל, וכן פשוט״ה (ימין פשוטה) בגימטריא סגול דקס״א וחיריק דס״ג שעולה ת׳ כנ״ל, ואז הימי״ן פשוטה לקבל תשובתו. וזהו בחינת אות אל״ף שיש בה נקודה עליונה ונקודה תחתונה שזה בחינות סגול דקס״א וחיריק דס״ג שזה ב׳ בחינות בבקיאות בקי ברצוא ובקי בשוב כנ״ל.

וזה עיקר התשובה כשאינו מייאש עצמו בשום אופן בעולם כלל, ואף עם נפל למקום שנפל צריך שידע כי מלא כל הארץ כבודו, ולקיים בחינת (תהילים קלט) ״ואציעה שאול הנך״. וזה עצה טובה לכל אדם ואדם בכל מדריגה שנמצא, שלא להתייאש עצמו כלל, ולרצות ולכסוף להי״ת היכן שהוא נמצא, כמש״כ מוהרנ״ת ז״ל בליקוטי הלכות (הל׳ ערב ה״ג אות ה).

וכל המבואר עד כאן הוא סוד החמה והלבנה, כי איתא בתיקו״ז (הקדמה דף ז.) ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר – דא חיריק. ע״כ. ומבואר שם עוד דהפסוק וממעל לרקיע אשר על ראשם אבן ספיר דמות כסא, דהיינו נקודה עליונה שבאלף דמתכסיא לעילא מוא״ו שבאל״ף דמתקריא רקיע, וזה בחינת סגול, וסגול דא חמה (שם בתיקו״ז דף ז:). וזה בחינות חמה ולבנה, כי סגול דא חמה כנ״ל, וזה בחינת נקודה העליונה שבאות אל״ף בחינת כסא, כמש״כ (יחזקאל א) וממעל לרקיע אשר על ראשם אבן ספיר דמות כסא וכנ״ל. וחיריק דא לבנה כמש״כ (שמות כד) ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר – לבנת דא לבנה.

וזה בחינות משה ויהושע, כי פני משה כפני חמה ופני יהושע כפני לבנה, כמובא בש״ס (ב״ב דף עה.), ומשה הוא בחינת נקודה עליונה בחינת חמה בחינת סגול בחינת כסא, ויהושע הוא בחינת נקודה תחתונה בחינת לבנה בחינת חיריק, והוא״ו שבתוך האל״ף הוא בחינת רקיע כנ״ל, והוא בחינת אוהל שהתקיים ביהושע, כמש״כ (שמות לג) ויהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האוהל, כי אוהל הוא רקיע, כמש״כ (ישעיהו מ) וימתחם כאוהל לשבת, וכתיב (תהילים קד) נוטה שמים כיריעה, וזה סוד מש״כ (שמות כו) יריעות האוהל.

ואלו הם בחינות התשובה, והיינו נקודה עליונה הוא בחינת בקי ברצוא, ונקודה תחתונה הוא בקי בשוב, וזה הארת דר״ך בים, ואזי הימי״ן פשוט״ה לקבל תשובתו, וזה בחינת סגול דקס״א וחיריק דס״ג כנ״ל. וכתר העליון דהיינו נקודה העליונה שבאלף זה בחינת חמה בחינת סגול, וסגול כולל ג׳ נקודות, והם ג׳ הענינים הנצרכים לתשובה, א) חרטה. ב) וידוי. ג) עזיבת החטא וקבלה לעתיד.

כי חמה הוא בחינת התפשטות ההשגה וזה בחינת בקי ברצוא, ולבנה היא בחינת צמצום וזה בחינת בקי בשוב וכדלעיל. וזה בחינת סגול דקס״א וחיריק דס״ג, כי סגול דקס״א הוא מילוי שם אהי״ה שזה בחינת כתר כנ״ל, וזה בחינת בקי ברצוא בחינת אם אסק שמים, אס״ק – קס״א, שמים – עייל, בקי ברצוא. וזה סגול, כי סגול דא חמה, וזה נקודה עליונה שבאות

אל״ף, וחיריק דס״ג זה מילוי שם הוי״ה וזה בחינת בקי בשוב, בחינת ואציעה שאול הנך, כי ס״ג הוא לשון שאדם חוזר לאחוריו מלשון השגת גבול משיג הגבול לאחוריו, וזה חיריק כי חיריק דא לבנה, וזה נקודה תחתונה שבאות אל״ף, ובשביל שהאדם יוכל ללכת בדרכי התשובה צריך לו כל בחינות הנ״ל, שהם ב׳ בחינות בקיאות, בקי ברצוא ובקי בשוב, שזה סוד כוונות אלו שצריך להאיר הארת דר״ך בים, שדרך ב׳ פעמים שם הקדוש יב״ק שזה ב׳ פעמים בק״י וכו׳ כנ״ל.

וכלל כל הענין כלול בתמונת אלף, שהוא נקודה העליונה, ונקודה התחתונה וא״ו, והוא ענין שאמרו חז״ל (סנהדרין דף כ:) שקודם כניסת ישראל לארץ הוזהרו לקיים שלש מצוות, להכרית זרעו של עמלק, ולבנות להם בית הבחירה, ולמנות מלך. ע״כ. להכרית זרעו של עמלק, היא בחינת יהושע, נקודה התחתונה, כי עיקר מחיית עמלק תלוי ביהושע, כמש״כ (שמות יז) צא הלחם בעמלק, וכמבואר בזוהר הענין (פר׳ בשלח דף סה:). ולבנות בית הבחירה, הוא בחינת משה, נקודה העליונה, כי מי שיש בו דעה, כאילו נבנה בית המקדש בימיו (סנהדרין דף צב.), ומשה הוא בחינת הדעת. ולמנות מלך, הוא בחינת רקיע, הוא״ו שבתוך האל״ף, כמש״כ (במדבר כד) דרך כוכב מיעקב, שקאי על שיקום מלך מיעקב, ודרך כוכב הוא בחינת רקיע, שיש בו כוכבים ומזלות, והיינו מיעקב, כי (בראשית כה) יעקב איש תם יושב אוהלים, בחינת רקיע, כמש״כ (ישעיה מ) וימתחם כאוהל, וכמבואר בזוהר (בדוכתין טובא) שיעקב הוא בחינת וא״ו, כי שלוש מצוות אלו הם בחינת תשובה, והבן. וע״י ג׳ תנאים אלו הוא זוכה לנקודה עליונה שבאל״ף בחינת חמה בחינת משה, בחינת כתר.

וזה אלו״ל **א׳ני ל׳דודי ו׳דודי ל׳י**, אני לדודי – זה בחינת עייל בחינת בקי ברצוא, שזה מה שאדם עולה ומתקרב לה׳, ודודי לי – זה בחינת נפיק בחינת בקי בשוב, שאף כשאומרים לאדם דום ויורד בעבודת ה׳, צריך לחזק עצמו שגם אז ה׳ נמצא לידו וקרוב אליו.

ע״פ הנ״ל ענין ג׳ שבועות של בין המצרים

וכתב בליקוטי הלכות (הל׳ שבת ה״ז אות יד) שזהו בחינת ג׳ שבתים שבין המצרים, כי אז מתאבלין על חורבן ביהמ״ק ועל גלות ישראל שגלינו מארץ ישראל וכו׳, ומלכות הרשעה של העכו״ם שכללותם הוא בחינת זרע עמלק מתגברים וכו׳, ועל כן הם ג׳ שבועות בין המצרים, כי מתאבלין בהם על פגם בחינת ג׳ נקודות הנ״ל שנפגמין בעוונותינו, שהם בחינת ג׳ מצוות שנצטוו ישראל כמובא (סנהדרין דף כ:) שהם להכרית זרעו של עמלק ולמנות מלך ולבנות בית הבחירה, כי בעוונותינו הרבים שהרבינו לפשוע ועדיין לא זכינו לתשובה שלימה המבואר בהתורה הזאת, עי״ז לא די שאין אנו זוכין עתה להכרית זרעו של עמלק, אף גם בחינת זוהמת עמלק מתגבר ומתפשט בכל יום שהוא בחינת תוקף הדם שבחלל השמאלי, כי הוא מזרע אדום שהוא אדמוני כולו וכו׳, בחינת כבד מלא דם, היפך כבוד מלא וא״ו, בחינת כבוד ה׳, בחינת כבוד אלקים הנזכר שם בתורה הנ״ל, כי אי אפשר לזכות לכבוד ה׳, כי אם כשמכניעין הדם שבחלל השמאלי, על ידי שסובלין חרפות ובזיונות ושותקין

ודוממים וכו׳ כנ״ל, ועל כן בעוונותינו הרבים אין לנו לא מלך ולא שרים, שהוא בחינת פגם הוא״ו שבתוך האלף וכו׳ כנ״ל.

והעיקר שבעוונותינו הרבים נחרב בית מקדשנו עטרת ראשנו שהיא בחינת נקודה העליונה כנ״ל, ועל כן מתאבלין ג׳ שבועות כנגד ג׳ נקודות הנ״ל שנפגמו בעוונותינו, ועיקר התיקון על ידי הג׳ שבתים שבג׳ שבועות הנ״ל, כי עיקר תיקון כל הנ״ל הוא על ידי שבת, שהוא בחינת תשובה, שאז עיקר תיקון ג׳ נקודות הנ״ל, ועל כן באלו הג׳ שבתים שבין המצרים מתקנים בחינת ג׳ נקודות הנ״ל, שהם בחינת תיקון התשובה, שעי״ז נזכה שיחזור ויתתקן כל הנ״ל שנזכה להכרית זרעו של עמלק וכו׳.

ע״פ הנ״ל ענין ג׳ פרקי איכה שבמגילת קינות

ועפי״ז ביאר מוהרנ״ת ז״ל (שם באות טו) שזה בחינת ג׳ פרקי איכה של מגילת קינות שמקוננין בתשעה באב, שעיקר הצעקה והקינות הם על שאיבדנו ג׳ מצוות הנ״ל, וזה (איכה א) איכה ישבה בדד העיר רבתי עם וכו׳, זה בחינת קינה על שאין אנו זוכים להכרית זרעו של עמלק, ומחמת זה מתגבר התגברות התאוות של הדמים שבחלל השמאלי, שמחמת זה צריכין לישב בדד ולידום ולסבול חרפות ובזיונות ושפיכות דמים רבים, בחינת ישב בדד וידום, ועל זה אנו מתחילין לקונן איכה ישבה בדד וכו׳.

וזהו העיר רבתי עם רבתי בגויים שרתי במדינות וכו׳, שמקוננין על חורבן ירושלים שהיא עיר מלוכה שנחרבה, שזה בחינת פגם מצות למנות מלך, שהוא בחינת הוא״ו שבתוך האלף, שעי״ז ממשיכין מנקודה העליונה לנקודה התחתונה כנ״ל, וזה העיר רבתי עם, בחינת עיר מלוכה, כי אין מלך בלא עם וברב עם הדרת מלך, ועתה נחרב כל זה בעוונותינו הרבים, וזה רבתי בגויים ודרשו רבותינו ז״ל (איכה רבה פ״א אות ד ובאות יט) רבתי בדעות, בחינת פגם החכמה, שהוא בחינת נקודה העליונה שנסתלקה ונתעלמה בהעלם גדול בעוונותינו הרבים, ואין מאירה על ידי הוא״ו בחינת מלך לנקודה התחתונה, שכל זה מרומז בפסוק זה.

וזהו איכה ישבה בדד, בחינת נקודה התחתונה שנפגמה כנ״ל, העיר רבתי עם בחינת פגם למנות מלך וכו׳ כנ״ל, רבתי בגויים, שהוא רבתי בדעות בחינת פגם נקודה העליונה כנ״ל, אך עיקר איכה א׳ הוא כנגד הנקודה התחתונה הנ״ל, אך כל אחד מהג׳ נקודות הנ״ל כלולה מכולם, כי אחד תלוי בחבירו, כי על ידי שאין כורתין זרעו של עמלק, אין לנו מלך, כי אדרבא מלכות אדום עמלק מתגברת בעוונותינו הרבים, ואזי נפגם הוא״ו שממשיך מנקודה העליונה לנקודה התחתונה, וממילא נתעלם הנקודה עליונה וכו׳, ועל זה מתאבלין איכה ישבה וכו׳ הנ״ל, אך עיקר הקינה על פגם נקודה התחתונה כנ״ל.

וזהו בכה תבכה בלילה וכו׳, בחינת פגם פגימת הלבנה שהוא בחינת נקודה התחתונה בחינת פני יהושע כפני לבנה וכו׳, כמש״כ שם, וכשזוכים שנקודה התחתונה בחינת יהושע התלמיד בחינת לבנה, מקבל כראוי מהרב בחינת משה בחינת חמה וכו׳, אזי הוא בחינת תיקון ומילוי פגימת הלבנה המושלת בלילה, ואזי עיקר השמחה שזהו בחינת השמחה של

קידוש לבנה, בחינת ששים ושמחים בבואם וכו׳, כי אז מאיר מלכות דקדושה מלכות דוד משיח, שעי״ז עיקר ההמשכה מנקודה העליונה לנקודה התחתונה כנ״ל, שאז עיקר השמחה בחינת (תהילים צז) ה׳ מלך תגל הארץ וכו׳, ועתה בגלותנו שמתגבר בחינת זרע עמלק, שזהו בחינת פגימת הלבנה, על זה מקוננין בכה תבכה בלילה דייקא, שאז עיקר הפגם של פגימת הלבנה המושלת בלילה וכו׳ וכנ״ל.

וזהו גלתה יהודה מעוני וכו׳ כל רודפיה השיגוה בין המצרים, כל זה מרמז על גודל התפשטות מלכות אדום עמלק, שהוא בחינת הגלות הארוך האחרון הזה, שהם מצרים ברדיפות גדולות מכל צד, כי הוא כלול מכל הסטרא אחרא והקליפות, עד אשר אין דרך לפנות ימין ושמאל, שזהו בחינת כל רודפיה השיגוה בין המצרים, בחינת (תהילים פח) סבוני כמים כל היום הקיפו עלי יחד וכו׳.

וזהו דרכי ציון אבילות מבלי באי מועד, כי ברגלים נצטוינו לעלות לרגל לביהמ״ק לראות את פני ה׳, ואז היה בחינת שלימות אדם הנ״ל, כי עי״ז המשכנו בביהמ״ק מנקודה העליונה לנקודה התחתונה, שזהו בחינת תיקון הדרך של תשובה, כמש״כ בהתורה הנ״ל, שנתתקן על ידי הדרך הקדוש של העולי רגלים לביהמ״ק, ועתה בעוונותינו הרבים דרכי ציון אבילות מבלי באי מועד לעלות לרגל, כמו שדרשו רבותינו ז״ל (איכה רבה פ״א אות ל) והיינו כנ״ל.

וזהו היו צריה לראש וכו׳, בחינת התגברות עמלק, תוקף הדמים שצריכין להכניעם על ידי בחינת נקודה התחתונה, ובעוונותינו הרבים היו אלה הצרים לראש, שהם רוצים לעלות לראש שהוא בחינת נקודה העליונה, שרוצים להתגבר לפגום גם שם ח״ו, שזהו בחינת חורבן ביהמ״ק שהוא בחינת נקודה העליונה כנ״ל.

ואיכה ב׳ עיקרו כנגד נקודה העליונה, בחינת חורבן ביהמ״ק, כמש״כ (איכה ב) איכה יעיב ה׳ באפו את חומת בת ציון השליך משמים ארץ תפארת ישראל ולא זכר הדום רגליו וכו׳, שהוא הביהמ״ק וכו׳, וזהו השליך משמים ארץ, ואיתא בזוהר הקדוש (פר׳ ויחי דף ריט. פר׳ תרומה דף קעה.) שבחינת ארץ השליך משמים וכו׳, היינו שקודם השליך בחינת השמים, ואח״כ לא זכר הדום רגליו, כי כך דרכו של הקב״ה כשרוצה לדון את העולם, בראשונה עושה דין למעלה, ואחר כך מתקיים למטה, שכתוב (ישעיה כד) יפקוד ה׳ על צבא המרום במרום – בראשונה, ואחר כך – ועל מלכי האדמה על האדמה. ע״כ. והיינו כנ״ל שהשליך נקודה התחתונה שהוא בחינת ארץ, השליכה והרחיקה מנקודה העליונה שהוא בחינת שמים, על ידי עשה קודם דין למעלה וכו׳ כנ״ל.

ואיכה ג׳ בחינת פגם הוא״ו שהוא בחינת למנות מלך, כי כל איכה ג׳ איכה יועם (איכה ד) נאמר על הסתלקות יאשיהו המלך וכו׳, כמו שאמרו רבותינו ז״ל (איכ״ר פרשה ד אות א).

ע״פ הנ״ל יבואר כל סדר הקינה

ומבאר רבינו נתן (שם אות טז-יז) לפי״ז כל סדר הקינה, וזה (איכה ה) זכור ה׳ מה היה לנו, כאן כולל כל הג׳ קינות הנ״ל, שהם על פגם ג׳ נקודות הנ״ל, וזהו הביטה וראה את חרפתנו, זה בחינת שאנו מבקשים מהי״ת, שיביט ויראה את ריבוי החרפות ובושות ושפיכות דמים שאנו סובלים, וירחם עלינו עי״ז לתקן בחינת נקודה התחתונה, כי עיקר התשובה על ידי חרפות ובזיונות ושפיכות דמים שסובלין ושותקין כנ״ל, וזה נחלתינו נהפכה לזרים, בחינת חורבן ביהמ״ק נקודה העליונה כנ״ל.

וזה גם כן, יתומים היינו ואין אב, כי ״אב בחכמה״ בחינת נקודה העליונה, כי שלש ספירות ראשונות (כתר חכמה בינה) חשובות כאחד, והם כולם בחינת נקודה העליונה, וכשנסתלק ונעלם נקודה העליונה מנקודה התחתונה על ידי פגם העוונות ח״ו, זה בחינת יתומים היינו ואין אב, כי נחשבים כיתומים ממש שאין להם אב להשפיע להם כל צרכם, כי אין הנקודה העליונה מאירה ומשפיעה כראוי שפע גשמיות ורוחניות לנקודה התחתונה, שמשם אנו מקבלים כל ההשפעות כידוע.

וזהו מימינו בכסף שתינו וכו׳, שהשפע מתעכבת מאוד גם בגשמיות היינו כנ״ל, וזה מצרים נתנו יד אשור לשבוע לחם וכו׳, כי עכשיו רוב השפע אצלם כידוע ומוכרחים ישראל ליזן מתמצית השפע שהם מקבלים בעוונותינו הרבים כמובא.

וזה זקנים משער שבתו בחורים מנגינתם, זקנים בחינת נקודה העליונה בחינת זקן זה קנה חכמה וכנ״ל, בחורים מנגינתם, כי עיקר ההמשכה מנקודה העליונה לנקודה התחתונה, הוא על ידי ניגון ושמחה בחינת עשרה מיני נגינה, שעי״ז עיקר הדביקות וההתחברות לה׳ יתברך, להמשיך קדושת התנוצצות אלקותו ממעלה למטה מנקודה העליונה לנקודה התחתונה, ועכשיו בעוונותינו הרבים שבת כל זה.

וזה שבת משוש ליבנו נהפך לאבל מחולינו, כי כשנמשך השפעת הדעת וכו׳ משם, על ידי בחינת הוא״ו שהוא בחינת למנות מלך, אז כל השמחה בחינת ה׳ מלך תגל הארץ וכו׳ כנ״ל, ועכשיו שבת משוש ליבנו וכו׳ וכנ״ל. וזה נפלה עטרת ראשנו אוי נא לנו כי חטאנו, שעל ידי חטאינו נחרב הביהמ״ק שהוא בחינת נקודה העליונה בחינת עטרת ראשנו וכנ״ל.

וזה אתה ה׳ לעולם תשב כסאך לדור ודור וכו׳, כסאך זה בחינת כסא הנ״ל שהוא בחינת נקודה העליונה, שהוא בחינת כסא דמתכסיא לעילא מוא״ו שבאל״ף.

כי בשעת החורבן ח״ו, שהוא בחינת הסתלקות השכינה, בחינת עשר מסעות נסעה השכינה וכו׳, כמו שאמרו רבותינו ז״ל (ראש השנה דף לא.), אז דייקא מקבלין החיות מבחינת ההעלמה, שנמשך חיות בהעלם גדול מנקודה עליונה, שהוא בחינת כבוד אלקים הסתר דבר בחינת כסא דמתכסיא וכו׳, ומזה מקבלין חיות בהעלם גדול בשעת החורבן, ובשביל זה צועקין ׳איכה׳ כמה פעמים, שהוא בחינת אי״ה מקום כבודו וכו׳, כי עיקר השלימות היא

לגלות מלכותו בעולם, שזה עיקר התיקון של בנין ביהמ״ק שהוא להמשיך האור מנקודה העליונה, לנקודה התחתונה שהוא בחינת מלכות, עד שיתגלה מלכותו לעין כל, שעל זה אנו מבקשין כמה פעמים, כמו שאומרים (בתפילת הימים הנוראים) ותמלוך אתה ה׳ לבדך בהר ציון משכן כבודך וכו׳, ככתוב (תהילים קמו) ימלוך ה׳ לעולם אלקיך ציון וכו׳, עד שיקוים וידע כל פעול כי אתה פעלתו וכו׳.

אבל על ידי חטאינו, נחרב הביהמ״ק ונתעלם מלכות דקדושה, ומלכות דסטרא אחרא מתגברת וכו׳, וכל זה מחמת שאין נמשך ההארה מנקודה העליונה לנקודה התחתונה, כי אם מעט דמעט בהעלם נפלא, ואז נאמר (איכה א) ותרד פלאים אין עוזר לה, ואז צריכין לחפש ולבקש מאוד מאוד את הי״ת, ולבקש מאוד איה מקום כבודו וכו׳, שהוא בחינת צעקת איכה וכו׳ כנ״ל, כי מהאלף הנ״ל נעשה פלא, בחינת (דברים יז) כי יפלא ממך דבר למשפט וכו׳, שזהו בחינת (ישעיה כט) הנני יוסיף להפליא את העם הזה הפלא ופלא וכו׳, ואז צריכין לחפשו יתברך מאוד, ולצעוק הרבה פעמים ׳איכה׳ בחינת בקשת אי״ה הנ״ל, עד שעל ידי הבקשה יזכה שיתהפך הירידה לעליה, עד שהי״ת יעשה עמנו נפלאות לטובה, בבחינת (מיכה ז) אראנו נפלאות, בחינת (תהילים יז) הפלא חסדך וכו׳, עד שנזכה לתשובה שלימה ונזכה להשלים בחינת האלף הנ״ל, עד שיהיה נעשה בחינת אדם הנ״ל, שעל זה נאמר (זכריה ח) והיה כי יפלא בעיני העם הזה גם בעיני יפלא – על החסד הגדול אשר אעשה לכם.

וכל זה אי אפשר לזכות, כי אם בכח שבת קודש, בחינת הצדיק האמת, שהוא בחינת משה משיח שנקרא (ישעיה ו) פלא יועץ וכו׳, שעצותיו נפלאות ועמוקות מאוד, שזהו בחינת אלף אורות שנסתלקו על ידי חטא העגל, שאז נסתלקו הכתרים מישראל, ומשה רבינו חוזר ומקבלם בשבת ומאירם לישראל וכו׳, כמש״כ בכוונות ישמח משה וכו׳ (עיין שער הכוונות דרושי קבלת שבת דרוש א ענין הבו לה׳), ומשם הוא תוספות קדושת שבת שנמשך מבחינת משה על כל אחד מישראל, כפי מה שזוכה לקרב את עצמו אל הצדיק ואל השבת וכו׳, שעי״ז יכול כל אחד להחיות ולחזק את עצמו בכל מקום שהוא וכו׳ וכנ״ל.

ועל זה אנו מבקשין בסוף הקינות, אתה ה׳ לעולם תשב כסאך לדור ודור, שבכל דור ודור אפילו עתה בתוקף החורבן והגלות, אעפ״כ מאיר בהעלם בחינת כסאך, שהוא בחינת נקודה העליונה בחינת כסא דמתכסיא וכו׳ כנ״ל, רק שאין זוכין שתאיר נקודה העליונה לנקודה התחתונה שתתגלה מלכותו כראוי לעין כל, ועל זה אנו צועקין ומתחננין למה לנצח תשכחנו וכו׳, מאחר שבאמת מתעלם כסאך בחינת נקודה העליונה בכל דור ודור גם עתה, על כן למה לנצח תשכחנו וכו׳ רק תרחם עלינו ותשיבנו אליך, שזהו שמסיים, השיבנו ה׳ אליך ונשובה וכו׳, נמצא שבסוף קינות איכות מרמז לנו הנביא שעדיין ה׳ עמנו אפילו בתוקף החורבן, רק שהוא בהעלם, על כן צריכין להתחזק לטעון כל זאת עם הי״ת, הלא באמת אתה נעלם בינינו גם עתה וכו׳ כנ״ל, על כן אל תוסיף להסתיר פניך מאתנו רק השיבנו ה׳ אליך ונשובה וכו׳, וזה בחינת הדרך של בקשת ״איה״ מקום כבודו, שגילה רבינו ז״ל לבקשו

ולחפשו יתברך תמיד וכו׳, ועי״ז יזכה סוף כל סוף שתהיה הירידה תכלית העליה, כמש״כ בליקוטי מוהר״ן (ח״ב סימן יב).

ע״פ הנ״ל ביאור ענין שבת נחמו

ועפי״ז ביאר מוהרנ״ת ז״ל (שם אות יח) שזה בחינת שבת נחמו אחר תשעה באב, כי עיקר הנחמה מכל הצרות, הכלולין בחורבן ביהמ״ק, הוא שבת שהוא בחינת הצדיק האמת כנ״ל, בחינת (בראשית ה) ויוולד בן ויקרא את שמו נח לאמור זה ינחמנו וכו׳ (כמובא בליקוטי תנינא סימן ב), כי עי״ז זוכין לתשובה שזה עיקר הנחמה, כמש״כ (ישעיה נז) ואשלם נחומים לו ולאבליו, וכמש״כ בזוהר הקדוש (משפטים דף קו.) בענין המלאכים עם האדם שמתאבלים כשחוטא ח״ו, וכששב בתשובה נאמר עליו (ישעיה נז) ואשלם נחומים לו ולאבליו וכו׳. (א.ה מצאתי רמז, הנה צדיק האמת נרמז בפסוק זה ינחמנו כו׳ כנ״ל, רמז לצדיק האמת רבינו נחמן ז״ל).

וזהו (שם מ) נחמו נחמו, ב׳ פעמים, בחינת תשובה על תשובה, בחינת שמירת שתי שבתות שבהם תלויה הגאולה, כמו שאמרו רז״ל (שבת דף קיח:) אם היו ישראל משמרים שתי שבתות, היו מייד נגאלים, וזה דברו על לב ירושלים, כי בהלב שם משכן הדמים, שבשביל זה צריכין לסבול שפיכת דמים ובזיונות שהם עיקר התשובה, ועי״ז נזכה לנחמות הנ״ל, וזהו דברו על לב ירושלים, לנחמה מהצרות ושפיכת דמים הרבה שסבלנו, כי עי״ז דייקא נזכה לנחמה כנ״ל.

וזהו כי מלאה צבאה וכו׳, בחינת מילוי האור הנמשך מנקודה העליונה לנקודה התחתונה וכו׳ כנ״ל. וזהו כי לקחה מיד ה׳ כפלים וכו׳, כי על ידי הצדיקים שעשו תשובה על תשובה וסבלו שפיכות דמים על שפיכות דמים פעמים אין מספר וכו׳, עי״ז מנחמם ואומר להם כי לקחה מיד ה׳ כפלים בכל חטאותיה, כי לקחו בכפלים שפיכת דמים וכו׳, בחינת תשובה על תשובה וכו׳ שזהו בחינת נחמו נחמו ב׳ פעמים וכנ״ל. וזה קול קורא במדבר פנו דרך ה׳, במדבר דייקא בחינת אלו העושים עצמן כמדבר, כמש״כ שם רבינו ז״ל על מאמר רבה בר בר חנה, זמנא חדא קא אזלינן במדברא וכו׳, דהיינו שהלך לחקור במידה הטובה של ענוה, שאדם משים עצמו כמדבר שהכל דשין עליו.

וזהו פנו דרך ה׳, בחינת הדרך לתשובה הנזכר שם, שנעשה עי״ז שעושין עצמן כמדבר לדוש וסובלין שפיכת דמים וכו׳ כנ״ל. ישרו בערבה מסילה לאלקינו, שאפילו בתכלית ערבה וחושך מאוד, גם שם מיישרים הצדיקים הנ״ל מסילה לאלקינו, כי עושים גם שם מסילות ודרכים ישרים לשוב אל הי״ת, מכל מיני ירידות שבעולם, בבחינת ואציעה שאול הנך וכו׳ כנ״ל.

וזה כל גיא ינשא, בחינת נקודה התחתונה, וכל הר וגבעה ישפלו, בחינת נקודה העליונה, היינו שיתחברו ויתקשרו נקודה התחתונה עם נקודה העליונה, בבחינת במקום גדולתו שם אתה מוצא ענוותנותו (מגילה לא:), שהי״ת בעצם ענוותנותו משפיל עצמו להאיר בנקודה התחתונה, בחינת מלכות, להרים מלכות דקדושה למעלה שזהו עיקר התיקון כנ״ל. וזה

ונגלה כבוד ה׳, בחינת כבוד אלקים הסתר דבר הנ״ל, שנזכה שיהיה נגלה זה הכבוד לעין כל, להאיר כבוד ה׳ על כל פני תבל שיקוים וכבוד ה׳ מלא את הארץ וכו׳, שכל זה נזכה על ידי הצדיקים בחינת שבת, שעי״ז נזכה לבנין ביהמ״ק שאז יקוים (יחזקאל מג) והארץ האירה מכבודו, בחינת (תהילים עב) ברוך ה׳ אלקים אלקי ישראל עושה נפלאות לבדו, וברוך שם כבודו לעולם, וימלא כבודו את כל הארץ אמן ואמן.

ע״פ הנ״ל ביאור ההכנה לקדושת ר״ה ועשי״ת ויוה״כ, ע״י השבתות שמקודם, שהם ג׳ דפורענותא וז׳ דנחמתא ותרתי דתיובתא

ועפי״ז ביאר מוהרנ״ת ז״ל (שם אות כב-ד) שכל ההכנה לקדושת ראש השנה ועשרת ימי תשובה ויום כיפור, הוא על ידי שבתות שמקודם, כמו שאמרו רבותינו ז״ל (שו״ע או״ח סימן תכח) שתיקנו לקרות קודם ראש השנה תלתא דפרענותא בהג׳ שבתים שבין המצרים, ואחר כך שבעה דנחמתא ותרתי דתיובתא, כי עיקר קדושת ראש השנה ויום כיפור, הוא לזכות לתשובה כי הם עשרת ימי תשובה, ועיקר התשובה הוא על ידי שבת כנ״ל, כי עיקר היחוד בין משה ויהושע שהם בחינת חמה ולבנה נקודה העליונה ונקודה התחתונה, הוא על ידי קדושת שבת כנ״ל, כי עיקר התיקון הוא שבחינת משה וכו׳ יאיר לבחינת יהושע וכו׳, שעי״ז נשלם בחינת אלף ונעשה אדם לשבת על הכסא, שזה נעשה עיקרו בשבת, בבחינת ביום השביעי נתעלה וישב על כסא כבודו וכו׳.

כי כשאדם חוטא ח״ו, אזי כפי חטאו, נסתלק ונתעלם נקודה העליונה ואינה מאירה לנקודה התחתונה, שזה בחינת פירוד בחינת עיקר הפגם של כל העוונות ח״ו, ועי״ז נחרב הביהמ״ק, שהוא בחינת נקודה העליונה שנסתלקה למעלה ואינה מאירה כראוי בנקודה התחתונה, כי מבואר שם בהתורה הנ״ל שהביהמ״ק הוא בחינת נקודה העליונה, ועל כן כשגברו העוונות ונסתלקה נקודה העליונה למעלה, עי״ז נחרב הביהמ״ק שהוא מכון לשבתו, שמשם הייתה מאירה נקודה העליונה לנקודה התחתונה, ואז הוא בחינת הסתלקות השכינה בחינת עשר מסעות נסעה שכינה וכו׳, ואז כל חיותנו הוא דייקא מההעלמה של המאמר סתום, שמחיה כל המקומות הרחוקים מן הקדושה וכו׳, כמובן בהתורה ואיה השה לעולה (ליקו״ת סימן יב), ואז צריכין לצעוק ׳איכה׳ שהוא בחינת איה.

וזהו בחינת הג׳ שבתים של בין המצרים, שמתחילין משבעה עשר בתמוז שבו נשתברו הלוחות, על ידי חטא העגל, כי שבירת הלוחות ששבר משה בעת שראה עצם החורבן, שעשו מעשים שאינם הגונים כאלה שהוא מעשה העגל שהוא עבודה זרה, שהוא קיא צואה בלי מקום (ישעיה כח), וגם ויקומו לצחק וכו׳ (שמות לב), כמו שדרשו רבותינו ז״ל (תנחומא סדר שמיני אות ה, ובסדר כי תשא אות כ, ובמדרש רבה סדר כי תשא פר׳ מא אות ז), ומובא בפירוש רש״י, ואז שבר משה את הלוחות, וה׳ יתברך הסכים על ידו, כמו שאמרו רבותינו ז״ל (שבת דף פז.), כי בזה ששבר את הלוחות עשה תיקון נפלא, היינו שראה שעתה אי אפשר בשום אופן לקבל שום קדושה באתגליא, כי אם בדרך העלם על ידי בחינת בקשה וחיפוש שהוא

בחינת איה הנ״ל, שהוא מאמר סתום שמחיה כל מקומות הרחוקים אפילו הנקראים מקומות המטונפים, כמש״כ בהתורה הנ״ל, וזהו בחינת שבירת הלוחות, והאותיות פרחו למעלה, ונסתלקה הקדושה למעלה שהם אותיות התורה, שעל ידם עיקר התגלות כבודו בעשרה מאמרות שהם בחינת עשרת הדברות, ועי״ז המשיך תיקון בחינת בקשת איה הנ״ל, להורות שעכשיו כל התיקון הוא דייקא על ידי ההעלמה וההסתלקות, שמי שרוצה לחוס על עצמו כשרואה עצם החורבן, צריך לחפש ולבקש איה מקום כבודו, כי כבודו נסתלק ונתעלם מאוד וכו׳.

ובשביל זה צועקין איכה בחצות ובתשעה באב, בחינת איה הנ״ל, ואז בין המצרים כל התיקון על ידי ג׳ שבתים שבין המצרים שקורין בהם תלתא דפורענותא לעורר ישראל בתשובה, ועיקר התשובה אז הוא על ידי בקשת אי״ה הנ״ל, שהוא בחינת צעקת איכה וכנ״ל. ועל כן הם ג׳ שבתים כנגד ג׳ ראשונות, שהם בחינת מאמר סתום בחינת נקודה העליונה, שהוא בחינת כסא דמתכסיא וכו׳, שהוא בחינת נקודת סגול שכלול מג׳ נקודות, כי שלוש ראשונות חשובות כאחת, וכולם כלולים בבחינת כתר מאמר סתום, כי עליהם נאמר (חגיגה דף יג.) במופלא ממך אל תדרוש, כמובא על פסוק (דברים ד) ולמקצה השמים ועד קצה השמים אתה שואל, שהם בחינת ז׳ ימי הבנין וכו׳.

והכלל, כי עיקר התיקון, הוא כשיש יחוד בין חמה ולבנה, בין משה ויהושע, שהם בחינת נקודה העליונה ונקודה התחתונה, שהוא כשמכניעין זרע עמלק שהוא בחינת תוקף הדם שבחלל השמאלי וכו׳, ואז מאירה הנקודה העליונה בנקודה התחתונה, שמשה מאיר ליהושע, דרך בחינת הוא״ו שבתוך האלף, ואז נשלם האלף ונעשה אדם לשבת על הכסא וכו׳, וכל זה לא יהיה בשלימות, כי אם כשיבנה ביהמ״ק, שהוא בחינת נקודה העליונה וכו׳, אבל בעת החורבן שהוא בחינת בין המצרים, אז התיקון רק על ידי צעקות איכה, שהוא בחינת בקשת איה הנ״ל, אבל גם זה אי אפשר לזכות כי אם על ידי קדושת שבת קודש, שאז מאיר בחינת אי״ה, ואז זוכין לעלות לשם בקדושה, כי אז הוא עליית כל העולמות עד המאמר סתום, ובכח זה יכולין להמשיך קדושת שבת לששת ימי החול, לזכות לתשובה שלימה אפילו הירודים מאוד, שהם בבחינת ונפיק, שיוכלו למצוא את הי״ת על ידי בקשת וחיפוש איה מקום כבודו, ותתבונן הרבה בענין זה, שהעיקר שאפילו כשאדם רואה בעצמו שנתרחק מאוד מאוד על ידי מעשיו הרעים ומגונים מאוד, עד שנפל ח״ו לבחינת מקומות המטונפים, גם אז אל יתייאש את עצמו בשום אופן, רק יבקש וידרש ויחפש גם משם איה מקום כבודו יתברך וכו׳, ועי״ז תהיה הירידה תכלית העליה כמבאר בסימן יב הנ״ל.

ואחר תשעה באב קורין שבעה דנחמתא, כי על ידי האבילות של כלל ישראל בג׳ שבועות ובתשעה באב, עי״ז נמשך בחינת בנין ביהמ״ק, כמו שאמרו רבותינו ז״ל (תענית דף ל:) כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה, כמובא בספרים שבסוף יום תשעה באב נצמח צמיחת קרן משיח. ואז הי״ת מנחם אותנו בכל מיני נחמות, שהם שבעה דנחמתא שקורין מן שבת נחמו עד ראש השנה, שבהם מתחיל המתקת החרון אף של חטא העגל, כמש״כ

במקום אחר, ועל כן הם שבעה דנחמתא, כנגד בחינת הוא״ו שבתוך האלף, שמאיר לנקודה התחתונה עתה, שהם בכללם שבעה על ידי שממשיך האור מבחינת צמיחת קרן משיח, שאז נתתקן כל הנ״ל, ומאירה נקודה העליונה בנקודה התחתונה כראוי, על ידי בחינת הוא״ו שזה עיקר התיקון כנ״ל.

וכל זה קורין קודם ראש השנה ועשרת ימי תשובה, כי עיקר קדושת ראש השנה ועשרת ימי תשובה ויום כפור, הוא על ידי השבתים אלו שקורין בהם אלו ההפטרות, כי עיקר התיקון על ידי שבת כנ״ל, ועל כן קורין אחר כך תרתי דתיובתא, תרתי דייקא, בחינת תשובה על תשובה, שזה בחינת אלמלי שמרו ישראל שתי שבתות דייקא כנ״ל.

ענין ארבע צומות ומגילת איכה ושבת חזון

איתא בליקוטי מוהר״ן (תנינא, סימן ח, תקעו תוכחה) וזתו״ד בקיצור נמרץ: הכלל, שצריכין להכניע מזונא דגופא שהוא בחינת עקב עשו, ולהגביר מזונא דנשמתא. וזה זוכין ע״י שממשיכים קול הניגון והשיר שיתער לעתיד, שהוא בחינת הקול המשקה את הגן, שעי״ז גדלים כל היראות והריחות שהם מזונא דנשמתא, בחינת (בראשית ג) את קולך שמעתי בגן ואירא, שזה הקול הוא בחינת (שם ב) נהר היוצא מעדן להשקות את הגן וכו׳, והוא בחינת (שם כז) הקול קול יעקב, שהוא מכניע עקב דסטרא אחרא, בבחינת (שם כה) וידו אוחזת בעקב עשו וכו׳, עיין שם היטב.

ולזכות לזה הקול הוא ע״י התפילה בבחינת דין של הבעל כח, שעי״ז מוציאין מהסטרא אחרא כל הקדושה וכל מימי הדעת שבלעה, ונתגלה הדעת דקדושה, בבחינת (ישעיה יא) כי מלאה הארץ דעה את ה׳ כמים לים מכסים, ועי״ז נעשין גרים ונתגלה כבודו יתברך, ועי״ז נמשך הנבואה, וע״י נבואה נתברר המדמה, וע״י בירור המדמה עי״ז עיקר חיזוק האמונה הקדושה, ואז זוכין לאמונה שלימה בחידוש העולם, שאי אפשר להשיגו בדעת, כי אם על פי אמונה, שזה עיקר יסוד האמונה הקדושה – להאמין שה׳ יתברך ברא את העולם יש מאין המוחלט, וע״י אמונה זו זוכין לחידוש העולם של לעתיד, ואז יתנהג העולם בבחינת ארץ ישראל, כי עיקר קדשת ארץ ישראל, הוא ע״י בחינת (תהילים קיא) כח מעשיו הגיד לעמו וכו׳, דהיינו ע״י אמונת חידוש העולם, בחינת (בראשית א) בראשית ברא אלקים את השמים וכו׳, כמו שפירש רש״י (שם) שבשביל זה פתח בבראשית משום כח מעשיו הגיד וכו׳, כדי שיוכלו לכבוש את ארץ ישראל.

נמצא, שעיקר קדושת ארץ ישראל הוא ע״י שמאמינים באמונת חידוש העולם, דהיינו שה׳ יתברך ברא את העולם יש מאין, כמש״כ בראשית ברא וכו׳ כנ״ל, ועיקר קדושת ארץ ישראל ששם מתגלה השגחתו יתברך, בבחינת (דברים יא) תמיד עיני ה׳ אלקיך בה וכו׳. ולעתיד שיתנהג כל העולם בבחינת ארץ ישראל כנ״ל, אז יתנהג כל העולם רק ע״י השגחה לבד

ויתבטל הטבע לגמרי, ואז יתער שיר של השגחה ונפלאות וכו׳, וזה השיר הוא בחינת קול הנ״ל המשקה את הגן שעי״ז זוכין למזונא דנשמתא, ומכניעין מזונא דגופא בחינת וידו אוחזת בעקב עשו וכו׳, עיין שם כל זה היטב, כי הם דברים ארוכים ועמוקים מני ים אין ערך להם.

וכתב אור הלבנה מו״ה רבי נתן זצוק״ל בליקוטי הלכות (הל׳ נטילת ידים ה״ד אות ה) וזתו״ד: דהנה בחינת ארבע צומות על חורבן ביהמ״ק הוא, שנמשך על ידי חטא המרגלים שבכו בליל תשעה באב, שפגמו בארץ ישראל, ששם מתגלה אמונת חידוש העולם, והם שפגמו בזה, עי״ז התגבר ח״ו זוהמת הנחש שהא בחינת מזונא דגופא. על כן צריכין לצום כדי להכניע מזונא דגופא, כי כשזוכין לאמונה שלימה אין צריך לצום, כי על ידי האמונה אזי האכילה בבחינת מזונא דנשמתא, שזהו בחינת אכילת ישראל הכשרים בחינת אכילת שבת, כי על ידי אמונה עיקר בירור האכילה כמבואר במקום אחר, בחינת (תהילים לז) ורעה אמונה. אבל על ידי שפגמו בארץ ישראל ופגמו באמונה כנ״ל, על כן צריכין לצום להכניע מזונא דגופא על ידי הצום.

וזה בחינת איכה שאומרים בתשעה באב, בחינת (איכה ד) איכה יועם זהב, כי עיקר הקינות הם על הסתלקות הצדיקים האמיתיים ששקולה כפלים כחורבן ביהמ״ק, ועי״ז אנו עכשיו כצאן אשר אין להם רועה, כי אין אנו יודעין מי הוא הצדיק האמת, ואנו צריכין לצעוק ולחפש ולבקש, איכה איכה הצדיק האמת שנחשך אורו אצלינו, שאין זוכין לידע ממנו, שזהו בחינת יועם זהב וכו׳, שהצדיק האמת הנחמד מזהב יועם ונחשך אורו אצלנו.

וכמו שאמרו רז״ל (איכ״ר פר׳ ד אות א) שירמיה היה מקונן איכה יועם על הסתלקות הצדיק יאשיהו, וכן בכל דור ודור, הוא מרמז על הסתלקות והתעלמות אור הצדיק האמת שבדור, וזהו איכה יועם זהב כנ״ל שנחשך אורו אצלנו, ואין זוכין להנות מאורו.

ולא די זה, כי אם עוד נוסף יגון על מכאובנו, כי גם (איכה ד) ישנה הכתם הטוב, שהצדיק האמת הנמשל לכתם הטוב – כל כך נחשך אורו מישראל עד אשר נשתנה האמת לגמרי, כי אומרים לרע טוב ולטוב רע, וזהו ישנא הכתם הטוב, שנשתנה הכתם הטוב שהוא הצדיק האמת, שמדברין עליו כל הרעות, ומשנין ומחליפין האמת בשקר.

ועי״ז (שם) תשתפכנה אבני קודש בראש כל חוצות, שזה נאמר על הסתלקות והתעלמות הצדיק, שהוא בחינת ראש בית, ומתגברין המפרסמים של שקר שהם בחינת ראש כל חוצות, כמו שמבואר בהתורה בראשית לעיני וכו׳ (עיין שם בליקוטי תנינא סימן סז)[א].

◆ באר מים חיים ◆

[א] וז״ל בקיצור: הצדיק האמת הוא הפאר והיופי והחן של כל העולם כולו, והוא הבעל הבית של כל העולם כולו, והוא בחינת הבעל הבית של בית המקדש, כי הוא מאיר לבית המקדש ולכל העולם כולו, כי הוא האור והפאר והיופי והחן של כל העולם, וכשזה הצדיק נתפרסם ונתגדל שמו בעולם עי״ז נתגדל

וזהו בני ציון היקרים וכו׳, כמו שנתבאר שם בההספד בפרשת אלה תולדת נח, עין שם בסימן הנ״ל[ב].

◆ באר מים חיים ◆

שמו יתברך, וכל מה שמתגדל ומתפאר שמו יותר – מתגדל ומתפאר שם השם יתברך ביותר. וכל מי שנכלל בזה השם האמת שהוא הפאר והחן האמת של כל העולם כנ״ל, דהיינו שמתקרב אליו ונכלל בשמו, עי״ז נפתחין עיניו ומתחיל להסתכל על עצמו על כל המידות איך הוא אוחז בהם, ולשוב בתשובה על כל המידות רעות שפגם בהם, וזוכה להסתכל בגדולת הבורא יתברך, ולהסתכל בתיקון העולם, וזוכה שימשיך עליו מוחין קדושים וטהורים מהשם הקדוש הזה של הצדיק האמת.

ולהיפך ח״ו כשנתעלם שם הצדיק האמת ונסתלק מן העולם, ונתגדלים ונתפרסמים מפרסמים של שקר, שאין בהם שם ה׳ כלל, עי״ז כביכול נתמעט ונתעלם שם ה׳, ואז נתגדלים בעלי שמות וקדריים, ובאים לעולם ח״ו דברים שאין מועיל להם כי אם שמות הטומאה ח״ו, ועי״ז באים שריפות בעולם ר״ל, ונסתלק מאור העינים הנ״ל. עכ״ד.

[ב] וז״ל רבינו זצוק״ל: וזה בחינת הספד על סילוק הצדיק, כי בראשית הוא הספד על נח, היינו מאמר הנ״ל על בראשית – הוא הספד על סילוק הצדיק, שהוא בחינת נח, כי שם נאמר מבחינת ההעלמה, שנתעלם הפאר של ישראל, היינו שנסתלק ונתעלם הצדיק שהוא הפאר של ישראל, והנה להצדיק שנסתלק, אין לו הפסד כלל במה שנתעלם ונסתלק, כי אם נתעלם ונסתלק מכאן, הוא גדול ומפאר שם בעולם הבא, בחינת (בראשית ו) את האלקים התהלך נח, אבל על הדור יתום שנשארו, ועל התולדות, דהיינו הבנים שנשארו, הוא רחמנות גדול מאוד, ועליהם נאמר כמקונן אלה תולדת נח, כמקונן ואומר ״אלה״ הם התולדות והבנים של הצדיק, בחינת נח שנסתלק, ואלה הם התולדות היתומים שנשארו.

כי דע, שכל הדורות כולם נמשכין מן הצדיק שהוא הראש, בחינת ראש בית, בחינת הבעל הבית של העולם כנ״ל, בבחינת (ישעיה מא) קורא הדורות מראש, שכל הדורות נמשכין מן הראש, דהיינו הצדיק הנ״ל. ואזי כשיש זה הצדיק שהוא הראש בית, אזי יש בחינת ״ראש״ ויש בחינת ״בית״, ואזי כולנו, דהיינו כל בני הדור, כולם בחינת בני בית.

אבל כשנסתלק ונתעלם זה הראש שהוא הפאר, בחינת שם ה׳ כנ״ל, אזי מתגברין ח״ו שמות הטומאה של החיצונים, שזה בחינת המפורסמים של שקר כנ״ל. והם בחינת ראש של הסטרא אחרא, שהוא כנגד ראש הנ״ל דקדושה, בחינת ראש כל חוצות, שזהו בחינת ראש דסטרא אחרא, בחינת מפורסמים של שקר, בחינת שם הטומאה של החיצונים ח״ו, ואזי אין בית, ומתגלגלים בחוצות ח״ו.

ועל כן נקרא ראש כל חוצות, כי נתעלם ח״ו בחינת ראש בית, ואזי אין בית, ומתגלגלים בחוצות ח״ו. ועל זה נאמר (איכה ד) תשתפכנה אבני קודש בראש כל חוצות, בני ציון היקרים המסולאים בפז וכו׳, דהיינו שישראל קדושים מתגלגלים ח״ו בראש כל חוצות, כי נסתלק ונתעלם הראש בית, דהיינו הצדיק האמיתי, ונתגבר ח״ו ההיפך, שהוא בחינת שם של הטומאה של החיצונים, בחינת ראש כל חוצות כנ״ל.

וירמיהו הנביא היה מקונן ומחבב דם ישראל שנשפך, והיה משתתף בצרתן, והיה רואה ישראל מוליכים בקולרין, וידיהון מהדקין לאחורא, ורחיא על צואריהון, והיה משתתף עמהם, והיה מקונן על כל טיפה דם של ישראל בני ציון היקרים המסולאים בפז וכו׳ תשתפכנה אבני קודש וכו׳.

וזהו (שם) גם תנים חלצו שד וכו׳ שזהו בחינת רחמנות דסטרא אחרא, כמו שמבואר בהתורה תקעו תוכחה (תנינא סימן ח) הנ״ל, שעי״ז מתגבר ח״ו, בחינת (בראשית ג) והנחש היה ערום, שעי״ז נמשך כל הצרות הנ״ל, עד שאין יודעים מהצדיק האמת, כמובן לעיל שכשמכניעין זוהמת הנחש שהוא בחינת גם תנים חלצו שד וכו׳, על ידי התפילה של הבעל כח, אזי זוכין לכל הבחינות הנ״ל, עד שנתברר המדמה על ידי הצדיק האמת כנ״ל, ולהיפך להיפך ח״ו, ואזי אין יודעין איכה – איפה אור הצדיק האמת, ועל זה אנו מקוננין איכה יועם זהב, שנאמר על הסתלקות והתעלמות אור הצדיק, שזה נמשך מבחינת גם תנים חלצו שד כנ״ל.

אבל על ידי הקינות והצעקה איכה, אנו זוכין שיתגלה לנו אורו ונזכה לאמונה שלימה, עד שיתער השיר שלעתיד, שאז תגדל השמחה מאוד, וכמו שאמרו רז״ל (ישעיה סו) שישו איתה משוש כל המתאבלין עליה וכו׳.

וזה בחינת שבת חזון, חזון דייקא היינו נבואה, כי עיקר התיקון שאנו צריכין עכשיו הוא לחזור ולהמשיך השפעת הנבואה, שעי״ז עיקר בירור המדמה שעל ידו שלימות האמונה כנ״ל, כי בשבת עיקר התיקון, כי שבת אגין עלוהי על אדם הראשון שפגם בכל הנ״ל ושבת אגין עלוהי, ועל כן קורין את זה השבת שקודם תשעה באב שבת חזון, להורות שאנו צריכין עכשיו בשבת הזה לתקן בחינת האמונה שעיקרה תלויה בנבואה, כמו שמבואר בהתורה הנ״ל, ועל כן נקרא שבת חזון לשון נבואה כנ״ל. עכ״ד.

ענין ימי בין המצרים – להמשיך מבחינת אוצר מתנת חינם

על פי התורה בליקוטי תנינא (סימן עח) עיין שם מענין האוצר מתנת חינם שמקבל ממנו הצדיק האמת בעת פשיטותו, שהוא בחינת חסד חינם, שהיה מחיה את העולם קודם מתן תורה, שהוא בחינת תורה הנעלמת בעשרה מאמרות, שזהו בחינת הדרך לארץ ישראל, על ידי שמגלין שה׳ יתברך ברא את העולם בעשרה מאמרות, שעל ידי זה כובשין ארץ ישראל, בבחינת מה שפירש רש״י ע״פ (בראשית א א) בראשית ברא אלקים, שבשביל זה פתח בבראשית, שאם יאמרו אומות העולם לסטים אתם וכו׳, משיבין להם, הוא בראה וברצונו

◆ באר מים חיים ◆

וזהו אלה תולדות נח, היינו כמקונן על התולדות שנשארו כנ״ל, וזהו נח איש צדיק תמים היה, היינו שהיה ונסתלק וכו׳ כנ״ל.

והנה כל הדורות כולם נמשכין מן הצדיק שהוא הראש, בחינת קורא הדורות מראש כנ״ל, וזה בחינת אלה תולדת נח – שכל התולדות, דהיינו הדורות, כולם נמשכין מן נח שהוא בחינת הצדיק, בחינת הראש, בחינת קורא הדורות מראש כנ״ל. עכ״ל.

נתנה להם, וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו. וכן עכשיו באין ישראל לפעמים למקומות שהיו רחוקים מהקדושה, והם רוצים לכבוש המקום ולקדשו בקדושת ישראל, שזהו בחינת ארץ ישראל, והיו הסטרא אחרא יכולים לומר לסטים אתם וכו׳, אבל על ידי שמאמינין ומגלין שה׳ יתברך ברא העולם, שוב אין להם שום פתחון פה כי הכל שלנו, כי בשבילנו נברא העולם וברצונו נתנה להם, וברצונו נטלה ונתנה לנו וכו׳, עיין שם כל זה היטב.

ובזה ביאר מוהרנ״ת ז״ל בליקוטי הלכות (הלכות שומר שכר ה״ד אות ו) שזה בחינת בין המצרים שאז צריכין שמירה, כמו שאמרו רז״ל, ועיקר השמירה על ידי הדרך לארץ ישראל שאנו צריכין להמשיך אז, כדי שנזכה לשוב לארצנו שגלינו ממנה בחטאינו, וכל זה בכח הצדיק הנ״ל שמחיה את עצמו בעת פשיטותו על ידי הדרך לארץ ישראל וכו׳. כי בימים אלו שבין המצרים אנו צריכין לחזור ולהמשיך בחינת החסד חינם הנ״ל, לעשות דרך כבושה לארץ ישראל שגלינו ממנה באלו הימים, כי בעת הגלות אזי חוזרים העכו״ם והקליפות לומר, שארץ ישראל וכל ההשפעות התלויות בה, הכל שלהם – מאחר שארץ ישראל עתה בידם.

כי עיקר קדושת ארץ ישראל נמשכת מבחינה הנ״ל, מבחינת בראשית ברא וכו׳, בחינת כח מעשיו וכו׳, ועל כן כשארץ ישראל ביד ישראל, אזי נתגלה שה׳ יתברך ברא הכל וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו, ואזי כל ההשפעות נמשכות לישראל, כי כל ההשפעות נמשכין מארץ ישראל, אבל בגלותנו שגלינו מארצנו וארץ ישראל בידם, אזי נעלם ונתכסה בחינה הנ״ל, בחינת כח מעשיו וכו׳, ואזי הם מתגברים בכפירות ואומרים שהכל שלהם ח״ו.

ועל כן עתה בין המצרים שהם ימי החורבן והגלות, צריכין לחזור ולהמשיך בחינה הנ״ל, לעשות דרך לארץ ישראל, שזה נעשה על ידי הצדיק הגדול על ידי פשיטותו וכו׳ כנ״ל, שעי״ז הוא מחיה כל הפשוטים, ואפילו אותם שנפלו וירדו מאוד וכו׳, כי על ידי האוצר מתנת חינם שמקבל ממנו בעת פשיטותו, עי״ז הוא מחיה הכל.

וזה בחינת הבכיה והאבילות בימים אלו, על גלות ישראל וחורבן ביהמ״ק, היינו כי אין לנו במה להחיות עצמנו מאחר שגלינו מארצנו, וביהמ״ק נחרב בעוונינו, שמשם כל המוחין והחיות, ועתה בגלותנו אנחנו כולנו בבחינת אנשים פשוטים (שקורין פראסטאקי״ס), כי אפילו כשאנו עוסקים בתורה ותפילה, אין מוחנו ושכלנו בשלימות מחמת מרירות הגלות בגוף ונפש, כי עיקר המח בשלימות הוא רק בזמן שביהמ״ק קיים כידוע, ובפרט שמחמת עול הגלות מתבטלים הרבה מדברי תורה לגמרי, על כן עיקר חיותינו עתה, הוא רק על ידי הצדיק הגדול הנ״ל, שמחיה כל העולם על ידי פשיטותו, על ידי האוצר מתנת חינם שהוא הדרך לארץ ישראל וכו׳ כנ״ל.

על כן צריכין להתאבל ולבכות הרבה על חורבן ביהמ״ק וגלות ישראל, כי הבכיה היא בחינת הסתלקות המוחין, כי המוחין שהם חכמות התורה הקדושה, הם בחינת שמחה, כמש״כ (תהילים יט) פיקודי ה׳ ישרים משמחי לב, והבכיה היא בחינת הסתלקות המוחין, היינו שאנו

מראין שפלותנו לפני ה׳ יתברך שאין לנו שום מוח ודעת, רק אנו בוכין לפני ה׳ יתברך, שירחם על מרירות גלותנו ויעשה עמנו חסד חינם, בזכות הצדיקים אמיתיים הנ״ל, שממשיכים האוצר מתנת חינם בעת פשיטותם כנ״ל.

ע״פ הנ״ל ביאור עבודת יום ת״ב

ובזה ביאר מוהרנ״ת ז״ל (באות ז) שעל כן בתשעה באב שאז עיקר החורבן לגמרי, על כן אז מסלקין כל המוחין לגמרי, ואין מניחין טלית ותפילין כלל, רק בוכין ומתאבלים על החורבן, ואז אנו כולנו כמו עמי הארץ ובורים לגמרי, ואין לנו שום חיות רק מבחינת קיום העולם קודם מתן תורה וכו׳ הנ״ל, אבל מעוצם החורבן גם זה אי אפשר לנו להמשיך, כי אם על ידי בכיה רבה על חורבן ביהמ״ק, כי בעוה״ר לא די שנחרב הביהמ״ק וגלינו מארצנו בעוונותינו שמשם כל המוחין, לא די בזה, עוד נוסף יגון על מכאובינו שגם הצדיקים אמיתיים נסתלקו בעוונותינו, אשר מיתתם שקולה כפלים כחורבן ביהמ״ק, כמו שאמרו רז״ל (איכ״ר פ״א אות לז).

ועל זה צריכין לבכות הרבה, עד שנעורר רחמיו יתברך שמו, שימשיך עלינו גם עתה כח הצדיקים, להמשיך עלינו חסד חינם, מהאוצר מתנת חינם שהמשיכו על ידי פשיטותם כנ״ל, כי על ידי גודל פשיטותם – שהמשיכו אז דייקא האוצר מתנת חינם, עי״ז יש להם כח גם עתה לאחר הסתלקותם להמשיך עלינו האוצר מתנת חינם, להחיותנו גם עתה בבחינת חסד חינם לבד, כי גדולים צדיקים במיתתן יותר מבחייהן, כי חיים הם בחינת החכמה והמוחין שהם עיקר החיות, כמש״כ (קהלת ז) החכמה תחיה, ומיתה היא בחינת הסתלקות המוחין שהיא החיות, אבל הצדיקים גם במיתתן קרויים חיים, כי גם בעת הסתלקות המוחין, הם מקבלים חיות מהאוצר מתנת חינם וכנ״ל, ועל כן הם יכולים להחיות את כל העולם גם לאחר הסתלקותם, על ידי כח האוצר מתנת חינם שממשיכין בעת פשיטותם, שהוא בחינת מיתה בחינת הסתלקות המוחין.

ע״פ הנ״ל ביאור ענין נחמו נחמו ב׳ פעמים

ולפי״ז מבאר שם (באות ח) שזהו מש״כ (ישעיה מ) נחמו נחמו, שתי פעמים נחמו, כי ה׳ יתברך מנחם אותנו על ידי הצדיקי אמת בשני מיני נחמות, כי באמת עיקר הנחמה היא התורה הקדושה, כמש״כ (תהילים קיט) זאת נחמתי בעניי כי אמרתך חייתני, אבל אי אפשר להיות עוסק בתורה תמיד, בפרט בגלות המר הזה, אך הצדיקים מחיין אותנו גם בעת שאין עוסקים בתורה, על ידי האוצר מתנת חינם שהוא בחינת התורה הנעלמת, ועל כן הם מנחמים אותנו בכפלים בשתי מיני נחמות, דהיינו במה שמזכין אותנו לעסוק בתורה שזהו נחמה אחת, ונחמה שניה היא מה שמחיין אותנו גם בעת הפשיטות, מבחינת התורה הנעלמת, שהוא החסד חינם שהיה מקיים העולם קודם מתן תורה.

וזהו (ישעיה מ) דברו על לב ירושלים וכו׳, כי לקחה מיד ה׳ כפלים בכל חטאותיה, קול קורא במדבר פנו דרך ה׳ וכו׳, היינו כי דייקא עוצם צרותינו הגדולה מהכל, יתהפך לנו לנחמה

גדולה, כי עיקר הצרה הגדולה מכל הצרות הוא הסתלקות הצדיקים, כמו שאמרו רז״ל (איכ״ר פ״א אות לז) שקולה מיתת הצדיקים כפלים כחורבן ביהמ״ק, וזה בעצמו יתהפך לנו לנחמה כפולה, בחינת נחמו נחמו.

כי כבר יגעו הצדיקים בחייהם בכל כוחם, ועבדו ה׳ יתברך בשכל נפלא ויגיעה גדולה כזאת, עד שזכו גם בעת פשיטותם להחיות כל העולם, על ידי האוצר מתנת חינם כנ״ל, ועי״ז פעלו והמשיכו שגם לאחר הסתלקותם, שהוא בחינת הסתלקות המוחין והחיות מן העולם, גם אז יחיו את העולם מהאוצר מתנת חינם, כמו שבחייהם החיו את העולם בעת פשיטותם מהאוצר מתנת חינם כנ״ל.

וזה בחינת קול קורא במדבר, פנו דרך ה׳, ישרו בערבה מסילה לאלקינו, היינו שהצדיקים עשו דרך כבושה בעבודת ה׳ כזה, עד שיש דרך להתקרב לה׳ יתברך גם בבחינת מדבר וערבה, ובכל מקומות החרבים והשפלים ובכל מיני עקמימיות שבעולם, בכולם יכולין למצוא דרך כבושה להתקרב לה׳ יתברך, בבחינת קול קורא במדבר, פנו דרך ה׳, ישרו בערבה מסילה לאלקינו, כל גיא ינשא וכל הר וכו׳, והיה העקב למישור, שיהיה דרכים ישרים וכבושים בכל המקומות שבעולם, בכל המדבריות ובכל המקומות העקומים והחרבים והשפלים וכו׳, בכולם יהיה דרך ישר לה׳ יתברך, והכל בכח פשיטותו של הצדיק שהיה כמה פעמים איש פשוט לגמרי שקורין פראסטיק, שאז החיה את עצמו בהדרך לארץ ישראל שהוא בחינת החסד חינם הנ״ל, שבזה מחיה הכל גם אחר הסתלקותו וכנ״ל.

עפי״ז מבואר ענין מה שקורין פרשת דברים קודם ת״ב

ובזה מבאר (באות ט) גם כן מה שקורין פרשת דברים קדם תשעה באב, כי כל פרשת דברים מדברת מהדרך לארץ ישראל, כמבואר שם היטב שכל התוכחה של משה שם, הוא על שפגמו ישראל בהדרך לארץ ישראל, על שלא היו חזקים באמונתם כמו שמתחיל שם (דברים א) אחד עשר יום מחורב דרך הר שעיר עד קדש ברנע. וכמו שפירש רש״י (שם) אין לך דרך קצרה וכו׳, וכל כך הייתה שכינה מתלבטת בשבילכם למהר ביאתכם לארץ וכו׳, וכן הולך בכל דברי תוכחתו בכל הסדרא כולה, שמוכיח אותם על שגרמו עיכוב בהדרך לבוא לארץ ישראל, עד שהוכרחו להתמהמה שם ארבעים שנה.

וכל זה על ידי חטא העגל והמרגלים שפגמו באמונה, כמש״כ (שם) ובדבר הזה אינכם מאמינים בה׳ וכו׳, כי עיקר תיקון הדרך לארץ ישראל הוא אמונה שהיא בחינת כח מעשיו הנ״ל, דהיינו שמאמינים שה׳ יתברך ברא הכל, כמש״כ (בראשית א) בראשית ברא וכו׳, וברצונו נתנה להם וברצונו וכו׳, והם פגמו בזה, ועי״ז גרמו להם עיכוב כל כך, וזה גרם לנו כל החורבנות חורבן בית ראשון ושני, כי עי״ז יש כח להסטרא אחרא להתעורר בכל פעם, לגרש את ישראל מארצם, שזה נמשך על ידי שאומרים להם עדיין לסטים אתם שכבשתם ארץ ישראל, מאחר שישראל בעצמן פגמו באמונה, שעי״ז פגמו בבחינת כח מעשיו הגיד לעמו וכו׳ וכנ״ל.

ועל כן קורין זאת קודם תשעה באב, כי עי״ז עיקר הגלות והחורבן כנ״ל, ואחר כך קורין ואתחנן בשבת נחמו, כדי להמשיך האוצר מתנת חינם שהמשיך משה רבינו בריבוי תפילותיו שהתפלל לבוא לארץ ישראל, שהכל היה בכח האוצר מתנת חינם, כמו שמבואר בהתורה הנ״ל, ועי״ז אע״פ שהוא בעצמו לא בא לארץ ישראל, אעפ״כ עי״ז המשיך עלינו האוצר מתנת חינם, שזה עיקר נחמתנו בעת גלותנו מארצנו.

כי עתה עיקר חיותנו הוא על ידי חסד חינם, שממשיכין עלינו משה רבנו וכל הצדיקים האמיתיים מהאוצר מתנת חינם שמחיה את כל העולם תמיד, בכל מיני ירידות שבעולם, בכל ימי הגלות הארוך המר הזה בכלל ובפרט, שעי״ז החסד חינם חוזרין ועושין דרך כבושה לארץ ישראל כנ״ל, כדי שנזכה לשוב לארצנו במהרה בימינו, אמן. ע״כ.

שַׁעַר מְגִלַּת אֵיכָה

ביאורי הקינות ומגילת איכה

איכה ישבה בדד העיר רבתי עם הייתה כאלמנה רבתי בגויים שרתי במדינות הייתה למס (איכה א א).

כתב בבני יששכר (מאמרי חודש תמוז אב מאמר ג אות ד) הנה רבתי שרתי יש בהם יודי"ן נוספים כפירש"י, ולא לחינם הוא, אבל הנרמז הוא, דהנה יו"ד מרמזת על חכמה כנודע (זוה"ק ח"ב דף קכג.), שכל גדולתם וממשלתם של ישראל הוא בשביל חכמתם, וכן היו"ד מרמזת על המחשבה (תיקו"ז דף מא:) להיות שישראל עלו במחשבה הקדומה עד לא בראשית (ב"ר פר' א אות ד), המה היוצרים יושבי נטעים עם המלך במלאכתו (דהי"א ד), והנה ירושלים עיר הקודש אשר משם הושתת עולם והוא עיקר דירת ישראל מקום עבודתם ליוצרם, על כן הייתה חכמת ירושלים יותר מכל העולם, כמבואר במדרש (איכ"ר פר' א אות ד), על כן אמר רבתי בגויים בהוספת היו"ד מורה על החכמה, וזהו שאמרו רז"ל (שם) רבתי בדעות, ובזה תבין למה ירושלי"ם חסר י' בעת הגלות עד ירחם השי"ת למלאות חורבות ירושלים במהרה בימינו. עכ"ד.

בכו תבכה בלילה ודמעתה על לחיה (איכה א ב).

כתב בקדושת לוי (מגילת איכה) כי כשאדם פועל בבכיותיו, אזי הדמעות שלו עושה רושם וח"ו וכו', ובאמת על חורבן כשאדם בוכה אזי עושה רושם בבכיותיו, וזהו ודמעתה על לחיה, שהדמעות עושה רושם למעלה. עכ"ד.

גלתה יהודה מעני ומרב עבדה היא ישבה בגויים לא מצאה מנוח כל רדפיה השיגוה בין המצרים (איכה א ג).

כתב בבני יששכר (מאמרי חודש תמוז אב מאמר ג אות ה) דהנה דרשו רז"ל (גיטין דף נו:) היו צריה לראש (איכה א) כל המיצר לישראל נעשה ראש, הנה יש לפרש דרך צחות, דהנה כמעט כל הגויים יודעים זה ואין עם הארץ ביניהם שלא ידע מזה המאמר על כן הם משתדלים להצר להם, וזהו שאמר היא ישבה בגויים לא מצאה מנוח, על דרך שאמרו מנוח עם הארץ

היה (ברכות דף סא.), לא מצאה מי מהגויים שיהיה עם הארץ בדבר, על כן כל רודפיה וכו׳ בין המצרים במקומות שהיו יכולין להיות מצירים להם. עכ״ד.

הָיוּ צָרֶיהָ לְרֹאשׁ אוֹיְבֶיהָ שָׁלוּ כִּי ה׳ הוֹגָהּ עַל רֹב פְּשָׁעֶיהָ עוֹלָלֶיהָ הָלְכוּ שְׁבִי לִפְנֵי צָר (איכה א ה).

כתב בקדושת לוי (מגילת איכה) כי מה שנראה נפלא ותמיהה, למה באים מחשבות זרות בעת התפילה בהכנת הלב לתפילה, הענין הוא, כי מה שירד על ידי חטא ופשעי אדם משתוקק להעלות בעת עבודת התפילה, וזהו היו צריה לראש, המחשבות זרות שבמוח, כי ה׳ הוגה, לשון דיבור, פירוש בדברי השם הוא על רוב פשעיה, הוא למעלה מכל הפשעים, עוללים הלכו שבי לפני צר, הם מתעלים למעלה מן הצר, עוללים, הם הניצוצות שהלכו שבי לפני צר, הם למעלה מן הצר על ידי דבר ה׳. עכ״ד.

וַיֵּצֵא מִבַּת צִיּוֹן כָּל הֲדָרָהּ הָיוּ שָׂרֶיהָ כְּאֵילִים לֹא מָצְאוּ מִרְעֶה וַיֵּלְכוּ בְלֹא כֹחַ לִפְנֵי רוֹדֵף (איכה א ו).

איתא במדרש איכה (פרשה א אות לג) וז״ל: מן בת כתיב, אמר רב אחא, יש לנו מנה אחת יפה זה הקב״ה. ע״כ. היינו מן בת כתיב, כלומר המלכות נקרא בת, ויצא ממנה ציו״ן גימטריא יוסף, שהוא צדיק יסוד עולם, ויציאת הצדיק מן העיר עושה רושם, ופנה זיוה ופנה הודה והדרה, וזה פירוש, ויצא מן בת ציון – ולכן יצא כל הדרה, ואז השכינה נשארת למטה עמנו, וזה יש לנו מנה אחת יפה. (עבודת ישראל, מגילת איכה)

עוד איתא במדרש איכה (פרשה א אות כ) וז״ל: בליל תשעה באב נכנס אברהם אבינו ע״ה לבית קודש הקודשים, אחז הקב״ה בידו, והיה מטייל בו ארוכות וקצרות, ואמר לו מה לידידי בביתי? אמר לו רבש״ע בני היכן הם? אמר לו חטאו והגליתים לבין האומות. אמר לו לא היו בהן צדיקים? אמר לו (ירמיה יא) עשותה המזמתה. אמר לו היה לך להסתכל בטובים שבהם? אמר לו סוגיהון בישין, דכתיב עשותה המזמתה הרבים. אמר לו היה לך להביט לברית מילה שבבשרם? אמר לו חייך כפרו בה, שנאמר (שם) ובשר קודש יעברו מעליך, ולא עוד אלא שהיו שמחין במפלתם אלו על אלו, דכתיב (שם) כי רעתכי אז תעלזי, וכתיב (משלי יז) שמח לאיד לא ינקה. ע״כ.

וביאר בעבודת ישראל (שם) שהקב״ה הכניס לאברהם אבינו ע״ה שהוא איש חסד להמתיק הדינים מעל ישראל, וזה שהיה מטייל בו ארוכות הם החסדים, וקצרות הם הגבורות, ואמר לו מה לידידי בביתי, כי כבר שפכתי עליהם חמתי, לכן השיב אברהם אבינו ע״ה בני היכן הם, כלומר כיון שהם עכ״פ בני מהראוי שזכותי יגן עליהם, ולא היה לך לשפוך חמתך עליהם. עכ״ד.

וכתב בבני יששכר (מאמרי חודש תמוז אב מאמר ג אות ו) דהנה תיבת כ״ח שבפסוק היינו אותיות החסרים בגלות בעוה״ר ו״ה מהשם, א׳ מן כס״א, י׳ מן ירושלי״ם, ו׳ מן אליה״ו, סה״כ בגימטריא כ״ח.

והנה ישנם עוד תיקונים שש מעלות לכסא (פרע״ח שער ט פ״ז), הזכירם דוד היושב על כסא מלכות במזמור פ״ו, על כן עד ט״ו באב ישנם עוד ו׳ ימים, בסוד (תענית דף כו.) והוא יום טוב לישראל ובנות ישראל יוצאות למחול בהיות סיהרא באשלמותא, סה״כ כ״ה ימים, בסוד (במדבר יד) ועתה יגדל נא כ״ח אדנ״י, (תהילים קיא) כ״ח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחל״ת גויים, הן המה הב׳ חודשים תמוז אב אשר נפלו לגורל עשו יוחזרו לחלק ה׳ עמו ע״י התעוררות התיקונים הנ״ל, על כן בו נפסקו מתי מדבר שהיה בידם עוונות הנ״ל והיה אז גמר התיקון בדוריהם, והנה מבראשית כזאת הודעתה כ״ה אתוון דעובדא דבראשי״ת דהיינו בפסוק הראשון (בראשית א) בראשית ברא וכו׳.

והנה כעת בעוה״ר אין השם שלם וחסר ו״ה ואין הכסא שלם וחסר א׳ וחסר י׳ מירושלי״ם וחסר ו׳ מאליה״ו, עד אשר יגדל נא כ״ח אדנ״י היינו אלו האותיות הנ״ל בגימטריא כ״ח, ובמהרה תוחזר העטרה ליושנה, והנה אלו האותיות החסרים המה בא״ב אותיות אהו״י, על כן אחר האותיות הללו לא יבואו אותיות דגושים, כי הדגש מורה על חוזק וגבורה ודין, משא״כ רפה הוא ממותק, ואחר שיוחזרו האותיות הנ״ל לא יהיה עוד חוזק הדין בעולם, וכעת בעת החיסרון בעוה״ר הן המה הימים האלה כ״ב מנין אהו״י, והוא ג״כ שם הדעת (פרע״ח שער ח פכ״ה) עיטרא דגבורות, מסוגל לסעד הים לכותבו על תורן הספינה, כמש״כ האר״י ז״ל (שם שער כג בסופו), והנה באמת וי״ן החסרים שנים הם (ו׳ משם הוי״ה וכן ו׳ מאליה״ו), אבל להיות האותיות שוין בא״ב כחד חשבינן להו, אבל אעפ״כ הסיהרא אינה באשלמותא עד ט״ו באב שהוא נגד הו׳ דאליה״ו החסרה ג״כ, וכ״ח מעשיו הגיד לעמו, והבן.

וזה ענין כ״ח הימים שנעשית סיהרא באשלמותא, וזה הרמז וילכו בלא כח. הבן. עכ״ד.

זכרה ירושלים ימי עניה ומרודיה כל מחמדיה אשר היו מימי קדם בנפל עמה ביד צר ואין עוזר לה ראוה צרים שחקו על משבתה (איכה א ז).

כתב בספר מאיר נתיבים לר׳ צבי הירש מרגליות מתלמידי הבעש״ט (פר׳ דברים – מגילת איכה) דגימטריא של המילה ״משבתיה״ (757) הוא בשמטו״ת, וכן עם האותיות בגימטריא בשבתו״ת וימי״ם טובי״ם.

כתב בבני יששכר (מאמרי חודש תמוז אב מאמר ג אות ז) דיש לפרש זכרה לשון השפעה כי הזכר הוא המשפיע, והיינו משפעת לימי עוניה ומרודיה את כל מחמדיה אשר היו מימי קדם, והוא עפ״י אשר שמעתי מאת כבוד מחותני הרב הקדוש המפורסם מהרצ״ה זצוק״ל בברייתא דר׳ ישמעאל (ריש תו״כ) במידה הי״ג אמר התנא בסוף וכאן שני כתובים

המכחישים וכו׳, תיבת וכאן אין לו ביאור, (דהא ודאי לפי הפשט צריכנא למימר שהוא כמו וכן, ולא דבר ריק הוא, ולמה לא אמר התנא וכן, וגם וכן אינו מתיישב כל כך), ואמר הוא ז״ל, עפ״י מש״כ דהי״ג מידות שהתורה נדרשת בהן הן המה מכוונים נגד הי״ג מידות של רחמים.

והנה מידה הי״ג מן המידות של רחמים הוא ונקה לא ינקה (שמות לד), והנה בגמרא (שבועות דף טל.) רמינן קראי, נאמר ונקה ונאמר לא ינקה, ומתרצו מנקה הוא לשבים ואינו מנקה לשאינן שבים, וידוע ג״כ דהי״ג מדות שאמר מיכה (ז) מי אל כמוך וכו׳, המה מכוונים ג״כ להמידות שבתורה (אד״ר פר׳ נשא דף קלא:).

אם כן מידת מימי קדם נגד ונקה לא ינקה, והנה במידת מימי קדם נרמז תשובה שהיא מימי קדם, מן הדברים שקדמו לעולם כידוע (ב״ר פר׳ א אות ד), ולפי״ז זהו שרמז התנא בברייתא דר׳ ישמעאל בסוף הי״ג מידות (שהמה מכוונים נגד הי״ג מדות של רחמים), וכאן (רצ״ל במידה הי״ג) שני כתובים המכחישים זה את זה (כי נאמר ונקה ונאמר לא ינקה), עד שבא הכתוב השלישי ויכריע ביניהם, הכתוב הג׳ היינו מידה הי״ג שאמר מיכה שהוא מימי קדם מורה על התשובה כנ״ל, הנה הכתוב ההוא הוא מכריע להורות מנקה הוא לשבים ואינו מנקה לשאינם שבים, עכ״ד ודברי פי חכם חן.

ולפי״ז יש לפרש זכרה ירושלים (משפעת ירושלים את) ימי עוניה ומרודיה (משפעת להם) כל מחמדיה אשר היו מימי קדם (מאותה המידה המרמזת לתשובה, ואז השי״ת מנקה אותם, והן היום) בנפול עמה ביד צר ואין עוזר להם (כי אין מניחים אותם די השיב רוחם ליישב דעתם לתשובה), ראוה צרים שחקו על משבתיה, המה שוחקים ולועגים על שביתת שבתותיה, כי גלוי לצרים מה שהוא קבלה ביד ישראל אלמלי שומרים ב׳ שבתות מייד נגאלין (שבת דף קיח.), והנה המה רואים ישראל שובתין ואינם נגאלין, הנה המה שוחקים על שביתת שבתותיה, ירא ה׳ וישפוט ויגאלינו גאולת עולם במהרה בימינו. עכ״ד.

חֵטְא חָטְאָה יְרוּשָׁלִַם עַל כֵּן לְנִידָה הָיְתָה (איכה א ח).

כתב בקדושת לוי (פר׳ פנחס) כי יש שאדם ח״ו יעשה איזה עבירה מחמת תאוה, ויש ח״ו שאדם עושה עבירה להכעיס בלא תאוה, ועל אלו נאמר (יחזקאל כ) הפושעים ומורדים אשר אין להם תקומה כלל, אבל זה העושה מחמת תאוה יש לו תקומה, כי לזה קל לעשות תשובה. וזהו הרמז חטא חטאה ירושלים, ירושלים חטאה חטא מחמת תאוה, וזהו לנידה הייתה, כי לנידה יש טהרה במקוה מה שאין בכל הטומאות, דהיינו שרץ ושאר טומאות שאין להטומאה עצמה טהרה במקוה, אבל נדה שהיא עצמה הטומאה ויש לה טהרה במקוה.

והנה יש דם נדה ודם לידה שהיא טהורה, כי הכלל הי״ת משפיע תמיד חסד על ישראל, ואע״פ שלפעמים בתחילה נראה שאינו חסד, אבל באמת לסוף כשיגמור הדבר ההוא טוב הוא. והנה דם נדה תחילה הוא טמא, כי תחילה נראה הדבר לא טוב, והלידה, דהיינו שנגמר הדבר אז הדם טהור, כי כשיגמור נראה שהוא טוב. עכ״ד.

וכתב בבני יששכר (מאמרי חודש תמוז אב מאמר ג אות ח-ט) דהנה חטא הוא שוגג ואם כן מה זה שאומר על כן לנידה הייתה כיון שהיה בשוגג, וגם איך יתכן לומר שהיה בשוגג וכל הנביאים צווחו שהעוון במזיד, ונראה דהנה כתב הרב הגדול בעל גור אריה (נצח ישראל פי״א ד״ה הסיבה הג׳) על הא דקיימו וקיבלו חז״ל (קידושין דף טל:) דבישראל מחשבה רעה אין הקב״ה מצרף למעשה, ובגויים מחשבה רעה מצטרפת למעשה, ובזכויות הוא בהיפך (קידושין דף מ.), וקשה וכי משוא פנים יש בדבר, וכתב הוא ז״ל, דהנה ישראל עצם שלהם הוא טוב (כי הם כביכול עמוסים מני בטן משורש המרכבה הקדושה), ואומות העולם שורשם ועצמיותם הוא רעה (ממרכבה הטמאה), על כן כשמחשב ישראל איזה דבר טוב ולא גמרו במעשה בפועל אנן סהדי מה שלא גמר הוא מחמת איזה מניעה, דכיון שהעצם הוא טוב ממילא בהכרח הוא חפץ בטוב, וכשמחשב ישראל איזה דבר רע ח״ו, הנה דבר זה אין לו בעצם רק במקרה כעין שוגג כי המקרה אינו עצם, על כן לא יוחשב לו לעוון עד כי יגמור מעשהו ח״ו, וגם זה אין לו בעצם רק במקרה כעין שוגג, רק אעפ״כ כיון שגמר מעשהו יקבל עונשו, (ובאומות העולם תוכל להתבונן ההיפך).

והנה כל העריות שבתורה איסורן איסור עולם איסור עצמיי, אבל הנידה איסורה לפי שעה על ידי מקרה הגוף שאירע לה, ובעבור המקרה וספרה לה ז׳ ימים ואחר תטהר ומותרת לבעלה, וזהו שיש לפרש בכאן, חטא חטאה ירושלים (כל עוונותיה אינם רק כחטא שוגג כיון שאין הרע אצלה בעצם רק במקרה) על כן (רק) לנידה הייתה (לא כשאר עריות שאיסורן איסור עולם רק כנידה שלאחר עבור המקרה תטהר לבעלה). הבן.

ומעין הנ״ל, חטא חטאה ירושלים, היינו כל עוונותיה אינם רק כחטא שוגג מפני שאינן בעצם כנ״ל, על כן לנידה הייתה, דהנה כל העריות שנאסר עמהם החיבור גם הייחוד נאסר עמהם, משא״כ נידה הגם שנאסר עמה החיבור, עכ״ז מותר להתייחד עמה, וזהו שאמר כיון שכל עוונותיה אינם רק כשוגג מפני שאינן בעצם, על כן גם בעת הפרישה בעוה״ר עם כל זה כביכול כבודו ית״ש מתייחד עם כנסת ישראל גם בארצות אוייבינו ובעבדותינו לא עזבנו אלקינו. עכ״ד.

טֻמאתה בשוליה לא זכרה אזוריתה ותרד פלאים אין מנזום לה ראה יהוה את עניי כי הגדיל אויב (איכה א ט).

כתב בבני יששכר (מאמרי חודש תמוז אב מאמר ג אות י) יש לפרש, דהנה איתא (פרע״ח שער כו ריש פ״ג) אותיות מנצפ״ך הבאים בשולי התיבות היינו בסופם המה מורים על הדין שהוא צמצום, והנה מן שמרי הגבורות בא בסופם רצועה לאלקאה כי יונקים מהם החיצונים, וכשישראל עושין רצונו של מקום אזי על ידי הה׳ חסדים (בחינת דכורא) מתמתקים הה׳ גבורות מנצפ״ך, אבל כשאין המתקה ח״ו אזי ח״ו מתעוררת הקליפה סוד הטומאה מן שמרי הגבורות ושולטות על שונאי ישראל.

וזהו שיש לפרש טומאתה בשוליה, היינו הטומאה ח״ו מתאחזים בשוליים, היינו ה׳ גבורות מנצפ״ך הבאים בשולי התיבה, לא זכרה אחריתה, היינו לא השתתפה להאחרית סוד הדכורא, היינו הה׳ חסדים להמתיק הה׳ גבורות, על כן ותרד פלאים וכו׳, וסיים ראה ה׳ את עניי, כי הה׳ חסדים הוא סוד ה׳ הויו״ת בגימטריא עי״ן, ובעוה״ר בעת הזעם מתהפך עי״ן לענ״י, וזהו שמתפלל ראה ה׳ את עני״י ויתהפך ענ״י לעי״ן הרואה, להשגיח עלינו לטובה ולרחמים ולחיים ולשלום. עכ״ד.

סלה כל אבירי אדני בקרבי קרא עלי מועד לשבר בחורי גת דרך אדני לבתולת בת יהודה (איכה א טו).

כתב בספר מאיר נתיבים לר׳ צבי הירש מרגליות מתלמידי הבעש״ט (פר׳ דברים – מגילת איכה) דר״ת המילה ״עלי״ הוא ע׳יבור ל׳ י׳ום. גם המילה ״לשבר״ היא ר״ת ל׳מנות ש׳לושים ב׳חודש ר׳ביעי.

קראתי למאהבי המה רמוני כהני וזקני בעיר גועו כי בקשו אכל למו וישיבו את נפשם (איכה א יט).

כתב בספר מאיר נתיבים לר׳ צבי הירש מרגליות מתלמידי הבעש״ט (פר׳ דברים – מגילת איכה) דר״ת המילה ״למאהבי״ הוא ל׳קרובי מ׳זרע א׳ברהם ה׳מה ב׳ני י׳שמעאל.

גם המילה ״קראתי״ הוא ר״ת ק׳רובי ר׳מוני א׳לה ת׳ולדות י׳שמעאל. או למפרע י׳ושבי ת׳ימא א׳כזרים ר׳שעים ק׳ידמוני.

גם למאהבי, אותיות למפרע י׳שמעאלים ב׳רמאות ה׳ביאו א׳וכלים מ׳לוחים ל׳קראתינו.

השליך משמים ארץ תפארת ישראל (איכה ב א).

איתא במדרש איכה (אלפא ביתא תניינא) וז״ל: השליך משמים ארץ תפארת ישראל, אמר רבי יהושע ברבי נחמן משל לבני מדינה שעשו עטרה למלך, הקניטוהו וסבלן, הקניטוהו וסבלן, אחר כך אמר להם המלך כלום אתם מקניטין אותי אלא בעבור עטרה שעטרתם לי, הא לכון טרון באפיכון, כך אמר הקב״ה לישראל כלום אתם מקניטין אותי אלא בשביל איקונין של יעקב שחקוקה על כסאי, הא לכוו טרון באפיכון, הוי השליך משמים ארץ וגו׳. ע״כ.

והדבר נפלא ומכוסה מהבין, איך אפשר שיצא מאיתו כביכול רצון כזה ח״ו להשליך דמות יעקב החקוקה בכסא, אשר הוא קיום והעמדה לכל העולמות שנבראו בשבילו, וכמו שדרשו רז״ל (בראשית רבה סדר ויצא פר׳ סח אות יב, וע״ע זוהר פר׳ בשלח דף מח:) שאמר הקב״ה למלאכים ישראל אשר בך כו׳, ולולא יעקב אבינו ע״ה היה הכל כלא היה, וא״כ הוה ליה למימר בקיצור שיחריב כל העולמות ח״ו, כנודע לכל באי שער תורתינו הקדושה.

וביאר בעבודת ישראל (מגילת איכה) דהנה איתא בכתב רבינו האר״י ז״ל, כי מצרים מכונה בשם, נגד עולם הבינה, אשר הוא גבוה מעל גבוה, ועל ירושלים עיר הקודש כינוה בשם מלכות, אשר לכאורה נראה להיפך? אכן הענין הוא, כי כשהקב״ה מתגלה במלכותו לבאי עולם, אפילו בעולם הגשמי ובמדריגה היותר תחתונה, כשהם מכירין מלכותו, הגם שזה נקרא רק בחינת מלכות מידה העשירית, עם כל זה היא בעילוי ומדריגה ביתר שאת, ועיקר כל הבריאה, כי בשביל זה היינו בשביל שה׳ יהיה נקרא מלך, נברא העולם ונוסדו השמים והארץ וכל אשר בם. משא״כ אם אין גילוי אלהותו בעולם ח״ו, כמו בשעת גלות מצרים, ואז נסתלק המלכות לעילא לעילא, כי היה מלך באיתכסיא ובהצנע, הגם שבחר מלכות אז בבינה, דהיינו בעולם המחשבה אהי״ה דאנא עתיד לאיתגליא, מ״מ אין המלכות בשלימות, כי עיקר המלכות היא, להיות עבדיו מקבלים עולו ועושים רצונו, כמו שהייתה בזמן שביהמ״ק היה קיים, וראו כל בשר יחדיו כי הוא לבדו מלך ומושל באפסי ארץ סלה, ואנחנו עמו ועמוסיו מבטן, וזה כבוד מלכותו באמת.

ולכן ניחא, הגם שמצרים מכונה נגד עולם הבינה, כתוב שם אנכי ארד עמך מצרימה, כי העליה והסתלקות נקרא ירידה, נגד כבוד מלכותו שצריך להיות באיתגליא, אבל אח״כ כתיב ואנכי אעלך גם עלה, שזה הירידה מכבודו יתברך, היא בשביל להתגלות בעולם השפל, וזה אדרבא נקרא בשם עליה, כי זה עיקר כוונתו.

וכן מצינו ביעקב אבינו ע״ה, שהראוהו בחלום (בראשית כח) והנה סולם מוצב ארצה וגו׳, והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו, ומקשה בגמרא, ברישא עולים והדר יורדים, עיין שם, ולפי הנ״ל ניחא, וכדאיתא במדרש שהראוהו ד׳ גליות, ורמזו לו הגם שמלאכי אלהים עולים ומסתלקים, דהיינו שבחינת אלהות יעלה למעלה, עם כל זה נקרא ויורדים, שהוא בחינת ירידה, מחמת כי טמיר ונעלם ואין גילוי כלל. והבטיחו הקב״ה, הארץ אשר אתה שוכב עליה, פירוש המלוכה המכונה בשם הארץ אשר היא שכיבת לעפרא, ואתה רוצה להקימה, וכל מגמותיך עליה – לך אתננה ולזרעך, והיה זרעך וגו׳, כלומר שלעתיד יהיה הקב״ה למלך על כל הארץ אמן.

ועפי״ז יבואר דברי המדרש איכה הנ״ל בריש אמיר, כי לא רצה הקב״ה ח״ו להשליך דמות יעקב מכסאו כפשוטו כמ״ש לעיל, רק כיון שבאו לבחינת גלות, א״כ תפארת ישראל ודמות יעקב יעלה למעלה בעיבור, ולא יתגלה כלל, וזה נקרא בשם השליך משמים, כי זה הוא בחינת ירידה והשלכה מלמעלה, עד ירחם את עמו ב״ב אמן. עכ״ד.

טבעו בארץ שעריה אבד ושבר בריחיה מלכה ושריה בגוים אין תורה גם נביאיה לא מצאו חזון (איכה ב ט).

כתב בבני יששכר (מאמרי חודש תמוז אב מאמר ג אות יא) דהנה אמרו בדברי הימים של משה (הביאו הרב הגדול החיד״א זלה״ה) כשנטבעו השערים נפלו לידו של קרח ותפשם, וזהו שאמרו בני קרח מי שיעלה את השערים הוא יעלה את אבא, כמו שאמרו רז״ל (תדא״ר פרק ל). ונראה

לרמז, ט׳בעו ב׳ארץ ש׳עריה א׳יבד ו׳שיבר ב׳ריחיה, ראשי תיבות בגימטריא ז״ה קר״ח, והנה נראה לומר מה שהגיעו השערים לידו של קרח, להורות דזה עבודתו עבודת הלויים ממונים על השערים, והנה כתיב (תהילים קיח) זה השער לה׳ צדיקים יבואו בו, וכן כתיב (ישעיה כו) פתחו שערים ויבוא גוי צדיק וכו׳, על כן גם צדיק כתמר יפרח (תהילים צב) סופי תיבות קר״ח כמו שכתב האריז״ל (ספר הגלגולים פרק מט, ליקוטי תורה תהילים פרק צב), כתיב ביה אח״כ (שם) שתולים בבית ה׳ וכו׳. עכ״ד.

והנה מאז שנחרב ביהמ״ק אין אנו מבינים בתורה, כי אין תורה בלא ביהמ״ק, כמו שנאמר (איכה ב) מלכה ושריה אין תורה.

כי ע״י ביהמ״ק היה השפעת התורה, וכמבואר בתוס׳ (ב״ב דף כא. ד״ה כי מציון) וז״ל: כי מציון תצא תורה, לפי שהיה רואה קדושה גדולה וכהנים עוסקים בעבודה **היה מכוין ליבו יותר ליראת שמים וללמוד תורה**, כדדרשינן בספרי (סדר ראה פיסקא קו) למען תלמד ליראה וגו׳, גדול מעשר שני שמביא לידי תלמוד, לפי שהיה עומד בירושלים עד שיאכל מעשר שני שלו, והיה רואה שכולם עוסקים במלאכת שמים ובעבודה, **היה גם הוא מכוין ליראת שמים ועוסק בתורה**. עכ״ל.

וכתב בפירוש הגר״א על שיר השירים (ע״ד הפשט, פ״ז פסוק ג) עה״פ שררך אגן הסהר אל יחסר המזג וגו׳, וז״ל: וזה בנמשל לירושלים, אל יחסר המזג, כי כל הבא לאכול פירות מעשר שני בירושלים, היה רואה הכהנים בעבודתם ולויים בשירם **וישראל לומדים והוגים בדברי תורה**, כי תפ״א בתי מדרשות היו בירושלים (איכ״ר פתיחתא סוף סימן יב), והיו משליכים אחרי גיוום פרנסתם, **ונמזגו ונמשכו עמם בלימודם**. עכ״ד.

וכתב אדונינו הגר״א באדרת אליהו (דברים פרק א פסוק ה) וז״ל: וגילוי של תורה הוא בארץ, כמש״כ (ב״ב דף קנח:) אוירא דא״י מחכים, וגם הנבואה אינו שורה אלא בא״י. ולכן ברח יונה, כמש״כ (מוע״ק דף כה.) ראוי רבינו שתשרה עליו שכינה אלא בבל גרמה לו, וכמש״כ (איכה ב) מלכה ושריה בגויים אין תורה גם נביאיה לא מצאו חזון מה׳. עכ״ל.

ואיתא באבות (סוף פ״ה) וז״ל: יהי רצון כו׳ שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך. ע״כ. וכתב בבביאור הגר״א (שם) וז״ל: דלפי שכאן הוא כלל התורה משה קיבל תורה מסיני וכו׳, ואין תורה בלא בית המקדש, כמש״כ (איכה ב) מלכה ושריה בגויים אין תורה, לכן אמר יהי רצון שיבנה ביהמ״ק כו׳ ותן חלקנו בתורתך, כמש״כ (ישעיה יא) ומלאה הארץ דעה את ה׳. עכ״ל.

והגר״א בפירושו על שיר השירים (ע״ד הפשט, פ״ו פסוק ד) כתב וז״ל: והענין, שעל ג׳ דברים העולם עומד, על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים, ואחר שגלינו מארצנו ונתרחקנו מעל אדמתנו שהוא בית המקדש, אין לנו לא תורה, כמו שכתוב (איכה ב) מלכה ושריה בגויים אין תורה, ולא עבודה, ולכן אנו אומרים אחר התפילה שהיא במקום עבודה שיבנה ביהמ״ק במהרה בימינו ותהיה עבודה עצמה, ותן חלקנו בתורתך. עכ״ל.

וכ״ה בליקוטי הגר״א (סוף ספד״צ) וז״ל: עתה אין אנו מקבלין שום דבר חדש בתורה כמו בזמן ביהמ״ק, אלא מה שאנו מוצאין כתוב בספרי הראשונים, ובזמן ביהמ״ק היו משקים לתורה, דברים שלא נגלו למשה רבינו ע״ה נגלו לר״ע וחבריו (במדב״ר פר׳ יט אות ו, תנחומא סדר חוקת אות כד), משא״כ עתה (איכה ב) מלכה ושריה בגויים אין תורה, ואין לנו אלא ספיחי הראשונים, הלוואי שנוכל להבין דבריהם. עכ״ל.

וכ״כ עוד באמרי נעם (ברכות דף ח. ד״ה כל העוסק בתורה) בשם אדונינו הגר״א ז״ל, דזהו שאנו אומרים אחר התפילה שיבנה ביהמ״ק ותן חלקנו בתורתך, לפי שבגלות אין תורה, לכן אחר התפילה מתפללין על העבודה ועל התורה. ע״כ.

וכ״כ עוד בביאור הגר״א למשלי (פ״ז פסוק יט-כ) עה״פ לכה נרווה דודים עד אור הבוקר נתעלסה באהבים, כי אין האיש בביתו הלך בדרך מרחוק צרור הכסף לקח בידו וגו׳, וז״ל: דזה מדבר כנגד פיתויי היצר לבטלו מתורה ומצוות ויראה וחכמה, ונגד חכמה אמר כי אין האיש בביתו, שבית המקדש חרב והקב״ה אינו שוכן בציון שמשם בא החכמה, כמש״כ (ישעיה כט) ואבדה חכמת חכמיו, ונגד תורה אמר, צרור הכסף לקח בידו, שהתורה נקרא (שם ח) צור תעודה וגו׳, כלומר שהתורה חתומה עכשיו, ואף אם תייגע עצמך לא תדע, כי (איכה ב) מלכה ושריה בגויים אין תורה, ומפתהו היצר לרפות ידו לגמרי מעסק התורה ח״ו. עכ״ל.

וכן מבואר בספר חסד לאברהם (מעיין שני נהר יז ונהר כו) דיש ב׳ חלקים בחידושי תורה, חלק אחד הוא, החידוש בעומק הדברים לחדש הלכות ע״י י״ג מידות שהתורה נדרשת בהם, כמו שעשו התנאים במשנה, או חידוש בסוד הדרושים על ידי הקדמת יסוד וכדו׳, ובזה יש דרגות חלוקות בעומק החידושים, וזה בגופא דשכינתא, וכל חידוש הלכה שמתחדש בסוד הדרושים זה נשמת התורה, ובחינת חידושים אלו עולים עד עתיק יומין, ועי״ז נבראים שמים החדשים המוזכרים בזוהר הנ״ל.

ויש חלק של חידושים שמבין דברי המשנה והגמרא ומפלפל בהם, וזה הוא מה שאנו עושים אחר חורבן הבית להבין דברי הראשונים כמלאכים, ובחינת חידושים אילו עולים עד קוב״ה, ועי״ז נברא ארץ חדשה שנקראים בזוהר הנ״ל ארצות החיים. עכ״ד.

הרי שאחר שנחרב ביהמ״ק אין בכוחנו לחדש חידושים גדולים, אלא רק להבין דברי המשנה והגמרא ולפלפל בהם, והיינו שכעת נחסר לנו מאור התורה בעוה״ר.

וכן מבואר בספר כתר ראש (אות נו) וז״ל: חידושי תורה נקרא כל מה שלומד יותר ומתבררים הדברים מחוורים אצלו, כל זמן שאתה ממשמש בהם אתה מוצא בהם טעם, וכשמרבה לחזור נתבאר בזה טעמים ופירושים שנתחדשו, וזה נקרא חידושי תורה בין שהוא מחדש או אחר רק שיצא הדבר לאור. עכ״ל.

וזה מתאים לדברי הרב חסד לאברהם שהבאתי לעיל, שבזמן הזה החידושים הם להבין יותר את הגמ׳ וכו׳.

דב ארב הוא לי אריה במסתרים (איכה ג י).

כתב בקדושת לוי (מגילת איכה) הכלל, זה שהי״ת החריב את בית תפארתו ואנחנו ישראל בגלות, הכל הוא בודאי טובה לישראל, כי בודאי ירחם ה׳ עלינו יותר ויותר ויבנה בית מקדשנו ביתר שאת ויתר עוז. ונמצא מה שנראה עכשיו הגלות לא טוב, אבל באמת להקב״ה נגלה כל הנסתרים, שהכל הוא טובה לישראל. וזהו שאמר דוב אורב כו׳, הרמז על הגלות שהוא לא טוב, אריה במסתרים – אריה, רומז על מדת החסד, כי הוא צד ימין המרכבה, מורה על חסד, זהו במסתרים – שנסתר, היינו הכוונות של הצרה הגלות והחורבן ביהמ״ק הוא רק חסד על ישראל כנ״ל. עכ״ד.

הביא בכליתי בני אשפתו. הייתי שחוק לכל עמי נגינתם כל היום (איכה ג יג-ד).

כתב בקדושת לוי (מגילת איכה) הכלל, הצער והחורבן בית מקדשינו, לעתיד כאשר יבנה הקב״ה ברוב רחמיו וחסדיו ביתר שאת ויתר עוז, אז יתגלה שזה הצער והחורבן היה רק חסד, ונמצא הצער יוליד השמחה, ונמצא הצער הוא כדמיון האב המוליד להשמחה והשמחה בבחינות בן להצער. וזהו שאמר הביא בכליותי, כלומר הי״ת נתן במחשבתי שאני זוכר ומצפה להישועה, והשמחה אשר יבוא מזה הצער. וזהו בני אשפתו, כלומר אשר יוולד מזה הצער, דהיינו השמחה, דהיינו בני, ולכך הייתי שחוק לכל העמים, ובזה כלומר כשאני מעלה על מחשבתי השמחה אשר יוולד מזה הצער, אז אני שחוק לכל העמים. עכ״ד.

ואמר אבד נצחי ותוחלתי מה׳. זכור עניי ומרודי לענה וראש. זכור תזכור ותשוח עלי נפשי. זאת אשיב אל לבי על כן אוחיל. חסדי ה׳ כי לא תמנו כי לא כלו רחמיו (איכה ג יח-כב).

כתב בקדושת לוי (מגילת איכה) יש לדקדק שהוה ליה למימר זאת אשיב אל ליבי חסדי ה׳ וכו׳, על כן אוחיל, ומדוע מקדים על כן אוחיל, המסובב להסיבה שהוא חסדי ה׳ כי לא תמנו? אמנם הענין, דהנה מה שקורין שבת חזון על שם מה שאינו לשבחן של ישראל, יש לומר שחזון לשון מחזה, מה שמראין היעודים רב טוב הצפון, אחר כיבוש המלחמה הגדולה בעזרת השם לנפשות ישראל, הנשלחים לעוה״ז, מחמת שהם אוהבי הי״ת ואוהבים לו, וכל מגמתם אליו קודם שנשלחו לעוה״ז למלחמה, מראין להם רב טוב הצפון, אך בעוה״ר תרגז בטנם של שונאי ישראל עלינו, אך ממה שאנו זוכרים עניינו ומרודינו ותשוח עלינו נפשנו, מזה ניכר בבירור שלא אבד נצחינו ותוחלתינו ח״ו, כי נגזר על המת שישתכח מן הלב, מחמת שנסתלק הניצחון למעלה בלי תוחלת חזרה עתה, מה שאין כן חי אינו משתכח. וזהו זאת אשיב אל ליבי – מה שזכור תזכור ותשוח נפשי, מזה נראה בעליל כי לא נכזבה תוחלתי בכל יום, על כן אוחיל.

וזהו שכתוב (תהילים פד) מה ידידות משכנותיך ה׳ כו׳, נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ה׳, כי משכן על שם משכן שנתמשכן בעוה״ר, אך משכון ולא מכר, כי ציון במשפט תפדה, כמו משכון הנפדה, וזה ניכר על ידי מה שנכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ה׳ תמיד. עכ״ד.

וזלקי ה׳ אמרה נפשי על כן אוחיל לו (איכה ג כד).

כתב בקדושת לוי (מגילת איכה) יבואר על דרך משל, לאדם עשיר שהיה לו אוהב איש עני והיה נותן לו כל הצטרכות, ואחר זה נתהווה איזה שנאה מהעשיר להעני. והנה אם העשיר אומר אחר כך לעני ליבי אליך, דהיינו שליבי משוכה לאהבתך, אזי העני מצפה שבודאי יחזור אהבה לכמות שהיה, ויחזור וישפיע כל הטובות כאשר בראשונה, כיון שליבו עליו. כן אנחנו ישראל, אע״פ שאנחנו עתה בגלות, כיון שיש התעוררות העליון עלינו – שאנחנו חלק ה׳ אלהי. וזהו חלקי ה׳ אמרה נפשי – הנפש הוא התעוררות העליון, אומר לי שאני חלק ה׳, על כן אוחיל לו, בזה אני מצפה שירחם ה׳ עלינו.

על הר ציון ששמם שועלים הלכו בו. אתה ה׳ לעולם תשב כסאך לדור ודור (איכה ה יח-ט).

כתב בקדושת לוי (מגילת איכה) לבאר סמיכות הפסוקים, על פי מאמר רבותינו ז״ל (מכות דף כד:) רבי ישמעאל ור׳ עקיבא ראו שועלים יוצאים מבית קודש הקודשים, ר׳ ישמעאל בכה כו׳ ור׳ עקיבא שמח אמר כיון שנתקיים כו׳. ויבואר על פי שמבואר ברמב״ן הקדוש ע״פ (ויקרא כו) ושממו עליך אויביך, שכמה פעמים רצו המלכיות לעשות ארץ ישראל ישוב טוב כמו שאר מדינות ולא עלה בידם, ולמה זה? כי באמת ברא הקב״ה כל הארץ, ויש מקומות שנגזר עליו להיות ישוב ויש שנגזר עליו להיות מדבר, והנה הישוב כאשר נעשה חרב הוא מדבר, ובמדבר דרכו להיות חיות כו׳, ואחר כך כשנעשה המקום חרב עוד ישוב אין בתוכו חיות כמו במדבר, אבל ארץ ישראל כאשר ישראל בבטח בתוכה הוא ישוב, אבל כאשר גלו ישראל ממנה, אע״פ שיושבים בו שאר אומות הוא מדבר, ולמה זה? שלפי שארץ ישראל של ישראל, הוא נמצא תמיד, כל זמן שאין ישראל בו בבטח הוא מדבר, שיש בו חיות, ולמה הוא, מפני שאין ישראל בתוכו, ואע״פ שיש בו שאר אומות הוא מדבר, ויש בו חיות, כמו שמבואר אצל סנחריב שהושיב הכותים בארץ ישראל, ובאו עליהם דובים ואריות והמיתם כמו במדבר.

כי הכלל כל זמן שאין ישראל בה, אע״פ שיושבים בה שאר אומות הוא מדבר, נמצא מזה מוכח שארץ ישראל שלנו הוא דייקא, ואינה מקבלת ישוב רק לישראל. וזהו אתה ה׳ לעולם תשב, כלומר בזה אנחנו בטוחים כי לעולם תשב בארץ ישראל, ולמה זה, על הר ציון ששמם שועלים הלכו בו, ואינה מקבלת בישוב לשום אומה, רק הוא תמיד מדבר, למה זה, שהארץ של ישראל הוא, וכל זמן שאין ישראל בה הוא מדבר אע״פ שיש שם שאר אומות. וזהו מה

שרבי עקיבא שמח כשראה את השועלים, כיון שראה בזה סימן שארץ ישראל היא של עמ״י כנ״ל. עכ״ד.

הֲשִׁיבֵנוּ ה׳ אֵלֶיךָ וְנָשׁוּבָה חַדֵּשׁ יָמֵינוּ כְקֶדֶם כִּי אִם מָאוֹס מְאַסְתָּנוּ קָצַפְתָּ עָלֵינוּ עַד מְאֹד (איכה ה כא-ב).

ביאר בפרי צדיק (פר׳ דברים אחר הבדלה) דהנה יש להבין מה זה נתינת טעם למעלה? גם יש להבין איך אמר ירמיהו הקינות שהם ברוה״ק, כיון שהם מספרי הכתובים, והלא כבר נתבאר עה״פ גם נביאיה לא מצאו חזון מה׳ שאין באופן להיות התגלות הנבואה בעת קינה וחורבן?

אמנם י״ל בזה ע״פ מ״ש הרמב״ן ז״ל (בחידושיו לב״ב דף יב:) על מה שאמרו בגמרא שם, חכם עדיף מנביא, שהוא ע״י השגה ברוח הקודש, ועי״ז יוכל להשיג במקום שאין הנביא יוכל להשיג ע״פ מחזה הנבואה. ויש לכוין בזה מאמר חז״ל (סוף מכות) בר״ג ור״א ור״י ור׳ עקיבא שהיו עולין לירושלים וכו׳, ראו שועל שיצא מבית קוה״ק, התחילו הן בוכין ור׳ עקיבא מצחק, אמרו לו מפני מה אתה מצחק? אמר להם מפני מה אתם בוכים אמרו לו וכו׳, ולא נבכה? אמר להם לכך אני מצחק וכו׳, עכשיו שנתקיימה נבואתו של אוריה, בידוע שנבואתו של זכריה מתקיימת, בלשון הזה אמרו לו עקיבא נחמתנו. ע״כ.

והנה לכאורה אינו מובן, וכי הם לא ידעו ולא האמינו לכל היעודים אשר המה כתובים על הנחמות שלעתיד לבוא, עד שהוצרכו לנחמתו של רבי עקיבא?

אמנם זה יובן ע״פ מה שנתבאר על חכם עדיף מנביא, וע״פ מאמרם ז״ל (תנחומא סדר חקת פר׳ יט אות ו) על פסוק (איוב כח) וכל יקר ראתה עינו, דברים שלא נגלו למשה נגלה לרבי עקיבא וחבריו. היינו כי רבי עקיבא היה השורש של חכמת תושבע״פ (כמו דאיתא בכתבי מרן האר״י ז״ל), והיה השגתו יותר מהשגת משה רבינו ע״ה שהיה בבחינת נבואה וראיה ממש כנ״ל, ועי״ז הייתה נפשו מרגשת מראיית החורבן דייקא, את הנחמות הנבנה על ידה יותר מר״א ור״י. וזהו שאמרו לו בלשון הזה עקיבא נחמתנו, שדייקא ע״י בחינתו וכוחו הופיע גם בהם כח הנחמה.

וזהו הענין שמסיים ירמיהו את הקינות שנאמרו ברוה״ק, עם הפסוק השיבנו ה׳ אליך ונשובה חדש ימינו כקדם, שיתחדשו הימים כמו בשנים קדמוניות שלא היה עוד הקלקול. והיינו מפני כי מאוס מאסתנו קצפת עלינו עד מאוד, ובטח זהו הסיבה שיתחדש עי״ז ימינו כקדם, שיתגלה שלא היה שום אבל מעולם, כענין (ירמיה לא) והפכתי אבלם לששון ונחמתים ושמחתים מיגונם ע״י יגונם דייקא כנ״ל. עכ״ד.

וכתב בקדושת לוי (מגילת איכה) לבאר, דהנה יש אדם שמגרש את אשתו מחמת שמצא בה ערות דבר, ויש שמגרש אשתו מחמת שלא תמצא חן בעיניו, והחילוק שביניהם הוא, שכשמגרשה מחמת שמצא בה ערות דבר, אזי אסור להחזירה וליקח אותה, וכשמגרשה מחמת כי לא תמצא חן בעיניו, אז מותר להחזירה וליקח אותה. וזהו פירוש הפסוק (איכה ה)

השיבנו ה׳ אליך ונשובה, ואל תאמר ח״ו שגירש אותנו מחמת ערות דבר, ונמצא אסור ליקח שוב אותנו, כי זה אינו, כי אם מאוס מאסתנו, הגירושין לא היה רק מחמת כי לא תמצא חן בעיניו ומותר לחזור וליקח אותנו.

או יבואר, השיבנו ה׳ אליך ונשובה חדש ימינו כקדם, ויש דקדוק מאי כקדם? ויבואר על פי המדרש ועתה ישראל מה ה׳ אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה (דברים י), ואיתא במדרש (ב״ר פר׳ כא אות ו ובפר׳ לח אות ט ובמדרש תנחומא סדר בשלח אות טו) אין ועתה אלא תשובה, ופירושו כך הוא, משום דכל אדם ואדם מישראל מחויב להאמין באמונה שלימה, שבכל רגע ורגע מקבל חיות מהבורא ברוך הוא, כמו שדרשו חז״ל במדרש (ב״ר יד אות ט) ובש״ס (ברכות דף מג:) כל הנשמה תהלל – על כל נשימה ונשימה תהלל י״ה (תהילים קנ) שבכל רגע החיות רוצה לצאת מן האדם, והקב״ה שולח לו בכל רגע חיות חדש.

נמצא שלפי זה מהני תשובה לכל אדם, כי בעת שעושה תשובה מאמין שהוא כעת בריה חדשה, ובזה הי״ת ברוב רחמיו אינו מזכיר לו עוונות הראשונים. אבל אם ח״ו אינו מאמין בזה ח״ו, אזי לא מהני התשובה. וזה פירוש המדרש אין ועתה אלא תשובה, כיון שהוא מאמין שהוא עתה בריה חדשה מהני לו תשובה.

וזהו פירוש הפסוק השיבנו ה׳ אליך ונשובה, ואיך נשובה? על ידי חדש ימינו כקדם, שנשוב אליך כבתחילה, ונמצא שאנחנו בריה חדשה. ובזה יבואר הגמרא (סנהדרין דף צח.) אימתי אתי מר אמר לו היום כו׳, היום אם בקולו תשמעו (תהילים צה), כשתהיו על בחינה הזאת שבכל יום נעשה בריה חדשה.

ועל כן טוב מאוד להתחיל כל יום מחדש, כדברי אדמו״ר ז״ל בליקוטי מוהר״ן (ח״א סימן רסא) וז״ל: ועצתו שיתחיל מחדש לכנוס בעבודת ה׳, כאילו לא התחיל עדיין כלל מעולם, וזה כלל גדול בעבודת ה׳ שצריכין ממש בכל יום להתחיל מחדש. עכ״ל.

וכ״כ בליקוטי הלכות (הל׳ תפילין ה״ה אות ו, הל׳ קריאת התורה ה״ו, הל׳ שבת ה״ז אות נד, הל׳ נדרים ה״ד אות ז, הל׳ מילה ה״ד אותיות יז יח יט, הל׳ בשר בחלב ה״ד אות יד).

וכדברי הרב בנין דוד (ח״ב ליקוטי הש״ס דף כז:) על מאמר הש״ס (שבת דף סג:) שמח בחור בילדותך וייטיבך ליבך בימי בחורתיך וכו׳ ודע כי על כל אלה יביאך האלקים במשפט (קהלת יא) – עד כאן דברי יצר הרע מכאן ואילך דברי יצר טוב. ע״כ. והיינו עד כאן – החושב על מה שהיה עד היום זהו דברי יצר הרע, אבל היצר טוב אומר תחשוב רק מכאן ואילך – אל תבט לאחוריך, אלא המשך בדרכיך במסילה העולה בית קל, וסוף דבר תגיע למעלות רמות מאוד. עכ״ד.

וזה נרמז במתן תורה שההכנה של עמ״י היה מר״ח סיון – להורות שתמיד האדם צריך להתחדש בבחינת ר״ח, שאנו מונין ללבנה שהיא מתחדשת תמיד (סוכה דף כט.).

וכתב בישמח ישראל (יתרו ו) דמה שנשא הקב״ה את עמ״י על כנפי נשרים, הוא מחמת שטבע הנשר שמחליף נוצותיו תדיר, כמש״כ (תהילים קג) תתחדש כנשר נעוריכי, ופירש רש״י: כנשר הזה שמחדש כנפיו ונוצה משנה לשנה, והכי נמי כדי לקבל את התורה צריך לאחוז במידת ההתחדשות ולא להתייאש לעולם. עכ״ד.

והנה כתיב (שמות יט) בחודש השלישי לצאת בני ישראל מארץ מצרים ביום הזה באו מדבר סיני. ופירש רש״י: לא היה צריך לכתוב אלא ביום ההוא, מהו ביום הזה? — שיהיו דברי תורה חדשים עליך כאילו היום ניתנו. עכ״ל. היינו שבענין התורה האדם צריך כל יום להיות מחדש ועי״ז יצליח.

וכתב הרב פרי צדיק (לר״ח סיון אות ב) מדוע הרמז הנ״ל נאמר בפסוק שמדבר על ר״ח סיון, וטפי הוי ליה למימר זה בענין יום מתן תורה, ולא בר״ח כשהגיעו למדבר סיני ועדיין לא קיבלו כלל את התורה, דמה יש להתחדש ביום זה אם לא נצטוו עדיין בתורה ובמצוות. וביאר דמר״ח סיון ועד יום שניתנה בו תורה היו עסוקים בנ״י בהכנה גדולה לקראת יום מתן תורה, ובזה דוקא רמזה התורה שיהיו דברי תורה חדשים עליך כאילו היום ניתנו, היינו שבכל יום יתחדש כנשר נעוריו לקבל ע״ע מחדש עול תורה ומצוות באהבה, ולא יחשוב שכבר עשה כן אתמול ולא עלה בידו להשתנות, אלא בכל יום יסיח דעתו ממה שהיה אתמול, ויתנהג כבני דור המדבר בר״ח סיון שבער הרצון בקרבם לעשות נחת רוח לבורא יתברך בחשק ובהתלהבות, ועי״ז יהיה סמוך ובטוח שאתערותא דלתתא דיליה יועיל לו להוציא מחשבתו מן הכח אל הפועל ויצליח בעבודתו. עכ״ד.

וכתב בזר זהב (פר׳ בא) שמש״כ (שמות יב) ביציאת מצרים שלא עשו להם צידה, היינו שלא חזרו בתשובה כי מרוב אהבתם — אש בערה בקרבם כלפיד אש ללכת אחרי הי״ת, ממילא לא יכלו להתמהמה אפילו לעשות תשובה ולא הביטו לרחוץ טינופם ולכלוכם כי לא יכלו להתאפק, אלא רצו אחרי הי״ת מרוב אהבת כלולותם כמו שהם, וזהו וגם צידה לא עשו להם, ומעשה זו עלתה לרצון לפני ה׳ יותר ממאה תשובות, כמש״כ (ירמיה ב) זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולתיך לכתך אחרי בארץ לא זרועה. עכ״ד. היינו שאדם צריך קודם כל להתחיל מחדש ולהתקרב להי״ת, אף שעדיין לא זכה לתקן כל פשעיו.

ובבית אברהם (פר׳ שמיני ד״ה ויאמר) כתב וז״ל: השוטה — אם נכשל ונפל בדבר אסור אם במעשה ולו יהא אפילו רק בהרהורים ומחשבות רעות — נופל ביאוש, והוא על דרך האב שבוחן את בנו ומקשה לו קושיה, אין מטרתו שישאר בקושייתו, אלא ידחה אותו שלא יקשה כלום, כמו כן רצונו יתברך שיתגבר על נפילת רוחו ויתחזק להתחיל מחדש בעבודתו יתברך. עכ״ל.

ובזרע יעקב (פר׳ ויגש ד״ה ויגש) כתב וז״ל: כל אדם כשרוצה לילך בדרכי הי״ת ולשוב אליו על מה שחטא חס וחלילה נגדו יתברך, יבוא היצר ומגדיל העבירות ומעמידם נגדו לומר: איך תוכל לעבוד אותו יתברך, ולהודות לה׳ בשירות ותשבחות ולהתפלל אליו יתברך,

מאחר שהרבית לפשוע ולהגדיל עבירות נגד רוחו, ובפרט בעקבתא דמשיחא בגלות הזה שנחלשו שכלנו ומוחינו וכשל כח הסבל מרוב הצרות וטרדת הזמן. לכן עצה היעוצה לנו מתורתינו הקדושה אל תאמר כן רק מה שהיה היה, ומהיום והלאה הודה את ה׳ בשירות ותשבחות, וזהו הפעם – שנדבה רוחי לשוב אליו יתברך, אודה את ה׳ – בשירה ובזמרה. עכ״ל.

ביאור קינה, **אלי ציון ועריה כמו אשה בצִיריה.**

הנה ציון נקראת עתה יתום, ומלכות בית דוד נקראת עתה בגלות אלמנה, וכל המרחם על יתום ואלמנה יזכה לראות בנחמות ציון ובמלכות בית דוד על מכונה (קדושת לוי, מגילת איכה).

וביאר בקדושת לוי (מגילת איכה) קינה זו, כי האשה בשעה שכורעת לילד יש לה צער, אבל באמת אחר כך כשתלד יהיה לה שמחה גדולה, וכן כל העומדים שם אפילו בשעת צערה יש להם שמחה, כי הם יודעים שבודאי תלד בן או בת, וזה באמת הוא שמחה, וגם לה באמת יהיה אחר כך שמחה כשתלד, רק בשעת מעשה יש לה איזה צער. כן באמת ציון, אפילו שעכשיו יש לה צער מחורבנה, הוא רק כמו אשה בציריה, אבל באמת הקב״ה יש לו שמחה מזה, כי הוא יודע שהצער הוא רק לשעה אבל אחרי זה יבנה הקב״ה ביתר שאת ויתר עוז.

וזהו הרמז במדרש (איכ״ר א אות כו) אין לה מנחם, כל מקום שנאמר אין לה, הוה לה אחר כך, כמו בשרה נאמר (בראשית יא) ותהי שרה עקרה אין לה ולד, ובאמת היה לה ולד. ויבואר כמו שאמר אדמ״ו אין מזל לישראל (שבת דף קנו.), האי״ן הוא מזל לישראל, הוא המשפיע מזל, לשון יזל מים מדליו (במדבר כד) וזהו אין לה מנחם, האי״ן הוא מנחם לה, כי הוא יודע שבודאי יבנה אותה וינחם אותה בכפלי כפלים.

וזה ביאור הכתוב (ישעיה סג) וכל מלבישי אגאלתי, היינו הקב״ה כל מידותיו הן מלבושיו כולו חסד, ודרכו לעשות עם כל בריותיו רק חסד ורחמים, והנה הקב״ה לפעמים מכה שונאי ישראל ועושה להם נקמה גדולה. והנה כאשר נתבאר לעיל, זה הוא חסד להם מה שהקב״ה מכה אותם, כי על כן נתקדש שמו של הקב״ה, כמו בפרעה וסנחריב והמן וסיסרא שעל ידם נתקדש שמו יתברך, ועי״ז זכו שמבני בניהם התקרבו לה׳, כמאמר חכמינו ז״ל (עיין סנהדרין דף צו: וגיטין דף נז:) מבני בניו של פרעה[א] ובני בניו של סנחריב כו׳ מבני בניו של המן למדו תורה בבני ברק.

◆ באר מים חיים ◆

[א] עיין בישועות יעקב (או״ח סימן תרצה סק״א) שמעתיק ג״כ הגירסא דמבני בניו של פרעה. וכן במראה יחזקאל (הגדה של פסח) מבואר שגם מבני בניו של פרעה נתקרבו גרים. וצ״ע מדברי הרב פרי צדיק (פר׳ יתרו אות ג) כי דוקא פרעה אינו יכול לחזור לקדושה בשום אופן, כי הוא אריך דקליפה, היינו שורש

ונמצא זה חסד להם מה שהקב״ה עושה להם נקמה, מחמת שהם נעשים כלי להתקדש שמו של הקב״ה על ידם, ועי״ז זוכים שמבני בניהם זוכים להתקרב להי״ת, ונמצא זה הדין הוא חסד להם. אבל לעתי״ל יעשה הקב״ה נקמה גדולה בכל הגויים ואי אפשר לבוא להם מזה איזה תקומה אח״כ, כי אי אפשר להוציא מבני בניהם איזה ניצוץ קדוש, כמאמר חכמינו ז״ל (יבמות דף כד:) אין מקבלין גרים לימות המשיח, ונמצא אי אפשר שיבוא מזה איזה חסד. וזה הרמז לעתי״ל כשהקב״ה עושה נקמה גדולה בכל הגויים, מלבושי שהם מידותי אגאלתי, כי תמיד מידותי הנקראים לבוש, דרכי שיבוא מזה חסד ועתה אי אפשר לבוא מזה חסד.

וזה הוא מה שכתוב (בברכת יוצר דיום שב״ק) אפס בלתך גואלינו לימות המשיח, כלומר כשיבוא משיח צדקינו במהרה בימינו, אז יתגלה שכל המאורעות שהיו בגלות לנו היה הכל הכנה לגאולה, כי עתה בגלות אינו נראה, אבל בזמן גאולה יתגלה זאת שהכל היה הכנה לגאולה, וזהו אפס בלתך, כלומר היום אינו יודע זאת, כי אם הקב״ה שהכל הוא הכנה לגאולה, וזהו אפס בלתך גואלינו לימות המשיח.

וזהו שנאמר ברחל (ירמיה לא) מנעי קולך כו׳, שהיא מעוררת הגאולה, ובאמת שמו של משיח הוא לפני בריאת העולם, שנאמר (בראשית א) ורוח אלהים מרחפת על פני המים — זהו רוחו של משיח, כמבואר במדרש (ב״ר פר׳ ב אות א ובפר׳ ח אות א), והכלל כאשר מבואר בזוהר הקדוש שהקב״ה כתב והודיע בתורה נחמות הגאולה, כדי שעי״ז יוכלו ישראל לסבול עול הגלות, כי כאשר רואים ישראל נחמת הגאולה בתורה, אזי יש להם שמחה בהנחמה אשר יהיה אם ירצה ה׳ בעת הקץ, ועי״ז יכולים עמ״י לסבול עול הגלות.

וזה היה פעולת רחל שפעלה בבקשתה, שישראל ישיגו בגלות מעט מנחמות העתידות לבוא עליהם, בכדי שיוכלו לסבול עול הגלות. ע״כ.

והנה יל״ע בנוסח קינה זו, שכתוב אלי ציון ועריה כמו אשה בציריה וכבתולה חגורת שק על בעל נעוריה, דשני המשלים אינם דומים, דאשה בציריה מחכה לולד, משא״כ אשה שמת בעלה ר״ל, אין לה תקוה לעתיד טוב יותר.

וראיתי ביאור יפה בספר פתחי חיים לרה״ג ר׳ משה חליוה שליט״א (ח״ב אות יט) בשם מרן הגרח״ק זצוק״ל, דמיירי באמת בשתי משלים המדברים על שני סוגי אנשים, דהיינו אלי

◆ באר מים חיים ◆

הקליפה, שא״א להחזירה לקדושה אלא להכניעה מהשורש, ולכן טבעו בים, ומטעם זה לא נזכר בגיטין (דף נז:) שמבני בניו של פרעה חזרו לקדושה וכו׳, עיין עליו. אך הנה יש ראיה ברורה שמבני פרעה נתגיירו, דהרי בתיה בת פרעה נתגיירה וכלב בן יפונה נשא אותה לאשה (מגילה דף יג.), ואמנם אין ראיה שמבני בניו נתגיירו אח״כ בהמשך הדורות. ונראה שכל הרבנים הנ״ל גרסו בגמ׳ בגיטין ובסנהדרין לא כפי הנמצא לפנינו.

ציון בעריה כמו אשה בציריה – מי שיזכה ישאר כשיבנה ביהמ״ק, וכבתולה חגורת שק על בעל נעוריה – מי שלא יזכה להשאר לבנין ביהמ״ק. ע״כ.

קונטרס

על עזבם את תורתי

בענין מאמר חז"ל "שלא בירכו בתורה תחילה"

דרשות ומאמרים, בענין מאמר נפלא מכוסה ונעלם, שאמרו חז"ל דא"א לא ידע לבאר מדוע נחרב ביהמ"ק עד שגילה הקב"ה בעצמו, על עזבם את תורתי – שלא בירכו בתורה תחילה, ויתבאר בס"ד בזה כמה וכמה דרכים מדברי רבותינו ראשונים ואחרונים, הכל בלשון צח ודרך השווה לכל נפש

ענין החורבן שלא בירכו בתורה תחילה – עסקו בה שלא לשמה

הנה איתא בש״ס (ב״מ דף פה.-:) וז״ל: אמר רב יהודה אמר רב מאי דכתיב מי האיש החכם ויבן את זאת ואשר דיבר פי ה׳ אליו ויגדה על מה אבדה הארץ, דבר זה אמרו חכמים ולא פירשוהו, אמרו נביאים ולא פירשוהו, עד שפירשו הקב״ה בעצמו, שנאמר (ירמיה ט) ויאמר ה׳ על עזבם את תורתי אשר נתתי לפניהם, אמר רב יהודה אמר רב שלא בירכו בתורה תחילה. ע״כ.

והנה יש להפליא על מאמר זה הפלא ופלא, דאיתא בש״ס (יומא דף ט:) וז״ל: מקדש ראשון מפני מה חרב? מפני שלושה דברים שהיו בו עבודה זרה, וגילוי עריות, ושפיכות דמים. ע״כ. הרי שהיה ג׳ עבירות חמורות ומהו שלא ידעו לפרש על מה אבדה הארץ. ועוד איך מוכח מפסוק ״על עזבם את תורתי״ דהיינו על שלא בירכו בתורה תחילה. ועוד איך באמת יתכן שהקב״ה מחל על ג׳ עבירות חמורות, ועל שלא בירכו בתורה תחילה נגרם החורבן. וצ״ב.

וכתב רש״י (ב״מ שם) וז״ל: שלא בירכו בתורה תחילה, כשהיו עוסקין בתורה לא היו מברכין לפניה, קרא יתירא דאשר נתתי לפניהם קא דרש ברכת אשר נתן לנו תורת אמת שהיא לפניה של דברי תורה, וכיון דלא מברכי גליא דעתייהו שאינה מתנה חשובה להם. עכ״ל. הרי שביאר רש״י דכיון שלא בירכו בתורה גילו דעתם שאין זו מתנה חשובה להם. והנה עדין צ״ב, איך ענין זה גרם חורבן ביהמ״ק ושאר שאלות כנ״ל.

והנה כעין גמרא זו איתא ג״כ במסכת נדרים (דף פא.) דאיתא וז״ל: דאמר רב יהודה אמר רב, מאי דכתיב מי האיש החכם ויבן את זאת, דבר זה נשאל לחכמים ולנביאים ולא פירשוהו, עד שפירשו הקב״ה בעצמו, דכתיב ויאמר ה׳ על עזבם את תורתי וגו׳, היינו לא שמעו בקולי היינו לא הלכו בה, אמר רב יהודה אמר רב שאין מברכין בתורה תחילה. ע״כ.

והנה כתב הר״ן (נדרים שם) וז״ל: דבר זה נשאל לחכמים וכו׳ ולא פרשוהו, מדכתיב ויאמר ה׳ על עזבם את תורתי מכלל דליכא דידע להדורי טעמא אלא קוב״ה בלחוד, ומצאתי במגילת סתרים של ה״ר יונה ז״ל דקרא הכי דייק דעל שלא בירכו בתורה תחילה אבדה הארץ, דאם איתא על עזבם את תורתי כפשטא, משמע שעזבו את התורה ולא היו עוסקין בה, כשנשאל לחכמים ולנביאים למה לא פרשוהו, והלא דבר גלוי היה וקל לפרש, אלא ודאי עוסקין היו בתורה תמיד, ולפיכך היו חכמים ונביאים תמהים על מה אבדה הארץ, עד שפירשו הקב״ה בעצמו שהוא יודע מעמקי הלב שלא היו מברכין בתורה תחילה כלומר שלא הייתה התורה חשובה בעיניהם כ״כ שיהא ראוי לברך עליה, שלא היו עוסקים בה לשמה, ומתוך כך היו מזלזלין בברכתה, והיינו לא הלכו בה, כלומר בכוונתה ולשמה, אלו דברי הרב החסיד ז״ל והם נאים ראויין למי שאמרם. עכ״ל.

והנה כמה הלכתא גברוותא איכא למישמע מיניה, וארחיב מעט בביאור דבריו, דהנה ודאי אילו באמת היו עוזבים ישראל את התורה להוי הוי ידוע לכו״ע על מה אבדה הארץ, ומדלא ידעי על מה אבדה הארץ, מוכח שבאמת כן היו עוסקים בתורה, והיה חטא שרק הקב״ה יודע, והיינו שלא היו עוסקים בתורה לשמה, וממילא היו מזלזלים בברכות התורה, דמכיון שלא היו עוסקים לשמה הרי למדו להתגדל ולהתפאר ולא היו לומדים לשם ה׳ לכן לא היו מברכים, ועי״ז חשיב כאילו לא הלכו בדרך התורה, ולכן זה היה חשוב יותר מג׳ עבירות וזה הביא את החורבן.

ויבואר בס״ד יותר ע״פ המבואר במס׳ כלה רבתי (פ״ה ה״א) וז״ל: ר׳ מאיר אומר כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה. תנו רבנן מעשה בר׳ מאיר שהלך למקום אחד, שאלו זקן אחד, כתיב (שמות כט) ריח ניחוח אשה לה׳, וכתיב (ויקרא א) אשה ריח ניחוח לה׳, לא הוה בידיה, נכנס לבית המדרש ושאל, אמרו לו, כאן לעוסקין לשמה, כאן לעוסקין שלא לשמה.

ולר׳ מאיר, אדתני כל העוסק בתורה לשמה, לית ליה הא דאמר ר׳ יוחנן, ויאמר ה׳ על עזבם את תורתי, לא על עבודה זרה ולא על גילוי עריות ושפיכות דמים, אמר הקב״ה לא הגליתי את ישראל אלא בשביל שעזבו את התורה, שנאמר (ירמיה טז) ואותי עזבו ואת תורתי לא שמרו, האותי עזבו – למה? תורתי לא שמרו, מכאן אמרו חכמים, לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצוות אפילו שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה, כי קאמר ר׳ מאיר בשיטת ר׳ עקיבא, דתניא ר׳ עקיבא אומר, כל הקורא שלא לשמה נוח לו שנהפכה שלייתו על פניו, שנאמר (ויקרא כב) ושמרתם מצוותי ועשיתם אותם, לעשייה נתתים ולא לדבר אחר, דבר אחר ושמרתם מצוותי ועשיתם אותם, כל הקורא ושונה לשמה, מעלה עליו הכתוב כאילו עשה עצמו, שנאמר ועשיתם אותם.

מתיבין תיובתא למילי דר׳ יוחנן, מפני מה חרבה ירושלים, בראשונה מפני עבודה זרה, ובאחרונה מפני שנאת חינם, הא לית בה תרתי, אמר לך ר׳ יוחנן האי הקב״ה דקאמר הכי, אותי עזבו, מה טעם דתורתי לא שמרו, הא אילו תורתי שמרו אותי לא עזבו, ואי משום דקא מקשית בית שני, שאני שנאת חינם דחמיר טפי מעבודה זרה, ומנא לן דכתיב (הושע ד) חבור עצבים אפרים הנח לו, בזמן שהם מתחברין, ואפילו לעצביהם הנח להם, חלק ליבם עתה יאשמו, אי הכי בראשון אמאי, שאני בית ראשון דהוה מאריך להם הקב״ה מימות רחבעם. ע״כ.

הרי מבואר דחורבן בית ראשון היה על מה שעזבו את התורה, והיינו שלא היו עוסקים בתורה כלל, דאי היו עוסקים המאור שבה היה מחזירן למוטב, ולכאורה זה סותר למשנ״ת שהיו עוסקים בתורה שלא לשמה.

אלא דאי עוסק בתורה שלא לשמה בלי כוונה שיהיה בסוף לשמה, אין זה חשיב תורה כלל שיצילנו מהעבירות, וכל מה שאמרו שמוטב שיעסוק שלא לשמה והמאור שבה מחזירן למוטב, הוא כשמתוך שלא לשמה בסוף יבוא לשמה, אבל אם אין בכוונתו לשמה כלל, אין

זה חשיב תורה, וזהו שלא בירכו בתורה תחילה דלא היה כוונתם כלל לעסוק בתורה לשמה, ולא היה חושב בעיניהם כלל נותן התורה רח״ל.

וכן מבואר בירושלמי (חגיגה פרק א הלכה ז דף ו:) וז״ל: רבי חונה ר׳ ירמיה בשם ר׳ שמואל בר רב יצחק מצאנו שויתר הקב״ה לישראל על עכו״ם ועל גילוי עריות ועל שפיכות דמים, על מאסם בתורה לא ויתר, מה טעמא ויאמר ה׳ על אשר עשו עכו״ם וגילוי עריות ושפיכות דמים אין כתוב כאן, אלא ויאמר ה׳ על עזבם את תורתי, א״ר חייה בר בא אותי עזבו, שמא את תורתי שמרו, שאילו אותי עזבו ותורתי שמרו המאור שבה היה מקרבן אצלי. ע״כ.

הרי שעמ״י מאסו בתורה, והיינו שהיו עוסקים בתורה אלא שהעסק בה היה שלא לשמה, ולכן לא בירכו בתורה דמאסו בתורה ולא הייתה חשובה בעיניהם, וזה חשיב כאילו עזבו את התורה לגמרי, וכבר לא היה בכח תורתם להחזירם בתשובה.

כי אדם שלא עוסק בתורה לשמה, אין לו מעלת התורה כלל ר״ל, וכדברי המהר״ל בדרך חיים (אבות פ״ו מ״א) וז״ל: העוסק בתורה לשמה וכו׳, מה שאמרו לשמה דוקא, כי כאשר למד תורה לשמה, יש לו מעלת התורה שהרי הוא לומד לשמה, אבל אם לימודו שלא לשמה אין לו מעלת התורה כלל, שהרי אין לימודו לשמה, אבל כדי לקנות כבוד וכיוצא בזה אין לו מעלת התורה כפי מה שראוי, וכל המעלות אשר זכר כאן הם מפני עצם מעלת התורה, ומעתה אם לימודו בתורה לשמה יש לאדם המעלה אשר ראויה לתורה עצמה, אבל אם אין לימודו לשמה, אין לו המעלה שראוי אל התורה עצמה שהרי אין לימודו לשמה. עכ״ל.

וכ״כ עוד בנתיבותיו (נתיב התורה פרק ז) וז״ל: ובפרק לולב וערבה (סוכה דף מט:) אמר ר״א מאי דכתיב (משלי לא) פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה, וכי יש תורה של חסד ותורה שאינה של חסד, אלא תורה לשמה זו תורה של חסד תורה שלא לשמה זו תורה שאינה של חסד כו׳. ורצ״ל כי אם לומד התורה לשמה, אז יש לאדם בודאי המעלה העליונה שיש אל התורה, אבל אם אין לימודו בתורה לשמה, הרי משפיל מעלת התורה לשמש בה לדבר פחות, ואמר כי התורה לשמה היא התורה של חסד, וזה מפני כי התורה עצמה היא הטוב הגמור כמו שהוא החסד שהוא טוב הגמור, וזה שאמרו כי תורה תחילתה גמילות חסדים וסופה גמילות חסדים, כדאיתא במסכת סוטה (דף יד.), וכל זה מפני כי התורה היא הטוב הגמור, ולכך אם למד התורה לשמה נקראת תורת חסד שזהו עצמה של תורה הטוב הגמור, אבל אם לימוד התורה שלא לשמה, אין זה עצמה של תורה. עכ״ל.

וזאת כי ידוע, כי עיקר עסק התורה שמציל מעוונות הוא בעסק התורה לשמה, אך אם עוסק בתורה שלא לשמה אין בכח זה להחזירו בתשובה ולהציל מהעוונות.

ואיתא בזוהר (פר׳ קדושים דף פ:) וז״ל: רבי יוסי היה הולך בדרך, פגש בו רבי חייא, אמר לו, זה שביארו החברים, שכתוב בעלי (ש״א ג) ולכן נשבעתי לבית עלי אם יתכפר עוון בית עלי בזבח ובמנחה עד עולם, בזבח ומנחה אינו מתכפר, אבל מתכפר הוא בדברי תורה, למה? משום שדברי תורה עולים על כל הקרבנות שבעולם, כמו שבארוה שכתוב (ויקרא ז)

זאת התורה לעולה למנחה ולחטאת ולאשם ולמלואים, שקולה התורה כנגד כל הקרבנות של העולם, אמר לו, כך זה ודאי, שכל מי שמשתדל בתורה, אף על גב שנגזר עליו עונש מלמעלה, נוח לו מכל הקרבנות והעולות, ואותו העונש נקרע, ומשום שעוסק בה לשמה, הקב״ה מתפייס עמו. ע״כ. מבואר דדוקא על ידי תורה לשמה מתכפרין עוונותיו, והקב״ה מתפייס עימו.

וכתב הרמ״ע מפאנו בספר עשרה מאמרות (חיקור הדין ח״א פכ״ה) שכל מה שהתורה מכפרת היינו כשלומד לשמה באמת. עיין שם.

וכ״כ בשיח יצחק (ח״ב ליקוטים אות א) דבשביל כפרת עוונות, צריך דוקא תורה לשמה, ומשום שהתורה נמשלה למים חיים. עיין שם.

והרמ״ע מפאנו כתב עוד במאמר הנפש (ח״ה פ״א) וז״ל: שהתורה מכפרת עם התשובה אפילו על חילול השם, ובלבד שנברך עליה כל יום, עד שמלאכי השרת נזקקין לענות עליה אמן, ויחידו של עולם בוחן ליבות וכליות הוא לבדו יודע עם ברכנו עליה תחילה, רצוני לומר – בעצם וראשונה לכוין בה לשמה שהוא לבדו תכלית הכל, וליפקו ממאן דמשתמש בתגא לכבוד עצמו או לשום פניה חיצונית ח״ו. עכ״ל.

ועוד כתב במאמר עשרה מאמרות (חיקור הדין ח״א פכ״ב) וז״ל: וזה שאמרו מתכפר הוא בדברי תורה, דכתיב (במדבר יט) זאת התורה אדם כי ימות באוהל, מכאן שאוהל התורה מכפר כמיתה ואין מיתה אלא גניזה לנפש המשכלת, שהיא מתעלמת מדרכי החושך, על כן צריך להרבות בעסק התורה בסתר, כדמשמע מדכתיב באוהל, עד שהיא בעצמה תכריז עליו בגלוי להשכיל להיטיב לזולתו בזמן שהרבים צריכים לו, ובלבד שיכוין ליבו לשמים בלי שום פניה אחרת. עכ״ל.

ובשבט מוסר (פרק מד) כתב וז״ל: ואני אומר לתיקון קרי וזרע לבטלה אם תלמיד חכם הוא ירבה בתורה, ויטריח מוחו לחדש חידושים בתורה תמיד וכו׳, ובלבד שכל מה שמחדש יהיה לשם שמים ובכוונה לתקן מה שעיוות. עכ״ל.

וכ״כ הגחיד״א בציפורן שמיר (סימן י אות קנב) שכל העוסק בתורה לשמה עוונותיו מתכפרין ורבו מעלותיו, והעיקר שילמוד לשם שמים. עכ״ד. וע״ע בספר קב הישר (פרק מד) שכתב, כי העוסק בתורה לשמה היא מצלת מכל הרהורים רעים. עיין שם.

וכתב בביאור הגר״א למשלי (כה כא) וז״ל: אם פגע בך מנוול זה משכהו לביהמ״ד וכו׳, והיינו אם יפגע בך מנוול זה שהוא היצר הרע, ורוצה להטות אותך מן התורה שלא תלמוד כלל – משכהו לביהמ״ד, כי אם יתחיל ללמוד תיכף לשמה לא יניח לו, אך יתחיל שלא לשמה, ומתוך שלא לשמה בא לשמה, וזהו משכהו לביהמ״ד שיהיה עמך, והיינו שתלמוד שלא לשמה, וממילא יתבטל, כי מתוך שלא לשמה בא לשמה. עכ״ל. מבואר שהיצה״ר בטל לגמרי דוקא כשעוסק בתורה לשמה.

וכן הביא במעלות התורה לרבי אברהם אחי הגר"א (עמוד בן) שפירש כנ"ל, שיאמר קודם ליצה"ר: בביהמ"ד אמלא רצונך שאלמד שלא לשמה, ובזה תנוח דעתו ויתרצה, ואח"כ מתוך שלא לשמה בא לשמה ותפטר ממנו לגמרי.

וזה פירוש הפסוק (משלי כה) אם רעב שונאך האכילהו לחם ואם צמא אשקהו מים כי גחלים אתה חותה על ראשו וה' ישלם לך, היינו אם רעב שונאך – שהוא יצרך הרע שרוצה להחטיאך, האכילהו לחם – לחמה של תורה, פירוש עשה רצונו בלימוד שלא לשמה, ובכך אתה חותה גחלים על ראשו – כשתבוא אח"כ למדריגה שתלמד לשמה. עכ"ד. מבואר כנ"ל שביטול היצה"ר הוא דוקא ע"י תורה לשמה.

וכתב בביאור הגר"א למשלי (לא יא) שרפואת הנפש היא דוגמת רפואת הגוף וכו', ובזה יובן מה שאמרו רז"ל (ב"ב דף נח.) בריש כל מרעין אנא דם בריש כל אסוון אנא חמר, באתר דלית חמר תמן סממנים מתבעין, בראש כל מרעין אנא דם – היינו כי הדם הוא הנפש המתאוה וכו', והוא ראש לכל המחלות, ובראש כל אתוון אנא חמר – הוא יינא דאורייתא וכו' והוא סם חיים, וא"ת למה מנו חכמים כל מידות טובות במסכת אבות? היינו דוקא למי שאינו בעל תורה, וזהו באתר דלית חמר תמן סממנים מתבעין, אבל הבעלי תורה אינן צריכין, כי התורה היא כלל הכל וכו', בתורה הוא בטוח בכל המידות רעות. עכ"ל.

והנה זהו דוקא בתורה לשמה, דהרי כך איתא במעלות התורה לרבי אברהם אחי אדונינו הגר"א ז"ל, וז"ל: איתא בילקוט האזינו (רמז תתקמב) יערוף כמטר לקחי תיזל כטל אמרתי (דברים לב), אם תלמיד חכם הגון הוא תיזל כטל, ואם לאו ערפהו כמטר, ע"כ, ואמר אחי הגאון ז"ל הטעם שמדמה אותו למטר, שהטל יורה ומשקה שמגדל עשבים רעים וטובים, וביותר מתגדלים הרעים מהטובים, כך על ידי התורה, במי שאינו הגון מתגדלים תכונות רעות בליבו. עכ"ל. ולכאורה נתבאר למעלה שהעוסק בתורה בודאי ניצול מכל המידות הרעות? אלא דכל זה רק אם עוסק לשמה, אבל בלא"ה אדרבא הוא מסוכן להגביר ולגדל מידותיו הרעות.

וכן איתא בהדיא בביאור הגר"א לאגדות מסכת ברכות (דף נז.) שכל הנ"ל שהתורה היא ראש לכל הרפואות, הוא אך ורק כשעוסק בתורה לשמה.

וכתב רבינו האור החיים (ריש פר' בחוקתי פסוק ג אופן ז) וז"ל: ואומרו ואת מצוותי תשמרו, יתבאר על דרך מה שאמרו במסכת שבת (דף לא:) מכריז ר' ינאי חבל על מאן דלית ליה דרתא ותרעא לדרתא עביד, שעיקר עסק התורה צריך שיהיה לשמור ולעשות, והוא אומרו אם בחוקתי וגו' – שהוא עסק התורה, תנאי הוא הדבר ואת מצוותי תשמרו ועשיתם אותם, ואמר ואת מצוותי יתבאר על דרך אומרם בגמרא (ברכות דף יז:) הלומד שלא לשמה נוח לו שלא נברא, והקשו בתוספות עם אותה שאמרו לעולם יעסוק אדם בתורה אפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה? ותירצו כי הם ב' אופנים שלא לשמה, אחד לקנטר ואחד להתכבד, לקנטר נוח לו שלא נברא, להתכבד יעסוק שמתוך וכו'.

והוא מאמר ה׳ אם בחוקתי תלכו, ותנאי הוא הדבר ואת מצוותי שבה ב׳ מצוות הצריכין בלימודה שלא ילמדו לא לקנטר ולא להתכבד, אז תשמרו ועשיתם אותם – מבטיח הכתוב שהגם שתבא עבירה לידו יהיה ניצול ממנה, וכאומרם (סוטה דף כא.) תורה מגנא ומצלא מיצר הרע, וכמו שאמרו במסכת עבודה זרה (דף יז.) באותה מעשה של ר׳ חנינא ור׳ יונתן שחלפו אפיתחא דזונות וכו׳, דכתיב (משלי ב) מזימה תשמור עליך וגו׳.

ודקדק לומר ועשיתם, על דרך אומרם ז״ל (קידושין דף טל:) ישב אדם ולא עבר עבירה נותנין לו שכר כעושה מצוה, והעמידוה כשבאה עבירה לידו וניצול ממנה, הגם שאינה אלא שמירה, מעלה עליו הכתוב כאילו עשה מעשה מצוות.

והגם שדרש רבא (פסחים דף נ:) בפסוק (תהילים קח) כי גדול עד שמים חסדך זה הלומד שלא לשמה אלא להתכבד, הטעם לא שיש רצון הבורא בלימוד זה אלא לתכלית היוצא ממנו שיבוא ללמוד לשמה, ותורה זו אין בסגולתה להציל מיצר הרע בבא עבירה לידו, ובזה יש לתרץ מה שהקשו שם בסוטה לרבי יוסף שאמר תורה בין בעידנא דעסיק בה בין בעידנא דלא עסיק בה מגנא ומצלא, אלא מעתה דואג ואחיתופל מי לא עסקו בתורה אמאי לא אגינא עלייהו, ע״כ, לדברינו אין קושיא, שהם היו לומדים מתחילתם שלא לשמה ואין כח בתורה כזו להגין עליו מיצר הרע. עכ״ל.

עוד כתב (שם פסוק יד) וז״ל: עוד ירצה בהעיר עוד אומרו, ולא תעשו את כל, לפי מה שפירשתי בפסוק אם בחוקתי תלכו וגו׳ באחד מן הדרכים, שיכוין לומר שעל ידי עסק התורה יהיה בטוח מיצרו, כי התורה מגנא ומצלא (סוטה דף כא.), לזה אמר בכפל התנאי ואם לא תשמעו לי – פירוש לי לשמי, שהגם שילמדו התורה אם לא יהיה הלימוד לשמו יתברך, אזי ולא יעשו את כל המצוות האלה, פירוש אין מציל מייד יצר הרע, ויבואו לידכם עבירות, שאין מציל מהיצר אלא תורה לשמה. עכ״ד.

וע״ע בדבריו בפר׳ שלח (יג כו) שכתב בתו״ד וז״ל: ומה שדחה הש״ס בסוטה סברת רב יוסף ממה שלא הגינה תורה לדואג ואחיתופל אינה דחיה, לפי מה שאמרו בחגיגה (דף טו:) במתניתא תנא דואג ואחיתופל טינא הייתה בליבם, פירוש שתורתם הייתה שלא לשמה, ומעתה אין הוכחה ממה שלא הצילתם תורתם שהרי לא הייתה תורה לשמה, או למה שפירשו שם התוספות שהיו בעלי עבירות קודם שעסקו בתורה וקדמה תורתם ליראת חטאם שבכגון זה אין תורה מצילתם מיצר הרע. עכ״ל.

מכל האמור מבואר שעיקר התורה המצילה ומגינה מכל פגע רע, הוא דוקא תורה לשמה.

וכתב ביושר דברי אמת (אות ח) שרק ע״י תורה לשמה יזכה לאהבה הראויה שיאהב את ה׳ אהבה גדולה יתירה עזה מאוד וכו׳, ובלא״ה לא יזכה לאהבה אמיתית ולא לדביקות, כמו שנמצאים בעלי עבירות רח״ל הלומדים תורה, וגם מאומה״ע יש הלומדים תורתנו ואינם דבוקים כלל בבוי״ת. עכ״ד.

והנה העוסק בתורה לשמה תורתו חשובה יותר מהקרבנות, כי הנה יש מקומות בחז״ל שאיתא שהתורה יותר מהקרבת קרבנות, ויש מקומות שהתורה היא שווה במעלתה למקריב קרבנות. וכתב הגרי״א חבר בחיבורו אות תורה (על מעלות התורה אות כה) שהנה בגמרא במס׳ מנחות משמע שיש מחלוקת בין ר״ל לרבא האם אדם שלומד תורה הרי הוא כמקריב קרבנות, או שבכלל לא צריך קרבנות – ותורתו יותר מהקרבת קרבנות, שרבא אמר דהעוסק בתורה ל״צ לא עולה וכו׳, וריש לקיש אומר שהתורה מכפרת עליו כעולה וכמנחה.

וכתב הרב הנ״ל, דיש חילוק בין לומד תורה לשמה ללומד תורה שלא לשמה, שמי שלומד תורה לשמה כולו נמצא בצד הקדושה, והעסק שעוסק בתורה בקדושה כולה זכה ונקיה, ובכוחה להעביר כל פגם וכל טומאה, וממילא ל״צ לא עולה ולא מנחה כיון שבכלל לא יחטא, ואף מה שחטא לשעבר ג״כ כאילו לא חטא דהתורה מתקנת כל החטאים מהשורש כאילו לא היו, ועל זה אמר רבא דהעוסק בתורה לא צריך לא עולה וכו׳, משום שלומד לשמה ותיקן החטאים מהשורש.

אבל אם לומד תורה שלא לשמה (שיביא לשמה) אז עדיין יש אחיזה לתורתו לצד הרע של נפשו, ולכן אין בו כוח להרחיקו לגמרי מהחטא ועדיין יתכן שיחטא, דסו״ס אין מחשבתו נקיה לגמרי, ומצד זה יש איזה אחיזה לסטרא אחרא, ובזה אמר ריש לקיש שלא מציל לגמרי דיתכן שיחטא, רק דעל כל פנים התורה תכפר עליו כעולה וכמנחה.

ולפי״ז אין מחלוקת בין ר״ל ובין רבא ואין סתירה במאמרי חז״ל, אלא מר כי אתריה ומר כי אתריה. [וכן העליתי בס״ד בספרי אמרי שפ״ר (עמ״ס סנהדרין דף מד:) עיין שם באריכות].

ועיין בדרשות חת״ס (ח״ב דף רנב: בדפו״י) שכתב בביאור ענין תורה לשמה דהיינו להיות עמל רק לחיבת התורה להיות עמלים בה ומעיינים בה ומחדשים בה, ולא עוסקים בשביל לדעת איך לקיים המצוות, שכבר יודעים כל המעשה אשר יעשון, וזה הבחינה הגבוהה בתורה לשמה לשם ה׳ ממש, וזו התורה החשובה יותר מעולה וכל הקרבנות, ואם לומד ע״מ לקיים זה הבחינה רק כאילו הקריב ולא קרבן ממש. וע״ע בתורת משה להחת״ס (פר׳ בחוקתי דף סד. בדפו״י ד״ה אם) ובחידושי חת״ס עה״ת (פר׳ בחוקתי דף פג. בדפו״י).

ואולם יש על כל הנ״ל קושיא מהמבואר בדברי הגר״ח מוואלז׳ין ברוח חיים (פ״א מ״ב) שביאר מאמר רז״ל לעולם יעסוק אדם בתורה אף שלא לשמה. ולכאורה צ״ע וכי ח״ו לעולם יעסוק שלא לשמה? אך כונתם שילמד ״לעולם״, חוק ולא יעבור בלי מגרעת ח״ו, ואם כי בלימוד תמיד לא יכול לעשות תמיד לשמה, מ״מ לא יניח קביעותו מפני זה, כי מזה יבוא לידי כוונה אמיתית, כי התורה אף שלא לשמה מחליש כח היצר ואם ברזל הוא מתפוצץ, ולכל אשר יחפוץ יטנו.

ובזה תירץ הרב ז״ל קושיית התוס׳ (שם) מהא דאמרינן דהעוסק בתורה שלא לשמה נוח לו שלא נברא? ולהנ״ל יתורץ, כי שם מיירי שלומד רק פ״א, ואותו פעם ג״כ לומד שלא לשמה, אבל כאן מיירי בקביעות, וד״ל.

ובזה ביאר מה שאמר דוד המלך ע״ה בתהילים (א) כי אם בתורת ה׳ חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה, רצ״ל תורת ה׳ והיינו לשמה – ירצה, אבל מ״מ גם בהעדר הלשמה לא ימנע מלעסוק אף שלא לשמה, לזה אמר ובתורתו, והיינו שלא לשמה שהתורה היא שלו להנאתו, יהגה יומם ולילה, והותר זה רק במקום קביעות שיהיה זהיר מאוד לבל יחסר המז״ג. עכתוד״ק. הרי שגם תורה שלא לשמה מצילה מעוון, ולכאורה סותר להנ״ל.

וכ״כ ביסוד העבודה לאדמו״ר הגה״ק ר׳ אברהם ז״ל מסלונים שאחרי שמאריך שם בח״א בחובת עסק התורה לשמה, כותב בח״ב (פ״ז) שאפילו הלומד בשביל שיכבדהו צריכים אנו לומר לו לך ולמוד, כי שמא כח התורה ומאורה יועיל לו שישוב עי״ז. עיין שם. הרי שאפילו תורה שלא לשמה יש בכוחה להציל מעוון.

שו״ר בשפת אמת (ליקוטים, הוצאת מיר דף סט) שכתב בתו״ד וז״ל: נמצא לפי מש״כ כי גם בלימוד שלא לשמה התועלת להצלת היצר הרע, וזהו שאמר אח״כ (בזוהר פר׳ ישב דף קפט:) אם יש לו הרהורים רעים ישתדל בתורה, וכן בש״ס (קידושין דף ל:) אם פגע בך וכו׳, והלא אין זה לימוד לשמה, רק דמ״מ מציל כנ״ל, וזהו שאמרו חז״ל (פסחים דף נ: סוטה דף כב: דף מז. סנהדרין דף קה: הוריות דף י: ערכין דף טז: זוהר פר׳ כי תצא דף רעז. פר׳ קדושים דף פה: פתיחתא דאיכ״ר אות ב) לעולם ילמוד שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה יבוא לשמה כנ״ל, שעי״ז יסור הרע מעליו ויוכל אח״כ ללמוד לשמה וכו׳. עש״ע. הרי שגם בלימוד שלא לשמה יש תועלת להנצל מהיצה״ר.

וכתב בשם משמואל (לראש השנה שנה תרע״ט ליל ב) וז״ל: וכמו דהני פרישי מדברא דלעיינא באורייתא יתבו במדברא (זוהר פר׳ תצוה דף קפד.), ולא היו צריכין כ״כ שמירה מכוחות החיצונים השולטים במדבר, כי תורה היא אש, כמש״כ (ירמיה כג) הלוא כה דברי כאש נאום ה׳, והיא לעצמה חומת אש, כענין שכתוב (זכריה ב) ואני אהיה לה נאום ה׳ חומת אש וגו׳, ואדרבה כוחות החיצונים מתרחקים שלא ישרפו באשא דאורייתא, וזה שבזוה״ק (שם) ולעיינא תמן באורייתא בגין לאכפיא להההוא סטרא, אבל מצוות שהן בעשיה, צריכין שמירה מכוחות החיצונים, על כן כשהגיע זמן המצוות שבעשיה הדרו לישובא, ומסתברא דכן הענין בלשמה, כי תורה אע״פ שאינה כ״כ לשמה, מ״מ היא עצמה משומרת מכוחות החיצונים, וכבש״ס ברכות (דף כב.) שדברי תורה אינם מקבלין טומאה, ועל כן מועילה נמי לאדם שהמאור שבה יחזירהו למוטב, אבל מצוות אם אינן לשם שמים אינן עולין לכלום. עכ״ל. וחזינן מדברי קודשו דאף תורה שלא לשמה יש בה כח לשמור מכוחות החיצונים.

הרי מבואר בדברי ד׳ רבנים גדולים ועצומים שאף תורה שלא לשמה מצילה מחטא ועוון, אך י״ל בס״ד שהוא דוקא היכא שכוונתו להגיע בסוף לשמה, אך אם אין כוונתו לשמה כלל, הרי בודאי שאין תורה כזאת תצילו מעוון, ואדרבא תורתו נעשית סם המוות וכנ״ל.

וזה מוכח מהמדרשים לעיל שמבואר שהקב״ה אומר לעמ״י שאע״פ שאותי עזבו, בכל זאת ע״י התורה המאור שבה היו חוזרים למוטב, ולכאורה אם עזבו את הי״ת לא יתכן שתורתם

לשמה, וא״כ לכאורה צ״ע על כל מי שסובר שתורה שלא לשמה לא מצילה מעוון אדרבא כו׳, אלא מוכח דמיירי שיעסקו שלא לשמה אם רצון בסופו של דבר שיבוא לשמה, הא לא״ה אין תורה כזאת בכוחה להביא את האדם להנצל מעוונות כנ״ל. וזה ברור.

ולפי כל האמור יתבאר בס״ד מאמר הש״ס, דשאלו לחכמים ולנביאים על מה אבדה הארץ, כלומר שהנה הן ראו כן תמהו איך יתכן שאבדה הארץ והרי עסקו בתורה, אלא מאי שאעפ״כ עברו על ג׳ עבירות חמורות וזה גרם את החורבן, א״כ תמהו איך הגיעו לג׳ עבירות חמורות, ואיך התורה לא הגינה אליהם שלא יבואו לידי עבירות אלו, עד שפירשו הקב״ה בעצמו שהוא יודע מעמקי הלב שלא היו מברכין בתורה תחילה, כלומר שלא הייתה התורה חשובה בעיניהם כ״כ שיהא ראוי לברך עליה, שלא היו עוסקים בה לשמה, ומתוך כך היו מזלזלין בברכתה, והיינו לא הלכו בה, כלומר בכוונתה ולשמה, ומשום כך אבדה הארץ.

וביותר יש לבאר הענין שלא בירכו בתורה תחילה (וכן ראיתי שביאר בשלמי תודה לבין המצרים סימן א) ע״פ המבואר בש״ס (ברכות דף לה.) וז״ל: לפניו מנין, הא לא קשיא דאתי בקל וחומר כשהוא שבע מברך, כשהוא רעב לא כל שכן. ע״כ. הרי שהגמרא לומדת דין ברכות לפניה, מק״ו מברכה שאחריה, אם כשהוא שבע מברך לפניה לא כ״ש. ולפי״ז לכאורה צ״ל שגם ברכה לפניה היא דאורייתא. אולם בתוס׳ (שם ד״ה לפניו לא כ״ש) כתב דלאו ק״ו הוא דאם כן תהא ברכה דלפניו מדאורייתא, ולעיל (דף כא.) משמע גבי בעל קרי דלאו דאורייתא הוא, ואפילו רבי יהודה לא פליג אלא משום דעשאן כהלכות דרך ארץ (שם דף כב.). עכ״ד. א״כ חזינן דמדאורייתא אין ק״ו שכשהוא שבע מברך לפניה לא כ״ש.

ואיתא עוד בברכות (דף כא.) וז״ל: אמר רב יהודה מנין לברכת המזון לאחריה מן התורה, שנאמר (דברים ח) ואכלת ושבעת וברכת, מנין לברכת התורה לפניה מן התורה, שנאמר (דברים לב) כי שם ה׳ אקרא הבו גדל לאלהינו, אמר רבי יוחנן למדנו ברכת התורה לאחריה מן ברכת המזון מקל וחומר, וברכת המזון לפניה מן ברכת התורה מקל וחומר, ברכת התורה לאחריה מן ברכת המזון מקל וחומר ומה מזון שאין טעון לפניו טעון לאחריו, תורה שטעונה לפניה אינו דין שטעונה לאחריה, וברכת המזון לפניה מן ברכת התורה מקל וחומר, ומה תורה שאין טעונה לאחריה טעונה לפניה, מזון שהוא טעון לאחריו אינו דין שיהא טעון לפניו, איכא למפרך מה למזון שכן נהנה, ומה לתורה שכן חיי עולם. ע״כ.

הרי מבואר בגמרא, שדין ברכות התורה הם מן התורה, ובכל זאת א״א ללמוד בק״ו מברכת המזון שצריך לברך אחריה, משום ששונה מזון שהוא נהנה ממנו, ומצד שני ברכת המזון היא דוקא לאחריה מהתורה, אבל לפניה לא, וא״א למילף בק״ו מברכות התורה, כיון דשאני התורה דהוי חיי עולם.

ואיתא בספר החינוך (מצוה תל) וז״ל: וכל שאר הברכות כולן הן מדרבנן, חוץ מאחת שהיא מן התורה, וכן הוא מפורש בגמרא בברכות (דף כא.) והיא ברכת התורה לפניה, גם הרמב״ן ז״ל יחשוב אותה מצות עשה בפני עצמה. והענין הזה שחייבנו הא״ל ברוך הוא ברכה

בקריאת התורה לפניה ובמזון לאחריו, מן הדומה שהטעם לפי שהוא ברוך הוא לא ישאל מן החומר לעבדו ולהודות בטובו רק אחר שיקבל פרס ממנו, כי החלק הבהמי לא תכיר בטובה רק אחר ההרגש, אבל קריאת התורה שהוא חלק השכל, והשכל יודע ומכיר וקודם קבלת התועלת יבין אותו, על כן יחייבנו הא״ל להודות לפניו קודם קריאת התורה. ומודה על האמת ימצא טעם בדברי. עכ״ל.

מעתה יתבאר בס״ד דברי חז״ל שלא בירכו בתורה תחילה, היינו שהרי נתבאר כי בדרך כלל מדין התורה הוא שלא יחוייב ברכה לפני כי אם ברכה אחרי, משום שאין לברך אלא על הנאה, מלבד על התורה שיש חיוב ברכה מדאורייתא, והיינו מחמת שהיא חלק השכל והשכל יודע ומכיר, ואף קודם קבלת התועלת יבין אותו, אך כל זה כשמבין שהתורה היא חיי עולם, כמבואר בגמ׳ בברכות הנ״ל, והיינו שעוסק בתורה לשמה ומבין בערך וחשיבות התורה, כענין של חיי עולם, היינו כענין רוחני שכבר קודם הנאה מכיר בהנאה ובערך של התורה, משא״כ אם עוסק בתורה שלא לשמה רק עושה את התורה קרדום לחפור בה ר״ל, א״כ לא מבין במעלת התורה, אלא רק ככלי להרוויח משהו, ובשבילו זה כמו הנאה גשמית שאין לברך לפניה כי אם לאחריה, מחמת שרק כשנהנה יש לו לברך.

וזה שעמ״י לא בירכו בתורה תחילה, והיינו שיתכן שבירכו בתורה לאחריה, אך לפניה לא בירכו, והיינו משום שעסקו בתורה שלא לשמה, והיה אצלם כענין גשמי, וכיון שלא הכירו בערך הגדול של התורה, לא היה נחשב זה כעסק התורה כנ״ל, וממילא הגיעו לכל העוונות עד שנחרב הבית.

ויש לחדד הענין ע״פ המבואר בדברי הר״ן (נדרים שם) וז״ל: אלא ודאי עוסקין היו בתורה תמיד, ולפיכך היו חכמים ונביאים תמהים על מה אבדה הארץ, עד שפירשו הקב״ה בעצמו שהוא יודע מעמקי הלב שלא היו מברכין בתורה תחילה כלומר שלא הייתה התורה חשובה בעיניהם כ״כ שיהא ראוי לברך עליה, שלא היו עוסקים בה לשמה, ומתוך כך היו מזלזלין בברכתה. עכ״ל. הרי שביאר שענין זה שלא עסקו בתורה לשמה נבע מזה שלא הייתה התורה חשובה בעיניהם.

וכ״כ רש״י (ב״מ שם) וז״ל: שלא בירכו בתורה תחילה, כשהיו עוסקין בתורה לא היו מברכין לפניה, קרא יתירא דאשר נתתי לפניהם קא דרש ברכת אשר נתן לנו תורת אמת שהיא לפניה של דברי תורה, וכיון דלא מברכי גליא דעתייהו שאינה מתנה חשובה להם. עכ״ל. הרי שביאר רש״י דכיון שלא בירכו בתורה גילו דעתם שאין זו מתנה חשובה להם.

וזה מבואר עפי״ד הרמב״ן (השגות לספר המצוות לרמב״ם שכחת העשין מצוה טו) שכתב וז״ל: שנצטווינו להודות לשמו יתברך בכל עת שנקרא בתורה על הטובה הגדולה שעשה לנו בתתו תורתו אלינו והודיענו המעשים הרצויים לפניו שבהם ננחל חיי העולם הבא. עכ״ל.

וכתב המהר״ל בתפארת ישראל (בהקדמה) וז״ל: ואל יקשה לך, למה לא היו מברכין בתורה תחילה, שאין פירוש הברכה הדיבור בפה בלבד, דודאי הדיבור בפה היו מברכים, אבל

הכוונה על הברכה בעצמה, היא האהבה הגמורה והדביקות אל הי״ת, לאהוב הי״ת במה שנתן תורה, וזהו ענין הברכה, ואין כל האהבות שוות, כי האהבה האמיתית היא האהבה בכל לב ובכל נפש, וכדכתיב (דברים ו) ואהבת את ה׳ אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך, ולא היה להם האהבה הגמורה אל הי״ת במה שנתן התורה לישראל, ובפרט על הטובה הגדולה, שהיא התורה, שהיא טובה על הכל, שיש לברך הי״ת ויתעלה שמו על זה בכל ליבו, וכפי הטובה העליונה, לא היו מברכים בכל ליבם.

וזה שאמרו (נדרים שם) גם כן, מפני מה אין תלמידי חכמים מצוים שיוצאים מהם תלמידי חכמים, מפני שאין מברכין בתורה תחילה, כי אף אם היו מברכין בפה, מ״מ דבר הזה שהוא נתינת התורה צריך לברך הי״ת בכל ליבו, ובזה יש לו האהבה הגמורה אל הי״ת, ואף אם הוא תלמיד חכם והוא צדיק גמור, רחוק הדבר הזה שיברך הי״ת בכל ליבו על נתינת התורה כפי הראוי. עכ״ל.

וכתב במשך חכמה (פר׳ כי תבוא כח מח) וז״ל: וכבר התבונן החסיד בעל חובת הלבבות (בשער הבחינה) ז״ל: והגדולה שבטובות שהיטיב בהם הבורא לאדם, והראיה החזקה עליו, התורה הנתונה למשה נביאו עליו השלום. עכ״ל. על זה צריך האדם לשמוח ולתת שבח והודיה להשי״ת מעומק לב ולהתנחם בזה על כל מדוי לבבו והמקרים המעיקים לו בשנות ימי חייו הספורים המועטים בעולם הנפסד והעובר. עכ״ל.

הרי מבואר שברכות התורה צריך לברך בשמחה והודאה עצומה, ואי לא״ה זה מורה על חיסרון אהבה לתורה ולקב״ה, ועל כן זה גורם כל העוונות, ועי״ז בא החורבן.

וכתב בלבוש (או״ח סימן מז ס״א) וז״ל: קודם שיתחיל ללמוד או לומר דברי תורה יברך ברכת התורה, ומאוד מאוד צריך האדם ליזהר בה, להראות שהתורה היא חשובה בעיניו ונהנה ממנה כמו שמברך על כל הנאותיו, ואם אינו מברך עליה אינו זוכה לבן תלמיד חכם, שזה עונשו מידה במידה (נדרים דף פא.), שמאחר שאינו מברך עליה מורה שאין קורא בה לשמה ואינו משמח עמה ולא נהנה בה, אלא היא בעיניו כאומנות בעלמא, לפיכך אינו זוכה לשלשלת הנמשך לעוסק בה לשמה, דכתיב (ישעיה נט) לא ימושו מפיך וגו׳.

ואסמכוה אקרא דירמיה שאמר (ט) מי האיש החכם ויבן את זאת ואשר דיבר פי ה׳ אליו ויגידה על מה אבדה הארץ, וכתיב בתריה (שם) ויאמר ה׳ על עזבם את תורתי וגו׳ ולא שמעו בקולי ולא הלכו בה, ואמרו רז״ל (נדרים שם) דהכי פירושא דקרא מי האיש וגו׳, והכי קאמר הנביא דבר זה נשאל לחכמים ולנביאים ולמלאכי השרת שהם כולם נכללים במילות חכם ונבון ואשר דיבר פי ה׳ אליו, וכולם לא יכלו לפרש על מה אבדה הארץ, רצ״ל על מה אבדה הארץ את חכמיה שלא יוולדו בה עוד, עד שפירשו הקב״ה בעצמו, שנאמר (שם) ויאמר ה׳ על עזבם את תורתי וגו׳, וסיים ולא שמעו בקולי ולא הלכו בה לומר שלא היו מברכין על התורה תחילה.

ונראה שפירושו הלכו מלשון טיול ושעשוע, כמו (ויקרא כו) והתהלכתי בתוככם, כלומר שלא חשבו לימודה לטיול והנאה רק לאומנות ושלא לשמה, ולא רצו לפרשו על עזבם את תורתי ממש, דא"כ למה לא פירשוה החכמים שבדור, שהרי הדבר גלוי וקל הוא להבין שעל עזיבת התורה נאבדה ונחרבה הארץ, אלא ודאי לפי שראו שהיו עוסקין בתורה וראו שאפילו הכי נאבדה הארץ, לפיכך שממו עליה הכל ולא ידעו לפרשו, עד שפירשו הקב"ה בעצמו שהוא יודע כל הנסתרות וידע שלא היו מברכין עליה תחילה, מפני שלא הייתה חשובה בעיניהם, רק עסקו בה כאומנות בעלמא ושלא לשמה. עכ"ל.

ועיין בחידושי חת"ס על הש"ס (נדרים דף פא.) שכתב, דע"פ דברי רבינו יונה שבר"ן כאן יש לפרש כפשוטו, כשנדקדק תחילה לשון תורה לשמה מהו לשון לשמה, ולא אמר לשם שמים, אלא יש תורה לשם שמים ממש אך אין כוונתו אלא כדי לקיים המצוות ולידע ההלכה איך יעשה המעשה, וכיון שכל עצמו של אותו העסק איננו אלא לקיים המצוה איננו עדיף מקיום המצוה גופיה דבעידנא דלא עסיק בה לא מגינא ולא מצלי.

אך עיקר מצות עסק התורה הוא מצוה בפני עצמה להגות בה יומם ולילה, ולהעמיק ולעיין בכל תוצאותיה ומובאיה כי עמקו מחשבותיה, ואם בחוקתי תלכו שתהיו עמלים בתורה, לא לבד לידע המצוה בשעה שצריך לה, אלא דרוש וקבל שכר, היינו הדרשה עצמה היא השכר ונחת רוח לפני הקב"ה, וזהו עוסק לשמה של תורה לא על כוונה אחרת, והיא המגינה ומצלי.

ואז בשעת החורבן לא עסקו על זה האופן והמחשבה הלז, וזה מה שגילה להם הקב"ה היודע מחשבות ולא חכמים ונביאים, אך במה יוודע שבאמת לא עסקו על זה האופן, אמר רב יהודה אמר רב שלא בירכו בתורה תחילה, והיינו דמסקינן בפרק התכלת (מנחות דף מב:) כל מצוה שעשייתה גמר מצוותה מברכים עליה, ושאין עשייתה גמר מצוותה אין מברכים עליה, והשתא אי כל כוונת עסק התורה אינה אלא לעשות המצוות, א"כ אין לימודה ועסקה גמר מצוותה וממילא אין מברכים עליה, אבל המברך עליה מודה שכוונתו שמלבד קיום המצוות עוד העסק בעצמו מצוה. עכ"ד.

ובתורת חיים (ב"מ דף פה:) ביאר ג"כ, שדוקא תורה לשמה היא המצילה מיצה"ר, ובזה ביאר מה שאמרו חז"ל בב"מ (שם) אמר רב יהודה אמר רב מאי דכתיב (ירמיה ט) מי האיש החכם ויבן את זאת ואשר דיבר פי ה' אליו ויגידה על מה אבדה הארץ, דבר זה אמרו חכמים ולא פירשוהו, אמרו נביאים ולא פירשוהו, עד שפירשו הקב"ה בעצמו שנאמר (ירמיה ט) ויאמר ה' על עזבם את תורתי אשר נתתי לפניהם, אמר רב יהודה אמר רב שלא בירכו בתורה תחילה. ולכאורה צ"ב מהו שלא ידעו על מה אבדה הארץ, והרי אמרו בגמרא (יומא דף ט:) שבית ראשון נחרב משום שחטאו עמ"י בג' עבירות חמורות ג"ע ע"ז ושפיכ"ד?

וביאר הרב תורת חיים, שודאי השאלה לא הייתה על איזה חטא אבדה הארץ, שהרי יש הרבה פסוקים מפורשים בירמיה שישראל עבדו עבודה זרה בפרהסיא בדור החורבן, וחז"ל

אמרו שבית ראשון נחרב בגלל עבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים. ועוד, שלא מסתבר שבגלל חטא קל שלא בירכו בתורה תחילה נאבדה הארץ.

אלא השאלה הייתה, כיון שאנשי ירושלים היו גדולים בתורה, מדוע לא הצילה אותם התורה מן החטא? ועל זה באה התשובה, שלפי שלא עסקו בתורה לשמה, אלא לשם קינטור ויוהרא, לכן לא הצילה אותם מן החטא, ודבר זה יודע רק הקב״ה שהוא בוחן ליבות, ויודע כוונתם הרעה.

ובזה שלא בירכו בתורה תחילה, גילו דעתם שלא עסקו בתורה מפני חשיבותה והנאתה אלא לשם יוהרא וקינטור, שהעושה דבר ונהנה בו, מברך תחילה להשם, על שזיכהו לכך, וכמו שאמרו חז״ל שהחיוב לברך ברכת התורה נלמד מק״ו: אם על חיי שעה מברכים, קל וחומר על חיי עולם, והם כיון שלא היה להם הנאה מעצם עסק התורה, לכן לא בירכו עליה.

ועוד, שבברכת התורה מתפללים על כל ישראל, שכולם יהיו ״יודעי שמך ולומדי תורתך״, וכיון שהם התכוונו בלימודם להתייהר ולקנטר את חבריהם, לכן לא רצו לברך ברכה זו, כדי שלא יבקשו רחמים על חבריהם להיות גדולים בתורה, לפי שאדרבה, כוונתם הייתה לנצח ולקנטר את חבריהם, ולכן לא הצילה אותם התורה מן החטא. עכ״ד.

ועיין בדברי רבינו החתם סופר בחידושיו למס׳ נדרים (דף פא.) שמבאר מאמר חז״ל הנ״ל, על פי דברי רבינו יונה שלא עסקו בתורה לשמה, שלכאורה מהו הלשון ״לשמה״, והיה צריך לומר שלא עסקו בתורה לשם שמים, אלא שעסק התורה לשמה הוא להגות בה יומם ולילה ולהעמיק ולעיין בכל תוצאותיה ומבואותיה כי עמקו מחשבותיה, ואם בחוקתי תלכו שתהיו עמלים בתורה, לא לבד לידע המצוה בשעה שצריך לה, אלא דרוש וקבל שכר, היינו הדרשה עצמה היא השכר ונחת רוח לפני הקב״ה, וזהו העוסק לשמה של תורה לא על כוונה אחרת והיא המגינה ומצלי.

היינו כי לימוד שלומד האדם המביאו לידי מעשה – על זה אמרו (סוטה דף כא:) מצוה בעידנא דעסיק בה מגנא ומצלא, בעידנא דלא עסיק בה אגוני מגנא אצולי לא מצלא, היינו שבזמן שעוסק בלימוד התורה המביא לידי מעשה שזה בחינת מצוה היא מגינה, וכשלא עוסק בתורה זו אינה מגינה, ואמנם כשלומד תורה שאין בה הלכה למעשה זה יותר גבוה, ועל זה אמרו (שם) תורה בין בעידנא דעסיק בה בין בעידנא דלא עסיק בה מגנא ומצלא, והיינו תורה סתם שאין מביאה לידי מעשה, ולומד רק מחמת שכך ציוה ה׳, ומתכוין להוסיף כח ונחת רוח בפמליא של מעלה, הוא הזוכה להגנה והצלה אף בעידנא דלא עסיק בה, כי סגולת תורה זו חשובה יותר.

ואז בשעת החורבן, לא עסקו בתורה בכוונה כזאת, ולכן לא בירכו בתורה תחילה, היות שהכלל הוא, שרק על מצוה שעשייתה הוא גמר מצותה מברכין עליה, ואילו על מצוה שעשייתה אינה גמר מצותה, כגון עשיית סוכה ותפילין אין מברכין עליה, וכמבואר במנחות (דף מב:), וכיון שכל כוונתם בלימוד התורה היה רק בשביל עשיית המצוה, נמצא שהלימוד

כשלעצמו לא היה גמר המצוה, לכן לא בירכו על התורה, ולכן לא הגינה עליהם התורה. עכ״ד.

ובאמת שכן מבואר במדרש איכ״ר (פתיחתות סימן ב) וז״ל: ר׳ הונא ור׳ ירמיה בשם ר׳ שמואל ברבי יצחק אמר מצינו שויתר הקב״ה על עבודת כוכבים ועל גילוי עריות ועל שפיכות דמים ולא ויתר על מאסה של תורה, שנאמר על מה אבדה הארץ, על עבודת כוכבים ועל גילוי עריות ועל שפיכות דמים אין כתיב כאן אלא על עזבם את תורתי, ר׳ הונא ור׳ ירמיה בשם ר׳ חייא בר אבא אמרי כתיב (ירמיה טז) ואותי עזבו ואת תורתי לא שמרו, הלוואי אותי עזבו ותורתי שמרו, מתוך שהיו מתעסקין בה המאור שבה היה מחזירן למוטב. ע״כ.

מבואר שעמ״י מאסו בתורה ועי״ז הגיעו לג׳ עבירות חמורות, והיינו שאף שעסקו בתורה, מ״מ כיון שלא הייתה חשובה בעיניהם והיו עוסקים בה שלא לשמה, על כן לא היה בכח תורה כזאת להציל מהעוונות, עד שבסוף אבדה הארץ.

ואיתא בזוהר (פר׳ וישב דף קפה.) וז״ל: ותא חזי כמה הוא עונשא דאורייתא, דהא לא אתגלו ישראל מארעא קדישא אלא בגין דאסתלקו מאורייתא ואשתבקו מינה, הה״ד (ירמיה ט) מי האיש החכם ויבן את זאת וגו׳ על מה אבדה הארץ וגו׳, ויאמר ה׳ על עזבם את תורתי וגו׳, רבי יוסי אמר מהכא (ישעיה ה) לכן גלה עמי מבלי דעת, בגין כך כלא קיימא על קיומא דאורייתא ועלמא לא אתקיים בקיומיה אלא באורייתא דאיהו קיומא דעלמין עילא ותתא, דכתיב (ירמיה לג) אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי. ע״כ. הרי שכל הגלות הייתה על עזבם את תורתי, וכפי שנתבאר הכוונה שעסקו בתורה שלא לשמה באופן שלא היה בכוונתם לעסוק בה לשמה לעולם, וחשיב זה כאילו לא עסקו בתורה כלל.

וכן איתא עוד בזוהר (פר׳ בשלח דף נח:) וז״ל: על מה אבדה הארץ וגו׳ ויאמר ה׳ על עזבם את תורתי, דהא כל זמנא דישראל ישתדלון באורייתא אתבר חילא ותוקפא דכל עובדי עבודה זרה, הה״ד (שמות טו) ימינך ה׳ תרעץ אויב, א״ר אלעזר ודאי הכי הוא דכל זמנא דקליהון דישראל אשתמע בבתי כנסיות ובבתי מדרשות וכו׳, כמה דתנינא (בראשית כז) הקול קול יעקב, ואי לאו הידים ידי עשו והא אוקימנא. ע״כ.

וכן איתא עוד (פר׳ ואתחנן דף רסח.) וז״ל: ר׳ אחא הוה קאים עמיה דר׳ אלעזר, ליליא חד בתר פלגות ליליא והוו משתדלי באורייתא, פתח ר׳ אלעזר ואמר (דברים לב) כי הוא חייך ואורך ימיך וגו׳, ת״ח על כל תנאין (נ״א פקודין) דגזר קוב״ה כד עאלו לארעא דישראל גזירה דאורייתא הוה, מאי טעמא בגין דשכינתא לא מתיישבא בארעא אלא באורייתא, ולא מתיישבא לעילא אלא באורייתא, דהכי אמר אבא תורה שבע״פ לא אשתמודע אלא בגין תורה שבכתב, שכינתא לא מתיישבא לעילא ותתא אלא עם תורה דלתתא, דכל זמנא דאורייתא אשתכח עמיה יכלא למיקם בעלמא, הה״ד כי הוא חייך ואורך ימיך לשבת על האדמה – על האדמה סתם.

ואי לאו דאפסיק מילי דאורייתא לא יכלא למיקם, דכתיב (ירמיה ט) על מה אבדה הארץ, וכתיב ויאמר ה׳ על עזבם את תורתי, עד דהוו יתבי מאיך ר׳ שמעון רישיה אמר ודאי הכי הוא, ודא הוא רזא דאשכחנא בספרא דרב המנונא סבא ואוקים קרא דא ברזא דכנסת ישראל, דכתיב (שמות כא) שארה כסותה ועונתה לא יגרע, ואי אתמנעו מינה מה כתיב ויצאה חינם אין כסף, כמה דאת אמר (ישעיה נ) אי זה ספר כריתות אמכם אשר שלחתיה, וכתיב (שם נב) חינם נמכרתם ולא בכסף תגאלו, ומאן דמנע אורייתא מינה, כמאן דנסב מארי דאתתא ומנע ליה מינה, דא אשתארת כארמלתא ולא ארמלתא, הה״ד (איכה א) הייתה כאלמנה ולא אלמנה. ע״כ.

ועל כן הגאולה העתידה לבוא בב״א תהיה ע״י שנעסוק בתורה לשמה, וכדאיתא בזוהר חדש (פר׳ דף טו.-:) וז״ל: ר׳ יוסי בן חלפתא הוה יתיב קמיה דר׳ יצחק, א״ל מידי שמיע ליה למר על מה אתארך יומא דמשיחא מן גלותא דא, א״ל לא אתארך אלא על ביטול אורייתא, דהכי שמענא מרב המנונא סבא תלתא גליות גלו ישראל וחזרו בזכותהון דתלתא אבות, וגלותא רביעאה בזכותא דמשה יתחזרון.

תא ואחזי לך לא איתגלו ישראל אלא על ביטול תורה, שנאמר (ירמיה ט) ויאמר ה׳ על עזבם את תורתי, אמר הקב״ה בגליות הראשונות חזרו בזכות אברהם יצחק ויעקב, עכשיו הם חטאו בתורה שנתתי למשה ונקראת על שמו, שנאמר (מלאכי ג) זכרו תורת משה עבדי, כד יתובין ויתעסקון בתורתו, בזכות משה אני גואלם, על כן נאמר בתורה תורה ציווה לנו משה כדי לשמרה ולעסוק בה, ואם לאו מורשה קהילת יעקב, מורשה דא מסכנותא הוא, כמד״א (ש״א ב) ה׳ מוריש ומעשיר, מלמד דלא אתיא מסכנותא לברתיה דיעקב אלא על דלא אתעסקו בפיקודין דאורייתא. ע״כ.

ובעקידת יצחק (שער נט פרשת שמיני) ביאר, דהנה נאמר (נדרים דף פא.) דאמר רב יהודה מי האיש החכם ויבן את זאת, ואשר דיבר פי ה׳ אליו ויגידה על מה אבדה הארץ נצתה כמדבר מבלי עובר (ירמיה ט), דבר זה נשאל לחכמים ולנביאים ולמלאכי השרת ולא פירשהו עד שפירשו הקב״ה בעצמו, שנאמר (שם) ויאמר ה׳ על עזבם את תורתי אשר נתתי לפניהם ולא שמעו בקולי ולא הלכו בה, היינו ולא שמעו בקולי היינו ולא הלכו בה, אמר רב יהודה אמר רב לומר שלא היו מברכין בתורה תחילה, כי הייתה השאלה קשה ותמוהה העם אשר קיבלו התורה והמצוה והיו עושין אותה ומורגלים בקיומה, איך היו לשמה (כמו לשממה ואבדון) כרגע מפני ביטולם ממנה לגמרי.

וזה נשאל לחכמים ולא פירשוהו, כי השכל האנושי יגזור כי ההרגל יקיים אותה בידם, וכמו שאמרו (סנהדרין דף צא.) מאי דלא הוה הוה מאי דהוה לא כל שכן. גם הנביאים לא היה בידם, כי היו רואים המעשים אשר בידם ולא היו יורדין לעומק ליבם, וכמו שאמר הנביא (ירמיה יז) עקב הלב מכל ואנוש הוא מי ידענו אני ה׳ חוקר לב וגו׳, ושלמה בחכמתו אמר (מ״א ח) כי אתה ידעת לבדך את לבב כל בני האדם ירצה כי הוא נסתר מכל זולתו, גם מלאכי השרת שמשמשין לפניו במרום בהנעת מערכות השמים לא היה זה בידם, כי לא חוייבו מהם

הפסדם ואובדנם על האופן ההוא, גם לא רעיון לבם וסוד מחשבתם, אדרבא כל מה שנעשה בהם היה כנגדם ובסידורם.

עד שפירשו הקב״ה בעצמו, כי הוא לבדו יודע תעלומות לב, והוא יתעלה אשר ידע הסיבה ופירשה לומר שהסיבה החזקה אשר הביאתם לזה – הייתה שאפילו בשעת עסקם בתורה בחיצוני, מעשיהם הנה באמת לא הלכו בה בשרירות ליבם, כי היו פונים בכוונותיהם אל דברים אחרים, והיינו שהיו עוסקים בתורה שלא לשמה, שלא לשם עשיית המצוות ושמירת התורה.

והוא הטעם שלא בירכו בתורה תחילה, והתימה אם חוייבו לברך למה אין מברכין? ולא עוד אלא שנראה שהוא להם למנהג והיתר בידם, ולמה לא יכפום לברך על כרחם? אלא שהכוונה היא כי הנה מי שעוסק בתורה לשמה ולתכלית עצמיותה, הנה הוא מקפיד עליה מאוד ומחשיבה ומוקירה ומודה ומשבח תמיד למי ששם עמלו בה, ולזה עולה בידו, וכמו שאמר שלמה המלך ע״ה (משלי ה) יהי מקורך ברוך ושמח מאשת נעוריך, כי המברך מקורה ודאי ישמח בה, כי הוא בא אליה באוות נפשו כמשפט האיש אשר העשיר אחרי עניו, כי הוא שומר ממונו ומהלל לאל הנותנו בידו.

אמנם מי שהעסק וההשתדלות בה אינו על זה הענין, אלא שמתעסק בה לפי שנמצא בידו זה העסק מזולתו, או שפונה לתכליות אחרות, הנה באמת לא חשקה נפשו בעצם וראשונה בעסק ההוא, ולא תתפאר בו ולא ישבח לאלוה עושיו עליו, גם ברך לא יברכנו, והיא הסיבה אשר לא נתקיימה בידם, כי רבו המחניפים והמראים חיצוניהם היפך מה שהוא בליבם, ולהיותה רפויה בידם על זה האופן, הייתה נסיבה לשישיגו קצת עונשים, ומזה באו להעזב לגמרי, עד שמצאום הרעות כולם.

ולזה הענין הנכבד אמר הכתוב בפרשת אחרי מות (ויקרא יח) את משפטי תעשו ואת חוקותי תשמרו ללכת בהם אני ה׳ אלהיכם, לומר הזהרו בענין הכוונה כי היא העיקר, וזה כי כשתעשו את דברי התורה והמצוה תכוונו ללכת בהם, ולהיותם עסקכם בעצם וראשונה כי אני אלהיכם היודע ליבות בני האדם ומעיד עליהם, כמו שאמר ולא שמעו בקולי ולא הלכו בה כנזכר.

והנה זה הפירוש אמיתי מצד עצמו, ומחוייב מצד המאמר, וענינו בדוק ומנוסה, ומעשים בכל יום בכל הדברים הנעשים מתורה ויראת שמים, כי הנה יעשו אל הפנים האחרים ומבקשים עליהם שכר כעושין מעשה שלם, ולפי שלא בא השכר עליהם יעזבו מהם וישיגו העונשים הכבדים והרעים ושואלין ודורשין על מה אבדה הארץ, ואם יאמרו להם חכמיהם לפי שביטלתם מעשה כך וכך, הייתה תשובתם הרי עשינו כמה שנים ולא שוה לנו, או פלוני ופלוני עשו ולא הועילו. והרי פירש הסוד יודע הסודות ברוך הוא, ואמר כי כשעשו לא הלכו במעשה ההוא על דרך האמת, ולא בירכו אלהים בלבבם על מעשיהם, והוא סיבת העונשין הנמשכים בזה אחר זה. עכ״ד.

וכתב ג״ע הרב חיד״א ז״ל בנחל אשכול (איכה ב ט) וא״ד: דאיתא בנדרים (דף פא.) ויאמר ה׳ על עזבם את תורתי, אמר רב יהודה אמר רב שלא בירכו בתורה תחילה, ופירש הר״ן בשם רבינו יונה דאי כפשט על עזבם תורתי שלא היו עוסקין בתורה, זה היה דבר נגלה ואמאי כששאלו לחכמים וכו׳ לא פירשוהו, אלא עוסקין היו בתורה תמיד ולזה היו תמהים החכמים והנביאים, עד שפירשו הקב״ה בעצמו שהוא יודע מעמקי הלב שלא בירכו ברכה בתורה תחילה, כלומר שלא הייתה התורה חשובה בעיניהם כ״כ שיהא ראוי לברך עליה, שלא היו עוסקים בה לשמה, ומתוך כך היו מזלזלין בברכותיה, והיינו ולא הלכו בה כלומר בכוונתה לשמה, אלו דברי הרב החסיד ז״ל, והם נאים ראויים למי שאמרם. עכ״ל הר״ן ז״ל.

והנה בדברי קדשו של רבינו יונה ז״ל נתיישב חקירה גדולה, כי נראה מהכתובים והש״ס והמדרשים דהיו עוונות חמורות בבית ראשון, ע״ז ג״ע ש״ד, ומה זה שאלה על מה אבדה הארץ, ואמאי חכמים ונביאים לא אמרו הנודע ומפורסם לכל. גם הקב״ה הניח עוונות חמורות מכריתות ומיתות ב״ד, ויאמר ה׳ על עזבם תורתי ואע״ג דמכללא אתמר, הוה ליה למימר ע״ז ג״ע ש״ד.

אכן אפשר דשאלת על מה אבדה הארץ, אין הכוונה איזה עוון יש בהם, דזה אין צריך שאלה והוא גלוי לכל עוצם העוונות החמורות, אבל השאלה הייתה דבהיות נשמת ישראל טהורה והם בני האבות קדושים אשר בארץ והם עוסקים בתורה, איך באו ליכשל ולעשות נאצות גדולות? ועל זה חכמים ונביאים שערי תשוב״ה נועלין תנן.

ברם בוחן לב וחוקר כליות ידע שלא היו מחשיבים התורה וביטלו ברכתה, כי בעיניהם אינה טעונה ברכה, ואין בה חשיבות, והיו לומדים כקורא סיפורים בעלמא וסוג שלא לשמה מחודש לרעה, וזה גרם שיצרם נתגבר עליהם מאוד מאוד עד להשחית, דרחמנא אמר בראתי יצה״ר בראתי לו תורה תבלין (קידושין דף ל:), ותורה בעדנא דעסיק בה אגוני מגנא ואצולי מצלא (סוטה דף כא.), וזהו כשהוא מחשיב התורה ובפרט אם קורא לשמה בכוונה גמורה, אך אלו שלא היו מחשיבים התורה ועסקו בה כסיפורים ושיחת חולין, במקום שהתורה תיבטל היצה״ר אדרבא היה סיבה להגדיל היצה״ר, וניצוצות התורה הלכו ח״ו לסט״א והיה להם לזרא להכשילם ולבוא לידי עוונות גדולות ונאצות נמרצות.

ולזה לא היה אף אחד שידע להשיב, עד אשר מאריה דעלמא גילה שטותם שלא היו מחשיבים התורה ולא בירכו עליה, כי יצרם הטעם שאינה כדאית לברך עליה.

ובזה נבין הפסוק טבעו בארץ שעריה על שחלקו כבוד לארון, והשתא יקשה דאם השערים על שחלקו כבוד לארון לא שלט בהם אוייב, אם כן איך מלכה ושריה בגויים שהם חכמים עוסקים בתורה והוו דרופתקי דאורייתא עצמם והלכו שבי דכלהו איתנהו ביה, לזה אמר אין תורה, היינו שהם למדו תורה כסיפורים ושיחת חולין ולא בירכו עליה, ואם כן אין תורה, ואדרבה נתנו כח לסט״א כי גבר אוייב וכנ״ל, והשערים חלקו כבוד לארון, ולכן לא שלט

בהם אוייב, והחכמים שלא חלקו כבוד לתורה, ואדרבה ח״ו היו כמבזי התורה הלכו שבי לפני צר, ודוק. עכ״ד.

וכ״כ בספרו שלל דוד (דברים לב א) דהנה ודאי על עבירות אלו ג״ע ע״ז ושפיכ״ד לא היה החורבן דהתורה הייתה מגנת, וכמשל המנגן שהביאו ספרי (היינו המשל שהביא באלשיך (איכה א ז) משל למלך שיש לו מנגן ומנגן לו תמיד, ויהי היום ויבוא המגיד אל המלך לאמור הנה המנגן הרג את הנפש, ויאמר המלך אל תגעו בו, עוד זה מדבר וזה בא ויאמר הנה המנגן את אשת רעהו טימא בזימה, ויאמר המלך השמרו לכם מדבר עליו מטוב עד רע, וככה יעשה כל הימים, ויהי המלך מכסה על כל פשעים, ויהי כי ארכו לו הימים, והנה איש בא ויאמר הנה מנגנך אשר אהבת בריבו עם איש פלוני קיצץ את כפו, ויהי כשמעו ויצו המלך לתלותו על העץ ותהום כל העיר על המלך לאמור מה הדבר הזה הנה בעשותו הרע ריחמתו וחננתו, וכאשר הרעו לו תלית אותו, יאמר להם המלך על יעלה על רוחכם כי נושא הייתי לו על כל פשעיו, כי צרור היה עוונו וצפונה חטאתו, כי אם הייתי מאריך לו בעוד ינגן ביד וייטב לבי, אמנם כאשר עלתה ידו על יד רעהו המכה בו ואראה כי עוד לא ינגן כפעם בפעם, אז צויתי לתלותו על עוונות ראשונים).

אמנם אימתי לימוד התורה מגין, הוא רק אם לומדים מתוך חשק ומתוך שמחה, אמנם הם הייתה התורה כל כך מאוסה בעיניהם עד שלא בירכו בתחילה, והייתה ככלי אין חפץ בו, ולכן לא הגינה עליהם התורה. עכ״ד.

וכן ביאר בתולדות יעקב יוסף (פרשת שלח) דהנה לפי פשוטו הל״ל מפני מה נאבדה הארץ, ומדוע נאמר על מה אבדה הארץ דמשמע שהארץ איבדה איזה אבידה, ולכאורה אינו כי אם שהארץ עצמה נאבדה ונשחתה. ב׳, קשה מה ענין עונש זה לעושין כך. ג׳, קשה לשון מי האיש החכם ויבן את זאת, דאין לו שחר, וגם משום דידע הא לחכם יחשב, ואי בלאו הכי הוא חכם, א״כ מאי טעמא לא ידעו לפרש זה. ד׳, קשה איך מרומז זה על שלא בירכו בתורה יוגרם אבידת הארץ. ה׳, קשה איך רב יהודא הוציא הפסוק מן הפשוטו, דלשון על עזבם את תורתי משמע שלא למדו כלל, והוא פירש שלמדו אלא שלא בירכו בתורה תחילה, הגם דהוצרך לפרש כך מכח קושיא ג׳, דאם לא למדו כלל איך לא ידעו לפרש זה, אלא ע״כ למדו תורה, ומשום זה לא ידעו לפרש, ואכתי נשאר לבאר שאר הקושיות שזכרנו.

ונראה לבאר ע״פ מה דאיתא בפ״ג דסוטה (דף כא:) כל המלמד ביתו תורה כאילו למדה תיפלות, שנאמר (משלי ח) אני חכמה שכנתי ערומה וכו׳, ורבנן ההוא מבעיא לכדרבי יוסי ברבי חנינא, אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שמעמיד עצמו עליהם ערום וכו׳, אמר רבי יוחנן אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שמשים עצמו כמי שאינו יודע, שנאמר (איוב כח) והחכמה מאין תמצא. והנה אין הבנה לפי פשוטו.

ונראה שהוא על דרך שאמרו בשם הרב המגיד מוהר״י, הוי ערום ביראה וכו׳ (ברכות דף יז.), לפי שיש כמה וכמה לבושי היראה, לכך אמר הוי ערום בלי לבוש, ודפח״ח, וה״נ יבואר

כך, והוא כי תורתינו הקדושה נקראית הלכה, כמו שאמרו חז״ל (ברכות דף ח.) אין להקב״ה בעולמו אלא ד׳ אמות של הלכה וכו׳, והטעם שנקרא הלכה י״ל ב׳ פירושים, א׳, על שם הליכה, כמש״כ (חבקוק ג) הליכות עולם לו, ב׳, לשון הכלה.

ואפשר שזהו צחות לשון הש״ס סוף נדה (דף עב.) תנא דבי אליהו כל השונה הלכות וכו׳ שנאמר הליכות עולם לו, אל תיקרי הליכות אלא הלכות וכו׳. ונודע סוגיות אל תקרי, כי ב׳ הפירושים אמת.

והענין, כי הנה הגם שהתירו חז״ל לימוד שלא לשמה, כמש״כ (פסחים דף נ:) לעולם יעסוק בתורה אפילו שלא לשמה וכו׳, לא שישאר ח״ו במדריגה זו, אלא שיהיה הולך ועולה ממדריגה למדריגה עד שיבוא ללימוד לשמה, ומבואר אמרו שמתוך שלא לשמה בא לשמה, הרי מפורש שעיקר התכלית הוא לשמה.

פירוש ב׳ הלכה אותיות הכלה, כי מבשרי אחזה אלוה, כי הכלה יש לה כמה מיני קישוטים כדי לעורר תאוות הזיווג, ובעת הזיווג אתפשטת מלבושיה ודבק באשתו והיו לבשר אחד (בראשית ב, תיקו״ז תיקון סו דף צו:), בלי שום לבוש, כך קישוטי התורה, הן הלימוד בפלפול, או הלומד לאיזה תועלת שיבוא לו מזה, אפילו כדי שיהיה לו עולם הבא אין זה עיקר התכלית, רק הכל הוא קישוטי הכלה העליונה שתהיה מעוררת זיווג העליון הקדוש, ואז כנסת ישראל אישתליל מלבושיה ודבק עצם בעצם, כך מה שהאדם מדבק את עצמו בצורת אותיות התורה שהיא הכלה, ודביקות עצמותו בעצם פנימיות אותיות התורה, הוא הזיווג האמיתי, ערום בלי לבוש ופניה ותועלת או שכר, רק לשמה לאהבתה שיתדבק בה הוא עיקר ותכלית הכל, וכמש״כ (דברים יג) ובו תדבקון, שהוא שורש כל התרי״ג מצוות, וכמו שזכר המפרש להרמב״ם (הל׳ יסוה״ת פ״ב ה״א) כי כל כללות תרי״ג מצות לא ניתנו רק להגיע למדריגה זו, אהבה ודביקות וכנ״ל.

וז״ש אל תיקרי הליכה אלא הלכה שהיא הכלה, שלא ישאר כלה מקושטת, רק שילך ממדריגה זו אל מדריגה עליונה שהיא הזיווג בלי לבוש וקישוט, רק דביקות עצם פנימיותו בעצמות פנימיות התורה.

וזהו צחות לשון הש״ס אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שמעמיד עצמו עליה ערום, שנאמר אני חכמה שכנתי ערומה, כלומר ערומה, שם שכנתי, וכאמור. ולדבריו יתפרש גם פסוק (איוב כח) והחכמה מאין תמצא, רצ״ל שלא יהיה לשום תועלת ולבוש רק מאין, אז תמצא החכמה.

ורבי יוחנן מוסיף עוד ביאור דבריו, שאין דברי תורה מתקיימין אלא במי שמשים עצמו כמי שאינו יודע, כי לשון ידיעה האמור כאן, הוא כמו וידע אדם את חוה (עיין בראשית ד), היינו שיהיה לו דביקות בו יתברך ובתורתו הנקראית ידיעה, כמו ידיעת ודביקות זיווג הגשמי שאמר ודבק באשתו, אלא הגשמי יש לו סוף, כי אחר הזיווג שנתמלא תאוותו פורש

כל אחד לעצמו, משא״כ ידיעת התורה הנקרא אין סוף, כי יותר שיודע ומשיג בדביקות התורה, אז יותר תאב לדביקות הבורא ותורתו, כאלו לא ידע והשיג כלל.

ועל זה הדרך אמר שלמה (קהלת ז) אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני, רצ״ל כל מה שאני אחכמה יותר בדביקות התורה, אז אני רואה ומשיג יותר עומק המושג כאילו יותר רחוקה ממני, כי הסכל נדמה לו שכבר השיג כל חפצו, וז״ש רבי יוחנן כמי שאינו יודע, והחכמה מאין תמצא, וק״ל.

וזה מרומז בברכת התורה, שמברכין נותן התורה לשון הווה, ולא אמר נתן לשון עבר, דהא כבר ניתנה מסיני. אלא לפי שהלומד לשמה כדי להתדבק בה יותר ממה שמשיג יודע שעדיין אינו יודע, והתורה מוספת לו חכמה בזה, כמש״כ והחכמה מאין תמצא, וז״ש נותן, כי נותן וחוזר ונותן תמיד, ועל דרך זה אמרו באבות (פ״ו מ״א) הלומד לשמה זוכה לדברים הרבה, ונעשה כמעיין המתגבר וכו׳.

ובזה יובן ש״ס הנ״ל, מי האיש החכם ויבן את זאת וכו׳, דכתב בספר הקנה דלא נקרא חכם אלא כשלומד לשמה, כמש״כ (דברים לב) לו חכמו ישכילו זאת וכו׳, ונודע בזה שכתוב בספר יצירה (פ״א מ״ד) חכם בבינה, כי או״א תרין ריעין דלא מתפרשין. וז״ש מי האיש החכ״ם ויבן את זאת, רצ״ל ודאי רימז התשובה בתוך השאלה, כי לימוד התורה היה בישראל, אבל שיהיה על דרך זה מי האיש החכ״ם ויב״ן את זא״ת, להמשיך מן חכמה על ידי הבינה אל זאת, שהוא לימוד לשמה באופן הנזכר, זה לא נמצא, לכך לא פירשוהו.

עד שפירשו הקב״ה בעצמו על עזבם את תורתי ולא הלכו בה, רצ״ל שעזבו שאר המדריגות העליונים, רק נשארו בהתחלת המדריגות, שלמדו שלא לשמה, גם שהתירו חז״ל ואמרו לעולם יעסוק בתורה אף שלא לשמה, היינו שילך אח״כ למדריגה עליונה ויבוא לשמה, משא״כ הם שלא הלכ״ו בה ממדריגה למדריגה, רק עזבו באמצע.

וז״ש רב שלא בירכו בתורה תחילה, היינו כמש״כ המפרשים שלא בירכו בתחילת היום אם היה מברך, היה נותן דעתו על נוסח הברכה שהוא נותן התורה ולא נתן, והיה מרגיש בעצמו שאין לימודו לשמה, דאם לא כן מה הם דברים הרבה שזכה אילו היה לימודו לשמה, ודוק.

ובזה מבואר לשון אבד״ה הארץ, כי לו חכמו ישכילו זאת לא אבדה הארץ שפעה, וגם הם היו יושבין בה, בסוד (ש״ב ז) ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ. והבן. עכ״ד.

וכ״כ עוד כדברים אלו באהבת דוד (דרוש ז, לשבת כלה) דבדברי קדשו של רבינו יונה ז״ל נתיישבה חקירה גדולה כי הנה לפי הש״ס והמדרשים היו עוונות חמורים בבית ראשון ע״ז ג״ע ש״ד, ומה זו שאלה על מה אבדה הארץ, ואמאי חכמים ונביאים לא פירשו הגלוי וניכר ומפורסם. אמנם אפשר דשאלת על מה אבדה הארץ היא על הסיבה העשויה לגרום ליכשל בתוקף עוונות חמורים אלה, בהיות ישראל בני אל חי זרע קדושים אשר בארץ המה אבות העולם, איך נוקשו ונפלו בעוונות אלה. ושום חכם ונביא לא ידע להשיב.

אכן בוחן לב חוקר כליות שידע דאינם מחשבים התורה עד שביטלו ברכת התורה, דלא הייתה מחושבת בעיניהם שטעונה ברכה, והיו לומדים כקורא סיפורים בעלמא ושלא לשמה, וזה גרם שיצרם נתגבר עליהם עד להשחית, כי באמת אמרו בראתי יצה"ר בראתי לו תורה תבלין, וזהו בקורא לשמה, אך אם אינו קורא זאת התורה אלא כעוסק בשיחת חולין וסיפורים, אז במקום שהתורה תבטל יצה"ר, אדרבא נתגדל היצה"ר, וכל אדם פורץ גדר ליכשל בחמורות, וזה שאמר הכתוב (תהילים נ) ולרשע אמר אלהים מה לך לספ"ר חוקי, לספר דייקא שאתה קורא כספירת דברים ושיחת חולין של ספרי אומות העולם ח"ו. עכ"ד.

וכ"כ עוד שם (דרוש טז, לשבת כלה) דהשאלה הייתה על מה אבדה הארץ, דהגם דהיה להם עבירות גדולות, זו היא שקשה איך באו לזה, מאחר דישראל חוטר מגזע האיתנים אבות העולם ונשמתם טהורה מאוצר נשמות טהורים, ומה גם שעוסקים תמיד בתורה, והתורה מבטלת יצה"ר, איך באו לידי עבירות חמורות כאלו ונוקשו ונלכדו, ונשמת שדי בקרבם ועסק התורה לא אהנו להצילם, וזו שאלת חכמה ונשאלה לחכמים ולנביאים ולא פירשוה.

עד שבא הקב"ה ופירשה על עזבם את תורתי ולא שמעו בקולי ולא הלכו בה, והיינו שלא בירכו בתורה תחילה, דכשקורא בתורה לשמה אגוני מגנא ואצולי מצלא מיצה"ר, וכמו שאמר הקב"ה בראתי יצר הרע בראתי לו תורה תבלין (קידושין דף ל:), אבל אלו היו מחזיקים במודעא שהיו אנוסים על עסק התורה, והיו מבזים התורה ולא בירכו בתורה תחילה שאינה חשובה להם ואין חייבים לעסוק בה.

והשתא במקום שהתורה תצילם מיצה"ר היה להם להיפך, כי לא עסקו בתורה לשמה שהיו חייבים רק כקורא דרך סיפור ושלימות, והיו מבזים התורה בליבם, ועל כן לא בירכו עליה דאינם חייבים ויש להם מודעא, ובכל לימודם שלט בו הסט"א, ואדרבה היה סיוע ליצה"ר ונפלו ברברבתם עבירות חמורות.

וזה לא ידעו החכמים והנביאים עד שפירש הקדוש ברוך הוא בעצמו על עזבם את תורתי, ולא שמעו בקולי בקיום המצוות, מאחר שלא הלכו בה לשמה, ועל ידי כן באו לעבירות חמורות ואבדה הארץ. עכ"ד. וכ"כ עוד בחדרי בטן (דרוש לפרשת נשא אות ד).

ועיין עוד בדבריו בכסא דוד (דרוש ט, לשבת תשובה) שכתב דאפשר שזה כוונת הכתוב על מה אבדה הארץ ויאמר ה' על עזבם את תורתי אשר נתתי לפניהם ולא שמעו בקולי ולא הלכו בה, ומתייחס אל כוונה זו שע"י שעזבו התורה בתחילה נלכדו בכמה איסורים שלא ידעו שהוא איסור, ועבירה גוררת עבירה, עד שאח"כ באו לעבור על איסורים שידעו בהם ומרעה אל רעה יצאו עד שעבדו ע"ז, ועיקר הכל היה שעזבו התורה, זהו לפי פשוטו.

ויש להרחיב ולמתק הדברים באופן זה, כי הנה רז"ל דרשו שלא בירכו בתורה תחילה, ולכאורה יפלא, חדא מנא להו לרז"ל לומר הכי ולא כפשט הכתוב שעזבו התורה לגמרי. ותו וכי משום שלא בירכו בתורה תחילה אבדה הארץ, והלא הברכות דרבנן, ואפילו תימא שברכות התורה הם דאורייתא כסברת מ"ד, הלא ברכות אינם מעכבות, ואין כדאי עוון זה

לאבד ארץ ומלואה. ותו דממאי דכתיב על עזבם את תורתי ולא שמעו בקולי ולא הלכו בה משמע שלא למדו כלל. ותו אעיקרא דדינא פירכא, מה זו שאלה על מה אבדה הארץ ונשאל לחכמים וכו׳ ולא פירשוהו, והלא הן בעוון כולי עלמא ידעי עוצם ותוקף העבירות אשר עשו.

אמנם הביאור בכל זה ע״פ הקדמה, דהנה איתא בש״ס (שבת דף פח.) וז״ל: ויתייצבו בתחתית ההר (שמות יט) א״ר אבדימי בר חמא בר חסא, מלמד שכפה הקב״ה עליהם את ההר כגיגית, ואמר להם אם אתם מקבלים התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם, א״ר אחא בר יעקב מכאן מודעא רבה לאורייתא, אמר רבא אעפ״כ הדור קבלוה בימי אחשורוש, דכתיב (אסתר ט) קיימו וקיבלו היהודים קיימו מה שקיבלו כבר. ע״כ. והקשו התוס׳ (שם) דהרי ישראל אמרו נעשה ונשמע, ואיך עתה נזורו אחור ולא רצו לקבל עד שכפה עליהם ההר כגיגית? ועוד הקשה הרשב״א דאם איתא שהיה להם מודעא אמאי נענשו ונחרב הבית?

והרב מהר״י מולכו ז״ל תירץ, דישראל מתחילה ועד סוף על עומדם יעמודו לשמור ולקיים המצוות, ומה שלא רצו לקבל עתה היינו עסק התורה, ומיאנו לעסוק בתורה, ועל זה כפה עליהם ההר כגיגית, וקיבלו באונס לעסוק בתורה, ועל זה היה להם מודעא, ונענשו שעברו על המצוות שקיבלו ברצון. עכ״ד.

והנה אמרו רז״ל דכשם דשכר תלמוד תורה גדול מאוד, כך עונש ביטול תורה גדול מאוד, והיינו דקשיא ליה ככתוב דאם איתא כפשט הכתוב שלא עסקו בתורה כלל, מדוע לא מצאו כל אנשי חיל ידיהם לומר שהוא בעוון ביטול תורה אשר הוא חמור מאוד, וליישב זה פירש על שלא בירכו בתורה תחילה.

והענין דלעולם היו לומדים בתורה, אך לא הייתה כוונתם ללמוד בשביל עסק התורה, רק כקורא בסיפורים וכיוצא, וסברתם היה דיש להם מודעא על עסק התורה, ולכך לא היו מברכין אשר קב״ו וכיוצא, כי מה שהיו קורין לא היה בתורת חיוב רק להתפאר ולומר שיודעים תורה.

ושאלת על מה אבדה הארץ, היינו דכבר נגלה עוונם כי רב הוא, אך יש לתמוה איך זרע קודש בני האיתנים אברהם יצחק ויעקב ונשמת שדי נשמה קדושה הגיעו למדריגה זו לעבוד ע״ז, והוא פלא איך הייתה כזאת, והוא שאלת על מה אבדה הארץ, כלומר מהיכן נשתלשל הדבר הזה, ואיך בא הענין שיעשו עבירות כאלו? ולא איתי איניש דיכיל להחווייא, כי המה ראו קורין בתורה שנות דור ודור, ואיך התורה לא הבינה עליהם בצירוף נשמתם ועליונותם המופלא.

ויאמר ה׳ על עזבם את תורתי, הכוונה דאיברא דהתורה אגוני מגנא ואצולי מצלא, ורחמנא אמר בראתי יצה״ר בראתי לו תורה תבלין, אמנם כל זה הוא כשלומדים תורה לקיים מצוותו יתברך, והגם דיש להם איזה פניה ליקרא רבי וכו׳, מ״מ כשלומדים יודעים שלומדים ושיש מצוה בתלמוד תורה.

אבל הנך אינשי שאינם מברכים להורות שאין חייבים ואינו חשוב מצוה, אלא לומדים לידע איזה דבר או להפכו ללענה, לימוד זה נותן כח לסט״א, ובמקום שיכניע היצה״ר נותן עוז ותעצומות להגביר יצה״ר ולשלוט בו, עד שהביאם לכל הסדר הזה לעבוד ע״ז להכעיס, וז״ש ויאמר ה׳ על עזבם את תורתי אשר נתתי לפניהם תורתי דייקא, שלא למדו בעבור שהיא תורתי, ולא שמעו בקולי שציויתים לעסוק בתורה, ולא הלכו בה לשמה, רק כמספר סיפור, והיצה״ר לא די שלא נכנע אלא יקום לקול הסיפור לרע להם, ודין גרמ״א כי המה כרעו ונפלו בשאון גלי עבירות חמורות, ויחנו בחסרו״ת ואבדה הארץ.

ומכלל הדבר אתה תשמע טעם אחר לאשר קודם התשובה צריך לשוב לתורה, דמלבד אשר אמרנו דע״י התורה לא תהא ידיעה משפטי ה׳ צדקו ולא יכשל בקיום מ״ע ולא יפול לעבור על מל״ת, עוד יש טעם גדול כי הן בעודנו חוטא הוא ברשות היצה״ר והסט״א, וכשישוב באיזה כח יתקיים הלא היצה״ר והסט״א יקומו ויתגברו עליו מאוד, אך אם שב לתורה ואח״כ חזר בתשובה התורה אשר הקדים יכולה היא שתגן, יפוצו אוייביו וינוסו משנאיו מפניו פנים לתורה.

ואפשר לרמוז במה שאמר הכתוב הנ״ל ולא שמעו בקולי ולא הלכו בה, מש״כ הרב החסיד מהר״ם די לונזאנו בספר שתי ידות (דף צג) דלפי רוב העסק בתורה ירבה חסידות האיש וטוב אמונתו, ולפי רוב ההתבטל מתלמוד תורה – רבה התרחקו מהשי״ת ומחוקיו וממצוותיו ורוע אמונתו, ואינו רוצה לומר שהאיש ההוא יאמר בפיו שהוא מאמין אמונה רעה, אך הכוונה שיעשה מעשים רעים שיורו על רוע אמונה, כמו שכולנו נדע שסופנו למות ומעשנו לא יורו שנאמין כך, והאריך בזה איך מעט מעט בהתרחקו מהתורה נופל ברשת היצה״ר והעוונות, עיין שם באורך, וזה רמז ולא שמעו בקולי ולא הלכו בה, דלפי שלא הלכו בה נתרחקו ולא שמעו בקולו ח״ו, כי לפי התרחקו מהתורה כן יתרחק מהשי״ת לשמור מצוותיו. עכ״ד.

וכ״כ עוד בספרו ראש דוד (פר׳ עקב) דאפשר שזהו כוונת הכתוב על מה אבדה הארץ על עזבם את תורתי, ואמרו ז״ל (נדרים דף פא.) על שלא בירכו בתורה תחילה, אשר היו תמהי״ם, וכי כל חרון אף הגדול הזה על שביטלו ברכת התורה, והלא לרוב הפוסקים גם ברכת התורה דרבנן, ואפילו נימא דאורייתא הרי ברכות אינן מעכבות. ותו אעיקרא מה זו שאלה על מה אבדה הארץ, ודבר זה נשאל ולא פירשוהו, והלא עין בעין יראו תוקף העבירות אשר עשו.

ואפשר דהם היו סוברים דיש להם מודעא על עסק התורה, דעל זה סירבו וכפה עליהם ההר, ואף שהיו לומדים היה להתפאר ודעתם שאינם חייבים ולא עשו לשם לימוד כלל, והא גרע טפי ממי שלומד שלא לשמה להתפאר ויקרא רבי, דאותו ת״ח כבר יודע שהוא חייב בעסק התורה, אלא שהוא מכוין להשתמש בה להתפאר, אבל כל ישראל ברובם כן חטאו לומר שאינם חייבים כלל בעסק התורה ויש להם מודעא, זה עוון פלילי מצד עצמו.

והנמשך קשה הימנו, דהקב״ה אמר (קידשין דף ל.) בראתי יצר הרע בראתי לו תורה תבלין, וכשהם לא קיבלו לעסוק בתורה והיה בדעתם כי הם אנוסים, אף שהיו לומדים לא היה לשם תלמוד תורה כלל, והיה בדעתם ח״ו כקורא אגרת וסיפורים דעלמא, ולא די שלא היה תועלת בלימוד לבטל יצה״ר, אלא שהיו מגבירים היצה״ר ונפלו ברשתו לעשות את כל התועבות, והיו מראים רוע כוונתם בלימוד שלא היו מברכים בתורה תחילה, אשר קב״ו לעסוק בתורה, כי לדעתם לא היו חייבים.

וזו שאלת על מה אבדה הארץ, כלומר מי גרם להם להלכד בכל העוונות הללו, דהגם כי היה גלוי לכל כל התועבות, מ״מ אעיקרא דדינא פירכא זרע ישראל חוטר מגזע האתנים ונשמת שדי בתוכם איך מקשו עברו ועשו מה שעשוהו, ונשאל לחכמים ונביאים ונסתם כל חזון.

ויאמר ה׳ על עזבם את תורתי אשר נתתי לפניהם ולא שמעו בקולי ולא הלכו בה, והכתוב נראה כפול ומכופל, אך על פי הקדמתנו ניחא כי אמר אלהים השורש פורה ראש לכל עוון ולכל חטאת הוא עזיבת התורה אשר נתתי לפניהם וציויתים לעסוק בה לינצל מיצה״ר, ולא שמעו בקולי אשר ציויתים וחיובא רמיא עליהו לעסוק בה והם היו לומדים כדברי סיפורים ח״ו, וזהו ולא הלכו בה, דהגם שלמדו, אותו לימוד לרע להם, וזהו ולא הלכו בה כלומר תורת ה׳, וז״ש בה דייקא, וזאת הייתה להם כי גבר אוייב היצה״ר והפילם במהמורות בל יקומו, ועל כן פירשו רז״ל שלא בירכו בתורה תחילה שהיו סוברים דלא נתחייבו בתלמוד תורה שיש להם מודעא וטעו בדמיונם, כי בביאתם לארץ גם לפי סברתם תנתק ותמוש המודעא דארץ נתנה לקיים המצוות ולעסוק בתורה ככל אשר דיברנו. עכ״ד.

וכ״כ הה״מ בעבודת ישראל (ליקוטים) דהנה החמירו חז״ל בענין ברכות התורה עד שאמרו (נדרים דף פא.) ע״פ (ירמיה ט) על מה אבדה הארץ, דבר זה נשאל לחכמים ולנביאים ולא פירשוה עד שפירשה הקב״ה בעצמו על עזבם את תורתי ולא הלכו בה, אמר רב שלא בירכו בתורה תחילה וכו׳. עיין שם. וכבר הציע הב״ח (או״ח סימן מז) דבריו המתוקים על פי קדושתו הנפלאה ונראית מתוך דבריו, עיין שם, ותמצא מרגוע לנפשך. וגם אנחנו נוסיף על דבריו הקדושים קצת, דהנה מי שלומד תורה על מנת שיהיה למדן חס ושלום, או אפילו שידע הדינים על בוריין ולעבוד ה׳ כרצונו, מכל מקום אין לו תענוג גדול מעסק התורה, כמו העוסק לשמה להיות היכל לשכינה תיכף בשעת עסק התורה ומרכבה קדושה.

והנה על פי משל ממילי דעלמא, כשעבד עושה רצון אדוניו לפי שנצטווה מאיתו ומקבל עולו, מכל מקום אינו מתענג בזה, כי לולא נצטוה היה יותר טוב לו שילך חופשי ובן חורין, רק שהוא מוכרח לעשות מה שציוהו אדוניו, אבל הבן שעושה רצון אביו באהבה ובתשוקה, אז יש לו תענוג מכל דבר אשר הוא עושה, ואדרבה הוא משתוקק תמיד מתי אזכה לשמש את אבי.

וכן הענין בעבודת יוצרנו יתברך שמו, כשאדם לומד תורה דרך עבודה כדי שידע איך לעבוד לו יתברך שמו, אין לו שום תענוג מעסק התורה, ולא יתלהב ליבו לברך ברכות התורה ולהודות לו יתברך שמו על נתינת התורה, כי מה איכפת ליה – אם לא נתנה היה פטור ממנה, משא״כ מי שלומד תורה לשמה כמו שכתב הב״ח שם להיות כסא והיכל לשכינה על פי נשמתו העוסקת בדבר ה׳, והוא נעשה מרכבה לשם ה׳, ושורה עליו כל הקדושה וכל המלאכים מקשיבים לקולו, וכמו שהאריכו בזה בספר הזוה״ק ובספרי קבלה, אם כן יש תענוג גדול והשתוקקות והתלהבות להודות לו יתברך שמו על נתינת התורה ולברך אשר קדשנו במצוותיו וציוונו לעסוק בדברי תורה.

ואומר הערב נא ה׳ אלהינו שיהיו דברי תורה מתוקים בפינו כנ״ל, ונהיה אנחנו וצאצאינו עוסקים לשמה. ואמרו וצאצאינו, ולא זרעינו או יוצאי חלציו, לרמז בו שיהיה היחוד על ידינו בשם הוי״ה ובשם אדנ״י העולים צ״א, וזה הוא צאצאינו היוצא ונולד על ידי מעשינו ועסק התורה לשמה, ונבראים בזה עולמות חדשים שיחדש הקב״ה עלינו גזירות טובות ישועות ונחמות. עכ״ד.

וכתב בשם משמואל (פרשת תרומה שנה תעד״ר) כי הברכה על התורה מורה שהתורה חביבה עליו, על כן כשלא בירכו מורה שאיננה חביבה עליו אלא כשאר חכמות (והוי כתורה שלא לשמה), שוב אין להם האלקות שבתורה, וזהו עזבם את תורתי, היינו מה שנקראית תורתי הוא מפני האלקות שבה ואת זה עזבו. עכ״ד.

ובדרך זו דרך ג״כ הרב ערוך לנר (מס׳ כריתות דף כח:) וא״ד: דהנה יש חילוק בין ברכת התורה שמברכים קודם הקריאה, לברכה שאחר הקריאה, שבברכת התורה שקודם קריאה מברך אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו, ולאחר הקריאה אשר נתן לנו תורת אמת וחיי עולם נטע בתוכנו, שבזה נאמר תורתו ובזה תורת אמת, בזה אשר בחר בנו מכל העמים ובזה וחיי עולם נטע.

ויש לפרש החילוקים ע״פ מה דאמרינן בע״ז (דף יט.) ואמר רבא בתחילה נקראית התורה על שמו של הקב״ה ולבסוף נקראת על שם שלו, שנאמר (תהילים א) כי אם בתורת ה׳ חפצו ובתורתו יהגה. וכן אמרינן בפ״ק דקידושין (דף לב:) דת״ח תורתו דיליה היא, דכתיב ובתורתו יהגה. ועיין שם בפירוש רש״י דבתחילת הלימוד נקראית תורת ה׳, ומשלמדה נקראת תורתו דיליה.

והנה אמרינן בברכות (דף לה.) כל הנהנה מהעוה״ז בלא ברכה כאילו מעל בקדשי שמים, דכתיב (תהילים כד) לה׳ הארץ ומלואה, וכן הענין בתורה דכשהיא תורת ה׳ ורצה להנות משכרה, הרי הוא כאילו מעל בקדשי שמים, אבל בשכבר נעשית תורתו אז יכול להנות משכרה.

ובזה מבוארים החילוקים בהברכות, דקודם שקרא היא תורת ה׳ ואין לבקש ולהזכיר שכר, ולכן כל ענין הברכה רק ליתן הודאה להקב״ה שבחר בנו ליתן לנו תורתו, דהיינו שעדיין

נקראת תורתו של הקב״ה, אבל לאחר שקרא כבר נעשית התורה שקרא שלו, לכן לא נאמר אשר נתן לנו תורתו אלא תורת אמת, וגם עתה מזכיר השכר, דהיינו וחיי עולם נטע בתוכנו שהתורה נותנת חיי העוה״ז והעוה״ב, דאחר שנעשית תורה שלו רשאי להנות ממנה.

ובזה יש לבאר המאמר הנ״ל במס׳ נדרים, דודאי לא נעלם מהחכמים והנביאים שישראל על פי מעשיהם הרעים ראויים לעונש ושיגלו מן הארץ, כמו שהוכיחום הרבה פעמים, אבל עדיין היה להם תקוה שינצלו מן העונש הראוי ע״י הגנת זכות הצדיקים ותלמידי חכמים הרבים שביניהם, כדכתיב גבי גלות יכניה והחרש והמסגר אלף כולם גיבורים עושי מלחמה, ואמרינן בגיטין (דף פח.) שהיו גיבורים במלחמתה של תורה, כשפותחים נעשו הכל כחרשים.

וזה שנאמר ששאלו הנביאים והחכמים על מה אבדה הארץ, ולא ניצולו בזכות הצדיקים, שהרי גם בסדום הסכים הקב״ה עם אברהם להציל הרשעים בזכות הצדיקים אשר ימצאו בתוכם לבלתי האביד הארץ, ולא ידעו להשיב עד שהשיב הקב״ה בעצמו שבוחן לבבות ויאמר ה׳ על עזבם את תורתי דייקא, שלא עסקו בתורה מפאת שהיא תורתי, ולא שמעו בקולי ולא הלכו בה, פירוש בכוונתה ולשמה.

וזה מה שמפרש רב יהודה א״ר שלא בירכו בתורה תחילה, פירוש שלא בירכו על התורה לשמוח בה באשר שבחרתי בהם ליתן להם תורתי לעסוק בה לשמה, אלא בירכו ברכה שבסוף לבד שהייתה להם שווה תורתי כמי שעובד אדמתו לשבוע לחם, ורק בשביל לקבל שכר עסקו בה, ולכן לא היה די בעסקם בתורה להגן על עצמם, וכל שכן להציל הרעים מעונש והארץ מאבדון, כי רק תורה לשמה היא הנותנת חיים לעוסקים, וראויה להגן על העולם.

וזה פירוש הכתוב (ישעיה נד) וכל בניך למודי ה׳, אל תיקרי בניך אלא בוניך, דאם בוניך שהם תלמידי חכמים שבך, לימודי ה׳ — שעוסקים בתורה לשמה באשר שהיא תורת הקב״ה, ולא בכוונה שהיא תורה שלהם לקבל תועלת על ידה אז ורב שלום בניך, אז מזכים גם לאחרים שמרבים שלום בעולם שהוא מקור כל הברכות. עכ״ד.

ועל כן צריך מאוד ליזהר לעסוק בתורה לשמה, דבלא״ה זה חמור מאוד, וכמבואר בזוה״ק (ח״א דף קמב.) וז״ל: איצטריך ליה לבר נש — דיתעסק באורייתא לשמיה דקוב״ה, דכל מאן דאתעסק באורייתא ולא אשתדל לשמה טב ליה דלא אתברי, מאי מסילות בלבבם כד״א (תהילים סח) סולו לרוכב בערבות בי״ה שמו, דא ההיא אורייתא דאיהו אשתדל בה לארמא ליה לקוב״ה, ולמעבד ליה חטיבא בעלמא. עכ״ל.

ואיתא בתיקו״ז (תכ״ב דף סד:) וז״ל: ומאן דאתעסק באורייתא כדין צריך דיהא פומא וליבא שוין, ולאו למגנא אוקמוה מארי מתניתין (ברכות דף כח.) כל מי שאין תוכו כברו אל יבוא לבית המדרש. ע״כ.

ואיתא בש״ס תענית (דף ז.) וז״ל: כל העוסק בתורה שלא לשמה נעשית לו סם המוות, שנאמר (דברים לב) יערוף כמטר לקחי, ואין עריפה אלא הריגה, שנאמר (דברים כא) וערפו שם את העגלה וגו׳. ע״כ.

ואיתא בברכות (דף יז.) שהלומד תורה שלא לשמה נוח לו שלא נברא. ע״כ.

ובירושלמי (ברכות דף ח. שבת דף ז:) איתא דר׳ יוחנן אמר שהלומד תורה שלא ע״מ לקיים נוח לו שנהפכה שלייתו על פניו ולא יצא לאויר העולם. ע״כ. והיינו עוסק בתורה שלא לשמה, כמש״כ הריטב״א (יומא דף עב:) שהעתיק לשון הנ״ל על הלומד תורה שלא לשמה.

ובמס׳ נדרים (דף סב.) איתא שכל המשתמש בכתרה של תורה נעקר מן העולם. ואיתא עוד, תניא (דברים יא) לאהבה את ה׳ אלקיך לשמוע בקולו ולדבקה בו, שלא יאמר אדם אקרא שיקראוני חכם אשנה שיקראוני רבי אשנה שאהיה זקן ואשב בישיבה, אלא למוד מאהבה וסוף הכבוד לבוא, שנאמר (משלי ז) קשרם על אצבעותיך וכו׳, ר׳ אליעזר בר צדוק אומר עשה דברים לשם פועלם ודבר בהם לשמם, לא תעשם עטרה להתגדל בהם ואל תעשם קרדום להיות עודר בו, וק״ו ומה בלשצר שלא נשתמש אלא בכלי קודש שנעשו כלי חול נעקר מן העולם, המשתמש בכתרה של תורה על אחת כמה וכמה. ע״כ.

וכן איתא המאמר האחרון עשה דברים וכו׳ במס׳ דרך ארץ זוטא (פ״ב מ״ז) וז״ל: רבי צדוק אומר כו׳ ואל תעשם עטרה להתגדל בהם ולא קרדום לחפור בהם, וכך היה הלל אומר ודאשתמש בתגא חלף, הא למדת כל הנהנה מד״ת נוטל חייו מן העולם. ע״כ.

ועיין בהקדמת מהרח״ו ז״ל לע״ח שכתב שכמעט אין מי שזוכה ללמוד תורה לשמה, כיון שלא ראינו הלומדים שזוכים לדברים הרבה וכל הדברים שנשנו במשנה, ואדרבא כמה האדם צריך לטרוח בכדי להוציא טיפין טיפין של מימי התורה, אשר זה יורה שאינו עוסק בתורה לשמה כהלכתה, ומי זה האיש אשר לא יזלו עיניו דמעות בראותו המשנה הזאת ורואה חסרונו ופחיתותו וכו׳. עכ״ד.

ואם כה דברי מורנו הקדוש ז״ל, מה נענה אנן אבתריה, הלא כלימה תכסה פנינו, ואנה אנו באים, ה׳ יחוס וירחם עלינו, ויקים השכינה מעפרה, ויביא לנו משיח בקרוב, ויקרב נדחי עמו ישראל.

וכתב הרב חסד לאברהם (מעין עין הקורא נהר סח) שאם לא יעסוק אדם בתורה לשמה יום ולילה, אע״פ שתיקן מלבוש לנפשו מהמצוות בעולם העליון, יהיה רעב מהמזון עליון בעולם הנשמות, ומה שעוסק אדם בעוה״ז ביום אחד כנגדו יש יום למעלה יום גדול ורוחני שאין לו סוף, וכל התורה והמצוות שעוסק האדם בעוה״ז יום קטן ומוגבל, בעולם הנשמות עולה לאין סוף, וזהו דבר יום ביומו. וכן הביא ג״ע הרב חיד״א במדבר קדמות (מערכת ת׳ אות יג).

וכתב הרב כלי יקר (במדבר י לג) וז״ל: ויסעו מהר ה׳ דרך שלושת ימים, דרשו רז״ל (שבת דף קטז. תוס׳ ד״ה פורענות) אותו היום סרו מאחרי ה׳ וברחו מהר ה׳ כתינוק הבורח מבית הספר, לכך ברחו להם מיראה פן יוסיף להם מצוות, ואמר הכתוב ראה כמה הם כפויי טובה, כי אף בזמן המרד הזה, ארון ברית ה׳ נוסע לפניהם דרך ג׳ ימים לתור להם מנוחה, המה מרדו במספר ג׳ ימים, וארון ברית ה׳ מיטיב עמהם במספר ג׳ ימים, ד״א לפי שכתוב במגילת סתרים (ספרי סדר עקב יא) אם תעזבני יום יומים אעזבך, משל לשנים שהולכין זה מזה זה הולך מיל למזרח וזה למערב נמצא שהם רחוקים זה מזה ב׳ מילין, כך אמר הכתוב כי המה נסעו מאחרי ה׳ ונזורו אחור דרך ג׳ ימים מן השכינה, ולעומת זה גם ארון ברית ה׳ נוסע לפניהם להתרחק מהם דרך ג׳ ימים, נמצא ריחוק דרך ו׳ ימים ביניהם כדי לתור להם מנוחה מן המצוות אשר מאסו בהם.

וקרוב לשמוע שזהו סוד נו״ן הפוכה שבין תיבת המחנה ובין ויהי בנסוע הארון, כי נו״ן הפוכה אחרונה מרמזת על תלונתם (במדבר יא) זכרנו את הדגה, כי נו״ן היינו דג, אבל נו״ן ראשונה רמז שישראל נמשלו לדגים שעיקר חיותם במים, ע״כ כל דג פונה פניו לשוט לתוך המים למקום חיותיה, אבל אינו הופך פניו אל שפת הים, כי זה נקרא פורש ממקום חיותיה, כך ישראל נאמר בהם (בראשית מח) וידגו לרוב, שיהיו כדגים הללו כי עיקר חיותם בתורה שנמשל למים, וכמשל שהביא ר״ע לפפוס בן יהודה כו׳ במס׳ ברכות (דף סא:), ובזמן שישראל בורחין מהר ה׳ כתינוק הבורח מבית הספר הרי הם כנו״ן דג הפוך הפורש ממקום חיותו ופונה פניו אל השפה ולחוץ, כך ישראל פנו פניהם מן ארון ברית ה׳ ממקום חיותם, וע״כ הנו״ן הפוכה כי הפכה פניה מן פסוק ויהי בנסוע הארון, ופניהם אל המחנה היינו אל העם, כי לאהבת עניני העוה״ז אשר בני המחנה מסגלים בהם, וכדי למצוא חן בעיני המחנה הוא פונה עורף אל השכינה ופונה כל מגמת מעשיו כדי שיהיה אדם חשוב במחנה או שר ונגיד עליהם.

וזהו עיקר החטא בינינו המסבב אריכות הגלות, כי ברובם כן פנו פניהם מן ארון ברית ה׳ אל המחנה, עד שאפילו כל כשרון המעשה מתורה ומצוות אינן עושין לשמה, כי אם כדי להתהדר בהם בפני הבריות למצוא חן בעיניהם, ונטורי קרתא כאילו הם הם חרובי קרתא והכל יודעין שכן הוא, ואין אומר השב עד אשר ישקיף ה׳ וירא ויסיר רוח זנונים מקרבינו, ואין להאריך בזה. עכ״ל.

הן אמנם אמרו בש״ס (פסחים דף נ: סנהדרין דף קה: סוטה דף מז. הוריות דף י:) דאמר רב יהודא אמר רבא לעולם יעסוק אדם בתורה שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה, וילפינן זה מבלק, שבשכר מ״ב קרבנות שהקריב בלק זכה ויצאה ממנו רות.

וכן אמרו חז״ל בכ״מ (סוטה דף כב: ערכין דף טז: פתיחתא דאיכ״ר אות ב) דלעולם ילמוד תורה שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה.

ואמרו בזוהר (פר׳ קדושים רע״מ דף פה:) וז״ל: בא ראה, ישתדל אדם בעולם בתורה ובמצוותיה אפילו שאין עושה לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה. ע״כ.

עוד איתא בזוהר (פר׳ כי תצא דף רעז.) וז״ל: ועם כל זה פרשוה, לעולם יעסוק אדם בתורה אפילו שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה. ע״כ.

הנה זה לכו״ע עכ״פ אם כוונתו ללמוד בסופו של דבר לשמה, וכמבואר בלשון הש״ס, שמתוך שלא לשמה בא לשמה, הא לא״ה דבר זה חמור ביותר, צא וראה שעל זה היה החורבן ה״י.

ועיין באוה״ח (ויקרא כו ז) שאף שדרש רבא בפסחים (דף נ:) על הלומד תורה שלא לשמה שזוכה לבחינת (תהילים נז) עד שמים חסדך וכו׳, שמירי בלומד ע״מ להתכבד, הטעם לא שיש הרצון בלימוד זה אלא לתכלית היוצא ממנו שיבוא ללמוד לשמה. ע״כ.

ועיין בשו״ת מהר״ח אור זרוע (סו״ס קסג) שכתב דכל שלא לשמה עבירה היא, אלא שהותרה מפני שסופה לבוא לידי מצוה, אבל מי שמקשה ערפו לעולם – לא יעשה מצוה ונוח לו שלא נברא. עכ״ד.

ועיין בספה״ק נועם אלימלך (ר״פ צו) שכתב שמי שאין לומד תורתו לשמה, אזי צריך הוא לבוא בגיהנם לצרף תורתו, והגם שהתירו חז״ל ללמוד שלא לשמה, היינו אם בסופו של דבר יבוא ללמוד לשמה, אבל אם לומד כל ימיו שלא לשמה בודאי ענוש יענש, ואם כך עוברים כל ימיו אז הוא מר מאוד, יעויין שם.

וע״ע בספה״ק מאור ושמש (ר״פ כי תצא) שכתב שבתחילת כניסת האדם לדרכי התורה הותר לו לעסוק גם שלא לשמה, כדי שהמאור שבה יחזירנו למוטב ללמוד לשמה, ואם לא כן נוח לו שלא ילמדנה כלל, משיבלה כל ימיו בלימוד כזה להשיג על ידו חמדות כוזבות להשתמש בתגא דאורייתא, וסיים, והאדם אשר זאת מגמת עבודתו יפקחו עיני שכלו להשיג אח״כ מהות התורה לשמה בלתי לה׳ לבדו, ויהא תוהא על הראשונות, אשר עסק בתורה ומצוות שלא לשמה, ויגמור בלבבו מאז והלאה להחזיק במעוז התורה והעבודה בכל נפשו ומאודו, וראוי לאדם להקדים ולהתפלל תפילתו זכה וצלולה, ועי״ז יוכל להגיע לתורה לשמה. עיין שם.

והנה יש לידע כי לימוד שלא לשמה מוכרח בשביל הלימוד לשמה, כמש״כ הרב ז״ל בנפה״ח (פרקים פ״ג) וז״ל: וגם כי באמת כמעט בלתי אפשר לבוא תכף בתחילת קביעת לימודו למדריגת לשמה כראוי, כי העסק בתורה שלא לשמה הוא למדריגה שמתוך כך יוכל לבוא למדריגת לשמה, ולכן גם הוא אהוב לפניו יתברך, כמו שבלתי אפשר לעלות מהארץ לעליה אם לא דרך מדריגות הסולם. עכ״ל.

ועיין בליקוט עץ החיים שבסו״ס נפה״ח להגרי״ד רובין (אות לב) וז״ל: שאל מורי את הגר״א אם בתחילת הלימוד כיון לשמה, ואח״כ יבוא בליבו מחשבת פניה, וכן בשאר מצוות

ומעשים טובים, והשיב, אין בכך כלום, ראיה מדאמר רבא (כתובות דף נא:) גבי אשת ישראל שנאנסה תחילתה באונס וסופה ברצון ואפילו אמרה הניחו לו וכו'. עכ"ל.

וכ"כ מהרי"א מקאמרנא בספר נוצר חסד עמ"ס אבות (פ"א מי"ג) וז"ל: דלא יליף קטלא חייב, מזהיר על חסידות של שטות, שכיון שעיקר הוא לימוד לשמה ודביקות וזו מדריגה גדולה מאוד, וא"א לבוא תיכף לבחינת לשמה, וצריך לעסוק בתורה אף שלא לשמה בהכרח, כל עוד שלא נזדכך לבוא לחמידו דאורייתא, שמתוך פנימיות של שלא לשמה המאור שבה מחזירו למוטב. עיין שם.

חורבן ביהמ"ק בעבור ביטול תורה

איתא בתדא"ר (פי"ח) וז"ל: בא וראה כמה גדול כח פשעה של תורה, שלא חרבה ירושלים ולא חרב בית המקדש אלא בפשעה של תורה, שנאמר (מיכה א) בפשע יעקב כל זאת, ואין זאת אלא תורה, שנאמר (ירמיה ט) מי האיש החכם ויבן את זאת וגו' על מה אבדה הארץ ויאמר ה' על עזבם את תורתי וגו'. ע"כ. הרי שביהמ"ק נחרב בעבור ביטול תורה.

ואף שמבואר ביומא (דף ט:) דבית ראשון נחרב על ג"ע חמורות, ובית שני נחרב בעבור שנאת חינם, מ"מ אם היו עוסקים בתורה בודאי התורה הייתה מצילה אותם מהעוונות, כאמור (קידושין דף ל:) בראתי יצר הרע בראתי לו תורה תבלין, וע"י שביטלו תורה הגיעו לכל העבירות, ובעבור זה חרב ביהמ"ק ואבדה הארץ.

ואיתא במס' כלה רבתי (פ"ה ה"א) וז"ל: ר' מאיר אומר כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה. תנו רבנן מעשה בר' מאיר שהלך למקום אחד, שאלו זקן אחד, כתיב (שמות כט) ריח ניחוח אשה לה', וכתיב (ויקרא א) אשה ריח ניחוח לה', לא הוה בידיה, נכנס לבית המדרש ושאל, אמרו לו, כאן לעוסקין לשמה, כאן לעוסקין שלא לשמה.

ולר' מאיר, אדתני כל העוסק בתורה לשמה, לית ליה הא דאמר ר' יוחנן, ויאמר ה' על עזבם את תורתי, לא על עבודה זרה ולא על גילוי עריות ושפיכות דמים, אמר הקב"ה לא הגליתי את ישראל אלא בשביל שעזבו את התורה, שנאמר (ירמיה טז) ואותי עזבו ואת תורתי לא שמרו, האותי עזבו – למה? תורתי לא שמרו, מכאן אמרו חכמים, לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצוות אפילו שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה, כי קאמר ר' מאיר בשיטת ר' עקיבא, דתניא ר' עקיבא אומר, כל הקורא שלא לשמה נוח לו שנהפכה שלייתו על פניו, שנאמר (ויקרא כב) ושמרתם מצוותי ועשיתם אותם, לעשייה נתתים ולא לדבר אחר, דבר אחר ושמרתם מצוותי ועשיתם אותם, כל הקורא ושונה לשמה, מעלה עליו הכתוב כאילו עשה עצמו, שנאמר ועשיתם אותם.

מתיבין תיובתא למילי דר' יוחנן, מפני מה חרבה ירושלים, בראשונה מפני עבודה זרה, ובאחרונה מפני שנאת חינם, הא לית בה תרתי, אמר לך ר' יוחנן האי הקב"ה דקאמר הכי, אותי עזבו, מה טעם דתורתי לא שמרו, הא אילו תורתי שמרו אותי לא עזבו, ואי משום דקא מקשית בית שני, שאני שנאת חינם דחמיר טפי מעבודה זרה, ומנא לן דכתיב (הושע ד) חבור עצבים אפרים הנח לו, בזמן שהם מתחברין, ואפילו לעצביהם הנח להם, חלק ליבם עתה יאשמו, אי הכי בראשון אמאי, שאני בית ראשון דהוה מאריך להם הקב"ה מימות רחבעם. ע"כ.

הרי מבואר דחורבן בית ראשון היה על מה שעזבו את התורה, והיינו שלא היו עוסקים בתורה כלל, דאי היו עוסקים המאור שבה היה מחזירן למוטב.

וכן מבואר בירושלמי (חגיגה פרק א הלכה ז דף ו:) וז״ל: רבי חונה ר׳ ירמיה בשם ר׳ שמואל בר רב יצחק מצאנו שויתר הקב״ה לישראל על עכו״ם ועל גילוי עריות ועל שפיכות דמים, על מאסם בתורה לא ויתר, מה טעמא ויאמר ה׳ על אשר עשו עכו״ם וגילוי עריות ושפיכות דמים אין כתוב כאן, אלא ויאמר ה׳ על עזבם את תורתי, א״ר חייה בר בא אותי עזבו, שמא את תורתי שמרו, שאילו אותי עזבו ותורתי שמרו המאור שבה היה מקרבן אצלי. ע״כ.

וכבר מבואר בדברי רש״י הק׳ (פר׳ בחוקתי פרק כו פסוק טו) שע״י שעמ״י לא עוסקים בתורה, זה גורר בסופו של דבר להיות ח״ו כופר בעיקר ר״ל, וז״ל: להפרכם את בריתי, כופר בעיקר, הרי שבע עבירות, הראשונה גוררת השניה, וכן עד השביעית, ואלו הן: **לא למד**, ולא עשה, מואס באחרים העושים, שונא את החכמים, מונע את האחרים, כופר במצוות, **כופר בעיקר**. עכ״ל. והדברים נוראים למתבונן.

וכבר מבואר בספרי (פר׳ עקב פיסקא מג) וז״ל: ואכלת ושבעת, השמרו לכם, אמר להם הזהרו שמא יטעה אתכם יצר הרע ותפרשו מן התורה, שכיון שאדם פורש מן התורה, הולך ומדבק בעבודה זרה, שנאמר (שמות לב) סרו מהר מן הדרך אשר צויתים עשו להם עגל מסכה, ואומר (ש״א כו) אם ה׳ הסיתך בי ירח מנחה, ואם בני אדם ארורים הם לפני ה׳ כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה׳ לאמור לך עבוד אלהים אחרים, וכי תעלה על דעתך שדוד המלך עובד עבודה זרה, אלא כיון שפוסק מדברי תורה הולך ומדבק בעבודה זרה. ע״כ. הרי שע״י שאדם פורש מן התורה, ח״ו הוא הולך ומדבק בעבודה זרה ר״ל.

עוד איתא במדרש משלי (פרק כד סימן לא) וז״ל: והנה עלה כולו קמשונים כסו פניו חרולים וגדר אבניו נהרסה, אמר ר׳ יוחנן שפרץ גדרה של תורה, כל זמן שדברי תורה נכנסין ומוצאין חדרי ליבן פנויין הן נכנסין ושרויין בתוכו, ואין יצר הרע שולט בהן, ואין אדם יכול להוציאם מתוכו, משל למלך בשר ודם שהיה מהלך במדבר ומצא שם טרקלין וחדרים גדולים, נכנס ושורה בתוכן, כך יצר הרע אם אין מוצא דברי תורה שולט ביניהן, ואין אתה יכול להוציאו מתוכו. ע״כ. הרי שע״י שאדם פורש מן התורה ח״ו נכנס בו יצר של גילוי עריות ר״ל.

ואיתא בדברי המורה (סוף הל׳ איסו״ב) וז״ל: יתירה מכל זאת אמרו יפנה עצמו ומחשבתו בדברי תורה וירחיב דעתו בחכמה, שאין מחשבת העריות מתגברות אלא בלב פנוי מן החכמה, ובחכמה הוא אומר (משלי ה) אילת אהבים ויעלת חן דדיך ירווך בכל עת באהבתה תשגה תמיד. עכ״ל. וכ״פ מרן בשו״ע (אבהע״ז סימן כה ס״א).

ואיתא בתנא דבי אליהו זוטא (פר׳ טז) וז״ל: ועוד דבר אחר אמר ר׳ שמעון בן יוחאי כל הנותן דברי תורה על ליבו, מעבירין ממנו **הרהורי עבירה** הרהורי חרב הרהורי מלכות הרהורי שטות הרהורי יצר הרע **הרהורי זנות הרהורי אשה רעה הרהורי עבודה זרה** הרהורי עול בשר ודם הרהורי דברים בטלים, שנאמר (דברים כח) תחת אשר לא עבדת את ה׳ אלהיך בשמחה ובטוב לבב מרוב כל, ועבדת את אויביך אשר ישלחנו ה׳ בך ברעב ובצמא

ובעירום ובחוסר כל וגו׳, תחת אשר לא עבדתני באהבה – תעבדני באיבה, תחת אשר לא עבדתני בשמחה מרוב כל – תעבדי ברעב ובצמא ובעירום ובחוסר כל. ע״כ.

וכן איתא באבות דרבי נתן (פ״כ מ״א) וז״ל: רבי חנניה סגן הכהנים אומר כל הנותן דברי תורה על ליבו מבטלין ממנו הרהורין הרבה, הרהורי רעב הרהורי שטות **הרהורי זנות** הרהורי יצר הרע **והרהורי אשה רעה** הרהורי דברים בטלים הרהורי עול בשר ודם, שכן כתוב בספר תהילים על ידי דוד מלך ישראל (תהילים יט) פיקודי ה׳ ישרים משמחי לב מצות ה׳ ברה מאירת עינים, וכל שאינו נותן דברי תורה על ליבו נותנין לו הרהורין הרבה, הרהורי רעב הרהורי שטות **הרהורי זנות** הרהורי יצר הרע **הרהורי אשה רעה** הרהורי דברים בטלים הרהורי עול בשר ודם, שכך כתוב במשנה תורה על ידי משה רבינו (דברים כח) והיו בך לאות ולמופת ובזרעך עד עולם תחת אשר לא עבדת את ה׳ אלהיך בשמחה ובטוב לב מרוב כל ועבדת את אויביך אשר ישלחנו ה׳ בך ברעב ובצמא ובעירום ובחוסר כל וכו׳. ע״כ.

וכתב בגנזי יוסף (פר׳ וירא) וז״ל: עיקר פגם הברית בא ממה שהאדם בטל ואינו מהרהר בדברי תורה, ומכל שכן שאינו מתייגע לחדש בתורה לשמה, וממילא כשהמוחין בטלין מהרהורי תורה הן מחשבין במילי דעלמא ומזה בא לידי הרהורי עבירה, אבל כשהמוחין מהרהרים בדברי תורה ומייגע עצמו לחדש חידושים א״כ לא יבוא לידי הרהור ח״ו, שכבר כתבו הקדמונים שאין אדם מהרהר בעבירה, כי אם בזמן שליבו פנוי מן מדברי תורה, לכן צריך שיראה האדם שיהיה ליבו ומחשבתו בדברי תורה, וזהו תיקון גדול לפגם הברית שיטריח המוחין, נגד שהוציא ז״ל על ידי הרהור המוח. עכ״ל.

וכתב בנועם מגדים (בפתיחה) וז״ל: הנה עיקר רפואה להסיר מליבו כל המחשבות והרהורים רעים אינו כי אם בעסק תורתינו הקדושה, ולהכניס כל המחשבות בה, ודבר זה מתורתו של משה רבינו למדנו הוא רבינו הגדול הרמב״ם ז״ל (סוף הל׳ איסו״ב) גדולה מכל זאת אמרו יפנה עצמו ומחשבתו לדברי תורה, שאין מחשבת עריות מתגברים אלא בלב פנוי מן החכמה, ובחכמה הוא אומר אילת אהבים ויעלת חן דדיך ירווך בכל עת באהבתה תשגה תמיד. עכ״ד הקדושים.

הרי בעליל כדברינו שהמעולה שברפואות להבריח הרהורים רעים מליבו הוא עסק התורה, והנה נשים לב להתבונן באמרי קודש הרמב״ם ז״ל הנ״ל, שלא די לו במש״כ יפנה עצמו ומחשבתו לתורה, רק הוסיף לומר וירחיב דעתו בחכמה, והכוונה כי הלומד בלי עיון גם שטוב הוא להעביר מחשבות רעות, עם כל זה אינו כמו המעמיק ומעיין בעיון רב ועמוק בתורה ובהלכותיה ודיניה וכו׳, רק באלו בא יבוא אל הקודש פנימה ואז נמלט ונושע מכל רע. עכ״ל.

ואיתא בש״ס (פסחים דף מט:) וז״ל: ששה דברים נאמרו בעמי הארץ וכו׳, ואין מתלוין עמהן בדרך. ע״כ. ופירשו כל המפרשים דהיינו טעמא מפני שעמי הארץ חשודים על

שפיכות דמים, הרי שע״י שהאדם לא עוסק בתורה, ח״ו הוא מגיע לרמה שפילה של שפיכות דמים ר״ל.

הרי נתבאר לך שע״י שאדם לא עוסק בתורה הוא מגיע ח״ו לג׳ עבירות חמורות ר״ל, וזה היה הגורם למה שעמ״י עברו על ג״ע חמורות, והיינו על עזבם את תורתי.

ובזה יש ליישב בס״ד סתירה אחרת, דאיתא במגילה (דף יב.) וז״ל: שאלו תלמידיו את רבי שמעון בן יוחאי מפני מה נתחייבו שונאיהן של ישראל שבאותו הדור כליה, אמר להם אמרו אתם, אמרו לו מפני שנהנו מסעודתו של אותו רשע, אם כן שבשושן יהרגו, שבכל העולם כולו אל יהרגו, אמרו לו אמור אתה, אמר להם מפני שהשתחוו לצלם. ע״כ.

הרי מבואר שהגזירה נגזרה בעבור שנהנו מסעודתו של אותו רשע, וכן בעבור שהשתחוו לצלם.

ומאידך אמרו (שם דף יא.) וז״ל: רבי אלעזר פתח לה פתחא להא פרשתא מהכא (קהלת י) בעצלתים ימך המקרה ובשפלות ידים ידלוף הבית, בשביל עצלות שהיה להם לישראל שלא עסקו בתורה, נעשה שונאו של הקב״ה מך, ואין מך אלא עני, שנאמר (ויקרא כז) ואם מך הוא מערכך, ואין מקרה אלא הקב״ה, שנאמר (תהילים קד) המקרה במים עליותיו. ע״כ.

הרי מבואר שהגזירה נגזרה בעבור שביטלו תורה, וסותר להנ״ל.

אלא י״ל בס״ד, דהן אמנם עיקר הגזירה היה על שנהנו מסעודתו של אותו רשע, וכן בעבור שהשתחוו לצלם, אולם איך הגיעו לכאלה עבירות, הגורם היה ביטול תורה שעי״ז מגיעים לכל העבירות, ועל כן גם זה נחשב גורם לגזירה כי זה היה המסובב הראשון. הבן.

וכתב מרן החפץ חיים בנדחי ישראל (פרק י) וז״ל: אבל האמת הוא כפשוטו, דמתחילה כתיב בפרשה (דברים יא) ולעבדו בכל לבבכם, ואמרו חז״ל (תענית דף ב.) איזוהי עבודה שהיא בלב הוי אומר זו תפילה, ולזה אמר הכתוב (שם) השמרו לכם פן יפתה לבבכם, היינו שהיצר יפתה לבכם לומר למה לי תו ללמוד תורה, מאחר שיש לי אהבת ה׳, וב״ה אני מתפלל בכל יום ודי בכך, ומה בכך אפילו אם אסור עתה לגמרי מן התורה, או שאסיר את בני מן התורה, הלא הוא מתפלל בכל יום.

ולזה בא הכתוב והודיע לנו, שסוף דבר יהיה ע״י הסרה מהתורה ועבדתם אלהים אחרים, וכמו שכתבנו בתחילה, שדבר זה דומה לדג שנלקח מן המים שנעקר עצם חיותו בזמן קצר, כן הוא איש הישראלי הסר מהתורה לגמרי ומטה את עצמו מדרך המוסר לדרך אחר, לא רחוק הוא מעבודת אלהים אחרים, וב״ה שכן נמצא בספרי על זה הפסוק פן יפתה וסרתם ועבדתם, כיון שהאדם פורש מן התורה מיד נדבק בע״ז.

ולזה אמר הכתוב אח״כ ושמתם את דברי אלה על לבבכם, היינו שיכנסו דברי בעומק לבכם מה שאמרתי לכם שבסור האדם מן התורה יבוא ח״ו לבסוף לע״ז, ועל כן ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם, ולא תספקו עצמכם בקיום מצות תפילה לבד, ועל זה מסיים הכתוב

לבסוף למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה וגו', כמאמרם ז"ל (ב"ב דף ח.) אין הגליות מתכנסין אלא בזכות התורה שנאמר וגו'.

ואנו רואין בחוש בעוה"ר שהאנשים שסרו לגמרי מן התורה, היינו שאינם לומדים בעצמם כלל ומרחיקים עצמם לשמוע ד"ת בימי חייהם, בהמשך הזמן נעשה אצלם הפקר כמה איסורי תורה וגם איסור שבת החמורה. עכ"ל. וכ"כ בשמירת הלשון (ח"א שער התורה פ"י).

והנה זה ודאי צ"ב, איך יתכן שהקב"ה אומר שהלואי שעמ"י יעסקו בתורה, דאפשר שהמאור שבה יחזירנו למוטב, והרי מי שעוסק בתורה ולא מקיים מצוות, אין לתורתו שום ערך, ואם לא יקיים המצוות ואומר שאין לו אלא תורה אפילו תורה אין לו (יבמות דף קט:), וכמי שאין לו אלוק (ע"ז דף יז:), והלומד שלא לעשות נוח לו אילו נהפכה שלייתו על פניו ולא יצא לאויר העולם (ירושלמי ברכות דף ח.), והרי הוא בכלל ארור (עיין ירושלמי סוטה דף לא.), ואורייתא בלא פיקודא לאו איהי תורת ה' (תיקו"ז דף ב.), ואתקרי עקרה (זוהר פר' פנחס דף ריח.), ואין המדרש עיקר אלא המעשה (אבות פ"א מי"ז), ותכלית חכמה תשובה ומעשים טובים (ברכות דף יז.).

ועיין תיקו"ז (תנ"ב דף פז.) וז"ל: וי לון לבני נשא דלא משתדלין באורייתא דאתקריאו עצים יבשים, דאינון עתידין לאתוקדא בנורא דגיהנם, ולאו למגנא אמרו מארי מתניתין דאינון עמלין וירתין גיהנם, ואע"ג דמתרבי אילנא דאיהו גופא דאורייתא, ולית ליה איבא דאינון פיקודין דעשה, מה כתיב ביה (דברים כ) רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא, אותו תשחית וכרת, ובגין דא אמרו מארי מתניתין דלית מדרשא עיקר אלא המעשה איהו עיקר. ע"כ.

וע"ע בתיקו"ז (ת"ס דף צג:) וז"ל: טב מלגאו ולבושא דיליה ביש דא איהו עני ורוכב על חמור (היינו צדיק ורע לו), רע מלגאו ולבושא דיליה שפיר מלבר, על האי אתמר ראיתי עבדים על סוסים (היינו רשע וטוב לו), וכלא אשתמודע בעובדוי דבר נש מאן דאיהו מלגאו, ולאו למגנא אוקמו קדמאין לא המדרש הוא העיקר אלא המעשה הוא העיקר, דשטיין מסתכלין בגופא דאיהו לבושא, הה"ד (איוב י) עור ובשר תלבישני, וצדיקיא בעובדין טבין. ע"כ.

ויבואר על פי דברי רבינו הרמח"ל בדרך ה' (ח"ד פ"ב אות ה-ז) וז"ל: והתנאי השני הוא תיקון המעשה, כי הנה מי שירצה להמשיך השפעה ראוי שיהיה הוא הגון ומוכן להמשיכה, אכן אם הוא מטמא את עצמו באשמות ופשעים ומרחיק עצמו מבוראו, וזונה מאחריו אחרי כוחות הטומאה והרע, ודאי שיאמר בו (תהילים נ) ולרשע אמר אלקים מה לך לספר חוקי וכו', וכן אמרו ז"ל (חולין דף קלג.) כל המלמד לתלמיד שאינו הגון כאילו זורק אבן למרקוליס, והנה איש כזה ודאי שתורתו לא תמשיך מן ההשפעה שזכרנו שום מדריגה כלל.

ואעפ"כ רז גדול גילו לנו החכמים ז"ל שאילו לא היו הרשעים עוזבים את תלמוד התורה סוף שהיו חוזרים למוטב, כי אע"פ שאין בכוחם להמשיך שום המשך מלפניו יתברך כמש"כ, כבר דברי התורה בעצמם מקודשים ועומדים מצד עצמם עד שבהתמיד העסק בהם יגיע מהם פעם אחר פעם קצת התעוררות, וכמו דמות הארה קטנה שבקטנות אל העוסק בם,

שסוף סוף תגבר עליו ותחזירהו למוטב, והוא מה שכתבו ז״ל (פתיחתא דאיכ״ר אות ב) הלואי אותי עזבו ותורתי שמרו – שהמאור שבה מחזירן למוטב. ואמנם פשוט הוא שאין הדברים אמורים במי שיתעסק בה דרך שחוק והיתול או לגלות בה פנים שלא כהלכה, אלא שיתעסק בה לפחות כמי שמתעסק בשאר החכמות.

ואולם מי שמטהר ומקדש עצמו במעשיו – הוא ימשיך בתלמודו השפעה כשיעור ההכנה שהכין את עצמו, וכשיעור שירבה בהכנה – כן ירבה יקר התלמוד וכוחו, והוא מה שמצינו בחכמים הקדמונים שתורתם הייתה מעטירתם כח גדול ונותנת להם מעלה ויקר, מה שלא נמצא בדורות האחרונים, מפני יתרון הכנתם על הכנת האחרונים, וכבר אמרו (סוכה דף כח.) על יונתן בן עוזיאל שבשעה שהיה עוסק בתורה כל עוף שהיה פורח עליו היה נשרף, מפני עוצם השראת השכינה שהייתה שורה עליו על ידי לימודו. עכ״ל.

מבואר מדברי הרמח״ל שכפי הכנת האדם אל התורה, כן יתמיד וכן יצליח, ורק כך יוכל להמשיך את גודל ההשפעה בעולמות ע״י תורתו, והנה אף כי מי שאינו מוכן מצד מעשיו, לא יכול להמשיך שום השפעה ע״י תורתו, סו״ס לא ימנע האדם מלעסוק בתורת הבורא, וזאת משום שסוף כל סוף, התורה תחזירנו למוטב ברבות הימים, אך זה בתנאי שלא יתעסק בתורה דרך שחוק והיתול לגלות בה פנים שלא כהלכה, אלא יתעסק בה עכ״פ כמו שמתעסק בשאר חכמות.

חזינן יסוד גדול, דאף שהעוסק בתורה בלי קיום מצוות, אין לתורה כזו ערך, ולא יכול להמשיך שום השפעה ע״י התורה, מ״מ גם תורה כזו יכולה להשיבו למוטב.

וכן מוכח בדברי הנפה״ח (שער ד פרק לא) שכתב וז״ל: וזהו שאיתא בפרק התורה (אבות פ״ו מ״א) ונעשה כמעין המתגבר והולך, ויש מקום לפרשו גם על זה הענין הנ״ל, שכמו המעין הנובע אף שלפעמים נרפש ונשחת בהרבה רפש וטיט, עכ״ז הוא נובע ובוקע ומתגבר והולך מעט מעט, עד שברבות הימים יתגבר ויתגלה לגמרי ויתפשט כמאז, כן העוסק בתורה אף אם נתלכלך תחילה בעוונות וחטאים עצומים ונטבע מאוד ברפש וטיט מצולות הרע ח״ו, עכ״ז ע״י עסק התורה נכון ליבו בטוח שודאי המאור שבה יחזירו למוטב.

והטוב מתגבר והולך על הרע שבו מעט מעט, עד שלסוף בהכרח יתגבר הטוב ויתפשט בכולו לגמרי, והוא מתקדש מטומאתו ופרחה טהרה בכולו, וכן אמר (אבות שם) ומכשרתו להיות צדיק חסיד כו׳ לשון הכשר והגעלה וליבון מפיגול גיעולי הרע שהיה בו תחילה, וכמש״כ (ירמיה כג) הלא כה דברי כאש כו׳ שהיא מלבנתו ומכשרתו כו׳. עכ״ל. הרי מבואר שאף אדם בשיא טומאתו התורה תשיבנו למוטב.

לעומת מש״כ (שם פרק ל) וז״ל: ודאי שגם העסק בתורה לבד בלי קיום המצוות כלל ח״ו, גם כן אין כלום, כמו שאמרו רז״ל (יבמות דף קט:) כל האומר אין לו אלא תורה אף תורה אין לו. עיין שם. הרי שכתב שתורה בלי מצוות אינו כלום, ובכל זאת כתב (בפרק לא) שתורה כזו יכולה להצילו מעוון, וחזינן כדברים האמורים בס״ד.

ואיתא בש״ס (קידושין דף ל:) וז״ל: ת״ר (דברים יא) ושמתם סם תם נמשלה תורה כסם חיים, משל לאדם שהיכה את בנו מכה גדולה והניח לו רטיה על מכתו ואמר לו, בני כל זמן שהרטיה זו על מכתך אכול מה שהנאתך, ושתה מה שהנאתך, ורחוץ בין בחמין בין בצונן ואין אתה מתיירא, ואם אתה מעבירה הרי היא מעלה נומי, כך הקב״ה אמר להם לישראל, בני בראתי יצר הרע ובראתי לו תורה תבלין, ואם אתם עוסקים בתורה אין אתם נמסרים בידו, שנאמר (בראשית ד) הלא אם תטיב שאת, ואם אין אתם עוסקין בתורה אתם נמסרים בידו, שנאמר (שם) לפתח חטאת רובץ, ולא עוד אלא שכל משאו ומתנו בך, שנאמר (שם) ואליך תשוקתו, ואם אתה רוצה אתה מושל בו, שנאמר (שם) ואתה תמשול בו. ע״כ.

ואיתא באבות דרבי נתן (פט״ז) וז״ל: רבי שמעון בן אלעזר אומר אמשול לך משל למה הדבר דומה, יצה״ר דומה לברזל שהטילוהו בתוך האור, כל זמן שהוא בתוך האור עושין ממנו כל כלים שירצו, אף כך יצה״ר אין לו תקנה אלא בדברי תורה שהוא כאש בלבד, שנאמר (משלי כה) אם רעב שונאך האכילהו לחם ואם צמא השקהו מים כי גחלים אתה חותה על ראשו וה׳ ישלם לך, אל תקרי ישלם לך אלא ישלים לך. ע״כ.

ואיתא בע״ז (דף ה:) וז״ל: א״ר יוחנן משום רבי בנאה מאי דכתיב (ישעיה לב) אשריכם זורעי על כל מים משלחי רגל השור והחמור, אשריהם ישראל בזמן שעוסקין בתורה ובגמילות חסדים יצרם מסור בידם ואין הם מסורים ביד יצרם, שנאמר אשריכם זורעי על כל מים, ואין זריעה אלא צדקה, שנאמר (הושע י) זרעו לכם לצדקה וקצרו לפי חסד, ואין מים אלא תורה, שנאמר (ישעיה נה) הוי כל צמא לכו למים משלחי רגל השור והחמור. ע״כ.

ואיתא בברכות (דף ה.) וז״ל: א״ר לוי בר חמא אמר ר״ש בן לקיש לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע, שנאמר (תהילים ד) רגזו ואל תחטאו, אם ניצחו מוטב ואם לאו יעסוק בתורה, שנאמר (שם) אמרו בלבבכם, אם ניצחו מוטב, ואם לאו יקרא קריאת שמע, שנאמר (שם) על משכבכם, אם ניצחו מוטב, ואם לאו יזכור לו יום המיתה, שנאמר (שם) ודומו סלה. ע״כ.

וכתב ג״ע הרב חיד״א בדבש לפי (מערכת ס׳ אות ב) כי סינ״י בגימטריא ס״מ עם הכולל, דהיינו שעל ידי לימוד התורה אין הס״מ שולט בו. עכ״ד.

ויש בענין זה רמז נאה עד מאוד במשנה מס׳ שבת (דף קכח:) כופין את הסל לפני האפרוחים, ס״ל היינו פלוני ופלונית (ר״ת ס׳מאל ל׳לית) שהם דכר ונוקבא דקליפה, וכופין אותם לפני האפרוחים, היינו העוסקים בתורה, כדאיתא בריש תיקוני הזוהר (דף א:) והאם רובצת על האפרוחים, עיין שם, כן אמר הרה״ק מהר״מ מפשעווארסק זי״ע. (עיין בני יששכר מאמרי השבתות מאמר ב אות ג, ובמאמרי חודש סיון מאמר ב אות יד).

והנה כידוע פלוני ופלונית עולה מספרן תרי״א, וגם תור״ה בגימטריא תרי״א, כי תורה הוא תרי״א בקדושה המבטלת פלוני ופלונית.

ועיין במדרש תהילים (מזמור קיט אות ז) וז״ל: בליבי צפנתי אמרתך למען לא אחטא לך, אין יצר הרע שולט אצל התורה, ומי שהתורה בליבו אין יצה״ר שולט בו ולא נוגע בו. ע״כ.

ובתד״א (סא״ז ריש פרק טז) איתא וז״ל: אמר רשב״י כל הנותן דברי תורה על ליבו, מעבירין ממנו עשרה דברים קשים, הרהורי עבירה הרהורי חרב הרהורי מלכות הרהורי שטות הרהורי יצר הרע הרהורי זנות הרהורי אשה רעה הרהורי עבודה זרה הרהורי עול בשר ודם הרהורי דברים בטלים. עיין שם.

וכן מובא בזוהר (פר׳ וישב דף קצ.) וז״ל: אמר ר׳ יוסי כד חמי בר נש דהרהורין בישין אתין לגביה – יתעסק באורייתא, וכדין יתעברון מניה, אמר ר׳ אלעזר כד ההוא סטרא בישא אתי למפתי ליה לבר נש, יהא משיך ליה לגבי אורייתא ויתפרש מניה. ע״כ.

וכן איתא בזוה״ק (פר׳ ויחי דף רמב.-:) וז״ל: יששכר חמור גרם כו׳, פתח ואמר (תהילים כז) לדוד ה׳ אורי, כמה חביבין אינון מילין דאורייתא כמה חביבין אינון דמשתדלי באורייתא קמי קוב״ה, דכל מאן דאשתדל באורייתא לא דחיל מפגעי עלמא נטיר הוא לעילא נטיר הוא לתתא, ולא עוד אלא כפית (כופה) לכל פגיעי דעלמא ואחית לון לעומקא דתהום רבה.

תא חזי בשעתא דעאל ליליא כו׳, כד אתער רוח צפון ואתפליג ליליא אתערותא קדישא אתער בעלמא כו׳, זכאה חולקיה דההוא בר נש דאיהו קאים בההיא שעתא ואשתדל באורייתא, כיון דאיהו פתח באורייתא כל אינון זינין בישין אעיל לון בנוקבא דתהום רבא כו׳. בגין כך יששכר דאשתדלותיה באורייתא כפית ליה לחמור ונחית ליה כו׳, דאיהו סליק לנזקא עלמא ושוי מדוריה בין המשפתים וכו׳. ע״כ.

מבואר מדברי הזוה״ק דיש קליפת חמור שעולה להזיק העולם, ושמה מקום מגוריה בין המשפתים, וע״י העסק בתוה״ק שזה בחינת יששכר, הרי שמכניע כל המזיקים ומורידם לעומק התהום הגדול ומכניע הקליפת חמור ומורידו וכו׳, היינו כי ע״י התורה האדם זוכה להכניע החמור דקליפה.

וכן אמרו חז״ל במס׳ אבות (פ״ו מ״א) דהתורה מרחיקה מן החטא.

ואמרו במס׳ ברכות (דף כב.) וז״ל: תניא ר׳ יהודה בן בתירא היה אומר אין דברי תורה מקבלין טומאה, מעשה בתלמיד אחד שהיה מגמגם למעלה מרבי יהודה בן בתירא, אמר ליה בני פתח פיך ויאירו דבריך, שאין דברי תורה מקבלין טומאה, שנאמר (ירמיה כג) הלא כה דברי כאש נאום ה׳, מה אש אינו מקבל טומאה אף דברי תורה אינן מקבלין טומאה. ע״כ. וכן איתא בחולין (דף קלו:).

ואמרו עוד בברכות (דף טז.) וז״ל: ואמר רבי חמא ברבי חנינא למה נסמכו אוהלים לנחלים דכתיב (במדבר כד) כנחלים נטיו כגנות עלי נהר כאוהלים נטע וגו׳, לומר לך מה נחלים מעלין את האדם מטומאה לטהרה, אף אוהלים מעלין את האדם מכף חובה לכף זכות. ע״כ.

ואיתא בתד״א רבה (פרק יח) וז״ל: ד״א (איכה ב) שפכי כמים ליבך, מה מים הללו מקוה טהרה הן לישראל ולכל אשר נברא בעולם, שנאמר (במדבר לא) כל דבר אשר יבוא באש וגו׳ וכל אשר לא יבוא באש תעבירו במים, כך דברי תורה מקוה טהרה היא לישראל בכל מקומות מושבותם, בא וראה כמה גדולה כוחה של התורה שמטהרת את פושעי ישראל בזמן שעושין תשובה, אפילו מע״ז שבידם, שנאמר (יחזקאל לו) וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טומאותיכם ומכל גלוליכם וגו׳, ואין מים אלא תורה, שנאמר (ישעיה נה) הוי כל צמא לכו למים וגו׳, ואין טהרה אלא דברי תורה, שנאמר (תהילים יב) אמרות ה׳ אמרות טהורות וגו׳ מזוקק שבעתים. ע״כ.

עוד איתא בתד״א רבה (פרק כה) וז״ל: ובפעם שלישית כשבירך בלעם את ישראל מה אמר להם (במדבר כד) מה טובו אוהליך יעקב משכנותיך ישראל, כנחלים נטיו כגנות עלי נהר, כאוהלים נטע ה׳, כארזים עלי מים, יזל מים מדליו וזרעו במים רבים וירם מאגג מלכו וגו׳, מברכיך ברוך וגו׳, וכי מה טיבן של נחלים אצל בתי כנסיות ובתי מדרשות שאומר כנחלים נטיו אצל מה טובו אוהליך יעקב, אלא לומר לך מה נחלים מעלין את האדם מן הטומאה לטהרה, כך בתי כנסיות ובתי מדרשות מעלין את האדם מן הטומאה לטהרה, כיצד אלא מביאין את האדם מחובה לזכות לכך נאמר כנחלים נטיו, ומאי כגנות עלי נהר אלא אלו מלמדי תינוקות שבישראל, שהם מוציאים מליבם חכמה בינה דעת והשכל ומלמדין להתינוקות לעשות רצון אביהם שבשמים, לכך נאמר כגנות עלי נהר. ע״כ.

וכן איתא בספרי (עקב מח) וז״ל: ומה מעלים את הטמא מטומאתו, כך דברי תורה מעלים את האדם מדרך רעה לדרך טובה, שנאמר (תהילים יט) תורת ה׳ תמימה משיבת נפש. ע״כ.

וכן איתא בשיהש״ר (פר׳ א אות ג) וז״ל: מה המים מטהרים את האדם מטומאה, שנאמר (יחזקאל לו) וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם, כך תורה מטהרת הטמא מטומאתו, שנאמר (תהילים יב) אמרות ה׳ אמרות טהרות, ומה המים מטהרים הגוף, שנאמר (ויקרא יד) ורחץ את בשרו במים, כך תורה מטהרת הגוף, שנאמר (תהילים קיט) צרופה אמרתך מאוד, ומה מים מכסים ערוותו של ים, שנאמר (ישעיה יא) כמים לים מכסים, כך תורה מכסה ערוותן של ישראל, שנאמר (משלי י) ועל כל פשעים תכסה אהבה. ע״כ.

ואיתא בזוהר (פר׳ קדושים דף פ:) וז״ל: ובא ראה, האדם לא נטהר לעולמים, אלא בדברי תורה, משום כך דברי תורה לא מקבלים טומאה, משום שהיא עומדת לטהר את אלו הטמאים, והרפואה נמצאת בתורה, שכתוב (משלי ג) רפאות תהי לשרך ושקוי לעצמותיך, והטהרה נמצאית בתורה, שכתוב (תהילים יט) יראת ה׳ טהורה עומדת לעד, מה זה עומדת לעד? שעומדת תמיד באותה טהרה, ולא זזה ממנה לעולמים. ע״כ.

עוד איתא בזוהר (פר׳ קדושים דף פא.) וז״ל: ותורה נקראית קדושה, שכתוב (ויקרא יט) כי קדוש אני ה׳, וזו התורה שהיא השם הקדוש העליון, ועל כן, מי שמשתדל בה נטהר, ואח״כ מתקדש, שכתוב קדושים תהיו, לא כתוב קדושים היו, אלא תהיו, תהיו ודאי, אמר לו, כך

הוא, ומקרא כתוב (שמות יט) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש, וכתוב אלה הדברים וגו', למדנו, קדושת התורה קדושה שעולה על כל הקדושות, והקדושה של החכמה הנסתרת עולה על הכל, אמר לו, אין תורה בלי חכמה, ואין חכמה בלי תורה, והכל הוא בדרגה אחת והכל אחד, אלא תורה נמצאת עם החכמה העליונה, ובה היא עומדת, ובה נטעו שרשיה מכל הצדדים. ע"כ.

ואמרו במס' קידושין (דף ל:) דהתורה תבלין ליצה"ר אם אבן הוא נימוח ואם ברזל הוא מתפוצץ. ע"כ. וכתב המאירי (שם) וז"ל: כל ששוקד על דרכי התורה, אפילו היו בידו עבירות מצד תוקף יצרו ונתגדל על תכונות מידות רעות, התורה מגינה עליו, דהיינו שהיא תדריכהו לשוב מהם שלא ישתקע בהם. עכ"ד.

וכתב בתשו' הריב"ש (סימן מה) בשם רב האי גאון, וז"ל: ולא תמצא ירא"ש ויראת חטא וזריזות וענוה וטהרה וקדושה, אלא בעוסקים בתורה. עכ"ל.

עוד כתב (שם) וז"ל: תיקוף הגוף ומישור הנהגת האדם הוא עסק המשנה והתלמוד, ואשר טוב לישראל, כי לימוד תורה יועיל לעצמו ולאחרים שכמותו, ויועיל לע"ה כי ימשכם לדרכי התורה והמצוה. עכ"ל. וכן איתא באגרות הרמב"ן (כתבי רמב"ן ח"א עמוד שמט) ובספר מאירת עינים לר' יצחק דמן עכו תלמיד הרמב"ן (פר' וישלח עמוד עז) ובעיון יעקב (חגיגה דף יד. בסופו) ובאוצר הגאונים (נספחים לחגיגה עמוד 65, ובסוף מס' סוטה) בשם רב האי גאון. וכן הביא הרמ"א (יו"ד סימן רמו ס"ד) ועיין בתורת העולה (ח"ג פ"ז ופס"ב) ובפתח עינים לג"ע הרב חיד"א (שלהי מס' נדה) בשם רב האי גאון.

ואיתא באבות דרבי נתן (פרק טז) וז"ל: יצה"ר דומה לברזל שהטילוהו בתוך האור, כל זמן שהוא בתוך האור עושין ממנו כל כלים שירצו, אף כך יצה"ר אין לו תקנה אלא בדברי תורה בלבד שהן כאש. ע"כ.

ובויק"ר (פר' כה אות א) מבואר שאם נתחייב אדם מיתה לשמים מה יעשה, אם רגיל לשנות פרק אחד ישנה ב' פרקים, ללמוד דף אחד ילמוד שני דפין. ע"כ.

וכן איתא בתד"א (סא"ר פרק ה) שאדם שעבר הרבה עבירות וקנסו עליו מיתה, וחזר ועשה תשובה וקורא תנ"ך ושנה משנה מדרש הלכות והגדות ושימש חכמים, אפילו נגזרו עליו מאה גזירות הקב"ה מעבירן ממנו. עיין שם. ועיין ש"ס (מס' ר"ה דף יח. ומס' מגילה דף ג:).

ועיין במדרש משלי (סימן ו) וז"ל: ד"א (משלי ו) תקעת לזר כפיך, אמר להם אם זכיתם וקיימתם את תורתי שנתתי לכם בכף ימין מוטב, ואם לאו ליום הדין לזר אתם נחשבים לפניי, לכך נאמר תקעת לזר כפיך, נוקשת באמרי פיך, עתיד הקב"ה לומר לישראל: הואיל ושכחתם את תורתי, מפיכם אני דן אתכם ליום הדין, לא כך אמרתם לפניי (שמות כד) כל אשר דיבר ה' נעשה ונשמע, היכן היא אותה עשייה ושמיעה? לכך נאמר נוקשת באמרי פיך.

ד״א נוקשתם – נכשלתם באמרי פיכם ונלכדתם באמרי פיכם, באותה שעה אמר להם הקב״ה: בניי, הואיל וציערתם עצמכם בשעבוד בין האומות, תכפר זה על זה, אלא לכו והביאו זכות אבות העולם שנתעסקו בזאת, והם יצילו אתכם מדינה של גיהנם, ומניין? שכן כתיב (משלי ו) עשה זאת איפוא בני והינצל, ואבות העולם משיבין להם לישראל ואומרים להם: הואיל ונתפשתם במצודת יום הדין, אין לכם אל אלא לישב ולהתעסק בדברי תורה, למה? שהתורה מכפרת עוון וכו׳.

תמן תנינן, רבי אומר עשה לך נר שתלך לאורו, ואי זה? זה אורה של תורה, שנאמר (משלי ו) כי נר מצוה ותורה אור וגו׳, מכאן היה רבי מאיר אומר אשרי אדם שקנה לו תורה, למה? מפני שהיא משמרת אותו מדרך רע, שנאמר (משלי ו) לשמרך מדרך רע, כל מי שיש בו דעת – יישמר ממנה וכו׳.

נאמר כאן לא יינקה, ונאמר להלן בחילול השם (שמות כ) כי לא ינקה ה׳ את אשר ישא את שמו לשווא, מה להלן כל ממונן, אף כאן לא יינקה מפלת כל זכויותיו, אמר לו רבי, אין לו תקנה? אמר לו בני, פעם אחת הייתי יושב לפני בן עזאי חברי, והיינו מעיינין בפרשה זו, כיוון שבאנו לפסוק זה, אמר לי ילך ויגדל יתום בתוך ביתו, וילמדו תורה, ויעסוק בכל המצוות, ומתכפרין לו עוונותיו לעולם הבא. ע״כ.

ואיתא בזוהר (פר׳ תרומה רע״מ דף קלד:) וז״ל: מצוה ללמד תורה בכל יום, שהיא סוד האמונה העליונה לדעת דרכי הקב״ה, שכל מי שמשתדל בתורה, זוכה בעולם הזה וזוכה בעולם הבא וניצול מכל המקטרגים הרעים, משום שהתורה היא סוד האמונה, שמי שמתעסק בה, מתעסק באמונה העליונה, והקב״ה משרה שכינתו בתוכו שלא תזוז ממנו.

מי שיודע דבר תורה, צריך לרדוף אחריו וללמוד דבר זה ממנו, לקיים את סוד הכתוב (שמות כה) מאת כל איש אשר ידבנו ליבו תקחו את תרומתי, התורה היא עץ החיים לתת חיים לכל, מי שמתחזק בתורה, מתחזק בעץ החיים, כמו שנאמר (משלי ג) עץ חיים היא למחזיקים בה, וכמה סודות עליונים ביארנו במי שמשתדל בתורה, שזוכה להקשר בתורה שלמעלה, בעולם הזה אינו שוכח, ואינו שוכח בעולם הבא, ואפילו בקבר שפתותיו מרחשות בתורה, כמו שנאמר (שיה״ש ז) דובב שפתי ישנים. ע״כ.

עוד איתא בזוהר (פר׳ וישלח דף קעט.) וז״ל: פתח רבי יוסי ואמר (תהילים לב) אתה סתר לי מצר תצרני רני פלט תסובבני סלה, אתה סתר לי – זה הקב״ה שהוא סתר ומגן לאדם שהולך בדרכי התורה, והוא מסתתר בצל כנפיו, שלא יכולים להרע לו, מצר תצרני – מלמעלה ומלמטה, למעלה יש לאדם יריבים, אף למטה כך גם, ומיהו? זהו יצר הרע שהוא צר למעלה וצר למטה, ואלמלא יצר הרע – לא נמצא בעל ריב לאדם בעולם, בשביל כך מצר תצרני. ע״כ.

והתורה מביאה לידי מידות טובות וישרות, כדאיתא במס׳ ב״ב (דף נח:) בריש כל מרעין אנא דם בריש כל אסוון אנא חמר. וכתב בביאור הגר״א למשלי (לא יא) שרפואת הנפש היא

דוגמת רפואת הגוף וכו׳, ובזה יובן מה שאמרו רז״ל (ב״ב דף נח.) בריש כל מרעין אנא דם בריש כל אסוון אנא חמר, באתר דלית חמר תמן סממנים מתבעין, בראש כל מרעין אנא דם – היינו כי הדם הוא הנפש המתאוה וכו׳, והוא ראש לכל המחלות, ובראש כל אתוון אנא חמר – הוא יינא דאורייתא וכו׳ והוא סם חיים, וא״ת למה מנו חכמים כל מידות טובות במסכת אבות? היינו דוקא למי שאינו בעל תורה, וזהו באתר דלית חמר תמן סממנים מתבעין, אבל הבעלי תורה אינן צריכין, כי התורה היא כלל הכל וכו׳, בתורה הוא בטוח בכל המידות רעות. עכ״ל.

ועיין רש״י במס׳ ביצה (דף כה:) וז״ל: שהן עזים וניתנה להם תורה שיעסקו בה, והיא מתשת כוחם ומכנעת ליבם. עכ״ל.

וכתב בקרן אורה עמ״ס תענית (דף ד. דיבור השני) וז״ל: כן הוא טבע תורתינו הקדושה, שורפת ומבערת כל מחשבות רעות והרהורים רעים, אח״כ תצמח הנפש ותשלח פארות טובים ונקיים בלי שום פסולת, אבל כל זה באופן שלא נגבר האש עליו, וח״ו ילמוד לקנטר או איזה מחשבה זרה אחרת, בזה ח״ו תשרוף גם הזרע והפרי הטוב ולא תגדל ולא תצמח כלל, על זה נאמר (שמות כב) כי תצא אש ומצאה קוצים ונאכל גדיש, כי לא ביערה הקוצים כי אם הגדיש או הקמה שלם ישלם וכו׳, והבן. עכ״ל.

עוד כתב שם (ד״ה הראשון) וז״ל: ואמר רבא האי צורבא מרבנן דמי לפרצידא דתותי קלא כו׳, כי כמו שהפרצידא המונחת תחת חתיכת עפר או אבן תקשה עליו כי אם ראשית התחלתה לצמוח, אבל אם כבר מצאה לה פתח לעלות ולצמוח אין האבן עומד בפניו עוד ועולה למעלה כו׳, כן לב נבון לא יקשה כי אם התחלת פתיחת שערי ליבו וגלילת האבן הגדולה אשר הושמה על פתחיה, ואינה מנחת לכוחות הנפש לעלות ולצמוח, ואם היה ה׳ בעזרו ומצאה לו פתח לצאת ממסגר האבן, אז יקל לו לעלות למעלה מעלה, וע״ז נאמר (ירמיה כג) על דברי תורה וכפטיש יפוצץ סלע. עכ״ל.

ואיתא בפסיקתא דרב כהנא (פיסקא טו אות ה) וז״ל: א״ר אבא בר כהנא לא עמדו פילוסופים באומות העולם כבלעם בן בעור וכאבנימוס הגרדי, נכנסו אומות העולם אצל אבנימוס הגרדי אמרו לו יכולין אנו להזדווג לאומה הזאת? אמר להם לכו וחזרו על בתי כנסיות ועל בתי מדרשות שלהם, אם מצאתם שם תינוקות מצפצפים בקולם אין אתם יכולין להיזדווג להם, ואם לאו אתם יכולין להיזדווג להם, שכך הבטיחן אביהן ואמר להן (בראשית כז) הקול קול יעקב, כל זמן שקולו של יעקב מצפצף בבתי כנסיות ובבתי מדרשות אין הידים ידי עשו, וכל זמן שאין קולו של יעקב מצפצף בבתי כנסיות ובבתי מדרשות הידים ידי עשו, שמואל אמר (דניאל ח) וצבא תנתן על התמיד בפשע, בפשעה של תורה, כל זמן שישראל משליכין דברי תורה בארץ מלכות הרשעה הזאת גוזרת ומצלחת, ומה טעמא (שם) ותשלך אמת ארצה וגו׳, ואין אמת אלא דברי תורה, כמה דאת אומר (משלי כג) אמת קנה ואל תמכור. ע״כ.

עוד איתא בתדא"ז (פ"א) וז"ל: ואמרתי לו שלא חרב העולם אלא מפני פשעה של תורה, ולא חרבה ארץ ישראל אלא מפני פשעה של תורה, וכל הצרות הבאות על ישראל אינו אלא מפני פשעה של תורה, משום שגדולה ורבה היא לפני הקב"ה פשעה של תורה (נ"י שהיא שקולה כנגד כל העבירות) שנאמר (מיכה א) בפשע יעקב כל זאת, ואין זאת אלא תורה, שנאמר (ירמיה ט) מי האיש החכם ויבן את זאת ואשר דיבר פי ה' אליו ויגידה על מה אבדה הארץ וגו' ויאמר ה' על עזבם את תורתי אשר נתתי לפניהם ולא שמעו בקולי ולא הלכו בה. ע"כ.

ואיתא בפתיחתא דאיכ"ר (אות ב) וז"ל: אימתי המלכות גוזרת גזירה וגזירתה מצלחת? בשעה שישראל משליכין דברי תורה לארץ, הה"ד (דניאל ח) וצבא תנתן על התמיד בפשע, אין צבא אלא מלכיות וכו', בפשע – בפשעה של תורה, כל זמן שישראל משליכין דברי תורה לארץ המלכות היא גוזרת ומצלחת, שנאמר (שם) ותשלך אמת ארצה ועשתה והצליחה וגו', אין אמת אלא תורה וכו', אם השלכת דברי תורה לארץ מייד הצליחה המלכות, הה"ד (שם) ועשתה והצליחה. ע"כ.

עוד איתא בתדא"ז (פ"ה) וז"ל: בכל יום יוצאים מלאכי חבלה לפני הקב"ה לחבל את כל העולם כולו ואלמלא בתי כנסיות ובתי מדרשות שהיו תלמידי חכמים יושבין בהם ועוסקין בדברי תורה, היו מחבלין את כל העולם כולו מייד, שנאמר (ישעיה נ) מדוע באתי ואין איש קראתי ואין עונה, צא ולמד מן דרך ארץ כלום אדם נוטע כרם אלא על מנת שיאכל ממנו ענבים או לשתות ממנו יין, או שמא למלא אותו עשבים, ואם נתמלא עשבים אומר להן לעבדיו לכו והציתו בו את האור, עד שנשתיירו בו מאה או מאתים גפנים ואומר לעבדיו לכו ועבדו את הכרם וחפרוהו ועדרוהו והשקוהו מים בשביל הגפנים לפי שכבר נשרפו העשבים, וכן כל הצדיקים כשהן עומדין בעולם הן דומים לגפנים שעומדים בתוך הכרם וכל העולם נשען עליהם, לכך נאמר (ש"א ב) כי לה' מצוקי ארץ וישת עליהם תבל. ע"כ.

ועוד איתא בתדא"ר (פ"ב) וז"ל: מכאן אמרו חכמים, כל זמן שבני אדם מבטלין מן התורה מבקש הקב"ה להחריב את העולם, שנאמר (תהילים כט) הבו לה' בני אלים, ואין אלים אלא מלאכי השרת, אמר הקב"ה על שהרביתי בני האדם כעופות השמים וכדגי הים, אינם עושים לי רצוני, לכן הסתרתי מהם. ע"כ.

עוד איתא בזוהר חדש (פר' בראשית דף יב:) וז"ל: ר' יוסי בן חלפתא, הוה יתיב קמיה דר' יצחק, אמר ליה מידי שמיע ליה למר, על מה אתארך יומא דמשיחא מן גלותא דא? אמר ליה, לא אתארך אלא על ביטול אורייתא, דהכי שמענא מרב המנונא סבא, תלתא גליות גלו ישראל, וחזרו בזכותהון דתלתא אבות, וגלותא רביעאה בזכותא דמשה יתחזרון.

תא ואחזי לך, לא איתגלו ישראל אלא על ביטול תורה, שנאמר (ירמיה ט) ויאמר ה' על עזבם את תורתי, אמר הקב"ה בגליות הראשונות, חזרו בזכות אברהם יצחק ויעקב, עכשיו הם חטאו בתורה שנתתי למשה, ונקראת על שמו, שנאמר (מלאכי ג) זכרו תורת משה עבדי, כד יתובין ויתעסקון בתורתו, בזכות משה אני גואלם.

על כן נאמר בתורה (דברים לג) תורה ציווה לנו משה, כדי לשמרה ולעסוק בה, ואם לאו, מורשה קהילת יעקב, מורשה דא מסכנותא הוא, כמה דאת אמר (ש״א ב) ה׳ מוריש ומעשיר, מלמד דלא אתיא מסכנותא לברתיה דיעקב, אלא על דלא אתעסקו בפיקודין דאורייתא. ע״כ.

ועיין בע״ז (דף ה.) דאיתא: הא לא קיבלו ישראל את התורה אלא כדי שלא תהא אומה ולשון שולטת בהן, שנאמר (דברים ה) למען ייטב להם ולבניהם עד עולם. ע״כ.

ואמרו בזוה״ק (תרומה דף קנה: בדילוגים) וז״ל: פתח רבי חייא ואמר (תהילים קיט) עת לעשות לה׳ הפרו תורתך, פסוק זה נתבאר ופרשוהו החברים, אבל עת לעשות לה׳, בכל זמן שהתורה מתקיימת בעולם ובני אדם משתדלים בה, כביכול הקב״ה שמח במעשי ידיו ושמח בכל העולמות, ושמים וארץ עומדים בקיומם.

ולא עוד, אלא הקב״ה מקבץ את כל הפמליה שלו ואומר להם, ראו את העם הקדוש שיש לי בארץ, שתורתי מתעטרת בשבילם, ראו מעשי ידי, שאתם אמרתם (תהילים ח) מה אנוש כי תזכרנו, והם כשהם רואים את שמחת ריבונם בעמו, מייד פותחים ואומרים (ש״ב ז) ומי כעמך כישראל גוי אחד בארץ.

ובשעה שישראל מתבטלים מהתורה, כביכול תשש כוחו, שכתוב (דברים לב) צור ילדך תשי, ואז כתוב (דהי״ב יח) וכל צבא השמים עומדים עליו, ועל זה עת לעשות לה׳, אותם (בני העולם) הצדיקים שנשארו, יש להם לשנס מותנים ולעשות מעשים כשרים, כדי שהקב״ה יתחזק בהם בצדיקים ובמחנות ובהמונים שלו, מה הטעם? משום שהפרו תורתך, ולא משתדלים בה בני העולם כראוי.

בזמן שישראל משתדלים בתורה ובמצוות התורה, אותה עת סוד האמונה הקדושה מתתקנת בתיקוניה ומתקשטת בשלימות כראוי, ובזמן שישראל מתבטלים מהתורה, כביכול אותה עת אינה בתקוניה, ולא נמצאת בשלימות ולא באור, ואז עת לעשות לה׳, מה זה לעשות? כמו שנאמר (בראשית א) אשר ברא אלהים לעשות, מה זה לעשות? שנשארו גופות השדים כשהתקדש היום ולא נעשו, ונשארו לעשות רוחות ללא גופים, אף כאן עת לעשות נשאר בלי תיקון ובלי שלימות, מה הטעם? משום שהפרו תורתך, משום שהתבטלו ישראל למטה מדברי התורה, משום שאותה עת כך עומדת, או עולה או יורדת, בגלל ישראל. ע״כ.

ואיתא בזוהר (פר׳ ויקרא דף יא:-יב.) וז״ל: רבי שמעון אומר, כתוב (במדבר ז) עשרה עשרה הכף בשקל הקודש, עשרה עשרה, למה זה בא? אלא עשרה למעשה בראשית, ועשרה למתן תורה, עשרה מאמרות במעשה בראשית, ועשרה מאמרות במתן תורה, במה זה מדבר? משום שהעולם לא נברא אלא בשביל התורה, וכל זמן שישראל עוסקים בתורה, העולם מתקיים, וכל זמן שישראל מתבטלים מהתורה, מה כתוב (ירמיה לג) אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי. ע״כ.

ואמרו חז״ל במדרש (מדרש משלי ריש פרשה כד) וז״ל: התרפית ביום צרה צר כחכה, אמר רבי אבהו כל המרפה עצמו מדברי תורה, אין לו כוח לעמוד ביום צרה, אמר רבי יצחק, כל המרפה עצמו מדברי תורה, אינו יכול לענות ביום צרה. ע״כ.

וכן אמרו בש״ס (ברכות דף ה.) שכל מי שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק, הקב״ה מביא עליו יסורין מכוערין ועוכרין אותו, שנאמר (תהילים טל) החשיתי מטוב וכאבי נעכר. ע״כ.

עוד אמרו בש״ס (מנחות דף צט:) כל המשמר את התורה נשמתו משתמרת, וכל שאינו משמר את התורה אין נשמתו משתמרת. וכעי״ז אמרו בהקדמת הזוהר (דף יב:) שכשהאדם אינו עוסק בתורה אין לו נפש קדושה, והקדושה העליונה לא שורה עליו. וכעי״ז איתא עוד בזוהר (פר׳ ויקרא דף כא.) שכשאדם מתרחק מהתורה הוא רחוק מהקב״ה. עיין שם.

ואמרו במדרש תהילים (שוח״ט מזמור יז) אמר הקב״ה לישראל אם שמרת את התורה אני אשמור אותך, שנאמר (דברים יא) אם שמור תשמרון כו׳. ע״כ.

ואמרו במדרש (בר״ר פר׳ סה אות כ) וז״ל: אמר רבי אבא בר כהנא לא עמדו פילוסופין בעולם כבלעם בן בעור וכאבנימוס הגרדי, נתכנסו כל עובדי כוכבים אצלו, אמרו לו תאמר שאנו יכולים להזדווג לאומה זו, אמר לכו וחזרו על בתי כנסיות ועל בתי מדרשות שלהן, ואם מצאתם שם תינוקות מצפצפין בקולן אין אתם יכולים להזדווג להם, שכך הבטיחן אביהן ואמר להם, הקול קול יעקב, בזמן שקולו של יעקב מצוי בבתי כנסיות אין הידים ידי עשו, ואם לאו, הידים ידי עשו, אתם יכולים להם. ע״כ.

ואמרו עוד במדרש (ויק״ר פרשה לה אות ו) וז״ל: תני בשם רבי אלעזר הסייף והספר ניתנו מכורכין מן השמים, אמר להם הקב״ה אם שמרתם מה שכתוב בספר זה, הרי אתם ניצולים מן הסייף, ואם לאו סוף שהוא הורג אתכם, והיכן הוא משמען של דברים, שנאמר (בראשית ג) ויגרש את האדם לשמור את דרך עץ החיים, את דרך, זו דרך ארץ, ואחר כך עץ החיים, זו תורה.

תני בשם רבי שמעון בן יוחאי הככר והמקל ניתנו מכורכין מן השמים, אמר להם אם שמרתם את התורה הרי ככר לאכול, ואם לאו הרי מקל ללקות בו, היכן הוא משמעו של דבר (ישעיה א) אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו, ואם תמאנו ומריתם חרב תאכלו, חרובין תאכלו. ע״כ. וכן איתא בדב״ר (פר׳ ד אות ב) בענין הסייף והספר כו׳.

ואמרו עוד בפתיחתא דאיכה (אות ב) וז״ל: מצינו שויתר הקב״ה על עבודה זרה וג״ע וש״ד ולא ויתר על מאסה של תורה, שנאמר (ירמיה ט) על מה אבדה הארץ, על עבודת כוכבים וג״ע וש״ד אין כתיב כאן, אלא ויאמר ה׳ על עזבם את תורתי. ע״כ.

ובתנחומא (סדר בשלח אות כה) איתא וז״ל: ויבוא עמלק וילחם עם ישראל, רבי אלעזר בן חסמא אומר מקרא זה רשום ומפורש הוא על ידי איוב, שנאמר (איוב ח) היגאה גומא בלא ביצה וגו׳, כשם שאי אפשר, כך אי אפשר לישראל לחיות אלא אם כן מתעסקין בדברי תורה,

ולפי שפירשו ישראל מדברי תורה, לפיכך השונא בא עליהם, ולעולם אין השונא בא אלא על החטא ועל העבירה, לכך נאמר ויבוא עמלק וכו׳.

אחרים אומרים, אין רפידים אלא שרפו ידיהם מן התורה, ולפיכך עמלק בא עליהם, וכן את מוצא, שאין השונא בא אלא על ידי רפיון ידים מן התורה, שנאמר (דהי״ב יב) ויהי כהכין מלכות רחבעם וכחזקתו עזב את תורת ה׳ וכל ישראל עמו, ומה עונשו (מ״א יד) עלה שישק מלך מצרים על ירושלים, ויקח את כל מגיני הזהב אשר עשה שלמה. ע״כ.

ואיתא בשמו״ר (פר׳ יג אות א) וז״ל: במה אני יגע? במי שהוא מכעיס לפני בדברים בטלים, כד״א (מלאכי ג) הוגעתם ה׳ בדבריכם. ע״כ.

ואמרו חז״ל (סנהדרין דף קו.) וז״ל: מאי לשון רפידים? רבי אליעזר אומר רפידים שמה, רבי יהושע אומר שריפו עצמן מדברי תורה, שנאמר (ירמיה מז) לא הפנו אבות אל בנים מרפיון ידים. ע״כ. ופירש״י וז״ל: מפני רפיון ידים, של תורה ומצוות, והכי נמי רפידים רפיון ידים הוא, כלומר מפני שרפו ידים מן התורה בא עליהם עמלק. עכ״ל.

וכן איתא במס׳ בכורות (דף ה:) וז״ל: ועוד שאלתיו מאי לשון רפידים, ואמר לי רפידים שמה כו׳, ר׳ יהושע אומר שריפו עצמן מדברי תורה, וכן הוא אומר (ירמיה מז) לא הפנו אבות אל בנים מרפיון ידים. ופירש רש״י וז״ל: שריפו ידיהם כו׳, לפיכך בא עליהם עמלק, לא הפנו אבות אל בנים מרפיון ידים, מכאן שריפו ידיהם מן התורה. עכ״ל.

ואמרו (ב״ב דף עט.) כל המרפה עצמו מד״ת נופל בגיהנם כו׳. ע״כ. ואמרו שם עוד כל הפורש עצמו מד״ת ועוסק בדברי שיחה אש אוכלתו כו׳. ע״כ.

ובמדרש משלי (פ״י) איתא ע״פ (משלי י) ועוזב תוכחת מתעה, אמר ר״א כל תלמיד חכם שהוא עוזב ד״ת כאילו מתעתע במי שאמר והיה העולם, ולא עוד אלא כיון שעזב ד״ת בעוה״ז הקב״ה עוזבו לעוה״ב כו׳. ע״כ.

ואמרו חז״ל (קידושין דף מ: סנהדרין דף ז.) אמר רב המנונא אין תחילת דינו של אדם אלא על דברי תורה, שנאמר (משלי יז) פוטר מים ראשית מדון וכו׳. ע״כ.

ואמרו (אבות פ״ו מ״ב) בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ומכרזת כו׳ אוי להם לבריות מעלבונה של תורה, שכל מי שאינו עוסק בתורה נקרא נזוף כו׳. ע״כ.

וזהו שאיתא בש״ס (מס׳ ע״ז דף ג:) וז״ל: ותעשה אדם כדגי הים מה דגים שבים כיון שפורשים מן המים מיד מתים אף תלמידי חכמים כיון שפורשים מן התורה מיד מתים. ע״כ. (הגירסא לפי איך שגרס ר״א אחי הגר״א ז״ל בספרו מעלות התורה עמוד סג, והוא ע״פ הילקוט חבקוק רמז תקסב ע״פ הנ״ל). ועיין שם עוד משלים על התלמידי חכמים שדומים לדגים. (הגירסא לפי הרב הנ״ל בספר הנ״ל עמוד קיב, והוא ע״פ הילקוט כנ״ל).

וכ״ה בזוה״ק (רע״מ סוף פר׳ שמיני) וז״ל: מה נוני ימא חיותן במיא אוף תלמידי חכמים מארי מתניתין חיותיהו באורייתא ואי אתפרשן מנה מיד מתים. ע״כ. וכן אמרו בתיקו״ז (תמ״ז דף פג:) וז״ל: וירדו בדגת הים — אלין תלמידי חכמים דמתרבין בימא דאורייתא דירתין מתמן נפש חיה. ע״כ. וכ״ה בהשמטות הזוהר (בראשית סימן ה) וע״ע בתיקו״ז (דף נט:) ובזוהר (ויקרא דף מב. ודף רעח:).

וכ״ה במדרש (ב״ר פר׳ צז אות ג) וז״ל: מה דגים הללו גדלים במים, כיון שיורדת טיפה אחת מלמעלה הם מקבלים אותו בצימאון וכו׳ — כך ישראל גדלים במים בתורה, כיון שהם שומעים דבר חדש מן התורה, הם מקבלים אותו בצימאון כמי שלא שמעו דבר תורה מימיהם. ע״כ.

וכתב הרב כלי יקר (במדבר י לג) וז״ל: וקרוב לשמוע שזהו סוד נו״ן הפוכה שבין תיבת המחנה ובין ויהי בנסוע הארון, כי נו״ן הפוכה אחרונה מרמזת על תלונתם זכרנו את הדגה, כי נו״ן היינו דג, אבל נו״ן ראשונה רמז שישראל נמשלו לדגים שעיקר חיותם במים, ע״כ כל דג פונה פניו לשוט לתוך המים למקום חיותיה, אבל אינו הופך פניו אל שפת הים כי זה נקרא פורש ממקום חיותיה, כך ישראל נאמר בהם (בראשית מח) וידגו לרוב, שיהיו כדגים הללו כי עיקר חיותם בתורה שנמשל למים, וכמשל שהביא ר״ע לפפוס בן יהודה כו׳ במס׳ ברכות (דף סא:), ובזמן שישראל בורחין מהר ה׳ כתינוק הבורח מבית הספר, הרי הם כנו״ן דג הפוך הפורש ממקום חיותו ופונה פניו אל השפה ולחוץ, כך ישראל פנו פניהם מן ארון ברית ה׳ ממקום חיותם, וע״כ הנו״ן הפוכה, כי הפכה פניה מן פסוק ויהי בנסוע הארון וכו׳. עכ״ל.

ואמרו בזוהר (מצורע דף נב:) וז״ל: רבי אבא פתח ואמר, כמה יש להם לבני אדם לשמור אורחותיהם ולירא מפני הקב״ה שלא יסטו מדרך הישר, ולא יעברו על דברי תורה ולא ימישו ממנה, כי כל מי שאינו עוסק בתורה ואינו משתדל בה נזוף הוא מהקב״ה, רחוק הוא ממנו, השכינה אינה שורה עימו, ואלו השומרים ההולכים עימו מסתלקים ממנו, ולא עוד אלא שמכריזים לפני ואומרים הסתלקו מסביב לפלוני שאינו דואג לכבוד אדוניו, אוי לו שעזבוהו העליונים והתחתונים אין לו חלק בדרך החיים, וכשהוא משתדל וכו׳ ועוסק בתורה כמה שומרים מוכנים לקראתו לשומרו והשכינה שורה עליו, וכולם מכריזים לפניו ואומרים תנו כבוד לצורת המלך, תנו כבוד לבן מלך, שמור הוא בעולם הזה ובעולם הבא, אשרי חלקו. ע״כ.

ואיתא בזוה״ק (דף ער.) שבזכות התורה ישובו עמ״י לארץ הקדושה ויתקבצו מן הגלות. ע״כ. וכתב רבינו האור החיים (שמות כז כ) שלכך נתארך הגלות, כי כל עוד שאין עוסקים בתורה ובמצוות, אין משה רבינו ע״ה חפץ לגאול עם בטלנים מן התורה. עיין שם. והדברים מפורשים בזוהר חדש (פר׳ בראשית דף ח.) וז״ל: יומא משיחא לא אתארך אלא על ביטול אורייתא. ע״כ.

ואיתא באבות (פ״ו מ״ה) שאחר מקניני התורה הוא באימה, ופירש היעב״ץ בלחם שמים (שם) וז״ל: באימה, אימת שכינה, שלא תפסיק בדברים בטלים ותפסיד לימודך. עכ״ל.

עוד איתא באבות (שם) דאחד מקניני התורה הוא במיעוט שיחה, וכתב היעב״ץ בלחם שמים (שם) וז״ל: אף בדברים ההכרחיים שאי אפשר מבלעדם ואינה שיחה בטילה, יתפוש במועט ויקצר כל האפשר, לפי שהזמן יקר המציאות, ולפיכך אפילו בדברי תורה הזהירו (פסחים דף ג: חולין דף סג:) לעולם ישנה אדם לתלמידו דרך קצרה, ק״ו לדבר הרשות, שלא יאבד הזמן בדברים יתרים, ויפסיד תורה הרבה שהיה יכול ללמוד בתוך כך, ואצ״ל שלא להרבות שיחה עם האשה (אבות פ״א מ״ה), ואמרה (עירובין דף נג:) ברוריא לריה״ג שוטה גלילי היה לך לומר לומר באיזה ללוד (ולא להאריך ולומר באיזו דרך נלך ללוד), ואפילו בתפילה, האריכות אינה משובח בהחלט, שכן אמרו (ברכות דף לב:) המאריך בה בא לידי כאב לב, וחנה ע״י שהרבתה להתפלל, קיצרה שנותיו של שמואל, כמו שאמרו חז״ל, וכן כתיב (קהלת ה) אל תבהל על פיך וגו׳ על כן יהיו דבריך מעטים. עכ״ל.

ואמנם כתב בתפא״י (אות פד) וז״ל: במיעוט שיחה, דברים של מה בכך, ומיעוטו יפה לתורה, כדי שתנוח הנפש קצת עי״ז. עכ״ל. מבואר דצריכין ״מיעוט שיחה״ דייקא.

עוד איתא באבות (שם מ״ו) דאחד מקניני התורה הוא העושה סייג לדבריו, וכתב היעב״ץ בלחם שמים (שם) דהיינו (אבות פ״ג מי״ג) סייג לחכמה שתיקה, על כן ודאי הוא הכרחי לקנין תורה, והוא נמשך ממיעוט שיחה, מאחר שהרגיל במיעוט שיחה, גודר עצמו בשתיקה, ובכלל זה שמסייג עצמו שלא יפגע באיסורין וכו׳. עכ״ל.

ואיתא בזוהר (פר׳ וישלח דף קעד:) וז״ל: בא ראה מה כתוב (משלי כד) התרפית ביום צרה צר כחוכה, מה זה התרפית? מי שמרפה ידיו מהקב״ה שלא להתחזק בו, ואיך יחזיק האדם בקב״ה? יחזיק בתורה, שכל מי שמחזיק בתורה, מחזיק בעץ החיים, כביכול נותן חוזק לכנסת ישראל להתחזק, ואם הוא יתרפה מהתורה מה כתוב? התרפית, אם הוא התרפה מן התורה – ביום צרה צר כחכה, ביום שתבוא לו מצוקה, כביכול דוחק את השכינה שהיא כוחו של העולם.

דבר אחר צר כחכה, בא ראה, בשעה שבן אדם מתרפה מן התורה והולך בדרך לא כשרה, כמה בעלי ריב זמינים לו להיות לו קטגורים ביום צרה, ואפילו נשמת האדם, שהיא כח וחוזק שלו, היא יריבה שלו כנגדו, שכתוב צר כחכה, משום שהוא צר אליו, אמר רבי אבא, בשעה שבן אדם הולך בדרכי התורה וכל דרכיו מתקנות כראוי, כמה סנגורים עומדים עליו להזכירו לטוב. ע״כ.

ואיתא עוד בזוהר (פר׳ ויחי דף רמב:) וז״ל: רבי שמעון ורבי יוסי ורבי חייא היו הולכים מהגליל העליון לטבריה, אמר רבי שמעון, נלך ונשתדל בתורה, שכל מי שיודע להשתדל בתורה ולא משתדל – מתחייב בנפשו, ולא עוד, אלא נותנים עליו על הארץ ושעבוד רע,

שכתוב בישישכר ויט שכמו לסבול. מה זה ויט? סטה, כמו שנאמר (ש״א ח) ויטו אחרי הבצע, מי שסוטה דרכו ועצמו שלא לסבול עול תורה, מייד ויהי למס עבד וכו׳.

בא ראה, כשאותם צדיקי אמת משתדלים בתורה, כל אותם כוחות שאר העמים, של שאר החילות, כל החילות שלהם נכפים ולא שולטים בעולם, וישראל מזמנים עליהם להעלותם על הכל, ואם לא, חמור גורם לישראל ללכת לגלות וליפול בין העמים ולשלוט עליהם, וכל זה למה? משום (בראשית מט) וירא מנוחה כי טוב, ומתוקן לפניו, ויכול להרויח בגללה כמה טובות וכמה כיסופים, והיטה דרכו שלא לסבול עול תורה, משום כך ויהי למס עבד. ע״כ.

עוד איתא בזוהר (פר׳ חיי שרה דף קכב:) וז״ל: מי שפסק יפסק וכו׳, רצונו לומר, מי שפוסק בדברי תורה על דברים בטלים, יפסקו חייו מן העולם הזה, ודינו קיים בעולם ההוא. ע״כ.

עוד איתא בזוהר (פר׳ שלח דף קסב.) וז״ל: זה שאמר מי שפסק יפסק, מי שפוסק דברי תורה על דברים בטלים, יפסקו חייו מהעולם הזה, ודינו עומד באותו עולם. ע״כ.

וכתב ג״ע הרב חיד״א במדבר קדמות (מערכת ת׳ אות ח) וז״ל: תור״ה בגימטריא תזה״ר כי צריכה זהירות גדול, ובגמרא (ברכות דף לב:) אמרו שהתורה אחד מהדברים שצריכין חיזוק, והטעם פשוט כי התורה מבטלת יצר הרע, ולכן היצר הרע עושה מאמצי כוחו שלא ילמד, ולכן תראה שבעוונותינו הרבים הרבה נלכדים בעוון ביטול תורה. עכ״ל.

חורבן התורה – חורבן הפנימיות

והנה נודע לכל בר מדע מבין ודרדע, כי ביהמ״ק הוא בחינת הלב, וכמבואר באיכ״ר (פתיחתא אות טז) וז״ל: אמר הקב״ה (ירמיה ד) כי נגע עד ליבך, זה בית המקדש, כמד״א (דהי״ב ז) והיו עיני וליבי שם כל הימים. ע״כ.

וכן איתא בויק״ר (פר׳ א אות ב) על פסוק (דברים ג) ההר הטוב הזה והלבנון כו׳, וז״ל: ולמה נקרא שמו לבנון, ר׳ טביומי אמר על שם שכל לבבות שמחים בו, הה״ד (תהילים מח) יפה נוף משוש כל הארץ וגו׳, ורבנן אמרי על שם (מ״א ט) והיו עיני וליבי שם כל הימים. ע״כ.

ואיתא בזוהר (פר׳ לך לך דף פד:) וז״ל: בסתר המדריגה דא בית המקדש, אתר דאקרי בית קודש הקודשים ליבא דכל עלמא, ובגין כך כתיב בסתר המדריגה בגין דתמן הות שכינתא מסתתרא, כאתתא דאיהי צנועה לבעלה ולא נפקא מביתא לבר, כד״א (תהילים קכח) אשתך כגפן פוריה בירכתי ביתך וגו׳, כך כנסת ישראל לא שרייא לבר מאתרהא בסתירו דדרגא, אלא בזמנא דגלותא דאיהו בגו גלותא, ובגין דאיהי בגלותא שאר עמין אית לון טיבו ושלוה יתיר. ע״כ.

והנה התורה היא גם כן בחינת הלב, וכמש״כ הרמח״ל (גנזי רמח״ל דעת תבונות ח״ב עמוד יח מעמודי הספר) וז״ל: הראשון הוא דרך המחשבה ובני האדם יראו המעשים ולא יראו המחשבה, והנה המחשבה הזאת הנסתרת נקראת בלשון הכתובים בדרך משל לב, והוא שנאמר (בראשית ו) ויתעצב אל ליבו, כי יום נקם בליבי (ישעיה סג), וחכמי הסוד קראו למקום הזה אמת, והוא מידתו של יעקב ממש.

והוא סוד גדול, כי כאן היה הנהגה העיקרית המעמדת כל הדברים על מתכונתם באמת, ובשאר המדריגות מנהג הבורא יתברך הדברים בדרך המעשה המתגלה לבני אדם, והוא תלוי בהנהגה הזאת הפנימית, אלא שזאת נסתרת והמעשה מתגלה, ומפני שאין בני האדם מבינים במעשה את המחשבה הנסתרת, על כן הם טועים בו, אך סדר ההנהגה העיקרית הוא המתגלה בתורה, ועל כן נקראת תורת אמת, והיא ניתנת לישראל שהם ג״כ יוצאים משם בפרט, ועל כן הם זרע אמת, כי הם העיקר בעולם, ולכן צריכים לצאת מן ההנהגה העיקרית, והיא נמשכת ממקום ג׳ מדריגות בינה תפארת ומלכות כאחד, והוא ממש מקום הלב באדם, והיציאה משם לפועל הוא בחינת מלכות. עכ״ל.

ועל כן באשר שישראל ביטלו את התורה, והחריבו בחינת הלב, ממילא גם ביהמ״ק שמורה על הלב נחרב, ואזי נחרב הפנימיות.

והיינו כי ביהמ״ק היה מביא לידי יראת שמים, וכדכתיב (דברים יד) למען תלמד ליראה את ה׳ אלהיך כל הימים, וכמבואר בתוס׳ (ב״ב דף כא. ד״ה כי מציון) וז״ל: כי מציון תצא תורה, לפי שהיה רואה קדושה גדולה וכהנים עוסקים בעבודה – היה מכוין ליבו יותר ליראת שמים וללמוד תורה, כדדרשינן בספרי (סדר ראה פיסקא קו) למען תלמד ליראה וגו׳, גדול מעשר שני שמביא לידי תלמוד, לפי שהיה עומד בירושלים עד שיאכל מעשר שני שלו, והיה רואה שכולם עוסקים במלאכת שמים ובעבודה, היה גם הוא מכוין ליראת שמים ועוסק בתורה. עכ״ל. הרי שביהמ״ק היה מביא לידי יראת שמים, והכוונה כנ״ל שע״י ביהמ״ק היה זוכה לעסוק בתורה לשמה, להדבק בקב״ה, וביהמ״ק היה כלי להשראת השכינה ויכל ע״י עסק התורה להדבק בקב״ה בשלימות, וביהמ״ק היה מביאו לידי יראת שמים ולידי דביקות.

וכן מבואר בזוהר הקדוש (פר׳ ויקהל דף ריח:) וז״ל בלשה״ק: בא וראה שהרי אמרו, שכל אותם עזי המצח שאין להם בושה, אין להם חלק בעולם הזה ובעולם הבא, כל עזי המצח שהיו בישראל, כשהיו מסתכלים באותו הציץ, היו משברים את ליבם ומסתכלים במעשיהם, משום שציץ היה עומד על אות, וכל מי שמסתכל בו היה מתבייש במעשיו, ולכן הציץ מכפר על אותם עזי פנים, עזי מצח.

אותיות של הסוד של השם הקדוש שהיו חקוקות על הציץ, היו מאירות ובולטות ונוצצות, כל מי שהיה מסתכל באותה התנוצצות של האותיות, נופלות פניו מאימה והיה נשבר ליבו, ואז הציץ מכפר עליהם, כמו זה, כיון שהוא גורם לשבר ליבו ולהכנע מלפני ריבונו.

כמו כן הקטורת, כל מי שהריח באותו עשן, כשעלה אותו עמוד מאותו מעלה עשן, היה מברר את ליבו בבירור לעבוד את ריבונו ומעביר ממנו זוהמת היצר הרע, ולא היה לו אלא לב אחד כנגד אביו שבשמים, משום שקטורת היא שבר ליצר הרע ודאי בכל הצדדים, כמו שציץ היה עומד על נס אף קטורת, שאין לך דבר בעולם לשבר את הצד האחר, פרט לקטורת. ע״כ. הרי שבביהמ״ק היה מגיע האדם ליראת שמים עצומה ולכניעת לבבו לשוב אל הי״ת.

ומכיון שעמ״י לא שאפו לקרבת ה׳ להתדבק בו ע״י דביקות התורה, א״כ מאסו בקיטון אחד וממילא נחרב ביהמ״ק.

וכעת שנחרב ביהמ״ק אין אנו מבינים בתורה, כי אין תורה בלא ביהמ״ק, כמו שנאמר (איכה ב) מלכה ושריה אין תורה.

כי ע״י ביהמ״ק היה השפעת התורה, וכמבואר בתוס׳ (ב״ב דף כא. ד״ה כי מציון) וז״ל: כי מציון תצא תורה, לפי שהיה רואה קדושה גדולה וכהנים עוסקים בעבודה **היה מכוין ליבו יותר ליראת שמים וללמוד תורה**, כדדרשינן בספרי (סדר ראה פיסקא קו) למען תלמד ליראה וגו׳, גדול מעשר שני שמביא לידי תלמוד, לפי שהיה עומד בירושלים עד שיאכל מעשר שני שלו, והיה רואה שכולם עוסקים במלאכת שמים ובעבודה, **היה גם הוא מכוין ליראת שמים ועוסק בתורה**. עכ״ל.

וכתב בפירוש הגר״א על שיר השירים (ע״ד הפשט, פ״ז פסוק ג) עה״פ שררך אגן הסהר אל יחסר המזג וגו׳, וז״ל: וזה בנמשל לירושלים, אל יחסר המזג, כי כל הבא לאכול פירות מעשר שני בירושלים, היה רואה הכהנים בעבודתם ולויים בשירם **וישראל לומדים והוגים בדברי תורה**, כי תפ״א בתי מדרשות היו בירושלים (איכ״ר פתיחתא סוף סימן יב), והיו משליכים אחרי גיוום פרנסתם, **ונמזגו ונמשכו עמם בלימודם**. עכ״ד.

וכתב אדונינו הגר״א באדרת אליהו (דברים א ה) וז״ל: וגילוי של תורה הוא בארץ, כמש״כ (ב״ב דף קנח:) אוירא דא״י מחכים, וגם הנבואה אינו שורה אלא בא״י. ולכן ברח יונה, כמש״כ (מוע״ק דף כה.) ראוי רבינו שתשרה עליו שכינה אלא בבל גרמה לו, וכמש״כ (איכה ב) מלכה ושריה בגויים אין תורה גם נביאיה לא מצאו חזון מה׳. עכ״ל.

ואיתא באבות (סוף פ״ה) וז״ל: יהי רצון כו׳ שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך. ע״כ. וכתב בבביאור הגר״א (שם) וז״ל: דלפי שכאן הוא כלל התורה משה קיבל תורה מסיני וכו׳, ואין תורה בלא בית המקדש, כמש״כ (איכה ב) מלכה ושריה בגויים אין תורה, לכן אמר יהי רצון שיבנה ביהמ״ק כו׳ ותן חלקנו בתורתך, כמש״כ (ישעיה יא) ומלאה הארץ דעה את ה׳. עכ״ל.

והגר״א בפירושו על שיר השירים (ע״ד הפשט, פ״ו פסוק ד) כתב וז״ל: והענין, שעל ג׳ דברים העולם עומד, על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים, ואחר שגלינו מארצנו ונתרחקנו מעל אדמתנו שהוא בית המקדש, אין לנו לא תורה, כמו שכתוב (איכה ב) מלכה ושריה

בגויים אין תורה, ולא עבודה, ולכן אנו אומרים אחר התפילה שהיא במקום עבודה שיבנה ביהמ״ק במהרה בימינו ותהיה עבודה עצמה, ותן חלקנו בתורתך. עכ״ל.

וכ״ה בליקוטי הגר״א (סוף ספד״צ) וז״ל: עתה אין אנו מקבלין שום דבר חדש בתורה כמו בזמן ביהמ״ק, אלא מה שאנו מוצאין כתוב בספרי הראשונים, ובזמן ביהמ״ק היו משקים לתורה, דברים שלא נגלו למשה רבינו ע״ה נגלו לר״ע וחבריו (במדב״ר פר׳ יט אות ו, תנחומא סדר חוקת אות כד), משא״כ עתה (איכה ב) מלכה ושריה בגויים אין תורה, ואין לנו אלא ספיחי הראשונים, הלוואי שנוכל להבין דבריהם. עכ״ל.

וכ״כ עוד באמרי נעם (ברכות דף ח. ד״ה כל העוסק בתורה) בשם אדונינו הגר״א ז״ל, דזהו שאנו אומרים אחר התפילה שיבנה ביהמ״ק ותן חלקנו בתורתך, לפי שבגלות אין תורה, לכן אחר התפילה מתפללין על העבודה ועל התורה. ע״כ.

וכ״כ עוד בביאור הגר״א למשלי (פ״ז פסוק יט-כ) עה״פ לכה נרווה דודים עד אור הבוקר נתעלסה באהבים, כי אין האיש בביתו הלך בדרך מרחוק צרור הכסף לקח בידו וגו׳, וז״ל: דזה מדבר כנגד פיתויי היצר לבטלו מתורה ומצוות ויראה וחכמה, ונגד חכמה אמר כי אין האיש בביתו, שבית המקדש חרב והקב״ה אינו שוכן בציון שמשם בא החכמה, כמש״כ (ישעיה כט) ואבדה חכמת חכמיו, ונגד תורה אמר, צרור הכסף לקח בידו, שהתורה נקרא (שם ח) צור תעודה וגו׳, כלומר שהתורה חתומה עכשיו, ואף אם תייגע עצמך לא תדע, כי (איכה ב) מלכה ושריה בגויים אין תורה, ומפתהו היצר לרפות ידו לגמרי מעסק התורה ח״ו. עכ״ל.

וכתב בבני יששכר (מאמרי חודש תמוז אב מאמר ג אות יב) וז״ל: נ״ל כשילמוד האדם איזה לימוד ואינו מבין יהרהר בתשובה ויתמרמר על הגלות ויתפלל על הגאולה, על ידי זה תתעורר דעתו להתבונן מה שלא ידע, ומנא אמינא לה מן הדא דאיתא בתיקוני זוהר (הקדמה דף א:) כציפור נודדת מן קינה (משלי כז) דא שכינתא דאיתקריאת ציפור וכו׳, כן איש נודד ממקומו וכו׳ דאתתרך רוחיה אבתרייהו, והנה תתבונן, הדעת שבכל איש הישראלי המתבונן בתורה הוא ניצוץ משה, כמו שאמרו רז״ל (שבת דף קא:) משה שפיר קאמרת, וכאשר האדם אינו מבין איזה דעת בתורה, הנה הוא מגודל הגלות של בחינת משה אשר בתוכו, ממילא כאשר מתפלל על הגאולה כשמעורר בחינת גאולה, הנה מתעורר בחינת גאולה גם לניצוץ דאתתרך רוחיה וכו׳, וישוב האדם להתבונן בתורה.

והנה תשכיל ותדע מה שאמרו רז״ל (מדרש תהילים מזמור קלז אות י) כל מי שלא נבנה בית המקדש בימיו כאילו וכו׳, ומהראוי לעיין הלא רבים וכן שלמים יסודי עולם הלכו למנוחות ולא נבנה בית המקדש בימיהם, אבל באמת הוא, הצדיקים בכל זמן בונים בימיהם חלק מבית המקדש כל אחד חלקו השייך לנשמתו, וכל מי שאינו נבנה בית המקדש בימיו כאילו וכו׳, על כן כאשר האדם אינו מבין בדעתו איזה ענין בלימוד תורתו הוא מפני כי חלק בית המקדש שלו עדיין לא נבנה בימיו מגודל חטאו, הנה ישוב אל ה׳ על עוונותיו ויתפלל על הגאולה ותתחזק דעתו ויראה פלאות מה שלא ידע עד עתה, והוא לדעתי סוד הפסוק (דברים

יז) כי יפלא ממך וכו׳ וקמת (בשיעור קומה שלך) ועלית אל המקום אשר יבחר ה׳, ואתה הבן. עכ״ל.

הנה תתבונן מדברי הרב בני יששכר, דכאשר האדם לא מבין משהו מן התורה זה נובע מהחורבן, וממילא כאשר מתפלל על הגאולה, הוא מעורר בחינת גאולה וישוב האדם להתבונן בתורה.

והנה הענין יתבאר יותר, עם הידוע שעיקר השראת השכינה בישראל הוא על ידי התורה, וכאיתא בתורת כהנים (ריש פר׳ בחוקתי) וז״ל: אם בחוקתי תלכו כו׳ – מלמד שהמקום ״מתאוה״ שיהיו ישראל עמלים בתורה. ע״כ. היינו שהקב״ה מתאוה שעמ״י יעמלו בתורה דוקא.

ואיתא בתנחומא (סדר נשא סימן טז). שהי״ת ברא את העולם, כי ״נתאוה״ הקב״ה שיהיה לו דירה בתחתונים. ע״כ.

וצ״ב מהו שכתוב בשני הדברים לשון תאוה, אלא י״ל בס״ד כי הנה על ידי התורה הקב״ה יורד אלינו כביכול לעוה״ז, וכמבואר במדרש (ב״ר פר׳ יט אות ז, במדב״ר פר׳ יג אות ב, שיהש״ר פר׳ ה אות א) וכן איתא במדרש תנחומא (סדר פקודי סימן ז, סדר בחוקותי סימן ג, סדר נשא סימן כג וסימן כט) שהאבות הורידו את השכינה למטה וכו׳, עד שמשה רבינו ע״ה הוריד השכינה למטה לארץ ממש, כי דורות הראשונים שהם דור המבול ודור הפלגה וכו׳ סילקו את השכינה מן הארץ וכו׳ עד שבא משה והורידה לארץ וכו׳, וזה עיקר קבלת התורה כדי להמשיך שכינת אלקותו למטה, כי ע״י התורה ממשיכין אלקותו יתברך למטה, כי התורה היא אחדותו יתברך, וכשהתורה אצלינו כביכול הוא יתברך שוכן אצלינו, וכמו שאמרו באבות (פ״ג מ״ו) ובש״ס ברכות (דף ו.) ובזוהר (פר׳ במדבר דף קיח.) ובמשלי רבתי (סוף פרשה ח) שע״י שאדם שונה בתורה הקדושה שכינה שונה כנגדו, והיינו כנ״ל שע״י התורה שנמצאית אצלינו אזי כביכול הוא יתברך בעצמו שוכן אצלינו.

ואיתא בזוהר (ח״א דף קצז:) וז״ל: פתח ואמר (משלי ג) דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום, דרכיה דרכי נועם – אלו דרכי התורה, שמי שהולך בדרכי התורה, הקב״ה משרה עליו את נעימות השכינה שלא תזוז ממנו לעולמים, וכל נתיבותיה שלום – שכל נתיבות התורה כולם שלום, שלום לו למעלה, שלום לו למטה, שלום לו בעולם הזה, שלום לו בעולם הבא. ע״כ.

וכתב בדגל מחנה אפרים (פר׳ ויקהל) וז״ל: והנה התורה היא נצחיות ובכל עת ובכל זמן יכולין לעשות משכן לקוב״ה בליביה על ידי התורה והמצוות, כמו שכתוב (שמות כה) ושכנתי בתוכם בתוכו לא נאמר אלא בתוכם, וגם נאמר (תהילים עח) אוהל שכן באדם, וה׳ יזכנו להשרות שכינתו בתוכנו במהרה בימינו אמן. עכ״ל.

וכ״כ במאור ושמש (פר׳ תרומה) דהנה כתיב (שמות כה ח) ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, ודרשו חז״ל (מדרש אגדה שם) בתוכו לא נאמר, אלא בתוכם, מלמד שכל אחד ואחד מישראל

יראה את עצמו כאילו קדוש שרוי בתוך מעיו (תענית דף יא:), שהאדם צריך להזדכך את עצמו מכל מיני גשמיות כדי שיהיה מרכבה לשכינה הקדושה, כי קוב״ה וישראל ואורייתא חד הן, ובאורייתא ברא קוב״ה עלמא, וכוונת הבריאה היה כדי שיהיה שכינתו בתחתונים.

ועל כוונה זו ציווה לעשות משכן, כדי שיצמצם שכינתו בתחתונים, ובמשכן היה ציור ותבנית של כל העולמות, כמו שאיתא במדרש (ברכות דף נה.) יודע היה בצלאל לצרף האותיות שנבראו בהם שמים וארץ, ואדם הוא עולם קטן כלול מכל העולמות, לכן אם האדם מזדכך עצמו מכל וכל ומקדש את רמ״ח אבריו ושס״ה גידיו, זוכה ונעשה מרכבה לשכינה, והשכינה מדברת מתוך גרונו.

וכבר מבואר על פסוק (שמות כה) ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו וכן תעשו, שהפסוק הזה הוא בלתי מובן, שאמר הכתוב ככל אשר אני מראה אותך, ולכאורה היה לו לומר ככל אשר אני מראה לך, כי תיבת אותך מורה על עצם הגוף, ומשמעות שלו שאני מראה אותך לאחרים. גם שאמר את תבנית המשכן וגו׳, קשה הלא המשכן שלמעלה שהראה למשה הוא עצם המשכן, והמשכן שעשו ישראל הוא תבנית המשכן שלמעלה שמכוון כנגד משכן שלמטה, ואיך שייך לומר אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן, אדרבה המשכן שהראה למשה הוא עצם המשכן. עוד קשה, שאמר וכן תעשו לשון רבים, וכי כל ישראל יעשו המשכן. גם קשה, מהיכן יבינו לעשותו כמו שראה, וכי אפשר לקרב לשכל האדם להבינו שיעשה כמתכונת דבר רוחני.

ויובן גם כן על פי משנ״ת, כי משה רבינו ע״ה הזדכך את עצמו מכל מיני גשמיות עד שנעשה כולו רוחניות, ונעשה מרכבה לשכינה, והיה הוא תבנית משכן שלמעלה, וממנו היו יכולים ללמוד בני דורו איך לעבוד את השי״ת, לזכות אל השגות משה רבינו.

וזהו פירוש הכתוב ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, כלומר שכל איש הישראלי יזדכך עצמו מכל וכל כדי שיהיה מרכבה לשכינה, אמנם לאו כל אדם יודע באיזה דרך ישכון אור לדעת מהיכן יבוא לזכות להשגה זו, ולכן אמר הכתוב ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן וגו׳, ורצונו לומר ככל אשר אני מראה אותך – לבני דורך, את תבנית המשכן, רצ״ל שאתה הוא תבנית המשכן שלמעלה, וכן תעשו, פירושו ואתם תלמדו לעשות כמו כן, שתהיו מרכבה לשכינה, כי כל האדם יוכל לבוא להשגות משה רבינו.

היוצא לנו מדברים אלו, שתכלית העבודה הוא להזדכך את עצמו, ויעשה מרכבה להשכינה כדי שיהיה שכינתו בתחתונים, כמו שהיה כוונת הבריאה שיהיה שכינתו בתחתונים ויתגלה מלכותו במהרה. עכ״ד.

וכבר מבואר יסוד זה בדברי האלשיך (פר׳ אמור פרק כג) שכתב וז״ל: אך הנה מרגלא בפומייהו דרבותינו ז״ל (תנחומא בחוקותי ג) כי מאז ברא הוא יתברך את העולם היה כי נתאוה להיות לו דירה בתחתונים, שהוא למדקדק לשונם ז״ל אשר ירמיה דיבר באומרו (ירמיה ז) היכל ה׳ היכל ה׳ המה, שאחשוב הוקשה לרבותינו ז״ל כי מה ראה יתברך לעשות עולם

גשמי ועכור בארץ הלזו, על כן אמרו כי לא מהארץ עשה עיקר, כי מה הארץ, והאמנם ישב אלהים על הארץ.

אך כל כוונתו לא הייתה רק על בני אדם גם בני איש, כי חלק ה׳ נפשם, ובקיימם תורה ומצוות יזדככו ויתלבנו עד מושב אלהים יהיו, וכמאמר הכתוב (שמות כה) ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, כי בתוכו לא נאמר אלא בתוכם כי היכל ה׳ המה, וזהו מתק לשונם באומרו נתאוה שתהיה לו דירה בתחתונים, ולא אמרו בארץ, כי על בני אדם שוכני ארץ אשר תחתונים המה כיוונו שבשבילם נברא העולם, שלא כרצון מלאכי אלהים האומרים מה אנוש כי תזכרנו (שבת דף פח:), נמצא כי בני האדם על ידי קיום התורה ומצוותיה מקיימים העולם. עכ״ל.

וכתב בשל״ה (פר׳ תרומה תורה אור אות כ) וז״ל: ועל זה בא הרמז עשו לי דיר במסכת שקלים (פ״ו מ״א) תנן, שלש עשרה השתחוויות נגד שלושה עשר שערים, של בית רבן גמליאל ושל בית רבי חנינא סגן הכהנים היו משתחווים בארבע עשרה, והיכן הייתה יתירה, כנגד דיר העצים, שכן מסורת בידם מאבותיהם ששם הארון נגנז. ע״כ. והנה לא נעדר חלילה רק נגנז, ועדיין רישומו ניכר, דכתר תורה מונח.

ומשחרב בית המקדש אין לו להקב״ה אלא ארבע אמות של הלכה (ברכות דף ח.), ועל זה מביא פסוק מלא ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, דקשיא רישא לסיפא, דברישא מדבר במקדש, ובסיפא מסיים בישראל דאמר בתוכם, בתוכו היה לו לומר, אלא פירוש הפסוק הוא כך, ועשו לי מקדש כדי לשום בו הארון שבו העדות, ואף בחורבנו שיהיה נגנז, ושכנתי בתוכם דהיינו בארבע אמות של הלכה, הוא כתר תורה. עכ״ל.

וכתב במאור עינים (פר׳ מטות) וז״ל: דנודע כי הבורא ברוך הוא והתורה וישראל הן כללות אחדות אחד כמבואר במ״א, כי התורה היא דבר ה׳ ואור שפעת אורו יתברך שופע באותיות התורה, וכל ישראל יש להן אחיזה בהתורה ועיקר שורשן ונשמתן היא התורה, ועל ידי אמצעות התורה נשפע אור שכינת כבודו יתברך בתוך ישראל אשר הוא אחוז בחבלי אהבת תורתו יתברך לקיימה לשמור ולעשות, כמש״כ (שמות כה) ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, בתוכו לא נאמר אלא בתוכם, כי עיקר המשכן הוא בלב הישראלי השלם הדבוק בבורא יתברך ובתורתו, וכמש״כ (ישעיה סו) השמים כסאי והארץ הדום רגלי, כי באמת כשישראל זוכין להיות משכן לו יתברך נקרא סמכין דכורסייא, כנודע שכל המידות העליונות ועולמות העליונים ותחתונים נסמכין על ידם, שהוא בחינת הדום רגליו על ידי מדריגות תחתונים, ובני אדם התחתונים יש סמיכה לכסא העליון, ועל כן המידות העליונים של הבורא ברוך הוא ישנן גם כן בהתורה ובישראל על ידי האחדות. עכ״ל.

וכתב מרנא החפץ חיים בשם עולם (ח״ב פרק ה) וז״ל: ועוד יש בנתינת התורה לעם ישראל ענין נשגב, והוא שידוע מה שכתבו הספרים שענין התחברות הנפש לדם האדם שאין להם שום השתוות כלל זה רוחני וזה גשמי, אלא שהקב״ה ברא כלי אמצעי והוא הנקרא גוף

האדם שהוא נשוא על האדים העולים מן הדם ועליו שורה הנפש, כן ממש בענין זה הקב״ה שהוא חשק לאהבה את עמו ישראל בזכות האבות, כמש״כ (דברים י) רק באבותיך חשק ה׳ לאהבה אותם ויבחר בזרעם אחריהם בכם וגו׳, ולהשרות אור שכינתו על נפשם, כמש״כ (שמות כה) ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, ואמרו חז״ל בתוכם ממש, ואיך יכול להיות דבר זה, והלא לגבי הקב״ה אפילו הנפש היותר קדוש הוא רק כחומר נגדו, ואיך יכול להתדבק כלל אליו?

ולכן נתן הקב״ה תורתו הקדושה לעמו ישראל שהיא האמצעי בין הקב״ה ובין הנפש וציוום שיתדבק נפשם בה, והוא ישרה אור שכינתו על תורתו, ממילא יש מקום לאור ה׳ לחול על נפש האדם, וזהו שכתוב (במדבר לה) אני ה׳ שוכן בתוך בני ישראל, והיינו בתוך ממש על נפש האדם באמצעות התורה, וזהו שאמרו חז״ל (עיין זוהר פר׳ אחרי מות דף עג.) אורייתא וקוב״ה וישראל חד הוא, והנה אחר כל זה נוכל להתבונן גודל זריזות האדם שצריך לו להיות לתורת ה׳, אחרי שבזה נקנה על נפשו ממש ענין קדושת ס״ת. עכ״ל.

וכתב במשך חכמה (פר׳ עקב ח י) וז״ל: אכן בדברי תורה מעיקרא כי עביד, אדעתא דנפשיה עביד (פסחים דף סח:), שלומד ליעשות רב לקנות חכמה, ואם לא יזכיר השי״ת, כי התורה היא חיינו ואורך ימינו, ובה חנן את נפש הישראלי באצילות חכמתו יתברך, יתגאה ויעשנה קרדום להתעטר בה, ויוכל היות סם מוות למשמאילים בה (שבת דף פח:), וכמו שאמרו (תענית דף ז.) על זה (דברים לב) יערוף כמטר לקחי, שדברי תורה ממיתים אותם.

לכן ציווה השי״ת (דברים לב) כי שם ה׳ אקרא הבו גודל לאלקינו, ובזה יבוא לקיום התורה לשמה וללמוד אותה לשם יוצרה, ומכשירתו ונהנים ממנו וכו׳, וכמו שאמרו (נדרים דף פא.) שלא בירכו בתורה תחילה, ועיין ר״ן שם.

אבל כשלמד, אז אינו צריך ברכה, כי מוצאי מצא חיים (משלי ח), ודעסיק בה אצולי מצלא דלא ליתי לידי חטא, וכמו שאמרו (סוטה דף כא.). עיין שם. והתורה שמו של הקב״ה והדבק בה דבוק בשמו יתברך, כי מעון השי״ת היא התורה, וכמו שאמרו (ב״ר פר׳ ה אות ט ויק״ר פר׳ י אות ט) צמצמן בין שני בדי ארון, להראות כי נפש כל בני ישראל כלול בתורה הקדושה, ועליהם כולם כאחד כשהם מחוברים עם העדות שורה עליהן שכינתו ומופעת עליהן באורה. עכ״ל.

ועל כן עיקר השראת השכינה, היא לא בהכרח בביהמ״ק, כי אם בליבו של כל יהודי, ואדרבא עיקר השראת השכינה היא אל האדם עצמו, ומזה מתפשט גם אל המשכן, כפי שיובא להלן מדברי האלשיך הק׳.

וכתב רבינו ז״ל בליקוטי מוהר״ן (ח״א סימן צד) וז״ל: הענין הוא כך, שכל העולמות לא נבראו אלא בשביל ישראל, דכתיב (ישעיה מג) לכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו, דהיינו בי״ע לא נברא אלא לכבודי, וכבודי היינו ישראל, דכתיב (שמות כה) ושכנתי בתוכם, ודרשו רז״ל בתוכו לא נאמר אלא בתוכם, מלמד שהקב״ה משרה שכינתו בתוך כל אחד מישראל,

נמצא כל אחד מישראל נקרא לבוש, ולבוש נקרא כבוד, כי ר׳ יוחנן קרי למאניה מכבדותא (שבת דף קיג.), נמצא כל העולמות לא נבראו אלא בשביל ישראל, כדי להשפיע להם רב טוב. עיין שם.

וכתב אדונינו הגר״א ז״ל (ביאור לשיה״ש א יז) וז״ל: ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם (שמות כה), פירוש בתוך ישראל וכו׳, כי שריית השכינה הייתה בתוך לב ישראל. עכ״ל.

וכתב האלשיך (פר׳ תרומה כה ט) וז״ל: ושכנתי בתוכם ולא אמר בתוכו, והוא כי הנה שמעתי לומדים מכאן כי עיקר השראת שכינה באדם הוא ולא בבית, מאומרו בתוכם.

והוא מאמר הכתוב (ירמיהו ז) היכל ה׳ היכל ה׳ היכל ה׳ המה, לומר אל יעלה על רוחכם כי היכל ה׳ הוא ואיך יניחהו הוא יתברך, כי הלא היכל ה׳ המה וכאשר המה ראויים להשרות שכינה בנשמותם ישתלשל ויתפשט השפע אל היכל ה׳, כי למענם להיות אתם משכן את שמו יתברך במקום ההוא, כי נפשותם הם המשכן האמיתי ומהם יתפשט אל המקום המיוחד ההוא.

וזה מאמר שלמה באומרו (מ״א ח) יהי ה׳ אלהינו עמנו, שתשרה שכינה בעצמנו, כאשר היה עם אבותינו אברהם יצחק וישראל עבדיו, כי האבות הן הם המרכבה (ב״ר פר׳ מז אות ו), ועל ידי כן אל יעזבנו ואל יטשנו, מה שאין כן בהעוותנו שיעזוב היכלו ויסתלק, כי אין חפץ ה׳ לשכון בארץ כי אם על ידי השראתו בנפשות ישראל שמהם עושה עיקר, ובהנשאם מהיותם מרכבה אל השכינה ינשאו משכנות לאביר יעקב לעומתם כי מהם ימשך, ובהעדרם מהיות ראויים לכך, עזוב יעזוב את המשכן או מקדש אשר בחר לשכן את שמו שם.

וזה אחשוב בכוונת הפסוק (תהילים עח) ויטוש משכן שילה אוהל שכן באדם, כמפורש אצלינו לעיל שהוא ויטוש משכן שילה, ואל תתמה איך נטש את משכן קדשו כי הלא לא עשה הוא יתברך עיקר רק מהאנשים כי אוהל שכן באדם, אך לא בעצים ובאבנים, ועל כן בהעוותם נטש משכן שילה כי לא ממנו עשה עיקר כמדובר.

ועל זה אחשבה הייתה ברכת טוב אשר בירך משה את בני ישראל, כמאמרם ז״ל (תנחומא סדר פקודי אות יא) על (שמות טל) וירא משה את כל המלאכה והנה עשו אותה כאשר ציווה ה׳ ויברך אותם משה, יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם ויהי נועם כו׳, כי מה ענין פסוק (תהילים צ) ויהי נועם אצל הברכה.

ולבוא אל הענין, נשים לב אל כפל ענין ומילות שונות, באומרו (שם) ומעשה ידינו כוננה כו׳ ומעשה ידינו כו׳, אך אמר יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם, ולא שיעשה עיקר מהמשכן, כי אם שויהי נועם ה׳, הוא השראת שכינתו, עלינו בנפשותינו.

עוד שנית, והוא מה שכתבנו למעלה, כי כשהוקם המשכן של מטה, משכן של מעלה הוקם עמו בכל חלקי פרטי דוגמת התחתון, וזהו ומעשה ידינו – אשר פה, כוננה עלינו – בעליון אשר הוא עלינו, ואז על ידי שני הדברים האלה ומעשה ידינו – פה למטה, כוננהו – מקדושה

שהקנינו בעליון על ידי נפשנו, כי הכל תלוי ונמשך מהשראת שכינה על האדם שבאמצעותו יתכונן העליון והתחתון בהשראת שכינה כאמור.

ועל פי הדברים האלה תהיה כוונת הכתוב ועשו לי מקדש וכו׳, כי אחת דיבר אלהים שתים זו שמענו (תהילים סב), אחת ועשו לי מקדש, שנית שיעשו באופן שיתקיים המקדש במה שיכשירו מעשיהם להיות עצמם היכל ה׳, ותהיה שכינתו יתברך שוכנת בתוכם ובקרבם שיהיו היכל ה׳ המה, שויהי נועם ה׳ עליהם בעצם, וזהו ושכנתי בתוכם, כי אין הוא יתברך עושה עיקר מהעצים ואבנים, כי אם מהאנשים צדיקים אשר נפשותיהם משכנות לאביר יעקב.

ופירש על ראשון ראשון, מה שאמרתי ועשו לי מקדש הוא ככל אשר אני מראה אותך וכו׳, ומה שאמרתי ושכנתי בתוכם אל יקשה בעיניכם לומר מי זה יוכל להכין עצמו להיות משכנו יתברך בו, ומה גם אחר התקלקל הכנתם בעגל, כי דעו לכם כי וכן תעשו, כי יש לאל ידכם בטוב בחירתכם, ולהורות להם כי הבא ליטהר, ה׳ עמו לסייעו ולהכשירו בעצם.

והמה כבר באו ליטהר כמאמרם ז״ל (עיין פרקי דרבי אליעזר פרק מו) כי כן עשו ישראל אז מראש חודש אלול שעלה משה הפעם השלישית שבא ליטהר, על כן בסוף הארבעים יום שירד משה בציווי המשכן אמר לו הוא יתברך לאמור להם וכן תעשו, כאילו פיו יתברך דיבר בם לנוכח, לומר אל יתמהו על החפץ, כי תאמר להם ושכנתי בתוכם כי הנני בא כמדבר לנוכח איתם, ואומר להם וכן תעשו כאילו לפני הם ואתם אני מאז היחלו ליטהר, ומבשרם וכן תעשו, ולא עוד אלא שמעלה אני עליהם כאילו הכל הם העושים עם שאני המלמדם ומסייעם להועיל, וזהו וכן תעשו. עכ״ל.

עוד כתב באלשיך (תהילים פרק עח פסוקים נח-ס) וז״ל: ואם יאמר איש האם יאבד משכנו מפני השוטים, כי אם מאס בישראל שחטאו, משכנו מה חטא להחריבו, לזה אומר אל יעלה על רוחך כי הוא יתברך מכין מושבו בבית או באוהל, כי אם באדם כי היכל ה׳ המה.

וזה מאמרו יתברך באומרו (שמות כה) ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, כי בתוכו לא נאמר אלא בתוכם, כי לא באוהל ובמשכן עושה יתברך מושב לו, כי אם באנשים אם שלמים וראויים המה, אך אם יעברו רצונו יטוש בית מקדשו כי גם בעשותם רצונו לא מהמשכן עושה מושב כי אם מהאדם, וזהו אומרו ויטוש משכן שלו, תדע למה הלא הוא כי אוהל שכן באדם הוא ולא בעצים ובאבנים. עכ״ל.

וכתב הרב חמדת ימים (לסוכות פרק ד אות טו) וז״ל: וכמו שאמר דוד (תהילים קא) מתי תבוא אלי אתהלך בתום לבבי בקרב ביתי, שהכוונה שלעולם היה ממתין על השכינה השורה עליו, וכדי שימצא השכינה מקום לנוח היה עושה הכנה מקודם, ולכן אמר אתהלך בתום לבבי בקרב ביתי להורות על הנשמה הדרה בתוך גופו שהוא ביתו, כי עיקר דירת השכינה היא בנפש הזכה, כמו שנאמר (שמות כה) ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, בתוכו לא נאמר אלא בתוכם של ישראל היכל ה׳ היכל ה׳ המה, וכן נמי כו׳ יטהר ליבו ומחשבותיו ויתקדש

בקדושה רבה, ויעשה לה דירה נאה בליבו כדי שתמצא השכינה מקום לנוח, שהיא אינה שורה על מקום פגום חס ושלום. עכ״ל.

וכתב בראשית חכמה (שער האהבה פרק ו) וז״ל: נמצא כי עיקר דירת השכינה אינה אלא בנפש זכה, והיינו (שמות כה) ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, בתוכו לא נאמר אלא בתוכם, פירוש בתוך קרבם, וזו היא בחינה אחת מענין בריאת האדם ע״י הנשמה שהיא חלק אלוה ממעל, וע״י הקב״ה מתדבק עם האדם להצילו, וכאשר יקראהו שיענהו, וכמש״כ (משלי יז) ואח לצרה יולד, וכיוצא (תהילים צא) יקראני ואענהו עמו אנכי בצרה אחלצהו, וזו בחינה בישראל יותר מהעכו״ם.

וכאשר יסתכל האדם בענין זה יתלהב נפשו באהבה, ויאמר בליבו הראוי אני בן אדם קרוץ מחומר עפר ואפר שהקב״ה ששמי השמים לא יכלכלוהו, והוא רוצה לדור עמי ומה אני שיבוא המלך העליון לדור בביתי, ראוי הוא שאעשה לו דירה נאה שיבוא לדור עמי, ע״ד שאמר דוד המלך ע״ה (תהילים קא) מתי תבוא אלי וגו׳ כדפירש לעסוק בתורה. עכ״ל.

וכתב הרב שפתי כהן עה״ת (פר׳ קדושים יט ל) וז״ל: את שבתותי תשמורו, אמר שישמור השבת של זה העולם כדי שיזכה לשמור עולם שכולו שבת, ולפי שאינם שוים, לזה כתב שבתתי חסר, ומקדשי תיראו שיקדשו עצמן, שגוף האדם הוא המקדש, שנאמר (שמות כה) ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, בתוכו לא נאמר אלא בתוכם, וכן הוא אומר (ירמיה ז) היכל ה׳ היכל ה׳ היכל ה׳ המה, שהוא רמז על שני מקדשים, היכל ה׳ המה, לומר שאם האדם מקדש עצמו הוא חשוב אצלו יתברך יותר משני מקדשים, וכן אמר בספר הבהיר (סימן קפב) ומקדשי תיראו שמרו עצמכם מן הרהור, כי מקדשי קדוש הוא, למה כי אני ה׳ בכל. ע״כ. עכ״ל.

וכתב בכתונת פסים (פר׳ בלק) וז״ל: והאדם שלם נקרא מקדש, בסוד (שמות כה) ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, בתוכו לא נאמר וכו׳, כי האדם עצמו נקרא היכל ה׳. עכ״ל.

וכתב בשל״ה (שער האותיות אות למ״ד לב טוב) וז״ל: על כן צריך הלב להיות תמיד קודש קדשים, שישרה בו השכינה, כמש״כ (שמות כה) ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, לא אמר בתוכו אלא בתוכם (סדר עולם פרק ו), דהיינו בקודש קדשים שהוא הלב, כי כפי התעוררות הלב בא התפשטות לכל המידות והנהגות, וזהו (יחזקאל א) אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת ילכו, ונחה עליו רוח ה׳ (ישעיה יא) על ידי התורה והמצוות והמידות, ואם לאו חס ושלום הרוח הקודש הזה מסתלק, ורוח סערה נכנס בו בר מינן. עכ״ל.

וכתב בבן פורת יוסף (פר׳ ויצא) וז״ל: והנה אדם נקרא ג״כ מקדש, כמש״כ (שמות כה) ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, בתוכו לא נאמר אלא בתוכם, שהאדם עצמו נקרא מקדש היכל ה׳, וכאשר האדם מקשר את עצמו בו יתברך, על ידי קדושה ראשונה שנתקדש להיות מקדש ה׳, גם שיורד אח״כ ממדריגתו בסוד החיות רצוא ושוב, מ״מ קדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבוא, וכמו שאמרו חז״ל גם כששוממין בקדושתן עומדין. עכ״ל.

וכתב בדגל מחנה אפרים (פר׳ נשא) וז״ל: ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן וימשח אותו ויקדש אותו ואת כל כליו, יש לומר בזה בדרך רמז, כי ידוע שעבודת האדם העיקר הוא שיעשה עצמו מרכבה וכסא להשראת השכינה עליו, כמש״כ (שמות כה) ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם בתוכו לא נאמר אלא בתוכם, וזהו ביום כלות משה כלות, כמו (תהילים פד) כלתה נפשי, משה הוא בחינת דעת, והיינו כשמתאוה מי שהוא בחינת דעת להקים את המשכן, היינו לעשות עצמו כסא ומרכבה לשכינה ברוך הוא, וימשחם הוא לשון חכמה כמו (שמות ל) שמן משחת קודש, וקודש הוא חכמה, והיינו על ידי השכל הוא מדבק את עצמו בשכל הנעלם שהוא נשמה לנשמות, אך שבתחילה השכל הוא מעורב בשטות והבלים ותאוות חול, ובלתי אפשרי לדבק בו לה׳ כי אם ויקדש אותו, היינו לשון קידושין כמו הרי את מקודשת לי, שכוונתו הוא לאוסרה על כל העולם כהקדש רק לו בלבד תהיה (קידושין דף ב: תוס׳ ד״ה דאסר) והוא בחינת אחד, וכן נמי על ידי בחינת יראה הוא מקדש ומגביל השכל שלו ומפרישו מכל העניני עולם הזה בלתי לה׳ לבדו ומדבק את עצמו בחי החיים, ואת כל כליו, היינו שממילא נעשה מקודש כל האיברים שלו, והבן. עכ״ל.

וכתב בצפנת פענח (פר׳ תרומה) וז״ל: דדרשו הקדמונים ושכנתי בתוכם (שמות כה), בתוכו לא נאמר אלא בתוכם, מכאן כי עיקר השראת השכינה הוא באדם ולא בבית, וז״ש בתוכם ממש, ובזה ביאר האלשיך פסוק (תהילים עח) אוהל שכן באדם, כי היכל ה׳ המה (ירמיה ז) וכו׳. עיין שם.

וכתב באלשיך (פר׳ כי תשא לא יג) וז״ל: אמר הוא יתברך הלא צויתי לעשות משכן לשכני בתוכו, אך בזאת שאת שבתותי תשמרו, ולא תדחו שבת לעשות המשכן, וזה בין בלילה בין ביום, וזהו אומרו שבתותי לכלול מידת לילה ומידת יום, שכל אחד בחינת שבת בפני עצמה כמפורש בהקדמה ראשונה.

ולבל יקשה בעיניך למה לא תדחה שבת מפני מה שבו תשרה שכינה, על כן אני נותן לך ג׳ טעמים, אחד כי אות היא וכו׳ והוא לומר אל תעלה על רוחך שאין בשמירת שבת יותר כי אם להבטל ממלאכה ביום שהקב״ה לא עשה בו מלאכה כשברא את העולם שהוא אות וזכר לחידוש העולם, שאם כן הוא היה נדחה מפני המשכן, אך מה שאות היא השמירה שאמרתי תשמרו היא דבר פנימי המקשר ביני וביניכם שהוא דבר שהוא ביני ונכנס ביניכם שהוא תוך נפשכם, שהוא מעין היותכם היכל לשכינתי שהוא גם הוא חלק אלוה יתברך, ואם כן כיון שהמשכן אין השראת השכינה בו מצד עצמו כי אם באדם, כמד״א (שמות כה) ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, בתוכו לא נאמר אלא בתוכם, שהוא כי היכל ה׳ הוא האדם וממנו יתפשט אל המשכן, ואם כן אמור מעתה איך בשבת שהאדם הוא היכל ה׳ יעשה מלאכה במשכן שהוא עצמו מצד עצמו אין בו שכינה אלא ממה שנמשך לו מן האדם, שעל ידי היות האדם היכל ה׳ נמשך אל המשכן. עכ״ל. והביאו הרב צידה לדרך (פר׳ כי תשא לא יג).

וכתב במאור עינים (פר׳ ויקהל) וז״ל: והנה מבחר כל הנבראים הם האנושים ומבחר כל האנושים הם אנחנו בני ישראל וכבוד ה׳ הוא נתלבש בתוכינו, והוא נקרא שכינה, כי אוהל

שכן באדם (תהילים עח), ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם (שמות כה) בתוכו לא נאמר כו׳, היכל ה׳ היכל ה׳ המה (ירמיה ז), היינו אחר שיבער האדון את הרע מקרבו יוכל להיות משכן אל הבורא ברוך הוא, כי בהיות עדיין הרע בקרבו של אדם אז אין אני יוכל להיות כו׳ (סוטה דף ה.) כי קצר המצע מהשתרע וגו׳ (ישעיה כח) שתי ריעים, כאמור (סנהדרין דף קג:), וזהו סור מרע ואח״כ ועשה משכן לה׳ שהוא טוב ה׳ לכל. עכ״ל.

וכתב בשל״ה (שער האותיות אות הקו״ף קדושה אות ח) וז״ל: וכן זה הפסוק (תהילים צא) יושב בסתר עליון בצל שדי יתלונן, אמור על המשכן והמקדש, שהם ציור העולם, שהמשכן והמקדש וכליהם, הכל מיד ה׳ השכיל, התחתון מכוון נגד העליון, וכמו שאמרו במדרש (תנחומא סדר פקודי אות ב), על המשכן ומקדש נאמר (תהילים כו) ה׳ אהבתי מעון ביתך, אחר כך אמר (שם) מקום משכן כבודך הוא העולם.

על כן האדם הנקרא עולם קטן (תנחומא סדר פקודי אות ג), הוא נקרא גם כן מקדש, כמש״כ (שמות כה) ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, ולא כתיב בתוכו אלא בתוכם, רצה לומר בתוכיות המקודשים, והלב של אדם נגד קודש הקדשים, ושורייני דליבא הם עינים, ובהם שני אישון כשני הכרובים, על כן הלב החורש אוון כמכניס צלם בקודש הקדשים, והעינים הרואות חוץ לארבע אמות הנתונות לאדם, הוא מתדמה לעמון ומואב, שהוציאו הכרובים חוצה. עכ״ל.

וכתב בבאר מים חיים (פר׳ תצוה) וז״ל: וכן היא גם כן נשמת אדם אשר בתוכו, אם האדם נותן דעתו וליבו להבין בגדולת יוצר בראשית ברוך הוא וברוך שמו שהוא לאין קץ ותכלית ומסתכל בשמים ובארץ ובכל ברואיו הנפלאים, חוץ מברואיו אשר בשמי השמים העליונים שלא שלטה בהם עין כל בריה, ורואה בהן לפי ערכו כח מעשיו ברוך הוא וחכמתו בהן שאין לה שיעור וערך ומסתכל בנפשו שהוא כלי ריק וחסר מלא בושה וכלימה, עומד לפני תמים דעות ברוך הוא, והאל הטוב חפץ בו ובעבודתו, ורוצה לקרבו אליו בכל מיני קירוב ולהביאו אצלו בבחינת אתדבקות רוחא ברוחא הנזכר בזוה״ק, ומשכין שכינתו בתוך כל אחד ואחד מישראל, כמאמר חז״ל (עיין אלשיך שם) בפסוק (שמות כה) ועשו לי מקדש ושכתי בתוכם בתוכו לא נאמר אלא בתוכם, מגיד שהשכינה שורה בתוך כל אחד ואחד מישראל וכו׳.

והכל מרוב חיבתו ואהבתו להפחות שבפחותים מבני ישראל, ובזה כל אחד לפי ערכו וערך נשמתו וערך זיכוך גופו וטהרתו בקודש, מוסיף אהבה וחיבה ותשוקה לה׳ הטוב, וצמאה נפשו לה׳ לעזוב את כל אשר לו מגוף ואשה ובנים והונו ורכושו וכל הנמצא איתו, ולהתקרב ולהתדבק בה׳ הטוב בדביקה וחפיצה וחשוקה ותשוקה באהבה עזה ונפלאה וליבו בוער בקרבו כרשפי אש לאהבת דביקה הנפלאה הלזה, עד שלא ישמע כלל דבר אחר בעולם, רק תצמא נפשו ויכמה בשרו אל אל חי, וכמו שאמר דוד המלך ע״ה (תהילים מב) צמאה נפשי לאלהים, ואומר (שם פד) ליבי ובשרי ירננו אל אל חי. עכ״ל.

ואיתא בליקוטי מהרי״ל (פר׳ תרומה) וז״ל: וזה (שמות כו) והקמות את המשכן, דהנה באדם כשמקדש את עצמו נקרא משכן, כמש״כ (אלשיך תרומה כה ח בשם מדרש) ושכנתי בתוכו לא

נאמר, אלא בתוכם, מכאן שהקב״ה משרה שכינתו בתוך ישראל, וזה והקמות את המשכן, כשתרצה שיהיה למשכן שלך קיום והעמדה, אז תהא כמשפטו אשר הראת בהר, הר גימטריא אדר, דאז קיבלו התורה באהבה (שבת דף פח:), ובזה האופן ודאי יהיה למשכן קיום חזק. עכ״ל.

וכתב במאור עינים (פר׳ פקודי) וז״ל: וזהו כוונת הבורא שברא כל הנמצאים בשביל התורה ובשביל ישראל כו׳, והיינו תוכן הכוונה של השם ב״ה לברוא את ישראל שיהא כל אחד מישראל משכן אל השם ב״ה, כדכתיב ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, בתוכו לא נאמר כו׳ ושכנתי בתוך בני ישראל, היכל ה׳ היכל ה׳ המה (ירמיה ז), והנה זאת א״א להיות האדם משכן אל ה׳ בעוד היצר הרע בתוך האדם, כי קצר המצע מהשתרע עליו שני ריעים (סנהדרין דף קג:), לכן נאמר (תהילים לד) סור מרע, שיבער האדם הרע מקרבו, ואז יוכל להיות שה׳ ב״ה הנקרא (תהילים קמה) טוב ה׳ לכל, להיות שוכן בתוך האדם, וזהו אחר שיקיים סור מרע, אז ועשה – התקן שיהא טוב ה׳ בתוכך. עכ״ל.

וכתב עוד בליקוטי מהרי״ל (פר׳ בלק) וז״ל: ואיתא (אלשיך שמות כה ח) ושכנתי בתוכם, בתוכו לא נאמר אלא בתוכם, מכאן שהקב״ה משרה שכינתו בתוך כל אחד ואחד מישראל, הרי ישראל נקראו משכן, ומי שהוא במדריגה קטנה אינו אלא אוהל, כי אינו דבוק תמיד בה׳, וזהו שנאמר (במדבר כד) מה טובו אוהלך יעקב, פירוש אותם שהם במדריגה קטנה, בחינת יעקב, והם אינם אלא בחינת אוהל, גם הם טובים בעיני ה׳ בשביל משכנותיך ישראל שיש בתוכם, פירוש שיש בתוכם צדיקים שדבקים תמיד בה׳ והם נקראים משכן, ובני אדם שהם במדריגה קטנה בחינת אוהל מתחברים ומאמינים בהצדיק באמת, גם הם נחשבים בחינת משכן, כי הצדיק מעלה ומתקן הכל על נכון. עכ״ל.

וכתב באור המאיר (פר׳ נח) וז״ל: ואני אומר שלזה כיוונו חז״ל במאמרם (ברכות דף כח:) יכוין האדם את ליבו כנגד בית קודשי קודשים, כלומר יכוין וישוה את ליבו, כאילו הוא בית קודשי קודשים, שאינו רשאי לבוא לשם שום זרות, ומקדש ה׳ המה בני ישראל, כדרשת רז״ל (הובא באלשיך) ושכנתי בתוכם (שמות כה) בתוכו לא נאמר וכו׳, שכן מהראוי שישוה האדם את ליבו, כאילו הוא בית קודשי קודשים, ומה מאוד צריך לנקות אותו בתכלית הזיכוך, ומחשבות חוץ וכל דבר כיעור. עכ״ל.

וכתב בבאר מים חיים (פר׳ תצוה) וז״ל: ואמנם שיורה על תוך בני ישראל שהוא הפנימיות שלהם החיות הטוב והאור השופע בתוכם, כי הלא בתוכם ה׳, ואמרו חז״ל (עיין באלשיך) בפסוק (שמות כה) ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, בתוכו לא נאמר אלא בתוכם, מגיד שהשכינה שורה בתוך כל אחד ואחד, ונמצא תוך בני ישראל הוא ממולא מהאורות הנפלאים המגיע להם ממלך עולמים ברוך הוא וברוך שמו לעוצם קדושתם. עכ״ל.

וכתב בבת עין (דרוש לפרשת החודש) וז״ל: מאמר חז״ל (עיין באלשיך) על פסוק ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, בתוכו לא נאמר אלא בתוכם, מלמד שהקב״ה השרה שכינתו בתוך

כל אחד ואחד מישראל. ע״כ. הענין הוא שהאדם בעצמו צריך להיות בבחינת משכן לקבל בתוכו השראת השכינה והבורא ב״ה וב״ש ברא את האדם ג״כ בכל בחינות המשכן וציוה הבורא ב״ה על בנין המשכן בכלל ובפרט על כל אחד ואחד מישראל. עכ״ל.

וכתב עוד בבאר מים חיים (פר׳ ראה) וז״ל: וכן באדם אשר על הארץ, נאמר (שמות כה) ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, ואמרו חז״ל (עיין של״ה ואלשיך על פסוק זה) בתוכו לא נאמר אלא בתוכם, בתוך כל אחד ואחד, כי מקדש לשון הזמנה הוא (עיין קידושין דף ב: תוספות ד״ה דאסר), וכל בחינת הקדושה צריך הזמנה מקודם, כמבואר בזוה״ק (ח״ג דף קפו: ובשאר מקומות), ובחינת ההזמנה אינה כי אם להבריח הסטרא אחרא והקליפה השורה במקום ההוא, כי הם מלאים כל חללי דעלמא כידוע, וצריך האדם לגרשם משם, ובזה מזמין הקדושה לבוא לשרות שמה, כי לא תשרה עמם במדור ח״ו.

ועל כן ועשו לי מקדש, שיזמינו עצמם אל הקדושה, והוא כמאמר הזוה״ק ובתיקונים (תיקון ו דף כב:) זכאה מאן דעביד ליה דירה נאה בליביה, והוא לטהר הלב ממחשבת עוון ותאוות וחמדות הרעים או תאוות עולם הזה, שכולם נמשכין משורש הרע והסטרא אחרא, כי הם הרודפים למלאות תאוותם בגשמית עולם הזה כבהמה כפרד לא ברוחניות הקדושה, וכשהאדם מטהר עצמו בזה לעקור מליבו שורש החמדות הללו, אז הוא עושה ועביד ליה כביכול דירה נאה בליביה שיוכל אור הקדושה לשרות בו, ואז ושכנתי בתוכם בתוך כל אחד ואחד. עכ״ל.

וכתב באור המאיר (פר׳ תרומה) וז״ל: וכן בכל דור ודור עדיין לא פסק הענין, שאנו בני ישראל מעותדים לבנות תמיד קומת השכינה בתכונות מלא קומתינו, וכאשר נתעוררו חז״ל (ראה אלשיך) על פסוק (שמות כה) ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, בתוכו לא נאמר אלא בתוכם, מלמד שהקב״ה שוכן בכל אחד ואחד מישראל, והיינו באופן המבואר כשבונין מלא קומתו להשרות בקרבם אלהותו יתברך, אזי שוכן יתברך שמו אצלם. עכ״ל.

וכתב בדגל מחנה אפרים (פר׳ כי תשא) וז״ל: ולחשוב מחשבות לעשות בזהב ובכסף ובנחושת ובחרושת אבן למלאות ובחרושת עץ וגו׳ (כי תשא לא), דבר זה גלוי וידוע לכל בעלי הדעת כי הכל הולך אחר המחשבה, וידוע מה שמובא בזוה״ק (ח״ב דף רכא.) ובתיקונים (הקדמה דף יג.) כי המשכן וכליו הם דוגמת עולמות עליונים וציורא דעובדא דמעשה בראשית, ומעשהו היה משלוש עשרה מידות – כסף וזהב וכו׳, שכולם הם מידות ידועים למשכיל בהם, ותורתינו תורת אמת נצחית וקיימת לעולמי עולמים, בודאי לא לחינם נכתב מעשה המשכן וכל כליו בתורתינו הקדושה, אלא כדי להורות לנו הדרך האיך הוא בכל אדם שיוכל לבנות משכן וכלים להשראת השכינה בקרבו.

כי זה היה כל מעשה המשכן, כמש״כ (שמות כה) ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, בתוכו לא נאמר אלא בתוכם ממש, וכמש״כ בתיקונים (תיקון ו דף כב:) זכאה הוא מאן דעביד ליה דירה נאה בליביה כלים נאים באיברים דיליה וכו׳, והוא על ידי הזדככות מידותיו הגשמיים בכל

פרטיהם, ללבנם ולצרפם לעשותם ככסף צרוף וכזהב מזוקק שבעתים וכנחושת קלל, וממילא יבוטל מזה כל גבהות ליבו ויהיה לו דירה נאה בליביה, כי בהבטל ממנו כל גבהות ליבו אזי יהיה ליבו נר דלוק אחרי ה׳ ותורתו וחכמתו, ויהיה אכילתו ושתייתו מזוכך להיות נקרא (יחזקאל מא) זה השולחן אשר לפני ה׳.

והוא שאמר דוד המלך ע״ה (תהילים קלב) אם אתן שנת לעיני לעפעפי תנומה עד אמצא מקום לה׳ וגו׳, היינו מקום פנוי מן עבודה זרה, כמו (בראשית כד) ואנכי פניתי הבית מן עבודה זרה, וכשיהיה המקום פנוי וכשר ויבנה שמה בית נכון ונישא להיות מוכן להשראת השכינה שם, אזי בודאי יצמצם שם שכינתו כביכול ברוך הוא וברוך שמו כדי לשכון שמה, כי בודאי חפץ האב להיות תמיד עם בניו הידידים והאהובים אליו אשר מעיו המו עליהם, וכמשל המדרש (שמו״ר פר׳ לג אות א) ע״פ (שמות כה) ועשו לי מקדש וגו׳, עשו לי קיטון אחד וכו׳.

ובזה הוא ממליך הקב״ה על כל איברים דיליה, וממילא נמלך על כל העולם כולו ונתפרסם אלהותו ומלכותו בכל משלה, שאין שום דבר בעולם שלא יהיה בו בחינת אלוהות המחיה והמקיים את הדבר ההוא, ולכן בכל דבר שעוסק בו אפילו בדברים גשמיים הוא מדבק עצמו לשורשו בחינת אלוהות שיש בו. עכ״ל.

ואיתא באש קודש (שנת ת״ש פרשת פקודי שקלים) וז״ל: אבל הא שאיתא בזוהר הקדוש (תיקוני זוהר תיקון ו דף כב:) זכאה מאן דמתקן לה דירה נאה בליביה וכו׳, וכמו שאמר הפסוק (שמות כה) ושכנתי בתוכם, ודרשו חכמינו ז״ל (עיין של״ה) בתוכו לא נאמר אלא בתוכם, שהקב״ה שוכן בתוך כל אחד ואחד מישראל. עכ״ל.

ומבואר בפלא יועץ (ערך דירה) וז״ל: כי זה כל האדם שיעבוד את בוראו עבודה שלימה עבודה תמה, ויהיה הוא משכן אל הקדושה, כדכתיב (שמות כה) ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, ופירשו רז״ל בתוכו לא נאמר אלא בתוכם, וכתיב (ירמיה ז) היכל ה׳ המה, ואמרו בזוה״ק (תיקו״ז תיקון ו דף כב:) זכאה בן נשא דעביד לה לשכינתה דירה נאה בליביה. עכ״ל.

עוד כתב בפלא יועץ (ערך קדושה) וז״ל: שבקידוש איבריו היכל ה׳ המה (ירמיה ז), כמאמר רז״ל ע״פ (שמות כה) ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, בתוכו לא נאמר אלא בתוכם. עכ״ל.

וכתב בנפש החיים (שער א הגה״ה פרק ד) וז״ל: לזאת הרי כי ודאי עיקר ענין הקודש והמקדש ושריית שכינתו יתברך הוא האדם, שאם יתקדש עצמו כראוי בקיום המצוות כולן שהם תלויין ג״כ בשורשן העליון בפרקי איברי השיעור קומה כביכול של כלל כל העולמות כולם, אז הוא עצמו המקדש ממש ובתוכו ה׳ ית״ש, כמש״כ (ירמיה ז) היכל ה׳ היכל ה׳ המה, וכמאמרם ז״ל ע״פ (שמות כה) ושכנתי בתוכם, בתוכו לא נאמר אלא בתוכם כו׳.

וזה שאמרו רז״ל (כתובות דף ה.) גדולים מעשי צדיקים יותר ממעשה שמים וארץ, דאילו במעשה שמים וארץ כתיב (ישעיה מח) אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים, ואילו במעשה

צדיקים כתיב (שמות טו) מקדש אדני כוננו ידיך, פתחו במעשי צדיקים וסיימו ראייתם ממקדש, כי כן באמת שהצדיקים ע״י מעשיהם הרצויים לפניו יתברך, הן הם מקדש ה׳ ממש.

וי״ל עד״ז הכתוב (שמות כה) ועשו לי מקדש גו׳ ככל אשר אני מראה אותך וגו׳ וכן תעשו, ורז״ל דרשו (סנהדרין דף טז:) וכן תעשו לדורות. ולדרכינו י״ל ג״כ שרצ״ל אל תחשבו שתכלית כוונתי הוא עשיית המקדש החיצוני, אלא תדעו שכל תכלית רצוני בתבנית המשכן וכל כליו, רק לרמז לכם שממנו תראו וכן תעשו אתם את עצמיכם שתהיו אתם במעשיכם הרצויים כתבנית המשכן וכליו, כולם קדושים ראויים ומוכנים להשרות שכינתי בתוככם ממש, זהו ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם דייקא, שככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן וגו׳, תכלית כוונתי שכן תעשו את עצמיכם.

וכן אמר הוא ית״ש לשלמה אחר גמר בנין המקדש (מ״א ו) הבית הזה אשר אתה בונה הוא רק אם תלך בחוקתי גו׳ ושכנתי בתוך עמי ישראל דייקא, לזאת כשקלקלו פנימיות המקדש שבתוכם, אז לא הועיל המקדש החיצוני ונהרסו יסודותיו ר״ל.

וזה שאמר ה׳ ליחזקאל (מג) הגד את בית ישראל את הבית ויכלמו מעוונותיהם גו׳, ואם נכלמו מכל אשר עשו צורת הבית ותכונתו ומוצאיו ומובאיו וכל צורותיו ואת כל חוקותיו וכל צורותיו וכל תורתיו, הודע אותם וכתוב לעיניהם וישמרו את כל צורתו ואת כל חוקותיו ועשו אותם, והוא מבואר, וכתרגומו ואם יתכנעון מכל דעבדו במחזיהון צורת ביתא וטיקוסיה כו׳. עכ״ל.

וכתב במשך חכמה (פר׳ פנחס כט יח) וז״ל: בגמרא (סוכה דף נה:) הני שבעים פרים כנגד שבעים אומות, הנה מפורש במשנה דשבועות (דף ב.) ובספרי (ספרא שמיני פרק ב) דשעירים מכפרים על טומאת מקדש וקדשיו, והוא הדין פרים גם כן מכפרים על טומאת מקדש וקדשיו, ומאי שייך בעכו״ם טומאת מקדש וקדשיו? !

והברור דעיקר המקדש הוא ישראל, כמו שאמרו (שמות כה) ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, בתוכו לא נאמר רק בתוכם, וכמש״כ (ויקרא כ) למען טמא את מקדשי, כנסת ישראל המקודשת לשמי (רש״י שם), וכמו שאמר (ירמיה ז) היכל ה׳ המה, לכן על מה שמטעים ישראל בדעות ובמעשים רעים, זה הרי לגבייהו טומאת מקדש וקדשיו, ולכן בימות הבית היה רצון השי״ת שלא יתערבו בגויים, ולא ילכו העמים אליהם, פן יחטיאו את ישראל כאשר היה.

אבל לעתיד, אז אף כי בני נכר לא יגיעו להנהגה הניסית, שעל זה נוסד הפסח על שפסח, ועצרת על מתן תורה, ויתנהגו בטבעיות, אמנם יכירו כי להׄ׳ הארץ ומלואה (תהילים כד), והוא שוכן שמים כסאו בירושלים, לכן אם כי במועדים דפסח ועצרת אינם שייכים כלל, אחר ימי האסיף יבואו להודות לשמו יתברך על כל הטוב אשר עשה מעת זרוע זרע עד אסוף הקציר בירושלים, ואז יהיה היפוך מאשר היה עתה, כי רצון השי״ת יהיה שיעלו לחוג וכו׳,

כי לא יחטיאו את ישראל בקרבתם אליהם, ולכן (זכריה יד) זאת תהיה חטאת מצרים וחטאת כל הגויים אשר לא יעלו לחוג את חג הסוכות. עכ״ל.

וז״ס מה שאמרו חז״ל האבות הם הם המרכבה, כמבואר במדרש (ב״ר פר׳ מז אות ו פר׳ פב אות ו) וכן מבואר בזוהר (פר׳ וישלח דף קעג: פר׳ תרומה דף קמג: פר׳ צו דף כז: פר׳ פנחס דף רטו: דף רכו: דף רנב. דף רנז:) וכ״ה בתיקונים שבסוף התיקו״ז (ת״ג דף קמ.).

וכתב הרמב״ן בספרו אמונה ובטחון (פרק טו) וז״ל: ואפשר שלא הייתה כונתם באומרם האבות הן הן המרכבה – על האבות לבדם ועל דוד, אלא על כל צדיק וצדיק שידבק במידה אחת ממידותיו של הקב״ה, אבל הזכירו האבות שדבקו באותן המידות הנוראות שהעולם מתקיים בהם. [א.ה. בזוהר (פר׳ וישלח שם) איתא בזה״ל: בא וראה, יעקב העומד להאיר, והוא מרכבה בלבדו, וזהו שכתוב ויעל מעליו אלהי״ם. עכ״ל. וביארו מפרשי הזוהר דהיינו שליעקב יש תוספת מעלה, שהוא בפנ״ע מרכבה קדושה לשכינה וכו׳, משא״כ אברהם ויצחק הם מרכבה למידת בינה, ויעקב משתתף עמהם גם בזה].

וכן כתב רבינו הרמח״ל ז״ל (מסילת ישרים פכ״ו) וז״ל: וכן אמרו האבות הן המרכבה, וכן אמרו הצדיקים הן המרכבה, כי השכינה שורה עליהם כמו שהייתה שורה במקדש.

וכתב האלשי״ך (תורת משה פר׳ בחוקתי) וז״ל: שכוונתו יתברך להשרות שכינתו בנו שנהיה בגוף ונפש מרכבה אל השכינה, כאשר היה אדם טרם יחטא, וזה היה תכלית הבריאה, והוא מאמר רז״ל (תנחומא כאן) משברא הקב״ה את העולם נתאוה שתהיה לו דירה בתחתונים, והוא ככתוב אצלינו שלא אמרו בזה העולם כי אם בתחתונים, להורות כי אין חפצו יתברך לשבת בארץ או בית אבנים, רק באנשים, שנזכה ונהיה מרכבה אליו כענין היכל ה׳ המה (ירמיה ז), וזהו אומרו בתחתונים. עכ״ל.

ובשערי אורה (ש״א ערך שכינה) ביאר וז״ל: וצריך אתה לדעת עיקר גדול, דע, בתחילת הבריאה עיקר שכינה בתחתונים הייתה, שהרי מערכת כל הנבראים על סדר המעלות היו, עליונים כנגד עליונים, תחתונים כנגד תחתונים, ולפיכך הייתה שכינה שרויה בתחתונים, ובהיות השכינה למטה נמצאו שמים וארץ אחדים, וזהו לשון (בראשית ב) ויכולו השמים והארץ וכל צבאם, שנשתכללו אלו מאלו ונתמלאו אלו מאלו, והיו הצינורות והמקורות פועלים בשלימותם ונמשכים מלמעלה למטה, נמצא ה׳ יתברך ממלא מלמעלה למטה, וסימנך (ישעיה סו) השמים כסאי והארץ הדום רגלי, נמצא שה׳ יתברך היה שרוי במיצוע שוה בין העליונים ובין התחתונים.

בא אדם הראשון וחטא נתקלקלו השורות ונשתברו הצינורות ונפסקו הברכות ונסתלקה השכינה ונתפרדה החבילה, באו אברהם יצחק ויעקב והתחילו להמשיכה למטה, ותיקנו לה שלוש כסאות, והמשיכוהו קצת המשכה ועשו גופותיהם כסאות לשכינה, אבל לא נמשכה השכינה בארץ לדירת קבע אלא לדירת ארעי והייתה יושבת על גבם, והסוד (בראשית יז) ויעל אלהים מעל אברהם, רצ״ל מעל אברהם ממש, וביעקב (שם לה) ויעל מעליו אלהים, וע״ז

אמרו האבות הם המרכבה, נמצא השכינה בימיהם פורחת באויר, ולא מצאה מנוח לכף רגלה בארץ כאשר בתחילת הבריאה.

בא משה רבינו ע״ה וכל ישראל עמו ועשו משכן וכלים, ותיקנו קלקול הצינורות וסידרו את השורות, והתקינו את הבריכות והמשיכו מים חיים מבית השואבה, והחזירו השכינה לשכון בתחתונים באוהל, אבל לא בקרקע כאשר בתחילת הבריאה, וסוד זה הוא (שמות כה) ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, ונמצאית השכינה כאכסנאי הולך ממקום למקום, ולזה אמר ושכנתי בתוכם, ולא אמר ושכנתי למטה, אלא בתוכם, בדמיון אכסנאי, כלומר בכל מקום שילכו ישראל אלך עמהם ואשכון בתוכם, אבל לא במקום קבוע, וזהו סוד (במדבר י) ויהי בנסוע הארו״ן וגו׳.

ועל דרך זה הסוד נצטער דוד, וביקש לקבוע מקום לשכינה למטה במקום קבוע, וזהו סוד (תהילים קלב) אשר נשבע לה׳ נדר לאביר יעקב אם אבוא באוהל ביתי וגו׳ אם אתן שנת לעיני עד אמצא מקום לה׳ משכנות לאביר יעקב, וכתיב (שם יג) כי בחר ה׳ בציון איווה למושב לו זאת מנוחתי עדי עד.

ולפי שביקש דוד לקבוע מקום למנוחת השכינה, ואמר (שם ח) קומה ה׳ למנוחתך אתה וארון עוזך, ישרו מחשבותיו לפני השכינה, ושלח ואמר לו ה׳ יתברך ביד נתן הנביא (ש״ב ז) לך ואמרת אל עבדי אל דוד, כה אמר ה׳ האתה תבנה לי בית לשבתי, כי לא ישבתי בבית למיום העלותי את בני ישראל ממצרים ועד היום הזה, ואהיה מתהלך באוהל ובמשכן בכל אשר התהלכתי בכל בני ישראל, הדבר דברתי את אחד שבטי ישראל וגו׳ למה לא בניתם לי בית ארזים וגו׳, ובמקום אחר כתיב (מ״א ח ובדהי״ב ו) רק אתה לא תבנה הבית, כי בנך היוצא מחלציך הוא יבנה הבית לשמי וגו׳.

מה׳ עשה דוד המלך? הכין כסף וזהב, ונחושת וברזל, עצים ואבני שוהם ומילואים, ואבני פוך ורקמה וכל אבן יקרה ואבני שוהם לרוב, וסידר כל מערכת והמקדש וכל בתיו וגנזכיו ועליותיו וחדריו, העזרות והאולם, ההיכלות ושאר כל תבנית הבית, וחצרותיו ולשכותיו, הכול קיבל ברוח הקודש, וצורת כל מקום ומקום, ושיעור הכסף והזהב ואבנים טובות, ושאר כל הדברים הצריכים לו, במשקל במידה ובמשורה, הכול כפי סדרי המערכת וצורך השכינה, כמש״כ (דהי״א כח) ויתן דוד לשלמה בנו את תבנית האולם ואת בתיו וגנזכיו ועליותיו וחדריו הפנימים ובית הכפורת, ותבנית כל אשר היה ברוח עמו לחצרות בית ה׳ ולכל הלשכות סביב לאוצרות בית האלהים ולאוצרות הקדשים וכו׳, הרי לך כי דוד ע״ה סידר כל צורת בית המקדש ומשקל כל דבר ודבר על פי ה׳ יתברך, והכול תבנית המרכבה עליונה, כיסא ומעון לשכינה.

אחר כך בא שלמה ובנה את הבית וסידר כל המערכות והצורות, כפי שסידר לו דוד אביו ע״ה, ואז ירדה שכינה למטה ושכנה בבית עולמים, וזהו שכתוב (מ״א ח) אז אמר שלמה ה׳ אמר לשכון בערפל בנה בניתי בית זבול לך מכון לשבתך עולמים, וכתיב (דהי״ב ו) ועתה ה׳

אלהי ישראל יאמן דברך אשר דיברת לעבדך לדוד, כי האמנם ישב אלהים את האדם על הארץ הנה שמים ושמי השמים לא יכלכלוך אף כי הבית הזה אשר בניתי וגו', ועתה קומה ה' אלהים למנוחתך אתה וארון עוזך וגו', ה' אלהים אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דוד עבדך, וככלות שלמה להתפלל והאש ירדה מן השמים ותאכל העולה והזבחים וכבוד ה' מלא את הבית.

נמצאית השכינה חוזרת למנוחתה בארץ בבית עולמים, ואז חזרו הצינורות והמשכות כולם להריק ברכה בבית המקדש, והיינו דכתיב (תהילים קלג) כטל חרמון שיורד על הררי ציון כי שם ציוה ה' את הברכה חיים עד העולם, וכתיב (שם נ) מציון מכלל יופי אלהים הופיע, ומבית המקדש היו כל הצינורות נמשכות לכל הארצות כולן, לשבעים משפחות כנגד שבעים שרים, ומירושלים היו נוטלין פרס, כמו דכתיב (בראשית יב) ונברכו בך כל משפחות האדמה.

ולפי שהיה שלמה יודע דרך המשכת השפע מירושלים לכל המקומות, אמר (קהלת ב) עשיתי לי גנות ופרדסים ונטעתי בהם עץ כל פרי, וכי אפשר במקום אחד שיצמחו בו כל מיני אילנות שבעולם? אלא היה יודע שלמה איזה גיד נמשך לכוש, נטע בו פלפלין, וכן לכל צד וצד, והיינו דכתיב (תהילים נ) מציון מכלל יופי אלהים הופיע, מציון, משתיתו של עולם, ואם כן נמצאת השכינה משלחת הברכה כפי השיעור הראוי לכל הארצות מבית המקדש. עכ"ל.

והנה מבואר בדבריו באריכות, ענין השראת השכינה בארץ ע"י הצדיקים, וח"ו סילוק השכינה ע"י הרשעים.

וצריך להבין פשר הענין דהצדיקים מרכבה של השכינה, והוא תמוה מאוד ואינו מובן, ומה שייך לסלק השכינה מן התחתונים ואיך הרשעים יכולים לסלק השכינה.

ולהבין ענין זה באר היטב נביא מש"כ מוהר"ח ז"ל בנפש החיים (שער א סוף פרק ו) וז"ל: וכאשר קיים כל המצוות בשלימות בכל פרטיהם ודקדוקיהם בעיקר המעשה, ונוסף עליהם הצטרף עצם טהרת וקדושת המחשבה, הרי תיקן כל העולמות והסדרים העליונים, ונעשה כולו בכל כוחותיו ואיבריו מרכבה להם ומתקדשים מקדושתם העליונה, וכבוד ה' חופף עליו תמיד וכו', וזהו שאמרו רז"ל האבות הן הן המרכבה.

וכן להיפך ח"ו בפגום אחד מכוחותיו ואבריו על ידי חטאתו אשר חטא, ג"כ הפגם מגיע לפי שורשו לאותו העולם והכח העליון המכוון נגדו בסדרי השעור קומה כביכול, להרסו ולהחריבו ח"ו, או להורידו או לפגמו או להחשיך ולהקטין צחצוח אורו ולהתיש ולהחליש ולמעט כח טהרת קדושתו ח"ו, הכל כפי ערך החטא ואופני עשייתו, וכפי ערך וענין אותו העולם וגובה מדריגתו וכו'. עיין שם עוד באריכות.

והיינו דע"י מעשה המצוות בכל הפרטים והדקדוקים הרי מתקן כל העולמות שכנגד האיברים וכו', ועי"ז נהיה מרכבה לשכינה, כי כל איבריו קדושה אחת גדולה.

וכעי״ז כתב בתניא קדישא (ליקו״א פרק כג) דענין האבות הם המרכבה – הכוונה שכל איבריהם כולם היו קדושים ומובדלים מעניני עולם הזה, ולא נעשו מרכבה רק לרצון העליון לבדו כל ימיהם. עיין שם. וע״ע שם (פרק לד) וע״ע בדבריו בתורה אור (פר׳ ויצא דף כד.) ובדבריו בליקוטי תורה (פר׳ צו דף יז:).

והענין, כי השגחת הי״ת על הנבראים זה בחינת ״שכינה״, וזה בחינת קביעות דירה בתחתונים, וכנ״ל מהמדרשים שמיום שברא הקב״ה את העולם נתאווה שיהא לו דירה בתחתונים (עיין בתניא קדישא פרק לו ופרק לז), וזה בחינת ההשגחה של הי״ת שמשגיח מקרוב ע״י קביעות דירה בתחתונים (עיין בנפש החיים שער ב פרק יז).

וכתיב (יחזקאל לב) ותהי עוונותם על עצמותם, ואמרו חז״ל (מס׳ כלה רבתי ריש פרק ג) וז״ל: א״ר יצחק בר פרנך כל עוונות אדם חקוקים לו על עצמותיו. עיין שם. וכן איתא בזוהר (פר׳ שופטים דף ערה. ובפר׳ ויקרא דף טז:) ובתיקונים שבסוף התיקו״ז (ת״ג דף קלט:).

ואיתא בדברי רבינו ז״ל (ליקוטי מוהר״ן ח״א סימן ד אותיות א-ה) וז״ל: ועוונותיו של אדם הם על עצמותיו, כמש״כ (יחזקאל לב) ותהי עוונותם חקוקה על עצמותם, וכל עבירה יש לה צירוף אותיות, וכשעבר איזה עבירה נחקק צירוף רע על עצמותיו וכו׳, ועל ידי וידוי דברים יוצא מעצמותיו האותיות החקוקים עליהם, ונעשה מהם הדיבור של הוידוי, כי הדיבור יוצא מעצמותיו, כמש״כ (תהילים לה) כל עצמותי תאמרנה, ומחריב הבנין והצירוף הרע, ובונה מהם מלכות דקדושה. עכ״ל.

וכתב רבינו מהרח״ו ז״ל בשערי קדושה (ח״א סוף שער א) וז״ל: ולכן צריך האדם לחפש בכל כוחו לקיים כל תרי״ג מצוות, וכאשר יקיים איזה מצוות עשה יכוין להסיר מהאיבר הפרטי של נפשו המתייחס אל המצווה ההיא זוהמת הקליפה ההיא, ואזי תחול עליו איבר המצווה הקדושה ההיא אחר הסתלק הזוהמא, בסוד (יחזקאל לב) ותהי עוונותם על עצמותם, כי כשזה קם זה נופל, וכמו כן כאשר תבוא לידו איזה עבירה, ימנע מלעשותה, ויכוין שעל ידי כן יסלק הזוהמא אשר בגיד הפרטי של הנפש המתייחס לאותה עבירה, ואז יוכל להמשיך שפע הרוחני הנמשך דרך הצינור הרוחני, ועל ידי כן נעשית נפשו כסא ומרכבה אל קדושתו יתברך, וזה סוד האבות הן הן המרכבה. עכ״ל.

מבואר דענין השראת השכינה היינו שע״י התקדשות האיברים וסילוק הצירופים הטמאים שעל עצמותיו, הרי שזוכה להיות מרכבה למלכות דקדושה, ולהשראת השכינה בתחתונים. וע״ע בספר פרדס רימונים (שער ח פרק כ) ועיין עוד מש״כ בספר חסד לאברהם (מעיין ד נהר יז) ובשל״ה (מס׳ פסחים פרק תורה אור אות יב) ובספר אוהב ישראל (פר׳ בשלח) ובפירוש כלי יקר (פר׳ לך לך פי״ז פכ״ו) ובספר תורת חיים (פר׳ ויחי דף רמב ואילך) ובכתר שם טוב (סימן שיט אות ג ד״ה כי הנה בנין המשכן, ובסימן שנ, וע״ע שם בסימן תכו) עיין בכל הנ״ל היטב באריכות.

ובאמת שכבר כתב כן במפורש בזוה"ק (פר' תרומה דף קמו.) דכל תיקון רוח השכינה זה רוחיהון דצדיקיא, וז"ל: ויקחו לי וכו' רזא דרזין וכו' שלימו דתקונא דהאי רוחא רוחיהון דצדיקיא בהאי עלמא, רוחא דא אשתלים בזמנא דחנוך וכו', אמר קוב"ה רעותי לדיירא ביניכו אבל לא יכלינא, עד דתתקון ההוא רוחא דילי דשריא בגווייהו, הה"ד (שמות כה) ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם וכו'. עיין שם.

וכתב אדונינו הגר"א ז"ל (בביאורו לתיקו"ז דף קו:) וז"ל: ורצה לומר, דושכנתי בתוכם רצה לומר בתוך בני ישראל, דעיקר בנין הוא רוחיהון דצדיקיא וקיימא בית המקדש בזה, וכל תיקון השכינה הוא נשמתין דצדיקיא בהאי עלמא, דהוא התפשטות רוחא דילה. עכ"ל. מבואר דכל תיקון השכינה הוא ע"י רוח הצדיקים שהם התפשטות הרוח שלה, והוא ענין נורא במעלת הצדיק שבדור, הבן.

ולפי"ז יתבאר מאמר הש"ס (ראש השנה דף יח:) וז"ל: צום השביעי זה שלושה בתשרי, שבו נהרג גדליה בן אחיקם, ומי הרגו ישמעאל בן נתניה הרגו, ללמדך ששקולה מיתתן של צדיקים כשריפת בית אלהינו, ואמאי קרי ליה שביעי – שביעי לחודשים. ע"כ. מבואר דמיתת הצדיקים שקולה כחורבן בית אלקינו. וצ"ב.

ולפי כל משנ"ת בס"ד, י"ל דכיון שהצדיקים ע"י מעשיהם הם משרים על עצמם את השכינה, והם מרכבה לקוב"ה, ומשם נמשך ההשראה גם לביהמ"ק, ועל כן במיתתן ממש נעשה כענין חורבן ביהמ"ק, דכמו ששם העיקר הוא שנסתלקה השכינה, הכי נמי כאן.

וכתב ר' צדוק הכהן מלובלין בחיבורו דובר צדק (עמוד סג) וז"ל: אבל מי שהגיע למדריגה שלבבו דביקה בתמידות במחשבת רצון ה' יתברך ושליטתו, וכן כל איבריו אחריו כי ממנו תוצאות חיים, הרי כללות גופו נעשה מרכבה לשכינה, (דוגמת שאמרו (ב"ר פר' פב אות ו) האבות הן הן המרכבה, שזה מדריגת האבות כנ"ל), ומשכן ובית המקדש וקודש הקדשים לשכינתו יתברך ששרוי בתוכו, שהרי כל מחשבותיו ומגמותיו ותשוקותיו ורצונותיו וכוחותיו בזה.

ועל זה אמרו (ר"ה דף יח:) שקולה מיתתן של צדיקים כשריפת בית אלקינו, כי גופו ממש דוגמת בית אלקינו כנ"ל, ואם כן הוא מאכלו דוגמת הקרבנות ממש שמקריבין בבית ה', וכמו שאמרו (חגיגה דף כז.) זה השולחן אשר לפני ה' (יחזקאל מא) דשולחנו של אדם השלם בזה כמזבח, ואיתא (יומא דף עא.) הממלא גרונם של תלמידי חכמים יין כמקריב נסכים, ואיתא (כתובות דף קה:) המביא דורון לתלמיד חכם כאילו הקריב ביכורים והכל כנ"ל. עכ"ל. והרי ביאר כדברי בס"ד.

ובזה יש לבאר בס"ד בש"ס (סוכה דף נב.) וז"ל: ת"ר ואת הצפוני ארחיק מעליכם (יואל ב), זה יצר הרע, שצפון ועומד בליבו של אדם, והדחתיו אל ארץ ציה ושממה, למקום שאין בני אדם מצויין להתגרות בהן, את פניו אל הים הקדמוני שנתן עיניו במקדש ראשון והחריבו והרג תלמידי חכמים שבו, וסופו אל הים האחרון שנתן עיניו במקדש שני והחריבו, והרג

תלמידי חכמים שבו, ועלה באשו ותעל צחנתו שמניח אומות העולם ומתגרה בשונאיהם של ישראל, כי הגדיל לעשות, אמר אביי ובתלמידי חכמים יותר מכולם. ע״כ. וצ״ב מהו שהזכיר חורבן ביהמ״ק ביחד עם הריגת התלמידי חכמים.

אלא דבאמת שכל עוד שנשארו התלמידי חכמים, עדיין לא היה נגמר החורבן, כיון שע״י הת״ח יש עדיין השראת השכינה בעולם, ממש כמו בביהמ״ק, ועל כן עד שנשארו הת״ח לא היה עדיין גמר החורבן כנ״ל.

ומבואר בדרשות חת״ס (ח״ב דף שלו:) וז״ל: ואמר (תהילים קלז) תדבק לשוני לחכי וגו׳, בילקוט בהפטרת ת״ב (ירמיה ח רמז רעט) כשיצאתי ממצרים ואתם הדבקים בה׳ אלקיכם (דברים ד), בצאתי מירושלים דבק לשון יונק לחיך בצמא (איכה ד), והמובן בצאתי ממצרים ואתם הדבקים, וכי אפשר לדבק בשכינה, אלא ע״י תורה ותלמידי חכמים והבל תינוקות של בית רבן, ובצאתי מירושלים בעוה״ר כ״כ הביאו המלכיות ער שהשכיחו תורה מישראל, ואפילו תינוקות של בית רבן בטלים ועוסקים בהבליהם בעוה״ר כבזמנינו זה, והיינו דבק לשון יונק בחיכו בצמא לשמוע דבר ה׳.

והנה בעוסקים בתורה כאילו אין ביהמ״ק חרב, כי בכל מקום מוקטר ומוגש לשמי (מלאכי א) אלו תלמידי חכמים שבבבל (מנחות דף קי.), אך אדום השכיח התורה בעוה״ר, והיינו גמר חורבן ביהמ״ק כי אין שיור אפילו התורה הזאת, היינו תדבק לשוני לחיכי אם לא אזכרכי אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי (תהילים קלז), פירוש אם לא אזכור עכ״פ דברי תורה, אבל אם לא אזכור גם שניהם הרי דבק לשון לחיך, על כן זכרה לבני אדום את יום ירושלים פירוש כשתזכור להם יום ירושלים, זכור להם עוד עם זה אשר אמרו ערו ערו עד היסוד בה, שעקרו גם עסק התורה מבנינו בעוה״ר שהוא גמר החורבן. עכ״ל.

הרי מבואר שע״י שיור התורה, עדיין לא היה גמר החורבן כנ״ל, וא״כ הצדיקים שעוסקים בתורה הם המה משכן לקב״ה, וכל עוד שעדיין לא מתו הרי עדיין ממש נשארה השכינה כמו בביהמ״ק, ורק במיתתן נחשב שנגמר החורבן.

ושו״ר בגליון כי קרוב (מס׳ 108) במאמרו של הרי״י ג׳ייקובסון, שהביא בזה״ל: הרבי (מליובאוויטש) זי״ע היה נוהג לצטט את דברי החסיד הנודע רבי הלל מפאריטש, שלגבי הצדיקים הגדולים לא התרחש החורבן כלל, ומבחינתם ביהמ״ק עדיין עומד על תילו. עכ״ל. והדברים עמוקים ונפלאים.

ואיתא בשל״ה (מסכת תענית פרק תורה אור אותיות קלד-ח) וז״ל: ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם (שמות כה), הם הצדיקים שהם הבתי מקדשות, על כן לא אמר בתוכו רק בתוכם, ואמרו רבותינו ז״ל (ראש השנה דף יח:) כה אמר ה׳ צבאות צום הרביעי׳ גו׳ (זכריה ח), עד צום השביעי זהו צום גדליה, ללמדך ששקולה מיתת צדיקים כשריפת בית אלהינו, ובאיכה רבתי (פר׳ א אות לז) מצינו, שסילוקן של צדיקים קשה לפני הקב״ה יותר ממאה תוכחות חסר שתים שבמשנה תורה, ומחורבן בית המקדש, בתוכחות כתיב (דברים כח) והפלא ה׳ את מכתך,

ובחורבן בית המקדש כתיב (איכה א) ותרד פלאים, אבל בסילוקן של צדיקים כתיב (ישעיה כט) לכן כה אמר ה׳ הנני יוסף להפליא את העם הזה הפלא ופלא, וכל כך למה (שם) ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתתר. ע״כ.

והנה, בתוכחות לא כתיב רק פלא אחד, ובחורבן בית המקדש שנים, כי פלאים תרתי משמע, ובסילוקן של צדיקים כתיב שלושה פלאות, ואין זה סותר למה שאמרו לעיל, שקולה מיתת צדיקים כשריפת בית אלהינו, ובמדרש זה משמע שהוא ביותר, כי הנה הצדיק הוא גם כן בית המקדש ממש, כמש״כ (שמות כה) ושכנתי בתוכם, כי הנה היו שני מקדשות שחרבו, וכל אחד הוסיף יגון ואנחה, כי לאחר חורבן בית שני נסתלקה השכינה ביותר למעלה למעלה, ואין לנו אלא התורה הזאת, וסילוק הצדיק הוא חורבן שלישי, וזהו ענין שני פלאות במקדשות, כי היו שתים, ובצדיק שלושה, כי הוא חורבן השלישי, מ״מ נשמע מכאן שהצדיק הוא כמו המשכן והמקדש.

והנה בחנוכת המשכן במיתת נדב ואביהוא, אמר משה רבינו ע״ה (ויקרא י) הוא אשר דיבר ה׳ לאמור בקרבי אקדש, פירש רש״י, היכן דיבר (שמות כט) ונקדש בכבודי, אמר משה לאהרן, יודע הייתי שיתקדש הבית במיודעיו, והייתי סבור בי או בך כו׳. ויש להקשות, מהו הענין להתקדש במיודעיו של הקב״ה, ביום שמחת ליבו כביכול בהקמת המשכן, הלא בשעת חדוה חדוה (ב״ר פר׳ כז אות ד), וכעי״ז יש קושיא על הזוהר (ח״ג דף ד:) שאומר בפסוק (ויקרא א) ויקרא אל משה וידבר ה׳ אליו מאוהל מועד, ולא כתיב ויקרא אל משה מאוהל מועד, אלא הקב״ה קרא למשה ודיבר אתו מאוהל מועד, להודיעו מה יהיה בסופו, וכי יהיה נחרב, וזהו ויקרא, וכן כתוב בחורבן (ישעיה כב) ויקרא אדני אלהים צבאות ביום ההוא לבכי ולמספד, גם בכאן קשה, בשעת חדוה חדוה.

אלא הענין הוא, הנה הצדיק הוא כמו בית המקדש, וידוע כי המקדש שלמטה מכוון נגד מקדש שלמעלה (תנחומא סדר פקודי אות ב), על כן כשנתחנך המשכן למטה, רצה הקב״ה לחנך גם כן שלמעלה, ולקח את נדב ואביהוא שהיו היותר מקודשים, ובזה נתחנך למעלה, כי הם לא מתו מחמת חטא, כמובן בפשוטן של דברים, רק אדרבה נכנסו בהשגה גדולה ומופלאה, ונשארה נשמתם דבוקה למעלה, כמשנ״ת (חלק תורה שבכתב פר׳ שמיני אותיות ח-י) פסוק באחרי מות (ויקרא טז) בקרבתם לפני ה׳, ולא כתיב בהקריבם, אלא הם עצמם קרבו, והאש זרה הוא בעודם בגופם בחומרם, על כן נדבקה נשמתם למעלה, ואז נתחנך המשכן שלמעלה, כי כמו שיש למטה כהן גדול אהרן, כן למעלה כהן גדול הוא מיכאל, המקריב נשמתם של צדיקים במזבח שלמעלה (כתובות דף קי. תוד״ה ומיכאל), כנרמז בפסוק (שם ט) כי היום ה׳ נרא״ה אליכ״ם, הם אותיות אהר״ן (נרא״ה) מיכאל (אליכ״ם), וכמו שיש במקדש שלמטה שתי מזבחות, חיצון ופנימי כן למעלה.

וזהו הרמז שבמזבח החיצון כתיב (שמות לח) חמש אמות ארכו וחמש אמות רחבו רבוע, וקשה, תיבת רבוע מיותרת, כי מאחר שארכו ורחבו שווה, ממילא ידעינן שהוא מרובע, וכן

קשה במזבח הפנימי, שנאמר (שם ל) אמה ארכו ואמה רחבו רבוע, קשה שם גם כן, תיבת רבוע מיותר?

אלא הם רמזים על שני מזבחות של מעלה, המזבח ששם מיכאל כהן גדול, וידוע כי הוא רבוע כי הם ארבע מחנות שכינה, אשר סימנם ארגמ״ן דהיינו מ׳יכאל ג׳בריאל א׳וריאל ר׳פאל, זהו רבוע, והם כוללים כל כיתות המלאכים, ועל זה נאמר (זכריה ג) ונתתי לך מהלכים בין העומדים, היינו כי הצדיק נקרא מהלך, שהוא הולך משלימות לשלימות והמלאכים הם עומדים, שהם שכליים מעת היותם.

עוד יש למעלה מזבח, שהוא גבוה על גבוה, והוא גם כן רבוע, ונקרא מזבח הפנימי והם ארבע מחנות שכינה גבוה על גבוה, שהן ארבע החיות הנושאות את הכסא אדם שור נשר אריה, וכשהנשמה צרורה תחת כסא הכבוד, אז היא למעלה מהמלאכים, ועל זה אמרו רבותינו ז״ל (דב״ר פר׳ א אות יב) שמחיצתן של צדיקים לפנים ממחיצת מלאכי השרת, ונגד זה מזבח הפנימי, ותיבת רבוע רומזת על ארבע חיות הנזכרים לעיל.

ומאחר שמתו נדב ואביהוא, אע״פ שהיה לכבודם, מ״מ אלינו הייתה מיתתם כחורבן הבית, ועל כן ניחא במה שרמז ויקרא אל משה וידבר ה׳ אליו מאוהל מועד, מחורבנו, כדפירש בזוהר הנ״ל, כי כן היה באותו היום, מדוגמת חורבן אוהל מועד למטה, אבל נתחנך למעלה, בסוד (ויקרא א) אדם כי יקריב מכם, כי מן הבהמה ובקר וצאן הוא קרבנכם למטה ולמעלה במזבחות מקריבין אדם, ופירש רש״י ז״ל (שם) אדם למה נאמר כו׳, אבל לסוד הענין, מרמז על אדם ממש וכו׳. עש״ע באורך.

ועל כן כתוב (ירמיה יג) ואם לא תשמעוה במסתרים תבכה נפשי מפני גוה, היינו בכי במסתרים על חורבן הפנימיות, היינו שהקב״ה בוכה במסתרים, היינו בבחינת הלב, על אשר גלינו ונחרב ביהמ״ק שהוא בחינת הלב של עמ״י, והרי נחרב הפנימיות, בעבור ביטול תורה, שהוא חורבן הפנימיות. (ועיין חגיגה דף ה: ודף יג:).

ולעתיד לבוא כשיבנה ביהמ״ק, יהיה יום שמחת ליבו של הקב״ה, וכמו שנאמר (שיה״ש ג) צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה בעטרה שעטרה לו אמו ביום חתונתו וביום שמחת ליבו. ואיתא בש״ס (תענית דף כו:) וז״ל: ביום חתונתו — זה מתן תורה, וביום שמחת ליבו — זה בנין בית המקדש שיבנה במהרה בימינו. ע״כ. וכ״ה בתלמוד ירושלמי (תענית פ״ד ה״ז).

וכתיב (יחזקאל יא) ונתתי להם לב אחד ורוח חדשה אתן בקרבכם והסירותי לב האבן מבשרם ונתתי להם לב בשר. וכן הוא אומר (שם לו) ונתתי לכם לב חדש ורוח חדשה אתן בקרבכם והסירותי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר.

ועל כן עיקר האבילות בלב, וכמבואר בחידושי המאירי (תענית דף ל:) וז״ל: כל שנוהג ביום זה דרך מצוה מלומדה, **ואינו מעורר את ליבו להתאבל על ירושלים,** אינו רואה בשמחתה, ואין צריך לומר שאין שוכחין את אבילותה לגמרי, אלא צריך לזכרה בכל שמחה

ושמחה ולמעט בכולן לזכירת החורבן, כדכתיב (תהילים קלז) אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי. עכ״ל.

ומובא בדרשות חת״ס (חת״ס דף שו: בהגהת שער יוסף) דאחד עשה לפני מרן החת״ס תיקון חצות בליל ו׳ כדרכם מידי שבוע בשבוע בבית מדרשו, שאחד אומר בקול והכל עונין אחריו, ועפ״י הרוב היה השליח צבור איש צדיק תמים מהו׳ פישל סופר זצ״ל אשר ראשו מים ועיניו מקור דמעה, ועפ״י סיבה היה בלילה זו איש אחר במקומו בלי התעוררות לבכי ויללה, ואחרי גמר הסדר תמה החת״ס זצ״ל ואמר כמדומה אני שהוא מכת שבתי צבי ימ״ש כי איך אפשר לעשות תיקון חצות בלי תאניה ואניה וכו׳. ע״כ.

וכיון שיתבאר בס״ד שעיקר האבל הוא על היעדר התורה שהיא בחינת הלב, וכן שעיקר האבילות בלב, ממילא יובן מדוע ביותר צריכין התלמידי חכמים להתאבל על החורבן, כמבואר בש״ס (פסחים דף נד:) וז״ל: מקום שנהגו לעשות מלאכה בתשעה באב עושין, מקום שנהגו שלא לעשות מלאכה אין עושין, ובכל מקום תלמידי חכמים בטלים. ע״כ. וכן איתא בברכות (דף יז:).

וביאר רבינו יהונתן מלוניל על הרי״ף (שם) וז״ל: ויתירין על כל אדם תלמידי חכמים, שאסורין במלאכה אפילו במקום שנהגו לעשות, לפי שיש להם לב להכיר האבידה הגדולה, ויש להם לדאוג ולהתאבל על זה כל היום. עכ״ל.

וכ״ה בבית הבחירה למאירי (שם) וז״ל: ובכל מקום תלמידי חכמים אסורים בה, שהם ראויים להכיר בחסרון המקדש יותר מן האחרים. עכ״ל.

ובחידושי תלמיד הרשב״א (פסחים שם) כתב וז״ל: ובכל מקום תלמידי חכמים אסורים במלאכה, לפי שיש להם דעת להכיר מה שאבדו ומתאבלים בדבר. עכ״ל.

וכתב בקב הישר (פרק צג) וז״ל: הכלל כי תדיר צריך האדם להתעורר בלב מר על גלות השכינה, ולהתאנח על אריכות הגלות המר, ולשים אל ליבו כי בהיותינו על אדמתינו והשכינה הייתה שורה בין הכרובים היינו מקבלים הארה בכל יום, והיו ישראל נקראים עם קדוש לה׳, והיינו קרובים אל השכינה ואל הקדושה, והקליפות היו נחבאים ודחופים בעימקי תהום, מה שאין כן עכשיו, ישראל הן נדחפים ונסחפים ומפוזרים בכל פינות וקצוות הארץ, ומכניעים עצמם בגלות בהכנעה גדולה נגד כל אומה ולשון, וחולקין להם כל הכבוד, והלילית היא מחייכת ושוחקת, ויש לה הנאה גדולה, בראותה שישראל הן מכניעין עצמן נגד האומות, אשר ממש מקויים בנו כי שחה לעפר נפשינו, וממש אנחנו למרמס תחת כפות רגליהם, ואנחנו להם לעבדים ולשפחות, וכל טרחם של ישראל ויגיע כפן, נושאים עין קצת מן אומות העולם בישראל, ולוקחים ביד חזקה מידם, ואנחנו בית ישראל מוכים ונהרגים ונשחטים ונשרפים על קדושת השם.

והיאך לא ישים אדם אל ליבו, כל מי שיראת אלהים נוגע בליבו, לכוין בתפילתו במקומות השייכים לגאולת ישראל, שיגאלנו הקב״ה מידי אומות העולם למען שכינת כבודו, וקבלה אמיתית היא בידי, כל מי שבליבו תדיר צער על גלות השכינה – זוכה לכתר תורה. עכ״ל. היינו שמי שמתאבל על החורבן זוכה לכתר תורה, כי כיון שמבין מה נחסר בגלות דהיינו שלא מבין בתורה, זוכה ורואה בשמחתה וזוכה לכתר תורה.

ולכן יתחזק כל אדם להתאבל על החורבן בכוונת הלב, וידועים דברי היעב״ץ בסידורו (דיני ת״ב דלת ב חלון ו אות טז) אחר שהביא את האיסור לנגן ולשמוע כלי שיר בזמן הזה, ושבזמנינו העולם מקילים בזה, כתב וז״ל: וכאן מקום שראוי להרחיב בו הדיבור, אלמלא לא היה אלא עוון זה בידינו, שאין מתאבלין על ירושלים כראוי, די להאריך גלותינו, והיא בעיני הסיבה קרובה היותר גלויה עצומה וחזקה, לכל השמדות המופלגות הגדולות הנוראות המהבהילות הרעיונים, אשר מצאנוהו בגלות בכל מקומות פזורינו, על צואריגו נרדפנו, לא הונח לנו להרגיע בגויים, עם שפלותנו עניינו ומרודנו, לפי שיצא האבל הלז מליבנו, בהיותנו שוקטים בארץ לא לנו, שכחנו את ירושלים ולא עלתה על לבבנו, על כן כמת מלב נשכחנו, מדור לדור נוסף יגון על יגוננו ומכאובינו, וכל אוהב אמת יודה לדבריגו, וכאשר יוכיח הנסיון ביחוד ביום תשעה באב המר, מי ומי המתאבל ונאנח על חורבן הבית ושוממות ארצנו כראוי ממעמקי הלב, כמה דמעות נשפכות על זאת, ואצ״ל בשאר ימי השנה, אין זוכר ואין פוקד ואין דובר דבר ממנה, אפילו במחשבה לא בא זכרונה, כאילו מקרה הוא היה לנו, על כן שבנו לחטאת אבותינו ללמוד דרכי הגויים אשר ממנה נמשכו כל הרעות בכלל. עכ״ד.

וכתב בפלא יועץ (ערך אבילות) וז״ל: אבילות על חורבן בית המקדש הוא דבר התלוי במעשה, ובפרט בזמן בין המצרים, ביום ובלילה ליתן אפר במקום הנחת תפילין ולישב אצל המזוזה ולומר סדר תיקון חצות, אמנם לא המעשה הוא העיקר, רק צריך להיות עין במר בוכה **ולב נשבר ונדכה**, כאבל אם קודר יאנח בשברון מתנים על צער השמים, והכל לפי הידיעה ולפי רוב האהבה ולפי זכות הנשמה.

והן אמת כי דלונו מאוד, ואין איתנו יודע מה חסרנו ומה אבדנו ומה גרמנו בעוה״ר, ומהו גלות השכינה, ועד היכן מגיע צערה וצער העליונים והתחתונים, על זה ידוו כל הדוויים, מ״מ כל אדם אינו חייב אלא כשיעורו, ויצייר בעצמו כאילו אמו חגורת שק, לובשת שחורים ומתעטפת שחורים, צועקת מרה קול ברמה, מנהמת כיונה, מה הלשון אומרת (סנהדרין דף מו.) קלני מראשי קלני מזרועי, בנים גדלתי ורוממתי והם פשעו בי (ישעיה א).

וכזאת וכזאת החי יתן אל ליבו דברים הממררים את הלב, וישפוך את נפשו בקול יללה, אולי יזכה ויראה בנחמת ציון ובבנין בית מקדשנו ותפארתנו, שיבנה בב״א. עכ״ל.

ע״י שלא עסקו בתורה – לא היה אפשר שיחזרו בתשובה

הנה זה ידוע כי עיקר התשובה היא ע״י התורה, וכמבואר בספרי (פרשת האזינו פיסקא שו) וז״ל: ואומר (הושע יד) קחו עמכם דברים ושובו אל ה׳, ואין דברים אלא דברי תורה, שנאמר (דברים ה) את הדברים האלה דיבר ה׳ אל כל קהלכם. ע״כ.

ואיתא בשמו״ר (פר׳ לח אות ד) וז״ל: א״ל דברים אני מבקש, שנאמר (הושע יד) קחו עמכם דברים ושובו אל ה׳ ואני מוחל על כל עוונותיכם, ואין דברים אלא דברי תורה, שנאמר (דברים א) אלה הדברים אשר דיבר משה. עיין שם.

וכן כתב הרב ראשית חכמה (שער התשובה פ״ב) וז״ל: ומהמאמר אתה למד עוד ב׳ דברים, האחד כי התשובה העיקרית היא עסק התורה בדחילו ורחימו שעל ידו זוכה לתשובה עילאה, ועל זה אנו אומרים בתפילתינו השיבנו אבינו לתורתך, כי הרחוק מהתורה רחוק מהקב״ה, ואין בור ירא חטא, ולא עם הארץ חסיד (אבות פ״ב מ״ה דרך ארץ זוטא פ״ג זוהר פר׳ בא דף מא: פר׳ ויקרא דף לג: פר׳ פנחס דף רכב: הקדמת תיקו״ז דף ה. דף ה: דף ו.), לכן עיקר התשובה בעסק התורה, כי התורה תלמדהו היאך ישוב לרצות לקונו ושלא יכשל עוד. עיין שם.

וכתב רבינו חיים מואלז׳ין בספרו נפש החיים (שער ד פל״א) וז״ל: עיקר התשובה השלימה האמיתית שהיא מאהבה היא רק על ידי עסק התורה כראוי, כמש״כ במעלות התורה (אבות פ״ו מ״א) אוהב את המקום, וכמו שאומרים השיבנו אבינו לתורתך כו׳ והחזירנו בתשובה שלימה לפניך. עכ״ל.

וכתב ר׳ אברהם אחי הגר״א בספרו מעלות התורה (בהקדמה) וז״ל: שכל עיקר וגדרי התשובה והתחלתה היא התורה שנתעלה, כמאמר רז״ל (ע״ז דף כ:) תורה מביאה לידי זהירות וכו׳, וכמש״כ הזוה״ק (פר׳ אמור דף פט:) וז״ל: מאן דרחיק מאורייתא רחיק מקוב״ה, וגם אי אפשר לבוא לשום מעלה או מידה טובה או שום דבר יראה רק על ידי התורה, שעל ידה יכיר גודל העוון ויתעורר לשוב, כמו שאמר קין גדול עווני מנשוא (בראשית ד), ואז בא לידי התשובה.

ובפרט בדורות הללו, שכל אריכות הגלות הוא על ידי ביטול תורה ר״ל, ואין הגליות מתכנסות אלא בזכות התורה, כדאיתא בגמרא (ב״ב דף ח. ועיין ויק״ר פר׳ ז אות ג). וכל צרות הבאות עלינו הוא רק מחמת ביטול תורה, כמבואר בזוה״ק (פר׳ בהעלותך דף קנג.) עה״פ (שמות ה) נרפים אתם נרפים וגו׳. גם התורה מכפרת על כל העוונות כמבואר בגמ׳ וזוה״ק בכמה מקומות.

ובפרט בדורות הללו, אשר המזגים חלושי דעות, ומהנמנע לקיים תשובת המשקל על פי סיגופים המבוארים בדברי קדמונינו ז״ל, כמו על ליצנות אחת מחוייבים להתענות ק״כ תעניות ועל כעס אחד קנ״א, ועל דיבור חול אחד בבית הכנסת מ׳ יום, ואם יחיה אדם אלף שנים פעמיים לא יספיק לו להתענות על כל פרטי עוונותיו, ומה יעשו איזובי קיר כמונו,

חלושי הטבע, ודומה לזה שאמרו (ב״ק דף צד:) הגזלנין ומלוי ברבית אין מקבלין מהם, כדי שלא ינעל דלת בפניהם, והובא שם מעשה על זה. עיין שם.

על כן אין לנו אלא להתעורר בתורה, וזאת התורה היא לנו לעולה למנחה ולחטאת וכו׳, כמבואר בדברי האר״י ז״ל, ובפרט כי רבו משובותינו ועוון ביטול תורה על כולנה, ואף מי שנגע יראת ה׳ בליבו ורצונו לעשות תשובה, עושה מן הטפל עיקר, היינו תעניות וסיגופים, ואינו חושש על העיקר, היינו התורה. עכ״ל.

וכתב ריא״ח באור תורה על מעלות התורה (שם אות א) דמה שעיקר ענין התשובה הוא ע״י התורה, הטעם כמו שאמרו (קידושין דף ל:) בראתי יצר הרע בראתי לו תורה תבלין, ובעת שעושה תשובה צריך לעשות גדרים לשבר את יצרו ולהתישו, שלא יבוא עוד לידי עוון, וכמו שכל דבר המלוכלך ומזוהם, מנקים אותו על ידי מים שמרחיצים אותו ומזככים אותו, כמו כן ע״י התורה מזכך האדם זוהמת הנפש וחלאתה שהם העוונות וכו׳. עכ״ד.

ועפי״ז יתבאר בס״ד, דזהו שהקב״ה לא ויתר על ביטול תורה, דבשלמא כאשר היה בידם ג׳ עבירות חמורות, הקב״ה חיכה שמא יחזרו בתשובה, אבל כאשר יתבטלו מהתורה, א״כ בהכרח לא ישובו בתשובה דהתנאי הבסיסי של התשובה בטל מהם, לכן כבר לא היה אפשר לוותר וחרב הבית בעוה״ר.

ואיתא בברכות (דף ה.-:) וז״ל: תני תנא קמיה דר׳ יוחנן כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים וקובר את בניו מוחלין לו על כל עוונותיו, אמר ליה רבי יוחנן בשלמא תורה וגמילות חסדים דכתיב (משלי טז) בחסד ואמת יכופר עוון, חסד זו גמילות חסדים, שנאמר (משלי כא) רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד, אמת זו תורה, שנאמר (משלי כג) אמת קנה ואל תמכור, אלא קובר את בניו מנין, תנא ליה ההוא סבא משום ר׳ שמעון בן יוחאי אתיא עוון עוון, כתיב הכא בחסד ואמת יכופר עוון, וכתיב התם (ירמיה לב) ומשלם עוון אבות אל חיק בניהם. ע״כ. מבואר שאדם שעוסק בתורה וגמ״ח זוכה שמוחלין לו על כל עוונותיו.

ובתדא״ר (פי״ח) איתא וז״ל: בא וראה כמה גדולה כוחה של התורה שמטהרת את פושעי ישראל בזמן שעושין תשובה אפילו מע״ז שבידם, שנאמר (יחזקאל לו) וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טומאותיכם ומכל גלוליכם וגו׳, ואין מים אלא תורה, שנאמר (ישעיה נה) הוי כל צמא לכו למים וגו׳, ואין טהרה אלא דברי תורה, שנאמר (תהילים יב) אמרות ה׳ אמרות טהורות וגו׳ מזוקק שבעתים. ע״כ.

ואיתא במדרש שוחר טוב (משלי פי״א) וז״ל: לא יאמר אדם הואיל ונתעסקתי בתורה תחילה, אלך ואתעסק מעכשיו בממון ונכסים, ואין יודע שאין מועילין לו כלום, שנאמר (משלי יא) לא יועיל הון ביום עברה, ומה יועיל לו? דברי תורה, שנמשלו בחיים, שנאמר (משלי ה) אורח חיים פן תפלס, וצדקה תציל ממוות — מדינה של גיהנם, יש אדם שהוא נותנה למי שראויה לו ולמי שאינה ראויה לו, יכול אם נותנה למי שאינה ראויה לו תהי מצלת

אותו? הוי אומר לו אין לך צדקה אלא תורה, שנאמר (דברים ו) וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות וגו׳.

אמר רבי חנינא בן דוסא אין לך צדקה שמצלת את האדם מדינה של גיהנם אלא תורה בלבד, לכך נאמר וצדקה תציל ממוות, שיש בה כוח להציל מיום הדין, יכול אפילו אם נתחייב אדם בדבר עבירה שהיא מצלת אותו ביום הדין? ת״ל (משלי יא) צדיק מצרה נחלץ, ויבוא רשע תחתיו, הרי לנו מכאן לתלמיד חכם שעובר בדבר עבירה, שהיא מצלת אותו ליום הדין.

צדיק גמור מניין? אמר רבי עקיבא אין את צריך לומר, אלא מעשיהם הן מצילים אותם, שנאמר (משלי יא) צדקת ישרים תצילם, וכל כך למה? בשביל זכות התורה, שנמשלה בצדקה, ונמשלה בחיים, שנאמר (משלי יא) כן צדקה לחיים, ומרדף רעה למותו, וכי יש אדם שהוא מרדף רעה ומיתה? אלא, זה שמגדיל ימיו בלא תורה. ע״כ.

והנה כתב במשנת ר׳ אהרן (ח״א עמוד קצח) על מה דאיתא בירושלמי (סנהדרין פ״ח ה״ז) בענין בן סורר ומורה, וז״ל: צפה הקב״ה שסוף זה עתיד לגמר נכסי אביו ואת נכסי אמו ויושב לו בפרשת דרכים ומקפח את הבריות והורג את הנפשות וסופו לשכח את תלמודו, ואמרה תורה מוטב שימות זכאי ואל ימות חייב, שמיתתן של רשעים הנייה להן והנאה לעולם ולצדיקים רע להן ורע לעולם. ע״כ. הרי רואים שהירידה הכי גבוהה של הבן סורר ומורה זה סופו לשכח תלמודו, וצ״ב איך יתכן שזה עיקר הירידה, שעל זה אמרינן ימות זכאי ואל ימות חייב?

וביאר ר׳ אהרן זי״ע, דאמנם כן הוא דאילו לא היה משכח תלמודו אפשר דהמאור שבה היה מחזירו למוטב ולא היה מתחייב מיתה, אף שעומד הוא להגיע לירידה נוראה, אך הואיל וישכח תלמודו וכו׳ יתרחק וילך אחרי רצונותיו, הרי ישקע בירידה ללא כל תקוה לתקומה, כי ההצלה היחידית מהיצר הרע הוא לימוד התורה.

וכמש״כ במסילת ישרים (פ״ה) וז״ל: והנה פשוט הוא, שאם הבורא לא ברא למכה זו אלא רפואה זו, אי אפשר בשום פנים שירפא האדם מזאת המכה בלתי זאת הרפואה, ומי שיחשוב להנצל זולתה, אינו אלא טועה, ויראה טעותו לבסוף כשימות בחטאו, כי הנה היצר הרע באמת חזק הוא באדם מאוד, ומבלי ידיעתו של האדם הולך הוא ומתגבר בו ושולט עליו, ואם יעשה כל התחבולות שבעולם ולא יקח הרפואה שנבראה לו שהיא התורה, כמו שכתבתי, לא ידע ולא ירגיש בתגבורת חוליו אלא כשימות בחטאו ותאבד נשמתו.

הא למה זה דומה, לחולה שדרש ברופאים והכירו חליו ואמרו לו שיקח סם זה, והוא מבלתי שתקדם לו ידיעה במלאכת הרפואה, יניח הסם ההוא ויקח מה שיעלה במחשבתו מן הסמים, הלא ימות החולה ההוא ודאי, כן הדבר הזה, כי אין מי שמכיר בחולי היצר הרע ובכוחו המוטבע בו אלא בוראו שבראו, והוא הזהירנו שהרפואה לו היא התורה, מי איפוא יניחה ויקח מה שיקח זולתה ויחיה, ודאי שחושך החומריות ילך ויגבר עליו מדריגה אחר מדריגה, והוא לא יבין עד שימצא שקוע ברעה ורחוק מן האמת הרחק גדול שאפילו הרהורי דברים

לא יעלו על ליבו לבקש האמת, אך אם הוא עוסק בתורה בראותו דרכיה, ציוויה ואזהרותיה, הנה סוף סוף מאליו יתחדש בו התעוררות שיביאהו אל הדרך הטוב, והוא מה שאמרו ז״ל (פתיחתא דאיכ״ר אות ב) הלואי אותי עזבו ותורתי שמרו, שהמאור שבה מחזירו למוטב. עכ״ל.

ונמצא שכל מצבו של אדם תלוי בחיזוקו בתורה, דבלא״ה הרי הוא מכין עצמו למכשולים לאין שיעור, שהרי עיקר עונשו של בן סורר ומורה הא לבעבור שלבסוף משכח תלמודו. עכ״ד.

והנה זה מבואר על פי הדברים האמורים בס״ד, דהחורבן נגרם בעבור ביטול תורה, דהיינו כאשר הקב״ה ראה שבודאי לא ישובו עוד בתשובה, כיון שנחסר להם הבסיס שעליו נשען הכל, ולכן גם בבן סורר ומורה כיון שסופו לשכח תלמודו, ועי״ז לא יוכל לשוב בתשובה כיון שחסר לו הבסיס, על כן עדיף שימות זכאי ולא ימות חייב בלי תשובה.

והנה איתא בזוהר (פר׳ ויחי דף ריט:) שאין מועיל לחטא הוז״ל תשובה, שקודם האריך שם בחומר הפוגם בבריתו, וסיים בזה״ל: תנן, אמר רבי יהודא, לית לך חובא בעלמא דלא אית ליה תשובה בר מהאי, ולית לך חייביא דלא חמאן אפי שכינתא בר מהאי, דכתיב (תהילים ה) לא יגורך רע. ע״כ.

אמנם על ידי תשובה בכח גדול מועילה התשובה, כמבואר בזוה״ק (פר׳ נח דף סב.) וז״ל: תא חזי, כל חטאוי דבר נש כולהו חבלותא דיליה תליין בתשובה, וחטאה דאושיד זרעא על ארעא, ומחבלא ארחיה, ואפיק זרעא על ארעא, מחביל ליה ומחביל ארעא, ועליה כתיב (ירמיה ב) נכתם עוניך לפני, וכתיב ביה (תהילים ה) כי לא א״ל חפץ רשע אתה לא יגורך רע, בר בתשובה סגי. עיין שם.

מבואר שהפוגם בבריתו נאמר עליו ״נכתם עוניך לפני״ – שאפילו כשעושה תשובה נשאר כתם מהעוון, ועליו נאמר ״לא יגורך רע״, שהפוגם בריתו נקרא רע ולא יוכל להכנס במחיצתו של הקב״ה, מלבד אם יעשה תשובה בכח גדול.

וע״ע בזוהר (פר׳ שמות דף ג.) וז״ל: מאן דמשקר בברית קדישא דחתים בבשריה דבר נש כאילו משקר בשמא דקוב״ה, מאן דמשקר חותמא דמלכא משקר ביה במלכא, לית ליה חולקא באלהא דישראל, אי לא בחילא דתיובתא תדיר (ס״א גורס: יתיר). ע״כ.

ותשובה בכח גדול היינו עסק התורה, וכדאיתא בתיקו״ז (תיקון כב דף סו:) שקודם מאריך שהפוגם בבריתו חייב מיתה, על פי הכתוב (ויקרא יד) ועפר אחר יקח ואין לו כפרה, ומסיים: ואם האדם שב בתשובה עילאה, יורד עליו סם חיים שהיא השכינה, ונאמר בה (ישעיה ו) ושב ורפא לו, דהיינו שהוא מתרפא על ידי השכינה מכל אלו נגעים ומחלות ומחיה אותו ממיתה של העניות, כמו שנאמר (יחזקאל יח) והשיבו וחיו, כי כל ישראל בזמן שהם עניים והיינו כשהם בגלות המענה אותם ביותר אז הם נקראים מתים, ובשבילם נאמר שובו וחיו – כי על ידי התשובה יזכו לצאת מהגלות וכו׳, ומי שפגם באות ברית קודש מה רפואתו

לעולם הבא? לימוד התורה שנאמר בה (משלי ג) עץ חיים היא למחזיקים בה, והיא תרופה לכל שאר דברים שאינם טובים וכו׳, כמו שנאמר (משלי ג) רפאות תהי לשרך. עיין שם.

ועיין תיקו״ז (תי״ד דף ל.-:) שמחמיר מאוד מאוד במי שפגם בבריתו שלא שמר טיפה קדמאה לבת זוגיה. ובסיום דבריו כתב וז״ל: ועם כל דא, אם חזר בתיובתא עליה אתמר (ישעיה ו) ושב ורפא לו, ויהיב ליה בת זוגיה דאתמר ביה (משלי ג) רפאות תהי לשרך, ואיהי דיוקנא דאורייתא דאיהי אסוותא ואיהי חיים, הה״ד (משלי ג) עץ חיים היא למחזיקים בה, ואתתיה איהי בדיוקנהא, הה״ד (קהלת ט) ראה חיים עם אשה אשר אהבת, אורייתא איהי טוב, הה״ד (משלי ד) כי לקח טוב נתתי לכם, ואתתיה איהי בדיוקנהא, הה״ד (משלי יח) מצא אשה מצא טוב, סוף סוף עשר מלין אתמר בהאי, ועשר בהאי, והא אוקמוה חבריא. ע״כ.

ובשו״ת מהרש״ם (ח״א סימן נח) הביא מאמר הזוהר (מדרש רות אות יב) וז״ל: ואף דעביד עובדין בישין ואוליד בנין בישין בסטרא דמסאבא, כד אושיד זרעא לארעא, אבל בתיובתא שלימתא ואוליף אורייתא כולא ימחל ליה. ע״כ. היינו שע״י התשובה השלימה ולימוד התורה כולה ימחל לו הכל. וכתב שם מחבר השו״ת דמה דאיתא בזוהר דאין תשובה על חטא זה הוא דוקא בלי תשובה שלימה ולימוד התוה״ק. עש״ע.

ובספר חרדים (פרק סה) כתב וז״ל: עוד תקנה אחרת מצאתי בתוך ספרי המקובל האלהי חסידא הר״ר יצחק לוריא אשכנזי ז״ל בספר אחד כת״י נקרא בית מידות, שם מצאתי כתוב, כל מה שתמצא בדברי הראשונים תוכחות על עוון, סיגופים ויסורים קשים שלג וחרולים והפסקות עינויים – לא נזכרו אלא למי שאין עמלו בתורה, אבל מי שתורתו אומנתו ויודע דעת ויראת ה׳, זאת היא תקנתו, לא יחלש ולא יתבטל מלימודו, אך יום אחד יתרחק מבני אדם ויתבודד בינו לבין קונו ותתקשר מחשבתו בו כאילו כבר עומד לפניו ביום הדין, וידבר לאל יתברך רכות כאשר ידבר העבד אל רבו והבן אל אביו וכו׳. עכ״ל. וכן הביא בספר מעבר יבוק (ריש מאמר קרבן תענית). עיין שם באורך.

וכ״כ בשו״ת נודע ביהודה מהדו״ק (סימן לה) שתיקון לעוונות החמורים הוא ע״י עסק התורה, וז״ל בסו״ד: והנה אף שאני מיקל בתעניות וסיגופים ותשובת המשקל לזה האיש, אבל פטור בלא כלום א״א, בפרט לפי רוב התמדת החטא, והנה התמדת התורה הוא עיקר, אמנם ילמוד דברי תורה שיש בהם ממש, וידבק מאוד בשירות ותשבחות של דוד המלך ע״ה שזה דבר גדול להלהיב בלב האדם אהבת הבורא ב״ה. עש״ע. וכ״כ מורנו רבי ישמעאל הכהן הגדול מאחיו בשו״ת זרע אמת (ח״א או״ח סימן פט דף צו: ד״ה וע״כ לא תמצא).

וכתב במשנ״ב (סימן תרטו סק״ג) וז״ל: איתא בספרים דעיקר תיקון למי שנכשל ח״ו בזה, שיתחזק מכאן ולהבא בימי חייו בלימוד התורה, וזכות התורה תגין עליו, וכדאיתא במדרש (ויק״ר פר׳ כה אות א) אם חטא אדם ונתחייב מיתה לשמים, אם למוד לשנות פרק אחד ישנה שני פרקים, ואם למוד לשנות דף אחד ישנה שני דפים וכו׳, ועיקר לימוד התורה יהיה על

מנת לקיים, דהלומד ואינו מקיים נוח לו שלא נברא כמו שאמרו חז״ל (ברכות דף יז.), וגם לא יהיה בכוחה להגין עליו ח״ו. עכ״ל.

וכתב בהקדמת שו״ת חבצלת השרון (ח״א ד״ה ובזה נוכל להבין) בשם הרה״ק רבי יששכר דב מבעלזא זי״ע, דמכל עניני חסידות ופרישות וסיגופים שאדם רוצה להתנהג, היותר עיקר ומבוחר הוא לשמח את הקב״ה בתוה״ק, והסימן לזה שכל עניני סיגופים וחסידות שאדם רוצה להתנהג אין היצר הרע מוציא כ״כ כוחו על זה לבטלו, כמו שמוציא את כל כוחו לבטל את האדם מתלמוד תורה, וסיים הרב המחבר ר׳ דוד מנחם מאניש זצ״ל: כן שמעתי בפירוש מפי קודשו שאמר לי בעצמו הדברים האלה. עכ״ד.

ואמר הרבי בית ישראל מגור זי״ע (ליקוטי יהודא פר׳ נשא) דזהו שכתוב (במדבר ד) זאת עבודת משפחת בני מררי וגו׳ ומשמרתם ביד איתמר בן אהרן הכהן, היינו שאותם האנשים המגורשים מן הקדושה גם אלו שהם בבחינת מרור ברוחניות ובגשמיות, אזי ומשמרתם – יש להם שמירה ותיקון על ידי איתמר – היינו התורה הקדושה, כמו שמצינו בלשון התלמוד איתמר והכוונה לתלמוד תורה, כי על ידי דף גמרא אפשר לצאת מכל המצרים, ואדרבא דוקא הלומד מתוך טרדותיו ודוחקיו זוכה למעלות רבות. עכ״ד.

וכתב בדברי שמואל (פר׳ מצורע) דזהו שכתוב (ויקרא יד) להורות ביום הטמא וביום הטהור, דהיינו להורות לשון לימוד, כשמגיע המיטהר ללימוד התורה הקדושה, אף דכתיב (תהילים נ) ולרשע אמר אלקים מה לך לספר חוקי, מ״מ כיון שיודע בעצמו שהוא טמא ומשתוקק להיטהר על ידי לימוד התורה, רשאי הוא ללמוד אפילו ביום הטמא, ועי״ז יזכה ללמוד תורה ביום הטהור, פירוש מתוך קדושה וטהרה. עכ״ד.

ובספר גנזי המלך לר׳ יעקב אבוחצירא (תיקון הברית אות א) כתב וז״ל: בראשית אותיות ברית אש, לרמוז על מי שפגם באות ברית קודש דהתיקון המועיל לו ביתר שאת ויתר עז הוא לימוד התורה, דבזה אתיא תשובה מעין המשובה, דהוא חימם עצמו באש יצר הרע, תקנתו יחמם עצמו באש התורה. ועוד אות ברית הוא נקרא והתורה נקראית ברית, יבוא ברית ויכפר על ברית. עוד הברית נקראית טוב והתורה נקראית טוב, יבוא טוב ויכפר על טוב. והביא שם מדברי הרמ״ק דמה שאמר הזוהר דעל הוז״ל אין תשובה מועילה, הוא משום דהתשובה תליא באמא (בינה) והפוגם בברית פגם בה (דחטאו יותר עמוק – באבא שהוא חכמה) ותקנתו על ידי לימוד התורה שהוא בחכמה וכו׳. עיין שם עוד.

וכ״כ ר׳ צדוק הכהן מלובלין בצדקת הצדיק (אות צז) וז״ל: תיקון למוציא ז״ל הוא עסק התורה, כמו שאמרו (קידושין דף ל:) בראתי יצה״ר בראתי תורה תבלין וכו׳, ומה שמובא בזוהר דאין מועיל תשובה, הוא על דרך שאמרו בזבח אין מתכפר אבל מתכפר בתורה, הכי נמי כן. עיין שם.

ועיין בספה״ק ראשית חכמה (שער הקדושה פרק יז) עומק הדברים.

עוד כתב בגנזי המלך (תיקון הברית אות ד) וז״ל: בראשית ראשי תיבות ר׳יצוי ב׳רית א׳חרי ש׳ובו י׳רבה ת׳ורה, לרמוז דאם היה רגיל ללמוד תורה אף בעת פגמו בברית, צריך אחרי שובו ללמוד יותר ממה שהיה רגיל ללמוד, כדי שיהיה ניכר בפועל שתשובתו תשובה שלימה. עכ״ל. ועיין שם עוד באות נח ואות ס.

וכתב בחרדים (דף עב.) וז״ל: כי תהיין לאיש שתי נשים וכו׳, הנה התורה היא האשה אשר נתן לך ה׳ אלקיך להנאתך ולטובתך בהתהלכך תנחה אותך בימים, להצילך מכל צרה ולפרנסך ולהדריכך בדרך הטוב, בלילות בשכבך תשמור עליך מן המזיקין הגוף והנפש, והקיצות היא תשיחך תלמד עליך סניגוריא לתחיית המתים וכן בכל בוקר וכו׳, אך עיקר אהבה תהיה בראשונה אשת נעורים שמיום שלימדו אביו תורה ציוה לנו – מייד היא באה להתייחד עמו ולשומרו, והוא תיקון גדול לפגם הברית שהתורה כולה נקראית ברית, וזאת התורה אשר סם חיים. עכ״ל.

עוד כתב שם וז״ל: צריך להיות אדם יגע בתורה שארה כסותה ועונתה לא יגרע, עונה מן המוח וכל ששת ימי השבוע לקום להדבק נפשו בה ישקני מנשיקות פיהו, כדאמר בזוהר כשעונת בני אדם בחצות לילה באשה השניה – בה שעתא עונת תלמידי חכמים בראשונה וכו׳, ואתה חתן המלך מה נעים גורלך, וממילא רווחא להשיב נדחיו ולקבץ פזוריו וישיב הכל לאיתנו ולא ידח ממנו נידח. עכ״ל.

ובספר בן איש חיל לג״ע מהרי״ח מבבל (ח״ב דרוש תשובה דרוש ב) כתב, שהפגם ברוחניות נתקן על ידי לימוד התוה״ק. עכ״ד.

וכתב בדברי שמואל (ליקוטי אמרים אות סג) כי בין כל השיעורים שיש לאדם בתורה, צריך שיהיה לו שיעור אחד בעמקות יתירה, שלא תעלה אצלו שום מחשבה אחרת חוץ מההתעמקות המוח באותו ענין שלומד, שהוא בחינת טבילת המוח במי הדעת של התוה״ק המטהרת כל המחשבות הרעות שעברו במוח, על דרך הטובל במקוה שמטהרת גופו כשאין שום חציצה. עכ״ד.

והרמ״ע מפאנו בספר עשרה מאמרות (חיקור הדין ח״א פכ״ב) כתב וז״ל: וזה שאמרו מתכפר הוא בדברי תורה, דכתיב (במדבר יט) זאת התורה אדם כי ימות באוהל, מכאן שאוהל התורה מכפר כמיתה ואין מיתה אלא גניזה לנפש המשכלת, שהיא מתעלמת מדרכי החושך, על כן צריך להרבות בעסק התורה בסתר, כדמשמע מדכתיב באוהל, עד שהיא בעצמה תכריז עליו בגלוי להשכיל להיטיב לזולתו בזמן שהרבים צריכים לו, ובלבד שיכוין ליבו לשמים בלי שום פניה אחרת. עכ״ל.

ובספר ראשית חכמה (שער התשובה פ״ב) כתב וז״ל: התשובה העיקרית היא עסק התורה בדחילו ורחימו שעל ידה זוכה לתשובה עילאה, ועל זה אנו אומרים בתפילתנו השיבנו אבינו לתורתך, כי הרחוק מהתורה רחוק מהקב״ה, ואין בור יראי חטא, ולא עם הארץ חסיד (אבות פ״ב מ״ה דרך ארץ זוטא פ״ג זוהר פר׳ בא דף מא: פר׳ ויקרא דף לג: פר׳ פנחס דף רכב: הקדמת

תיקו״ז דף ה. דף ה: דף ו.), ולכן עיקר התשובה בעסק התורה, כי התורה תלמדהו היאך ישוב לרצות לקונו. עכ״ל.

ובאור צדיקים למהר״ם פאפיראש (סימן כב סעיף ה) כתב, שקבלה בידינו שמי שיחשוק בתורה כל כך עד שיום ולילה לא יחשוב בדברי עולם השפל הגשמי – בודאי בלתי ספק שישיג מעלה נפלאה שלא יצטרך לתענית ולסיגופים. וכן הובא בכה״ח סופר (סימן קנה סקי״ב).

וכתב רבינו החיד״א בנחל קדומים (ריש פר׳ וילך) דהנה נודע שעיקר התשובה היא לשוב לתורה כי היא אם כל חי, וכמו שתיקנו רז״ל בתפילה השיבנו אבינו לתורתך וקרבנו מלכנו לעבודתך והחזירנו בתשובה שלימה לפניך, הביטה וראה כי תחילה וראש הוא השיבנו אבינו לתורתך, ואחר זה וקרבנו, ואחר זה והחזירנו בתשובה, ויש כמה וכמה טעמים בדבר ונזכיר קצתן, האחד כי היא עץ חיים למחזיקים בה, והאוחז בה דבק בחיים, והשני שמבטלת היצר הרע, השלישי דעבירה אינה מכבה תורה, והרביעי כי התורה שאלה מהקב״ה שימחול לחוטא כמש״כ בזוה״ק, וכהנה רבות. עכ״ד.

ועיין להרב הרי״ח הטוב בלשון חכמים (תיקון לשובבי״ם) וז״ל: ועסק התורה עושה תיקון גדול ביסוד, ובפרט תושבע״פ שהוא ששה סדרים. עכ״ל.

ובכתר ראש (הנהגות הגר״ח ממרן אדונינו הגר״א ז״ל סימן קלג) מביא מהספרים שמביאים מאמר התיקו״ז (תיקון כא-ב) שמאריך מאוד במי שנכשל בעוון קרי ר״ל, וכמעט ואין לו תשובה וכו׳, ובסוף המאמר של התיקו״ז כתוב, שהתורה בכוחה לכפר על החטא, וזה במקום ייסורים וכו׳, והספרי מוסר לא הביאו זאת וכו׳. עיין שם. וכתוב שם שהגר״א היה אומר לנכשל בעוון קרי לעסוק בתורה, ולא צריך לדאוג כלל, עיין שם כל דבריו של הגר״ח בשם הגר״א.

וע״ע בדברי הגרי״א חבר זי״ע בספר מעלות התורה (ליקוטים שבסו״ס מעלות התורה עמוד רפט) וז״ל: עוד זאת מעלת תלמוד תורה גדולה מאוד, שגורם קדושה לנפשו שלא לטמאות ח״ו נפשו בקרי ר״ל, כי ברית הלשון וברית המעור מכוונים זה כנגד זה, וכמו מי שהוא ער״ל שחופפת עליו ברית אינו בכלל ישראל כלל, כמו כן מי שהוא מטמא לשנו ונקרא ערל שפתים, ובדיבור תורה מסיר הערלה מפיו, ובזה גורם גם כן לשמור קדושת הברית, כי ע״י שעוסק בתורה בכל עת אינו בא לידי הרהור, וכמו שאמרו חז״ל כל המשביע עצמו מדברי תורה בלילה, אין בא לידי טומאה, שנאמר (משלי יט) ושבע ילין בל יפקד רע, שסתם רע הוא מי שלא שמר בריתו, כמו שנאמר (בראשית לח) ויהי ער בכור יהודא רע בעיני ה׳ כו׳, והוא מה שנאמר (תהילים לד) נצור לשונך מרע.

והענין כי כלל התורה הוא בכ״ז אותיות עם ה׳ אותיות מנצפ״ך, ועם י׳ נקודות שבא לידי דיבור בזה נכלל כל א׳, והם ר״ע עלמין בסטרא דקדושה, ולהיפך ח״ו כשמטמא הלשון ובא לידי טומאה הוא בא לידי ר״ע בסטרא אחרא, ולכן זכה יעקב ע״ה למדריגה זאת שאמר

(בראשית מט) כוחי וראשית אוני, שהיה ראובן טיפה ראשונה, מצד שהיה איש תם יושב אוהלים כל ימיו, ובזה זכה להוליד י״ב שבטים כולם קדושים ובתוכם ה׳, שהם י״ב צירופי הוי״ה, וכמו מי שבועל ארמית דממשכא ערלתו (עירובין דף יט.), כמו כן מי שמטמא לשונו בלשון הרע הוא מגביר הערלה על ברית הלשון, והוא בטומאת הנחש שחטא בלשון.

ולהיפך כשמקדש לשונו בתורה הוא מטהר בריתו ודבק באשת נעוריו הוא התורה המאורסת לו, ועליו נאמר (משלי ה) יהי מקורך ברוך ושמח מאשת נעוריך, והוא מש״כ שם (דף כ:) ת״ר ונשמרת מכל דבר רע (דברים כג) שלא יהרהר אדם ביום ויבוא לידי טומאה בלילה, מכאן אמר רבי פנחס בן יאיר תורה מביאה לידי זהירות וכו׳, שע״י שעוסק כל היום בתורה אינו בא לידי הרהור, ובזה בא לידי זהירות ולכל מידות טובות שמנה כאן רבי פנחס בן יאיר. עכ״ל.

ובביאור הגר״א למשלי (טז ו) בתו״ד כתב וז״ל: ואמר, שעל העבר בחסד ואמת יכופר עוון (משלי טז) שגדול וטוב מכל הסיגופים לעסוק בתורה וגמ״ח, כמ״ש בגמ׳ (ברכות דף ה:) חסד זו גמ״ח אמת זו תורה, ובזה יכופר עוונו. עכ״ל.

ועיין בספר יסוד ושורש העבודה (שער המפקד פ״ב) שכתב וז״ל: והעיקר עם התענית – התמדת הלימוד יומם ולילה. עכ״ד.

ובספר שם משמואל (פר׳ ויחי) כתב בשם זקינו האדמו״ר מקוצק – שמוטב שיאמר כל אחד לעצמו: מוטב להשתעבד בביתה של תורה ולצמצם כל מעשיו והליכותיו שיהיו בדרך התורה, ולא להשתעבד בתעניתים וסיגופים, שההילוך בדרך התורה הוא הגדול שבסיגופים לגוף, והכי טוב להשתעבד לתורה הן ביגיעת הלימוד והן בצמצום תהלוכת מעשיו על פי דרכי התורה, וזה מועיל יותר מכל סיגופי הגוף. עכ״ד.

וע״ע בספר קב הישר (פרק מד) שכתב כי העוסק בתורה לשמה היא מצלת מכל הרהורים רעים.

וע״ע בביאור הגר״א למשלי (ב יא) שכתב וז״ל: מזימה תשמור עליך – מזימה הוא בסוד הדעת, והיינו מחשבות התורה ישמרו עליך. [הוספת רמ״מ: פירוש, כי מזימה הוא עצת חטאין, והן הרהורי עבירה של זימה כידוע, וא״א לפנות את ליבו מהרהורי עבירה רק על ידי נעימות ומתיקות ידיעת התורה, כמו שנאמר אילת אהבים יעלת חן, וזהו שהדעת ומחשבות התורה ישמרו עליך מזימה שהן גם כן מחשבת שבפנים]. עכ״ל.

ועיין של״ה הקדוש (מס׳ חולין פרק דרך חיים תוכחת מוסר אות קסו) וז״ל: אם ילמד אדם תורה קודם שכיבה התורה משמרתו שלא יבוא לידי כך (לקרי), כמו שאמרו רז״ל בפרק היה קורא (ברכות דף יד.) אמר רבי חייא בא אבא אמר רבי יוחנן כל המשביע עצמו מדברי תורה ולן אין מבשרין אותו בשורות רעות, שנאמר (משלי יט) ושבע ילין בל יפקד רע. עכ״ל.

והאדמו״ר מצאנז קלויזנבורג בשפע חיים (סליחות דרוש ח עמוד ל) וז״ל: חכמינו נמנו וגמרו (קידושין דף ל:) בראתי יצה״ר בראתי לו תורה תבלין, שנגד הקליפות וכוחות הטומאה יש רק תבלין ועצה אחת – לעסוק בד״ת. עיין שם עוד.

ובכה״ח סופר (או״ח סימן תקפ סקל״ב) כתב וז״ל: העיקר הוא שיהיה תורה עם התשובה ולעסוק תמיד בתורת חיים. עכ״ל.

ובשם משמואל סוכוטשוב (עניני יוה״כ תרפ״א) כתב וז״ל: ידוע מש״כ האריז״ל שעיקר התשובה הוא עסק התורה, דהיינו להשקיע את הרעיונות בתורה ובתוך המסכתא. עכ״ל.

וכן כתב הרב נודע ביהודא בצל״ח (לברכות דף ה.) על הא דאיתא לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע, ניצחו מוטב, ואם לאו יעסוק בתורה וכו׳, דהיינו אם לא ניצחו את היצר הרע ונכשל בראות העין – יעסוק בתורה, שנאמר אמרו בלבבכם, פירוש, שאין די שילמוד תורה משפה ולחוץ, רק יעסוק בעומק העיון שנאמר אמרו בלבבכם – פירוש אמירה שיאמר דברי תורה, יהיה בלבבכם, ואז אם ליבו מלא מחשבת התורה, לא יבוא לחשוב בעבירה ולא יהיה הלב חומד. עכ״ד.

וכתב במאור ושמש (פר׳ משפטים) וז״ל: ובזה פירשנו כתוב אחד בתהילים (תהילים קיט) מאוייבי תחכמני וגו׳, והוא כי בענין לימוד התורה גם כי הכל יודעים כי העיקר הוא והגית בו יומם ולילה, עם כל זה כבר אמרו חז״ל (פסחים דף בן:) עה״פ (הושע ב) ומקלו יגיד לו, כל המיקל לו נעשה מגיד לו, ויש יורה היתר לעצמו בקביעות עיתים, ואיכא דסגי לי בקריאת שמע שחרית וערבית.

אמנם איש הנלבב בראותו מלחמת היצר וחילותיו נגדו תמיד בלי הפסק להביא הרהורים בליבו, ואין תקנה לזה כי אם עשה זאת איפה בני והנצל – עסוק בתורה בתמידות וגם להעמיק העיון כמבואר לעיל, וכבר אמרו רז״ל (נדה דף ט:) מה יעשה אדם ויחכם ימעט בעסק וירבה בישיבה, הרי כי על ידי מלחמת היצר יבוא לחכמה רבה בתורה, כי בזולתו לא יעסוק בתורה בתמידות וממילא מרבה חכמה על ידי תמידות העסק בה.

וזה ״מאוייבי תכמני״ – היצר ועוזריו אוייבים האמיתיים, ״תכחמני״ – על ידיהם נעשיתי חכם, והטעם כי על ידם לעולם היא לי. עכ״ל.

וכתב באוהב ישראל (פר׳ ויחי) וז״ל: הגם שנתמעטו כעת כח הדורות ואינם יכולים לעשות תעניות וסיגופים כראוי, עם כל זה מי שנוגע יראת ה׳ בליבו צריך להתאמץ בכל יכולתו, ולעשות תשובה על זה החטא כי גדול עוונו מנשוא, והכל ביראת שמים וברעותא דליבא. ועיקר התשובה הוא ע״י תורה ותפילה וצדקה כל אחד ואחד לפי יכולתו, ובפרט בלימוד תורה שבע״פ ולברר הלכה בליבון ובירור יפה – בזה הוא מקבץ חלקי הטוב והניצוצין קדישין ומברר אותן מתוך הקליפות להוציא בולעם מפיהם, וזהו עיקר התיקון של פגם הברית. עיין שם עוד.

וע״ע בשל״ה הקדוש (שער האותיות קדושת המעור מעלת התשובה של תורה) שחטא הוז״ל פוגם בחכמה שהוא המוח ששם מקום הזרע, והתשובה מגיעה עד בינה, ולכן צריך להדבק בחכמה דהיינו התוה״ק ששורשה בחכמה עילאה. עכ״ד.

ועיין בספר תניא (אגרת התשובה פרק ט) שכתב וז״ל: ולפי שפגם הברית בהוצאת זרע לבטלה וכו׳ פוגם במוח, לכן תיקונו הוא דיתעסק באורייתא דמחכמה נפקא וכו׳, וזהו שאמר הכתוב (משלי טז) בחסד ואמת יכופר עוון וכו׳, ואין אמת אלא תורה וכו׳, ועוון בית עלי בזבח ומנחה הוא דאינו מתכפר אבל מתכפר בתורה וגמילות חסדים, כדאיתא בסופ״ק דר״ה. עכ״ל.

וכתב האגלי טל (בהקדמה) וז״ל: ממה ששמעתי מאדמו״ר זצ״ל בפירוש דברי הזוהר שעל חטא הוצאת ז״ל אינו מועיל תשובה, משום שהתשובה היא מלב, כדכתיב (ישעיה ו) לבבו יבין ושב ורפא לו, ופגם הזרע הוא במוח והרי הקלקול למעלה ממקום התיקון, ועל כן בעיון ההלכה שהוא במוח, וכ״ש מי שמחדש חידושים הרי התיקון גם הוא במוח. עכ״ל.

ועיין בליקוטי הלכות (אה״ע הל׳ פ״ו וה״א ה״א אות ח) שתיקון הברית הוא על ידי דעת עליון דייקא (והיינו עסק בתוה״ק), כי עד שם היה הפגם, וזה בחינת מים טהורים, בחינת (יחזקאל לו) וזרקתי עליכם מים טהורים וכו׳, שהיא בחינת מקוה עליונה, חסד עליון ודעת גדול, שעי״ז נמשך שפע רב לתקן פגם זה, וזה נתתקן על ידי מחלוקת בקדושה, היינו בדברי תורה כמו מחלוקת ב״ש וב״ה, שעי״ז נשלם תורה שבכתב ע״י תורה שבע״פ על ידי המחלוקת, ועי״ז מתקן הברית דאפריש בין מים עילאין לתתאין, בחינת מחלוקת שמאי והלל כמובא בזוה״ק. עיין שם סודו באורך דברים נשגבים, לא שמעתן אוזן מעולם ולא שזפתן עין.

ובתוספת מעשה רב (בית יעקב אות יד) כתב וז״ל: דרכו של רבינו הגר״א לפסוק מעשה התשובה לבעלי תשובה ביגיעת לימוד התורה, ומניעת הדיבור במקום התענית. עכ״ל. (ועיין ג״כ באגרת הגר״א, שעיקר התשובה הוא לא בתעניות ובסיגופים אלא רק ברסן פיו ותאוותו).

ובתולדות הצדיק ריז״ס (הנהגות מהגר״א, אות קיב) כתב וז״ל: והתשובה המעולה היא ג״כ עול תורה, כדמתרגמינן בפסוק (שמות לד) ונקה לא ינקה, ונקה – וסלח לתייבין לאורייתא. עכ״ל.

ועיין למרן בעל הקה״י באגרות קודשו (קריינא דאיגרתא ח״א סימן טו) וז״ל: באופן טבעי העצה המועילה ביותר הוא היסח הדעת מהרהור בענינים אלו, אלא שאי אפשר בשום אופן להסיח דעתו ממה שטבעו מושך להרהר ולצייר, אא״כ יהיה דעתו ומחשבתו מענינת מאוד בענינים אחרים, ולזאת כששקוע ראשו ורובו בהתעמקות התורה בש״ס ופוסקים ראשונים ואחרונים, ממילא לא יעלו על מחשבתו הרהורים בישין, זהו עצה טבעית וגם רוחנית, כי קדושת התורה משמרתו. עכ״ל.

ובמשנת ר׳ אהרן (ח״ב עמוד פט) כתב וז״ל: בימי אלול ההכרח להתחיל להתחזק בעוד מועד, בראש ובראשונה שלא לבטל אף משהו מהזמן היקר מאוד, ולהתחזק בעיון התורה, כי בלי העליה בתורה א״א שיהא לו דעת נכונה בעניני היראה והמצוות. עכ״ל.

ומובא בספר במחיצתם (ח״ב עמוד 26) שהג״ר ירוחם ליבוביץ זצ״ל המשגיח דמיר רבתי, בחודש האלול האחרון לחייו תבע: לייגעות את המחשבה בעיון ובחידוש, כי זוהי קבלת מלכות שמים האמיתית. ושם (בעמו׳ 27) מובא שבקלם הקפידו בחודש אלול ללמוד יותר ולהשתדל לחדש חידושי התורה. והענין הוא כמש״כ הרבינו יונה בשערי תשובה (ש״א) שלא ימצא איחור התשובה אלא בעמי הארצות, והיינו שככל שהאדם למדן גדול יותר, והיינו ככל שהוא מתרחק מהדרגא של עם הארץ הרי הוא מבין יותר שהוא אכן חוטא, ולא כפי שרוב בני אדם מדמים בנפשם שאינם חוטאים, ואם כן חוטאים אזי ודאי הוא רק כמה חטאים קטנים ותו לא מידי. עכ״ד.

וכ״כ ביסוד ושורש העבודה (שער המים פ״ג) וז״ל: אך כתוב בספרים שהתלמיד חכם אין צריך לסיגופים גדולים כ״כ, אך שיוסיף על לימודו ותדד שנתו מעיניו לקצר בשינה בכל מה דאפשר, וירבה בטבילות, וליבו דווה עליו כל הימים בדאגה על העבר כמה שהכעיס לבוראו יתברך שמו ויתעלה, ועי״ז יעלה תרופה למכתו. עכ״ל.

וכתב הרב פרי צדיק (לר״ח אלול אות ד) דהנה בתיקונים (תיקון לו דף עז:) נדרש ע״פ (בראשית א) ורוח אלהים מרחפת על פני המים, דלית מים אלא אורייתא, דהתורה נמשלה למים, והיינו דלפעמים צריך להיות התיקון ע״י תורה, וכמו שאמרו חז״ל (ב״ב דף ח.) אי תנו כולהו עתה אקבצם, והיינו אם תנו כולם — אם ישנו כולם ויעסקו בתורה כשיגלו בעמים, אזי עתה אקבצם — בקרוב אקבצם. עיין שם.

ומורנו הרב יונתן איבשיץ כתב ביערות דבש (דרוש ח לחודש אלול) וז״ל: בני ואחיי, הנה ימים באים ימים נוראים, עת לכבס שמלתכם ולטהר בטהרת הקודש, כי בעוד ג׳ ימים יביא ה׳ במשפט על כל דבר נעלם, ואיך נרים ראש הלא בושנו במעשנו, והעיקר תלוי בתשובה והיינו לא בבכי לבד, רק לעשות גדרים ומשמרת מבלי לחטוא עוד, והוא לפשפש בכל עבירה ולעשות בה גדר ומשמרת אשר לזה צריך התעוררות, כי בלי תורה א״א בתשובה, כי תורה היא המעוררת לתשובה היא המלמדת לאדם דעת, ולא תורה של פלפול, רק עיקר תורה ללמוד שו״ע לדעת דרכי ה׳, אוי לנו, מי שאינו בקי בהל׳ שבת לדעת פרטיה, איך יוכל להתפאר שקיים מצוות שבת, ואין דרוש שאין אני מזהיר בכך בדבר זה. עכ״ל.

וכתב החסיד בעל יסושה״ע (ש״י פ״ד) וז״ל: כתב האר״י ז״ל: להינצל מכרת — להיות ניעור כל הלילה ולא ישן כלל אלא לעסוק בתורה עד אור הבוקר. וראוי ללמוד מעניני העבירה שעבר שחייב עליהם כרת. ובכל לילה שיעשה כן, ניצול מכרת אחד שנתחייב. עכ״ל. ונוהגים ללמוד מס׳ כריתות משניות וגמרא וספרי יראים, וכבר נהגו בזה רבים מעם קדוש בימים הנוראים האלה ובימי השובבי״ם, ונוהגים ג״כ ללמוד בעמידה בתיקון זה. עכ״ל.

וכתב רבינו חיים פלאג׳י במועד לכל חי (סימן יא אות י) בשם ספר אור הישר (דף ד:) דיעסוק בתורה בשני ובחמישי יותר משאר ימים מפני שהם ימי תשובה ממש. בסוד ״והוא רחום״ הנאמר בשני וחמישי, יעו״ש, הנה בחודש הזה יזהר ביותר כפליים לתושיה דזמן נקט דבר בעיתו. עכ״ד.

ובשם משמואל סוכוטשוב (עניני יוה״כ תרפ״א) כתב וז״ל: ידוע מש״כ האריז״ל שעיקר התשובה הוא עסק התורה, דהיינו להשקיע את הרעיונות בתורה ובתוך המסכתא. ע״כ.

שלא בירכו בתורה תחילה – שלא עסקו בתורה בדביקות לשמה

הנה כתב החת״ס עה״ת (בחוקתי פג. בדפו״י) וז״ל: זהו המביא לאדם להבת ליבו ביראת ה׳ כל היום ודביקות בשמו הגדול וכו׳, כי אם יעסוק בתורה וכו׳ ידובק בהי״ת, כי הדבק בתורתו דבק בו יתברך. עכ״ל. הרי מבואר שעיקר לימוד התורה הוא ענין הדביקות בו יתברך.

וכן מבואר בזוה״ק (ח״ג דף קס:) זכאה חולקהון דאינון דמשתדלי באורייתא לשמה דהא מתקשרי בקוב״ה ממש ואקרון אחים וריעים, הה״ד (תהילים קכב) למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך. עכ״ל. הרי שלך לפניך, שהעוסק בתורה לשמה הוא מתקשר להי״ת ודבוק בו יתברך.

וכן איתא בתניא קדישא (ליקו״א פכ״ג) שכשאדם עוסק בתורה ומברר ההלכות וכו׳, באותה שעה הרי גם הנפש ולבושיה אלו מיוחדים ממש בא״ס ב״ה באותה שעה בתכלית היחוד, כיחוד דיבורו ומחשבתו של הקב״ה וכו׳, ובזה יובן למה גדלה מאוד מעלת העסק בתורה מכל המצוות ואפילו מתפילה וכו׳, ומזה יוכל המשכיל להמשיך עליו יראה גדולה בעסקו בתורה – כשיתבונן איך שנפשו ורוחו ונשמתו המה מיוחדים ממש בתכלית היחוד ברצון העליון ואור א״ס ב״ה ממש המתגלה בהם. עכ״ד.

וכ״כ שם עוד (בפ״ה) דכשאדם עוסק בתורה לשמה הרי שהתורה היא מזון לנפש וכו׳, ובידיעת התורה מלבד שהשכל מלובש בחכמת ה׳, הנה גם חכמת ה׳ בקרבו מה שהשכל משיג ותופס ומקיף בשכלו מה שאפשר לו לתפוס ולהשיג מידיעת התורה איש כפי שכלו וכח ידיעתו והשגתו בפרד״ס. ובידיעת התורה – התורה מלובשת בנפש האדם ושכלו ומוקפת בתוכם, וכשאדם לומד את התורה היטב בעיון שכלו עד שנתפס בשכלו ומתאחדת עמו והיו לאחדים, ואזי נעשה מזון לנפש וחיים מקרבה מחי החיים א״ס ב״ה המלובש בחכמתו ותורתו שבקב״ה, וז״ש (תהילים מ) ותורתך בתוך מעי. עיין עליו וינעם לנפשך.

ועיין בנפה״ח (שער ד פ״ו) שהאריך בענין זה שצריך האדם לכוין להתדבק בלימודו בו – בהקב״ה היינו להתדבק בכל כוחותיו לדבר ה׳ זו הלכה, ובזה הוא דבוק בו יתברך ממש כביכול, כי הוא יתברך ורצונו חד כמ״ש בזוהר, וכל דין והלכה הוא רצונו יתברך שכן גזרה רצונו יתברך שיהיה כך הדין וכו׳, וכשאדם עוסק בתורה אפילו בדבר שאין שם נפקותא לשום דין, בכל זאת הרי הוא דבוק בדיבור של הקב״ה, כי כל התורה כולה יצא מפיו יתברך למשה בסיני אפילו מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש וכו׳, וכשאדם עוסק בתורה למטה כל תיבה שמוציא מפיו הן הן הדברים היוצאים כביכול גם מפיו יתברך באותה העת ממש.

וזה מקצת לשונו: ויכוין להתדבק בהקב״ה, היינו להתדבק בכל כוחותיו לדבר ה׳ זו הלכה, ובזה הוא דבוק בו יתברך ממש כביכול, כי הוא יתברך ורצונו חד כמש״כ בזוהר, וכל דין

והלכה מהתוה"ק הוא רצונו יתברך שכן גזרה רצונו שיהיה כך הדין כשר או פסול טמא וטהור אסור ומותר חייב וזכאי. עכ"ל.

וכן מבואר בדברי מורנו ר' אברהם אזולאי זי"ע בהקדמתו לפירוש אור החמה (על הזוה"ק) וז"ל: והענין דע, שהתורה היא עצם האצילות המתפשט, והיא הייתה המצאה אלוקית להדביק האדם באלוקותו להזדכך הנשמות לאור באור החיים האמיתיים, דהיינו הדביקות באלוקתו בעוה"ז ובבא, וזהו שאמר הכתוב (דברים ד) ואתם הדבקים בה' אלוקיכם חיים כולכם היום – בהיותכם בעוה"ז וכ"ש בבא.

והדביקות בו צריך שיהיה בלי מסך המבדיל בינך ובין תורתו, וכיון שאתה מעיין בתורתו והיא רחוקה מידיעתך, ונעלמת ממך ע"י קושיות הם הקליפות המכסות התורה ומעלימים אותה מעין שכלך, הרי הקליפות הם מחיצת הברזל בינך ובינו, ולזה אם חשק האהבה שקוע בליבך להדבק בו, צריך שתחפש אחר הקושיה ותשבר אותה ותבטלה ותדבק בתורה הנעלמת בתוך אותם הקליפות, והעושה כן הרי הוא דבוק תכלית הדיבוק, וזו היא ההתבודדות הגדולה המקרב אותך אל קונך בלי מסך מבדיל בינך ובינו וכו'. עכ"ל.

וכ"כ הרב יושר דברי אמת (אות ז) וז"ל: עיקר תורה לשמה, צריך להיות להתדבק בהי"ת ולהכניע ולהשפיל את עצמו לפנינו ולפני כל, ויותר שילמוד תורה – יתדבק יותר בהי"ת ויתקרב אליו ויהיה יותר שפל רוח.

עוד כתב שם (אות ח) שהדביקות להי"ת יכול להיות רק ע"י תורה לשמה, וקודם לזה – התפילה בדביקות ובהתלהבות הלב ובמחשבות טהורות תמיד, ובפרישות מתענוגים, ואצ"ל מעבירות, ובדקדוקי מצוות וכו', אבל המזלזל בתפילה האיך ידבק להי"ת ע"י התורה. עכ"ד.

וכתב המהר"ל בדרך חיים (אבות פ"ב מי"ב) וז"ל: שעל ידי התורה יש לו דביקות בו יתברך וכו', כי אם לא הייתה התורה לא היה לאדם בעל חומר דביקות בו יתברך. עכ"ל. עוד כתב שם (פ"ו מ"ב) וז"ל: כי התורה היא דביקות אל הי"ת ואל התחתונים, ולפיכך מצד הזה הוא ריע אל הי"ת. עכ"ל. עוד כתב שם (פ"ו מ"ח) וז"ל: כי על ידי התורה הוא דביקות האדם בבוראו. עכ"ל. וכ"כ המהר"ל בנתיבות עולם (נתיב התורה פט"ו) וז"ל: שאין יותר דביקות וקישור בו יתברך כמו התורה. עכ"ל. וכ"כ עוד המהר"ל בתפארת ישראל (פרק מח) וז"ל: כי התורה היא החיבור בין הי"ת שהשפיע התורה – בין האדם הוא המקבל את התורה. עכ"ל.

וכתב המהר"ל בנתיבות עולם (נתיב התורה פ"ז) דהנה עיקר לימוד התורה הוא לאהבה את ה' אלקיך ולדבקה בו (דברים יא), ומפסוק זה ילפינן (נדרים דף סב.) שלא ילמד אדם בשביל שיקראו לו רבי וכו' אלא למוד מאהבה, והיינו לשמה, וסוף הכבוד לבוא, כי אהבת השי"ת היא הדביקות בו יתברך, וא"א שתהיה כי אם ע"י לימוד התורה שהיא הדביקות.

וזה ענין ברכות התורה שצריכין לברך באהבה גמורה לבוי״ת שנתן התורה לעמו ישראל באהבה עצומה ועמוקה, ופשוט שעמ״י בזמן הבית בירכו ברכות התורה, דמאחר שמצוה לברך מדוע שלא יברכו? אלא היו מברכים, אך לא בכל לבבם, וכזו ברכה מהניא לכל המצוות שבתורה, דעצם זה שמקיים המצוות זה מורה על שלימות הכוונה, אך שונה היא מצות ת״ת שהיא ג״כ חכמה, וכל אדם בטבע אוהב החכמה, לפיכך אין הלימוד עדיין מורה על אהבת ה׳.

ולכן אין ברכת התורה דומה לברכת המצוות שהם לעול על האדם, אא״כ מכוין ביותר בברכת התורה ומתדבק בו יתברך באהבה גמורה, ומפני שלא בירכו באהבה גמורה – גרם שחרבה הארץ, כי העדר האהבה בברכה היה התחלת הסרת התורה מישראל, כי הברכה היא לה׳ המשפיע התורה לישראל.

וכיון שלא כיוונו לזה, לא הגיע השפע אליהם ולא הוחזקה התורה, וזה היה התחלת הסרה עד שהוסרה לגמרי, כמשל הבגד קודם שמתחיל להקרע קשה לקבל קריעה, וכאשר מתחילה הקריעה בקלות מוסיף להקרע, וכן כאן אם היו מברכים באהבת התורה היה זה גורם שהשי״ת ישפיע התורה, וזה היה גורם לקיימה ולשמרה, אבל כיון שלא בירכו על דרך זה היה גורם שאבדה הארץ, והבן כי הדברים עמוקים מאוד מאוד, ולכן האדם צריך להזהר בברכה זאת מאוד מאוד. עכ״ד.

וכתב עוד המהר״ל בספר תפארת ישראל (בהקדמה) וז״ל: ולפיכך אם היו מברכין על התורה תחילה, לומר ברוך נותן תורה לישראל, והיה אהבה אל הי״ת במה שנתן תורה לישראל, כי זה ענין הברכה על התורה שהוא יתברך מבורך על זה, ואוהב הי״ת בשביל הטוב שנתן לו התורה, ואז היה זה סיבה גם כן שתהיה התורה מתקיימת בישראל, שהיה הי״ת נותן בליבם לשמור ולעשות ולקיים, אף אם היו עוברים לפעמים מצוה אחת, היו חוזרים מייד לשמור ולעשות ולקיים.

וזה היה מן הי״ת, אשר הוא סיבה לתורה, והוא גם כן סיבה שלא תתבטל, דומה לזה, כאשר הגיע נזק אל ענף היוצא מן האילן, אז העיקר שממנו יצא, חוזר וגורם גידולו מן השורש, אשר היה סיבה לגדול שלו שיצא, ובלא השורש אין קיום לאילן כלל.

ולפיכך אילו היו מברכין בתורה תחילה, מה שהוא יתברך סיבה לתורה ונתן להם התורה, והיו דבקים בו יתברך באהבה במה שנתן תורה לישראל, ומצד הדביקות הזה היה הי״ת סיבה גם כן שלא תתבטל התורה, אבל מפני שלא בירכו בתורה תחילה, שלא היו דבקים בו יתברך באהבה במה שנתן תורה לישראל, לא היה כאן סיבה מקיימת את התורה בישראל, ובאו לידי זה שעברו על התורה, ודבר זה גורם שאבדה הארץ.

רק הסיבה היה שלא בירכו בתורה תחילה, ובזה בא להם איבוד הארץ, ואילו היו דבקים בו יתברך במה שנתן תורה, אז היה הי״ת עמהם במה שנתן התורה להם, וכמו שהיה הוא יתברך הסיבה למציאות התורה בהם, היה גם כן סיבה לקיום התורה בהם, ולא אבדה הארץ, אבל

עתה שלא היו מברכים בתורה תחילה, ולא היו דבקים בו יתברך במה שנתן תורה לישראל, גם כן לא היה הי״ת עמהם לקיים התורה, וזה היה גורם שאבדה הארץ.

ואל יקשה לך, למה לא היו מברכין בתורה תחילה, שאין פירוש הברכה הדיבור בפה בלבד, דודאי הדיבור בפה היו מברכים, אבל הכוונה על הברכה בעצמה, היא האהבה הגמורה והדביקות אל הי״ת, לאהוב הי״ת במה שנתן תורה, וזהו ענין הברכה, ואין כל האהבות שוות, כי האהבה האמיתית היא האהבה בכל לב ובכל נפש, וכדכתיב (דברים ו) ואהבת את ה׳ אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך, ולא היה להם האהבה הגמורה אל הי״ת במה שנתן התורה לישראל, ובפרט על הטובה הגדולה, שהיא התורה, שהיא טובה על הכל, שיש לברך הי״ת ויתעלה שמו על זה בכל ליבו, וכפי הטובה העליונה, לא היו מברכים בכל ליבם. עיין שם באורך.

ואגב נביא מש״כ הרב נודע ביהודא בצל״ח (ברכות דף סד.) שכתב בזה״ל: ולדעתי ברכת התורה היא סגולה נפלאה שלא ישכח מה שילמוד, וסמוכות שלי לסגולה זו, הוא מדברי הגמרא בנדרים (דף לח.) וז״ל: בתחילה היה משה למד תורה ומשכחה עד שניתנה לו במתנה, ע״כ, הרי שכדי שיזכור האדם מה שהוא לומד צריך שהתורה תקרא על שמו, והנה במ״א (ע״ז דף יט.) אמר רבא בתחילה נקראית על שמו של הקב״ה ולבסוף נקראית על שמו, ומפירוש רש״י שם משמע דמתחילה היינו תחילת לימודו, ולבסוף היינו אחר שטרח בה ושנה הרבה ולמדה וגרסה.

אמנם אני אומר שיש לומר כוונה אחרת בדברי רבא, וע״פ מה שאמרו בפרק כיצד מברכין (ברכות דף לה.) רבי לוי רמי קראי אהדדי, כתיב (תהילים כד) לה׳ הארץ ומלואה, וכתיב (שם קטו) השמים שמים לה׳ והארץ נתן לבני אדם, ומשני לא קשיא כאן קודם ברכה כאן לאחר ברכה, ולפי״ז אף בתורה כן היא, שעל ידי הברכה זוכה שתהיה התורה שלו, והיינו דקאמר רבא בתחילה – פירוש קודם שבירך ברכת התורה, נקראית התורה על שמו של הקב״ה, ולבסוף – היינו אחר שבירך ברכת התורה, זוכה שנקראית על שמו, להיות שלו ונקראית תורתו.

וכבר נתבאר דכל עוד שלא זכה האדם בתורה אינו יכול לזכור מה שהוא לומד, דלא עדיף ממשה רבינו ע״ה שבטרם ניתנה לו התורה במתנה היה לומד ומשכחה, אבל על ידי הברכה זוכה בה וקונה קנין תורה להיות נחשבת שלו, ולכן אינו שוכח ותלמודו מתקיים בידו, וזו הייתה כוונת בעל הלכות גדולות שכתב את ברכת התורה בתחילת ספרו, כדי שהלומד בו אחר שבירך יתקיים בידו להיות לזכרון תמיד.

ולפי״ז יובן מה שאמרו (ברכות דף יא:) שברכת אשר בחר בנו היא המעולה שבברכות התורה, והיינו כי בברכה זו אומר בתחילתה ״ונתן לנו את תורתו״ ומסיים בה ״נותן התורה״,

כלומר שהיא נתונה לו במתנה, וזו היא עיקר פעולת הברכה – שעל ידה זוכה שתורתו תהיה שלו, ולא ישכח מה שלומד, לכן ברכה זו היא המעולה שבברכות. עכ״ד.

ועתה נבוא לביאור מאמר הש״ס, דהנה כתב הב״ח (או״ח סימן מז) דאיכא לתמוה טובא למה יצא כזאת מלפניו להענישם בעונש גדול ורם כזה על שלא בירכו בתורה תחילה, שהוא לכאורה עבירה קלה.

ומבאר הב״ח, ונראה דכוונתו יתברך מעולם הייתה שנהיה עוסקים בתורה כדי שתתעצם נשמתינו בעצמות ורוחניות וקדושת מקור מוצא התורה, ולכן נתן הקב״ה תורת אמת לישראל במתנה שלא תשתכח מאיתנו, כדי שתתדבק נשמותינו וגופינו ברמ״ח איברים ושס״ה גידין ברמ״ח מצוות עשה ושס״ה לא תעשה שבתורה, ואם היו עוסקים בתורה על הכוונה הזאת היו המה מרכבה והיכל לשכינתו יתברך, שהייתה השכינה ממש בקרבם כי היכל ה׳ המה, ובקרבם ממש הייתה השכינה קובעת דירתה והארץ כולה הייתה מאירה מכבודו, ובזה יהיה קישור לפמליא של מעלה עם פמליא של מטה, והיה המשכן אחד.

אבל עתה שעברו חוק זה שלא עסקו בתורה כי אם לצורך הדברים הגשמיים להנאתם, לידע הדינים לצורך משא ומתן, גם להתגאות להראות חכמתם ולא נתכוונו להתעצם ולהתדבק בקדושת ורוחניות התורה, ולהמשיך השכינה למטה בארץ כדי שתעלה נשמתם למדריגה גדולה אחרי מיתתם, הנה בזה עשו פירוד שנסתלקה השכינה מן הארץ ועלתה לה למעלה, והארץ נשארה בגשמיותה בלי קדושה, וזה היה גורם חורבנה ואבידתה.

והוא אמרו מי האיש החכם וגו׳ על מה אבדה הארץ וגו׳ ויאמר ה׳ על עזבם את תורתי אשר נתתי לפניהם וגו׳, ואמר תורתי תורת אמת אשר נתתי במתנה שלא יהיו למדין ושוכחין, וזהו אשר נתתי לפניהם כשולחן ערוך וכו׳, וכמו שכתבו רבותינו ז״ל (עירובין דף נד: מכילתא ריש משפטים) ע״פ (שמות כא) ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם, וכוונתי שיתקשרו בעצם קדושת תורתי תורת אמת והשכינה תהא שורה בקרבם.

והמה עזבו את תורתי ולא הלכו בה, פירוש תחילת ההליכה ברוחניות התורה ממדריגה למדריגה כדי שתתדבק הנשמה בעצמות קדושת התורה לא הלכו בה, דהיינו לא הלכו בה לשמה, בשעה שבאו לפתוח בעסק התורה ולברך לפניו יתברך ולהודות לו על נתינת התורה לעמו ישראל, כדי שיהיו דבקים בקדושתה ובשכינתו יתברך.

והוא המכוון בברכת אשר בחר בנו על אשר קרבנו לפני הר סיני ונתן לנו תורתו הקדושה כלי חמדתו שהיה משתעשע בה בכל יום, כדי שתתדבק נשמותינו בעצמות קדושת התורה ורוחניותה ולהוריד השכינה בקרבנו, לא הלכו בה לעסוק בדברי תורה לשמה, כי בזה נענשו שנסתלקה השכינה מן התחתונים ואז אבדה הארץ נצתה כמדבר מבלי עובר, כלומר נחרבה ונשארה חומרית מבלי עובר שם קדושת השכינה, כי נסתלקה השכינה לגמרי מן הארץ ועלתה לה למעלה. עכ״ד.

והענין בס״ד, כי הנה ענין ביהמ״ק היה דביקות בקב״ה בדרגא נשגבה ביותר, והנה גם ע״י העסק בתורה האדם מתדבק בקב״ה, אולם העסק בתורה לבד אינו מביא את הדביקות, אלא צריך לצרף לעסק התורה את הקב״ה, וזה היה נעשה ע״י ביהמ״ק, כמבואר במדרש (שמו״ר פר׳ לג אות ו) וז״ל: ד״א ויקחו לי תרומה, הה״ד (משלי ד) כי לקח טוב נתתי לכם, אמר ר׳ ברכיה הכהן ברבי, בנוהג שבעולם אדם מוכר חפץ בתוך ביתו הוא עצב עליו, והקב״ה נתן תורה לישראל ושמח הוי לקח טוב וגו׳, בנוהג שבעולם אדם לוקח חפץ מיצר לשמרה, אבל התורה משמרת בעליה, שנאמר (שם ו) בהתהלכך תנחה אותך, בנוהג שבעולם אדם לוקח חפץ מן השוק שמא יכול לקנות בעליו, אבל הקב״ה נתן תורה לישראל ואומר להם כביכול לי אתם לוקחים, הוי ויקחו לי תרומה. ע״כ. הרי שע״י שנתן הקב״ה לנו את התורה אנו כביכול לוקחים את הקב״ה בעצמו.

על כן צריך לשתף את הקב״ה בתורה, וכמבואר במדרש (שם אות ז) וז״ל: ד״א (דברים לג) מורשה, אל תהי קורא מורשה אלא מאורסה, מה חתן זה כל זמן שלא נשא ארוסתו הוא הוה פראדורין לבית חמיו, משנשאה הרי אביה בא אצלה, כך עד שלא ניתנה תורה לישראל (שמות יט) ומשה עלה אל האלהים, משניתנה תורה אמר הקב״ה למשה ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם. ע״כ. הרי שעיקר בנין ביהמ״ק היה לשתף את הקב״ה לעסק התורה, שמשניתנה התורה הקב״ה ירד אלינו.

וזה שאמרו במדרש (שם אות א) וז״ל: יש לך מקח שמי שמכרו נמכר עמו, אמר הקב״ה לישראל מכרתי לכם תורתי כביכול נמכרתי עמה, שנאמר ויקחו לי תרומה, משל למלך שהיה לו בת יחידה בא אחד מן המלכים ונטלה, ביקש לילך לו לארצו וליטול לאשתו אמר לו ביתי שנתתי לך יחידית היא, לפרוש ממנה איני יכול, לומר לך אל תטלה איני יכול לפי שהיא אשתך, אלא זו טובה עשה לי שכל מקום שאתה הולך קיטון אחד עשה לי שאדור אצלכם שאיני יכול להניח את בתי, כך אמר הקב״ה לישראל נתתי לכם את התורה לפרוש הימנה איני יכול, לומר לכם אל תטלוה איני יכול אלא בכל מקום שאתם הולכים בית אחד עשו לי שאדור בתוכו, שנאמר ועשו לי מקדש. ע״כ. הרי שהי״ת נתן לנו את התורה וביקש מאיתנו שבכל מקום נעשה לו קיטון, וזה עיקר העסק בתורה ע״י עשיית הקיטון לקב״ה.

מעלת התפילה – כלי להדבק בה׳ במקום הקרבנות

ועתה תבין בס״ד מעלת התפילה, כי התפילה הנה היא כלי לדביקות בהי״ת, וכמבואר בברכות (דף כו.) דהתפילה היא במקום הקרבנות, הרי שלפי משנ״ת ביהמ״ק היה מביא ליראה ודביקות בהי״ת, הנה התפילה כעת במקום זה, ועל ידי מגיע האדם ליראת שמים ודביקות.

בפרט שע״י התפילה זוכה להשראת השכינה עליו, כמבואר בספר תולדות אדם (ליקוטים לפר׳ פקודי) וז״ל: הי״ת יושב ומצפה שישראל עמו יתיישבו בדעתם היטב זאת, איך שנחסר להם המקדש וכו׳, ותיכף ומייד כאשר אדם מישראל מיישב זאת בדעתו ודואג מקירות ליבו על חיסרון בית קדשינו, אזי מחזיר לו הי״ת המקדש לליבו ומשרה שכינתו עליו.

וזה (שמות כב) והיה כי יצעק אלי ושמעתי, באם יצעק אדם על זה ויתמרמר בכל ליבו על החיסרון שיש לו מהמקדש אזי תיכף ושמעתי, וניתן לו המשכן בחזרה כדין התורה, ומשרה שכינתו עליו.

וכעת בגלות המר, מי שזוכה לדאוג עבור המקדש וצועק בכל לבבו ונפשו להי״ת על זה, אזי מייד נותן לו חלקו הפרטי שיש להאדם בהמקדש, וטועם מנועם העליון. עכ״ד.

והנה ביהמ״ק הוא בחינת הלב, וכמבואר באיכ״ר (פתיחתא אות טז) וז״ל: אמר הקב״ה (ירמיה ד) כי נגע עד ליבך, זה בית המקדש, כמד״א (דהי״ב ז) והיו עיני וליבי שם כל הימים. ע״כ.

ועל כן ביהמ״ק היה פותח את לבבות עמ״י, וכדאיתא בויק״ר (פר׳ א אות ב) על פסוק (דברים ג) ההר הטוב הזה והלבנון כו׳, וז״ל: ולמה נקרא שמו לבנון, ר׳ טביומי אמר על שם שכל לבבות שמחים בו, הה״ד (תהילים מח) יפה נוף משוש כל הארץ וגו׳, ורבנן אמרי על שם (מ״א ט) והיו עיני וליבי שם כל הימים. ע״כ.

אשר על כן ביהמ״ק הוא מקום תפילה, כמו שנאמר (ישעיה נו) והביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפילתי עולותיהם וזבחיהם לרצון על מזבחי כי ביתי בית תפילה יקרא לכל העמים. והיינו כי התפילה היא עבודה שבלב, כמבואר בדברי חז״ל (תענית דף ב. ירושלמי ברכות פ״ד ה״א דף כט. ספרי סדר עקב פיסקא מא מכילתא דרשב״י סדר משפטים פרק כג פסוק כה), וא״כ ביהמ״ק שהוא כנגד הלב, מסוגל לתפילה שהיא עבודת הלב.

ואמרו עוד (ברכות דף לא.) וז״ל: תנו רבנן, המתפלל צריך שיכוין את ליבו לשמים, אבא שאול אומר, סימן לדבר (תהילים י) תכין ליבם תקשיב אוזנך. ע״כ. ואמרו עוד (שם) וז״ל: מר רב המנונא כמה הלכתא גברוותא איכא למשמע מהני קראי דחנה (ש״א א), וחנה היא מדברת על ליבה, מכאן למתפלל צריך שיכוין ליבו. ע״כ.

ואיתא בירושלמי (ברכות פ״ה ה״ה דף מא.) וז״ל: אמר רבי שמואל בר נחמני אם כיוונת את ליבך בתפילה, תהא מבושר שנשמעה תפילתך, ומה טעם (תהילים י) תכין ליבם תקשיב אזניך. ע״כ.

ועל כן אמרו חז״ל (בבלי ברכות דף ל:) וז״ל: לעולם ימוד אדם את עצמו, אם יכול לכוין את ליבו יתפלל, ואם לאו אל יתפלל. ע״כ.

ואיתא במסכת שמחות (פ״ו הי״א) וז״ל: ואלו הן שמקיפין דרך שמאל, אבל, ומנודה, ומי שיש לו חולה, ומי שאבדה לו אבידה כו׳, מי שיש לו חולה, אומרים לו השוכן בבית הזה

ירחם עליו, ואם היה בן קיימא ירחם עליו מייד, ומעשה באשה אחת שחלתה ביתה ועלתה והקיפה, ולא זזה משם עד שבאו ואמרו לה נתרפאתה. ע״כ.

וכיון שביהמ״ק מסוגל לתפילה, על כן בחורבנו נסתמו וננעלו שערי תפילה, כמבואר בש״ס (ב״מ דף נט.) וז״ל: אמר רבי אלעזר מיום שנחרב בית המקדש ננעלו שערי תפילה, שנאמר (איכה ג) גם כי אזעק ואשוע שתם תפילתי. ע״כ.

וכן איתא בברכות (דף לב:) והוסיפו עוד וז״ל: רבא לא גזר תעניתא ביומא דעיבא, משום שנאמר (איכה ג) סכותה בענן לך מעבור תפילה, ואמר רבי אלעזר מיום שחרב בית המקדש נפסקה חומת ברזל בין ישראל לאביהם שבשמים, שנאמר (יחזקאל ד) ואתה קח לך מחבת ברזל ונתתה אותה קיר ברזל בינך ובין העיר. ע״כ.

והעונש של עמ״י היה על שמאסו בדביקות בקב״ה, ולא רצו לעשות קיטון לקב״ה בעסק התורה כנ״ל, ואז נחרב ביהמ״ק שהיה הכלי לתורה כנ״ל, והתיקון כעת הוא ע״י שהעסק בתורה יהיה ע״י כלי להשראת השכינה ודביקות בקב״ה, וזה על ידי התפילה, כי התפילה היא כלי לתורה, וכפי שהאריכו מרנן וכדלהלן.

דהנה כתב הרב זרע קודש (פר׳ ויגש א״י ויגש אליו יהודא) כי תפילה הוא לשון דביקות, מלשון (בראשית ל) נפתולי אלקים נפתלתי, כי על ידי תפילה הוא מדבק עצמו באלוקתו ית״ש. ע״כ.

וכ״כ בנועם אלימלך (פר׳ וישלח ד״ה וישלח יעקב) שזהו לשון תפילה דהיינו דביקות, כמו (בראשית ל) נפתולי אלקים כו׳, שעל ידי התפילות הזכות והצלולות במחשבות טהורות נתדבק בו יתברך. ע״כ.

ובקדושת לוי (פר׳ שמות ד״ה או יבואר) כתב, דתפילה היא לשון התחברות, מלשון נפתולי אלהים וגו׳ (בראשית ל, וברש״י שם), ואז הקב״ה כביכול מחבר את עצמו להם כדי לרחם עליהם. ע״כ.

ובמאור ושמש (פר׳ כי תבוא ד״ה נפתולי) כתב, כי הנה עיקר תפילת הצדיקים הוא שמדבקין עצמן וכל מחשבתם בהקב״ה, ומקשרין כל הנמצאים וכל העולמות באין סוף ב״ה, ועיקר לשון תפילה הוא לשון דביקות, מלשון (בראשית ל) נפתולי אלהים נפתלתי, ודביקות הי״ת ב״ה נקראית דביקות במוחין עילאין, ואנשי כנסת הגדולה סידרו לנו השלוש תפילות שנתקנו על פי האבות ולא יותר, מחמת שאי אפשר להיות דבוק כל היום במוחין עילאין, ואחר התפילה כזו נשאר להצדיק ההוא השארת הקדושה מדביקותו, ונקרא השארת המוחין, אשר מפני זה יכול לפעול בכל דיבוריו אשר ידבר טובות על ישראל, שיתקיימו כולן. ע״כ.

ובשם משמואל (פר׳ נצבים שנה תרע״ז) כתב ג״כ, דנראה כי לא דבר קל הוא לבשר ודם קרוץ מחומר עכור ממשכא דחויא לדבק עצמו בתפילה, כי תפילה היא לשון דביקות וחיבור, כמו

שאיתא בספה״ק מלשון (במדבר יט) צמיד פתיל, וכן (בראשית ל) נפתולי אלקים נפתלתי. ע״כ.

ובמאור עינים (ליקוטים ד״ה ונתן את הקטורת) כתב, ואחר כך יתפלל, מלשון נפתולי וגו׳ (בראשית ל) שהוא לשון דביקות, וזהו קבלת עול מלכות שמים שלימה. ע״כ.

עוד איתא בקדושת לוי (ליקוטים ד״ה ה׳ נחני) דכתיב (תהילים ה) ה׳ נחני בצדקתך למען שוררי, ואיתא בדברי חכמינו ז״ל (ברכות דף יד.) המתפלל ויוצא לדרך הקב״ה עושה לו חפציו, כי הצדיק לפעמים נופל ממדריגתו, והקב״ה עושה זאת כדי שאח״כ בודאי יעלה הצדיק ויעלה עמו ניצוצות, והנה שמא תאמר כאשר הצדיק נופל ממדריגתו ואח״כ עולה למדריגה שלו שהיה לו מקודם, אם לא היה נופל היה עולה למדריגה יותר, על זה יש הבטחה להצדיק מן הקב״ה, כי כאשר יגיע למדריגתו הראשונה, תיכף יגלה לו הקב״ה המדריגה העליונה כאשר אם לא היה נופל ממדריגתו.

וזה שאמרו רבותינו ז״ל ״כל המתפלל״, היינו שמדבק בהקב״ה, כי תפילה הוא התחברות מלשון (בראשית ל) נפתולי אלהים, ונמצא כאשר מדבק עצמו בהקב״ה רצונו שיהיה תמיד דבוק בהקב״ה, ויעלה תמיד ממדריגה למעלה למעלה להשיג גדולת ה׳, ואמרו ״ויוצא״, דהיינו שיוצא מהמדריגה שלו, ולמה ״לדרך״ – לעשות דרך לרשעים להעלות אותם, אזי ״הקב״ה עושה לו חפציו״, כי חפץ הצדיק לעלות תמיד למעלה, ותיכף כשעולה אחר כך למעלה אשר היה לו קודם שנפל, ״הקב״ה עושה לו חפציו״ ומעלה אותו למעלה ההוא להשיג גדולת ה׳ כאשר אם לא היה נופל והיה עולה ממעלה למעלה, וזהו צדקת ה׳ שעושה עם הצדיק, כי הצדיק מחויב להעלות ניצוצות והקב״ה עושה עמו זה הצדקה. ע״כ.

וכ״כ עוד (ליקוטים ד״ה ואני תפילה) דכתיב (תהילים סט) ואני תפילתי לך ה׳ עת רצון אלהים ברוב חסדך ענני באמת ישע, הכלל כי הנה מבואר בזוהר הקדוש (עיין זוה״ק ח״א דף יא.) שצריך לדבק בעת התפילה בצלותא דאבות, וזה מרמז ואני תפילתי, תפילה מורה על מידת אהבה, כי כשהאדם עובד במידת אהבה הוא דבוק במידת אברהם, ותפילה הוא לשון התחברות, מלשון (בראשית ל) נפתולי אלהים כו׳. עש״ע.

וכ״כ בבני יששכר (מאמרי ראש חודש מאמר ב אות ה) דעל כן תפילה הוא לשון חיבור, מלשון (בראשית ל) נפתולי אלקים נפתלתי. ע״כ.

וכן איתא בעבודת עבודה (פתגמי קודש, פר׳ ויצא עמוד עב) כי התפילה הוא לשון דביקות, כלשון הכתוב (בראשית ל) נפתולי אלהים נפתלתי, שעל ידי התפילה האדם מתדבק ממילא אל אור הי״ת הנמשך בעת ההיא. עכ״ד.

וכ״כ בשם משמואל (פר׳ חיי שרה שנה תעד״ר) כי תפילה היא קישור העולמות כנ״ל, כפי ערך שהוא עצמו מתדבק ע״י התפילה שהיא לשון חיבור מלשון נפתולי אלקים נפתלתי וגו׳, ובהיפוך אתוון שהוא צמיד פתיל, ועל כן זכה למקום החיבור. ע״כ.

וזה היה ענין הקרבנות, דהיינו להתדבק בהי״ת, וזה היה הקיטון אחד שרצה הקב״ה שנעשה לו כשנתן לנו את התורה, ועל כן הדרך הנכונה הייתה לעסוק בתורה בצירוף הקיטון אחד, דהיינו התדבקות בהי״ת ע״י ביהמ״ק ועבדות הקרבנות, אך עמ״י מאסו בקיטון הזה, לכן נחרב ביהמ״ק, ועכשיו אנו צריכין לעבודת התפילה כדי שנוכל להתדבק בהי״ת, ורק כך נוכל לעסוק בתורה באמת, כי כעת התפילה היא הקיטון אחד שעי״ז אנו לומדים תורה לשמה ומכניסים את הי״ת בתורה.

וכ״כ הרב יושר דברי אמת (אות ח) שהדביקות להי״ת יכול להיות רק ע״י תורה לשמה, וקודם לזה – התפילה בדביקות ובהתלהבות הלב ובמחשבות טהורות תמיד, ובפרישות מתענוגים, ואצ״ל מעבירות, ובדקדוקי מצוות וכו׳, אבל המזלזל בתפילה האיך ידבק להי״ת ע״י התורה. עכ״ד.

ובפרי צדיק (קדושת שבת מאמר ב ד״ה ומילה בזמנה) כתב, דזהו עיקר ענין הקרבן לה׳ שהוא מתקרב עצמו עי״ז להי״ת להתאחד עמו כביכול, וכך על ידי התפילה שבמקום קרבן, תפילה הוא לשון דביקות וחיבור, שמזה הושאל גם לשון תיפלות על חיבור הגשמיי דרוצה אשה בקב ותיפלות, ויד אשה כיד בעלה, והתגלות זה אינו אלא בקרבנות ציבור שבבית המקדש. עש״ע.

וכ״כ בשם משמואל (פר׳ ויקרא שנה תער״ה) דזה עצמו הוא ענין הקרבנות, קרבן הוי כשמו מלשון קירוב, כמבואר בזוהר הקדוש (הקדמה דף ה.-ו), וכן בתפילה שהוא במקום הקרבן, ועל זה מורה לשון תפילה, מלשון (בראשית ל) נפתולי אלקים נפתלתי בהיפוך אתוון, כמו שבא בספה״ק, וזה תעודת כל אדם איש איש לפי מצבו ובחינתו בלי יציאה מן הכלל. ע״כ.

ואיתא בפוקד עקרים (אות ב) דלפי שיש בשמירת תורה והעסק בה מה שהוא מצות אנשים מלומדה, דעל זה אמרו (מדרש איכ״ר ריש פתיחתא ב) לוואי אותי עזבו ותורתי שמרו המאור שבה מחזירם למוטב, דאפשר להיות שומר תורה, ועם כל זה צריך עדיין חזרה למוטב, שתכליתו הוא הדביקות באלקים חיים וההגעה לידיעת אנכי ה׳ אלקיך, שזהו המכוון של כל התורה כולה, ורק בעולם הזה שהוא עולם הגופני שהכל בלבושים הגופנים וכתנות עור תחת אור (עיין בב״ר סוף פר׳ כ אות יב), ואור הי״ת בהעלם תוך לבושים, על כן גם התורה כולה בלבושים שהם מעשה המצוות, וכתנות עור של הקלף שבו גנוז אור התורה שבכתב שעליו, ועל ידי הלבושים יוכל להיות לו אחיזה בפנימיות האור.

אבל אפשר גם כן שישתקע בלבושים ועשיית מצוות גולמות, ולא יזכור העיקר דהיינו עשיית הדברים לשם פעלו ולהתדבק על ידי זה בהי״ת, דעל זה נאמר (משלי יז) למה זה מחיר וגו׳ ולב אין, שדרשוהו ביומא (דף עב:) על מי שיש בו תורה ולא יראת שמים, היינו הכרת הלב דשויתי ה׳ לנגדי תמיד, דעל ידי זה תבוא היראה, כמו שכתב (בהג״ה ריש או״ח).

וזה אותי עזבו, היינו שעזב מזכרונו, וכן הי״ת עוזבו מזכרונו, ועל זה הוא הקול תפילה בעבודה שבלב כעומד לפני המלך, ועל ידי זה מתדבק בהי״ת, שזהו הוראת תפילה לשון דביקות, כמו (בראשית ל) נפתולי אלהים, ובזה הוא המשכת הזכרון, ועל כן בתפילה מזכירין רק זכרונות. ע״כ.

ואמר האדמו״ר מטאהש זי״ע (עבודת עבודה, שיחות קודש, פר׳ וירא עמוד כט) כי כל תכלית התפילה היא קבלת עול מלכות שמים ועול מצוות, והרי הוא עוסק בזה בלימוד הלכה, היאך יוכל לקיים התורה ומצוותיה, ועל ידי התפילה זוכה האדם להשראת השכינה בזמן הזה כמו בזמן ביהמ״ק. עכ״ד.

ועל כן קודם עסק התורה, חייב האדם להתחבר להי״ת ע״י תפילה, שזהו מה שביקש הקב״ה שנעשה לו קיטון אחד, ועיין בדברי מרן החזו״א זי״ע (קו״א ח״ג מכתב קנא) והיוצא מדבריו הוא, דהתפילה עוזרת לתורה, וכאשר מתפללים ורוצים להתקרב להקב״ה, אזי ע״י התפילה אח״כ יצליח יותר בלימוד התורה, והתורה תקרב אותו יותר אל הי״ת, ומצד שני התורה עוזרת ומסייעת להתקרב להי״ת בתפילה, וזהו כשעוסקים בתורה וחפצים לדעת מהו רצון הי״ת ומתקרבים על ידי לקב״ה, ואז יותר קל לעמוד בתפילה מעומק הלב לפני הי״ת. עיין שם.

וכן אמר האדמו״ר מטאהש זי״ע (עבודת עבודה, דברות קודש, פר׳ וירא עמוד מד) כי בזה לבד שהאדם לומד תורה בהתמדה רבה, עדיין לא יזכה לזכך איבריו וגידיו, כי תכלית לימוד התורה הוא שיתקרב ויתדבק עי״ז אל מהותו ועצמותו יתברך, וכמש״כ בתניא (ליקו״א סוף פל״ז) וז״ל: והנה המשכה והארה זו שהאדם ממשיך ומאיר מהארת אור א״ס ב״ה על נפשו ועל נפשות כל ישראל היא השכינה כנסת ישראל מקור כל נפשות ישראל — על ידי עסק התורה נקראית בלשון קריאה ״קורא בתורה״, פירוש שע״י עסק התורה קורא להקב״ה לבוא אליו כביכול, כאדם הקורא לחבירו שיבוא אליו וכבן קטן הקורא לאביו לבוא אליו להיות עמו בצוותא חדא ולא ליפרד ממנו ולישאר יחידי ח״ו.

וזהו שכתוב (תהילים קמה) קרוב ה׳ לכל קוראיו לכל אשר יקראהו באמת, ואין אמת אלא תורה (פתיחתא דאיכה אות ב ברכות דף ה: ע״ז דף ד:), דהיינו שקורא להקב״ה ע״י התורה, לאפוקי מי שקורא שלא על ידי עסק התורה אלא צועק כך אבא אבא וכמו שקובל עליו הנביא ואין קורא בשמך וכו׳, ומזה יתבונן המשכיל להמשיך יראה גדולה בשעת עסק התורה.

וזה הכוונה במה שאמרו בתדא״ר (פרק יח) כל תלמיד חכם שיושב ושונה, הקב״ה יושב כנגדו וקורא ושונה עימו, כי ע״י לימודו בתורה הקדושה הוי כמו שקורא לקב״ה כביכול שיבוא אליו. וכן אמרו באבות (פ״ג מ״ו) מנין שאפילו אחד שיושב ועוסק בתורה שהשכינה שרויה כנגדו, שנאמר (שמות כ) בכל מקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך, ״את

שמי״ היינו התורה שהיא שמותיו של הקב״ה, אז תיכף אבוא אליך, דהוי כמו שקורא להקב״ה בשמו כביכול.

ולהגיע לתכלית זו של לימוד התורה, א״א כי אם ע״י כח התפילה, שמתפלל בכוונה וברגשי הלב, שבכח זה זוכה שהתורה תקרבהו אליו יתברך בדביקות ובתשוקה גדולה, להיות קורא בשמו, ולהיות עימו יתברך ביחוד עצום בצוותא חדא.

אבל אם האדם מזלזל בתפילה, ומתפלל בקרירות בלי רגשי הלב, אזי אין התורה מביאתו לידי שום תכלית, ואף אם היה ראש לכל לומדי ביהמ״ד, ומחדש חידושים וסברות נפלאות, וטוען ונטען עם כולם, לא יזכה בזה לבד לזכך תאוותיו ומידותיו הרעות, דכיון שבעת שעומד להתפלל לפני ממ״ה הקב״ה אינו מתפעל ומתרגש כלל, הרי זה מורה שכל עניני היהדות שלו בקרירות, ואינו ירא את הי״ת באמת, ואינו מתנהג בקדושה ובטהרה כראוי, וזו ראיה כי גם בלימודו בתורה אינו מכוין להתדבק על ידה אל רצונו יתברך, אלא כדי להתפאר ולהתגאות, שיוכל לפרסם שם בחידושיו, ולקנות לו שם חכם בארץ לתלמיד חכם וגאון, או לשאר נגיעות של שטות אשר היצר ממציא בלב האדם, ובזה הוא מבזה את התורה הקדושה, כי משתמש בתגא להנאתו, ועושה את התורה קרדום לחפור בו ועטרה להתגדל בה (עיין אבות פ״ד מ״ז).

ועל פי רוב חידושים הבאים מילמוד כזה אינם מכוונים לאמיתה של תורה, כי האיך אפשר שיכוין לאמיתה של תורה אם הוא מהפך כל תכלית לימוד התורה, כי תכלית לימוד התורה היא לבוא לבחינת ״אין״, כי אורייתא מחכמה נפקת (זוהר ח״ב דף קכא.), וחכמה היא כח האי״ן, כמש״כ (איוב כח) והחכמה מאין תמצא, והוא הרי אינו מכוין לבוא ל״אין״ אלא ל״יש״, א״כ היאך אפשר שיכוין בחידושיו לאמיתה של תורה.

אלא כאשר האדם מתפלל תפילותיו כראוי, ולומד את התורה ביראת הי״ת על פניו, ותוך כדי כך עולה בידו לחדש חידושים, הרי ודאי שבחידושים כאלה עושה קישוטים להשכינה הקדושה, ובזה בונה שמים חדשים ועולמות חדשים, כמובא בזוהר הקדוש (הקדמה דף ד:).

ולאדם כזה שלומד להתגאות ובלי יראת הי״ת על פניו, אין היצר מפריע ומבטל מלימוד התורה, כי אדרבא היצר נהנה מאוד מזה שהוא טרוד בלימודיו וחידושיו, כי עי״ז אינו מתעורר להתפלל כראוי, ולעשות חשבון לנפשו, ולהתקרב אליו יתברך לעבדו ברשפי אש, ואף כשאומרים לו דברי מוסר לעוררו להתפלל תפילותיו בהרגש הלב ובהתלהבות ולהתנהג בקדושה ובטהרה, הוא אינו מתפעל כלום מזה, כי אומר שלום לנפשו, שהרי הוא לומד ומחדש חידושים, ומי יאמר לו מה תעשה ומה תפעל.

ועל כגון זה אמרו חז״ל (שבת דף לא.) כל אדם שיש בו תורה ואין בו יראת שמים וכו׳, חבל על דלית ליה דרתא ותרעא לדרתא עביד, ואמרו בלשונם הקדושה ״חבל״, היינו שכמו אותו האדם שעשה שער לדירה בלי שיהיה לו בית דירה, הלא חבל על טירדתו ועבודתו שעבד

בחינם, כן גם אדם המזלזל בתפילה ואין בו יראת שמים, חבל על יגיעתו בלימוד התורה, כי בזה לא יבוא לעולם לשום תכלית. עכ״ד.

וזהו הקיטון שאנו צריכים לעשות אל הי״ת, כדי שיהיה מקום לעסק התורה. הבן.

והנה זה היה החטא של עמ״י שלא התפללו להי״ת, וכמבואר בדברי מהרי״א ביערות דבש (ח״א דרוש ד) וז״ל: והנה כל חטא בית ראשון שלא קראו לה׳ כלל, כדכתיב (תהילים יד) אוכלי עמי אכלו לחם, ה׳ לא קראו, וכן ישעיה צווח (ישעיה מג) ולא אותי קראת יעקב וכו׳, ובגמ׳ דחולין (דף קלד:) אמרינן כי ניתן להכהנים זרוע כנגד (במדבר כה) ויקח פנחס רומח, קיבה כנגד (שם) וידקור אל קבתה, ולחיים כנגד (תהילים קו) ויעמוד פנחס ויפלל, הרי דלחיים כאילו מוכן לתפילה וזעקה.

וזהו מאמרו של ירמיה (איכה א) ודמעתה, לא על חטא בית שני, כי שם היו מתפללים לה׳ ותמימים היו עם ה׳, רק על חטא בית ראשון אשר לא קראו לה׳, וזהו ודמעתה על לחיה, שהוא כלי המושאל ומוכן לצעקה ותפילה כהנ״ל בפנחס, וזהו שאמר (סנהדרין דף קד:) רבא בשם ר׳ יוחנן כי הדמעה תהיה על חורבן הראשון, כי משם נסתעף חורבן השני, וזהו כאשה על בעל נעוריה, אבל בבית שני, כבר היה כבעל מחזיר אלמנתו וגרושתו כנודע, ולכך עיקר הבכי על בית ראשון, וזהו על לחיה, על ביטול תפילה וצעקה לה׳.

וראו נא לכמה מגיע ועד היכן ענין תפילה, ועל זה נחתם גזר דין על אשר ה׳ לא קראו, וצריך האדם להיות חרד בתפילה, כי זה אשר נשאר לנו בגולה ואין לנו עבודה וזהו עבודה (תענית דף ב.), וכמה יש לאדם להתבונן בו ולעמוד בהכנעה יתירה וכפיפת קומה ומלין לצד עלאי ימלל בנחת ובכוונה, ואשרי למי שמתפלל בדמע ולב נשבר ונדכה, כי לא ישוב ריקם, ועל מה נבטח בגולה ומה יגן בעדנו, אם לא בתפילה ובקשה מקירות לב, אוי לנו אשר נאמר (איכה ג) סכותה בענן לך מעבור תפילה, ומה הוא הענן, הוא אדים והבל שיש בו חטא היוצא מפי איש ואשה כל יום, וביחוד שיחה בטילה בבית הכנסת, ומכ״ש בעת תפילה, הכל הוא עולה בעב וענן ומונע לתפילה לעלות.

אך אם אדם מתפלל אחר כך בכוונה ובבכי ודמעה, מעלה כל תפילות מכמה שנים אשר סביב נקבצו לו, כי נשארו עומדים ברפיון מבלי עליה, וכעת ע״י תפילה זו הם עולים במעלה בית אל, אבל המוציאים מפיהם ניבול פה ר״ל, שבועת שווא ומסירת ממון של ישראל, אין התפילה נעכבת כי אם הולך יהלך תיכף לסטרא אחרא ר״ל, וכאילו זבח לשעירים, ואם יבכה אחר כך וירבה בתפילה, קשה להציל בולעם, ועל זה נאמר (קהלת ד) ראיתי דמעת עשוקים ואין להם מנחם. עכ״ל.

וכבר מבואר במדרש תהילים (מזמור קלז אות ב) וז״ל: כיון שהגיע ירמיהו לנהר פרת, ענה נבוזראדן ואמר ליה אם טוב בעיניך לבוא איתי בבל (ירמיה מ), חשב ירמיהו בליבו ואמר אם הולך אני עמהם לבבל אין מנחם לגלות הנשאר מהם, יצא לו מהם, נטלו הגליות את עיניהם וראו את ירמיהו שפירש מהם, געו כולם בבכיה וצווחו רבינו ירמיהו הרי אתה מניחנו, שם

בכו, שנאמר (תהילים קלז) על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו, ענה ירמיה ואמר להם מעיד אני עלי שמים וארץ **אילו בכיתם בכיה אחת עד שאתם בציון לא גליתם**.

עוד איתא שם (אות ג) וז״ל: שם ישבנו גם בכינו, מה ת״ל שם ישבנו, מלמד שלא היה להם ישיבה, משיצאו מירושלים עד שהגיעו לפרת אמרו אלהיהן של אלו רחמן הוא, וכיון שמסבירין לו פנים הוא חוזר ומרחם עליהם, שמא ישובו ויתחברו כולם **ויקראו לאלהיהם ויעזרם ולא הועלנו כלום**, לפיכך היו דוחקים אותם ומריצין אותם בעל כרחם, שנאמר (איכה ה) על צואריגו נרדפנו וגו׳, (שם ד) קלים היו רודפינו. ע״כ. הרי שע״י בכיה אחת, דהיינו תפילה אחת מעומק הלב, כבר היינו יכולים להנצל.

וכתב מוהרנ״ת ז״ל בליקוטי הלכות (יו״ד הל׳ יין נסך ה״ג אות ב) וז״ל: וזה בחינת תורה שבכתב ותורה שבעל פה, בחינת תורה ותפילה, כי משה בחינת תורה שבכתב שהוא רק בבחינת הזכרה ואזהרה הנ״ל, כי בתורה שבכתב אין מבואר שום דין של מצוה ואין יודעין ממנה איך לעשות שום מצוה, ועל כן היא רק בבחינת הזכרה ואזהרה, שתורה שבכתב בחינת משה, מזכרת ומזהרת את האדם לעשות כל מצוה ומצוה, כגון שמזכרת להניח תפילין, או ללבוש ציצית, או לעשות סוכה וכו׳, אבל עדיין אין יודעין ממה לעשות התפילין וכו׳, על כן כשרוצין לבוא לידי מעשה, לעשות המצוה בפועל, אי אפשר לעשותה כי אם על ידי תורה שבעל פה שמסר לנו משה בעל פה, ששם מבוארין הדינים של כל מצוה ומצוה, כי תורה שבעל פה זה בחינת הדיבור, בחינת דוד המלך, בחינת מלכות פה, שאי אפשר לעשות המצוה בפועל כי אם כשעוברת דרך הדיבור כנ״ל.

ועל כן כל דיני המצוה מבוארין רק בתורה שבעל פה, כי אי אפשר לעשות המצוה הנזכרת בתורה שבכתב, כי אם על ידי שיודעים הדינים של המצוה שנמסרו לנו בעל פה, נמצא שתורה שבכתב, בבחינת זכרון, ותורה שבעל פה, בבחינת מביא לידי מעשה, ועל כן היא בעל פה, כי אי אפשר לבוא לידי מעשה, כי אם על ידי דיבור פה שהוא בחינת דוד המלך כנ״ל.

וזה בחינת תורה ותפילה, כי כלליות התורה הוא בבחינת מחשבה ודעת, בחינת משה, שזהו בחינת תורה שבכתב, ותפילה היא בחינת מביא לידי מעשה, בחינת דיבור, בחינת תורה שבעל פה, כי עיקר ההתגברות על היצר הרע והדמים – לעמוד כנגד כל המניעות עד שיבוא לידי מעשה, הוא על ידי תפילה, כמובן בדברי רבינו ז״ל כמה פעמים, שעיקר ההתגברות לזכות לכל הדברים שבקדושה הוא על ידי תפילה שהוא בחינת דוד, בחינת (תהילים קט) ואני תפילה, שזהו בחינת כל ספר תהילים שיסד, שהם חמישה ספרים כנגד חמישה חומשי תורה, דהיינו שכל השתדלותו והתגברותו שלחם מלחמת ה׳ ותיקן תפילות הרבה הכתובים בספר תהילים, כדי להביא כל המצוות לידי מעשה שנזכה לקיים את התורה שהזהיר וציוה אותו משה רבינו ע״ה, וכמובן בהתורה אית לן בירא (סימן לא) שעיקר ציור אותיות התורה לטוב וכו׳ הוא על ידי תפילה, דהיינו על ידי שמדברין הכיסופין בפה וכו׳. עיין שם.

מבואר בדברי רבינו נתן זי״ע שהתפילה הוא בחינת המעשה של תורה שבכתב, והיינו שע״י התפילה מתקיים התלמוד מביא לידי מעשה, כי תפילה הוא ממש בחינת תורה שבע״פ. והדברים עמוקים.

ועל כן, הנה העיקר הוא להרבות בתפילה, כי תפילה נצרכת מאוד לתורה, והא בלא לא סגיא (נדה דף ע:), היינו תורה בלא תפילה לא אפשרי, וזה היה עבודת עמ״י במדבר, כמו שאמר רמ״מ מרימנוב זי״ע (בארות המים מהדו״ת לשבועות) שמר״ח סיון כשבאו למדבר סיני ועד יום קבלת תורה, היו בנ״י מאריכים בתפילת אהבה רבה בהשתפכות הנפש, ומעומק ליבם היו זועקים והאר עינינו בתורתך ודבק ליבנו במצוותיך, וזה היה הכנתם לקבלת התורה. עכ״ד.

ואיתא בע״ז (דף ח.) שיכול אדם להוסיף בכל ברכה וברכה בתפילת שמו״ע מעין אותה ברכה. ופירש רש״י, כגון אם היה משכח תלמודו יאריך בחונן הדעת. ע״כ. מבואר שהפתרון והעצה למי שמשכח תלמודו הוא שירבה בתפילה ותחנונים לחונן הדעת.

וכתב מרן הח״ח בבית ישראל (פרק א) שאחד מעיקרי תורתינו הקדושה בעניני עבודת ה׳ היא התפילה, עיין שם באורך.

ואיתא בהגהות ר׳ עקיבא איגר בשו״ע (יו״ד סימן שעו) שהכוונה בברכה זו (אהבה רבה) הוי סגולה לזכור לימודו.

והובא בספר דרך עץ החיים (עמוד 502) שסיפר הגאון הנצי״ב להגאון ר׳ איסר זלמן מלצר, שביום שלא היה בוכה באהבה רבה, לא היה זוכה לחדש בתורה. והעיר בזה הגאון ר׳ א״י סלומון זצ״ל, שמצינו בברכה זו אריכות לשון מה שלא מצינו בשאר ברכות, והוא, אהבה רבה, חמלה גדולה ויתירה, אבינו מלכנו, בעבור אבותינו שבטחו בך וכו׳, אבינו האב הרחמן המרחם רחם עלינו, וזה ללמדנו, שכדי לזכות להצלחה בתורה, צריך להרבות ולבקש רחמים, וכפי שירבה לבקש מקרב הלב – כן יזכה בסיעתא דשמיא להצלחה.

וכתב בבאר החיים (חג השבועות עמוד רצו) שזהו מה שאמר יתרו (שמות יח) והזהרתה אתהם את החוקים ואת התורות והודעת להם את הדרך ילכו בה, ותירגם בתרגום יהונתן ותהודע להון ית צלותא דייצלון בבית כנשתהון, פירוש תודיע להם ותלמד אותם את התפילות שיתפללו בבית הכנסת, ואע״פ שלא נזכר בפסוק כי אם מלימוד ההלכות, כמש״כ ברישא דקרא ״את החוקים ואת התורות״, מ״מ רמז בזה שכדי להצליח בתורה – נצרכת התפילה לשפוך נפשו לפני ה׳ על ההצלחה בתורה ובמצוות.

ובזה ביאר הרב שפת אמת (לשבועות תרמ״ג) מה שקורין מגילת רות בשבועות, כי בסופה מדובר מלידת דוד המלך נעים זמירות ישראל שריווהו להקב״ה בשירות ותשבחות (ברכות דף ז:), ועליו נאמר (תהילים קט) ואני תפילה, וזה להורות שא״א לזכות לתורה שניתנה בשבועות כי אם ע״י התפילה, כי א״א לתורה בלא תפילה וא״א לתפילה בלא תורה. עכ״ד.

ואיתא בעבודת עבודה (שיחות קודש ח"א פר' ראה עמוד שמו) דעל ידי עבודת התפילה, אז גם הלימוד יהיה בהתמדה ובאמת, וע"י לימוד בהתמדה באמת זוכים גם לתפילה באמת, כי הא בהא תליא, תורה בשלימות מביא לידי תפילה, ותפילה בשלימות מביא לידי תורה. עכ"ד.

וכתב בברכת אהרן (עמוד קח) דמה דאיתא (מגילה דף כח:) שמעתתא בעי צילותא, היינו שכדי לזכות לכתרה של תורה צריך להרבות בצלותא – בתפילה, והתפילה צריכה לתורה. עכ"ד.

וכבר אמרו (ברכות דף נ.) וז"ל: הכתיב (תהילים פא) הרחב פיך ואמלאהו, ההוא בדברי תורה כתיב – הרחב פיך לבקש הרבה. ע"כ. הרי שהאדם צריך להרבות בתפילה הרבה מאוד שיוכל להשיג בתורה הקדושה.

וכבר כתב רבינו ז"ל בליקוטי מוהר"ן (ח"א סימן ח אות ז) וז"ל: והענין כמש"כ בתיקוני זוהר (תי"ד דף כט:) גן דא אורייתא, כי התורה נקראת גן ונשמות ישראל המעיינים ומבינים בהתורה, הם בחינת עשבין ודשאין דאתרביאו בגן, ומאין הם גדלים? הוא ממעין, דא חכמה, כמש"כ (שיר השירים ד) מעין גנים, ומהיכן מקבלין החכמה והשכל שהוא בחינת המעין? הוא מהתפילה, כמש"כ (יואל ד) ומעין מבית ה' יצא, הוא התפילה, כמש"כ (ישעיהו נו) כי ביתי בית תפילה.

והוא בחינת מביא מכח אל הפועל, כי תפילה הוא בחינת חידוש העולם, כי תפילה הוא שמאמין שיש מחדש אשר בידו לעשות כרצונו לשנות הטבע, והוא בחינות בריאה בכח, כמש"כ (תהילים קד) כולם בחכמה עשית, שהוא בחינת התפילה שמשם יוצא מעין החכמה כנ"ל, והתורה היא בחינת בריאה בפועל, כמש"כ (משלי ח) ואהיה אצלו אמון, אמון לשון פועל, כי בהתורה נברא העולם, וכשמתפלל על איזה דבר הוא בחינת חידוש העולם והוא בחינת בריאה בכח, והוא בחינת התעוררות החכמה שהוא בתפילה כנ"ל, ומעין מבית ה' יוצא – זה התפילה כי שם נתעורר החכמה כנ"ל, ומשם נמשך המעין הוא החכמה אל התורה, ושם יוצא אל הפועל, כמש"כ (משלי ב) מפיו דעת ותבונה, כי בהתורה הוא התגלות החכמה, ועי"ז נעשה מעין גנים שהמעין משקה הגן, ועי"ז אתרביאו עשבין ודשאין כנ"ל.

וזהו שאמרו רז"ל (ברכות דף לב:) המעיין בתפילתו בא לידי כאב לב וכו', שנאמר (משלי יג) תוחלת ממושכה מחלה לב, מאי תקנתיה? יעסוק בתורה, שנאמר (שם) ועץ חיים תאוה באה, זהו שאמרנו, כי בהתפילה עדיין הוא בכח ואינו יוצא אל הפועל, עד שבא אל התורה שהיא בחינת בריאה בפועל, ואזי נעשה בקשתו על ידי שיוצא מכח אל הפועל.

והיינו דכתיב (בראשית ב) ונהר יצא מעדן להשקות את הגן, ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים, הוא בחינת התפילה כי עדן עין לא ראתה, כמו שאמרו רז"ל (ברכות דף לד:), שזהו בחינת תפילה שהוא למעלה מן הטבע, כי על ידי תפילה משנה הטבע כנ"ל, שזהו בחינת

עדן עין לא ראתה, כי למעלה מהטבע אין לנו שום תפיסא, והיינו ונהר יצא מעדן היינו מהתפילה כנ״ל, ומעין מבית ה׳ יוצא, להשקות את הגן הוא התורה כנ״ל מעין גנים, וכאשר נמשך מעין החכמה מהתפילה אל הגן שהוא התורה, אזי אתרביאו עשבין ודשאין נשמות ישראל, כלומר שגדלים בהגן ומבינים ומשכילים בהתורה, ואזי זוכה ללון בעמקה של הלכה לברר הדין האסור והמותר הטהור וכו׳, ובזה מפריש הטוב מהרע. עכ״ל.

וכתב רבינו יהונתן איבשיץ ביערות דבש (חלק א דרוש ד) וז״ל: בדוק ומנוסה, אם יתפלל אדם שחרית וקריאת שמע בכוונה, שבו ביום יזכה לדבר מצוה ויצליח בעסקיו, ואף שלשעה יחשוב שאינו מצליח, בסופו ימצא שכן הוא, ואין צריך לומר שיצליח בו ביום בתורה, ומצוה גוררת מצוה. וכן להיפך, אוי לי על שברי בעת שאיני מתפלל בכוונה כראוי, כל היום אין שמועתי בתורה מכוונת וקרעים אלביש. עכ״ל.

עוד כתב (דרוש ד ד״ה ולכן) וז״ל: ואין לך דבר שמזכה לאדם להשיג ישרות התורה ולפענח מצפונים בדרכי יושר ואמת, אלא להתפלל לה׳ בדמע שישוב וירחמהו, כי קל שומע תפילה הוא, וקרוב לכל קוראיו באמת. עכ״ל.

ועל כן, העצה היא בכל הענינים שרוצה להתחזק בתורת ה׳ — שיתפלל אל ה׳ ולהתחנן אליו לדבק ליבו לתורתו ולהאיר עיניו בה, ושיעזרהו נגד כל המפריעים משקידת התורה.

ועיין שם שהאריך, שראוי הוא, שקודם שיבקש יתמרמר וישוב בתשובה על רוע תכונתו, וכמו שאמר דוד המלך, עליו השלום (תהילים קיט) פלגי מים ירדו עיני על לא שמרו תורתך, ואז יעתר אל ה׳ להתקרב אליו ולתורתו. וכבר אמרו חז״ל במס׳ ברכות (דף ח.) ע״פ (תהילים לב) על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצא (שם לב) — זו תורה שנאמר (משלי ח) כי מוצאי מצא חיים. ע״כ.

וכתב האור החיים (פר׳ כי תבוא כו ז) וז״ל: ואומרו ונצעק אל ה׳, כאן רמז שצריך האדם להתפלל לה׳ בכל יום שיצילהו מיצר הרע, והוא אומרו ונצעק אל ה׳ וגו׳, ואומרו וישמע ה׳ את קולנו וגו׳, פירוש הגם שה׳ הוא שברא יצר הרע לבחון האדם בעבודת בוראו, אעפ״כ כשצועקים אליו שומע קולם מטעם שראה את הרשום שהוא עניינו ועמלנו ולחצנו, העוני הוא אפיסת כח הלוחם שאין כח בנו המספיק להלחם בו לגרשו ממנו, העמל הוא שאנו צריכין לעמול במלחמתו, הלחץ הוא הדחק שדוחק היצר את האדם לחטוא בעל כרחו, ולג׳ סיבות שמע ה׳ את קולנו. עכ״ל.

ומובא בספר התקנות (דף מו) וז״ל: מובא בכתבי הקודש של רבנו ר׳ בער זי״ע, שגילה לו נשמתו של רבנו הקדוש הנזכר לעיל, דהיינו נשמת הבעל שם טוב להבעל שם טוב זי״ע, שעיקר מה שזכה למדרגותיו הנוראים, היה בעבור עבודת התפילה שהיה באימה וביראה ובעבודה גדולה, ובזה הכח העמיד תלמידים קדושים ותלמידי תלמידים לאלפים ורבבות בעלי רוח הקודש, בעלי מסירות נפש, ובעלי עבודות גדולות, בודאי לא היה בשביל תפילות של שבת שזה מאז ועד עתה, ממילא יש הרבה ישראל הקדושים שמתרפקים בשבת בעבודת

התפילה, רק עיקר היה בשביל תפילת החול, שחידש רבינו הקדוש הבעל שם טוב זי״ע להתפלל בגודל מסירות נפש בעבודה גדולה ונוראה, לכן על כל פנים אנחנו שופלא דשופלא, בעקבי דעקבים בדרא דמשיחא מה אנחנו מה חיינו ומה כוחנו, על כל פנים קצת הנובלות מספיחי דספיחים שנשאר לנו עוד מרבינו הקדוש הנזכר לעיל, בזה נתרפק ועל זאת נתגעגע, וזה כל חיותנו ואורך ימינו. עכ״ל.

וכתב בספר עבודת פנים (מכתב כה) וז״ל: מה שאתה מבקש עצה להנצל מהיצר הרע, הרוצה לאבד את האדם משני עולמות ר״ל, באמת אין כל עצה לזה, כי כל עצה צריכה לעצה אחרת אליה, כמאמר הכתוב (תהילים יג) עד אנה אשית עצות בנפשי, רק עצה אחת יש בדוקה ומנוסה לכל דורש עבודת ה׳, והיא מועילה בכל מקום ובכל זמן, פשוט לבקש ולהתחנן מהי״ת אנה ה׳ מלטה נפשי (תהילים קטז), וכל ספר תהילים מלא מזה, וצריך לבקש על זה הרבה מאוד, לא יום ולא יומים, לא חודש ולא שנה, אך מה זה מזיק? הלא הבקשה והתפילה היא עצמה עבודה גדולה ונחת רוח גדול להי״ת, שהרי לתכלית זה נברא העולם והיצר הרע, כדי שיצעקו לה׳ הצילני נא (בראשית לב), ומי שצועק לה׳ על צרות היצר, חוסך לצעוק על צרות אחרות ר״ל, ודי למבין.

ומקובל מצדיקים, שכאשר יהודי מבקש על צרכיו הרוחניים, שום קטרוג אינו יכול לעכב תפילתו מלעלות השמימה, כי עיקר הקטרוגים הם כשמתפלל על ענייניו הגשמיים, אולי אינו הגון ואינו כדאי, ואולי זה לא טוב עבורו שימלאו את מבקשו, אבל כשמתפלל על הענינים הרוחניים, לא שייך כל קטרוג, ולמה לא ימלאו את מבוקשו הטוב.

ופירשו בזה לשון התפילה ועונה לעמו ישראל בעת שוועם אליו – כאשר מבקשים ומתחננים אליו שרוצים לעשות רצונו יתברך, אז הקב״ה עונה תמיד, ואפילו כשאינו מרגיש שעונים לו – יאמין כי עונים לו, וכמו שפירש מרן בעל בית אברהם זי״ע צעקת הדל תקשיב ותושיע (נשמת כל חי, נוסח עדות המזרח ונוסח ספרד), דל הוא מלשון (ישעיה לח) דלו עיני למרום, כשיהודי צועק לה׳ רבש״ע, הרם אותי ממצבי השפל! אזי בהכרח תקשיב ותושיע. עכ״ד.

וע״י התפילה מקרב את הגאולה, ואמר האדמו״ר מטאהש זי״ע (עבודת עבודה, פתגמי קודש, פר׳ נשא עמוד קסה) דע״י שאנו מכבדים את הג׳ תפילות אנו פועלים לקרב את הגאולה, וכשאנו מתפללים אזי גם האבות מתפללים יחד איתנו, ותפילת האבות מקרבת את הגאולה, כמבואר בב״מ (דף פה:), וכשאנו מתפללים כל יום יחד עם האבות, אנו מעוררים את עת הגאולה באופן נורא מאוד.

ועל זה רומז מה שאמרו חז״ל (ברכות דף כו: תנחומא סדר ויקרא אות יד) תפילות אבות תיקנום, פירוש כי בזה שיסדו את התפילות עשו עצה איך להגיע אל זמן התיקון, לקרב במהרה את התיקון השלם.

ועל זה רומז מה שאמר הכתוב (ויקרא כו) אחר פסוקי התוכחה, וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכור, כי אף בתוך שפלות מצבם של ישראל בעת שמתקיים בהם דברי התוכחה ר״ל, יש בידם כל התפילות שתיקנו האבות הקדושים, ועי״ז והארץ אזכור, אזכור להביאם על ארץ הקודש בעת הגאולה השלימה.

ובזוהר הקדוש (ח״ב דף נג.) איתא, כי והארץ קאי על דוד המלך ע״ה, וזהו והארץ אזכור, שאזכור להביא להם את הגואל צדק, משיח בן דוד במהרה דידן. עכ״ד.

שלא בירכו בתורה תחילה – לא הקדימו יראה לתורה

הנה עיקר ענין החורבן הוא, כי ביהמ״ק היה מביא לידי ירא״ש וכדכתיב (דברים יד) למען תלמד ליראה את ה׳ אלהיך כל הימים, וכמבואר בתוס׳ (ב״ב דף כא. ד״ה כי מציון) וז״ל: כי מציון תצא תורה, לפי שהיה רואה קדושה גדולה וכהנים עוסקים בעבודה, היה מכוין ליבו יותר ליראת שמים וללמוד תורה, כדדרשינן בספרי (סדר ראה פיסקא קו) למען תלמד ליראה וגו׳, גדול מעשר שני שמביא לידי תלמוד, לפי שהיה עומד בירושלים עד שיאכל מעשר שני שלו, והיה רואה שכולם עוסקים במלאכת שמים ובעבודה, היה גם הוא מכוין ליראת שמים ועוסק בתורה. עכ״ל. הרי שביהמ״ק היה מביא לידי יראת שמים, והכוונה כנ״ל שע״י ביהמ״ק היה זוכה לעסוק בתורה לשמה, להדבק בקב״ה, וביהמ״ק היה כלי להשראת השכינה ויכל ע״י עסק התורה להדבק בקב״ה בשלימות, וביהמ״ק היה מביאו לידי יראת שמים ולידי דביקות.

וכן מבואר בזוהר הקדוש (פר׳ ויקהל דף ריח:) וז״ל בלשה״ק: בא וראה שהרי אמרו, שכל אותם עזי המצח שאין להם בושה, אין להם חלק בעולם הזה ובעולם הבא, כל עזי המצח שהיו בישראל, כשהיו מסתכלים באותו הציץ, היו משברים את ליבם ומסתכלים במעשיהם, משום שציץ היה עומד על אות, וכל מי שמסתכל בו היה מתבייש במעשיו, ולכן הציץ מכפר על אותם עזי פנים, עזי מצח.

אותיות של הסוד של השם הקדוש שהיו חקוקות על הציץ, היו מאירות ובולטות ונוצצות, כל מי שהיה מסתכל באותה התנוצצות של האותיות, נופלות פניו מאימה והיה נשבר ליבו, ואז הציץ מכפר עליהם, כמו זה, כיון שהוא גורם לשבר ליבו ולהכנע מלפני ריבונו.

כמו כן הקטורת, כל מי שהריח באותו עשן, כשעלה אותו עמוד מאותו מעלה עשן, היה מברר את ליבו בבירור לעבוד את רבונו ומעביר ממנו זוהמת היצר הרע, ולא היה לו אלא לב אחד כנגד אביו שבשמים, משום שקטורת היא שבר ליצר הרע ודאי בכל הצדדים, כמו שציץ היה עומד על נס אף קטורת, שאין לך דבר בעולם לשבר את הצד האחר, פרט לקטורת. ע״כ. הרי שבביהמ״ק היה מגיע האדם ליראת שמים עצומה ולכניעת לבבו לשוב אל הי״ת.

והיינו כי ביהמ״ק הוא בחינת הלב, וכמבואר באיכ״ר (פתיחתא אות טז) וז״ל: אמר הקב״ה (ירמיה ד) כי נגע עד ליבך, זה בית המקדש, כמד״א (דהי״ב ז) והיו עיני וליבי שם כל הימים. ע״כ.

ועל כן ביהמ״ק היה פותח את לבבות עמ״י, כדאיתא בויק״ר (פר׳ א אות ב) על פסוק (דברים ג) ההר הטוב הזה והלבנון כו׳, וז״ל: ולמה נקרא שמו לבנון, ר׳ טביומי אמר על שם שכל לבבות שמחים בו, הה״ד (תהילים מח) יפה נוף משוש כל הארץ וגו׳, ורבנן אמרי על שם (מ״א ט) והיו עיני וליבי שם כל הימים. ע״כ.

ואיתא בזוהר (פר׳ לך לך דף פד:) וז״ל: בסתר המדריגה דא בית המקדש, אתר דאקרי בית קודש הקודשים ליבא דכל עלמא, ובגין כך כתיב בסתר המדריגה בגין דתמן הות שכינתא מסתתרא, כאתתא דאיהי צנועה לבעלה ולא נפקא מביתא לבר, כד״א (תהילים קכח) אשתך כגפן פוריה בירכתי ביתך וגו׳, כך כנסת ישראל לא שרייא לבר מאתרהא בסתירו דדרגא, אלא בזמנא דגלותא דאיהו בגו גלותא, ובגין דאיהי בגלותא שאר עמין אית לון טיבו ושלוה יתיר. ע״כ.

ומביהמ״ק שאבו רוח הקודש, וזה היה פותח את הלב ליראת שמים טהורה, וכמבואר במדרש (ב״ר פר׳ ע אות ח) וז״ל: ד״א (בראשית כט) והנה באר בשדה זו ציון, והנה שלושה עדרי צאן, אלו שלושה רגלים, כי מן הבאר ההיא ישקו, שמשם היו שואבים רוח הקודש, והאבן גדולה, זו שמחת בית השואבה, א״ר הושעיא למה היו קוראים אותו בית השואבה שמשם היו שואבים רוח הקודש, ונאספו שמה כל העדרים, באים מלבוא חמת ועד נחל מצרים, וגללו את האבן וגו׳, שמשם היו שואבים רוח הקודש, והשיבו את האבן, מונח לרגל הבא. ע״כ.

ואיתא בירושלמי (סוכה פ״ה ה״א דף כב:) וז״ל: א״ר יהושע בן לוי למה נקרא שמה בית שואבה שמשם שואבים רוח הקודש, על שם (ישעיה יב) ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה. ע״כ.

וכתב בתוספות (סוכה דף נ: ד״ה חד תני) וז״ל: חד תני שואבה, בירושלמי מפרש שמשם שואבים רוח הקודש, שהשכינה שורה מתוך שמחה, דכתיב (מ״ב ג) ויהי כנגן המנגן ותהי עליו רוח ה׳, ומייתי עובדא דיונה בן אמיתי שהיה מעולי רגלים ובשמחת בית השואבה שרתה עליו שכינה. עכ״ל.

ועל כן כיון שהיה בחינת הלב, ממילא היה פותח את ליבו של כל ישראל להתקרב לאבינו שבשמים, ואמרו חז״ל במדרש רבה (סדר בראשית פר׳ סה אות כב) וז״ל: אלא בשעה שנכנס אבינו יעקב אצל אביו נכנסה עמו גן עדן, הדא הוא דאמר ליה (בראשית כז) ראה ריח בני כריח שדה וכו׳. דבר אחר (שם) וירח את ריח בגדיו ויברכהו, כגון יוסף משיתא ויקום איש צרורות, יוסף משיתא בשעה שביקשו שונאים להכנס להר הבית, אמרו יכנס מהם ובהם תחילה, אמרין ליה עול ומה דאת מפיק דידך, נכנס והוציא מנורה של זהב וכו׳, אמר לא דיי שהכעסתי אלוקי פעם אחת אלא שהכעיסנו פעם שניה, מה עשו לו? נתנו אותו בחמור של חרשים והיו מנסרים בו, היה מצווח ואומר וי ואי אוי שהכעסתי לבוראי. ע״כ.

וצ״ב היאך יתכן שאדם כה פשוט שהיה מוכן להכנס לבית קודש הקודשים ולקחת משהו משם ולהביאו לגויים הערלים הרשעים, איך יתכן שישתנה בן רגע, ולפי משנ״ת אין בדברים אלו קושיא כלל, כיון שמסגולת ביהמ״ק שהיה פותח את לב כולם, שכן נקרא לבנון על שם זה וכנ״ל, ואינו מן התימה כי אחר יכנסו פ״א לביהמ״ק שיחזור בתשובה, בפרט שנכנס לבית קודש הקודשים שהוא ביותר כנגד הלב, וכמבואר בזוהר כנ״ל.

(**ולכן** אע״ג שכאשר יוסף משיתא נכנס תמיד לביהמ״ק לא התעורר לחזור בתשובה, מכל מקום כשנכנס לבית קודש הקודשים שהוא בפרט מעורר את הלב, לכן חזר בתשובה שלימה. וא״ת מכל הכהנים שהיו בבית שני שנכנסו ביוה״כ לבית קוה״ק, ולא יצאו משם חיים, יתכן שבאמת חזרו בתשובה, אך מ״מ לתיקון חטאם היה צריך שימותו, כעובדא דר׳ אלעזר בן דורדיא בע״ז (דף יז.) ודוק).

סוף דבר מבואר בס״ד שביהמ״ק היה מעורר את הלב ליראת שמים.

וכתב בצפנת פענח (פרשת וארא) דאיתא בתיקונים (דף ה.) ע״פ (ישעיה לג) והיה אמונת עתך חוסן וכו׳, אי איכא יראת ה׳ אין וכו׳, ואלין שתא סדרא משנה אינון מעמודא דאמצעיתא, ומאן דבעי לנטלא ליה בלא שכינתיה דאיהי יראת ה׳, עליו אתמר (משלי טז) ונרגן מפריד אלוף וכו׳, לכך אע״ג דאוליף שתא סדרא משנה אי איכא יראת ה׳ אין, אי לאו כאילו לא הוי כלום בידיה וכו׳.

ובזה יובן על מה אבדה הארץ וכו׳, על עזבם א״ת תורתי דייקא, דהוה ליה למימר על עזבם תורתי, מאי את, אלא דנודע כי השכינה נקראית את, והיא יראת ה׳, ובלא יראה לאו כלום בידיה, וז״ש על עזבם א״ת תורתי, לחבר יראה, השכינה שנקראית א״ת, עם תורת״י עמודא דאמצעיתא, שלמדו תורה בלא יראה, ולכך על שאבדה מהם הארץ עליונה בחינת היראה שנקראית ארץ, לכך אבדה הארץ למטה, שזה נמשך מזה, וק״ל. עכ״ד.

ולפי מה שביאר לן הרה״ק ר׳ יעקב יוסף מפולנאה זי״ע את דברי הגמרא, י״ל פשוט דהכוונה היא, דהן אמנם עמ״י עסקו בתורה, ועל כן לא היו יודעים על מה אבדה הארץ, וא״ת שאבדה הארץ משום שעברו על ג׳ עבירות חמורות, הנה זה גופא קשיא היתכן דהתורה לא הגינה עליהם מלהכשל בעבירות אלו, והרי בראתי יצר הרע בראתי לו תורה תבלין (קידושין דף ל:), עד שבא הקב״ה וגילה את הסוד שלמדו תורה בלי יראה, וזה לא חשיב להציל מהעוונות, ועי״ז באו לג״ע חמורות ואבדה הארץ, וגם שע״י שעסקו בלי יראה תורתם ג״כ לא נחשבה, והיה בחינת ביטול תורה, דאם אין יראה לא נחשב תורתו לכלום, ועל כן אבדה הארץ על ביטול תורה, אלא שלא ראו את זה שהיו עוסקים בלי יראה, לכן אי אפשר לא ידע לפרש, עד שפירש הקב״ה בכבודו ובעצמו. הבן.

ובאמרי אמת (פר׳ בהר שנה תער״ג) כתב ע״פ (ויקרא כה) ושבתה הארץ שבת לה׳, דאיתא בזוה״ק (ח״ג דף קח.) שבת לה׳ ממש, תו פתח ר׳ אלעזר כי תקנה עבד עברי שש שנים יעבוד וגו׳, בגין דכל בר ישראל דאתגזר דאית ביה רשימא קדישא אית ליה נייחא בשמיטה דהא דיליה הוא וכו׳, כמה דשבת נייחא הוא דכלא, הכי נמי שמיטה נייחא דכלא וכו׳, היינו שע״י הרשימה יכולים להמשיך נייחא בכלא, בתחילה כתיב ושבתה הארץ שבת לה׳ ואח״כ כתיב שש שנים תזרע וגו׳, היינו שבכל המעשים צריך לקבל עול מלכות שמים בתחילה.

והוא כמו שאומרים בברכות התורה וצאצאינו וצאצאי צאצאינו וכו׳, ואיתא בדברי הה״מ (עבודת ישראל לקוטים) דהיינו המעשים של האדם, היינו שצריך כל אדם לקבל עליו בבוקר עומ״ש, שכן איתא בזוה״ק (שם) ראשית חכמה יראת ה׳ ודא מלכות שמים, ובגין כך עול

מלכות שמים, ועל דא האי בקדמיתא הוא דכלא, מאן אוכח תפילה בקדמיתא של יד וכו׳, עיין שם.

וכשמקבל עליו עול מלכות שמים בבוקר נמשך מזה על כל היום, כדאיתא בזוה״ק (שם) דבהאי עייל לשאר קדושה וכו׳, בגין כך בזאת יבוא אהרן אל הקודש וגו׳ כתיב, ומי שעוסק בתורה ומצוות בלי עול מלכות שמים זה הוא בחינם, שכן איתא בזוה״ק (שם) זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חינם בלא ברכה, דלא הוה עלנא במצרים עול דלעילא וכו׳, אלא כהאי תורא דיהבין עליה עול בקדמיתא בגין לאפקא מניה טב לעלמא, ואי לא קביל עליה ההוא עול לא עביד מידי וכו׳.

וזה דאיתא בגמ׳ (ב״מ דף פה.) על מה אבדה הארץ דבר זה אמרו חכמים ולא פירשוהו וכו׳, עד שפירשו הקב״ה בעצמו, שנאמר ויאמר ה׳ על עזבם את תורתי וכו׳, שלא בירכו בתורה תחילה, זה הוא חינם בלא ברכה, היינו שלא היו מקבלין עליהם מלכות שמים בתחילה, זה הוא הטעם שמברכין על כל המצוות בתחילה, לקבל עליו עול מלכות שמים קודם כל המעשים. עכ״ד.

והנה הקשה הרב מג״א (ריש סימן תצד) וז״ל: קשה לי היאך אנו אומרים בשבועות יום מתן תורתינו, הלא קי״ל כר״י דאמר בז׳ בסיון ניתנה התורה, דהא קי״ל דבעי לפרושי ו׳ עונות וכו׳, ולדידן לעולם שבועות בו׳ בסיון. ועיין עליו.

וכתב רבינו המהרש״א (ח״א דע״ז דף ג. על תוד״ה יום השישי) לתרץ, דכוונת הי״ת בזה הייתה להורות דיראת חטא קודמת לחכמה במעלה ובזמן, וזה לשון הרב ז״ל: והכוונה בזה לפי שלא היו ישראל אז ראויים לחכמת התורה עד שיטהרו ויקדשו עצמם מכל טומאת מצרים שיצאו משם, כמו שאמרו כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו וכו׳, ועל כן הייתה הטהרה במספר שבעה שבועות ויום חמישים שהם מספרים קדושים כענין שבת שמיטים ויובלות, ולפי שביום נ׳ נגמרה הטהרה שזכינו אח״כ ביום נ״א לקבל התורה, קבע הי״ת אותו יום חמישים לחג שבועות, כי יראת חטא קודם לחכמה במעלה ובזמן. עיין עליו.

ולאמור ביאר הרב באר היטב (ריש סימן תצד) דזהו שאיתא בפסחים (דף סח:) דאמר רב יוסף דביומא דעצרתא עבדי ליה עגלא תלתא, אמר אי לאו האי יומא דקא גרים כמה יוסף איכא בשוקא. וצריך עיון, חדא, מהו הלשון אי לאו האי יומא דקא גרים, והוה ליה למימר אי לאו מתן תורה. ועוד קשה דאי לאו מתן תורה העולם היה חוזר לתוהו ובוהו, כדאמרינן דהתנה הקב״ה עם מעשה בראשית אם מקבלים ישראל את התורה מוטב, ואם לאו הריני מחזירן לתוהו ובוהו, וא״כ מה שייך כמה רב יוסף איכא בשוקא דהא כלל לא היה קיים העולם. ועוד קשה דהא רב יוסף היה עניו כדאמרינן בסוף סוטה (דף מט:) משמת רבי בטלה ענוה, אמר ליה רב יוסף לא תיתני ענוה דאיכא אנא, עיין שם, וכאן התפאר רב יוסף דמחמת נתינת התורה הוא עדיף משאר אינשי, ואין זה מגדר ענוה.

אלא י״ל דאיתא (ע״ז דף כ:) ענוה מביאה לידי יראת חטא, וא״כ רב יוסף היה בו המעלה שהיה עניו, והיה בו ג״כ מעלה שיראת חטאו קודמת לחכמתו, וזהו שאמר ביומא דעצרתא – רצ״ל ביום החמישים, עביד ליה עגלא תלתא ואמר אי לאו האי יומא דקא גרים, היינו אי לאו האי יומא דעצרתא בהאי יומא אלא ביום נ״א לספירה (היינו ז׳ בסיון), לא היה מוכח דיראת חטא קודמת לחכמה במעלה ובזמן, ולא היה חשוב המעלה של רב יוסף שהייתה יראת חטאו קודמת לחכמתו כלום, וכמה יוסף איכא בשוקא, אבל השתא דיומא דעצרתא הוא ביום החמישים ונתינת התורה היה ביום נ״א, קשה הקושיא של המג״א מדוע קבעו את יום שבועות ביום נ׳ לספירה, וצריך לתרץ כמו המהרש״א שזה להשמיע מעלת יראת חטא הקודמת לחכמה במעלה ובזמן, ולכן יש מעלה ברב יוסף בזה שיראת חטאו קודמת לחכמתו.

וא״כ מובן הלשון אי לאו האי יומא, היינו אי לאו האי יום עצרת שחל ביום נ׳ לספירה – היה חל ביום נ״א לספירה. וגם מובן קושיה השניה דבאמת לא מיירי אם לא ניתנה התורה כלל, אלא רק אם יום עצרת היה נקבע ביום נ״א לספירה. וגם קושיה השלישית מיושבת, כי אין בדברי רב יוסף שום גאוה, רק אמר שבאמת יש מעלה ביראת חטאו קודמת לחכמתו.

ואמרו חז״ל בתלמוד (יומא דף ד:) וז״ל: ויכסהו הענן להר ויקרא אל משה וכל ישראל עומדין כו׳ (שמות כד), ר׳ מתיא בן חרש אומר לא בא הכתוב אלא לאיים עליו כדי שתהא תורה ניתנת באימה ברתת ובזיע, שנאמר (תהילים ב) עבדו את ה׳ ביראה וגילו ברעדה, מאי וגילו ברעדה? אמר רב אדא בר מתנה אמר רב במקום גילה שם תהא רעדה. ע״כ.

עוד אמרו (ברכות דף כב.) וז״ל: דתניא (דברים ד) והודעתם לבניך ולבני בניך, וכתיב בתריה יום אשר עמדת לפני ה׳ אלהיך בחורב, מה להלן באימה וביראה וברתת ובזיע, אף כאן באימה וביראה וברתת ובזיע. ע״כ.

וכן אמרו באבות דר״נ (פ״ו פיסקא ב) וז״ל: והוי מתאבק בעפר רגליהם, כיצד בזמן שת״ח נכנס לעיר כו׳ לך אצלו ואל תשב עימו לא על גבי מיטה ולא על הכסא כו׳, אלא שב לפניו על הארץ, וכל דבר שיצא מפיו קבלהו עליך באימה וביראה ברתת ובזיע, כדרך שקיבלו אבותינו מהר סיני באימה ביראה ברתת ובזיע. ע״כ.

ואמרו עוד (שבת דף ל:) וז״ל: רבה מקמי דפתח להו לרבנן אמר מילתא דבדיחותא ובדחי רבנן, לסוף יתיב באימתא ופתח בשמעתא. ע״כ.

וכתב הרה״ק בעל מאור עינים (פר׳ יתרו) באורך מענין היראה״ש הנצרך ללימוד התורה באמת. וסיים דברות קודשו בזה״ל: כללא דמלתא שהיראה היא כלי של התורה, ולכן צריך שתקדם לה, כי איך יקח האש בלא הכלי, ולכן יש כמה לומדים שבקיאים בכל הפוסקים ראשונים ואחרונים, וכשהוא לומד בלא יראה אינו כלום, כי לוקח האש בלא כלי ונשרף הוא והמוחין שלו, ואינו יכול לעבוד את הי״ת כי נשרפו המוחין שלו. ע״כ.

ומה העצה לזכות לירא"ש, מבואר בהנ"ל, וז"ל: העצה לזה איך יראים מהשי"ת? הוא באמונה – "וצדיק באמונתו יחיה" (חבקוק ב), להאמין שהוא יתברך מלא כל הארץ כבודו ולית אתר פנוי מיניה, ואיך לא ירא מפני מלך גדול ונורא העומד עליו בשעה שלומד הגמרא, הגם שמלא כל הארץ כבודו, אך שם הוא התגלות יותר שהשי"ת מתגלה אצלו יותר בשעה שלומד. עכ"ל.

והנה כתב הרמח"ל בדרך ה' (ח"ד פ"ב אות ה) וז"ל: אך התנאים הצריכים להתלוות לתלמוד, הנה הם היראה בתלמוד עצמו ותיקון המעשה בכל עת, וזה כי הנה כל כוחה של התורה אינו אלא במה שקשר ותלה ית"ש את השפעתו היקרה בה, עד שעל ידי הדיבור בה וההשכלה תמשך ההשפעה הגדולה ההיא, אך זולת זה לא היה הדיבור בה אלא כדיבור בשאר העסקים או ספרי החכמות וההשכלה, ככל שאר מושכלות המציאות הטבעי למיניהם שאין בם אלא ידיעת הענין ההוא, ואין מגיע ממנו התעצמות יקר ומעלה כלל בנפש הקורא המדבר והמשכיל, ולא תיקון לכלל הבריאה.

ואמנם ההשפעה הזאת הנה ענינה אלוקי כמו שזכרנו, ולא עוד אלא שהוא היותר עליון ונשגב שבענינים הנמשכים ומגיעים ממנו יתברך אל הברואים, וכיון שכן ודאי שיש לו לאדם לירא ולרעוד בעסקו בענין כזה, שנמצא הוא ניגש לפני אלקיו ומתעסק בהמשכת האור הגדול ממנו אליו, והנה צריך שיבוש משפלותו האנושי וירעש מרוממותו יתברך, והנה יגל מאוד מחלקו הטוב שזכה לזה – אך ברעדה כמ"ש, ונכלל בזה שלא ישב בקלות ראש, ולא ינהג שום מנהג בזיון לא בדבריה ולא בספריה, וידע לפני מי עומד ומתעסק.

ואם הוא עושה כן, אז יהיה תלמודו מה שראוי לו להיות באמת, ותמשך על ידו ההשפעה שזכרנו, ויתעצם בו היקר האלוקי, וימשך תיקון והארה לכל הבריאה, אבל אם תנאי זה יחסר ממנו, לא תמשך ההארה על ידו, ולא יהיו דבריו אלא כשאר כל הדיבורים האנושיים, הגיונו כקורא איגרת ומחשבותיו כחושב בדברי העולם, ואדרבא לאשמה תחשב לו, שקרב אל הקודש בלי מורא ומקל ראשו לפני בוראו, עודו מדבר לפניו ומתעסק בקדושתו יתברך, ואולם כפי מדריגת המורא ושיעור הכבוד והזהירות בו, כן יהיה שיעור יקר הלימוד ומדריגת ההשפעה הנמשכת על ידו. עכ"ל.

היינו שהלימוד בתורה חייב להיות במורא גדול, וכמה שהאדם ירא יותר ויכבד יותר את התורה, אזי לתורה שלומד יהיה יותר ויותר השפעה בתיקון העולמות, וע"י תורתו תמשך ההשפעה הנצרכת לקיום העולמות, והאדם יתעלה מזה ביותר, כי ע"י המורא תמשך על ידו ההשפעה העליונה, ויתעצם בנפשו האור האלקי, וימשך תיקון והארה לכל הבריאה, לכן צריך האדם לעסוק בתורה ביראת שמים. עכ"ל.

עוד כתב הרמח"ל (שם פ"ג אות א) וז"ל: הנה כבר ביארנו (בחלק א פרק ד) ענין האהבה והיראה שהם המקרבים ומדביקים האדם בבוראו, וזה נאמר באהבה ויראה האמיתית שהם אהבת שמו יתברך ולא אהבת השכר, ויראת רוממותו לא יראת העונש, והנה היראה הזאת

היא ממהרת את האדם מחושך חומריותו וגופניותו ומשרה עליו השראת השכינה, וכפי שיעור היראה כן יהיה שיעור הטהרה וההשראה, ומי שמגיע להיות ירא ביראה זאת תמיד תהיה השכינה שורה עליו תמיד, ודבר זה נמצא בשלימות במשה רבינו ע״ה שאמרו עליו יראה לגבי משה מילתא זוטרתי היא, וכן זכה להשראת שכינה תמידית, והנה הדבר קשה לשאר בני האדם שישיגוהו כראוי, אמנם כפי מה שישיג ממנה כן יהיה כח טהרתו וקדושתו כמו שזכרנו, ובפרט בעת התעסקו במצוות או בתלמוד, שהנה היא לו תנאי הכרחי לשלימות התלמוד ההוא או המצוה ההיא וכמו שזכרנו. עכ״ל.

ואיתא בהקדמת הזוהר (דף ז:) וז״ל: ר״ח פתח (תהילים קיא) ראשית חכמה יראת ה׳, מקרא זה כך היה צ״ל סוף חכמה וכו׳, אלא היא ראשית להכנס לתוך מדריגת החכמה העליונה וכו׳, השער הראשון לחכמה העליונה היא יראת ה׳. ע״כ.

ועוד בהקדמת הזוהר (דף יא:) וז״ל: אמר רשב״י שהיראה היא שער להכנס אל האמונה, ועל מצוה זו מתקיים כל העולם וכו׳, וזו היא השורש והיסוד לכל שאר מצוות התורה, מי ששומר את היראה שומר את הכל, ומי שאינו שומר את היראה אינו שומר מצוות התורה. ע״כ.

עוד איתא בזוהר (פר׳ בהר דף קח.) וז״ל: וזהו שכתוב (תהילים ב) עבדו את ה׳ ביראה – מהו ביראה? כמש״כ (שם קיא) ראשית חכמה יראת ה׳ וכו׳, ועל כן זה הוא תחילת הכל וכו׳, משום שבזה נכנס לשאר הקדושה ואם זו אינו נמצאית אצלו – לא שורה בו קדושה העליונה. ע״כ.

ועיין בתיקו״ז (תיקון י דף כו:) וז״ל: ואורייתא בלא דחילו ורחימו לא סלקת לעילא. ע״כ.

ובש״ס (מס׳ ברכות דף לג:) איתא וז״ל: אין לו להקב״ה בבית גנזיו אלא אוצר של יראת שמים בלבד. ע״כ.

ובש״ס (מס׳ יומא דף עב.) דרשו עה״פ (משלי יז) למה זה מחיר ביד כסיל לקנות חכמה ולב אין, דאוי להם לתלמידי חכמים שעוסקים בתורה ואין בהם יראת שמים. היינו שראשית לימוד התורה, חייב להיות ביראת שמים, ואי לאו, צווח עליו הכתוב, למה זה מחיר ביד כסיל לקנות חכמה – ולב אין?!

ובסוף פרק ארבע מיתות כתב רש״י, דר׳ אלעזר הצטער ביותר על ר׳ עקיבא שלא בא ללמוד אצלו תורה, משום שליבו פתוח כאולם, ולכן אם היה משמש את ר״א היה לומד הרבה תורה, ע״כ. הרי דאין החכמה והכישרון מביא לתורה, אלא דייקא שהלב פתוח כאולם – הוא הוא המביא את הזכיה לתורה הקדושה.

ואיתא בש״ס (שבת דף לא.) וז״ל: אמר ר״ל מאי דכתיב (ישעיה לג) והיה אמונת עתיך חוסן ישועות חכמת ודעת וגו׳, אמונת זה סדר זרעים, עתיך זה סדר מועד, חוסן זה סדר נשים, ישועות זה סדר נזיקין, חכמת זה סדר קדשים, ודעת זה סדר טהרות, ואפ״ה (ישעיה לג) יראת

ה׳ היא אוצרו. ע״כ. מבואר שאף אדם שכל התורה בידו, אפילו הכי, העיקר אם יש בידו יראת שמים.

עוד שם (דף לא:) וז״ל: אמר רבה בר רב הונא כל אדם שיש בו תורה ואין בו יראת שמים, דומה לגזבר שמסרו לו מפתחות הפנימיות, ומפתחות החיצונות לא מסרו לו – בהי עייל? מכריז רבי ינאי חבל על דלית ליה דרתא ותרעא לדרתא עביד, אמר רב יהודה לא ברא הקב״ה את עולמו אלא כדי שיראו מלפניו, שנאמר (קהלת ג) והאלהים עשה שיראו מלפניו, ר׳ סימון ור׳ אלעזר הוו יתבי, חליף ואזיל ר׳ יעקב בר אחא, א״ל חד לחבריה ניקו מקמיה דגבר דחיל חטאין הוא, א״ל אידך ניקו מקמיה דגבר בר אוריין הוא, א״ל אמינא לך אנא דגבר דחיל חטאין הוא ואמרת לי את בר אוריין הוא, תסתיים דרבי אלעזר הוא דאמר דגבר דחיל חטאין הוא, דא״ר יוחנן משום ר׳ אלעזר אין לו להקב״ה בעולמו אלא יראת שמים בלבד, שנאמר (דברים י) ועתה ישראל מה ה׳ אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה וגו׳, וכתיב (איוב כח) ויאמר לאדם הן יראת ה׳ היא חכמה וגו׳, שכן בלשון יוני קורין לאחת הן. ע״כ.

ותחזינה עינינו כמה הזהירו והחמירו חז״ל בענין יראת שמים, עד שאמרו שמי שלומד בלי יראת שמים, אין בידו דרך להכנס בשערי התלמוד, ואמרו שאין לו להקב״ה בעולמו אלא יראת שמים בלבד, ומה ה׳ אליך שואל ממך? רק יראת שמים.

וכתב החמ״י (לשבועות פ״א אות ל-לג) וז״ל: ויהא זהיר בסגולות החכמה לרז״ל, האחד לתפוס ביראה הפנימית אשר היא מבוא להשיג בחכמה, כמו שנאמר (תהילים קיא) ראשית חכמה יראת ה׳, ונאמר (איוב כח) הן יראת ה׳ היא חכמה, ועליה שנו חכמים (אבות פ״ג מ״ט) כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת, וכן אמרו באגדה (דב״ר פר׳ יא אות ו) אמר הקב״ה לישראל חייכם, כל החכמה וכל התורה דבר קל הוא, כל שמתייירא אותי ועושה דברי התורה, כל החכמה וכל התורה בליבו, שנאמר (תהילים קיא) ראשית חכמה יראת ה׳.

ובמדרש (שמו״ר פר׳ א אות טז) משמע שבמידת היראה זוכה גם לזרע אנשים חכמים וידועים, וז״ל המדרש: ותיראן המילדות וכו׳ (שמות א), הה״ד (איוב כח) הן יראת ה׳ היא חכמה, מהו שכר היראה תורה, לפי שיראה יוכבד מפני הקב״ה העמיד ממנה משה וכו׳, ומרים יצא ממנה בצלאל שהיה מלא חכמה, דכתיב (שמות לא) ואמלא אותו רוח אלהים בחכמה וכו׳.

ומסוג זה לירא מן החכמים, אשר על יראה זו אמרו פ״ק דשבת (דף כג:) מאן דדחיל רבנן איהו גופיה הוי צורבא דרבנן, ואי לאו בר הכי הוא משתמען מיליה כצורבא דרבנן, וגם לזכות לזרע חכמים יאהוב אותם כמו שאמרו שם, מאן דרחים רבנן הוו ליה בנין רבנן, וגם לרדוף לקבל פני החכמים וידועים בחכמה וביראת ה׳, כמו שאמרו פ״ק דעירובין (דף יג:) אמר רבי האי דמחדדנא מחבראי דחזיתיה לר׳ מאיר מאחוריה, ואלמלא חזיתיה מקמיה הוה מחדדנא טפי, דכתיב (ישעיה ל) והיו עיניך רואות את מוריך.

ולתלמיד להיות זהיר ביותר כשרבו כועס עליו, כמו שאמרו פרק הרואה (ברכות דף סג:) אמרי דבי ר' ינאי מאי דכתיב (משלי ל) כי מיץ חלב יוציא חמאה ומיץ אף יוציא דם ומיץ אפים יוציא ריב, במי אתה מוצא חמאה של תורה במי שמקיא חלב שינק משדי אמו עליו, ומיץ אף יוציא דם, כל תלמיד שכועס עליו רבו פעם ראשונה ושותק זוכה להבחין בין דם טמא לדם טהור, ומיץ אפים יוציא ריב כל תלמיד שכועס עליו רבו פעם ראשונה ושניה ושותק, זוכה להבחין בין דיני ממונות לדיני נפשות, דתנן (ב"ב דף קעה:) רבי ישמעאל אומר הרוצה שיתחכם יעסוק בדיני ממונות, שאין לך מקצוע בתורה יותר מהן שהן כמעיין נובע. עכ"ל.

ואיתא בשמו"ר (פר' ל אות יד) וז"ל: דבר אחר, ואלה המשפטים, דוד אמר (תהילים יט) יראת ה' טהורה עומדת לעד, מהו כך, אתה מוצא אדם שונה מדרש הלכות ואגדות, ואם אין בו יראת חטא אין בידו כלום, משל לאדם שאמר לחבירו, יש לי אלף מידות של תבואה, יש לי אלף מידות של שמן, ואלף של יין, אמר לו חבירו יש לך אפותיקאות ליתן אותן בהם? אם יש לך כן הכל שלך, ואם לאו אין בידך כלום, כך אדם שונה הכל, אמרו אם יש לך יראת חטא הכל שלך, שנאמר (ישעיה לג) והיה אמונת עתיך וגו' יראת ה' היא אוצרו, לכך נאמר יראת ה' טהורה, והנביא צווח (ישעיה א) ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה. ע"כ.

מבואר מן המדרש דבר מבהיל ומחייב עד מאוד לאחוז במידת היראה מאוד מאוד, כאדם הטובע בים ונאחז בקרש הצלה, כן האדם צריך לאחוד במידת היראה כמו מי שהולך לטבוע, כי בלא היראה עמלו לריק, ואף שלומד כל התורה, אם יש לו יראת חטא אזי זכה בכל התורה, אבל אם לא אזי אין בידו כלום ר"ל, חזק חזק ותתחזק.

ומשנה מפורשת היא באבות (פ"ג מ"ט) וז"ל: ר' חנינא בן דוסא אומר כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת, וכל שחכמתו קודמת ליראת חטאו אין חכמתו מתקיימת. ע"כ. וכן איתא בתיקו"ז (הקדמה דף ה.). ועוד אמרו רז"ל (אבות שם מכ"א) וז"ל: אם אין יראה אין חכמה. ע"כ.

ובש"ס (מס' סנהדרין דף קו:) איתא וז"ל: א"ר [אמי] ארבע מאה בעיי בעו דואג ואחיתופל במגדל הפורח באויר כו', אמר רבא רבותא למבעי בעיי? בשני דרב יהודא כולי תנויי בנזיקין, ואנן קא מתנינן טובא בעוקצין, וכי הוה מטי רב יהודא כו', אמר הויות דרב ושמואל קא חזינא הכא, ואנן קא מתנינן בעוקצין תלת סרי מתיבתא. ורב יהודא שליף מסאניה ואתא מטרא, ואנן קא צוחינן וליכא דמשגח בן, אלא הקב"ה ליבא בעי, דכתיב (ש"א טז) וה' יראה ללב. ע"כ.

ופירש"י וז"ל: רבותא למבעי בעיי. וללמוד תורה? רחמנא ליבא בעי, דהא בשני דרב יהודא כולהו תנויי בסדר נזיקין כו', שלא היו מרבין כל כך לדרוש וכו': הויות דרב ושמואל קא חזינא הכא. דלא הוה ידע מאי טעמא הן טהורין: תליתר מתיבתא. י"ג ישיבות שאנו

עוסקין כולן במסכת עוקצין ויודעין אותה יפה, ואפילו הכי בהם היו חסידים יותר ממנו דאילו רב יהודא כו׳: לא סבירי. לא היו יודעין הלכה לפרש כתיקנה בטעמא: עכ״ל.

מבואר מכל הנ״ל דעיקר עבודת האדם זה בלב ורחמנא ליבא בעי, ואף שרב יהודא היה פחות למדן כביכול, ופחות בקי בש״ס וכו׳ (כפי שהדברים נכתבו בגמ׳ הקדושה להורות לנו מוסר השכל), בכל זאת שמעו לתפילתו מייד, משום שהיה ליבו לשמים יותר.

והכי מבואר בעוד כ״ד דתורה עם יראת שמים חשובה יותר מתורה בלי יראה״ש ואף שיש יותר תורה.

וכדאיתא בש״ס (מס׳ סנהדרין דף כ.) וז״ל: שקר החן זה דורו של משה, והבל היופי זה דורו של יהושע, יראת שמים היא תתהלל זה דורו של חזקיה. ע״כ. מבואר דעיקר הגדולה הוא ביראה״ש, שזהו מה שמשבח הפסוק ביותר יראת היא תתהלל, ויותר ממה שמשבח הפסוק את דורו של משה ושל יהושע שהיו חכמים בתורה, משבח הכתוב את דורו של חזקיה שהיו לומדים עם יראת שמים, כביכול יותר מדורם של משה ויהושע.

וכן איתא מפורש ומבואר בכתוב (משלי א ז) יראת ה׳ ראשית דעת. ופירש״י וז״ל: יראת ה׳ ראשית דעת – היא תרומת עיקר הדעת, והיא תהיה לך הראשונה לדעת, לפני חכמתך, הקדם ליראה את יוצרך, והיא תיתן בליבך לעסוק בחכמה ובדעת. עכ״ל.

ואמרו חז״ל בש״ס (מס׳ שבת דף לא.) וז״ל: אמר רבא בשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו נשאת ונתת באמונה? קבעת עתים לתורה? עסקת בפרו ורבו? צפית לישועה? פלפלת בחכמה? הבנת דבר מתוך דבר? ואפ״ה אי יראת ה׳ היא אוצרו אין אי לא לא, משל לאדם שאמר לשלוחו העלה לי כור חיטין לעלייה, הלך והעלה לו, א״ל עירבת לי בהן קב חומטון? א״ל לאו, א״ל מוטב אם לא העליתה, תנא דבי ר״י מערב אדם קב חומטון בכור של תבואה ואינו חושש. ע״כ.

מבואר ממאמר חז״ל זה, שאף אדם שעבר את כל הדין של מעלה בשלום, וקיים כל התורה והמצוות, ונשא ונתן באמונה, וקבע עיתים לתורה, ועסק בפרו ורבו, וציפה לישועה, ופלפל בחכמה, והבין דבר מתוך דבר, בכל זאת אם אין בידו יראת שמים – לא שווה כל עמלו אשר עמל תחת השמש, ומשלו משל למה הדבר דומה, לקב חומטון ששמים בתוך התבואה, שאף שהתבואה עיקר, סו״ס אין לזה ערך ללא הקב חומטון כי התבואה תתקלקל, כן התורה אף שודאי היא העיקר, סו״ס בלי יראת שמים אין לתורה הכח לפעול ולהשמר בתוכו, ועמלו לריק ר״ל.

וכתב מוהר״ח מולאזי״ן בספרו הקדוש נפה״ח (שער ד פ״ז) וז״ל: ולזאת ראוי להאדם להכין עצמו כל עת קודם שיתחיל ללמוד, להתחשב מעט עם קונו ית״ש בטהרת הלב ביראת ה׳ ולהטהר מעוונותיו בהרהורי תשובה, כדי שיוכל להתקשר ולהתדבק בעת עסקו בתוה״ק בדיבורו ורצונו ית״ש, וגם יקבל ע״ע לעשות ולקיים ככל הכתוב בתורה שבכתב ושבע״פ

ואשר יראה ויבין דרכו והנהגתו מתוה"ק, וכן כשרוצה לעיין בדבר הלכה ראוי להתפלל שיזכהו יתברך לאסוקי שמעתא אליבא דהלכתא לכוין לאמיתה של תורה.

וכן באמצע הלימוד הרשות נתונה להאדם להפסיק זמן מועט טרם יכבה מליבו יראתו ית"ש שקיבל עליו קודם התחלת הלימוד, להתבונן מחדש עוד מעט ביראת ה', כמו שאמרו רז"ל עוד (שבת דף לא.) משל לאדם שאמר לשלוחו העלה לי כור של חיטים לעליה כו', א"ל ערבת לי בהן רב חומטין? א"ל לא, א"ל מוטב שלא העלית, וקאי על אמצע העסק בתבואות חכמת התורה, שראוי ג"כ לערב בתוכו יראתו יתברך כדי שתתקיים תלמודו בידו, ולכן סמך אצלו הברייתא, תני דבי ר"י מערב אדם קב חומטין בכור של תבואה ואינו חושש, והוא דין מדיני גזל ואונאה אשר מקומו בסדר נזיקין ומאי שייטיה הכא?

אמנם והורנו בזה שכמו במשא ומתן הגם שנראה כגזל ואונאה, אמנם כיון שהקב עפר הוא השימור והקיום של הכור תבואה אינו חושש משום גזל, כן רשאי האדם להפסיק ולבטל זמן מועט מהלימוד להתבונן מעט ביראת ה', ואינו חושש בזה משום ביטול תורה, כיון שהוא הגורם שתתקיים אצלו חכמת התורה.

וממשיך הרב ז"ל לבאר דבריו באר היטב לבל נטעה, בבחינת חכמים הזהרו בדבריכם שמא תחובו חובת גלות ותגלו למקום מים הרעים וישתו התלמידים הבאים אחריכם וימותו ונמצא שם שמים מתחלל, ולכך ממשיך הרב ז"ל (בפ"ח) וז"ל: אמנם דון מינה נמי מענין ב' המשלים שהמשילו ז"ל בענין התורה והיראה, היפך מאשר שגו בזה כמה מרבת בני עמנו, שקובעים כל עסק לימודם בספרי יראה ומוסר לבד, שכמו בענין קדימת האוצר להתבואה שבתוכו – וכי יעלה כלל על לב אדם, כיון שכל קיום ושימור התבואה הוא האוצר, יעסוק כל זמנו או רובו בבנין האוצר לבד ולא יכניס בו תבואה מעולם?! כן איך יעלה על לב איש לומר שזה תכלית האדם מישראל שישים כל קביעת לימודו בבנין האוצר של יראת שמים לבד, והוא אוצר ריק, ולא עלתה בידו מכל עמלו רק מצוה אחת של ה' אלקיך תירא, וגם אין עליה שם אוצר כלל.

ולא כיוונו רז"ל במאמרם הנ"ל (ברכות דף לג:) אין לו להקב"ה כו' אלא אוצר של יראת שמים בלבד, אלא על אותה היראה שבתוכה מונחים המון תבואות מקרא משנה והלכות ושארי עניני התורה שהיראה היא אוצרם הטוב ומשמרת שיתקיימו אצלו ערוכים ושנונים בפיו וחרותים על לוח ליבו, כמו שמוכח ומוכרח ממה שאמרו עוד (ברכות דף ח.) אין לו להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה בלבד.

וכידוע שורש הדבר ענין ב' הבחינות של תורה ויראת ה' במידות העליונים שבחינת היראה לית לה מגרמה כלום, כי היא נקיה באה, רק שהיא אוצר בית קיבול השפע עליון מבחינת התורה, וכמש"כ (חבקוק ב) וה' בהיכל קודשו, ועיין בתיקונים (תיקון ב-ג). [א.ה דאיתא שם: כמה דאוקמוה אם אין יראה אין חכמה, בגין דיראה היא אוצרא לחכמה, איהו גניזו דילה, איהו טמירו דילה, איהו ביתא דמלכא וכו', ורזא דמילתא וה' בהיכל קודשו. ע"כ. וביאורו,

כי הוי״ה בתפארת, ותפארת בחינת התורה, והיכל בגימטריא אדנ״י שהוא בחינת מלכות בחינת היראה, וזה ענין ד״א של הלכה הוי״ה, בתוך האוצר של יראת״ש – בהיכ״ל קודשו. ע״כ]. וזהו שאמר הכתוב (משלי טו) טוב מעט ביראת ה׳ מאוצר רב ומהומה בו.

וממשיך הרב ז״ל (בפ״ט) וז״ל: וכן בענין ההיתר להפסיק באמצע הלימוד להתבונן עוד מעט ביראת ה׳ שהמשילוהו ז״ל להיתר עירוב קב חומטין בכור תבואה, מינה נמי, שכמו שאם ערב בכור תבואה יותר מקב חומטין בכור תבואה, אשר איננו צריך לקיום התבואה הרי הוא גזל ואונאה, כן בענין היראה, אם יאריך בה האדם זמן יתר מכדי מידתה הנצרך לקיום ושימור רוב תבואות התורה הרי הוא גוזל אותו הזמן העודף מהתורה שהוא צריך ללמוד באותו העת, כי לא הורשה לעסוק בהתבוננות וקניית היראה, אלא כפי אשר ישקול בשכלו לפי טבעו וענינו שזה העת הוא צורך והכרחי לו לעסוק בקניית היראה ומוסר לצורך השימור והקיום של תבואת התורה.

וכ״כ הרב ז״ל ברוח חיים (שם) וז״ל: או יתכן לפרש כו׳, דהנה קודם לימוד התורה צריך להרהר ביראת ה׳ כדי שיהיה יראתו קודמת לחכמתו, כן להתוודות על חטאיו כדי שילמוד אח״כ בטהרה אבל בשעת עסק התורה אמר ודבר בהם לשמים – לשם עסק התורה, ואף שלא יכוין בעת הלימוד עניני יראת ה׳, מ״מ כל הלימוד הוא לשם יחוד קוב״ה, וכשהוא מייגע את עצמו בדבר הלכה בפשטות בודאי השכינה שורה עליו בשעת לימודו ממש, כמאמר חז״ל (ברכות דף ח.) אין לו להקב״ה בעולמו אלא ד״א של הלכה בלבד. עכ״ל.

ועיין בתניא קדישא (ליקו״א פרק כג) שהאריך בעומק מעלת תלמוד תורה על הכל. וסיים בזה״ל: ומזה יוכל המשכיל להמשיך עליו יראת ה׳ גדולה בעסקו בתורה – כשיתבונן איך שנפשו ולבושיה שבמוחו ובפיו הם מיוחדים ממש בתכלית היחוד ברצון העליון ואור א״ס ב״ה ממש המתגלה בהם, מה שכל העולמות עליונים ותחתונים כלא חשיבי קמיה וכאין וכאפס ממש, עד שאינו מתלבש בתוכם מה שיכולים לסבול שלא יתבטלו במציאות לגמרי.

וזהו שכתוב ויצונו ה׳ את כל החוקים האלה ליראה את ה׳ וגו׳. [ועל יראה גדולה זו אמרו (אבות פ״ג מי״ז) אם אין חכמה אין יראה, והתורה נקראית אצלה תרעא לדרתא כו׳]. אלא דלאו כל מוחא סביל דא יראה כזו. אך גם מאן דלא סביל מוחו כלל יראה זו לא מינה ולא מקצתה, מפני פחיתות ערך נפשו בשורשה ומקורה במדריגות תחתונים דעשר ספירות דעשיה – אין יראה זו מעכבת בו למעשה וכו׳. עכ״ל.

עוד שם (ליקו״א סוף פל״ז) וז״ל: והנה המשכה והארה זו שהאדם ממשיך ומאיר מהארת אור א״ס ב״ה על נפשו ועל נפשות כל ישראל היא השכינה כנסת ישראל מקור כל נפשות ישראל – על ידי עסק התורה נקראית בלשון קריאה ״קורא בתורה״ – פירוש שע״י עסק התורה קורא להקב״ה לבוא אליו כביכול, כאדם הקורא לחבירו שיבוא אליו וכבן קטן הקורא לאביו לבוא אליו להיות עמו בצוותא חדא ולא ליפרד ממנו ולישאר יחידי ח״ו.

וזהו שכתוב (תהילים קמה) קרוב ה׳ לכל קוראיו לכל אשר יקראהו באמת, ואין אמת אלא תורה (פתיחתא דאיכה אות ב ברכות דף ה: ע״ז דף ד:), דהיינו שקורא להקב״ה ע״י התורה, לאפוקי מי שקורא שלא על ידי עסק התורה אלא צועק כך אבא אבא, וכמו שקובל עליו הנביא ואין קורא בשמך וכו׳, וכמ״ש במ״א, ומזה יתבונן המשכיל להמשיך יראה גדולה בשעת עסק התורה. עכ״ל.

וכתב המגיד ממעזריטש בליקוטים יקרים (דף ב.) וז״ל: בדורותינו שאנו במעט השכל, מאוד מאוד צריך להתחזק ביראתו ית״ש, ולהתבודד מחשבתו תמיד ביראה ובאימה, ואפילו בעת הלימוד טוב לנוח בכל פעם מלימודו ולהתבודד מחשבתו, אף שמחמת זה יתבטל קצת מלימוד כי לא המדרש וכו׳ (אבות פ״א מי״ז), וכמו שאמרו בגמ׳ (סנהדרין דף קו:) דורות הראשונים שמסרו נפשם על קידוש ה׳ מגודל דביקות, נעשה להם ניסים, ובדורות האחרונים אע״פ שלומדים תורה יותר הרבה מראשונים לא זכו כ״כ לניסים, וק״ו ב״ב של ק״ו אנחנו בדורות הללו שנתמעטו הלבבות מכל וכל, ואם הראשונים כאנשים וכו׳ (עיין שבת דף קיב:), פשיטא שההכרח לנו להתחזק באהבתו ויראתו ית״ש בדביקות גדול. עכ״ד.

וכתב בהנהגות ישרות (דף יא.) וז״ל: ועוד כלל אחר שלא להרבות בלימוד בלבד, כי בדורות הראשונים שהיה שכלם חזק ולומדים בקדושה עליונה וגדולה, לא היו צריכים לטרוח עצמם על היראה, שהיראה הייתה תמיד נגד פניהם, והיו יכולים ללמוד הרבה, אבל אנו ששכלינו מעט, אם נתבטל מחשבותינו מן דביקות השי״ת ורק נלמד הרבה בלבד, ח״ו נשכח יראת ה׳ מאיתנו, והיראה הוא עיקרית, כדכתיב (ישעיה לג) יראת ה׳ היא אוצרו, וכמש״כ בספר ראשית חכמה (שער התשובה פ״ב), לכך צריך להמעיט קצת בלימוד ולחשוב תמיד בגדולת הבורא ית״ש כדי לאהוב אותו ולירא מלפניו. עכ״ל.

ועיין בספה״ק ליקוטי מוהר״ן (תנינא סימן עח) וז״ל: כי חכמות אין צריכין כלל, רק אמונה ותמימות ופשיטות בלי שום חכמה כלל. כי חכמות מזיקים מאוד להאדם, והחכמים נלכדים בחכמתן של עצמם, כי החכמה מתעה אותו מחכמה לחכמה, ומאותה החכמה לחכמה אחרת, וכן מחכמה לחכמה יותר ויותר, עד שנלכד ונתעה בחכמות עצמו, בבחינת (איוב ה) לכד חכמים בערמם – בערמם דייקא, היינו בערמימות וחכמות שלהם בעצמם הוא לוכד אותם, אשרי ההולך בתמימות. עכ״ל.

וי״ל שגם בחכמת התורה יתכן שילכד בערמתו, כי התורה למשמאילים בה, היא ממש סם המוות, וצריך האדם ליראה ותמימות גם בעת העסק בתורה הקדושה, ואי לא״ה סופו מר מלענה ומי ישורנו?!

והנה איתא במדרש (מדרש תהילים שוחר טוב מזמור כז, ובילקו״ש תהילים רמז תש״ו) אחת שאלתי מאת ה׳ וכו׳, אמר הקב״ה לדוד אתה אמרת אחת ולבסוף שאלת הרבה, שבתי בבית ה׳ כו׳ לחזות בנועם ה׳ ולבקר בהיכלו, אמד דוד לפני הקב״ה ממך למדתי שאמרת מה ה׳ אלקיך שואל מעמך כי אם ליראה וכו׳ ואח״כ כתוב לאהבה כו׳ וללכת בכל דרכיו. ע״כ.

וביאר בבית אהרן (לשבת שובה) כי באמת עיקר הדבר אינו אלא אחת, ואע"פ שמתפשט לעניינים הרבה, וכבר דיברנו מזה, אחת ואחת כו', ואנו ממשיכים מלמעלה למטה ראשו כתם פז כו', והוא מקלס אותנו ממטה למעלה כדאיתא במדרש, ועיקר הנקודה היא היראה יראת ה' היא אוצרו, ובחינת אוצר הוא לשני עניינים, א', שמשמר מה שבתוכו מכל דבר רע המזיק ומקלקל, ועוד בחינה שנית שמוכן להכניס בתוכו כל טוב, וזאת היא היראה שמשמרת מכל דבר רע ומיצה"ר וממעשים רעים וממחשבות רעות. ובחינה ב', שהוא אוצר מוכן שישפיע בה הי"ת מלמעלה למטה כל טוב. וכבר אמרנו על פסוק יפתח ה' לך את אוצרו הטוב, את – הוא לשון עם, היינו ע"י היראה שהיא אוצרו יפתח לך את הטוב, אמן כן יהי רצון. ע"כ.

על ידי לימוד התורה – באים לידי יראת שמים

והנה כיון שאין עם הארץ חסיד ואין בור ירא חטא (אבות פ"ב מ"ה דרך ארץ זוטא פ"ג זוהר פר' בא דף מא: פר' ויקרא דף לג: פר' פנחס דף רכב: הקדמת תיקו"ז דף ה. דף ה: דף ו.), **לכן** אדרבא ככל שיש יותר תורה יתכן יותר שיבוא לידי יראה"ש. וכמו שפירש"י (סנהדרין דף כ.) וז"ל: דורו של משה ויהושע עסקו בתורה הרבה ודורו של חזקיהו יותר מהם וכו'. עכ"ל. מבואר דהיראת ה' היא תתהלל היא ע"י שעסקו יותר בתורה, והבן.

וכן מבואר בהדיא בתיקו"ז (דף ה:) שיראת שמים ותורה תלויים זה בזה, וז"ל: דרגא שביעאה ביראת ה' דלית ליה חוסר כו', ולא יהא ליה חוסר באורייתא אם הוא מארי תורה, דבלאו אורייתא לית דחילו כמא דאתמר אין בור ירא חטא, כגוונא דלית אורייתא בלא דחילו – אוף הכי לית דחילו בלא אורייתא וכו'. ע"כ.

ועיין זוהר (פר' יתרו דף עט.) וז"ל: א"ל לית דחילו אלא באתר דהוי שלימותא שכיח. ע"כ. ואין שלימות גדולה מהתורה, כי תלמוד תורה כנגד כולם (ריש מס' פאה).

וכמו שאמרו חז"ל (אבות פ"ו מ"א) כל העוסק בתורה לשמה כו' ומלבשתו ענוה ויראה, ע"כ. הרי שלימוד התורה מביא לידי יראה וענוה.

ובמשלי רבתי (פרשה א) איתא ע"פ (משלי א ז) חכמה ומוסר אוילים בזו, אם מוסר למה חכמה ואם חכמה וכו'? אלא אם למד אדם תורה ויושב ומתעסק בה כדי צרכו, הרי בידו חכמה ומוסר ואם לאו הם מתבוזזים, ונקרא אויל. עיין שם. היינו שעל ידי לימוד התורה הוי בידו גם תורה וגם מוסר, ובלי התורה יוצא קרח מכאן ומכאן.

ובתד"א (סא"ר ריש פי"ח) איתא, ועל הנחל יעלה על שפתו מזה ומזה כל עץ מאכל (יחזקאל מז), ומהו העץ אשר יעלה בנחל זה – אלו תלמידי חכמים שיש בה תורה מקרא ומשנה

הלכות ואגדות ומעש״ט ושימוש ת״ח וכו׳, משלו משל למה הדבר דומה וכו׳, כך ת״ח בעוה״ז בדברי תורה כיון שקראו את המקרא ושנו וכו׳ ודברי תורה מתוק עליהם, הקב״ה מרחם עליהם ונותן בהם חכמה ובינה ודעה והשכל לעשות מעש״ט ותלמוד תורה והכל מתוקן לפניהם וכו׳. ע״כ. הרי שלך לפניך שעל ידי לימוד התורה הי״ת עוזר לאדם שיזכה לכל הדברים.

וכתב בתשו׳ הריב״ש (סימן מה) בשם רב האי גאון, וז״ל: ולא תמצא ירא״ש ויראת חטא וזריזות וענוה וטהרה וקדושה, אלא בעוסקים בתורה. עכ״ל.

וכתב מוהר״ח מולאז׳ין בספרו הקדוש נפה״ח (שער ד פ״ט) וז״ל: ובאמת, כי האדם הקובע בעסק התורה לשמה כמו שפירשנו בפ״ג ענין לשמה, אינו צריך לרוב עמל ויגיעה ואורך זמן העסק בספרי יראה עד שיוקבע בליבו יראתו יתברך, כאותו האדם אשר איננו קבוע בעסק התורה, כי התוה״ק מעצמה תלבישהו יראת ה׳ על פניו, במעט זמן ויגיעה מועטת על זה, כי כך דרכה וסגולתה של התוה״ק. עכ״ד.

וכ״כ במס״י (פכ״ה) וז״ל: ותדקדק שאמר (דברים יז) למען ילמד ליראה ולא אמר למען ייראַ, אלא לפי שאין היראה הזאת מושגת בטבע, כי אדרבא רחוקה היא ממנו מפני גשמיות החושים ואינה נקנית אלא ע״י לימוד, ואין לימוד ליראה אלא ברוב התמדה בתורה ודרכיה בלי הפסק, והוא שיהיה אדם מתבונן ומעיין בדבר הזה תמיד בשבתו בלכתו בשכבו וקומו, עד שיקבע בדעתו אמיתת הדבר דהיינו אמיתת המצא שכינתו יתברך בכל מקום, והיותנו עומדים לפניו ממש בכל עת ובכל שעה ואז ייראַ אותו באמת וכו׳. עכ״ל.

וכתב רבינו יונה (אבות פ״ג מי״ז) אם אין חכמה אין יראה, כי אין יראה שלימה בלא חכמה, לפי שהיא מחזקת אותה ומאירה לנחותו בדרך. עכ״ל.

וכ״כ ר״י הזקן (קידושין דף מ:) על מאמר הש״ס (שם) גדול תלמוד תורה שמביא לידי מעשה, וז״ל: כלומר שמי שיודע התורה עושה המצוות וירא מן החטאים בשלימות. עכ״ל.

וכתב המהר״ל בדרך החיים (אבות פ״ג מי״ז) וז״ל: שע״י החכמה יבוא לידי יראת שמים וכו׳, כי מורא מלכות הוא מצד הקירוב אל המלך, שכאשר האדם עם המלך אז מקבל יראתו, אבל הרחוקים מן המלך אין יראה להם מן המלך, וכך האדם שהוא בעל חכמה נחשב קרוב אל הי״ת עד שהוא מקבל היראה מן השי״ת, אבל הבור מצד שהוא רחוק מן הי״ת שהוא בעל חומר בלבד והוא רחוק מן המלך, א״א שיהיה ירא חטא. עכ״ל.

וכ״כ בנתיבות עולם (נתיב התורה פ״ה) וז״ל: וכמו״כ לא נמצא יראת שמים כאשר אין עימו תורה, כמו שאמרו (אבות פ״ג מי״ז) אם אין חכמה אין יראה, ופירוש זה כי היראה כאשר האדם יש לו קירוב אל הי״ת אז מקבל יראתו, דומה למלך בשר ודם – אין האדם מקבל יראתו רק כאשר מתקרב אליו, ואין האדם מתקרב אל הי״ת כי אם ע״י התורה, כי האדם הוא

בשר ודם, ומצד שהוא בשר ודם אין קירוב, כי אם ע"י התורה השכלית, ובזה יש קירוב לאדם אל בוראו ואז מקבל היראה. עכ"ל.

ומה מאוד צריכין לחפש היראה, כמש"כ אדמה"ז בספר תניא (ליקו"א פמ"ב דף ס.) וז"ל: וכדכתיב (משלי ב) אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה אז תבין יראת ה', פירוש כדרך שמחפש אדם מטמון ואוצר הטמון בתחתיות הארץ שחופר אחריו ביגיעה עצומה, כך צריך לחפור ביגיעה עצומה לגלות אוצר של יראת שמים הצפון ומוסתר בבינת הלב של כל אדם מישראל, שהיא בחינה ומדריגה שלמעלה מהזמן והיא יראה הטבעית המסותרת הנ"ל, רק שכדי שתבוא לידי מעשה בבחינת יראת חטא להיות סור מרע במעשה דיבור ומחשבה, צריך לגלותה ממצפוני בינת הלב שלמעלה מהזמן, להביאה לבחינת מחשבה ממש שבמוח, להעמיק בה מחשבתו משך זמן מה ממש, עד שתצא פעולתה מהכוח אל הפועל ממש, דהיינו להיות סור מרע ועשה טוב במחשבה דיבור ומעשה מפני ה' הצופה ומביט ומאזין ומקשיב ומבין אל כל מעשהו ובוחן כליותיו וליבו וכו'. עיין שם.

שלא בירכו בתורה תחילה – שלא עסקו בה בשמחה

הנה איתא בתנא דבי אליהו זוטא (פר׳ טז) וז״ל: ועוד דבר אחר אמר ר׳ שמעון בן יוחאי כל הנותן דברי תורה על ליבו, מעבירין ממנו הרהורי עבירה הרהורי חרב הרהורי מלכות הרהורי שטות הרהורי יצר הרע הרהורי זנות הרהורי אשה רעה הרהורי עבודה זרה הרהורי עול בשר ודם הרהורי דברים בטלים, שנאמר (דברים כח) תחת אשר לא עבדת את ה׳ אלהיך בשמחה ובטוב לבב מרוב כל, ועבדת את אויביך אשר ישלחנו ה׳ בך ברעב ובצמא ובעירום ובחוסר כל וגו׳, תחת אשר לא עבדתני באהבה תעבדני באיבה, תחת אשר לא עבדתני בשמחה מרוב כל תעבדי ברעב ובצמא ובעירום ובחוסר כל. ע״כ.

ואיתא במכילתא דרבי ישמעאל (סדר יתרו מסכתא דבחודש פרשה א) וז״ל: כן הוא אומר, תחת אשר לא עבדת את ה׳ אלהיך באהבה, ועבדת את אויביך בשנאה. ע״כ.

ועוד איתא במדרש הגדול (סדר כי תבוא פרק כח פסוק מז) וז״ל: וכל שאינו נותן דברי תורה על ליבו נותנין עליו הרהורי חרב, שנאמר תחת אשר לא עבדת את ה׳ אלהיך, אבדת, תחת אשר לא עבדת את ה׳ אלהיך תעבוד את אויביך, תחת אשר לא עבדת באהבה תעבדנו בשנאה, תחת אשר לא עבדת בשמחה ובשובע, תעבדנו ברעב ובצמא ובעירום ובחוסר כל. ע״כ.

הנה מתבאר מדברי כל המדרשים הנ״ל, דהעונש של הקללות שבאות על עמ״י הוא תחת אשר לא עבדת את ה׳ אלקיך בשמחה, ומבואר במדרש דהיינו תחת אשר לא עבדת את ה״א באהבה כו׳, היינו שאם אדם עובד את הי״ת בלי שמחה, זה מורה על חוסר אהבה רחמנא ליצלן.

כי הנה השמחה מורה על אהבת הי״ת, כמש״כ הרמח״ל בדרך ה׳ (ח״ד פ״ג אות ב) וז״ל: והאהבה היא המדבקת ומקשרת את האדם בבוראו, ומיפה כוחו ומעטירתו עטרות גדולות, והעיקר בשמחת הלב והתלהטות הנשמה לפני בוראה, והמסר האדם עם כל מאודו לקידוש שמו יתברך ולעשות נחת רוח לפניו, וכבר נתבארו ענינים אלה במקומם ואין צורך להאריך בם. עכ״ד.

ואדם שעוסק בתורה בלי שמחה, חסר לו עיקרים גדולים, וכדאיתא במס׳ אבות (פ״ו מ״ה) דאחד מקניני התוה״ק הוא בשמחה דייקא. וביאר בספר רוח חיים למוהר״ח מוולאז׳ין (שם) וז״ל: כי הלומד בשמחה בשעה אחת ילמוד הרבה ממה שילמד בכמה שעות בעצבות, וגם כי התורה שעשועים של הקב״ה – צריך שישמח בדבר גודל כזה. עכ״ל.

ואיתא בתנא דבי אליהו רבה (פרשה יח) וז״ל: משלו משל למה הדבר דומה, למלך בשר ודם שהיו עבדיו ובני ביתו מסובין לפניו על השולחן, כיון שראה אותם שאכלו את המאכל ומתק עליהם, ושתו את המשתה ומתק עליהם, עמד אף הוא וצבר ציבורין ציבורים לפניהן שאין להם סוף, כך תלמידי חכמים דומין בעולם הזה בדברי תורה, כיון שקראו את המקרא

ושנו את המשנה ומתק עליהם, הקב״ה מרחם עליהם ונותן בהם חכמה ובינה ודיעה והשכל ומעשים טובים ותלמוד תורה, לכך נאמר (יחזקאל מז) ועל הנחל יעלה וגו׳ כל עץ מאכל לא יבול עלהו ולא יתום וגו׳. ע״כ. הרי מבואר שהעסק בתורה צריך להיות בשמחה, שיהיה מתוק על התלמידי חכמים.

וראיתי בחידושי ר׳ אברהם מן ההר (נדרים דף מח.) וז״ל: ואיכא מאן דמקשה והיאך נאסרים לקרות בספרים, והלא מצוה היא ומצוות לאו ליהנות ניתנו? ולאו קושיא היא, דלא שייך טעמא דמצוות לאו ליהנות אלא במצוה שהיא תלויה במעשה, שכשאדם עושה אותה אינו מתכוין לדבר הנאה, שאינו עושה אותה להנאת גופו אלא לעשות מה שנצטווה מאת ה׳ וכו׳, אבל מצות לימוד, שהוא ענין ציור הלב וידיעת האמת, עיקר הציווי הוא כדי לצייר האמת ולהתענג וליהנות במדע לשמח לבבו ושכלו, כדכתיב (תהילים יט) פיקודי ה׳ ישרים משמחי לב, ומשום הכי אבל אסור לקרות בתורה ובנביאים ובכתובים, מפני שהם משמחים ליבו על כרחו, הילכך לא שייך למימר במצות תלמוד דלא ניתן ליהנות, שעיקר מצותו היא ההנאה והתענוג במה שמשיג ומבין בלימודו, הילכך כשהדירו זה את זה או הדיר זה את זה אסור לקרות בספר האוסר, שהרי על כרחו מגעת לו הנאה מממונו. עכ״ל. הרי שהתורה בהכרח גורמת הנאה, וזה עיקר הציווי כדי לצייר האמת ולהתענג וליהנות במדע לשמח לבבו ושכלו, כדכתיב (תהילים יט) פיקודי ה׳ ישרים משמחי לב.

שוב ראיתי בט״ז (יו״ד סימן רכא סקמ״ג) שכתב ג״כ שאסור ללמוד בספר הנאסר עליו, מטעם דודאי התורה משמחת לב, שהרי אסור ללמוד בימי אבלו, א״כ לא דמיא האי מצוה לשאר מצוות דאמרינן לאו ליהנות ניתנו, אלא בזה נמשך הנאה לאדם.

ואולם כתב, דבכל אופן מותר ללמד מדרש למודר ממנו הנאה, כדאיתא (שם בשו״ע סעיף ב), ואף שיש לו שמחה מזה, יש לומר דהתם החיוב עליו ללמוד עמו מכח מה אני בחינם כו׳, על כרחך לא אכפת לן בהנאה, משא״כ בשאילת ספרים שאין עליו חיוב. עיין שם.

וכתב באגלי טל (בהקדמה) וז״ל: ומידי דברי זכור אזכור מה ששמעתי קצת בני אדם טועין מדרך השכל בענין לימוד תוה״ק, ואמרו כי הלומד ומחדש חידושים ושמח ומתענג בלימודו, אין זה לימוד התורה כ״כ לשמה, כמו אם היה לומד בפשיטות שאין לו מהלימוד שום תענוג והוא רק לשם מצוה, אבל הלומד ומתענג בלימודו הרי מתערב בלימודו גם הנאת עצמו.

ובאמת זה טעות מפורסם, ואדרבא כי זה היא עיקר מצות לימוד התורה להיות שש ושמח ומתענג בלימודו, ואז דברי תורה נבלעין בדמו, ומאחר שנהנה מדברי תורה הוא נעשה דבוק לתורה. (ועיין פירש״י בסנהדרין דף נח. ד״ה ודבק).

ובזוה״ק איתא דבין יצה״ט ובין יצה״ר אינן מתגדלין אלא מתוך שמחה, יצה״ט מתגדל מתוך שמחה של תורה, יצה״ר כו׳, ואם אמרת שע״י השמחה שיש לו מהלימוד נקרא שלא

לשמה או עכ״פ לשמה ושלא לשמה, הרי שמחה זו עוד מגרע כח המצוה ומכהה אורה ואיך יגדל מזה יצה״ט, וכיון שיצה״ט מתגדל מזה בודאי זה הוא עיקר המצוה.

ומודינא דהלומד לא לשם מצות הלימוד רק מחמת שיש לו תענוג בלימודו, הרי זה נקרא לימוד שלא לשמה, כהא דאוכל מצה שלא לשם מצוה רק לשם תענוג אכילה, ובהא אמרו לעולם יעסוק אדם כו׳ שלא לשמה שמתוך כו׳, אבל הלומד לשם מצוה ומתענג בלימודו הרי זה לימוד לשמה וכולו קודש, כי גם התענוג מצוה. עכ״ל.

ועל ידי שמחה בשמחת התורה, זוכה האדם לעבוד את הי״ת באהבה[א]. והשמחה היא כלי אל חידושין דאורייתא[ב]. והשמחה היא כלי לקבל את התורה[ג]. כי מחמת שמחה נפתח הלב[ד]. ויוכל להנהיג המוח כרצונו ויוכל ליישב דעתו[ה]. ועל ידי שמחה תפיסת המוח נתגדל[ו].

◆ באר מים חיים ◆

[א] כ״כ בספר המידות (שמחה ח״א אות כה).

[ב] כמש״כ בליקוטי מוהר״ן (ח״א סימן סה אות ד) וז״ל: והשמחה הוא כלי אל חידושין דאורייתא, כמו שאמרו רז״ל (שבת דף פח.) בשעה שאמרו ישראל נעשה ונשמע, ירדו שישים ריבוא מלאכים, ונתנו שני כתרים בראש כל אחד, וכשחטאו וכו׳, ועתיד הקב״ה להחזירן לנו, שנאמר (ישעיה לה) ושמחת עולם על ראשם. עכ״ל.

[ג] כמש״כ בליקוטי הלכות (הל׳ ברכת הריח ה״ג אות ב).

[ד] כמש״כ מוהר״ן בספר המידות (שמחה ח״א אות ב). וכתב מוהרנ״ת ז״ל בליקוטי הלכות (הל׳ בשר בחלב ה״ה אות יט) באורך קצת, כי השמחה היא עיקר החיות שעל ידו מחיין השכל של השגות אלוקות. עיין שם.

[ה] כמש״כ בליקוטי מוהר״ן (ח״ב סימן י) וז״ל: אך דע, שעל ידי מרה שחורה אי אפשר להנהיג את המוח כרצונו, ועל כן קשה לו ליישב דעתו, רק על ידי השמחה יוכל להנהיג המוח כרצונו, ויוכל ליישב דעתו, כי שמחה הוא עולם החירות, בבחינת (ישעיה נה) כי בשמחה תצאו, שעל ידי שמחה נעשין בן חורין ויוצאין מן הגלות, ועל כן כשמקשר שמחה אל המוח, אזי מוחו ודעתו בן חורין, ואינו בבחינת גלות, ואזי יוכל להנהיג את מוחו כרצונו וליישב דעתו, מאחר שמוחו בחירות ואינו בגלות, כי על ידי גלות אין הדעת מיושב, כמו שדרשו רז״ל (מגילה דף יב:) על בני עמון ומואב, דמייתבא דעתייהו מחמת שלא הלכו בגלות, שנאמר (ירמיה מח) שאנן מואב מנעוריו וכו׳ ובגולה לא הלך על כן עמד טעמו בו וכו׳.

ולבוא לשמחה הוא על ידי מה שמוצא בעצמו איזה נקודה טובה על כל פנים וכו׳, ועל כל פנים יש לו לשמוח במה שזכה להיות מזרע ישראל, שלא עשני גוי, וכמו שאנו אומרין, ברוך אלקינו שבראנו לכבודו, והבדילנו וכו׳ ונתן לנו תורת אמת וכו׳, מכל זה וכיוצא בזה ראוי לו ליקח לו שמחה לשמח דעתו כנ״ל.

וזה בחינת (שבת דף עז:) בדיחא דעתה, שהוא דבר גדול, דהיינו שמקשר השמחה למוחו ודעתו, ואזי המוח משוחרר, ויש לו יישוב הדעת כנ״ל, וגם למעלה נעשה מזה יחוד גדול על ידי בדיחא דעתיה. עכ״ל.

[ו] כמש״כ מוהר״ן בספר המידות (שמחה ח״א אות כא).

והנה כידוע כאשר אדם עוסק בתורה, אזי השכינה שורה עליו, וכמו שאמרו באבות (פ״ג מ״ו) ובש״ס ברכות (דף ו.) ובזוהר (פר׳ במדבר דף קיח.) ובמדרש משלי (סוף פרשה ח) שע״י שאדם שונה בתורה הקדושה שכינה שונה כנגדו, והיינו כנ״ל שע״י התורה שנמצאית אצלינו, אזי כביכול הוא יתברך בעצמו שוכן אצלינו.

והנה אין השכינה שורה אלא מתוך שמחה של מצוה, כדאיתא בש״ס (שבת דף ל:) וז״ל: ללמדך, שאין שכינה שורה לא מתוך עצבות כו׳, אלא מתוך שמחה של מצוה, שנאמר (מ״ב ג) ועתה קחו לי מנגן והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה׳. ע״כ.

ובזוהר (וישב דף קפ:) איתא וז״ל: כאן יש להסתכל בכמה צדדים, אחד, שהנה ראינו שאין השכינה שורה במקום עצוב, אלא במקום שיש בו שמחה, אם אין בו שמחה, אין שכינה שורה באותו מקום, כמו שנאמר (מ״ב ג) ועתה קחו לי מנגן והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה׳, שהרי ודאי ששכינה לא שורה במקום עצוב.

מנין לנו? מיעקב, שמשום שהיה עצוב על יוסף הסתלקה ממנו שכינה, כיון שבאה לו השמחה על בשורת יוסף, מייד (בראשית מה) ותחי רוח יעקב אביהם, כאן בצדיק הזה שנשבר, כיון שהוא חלש ונשבר במכאובים, איפה השמחה? שהרי הוא בעצב ואין עמו כלל שמחה. ע״כ.

עוד איתא בזוהר (פר׳ ויחי דף רטז:) וז״ל: שנינו, אמר רבי אלעזר אמר רבי אבא, כתוב (תהילים ק) עבדו את ה׳ בשמחה באו לפניו ברננה, להוציא, שאין עבודת הקב״ה אלא מתוך חדוה, שאמר רבי אלעזר, אין שכינה שורה מתוך עצבות, שכתוב (מ״ב ג) ועתה קחו לי מנגן והיה כנגן המנגן. ע״כ.

עוד איתא בתיקוני זוהר (תס״ט דף קיט.) וז״ל: ואחי יובל היה אבי כל תופש כינור ועוגב (יחזקאל יא) — המנגנין בכל מיני ניגונין וכו׳ (היינו בשמחת עוה״ז שאסור), אלא ושמחתם לפני ה׳ אלהיכם — כגוונא דאתמר (מ״ב ג) והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה׳. ע״כ.

על כן יעלה ויבוא שבשביל להמשיך השראת השכינה בעת עסק התורה, צריך להיות בשמחה, כי אין השכינה שורה אלא מתוך שמחה של מצוה דוקא.

וכתב מהרח״ו בשערי קדושה (ח״ב שער ד) וז״ל: ואמרו רז״ל (שבת דף ל:) אין שכינה ואין נבואה שורה לא מתוך עצבות וכו׳, וכן מצינו באלישע ובבני הנביאים, דכתיב (מ״ב ג) והיה כנגן המנגן, וכתיב (ש״א י) ולפניהם נבל ותוף וחליל וכינור והמה מתנבאים, ואפילו בכל עבודת מצוה בתחילה צריך שיהיה בתכלית השמחה, כמו שמצינו (ברכות דף ל:) באביי דהוה בדיח טובא ואמר תפילין קא מנחנא, וכן (שם דף ט:) רב ברונא משום דסמך גאולה לתפילה לא פסק חוכא מפומיה כל ההוא יומא. עכ״ל.

וכתב הרמח״ל (גנזי רמח״ל, חלק פינות המרכבה, פינה שניה) וז״ל: כתיב (יחזקאל ג) ותשאני רוח ואשמע אחרי קול רעש גדול ברוך כבוד ה׳ ממקומו, בא וראה להמשיך הכבוד העליון

שיתפשט לכל הצדדין ע״י השירה העליונה שמעוררת הכסא אל הכבוד, ושום נביא לא יכול לקבל נבואתו אלא בכח שירות ותשבחות, וסוד זה (מ״ב ג) ויהי כנגן המנגן ותהי עליו יד ה׳, וכך צריך שהנביא יכין עצמו בשירות ותשבחות לעורר השירה העליונה, ואז יכול להכנס במקום הראוי לקבל נבואתו. עכ״ל.

וע״י העצבות מסתלקין כל האורות והניצוצין הקדושים ומסתלק ממנו רוח הקודש, ואין דבר הגורם מניעת ההשגה אם יהיה ראוי אליה כמו מידה של העצבות, כמבואר בשער רוה״ק (דף י:) וז״ל: גם מידת העצבות בעצמה היא מידה מגונה מאוד, ובפרט הרוצה להשיג חכמה ורוה״ק, ואין דבר הגורם מניעת ההשגה אפילו אם יהיה ראוי אליה כמו מי שיש בו מידת העצבות, והעד בזה מה שאמר הכתוב (מ״ב ג) ועתה קחו לי מנגן והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה׳, וכמה ראיות אחרות. עכ״ל. וכן מבואר בשערי קדושה (ח״א שער ו ח״ב שער ד).

וכתב הרמח״ל בתקט״ו תפילות (תפילה פא) כי העצבות בעבודת ה׳ נמשכת מהחושך שנמשך על האדם בחטא עץ הדעת, וצריך לסלקו ולהמשיך רוח הקודש של שמחה בלב. עכ״ד.

ועל ידי שאתה שמח תבוא לקיים המצוות בפועל המעשה, כמש״כ אדונינו הגר״א בביאורו למשלי (טו יג) וז״ל: לב שמח, מי שליבו שמח בעמלו, יטיב פנים שלו, ובעצבות לב רוח נכאה, כי השתוקקות האדם למצוה לעשותה או שאר דבר, הוא בא מהרוח כמ״ש למעלה, אבל מי שליבו עצב הרוח שלו נכאה, פירוש, שבורה, וקצה רוחו בכל דבר ואינו עושה כלל וכו׳. עיין שם.

ובעיקר בתורה יש לעסוק בשמחה, כי מהות התורה הוא כיין המשמח, וכמו שהמשילו חז״ל את התורה ליין המשמח את הלב, כמבואר במדרש רבה (שיר השירים פ״א אות יט) וז״ל: תלמוד לומר יין מה יין משמח את הלב, דכתיב (תהילים קד) ויין ישמח לבב אנוש, כך דברי תורה משמחין, שנאמר (תהילים יט) פיקודי ה׳ ישרים משמחי לב. ע״כ. וכן איתא בספרי (פר׳ עקב פיסקא יב) וז״ל: תלמוד לומר (שיה״ש א) כי טובים דודיך מיין, מה יין משמח אף דברי תורה משמחים את הלב, שנאמר (תהילים יט) פיקודי ה׳ ישרים משמחי לב. ע״כ. וכן איתא בילקוט שמעוני (פר׳ עקב רמז תתעג).

ובזוהר (רע״מ פר׳ פנחס דף רטז:) אמרו וז״ל: ויין ישמח לבב אנוש – דא יינא דאורייתא, דכתיב (משלי ט) לכו למו בלחמי ושתו ביין מסכתי. ע״כ. עוד איתא בזוהר (רע״מ פר׳ צו דף לג:) וז״ל: דאתמר ביה לכו לחמו בלחמי מימינא, ובחמרא דאיהו יינא דאורייתא משמאלא בניסוך המים, ויין דאורייתא דבכתב ובעל פה מעמודא דאמצעיתא דכליל תרוויהו. ע״כ. עוד איתא בזוהר (פר׳ שמיני דף טל.) וז״ל: פתח ר׳ יצחק ואמר (שיה״ש ז) וחיכך כיין הטוב הולך לדודי למישרים וגו׳. וחיכך כיין הטוב – דא יינא דאורייתא דאיהו טב, דהא יינא אחרא לאו איהו טב, ויינא דאורייתא טב לכולא, טב לעלמא דא, וטב לעלמא דאתי, ודא

הוא יינא דניחא ליה לקוב״ה יתיר מכלא, ובזכו דא – מאן דמרוי מיינא דאורייתא יתער לעלמא דאתי ויזכי לאחייא, כד יוקים קוב״ה לצדיקיא. ע״כ.

וכן איתא בזוהר (פר׳ ויחי דף רמ.) וז״ל: חמי מה כתיב בתריה (בראשית מט) חכלילי עינים מיין ולבן שנים מחלב – דא חמרא עלאה דאורייתא דמרוי מניה שתי, ולבן שנים מחלב דהא אורייתא איהי יין וחלב תורה שבכתב ותורה שבע״פ. ע״כ. ועיין זוהר (אמור דף צה.) וז״ל: א״ל בגין דיין חדוותא דאורייתא ויינא דאורייתא חדוותא הוא דכלא, והאי יין מעטרא למלכא בעטרוי, הה״ד (שיה״ש ג) צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה בעטרה שעטרה זו אמו. עכ״ל.

וע״ע בתיקו״ז (תכ״ח דף עב.) וז״ל: יין סתום וחתום, יינא דאורייתא סתים וחתים דלא יעול נוכראה תמן, ודא יין המשומר בענביו ששת ימי בראשית, ולא למגנא תקינו מארי מתניתין חתימת יין דלא יתנסך ויתערב בסטרא אחרא, ועל האי יין אתמר (תהילים קמז) לא עשה כן לכל גוי בל ידעום, כ״ן ודאי יי״ן שבעין אנפין דאורייתא, ועלייהו אתמר (תהילים כה) סו״ד ה׳ ליראיו. עש״ע.

וע״י השמחה בשמחת התורה הקדושה – הוא מכרית ומכניע כוחות הטומאה, כמש״כ המקובל ר׳ יצחק איזיק חבר באור תורה (אות פד) וז״ל: וענין שמחת הלב שעל ידי התורה הוא, כי ידוע כי יש ב׳ כוחות בסטרא אחרא והם ב׳ נוקבין דילה מחל״ת ולילי״ת, א׳, הוא הגורם עצבות לאדם שעי״ז מתבטל מעסק התורה ומעבודת ה׳, שעל זה אמר הנביא ואת מי דאגת ותיראי כו׳, והוא מלילי״ת שבתאי אוכמתא, והוא ממרה אוכמתא מסוגי הדם שבכבד, והב׳, הוא רוב השחוק והוללות בעוה״ז, שעל זה נאמר לשחוק אמרתי מהולל ולשמחה מה זה עושה, והוא מטחול כמו שאמרו (ברכות דף סא:) טחול שוחק.

ונודע כי יעקב ועשו הם נגד הלב והכבד, כמש״כ במדרש הנעלם באריכות, כי הנפש שורה בלב והוא עיקר האדם, והכבד על ידי התגברות הדם שבו מעלה אדים רעים ועל ידו מתגבר התאוה ושמחת עוה״ז והוא שחוק הכסיל, וכן העצבות לערבב מחשבות ליבו להרחיק מן התורה והמצוות, שאי אפשר להיות דבוק בתורה ובמצוות, כי אם על ידי שמחה של מצוה שעי״ז מתרחב ליבו ומתגבר על הדם שבכבד, והוא מה שנאמר (בראשית כה) ולאום מלאום יאמץ.

ואין השכינה שורה מתוך עצבות ולא מתוך עצלות כו׳ אלא מתוך שמחה של מצוה, וכמו שנאמר תחת אשר לא עבדת כו׳ בשמחה כו׳, וכאשר האדם עוסק בתורה אז המאור שבה מדחה ממנו הסטרא אחרא, אשר היא לילית שפחה בישא, וזוכה לאשת חיל, כמו שנאמר (משלי ה) שמח מאשת נעוריך וכו׳. עכ״ל. (ועיין שם).

ובזה נבוא אל המכוון לבאר מאמר הש״ס דלא בירכו בתורה תחילה, והיינו דעמ״י היו עוסקים בתורה, ואף שעברו ג׳ עבירות חמורות, היו כל החכמים והנביאים ומלאכי השרת

תמהים איך הגיעו לכלל ג׳ עבירות חמורות הרי היו עוסקים בתורה ובמצוות, ואיך אירע להם זאת, ועל כן ראו ותמהו על מה אבדה הארץ.

עד שבא הקב״ה וגילה ״על עזבם את תורתי״, והיינו שאף שהיה נראה שעסקו בתורה ובמצוות, הנה לא עבדו אותי בשמחה, וזה היה נחשב כאילו לא עסקו בתורה כלל, וממילא לא היה בכח התורה להצילם מעוונות חמורים, עד אשר החריב הקב״ה את היכלו.

וזהו שאמרו דהיינו שלא בירכו בתורה תחילה, דהיינו שהברכה מורה על הודאה להי״ת שנתן לנו את התורה, והם מחמת שלא היו עוסקים בשמחה ובאהבה היה נחשב כאילו לא היו מברכים ברכות התורה, דלא חשבו שזאת מתנה חשובה שצריך להודות עליה, ואף שכלפי חוץ היו מברכים, אך הי״ת יודע תעלומות גילה שלא היה זה כי אם מלפנים ולחוץ.

וכיון שלא עסקו בתורה בשמחה זה נחשב כאילו לא עסקו בתורה כלל, וכמבואר בדברי הרב שפתי כהן עה״ת (פר׳ כי תבוא כח מה) וז״ל: עוד תחת אשר לא עבדת את ה׳ בשמחה, היא עסק התורה, שנאמר (תהילים יט) פיקודי ה׳ ישרים משמחי לב, ובשמחה, בחמישה חומשי תורה. עכ״ל.

וכתב בשם משמואל (פר׳ כי תבוא שנה תרע״א) דכתיב (דברים כח) תחת אשר לא עבדת את ה׳ אלקיך בשמחה ובטוב לבב מרוב כל, והנה כבר תמהו על זה בספה״ק וכי בשביל שלא הייתה העבודה בשמחה יגיע להם עונש גדול כ״כ. ועוד הרי אמרו ז״ל (יומא דף ט:) מקדש ראשון מפני מה חרב מפני שהיו בו ע״ז ג״ע שפ״ד, ומקדש שני מפני שהייתה בו שנאת חינם, ואין זכר לעבודה בלי שמחה.

ונראה דהנה ידוע ואיתא בספה״ק [עיין בתיקו״ז (תיקון י דף כו. תיקון כב דף סד. תיקון סט דף קז:) ובזוהר (פר׳ בראשית דף כד. פר׳ בהר דף קי: פר׳ כי תצא דף רעח:) על הפסוק (שמות ג) זה שמי וזה זכרי, י״ה עם שמי שס״ה, ו״ה עם זכרי רמ״ח. עיין שם] דרמ״ח איברי הנפש אינם נשלמים רק ע״י רמ״ח מצוות עשה, וכתב הרח״ו שלכן משה רבינו ע״ה התחנן ליכנס לא״י בשביל לקיים מצוות התלויות בארץ מפני שהיה יודע שבלתי אפשר להשלים כל איברי הנפש זולתם, וא״כ יש להבין הלוא כל עוד שאינו מקיים כל רמ״ח מצוות עשה הרי הוא מחוסר איבר, והרי כתיב (ויקרא כא) אשר בו מום לא יקרב, וכתבו הטעם (למה הוזהרנו בלאו אשר בו מום לא יקרב) מפני שאיברי הגוף הם נרתיק לאיברי הנפש, ואם יש בו פגם בגוף יש בו פגם גם באיברי הנפש, וא״כ זה שיש לו פגם בנפש ממש ע״י חוסר מרמ״ח מצוות עשה איך יבוא לשרת לפני מלך הכבוד.

אך כבר נתבאר שהתירוץ הוא, דהיינו מפני שכל ישראל הם כגוף אחד ממש וכל מצוה שאדם עושה היא בשם כל ישראל, ונצטרפו כל המצוות מכל ישראל יחד, ואפילו מאותם שכבר נפטרו לעולמם כי כל בשמים הוא למעלה מהזמן, אך כל זה הוא באיש המתאחד בכלל ישראל, שכל ישראל הם לו כאילו הם איבריו ואוהב אותם כגופו, וזה (ויקרא יט) ואהבת לרעך כמוך זה כלל גדול בתורה (ירושלמי נדרים פ״ט ה״ד), וחשוב לו כאילו קיים כל

המצוות אפילו מצוות שישנן רק בכהנים או במלך וציבור, הכל מסייע להשלים את איברי נפשו, ומובן שאם ח״ו יש שנאה ביניהם, שוב אין אחד נסתייע מחבירו ונשארים בעלי מומין ומחוסרי איברים ועבודתם פסולה.

אך זה הדבר להתאחד בכלל ישראל ולהיות כל ישראל אצלו כאילו היו מאיברי גופו, לאו כל מוחא סביל דא, ולא נקל לבוא לזה כ״כ מהרה, אך באשר האדם חפץ ומשתוקק ומתאמץ לבוא לבחינה זו, הרי הוא כאילו הגיע קצת לבחינה זו, והיינו היות כי הנפשות למעלה הן מתאחדין כאיש אחד חברים, ורק בגופין הן נפרדין, א״כ אם מעשיו הם בהתפעלות ורגשת הנפש, והנפשות הן מתאחדין שוב מועילה דעתו ורצונו להתאחד, אבל אם מעשי מצוותיו הם בלי התפעלות ורגשת הנפש והוא מהעדר השמחה, כי הנפש היא מהעליונים, ובעליונים הכל הוא בשמחה ואין שם עצבון, וכל המעשים שבהעדר השמחה, בהכרח שאינם בהתפעלות ורגשת נפש, שוב אין לו במה להתאחד בכלל ישראל, כי חבל הכוסף היא רגשת הנפש נעדר במעשיו, וע״כ נשאר פרטי, ובלתי אפשר לו לקיים כל המצוות ונשאר מחוסר איבר, וכל מעשי עבודתו אינם כלום.

ולפי״ז יובן, דהא שבית שני חרב ע״י שנאת חינם, והא דתחת אשר לא עבדת בשמחה ובטוב לבב, הכל חד, דהיינו שבשביל שכל מעשיו היו בלתי רצויים, ולא היה להם עוד שום מעשי המצוות שבשבילם יתקיים אצלם הבית.

והנה זהו לימוד גדול לר״ה שכל באי עולם עוברין לפניו כבני מרון, ולא יתחזי פגום קדם מלכא, לבד מה שצריך תשובה על עבירות שבידו, עוד אינו מספיק שהרי עדיין הוא מחוסר איבר כנ״ל, ואין לו תקנה רק ע״י התאחדות בכלל ישראל, להשתדל מאוד להכניס בליבו אהבת הכלל, ולהיות כל מעשיו בשמחה ובהתפעלות ורגשת הנפש ולא בעצבון ח״ו, ובזה יקיים (מ״ב ד) בתוך עמי אנכי יושבת, כבזוה״ק (ריש פר׳ בשלח דף מד:) דזה נצרך לר״ה, ואולי הוא מטעם שכתבנו. עכ״ד.

וכ״כ עוד בדרך זו (שם שנה תער״ב) וא״ד: תחת אשר לא עבדת את ה׳ אלקיך בשמחה ובטוב לבב, והקשה כ״ק אבי אדומו״ר זצללה״ה בשם הרה״ק ר׳ משה לייב מסאסוב וכי בשביל זה לבד יגיע עונש חמור כ״כ.

ונראה דהנה אמרו ז״ל (יומא דף ט:) שבשביל שנאת חינם חרב הבית, וכאן כתיב תחת אשר לא עבדת וגו׳, וכבר אמרו שזה נסתעף מזה, שבשביל שלא הייתה עבודתם בשמחה ובחיות, והייתה רק בחיצוניות ולא הייתה נוגעת בפנימיות ששם כל ישראל אחד, על כן נסתעפה מזה שנאת חינם, כי שלום אמר אל יברא שכולו קטטות ומריבות (ב״ר פר׳ ח אות ה), ואין דעתן של בני אדם שוות, ומזה נסתעפו שנאה ופירוד לבבות, רק כשהעבודה הייתה בפנימיות והיה מגיע כל אחד לשורשו היה השורש מאחדם, אבל כשחסר זה נשארו בפירוד לבבות. עכ״ד.

והנה באמת השמחה מעיקרי העבודה, והנה לא כל הרוצה ליטול את ה׳ יבוא ויטול, לעסוק בתורה ובמצוות בפנים זועפות, בלב כבד וחרד, ברטט וזיע בעצב ועצב (עצבות ועצבים), רק העיקר לעסוק בדברי תורה ומעשה המצוות בשמחה ולב ישר וטוב, כי זה עיקר מה שהי״ת נתן לנו את התורה כדי לעובדו בשמחה, כמש״כ (תהילים ק) עבדו את ה׳ בשמחה.

והנה איתא באבות (פ״ו מ״ה) דאחד מקניני התורה הוא בשמחה. וכתב היעב״ץ בלחם שמים (שם) וז״ל: בשמחה, לפי שאין השכינה שורה מתוך עצבות אלא מתוך שמחה של מצוה, וכן לדבר הלכה, שמתוך שמחת הלב מתרחב ליבו ומתפקח ומתחדד השכל והזכרון, והיינו ע״י ששמח בלימודו, כמש״כ (תהילים יט) פיקודי ה׳ ישרים משמחי לב, אבל שמחה של הבלי עולם, מפסדת את הלימוד, עליה נאמר (קהלת ב) ולשמחה מה זו עושה, אם לא במילי דבדיחותא מקמי דפתח בשמעתא, כדי להרויח ללב ולהכינו אל הלימוד שיבין דברים עמוקים. עכ״ל.

ובתפא״י (אות עז) ביאר וז״ל: שעל ידי שילמד בשמחה יתפסו הדברים היטב בליבו. עכ״ל.

וברוח חיים למוהר״ח מוולאז׳ין (שם) ביאר וז״ל: כי הלומד בשמחה בשעה אחת ילמוד הרבה ממה שילמד בכמה שעות בעצבות, וגם כי התורה שעשועים של הקב״ה, צריך שישמח בדבר גדול כזה. עכ״ל.

עוד איתא באבות (שם מ״ו) שאחד מקניני התורה הוא השמח בחלקו, וביאר היעב״ץ (שם) וז״ל: השמח בחלקו, בודאי אשרי חלקו בתורה מאחר שפנה ליבו מדאגת עוה״ז, והיא מידה נמשכת מהשמחה בפיקודי ה׳ ומצב טוב כאמור. עכ״ל.

ובתפא״י (אות צב) ביאר וז״ל: והשמח בחלקו, שעי״ז שיהיה ליבו שמח תמיד, יבין וגם יזכור עי״ז תלמודו טפי, וגם ע״י מידת ההסתפקות שבו, יהיה זריז תמיד בשקידת לימודו, כי אין דבר שמזיק לחריצות ולזכרון ולשקידה, כמו העצבות והדאגות. עכ״ל.

עוד איתא באבות (שם מ״ה) שאחד מקניני התורה הוא בלב טוב, וביאר היעב״ץ (שם) וז״ל: בלב טוב, שליבו פנוי מקנאה ושנאה ודאגה ועצבון, כי בכל מידה הוא שמח וטוב לב, לפיכך ליבו רחב לקבל דברי תורה, ונכון שיבח ריב״ז מידה זו כנגד כל המידות. עכ״ל.

וכתב מורנו ר׳ צדוק הכהן מלובלין בפוקד עקרים (אות ה) וז״ל: לישרי לב שמחה (תהילים צז), ואין שמחת ישראל אלא בה׳ מעוזם, ואי אפשר להיות ליבו שמח בהי״ת כאשר הוא ממולא בתאוות גופניות שהם שני הפכים, כי השי״ת קדוש ומרוחק מתאוות, ואי אפשר ליכנס בלב שני הפכים, ורק מי שליבו ישר שאינו נוטה לשום תאוות זוכה לשמחה, ועל כן (תהילים יט) פיקודי ה׳ ישרים משמחי לב, שהם מכניסים ישרות ללב להוציא תאוות, כמש״כ הרמב״ם (בהל׳ איסו״ב פכ״ב הי״ט) דאין אדם מלא תאוות אלא בלב פנוי מדברי תורה, ואמרו ז״ל (קידושין דף ל:) אם פגע בך מנוול זה הוא יצר התאוות שהוא מנוול, כמו שאמרו בשבת (דף קנב.) אשה חמת וכו׳ והכל וכו׳, משכהו לביהמ״ד, כי חמידו דאורייתא הנכנס ללב

מוציא חמדות זרות המנוולות מן הלב, ועל כן הם משמחי לב שיוכל לשמוח בהי״ת, שהוא ע״י הדביקות בו יתברך כשמחת חתן וכלה, ואתם הדבקים וגו׳ חיים וגו׳, כי הדביקות נותן חיים שהוא היפך התאוות, שמהם המוות שנגזר לאדם הראשון ע״י תאות אכילת עץ הדעת. עכ״ל.

והנה עיקר השמחה היא מן התורה וקיום המצוות, כמש״כ (תהילים יט) פיקודי ה׳ ישרים משמחי לב. ועיקר השמחה היא בלב, כמבואר בפסוקים, כמש״כ (תהילים ד ח) נתת שמחה בליבי, וכן כתיב (שם צז יא) ולישרי לב שמחה, וכהנה עוד.

ומאוד מאוד צריך להזהר לקיים המצוות בשמחה גדולה ככל האפשר, כדברי רבינו הרח״ו בשער המצוות (בהקדמה) וז״ל: ויהיה שמח בעשותו אותה מצוה, בשמחה שאין לה קץ מלב ומנפש ובחשק גדול, כאילו ממש בפועל נותנים לו אלף אלפים דינרי זהב אם יעשה את המצוה, וזה סוד הפסוק (דברים כח) תחת אשר לא עבדת את ה׳ אלקיך בשמחה ובטוב לבב וכו׳.

וכפי גודל שמחתו באמת ובטוב לבב הפנימי, כך יזכה לקבל אור עליון, ואם יתמיד בזה אין ספק שישרה עליו רוה״ק, וענין זה נוהג בקיום כל המצוות כולם, בין בעת שעוסק בתורה, שיהיה בחשק גדול ונמרץ בהתלהבות עצום, כאילו עומד לפני המלך ומשרת לפניו בחשק גדול למצוא חן בעיניו, לקבל ממנו מעלה יתירה וגדולה. עכ״ל. ועיין עוד בספה״ק תולדות יעקב יוסף (פר׳ ראה ופר׳ שלח) וכ״ה בצפנת פענח (פר׳ בא).

ובשערי קדושה (ח״ב שער ד) כתב וז״ל: העצבות גורמת מניעת העבודה וקיום המצוות, וביטול עסק התורה וכוונת התפילה, ומבטלת מחשבה טובה לעבוד את ה׳, והיא שער התחלת גירוי הסתת היצר הרע אפילו אם הוא צדיק, בהראותו כי אין לו תועלת בעבודה בהיות יסורים עליו וכו׳, וגם כי בא עליו בדרך חסידות באמור לו איך יעלה בדעתך עפר רימה ותולעה להתקרב להתקדש בקדושת מלכו של עולם, וכמש״כ (משלי כד) ראמות לאויל חכמות וגו׳, וכמש״כ (איוב לה) אם צדקת מה תתן לו, גם גורמת סילוק רוח הקודש מעליו.

והיפך בהיותו עובד הי״ת בשמחה, כמש״כ (תהילים ק) עבדו את ה׳ בשמחה, כי השמחה מוסיפה חשק רב ואהבה להתדבק בו יתברך, וכתיב (דברים כח) תחת אשר לא עבדת את ה׳ אלהיך בשמחה ובטוב לבב וגו׳, כי העבודה אם היא בעצבון דומה לעבד העובד לרבו בפנים עצבות וזועפות, וכתיב (משלי י) ברכת ה׳ היא תעשיר ולא יוסיף עצב עמה, כי העצבון הוא נמשך מזהמת סמא״ל ונחש שהטילו האדם וחוה וכו׳, ועל ידי כן הקב״ה ושכינתו מסתלקים מעליו וכו׳. עכ״ל.

וכתב רבינו יונה (משלי כא טו) וז״ל: הנה חובה עלינו לעבוד את השי״ת בשמחה, כאשר כתוב (דברים כח) תחת אשר לא עבדת את ה׳ אלקיך בשמחה ובטוב לבב וגו׳, ונאמר (תהילים ק) עבדו את ה׳ בשמחה. עכ״ל.

ורבינו בחיי (דברים כח מז) כתב וז״ל: תחת אשר לא עבדת את ה׳ אלהיך בשמחה, יאשימנו הכתוב בעבדו השי״ת ולא הייתה העבודה בשמחה, לפי שחייב האדם על השמחה בהתעסקו במצוות, והשמחה במעשה המצוה מצוה בפני עצמה, מלבד השכר שיש לו על המצוה יש לו שכר על השמחה, ועל כן יעניש בכאן למי שעובד עבודת המצוה כשלא עשאה בשמחה, ולכך צריך שיעשה אדם המצוות בשמחה ובכוונה שלמה. עכ״ל.

ובחיבורו כד הקמח (ערך שמחה) כתב וז״ל: וכן הזכיר משה רבינו ע״ה (דברים כח) תחת אשר לא עבדת את ה׳ אלהיך וגו׳, הענישו בעבודתו כשלא הייתה בשמחה וכו׳.

השמחה הזאת היא מצוה מן התורה נצטוה אדם עליה, כי היא עבודה גמורה לשי״ת, חשובה יותר מן המצוה וכו׳, כי אם ישמח על המעשה הטוב הנה שכרו איתו ופעולתו לפניו, כי השמחה אשר שורשה בלב היא מתגלית בפנים ובאה לידי פועל, ויש לו שכר על זאת כאילו עשה מצוה בפועל. ע״כ.

ורבינו יונה בשערי תשובה (שער ד אות ט) כתב וז״ל: כי יגדל וישגא מאוד שכר השמחה על המצוות, כמו שנאמר (דהי״א כט) ועתה עמך הנמצאו פה ראיתי בשמחה להתנדב לך, ונאמר (דברים כח) תחת אשר לא עבדת את ה׳ אלקיך בשמחה ובטוב לבב. עכ״ל.

וכ״כ הרב שפתי כהן עה״ת (פר׳ ויקהל לה ה) וז״ל: כי עיקר העבודה הוא בשמחה, וכן הוא אומר (דברים כח) תחת אשר לא עבדת את ה׳ אלהיך בשמחה, כי זה היא הקפידא. עכ״ל.

ורבינו החת״ס עה״ת (דף נא. ד״ה ראה) כתב וז״ל: והקללה הוא אפילו ישמור כל המצוות אך הם עליו לעול ומשא ואינו היום, והעשיה בעצמה אינו ברכה, בעושה על אפו וחמתו כמצות אנשים מלומדה, וסופו עונשים מרובים, כדכתיב תחת אשר לא עבדת את ה׳ אלקיך בשמחה ובטוב לבב, ועבדת את אויביך ר״ל, ומסיים ללכת אחרי אלהים אחרים כי אף על פי שעובד ה׳ היום, מ״מ כיון שהמצוות עליו לעול סופו לעבוד ע״ז. עכ״ל.

ובספר הכתב והקבלה (פר׳ נשא ד מז) כתב וז״ל: עבודת עבודה, הוא השיר (רש״י), כי כשם שהמצוה עבודה להשי״ת, כן השמחה על המצוה נקראית עבודה, כמש״כ תחת אשר לא עבדת את ה״א בשמחה, הנה השמחה היא שלימות העבודה, לכן השיר שהיו הלויים משוררים לעורר השמחה על מצות הקרבה, כדי להיות מעשה המצוה בשמחה, נקרא עבודת עבודה, ומקרא מלא הוא (דהי״ב טל) והמשוררים בני אסף על מעמדם אין להם לסור מעל עבודתם. עכ״ל.

ומהר״ח פלאג׳י בכה״ח (סימן כח אות סז) כתב וז״ל: ויהיו ששים ושמחים במצוה הגדולה הזאת, ויקיימו מקרא שכתוב עבדו את ה׳ בשמחה ואין עבודה אלא תפילה, שאם תהיה העבודה בעצב ובדאגה הוא עוון גדול, כמו שאמר הכתוב תחת אשר לא עבדת את ה׳ אלהיך בשמחה ובטוב לבב, משמע שהעבודה הייתה אלא לא הייתה בשמחה, ולכך נתייסרו בעוונותינו הרבים. עכ״ל.

והרב חרדים (מצות התשובה פ״ד) כתב דאע״פ שאדם עצב מצד עוונותיו, צריך להיות שמח בשעת עבודה, דכתיב תחת אשר לא עבדת את ה׳ אלהיך בשמחה ובטוב לבב, וזה בכלל כל עבודת ה׳, ק״ו בעבודת התפילה שנקראת עבודה שבלב. עכ״ד.

ובראשית חכמה (שער האהבה פרק י) כתב, שכל העבודות האמורות שחייב האדם לעשות לתיקון השכינה, צריכין שיהיו בשמחה, שנאמר (דברים כח) תחת אשר לא עבדת את ה׳ אלהיך בשמחה ובטוב לבב, ואמר (תהילים ב) עבדו את ה׳ בשמחה.

והביא ששמע בשם מו״ה יצחק די לוריא אשכנזי ע״ה (הוא מרן האר״י ז״ל) שפירש פסוק (דברים כח) תחת אשר לא עבדת וגו׳ מרוב כל, פירוש יותר אם היה לך רוב כל, והכוונה שיהיה שמח בשמחת הקב״ה ובמצוותיו ותורתו יותר מכל ממון שבעולם, כמו שהתורה נאמר בה (משלי נז) וכל חפצים לא ישוו בה, כך לא ישוה שום שמחה שבעולם אצל שמחת מצוה. עכ״ד.

וכתב בספר חרדים (שם) וז״ל: שיעשה כל מצוה בשמחה גדולה יותר משמחת גן עדן. עכ״ל.

וכתב בשל״ה (עשרה מאמרות הקדמה, מאמר שישי אות קפד) וא״ד: ויען כי העבד הנאמן העושה כל צרכי רבו, יש בעבודתו גם כן תפיסת יד ברבו, מלבישו ומנעילו וכיוצא באלה, וזה אין שייך בעבודתנו לו יתברך, כי הוא יתברך רוחני תכלית הרוחניות, נעלם מעין כל, אף מלאכי השרת שואלין (קדושת מוסף של שבת ויו״ט, מפרקי רבי אליעזר פ״ד) איה מקום כבודו, על כן אי אפשר להיות לנו אחיזה בו בעבודתנו, כי אם בעבודה שהיא כולה רוחנית, על ידי הרוחניות הזה יעלה הדביקות.

ועל זה אמר הכתוב (דברים כח) תחת אשר לא עבדת את ה׳ אלהיך בשמחה ובטוב לבב, הביאור, גם כי עבדת את ה׳, אם לא הייתה העבודה בהתעוררות הלב, ובהתלהבות השמחה לעבדו, במה תדבק העבודה.

ולענין זה יש כמה פנים, לעבוד בשמחה, ולהיות כל ענין כפרוטגמא חדשה, ובכל כוחו, רצה לומר בכל כוונתו, ולא זו בקיום מצוה בקום ועשה שהוא כל מצות עשה, אלא אף בלא תעשין, שהן בשב ואל תעשה, צריך לראות שיהיה בהתעוררות, ולא כמתנמנם ויושב בטל. עכ״ד.

והרב שבט מוסר (פרק כ) כתב וז״ל: יהא אדם זהיר לעשות כל מצוה בשמחה גדולה, כתב האר״י זלה״ה האדם שעושה מצוה בלא שמחה נענש, שנאמר (דברים כח) תחת אשר לא עבדת את ה׳ אלהיך בשמחה, והעיד עליו בעצמו האר״י זלה״ה שעל ידי זה זכה לרוח הקודש.

וז״ל הרב מהר״ם אלשיך זלה״ה, לעושים לשמה יש הפרש לפי בחינותיהם, זה עובד בשמחה וזה שלא בשמחה, וגם לעושים בשמחה זה עושה בשמחה מועטת וזה עושה

בשמחה יתירה ממנו, וכל המוסיף יוסיפו לו שכרו, ועל דרך זה בחינות לאל דעות ה׳ אין מספר, ועבד היודע ברבו שאפילו הרעות שלו הן טובים לכפר עוון ודאי יעבוד בשמחה. עכ״ל.

וכתב מהר״י אייבשיץ ביערות דבש (ח״ב דרוש ח) וז״ל: באמת להיות כי בעוה״ר עדיין מחשבת המן קיימת, עלינו להתעורר שנה בשנה לבטל מחשבתו, והעיקר בתשובה ומעשים טובים, כי העיקר תורה לשמה, וכל המצוות צריכות להיות לשמה ובשמחה של מצוה, כי שמחה של מצוה מביאה טובות רבות, כמש״כ (דברים כח) תחת אשר לא עבדת את ה׳ אלהיך בשמחה. עכ״ל.

וכתב בתולדות יעקב יוסף (פרשת תזריע) שלא ישמח האדם כי אם בשמחה של מצוה עצמה, שזכה לעשות המצוה או התורה עצמו שהוא בשמחה, או תפילה, וכמש״כ האר״י ע״פ (דברים כח) תחת אשר לא עבדת את ה׳ בשמחה מרוב כל, שיהיה השמחה יותר מרוב טוב כל תענוגי עוה״ז, ובשמחה כזו ודאי לא יתערב זר בשמחה זו, כי אין בו חלק לס״א שתזוח דעתו ח״ו כנ״ל. עיין שם.

וכתב עוד בשל״ה (מסכת יומא פרק דרך חיים תוכחת מוסר אות קסו) וז״ל: התנאי הרביעי, השמחה הגדולה במצוה, דכל מצוה ומצוה שתזדמן לו, דורנא הוא דשדר ליה הקב״ה, ולפי רוב השמחה יגדל שכרו, וכן גילה הרב החסיד המקובל מהר״ר יצחק אשכנזי ז״ל לאיש סודו, שכל מה שהשיג, שנפתחו לו שערי חכמה ורוח הקודש, בשכר שהיה שמח בעשיית כל מצוה, שמחה גדולה לאין תכלית, ואמר, דהיינו דכתיב (דברים כח) תחת אשר לא עבדת את ה׳ אלהיך בשמחה ובטוב לבב מרוב כל, פירוש מרוב כל, מכל מיני תענוגים שבעולם, ומכל זהב ופז רב, ואבנים טובים ומרגליות. עכ״ל.

ובפלא יועץ (ערך שמחה) האריך מעט וז״ל: שמחה מה טוב ומה נעים שישמח ישראל בעושיו שמחה של מצוה, על כל מצוה ומצוה שעושה יגיל וישמח יותר ויותר ממוצא שלל רב, ובפרט בשבתות ובמועדים, דכתיב (ישעיה נח) אז תתענג על ה׳, וכתיב (דברים טז ושמחת בחגיך, ובפרט בשעת עבודת התפילה צריך לשמוח שמחה רבה, דכתיב (דברים כח) תחת אשר לא עבדת את ה׳ אלקיך בשמחה ובטוב לבב מרוב כל, ופירשו דרצ״ל יותר מרוב כל ח״ו ועבדת את אוייביך.

והחי יתן אל ליבו כמה שמחה היה שמח אם היה מוצא שלל רב, והכל כאין נגד החיים, וכמה שמחה היה שמח אם היה ניצול ממוות לחיים, כי כל אשר לאיש יתן בעד נפשו וכל חיי העוה״ז הבל המה נגד חיי העוה״ב, שהרי אמרו (אבות פ״ד מי״ז) יפה שעה אחת של קורת רוח בעוה״ב מכל חיי העוה״ז, וכל חיי העוה״ב כלא חשיבי נגד עשיית רצון הבורא, שהרי אמרו יפה שעה אחת של תורה ומעשים טובים בעוה״ז מכל חיי העוה״ב, ואם אדם שמח במוצאו שלל רב, על אחד וכמה וכמה שמחה כפולה ומכופלת צריך שישמח על התורה ועל העבודה ועל קיום מצוות ה׳.

ועוד החי יתן אל ליבו, מה יקר וגדולה נעשה לאיש אשר המלך חפץ בו, והקים מעפר דל ורצה בו שישרת לפניו, ישמח ליבו ויגל כבודו, וכל העם מקצה יאשרוהו ויאמרו אשריו ואשרי חלקו שזכה לכבוד גדול כזה, וסוף סוף המלך הוא בשר ודם כמותו היום כאן ומחר בקבר, על אחת כמה וכמה צריך שישמח איש אשר מלך העולם, אשר אין מספר לגדודיו, מלאכים ושרפים עומדים ממעל לו, ולגדולתו אין חקר ואין תכלית, ובחר ורצה בנו לעמוד לשרת לפניו ולברך בשמו ולדבר אליו פנים אל פנים בכל עת, מה שלא נתן רשות למלאכי השרת, ומשתעשע בנו ויש לו נחת רוח גדול במעשינו, ומעשה ידינו כוננה עלינו, ובונה בשמים עליותיו, אף שאינו צריך לנו, רצה הקב"ה לזכות את ישראל, לפיכך הרבה להם תורה ומצוות (מכות דף כג:), כדי ליתן להם שכר טוב בעמלם.

ויאמר נא ישראל מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו וכו' כבוד והדר תעטרהו תמשילהו במעשה ידיך כל שתה תחת רגליו (תהילים ח), אי אפשר שלא לשמוח.

וכבר כתבו גורי האר"י שבאומרו ברוך אלקינ"ו שבראנו לכבודו והבדילנו מן התועים ונתן לנו תורת אמת וכו', וכן באומרו עלינו לשבח לאדון הכל שלא עשנו כגויי הארצות וכו', ישמח ישראל שמחה רבה כמי שהוא עומד לישרף והצילוהו מן השריפה ועשאוהו מלך, כי אין שריפה כשריפת הנפש, ואין מלכות כהיות עבד מלך גדול ונורא משרת לפניו, וכן באומרו אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו, או באומרו אשר קדשנו במצוותיו, וכזאת וכזאת כמה דברים שתיקנו לנו בנוסח תפילות וברכות, שאם יעמיק בהם להבין להשכיל כמה טובה ויקר וגדולה עשה לנו אבינו שבשמים, ישמח ליבו ויגל כבודו על כל דיבור ודיבור.

וכן באומרו אבינו אלקינ"ו מלך העולם המעמיק ישמח שמחה רבה, ובפרט על אחת כמה וכמה ישמח האיש על כמה מצוות שכליות ותענוגי בני אדם, כגון הנותן חינות ומברך לקונו על הנאותיו ועל חסדיו, והמתפלל ומבקש צורכיו וכדומה, למצוה תחשב ועושה נחת רוח ליוצרו וקובע לו שכר, היש חיך מתוק מזה, וכן האוכל ושותה בשבת ויו"ט ומצות עונה וכדומה, למצוה תחשב ועושה נחת רוח ליוצרו וקובע לו שכר, היש חיך מתוק מזה, ואפילו במילי דרשות כגון שאוכל ושותה וישן ונושא ונותן, אם עושה לשם שמים, למצוה תחשב ומקבל שכר, על זאת ישמח ישראל בעושיו שמחה רבה, אי אפשר שלא לשמוח.

אלא שצריך לשים לב ולהתחזק במחשבות טהורות, ע"ד שאנו אומרים (ברכות ק"ש שחרית) אשרי איש שישמע למצוותיך ותורתיך ודבריך ישים על ליבו, ובמאי דקמן הביטה וראה שכמה שישמח האיש על רוב הטובה אשר עשה ה' לישראל וקדשנו במצוותיו למצוה תחשב, ועושה נחת רוח ליוצרו וקובע לו שכר, היש חיך מתוק מזה, אשרינו מה טוב חלקינו ומה נעים גורלינו.

ואמרו רז"ל (קידושין דף טל:) דשכר מצוות בהאי עלמא ליכא, אבל בשכר השמחה אדם אוכל בעוה"ז, והשכר היותר גדול שיש על השמחה שזוכה להשגת החכמה והשגת

השלימות, שכן גילה סודו רבינו האר״י ז״ל שמה שזכה להשגת חכמה נפלאה והשגת רוה״ק, הכל היה בשביל שהיה שמח שמחה רבה בעוסקו בתורה ובקיימו שום מצוה יותר ממוצא שלל רב, נמצא ששכר שמחה של מצוה מצוה.

וידוע שבכל מצוה ומצוה לפום צערא אגרא, כן לענין השמחה האיש אשר הוא מר נפש מקורות הזמן, אם בעת עוסקו בתורה ותפילות וברכות ומצוות ובשבת יפנה לבבו וישכח עוצבו ורוגזו וישמח בעושיו, יגדל שכרו יותר ויותר ממי שהוא שקט ושאנן.

וידמה האיש הישראלי בשמחת עבודת הי״ת שמו כמי שהרויח אלף אלפים דינרי זהב, שבשמחתו משכח צער פרוטה קטנה שאבדה לו, שיותר מהמה הוא שמחת עבודת הי״ת שמו נגד כל מיקרי הזמן של עוה״ז, ואפילו צרת הנפש כגון על חורבן ביהמ״ק ועל חטאיו שחובה להצטער ולהתאונן, לא כל העיתים שוות, אלא זמן עציבותא לחוד וזמן חדוה לחוד, ובשמחתו לא יתערב זר.

וצריך האדם להיות שליט ברוחו להתעצב כשירצה ולשמוח כשירצה, ולא יכנס האחד בגבול חבירו, אלא השמחה והעצבות יעמודו איש על מקומו, לכשירצה יוציא זה וכשירצה יוציא זה, ולפעמים צריך לשמוח מצד אחד ולהתעצב מצד אחר, ויהיה עין במר בוכה ולב שמח, כגון בר״ה ויוה״כ, ולפעמים יגביר השמחה, והעצבות יהיה מועט כצל עובר כגון בימים טובים באומרו מפני חטאינו גלינו מארצנו, ולפעמים להיפך דבר בעתו מה טוב, ועל כגון זה נאמר (משלי טז) טוב ארך אפים מגיבור ומושל ברוחו מלוכד עיר. עכ״ד.

וכתב מהרי״א ביערות דבש (ח״ב דרוש ה) וז״ל: ואם כן יש לנו לשמוח, כי השאיר ה׳ לנו שריד להחיות נשמתינו ולזכותינו בעולם הבא, ואיש אשר מניח תפילין ולובש טלית של מצוה, הלא ישמח כי זכה להיות בדיוקנא דמלכא קדישא, והלא קול קורא לפניו הבו יקרא לדיוקנא דמלכא קדישא, ואיך לא ישמח איש בזה, לעשות דבר קל כזה ולזכות בו לעולם הבא ולמצוא נחת וחן בעיני ה׳, וכתב האר״י ז״ל (שער המצוות דף א.) כי ממש רוב הגלות בזה שאין עושים המצוה בשמחה, כדכתיב (דברים כח) תחת אשר לא עבדת את ה׳ אלקיך בשמחה ובטוב לבב וכו׳. עכ״ל.

וכתב בתולדות יעקב יוסף (פר׳ קדושים) דהנה השכר והעונש הוא לעולם הבא, וא״כ מש״כ בתורה (ויקרא כו) אם בחוקתי תלכו וגו׳, שיש טובת עולם הזה, הענין כך הוא, שאם נעשה אותה בשמחה ובטובת נפש ונהגה בה תמיד, אז יסיר ממנו כל דברים המונעים כגון רעב וחולי, וישפיע בנו כל טובות עולם הזה המחזיקים ידינו לעשות התורה, שובע ושלום, כדי שנשב פנויים ללמוד ולעשות המצוה, ונזכה לעולם הבא.

ובהיפך, שישמן ישורן ויבעט, יסיר כל טובת עולם הזה כדי שלא יקנו עולם הבא ויאבדו ברשעם, וכמש״כ (דברים כח) ועבדת את אויביך תחת אשר לא עבדת את ה׳ וכו׳.

א״כ אף שבעצם אין ראוי לשכר על המצוה, שכל זה הוא משלו יתברך, מ״מ על שמחת המצוה יתברך יתן לו שכר, וא״צ לשכר יותר כשיתן לו פנאי לעשות עוד מצוה, וידע האדם שיבקש שלום ועושר כדי שיהיה לו פנאי לעשות עוד מצוה, ולא לתקוות שכר אחר, עולם הבא וכיוצא שאין זה מאהבה.

וא״כ ב׳ פירושים הנ״ל אמת, כשיש לו תענוג ושמחה גדולה בעשיית המצוה אשר אין האדם מבקש שכר אחר, רק די לו בתענוגי המצוה, אז משפיעים לו טובת עולם הזה לא בתורת שכר, רק שיהיה לו פנאי לעשות עוד מצוה, גם שסוף עולם הבא לבוא ג״כ בהכרח.

וז״ש (אבות פ״ד מ״ב) שכר מצוה מצוה, רצ״ל המצוה עצמה הוא שכרו שמתענג בו, ואז ג״כ יזכה ממצוה זה עוד מצוה אחרת לעשותה.

וזה שאמר (שם) בן עזאי הוי רץ למצוה קלה כבחמורה, ורצ״ל אילו היה אדם עושה המצוה לתשלום שכר, היה מקום להדר אחר מצוה חמורה לעשותה, שיהיה שכרה מרובה, משא״כ כאן באבות מילי דחסידות, הוא לעשות המצות לשם פועלן, לא לתקוות השכר, שאין זה לשמה, ואם כן עיקר המצוה הוא הזריזות והשמחה.

וז״ש הוי רץ למצוה קלה, כי שמחת המצוה קלה תגרור המצוה חמורה, ובורח מהעבירה אפילו קלה, פן תגרור החמורה חס ושלום, וכמו שאמר שמצוה גוררת מצוה ועבירה גוררת עבירה. עכ״ד.

ובערבי נחל (פר׳ כי תבוא דרוש ז) כתב לבאר ענין תחת אשר לא עבדת כו׳, עם דברי הבעל העיקרים (מאמר ב פרק טו) וז״ל בקצרה: שיש אל החכם שמחה במה שהוא מרגיש שיש בו משלימות החכמה כו׳, ושמחה זו עם היותה בעל תכלית בהכרח כיון שהשגת האדם הוא שהוא בעל תכלית, מ״מ תיתווסף תמיד, לפי שכל מבקש איזה דבר אם הדבר המבוקש הוא בעל תכלית יכלה הכוסף והשמחה כשישיגנו, אבל אם הדבר הנכסף והמבוקש בלתי בעל תכלית, אי אפשר שיכלה הכוסף ולא שתפסק ההשגה, ולזה תתמיד השמחה תמיד.

ולזה אמר הכתוב (דהי״א טז, תהילים קה) ישמח לב מבקשי ה׳, כי להיות השי״ת ושלימותו בלתי בעל תכלית, כל מבקש ה׳ אע״פ שישיג מה שישיג לעולם תשאר התשוקה ותתמיד השמחה, ותתווסף תמיד כשתתווסף ההשגה.

ועל זה אמר המשורר (תהילים קה) דרשו ה׳ ועוזו בקשו פניו תמיד, כלומר כי השמחה במה שתשיגו ממנו לא תפסוק עוד, כי תמיד תוסיפו שמחה מצד היותו יתברך בלתי בעל תכלית והשלימות אשר בו רבים או בלתי בעלי תכלית, וכל שיושג בו תוסיף תשוקה להשיג עוד ותתווסף השמחה.

ועל זה הדרך אמר הכתוב (תהילים מ) ישישו וישמחו בך כל מבקשיך, כי להיותו בלתי בעל תכלית תהיה השמחה מתמדת ונתווספת תמיד, וזהו שאמר (שם ע) ויאמרו תמיד יגדל ה׳,

כי כל שישיגו יותר יכירו יותר גדלו כי הוא בלתי בעל תכלית. ועיין שם שהאריך בזה בעל העיקרים.

נמצא כי עבודת ה׳ ובקשת פניו תוסיף שמחה בכל עת, מריבוי השלימות הבלתי בעל תכלית הנמצאים בו, והיפך מזה ממש הוא עבדות האוייב ח״ו, כי הוא האוייב בשר ודם אין בו מהשלימות מאומה, וכל מה שמוסיף עבודה לו תוסיף עצב עמו, אם מצד העבדות בעצמו שמוכרח לעובדו חינם, ואם מצד שבעובדו את אוייבו אין לו פנאי לעבוד את עצמו ולהשגיח בצורכי פרנסתו, כמו שאמר הכתוב (שיה״ש א) שמוני נוטרה את הכרמים כרמי שלי לא נטרתי, ומוסיף עוני תמיד מחמת עבדות האוייב, ועי״ז מוסיף עוצב תמיד.

לזה אמר (דברים כח) תחת אשר לא עבדת את ה׳, שהעבודה זו היא מתמדת בשמחה וטוב לב הבא מרוב כל השלימות הנמצאים ביתברך שמו הבלתי בעל תכלית, ולכן נגד זה מידה כנגד מידה ועבדת את אוייביך, אשר העבודה זו הוא היפך ממש, שגורם רעב וצמא וחוסר כל, והאוייב יתן עול שתהיה מוכרח לעובדו היפך רצונך ויהיה כעול ברזל על צוארך עד כו׳. עכ״ד.

וכתב ר׳ צדוק הכהן מלובלין (פרי צדיק בראשית פרשת ויצא אות ג) דמש״כ (דברים כח) והיו וגו׳ תחת אשר לא עבדת את ה׳ אלהיך בשמחה ובטוב לבב, היינו שזה עיקר המכוון שיהיה העבודה בפנימיות נקודה שבלב, ומזה נולד השמחה בלב, ועי״ז נגאלין מכל מיני הרהורים המצירים ומעיקים להנפש. עכ״ד.

וכתב במראה יחזקאל (פר׳ משפטים) כי השמחה בעת עשיית המצוות, היא הוראה נכונה שעושה בשביל אהבת המקום ולא בשביל יראת עונש או קיבול שכר, וכשעושה כן אזי גם הקב״ה מאיר לעולם בחסדו הגדול חסדים מגולים שאין עליהם קטרוג מחמת שהעולם צריכין לחסדים, והם צורך גבוה כדי שיוכלו לעובדו בהרחבה ויהיה נחת רוח לפניו. עכ״ל.

וכתב באמרי אמת (פר׳ כי תבוא שנה תרס״ט) וז״ל: תחת אשר לא עבדת את ה׳ אלקיך בשמחה ובטוב לבב וגו׳ (דברים כח), עובד השי״ת צריך לעשות המצוה בשמחה, אאז״ל אמר שעובד השי״ת אם לא יניחו לו לקיים מצוה הרי יתן כמה אלפי אלפים כדי שיוכל לקיים המצוה, ולכן כשעושה המצוה הרי הוא צריך להיות שמח כמו שהרויח סך כזה, ועוד כל שכן הוא במצוות ה׳ שאין להם קץ, בודאי שבזה צריכה להיות השמחה גדולה, והשמחה של מצוה מקיימת את האדם אפילו כשנופל ח״ו, שהרי אף על פי שהתוכחה היא על חטאים רבים שיש באדם, מ״מ התוכחה תולה על שלא עשה בשמחה, תחת אשר לא עבדת את ה׳ אלקיך בשמחה, משמע מזה שאע״פ שהאדם נופל ח״ו מחמת חטאים רבים, מ״מ השמחה מקיימת אותו. עכ״ל.

והנה רק על ידי מצוה שנעשית בשמחה יוכל לעמוד כנגד היצה״ר, כמש״כ בקדושת לוי (ליקוטים למס׳ אבות ד״ה אם למדת) שרק מצוה הנעשית בהתלהבות, אזי היא נותנת כח באדם לעמוד כנגד יצר הרע, כי על ידי המצוות שאנו עושים בהתלהבות גדול בחשק עצום אנו

נדבקים בפנימיות המצוה ונרחקים מחומר, ולפי גודל ההתלהבות כן הוא ההתרחקות מהחומר ובא יותר להשגת הבורא. אבל מי שעושה המצוות בלי התלהבות, אין יכול לנצח היצר הרע, ועיין שם איך נושא משלו בטוב חכמה בינה ודעת.

ואיתא בזוהר (פר׳ ויקרא דף ח:) וז״ל: לא יקום בר נש קמי מאריה בעציבו. ע״כ. עוד שם: פתח ר׳ יהודא ואמר כו׳ (תהילים ק) עבדו את ה׳ בשמחה, הכי אוליפנא דכל פולחנא דבעי בר נש למפלח לקוב״ה, בעי בחדוותא ברעותא דליבא, בגין דישתכח פולחניה בשלימו. ע״כ.

ובמדרש שוחר טוב (מזמור ק אות ב) איתא וז״ל: אמר ר׳ אייבו כשתהיה עומד להתפלל יהא ליבך שמח עליך, שאתה מתפלל לאלהים שאין כיוצא בו. ע״כ.

וכתב בספר חסידים (סימן יח) וז״ל: שורש התפילה שמחת לב בקב״ה. עכ״ל. עוד איתא בספר חסידים (סימן קנח) וז״ל: אם באת להללו ולשבחו אין לעשות במהרה אלא בחשק ובקול נעים ובקול רם וכו׳, לכן טוב להתפלל ולכוין בשמחה ובכבוד לקב״ה. עכ״ל. וכן הזהיר בשער הכוונות (ריש דרוש ברכות השחר) וז״ל: אסור לאדם להתפלל תפילתו בעצבון וכו׳. עיין שם. ובספר העיקרים (מאמר ג פל״ג) כתב, דהעבודה מתוך עצבון תיקרא פחיתות. ור׳ יהונתן אייבשיץ ביערות דבש (ח״א דרוש א) כתב, דעבודה כזו לא תיכנס פנימה, כי אין עצבות בבית הפנימי.

וכן נפסק בשו״ע (או״ח סימן צג ס״ב) וז״ל: לא יעמוד אדם להתפלל וכו׳, אלא מתוך שמחה של מצוה. ובס״ג כתב, דה״נ יעמוד מתוך הלכה פסוקה, וכתב הרמ״א, דבזה מתקיים ג״כ ענין השמחה, כמש״כ (תהילים יט) פיקודי ה׳ ישרים משמחי לב, ע״כ. והוא מהטור (שם).

ובשיחות הר״ן (שיחה עד) כתב וז״ל: וכן בענין השמחה בפרט בשעת התפילה, שצריך שתהיה התפילה בשמחה גדולה, וצריכין להכריח עצמו לשמח עצמו בכל מה שיכול, כדי לזכות לשמחה ובפרט בשעת התפילה וכו׳, ואם לפעמים דעתו מבולבל ואינו יכול בשום אופן לשמח עצמו, אז עצתו שיעשה עצמו כאילו הוא שמח, ואע״פ שבתחילה עדיין אין השמחה באמת בליבו, אעפ״כ עי״ז יזכה אח״כ באמת לשמחה, ועצה זאת היא עצה גדולה מאוד גם בכל הדברים שבקדושה, שבתחילה צריכין לעשות עצמו כאילו הוא להוט אחר אותו הדבר שבקדושה, ואח״כ זוכין באמת לזה, והבן מאוד. עכ״ל.

וכתב מהרח״ו בשער הכוונות (ריש דרוש ברכות השחר) וז״ל: אמנם תהיה בשמחה יתירה גדולה ככל האפשר, כדמיון העבד המשמש את רבו בשמחה יתירה, ואם משמשו בעצבות עבודתו נמאסת לפניו, וכמעט שעיקר המעלה והשלימות והשגת רוח הקודש תלוי בדבר זה, בין בעת תפילתו ובין כשעושה איזה מצוה משאר המצוות, וכמו שאמרו בגמרא (ברכות דף ל:) מההוא דהוה קא בדח טובא כו׳ ואמר תפילין קא מנחנא, ואל תבוז לענין זה כי שכרו גדול מאוד. עכ״ל. וע״ע בפרע״ח (שער עולם העשיה פ״א) ובמשנת חסידים (מסכת עולם העשיה פ״א מ״ג).

והנה כשהאדם עושה מצוה בשמחה – זה סימן שליבו שלם לאלהיו[ז]. והשמחה מורה על אהבת האדם את בוראו ית״ש[ח]. ומי שעושה המצוה בשמחה הוא נכנס בשמחת הקב״ה[ט]. ועל ידי ששמח למטה מושכים עליו שמחה אחרת עליונה מלמעלה[י]. והשמחה היא חיים

◆ באר מים חיים ◆

[ז] כמש״כ רבינו ז״ל בספר המידות (שמחה ח״א אות א).

[ח] כמש״כ הרמח״ל בדרך ה׳ (ח״ד פ״ג אות ב) וז״ל: והאהבה היא המדבקת ומקשרת את האדם בבוראו, ומיפה כוחו ומעטירתו עטרות גדולות, והעיקר בשמחת הלב והתלהטות הנשמה לפני בוראה, והמסר האדם עם כל מאודו לקידוש שמו יתברך ולעשות נחת רוח לפניו, וכבר נתבארו ענינים אלה במקומם ואין צורך להאריך בם. עכ״ד.

וכתב באורחות צדיקים (שער האהבה) וז״ל: וכיצד היא האהבה, שיאהב את ה׳ אהבה גדולה ויתירה רבה מאוד, עד שתהא נפשו קשורה באהבת הי״ת, והנפש הלוא מלאה אהבה, ואותה אהבה קשורה בשמחה, ואותה שמחה מברחת מעל לבבו נעימות הגוף ותענוג העולם, ואותה שמחה עזה ומתגברת על לבבו, וכל הנאות שבעולם הם כאין כנגד תוקף שמחת ה׳ ב״ה, וכל חיבת שעשועי ילדיו כלא היו נגד שעשוע הלב האוהב ה׳ ב״ה בכל לבבו, ובכל הרהוריו יהגה איך לעשות רצון הבורא, ולזכות הרבים, ולעשות קידוש ה׳, ולמסור עצמו באהבת ה׳ ב״ה. עיין שם.

[ט] כמש״כ בליקוטי מוהר״ן (ח״א סימן ה אות ב) וז״ל: ומי שעושה המצוה בשמחה מהמצוה בעצמה, נמצא כשנכנס בהשמחה שבמצוה, הוא נכנס בשמחת הקב״ה, שמשמח במעשיו, וזה בחינת (תהילים קמט) ישמח ישראל בעושיו. עכ״ל.

וכתב בליקוטי הלכות (הל׳ ספירת העומר ה״ב אות א) שעיקר שלימות השמחה הוא שיש לו שמחה מהמצוה בעצמה, עד שאין רוצה בשום שכר עוה״ב, רק לזכות לשמוע מצוה אחרת בשכר מצוה זאת, שזה בחינת שמחת הקב״ה, וזה בחינת (ישעיה לה) שמחת עולם, כי הי״ת כביכול חי לעד וקיים לנצח, ועל כן השמחה מהמצוה בעצמה שהוא שמחת הי״ת כביכול הוא שמחת עולם. עיין שם.

וכתב בתולדות יעקב יוסף (פר׳ קדושים ד״ה ובזה תבין) וז״ל: שמעתי ממורי הנה שכר מצוה מצוה (אבות פ״ד מ״ב), שאין לך שכר גדול יותר מזה – מה שיש לו תענוג ממצוה עצמה בעשותו אותה בשמחה שהוא מאוד גדול, ואם לא שכר יותר היה זה עצמו די, מה גם שבאמת שיש שכר עד אין תכלית על מצוה שעושין בשמחה. עכ״ד.

[י] כמש״כ בזוהר (פר׳ תצוה דף קפד:) וז״ל: תא חזי עלמא תתאה קיימא לקבלא תדיר כו׳, ועלמא עלאה לא יהיב ליה אלא כגוונא דאיהו קיימא, אי איהו קיימא בנהירו דאנפין מתתא, כדין הכי נהירין ליה מלעילא, ואי איהו קיימא בעציבו יהבין ליה האי דינא בקבליה, כגוונא דא (תהילים ק) עבדו את ה׳ בשמחה, חדווה דבר נש משיך לגביה חדווה אחרא עלאה, הכי נמי האי עלמא תתאה כגוונא דאיהו אתער, הכי אמשיך מלעלא כו׳. עיין שם.

ור׳ מאיר גבאי בספר עבודת הקודש (ח״ד פמ״ד) כתב וז״ל: כי העבודה בשמחה למטה, מעוררת למעלה, והאור הזך נמשך מהמקור עד לב השמים ושמח כי השמחה בלב, והשמחה מורה על שלימות העבודה, וגם אם יוציא כל הון ביתו על המצוה, יעשנה בשמחה והיא מורה על שלימות הכוונה. עכ״ל. וע״ע בליקוטי הלכות (הל׳ מתנה ה״ד אות ט).

וטוב וגן עדן[א]. ומשבר הקליפות ויכול לעלות מדרגה לדרגה[ב]. ועל ידי שמחה של מצוה הקב״ה מסכך עליו[ג]. ועל ידי השמחה של מצוה זוכה להשיג אור גדול מאוד[ד]. ועיקר ההשגה הוא על ידי השמחה הגדולה בקיום המצוות[ט]. כי השמחה גורמת דביקות בקב״ה[ט].

◆ באר מים חיים ◆

[א] כמש״כ בזוהר (פר׳ פקודי דף רנה. בהיכלות) וז״ל: חידו מסטרא דא ועציבו מסטרא דא וכו׳, ובגין כך דא שמחה ודא עציבו, דא חיים ודא מוות, דא טוב ודא רע, דא גן עדן ודא גיהנם, וכולא דא בהפוכא דא. ע״כ.

[ב] כמש״כ בליקוטי מוהר״ן (ח״א סימן כה אות ב) וז״ל: ודע, שבכל עולם ועולם ובכל מדריגה ומדריגה, יש שם דמיונות אלו, והם הם הקליפות הקודמין לפרי וסובבים את הקדושה, בבחינת (תהילים יב) סביב רשעים יתהלכון, וכשאדם נעתק ממדריגה למדריגה, אז צריך לו לילך דרך אלו הדמיונות, כדי להגיע אל הקדושה, ותיכף כשעולה להמדריגה, אזי נתעוררין הקליפות שבמדריגה, ומסבבין אותו, וצריך להכניע אותם ולשבור אותם, ולטהר אותו המקום מקליפות. ע״כ.

עוד כתב שם (אות ה) וז״ל: גם דע, שכדי להכניע הקליפה המסבבת שבכל מדריגה כנ״ל, על זה צריך שיעורר שמחה של מצוה על עצמו, היינו שישמח על ידי שיזכור שזכה להתקרב להשם יתברך, וזכה להתקרב לצדיקים המקרבין אותו להשם יתברך, ועל ידי השמחה זו, הוא משבר הקליפה ונכנס למדריגה שניה. עכ״ל. וע״ע בליקוטי הלכות (הל׳ מתנה ה״ד אות ט).

[ג] כמש״כ מוהר״ן בספר המידות (שמחה ח״א אות כד).

[ד] כמש״כ בליקוטי מוהר״ן (ח״א סימן כד אותיות א-ב) וז״ל: דע, שיש אור שהוא למעלה מנפשין ורוחין ונשמתין, והוא אור אין סוף, ואע״פ שאין השכל משיג אותו, אעפ״כ רדיפה דמחשבה למרדף אבתרה, ועל ידי הרדיפה, אז השכל משיג אותו בבחינת מטי ולא מטי, כי באמת אי אפשר להשיג אותו, כי הוא למעלה מנפש רוח נשמה.

ודע, שאי אפשר להשיג אותו אפילו בבחינת מטי ולא מטי, אלא על ידי עשיית המצוות בשמחה, כי על ידי שמחת המצוה נשלם הקדושה ומעלה החיות והקדושה שבקליפות, בבחינת אחד עשר סמני הקטורת, כי הקליפות הם בחינת מותרות והם בחינת עצבות, בבחינת (משלי יד) בכל עצב יהיה מותר, והם תוקפא דדינא, בבחינת (בראשית ו) ויתעצב אל ליבו.

ועיקר השמחה היא בלב, כמש״כ (תהילים ד) נתת שמחה בליבי, וגלות השכינה, שהוא בחינת לב שהוא שמחתן של ישראל, עיקר גלותה כשעצבות שהם הקליפות גוברים עליה, בבחינת ויתעצב אל ליבו, וזה הוא כשיצאו ישראל מהגלות – כתיב (ישעיה נה) כי בשמחה תצאו, ובשביל זה שעל ידי הקטורת מעלין מהקליפות חיותם, כתיב בהם (משלי כז) קטורת ישמח לב, נמצא כשעושה המצוה בשמחה אזי מעלה השכינה שהיא המצוה שהיא שמחת הלב מבין הקליפות, וזהו בחינת מלכות דעשיה העולה מן הקליפות. עכ״ל.

[ט] וכנזכר למעלה מדברי מהרח״ו ז״ל. וכל מה שזכה האר״י ז״ל להשגתו הנפלאה – הוא משום שהיה שמח מאוד בקיום המצוות. וכמו שהביא הגחיד״א במורה באצבע (סימן י אות שכז) וכ״כ בספר חרדים (בהקדמה למצוות אות ד). וכ״כ הרב משנ״ב (בסימן תרסט סקי״א) וז״ל: והעידו על האר״י ז״ל שאמר שהמעלה העליונה שהשיג, באה לו על ידי שהיה משמח בכל עוז בשמחה של מצוה. עכ״ל.

ויותר שכר נותן הקב״ה בשביל שמחת קיום המצוה מעשייתה, והמצוות יביאנו לשמחה הבאה אחריו, וזה יביאנו לראות במחול ושחוק הצדיקים לעתי״ל[יז]. כי המכיר באדונו שהוא נדיב ועינו יפה, יעזוב כל מה שבעולם כדי לעשות רצון אדונו בשמחה, ועל כל העבודה והשירות שיעשה לשם שמים ישיג נעימות גדולה בעולם העליון[יח]. ועל ידי השמחה שהצדיק שמח בעבודתו אל אלהיו כשהוא נהנה בה – אזי ה׳ יתן משאלות ליבו, כמש״כ (תהילים לז) והתענג על ה׳ ויתן לך משאלות ליבך[יט].

על ידי השמחה יכול האדם לפעול ישועות גדולות[כ]. ולכן השמחה היא עיקר גדול בעבודה[כא]. והשמחה שישמח אדם בעשיית המצוה ובאהבת הא״ל שציוה בהן עבודה גדולה היא[כב]. וכתיב וצדיקים ישמחו יעלזו לפני אלהים וישישו בשמחה[כג]. ועוד כתיב ישמח ישראל בעושיו בני ציון יגילו במלכם[כד]. וכן כתיב משכני אחריך נרוצה הביאני המלך חדריו נגילה ונשמחה בך[כה]. והשמחה ללב חיים ומעלה[כו]. גם על ידי השמחה יכולין להחיות אדם

◆ באר מים חיים ◆

וכתב בליקוטי הלכות (הל׳ יין נסך ה״ד אות ה) שעל ידי שמחה בקדושה זוכין להתדבק בהי״ת ובגדולת הצדיקי אמת ובגדולת התורה. עיין שם.

[טז] כ״כ ברקאנטי (בראשית מט לג). וכתב בליקוטי הלכות (הל׳ נפילת אפים ה״ד אות ד) שמי שמאמין בהי״ת ובתורתו הקדושה בתמימות ובפשיטות כמו שכל ישראל מאמינים, בודאי אין שמחה בעולם כמו שמחת עשיית המצוות, שאנו זוכין לעשות נחת רוח ליוצרינו ובוראינו יתברך. עכ״ד.

[יז] כ״כ בקהילת יעקב (דף לו.) עיין שם.

[יח] כ״כ באורחות צדיקים (ש״ט הוא שער השמחה) וכ״כ בראשית חכמה (שער האהבה פי״ב).

[יט] כמש״כ ר׳ שלמה אבן גבירול בתיקון מידות הנפש (בהקדמה).

[כ] עיין בספר דברי דוד טשרטקוב שמסופר וכו׳, וסיים בזה״ל: ואמר אז הבעש״ט זי״ע, שמה שהוא רצה לפעול בעבודה ומוחין ולא היה יכול לפעול, פעלו החסידים רק ע״י שמחתם לבד, ומכאן נראה, איך שצריך אדם לבטוח בה׳ יתברך ולשמוח תמיד בשמחה של מצוה, אף בעת צרה ח״ו הבאה על האדם, יוכל לפעול ישועתו כשהוא בשמחה. עכ״ל.

[כא] מסילת ישרים (פי״ט).

[כב] זהו לשון המורה בסוף הל׳ לולב (פ״ח הט״ו).

[כג] תהילים (סח ד).

[כד] שם (קמט ב).

[כה] שיר השירים (א ד).

[כו] כמש״כ ר׳ שלמה אבן גבירול בתיקון מידות הנפש (ח״ג שער א).

אחר[כז]. והשמחה של מצוה היא מעוז לאדם[כח]. גם השמחה היא סימן שהוא זרע ברך ה'[כט]. על ידי שמחה נתגלה כבודו של אדם, גם יזכה לדעת[ל]. מי שהוא שמח תמיד עי"ז הוא מצליח[לא]. ומי שאין לו עצבות והוא תמיד בשמחה בודאי יתנשא[לב]. על ידי הצער והעצבות בא מריבה בעולם, ועל ידי השמחה בא שלום בעולם[לג].

והנה ידוע כי עיקר הקדושה הוא השמחה, ועל ידי השמחה נזכה לגאולה השלימה בב"א, וכדאיתא בזוהר (ויקרא דף ח:) וז"ל: שמחה דא כנסת ישראל, ושמחה הא אוקמוה, כדכתיב (ישעיה נה) כי בשמחה תצאו וגו', וזמינין ישראל לנפקא מן גלותא בהאי שמחה, ומאן איהי כנסת ישראל, ועל דא עבדו את ה' בשמחה, כמה דכתיב (ויקרא טז) בזאת יבא אהרן אל הקודש, וכולא חד. ע"כ.

ועיין תיקו"ז (תיקון כ-כא דף נא:) וז"ל: ישראל סלקין מגו גלותא בנגונא, הה"ד (שמות טו) אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת לה'. עיין שם סודו הטמיר. וע"ע בתיקו"ז (תכ"ב דף סז.) וז"ל: ורזא דפרקנא בהאי חותמא איהו, דעליה אתמר (ישעיה נה) כי בשמחה תצאו ובשלום תובלון, בשמחה (בלי אות שי"ן כדלהלן) סליק לחשבן אד"ן דאיהו אדנ"י, ארון הברית אדון כל הארץ אתקרי, בר מאת ש' דאיהו תלת מאה ואינון תלת אבהן דאתחברו בה, ואתוון בשמח"ה איהי מחשב"ה כו'. עיין שם.

וכתב בליקוטי מוהר"ן (ח"ב סימן י) וז"ל: אך דע, שעל ידי מרה שחורה אי אפשר להנהיג את המח כרצונו, ועל כן קשה לו ליישב דעתו, רק על ידי השמחה יוכל להנהיג המח כרצונו, ויוכל ליישב דעתו, כי שמחה הוא עולם החירות, בבחינת (ישעיה נה) כי בשמחה תצאו, שעל

◆ באר מים חיים ◆

[כז] כמש"כ בשיחות הר"ן (שיחה מג) וז"ל: גם על ידי השמחה יכולין להחיות אדם אחר, כי יש בני אדם שיש להם יסורים גדולים ונוראים רחמנא ליצלן, ואי אפשר לספר להם מה שבליבם, והם היו רוצים לספר, אך אין להם בפני מי לספר ולהשיח עמו את כל אשר עם לבבם, והם הולכים מלאים יסורים ודאגות, וכשבא אדם עם פנים שוחקות יכול להחיות אותם ממש, ולהחיות אדם אינו דבר ריק כי הוא דבר גדול מאוד, וכמו שמובא בגמרא (תענית דף כב.) מהני תרי בדחי שזכו למה שזכו, עי"ז שהיו משמחים בני אדם. עכ"ל.

[כח] כמש"כ בספר המידות (שמחה ח"א אות ה).

[כט] שם (אות יב).

[ל] שם (אות כז).

[לא] שם (שמחה ח"ב אות א).

[לב] שם (עצבות ח"א אות כ).

[לג] שם (עצבות ח"ב אות ג).

ידי שמחה נעשין בן חורין ויוצאין מן הגלות. עכ״ל. עוד שם (סימן יז) וז״ל: ועי״ז נעשה חירות, בבחינת (שם נה) כי בשמחה תצאו, שעל ידי שמחה יוצאין לחירות. עכ״ל.

ושמחה הוא עיקר הגאולה מן הגלות (ליקוטי הלכות הל׳ ברכת הודאה ה״ו אות ד, ובהל׳ פסח ה״ב אות א). והיינו משום שהשמחה בימות המשיח זה שמחה אמיתית, כי אז תתברר השמחה מעמקי הקליפות שאחיזתם בבחינת רגלין (שם הל׳ פריה ורביה והל׳ אישות ה״ג אות יג). ועיקר השמחה דלעתיד לבוא הוא על ידי שנזכה לדעת שכולו טוב, ושכל מה שהי״ת עושה הוא טוב תמיד וכו׳ כי יודע שהכל לטובתו כי כולו טוב, ועי״ז נתרבה השמחה מאוד שיודע שהכל לטובה, וזה בחינת יין המשמח שלעתי״ל (שם הל׳ כלאי הכרם ה״ב אות ה). כי על ידי השמחה גופא נמשך חירות (שם הל׳ בכור בהמה טהורה ה״ד אות כ). כי השמחה היא עולם החירות (שם הל׳ פסח ה״ב אות א).

ועל כן אדם צריך לשמוח תמיד, כי מי שיש לו אמונה שלימה בהי״ת בודאי ראוי לו לשמוח תמיד בהי״ת, וזה הדבר א״א לבאר על הכתב. והמן ועמלק שהם בחינת המחקרים והכופרים, מהם נמשך עיקר העצבות והמרה השחורה, כי עיקר השמחה הוא שמחת המצוות, בבחינת (תהילים יט) פיקודי ה׳ ישרים משמחי לב, ומי שמאמין בהי״ת ובתורתו הקדושה בתמימות ובפשיטות כמו שכל ישראל, בודאי אין שמחה בעולם כמו שמחת עשיית המצוות, שאנו זוכין לעשות נחת רוח ליוצרינו ובוראינו יתברך, ואנו קונים חיי עולם לעולמי עד ולנצח ע״י חוטי הציצית שקונים אותו בעד גדול אחד, ואנו נכללין עי״ז באור האין סוף, היש שמחה גדולה מזו.

כי זה כל אדם יכול להבין, שבעוה״ז אין שום שמחה בעולם, כי מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש (קהלת א), ואם יצבור כעפר כסף וזהב, סוף כל סוף מה יתרון בכל זה, כי לא במותו יקח הכל (תהילים מט), והכל יודעין שסוף אדם למות וימינו כצל עובר, ומי שיש לו רק איזה רשימה בעלמא של שכל אמיתי אפילו נכרי, יכול להבין כי אין שום שמחה בזה העולם כלל, כי אחרית שמחה תוגה (משלי יד), ועל זה נאמר (קהלת ב) ולשמחה זו מה היא עושה.

ועל כן אלו המחקרים והכופרים אין להם שום שמחה כלל, והכרת פניהם ענתה בם שע״פ רוב הם מלאים עצבות יגון ואנחה, כי מהיכן יקבלו חיות ושמחה אמיתית, מאחר שכופרים בתורתו הקדושה ובעשיית מצוותיו יתברך, ובודים מליבם טעמים של הבל ושטות על עשיית המצוות הקדושים, ויחפו על ה׳ ועל תורת משה דברים אשר לא כן אשר לא בדו מליבם, כאילו ח״ו כל טעמי המצוות הקדושים הם נימוסיות ח״ו בשביל תיקון העולם, תיקון המדינה ח״ו, אוי להם ואוי לנפשם תיפח רוחם ונשמתם, כי אין כפירה גדולה מזו.

ולדבריהם הרעים והזרים והמרים והמטונפים בודאי אין לשמוח בשום מצוה ח״ו, מאחר שתכלית המצוה היא בשביל תיקון זה העולם, ואם בגוף העשירות והממון ושאר חפצי העולם אין שום שמחה אמיתית, כי אחריתו מרה כלענה כנ״ל, מכל שכן איך ישמח בהמצוה

שהיא רק בשביל קיום נימוס המדינה ח״ו לפי דעתם הרעה והמשובשת, ואיך ישמח במצות סוכה מאחר שאומר עליו טעם של שטות כזה שאז טוב לישב באויר כזה, והוא בעצמו יודע שזה שטות, כי ע״פ פשוטו בודאי אז טוב יותר לשבת בביתו מלישב בסוכה, ואם ירצה לישב בצל יעשה לו אוהל של פשתן כדרך השרים ולא סוכה העשויה כדינו שסככה מפסולת גורן ויקב דייקא, וכן בשאר מצוות, ואין צריכים לחזור לסתור שטותים ושקרים ודברים בדויים כאלה, שהם עיקר האפיקורסות והכפירות שכופרים בתורת משה לגמרי, ומחפין השקר שלהם בשטותים כאלה, כאילו הם מתרצים את דברי משה רבינו ע״ה ונותנים טעם לדבריו, טעמים מרים וסרוחים שכאלה, אם יש טעם בריר חלומות (איוב ו) ושטותים כאלה. בפרט עתה שכבר זכינו לספרי הזוהר הקדוש וכתבי האר״י ז״ל שמבואר בהם שכל מצוה ומצוה מרמז לדברים גבוהים ועליונים מאוד מאוד עד אין סוף ואין תכלית, כי הם חיינו ואורך ימינו בזה ובבא לעולמי עד ולנצח נצחים.

ואנו בני ישראל אשר הי״ת הבדילנו ברחמיו מן התועים והכופרים האלה, שהם בודאי מן הערב רב, מה טוב חלקינו ומה נעים גורלינו וכו׳, כמה וכמה יש לנו לשמוח בכל עת ובפרט כשאנו מגיעים לעשות איזה מצוה, אשר אנו זוכים ברגע קלה של עשיית המצוה להיות נכללים בהי״ת, באור הא״ס ב״ה ואנו קונים לנו חיי עולם לעד ולנצח ע״י כל מצוה ומצוה, שרובם ככולם קלים לעשותם ונעימים מאוד, כמש״כ (משלי ג) דרכיה דרכי נועם וכו׳. ע״כ.

ואין להאריך בזה לאחינו בית ישראל מאמינים בני מאמינים, כי החכם יבין מדעתו כמה יש לו לשמוח בשעת עשיית כל מצוה ומצוה, ודייקא על ידי שמחת המצוה, עי״ז דייקא עיקר עליית השכינה מהגלות, עד שזוכין להעלות כל העולמות למעלה למעלה, עד שמשיגין אור האין סוף בבחינה הנ״ל כנ״ל.

ונמצא כי ע״י התמימות יזכה לשמחה, כי המחקרים מפילים עצבות על האדם, וידוע כי עמלק הוא דעת דסטרא אחרא (ליקו״ת שמות דף נו.), והנה דרכו לחקור בחקירות שונות ומשונות יש מאין, וכאשר עמ״י נפלו בחקירות אלו ואמרו (שמות יז) היש ה׳ בקרבנו אם אין, אז נסמך פרשת ויבוא עמלק, כי זה תלוי בזה, על ידי שאדם נופל בחקירות הוא נופל בקליפת עמלק.

וזהו היה תוקף גזירות המן להתגבר בכח זה של חקירות ופלפולים, ומשם הגיע לדעתו המשובשת שאין שווה למלך להניח את היהודים.

והנה איתא במדרש (בר״ר פר׳ פד אות ג) וז״ל: וישב יעקב (איוב ג) לא שלותי ולא שקטתי, לא שלותי מעשו, ולא שקטתי מלבן, ולא נחתי מדינה, ויבוא רוגז, בא עלי רגזו של יוסף. ע״כ.

ואיתא עוד במדרש (שמו״ר פר׳ כו אות א) וז״ל: ויבוא עמלק, הדא הוא דכתיב (איוב ג) לא שלותי ולא שקטתי ולא נחתי ויבוא רוגז, לא שלותי מבבל, ולא שקטתי ממדי, ולא נחתי מיון, ויבוא רוגז באדום. ע״כ.

ותחזינה עינינו בדברי המדרש, שצרת לבן עם יעקב וגלות מדי קשורים אחד לשני, דבמדרש דורש את שניהם מאותם מילים ״ולא שקטתי״, וצ״ב מה הקשר בין המעשים.

וי״ל בס״ד ע״פ המבואר בדברי הספורנו (ר״פ וישב) וז״ל: כי מאז שיצא מבית אביו, היו עניניו כמו קורות אבותינו בגלות ראשון, ומאז שחזר אל ארץ מגורי אביו, היו קורותיו כמו שקרה לאבותינו בבית שני וחורבנו וגלותו וגאולתו לקץ הימין. עכ״ל. מבואר בדבריו שכל מה שאירע עם יעקב אבינו ע״ה מלפני שחזר אל ארץ מגורי אביו – מקביל למה שאירע לעמ״י בגלות ראשון, וא״כ ודאי שאפש״ל שמעשה לבן שאירע בגלותו של יעקב יש לו קשר עם גזירת אחשורוש והמן בגלות הראשונה בין בית ראשון לבית שני.

כי הנה כוחו של לבן היה ברמאות, כמבואר בתורה שהחליף משכורתו אלף פעמים וכו׳, והתחיל ברמאות שהביא לו את לאה במקום רחל, והמשיך בעבודת יעקב שלבן רימהו פעם אחר הפעם, והנה כמבואר לעיל הרי כל ענין קליפת המן עמלק, הוא רמאות היפך התמימות, על כן ענין לבן וענין צרת מדי הוא ענין אחד. ועוד יש להאריך.

וקיבלנו מרבינו מוהר״ן מברסלב זי״ע בכ״ד דאנו אין לנו לכנוס בחקירות כלל וכל, וכמובא בליקוטי מוהר״ן (סימן יב) וז״ל: כשאדם הולך אחר שכלו וחכמתו, יוכל ליפול בטעותים ומכשולות רבים ולבוא לידי רעות גדולות ח״ו, ויש שקלקלו הרבה, כגון הרשעים הגדולים מאוד המפורסמים שהטעו את העולם, והכל היה על ידי חכמתם ושכלם, ועיקר היהדות הוא רק לילך בתמימות ובפשיטות, בלי שום חכמות, ולהסתכל בכל דבר שעושה, שיהיה שם הי״ת, ולבלי להשגיח כלל על כבוד עצמו, רק אם יש בזה כבוד הי״ת יעשה, ואם לאו – לאו, ואזי בודאי לא יכשל לעולם, ואפילו כשנופל ח״ו לספיקות, ויש שנפילתו גדולה מאוד מאוד רחמנא ליצלן שנופל לספיקות והרהורים ומהרהר אחר הי״ת, אעפ״כ הנפילה והירידה היא תכלית העליה. עכ״ל.

עוד שם (סימן יט) וז״ל: עיקר התכלית והשלימות הוא רק לעבוד השם בתמימות גמור, בלי שום חכמות כלל. עכ״ל.

עוד שם (סימן מד) וז״ל: וזה כלל גדול ויסוד ועיקר בעבודת השם, להיות תם וישר וכו׳, לעבוד אותו יתברך בתמימות, בלי שום חכמות וחקירות כלל כלל לא. גם מחכמות שיש בעבודת השם בעצמו צריך להרחיק מאוד, כי כל אלו החכמות של העולם, שיש להנכנסין ומתחילין קצת בעבודת השם, אינם חכמות כלל, והם רק דמיונות ושטותים ובלבולים גדולים, ואלו החכמות מפילין מאוד את האדם מעבודת השם, דהינו מה שחושב וחוקר ומדקדק ביותר, אם הוא יוצא כראוי במה שעושה, כי בשר ודם אי אפשר לו שיצא ידי חובתו בשלימות, ואין הקב״ה בא בטרוניא וכו׳, ולא ניתנה תורה למלאכי השרת. עכ״ל.

ועל אלו המדקדקים ומחמירים בחומרות יתירות, עליהם נאמר (ויקרא יח) ״וחי בהם״ – ולא שימות בהם (סנהדרין דף עד. ע״ז דף כז: ובדף נד.), כי אין להם שום חיות כלל, ותמיד הם

במרה שחורה, מחמת שנדמה להם שאינם יוצאים ידי חובתם בהמצוות שעושין, ואין להם שום חיות משום מצוה מחמת הדקדוקים והמרה שחרות שלהם (והוא בעצמו אינו מחמיר שום חומרא כלל). ובאמת אחר כל החכמות אפילו מי שיודע חכמות באמת, אחר כל החכמות, צריך להשליך כל החכמות ולעבוד את ה׳ בתמימות בפשיטות גמור בלי שום חכמות, וזה היא החכמה הגדולה שבכל החכמות, לבלי להיות חכם כלל, כי באמת אין חכם בעולם כלל, ואין חכמה ואין תבונה נגדו יתברך, והעיקר הוא כי רחמנא ליבא בעי. עכ״ל.

עוד שם (סימן קד) וז״ל: היה אוהב מאוד את העבודות הפשוטות של סתם בני אדם, האנשים הפשוטים הכשרים, והיה אוהב מאוד מי שיכול לומר הרבה תחינות ובקשות בתוך הסידורים הגדולים, כדרך ההמון עם הכשרים. והיה מזהיר ומוכיח אותנו כמה פעמים, לזמר זמירות בשבת, והיה מקפיד וכועס מאוד על מי שהוא חכם בעיניו ואינו מתאמץ לזמר זמירות בשבת ובמוצאי שבת או שאר עבודות פשוטות, כי עיקר היהדות הוא בפשיטות ובתמימות גמור, בלי שום חכמות, כמבאר אצלנו כבר כמה פעמים. עכ״ל. מבואר שהעיקר הוא באמונה בה׳ דהיינו יראת שמים בבחינת לב כנ״ל, כי חכמות אין צריכים כלל, וזה מיירי אף בעסק התורה – אם לומדה רק כחכמה גרידא, שאזי ח״ו התורה נהפכת לו לסם המוות.

וע״ע שם (סימן קכג) דמסיק בזה״ל: והעיקר העבודה להיות תם וישר, ירא אלקים וסר מרע בלי שום חכמות, ושלמה המלך ע״ה אחר שכתוב בו (מ״א ה) ויחכם מכל האדם, אמר (משלי ל) כי בער אנוכי מאיש ולא בינת אדם לי, וכן אמר אסף (תהילים עג) ואני בער ולא אדע, בהמות הייתי עמך, וכן כתיב (משלי כא) אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה׳. עכ״ל.

ועיין ג״כ בשיחות הר״ן (באות קא) וז״ל: כבר מבואר כמה פעמים שאין צריכים שום חכמות בעבודת הבוי״ת, רק תמימות ופשיטות ואמונה, ואמר שפשיטות הוא גבוה מן הכל, כי הי״ת הוא בודאי גבוה מן הכל, והוא יתברך הוא פשוט בתכלית הפשיטות. עכ״ל.

עוד שם (אות טו) וז״ל: אמר, שהוא חכמה ומלאכה גדולה להיות כמו בהמה, וזה בחינת (שמות לו) כל אשר נתן ה׳ חכמה בהמה, הינו שהוא חכמה לעשות עצמו כבהמה, וכמו שאמרו רז״ל (חולין דף ה:) על פסוק (תהילים לו) אדם ובהמה תושיע ה׳, אלו בני אדם שערומים בדעת ומשימין עצמן כבהמה, וכמו שאמר אסף (תהילים עג) ואני בער ולא אדע בהמות הייתי עמך. עכ״ל.

עוד שם (באות לג) וז״ל: שוב פעם אחת היה מדבר מאמונה, ענה ואמר אצל העולם אמונה הוא דבר קטן, ואצלי אמונה הוא דבר גדול מאוד, ועיקר האמונה היא בלי שום חכמות וחקירות כלל רק בפשיטות גמור, כמו שהנשים וההמון עם הכשרים מאמינים. עכ״ל.

עוד שם (באות נא) וז״ל: גם חכמות אינם כלום, רק תמימות ופשיטות, גם בתמימות אסור להיות שוטה, אבל אעפ״כ חכמות אין צריכים כלל. עכ״ל.

ועיין עוד שם (אותיות ה לב מ). ועיין בחיי מוהר״ן (אותיות תז תיד תטז). ועיין בליקוטי הלכות (הל׳ נט״י שחרית ה״ג אות ה, הל׳ תפילין ה״ד אות ו, הל׳ ביהכ״נ ה״ה אות כ, הל׳ נט״י ה״ו אות לא, הל׳ ר״ח ה״ו אות כ, הל׳ פסח ה״ט אות כב, הל׳ דברים היוצאים מן החי ה״ד אות מט, הל׳ טוען ונטען ה״ג אות ג, הל׳ מתנה ה״ג אות ה, הל׳ נזיקין ה״ה אות ט ובאות טו).

וכתב החסיד יעב״ץ (ספר אור החיים פ״ב) שראה בגזירות ספרד, שכל אותן החוקרים שעמדו על מחקור האמונה מצד חקירת השכל האנושי, המירו את כבודם ביום זעם, והנשים וקלי הדעת שהייתה להם האמונה מצד הקבלה בלבד, קידשו את ה׳ הנכבד והנורא ונבחנו בצירוף. ע״כ.

ועיין בספר מעין גנים למהרצ״א מדינוב זי״ע וכן בספרו בנ״י (מאמרי אדר מאמר ג דרוש ב) כי הנה ידוע (ע״ח שער ח פ״א) כי בחינת עינים היה בהם שבירה, משא״כ בבחינת האוזנים הם מסוד התיקון הגמור, על כן האמונה שהיא מצד הראיה ישנו באפשרי שתקבל שבירה וביטול, משא״כ אמונה שהיא מצד השמיעה לא תקבל ביטול ושבירה, וזה (ישעיה נה) שמעו ותחי נפשכם. עכ״ד.

והנה כתוב בתורה (בראשית לב) ותקע כף ירך יעקב, וזה בא ליעקב על שנשאר יחידי כי שכח פכים קטנים והלך אחריהם (חולין דף צא.), ובודאי יש דברים גדולים רמוזים בפכים קטנים, והיינו דשם רמוז ענין סטרא דעמלק הרשע, כי יעקב חזר על פכים קטנים, כי ידע והבין שהשגחת הי״ת היא על כל הדברים הקטנים, ואף על פכים קטנים, אך שרו של עשו פליג על זה שאין השגחת הי״ת על דברים קטנים, וזה היה כוחו של עמלק הרשע.

וזה היה ענין מלחמת עמלק עם יהושע, שכתוב (שמות יז) והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל, וכאשר יניח ידו וגבר עמלק וגו׳, ויהי ידיו אמונה עד בא השמש, היינו שעל ידי האמונה בהשגחת הי״ת בזה ניצחו את הכפירה של עמלק הרשע, וכדאיתא בר״ה (מתני׳ דף כט.) והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל וגו׳, וכי ידיו של משה עושות מלחמה או שוברות מלחמה, אלא לומר לך כל זמן שהיו ישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין את ליבם לאביהם שבשמים היו מתגברים, ואם לאו היו נופלים. ע״כ.

וזה ביאור שיטת הסמ״ג (ל״ת רכו) שמצות מחיית עמלק אינה נוהגת אלא לימות מלך המשיח לאחר כיבוש הארץ, שנאמר (דברים כה) והיה בהניח ה׳ אלקיך מכל אויביך מסביב תמחה את זכר עמלק מתחת השמים לא תשכח. עכ״ל. והיינו שרק אז תהיה השגחת הי״ת שלימה, ואז נוכל להכניע את כפירת עמלק הרשע בב״א.

וג״ע הרב חיד״א באהבת דוד (דרוש י לשבת זכור) כתב וז״ל: עצבות היא מד״ה בחב״ל, וממנה ימשכו ביטול תורה ועבודה, ומה שמקיים הוא אנוס כפוף ובוכה, והוא עוון פלילי, דכתיב (דברים כח) תחת אשר לא עבדת את ה׳ אלהיך בשמחה. עכ״ל.

וכתב בפלא יועץ (ערך כלילות יופי אות ח) וז״ל: העצבות רעה בעיני אדוניה, מה מקום להתעצב על הבלי העוה״ז הכל הבל ורעות רוח, וכל דעביד רחמנא חשבה לטובה, ומה יתאונן אדם חי כי אם על חטאיו, ועל מה שגרם בהם, וגם זה דוקא בעידן עציבותא, כגון באומרו וידוי ובאומרו סדר תיקון חצות וכדומה, אבל בעידן חדוה דהיינו כשעובד את ה׳ ומקיים מצוותיו, ישמח ישראל בעושיו שמחה רבה, דכתיב (דברים כח) תחת אשר לא עבדת את ה׳ אלקי״ך בשמחה ובטוב לבב מרוב כל וכו׳, לכן יאמר נא ישראל שש אנכי על אמרתך, ויפה לי שעה אחת של תורה ומעשים טובים מכל חיי העוה״ב, ועת לכל חפץ לא יחליפנו ולא ימיר אותו. עכ״ל.

והנה נתבאר כמה גדולה מעלת השמחה, והנה ע״י השמחה שמשמח עצמו באלוקיו הוא תיקון לשכינה, כמש״כ בתיקוני זוהר (תנ״א דף פז.) וז״ל: לך אכול בשמחה לחמך (קהלת ט) ואיהו לעבודת האדם כו׳, מאי לעבודת האדם, לית עבודא הכא אלא צלותא דאיהי פולחנא דשכינתא, עבודת ה׳ ודאי, ועלה איתמר (תהילים קד) יצא אדם לפועלו, דא צלותא דשחרית, ולעבודתו עדי ערב, דא צלותא דמנחה דאתמר ביה (בראשית כד) ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב. ע״כ. מבואר שעל ידי תפילה בשמחה הוא מתקן השכינה, ועל זה נאמר לך אכול בשמחה לחמך.

וכתב בליקוטי מוהר״ן (ח״א סימן צ) וז״ל: אנכי אשמח בה׳ יתמו חטאים מן הארץ (תהילים קד), הנה ידוע, כי כל החסרונות שבאים לאדם, הן באין מחמת השבירה שנפלו ניצוצות ונחסרו מהשכינה כידוע, והתיקון הוא על ידי שמשמח את עצמו באלקיו, אזי נשלמו כל החסרונות מהשבירה ונתעלה כל הניצוצות, וזה אנכי אשמח בה׳, יתמו ונשלמו כל החטאים, היינו החסרונות, כמש״כ (מ״א א) והייתי אני ובני שלמה חטאים, מן הארץ, היינו ארץ העליונה, בחינת השכינה. עכ״ל.

לכן יש ענין גדול בהריקודין שמרקדין בעת שמקדשין הלבנה, כי עיקר תיקון פגימת הלבנה (שהיא בחינת השכינה) הוא על ידי שמחת המצוות, כמש״כ מוהרנ״ת ז״ל בליקוטי הלכות (הל׳ נפילת אפים ה״ד אות כ). ועיין באריכות בליקוטי הלכות (הל׳ ראש חודש ה״ג אות ד) כי הריקודין שרוקדין בשעת קידוש הלבנה הוא בחינת תשובה, כי אחר ששבין אל ה׳ אזי צריכין ״לרוץ אורח״, היינו לרוץ ולילך במהירות גדול אותו האורח שהיו יכולין לילך בזמן שהיו נזופין, שזה בחינת ריקודין שמרקדין ומדלגין המדריגות שהיו יכולים לילך באותו הזמן שהיו רחוקים ממנו יתברך, וכשנתתקן בחינת המלכות שזה בחינת תשובה, אזי צריכין לבחינת ריקודין וכו׳ כנ״ל. עש״ב.

וכתב ג״ע הרב חיד״א בדברים אחדים (דרוש א, לשבת תשובה) וז״ל: יסוד העפר, משם נמשך העצבות על לא דבר, ותולדתה העצלות לקיים התורה והמצוות, ויסבור האדם כי אין בעצבות שום איסור, והוא טעות גמור, שיתעצל ללמוד ולקיים מצוות, וכשיעבוד ה׳ בעצבות נענש, כדכתיב (דברים כח) תחת אשר לא עבדת את ה׳ בשמחה ובטוב לבב מרוב כל וכו׳, והעפר תלוי בנחש והוא מסטרא דיליה, כדכתיב (ישעיה סה) ונחש עפר לחמו, וארס

נחש אינו ניכר, ומתפשט והולך להמית, כן העצבות אין ניכר רעתו ומתפשט והולך, ולבסוף נמצא שהפסיד הרבה. עכ״ל.

עוד כתב (שם דרוש יב אות ג) וז״ל: ואפשר, כלפי מידת העצבות, אשר יעלה על לב איש עצבות ותגבורת מרה שחורה, עד כי יהיה חולה וחדל כמעט מעניני העה״ז, ולפי הנראה במושכל ראשון, כי זה אינו חוטא, ומה יעשה זה שתפסתו השחורה, אמנם לימדנו רבינו מהרח״ו זצ״ל, כי הוא עוון פלילי, שנמשך מזה העצלות לקיים תורה ומצוות, וכשיעבוד בעצבות נענש, כדכתיב (דברים כח) תחת אשר לא עבדת את ה׳ אלהיך בשמחה, וזה שכתוב (איכה ג) מה יתאונן אדם חי, מה לו לאדם להתאונן, ולהיות עצב בעולם שאינו שלו, זה העצבות, הוא על חטאיו, כלומר מצטרף ועולה על חטאיו, כי הוא גם הוא האנינות ועצבות הוא חטא רב, ובמקום העצבות, נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה. עכ״ל.

וכתב עוד (שם דרוש כב לשבת הגדול) וז״ל: וכאשר יהיה האופ״ן במזון הגוף, כי אוכלי לחם העצבים, המזון ההוא לא יעלה כהוגן, וכמעט מעלה עשן והיה לאבק, כן אורחות הלומד ועושה מצוה בעצבון, שקיל טיבותיה ושדי אחיזרי, וכמו שאמר הכתוב (דברים כח) תחת אשר לא עבדת את ה״א בשמחה ובטוב לבב מרוב כל, ועבדת את אוייביך וכו׳. עכ״ל.

עוד כתב בחיבורו חדרי בטן (דרוש לפרשת נצבים וילך דרוש א אות כג) וז״ל: יסוד העפר משם נמשך עצבות, עצלות, וכשיעבוד ה׳ בעצבות נענש, כדכתיב (דברים כח) תחת אשר לא עבדת את ה״א בשמחה ובטוב לבב מרוב כל, האר״י ז״ל כתב מרוב כל, הון יקר, עפר תלוי בנחש, כדכתיב (ישעיה סה) ונחש עפר לחמו, והוא סט״א, וארס נחש אינו ניכר, ומתפשט הארס, כן העצבות אינו ניכר רעתו, ומתפשט והולך וכו׳. עכ״ל.

וכתב בתולדות יעקב יוסף (פר׳ נשא) וז״ל: ועיקר התורה והעבודה הוא מצד רוב שמחה, כמש״כ בפסוק (דברים כח) תחת אשר לא עבדת את ה׳ בשמחה ובטוב לבב מרוב כל, וכתב הרב (האר״י) שזהו עיקר מה שזכה הוא לרוח הקודש, רק מצד עכירות ועצלות הגוף שמצד הקליפה שהוא עצבון, אין כל אדם עובד הי״ת בשמחה כי אם בני עליה, והם מועטין, ורוב העולם ההולכין בתאוות עכירות גשמיות, עושין כל חמדת העולם הזה בשמחה גדולה, כמו נצחון ומחלוקות לפזר רוב הון, ולדבר קדושה מראה עצבות. עכ״ל.

שלא בירכו בתורה תחילה – שלא עמלו בתורה

הנה יש לבאר בעוד אופן את המאמר הנז׳ שלא בירכו בתורה תחילה, והוא ע״פ מה דאיתא בירושלמי (ר״ה פ״ד ה״ח) וז״ל: רב משרשיא בשם רב אידי בכל הקרבנות כתיב (דברים כח) חטא, ובעצרת אין כתיב (שם) חטא, אמר להן הקב״ה מכיון שקיבלתם עליכם עול תורה מעלה אני עליכם כאילו לא חטאתם מימיכם. ע״כ. ופירש הפני משה (שם) דענין קבלת עול תורה, הוא להיות עמל ויגע בה כל צרכיכם.

והנה איתא בתורת כהנים (ריש פר׳ בחוקתי) וז״ל: אם בחוקתי תלכו וגו׳ – מלמד שהמקום ״מתאוה״ שיהיו ישראל עמלים בתורה. ע״כ. היינו שהקב״ה מתאוה שעמ״י יעמלו בתורה דוקא.

ואיתא בתנחומא (סדר נשא סימן טז). שהי״ת ברא את העולם, כי ״נתאוה״ הקב״ה שיהיה לו דירה בתחתונים. ע״כ.

וצ״ב מהו שכתוב בשני הדברים לשון תאוה, אלא י״ל בס״ד כי הנה על ידי התורה הקב״ה יורד אלינו כביכול לעוה״ז, וכמבואר במדרש (ב״ר פר׳ יט אות ז, במדב״ר פר׳ יג אות ב, שיהש״ר פר׳ ה אות א) וכן איתא במדרש תנחומא (סדר פקודי סימן ז, סדר בחוקותי סימן ג, סדר נשא סימן כג וסימן כט) שהאבות הורידו את השכינה למטה וכו׳, עד שמשה רבינו ע״ה הוריד השכינה למטה לארץ ממש, כי דורות הראשונים שהם דור המבול ודור הפלגה וכו׳ סילקו את השכינה מן הארץ וכו׳ עד שבא משה והורידה לארץ וכו׳, וזה עיקר קבלת התורה כדי להמשיך שכינת אלקותו למטה, כי ע״י התורה ממשיכין אלקותו יתברך למטה, כי התורה היא אחדותו יתברך, וכשהתורה אצלינו כביכול הוא יתברך שוכן אצלינו, וכמו שאמרו באבות (פ״ג מ״ו) ובש״ס ברכות (דף ו.) ובזוהר (פר׳ במדבר דף קיח.) ובמשלי רבתי (סוף פרשה ח) שע״י שאדם שונה בתורה הקדושה שכינה שונה כנגדו, והיינו כנ״ל שע״י התורה שנמצאית אצלינו אזי כביכול הוא יתברך בעצמו שוכן אצלינו.

וזה ענין שהקב״ה מתאוה שעמ״י יעמלו בתורה, כי רק ע״י עמל התורה יש את המעלה הגדולה של התורה שעי״ז הקב״ה שוכן אצלינו, ועי״ז מתקיים מה שיתאוה הקב״ה שיהיה לו משכן בתחתונים.

והנה כתב הרב בני יששכר (מאמרי חודש סיון מאמר ה אות ז) דהנה אמרו חז״ל (נדרים דף פא.) ע״פ (ירמיה טז) על מה אבדה הארץ וכו׳, דבר זה נשאל לחכמים ולנביאים ולמלאכי השרת ולא פירשוהו, עד שפירשה הקב״ה בעצמו וכו׳ ויאמר ה׳ על עזבם את תורתי וכו׳, אמר רב יהודה אמר רב שלא בירכו בתורה תחילה. ע״כ. והנה הדבר הזה קשה להלום מה זה החטא הגדול הזה שיהיה סיבה לאבדון הארץ יותר מן כל העבירות. וגם צריכין להבין, דהנה לפי הנראה שהיו לומדים התורה רק שלא בירכו תחילה, ולמה לא בירכו מאי תאוה יש בדבר.

והנראה, דהנה לא כתיב על מה נאבדה הארץ, דאז היה משמע שנאבד עצמיותה, משא״כ באומרו אבדה הארץ משמע שהארץ לעולם עומדת, רק שהיה לה איזה חפץ נחמד ואיבדה אותו החפץ, ומהראוי להתבונן מהו אותו החפץ שאבדה הארץ, ויש לפרש הכוונה, הארץ היינו ארציות החומר של הגוף הלא הוא מאיר שכלו על ידי התורה, והדורות הקודמים היו מאירין מאוד עד שנתגלה להם רזין דרזין.

והנה בכל דור ודור מתמעטים הלבבות, וכמו שאמרו האמוראים בדורותיהם בהעריכם את עצמם לדורות הקודמים (שבת דף קיב:), הגם שהיו לימודי ה׳ ולומדים התורה לשמה לילה ויום, וכן בכל דור רואים מיעוט הלבבות להבין במושכלות אפילו ענינים שהיה בנקל הרבה לראשונים, והנה צריכים אנחנו לומר אשר ארציות החומר מתועבה ולא יוכל לקבל ולצייר ציור שכליי כמו הדורות הראשונים.

והנה זה היא החקירה והשאלה, מהו הסיבה שאיבד הארציות אותן המעלות שהיו לו בדורות הראשונים בסגולה לקבל מושכלות התורה דברים שכיסן עתין יומין, וכהיום גם אותם שלומדים יומם ולילה לא יוכלו לנגוע בקצה המטה, והנה דבר זה נשאל לחכמים, דהגם שעוסקים בחכמת התורה, עכ״ז כתיב (ישעיה כט) ואבדה חכמת חכמיו, משמע שבאמת הם חכמים, ואעפ״כ נאבדה חכמתם שאין בהם חכם שיהיה יכול להשיג אפילו כטיפה מן הים נגד דורות הראשונים.

ונשאל לנביאים, הגם שכמה בני אדם מקדשין את עצמם בהתבודדות ודביקות וראויים לנבואה ועכ״ז נסתם כל חזון, ונשאל למלאכי השרת, כי הראשונים היו בנקל להם לדבר עם המלאכים, ובפרט המלאך אליהו היה מתגלה לתנאים ואמוראים, ובפרט המלאכים הנבראים מן המצוות שעושה האדם הן המה באו בדורות הראשונים באתגלייא לבעלי תורה ומצוות, וכהיום זעירין אינון שיהיה להם השגות הללו אפילו אותן שהן מיראי ד׳ וחושבי שמו, כי ארציותם וחומרת גופם לא יוכל לקבל כל זה, והנה השאלה הוא על מה אבדה הארץ המעלה הזאת.

והנה כל אלה הכיתות לא יכלו להשיב על זה תשובה, כי אדרבא בעיניהם יפלא, עד שפירשה הקב״ה בעצמו על עזבם את תורתי ולא שמעו בקולי ולא הלכו בה, והנה היינו ולא שמעו בקולי היינו ולא הלכו בה, ומפרש על זה שלא בירכו בתורה תחילה, דהנה ברכת התורה אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו, היינו כבר נתן לנו את תורתו, ואח״כ אומרים ברוך אתה ה׳ נותן התורה, היינו נותן כעת בכל עידן ועידן, דהנה כתיב (דברים ה) קול גדול ולא יסף, מתרגמינן ולא פסק, כי מאותו הקול של נתינת התורה כאשר האדם מתבונן באותו קול דברים בשלימות הענין באהבה בתורה הניתנה כבר להבין על בוריה הלכותיה אפילו פשטי הלכות בעיון, אזי גם תורה חדשה מאיתו תצא, משא״כ מי שאינו משתדל להבין עומק התורה להלכה לא יגיע להשגת רזי התורה ולרוח הקודש, כי הארציות לא יוכל להזדכך רק על ידי עומק עיון הלכה לאמיתה של תורה, הוא הקול דברים אשר שמענו ובו שקוע רזי דרזין עד אין חקר.

וזה הוא הכוונה שלא בירכו בתורה תחילה, אין הכוונה שלא בירכו כלל, רק שלא השתדלו להבין פירוש ברכת התורה, שפירושה הוא שעל ידי בחינת נָתַן התורה יזכה לבחינת נותן התורה, והוא הפירוש ולא שמעו בקולי, היינו קול גדול ולא יסף, ולא פסק, ולא הלכו בה, ממדריגה למדריגה, וג״כ לא הלכו בה, להבינה להלכה, וזהו הפירוש (שמות יט) ועתה אם שמוע תשמעו בקולי, אם שמוע, עתה כעת, הנה גם לאחר זמן תשמעו בקולי, כי הוא קול גדול ולא פסק. עכ״ד.

ואיתא באקדמות שאומרים קודם קריאת התורה בשבועות וז״ל: צְבִי וְחָמִיד וְרָגִיג דְיִלְאוֹן בְלָעוּתָא, פירוש שהקב״ה חפץ ומתאווה שיתייגעו עמ״י בתורה, וזהו שאמר דְיִלְאוֹן בְלָעוּתָא – כלומר שיעמלו ויתייגעו בתורה, ולא אמר דידעין אורייתא, כי בידיעת התורה בלבד אין כל תכלית, ואין הקב״ה מונה כמה הצליח האדם להספיק ולדעת, אלא כמה הקדיש מזמנו ללמוד להבין ולהשכיל, כי זה עיקר חביבות עסק התורה לפני המקום ברוך הוא.

וזהו שכתוב (בראשית כה) ויהי עשו איש יודע ציד איש שדה, ויעקב איש תם יושב אוהלים, וצ״ע למה שינה הכתוב גבי יעקב וכתב איש תם ״יושב״, ולא כתיב כמו גבי עשו איש תם ״יודע״ ובקי בתורה? והענין ביאר מרן בעל השבט הלוי (דרשות ושיחות שבט הלוי תשנ״ט עמוד ס) שאכן זה ההבדל בין סטרא דקדושה לסטרא אחרא, דאין מעלתו של עשו ניכרת כי אם על ידי התוצאות, והיינו דכתיב איש ״יודע״ ציד, אבל על היגיעה והלימוד לבד אין נחשב לגביו מעלה כלל, אמנם בסטרא דקדושה הוא להיפך, כי אין העיקר בתוצאות כלל, אלא העיקר הוא בעמל והיגיעה, והיינו דכתיב גבי יעקב איש תם ״יושב״ אוהלים, כי העיקר הוא הישיבה ללמוד בהתמדה, ולפניו יתברך שמו שווה היודע ש״ס ופוסקים למי שאין לו כשרונות ומתייגע בתורה. עכ״ד.

וכתב בתוספות רי״ד (מהדו״ק מגילה דף ג.) וז״ל: תרגום של נביאים יב״ע אמרו מפי חגי זכריה ומלאכי, ונזדעזע ארץ ישראל ד׳ מאות פרסה וכו׳, יצתה בת קול ואמרה מי וכו׳, עמד יב״ע על רגליו וכו׳, פירוש דכיון דכתב תרגומא דקראי – לא מסרי נפשייהו למילפינהו כדמעיקרא. עכ״ל. מבואר מכאן שכל ההקפדה על התרגום של הנביאים הוא שלא יעמלו בתורה כמו שצריך, הרי שהעיקר הוא העמל.

ובאור החיים (יתרו יט ב) כתב וז״ל: ויסעו מרפידים, קשה למה איחר המוקדם, כי פסוק זה היה לו להקדים קודם פסוק שלפניו שאמר באו מדבר סיני וכו׳, עוד ירצה בהעיר עוד אומרו ויבואו מדבר סיני, והלא כבר אמר בכתוב שלפניו באו מדבר סיני. עוד צריך לדעת למה הוצרך לומר ויחנו במדבר, הלא מובן הוא הדבר כי במקום ביאתם חנו. אכן כוונת הכתוב הוא להקדים ג׳ ענינים הם עיקרי ההכנה לקבלת התורה שבאמצעותם נתרצה ה׳ להנחילם נחלת שדי היא תורתנו הנעימה.

הא' הוא התגברות והתעצמות בעסק התורה, כי העצלות הוא עשב המפסיד השגתה, ולזה תמצא כי כל מקום שיזכירנה ה' לתורה – ידקדק לומר לשון חוזק ואומץ עד גדר שימית עצמו עליה, דכתיב (במדבר יט) זאת התורה אדם כי ימות וגו', ודרשו ז"ל (שבת דף פג:) וכו', כמו כן רבותינו ז"ל ידקדקו בהזכרתה לומר עסק התורה השתדלות התורה ורבים כמוהו, ועיין מה שפירשתי בספרי חפץ ה' שחיברתי על קצת ממסכתות הש"ס בקטנותי במאמר רבותינו ז"ל (שם דף פח:) למיימינים בה כו', ותראה כי לא תושג ההשגה אלא בהתעצמות גדול, וכנגד זו אמר הכתוב ויסעו מרפידים, לא בא להודיע מקום שממנו נסעו שאם כן היה לו להקדימו קודם תחנותם, אלא נתכוון לומר שנסעו מבחינת רפיון ידים, כמו שמצינו שדרשו כן רבותינו ז"ל (סנהדרין דף קו.) בפסוק (שמות יז) וילחם עם ישראל ברפידים ברפיון ידים, עד כאן, והן עתה נסעו מבחינה זו והכינו עצמם לעבוד עבודת משא בנועם ה', והוא אומרו ויבואו מדבר סיני. עכ"ד.

מבואר מדברי מרן ז"ל, שעיקר קנין התורה והשגתה בנפש האדם, הוא ע"י ההתגברות וההתעצמות בעסק התורה, כי לא תושג ההשגה בתורה אלא בהתעצמות גדולה, היינו בעמל גדול ויזע רב, וכושר ההתמדה בתורה.

ומשנה מפורשת היא באבות דרבי נתן (פ"ג מ"ו) פעם אחת בצער ממאה פעמים שלא בצער. היינו שעדיף לעשות מצוה פ"א בצער ממאה פעמים שאינם בצער.

ואמרו (מגילה דף ו:) יגעתי ומצאתי תאמין, לא יגעתי ומצאתי אל תאמין. ע"כ. היינו שהיגיעה היא הדבר הראשון בשביל לזכות לתלמוד תורה. ועיין שם בדברי רבינו המהרש"א (ח"א שם) דזהו שכתוב (תהילים קטז) האמנתי כי אדבר אני עניתי מאוד, אני אמרתי בחפזי כל האדם כוזב, דהיינו האמנתי שמצאתי בתורה – כי אדבר אני עניתי מאוד, היינו כשהתייגע הרבה להבין ולהשכיל, אבל כאשר אני אמרתי בחפזי, היינו שבלא יגיעה הבין את דברי התורה, אזי כל האדם כוזב, ואין להאמין לו, כי לא יתכן לזכות לכתרה של תורה בלי עמל ויגיעה. עכ"ד.

ובזה ביאר רבי יצחק זעליג מסוקלוב זי"ע (הביאו הרב שמן לנר בהקדמת ספרו) מאמר חז"ל (סוטה דף כא:) עבירה מכבה מצוה, ואין עבירה מכבה תורה, דהיינו שכיון שהכרח לתורה שתגיע בעמל, ממילא אין בידי עבירה לכבות אותה, כי דבר הבא ביגיעה א"א לבטלו אלא ע"י דבר אחר שבא ביגיעה, אבל מצוה שפיר יתכן שיהיה בלא יגיעה כגון מצות ציצית ותפילין שמקיים בקלות רק משום שהיו הן בידו, על כן אפשר לכבותה בעבירה ר"ל.

ובזה יש לפרש מאמר הזוהר (ח"ג פר' צו דף כח:) וז"ל: ועוד אש תמיד תוקד על המזבח וגו' – זו התורה, שנאמר בה (ירמיה כג) הלא כה דברי כאש נאום ה', לא תכבה ודאי, שעבירה אינה מכבה תורה, אבל עבירה מכבה מצוה, ומי שעובר עבירה שמכבה מצוה, שהיא נר, כך מכבה את נרו, שנאמר (משלי ב) נר ה' נשמת אדם, מגופו, וזהו כיבוי, שנשאר הגוף בחשיכה,

וכך מי שמסלק שכינה ממקומה, גורם לכל העולם כיבוי וחשיכה לאותו מקום, וחשיכה היא עבירה, כמש״כ (משלי ל) ושפחה כי תירש גברתה.

ועליית המצוה של עם הארץ מכבה להם את המצוה, לקיים בהם (ש״א ב) ורשעים בחושך ידמו, אבל לבעלי תורה אין לה כביה עולמית בהם, שמאירים לה בכמה סודות של התורה, שאור נקרא ר״ז, ומצוות התורה שמקיימים אותן חכמים, זו תורה לגביהם, לילה ויומם לא תכבה עליהם, משום שמקימים בה (יהושע א) והגית בו יומם ולילה. ע״כ.

מבואר מכאן דבר מופלא, והיינו שמצוות שעושין תלמידי חכמים – הם כמו תורה שאין עבירה מכבה אותה, וי״ל ע״פ הנ״ל שמה שאין עבירה מכבה תורה, הוא משום שהתורה באה בעמל, ובשביל לבטל דבר שבא בעמל צריך כנגד זה גם כן דבר שבא בעמל, ומשא״כ מצוה שלא באה בעמל אפשר לבטלה ע״י דבר שאינו בא בעמל, ואמנם מצוות שתלמידי חכמים עושים – תמיד זה בא להם בעמל, כיון שאין עושים את המצוה מלומדה אלא בכוונה עמוקה ומחשבה טהורה ובדקדוק עצום, והיא חשובה כתורה שבאה בעמל שאין עבירה מכבה אותה כנ״ל. הבן.

והנה איתא בהקדמת הגר״ח מולאז״ין לביאור אדונינו הגר״א לספד״צ (קטע ד״ה וכמה יגיעות) וז״ל: וכמה יגיעות יגע זה האדם הגדול בענקים, לא יאומן כי יסופר, עד שהוציא כל ענין לאור ברור לאמיתו מוצאיו ומובאיו, אף כי היו ידיו רב לו ברוחב שכלו ועומק בינתו המלאה לה דעת מכמה דורות שלפניו, עכ״ז לא היה סמוך ליבו הטהור בזה, עד אשר שקלו במאזני שכלו שכל הקודש כמה מאות פעמים וביגיעה נוראה, ולא אכל ולא שתה כמה ימים ותדד שנתו מעיניו, עד כי חשך משחור תוארו, ונתן נפשו עליו, עד אשר האיר ה׳ עיניו לבוא עד קצה תבונתו, וכרגע קרן אור פניו הטהור מחדוותא ונהירו דאורייתא.

עוד שם (בקטע ד״ה והעולה על כולם) וז״ל: והעולה על כולם, הן הן גבורתיו ונוראותיו, כי לא הראה את נפשו טוב רק בעמלו אשר עמל בחכמה ובדעת ובכישרון ואחר רוב יגיעותיו, וכאשר חסו עליו מן השמים ונתגלו לו מעיינות החכמה רזין דרזין וסתרין דסתרין, זו היה אצלו מתת אלקים, וזולת זה נפשו לא רצה בהם, אף כי רצו למסור לו מן השמים בלא שום עמל ויגיעת בשר רזין וסתרין עליוני עליונין ע״י מגידים מארי דרזין ושרי התורה, לא נשא עיניו לזה – עמו הייתה וריחקה.

כי שמעתי מפיו הקדוש שפעמים רבות השכימו לפתחו כמה מגידים מן השמים, בשאלתם ובקשתם שרוצים למסור לו רזין דאורייתא בלא שום עמל, ולא היטה אוזנו עליהם כלל, ואחד מן המגידים הפציר בו מאוד, עם כל זה לא הביט אל מראהו הגדול, וענה ואמר לו איני רוצה שתהיה השגתי בתורתו ית״ש ע״י שום אמצעי כלל וכלל, רק עיני נשואות לו ית״ש מה שרוצה לגלות לי וליתן חלקי בתורתו ית״ש בעמלי אשר עמלתי בכל כוחי, הוא ית״ש יתן לי חכמה מפיו דעת ותבונה שיתן לי לב מבין וכליותי יעשו כשתי מעיינות, ואדע

כי מצאתי חן בעיניו, ואיני רוצה אלא ממה שבתוך פיו, וההשגות ע״י המלאכים המגידים ושרי התורה אשר לא עמלתי לא חכמתי אין לי בהם חפץ.

וגדולה מזו הוא היה אומר, כי אף מה שהנשמה משגת השגות נפלאות ונוראות בשינה ע״י עליית נשמה בשעשוע העליון במתיבתין עלאין, אינו נחשב אצלו כ״כ לעיקר גדול, והעיקר מה שהאדם משיג בזה העולם ע״י עמל ויגיעה כאשר הוא בוחר בטוב ומפנה עצמו לדברי תורה, בזה עושה נחת רוח ליוצרו יתברך שמו, וזה כל האדם בעסק תורתו יתברך שמו, אבל מה שהנשמה משגת בשינה בלא יגיעה ובלא בחירה ורצון, הוא רק קיבול שכר בלבד שהקב״ה מטעים בזה העולם מעין עולם הבא. עיין שם.

ויעלה ויבוא מן האמור בס״ד, כי העיקר הוא העמל, ואין שום ענין וחפץ להי״ת בתורה המגיעה בלי עמל, וזה כל האדם אשר לעמל יולד, לעמול על דברי התורה, ולחדש ביגיעה ועמל.

וכתב בשיח שרפי קודש (ח״ב אות קעו) בשם החידושי הרי״ם וז״ל: ענין אריכות הגלות כל כך, אולי משום שחשוב מאוד בשמים לימוד התורה בזמן הזה שהוא בקושי ודוחק גדול ועול פרנסה המטרידים את האדם. עכ״ל. והדברים נוראים ומבהילים שכל אורך ענין הגלות המר הזה, הוא רק משום שחשוב בשמים לימוד התורה שהוא בקושי ודוחק ועמל, וא״כ אל יאמר האדם הן אני עץ יבש, הן ליבי אטום ושכלי חתום חותם בתוך חותם, כי לא דבר ריק הוא מכם, כי העיקר הוא העמל בלי שום קשר לתוצאות, חזק חזק ותתחזק.

והנה אף שידוע (תהילים צא) כי עימו אנכי בצרה, ובזמן שאדם מצטער שכינה מה לשון אומרת? קלני מראשי קלני מזרועי (חגיגה דף טו: סנהדרין דף מו.), אעפ״כ ניחא ליה למרייהו לסבול איתנו בגלות כביכול – כדי שיוכל להשתעשע בתורה שעמ״י עוסקים מתוך הדחק. הבן.

והנה איתא באוהל תורה (פר׳ כי תשא) בשם הרמ״מ מקאצק זי״ע, דמה שכתוב (שמות לד) פסול לך שני לוחות אבנים כראשונים, היינו כי הנה הלוחות הראשונים נכתבו באצבע אלקים ע״י הקב״ה בכבודו ובעצמו, ונמצא שנעשו ללא עמל ויגיעה, וזה גרם שנשתברו הלוחות ולא נתקיימו, כי דבר הנעשה בלא יגיעה אין לו קיום, לפיכך בלוחות השניות ציוה הקב״ה למשה פסול לך – שעל ידי יגיעתך ועמלך, ממילא יתקיימו הלוחות לדורות. עכ״ד.

והנה כתב האבני נזר בהסכמתו לספר חמדת ישראל וז״ל: עיינתי באיזהו מקומן בחיבורו ונהנתי, בראותי תלמידי מצליח בלימודו ויגע בתורה, וזה העיקר כדאיתא בתוספתא שהביא הר״ש פ״ד דפרה פ״א. עכ״ל.

וכוונתו לדברי התוספתא (פרה פ״ד ה״ז) וז״ל: שהיה רבי יהושע אומר כל הלומד ולא עמל כאיש הזורע ולא קוצר. ע״כ. היינו שהעיקר הוא בעמל דוקא.

ומכאן בס״ד תוכחה רבה לאורייתא, שאם אדם לומד בלי עמל, והיינו שלומד באופן הידוע בדורנו זה, הנה זה חיסרון עצום בעסק התורה, והוא חיסרון לא יוכל להמנות ח״ו.

ושו״מ בקה״ר (פר׳ א אות יג פר׳ ג אות י) וז״ל: רבי חוניא פתר קרייה בנביאים ובכתובים, שאילו זכו ישראל לא היו קורין אלא חמישה חומשי תורה, חמישה ספרים בלבד, וכלום ניתנו להם נביאים וכתובים אלא שיהיו יגעין בהם ובתורה ועושים מצוות וצדקות כדי לקבל עליהם שכר טוב, רבנן אמרין אעפ״כ לענות בו, מקבלין עליהם שכר כחמישה ספרי תורה.

רבי אבהו אמר זה שיפוטה של תורה, שאדם לומד תורה ושכחה, רבנן דתמן בשם רבי יצחק דהכא, ורבי טוביה בשם רבי יצחק, לטובתו אדם לומד תורה ושוכח, שאילו היה אדם לומד תורה ולא שוכח, היה מתעסק בתורה שתים שלוש שנים וחוזר ומתעסק במלאכתו, ולא היה משגיח בה לעולם כל ימיו, אלא מתוך שאדם לומד תורה ומשכחה, אינו מזיז ואינו מזיע את עצמו בדברי תורה. ע״כ. מבואר שמה שהי״ת נתן לנו כ״כ הרבה נ״ך וכו׳, הוא כדי שיהיו ישראל יגעין בתורה, וכן מבואר שהשכחה היא לטובת האדם כדי שיהיה עמל בתורה, מבואר שהעמל הוא עיקר גדול.

וכתב רבינו האור החיים (ר״פ בחוקתי) וז״ל: אם בחוקתי תלכו וגו׳, בתורת כהנים (כאן) אמרו ז״ל יכול אלו המצוות, כשהוא אומר ואת מצוותי וגו׳ הרי המצוות אמורות, מה אני מקיים אם בחוקתי להיות עמלים בתורה, ע״כ, וטעם שקרא הכתוב עמל התורה חוקה, לצד שיש בה מצוה אפילו ללמוד דברים שלמדם פעמים וג׳ והם נטועים אצלו, כי חפץ ה׳ בעסק התורה חוקה חקק, ותמצא שאמרו ז״ל (קה״ר פר׳ א אות יג פר׳ ג אות י) כי לטעם שילמוד האדם תורה בחשק תמיד גזרה חכמתו יתברך שיהיה האדם לומד ושוכח. עכ״ד.

וכתב ר׳ ירוחם בדעת תורה (ר״פ בחוקתי עמוד רסח) וז״ל: אם בחוקתי תלכו, שתהיו עמלים בתורה, כלומר לא ללמוד לא להבין, כי אם דוקא עמל, עד שאמרו בירושלמי (עיין קה״ר פר׳ א אות יג פר׳ ג אות י) שנגזר עלינו לשכוח, כי אם לא היינו שוכחים לא היינו עמלים בתורה, הרי מוכרח כי כל התכלית היא רק העמל. עכ״ל.

והדברים מבהילים ונוראים עד מאוד, כי חפץ ה׳ הוא דוקא בעמל, ולא בשום דבר אחר, ומטעם זה גזרה חכמתו יתברך שיהיה לומד ושוכח, כדי שתמיד ילמד בחשק עוד ועוד.

וכתב בדברי שמואל (ליקוטי אמרים אות סג) כי בין כל השיעורים שיש לאדם בתורה, צריך שיהיה לו שיעור אחד בעמקות יתירה, שלא תעלה אצלו שום מחשבה אחרת חוץ מההתעמקות המוח באותו ענין שלומד, שהוא בחינת טבילת המוח במי הדעת של התוה״ק המטהרת כל המחשבות הרעות שעברו במוח, על דרך הטובל במקוה שמטהרת גופו כשאין שום חציצה. עכ״ד.

וכתב החתם סופר בתורת משה (ריש פרשת בחוקתי) וז״ל: אם בחוקתי תלכו, פירש רש״י שתהיו עמלים בתורה, שאדם עמל ויגע בתורה הקדושה ואיננו מגיע אל תכליתה, כמו שאמרו חז״ל (ב״ב דף קמה:) ע״פ (משלי טו) כל ימי עני רעים, אלו בעלי תלמוד, והנה דבר

שאין לו טעם נקרא חוק, והיינו אם בחוקתי תלכו, שהולך יומם ולילה ביגיעת התורה ולא נשאר בידו אלא כחוק. עכ״ל.

וכתב הגר״א קוטלר זי״ע (משנת רבי אהרן ח״א מאמר עמלה של תורה אות ג) וז״ל: והנה ככל שקשה יותר ללמוד תורה, או שסבור שיש לו פטור מללמוד ובכל זאת מתגבר ולומד, הרי שבשעה זו יהיה מסוגל להשגות גדולות יותר, וכמו שנאמר בגמרא (חגיגה דף ה:) גבי ר׳ אידי שקרו ליה בר ביה רב דחד יומא, ודרש עליו ר׳ יוחנן את הפסוק (ישעיה נח) ואותי יום יום ידרושון ודעת דרכי יחפצון, לומר לך כך העוסק בתורה אפילו יום אחד בשנה, מעלה עליו הכתוב כאילו עסק כל השנה כולה, ע״כ לשון הגמרא. הרי שמי שנאלץ לטרוח כל השנה עבור יום לימוד אחד, נתעצמה השגתו לפי גודל יגיעתו, ונראה מכאן שכשמתגברים על הקשיים ושוברים העצלות או האהבה לשיחה בטלה וכדומה, מלבד עצם הלימוד, הרי שבירת המונעים היא היה מסייעת בלימודו והשגתו, וזהו לימוד התורה ממש.

ובאמת זוהי תכלית בריאת האדם דלעמל יולד, היינו עמל תורה, ולא נאמר לתורה אלא לעמל תורה, דחשיבות התורה ופעולתה בנפש האדם היא בעיקרה – זו המושגת ע״י עמל האדם, ותכלית בריאתו היא עמל התורה, שהרי באמת עיקר השגת התורה היא בעולמות העליונים, וגם קודם בריאתו הרי מלמדין אותו כל התורה (נדה דף ל:), אלא שעיקר בריאתו בעוה״ז שישיג בעמלו, ולכן מלבד מה שישולם לו פעלו על עמלו, סידר הקב״ה שלפי העמל גם יצליח בהשגתו וגם ענין הזכירה והכיוון להלכה תלויים בכך, דזהו המכוון בבריאה. עכ״ד.

ואיתא בברכות (דף ו:) אגרא דשמעתא סברא, ופירש רש״י (ד״ה אגרא) וז״ל: שהוא יגע וטורח ומחשב להבין טעמו של דבר. עכ״ל. היינו שעיקר קיבול שכר השמעתא הוא העמל והטרחא להבין טעמו של דבר.

וכתב רבינו יונה (אבות פ״ב מט״ז) על מאמר התנא דלא עליך המלאכה לגמור, וז״ל: שלא תעלה על דעתך אינני רחב לב ולא אוכל לגומרה, ומה יתרון בעמל ומה אועיל ביגיעתי, שלא עליך לגומרה, אלא אחר שבתורה אתה עמל – קיימת מצות בוראך. עכ״ל.

וכתב הב״ח (סימן מז) וז״ל: ונוסחא אשכנזית לעסוק בדברי תורה וכו׳, נראה דלפי שעיקר ההבטחה שהבטיחנו הוא יתברך לא הייתה אלא על עסק התורה, הוא העמל והטורח, כמש״כ (ויקרא כו) אם בחוקתי תלכו, שתהיו עמלים בתורה שבע״פ על מנת לשמור ולקיים, ונתתי גשמיכם בעיתם וגו׳, לכן תיקנו לברך לעסוק בדברי תורה. עכ״ל.

וכתב במשנת רבי אהרן (ח״א עמוד מא) וז״ל: והנה למדנו בפרשת בחוקתי אם בחוקתי תלכו, שתהיו עמלים בתורה (תו״כ ר״פ בחוקתי), ועל זה המשיכה התורה כל היעודים והברכות מאחר וזוהי תכלית הבריאה, וכשהקב״ה שמח במעשי ידיו נמשכין כל הברכות בכדי לאפשר העמל בתורה באין מפריע. עכ״ל. ועוד כתב שם (עמוד נח) וז״ל: ותלה הכתוב

אם בחוקתי תלכו שתהיו עמלים בתורה, כי בזה הושגה תכלית הבריאה, והקב״ה שמח כביכול בעולמו ובאים כל ההשפעות. עכ״ל.

וכתב הנצי״ב בהעמק דבר (פר׳ אחרי מות יח ה) וז״ל: ושמרתם את חוקתי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם, פירוש יעשה – יחדש הלכה על ידי עומק עיונו. עכ״ל. היינו שצריך האדם לחדש בתורה על ידי עומק עיונו דוקא.

וכתב המהר״ל בגור אריה (ר״פ בחוקתי) בביאורו השני ע״פ אם בחוקתי תלכו – שתהיו עמלים בתורה, וז״ל: ומה שאמר שתהיו עמלים בתורה, היינו מפני שכתוב הלימוד בלשון הליכה וכו׳, שההליכה שאדם הולך ממקום למקום, כן יהיה עמל בתורה, ולהעמיק בה תמיד יותר ממה שהעמיק בה קודם, וזה נקרא הליכה בתורה. עכ״ל. היינו שהאדם מצווה ללכת בתורה כציווי הפסוק בחוקתי תלכו, וביאורו לעמול בתורה ולהעמיק בה תמיד בדרך מוסיף והולך.

וכ״כ אדונינו שר התורה הגר״ח קניבסקי זצוק״ל בספרו טעמא דקרא (ר״פ בחוקתי) וז״ל: אם בחוקתי תלכו, וברש״י וכו׳ שתהיו עמלים בתורה, אך צ״ב היכן מרומז כאן שתהיו עמלים? וי״ל שזה מרומז בתיבת תלכו, שרק על ידי עיון ויגיעה בתורה – הולכים ועולים בתורה עמוק יותר ויותר. עכ״ל.

וכתב בספר הכתב והקבלה (ר״פ בחוקתי) וז״ל בתו״ד: כי אמרו בספרי אם בחוקתי תלכו – מלמד שהמקום מתאוה שיהיו ישראל עמלים בתורה, רצ״ל לעמוד על עומק כוונת מצוות התורה והחכמה הכמוסה בהם, שהוא טורח גדול ודבר קשה להשגה וכו׳, ובתלמוד תורה בדרך זו נקרא האדם תמיד הולך, לכן אמר תלכו, כי לא במהרה תושג התכלית המבקושת, כי גם אחר שהשגנו ממנו מעט, ישאר לנו יותר ויותר, ולא תפסוק תנועת ההשתדלות והליכת ההשגה בה, והיא התורה שבעל פה בכללה. עכ״ל.

ועתה נבוא לביאור מאמר הש״ס הנ״ל, דכתב הרב טורי זהב (או״ח סימן מז סק״א) דיש להקשות הרבה במאמר זה, ונראה שהוא יתברך שאל בכאן ב׳ שאלות ורמז בשאלה עצמה את התירוץ השייך לשאלה דרך רמז, ובזה הזכיר שאעפ״כ לא ידעו להגיד התירוץ, ועל כן אמר מי האיש החכם ויבן את זאת דהיינו על עיקר השאלה, שנית ואשר דיבר פי ה׳ אליו, רצ״ל שפי ה׳ דיבר את התירוץ, ואעפ״כ נראה אם יגיד, והנה ב׳ השאלות היו, הא׳ על מה אבדה הארץ רצ״ל דוקא ארץ הזאת עכשיו, והלא כבר עברו על גילוי עריות שפיכות דמים ועבודה זרה, ומה נשתנו עכשיו, שנית על שהתורה אזלא מישראל ונאבדה מהם, ועל כן אמר נצתה כמדבר מבלי עובר, שהתורה נתרוקנה מישראל כמדבר שנתרוקנה מכל עובר.

והנה התירוץ הוא מרומז בקושיא כמ״ש אחר כך, אלא שלא ידעו לפרש הדבר, עד שפירש הקב״ה בעצמו מה שאמר תחילה, והיינו על שהקשה למה לא נחרבה קודם לפי שהתורה הייתה מגנת עליהם, כדאיתא בסוטה תורה מגנת ומצלת מן החטא, אבל אחר שעזבו את

תורתי, אז נפקדו על מה שכבר לא שמעו בקולי בעבירה גילוי עריות ושפיכות דמים ועבודה זרה שעשו.

וז״ש על עזבם את תורתי ולא שמעו בקולי, ועל השנית דהיינו סילוק התורה, לפי שלא הלכו בה – שהתורה אינה מתקיימת אלא במי שממית עצמו עליה (ברכות דף סג:), דהיינו שעוסק בפלפול ומשא ומתן של תורה, כמו שאמרו על בחוקתי תלכו על מנת שתהיו עמלים בתורה, משא״כ באותם שלומדים דברי תורה מתוך עונג ואינם יגעים בה אין התורה מתקיימת אצלם.

על כן אמר ולא הלכו בה, רצ״ל שלא עסקו בהלכות התורה דרך משא ומתן של פלפול המתייחס להליכה.

וזהו שלא בירכו בתורה תחילה, כי הברכה היא לעסוק בדברי תורה דרך טורח דוקא, ותירוץ זה הוא מרומז במה שאמר הקב״ה בשאלם נצתה כמדבר מבלי עובר, הך מבלי עובר הוא תירוץ על קושיא נצתה כמדבר דמשום הכי נצתה התורה כמדבר לפי שהיו מבלי עובר, רצ״ל שלא עסקו בה דרך משא ומתן כנ״ל, נמצא שבקושיא נזכר התירוץ, ולא ידע אף אחד, עד שעשה הקב״ה פירוש על דברי עצמו, ועל כן אמר בעל המאמר ולא פירשוהו ולא לשון ולא הושיבוהו אלא לשון פירוש, שלא ידע אף אחד פירוש הדברים שיצאו ממנו יתברך.

ומסיים הט״ז, וזהו דרך נכון במאמר זה, ונמשך ממנו שעיקר מעלת עוסקים בתורה דוקא דרך טורח ויגיעה, ואל זה כיוונו בברכה לעסוק בדברי תורה. עכ״ד. הרי שביאר דמה שלא בירכו בתורה תחילה, היינו שלא עסקו בתורה בעמל שזה העיקר כמבואר בס״ד.

וכ״כ הרב הנזכר בספרו דברי דוד עה״ת (ר״פ בחוקתי) וז״ל: אם בחוקתי תלכו, שתהיו עמלים בתורה, לא אמר לומדים בתורה, אלא לטרוח בה הרבה, ויליף לה מן לשון תלכו וכו׳, דפירושו עמל וידיעה, ועפי״ז פירשתי בדרוש מאמר ולא הלכו בה – פירוש שלא טרחו בלימוד אלא בקלות. עכ״ל.

והנה משנ״ת שביאור מאמר חז״ל שלא בירכו בתורה תחילה, היינו שלא עסקו בה בעמל, זה מתיישב מאוד עם המבואר בדברי הרמב״ן (פרשת בחקותי כו טז) שכתב וז״ל: ודע והבן כי האלות האלה ירמזו לגלות ראשון, כי בבית הראשון היו כל דברי הברית הזאת הגלות והגאולה ממנו, שכן תראה בתוכחות, שאמר ואם בחוקתי תמאסו ואם את משפטי תגעל נפשכם, ואמר להפרכם את בריתי, והזכיר בהם במות וחמנים וגלולים (פסוק ל), כי היו עובדי עבודת כוכבים ועושים כל הרעות, והוא שאמר (פסוק לא) והשימותי את מקדשיכם ולא אריח בריח ניחוחכם, יתרה בהם לסלק מהם מקדשו וקיבול הקרבנות שהיו לרצון לו במקדש ההוא, והעונשים עליהם, חרב וחיה רעה ודבר ורעב, וגלות בסוף, כי כל זה היה שם כאשר בא בפירוש בספר ירמיהו (לב כד).

ואמר בגלות (פסוקים לד לה) אז תרצה הארץ את שבתותיה וגו׳ כל ימי השמה תשבות את אשר לא שבתה, שהיו שנות הגלות כשנים אשר ביטלו השמיטות, וכן אמר הכתוב בגלות ההוא (דהי״ב לו) למלאת דבר ה׳ בפי ירמיהו עד רצתה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה שבתה למלאת שבעים שנה, כן התרה בהם וכן הגיע אליהם, א״כ דבר ברור הוא שעל הגלות ההוא דיבר הכתוב. עכ״ל.

הרי שביאר שכל מה שמבואר בתוכחות של פר׳ בחוקתי ירמזון לגלות ראשון, והנה בתוכחה בפר׳ בחוקתי כתוב אם בחוקתי תלכו, ודרשינן על זה שתהיו עמלים בתורה כנ״ל, וכתוב ואם לא תשמעו לי, והיינו להיות עמלים בתורה כנ״ל, אזי יבואו כל הקללות, ואם הוא רמז לגלות ראשון, הנה מה מאוד מתאימים הדברים שמבואר שכל הקללות הם בעבור אם לא יהיו עמלים בתורה.

וכתב מרן החזון איש באגרות קודשו (קו״א ח״א אגרת א) וז״ל: להרגיל את הלומדים בהתעמלות התורה, אשר אך העמל הוא העבודה המעולה, ואשר עליהם כיוונו חז״ל בהפלגת התורה על לומדיה, והמהפך את הגשם לרוח והגוף לנפש, והנכנס ברמ״ח איברים של אדם לזככם ולעדנם לקיום חיי התורה. עכ״ל.

עוד כתב שם (קו״א ח״א אגרת ב) וז״ל: אבל העמל זה הוא עמל התורה, אשר כל סגולת לימוד התורה נאמר על עמלה, ואמנם אחר העמל נפתח שער אורה חדש אשר השכל מתענג ללא קץ. עכ״ל.

וכן הפליג מרן החזון איש (שם אגרת לג) וז״ל: וכשהן מעמיקין בהלכה, הן בשעה זו כמלאכים וכו׳, והרגילים בעמל התורה, ועיניהם נשואות תמיד למרום לזכות לאסוקי שמעתתא, הם המה המלאכים היוצאים מעמל התורה. עכ״ל.

ועיין ג״כ בפלא יועץ (ערך חכמה) וז״ל: אשרי אדם מצא חכמה (משלי ג), אשריו בעולם הזה וטוב לו לעולם הבא וכו׳, והנה ענין החכמה הוא שידע לישא וליתן וללון בעמקה של הלכה, ויש דעות נפסדות שאינם רוצים לייגע את עצמם, באמרם הלא עיקר עסק התורה הוא כדי לשמור ולעשות ולקיים, אם כן די לנו ללמד קיצורים ופסקי דינים, ולא צדקו בזה, דידוע (עיין מגיד מישרים פר׳ ויקהל מהדו״ב) דחדי קוב״ה בפלפולא, והמפלפל בהלכה משבר כח הקליפה ומברר מוץ ותבן ומקשט את הכלה ואין קץ לשכרו, הנה כי כן מי שחננו ה׳ דעת, ראוי לו לדחוק וליכנס במופלא ממנו, ובזעת אפיו יתאמץ ויתחזק להכנס בשערי החכמה, יום ליום יוסיף דעת עד שידע להבין דבר מדבר ולדון דבר מדבר, עד שיהא ראוי להיות מורה הוראות בישראל.

וידוע שהרוצה לזכות לכתרה של תורה, צריך שיהא לו חיבה יתרה ושקידה רבה יומם ולילה, שיבקש ללכת בגדולות ולהבין את הדבר הקשה ברוב עמל ויגיעה רבה.

וכבר אמרו (מגילה דף ו:) אם יאמר לך יגעתי ולא מצאתי אל תאמין. וכבר הגידו על רבינו האר״י ז״ל שהיה יגע בהלכה עד שהיה מזיע, וכשלא היה מבין עומק ההלכה היה מתוודה

ובוכה ומוריד דמעות כדי שערות ראשו, כמש״כ בכתבים, ומזה ישמע חכם יקר ערך החכמה, ואיך ראוי לנהוג בחכמה ולאחוז בה ברוב עוז ותעצומות, ולפי חיבתו ושקידתו יגדל חכמתו, וחכמת אדם תאיר פניו בעולם הזה ובעולם הבא, וראשית חכמה יראת ה׳, וכל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת (אבות פ״ג מ״ט), זה כלל גדול בתורה. עכ״ל.

והנה ע״י התורה שאדם לומד בעיון ובהבנה הוא זוכה להוסיף שלימות על שלימות, וגם כל העולם מתעלה עימו, וכדברי הרמח״ל בדרך ה׳ (ח״ד פ״ב אות ב-ג) וז״ל: בכלל ההשפעות הנשפעות ממנו יתברך לצורך בריותיו יש השפעה אחת עליונה מכל ההשפעות, שענינה הוא היותר יקר ומעולה שבכל מה שאפשר שימצא בנמצאים, והיינו שהוא תכלית מה שאפשר שימצא בנמצאות מעין המציאות האמיתי שלו יתברך, ויקר ומעלה מעין אמיתת מעלתו יתברך, והוא הוא מה שמחלק האדון ית״ש מכבודו ויקרו אל ברואיו, ואמנם קשר הבורא יתברך את השפעתו זאת בענין נברא ממנו יתברך לתכלית זה – והוא התורה.

וענין זה משתלם בשתי בחינות בהגיון ובהשכלה וזה מה שביארנו שם, כי הנה חיבר האדון ב״ה כלל מילות ומאמרים שהם כלל ה׳ חומשי תורה, ואחריהם במדריגה נביאים וכתובים, וקשר בהם ההשפעה הזאת באופן שכשידוברו הדיבורים ההם, תמשך ההשפעה הזאת למדבר אותם, ובתנאי שיהיה ההגיון הזה בגבולים שהוגבלו לו וכמ״ש לפנים בס״ד, וכן בהשכלת מה שנכלל בדיבורים ההם לפי דרכיהם האמיתיים, תמשך ההשפעה הזאת למשכיל אותם.

ואמנם מדריגות מדריגות יש בהשפעה הזאת, ככל שאר ההשפעות והענינים שבמציאות, ונתחלקו המדריגות האלה בחלקי ההגיון וההשכלה, כפי מה שראתה החכמה העליונה היותו נאות, שבחלק אחד מההגיון תמשך מדריגה אחת מן ההשפעה ובחלק אחר מדריגה אחרת, וכן בהשכלה, אך אין לך חלק מתלמוד התורה שלא תמשך בו מדריגה אחת ממדריגות ההשפעה הרמה הזאת – אם ישמרו בו התנאים המצטרכים.

והנה זה פשוט, שכל מה שתתעלה ההשכלה תגדל יותר מדריגת ההשפעה שתמשך על ידה, ולא ישווה מי שישכיל לשון המקראות לבד – עם מי שישכיל כוונתם, ולא מי שישכיל הכוונה השטחיית שבהם – עם מי שיעמיק בה יותר, ולא מי שהעמיק בה קצת – עם מי שיעמיק בה הרבה, אמנם היה מחסדו יתברך שבכל חלק מן ההשכלה תמשך מדריגה מן ההשפעה, עד שכל מי שהשכיל בה ירויח מן ההשפעה הגדולה הזאת מה שנקשר בהשכלה ההיא, ומי שלא הגיע לשום השכלה אלא להגיון לבד, כבר יהיה אמצעי לו לשיחולק גם לו קצת מן ההשפעה הזאת, ונמצא רובן של ישראל זוכים לה, מי מעט ומי יותר. עכ״ד.

וכתב הרמב״ם בפיה״מ (אבות פ״ה מכ״ג) על המשנה בן הא הא אומר לפום צערא אגרא, וז״ל: ואמר בן הא הא לפי מה שתצטער בתורה יהיה שכרך, ואמרו שלא יתקיים מן החכמה אלא מה שתלמד בטורח עמל ויראה מן המלמד, אבל קריאת התענוג והמנוחה אין קיום לה ולא תועלת בה. עכ״ל.

וכבר צווח המהר"ל בנתיבות עולם (נתיב התורה פט"ז) על אלו שפוסקים הלכות מתוך חיבורים ולא מתוך התלמוד, וכתב שיותר טוב שיטעה מכוונת התלמוד, מאשר לפסוק הלכה מתוך חיבור אחד ולא ידע טעם הדבר כלל כמו עיוור בדרך. עיין שם.

וכתב בבן יהוידע (מגילה דף ו:) וז"ל: יגעתי ומצאתי תאמין, הטעם כי הי"ת נתן התורה סתומה וחתומה בכמה עיזקין, שצריך יגיעה רבה כדי למצוא דברים הגנוזים בה, כדי שלא יהיו לומדים התורה דרך טיול, אלא לומדים מרוב אהבתם אותה, כי הלומד דרך טיול אינו רוצה לייגע ולהטריח עצמו, אך הלומד מאהבתו אותה הוא יגע הרבה – כדי להשיג הגנוז בקרבה, וזהו המבחן. עכ"ל.

והנה אמרו חז"ל (סנהדרין דף צט:) וז"ל: אמר ר' אלעזר כל אדם לעמל נברא, שנאמר (איוב ה) כי אדם לעמל יולד, איני יודע אם לעמל פה נברא אם לעמל מלאכה נברא, כשהוא אומר כי אכף עליו פיהו הוי אומר לעמל פה נברא, ועדיין איני יודע אם לעמל תורה אם לעמל שיחה, כשהוא אומר (יהושע א) לא ימוש ספר התורה הזה מפיך הוי אומר לעמל תורה נברא, והיינו דאמר רבא כולהו גופי דרופתקי נינהו, טוביה לדזכי דהוי דרופתקי דאורייתא. ע"כ.

ופירש"י: דרופתקי, טרחנין, כלומר כל הגופין לעמל נברא: טוביה לדזכי, אשריו למי שזכה והיה עמלו וטרחו בתורה. לשון אחר, דרפתקי כיס ארוך שמשימין בו מעות. כל הגופין נרתקין הם לקבל ולהכניס דברים, אשריו למי שזכה ונעשה נרתק לתורה: עכ"ל.

מבואר מכאן שבין כך וביך אדם לעמל יולד ואמנם אשרי למי שעמלו בתורה, וכן איתא בב"ר (פר' צב אות א) אין לך אדם בלא יסורין, אשריו לאדם שיסורין באים עליו מן התורה, שנאמר (תהילים צד) ומתורתך תלמדנו. ע"כ.

ואיתא במס' ברכות (דף טו:) וז"ל: והכתיב (דברים כז) הסכת ושמע ישראל, ההוא בדברי תורה כתיב. ופירש"י: ההוא הסכת ושמע בדברי תורה כתיב, כדאמרינן בפרק הרואה (דף סג:) כתתו עצמכם על דברי תורה. עכ"ל.

ועוד שם (דף סג:) וז"ל: הסכת ושמע ישראל כתתו עצמכם על דברי תורה. ע"כ. ועוד דרשינן מהפסוק (משלי ל) כי מיץ חלב יוציא חמאה, דאין אדם עומד על דברי תורה אלא אם כן מקיא חלב שינק משדי אמו עליה. ע"כ.

ועוד אמרו שם וז"ל: דאמר ר"ל שאין אדם עומד על ד"ת אלא אם ממית עצמו עליה, שנאמר (במדבר יט) זאת התורה אדם כי ימות באוהל. ע"כ. וכעי"ז איתא בשבת (דף פג:) ובגיטין (דף נז:).

וכן איתא בזוהר (פר' תרומה דף קנח:) וז"ל: ובגין דא אוקמוה חברייא מארי מתניתין, דכתיב (במדבר יט) זאת התורה אדם כי ימות באוהל, ואמרו עלה מאי כי ימות באוהל, אלא אין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו עליה, ולית מיתה אלא עוני, דעני חשוב כמת. ע"כ.

וכן איתא עוד בזוהר (פר׳ כי תצא דף רעט.) וז״ל: אדם דאתמר ביה (במדבר יט) אדם כי ימות באוהל, ואוקמוה מארי מתניתין, אין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו עליה, ולית מיתה אלא עניותא. ע״כ.

עוד איתא בתיקוני זוהר חדש (דף קיז.) וז״ל: ואית אחרנין דאינון מארי תורה דמשתדלין בה לשמה, תריסין דבה מדרשא דאתמר בהון (במדבר יט) אדם כי ימות באוהל, כמה דאוקמוה מארי מתניתין אין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו עליה, ולית מיתה אלא עוני, דאוקמוה בה, פת במלח תאכל.

ועליהו אתמר (ישעיה כו) יחיו מתיך, אלין דאתמר בהון (במדבר יט) אדם כי ימות באוהל, דודאי בהון אתקיימת שכינתא, ועתיד קוב״ה לאחיא לון בה, כמה דאוקמוה כל המקיים את התורה מעוני סופו לקיימה וגו׳, נבלתי יקומון, אלין דאתמר בהון אם נבלת בהתנשא, ואמרו מארי מתניתין כל המנבל עצמו על התורה, לסוף מתנשא. ע״כ.

עוד איתא בזוהר (פר׳ פנחס רע״מ דף רמז:) וז״ל: ועוד אית רזא תניינא, בלולה בשמן כתית, ודאי לאו אורייתא איהי בלולה, אלא למאן דסביל כמה מכתשין בגינה, כמה דאוקמוה מארי מתניתין, דלית אורייתא מתקיימת אלא במי שממית גרמיה עלה, ועוד אמרו, בזמן שאתה מכתת רגליך ממדינה למדינה, תזכה לראות פני שכינה וכו׳, ועוד בלולה בשמן כתית, דא הוא דמקיים פת במלח תאכל, ומים במשורה תשתה. ע״כ.

ובמס׳ תמיד (דף לב.) איתא וז״ל: אמר להן מה יעביד איניש ויחיה? אמרו לו ימית עצמו, מה יעביד איניש וימות? יחיה את עצמו. ע״כ. ויש לפרש בס״ד הכוונה בזה, דמתי יחיה האדם? – כשימית אדם עצמו על התורה, אבל אם יחיה האדם את עצמו על התורה וישתדל ללומדה מתוך עידון מיותר – אזי ימות.

ואמנם אין זה קללה אלא מקרא אני דורש, וכמו שאמרו רז״ל בש״ס מס׳ סנהדרין (דף קיא.) וז״ל: חזייה דהוה קא חייף רישיה וסליק ויתיב קמיה דרב, א״ל ולא תמצא בארץ החיים (איוב כח), א״ל מילט קא לייטת לי? א״ל קרא קאמינא לא תמצא תורה במי שמחיה עצמו עליה. ע״כ. וכן נפסק להלכה ברמב״ם (פ״ג מהל׳ ת״ת הי״ב) ובטור ושו״ע (חלק יו״ד סימן רמו סעיף כא).

ובתד״ר (פ״ה) איתא וז״ל: הקיצו ורננו שוכני עפר, מכאן אמר דוד המלך ע״ה יהי חלקי עם אלו שהם ממיתין עצמן על דברי תורה, שנאמר (תהילים יז) ממתים ידך ה׳ וגו׳ חלקם בחיים וגו׳ הקיצו ורננו שוכני עפר, מכאן אמרו כל הנעשה שכן לעפר בחייו עפרו ננער לתחיית המתים, וכל שאינו נעשה שכן לעפר בחייו אין עפרו ננער לתחיית המתים, לכך נאמר הקיצו ורננו שוכני עפר, שכוני עפר לא נאמר אלא שוכני עפר, אלו בני אדם שמשכינים עצמם על העפר ללמוד תורה, הקב״ה מביא עליהם טל אורות של תורה ומושיבן בין ברכיו ומגפפן ומנשקן ומביאן לחיי עוה״ב, שנאמר (ישעיה כו) כי טל אורות טלך. ע״כ.

ועוד איתא בברכות (דף יז.) וז״ל: אשרי מי שגדול בתורה ועמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו. ע״כ. היינו שדוקא העמל בתורה עושה נחת רוח ליוצרו.

וכה״ סיפרו חכמינו בשבת (דף קמז:) שעשרת השבטים יצאו לתרבות רעה משום שהיו בעלי הנאה, ועוד שם מענין ר״א בן ערך דמשיך בתרייהו ונעקר תלמודו.

וז״ל הגמרא: אמר רבי חלבו חמרא דפרוגייתא ומיא דדיומסת קיפחו עשרת השבטים מישראל, רבי אלעזר בן ערך איקלע להתם אימשיך בתרייהו איעקר תלמודיה, כי הדר אתא קם למיקרי בספרא בעא למיקרא (שמות יב) החדש הזה לכם אמר החרש היה ליבם, בעו רבנן רחמי עליה והדר תלמודיה, והיינו דתנן ר׳ נהוראי אומר הוי גולה למקום תורה, ואל תאמר שהיא תבוא אחריך שחבריך יקיימוה בידך, ואל בינתך אל תשען, תנא לא ר׳ נהוראי שמו אלא ר׳ נחמיה שמו ואמרי לה ר׳ אלעזר בן ערך שמו, ולמה נקרא שמו ר׳ נהוראי שמנהיר עיני חכמים בהלכה. ע״כ.

ובמס׳ עירובין (דף כא:) דרשינן מהפסוק שחורות כעורב, במי אתה מוצא את הדברי תורה במי שמשכים ומעריב לביהמ״ד, רבה אמר במי שמשחיר פניו עליהם כעורב. וביאר המהרש״א ז״ל (ח״א שם) דהיינו שמענה עצמו על דברי תורה ומשחיר פניו כעורב שהוא שחור. ועוד פירש שממעט מזונותיו כמו העורב שמזונותיו מועטין, כדאמרינן בב״ב (דף ח.) פרנסני ככלב וכעורב. עיין שם. ועיין ג״כ במס׳ סנהדרין (דף ק.).

ועוד איתא שם (דף נד.) שאדם צריך להשים עצמו כחיה שדורסת ואוכלת. ופירש״י: מייד לאחר הריגתה ואינו מקפיד על התענוגים, אלא אוכל בשר בלא תבלין וכן שאר עינוגין. עכ״ל. ואיכא דאמרי שמסרחת ואוכלת. ופירש״י (בפ״ב): יש שמנבל עצמו על דברי תורה אזי תלמודו מתקיים בידו, ואם לאו אין תלמודו מתקיים בידו. עכ״ל.

ובמס׳ סוטה (דף מט.) אמרו וז״ל: כל ת״ח העוסק בתורה מתוך הדחק תפילתו נשמעת וכו׳, ר׳ אבהו אומר משביעין אותו מזיו השכינה וכו׳, ראב״ח אמר אף אין הפרגוד ננעל בפניו וכו׳. ע״כ.

והנה כיון שא״א לזכות לתורה בלי תפילה, כמו שאמרו חז״ל (נדה דף ע:) מה יעשה האדם ויחכם? ירבה בישיבה וימעט בסחורה, אמרו הרבה עשו כן ולא הועיל להם? אלא יבקשו רחמים ממי שהחכמה שלו, שנאמר (משלי ב) כי ה׳ יתן חכמה מפיו דעת ותבונה, תני רב חייא משל למלך בשר ודם שעשה סחורה לעבדיו ומשגר לאוהביו ממה שלפניו, מאי קמ״ל – דהא בלא הא לא סגיא. ע״כ. היינו שבשביל לזכות לתורה חייב האדם להתפלל לפני הי״ת שיזכה לחכמה, והתפילה תתקבל אם ילמד תורה מתוך הדחק, לכך צריך לעמול על התורה ועי״ז יצליח בלימודו.

ובמס׳ עירובין (דף נד.) דרשינן על הפסוק (במדבר כא) וממדבר מתנה, שאם אדם עושה עצמו על דברי תורה הפקר כמדבר – אז ניתנת לו התורה במתנה. ע״כ.

ובמס׳ סנהדרין (דף עא.) אמרו וז״ל: כי סובא וזולל יורש וקרעים תלביש נומה (משלי כג), אמר ר׳ זירא כל הישן בבית המדרש תורתו נעשית לו קרעים קרעים, שנאמר וקרעים תלביש נומה. ע״כ. ופירש״י: וקרעים תלביש נומה, נומה שאדם מתגרה בה תלביש קרעים, כלומר סוף כל בעל הנאות לבוא לידי עניות. עכ״ל. ואין עניות אלא עניות דתורה, וכמו שדרשו רז״ל (קידושין דף מט: סנהדרין דף כד. שבת דף לג. זוהר פר׳ יתרו דף צג. פר׳ עקב דף רעג: הקדמת תיקו״ז דף ה. תיקון כב דף סו: תיקון סט דף קיט. תיקוני זוה״ח תיקונא קדמאה דף קכח.).

ובמס׳ ב״מ (דף פה.) איתא וז״ל: וכל המשים עצמו כעבד על דברי תורה בעוה״ז נעשה חופשי לעוה״ב. ע״כ.

ובירושלמי מס׳ פאה (פ״א ה״א) איתא וז״ל: דאמר רבי מנא כי לא דבר ריק הוא מכם, ואם הוא ריק – מכם הוא, למה? שאין אתם יגיעין בתורה, כי היא חייכם, אימתי היא חייכם? כשאתם יגיעין בו. עיין שם.

ובמס׳ ע״ז (דף ה:) איתא דאדם צריך להשים עצמו כשור לעול וכחמור למשא. ע״כ.

ובמס׳ כתובות (דף קד.) איתא המעשה עם רבי, שבשעת פטירתו זקף עשר אצבעותיו כלפי מעלה ואמר: רבש״ע גלוי וידוע לפניך שיגעתי בעשר אצבעותי בתורה ולא נהניתי אפילו באצבע קטנה וכו׳. ע״כ.

ובתנא דבי אליהו (סא״ר פכ״ו) איתא כעי״ז, דעד שאדם מתפלל שיכנסו דברי תורה לתוך גופו יתפלל שלא יכנסו מעדנים לתוך גופו. ע״כ.

ובמס׳ סוטה (דף כא:) אמרו וז״ל: אין ד״ת מתקיימים אלא במי שמעמיד עצמו ערום עליהם. ע״כ. ופירש״י: שפירש מכל עסקים ונעשה עליו עני וחסר כל. עכ״ל.

ובתנחומא (סדר נח סימן ג) איתא וז״ל: אלא שלא תמצא התורה שבעל פה אצל מי שיבקש עונג העולם. עיין שם.

ובתנא דבי אליהו (סא״ז פי״ד) איתא שאין ד״ת מתקיימים אלא במי שהוא עייף עליהם וכו׳. עיין שם.

וכעי״ז בספרי (ריש פר׳ בחוקתי) דמשה אמר לעמ״י שהתורה נלמדת דוקא בצער וכו׳. עיין שם.

ובספרא (ריש פר׳ בהעלותך) איתא לדרוש מהפסוק אם בחוקותי תלכו – שתהיו עמלים בתורה. עיין שם.

ובתורת כהנים (ריש פר׳ בחוקתי) איתא כנ״ל בתוספת וז״ל: אם בחוקתי תלכו כו׳ – מלמד שהמקום ״מתאוה״ שיהיו ישראל עמלים בתורה. ע״כ. היינו שהקב״ה מתאוה שעמ״י יעמלו בתורה דוקא.

ועיין עוד בש״ס מס׳ סנהדרין (דף צד:) וז״ל: א״ר אלעזר בר ברכיה אין נמסר עם עייף בתורה ביד מי המציק לו וכו׳. ע״כ. וכתב רבינו המהרש״א (בחא״ג שם) וז״ל: שעייף וכחש כוחו ע״י התורה וכו׳. יעויין שם.

ובאבות דר׳ נתן (פי״א מ״ב) איתא שאם מנבל אדם עצמו על דברי תורה ואוכל תמרים חרובים ולובש בגדים צואים ויושב ומשמר על פתחם של חכמים, כל עובר ושב אומר שמא שוטה הוא זה? לסוף אתה מוצא כל התורה כולה אצלו. ע״כ.

ומשנה מפורשת היא במס׳ אבות (פ״ו מ״ד) שדרכה של תורה זה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל, אם אתה עושה כן, אשריך וטוב לך, אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא. ע״כ.

והנה עיין בדברי היעב״ץ בלחם שמים (שם) שמבואר בדבריו כמה דברים חשובים בענין המשנה הזאת, דהנה מצינו בהרבה מקומות שחז״ל מזהירים שהתורה נקנית בצער, ומאידך מצינו הרבה מקומות שמבואר להיפך, והסיק דאלא ודאי הכל לפי מה שהוא אדם, בין עני בין עשיר, אין צורך לומר שאם הוא אדם תש כח וחולה, כענין ר״א בר״ש (ב״מ דף פד:) וכיוצא בו, פשיטא שצריך לנהוג במעדנים עד שיבריא, ויוסיף אומץ בתורה, אלא גם הרגיל מנעוריו בתפנוקים ויש לאל ידו, ודאי שאינו מחויב למנוע מהם, ולהחליש טבעו ע״י כך, ונמצא מתבטל מן התורה בסיבת חלישות כוחותיו.

ולא עוד אלא אפילו הוא עני, אם הורגל לאכול למעדנים, צריך וחיוב הוא להספיק לו מאכלים טובים שמנים ודשנים מן הציבור, וכמו שאמרו חז״ל (כתובות דף סז:) בההוא דאתא לקמיה דרבא, וא״ל במה אתה סועד, אמר בתרנגולת פטומה ויין ישן כו׳, ואמר אטו מדידהו קאכילנא מדרחמנא אכילנא, דכתיב (תהילים קמה) נותן להם את אכלם בעיתו.

וגדולה מכל זה, אפילו אינו רגיל, אם נתן לו השי״ת עושר ונכסים, ויוכל להטיב ליבו במאכלים טובים, כדי שיוכל ללמוד ולעבוד ה׳ בשמחה ומתוך הרחבת הלב, הרי זה עושה מצוות חכמים, כמו שאמרו חז״ל (עירובין דף נד.) רב לרב המנונא, בני אם יש לך הטיב לך, ואע״ג דרב ממשפחת בריאים הוה, וכן אמר החכם מכל אדם כמה פעמים בספר החכמה, ואמר הכתוב (ירמיה כב) הלא אכל ושתה דן דין עני וגו׳ וטוב לו וגו׳, וכן אמר שמואל לר״י (עירובין דף נד.) שיננא חטוף ואכול כו׳, דעלמא דאזלינן מניה כהילולא דמי, ואע״ג דרב הוא דאמר, צריכין אנו לחוש לדברי זקן.

ומסיק היעב״ץ, אלא שמע מנה הא בדאית ליה, והא בדלית ליה, ומצי לצעורי נפשיה, כדמפלגינן נמי ביושב תענית (תענית דף יא:) דמאן דמצי, נקרא קדוש, ודלא מצי נקרא חוטא, ומש״ה אמר ר״י (חולין דף פד.) כגון אנו מי שיש לו פרוטה מריצה לחנוני, ור״נ אמר כגון אנו לווין ואוכלין, כל שכן מי שיש בידו לגמול חסד עם נפשו, שאין לו לענותה, ואין היחיד רשאי לסגף עצמו, אם לא על דרך התשובה, ואם אין כל אדם זוכה לשתי שולחנות, אך איש אשר יתן לו האלהים עושר וישליטנו לאכול ממנו וגו׳ מתת אלהים היא.

אמנם עם כל זה, האיש העשיר בנכסים ובכח ובבריאות, ויוכל להיות שוקד על התורה והעבודה וליבו פתוח עם עזיבת התענוגים, הוא משובח ביותר, כי ירויח זמן רב יקר המציאות, וינצל ממכשולות רבות הנמצאות עם המאכל והמשתה והתענוגים, אשרי לו ודאי, טוב לו בעוה״ז ובעוה״ב, כי ינוח ליבו מטרדות יתירות, ויהיה פנוי מלרדוף אחד יתרונות הקנינים האובדים, כדי לבקש לו מותרי התפנוקים החמודים, ויסתפק במועט והכרחי, יזכה בזה למעלת העשירות האמיתית שהיא ההסתפקות, ויט שכמו לסבול עול תורה, כדרך שהיה רבי אלעזר בן חרסום עושה, שהיו לו אלף עיירות ביבשה, אלף ספינות בים, ובכל יום נוטל משוי על כתפו, והולך מעיר לעיר ללמוד תורה (יומא דף לה:).

ועוד שהמרגיל עצמו בתענוג הרבה, סוף כשאכל את שלו וכלה כיסו, מבקש לימודו ואינו מוצא, עומד ומלסטם את הבריות, או יוצא לתרבות רעה, ועל זה אמרו (פסחים דף קיד.) אכול בצל ושב בצל כו׳, דאכיל אליתא, טשי בעיליתא, ואמר החכם (משלי כט) מפנק מנוער עבדו (הוא יצרו הרע שניתן באדם לעבד לו) ואחריתו יהיה מנון (אדון מלשון ינון שמו), ואמרו חכמי הנגב (תמיד דף לב.) מה יעשה אדם ויחיה, ימית עצמו, רצ״ל יכניע כוחות היצר שלא ישלטו בו, כי בזה יחיה חיים טובים ויאריך ימים בנעימים.

לפיכך בודאי צריך אדם להביא עצמו בעול המוסר והסכל עודנו באיבו, וכמש״כ (איכה ג) טוב לגבר כי ישא עול בנעוריו, שלא יעשה הרגל התענוגים ומנוחת הבטלה טבע חזק, אשר לא במהרה ינתק, ובודאי ענין התורה אינו סובל ריבוי תענוגים, כמו שאמר רב לרב כהנא (סנהדרין דף קיא.) לא תמצא בארץ החיים, במי שמחיה עצמו עליה, ותנא דבי אליהו (רבה פי״ג) מבקש אתה שיכנסו דברי תורה במעיך, אל תכניס תענוגים בתוך מעיך, כי אם מלאה זו, חרבה זו, וקצר המצע מהשתרר עליו שני רעים כאחד.

ולכך עיקר דרכה של תורה כך הוא ודאי, שכן אבותינו הראשונים מקבלי התורה, לא היה להם מתחילה אלא לחם בלבד, אפילו מים לשתות לא השיגו אלא ע״י תפילה, וכשביקשו בשר נענשו, ואצ״ל שלא טעמו טעם יין, כמש״כ (במדבר כ) לא מקום זרע וגו׳, וכן הוא אומר (דברים ח) ויענך וירעיבך ויאכילך את המן וגו׳, כי בזה היו פנויים אל לימוד התורה, כמו שאמרו (תנחומא סדר בשלח אות כ) לא ניתנה תורה לדרוש אלא לאוכלי המן, וכן יהיה לעתיד, כמו שאמר הכתוב (ישעיה ל) ונתן ה׳ לך לחם צר ומים לחץ, בסיבת השגת התכלית, שהוא לימוד התורה באופן היותר שלם, כמש״כ אחריו (שם) והיו עיניך רואות את מוריך, וכן לא היו להם מצעות כרים וכסתות ומיטות כבודות (שאפילו בגדיהן לא היו מחליפין, אלא היו גדלים עמהן) כי על הארץ היו ישנים בלי ספק, אך לא על הקרקע בלי הספק אלא איש כסותו בארץ, כדרך ששנינו בשומרי המקדש (וכמ״ש בס״ד גבי ההיא דהרואה וכדלהלן).

כללו של דבר אע״פ שלא נאסרו התענוגים לת״ח, אפילו הוא בריא וחזק, מכל מקום אינו משובח אם מרגיל עצמו בהם בנערותו, ואינו צריך להם, כי עכ״פ יתבטל הרבה מהתורה על ידיהם, אם לא שעושה בדרך הרפואה (ולשמור הבריאות אע״פ שאינו חולה) כשנחלש ליבו מגרסתו, או מזקנה או רואה שטבעו צריך לכך, אזי מצוה היא בידו שיחוש על בריאותו.

אולם בדורות האחרונים, שירדה חולשה לעולם, וביחוד ת״ח העוסקים בתושיה, ומאן קצירי ומריעי, זכות היא להם להחזיק כוחם בבשר ויין ומיני תבשילים ומרקחות, אם טבעם צריך לכך, ועל זו אמרו כגון אנו מהלווין ואוכלין, ואעפ״כ כל ת״ח יחוש לעצמו, שלא יעשה מההרגל טבע אכזרי, שלא יוכל לגרשו ולשרשו אח״כ, ובפרטות היכא דשכיח דוחקא דצבורא, לכן ימעט בהם כל האפשר, אם לא לפרקים ולעיתים רחוקים, שעל זו אמר רב, אם יש לך הטיב לך (עם היותו ממשפחת בריאים) ייטיב ליבו במעט תענוג, להשיב רוחו ולהחזיק כוחו, ומפני שאינו דבר הווה ורגיל אצל ת״ח, יש לחוש לשינוי וסת תחילת חולי מעיים (נדרים דף לז:), הלכך הוצרך לתת עצה טובה לת״ח שישמור בריאותו בדרך זו, היינו שיקפה אכילתו במים, כדי שלא יבוא לידי חולי מעיים.

ואמרינן כמה קתון לפת, שהוא במשורה שזכרה משנתנו, אמנם היא מדברת בעיקר דרכה של תורה, שהוא פת במלח, על כן די לו במים במשורה, ואז אין לו לדאוג מחולי בסיבת אכילתו, ובכן כל דברי חכמים קיימים, ואין לך דבר שאין לו מקום, והכל לפי האדם והענין, ואיש חכם יכלכל דבריו במשפט לשאת חלקו, לחם חוקו, וכבר כתבנו מזה בכסא שן, ובעליית האכילה, רק שלא לעשות דברי חז״ל כחוכא וטלולא, ולהסיר מהם עקשות פה ולזות הסתירה מדברי עצמם, לכן עתה הרחבנו בו הביאור הצריך למשנתנו ואין מדרש בלי חידוש. עכ״ד.

והנה מה שמבואר במתני׳ על הארץ תישן, הנה ילה״ק ממה דאיתא בש״ס (ברכות דף סב:) וז״ל: תניא בן עזאי אומר, על כל משכב שכב חוץ מן הקרקע. ע״כ. ובתלמוד ירושלמי (ביצה פ״א ה״ז דף ז.) איתא בזה״ל: תני רבי ישמעאל בי רבי אומר, אבנים שישבנו עליהן בנערותינו, עשו עמנו מלחמה בזקנותינו, ר׳ יונה מפקד לחברייא – לא תיתבון לכון על מסטובייתא ברייתא דסדרה דבר עולא, דאינון צנינין, רב מפקד לתלמידוי – לא תיתבון לכון על טבלה ברייתא דסדרה דאסי, דאינון צנינין. ע״כ.

ופירש בקרבן העדה (שם) וז״ל: אבנים שישנו עליהם בנערותינו, שהן מקררין את הגוף, מהן נחלש בעת זקנותינו. רבי יונה ציוה לחברים, שלא ישבו להם על האצטבאות החיצונות של בית המדרש של בר עולא, שהן צוננים ומקררין את הגוף. רבי ציוה לתלמידיו, שלא ישבו על טבלאות החיצונות של בית המדרש של אסי, שהן צוננים. עכ״ל. וכן איתא בפרי חדש (יו״ד סימן קטז).

וביאר הגאון יעב״ץ (אבות שם ובברכות שם) דמה שאמרו חז״ל (אבות פ״ו מ״ד) על הארץ תישן, אין הכוונה לישן על גבי הארץ ממש, אלא שיישן על מיטה פשוטה ועל גבי ספסל, או באופן שפורש כסותו על הארץ, אך לא על הארץ ממש. ע״כ.

ואיתא עוד באבות (פ״ו מ״ה) שאחד מקניני התורה הוא קבלת יסורין, ופירש המדרש שמואל (שם) וז״ל: בקבלת היסורין, כלומר האדם אשר כל כך חשקה נפשו בתורה, עד שאפילו שיהיה נגוע ביסורין ומוכה אלקים ומעונה, לא יטרידוהו היסורין מללמוד בתורה

מרוב אהבתו אותה, זה האיש יקנה קנין תורה, וזהו שאמר דוד המלך ע״ה (תהילים צד) אשרי הגבר אשר תייסרנו יה, ועם היותו ביסורין לא יטרידוהו היסורין מללמוד בתורה מרוב אהבתו אותה, וזהו שאמר (שם) ומתורתך תלמדנו, זה האיש אשריו ואשרי חלקו. עכ״ל.

והיעב״ץ בלחם שמים (שם) ביאר וז״ל: בקבלת היסורין, ביסורי הגוף קמיירי, שכן לא ניתנה תורה אלא ע״י יסורין, שנאמר (משלי ו) כי נר מצוה ותורה אור ודרך חיים תוכחות מוסר, לפי שרוב הטובה והשלוה מביאין האדם לבעוט כאמור, ולכן אמרו חז״ל (תענית דף כג.) שאין ישראל יכולין לעמוד ברוב טובה, וביחוד לימוד תורה עלול ליסורין, שכן נקראת תושיה שמתשת כח, ומאן קצירי ומריעי רבנן.

והא דאמר רב אלעזר (ב״מ דף פד:) זילו מפני ביטול תורה, ואילו לעיל תנן שהתורה נקנית בקבלת היסורין? לא סתרן אהדדי, דהא אמרו (ב״ר פר׳ צב אות א) איזו הן יסורין של אהבה, כל שאין בהן ביטול תורה, ובהו מיירי ההיא דלעיל, משא״כ יסורי ר״א שהיה בהן ביטול תורה, לפיכך ביום בעת הלימוד שלחם מעליו. עכ״ל.

עוד איתא באבות (שם) דאחד מקניני התורה הוא במיעוט תענוג. עוד איתא באבות דאחד מקניני התורה הוא במיעוט שינה. חזינן כמה צורך יש להתרחק מתענוגות בשביל לזכות לכתר תורה.

וכבר כתב באילת אהבים להגרי״ז סלאנט (עמוד רד) וז״ל: מצינו באלישע אשר יצק מים על ידי אליהו, ואמרו חז״ל (ברכות דף ז:) גדולה שימושה יותר מלימודה, ואין מובן לכאורה, הלא כל עיקר כבוד של תלמיד חכם הוא בשביל תורתו, ואיך זה שהשימוש הוא גדול מהלימוד שלומד ומקבל מאיתו? אמנם הענין הוא כך, כי העיקר מה שנדרש מאיתנו הוא העמל, כי ע״י העמל ניכר וגלוי אהבתו ותשוקתו של האדם לחכמה, לכן כשמפקיר את עצמו כ״כ לשמש ולשרת את רבו כדי לקבל ממנו חכמה ודעת, הרי מראה אהבתו ותשוקתו לדברי אלקים חיים, ולעמול על תורתו הרבה ולהשיגה, וזהו עיקר אשר הי״ת דורש מאיתנו. עכ״ד. היינו שהעיקר הוא עמל התורה.

ובזוה״ק (פר׳ שלח לך דף קס.) איתא וז״ל: וגם ילידי הענק ראינו שם – בעי גופא תקיף גיבור כארי, בגין דהיא מתשת חיליה דבר נש לאשתדלא בההוא איסור והיתר כשר ופסול. ע״כ. מבואר דבשביל להשיג את התוה״ק צריך גוף חזק, משום שמתשת כוחו.

עוד איתא בזוהר (פר׳ כי תצא דף רעח:-ט.) וז״ל: ומאן דבעי לאתקפא בסלע דנוני ימא, דמארי מתניתין, דאינון תנאים, בעי למהוי תקיף, לישנא חדידא חריפא, לינקוב עד דמטי לתהומא רבא דתמן. ע״כ.

ועיין בתיקו״ז (הקדמה דף יא:) וז״ל: דהכי אוקמוה מארי מתנינתין תורה שבע״פ מפי הגבורה ניתנה, ומתמן גיבורים עומדים בפרץ, ולא יכיל למיקם בה אלא גיבור במלחמתה של תורה – גיבור ביצרו. ע״כ.

ואף פסוק מפורש הוא בתהילים (מזמור תמני אפי) טוב לי כי עוניתי למען אלמד חוקיך, מבואר דדוד המלך ע״ה משבח את הייסורים משום שעי״ז זוכין ללמוד תורה, הרי שהתורה נקנית ע״י ייסורים דייקא. (מידידי הרב הגאון הנדיר ה״ה ר׳ ישראל מאיר ועקנין נר״ו)

ומצינו בכמה מקומת בש״ס שהתורה מחלישה כוח האדם, עיין במס׳ ב״מ (דף פד.) דאיתא שם דר״ל אחרי שקיבל עליו עול תורה נחלש כוחו ולא יכל לקפוץ ולעבור את הנהר. ופירש״י: ולא מצי לקפוץ כבראשונה דמשקיבל עליו עול תורה תשש כוחו. עכ״ל.

וכן נמצא במס׳ יומא (דף עא.) וז״ל: אליכם אישים אקרא (משלי ח), אמר ר׳ ברכיה אלו תלמידי חכמים שדומין לנשים ועושין גבורה כאנשים. ע״כ. ופירש״י: שדומין לנשים ענוותנין ותשושי כח. עכ״ל.

וכתב המהר״ל בנתיבותיו (נתיב התורה פרק ג) וז״ל: ביותר צריך אל האדם הכנה הזאת שלא יהיה בעל תאוה גופנית, כי בדבר הזה נוטה לגמרי אל הגשמי, ואיך ימצא בו השכל שהיא ההיפך מן הגשמי, ובפרקי דר׳ עקיבא (שבת דף פג:) אמר רשב״ל אין ד״ת מתקיימים אלא במי שממית עצמו עליהם, שנאמר (במדבר יט) זאת התורה אדם כי ימות באוהל, כי רז״ל באו לפרש כי אין לתורה קיום אצל האדם כי אם ע״י סילוק הגשמי, ולפיכך צריך שימות על דברי תורה – כלומר לסלק הגוף לגמרי כאילו אינו ואז יש לתורתו קיום, כאשר האדם גובר על הגוף לגמרי ובזה הוא שכלי. עכ״ל.

עוד כתב המהר״ל (נתיב היסורין פ״ב) וז״ל: בפ״ק דברכות (דף ה.) תניא רבי שמעון אומר שלוש מתנות נתן הקב״ה לישראל, וכולם לא נתן אלא על ידי יסורין, ואלו הן התורה וארץ ישראל ועולם הבא וכו׳, כי היסורים זיכוך הנפש, ולכן כאשר ישראל קנו מעלה נבדלת מן הגוף, צריכים קודם מירוק וזיכוך הנפש עד שראוי לקבל המעלה הקדושה וכו׳, התורה שהיא יותר נבדלת שהיא שכלית בלתי גשמי, ולא זכו גם כן אל התורה רק בהתמעטות הגוף על ידי יסורין, ואז הגיעו אל המעלה העליונה היא התורה. עכ״ל.

וכתב הרמח״ל (מסילת ישרים פרק כו) וז״ל: שיהיה האדם נבדל ונעתק מן החומר לגמרי, ומתדבק תמיד בכל עת וכל שעה באלוקיות, ובעזר האלוקי אשר יתן בו, תתגבר נפשו בו ותנצח את הגופניות ותדבק בקדושתו יתברך. עכ״ל.

וכתב בשם משמואל (דרוש לשבועות תרע״ד) לבאר מש״כ באו מדבר סיני, וכן מש״כ להלן ויבואו מדבר סיני, ויש להבין למה לא נאמר במדבר כמו בכל מקום. וביאר שהשליכו ישראל מנגד כל כיסופין דהאי עלמא והיו בעצמם כמדבר מקום תוהו ושממה, ובשביל זה עצמו זכו לתורה, כמאמרם ז״ל בסנהדרין (דף קיא.) ולא תמצא בארץ החיים לא תמצא תורה במי שמחיה עצמו עליה.

ובמדרש (במ״ר פר׳ א אות ז) כל מי שאינו עושה עצמו כמדבר הפקר, אינו יכול לקנות את החכמה והתורה, והיינו שבשביל לקנות התורה צריך שיהיה פרוש מתענוגות בני אדם.

אף שלכאורה מי שמרחיב דעתו יש לו לב ביותר לתורה, אין הדבר כן, והטעם יש לומר כי לגדלות התורה א״א לבשר ודם לזכות בה אלא ע״י שפירש מהנאות וכסופין דהאי עלמא – עי״ז זוכה לעומתן לתוה״ק.

ופירש דאולי זה כוונת תד״א עד שיבקש אדם רחמים שיכנסו דברי תורה לתוך מעיו, יבקש רחמים שלא תיכנס אכילה ושתיה יתירה לתוך מעיו, והיינו שזה סיבה לזה, וא״כ לבקשת רחמים נמי זה קודם. עכ״ד.

ובזה פירשתי מאמר הש״ס (סנהדרין דף נח:) וז״ל: ואר״ל מאי דכתיב (משלי יב) עובד אדמתו ישבע לחם, אם עושה אדם עצמו כעבד לאדמה – ישבע לחם, ואם לאו לא ישבע לחם. ע״כ. הענין בס״ד, כי אין לחם אלא תורה, וכמו שאמר שלמה המלך ע״ה (משלי ט) לכו לחמו בלחמי, וכדאיתא בדברי רז״ל (חגיגה דף יד. ב״ר פר׳ מג אות ו פר׳ נד אות א פר׳ ע אות ה שמו״ר פר׳ מז אות ז במדב״ר פר׳ ח אות ט פר׳ יג אות טו מדרש תנחומא סדר אחרי מות אות י סדר בהר אות ג מדרש תהילים מזמור ב פסיקתא דרב כהנא פיסקא כז אות א מדרש משלי פר׳ ד אות לא תדא״ר פרק כז תדא״ז פרק יד זוהר פר׳ בראשית דף מז. פר׳ פנחס דף רלו. דף רמד: פר׳ עקב דף ערב. הקדמת תיקו״ז דף א: תיקון ל דף קמ:).

ואיתא בקה״ר (פרשה ב אות כו) וז״ל: אין טוב באדם שיאכל וישתה, ר׳ תנחום אר״נ בר נחמן בריה דרשב״נ ור׳ מנחמא כו׳, כל אכילה ושתיה שנאמר במגילה הזאת בתורה ובמעשים טובים הכתוב מדבר. עיין שם. וכן הוא שם עוד בכ״ד (פר׳ ג אות טז פר׳ ה אות כד פר׳ ז אות ח פר׳ ח אות טז).

והנה נתבאר שהעיקר בעסק התורה הוא העמל, וא״כ י״ל דזהו מה שאמרו חז״ל בש״ס דידן דמי שעושה עצמו עבד לאדמה, והיינו שמשתעבד לתורה שהיא בחינת אדמה, וכמו שאמרו חז״ל בפתיחתא דאיכה רבתי (סימן ח) שדורשים זה ע״פ (ירמיה ט) בשנו מאוד כי עזבנו ארץ, דאין ארץ אלא תורה, כד״א (איוב יא) ארוכה מארץ מידה, וכן איתא בפסוק (תהילים קיב) גיבור בארץ יהיה זרעו, ותרגם בתרגום יונתן גיבור באורייתא. וכן איתא בזוהר (פר׳ בלק דף קצא.) עה״פ הנ״ל וז״ל: גיבור בארץ – גיבור באורייתא גיבור ביצרו. עכ״ל. הרי שארץ הוא בחינת התורה. ועיין עוד בזוהר (פר׳ פנחס דף רנב:) וז״ל: או על הארץ – אלין מארי תורה דאתמר בהו על הארץ תישן וחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל. ע״כ. וע״ע בזוהר פר׳ בראשית (דף מז:). והוא בחינת אדמה, א״כ זוכה ללחם היינו לסוד התורה, ועוד דאדמה היא סוד פרצוף נוקבא סוד האשה, וזה בחינת התורה שנמשלת לאשה טובה, והמשכיל יבין.

ודייקא מי ששם עצמו כעבד לאדמה היא התורה, כי לזכות להשכל של תורה צריך לעמול מאוד ולהכניע כל חומרו הבהמי הגשמי וכו׳, כמבואר מזה באריכות גדולה לעיל, הבן.

ועיין בדברי החמ״י (לשבועות אות מז-נג) באורך מענין זה, והמשיל הענין בטוב טעם ודעת, וז״ל: הסגולה העשירית, היא להיות לימודו בנחת לאט מילה במילה, כמו שנאמר (קהלת ט)

דברי חכמים בנחת נשמעים, כי לא נמצא השגיאה והטפשות, כי אם בעבור שאינו מדקדק בדבריו ואינו שוקע בעיונו ומתרצה במובן בתחילת העיון, ומוציא שם רע על תפארתה של תורה הקדושה והעמוקה, כי נראה לו שאין ענין התורה כי אם אותו דבר שעולה בדעתו בתחילת עיונו והוא הפשט, כי עיקר התורה סודותיה ורזיה הנסתרים והעמוקים הם נעלמים מעיני הכל בתחילת העיון, עד שמי שיש לו שכל יטה שכמו לסבול הטורח והמשא לעיין יום אחר יום, עד שיגלה הענין אשר הוא מבקש, והוא יתברך בראות טוב כוונתו לדעת להבין, מגלה את חפציו לו הכל לפי מה שהוא אדם.

והחסיד הר״ם בן מכיר המשיל משל נאה לזה, לבת מלכים שהיא נתונה בתוך המגדל סוגרת ומסוגרת ואין איש איתה בבית, כי אם הנערות הראויות לתת לה מבית המלך, ואפילו פתח המגדל אינו נמצא, כי אם אחר עמל וטורח ומי שיחפש בה היטב, ואח״כ צריך לחפש אחר המפתחות הראויות לפתוח אותו הפתח, ואחר שיפתח הפתח הראשון שהוא החיצון יש חדר לפנים מן החדר, וכולם סגורות היטב.

ועלה ברצון המלך שלא לתת בתו לא מפני עושר ולא מפני יופי ולא מפני יחס ולא מפני שום צד בעולם, אלא למי שישתדל להיות הוא שיוכל לבקש אהבת בתו שתגלה אליו מן החלון, עד שתגד אליו הפתח, ויהיה חרש וחכם לבקש מפתח אחר מפתח ויוכל ליכנס לפני ולפנים למקום מושב ומשכן ביתו, לו תהיה לאשה ולא ימנע אותה ממנו.

וכן הכריז בכל מלכותו עד שבאו מקצוות הארץ אל המגדל ההוא רבים, והיו בהשכם והערב סביבות המגדל בכל מיני שירות ותושבחות ובכל מיני ניגון לעורר את לב הנערה אולי תחפוץ באהבתו שתגלה אל אחד מהם בחורין ובסדקים, ועינה בצום נפשו לחורב ביום ולקרח בלילה אולי תיקר נפשו בעיניה, ועם כל זה לא הועיל לו מפני שלא התמיד בענין וחשב שבמעט הזמן שיבקש ימצא מבוקשו, והוא לא כן ידמה, כי לא בדבר נקל תושג בת המלך לישא אותה, והיא אינה חוששת לו וממקומה לא תמיש.

וכיון שראה האיש ההוא או אותם האנשים שהשתדלו הבא מידם ולא השיגו, תוהים על כל מה שעשו וחוזרים לדרכם בפחי נפש, יגיעו לריק והולידו לבהלה, וכן באים אנשים אחרים מאיי הים ומקצוות הארץ לשמע בת המלך מיופיה ומתכונתה, ומסבבין כמו כן אותו המגדל השכם והערב ומתעכבין שם יותר מן הראשונים, ומתקנים כלי שיר וניגון ואמרות טהורות של פיוסים ורצויים לרצות את בת המלך ולבקש אהבתה, ומחננים אליה שלא ישובו ריקם, וסוף העלו חרס בידם וחזרו בפחי נפש לדרכם.

וכן יום יום מתחדשים ובאים ממזרח וממערב לראות אם יוכלו להשיג המציאה ההיא, ולדבר על לב הנערה כי תתגלה אליהם, ויהיו לרצון אמריהם, ועמדו כמו כן זמן מה, וכיון שראו שלא השיגו חזרו לאחוריהם בפחי נפש ונתייאשו מן המבוקש, עד שבא פיקח אחד ערום ואמר המגדל הזה אי אפשר שלא בנו פתח ליכנס ולצאת, אנכי אשב ארבעים יום

וארבעים לילה עד שאשיג את מבוקשי ואמצא איזה פתח או חלון שאוכל לראות את בת המלך או לדבר עליה, ותנתן לי נפשי בשאלתי או אמות עליה.

והיה כשבת האיש ההוא באותו חושך נמרץ ימים ושנים, הולך ובא סביבות המגדל עד שמצא כמין חלון אחד במגדל, התחיל לחטט אחריו והיו עפר וצרורות נופלים עד שגילה חור קטן, התחיל לצעוק ולצווח יום ויום ולקרוא לבת המלך בקול גדול ולהתחנן אליה, תיקר נא נפשו בעיניה עד שיהמו רחמיה אליו, בראותה כי כבר התחיל למצוא מקום וטרח ועמל לבקש אהבתה, והתחילה לספר עמו ולדבר על ליבו שלא יחוש מכל הטורח אשר טרח, כי סוף הכבוד לבוא, וישמח ויגיל, ומי שטרח בערב שבת יאכל בשבת, וכיון שהתחיל הוא יגמור וימצא הפתח ומשם יכנס.

עד שהוא בעצמו טרח יום אחר יום עד שמצא פתח בנויה בכותל, התחיל לחטט אחריה עד שפתח ונכנס, אחר שנכנס התחיל לקרות ולצעוק אל בת המלך תפתח לו החדרים הפנימיים להכנס אליה, עד שראתה אותו בעיניו וגילתה לו מקום המפתחות היכן הם, והוא לקח מפתח אחד ופתח חדר אחד, ומפתח אחר ופתח, עד שמעט מעט בישוב דעתו ובהשכלת שכלו פתח את כולם אחד אחד.

ובראות בת המלך חפץ האיש ההוא בה, וכל הטורח שטרח בעבורה, שלחה להגיד לאביה כל המאורע, והמלך שמח לקראת האיש ההוא כי פרי מעלליו יאכל, ורצה להשיאו עם בתו וגילו לו מסתרים אחרים, ונתן מפתחות המגדל בידו לסגור ולפתוח כל זמן שירצה ונתן לו בתו לאשה, והגדיל האיש ההוא עד מאוד עד שנעשה משנה למלך, ובכל אשר הוא גוזר הוא מצליח בידו, והוא המשל שהביא הסבא (זוהר פר׳ משפטים דף צט.) לרחימתא דאיהי שפירתא בחיזו ושפירתא בריוה ואיהי טמירתא כו׳. עיין שם באורך.

והוא דמיון התורה עם האיש החפץ לעסוק בה, כי אין עיקרי הדת וסודותיה מתגלים בדבר נקל לכל לומד, כי אם אחר עמל וטורח הרבה מאוד לעסוק בה יומם ולילה ולמסור נפשו עליה, כדכתיב (במדבר יט) אדם כי ימות באוהל, ולעולם אינו מסיח דעתו הימנה בשכבו ובקומו בשבתו ובלכתו, לאיש אשר אלה לו ודאי ישיג תעלומות חכמה ככל אשר יחפוץ, כי כמו שהוא רודף אחר התורה ומבקש אהבתה, כך תרדוף היא אחריו להתגלות אליו ולמסור בידו גנזי סתרי ורזי עמקיה, כענין שנאמר (משלי ד) תכבדך כי תחבקנה, ואין לך כבוד גדול יותר מכבוד החכמה, כמו שנאמר (משלי ג) כבוד חכמים ינחלו.

כללו של דבר, אין לפנות לדעת החכמה אחר סגולות חיצוניות, כי אם בסגולות האלה הפנימיות, והכל לפי מעשיו של אדם, ובתנא דבי אליהו רבה (ריש פ״ט) בפסוק (שופטים ד) ודבורה אשה נביאה, מה טיבה של דבורה שנתנבאה על ישראל, והלא פנחס בן אלעזר עומד? מעיד אני עלי שמים וארץ בין נכרי בין ישראל, בין איש ובין אשה, בין עבד בין שפחה, הכל לפי מעשיו של אדם, רוח הקודש שורה עליו. עכ״ל.

הנה מבואר מכאן גודל חשיבות התורה וסגולתה, ושעיקר קנינה והשגתה באה דוקא ע״י עמל רב לקנותה ולעמוד על סודה, כי רק באופן זה ניכר אהבתו ותשוקתו אל התורה.

שלא בירכו בתורה – הסיחו דעתם מן התורה

עוד יש לבאר בס״ד הענין שלא בירכו בתורה תחילה, ע״פ דברי הרא״ש (ברכות פ״ק סימן יג) שכתב וז״ל: וכן המברך על התורה ולמד אין צריך לחזור ולברך אם הפסיק באמצע וכו׳, ואף את״ל דאין חילוק בין הנפטר בברכת התורה לנפטר באהבה רבה, מ״מ מסתבר שבני אדם שרגילין תמיד לעסוק בתורה, ואפילו כשיוצאין לעסקיהן ממהרים לעשות צרכיהם כדי לחזור וללמוד ותמיד דעתם על לימודם, לא חשיב הפסק לענין הברכה. עכ״ד.

מבואר מכאן דלפי סברא השניה ברא״ש, מה של״צ לחזור לברך ברכות התורה, הוא מחמת שבני אדם שרגילין תמיד לעסוק בתורה, אזי אפילו כשיוצאין לעסקיהן, ממהרים לעשות צרכיהם כדי לחזור וללמוד, ותמיד דעתם על לימודם, ולכן לא חשיב הפסק לענין הברכה. ומשמע דלפי״ז בני אדם שכשמפסיקים אין דעתן על התורה, ממילא הם חייבים לברך שוב ברכות התורה.

וכן מובא סברא זו בתוספות (ברכות דף יא: ד״ה שכבר נפטר) וז״ל: אבל ברכת אשר בחר בנו וברכת לעסוק בדברי תורה שהן עיקר לברכת התורה פוטרת כל היום, וא״ת מאי שנא מסוכה שצריך לברך על כל סעודה וסעודה לישב בסוכה, וי״ל דשאני תורה שאינו מייאש דעתו, דכל שעה אדם מחוייב ללמוד דכתיב (יהושע א) והגית בו יומם ולילה, והוי כמו יושב כל היום בלא הפסק, אבל אכילה בסוכה יש שעה קבועה. עכ״ל. מבואר דמה שאין מברכין שוב על התורה אחר שהפסיק, הוא מחמת שאינו מייאש דעתו וכו׳, אך לו יצוייר שכן יסיח דעתו מלימוד התורה, ממילא יצטרך לשוב לברך ברכות התורה.

וכן איתא בהדיא בשו״ת הרא״ש (כלל ד סימן ב) וז״ל: ששאלת אם בכל פעם ופעם שיעסוק בתורה צריך לברך על ברכת התורה.

תשובה, מי שתורתו אומנותו ואינו מבטל אלא כשצריך לחזר אחר פרנסתו ובכל פעם דעתו על לימודו, ומייד חוזר ללימודו אחר שעשה צרכי פרנסתו, ואין מתעסק בדברים בטלים, אין צריך לברך, דאין כאן היסח הדעת, ואם לאו צריך לברך. עכ״ל. הרי שאם הסיח דעתו בודאי צריך לברך.

וכן מבואר בטור (סימן מז) וז״ל: ואם לומד מייד אחריה שאז היא פוטרת, או שבירך ברכת התורה והתחיל ללמוד והפסיק אחר כן בלימודו, אינו צריך לברך כל היום, אם הוא רגיל תמיד לעסוק בתורה, ואף כשיוצא לעסקיו ממהר לעשות צרכיו כדי שיחזור ללמוד, לא חשיב הפסק לענין ברכה. עכ״ל. מבואר דדוקא אם דעתו על התורה, הא לא״ה בודאי צריך לברך.

וכתב בשו״ע (סימן מז ס״י) וז״ל: אם הפסיק מללמוד ונתעסק בעסקיו, כיון שדעתו לחזור ללמוד, לא הוי הפסק. עכ״ל. וכתב במג״א (סק״ט) דמשמע דמי שאין דרכו ללמוד ונמלך ללמוד צריך לברך.

וכ״כ בסידור יעב״ץ (חלק בית תלמוד) דת״ח הקבוע בתלמוד תורה אע״פ שמפסיק בזה כמה פעמים לצרכיו, אינו צריך לחזור ולברך ברכת התורה כשחוזר לתלמודו, כיון שדעתו לחזור ללמוד ולא הסיח דעתו ממנה, אבל מי שאינו קבוע בתלמוד ועוסק בדברים אחרים, לדברי הכל כשבא ללמוד צריך לברך ג׳ ברכות התורה, לעסוק בדברי תורה, הערב נא, ואשר בחר בנו. ע״כ.

הן אמנם כתב הרב ט״ז (סק״ח) דאף שבאמת לכאורה משמע מדברי מרן השו״ע דבאין דעתו לחזור, כגון שיש לו עת קבוע, ושאר היום יוצא לעסקיו, ואזדמין ליה באיזה יום שאינו יכול להתעסק בעסקיו ומתוך כך הוא חוזר ללימודו, דבכה״ג צריך לברך שנית, דהוה כמו נמלך.

אך כתב הט״ז, דהאמת אינו כן, דכבר נתבאר דהטעם שאין הפסק מפסיד כלום, הוא מטעם שחיוב הלימוד תמיד רובץ עליו, אלא שהטרדה פוטרתו וכל שעה שאינו טרוד חל עליו החיוב, על כן א״צ לחזור ולברך ולאו בדעתו תליא מילתא, ותו אדרבא אמרינן דמסתמא הוה דעתו אם יזדמן שיוכל ללמוד אפילו בשעה שאינו רגיל ללמוד שילמוד, וכן מורה לשון השו״ע שאומר כיון שדעתו לחזור, ולא אמר אם דעתו לחזור, אלא מסתמא אמרינן דעתו כן. עכ״ד. וכן משמע בלבוש (שם).

וכ״כ הרב מאמר מרדכי (סימן מז סקי״א) דדברי הט״ז נראין בעיקר הדין, אף שאין פשט לשון מרן השו״ע מוכח הכי, מ״מ ממה שנתבאר בב״י נראה כדברי הרב ט״ז, וצריך לפרש דבריו בשו״ע כמו שכתב הרב ט״ז. עיין שם.

אכן כבר כתב הרב מחצית השקל (סק״ט) דאין פלוגתא בין המג״א לט״ז, דהט״ז מיירי במי שיש לו עת קבוע כל יום לתורה, ושאר היום עוסק בעסקיו, ויום אחד אחר עבור זמן קביעותו לתורה שהלך לעסקיו לא נזדמן לו עסק וחזר ללמוד, אין צריך לברך שנית, דהחיוב עליו כל עת וליכא היסח הדעת, אלא שטרדת עסקיו פוטרתו, וכיון דלא נזדמן לו עסק ממילא החיוב הראשון חל עליו, וממילא פטור בברכה ראשונה, ובזה אפשר דגם המג״א מודה, והמג״א מיירי באדם שאינו לומד כלל דרך קבע ופעם אחת נמלך ללמוד, דזה לא היה דעתו לפטור הלימוד, לכן צריך לברך, ואפשר דלזה גם הט״ז מודה. עכ״ד.

ובמגן גיבורים (אלף המגן סימן מז סקי״ב) כתב דהט״ז אזיל בתר איפכא, ולא ידענא למה, וכפי הנראה לא ראה דברי הרא״ש בתשו׳ שמבואר בהדיא דאם הסיח דעתו אין לברך. עכ״ד.

ולהלכה בפמ״ג (א״א סק״ט, משב״ז סק״ח) נשאר בצ״ע. והרבה אחרונים כתבו דלהלכה ספק ברכות להקל, והכי סברי מרנן הא״ר (סק״ח) וכן ס״ל לאדונינו הגר״א ז״ל (סוף ס״ח) וכ״כ במטה יהודא (סקי״ג) ובמשנ״ב (סקכ״ב) ובכה״ח (סקכ״ב) והוסיף, דעל כן נכון לכוין בבוקר בשעת ברכת התורה על כל מה שילמוד באותו היום ובלילה שלאחריו עד שישן, כדי להנצל מספק. עכ״ד.

והנה לדברי כולם נלמד, דאדם המסיח דעתו מן התורה בעת שהולך לעסקיו, בודאי יש צד גדול שצריך לברך שוב ברכות התורה, וממילא י״ל דזה ביאור הגמרא שלא בירכו בתורה

תחילה, דהיינו שעמ״י אמנם למדו תורה ועסקו בה, אך כאשר הלכו לעסקיהם היו מסיחים דעתם מן התורה לגמרי, וכאשר חזרו ללמוד לא היו מברכים שוב ברכות התורה.

והנה החכמים והנביאים כולם לא הבינו איך בגלל דבר שלכאורה מאוד פשוט נחרב ביהמ״ק, אך הקב״ה יודע ובוחן ליבות גילה שזאת הייתה הסיבה, והיה כאן עוון גדול, דעצם זה שהיו מסיחים דעתם כ״כ מהתורה עד שהיו צריכים לברך שוב ברכות התורה, הרי זה מורה שלא היו מחוברים באמת בתורה, וזה זלזול גדול בתורה.

ומשום זה שהתורה לא הייתה חשובה בעיניהם, ולא היו מחוברים לתורה באמת, ממילא לא היה בכח תורה כזאת להציל אותם מהעוונות, ומשם הגיעו לג׳ עבירות חמורות ואבדה הארץ, וזה ביתר עומק מה שלא הבינו החכמים והנביאים איך זכות התורה לא הצילה את עמ״י מג׳ עוונות, דודאי החורבן היה על ג״ע חמורות וכמבואר ביומא (דף ט:), אך הוקשה לחכמים והנביאים ולמלאכי השרת על מה אבדה הארץ, כלומר איך לא היה בכח תורה להצילם מג׳ עבירות חמורות ועי״ז למנוע את חורבן הבית.

ועל זה משיב הקב״ה, על עזבם את תורתי, היינו שלא בירכו בתורה תחילה, שכשהיו מפסיקים מללמוד לצרכיהם כמו אכילה שתיה ומסחר, היו מסיחים דעת באופן גמור, עד שהיו צריכים לברך ברכות התורה כשהיו באים לעסוק בתורה אחרי זה, וכיון שלא היו מחוברים לתורה, לא היה בכח התורה להצילם מהעוונות כנ״ל.

ואפשר לומר בס״ד עוד, דמה שעמ״י לא בירכו אח״כ באמת עוד פעם ברכות התורה, הוא מחמת שרימו את עצמם וחשבו שזה לא נקרא לעזוב את התורה לגמרי, ולכן מטעם זה אף אחד לא ידע מדוע נחרב הבית, עד שהקב״ה שיודע צפונות הלב – גילה שבאמת עזבו את התורה לגמרי בשעת עסקיהם והיו צריכים לברך, וזה גופא העוון הגדול. הבן.

ושו״ר בהפלאה (כתובות דף קיא.) שכתב בקוצר ויתכן שרמז למשנ״ת בס״ד, וז״ל: ויש לפרש מש״כ (ב״מ דף פה:) לא הלכו בה שלא בירכו בתורה תחלה, ע״ד מש״כ הרא״ש בברכות (דף יא:) שמה שאין מברכין בכל שעה שיושב ללמוד ברכת התורה, מפני שאפילו כשמפסיק והולך לעסקיו תמיד דעתו על לימודו וממהר עסקיו. עיין שם. וזה שכתוב כיון שלא הלכו בה, כמש״כ (משלי ג) בכל דרכיך דעהו, ממילא הוה ליה הפסק, ואפילו אם לומד אח״כ הוא בלא ברכה תחילה. עכ״ל. ויתכן דכוונתו למשנ״ת בס״ד.

ומכאן נלמד דהתיקון לחורבן ביהמ״ק הוא להיות מחוברים לתורה, וגם כשהולך האדם לעסקיו או לאכול ולשתות וכדו׳, צריך להיות דעתו על התורה, ולא להסיח דעתו לגמרי ממנה.

ואפש״ל בס״ד, שלכן תיקנו רבותינו ימי ״בין הזמנים״ אחר תשעה באב, כדי שנתקן הפגם שלא בירכו בתורה תחילה, והיינו שע״י שיש בין הזמנים וכעת כביכול עזבנו את התורה, ואנו בכל זאת לא מסיחים דעתינו מן התורה, הרי זהו תיקון גדול לפגם שלא בירכו בתורה

תחילה, שכן היו מפסיקים ומסיחים דעת לגמרי מן התורה כנ״ל. לכן יזהר האדם לעסוק בתורה בבין הזמנים על כוונה זו. והי״ת יבנה ביהמ״ק בקרוב בב״א.

ואפש״ל עוד בס״ד, דהחכמים והנביאים ומלאכי השרת לא ידעו על מה אבדה הארץ, היינו דאף שידעו שלא בירכו בתורה תחילה, דהיינו אחר שהפסיקו ללמוד כנ״ל, אך לא חשבו שצריך לברך דהוה ס״ל כהט״ז, דאם מסיח דעתו ג״כ ל״צ לברך, ולכן לא ידעו על מה אבדה הארץ, וגילה להם הקב״ה דאין הכוונה בט״ז כפשוטו, אלא כפי שביארו המחצית השקל, דכל דברי הט״ז מיירי כשיש לו עת קבוע ללמוד ואח״כ הולך לעסקיו, דזה לא הוי היסח הדעת אלא טירדת עסקיו גרמה ליה, ואם יקרה שלא יהיה לו עסק וירצה ללמוד אינו צריך לשוב לברך ברכות התורה. אך בכה״ג שאין לו עת קבוע ללמוד כל יום, אז בודאי כשהולך לעסקיו מסיח דעתו ושפיר יש לברך, ולזה גם הט״ז מודה, ולכן עמ״י היו צריכים לברך שהיה גלוי לפני הקב״ה שהיו מסיחים דעתם ממש כמו גוונא שלא רגיל ללמוד כלל ונמלך ללמוד, שאז לכו״ע צריך לחזור ולברך. ודוק.

מן האמור תצא דינא בס״ד, דחובה עצומה על האדם שלא יסיח דעתו מן התורה כלל, ואף כשהולך לצרכי גופו ולעסקיו שלא יסיח דעתו מן התורה.

וכתב המקנה (קידושין דף ל:) דהא דכתיב (תהילים א) ובתורתו יהגה יומם ולילה, לא מיירי דוקא במי שתורתו אומנותו, דהא כתיב בתריה וכל אשר יעשה יצליח, אלמא באדם העושה מיירי, אלא דאפילו בשעת מלאכתו הוא מחשב ומשתוקק בתורתו, וזה שמבואר בגמרא (קידושין שם) ראה חיים עם האשה, היינו אפילו בשעת מלאכה שעושה להחיות את עצמו אפ״ה יהיה עם התורה מחמת אהבתו אליה ותשוקתו לשוב אליה.

וזה שכתוב (משלי ג) בכל דרכיך דעהו והוא יישר אורחותיך, רצ״ל בכל דרכיך דעהו אפילו בשעת מו״מ יהיה מחשבתך בתורתו, ולא תאמר שאם לא יהיה כל ליבך ומחשבתך על מלאכתך לא יתוקן מלאכתך ומו״מ היטב, על זה הבטיח כי אדרבה בזה יישר אורחותיך, והיינו דקאמר (תהילים שם) וכל אשר יעשה יצליח, משא״כ כשעוסק בתורה צריך שיהיה ליבו רק בתורה לבד כאילו כל מלאכתו עשויה, והיינו דקאמר ראה חיים עם האשה, שכשיהיה ליבו על תורתו בשעה מלאכתו ימצא חיותו שיצליח מלאכתו. עכ״ד.

וכ״כ בנפש החיים (ש״א פ״ח) וז״ל: אמנם רמזו רבי ישמעאל בלשונו הקדושה הנהג ״בהן״ מנהג דרך ארץ, רצ״ל עמהן עם הדברי תורה, היינו שגם באותו העת ושעה מועטת שאתה עוסק בפרנסה כדי הצורך וההכרח לחיות נפש, עכ״פ ברעיוני מחשבתך תהא מהרהר רק בדברי תורה, וכן (ברכות דף לה:) רבא אמר לתלמידיו ביומי ניסן ותשרי לא תתחזו קמאי דייקא, שלא לבוא לבית מדרשו, אבל ודאי שתלמידי רבא לא היו בטלים ח״ו לגמרי מעסק התורה גם בביתם באלו הימים. עכ״ל.

ובספר אורחות צדיקים (שער התורה) כתב וז״ל: לכן יהא זריז לעסוק בתורה תמיד יומם ולילה, ואף כשהוא הולך בדרך או שוכב במטתו. ואם אינו יכול ללמוד בפה, יחשוב בליבו

על שמועתו, ותהא דעתו על לימודו, שלא יסיח דעתו מליבו, ואז קיים (יהושע א) והגית בו יומם ולילה, כי אינו אומר ודברת בו יומם ולילה, אלא והגית בו, והגיון אינו אלא בלב. ועל זה נאמר (דברים ו) בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך, וזהו שנשתבחו רז"ל שלא הלכו ארבע אמות בלא תורה, או היו לומדים וגורסים, או היו מחשבים בליבם בשמועתם או בלימודם.

לכן תן ליבך וכל דעתך על התורה בכל עת, כי אדם לומד בתורה חכמה ודרך ארץ וענוה וצניעות וכל מעשים טובים, ומן השמים עושים לו צרכיו, והתורה משמרתו ומגדלתו ומרוממתו, כמו ששנו חכמים (אבות פ"ו מ"א) אמר רבי מאיר כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה, ולא עוד אלא שכל העולם כולו כדאי הוא לו, נקרא ריע אהוב ומגדלתו ומרוממתו על כל המעשים, הרי שכר פריה בעולם הזה, אבל לעולם הבא (ישעיה סד) עין לא ראתה אלהים זולתך, ואין למעלה הימנה לעולם הבא. עכ"ל.

ענין החורבן שנעשה בעבור ביטול לימוד תשב״ר

איתא בש״ס (שבת דף קיט:) וז״ל: אמר רב המנונא לא חרבה ירושלים אלא בשביל שביטלו בה תינוקות של בית רבן, שנאמר (ירמיה ו) שפוך על עולל בחוץ וגו׳, מה טעם שפוך משום דעולל בחוץ. ע״כ. ופירש רש״י וז״ל: שפוך על עולל, רישא דקרא ואת חמת ה׳ נלאיתי הכיל שפוך וגו׳ שפוך החמה בנקמה, בשביל שעולל לחוץ ובטלין מבית רבן. עכ״ל.

עוד איתא באיכ״ר (פר׳ א אות לג) וז״ל: ויצא מבת ציון כל הדרה, אלו התינוקות, אמר רבי יהודה בא וראה כמה חביבין תינוקות לפני הקב״ה, גלתה סנהדרין ולא גלתה שכינה עמהם, גלו משמרות ולא גלתה שכינה עמהם, וכיון שגלו תינוקות גלתה שכינה עמהם, הה״ד (איכה א) עוללי׳ה הלכו שבי לפני צר, מייד ויצא מבת ציון כל הדרה היו שריה כאילים. ע״כ. מבואר שכל הדרה של של ציון הוא תינוקות של בית רבן, וע״י תינוקות של בית רבן השכינה שורה בישראל.

ואיתא בירושלמי (חגיגה פ״א ה״ז דף ו.-:) וז״ל: תני ר״ש בן יוחי אם ראית עיירות שנתלשו ממקומן בארץ ישראל, דע שלא החזיקו בשכר סופרים ומשנים, מה טעמא (ירמיהו ט) על מה אבדה הארץ נצתה כמדבר מבלי עובר ויאמר ה׳ על עזבם את תורתי, רבי יודן נשייא שלח לרבי חייה ולר׳ אסי ולר׳ אמי למיעבור בקירייתא דארעא דישראל למתקנה לון ספרין ומתניינין, עלין לחד אתר ולא אשכחון לא ספר ולא מתניין, אמרין לון אייתון לן נטורי קרתא, אייתון לון סנטורי קרתא, אמרון לון אילין אינון נטורי קרתא לית אילין אלא חרובי קרתא, אמרין לין ומאן אינון נטורי קרתא אמר לון ספרייא ומתנייניא, הדא היא דכתיב (תהילים קכז) אם ה׳ לא יבנה בית וגו׳. ע״כ.

ופירש שם בקרבן העדה ובפני משה דהסופרים ומשנים אלו הם מלמדי התינוקות מקרא ומשנה, ומחמת שלא מחזיקים בהם עיירות נתלשות ממקומן, והם נקראים שומרי העיר.

וצ״ב מה הפגם הגדול של ביטול תשב״ר, שהעונש על זה היה כ״כ חמור עד שחרבה ירושלים.

ועוד צ״ב שהרי בגמרא בנדרים (דף פא.) מבואר שהחורבן נעשה בעבור שלא בירכו בתורה תחילה?

והנה הביאור לזה, כי מעלת לימוד התשב״ר היא מעלה גדול מאוד ומקיימת את כל העולמות, וכמבואר בזוהר (הקדמה דף א:) וז״ל: ומי מקיים את העולם וגורם לאבות להתגלות, קול התינוקות שעוסקים בתורה, ובגלל אותם התינוקות של העולם, העולם ניצל, כנגדם (שיה״ש א) תורי זהב נעשה לך, אלו הם תינוקות ילדים עלמים, שכתוב (שמות כה) ועשית שנים כרובים זהב. ע״כ.

עוד איתא בזוהר (פר׳ שמות דף לט.) וז״ל: אלא, סוד של הבל נכבד הוא, והוא ההבל שיוצא מהפה, וסוד ההבל שיוצא מהפה נעשה ממנו קול, ושנינו, אין העולם מתקיים אלא בהבל

פיהם של תינוקות של בית רבן שלא חטאו, שלא חטאו ממש, וקול והבל נעשה ברוח ומים, וכל מה שנעשה בעולם נעשה בהבל, וסוד של דבר שהבל זה של תינוקות נעשה קול, ומתפשט בעולם, והם שומרי העולם ושומרי העיר, זהו שכתוב (תהילים קכז) אם ה׳ לא ישמור עיר וגו׳. ע״כ.

עוד איתא בזוהר (פר׳ תרומה דף קסט:) וז״ל: וכל בניך לימודי ה׳, וכי כל הבנים שהם של ישראל, את כולם מלמד הקב״ה תורה? כן, שהרי בשעה שאותם תינוקות לומדים תורה, השכינה באה ונותנת להם כח וחוזק ללמוד תורה, שאלמלא סיועו של הקב״ה, אין אותם התינוקות יכולים לסבול. ע״כ.

עוד איתא בזוהר (פר׳ פקודי דף רנה:) וז״ל: ואלו התמנו על אותו הבל התינוקות שלומדים תורה לקיים את העולם, ואלו נוטלים אותו ההבל ומעלים אותו למעלה, וכל הבל והבל של אותם תינוקות שלומדים בתורה לקיים את העולם, נעשה ממנו רוח אחת, ועולה אותה רוח למעלה ומתעטרת בעטרה קדושה, ומתמנה שומר העולם, וכן כולם. ע״כ.

עוד איתא בזוהר (פר׳ ויקרא דף יז:) וז״ל: צאי לך בעקבי הצאן (שיה״ש א) – אלה הם הצדיקים שהם נדושים בין העקבים, ובשבילם נתן לך כח לעמוד, ועם כל זה (שם) ורעי את גדיותיך על משכנות הרועים – אלו הם תינוקות של בית רבן שהעולם מתקיים בשבילם, ונותנים כח לכנסת ישראל בגלות, משכנות הרעים – אלו בתי רבן, מקום בית המדרש שתמיד נמצאת בהם התורה.

דבר אחר, אם לא תדעי לך היפה בנשים וגו׳, בא ראה, בשעה שצדיקים נמצאים בעולם, ואותם תינוקות של בית רבן נמצאים ועוסקים בתורה, יכולה כנסת ישראל לעמוד עמם בגלות, ואם לא, כביכול היא והם אין יכולים להתקיים בעולם, ואם נמצאים צדיקים, הם נתפסים בראשונה, ואם לא, אותם הגדיים שהעולם מתקיים בשבילם נתפסים בראשונה, והקב״ה מסלק אותם מן העולם, אע״ג שאין נמצא בהם חטא, ולא זה בלבד, אלא מרחיק ממנו את כנסת ישראל וגולה לגלות. ע״כ.

עוד איתא בזוהר (פר׳ בלק דף קצז:) וז״ל: בשעה שישראל קוראים מתוך צרה ודחק שלהם, ושאר העמים מחרפים ומגדפים אותם מתי תצאו מהגלות? איך אלהיכם אינו עושה לכם ניסים? ואני יושב כעוטיה ולא יכול לעשות להם ניסים ולתת להם נקמות, הוא משיב לה, אם לא תדעי לך היפה בנשים, פסוק זה כך צריך לכתבו אם לא תדעי היפה בנשים, למה לך? אלא, אם לא תדעי לך – לחזק עצמך בגלות ולהגביר כח להגן על בניך, צאי לך – צאי לך להתחזק בעקבי הצאן, אותם תינוקות של בית רבן שלומדים תורה. ע״כ.

הנה מבואר באר היטב במאמרי הזוה״ק מעלת הבל תינוקות של בית רבן שעליו העולם מתקיים, והם נותנים כח בכנס״י.

וכן איתא במסכת כלה רבתי (פ״ב) וז״ל: תאנא בכל יום מלאך יוצא מלפני הקב״ה לחבל את העולם ולהפכו לכמות שהיה, אלא כיון שהקב״ה מסתכל בתינוקות של בית רבן ובתלמידי חכמים שיושבים בבתי מדרשות, מייד נהפך כעסו לרחמים, אמר ר״ל משום ר״י נשיאה לא מקיים עלמא אלא בהבלא דתינוקות של בית רבן, א״ל רב פפא לאביי דידי ודידך מאי היא, א״ל אינו דומה הבל שיש בו חטא להבל שאין בו חטא. ע״כ.

ואיתא בב״ר (פר׳ סה אות כ) וז״ל: אמר רבי אבא בר כהנא לא עמדו פילוסופין בעולם כבלעם בן בעור וכאבנימוס הגרדי, נתכנסו כל עובדי כוכבים אצלו, אמרו לו תאמר שאנו יכולים להזדווג לאומה זו, אמר לכו וחזרו על בתי כנסיות ועל בתי מדרשות שלהן, ואם מצאתם שם תינוקות מצפצפין בקולן אין אתם יכולים להזדווג להם, שכך הבטיחן אביהן ואמר להם, הקול קול יעקב, בזמן שקולו של יעקב מצוי בבתי כנסיות אין הידים ידי עשו, ואם לאו, הידים ידי עשו, אתם יכולים להם. ע״כ.

עוד איתא בשבת (דף קיט:) וז״ל: אמר רב יהודה אמר רב מאי דכתיב (דהי״א טז) אל תגעו במשיחי ובנביאי אל תרעו, אל תגעו במשיחי אלו תינוקות של בית רבן, ובנביאי אל תרעו אלו ת״ח, אמר ריש לקיש משום רבי יהודה נשיאה אין העולם מתקיים אלא בשביל הבל תינוקות של בית רבן, א״ל רב פפא לאביי דידי ודידך מאי, א״ל אינו דומה הבל שיש בו חטא להבל שאין בו חטא, ואמר ריש לקיש משום ר״י נשיאה אין מבטלין תינוקות של בית רבן אפילו לבנין בית המקדש, ואמר ר״ל לר״י נשיאה כך מקובלני מאבותי ואמרי לה מאבותיך כל עיר שאין בה תינוקות של בית רבן, מחריבין אותה, רבינא אמר מחרימין אותה. ע״כ.

וכתב ג״ע הרב חיד״א בפתח עינים (שבת שם) בשם מהרח״ו ז״ל דמה שנקט בלשון ״הבל״ תינוקות של בית רבן, ולא נקט ב״לימוד״ תינוקות של בית רבן, לפי שהתינוקות אינם יודעים מה שלומדים ואין להם שום כוונה כי אם הבל פיהם מן השפה ולחוץ, ולכן אינו מתקיים בהבל פיהם אלא העולם הזה החומרי, דהיינו הארץ.

אבל הגדול שלומד תורה כהוגן ובכוונה, עליו נאמר (ישעיה נא) ואשים דברי בפיך, אשר הוא יתברך ישימהו בפי האדם יגדל בכח ובכוונה, אז לא בלבד שיתקיים העולם השפל שהוא הארץ, כי גם השמים מתקיימים, כמו שאמר הכתוב (שם) לנטוע שמים וליסוד ארץ, השמים בעבור ההבנה והכוונה, והארץ משום הבל פה, אמנם מפני שהגדול לפעמים מדבר דברי הבאי ורכילות ולשון הרע, נמצא שסותר מכאן ובונה מכאן, משא״כ התינוקות שאין בהם דיבור רע לסתור אלא לבנות, לזה אמר בלשון שלילה אין העולם מתקיים דהיינו הארץ הזאת, אלא בהבל פי תינוקות. עכ״ד.

ובפירוש הרי״ף המובא בעין יעקב (שבת שם) ביאר את הגמ׳ שאמרה אין העולם מתקיים אלא בשביל הבל פיהם של תינוקות של בית רבן, כי הן אמת שהתורה שלומדים בני התורה

הגדולים, ולא ימושו מפיהם יומם ולילה, היא תורה החשובה שמתחדשים בה חידושי תורה, מה שאינם יכולים לחדש התינוקות של בית רבן.

אך אמנם אילו לא היה היסוד של כל תלמיד חכם מוסד על התורה שלמד בהיותו תינוק של בית רבן, לא הייתה תורתו מתקבלת, לפי שאם התחיל ללמוד תורה לאחר שהגדיל, יש באותה תורה חלאת הרהורי עבירה שאין אדם ניצול מהם, ואינה תורה נקייה וברה, אבל מכיון שכל אדם בקטנותו קודם שהגיע לכלל גדול כבר למד תורה בעודנו קטן, והייתה תורה נקייה, הבל שאין בו חטא, וכשהגיע אח״כ לכלל עונשים קדמה לו התורה שלמד, וקי״ל (סוטה דף כא:) עבירה מכבה מצוה ואין עבירה מכבה תורה, וכאן שקדמה בידו תורה טהורה, כל עבירות שלאחר מכאן לא יוכלו לכבות את התורה שלמד.

ונמצא שאין העולם מתקיים אלא בשביל התורה שלמדו בהיותם תינוקות של בית רבן, שאלמלא כך לא היה העולם מתקיים, וזהו שנאמר (תהילים ח) מפי עוללים ויונקים יסדת עוז, שהכוונה שהיסוד שיש בכל אדם מזמן שהיה עולל ולמד תורה בבית רבו, הוא יסוד חזק לעמוד עליו עוז התורה שילמד אחר גדלו, כי מתוך אותם יסודות של תורה נקייה מהבל שאין בו חטא, אין עוד עבירה מכבה תורה, וזה נראה לי דבר נכון ואמיתי. עכ״ד.

ובספר נתיבות עולם למהר״ל (נתיב התורה פ״י) איתא וז״ל: ועל התורה של תינוקות של בית רבן העולם עומד, ובפרק כל כתבי (שם) אמר ריש לקיש משום ר׳ יהודה נשיאה אין העולם מתקיים אלא בשביל הבל פיהם של תינוקות של בית רבן, א״ל רב פפא לאביי דידי ודידך מאי, א״ל אין דומה הבל פה שאין בו חטא להבל פה שיש בו חטא, ומן הדברים אשר התבארו למעלה כי התורה נותנת קיום אל העולם, ויותר ראשון אל התורה כאשר אין במקבל חטא, כי אם התורה הוא הבל פה שיש בו חטא איך אפשר שיהיה העולם עומד על זה, כי כל חטא הוא חסרון, והחיסרון דבק בו ההעדר, ואיך יתן דבר זה המציאות לכל העולם.

וזה שאמר אין העולם מתקיים אלא על הבל פה של תינוקות של בית רבן, שהתורה של תינוקות של בית רבן הוא בלא חסרון כלל שהוא בלא חטא, ולכך על הבל זה ראוי שיהיה העולם עומד.

ואמר ריש לקיש משום רבי יהודה נשיאה אין מבטלין תינוקות של בית רבן אפילו לבנין בית המקדש. כי תלמוד תורה גדול מבנין בית המקדש, כי בית המקדש אף שיש בו קדושה עליונה, מכל מקום הקדושה הוא על עצים ואבנים ועל מקום מן הארץ, אבל התורה היא שכלית והיא אצל הקטן שהוא אדם בלא חטא, ולפיכך אין מבטלין תינוקות של בית רבן אפילו לבנין בית המקדש.

ואמר עוד שם אמר ר״ל משום רבי יהודה נשיאה, כך מקובלני מאבותי ואמרי לה מאבותיך כל עיר שאין בה תינוקות של בית רבן, מחריבים אותה, רבינא אמר מחרימין אותה. ודבר זה נמשך אל מה שאמר לפני זה כי העולם קיים בשביל תינוקות של בית רבן, ומפני כך

התורה של תינוקות של בית רבן היא מוכרחת שהעולם מתקיים על התורה כמו זאת, ומפני כך תורה כמו זאת היא מוכרחת, לכך אם אין בעיר תינוקות של בית רבן מחריבין אותה, שכל דבר שהוא הכרחי להיות אם אין נמצא אותו דבר הכרחי דבר זה נקרא חורבן.

ולמאן דאמר מחרימין אותה, החרם היא יותר מן החורבה, שבחרם עושה את הדבר העדר גמור וזה לשון חרם בכל מקום החרם תחרם, וכל זה כי הדבר שהוא בחיוב ובמידת הדין, אם אין נמצא אותו הדבר פוגע בו מידת הדין להחריב או להחרים אותה.

ועוד תדע, כי התורה הזאת מן תינוקות של בית רבן היא ראשונה, שהרי אי אפשר שיבוא האדם ללמוד תורה אלא על ידי שלמד תורה בקטנותו, והתורה הזאת היא התחלת התורה, וזה שגורם שאם אין שם תינוקות של בית רבן מחריבים אותה או מחרימין אותה, כי הדבר שהוא התחלה אל התורה הוא יותר עיקר והכרחי במה שהוא התחלה ואם אין התחלה אין דבר, ולפיכך אם אין תינוקות של בית רבן שהוא התחלת התורה, דבר זה הוא חורבן התורה – כאשר אין התחלה לתורה, ולכך נמשך אחר זה חורבן גם כן.

וזה אמרם שם אמר רב כהנא לא חרבה ירושלים אלא על שביטלו בה תינוקות של בית רבן, שנאמר (ירמיה ו) שפוך על עולל בחוץ, מאי טעמא שפוך משום דעולל בחוץ. ע״כ. ביארו בזה כי ירושלים שהיא עיר קדשנו ותפארתנו, וראוי לה הקיום והישוב לפי מעלת ומדריגת המקום והוא התחלה לכל הישוב לפי מעלת ומדריגת המקום והוא התחלה לכל הישוב וראוי לה הקיום יותר, רק בשביל שביטלו בה תינוקות של בית רבן שהוא דבר הכרחי כמו שהתבאר, כי הוא הבל פה שאין בו חטא, והעולם על זה קיים כמו שאמרנו, וגם מפני כי התחלת התורה הוא תורת תינוקות של בית רבן, וכאשר הדבר המוכרח להיות אינו במציאות נקרא זה חורבן ושממה, עד שאפילו ירושלים חרבה וזהו חורבן גמור ביותר.

וכבר התבאר למעלה גם כן אצל אין מבטלין תינוקות של בית רבן, כי קדושתן יותר מבנין בית המקדש, כי קדושת תינוקות של בית רבן וקדושת בית המקדש דומים, רק כי קדושת תינוקות של בית רבן הוא גדול יותר, ושניהם יש בהם קבלת קדושה, קדושת בית המקדש היא חל על עצים ואבנים בלבד, וקדושת תינוקות של בית רבן היא התורה חלה על אדם שהוא בעל נפש, והיא גם כן קדושה גמורה מפני שהיא בלא חטא כמו בית המקדש, וכאשר ביטלו תינוקות של בית רבן, גם כן המעלה שהוא למטה ממנה בטלה, כי שניהם ענין אחד ודבר אחד הוא. עכ״ד.

ועיין בשו״ת רב פעלים (ח״א בסוד ישרים סימן ב) וז״ל: ודע כי מש״כ רבנו האר״י זלה״ה בשער מאמרי רשב״י (בהקדמת בראשית דף ח.) וז״ל: הנה קיום העולם הוא התורה, ומה גם לימוד התינוקות הבל שאין בו חטא, הוא המעלה את המלכות למקום שאין הקליפות שולטים, ונגלים האבות העליונים במוחותיה וכו׳, עיין שם. דהגם שזה נאמר על כל ינוקי דבי רב, עכ״ז יהיה זה ע״י שלימוד שלהם נכלל עם הגדולים, ולכן עולה למקום גבוה. ועיין

בעץ חיים (שער הנסירה פ״ג) ועיין במאמרי רשב״י בביאור אדרא זוטא (דף נא:) ודוק היטב כי קיצרתי. עכ״ל.

מבואר שהמעלה הגדולה של תינוקות של בית רבן, הוא דוקא כשהלימוד שלהם נכלל עם הגדולים, ומכאן חזרנו ללמד על מעלת מלמדי התינוקות של בית רבן שעל ידם מתעלה לימוד התינוקות עד אין חקר, והם מקיימים את העולם בהבל שאין בו חטא, ותורתם עולה למקום גבוה.

ואיתא בבמדב״ר (פר׳ ט אות ז) וז״ל: מהו (מיכה ב) מעל עוליה תקחו הדרי לעולם, לא היה לי בעולם הדר אלא העוללים, שנאמר (תהילים ח) מפי עוללים ויונקים יסדת עוז, ואני מתהדר בהם, כמה דתימא (משלי יד) ברוב עם הדרת מלך. ע״כ.

וכתב המהר״ם שיק (שבת דף קיט:) דאיתא, אמר רב המנונא לא חרבה ירושלים אלא בשביל שביטלו בה תינוקות של בית רבן, וצריך ביאור הרי אמרו ביומא (דף ט:) שבית ראשון חרב על ג׳ עבירות גילוי עריות עבודה זרה ושפיכות דמים, ובית שני משום שנאת חינם, ואיך אמר כאן בשביל ביטול תינוקות של בית רבן.

אלא נראה לפרש, דהנה חז״ל אמרו (תמיד דף לב. ובאבות פ״ב מ״ט) איזהו חכם הרואה את הנולד, והרמב״ם בספר מו״נ (ח״ב פרק כה) חילק כל המעשים לד׳ חלקים, ושפעולת הבל וריק הוא הנעשה בלי תכלית חשוב וכל שכן בלי תכלית כלל, וא״כ צריך האדם לשים לנגד עיניו תכלית הבריאה ועל מה שברא השי״ת את האדם, וכי אפשר שנברא לאכול ולשתות או לעסוק רק במשא ומתן או שאר עניני עולם, הלא כל הדברים הנ״ל הם רק צורך אם האדם הוא בעולם, ואילו לא היה האדם א״כ אין צריכים לזה, א״כ הדבר חוזר חלילה ושוב אין לדבר שום תכלית, (היינו אם נאמר שהאדם נברא בשביל עניני עולם הזה, ואילו עניני עולם הזה נבראו בשביל האדם), ואיך אפשר שהי״ת שהוא חכם לב ואמיץ כח יברא העולם בלי תכלית, וע״כ שתכלית העולם לעבוד ה׳ ולקרב עצמו לבורא עולם ויתהפך עי״ז גם החומר הגשמיי לדברים רוחניים.

ועל דרך זה אמר איוב (כח) ויאמר לאדם הן יראת אדני היא חכמה, כי איזהו חכם הרואה את הנולד, והנה מראיית הנולד יראה שרק יראת ה׳ היא תכלית, וסור מרע היא הבינה (איוב שם), וא״כ החכמה עצמה וראיית הנולד והתכלית לכל דבר, הוא עצמו תורה לאדם לדרכי ה׳ וליראת שמים, וכן אמר דוד המלך ע״ה (תהילים קיא) ראשית חכמה יראת ה׳ שכל טוב לכל עושיהם תהילתו עומד לעד, והכוונה ע״פ הנ״ל שראשית חכמה דהיינו ראשית הנולד שעליהם אמרו חז״ל שהוא חכם, הוא תביא לידי יראת ה׳ ולכך ״שכל טוב לכל עושיהם״, דהיינו על כל מעשה טוב שירגיל אדם עצמו בהשכל, לידע מה תכליתו ותהילתו של שכל טוב לכל עושיהם, שעושה הכל בהשכל ומבחין תכלית הדבר, הוא ״עומדת לעד״, שמעמיד האדם על הרעיון הזה שהוא נברא להיות עומד לעד, ועל יראה הנצחי הרוחני, ולא לדברים הגשמיים בעולם הזה.

והנה אנו רואין בדורינו שרבים אומרים מה תכלית יהיה אם אנחנו מניחין את בנינו ללמוד בתורת ה׳, ובמה יחיה ויפרנס את עצמו, ואני משיב להם ממה נפשך, אם הם רואין ודואגים על התכלית, ראוי להם להתבונן על התכלית כלל הבריאה, ואם לא יניחו את בניהם ללמוד תורה, ואפשר או קרוב שילכו בניהם כדרך המון עם בעוה״ר, ומה יהיה להם תועלת בחיותם, הלא טוב לאדם כזה שלא נברא כמו שאמרו חכמינו ז״ל.

וא״כ אדרבה הראיה על התכלית הוא צריך לעורר האדם שתכליתו לעבוד ה׳ ולשמור מצוותיו, ועי״ז יתגדל החטאים שעושה, וזה אפשר שכיוונו חז״ל (שבת דף קיט:) שבודאי שהדור הזה שנחרב בית המקדש בימיו בודאי חטאו, כמבואר בדברי חז״ל (יומט דף ט:) עד שגרמו לגלות ולחורבן, אבל הוא גופה תיקשי על מה הקצף הגדול הזה, הלא האדם הוא רק טועה ואינו רואה תכלית האמת ועל מה הוא נברא, אמנם ע״י שביטלו תינוקות של בית רבן ועל כרחך ג״כ היה סברתם כמו שהוא בדורותינו, שאומרים שאין להם תכלית בזה, וא״כ אדרבה היה להם להשגיח בתכלית האמיתי, ואפילו הכי עשו עבירות, בודאי הגיע להם עונש גדול, וזה שאמר לא חרבה ירושלים – בשביל החטאים, אלא משום שביטלו תינוקות של בית רבן, לכך היה חטאם גדול כל כך. עכ״ד.

וכתב בדרשות מהר״ם בנעט (דרוש טו) דאמרו חז״ל (שבת דף קיט:) לא גלתה השכינה עד שנגלו תינוקות של בית רבן, וקשה איך שלטו האוייבים בביהמ״ק הא קודם שגלה התשב״ר לא גלה השכינה, אמנם צריך לומר שביטלו התשב״ר מתורתם, א״כ כבר נתחייבו ונסתלק הקדושה.

וזה הפירוש על מה אבדה הארץ, רצ״ל במה ולמה שלטו שאבדה הארץ, והשיב על עזבם את תורתי אשר נתתי לפניהם דייקא, דכתיב (תהילים ח) מפי עוללים ויונקים יסדת עוז שהן ערבים בקנין התורה, לזה אמרו פה איך שודדנו והשיבו כי עזבנו ארץ, רצ״ל עזב השכינה אותן מפני כי השליכו משכנותינו המה התינוקות של בית רבן שערבים עלינו וביטלו התורה מפיהם.

ואמרו (ירמיה ט) שמענה נשים דבר ה׳, ועל פי דרכו תלמד אשה רעותה קינה, וזהו (שם) עלה מוות בחלונינו הן הסנהדרין, ומ״מ נשאר בחלונינו עוד לא נסתלקה השכינה ואיך בא בארמנותינו, אמנם בהכרית עולל מחוץ משנגלו העוללים יונקים המה תינוקות של בית רבן, דהיינו שביטלו מתורתם גם הבחורים מרחובות, ואז נסתלקה השכינה וע״כ בא בארמנותינו.

גם אמר ולמדנה אשה רעותה קינה ובאיזה התעוררות כי בא בארמנותינו, והיינו כמו שאמרו חז״ל (שבת דף קה:) מפני מה בניו של אדם מתים מפני שלא בכה על אדם כשר, ע״כ אמרו עלה מוות כו׳ וכבר בא בארמנותינו, ועתיד חלילה להכרית עולל כו׳ אם לא תספידו ותעוררו אבל כראוי.

וזה שאמר הנביא (איכה א) עיני עיני יורדה מים כי רחק ממני מנחם, רצ״ל אני בוכיה הרבה על מיתת הצדיקים, באין משיב נפשי, ואפ״ה היו בני שוממין, והשיב כי גבר אוייב הפנימי,

רצ״ל ברבות החטאים אין די לכפר בסילוקן של צדיקים לבד כי אם גם בסילוקן של בנים. גם י״ל כי גבר האוייב, רצ״ל גבר האוייב לאחר הכפרה הוספנו לחטוא. עכ״ד.

וכתב רבינו החפץ חיים בנדחי ישראל (פרק יח) דברי תוכחת על התרשלות לימוד תשב״ר, וז״ל הקדושה: ועתה נדבר עוד קצת בענין גודל החיוב על כל קהילה מישראל להושיב מלמדי תינוקות ללמד תורה לילדי ישראל, וכדאיתא ביו״ד (סימן רמה ס״ז) מושיבין מלמדי תינוקות בכל עיר ועיר, וכל עיר שאין בה מלמד תינוקות מחרימין אנשי העיר עד שיושיבו מלמדי תינוקות וכו׳, שאין העולם מתקיים אלא בשביל הבל פיהם של תינוקות של בית רבן שאין בהם חטא, וגרסינן בשבת (דף קיט:) לא חרבה ירושלים אלא בשביל שביטלו בה תינוקות של בית רבן וכו׳.

והטעם בכל זה שזה גורם שתשתכח תורה מישראל, שאם אין גדיים אין תיישים, ומזה נלמוד דכ״ש בזמנינו ובפרט במדינות הרחוקות שקרן התורה בעוה״ר ירדה עד לעפר ועמודי הדת נתרופפו, כמה צריך להחזיק שלא תתמוטט לגמרי ח״ו, ובעוה״ר אנו רואין בעינינו שכמה ילדים שהיו יכולים להיות יודעי התורה ועובדי השם, ומפני שלא נמצאו להם בילדותן בית ת״ת נשארים בורים ועמי הארצות גמורים והרבה מהם יוצאים לתרבות רעה ג״כ, אוי לעינים שכך רואות שנמצאו במדינות הרחוקות קהילות גדולות של ישראל שלא נמצא אצלם אף ת״ת אחד ללמד תורת ה׳ לילדי ישראל, ואף המקומות שקובעין ללמד להם מעט דברי תורה הוא רק לטפל בעלמא עד שנבלע מעט לימוד ההוא ביתר הלימודים החיצונים, שלומדים אותם וישארו כל הילדים אף בלא ידיעת המקרא וכ״ש משנה וגמרא, ואין איש שם על לב למצוא מזור ותרף לזה שלא תפוג תורה ח״ו.

ומה נדבר ומה נצטדק לפני כסא כבודו יתברך כשיתבע ממנו לעתיד עלבונה של תורה, והעיקר תלוי בהאנשים החשובים אשר בעיר אשר בידם לחזק ולתקן הדבר, כמו שאמרו חז״ל (מושב זקנים ויקרא ד כב, ש״ך עה״ת שם) על הפסוק (שם) חטאת הקהל הוא וסמיך ליה אשר נשיא יחטא, להורות לנו שמה שהקהל חוטאין החטא הוא על החשוב, כי הוא נתפס בעוונם במה שלא ראה לתקן את הדבר, אך מ״מ עתידין הכל ליתן את הדין דחטאת הקהל הוא.

וכל איש שנגע יראת ה׳ בליבו, יראה להשתדל בענין זה של התייסדות תלמודי תורה לילדי ישראל, [והלימוד יהיה העיקר מקרא משנה וגמרא כפי יכולת הנערים, והרב יהיה ירא אלהים וכמו שנהגו אבותינו, ויוכלו להתייעץ שלא יהיה נגד חוקי המדינה, וכבר נעשה בתי ת״ת כאלו גם בחוץ למדינה], למען כבוד ה׳ ותורתו הקדושה שנתחלל עתה בעוונותינו, ואז אין קץ יהיה לשכרו, שהוא גרם שלא תשתכח תורה מישראל, וכדמצינו בגמרא (ב״מ דף פה:) שאמר רבי על ר׳ חייא כמה גדולים מעשי חייא, עבור שהשתדל בתחבולות בימיו שלא תשתכח התורה מישראל.

וזכותם גדול מאוד לעתיד, ועליהם אמר הכתוב (דניאל יב) והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד (עיין ב״ב דף ח:), וכל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו (אבות פ״ה מי״ח), וזכות המצוה הזאת גדול מאוד, שעי״ז יש לישראל קיום בין האומות, כמו שאמרו חז״ל (ב״ר פר׳ סה אות כ) על הפסוק (בראשית כז) הקול קול יעקב וגו׳, שבזמן שקולו של יעקב מצפצף בבתי כנסיות ובתי מדרשות אין הידים שולטות בהם וכו׳, וכעין זה איתא ג״כ בזוה״ק על הפסוק (שיה״ש א) אם לא תדעי לך היפה בנשים צאי לך בעקבי הצאן וגו׳, וז״ל בפרשת בלק (דף קצז:) אם לא תדעי לך לאתקפא גרמך בגלותא ולאתקפא חילא לאגנא על בנך, צאי לך לאתקפא בעקבי הצאן – אינון תינוקות דבית רבן דאולפי תורה וכו׳. עכ״ד.

והנה מצינו (אסת״ר פר׳ ז אות יז) בנס פורים שיש איתו קשר ישיר לתינוקות של בית רבן, דאיתא: בשעה שנחתמו אותן האגרות וניתנו ביד המן, ויבוא שמח הוא וכל בני חבורתו, ופגעו במרדכי שהוא הולך לפניהם, וראה מרדכי שלושה תינוקות שהיו באים מבית הספר, ורץ מרדכי אחריהם, וכשראה המן וכל חבורתו שהיה רץ מרדכי אחרי התינוקות, הלכו אחרי מרדכי לדעת מה ישאל מרדכי מהם, כיון שהגיע מרדכי אצל התינוקות שאל לאחד מהם פסק לי פסוקיך, אמר לו (משלי ג) אל תירא מפחד פתאום ומשואת רשעים כי תבוא, פתח השני ואמר אני קריתי היום, ובזה הפסוק עמדתי מבית הספר (ישעיה ח) עוצו עצה ותופר דברו דבר ולא יקום כי עמנו אל, פתח השלישי ואמר (שם מו) ועד זקנה אני הוא ועד שיבה אני אסבול אני עשיתי ואני אשא ואני אסבול ואמלט, כיון ששמע מרדכי כך שחק והיה שמח שמחה גדולה, אמר לו המן מה היא זאת השמחה ששמחת לדברי התינוקות הללו, אמר על בשורות טובות שבשרוני שלא אפחד מן העצה הרעה שיעצת עלינו, מייד כעס המן הרשע ואמר אין אני שולח ידי תחילה אלא באלו התינוקות. ע״כ.

עוד איתא במדרש (אסת״ר פר׳ ט אות ד) וז״ל: לאחר שעשה העץ, הלך אצל מרדכי ומצאו שהיה יושב בבית המדרש והתינוקות יושבים לפניו, ושקים במתניהם ועוסקים בתורה, והיו צועקים ובוכים, ומנה אותם ומצא שם שנים ועשרים אלף תינוקות, השליך עליהם שלשלאות של ברזל והפקיד עליהם שומרים, ואמר למחר אהרוג אלו התינוקות תחילה, ואחר כך אתלה את מרדכי.

והיו אמותיהם מביאות להם לחם ומים ואומרות להם בנינו אכלו ושתו קודם שתמותו למחר, ואל תמותו ברעב, מייד היו מניחין ידיהם על ספריהם ונשבעים בחיי מרדכי רבינו לא נאכל ולא נשתה, אלא מתוך תעניתנו נמות, געו כולם בבכיה עד שעלתה שועתם למרום, ושמע הקב״ה קול בכייתם כבשתי שעות בלילה, באותה שעה נתגלגלו רחמיו של הקב״ה ועמד מכסא דין וישב בכסא רחמים, ואמר מה קול גדול הזה שאני שומע כגדיים וטלאים, עמד משה רבנו לפני הקב״ה ואמר, רבש״ע לא גדיים ולא טלאים הם אלא קטני עמך שהם שרויים בתענית היום שלושה ימים ושלושה לילות, ולמחר רוצה האוייב לשחטם כגדיים

וטלאים, באותה שעה נטל הקב״ה אותן אגרות שגזר עליהם שהיו חתומות בחותם של טיט וקרעם, והפיל על אחשורוש בהלה באותו לילה, הה״ד (אסתר ו) בלילה ההוא וגו׳. ע״כ.

מבואר שנס פורים נתגלגל ע״י שמרדי עסק בתורה עם התינוקות. וצ״ב דאז היה זמן צרה וצוקה, ואין עת לחשות כי אם לצעוק ולהתחנן לפני הקב״ה שיצילנו מהמן הרשע ימ״ש וגונדא דיליה, ואם כי נתגלה למפרע שבזכות זה ניצלו עמ״י, אך מעיקרא מאי קסבר, ומהיכן ידע שזה הוא הדבר הנכון לעשותו כעת.

עוד איתא במגילה (דף טז.) וז״ל: ויקח המן את הלבוש ואת הסוס אזל אשכחיה דיתבי רבנן קמיה ומחוי להו הלכות קמיצה לרבנן, כיון דחזייה מרדכי דאפיק לקבליה וסוסיה מיחד בידיה מירתת, אמר להו לרבנן האי רשיעא למיקטל נפשי קא אתי, זילו מקמיה די לא תכוו בגחלתו, בההיא שעתא נתעטף מרדכי וקם ליה לצלותא, אתא המן ויתיב ליה קמייהו ואוריך עד דסליק מרדכי לצלותיה, אמר להו במאי עסקיתו, אמרו ליה בזמן שבית המקדש קיים מאן דמנדב מנחה מייתי מלי קומציה דסולתא ומתכפר ליה, אמר להו אתא מלי קומצי קמחא דידכו ודחי עשרה אלפי ככרי כספא. ע״כ.

וגם הכא צ״ב מהיכן ידי מרדכי שעתה צריך לעסוק בתורה, והרי הסברא שעתה עת לצעוק ולהתחנן לפני מלך מלכי המלכים, ואם כי מבואר שזה היה יסוד הצלתם דאתי קומצא דידכו וכו׳, סו״ס מהיכן ידע זה מרדכי.

ואיתא במ״ר (סדר תולדות פר׳ סה אות כ) וז״ל: אמר רבי אבא בר כהנא לא עמדו פילוסופין בעולם כבלעם בן בעור וכאבנימוס הגרדי, נתכנסו כל עובדי כוכבים אצלו, אמרו לו תאמר שאנו יכולים להזדווג לאומה זו, אמר לכו וחזרו על בתי כנסיות ועל בתי מדרשות שלהן, ואם מצאתם שם תינוקות מצפצפין בקולן אין אתם יכולים להזדווג להם, שכך הבטיחן אביהן ואמר להם, הקול קול יעקב, בזמן שקולו של יעקב מצוי בבתי כנסיות אין הידים ידי עשו, ואם לאו, הידים ידי עשו, אתם יכולים להם. ע״כ.

והנה מרדכי הצדיק הבין זה, שעיקר כח האומות הוא מחמת שאין הקול קול יעקב, וידע שעיקר הכח הוא בלימוד תשב״ר, על כן כינס מרדכי את התינוקות כדי לבטל את רוע הגזירה. וזהו שאמר המן שאת התינוקות יהרוג תחילה, כי ידע שכל עוד שהם עוסקים בתורה אין בכוחו לעשות כלום, לכך אמר שיהרגם תחילה ואז יוכל להשמיד את כל עמ״י ר״ל.

וכ״כ הרי״ף בפירושו על העין יעקב (שם) דמה שניצולו הוא ע״י מרדכי שאסף וקיבץ את התשב״ר ועסק בתורה ועי״ז ניצולו, וזהו הרמז (אסתר ח) ליהודים הייתה אורה, אורה זו תורה (מגילה דף טז:), כלומר דמה שליהודים הייתה אורה, היינו משום שזו תורה שקיבץ מרדכי את תשב״ר ועסקו בתורה.

וכתב בספר חיים עד העולם (ח״א דרוש א לשבת זכור, עמוד שמ בנדמ״ח) דזה הרמז בפסוק (שמות כח) ונשמע קולו בבואו אל הקודש לפני ה׳ ובצאתו ולא ימות, היינו ושמע קולו של מרדכי, בבואו אל הקודש שהוא הביהמ״ד, ובצאתו כם כל תשב״ר, ועי״ז ולא ימות בכל זמן שהקול קול יעקב מצוי בבתי כנסיות ובבתי מדרשיות – אין הידים ידי עשו. עכ״ד.

והנה יסוד העם היהודי וקיומם במשך שנות דור הוא על ידי תשב״ר הלומדים תורה, וכמבואר בפתיחתא דאסת״ר (אות יא) וז״ל: אם אין גדיים אין תיישים אם אין תיישים אין צאן, אם אין צאן אין רועה אם אין רועה אין עולם מתקיים, כך היה אחז סבור ואומר אם אין קטנים אין גדולים, אם אין גדולים אין תלמידים, אם אין תלמידים אין חכמים, אם אין חכמים אין זקנים, אם אין זקנים אין תורה, אם אין תורה אין בתי כנסיות ובתי מדרשות, אם אין בתי כנסיות ומדרשות אין הקב״ה משרה שכינתו בעולם. ע״כ.

מעתה בין תבין מדוע נס פורים לא יתבטל לעולם, וכמו שאמרו חז״ל בירושלמי (מגילה פ״א ה״ה) ובפסיקתא זוטרתא (אסתר ט סימן כח) שלעתיד לבוא כל המועדים יהיו בטילים מלבד ימי הפורים שלא יהיו נבטלים לעולם, וכמש״כ (אסתר ט) לא יעברו מתוך היהודים וזכרם לא יסוף מזרעם. וכ״ה במדרש שוחר טוב (משלי ט ב) ובמדרש שכל טוב (פר׳ בשלח פי״ז סימן טז) וכן פסק הרמב״ם (פ״ב מהל׳ מגילה הי״ח).

והביאור לזה בס״ד, כי כל מהותו נעשה בזכות הקטנים שהם נשמת עמ״י ובזכותם ישראל מתקיימים במשך שנות דור, על כן כיון שנס פורים נתגלגל ע״י תשב״ר, כך הנס לא יתבטל לעולם.

והנה אעתיק לך בס״ד עוד במעלת לימוד תשב״ר, ומעלת המלמדים תורה בפרט לתשב״ר. איתא בזוהר חדש (מדרש הנעלם פר׳ לך לך דף לב.) וז״ל: בלעדי רק אשר אכלו הנערים (בראשית יד), אמר רבי תנחום, בא וראה כמה חביבה התורה לפני הקב״ה, שבשבילה זוכה האדם לחיי העולם הבא, וכל המלמד תורה לאחרים – יותר מכולם, בא וראה מה כתוב בכאן, אם אקח מכל אשר לך, אותם הרשעים הראויים לך, בלעדי רק אשר אכלו הנערים, חוץ מאותם המורים תורה לאחרים ולתינוקות, ששכרם כפול.

שאמר רבי יצחק, המלמד תורה לתינוקות, דירתו עם השכינה, והיינו שאמר רבי שמעון, כשהיה בא לראות את העלמים בבית הרב, היה אומר הלכתי לראות פני השכינה.

ואומר, רק אשר אכלו הנערים, חוץ מאותם אשר לימדו לנערים תורה, וחלק האנשים אשר הלכו איתי באותו העולם, תדע שאחזיק בהם ולא אתנם לך, אע״פ שראויים ליענש. ע״כ.

מבואר בדברי הזוה״ק דהמלמד תורה לתינוקות מעלתו רב מאוד, והוא חביב לפני הקב״ה יותר מכולם, ובשכר זה אע״פ שמגיע להם עונש – לא יענשו בשכר שמורים תורה לתינוקות, והפליג בזוהר לומר שהמלמד תינוקות דירתו עם השכינה.

ואיתא בדרשות שנות ימין עליון (דרוש ד׳ דף סח:) וז״ל: וממוצא הדבר אתה למד, כמה גדול שכרו של המלמד שהוא משתדל במלאכת ה׳ ביראת ה׳ על פניו, שלא לאבד אפילו רגע עם התינוקות וללמד תורה, שהוא גורם שישרה הקב״ה שכינתו על ישראל. עכ״ל.

וכתב ביסוד יוסף (פרק סט) וז״ל: אזהרה והתעוררות אל המלמד, בהיות השכינה שרויה שם, האם רובצת על הבנים גדנפהא על הגדיים הרכים אשר הבל פיהם בוקע שחקים, ישימו ליבם כי השכינה רואה לימודם אם עושים את מלאכתם באמונה בלי רמיה, באשר מלאכת שמים זו מקיימת את העולם ומצלת את תלמידיהם ולומדיהם (היינו המלמדים) מגיהנם, וכדאיתא במדרש הנעלם וכו׳, ועל כן יזהר המלמד תורה לתינוקות להיות המקום הזה נקי וטהור וכו׳. עכ״ל.

ובספר קב הישר (פרק עב) כתב וז״ל: אמרו רז״ל (שבת דף קיט:) כי העולם מתקיים על הבל פיהם של תינוקות של בית רבן, ומכאן תראה, שגדול שכר המלמדין עם התינוקות, ובכל מקום שתינוקות לומדים אצל רבם, שם השכינה מצויה ושורה שם, כדאיתא בזוהר (פרשת לך לך דף לב.) רבי שמעון בן יוחאי כד הוי אתי למחמיה עולמיא בבי רב, הוה אמר, אזלינא למחמי אפי שכינתא. ומה שדייק ואמר, כד הוה אתי למחמי עולימיא בבי רב, כי כן מנהג אנשי מעשה, כשהיו פנויין מן המלאכה, היו הולכים אל המלמדים כדי לקבל אפי שכינתא.

ועל כן צריך אדם להזהר, שכל ההולך לשם לבית המלמדים, שם האם, דהיא שכינתא רובצת על הבנים ופורשת כנפי שכינה על גדיי הצאן, ובהבל פיהם של תינוקות בוקעים רקיעים ואוירים, על כן צריך המלמד לשום אל ליבו, שהשכינה שוכנת אצלו, ויעשה מלאכתו באמונה בלי רמיה, באשר שהוא מלאכת שמים, ויראה שיהיה החדר אשר לומדין שם התינוקות נקי וטהור מכל לכלוך, ויקיים (דברים כג) והיה מחניך קדוש, כי זה נקרא מחנה שכינה.

ואיתא בזוהר חדש (שם) רבי אלעזר ברבי שמעון בן יוחאי פגע ביה אליהו, והוי אליהו מתחזי אליו כדמות סבא, ותינוק קטן הולך לפניו, והיה מעבר נהר גדול לאעברא להך גיסא. אמר ליה סבא רמיא להאי ינוקא על כתפאי בחד גיסא, ואת על כתפאי גם כן בהאי גיסא, ואעביר לכון מעברא דנהרא רבא הדין, אמר ליה לא מארי דדרא את ולא תוכל לעברנא? (רצה לומר, שאמר לו ראיתי שאתה תלמיד חכם, ותש כוחך מחמת לימוד התורה, שנקראת תושיה, שמתשת כח של אדם).

אמר ליה, סבא אי אתפש אותך ורביא הדין בתרי ארימית יתכון פלגות מיל אחורי הנהר, ושאמרת לי שהתורה נקראת תושיה ומתשת כח של אדם, והלא התורה נקרא אסותא, שנאמר (משלי ג) רפאות תהי לשרך וגו׳ ולכל בשרו מרפא, אף אני שתיתי מהתורה יומין סגיאין כמה דשתי מלין דאסותא, ואיישר חילי, נטיל להון ואעברינון על כתפוי.

אמר ליה, סבא חילי סגי בעלמא הדין ובעלמא דאתי, ובגין רביא הדין לא אשבק לך ולא אתן רשות לשר של גיהנם ליגע בך, ואנא עייל ליך לעלמא דאתי בתקף חילי, דאית לי תמן,

אמר לי, רבי רבא חילך וסגיאה בעלמא הדין ובעלמא דאתי, ואת דמין כהאי שמשא וכו׳. ע״כ.

ובהיות כי גדול שכר כח לימוד התינוקות, והבל פיהם עושים הרבה פעולות טובות והצלות מגזירות רעות וקשות, כמו שאמרו רז״ל (ב״ר פר׳ סה אות כ) הקול קול יעקב בזמן שהקול של תינוקות מצפצפים בבתי מדרשות ובבתי כנסיות של יעקב, אין הידים ידי עשו לבוא עלינו, חס ושלום, בגזירות רעות ושמדות.

על כן צריכין אנו גם כן להתפלל על התינוקות של בית רבן ועל יונקי שדים, שהקב״ה יסוככם בצל כנפיו וישמרם מכל עינא בישא ומכל חולי ופגעים רעים, שינצלו מן אסכרה, שבא אל התינוקות מחמת חסרון אור הלבנה, ולכן כתיב (בראשית א) מארת – חסר וי״ו. עכ״ל.

וכתב ביסוד יוסף (שם) וז״ל: ומצאתי שמה שתיקנו לומר בברכת יוצר אור ״ברחמיך הרבים רחם עלינו״, הכוונה יהיה על התינוקות, שינצלו מאסכרה שנתהווה מחיסרון אור הלבנה. עכ״ד.

ואיתא בב״מ (דף פה:) וז״ל: אמר ליה ר׳ חייא לר׳ חנינא בהדי דידי קא מינצית דעבדי לתורה דלא תשתכח מישראל, מאי עבידנא? אזלינא ושדינא כיתנא וגדילנא נישבי וציידנא טבי ומאכילנא בשרייהו ליתמי, ואריכנא מגילתא וכתבנא חמישה חומשי, וסליקנא למתא ומקרינא חמישה ינוקי בחמישה חומשי, ומתנינא שיתא ינוקי שיתא סדרי, ואמרנא להו עד דהדרנא ואתינא אקרו אהדדי ואתנו אהדדיי ועבדי לה לתורה דלא תשתכח מישראל.

היינו דאמר רבי כמה גדולים מעשי חייא, אמר ליה ר׳ ישמעאל בר׳ יוסי אפילו ממר? אמר ליה אין, אפילו מאבא? אמר ליה ח״ו לא תהא כזאת בישראל, אמר ר׳ זירא אמש נראה לי ר׳ יוסי בר׳ חנינא אמרתי לו אצל מי אתה תקוע, אמר לי אצל ר׳ יוחנן, ור׳ יוחנן אצל מי אצל ר׳ ינאי, ור׳ ינאי אצל מי אצל ר׳ חנינא, ור׳ חנינא אצל מי אצל ר׳ חייא, אמרתי לו ור׳ יוחנן אצל ר׳ חייא לא אמר לי באתר דזקוקין דנורא ובעורין דאשא מאן מעייל בר נפחא לתמן.

אמר רב חביבא אשתעי לי רב חביבא בר סורמקי, חזי ליה ההוא מרבנן דהוה שכיח אליהו גביה, דלצפרא הוו שפירן עיניה ולאורתא דמיין כדמיקלין בנורא, אמרי ליה מאי האי ואמר לי דאמרי ליה לאליהו אחוי לי רבנן, כי סלקי למתיבתא דרקיע אמר לי בכולהו מצית לאסתכולי בהו לבר מגוהרקא דר׳ חייא דלא תסתכל ביה, מאי סימנייהו בכולהו אזלי מלאכי כי סלקי ונחתי, לבר מגוהרקא דר׳ חייא דמנפשיה סליק ונחית, לא מצאי לאוקמא אנפשאי אסתכלי בה אתו תרי בוטיטי דנורא ומחיוהו להההוא גברא וסמינהו לעיניה, למחר אזלי אשתטחי אמערתיה אמינא מתנייתא דמר מתנינא ואתסאי.

אליהו הוה שכיח במתיבתא דרבי, יומא חד ריש ירחא הוה נגה ליה ולא אתא, א״ל מאי טעמא נגה ליה למר, אמר ליה אדאוקימנא לאברהם ומשינא ידיה ומצלי ומגנינא ליה וכן

ליצחק וכן ליעקב, ולוקמינהו בהדי הדדי, סברי תקפי ברחמי ומייתי ליה למשיח בלא זמניה, א״ל ויש דוגמתן בעולם הזה? אמר ליה איכא ר׳ חייא ובניו, גזר רבי תעניתא אחתינהו לר׳ חייא ובניו אמר משיב הרוח ונשבה זיקא אמר מוריד הגשם ואתא מיטרא, כי מטא למימר מחיה המתים רגש עלמא, אמרי ברקיעא מאן גלי רזיא בעלמא, אמרי אליהו, אתיוהו לאליהו מחיוהו שתין פולסי דנורא, אתא אידמי להו כדובא דנורא על בינייהו וטרדינהו. ע״כ.

ופירש״י וז״ל: שדינא כיתנא, זורע אני זרעוני פשתן: שדינא, משליך: וגדילנא נישבי, וקולע אני ממנו רשתות ומכמורות: וציידנא טבי, ואני צד צביים: ואריכנא מגילתא, ומתקן אני מעורותיהן קלפים: וסליקנא למתא, למקום שאין מלמדי תינוקות: לחמישה ינוקי, לכל אחד ספרו: ומתנינא, על פה שיתא סדרי משנה לשיתא ינוקי: אקרו אהדדי, לימדו זה את זה מקראות: ואתנו אהדדי, לימדו זה את זה סידרו: לא תהא כזאת בישראל, לא תאמר זאת בישראל:

אמש נראה לי, בחלום: תקוע, וישב בישיבה של מעלה: ור׳ יוחנן אצל ר׳ חייא לא, אמרתי אני וכי אין ר׳ יוחנן ראוי לישב אצל ר׳ חייא: ובעורין, תרגום דלפידין: דמצפרא הוו שפירין עיניה, בבוקר ראיתי את עיניו יפות, ולערב ראיתיו דומות כאילו נשרפו באור: אמרי ליה, אמרתי לו: דאמרי, אמרתי לאליהו: גוהרקא, קתדרא: בוטיטי, ניצוצות: מתני׳ דמר קמתנינא, תוספתא של אדוני שסידרה לששה סדרים אני שונה תמיד, דר׳ חייא סידרה לתוספתא, כדאמרינן בעלמא רבי לא שנאה ר׳ חייא מנא ליה, ואמרינן כל מתניתא דלא מיתנייא בי רבי חייא ורבי אושעיא לא תותבו מינה בבי מדרשא:

תקפי ברחמי, מרבין בתפילה: ומייתי למשיח בלא זמניה, לכך אין ניתן לי רשות להעמידן יחד: יש דוגמתן, שתהא תפילתן נשמעת: פולסי, חבטת מלקות: עכ״ל רש״י.

הנה רואים מדברי הגמרא דמעלת רבי חייא הייתה כ״כ גדולה, וזאת בזכות מה שהיה מלמד תינוקות, והיה פועל שלא תשתכח תורה מישראל, ומעלתו הייתה כ״כ גדולה עד שהיה לו מדור מיוחד במתיבתא דרקיעא, ולא היה אפשרי למלאכים להגיע אליו, וכן לא היה ניתן להתבונן בו, ואף מבואר שהיה בדרגת האבות הקדושים ויכל להביא את הגאולה ולהחיות מתים בתפילתו.

ואיתא בש״ס ב״ב (דף ח:) וז״ל: במתניתא תנא (דניאל יב) והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע זה דיין שדן דין אמת לאמיתו וגבאי צדקה, ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד אלו מלמדי תינוקות, כגון מאן אמר רב כגון רב שמואל בר שילת, דרב אשכחיה לרב שמואל בר שילת דהוה קאי בגינתא, א״ל שבקתיה להימנותך, אמר ליה הא תליסר שנין דלא חזיא לי והשתא נמי דעתאי עלויהו. ע״כ.

ופירש רש״י (שם) וז״ל: מלמדי תינוקות, מצדיקי רבים הן שמלמדין ומחנכין אותן בדרך טובה: שבקתיה להמנותיך, שהיית רגיל ללמדם באמונה וללמד ולישב על גבם תמיד: דעתאי להתם, לתינוקות: עכ״ל.

וכתב במהרש"א (שם בח"א) וז"ל: ומצדיקי הרבים וגו', אלו מלמדי תינוקות שכל אחד ממלמדי תינוקות הוא מצדיק הרבים בתינוקות, והם ככוכבים לעולם ועד, שהכוכבים גם ביום רואין ומשתמשים לעולם, אבל אינן נראין כן יהיה המלמדי תינוקות אף בשאינו נראה להם יהיה מפקח ורואה להיות דעתו עליהן, כדמסיק ומייתי תליסר שנין דלא חזיא לי, והשתא נמי דעתאי עלייהו, וק"ל. עכ"ד.

ואיתא בדרשות שנות ימין עליון (דרוש ד' דף סח:) וז"ל: באמת המלמד שהוא עושה מלאכתו באמונה לשם שמים, והוא משתדל עם התינוקות ללמדם תורה בכל מאמצי כוחו, אין קץ לשכרו הטוב השמור לו לעוה"ב, אשר עין לא ראתה אלוקים זולתך, ומעלתו יותר מדיין שדן דין לאמיתו וכן מגבאי צדקה, וכמו שאמרו בסוגיין (בב"ב דף ח:). עכ"ל.

ואיתא בע"ז (דף ג:) וז"ל: אמר רב יהודה אמר רב שתים עשרה שעות הוי היום, שלוש הראשונות הקב"ה יושב ועוסק בתורה, שניות יושב ודן את כל העולם כולו, כיון שרואה שנתחייב עולם כלייה עומד מכסא הדין ויושב על כסא רחמים, שלישיות יושב וזן את כל העולם כולו מקרני ראמים עד ביצי כנים וכו', ברביעיות מאי עביד יושב ומלמד תינוקות של בית רבן תורה, שנאמר (ישעיה כח) את מי יורה דעה ואת מי יבין שמועה גמולי מחלב עתיקי משדים, למי יורה דעה ולמי יבין שמועה לגמולי מחלב ולעתיקי משדים, ומעיקרא מאן הוה מיגמר להו? איבעית אימא מיטטרון ואיבעית אימא הא והא עביד. ע"כ.

חזינן כמה חשיבות יש למלמדי תינוקות של בית רבן, דהא הקב"ה בכבודו ובעצמו מלמד תינוקות של בית רבן.

ואיתא בקידושין (דף ל.) וז"ל: אמר ריב"ל כל המלמד את בן בנו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו קיבלה מהר סיני, שנאמר (דברים ד) והודעתם לבניך ולבני בניך, וסמיך ליה יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב. ע"כ.

וכן איתא בברכות (דף כא:) וז"ל: דאמר ריב"ל כל המלמד לבנו תורה, מעלה עליו הכתוב כאילו קיבלה מהר חורב, שנאמר (דברים ד) והודעתם לבניך ולבני בניך, וכתיב בתריה יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב. ע"כ.

ואיתא בסנהדרין (דף צט:) וז"ל: אמר ריש לקיש כל המלמד את בן חבירו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאו, שנאמר (בראשית יב) ואת הנפש אשר עשו בחרן, ר' אליעזר אומר כאילו עשאן לדברי תורה, שנאמר (דברים כט) ושמרתם את דברי הברית הזאת ועשיתם אותם, רבא אמר כאילו עשאו לעצמו, שנאמר ועשיתם אותם אל תקרי אותם אלא אתם. ע"כ.

עוד איתא (שם דף צב.) וז"ל: אמר רב ששת כל המלמד תורה בעוה"ז, זוכה ומלמדה לעולם הבא, שנאמר (משלי יא) ומרוה גם הוא יורה. ע"כ.

עוד איתא (שם דף יט:) וז״ל: אמר רבי שמואל בר נחמני א״ר יונתן כל המלמד בן חבירו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו, שנאמר (במדבר ג) ואלה תולדות אהרן ומשה, וכתיב (שם) ואלה שמות בני אהרן, לומר לך אהרן ילד ומשה לימד, לפיכך נקראו על שמו. ע״כ.

וכתב המאירי בספר משלי (א ח) וז״ל: והשלישי, הוא התלמיד שנקרא בפרט בן למי שלמדו והשפיעו מחכמתו, כמו (מ״ב ב) ויצאו בני הנביאים, והמלמדו הוא אביו האמיתי מוליד צורתו העצמית ומוציאה לפועל. עכ״ל.

ובשל״ה הקדוש (חלק תורה שבכתב פר׳ במדבר דרך חיים ותוכחות מוסר) איתא על מאמר הגמרא המלמד את בן חבירו תורה כאילו ילדו, שלא תאמר כאילו ילדו ולא ילדו ממש, אלא אדרבא הוא ילדו בעצמו, כי אביו ואמו נתנו לו הגוף, והרב משפיע בו נשמה, כי התורה נשמותיהן של ישראל, וסיים השל״ה דעל כן אשרי מי שמלמד את בן חבירו תורה. עכ״ד.

ובספר משכיל אל דל (כלל ו פרט א) כתב וז״ל: אמרו חז״ל בסנהדרין (דף יט:) המלמד את בן חבירו תורה כאילו ילדו, שהרי אביו מביאו לחיי העולם הזה ורבו מביאו לחיי העולם הבא, ומשום הכי אבידת רבו קודמת, ואם אמרו חז״ל (סנהדרין דף קד. זוהר פר׳ יתרו דף ע. פר׳ אחרי מות דף נז.) ברא מזכה אבא, מכל שכן מסתבר מי שהוא בנו בבחינת שהוא תלמידו, וכן אמרו חז״ל בחגיגה (דף טו:) דזכותו של ר״מ גרמה להצלתו של אחר. עכ״ל.

עוד איתא בכתובות (דף נ.) וז״ל: הון ועושר בביתו וצדקתו עומדת לעד, ר״ה ור״ח חד אמר זה הלומד תורה ומלמדה. ע״כ. ופירש המהרש״א (שם בח״א) וז״ל: הון ועושר כו׳ זה הלומד תורה כו׳, הדמיון בזה הלומד ומלמדה למי שיש לו עושר ונותן ממנו צדקה, שאינו חסר כלום אבל הוא מוסיף ברכה, כמש״כ (מלאכי ג) ובחנוני נא בזאת וגו׳, כן הלמד תורה ומלמדה לאחרים הוא אינו חסר מתורתו אבל הוא מוסיף לו לימוד, כמו שאמרו (מכות דף י. ובתענית דף ז.) הרבה למדתי כו׳ ויותר מתלמידי. עכ״ל.

ובש״ס מס׳ ע״ז (דף לה:) אמרו וז״ל: מאי דכתיב (שיה״ש א) לריח שמניך טובים, למה ת״ח דומה לצלוחית של פליטין מגולה ריחה נודף מכוסה אין ריחה נודף, ולא עוד אלא דברים שמכוסין ממנו מתגלין לו, שנאמר (שם) עלמות אהבוך קרי ביה עלומות. ע״כ.

ובש״ס מס׳ עירובין (דף נד.) אמרו וז״ל: מאי דכתיב (שיה״ש ה) לחייו כערוגת הבושם, אם משים אדם עצמו כערוגה זו שהכל דשין בה וכבושם זה שהכל מתבשמין בה, תלמודו מתקיים, ואם לאו אין תלמודו מתקיים. ע״כ. ופירש״י: שהכל מתבשמין בה, שמלמד תורה לתלמידים. ע״כ.

עוד איתא בעירובין (דף נג.-:) וז״ל: רבינא אמר בני יהודה דגלו מסכתא נתקיימה תורתן בידם, בני גליל דלא גלו מסכתא לא נתקיימה תורתן בידם, דוד גלי מסכתא, שאול לא גלי מסכתא, דוד דגלי מסכתא, כתיב ביה (תהילים קיט) יראיך יראוני וישמחו, שאול דלא גלי מסכתא, כתיב ביה (ש״א יד) ובכל אשר יפנה ירשיע. ע״כ.

ופירש״י (בפ״א) וז״ל: דגלו מסכתא, למדו לאחרים כך שמעתי. עכ״ל. עוד פירש״י בגיטין (דף נט. ד״ה שאול) וז״ל: גדול בתורה היה אלא שלא לימד לאחרים, כדאמרינן בעירובין (דף נג.) שאול לא גלי מסכתא, להכי כתיב ביה בכל אשר יפנה ירשיע. עכ״ל.

עוד איתא בתענית (דף כד.) וז״ל: רב איקלע להההוא אתרא גזר תעניתא ולא אתא מיטרא, נחית קמיה שליחא דצבורא אמר משיב הרוח ונשב זיקא אמר מוריד הגשם ואתא מיטרא, אמר ליה מאי עובדך? אמר ליה מיקרי דרדקי אנא ומקרינא לבני עניי כבני עתירי, וכל דלא אפשר ליה לא שקלינא מיניה מידי, ואית לי פירא דכוורי, וכל מאן דפשע, משחדינא ליה מינייהו, ומסדרינן ליה ומפייסינן ליה, עד דאתי וקרי. ע״כ.

ואיתא בדרשות שנות ימין עליון (דרוש ג׳ לשבת הלבשה דף סג.) וז״ל: הרי שבשביל שהיה מלמד תינוקות באמת ובאמונה ולא היה מתבטל ממלאכתו, ואדרבא היה משתדל עמהם ללמדם תורה, היה עדיף מרב שהיה דן דין אמת לאמיתו, ורב אף שגזר תעניתא ובעי רחמי לא נתקבלה תפילתו, וההוא מלמד בלא תענית אלא תיכף שאמר משיב הרוח ומוריד הגשם, קיבל הקב״ה תפילתו ואתא מטרא. עכ״ל.

ובויק״ר (פר׳ ט אות ב) איתא ע״פ (תהילים נ) ושם דרך, אלו סופרים ומשנים שהן מלמדין את התינוקות באמונה. ודרשינן עליה (שם אות ג) וז״ל: אראנו בישע אלהים, אמר רבי אבהו זה אחד מן המקראות שישועתו של הקב״ה ישועתן של ישראל (תהילים פ) ולכה לישעתה לנו. ע״כ.

ואיתא עוד בויק״ר (שם פר׳ ל אות ב) וז״ל: דבר אחר (תהילים טז) שובע שמחות את פניך, אלו שבע כיתות של צדיקים שעתידים להקביל פני שכינה ופניהם דומות לחמה ולבנה, לרקיע, לכוכבים, לברקים ולשושנים ולמנורה הטהורה שהייתה בבית המקדש, לחמה מנין, שנאמר (שיה״ש ו) ברה כחמה, ללבנה מנין, שנאמר (שם) יפה כלבנה, לרקיע מנין, שנאמר (דניאל יב) והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע, לכוכבים מנין, שנאמר (שם) ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד, לברקים מנין, שנאמר (נחום ב) מראיהן כלפידים כברקים ירוצצו, לשושנים מנין, שנאמר (תהילים מה) למנצח על שושנים, למנורה הטהורה מנין, שנאמר (זכריה ד) ויאמר אלי מה אתה ראה ואמר ראיתי והנה מנורת זהב כולה, (תהילים טז) נעימות בימינך נצח, וכי מי מודיענו איזו כת החביבה והנעימה שבהן, תרין אמוראין, חד אמר זו שבאה מכוחה של תורה ומכוחן של מצוות, ואחרנא אמר אלו סופרין ומשנין שמלמדין תינוקות באמתן, שהן עתידין לעמוד בימינו של הקב״ה, הה״ד (תהילים טז) נעימות בימינך נצח. ע״כ.

ופירש בפירוש מהרז״ו (שם) שמלמדים תינוקות בנעימה בטעמי המקרא, שקולן ערב על הקב״ה, שאין בהבל פיהם חטא. עכ״ד.

ובמתנות כהונה (שם) כתב דמדכתיב נעימות בימינך נצח, משמע אותה כת הנעימה והטובה בעיני הקב״ה, ופירש דסופרים אלו שמלמדים תינוקות, שצדקתם עומדת לעד. עכ״ד.

וכתב מרן הח״ח בשם עולם (שער החזקת התורה פרק כב) וז״ל: וה״ה כשיש בכוחו ללמד בעצמו תורה לאחרים והוא מתעצל מזה, ג״כ עוון הוא, כמו שאמרו חז״ל במדרש משלי על הפסוק (משלי יא) יש מפזר ונוסף עוד, כל מי שמונע תורה ואינו רוצה ללמד, עתידין מלאכי השרת לנקוב אותו ככברה, ולא עוד אלא אפילו עוברין שבמעי אמן מקללין אותו, שנאמר (שם) מונע בר יקבוהו לאום כו׳.

ואיתא בויק״ר (פר׳ לד אות ד) על הפסוק (משלי כב) עשיר ורש נפגשו עושה כולם ה׳, עשיר זה העשיר בתורה, רש בתורה, אמר אותו רש לאותו עשיר השנני פרק אחד ולא השנהו, א״ל מה את בעי מיתב ומתנינך בפרק משקין או באימתי קורא, תני עם דכוותך, עושה כולם ה׳, מי שעשה לזה חכם יכול לעשותו טיפש ולהטיפש חכם. עכ״ל.

ובספר פלא יועץ (ערך תורה) כתב וז״ל: והמעמיק בזה לעשות הדברים לשם שמים, לעשות נחת רוח ליוצרנו דוקא, כמעט יהא שווה בעיניו ללמד את בנו תורה כמו ללמד את בן חבירו, דא ודא אחד הוא, עושה נחת רוח ליוצרו, ואין אדם יודע איזה יכשר, ועיקר הבנים הם התלמידים, ונהי שבניו קודמין לבני חבירו, אבל אשרי איש שיאחז בזה וגם מזה, כי אולי התלמידים יצליחו יותר מן הבנים וישמח בהם.

וידוע כמה הפליגו רז״ל (סנהדרין דף יט:) בשבח המלמד את בן חבירו תורה שהוא כאילו ילדו, ושזוכה ויושב בישיבתו של מעלה, ואפילו הקב״ה גוזר גזירה הוא מבטלה. וכמה הפליגו בזוהר הקדוש בשכר ושבח המגיע למאן דמזכי לחייביא, גדול מזה שמלמד את בניו ואת בני חברו תורה, שהמאור שבה מחזירן למוטב.

ולא טוב עשו התלמידי חכמים שאינם רוצים ללמוד עם בניהם ועם תלמידים קטנים, מפני שדומה בעיניהם כביטול בית המדרש, שכשלומדים לעצמם יכולים ללמוד ביום אחד כמה דפים גמרא ופוסקים ולכתוב חידושי תורתם, לא כן עם התלמידים צריך להוציא זמן זמנים להיות חוזר עמהם עד שילמדו כל דבר, וצריך טרחא ועמל ויגיעה רבה.

ומי שמעשיו לשם שמים לעשות נחת רוח ליוצרנו, כי זה צריך להיות כל מגמתינו בזמן חיותנו, להוציא החיים בעשיית נחת רוח לפניו יתברך שמו, לא יחוש על כל זה, רק יבחר לו את אשר הוא יותר נחת רוח ליוצרנו, ויותר ויותר עושה נחת רוח ליוצרו במה שלומד את בן חבירו ואת בנו אפילו אלף בית, הבל שאין בו חטא, ממה שילמד הוא נגעים ואוהלות, ואם אין גדיים אין תיישים (עיין ירושלמי סנהדרין דף נא.), ועת לכל חפץ ולפום צערא אגרא.

וראוי לקיים בזה (ויקרא יט) ואהבת לרעך כמוך זה כלל גדול בתורה, שכמו שאם הוא לא היה בר הכי ללמד את בניו, היה רוצה שאחרים יחוסו עליו וילמדו את בניו תורה, כן צריך

הוא לחוס על אחרים וללמד את בניהם תורה, ובפרט אם אין להם אב, על היתומים ירחם ועל נפש אביהם, וידמה לו כאילו אביהם אליו יתחנן להצילו מאש להבה, וכאשר ינוח נפש האיש על ידו, אין לך חסד של אמת גדול מזה שעושים עם החיים ועם המתים, ושכרו כפול ומכופל מן השמים.

וכבר אמרו רז״ל (נדרים דף כא.) הזהרו בבני עניים שמהם תצא תורה, ואמרו (סנהדרין דף צו.) הזהרו בבני עם הארץ שמהם תצא תורה, וחייבים מנהיגי הערים בכל עיר ועיר להשתדל מאוד על התלמוד תורה בכל נפשם ובכל מאודם, ויושיבו מלמדי תינוקות על כל לימוד ולימוד, ויעמידו פרנסים בני אדם מהוגנים שיעמדו על התינוקות בכל שבוע לראות סדר לימודם, ועל המלמדים שיעשו מלאכתם מלאכת שמים באמונה, וישתדלו את התינוקות במכות ובדברים טובים ובמנות ומתנות, כדי שיעלו במעלות בסדר הלימוד.

וידוע מעלת הבל תינוקות של בית רבן, עד שאמרו (שבת דף קיט:) שהעולם מתקיים בהבל תינוקות של בית רבן, והם מבטלין כל גזירות קשות ורעות, ואין מבטלין תינוקות של בית רבן אפלו לבנין בית המקדש (שם), וכהנה מעלות רבות נאמרו בלימוד תינוקות של בית רבן.

הנה כי כן, לפי גודל המצוות והתועלת הנמשך ממנה, ראוי למנהיגי הערים להתחזק בה בכל נפשם ובכל מאודם להקים דגל התורה, ולא יחושו לכל הטורח וההוצאה, לפי רוב הטובה שעושים לנפשם, ולפי הנחת רוח שעושים ליוצרם.

וזה כלל גדול, שאל יתייאש אדם מן הרחמים כמנהג איזה אנשים שאומרים, זה הבן בודאי לא יצא חכם, ואם אניחנו בתלמוד תורה יהיה קרח מכאן וקרח מכאן, הלוא טוב שאוציאנו למשא ומתן שילמד להביא טרף לביתו, וזה הבל, שכל אשר ישב על התורה בודאי ירויח ולא יפסיד, שאם לא יצא חכם, לפחות יהיה יודע ספר ולא יהיה עם הארץ, וללמד להיות סוחר אין צריך חכמה וזמן, כי במהרה ילמד, והזוזים הם זזים מאליהם, ואפשר שמלאכתו תהיה נעשית על ידי אחרים. עכ״ל.

ובספר אגרות שומרי אמונים (סוף אגרת יב) כתב, שידוע מפי הרבי הלובלינער זיע״א, שאמר שאם היו יודעים מעלת המלמדים בשמים, היו כולם רצים להיות מלמדי תינוקות של בית רבן. עכ״ד.

ואיתא בספר חסידים (סימן תתשנב) וז״ל: ודגלו עלי אהבה (שיה״ש ב) עצים של תינוקות של בית רבן שמראין בהם התינוקות. עכ״ל. מבואר כמה חביב לימוד התינוקות לפני הקב״ה.

ומקור דברי הס״ח הוא במדרש (במדב״ר פר׳ ב אות ג ובתנחומא סדר במדבר אות י) וז״ל: ודגל״ו עלי אהבה, אמר רבי חנינא בראשונה כל מי שהיה מראה איקונין של מלך באצבע היה נהרג, והתינוקות הולכים לבית המדרש ומראים את האזכרות באצבע, אמר האלהים ודגלו עלי אהבה, וגודלו עלי אהבה. ע״כ.

ובספר מנוחה וקדושה (שער התורה ח״א אות א) כתב וז״ל: שפר קדמי אני ישראל איסרל ליתן תורת קדימה בשער הזה, לביאור חינוך הילדים ללמדם תורה, איידי דאתי מדרשא חביבה עלי, כי כל ימי דרשתי וחקרתי בעז״ה להבחין ולברר דרך הטובה והמוצלחת בסדר לימודם, וגם להבין סיבת מיעוט רואי סימן טוב בלימודם, וזהו כי אני הגבר כמעט כל ימי התפרנסתי ממלמדות, ועם כוונת השכר הייתה מעורבת גם מצות ושננתם. עיין שם.

וכתב מרן הגרי״י קניבסקי זצוק״ל בקריינא דאגרתא (ח״א סימן קכב) וז״ל: למעלת כבוד הרב הנעלה וכו׳ אחרי דרישת שלום כבוד תורתו, מכתבו קיבלתי, והדבר פשוט וברור שמלמד תורה לבני ישראל הרי הוא כעוסק בתורה כל חייו, אע״פ ששונה בכל שנה אותו דבר שלימד בשנה הקודמת.

וזכות מלמד תינוקות גדול מאוד, כמאמר חז״ל (בב״ב דף ח:) ומצדיקי הרבים ככוכבים, אלו מלמדי תינוקות. ובפסחים (דף מט.) לא מצא בת ת״ח ישא בת מלמדי תינוקות וכו׳. ועיין בפרק הפועלים מנוראות קדושת רבי חייא שאמר עליו רבי, כמה גדולים מעשה חייא, וגדולתו הייתה שלימד בני ישראל מקרא ומשנה, עיין שם כל הסוגיא.

ואמנם אם כל כוונת לימודו הוא בשביל פרנסה בלבד, ולא לשם מצוה ח״ו כלל, כמעט שאין לו זכות של מרבין תורה, אבל אם כוונתו ג״כ לשם מצוה, וכ״ש מעלת כבודו שיכול לבחור בפרנסה אחרת שאולי מרוויחים מזה יותר, ובוחר בפרנסה זו בשביל שיקיים בזה מצוות ת״ת, ודאי דינו כמו עוסק בתורה לשמה ושכרו הרבה מאוד, וכמבואר במשנה ברורה (סימן לח) בביאור הלכה (ד״ה ותגריהם).

וסיים וז״ל: נכון מאוד לקבוע שיעור בעיון כשתי שעות בכל יום, וזהו חיוב על כל אדם מישראל לקבוע עיתים לתורה, ותלמיד חכם כמעלת תורתו מהראוי שיקבע עיתים ללמוד בעיון וכ״ש עם חבר טוב, וישיג אם ירצה ה׳ תמיד נעימות בתוה״ק. עכ״ל.

ועיין בדבריו הנלהבים של הח״ח במאמר תורת הבית (עלבונה של תורה מדף יח.) שמאריך בחובתינו ללמד את ילדינו את דרך ה׳ מקרא עם פירוש רש״י וללמדם משנה וגמרא וכו׳, וכתב שם (דף יט. בהערה) וז״ל: ונדיבי ישראל אשר ברכם ה׳ בהון, יכולים לעשות הרבה ביסוד הזה, ואשרי מי שנתן לו הקב״ה דעה לקחת עצמו למקצוע זאת, שהיא יסוד שכל בית ישראל עומד עליו, והנמצא אושר גדול בעולם מאושר הזה להוליד בנים למקום, כמו שאמרו (סנהדרין דף יט:) כל המלמד בן חבירו תורה כאילו ילדו, ואמרו (ב״מ דף פה.) המלמד בן חבירו תורה זוכה ויושב בישיבה של מעלה.

וכ״ש אם יוליד כמה בנים אהובים בנים יקרים אשר יתגדלו על מבועי התורה והעבודה, שאין קץ למתן שכרם בעולם העליון למי שזכה בזה, אכן מי יגלה עינם של אלו שהיכולת בידם לראות האושר אשר לפניהם, ואמרו במדרש שצריך האדם לרדוף אחר מצוה קבוע לדורות, ואיה איפא מצוה קבוע לדורות כזו, כי מבן אחד שיכניסו לתורה וירא״ש הלא יוולדו בנים למקום עוד ועוד.

למשל אם הצליח מעשיו ונעשה בן אחד מופלג בתורה וירא״ש, ובגדלו מלמד תורה וירא״ש לאחרים וליוצאי חלציו, וכן אח״כ עוד ועוד כמה דורות, הלא על הראשון יחשבו כולם, כי הלא במידת פורעניות אמרו (ב״ר פר׳ כב אות ט) ע״פ (בראשית ד) קול דמי אחיך צועקים אלי, דם אחיך אין כתיב כאן, אלא דמי אחיך, דמו ודם זרעיותיו, וכ״ש במידה טובה שמרובה ממידת פורעניות בודאי יחשבו כל הטוב על הראשון, ועל זה נאמר (משלי יא) לוקח נפשות חכם, עיין ב״מ (דף פה.), שהחכם באמת יראה לקנות נפשות שהוא קנין עדי עד, וכעשיר בהונו כן איש נבון בגופו, הכל יכולים לעשות וכהיום עת לעשות. עכ״ל.

ועיין בקונטרס מעלת המלמדים מהרב שמואל אליהו שליט״א שהביא בשם ספר משמעת מתוך אהבה (עמ׳ 32) שכתב הרה״ג נח אורלוויק, שכשנתמנה להיות מלמד בחינוך ילדי ישראל, ברכו הרה״ג רבי אבא ברמן, ואמר לו: יהי רצון שתזכה להיות חלק בשרשרת מסירת התורה.

ועוד הביא שם את דברי הגר״מ פינשטיין זצ״ל בספרו דרש משה (בתחילת פרשת אמור) וז״ל: ומזה יש ללמוד כל המתעסקים בחינוך ובלימוד התורה, אשר ידוע ודאי לכל כמה דברים קשים מאוד יש בעבודת הקודש הזה מצד עצם התלמידים ועם הלימודים, והרבה פעמים גם מצד ההורים, מ״מ צריך כל אחד מהם לקבל באהבה ובשמחה כמו שהוא דבר נח וקל, ורק מצד גודל העניין שעושה וכו׳. עכ״ל.

ומסופר על החזו״א שבא פעם מלמד קטנים לפניו ואמר לרב שהיה רוצה להחליף את מקצועו, כששאלו החזו״א מה הוא רוצה להיות, ענה המלמד שברצונו להיות מלטש יהלומים, ענה לו החזו״א ״והרי עכשיו הינך מלטש יהלומים״ (חזון איש הוצאת המסורה נ״י עמ׳ 217).

ובספר משמעת מתוך אהבה (עמ׳ 156) כתב וז״ל: עליך לזכור כי ביהדות תופסים המורים מקום של כבוד וכו׳. עיין שם.

ובהמשך הוסיף וז״ל: אם אדם יתבונן כיצד העריך העם היהודי את המלמד בעבר הלא רחוק כל כך, יבין את ההערכה שרחשו לו. עכ״ד.

ובהקדמה לספר אמרי יעקב (הלכות מלמדים) כתב בשם הגאון רבי שלמה זלמן אויערבאך זצ״ל, שפירש עניין מה שאמרו בב״ב (דף ח:) ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד, אלו מלמדי תינוקות. הטעם אומרו לעולם ועד, הוא משום דהם מעמידים תלמידים, והשכר שלהם לעולם, מפני שהם נותנים את היסוד להבנת התורה אפילו אם התלמיד כבר שכח מה שלמד אצל רבו, מ״מ היסוד נשאר אצלו והוא שלו, גם מליצת ״ככוכבים״, הוא משום שנראים קטנים אצל יושבי הארץ אבל במרומי שמים גדול הוא. עיין שם.

ואיתא בשו״ע (סימן רמה ס״ג) וז״ל: כשם שמצוה ללמד את בנו, כך מצוה ללמד את בן בנו, שנאמר (דברים ד) והודעתם לבניך ולבני בניך, ולא לבן בנו בלבד, אלא מצוה על כל חכם

מישראל ללמד לתלמידים שגם הם נקראים בנים, אלא שמצוה להקדים בנו לבן בנו ובן בנו לחבירו. עכ״ל.

וכתב בספר אמרי יעקב (שם סק״ג) שאין זה סתם מצוה מן המובחר, אלא חיוב, והוא מצות עשה מן התורה, שנאמר ושננתם לבניך, וקיבלו חכמים שבניך אלו תלמידיך. ע״כ.

והנה ראיתי מאמר מאת הגר״א קוטלר זצוק״ל (מובא בקונטרס מעלת המלמדים הנ״ל מהרב שמואל אליהו בסופו) וז״ל: החינוך התורתי בימינו הוא לכל הדעות בגדר הצלת נפשות, ואף אם אינו עולה בנקל, הרי עלינו לדעת שלפום צערא אגרא, כל המרבה במאמצים שכרו גדול יותר, אכן את השכר הגדול ביותר מקבל כל מחנך בעצם עבודתו, כשהוא רואה ברכה בעמלו, כשזוכה להציל נפשות מישראל.

והזכיר את דברי החפץ חיים זצ״ל, שהיה חוזר אבא עליהם תמיד, ואשר מיוסדים על דברי הנביא יחזקאל (מד) והכהנים הלויים בני צדוק אשר שמרו את משמרת מקדשי בתעות בני ישראל מעלי, המה יקרבו אלי לשרתני ועמדו לפני וכו׳ המה יבואו אל מקדשי, הכתוב רומז לכל המתחזקים לעמוד על משמרת הקודש דוקא בזמנים קשים של הסתר ומבוכה, בתעות בני ישראל מעלי, באשר כל המתמסר לעיתות כאלו להרבות תורה וכבוד שמים, שכרו מרובה בכפלי כפליים, וכשתבוא עת ההתגלות יהיו במחיצת המלך, והמה יקרבו אלי, אם גדולה זכות מלמדי תינוקות של בית רבן בכל העיתים, מצדיקי רבים ככוכבים, פשיטא שהזכות שלהם כפולה ומכופלת על שמתעסקים בחינוך לעת קשה כזאת.

כל אחד מהמחנכים יודע שפקדון יקר נמצא בידיו, הילדים, אבל האידנא מחובתו לזכור שהפיקדון כפול ומכופל, הן הילדים עצמם והן גורל הקדושה והמשכיותה בקרב ישראל. אנו נושאים בשליחות נשגבה מאוד להציל ולשמר את התורה בשביל כלל ישראל לדורותיו, בסייעתא דשמיא.

עוד הובא שם מה דאיתא בגליון מורשת (גליון יד) שהביאו את מאמרו של הרב הגאון ר׳ דוד שמשון פינקוס זצ״ל שכתב: האדם צריך להשתדל לעשות, וכאשר מדובר ברוחניות אז יזכה לסייעתא דשמיא. רבי ישראל מסלנט היה אומר, כאשר האדם מתפלל על גשמיות, ספק תתקבל ספק לא תתקבל, אך תפילה על רוחניות ודאי תתקבל. סייעתא דשמיא תינתן כשהרב עושה את שלו במאת האחוזים, כל מלמד צריך לקבוע זמן מיוחד להתבונן על הנשמות המופקדות בידו.

ולחשוב תמיד מה אני אעשה או עושה עם הנשמות שאני מטפל בהם, האם אני מתמסר להם והאם אני עושה את תפקידי שהוא מלאכת שמים כדבעי, או ח״ו אני פה רק להרוויח את העניין הגשמי והכלכלי, ישנם מלמדים שאינם מרגישים שהם מתעלים, אם הוא בא כדי להתעלות, משום שהוא כל הזמן מלמד מתוך כפיה, אז שילך ללמוד בכולל.

ואם הוא מרגיש שהוא בא להתפרנס בלבד, שיעשה הסבה למקצוע אחר, אך אם הוא מבין שהוא בא להעלות נשמות, ממילא גם הוא יתעלה, כי מי שלומד או מלמד לשם שמים, סופו שזוכה גם בעולם הזה וגם לעוה״ב.

עוד הובא שם מה שמסופר על הגאון רבי דוד ברכיה הכהן זצ״ל המכונה רבי דידו בפי כל מוקירי זכרו הקדוש, היה מלמד דרדקי בעיר התורה ג׳רבא המהוללה, האי המופלא בו החשיבו את משרת המלמד יותר ממשרת דיין ואב״ד, כשנפטר הדיין הרב שערי ציון זצ״ל וביקשו למנות במקומו אחד ממלמדי התינוקות שהיה גאון אדיר, היסס בזה הגאון רבי משה כלפון זצ״ל כי מצליח הוא בלימודו עם הנערים, וחבל לבטלו ממלאכת הקודש.

והגאון רבי דוד הכהן זצ״ל מסר נפשו על החינוך הטהור, והשקיע בתלמידים בלא גבול, ומעולם לא ניהל רישום מי מהם משלם את שכר הלימוד והאם משלמים הם הכסף במלואו, מי שהביא לו מעות היה נוטלם בכפו ומכניסם לכיסו מבלי לראות ולספור, כדי להודיע ולהשריש שלא זה העיקר, אלא לימוד התורה הקדושה.

ופעם נשאל, מה הוא סוד הצלחתו כמלמד? מדוע אין כל אחד מצליח בזה, נענה ואמר, רבים הירקנים בשוק, אבל יש ממונה אחד, שנקרא ״לאמין״ המעריך את שוויה של הסחורה וקובע את מחירה, מה מומחיותו? שבמבט אחד בפרי, יודע הוא מה נעשה בתוכו, אם חמוץ הוא או מתוק, בוסר או בשל, ויודע סוד נוסף, אם הפרי טרי הוא או עומד לפני ריקבון... זה כל תפקידו של ה״לאמין״, אבל זה רק התחלת תפקידו של המחנך, עתה חייב הוא להפיק מכל תלמיד את המירב, לרפא כל חולשה, ולהעמידו על רגליו, אין תפקיד אחראי מזה בעולם.

ובדור דור ודורשיו (פרשת בשלח שנת תשנ״ט – מובא בהנ״ל) מסופר על הגאון רבנו רחמים חי חויתה הכהן זצ״ל שבשנת תרצ״א חלה במחלה קשה, וכמעט שנואשו מחייו, באחת הלילות חלם שהיו מעיינים בדינו בשמים ואמרו, זה, עדיין אנו צריכים אותו בעולם, באותו רגע ראה איש אחד שאמר לו, אני רבי מאיר בעל הנס, הוסיפו לך על ימיך כך וכך שנים, ותזהר לשים דעתך על לימוד התינוקות ואז נתרפא. ע״כ.

וזה עיקר מה שאנו מברכים בברכות התורה ברכת והערב נא, ששם אנו מתפללים על צאצאינו שיצליחו בתורה, וכמבואר בעטרת זקנים (סימן מז סק״א) וז״ל: וצריך לומר וצאצאינו וצאצאי צאצאינו וצאצאי עמך בית ישראל, וכן נוהגין כו׳. ותמיד תהיה תפילת האב ואם שגורה בפיהם להתפלל על זרעם שיהיו לומדי תורה וצדיקים ובעלי מידות טובות, ויכוין מאוד בברכת אהבה רבה, וכן בברכת התורה כשאומר ונהיה אנחנו וצאצאינו כו׳, וכן בתפילת ובא לציון גואל כשאומר למען לא ניגע לריק ולא נלד לבהלה, בכל מקומות אלו יעשה תפילתו קבע על בניו שיהיו לומדי תורה כו׳. עכ״ל.

וכ״כ במשנה ברורה (שם סק״י) וז״ל: ותמיד תהיה תפילת האב והאם שגורה בפיהם להתפלל על בניהם שיהיו לומדי תורה וצדיקים ובעלי מידות טובות, ויכוין מאוד בברכת

אהבה רבה ובברכת התורה בשעה שאומרים ונהיה אנחנו וצאצאינו וכן כשאומר בובא לציון למען לא ניגע לריק ולא נלד לבהלה.

לפי כל משנ״ת בס״ד, עלה בידינו ישוב למה שהקשה הרב מגן גיבורים (שלטי גיבורים סימן מז סק״ח) על הא דאמרינן בש״ס (נדרים דף פא.) מפני מה ת״ח אינם מצויים וכו׳, רבינא אמר לפי שאין מברכין בתורה תחילה, כדאמר ר״י אמר רב מה דכתיב (ירמיה ט) מי האיש החכם וכו׳, אמר ר״י א״ר לומר שאין מברכין בתורה תחילה וכו׳, ולכאורה קשה כיון דעכ״פ קראו הקריאת שמע עם הברכות, א״כ ממילא נפטרו בברכות אהבה רבה. עיין שם מה שביאר לפי דרכו.

ולמשנ״ת בס״ד י״ל בעזהי״ת, דאה״נ אמנם ע״י ברכת אהבה רבה הם נפטרו מברכות התורה, אך מ״מ בברכות התורה יש ברכת והערב נא, שבזה אנו מתפללים להי״ת שנהיה אנחנו וצאצאינו יודעי שמך ולומדי תורתך לשמה, והיינו אנו מתפללים על הילדים של עמ״י, וכפי שנתבאר הנה לימוד תשב״ר זה עיקר יסוד עמ״י, וכיון שעמ״י זלזלו ביסוד זה כמבואר בגמרא שבת שביטלו את תשב״ר מהתורה כנ״ל, ממילא זה גרם שלא בירכו ברכת הערב נא ששם מתפללים על הצאצאים, ומשום כך נחרב הבית.

וממילא מובן הסתירה, שבאמת החורבן נעשה בעבור שביטלו תשב״ר, ומצד שני החורבן היה שלא בירכו בתורה תחילה, כי זה היה חטא אחד שלא התפללו על תשב״ר, כיון שלא היה חשוב בעינהם לימוד התשב״ר.

ומעתה יובן בס״ד, מהו שלא ידעו הנביאים והחכמים וכו׳ לבאר מדוע נחרב הבית, כי הנה הם באמת ראו שעמ״י מברך ברכת אהבה רבה, וא״כ לא היו צריכים לברך ברכות התורה, וא״כ לא הבינו איזה חטא היה בזה שלא בירכו בתורה תחילה.

אולם הקב״ה גילה להם שעכ״פ היו צריכים לברך ברכות התורה מחמת ששם מתפללים על לימוד תשב״ר, וכיון שלא בירכו זה מראה שלא אכפת להם מזה, והרי זה יסוד ישראל כנ״ל, על כן נענשו בעונש כה גדול, וזה על עזבם את תורתי, כי על ידי שלא בירכו בתורה תחילה, הרי זה עקירת התורה, דאם אין גדיים אין תיישים כנ״ל, וא״כ הוי ממש עזיבת התורה, ולכן הגיעו לג״ע חמורות, כמבואר ביומא (דף ט:) דע״י ביטול תשב״ר הוא הרס חומות הדת וכמבואר בס״ד לעיל.

וזה מדוקדק בלשון שלא בירכו בתורה תחילה, דהיינו שאף שבירכו ברכת אהבה רבה, אך לא בירכו בתורה תחילה, היינו בתחילת התפילה שזה העיקר, כי שם מתפללים על הצלחת תשב״ר שהם היסוד.

על עזבם את תורתי – שמאסו בחכמת הקבלה

הנה אמרתי בס״ד לפרש מאמר חז״ל על עזבם את תורתי כו׳, באופן נוסף, והוא, כי עמ״י מאסו בחכמת הקבלה, ולא החזיקו בתורת הסוד, ועל כן אף שהיו עוסקים בתורת הנגלה, לא היה בכח תורה זו להצילם מהעוונות, כי כל תורתם הייתה מהשפה ולחוץ, כי כל המונע עצמו מלימוד חכמה זו נקרא אינו עובד אלוהים[א]. ועונשו גדול מאוד[ב]. וטוב לו שלא נברא[ג]. ועתיד ליתן את הדין[ד].

◆ באר מים חיים ◆

[א] **כן** הביא בספר מעין גנים (פ״א) וז״ל: כתוב בספר הקנה (לא זכיתי למצוא בפנים, וכבר ראיתי שהעירו כן כמה תלמידי חכמים, אחד מהם ידידי הרה״ג אי״ש קשש שליט״א בעל הספר המפורסם קובץ יסודות הש״ס) **ושבתם וראיתם** בין צדיק וגו׳ בין עובד אלוקים לאשר לא עבדו (מלאכי ג), עובד אלוקים היינו העוסק בתלמוד ובזוהר, לא עבדו העוסק בתלמוד לבד ואינו עוסק בזוהר. עכ״ל.

[ב] **עיין** זוהר (פרשת פקודי דף רמז:).

[ג] **כמש״כ** בתיקו״ז (תיקון מג דף פב.) ובזוה״ק (פר׳ תרומה דף קסא:). וכ״כ בפלא יועץ (ערך לימוד וערך זוהר).

[ד] **איתא** במשלי רבתי (פ״י אות א) וז״ל: אר״י בא וראה כמה קשה יום הדין שעתיד הקב״ה לדון את כל העולם כולו כו׳, בא מי שיש בידו מקרא ואין בידו משנה הקב״ה הופך את פניו ממנו ומצירי גיהנם מתגברין בו כו׳, והם נוטלין אותו ומשליכין אותו לגיהנם, בא מי שיש בידו שני סדרים או שלושה הקב״ה א״ל בני כל ההלכות למה לא שנית אותם כו׳, בא מי שיש בידו הלכות, א״ל בני תורת כהנים למה לא שנית שיש בו כו׳, בא מי שיש בידו תורת כהנים הקב״ה אומר לו בני חמישה חומשי תורה למה לא שנית שיש בהם קריאת שמע תפילין ומזוזה, בא מי שיש בידו חמישה חומשי תורה אמר ליה הקב״ה למה לא למדת הגדה כו׳, בא מי שיש בידו הגדה הקב״ה אומר לו בני תלמוד למה לא למדת כו׳, בא מי שיש בידו תלמוד הקב״ה אומר לו בני הואיל ונתעסקת בתלמוד צפית במרכבה, צפית בגאוה, שאין הנייה בעולמי אלא בשעה שתלמידי חכמים יושבים ועוסקים בתורה מציצין ומביטין ורואין והוגין המון התלמוד הזה.

כסא כבודי היאך הוא עומד, רגל הראשונה במה היא משמשת, שנייה במה היא משמשת, ג׳ במה היא משמשת, ד׳ במה היא משמשת, חשמל היאך הוא עומד, ובכמה פנים הוא מתהפך בשעה אחת, לאי זה רוח הוא משמש, הבקר היאך עומד, כמה פנים של זוהר נראין בין כתפיו, לאיזה רוח משמש, כרוב היאך הוא עומד, לאי זה רוח הוא משמש.

גדולה מכולם עיון כסא הכבוד היאך הוא עומד, עגול הוא כמין מלבן, ומתוקן הוא, כמה גשרים יש בו, כמה הפסק בין גשר לגשר, וכשאני עובר באי זה גשר אני עובר, ובאי זה גשר האופנים עוברים, ובאי זה גשר הגלגלים עוברים, גדולה מכולם מצפורני ועד קדקדי, היאך אני עומד, כמה שיעור בפיסת ידי, וכמה שיעור אצבעות רגלי.

גדולה מכולם כסא כבודי היאך הוא עומד, לאי זה רוח הוא משמש, באחד בשבת לאיזה רוח הוא משמש, בשני בשבת לאיזה רוח הוא משמש, בשלישי בשבת לאיזה רוח הוא משמש, ברביעי בשבת,

וכל מה שלומד הוא שלא לשמה, מהשפה ולחוץ כמו דואג האדומי, ואין לו חלק בחיים[ה].

◆ באר מים חיים ◆

בחמישי בשבת, בשישי בשבת, לאיזה רוח משמשין, וכי לא זהו הדרי, זהו גדולתי זה הדר יפיי שבני מכירין את כבודי במידה הזאת, ועליו אמר דוד (תהילים קד) מה רבו מעשיך ה׳ כולם בחכמה עשית מלאה הארץ קניניך.

מכאן היה ר׳ ישמעאל אומר, אשרי תלמיד חכם שהוא משמר תלמודו בידו, כדי שיהא לו פתחון פה להשיב ליום הדין לפני בוראו, לכך נאמר אורח לחיים שומר מוסר, אבל אם עזב תלמודו והניחו, משיגו בושה וכלימה ליום הדין לכך נאמר ועוזב תוכחת מתעה, אמר ר׳ בנאה שהקב״ה מרחיקו מלפניו. ע״כ.

וכתב על זה מהרח״ו בשער ההקדמות (בהקדמת מהרח״ו לשער ההקדמות) שכאן מבואר בפירוש אף בדברי התנאים שאין האדם יוצא ידי חובה לגמרי בעסק המקרא והמשנה והאגדה והתלמוד בלבד, אלא הוא מחוייב לעסוק בכל יכולתו בסתרי תורה ובמעשי מרכבה, כי אין הנאה להקב״ה מכל מה שברא בעולמו רק בהיות בניו למטה עוסקים ברזי התורה, להכיר גדולתו ויופיו ומעלתו, כי בפשטי התורה ובסיפוריה ובדיניה ובמצוותיה בהיותם כפשטם אין בהם שום היכר וידיעה לידע את בוראם יתברך, אדרבה יש בהם מצוות וחוקים שאין הדעת סובלתם, וכל אומות העולם מונין את ישראל ואומרים להם וכי מה התורה הזאת אשר ציווה אלקיכם אתכם דברים שנראין כחידות ומשלים ליקח קרן פרה ולתקוע בו ביום ר״ה, ואתם אומרים שעל ידי כן השטן הרוחני המקטרג העליון מתערבב, וכיוצא מדברים אלו, כמעט רוב מצוות התורה ובפרט פרטי דיניהם אין השכל סובלם, וא״כ היכן הוא הדר התורה ויופיה וגדולתה.

והנה זהו הנכון במש״כ במשנה (סוף סוטה) משמת ר״ע בטל כבוד התורה, ופירשו המפרשים שהיה יודע להשיב ולדרוש על כל קוץ וקוץ תילי תילים של הלכות, וזהו כבוד התורה והדרה ויפיה.

וזה פירוש המשנה (אבות פ״ו מ״ב) אמר רבי יהושע בן לוי בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ומכרזת ואומרת, אוי להם לבריות מעלבונה של תורה, כי בלי ספק בהיותם עוסקים בפשטיה ובסיפוריה לבדם היא לובשת בגדי אלמנותה ושק הושת כסותה, וכל האומות יאמרו לישראל מה דודך מדוד, מה תורתכם מתורתינו, הלא גם תורתכם סיפורים בהבלי העולם, אין עלבון תורה גדול מזה, ולכן אוי להם לבריות מעלבונה של תורה ואינם עוסקים בחכמת הקבלה שהיא נותנת כבוד לתורה, כי הם מאריכים הגלות וכל הרעות המתרגשות לבוא, וזה עצמו הוא בת קול המכריז בכל יום, ונרמז בפסוק (ישעיה מ) קול אומר קרא, ולא עוד אלא שלא נברא האדם אלא כדי שילמוד חכמת הקבלה וכו׳. עכ״ד.

וכ״כ בשומר אמונים הקדמון (ויכוח ראשון את כט). ועיין במדבר קדמות לג״ע הרב חיד״א (מערכת פ׳ את א) ובדעת ותבונה להרי״ח הטוב (פתיחה ראשונה) וע״ע למרן רבינו יוסף קארו ז״ל במגיד מישרים (פרשת אמור).

[ה] **כתב** האדמו״ר מקאמרנא בספר היכל הברכה (פר׳ עקב ז יט) וז״ל: ובדור הזה האחרון מי שאינו עוסק בספר הזוהר ותיקונים שהם חיים ממש לנפש בלולה במקרא במשנה ובתלמוד, ידע נאמנה שכל תורתו שעוסק הוא משפה ולחוץ כדואג, ואין לו עסק בחיים והארה לנפש, והוא כולו טעות ורמאות. ואינו עוסק בתורה אלא להיות מאנשי שם להיות רב וראש וגדול הדור ולהשתרר על הבריות. ואין לו חיים ולא חלק בחיים וכו׳, ובוודאי לא ישיג אורחות חיים אלא על ידי לימוד הזוהר. ובזמן הזה אי אפשר

והוא כמו דר בחו״ל ודומה כמי שאין לו אלו-ה ח״ו.

ועל כן כיון שעסקו בתורה, לא ידעו החכמים והנביאים ומלאכי השרת על מה אבדה הארץ, כיון שראו שהיו עוסקים בתורה, והנה תמהו דאם אבדה הארץ בעבור ג׳ עבירות חמורות, כמבואר ביומא (דף ט:), א״כ זה גופא קשיא איך יתכן שהתורה לא הצילה אותם מהעוונות, והרי התורה מגינה ומצילה, דכך מעיד הקב״ה בראתי יצר הרע בראתי לו תורה תבלין (קידושין דף ל:).

עד שהקב״ה גילה ואמר על עזבם את תורתי, היינו שאבדה הארץ בעבור שעזבו ומאסו בחכמת הקבלה, ועי״ז באו לג״ע עבירות חמורות, כי על חכמת הקבלה בעיקר כיוונו חז״ל באומרם המאור שבה מחזירו למוטב, כמש״כ האדמו״ר ממונקאטש זי״ע בספר דברי תורה (מהדורה ב סימן ט, וע״ע שם בסימן קלו, ובמהדורא ד סימן קיג).

◆ באר מים חיים ◆

להמשיך שכינתא עליונה אלא ע״י הזוהר וכו׳. ובדור הזה מי האיש החפץ חיים אוהב ימים מבלי לדלות יום בלתי קדושה לראות טוב עולם הבא בעולם הזה – ידבק בזוהר. עכ״ל.

ובספר נוצר חסד עמ״ס אבות (פ״ד מ״א) כתב וז״ל: או יאמר איזהו חכם? כמבואר בספר הקנה שאפשר שילמוד האדם ש״ס ופוסקים ויחכם הרבה ויהיה עם הארץ גמור, עם נבל דקבילו אורייתא שהוא נובלות חכמה שלמעלה תורה (ב״ר פר׳ מד אות יז), ואינו לומד ברזין דאורייתא שהוא חיות הפנימי של התורה. ומי שהוא למדן מופלג בקי בכל התורה ועוסק בפלפול של הבל שלא לשמה, ואינו לומד לשמה להשיג נועם עריבות ידידות מתיקות התורה אשר זה אי אפשר להשיג אם לא בהסיר ממנו כל אות הזמן ועריבות המורגש, וללמוד בספר הזוהר ובכתבי מרן אלוקי האר״י וכו׳ במתיקות ונועם זיו השכינה שזה יקרא ״חכם״. אבל למדן לפלפל בפלפול של הבל ומקיים המצוות כאבנים על ראשו, זה נקרא נבל ולא חכם דקבילו אורייתא ולא חכימו.

ולכן בני אחי אל ירע לבכם לומר לכשאפנה מכל מידות רעות ותאוות רעות – אשנה, שמא לא תפנה ותלך בבושה וכיסופא דאנפין לעולם עליון, כי אין לך חיים בעוה״ז ובעוה״ב אלא בלימוד גמרא ופוסקים עם חכמת הזוהר וכתבי מרן האר״י וכו׳. ולכן אחי ובני נפשות יקרות מחכמה סתימאה הנדושין בעקב חסידי עליון גבוהים ורמים תדבקו נפשכם בספר הזוהר, תיקוני זוהר, זוהר חדש וכו׳. וא״ת למה אלמוד לייגע עצמי אחר שסוף כל סוף אינו ידוע לי שום ענין ושום תפיסה, אל תאמר כך, אף שאינו ידוע לך מהות, אבל ידוע לך מציאותם שיש מציאות אורות, וכשאתה לומד ומכוין בענינים אלו נתעורר למעשה אלו ענינים, ומשם נשפע עליך אור מתוק להסיר ממך כל בחינות רע ותאיר נפשך במעלות רמות בעריבות ידידות התורה מתוקים מדבש ונופת צופים, ובלבד שיהיה בכוונה טהורה בלב נכנע לב אמת בלי כוונות בלתי רצויות של שטותים ודי בזה. וזהו (אבות שם) איזהו חכם ולא נבל, הלומד מכל צדיק אור זרוע לצדיק סודות ורזין דאורייתא. עכ״ל.

[1] **המהרצ״ה** זי״ע בספר סור מרע ועשה טוב (שם) כתב וז״ל: ותאמין לי אחי מי שלא לומד זאת החכמה הוא כמו דר בחו״ל ודומה כמי שאין לו אלו-ה ח״ו, אחר שהתאוות גובר והיצר מסיט ומביא ספק אמונה, אבל המשים נפשו בכפו ועסוק בחכמה וכו׳, ובזוהר להבין, נתבשר בלב כל חכם לב השגת החכמה ויראת שמים הרוממת צח וצלול ואמת, ולא ישאר לו שום ספק בדרכי ה׳ המפליא פלאות, ויעמוד על עיקרי עניני אלוקות אלוק״י, ולא ישאר לו שום ספק וקושי כלל. עכ״ל.

ועיין באגרות שומר אמונים (אגרת א) שכתב וז״ל: והוה מרגלא בפומיה דרבינו צבי הירש מזידיטשוב זיע״א (בעל העטרת צבי ומכונה בפי כל שר בית הזוהר) לאמור תמיד לאנשי שלומו ותלמידיו ולכל באי ביתו, כי רק הלימוד הקדוש הזה הוא שדיברה תורה שהוא מגן ומחסה נגד המקטרגים ונגד היצה״ר, שיזכו לתקן את נר״ן שלהם נקי ובר מכל סיג ופגם, לטהרם ולקדשם בקדושה עליונה. עכ״ל.

ועל כן כיון שלא עסקו בתורת הקבלה, הגיעו לג׳ עבירות חמורות, ובעבור זה אבדה הארץ.

וזהו שאמרו שלא בירכו בתורה תחילה, דהיינו שהברכה מורה על ההודאה והשבח שאנו מברכים את הי״ת שנתן לנו את התורה, והם כיון שזלזלו בסודות התורה, לא בירכו מספיק בכוונה ברכות התורה, דלא היה חשוב בעיניהם תורת הקבלה, ומשם הגיעו לזלזל בכל התורה, ועל כן לא נזהרו בברכות התורה, ועל כן אבדה הארץ.

ושו״ר בחת״ס (נדרים דף פא.) שביאר מאמר חז״ל שלא בירכו וכו׳, שהיה התורה מבוזה בעיניהם ורק כחכמת העמים וטפל להם, והמתפאר ומתברך בחכמתו התברך בידיעת שאר החכמות שהיו עיקרים אצלו, ולבסוף אמר גם בתורה אני בקי ע״ד אגב, והיינו שלא בירכו והתפארו בתורה תחילה ובהשכל וידוע אותי, כי אם בשארי חכמות תחילה, ובאמת כתיב (במדבר ח) אל מול פני המנורה שהיא אור התורה, אל מול התורה יאירו שבעת הנרות, כל החכמות שהם שבעה כל אלו יאירו אל מול התורה, ומשרתים לה לרקחות וטבחות, כמש״כ הרמב״ם (בשו״ת פאר הדור סימן מא). עכ״ד.

ויש לכוין דבריו לדברים האמורים, ואם יש לך בינה והשכל בודאי תבין זה.

וכתב רבינו הגאון ר׳ יצחק אייזיק חבר זי״ע במגן וצינה (בנדמ״ח עמוד כח-ט) וז״ל: ועל המלעיג על דברי חכמים זה וכיוצ״ב, אמרתי לבאר מאמר הנביא (ירמיה ב) כי שתים רעות עשה עימי אותי עזבו מקור מים חיים לחצוב להם בארות בארות נשברים אשר לא יכילו המים, הוכיח את בני דורו שעזבו עסק התורה וחכמה העליונה, ועסקו רק בחכמה האנושיית וחקירתם בשכלם, שמזה הייתה טעות עובדי עבודה זרה הראשונים שהסכימו בחכמתם ושכלם שאין מבוא לו יתברך להשגיח ולהנהיג עולמו רק נמסרו לאמצעיים כידוע.

וזה שאמר שעזבו עסק חכמה העליונה שנתגלה ממנה ע״י תורתינו הקדושה, שנמשלה למקור מים חיים אשר לא יכזבו מימיו, ואין לחכמה זו חקר ותכלית, לחצוב להם בארות, והם החכמות האנושיית שאין להם רק מה שניתן בטבע יצירתם, כל אחד לפי מוחו ושכלו א״א לו להשיג יותר מהגעת שכלו החומרי, ולא די זה אלא מה שיכולים להשיג בשכלם אין לו קיום אמיתי ואין יכולים לבוא על ידה אל האמת, כי בא רעהו וחקרו וסותר בניינו, ולכן נמשלו לבורות נשברים אשר לא יכילו המים.

ועל זה רומז ג״כ שלמה המלך ע״ה (משלי ה) שתה מים מבורך ונוזלים מתוך בארך, וגם רז״ל אמרו בכ״מ (תענית דף ז. ובדוכתין טובא) שהתורה נמלשה למים וכו׳, רמז בזה להרחיק

את האדם מחקירה אנושיית וחכמות זולת חכמת התורה הנתונה מנובלות חכמה של מעלה, ולכן כפל הלשון ואמר מבורך ואח"כ מתוך בארך, וכוונתו בזה שע"י שקידת האדם והתמדתו בעסק התורה לשמה והתדבקו בה, שהיא לפי מה שהיא נמשלה לבור מים מכונסים שהמים הם בגבול ומידה, כפי מידת חלל הבור שמחזיק בה המים, עי"ז יפתח לו הי"ת שערי חכמה העליונה הגנוזה בתורה שהיא באר מים חיים, ויבוא להשגת חכמה העליונה שיגלה לו הוא יתברך מה ששכלו אינו משיג.

וזה שאמר בתחילה שתה מים מבורך, שצריך בתחילה שיטרח האדם ויתייגע בה, כמו שאמרו (זוהר ח"ב דף קנח:) אין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו עליה וכו', ואח"כ מעצמו יזל מים מדליו, ממקור מעיין החכמה שהתורה שורשה למעלה בלי גבול וסוף, כיון שאינה מוגבלת בשכל מוח האדם, אף שלמטה באתה החכמה בתורה בלבוש ומידה והוא הנמשל לבור.

והוא מה שאמר (איוב יא) ארוכה מארץ מידה ורחבה מיני ים וגו', שעם היותה בעלת מידה אח"כ נעשית ארוכה מארץ, וכן אמרו רז"ל בפרק קנין תורה (אבות פ"ו מ"א) רבי מאיר אומר כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה, ולא עוד אלא שמגלין לו רזי תורה ונעשה כמעין המתגבר וכו'. עכ"ל.

ואיתא בדברי אליהו על ישעיה (ו ט) בשם אדונינו הגר"א זי"ע, ע"פ ויאמר לך ואמרת לעם הזה, שמעו שמוע ואל תבינו וראו ראו ואל תדעו, השמן לב העם הזה ואזניו הכבד ועיניו השע, פן יראה בעיניו ובאזניו ישמע ולבבו יבין ושב ורפא לו, רבים מקשים על הפסוקים האלה על הכפל של לשונות, ועוד למה אצל שמיעה אמר ואל תבינו ובראיה אמר ואל תדעו, ועוד למה משנה הסדר בפסוק השני מבפסוק הראשון.

אך הפשט הוא, כי יראה בעיניו היינו תורה שבכתב, ואזניו ישמע זו תורה שבע"פ, ולבבו יבין זו קבלה, ואל תדעו זו שכל, כמו שכתוב כי אתה הרעה מאסת, ועל זה אמר ישעיה בשליחות הקב"ה לישראל, הנה היצר הרע עושה אתכם בתחילה שישמן לב העם הזה, שלא ילמוד קבלה, ואחר"ז ואזניו הכבד שלא ילמוד תורה שבע"פ, ואח"כ ועיניו השע שלא ילמוד תורה שבכתב, כי להיצה"ר ירע לו פן יראה בעיניו היינו שילמוד תורה שבכתב, ובאזניו ישמע שאחר"ז ילמוד תורה שבע"פ, ולבבו יבין זו שילמוד קבלה ושב ורפא לו, ויעשה תשובה עילאה.

על זה הוא עושה היצה"ר לאדם שישמן ליבו שלא ילמוד קבלה, ואח"כ לא ילמוד תורה שבעל פה, ואח"כ ועיניו השע שלא ילמוד תורה שבכתב, וזהו ואל תבינו שלא תרצו ללמוד קבלה, וזהו ואל תדעו שאינכם רוצים ללמוד בשכל. עכ"ד.

שלא בירכו בתורה תחילה – שלא החשיבו את עצמם

הנה יש לבאר בס״ד בעוד אופן את מאמר חז״ל על מה אבדה הארץ וכו׳, והוא בהקדם מש״כ ג״ע הרב חיד״א במדבר קדמות (מערכת ת׳ אות יא) דהנה התורה נמשלה למים, כי כשם שהמים נמצאים הרבה והם בזול, כך התורה מצויה ומוכנת לכל, כי כל דבר הצריך הרבה הוא מצוי ובזול, וכן האויר שבזולתו אינו יכול לחיות, הוא מצוי ומוכן מאוד מאוד יותר מהכל, לפי שהוא צורך גדול. עכ״ד.

וכתב הגאון חיד״א בהגהת ברית עולם (על ספר חסידים סימן תקל) וז״ל: וראיתי בספר ר״א עה״ת כ״י פר׳ תשא, שכתב משם ר״א מגרמיזא ז״ל שכל מי שמגלין לו רזי תורה מן השמים ואינו כותבו, עתיד ליתן את הדין וכו׳, ועיין שם שממשיך לבאר שאל יאמר מה אני ומה חכמתי כי אכתוב ואפרסם חידושי תורה, אל יאמר זאת, כיון, שאת חלקו בתוה״ק רק הוא יכול להשיג, ואפשר שיש לו חידושים שלא שערום הקדמונים, ובחלקו בתורה הרי הוא מארי דשמעתיה כאחד הראשונים. עיין שם. וכ״כ בספרו נחל אשכול עה״פ באיכה (ג כג) חדשים לבקרים רבה אמונתך.

וכתב בספר מעלות התורה למו״ה הר״ר אברהם אחי הגר״א ז״ל וז״ל: ואמר אחי הגאון זלה״ה שהוא עפ״י מה דאיתא במס׳ נדה (דף ל:) כשהתינוק במעי אימו מלמדים אותו כל התורה כולה, ומייד כשיצא לאויר העולם בא מלאך וסטרו על פיו, ולכאורה צ״ע מה תועלת יש במה שמלמדים אותו ואח״כ משכחים אותו והוה כלא למד כלל? ונראה עפ״י מש״כ האלשיך על מה שאנו אומרים ותן חלקינו בתורתך, לפי שכל הנשמות עמדו על הר סיני וקיבלו כל אחד חלקו בתורה, וזהו שכתוב בגמרא (מגילה דף ו:) יגעתי ומצאתי תאמין, מצאתי דייקא כאדם המוצא אבידתו לפי שהוא חלקו וכו׳, ולכך מלמדים אותו חלק תורתו במעי אימו, וזה נקרא כל התורה, רצ״ל מה שנוגע לחלק נשמתו, ובצאתו לאויר העולם הוא נשכח ממנו, ואח״כ ע״י יגיעתו יכול למצוא אבידתו. עכ״ל.

ועיין בליקוטי מוהר״ן (ח״א סימן קפח) וז״ל: דע שצריך לנסוע להצדיק לחזר על אבידתו, כי קודם שיוצא האדם לאויר העולם מלמדין ומראין לו כל מה שצריך לעשות ולעבוד ולהשיג בזה העולם, וכיון שיצא לאויר העולם מייד נשכח מאיתו, כמו שאמרו רז״ל (נדה דף ל:), והשכחה היא בחינת אבידה, כמו שקראו רז״ל את השוכח אובד, כמאמרם ז״ל (אבות פ״ה מי״ב) מהיר לשמוע ומהיר לאבד וכו׳, וצריך לחזר ולבקש אבידתו, והאבידה שלו היא אצל הצדיק, כי הצדיק חוזר על אבידתו עד שמוצאה, ואחר שמוצאה חוזר ומבקש אחר אבידות אחרים עד שמוצא גם אבידתם, עד שמוצא האבידות של כל העולם, על כן צריך לבוא להחכם לבקש ולהכיר אבידתו, ולשוב לקבלה אצלו, אך הצדיק אינו משיב לו האבידה עד שידרשנו אם אינו רמאי ושקרן, כמש״כ (דברים כב) עד דרוש אחיך והשבתו לו, עד שתדרש את אחיך אם אינו רמאי (בבא מציעא דף כז:). עכ״ל. היינו שבשביל שאדם יוכל

לחזור אחר אבידתו ולמצוא את חידושי תורתו הקשורים לחלקו נשמתו, הוא ע״י שילך להצדיק, והוא יורה לו דרך האמת אשר נצרך לו לדרך תיקונו.

וכתב בנחל יצחק (פתח השער אות ה) וז״ל: וזה שאומרים ותן חלקינו בתורתך, שיתן לנו לב להבין ולחדש חידושי תורה לאמיתה, דזהו חלק שלו ממש. עכ״ל.

וכתב השפת אמת (לשבועות תרס״א) שיום הדין בשבועות על פירות האילן, הכוונה על האדם שהוא עץ השדה, שנידון ביום גדול וקדוש זה, כמה פירות רוחניים יוציא מעץ החיים, היינו אלו חידושי תורה יזכה לחדש במשך השנה, וכמו שאילן מוציא פירות בכל שנה ושנה, כמו כן התורה מתחדשת פירותיה בכל שנה.

וזה הטעם שעצרת נקרא יום הביכורים – לשון חידוש, כי ביום הזה מקבל האדם את כמות החידושים שיחדש בכל ימות השנה, וכמו דאיתא במדרש (שמו״ר פר׳ כח אות ו) שכל הנביאים והחכמים קיבלו בהר סיני את חלקם בתורה, רק שנתפרשו דבריהם כל אחד בשעתו, כמו״כ בכל חג שבועות זמן מתן תורתינו מקבלים בני ישראל חלק התורה המתחדשת על כל ימי השנה, ואח״כ מוציאין מן הכח אל הפועל כל אחד במקומו ושעתו, שהכל נגזר בחג השבועות, ובמשך השנה האדם מוציא הכל מן הכח אל הפועל, וזה ההתחדשות תלוי כפי הבנת כל אחד.

וזה רמז המשנה (אבות פ״ב מי״ב) והתקן עצמך ללמוד תורה שאינה ירושה לך, היינו שיכין כל אחד חלק התורה המתחדשת לו בכל שנה. עכ״ד.

וע״ע באלשיך (איכה פ״ה פט״ז, ובמשלי סימן ב) ובדברי דוד מבוטשאטש (פ״ג דאבות ד״ה השוכח) ובבאר שבע (בהקדמה) ובפאת השולחן (בהקדמה) ובארך אפים (בהקדמה) ובחסדי אבות (פ״ד מ״ח) ובמחשבות חרוץ לר׳ צדוק הכהן מלובלין (דף נז. ד״ה וחכמת התורה) ובתורת חיים (ב״מ דף פה.) ובאדיר במרום (עמוד כח, עא) ובקל״ח פתחי חכמה (פתח פב) ובספר הכללים לרמח״ל (סוף סימן לד) ובדרך ה׳ (חלק ב פרק ג אות א) ובדעת תבונות (סימן קסח) ובביאור הגר״א למשלי (פרק טז פסוק ד) ובשבט מוסר (פ״א קטע והנני מוסר לך וכו׳, וקטע שאחר״ז, וסוף פרק כג) ובחסד לאברהם (מעין שני נהר לו).

ואף אנשים הפחותים במעלה מאוד יש להם חלק בתוה״ק, וכמש״כ מרן החת״ס בדרשותיו (דף רפח:) שהתורה ניתנה לכל אחד מעמ״י ואפילו לפחות שבפחותים ושפל שבשפלים, כי לא ניתנה התורה ליחידים כי אם לכללות ישראל, חלבנה בהדי בוסמין דוקא, באופן שיהיה לכל אחד מישראל חלקו בתורה וכו׳, ואין שום אחיזה יתירה לתלמידי חכמים יותר מעמי הארצות, כי כולם שוים לטובה, ומשום כך ניתנה התורה במעמד הנבחר והנפלא הזה בתחילת צאתינו מעבודת מצרים, ולא היו כדאים לזה, להורות כי אין מעצור ולא יתייאש אדם מחלקו בתורה, ואפילו אם יהיה בשפל המדריגה, מ״מ כמוהו כמו הגדול שבגדולים וכו׳, ועל כן שמחת כל ישראל שוים בחג השבועות, וישובו לשמוח ביתר עוז.

וזה טעם למנהג ישראל תורה להעמיד אילנות בבית הכנסת ובבתים (מג״א סימן תצד סק״ה), שיש בזה כדי להורות שאף הפחותים בעם המרומזים באילני סרק, יש להם עליה והתרוממות ביומא קדישא הדין ומשיגים מעלות נבואה.

ומרומז בקרא (דברים טז) ועשית חג שבועות לה׳ אלקיך וגו׳ במקום אשר יבחר ה׳ אלקיך לשכן שמו שם, וזכרת כי עבד היית במצרים ושמרת ועשית את החוקים האלה, אל תקרי בַּמָּקום אלא בְּמָקום שמשמעו תחת דבר אחר, והיינו תחת אשר יבחר לו ה׳ אדם צדיק שבדור לשכון שמו עליו לבדו ויהיה כבוחר ובורר ח״ו, ואתה תשאר שממה כפסולת ח״ו, תחת זה תשמח עם כולם בכללם, ולא יבחר ה׳ שום מקום לשכון עליו, כי תהיה השכינה אגודה בכללות ישראל.

וזה ענין אכילת מאכלי חלב בחג השבועות, ואסמכוהו אקרא (במדבר כח) מ׳נחה ח׳דשה ל׳ה׳ ב׳שבועתיכם ר״ת מחל״ב, והיינו כי חולבים את הפרה ומבררים את החלב שהוא האוכל מן הפסולת והקליפות, ואחר שהוציאו את החלב, יש שעושין מחלק השומן את החמאה, ומן הנותר עושין גבינה, ומהן נשאר מי החלב שאינו שווה מידי, ויש העושין באופן אחר היינו שמשאירים כל החלקים ביחד ומכללם נהיה משקה משובח הוא החלב.

ומחמ ת כן שותין חלב ביום הקדוש הזה – להורות שהקב״ה בחר בעמ״י והוציא האוכל מן הפסולת שהן אומות העולם, אך לכאורה אם גם עתה נברור בחלב עצמו, ישאר שארי עמא דארעא ח״ו כמו מי חלב שאין בו צורך, ולא ניחא למרייהו למימר הכי, אלא ישארו בתערובתם וישאר ממנו משקה המחיה כל העולם שווה לכל, מפני שלכולם יש שייכות לתורה ע״י שיתערב בעם ה׳ באחדות ובאהבה, כי אצל הי״ת כולם שווה בשווה ומובחרים מכל העמים, וכולם קומה שלימה אחת.

ומסיים הכתוב ואומר וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים, שלא יאמר האדם שמחמת מיעוט ערכו הרי הוא יוצא מכלל זה, דזה אינו, וראיה להא מילתא שהרי במצרים היו ישראל משוקעים במ״ט שערי טומאה – ואין לך אדם מישראל שנמוך יותר מדרגא זו, ואפ״ה ושמרת ועשית את החוקים האלה, כי אז בעבודתך ושפלותך קיבלת את התורה ונתקרבת לפני הר סיני, על כן גם אתה לא תמנע לשמוח בה׳.

וזה נוסח הברכה אשר בחר בנו מכל העמים, שאין כי אם בחירה אחת של בני ישראל מכל העמים, וזולת בחירה זו אין עוד בחירה נוספת בתוך בני ישראל, אלא כולם שוים לטובה ומובחרים ואהובים אצל הקב״ה, והיינו טעמא מפני שיש לכל אחד ואחד תפקיד המוטל עליו לקיים, ואין דומה עבודתו של זה לעבודתו של אחר, ורק ע״י כולם גם יחד יתפאר שמו של מלך מלכי המלכים הקב״ה.

וזהו שאמרו (ב״מ דף פה:) על מה אבדה הארץ – שלא בירכו בתורה תחילה, היינו שלא השכילו לברך קודם הלימוד אשר בחר בנו מכל העמים, כי הם טעו וחשבו שהתורה אינה נחלת הכלל, אלא ניתנה לצדיקים וחסידים המתמידים בתורה בלבד, ונמצא שגם בתוך בנ״י

נבחרו בני עלייה מפשוטי העם, ועל כן נמנעו ולא בירכו ברכה זו, וזה גרם להם ליפול מטה מטה, דאחרי שלא החשיבו את עבודתם התחילו לזלזל במצוותיהם, וממילא אבדה הארץ ונחרב בית מקדשינו ותפארתינו. עכ״ד.

והנה כתב בבית אהרן (לר״ח סיון דף קט.) ע״פ (שמות יט) ויתייצבו בתחתית ההר, שאף אלו שעמדו בתחתית המדריגות זכו לקבל את התורה מפי הגבורה, והכל יכולין לקבל את התורה יהיה מי שיהיה, אפילו בבחינה תחתונה יכול לקבל, ובעת קבלת התורה היו ישראל ג״כ במדריגה תחתונה וכו׳, ואמר שכל בר ישראל יכול להשיג חיות הי״ת, אפילו הקטן שבקטנים והפחות שבפחותים והשפל שבשפלים יוכל להשיג חיות הי״ת, ועבירה היא בידינו שאנו ישנים בתרדמת הזמן, כי בשעה אחת יכולים להשיג עוה״ב שלימה, ומכמה שעות שהשי״ת נותן להאדם יחיה בעולם – כמה עוה״ב יכולין להשיג.

ומהאי טעמא נמי ניתנה התורה במדבר שהיא ארץ ציה וערבה, כדי להודיע לדורות הבאים שאף מי שאין לו טעם וריח יכול לקבל ע״ע עול תורה, ומשו״ה נמי בחר ה׳ לתת התורה בהר סיני שהיה ההר הנמוך מכל ההרים, כדי לגלות ולהודיע שהתורה יורדת אף למקום שפל שבמדריגות, וגם הפחות שבפחותים יש לו שייכות עם התוה״ק, כי כולנו בני הי״ת, ועל כן מה לך נרדם? תתחזק ברוחך ותזכור שבן מלך אתה, ובך בחר ה׳ לתת חמדה גנוזה זו תורתו הקדושה. ע״כ.

וכתב בחידושי הרי״ם (לשבועות) וז״ל: השי״ת נתן לנו התורה, וקי״ל (ב״ב דף סה.) שהנותן מתנה בעין יפה נותן ונותן גם את הדרך (היינו דינא דהנותן לחבירו את הבור הנמצא ברשותו, בודאי התכוון לתת לו גם את הדרך להלך עד בורו), כן השי״ת נותן לכל אחד ואחד את הכוח והשכל איך לבוא לתורה. עכ״ד.

ועיין בליקוטי יהודא (פר׳ יתרו) משמיה דהאמרי אמת שאמר משמיה דהשפת אמת, ע״פ (יתרו יט) ואשא אתכם על כנפי נשרים ואביא אתכם אלי, שהנשר הוא עוף טמא כידוע, ובא הכתוב להורות לאדם שאפילו מתוך בחינת נשר בשפלות מצבו הרוחני, אם יעסוק בתורה – יקרב אותו הי״ת ויביאהו אליו, וכמו שהיה בצאת ישראל ממצרים שהיו משוקעים במ״ט שערי טומאה, וקרבם המקום לעבודתו ונתן להם את תורתו. עכ״ד.

והנה כתוב (שמות יט ו) אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל, ופירש״י: אלה הדברים – לא פחות ולא יותר. עכ״ל. והיינו כמו שביאר הרב חתם סופר (דרשות דף שסד:) וז״ל: שזאת המדריגה ממלכת כהנים וגוי קדוש היא מדריגה יותר עליונה שבאפשרית, שאפילו מלאכי השרת לא זכו, ולא יכול לזכות יותר מזה אפילו גדול שבנביאים (וזה פירוש לא יותר – שאין שום בריה בעוה״ז ובעוה״ב שיכולה להתעלות יותר מדרגא זו, לא נביא ולא מלאך), אמנם נמי לא פחות, פירוש אין אשה או פחות שבפחותים שלא יכול לזכות לזה, כי כל אדם מישראל יש כח בידו לעלות למדריגה זו. עכ״ל.

וכתב הגר״מ פיינשטיין בדרש משה (לשבועות) וז״ל: ונראה שיש לפרשת במדבר שייכות גדולה לשבועות, והוא להוציא מאלה שמתרשלין ללמוד, בחשבם שלא יגיעו למדריגה גדולה בתורה, ועל זה ביארתי (שמות ל יב) שמה שנאמר ענין המנין בלשון שאו – שבזה מתנשאים כל אחד ממדריגתו, בראותו שהוא שווה לימנות באותו המספר ממש של הגדול, ששניהם נמנים רק לאחד, אם כן גם הוא יכול לבוא למדריגה הגדולה, ולכן קודם שבועות צריך לקרוא פרשת במדבר שהוא פרשת הפיקודים שנאמר בלשון נשיאות, ללמדנו שבאופן זה יכול לקבל התורה וללמדה. עכ״ל.

ואיתא בשל״ה (פר׳ במדבר דרך חיים תוכחת מוסר אות לד) וז״ל: כל אדם יעשה כן, יחשוב את עצמו לדבר שבמנין וכאילו הכל תלוי בו, גם יחשוב כי הכל תלוי בפעולתו, וכמו שאמרו חז״ל (קידושין דף מ:) לעולם יחשוב האדם כאילו העולם חצי חייב וחצי זכאי, ואם הוא גם כן עשה עבירה נמצא מכריע את עצמו ואת כל העולם לכף חובה, עשה מצוה מכריע את עצמו ואת כל העולם לכף זכות, ככה יחשוב תמיד. עכ״ל.

ושנה דבריו (כי תשא תורה אור אות ה) וז״ל: על כן היו נמנין ישראל, להיות כל אחד מהם דבר שבמנין – דבר חשוב. עכ״ל.

וכ״כ החידושי הרי״ם בספר הזכות (פר׳ כי תשא) שתכלית המנין והספירה היה להראות לכל אחד ואחד שהוא דבר שבמנין, שאינו בטל אפילו באלף, ולכל אחד יש חשיבות בפני עצמו אצל הקב״ה, ועל שם זה המנין נקרא חומש במדבר חומש הפקודים, אף שרק ב׳ פעמים נזכר בו ענין מנין בני ישראל, כי ענין גדול יש לו לבוי״ת במנין בני ישראל. עכ״ד.

ובשפת אמת (פר׳ במדבר תרל״ד ד״ה במדרש הביאני) כתב וז״ל: כמו שהמלאכים יש לכל אחד שורש מיוחד לעשות רצון הקב״ה בשליחותו, כן יש לכל אחד מבני ישראל חלק מיוחד בתורה, ויש מי שמתקן כל מעשיו לגמרי ומועטין הן בני עליה. אך גם מי שאינו כן, עם כל זה על ידי התשוקה והרצון בחילא סגי כמו בעל תשובה, יכולים לקפוץ למעלה ממדריגתן. עכ״ל.

על עזבם את תורתי – שביזו תלמידי חכמים, ושלא הוכיחו זא״ז

איתא בש״ס (שבת דף קיט:) וז״ל: אמר רב עמרם בריה דרבי שמעון בר אבא אמר רבי שמעון בר אבא אמר רבי חנינא לא חרבה ירושלים אלא בשביל שלא הוכיחו זה את זה, שנאמר (איכה א) היו שריה כאילים לא מצאו מרעה, מה איל זה ראשו של זה בצד זנבו של זה, אף ישראל שבאותו הדור, כבשו פניהם בקרקע ולא הוכיחו זה את זה.

א״ר יהודה לא חרבה ירושלים אלא בשביל שביזו בה תלמידי חכמים, שנאמר (דהי״ב לו) ויהיו מלעיבים במלאכי האלהים ובוזים דבריו ומתעתעים בנביאיו עד עלות חמת ה׳ בעמו עד לאין מרפא, מאי עד לאין מרפא? אמר רב יהודה אמר רב כל המבזה תלמידי חכמים אין לו רפואה למכתו. ע״כ.

עוד איתא באיכ״ר (פר׳ א אות כ) וז״ל: אמר רב עמרם לא חרבה ירושלים אלא עד שלא הוכיחו זה את זה, שנאמר היו שריה כאילים (איכה א), מה איל זה ראשו של זה בצד זנבו של זה, אף ישראל שבאותו הדור כיבשו פניהם בקרקע, ולא הוכיחו זה את זה. ע״כ. וכן איתא בפסירתא זוטרתא (איכה פ״א סוף סימן כא).

והנה צריך להבין הקשר בין הענין של ביזוי תלמידי חכמים לענין שלא הוכיחו זה את זה, ששניהם גרמו את החורבן.

וי״ל דהנה כתב המשך חכמה (הפטרת פרשת דברים) דהנה בתוכחה יש שני סוגים, אחד מה שמתפעל אחד מחבירו כמו מאנשים ממי שהוא במדריגתו, מזה לא שייך שיקבלו דבריהם, רק באופן שיראה אם חבירו שמטופל בבנים ועני, ובכל זאת הוא נזהר מאונאה ומשקלות וכיוצא בזה, כל שכן הוא, ועוד אם חבירו מחומם הוא, ובפרקו הוא עומד ואין לו אשה, ובכל זאת הוא נזהר מלהסתכל בנשים כל שכן הוא, וכיוצא בזה.

ויש מה שדבריו נשמעים דברי תוכחה, כמו ששומע מגדול הדור וקדוש ה׳, אשר בזה לא שייך שהוא יתפעל ממנו, כי הוא אינו מסוגו וערכו, רק שדבריו נשמעים.

וזה שאמרו בש״ס (שבת שם) לא חרבה ירושלים אלא בשביל שלא הוכיחו זה את זה, שנאמר (איכה א) היו שריה כאילים לא מצאו מרעה, מה איל זה ראשו של זה בצד זנבו של זה, אף ישראל שבאותו דור כבשו פניהם בקרקע ולא הוכיחו זה את זה, והנה דייקו חז״ל וכתבו בלשונם הקדושה ״זה את זה״, ולא כתבו ״זה לזה״, ונקיט רק סימן הפעול, היינו שלא נתפעלו זה מזה, כי בכללות האומה, בזה יש מעלה טובה ומידה ניאותה ובזה מידה זו, והמה למדו זה מזה חסרונו של זה, וזה לא למד המידה הטובה, רק הביט אל החסרון שיש בשל זה.

וזה ״ששמו ראשו של זה בצד זנבו של זה״, היינו שהביטו רק אל החסרון שיש בחבירו, והמה לא למדו שלימות זה מזה, אך למדו חסרונות ופחיתות זה מזה.

ועל האופן השני אמרו (שבת שם) לא חרבה ירושלים אלא בשביל שביזו בה תלמידי חכמים, והיינו אנשים חכמים שאינם מסוגם וערכם, שבזה לא שייך התפעלות, רק שיהיו דבריהם נשמעים לגודל מעלתם וערכם, על זה אמרו (שבת שם) על יסוד הכתוב (דהי״ב לו) ויהיו מלעיבים במלאכי אלקים, הוא שאמרו שבשביל שהוא מלאך מופרש ומובדל מהליכות תבל ואורחותיו, לכן הוא אומר כן, לו היה לו טורח וטורד בהויות העולם, כי אז היה גרוע ממנו הרבה, ועוזא ועזאל שהיו מלאכי חבלה שירדו לארץ בימי נעמה אחות תובל קין, ועליהם נאמר ויראו בני האלהים את בנות האדם, וכשירדו הרעו מהם, ולכן לא היו דבריהם נשמעים, ולכך לא היו תרופה למכתם מחליים במידות והנהגה, וחרבה ירושלים, תובב״א. עכ״ד.

הרי מבואר בדברי המשך חכמה הקשר הפשוט והברור בין מה שעמ״י ביזו תלמידי חכמים, למה שלא הוכיחו זה את זה, שכיון שלא היה האדם הפשוט מקשיב לגדולי הדור, ממילא לא היו דבריו נשמעים לשני, דהאדם הפשוט יכול להוכיח ע״י שמתבטל לגדולי ישראל ואזי שומעים לדבריו מכח שנטפל לגדולי ישראל, ואזי דבריו נשמעים, אף שהוא אינו בר מעלה.

וכתב הרה״ק בעל תולדות יעקב יוסף (פרשת נח) דכתיב (תהילים פה) אמת מארץ תצמח וגו׳ עד גמירא, והנה התיקון לפגם שמחמת נגרם החורבן הוא להחזיק תלמיד חכם במקומו, משא״כ שאם מחזירין פניהם מהתלמידי חכמים, כמש״כ (דניאל ח) ותשלך אמת ארצה, שהיו משליכין דברי תורה לארץ, כנזכר במדרש איכה (פתיחתא סימן ב) על עזבם את תורתי (ירמיה ט) דדרש על התלמידי חכמים שעזבו והשליכו אותן לארץ.

ונגד זה אמר שיתוקן דבר הזה, כי אמת שהוא התלמיד חכם, מארץ תצמח, שיהיה לו יניקה וצמיחה מארץ, שהם המוני עם, וצדק, שהם המוני עם העושי צדק עם התלמיד חכם, משמים נשקף, היינו שמחזיר פניו אליו פנים בפנים לשקוף שיקבל ממנו שפע תורה ומוסר, ואז ממילא גם ה׳ יתן הטוב שפע אור ישר מזיווג פנים בפנים, לכך ארצינו תתן יבולה מה שמוביל לה התלמיד חכם שפע וצינור הברכה.

ונוסף מעלתו (תהילים שם) צדק לפניו יהלך, כמו יששכר וזבולון שהקדים זבולון לפניו על שנתן פרנסה ליששכר הקדימו תורה בכל מקום (ב״ר פר׳ עב אות ה), לפי שישום לדרך פעמיו, להתעסק בפרקמטיא לפרנס התלמיד חכם.

וז״ש ג״כ (תהילים פה) חסד ואמת נפגשו, כי בעלי חסד משפיע לתלמיד חכם הנקרא אמת, והתלמיד חכם משפיע תורה ומוסר לבעלי חסד, ונפגשו זה בזה בזיווג פנים בפנים, ואז צדק ושלום נשקו, שגורמים גם למעלה זיווג פנים בפנים צד״ק ושלו״ם כנודע, ואז (ויקרא כו) ונתתי שלום בארץ ג״כ, מידה כנגד מידה, והבן שהוא יסוד ומלכות, והשי״ת יכפר. עכ״ד.

ובזה יתבאר פסוק (ירמיה טז) על מה אבדה הארץ וכו׳ על עזבם את תורתי, דלכאורה היה צ״ל תורתי, מאי ״את תורתי״, אלא דבא לרבות תלמידי חכמים, וכמבואר במדרש איכה

(פתיחתא סימן ב), הלומדים תורתי שנתתי לפניהם, ורצ״ל שילכו לפניהם להאיר להם על ידי אור התורה, שלא ילכו ככסיל בחושך הולך (קהלת ב), והם עזבו ולא הלכו בה.

וז״ש שלא בירכו בתורה תחילה, וכאשר ביאר המהרש״א (ח״א נדרים דף פא.) ע״פ מה שאמרו (מגילה דף כח.) כל תלמיד חכם שמברך לפניו כהן ע״ה אותו תלמיד חכם חייב מיתה, שנאמר (משלי ח) כל משנאי אהבו מוות, אל תקרי משנאי אלא משניאי, והיינו שאין התלמידי חכמים מברכין בתורה תחילה ומניחין לברך לפניהם כהן ע״ה, והיינו דדריש ליה הכא מלא הלכו בה שהרואה תלמיד חכם שפל לפני ע״ה אומר אין נחת רוח בתורה כפירש״י שם, והשתא הוה שפיר מידה כנגד מידה שאין מצויין בני תלמידי חכמים להיות תלמידי חכמים, כמבואר בנדרים (שם).

וכן ביאר הרה״ק בעל תולדות יעקב יוסף (פרשת בא) והוסיף, דבזה יבואר ש״ס הנ״ל בדרך אחר, על מה אבדה הארץ וכו׳ על עזבם את תורתי אשר נתתי לפניהם, רצ״ל שעזבו מדריגות ומעלת אנשי התורה שהם לפניהם, רק אחזו מדריגת אנשים שהם לאחוריהם, ובזה כל איש הישר בעיניו יעשה, באמרו שעכ״פ הוא טוב יותר ממי שהולך אחריו, וזה גרם החורבן, ועדיין מכה זו מהלכת בינינו, ולכך לא נבנה בית המקדש עד שיסיר המכשילה הזאת, וישלח אליהו הנביא והשיב לב אבות וכו׳ (מלאכי ג). עכ״ד.

עוד כתב (בפר׳ פקודי) דמה שאמרו חז״ל חורבן בית ראשון על עזבם את תורתי, היינו דאם היה ביטול תורה ביניהם ודאי הוא נגלה ומפורסם, ואם כן מ״ט כששאל לחכמים ולנביאים מ״ט לא פירשוהו וכן הקשו גדולי המפרשים, אלא ודאי עסקו בתורה אלו התלמידי חכמים, וכל זמן שהיה אחדות בין המוני עם לתלמידי חכמים, אע״פ שהיה שנאת חינם בין תלמידי חכמים, כדאיתא בש״ס דיומא (דף ט:), מ״מ היה התורה מגין ומציל על כולם, משא״כ כשגברה השנאה של המוני עם לתלמידי חכמים והיה פירוד ביניהם, לא היו יכולין להגן עליהם, על אלו שלא עסקו בתורה.

וז״ש על עזבם את תורתי, ופירשו במדרש איכה (פתיחתא דאיכ״ר סימן ב) דקאי על עזבם התלמידי חכמים, רק שפירוש המדרש קאי על שלא החזיקו בידם, ולדברינו קאי כפשוטו, עבור השנאה ופירוד לבבות אין אחד מגין על חבירו, א״כ חורבן ראשון עבור שנאת המוני עם לתלמידי חכמים.

משא״כ חורבן בית שני, שנפלה קטיגוריא בתלמידי חכמים עצמן, וזהו שאמרו חז״ל (יומא דף ט:) שאוכלין זה עם זה, ודקרו זה את זה בחרבות שבלשונם, שנאמר (יחזקאל כא) מגורי וגו׳, ורצ״ל, דכתב מוהר״ש על המשנה (אבות פ״ג מ״ג) שלושה שאכלו בדיעבד, דלכתחילה אין דבר טוב יצא במסיבת אנשים הרבה לאכילה, דלכך כתיב (שמות כג) ועבדתם את ה׳ אלהיכם וברך את לחמך, לשון יחיד, ועיצה היעוצה שיעסוק בתורה וכו׳, ודפח״ח. והם לא די שלא היו דיעבד, אלא שאוכלין זה עם זה לכתחילה במסיבה הרבה, והתקנה לעסוק בתורה, ואולם הם היו דוקרין זה את זה בחרבות שבלשונם, להראות חריפות שלהם כחרב

חדה לדקור את השני, שהוא גדול ממנו, וזה גרם חורבן בית שני, ונארכו ימי הגלות עד שיתוקן חטא זה.

וז״ש (הושע י) חלק ליבם עתה יאשמו, כי התלמידי חכמים הם ליבם של ישראל, כמש״כ (שופטים ה) ליבי לחוקקי ישראל, וכשיש פירוד ביניהם חלק לב״ם, וכמש״כ בתיקונים (תיקון כא דף נ:) אשרי כל חוכי ל״ו (ישעיה ל) יעויין שם, והוא גימטריא אל״ה. עכ״ד.

וכתב עוד (בפר׳ קדושים) דאיתא במדרש איכה (פתיחתא ב) על עזבם את תורתי (ירמיה ט) שהם התלמידי חכמים וכו׳, והיינו דדריש את ה׳ אלהיך תירא (דברים ו) לרבות תלמידי חכמים וכו׳ (ב״ק דף מא:), והכי נמי עזבו את ה׳, שהם התלמידי חכמים שלא החזיקו בידם.

ואחר שעזבו את ה׳ הרשיעו עוד יותר שניאצו קדוש ישראל, הם שלומי אמוני ישראל המקדשין עצמן למטה כדי וכו׳ (יומא דף טל:), ונקראו קדוש ישראל, והם מנאצים אותם לספר גנות בפניהם ובפני כל עם, וכמש״כ דוד המלך ע״ה (תהילים לח) ישטנוני תחת רודפי טוב, ומכח זו נזורו אחור, שלא יוכלו לעמוד בפני המלעיגים, ושבקו לחסידותן וקדושתן, ואחרים שהיו ג״כ רוצין להתקדש נזורו אחור, וכאשר שמעתי כמה בעלי תשובה נסוגו אחור, וגדול עוונם מנשוא, שהוא חוטא ומחטיא. עכ״ד.

וכתב ג״ע הרב חיד״א בצוארי שלל (הפטרת מטות ומסעי אות ב) דאיתא (שבת דף קיט:) אמר רב יהודה לא חרבה ירושלים אלא שביזו בה תלמידי חכמים, שנאמר ויהיו מלעיבים במלאכי אלהים וכו׳ עד עלות חמת ה׳ בעמו עד לאין מרפא, אמר רב יהודה כל המבזה תלמידי חכמים אין תרופה למכתו.

ומקשה ג״ע הרב חיד״א, דהנה צריך לדעת מהו חומר עוון זה עד שהיה סיבה לחורבן ירושלים. ותו אומרם אין רפואה למכתו תמוה.

ומבאר, דהענין כך הוא, כי כל זה שהחמירה תורה בכבוד ומורא תלמיד חכם הכל הוא לכבודו יתברך דוקא, כי הנה אם הגבירים וראשי הדור מכבדים תלמידי חכמים בפניהם ואינם מדברים אחריהם בגנותם וזלזולם, וגם נותנים לב על התלמידי חכמים שיתפרנסו בכבוד בלי זלזול ואפילו שיהיה בדוחק, ומאמינים לדברי רז״ל (תדא״ז פרק ב) שאמרו כל המקריב דורון לתלמידי חכמים כאילו הקריב ביכורים, וכיוצא בכל מה שהפליגו למהנה תלמידי חכמים מנכסיו.

הנה כי כן מזה נולדו שני עיקרים גדולים מצוקי ארץ וישת עליהם תבל, ראשון הוא כי בחורי חמד צמחי״ם בצאתם אילני דמלבלבי, בראותם כי התלמידי חכמים יש לו כבוד ומורא לכל ראשי העם וק״ו להמון, וגם דיש לו פרנסה מיהא אף בדוחק, ממילא נותנים לב לעסוק בתורה וטורחים בה והיו לאנשים מורי הוראות יושבי כסאות למופת ולאות, אך אם רואים שהתלמידי חכמים בזויים בעיני הגבירים והם שפלים אך דלים, הם נודדים ללחם וכמעט היו לקלון ולחרפה שאפילו לספק גביר מכבדים ואילו לחכם ודאי מזלזלים,

הבחורים חריפים פורשים מהתורה ויוצאים לסחורה ומאבדים נפשם וגופם וכותלי בתי מדרשות נשאו קינה מבלי באי, ואם אין גדיים אין תיישים והתורה אזלא ומדלדלא.

וזאת שנית, שאם התלמידי חכמים מכובדים ויראים מהם, בראותם להמון או לגבירים עושים איסור קל או חמור – מוחין בידם ומתקיימת התורה, אבל אם הם מזלזלים בהם ודבריהם לעו, אף גם יראו עוברין בפשע, ישימו יד לפה והתורה מתבטלת.

הראת לדעת שכבוד התלמידי חכמים ויראתם ולהנותם הוא קיום התורה והמצוות וכבוד ה׳, וזה רמז כי תור״ה (עם התיבה סה״כ 612) בגימטריא תלמיד״י חכמי״ם (בלי התיבות סה״כ 612) שקיום התורה הם התלמידי חכמים, ולזה הפליגו במהנה תלמידי חכמים, כי זה קיום התורה למען ילמדו זקנים עם נערים.

וזה שאמרו (שבת שם) לא חרבה ירושלים אלא שביזו תלמידי חכמים, דודאי חרבה משום כמה עבירות, אבל מי גרם שהיו עושין העבירות ואין מוחה והחזיקו בעבירות, הוי אומר בזיון התלמידי חכמים שהיו יראים להוכיח, ואם מוכיחים קצת דבריהם כחרס הנשבר, וזהו (דהי״ב לו) עד לאין מרפא, כי מרפא כינוי לתורה, ובזיון התלמידי חכמים הוא ביטול תורה, וזהו לאין מרפא והמבזה תלמידי חכמים אין רפואה למכתו, כי מי יוכיחנו ויישרנו לעבודת ה׳.

וזהו שכתוב (ירמיה ב) ותופשי התורה לא ידעוני – לעמוד בפרץ, ואין בפיהם תוכחות, ומי גרם זה, והרועים העשירים הממונים רועי ישראל – הן הן אבות נזיקין פשעו בי, במה שאינם מכבדים התלמידי חכמים, ומשו״ה אינם מוכיחים והתורה מתבטלת. עכ״ד.

הרי שביאר לן מורנו החיד״א, דזה שביזו תלמידי חכמים זהו מה שגרם שלא יכלו להוכיח, ועי״ז שלא הוכיחו ממילא התורה מתבטלת, מלבד זה שמשום שהתלמידי חכמים מבוזים זה גורם שלא ירצו לעסוק בתורה, ועי״ז מתבטלים מן התורה, ועל זה אבדה הארץ, משום עזבם את תורתי. הבן.

וכ״כ עוד במראית העין (שבת דף קיט.) דאמרו חז״ל אמר ר׳ יהודה לא חרבה ירושלים אלא בשביל שביזו בה תלמידי חכמים וכו׳, יש להעיר דהרי הן בעוון היו כמה עונות חמורות בירושלים כמפורסם, ותו דאמאי החמיר הקב״ה כל כך בכבוד התלמידי חכמים מאוד. אלא שהכל הוא לכבוד התורה ולכבודו יתברך, שאם התלמידי חכמים מכובדים, וכל המון ישראל יראים מהם ועושים להם כבוד ודבריהם נשמעים, ממילא רווחא תועלת גדולה, שהתלמידי חכמים אם רואים שההמון מזלזלים בדבר אחד מדברי סופרים וק״ו מדאורייתא מוכיחין אותם ועושין טצדקי להעמיד התורה, וההמון יראים מהם ושומעים לקולם ונמצאו דברי תורה ודברי סופרים קיימין.

וזה טעם שציוה הקב״ה לכבד מאוד לתלמידי חכמים, מלבד הטעמים הנגלים לכבוד התורה ושעי״ז יתנו לב ללמוד וכיוצא, והיינו כדי שעי״ז יתקיימו דברי תורה שהתלמידי חכמים יזהירו לעם על קיום התורה, והעם יראום ויכבדום וישמעו לקולם.

וזה שאמרו לא חרבה ירושלים אלא בשביל שביזו בה תלמידי חכמים, ולא היה מי שיוכיחם, והיו עוברים על התורה ואין מוחה, ונמצא דאע״ג דהיו עוונות הרבה באו לזה על שביזו תלמידי חכמים ולא היו מוכיחים אותם. ודוק. עכ״ד.

ובחיבור חדרי בטן (דרוש לפרשת מטות מסעי אותיות יח-כא) כתב, דאיתא (שבת דף קיט.) אמר רב יהודה לא חרבה ירושלים אלא בשביל שביזו בה תלמידי חכמים, שנאמר ויהיו מלעיבים במלאכי אלהים וכו׳ עד עלות חמת ה׳ בעמו עד לאין מרפא, מאי עד לאין מרפא אמר ר״י כל המבזה תלמידי חכמים אין רפואה למכתו. ע״כ.

וקשה הא היה ע״ז ג״ע ושפיכות דמים, כמבואר ביומא (דף ט:)? וביאר מהר״י אלגאזי ז״ל ע״פ מה שאמרו עוד רז״ל (נדרים דף פא.) על מה אבדה הארץ דבר זה שאלו לחכמים וכו׳, עד שבא הקב״ה ופירשו על עזבם את תורתי שלא בירכו בתורה תחילה, הפושעים הם מזיקין בעידית, והתלמידי חכמים עידית יותר מחורבן הבית, כמו שאמרו חז״ל (איכה רבה פר׳ א אות לט) קשה סילוקן וכו׳, וא״כ על מה אבדה הארץ שמתו תלמידי חכמים, על עזבם את תורתי, שביזו תלמידי חכמים, כמש״כ הר״ש פרימו (תהילים קיט) זלעפה אחזתני מרשעים עוזבי תורתך חוץ מבתורה הוא רע, וזהו על עזבם ומבזים, וא״כ התלמידי חכמים לגבייהו זיבורית והבית המקדש עידית, ועל זה אבדה הארץ, וכי תימא רב שמחל כבודו מחול, לזה אמר על שלא בירכו ואינה תורתם, ע״ד שאמר ר׳ לוי (ברכות דף לה.) כאן קודם ברכה.

ואפשר במה שנתבאר, דטעם כבוד תלמיד חכם הוא קיום התורה, דאם אינן מכבדין ממילא אין הנערים רוצים ללמוד ומבקשים אולי יהיו סוחרים, והתלמידי חכמים אינן יכולין להוכיח והתורה מתבטלת, וזהו לא חרבה ירושלים – כלומר לא היו באים לעבירות, אלא שביזו תלמידי חכמים, ולכן לא היו מוכיחים ונחרבה בשביל העבירות, וז״ש ויהיו מלעיבים וכו׳ עד עלות חמת ה׳ עד לאין מרפא, רצ״ל שלא היה קיום התורה, מרפא כינוי לתורה.

וזהו שכתוב (ירמיה ב) ותופשי התורה לא ידעוני, היינו לא ידעוני להוכיח, משום והרועים המנהיגים פשעו בי – היינו לזלזל בתלמידי חכמים. עכ״ד. וע״ע בדברי הרב בינה לעיתים (דרוש מז).

וכתב הרה״ק בעל תולדות יעקב יוסף (פר׳ וילך) דאיתא במסכת שבת (דף נה.) ע״פ (ישעיה ג) ה׳ במשפט יבוא עם זקני עמו ושריו וכו׳, על זקנים שלא מיחו בשרים וכו׳, ובזה מבואר ב׳ מאמרי ש״ס דשבת (דף קיט:) לא חרבה ירושלים אלא שלא הוכיחו זה את זה וכו׳, א״ר יהודא לא חרבה ירושלים אלא שביזו תלמידי חכמים וכו׳, והיינו שזה נמשך מזה, על שלא הוכיחו זה את זה, כי התלמידי חכמים היו מבוזין ואין דבריהם נשמעין, וק״ל. עכ״ד.

וכ״כ בחיבורו הקדוש צפנת פענח (פר׳ וארא) והוסיף לבאר, דבזה יובן מה דאיתא (נדרים דף פא.) על מה אבדה הארץ כו׳, דקשה הוה ליה למימר נאבדה או אבודה וכקושיית הזוהר (ח״ג דף רסו:) הצדיק אבד (ישעיה נז) וכו׳, אלא דכוונת הפסוק לפרש על מה אבדה הארץ, שלא השפיע להם הצדיק מוסר, אם שרים פני זקנים לא נהדרו לקבל מהם מוסר, המוני עם

מה חטאו, וזה שכתוב על מה אבדה הארץ, היינו כללות אנשי הארץ שאיבדו מוסר מהזקנים, שלא השפיעו להם מוסר, שהיה להזקנים לעשות כמו שעשה ישעיה הנביא, שאף שלא שמעו הלומדים, בכל זאת השפיע מוסר לאנשי הארץ.

לכך פירש הקב"ה בעצמו על עזבם את תורתי אשר נתתי לפניהם ולא שמעו בקולי ולא הלכו בה, ודרשו בש"ס שלא בירכו בתורה תחילה, וכתב מהרש"א שאין התלמידי חכמים מברכין בתורה תחילה, רק מניחין כהן עם הארץ לברך תחילה, ולכך לא הלכו בה אחר שראו בזיון התורה, וזה שכתוב (עיין משלי ח) ולמשניאי אהבו מוות וכו', וז"ש לפניהם, שיהיה תלמיד חכם חשוב לפניהם וכו'.

ולהנ"ל אתי שפיר כפשוטו, על עזבם את תורתי גם המוני עם, והטעם אחר שראו שהלומדים לא שמעו בקולי, היינו שלא לשמוע קול מוסר, ולכך המוני עם לא הלכו בה כלל, ובימי ישעיה אף שלא שמעו הלומדים, מ"מ שמעו אנשי ארץ, משא"כ בימי ירמיהו עזבו תורתי לגמרי גם המוני עם, כשראו שהלומדים לא שמעו, ולא הלכו בה גם המוני עם, ואיך יאמרו התלמידי חכמים להם מוסר, ולכך אבדה הארץ, וק"ל. עכ"ד.

ביאור למה נענש יאשיהו

הנה איתא בקינות (קינה יא, ויקונן ירמיה על יאשיהו) בזה"ל: דבק בו חטא ליצני הדור, אשר קמו אחר הדלת לסדור. ע"כ.

וכוונת קינה זו, שאף שיאשיהו היה צדיק גמור ולא היה ראוי להרג, אך מ"מ דבק בו חטא ליצני הדור ועי"ז נהרג, והיינו דכתיב (איכה ד) רוח אפינו משיח ה' נלכד בשחיתותם, ופירש רש"י דמשיח ה' היינו יאשיהו.

והנה על פי פשוטו אין לזה הבנה, דוכי נענש יאשיהו על לא עוול בכפו, רק מחמת חטא ליצני הדור.

ואיתא בפרקי דרבי אליעזר (פרק יז) וז"ל: ר' נתנאל אומר שלוש מאות שנה עד שלא נולד יאשיהו שמו, ובן שמונה שנים מלך, וכי נער של שמונה שנים מה דעתו, והלא מאס את האלילים ושבר את המצבות וגידע את הפסילים וכרת את האשרים, והיה זכותו מבהקת לפני כסא הכבוד, ובשביל הרעה שהיו ישראל עושין בסתר נאסף הצדיק, שנאמר (ישעיה נז) כי מפני הרעה נאסף הצדיק, ונאספו כל יהודה וירמיהו הנביא לגמול חסד ליאשיהו, שנאמר ויקונן ירמיהו על יאשיהו. ע"כ.

מבואר ג״כ שיאשיהו נאסף מפני הרעה, ונתפס בעוון חטא ישראל שעשו בסתר, וצ״ב כנ״ל איך נתפס בעוון הדור, והרי מבואר בפסוקים ובמדרשים שיאשיהו שבר את המצבות וגידע את הפסילים, וא״כ עשה כל אשר ביכולתו, וא״כ מדוע מענש.

עוד יש להבין מה הביאור בחלקה השני של הקינה ״אשר קמו אחר הדלת לסדור״ דאין למילים אלו הבנה לכאורה.

והנה איתא באיכ״ר (פתיחתא אות כב) וז״ל: מי גרם למקום ליחרב על שלא הניחו מקום שלא עבדו בו עבודת כוכבים, בתחילה היו עובדין אותו במטמוניות, הה״ד (יחזקאל ח) ויאמר אלי הראית בן אדם וגו׳ עושים בחושך וגו׳, וכיון שלא מיחו בידם חזרו להיות עושין אחר הדלת, שנאמר (ישעיה נז) ואחר הדלת והמזוזה שמת זכרונך וכו׳. עיין שם.

הנה מבואר שכיון שלא מיחו בהתחלה, התחילו לעבוד ע״ז אחרי הדלת, ומשם נתגלגל שעבדו ע״ז בחוצות, וצ״ב מהו שעבדו אחורי הדלת.

ויבואר בס״ד ע״פ מה דאיתא באיכ״ר (פר׳ א אות יח) וז״ל: צדיק הוא ה׳ כי פיהו מריתי, מי אמר הפסוק הזה, יאשיהו אמרו, הה״ד (דהי״ב לה) אחרי כל זאת אשר הכין יאשיהו את הבית עלה פרעה נכו מלך מצרים להלחם בכרכמיש על פרת, בקרקסיון דפרת, ויצא לקראתו יאשיהו, וישלח אליו מלאכים לאמור מה לי ולך מלך יהודה וגו׳, ולא הסב יאשיהו פניו ממנו כי להלחם בו התחפש, ולא שמע אל דברי נכו – זה פרעה, מי אמר חדל לך מאלהים אשר עמי ואל ישחיתך וגו׳, ולא שמע אל דברי נכו מפי אלהים, זה ירמיה הנביא שאמר לו כך ישעיה רבי אמר (ישעיה יט) וסכסכתי מצרים במצרים, א״ל יאשיהו משה רבה דרבך אמר (ויקרא כו) וחרב לא תעבור בארצכם, ואפילו חרב של שלום.

ולא היה יודע יאשיהו שכל דורו היו עובדים ע״ז, ליצני הדור מה היו עושים חצי צורה בדלת זו, וחצי צורה בדלת זו, והיה משלח ב׳ תלמידי חכמים לבער צורה מבתיהם, והיו נכנסין ולא היו מוצאין כלום, הן דנפקין הוו אמרין להון סגרון תרעייא מבתרכון, והוו נפקון להון וסגרין תרעייא מבתרהון, והיו משתכחא קיימא מן גוו, מה כתיב שם (דהי״ב שם) ויורו המורים למלך יאשיהו, ר׳ מני אומר שלוש מאות חצים הורו בו, עד שעשה עצמו ככברה, והיה ירמיה מציית אחריו לידע מהו אומר, ומה היה אומר (איכה א) צדיק הוא ה׳ כי פיהו מריתי. ע״כ.

ומבואר דעמ״י באותו הדור, היו עובדים ע״ז מאחורי הדלת, והיינו שהיו עושים ב׳ חצאי צורות על ב׳ דלתות, וכך לא היו יכולים להבחין שעובדים ע״ז, ועל כן יאשיהו אף שהיה צדיק גמור, ועשה כל שביכולתו למנוע את הע״ז, מ״מ כיון שדבק בו מחטא ליצני הדור (כביכול לפום דרגתו הנוראה), לא האמין לדברי ירמיהו, ולכן חשב שכולם צדיקים ולא עובדים ע״ז, ועל כן דרש את הכתוב חרב לא תעבור בארצכם, אפילו חרב של שלום, אך אם היה שומע לירמיהו שעמ״י עובדים ע״ז, היה מבין שעתה ודאי יתכן שתעבור חרב בארצם, משום העוונות, וממילא היה מוכיח את עמ״י לחזור בתשובה, אך מפני שלא האמין

לירמיהו שהם עוברים עוונות בסתר, לכן לא הוכיחם, והיה כאן משהו מן המשהו חטא (עד כמה שזה מבואר במדרש), וזה נדבק בו מחטא ליצני הדור שג״כ לא היו שומעים לירמיהו, ועל זה נענש, דנמשך מזה שלא הוכיח את ישראל במקום הצורך.

ואיתא בש״ס (תענית דף כב:) וז״ל: אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן מפני מה נענש יאשיהו, מפני שהיה לו לימלך בירמיהו, ולא נמלך, מאי דרש (ויקרא כו) וחרב לא תעבור בארצכם, מאי חרב? אילימא חרב שאינה של שלום, והכתיב (שם) ונתתי שלום בארץ, אלא אפילו של שלום, והוא אינו יודע שאין דורו דומה יפה, כי הוה ניחא נפשיה חזא ירמיהו שפוותיה דקא מרחשן, אמר שמא ח״ו מילתא דלא מהגנא אמר אגב צעריה, גחין ושמעיה דקא מצדיק עליה דינא אנפשיה, אמר (איכה א) צדיק הוא ה׳ כי פיהו מריתי, פתח עליה ההיא שעתא (איכה ד) רוח אפינו משיח ה׳. ע״כ.

ובמדרש איכ״ר (פר׳ א סימן נג) אמרו וז״ל: צדיק הוא ה׳ כי פיהו מריתי, מי אמרו לפסוק זה, יאשיהו אמרה, הה״ד (דהי״ב לה) אחרי כל זאת אשר הכין יאשיהו את הבית עלה נכו להלחם בכרכמיש על פרת, בקרקסיון דעל פרת, וישלח אליו מלאכים לאמור מה לי ולך מלך יהודה לא עליך אתה היום כי אל בית מלחמתי ואלהים אמר לבהלני, מפי הקב״ה אני עולה, חדל לך מאלהים אשר עמי זה לשון עבודת כוכבים, ולא הסב יאשיהו פניו, ולא שמע אל דברי נכו מפי אלהים, זה ירמיהו שאמר ליאשיהו כך מקובלני מישעיה רבי (ישעיה יט) וסכסכתי מצרים במצרים ולא שמע לו, אלא א״ל משה רבה דרבך לא כך אמר (ויקרא כו) וחרב לא תעבור בארצכם, וחרבו של אותו רשע עוברת בארצי ובתחומי.

והוא לא היה יודע שכל דורו עובדי עבודת כוכבים היו, הוה משלח זוג תלמידים למיבערא עבודת כוכבים מבתיהון, והוון עללין ולא משכחין כלום, עד דנפקון אמרון טרודו תרעין, מן דהוון טרדין לתרעיה הוון חמן יתיה אמרו עליהון מן דאתא ותיקן הוא דאתא וקלקל, לפיכך (דהי״ב לה) ויורו היורים למלך יאשיהו, א״ר מני שלוש מאות חיצים הורו בו עד שנעשה גופו ככברה, והיה ירמיהו מציית אחריו לידע מהו אומר, ומה היה אומר (איכה א) צדיק הוא ה׳ כי פיהו מריתי פיהו ופום סרסורו. ע״כ.

ועיין בזוהר (פר׳ בחוקותי דף קיד.) וז״ל: הה״ד (ויקרא כו) וחרב לא תעבור בארצכם, רבי אבא אמר הא אוקמוה דאפילו חרב של שלום כגון פרעה נכה, אבל וחרב לא תעבור דא סייעתא דילה והשבתי חיה רעה דלא תשלוט בארעא, ואפילו העברה בעלמא לא תעבור עלייכו, ואפילו חרב דשאר עמין, ואפילו בר נש מזיינא לא יעבור עלייכו, ודא דריש יאשיהו מלכא, ואוקמוה דהוא אתפס בחובייהו דישראל, כמה דכתיב (איכה ד) רוח אפינו משיח ה׳ נלכד בשחיתותם וגו׳. ע״כ.

ולכאורה יש כאן מחלוקת, דמצד אחד מבואר דליאשיהו לא היה חטא רק שדבק בו חטא ליצני הדור, ומצד אחר מבואר שכן היה לו חטא בזה שלא שמע לירמיהו ולא התייעץ איתו.

וע״פ הדברים האמורים לעיל, יש בס״ד ביאור לדברים, דמה שלא שמע יאשיהו לירמיהו היה מחמת שבבחינה דקה מאוד (עד כמה שזה כתוב במדרש, ואין הדברים אמורים אלא כלפינו וכמובן) נדבק ביאשיהו מחטא ליצני הדור שלא שמעו לירמיהו, וממילא גם בו נדבק בו משהו מחטא זה, ונגרם לו שלא התייעץ עם ירמיהו, ולא שמע לו.

ועל כן לא רצה להוכיח את העם, דכיון שלא שמע לירמיהו, לא האמין שבאמת עמ״י עובדים ע״ז ולכן לא הוכיח אותם, אך באמת זה היה חטא דק שלא בדק באמת, ועל כן נתפס בעוונם.

ולפי״ז יתפרשו דברי הקינה על נכון, ״דבק בו חטא ליצני הדור״, היינו שנדבק בו משהו מחטא ליצני הדור, ועל כן לא שמע לירמיהו, וממילא לא הוכיח את עמ״י ״אשר קמו אחר הדלת לסדור״, היינו כמבואר במדרש שהיו עובדים ע״ז אחורי הדלת באופן שעל דלת אחד יש חצי צורה ועל הדלת השניה יש חצי צורה, וכאשר הדלת סגורה היה צורה שלימה, וכאשר נכנסו לחפש בבתים את הע״ז, לא היו מוצאים, דהדלת הייתה פתוחה ולא הייתה ניכרת הצורה, וכאשר היו האנשים שבאו לחפש אחר הע״ז יוצאים, אמרו להם ליצני הדור לסגור את הדלת אחריהם, ועי״ז הייתה הצורה מתחברת, והתלוצצו ממי שחיפש אצלם אחר הע״ז.

וכן ראיתי שפירשו קינה זו בפירוש קדמון מראשוני אשכנז ובפירוש מקדמוני צרפת, שהיו עושים ב׳ חצאי צורות כנ״ל, וזה היה הליצנות שלהם. והוא רחום יכפר עוון.

שלא בירכו בתורה תחילה – שנאת חינם

הנה עוד יש לבאר בס״ד מאמר ש״ס הנ״ל על מה אבדה הארץ כו׳, ע״פ האמור בש״ס (יומא דף ט:) וז״ל: אבל מקדש שני, שהיו עוסקין בתורה ובמצוות וגמילות חסדים מפני מה חרב? מפני שהייתה בו שנאת חינם, ללמדך ששקולה שנאת חינם כנגד ג׳ עבירות עבודה זרה, גילוי עריות, ושפיכות דמים כו׳. ע״כ.

ואיתא במדרש פתרון תורה (סו״פ האזינו עמוד 322) וז״ל: האזינו וגו׳, זה הוא שנאמר ברוח הקודש על ידי דוד (תהילים יח) ישת חושך סתרו סביבותיו סכתו חשכת מים עבי שחקים וגו׳, כנגד מי אמר דוד, כנגד שבחו וגדולתו של הקב״ה, שהוא שליט ברום ותחת, והוא אחד ושמו אחד, והוא שוכן בשלוש מאות ותשעים רקיעים, וכל רקיע ורקיע שמו וכינוי נקוד עליה, וכל אחד ואחד משרתים ואופנים ושרפים וכרובים וגלגלים וכסא הכבוד, והכל שלו והכל לשבחו, לא כל שכן שיש לו אלף אלפים וריבי רבבות רקיעות, כי בזמן שישראל עושין רצונו של הקב״ה שכין על ערבות בשבעה רקיעים, ואין רחוק מהם כלום, שנאמר (במדבר ז) מבין שני הכרובים וידבר אליו, בשעת הכעס נתעלה וישב במרום מרומים, וצועקין ישראל ואין עונה להן, ובוכין ואין קולם נשמע, וגוזרים צום, יושבין ומתפלשין בעפר, ומתכסין שקין, ומורידין דמעות כנחלי מים, ובוכין מגדולים ועד קטנים, ואינן נשמעים, **וכל כך למה, מפני שנאת חינם, שהוא קשה מלפני הקב״ה מכל עוונות וחטאים שבעולם**. ע״כ.

ואיתא בדרשות מהר״ח אור זרוע (סימן טו) וא״ד: אל תריב עם אדם בחינם אם לא גמלך רע (משלי ג), כי גדול שנאת חינם שחורבן בית ראשון נתגלה קיצם שלא היה בין בית ראשון לבית שיני כי אם ע׳ שנים, כי לא היה שנאת חינם ביניהם אלא ג׳ עבירות, גילוי עריות ושפיכות דמים ועבודה זרה, אבל בית שני היה בהן שנאת חינם ואיבה רעה, רמוז בר״ת הפסוק א״יכה י״שבה ב׳דד ה׳עיר ר׳בתי ע׳ם ה״ייתה, ר״ת איב״ה רע״ה.

איכה ישבה בדד, יש שדורשין לשבח ויש דורשין לגנאי, יש דורשין לשבח כמו שהפסוק אומר (איכה ג) ישב בדד וידום, שאפילו מי שיושב ולומד יחידי הקב״ה נותן לו שכרו, ויש דורשין לגנאי (ויקרא יג) בדד ישב מחוץ למחנה מושבו.

וגם כאן דורשים בשני פנים, דורשים גם תיבת בדד לטובה, דהיינו שלמדו תורה כל אחד לבדו, וגם דורשים לרעה, דהיינו שיושבים בין שונאיהם, רבתי עם, שהיו עם רבים בתורה, כמו שאמר דוד המלך (תהילים ג) רבים קמים עלי בתורה ובחכמה ובעושר. עיין שם.

ואיתא בסמ״ק (מצוה ח) וז״ל: בית שני למה נחרב, מכירים אנו שגדולים בתורה ובגמילות חסדים היו, אם כן מפני מה נחרב מפני שהיה בהם שנאת חינם, ונרמז בראשי תיבות א״יכה י״שבה ב׳דד ה׳עיר ר׳בתי ע׳ם ה״ייתה, ר״ת איב״ה רע״ה. עכ״ד.

וזה פירוש הפשוט בפסוק (איכה א) איכה ישבה בדד העיר רבתי עם, היינו שעיקר החטא נעשה מחמת שאיכה ישבה בדד ולא היו באחדות.

וכתב המהר"ל (חידושי אגדות מסכת גיטין דף נה:) כי חורבן ירושלים היה על ידי שנאת חינם ומחלוקת, כי שנאת חינם ומחלוקת הוא היפך המקום המאחד את ישראל, ודוקא בית המקדש השני חרב על יד שנאת חינם, מפני שיותר ראוי שיהיה אחדות בישראל במקדש שני שלא היה חילוק בישראל, כמו שהיה במקדש ראשון שהיו ישראל מחולקים לשנים ישראל ויהודא, נמצא שהמעלה שהיא לישראל במקדש ראשון מעלה מיוחדת שהיה השכינה ביניהם, ובמקדש שני מעלה מיוחדת שלא היה מחולקים בעצמם רק אחדות בהם.

ולפיכך מקדש ראשון נחרב על ידי עבירות שהם טומאה, ואין הקב"ה שורה ביניהם בתוך הטומאה כזאת, ולכך נחרב בשביל זה מקדש ראשון על ידי עבודה זרה גילוי עריות ושפיכות דמים, כי אלו חטאים בפרט נקראו טומאה, כדאיתא במסכת שבועות בפרק קמא (דף ז:) וכיפר על המקדש מטומאת בני ישראל (ראה ויקרא טז), יש לי להביא בענין זה עבודה זרה, גילוי עריות, שפיכות דמים, עבודה זרה, דכתיב (ויקרא כ) למען טמא את מקדשי, גילוי עריות, דכתיב (ויקרא יח) ולא תעשו מכל התועבות ולא תטמאו בכל אלה, שפיכות דמים, דכתיב (במדבר לה) ולא תטמאו את הארץ אשר אני שוכן בה, ולפיכך בשביל אלו ג' טומאות חרב הבית.

אבל בית המקדש שני נחרב על ידי שנאת חינם המבטל האחדות שלהם שזה מעלתם במקדש שני, כמו שהיה מעלתן של מקדש ראשון שהיה השכינה שורה ביניהם כך היה במקדש שני מעלתן שהיו ישראל אחד, וכמו במקדש ראשון שהיה השכינה ביניהם היה היצר הרע מגרה בהם לסור ממעלתם זאת ולעבוד עבודה זרה, וכן במקדש שני שהיו ישראל עם אחד היה היצר הרע מגרה בהם לעשות חילוק ופירוד ביניהם על ידי מחלוקת, ודברים אלו יקרים וברורים מאוד. עכ"ד.

והנה יש להקשות בס"ד, דאם עמ"י באותו הדור היו עוסקים בתורה איך יתכן שהגיעו לידי שנאת חינם, והא התורה מצילה מהעוון.

ואין לומר שהיו עוסקים בלי עמל, והרי כתב מרן החזון איש באגרות קודשו (קו"א ח"א אגרת א) וז"ל: להרגיל את הלומדים בהתעמלות התורה, אשר אך העמל הוא העבודה המעולה, ואשר עליהם כיוונו חז"ל בהפלגת התורה על לומדיה, והמהפך את הגשם לרוח והגוף לנפש, והנכנס ברמ"ח איברים של אדם לזככם ולעדנם לקיום חיי התורה. עכ"ל.

עוד כתב שם (קו"א ח"א אגרת ב) וז"ל: אבל העמל זה הוא עמל התורה, אשר כל סגולת לימוד התורה נאמר על עמלה, ואמנם אחר העמל נפתח שער אורה חדש אשר השכל מתענג ללא קץ. עכ"ל.

וכן הפליג מרן החזון איש (שם אגרת לג) וז״ל: וכשהן מעמיקין בהלכה, הן בשעה זו כמלאכים וכו׳, והרגילים בעמל התורה, ועיניהם נשואות תמיד למרום לזכות לאסוקי שמעתתא, הם המה המלאכים היוצאים מעמל התורה. עכ״ל.

הרי שעיקר סגולת התורה הוא ע״י העמל, וא״כ אף שהיו עוסקים בתורה, מ״מ לא היו עוסקים בה בעמל.

אך אין לומר כן, דהרי מפורש בירושלמי (יומא פ״א ה״א) וז״ל: מצאנו שלא חרב הבית בראשונה אלא שהיו עובדי כוכבים ומזלות ומגלי עריות ושופכין דמים, אבל בשני מכירין אנו אותם שהיו יגיעין בתורה וזהירין במצוות ובמעשרות, וכל ווסת טובה הייתה בהן, אלא שהיו אוהבין את הממון ושונאין אלו לאלו שנאת חינם, וקשה היא שנאת חינם שהיא שקולה כנגד עבודת אלילים וגילוי עריות ושפיכות דמים. ע״כ. הרי שהיו יגיעין בתורה, ובכל זאת הגיעו לכלל שנאת חינם.

עוד מבואר בתוספתא (מנחות פי״ג הלכה כב) וז״ל: בניין הראשון מפני מה חרבה, מפני עבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים שהיה בתוכה, אבל באחרונה מכירין אנו בהן שהן עמלין בתורה וזהירין במעשרות מפני מה גלו, מפני שאוהבין את הממון ושונאין איש את רעהו, ללמדך שקשה שנאת איש את רעהו לפני המקום ושקלה הכתוב כנגד עבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים. ע״כ. הרי שהיו עמלים בתורה.

וגם פשטות הסוגיא ביומא מורה לזה דאיתא שם דבבית שני היו **עוסקים** בתורה, ועסק הוא עמל התורה, וע״ד שביאר הרב טורי זהב (או״ח סימן מז סק״א) כי הברכה היא לעסוק בדברי תורה דרך טורח דוקא. עיין שם. והבאתי דבריו במאמרים הקודמים.

והנה מבואר בזוהר חדש (פר׳ בראשית דף יב:) וז״ל: ר׳ יוסי בן חלפתא, הוה יתיב קמיה דר׳ יצחק, אמר ליה מידי שמיע ליה למר, על מה אתארך יומא דמשיחא מן גלותא דא? אמר ליה, לא אתארך אלא על ביטול אורייתא, דהכי שמענא מרב המנונא סבא, תלתא גליות גלו ישראל, וחזרו בזכותהון דתלתא אבות, וגלותא רביעאה בזכותא דמשה יתחזרון.

תא ואחזי לך, לא איתגלו ישראל אלא על ביטול תורה, שנאמר (ירמיה ט) ויאמר ה׳ על עזבם את תורתי, אמר הקב״ה בגליות הראשונות, חזרו בזכות אברהם יצחק ויעקב, עכשיו הם חטאו בתורה שנתתי למשה, ונקראת על שמו, שנאמר (מלאכי ג) זכרו תורת משה עבדי, כד יתובין ויתעסקון בתורתו, בזכות משה אני גואלם.

על כן נאמר בתורה (דברים לג) תורה ציוה לנו משה, כדי לשמרה ולעסוק בה, ואם לאו, מורשה קהילת יעקב, מורשה דא מסכנותא הוא, כמה דאת אמר (ש״א ב) ה׳ מוריש ומעשיר, מלמד דלא אתיא מסכנותא לברתיה דיעקב, אלא על דלא אתעסקו בפיקודין דאורייתא. ע״כ.

הרי בהדיא דגם בית שני נחרב בעבור ביטול תורה, וזה סותר להנ״ל.

אלא יש לבאר בס״ד, דתנאי בסיסי לקנין התורה הוא האחדות, וכאשר אין אחדות בין עמ״י לא יתכן שיזכו לקנין התורה, וכ״ש שלא יזכו לשום מעלה ממעלות התורה, וא״כ אף שעמ״י עסקו בתורה, הנה לא היה נחשב לכלום דהיה חסר להם היסוד, ואם אין יסוד אין בנין, ואף אם ינסה לבנות הבנין בלי יסוד, הרי שאחר זמן הוא יפול בהכרח, ולכן מבואר בזוהר שבית שני נחרב בעבור ביטול תורה, כי כיון שלא עסקו באחדות ממילא לא היה נחשב לתורה, וממילא הגיעו לשנאת חינם, דכזאת תורה לא היה בכוחה להגין עליהם, וכיון שהביטול תורה גרם לשנאת חינם, ממילא נחשב כגורם לחורבן בית שני.

והנה האחדות הייתה תנאי בסיסי במעמד הר סיני, שיהיה אחדות שלימה בישראל, וכמבואר במכילתא (מס׳ דבחודש א) ע״פ (שמות יט) ויחן שם ישראל נגד ההר – נעשו בלב אחד כאיש אחד, נגד ההר – לרמוז דכמו שהר סיני גוף אחד, גם הם נעשו הר אחד, גוף אחד וקדושה אחת ואחדות אחת, וזהו נגד ההר. ע״כ.

והנה איתא במדרש (ויק״ר פר׳ ט אות ט) וז״ל: כתיב (במדבר לג ו) ויסע ויחנו – נוסעים במחלוקת וחונים במחלוקת, כיון שבאו כולם לפני הר סיני נעשו כולם חניה אחת, הדא דכתיב (שמות יט) ויחן שם ישראל, ויחנו שם ישראל אין כתיב כאן, אלא ויחן שם ישראל, אמר הקב״ה הרי שעה שאני נותן תורה לבני. עכ״ל.

וכתב על זה בבאר יוסף (ויקרא א א) שרק משום שנעשו כולם אגודה אחת היה אפשר ליתן להם את התורה, ויתכן שהטעם בזה הוא, דהנה הקשו איך זכו עמ״י לכאלה גילויים נוראים וכו׳, וי״ל שהוא משום שכל ישראל התאחדו אז באיחוד גמור שלם עד שנעשו כאיש אחד בלב אחד, א״כ כל השישים ריבוא נשמות נכללו ונעשו כאיש אחד הכלול בשישים ריבוא נשמות, ונשמת כל אחד ואחד מהם נתעלה למדריגת נשמה גבוהה ורמה כזו, שמתוך כך היו יכולים להגיע למעלת נבואה להשיג ההשגה הגדולה הזאת, וזהו שאמרו במדרש הנ״ל, אמר הקב״ה הרי שעה שאני נותן תורה לבני, היינו שע״י כללותם ואיחודם במדריגה הזאת, התעלו ועלו למדריגה שהם ראויים ומוכשרים שאתגלה לפניהם, ויכלו לשמוע דברי אלקים חיים וליתן להם את התורה בפומבי. עכ״ד.

וכתב ג״ע הרב חיד״א בכסא דוד (דרוש יט ד״ה וטעם) וז״ל: טעם שני לזכירת מעמד הר סיני הוא, כי ישראל זכו שהיו בלב אחד במעמד הר סיני, כמש״כ (שמות יט) ויחן שם ישראל נגד ההר, ואמרו רז״ל (ויק״ר פר׳ ט אות ט) שנעשו כולם כאיש אחד, ובזה זכינו לקבלת התורה, דאין אשה מתקדשת לחצאין, כמבואר בקידושין (דף ז.), וכשהיינו כגוף אחד סלקי שפיר הקידושין כמש״כ במקומו, וגם לכך הוצרך משה רבינו ע״ה – שנשמתו הייתה כלולה משישים ריבוא ישראל, וזה שאמר הכתוב ויחן שם ישראל נגד ההר באחדות גמור כאיש אחד, ומשה עלה אל האלהים שנשמתו כלולה מכולם. עכ״ל.

וכתב האור החיים (שמות יט ב) וז״ל: וענין ג׳ הוא בחינת ייעוד חכמים בהתחברות בלב שלם ותמים, לא שיהיו בד בבד, שעליהם אמר הכתוב (ירמיה נ) חרב אל הבדים (ברכות דף

סג.), אלא יתוועדו יחד ויחדדו זה לזה ויסבירו פנים זה לזה, וכנגד זה אמר ויחן שם ישראל לשון יחיד, שנעשו כולן יחד כאיש אחד, והן עתה הם ראויים לקבלת התורה. עכ״ל.

וכתב בישמח ישראל (לימי הגבלה) כי ע״י האחדות כמש״כ ויחן שם ישראל כנגד ההר, והיו כאיש אחד ובלב אחד, שנעשו באמת בטל ומבוטל כעפר וכאין ממש אחד לחבירו, וכל אחד ראה מעלת חבירו, ממילא זכו אח״כ לקבלת התורה, וכנוסח התפילה (תפילת אלקי נצור) ונפשי כעפר לכל תהיה, ועי״ז פתח ליבי בתורתך. עכ״ד.

וכתב בספר הכתב הקבלה בשם ספר מנחה בלולה (פר׳ יתרו) וז״ל: והטיב במנחה ברורה לאמור שהוא כינוי לתיקון המידות, ע״ד שאמר הכתוב (קהלת ט) בכל עת יהיו בגדיך לבנים, וזהו ששינה אונקלוס לתרגם ויחוורון, ואצל המצורע ופרה אדומה תרגם ויצבע.

וזהו שכתוב (שמות יט) ויחן שם ישראל נגד ההר – נעשו בלב אחד כאיש אחד, וכמו שדרשו רז״ל (מכילתא מס׳ דבחודש א), נגד ההר – לרמוז דכמו שהר סיני גוף אחד, גם הם נעשו הר אחד, גוף אחד וקדושה אחת ואחדות אחת, וזהו נגד ההר. עכ״ד.

והנה במתן תורה כתוב (שמות יט) ויתייצבו בתחתית ההר, ואיתא בגמרא (שבת דף פח.) מלמד שכפה עליהם הר כגיגית ואמר להם אם אתם מקבלים את התורה מוטב, ואם לאו שם תהא קבורתכם. וצ״ב מאי שם תהא קבורתכם, דטפי הו״ל פה תהא קבורתכם.

ומבארים דאז עמדו ישראל באחדות כולם כאיש אחד בלב אחד, ואמר להם הקב״ה אם אתם מקבלים את התורה, היינו שאם תמשיכו להיות מוכנים להיות באחדות ולהיות מוכשרים לקבל את התורה מוטב, ואם לאו שתתפרדו מהאחדות, שם תהיה קבורתכם, היינו שהיחידים שיוציאו עצמם מן הכלל בזה עצמו יהיה קבורתו, כענין המהלך בדרך יחידי חייב מיתה, כמבואר במדרש (קה״ר פ״ג אות ב) ועיין במשנה (אבות פ״ג מ״ה) ועיין ליקוטי מוהר״ן (ח״א סימן בן) שביאר בטוב טעם ודעת בסוד המאמר.

וזהו רמז (מגילה דף ב.) זמן קהילה לכל הוא ול״צ לרבויי, היינו שאין צורך לרבות מלישנא דקרא שאפשר לקרוא בי״ג את המגילה, כיון שהכל נקהלו בו להלחם באוייביהם והיה בו את עיקר הנס. והרמז שכיון שזמן קהילה הוא ומתאחדים באהבה ואחוה, שוב אין צריך פסוק לרבות שאפשר לקרוא בו את המגילה שהיא עסק התורה, כי עצם האחדות הרי הוא כמו התורה בעצמה, וכמש״כ בחידושי הרי״ם (לפורים ד״ה איתא י״ג וכו׳) דכיון שזמן קהילה לכל הוא ל״צ קרא לרבויי, דכשישראל נקבצין למקום אחד, זה עצמו הוא תורה ולא צריכים אז קרא שילמדם, הבן.

וכתב הרב צרור המור (ויחי מט א) וז״ל: ויקרא יעקב אל בניו ויאמר האספו ואגידה לכם, האספו ובואו כולכם באגודה אחת בלי שנאה וקנאה וכו׳, האספו כולכם ואגידה לכם דברי סתר וחכמה וכו׳, ואחר שמהיום הזה היה רוצה לומר להם הדברים שיהיו באחרית הימים, אין לך חכמה גדולה מזאת, והיאך תזכו לאלו הדברים? כשתהיו כולכם באגודה אחת, ולא יהיה פירוד ביניכם אלא שתהיו באחדות אחד וכו׳, ומכאן למדו לומר במתן תורה נעשה

ונשמע, ולכן אמרו שם ויחן שם ישראל כאיש אחד בקיבוץ אחד, כמו שאמר כאן הקבצו ושמעו. עכ״ל.

וכתב בפיתוחי חותם (פר׳ יתרו) שדוקא ע״י ההתאחדות של עמ״י שנתקדשו ונטהרו ונעשו אהובים זה לזה בלב אחד כאיש אחד, עי״ז זכה משה רבינו ע״ה לעלות אל האלקים ולהוריד להם את התורה, וזהו שכתוב (שמות יט) ויחן שם ישראל – נעשו בלב אחד כאיש אחד, כמו שדרשו רז״ל (מכילתא מס׳ דבחודש א), נגד ההר – לרמוז דכמו שהר סיני גוף אחד, גם הם נעשו הר אחד, גוף אחד וקדושה אחת ואחדות אחת, וזהו נגד ההר. עכ״ד.

והנה אמרו חז״ל (סנהדרין דף קו.) וז״ל: מאי לשון רפידים, רבי אליעזר אומר רפידים שמה, רבי יהושע אומר שריפו עצמן מדברי תורה, שנאמר (ירמיה מז) לא הפנו אבות אל בנים מרפיון ידים. ע״כ. ופירש״י וז״ל: מפני רפיון ידים, של תורה ומצוות והכי נמי רפידים רפיון ידים הוא, כלומר מפני שרפו ידים מן התורה בא עליהם עמלק. עכ״ל.

וכן אמרו במס׳ בכורות (דף ה:) וז״ל: ועוד שאלתיו מאי לשון רפידים, ואמר לי רפידים שמה כו׳, ר׳ יהושע אומר שריפו עצמן מדברי תורה, וכן הוא אומר (ירמיה מז) לא הפנו אבות אל בנים מרפיון ידים. ופירש רש״י וז״ל: שריפו ידיהם כו׳, לפיכך בא עליהם עמלק, לא הפנו אבות אל בנים מרפיון ידים, מכאן שריפו ידיהם מן התורה. עכ״ל.

והנה צ״ב דהא ברפידים עדיין לא קיבלו את התורה, ואף שנצטוו איזה מצוות במרה, סו״ס לכאורה עדיין לא מובן איך שייך לומר על זה שרפו ידיהם מן התורה.

אך עפ״י הנ״ל יבואר בס״ד, כי הנה עיקר מה שקיבלנו את התורה היה על ידי האחדות כנ״ל, על כן כיון שנפרדו מהאחדות זה היה פגם שמנע מהם לקבל את התורה, כי נתבטל מהם ההכנה, לכך יצדק לומר על זה שרפו ידיהם מן התורה.

והרב כלי יקר (שמות יט ב) כתב וז״ל: ואח״כ אמר ויסעו מרפידים, היינו מן המקום אשר היו שם בריב ומחלוקת, כי המקום ההוא נקרא מסה ומריבה, ורפידים אותיות פרידים כמו כשב כבש, על שם הפירוד שהיה ביניהם, ורז״ל (סנהדרין דף קו.) דרשוהו מלשון רף ידים, כי זה תלוי בזה, כי ע״י הפירוד שהיה ביניהם, רפו ידיהם מן התורה, ועכשיו נסעו מרפידים מן המקום ההוא, רצ״ל הסיעו עצמם מן הפירוד, ויבואו מדבר סיני, כי מקום זה גרם להם שהיו באגודה אחת.

כי בקשת הכבוד והשררה סיבה לכל ריב ולכל נגע, וע״י שראו שהר סיני הנמוך שבהרים הוא ההר חמד אלהים לשבתו, אז ראו שהקב״ה בוחר בענוים, ועי״ז בחרו במידת ההכנעה, וזהו סיבת השלום, לכך הוא מזכירם בלשון רבים ויבואו מדבר סיני ויחנו במדבר, להורות שמצד המדבר עדיין היו חלוקים בדעתם ולא היו בלב אחד כאיש אחד עדיין, אך בבואם נגד ההר והוגד להם כי על הר זה ירד ה׳, אז ויחן ישראל – היו בלב אחד כאיש אחד, אבל מתחילה קודם שבאו להר הזה, בין בבואם אל תוך המדבר בין בחנייתם במדבר, עדיין לא

סרו ממחלוקתם עד שבאו נגד ההר כאמור, לפי ששמו מורה על ההיפך דהיינו שנאה, כאמרם רז"ל (שבת דף פט:) סיני שמשם ירדה שנאה לאומות כו', לכך אמר ויחן שם ישראל נגד ההר, כי מהות ההר גרם השלום ולא שמו. עכ"ל.

והנה מבואר בש"ס (תענית דף ז.) וז"ל: אמר רבי חמא אמר רבי חנינא, מאי דכתיב (משלי כז) ברזל בברזל יחד, לומר לך מה ברזל זה אחד מחדד את חבירו, אף שני תלמידי חכמים מחדדין זה את זה בהלכה, אמר רבה בר בר חנה למה נמשלו דברי תורה כאש, שנאמר (ירמיה כג) הלא כה דברי כאש נאם ה', לומר לך מה אש אינו דולק יחידי אף דברי תורה אין מתקיימין ביחידי, והיינו דאמר רבי יוסי בר חנינא מאי דכתיב (ירמיה נ) חרב אל הבדים ונואלו, חרב על שונאיהן של תלמידי חכמים שעוסקין בד בבד בתורה, ולא עוד אלא שמטפשין שנאמר ונואלו, ולא עוד אלא שחוטאין, כתיב הכא ונואלו וכתיב התם (במדבר יב) אשר נואלנו ואשר חטאנו, ואיבעית אימא מהכא (ישעיה יט) נואלו שרי צוען וגו' והתעו את מצרים. ע"כ.

ואיתא עוד בש"ס מכות (דף י.) וז"ל: רב אשי אמר כל האוהב ללמוד בהמון לו תבואה, והיינו דא"ר יוסי בר' חנינא מאי דכתיב (ירמיה נ) חרב אל הבדים ונואלו, חרב על צוארי שונאיהם של ת"ח שיושבין ועוסקין בתורה בד בבד, ולא עוד אלא שמטפשין, כתיב הכא ונואלו, וכתיב התם (במדבר יב) אשר נואלנו, ולא עוד אלא שחוטאין שנאמר (שם) ואשר חטאנו, ואיבעית אימא מהכא (ישעיה יט) נואלו שרי צוען. ע"כ.

וכתב בזה רבינו המהרש"א (מכות דף י. ד"ה כל אוהב ללמוד בהמון) דברים נוראים וז"ל: הוא מבואר שמדרך לימוד תורתינו, מתוך עומק ענינים – לא יבוא האדם על בוריה של תורה לאמיתתה, רק ע"י פלפול וחידוד עם חברים, משא"כ דתי העכו"ם שכל אחד עושה לו דת לעצמו כפי רצונו ודעתו ואין צריך לחברים, וכדאמרינן בפרק הרואה (ברכות דף סג:) שאין התורה נקנית אלא בחבורה, ולזה אמר מי שעוסק בתורה בד בבד ביחידות, הנה הוא עוסק בה כעכו"ם העוסק בה שלימודו ביחידות, ואמרינן בפרק ד' מיתות (סנהדרין דף נט.) עכו"ם העוסק בתורה חייב מיתה בידי שמים, ואמרינן שם דכל מיתתו בסייף שהוא חרב, ועל כן זה העוסק בתורה כמידת העכו"ם ביחידות ראוי לעונש מיתת חרב וסייף.

ואמר ולא עוד אלא שמיטפשין כו', כי הטעות מצוי בלימוד יחידי, משא"כ בלימוד של רבים, שאם יטעה אחד מהם יש שני להודיעו לו טעותו. ואמר ולא עוד אלא שחוטאין כו', והיינו נמי מטעם שאמרנו, כי הטעות מצוי ביחיד להתיר האיסור ולטהר הטמא, והיינו שחוטאין, וק"ל. עכ"ל.

ואיתא עוד בש"ס (ברכות דף סג:) ע"פ (דברים כז) הסכת ושמע ישראל, הסכת – עשו כתות כתות ועסקו בתורה, לפי שאין התורה נקנית אלא בחבורה, כדר' יוסי ברבי חנינא דאמר ר' יוסי ברבי חנינא מאי דכתיב (ירמיה נ) חרב על הבדים ונואלו, חרב על שונאיהם של תלמידי חכמים שיושבים בד בבד ועוסקים בתורה, ולא עוד אלא שמטפשים, כתיב הכא ונואלו

וכתיב התם (במדבר יב) אשר נואלנו, ולא עוד אלא שחוטאים שנאמר ואשר חטאנו, איבעית אימא מהכא (ישעיה יט) נואלו שרי צוען. ע״כ.

ופירש המאירי (ברכות דף סג:) וז״ל: לעולם יעשה אדם לעצמו חבר ללמוד תורה עימו, שאין הפלפול מצוי ליחידי אלא כשחבירו מעוררו, והוא שאמרו אין התורה מתוקנת אלא בחבורה. עכ״ל.

וכבר הזהירו חז״ל (אבות פ״א מ״ו) וקנה לך חבר. וביאר הגר״א (שם) שחבירו מעמידו על האמת. עכ״ל. מבואר שדוקא ע״י חבר שלומד עימו זוכין להגיע לאמת, וצריכין לקנות כזה חבר.

וכבר אמרו באבות (פ״ו מ״ה) שאחד מקניני התורה הוא בדקדוק חברים, היינו לימוד בחבורה דוקא כמבואר. וביאר היעב״ץ בלחם שמים (שם) וז״ל: בדקדוק חברים, כמ״ש (תענית דף ז. מכות דף י.) ומחברי יותר מרבותי, וזה לפי שחבירו ליבו גס בו, לכן מדקדקים זה עם זה יותר בהבנת תלמודם, ממה שידקדקו עם הרב, מפני האימה המוטלת על התלמיד, ולהכי אשכחן דהוי מרחטי גמרייהו והדר עיילי לכלה, והחברים נוחים ואין כוונתם רק להשיג האמת בלבד. עכ״ל.

ואיתא בברכות (דף ו.) וז״ל: ומנין לשנים שיושבים ועוסקין בתורה ששכינה עמהם, שנאמר (מלאכי ג) אז נדברו יראי ה׳ איש אל רעהו ויקשב ה׳ וגו׳. ע״כ.

ואיתא בשבת (דף סג.) וז״ל: אמר רבי אבא אמר רבי שמעון בן לקיש שני תלמידי חכמים המקשיבים זה לזה בהלכה, הקב״ה שומע לקולן, שנאמר (שיה״ש ח) היושבת בגנים חברים מקשיבים לקולך השמיעני, ואם אין עושין כן גורמין לשכינה שמסתלקת מישראל, שנאמר (שם) ברח דודי ודמה וגו׳. ע״כ. ופירש רש״י, המקשיבין. מלמדים זה את זה ומבינים זה מזה ולישנא דקרא נקט: בגנים. בתי מדרשות: חבירים מקשיבים. זה לזה – להם אני אומר שישמיעוני קולם ואענם: ע״כ. מבואר כמה חשוב לימוד התורה בחבורה.

וכתב הגרי״א חבר באור תורה (בליקוטים שבסו״ס מעלות התורה עמוד ש) וז״ל: ועיקר מעלת תלמוד תורה הוא שיהיה אדם לומד בחבורה ולא ביחיד וכו׳, וביאור דבר זה הוא שהתורה לרוב עומקה, אין אדם יכול לבוא עד תכליתה אם לא שלומד בחבורה וכו׳, והענין בזה כי כן דרך הקדושה שכל שמתחברים שני אורות יחד או מתרבים יותר וכו׳, וכל שמתרבים האותיות מתרבה הצירוף יותר, והוא הרכבת האורות זה בזה, שהוא בחינת זיווג אורות העליונים שמוציאות תולדות הרבה, ולכן אמרו (תו״כ ויקרא כו ח) אינו דומה מועטים העושים מצוה למרובים העושים, שנאמר (ויקרא כו) ורדפו מכם חמישה מאה ומאה מכם רבבה ירדופו, וכן כשמתחברים שנים ללמוד יחד, אז מתחברים אורות ניצוצות נשמותיהם של כל אחד זה בזה, ואז מתרבה בהם אור והשגה יותר ויותר. עכ״ל.

וכתב האור החיים (שמות יט ב) וז״ל: ועניין ג׳ הוא בחינת ייעוד חכמים בהתחברות בלב שלם ותמים, לא שיהיו בד בבד, שעליהם אמר הכתוב (ירמיה נ) חרב אל הבדים (ברכות דף סג.), אלא יתוועדו יחד ויחדדו זה לזה ויסבירו פנים זה לזה, וכנגד זה אמר ויחן שם ישראל לשון יחיד שנעשו כולן יחד כאיש אחד, והן עתה הם ראויים לקבלת התורה. עכ״ל.

והנה כתב ג״ע הרב חיד״א בספר לדוד אמת (קונטרס תורת השלמים פרק כב אות טו) דתורה ניתנה בסיון במזל תאומים, לרמוז כי אין ללמוד תורה ביחיד אלא בשנים. עכ״ד.

וכתב בחמ״י (לשבועות פ״א אות לה) וז״ל: וכן ללמוד בחבורה, שאין התורה נקנית אלא בחבורה, כמו שנאמר (משלי כז) ברזל בברזל יחד, ובהפכו נאמר (ירמיה נ) חרב אל הבדים ונואלו ח״ו, ולא עוד אלא שמטפשים, דכתיב ונואלו, ולא עוד אלא שחוטאים, דכתיב (במדבר יב) אשר נואלנו ואשר חטאנו (תענית דף ז.). ואמרו רבותינו בעלי התוספות (עירובין דף נג. תוד״ה דגמרי) וז״ל: למגרס ברב אחד עדיף שלא יבלבל לשונם יחד, כמש״כ (בגמרא עירובין שם) בני יהודה גמרי מחד רב נתקיימה תורתם בידם, אבל למסבר אמרינן הלומד תורה לפני רב אחד, אינו רואה סימן ברכה לעולם. עכ״ל.

וכתב האלשיך (שמות יט ב) וז״ל: ויחן שם ישראל נגד ההר, כי על ידי היותם נגד ההר אשר שם האלהים, קנו זיכוך וטוהר מטינוף זוהמת נחש ויהיו לאחדים, כי בעוד זוהמת נחש דבקה בנפשותם מתייחסים לרבים, בעלי ריבוי ופירוד, כי כל טומאה מעולם הפירוד עצמיי היא, כי על כן בעשו נאמר (בראשית לו) נפשות ביתו, משא״כ ישראל בהיותם קדושים, כי יחד כולם חשובים כאחד, כי על כן נאמר (בראשית מו) כל הנפש הבאה מצרימה וכו׳, וכן הוא אומר (שם) נפש שנים.

וכן אם מאחד מישראל הייתה זוהמתו נפסקת היה נפרד מזולתו אשר עוד טומאתו בו, ולא הייתה נפשו קשורה בנפשו, ואיך יקראו כל ישראל אחד, אם קצתן בזוהמתן וממקצת פסקה, על כן אמר כי כולם נעשו אחד, ואין זה אלא מפאת הקדושה כי היו משוללי זוהמא כולם, ואחד יקראו, כי כל חלקי הקדושה אחד הוא ורשות היחיד יקרא, והוא מש״כ כי מעמד הר סיני היה חיבור הנשמות עמו יתברך בנבואה, וקדושת החומר יתהוה גם הוא בסוף עוד ארבעים יום, וזהו ויחן שם וכו׳, כי נעשו כולם אחד, שהוא, על כי שם פסקה זוהמת כולם להשיג גדר הנבואה, כי פה קנו השלימות ההוא. עכ״ד.

וכתב עוד האלשיך (דברים לג ד) וז״ל: כי הלא מורשה היא קהילת יעקב, והוא כי עד שקנו כל ישראל אחדות שלם, לא זכו שתנתן להם תורה, כמש״כ ע״פ (שמות יט ב) ויחן שם ישראל נגד ההר, וגם משה לא היה מקבל כלל, כמו שאמרו רז״ל (ברכות דף לב.) שאמר הקב״ה למשה במעשה העגל רד מגדולתך כלום נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל, ושיעור הכתוב מה שתורה שתאמרו שציווה לנו משה ולא לעם, הנה לא לו תתייחס קבלתה, כי אם לכם כי מורשה היא אל קהילת יעקב על הקהלם והתאחדם, כמש״כ על ויחן שם ישראל כי בזכות קהלתם שציווה לנו משה, שאם לא כן לא ניתנה לו, ולא היה מצוה לנו דבר. עכ״ד.

וכתב ג״ע הרב חיד״א בחומת אנך (הושע י) וז״ל: חלק ליבם עתה יאשמו, אפשר לומר שעיקר הכל הוא אחדות, ואם יש לאדם תורה ומצוות ויש לו שנאה עם חבירו לא עשה כלום, דעיקר התורה הוא השלום, ואם יש שנאת חינם לשווא צרף צורף, כי האחדות הוא עיקר הכל, ואפשר זה רמז חלק ליבם אם יש שנאת חינם וחלק ליבם, עתה היא תשובה, כמו שאמרו רז״ל (ב״ר פר׳ כא אות ו, פסיקתא זוטרתא בראשית פ״ג סימן כב) אין ועתה אלא לשון תשובה, וכד״א (דברים י) ועתה ישראל מה ה׳ אלהיך שואל מעמך וגו׳, כלומר אם יש שנאת חינם עתה, אפילו תעשו תשובה כמו שרוצה לרמוז עתה למצות תשובה כמו שאמרו רז״ל בתיבת עתה כנ״ל, עם כל זה כיון שיש שנאת חינם יאשמו, דהאחדות הוא עיקר הכל. עכ״ד.

והנה כתב האבודרהם (תפילות הפסח) וז״ל: והטעם שציוה הקב״ה לספור את העומר וכו׳, ויש אומרים טעם אחר מפני שעולם בצער מפסח עד שבועות על התבואות ועל האילנות, כדאיתא פ״ק דר״ה (דף טז.) תניא אמר רבי יהודא מפני מה אמרה תורה הביאו עומר בפסח מפני שהפסח זמן תבואה הוא, אמר הקב״ה הקריבו לפני עומר בפסח כדי שתתברך לכם תבואה שבשדות, ומפני מה אמרה תורה הביאו שתי הלחם בעצרת, מפני שעצרת זמן פירות אילן הוא, אמר הקב״ה הקריבו לפני שתי הלחם בעצרת כדי שיתברכו לכם פירות אילן, ולפיכך ציוה הקב״ה לספור ימים אלו כדי שנזכור צער העולם, ולשוב לו בלבב שלם ולהתחנן לפניו לרחם עלינו ועל הבריות ועל הארץ, שיהיו התבואות כתיקונן שהם סיבת חיינו, שאם אין קמח אין תורה. עכ״ל.

והנה לפי טעם זה, יש בספירת העומר ענין עם שבועות יום מתן תורה, כלומר דאף לפי הטעם שענין ספירת העומר לזכור צער העולם זה קשור למתן תורה, כי איתא באבות (פ״ו מ״ה) דאחד מקניני התורה הוא שיהיה האדם נושא בעול עם חבירו.

והענין כמו שביאר המהר״ל בדרך חיים (שם) וז״ל: ועוד מורה דבר זה שאינו נבדל מן הכלל כאשר נושא בעול עם חבירו, וראוי אל התורה שהיא אל הכלל. עכ״ל. ועיין עוד בדברי המהר״ל שם על קנין התורה אהוב על הבריות, וז״ל: כי גם בזה קרוב אל התורה וכו׳ שצריך שיהיה תוך הכלל, ובזה שהוא אהוב הוא תוך הכלל וכו׳. עיין שם. וכ״כ שם על קנין אהוב את הבריות, וז״ל: כי כאשר הוא אוהב את הבריות הוא תוך כלל הבריות וראוי אל התורה שניתנה אל הכלל, אבל אם אינו אוהב את הבריות, הנה נבדל מן הכלל, ואיך יזכה אל התורה שהתורה היא אל הכלל, שהרי הוא יחיד בעצמו ולא ניתנה התורה אל היחיד. עכ״ל.

והנה גם כל עיקר השראת השכינה הוא דייקא בענין נושא בעול אם חבירו, כמש״כ (שמות ג) וירא מלאך ה׳ אליו בלבת אש מתוך הסנה וירא והנה הסנה בוער באש והסנה איננו אוכל. ופירש רש״י: מתוך הסנה, ולא אילן אחר משום עימו אנכי בצרה (תהילים צא). עכ״ל.

ואיתא בתנחומא (כאן סימן יד) וז״ל: ולמה מתוך הסנה ולא אילן גדול ולא מתוך תמרה, אמר הקב״ה כתבתי בתורה (תהילים צא) עימו אנכי בצרה – הם נתונים בשעבוד ואף אני

במקום צר, לפיכך מתוך הסנה שכולו קוצים. ע״כ. היינו שהשכינה שורה דוקא כשמתקיים הענין של עימו אנכי בצרה, היינו ענין נושא בעול אם חבירו.

וכן מבואר יסוד זה בפסוק (שמות כד י) ויראו את אלקי ישראל ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וכעצם השמים לטוהר. ופירש רש״י וז״ל: כמעשה לבנת הספיר, היא הייתה לפניו בשעת השעבוד לזכור צרתן של ישראל, שהיו משועבדים במעשה לבנים. עכ״ל. וצ״ב מה המיוחד במעשה לבנת הספיר, שזה רמז שהקב״ה זכר את השעבוד, שהיה צריך להראות את זה במעמד מתן תורה.

אלא שזה בא ללמד אותנו, שעיקר קנין התורה הוא ע״י קנין נושא בעול עם חבירו, וזה מה שרצה הקב״ה ללמד אותנו במעמד מתן תורה, שזה עיקר הקנין, ולכן הראה לעמ״י את המעשה לבנת הספיר, והיינו שהקב״ה כביכול ישתתף עם ישראל בצרת השעבוד, וכביכול קיים את הנושא בעול עם חבירו, וזה לרמז שזה קנין חשוב בתורה, ועל כן הראה הקב״ה את זה דוקא במעמד מתן תורה, וכל זה כדי שנלמד מזה ג״כ.

והנה בדרך כלל א״א להאדם שיהיה כל המ״ח קניני התורה, וא״כ היאך יזכה לתורה? אלא שע״י האחדות כנ״ל יזכה לכל המ״ח, כי אז לו יהיה איזה מהקנינים, ולחבירו יהיה איזה קנינים אחרים החסרים לו, ועי״ז יהיה בידו כל המ״ח. וכדברי אדונינו הגר״א ז״ל בביאור משלי (לא כט) וז״ל: רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כולנה, שהתורה נקנית במ״ח דברים וכו׳ (כמנין חי״ל), וכל מי שיש לו מידות מן אלו המ״ח יותר – יש לו תורה יותר, אבל אי אפשר שיהיה לאדם כל המ״ח, רק שיש לאחד איזה מהם ולהשני מידות אחרים, עד שבין כולם יהיה כל המ״ח, וזהו רבות בנות – שהם התלמידי חכמים, עשו חי״ל – שהם המ״ח, וא״ת – שהוא כלל התורה כולה (מאות א׳ עד אות ת׳), עלית על כולנה – על ידי כולם. עכ״ל.

הנה כי כן נתבאר, כי ראשית חכמה ועיקר הכל, הוא התאחדות עמ״י בגוף אחד ונפש אחד, ובזה יש לבאר בס״ד ג״כ מה שאמרו בש״ס על מה אבדה הארץ וכו׳, דהחכמים והנביאים ומלאכי השרת לא ידעו על מה אבדה הארץ, דראו כל ישראל עוסקים בתורה ובמצוות, ועל כן היו תמהים על מה אבדה הארץ.

עד שהקב״ה גילה להם, דמה שאבדה הארץ היה על עזבם את תורתי, דהיינו שאף שעסקו בתורה, מ״מ היה ביניהם שנאת חינם, ועי״ז לא עסקו בתורה באמת, דהיה חסר להם הקנין הבסיסי בעסק התורה.

וזהו שלא בירכו בתורה תחילה, היינו שמכיון שלא עסקו בתורה באחדות, זאת אומרת שלא האמינו מספיק בענין מעמד הר סיני שהיה דוקא ע״י ויחן שם ישראל – כאיש אחד בלב אחד, וחשבו שניתן לעסוק בתורה גם בפירוד הלבבות, ולכן לא בירכו כי הברכה מורה על ענין מתן תזרה שבחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו, והם לא האמינו בזה כ״כ כנ״ל, ועל זה אבדה הארץ.

לפי כל משנ״ת בס״ד, עלה בידינו ישוב למה שהקשה הרב מגן גיבורים (שלטי גיבורים סימן מז סק״ח) שהקשה על הא דאמרינן בש״ס (נדרים דף פא.) מפני מה ת״ח אינם מצויים וכו׳, רבינא אמר לפי שאין מברכין בתורה תחילה, כדאמר ר״י אמר רב מה דכתיב (ירמיה ט) מי האיש החכם וכו׳, אמר ר״י א״ר לומר שאין מברכין בתורה תחילה וכו׳, ולכאורה קשה כיון דעכ״פ קראו הקריאת שמע עם הברכות, א״כ ממילא נפטרו בברכות אהבה רבה. עיין שם מה שביאר לפי דרכו.

ולמשנ״ת בס״ד י״ל בעזהי״ת, דאה״נ, אמנם ע״י ברכת אהבה רבה הם נפטרו מברכות התורה, אך מ״מ בברכות התורה יש ברכת והערב נא, שבזה אנו מתפללים להי״ת והערב נא ה׳ אלהינו את דברי תורתך בפינו **ובפיפיות עמך בית ישראל** ונהיה אנחנו וצאצאינו **וצאצאי עמך בית ישראל** כולנו יודעי שמך ולומדי תורתך לשמה, והיינו אנו מתפללים על כל עמ״י, כי עיקר התורה ע״י אחדות, ולכן התנאי הבסיסי להצלחה בתורה הוא ע״י האחדות בין כל ישראל, והצלחת כל ישראל, ולכן אנו מתפללים על זה.

ומעתה יובן בס״ד, מהו שלא ידעו הנביאים והחכמים וכו׳ לבאר מדוע נחרב הבית, כי הנה הם באמת ראו שעמ״י מברך ברכת אהבה רבה, וא״כ לא היו צריכים לברך ברכות התורה, וא״כ לא הבינו איזה חטא היה בזה שלא בירכו בתורה תחילה.

אולם הקב״ה גילה להם שעכ״פ היו צריכים לברך ברכות התורה מחמת ששם מתפללים על הצלחת כל ישראל בתורה הקדושה, וכיון שלא בירכו זה מראה שלא אכפת להם מזה, והרי זה יסוד התורה כנ״ל, על כן נענשו בעונש כה גדול, וזה על עזבם את תורתי, כי על ידי שלא בירכו בתורה תחילה, לא התפללו על חבריהם עמך ישראל, וממילא חסר להם הבסיס לתורה שהוא אחדות, והוי ממש עזיבת התורה ר״ל.

וזה מדוקדק בלשון שלא בירכו בתורה תחילה, דהיינו שאף שבירכו ברכת אהבה רבה, אך לא בירכו בתורה תחילה, היינו בתחילת התפילה שזה העיקר, כי שם מתפללים על הצלחת עם ישראל בתורה.

ושו״ר בס״ד שביאר בתורת חיים (ב״מ דף פה:) שבברכת התורה מתפללים על כל ישראל, שכולם יהיו ״יודעי שמך ולומדי תורתך״, וכיון שהם התכוונו בלימודם להתייהר ולקנטר את חבריהם, לכן לא רצו לברך ברכה זו, כדי שלא יבקשו רחמים על חבריהם להיות גדולים בתורה, לפי שאדרבה, כוונתם הייתה לנצח ולקנטר את חבריהם, ולכן לא הצילה אותם התורה מן החטא. עיין שם.

והנה אף דבמקדש ראשון לא היה שנאת חינם, וכמבואר ביומא וכנ״ל, וא״כ לכאורה א״א לבאר כנ״ל דפסוק על מה אבדה הארץ אזיל על שנאת חינם וכו׳, דהרי פסוק זה מיירי בחורבן ביהמ״ק ראשון, אולם בכל זאת י״ל כנ״ל, דהא הגמרא ביומא אומרת שבזמן ביהמ״ק הראשון היה שנאה בין התלמידי חכמים, וכמבואר שם בזה״ל: ובמקדש ראשון לא הוה ביה שנאת חינם, והכתיב (יחזקאל כא) מגורי אל חרב היו את עמי לכן ספק אל ירך,

ואמר רבי אלעזר אלו בני אדם שאוכלין ושותין זה עם זה, ודוקרין זה את זה בחרבות שבלשונם, ההיא בנשיאי ישראל הואי, דכתיב (שם) זעק והילל בן אדם כי היא הייתה בעמי, ותניא זעק והילל בן אדם יכול לכל, ת"ל היא בכל נשיאי ישראל. ע"כ. הרי שהיה שנאה בין התלמידי חכמים.

ואף שמבואר דזה לא היה גורם עדיין החורבן, הנה זה היה מסובב גדול שישראל יעברו על ג' עבירות חמורות ועי"ז אבדה הארץ, דע"י שהיה שנאה ופירוד בין התלמידי חכמים הנה זה גרם שלא יכלו לעסוק בתורה באמת, דעיקר קנין התורה הוא באחדות כנ"ל, וכיון שלא היה כח לתורתם ממילא לא יכלו להוכיח את עמ"י, ועי"ז עברו על ג' עבירות חמורות, נמצא שהשנאה שביניהם היה מסובב העיקרי לחורבן.

וזה שמבואר בגמרא בשבת (דף קיט:) וז"ל: אמר רב עמרם בריה דרבי שמעון בר אבא אמר רבי שמעון בר אבא אמר רבי חנינא לא חרבה ירושלים אלא בשביל שלא הוכיחו זה את זה, שנאמר (איכה א) היו שריה כאילים לא מצאו מרעה, מה איל זה ראשו של זה בצד זנבו של זה, אף ישראל שבאותו הדור, כבשו פניהם בקרקע ולא הוכיחו זה את זה.

א"ר יהודה לא חרבה ירושלים אלא בשביל שביזו בה תלמידי חכמים, שנאמר (דהי"ב לו) ויהיו מלעיבים במלאכי האלהים ובוזים דבריו ומתעתעים בנביאיו עד עלות חמת ה' בעמו עד לאין מרפא, מאי עד לאין מרפא? אמר רב יהודה אמר רב כל המבזה תלמידי חכמים אין לו רפואה למכתו. ע"כ.

והיינו שע"י שהיה שנאה בין התלמידי חכמים ממילא היו מזלזלים בהם ולא היו שומעים להם, ועי"ז נגרם שלא הוכיחו זה את זה, וזה היה פתח לכל העבירות.

ובזה יובן מדוע דוקא בבית ראשון לא ידעו לפרש שחרבה משום שנאת חינם, משא"כ בחורבן ביהמ"ק השני ידעו שזה היה משום שנאת חינם, והיינו משום דבבית שני הייתה השנאה נגלית בין כל ישראל, משא"כ בבית ראשון לא הייתה השנאה נגלית רק בין התלמידי חכמים, ולכן היו תמהים מדוע חרב הבית, עד שגילה הקב"ה דהשנאה שבין התלמידי חכמים מסובבת כל העבירות כנ"ל.

וכתב בצפנת פענח (פר' משפטים) דכתיב (ישעיה א) ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה, וקשה הא משפט הוא אחד מג' עמודי עולם, ולמה דוקא במשפט תפדה, ונראה דהא קשה להש"ס דשבת (דף קיט:) לא חרבה ירושלים אלא שלא הוכיחו זה את זה, ויש להבין איך אמר לשון שלילה דמשמע רק דבר זה גורם חורבן, ובש"ס דבבא מציעא (דף ל:) איתא דהחורבן היה על שהעמידו דיניהם על דין תורה ולא עבדו לפנים משורת הדין, והיינו כדברי טור חושן משפט (סימן ז) יעויין שם, והכא נמי יבואר כך, כי על ידי שנאת חינם שביניהם לא יכלו להוכיח זה את זה, ואם כן הכל דבר אחד, ולעתיד על ידי שיהיה רב לשלום בניך, ויוכל להוכיח זה את זה, אז שפיר ציון במשפ"ט תפדה, וק"ל. עכ"ד.

וכתב במראה יחזקאל (פר׳ פינחס) דכתיב פנחס בן אלעזר כו׳ והייתה לו ולזרעו כו׳, נראה לפרש ההמשך של ברית שלום לכהונה, דאמרו חז״ל (אבות פ״א מי״ב) הלל אומר הוי מתלמידיו של אהרן אוהב שלום ורודף שלום כו׳, פירוש שבודאי אין שום אדם בעולם שאינו רוצה בשלום עצמו, רק כשרואה אחרים שמתוקטטים זה עם זה הוא נהנה, ועל כן הזהיר התנא שיהיה אוהב את השלום מצד עצמותו, וממילא יהיה רודף שלום בין איש לחבירו, שאע״פ שאין מגיע לו שום היזק כשיהיה מחלוקת ביניהם, מ״מ הוא אוהב את הבריות להיות ביניהם ג״כ שלום.

והנה צריך להבין מהו ענין הפטרת שמעו דברי לפרשת פנחס, שחז״ל תיקנו הפטרות משום שעת גזירה כידוע, והנראה, דהנה אמרו חז״ל (שבת דף קיט:) לא גלו ישראל אלא בשביל שלא הוכיחו זה את זה, עוד אמרו (יומא דף ט:) בית שני על מה נחרב על שנאת חינם כו׳, ובאמת שניהם עולין בקנה אחד, כי מחמת השנאה לא הוכיחו זה את זה, וגם דבר זה הוא מסור ללב ואינו יודע להכחישו, על כן ראוי להזכיר בימים הללו אותה אזהרה להוכיח כל אחד את חבירו הרמוז בפר׳ דברי ירמיהו שהזהירו על התוכחה. עכ״ד.

והנה מציאות עמ״י הוא האחדות, וכמבואר בויק״ר (פר׳ ד אות ו) וז״ל: בעשו כתיב שש נפשות וכתיב בו נפשות הרבה, דכתיב (בראשית לו) ויקח עשו את נשיו ואת בניו ואת בנותיו ואת כל נפשות ביתו, יעקב שבעים נפש וכתוב בו נפש אחת, דכתיב (דברים י) בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה וגו׳, אלא עשו על ידי שעבד אלהות הרבה כתוב בו נפשות הרבה, יעקב על ידי שלא עבד אלהות הרבה כתוב בו נפש אחת, דכתיב (שמות א) ויהי כל נפש יוצאי ירך יעקב שבעים נפש. ע״כ.

ועיין עוד בדברי המהר״ל בגבורות ה׳ (פי״ב) שכתב בתו״ד וז״ל: דע כי ישראל בלבד נקראו אומה יחידית, ובשביל כך שייך מספר שישה לישראל שהיו שש מאות אלף, וזה כי מי שהוא יחיד אינו חלק, שכל שהוא חלק אינו אחד, וכל אשר הוא צד אחד בלבד אינו דבר שלם שהרי הוא צד אחד ולכך הוא חלק בלבד, וכבר אמרנו כי אשר הוא חלק אינו אחד, וכאשר יש בהם כל הצדדים שהם ששה צדדים אז אין כאן חלק כלל והוא כולל הכל שיש בו שש צדדין, ובזה הוא אחד לגמרי.

ולפיכך יבוא מלכות שמים בשש תיבות שמע ישראל ה׳ אלהינו ה׳ אחד, וזה מפני שאנו מודים שהוא יחיד בכל הצדדין, והצדדין הם מחולקים זה מזה, עד שיש לחשוב שיש כאן שניות מצד הצדדין, וכאשר הוא יחיד מושל בכל הצדדין השישה שהם חילוק המציאות, בזה תדע שהוא יתברך אחד שאין כאן צד אחד.

ולפיכך היו ישראל מסוגלים במספר זה שש מאות אלף, כי המספר שש הוא מורה על יחידית הגמור, ולפיכך אמרו שהיו יולדות שישה בכרס אחד, כי מספר שישה הוא מסוגל לישראל באשר הם אומה יחידה, ואף כי אמרנו לך למעלה כי המספר שישה הוא מסוגל לישראל, כי הוא מספר שלם וישראל הם אומה שלימה, היינו כי מספר שישה שלם הצדדין

ושלימותו שאינו חסר, אבל שלם בשלימות הגמור לא תמצא רק מצד מספר שישים כמו שיתבאר. עש״ע דבריו העמוקים והנפלאים. וע״ע בחיבורו תפארת ישראל (סוף פי״ז).

וזהו שאמרו חז״ל (מגילה דף יג:) ע״פ ישנו עם אחד, ישנו מן המצוות, היינו כי כשיש אחדות אזי כשאחד מקיים מצוה אז כאילו חשוב כאילו כולם קיימו מצוה זו, אך מתי שעמ״י מפורד ולא מאוחד אזי לא חשיב כן ונתמעט כח המצוות מאוד מאוד, ובנוסף גם מתווסף להם עוונות של ביטול מ״ע (ויקרא יט) ואהבת לרעך כמוך, ועל (שם) לא תשנא את אחיך בלבבך, ועל (שם) לא תיקום ולא תיטור.

וזה היה ענין ביהמ״ק דהיינו חיבור והתאחדות ישראל לחטיבה אחת, כי בביהמ״ק היו מקריבים כל יום את קרבן התמיד, שנאמר בו (במדבר כז) צו את בני ישראל כו׳ תשמרו להקריב כו׳, ודרשו בש״ס (תענית דף כז.) אלו הן מעמדות לפי שנאמר צו את בני ישראל כו׳, מאי קאמר, הכי קאמר אלו הן מעמדות, ומה טעם תיקנו מעמדות, לפי שנאמר צו את בני ישראל ואמרת אליהם את קרבני לחמי לאשי, והיאך קרבנו של אדם קרב והוא אינו עומד על גביו, התקינו נביאים הראשונים עשרים וארבעה משמרות, על כל משמר ומשמר היה מעמד בירושלים של כהנים ושל לויים ושל ישראלים, הגיע זמן משמר לעלות כהנים ולויים עולין לירושלים. ע״כ. וכן דרשו בספרי (במדבר פיסקא קמב). הרי שענין קרבן התמיד הוא התאחדות כל ישראל סביב הקרבן.

ועל כן היה צריך שקרבן התמיד יהיה מכספי כל ישראל ביחד, וכמבואר בריש שקלים דבאחד באדר משמיעין על השקלים, ואמרינן בגמרא (שם) ולמה באחד באדר, כדי שיביאו ישראל את שקליהן בעונתן, ותיתרם תרומת הלשכה מן החדשה בזמנה באחד בניסן. ע״כ. היינו שצריך שהקרבנות יהיו מכל ישראל ביחד, וזה מורה על ענין האחדות השלימה בין כל ישראל.

ואיתא עוד במגילה (דף כט:) וז״ל: אמר רבי טבי אמר רבי יאשיה דאמר קרא (במדבר כח) זאת עולת חודש בחודשו, אמרה תורה חדש והבא קרבן מתרומה חדשה. ע״כ.

ואיתא בירושלמי (שקלים פ״א ה״א דף ב:) וז״ל: ר״ח בשם רשב״ג ג׳ תרומות נאמרו בפרשה הזאת תרומת אדנים ותרומת שקלים ותרומת המשכן וכו׳, תרומת שקלים לקרבן מה שירצו יעשו כדי שיהא יד כולן שווה וכו׳. ע״כ. הרי שענין הקרבן שבא מכל ישראל, הוא כדי שיהא יד כולם שווה, היינו הוראה על ענין האחדות.

וזהו פשר מה דאיתא (מנחות דף סה.) וז״ל: ת״ר אלין יומיא דלא להתענאה בהון, ומקצתהון דלא למספד בהון כו׳, מריש ירחא דניסן ועד תמניא ביה איתוקם תמידא דלא למספד, שהיו צדוקים אומרים יחיד מתנדב ומביא תמיד, מאי דרוש (דברים כח) את הכבש האחד תעשה בבוקר ואת הכבש השני תעשה בין הערבים, מאי אהדרו, את קרבני לחמי לאשי כו׳ תשמרו, שיהיו כולן באין מתרומת הלשכה. ע״כ.

והיינו דנחלקו הצדוקים עם החכמים ואמרו דאין ענין באחדות עם ישראל, ואפשר שיחיד יתנדב קרבן התמיד, וכפרו ביסוד קיום עמ״י שהוא בענין האחדות כנ״ל, וחז״ל סברו שהעיקר הוא האחדות, ולכן צריך שכל ישראל יביאו את הקרבן משלהם, ועל כן ביום שקם התמיד על הכוונה הנכונה, עשו בו יו״ט ואסור למיספד. הבן.

והנה בזה התבאר ענין מחצית השקל, דאיתא בירושלמי (שקלים פ״ב ה״ג דף ו.) וז״ל: כתיב (שמות ל) זה יתנו כל העובר על הפקודים, ר׳ יהודה ור׳ נחמיה, חד אמר לפי שחטאו במחצית היום יתנו מחצית השקל, וחרנה אמר לפי שחטאו בשש שעות ביום יתנו מחצית השקל דעבד שיתא גרמסין. ע״כ. מבואר מדברי הירושלמי דמה שאנו מחצית השקל זהו לתקן חטא העגל.

וכן מבואר במדרש תנחומא (סדר כי תשא סימן י) וז״ל: מחצית השקל, על שחטאו בשש שעות בחצי היום, יתנו מחצית השקל שהוא ששה גרמיסין, רבי יוחנן אמר על שעברו על עשרת הדברות, לפיכך יתן כל אחד ואחד עשרה גרה שהוא מחצית השקל. ע״כ.

והיינו שענין מחצית השקל זה מורה על ענין אחדות, שכל אחד מביא חצי שקל ובלתי חבירו לא יהיה שלם, וא״כ מובן מדוע הוא תיקון לחטא העגל, כי ע״י האחדות זוכין לתורה, ועי״ז אפשר להגיע לדרגת עמ״י במתן תורה קודם חטא העגל.

ומבואר באלשיך (ר״פ כי תשא ל יג) דהנה יש ליתן הדעת על דבר שיעור מחצית השקל ולא שקל שלם, והוא ע״פ מה שאמרו רז״ל הטעם מפני שהע״ז שקולה כעובר על י׳ הדברות, על כן הביאו י׳ גרה, ובשם החכם הר״ש בן אלקבץ ז״ל שמעתי שהוא להורות את בני ישראל יחס אחדותם, בל יעלה על לב איש מהם שהוא נפרד מחבירו, כי אם כאילו כל אחד חצי, ובהתחברו עם כל אחד ואחד מישראל נעשה אחד שלם, על כן כל אחד יביאה מחצית.

והנה עדיין צריך לבקש טעם למה זה לימדנו יתברך ענין זה פה, והוא, כי אחרי אומרו יתברך ונתנו איש כופר נפשו, ראה והנה יתחמץ לבב אנוש באמור על מה זה עונש אענש לאשמת העם, כי יצוו עלי אתן כופר נפשי על עוון אשר עושיו כבר מתו ולא יומת איש על עוונו, כי גם שלא מחינו הנשארים מי עשאנו ערבים, על כן רמז לנו יתברך כי כל איש מישראל נפשו קשורה בחבירו, כי ממקור אחד הן ונפשות כל אישי ישראל לאחת יחשבו, על כן יביא כל אחד מחצית להורות כי כל אחד עם כל איש זולתו אחד הוא ובכן הם ערבים זה לזה. עכ״ד.

וכתב ריא״ח בשיח יצחק (דרוש לשבת שקלים עמוד שמג) וז״ל: ומזה נראה ונבין עד כמה גדלה עוון פירוד לבבות ומחלוקת בישראל, עד שכמעט אין לך עוון כמוהו וכו׳, וכל מצב אומה זאת הוא נהרס ע״י עוון זה, עד שמסיר מהם השגחתו יתברך ונופלים תחת מקרה הזמן וכו׳, והוא הדבר אשר אמר המן לאחשורוש ישנו עם אחד מפוזר ומפורד בין העמים, והוא כי הוא היה חפץ לאבדם מן העולם ע״י כח המזלות וכו׳, אך אחשורוש היה מתיירא מצד שהם מושגחים מאת הי״ת ומופלאים תמיד בניסים כאשר היה בימים מקדם וכו׳, ולזה

השיב לו המן הרשע ימ״ש שכיון שהם מפוזרים בין העמים, וגם יש בהם פירוד לבבות ומחלוקת, הרי ממילא סר מהם השגחתו יתברך, ונוכל לעשות בהם כל חפצינו כאשר היה באמת כן, לולי שתיקנו הדור ההוא עוון זה, כמש״כ (אסתר ד) לך כנוס את כל היהודים וכו׳, ועל ענין זה אמר שהקדים הוא יתברך שקליהם לשקליו. עכ״ד.

וממשיך הרב הנזכר לבאר עפי״ז את ענין מחצית השקל, כי הנה כל מחלוקת ופירוד בעמ״י הוא בא ע״י שאחד מתגדל על חבירו, העשיר מתנשא על הדל ומתגאה ברוב עושרו והצלחתו, והדל אומר שאדרבא הוא צדיק גדול ונפרעים ממנו על מיעוט עוונותיו בעוה״ז, ולכן הוא מתגאה על חבריו, ומצד זה מתרבה ומתגדל מחלוקת ושנאת חינם בעמ״י, ולכן אמר הוא יתברך שכל אחד יתן מחצה״ש כופר נפשו לה׳, העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט, לומר שכל אחד יהיה שווה בעיניו עם חבירו, כי אין יודע כל אדם לפי מעלתו וכו׳, וכל אדם הוא שקול כנגד כל העולם שהוא מיוחד לדבר פרטי ותיקון העולם בכלל, ונמצא שבדבר זה הם שווים כולם, שכל אחד יש צורך לעולם בכללו וכו׳, ולכן היה מצות השקלים תיקון גדול ורפואה קודם למכה למה שחשב המן הרשע לעשות בישראל. עכ״ד.

והנה כתוב (שמות ל) ונתנו איש כופר נפשו לה׳ בפקוד אותם ולא יהיה נגף בפקוד אותם, והנה קי״ל (יומא דף כב:) שאסור למנות את בנ״י, ואחד הטעמים מבואר במלבי״ם (שם) כי כל עוד שהעם מתאחדים והם כולם כאיש אחד, הרי זכות הרבים גדל מאוד, אבל כשמונים אותם שאז מפרידים כל איש בפנ״ע ויחופשו מעשיהם, ואז ישלוט בהם נגף. עכ״ד. הרי מבואר שענין המנין במחצית השקל ולא במנין ממש הוא לשמור על אחדות ישראל.

ובזה ביאר המלבי״ם ענין מחצית השקל, וז״ל: ולתקן זה ציוה הי״ת שכל אחד יתן מחצית השקל, שזה מורה על אגודתם שכל יחיד הוא רק מחצית ולא דבר שלם, וצריך שיצטרף עימו עד יעשה כדבר שלם וכו׳, ובלשון זה כל אחד הוא רק מחצית השקל ואינו איש שלם, וזה מורה על חיבור הכלל והצטרפם, באופן שלא יתפרדו על ידי המנין רק יתאחדו. עכ״ל.

וכתב בפנים יפות (ר״פ במדבר א ב) דהנה יש להבין הענין שאמרו חז״ל שאסור למנות את ישראל, וי״ל כי הטעם הוא מפני שכל ישראל הם נפש אחת וכו׳, לכך כשמונים את ישראל עושין פירוד ביניהם, וגורם למידת הדין לבוא עליהם ר״ל.

וכ״כ המגיד מדובנא באוהל יעקב (ר״פ כי תשא) וז״ל: ומעתה לא נפלאית היא מה שיש לדאוג על סכנת הנגף בעת המספר, כי כשהם נמנים יהרסו אז את הכלל למשפחות ולבתים ולגברים, היינו כי יתראה כל אחד בעת ההוא בפנ״ע, ולכן יש לחשוש בשעה ההיא מפגיעת המשטינים. עכ״ד.

וכתב רבינו בחיי (שמות ל יב) וז״ל: ונתנו איש כופר נפשו לה׳ בפקוד אותם, ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם, גילה לך הכתוב כי העם הנפרט במנינו כל אחד לגלגלותם, הנה הוא מושגח מבעל ההשגחה יתעלה, וכל מעשיו נפרטין לפניו ואז יחול הנגף, מה שאין כן בתחילה שהיה ענינו נמשך בכלל הרבים, אבל עתה בהיות כל יחיד ויחיד וכל מעשיו

נפרטין, אי אפשר מבלתי עונש, וכענין שהשיבה השונמית לאלישע (מ״ב ד) בתוך עמי וגו׳, כלומר איני רוצה שתתפלל בשמי לפני המלך או אל שר הצבא מוטב לי שיהיה עניני נכלל בכלל הרבים ולא נפרטת פן אענש, וידוע כי אותו היום שכתוב בו (שם) ויהי היום – ראש השנה היה.

ומכאן ראוי אותו היום שכל באי עולם עוברין לפניו כבני מרון, שיהיה יום הדין ופקידת עונש לעולם ולהתפחד ולדאוג בו, כיון שכל יחיד נפרט וכל מעשיו נפרטין לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו, וכן תמצא בספר רות (רות א) וילך איש מבית לחם יהודה הזכירו הכתוב סתם, וכשנפרט אחר כן ונזכר ושם האיש אלימלך מה כתיב שם וימת אלימלך. עכ״ד.

וכיון שנתבאר כי מחצה״ש מורה על אחדות, מובן מדוע הוא תיקון לחטא העגל, כי ע״י האחדות זוכין לתורה, ועי״ז אפשר להגיע לדרגת עמ״י במתן תורה קודם חטא העגל. הבן.

ויעוין באור גדליהו (מועדים עמוד מג) שביאר, שהשקלים הוא ענין אחדות עמ״י, וכמו שרמזו בספרים שלכן נותן כל אחד רק מחצית השקל, דהיינו שרק ע״י חבירו נשלם השקל, ומצינו שחטא העגל היה ענין של פירוד ביקשו אלוהות הרבה, וכמו שאמרו אלה אלהיך ישראל, אלה לשון רבים שהיה הרבה פרטים, והתיקון לחטא העגל הוא להתאחד שוב. עכ״ד.

וכתב ג״ע הרב חיד״א בפני דוד (פר׳ כי תשא אות ה) דטעם למחצית השקל פירשו הראשונים להורות אחדות, כי כל איש ישראל חייב לאהוב חבירו כאילו הם גוף אחד, אי לזאת זה יתנו כל אחד מחצית השקל דהוא וחבירו היו לאחדים ובין שניהם שקל שלם, ולכן העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט, ועשיר ורש נפגשו, אידי ואידי חד שיעורא. עד כאן דבריהם.

ואפשר להרחיב הענין, כי מהשקלים לוקחים קרבנות צבור תמידין ומוספין הבאים לכפרת ישראל, ורמז במחצית השקל כי הקרבנות אינם מכפרים אלא כשישראל הם באחדות אחד, וכל איש יחשוב כאילו הוא וחבירו אחד, והגם כי הוא עשיר וחבירו עני, העושר והכבוד לבר מגופא, אך הנפש שהיא העיקר כשם שנפשו היא חלק אלוה ממעל גם נפש העני כמוהו וכולם בני אל חי, ואם יש שנאת חינם ביניהם אף שיש בידם תורה ומצוות דא עקא.

וזהו רמז הכתוב (הושע י) חלק ליבם עת״ה יאשמו, כלומר אם יש ביניהם שנאת חינם אפילו שבים בתשובה מעוונות אחרים לא יועיל, וז״ש חלק ליבם עת״ה שהיא תשובה, כמו שאמרו רז״ל בכמה דוכתי (ב״ר פר׳ כא אות ו ובפר׳ לח אות ט ובמדרש תנחומא סדר בשלח אות טו) אין עתה אלא תשובה, כלומר אף ששבו בתשובה כרמוז בתיבת עתה, מ״מ יאשמו דגדולה שנאת חינם המכרעת לתשובה מעוונות אחרות.

ובזה ניחא דכשהיו מונין ישראל היו נמנין על ידי מחצית השקל, דישראל נחשבים לגוף אחד, והשכינה שורה בישראל כשהם באחדות, וכמו שאמרו רז״ל (עיין חרדים מצות התשובה

פ״ז) ע״פ (איוב כג) והוא באחד, שכביכול הוא באחד כשהם באחדות אחד, וביעקב נאמר ע׳ נפש דהכל נחשבים נפש אחת.

והשתא על ידי המנין נראין נפרדים וחלוקים, לזה נמנין במחצית השקל להורות דישראל הם באחדות, ואף שמ״מ נמנין כעת במנין, זהו רק למראה עינים, ואצל עמ״י הכל אחד, ובעת המנין עצמו אף שח״ו נראה פירוד, מ״מ זה דוקא על ידי מחצית השקל שמורה על האחדות.

ואפשר שלאחר שעשו העגל שטעו בטענת כי אמר אלהים אנכי ה׳ אלהיך לשון יחיד, וכמו שאמר משה רבינו ע״ה לי ציוית להם לא ציוית (עיין שמו״ר פר׳ מז אות ט), לכן בא אח״כ מצות מחצית השקל להורות שכולם נחשבים כאחד, וז״ש לכפר על נפשותיכם, כלומר על אשר עלה על ליבכם כי אתם הרבים, ועל זה סברתם כי אנכי בלשון יחיד נאמר ולא דיבר לכל ישראל, וצריכים אתם לכפר על נפשותיכם על מה שהחזקתם נפשותיכם רבים, כי לפי האמת נפש אחת אתם חשובים, ולכן זה יתנו מחצית השקל – להורות כי כל אחד פלגא דגופא עם חבירו.

ואפשר למתק ענין הנ״ל, דכל אחד מישראל נותן מחצית השקל ובין שניהם שק״ל (מנין 430) גימטריא נפ״ש, וא״כ מחצית השקל הוא חצי נפש להורות דשניהם נפש אחד. עכ״ד.

ובזה יתבאר ענין ביהמ״ק שנחרב מחמת שנאת חינם, כי הנה השראת השכינה בישראל היה על ידי אחדות ישראל, וכמבואר בזוהר (פר׳ קדושים דף פא.) וז״ל: בגיני כך ליתי אחד וישתדל באחד, קוב״ה דאיהו אחד ישתדל באחד, דהא לית מלכא משתדל אלא במאי דאתחזי ליה, ובגיני כך כתיב (איוב כג) והוא באחד ומי ישיבנו, לא שארי קוב״ה ולא אשתכח אלא באחד, באחד, אחד מבעי ליה, אלא במאן דאתתקן בקדושה עלאה למהוי חד, כדין הוא שריא באחד ולא באתר אחרא. ע״כ. הרי מבואר שהקב״ה שורה על ישראל בעבור שהם עם אחד, ולא על אומות העולם שאינם אחד, הרי שהמייחד את ישראל והשראת השכינה בתוכם הוא האחדות.

וכתב הרב חרדים (מצות התשובה פרק ז) וז״ל: ומרומז בכתוב דכתיב (בראשית מט) הקבצו ושמעו בני יעקב וגו׳, וקשה מאי הקבצו הרי אמר להם האספו ואגידה לכם והרי הם לפניו, אלא פירושו האספו על הגופים, ואחר שהיו לפניו ציווה אותם שיסירו מליבם קנאה ושנאה ותחרות כאילו הם איש אחד ונפש אחד, שאם לא יעשו כן אי אפשר לקבל עליהם יחוד שירצה וישרה עליהם, כדכתב ר׳ שמעון בן יוחאי דהיינו (איוב כג) והוא באחד ומי ישיבנו, דהפסוק קשה להבין דהיה לו לומר והוא אחד מאי באחד, אלא רצ״ל והוא יתברך אינו שורה כי אם כשישראל ביחוד לב אחד בלי קנאה, דוגמת מלאכי השרת, דכתיב בהו (ברכות קריאת שמע) כולם אהובים וכו׳ וכולם מקבלים עליהם עול מלכות שמים, ואמרו באבות דר׳ נתן דהמלאכים מכבדין זה את זה, וכל אחד אומר פתח אתה שאתה גדול ממני. עש״ע.

וכתב עוד בספר חרדים (חלק ידיעת הבורא יתברך פרק ז) וז״ל: המצוות שבין אדם לחבירו כיון יתברך לעשותה יחוד אחד, כדי שיהיו דוגמת של עולמות שעליהם אצילות בריאה יצירה שכולם מיוחדים, ואם חלילה וחס ימצא מחלוקת ופירוד ביניהם לא ישרה בתוכם, כדפירש רשב״י על פסוק (איוב כג) והוא באחד ומי ישיבנו, שדקדק שלא אמר הכתוב והוא אחד אלא והוא באחד, שרוצה לומר שלא ישרה במקום פירוד אלא במקום ייחוד.

ופירוש מי ישיבנו, על דרך כי הא דאמרו רז״ל (במדב״ר פר׳ יא אות אות ז ספרי סדר נשא פיסקא מב וע״ע ב״ר פר׳ לח אות ו תנחומא סדר צו אות י פסיקתא רבתי הוספה א פיסקא ג) כשישראל בשלום זה עם זה אין שטן נוגע בהם, שנאמר (הושע ד) חבור עצבים אפרים הנח לו, ושכינתו אינה מסתלקת מביניהם אפילו הם עובדים עבודה זרה, זהו פירוש ומי ישיבנו, כלומר אין שום עוון יכול לגרום סילוק שכינתו מעליהם, דוגמת דור אחאב שאף על פי שהיו ישראל עובדים עבודה זרה, לפי שהיה ביניהם שלום, כשהיו יורדים למלחמה היו נוצחין, וכשאין שלום ביניהם נופלים, אף על פי שהם צדיקים כדורו של דוד (ירושלמי פאה פ״א ה״א ויק״ר פר׳ כו אות ב במדב״ר פר׳ יט אות ב דב״ר פר׳ ה אות י תנחומא סדר חוקת אות ז מדרש תהילים שוחר טוב מזמור ז אות ז פסיקתא דרב כהנא פיסקא ד).

ולכן נתארך גלותינו על עוון מחלוקת ושנאת חינם שהוא בינינו, שעדיין לא הוטהרנו ממנו שכל העולמות קשורים זה בזה, ובהראות פירוד בתחתון גורם דוגמת פירוד בשלושה אשר עליו, ואין לך עבודה זרה גדולה מזו, ולכך אמרו בגמרא (יבמות דף צו:) שפעם אחת היה מחלוקת בבית הכנסת של טבריה, וקם אחד ואמר שבעבור אותו עוון יהיה אותו בית הכנסת בית ע״ז, מידה כנגד מידה, וכן היה.

ועוד כי נשמות ישראל חצובות מתחת כסא הכבוד, וכולן יחד שם אחד, להכי נקראו בלשון יחיד ע׳ נפש, ובהיות פירוד ביניהם למטה מראין פירוד בכסא הכבוד, לכן לעת בא גואלנו יבוא אליהו וישים שלום רב בישראל, כדכתיב (מלאכי ג) הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם, היינו שלום כדפירשו ז״ל (עדיות פ״ח מ״ז שיהש״ר פר׳ ד פסוק יב אות ה), וזהו שאנו אומרים בתפילת מנחה בשבת שהיא רומזת לימות משיחנו, אתה אחד ושמך אחד ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ, שאז בהיותינו אנחנו זרע ישראל גוי אחד בארץ, ביום ההוא יהיה ה׳ אחד ושמו אחד (זכריה יד), כי שלוש תפילות המחולקות בשבת תפילת ערבית שאומרים בה ויכולו, רמז לשבת בראשית שבו נברא העולם, תפילת שחרית שאומרים בה שני לוחות אבנים הוריד בידו, רמז לשבת מתן תורה, כדאמרינן בגמרא (שבת דף פו:) דכו״ע בשבת ניתנה תורה, ובמנחה כנגד לעתיד לבוא המזומן לעולם שכולו שבת, וכנגד ג׳ אלו ציווה יתברך ג׳ סעודות בשבת בג׳ היום הנרמזים בפר׳ (שמות טז) אכלוהו היום כי שבת היום היום לא תמצאוהו בשדה.

לכן כל איש ישראל יחרד מלפגום ביחוד העליון, על ידי עוון שנאת חינם או לשון הרע או מחלוקת חלילה, ויתן אל ליבו כי כדי לקיים המצוה הראשונה אחת דיבר אלהים שתים זו שמעתי (תהילים סב), דהיינו (שמות כ) אנכי ולא יהיה לך, צריך שיהא לו אהבה רבה ושלום

וריעות עם כל ישראל, גם ישתדל לשים שלום בעולם, ותלמידי חכמים לפי שיודעים הסוד הזה נזהרים בו הרבה, כדאמרו ז״ל (שלהי ברכות שלהי יבמות שלהי נזיר שלהי כריתות שלהי תמיד ירושלמי שלהי ברכות אבות דרבי נתן פרק מח איכ״ר פר׳ ה אות כב תדא״ז פר׳ יז) תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם, וזה כדי לקיים המצוה הראשונה שהיא שורש ועיקר הכל, וגם הייחוד עצמו רמזו ז״ל בלשונם זה הקצר, דשלום רמז ליסוד שהוא סוף התשע ספירות, והעולם רמז למלכות. ע״כ.

וכתב מרן החפץ חיים בשמירת הלשון (ח״א שער הזכירה פ״ב) וז״ל: והנה ידוע הוא דאתערותא דלעילא תליא באתערותא דלתתא, לכן אם נמצא בישראל מידת השלום ואין בהם שום דלטוריא מלמטה, גם למעלה אין השטן יכול לקטרג עליהם אפילו על עוון החמור מכל, עבודה זרה ח״ו, כמש״כ במדרש (כנ״ל) שאפילו ח״ו ישראל עובדין כוכבים ומזלות וביניהם שלום, כביכול אומר הקב״ה אין השטן נוגע ביניהן, שנאמר (הושע ד) חבור עצבים אפרים הנח לו, והכוונה שכן הטביע הקב״ה בשטן שבאופן זה לא יוכל ליגע בהן כלל.

וכן אמרו חז״ל (כנ״ל) שדורו של אחאב אף שהיו עובדי עבודה זרה, היו יורדין למלחמה ונוצחין, מפני שלא היה בהן דלטוריא, והראיה שלא הלשינו על עובדיה שהחיה את מאה הנביאים, דכלל הוא בכל הענינים, מידה כנגד מידה, ולכן כמו שהאדם כובש את עצמו ובולם פיו מלדבר דברי גנות על חבירו ולעורר מדנים עליו, כן למעלה אין המקטרג יכול לפתוח פיו לדבר קטיגוריא.

לא כן אם נמצא ח״ו דלטוריא בישראל מלמטה, לבד מה שמעורר בזה למעלה הבעל דלטוריא על עצמו קטגוריא עבור עוונותיו כו׳, הוא מעורר כח הקטיגוריא על כלל ישראל, שעי״ז בא השטן ומקטרג על ישראל עבור עוונותיהם ותובע דין עליהם, וכביכול מוכרח להענישם עבור זה, ומי גרם כל זה – המספר לשה״ר מלמטה. עכ״ל.

עוד כתב החח״ח (שם פרק יא) וז״ל: כבר ידועה גדולת השלום, כמו שאמרו חז״ל שאפילו אם יש ח״ו בישראל עוון עבודה זרה, אך ששלום ביניהם, אומר הקב״ה לשטן שאל יגע בהן. עכ״ל.

ואיתא במדרש תנחומא (סדר נצבים אות א) וז״ל: ד״א אתם נצבים היום, מה היום מאיר פעמים ומאפיל פעמים, אף אתם כשאפילה לכם עתיד להאיר לכם אור עולם, שנאמר (ישעיה ס) והיה לך ה׳ לאור עולם, אימתי בזמן שתהיו כולכם אגודה אחת, שנאמר (דברים ד) חיים כולכם היום, בנוהג שבעולם אם נוטל אדם אגודה של קנים שמא יכול לשברם בבת אחת, ואילו נוטל אחת אחת אפילו תינוק משברן, וכן את מוצא שאין ישראל נגאלין עד שיהיו כולן אגודה אחת, שנאמר (ירמיה נ) בימים ההמה ובעת ההיא נאום ה׳ יבואו בני ישראל ובני יהודה יחדיו וגו׳, כשהן אגודים מקבלין פני שכינה. ע״כ. הרי שע״י התאחדות ישראל זוכין לקבל השכינה.

וכן מבואר במדרש פתרון תורה (פרשת זאת תהיה עמוד 45) וז״ל: אמרו רבותינו ראה מה קשה היא שנאת חינם ולשון הרע, שהבית הראשון היו בה ג׳ דברים עובדי ע״ז ומגלי עריות ושפיכות דמים, וכיון שחרב נבנה לסוף ע׳ שנה, שנאמר (ירמיה כט) לפי מלאת לבבל שבעים שנה, והבית השני היו בם בעלי תורה ואין בהם אלו ג׳ דברים, אבל היה בהן שנאת חינם ולשון הרע ונתחרב ועד עתה עוד לא נבנה, אמר האלהים אם אתם מבקשים שאבנה את הבית אהבו זה את זה ואני אבנה אותה, שנאמר (זכריה ח) ואיש את רעת רעהו אל תחשבו בו וגו׳, באותה שעה אני שב לירושלים שנאמר כה אמר ה׳ שבתי וגו׳. ע״כ. הרי שכל הגאולה ושיבת קוב״ה לירושלים הוא ע״י האחדות.

ואיתא בסדר עולם רבה (פרק טו) וז״ל: אז יקהל שלמה את זקני ישראל וגו׳, ויקהלו את המלך שלמה כל איש ישראל (מ״א ח), מלמד שאין השכינה שורה אלא בהקהל, וכן הוא אומר (ויקרא ט) וירא כל העם וירונו וגו׳, ואומר (שם) ויקרבו כל העדה ויעמדו לפני ה׳, ובמתן תורה הוא אומר (שמות יט) כי ביום השלישי ירד ה׳ לעיני כל העם על הר סיני, ובבית העולמים הוא אומר (דהי״ב ז) וככלות שלמה להתפלל והאש ירדה וגו׳, וכל בני ישראל רואים ברדת וגו׳, ועל אותה שעה הוא אומר (שיה״ש ג) צאינה וראינה בנות ציון וגו׳ ביום חתונתו, ביום ח׳ שלאחר שבעת ימי המילואים, וביום שמחת ליבו ביום גמר בית העולמים. ע״כ.

ואיתא עוד במדרש תנחומא (סדר בהעלותך אות יא) וז״ל: דבר אחר אספה לי שבעים איש, זה שאמר הכתוב (עמוס ט) הבונה בשמים מעלותיו ואגודתו על ארץ יסדה, משל למה הדבר דומה לפלטרין שהייתה בנויה על גבי הספינה, כל זמן שהספינות מחוברות פלטרין שעל גביהן עומדת, לפיכך נאמר (שם) הבונה בשמים מעלותיו, אימתי כביכול כסאו מבוסס למעלה – בזמן שישראל עשויין אגודה אחת, לכך נאמר הבונה בשמים מעלותיו אימתי בזמן שאגודתו על ארץ יסדה, וכן הוא אומר (דברים לג) ויהי בישורון מלך, לכך אמר ליה הקב״ה למשה אספה לי שבעים איש, למה שכינוסן של צדיקים הנייה להם הנייה לעולם, אבל כינוסן של רשעים תקלה להם תקלה לעולם. ע״כ.

וכתב הספורנו (פר׳ נשא ז ג) וז״ל: עגלה על שני הנשיאים, לאות אחוה ביניהם אשר בה יהיו ראויים שתשרה שכינה ביניהם, כאומרו (דברים לג) ויהי בישורון מלך בהתאסף ראשי עם יחד, על היפך (הושע י) חלק ליבם עתה יאשמו. עכ״ל.

וזה ענין ביהמ״ק להורות על אחדות ישראל כנ״ל, ועי״ז הוא השראת השכינה כנ״ל, וכאשר פגמו בזה הנה ראוי החורבן, וכמבואר בדברי המהר״ל בנצח ישראל (פרק ד) כי מקדש ראשון היה השכינה ביניהם, וזהו מעלת בית המקדש ראשון שהיה מיוחד במעלה שהייתה השכינה שורה בו, ולפיכך חורבן שלו כאשר לא היה ראוי שתשרה שכינה ביניהם, דהיינו כשטימאו את בית המקדש, ואין הי״ת שורה בתוך טומאתם, אם לא כאשר היה החטא בשוגג, ואז כתיב (ויקרא טז) וכן יעשה לאוהל מועד השוכן אתם בתוך טומאתם, ואלו ג׳ חטאים נקראו טומאה, כדאיתא במסכת שבועות בפרק קמא (דף ז:) וכיפר על המקדש

מטומאת בני ישראל (ראה ויקרא טז), יש לי להביא בענין זה עבודה זרה, גילוי עריות, שפיכות דמים, עבודה זרה, דכתיב (ויקרא כ) למען טמא את מקדשי, גילוי עריות, דכתיב (ויקרא יח) ולא תעשו מכל התועבות ולא תטמאו בכל אלה, שפיכות דמים, דכתיב (במדבר לה) ולא תטמאו את הארץ אשר אני שוכן בה, ולפיכך בשביל אלו ג׳ טומאות חרב הבית.

אבל מקדש שני, שלא הייתה השכינה שורה בו כמו במקדש ראשון, ולכך לא נחרב בשביל אלו ג׳ עבירות, אבל מעלת מקדש שני היה מחמת ישראל עצמם, ודבר זה ברור, כי ישראל הם מתאחדים על ידי בית המקדש שהיה להם, כהן אחד, מזבח אחד, ונאספו הבמות, שלא היה פירוד וחילוק בישראל, לכך בית המקדש על ידו הם אומה אחת שלימה, ומפני כך נחרב הבית בשביל שנאת חינם, שנחלק לבבם, והיו מחולקים, ולא היו ראויים למקדש אשר הוא התאחדות ישראל.

ולפי״ז יש לפרש גם כן, כי במקדש ראשון לפי מעלה העליונה שהיה להם במקדש ראשון, היה יצר הרע יותר גדול בהם לבטל את האדם בעצמו, ואלו ג׳ דברים הם שייכים אל האדם עצמו, וזה כי האדם יש בו ג׳ כוחות, כח השכלי אשר הוא ידוע, כח נפשי הוא גם כן, ויש בו כח הגוף, וכנגד אלו הם ג׳ חטאים, כי עבודה זרה החטא הוא בכח השכלי, שמאמין בעבודה זרה, וגילוי עריות החטא שמטמא את גופו בזנות ובערוה, ושפיכות דם הוא לנפש, שהוא שופך דם נפש האדם, כי הדם הוא הנפש (דברים יב), ולכך אלו החטאים היה במקדש ראשון לבטל האדם עצמו.

אבל במקדש שני לא היה היצר הרע כ״כ כוחו גדול לבטל את האדם עצמו, רק החטא לבטל מהם מה שהם עם ישראל, וגם זה קרוב אל ביטול האדם עצמו, רק כי הראשון הוא לבטל עצם האדם בחטא, אם כן הוא ביטול האדם לגמרי, אבל בבית המקדש השני לא היה זה בעצם האדם, רק מה שהם עם אחד, וכאשר יש להם חיבור ביחד הם עם אחד, אבל כאשר יש ביניהם שנאה, אינם עם אחד, ודבר זה אינו כמו עצם האדם. וע״ע שם מה שהאריך בזה.

והנה הגאולה העתידה תהיה ע״י שנאהב אחד את השני, ונסלק את השנאה ממחנינו, וכמבואר במדרש פתרון תורה (פרשת זאת תהיה עמוד 45) וז״ל: אמרו רבותינו ראה מה קשה היא שנאת חינם ולשון הרע, שהבית הראשון היו בה ג׳ דברים עובדי ע״ז ומגלי עריות ושפיכות דמים, וכיון שחרב נבנה לסוף ע׳ שנה, שנאמר (ירמיה כט) לפי מלאת לבבל שבעים שנה, והבית השני היו בם בעלי תורה ואין בהם אלו ג׳ דברים, אבל היה בהן שנאת חינם ולשון הרע ונתחרב ועד עתה עוד לא נבנה, אמר האלהים אם אתם מבקשים שאבנה את הבית אהבו זה את זה ואני אבנה אותה, שנאמר (זכריה ח) ואיש את רעת רעהו אל תחשבו בו וגו׳, באותה שעה אני שב לירושלים שנאמר כה אמר ה׳ שבתי וגו׳. ע״כ.

דורשי רשומות אמרו שתיבת ויקהל עולה בגימטריא כמנין מקו״ה, כי כח האחדות מטהר ומקדש כטבילה במקוה, וכן סגולתו לעורר רחמים רבים, ורמז לדבר כי צבו״ר (298) עולה

בגימטריא רחמי״ם, כמבואר במגלה עמוקות עה״ת (פר׳ ויצא), היינו כח כח הציבור מעורר רחמים וכל טוב בס״ד.

ויש להוסיף בכל זה עוד, דהנה אמרו חז״ל (עירובין דף נד.) וז״ל: ואמר רבי אלעזר מאי דכתיב (שמות לב) חרות על הלוחת, אלמלי לא נשתברו לוחות הראשונות לא נשתכחה תורה מישראל, רב אחא בר יעקב אמר אין כל אומה ולשון שולטת בהן, שנאמר חרות אל תיקרי חרות אלא חירות. ע״כ.

ופירש רש״י (שם) וז״ל: לא נשתכחה, חרות משמע חקוק, ואינו נמחק לעולם, על ידי הלוחות הייתה תורה חקוקה לישראל מהשתכח מהן עולמית. עכ״ל.

וצ״ב מה ההקשר בין שבירת הלוחות ושכחת התורה, לשבירת הלוחות שגרמה שאומות העולם שולטים על ישראל, דהא בחדא מחתא מחתינהו. וגם צ״ב דמבואר בתענית (דף כו.-:) דבצום י״ז בתמוז אירעו חמישה דברים וכו׳ ואחד מהם הוא שבירת הלוחות, וכן בתשעה באב אירעו חמישה דברים, ומשמע שצרות החורבן תלויות בנסיבות של צום י״ז בתמוז דהיינו שבירת הלוחות, וי״ל מה זה תלוי אחד בשני.

והנה כתב הרב נודע ביהודא בצל״ח (ברכות דף סד.) שברכת התורה היא סגולה נפלאה שלא ישכח מה שילמוד, וסמוכות שלו לסגולה זו, הוא מדברי הגמרא בנדרים (דף לח.) וז״ל: בתחילה היה משה למד תורה ומשכחה עד שניתנה לו במתנה, ע״כ, הרי שכדי שיזכור האדם מה שהוא לומד צריך שהתורה תקרא על שמו, והנה במ״א (ע״ז דף יט.) אמר רבא בתחילה נקראית על שמו של הקב״ה ולבסוף נקראית על שמו, ומפירוש רש״י שם משמע דמתחילה היינו תחילת לימודו, ולבסוף היינו אחר שטרח בה ושנה הרבה ולמדה וגרסה.

אמנם מפרש הצל״ח שיש לומר כוונה אחרת בדברי רבא, וע״פ מה שאמרו בפרק כיצד מברכין (ברכות דף לה.) רבי לוי רמי קראי אהדדי, כתיב (תהילים כד) לה׳ הארץ ומלואה, וכתיב (שם קטו) השמים שמים לה׳ והארץ נתן לבני אדם, ומשני לא קשיא כאן קודם ברכה כאן לאחר ברכה, ולפי״ז אף בתורה כן היא, שעל ידי הברכה זוכה שתהיה התורה שלו, והיינו דקאמר רבא בתחילה – פירוש קודם שבירך ברכת התורה, נקראית התורה על שמו של הקב״ה, ולבסוף – היינו אחר שבירך ברכת התורה, זוכה שנקראית על שמו, להיות שלו ונקראית תורתו.

וכבר נתבאר דכל עוד שלא זכה האדם בתורה אינו יכול לזכור מה שהוא לומד, דלא עדיף ממשה רבינו ע״ה שבטרם ניתנה לו התורה במתנה היה לומד ומשכחה, אבל על ידי הברכה זוכה בה וקונה קנין תורה להיות נחשבת שלו, ולכן אינו שוכח ותלמודו מתקיים בידו, וזו הייתה כוונת בעל הלכות גדולות שכתב את ברכת התורה בתחילת ספרו, כדי שהלומד בו אחר שבירך יתקיים בידו להיות לזכרון תמיד.

ולפי״ז יובן מה שאמרו (ברכות דף יא:) שברכת אשר בחר בנו היא המעולה שבברכות התורה, והיינו כי בברכה זו אומר בתחילתה ״ונתן לנו את תורתו״ ומסיים בה ״נותן התורה״, כלומר שהיא נתונה לו במתנה, וזו היא עיקר פעולת הברכה – שעל ידה זוכה שתורתו תהיה שלו, ולא ישכח מה שלומד, לכן ברכה זו היא המעולה שבברכות.

ובזה נראה לי לפרש מה דאיתא בנדרים (דף פא.) ומפני מה אין ת״ח מצויין לצאת ת״ח מבניהם, אמר רב יוסף שלא יאמרו תורה ירושה היא, רבינא אמר שאין מברכין בתורה תחילה, דאמר רב יהודה אמר רב מאי דכתיב מי האיש החכם ויבן וגו׳, דבר זה נשאל לחכמים ולנביאים ולא פירשוהו עד שפירשו הקב״ה בעצמו, דכתיב ויאמר ה׳ על עזבם את תורתי וגו׳, היינו לא שמעו בקולי היינו לא הלכו, אמר רב יהודה אמר רב שאין מברכין בתורה תחילה.

ויש לדקדק, דלמה העונש על שלא בירכו תחילה שאין בניהם ת״ח ולא עונש אחר. ועוד, לשון דאמר רב יהודה אמר רב, משמע שמדברי רב נשמע שבשביל זה אין בניהם ת״ח, והרי זה לא נרמז בדברי רב, ורב אמר שבשביל זה אבדה ארץ. וגם על דברי רב קשה, שאמר שפירשו הקב״ה בעצמו, דכתיב ויאמר ה׳ על עזבם את תורתי, היכן נזכר בדברי הקב״ה שהעזיבה היא שלא בירכו תחילה.

ועיקר קרא זה בעצמו הוא תמוה, שאמר מי האיש החכם ויבן את זאת על מה אבדה הארץ וגו׳, כאילו צריך לזה חכמה יתירה, ובאמת הלא היה בהם עבירות חמורות שעשו בגלוי, ובית ראשון היה בהם ע״ז וגילוי עריות ושפיכות דמים כמפורש בירמיה ובמלכים, ובבית שני היה בהם שנאת חינם שאמרו במסכת יומא (דף ט:) ששקולה כנגד שלוש עבירות חמורות, וא״כ מה זו שאלה, ולמה לא ידעו נביאים וחכמים למצוא טעם על מה אבדה הארץ.

ונראה משום דאיתא בבראשית רבה (פרשה לח אות ו) ע״פ (הושע ד) חבור עצבים אפרים הנח לו, אמר רבי גדול השלום שאפילו ישראל עובדים ע״ז ושלום ביניהם כביכול אינו יכול לשלוט בהם, שנאמר חבור עצבים אפרים הנח לו, אבל משנחלקו מהו אומר חלק ליבם עתה יאשמו, הא גדול השלום ושנאוי המחלוקת.

והנה תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם, כמבואר בסיום מסכת ברכות במאמר רבי אלעזר בשם רבי חנינא, ובשעת חורבן בית ראשון איזה שנים קודם החורבן היה בירושלים החרש והמסגר, ובחורבן בית שני היו גדולי התנאים רבי יוחנן בן זכאי ותלמידיו ושאר גדולי התנאים. וזהו תמיהת הפסוק על מה אבדה הארץ, ובודאי היה נודע שהיה בהם עבירות חמורות, אבל התמיהה היא כיון שהיו בהם גדולי החכמים, א״כ בודאי היו מרבים שלום בעולם שזה הוא דרכם של תלמידי חכמים, וכיון שהיו מרבים שלום בעולם, א״כ אפילו עבדו ע״ז כביכול אינו יכול לשלוט בהם להאבידם, וא״כ על מה אבדה הארץ, ולכן שמו נביאים וחכמים יד לפה ולא ידעו להשיב.

עד שפירשו הקב״ה בעצמו ויאמר ה׳ על עזבם את תורתי, ובזה רימז שלא היו החכמים ההם יכולים להרבות שלום בעולם, דהא ודאי שכן הוא מידת תלמידי חכמים להרבות שלום בעולם, ואמנם הני מילי כשיש שלום בין התלמידי חכמים בעצמם, אבל אם ח״ו קטגוריא בין התלמידי חכמים, והם בעצמם יש מחלוקת ביניהם, איך יתקבלו דבריהם אצל בני דורם להרבות השלום, וכתיב (צפניה ב) התקוששו וקושו.

ובסוף פרק הנחנקין (סנהדרין דף פח:) תניא אמר ר׳ יוסי מתחילה לא היו מרבין מחלוקת בישראל, אלא בית דין של שבעים ואחד יושבים בלשכת הגזית וכו׳, משרבו תלמידי שמאי והלל שלא שימשו כל צרכן רבו מחלוקת ונעשה תורה כשתי תורות, הרי שעל ידי שלא שימשו כל צרכן גברה עליהן השכחה ושכחו איך קיבלו מרבן, ורבו מחלוקת ביניהן, וכשרבתה המחלוקת בין התלמידי חכמים עצמן, לא היו יכולים להרבות שלום בעולם.

והנה אם הייתה התורה ניתנה להם בלימודם במתנה אז לא היה השכחה שולטת בהם כמו שהארכתי לעיל, ואמנם על שלא בירכו בתורה תחילה נשארה התורה תורת ה׳ ולא תורתם, ולכן שכחו מה שלמדו וגברה המחלוקת ביניהם. ואם היו מברכין תחילה, אז הייתה התורה נקראית שלהם, ואז אף אם היו עוברים על התורה ח״ו, אעפ״כ לא היה שייך לומר שעברו על תורת ה׳, אבל היה שייך לומר שעברו על תורתם בעצמם, שכבר נקראית תורה שלהם, וזה מרומז בתשובת הקב״ה על עזבם את תורתי, תורתי דייקא, שעדיין הייתה תורתי שלא זכו להיות נקראית שלהם שלא בירכו בתורה תחילה.

ועל פי זה נראה לתת טעם שרבינו הקדוש קרא המסכתא ראשונה שבש״ס ברכות, משום שהוא היה כוונתו במה שסידר המשנה שתהיה סדורה בפי כל החכמים ולא תשתכח מהם, ואמנם נתיירא פן תשתכח, לכן קרא שם המסכתא הראשונה ברכות להזכירם שיברך ברכת התורה ע״י שם זה, וכדרך שעשה בעל הלכות גדולות, ועי״ז תנתן להם התורה במתנה ולא תשתכח מהם, ולולא זה יותר היה לקרות שם המסכתא קריאת שמע שהוא מן התורה ובה התחיל תחילה, אבל מטעם הנ״ל קרא שמה מסכת ברכות.

ועל כוונה זו סיים רבינו הקדוש מסכתא זו בפסוק (תהילים קיט) עת לעשות לה׳ הפרו תורתך (ברכות דף נד.), ובגמרא (דף סג.) אמר רבא האי קרא וכו׳ מרישא לסיפא מדריש עת לעשות לה׳ מאי טעם משום הפרו תורתך, ופירש רש״י (ד״ה מרישיה) עיתים הם לה׳ לעשות משפט פורעניות בעוברי רצונו משום דהפרו תורתך, ועיין פירוש המשנה להרמב״ם.

ולפי משנ״ת י״ל דהפירוש הוא, עת לעשות וגו׳ לעשות דין ומשפט בעוברי רצונו, אלא דאיך אפשר לעשות דין דהרי התלמידי חכמים שביניהם מרבים שלום בעולם, וכשיש שלום אי אפשר לעשות דין ומשפט, כדכתיב חבור עצבים אפרים הנח לו, ולזה בא סיפיה דקרא וקאמר מאי טעם הוא עת לעשות משפט, משום דהפרו תורתך, תורתך דייקא, שעדיין היא תורתך שלא זכו בה להיות ניתנה להם במתנה כי לא בירכו תחילה, ולכן שלט בהם שר של שכחה ורבתה בהם עצמם המחלוקת ולכן לא נתקבלו דבריהם על השלום, והייתה כוונת

רבינו הקדוש בסיום המשניות של מסכת זו, לעורר לב האדם להיות נזהר בברכת התורה תחילה.

ובאו רבינא ורב אשי מסדרי התלמוד וסיימו ג״כ מסכתא זו על זאת הכוונה, במאמר אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא תלמידי חכמים מרבים שלום, דהנה במאמר רבא במסכת ע״ז (דף יט.) שמתחילה נקראית התורה תורתו של הקב״ה ולבסוף נקראית תורתו, יש הפרש בין פירושי שפירשתי לעיל ובין פירוש רש״י, דלפירוש רש״י ולבסוף היינו שכבר טרח בה הרבה וגרסה ושנה הרבה, והנה מי שכבר הגיע לזה שוב יצא מגדר תלמיד ואינו נקרא תלמיד חכם אבל נקרא חכם, אבל לפירושי הכל בברכה תליא מלתא, ואפילו בתחילת לימודו אם מברך ברכת התורה תחילה כבר הוא תורתו ולומד ואינו שוכח, וגם הוא יכול להרבות שלום בעולם. ולזה סיימו רבינא ורב אשי מסכתא זו להורות שהכל בברכה תליא מלתא, במאמר זה תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם, לומר שאפילו עדיין הוא תלמיד, ג״כ יכול להרבות שלום בעולם ע״י ברכת התורה, שנאמר (ישעיה נד) וכל בניך למודי ה׳, וכל דייקא, אפילו התלמידים ג״כ גורמים. עכ״ד.

הרי שביאר לן הרב נודע ביהודא, כי היסוד לחורבן הבית, היה בעבור שכחת התורה שעי״ז נתגלגל שלא היה שלום בישראל, שעי״ז הגיעו לג׳ עבירות חמורות, ועי״ז נחרב הבית.

א״כ כעת מתבארים דברי חז״ל שבעבור שבירת הלוחות נשתכחה תורה מישראל, וכן עי״ז אומות העולם שולטים על ישראל, כי זה גורם לזה, ולכן עי״ז נתגלגל כל החורבן, וכמבואר לעיל דהתחלת הפוענות היה בי״ז בתמוז, כי ע״י שכחת התורה באמת נהיה החורבן כנ״ל.

סוף דבר, הנה כל הגלות באה בעבור שנאת חינם, ולכן הגאולה העתידה תהיה רק בעבור השלום והאחדות בעמ״י, וכמבואר במדרש במדב״ר (פר׳ יא אות ז) וז״ל: וכן אתה מוצא שאין הקב״ה מנחם את ירושלים אלא בשלום, שנאמר (ישעיה לב) וישב עמי בנוה שלום. ע״כ.

וכן מבואר במדרש תנחומא (סדר נצבים אות ד) וז״ל: וכן אתה מוצא שאין ישראל נגאלים עד שיהיו אגודה אחת, שנאמר (ירמיה נ) בימים ההמה ובעת ההיא נאם ה׳ יבואו בני ישראל המה ובני יהודה יחדיו, ואומר (שם ג) בימים ההמה ילכו בית יהודא על בית ישראל ויבואו יחדיו מארץ צפון, כשהן אגודים מקבלין פני שכינה. ע״כ.

וכן איתא בדב״ר (פר׳ ה אות טו) וז״ל: ד״א חביב הוא השלום, שאין הקב״ה מנחם את ירושלים אלא בשלום, מנין שנאמר (ישעיה סו) הנני נוטה אליה כנהר שלום, אמר דוד מבקש הייתי לשמוע מהו שיחתו של הקב״ה על ישראל, ושמעתי שהיה עסוק בשלומן, שנאמר (תהילים פה) אשמעה מה ידבר האל ה׳ כי ידבר שלום אל עמו ואל חסידיו וגו׳. ע״כ.

וכתב מרן הח״ח בקונטרס אהבת ישראל (פרק ב) וז״ל: והנה אנו מתפללים בתפילותינו ובקשותינו, ובפרט בתפילות המוספין לבנין בית המקדש, ומצפים אנו על זה בכל יום ויום, ואין אנו מתבוננים על עיקר העיכוב של בנין בית המקדש, ומה אם היה בכח העוון המר

הזה של שנאת חינם להחריב את בית מקדשנו, אע״פ שהיו אצלם תורה וגמילות חסדים, כל שכן וכל שכן שיש בכוחו לגרום שלא יבנה בימינו, אם לא נחזק את עצמנו בכל כוחנו לסור מעוון זה ולהעביר את השנאה הטמונה בליבנו, דבעוונותינו הרבים נתרבה העוון הזה בכל עבר ופינה, בין בעיירות גדולות ובין בעיירות קטנות, ואם לא נתבונן לתקן את אשר קלקלנו, אז נהיה ח״ו נמוקים בגולה, ועוד נהיה נתבעים על כבוד שמים שנתבזה על ידינו במשך גלותנו המרה.

היוצא מדברינו, צריכים אנו מאוד מאוד לראות לתקן את העוון המר הזה, שהוא הגורם העיקרי לאריכות גלותנו, וה׳ הטוב יתן בליבנו להסיר השנאה מליבנו, ולא תעלה קנאת אדם על ליבנו ולא קנאתנו על אחרים, ונזכה לביאת משיח צדקנו ולבנין בית תפארתנו במהרה בימנו אמן. עכ״ל.

עוד כתב (שם פרק ה) וז״ל: והנה אחי ורעי, אחרי שידענו כי החטא והעוון העיקרי שגרם לחורבן בית מקדשנו וסיבת אריכות גלותנו, הוא העוון של שנאת חינם בין איש לרעהו, על כן כשאנו רוצים ומצפים שיבנה בית מקדשנו, מחוייבים אנו לתקן את אשר קלקלנו, ובאותו עוון שחטאנו אנו צריכים לתקן, ועל פי מה שאמרו חז״ל (ויק״ר פר׳ כא אות ה) עשה אדם חבילות של עבירות יעשה כנגדן חבילות של מצוות.

והתיקון לזה העוון הוא, שיפעול כל אחד בנפשו לאהוב את כל אחד ואחד מישראל בין בגופו ובין בממונו, ולחוס על כבודו וממונו של חבירו כשם שחס על כבוד וממון עצמו, ועל זה הוזהרנו במצות (ויקרא יט) ואהבת לרעך כמוך, וכמו שכתב הרמב״ם ז״ל, ולא לחינם נקראים אנו בשם חלק ה׳, כדכתיב (דברים לב) כי חלק ה׳ עמו יעקב חבל נחלתו.

ומלבד זה צריכים אנו לדעת כי ענין זה של הבאת שלום בין אדם לחבירו, הוא מהדברים שאדם אוכל פירותיהם בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא, כדאיתא במסכת פאה (פ״א מ״א). עכ״ל.

שהיו אוהבין את הממון זה גרם שנאת חינם

הנה איתא בירושלמי (יומא פ״א ה״א) וז״ל: מצאנו שלא חרב הבית בראשונה אלא שהיו עובדי כוכבים ומזלות ומגלי עריות ושופכין דמים, אבל בשני מכירין אנו אותם שהיו יגיעין בתורה וזהירין במצוות ובמעשרות, וכל ווסת טובה הייתה בהן, אלא שהיו אוהבין את הממון ושונאין אלו לאלו שנאת חינם, וקשה היא שנאת חינם שהיא שקולה כנגד עבודת אלילים וגילוי עריות ושפיכות דמים. ע״כ.

עוד מבואר בתוספתא (מנחות פי״ג הלכה כב) וז״ל: בניין הראשון מפני מה חרבה, מפני עבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים שהיה בתוכה, אבל באחרונה מכירין אנו בהן שהן עמלין בתורה וזהירין במעשרות מפני מה גלו, מפני שאוהבין את הממון ושונאין איש את רעהו, ללמדך שקשה שנאת איש את רעהו לפני המקום, ושקלה הכתוב כנגד עבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים. ע״כ.

הנה מבואר, שאע״פ שעמ״י היו עוסקים בתורה, ואף היו עמלים בה, מ״מ בעבור שהיו אוהבים את הממון ובעבור שנאת חינם נחרב הבית.

וצ״ב מה החומר הגדול שהיו אוהבים ממון, גם מה מתקשר עם הענין שהיה ביניהם שנאת חינם. ועולה על כולם יש להבין, איך התורה שהיו עוסקים בעמל לא הצילה אותם מעוונות אלו.

אלא י״ל ע״פ מאי דכתיב (משלי יג) בז לדבר יחבל לו. והיינו שכאשר אדם מבזה איזה שהוא דבר מסוים, אותו הדבר לא יוכל להצילו ביום שיצטרך לזה.

ואיתא בש״ס (ברכות דף סב:) ע״פ (ש״א כד) ויקם דוד ויכרות את כנף המעיל אשר לשאול בלט, אמר רבי יוסי ברבי חנינא כל המבזה את הבגדים סוף אינו נהנה מהם, שנאמר (מ״א א) והמלך דוד זקן בא בימים ויכסהו בבגדים ולא יחם לו. ע״כ. והיינו שאדם שמבזה דבר מסויים, לא יזכה לקבל את התועלת מאותו הדבר.

ובזה אפשר לפרש מאי דאיתא בש״ס (שבת דף קיט:) וז״ל: א״ר יהודה לא חרבה ירושלים אלא בשביל שביזו בה תלמידי חכמים, שנאמר (דהי״ב לו) ויהיו מלעיבים במלאכי האלהים ובוזים דבריו ומתעתעים בנביאיו עד עלות חמת ה׳ בעמו עד לאין מרפא, מאי עד לאין מרפא, אמר רב יהודה אמר רב כל המבזה תלמידי חכמים אין לו רפואה למכתו. ע״כ. והיינו שהרי קיום העולם הוא על התלמידי חכמים העוסקים בתורה, ומי שמבזה אותם, הרי שלא יוכל להנות מהם כנ״ל, ועל כן אין רפואה למכתו, דאין לו קיום בעולם.

והנה מעתה י״ל שכיון שעמ״י באותו הדור היו חומדים ממון, א״כ בהכרח שלא היו מחשיבים את התורה, כי אם היו מחשיבים את התורה לא היו חומדים ממון, ולכן לא היה בכח התורה להציל אותם, כיון שלא החשיבו אותה, ומי שלא מחשיב איזה דבר אינו יכול להנות ממנו כנ״ל.

והנה כל זה נגרם להם ע״י שלא בטחו בהי״ת כראוי, ולכן היו חומדים ממון, כי לא בטחו בהי״ת באמת שישלח להם מה שמגיע להם, ומחמת זה היו שונאים אחד את השני, דהיו מקנאים אחד בשני מדוע יש לו יותר ממנו, והכל נובע מחמת חוסר ביטחון שלא היו מאמינים שהי״ת שולח לכל אחד מה שמגיע לו. ועל כן מה שהיו חומדים ממון גרם לשנאת חינם.

מעתה יובן מאמר פליאה של אדונינו הגר״א ז״ל שאמר (אבן שלמה פ״ג אות א) וז״ל: ועיקר הכל הוא הבטחון, ומי שהוא מחוסר ביטחון אין תורתו מתקיים בידו. עכ״ל. וצ״ב מה הקשר בין חיסרון בביטחון להצלחה באמונה.

אך לפי משנ״ת בס״ד הדברים מבוארים, דע״י חיסרון בביטחון נגרם לו חמדת ממון, ועי״ז נגרם שלא מעריך את התורה מספיק כנ״ל, וממילא אין בכח התורה להביאו למעלות נשגבות דלא מאמין בכח התורה, ועל כן ממילא תורתו לא תתקיים בידו ר״ל.

וזה יש לכוין במה שאמרו חז״ל (יומא דף ט:) דבבית ראשון עמ״י תלו בטחונם בקב״ה, משא״כ בבית שני לא תלו בטחונם בהקב״ה, וביאר הגר״א (אבן שלמה פ״ג אות ב) דבית שני הרי נחרב מחמת שנאת חינם, והוא מחוסר הביטחון שכל הקנאה והשנאה ממנה. ע״כ.

היינו שענין שנאת חינם נובע מחוסר ביטחון, וכענין חמדת הממון שנובע מחיסרון זה ג״כ, וכיון שעמ״י בבית שני נחסר להם הביטחון לכן הגיעו לכלל שנאת חינם וחמדת ממון.

ובאמת מחיסרון הבטחון נגרם הגלות, כמבואר בש״ס (שבת דף לג.) וז״ל: בעוון כו׳ והשמטת שמיטין ויובלות גלות בא לעולם ומגלין אותן, ובאין אחרים ויושבין במקומן כו׳, בשמיטין וביובלות כתיב (ויקרא כו) אז תרצה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה ואתם בארץ אויביכם וגו׳, וכתיב (שם) כל ימי השמה תשבות. ע״כ. מבואר שבעבור שעמ״י לא שומרים שמיטות אזי זה גורם גלות.

והנה ביאר הכלי יקר (ויקרא כה ב) וז״ל: וכדי ליישב כמה דקדוקים בלשון הפרשה, אומר אני שטעם מצוה זו היא להשריש את ישראל במידת האמונה והבטחון בה׳, כי חשש הקב״ה פן בבואם אל הארץ יתעסקו בעבודת האדמה על המנהג הטבעי, וכאשר כביר מצאה ידם ישכחו את ה׳ ויסורו בטחונם ממנו, ויחשבו כי כוחם ועוצם ידם עשה להם את החיל הזה ועולם כמנהגו נוהג, ויחשבו שהארץ שלהם היא והם הבעלים ואין זולתם, על כן הוציאם ה׳ מן המנהג הטבעי לגמרי, כי בשש שנים דרך האומות לעשות שני שנים זרע ושנה אחת בור כדי שלא להכחיש חילה, והקב״ה אמר שש שנים תזרע שדך, מידי שנה בשנה ואני מבטיחך להוסיף כוחה שלא תכחיש.

ועוד נס בתוך נס שאחר שזרעתה שש שנים, אם בשנה השישית לא יכחיש חילה, הנה לכל הפחות לא יוסיף לה זה כח, ואמר ה׳ אדרבה שבשנה השישית יוסיף לה כח כל כך, עד שנאמר וצויתי את ברכתי בשנה הששית ועשת את התבואה לשלוש השנים, ואם היה הנס שתעשה התבואה לשלוש שנים הרי זה מעשה ניסים, אבל ושלישים על כולו, שהתבואה שתעשה בשנה השישית אף אם לא יהיה בה כי אם שיעור אכילה לשנה אחת, מ״מ ישלח ה׳ את הברכה באסמיהם שיאכל קמעא ומתברך במעיו, עד שתספיק התבואה לשלוש שנים, מדקאמר ועשת את התבואה בה״א הידיעה, והיה לו לומר ועשת תבואה לשלוש שנים, אלא שרמז בה״א הידיעה שאותה התבואה שהיא רגילה לעשות מידי שנה בשנה, כן תעשה גם

בשנה השישית, ויוסף ה׳ כח בארץ עד שאותה התבואה תספיק לשלוש שנים, וזה ודאי נס נגלה וגדול מכולם.

ועל ידי כל המופתים הללו אשר שמתי בידך תדע כי לי כל הארץ, ועל ידי זה יהיו עיניך נשואות אל ה׳, כמו שמצינו בירידת המן ליומו כדי שיהיו עיניהם נשואות אל ה׳ תמיד ויבטחו בו תמיד, כך ענין השמיטה שלא יעבדו האדמה כל שנה שביעית אין זרע ואין קציר ויסמכו על הנס, וזה טעם נכון וברור יותר מכל מה שדיברו בו המפרשים.

ולפי זה, דין הוא שיתחייבו גלות בעוון השמיטה, מצד חיסרון האמונה שבהם, כי לא האמינו בה׳ ולא בטחו בישועתו שיעשה להם נס כזה בעשיית התבואה לשלוש שנים, וכמו שנאמר (ירמיה ה) שוטטו בחוצות ירושלים ודעו וראו אם יש איש מבקש אמונה ואסלח לה, גם הארץ עצמה תקפיד על זה מאוד, כי רצונה שיתגלגל זכות זה על ידה לחזק האמונה בה׳ על ידה, ועוד שעל ידי זה יאמינו, כי כולם אינן רק אריסים בקרקע והקב״ה בעל השדה, ובדבר זה הארץ חפיצה שיהיה הקב״ה בעצמו בעלה ואדונה, כי לו יתברך הארץ.

ובביטול השמיטות שיחזיקו המה כבעלים בארץ, ראוי הוא שתקפיד הארץ על זה, לכך נאמר אז תרצה הארץ את שבתותיה, אבל העכו״ם לא תקפיד אם ינהגו בה מנהג הטבעי, כי בלאו הכי כל הנהגתם על פי הטבע ואין בהם אמונה וכו׳. עש״ע בדבריו הנפלאים.

ולכן בזכות שנתחזק באמונה יבוא משיח צדקינו, ונזכה לגאולה השלימה, כמבואר במכילתא דרבי ישמעאל (סדר בשלח מסכתא דויהי פרשה ו) וז״ל: וכן אתה מוצא שאין הגליות מתכנסות אלא בשכר אמונה, שנאמר (שיה״ש ד) איתי מלבנון כלה איתי מלבנון תבואי תשורי מראש וגו׳, וכתיב (הושע ב) וארשתיך לי לעולם וארשתיך לי באמונה. ע״כ.

וי״ל בס״ד ע״פ מה דאיתא בתולדות יעקב יוסף (פר׳ וישלח) לבאר מה דאיתא בש״ס דמכות (דף כד.) בא חבקוק והעמידן על אחת (חבקוק ב) וצדיק באמונתו יחיה, כי האמונה הוא הדביקות בו יתברך ועי״ז יחיה וכו׳. עכ״ד. והיינו שהאמונה היא הדביקות, ולכן עי״ז יבוא הגאולה כיון שעיקר הגאולה הוא הדביקות בהי״ת, היפך מה שפגמו ישראל בחיסרון הדביקות שעי״ז בא הגלות, וכמשנ״ת בס״ד במאמרים הקודמים.

וכן ראיתי שביאר המהר״ל בנצח ישראל (פרק כט) וז״ל: כבר אמרנו כי האמונה הוא הדביקות בו יתברך מכל וכל, כאשר הוא מאמין בו יתברך בכל לבבו ובכל נפשו, כי זהו ענין האמונה, ולכך אמר שהגליות מתכנסות בזכות האמונה, כי זהו ענין האמונה שהוא יוצא מרשות עצמו, ולהיות אל הי״ת להתדבק בו, ולכך הגליות אשר הם נפרדים מן הי״ת מתכנסות אל השי״ת בזכות האמונה, להיות דבקים בו מצד האמונה, וזה עצמו ששורה עליו רוח הקודש בשמחה, דכאשר הוא דבק בו יתברך שורה עליו רוח הקודש.

ולכך כאשר ישראל מאמינים בו יתברך בבטחון גמור, אז הגליות מתכנסות אל הי״ת, לכך מה נעים תקוותינו בו יתברך, ומה יפה אחריתנו של התקוה והתוחלת הזאת, שאם חשבה

הי״ת לאברהם לזכות ולצדקה עד עולם, ומכל שכן לישראל המייחלים לחסד ה׳ תמיד, ועיניהם מצפים וחוזרים ומצפים אל הי״ת. עכ״ד.

◇ סליק בסייעתא דשמיא ◇